

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

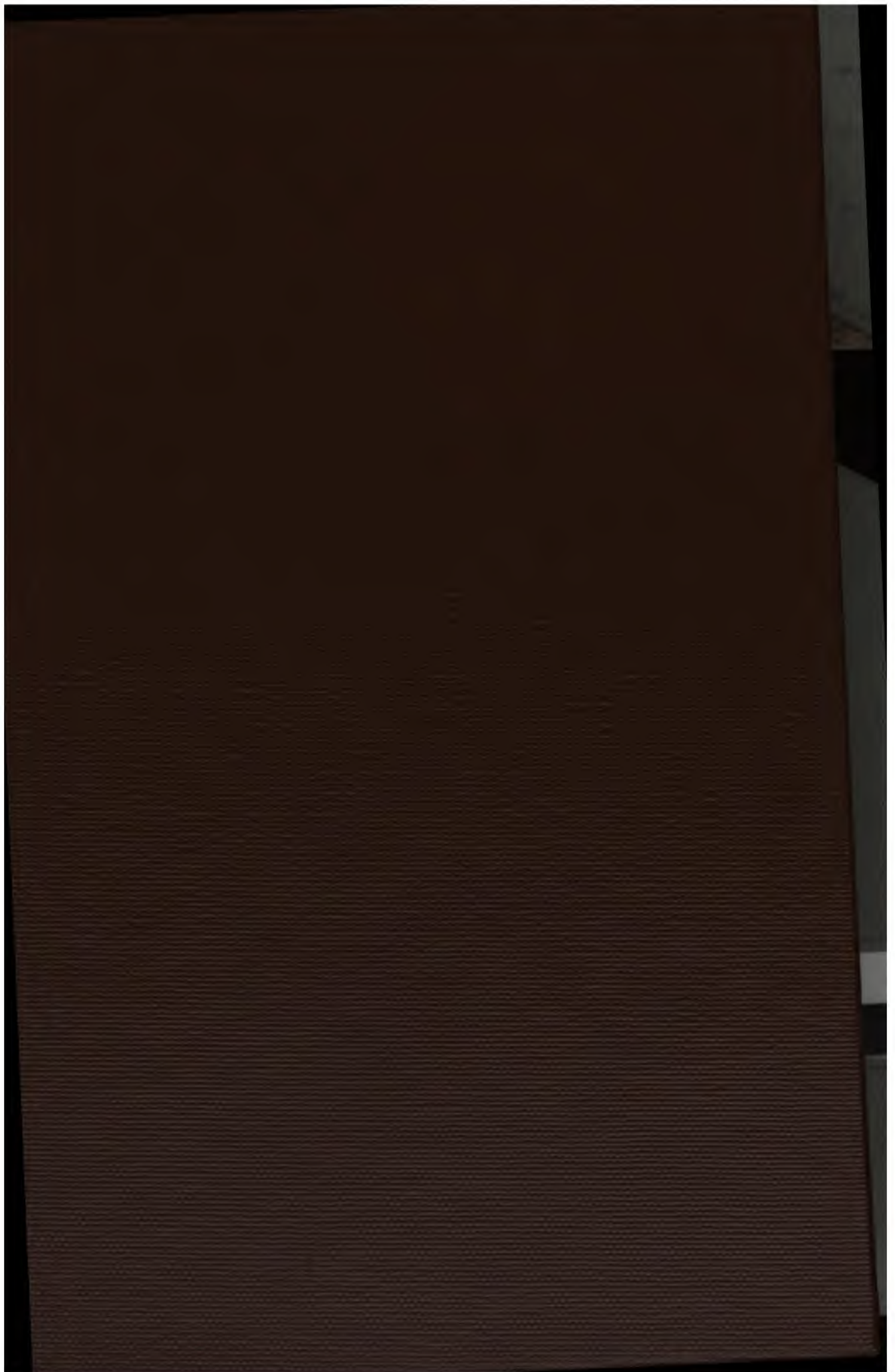
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

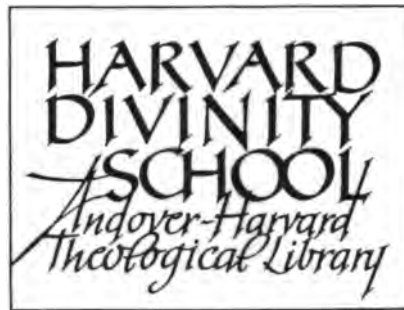
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

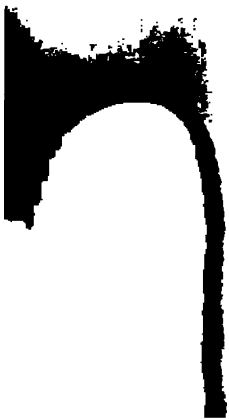

1

OM,

28

Migne, Jacques

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS

SEU BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
NUM SS. PATRUM, DOCTORUM SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

AB ÆVO APOSTOLICO AD TEMPORA INNOCENTII III (ANNO 1216) PRO LATINIS
ET AD CONCILII FLORENTINI TEMPORA (ANN. 1439) PRO GRÆCIS FLORUERUNT.

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSISTERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER QUINDECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA,

HAEC EDITIO ACCURATISSIMA INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATA, PER QUAM
DILIGENTER CASTIGATA; DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS, AUCTA; INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALIQUIS
MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA; CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET
TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATHE-
MATICAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA; OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO
AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
ACCURATIS ET AMPLIUS LOCUPLETATA INDICIBUS AUCTORUM SICUT ET OPERUM, ALPHABETICIS, CHRONOLOGICIS,
STATISTICIS, SYNTHETICIS, ANALYTICIS, ANALOGICIS, IN QUODQUE RELIGIONIS PUNCTUM, DOGMATICUM, MORALE,
LITURGICUM, CANONICUM, DISCIPLINARE, HISTORICUM, ET CUNCTA ALIA SINE ULLA EXCEPTIONE; SED PRÆ-
SERTIM DUOBUS INDICIBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO,
QUIQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, NE UNO QUIDEM
OMISSO, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ
SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM
SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM S. SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO
GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS, TUM
NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PER QUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER
SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,
SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM
IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGVAS FORMASQUE
PERTINENTIBUS COADUNATORUM.

SERIES LATINA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE LATINÆ
A TERTULLIANO AD INNOCENTIIUM III

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIÆ TOMUS CLXXVIII.

ETRUS ABÆLARDUS ABBAS RUGENSIS. HILARIUS ET BERENGARIUS ABÆLARDI
DISCIPULI.

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES

IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 169, OLIM CHAUSSÉE DU MAINE, 127

1885

BR

60

.M4

t. 178

cop. 2

Clichy.— Ex typis PAUL DUPONT, 12, viâ dictâ Bac-d'Asnières. 26.4.85.

AMPLIATION

JOCHOT JAVO

SÆCULUM XII

PETRI ABÆLARDI

ABBATIS RUGENSIS

OPERA OMNIA,

JUXTA EDITIONEM PARIENSEM ANNI 1626, SUPPLETIS QUÆ IN EA DESIDERABANTUR OPUSCULIS

ACCEDUNT

HILARII ET BERENGARII

ABÆLARDI DISCIPULORUM

OPUSCULA ET EPISTOLÆ

ACCURANTE J.-P. MIGNE

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE

TOMUS UNICUS

PARISIIS

APUD GARNIER FRATRES, EDITORES ET J.-P. MIGNE SUCCESSORES
IN VIA DICTA : AVENUE DU MAINE, 189, OLIM CHAUSSÉE DU MAINE, 127.

1885

ELENCHUS

UCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO CLXXVIII CONTINENTUR

PETRUS ABÆLAUDUR.

OPERUM PARS PRIMA. — Epistolæ.	Col. 113
OPERUM PARS SECUNDA. — Sermones et opuscula ascetica.	379
Sermones.	379
Expositio Orationis Dominicæ.	611
Expositio Symboli apostolorum.	617
Expositio fidei in Symbolum Athanasii.	629
Ethica seu liber dictus Scito te ipsum.	633
Heloissæ Problemata cum Petri Abælardi solutionibus.	633
OPERUM PARS TERTIA. — Theologica et philosophica.	
Expositio in Hexæmeron.	731
— in Epistolam ad Romanos.	783
Introductio ad theologiam.	979
Theologia Christiana.	1113
Sic et Non.	1329
Dialogus inter philosophum, Judæum et Christianum.	1611
Epitome theologiæ Christianæ.	1683
OPERUM PARS QUARTA. — Carmina.	1739
Monita ad Astrolabium.	1739
Hymni.	1763
Hymnus in Annuntiatione B. Mariæ Virginis.	1815
Rhythmus de SS. Trinitate.	1817
Planctus Varii	1817
APPENDIX AD OPERA PETRI ABÆLARDI.	1823
Liber contra hæreses.	1823
Romanorum pontificum privilegia pro parthenone S. Spiritus Paraclitensi.	1847
Series abbatissarum parthenonis S. Spiritus Paraclitensis.	1849
HILARIUS ET BERENGARIUS ABÆLARDI DISCIPULI.	
Hilarjii Elegia de recessus Petri Abælardi ex Paracleto.	1853
Berengarii Apologia pro Petro Abælaro.	1857
Ejusdem epistola ad episcopum Mimatensem.	1871
— — ad Carthusianos.	1873
Index auctorum qui in Operibus Abælardi citantur.	1879

ALPHABETIC
1001

adversaire de manière qu'il l'obligea de chanter la palinodie. On sent assez que ce fait, pour être cru, demanderait une autorité moins suspecte que celle de la partie intéressée à le publier. Quoi qu'il en soit, ennuyé de l'humble qualité d'écolier, Abailard voulut recommencer à donner des leçons. Son nom l'avait déjà rendu redoutable dans les écoles de Paris. Le successeur que s'était donné Guillaume de Champeaux, en se retirant à Saint-Victor, instruit des vues d'Abailard, et craignant de l'avoir pour émule, vint de lui-même lui offrir l'exercice de sa chaire. Il fit plus : il ne dédaigna pas de se ranger parmi les auditeurs de celui auquel il prêtait son autorité pour enseigner. Si cette générosité flatta beaucoup Abailard, elle ne déplut pas moins au Victorin (5), Celui-ci trouva moyen de la rendre inutile, en faisant destituer sur des accusations graves le professeur en titre, et nommer un autre de ses disciples très dévoué à ses volontés, pour le remplacer.

Après cet échec, Abailard regagna Melun, où il rétablit sa chaire avec le même succès que par le passé. Guillaume de Champeaux de son côté quitta presque en même temps le séjour de Saint-Victor, pour aller avec sa communauté s'établir à la campagne. Notre philosophe, voyant alors celui qui l'avait suppléant dépourvu d'appui, revint en diligence à dessein de le débusquer. Il amenait avec lui son école de Melun, qu'il regardait comme une petite armée, à la tête de laquelle il devait combattre. Avec cette troupe il alla se loger, c'est-à-dire faire ses leçons, sur la montagne Sainte-Geneviève, dont la position, dit-il, lui parut favorable pour assiéger son ennemi et le battre en brèche. Cette manière de camp philosophique reçut bientôt de nouveaux renforts. Quantité de volontaires y accoururent, et le parti contraire souffrit de grandes désertions dont celui d'Abailard profita. Guillaume, du fond de sa retraite, n'apprit pas tranquillement ces nouvelles, Il part sur-le-champ, et accourt à Paris. Mais sa présence ne put rendre le courage à celui qu'il venait dégager. Cette âme faible et méticuleuse aima mieux quitter la partie, et s'enfuit de honte dans un monastère. Le champ de bataille resta donc entre les deux anciens rivaux secondés chacun de leurs tenants. La dispute n'en devint que plus animée. On lança les arguments de part et d'autre avec une nouvelle ardeur; et l'acharnement des deux partis fut tel, que le bruit en retentit dans toutes les provinces. Abailard, que nous ne faisons que copier ici, termine le récit de cette aventure en disant qu'il peut, sans exagérer, et en demeurant même au-dessous de la vérité, s'appliquer ce vers que le poète met dans la bouche d'Ajax :

*Si quæritis hujus
Fortunam pugnae non sum superatus ab illo.
(OVID. Metam. l. XIII.)*

Cependant un auteur contemporain très digne de foi nous apprend là-dessus une anecdote qui ternit un peu le triomphe de notre philosophe. Croira-t-on que, tandis qu'il s'escrimait avec tant de succès contre un vieillard consommé dans toutes les ruses de la dialectique, un jeune logicien réussit à le mettre en déroute (6) ! Ce nouveau champion était Goswin, depuis abbé d'Anchin en Flandre, alors disciple de Joscelyn qui enseignait dans le même temps sur une autre partie de la montagne Sainte-Geneviève. Choqué des forfanteries d'Abailard et de plusieurs propositions hardies qu'il avançait, il osa le défier à la dispute, et le poussa si rudement qu'il le mit, comme l'on dit, au pied du mur. Le vaincu n'a eu garde d'ajouter cet incident à son récit.

Les hostilités furent suspendues par un second voyage qu'il fut obligé de faire en Bretagne appelé par sa mère qui voulait, à l'exemple de son époux, entrer en religion. L'envie de recommencer la guerre lui fit promptement expédier ses affaires de famille. Mais à son retour, il apprit que Guillaume de Champeaux venait d'être fait évêque de Châlons-sur-Marne. Cette promotion, qui le privait du seul concurrent qu'il jugeait digne de lui, déranger ses vues et lui en suggéra de nouvelles. Il quitta Paris et la philosophie pour aller étudier la théologie à Laon sous le fameux écolâtre Anselme, dont la réputation attirait des écoliers de toutes parts. L'idée avantageuse qu'il s'était faite de ce professeur ne se soutint pas à l'épreuve. Après l'avoir écouté quelque temps, il trouva, dit-il (7), sa capacité bien au-dessous de la célébrité de son nom. Comme la théologie ne consistait alors que dans une exposition de l'Écriture sainte, il lui vint en pensée qu'en lisant chez lui quelque bon commentaire, il avancerait beaucoup plus qu'en fréquentant l'école d'Anselme. Il suivait depuis quelque temps cette méthode avec satisfaction, lorsqu'il se vit engagé, par une sorte de défi, à faire preuve en public de l'avantage qu'il en avait retiré. Le texte qu'il choisit pour ce coup d'essai fut le premier chapitre d'Ezéchiel, l'un des plus difficiles, comme l'on sait, de l'Écriture sainte. Il s'en tira si bien au gré de ses auditeurs, qu'on le pria de continuer les jours suivants. Il y consentit sans peine, et entreprit de suivre la prophétie jusqu'à la fin. Mais l'écolâtre, sans l'avoir dit, quel cela se passait, ne lui en donna pas le temps. Excité par deux de ses disciples, Albéric et Lotulfe, il imposa silence au nouveau professeur, et arrêta par là l'espèce d'attentat qu'il commettait contre son autorité.

Abailard ne pouvant plus ni prendre ni donner de leçons à Laon, revint tenter de nouveau la fortune à Paris. En y arrivant, il trouva que la principale chaire, ce grand objet de son ambition, était vacante. Ses amis et ses protecteurs manœuvrèrent pour lui, de manière qu'ils la lui firent obtenir. A cette place,

(5) Le savant et judicieux auteur de la nouvelle Histoire de l'Université dit qu'Abailard préféra une autre école qui lui fut offerte, à celle qu'avait occupée Guillaume de Champeaux. En conséquence, il applique à un autre professeur qu'au successeur de celui-ci la déposition dont cette offre fut suivie. Mais le texte d'Abailard semble dire bien positivement le contraire. Il est trop long pour être rapporté dans une note. Ceux qui jugeront la chose digne de leur examen pourront aller à la source.

(6) Vit. S. Gosw. l. 1, c. 18.

(7) Voici le portrait qu'il nous fait de ce professeur : *Mirabilis quidem erat in oculis auscultantium, sed nullus in conspectu quæstionantium. Verborum usum habebat mirabilem, sed sensu contemptibilem, et ratione vacuum. Cum ignem accenderet, domum suam fumo implebat, non luce illustrabat. Arbor ejus tota in foliis, aspicientibus a longe conspicua videbatur, sed propinquantibus et diligentius intuentibus infructuosa reperiebatur.* On ne peut contenir son indignation, dit un habile moderne (*Hist. de l'Université de Paris* t. I. p. 25), en voyant traiter ainsi un homme qui, pendant quarante ans qu'il professa la théologie, fut regardé comme la lumière et l'oracle de l'Église latine, que l'on appelait le Docteur, des docteurs et à l'école duquel se formèrent de grands théologiens, de savants et pieux prélats, qui illustrèrent non-seulement la France, mais l'Angleterre, l'Allemagne et l'Italie.

crerent sur le séducteur, malgré le soin qu'il avait eu de réparer l'honneur de leur lieu en le-

Il fut capable de le consoler, ni les marques de condoléance que tous les ordres de la ville lui firent en cette occasion, ni la peine du talion qu'on fit subir à quelques-uns des coupables. Son dévouement lui laissa apercevoir d'autre asile qu'un cloître pour y aller enfouir sa honte. Il choisit celui de Saint-Denis, et s'y fixa par des vœux solennels vers l'an 1119, après avoir obligé son épouse de faire la même chose dans l'abbaye des religieuses d'Argenteuil. Son génie inquiet et mordant le suivit dans sa

maison de Saint-Denis, sous l'abbé Adam, s'écartaient en plusieurs points de l'exactitude de la doctrine beaucoup (9) moins pervers qu'Abailard ne les dépeint dans l'*Histoire de ses malheurs*. Au profès, sans titre et sans mission, voulut s'ériger en réformateur. Son indiscrétion lui attira des réprimandes qu'elle semblait mériter. Bientôt il se vit abandonné de tous ses confrères. Dans cette extrême une députation de ses écoliers arriva fort à propos pour mettre fin à ses ennuis. Elle fut l'objet de l'engager à reprendre ses leçons. A l'en croire, ce ne fut qu'avec peine qu'il se rendit à leur proposition. Il n'en fut pas de même de l'abbé et de sa communauté. Tous y donnèrent volontiers. On lui assigna pour son école un prieuré voisin des terres du comte de Champagne. Il partit pour Saint-Denis, et on le vit partir sans regret.

Alors qu'il commença de se distinguer par la singularité de ses opinions. Depuis la fin du siècle les questions sur la Trinité faisaient la matière la plus ordinaire des disputes parmi les théologiens. Abailard, qui se piquait de rendre raison de tout, entreprit d'expliquer ce mystère par les seules ressources de la philosophie. Non content d'exposer son système de vive voix, il le consigna dans un écrit que les plus habiles docteurs contre lui. Roscelin se rendit le premier son dénonciateur auprès de l'abbé de Paris. Mais l'opprobre dont il s'était couvert lui-même auparavant par ses erreurs, sauva pour lui son adversaire. On imputa sa dénonciation, peut-être trop légèrement, à l'ignorance ou à la faiblesse de volonté. Abailard toutefois n'en fut pas quitte pour cet assaut. Albéric et Lotulfe, ses deux adversaires, alors professeurs à Reims, revinrent à la charge, et prirent le parti de le déferer au concile convoqué l'an 1121 à Soissons par Conon, légat du pape. L'accusé comparut sur la citation qui lui fut faite, non sans avoir couru risque, dit-il, d'être lapidé comme hérétique en entrant dans la ville. Il défendit contre ses adversaires (10), il prêcha, il expliqua sa doctrine en public et en particulier pendant le concile, enfin il n'oublia rien pour sa défense ; mais tout cela fut en pure perte. A la dernière séance les Pères l'ayant mandé, firent apporter un brasier, et lui ordonnèrent d'y jeter son livre ; cela l'obligea de réciter à haute voix le Symbole dit de saint Athanase, en forme de profession de foi, et de prononcer la sentence qu'il n'exécuta, de son aveu, qu'en versant bien des larmes, qui n'étaient rien moins que le fruit de son repentir. Ce ne fut pas encore tout. Pour comble d'ignominie, on le fit enfermer, à la prison de Saint-Médard, dans le monastère de Saint-Médard de Soissons.

Abailard et les moines de Saint-Médard étaient gens qui se piquaient d'humanité. Sensibles à la vue de leur prisonnier, ils n'omirent aucun soin pour adoucir sa captivité. Elle ne fut pas de longue durée. Le légat, en partant de France, lui accorda son élargissement, avec ordre toutefois de re-

venir à-t-on pu nier qu'Abailard ait été chamoine, tandis qu'Héloïse, voulant le détourner du mariage, lui parle ainsi : *Si autem sic (cælibes) laici gentilesque vivere, quid te clericum atque canonicum curat ?*

Abailard y répondit dans l'Apologie de l'abbé Adam et de sa maison dans les notes de Duchesne sur la première lettre de son livre, et dans les *Mémoires de Trévoux*, an 1738, p. 2248.

Outre l'accusation d'hérésie, on lui reproche d'enseigner sans maître, *sine magistro*. Un savant d'après Duboulay (*Hist. de l'Univ. de Par.* t. I, p. 135-136), prétend que le vrai sens de cette ex-

tourner à Saint-Denis. Le souvenir des impressions fâcheuses qu'il y avait laissées contre lui, la flétrissure qu'il venait de recevoir, tout l'avertissait de prendre des sentiments, un ton et des manières capables de ramener les esprits en sa faveur. Mais une démangeaison insurmontable de parler et de contredire lui suscita bientôt de nouvelles affaires. En lisant Bède, il y trouva que Saint Denis l'Aréopagite avait été évêque de Corinthe, et non d'Athènes ; d'où il s'ensuivit qu'il n'était pas le même, comme on le croyait alors, que l'apôtre des Gaules. Ce texte lui parut ouvrir un trop beau champ à la dispute pour le négliger. Il osa donc s'élever contre l'opinion reçue, opinion dont on faisait dépendre en quelque sorte, le salut du royaume et la gloire de l'Eglise gallicane. Ses confrères, scandalisés, en portèrent leurs plaintes à l'abbé, qui traita la chose suivant les préjugés du temps. Abailard, mandé en chapitre, y fut tancé rudement sur sa témérité. On alla même jusqu'à le menacer de le dénoncer au roi comme coupable de crime d'Etat. La menace étant sérieuse, ou lui paraissant telle, il ne crut pas devoir en attendre l'effet. Une nuit donc il s'échappa du cloître et se réfugia sur les terres du comte de Champagne. Ce prince dont il était connu, le plaça dans le monastère de Saint-Ayoul de Provins. Malgré cette puissante protection, Adam ne le laissa pas de le poursuivre dans son asile. Il se plaignit aux religieux de Saint-Ayoul de la retraite qu'ils lui donnaient, et le fit sommer lui-même de revenir à terme préfix sous peine d'excommunication. La mort ne donna pas le loisir au rigide supérieur de pousser son ressentiment plus loin. Suger, qui lui succéda, voulut d'abord suivre ses derniers errements envers le fugitif ; mais, vaincu par les sollicitations, il lui permit à la fin d'aller où il voudrait, pourvu qu'il ne promît la stabilité dans aucun monastère.

Maitre du choix de sa demeure, Abailard alla s'établir sur les bords de la rivière d'Ardusson, dans un lieu désert, voisin de la ville de Nogent-sur-Seine. Ses disciples ne tardèrent pas à venir l'y trouver. Ni l'horreur du séjour, ni la difficulté de s'y procurer les choses nécessaires à la vie, ne rebutèrent cette multitude de jeunes gens, la plupart délicatement élevés. La compagnie de leur maître, avides qu'ils étaient de ses leçons, leur tenait lieu de tout. Pour ne lui laisser aucun sujet de distraction, ils se chargèrent de pourvoir à son entretien. La manière dont ils s'acquittèrent de ce soin fait l'éloge de leur générosité.

Contents d'habiter eux-mêmes dans des cabanes de roseaux, ils lui bâtirent un logement de pierre, et convertirent le petit oratoire qu'il avait construit de ses mains en une église spacieuse et bien ornée. Cet édifice fut dédié au Paraclét, titre dont certaines gens murmurèrent comme d'une nouveauté. Jamais, disaient-ils, on n'a vu d'église consacrée à une seule des personnes divines. On blâma de même, et peut-être avec plus de fondement, une statue qu'il avait imaginée pour représenter le mystère de la Trinité, c'était un groupe de pierre composé de trois figures adossées avec des visages parfaitement semblables. Ces plaintes lui furent d'autant plus sensibles, qu'elles avaient pour auteurs (11), à ce qu'on lui rapportait, saint Bernard et saint Norbert, deux personnages des plus accrédités de leur temps. La peur le saisit au point qu'il se croyait tous les jours à la veille d'être traduit devant un nouveau concile pour y être condamné de nouveau. Comme il était dans ces perplexités, deux députés du monastère de Saint-Gildas, de Ruits en basse Bretagne vinrent lui annoncer que leur chapitre l'avait élu pour abbé. Ils étaient porteurs du décret d'élection et avaient eu la précaution de prendre le consentement de l'abbé de Saint-Denis. Jamais rencontre ne lui parut plus heureuse. Il partit joyeusement (vers l'an 1126) pour son abbaye, persuadé que ses ennemis le perdraient de vue dans un pays si reculé. Mais sa fâcheuse destinée ne lui faisait éviter un malheur que pour le précipiter dans un autre. Les moines de Saint-Gildas vivaient dans le désordre, et le seigneur de Ruits en prenait occasion d'envahir les biens du monastère. Le nouvel abbé voulut réformer les moines et réprimer les usurpations du tyran. Son zèle échoua des deux côtés, et ne servit qu'à lui faire des ennemis au dedans et au dehors. Au milieu de ces contradictions, il apprit que les religieuses d'Argenteuil, dont Héloïse était alors prieure, venaient d'être chassées (l'an 1127) pour faire place aux religieux de Saint-Denis. Cette nouvelle fit revivre la tendresse conjugale dans son cœur. Il part incontinent, va prendre son ancienne épouse, et la conduit avec celles de ses sœurs qui voulurent la suivre au désert du Paraclét. Ce lieu, par les libéralités des seigneurs voisins, et avec la permission de l'ordinaire (le vénérable Atton, évêque de Troyes), fut érigé en abbaye, dont Héloïse eut le gouvernement. Abailard, qui regardait cet établissement comme son ouvrage, donnait tous ses soins pour le perfectionner. Cependant on parla dans le monde de ses fréquents voyages au Paraclét, et les motifs en furent interprétés malignement. Pour faire cesser ces mauvais bruits, il prit le parti de s'éloigner de ce séjour chéri, avec la résolution de ne plus y revenir.

De retour de son abbaye, il n'y trouva, comme il s'y était attendu que des chagrins et des persécutions. Les choses passèrent même ce qu'il avait prévu, s'il est vrai que ses moines, ainsi qu'il le raconte, furent assez pervers pour attenter à ses jours. Quoi qu'il en soit, il est certain que les dégoûts qu'il essayait le déterminèrent enfin à se démettre de sa dignité, ce qui arriva au plus tard l'an 1136. On le voit effectivement cette année (12) donnant des leçons de nouveau sur le mont de Sainte-Geneviève à Paris, et effaçant tous ses collègues par le brillant de son esprit et l'affluence de ceux qui venaient l'entendre. Mais il abandonna sa chaire (on ne sait pourquoi) l'année suivante ; et nul monument ne nous fait

(11) Il paraît qu'Abailard était mal informé, surtout par rapport à saint Bernard car celui-ci déclare nettement (ep. 377) qu'il n'avait aucune connaissance de la doctrine d'Abailard avant la dénonciation qui lui en fut faite par Guillaume de Saint-Thierry : ce qui n'arriva, comme on le dira ci-après, qu'en 1139.

(12) Voici le passage de Jean de Sarisbéri (*Metal.* I. II, c. 40) qui nous apprend ce fait et le suivant : *Cum primum, dit-il, adolescens admodum studiorum causa migrassem in Gallias anno altero postquam illustris rex Henricus., Leo Justitiæ, rebus excessit humanis, contuli me ad Peripateticum qui tunc in monte S. Genovefæ clarus doctor et admirabilis omnibus præsidebat... Deinde post discessum ejus qui mihi præproperus visus est, adhæc magistro Alberico. D. Rivet (Hist. tit. t. IX, p. 68), supplantant avec tous les critiques que Jean de Sarisbéri naquit l'an 1110, trouve la contradiction dans la première partie de ce texte. En effet, suivant cette hypothèse, Jean de Sarisbéri, un an après la mort de Henri Ier, roi d'Angleterre (car c'est incontestablement de ce prince qu'il s'agit ici devant avoir 26 ans), Henri étant mort en 1135. Comment donc a-t-il pu dire qu'il n'était alors que dans les premières années de l'adolescence, *adolescens admodum* ? Mais la contradiction s'évanouit dès qu'on révoque en doute l'époque qui lui sert de bases savoir, l'année 1110 donnée pour celle de la naissance de Jean de Sarisbéri, époque qui n'a effectivement, comme nous le ferons voir sur cet auteur, aucun fondement certain.*

connaître le lieu où il se retira (13). Quelque part que ce fût, Abailard n'y demeura pas oisif. Il employa le loisir de sa retraite à revoir les ouvrages qu'il avait composés jusqu'alors et à les mettre en état de paraître au grand jour. Dès qu'ils furent entre les mains du public, ils firent un grand bruit, et donnèrent lieu à des jugements divers. La nouvelle méthode de l'auteur, qui était de procéder, en théologie comme en dialectique, par voie de démonstration, éblouit le plus grand nombre. On admirait la force de ce génie, qui s'était fait une route pour atteindre à des mystères qu'on avait cru jusqu'alors inaccessibles à l'esprit humain. D'autres, au contraire, n'aperçurent dans ce dessein que présomption, que témérité, qu'illusion. Entre ceux-ci fut Guillaume (14), qui, d'abbé bénédictin de Saint-Thierry, dont il conserva le surnom, s'était fait moine de Cîteaux dans l'abbaye de Signy. Il tira des deux principaux livres d'Abailard les propositions qui lui parurent les plus choquantes, et les réfuta dans un écrit qu'il fit tenir à Geoffroy, évêque de Chartres, et à saint Bernard (15). L'envoi fut accompagné de deux lettres, où il priait ces graves personnages de lui marquer ce qu'ils pensaient et des extraits et de la réfutation. Nous n'avons point la réponse de l'évêque de Chartres. Celle de l'abbé de Clairvaux est marquée au coin de la plus exacte circonspection (16). Il loue Guillaume sur son zèle contre les nouveautés, approuve son ouvrage en général; « mais la matière, ajoute-t-il, étant de la dernière importance, il est nécessaire, avant que je puisse me décider, que nous en conférions quelque part ensemble : ce qui ne peut se faire qu'après Pâques, attendu la circonstance (on était alors dans le carême) qui ne nous permet pas de violer la retraite, ni de vaquer à d'autres soins qu'à la prière. » La prudence du saint abbé ne se borna pas à cette précaution.

Il alla trouver en personne l'accusé (17), lui remontra le scandale que ses livres excitaient, et sut manier si adroitement cet esprit vif et altier, qu'il en obtint plus qu'il n'avait espéré : car Abailard poussa la docilité jusqu'à le choisir lui-même pour juge de sa doctrine, avec promesse d'en passer partout où il voudrait (17*). Si ces dispositions de notre théologien furent sincères, elles n'eurent pas le mérite de la persévérance. De perfides amis lui en firent un crime comme d'une lâcheté et vinrent à bout de les lui faire désavouer. Le plus animé de tous était le fameux Arnaud de Bresse, autrefois son disciple, qui chassé d'Italie pour ses déclamations séditieuses contre le pape et le clergé, s'était venu réfugier en France. Cet homme dangereux lui peignit les intentions de l'abbé de Clairvaux à son égard sous des couleurs si odieuses, qu'il l'engagea d'en venir à une guerre ouverte avec lui. Pour cet effet, Abailard alla trouver l'archevêque de Sens (18) Henri Sanglier, et le pria d'indiquer une assemblée où il pût entrer en dispute réglée avec cet abbé sur les articles sur lesquels il trouvait à redire dans sa doctrine. Le prélat, y ayant consenti, écrivit à saint Bernard de se trouver au concile qu'il devait tenir à Sens dans l'octave de la Pentecôte de l'an 1140. Nullement aguerri aux combats de l'école, le saint homme refusa d'abord le défi, craignant, disait-il, de se mesurer avec un homme tout hérissé des pointes de la dialectique (19). De plus, il lui semblait dangereux (ce sont encore ses termes) de commettre des vérités toutes divines à l'événement d'une dispute toute humaine. Il répondit en conséquence à l'archevêque qu'il n'irait point au concile, attendu que l'affaire pour laquelle il y était cité n'était point sa cause particulière, mais celle de toute l'Eglise. Telles furent les premières pensées de l'abbé de Clairvaux. Mieux conseillé depuis, il alla se présenter au combat (20). L'assemblée de Sens fut des plus nombreuses. Le roi Louis le Jeune s'y était rendu avec les comtes de Champagne et de Nevers. Tous les évêques de la province, à l'exception de deux, Samson archevêque de Reims avec trois de ses suffragants, formaient le tribunal qui devait prononcer. Outre ces prélats, une multitude de savants y étaient venus, attirés par le mérite de la cause et la réputation des contendants. Les partisans d'Abailard ne doutaient pas qu'il ne remportât aisément la victoire sur un adversaire déjà demi-vaincu, disaient-ils, par la peur. Des deux côtés on s'attendait à lui voir déployer toutes les ressources de son art pour mettre en défaut son adversaire et embarrasser ses juges. Mais sa conduite, dès le premier pas, fit évanouir ces belles espérances. Saint Bernard (21), après la lecture des propositions extraites de ses livres, le somma, sans autre préambule, de déclarer si elles étaient de lui ou non, et, dans le premier cas, de les défendre ou de les rétracter. Abailard fut troublé par ce brusque début. Au lieu de répondre catégoriquement, il dit qu'il en appelle au pape, et sort aussitôt, laissant l'assemblée dans le plus grand étonnement. Le concile était sans doute en droit de mépriser un appel aussi frivole. Cependant la crainte de se compromettre avec le saint siège fit imaginer un tempérament. On convint de séparer les dogmes de la personne de l'auteur, et de réserver ce dernier point au pape. Sur l'autre, après avoir conféré les extraits dénoncés avec les autorités alléguées par saint Bernard, tous les Pères se réunirent pour la censure. On se contenta de les flétrir en gros, et le jugement fut rédigé dans la dernière séance. Restait à rendre compte de ces opérations au saint-siège. L'abbé de Clairvaux, chargé de cette commission, s'en acquitta par deux lettres écrites l'une au nom de la province de Sens, l'autre de la part de l'archevêque de Reims et des trois suffragants qui l'avaient accompagné. Dans l'une et dans l'autre, après avoir rapporté ce qui s'était passé dès la naissance de l'affaire entre Abailard et l'abbé de Clairvaux, on prie le pape de vouloir bien examiner les articles qu'on lui envoie, peser avec maturité la sentence qui les condamne, et lui imprimer le sceau de son autorité. Outre ces lettres synodiques, saint Bernard en écrivit plusieurs en son propre nom, tant au pape qu'aux cardinaux, et surtout à ceux qui ayant été disciples d'Abailard, étaient censés devoir prendre un intérêt plus particulier à son sort. Voici comme il le représentait au pape : les autres lettres sont à peu près du même ton (22). « Abailard est un dragon qui dresse des embûches en secret. Que dis-je ? Il ne craint plus aujourd'hui de se montrer. Et plutôt à Dieu que ses écrits fussent renfermés dans des coffres, au lieu d'être débités et lus dans les places publiques ! Ils volent malheureusement par le monde, ces fruits empestés

(13) M. Joli (*Rem. sur Bayle*, p. 15) dit qu'il retourna au Paraclét ; mais où en est la preuve ?

(14) Petr. Clun. I. vi, ep. 4. Otto Fris. *De gest. Frider.* I., 1, p. 48.

(15) Bern. ep. 326.

(16) Bern. ep. 325.

(17) Bern. ep. 189.

(17*) Bern. ep. 337.

(18) Bern. ep. 189 et 190.

(19) Id., ep. 90.

(20) Id., ep. 189.

(21) Gaufr. in *Vita S. Bern.*, l. III, c. 5.

(22) Ep. 189.

de l'erreur, prenant pour ténèbres la lumière qu'ils haïssent. Leur poison funeste a pénétré dans les châteaux et dans les villes. Il ont passé de nation en nation, d'un royaume à un autre. A quels temps sommes-nous arrivés ! On fabrique un autre Evangile ; on propose une foi nouvelle aux peuples : on bâtit sur un autre fondement que celui qui a été posé. On traite des vertus et des vices contre les règles de la saine morale ; des sacrements d'une manière qui n'est rien moins que sûre ; du mystère d'un Dieu en trois personnes avec une téméraire curiosité. Abailard, nouveau Goliath, s'avance avec tout son appareil de guerre, précédé de son écuyer, Arnaud de Bresse. L'union de ces deux hommes ne saurait être plus étroite, semblable à celle des deux écailles d'une huître, qui ne laisse aucune entrée à l'air pour les séparer. Imitateurs de celui qui se transforme en ange de lumière, ils présentent les apparences de la piété dans leur extérieur, sans en avoir ni l'esprit ni la réalité. C'est à la faveur de ces dehors imposants qu'ils surprennent la religion de ceux qui prêtent avec sécurité l'oreille à leurs discours... Jugez maintenant, ô successeur de Pierre, si celui qui attaque la foi de ce prince des apôtres doit trouver un asile auprès de son siège. »

Tandis que l'abbé de Clairvaux préparait avec tant de soin et d'activité la ruine de son adversaire, celui-ci, plein d'une confiance aveugle, s'acheminait à pas lents vers le tribunal qu'il avait réclamé (23). Mais à peine était-il aux portes de Lyon, qu'une fatale nouvelle vint le désabuser. Ce fut là qu'il apprit l'accueil que Rome avait fait à son appel (24), accueil si peu favorable, que, sans attendre son arrivée, le pape avait confirmé la sentence de Sens, fait brûler les livres, et mandé en France de l'arrêter avec Arnaud de Bresse pour être enfermés chacun séparément dans un monastère. Alors, frappé comme d'un coup de foudre, il ne sait que devenir. La crainte et la honte le tiennent en suspens, et ne lui permettent ni d'avancer ni de reculer. Dans cette détresse, il se détermine à rabattre sur Cluni, pour consulter l'abbé Pierre le Vénérable dont il était connu. Pierre, après avoir essuyé ses larmes, lui donna un fort bon conseil qu'il suivit (25) : ce fut de rester à Cluni, au lieu d'aller poursuivre son affaire à Rome, où il n'y avait plus rien à espérer. Le charitable abbé se chargea lui-même d'obtenir son absolution du pape. Mais comme sa paix avec saint Bernard était un préalable nécessaire, Pierre et Rainald, abbé de Cîteaux, qui se rencontraient pour lors à Cluni, l'engagèrent d'aller trouver le saint à Clairvaux. Jamais réconciliation entre théologiens, après une guerre des plus vives, ne souffrit moins de difficulté. L'abbé de Clairvaux, qui n'avait, comme l'abeille, qu'un aiguillon sans fiel, déposa toute animosité, dès qu'Abailard l'eut assuré de l'orthodoxie de ses sentiments. A son retour, l'abbé de Cluni se hâta de mander cette nouvelle au saint-père, le priant en même temps de rétablir le pénitent dans la communion de l'Eglise. Quoique la réponse du pape ne soit pas venue jusqu'à nous, il n'est pas douteux qu'il se prêta de bonne grâce à une demande aussi juste. Délivré de toute inquiétude, Abailard passa le reste de ses jours dans un calme égal aux troubles dont ils avaient été jusqu'alors agités. Tous ses moments libres furent partagés entre la prière, l'étude et des conférences que l'abbé le chargeait de faire de temps en temps à la communauté. Dans le cours de ces exercices, une infirmité qui lui survint obligea de l'envoyer, pour changer d'air au prieuré de Saint-Marcel de Chalons-sur-Saône. Il parut d'abord s'y mieux porter ; mais le mal, s'étant renouvelé, l'emporta le 21 avril de l'an 1142, dans la soixante-troisième année de son âge. Les religieux l'inhumèrent dans l'église, sous (26) une tombe où ils firent graver les deux vers suivants ;

*Est satis in tumulo, Petrus hic jacet Abælardus,
Cui soli patuit scibile quidquid erat.*

Pierre le Vénérable, mandant sa mort à Héloïse, ne craint pas de le comparer à saint Martin et à saint Germain, deux modèles, dit-il, qu'il égala, l'un par son humilité profonde, l'autre par son extrême pauvreté : *In tantum ut nec Germanus abjectior, nec ipse Martinus bene discernenti pauperior appareret.* Son âme, ajoute-t-il, ne méditait, sa bouche ne proférait, sa conduite n'annonçait que des choses divines, savantes et vraiment philosophiques : *Mens ejus, lingua ejus, opus ejus semper divina, semper philosophica, semper eruditoria meditabatur, docebat, fatebatur.*

Héloïse, sensible, comme il est aisé de se l'imaginer, à la perte qu'on lui apprenait, ne négligea rien pour s'acquitter de ce qu'elle devait à la mémoire de son époux. Elle demanda que son corps fût transporté au Paraclet, comme il l'avait désiré. Ce point lui fut accordé, malgré les oppositions des religieux de Saint-Marcel. Elle demanda de plus l'absolution du défunt, formalité qu'on croyait importante alors et pour ce monde-ci et pour l'autre. L'abbé de Cluni la lui fit expédier en ces termes (27) : *Ego Petrus Cluniacensis abbas, qui Petrum Abælardum in monachum recepi, et corpus ejus furtim delatum Heloissæ abbatis et monialibus Paracleti concessi, auctoritate omnipotentis Dei et omnium sanctorum absolvo eum pro officio ab omnibus peccatis.* Cette formule, suivant l'usage du temps, fut attachée au tombeau d'Abailard.

Les gens de lettres partagèrent les regrets d'Héloïse. Nous avons cinq épitaphes (28) qu'ils composèrent en l'honneur d'Abailard (29).

§ II. — Ses ouvrages imprimés.

Toute la vie d'Abailard ne fut que celle d'un savant occupé continuellement à disputer, enseigner ou

(23) Otto Fris. *De gest. Frid.*, l. 1, c. 48.

(24) *Vie d'Abail.*, t. II, p. 141.

(25) Petr. Clun., l. iv, ép. 4.

(26) Elle a disparu depuis un siècle.

(27) L. iv, ép. 345.

(28) La première est de Pierre le Vénérable. La seconde, qu'on croit être du même auteur, se trouve à la suite de la première dans l'Apologie d'Abailard, par Damboise, vers la fin. Le troisième, qui est d'un auteur inconnu, a été publiée par D. Bernard Pez, p. 22 de la préface du troisième tome de ses *Anecdotes*. La quatrième composée par Philippe Harveng, est à la p. 801 de ses œuvres ; elle a pour titre : *Epitaphium Magistri Petri*, et commence par ce vers : *Lucifer occubuit, stellæ radiatæ minores*. On ne peut douter qu'elle ne concerne Abailard par toutes les grandes qualités qu'elle prête à son héros. La cinquième, sans nom d'auteur, est rapportée par Raulinson au commencement de son édition des lettres d'Abailard.

(29) *Nicer.* t. IV, p. 19.

écrire. Comme il se piquait d'un savoir universel, il n'y eut aucun genre de littérature en honneur de son temps où il ne cherchât à se distinguer. La diversité des ouvrages que cette espèce de polymathie a produits, fournirait, si tous étaient venus jusqu'à nous, sept ou huit classes. Nous en ferons cinq de ceux dont le public est en possession.

La première comprendra ses lettres à Héloïse et aux religieuses du Paraclet, avec celle qui donna occasion à ce commerce. La seconde, ses autres lettres à différentes personnes ; la troisième, ses sermons ; la quatrième, ses commentaires sur l'Écriture ; la cinquième, ses œuvres théologiques.

1° Abailard étant de retour à Saint-Gildas, après avoir cimenté l'établissement de la communauté du Paraclet, s'avisait d'écrire, en forme de lettre à un ami l'histoire de ses malheurs. Là il reprend les principaux événements de sa vie depuis sa naissance jusqu'aux persécutions réelles ou supposées qu'il éprouvait alors de la part de ses moines. C'est une espèce d'apologie où les louanges de l'auteur, les injures et les calomnies contre ses adversaires, sont répandues avec une égale profusion. Si nous avons puisé dans cette source, faute d'une meilleure, les principaux faits qui le concernent, nous nous sommes bien gardés d'admettre la plupart des circonstances dont il les accompagne, à moins qu'elles ne soient appuyées sur des monuments plus certains.

II° Héloïse était trop prévenue en faveur d'Abailard pour se garantir des impressions d'un pareil écrit. Le hasard l'ayant fait tomber entre ses mains, elle le lut avec l'attendrissement et la crédulité qu'un aveugle dévouement peut inspirer. Jusqu'alors n'ayant point encore reçu de lettre d'Abailard, elle n'avait osé le prévenir. Mais dès qu'elle apprit que sa vie était en péril, elle se hâta de rompre le silence pour lui témoigner le vif intérêt qu'elle prenait à son état. Sa lettre commençait par des plaintes sur ce que, connaissant l'étendue de son attachement, il avait négligé, depuis leur première séparation, d'user envers elle du seul moyen qui représente les amis absents. La suite était un épanchement de cœur sur les malheurs présents et passés de son époux.

Abailard, dans sa réponse, l'assure que son silence n'est point l'effet de la négligence, encore moins de l'oubli, mais plutôt de la ferme persuasion où il était qu'elle pouvait aisément se passer de ses conseils. Il la remercie du nouveau gage d'amitié qu'elle lui donne en s'associant par les sentiments du cœur à ses afflictions. Mais il la prie de ne pas borner sa compassion à de stériles gémissements. C'est à implorer pour lui l'assistance divine qu'il l'exhorte ; et à ce sujet, il lui fait un assez bel éloge de la prière. Il prouve en particulier, par des exemples tirés de l'Ancien et du Nouveau Testament, l'efficacité de celle des femmes pour les personnes qui leur sont chères, des épouses pour leurs maris. Enfin il conjure Héloïse et ses filles d'avoir soin, lorsqu'elles apprendront sa mort, qu'il laisse entrevoir comme prochaine, de faire transporter son corps au Paraclet : « afin, dit-il, qu'ayant mon tombeau sous les yeux, ce spectacle les invite à prier avec plus de ferveur pour le repos de mon âme. *Ut filiar nostrarum, imo in Christo sorores, sepulchrum nostrum sapius videntes, ad preces pro me Domino fundendas amplius invitentur.* »

III° Cette lettre avait pour but de consoler Héloïse ; les paroles qui la terminent ne firent qu'envenimer sa douleur. Croyant toucher au moment de son veuvage, cette épouse désolée adressa de nouvelles plaintes encore plus vives et plus touchantes que les premières à l'objet de sa tendresse. C'est là qu'elle montre l'état de son âme à découvert. Mais, pour ne toucher ici que ce qui peut servir à faire entendre la réplique de notre auteur, nous nous contenterons d'indiquer les quatre chefs sur lesquels roule ce lamentable écrit. D'abord elle se plaint d'avoir été nommée la première par son supérieur et son maître dans la suscription de sa réponse. C'était en effet l'usage alors de mettre le nom de la personne la plus qualifiée le premier dans ces sortes de formules. Celle dont Héloïse se plaint, était conçue en ces termes : *Heloisæ dilectissimæ sorori suæ in Christo P. Abaelardus frater ejus in Christo*. Elle lui reproche en second lieu de se plaindre à l'accabler non-seulement par le récit des maux qu'il endure actuellement, mais encore par l'annonce d'un malheur à venir, dont l'idée seule est insoutenable pour elle. Troisièmement, elle rejette les louanges qu'il lui donne, comme en étant indigne, avouant que toute sa conduite n'est que dissimulation, et couvre un cœur déréglé sous les apparences de la vertu. Enfin, rappelant dans le quatrième chef, la catastrophe qui termina leurs amours, elle ose accuser le ciel à cet égard d'une double injustice : 1° pour avoir vengé le crime de deux coupables sur un seul ; 2° pour avoir exercé cette vengeance dans le temps que ce crime était réparé par la satisfaction la plus complète.

IV° Abailard tâche d'apporter dans sa seconde lettre le remède à ces quatre plaies du cœur d'Héloïse. 1° Il justifie la suscription dont elle se plaignait, par le rang sublime où elle est parvenue en passant des bras d'un misérable mortel au lit nuptial du Monarque des cieux. Il l'avertit que l'habillement noir dont elle est revêtue, loin de la déparer aux yeux de cet époux, la rend semblable à l'Éthiopienne du Cantique, dont la couleur basanée avait attiré les regards et fixé les inclinations du roi. Il entasse des raisons mystiques et même physiques pour éclaircir cette comparaison. Mais parmi les dernières, il en est quelques-unes où ce zélé directeur laisse apercevoir les traces de ses anciennes idées mondaines. Il satisfait au second reproche en faisant ressouvenir Héloïse qu'elle lui avait elle-même demandé en grâce de ne lui rien cacher de sa situation présente. « Pourquoi donc, dit-il, me faire un crime de vous avoir déclaré mes peines, après les instantes prières que vous m'avez faites de ne point vous les celer ? Vous conviendrait-il, au reste, de passer vos jours dans la joie, tandis que les miens sont exposés aux plus grands périls ? Voulez-vous n'être avec moi de moitié que pour le plaisir, et me laisser la tristesse tout entière ? Non, rien ne distingue mieux les vrais amis des faux, que l'empressement des premiers à partager nos infortunes, tandis que les autres ne veulent partager que nos prospérités. Supprimez donc ces discours frivoles, et mettez fin à des reproches qui ne partent pas des entrailles de la charité. » Sur le troisième chef, Abailard félicite Héloïse de s'estimer indigne de louanges, pourvu qu'elle parle avec franchise, et ne cherche pas réellement des contradicteurs. Il fait voir, en répondant au quatrième, que la peine de son incontinence était juste comme proportionnée au crime, et salutaire par les avantages qui en ont résulté. Il reconnaît qu'étant le plus coupable des deux, il a mérité que la vengeance tombât sur lui seul. Il conjure Héloïse de ne pas méconnaître la grâce que Dieu lui avait faite à elle-même en la préservant des effets de sa justice pour ne lui faire sentir que ceux de sa clémence. « Rappelez-vous, lui dit-il, ma très-chère sœur, de quels filets la bonté divine s'est servie pour nous pêcher dans la mer orageuse du siècle où nous étions plongés ; quelle sainte violence elle nous a faite pour nous retirer du fond de l'abîme qui nous avait engloutis. Alors vous verrez que, bien loin de nous plaindre, nous devons nous appliquer spécialement l'un et l'autre cette parole du Prophète : *Le Seigneur prend soin de moi ; le salut de mon âme lui est cher*. Pouvez-vous en effet penser au péril dont nous avons été délivrés (et vous devez

y penser continuellement), sans être pénétrée de la plus vive reconnaissance ? Ah ! n'oubliez jamais et ne cessez même de publier, avec les actions de grâces les plus éclatantes, les merveilles que Dieu a faites en notre faveur. Consolez ainsi par notre exemple les coupables qui désespèrent du pardon, et apprenez à tous ce qu'ils doivent se promettre d'une humble et fervente prière, en voyant deux pécheurs endurcis qui ont été comme forcés à recevoir de si grands bienfaits. Entrez encore plus avant dans la profondeur des desseins adorables de Dieu sur nous. Considérez avec quelle charité paternelle il a fait servir ses châtimens à notre correction, avec quelle sagesse il a employé les mains des méchants mêmes pour nous faire quitter l'impiété, avec quel industrie merveilleuse il a opéré par la plaie d'une seule partie de mon corps la guérison de nos deux âmes. Comparez l'état déplorable où nous étions avec la manière dont nous en sommes sortis, la maladie avec le remède. Voyez ce que nous méritions, et admirez dans le pardon que nous avons reçu l'ineffable bonté dont il est émané. » Il finit par la conjurer de ne plus l'importuner par de semblables plaintes, à moins qu'elle ne veuille renoncer à son amitié.

Héloïse, arrêtée plutôt que convaincue par ces remontrances, n'osa répliquer. Pouvant encore moins se taire, elle choisit des sujets plus assortis au goût d'Abailard, et en même temps plus utiles et plus édifiants, pour lui écrire. Dans la lettre qui suivit immédiatement celle-ci, elle lui demandait, au nom de sa communauté, deux choses. La première de les instruire de l'origine des religieuses et de l'autorité de leur profession ; la seconde de leur composer une règle propre et particulière à leur sexe, celle de saint Benoît n'ayant point été faite, dit-elle, pour des filles, et renfermant plusieurs choses qui ne peuvent convenir qu'à des hommes. Abailard fut extrêmement flatté de ces demandes qui lui donnaient occasion, l'une d'étaler son érudition, l'autre de faire preuve de sa sagesse et de son expérience dans la conduite des âmes. Il fit deux réponses successives à Héloïse pour satisfaire séparément aux deux objets de sa lettre.

V^o La première est une espèce de dissertation dans laquelle il fait remonter l'origine de l'état monastique à la naissance du christianisme, et lui donne Jésus-Christ même pour fondateur. Il dit d'abord que l'on en trouve une ébauche dans la vie des prophètes, dans celle des réchabites, dans ce grand nombre de veuves qui vivaient dans le temple entièrement séparées du monde, consacrées au Seigneur, occupées jour et nuit de son culte, appliquées au jeûne, à la prière et à tous les exercices qui forment une vie sainte. Mais, laissant l'âge de la loi qui ne produit rien de parfait, il s'arrête à celui de la grâce pour y montrer, aussitôt qu'il commença, l'établissement de la vie religieuse dans sa dernière perfection. « C'est alors, dit-il, que nous voyons Jésus-Christ rassembler autour de lui des personnes de l'un et de l'autre sexe, pour leur faire observer sous sa conduite les pratiques essentielles de la vie monastique. Ce divin maître voulut tracer lui-même le plan d'un genre de vie si saint, afin que les hommes et les femmes qui voudraient s'y consacrer dans la suite, trouvassent dans son institution et l'autorité suréminente et le modèle accompli de leur profession. Là, réunies avec la communauté des apôtres et des disciples, de saintes femmes ayant la mère du Seigneur à leur tête, après avoir renoncé à toute propriété pour ne posséder que Jésus-Christ, ont exactement rempli ce qu'il prescrit à tous ceux qui veulent entrer dans une société religieuse : *Si quelqu'un ne renonce pas à tout ce qu'il possède, il ne peut être mon disciple.* » Après la publication de l'Évangile, notre auteur voit l'institut monastique suivre les progrès de la religion chrétienne. L'Église de Jérusalem n'est selon lui qu'une grande société de moines de l'un et de l'autre sexe. Les thérapeutes de l'Égypte les représentent, dit-il, d'une manière encore plus sensible. De là il descend au temps des premiers empereurs chrétiens, et montre sous leur règne de nombreuses colonies de religieuses établies jusque dans les plus affreux déserts. Dans tout le cours de cette lettre, qui est fort longue, Abailard sème avec profusion les louanges des femmes pieuses, et surtout des vierges dont il relève le mérite par les prérogatives qu'elles ont reçues de Jésus-Christ, par les éloges que les Pères leur ont donnés, et par un grand nombre de traits historiques recueillis des auteurs ecclésiastiques et même des écrivains profanes.

VI° Les religieuses du Paraclét lurent sans doute avec complaisance un écrit où l'on renchérisait sur tout ce qui s'était dit jusqu'alors de plus magnifique en l'honneur de leur sexe et de leur état. Abailard mit le comble à leur satisfaction en leur envoyant peu après la règle qu'elles lui avaient demandée. Celle de saint Benoît et les Constitutions de Fontevraud font la base de cet écrit où il y a quantité d'excellentes choses avec quelques singularités. L'auteur veut, sur le plan de Fontevraud, qu'il y ait un monastère d'hommes voisin de celui des filles, pour vaquer à leurs affaires extérieures, et leur administrer les secours spirituels. Il réduit le nombre des officières à sept, dont il marque les fonctions en détail. Parlant de la portière : Elle n'accordera pas, dit-il, aux hommes l'entrée du monastère sans la permission de l'abbesse. Pour les femmes, elle ne leur en fera aucune difficulté. L'abbesse ou quelque autre sœur de sa part laveront les pieds aux pauvres qui auront besoin. Cette pratique était donc encore en usage au XIIe siècle.

Abailard défend de placer dans l'église aucune image en bosse ou relief. Il permet seulement de mettre sur l'autel une croix de bois ornée, si l'on veut, de la figure du Sauveur. Il prescrit aux sœurs trois communions par an, savoir : à Pâques, à la Pentecôte et à Noël. Pour remplir dignement, dit-il, cette importante obligation, elles s'y disposeront par trois jours de jeûne au pain et à l'eau ; dès le premier desquels elles auront soin de purifier leur conscience par une humble et exacte confession.

Touchant les aliments, il permet l'usage de la viande trois fois la semaine, et tâche de prouver que cette indulgence en faveur du sexe n'est point contraire aux anciennes règles. Depuis l'équinoxe d'automne jusqu'à Pâques les sœurs, attendu la brièveté des jours, ne feront qu'un seul repas ; mais elles ne changeront pas de nourriture, excepté les jours d'abstinence déterminés par l'Église.

Les vêtements seront conformes à l'humilité de leur profession. Il y aura une distinction pour les vierges après qu'elles auront reçu la consécration de la main de l'évêque. Ce sera une croix qu'elles porteront brochée sur le voile au haut de la tête, afin qu'à la vue de cette marque respectable, les hommes soient détournés de jeter aucun regard trop libre sur elles.

Enfin, l'article par où finit cette règle a pour objet l'Écriture sainte dont on recommande la lecture, non une lecture rapide et superficielle, mais une étude sérieuse et approfondie.

VII° Notre auteur avait tellement à cœur ce dernier point, qu'il en fit le sujet particulier d'une nouvelle lettre adressée aux religieuses du Paraclét. Il y trace, d'après saint Jérôme, la méthode qu'on doit suivre dans ce genre d'étude. Au latin il veut, ainsi que ce Père, qu'on joigne la connaissance du grec et de l'hébreu, pour entendre le texte sacré dans sa pureté originale. Il cite les exemples des Paule, des Eustochium, des Aselle et de tant d'autres dames romaines qui devinrent, en pratiquant ce qu'il propose, si

célèbres par leur érudition. « Ce ne sont pas seulement, dit-il, des vierges chrétiennes et des veuves, mais des femmes même engagées dans les embarras du mariage que je vous offre pour modèles. Pourquoi donc ne pratiqueriez-vous pas dans le loisir et la tranquillité de votre solitude ce que d'autres ont su allier avec le commerce et les occupations tumultueuses du siècle? Vous êtes d'autant moins fondées à vous en dispenser, qu'il ne vous manque aucune des facilités nécessaires pour réussir. Car, outre le secours des livres, vous avez dans votre supérieure une maîtresse capable de vous instruire et de vous servir de guide par la connaissance qu'elle a des trois langues. Profitez, je vous y invite, du trésor qui est entre vos mains. Hâtez-vous d'y puiser des richesses que les hommes ont laissé perdre, et faites en sorte que par vos soins on voie revivre, à la gloire de votre sexe, la science si importante et aujourd'hui si négligée des saintes lettres. »

VIII° Quelque difficile que dût paraître à des filles ce qu'Abailard proposait, sa lettre ne souffrit aucune contradiction. Les religieuses du Paraclét s'appliquèrent avec un zèle merveilleux à faire usage de ses avis. Elles réussirent au delà de ses espérances. Dès l'année suivante elles lui attestèrent leurs progrès par un recueil des endroits les plus épineux des livres saints, qu'elles lui envoyèrent sous le titre de *Problèmes* pour en avoir la solution. Ces difficultés sont au nombre de quarante-deux. Abailard ne tarda pas d'y répondre. On peut juger du mérite de ses solutions par les deux exemples suivants :

Les religieuses demandaient comment on doit entendre ce que dit l'apôtre saint Jacques, que *quiconque viole la loi dans un point, est coupable de tous*. Abailard répond que ce qui constitue la loi, ce sont tous les commandements réunis; qu'ainsi celui qui aurait gardé toute la loi à la réserve d'un seul commandement, est coupable de n'avoir pas gardé tous les commandements, lesquels joints ensemble forment ce qu'on nomme la loi.

Pourquoi, demandaient-elles encore, le Sauveur, en instituant le sacrement de l'Eucharistie, n'a-t-il pas dit : *Ceci est mon corps*, le corps du Nouveau Testament, comme il a dit : *Ceci est mon sang, le sang du Nouveau Testament*? Ne semble-t-il pas attribuer par là plus de mérite à son sang qu'à sa chair? Le corps que nous recevons dans le sacrement, répond Abailard, est l'humanité que Jésus-Christ a prise dans le sein de la Vierge. Or, l'humanité par elle-même n'a point scellé le Nouveau Testament. Car le testament, comme le dit saint Paul, n'a lieu qu'après la mort, étant sans force tant que le testateur est vivant. C'est donc la passion de Jésus-Christ, c'est l'effusion de son sang par laquelle il a terminé sa vie mortelle, qui a imprimé le sceau irrévocable au testament qu'il a fait en notre faveur. Ainsi ce qu'il a dit de son sang, il n'a pas dû le dire de son corps, pour ne pas confondre le commencement et la consommation de notre salut.

IX° Enfin la dernière lettre d'Abailard à Héloïse renferme une profession de foi relative aux erreurs qu'on lui avait imputées au concile de Sens. Il adressa dans le même temps au public un autre écrit semblable, dont nous parlerons dans la suite.

X^o Parmi ses autres lettres adressées à différentes personnes, la première, dans l'ordre chronologique, est celle qu'il écrivit à l'évêque de Paris pour faire face aux accusations du fameux Roscelin contre sa doctrine. Le nom de l'accusateur n'y est point exprimé; mais il est facile de le reconnaître aux traits dont il le dépeint. Celui de l'auteur et celui de l'évêque ne sont désignés dans l'imprimé que par les lettres initiales P. et G. : sur quoi D. Rivet (*Hist. lit.* t. VIII, p. 461), d'après du Boulay, le P. Pagi, et D. Mabillon, prétend que la première ne doit point s'entendre de Pierre Abailard, et que la seconde ne marque ni Galon ni Girbert, qui tinrent successivement le siège de Paris depuis l'an 1102 jusqu'en 1124. Mais les raisons de ces critiques s'évanouissent à la vue du manuscrit du roi, coté 1923, où cette lettre porte en titre : *Patri Abailardi epistola*. Dès qu'on a le nom de l'auteur, celui de l'évêque à qui elle est adressée n'est plus une énigme. C'est visiblement Girbert qui siégeait effectivement lorsque le premier écrit d'Abailard sur la Trinité parut. Voici le précis en substance de cette lettre. J'apprends, dit Abailard, qu'un homme connu par ses erreurs sur la Trinité, dont il ne craint pas de faire trois dieux, et par la flétrissure qu'elles lui ont méritée, se dispose à vous dénoncer comme hérétique l'ouvrage que j'ai composé sur le même sujet dans la vue principalement de réfuter ses opinions. Si cela est, et qu'il en vienne à l'effet, je vous supplie de vouloir bien m'assigner un temps et un lieu convenables pour entrer en dispute réglée devant vous et en présence de personnes savantes avec mon dénonciateur. Il rappelle ensuite quelques aventures odieuses de celui-ci, comme d'avoir été chassé d'Angleterre pour des calomnies avancées contre saint Anselme; de s'être attiré en France la haine des gens de bien par une lettre où il déchirait le bienheureux Robert d'Arbrisselle; d'avoir reçu la discipline dans le chapitre de Saint-Martin de Tours pour quelques discours aussi peu mesurés. Il finit par dire qu'il n'est nullement surpris de voir sortir des erreurs de la bouche d'un homme qui a porté l'extravagance jusqu'à soutenir cette proposition, savoir, que lorsqu'il est dit que Jésus-Christ mangea une partie de poisson, cela doit s'entendre d'une partie non de la chose, mais du mot qui sert à l'exprimer.

XI° Abailard, après son évasion de Saint-Denis, écrivit de Provins à son abbé pour rétracter l'opinion qu'il avait hasardée touchant l'apôtre des Gaules. Dans cette lettre il s'applique à prouver que Bède, qui lui avait auparavant servi de guide, s'est mépris en confondant saint Denis l'Aréopagite avec saint Denis de Corinthe. Cela est manifeste, dit-il, puisque le dernier n'est mort que sous l'empire de Marc-Aurèle, c'est-à-dire vers le milieu du IIe siècle : ce qu'il démontre par différentes autorités. Il prétend de plus, mais sans fondement, que Bède a depuis révoqué cette opinion dans son Commentaire sur les Actes des apôtres. C'est à quoi se réduit cette lettre dont le succès ne répondit pas aux espérances de l'auteur. L'abbé Adam n'en demeura pas moins irrité contre lui, ni moins ferme à exiger qu'il revint à Saint-Denis.

XII° Le zèle d'Abailard pour l'honneur de sa profession éclate dans une lettre écrite à un chanoine régulier qui voulait élever son ordre au-dessus de l'état monastique. Nous n'avons rien qui désigne la date précise de cet écrit, ni le nom de l'adversaire auquel il est adressé. Quelques-uns (30) pensent que c'est à saint Norbert que l'auteur en veut; mais ils n'en donnent aucune preuve. Quoi qu'il en soit, Abailard avait déjà quelques années de profession, lorsqu'il repoussa les attaques du chanoine régulier. A l'égard des moyens qu'il emploie, comme le public ne s'intéresse que très médiocrement à cette dispute, nous nous contenterons de renvoyer à l'ouvrage même ceux qui auront envie de les connaître. Observons seulement qu'il n'y aurait aucune vraisemblance à dire que les Bénédictins ont tiré de là, dans ces derniers

(30) Nicer. t. IV, p. 13.

temps, ce qu'ils ont avancé de plus fort dans leurs Mémoires contre les chanoines réguliers pour la préséance aux Etats de Bourgogne. Un moderne (31), aux yeux de qui rien n'est médiocre dans les productions d'Abailard, a néanmoins osé l'assurer. Mais, à vue de pièces, il est aisé de se convaincre du contraire.

XIII° Abailard ne prit pas avec moins de chaleur les intérêts de sa chère dialectique contre ceux qui décriaient cet art comme une source d'illusions. Sa quatrième lettre est destinée à réfuter un de ces censeurs. Il le compare au renard de la fable, qui, ne pouvant grimper sur un cerisier, témoignait du dégoût pour les cerises, et du mépris pour ceux qui en mangeaient. Prenant ensuite le ton sérieux, il s'étudie à faire sentir la différence de la vraie dialectique et de la fausse. Il relève la première autant qu'il déprime la seconde; mais il prétend qu'un bon théologien doit posséder l'une et l'autre, afin d'être en état, dit-il, de faire de bons raisonnements, et de résoudre les sophismes des ennemis de la vérité.

XIV° Un sujet assez léger, et dont la médiocrité ne valait pas la peine de disputer, échauffa la bile d'Abailard contre l'abbé de Clairvaux, plusieurs années avant la grande querelle qui les divisa. Voici le fait. Saint Bernard, s'étant rencontré au Paraclét en l'absence d'Abailard, s'aperçut que l'abbesse changeait un mot dans l'Oraison Dominicale en la récitant à la fin des Vêpres, suivant la règle de saint Benoît. Car au lieu de dire, à la manière ordinaire, *panem nostrum quotidianum*, elle disait *panem nostrum supersubstantialem*. Le saint lui fit une petite réprimande sur cette singularité. Héloïse et ses religieuses ne manquèrent pas d'en informer le Père spirituel à son retour, Abailard écrivit aussitôt une lettre fort aigre à saint Bernard pour défendre ce changement qu'il avait lui-même suggéré. Sa défense consiste à prétendre que le terme *supersubstantialem*, énoncé dans saint Matthieu, doit être préféré à celui de *quotidianum* employé dans saint Luc, pour deux raisons 1° parce que le suffrage du premier, qui avait appris l'Oraison Dominicale de la propre bouche du Sauveur, l'emporte sur celui du second qui ne la tenait que des apôtres; 2° parce que le terme *ἡμετεριον*, qu'on lit à l'endroit contesté dans le texte grec de l'un et de l'autre évangéliste, est mieux rendu par *supersubstantialem* que par *quotidianum*. Mais comme cela ne satisfait point au reproche d'innovation, il a recours à la voie de récrimination pour s'en laver. Il accuse à son tour l'ordre de Cîteaux d'avoir introduit dans la célébration de l'office divin plusieurs usages qui lui sont particuliers, tels que de chanter en tout temps aux Nocturnes, sans distinction de fêtes, la même hymne, *Æterne rerum conditor*; d'avoir supprimé les mémoires des saints à la fin des Laudes et des Vêpres; d'avoir presque entièrement aboli les processions; de chanter l'*Alleluia* depuis la Septuagésime jusqu'au commencement du Carême; de dire aux Nocturnes l'*Invitatoire* avec la *doxologie* pendant les trois derniers jours de la semaine sainte, toutes pratiques, selon lui, ridicules, et beaucoup moins excusables que le petit changement qu'il avait fait à l'Oraison Dominicale. L'historien d'Abailard (32) n'hésite pas à lui donner gain de cause dans cette dispute, où l'on ne voit pas que saint Bernard ait jugé à propos de répliquer. Cependant il est certain que les religieuses du Paraclét, mieux avisées, abandonnèrent par la suite une singularité qui marquait plus d'affectation que de véritable piété.

XV° Nous partagerons les sermons d'Abailard ou Conférences monastiques, en deux parties, dont la première comprendra les trente-deux discours qu'il fit pour le Paraclét, avec un sermon sur saint Etienne que les éditeurs ont rangé parmi ses lettres. La seconde renfermera trois autres écrits qu'il paraît avoir aussi prononcés de vive voix.

1° Abailard, dans un prologue, dit à Héloïse, qu'après avoir achevé le livre des Hymnes et des Séquences qu'elle lui avait demandé, il s'est hâté de lui donner un nouveau gage de son affection, en composant, pour l'édification de ses filles, des sermons sur les principales fêtes de l'année; que, dans ce travail, au lieu de s'étudier à répandre les fleurs de la rhétorique sur les sujets qu'il traite, il n'a pensé qu'à donner une explication claire et simple du texte sacré; que cette méthode lui a paru plus assortie à l'esprit de la véritable éloquence, qui veut que l'orateur se proportionne toujours à la capacité de ceux qui l'écoutent. L'idée qu'Abailard donne de ses sermons est exacte. Ce sont en effet des homélies très simples, mais assez solides, dans lesquelles il s'attache à développer le sens de divers passages de l'Écriture, sans se mettre beaucoup en peine de la suite et de la liaison du discours. Dans plusieurs il adresse la parole à ses frères; ce qui fait voir qu'il les avait débités à Saint-Gildas. Cependant il n'y attaque aucun de ces vices énormes dont il les accuse dans l'histoire de ses malheurs. Est-ce ménagement charitable? Est-ce crainte de calomnier en face des innocents? On en pensera ce qu'on voudra. Mais voici un exemple frappant de sa hardiesse à décrier ses adversaires les plus irréprochables, lorsqu'il croyait pouvoir le faire impunément.

« Nous avons vu dernièrement, dit-il dans le 31° sermon, avec un étonnement mêlé d'indignation et de mépris, Norbert et Farsit, le compagnon de son apostolat, faire d'inutiles efforts pour opérer le grand miracle de la résurrection. Après s'être prosternés, et avoir prié longtemps en cette posture, nous les avons vus se relever aussi peu avancés qu'auparavant. Alors, pleins d'effronterie, loin de rougir de leur mauvais succès, ils ont osé s'en prendre aux assistants dont l'incrédulité, disaient-ils, avait empêché l'effet de leur foi vive et inébranlable. Artifice usé de tous ceux qui s'engagent témérairement dans de semblables entreprises! Pitoyable défaite de gens qui n'ont aucune excuse valable à produire! Il est vrai que par là quelquefois ils réussissent à tromper les simples. Mais, suivant le témoignage de la Vérité, rien n'est si caché qui ne se découvre à la longue. Pour nous, jamais les fourberies de ces charlatans ne pourront nous en imposer. Nous les connaissons toutes; et pour n'en citer qu'un trait, nous savons comment ils s'y prennent pour guérir de petites fièvres et d'autres légères infirmités. Leur adresse en cela consiste à mêler subtilement dans les aliments qu'on donne aux malades, certains remèdes conformes à leur état, puis de faire sur eux des prières et des bénédictions. Alors, quoi qu'il arrive, ils sont en sûreté. La guérison s'ensuit-elle, on ne manque pas de l'attribuer à leurs mérites. Le coup est-il manqué, c'est le peu de foi des malades qui en est cause. » C'est ainsi qu'Abailard se venge du soin que saint Norbert prenait de prémunir les fidèles contre le danger de sa doctrine.

2° Trois expositions forment la seconde partie de ses Conférences. L'une a pour objet l'Oraison Dominicale, l'autre le Symbole des apôtres, et la dernière celui qui porte le nom de saint Athanase. Il est certain que la seconde fut prêchée le jour de l'octave de Pâques. Les deux autres le furent vraisemblablement en d'autres occasions.

(31) Gerv. Vie d'Abel. t. I, p. 271.

(32) Id. ibid. t. II, l. IV, n° 8.

XVI° Du grand nombre de Commentaires qu'Abailard a composés sur l'Écriture sainte, il n'y en a que deux qui soient entre les mains du public. Le premier, divisé en cinq livres, roule sur l'Épître aux Romains; il est à la fois littéral, théologique et moral. L'auteur y suit pas à pas son texte, explique chaque phrase, et souvent chaque partie de phrase en particulier; montre ensuite, ou tâche de montrer (car il s'en faut bien qu'il soit toujours heureux dans ses gloses) le rapport d'une phrase à l'autre, l'ordre du discours de l'Apôtre, le progrès et l'enchaînement de ses preuves. De temps en temps il agite des questions de dogme et de morale qui naissent des passages qu'il examine. Ce sont ordinairement les endroits les plus scabreux de l'ouvrage. On découvre dans ses décisions les traces de la plupart des sentiments qui servirent depuis de matière à sa condamnation. On y aperçoit d'autres opinions qui, pour n'avoir pas essuyé de flétrissure, ne sont guère moins remarquables par leur singularité. Nous ne rapporterons que l'exemple suivant. A l'occasion de ces paroles de l'Apôtre, *La loi est sainte, le commandement est bon*, il fait une digression sur le caractère essentiel de la charité. « Le nom de charité, dit-il, ne convient point à un amour qui envisagerait en Dieu notre propre intérêt et la jouissance du bonheur éternel, amour d'où il résulterait que notre fin dernière serait en nous-mêmes, et non dans le souverain Être. Ceux qui aiment de la sorte, méritent le nom d'amis de la fortune, et servant plutôt Dieu par un principe de cupidité que par un mouvement de la grâce. Pour être véritable et sincère, l'amour, suivant saint Augustin, doit être gratuit, c'est-à-dire, qu'il doit rechercher son objet pour lui-même. Ce n'est donc point parce que Dieu nous donne des marques de son amour en nous faisant du bien, qu'il faut l'aimer; mais parce qu'il mérite, quoi qu'il nous fasse, d'être aimé par-dessus toutes choses. Car la Vérité nous dit elle-même que, si nous n'aimons que ceux qui nous aiment, nous n'en recevons aucune récompense..... Tel est cependant l'égarément de presque tous les chrétiens, qu'ils ne rougissent pas d'avouer que, si Dieu ne leur promettait aucune récompense, dès lors ils cesseraient de l'aimer. Humiliant aveu, conduite mercenaire! Comme si même en punissant, Dieu n'était pas toujours également aimable. puisque ces châtements ne sont fondés que sur nos démerites ou sur quelque autre motif raisonnable qui, par cela même qu'il est juste, devrait plaire à tout le monde. »

Il s'objecte ensuite l'autorité de David qui dit avoir porté son cœur à garder les commandements du Seigneur en vue de la récompense, et celle de Jésus-Christ qui déclare bienheureux ceux qui se sont faits eunuques pour le royaume des cieux. Mais sur le texte du premier, il répond qu'il ne s'agit là que du commencement, et non de la perfection de la bonne vie. On commence, en effet, dit-il, par la crainte et l'espérance; mais on finit par la charité, qui est le comble de la perfection. — A l'égard saint Augustin, le Sauveur ajoute-t-il, elles ne signifient point, à mon avis, que ceux qui gardent la continence doivent le faire par le désir du royaume des cieux; mais, qu'en vivant de la sorte, ils mériteront d'y être admis. Ceux qui s'accommoderaient de cette doctrine, doivent au moins convenir, d'après l'auteur, qu'elle n'était pas commune de son temps; elle a été combattue par Hugues de Saint-Victor.

Le rang que ce Commentaire doit tenir dans la liste chronologique des œuvres d'Abailard est facile à marquer. Il est après son *Introduction à la Théologie* qui s'y trouve citée, et avant sa *Théologie morale* qu'il annonce comme prochaine, et où il promet d'éclaircir plusieurs questions qu'il ne fait ici que toucher en passant, c'est-à-dire qu'il fut composé au plus tôt dans le temps qu'Abailard enseignait au Paraclet.

XVII°. Le second Commentaire qui a vu le jour, est sur la Genèse. Il fait partie du cinquième volume des *Anecdotes* de D. Martène et de D. Durand (p. 1363), sous le titre d'*Hexameron*, qu'il porte dans le manuscrit du Mont-Saint-Michel, sur lequel il a été donné. L'ouvrage n'est pas entier, et ne va que jusqu'au dix-septième chapitre du texte sacré qui en est l'objet. Il est dédié à Héloïse, à la prière de laquelle Abailard dit l'avoir entrepris. Les éditeurs le regardent comme le dernier fruit de sa plume, fondés sur l'exactitude de sa doctrine et de ses expressions, surtout en ce qui a rapport aux erreurs dont il fut accusé dans le concile de Sens. L'auteur suit la même méthode dans ce commentaire que dans le précédent, si ce n'est que dans celui-là il fait un usage plus fréquent de l'allégorie. Plusieurs belles questions, touchant la création des êtres divers y sont traitées avec assez de lumière et de précision. Tout n'y est pas néanmoins à l'abri de la censure.

Il est temps de passer à ses œuvres théologiques.

XVIII° *L'Introduction* (33) à la *Théologie* est son coup d'essai, suivant lui-même, dans les matières de religion. Jusque-là, dit-il, ses études avaient été resserrées dans les bornes de la philosophie; mais les sollicitations de ses disciples lui firent prendre l'essor. Ils lui représentèrent qu'après s'être rempli l'esprit, et les avoir suffisamment imbus des connaissances que la théologie présuppose, après leur avoir mis en main la clef du sanctuaire de la vérité, il était juste et convenable à sa profession qu'il tournât ses études vers des objets plus relevés, et les initiât eux-mêmes à cette science dont il leur avait frayé la voie par ses préceptes sur l'art de raisonner. « C'est pour céder, ajoute-t-il, à l'opportunité plutôt qu'à l'équité de ces remontrances que j'ai entrepris d'exécuter, selon mes forces et avec l'assistance divine, ce qu'on ne cessait de me demander. Au reste, qu'on ne s'y méprenne pas, je ne m'engage point à représenter ici l'exacte vérité. Mon dessein est seulement de suivre l'intention de ceux à qui j'obéis, en exposant avec sincérité mes propres sentiments : *Non tam veritatem promittentes, quam opinionis nostræ sensum, quem efflagitant, exponentes.* »

Cette Introduction est partagée en trois livres, dont le premier renferme le précis de tout le traité. L'auteur fait consister l'économie entière de la religion en trois choses : la foi, la charité, les sacrements. Il promet de traiter en particulier de chacun de ces points; mais il ne tient parole qu'à l'égard du premier, du moins n'avons-nous que ce qui concerne celui-ci. Toutes les vérités, dit-il, qu'embrasse la foi, regardent ou la nature de Dieu, ou sa conduite envers les créatures. Il n'y a qu'une seule nature divine, laquelle subsiste en trois personnes, le Père, le Fils et Saint-Esprit. Quoique parfaitement égales, nulle de ces trois personnes n'est la même que l'une des deux autres, parce qu'avec une même nature, qui les

(33) Cet ouvrage a porté différents titres. C'est le même que saint Bernard appelle le *Livre des sentences* dans sa lettre 188 : *Legite, si placet, librum quem dicit Sententiarum*. D. Mabillon, dans son *Iter Germanicum*, dit avoir vu dans la bibliothèque de S. Emmeram, à Ratisbonne, un manuscrit qui contient les *Sentences* d'Abailard, qui est appelé *Bajolard*, divisées en trente-sept chapitres, qui ne sont autre chose que son *Introduction à la Théologie*.

rend parfaitement égales, elles ont des propriétés qui les caractérisent et les différencient. Le propre du Père est de n'être pas engendré, c'est-à-dire de ne tirer son origine que de lui-même; celui du Fils, d'être engendré du Père; celui du Saint-Esprit de procéder de l'un et de l'autre, sans que néanmoins, ni cette génération, ni cette procession renferment aucune idée de formation temporelle ou création. Or, comme autre chose est d'être non-engendré, autre chose d'être engendré et enfin une troisième différence est de procéder simplement d'un principe engendré et d'un principe non-engendré, c'est une conséquence nécessaire de mettre une distinction réelle entre les personnes qui sont distinguées par ces trois propriétés. Tel est l'abrégé de la foi sur la Trinité. Tâchons maintenant, continue-t-il, de rendre sensible ce mystère, sinon par des raisons directes et évidentes, du moins par des exemples et des comparaisons.

Deux questions se présentent sur ce sujet. La première est de savoir ce que signifie cette distinction de personnes dans une seule nature divine, et pourquoi le même Dieu est appelé Père, Fils et Saint-Esprit. La seconde est de marquer avec précision la Trinité des Personnes dans une substance unique, indivisible, et de mettre ce dogme à l'abri des violents assauts que les philosophes ne cessent de lui livrer. Or voici notre pensée. Il nous semble que les noms des trois personnes expriment parfaitement la plénitude du souverain bien. Car la toute-puissance de Dieu, qui lui donne le pouvoir de faire ce qu'il veut, est désignée par le nom de Père; la sagesse qui lui fait discerner infailliblement toute chose, est marquée par le nom de Fils; et sa bonté envers les créatures, qui est la source du bel ordre qui règne dans l'univers s'annonce par le nom de Saint-Esprit. Or, un être n'est point souverainement parfait, lorsque sa puissance est défectueuse par quelque endroit; il n'est point heureux en tous sens, lorsqu'il peut à certains égards se tromper; il n'est pas absolument bon, lorsqu'il ne veut pas que toutes choses arrivent de la meilleure manière possible. Mais le concours de ces trois choses dans le plus haut degré savoir la puissance, la sagesse et la bonté, forme l'assortiment complet de tous les biens. Cependant ces attributs sous lesquels nous désignons chacune des trois personnes, ne leur sont pas tellement propres, qu'ils ne conviennent réellement aux autres suivant l'unité de nature. Il en faut dire autant de certaines actions que nous rapportons à l'une des trois personnes à cause des propriétés qui les différencient. Ainsi la puissance, la sagesse et la bonté, avec toutes les œuvres qui en proviennent, sont communes au Père, au Fils et au Saint-Esprit, sans qu'il s'ensuive de là qu'ils existent tous les trois de la même manière. En effet, le Père seul peut être Père, c'est-à-dire, non engendré, le Fils seul a la propriété d'être engendré, et il n'appartient qu'au Saint-Esprit de procéder de l'un et de l'autre. Le développement de ces vérités ouvre une large carrière à la dispute, et nous met en état d'expliquer plus nettement la distinction des trois personnes de la Trinité. Car en considérant le Père comme non-engendré, nous trouvons que la toute-puissance lui convient d'une manière spéciale, puisque non seulement il peut faire toute chose avec le concours des deux autres personnes, mais qu'il ne tient que de lui-même son existence et son pouvoir, tandis qu'il communique l'un et l'autre au Fils et au Saint-Esprit. Le Fils, en tant qu'engendré, nous représente une portion de cette puissance qu'il a reçue de son Père. Nous pouvons en effet très-bien dire que le Père a engendré par sa toute-puissance; ce qui signifie que la sagesse est née de la toute-puissance, parce que la sagesse est elle-même une espèce de puissance, savoir, celle de discerner; mais non la plénitude et la totalité de la souveraine puissance. Voilà précisément en quoi le Père et le Fils diffèrent. Après avoir produit plusieurs passages des saints docteurs pour montrer que la puissance est attribuée au Père et la sagesse au Fils, l'auteur passe au Saint-Esprit, et s'applique pareillement à faire voir que la bonté et les dons qui en émanent, sont employés pour le caractériser. Son système ébauché de la sorte, il remet à lui donner la dernière main dans les livres suivants. Le reste de celui-ci, c'est-à-dire environ les deux tiers, est rempli par une digression où l'auteur s'efforce de prouver que toutes les nations avant le Messie ont eu connaissance du mystère de la Trinité. Il accumule là-dessus les autorités des philosophes les plus célèbres du paganisme; et comme on pouvait objecter que Dieu, suivant l'Écriture, avait confondu la sagesse des sages du siècle, il prévient cette objection en soutenant que l'anathème dont on vient de parler souffre des exceptions; qu'effectivement plusieurs philosophes ont eu des sentiments très raisonnables sur la Divinité, qu'ils ont enseigné et mis en pratique les maximes de la plus haute morale, qu'enfin ils ont cru au Messie sur la foi de leurs Sibylles et des oracles répandus dans l'univers; en sorte qu'il serait contre la raison de désespérer de leur salut (34).

Les contemporains d'Abailard étaient aussi peu disposés que nous à goûter l'étalage d'une érudition profane dans une matière qui en paraît si peu susceptible. Lui-même l'avait prévu. C'est pourquoi, il emploie près de la moitié de son second livre à se justifier sur ce point. Il appelle en garantie saint Jérôme, saint Augustin et d'autres écrivains ecclésiastiques dont il rapporte les exemples et les témoignages, pour montrer l'estime et l'usage qu'ils ont faits des livres du paganisme dans les disputes de religion. « On convient de cela, me dira quelqu'un, ajoute-t-il; mais à quoi bon faire de nouveaux écrits sur nos dogmes? A quoi bon? (c'est la réponse.) Eh! jamais y eut-il de nécessité plus pressante qu'à présent d'écrire, assaillis comme nous le sommes, non seulement par les Juifs et les païens, mais encore par des ennemis domestiques occupés à combattre la doctrine de l'Eglise? » Parmi ces derniers il en désigne quatre, sans les nommer, qui présidaient, selon lui, à autant de sectes différentes. « Le premier, dit-il, qui dogmatise en France, a la témérité d'enseigner qu'avant l'Incarnation la foi au Messie n'était point nécessaire au salut; que le corps de Jésus-Christ a été formé dans les entrailles de la Vierge à la manière ordinaire excepté que l'homme n'y a point concouru; que le Père ayant engendré son Fils, qui lui est consubstantiel, il s'ensuit qu'il s'est engendré lui-même. Le deuxième, qui répand ses erreurs en Bourgogne, soutient que les trois propriétés qui distinguent les personnes divines, sont trois essences différentes, non seulement de la nature divine, mais encore des personnes. » (C'est vraisemblablement un disciple de Roscelin; mais non pas, comme Duchesne le suppose (35), Roscelin lui-même, car on ne voit pas que celui-ci ait enseigné dans la Bourgogne.) — « Le troisième, poursuit-il, tient sa chaire pestiférée dans l'Anjou. Il en hérite sur le second, osant affirmer que les propriétés même absolues, telles que la justice, la miséricorde, sont distinguées de la nature divine; en sorte qu'il y aurait autant de choses différentes en Dieu qu'il y a de

(34) Ceux qui voudront savoir combien ces sortes de preuves et d'autres semblables produites depuis sont futiles, peuvent lire la seconde partie de la belle préface qui est à la tête de la nouvelle édition de saint Justin.

(35) Abæl. Op., not.

perfections. » (Voilà l'erreur que Gilbert de la Porée a depuis enseignée : il n'en était donc pas l'auteur.) — « Enfin le quatrième, qui infecte le Berri, pousse la folie jusqu'à dire que Dieu peut se tromper, sur ce principe que les choses peuvent arriver autrement qu'il ne les a prévues. C'est à ceux qui trouvent mauvais qu'on écrive encore sur les matières de religion, à voir maintenant si toutes ces hérésies ne exigent pas qu'on prenne la plume pour les réfuter. »

Après cette espèce de justification, Abailard reprend le sujet qu'il avait entamé dans le premier livre. Il dit d'abord que les termes propres nous manquent pour exprimer la nature et les perfections divines, trop élevées pour que l'esprit humain puisse les comprendre, nous ne pouvons satisfaire aux questions qu'on nous propose à cet égard que par des tropologies et des comparaisons. Or, de toutes les comparaisons, la suivante lui paraît la plus propre à rendre sensible le mystère de la Trinité. Dans une pièce de cuivre, dit-il, où l'on grave l'image du prince pour l'imprimer sur la cire, on distingue deux choses dont les propriétés sont différentes, quoiqu'elles n'aient qu'une même essence, savoir, la matière et la forme qui composent un seul et même sceau. Appliquez cet exemple aux deux premières personnes de la Trinité. Comme le sceau naît en quelque sorte du cuivre, aussi le Fils tire son être de la substance du Père, et dans ce sens on dit qu'il est engendré. Or nous avons dit ci-dessus que le nom du Père exprime la toute-puissance, celui du Fils la sagesse, qui n'est qu'une espèce de puissance. De même le sceau du cuivre n'est pas toute matière de cuivre, mais seulement une portion de cette matière, par où il répond à la puissance imparfait du Fils. Ce sceau nous fournit encore l'idée de la procession du Saint-Esprit : et pour bien entendre ceci, remarquez d'abord la différence de procéder et d'engendrer. Elle consiste en ce que celui qui est engendré, participe à la substance du Père; au lieu que celui qui procède simplement, n'y participe point. Or, la bonté, qui fait le caractère du Saint-Esprit, ne renferme l'idée d'aucune puissance, mais exprime seulement le mouvement et les effets de l'amour. Cette troisième personne n'est donc point de la substance du Père, et par conséquent elle ne tire point son origine de lui par voie de génération; mais elle procède du Père et du Fils, parce que l'amour procède de la puissance et de la sagesse. Cela posé, j'envisage maintenant dans le sceau de cuivre une troisième propriété, distinguée de la matière et de la forme. C'est l'action de sceller ou d'imprimer sur une autre matière plus noble la figure et l'image qu'il représente : l'action qui procède du sceau, mais qu'il n'est pas néanmoins de sa substance. La première de ces trois propriétés engendre la seconde, et les concours de l'une et de l'autre produit la troisième. Ainsi le Fils naît du Père dont il est appelé dans l'écriture la forme, l'image, la figure de sa substance; et l'un et l'autre produisent le Saint-Esprit, qui est leur action commune, action dont l'effet spécifique est de graver en nous l'empreinte de la puissance et la sagesse divine, et d'en réparer, au moyen des grâces dont l'Esprit-Saint est le distributeur, les traits effacés par le péché. Cette explication paraît à notre auteur également propre à confondre les hérétiques et à ramener les Grecs schismatiques qui ne rapportent qu'au Père la procession du Saint-Esprit. Après une assez longue dispute contre ces derniers, il termine son second livre, et couronne les preuves de son système par l'autorité des philosophes, s'efforçant de persuader que tout ce qu'ils ont dit de l'âme du monde, doit s'entendre du Saint-Esprit.

Le troisième livre est entièrement destiné à traiter des attributs essentiels et absolus de la Divinité. « Sur la toute-puissance, dit notre auteur, on propose ordinairement cette question, savoir si Dieu peut faire autre chose que ce qu'il fait, et s'il peut le faire meilleur qu'il n'est ? »

Abailard se déclare pour la négative, qu'il étaye des raisons suivantes. 1° Toute sorte de bien étant également possible à Dieu, puisqu'il n'a besoin que de sa parole pour faire usage de son pouvoir il se rendrait nécessairement coupable ou d'injustice ou de jalouse, s'il ne faisait pas tout le bien qu'il peut faire, 2° Il ne fait et n'omet rien sans une raison suffisante et très-bonne. Tout ce qu'il fait donc, il le fait parce qu'il convenait qu'il le fit; et tout ce qu'il ne fait pas, il l'omet parce qu'il y avait inconvénient à le faire. On m'opposera, dit-il, qu'il était également convenable que Dieu fit ou ne fit pas ce qu'il a fait. Mais on ne fait pas attention qu'entre raisonnable et déraisonnable, il y a la même contradiction qu'entre faire et ne point faire. Si donc il a raison de faire une chose, il est contre la raison qu'il s'en abstienne. Abailard se propose une seconde objection dont il avoue qu'il est plus difficile de se tirer. « Un réprouvé, dit-il, peut se sauver : or, cela ne peut arriver que par la volonté de Dieu. Par conséquent Dieu peut faire quelque chose qu'il ne fait pas. Je réponds, dit-il, que cette proposition, *un réprouvé peut se sauver*, n'est vraie que par rapport à la créature, laquelle étant muable de sa nature, est également capable de salut et de damnation. Mais la proposition est fautive par rapport à Dieu, parce qu'il répugne à sa nature de faire quelque chose qui déroge à son infinie perfection, et par conséquent de faire ce qu'il ne conviendrait pas qu'il fit. Cela peut s'éclaircir par des exemples. Une voix peut être entendue, quand même il n'y aurait personne pour l'entendre, ou que tous les hommes seraient privés de l'ouïe. Un champ est susceptible de culture, même dans la supposition qu'il n'y aurait point de bras pour le cultiver. Quelques uns néanmoins, avouant que Dieu choisit toujours les voies les plus parfaites pour arriver à son but, s'imaginent qu'il peut faire les choses en un autre temps qu'il ne les fait. Mais cela est absurde dans un être qui doit toujours agir de la manière la plus convenable, et produire ce qui est le plus à propos en toute occasion. Et qu'on ne dise pas que, si Dieu ne peut en tout temps faire tout ce qu'il fait, il en résulte qu'il n'a pas toujours la même puissance, et qu'en tout temps il n'est pas tout-puissant. Car il est certain que la détermination du temps ne regarde que l'acte et non le pouvoir. Autre chose est en effet de dire : Je puis faire cela dans un tel temps, autre de le faire actuellement. Au moment où je parle, j'ai le pouvoir de me taire. Cependant parler et me taire sont deux actes que je ne puis joindre ensemble, ni exercer dans le même temps. Ainsi pour connaître si quelqu'un a le pouvoir de faire une chose, il n'est pas nécessaire qu'on puisse supposer qu'il l'exécute actuellement; mais il suffit d'être assuré qu'il l'exécutera quand il le voudra. Or, il est certain que Dieu peut faire tout ce qu'il veut, puisque rien ne résiste à sa volonté. C'est la raison pour laquelle, suivant saint-Augustin, il est appelé tout-puissant. Mais comme il est infiniment sage, il ne peut rien vouloir à contre-temps : d'où il résulte qu'il place chaque événement dans le moment le plus convenable à la perfection de l'univers. » Voilà l'optimisme dont on voudrait faire honneur à la philosophie moderne, exposé par notre auteur avec l'art le plus capable de faire impression. Abailard même ne s'en attribue point l'invention; mais il reconnaît l'avoir puisé dans les écrits des platoniciens. Il a de plus la sincérité d'avouer que ni les Pères ni les docteurs de son temps n'étaient favorables à cette opinion. *Licet hæc nostra opinio*, dit-il, *paucos aut nullos habeat assentatores, et plurimum dictis sanctorum, et aliquantulum a ratione dissentire videatur*. Hugues de Saint-Victor fut, comme on l'a vu, l'un de ses principaux adversaires sur ce point, et nous avons rendu compte des moyens que cet écrivain emploie pour mettre en poudre ce système aussi faux en lui-même que pernicieux dans ses suites.

Abailard parle ensuite de l'immortalité de Dieu, de sa sagesse, de sa science. Ce qu'il dit sur chacun de ces attributs, n'offre rien que de conforme à l'analogie de la foi. Il prouve fort bien que ce qu'on croit le hasard, entre dans les desseins de la Providence. Touchant l'accord de la prescience divine avec la liberté de la créature, il se fait deux objections; mais il ne répond qu'à la première, et l'ouvrage en demeure là dans l'imprimé. D. Martène (36) témoigne qu'il n'en a rencontré la suite dans aucun manuscrit. Mais Oudin (37) assure qu'elle existe dans la bibliothèque de Bodlei sous ce titre : *Petri Abælardi Introductionis ad Theologiam libri tertii supplementum*.

XIX. L'Introduction à la Théologie ayant été condamnée de la manière que nous l'avons dit, au concile de Soissons, Abailard, sans en abandonner les principes, prit le parti de la refondre et de faire reparaitre son système sous un autre titre. C'est ce qu'il exécuta dans le traité qui a pour titre : *De la Théologie chrétienne*. Il est divisé en cinq livres, dont le premier est le même en d'autres termes que le premier, de l'Introduction. Dans le second, l'auteur s'élève contre les Chrétiens qui trouvent mauvais qu'on emploie l'autorité des sages du paganisme dans les matières de religion. Le troisième renferme : 1° une invective contre les sophistes qui n'admettent dans nos mystères que ce qui est conforme à la raison ; 2° un abrégé de la foi sur la Trinité ; 3° des objections contre ce mystère ; 4° des observations sur tous les sens qui peuvent convenir aux termes de *semblable*, de *différent* et de *personnes*. L'auteur emploie dans le quatrième toutes les ressources de sa dialectique pour résoudre les objections qu'il s'était proposées dans le précédent. Le cinquième et dernier n'est qu'une répétition du troisième de l'Introduction.

On ne peut douter, après cet exposé, que ce ne soit l'un de ces deux écrits, ou plutôt les deux ensemble, qui tombèrent entre les mains de Guillaume de Saint-Thierry, et dont toute la différence, comme il le marque à saint Bernard (38), était que l'un resserrait quelquefois ce que l'autre avait étendu, ou étendait ce qu'il avait resserré. *Duo autem tunc erant libelli idem pene continentes, nisi quod in altero plus, in altero minus aliquando inveniretur*. Pour le temps où le dernier fut composé, nous conjecturons qu'Abailard y mit la main dans son abbaye de Saint-Gildas, et qu'il ne le rendit public qu'après son abdication. Car alors, comme l'observe le même Guillaume (39), délivré de ses plus redoutables adversaires que la mort avait enlevés, il crut trouver le champ libre pour débiter impunément ses opinions (40).

XX. Le traité de morale intitulé, *Scito teipsum, Connais-toi toi-même* (41) succéda de près à la *Théologie chrétienne* qui s'y trouve citée, et dont il peut être regardé comme la suite et le couronnement. Abailard (c. 1) partage les mœurs en vertus et en vices. Il distingue le péché du vice, en ce que le vice est un penchant vers le mal, et le péché un consentement donné à ce penchant. L'âme dit-il (c. 3), est le siège du péché. C'est là qu'il se consomme, et l'action extérieure n'y ajoute rien ; en sorte qu'il est égal de faire ou de ne pas faire le mal, lorsqu'on y a consenti dans son cœur. Les plaisirs des sens, par eux-mêmes sont indifférents. La défense connue d'en user en fait tout le mal. Il n'en est pas de l'œil divin comme du nôtre (c. 7), qui ne s'attache qu'aux œuvres, et néglige les actes intérieurs de la volonté. Dieu, au contraire, n'a égard qu'à l'intention dans ses récompenses et ses châtiments ; parce qu'elle est comme la pierre de touche de toutes nos actions, lesquelles, par elles-mêmes, et séparées de l'intention, peuvent être communes aux bons et aux méchants.

Cela étant, il est d'une extrême importance pour nous de savoir d'où vient la malice et la bonté de l'intention. Pour résoudre cette question, l'auteur donne la définition suivante du péché (c. 12, 13, 14). Le péché, dit-il, consiste à faire ce que nous jugeons contraire à la volonté divine et par conséquent renferme un mépris formel de Dieu. Donc, tout ce qui se fait contre les lumières de la conscience est vicieux, et réciproquement ce qui est conforme à ces mêmes lumières est exempt de péché. Cependant Jésus-Christ sur la croix a prié son Père de pardonner aux Juifs, parce qu'ils ne savaient ce qu'ils faisaient ; et saint Etienne a pareillement demandé pour ses persécuteurs que son martyre ne leur fût point imputé à péché. Abailard tâche d'é luder la force de cette objection, en distinguant diverses acceptions du terme de *péché*. Il s'entend quelquefois, dit-il, de la victime qu'on offre pour le péché, comme lorsqu'il est dit de Jésus-Christ qu'il a été fait péché pour nous. Il se prend aussi pour la peine due au péché. Ainsi l'on dit encore de Jésus-Christ qu'il a porté nos péchés parce qu'il en a subi la peine. Enfin le nom de péché s'applique aux œuvres du péché. Or il est à remarquer que la peine n'est pas toujours la suite et la preuve du péché proprement dit. On le voit dans l'exemple de ce prophète qui, ayant été envoyé pour prêcher contre Béthel, fut tué à son retour par un lion pour avoir violé la défense que Dieu lui avait faite de manger sur sa route. Car, quelle pouvait être sa faute d'avoir cru, sur la parole d'un autre prophète comme lui, que Dieu avait révoqué cette défense purement arbitraire ? On peut donc être innocent et mériter néanmoins une peine temporelle, pour avoir commis par ignorance l'œuvre du péché. Sur ce principe nous ne craignons pas d'assurer que ceux qui ont persécuté par ignorance et de bonne foi Jésus-Christ et les siens, n'ont commis que l'œuvre du péché : bien moins criminels en cela que s'ils leur avaient fait grâce en résistant aux mouvements de leur propre conscience : *Sic et eos quos persecuendos credebant, per operationem peccasse dicimus ; qui tamen gravius culpa peccassent si contra conscientiam eis parerent*. Voilà le péché philosophique.

Abailard cependant, effrayé des conséquences de cette doctrine, semble vouloir revenir sur ses pas. Il ne veut pas qu'on infère de ses principes que l'infidélité ne ferme pas toujours l'entrée du ciel ; et la raison qu'il en donne, c'est qu'il suffit pour être damné de ne pas croire en Jésus-Christ, quand même cela partait, dit-il, plutôt de l'ignorance que d'une malice réfléchie. Voilà pour les plaies de notre âme. L'auteur en examine ensuite le remède qu'il fait consister en trois choses, la pénitence, la contrition et la satisfaction. Il traite de chacun séparément, mais plutôt en déclamateur qu'en théologien. Parlant des mar-

(36) *Anecd.* t. V, p. 1363.

(37) *Script.* t. II, p. 1169.

(38) *Bern. Op.* t. III, ep. 326.

(39) *Emortuis quippe omnibus pene doctrinæ ecclesiasticæ magistris, quasi in vacuum rempublicam Ecclesiæ domesticis irruens inimicus singulare sibi in ea magistrinum arripuit, agens in Scriptura divina quod agere solebat in dialectica.*

(40) *Ibid.*

(41) *Pez. Anecd.* t. III, p. 673

ques de repentir que les usuriers et les concussionnaires donnaient à l'heure de la mort, il invective contre l'avarice des confesseurs qui, au lieu de les porter à restituer le bien mal acquis, leur conseillaient d'acheter des messes. Je dis acheter, répète-t-il, car on fait de la chose la plus sainte le commerce le plus honteux. Le prix en est taxé comme d'une marchandise ordinaire. On paie un denier pour une messe, et quarante pour un annuel. *In quo quidem mercimonio præfixum apud eos pretium esse constat, pro una silicet missa denarium, et pro annuali quadraginta.* Ce trait, indépendamment de ce qu'on peut y blâmer, prouve l'antiquité de l'honoraire pour les messes, et le soin qu'on avait pris dès lors de le fixer, pour prévenir l'abus qui pourrait en naître. A l'occasion des indulgences, dont il blâme l'usage trop fréquent, il traite du pouvoir des clefs. Il semble d'abord contester ce pouvoir aux mauvais prélats; mais en suivant le fil de son raisonnement, on voit qu'il ne parle que du pouvoir de discernement, et non de celui de juridiction. Il faut avouer cependant qu'il n'est ni exact dans ses expressions, ni ferme dans ses principes. C'est le vice dominant de tout l'ouvrage, où l'on aperçoit un auteur continuellement embarrassé, marchant à tâtons, et tombant souvent en contradiction avec lui-même, faute d'avoir suffisamment étudié le sujet qu'il traite.

XXI° Nous donnerons, pour dernier écrit théologique d'Abailard, sa *Confession de foi*, dressée après le concile de Sens, pour dissiper les nuages que le jugement de cette assemblée avait répandus sur sa doctrine. Cette pièce, ainsi que la dernière lettre à Héloïse, n'est qu'un simple exposé des sentiments de l'auteur par rapport aux articles qu'on lui avait objectés, sans invectives et sans raisonnements. Sur quelques-uns de ces articles il se défend de les avoir jamais enseignés. Sur les autres il s'accuse tacitement en se bornant à professer la doctrine qui leur est diamétralement opposés. Au commencement et à la fin il conjure les fidèles de ne point se laisser prévenir par de faux bruits, et de le regarder comme le plus soumis des enfants de l'Eglise. On a confondu mal à propos cet écrit avec son *Apologie*. Nous ferons voir la différence de l'un et de l'autre en parlant de ces écrits perdus.

§ III. — Ses ouvrages manuscrits.

Il s'en faut bien, et peut-être n'est-il pas à souhaiter, que tous les écrits d'Abailard soient entre les mains du public. Une grande partie, sans parler de ceux qui sont perdus, est restée manuscrite en divers dépôts tant nationaux qu'étrangers. Tout ce qu'on a droit d'exiger de nous à la rigueur est un simple mais exact dénombrement de ces monuments obscurs. Nous ne nous en tiendrons pas néanmoins à cette obligation si scrupuleusement, que nous n'ajoutions de temps en temps quelques remarques, lorsque la chose en vaudra la peine.

Ces productions se réduisent à quatre classes, Oeuvres philosophiques, Commentaires sur l'Ecriture, Traités théologiques, et Vers.

Dans la première sont :

I° Un Commentaire sur les Topiques d'Aristote, lequel existe dans la bibliothèque du roi (n. 7493) sous titre : *Glossæ Abailardi in Topica.*

II° Quatre ouvrages conservés dans la bibliothèque de Saint-Victor, dont le premier est intitulé : *Petri Peripatetici libri quatuor Categoriarum, sive super prædicamenta Aristotelis.* Le second : *Petri Peripatetici Analyticorum liber primus et secundus.* Le troisième : *Petri Peripatetici liber Divisionum.* (Ce même livre se trouve dans la bibliothèque de Saint-Germain-des-Prés.) Le quatrième : *Petri Peripatetici liber Definitionum.*

III° Un manuscrit de la bibliothèque du Mont-Saint-Michel renferme les deux ouvrages suivants 1° *Tractatus Abailardi de intellectibus.* 2° *Ejusdem Abailardi Physica Aristotelis.*

IV° Dans un autre manuscrit de la même bibliothèque on trouve, *Petri Abailardi sermo de generatione et corruptione. Item de intellectibus et speculationibus.* Mais ce dernier écrit est le même que le premier du précédent manuscrit.

V° A la bibliothèque Ambrosienne de Milan se voient, *Petri Abailardi in Porphyrii universalis, in prædicamenta, in libros Perihermenias.*

VI° L'ouvrage inscrit *Petri Abailardi Scholarius*, se garde en celle du roi d'Angleterre parmi les manuscrits de la bibliothèque Jacobéenne (42).

VII° D. Martène dit (43) avoir vu à l'abbaye de Tamiés, en Savoye, un manuscrit avec cette inscription : *Petri Abardi de universalibus et singularibus ad Olivarium filium suum tractatus.* Cet ouvrage ne paraît pas différer de la Logique de notre auteur, puisque Jean de Sarisbéry témoigne que les philosophes du XIIe siècle renfermaient toute la logique dans le *Traité des Universaux*. On le chercherait inutilement aujourd'hui à Tamiés. On n'y en voit plus que le titre dans un ancien catalogue. Il n'est pas non plus à la bibliothèque de Saint-Germain des Prés, quoique Oudin (44) et D. Montfaucon mettent parmi les manuscrits de celle-ci une Logique ou Dialectique d'Abailard. Mais il doit se rencontrer dans quelque autre dépôt, car Duchesne avait promis de donner au public ce traité qu'il avait entre les mains.

VIII° Le traité philosophique de Morale, ayant pour titre : *Petri Abailardi Ethica*, fait partie des manuscrits de Thomas Gale, Anglais (45). Il est divisé en deux livres, dont un fragment du second se trouve dans les manuscrits d'Antoine Wood (46).

IX° Notre auteur avait composé un traité d'Arithmétique dont le titre était : *Petri Abailardi Rhythmo machia.* M. Le Beuf (47) dit que ce traité, qu'il n'a connu que par un catalogue de Richard Fournival daté du XIIIe siècle, ne se retrouve plus, à moins que ce ne soit celui de Saint-Victor coté n. 620

Les Commentaires non imprimés d'Abailard sur l'Ecriture sainte composent deux volumes qui sont à la bibliothèque du roi. Le premier renferme une explication des psaumes; le second, des éclaircissemens sur toutes les épîtres de saint Paul.

Ses œuvres théologiques sont :

(42) Catal. mss. Angl. p. 4, n. 8670.

(43) *Voyage lit.* p. 244.

(44) *Script.* t. II, p. 1172.

(45) Catal. mss. Angl. p. 4, n. 6087.

(46) *Ibid.*, n. 8615.

(47) *Dissert. sur Paris*, t. II, p. 87.

1° Le fameux ouvrage intitulé *Sic et non*, l'un des trois qui donnèrent le plus de prise à ses adversaires contre lui. On le voit à la bibliothèque du Mont-Saint-Michel et dans celle de Marmoutiers. D. Montfaucon et D. Martène (48) l'avaient aussi vu parmi les manuscrits de Saint-Germain des Prés. Le dernier assure même l'avoir examiné soigneusement dans le dessein d'en faire part au public, dessein qu'il abandonna, dit-il, après avoir reconnu que ce livre était plus propre à scandaliser les fidèles qu'à les édifier. Mais cet exemplaire a disparu depuis, à moins que ce ne soit ou celui de Marmoutiers, ou celui du Mont-Saint-Michel, qui était alors en dépôt à Saint-Germain, et qu'on aura renvoyé depuis. L'ouvrage est trop important pour ne pas mériter qu'on en donne au moins une légère notion. D. Gervaise, qui ne l'a jamais connu que par le titre, en parle avec l'assurance d'un homme qui l'aurait parcouru d'un bout à l'autre, et avec la prévention d'un partisan déterminé d'Abailard.

Dans un long prologue, où le dessein et le but de ce traité sont expliqués, l'auteur commence par dire que bien qu'on rencontre dans les écrits des Pères un grand nombre de contrariétés, il n'est pas néanmoins permis de les juger témérairement, ni de les mépriser, encore moins de les condamner. « Ne nous étonnons point, dit-il, si n'ayant pas l'esprit qui a conduit leur plume, nous n'avons pas la clef de plusieurs de leurs expressions dont l'usage est aboli ou changé. D'ailleurs le même terme a souvent diverses significations; et comme chacun abonde en son sens, chacun a aussi sa façon particulière de s'énoncer. » Il donne ensuite des règles de critique pour discerner d'où viennent les contrariétés qui se trouvent quelquefois dans les écrivains sacrés, et à plus forte raison dans les auteurs ecclésiastiques. Ces règles sont judicieuses et exactes. Abailard rapporte divers endroits des Pères, où, reconnaissant humblement qu'ils peuvent se tromper, ils prient les lecteurs de les excuser. Les Rétractations de saint Augustin ne sont point oubliées. Abailard finit son prologue par ces paroles : *His itaque prælibatis, placet, ut instituiamus, diversa sanctorum Patrum dicta colligere, prout occurrerint memoriæ aliqua ex dissonantia quam habere videntur, quæstionem continentia quæ teneros lectores ad maximum inquirendæ veritatis studium provocent et acutiores in executione reddant. Hæc quippe primæ sapientiæ clavis definitur, assidua scilicet seu frequens interrogatio; ad quam quidem toto desiderio amplectendam philosophus ille omnium perspicacissimus in prædicamento ad aliquid stulto adhortatur, dicens : Fortasse autem difficile est de hujusmodi rebus confidenter declarare, nisi pertractatæ sint. Dubitare autem de singulis non erit inutile. Dubitando autem ad inquisitionem venimus... Unde placuit huic operi nostro, quod ex sanctorum dictis compilavimus, in unum volumen eongregatis, decretum Gelasii de authenticis libris præscribere, quo videlicet sciatur nihil nos hic ex apocryphis induxisse. Excerpta etiam Retractationum B. Augustini adjunximus, ex quibus appareat nihil hic ex his quæ ipse retractando correxit, positum esse.* Ce Prologue est une assez bonne preuve du savoir d'Abailard. Il serait à souhaiter que, fidèle aux règles qu'il venait d'établir, il se fût appliqué à remplir dans le cours de l'ouvrage les engagements qu'il avait pris. Mais, au lieu d'une bonne critique propre à lever les contrariétés apparentes des Pères, on ne voit qu'un tissu de leurs passages respectifs, qui paraissent se combattre, soit pour le fond des sentiments, soit pour les expressions. Ces passages roulent sur la foi, la Trinité, l'Incarnation et les sacrements. Chaque article montre plusieurs Pères comme aux prises les uns avec les autres. On dirait qu'Abailard doutait lui-même de leur unanimité sur des points aussi essentiels, et qu'il voulait porter ses lecteurs à en douter. Mais écartons un soupçon aussi injurieux, et croyons plutôt qu'il n'avait d'autre dessein que de faire une vaine parade de son érudition.

2° Deux Conférences ou disputes, l'une d'un philosophe avec un Juif, l'autre d'un philosophe avec un Chrétien. Ces deux pièces font partie des manuscrits de Thomas Barlow, évêque de Lincoln (49), et de ceux de Thomas Gale (50). La seconde se trouve encore dans la Bibliothèque Jacobéenne (51).

3° *Abælardi doctrina*. Il n'y a que ceux qui ont eu accès dans la bibliothèque de Henri Langlei (52), où ce traité se rencontre, qui puissent dire s'il est différent ou non de l'*Introduction à la Théologie*, et de la *Théologie chrétienne*.

4° *Petrus Abælardus de vera essentia Dei et de fide catholica*. Nous devons dire la même chose de celui-ci qui est inventorié dans le Catalogue des manuscrits du même Henri Langlei, et dans celui de la cathédrale d'York (53).

5° *Petri Peripatetici de sacramento altaris*. Il en est fait mention dans le Catalogue des manuscrits du roi de Sardaigne (54); et celui des manuscrits de la cathédrale d'York l'annonce pareillement (55).

6° *Petri Abælardi Elucidarius*. A l'article de saint Anselme nous avons parlé d'un ouvrage inscrit *Elucidarium*, qui se trouve dans l'Appendix de la dernière édition de ses œuvres. Dom Martène (56) avait vu dans l'abbaye de Fontaines, au diocèse de Tours, ce même ouvrage avec le nom d'Abailard, et dans un autre manuscrit de l'abbaye de Clairvaux, suivant le témoignage du même critique, il est attribué à Angeld de Montléon. Nous avons prouvé qu'il appartient à Honoré d'Autun. Reste néanmoins encore à savoir s'il est le même que l'*Elucidarius* inscrit du nom de notre auteur dans l'inventaire de la bibliothèque Jacobéenne (n° 8207). C'est ce que nous ne sommes pas en état de décider.

7° Un discours sur la conception de la sainte Vierge, que l'on conserve à la bibliothèque des Jésuites de Bordeaux, suivant le témoignage de Possevin (57) : *Ejus oratio, dit-il, de conceptione B. Virginis exstat Burdigalæ apud nostros e monasterio Sylvæ-majoris in eo tractu obtenta. Dubitatur tamen num sit eadem quam multos ante annos Lovanii edidit Rescius Petro Comestori ascripta. Nec enim simul eas conferre potuimus.*

Les ouvrages poétiques de notre auteur qui ont échappé au naufrage des temps sans avoir encore vu le jour, sont :

(48) *Anecd.*, t. V, p. 1362.

(49) *Catal. mss. Angl.* p. 2, n. 2392.

(50) *Ibid.* p. 4, n. 6086.

(51) *Ibid.* p. 4, n. 8206.

(52) *Ibid.* p. 4, n. 6954.

(53) *Ibid.* p. 4, n. 42.

(54) P. 281, cod. 884.

(55) *Mss. Angl.*, p. 4, n. 6954.

(56) *Theat. anecd.* t. V, p. 1362.

(57) *Script.* t. II, p. 232.

des vers à son fils Astralabe sous ce titre : *Petri Abælardi versus elegiaci ad Astralabium filium de moribus et vita pia ac probu.* M. Richard Widmore, garde la bibliothèque Cottonienne, où sont conservés dans la classe de Vitellius, a bien voulu nous en envoyer les douze premiers dont nous part à notre tour au public.

Astralabi filii, vitæ dulcedo paternæ.
 Doctrinæ studio pauca relinquo tuæ.
 Major discendi tibi sit quam cura docendi;
 Hinc alius et enim proficis, inde tibi.
 Cum tibi defuerit quod discas, discere cessa;
 Nec tibi cessandum duxeris esse prius.
 Disce diu, firmaque tibi, tarda que docere.
 Atque ad scribendum ne cito prosilias.
 Non a quo, sed quid dicatur, sit tibi curæ:
 Auctori nomen dant bene dicta suo.
 Ne tibi dilecti iures in verba magistri,
 Nec te detineat doctor amore suo.

Une complainte en prose sur le malheur de Dina, fille de Jacob. Cette pièce est à la bibliothèque de la ville de Paris dans un manuscrit du XIIIe siècle. En voici le commencement que Mgr le cardinal Passionei a bien voulu nous faire copier.

Abrahæ proles, Israel nata, patriarcharum sanguine clara,
 Incircumcisi viri rapina hominis spurci facta sum præda;
 Generis sancti macula summa, plebis adversæ ludis illusa.
 Væ mihi miseræ per memet proditæ!
 Quid alienigenas iuvabat me cernere?
 Quam male sum cognita volens cognoscere
 Væ mihi miseræ per memet proditæ!

Il est à remarquer que dans le manuscrit cette prose ou séquence destinée à être chantée dans l'église n'est pas notée à la manière du temps, c'est-à-dire, en points ronds, sans lignes ni clefs, et en notes ou losangées comme les nôtres.

§ IV. — *Ses écrits perdus, douteux et supposés.*

Un ouvrage d'Abailard le plus considérable qui ait été la proie du temps, est son *Apologie*. Tous les auteurs qui ont écrit jusqu'à présent l'ont confondu mal à propos avec sa *Confession de foi*, dont nous avons rendu compte ci-dessus. Pour se convaincre de la différence de ces deux pièces, il n'y a qu'à les comparer ensemble sur ce que les auteurs contemporains nous apprennent de la première. D'abord celle-ci, selon le témoignage d'Othon de Frisingue (58), commençait par ces mots : *Ne juxta Boetianum illud præmissis differrentibus tempus tenatur, ad rem ipsam veniendum est, ut innocentiam meam ipsa rerum veritas quam verborum excusat prolixitas.* L'autre au contraire débute ainsi : *Notum proverbium est: Nihil in die dictum, quod non possit depravari.* D'ailleurs cette dernière est orthodoxe, comme nous l'avons vu ci-dessus, et pleine de modération; au lieu que l'*Apologie*, suivant l'idée que nous en donne Guillaume de Thierry (59), dans la réfutation qu'il en a faite, était également répréhensible, et par le ton d'aigreur et d'outrage que l'auteur y prenait contre ses adversaires, et par le fonds des choses qui n'était rien moins que conforme à l'analogie de la foi.

On ne trouve plus la moindre trace du Commentaire sur Ezéchiel que notre auteur avait entamé à Paris lorsqu'il s'ingéra d'y faire des leçons de théologie, et qu'il dicta depuis dans l'école de Paris. L'admiration que cet ouvrage excita du temps d'Abailard pouvait nous servir de règle, nous aurions dû nous en souvenir et regretter la perte.

Les mêmes gens sont aujourd'hui beaucoup plus sensibles à la perte de ses poésies, surtout de ses *Chansons*, dont l'objet le plus ordinaire était sa chère Héloïse. On ne rappellera pas ici les moyens qui ont été employés ci-devant pour montrer que ces chansons étaient en langage vulgaire ou romance, et non en latin. Les autres fruits de la veine d'Abailard dont la connaissance est venue jusqu'à nous, sont un livre d'Hymnes et de Séquences qu'il avait composées pour le Paraclet (60).

Un autre ouvrage a été publié, comme ayant fait autrefois partie de ce livre, une prose rimée sur le mystère de la Trinité. Il l'avoue néanmoins qu'elle est isolée et anonyme dans les manuscrits. Son garant, pour la sur le compte d'Abailard, est le docteur Josse Clithou (61). Mais celui-ci ne parle que sur la foi de Jean Barès (62) et d'Antoine Bellote (63), lesquels n'apportent d'autres preuves de leur sentiment que leur propre autorité, et public qui la donnait à notre auteur. Il faut avouer que la pièce n'est pas indigne de lui. On la trouve citée autrefois dans plusieurs églises. Elle commence ainsi

Mittit ad Virginem
 Non quemlibet angelum,
 Sed fortitudinem,
 Suum archangelum,
 Amator hominis.

Il serait peut-être encore mieux fondé à lui adjuger une autre prose que nous avons ci-devant citée parmi les œuvres d'Hildebert (*Hist. lit.* t. XI, p. 389), d'après son dernier éditeur, le P. Hommel.

De gest. Frid. cap. 49.

Bibl. Cisterc. t. IV, p. 239.

Abæl. Op., p. 1136.

Elucid. eccles., c. 5.

Observ. Missæ celebr., c. 15.

Ant. Bellote, Observ. ad rit. Eccles. Laud., p. 414, n. 6.

et les Centuriateurs de Magdebourg. Elle roule sur le mystère de la Trinité, et porte le nom d'Abailard dans un ancien manuscrit de l'abbaye du Bec, d'où le P. Martène l'a tirée pour l'insérer dans le IXe tome de sa grande Collection (p. 1092-1097). Ajoutez à cela que l'auteur, après avoir expliqué d'une manière très nette et très précise la foi du mystère de la Trinité, proteste de la sincérité de sa croyance, comme un homme qui aurait donné occasion d'en douter. Ce qui semble beaucoup mieux convenir à notre auteur qu'à Hildebert, qui n'avait jamais donné prise sur lui par cet endroit. Quoi qu'il en soit, voici ses termes :

Hoc est fides orthodoxa;
Non hic error, sive noxa.
Sicut dico, sic et crado.
Nec in pravam partem cedo

Les auteurs du nouveau *Gallia Christiana* (64) produisent aussi sous le nom d'Abailard un distique dont l'objet aurait pu fournir la matière d'un assez long poème. Alphonse de Goullaine, disent-ils, seigneur puissant de Bretagne, ayant procuré la paix entre Philippe premier, roi de France, et Guillaume second, roi d'Angleterre, ces deux monarques par reconnaissance lui accordèrent le privilège de réunir leurs armoiries dans son écusson. Sur quoi, ajoutent-ils, Abailard fit les deux vers suivants :

Arbiter hic ambos reges conjunxit amore;
Et tenet illustris stemma ab utroque domus.

Mais on ne nous apprend pas d'où l'on a tiré ce distique. D'ailleurs (64*) est-il bien certain que les armoiries des rois de France et d'Angleterre remontent au delà du XIIe siècle, comme il faudrait le supposer en admettant l'authenticité de ces deux vers, et du fait qu'ils énoncent ?

Nous sommes de l'avis des théologiens de Paris, auteurs de la censure qui est à la tête des œuvres d'Abailard, touchant le traité contre les hérésies, que Duchesne a inséré dans son édition. Ce livre disent-ils, outre, qu'il ne porte point le nom d'Abailard dans les manuscrits, ne représente ni la manière, ni le style, ni la subtilité de cet auteur. *Liber iste, ut in codice manuscripto Abælardi nomen haud præ se fert, ita neque ejus loquendi morem, stylum et acumen sapit.* C'est un traité contre les Albigeois, où l'on voit un écrivain beaucoup plus instruit des diverses opinions et pratiques de ces hérétiques, qu'on ne l'était du temps d'Abailard. Le style en est dur, sec, négligé; nul ornement, nulle variété dans l'expression. La façon de disputer de l'auteur est d'opposer simplement des passages précis de l'Écriture à chaque erreur qu'il fait passer en revue, sans y ajouter de raisonnement. Tous les chapitres, qui sont au nombre de dix-sept, commencent ou par ces mots, *Hæretici dicunt*, ou par ceux-ci, *Sunt quidam hæretici qui asserunt*. Ce qui prouve qu'il s'agit dans ce livre d'hérésies subsistantes, et non pas, comme le pense D. Gervaise, des hérésies anciennes sans aucun rapport au temps où l'auteur écrivait.

Abailard se vit accusé de son vivant d'être l'auteur d'un mauvais livre qui avait pour titre les *Sentences*. Nous lui donnons acte du désaveu qu'il en fait dans sa *Confession de foi*. Il est vrai que son *Introduction à la Théologie*, comme nous l'avons dit, a porté quelquefois cette inscription. Mais il y avait de son temps un autre ouvrage intitulé *Sententiæ dicinitatis*, que l'on faisait courir sous son nom. Gautier de Saint-Victor, l'un de ceux qui lui attribuent celui-ci (65), nous en a conservé les premières paroles, qui sont tout ce qui en reste. Les voici : *Omnes sitientes, venite ad aquas : et bibite, amici mei, inebriamini, charissimi.*

Nous ne nous arrêterons point à prouver que le *Roman de la Rose* est une production qu'on a mise autrefois très gratuitement sur le compte d'Abailard. Tout le monde sait à présent que Guillaume de Lorris (66) et Jean de Meun en sont les véritables auteurs. D'Amboise a fort mal deviné lorsqu'il a dit que les amours d'Abailard et d'Héloïse sont l'objet de cette pièce. Cela n'a pas même l'air de vraisemblance.

§ V. — Sa doctrine.

D'après le compte que nous venons de rendre des ouvrages d'Abailard, on sent assez qu'il n'est pas possible de venger sa doctrine en tout point des censures dont elle a été flétrie. Reste par conséquent à faire connaître en détail les endroits où il s'est trompé réellement, et à caractériser la conduite de ses juges. Abailard était-il coupable de toutes les erreurs qu'on lui imputait ? La procédure qu'on a suivie dans son jugement, était-elle régulière ? Ce sont les deux objets qu'il s'agit maintenant de discuter.

Pour satisfaire à la première question, prenons en mains les quatorze articles censurés par le concile de Sens, en y joignant la réfutation de ces mêmes articles composée par saint Bernard (67). Ces deux pièces, rapprochées, comme on le voit dans la nouvelle édition de ce Père, se prêtent une lumière mutuelle, et facilitent l'intelligence de la décision.

La première proposition que l'abbé de Clairvaux relève dans notre théologien, fournit, suivant ce saint docteur, la clef de son système, et découvre le fondement sur lequel il élevait ses opinions. « La foi, lui fait-il dire, doit être dirigée par la lumière naturelle : car la marque d'un esprit léger est de croire trop facilement. Or, celui-là croit trop facilement, qui fait marcher la foi avant la raison. De quoi sert-il, en effet, de professer ce qu'on ne peut expliquer, et d'enseigner une doctrine qu'on n'est pas en état de rendre sensible à ceux qui nous écoutent ? » Ce ne sont pas là tout à fait les expressions d'Abailard ; mais il en emploie d'équivalentes (68) et même de plus fortes, jusqu'à prétendre qu'une vérité ne doit point

(64) Tom. VII, p. 595.

(64) Voy. *Nouv. Trait. de Dipl.* t. IV, p. 378. et seq.

(65) Egass. Bul. t. II, p. 200.

(66) *Abæl. apologia.*

(67) Bern. Op. p. 640-657.

(68) *Cito autem credit, qui indiscrete atque improvide de his quæ dicunt, prius acquiescit quam hoc ei quod persuadetur, ignota ratione, quantum valet, discutiat. Quid prodest locutionis integritas quam non sequitur intellectus audientis?*

tre crue, parce que Dieu l'a dit, mais parce qu'on est convaincu que la chose est ainsi : *Nec quia Deus hoc dixerat, creditur; sed quia hoc sic esse convincitur, recipitur*. Voilà un principe qui doit mener loin ; il en est de même du suivant.

« La foi, dit Abailard, est une estimation des choses qui ne tombent point sous les sens. C'est l'argument, suivant l'Apôtre, de ce qui ne paraît point. Or l'argument est la raison qui nous porte à croire une chose douteuse en elle-même (69). » De là saint Bernard infère qu'Abailard permet à la raison de s'élever contre la révélation ; qu'il l'autorise à revenir sur ce que l'Écriture a décidé, qu'il rend au moins le doute compatible avec la foi. Ces conséquences sont naturelles, on ne peut en disconvenir. Cependant loin de les avoir constamment admises, on voit que l'auteur les a quelquefois combattues, même avec succès. Mais ce qu'il ne pouvait désavouer en aucun cas, sans saper par le pied sa nouvelle méthode, c'est que la foi n'est pas absolument au-dessus de la raison, que la première ne propose rien que la seconde ne soit en état d'expliquer, que toutes les deux peuvent également prononcer, l'une sur la réalité, l'autre sur la nature de nos mystères.

C'est par ces principes qu'Abailard préparait ses lecteurs à recevoir ses nouvelles explications de la Trinité. Nous les avons rapportés ci-dessus ; il n'est plus question que de les apprécier.

Les comparaisons dont notre théologien se sert pour expliquer la distinction des personnes divines présentent deux faces également désavantageuses. Sous l'une on croit apercevoir le sabellianisme ; sous l'autre l'arianisme semble se montrer. Nous aimons à nous persuader (et ce n'est pas au reste sans preuves) qu'il est exempt de l'une et de l'autre de ces erreurs. Mais ce qu'on ne peut excuser en lui, c'est d'avoir brouillé réellement toutes les notions théologiques sur la Trinité. Où en est effectivement la théologie, quand on nous représente le Père comme ne produisant qu'une certaine puissance, qui est la sagesse, dans la génération du Fils, et l'un et l'autre ne produisant qu'une bonté dépourvue de puissance dans la procession du Saint-Esprit ? N'est-ce pas même pécher contre les règles du raisonnement que de restreindre la toute-puissance au Père, sur ce que lui seul tient son existence et son pouvoir de lui-même ? Comme si par la même raison, dit fort judicieusement S. Bernard, la sagesse et la bonté n'étaient pas également ses propriétés distinctives, puisqu'il les possède à pareil titre. Abailard, de plus, se contredisait dans les termes à l'occasion du Saint-Esprit, avouant d'une part qu'il est consubstantiel au Père et au Fils, et niant de l'autre qu'il soit leur substance. « Est-ce donc, reprend S. Bernard, que le Père et le Fils procèdent de la substance du Saint-Esprit ? Mais si ni l'un ni l'autre ne se peut dire, que deviendra la consubstantialité ? » Enfin il faisait, sans le vouloir, un être contingent de cette troisième personne, en lui donnant pour attribut spécifique la bonté qu'elle communique aux créatures, et en la représentant (70) comme l'âme du monde, ce qui donne à entendre qu'elle n'existe qu'autant qu'il y a des êtres créés. Quoi qu'en dise D. Gervaise (70), il n'y a ni petite, ni grande distinction qui puisse sauver de pareilles absurdités.

Les théologiens modernes sont embarrassés pour fixer le sens de la proposition suivante. « Quoique nous accordions que Jésus-Christ est une troisième personne dans la Trinité, nous ne disons cependant pas que cette personne, qui est le Christ, soit une troisième personne de la Trinité. » Le P. Alexandre (71), suivi du plus grand nombre, n'y trouve qu'une subtilité de dialectique, exprimée en des termes favorables au nestorianisme. Mais D. Martène (72) y voit avec plus de fondement l'erreur des nihilistes dont Abailard était le chef, suivant le témoignage de Gautier de Saint-Victor, erreur, qui consistait à dire que Jésus-Christ en tant qu'homme, n'était point quelque chose.

Voici un article qui porte sur son front le caractère de la nouveauté. « Tous nos docteurs, dit Abailard, s'accordent à dire que le démon (avant Jésus-Christ) avait un pouvoir absolu sur l'homme, et qu'il le possédait par droit de conquête, de même qu'un vainqueur possède celui qu'il a vaincu. Mais il me paraît qu'il n'en est pas ainsi. Je dis au contraire que le démon n'avait de pouvoir réel sur l'homme que par la permission divine, à la manière d'un geôlier, et que le Fils de Dieu n'est pas venu pour nous délivrer de la captivité du démon. » Sur quoi saint Bernard fait cette réflexion : « Tous nos docteurs conviennent d'une chose, et vous osez affirmer le contraire. Nouvel Ismael, en levant ainsi vos mains contre tous, ne voyez-vous pas que vous armez les mains de tous contre vous-même ? Mais enfin qu'apportez-vous de meilleur ? Qu'avez-vous inventé de plus subtil ? Qu'avez-vous découvert de plus secret que ce que les saints et les sages ont aperçu jusqu'à nos jours ? » De là passant à l'objet de la proposition, il prouve que le démon avait un pouvoir réel et légitime sur le genre humain, pouvoir figuré par celui des divers conquérants de la Judée, pouvoir semblable à celui de Pilate sur Jésus-Christ ; pouvoir exprimé par celui du fort armé, qui n'est autre chose que le démon dont les meubles sont les hommes : pouvoir par conséquent bien différent de celui d'un geôlier sur les prisonniers qu'on lui confie. « Au reste, ajoute ce Père, en soutenant que le domaine du démon était juste, ne confondons pas le domaine avec la volonté. Ni la volonté de ce tyran, ni celle de l'homme qui a mérité de lui être asservi, n'étaient justes, mais seulement celle de Dieu qui a permis cet assujettissement. Car c'est de la volonté que la justice se tire, et non de la puissance. » D'après ce fidèle précis de la doctrine de saint Bernard sur le point que nous examinons, on est en droit de demander aux apologistes de notre auteur, ce qu'ils y trouvent à redire. Abailard, à les entendre (73), n'en disait pas assez, et saint Bernard en disait trop.

Assurément le premier n'en disait pas assez, en traitant de la captivité de l'homme ; et par une suite nécessaire il exténuait également l'ouvrage de sa délivrance. Était-ce, en effet, représenter toute l'efficacité du mystère de notre rédemption, ou plutôt n'était-ce pas l'anéantir, que de le renfermer, comme il fait, dans l'exemple et l'enseignement ? Je pense, dit-il, que la grâce singulière de notre justification et de notre réconciliation avec Dieu par le sang de Jésus-Christ, consiste en ce que son Fils, ayant pris notre nature n'a cessé jusqu'à sa mort de nous instruire par ses exemples et par ses paroles, et qu'il a redou-

(69) *Est quippe fides existimatio rerum non apparentium, hoc est sensibus corporis non subjacentium.*

Fides est argumentum non apparentium... argumentum est ratio quæ rei dubiæ fidem facit.

(70) *Bene autem [Plato] Spiritum sanctum animam mundi, quasi vitam universalitatis posuit.*

(71) *Vie d'Abail.*, t. II, p. 181.

(72) *Hist. Eccl. sæc. xii, diss. 7, art. 6.*

(73) *Theol. anecd. t. V, p. 656.*

(74) *Gerv. Vie d'Abail. p. 182.*

bié notre attachement à lui par les liens de l'amour, afin qu'enflammé à la vue d'un si grand bienfait, notre charité soit prête à tout endurer pour lui plaire. Je ne doute point que, de même que les hommes de ce temps de grâce, les anciens Pères qui attendaient par la foi cette faveur signalée, n'aient été embrasés, en la contemplant, de la plus ardente charité. Notre (74) rédemption est donc ce grand amour que nous inspire la passion de Jésus-Christ ; amour qui non seulement nous délivre de la servitude du péché, mais encore nous acquiert la liberté des enfants de Dieu. » Si ces expressions ne renferment pas le pur pélagianisme, on ne sait pas où l'on peut le trouver.

Attaquer la satisfaction de Jésus-Christ, c'est déroger en même temps à sa grâce. Ces deux dogmes sont inséparables, et l'un reçoit toujours le contre-coup des atteintes qu'on porte à l'autre. Or, voici comme Abailard, après avoir combattu de front le premier, raisonne sur le second. « S'il était vrai, dit-il que l'homme ne pût se préparer à la grâce sans le secours d'une autre grâce, il serait hors de blâme en péchant ; parce qu'alors le défaut de la grâce retomberait sur celui de qui elle émane. Mais la chose n'est pas ainsi ; et la vérité nous apprend à raisonner autrement. C'est pourquoi nous devons dire qu'au moyen de la raison que l'homme a reçue de Dieu, il peut s'attacher (*coherere*) à la grâce qui lui est offerte ; de sorte que celui qui se sauve n'est pas plus favorisé du ciel, avant qu'il s'attache à la grâce, que celui qui ne se sauve pas. Telle est, en effet, la conduite du souverain Etre à l'égard de tous les hommes dans l'ordre du salut. Semblable à un joaillier qui expose en vente des pierres précieuses et les fait briller aux yeux du public, afin d'exciter l'envie de les acquérir, Dieu présente sa grâce à tous les hommes, les exhorte par ses Ecritures, et les invite par des exemples à s'y attacher, en faisant un bon usage de leur liberté. » Il ne faut point s'y tromper : cette grâce que Dieu offre à tous les hommes, suivant notre auteur, n'est point la grâce actuelle, mais la grâce habituelle ou sanctifiante ; et la comparaison qu'il emploie, ne permet pas de donner un autre sens à ses expressions. A l'égard des secours actuels, la même comparaison fait voir qu'il n'en admettait point d'autres avec Pélagie que la raison aidée de la doctrine et de la loi.

Il ne restait à notre auteur, pour être un pélagien achevé, que de nier le péché originel. C'est ce qu'il n'a pas manqué de faire en ces termes. « Quand nous disons que les hommes naissent avec le péché originel, et qu'ils le contractent du premier père, cela doit plutôt s'entendre de la peine du péché à laquelle ils naissent sujets, que d'une faute effective de l'âme et d'un mépris réel de la Divinité. Car celui qui n'a pas encore l'usage de sa raison ni de sa liberté, ne peut être coupable d'aucune transgression ni d'aucune négligence, et par conséquent n'a rien en lui qui puisse mériter ni châtement ni récompense. »

Sur l'ordre de la nature, Abailard ne donne guère moins de prise à la censure que sur celui de la grâce. L'optimisme, dont il était le restaurateur, avait enfanté deux paradoxes sous sa plume. Le premier, dont on a parlé ci-devant, était que Dieu ne peut faire ce qu'il fait, ni d'une autre manière, ni dans un autre temps ; le second, qu'il ne peut empêcher le mal. Il est à propos de transcrire ici la preuve dont il étaye cette dernière proposition. « Etre la cause du mal, dit-il, suppose le pouvoir ou le devoir de l'empêcher. Car si l'on doit y mettre obstacle sans qu'on le puisse, ou si on le peut sans qu'on le doive, l'exemption de blâme est égale en le permettant. Or ce second cas est précisément celui où Dieu se trouve. Sa bonté le dispense, et sa sagesse le met hors d'état de s'opposer au mal. Comme bon, il lui convient de permettre que les choses arrivent de la meilleure manière possible : comme sage, il est dans l'impuissance de préférer le moindre bien au plus parfait, et par conséquent de retrancher le mal, qui est la source des plus grands avantages. » Il est inutile de faire des réflexions sur le danger de cette doctrine. Le lecteur sage et éclairé les prévient.

Les propositions de notre auteur qui servent de fondement à son *Traité de morale*, choquent si visiblement la droite raison et la piété, qu'il n'est point d'homme de bien qui ne doive s'en scandaliser. Que devient, en effet, la doctrine des mœurs, lorsqu'on voit les péchés d'ignorance et jusqu'au déicide justifiés, tout ce qu'il y a de criminel dans nos actions réduit au seul mépris formel de Dieu, la justice divine accusée de punir même du supplice éternel des innocents ? Abailard, convaincu d'avoir avancé toutes ces horreurs, a néanmoins trouvé des apologistes parmi ceux qui font profession de les détester (75). C'est que tout change de face dans un auteur, quand on le lit avec les yeux de la prévention.

Nous avons vu qu'Abailard ne s'entendait pas en traitant de l'autorité des pasteurs, faute de savoir bien distinguer le pouvoir de juridiction du pouvoir de discernement. On a eu raison de frapper de censure ce qu'il dit sur ce point important, comme capable au moins, par sa confusion, d'induire les fidèles en erreur.

Nous sommes enfin parvenus à un article où des critiques même désintéressés n'ont rien aperçu qui ait trait à la foi, rien par conséquent qui puisse faire l'objet d'une censure ecclésiastique. C'est celui où il s'agit de l'eucharistie. Abailard y prétend deux choses : (76) l'une que les accidents absolus demeurent dans l'air, l'autre que le corps de Notre-Seigneur ne tombe pas à terre. La première est, à la vérité, fort indifférente à l'intégrité du dogme. C'est la seule que ces personnes aient considérée ; mais l'attention des

(74) Il y a dans l'original, pour le premier membre de cette dernière phrase : *Redemptio itaque nostra est illa summa in nobis per passionem Christi dilectio*, paroles que D. Gervaise traduit ainsi (*Vie d'Abail.* t. II, p. 438) : *Notre rédemption consiste donc dans cet amour extrême que Jésus-Christ nous a témoigné par sa mort et passion, c'est-à-dire qu'il substitue l'amour extrême que Jésus-Christ nous a témoigné par sa mort et passion, au grand amour que nous inspire la passion de Jésus-Christ.* Cet écrivain commet une autre inlidélité dans la traduction du dernier membre de la même phrase lequel porte : *Quæ (dilectio) non solum nos a servitute peccati liberat, sed veram nobis filiorum Dei libertatem acquirit.* Amour, suivant la version de D. Gervaise, qui non-seulement nous a délivrés de la servitude du péché, mais qui nous a acquis la liberté des enfants de Dieu. Les verbes *liberat* et *acquirit* sont rendus ici par le passé, afin de faire dire forcément au texte d'Abailard que c'est l'amour de Jésus-Christ pour nous qui nous a délivrés de la servitude et nous a acquis la vraie liberté. Cette mauvaise foi du traducteur a déjà été remarquée avant nous (*Journ. de Trév.* an. 1739, p. 1766).

(74) Gerv. *Vie d'Abail.* t. II, p. 221.

(75) Bern. Opp. p. 642.

Pères de Sens s'est portée sur la seconde, ainsi qu'on le voit par le titre qu'ils ont mis à cet article : *Quod corpus Domini non cadit in terram.*

Nous ne suivrons pas plus loin Abailard dans ses égarements. Borné par notre plan à l'examen des chefs d'accusation portés contre lui au concile de Sens et ensuite au saint-siège, nous croyons avoir mis nos lecteurs en état d'apprécier le fond de cette grande contestation. Tournons présentement les yeux sur la conduite de ses juges, et voyons s'ils ont rempli fidèlement les devoirs attachés à leur caractère. C'est la seconde partie de l'engagement que nous avons pris.

Qu'Abailard ait été justiciable du concile de Sens par son domicile ou non, il est certain qu'il le devint par le choix qu'il fit de cette assemblée pour juger son différend avec saint Bernard. Car de dire avec D. Gervaise qu'il avait pris les prélats de Sens pour témoins, et non pour arbitres de sa dispute, c'est lui prêter gratuitement une extravagance qui n'a point d'exemple dans l'histoire. Quel est effectivement le tribunal, soit civil, soit ecclésiastique, où l'on ait porté volontairement une cause sans avoir dessein de se soumettre à sa décision?

La manière dont le concile usa de son autorité paraît d'abord prêter un peu plus à la critique. Juger dans une même séance, dit-on, quatorze articles doctrinaux sans examen préparatoire, sans s'être donné la peine de les confronter avec les livres d'où ils étaient tirés, sans avoir balancé les moyens pour et contre; c'est la conduite qu'ont tenue les Pères de Sens, et dont aucune assemblée canonique ne leur avait fourni le modèle. Mais, dans le vrai, sur quoi les apologistes d'Abailard fondent-ils ces allégations? Ne sont-elles pas même formellement démenties par les lettres synodales des prélats de Sens et par celles de saint Bernard, les seuls monuments qui puissent nous tenir lieu des actes du concile que le temps nous a enlevés? En effet, loin d'avoir précipité leur décision, comme on le suppose, les juges d'Abailard témoignent qu'ils (76) ont lu et relu souvent, dans des audiences publiques, les articles de sa doctrine avant que de prononcer; loin d'avoir négligé de consulter la tradition, ils déclarent qu'ils n'ont rendu leur jugement qu'après avoir interrogé les SS. Pères, et principalement saint Augustin; loin d'avoir omis la vérification des sentiments de l'accusé sur ses propres livres, tout nous porte à croire qu'ils l'ont faite avec soin, puisque des dix-sept articles déferés par saint Bernard, ils ont restreint leur censure à quatorze, sans doute parce que le mauvais sens des trois autres leur avait semblé disparaître dans l'original. Avouons-le toutefois; quoique les prélats de Sens n'aient rien moins fait que juger, comme on dit, sur parole, il n'est pas douteux que les lumières, le crédit et l'activité de l'homme de Dieu, comme on l'a déjà remarqué, n'aient servi beaucoup à abrégé leurs opérations, et également influé sur leur décision.

A l'égard du pape Innocent, on remarque encore plus sensiblement le pouvoir de l'abbé de Clairvaux sur son esprit, dans la conduite qu'il tint envers notre théologien. Sans un adversaire aussi redoutable, il y a très grande apparence qu'au moyen des amis qu'Abailard avait à Rome, son appel y eût été favorablement reçu; que le pape, au lieu de prévenir son arrivée par une sentence qui enchérissait sur la première, lui eût accordé les délais nécessaires pour se rendre à ses pieds; et que, sur une profession de foi semblable à celle qu'il avait répandue en France avant son départ, il eût fait grâce à sa personne, et sinon réformé, du moins adouci le jugement de Sens. Mais Dieu, qui avait des vues de miséricorde sur cet esprit orgueilleux, le terrassa par les mêmes voies qui semblaient devoir le faire triompher. Il était d'ailleurs important, pour la sûreté du dépôt de la foi, que des écrits semés de traits hardis, remplis de locutions impropres, dirigés suivant une méthode inconnue à toute l'antiquité, sans parler des erreurs grossières dont ils étaient infectés, demeurassent éternellement flétris avec le nom de leur auteur. Par là on apprenait aux âges futurs à ne pas se frayer des routes nouvelles, pour trouver de chimériques dénouements à des vérités incompréhensibles. Heureuses les écoles de théologie, si cette leçon y eût toujours été profondément gravée dans les cœurs des maîtres et des disciples!

§ VI. — Son génie, son érudition, sa manière d'écrire.

Si, sans égard pour la vérité, nous avions résolu de peindre un modèle achevé de littérature dans la personne d'Abailard, rien ne conviendrait mieux à ce dessein que le tableau abrégé de ses talents, par où D. Gervaise termine l'histoire de sa vie. Cet homme sans pareil, dit-il, était grammairien, orateur, poète, musicien, philosophe, théologien, mathématicien, astronome, jurisconsulte. Il jouait des instruments, savait cinq ou six langues, et n'ignorait rien de l'histoire sacrée et profane. Quel est le siècle qui a produit un homme qui sût tant de choses? Mais loin de souscrire aveuglément à cet éloge, nous nous faisons un devoir de le mettre au creuset de la critique pour en séparer ce qu'il y a d'hyperbolique et de contraire à la vérité.

D'abord son *Traité de grammaire* n'étant point venu jusqu'à nous, on ne peut juger du degré de connaissance qu'il avait de cet art, que par l'usage qu'il en a fait dans ses autres écrits. Or son style n'annonce rien moins qu'un homme qui connût à fond les principes et les règles de l'élocution. Facile, mais sans correction, clair, mais sans élégance, il a plusieurs des mauvaises qualités de la latinité du XIIe siècle, et n'en a pas toutes les bonnes.

Pour rendre à sa veine poétique toute la justice qui lui est due, nous ne ferons pas difficulté d'avouer qu'il balança les plus habiles versificateurs de son temps, tels qu'Hildebert, Marbode, etc.; mais on n'aperçoit rien dans ses vers qui le mette au-dessus d'eux.

Le témoignage d'Héloïse (77) nous porte à croire qu'il avait du goût pour la musique chantante, et que la nature l'avait favorisé d'un organe excellent pour l'exécution. A l'égard de la musique instrumentale, c'est un talent qu'on lui prête sans fondement. Il n'en eût pas plus coûté à D. Gervaise de nous dire de quels instruments savait jouer son héros.

Des discours où ni l'art ni le génie ne se font sentir, et dont la solidité fait tout le prix, ne peuvent

(76) *Cæterum sententias pravi dogmatis ipsius..... sæpe in audientia publica lectas et relectas et tam verisimilibus rationibus, quam B. Augustini aliorumque sanctorum Patrum inductis a domino Claravallensi auctoritatibus, non solum falsas, sed et hæreticas esse evidentissime comprobatas pridie ante factam ad vos appellationem damnavimus.* BERN. ep. 337. Ce *pridie ante factam ad vos appellationem*, pour l'observer en passant, donne lieu de penser qu'Abailard, après avoir appelé de vive voix au pape, fit signifier depuis son appel par écrit au concile, lorsqu'il eut appris que sa première démarche n'avait point suspendu les opérations de cette assemblée.

(77) Abæl. Op. p. 46.

assurer à leur auteur un rang distingué parmi les orateurs. Tels sont néanmoins ces sermons d'Abailard d'après lesquels on préconise son talent pour la chaire. Placés à côté de ceux de saint Bernard ils ne pourraient soutenir la comparaison.

De toutes les parties de la philosophie, celle qu'Abailard savait le mieux était la dialectique; et ce qui prouve néanmoins qu'il la savait mal, c'est qu'il n'a jamais connu l'art de la simplifier, de l'abrégé et de la réduire au petit nombre de préceptes utiles qu'elle renferme. Par un goût dépravé pour les vaines subtilités, il donna la préférence aux questions les moins importantes, traita des universaux avec la plus ennuyeuse prolixité, disputa pour l'honneur de vaincre, et non par amour de la vérité.

On a beau vanter son savoir théologique, jamais son autorité ne sera de poids dans les matières de religion. Il est évident qu'il écrivait sur les matières de théologie d'après lui-même et sans se mettre en peine de la tradition. De là ces locutions impropres, ces principes dangereux, ces raisonnements louchés, et les autres écarts que nous avons ci-devant relevés dans ses écrits.

Veut-on en être cru quand on le représente comme un homme qui n'ignorait rien de l'histoire sacrée ni de la profane? A peine oserait-on en dire autant des Scaliger, des Saumaise et des Petau. Les lectures de ces grands hommes s'étendaient néanmoins bien au delà de l'*Histoire Tripartite*, de celle du vénérable Bède, des Vies des Pères du désert, et de quelques Chroniques, qui sont presque les seules sources où notre auteur avait puisé ce qu'il savait de l'antiquité.

Il n'y a guère moins d'exagération à le faire parler cinq ou six langues. Il savait le latin, le français, et, si l'on veut, le bas breton. Mais il entendait à peine le grec, encore moins l'hébreu. Le peu de traces qu'on voit de ces deux dernières langues dans ses écrits, où il a néanmoins eu si souvent occasion de les employer, fait preuve qu'elles ne lui étaient rien moins que familières.

La géométrie, l'arithmétique et l'astronomie étaient des sciences aussi communes que peu approfondies au XIIe siècle. On se contentait alors d'en apprendre les éléments. Il ne paraît pas que notre auteur ait porté les recherches plus loin.

Pour le titre de jurisconsulte, ce n'est que sur un équivoque de nom qu'on se fonde pour l'en décorer. Le passage d'Accurse, que l'on allègue, regarde un professeur en droit; ce qu'on ne montrera pas que notre auteur ait jamais été. Y en avait-il même de son temps? Voici les paroles d'Accurse tirées de son Commentaire sur la loi *Quinque pedum* (78) : *Sed et Petrus Bailardus qui se jactavit quod ex qualibet quantacunque difficili littera traheret sanum intellectum, hic dixit, Nescio*. Il est douteux si Accurse a bien rendu le nom de ce professeur, puisque Crinitus le nomme Jean Balard (79).

Concluons de ces réflexions qu'Abailard fut un homme de beaucoup d'esprit, et capable de faire de grands progrès dans les sciences, s'il eût été plus docile aux avis des personnes sages et éclairées de son temps, plus appliqué sur les sujets qu'il traitait, et moins passionné pour les nouveautés. Faut de ces dispositions, il n'est devenu qu'un sophiste orgueilleux, un mauvais raisonneur, un poète médiocre, un orateur sans force, un érudit superficiel, un théologien réproché.

§ VII. — Editions et traductions de ses œuvres.

Deux hommes de lettres, François d'Amboise, conseiller d'Etat, et André Duchesne se concertèrent vers le commencement du dernier siècle pour donner le recueil des Œuvres d'Abailard au public. Cette édition, qui parut à Paris l'an 1616 en un gros volume in-4°, chez Nicolas Bion, est remarquable par trois circonstances. La première est qu'au lieu d'une approbation, on y trouve à la tête une censure des théologiens de Paris sur tous les endroits qu'ils avaient jugés répréhensibles dans les écrits de l'auteur. La seconde, que, malgré cette précaution, Rome la fit mettre à l'index; la troisième fournit la matière d'une espèce de problème typographique; car au frontispice d'une partie des exemplaires l'édition est attribuée aux soins d'André Duchesne; dans les autres elle porte le nom de François d'Amboise, conseiller d'Etat. Les premiers sont ornés : 1° d'une épître dédicatoire composée par Duchesne; 2° d'une préface du même dans laquelle il rend compte de son travail, et nomme François d'Amboise entre ceux qui lui ont communiqué des manuscrits; 3° d'un recueil des témoignages des anciens en faveur d'Abailard. Tout ceci manque dans les seconds, et se trouve remplacé par une apologie de l'auteur, qui est de la façon du conseiller d'Etat. Il y a de plus une différence au privilège, en ce que Duchesne y est nommé dans les exemplaires qui lui donnent l'édition, au lieu que dans les autres le nom de l'éditeur y est supprimé. Nous ne nous arrêterons point à chercher les causes de cette diversité, sur laquelle Bayle disserte fort au long. Il suffit d'être assuré qu'elle n'annonce pas différentes éditions; et la parfaite conformité des exemplaires dans tout le reste ne permet pas d'en douter.

A l'égard des pièces qu'on a fait entrer dans le corps de ce recueil, et de l'ordre qu'on y a gardé, les lettres respectives d'Abailard et d'Héloïse se présentent d'abord, précédées de celle qui a pour objet l'histoire des malheurs du premier. Viennent ensuite ses lettres à différentes personnes avec celles qu'on lui écrivit, ou qui furent faites à son occasion. Ses trois expositions de l'Oraison Dominicale, du Symbole des apôtres et de celui qui porte le nom de saint Athanase; les problèmes d'Héloïse et le livre contre les hérésies, dont nous avons parlé dans l'examen de ses œuvres supposées, forment comme une troisième partie. Ses sermons succèdent et sont suivis de son Commentaire sur l'Épître aux Romains. Enfin son *Introduction à la Théologie* avec la *Prose* à l'honneur de la Vierge termine cette collection de ses écrits. Duchesne l'a de plus enrichie de savantes notes sur l'histoire des infortunes de l'auteur, notes que d'Amboise a conservées dans ses exemplaires.

Nous remarquons néanmoins plusieurs défauts dans cette édition. Outre que dans l'arrangement des pièces on n'a pas fait assez d'attention aux rapports qu'elles ont entre elles, ni à l'ordre des matières, elle est pleine de fautes, dont les unes viennent de l'inexactitude et de la mutilation des manuscrits sur lesquels elle a été dirigée, les autres sont pour le compte de l'imprimeur. Celui-ci a porté l'inadvertance jusqu'à mettre en différents exemplaires différentes dates d'impression. Car dans les uns on voit l'année 1606, dans les autres 1616, qui est la véritable date, et dans d'autres enfin 1626. Ce qui joint aux autres variations que nous avons marquées, fortifie l'erreur touchant la multiplicité des éditions.

La *Théologie chrétienne* de notre auteur a été publiée, sur un manuscrit de l'abbaye de Marmoutiers, par D. Martène dans le cinquième tome de ses *Anecdotes* (p. 1140). L'avertissement que l'éditeur a mis au-devant de cet ouvrage, est plein de réflexions sages et d'une érudition très bien choisie.

(78) Bayle, art. *Abailard*.

(79) Nicer. t. IV, p. 32.

exameron ou Commentaire sur la Genèse, tiré d'un manuscrit du mont Saint-Michel, se trouve même tome (p. 1363) avec des observations préliminaires qui ne sont pas non plus à négliger. levons aux soins de D. Bernard Pez le traité de Morale intitulé : *Scito teipsum*. Ce savant, l'ayant t dans l'abbaye de Saint-Emmeram, l'a fait entrer dans le troisième volume de ses *Anecdotes*. On peut voir dans la préface générale de ce volume ce qu'il pense de la doctrine de cet écrit. re d'Abailard à l'évêque de Paris contro Roscelin a été mise trois fois sous presse, depuis et d'ation de Duchesne et d'Amboise, savoir, par Duboulay, au second tome de son *Histoire de l'Uni-* p. 492), par le P. Labbe au dixième tome des Conciles (p. 487), et par le P. Dubois au livre on- son *Histoire de l'Eglise de Paris*. Le second la donne sans hésiter à notre auteur. Les deux insi qu'on l'a déjà dit, la regardent comme l'ouvrage d'un écrivain inconnu.

atre lettres d'Abailard à Héloïse, et les trois qu'il en reçut, ont été reproduites deux fois dans la première fois à Londres l'an 1718, dans un volume in-8° par M. Rawlinson, avec un grand le variantes qui ont fait disparaître tous les idiotismes et les expressions peu correctes qu'on re- : auparavant dans le style de ces lettres. L'éditeur nous apprend dans la préface qu'il s'est aidé du manuscrit d'un ami qui n'a pas voulu qu'on le nommât. Mais il ne faut guère connaître le ur se persuader qu'une assurance aussi vague trouvera créance auprès de lui. Depuis longtemps renu de la duperie de ces prétendus manuscrits secrets dont on ne fait connaître ni l'âge ni le nsi les corrections de Rawlinson ne méritent aucune considération comme n'ayant nul caractère icité.

raïse, l'autre éditeur, non content de faire reparaitre ces lettres, y a joint une traduction, le rmé dans deux volumes in-12, publiés l'an 1723, à Paris, chez Barrois. En rendant compte de il, il dit : 1° qu'il a soigneusement revu le texte de ses auteurs sur les meilleurs manuscrits, t on n'aperçoit aucune différence entre cette édition et celle de 1616; 2° que ce qui l'a porté à re traduction de ces lettres, ce sont les paraphrases également infidèles et obscènes par lesquelles ntrepris de défigurer les sentiments nobles et chrétiens qu'elles renferment. Mais s'il a soi- it observé les lois de la bienséance, on ne peut pas dire qu'il ait rempli de même le devoir d'un exact. Souvent il rend son original en français avec l'étendue et la liberté d'un paraphraste.

aise n'est point le premier traducteur de ces lettres. Jean de Meun les avait mises en français siècle (80). C'est lui-même qui nous l'apprend au commencement de sa traduction du livre *plation*, de Boèce. Mais son travail n'est point venu jusqu'à nous.

l de ces paraphrases, dont se plaint le traducteur moderne, et d'autres qui les ont suivies, nous nserons d'en faire le dénombrement, parce qu'elles n'ont nul rapport à l'objet de cette histoire.

. de l'Acad. des ins., t. XVII, p. 754.

NOTITIA ALTERA.

(FABRIC., *Biblioth. med. et inf. Latinitatis*, tom. V, pag. 232.)

Abælardi notitiam a Ludovico Jacobo ma- A hic vero monachus Sandionysianus prope Parisios, t, cui adnotationes meas adjungam. Ita postea abbas Ruyensis constitutus. Variis se erro- libro III De scriptoribus Cabilonensibus ribus implicavit, unde in concilio Suessionensi xrus Abælardus, sive *Abelardus*, cogno- A. 1121 (83) et Senodensi A. 1140, a sanctissimis ucticus (81), natione Armoricus, theolo- viris Bernardo abbate Clarævallensi et Petro Vene- æ Parisiis rector, philosophus et theolo- rabili, abbate Cluniacensi, condemnatus fuit : sed rbe celeberrimus, scientiarum, tam divi- respiscens (84) magnum vitæ monasticæ ornament- tum in monasterio Cluniacensi, usque ad vitæ extre- am humanarum singulare prodigium, ali- mum (85) exstitit. Scripsit opera quamplurima in itam parum honestam (82) cum Heloisa unum volumen edita (86) labore et studio illustris- siana, genere et eruditione nulli secunda, simi viri, Francisci Amboesii, equitis, regis in sani- pœnituerit paulo post, illaque monialis, ciori consistorio consilarii, baronis Chartræ, etc., n. 1130, Paracleti monasterii ordinis. S. in quibus continentur :

Argomensi *Baliardus*, Alciato *Baylardus*, epist. 180, velut *Abeillardus*, dictus *apis* 2, Joanni Sarisberiensis *Peripateticus* Pa- loco natali, ubi A. 1079 in lucem editus pido in Britannia minore non a palatio videtur innui in observationibus selectis B us tom. VI, obs. 20. Præceptor ejus in Roscellinus, in philosophia Guilelmus de in logicis, Anselmus Laudunensis, ante-Nominalium; discipulus Arnoldus de

ium ex furtivis amoribus conceptum vor- ralabum, ipse a Fulberto Heloissæ tutore quo ex indignatione postea factus eunu- nituriens nihilque tale cogitans. Vide Ed- artene *Anecdota*, tom. V, p. 1140 seq.; icon, in *Abelard*, et Vitæ scriptores Jaco-

bum Thomasium, in filii Christiani Thomasi *Hist. sapientiæ et stultitiæ*, tom. I, p. 75 seq.; Stephanum Pasquierium in opere præclaro, *Recherches de France*, lib. vi, cap. 17, et Gervasium in *Vita Abælardi*, diligentiore studio sex libris tradita Gallice; Paris. 1720, 12°, duobus voluminibus; *Acta Erud.*, 1721, p. 263; *Mem. de Trévoux*, 1711, p. 941; *Journal littéraire*, tom. XI, p. 255; C. A. Heumannii, *Acta philosophorum*, part. xvi, p. 529 seq.

(83) Vide Pagium ad A. 1121, num. 14 seq.

(84) Etiam injuriam sibi factam a fervidioribus adversariis, scripta Apologia, testatus. Confer Amboesii prolegomena ad Opera Abælardi, Quercetatum in notis ad *Hist. calamitatum* Abælardi, et laudatum Gervasium.

(85) Obiit Cabilone A. 1142.

(86) Paris. 1616, 4°.

- Epistolæ* (87) *Petri Abælardi et Heloisæ*, quarum A aliquæ *Historiam calamitatum* Abælardi complectuntur, p. 3, aliquæ originem religionis sanctimonialium, p. 94, et institutionem seu Regulam earumdem, p. 130.
- Epistola Fulconis*, prioris de Diogilo ad Petrum Abælardum, p. 217.
- Epistola* Abælardi adversus eos qui ex auctoritate *Bedæ* presbyteri arguere conantur Dionysium Areopagitam fuisse Dionysium, Corinthiorum episcopum, et non magis fuisse Atheniensem episcopum, p. 224.
- Epist.* contra quemdam canonicum regularem, qui monasticum ordinem deprimebat, et suum illi anteferebat, p. 228.
- Invectiva in quemdam ignarum dialectices, qui tamen ejus studium reprehendebat, et omnia ejus dogmata putabat sophismata et deceptiones, p. 238.
- Elegia Hilarii, Abælardi discipuli, qua plangit recessum ejus ex Paraclito, p. 243.
- Epistola* Abælardi ad S. Bernardum, abbatem B Clarævallensem, p. 244.
- Exhortatio ad studium litterarum, p. 251.
- De laude S. Stephani martyris, p. 263.
- Epistolæ* aliquot S. Bernardi ad cardinales et Innocentium II papam, contra Petrum Abælardum, p. 270.
- Rescripta Innocentii II papæ contra eundem, p. 299, 301.
- Berengarii Pictaviensis, Abælardi discipuli, Apologeticus, contra B. Bernardum Clarævallensem abbatem et alios qui condemnaverant præceptorem suum, p. 302.
- Epistola* ejusdem Berengarii ad episcopum Mimatensem, p. 320.
- Invectiva contra Carthusienses, p. 325.
- P. Abælardi Apologia seu Confessio fidei, p. 330, In hac inter alia: *Scripti forte aliqua per errorem, quæ non oportuit; sed Deum testem et judicem in animam meam invoco, quia in his, de quibus accusor, nil per malitiam aut superbiam præsumpsi.*
- Epistola* ad Girbertum Parisiensem episcopum, p. 330.
- Petri Venerabilis, abbatis, Cluniacensis, epistola ad Innocentium II papam* (88), pro Petro Abælardo, p. 335. Ejusdem ad Heloisam (89) Paracliti abbatissam, p. 337.
- Epitaphium P. Abælardi* (90) a Petro Venerabili scriptum, p. 342.
- Epistola Heloisæ* (91) ad Petrum abbatem Cluniac., p. 343.
- (87) *Heloisæ*, ingenio et litteris nobilis, Fulberti canonici Parisiensis neptis, et Abælardi discipula, amasia et uxore, sanctimonialis Argentoliensis, ac denique ex priorissa illius cænobii, ordin. Bened. abbatissa oratorii Paracliti quod in Trecensi sive Tricassinæ dioceseos pago Abælardus condiderat, probanteque Innocentio Ilei donaverat. Obiit Heloisæ Græcarum, Hebræarum, et Latinarum litterarum perita, anno 1162. Vide Quercetani notas ad *Bibl. Cluniacensem*, p. 146 seq., et Miræum ad Henrici Gandavens. cap. 16, de S. E. Præ liberioribus metaphrasibus Gallicis epistolarum mutuarum Heloisæ et Abælardi, quas vel Bussius Rabutinus Colon. 1695, vel P. F. G. de Beauchamps dedit Paris. 1714 et 1724, 12, laudandum Gervasii studium, qui Paris. 1723, 12, duobus voluminibus Latine cum adjuncta prosaria Gallica versione et aspersis subinde notis historicis vulgavit Heloisæ epistolas ad Abælardum III, et Abælardi ad Heloisam IV, quarum tertia amplas ordinis monialium sexusque femine laudes complectitur, tom. II, p. 209; quarta Regulam sanctimonialium prescribit, p. 212, 595. De Latina emendatore editione epistolarum harumque per Richardum Rawlinson Lond. 1748, 4, vide *Journal littéraire*, tom. IV, p. 375; *Bib. ancienne et moderne*, tom. IX, p. 348; *Journal des Sav.*, 1748, Novembr.
- Petri Cluniacensis ad Heloisam* (92), p. 334.
- Absolutio Petri Abælardi*, p. 345.
- Rescripta quædam summorum pontificum ad Heloisam, p. 346.
- P. Abælardi expositio in Orationem Dominicam, p. 359.
- Expositio Symboli apostolorum, p. 368.
- Expositio fidei in Symbolum Athanasii, p. 381.
- Heloisæ Paraclitensis abbatissæ problemata XLII cum Abælardi solutionibus, p. 384.
- P. Abælardi adversus hæreses liber, p. 452. Confer de hæresibus, Abælardi tempore, Edmundi Martene tom. V *Anecdotor.* p. 1314, 1315.
- Commentarius super *Epistolam S. Pauli ad Romanos* in V libros divisus, p. 491.
- Sermones XXXII in festis per annum legendi, p. 729.
- De fide S. Trinitatis, sive *Introductio ad Theologiam* in III libros divisa, p. 973.
- Prosa de B. Virgine, p. 1136.
- Notæ Andreæ Quercetani sive Duchesni ad *Historiam calamitatum* Abælardi, p. 1141.
- In editione Operum Parisiensis desiderantur:
- Libri quinque Theologiæ Christianæ*, vulgati primum ab Edmundo Martene tom. V *Anecdotorum* p. 1156, 1360, Paris. 1717, fol., quibus erudita prolegomena de Abælardo ejusque erroribus (93) et adversoribus præmisit. Multa eadem in hoc opere cum libris de fide S. Trinitatis, neque diffiteri potuit Joannes Cornubiensis (94) Petrum Lombardum magistrum suum in celebri Sententiarum opere frequenter hos libros præ oculis habuisse ac secutum esse.
- Commentarius in *Hexameron*, ad Heloisam: in eodem quinto *Anecdotorum* Martenii tomo, p. 1363, 1416.
- Rhythmi de SS. Trinitate*, quorum initium: *Alpha et O magne Deus, Eli, Eli, Deus meus*, in laudati Martinii Collectione veterum monumentorum, t. IX, p. 1092, 1097; Paris. 1733, fol. Sed eosdem sub *Hildeberti* Cenomanensis nomine ediderat Jacobus Hommey in *Spicilegio Patrum*, p. 446; Paris. 1684, 8.
- Theologia Morum* sive *Ethica*, liber inscriptus: *Scito teipsum*, reprehensus a S. Bernardo, quantum, aiunt (95), ab Abælardo non pro genuino suo fetu agnitum. Prodiit in C. V. Bernardi Pezii *Anecdotis*, tom. III, part. II, p. 927, 988.
- Elucidarium*, quod in veteri codice manusc. monasterii B. Mariæ de Fontanis in diocesi Turo-
- p. 239.
- (88) Exstat inter Petri Venerabilis epistolæ lib. IV, ep. 4, in *Bibliotheca Cluniacensi*, Andreæ Duchesne, p. 816.
- (89) Id. IV, 24, p. 850.
- (90) Id. p. 1354, incipit: *Gallorum Socrates*, etc.
- (91) Id. VI, 24, p. 919.
- (92) Id. VI, 22, p. 920. Ubi ad eam mittit Abælardi absolutionem: additque: *Astralabo vestro, vestrique causa nostro, mox ut facultas data fuerit, in aliqua nobilitium Ecclesiarum, præbendam libens acquirere laborabo*,
- (93) Adversarii Abælardi, Guilelmus abbas S. Theodorici (supra tom. III, p. 168); Anonymus (Galfredus monachus Clarævall., de quo supra tom. III, p. 6 et 8); Gualterus Laudunensis et S. Victoris: præ cæteris vero S. Bernardus. Videatur Joannis Caramelis a Lobkowitz S. Bernardus *Petrum Abælardum triumphans*. Lovan. 1644, 4. Jo. Mabillonius ad Bernardi capitula hæresium Abælardinarum, etc.: *Voyage littéraire de deux Bénédicteins*, tom. I, part. II, p. 213.
- (94) In eulogio ad Alex. III papam. Vide Andreæ Duchesne notas ad Abælardum, p. 1139. Pagium ad A. 1113, num. 12.
- (95) Caveus in *Hist. lit. Eccles.* ad A. 1120.

nensi nomen Abælardi præfert, in codice Claræval-
lensi *Angeldo Montis Leonis* tribuitur, teste Marten-
io tom. V. Anecdotorum. p. 1362, ubi etiam obser-
vat editum esse inter spuria S. *Anselmi Cantua-*
riensis.

Nondum lucem vidit Petri Abælardi *Logica* sive
Dialectica, quam vulgaturum se promisit Andreas
Duchesne, p. 1160. Nec *Liber sententiarum*, *Sic*
et Non, manuscr. in bibliothecis Angliæ; nisi idem
ille sit (96) cum *Introductione ad theologiam*, quam
supra inter edita commemoravi; neque *Hymni* quos
metrico stylo composuit, in monasterio quod voca-
tur *Paraclitus* decantandos (97); neque memoratæ
Caveo Expositiones in Genesin (si diversas intelligat
a *Commentario in Hexameron*) vel in *Psalterium*,
aut in *Pauli Epistolas*, cum solus in Epistolam ad
Romanos commentarius in editis legatur; nec *glossæ*
in *Ezechielem*; neque denique *Versus elegiaci ad*
Astralabum filium suum, de moribus et vita pia et
proba, manuscripti in biblioth. Cottoniana, p. 86. B
Librum de Unitate et Trinitate ipse flammis dare
jussus est Abælardus in synodo Suessionensi an.
1121.

Bernardus Pezsius (*Dissert. ad t. III Anecdot.*,
p. xxxii, ait se in Tegernseensi codice hanc notam re-
perisse; *Petrus qui Abælardus a plerisque Bajolar-*

(96) Ita visum Jo. Mabillonio in *Itinere Germa-*
nico, p. 64, edit. a me curatæ, ubi testatur se in co-
dice monasterii S. Emmerani reperisse Bajolardi
sententias capitulis triginta septem comprehensas,
additque eam esse Abælardi *Introductionem* in
Theologiam. Similiter Trithemius cap. 381, *Theo-*
logiam Abælardi volumen dialectica obscuritate sub-
umbratum, multis Sententiis varium appellat.

(97) Appendix ad Henr. Gandavens., cap. 3.

(98) Aliis vitiose etiam *Beliardus, Batiardus, Bi-*
liardus. Vide Dan. Zwickeri novam confirmatio-
nem Irenici Irenicorum, p. 502. Alberico p. 296,

aus (98) dicitur, natione Anglicus (99) primum gram-
maticæ et dialecticæ, hinc divinitati operam dedit.
Sed cum esset inæstimandæ subtilitatis, inaudita me-
morizæ capacitatis supra humanum modum, auditor
aliquando magistri Roscii (100) cepit eum cum ex-
festucatione (1) quadam sensuum illius audire. Atta-
men imperavit sibi, ut per annum lectionibus ipsius
interesset. Mox ergo socios habere, et Parisiis palam
Dialecticæ atque Divinitatis lectiones dare cepit, et
facile omnes Franciæ magistros in brevi supervenit.
Qui cum de *Quadrivio* (2) nihil audisset, clam
magistro Tirrico (3) in quasdam mathematicas
lectiones, aures dabat, in quibus supra quam æsti-
maret, obtentu difficultatis intellectus resitabat au-
dientis. Cui semel afflicto et indignanti, per jocum
magister Tirribus ait: quid canis plenus nisi lardum
bajare consuevit? Bajare autem lingere est. Ezinde
Bajolardus appellari cepit. Quod nomen tanquam ex
defectu quodam sibi impositum cum abdicaret, sub
litteratura non dissimili Habælardum se nominari fe-
cit, quasi qui haberet artium apud se summam et ad-
ipem. Inter inedita pariter accensendum est opuscu-
lum de sacramento altaris, quod servat ms. Codex
Latinus 884 bibliothecæ Universitatis Taurinensis,
MANSI.

Abulardus. Ptolemæo Lucensi ad A. 1134, *Baa-*
lardus.

(99) Non Anglicum natione sed Gallum ipse se
Abailardus profitetur, et a Vitæ ejus scriptoribus
demonstratum est.

(100) Legendum *Roscelini*, sive *Rucelini*.

(1) Veluti festucas in oculo doctrinæ ejus no-
tare atque improbare. Vide Cangium in *festuca*.

(2) *Quadrivium*, quatuor disciplinæ mathema-
ticæ, arithmetica, geometria, astronomia, musica,
ut *Trivium*, grammatica, logica, rhetorica.

(3) Theodorico.

DISSERTATIO

DE VITA ET SCRIPTIS PETRI ABÆLARDI.

(OUDIN, *Script. eccles.*, II, 1161.)

Petrus Abælardus oppido quodam, quod in in-
gressu minoris Britanniæ positum, ab urbe Nanne-
tica, versus orientem, octo circiter milliariis re-
motum *Palatium* appellatur, oriundus, ex paren-
tibus piis, Berengario atque Lucia. Pater militari
cingulo insignitus et in litterarum studia nihilomi-
nus propensus, filios ante litteris quam armis in-
strui curavit.

CAPUT PRIMUM.

De vita Petri Abælardi.

Petrus Abælardus ingenio ad litteras facili præ-
ditus, militaris gloriæ pompam cum hæreditate
primogenitis fratribus derelinquens, Martem abdi-
cavit, ut Minervæ gremio educaretur. Ut humanis
philosophicisque informaretur disciplinis, Parisios
urbem Galliarum amplissimam ac ob studia litte-
rarum celeberrimam concessit, ubi Guillelmi Cam-
pellensis, Parisiensis Ecclesiæ archidiaconi, peri-
pateticæ philosophiæ professoris auditor fuit. Ipsi
primum gratus, postea vero ob disputandi vim, qua
illum sæpe in scholis superare videbatur, gravis
admodum fuit. In theologicis magistrum habuit
Anselmum Laudunensis Ecclesiæ decanum, ubi

condiscipulos habuit Albericum Remensem et Lo-
thulfum Lombardum, æmulos ipsius gloriæ et famæ
perpetuos obtrectatores. Lauduno Parisios reversus
non multo post, ex auditore scholæ magister eva-
sit, adhuc adolescens Abælardus. Inter docendum
incidit in amores Heloisæ, ut ipse testatur in
Historia calamitatum suarum capp. 6 et 7, pag. 10
lectissimæ puellæ Fulberti Parisiensis canonici ne-
ptis, ex qua furtivo concubitu filium quemdam co-
gnomento Petrum Astrolabium suscepit. Quanta,
ob furtivum neptis recessum et ereptum pudorem,
exarserit in Abælardum ira Fulbertus canonicus ex-
cogitare facile est; quem placare non potuit, nisi
ex amica uxorem sibi faceret. Duxit ergo Heloi-
sam in matrimonium Abælardus, quæ tamen uxo-
rem se Abælardi, ne fortunæ ejus officeret, palam
negabat, quod non modicum Fulberto avunculo
dolorem ingerebat. Cum ergo, inclusa apud Argon-
tolium Heloisa cum monialibus, incautus et so-
lus dormiret in ædibus Fulberti canonici exaspe-
rati Abælardus, ad Heloisæ consanguineis repente
noctu in cubiculum cubileque irrumpentibus virili-
bus exsectus est. Hic ob inflicti vulneris infamiam,
pudore suffusus potius quam devotione excitatus

ut ipse testatur, ad monasticorum latibula claustrorum secessit, atque in abbatia Sancti Dionysii monasticum habitum suscepit; Heloisa vero induit benedictum ab episcopo velum in monasterio Argenteolensi, in quo priorissa postmodum fuit.

Gravissimas autem a falsis fratribus et ab æmulis Alberico ac Lothulfo persecutiones passus est Abælardus, quas luctuoso stylo in *Historia calamitatum suarum* exponit. Hoc enim circiter tempore circa annum 1118 vel 1119 livore tabescentes ob famam quam pepererat magistro Petro liber *De Theologia* ab ipso compositus, eum ubique velut hæreticum et trium decorum assertorem infamarunt. Qui rumor de ipso longe lateque sparsus, conciliis in illum congregatis occasionem dedit. Infensos etiam habuit Sancti Dionysii monachos, quod sæcularem ipsorum vitam mresque irreligiosos liberius argueret. Ipsorum magis inflammavit invidiam vindicata in privato colloquio Venerabilis Bedæ sententia, qua asseruit Dionysium Areopagitam Corinthiorum potius quam Atheniensium fuisse episcopum. Ex qua consequens videbatur Dionysium Galliarum dictum apostolum Areopagitam non esse, quem Atheniensium episcopum ejus Acta testantur. Hinc gravis in Abælardum tumultus; hinc Sancti Dionysii monasterii, imo regni Franciæ hostis a monachis elata voce conclamabatur, quod ei honorem auferret quo singulariter gloriabatur De Apostolatu S. Dionysii Areopagitæ. Ille adversus cacozelos monachos contentionem excusat, Areopagitam se minime inficiatum profitetur; disciplinam regularem, si quid deliquerit, sibi imponi frustra rogat. Abbas senioribus congregatis etsi vir nullius observantiæ atque tepidissimi animi, comminatur, quasi de summa Christianæ fidei agatur, se ad regem quantocius missurum, qui de ipso vindictam sumat, tanquam regni sui gloriam et coronam ei auferente. Et interim abbas Adamus magistrum Petrum diligenter observari jubet, donec illum regi tradat. Hinc sibi fuga consulit Abælardus ac in ditionem comitis Theobaldi se recipiens, apud castrum Pruvini moratur, in cella quadam monachorum Trecentium. Hinc magni in eum clamores excitati, nec unum ipsi hæreseos impactum crimen. Petrum Abælardum ad Ecclesiæ tribunal, ut multiplicitatis erroris contra catholicam fidem rerum, ejusdem æmuli Albericus et Lothulfus detulerunt scholarum Remensium regentes; qui Radulphum ejusdem urbis archiepiscopum adversus ipsius novitates impulerunt. Qui re cum canone Prænestino episcopo sedis apostolicæ in Galliis legato communicata, Suesione concilium anno 1121 ad cognitionem causæ convocari curavit. Abælardo indicta dies jussumque ipsi ut suum *De Trinitate* seu *De Theologia* librum, qui offensionis materia erat, synodo exhiberet. Astilit coram legato apostolico Abælardus ipsique librum examinandum et difjudicandum tradidit, ad correctionem vel satisfactionem se paratissimum professus, si quid a fide catholica devium scripsisset. Favit ipsi Gaufridus Carnotensis episcopus, instititque plurimum ut scriptis ejus prolatis interrogaretur ac libera facultas ipsi concederetur respondendi, ne vir ingenti et doctrinæ fama celebris præjudicio oppressus videretur. Suasit deinde ut ad abbatiam Sancti Dionysii remitteretur ibique majore præsulum et eruditorum virorum cœtu congregato, causa discuteretur. Sed sanioris consilii visum est ut homini dialectico et sophismatibus intructio, cæterum novatori et erroris multiplicis ex libro suo satis convicto silentium imponeretur, fideique professionem edere ac librum palam comburere cogere, quod ex sententia synodi factum est. Post aliquas cum æmulis suis disceptationes, vocatus ad concilium Abælardus, decreto Patrum librum flam-

mis tradere ac fidem suam coram omnibus exponere compulsus est. Cumque propriis verbis profiteri vellet, Patres jussere ut Symbolum S. Athanasii ex scripto recitaret: quo magis hominis novatoris, in dialectica nimium confidentis, superbiam retunderent. Mox abbati Sancti Medardi traditus est, ejus claustrum velut carcere concludendus. Inde tamen post eductum legatus apostolicus ad Sandionysianum cœnobium remisit. Hujus concilii historiam discimus ex S. Bernardo in epistola ad Ivonem cardinalem 193 ex Ottone Frisingensi lib. 1 *De rebus gestis Friderici* cap. 47, et uberrime ex epistola ipsius Abælardi ad amicum De Calamitatibus suis cap. 10, quanquam testis in propria causa plurimum suspectus sit. Satis fuisse visum concilio ad libri damnationem, quod Romani pontificis et Ecclesiæ auctoritate nequaquam approbatus, in publicum emissus esset, ex ipsius Abælardi testimonio colligitur. Dicebant, inquit ad damnationem Libelli satis hoc esse debere, quod nec Romani pontificis nec Ecclesiæ auctoritate commendatum legere publice præsumpseram, atque ad transcribendum jam pluribus eum ipse præstitissem. Perutile futurum fidei Christianæ, si exemplo meorum præsumptio præveniretur.

Reversus ad Sancti Dionysii abbatiam, inde cedendi in aliquam solitudinem, ubi monastice viveret, obtenta ab abbate Sandionysiano licentia, de consensu Christianissimi regis, ad amœnissimam Trecensis episcopatus solitudinem se contulit, ibique liberaliter concessa sibi a quibusdam terra, annuente Trecensi episcopo, oratorium in nomine Sanctæ Trinitatis, ex calamis primum et culmo construxit. Quod ubi scholastici cognovissent, undique ad eum concurrere ceperunt et. relictis civitatibus et castellis, solitudinem inhabitare, pro domibus sibi construere tuguriola; pro delicatis cibis, herbis agrestibus et pane triviali vicitare; pro mollibus stratis, culmum sibi et stramen comparare; pro mensis denique glebas supponere. Cum vero ingentem eorum copiam dictum oratorium capere non posset, illud amplificaverunt, atque ex lapidibus et lignis construentes, meliorem in formam redegerunt.

E Paracletensi oratorio ad abbatiam Sancti Gildasii Rivensis in diœcesi Venetensis Britannicæ Minoris concordia fratrum electione assumptus, multos in præfectura illa monastica labores, multa pericula passus est. Maxime angebatur vir plus certus quod si monachos indisciplinatos ad regularem vitam cogere tentaret, securus vivere non posset; si autem id pro viribus non ageret, damnationis æternæ, ut ipse ait, subiret periculum. Præter hoc, ipsi imminere continua vexatio a principe seu potius tyrannico illius regionis, qui ex dissolutione monachorum occasionem nactus, omnia loca monasterio adjacentia in proprios usus redegerat ac gravioribus exactionibus ipsos monachos quam tributarios Judæos exagitabat. Porro quanta sit ab effrenatis monachis perpeusus Abælardus, quoties veneno etiam in sacrum calicem injecto et in ipso altaris sacrificio impeditus, quoties gladio minaci perterritus, nemo facile credet, nisi qui ejus querimonias audierit in priori ad amicum Epistola cap. 13, ubi post multa hæc scribit: *Quotidie quasi cervici meæ gladium imminentem suspicio, ut inter epulas viæ respirem: sicut de illo legitur, qui cum Dionysii tyranni potentiam atque opes conquisitas maximæ imputaret beatitudini, flo ludente appensum super se gladium respiciens quæ terrenam potentiam felicitas consequatur eductus est. Quod nunc quoque ipse de paupere monacho in abbatem promotus incessanter experior, tanto scilicet miserior, quanto ditior effectus; ut nostro quoque exemplo, eorum qui id sponte appetant, ambicio refrenetur.* Cum ad Paracletense monasterium, quod charismæ suæ Heloissæ linquens concesserat, identidem

reverteretur, ipsam fesusque sorores consiliis suis adiuturus, istud crimini ipsi vertebant obtrectatores pessimi, qui pristinae voluptatis desiderio carnalique amori tribuebant quod ex solius impulsu charitatis factitabat. Qua de re graviter conqueritur sub finem prioris epistolae ad amicum, ubi et maximam se consolationem percepisse significat ex illis S. Hieronymi verbis ad Asellam epistola 99, scribentis: *Nihil mihi obijcitur nisi sexus meus et hoc nunquam abijceretur, nisi cum Hierosolymam Paula proficiscitur. Antequam domum Sanctae Paulae nossem, totius in me urbis studia consonabant, omnium pene iudicio, dignus summo sacerdotio deceberar. Sed scio per bonam et malum famam pervenire ad regna caelorum.* Ista discimus ex ipso Abælardo in epistola historica de calamitatibus suis ad amicum.

Deserto itaque abbatiae Sancti Gildasii regimine, in quemnam locum sese receperit non satis constat; sed ubicunque locorum Abælardus exstitit, ubique in eum excitata invidia procella hominem miris attrivit impressionibus. Sunt qui putant Abælardum, ita extorrem et expulsam, sub extrema vitae tempora scholas resumpsisse Lutetiae: cujus rei fidem facere videtur Joannes Sarisberiensis, qui adito anno 1136 gymnasio Parisiensi, ait se contulisse ad peripateticum Palatinum, quo nomine Petrum Abælardum indigitari arbitrantur, imo ferme constat ex mss. codicibus Victorinis et aliis, quos statim verbotenus afferemus. Denique diserte sic eum appellat Sarisberiensis, libro II *Metalogici*, cap. 17, ubi de universalibus logicis verba faciens: *In hac opinione, inquit, deprehensus est peripateticus Palatinus Abælardus noster, qui multos reliquit et adhuc quidem alios habet hujus professionis sectatores et testes.* Nullibi tamen ipsa scribit se repetiisse, post Paracletum, scholas Parisienses. Sed ut sit, varias tandem ille calamitates perpressus, in Senonensi deinceps concilio, anno 1140, pro hæretico habitus est. Hoc sane vulnus ab Bernardo contra Petrum Abælardum renovatum non esset, nisi scholas iterum apertas tunc habuisset: quod insinuare videtur Petrus abbas Cluniacensis in epistola sua ad Innocentium II, Romanum pontificem, inquit Petrum Abælardum *scholas et studium reliquisse, dum ad Cluniacense monasterium illic mansurus secessit*: unde concludo ante istud tempus scholas usque ad annum illum 1140 habuisse apertas, quæ iteratae in eum commotionis occasionem Bernardo Clarævallensi abbati dederunt. *Interim a nobis admonitus, magis autem a D-o ut credimus inspiratus, dimissis scholarum et studiorum tumultibus, in Cluniaco vestro sibi perpetuam mansionem elegit.*

Cum ergo, relicta Britannia, scholas iterum Petrus Abælardus aperuisset, iterum contra se tempestatem non modicam ordinum novorum quibus infensus erat, excitavit, Cisterciensium dico ac Præmonstratensium, quos in publicis scholis irridebat subsannabatque. Exstincto igitur Petri Leonis schismate, anno 1140, urgente potissimum Bernardo Clarævallensi abbate, concilium Senonis celebratum est in causa Petri Abælardi, qui coram archiepiscopo Senonensi ab adversariis suis conventus ac velut hæreseon assertor passim diffamatus, ipsum rogavit ut suam exponeret doctrinam et ab hostium calumniis et objectionibus vindicare in publico consensu sibi liceret. Ad synodum Bernardus abbas Clarævallensis invitatus accessit, ut Abælardi errores confutaret. Statuta die adfuere præsules et viri ordinum omnium eruditi celeberrimique congressus testis futurus Ludovicus VII, Christianissimus rex. Abælardo stante coram synodo, prolata sunt capitula ex ipsius libris excerpta; quæ dum legerentur, concilio se subduxisse dicitur, Romanum pontificem appellans: quod incredibile videtur. Seditiosis popularis metu ipsum appellasse scribit Otto Frisingensis, quod nequaquam verisimile est: cum rege Galliarum, Theobaldo comite, plurimis-

que viris nobilibus præsentibus, nihil esset a populo metuendum. Ob sedis apostolicæ reverentiam Abælardus pontificis maximi iudicio reservatus est nihilque in ejus personam a Patribus statutum fuit. Verum appellatione non obstante, prava ab ipsis putata illius dogmata damnarunt, qui de omnibus relationem ad Innocentium II miserunt, ipsum urgentes ut pro sui primatus officio errores pariter damnaret atque confirmata synodi sententia novatorem hominem coerceret. Ista constant ex Gaufredo Clarævallensi monacho in Vita S. Bernardi lib. III, cap. 5, et ex Ottone Frisingensi, lib. I *De gestis Friderici imperatoris*, cap. 48, ubi etiam exhibet epistolam Samsonis Remensis archiepiscopi, Josselini Snessionensis, Gaufridi Catalaunensis et Alvisi Atræbatensis episcoporum ad Innocentium II, quæ brevem causæ Abælardi expositionem et synodi gesta complectitur, in qua inquit: *Petrus Abælardus Christianæ fidei meritum evacuare nititur, dum totum quod Deus est, humana ratione arbitratur se posse comprehendere. Ascendit usque ad caelos et descendit usque ad abyssos. Nihil est quod lateat eum, sive in profundum inferni, sive in excelsum supra. Homo est magnus in oculis suis, disputans de fide contra fidem, ambulans in magnis et mirabilibus super se, scrutator Majestatis, hæresum fabricator. Jam dudum fecerat librum De sancta Trinitate, sed sub legato Romanæ Ecclesiae igne examinatus est, quia inventa est in eo iniquitas. Maledictus qui reædificat ruinas Jericho. Surrexit a mortuis liber ille et cum eo multorum hæreses quæ dormierant surrexerunt et apparuerunt multis. Denique jam extendit palmites suos usque ad mare et usque ad Romam propagines ejus. Hæc gloriatio hominis illius, quo liber suus in curia Romana habet ubi caput suum reclinet; hinc confortatus et confirmatus est error illius. Proinde cum fiducia prædicat verbum iniquitatis usquequaque. Propterea cum in conspectu episcoporum super his eum argueret abbas Clarævallensis zelo justitiæ et fidei armatus, ille nec confusus est nec negavit, sed a die, a loco et iudice quem ipse sibi elegerat, sine læsione, sine gravamine, ut prolongaret iniquitatem, sedem apostolicam appellavit. Episcopi qui propter hoc in unum convenerant, vestræ Reverentiæ deferentes, nihil in personam ejus egerunt; sed tantummodo capitula a sanctis olim Patribus condemnata medicinali necessitate, ne morbus superet, abjudicaverunt. Quia ergo homo ille multitudinem trahit post se et populum habet qui sibi credit, necesse est ut huic morbo celeri medicina occurratis, etc. Processimus nos in hoc negotio, quousque ausi sumus. Tuum, beatissime Pater, est de cætero providere, ne aliqua pravitate hæreticæ macula decor Ecclesiae contaminetur. Tibi commissa est sponsa Christi, o amice Sponsi! Tuum est eandem uni viro virginem castam exhibere Christo. Quam a Bernardo Abælardi adversario scriptam esse Epistolam stylus loquitur.*

Damnatus iterum, anno 1140 in concilio Senonensi Petrus Abælardus, appellatione ad Sedem apostolicam interposita, Romam profecturus per Cluniacum transiit, ubi tam fortuito abbas Cisterciensis cum Petro Venerabili advenit. Illic ergo de pace inter Bernardum abbatem Clarævallensium ac Petrum Abælardum actum est procuranda. His ergo urgentibus arbitris, Petrus in concordiam cum Bernardo rediit, qui quamvis semel atque iterum in conciliis hæreseos damnatus, hilari tamen animo ac lubenti in Cluniacense cœnobium admissus ad societatem est. Hujus rei testem Petrum ipsum Cluniacensem abbatem in epistola ad Innocentium II, pro Petro Abælardo refero, cujus hic tenor est: *Magister Petrus, sapientiæ vestræ, ut credo, optime notus, nuper a Francia veniens per Cluniacum transitum fecit. Quæsvimus quo tenderet; gravatum se vexationibus quorundam qui sibi, quod valde abhorrebat, hæretici nomen imponebant, Majestatem apostolicam se appel-*

lasse et ad eam confugere velle respondit. Laudavi-
 mus propositum et ut ad notum et commune refugium
 confugeret admonuimus. Justitiam apostolicam, quæ
 nulli etiam extraneo vel peregrino defuit, sibi non de-
 futuram diximus; misericordiam ipsam, ubi ratio
 postularet, sibi occurruram promisimus. Venit interim
 dominus Cisterciensis abbas et de pace ipsius et do-
 mini Clarævallensis, cujus causa appellaverat, no-
 biscum et cum ipso pariter egit. Dedimus et nos ope-
 ram paci ejus et ut ad illum cum ipso iret, hortati
 sumus. Addidimus hoc monitis nostris, si qua catho-
 licas aures offendentia aut scripsisset aut dixisset.
 hortatu ejus et aliorum bonorum et sapientum et a
 verbis suis amoveret, et a libris abraderet. Et factum
 est ita. Ivit, rediit, cum domino Clarævallensi,
 mediante Cisterciensi, sopitis prioribus querelis, se
 pacifice convenisse reversus retulit. Interim a nobis
 admonitus, magis autem a Deo, ut credimus, inspiratus,
 dimissis scholarum et studiorum tumultibus, in
 Cluniaco vestra sibi perpetuam mansionem elegit.
 Quod nos senectuti ejus, debilitati ejus, religioni ejus
 congruere putantes et scientiam ejus, vobis ex toto
 non incognitam, magnæ fratrum nostrorum multitu-
 dini proficere posse credentes, voluntati ejus assen-
 simus; et si sic benignitati vestræ beneplacitum esset,
 benigne et cum gaudio nobiscum vestris, ut nostis,
 per omnia remanere concessimus. Rogo igitur ego
 qualiscunque, tamen vester, rogat devotissimus vobis
 Cluniacensis conventus, rogat ipse per se, per nos,
 per præsentium latores, filios vestros, per has quas
 ut scriberem rogavit, epistolas, ut reliquos dies vitæ
 et senectutis suæ, qui fortasse non multi sunt, in Clu-
 niaco vestra cum consummare jubeatis: et ne a domo
 quam velut passer, ne a nido quem velut turtur inven-
 nisse se gaudet aliquorum instantia aut expelli aut
 amoveri valeat, more quo omnes bonos colitis et etiam
 istum dilexistis, scuto defensionis apostolicæ prote-
 gatis.

Appellatus suæ ætatis Dialecticus, ob eximiam
 disserendi industriam qua plurimum in disputatio-
 nibus valuit. Accusatus a sancto Bernardo errorum
 multorum, quos nunquam ab ipso probatos fuisse
 hodie multi temporum nostrorum rationibus hinc
 atque inde pensatis censent et affirmant: qua de re
 quidpiam statuere nostri non est instituti. Ultra ci-
 troque ab auctoribus sui temporis accusatus et
 absolutus, damnatus et laudatus, pro variis partium
 studiis.

CAPUT II.

De operibus tam impressis quam manuscriptis, adhuc
 exstantibus, Petri Abælardi.

Opera Petri Abælardi et Heloissæ ejus uxoris
 lectu dignissima, Parisiis in-4° anno 1626 impressa
 sunt, isto ordine, *Epistolæ ad Heloissam IV*, quæ
 tractatus potius quam epistolæ censi possunt. In
 penultima de *Origine sanctimonialium et religionis
 monasticæ* erudite agit; in ultima *Institutionem seu
 Regulam Heloissæ et sanctimonialium Paracleticis*
 tradit.

Epistolæ aliæ ad diversos septem.

Expositio in Symbolum apostolorum.

Epistola ad amicum, seu *Historia calamitatum
 suarum*, quam eruditus notis illustravit Andreas
 Duchesnius.

Apologia seu Confessio fidei, quam refert quoque
Bibliotheca Scriptorum, seu *Patrum Cisterciensis Or-
 dinis*, Bertrandi Tisserii tomo IV, pag. 254, inter
Opera Guillelmi de Sancto Theodorico.

Expositio Orationis Dominicæ.

Expositio in Symbolum sancti Athanasii.

Solutionum ad Problemata liber I. Heloissæ nun-
 cupatus.

Adversus hæreses liber.

Commentariorum in Epistolam ad Romanos libri V.

Sermones XXXII in festis per annum legendi.

Ad Heloissam ejusque virgines Paracletenses.

Introductionis ad Theologiam libri III, quorum
 tertius imperfectus in editis est. Sive, ut ipse Epi-
 stola 21 ad Gaufridum Parisiensem pag. 334 appol-
 lat, *Opusculum de fide Sanctæ Trinitatis*, quod plu-
 rimos ipsi hostes peperit, contra quod debacchatur
 Bernardus abbas. Hoc tamen opus frequenti manu
 tractare solebat ac pene semper ante oculos suos
 habuit magister Sententiarum Petrus Lombardus,
 dum *Sententiarum libros* scriberet, fatente Joanne
 Cornubiensi, ipsius Lombardi discipulo, apud An-
 dreæ Duchesnium in notis ad Abælardum pag.
 1159. Inter mss. codices Bodleianæ bibliothecæ co-
 dice 8615. In adversariis Langbaini, codice 2,
 num. 6, *Petri Abælardi Introductionis ad Theologiam
 libri tertii supplementum*, pag. 148, num. 7; *fra-
 gmentum libri secundi Ethicæ Petri Abælardi*, pag.
 180, num. 8; *Excerptum ex ejusdem Abælardi Col-
 lationibus*, pag. 182 ad 213, num. 10; *Ex quibus-
 dam Petri Abælardi mss. in bibliotheca Baliolensi*,
 pag. 247. Hæc ad operum Abælardi complemen-
 tum.

Scripsit et commentarium quemdam in *Ezechie-
 lem prophetam*, Lauduni dum Anselma audiret in-
 ceptum ac postea Parisiis ubi scholas illic aperuis-
 set completum: de quo loquitur ipse, ut opinor,
 Abælardus epistola sua prima ad amicum, quæ de
 calamitatibus suis est.

Idem scripsit *librum Sententiarum* et alium in-
 scriptum *Nosce teipsum*, quem Ethicam suam appel-
 lat, de quibus postremis loquitur sanctus Bernardus
 in Epistolis suis, et Petrus ipse in *Apologia sua*.
 Opus istud *Sententiarum Petri Abælardi* in veteri-
 bus manuscriptis communiter inscribitur *Sic et non*,
 eo quod apparentes Scripturæ contradictiones con-
 ciliat; atque ita ms. exstat in bibliotheca publica
 Cantabrigiæ, cod. 168, num. 8. et in collegio
 Sancti Benedicti ibidem, codice 391. Hos quoque
 manuscriptos cum *Commentario in Genesim Heloissæ
 suæ nuncupato* asservat bibliotheca, Sancti Mi-
 chaelis in Periculo maris, ex Joanne Mabilon. in
 editione sua *Operum divi Bernardi*, dum Notas
 Epistolæ 188 adjicit. Et quidem *Tractatus prolixus
 Sententiarum Petri Abælardi* qui *Sic et non* dicitur
 et apparentes locorum sacræ Scripturæ pugnas con-
 ciliat habetur illic littera E. I. incipiens: *Cum in
 tanta verborum multitudine*, etc. *Hexameron* autem
Petri Abælardi, extrema sui parte mutilum, habe-
 tur in dicta Sancti Michaelis bibliotheca. una cum
 Alano *De arte prædicandi*, littera M. I. incipit:
Tria sumuntur in Veteri Testamento loca, etc. Ejus-
 dem Petri Abælardi *Expositio super Epistolas Pauli
 et super Psalterium*, ms. in bibliotheca Colbertina,
 codice 4334. Hæc de theologis; quantum autem
 ad philosophicos tractatus, Franciscus de Ambrosia,
 consiliarius regius, qui ejus Opera inquisivit et
 evulgavit, *Logicam* ejusdem Petri quam apud se
 manuscriptam habebat in publicam lucem dare pro-
 miserat: quod an præstitit dubium mihi est,
 quippe cum de illa nihil unquam, inquisitione
 etiam facta, audiverim.

Multa autem theologica scripsisse Petrum Abæ-
 lardum, qui et in mss. codicibus Petrus quo-
 que *Peripateticus* dicitur constat, ex quibus opu-
 scula etiam singularia mss. in Anglicis bibliothecis
 latent.

Inter mss. codices Bodleianæ bibliothecæ num.
 8622, in mss. codicibus D. Antonii a Wood, codice
 9, *Versus Petri Abælardi ad Astralabium filium*.
 Et in Cottoniana bibliotheca sub effigie Vitellii lit-
 tera C. codice 8, num. 3, *Versus elegiaci Petri Abæ-
 lardi ad Astralabium filium suum, De moribus et
 vita pia ac proba.*

Inter mss. codices Universitatis Oxoniensis nam.
 458. in mss. codicibus Collegii Baliolensis R. 5,
Petri Abælardi Theologiæ libri tres quorum tertius in-
 teger est, non ut in impressis mutilus et imperfectus.
Ethicæ liber unus; Commentarius in Epistolam ad

Romanos; *Collationes duæ*: prima collatio philosophi cum Judæo, secunda collatio philosophi cum Christiano. Ibidem, num. 2392, in codicibus mss. Thomæ Barlovii in collegio Reginensi, codice 20, Petri Abælardi *Collationes duæ*: 1° Philosophi cum Judæo, 2° Philosophi cum Christiano. Inter mss. codices ecclesiarum Angliæ cathedralium et aliarum celebrium bibliothecarum num. 6086 et 6087, in mss. codicibus Thomæ Galæi, codicibus 252 et 253 Petri Abælardi *Collationes*, Petri Abælardi *Ethica*, rara scripta, nunquam impressa. Et ibid. m. num. 8206, in mss. codicibus Jacobææ bibliothecæ, codice 484 Petri Abælardi *Sic et non*, deest autem *Sic* initium. *Ejusdem dialogus inter Christianum et Philosophum*, cujus initium deest. Ibidem. num. 8207, in mss. codicibus Jacobææ bibliothecæ 485, *Ejusdem Elucidarius*, in-8. Inter mss. codices ecclesiarum earumdem num. 42 in mss. codicibus ecclesiæ Sancti Petri metropolitanae Eboracensis, codice 42, num. 10, Petrus Abælardus *De vera essentia Dei et de fide catholica*; num. 11, *Petrus Peripateticus de Sacramento altaris*. Ibidem num. 6434 in mss. codicibus et *Epistolæ ejus*. Idem. num. 9654 in mss. codicibus Henrici Langley equitis, codice 1, Petri Abælardi *Doctrina* in fol. Denique in Cottoniana bibliotheca sub effigie Ottonis littera C., codice 14, num. 15, Epistola Bernardi abbatis Clarævallensis ad Innocentium papam de hæresibus Magistri Petri Abælardi. Num. 16; ejusdem epistola de eodem ad cardinales; num. 17, *Responsio Petri Abælardi contra calumnias objectorum articulorum*. Inter mss. codices ecclesiarum Angliæ cathedralium et aliarum celebrium bibliothecarum, num. 8670, in mss. codicibus Jacobææ bibliothecæ, codice 948, Petri Abælardi *Scholarius*. Relinquimus autem Angliis inquirendum quid titulis talibus designetur.

De philosophicis jam Petri Abælardi loquamur, quæ adhuc omnia restant et visa a nobis sunt manuscripta in bibliothecis Parisiensibus. Nam in Victorina canonicorum regularium divi Augustini, codex eximius notatus M. M. 6, ubi omnia fere philosophica Petri Abælardi Palatini Peripatetici. In hoc itaque ms. codice *Logica* dicti Abælardi ordine illo procedunt:

Super prædicamentis Aristotelis, fol. 117. Commentarius incipit: *Unum vero universaliter in generibus substantiarum accipendum est*, etc.

Ejusdem: *De modis significandi*, fol. 127: *Evolutus superius textus ad discretionem significationis nominum et rerum, naturas quæ vocibus designantur diligenter secundum distinctionem decem prædicamentorum aperuit*, etc.

Ibid fol. 132, Petri Abælardi Palatini Peripatetici *Analyticorum priorum* liber primus. Incipit: *Iusta et debita serie textus exigente, post tractatum singularum dictionum*, etc.

Fol. 137, explicit liber primus; incipit secundus eorundem, hoc est *Categoricum*: *Categoricarum igitur propositionum partibus seu membris quibus ipsæ componentur, diligenter pertractatis*, etc.

Fol. 143, explicit secundus; incipit tertius: *Quoniam autem propositionum naturæ in his enuntiationibus ostendimus*, etc.

Fol. 149, Petri Abælardi Palatini Peripatetici *Topicorum* primus: *Sicut ante categoricum syllogismorum constitutionem, ipsorum materiam in categoricis propositionibus oportuit præparari*, etc.

Fol. 183, Petri Abælardi Palatini Peripatetici *Topicorum* liber explicit: Petri Abælardi Palatini Peripatetici *Analyticorum posteriorum* primus: *Novum accusationis calumniam adversum me de arte dialectica scriptita item æmuli mei no-*

(4) De Abælardi philosophicis operibus mss. vide eruditissimam D. V. Cousin præfationem ad librum ab ipso editam, cui titulus: *Ouvrages inéd-*

vissime excogitaverunt, affirmantes quidem de his quæ ad fidem non pertinent Christiano tractare non licere, etc.

Fol. 187, explicit primus *Hypotheticorum*; incipit secundus: *Omnium autem hypotheticarum propositionum natura diligenter pertractata, ad earum syllogismos discedamus*, etc.

Fol. 191, Petri Abælardi Palatini Peripatetici *Analyticorum posteriorum* secundus liber explicit; Petri Abælardi Palatini Peripatetici *De divisionibus*: *Dividendi seu diffiniendi peritiam non solum ipsa doctrinæ necessitas commendat*.

Fol. 199, Ejusdem *De diffinitionibus*: *Hactenus quidem de divisionibus tractatum habuimus, de quibus satis est disputasse; nunc vero consequens est ut ad definitiones nos convertamus, quia sicut dictum est, ex divisionibus nascuntur*.

In bibliotheca regia codice ms. 5492; fol. 168, Petri Abælardi super *Topica* Glossæ incipiunt. Sic autem: *Topicorum intentio est, sicut Boetius in consequentibus dicturus est, vim similium argumentorum, id est probabilium copiam demonstrare*, etc.

In bibliotheca Floriacensi littera A. 4, exstat *Logica* Petri Abælardi, una cum *Logica* Rabani.

In bibliotheca Sancti Germani de Pratis, codice 635, Petri Abælardi divini Peripatetici *Dialectica*. Paucis autem post titulum carie exesis, *intentio de propositione categorica una apta categorico syllogismo regulari*, etc., qui forsitan codex cum aliis convenit, nec enim excutere et cum aliis conferre otium datum est.

In bibliotheca Sancti Michaelis in Periculo maris, litter P. H. 12, Petri Abælardi *Tractatus de intellectibus*. Incipit: *De speculationibus itaque*, etc., qui in fine mutilus est (4)

CAPUT III.

Reliqua Petri Abælardi, usque ad mortem.

Nescius ergo quo se verteret, Cluniaci refugium apud Petrum Venerabilem inveniens, illic biennio post, monachus Cluniacensis factus obiit in prioratu Sancti Marcelli prope Cabilonem dicti ordinis, anno 1142, die 21 Aprilis, ætatis 63. Heloissa vero ejus olim amica ac postmodum uxore, ad conversionem post Petrum veniens et abbatissa Paracleti in episcopatu Tricassino constituta, anno 1163, die 17 Maii mortua est. Sanctæ ipsius Petri vitæ et obitus testem habemus omni exceptione majorem Petrum Venerabilem cognominatum, abbatem Cluniacensem, in Epistola ad Heloissam Paracletensem abbatissam, in qua postquam ipsum vere Christi philosophum prædicat et extollit, ista subdit: *Non recolo vidisse me illi in humilitatis habitu et gestu similem, in tantum ut nec Germanus abjectior nec ipse Martinus bene discernenti pauperior appareret. Cumque in magno illo fratrum nostrorum grege, me compellente, gradum superiorem teneret, ultimus omnium vestitu incultissimo videbatur. Mirabar sæpe et, in processionibus eo me cum reliquis pro more præcedente, pene stupebam, tanti tanque famosi nominis hominem sic seipsum contemnere, sic se abjicere posse. Et quia sicut quidam religionis professores, qui ipsum quem gerunt habitum religiosum nimis cupiunt esse sumptuosum, erat illa prorsus parens in istis et cujuscunque generis simplici veste contentus nihil ultra quærebat. Hoc et in cibo, hoc et in potu, hoc et in omni cura corporis sui servabat. Et non dico superflua, sed et cuncta nisi valde necessaria, tam in se quam in omnibus, verbo pariter et vita damnabat. Lectio erat ei continua, oratio frequens, jure silentium, nisi aut fratrum familiaris collatio aut ad ipsos in conventu de divinis sermo publicus eum loqui urge-*

its d'Abailard, pour servir à l'histoire de la philosophie scholastique en France, in-4°, Paris, 1840. EDIT. PATR.

bant. Sacramenta cælestia immortalis Agni sacrificium Deo offerendo, prout poterat, frequentabat. Imo postquam litteris et labore meo apostolicæ gratiæ redditus est, pene continuabat. Et quid multa? Mens ejus, lingua ejus, opus ejus semper divina, semper philosophica, semper eruditiora meditabatur, docebat, fatebatur. Tali nobiscum, vir simplex et rectus, ac timens Deum et recedens a malo; tali, inquam, per aliquantum temporis conversatione ultimos vitæ suæ dies consecrans Deo, pausandi gratia (nam plus solito scabie, et quibusdam corporis incommoditatibus gravabatur) a me Cabilonem missus est. Nam propter illius soli amantem qua cunctis pene Burgundiæ nostræ partibus præeminet, locum ei habilem, prope urbem quidem sed tamen Arari interfluenta, provideram. Ibi juxta quod incommoditas permittebat, antiqua sua revocans studia, libris semper incubebat. Nec sicut de Magno Gregorio dicitur, momentum aliquod præterire sinebat, quin semper aut oraret aut legeret, aut scriberet aut diceret. In his sacrarum operum exercitiis, cum adventus illius evangelici Visitatoris reperit, nec eum ut multos dormientem vel vigilantem invenit. Invenit eum vere vigilantem et ad æternitatis nuptias, non ut fatuam, sed ut sapientem virginem evocavit. Attulit enim ille secum lampadem plenam oleo, hoc est conscientium refertam sanctæ vitæ testimonio. Nam ad solvendum commune mortaliū debitum, morbo correptus, eoque ingravescente, in brevi ad extrema perductus est. Tunc vero quam sancte, quam devote, quam catholice, primo fidei, deinde peccatorum confessionem fecerit; quanto inhiantis cordis affectu viaticum, peregrinationis ac vitæ æternæ pignus, corpus scilicet Redemptoris Domini acceperit; quam fideliter corpus suum et animam hic et in æternum commendaverit, testes sunt religiosi fratres et totus illius monasterii in quo corpus sancti martyris Marcelli jacet conventus. Hoc magister Petrus sine dies suos consummavit et, qui singulari scientiæ magisterio toti pene orbi terrarum notus et ubique famosus erat, in illius discipulatu qui dixit: Discite a me quia mitis sum et humilis corde, mitis et humilis perseverans, ad ipsum, ut dignum est credere, sic trans-

ivit. Hunc ergo, venerabilis et charissima in Domino soror, cui, post carnalem copulam, tanto validiore quanto meliore divinæ charitatis vinculo adhæsisisti, cum quo et sub quo diu Domino deservisti; hunc inquam, loco tui, vel ut te alteram in gremio suo confoveret et in adventu Domini, in voce archangeli et in tuba Dei descendentis de cælo, tibi per ipsius gratiam restituendum reservat.

De eodem Chronicon Cluniacense in Petro Venerabili ita loquitur: Abælardus Petrus nomine ab erroribus fidei per venerabilem Petrum abbatem nostrum et sanctum Bernardum abbatem Claravallensem revocatus, quæ antea de fide dogmatizaverat perfide, abjurans, monachus Cluniacensis factus est. Et deinde mens ejus, lingua ejus opus ejus semper divina fuere. Obiit anno 1142 undecimo Kalendas Maii, ætatis 63. Ejus corpus Heloissæ abbatissæ a Petro Venerabili abbate Cluniacensi concessum ad monasterium Paracletense delatum est. Misit ad eandem religiosam heroinam venerabilis abbas magistri Petri absolutionem ejus tumulo appendendam, quæ his erat concepta verbis: Ego Petrus Cluniacensis abbas, qui Petrum Abælardum in monachum Cluniacensem recepi et corpus ejus furtim delatum Heloissæ abbatissæ et monialibus Paracleti concessi, auctoritate omnipotentis Dei et omnium sanctorum absolvo eum pro officio ab omnibus peccatis suis.

Hæc nos paulo plura in Petri Abælardi gratiam, cujus calamitatibus ac laceratæ famæ compassi sumus, cujus ingenium et loquendi vim admiramur; desumpta tamen ut plurimum ex sæculo iv *Historiæ Universitatis Parisiensis*, tam in catalogo illustrium academicorum pag. 758 et sequentibus, ubi plura in ejus laudem, quam in *Historia* passim, ubi plurima de Abælardi fortuna et doctrina. Vide Natalem Alexandrum in *Selectis Historiæ ecclesiasticæ capitibus* sæculo xii, parte iii, dissertatione 7, ubi variam Abælardi fortunam latissime exponit opusculo ea de re singulari; quem nec omisit Guillelmus Cavus in *Historia Scriptorum ecclesiasticorum* ad annum 1120, pag. 650 et sequentibus 651 et 652.

DE DOCTRINA ABÆLARDI

(D. Edm. MARTEN., Præf. ad *Anecdotes*, tom. V, part. II.)

Petri Abælardi *Theologiam Christianam* hactenus distideraverant viri eruditi ad elucidandas nonnullas difficultates, et componendas quæ de ejusdem doctrina quæstiones agitantur in scholis. Hanc ex manuscripto codice Majoris Monasterii editam habes, lector erudite, in hoc volumine, cum admonitione prævia, in qua plurima quæ nobis animadvertione digna visa sunt adnotavimus. Neque tamen ignoravimus Petrum Abælardum hac nostra ætate patronos habuisse, qui ipsum purgare nitentes, Bernardum Claravallensem abbatem, virum sanctissimum ac mansuetissimum præcipitis judicii accusare non formidarunt. Utrum autem jure purgetur Abælardus, ac Bernardus, damnetur, paucis inquirendum est. Atque ut res clarius elucescat, adlaborare non debent Abælardi defensores, ut demonstrent ipsum Catholicam Ecclesiæ doctrinam de distinctione trium in Deo personarum, et unitate substantiæ in suis scriptis tradidisse; sed utrum aliquid huic doctrinæ contrarium scribendo non docuerit. Fieri enim potest, nec raro id contingit, ut auctores vere Catholici et in fide Ecclesiæ stabiliti, sive oscitantia, sive acris inge-

nii præcipitatione dubias et erroneas propositiones veris immisceant, quæ debita quotidie censura afficiuntur. Primum in Abælardo non negavit, secundum asseruit Bernardus. Et certe hujusmodi sunt inter alias istæ propositiones, *In Deo Pater est omnipotentia, Filius aliqua potentia, Spiritus sanctus nulla potentia. Omnis homo habet naturaliter fidem sanctæ Trinitatis*, quæ cuivis Catholico sensum erroneum et hæreticum obvium exhibent. At, inquires, hodie viri eruditi has propositiones ad Catholicum sensum deflectunt. Ita plane; sed res ita se habet, vix ulla est apud hæreticos scriptores propositio, cui sensus Catholicus affingi ab homine subtili non possit. Sicut e converso nullus est Catholicus scriptor vel piissimus, in quo viri inquieti aliquas propositiones per se rectas et piissimas in pravum sensum non detorqueant. Hæreticæ verbi gratia sunt istæ propositiones, *Christus pro omnibus non est mortuus, Deus non vult omnes salvos facere*. Et tamen istas propositiones in sensu Catholico possunt aliqui interpretari. Sed esto Abælardi memoratas propositiones posse ad sensum orthodoxum deflecti, an ideo purgandus ille et damnandus s.

Bernardus, qui extractas ex ipsius scriptis propositiones ad sedem apostolicam detulit, aut sedes ipsa apostolica quæ eas censura affecit, minorem meretur venerationem? Minime quidem: quod quidem his argumentis demonstro.

Quotiescunque aliquis auctor scribendo propositiones aliquas dubias profert, quæ sinistram aliquem sensum sortiri possunt, et ille canonicè citatus coram legitimis iudicibus eas explicare recusat, is certe a suspecto errore purgari non debet, nec damnandi illi qui auctorum erroris insimulant. At Petrus Abælardus postquam Bernardum ad concilium Senonense etiam reluctantem provocavit, et coram legitimis iudicibus quos ipse doctrinæ suæ arbitros elegerat, rogatus ab eodem Bernardo, ut extractas ex suis scriptis propositiones aut negaret, aut fateretur, aut saltem explicaret, et Catholicum eis sensum, si possit, affligeret, neutrum præstare voluit. Quis ergo æquus rerum arbiter eum excusare poterit, aut sine temeritate Bernardum condemnare?

Deinde quotiescunque alicui auctori scribendo aliquæ excidunt propositiones, quæ in sensu obvio piæ aures offendunt, et ille de errore obvio in suis propositionibus insimulatus, negat eas propositiones a se unquam prolatas fuisse, easque damnat ut hæreticas ubicunque reperiantur, si illæ propositiones vera in eis occurrant scriptis, nonne eas in sensu erroneo et ab omnibus damnato exaratas ab eodem fuisse fatendum est, nec absque temeritate culpam posse eos qui auctorem damnant. Verum id contigit Abælardo. Audi quid ipse in sua retractatione dicat: *Quod autem mihi vel per malitiam impositum est, quod scripserim, quia Pater plena potentia est, Filius quædam potentia, Spiritus sanctus nulla potentia: hæc ergo verba non tam hæretica quam diabolica, sicut iustissimum est, abhorreo, detestor, et ea cum suo auctore pariter damno. Quæ si quis in meis reperiat scriptis, non solum me hæreticum, verum hæresiarcham profiteor.* Quibus verbis quasi proprio se gladio jugulat Abælardus, ac Bernardo scriptorum suorum censori applaudit, cum ea verba in ipsius Theologiæ libro iv reperiri certissimum sit.

Et sane qui Petri Abælardi genium semel agnovit, is facili negotio advertit hominem ita a natura comparatum fuisse, ut oppositas sibi invicem propositiones haud ægre docere potuerit. Est penes nos ejusdem Abælardi liber, in quo genio suo indulgens omnia Christianæ religionis mysteria in utramque partem versat, negans quod asseruerat, et asserens quod negaverat: quod opus aliquando publici juris facere cogitaverat noster Acherius, verum serio examinatum æternis tenebris potius quam luce dignum de virorum eruditorum consilio existimavit. Hæc qui attente perpenderit, Petrum Abælardum uno in loco eandem tribus in Trinitate personis potentiam tribuisse, in alio vero Patri omnipotentiam, Filio aliquam potentiam, Spiritui sancto nullam potentiam ascribere potuisse haud difficile iudicabit, nec proinde culpandum esse Bernardum, qui has propositiones in Abælardo reprehendit.

Certe cum Trinitatis mysterium hactenus vel eruditissimis theologis incomprehensibile apparuerit, Petro Abælardo tanta lux affulserat, ut illud vel ipsa ratione cognosci posse affirmaret, quin et ipsi discipuli ejus tantam in eo subtilitatem prædicabant, quod rimatis sanctæ Trinitatis profundis mysteriis, PERFECTE ET AD PLENUM cognosceret *qualiter tres personæ sint in una divina essentia et in personarum pluralitate unitas divinæ essentia*, qua de re sugillat eum Galterus, qui post Bartholomæum Laudunensis antistes effectus est, in epistola ad eum scripta Spicilegii tom. II, p. 473, in qua etiam omnipotentia Dei explicandi rationem ejus refutat, arguitque eum vehementer, quod divinæ Scripturæ introductionem conscripturus *non tam veritatem docere promitteret quam opinionis suæ sensum exponere.* Quis enim, inquit, *orthodoxus de fide catholica tractaturus, non VERITATEM sed SENSUM OPINIONIS SUÆ promittat exponere? Quis etiam audiens non VERITATEM sed OPINIONEM promitti, fide audeat sequentibus adhibere?* Sub linem vero epistolæ suæ sic eum alloquitur: *Per litteras vestras scire desidero, si in notitia Dei vos imperfectum esse creditis, aut si jam in hac vita ad summum ejus augmentum vos pervenisse confidatis. Hoc enim vestri jactitant discipuli, quibus scripta videntur attestari. Præterea notificare mihi, si adhuc creditis quod Deus essentialiter non sit in mundo vel alibi, et quod angeli et animæ nusquam sint: quod, si bene memini, audivi vos fateri, quando novissime invicem contulimus de quibusdam sententiis. Præterea apud nos ventilatum est vestram affirmare sapientiam, quod Christus prædicando, laborando, ad extremum moriendo, nihil meruerit, quod nemo propter opera sua bona vel mala nisi pro sola voluntate remunerari debeat vel puniri.* Cæterum, etsi Abælardi scribendi licentiam haud probemus, Gerardi de Alvernia tamen de eo censuram multo minus ferendam esse censemus. Sic enim ille in manuscripto chronico Cluniacensi, quod exstat in bibliotheca regia, sub Petro Mauricio scribit: *Eo tempore fuit Petrus Abælardi celeberrimus in opinione scientiæ, sed de fide dogmatizans per fide. Fuit autem nigromanticus et demoni familiaris. Longe æquius fert de eo iudicium Chronicon Cluniacense editum, cujus hæc verba: Abælardus, Petrus nomine, ab erroribus fidei per Petrum Venerabilem abbatem nostrum et sanctum Bernardum abbatem Claravallensem revocatus, quæ antea de fide dogmatizaverat per fide [retractans] monachus Cluniacensis factus est, et deinde mens ejus, lingua ejus, opus ejus, semper divina fuere, semper philosophica, semper eruditoria meditabatur, docebat, fatebatur. Et sicut de Magno Gregorio legitur, momentum aliquod præterire solebat minime, quin semper aut oraret, aut legeret, aut scriberet, aut diceret. Lectio ei continua erat, oratio frequens, silentium iuge: nisi cum aut fratrum familiaris collatio, aut ad ipsos in conventu de divinis publicus sermo eum urgebat. Quare ipsum Petrus Venerabilis sollicitè commendans, tale de ipso scripsit epitaphium: Gallorum Socrates, etc.*

APOLOGETICA PRÆFATIO

PRO

PETRO ABÆLARDO,

Ad illustrissimum ac sapientissimum dominum D. Nicolaum BRULARTIUM, equitem, Sillerii dominum, Marinarum baronem, Franciæ et Navarræ cancellarium. Per Franciscum Ambrosium, equitem, regis in sanctiore consistorio consiliarium.

Petri Abælardi filosofæ (sic) et theologi, abbatis Rugensis, et Heloissæ conjugis ejus primæ Paracletensis abbatis Opus, nunc primum edita ex mss. codd. viri illustr. Francisci Amboesii, equitis, regis in sanctiore consistorio consiliarii, baronis Chartræ, etc.; cum ejusdem præfatione apologetica et censura Doctorum Parisiensium. — Parisiis, sumptibus Nicolai Buon, 1646, in-4° cum privilegio regis.

Cum studiosi viva voce præceptorum sæpissime fuerint destituti, aut eos quales voluerunt adprime eruditos, non ita facile et in promptu habuerint, factum est ut bibliothecæ ab optimatibus, aut claris et locupletibus viris sint institutæ, in quibus tanquam promi, condi munere, optimorum et veterum auctorum libri repositi asservarentur, et a quibus tanquam a divite penu scientiarum cupidi suo tempore doctrinarum exquisitos thesauros petere possent. Hinc Atheniensis Pistratus, Eumenes Pergamæus, Ptolemæus Filadelfus (5), quod conquisitos ad ducenta fere milia libros ex autografo describi magna impensa curassent, bene de posteritate meriti nomen suum immortalitati consecrarunt. Nec minorem apud Romanos L. Lucullus, Asinius Pollio, Trajanus, C. Plinius, Tacitus A. comparatis numerosorum voluminum ornatissimis bibliothecis, splendoris ac magnificentiæ laudem sunt assecuti. Quod si in his poetarum, filosoforum duntaxat, et historicorum reliquiis conquirendis et colligendis tantam curam adhibuerint adhuc profani, et cæcitate erroribus, foedisque dæmonum tenebris et præstigiis involuti, quid censendum putamus de pia heroum nascentis Ecclesiæ sollicitudine in re haud absimili; quanto eorum laus justior, quod propenso animo in hanc curam incubuerint, postquam divini verbi semina toto orbe dispersa sunt, ut profetice canonicæque primum Scripturæ, deinde orthodoxorum conciones et interpretationes non incuriose descriptæ, in templorum adytis et sacrariis collocarentur, tanquam in armamentariis ex quibus certissima tela parari possent adversus ingruentes hæreseon insultus. Adnitus est sua ætate Constantinus Magnus magna diligentia, zeloque ardentissimo, suaque auctoritate perfecit, ut authentica exemplaria ab ipsis fontibus repeterentur; profetarum monumenta Hebræa, apostolorum Græca lingua, qua scripta primum fuerint in mundum redigerentur, apocrypha a canonicis, quæ Meliton et Origenes ad notarum 22 numerum retulerant, ita discernentur ut suis cuique honos sartus tectus remaneret, neque adulterini pro veris, carbones pro thesauris supponerentur. Ex quo certe effectum vidimus, ut doctrinæ puritas, unitas, antiquitas, universalitas, nullas novitates admitteret, nulla se in frusta minutatim secari sineret: quas certissimas esse Ecclesiæ notas, tum Petri *πρωτοκαθηδρία* indicat Lirinensis; et ut quod Marcion similisve farina homines tentaverant, in sedis sacratissimis corrumpendis, id tandem successibus caruerit, manserintque illæ inter publicas et cedrinas tabulas ab omnibus impostorum insidiis illæsæ, ita ut nihil in his sit repertum; quo suam Arius, Eutyches Nestorius causam fulcire possent; et cum Sardicenses canones pro Nicænis obtrudere quidem male feriat ausi fuissent, detersus est totus hic fucus per incorruptos canonum Nicænorum codices, qui manuscripti in bibliothecis Constantinopoli, Alexandria et Antiochiæ sunt reperti. Meminit etiam Eusebius Hierosolimitanæ et Cæsariensis bibliothecæ. Et harum omnium imitatione Ecclesiæ occidentales publicas et privatas etiam erexere, ut his uti frui liceret, iis, qui sacris initiandi sese totos bibliorum et Patrum lectioni addicerent, curabantque episcopi ut quisque libros eos fideliter descriptos domi haberet, et nocturna diurnaque manu versaret. Et ad id parabantur diligenter librarii notarum et sigillarum periti, quos Irenæus Lugdunensis et alii cordati doctores, cum libros aliquos ederent, sæpe per omnia sacra sunt obtestati, ut quod in archetypo esset exemplari bona fide describerent, nihilque vel detraherent, vel adderent, vel immutarent. Sed nocuit sequentium temporum barbaries, quæ librariis usa est indoctis, et idiotis, plerumque etiam cœnobitis, quos sui abbates, ne otio marcesserent, ad id cogebant, ut aliquot horas exscribendis libris impenderent: quin et ad id mulierculæ et puellæ operas suas locarunt, magno rei litterariæ detrimento et dedecore, priusquam singulari Dei beneficio ars typografica inventa est ante seculi decimi quinti initia. Itaque ex illis scriptis, quæ veteres reliquerunt; e multis, quæ adjuvamento ad vitam recte instituendam, et ad plurimarum artium cognitionem esse possent, pauca servata sunt; sed ita depravata et mutila, ut vix legi, et intelligi possent et brevi tempore per chalcografos in lucem erupit stupenda sine delectu auctorum moles, qui diu cum blattis et tineis erant luctati; sed multo plures fato auctorum in illo manuscriptorum pulvere et situ delituerunt, donec paulatim diligenti solertia curiosorum eruerentur. Quod si quisquam est, cui cordi semper fuerit bibliothecas illas veterum perquirere, inspicere, rimari, in his profecto nomen meum semper ab adolescentia sum professus, sive meorum æqualium exemplo, ut jacentem literatorum laudem pro viribus sublevarem maculis eorum detergendis, sive quod criticam plus æquo fortasse adamaverim, sive quod varia illa et promiscua lectione delector. Atque ita accidit, ut in manus meas incidissent aliquot epistolæ doctissimi Petri Abælardi, et Heloissæ

(5) Sic Præfationis auctor ubique, *f* pro *ph*, quod mutare nolimus. Edr. PATR.

uxoris : quæ cum primo arrisissent, postea relectæ summopere placuerunt. Cœpi etiam ea ejus auctoris opera exquirere, quorum illa reperi in membranis exarata, minutissimâ characteribus, et lectu difficillimis, et ex collatione diversorum emendavi, emendatumque unum plar semel atque iterum curavi transcribendum : .borem vicit voluptas legentis, et utilitas cum ca, tum privata, quam percepturi sunt, qui ad genda volent animum appellere, Fuit enim arduus, vel Bailardus, ut cum Accursio et Alloquar, vel Balardus ut cum Genebrardo. sive Abailardum vocitare, de apiculæ Gallico nomine sive ab Abailardum (nam hoc posterius in ico Joannis Crispini reperi), ut apud nostrates est frequens *ab pro de* in gentiliis nominisurpare, non aliter quam si ego, qui de Amvernacule nuncupor. Abambœsius indigitarer : nquam. Petrus iste juvenis palatii castelli domus ad S. Nazarium in Nannetensi diœcesi ad Bim, patre equite Berengario, matre Lucia. Qui nobilibus proavis orti, post aliquot liberorum onem, post Petri Abælardi, quem Roselini ptis informandum tradiderant, educationem, onis nexibus esse mancipandos tradiderunt. eorum jussu Lutetiam missus, in sinu tam ceacademia, ut Erichonius in Minervæ sinu itus, in magnum virum evasit, et non solum istor et scientiarum omnium encyclopaedia inus et omniscius ; sed et filosoforum et theonum coryfeus, et in suo genere princeps, priue theologiae scholasticæ seu disputatricis r creditus, unde illæ Nominalium et Realium Vignerium sectæ. De quo Samson Rhemorum episcopus cum suis suffraganeis, dum eum ad m deferrent, retulerunt nihil esse quod eum et, sive in profundo maris, sive in excelso suqui in promptu de universa filosofia, de maaticis, et etiam de quæstione qualibet respon : ; qui invitatus a condiscipulis, ut in obscuris Ezechielis profetiæ interpretatione specimen iiii ederet, impetrato brevis noctis spatio, toti miae se admirabilem præbuit. Sed et jurisconostri eum in salebris juris Justinianæi exerint, ita ut supra nominatus glossator ad legem que pedum præscriptione, quæ est imp. Vaziani, Theod. et Arcad. C. An. regum. in verbo rriptione, de eo sic scripserit : *Sed Petrus Baiis qui se jactavit quod ex qualibet quantum cumdifficili littera traheret sanum intellectum, hic : Nescio. Quid mirum, si et Azo, et ipse Aenus, qui rati sunt nihil videri in jure quod a se us perspectum non fuerit, ita hallucinati sint agnus ille Andreas Alciatus, in illo quem de que pedum præscriptione scripsit tractatu, quam Petrum Bailardum celebrem sua tempeprofessorem laudavit, quod ingenue fassus eam legem a se non intelligi, ipse suorum rum interpretationem eludit et reprehendit, Dmque sequaces Baldum, Paulum et Salicetum, x ea hanc regulam elicere conantur, non reddi m olim judicium de quinque pedibus, id est : levissima, cum variæ constitutæ sint actiones iocida glande, de pisce, de ovo. l. ff. de glande § Gallinarum instit. de rerum divis. l. si proarius. ff. de damno infecto, cumque verior inretatio sumi debuerit ex l. XII Tab. qua cautum ter vicinorum prædia constitutis finibus, quinpedum spatium relinqueretur, quo ire, agere que dominus posset, ejusque spatii usucapio Mamilia prohibita est, ut apud Tullium i de et Ag. urbicum de limitibus. Quibus experitlis constare arbitror tanta Abælardum fuisse nii pernicitate et dexteritate, ut potuerit in quascientia, præsertim vero in ea quæ aliam na dicitur, brevi tempore multum profecisse, et netam pervenire citius quam alius ex carceri-*

bus exisset ; sed de eo postea amplior dicendi patebit campus.

Heloïssa vero, ut altera Susanna aut Esthëra, pulchra et Deum timens, vetustissimos illos Mommorantios legitima agnatione contingens, canonici Parisiensis non notha, sed neptis, psalmos Hebraice personare ab incunabilis docta, clarum sexus sui sydus et ornamentum, tres illas linguas, necnon mathesin, philosophiam et theologiam a viro suo edocta, illo solo minor fuit : in qua tantas ingenii dotes, prudentiæ, patientiæ, humilitatis, virtutumque omnium, et pudicitæ chorus illustrabat, quam religiose coluit post brevem et furtivum aliquot mensium justî connubii usum, viri sui etiam immerito execti et absentis amantissima ; ut dubites, plusne exemplo matronis an virginibus profuerit, vel cum Argentoliensibus, vel cum Paracletensibus præfuit. Si ad matronale decus, ad linguarum aut Scripturarum cognitionem inspicias, alteram Paulam ; si ad custodiam perpetui pudoris, morumque asperitatem, Eustochiam videre videberis, quam episcopi quasi filiam, abbates sororem, laici matrem diligebant ; ita ab omnibus in cultu et admiratione habita, ut cum vir ejus invidiæ et calumniæ telis premeretur, livor in ea ejusque moribus non invenerit quod dente Theonino carpere posset. Ejus epistolarum facundiam simul inspexi, ut fidie signum simul probavi ; ingenii vero acumen, magnumque in sacræ Scripturæ, Patrumque lectione profectum satis indicant problemata illa, sive dubia, quæ domino suo præceptorî et conjugi in scriptis proposuit discutienda : quæ qui attente legerit agnoscat esse verum quod ab Aristotele est vulgatum, non minus esse difficile quæstionem bene ponere quam bene solvere. Præterea quam subtiliter hæc heroina divo Bernardo abbati in Paracleti cœnobio hospitanti, etsi ille parum candide de Abælardo sentiret, satisfecerit percontanti, cur in orationis Dominicæ publica recitatione verba illa usurparet, *Panem nostrum supersubstantialem*, cum cæteræ Ecclesiæ vulgo *quotidianum* dicitent ; illa contra Græcorum discretionem fulta, quorum, ut ait Ambrosius, auctoritas major est, solum Matthæi textum adduxit, τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπουσίον, maluitque translationem ex Hebræo, quam propriæ linguæ scripturam sequi, prout videre licet epistola quinta secundi libri, quæ est ad eundem D. Bernardum. Felix, o nimium felix conjugum par, et bene concordans in dissimili fortuna matrimonium, nec ipsa in morte divulgum, si ille tam bene livoris insultus, quam illa in sequiore sexu declinare potuisset ! O divina uxorisque ingenia omnibus doctrinis excultissima, quibus nec præcedens ævum, nec sequens ulla alia protulit adæquanda ! Et si vero Heloïssa tanta fuerit mansuetudine, ut nullus unquam malevolentæ jacula in eam ausus fuerit contorquere, nullus ejus mansuetudini obstrepere, tamen quam multa dictu gravia, perpeSSu aspera in illam irruisse putamus : cum illa per latus viri, quem toto amabat pectore, sæpius sit petita, icta, et quasi transfossa : in suo corde sæpe perpessa est quicquid in sponsi terrestri fanam et corpus potuit lividorum et inimicorum malevolentia et crudelitas. Quæ spretris hujus mundi blandimentis sese totam consecravît Jesu sponso cœlesti, sua sponte carnem propriam crucifigens ; femina vere fortis, et similis prudentibus, quas Evangelium memorat sibi multis operibus pietatis prospexisse, ne deliceret oleum in lampadibus. Batava Syren scripsit ad virgines Colonienses sub nomine Machabæorum consecratas, comparisonem virginis et martyris, asseritque veram continentem minimum abesse a martyre, quod martyr patiatur a carnifice cadi carnem suam, virgo vel continens quotidie mortificat carnem suam, ipsa sui quodammodo carnifex. Martyr tradit corpus suum, virgo vel vidua subigit, et in spiritus servitutem

redigit, domatque. Ea certe aptari possunt nostræ Heloissæ, quæ concupiscentiis, opibus, deliciis, fastui, luxui, gemmis, purpuræ, voluptatibus in hac vita renunciavit, nihil amans in hoc seculo mortua mundo, soli vivens Christo, cujus ut stringeretur amplexibus, columbinos edebat gemitus precibus, psalmodiis, sacra lectione, silentio, jejuniis, piis occupationibus corpus in servitutem redigens, quod in continente non minus est laudabile quam in virgine, cum major sit virtus placitis abstinentie bonis. Licet contra sentiat Hieronymus difficiliorem videri pudoris custodiam in virgine, quæ quod non est experta, majus et suavius esse suspicatur. Ipse Petrus epistola quam toti operi præposuimus, pauca et modeste de adamata uxore et sorore locutus, historiam propriæ vitæ, miseras suas et ærumnas, imo etiam mortes narrat, ut ab avunculo et consanguineis uxoris nocte dormiens immanissima et pudentissima ultione verpus factus fuerit, ut monachi habitu in cœnobio D. Dionysii suscepto male habitus sit a fratribus, quod ex Bedæ secundo scripto in Acta apost. controversiam illam movisset de duobus Dionysiis, altero Areopagita, altero Corinthio: qua de re nos cardinalem Baronium potius secuti, quam Gregorium Turonensem, sententiam nostram exposuimus in illa præfatione, quam ad historias dicti Gregorii præfiximus, ejusque defensionem contra Flaccii calumnias. Recitat etiam ut tractatum De unitate et trinitate divina, in favorem scholarium suorum compositum, qui humanas et filosoficas rationes requirebant, Suggestionem coram legato exhibuerit, et compulsus fuerit sine discussionis examine propria manu in ignem injicere: quod quam grave fuerit, illi dijudicent, qui norunt auctores non minus librorum suorum esse amantes, quam patres liberorum. Cætera quæ in hac epistola non sine acerrimo sensu doloris et patientiæ documento de suis calamitatibus recitat, de suo in solitudine secessu, de jactis primis Paracletensis eremi fundamentis, de pravis fratrum quibus præfuit Ruyensium moribus, tyrannique vicini oppressione, ea melius ab ipso auctore, quam a me repeti possunt, cum meum potius sit consilium vindictis ineam Abælardum, si non ab errore, qui in idoneum, cadere potest, saltem a servitute hæreseos falso insimulatæ asserere.

Hæc me justissimæ causæ impulerunt, ut quot exemplaria nancisci potui in variis provinciis acquisierim, collegerim, legerim, relegerim, optimæ certe notæ frugisque non expertia, consiliumque ceperim ea in vulgus emittendi, tum ut R. P. sacrae literariæ professem, tum ut Galliam nostram ab illorum imposturis vindicarem, qui degant perpetuo verum esse, quod ex Plinio adstruit D. Hieronymus, eam solum carere monstribus. Quodenim potius facerem, quam monachi saltem in extremis innocentissimi viri nomen e flammis eripere, eruditissimi que scriptoris opera magnis sudoribus vigiliisque elucubrata nostræ ætati ac posteritati consecrare? Itaque unum exemplar epistolarum nactus sum in Armorica, in qua juvenis prima auspicia cœpi lativari et meæ senatoriæ dignitatis; alterum ex Filippo Portæo abbate Tyronio, poeta excellentissimo et mihi amicissimo, qui affirmabat se accepisse ab hæredibus Stefani Gormeleni Curiosolitæ; tertium ex monasterio Paracletensi, ad quod profectus sum, ut quæ ibi ex ejus operibus reperire poteram, in usum publicum convasarem, ibique comiter sum exceptus, et ad contingua fundatoris et fundatricis sepulchra manu ductus benignitate reverendæ D. Mariæ Rupifocaldæ diaconissæ sapientissimæ cognatæ meæ: ejus enim paterna avia Antonia Ambœsia, quæ equiti Torquato Barbesio nupsit, Vidi Ambœsii filia unica, Karoli Calvimontis D. Franciæ marescalli nepitis et hæres totam vetustissimam familiam crevit, et primogenita nostra ad Rupifocaldos transtulit. Ea etiam mihi communicavit divini officii homilias toto

A anni curriculo legendas stylo Abælardico exaratas, cum collectis et hymnis, in quibus magna catholica pietatis lux seu legenti, seu canenti affulget Opuscula varia ex Navarrana bibliotheca, homilias ex Sorbonico gymnasio celeberrimo, in Epistolam ad Romanos quinque libros commentarios ex cœnobio S. Michaelis de Monte, seu in periculo maris, quos dedit utendos A. Quercetano doctissimus P. Jacobus Sirmondus theologus e Societate Jesu; Introductionis ad theologiam libros treis, recentioris doctrinæ ex ms. cod. bibliothecæ canonicorum regularium Sancti Victoris prope nostros muros: alia etiam aliunde, ut suis locis indicavi. Quæ opera nisi Patres illi cognovissent esse fidei catholicæ, apostolicæ et Romanæ professoribus utilia, ea certe ultricibus urenda flammis didissent: quæ tanto studio divinitus conservata nobis transcribenda et in medium proferenda dederunt. His volutandis, et ex collatione emendandis non exiguum operam locavi, ut me voto exsolverem, quo pridem obstrictus eram, cum libellum de concilio in publicum vulgari passus sum; et si quid durius inveni, cum germano meo R. D. Adriano Ambœsio episcopo Trecorensi inter theologos, eminentissimo communicavi, et cum aliis etiam amicis, nec aut ab illis aut a me in his operibus aliquid est reperiendum, quod esse posset lectionis infructuosæ. Prius tamen, ne tacito vel aperto linguæ aut cogitationis convitio verberari possem, accusationes contra Abælardum, ac pro eo proscriptiones ac depulsionem in publicum proferre decrevi, et rationum ponderibus ac momentis adamumsum examinare, ne quid temere, aut perperam fecisse me quisquam obganinat. In arenam producuntur athletæ, immo bellatores fortissimi, quibus ingenii vires ac famæ, et plus quam vitæ, sunt periclitandæ,

C *nec in levia, aut ludicra petuntur,
Præmia, sed Turni de vita et sanguine certant.*
Et ut ille de Hectore Iliados, χ

Πρόσθε μὲν ἑσθλὸς ἔργου ἰδίωκε δὲ μὴ μίγ' ἀμείνων
Καρπαλίμω, ἐπεὶ οὐχ ἱερῆιον οὐδ' ἔβοειν
'Ἀρνύσθην δ', ἃ, τε ποσσὶν ἀέθλια δίνεται ἀνδρῶν,
Ἀλλὰ περὶ ψυχῆς θέν' Ἐκτορος ἱπποδάμοιο,
Hic igitur cursu, hic fugiens, ille acriter urgens,
Delati, bonus et fortis pede concitus anteit,
Insequitur melior: nec enim pro tergore tauri.
Pro bove, nec certamen erat, quæ præmia cursus
Esse solent: sed pro magni vitæque animæque
Hectoris.

D Sistendus est igitur, nomofylax illustrissime et perfectissime, ad tuæ dignitatis tota Europa augustissimæ tribunal, ad Galliarum præfecti prætorium, a quo appellare nefas, cui reliqui supremorum senatum et curiarum provincialium iudices, fasces submittent, ad tuæ divinæ Themidis trutinam, hic doctor infelix inter reos et proscriptos adnumeratus, qui causam dicat quasi ex vinculis, et ad criminum gravissimorum capita respondeat magnis delatoribus, vel potius accusatoribus non tam deterritus, quam causæ bonitate fretus, et vitæ morumque innocentia, per quam a legato S. S. provinciæ quæ Rhemensis antistitibus persona non est damnata, sed in scripto comburendo ejus cæca obedientia comprobata, et ab iis qui senonis coadunati erant, nihil aliud quam damnationem capitulorum quæ non agnoscebat sua retulit, ipse non auditus, ad sacrosanctam Sedem appellavit. Ab Innocentio vero pontifice opt. max. ad quem totum negotium remissum fuerat, plenæ absolutionis tesseram, honorificumque Cluniaci ut petierat pryteanum meruit a tuis etiam oraculis æquissimis et diplomatibus, in integrum restitutionem impetrabit, cum jure liberæ legationis, ut cum tui favoris aura per omnium ora, per academias orbis totius celebres, per doctorum bibliothecas,

ur, vig eat, placeat, relegatur, ametur,

D. Augusti de Æneide retinenda, ita D. de Abælardi lucubrationibus non abole-
m publicetur. Poterit enim tua amplitudo,
aspectu facile sanare famam adfectam si-
theologi in hunc usque diem non minus
s, quam illi qui ad Æsculapii fanum
ibus conspiciendi exponuntur. Tu enim
rti Silleri, cujus in manu legum feren-
t abrogandarum jus omne consistit; qui
ratuum, et in honorum omnium culmine
io (ut ita dicam) excelso, et pleno stella-
ustri et claro loco præsidet; et quem sol-
m mundo, eum huic regno exhibes, ex quo
ssimo candore inter flammam elucens cir-
quam e sublimi specula te cynosuram honestis
is præbes; qui bonis omnibus plaudentibus
superiorum iniquitate temporum Galliæ
curasti, qui rixarum et litium præsertim
um semina, quibus nulla capitalior pestis
uit, si non radicibus evulsisti, saltem magna
e circumcedisti et amputasti; qui rem Fran-
cæpe adversa fortuna nutantem confirmasti,
um etiam dissidiis prope extinctam et ever-
nus ipse non modo restituiisti, verum etiam
opere auxisti; qui publice justitiam, privatim
rantiam, et abstinentiam ab ineunte ætate sem-
coluisti; qui triplici legatione, Navarrana,
tica, Romana, quam esses publico bono natus
istrasti, cum virtutibus magnis fortunam ad-
sti: et ut alia non modo in reges, sed et in pa-
aut in singulos haud vulgaria merita omit-
r, mirandum non est si tanto patre genitus,
uis gentis vetustissimæ stemmatibus fulgens,
sticis tamque claris exemplis permotus, nihil
gregium, nihil non amplum, non proavis equi-
et patriciis dignum aut cogitasti aut fecisti.
io patre, quia de te sileri jubes, hoc tan-
licam, ad te fatali ordine et jure hæreditario
delatum annuli regii scrinium, cujus admini-
onem ob egregias et heroicas D. præsidis Ber-
ritutes, omnes boni debent clamitabant tuo illi
sti nostri seculi Catoni integerrimo, quem duo-
illis Romanis, vel trecentis Socratibus longe
letisse, qui ejus sapientiam et constantiam
nt, et mirati sunt, et confitentur. In quorum
oria vivet, quamdiu probitati, consilio, inno-
æ, sapientiæ locus erit. Virtuti enim, quam
m semper habuit, comitem adjecit bonam exi-
tionem, sine qua vivere sapienti esset inju-
um. Quo magis gratulandum tibi censeo, ju-
antistes dignissime, qui hanc veram et soli-
laudis paternæ possessionem tam libenter oc-
t, veteremque majorum tuorum de omnibus
merendi consuetudinem heroicis virtutibus,
entia, doctrina, solertia, rerum maximarum
cumulatam, constanter retines, eamque ut offi-
olito erga hunc auctorem testatam relinquis,
am atque etiam obtestor.

te igitur beatum, Abælarde, qui, cum atrociori-
percussus ictibus, olim in eo fueris miserrimo
constitutus, ut te cum male a quamplurimis
res, omnes qui bene non norant, quasi vomitu
antis fortunæ e rerum natura exsputum crede-
! Occurrit tibi maximus ille Brulartius, salutaris
telaris genius, ad cujus sacram anchoram accuri-
ab qua nullos fluctus, quamvis decumanos, nullas
illas aut tempestates, tibi putes pertimescendas.
quam non formidare debeas tanto iudice, vide
ta lux clementiæ et æquitatis tuis oculis co-
ur.

te veniant tui sive æmuli, sive adversarii, sive
res, criminibusque tecum vel decertent etiam
dictis. Quod enim maledictum acrius, quam si
tiens audias, cum ubicumque latueris te sem-
venerit invidia? Nam hic referre non placet,

A quæ Suessione per invidiam acta sunt, cum Abælardus adhuc inter sodales regalis cœnobii Dionysiani militaret; ubi sese obsequentem filium Ecclesiæ demonstravit, legato sanctæ sedis causam suam approbans, cum ejus nutu suum commentarium de Trinitate (in quo nihil contra fidem contineri putabat) manu tamen propria comburere maluit, quam scandali occasionem præbere. Ingens certamen erit in antiqua Senonum civitate, in qua falangem ducet Primpilus fortissimus, testis idemque auctor omni exceptione major D. Bernardus Tesselini F. Clarævallensis primus abbas, sui ordinis lumen et columen: qui ex discipulo sylvarum doctor Ecclesiæ vere theodidactus est appellatus, miraculis ante et post obitum claruit, et in cœlitum numeros ab Alexandro III est relatus, cujus tanta fuit, vigetque nunc adhuc fama et auctoritas, ut de eo nemo hanc formulam jure possit usurpare: *Hunc nolo, timidus est*: cui statim non assentiri stultum; velle in aliquibus refragari, aut fidem detrahere, impietati proximum videatur. Ille ubi Abælardum ex S. Gildasii, quod ejuraverat, cœnobio reversum audi-
vit, et aliquot opuscula partim vere partim falso ei attributa legi, iras se dignas concepit, et proceres Ecclesiæ ad synodum Senonensem movit, literisque convocavit, apud quos Abælardum interreos violatæ religionis detulit, et ad cardinales summumque pontificem Innocentium capita gravissimæ accusationis misit,

Hoc classico multi ad arma spiritualia excitati sunt. Sed præstat audire clangorem ipsius tubæ, nempe epistolæ, quæ inter Bernardinas est ordinæ 187, cum hac inscriptione: *Ad episcopos Senonas convocandos. Exiit sermo inter multos, et credimus ad vos pervenisse, quomodo videlicet apud Senonas in octavis Pentecostes vocamur et provocamur ad litem pro defensione fidei, cum servum Dei non oporteat litigare, sed patientem esse ad omnes.* Abstineo a sequentibus quæ lector poterit reperire libro II hujus operis. Parum erat nisi vir Dei a natura potius quam ab arte ad facundiam instructus, episcopos et cardinales in curia Romana residentes hoc galli cantu experrexisset altera epistola, cui initium: *Nulli dubium quin ad vos spectet tollere scandala de regno Dei, in qua hos aculeos contra Petrum districtos reperietis lib. II: Legite, si placet, librum, quem dicit Theologiæ; legite et alium quem dicunt Sententiarum ejus, nec non et illum qui inscribitur: Scito te ipsum, et animadvertite quantæ ibi silescent segetes sacrilegiorum et errorum.* Pax sit rebus, cætera non apponam, quin potius libet exclamare:

..... tantæne animis cœlestibus iræ?

Nam eodem tenore, imo fervore mittit per Nicolaum suum servum et nuntium ad Innocentium II epistolam, cujus initium: *Necesse est ut veniant scandala. Necesse est, sed non suave.* In qua post captam in exordio benevolentiam, narrationem breviter contexit rerum apud Senonas coram rege Ludovico VII gestarum in consessu episcoporum, abbatum et plurimorum religiosorum ac clericorum. Ex quibus inferre licet Abælardum stantem non fuisse auditum; sed quædam cœpisse legi, quæ nolens audire, exierit, provocaveritque ad sanctam sedem apostolicam: quod non putat Bernardus ei licere, admovetque faces incendiis, ut damnationem ab eo extorqueat: *Leonem, inquit evasimus, sed incidimus in draconem.*

His non contentus, capitula hæreseon colligit, quisquillas undique verrit ex schedis, lectionibus et scriptis, quæ partim Abælardi erant, partim sub ejus nomine circumferebantur, et a malevolis etiam accepta aliqua, vir quidem sanctus, sed qui dum in carcere esset falli poterat, pro veris et compertis ad Innocentium misit: quæ etsi in epistolis sub nomine Bernardi editis non reperiuntur, tamen quia

in quodam ms. reperi (ne quid dissimulem) bona A fide transcribenda curavi: non quod putem tam perverse mentis fuisse Abælardum, aut quanquam alium, ut tam absurdis et impiis sententiis voluerit debacchari, sed ut quo magis absona et impia sunt illa dogmata, eo magis judicentur aliena, et multis parasangis distantia a mente et intellectu tam pii et bene morati monachi, qui libros, ex quibus excerpta est major ac periculosior articulorum pars, numquam agnovit. Quod si ex veris ejus dictatis quædam arguantur, oportuit ad verum ejus sensum recurrere, et non contra eum verba decurtata retorquere. Nihil est enim, quod male narrando haud possit depravari; et sæpe accidit ut si doctor aliquis quæstionem aliquam problematicam et in utramque partem tractarit, male feriat sciolus rationes dubitandi sumat pro rationibus decidendi: quod sæpe contigisse vidimus, et nuper ad Fontis-Bellaudi castrum in dissertatione coram rege et celeberrimo Franciæ procerum conventu. B Quis enim poterit non ridere, aut potius stomachari, si in Summa theologiæ angelici illius Thomæ Aquinatis quæst. 3, art. 1 hæc legerit: *Utrum Deus sit corpus, videtur quod sic. Corpus enim est quod habet trinam dimensionem. Sed sacra Scriptura eam attribuit Deo; dicitur enim: Excelsior cælo est, profundior inferno (Job xi): ergo Deus est corpus. Si quis ista nobis obtruderet tanquam Thomæ doctrinam, nonne cælum terræ, et mare cælo misceret? cum conclusio ejusdem doctoris, quam impostor reticere voluerit, ex diametro pugnet. Est enim talis: Cum Deus sit primum movens immotum, ac primum ens, et omnium nobilissimum, impossibile est corpus esse. Ad primum ergo dicendum est, quod sacra Scriptura tradit nobis spiritualia et divina, sub similitudinibus corporalium, etc.*

Veniamus igitur ad supradicta capitula, quæ magnus ille D. Bernardus Claravall. abbas misisse dicitur Innocentio II papæ, reperta, si credere fas est, partim in libro Theologiæ, partim in libro Sententiarum, partim in libro, cui titulus est: *Scito te ipsum*: quos duos postremos libros Abælardus negavit a se scriptos. De his erroribus detestandis quivis potest hoc usurpare: Heu cadit in quemquam tantum scelus!

Quod Pater sit plena potentia, Filius quædam potentia, Spiritus sanctus nulla potentia.

Quod Spiritus sanctus non sit de substantia Patris aut Filii.

Quod Christus non assumpsit carnem ut nos a jugo diaboli liberaret.

Quod nec Deus et homo, neque hæc persona, quæ Christus est, sit tertia persona in Trinitate.

Quod liberum arbitrium per se sufficit ad aliquod bonum.

Quod ea solummodo possit Deus facere vel dimittere, vel eo modo tantum, vel eo tempore quo facit, et non alio.

Quod Deus nec possit, nec debeat mala impedire.

Quod non contraximus culpam ex Adam, sed penam tantum.

Quod non peccaverunt qui Christum ignorantes crucifixerunt, et quod non culpæ adscribendum est quidquid fit per ignorantiam.

Quod in Christo non fuerit spiritus timoris Domini.

Quod potestas ligandi atque solvendi apostolis tantum data sit, non successoribus.

Quod propter opera nec melior nec pejor efficiatur homo.

Quod ad Patrem, qui ab animo non est, proprie vel specialiter attineat operatio, non etiam sapientia et benignitas.

Quod diabolus immittat suggestiones per operationem lapidum vel herbarum.

Quod adventus in fine seculi possit attribui Patri.

Quod anima Christi per se non descendit ad inferos, sed per potentiam tantum.

Quod nec opus, nec voluntas, neque concupiscentia, neque delectatio, cum movet eam, peccatum sit, nec debemus eam velle extinguere.

Non credo quenquam esse aqua baptismatis ablutum, et pingui, ut aiunt, Minerva mysteriis fidei imbutum, cui in mentem veniat tam absurdas enunciationes, tam a symbolis fidei alienas, tam horrendas defendere ac tueri. Neque puto nimis elaborandum esse ut hæc opinio minuatur, cum Abælardi vita pie et in timore Dei transacta nullum dogma redoleat nisi sanctum, cum sacræ Scripturæ Patrumque interpretationibus congruum et conveniens: si verum est quod fides ostendatur ac se prodat ex operibus, cum ipse sibi debellandas hæreses singulari certamine sumpserit, eumque si qua forte secus dicta in libro Theologiæ ejus reperitur, publica fidei confessione a se edita retractaverit, vel virtute rationis, vel auctoritate Scripturæ correctus.

Sequitur epistola alia ejusdem D. Bernardi ad eundem pontificem Innocentium, ejusdem argumenti cum præcedentibus (nisi quod in accusando et disputando prolixior est) cujus initium: *Oportet ad vestrum referri apostolatam. Habetis, inquit, in Francia novum de magistro theologum, qui ab incunte ætate sua, in dialectica lusit; nunc in Scripturis sacris insanit. Qui dum omnium quæ sunt in cælo sursum, et quæ in terra deorsum nihil præter se solum nescio quid nescire dignatur, ponit in cælo os suum. Cætera quia nihil aliud continent, quam quæ in supra scriptis articulis recitantur, malo æquus et curiosus lector requirat ex ipsa epistola bene longa et erudita: quam qui totam legerit, definitivam non ferat sententiam nisi prius brevi responsione perlecta:*

Qui enim statuit, parte inaudita altera,

Equum licet statuerit, haud æquus fuit.

C Nec contentus fuit egregius cœnobiarcha sub persona sua justæ magnitudinis libellum edidisse, in eumque stilum cum tot tantisque aculeis tamque acerbis strinxisse, nisi Samsonem archiepiscopum Rhemensem, et tres ex ejus suffraganeis excitaret, tanquam ad commune restinguendum incendium, Dictavit enim epistolas sub ejusdem nomine ad papam, ut per eas majoris ponderis esset accusatio. Adduntur appendicis loco duæ commendatitiæ: altera ad cardinalem Vidum de Castello, qui Petrum in theologicis audierat, et postea electus in papam Cœlestini nomen assumpsit; altera ad Yvonem etiam cardinalem, quæ est ejusdem argumenti. In priore objectat semper libellum illum Γνωθι σεαυτόν quem pernegavit Petrus a se scriptum. Hoc tanto criminationis hiatu magni ille nominis accusator omnia quæ rei poterant esse auxilia præoccupavit. At quas deinde probationes subjicit? nullas, aut pene nullas: brevia enim sunt epistolia. Quæ ergo dixit verbotenus, Scaurus verbo negat. Nam si accusare sufficeret, quis unquam erit innocens? Tritum etiam illud: Ut vir unus, vir nullus; ita testis unus, testis nullus. Quod si quis quæsierit, quis tam crebrarum scriptionum, tantique laboris spontanei fructus et profectus? Duplex sane: nam Innocentius Christi vicarius, summus de fide arbiter, cui nemo orthodoxorum refragari, ac ne quidem mutire audeat, rescripto suo dogmatum ad se missorum capita, quæ Petro Abælardo adscribebantur, non tamen ipsam Petri personam hæreseos damnavit de plano, et nondum parte alteri audita, quæ si Romæ judicio se sistens ad diluendas objectiones aliquot horas aut dieculas, aut comperendinationes habuisset, fortasse alio erat alea recasura. At accusatores potentissimi, tanquam albis equis triumfantes, lætum Pæana cantarunt, victoriamque suam toto orbe disseminarunt, ita ut miser ille inauditus apud probos quamplurimos male audiret, et ejus exempla-

e Galliam, Italiamque splendore collustratam, inquam horrendi criminis carmina, vel voraginis cremenda traderentur, vel in situ, e et cinere veterum bibliothecarum latitantes; nec jam trifoni, ceterisque libris suis medicis curanda mandarentur, peque stirpitus, nisi bono aliquo genio et impulsu ad ea conquirenda, e pulvere eruenda, publica, publicanda fuisset, eorumque testimonio, quos bene de illis sensisset, variaque ejus scripta in deliciis et adne habuisse infra ostendemus. Quorum una vox extitit, non fuisse eam mentem Abæardum aliquid scriberet contra fidem receptam: quod si quidpiam tale irrepisset, crederetur aliunde provenisse, aut forte a culpa librarii, neque lectorem ubi plura nitent in opere, offendi debere maculis:

. . . . . *quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cavit natura.*

nam neque multiplex bonum exiguo malo, neque inutitili vitatur:

*Et mala sunt vicina bonis, errore sub ipso
Pro vitio virtus crimina sæpe tulit.*

non deveniendum est temeritatis, ut hunc numerasse audeamus asserere; sed si quid ab eorum, id non hæretica pravitate (sola enim causa ecclesiasticæ doctrinæ et auctoritati re-hæreticum facit), sed humanæ naturæ imitate, aut forsitan nimis ingenii viribus admulpanque, si qua erat, resarcisse, ut se posset *ll. xii Tab. Sanatibus idem juris, quod s.*

ea placet D. Bernardo forti bellatori, quasi curiatis proferre aliquos scriptores illorum sequentium temporum, qui ejus sententiæ stipulati, tanquam si ex ejus ore aut scripserent, ne quis eos me vel nescisse, vel silentio tegere voluisse. Familiam itaque duolofredus Clarevallensis monachus vitæ Ber-nardi scriptor luculentissimus, famæque præcognator acerrimus, cujus hæc sunt verba *cap. 5.*

*in diebus illis Petrus Abailardus magister in-
et celeberrimus in opinione scientiæ; sed de
fide dogmatizans. Cujus cum blasphemis
rarissimis volitare undique scripta cœpissent,
is novitates vocum et sensum viri eruditi at-
eles ad Dei hominem, S. Bernardum, detule-
qui nimirum solita bonitate et benignitate de-
errorem corrigi, hominem non confundi, se-
lum admonitione convenit. Cum quo etiam tam-
tamque rationabiliter egit, ut ille quoque
vetus ad ipsius arbitrium correcturum se pro-
f universa. Ceterum cum recessisset ab eo
idem, consiliis stimulatus iniquis, et ingenii
bus plurimoque exercitio disputandi infeliciter
resiliit a proposito saniori. Expetens denique
sem metropolitani, quod in ejus Ecclesia
ndum foret in proximo grande concilium, Cla-
nsem causatur abbatem suis in occulto detra-
bris. Addit quoque paratum se esse in publico
fendere scripta, rogans ut prædictus abbas di-
si quid haberet ad concilium vocaretur. Fa-
it ut postulavit. Sed vocatus abbas venire pe-
cusavit, suum hoc non esse renunciens. Postea
magnorum virorum monitis flexus, ne videli-
: ipsius absentia scandalum populo, et cornua
nt adversario, demum pergere acquievit, tri-
idem, nec sine lacrimis annuens, sicut in epi-
id papam Innocentium ipse testatur, in qua
lucidiusque negotium omne prosequitur. Af-
es, et ecclesia copiosa convenit, ubi a Dei fa-
etri illius in medium scripta prolata sunt, et
capitula designata. Demum illi optio data est*

A aut sua esse negandi, aut errorem humiliter corri-
gendi, aut respondendi si posset objiciendis sibi ra-
tionibus pariter et sanctorum testimoniis Patrum. At
ille nec volens resipiscere, nec valens resistere sapien-
tiæ et spiritui qui loquebatur, ut tempus redimeret,
sedem apostolicam appellavit. Sed et postea ab egre-
gio illo catholicæ fidei advocato monitus, vel jam
sciens in personam suam nihil agendum, responderet
tam libere quam secure, audiendus tantum, et feren-
dus in omni patientia, non sententia aliqua feriendus:
hoc quoque omnibus modis recusavit. Nam et confes-
sus est postea suis, ut aiunt, quod ea hora maxima
quodam ex parte memoria ejus turbata fuerit, ratio
caligaverit, et interior fugerit tensus. Nihilominus
tamen ecclesia quæ convenerat dimisit hominem,
multavit abominationem, a persona abstinens, sed
dogmata prava condemnans. Quando vero Petrus ille
refugium inveniret in sede Petri, tam longe dissidens
a fide Petri? Et ipsum ergo auctorem eadem senten-
tia cum erroribus suis apostolicis præsul involvens,
B scripta incendio, scriptorem silentio condemnavit.

Quod si interrogetur Abælardus, Quid ad hæc?
Respondet fortasse: Nolo hunc, reprobo hunc,
domesticus est.

Secunda acie procedit nulli secundus, qui tamen
a præcedentibus quæ scribit desumit. Vincentius
ille Bellovacensis in Speculo historiali lib. xxvii,
cap. 13, ubi sic ait: *Eo tempore fuit Petrus Abæl-
lardus, magister insignis celeberrimus in opinione
scientiæ, sed de fide perfide dogmatizans. Hujus
scripta incendio, et scriptorem silentio condemnavit
Innocentius papa. Capitula in libris ejus reprehen-
sibilia annotavit B. Bernardus in Epist.*

Vincentium per omnia sequutus Antonius Flore-
tus divi Bernardi vitam et miracula multis sigilla-
tim prosequutus: et paucis mutatis, demptis vel
additis, eadem transcribuntur in Chronico Hirsau-
giensi, in continuatione Sigeberti, apud Anton. Sa-
bellicum Ennead. IX, et Bergom, et B. Platinam.
C Nihil moror proletarios istos neotericos Annalium
sarcinatos, præsertim manuscriptos, qui omnes
in eodem ludo edocti ex iisdem expiscati sunt la-
cunis trichias in sua chronica relatas, iisdemque
verbis, ut jam non nisi unius testis loco sint ha-
bendi, non quidem oculati, sed tantum auriti, atque
ideo eadem exceptione perpetua submovendi.

Hinc colligere licet quam varii varia. Nam no-
ster post appellationem a conventu Senonensi inter-
jectam, se itineri accinxit Romano, ut ad pedum
apostolicorum oscula admitteretur, sed præventus
est reconciliatione et benedictione, permissusque
cum pace in Cluniacensi cœnobio manere, ubi cum
Petro Venerabili mansit, scholasticæ cathedræ præ-
fectus, primo post abbatem loco sedere jussus, in
humilitate tamen præcipuus silentii observator, nisi
cum aut Scripturas interpretari, aut concionari ju-
bebatur, ut ex epistolis ejusdem Petri infra patebit:
D tandemque, ingravescente ægritudine et morbo, Ca-
bilonum ad S. Marcelli martyrism missus, piam ani-
mam Deo reddidit.

Aventinus Roselinum et Abælardum novi lycæi
conditores fuisse ait: qui scientiam vocum sive dic-
tionum instituerunt, novam filosofandi viam inve-
nerunt, iis auctoribus duo Peripateticorum genera
esse cœperunt, unum illud vetus, locuples in rebus
procreandis, quod scientiam rerum sibi vindicet,
quamobrem sectatores Reales vocantur; alterum
novum quod eam ad nomina trahit, Nominales ideo
isti nuncupati, quod avari rerum, prodigi nominum
atque notionum, verborum videntur esse assertores.
Hæc ex ejus VI Annal. quæ Vignerius in sua Bi-
blioth. histor. transcripsit.

Joannes monachus S. Victoris prope et extra
mœnia Lutetiana: *Senonis, inquit, contra Petrum
Abælardum jussu regis Ludovici facta est congregatio
episcoporum et abbatum totius regni: qui quadam
profana verborum et sensuum novitate in Ecclesia*

scandatum generabat. Igitur præsentem Ludovico rege et B. Bernardo est interrogatus de multis, et cum esset responsurus, de iustitia et veritate timens, sedis apostolicæ audientiam appellavit. Unde sic evadens non multo post Cabilone apud S. Marcellum obiit. Hic in comitatu Campaniæ fundavit ecclesiam conventualem sanctimonialium de Paraceto. Hic autem Petrus magister subtilis et famosus, et celeberrimus in opinione scientiæ, sed de fide perfide dogmatizans. Hujus scripta incendio, et scriptorem silentio papa Innocentius condemnavit. Capitula in libris ejus reprehensibilia annotavit S. Bernardus in epistola, quam de ipso scripsit ad Innocentium papam. Libri tamen ejus a multis habentur. Ego ipse, inquit Helinandus, multa in eis reprehensibilia inveni.

Hujus Petri aliquando fuerat discipulus Gaufridus Antissiodorensis, qui multo tempore fuit notarius S. Bernardi, etc. Et quia meminit Helinandi, dicam obiter eum fuisse Picardum Belgam, poetam Gallicum sui temporis subtilissimum, qui elegantem tractatum De morte rithmis vernaculis panxit, tandemque pertæsus vanitatis hujus seculi, elegit vitam solitariam in cœnobio Frigidi Montis ordinis Cisterciensis sub episcopo Bellovacensi, huic et Silvaneensi, vicinis suis charissimus. Plura de eo reperies apud Trithemium in catalogo Benedictinæ gentis et familiarum sub ea.

De Trithemio injecta mentio elicit a nobis excerpta ex ejus libro De scriptor. eccles.: Petrus, inquit, dialecticos Parisiensis dictus Abælardus, natione Gallus, vir in seculari philosophia eruditissimus, et in divinis Scripturis nobiliter doctus, gaudens novitate terminorum, et aliora se scrutari tentans, oppressus a gloria in plures incidit errores, et agente sancto abbate Bernardo in Senonensi concilio cum pravis suis doctrinis condemnatus. Ab hoc tempore philosophia secularis sacram theologiam sua curiositate inutili fœdere cepit. Scripsit autem Petrus iste nonnulla opuscula; quibus si errores non miscuisset, utilitati posteritatis profuisse poterant. Ex quibus extat volumen dialectica obscuritate subumbratum multis sententiis varium, quod prænotare voluit Theologiam suam lib. 1, et quædam alia. Claruit sub Conrado imperatore III, anno Domini 1140. Eadem totidem verbis Conradi duo, Gesnerus nempe, et Lycosthenes in biblioth.

Joannes Naucleus volum. III a Christo nato, generatione 39: Sub Innocentio condemnatur Petrus Abælardus, ut refert in Speculo Vincentius, de quo ad Innocentium S. Bernardus: Habemus, inquit, in Francia novum de veteri magistrum theologum. Plura non adjungam quæ ipsemet chronografus se a D. Bernardo et Gaufrido supra citato accepisse fatetur eademque columna refert ingens miraculum, quod coram Conrado imp. magnaque populi frequentia et concursu in Spirensi basilica accidisse affirmat de D. Bernardo ter Virginem matrem salutante multis audientibus, et ab eadem semel resalutato.

Paulus Æmilii Veronensis, historicus Francorum clarissimus, lib. v in Ludovico Juniore: Petrus Abælardus Britannus, cætus discipulorum frequentissimos habebat, qui omnium liberalium artium studia æmulabantur. Ad eum undique concursus fiebat, nec ipse contentus erat sui seculi gloria, eruditioneque, de Deo religioneque Christiana disserens, a cæteris scholis sensibusque desciscibat. In primis offendebat, quod in definitione sanctæ fidei, contra ac sancti Patres tradidissent asseverabat, ita ut videretur falsam persuasionem, opinionemque ancipitem fide theologica contineri censere, quod si reciperetur, de firmitate, certaque ac inextinguibili sententia pietatis nostræ actum foret. Vim vocum, suam disciplinam nomen vocitabat, ea ratione theologice studiis conjungebat, ut conceptione verborum Deum opt. max. trinum eundem et unum prædicans, re oppugnare refellere videretur. In Senonibus conventus Gallicorum Patrum aduersus ejus placita habitus est. Co-

ctus est ille scripta sua coram igni dare. Nec idcirco juvenis studia æmulans ab eo defectit. Die rursum dicta, cum quæstio repeteretur, condemnareturque, pontificem max. appellavit. Is et sectam illam damnavit, et silentium homini indixit. Vignerius in Bibl. histor. nil aliud de Abælardo adfert, nisi quod ab aliis se accepisse fatetur, inter quos præcipuum Gilbertum Genebrardum, qui postea archiepiscopus Aquensis fuit, laudat auctorem.

Bernardus Girardus Hallanus Burdegalensis, qui Gallicanam historiam Karoli IX jussu et sumptibus eleganter literis mandavit, hæc de nostro in Ludovico Juniore: Armoricanus quidem, inquit, Abælardus, aut Abbayelardus magister summus in dialectica creditus, sui temporis doctissimus, quamplurimos habebat discipulos et assecras, qui pendebant ejus ab ore, ut addicerent liberales disciplinas; ad eumque omni ex parte fiebat concursus, et his non contentus penetravit in abdita theologiæ, de religione pertinaciter disputans, et nominum significatione abutens.

Et paulo post: Damnatus in provinciali synodo summum pontificem appellavit, qui ei silentium imposuit. Subjungit deinde Gallicarum rerum scriptor totam de ejus et Heloissæ amoribus narrationem, fugam, puerperium, nuptias: deinde ut illa apud Argentolium, ille apud S. Dionysium ad Sequanam tria vota emisserint: utque ille prope Novigentum Paracleti cœnobium edificavit, eique postea uxorem suam præfecerit, migraritque ipse ad patriam, præfuerit S. Gildasio Rujensi, eamque abbatiam, ut tranquilliori vitæ genere frueretur ejurarit. Cujus quidem conventus Rujensis ipse Girardus nostra memoria fuit abbas commendatarius, et me adolescentem senex inter amicos præcipuos habuit, carmine meo panegyrico laudatus.

Franciscus vero Belli-forestus convena; item meus familiaris, Girardicoætæus et æmulus, quem etiam versibus celebravi in magnorum Annalium operis bipartiti lib. III, cap. 47, ut est copiosus et Asiaticus, ne dicam redundans, multa de hoc nostro ingerit partim comperta, partim etiam ignorata: eum videlicet exquisita literarum humaniorum et philosophiæ reconditoris cognitione tumidum, eo arrogantia progressum, ut ex suo, non Ecclesiæ sensu plurima ausus sit in sacris Scripturis pervertere, nova dogmata introducere, novam etiam et Christianis perniciosissimam de fato stoicorum et poetarum opinionem tueri. Alios errores, quos a B. Bernardo mucrone verbi divini transfossos recitat, præterea, ne actum agere videat. Sed illud ratum habere non possum quod sub pontificatu Lucii adstruit, eum coram rege Ludovico, concilioque nationali palinodiam cecinisse, et errores agnovisse et abjurasse: quod qualemque sub Innocentio accidisse satis superque probatum est. Hallucinatio etiam in eo quod dicit post illum vomitum transiisse ad monasticam vitam; cum ex supra scriptis constet, eum adhuc juvenem ordini Benedictino nomen dedisse statim postquam canterius sive spado factus est. Quod si ita esset ut dicit, non ideo vituperanda esset sera pœnitentia. Recte Seneca:

Nam sera nunquam est ad bonos mores via:
Quem pœnitet peccasse, pene est innocens.

De Heloissa uxore, postmodum abbatissa, candide fatetur eam vitæ et mortis sanctitate fuisse insignem; sed perperam abutitur stylo et ingenio, cum reprehendit ultimam epitaphii clausulam, quod fuerit gnaviter impudens et arrogans Abælardus, qui omnia quæ sciri possent, sibi soli patuisse jactitaret. Quasi vero ipse sibi vivens epitaphium condiderit, cujus Petrus Venerabilis se auctorem agnoscit, assiduus auditor doctissimarum ejus concionum, testis piæ ejus conversationis et in Christo dormitionis.

Ultimum vero hoc non ferendum, quod cum Belli-forestus agnoscat eum Ecclesiæ reconciliatum, ex

ræ in filium dilectionis transiisse, summo pon- acceptum, in fidei constantissima professione am Domino reddidisse; tamen commiscitur ejus longo post tempore e monumento extra- et igne incensa et consumpta fuisse. Hujus m citat neque habet auctorem opinionis, nisi Argentæum, quæ facile Necrologio Paracle- et epistolis Petri ipsius Mauriacensis refelli rvinci potest, quibus testatur illum inter ma- Cluniacensium Cabiloni animam exhalasse, adaver ad S. Marcelli honesto sarcofago con-, postea ad Heloissam remissum, quæ in fano icello Paracletensi virum suum humandum cu- et ei postquam ipsa fato juncta fuisset, comes dua mortis ut vitæ adjungi voluit. Visiturque amborum tumulus communi titulo dedicatus orio Paracletico, cum dierum anniversario- dnotatione, ad quorum recursum utriusque fun- solvuntur parentalia, nempe in doctoris mem xi Kal. Maias, qua die transivit ad Domi- anno vitæ climacterico LXIII, in memoriam liaconissæ et vere matris pientissimæ XVI Kal.

3. tenus ad aquarum stillicidium productione re vix circumscriptionem accusandi modum sumus, imo et patienter tulimus, *διψῶντας ὁ ὕδωρ ἐκχεύομενον εἰσεῖν*. Par erat, cum sint ubiliores rei, tribus clepsydris quatuor addere, quod Plinium. Depulsiones tamen colligemus is quam res tanta dici poterit, productis ali- estibus, quibus hæc causa fulcitur, et Abæ- : absolvitur : de quo quidem fassi sumus, eum em fuisse, labi, decipi, errare potuisse in sdam non in omnibus, quæ illi imputantur : i hæreticum propterea fuisse, qui sacram Echierarchiam semper agnoverit, summo pon- dei vicario se suaque vota submiserit, pœni- sique tam clara documenta dederit : quarum i citabo testeis quamplurimos præcedentibus na et fide non inferiores. Nam D. Bernardum r excipio nemini sanctitate comparandum, et sculi fœnicem, qui cum nondum ex efebis isset, ex domo paterna in solitudinem Cister- m migravit cum 30 sociis, inter mappalia et a delitescens, a nullo præterquam a Deo dost ; ita ut Θεοδιδάκτος crederetur, plus favoris militate adeptus, quam Salomon in omni glo- a, ita omneis in sui admirationem, tum doctis- commentariis in obscurissima Scripturæ ata, tum disertissimis concionibus, profundis- mus meditationibus, ad famam sui nominis, i amorem et observantiam rapuit, ut ad eum orbis vota concurrerent, ut ab ejus monitis mplis tota res monastica et ecclesiastica pen- visa sit, ut ab ejus oraculis præsules, princi- opuli consilium expeterent, eumque inducia- c pacis arbitrum agnoscerent, et se ejus ora- us omnes ordines cupiverint esse commenda- uin in illa sui abnegatione, et eremi austeri- multa divinæ virtutis signa ac prodigia eo : in terris degente refulserunt. Nam ejus pre- meritisque puer per osculum sanatus, claudus s, paralyticus curatus, leprosi mundati, ener- ni liberati, schismatici communioni sacræ tti, plurima cœnobea erecta, septingentæ et res animæ Deo lucrata. Multa quoque postea runt, ab eo in spiritu profetico prævisa et præ- præsertim vero in felici illius dormitione. s permotus Alexander III pontifex max. un- ab excessu D. Bernardi annis eum in san- n catalogum retulit, quod usitato canonizare t verbo, quia tales sancti disquisitione habita ntur ab Ecclesia digni, qui intra canonem num in consecratione recitari solitum redi- r, sicut et jurisconsulti aliquam legem D. aut se canonisatam notant, quæ per Gratianum i decretorum et canonum fuerit inserta. Par

A est omneis catholicos judicio S. R. Ecclesiæ sub- mitti. Sed hæc sanctitas et, ut ita dicam, cano- nizatio, quam amplector lubens, ejus suffragia apud Christum exposcens, non concludit necessario, ea omnia esse rata, quæ a D. Bernardo, dum in terris ageret, dicta, facta, disputata scriptaque sunt, sic- ut nec omnia, Patrum venerandæ antiquitatis, utpote D. Hilarii. Qui cum fuerit Ariano-mastix, tamen ejus scripta suspenso gradu legenda monet D. Hieronymus. Duo enim dixit Hilarius, propu- gnator fidei Trinitatis, in quibus ab Ecclesia non auditur. Prius quod Christum nil doloris in pas- sione sensisse putat ; alterum quod nullum incor- poreum sensit esse creatum. Contra quos errores gladium strinxit Claudianus Lugdunensis. Sed non ob hoc scientia sanctitasque doctoris Gallicani per- didit meritum confessoris, cui mater bono filio in- dulsit. Augustinus et Hieronymus se mutuis morsu- bus impetunt. Hic contra Jovinianum, ex his verbis : B *Sanum est mulierem non tangere*, et ex his Apostoli, *κρίαττον γαμήσαι, ἢ πυροῦσθαι*, inferre conatur nialium esse mulierem tangere, et inhumanus de nuptiis disputat : contra quem Pammachius senator mucro- nem intorquet. Et hæc damnata opinio est in Gan- grensi concilio. Ille eucharistiam infantibus non minus necessariam quam baptismum, cum Inno- centio primo multis locis pronunciat : quod Eccle- sia reprobat. Sed sufficit quod suis erroribus ipse- met sanctus vir non faverit, qui ideo Retractatio- num libros secundas curas sapientiores vulgavit. Necipse quidem angelicus doctor D. Thomas Aquinas, cum omnes filosofos et theologos multis spa- tiis transcurrerit, primusque e carceribus ad met- tam doctrinæ et sapientiæ pervenerit, ullum ex discipulis aut sectatoribus reperire potuit, qui ita jurare vellet in ejus verba, ut non eis contradici possit, ut non multa reperiantur in tam laboriosis voluminibus, quæ multi non probent : imo quæ neque a Navarræo collegio aut Sorbonico, nec ab ipsa quidem prædicatorum sodalitate, sub qua me- ruit, pro certis et compertis habeantur.

C Pace igitur sancti abbatis liceat dicere, quod de eo ausus est Annalibus mandare ejus discipulus Claravallensis quondam monachus, demum abbas Morimontanus, Otho episcopus Frisingensis, Leopoldi Pii marchionis Austriæ filius, Frederici I Æno- barbi, cujus vitam scripsit, patruus, qui, quamvis abbatem suum in magna habuerit veneratione, tamen scribit eum ex religionis Christianæ fervere zelotypum, et ex habituali (sic enim loquitur) mansuetudine quodammodo credulum, ut magistros, qui humanis rationibus seculari sapientiæ confi- denter nimium inhærebant, abhorreret ; et de tali- bus sinistrum quid recitanti facile aurem præberet, juxta illud Festi : *Τὰ πολλὰ γράμματα εἰς μανίαν περιτρέπει*. Quo fieri potuit, ut sibi in animum in- duxerit, quædam esse dicta aut scripta ab Abælardo quæ non essent, aut quæ in pejorem partem accipi non deberent. En Teucer noster sub Ajacis clypeo septemplici tectus. Sed et protectores alii non de- sunt, inter quos familiam ducit Petrus ille Morit- tius, alias Mauriacenus, IX abbas Cluniaci, qui apud suos sancti nomen adeptus, tamen in Martyrologio Romano Venerabilis cognomento contentus fuit. Hic est ille, quem cum toto ordine suo non dubi- tavit D. Bernardus cæstro suæ iracundiæ pungere, ut videre licet in ejus epistola 1, in qua ob nepotem ex fratre, ab se et a Claravalle abductum, et Clu- niacensibus mancipatum, quosdam ex iis ait venisse in vestimentis ovium, intus autem fuisse lupos rap- paces.

D Hujus ergo magni Patris et doctoris testimonium cum Othone conjunctum, si non majori, at certe pari lance ad libram Critolai exploratum stabit. Tritum illud : Papinianus vincit singulos, sed vin- citur a duobus ; præsertim cum hic messem in fal- cem alienam injecisse videri possit. Non enim no-

ster Benedictinus, qui abbatali annulo consecratus erat, ditioni Cisterciensium ullo modo subiacebat, non imminerebat Ægyna Pyræo, cum bonus ille Burgundio in extremis Campaniæ finibus ad Albam fluviolum gregi suo, noster vero ad tractum Oceani Aremorici suo itidem præesset; nec par in parem, abbas in cœnobiarcham ullum haberet imperium, nec aliunde Britoni nostro creatum esse periculum, nisi ex magna potius quam ex mala fama. Quod si D. Bernardus ecclesiasticus nihil ecclesiastici a se alienum putavit; si huic nostro fuit resistendum in faciem, quia reprehensibilis videbatur, certe exercendum erat iudicium illud divinationis apud Romanos usitatum, de idoneo accusatore diligendo, dandusque actor selectus e Turonensi, non e provincia Senonensi, multo etiam minus ex provincia Lugdunensi. Nam Claravallis Lingonibus adiacet et subjacet, qui sunt sub ditone archiepiscopali primatis Lugdunensis, quem ideo majores nostri excelsiore loco supra Celtarum præsules collocarunt, quod Lugdunum Munatii sub Augustis Romanis fuisset sedes præfecti prætorio Galliarum, situ et aditu opportuna Gallis, Hispanis, Britannis: quæ dignitas etiamnum hodie viget in primatu Lugdunensi per Senonensem, Turonicam, et Rothomagensis provinciam, exclusis et exemptis Rhemis seu Belgis. Nec tamen id fuit perpetuum. Nam sub Karolo Magno, ejusque filio, et nepotibus, Senonensis titulo primatis Galliarum et Germaniarum erat conspicuus.

Demus hoc tamen ferventissimo zelo, et insigni probitati sancti Patris, qui cum esset prælatus in Ecclesia Dei, tertiusque in illa numerosa sobole archimandritarum Cisterciensium, sæpissime ad aulas regum et principum consilii causa evocatus, quique inter præclaras peregrinationes, quas religionis ergo susceperat, hoc confecerat apud Willelmum Aquitaniæ ducem, Pictaviæ comitem, ut ab Anacleti antipapæ conspiratione nefaria, eum ad veri Patrum Patris obedientiam, et ad penitentiam reduceret; demus, inquam, ut ei licuerit legatione pro Christo hac in parte fungi. Demus etiam ut, tacentibus canibus ad custodiam gregis deputatis, et latrare non valentibus, illi fuerit licitum clangore suo Capitoli custodes evocare et expergiscere. Illud sane laudibus prædicandum, quod Abælardi neque flumen aureum dicendi, neque fulmen linguæ reformidavit, quod excelso et infracto animo post Arnoldum de Brixia et Petrum Brusium, confutatos Gilbertum Porretanum Pictonem episcopum a suis archidiaconis delatum, qui nova quædam de fide Trinitatis interserere crederetur, ad examen vocavit, anathema etiam illi intentaturus coram Eugenio III P. Lutetiæ tunc sedente, qui pro sua suprema potestate rem totam ad suum Rhemense concilium remisit, prout idem Otho recitat aliquot capitibus libri De gestis Friderici.

Fuit, fuit hic catulus, quem cum mater Aletha uxor Tesselini in utero gestaret, somnio vidit præsagium futuri partus, catellum scilicet se parituram totum candidum, in dorso subrufum et clare latrantem, Cui de illo terriculamento anxie et sciscitanti respondit religiosus quidam vaticinii spiramine efflatus: Optimi catuli mater eris, qui domus Dei custos futurus, validos pro ea contra inimicos fidei editurus est latratus. Hæc Willelmus lib. I ejus Vitæ. Firmavit vaticinium eventus: nec enim ulli pepercit, ne quidem patribus et proceribus, qui in curia Romana rerum potiebantur, neque minima assentatiuncula cujusvis præpotentis favorem voluit aucupari. Nec tamen illi fibra cornea fuit, neque odium cum ullo Vatiniarum, neque similitates diurnæ, cum sciret indulgendum quidem iræ brevi, sed non peccandum, habendumque stimulum iræ tantum pro cote fortitudinis Christianæ.

Irasci facilis, tamen ut placabilis esset.

Passus est enim, ut ille Romanus dictator, Petrum hunc, et illum Gilbertum propter Deum redire secum in gratiam, et veniam errorum humanorum deprecatos, ecclesiasticæ communioni unde dejecti fuerant, velut ex prætoris edicto restitui. Sapienter Maximus ille Augustinus: *Ecclesia, inquit, catholica materno sinu recepit quamplurimos ex filiis, tanquam Petrum post fletum negationis et gallicinium admonitum, aut tanquam eundem post pravam simulationem Pauli voce correctum.* Et alibi: *Petrus præficitur postquam tentatus est, quod Petrus negavit; profuit quia emendavit.* Et D. Ambrosius: *Etiam sanctorum lapsus utilis est, nec nocuit labecula aspergi.* Usque adeo in rebus humanis nihil est tam purum, tam sanctum, tam firmum, quod non aliquando possit inquinari, labefactari, aut convelli, nisi Dei opt. max. providentia, quæ suis temporibus nunquam non adest, milites strenuos et in acie principes, e diverticulis in veram viam per Spiritum sanctum subito revocaret, reduceret et retraheret. Ut enim Adamantium illum Origenem taceam, qui ut Ethiopis turpitudinem, quam ipse non facturus, sed perpessus erat, evitaret, thura idolis adolevit, pusillanimitatemque illam longis lacrimarum decursibus lavit. Quam multa in ejus scriptis aureis absona, et absurda reperiuntur, quæ tamen leguntur et retinentur, quamvis de illo hoc jactetur: *Ubi Origenes male, nemo pejus; ubi bene, nemo melius.* Sic Basilius episcopus, Græcicæ Ecclesiæ doctor, tot monachorum per Orientem Pater, ne suis quidem per omnia probatus est. Tertullianus vero, cum vere florens de hæreticis innumeros triumphos reportasset, nonne in catafrugum hæresim vergente jam ætatis vespere prolapsus, multas venenatas et pestiferas herbas, sicut de Ægypto cecinit Homerus, salutaribus animæ medicamentis miscuit? De Marcellino papa et martyre quid attinet dicere, nisi quod Deus permisit illum crebris passionibus deterritum, ad tempus cadere, et ad horam titubare, sed non confringi: qui post transgressionem, convocatis fratribus coepiscopis, in seipsum sententiam tulit depositionis? Quid attinet etiam memorare Hosium et Luciferum, qui suis lapsibus documenta dederunt fragilitatis humanæ et arcani impersecrabilis?

Frustra esset, si in hoc argumento diutius vellem immorari, cum ipse Liberius Petri sedis successor et infirmitatis, in hoc illum imitatus sit, quod circa sui pontificatus initia legatos suos contra Athanasium Alexandriam miserit, et eum tanquam iudicium detrectantem condemnarit, eique tot sententiis absoluto, communionem sacra interdixit. Quin et postea epistolæ Sirnio a synodo ad orientales missæ, tædio exilii, suæque sedis recuperandæ præscripto desiderio subscripsit, quo nomine Hilarius æstu fidei abreptus illi anathema impingere voluit. Nonne Ursatio et Valente instantibus sub Constantio A. coactum est Ariminense pseudoconcilium, contra Nicæni tractatus formulam, et trecentorum octodecim episcoporum decretum, *ὁσίας καὶ ὁμοσίου*, ita ut totus orbis ingemuerit, et se fere Arianum, ut cum Hieronymo loquar, sit demiratus, nisi fides Nicæna reparata et rursus stabilita fuisset, mundusque a Sathanæ faucibus ereptus per illum eundemque Liberium, qui ad meliorem mentem reversus, egregiam operam deinceps navavit, pristinae et orthodoxæ fidei restaurandæ, stabilindæ, conservandæ, per se et per illos R. P. Christianæ triumviros Athanasium Alexandrinum, Hilarium Pictaviensem et Eusebium Vercellensem ab exilio reversos, *μεγιστοὺς τῶν ψυχῶν οἰκονόμους*. Nec unum aut alterum, sed plures in via virtutum ad tempus errare, ut illi meliores redditi discerent veri Patres nec peccantibus filiis superbe insultare, vel reverti cupientibus non difficile ignoscere.

Sed ut ad nostrum Abælardum redeamus, im-

mensas Deo agere gratias debemus, nec unquam intermorituras, quod propter illas Senonensis tempestates turbasque undique exortas, et invocationem tribunalis apostolici, non est valde neque diu periclitata D. Petri navicula, quæ serenam tranquillitatem cito per penititudinem Abælardi recepit, Deusque secundum præscientiam seculorum, omnia, ut inquit Hermas pastor, etiamsi quæ pessima essent, vertit in bonum. Quod ut facilius innotescat, precor vos qui testimonia in Abælardum audistis. audiatis etiam auctoritates elogiorum, et judicia benevolentiae virorum summorum illius et sequentis seculi pro ejus emendatione, purgatione, vel innocentia. Præcedat agmen totius depulsionis princeps ille Otho Frisingæ præsul, quondam Cisterciensis instituti, qui quamvis imperatoriam genesim haberet, primos annos adolescentiæ egit sub ferula D. Bernardi, et Othoni succenturiatus accedat P. Mauricius abbas vere venerandus. Verba igitur Othonis ex 1 B hist. De gestis Friderici I A. cap. 47, 48, 49, hic transcribenda curavi, ut in illis plus sit ponderis.

C. 47: *Erat autem Bernardus Clarævallensis abbas, tam ex Christianæ religionis fervore zelotypus, quam ex habitudinali mansuetudine quodammodo credulus: ut et magistros qui humanis rationibus, seculari sapientia confisi, nimium inhærebant, abhorreret, et si quicquam ei Christianæ fidei absonum talibus diceretur, facile aurem præberet. Ex quo factum est ut non multo ante hos dies, ipso auctore, primo ab episcopis Galliæ, post a Romano pontifice Petro Abælardo silentium impositum fuerit. Petrus iste ex ea Galliæ provincia, quæ nunc ab incolis Britannia dicitur, originem trahens (est enim prædicta terra clericorum acuta ingenia et artibus applicata habentium, sed ad alia negotia pene stolidorum ferax, quales fuerunt duo fratres Bernardus et Theodoricus viri doctissimi); is, inquam litterarum studiis, altisque fucetiis ab ineunte ætate deditus fuit, sed tam arrogans, suoque tantum ingenio confidens, ut vix ad audiendos magistros ab altitudine mentis suæ humiliatus descenderet. Habuit tamen primo præceptorum Rozelinum quendam, qui primus nostris temporibus in logica sententiam vocum instituit: et post ad gravissimos viros Anselmum Laudunensem, Guillelmum campellensem Catalauni episcopum migrans, ipsorumque dictorum pondus, tanquam subtilitatis acuminem vacuum judicans, non diu sustinuit. Inde magistrum induens Pharrisios venit, plurimum in inventionum subtilitate non solum ad filosofiam necessarium, sed et pro commovendis ad jocos animis hominum utilium valens. Ubi occasione quadam satis nota non bene tractatus monachus in monasterio S. Dionysii effectus est. Ibi diu noctuque lectioni ac meditationi incubans, de acuto acutior, de litterato efficitur literator: intantum ut post aliquod tempus ad obedientiam abbatis sui solutus ad publicum prodiret, docendique rursus officium assumeret. Sententiam ergo vocum seu nominum in naturali tenens facultate, non caute theologiæ admiscuit. Quare de sancta Trinitate docens et scribens, tres personas, quas sancta Ecclesia non vacua nomina tantum, sed res distinctas, suisque proprietatibus discretas, hactenus et pie credidit, et fideliter docuit, nimis attenuans, non bonis usus exemplis, inter cætera dixit: Sicut eadem oratio est propositio, assumptio, et conclusio: ita eadem essentia est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Ob hoc Suessionis provinciali contra eum synodo sub præsentia Romanæ sedis legati congregata, ab egregio viris, et nominatis magistris, Alberico Remense, et Leutaldo Novariense, Sabellianus hæreticus judicatus, libros quos ediderat propria manu ab episcopis igni dare coactus est: nulla sibi respondendi facultate, eo quod disceptandi in eo peritiam ab omnibus suspecta haberetur, concessa. Hæc sub Ludovico seniore Francorum rege facta sunt.*

C. 48. *Post hæc, dum rursus pluribus diebus lege-*

ret, maximamque post se sociorum multitudinem traheret, sedente in urbe Roma Innocentio, in Francia vero Ludovico superioris Ludovici filio regnante, ab episcopis abbateque Bernardo denuo ad audientiam apud Senonem evocatur, præsentibus Ludovico rege Theobaldoque Palatino comite, et aliis nobilibus, de populo innumeris. Ubi dum de fide sua discuteretur, seditionem populi timens, apostolicæ sedis præsentiam appellavit. Episcopi vero, simul et abbas missu ad Romanam Ecclesiam legatione, ac eis pro quibus impetebatur capitulis, damnationis ejus sententiam in litteris reportaverunt, quarum exemplar hoc est, reverendissimo domino et dilectissimo Patri, Dei gratia summo pontifici Innocentio, etc. vide integras in Appendice. Rescriptum vero Innocentii tale, Innocentius episcopus servus servorum Dei, venerabilibus fratribus Henrico Senonensi, Rainaldo Remensi archiepiscopis, etc. integrum quoque require postea, ibid.

C. 49. *Petrus damnationem sui dogmatis a Romana Ecclesia confirmatam cognoscens ad Cluniacensem cenobium se contulit, apologeticum scribens, prædictorum capitulorum partim verba, ex toto autem sensum negans.*

En Abælardus ex ingenio et doctrina filosofica a laudato viro laudatus, en ille Alexander inter doctos ab Apelle et Lisippo pictus et fictus, cum suis etiam nævis. Habemus enim abbatis Cluniacensis treis epistolas ejus operibus insertas, quæ opera maximam partem absolvunt operosi voluminis bibliothecæ Cluniacensæ, nuper a viro docto Andrea Quercetano collectæ et editæ, a quo etiam me adjutum in conferendis, emendandis et edendis his exemplaribus non diffiteor. Eas epistolas quia lector in Appendice facile reperiet, non in illis immorabor, sed tantum digitis ad fontes intendam. In prima siquidem. quæ est ad Innocentium II P. ait Abælardum, quem magistrum Petrum vocat, gravatum vexationibus quorundam, qui illi nomen hæretici, quod valde abominabatur, imponere volebant, majestatem apostolicam appellasse. Abbatem Cisterciensem de pace inter ipsum et Clarævallensem egisse, eos esse collocutos sancita per mutuos et fraternos amplexus amicitia, tractatum inter eos, ut postmodum si quæ catholicas aureis offendentia in scriptis ejus reperirentur, obducta spongia abradentur. Quod est factum. Ipseque magister a Deo inspiratus, relictis scholarum tumultibus, in Cluniaco perpetuam mansionem sibi sponte elegit. Rogat itaque tam ex parte Petri et Cluniacensium fratrum, quam ex sua, ut reliquos dies senectutis suæ liceat illi in Cluniaco consummare, et ut scuto apostolicæ defensionis protegatur.

Alteræ epistola ad Heloissam abbas in encomio sapientissimæ diaconissæ aliquot paginas absumit, et in enumeratione ejus virtutum insignium, immoraturque in explicatione aliquot vocum linguæ sanctæ, quam ut Græcam et Romanam illi feminæ primariæ notissimas esse non diffiteor; sed ita eam laudat, ut facile quivis prospicere possit, non velle eam palpo insciam percutere, sed ut illam ostendat fuisse dignissimam connubio semper cum honore nominandi Abælardi, vere Christiani filosofi, quem credit a divina dispositione transmissum ad aedes Cluniacas, ut eas in ipso, et de ipso, super omne aurum et topazium munere cariore ditaret. Assertit enim nunquam ei visum similem in humilitatis habitu et gestu: *Intantum ut nec B. Germanus abjectior, nec ipse B. Martinus pauperior appareret.* Et paulo post: *Lectio ei erat continua, oratio ad Deum frequens, silentium jure, nisi aut fratrum familiaris collocutio, aut ad ipsos de divinis publicis sermo eum loqui urgeret. Sacramenta cælestia, immortalis Agni sacrificium Deo offerendo prout poterat frequentabat. Imo postquam literis et labore meo apostolicæ gratiæ redditus est, pene continuabat. Et quid multa? mens ejus, lingua ejus, opus ejus semper divina, sem-*

per filosofica, semper eruditiora meditabatur, docebat, fatebatur. Tali nobiscum vir simplex, rectus, timens Deum, et recedens a malo, conversatione, ultimos dies vitæ consecravit Deo. Quia corporis incommoditatibus gravabatur, Cabilonum a me missus est. Ibi libris semper incumbens, et sicut de Gregorio legitur, momentum ullum non sinebat præterire, quin semper aut oraret, aut legeret, aut scriberet, aut dictaret. In his sacrorum operum exercitiis cum adventus illius evangelici visitatoris reperit. Attulit ille secum lampadem plenam oleo, habens conscientiam refertam sanctæ vitæ testimonio. Tunc vero quam sancte, quam devote, quam catholice primo fidei, dehinc peccatorum confessionem fecerit, quanto inhiantis cordis affectu viaticum peregrinationis, ac vitæ æternæ pignus corpus scilicet Redemptoris Domini acceperit, quam fideliter corpus suum et animam heic et in æternum ipsi commendaverit, teste sunt religiosi fratres, et totus illius monasterii, in quo corpus S. Marcelli martyris jacet, conventus. Hoc magister sine dies suos consummavit: qui singulari scientiæ magisterio toti pene orbi terrarum notus, et ubique famosus erat, in illius discipulatu, qui dixit: « Discite a me, quia mitis sum et humilis corde; » mitis et humilis perseverans ad ipsum, ut dignum est credere, sic transiit. In fine epistolæ epitaphia amici sui subjungit.

Eat nunc, si quis tam gravi testi fidem derogare, si quis conceptam semel opinionem et frustra vulgatam de Petro velit retinere: eat, si quis a lectione operum sacrorum tam catholici monachi velit studiosos arcere. Sed quia de martyre Marcello injecta mentio est, dicam obiter illum esse, qui brachiis manibusque ad quatuor arbores alligatus, recurrentibus sursum ramis in frusta discerptus pro Christo et membratim laniatus est: cui templum, quod nos venerationi sumus, solo totius Burgundiæ amœnissimo Cabilone, prope urbem quidem, sed Arari interfluente est erectum, et magnis opibus ditatum, quod Cluniacenses sodales possident: de quo Marcello et ejus miraculis videndus est Gregorius Turonicus lib. 1 De gloria martyrum.

Tertia epistola abbas pollicetur Heloissæ, facturum se ut Astralabio Abælardo ejus filio in aliqua nobilium ecclesiarum de præbenda provideatur: qua de re etiam postea ad papam scripsit. Mittitque magistri absolutionem in charta descriptam, et sigillis munitam, sub hac formula:

Ego Petrus Cluniacensis abbas, qui Petrum Abælardum in monachum Cluniacensem recepi, et corpus ejus furtim delatum Heloissæ abbatissæ et monialibus Paracleti concessi, auctoritate omnipotentis Dei et sanctorum omnium, absolvo eum pro officio ab omnibus peccatis suis.

Quod si certissimum est in eo statu, in quo nos invenimur, id est morimur, in eo nos esse judicandos; qui est qui non speret, et in charitate non facta confidat, Petrum nostrum post supradictam professionem et confessionem absolutum, in sinu Abrahamæ receptum, in extremis audita hac suavi voce: *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθ' ἐν τῷ παραδείσῳ.* Siquidem dictum est discipulis: *Quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cælo (Matth. xviii).* Et: *Quorum remiseritis (Joan. xx), etc.* Et D. August., id est, de doctrina Christiana: *Hæc claves dedit Ecclesiæ suæ Christus, ut quæ solveret in terra, soluta essent in cælo: quæ ligaret in terra ligata essent in cælo: scilicet ut quisquis crederet in Ecclesia, seque a peccatis correctus converteret, in Ecclesiæ gremio constitutus, tandem fide atque correctione sanaretur.*

Sed ne putemus unum e multis Venerabilem, sanctitatis epitheto Abælardum decorasse, sunt et alii illorum temporum proximi, qui ad ejus sanctitatis famam etiam miracula edita retulerunt. Proferam enim verba Chronici ms. Turonici: *Construxerat, inquit, Petrus Abælardus cœnobium in territorio Trecassensi, in prato quidam ubi legere solitus*

A fuerat, quod Paracletum nominavit, in quo sanctimonialia plurimas congregavit, et quandam religiosam feminam quondam uxorem suam, literis Latinis et Hebraicis eruditam eis abbatissam præfecit. Quæ vere ipsius amica, magnam ei post mortem in assiduis precibus fidem servavit: corpusque ejus de loco ubi obierat, transtulit ad prædictum cœnobium, in cujus tumulo hoc epitaphium est insertum:

*Est satis in titulo, Petrus hic jacet Abailardus.
Cui soli patuit scibile quicquid erat.*

Hæc numque, sicut dicitur, in ægritudine ultima posita præcepit, ut mortua infra mariti tumulum poneretur. Et sic eadem defuncta ad tumulum apertum deportata, maritus ejus, qui multis diebus ante eam defunctus fuerat, elevatis brachiis illam recepit et ita eam amplexatus brachia sua strinxit.

B Libet hoc loco exclamare: *O altitudo divitiarum scientiæ et sapientiæ Dei!* Ecce enim, qui cum iniq̄is quodammodo erat deputatus, post obitum misericordiæ divinæ signa dat manifesta, ut ubi abundaverat forte delictum, abundaverit et gratia. Mirandum sane quod mortuam uxorem ad se venientem ipse brachiis expansis susceperit, dilectaque in ulnas suas recepta, iisdem compressis, fœderis conjugalibus non intermortui argumentum dederit, sive hoc Deus arctæ pœnitentiæ tributum voluit, ut ostenderet se a resipiscentibus non abhorrere, sive hoc datum sanctitati heroinæ nostræ, quam nemine penitus discrepante omneis prædicant fide, exemplo et doctrina, omnibus sui seculi feminis præluxisse, et inter beatas certo annumerandam. Simile quidpiam miraculi memini legisse apud Gregor. Turon. de duorum Amantium castitate et sepultura, lib. 1. **C** Histor. Franc. et lib. De gloria confessorum: qui conjugati multos annos in uno strato recumbentes vixerunt, cum virginitate mirabili; et cum virgo migrasset prior ad Christum, sponsusque eam in scrobo reponeret, in hæc verba stupens erupit: *Gratias tibi, Domine æterne, ago, quia hunc thesaurum sicut a te commendatum accepi, ita immaculatum pietati tuæ restituo.* Ad hæc illa subridens: *Quid inquit, loqueris quod non interrogaris?* Adit historicus Arvernorum alumnus, hunc maritum non multo post subsecutum fuisse conjugem suam: porro cum utriusque sepulchrum e diversis parietibus collocatum fuisset, miraculi novitas, quæ eorum sanctam castitatem manifestaret, apparuit. Nam mane cum ad locum populi accederent, invenerunt cadavera juncta simul in eodem loculo, quæ longe inter se distantia reliquerant: scilicet ut quos tenet socios cœlum, sepulcorum hic corporum non separaret monumentum. Hos usque hodie sanctos duos Amanteis loci incolæ vocitare consueverunt, summoque venerantur honore, suntque templa in Arvernia in eorum honorem incognito nomine, Deo dedicata, et nos unum etiam vidimus duobus Amantibus consecratum ad ripam Sequanæ non longe a Rothomago. Similem quoque historiam refert idem Turon. senatorem Hilarium apud castrum Divionem qui ex uxore filium susceperat, et juxta Apostolum, honorabile conjugium et thorum immaculatum conservaverat, obiisse. et sepulturæ ex marmore Pario mancipatum, ejusque mulierem deducto anni circulo, in eodem tumulo collocatam juxta virum, qui elevata dextera conjugis cervicem amplexus est.

Quod si ad hæc magnalia Dei aureis surdescant, cordaque indurescant quorundam, qui Patrum scripta si non ludibrio, at despectui habent, nihilque se credere fatentur, nisi quod in utraque Veteris et Novi Testamenti pagina expressissimis monumentis litterarum consignatum reperiunt, en profero textum (IV Reg. xiii): *Mortuus est Helisæus, et sepelierunt eum. Quidam autem sepelientes hominem, projecerunt cadaver in sepulchrum Helisæi, quod cum*

Ingisset ossa profetæ, revixit homo, et stetit super A pedes suos.

Quæ majora putas miracula ? Summus utrisque Auctor incest....

Deus nempe ille æternus mundi fabricator, principio antiquior, sine diuturnior, cujus manus nunquam est abbreviata, qui (Joan. xiv) dixit : *Qui credit in me, opera quæ ego facio, et majora horum faciet.* Pergamus ad reliqua testimonia, ea tamen lege legem ordinemque temporum exacto sequi cogamur.

Videamus quid in Chronico Roberti Autissiodorensis monachi.

Anno Domini 1140 Senonis, præsentis rege Ludovico, episcoporum et abbatum religiosorum fit conventus contra Petrum Abailardum. Hic ingenio subtilissimus, mirabilisque filosofus, qui construxerat cenobium in territorio Trecassino in prato quodam ubi tegere solitus fuerat. In quo sanctimonialibus plurimus episcopali auctoritate congregavit, quod Paracletum nominavit. Quibus sanctimonialibus Heloissam quondam uxorem suam religiosam feminam, et litteris tam Hebraicis quam Latinis adprine eruditam præfecit abbatissam. Quæ vere ipsius amica magnam ei post mortem in assiduis precibus fidem conservavit, corpusque ejus de loco, ubi obierat, transtulit ad prædictum cenobium.

Supplementum supplementi Chronicorum Fr. Jacobi Philippi heremitani : *Bailardus natus in Francia, Peripateticus et in omnibus scientiis doctissimus, floruit illis temporibus in civitate Parisiensi, composuitque multa opera lectu dignissima. Ille in quibusdam articulis fidei cum videretur hæsitare, in præsentia Ludovici Junioris, et congregatione prælatorum doctissimorum coactus est recantare. Itaque non solum ab illis dubiis aut erroribus liberum sese præstitit, sed arcta devotione in vero monachatu reliquo vitæ spatio permansit, cum aliquot discipulis in eremo permanens, vixitque et obiit in magna sanctitate.*

Sequentes etiam historicos adscribam, qui cum nullius criminis Abailardum insimularint, pro eo fuisse videntur. Annales Moriniensis cenobii lib. II : *Petrus Abailardus monachus et abbas, vir erat religiosus, excelentissimarum rector scholarum, ad quas pene de tota Latinitate viri litterati confluebant. Idem fere manuscript. S. Petri in Vico, quem perperam Vivum nominant, ubi annum obitus notat cum epitafio.*

Henricus de Gandavo lib. De viris illustrib. meminit nostri Petri duobus in locis, quem dialecticæ peritiæ, immo omnium liberalium artium, et theologicæ scholæ rectorem vocat.

Chronicum etiam archiepiscoporum Senonensium ms : Anno, inquit, 1142 magister Petrus Abailardus, alias Abailardus, primo canonicus majoris Ecclesiæ Senon, obiit, qui monasteria monialium reformavit, specialiter abbatiam de Paracletu, in qua a se fundatu sepelitur, cum uxore sua. Uxoratus enim primo fuerat, et postea canonicus.

Merito sane monasteria virginum ab eo reformata dicit, quia ab Heloissa rogatus, ut de origine et dignitate monialium scriberet, utque ei et sodalibus regulam religiose Deo serviendi præliniret, utrumque eleganter gemina epistola executus est. Priore enim, quæ septima in ordine est, professionem monastiram a primitivæ Ecclesiæ cunabulis, imo et ab ipso Messias sacro deducit collegio, et a primis ascetis; sexusque feminei et virginitatis laudes latissime percurrit. Posteriore, quæ octava est, librique nomen ex Patrum sententiis adunati melius meretur quam epistolæ, Paracletensibus virginibus regulam præscripsit, et tripartito tractatu De continentia, De paupertate et silentio saluberrima præcepta dat, cæteraque munia ad vitæ monasticæ ordinem pertinentia sapientissime disponit. Quem libellum vere aureum omnes sanctimoniales nocturna diurnaque manu versare debent, et nos in Gallicum idioma

transferri curavimus. Nec enim cedit regulls a S. Basilio, S. August. S. Benedicto traditis, quas Erasmus, Melanthon, et centuriatores veras, et ab iis conscriptas non diffitentur. Cæsarius episcopus Arelatensis, ut est apud Greg. Turon. regulas viris, et Cæsaria ejus soror virginibus scripserant, quæ in Galliis aliquo tempore floruerunt in viridi observantia. Sed D. Maurus a D. Benedicto in Galliis missus ad reformanda Deo servientium cenobia, pro illis veteribus novam et strictam præceptoris sui regulam supposuit, qua fere omnes utuntur utriusque sexus in hunc usque diem, exceptis canonicis S. Augustini, et fratribus in eremo, et sodalibus utriusque Francisci Assissinatis et de Paula.

Franciscus Petrarcha Florentinus, reflorescentis literaturæ injuria seculorum inquinatæ restaurator lib. II. De vita solitaria, Abailardum inter illustres et sapientes filosofos, Deoque amabiles recenset, his B verbis : *Jungam, inquit, tot veteribus filosofis unum recentiorem, nec valde semotum ab ætate nostra, quam recte nescio, sed apud quosdam, ut audio, suspectæ fidei, et profecto non humilis ingenii. Petrum illum cui Abailardi cognomen est. Qui ut in Historia suarum calamitatum longa oratione ipse meminit, invidiæ cedens solitudinis Trecensis abdita penetravit : etsi non sine magno undique studiosorum conventu, quos ex multis urbibus sibi solitario discipulos doctrinæ celebris fama contraxerat ; sine reque tamen optata, quam sibi radicatus tenax livor odiumque convulserat.*

Platina sive Bartholomæus, sive Baptista, olim cancellariæ R. abbreviator, post vero Historiæ pontificiæ collector celeberrimus, ea quæ de nostro Abailardo alii ad tempora Innocentii II referunt, ille ad Lucii II pontificatum retrahit; de Abailardo tamen satis candide loquitur : *Ejus, inquit, id est Lucii, consensu in Gallia synodus episcoporum quorundam et abbatum coacta est contra P. Abailardum filosofum peripateticum, virum multæ doctrinæ, non bene quibusdam cum fide nostra sententem qui præsentis etiam Lodovico rege rationibus victus, non modo sententiam mutavit, sed etiam monasticam vitam et religionem induit, ac deinceps una cum discipulis quibusdam in loco deserto sanctissime vixit.*

In hunc Platina errorem seu *μνημονικόν ἀμάρτημα* impigit Severinius Binius, seu quis alius doctus et diligens sarcinator magnæ illius conciliorum editionis Colon. an 1606, qui sub Lucio celebratum fuisse illud concilium Senonense scribit, parum memor quod paulo ante attribuerat Innocentio. Nam Lucii pontificatus, si abbati Ursperg. credimus, et Onufrio vix 7, aut ad summum 11 mensium fuit, et in annum 1144 excurrit. At Innocentius XII plus minus annos sedit, et in Gallia peregrinatus est. Sed alius sequitur anachronismus ejusdem Binii tom. III concilior., part. II, cum duo quæ vocat privata concilia, Suessionense nempe, et Senonense, contra Abail. eodem anno ait fuisse celebrata 1140. Nam inter utrumque 20 annos intercessisse, temporum series et supputatio convincit. In quo miror doct. Gilb. Genebrardum professorem regium etiam errasse, qui inter hæc duo unius tantum anni spatium ponit. Congregatio illa Suessionensi indicta est, ut ipse Abailardus epist. I narrat, procurante Rodulfo archiep. Rhem. rogantibus ejus æmulis, occasione sumpta quod Connanus episcopus Prænestinus S. R. E. legatus, tunc in Galliis erat aliorum conciliorum et negotiorum causa ; et rogatus est ut ei præesse non gravaretur, quem sibi favere studuisse narrat Abailardus in illa epistola totius hujus rei internuntia. Ille Connanus ter aut amplius in concursu nostrorum præsulum pro summo pontifice legatione functus est, decessitque ex Galliis circa annum 1120 neque post illud tempus ad nos remigravit. Quod tempore Abailardus subjacebat adhuc ferulæ abbatis Dionysiani, erat florente juventa fer-

vidus, neque adhuc se contulerat ad Theobaldum comitem Palatinum Campaniæ et Brisgeii, ut ab eo aliquot jugera terræ et prati impetraret, in quibus jaceret fundamenta cellulæ Paracletensis : quæ omnia transacta sunt priusquam accerseretur ad Ruyensis abbatiam regimen. Sed cum evocatus est ad illam Senonensem congregationem, jam illi deterior æstas carnis aspergi poterat, etsi hoc de eunuchis negant, jam sexaginta annos attigerat. Per me excusetur licet solers ille antiquitatis conciliorum indagator, si in longo et difficili opere levis somnus ei irrepserit.

Quod ad centuriatores Parthenopolitanos attinet, etsi variis in locis nostri hujus honorificam mentionem fecerint, nihilque diligentiam et solertiam in eo prædicando ex auctoribus illius ævi præterierint, tamen quod ecclesiasticæ historiæ massam veterem et optimam novo suo fermento corruperint, libens eos prætereo: nihilque hic decerpendum puto ex verissimis Annalibus magni illius cardinalis Baronii, cujus animæ ob vigilias et labores, quos Ecclesiæ causa tot annos perferre voluit, omne bene precari debent. Multa ille de Petro nostro ejusque felici obitu prolixè recenset tom. XII, quæ ipse ex supra dictis, præsertim ex Petro abbate Clun. bene transcripsit.

V. Cl. Bertrandus Argentæus præses Rhedonensis, I. C. aoutiss. et Historiarum Britannicæ Celticæ scriptor luculentiss. qui me senex et veteranus dilexit, cum ego Neoptolemus prima tyrocinia magistratus in senatu illius provinciæ experirer, et quem ego unice, et ut patrem sum veneratus, Annalium suorum duobus in locis, hujus nostri Britonis, ejusque ingenii honorifice meminit. Primo quidem libro, cap. 10, ubi magnos viros et celebres ex Aremoricis ortos vel oriundos recenset, primasque in filosofia et theologia ei attribuit. Et lib. III, cap. 6, in Vita Connani III, ubi eum universalis, id est omniscii nomine decorat : quod vult ita accipi, ut non omnia sciverit (quod in quemquam cadere non potest), sed comparatione habita ad reliquos omneis quos longo spatio anteit, cujus doctrinæ fiducia, fundamenta fidei sanctæ in demonstrationibus humanis voluit collocare. Hæc Argentæus, qui postquam totam historiam hanc prosecutus est, queritur eum non fuisse auditum in concilio contra eum coacto, quod omneis quantumvis docti et subtiles, ejus acumen ingenii, linguæ versatilis volubilitatem, eloquentiæ flumen aureum, vel potius fulmen igneum, et trisulcum, syllogismorum gryfos et contorta enthymemata reformidarint : D. Bernardum ex nimio zelo et solitudine ad credulitatem et iram pronum, dicit cum eo simultates gravissimas exercuisse, ita ut literas, acrimoniæ plenas scripserit ad varios, ei refragante, ut, inquit, abbate, quem Guillelmum vocat, perperam ; cum abbas ille discipulus Petri non Guillelmus, sed Petrus Berengarius fuerit vocitatus, qui Britonem nostrum claro patrocinio tutatus est. Ad ultimum dicit eum tam perspicuam interpretationem suis enuntiationibus attulisse, ut quæ primo aspectu ancipitem curam cogitandi afferebant, intellecta ejus interpretatione, postea vera, liquida, certa, et fidei orthodoxæ consona judicarentur; in qua quidem testatur illum obiisse, Christianamque sepulturam cum uxore doctissima, Græcis Hebraicisque literis ornata, et nunquam satis laudata femina.

Eadem pede refert lo. Papirius Massonus familiaris meus, et historicus confidentissimus, Annal. III, in Ludovico Juniore : ubi ortum ejus in Armorica, studia, logicæ, dein theologiæ, Lutetiæ instituta, amores inter illum et Heloissam pangit, ut illa ventrem tulerit, fugerit, pepererit. Petro reversa clam nupserit, ut ejus pater vel patruus injuriam sectione ultus sit, ut ille in monasterio Dionysiano monachi cultu, illa monachæ in Argentoliensi latuerit, ut ille in perfectissimum theologum illa in eruditissimam et modestissimam diacronissam evaserit, ut docendi munus repetere co-

actus, postmodum livori cedens secesserit in solitudinem Novigentanam, ubi Paracleticum oratorium anachoretis potius quam cœnobitis construxit, in quo postea sociam thalami præfecit virginibus, ut ad Oceani Britannici oras Veneticosque sinus, monachis duræ cervicis præfectus onus illud sponte abjecerit. Addit de consensu in Senonensibus adversus illum habito, ut non auditus Innocentium appellavit, ut Cluniaci humaniter exceptus est a Mauriaceno ordinis generali, qui eum D. Bernardo ac sacrosanctæ R. sedi reconciliavit, arctæque penitentiam ab eo peractæ, et transitus vere Christiani testimonium perhibuit. Hæc et plurima in favorem hujus doctoris leguntur in rutis et cæsis seu rudibus Massoni illius architecti non penitendi : quæ quantum hic vir fuerit, quam Deo charus, quam Ecclesiæ humiliter et sincere obediens, satis declarant.

Sed aurem mihi vellunt duo nostrates poetæ vetustissimi, quorum unus anonymus, qui circa annum 1360 vivebat, hos rithmos fudit, ex quibus apparet Abælardum de libero hominis arbitrio cum universali Ecclesia idem sensisse et credidisse : quam liberi arbitrii fidem Erminius qui a nobis defecerat hisce ultimis annis in aliquot Bataviæ oppidis renovavit, maxime vero in urbe Roterodamæa ex qua Erasmus ortus :

*Pierre Abaillard en un chapitre
Où il parle de franc arbitre,
Nous dit ainsi en vérité,
Que c'est une habileté
D'une volonté raisonnable,
Soit de bien ou de mal prenable,
Par grace est à bien faire encline,
Et à mal quand elle décline.*

De hac quæstione difficillima videndæ sunt adversus servum Luth. arbitrium diatribæ D. Erasmi. Guillelmus de Loriso paulo antiquior, sed poetarum sui seculi princeps, complexus et historiam Abælardi in illo poemate, ut illa ferebant tempora, epico, cui Romani de Roza inscriptionem dedit. Quod opus varia et promiscua doctrina refertum, sed nondum ad umbilicum perductum Joannes de Magluno ad Ligerim, dictus Clopinellus, quod scazontem notat, mathematicus insignis, quadraginta post annis absolvit. Versus in laudem utriusque non ausim apponere.

Cum vero Abælardus juvenis plurimos oratorio stylo rithmos vernaculos, quasi hybridas pro Heloissa sua fuderit; vellem licuisset mihi eadem vestusta lingua, quæ nobis opica dici potest, his elogiis inserere similes rithmos quibus verus poeta conatur viros a vinculi uxoris desiderio retrahere, eos dehortans ne maritali capistro colla subdant, nisi velint libertatis jacturam subire. Adfertque ad probationem hujus dicti memorabilem Heloissæ sententiam, quam laudat ut feminam doctam et sapientem : quæ, quamvis ardens virum suum dilexerit et deperierit ex quo mater filium susceperat, qui patrem ore referret, tamen quantum in illa fuit, egit magnis precibus cum illo, quem post Deum suspiciebat, ne, ut honori puerperæ consuleret, eam ex amica redderet uxorem solemnî ritu et benedictione nuptiali : satis esse dicitans, si illa intimo pectoris amorem mutuum servans, illum videret mitra et infulis pontificalibus, quibus dignus erat, ornatum. Sed poeta in alium sensum hoc detorquet, quasi illa innuere voluerit suaviores esse amantium, quam legibus connubialibus nexorum, amplexus : quod non eo trahendum est, ut inde credatur ea animum a thalami juribus alienum et abhorrentem habuisse, aut præferre voluisse concubinatus libertatem conditionibus quantumvis amplis et magnificis nuptiarum regiarum ; sed quod tanto amore, tantaque reverentia sit prosecuta do-

sum, ut non dubitarit pro eo monasticam A
atem, perpetuamque continentiam et obe-
ntu eligere et vovere, potius quam obice et
ntu suarum nuptiarum, impedimento esse,
elardus factus uxorius frustraretur præmio
ntis ingenii, admirabilisque doctrinæ, puta
a et galero, quibus tunc temporis soli viri
one præstanteis ornabantur, et his solis gra-
ud solsticia honorum ecclesiasticorum evehe-
Sed parum proficiebat eruditio sine cœli-
t hac causa Jason Mainus IC cum Papiæ
ille legem *Gallus, D. de lib. et post.* publice
gestu magna audientium caterva interpreta-
n aurata toga, coram rege Gallo Ludovi-
quinque cardinalibus, et centum proceribus
ia implentibus dixit se, quod beatum isti
, numquam uxorem duxisse, ut rege com-
nte, qui Genua subacta de Liguribus trium-
Julius II pontifex ad galerum purpureum illum
n esse sciret. Hæc Jovius.

est, quod secunda epistola Heloissa fatetur
nculam ad monasticæ conversationis auste-
i non tantum religionis devotione, sed Abæ-
causa prima pertractam. Itaque non nimis
eam premenda sunt hæc ejus verba : *Si me
orbis imperator uxorem expeteret, mallet,
tua esse meretrix, quam orbis imperatrix :*
e id quidem dictum, et poetice, ut apud Ca-

*se dicit mulier mea nubere malle,
tam mihi, non si se Jupiter ipse velit.*

hæc verba erupit ex contemptu divitiarum,
im, et rerum fortuitarum, et exuberantia
alis amoris ac pudicitiae matronalis. Deinde
ex reverentia et observantia, quam in animo
æ pepererat admiratio ejus divini ingenii, do-
incomparabilis, fidei, probitatis, constantiæ,
ro marito fuerit mors præsentanea oppetenda,
Evadnem, Penelopem, Alcestim, Porciam
aut Arriam Pæli pietate fuerit superatura,
as omneis de quibus sunt hi elegi Proper-

*Eois lex funeris una maritis,
vos aurora suis rubra colorat equis.
que ubi mortifero juncta est fux ultima lecto,
corum fuis stat pia turba comis.
rtamen habent lecti, quæ vivo sequatur
njugium, pudor et non licuisse mori.
nt victrices, et flammæ pectora præbent
muntque suis ora perusta viris.*

miseram elogium de utroque optimi senis et
ac undecunque doctiss. mei præceptoris
ascasii, qui, dum hæc scriberem, fere nona-
us magno omnium mœrore placide in Deo
vit, ille alter Varro et diligens antiquitatum
gator quinti Disquisitionum Francicarum li-
ut decimum nonum dedicavit, et totum im-
describendis Abælardi et Heloissæ amoribus,
ibus, et ærumnis, necnon in pangendis eo-
ndibus, constantiæ et aliarum virtutum, et
æ super omnia admirandæ, quibus sibi ma-
celebritatem quæsierunt et gloriam, et ex ea
ridiæ flammæ acerrimas, ex quibus ope di-
reptus est : in quarum rerum promiscua et
ia narratione nervos omneis suæ facundiæ
ille encomiastes explicuit. Multam enim in
Abælardi enumeratione, temporum varie-
rtunæque vicissitudine lectori delectationem,
cum dolore, at saltem cum miseratione con-
n, res tanquam oculis subjecta foret, atque
tionem, stuporem, lætitiâ, spem ingerit
lim cum notabili exitu materies tota conclu-
Piæ nempe Abælardi, post acerbam pœni-
n, in Christo obdormitionis et sepulturæ
consecutus est in gremio dilectæ, sicut ipse

præoptaverat, supremisque tabulis mandaverat. De
Heloissa vero ita dicit, ut neque veram ei laudem
detrahat, neque falsam affingat : ei denique tantum
impartitur gloriæ, quantum nobili et primariæ femi-
næ, omni scientiarum genere excultissimæ, viri
sui amantissimæ, in ejus adversis constantissimæ,
votorum suorum ac præcipue castitatis tenacissimæ,
diaconissæque vigilantissimæ debeatur. Qua de re
qui plura desiderabit, poterit decerpere, non ex his
nostris Adoneis hortulis, sed ex amœnissimis et
suaveolentibus areolis, pergulis, rosetis, plantari-
bus, et pomariis variarum Disquisitionum Pasca-
sii : quem ego testem fortissimum hoc loco extre-
mum posui, quod ejus virtutes semper habuerim
imo corde reconditas, hincque factum est ut recens
celo receptus, extremus pectoris mei scrinio ex-
ierit.

His tantis testimoniis et claris elogiis, quis est
qui tam excellentis doctoris, tam sanctæ et doctæ
mulieris post secula victuras chartas ab incendiis
nostro labore ereptas et conservatas, ab omnique
interitu vindicatas non gratuletur ?

At enim si objiciet aliquis, illum errasse in qui-
busdam articulis, et in synodo provincie Senon.
fuisse damnatum, atque adeo rem judicatam pro
veritate accipiendam : is sibi responsum hoc ha-
beat : receptum quidem reum fuisse, sed non per-
actum; deinde cum pro innocentie suæ præsidio ap-
pellarit summum pontificem, provocatio illa judi-
cialis suspendit judicatum, si quod fuit.

Sed ut melius omneis intelligant quid rei gestum
sit in illa conventu Senon. legatur Apologeticus, qui
huic operi insertus repetitur ex bibl. Regia sub no-
mine epistolæ 17 et 18, lib. II, auctore Petro Be-
rengario, scholastico Pictaviensi, qui discipulus
Abælardi variis coloribus depinxit quosdam ex il-
lis, qui ante tempus judicantes præfigere non eru-
buerant nigrum contra inauditum suum magi-
strum. Fit enim fere, inquit ille, ut libenter con-
demnet qui cito. Totum legat qui volit Apologeti-
cum, ego ex eo hæc tantum excerptum.

In via Christi ambulans, in occulto prodians, tu-
nica inconsutili spoliatus est. Post prandium allat-
us est liber, et cuidam juveni præceptum est ut
voce clamosa Petri opuscula personaret. At ille ju-
venis Petri odio animatus, sonorius quam postula-
tus fuerat exclamavit. Post aliqua, emulos de turba
insultare, pedem pedi adplaudere, ridere, nugari,
conspiceres. Dissipabantur cordibus suis, stridebant
dentibus in Petrum, oculos talpæ habentes : *Filoso-
fum hunc, inquit, sinceremus vivere ? Et paulo
post : In somni lethargiam oculi multorum solveban-
tur. Inter hæc sonat lector, stertit auditor. Alius cu-
bito innititur, ut det oculis suis somnum, alius su-
per molle cervical dormitionem palpebris suis molit-
tur, alius super genua caput inclinans dormitat. Cum
itaque lector in Petri satis aliquod reperiret spine-
tum, surdis exclamabat auribus. Damnatis ? Tum
quidam de vulgo ad extremam syllabam expergefæcti,
somnia voce, capite pendulo : Damnamus, aie-
bant ; alii vero damnantium tumultu excitati, deca-
pitata prima syllaba : Namus, inquit. Inter hæc
Petrus orabat : « Domine, libera animam meam a
labiis iniquis, et a lingua dolosa. »*

Inter tot et tantas angustias, Abælardus ad Ro-
mani examinis confugit asylum. *Filius sum, in-
quit, Romanæ Ecclesiæ ; volo causa mea quasi impii
judicetur ; Cæsarem Ecclesiæ appello.* Sed non ob-
stante appellatione, relata sunt quæ gesta fuerant
apostolico, et statim a Romana sede literæ damna-
tionis in Petrum per Gallicanam Ecclesiam vola-
runt. Damnatur taliter os illud, promptuarium ra-
tionis, tuba fidei, hospitium Trinitatis. Damnatur,
proh dolor ! absens, inauditus et inconvictus. Cu-
jus, inquam, Jesu bone, culpa tam cæcos habuit
judices, ut non utrinque causæ latera ventilarent.
Sed corrigere, inquit, Petrum volebant. Cur ergo

ei coram populo alternæ blasphemæ characterem impingebant rursusque si Petro amorem populi tollebant, quomodo corrigere disponebant? Præclare dictum est a Profeta: *Corripietur justus in misericordia (Psal. cxi). Parce, inclyte bellator; non impugnat fidem Petri, qui affirmat fidem Petri. Patere tecum esse Christianum et catholicum.*

Contemplemur Abælardi fidem in parte epistolæ ad Heloissam: *Soror mea Heloissa: quondam mihi in seculo cara, nunc in Christo carissima, odiosum me reddidit mundo logica, in qua aiuit perversi me præstantissimum esse, sed in Paulo claudicare. Nolo sic esse filosofus, ut recalcitrem Paulo; non sic esse Aristoteles, ut secludar a Christo. Et paulo post: Credo in Patrem, Filium et Spiritum sanctum, unum naturaliter et verum Deum. In personis sic approbo Trinitatem, ut semper in substantia custodiam unitatem. Credo Filium per omnia Patri esse æqualem, æternitate, potestate, voluntate, opere, nec audio Arium, qui prius et posterius in Trinitate ponit. Spiritum sanctum Patri et Filio consubstantialiorem et coæqualem per omnia testor. Credo etiam Filium Dei factum Filium hominis unamque personam ex duabus, et in duabus naturis consistere, qui passus est, mortuus resurrexit, ascendit ad cælum venturusque est judicare vivos et mortuos. Assero etiam in baptismo remitti delicta, gratiaque nos egere, qua et incipiamus bonum et perficiamus, lapsosque per pœnitentiam reformari. De carnis autem resurrectione quid opus est dicere, cum frustra glorier me Christianum, si non credidero me resurrecturum? Hæc de epistola Petri excerpta, cujus majorem partem infra inseruimus, ut clarum et perspicuum faciant omnibus eum fidem Petri non impugnasse.*

Adjicit deinde Berengarius se vidisse indiculum ab inimicis ejus compactum, in quo non Abælardi dogmata, ut illi falso jactabant, sed nefandi commenti capitula legebantur, quorum quædam prorsus negat, quædam diluenda putat, quamvis agnoscat Petrum errare potuisse. Ipse etiam audeat ex Claravallensi familia ut putabat scriptum erroris arguere, de origine animarum. Quæ opinio Originis, nescio quid Pythagoreum et Platonicum redolens, orthodoxæ veritatis gladio amputanda est: cum sancta Ecclesia catholica teneat noviter creatis corporibus noviter creatas animas quotidie infundi, juxta illud ex ore Christi: *Pater meus usque modo operatur et ego operor (Joan.v).*

De hoc Berengario doctoris sui famam et nomen tuente Petrarcha in Apologia ait ipsum fuisse facundum, non magni corporis, sed ingentis acrimoniæ, qui post modum se excusavit quod tanti viri sanctitas nondum totum orbem repleverat. Abælardo, inquit, in somnum vel in errorem prolapsi viam comiter monstrare debebat: si sauciatus esset, eum jumento par erat imponere, vinum et oleum ejus vulneribus infundere, et ad stabularium universalis Ecclesiæ reducere, summum puta pontificem, quem qui Christi vicarium, Petri successorem, episcoporum primatem agnoscit, et ad ejus nutum se componere paratus est, reprobis dici non potest. Has et plures alias tricas ad lectoris fastidium vertit Berengarius, nimia in præceptorem veneratione, si nimia esse potuit in eo qui callebat illud Juvenalis:

*Dii majorum umbris tenuem et sine pulvere terram,
Spirantesque crocos, et in urna perpetuum ver,
Qui præceptorem sancti voluere parentis
Esse loco.*

Quid ergo? Audacissimusne Berengarius ex omnibus? minime. At multo officiosior erga præceptorem, quam cæteri condiscipuli. Quamquam nec istius quidem laudis ita cupidus, ut eam aliis, qui pro magistro calamum strinxisse dicuntur, præceptam voluerit. Nam ipse electus unus videtur a sociis, qui maximo ingendo, minimoque famæ periculo pos-

set dicere, utpote qui vix ex efebis excesserat. Itaque ipse cum ad opulentam responsionis messem invitatus esset, culmos tantum legit, statimque ab incepto destitit, in hac prima lueta quodammodo excusari postulans, quod nimio præceptoris zelo ardens librum adversus sanctissimum adversarium evomuit, quem ut lapidis jactum retinere non potuit postea, quia ejus exemplaria statim per Franciam Italiamque volaverant: de quo se excusat altera epistola ad episcopum Mimatensem his verbis *Nonne homo est? Nonne nobiscum navigat per hoc mare magnum et spatiosum, inter reptilia quorum non est numerus? Cujus navis et si prosperiori feratur navigio, tamen securitas pelagi in dubio est. Nam nec auster adhuc ei fidem dedit, iuxta illud Augustini: Homo quamdiu vivit nescit ira an odio dignus habeatur. Et paulo post: Nondum in armamento factus, qui meo judicio temporum nostrorum est Martinus. Ego ita sentio de abbate, quod sit lucerna ardens et lucens; sed tamen in testa est. Damnaverat, inquit, Abælardum præceptorem meum, fidei buccinam, legis armarium, in morum via pede recto gradientem. Damnaverat, inquam, et vocem ejus sine audientia strangulaverat. Eram ea tempestate adolescens. Pectus appuli ut purgarem Abælardum. Sed non, inquit, a te talem theologum argui oportebat. In quo audet abbas? audeat in litteris, audeo et ego. Audeat in theologicis: audeo et ego. Audeat in sanctitate, hic non audeo. Hæc est Berengarii excusatio sui Apologetici, quo concludit: In campo filosofæ semper licuisse, ut alter alterum, dum magis amica est veritas, justis de causis reprehendat. Nam illa quæ decem annis post transitum S. Bernardi secuta est in canonem sanctorum ejus nominis translatio, testis quidem est sanctitatis, sed non omnium ejus ante dictorum, actorum, aut scriptorum comprobatrix. Vere enim vir probus et sanctus fuit D. Bernardus, vere sui temporis velut quoddam Orionis astrum resplenduit: cujus purissimis radiis non potuerunt officere, aut tenebras offundere, ne quidem illi, qui ab Ecclesia catholica desciverunt, quorum nonnulli Bernardum habent præ manibus et in deliciis: inter quos nominari potest vir excellentis ingenii Franc. Hotomanus I. C. qui quamvis alieno a monachis animo, hunc auctorem gravem doctorem præcipuum habebat in senectute, et ejus lectione assidua se proficere, et pueros in sacris Scripturis sensus haurire fatebatur.*

Superest igitur, quoniam alios pro Abælardo dicentes placide audistis, ei pro se pauca dicenti aurem non denegatis. Nam adversus varia probra, quæ illi objecta sunt, contentus fuit brevicula apologia, seu confessione, quæ vix treis paginas excedit: in qua indiculi superioris articulos ut diabolicos detestatur, cum suis auctoribus et architectis, negatque in suis voluminibus tale quid reperiri. Tam Filium, quam Spiritum sanctum ex Patre profitetur esse, ut ejusdem sint cum Patre substantiæ, ejusdem penitus voluntatis atque potentie. Solum incarnatum Jesum Christum, unicum et verum Dei Patris Filium, ex substantia Patris ante secula genitum; ita Spiritum quoque sanctum tertiam in Trinitate personam, tam ab ipso Filio quam a Patre procedentem credens asserit, et asserens credit. Gratiam Dei ita omnibus necessariam, ut nec naturæ facultas, nec arbitrii libertas sine illa sufficere possit ad salutem. Crucifixores Christi in ipsa crucifixione gravissimum peccatum commisisse fatetur. Potestatem ligandi atque solvendi agnoscit datam successoribus apostolorum omnibus, ut ipsis æque apostolis, tam dignis quam indignis episcopis. Quid plura? cum ad singula objecta modeste paucisque respondeat, negetque se librum Sententiarum, e quibus capitula excerpta sunt contra se per ignorantiam, vel per malitiam prolata, scripsisse, atque ita innocentiam suam tueatur, ut si qua dubia videbantur, in meliorem partem omnia fraterne adsumi

ra misericordiæ Jesu Christi postulet: quis dubitet hanc veram fuisse Petri fidem, ex contraxit firmitatem: in qua locutus sa- ut ipse dixit, latratus Scyllæ non timuit, Charibdis irrisit, mortiferos modulos surda temptis, scopulos non horruit, irruentibus is non est concussus, necdum loco dimo- datus enim erat supra firmam petram, ob- rito refugium invenit apud sedem S. Petri, iliante Mauriaceno est reconciliatus. Sed n me. Non enim, ut inquit Tullius, dicenda reconciliata, quæ nunquam desiit.

ibrem bono animo esse, et bene sperare, nullo esse incassum susceptos labores re et fame pietatis et sanctitatis in nostro De cuius doctrina, quæ superest, sana et n omni literarum genere, nihil est quod iciamus, nisi hoc unum, nempe eo seculo, t præstantium ingeniorum feracissimum, xtitisse ei ulla ex parte conferendum. Quod is innotescat, aliquod raptim nominabo ex ibus, qui circa illud ævum floruerunt. Nam rdm, P. Mauriacenum, Othonem Frising., m Cathalau., Anselmum Laudun., lo. Ro-

Albertus Rhemum, Gratianum Bononien- s supra memoratos arbitror. Petrum vero um episcopum Paris, solem theologorum llas recensere vereor, qui quantus fuit, ex umbraculis nostri Abælardi cum multis quam ex equo Trojano prodiit. Veniant lobertus episc. Salisberiens. Ivo episc. sis, Robertus alter abbas Majoris-Mona- ldericus archiep. Dolensis, Marbodus episc.

Joannes Atrebas, Morin. episc., Guillelmus nus et Radulfus Nigellus poetæ epici, duo, ille abbas S. Theodorici Rhem., al- rig., Lotulfus Novariensis, Gaufridus An- Sugerius abb. S. Dionysii, Hildebertus man., Honorius ep. Eduen., Petrus cantor is, et alter Petrus de Roessiac, Hugo,

is, Adamus, Andreas, monachi Victoriani; luo, Tuitiensis et Bononiensis, Aubertus et them., Goffridus archid. Burdeg., Boso Bruno Coloniensis. Vicerius Trustinus Petrus Blesensis ep. Bathon., Gualterus de iis ex regia Britonum stirpe, Alfredus sa- xistoricus, Hugo Carthusianus historicus, Oxoniensis hist., Heribertus Lozingua, meus Isacanus, Turgotus Dunelm. abbas,

et Petrus Casinenses, Joachimus abba. Gilbertus, Laurentius et Radulfus Westmo- ses. Nicolaus Wactinctonensis, Guillelmus etus, Walterus, Daniel et Robertus Bud- seis, Willelmus et Robertus Fiscanenseis, Osbertus Glocestriensis, Gilbertus Hollan- nomus Homeliarius, Petrus Pisanus I. C., mathematicus, Thebites et Alfraganus

Guillelmus Sturdus et Guido poetæ, Kara- storicus, Odo Kentianus, Guillelmus archiep. idolfus, Lucas et Francus abbates Teu- lobertus Polonus, Adalbertus Spaldingen., is de Pratellis, et alii, quos referre longa et. Quibus addendus merito magnus ille Porretanus episcop. Pictaviensis, suæ si non Romulus, at saltem Camillus, ac- is Adamo de Parvo-ponte, et Hugone de orido regis Ludovici VII cancellario, ad summi pontificis tunc per Gallias perep- pertractus, paremque cum Abælardo aleam Tantum potuit inveterata, et a rudibus se- scis deducta opinio, ut quisquis ingenio ia consummata cæteros de vulgo anteiret, fide alienus crederetur. Parum utilem esse nditionem sine timore Dei et pietate: sed oncurrunt in uno subjecto, plus commodi iam dimanat ex his duabus sororiantibus, altera. Quid noster? nonne eruditione et

pietate omneis ex supra nominatis post se reliquit? ad extremum etiam plures sanctitate, si D. Bernardum excipias, Thomam Cantuar. et Malachiam Hibern. archiepiscopos, quos endo cælo merita lo- carunt.

Quid, quod et illud duodecimum seculum illustri- bus feminis et doctis claruit? inter quas Heloissa nostrâ fulget, velut inter igneis luna minores. In quibus placet Hildegardim, Matildem, Sofiam cum ejus filia, et Elisabetham connumerare, quæ dubium reliquerunt plusne eruditione, an vitæ austeritate fuerint commendabileis. Verissimum omnes agno- scunt quod ad Heloissam nostram Mauriacenus lib. v scripsit: Eam non tantum religionis, sed hone- storum studiorum et laudabilium, ac secularis sa- pientia fama toti orbi innotuisse, mulieres omnes evicisse, et pene viros universos superasse. *Mox vero, inquit, ut complacuit ei, qui te segregavit ab utero matris tuæ, per gratiam suam longe in melius disciplinarum studia commutasti, et pro logica Evangelium, pro fysica Apostolum, pro Platone Christum, pro academia claustrum, tota jam et vere flo- sofica mulier, elegisti.*

Quid mirum? cum hoc Ludovico Juniore regnan- te quem G. Tyrius lib. xxii regem piissimum et Christianissimum vocat, Lutetiæ omnium liberalium et mathematicarum artium studia floruerint, nec- non filosofia, medicina et theologia: quarum pro- fessores honoribus, honorariis, et præmiis, et (quod in desuetudinem abiit) beneficiorum ecclesiastico- rum proventibus, teste Rigordo, dignisque remu- nationibus rex prosequatur, ita ut Petrum il- lum nomine et origine Longobardum, auctorem li- bri Sententiarum, in episcopatus Parisiensis elec- tione proprio fratri Ludovici Crassi F. prætulerit, qui tum archidiaconus Parisiensis erat, neque ægre moleste tulerit, doctorem advenam et alibi natum sibi præferri. De academia enim Lutetiana idem dicendum quod de Roma, esse eam communem or- bis incolarum patriam.

Nec tantum inter Christianos Lutetiæ, sed etiam inter Judæos floruerunt linguarum et divinae scientiæ studia. Quod et testatur Benjaminus Hebræus in Hispania natus, qui scribit in Itinerario suo se sub illo rege Lutetiam venisse, quam vocat regni caput: *Sunt, inquit, in ea discipuli sapientum om- nium, qui hodie in quacumque regione vivunt, doctis- simi, et qui nocte dieque legis studio incumbunt.* Hæc ex supra nominatis doctoribus satis manifesta, qui- bus adjungam Petrum Alfonsum, qui ex Judæo Christianus factus, habuit susceptorem in baptismo Alfonsum Castulonius seu Castillia regem optimum, mathematicum doctissimum. Alios vero perperam doctos silentio puto involvendos, sicut et Petrum Bruis, et Petrobrusianos, Henricianos, Adamitas, Marlenses, Catharos, Jacobitas, omnes relatu indi- gnos, Marrucinos et Fatuos, quod litteris abuten- tes, hæresibus perversis varias orbis partes infe- cerunt: a quibus tamen immunis permansit Gal- lia ope doctoris Abælardi, qui contra illos sinceræ fidei suæ symbolum solvit libro singulari adversus hæreses edito. Quo indignius videtur ejus libros non bene agnitos, in prohibitis ad hunc usque diem repositos, auctorisque nomen veru transfixum, qui se acerrimum hæreticorum hostem sit professus. Unica certe ejus epistola octava, quam pie et catho- lice de eucharistia, cæterisque fidei articulis sense- rit, satis ostendit. Quod si aliquid ejus operum in manus venisset eorum, qui indicem librorum sus- pectæ fidei sarcinarunt, certe aut in eo nomen Abælardi delevisent, de quo nihil mali viderant, nihil comperti habuerant, aut permisissent ejus opera per doctores expurgata in lucem prodire; sicut nunc ea damus reip. Christianæ et catholicæ, tersa sane et lævigata pumice theologorum Parisiensium, qui ut sunt acris iudicii senatores, nulla ex iis expungenda, sed si quæ durinacula videban-

tur, aut molliori interpretatione temperanda judicant, aut sapienter cavenda monuerunt.

Acta causa est. Vides, sapientissime nomofylax, lectionem Abælardi Ecclesiæ utilem esse et conducibilem, eum monachum probum et doctum, ab errorum suspitione repurgatum, adversis suis clariorem, majori post obitum honore ornandum, et inter orthodoxos collocandum, omni laude, prædicatione, litteris, monumentisque esse decorandum.

Et quoniam in illis tot tantisque negotiis regni, quæ tanquam Atlas cælum, tu sustines, animadvertimus te semper ex succisvis aliquot horas impendere meditationi et veterum auctorum lectioni. Habe, quæso, hunc inter eos, quos tibi in pretio habendos, legendos, et eximie diligendos proposuisti. Mea hæc studia et officia, quæ tibi honori et ornamento, ut debeo, esse concupivi, boni consule; tibi que persuade, me eorum qui tuas virtutes mirantur, te amant et colunt; quorum pro tua amplitudine magnus est numerus, nemini concessurum.

Colofonem imponent huic Apologetico pro Abælardo ejusdem, parentalia et exequiæ, nec non uxoris. Præclare enim apud Euripidem Ulixes, dum vult suadere mactandam manibus Achilleis Polyxenam, dicit se quamdiu fruatur hac luce, modicis contentum honoribus; ad sepulturam suam optat inspicere ornatissimam, *δὴ μὰ κροῦ γὰρ ἡ χάρις*. Hic su-

premus cumulus felicitatis, sicut Virginio apud Plinium Cornelius Tacitus, ita Abælardo contigit laudator eloquentissimus, Petrus nempe Venerabilis, et optatissima præfica, seu funera, quæ lacrymis ejus tumulum decoravit, fletumque fecit Heloissa præstantissima, quæ plusne dilexerit an suspexerit maritum, in dubio reliquit.

Sextuplex Abælardi epitaphium vide infra.

Obiit magnus ille doctor xi Kal. Maii 1142, anno suo climacterico; Heloissa vero xvi Kal. Junii an. 1163: creditur enim 22 annis et amplius marito supervivisse. Ejus epitaphium quatuor versibus comprehensum non est ejusdem auctoris, cujus sunt præcedentia. Sed tamen libuit ascribere, quanvis majoribus præconiis fuerit dignissima, utpote supra sexus modum eloquens:

*Hoc tumulo abatissa jacet prudens Heloysa.
Paraclitum statuit, cum Paraclyto requiescit.
Gaudia sanctorum sua sunt super alta polorum.
Nos meritis precibusque suis exaltet ab imis.*

Have et vale, mi Abælarde redivive, tibi ipsi tuisque cineribus fœnix, et a veritate temporis filia in lucem erute. Hoc tibi dictum tolle memor:

*At mihi quod vivo detraherat invida turba,
Post obitum duplici fœnore reddet honor.*

EPITAPHIA ABÆLARDI.

I

Auctore Petro Venerabili, ut et sequentis. (Opp. Abælardi, p. 342.)

Jallorum Socrates, Plato maximus Hesperiarum,
Noster Aristoteles, logicis, quicumque fuerunt,
Aut par, aut melior: studiorum cognitus orbi
Princeps; ingenio varius, subtilis et acer;
Omnia vi superans rationis, et arte loquendi
Abælardus erat; sed tunc magis omnia vicit,
Cum Cluniacensem monachum moremque professus,

Ad Christi veram transivit philosophiam.
In qua longævæ bene complens ultima vitæ,
Philosophis quandoque bonis se connumerandum
Spem dedit, undenas Maio revocante Kalendas.

II.

(FABRIC., Biblioth. med. et inf. Lat., V, 235.)

Petrus in hac petra latitat, quem mundus Homerum
Clamabat, sed jam sidera sidus habent.
Sol erat hic Gallis, sed eum jam fata tulerunt:
Ergo caret regio Gallica sole suo.
Ille sciens quidquid fuit ulli scibile, vicit
Artifices, artes absque docente docens.
Undecimæ Maii Petrum rapuere Kalendæ,
Privantes logices atria rege suo.
Est satis in tumulo, Petrus sic jacet Abælardus,
Cui soli patuit scibile quidquid erat.

III.

(RAWLINSON, edit. Epistolarum Petri Abælardi, p. III, ex cod. Oxon.)

Occubuit Petrus, succumbit eo moriente
Omnis philosophus, perit omnis philosophia,
Scinditur in partes jam vestis philosophiæ.
Galia facta est frequens studiis et philosophia,
Petrum defunctum deflet de philosophia,
Gemma subtracta plangit solitaria facta.

C Plangit Aristotelem sibi logica nuper ademptum,
Et plangit Socratem sibi morens ethica demptum,
Physica Platonem, facundia sic Ciceronem,
Artes artificem deplorant occubuisse,
Quod quid sentirent, senserunt exposuisse.
Petrus Aristoteles fuit ipse vel alter et hæres,
Solut Aristotelis metas qui reperit artes;
Hic docuit voces cum rebus significare,
Et docuit voces res significando notare.
Errores generum correxit, ita specierum;
Hic genus et species in sola voce locavit,
Et genus et species sermones esse notavit.
Significativum quid sit, quid significatum,
Significare quid sit prudens diversificavit:
Hic quid res essent, quod voces significarum
Lucidius reliquis patefecit in arte peritis.
Sic animal nullumque animal genus esse probatur,
Sic et homo, sed nullus homo species vocitatur.
Ingenio fretus docuit subtilia Petrus
Dogmata doctores quæ non docuere priores,
Quantum difficiles aliis sunt omnibus artes
Tam Petro faciles, Petro referente patentes.
Petrus laudandus, Petrus plangendus ab hoste
Occidit: hunc subita rapuit sors invida morte.
Errorum nebulae surgunt, te, Petre, cadente;
Si stares, caderent, et, te surgente, jacerent.
Gloria te celebrem fecit, tua fama perennem,
Nec potuit titulos mors abolere tuos.
Invidit mors ipsa tibi, qui causa fuisti
Omnibus invidiæ: mors inimica tibi.
Jam tua vocalis sententia facta realis
Mors argumentum, sic tibi tumba locus.
Hæc in voce docens, hæc in rebus didicisti,
Et moriendo probas quod moriatur homo.

IV.

(Bern. Pez, Thes. anecd. noviss., t. III, Diss. Isag., p. xxii.)

Petrus amor cleri, Petrus inquisitio veri,

Lingua salutaris turbæque lucerna scholaris,
 Argumentandi solertia, copia fandi,
 Post mundi bella, nova fulget in æthere stella.
 De mundo fragili sub mense vocatur aprili,
 Eloquii flos, consilii ros, ingenii cos,
 Grammaticæ fons, Rhetoricæ pons, ac Logicæ mons,
 Ecclesiæ lux, justitiæ dux inter iniquos,
 Gymnasii fax, discipuli pax, justus et insons.
 Hinc abiit, sed non obiit, nec desiit esse,
 Præterit sed non perit, transivit ad esse.
 Aspera gens violenter agens, super hunc fabricavit:
 Christus eum super æthereum jubar exhilaravit.

V.

(Opp. Philippi abbatis Bonæ-Spei, p. 801.)

Lucifer occubuit, stellæ, radiate, minores,
 Cujus vos radius hebetabat ut inferiores.

A Illius occasu tandem venistis ad ortum
 Naufragioque tulit vestræ ratis anchora portum.
 Maturus, docilis, pius, egit, prætulit, emit
 Cursum, jus, cælum, tempore, lege, fide.

VI.

(*Rev. Gall. et Francic. Script.*, t. XII, p. 415, Ex
 chronico Richardi Pictaviensis.)

Summorum major Petrus Abælardus
 Occidit, immanis factus dolor omnibus unus.
 Gallia nil majus habuit vel clarius isto.
 Nec mors cujusquam fit tanta ruina Latinis.
 In quantum fama Romani nominis exit,
 Illius ingenii studiorum fama volavit.
 Namque oritu patre Pictavis et Britone matre,
 Cum Francis studuit, monachus moritur Cabilonia.

PETRI ABÆLARDI

APOLOGIA SEU FIDEI CONFESSIO

Universis Ecclesiæ sanctæ Filiis Petrus ABÆLARDUS ex eis unus, sed in eis minimus.

Notum proverbium est : Nil tam bene dictum quod non possit depravari; et, ut beatus meminit Hieronymus : « Qui multos scribit libros, multos sumit iudices. Ego quoque, cum pauca scripserim, parva, vel, ad comparationem aliorum, nulla, reprehensionis notam effugere non potui : cum tamen in his, de quibus graviter accusor, nullam (sciat Deus!) meam cognoscam culpam, nec, si qua fuerit, procaciter defendam. Scripsi forte [*al. fortassis*] aliqua per errorem, quæ non oportuit; sed Deum testem et iudicem in animam meam invoco, quia in his de quibus accusor nil per malitiam aut per superbinam præsumpsi. Multa in scholis multis locutus sum, nec unquam aquas furtivas, vel panem absconditum habui mea doctrina. Palam locutus sum ad ædificationem fidei sive morum, quod mihi salubre visum fuit; et quæcunque scripsi, libenter omnibus exposui, ut eos iudices, non discipulos haberem. Quod si uspiam per multiloquium excessi, ut scriptum est : « In multiloquio non effugies peccatum (*Prov. x, 19*), » nunquam importuna defensio me effecit hæreticum, paratus semper ad satisfactionem de male dictis meis corrigendis, sive delendis : in quo certe proposito usque in finem perseverabo. Sed sicut meum es; maledicta mea, si qua sint, velle corrigere, sic crimina mihi non recte injecta me propulsare convenit. Cum enim dicat beatus Augustinus : Crudelis est qui famam suam negligit (5) », ac, juxta Tullium, « Taciturnitas imitatur confessionem ; » quæ scripta sunt contra me capitulis æquum duxi respondere, videlicet ratione servata, qua contra derogantium linguas beatus Gregorius fideles his instruit verbis : « Scien- dum est quia linguas detrahentium sicut nostro studio non debemus excitare, ne ipsi pereant, ita per suam malitiam excitatas debemus æquanimiter tolerare, ut nobis meritum crescat : aliquando autem etiam compescere, ne dum de nobis mala disseminant, eorum qui audire nos ad bona poterant, corda innocentium corrumpant. » (6) Agnoscat ergo fraterna charitas me qualemcunque filium Ecclesiæ, cum ipsa integre cuncta quæ recipit, recipere; cuncta quæ respuit, respuere : nec me unquam unionem fidei scidisse, quamvis impar cæteris morum qualitate.

Quod igitur mihi vel per malitiam impositum est quod scripserim, « Quia Pater plena potentia, Fili quædam potentia, Spiritus sanctus nulla potentia, » hæc ego verba non tam hæretica quam diabolica, sicut justissimum est abhorreo, detestor, et ea cum suo auctore pariter damno. Quæ si quis in meis re, periat scriptis, non solum me hæreticum, verum etiam hæresiarcham profiteor.

Tam Filium quam Spiritum sanctum ex Patre profiteor esse, ut ejusdem sint cum Patre substantiæ ejusdem penitus voluntatis atque potentiæ; quæ quorum omnino eadem substantia vel essentia, nulla potest esse vel voluntatis diversitas, vel potentiæ inæqualitas. Quisquis etiam me scripsisse asserit quod de substantia Patris Spiritus sanctus etiam non sit, malitiæ id vel ignorantiae maximæ fuit.

Solum Filium Dei incarnatum profiteor, ut nos a servitute peccati et a jugo diaboli liberaret, et supernæ aditum vitæ morte sua nobis reseraret.

(5) Aug. serm. 52, ad fratres in eremo.

(6) Hom. 9, lib. I *super Ex-chiel*.

Jesum Christum sicut verum et unicum Dei Filium ex substantia Patris ante sæcula genitum, ita tertiam in Trinitate personam, Spiritum quoque sanctum tam ab ipso Filio quam a Patre procedentem et credens assero et asserens credo.

Gratiam Dei ita omnibus necessariam, ut nec naturæ facultas, nec arbitrii libertas sine illa sufficere possit ad salutem. Ipsa quippe gratia nos prævenit ut velimus, ipsa subsequitur ut possimus, ipsa nos consociat, ut perseveremus.

Deum ea solummodo posse facere credo quæ ipsum facere convenit; et quod multa facere potest, quæ nunquam faciet.

Mala [*ul.* Multa quoque] per ignorantiam facta, culpæ sunt ascribenda, maxime cum per negligentiam nostram contingat nos ignorare quæ nobis necessarium erat prænosse. Qualis ille fuit de quo Psalmista dicit: « Noluit intelligere ut bene ageret (*Psal.* xxxv, 4). »

Mala Deum impedire frequenter, fateor, quia non solum effectum malignantium prævenit, ne quod volunt possit, verum etiam voluntates eorum mutat, ut a malo quod cogitaverunt penitus divertant.]

Ex Adam, in quo omnes peccavimus, tam culpam quam pœnam nos contraxisse assero, quia illius peccatum nostrorum quoque peccatorum omnium origo exstitit atque causa.

Crucifixores Christi in ipsa crucifixione gravissimum peccatum fateor commisisse.

Multa de Christi dicuntur quæ non tam secundum caput quam secundum corpus ipsius, quod est Ecclesia, sunt accipienda, ut ille spiritus timoris, quod est initium sapientiæ quem videlicet timorem perfecta charitas foras mittit (*I Joan.* iv, 19). Hujus ergo timoris spiritum in anima Christi, qui perfectissimam habuit charitatem, nunquam fuisse credendum est, qui tamen in inferioribus membris non deest. Tanta quippe perfectionis et tantæ securitatis anima illa exstitit per ipsam Verbi unionem ut sciret nil omnino se committere posse unde pœnas incurreret vel Deum offenderet. Castum quippe [*al.* vero] timorem in sæculum sæculi permanentem, qui proprie reverentia charitatis dicitur, tam ipsi animæ Christi quam electis angelis et hominibus inesse semper recognosco. Unde et de ipsis supernis spiritibus scriptum est:

Adorant dominationes, tremunt potestates. »

Potestatem ligandi atque solvendi successoribus apostolorum omnibus, ut ipsis æque apostolis concessam esse profiteor, et tam indignis quam dignis episcopis quandiu eos Ecclesia susceperit.

Omnes in dilectione Dei et proximi æquales, æqualiter bonos esse confiteor et meritis pares; nec quidquam meriti apud Deum deperire, si bonæ voluntatis affectus a suo præpediatur effectu. Non enim angelus, cum a Deo missus id quod facere vult impleverit, aut anima Christi suæ voluntati effectum addiderit, melior inde reputari debuit, sed æque quilibet bonus permanet, sive tempus operandi habeat, sive non, dummodo æqualem bene operandi voluntatem teneat, nec in eo quod non operatur remaneat.

Deum Patrem æque sapientem, et Filium æque benignum ut Spiritum sanctum profiteor, quia in nulla boni plenitudine, in nulla dignitatis gloria, una personarum differre potest ab alia.

Adventum Filii in fine sæculi posse attribui Patri, nunquam (sciat Deus!) in mentem meam venit, nec se verbis meis inseruit.

Sic et animam Christi non per se ad inferos descendisse, sed per potentiam, omnino a meis verbis et sensu remotum est.

Novissimum quoque capitulum, quod scripsisse criminor quod neque opus, neque voluntas neque concupiscentia, neque delectatio, quæ movet [*al.* quæ moveant] eam, peccatum sit, neque debemus ea velle exstingui, nec minus a meis tam dictis, quam scriptis alienum est.

Quod autem capitula contra me scripta tali fine amicus noster concluderit, ut diceret: « Hæc autem capitula partim in libro Theologiæ magistri Petri, partim in libro Sententiarum ejusdem, partim in libro cujus titulus est: *Scito te ipsum*, reperta sunt, » non sine admiratione maxima suscepti, cum nunquam liber aliquis qui Sententiarum dicatur, a me scriptus reperiatur. Sed sicut cætera contra me capitula, ita et hoc quoque per malitiam vel ignorantiam prolatum est.

Si qua igitur consolatio in Christo Jesu, si qua sunt viscera pietatis, fraternam pietatem vestram exoro ne innocentiam meam, quam a culpa veritas liberat, nemo [*al.* veneno] respergendo delinquat. Charitatis quippe est opprobrium non accipere adversus proximum (*Psal.* xiv, 3), et quæ dubia sunt in meliorem partem interpretari, et illam semper Dominicæ pietatis sententiam attendere: « Nolite judicare et non judicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini (*Matth.* vii, 1.) »

CENSURA DOCTORUM PARIENSIS.

i Abælardi Opera, pia admodum et erudita, suis cum nævis (quemadmodum fieri assolet in veterum s) prelo commissa fuere. Quæ quidem ut inoffenso quilibet decurrat pede, præter animum quem prætor auctor sua in Apologia, Ecclesiæ in omnibus assentientem, quid id quoque Operum ejus loco salutare foret, a quibusdam theologis Parisiensibus diligenter adnotatum et indigitatum est, singulisque perioribus dictis præsens est adhibitum anuletum. Si quis tamen oculatior plura posthac animadvertat, anibus vere Catholicis fecerit gratissimam.

uæ non satis æqua veritatis lance librata sunt in Abælardi, Heloissæ, et aliorum quorundam epistolis.

163, cap. 12, Historiæ calamit. Paulo A gustini in Libro *Quætionum Veteris et Novi Testamenti*; sed hic liber totus est supposititiis. DD. Bernardo et Norberto, qui ejus errorum magis quam ipsi fuere infensi.

181, ep. 2. Heloissa, eosdem cunctos viros apostolorum nomine lacessit, et cum ipsis quosdam acrius sugillat.

185 eodem epist. Quæ extorserit a se noxius non satis prudenter Heloissa commemo-

256, 7. epist. Sentit Abælardus a Catholicitate absonum, mortuum aliquem catechum gloriam posse consequi. Verum id est fidei ritaneum, si modo excessit contritus, et baptismum abnuat, si quis hanc ei gratiam impertiret.

288 media, epist. 8. Conjugalis debiti onem haud penitus facit immunem a peccato. Hoc vero in iis qui rectitudinem et honestatem rant, minime concedendum.

175. Fulco in epistola ad Abælardum, sanctam apostolicam temere et virulenter proscin-

353. Dum Abælardus arguit præsumsum eum qui in Oratione Dominica pro voce, substantialem, substituit quotidianum, recedens in Ecclesia sic recitandi consuetudinem minimi t.

12. Apologeticus Berengarii scholastici pro ardo præceptore suo, cum sit contumeliosus Bernardum et concilium Senonense, lucem commoverit, sicut nec duæ sequentes ejusdem tæ: quarum priore Apologetici sui maculas sed alias inurit sibi; posteriore Carthusianis iliter insultat.

In Expositione Symboli

622. Omnipotentiam Dei jejune explicat arduus; sui forsan erroris memor, quo Deum dum posse facere, quæ quandoque facit, aerat. Sed hunc in Apologia errorem abs-

627. Animam Christi Domini ad inferos dum propriam substantiam descendisse, vinciliari. At in Apologia secus censet.

628. Quia nullam ex ascensu a: cælos Christi factam astruit beatitudinis accessio-adventitiam saltem cælestis habitaculi felim, quam suscipiunt omnes, nimium exte-

In Heloissæ Problematibus.

682. In responsione ad problema IV, Abælardus dubitationem in fide affingit D. Virginiæ, in morte Filii sui, auctoritate D. Au-

gustini in Libro *Quætionum Veteris et Novi Testamenti*; sed hic liber totus est supposititiis.

Col 694, in solutione problematis XIII. Quod fit ex ignorantia invincibili, id peccati damnat. In Apologia autem contrariam tuetur opinionem.

Col. 695. Invincibilem eam ignorantiam falso tribuit iis pro quibus Dominus in passione sua, et D. Stephanus oravere, vel ei qui juxta Evangelium dixerit verbum contra Filium hominis.

Col. 703, in solutione problematis XV. Legem Mosis nec docere, peccatum mente compleri, nec ex concupiscentia rei alienæ quempiam reum statuere, nec alium quam Judæum velut proximum diligendum definire, dum sentit Abælardus, a veritate dissentit.

Col. 704, in solutione problematis XVI. Præceptum de diligendo proximo, a Christo Domino commemoratum, solos Judæos devincere autumat; nec videt Decalogi præcepta, quia juris naturæ sunt, singulos homines obstringere.

Col. 710, in solutione problematis XXIV. Quod putat Judæos mala vel bona ex ipsa intentione non dijudicare; de quibusdam solummodo admittendum.

Ibidem. Contendit Abælardus nihil quidquam ad peccatum spectare, quod cibum vetitum ore sumamus. Verum hoc pacto, majorem peccati gravitatem, ex adjuncto opere externo, prorsus tollit.

Col 711, in solutione problematis XXV. Esau subtractam gratiam; abundantiorē intellige, non omnem.

In libro adversus Hæreses.

Liber hic, ut in codice ms. nomen Abælardi haud præ se gerit, ita neque ejus loquendi morem, stilum aut mentis acumen sapit.

Append., col. 1834. Auctor ait apostolos tantum manus imposuisse iis quos prædicatores, presbyteros vel diaconos instituebant; de aliis nequidquam ex S. Scriptura constare. Verum idem usurpatum in consecratione episcoporum, et confirmationis sacramento, satis luculenter divina produnt eloquia.

In commentariis Epistolæ D. Pauli ad Romanos.

Col. 832. Verba hæc D. Pauli, ostensionem suæ justitiæ, de charitate et justitia nobis infusa intelligit Abælardus, cum de charitate Christi et justitia qua satisfacit pro nobis, capi præcipue debeant.

Col. 833. Iis Abælardi verbis, cum solos electos liberaverit, hanc adhibe cautionem. Electos liberat Christus, quia soli reipsa gloriam conse-

quantur, quam et cæteri, ni per ipsos staret, possent etiam per Christum promereri.

Col. 834. Censet dæmonem nullum jus in hominem quem seduxit, acquisiisse, cum tamen æquissimo jure, homo per peccatum, pœnæ æternæ, et torquenti dæmoni obnoxius fiat. Quare Abælardus rem acrius perscrutatus, Christum morte sua hominem a jugo diaboli liberasse, in Apologia proficitur.

Col. eadem. Beatæ Mariæ virgini dimissum peccatum, ita accipe, quo videlicet peccaverat in Adam, non quod aliquando contraxerit.

Col. 835. Verbum divinum hominem suscepisse caute legito, quia videlicet naturam humanam adsciverit sibi.

Ibid. Justificationem et redemptionem nostram in sanguine et morte Christi, sic quidem bene explicat Abælardus, ut per ipsam, quam patiendo et moriendo exhibuit, charitatis immensitatem, nos a servitute peccati redemerit, et in libertatem filiorum Dei asseruerit. Sed quia passionem ipsam et mortem a charitate profectam, velut infinitæ justitiæ et satisfactionis opus, omnibus exsolvendis sceleribus et pœnis idoneum, aut non agnovit, aut subicit; genuinum de redemptione nostra Ecclesiæ Catholicæ sensum, vel non est secutus, vel non assecutus. Quæ cum justissime D. Bernardus epist. 190 coarguerit, hoc ab Abælardo elicit Christianæ mentis testimonium in sua Apologia, *Solum Filium Dei incarnatum profitor, ut nos a servitute peccati, et a jugo diaboli liberaret, et supernæ aditum vitæ morte sua nobis reseraret.*

Col. 836 et 837. In duobus aberrat, primo quod censeat ei qui antequam baptizetur justus est, nondum in baptismo dimissa esse peccata; ille etenim per votum baptismi jam veniam delictorum est consecutus. Secundo, quia peccata nondum dimissa, pœnam non adhuc exsolutam interpretetur.

Col. 837. Parvulos baptizatos nondum charitatis aut justitiæ capaces, intellige per actiones elicatas.

Col. 838. Per peccata, quæ moriendo Christus sustulit, perperam Abælardus pœnam solum ipsorum ablatam exposuit. Sic et alias ad eundem scopulum allidit.

Col. 861. Verba hæc D. Pauli, *in quo omnes peccaverunt*, ad pœnam tantummodo revocat, et reatum ipsum peccati originalis, in quem incurrerunt omnes, omittit. Alias in eodem lubrico nutat sed eos omnes locos in Apologia hoc uno profligat firmamento. *Ex Adam, in quo omnes peccavimus, tam culpam quam pœnam, nos contraxisse assero.*

Col. 864. Asseverat Christum præcepto divino

A fuisse coactum orare pro nobis. Verum, huic sententiæ erroneus subest loquendi modus.

Ibid. et col. 865. Abælardus peccata dimitti, perinde existimat, ac pœnam ipsorum condonari, et alias, aliquem habere peccatum, præterita peccati actione, aliud nihil quam remanere obnoxium pœnæ. Sed hanc illius opinionem Catholica explodit doctrina.

Col. 869. Eos solum parvulos perhibet cum originis labe mortuos, qui si vixissent, pessimi erant futuri. At id prorsus videtur temerarium.

Ibid. Damnari asserit infantes ob aliena peccata, verum non advertit, quam habent originis maculam, iis proprie vitæ aditum præcludere.

Col. 870. Minus apte elicit, non sic institutam vel confirmatam tempore apostolorum, Quadragesimæ, vel sextæ feriæ abstinendam, qualem nunc servamus, eo quod neophyti quidam apud D. Paulum nullum in comedendo diem ab alio secernerunt.

In Concionibus.

Col. 417. In sermone de Purif. B. Mariæ, sibi ipsi persuadet Judæos nullam de obedientia sua in celestibus promissionis remunerationem accipisse: quod equidem tantum verum est ex solis operibus legis, seposita fide et charitate.

Col. 430. Petrum non tantum satisfacisse ob trinam negationem, quantum Marcellinum pro incenso idolis oblato. Periculosa comparatio.

Ibid. Culpam deputat, quod D. Paulus more Nazaræorum Deo se consecravit, et Timotheum circumciderit, cum tamen in his minime deliquerit.

Col. 471. Scribit neminem præsumere ita precari, *Omnes sancti clerici, vel episcopi, vel canonici, orate pro nobis.* At debuit meminisse hos Litaniarum versiculos, *omnes sancti pontifices, omnes sancti sacerdotes et levitæ*, eundem ferme sensum obtinere.

Col. 474. Norbertum insimulat frustra tentatæ suscitationis mortui cujusdam, forte quia eum senserat suis dogmatibus adversum.

In Introductione ad Theologiam.

Col. 979. Opinio Abælardi, quod sola charitas remuneratione sit digna, abscedit a veritate. Etenim fides, spes et cæteræ virtutes, charitate comite, æterna etiam reportant præmia; alias in idem impigit offendiculum.

Cætera quæ in hoc *Introductionis* opusculo animadversione digna videntur, ea sunt quæ carpit D. Bernardus epist. 190, quibus et satisfacit Abælardus publica fidei Catholicæ professione, et adversi erroris anathemate, epistola universis Ecclesiæ filiis inscripta. Ultramque consulat lector in hoc volumine.

PETRI ABÆLARDI ⁽⁷⁾

OPERUM PARS PRIMA. — EPISTOLÆ.

EPISTOLA PRIMA

Quæ est historia calamitatum (8) Abælardi, ad amicum scripta.

ARGUMENTUM. — Hanc epistolam ex monasterio divi Gildasii, in minore Britannia sito, quod tunc ipse Petrus Abælardus abbas regebat, scribit ad amicum, cujus nomen tota epistola, licet probata, nec ipse edit, nec etiam Heloissa, cum hujus epistolæ meminit in secunda. Est autem narratoria. Tota enim epistolæ textu suam vitam ante actum ab infantia ad illud usque tempus, quo hanc scripsit, diligenter enarrat; nullam tamen Joannis Rozolini mentionem facit, quo philosopho doctissimo præceptore usum Otho Frisingensis episcopus, gravis scriptor, qui eodem vivebat tempore, affirmat. Cæterum quid, quo animo egerit vel scripserit, quid passus sit, quanta invidia æmuli in eum exarserint, graphice describit, atque obrectatoribus suis cursim ex occasione breviter et argute respondet. Denique hanc epistolam potius ad propriam quam ad amici consolationem scripsisse videtur, scilicet ut et præsentis calamitates ex recordatione præteritarum lenius ferret et imminentium periculorum timorem facilius detergeret. Nullas enim amici molestias cum suis confert, ut ex comparatione graviores appareant.

Sæpe humanos affectus aut provocant, aut mitigant amplius exempla quam verba. Unde post nonnullam sermonis ad præsentem habiti consolationem, de ipsis calamitatum mearum experimentis consolatoriam ad absentem scribere decrevi, ut in comparatione mearum, tuas aut nullas, aut modicas tentationes recognoscas, et tolerabilius feras.

CAP. I. De loco nativitatis Petri Abælardi et de parentibus ejus. — Ego igitur (9) oppido quodam

A oriundus, quod in ingressu minoris Britanniae constructum, ab urbe Nannetica versus Orientem octo credo milliariis remotum, proprio vocabulo Palatium appellatur. (10) Sicut natura terræ meæ vel generis animo levis, ita et ingenio exstiti ad litterariam disciplinam facilis. (11) Patrem autem habebam litteris aliquantulum imbutum antequam militari cingulo insigniretur. Unde postmodum tanto litteras amore complexus est, ut quoscunque filios

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(7) *Abælardi.* De hoc ejus cognomento non bene sibi constant veteres. Etenim sanctus Bernardus, Otho Frisingensis, Gaufridus, Robertus Autissiodorensis, et alii, *Abailardum* nominant, quem auctor Chronici archiepiscoporum Senonensium *Abaulardum*, canonicus Turonensis anonymus *Abailardum*, Vincentius Belvacensis *Abelardum* dicunt. Nec major etiam inter scriptores Gallicos convenientia. Siquidem Joannes Clopinellus Magdunensis, Philippo Polchro regi coætaneus, *Abayelart* appellat, quem alter incertus poeta qui scripsit anno 1377, *Abulari*, et Kalendarium Paraclietum Gallicum, *Abaalarz*. Nos hac varietate non obstante, lectionem antiquorum codicum retinimus, et cum Guillelmo Nangio Joanne canonico regulari Sancti Victoris, ac quibusdam aliis, *Abælardum* vocavimus.

(8) *Historia calamitatum.* — Genuinus epistolæ titulus, et ab auctore ipso præfixus, uti nos docet Petrarcha, scriptor gravis et eloquens, libro II *De vita solitaria*, his verbis: « Jungam tot veteribus philosophis recentiore unum, nec valde semotum ab ætate nostra, quem recte nescio, sed apud quosdam, ut odio, suspectæ fidei, at profecto non humilis ingenii, Petrum illum cui Abailardo cognomen est: qui ut in *Historia suarum calamitatum* longa oratione ipse meminit, invidiæ cedens, solitudinis Trecentis abdita penetravit, etc. Hanc autem et cæteras epistolas fuisse certis capitulis di-

stinctas, asserit Joannes Magdunensis, qui legerat, his versibus:

« Une merveilleuse parole
Qui est écrite es épistres
Qui bien chercheroit es chapitres. »

(9) *Oppido quodam oriundus, quod... Palatium appellatur.* — Inde et *Palatinum* se in scriptis suis B dialecticis, quæ penes me sunt, nuncupat. Est autem hoc oppidum, ut ipse loquitur, in ingressu minoris Britanniae tribus fere leucis ad urbem Nanneticam remotum, vulgo *Palais*.

(10) *Sicut natura terræ meæ, etc.* Haud longe aliter Otho Frisingensis episcopus, lib. I *De rebus gestis Frederici I, imper.*, cap. 47: « Est enim, inquit, prædicta terra, nempe Britannia, clericorum acuta ingenia et artibus applicata habentium, sed ad alia negotia pene stolidorum ferax, quales fuerunt duo fratres Bernardus et Theodoricus, viri doctissimi. » Porro Britannorum gens est illa quæ, ut Henricus, Autissiodorensis monachus, scribit:

.. inter geminos notissima clauditur amnes,
Armoricana prius veteri cognomine dicta.

Nec attinet hic referre quæ Plinius, Beda Venerabilis, et alii de Britannis Galliae scripsere. Sunt enim omnibus notissima.

(11) *Patrem autem habebam.* — Berengarium nomine, qui postea ad monasticam professionem conversus est, ut ipse Petrus scribit infra.

haberet, litteris antequam armis instrui disponderet. A Sicque profecto actum est. Me itaque primogenitum (12) suum quanto chariorem habebat, tanto diligentius erudiri curavit. Ego vero quanto amplius et facilius in studio litterarum profeci, tanto ardentius in eis inhæsi, et in tanto earum amore illectus sum, ut militaris gloriæ pompam cum hæreditate et prærogativa primogenitorum meorum fratribus derelinquens, Martis curiæ penitus abdicarem ut Minervæ gremio educarer. Et quoniam (13) dialecticarum rationum armaturam omnibus philosophiæ documentis prætulit, his armis alia commutavi, et tropæis bellorum conflictus prætuli disputationum. Proinde diversas disputando perambulans provincias, ubique hujus artis vigere studium audieram, B Peripateticorum æmulator [*al. ambulator*] factus sum.

CAP. II. *De persecutione magistri sui Guillelmi. De rectione ipsius apud Melidunum, apud Corbolum et apud Parisios. De recessu ejus a Parisiensi civitate ad Melidunum, regressu ad montem S. Genovefæ et repatriatione.* — Perveni tandem Parisios, ubi jam maxime disciplina hæc florere consueverat, (14)

ad Guillelmum scilicet Campellensem præceptorem meum in hoc tunc magisterio re et fama præcipuum: cum quo aliquantulum moratus primo ei acceptus, postmodum gravissimus exstiti, cum nonnullas scilicet ejus sententias refellere conarer, et ratiocinari contra eum sæpius aggrederer, et nunquam superior in disputando viderer. Quod quidem et ipsi, qui inter conscholares nostros præcipui habebantur, tanto majori sustinebant indignatione, quanto posterior habebam ætatis et studii tempore. Hinc calamitatum mearum, quæ nunc usque perseverant, cœperunt exordia, et quo amplius fama extendebatur nostra, aliena in me successa est invidia. Factum tandem est ut supra vires ætatis meæ de ingenio meo præsumens, ad scholarum regimen adolescentulus aspirarem, et locum, in quo id agerem, providerem, insignem videlicet tunc temporis (15) Meldunum castrum [*al. Meliduni castrum*], et sedem regiam. Præsensit hoc prædictus magister meus, et quo longius posset scholas nostras a se remove conatus, quibus potuit modis latenter machinatus est, ut priusquam a suis recederem, scholas nostras et provisum mihi

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(12) *Me itaque*, etc. Hunc locum ex mss. 2544, 2545, 2993 et cod. Trecensi restituit vir cl. Victor Cousin (*Opp. Abælardi*, Paris, 1849, 4°, p. 4). Antea legebatur. *Sic primogenitum*, etc. Edit. Patr.

(13) *Dialecticarum rationum*, etc. Primi sui in dialectica præceptoris nomen prætermisit, quem tamen Otho Frisingensis Roscelinum, et Aventinus Rucelinum quemdam fuisse testantur. Othonis verba sic habent: « Habuit tamen primo præceptorem Rozelinum quemdam, qui primus nostris temporibus in logica sententiam vocum instituit. » Et Aventini lib. vi *Ann. Bojor.*: « His quoque temporibus fuisse reperio Rucelinum Britannum, magistrum Petri Abælardi, novi lycæi conditorem, qui primus scientiam vocum sive dictionum instituit, et novam philosophandi viam invenit. At qui Britannus huic, veteri et anonymo Francorum historico Compendiensi dicitur, et Joannis etiam cujusdam in dialectica potentis sophistæ discipulus astringitur. Sic enim historicus ille, qui fragmentum historiæ Francorum a Roberto ad Philippum I regem scripsit: « In dialectica quoque hi potentes exstiterunt sophistæ: Joannes, qui eandem artem sophisticam vocalem esse disseruit, Robertus Parisiacensis, Roscelinus Compendiensi, Arnulfus Laudunensis: hi Joannis fuerunt sectatores, qui et quamplures habuerunt auditores. » Nec tamen propterea suspicandum et hunc Aventino contradicere. Fieri namque potest ut Roscelinus in Britannia natus sit; ac postea clericus in Ecclesia Compendiensi fuerit. Et certe Beccensis abbas Anselmus, qui tunc florebat, eum clericum nuncupat in epistola *ad Fulconem Belvacensem episcopum*, his verbis: « Audio, quod tamen absque dubietate credere non possum, quia Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas; aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres deos vere posse dici, si usus admitteret. » Unde et aliquo modo conjicere licet cur Petrus noster illius inter præceptores suos non meminit. Nam et Yvo, Carnotensis episcopus, insanas aliquot sententias super quibusdam Christianæ fidei articulis eum defendisse subindicat epist. 7, quanquam non

exprimit quales illæ fuerint. Sed de hac re pluribus ante concilium Suessionense. Nunc autem addam ex Aventino, quod: « Eo ipso Roscelino auctore, duo Aristotelicorum et Peripateticorum genera esse cœperunt: unum illud vetus, locuples in rebus procreandis, quod scientiam rerum sibi vindicat; quamobrem Reales vocantur; alterum novum, quod eam distrahit, Nominales ideo nuncupati, quod avari rerum, prodigi nominum atque notionum, verborum videntur esse assertores. In hisce duobus generibus dissidium et bellum civile est. Illius Thomas Aquinas Italus et Joannes Duns Scotus, hujus Vuillelmus Occomensis Anglus, antesignani. »

(14) *Ad Guillelmum scilicet Campellensem.* — Guillelmus hic primo fuit archidiaconus Ecclesiæ Parisiensis, postea regularis canonicus, ac demum episcopus Catalaunensis, ut infra videbimus. Eo autem præceptore usum Abælardum docet et Otho Frisingensis, lib. 1 *De reb. gestis FridERICI I, imper.*, cap. 47.

(15) *Meliduni castrum, et sedem regiam.* — Meliduni sive Meliduni castrum et comitatum Hugo rex Francorum Burchardo Vetulo, comiti Vindocinensi ac Lavarzini domino, concessit in beneficium. Postea Rainaldus Burchardi filius, cancellarius Franciæ, et episcopus Parisiensis, Melidunensis comes exstitit sub Roberto rege, sicut ex tabulis ecclesiæ Sancti Dionysii de Carcere palam est. Sed hoc mortuo, comitatus rediit ad Henricum I, Roberti filium, qui vicecomitem ibi constituit. Nam et in litteris Philippi, qui fundationem Sancti Martini de Campis a patre factam confirmavit. « Ursio vicecomes Melidunensis » inter alios aulæ regiæ millites subscripsit. Denique Philippus ipse, Henrici filius, sedem regiam Meliduni posuit, ubi et vita functus est Abælardi nostri tempore, sicut testatur Suggestus, Sancti Dionysii abbas, in Vita Ludovici Grossi, Philippo geniti, his verbis: « Cumque fere sexagenarius esset, regem exuens apud Melidunum castrum super fluvium Sequanæ, præsentem domino Ludovico, extremum clausit diem. »

locum auferret. Sed quoniam de potentibus terræ nonnullos ibidem habebat æmulos, fretus eorum auxilio voti mei compos exstiti, et plurimorum mihi assensum ipsius invidia manifesta acquisivit. Ab hoc autem scholarum nostrarum exordio [al. tirocino] ita in arte dialectica nomen meum dilatari cœpit, ut non solum condiscipulorum meorum, verum etiam ipsius magistri fama contracta paulatim exstingueretur. Hinc factum est ut de me amplius ipse præsumens, (16) ad castrum Corbolii, quod Parisiæ urbi vicinius est, quantocius scho-

las nostras transferrem, ut inde videlicet crebriores disputationis assultus nostra daret opportunitas. Non multo autem interjecto tempore ex immoderata studii afflictione correptus infirmitate coactus sum repatriare, et per annos aliquot a Francia quasi remotus, quærebar ardentius ab iis, quos dialectica sollicitabat doctrina. Elapsis autem paucis annis, cum ex infirmitate jamdudum convaluissem, (17) præceptor meus ille Guillelmus Parisiensis archidiaconus, habitu pristino commutato ad regularium clericorum ordinem se convertit, ea, ut

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(16) *Ad castrum Corbolii.* — Antiquum est et hoc castrum, ac si non regum, saltem reginarum sedes. Quod ut melius intelligatur, veteres etiam Corbolii, sive Corbolii, aut Corbolii comites adnotabo. Et certe antiquissimus, quem legerim, corboliensis comes fuit Haimo, qui sub annum Christi 1363 vixisse dicitur. Nam Joannes, Sancti Victoris monachus, de eo sic ad illum annum scribit: « Eodem tempore corpus beati Guenaili abbatis a Britannia propter timorem Normannorum translatum in Gallias, Deique dispositione in castro Corboliensi receptum est a comite Haimone, et in ecclesia in honore ipsius a dicto Haimone constructa honorifice collocatum est. » Et Kalendarium Sancti Guenaili, ad diem 21 Maii: « Anniversarium sollempne Haimonis comitis, fundatoris Beati Guenaili de Corbolio, qui dedit eidem Ecclesiæ hospites quos habemus ultra pontem Sequanæ. » Verum si ita est, annorum longa distantia persuadet Haimonem hunc alium ab Haimone illo Corboliensi comite fuisse, qui, sicut refert Odo, Fossatensis monachus, « ad limina sanctorum apostolorum Petri et Pauli orationis gratia Romam pergens, ibi in eodem itinere finem vitæ accepit. » Nam id versus initium regni Hugonis accidit. Et eo defuncto « Burchardus Vindocinii comes, uxorem ejus nomine Elisabetham, nobili et ipsam progenie exortam, sibi conjugio copulavit: ac in eo copulæ thalamo, rex Hugo castrum Melidunum atque Corboilum, comitatumque Parisiæ urbis illi dedit. » Quare deinceps Burchardus et ipse se pro comite Corboliensi gessit. Aut si postremus hic Haimo ille est qui Sancti Guenaili sive Guenaldi ecclesiam construxit, necesse videtur corpus ejus sancti serius Corbolium allatum fuisse quam præfatus Joannes adnotavit. Et hæc opinio mihi eo magis placet, quod Burchardus Elisabethæ conjugis ejus maritus, in litteris pro Sancto Guenaldo datis, illius etiam concessionis meminit, quam præfata ecclesiæ fecerat, his verbis: « Notum fieri volumus omnibus fidelibus clericis et laicis, quod ego Burchardus comes Corboliensis, ob remedium animæ meæ, antecessorum successorumque meorum, precibus quoque Guillaudi, ejusdem loci canonici, et magistri filii mei Rainaldi, Sancto Guenailo terrulas quas Haimo comes prius dederat eidem sancto concessi, etc. » Cæterum de Burchardo hoc Corboliensi comite mentio fit etiam in Kalendario Sancti Guenaili, hoc modo: « Item anniversarium Burchardi comitis, qui dedit eidem Ecclesiæ quosdam hospites apud Mundevillam. » Postea Corboliensis comes effectus est Guillelmus, qui detectioni corporum sancti Dionysii et sociorum subscripsit, tempore Henrici I regis. Nec affirmare velim eum Elisabethæ et Haimonis I viri sui, filium exstitisse. Post Guillelmum, Rainaldus comitatum tenuit adfuitque confirmationi fundationis Sancti Martini de Campis a Philippo I rege factæ, sub annum Christi 1067, Rainaldo Burchardus II successit, qui, anno 1071, claustrum Sancti Exuperii Corboliensibus canonicis concessit. Et hic filium habuit Odonem, post se

quoque Corbolii castri comitem, de quo tabulæ Sancti Martini de Campis ad annum 1097. Refertur Sugerius in Vita Ludovici Grossi, hunc Guidonis Rubei fratruem fuisse, ac Stephani comitis lancea percussus interiisse. Quo facto, consanguineus ejus Hugo Creciacensis Guidonis Rubei filius, « Corbolium castrum, ejus se hæredem jactabat, « Ludovico Grosso regi, Philippi filio, « cum omnibus angariis, talliis et possessionibus abjurare » coactus est. Denique Ludovicus Junior, Ludovico Grosso sive Seniore genitus, Adelæ uxori, suæ terram Corbolii dotalitii nomine reliquit. Docent enim hoc litteræ Philippi II regis, Adelæ uxori Corbolii datæ anno 1180, his verbis: « Philippus, Dei gratia Francorum rex, etc. Noverint universi præsentis et futuri, quod Adela mater nostra dum terram Corbolii nomine teneret dotalitii, Petro clerico suo beati Exuperii canonico, intuitu servitii sui, donavit domum quam Isabelis et Bertrannus filius ejus vendiderant Helie Judæo, » etc. Sicque patet qualiter Corboilum castrum regia quoque sedes affectum fuerit. Imo et ab hoc tempore vicecomites etiam ibi sicut Meliduni constituti sunt a regibus. Nam tabulæ beatæ Mariæ de Gornajo « Paganum vicecomitem de Corbolio, memorant anno 1205.

(17) *Præceptor meus ille Guillelmus.* — Hanc in Guillelmo commutationem habitus egregie commendat Hildebertus Cenomanensis episcopus in *epistola 4*, quam ad eum scripsit: « De conversione, » inquit, « et conversatione tua lætatur et exultat anima mea, illum prosequens actione gratiarum, cujus muneris est quod tandem philosophari decreveris. Nondum quippe redolebas philosophum, cum ex acquisita philosophorum sententia, scientiæ morum tibi minime deponeres venustatem, » etc. Ingressus est autem regularem ordinem in capella quadam Sancti Victoris extra urbem Parisiæ, ubi cum aliquibus discipulis monasterium illud cœpit construere, quod postea Ludovicus Grossus rex munifice consummavit, ac magnis et opulentis redditibus dotavit. Hoc enim testatur imprimis anonymus, sed vetus auctor, qui variarum abbatiarum initia collegit, et institutores earundem adnotavit, his verbis: « Eodem tempore magister Vuillelmus de Campellis, qui fuerat archidiaconus Parisiensis, vir admodum literatus et religiosus, assumens habitum canonici regularis, cum aliquibus discipulis suis extra urbem Parisius, in loco ubi erat capella quædam Sancti Victoris martyris, cœpit edificare monasterium clericorum. Assumpto autem illo ad episcopatum Catalaunensem, venerabilis Gilduinus, ejus discipulus, primus abbas ibi factus est. » Et sic etiam intelligendum, quod paulo post Abalardus subjungit: « Nec tamen, » inquit, « hic suæ conversionis habitus aut ab urbe Parisiæ, aut a consueto philosophiæ studio eum revocavit; sed in ipso quoque monasterio ad quod se causa religionis contulerat, statim more solito publicas exercuit scholas. » De eo autem jam Catalaunensi episcopo facto nos alibi plura.

referebant, intentione ut quo religiosior crederetur, ad majorem prælatois gradum promoveretur, sicut in proximo contigit, eo Catalaunensi episcopo facto. Nec tamen hic suæ conversionis habitus aut ab urbe Parisiaca, aut a consueto philosophiæ studio eum revocavit; sed in ipso quoque monasterio, ad quod se causa religionis contulerat, statim more solito publicas exercuit scholas. Tum ego ad eum reversus ut ab ipso rhetoricam audirem, inter cætera disputationum nostrarum conamina, antiquam ejus de universalibus sententiam patentissimum argumentorum disputationibus ipsum commutare, imo destruere compuli. Erat autem in ea sententia de communitate universalium, ut eadem essentialiter rem totam simul singulis suis inesse astrueret individuis; quorum quidem nulla esset in essentia diversitas, sed sola multitudine accidentium varietas. Sic autem istam suam correxit sententiam, ut deinceps rem eandem non essentialiter, sed in-differenter diceret. Et quoniam de universalibus in hoc ipso præcipua semper est apud dialecticos quæstio, ac tanta ut eam Porphyrius quoque in Isagogis suis, cum de universalibus scriberet, diffinire non præsumeret, dicens: Altissimum enim est hujusmodi negotium. Cum hanc ille correxisset [al. correxerit], imo coactus dimisisset [al. dimiserit] sententiam, in tantam lectionem ejus devoluta est negligentiam, ut jam ad dialecticæ lectionem [al. ad cætera dialecticæ] vix admitteretur: quasi in hac scilicet de universalibus sententia tota hujus artis consisteret summa. Hinc tantum roboris et auctoritatis nostra suscepit disciplina, ut ii, qui antea vehementius magistro illo nostro adhærebant, et

A maxime nostram infestabant doctrinam, ad nostras convolarent scholas, et ipse, qui in scholis Parisiaca sedis magistro nostro successerat, locum mihi suum offerret, ut ibidem cum cæteris nostro se traderet magisterio, ubi antea suus ille et noster magister floruerat. Paucis itaque diebus ibi me studium dialecticæ regente, quanta invidia tabescere, quanto dolore æstuarè cœperit magister noster, non est facile exprimere. Nec conceptæ miseræ æstrum diu sustinens, callide aggressus est me etiam tunc remove. Et quia in me quod aperte ageret non habebat, ei scholas auferre molitus est, turpissimis objectis criminibus, qui mihi suum concesserat magisterium, alio quodam æmulo meo in locum [al. ad officium] ejus substituto. Tunc ego Meledunum [al. Melidunum] reversus, scholas ibi nostras, sicut antea, constitui; et quanto manifestius ejus me persequeretur invidia, tanto mihi auctoritatis amplius conferebat, juxta illud poeti-cum:

Summa petit livor, perfiant altissima venti.

(OVIDIUS, *De remed amor.*, 1,369.)

Non multo autem post, cum ille intelligeret fere omnes discipulos [al. discretos] de religione ejus plurimum hæsitare, et de conversione ipsius vehementer susurrare, quod videlicet a civitate minime recessisset, transtulit se et conventiculum fratrum cum scholis suis ad villam quamdam ab urbe remotam. Statimque ego Meleduno Parisius redii, pacem ab illo ulterius sperans. Sed quia, ut diximus, locum nostrum ab æmulo nostro fecerat occupari, (18) extra civitatem in monte S. Genovefæ, scholarum nostrarum castra posui, quasi eum ob-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(18) *Extra civitatem in monte Sanctæ Genovefæ.* — Mons hic, Lecuititius sive Locotitius olim dictus, extra muros urbis Parisiaca fuit usque ad annus Christi 1211, quo Philippus Augustus, Francorum rex, « Urbem totam, » ut Rigordus refert, « in circuitu circumsepsit a parte australi usque ad Sequanam fluvium, ex utraque parte maximam terræ amplitudinem infra murorum ambitum concludens, et possessores agrorum et vinearum compellens, ut terras illas et vineas ad ædificandum in eis novas domos habitatoribus locarent, vel ipsimet novas ibidem domos constituerent, ut tota civitas usque ad muros plena domibus videretur. » Unde et Eugenius III, in litteris ad Odonem abbatem Sanctæ Genovefæ, dicit ecclesiam illam adhuc extra Parisiacam urbem sitam anno 1150. « Eugenius, » inquit, « episcopus, servus servorum Dei, Odini primo abbati ecclesiæ Sanctæ Genovefæ, quæ secus Parisius est. » idemque repetit adhuc Alexander III, in aliis ad Aldericum abbatem litteris anno 1063 datis. Fuisse autem in hac ecclesia litterarum et scholarum publicarum sedem (etiam antequam de statu canonicarum sæcularium ad regularem ordinem mutaretur ope atque industria Suggestii Sancti Dionysii abbatis, injungente eidem domino Eugenio papa III, et illustri Francorum rege Ludovico VII, Philippi Augusti patre) significant, cum Petrus noster dicens se ibi scholarum suarum castra posuisse, tum eo antiquior « H.ub d is, » qui, sicut fert inscriptio vetus posita in ecclesia Sancti Joannis Baptistæ Leodiensis, « dum ad.lescen-

tulus e scholari disciplina confugisset Parisius Sanctæ Genovefæ canonicis adhæsit, » tempore Roberti regis Francorum, « et in brevi multarum scholarum instructor fuit, ubi cum aliquandiu a domino Notgero, » leodiensi episcopo, « ignoraretur, tandem canonica episcopalis sententiæ executione compulsus est redire, pluribus ibi relictis studiorum ac moralitatis insignibus. » Quare et in illius rei memoriam ac velut honorificum testimonium cancellarius universitatis Parisiensis ex sola canonicorum Sanctæ Genovefæ congregatione longo postea tempore delectus est, et usque ad pontificatum Benedicti XI papæ, qui primus auctoritatem ac facultatem parem cancellario ecclesiæ Beatæ Mariæ Virginis concessit. « Tunc temporis, inquit, Vitæ Abælardi scriptor anonymus (BRIAL. *Script. Rer. Gall.* xiv, 442), magister Petrus Abailardus, multis sibi scholaribus aggregatis, in claustro Sanctæ Genovefæ schola publica utebatur; qui probatæ quidem scientiæ, sublimis eloquentiæ, sed inauditarum erat inventor et assertor novitatum; et suas quærens statuere sententias, erat aliarum probatarum improbator. Unde et in odium venerat eorum qui sanis sapiebant; et sicut manus ejus contra omnes, sic omnium contra eum armabantur. Dicebat quod nullus antea præsumperat, ut omnes illum mirarentur. Cum igitur ad inventionem ejus absurditas in notitiam pervenisset eorum qui Parisius doctrinæ causa morabantur, primo stupore, deinde zelo quodam ducti confutandæ falsitatis, cœperunt inter se quærere quis esset ex eis adversus cum di-

sessurus, qui locum occupaverat nostrum. Quo A nostro, tam cum ipso quam cum discipulis ejus ha-

audito, magister noster statim ad urbem impuden- buerint, et quos fortuna eventus in his bellis dede-
ter rediens, scholas quas tunc habere poterat, et rit nostris, imo mihi ipsi in eis, te quoque res ipsa
conventiculum fratrum ad pristinum reduxit mona- jamdudum edocuit. Illud vero Ajacis et temperan-
sterium, quasi militem suum, quem deseruerat [al. tius loquar, et audacter proferam.

dimiserat], ab obsidione nostra liberaturus. Verum, ... si huzeritis hujus.
cum illi prodesse intenderet, maxime nocuit. Ille
quippe antea aliquos habebat qualescunque disci-
pulos, maxime propter lectionem in qua [propter
lectiones Prisciani, in quibus] plurimum valere
credebatur. Postquam autem magister advenit, om-
nes penitus amisit, et sic a regimine scholarum
cessare compulsus est. Nec post multum tempus,
quasi jam ulterius de mundana desperans gloria,
ipse quoque ad monasticam conversus [al. compul-
sus] est vitam. Post reditum vero magistri nostri B
ad urbem, quos conflictus disputationum scholares

ANDREÆ QUERCETANI NOTÆ.

putandi negotium subiturus; indignum esse dun-
taxat, apud tot sapientes hujusmodi naniarum
dictorem non habere contradictorem, taliter ob-
litrantem baculo non arceri veritatis: plura ad-
inventarum et liberius declamatarum, si infaustis
ceptis redargutor defuisset. Quia igitur venera-
bilis adolescens Gosvinus efficacia erat facundia,
sicut ingenii perspicacia, ut eum super nugis tali-
bus conveniret suaserunt; quod difficile non fuit
impetrare: fervebat enim vehementer ad hoc et
anhelabat, et volentem labor esset inhibere, nisi
presumptionis notam incurrere formidaret. Magi-
ster autem Joslenus qui postea Suessionensem re-
xit cathedram, cum nimis eum diligeret, id fieri
prohibebat et congressum hujusmodi dissuadebat,
« magistrum Petrum » dicens « disputatorem non
» esse, sed cavillatorem: et plus vices agere joca-
» toris quam doctoris, et quod instar Herculis clavam
» non leviter abjiceret apprehensam, videlicet quod C
» pertinax esset in errore; et quod si secundum se
» non esset, nunquam acquiesceret veritati; eum
» injuriam sibi facere, qui tentasset erudire deriso-
» rem; satis esse versutias ejus intellexisse, et in
» ejus non abduci vanitate. » Hæc et similia dehor-
tationi subservientia verba doctus et doctor ille
deprimebat, quippe cui suppeditabat facundia et
uber vena sapientiæ, quocumque voluisset eloquium
derivare. Sed Gosvinus monitiones et rationes illius
non attendens, licet alias eum multum revereretur,
nec considerans se tironem adhuc vix juvenescen-
tem, magistrum autem illum virum esse bellico-
sissimum et victoriis assuetum, assumptis socio-
rum aliquantis, ascendit in montem Sanctæ Geno-
vefæ, quasi David cum Goliath duello conflicturus,
qui illic auditoribus suis miras et inauditas senten-
tias, quasi phalanges sane sapientium subsannando,
detonabat.

D
Cum venisset igitur ad locum certaminis, id est
scholam ejus introisset, reperit eum legentem et scho-
laribus suis suas inculcantem novitates. Statim autem
ut loqui orsus est qui advenerat, ille torvos in eum
deflexit obtutus; et cum se sciret virum ab adole-
scentia bellatorem, illum autem videret pubere in-
cipientem, despexit eum in corde suo, forte non
multo minus quam David sanctum spurium Philis-
tæus. Erat enim albus quidem et decorus aspectu,
sed exilis corpulentia et statura non sublimis.
Cumque superbus ille ad respondendum cogeretur,
et impugnans eum vehementer immineret: « Vide, »
inquit, « ut sileas, et cave ne perturbes meæ seriem
lectionis. » Ille, qui non ad silendum venerat, acri-
ter insistebat; cum adversarius contra eum habens
despectui, non attenderet ad sermones oris ejus,

nostrum, tam cum ipso quam cum discipulis ejus ha-
buerint, et quos fortuna eventus in his bellis dede-
rit nostris, imo mihi ipsi in eis, te quoque res ipsa
jamdudum edocuit. Illud vero Ajacis et temperan-
tius loquar, et audacter proferam.

. . . . si huzeritis hujus.

Fortunam pugnae, non sum superatus ab illo.

(OVID. *Metam.*, XII, 89.)

Quod si ego tacerem, res ipsa clamat, et ipsius rei
finis indicat. Dum vero hæc agerentur (19) charis-
sima mihi mater Lucia repatriare me compulsi. Quæ
videlicet post conversionem Berengarii patris mei
ad professionem monasticam, idem facere dispone-
bat. Quo completo, reversus sum in Franciam,
maxime ut de divinitate addiscerem, quando [quo-
niam] jam sæpefatus magister noster (20) Guillel-
mus in episcopatum Catalaunensi pollebat. In hac

indignum judicans a doctore tanto tantillo juveni
responderi. Judicabat secundum faciem, quæ pro-
peritate sibi contemptibilis apparebat; sed cor per-
spicaciter intelligens non attendebat. Cum autem ei
diceretur a scholasticis suis, qui juveniculum satis
noverant, ut non omitteret respondere; esse illum
disputatorem acutum, et multum ei scientiæ suffra-
gari; non esse indecens cum ejusmodi (sic) subire
negotium disputandi, indecentissimum esse talem
ulterius aspernari: « Dicat, » inquit, « si quid habet
ad dicendum. » Ille, dicendi nacta facultate, ex his
unde movebatur propositionem facit adeo compe-
tentem, ut nullatenus levem et garrulam redoleret
verbositatem, sed audientiam omnium sua merca-
retur gravitate. Assumente illo et affirmante isto,
et affirmationibus ejus illo non valente refragari;
cum divertendi ei penitus suffugia clauderentur, ab
isto qui non ignorabat ejus astutias, tandem convic-
tus est asseruisse se quod non esset consentaneum
rationi. Alligato itaque forti ab eo qui intraverat
domum ejus, et descendente eo de monte, qui in-
dissolubili mutantem Protea vultus astrinxerat nodo
veritatis; cum ventum esset ad eos qui in taberna-
culis scholaribus fuerant remoti, in voces exulta-
tionis et lætitiæ proruperunt, eo quod humiliata
esset turris superbiæ, murus pertiniæ corruisset,
defecisset subsannans Israellem, contrita esset mal-
leatoris incus et malleus mendacia fabricantes, de-
structa denique esset machina falsitatis; et hoc non
in multitudine gravi, non auxiliis forinsecus men-
dicatis, non sophismatum præmeditata versutia,
non extraordinaria comprimente auctoritate perso-
nali; sed ab humili, constanti, erudito et valido
veritatis assertore. (EDIT. PATR.)

(19) *Charissima mihi mater mea Lucia*. . . — Ka-
lendarium Paracletense: « xiv Kal. novembris obiit
Lucia mater magistri nostri Petri. »

(20) *Guillelmus in episcopatu Catalaunensi*. . . —
De Guillelmo hoc sive Vuillelmo jam Catalaunensi
episcopo mentio fit apud Ivonem Carnotensem,
epist. 268; apud sanctum Bernardum, epist. 3, et
apud Othonem Frisingensem lib. I *De rebus gestis
Frederici I*, cap. 47. Fuit autem ex canonico regu-
lari Sancti Victoris assumptus ad episcopatum anno
Christi 1112, ut conjicere est ex electione Gilduini
discipuli ejus in abbatem primum ecclesiæ Sancti
Victoris, quæ celebrata est anno 1113, et onus epi-
scopale sustinuit annis septem ac mensibus sex.
Sic enim tabulæ manuscriptæ Catalaunensium epi-
scoporum: « Guillelmus venerabilis rexit Ecclesiam
annos septem, menses sex. » Quibus expletis, de-
mum fato cessit anno 1119 dia 25 januarii, sicut ex
his Kalendarii Victoriani verbis discitur: « viii Kal.

autem lectione (21) magister ejus Anselmus Laudunensis maximam ex antiquitate auctoritatem tunc tenebat.

CAP. III. *Quomodo Laudunum venit ad magistrum Anselmum.* — Accessi igitur ad hunc senem, cui magis longævus usus, quam ingenium vel memoria nomen comparaverat. Ad quem si quis de aliqua quæstione pulsandum accederet incertus, redibat incertior. Mirabilis quidem erat in oculis auscultantium, sed nullas in conspecta quæstionantium. Verborum usum habebat mirabilem, sed sensu contemptibilem, et ratione vacuum. Cum ignem accenderet, domum suam fumo implebat, non luce illustrabat. Arbor ejus tota in foliis aspicientibus a longe conspicua videbatur, sed propinquantibus, et diligentius intuentibus infructuosa reperiebatur. Ad hanc itaque cum accessissem ut fructum inde colligerem, deprehendi illam esse ficulneam cui maledixit Dominus (*Matth.* XXI, 19; *Marc.* XI, 13), seu illam veterem quercum, cui Pompeium Lucanus comparat, dicens :

. . . . *stat magni nominis umbra,*

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

febr. anniversarium Vuillelmi Catalaunensis episcopi, et nostri canonici. »

(21) *Magister..... Anselmus Laudunensis.....* — Plures eodem prope tempore Anselmi Laudunenses fuerunt. Historia namque restaurationis ecclesiæ Laudunensis a canonico quodam ejusdem ecclesiæ conscripta, meminit Anselmi Sancti Vincentii Laudunensis abbatis, qui « cum cœnobio suo fere decem et septuaginta annis præfuisset, et pro utilitate ejusdem cœnobii Romam profectus fuisset, a clericis Tornacensibus, qui jam quadringentis annis proprio episcopo caruerant, mirabili eventu, Deo ordinante, ibi repertus in episcopum electus est, et a domino papa Eugenio invitatus et reluctans obedientiæ vinculo constrictus, pontifex consecratus est, sicque per eum Tornacensi Ecclesiæ antiqua dignitas restituta anno ab Incarnatione Domini 1145. » [Vide *Patrolog.*, tom. CLVI, col. 1003 et seq. Edit.] Meminit et Anselmi alterius antiquioris, cognomento Beessi, « qui se simulando religiosum non parum ab omnibus laudabatur et honorabatur. Unde et pro religione sua thesaurus ecclesiæ Laudunensis ei servandus traditus est cum aliis custodibus, quoniam antiqua consuetudo erat ejusdem Ecclesiæ, ut septem custodibus ipse thesaurus committeretur, quorum quatuor ecclesiastici, tres vero essent laici. Sed, ut ex fine patuit, longe alius erat in corde quam homines viderent in facie. Videns enim multum sibi ab omnibus credi ex auro et lapidibus pretiosis quibus cruce, festis diebus super altare ponendæ, fuerant opertæ, non exiguam partem furim discerpens aurifici cuidam vendendi causa tradidit. » Denique et tertium Anselmum Laudunensem memorat, qui super hoc thesauri furto jam detecto consultus est a reliquis ecclesiæ Laudunensis canonicis, et a civibus, tanquam urbis totius lucerna et lumen. Sic enim idem actor de eo loquitur [Vide *ubi supra*, col. 1011]: « Protinus ergo, » inquit « generalis conventus canonicorum et civium convocatur, quid opus sit facto discutitur, et præ omnibus magister Anselmus, tunc temporis totius urbis lucerna, consultitur. Ille, ut divinæ legis peritissimus, continuo Josuæ replicat historiam, quomodo scilicet furtum in Jericho, nullo sciente, factum Dominus jussit sorte perquiri, primo per tri-

Qualis frugifero quercus sublimis in agro.

(LUCAN. *Pharsal.* lib. IV, 135).

Hoc igitur comperto, non multis diebus in umbra ejus otiosus jacui. Paulatim vero me jam rarius ad lectiones ejus accedente, quidam tunc inter discipulos ejus eminentes graviter id ferebant, quasi tanti magistri contemptor fierem. Proinde illum quoque adversum me latenter commoventes, pravis suggestionibus ei me invidiosum fecerunt. Accidit autem quadam die, ut post aliquas sententiarum collationes, nos scholares invicem jocemur. Ubi cum me quidam animo intentantis interrogavisset, quid mihi de divinorum lectione librorum videretur, qui nondum nisi in physicis studueram, respondi saluberrimum quidem hujus lectionis esse studium ubi salus animæ cognoscitur, sed me vehementer mirari, quod his qui litterati sunt, ad expositiones sanctorum intelligendas, ipsa eorum scripta vel glossæ non sufficiant, ut alio scilicet non egeant magisterio [*al.* magistro]. Irridentes plurimi qui aderant, an hoc ego possem et aggredi præsumerem, requisierunt. Respondi me id si vellent ex-

bus, deinde per familias ac domos, ad ultimum singillatim per viros. Instar hujus tam subtilis perquisitionis consulit magister Anselmus, ut tanti facinoris auctor judicio aquæ perquireretur, ac de singulis urbis parochiis unus infans innocens in vase aquæ benedictæ repleto poneretur, et quæcunque parochia sorte culpabilis repeireretur, de singulis domibus ejusdem parochiæ unus infans in aqua poneretur, et quæcunque domus deprehensa fuisset, omnes viri vel feminæ ad eam pertinentes judicio aquæ se purgare cogerentur. » Unde et patet hunc posteriorem Anselmum illum ipsum esse magistrum Anselmum Laudunensem, quem Petrus Abælardus dicit tunc maximam ex antiquitate auctoritatem tenuisse. Fuit autem idem canonicus et decanus Ecclesiæ Laudunensis, non episcopus, ut quidam inconsulte satis scripserunt. Quod ante omnes vel citatus jam scriptor docet his verbis : « Vir sapientissimus magister Anselmus tunc temporis Ecclesiæ nostræ canonicus et decanus, per totum pene orbem Latinum, scientiæ et eloquentiæ suæ fama notissimus. » Habuitque inter alios lectionum suarum auditores et discipulos, cum magistrum Guillelmum de Campellis archidiaconum Ecclesiæ Parisiæ, de quo superius, Petrum nostrum Abælardum, qui fuit et ipse postea magister celeberrimus, Albericum Remensem, et Lotulfum Novariensem sive Lombardum, de quibus postea, tum præcipue Guillelmum Cantuariensem archiepiscopum. Hoc enim testatur etiam præfatus Ecclesiæ Laudunensis historicus cum ait : « Nos itaque assumpto dominæ nostræ feretro atque reliquiis, Cantuariam venimus, ubi tunc erat archiepiscopus domius Willelmus nobis notissimus, quoniam jam dudum pro audienda lectione magistri Anselmi Laudunum petens multis diebus in episcopi domo manserat, ibique filios Radulfi, cancellarii regis Anglorum, docuerat. » Ex quibus verbis colligere est Laudunensem ecclesiam tunc fuisse quasi magnum undique studiosorum conventum; quos e multis urbibus et regionibus magistro illi Anselmo discipulos doctrinæ celebris fama contrahebat. Quod autem anno decesserit, et ubi sepultus fuerit, dicitur infra. — Vide Notitiam Anselmi Laudunensis operibus præmissam, *Patrologiæ* t. CLXII, Edit.

aratum esse. Tunc conclamantes [*al. incla-* A
] et amplius irridentes: Certe, inquam, et
entimus. Quærat, inquam [*al. itaque*], et
r nobis [*al. vobis*] expositor alicujus inusi-
ripturæ, et probemus quod vos promittitis.
enserant omnes in obscurissima Ezechielis
ia. Assumpto itaque expositore statim in-
eos ad lectionem invitavi. Qui invito mihi
m dantes, dicebant ad rem tamtam non esse
ndum, sed diutius in expositione rimanda et
la mihi hanc inexperto vigilandum. In-
s autem respondi non esse meæ consuetudinis
m proficere, sed per ingenium; atque ad-
me penitus desitutum esse, vel eos pro ar-
teo ad lectionem accedere non differre. Et
yuidem lectioni nostræ pauci tunc interfuere, B
diculam omnibus videretur me adhuc quasi
sacræ lectionis expertem [*al. inexpertum*]
ropere aggredi. Omnibus tamen qui adfue-
tantum lectio illa grata exstitit, ut eam sin-
ræconio extollerent, et me secundum hunc
lectionis tenorem ad glossandum compelle-
no quidem audito, ii qui non interfuerant
nt ad secundam et tertiam lectionem certa-
cedere [*al. contendere, et concurrere*], et
ariter de transcribendis glossis, quas prima
eperam, in ipso eorum initio plurimum sol-
se.

IV. De persecutione magistri Anselmi in eum.
itaque prædictus senex vehementi commotus
, et quorundam persuasionibus jam adver-
æ, ut supra memini, extunc stimulatus, non
in sacra lectione me persequi cepit quam
Guillelmus noster in philosophia. Erant autem
scholis hujus senis duo, qui cæteris præ-
e videbantur, Albericus scilicet Remensis, et
bus [*al. Lotulfus: sed Othoni Frisingensi*
las Novariensis] Lombardus: qui quanto de-
ra præsumebant, amplius adversum me ac-
antur. Horum itaque maxime suggestionibus,
ostmodum deprehensum est, senex ille per-
is impudenter mihi interdixit inceptum glos-
opus in loco magisterii sui amplius exercere.
videlicet causam prætendens, ne si forte in
re aliquid per errorem scriberem, utpote D
adhuc in hoc stadio, ei deputaretur. Quod
laures scholarium pervenisset, maxima com-
int indignatione super tam manifesta livoris
ia, quæ nemini unquam ulterius acciderat.
uanto manifestior, tanto mihi honorabilior
; et persequendo [*al. persecutum*] gloriosio-
fecit.

CAP. V. Quomodo reversus Parisius glossas suas,
quas Lauduni legere cæperat. consummavit. — Post
pancos itaque dies (22) Parisius reversus, scholas
mihi jam dudum destinatas atque oblatas unde
primo fueram expulsus, annis aliquibus quiete pos-
sedi, atque ibi in ipso statim scholarum initio glos-
sas illas Ezechielis, quas Lauduni incæperam, con-
summare studui. Quæ quidem adeo legentibus ac-
ceptabiles fuerunt, ut me non minorem gratiam
[*al. gloriam*] in sacra lectione adeptum jam crede-
rent, quam in philosophica viderant. Unde utrisque
lectionis studio scholæ nostræ vehementer multipli-
cata quanta mihi de pecunia lucra, quantam glo-
riam compararent, ex fama te quoque latere non
potuit. Sed quoniam prosperitas stultos semper
inflat, et mundana tranquillitas vigorem enervat
animi, et per carnales illecebras facile resolvit, cum
jam me solum in mundo superesse [*al. superiorem*]
philosophum æstimarem, nec ullam ulterius inquie-
tationem formidarem, frena libidini cœpi laxare,
qui antea vixeram continentissime. Et quo amplius
in philosophia vel sacra lectione profeceram, am-
plius a philosophis et divinis immunditia vitæ re-
cedebam. Constat quippe philosophos, nedum di-
vinos, id est sacræ lectionis exhortationibus inten-
tos, continentia decore maxime polluisse. Cum
igitur totus in superbia atque luxuria laborarem,
utrisque morbi remedium divina mihi gratia, licet
nolenti, contulit; ac primo luxuriæ, deinde super-
biæ. Luxuriæ quidem, his me privando quibus exer-
cebam; superbiæ vero, quæ mihi ex litterarum
maxime scientia nascebatur, juxta illud Apostoli:
« Scientia inflat (I Cor. viii, 1): » illius libri, quo
maxime gloriabar, combustionem me humiliando.
Cujus nunc rei utramque historiam verius ex ipsa
re, quam ex auditu cognoscere te volo, ordine qui-
dem quo processerunt. Quia igitur scortorum im-
munditiam semper abhorrebam, et ab excessu et
frequentatione nobilium feminarum studii scholaris
assiduitate revocabar, nec laicarum conversatio-
nem multum noveram, prava mihi, ut dicitur, for-
tuna blandiens commodiorem nacta est occasionem,
qua me facilius de sublimitatis hujus fastigio præ-
sterneret; imo superbissimum, nec acceptæ gratiæ
memorem divina pietas humiliatum sibi vindica-
ret.

CAP. VI. Quomodo in amorem Heloissæ lapsus vul-
nus inde tam mentis quam corporis traxit. — Erat
quippe in ipsa civitate Parisius (23) adolescentula
quædam nomine Heloissa, neptis canonici cujusdam,
qui Fulbertus vocabatur, qui eam quanto amplius
diligebat, tanto diligentius in omnem quam poterat

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

Parisius reversus, etc. — Otho Frisingensis,
de rebus gestis Frederici I, cap. 47: « Post,
de Abelardo loquens, « ad gravissimos viros
nam Laudunensem, Guillelmum Campellen-
Catalauni episcopum, migrans, ipsorumque
im pondus tanquam subtilitatis acumine va-
judicans, non diu sustinuit. Inde magistrum

induens, Parisius venit, plurimum inventionum
subtilitate, non solum ad philosophiam necessari-
rum, sed et pro commovendis ad jocos animis ho-
minum utilium, valens. »

(23) Adolescentula quædam nomine Heloissa. Vir
doctus Papyrius Massonus, lib. iii *Annal.*, hanc He-
loissam præstanti ingenio formaque puellam, alt

scientiam litterarum promoveri studuerat. Quæ cum per faciem non esset infirma, per abundantiam litterarum erat suprema. Nam quo honum hoc, litterariæ scilicet scientiæ, in mulieribus est rarius: eo amplius puellam commendabat, et in toto regno, nominatissimam fecerat. Hanc igitur, omnibus circumspectis, quæ amantes allicere solent, commodiorem censui in amorem mihi copulare, et me id facillime [*al. facere*] credidi posse. Tanti quippe tunc nominis eram, et juventutis et formæ gratia præminebam, ut quæcumque feminarum nostro dignarer amore, nullam vererem repulsam. Tanto autem facilius hanc mihi puellam consensuram credidi, quanto amplius eam litterarum scientiam et habere et diligere noveram, nosque etiam absentes scriptis internuntiis invicem liceret præsentare, et pleraque audacius scribere quam colloqui, et sic sæper jucundis interesse colloquiis. In hujus itaque adolescentulæ amorem totus inflammatus, occasione quæsi qua eam mihi domestica quotidiana conversatione familiarem efficerem, et facilius ad consensum traherem. Quod quidem ut fieret, egi cum prædicto puellæ avunculo quibusdam ipsius amicis interventibus, quatenus me in domum suam, quæ scholis nostris proxima erat, sub quocunque procurationis pretio susciperet. Hanc videlicet occasionem prætendens, quod studium nostrum domestica nostræ familiæ cura, plurimum præpediret, et impensa nimia nimium me gravaret. Erat autem cupidus ille valde, atque erga neptem suam, ut amplius semper in doctrinam proficeret litteratorem, plurimum studiosus. Quibus duobus facile assensum assecutus sum, et quod optabam obtinui, cum ille videlicet et ad pecuniam totus inhiaret, et neptem suam ex doctrina nostra aliquid percepturam crederet. Super quo vehementer me deprecatus, supra quam sperare præsumerem votis meis accessit, et amori consuluit: eam videlicet totam nostro magisterio committens, ut quoties mihi a scholis reverso vacaret, tam in die quam in nocte, ei docendæ operam darem, et eam si negligentem sentirem vehementer constringerem. In qua re quidem quanta ejus simplicitas esset vehementer admiratus, non minus aquid me obstupui quam si agnam teneram famelico lupo committeret. Qui cum eam mihi non solum docendam, verum etiam vehementer constringendam traderet, quid aliud agebat quam ut votis meis licentiam penitus daret, et occasionem, etiamsi nollemus offerret ut quam vide-

licet blanditiis non possem, minis et verberibus facilius flecterem? Sed duo erant, quæ eum inaxime a turpi suspitione revocabant, amor videlicet neptis, et continentiam meam fama præterita. Quid plura? Primum domo una conjungimur, postmodum animo. Sub occasione itaque disciplinæ amori penitus vacabamus, et secretos regressus [*al. recessus*], quos amor optabat, studium lectionis offerebat. Apertis itaque libris plura de amore quam de lectione verba se ingerebant plura erant oscula quam sententiæ. Sæpius ad sinus quam ad libros reducebantur manus; crebrius oculos amor in se reflectebat quam lectionis in scripturam dirigebat. Quoque minus suspitionis haberemus, verbera quandoque dabat amor, non furor; gratia, non ira, quæ omnium unguentorum suavitate transcenderent. Quid denique? nullus a cupidis intermissus est gradus amoris, et si quid insolitum amor excogitare potuit, est additum. Et quo minus ista fueramus experti gaudia, ardentius illis insistebamus et minus in fastidium vertebantur. Et quo me amplius hæc voluptas occupaverat, minus philosophiæ vacare poteram, et scholis operam dare. Tædiosum mihi vehementer erat ad scholas procedere, vel in eis morari; pariter et laboriosum cum nocturnas amori vigilias et diurnas studio conservarem. Quem etiam ita negligentem et tepidum lectio tunc habebat, ut jam nihil ex ingenio, sed ex usu cuncta proferrem; nec jam nisi recitator pristinorum essem inventorum, et si qua invenire liceret carmina, essent amatoria, non philosophiæ secreta. Quorum etiam carminum pleraque adhuc in multis, sicut et ipse nosti, frequentantur et decantantur regionibus, ab his maxime quos vita simul oblectabat [*al. similis oblectat*]. Quantam autem mæstitiam, quos gemitus, quæ lamenta nostri super hoc scholares assumerent, ubi videlicet hanc animi mei occupationem, imo perturbationem præsenferunt, non est facile vel cogitare. Paucos enim jam res tam manifesta decipere poterat, ac neminem (credo) præter eum, ad cuius ignominiam maxime id spectabat, ipsum videlicet puellæ avunculum. Cui quidem hoc cum a nonnullis nonnunquam suggestum fuisset, credere non poterat, tum, ut supra memini, propter immoderatam suam neptis amicitiam; tum etiam propter anteactæ vitæ meæ continentiam cognitam. Non enim facile de his, quos plurimum diligimus, turpitudinem suspicamur. Nec in vehementi dilectione turpis suspitionis labes potest inesse. Unde et illud est beati

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ

fuisse filium naturalem Joannis nescio ejus Parisiensis canonici. Verum id unde sumpserit, non est in promptu, nec certe concordat aut ipsius Abæardi dictis, aut Kalendario etiam Paracletensi, quod recenset obitum Fulberti canonici, Heloissæ avunculi, corrupte tamen sub Huberti nomine, his verbis: « vii Kal. januar. obiit Hubertus canonicus domine Heloissæ avunculus » Quin et Fulberti canonici Parisiensis meminit Ordericus Uticensis monachus, lib. vii Historiæ suæ ecclesiasticæ: quem ut hunc quoque eundem Heloissæ avunculum fuis-

se credam, ratio potissimum temporis facit. « Regnante, » inquit, « Ludovico rege, quidam canonicus nomine Fulbertus Parisius erat, qui os integrum de spina sancti Ebrulbi habebat, quod capellanus de capella Henrici regis Francorum subtraxerat, eique jandudum pro amoris pignore dederat. Timens autem pro diversis causis illud habere, Fulcone presbytero Mauliæ mediante, accersit Guillelmum de Monsterolo priorem Mauliæ, eique reliquias tradidit deferendas Uticensi Ecclesiæ. »

mi in epistola ad Sabinianum (epist. 48) : A
 ius mala domus nostræ scire novissimi, ac
 iam ac conjugum vitia vicinis canentibus
 e. Sed quod novissime scitur, utique sciri
 que contingit, et quod omnes deprehendunt,
 facile unum latere. » Sic itaque pluribus
 mensibus et de nobis accidit. O quantus in
 gnoscendo dolor avunculi! quantus in sepa-
 rantium dolor ipsorum! quanta sum
 entia confusus! quanta contritione super
 ne puellæ sum afflictus! quantos mœroris
 verecundia mea sustinuit æstus! Neuter
 ibi, sed quod alteri contigerat querebatur.
 sua, sed alterius plangebatur incommoda. Se-
 autem hæc corporum maxima erat copulatio
 iam, et negata sui copia amplius amorem
 bat, et verecundiæ transacta jam passio in-
 dios redderat, tantoque verecundiæ minor
 at passio, quanto convenientior videbatur
 lectum itaque in nobis est quod in Marte et
 deprehensio poetica narrat fabula (24). Non
 autem post puella se concepissem comperit,
 summa exultatione mihi super hoc illico
 consulens quid de hoc ipse faciendum de-
 m. Quadam itaque nocte avunculo ejus ab-
 icit nos condixeramus, eam de domo avun-
 tum sustuli, et in patriam meam sine mora
 isi (25). Ubi apud sororem meam tandiu
 ata est (26), donec pareret masculum quem
 bium nominavit. Avunculus autem ejus post
 recessum quasi in insaniam conversus,
 æstualet dolore, quanto afficeretur pudore
 nisi experiendo cognosceret. Quid autem in-
 ret, quas mihi tenderet insidias ignorabat.
 interficeret, seu in aliquo corpus meum de-
 t, id potissimum metuebat ne dilectissima
 hoc in patria mea plecteretur. Capere me
 tum alicubi coercere nullatenus valebat,
 cum ego mihi super hoc plurimum provi-
 quod eum si valeret, vel auderet, citius ag-
 on dubitarem. Tandem ego ejus immoderatæ
 si admodum compatiens, et de dolo quem
 amor, tanquam de summa prodicione, me-
 vehementer accusans, conveni hominem
 ando et promittendo quamcunque super hoc
 tionem, ipse constitueret. Nec ulli mirabile
 ri asserens, quicunque vim amoris expertus
 et qui quanta ruina summos quoque viros
 statim humani generis exordio mulieres de-

jecerint, memoria retineret. Atque ut amplius eum
 mitigarem supra quam sperare poterat, obtuli mihi
 ei satisfacere, eam scilicet quam corruperam mihi
 matrimonio copulando, dummodo id secreto fieret,
 ne famæ detrimentum incurrerem. Assensit ille, et
 tam sua quam suorum fide et osculis eam quam re-
 quisivi concordiam mecum iniit, quo me facilius
 proderet.

CAP. VII. *Dehortatio supradictæ puellæ a nuptiis.*
Illam tamen ducit in uxorem. — Illico ego ad pa-
 triam meam reversus amicam reduxi, ut uxorem
 facerem. Illa tamen hoc minime approbante, imo
 penitus duabus de causis dissuadente, tam scilicet
 pro periculo quam pro dedecore meo. Jurabat illum
 nulla unquam satisfactione super hoc placari posse,
 sicut postmodum cognitum est. Quærebat etiam
 quam de me gloriam habitura esset, cum me inglo-
 riosum efficeret, et se et me pariter humiliaret.
 Quantas ab ea mundus pœnas exigere deberet, si
 tantam ei lucernam auferret, quantæ maledictiones,
 quanta damna Ecclesiæ, quantæ philosophorum lac-
 crymæ hoc matrimonium essent secuturæ. Quam
 indecens, quam lamentabile esset, ut quem omnibus
 natura creaverat, uni me femine dicarem, et turpi-
 tudini tantæ subjacerem. Detestabatur vehementer
 hoc matrimonium, quod mihi per omnia probrosum
 esset, atque operosum [*al. inhonorosum*]. Præten-
 debat infamiam mei pariter et difficultates matri-
 monii, ad quas quidem vitandas nos exhortans
 Apostolus ait : « Solutus es ab uxore? noli quærere
 uxorem. Si autem acceperis uxorem, non peccasti.
 Et si nupserit virgo, non peccabit. Tribulationem
 tamen carnis habebunt hujusmodi. Ego autem parco
 vobis (*I Cor. vii, 27.*) » Et iterum : « Volo autem
 vos sine sollicitudine esse (*ibid., 32.*) » Quod si nec
 Apostoli consilium, nec sanctorum exhortationes
 de tanto matrimonii jugo susciperem, saltē, in-
 quit, philosophos consulerem, et quæ super hoc ab
 eis vel de eis scripta sunt attenderem. Quod ple-
 rumque etiam sancti ad increpationem nostram di-
 ligenter faciunt. Quale illud est beati Hieronymi in
 primo contra Jovinianum, ubi scilicet commemorat
 Theophrastum intolerabilibus nuptiarum molestiis,
 assiduisque inquietudinibus ex magna parte dili-
 genter expositis, uxorem sapienti non esse ducen-
 dam evidentissimis rationibus astrinxisse, ubi et
 ipse illas exhortationis philosophicæ rationes tali
 sine concludens : « Hoc, inquit, et hujusmodi Theo-
 phrastus disserens, quem non suffundat Christia-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ

OVID., lib. XIV *Metam.*, et HOMER. *Odys.*,
 ubi apud sororem meam.... — Sorori huic
 di nomen Dionysia, quam reperio decem-
 Non. Decembris. » Sic enim Kalenda-
 Paracletensis cœnobii : « Non. Decemb.
 onysia magistri nostri Petri germana. »
 Donec pareret masculum quem Astralabium
 vit. — Heloissa ipsa scribens ad Petrum ab-
 Cluniacensem : « Memineritis, » inquit, » et
 Dei et nostri, Astralabii vestri, ut aliquam ei

vel a Parisiensi, vel alio quolibet episcopo præben-
 dam acquiratis. » Et Petrus Heloissæ respondens :
 « Astralabio vestro, vestrique causa nostro, mox
 ut facultas data fuerit, in aliqua nobilium eccle-
 siarum præbendam libens acquirere laborabo. »
 Gestasse vero et Petri prænomen hunc Astrala-
 bium, sive Astrolabium, docet necrologicus liber
 Paracletensis in hæc verba : « iv Kal. Novemb.
 obiit Petrus Astralabius magistri nostri Petri fi-
 lius. »

morum? » Idem in eodem : « Cicero, inquit, rogatus ab Ilircio ut post repudium Terentiæ, sororem ejus duceret; omnino facere supersedit, dicens non posse se et uxori et philosophiæ operam pariter dare. Non ait operam dare, sed adjunxit pariter, nolens quidquam agere quod studio æquaretur philosophiæ. » Ut autem hoc philosophici studii nunc omitam impedimentum, ipsum consule honestatæ conversationis statum. Quæ enim conventio scholarium ad pedissequas, scripteriorum ad cunabula, librorum sive tabularum ad colos, stylosum sive calamorum ad fusos? Quis denique sacris vel philosophicis meditationibus intentus pueriles vagitus, nutricum, quæ hos mitigant, nœnias, tumultuosam familiæ tam in viris quam in feminis turbam sustinere poterit? Quis etiam inhonestas illas parvulorum sordes assiduas tolerare valebit? Id, inquires, divites possunt, quorum palatia vel domus amplæ diversoria habent, quorum opulentia non sentit expensas, nec quotidianis sollicitudinibus cruciatur. Sed non est, inquam, hæc conditio philosophorum quæ divitum, nec qui opibus student vel sæcularibus implicantur curis, divinis seu philosophicis vacabunt officiis. Unde et insignes olim philosophi mundum maxime contemnent, nec tam relinquentes sæculum quam fugientes, omnes sibi voluptates interdixerunt, ut in unius philosophiæ requiescerent amplexibus. Quorum unus et maximus Seneca Lucilium instruens ait (epist. 73) : « Non cum vacaveris philosophandum est, omnia negligenda sunt, ut huic assideamus, cui nullum tempus satis magnum est. » Non multum refert utrum omittas philosophiam an intermittas. Non enim ubi interrupta est manet. Resistendum est occupationibus, nec explicandæ sunt, sed submovendæ. Quod nunc igitur apud nos amore Dei sustinent qui vere monachi dicuntur, hoc desiderio philosophiæ, qui nobiles in gentibus exstiterunt, philosophi. In omni namque populo tam gentili scilicet quam Judaico, sive Christiano, aliqui semper exstiterunt fide seu morum honestate cæteris præ eminentes, et se a populo aliqua continentia vel abstinentiæ singularitate segregantes. Apud Judæos quidem antiquitus Nazaræi, qui se Domino secundum legem consecrabant, sive filii prophetarum Eliæ vel Elisæi sectatores, quos beato attestante Hieronymo (epist. 4 et 13), monachos legimus in Veteri Testamento. Novissime autem tres illæ philosophiæ sectæ, quas Josephus in libro Antiquitatum xviii (cap. 2) distinguens, alios Phariseos, alios Sadducæos, alios nominat Essæos. Apud nos vero monachi, qui videlicet aut communem apostolorum vitam, aut priorem illam et solitariam Joannis imi-

tantur. Apud gentiles autem, ut dictum est, philosophi. Non enim scientiæ vel philosophiæ nomen tam ad scientiæ perceptionem, quam ad vitæ religionem referebant, sicut ab ipso etiam hujus nominis ortu didicimus, ipsorum quoque testimonio sanctorum. Unde et illud est beati Augustini libro viii, De civitate Dei, genera quidem philosophorum distinguentis : « Italicum genus auctorem habuit Pythagoram Samium, a quo et fertur ipsum philosophiæ nomen exortum. Nam cum antea sapientes appellarentur qui modo quodam laudabilis vitæ aliis præstare videbantur, iste interrogatus quid profiteretur, philosophum se esse respondit, id est studiosum vel amatorem scientiæ; quoniam sapientem profiteri arrogantissimum videbatur. » Hoc itaque loco cum dicitur, « qui modo quodam laudabilis vitæ aliis præstare videbantur, » aperte monstratur sapientes gentium, id est philosophos ex laude vitæ potius quam scientiæ sic esse nominatos. Quam sobrie autem atque continenter ipsi vixerint, non est nostrum modo exemplis colligere, ne Minervam ipsam videam docere. Si autem sic laici gentilesque vixerunt, nulla scilicet professione religionis astricti, (27) quid te clericum atque canonicum facere oportet, ne divinis officiis turpes præferas voluptates, ne te præcipitem hæc Charibdis absorbeat, ne obscenitatibus istis te impudenter atque irrevocabiliter immergas? Qui si clerici prærogativam non curas, philosophi saltem defende dignitatem. Si reverentia Dei contemnitur, amor saltem honestatis impudentiam temperet. Memento Socratem uxoratum fuisse, et quam fœdo casu hanc philosophiæ labem ipse primo luerit, ut deinceps cæteri exemplo ejus cautiores efficerentur. Quod nec ipse præterit Hieronymus ita in primo contra Jovinianum de ipso scribens Socrate : « Quodam autem tempore, cum infinita convitia ex superiore loco ingerenti Xantipæ restitisset, aqua profusus immunda nihil respondit amplius, quam capite deterso [*al.* dimisso] : Sciebam, inquit, futurum ut ista tonitrua imber sequeretur. » Addebat denique ipsa et quam periculosum mihi esset eam reducere, et quam sibi charius existeret, mihi que honestius amicam dici quam uxorem, ut me ei sola gratia conservaret, non vis aliqua vinculi nuptialis constringeret. Tantoque nos ipsos ad tempus separatos gratiora de conventu nostro percipere gaudia, quanto rariora. Hæc et similia persuadens seu dissuadens, cum meam deflectere non posset stultitiam, nec me sustineret offendere, suspirans vehementer et lacrymans pectorationem suam tali fine terminavit. Unum, inquit, ad ultimum restat, ut in perditione duorum minor non

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(27) *Quid te clericum atque canonicum facere oportet...?* — Cujus Ecclesiæ fuerit canonicus Abælardus nullibi reperi, nisi forte Senonensis. Id enim habet Chronicum manuscriptum archiepiscoporum Senonensium : « Anno 1142 inquit, magister Petrus Abaulart canonicus primo majoris Ecclesiæ Senonensis obiit... Canonicus fuit, et post

uxoratus. » Sed concilium provinciale, quod postea Senonis adversus eum convocatum est, huic opinioni locum dedisse quidam suspicantur. Ut ut sit, clericum sive canonicum fuisse priusquam uxorem duceret, ipsa etiam ejus uxore testante, non dubitandum est.

dolor quam præcessit amor. Nec in hoc ei, A

versus agnovit mundus, prophetiæ defuit. Nato itaque parvulo nostro sorori meæ dato Parisius occulte revertimur, et post dies nocte secretis orationem vigiliis in quædam ecclesia celebratis, ibidem summo mane, o ejus atque quibusdam nostris vel ipsius assistentibus, nuptiali benedictione confæde-

Moxque occulte divisim abscessimus, nec erius nisi raro latenterque vidimus, dissis plurimum quod egeramus. Avunculus psius, atque domestici ejus, ignominia suæ quærentes, initum matrimonium divulfidem mihi super hoc datam violare cœpela autem e contra anathematizare et jurare B sissimum esset. Unde vehementer ille comcrebris eam contumeliis afflicebat. Quod

cum ego cognovissem (28), transmisi eam ad abbatiam quamdam sanctimonialium prope Parisius, quæ Argenteolum appellatur, ubi ipsa olim puellula educata fuerat atque erudita. Vestes quoque ei religionis, quæ conversioni [at. conversationi] monasticæ convenirent, excepto velo, aptari feci, et his eam indui. Quo audito, avunculus et consanguinei seu affines ejus opinati sunt me nunc sibi plurimum illuxisse [at. illussisse], et ab ea moniali facta me sic facile expedire. Unde vehementer indignati, et adversum me conjurari, nocte quadam quiescentem me atque dormientem in secreta hospitii mei camera, quodam mihi serviente per pecuniam corrupto, crudelissima et pudentissima ultione punierunt, et quam summa admiratione mundus excepit: (29) eis videlicet corporis mei partibus amputatis, quibus id quod plangebant commise-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

Transmisi eam ad abbatiam quæ Argenteo-
pellatur. — Argenteoli, sive Argentolii, veteres appellant, Argentogili abbatiam Heris et uxor ejus Mummana fundarunt in pago o super fluvio Sequanæ, primumque mona- ea posuerunt. Sed postea Normannorum nibus destructam Adalais regina, conjux s ac mater Roberti regum, illam a solo avit, et monialibus ibi Deo sub Regula Sancti famulaturis assignavit, uti docet Hel- Floriacensis monachus, in Vita Roberti Mater quoque ejus, » inquit, « Adhelaïda satis in sancta devotione regina, comonasterium in territorio Parisiensi, villa citur Argentolius, ubi numerum ancillarum minimum sub norma Sancti Benedicti viratas adunavit, ad laudem et gloriam bononiam inspiratoris, et sub honore sanctæ C mitricis et perpetuæ virginis Mariæ, omni Domino dedicari et consecrari voluit. » ecclesiarum ac villarum, quas plurimas contulit monasterio, confirmationem im- a Roberto rege. Nam in Chartulario ma- to Sancti Dionysii, quod vir multiplici no- et eruditione celeberrimus Jacobus Angu- anus asservat in sua locupletissima biblio- ale præceptum inde fecisse regem ejus filium

quod fecit Robertus rex monialibus de Ar-
gentolio.

gis regum nutu Francorum rex Robertus, stris fidelibus cunctis catholicis palam id umus. A prædecessorum nostrorum cultu, cræ religionis jura constituto, nequaquam volentes, hortamur omnes ad finem beatitudentes, quatenus summopere in vigilando tur nobis, ad privilegia erga res Dei san- ejus corroboranda, uti recipiant ipsi no- remissionem peccaminum pro hujusmodi D exsequenda. Precibus etenim nostræ genicilicet Adalaidis reginæ insignis, cui pro- l denegare, verum omnimodis devote inser- emus, promoti, super quarumdam ecclesia- larumque astipulatione præcepti, quæ [leg. monialibus Deo famulantibus in monasterio

Mariæ Argentolio, ob animæ suæ, patris nostri, videlicet Hugonis beatæ memoriæ, ostræ requiem, dedit, libenter ejus volun- imus, et dictis faventes, petitionem ipsius ratione persolvere curavimus. Sunt autem itæ hæc. In primis ea quæ possidebat Argen- : Hugo, donans illa Deo sacratis inibi de-

gentibus. Ad hoc Cavenoilus, ubi haberi æstimantur mansa xxx, cum ecclesia in honore sancti Petri Villa quoque Montiliacus cum mansis vii, et eccle- sia in honore sancti Martini. In Aconiaco verovico mansa duo. In Otrevilla similiter duo mansa et dimidium. Inter Alnedum et Lisivillam mansum i. in Villena ergo mansum i. In Satrovilla xx mansa cum duabus piscationibus. In insula Berli- seia, et in ipsa villa Cornella altera piscatio. In Argentolio mercatum et teloneum rotarum atque ten- samentum vini. In Lupoeurie v mansa. Villa Tra- pas quoque, et quidquid ad eam pertinet cum eccle- sia. Anilecortis vero villa, et quidquid ad eam per- tinet cum ecclesia. Burdunium quoque villa, et omnia ad eam pertinentia cum ecclesia. Monsterio- lum quidem villa cum ecclesia. Sanctum Loanium [leg. S. Soanuis] villa cum ecclesia et molendino uno, et cum arpennis pratorum xii. Bratholas villa cum omnibus appendiciis suis et ecclesiis; Merlant quoque villa; Carisius quoque villa cum tribus mo- lendinis atque pratis. Hæc omnia supradicta præ- dictis monialibus data ob amorem Dei et reveren- tiam beatissimæ Dei genitricis Mariæ confirmamus auctoritate, quatenus semper sub plenissima defen- sione, et emunitatis tuitione rata permaneant. Ita videlicet ut nullus abhinc ad causas exigendas, aut freda vel tributa, aut mansiones vel paratas facien- das, vel fidejussores tollendos, aut homines ejus Ecclesiæ tam ingenuos quam servos, super terram earum comanentes, injuste distringendos, nec ullos redditus aut illicitas occasiones requirendas nostris et futuris temporibus ingredi audeat, vel ea quæ supra memorata sunt exigere præsumat. Sed liceat ipsis supradicta sub firmitatis defensione quieto ordine possidere, ad stipendia earum finete- nus ibi Deo militantium. Et hanc auctoritatem, ut firmior in Dei nomine habeatur, a fidelibus quoque sanctæ Dei Ecclesiæ et nostris diligentius conserve- tur, manu propria subter firmavimus, et sigilli no- stri impressione signari jussimus. Actum in Pascha apud Sanctum Dionysium, anno xii regni Rob- erti gloriosissimi regis Francorum, indict. i. Franco cancellarius ex regio præcepto recognovi atque sub- scripsi. »

Qualiter autem monialibus illis expulsis, Argen- tolii monasterium rursus ad monachos redierit, in- fra pluribus adnotabitur.

(29) *Eis videlicet corporis mei partibus amputa- tis....* — Quomodo castratus de nocte fuerit Abæ- lardus, et qualiter omnes Parisiensis civitatis or- dines ad eum mane congregati stupuerunt, aut quanta se affligerint lamentatione, plagam illam corporis ejus plangentes, femina præsertim, optime

ram. Quibus mox in fugam conversis, duo qui com-
prehendi potuerunt, oculis et genitalibus privati
sunt. Quorum alter ille fuit supradictus serviens:
qui cum in obsequio meo mecum maneret, cupiditate
ad proditionem ductus est.

CAP. VIII. *De plaga corporis ejus. Fit monachus in
monasterio S. Dionysii: Heloisa sanctimonialis apud
Argenteolum.* — Mane autem facto, tota ad me civitas
congregata quanta stupebat admiratione, quanta
se affligeret lamentatione, quanto me clamore vexarent,
quanto planctu perturbarent: difficile, imo
impossibile est exprimi. Maxime vero clerici, ac
præcipue scholares nostri intolerabilibus me lamentis
et ejulatibus cruciabant, ut multo amplius ex
eorum compassione quam ex vulneris læderer passione,
et plus erubescitiam quam plagam sentirem, et pudore
magis quam dolore affligerer. Occurrebat animo quanta
modo gloria pollebam, quam facili et temporali casu hæc
humiliata, imo penitus esset extincta. Quam justo Dei
iudicio in illa corporis mei portione plecterer, in qua
deliqueram. Quam justa proditione is, quem antea
prodideram, vicem mihi retulisset. Quanta laude mei
æmuli tam manifestam æquitatem efferrent. Quantam
perpetui doloris contritionem plaga hæc parentibus meis
et amicis esset collatura. Quanta dilatazione hæc
singularis infamia universum mundum esset occupatura.
Qua mihi ulterius via pateret, qua fronte in publicum
prodirem omnium digitis demonstrandus [*al.* denotandus],
omnium linguis corrodendus, omnibus monstruosum
spectaculum futurus. Nec me etiam parum confundebat,
quod secundum occidentem legis litteram tanta sit
apud Deum eunuchorum abominatio, ut homines
amputatis vel attritis testibus eunuchizati intrare
Ecclesiam tanquam olentes et immundi prohibeantur,
et in sacrificio quoque talia penitus animalia
respuantur. Lib. Levit. xxii, 24: « Omne animal,
quod est contritis, vel tonsis, vel sectis, ablatisque
testiculis, non offeretis Domino. » Deut. xxii, 1: « Non
intrabit eunuchus

attritis vel amputatis testiculis, et abscisso veretro,
Ecclesiam Dei. » In tam misera me contritione positum
confusio, fateor, pudoris potius quam devotio conversionis
ad monasticorum latibula claustrorum compulit. Illa
tamen prius ad imperium nostrum sponte velata, et
monasterium ingressa (30. Ambo itaque simul sacrum
habitum suscepimus, ego quidem in abbacia Sancti
Dionysii, illa in monasterio Argenteoli supradicto. Quæ
quidem, memini, cum ejus adolescentiam a jugo
monasticæ regulæ tanquam intolerabili pœna plurimi
frustra deterrerent ei compatiens, in illam Cornelie
querimoniam inter lacrymas et singultus prout poterat
prorumpens, ait:

. . . . . *O maxime conjux!*
O thalamis indigne meis! hoc juris habebat
In tantum fortuna caput? cur impii nupst,
Si miserum factura fui? nunc accipe pœnas,
Sed quas sponte luam.

(LUCAN. *Pharsal.*, lib. viii, 94.)

Atque in his verbis ad altare mox properat, et
confestim in episcopo benedictum velum ab altare
tulit, et se monasticæ professioni coram omnibus
alligavit. Vix autem de vulnere adhuc convalueram,
cum ad me confluentes clerici tam ab abbate
nostro, quam a meipso continuis supplicationibus
efflagitabant; quatenus quod hucusque pecuniæ
vel laudis cupiditate egeram, nunc amore Dei operam
studio darem, attendens quod mihi fuerat a
Domino talentum commissum (*Matth.* xxv, 15), ab
ipso esse cum usuris exigendum: et qui divitiis
maxime hucusque intenderam, pauperibus
erudiendis amodo studerem. Et ob hoc maxime
Dominica manu me nunc tactum esse cognoscerem,
quo liberius a carnalibus illecebris, et tumultuosa
vita sæculi abstractus, studio litterarum vacarem.
Nec tam mundi quam Dei vere philosophus fierem. (31)
Erat autem abbacia illa nostra, ad quam me contuleram,
sæcularis admodum vitæ atque turpissimæ. (32)
Cujus abbas ipse, quo cæteris prælacione
major, tanto vita deterior atque infamia notior erat.

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

quoque describit Fulco, Diogilli prior, in epistola
quam ad eum tunc pro consolatione direxit. « Membra,
» inquit, « quieti dederas et sopori, etc. » *Vide
hanc epistolam infra.*

(30) *Ambo itaque, etc.* — Notior illa Sancti Dionysii
Parisiorum antistitis abbacia, quam ut notis ali-
quibus indigeat. Petrum autem Abælardum in ea
monachum induisse testatur vel Guillelmus Nangius
in Chronico sub annum Christi 1144, et ante eum
Otho Frisingensis episcopus, lib. 1 *De rebus gestis
Frederici I.*, cap. 47, his verbis: « Ubi (sive Parisius),
occasione quadam satis nota non bene tractatus,
monachus in monasterio Sancti Dionysii effectus
est. Ibi die noctuque lectioni ac meditationi
incubans, de acuto acutior, de litterato efficitur
litterator. »

(31) « *Erat autem abbacia illa nostra.... sæcularis
admodum vitæ atque turpissimæ.* — Attamen et non
adeo longe antea, reges Hugo et Robertus reformationem
illius procuraverant per manum venerabilis Odilonis
abbatis Cluniacensis, quem Fulbertus Carnotensis
episcopus archangelum cognominat. Asserit enim hoc
imprimis Ademarus Lemovicensis mo-

nachus in Chronico [*Patrologiæ*. t. CXXI, col. 46],
cum ait: « Beati Dionysii cœnobiū, quod jam
pristinam monasticam corruperat regulam, rex Hugo
regulari honestate sicut in Ecclesiis Domini rectum
erat, honestius restauravit per manum venerabilis
Odilonis abbatis, et alia sanctorum nonnulla monasteria
in decorem pristinae disciplinæ revocavit. »
Asserit et Jotsaldus Cluniacensis monachus in Vita
sancti Odilonis [*Patr.* t. CXXII], lib. II, cap. 9, in
hæc verba: « Lutetia Parisiorum proximum est
monasterium Sancti Dionysii martyris gloriosi corporis
honore præclarum. Qui locus a Francorum regibus
Hugone et Roberto viro Dei Odiloni fuerat commissus,
ut monachili ordine, et doctrina regularis vitæ
proveheretur in melius. In quo cœnobia aliquando
Dei famulus commanens vitæ pabulum et salutis
haustum facundo ore suis auditoribus ministrabat.
Gerebat tunc officium præposituræ senior Ivo
amicabilis homo, qui bene meritum patrem observare
et colere studebat, » etc.

(32) *Cujus abbas ipse, quo cæteris prælacione
major, tanto vita deterior....* — Abbati huic Sancti
Dionysii nomen Adam, qui cepit regere monaste-

im quidem intolerabiles spurcicias ego fre-
er atque vehementer modo privatim, modo
e redarguens, omnibus me supra modum one-
r atque odiosum effeci. Qui ad quotidianam
ulorum nostrorum instantiam maxime gavisim
onem nacti sunt, qua me a se removerent.
taque illis instantibus atque importune pulsantibus
abbate quoque nostro et fratribus interve-

nientibus, ad cellam quamdam recessi, scholis more
solito vacaturus. (33) Ad quas quidem tanta scho-
larium multitudo confluit, ut nec locus hospitii,
nec terra sufficeret alimentis, Ubi, quod professioni
meae convenientius erat, sacrae plurimum lectioni
studium intendens, saecularium artium disciplinam,
quibus amplius assuetus fueram, et quas a me plu-
rimum requirebant, non penitus abjeci; sed de his

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

anno 1094, sed utrum tam infamis vitæ fuerit
tribit hic Abælardus, haud immerito dubitari
i. Nam et pauperum Christi curam magnam
ise, patet vel ex his ejus litteris, quas tabulæ
ionysianæ suggesserunt :

*quinque modis annona datis ab cleemosynario
pauperibus.*

1 Dei nomine ego Adam, Dei gratia monasterii
ris Christi Dionysii abbas, patet fieri volo uni-
ati fidelium, quod XII nostræ prælationis anno,
rra nostra fames adeo prævaluit, ut annona
ivis caro pretio emenda vix posset inveniri;
nopia pauperes afflicti et pene exanimis officio-
ostris multipliciter se ingerebant. Fores vero
s eleemosynæ quotidie innumeri irrumpebant,
im afflictioni ego et fratres nostri condolentes
pitulum convenimus, et qualiter eorum penuriam
t defectioni a nobis subveniri posset tractare
aus. Hoc nobis tractantibus, frater Joannes,
eemosynam commiseramus, surrexit in medio;
ue quoniam si domum eleemosynæ resque sibi
ntes ab omni exactione ministerialium Sancti
sii, omnique mala consuetudine liberam esse
deremus, ipse quaereret v inodios annona, et
subventioni pauperum. Igitur quod petebat
ssi fieri consensu totius capituli, etc. Hujus
nt testes, in primis ego Adam abbas, qui hanc
im fieri præcepi, deinde dominus Theobaldus
tensis abbas, Allelmus prior, etc. Actum anno
carnatione Domini 1111, indict. IV, epacta IX,
(concurr. VI?), cycl. X, Cl. XIV, L. VI Kal.
s, die Paschæ IV Non. Aprilis, luna ejus XX,
nte domino Ludovico Philippi regis filio; anno
ejus IV, mense Maio. »

*io Adæ, abbatis beati Dionysii totiusque con-
tus, de ecclesia Sancti Petri ad ecclesiam San-
Pauli.*

a nomine sanctæ et individuae Trinitatis, Pa-
t Filii et Spiritus sancti. Amen. Adam, Dei
t abbas monasterii martyrum Christi Diony-
ustici et Eleutherii, omnibus sanctæ et unius
liæ Ecclesiæ filiis tam presentibus quam futu-
otum fieri volo omnium vestrum charitati,
ego et capitulum nostrum, scilicet ecclesia
Dionysii, communi decreto et favore dedimus,
una nostra per claves ecclesiæ [quas?] super
posuerimus ad dotem ecclesiæ quando dedi-
e; dedimus, inquam, basilicæ Sancti Pauli ec-
m Sancti Petri juxta se sitam liberam et quie-
Dedimus quoque potestatem ponendi in ea
yterum et ejiciendi, salvo honore Ecclesiæ
e. Hujus vero donationis nostræ causa est ut
nnis canonici Sancti Pauli in nocte natalis
Dionysii cum processione veniant ad eccle-
in qua corpore requiescit, ibique matutinos
decantent ante nostros. Radulfo autem pro-
ro de Fossa cognomine, qui præfatam eccle-
Sancti Petri per nos tenebat, dedimus plenam
mdam in refectorio in prima mensa, ut eam

plenariam habeat quandiu vixerit. Præbendam quo-
que panis ac vini, quam iidem canonici accipiebant
in promptuario, concessimus accipi in refectorio.
Qui vero dotem ipsam Ecclesiæ abstulerit, et Ra-
dulfo prædicto præbendam sibi a nobis datam subtra-
xerit quandiu vixerit, divinæ ultioni et nostro sub-
jaceat anathemati. Actum et datum ac roboratum
B in capitulo Sancti Dionysii, anno incarnati Verbi
mccxiv, indict. VII, epact. XXIII, concurrente IV,
anno Hludovici regis VII. Signum Adæ abbatis,
Sancti Alelmi prioris, » etc.

Quare satis mirari non possum cur Abælardus
etiam subjiciat se « intolerabiles » abbatis illius et
monachorum Sancti Dionysii « spurcicias frequen-
ter atque vehementer modo privatim, modo publice
redarguentem, omnibus supra modum onerosum
atque odiosum effecisse, » nisi forsitan eis, quos
postea infensissimos habuit, aliqua saltem verbo-
rum acrimonia parem gratiam referre voluerit.
[Vide S. Bernardi epistolam 78, Patrologiæ t.
CLXXXII.]

(33) Ad quas quidem tanta scholarium multitu-
do, etc. Nemo brevius infinitam illam scholarium
Abælardi multitudinem expressit, quam Chronici
Mauriniacensis scriptor, cum ait [Patrologiæ t.
CLXXX]: « Petrus Abailardus, monachus et abbas,
C vir erat religiosus, excellentissimarum rector scho-
larum, ad quas pene de tota Latinitate viri litterati
confluebant. » Sed quod summatis et uno pene
verbo complexus est, id Fulco Digilli prior etiam
ante clarius ac specialius exposuerat. Nam in epi-
stola qua consolatus est eum post castrationem,
de discipulis et auditoribus, ab Italia, Germania,
Hispania, Anglia, Flandria, cunctisque Franciæ
provinciis ad ejus scholas confluentibus, sic loquitur:
« Roma suos tibi docendos trans mittebat alum-
nos, et quæ olim omnium artium scientiam audito-
ribus solebat infundere, sapientio rem te se sapiente
transmissis scholaribus monstrabat. Nulla terrarum
spatia, nulla montium cacumina, nulla concava val-
lium, nulla via difficili licet obsita periculo et la-
trone quominus ad te properarent retinebat. Anglo-
rum turbam juvenum mare interjacens et undarum
procella terribilis non terreat; sed omni periculo
contempto audito tuo nomine ad te confluebat. Re-
mota Britannia sua animalia erudienda destinabat.
D Andegavenses eorum edomita feritate tibi famula-
bantur in suis. Pictavi, Vascones, et Iberi, Nor-
mannia, Flandria, Teutonicus et Suevus, tuum
colere ingenium, laudare et prædicare assidue stude-
bant. Prætereo cunctos Parisiorum civitatem habi-
tantes, et intra Galliarum proximas et remotissi-
mas partes, qui sic a te doceri sitiebant, ac si ni-
hil disciplinæ non apud te inveniri potuisset. Ingenii
claritate et suavitate eloquii, et linguæ absolutioris
facilitate, nec non et scientiæ subtilitate permoti,
quasi ad limpidiissimum philosophiæ fontem iter ac-
celerabant. » Ac ne quis inter alios de Romanis
scholaribus dubitet, id ipsum testatur et sanctus
Bernardus licet Abælardo nostro paulo subinfen-
sior, his epistolæ 193 verbis: « Securus tamen est, »
nempe Petrus Abælardus, « quoniam cardinales et
clericos curiæ se discipulos habuisse gloriatur. »
Et alibi Guidonem de Castello presbyterum cardina-
lem, qui postea Cælestinus II papa fuit, ejus

quasi hamum quemdam fabricavi, quo illos philosophico sapore inescatos ad veræ philosophiæ lectionem attraherem, sicut et summum Christianorum philosophorum Origenem consuevisse Historia meminit ecclesiastica (34). Cum autem in divina Scriptura non minorem mihi gratiam, quam in sæculari Dominus contulisse videretur, cœperunt admodum ex utraque lectione scholæ nostræ multiplicari, et cæteræ omnes vehementer attenuari. Unde maxime magistrorum invidiam atque odium adversum me concitavi. Qui in omnibus quæ poterant mihi derogantes, duo præcipue absentem mihi semper

A objiciebant: quod scilicet proposito monachi valde sit contrarium sæcularium librorum studio detineri, et quod sine magistro ad magisterium divinæ lectionis accedere præsumpsissem, ut sic videlicet omne mihi doctrinæ scholaris exercitium interdiceretur, ad quod incessanter episcopos, archiepiscopos, abbates et quascunque poterant religiosi nominis personas incitabant.

CAP. IX. De libro Theologiæ suæ, et persecutione quam sustinuit a condiscipulis. Concilium contra eum. — (35) Accidit autem mihi ut ad ipsum fidei nostræ fundamentum humanæ rationis similitudini-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

quoque auditorem fuisse subindicat [epist. 92, Patr. B t. CLXXXII]. Verum ut pontificibus maximis et cardinalibus episcopos etiam aliquos eruditiores ad majoris nominis jungamus, Petrus ille Novariensis, seu Lombardus, a Lombardia patria cognominatus, idemque postea Parisiensis episcopus, et magister sententiarum, lectiones ejus præ cæteris amplexatus est. Denique Gaufridum Antissiodorensis, et Berengarium Pictaviensem, de quorum scriptis ac doctrina dicitur alibi, discipulos illius exstitisse manifestius est quam ut probationibus indigeat.

(34) Euseb. *Hist. eccl.*, lib. vi, cap. 13.

(35) *Accidit*, etc. Huic tractatui varia nomina passim Abælardi ipse tribuit. In epistola enim ad Gaufridum Parisiensem episcopum, Opusculum de fide sanctæ Trinitatis appellat; in Commentario super Epistolam ad Romanos, frequenter Theologiam suam, et in præfatione operis, sacræ eruditionis Summam, sive divinæ Scripturæ introductionem. Quod autem opus illud se composuisse dicit, ut scholarium petitioni satisfaceret, qui Trinitatem fidei Christianæ fundamentum, humanis et philosophicis rationibus ac similitudinibus edisseri requirebant, et plus quæ intelligi quam quæ dici possent efflagitabant; hæc tamen sola non fuisse scribendi causa vel inde colligi potest. quod libro II ipsius operis, artic. 4 docet, hæreses non adeo repressas fuisse suis temporibus, ut jam nullo fidei fundamento esset opus: imo nullos in tantam olim insaniam prorupisse hæreticos, quanta nonnulli contemporaneorum suorum debacchati essent. Et apertius articulo præcedenti: « Quidquid », inquit, « horum quislibet constituat, miror qua me fronte aliquis arguat, si cæterorum de his scribentium providentiam laudet. Nisi forte in hoc nostrum jam penitus superfluere tractatum dicat, quod et illorum documenta sufficiant, et nullæ jam ulterius quibus resistendum sit pullulent hæreses, vel nullæ de nostra fide supersint dubitationes, quæ aliquibus rationibus vel ad documentum, vel ad defensionem ejus egere videantur. Atque utinam ita sit! At vero ut innumeram multitudinem infidelium, quæ extra Ecclesiam est, tam Judæorum scilicet quam ethnicorum præteream, quis ita omnes hæreses repressas proflteri audeat, ut jam nulla apud nos fidei sint schismata, nullæ ulterius futuræ sint dissensiones? » Composuit igitur librum illum cum scholaribus, tum ad reprimendos divinorum librorum magistros hæreticos, qui suo tempore multa catholicæ fidei vel sanctis doctrinis adversa non solum tenebant, verum etiam docebant, « quorumque unus, » inquit artic. 5, « in Francia, alter in Burgundia, tertius in pago Andegavensi, quartus in Bituricensi, pestilentiæ cathedras tenebant. » Imo potissimum adversus hæresim unius ex illis scripsit, ut ipsemet declarat in epistola jam citata ad Gaufridum Parisiensem episcopum, his verbis: « Relatum est nobis a quibusdam discipulorum nostrorum supervenientibus, quod erectus ille et semper inflatus catholicæ fidei hostis antiquus, cujus hæresis detesta-

bilis tres deos confiteri, imo et prædicare Suessionensi concilio a Patribus convicta est, atque insuper exilio punita, multas in me contumelias et ininas evomuerit, viso Opusculo quodam nostro de fide sanctæ Trinitatis, maxime adversus hæresim præfatam, qua ipse infamis est, conscripto. » Et lib. II ipsius Opusculi, art. 7 « Alter quoque, » inquit, « totidem erroribus involutus, tres in Deo proprietates, secundum quas tres distinguuntur personæ, tres essentias diversas ab ipsis personis et ab ipsa divinitatis natura constituit, ut scilicet paternitas Dei vel filiatio sive processiones quædam sint tam ab ipsis personis quam ab ipso Deo diversæ. » Quis autem fuerit hæreticus iste non diu quærendum, si quod Anselmus Cantuariensis archiepiscopus ad Fulconem Belvacensem episcopum de Roscelino Abælardi nostri primo præceptore scripsit attendatur. Sic enim inter cætera de perversis ejus circa Trinitatem erroribus a Rainaldo Remensi archiepiscopo damnandis loquitur: « Audio, quod tamen absque dubietate credere non possum, quia Roscelinus clericus dicit in Deo tres personas esse tres res ab invicem separatas, sicut sunt tres angeli, ita tamen ut una sit voluntas et potestas, aut Patrem et Spiritum sanctum esse incarnatum, et tres deos vere posse dici si usus admitteret; in qua sententia asserit venerabilis memoriæ archiepiscopus Lanfrancum fuisse, et me esse. Quapropter dictum est, concilium a venerabili Remensi archiepiscopo Rainaldo colligendum esse in proximo. Quoniam ergo puto reverentiam vestram ibi præsentem futuram, volo ut instructa sit quid pro me respondere debeat, si ratio exegerit. » Et paulo post: « Quicumque blasphemiam quam supra posui me audisse a Roscelino dici pro veritate asseruerit, sive homo, sive angelus, anathema est, et confirmando dicam, quandiu in hac persisterit pertinacia, anathema sit, omnino enim Christianus non est. » Quid Abælardi dictis convenientius, aut affinius dici potest? Attamen quod Anselmus addit hunc Roscelinum asseruisse Lanfrancum, et se, in eadem cum eo fuisse sententia, manifestius adhuc convincit illum ipsum esse contra quem Petrus noster scripsit. Ait enim idem in præfata epistola ad Gaufridum: « Hic contra egregium illum præconem Christi Robertum Arbrosello contumacem ausus est epistolam confingere, et contra illum magnificentem Ecclesiæ doctorem Anselmum Cantuariensem archiepiscopum adeo per contumelias exarsit, ut ad regis Anglici imperium ab Anglia turpiter impudens ejus contumacia sit ejecta, et vix tum cum vita evaserit. Vult eum infamiæ habere participem, ut per infamiæ honorum suam consoletur infamiam, nec nisi bonum odit, qui bonus esse non sustinet. Qui ob intemperantiam arrogantiam suæ ab utroque regno in quo conversatus est, tam Anglorum scilicet quam Francorum, cum summo dedecore expulsus est, et in ipsa, cujus pudore canonicus dicitur, beati Martini ecclesiæ, nunquam [leg. nonnunquam], ut aiunt, a canonicis verbe-

endum primo me applicarem, et quemdam A quam intelligentia non sequeretur, nec credi posse tractatum De unitate et Trinitate divina aliquid nisi primitus intellectum, et ridiculosum is nostris componerem, qui humanas et esse aliquem aliis prædicare quod nec ipse nec illi icas rationes requirebant, et plus quæ in- quos doceret intellectu capere possent. Domino ipso- tam dici possent efflagitabant, dicentes arguente quod « cæci essent duces cæcorum (*Matth-* verborum superfluum esse prolationem, xv, 14). » (36) Quem quidem tractatum cum vidis-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

rem solitum servaverit. » Quæ verba fa- ad interpretationem alterius ejusdem An- i, qui scribens ad Urbanum II papam, a Becense monasterium regeret præsum- sse a quodam clerico in Francia talem m : « Si in Deo tres sunt personæ, una es, et non sunt tres res ; ergo Pater cum ipiritu sancto est incarnatus. » Et postea illum in concilio a venerabili Remensi ar- po Rainaldo errorum suum abjurare co- B adidisse tamen postea præfatæ novitatis au- r sua perseverantem sententia dicere, « se aliud abjurasse quod dicebat, nisi quia verebatur interfici. » Præterea quæ Pe- elardus de concilio celebrato Suessionis, mus de defensione sententiæ post abjura- ctam dixerunt, eadem quoque omnia notensis episcopus Roscelino tribuit his 7 verbis : Ivo Dei gratia Carnotensium episcopus, Roscelino. Non plus sapere ortet sapere, sed sapere ad sobrietatem.

ovis centesima in deserto perdita, sed i reddita, sicut exarserat in te zelus meus, intellexi te aversum, et adversum, sic re- t in te spiritus meus, si te cognoscerem inam sanam conversum et reversum. Sed te post concilium Suessionense in auri- rumdam quos mecum bene nosti, pristi- tentiam tuam clandestinis disputationibus C sine defuisse, et eandem quam abju- et alias non minus insanas persuadere vo- n potest intrare in cor meum, quod adhuc un correxeris quod mores in melius com- is « Denique quod Aventinus de Roscelino, celino scribit, eum auctorem fuisse No- n, » qui avari r-rum, prodigi nominum tionum, verborum videbantur esse asser- et hac etiam altera, quam Abælardus ad- suo obtudit, objectione non omnino dis- : « Hic, » inquit, » sicut pseudodialecticus pseudochristianus, cum in dialectica sua rem partes habere æstimat, ita divinam i impudenter pervertit, ut eo loco quo di- minus partem piscis assi comedis, par- us vocis, quæ est piscis assi, non partem ligere cogatur. » Quare non mirum, si præ- bælardus nomine designare quis iste esset um duxerit, quem tot singulares notæ sin- r notabilem faciebant. Et hæc quantum asionem componedi tractatus De Trinitate it.

Quem quidem tractatum, etc. Cujus autem illis æstimationis fuerit iste liber, unicuique sancti Bernardi testimonium demonstrare est. Scribens enim ad episcopos et cardin- uriæ Romanæ [Epist. 88, Patr. t. CLXXXII] : », » inquit, « si placet, librum Petri Abæ- uem dicit Theologiæ. Ad manum est enim, icnt gloriatur, a pluribus lectitur in curia. » stola 191 [ubi supra] : « Surrexit a mortuis e, jamjam extendit palmiles suos usque ad et usque ad Romam propagines ejus. Hæc o hominis illius, quod liber suus in curia i. habet ubi caput suum reclinet. » Sed quia entientiarum Petri Lombardi episcopi Pa- s id obtinuerunt, ut soli tandem in publi- logiæ scholis legi, vel ab aliquibus retro tem-

poribus, muruerint, plurimum adhuc ipsam Abæ- lardi Theologiam commendasse mihi videbor, si dictum Lombardum ea potissimum in componen- dis illis libris usum fuisse palam fecero. Quod præstare nec difficile, nec aliquibus fortassis in- gratum fuerit. Id enim ex Eulogio Joannis Cornubiensis, ipsius Lombardi discipuli discitur, ubi postquam dixit : « Magister Petrus Abælardus in Theologia sua sic disserit : « Quid est dicere Deum fieri hominem, nisi divinam substantiam, quæ spiri- tualis est, humanam, præ corporea est, sibi unire in personam unam ? » Aliquod interpositis lineis adjungit : « Quod vero a magistro Petro Abæ- lardo hanc opinionem suam magister Petrus Lombardus acceperit, eo magis suspicatus sum, quia librum illum frequenter præ manibus habebat ; et forte minus diligenter singula perscrutans, ut qui ex usu magis, quam ex arte disputandi peritiam haberet, falli poterat. » Unde et sanctus Bernardus ignoranter Abælardo ipsi librum Sententiarum attribuit in epistola 189. Nam ut idem Abælardus in Confessione suæ fidei declarat, « nunquam liber, aliquis qui Sententiarum dicatur, a se scriptus reperietur. Verum antequam ad alia transeamus, operæ pretium fuerit hic diffusioem operum ac scriptorum omnium hujus Abælardi disquisitionem instituire : præsertim cum Truthemius et alii qui de eo locuti sunt, pauca tantum illa recenseant quæ sanctus Bernardus attigit.

Elenchus operum Petri Abælardi.

Composuit igitur Abælardus primo dialecticam, cuius meminit initio hujus epistolæ, et libro in Theologiæ suæ. Nam ibi male grammaticam habet manuscriptus codex pro dialectica, his verbis : Quod autem nec loco moveri possit qui spiritus est, tam philosophorum quam sanctorum assertione docemur, sicut de quantitate tractantes ostendimus cum grammaticam scriberemus. » Et hæc dialectica, sive logica, propedæm in philosophiæ candidatorum gratiam favente Deo seorsim excudetur. Præterea scripsit glossas in Ezechielem prophetam, et amatoria carmina, quorum etiam pleraque, sicut ipse ait in eadem hæc epistola, suo tempore frequentabantur ac decantabantur in multis regionibus, præsertim ab eis quos similis vita delectabat.

D Scripsit quoque tractatum sive librum Theologiæ, de quo jam superius. Item Commentarium in Epistolam ad Romanos, cuius meminit sanctus Bernardus in litteris suis ad Innocentium papam. Necnon et alium librum, quem, ut loquitur idem Bernardus, inscripsit : *Scito te ipsum*. Videturque essentialia illa ad quam Abælardus ipse quasdam quæstiones remittit in Commentario supradicto. Quod et confirmat Guillelmus abbas Sancti Theoderici [*Patrologiæ* t. CLXXX] sub finem libri in Disputationis quam Hugon. Rothomagensis archiepiscopo nuncupavit, his verbis : « Scripsit autem idem Petrus aliud opusculum, quod *Scito te ipsum*. intitulavit, et suam, ni fallor, ethicam appellavit, « quia scilicet in eo plurima de moribus, sive ut sancti Bernardi verbis utar, de virtutibus et vitiis moraliter disputavit. Nec dubito quin librum istum legisset etiam anonymus ille poeta qui scripsit anno 1376. Nam cum Abælardus in Commentario suo præfate super Epistolam ad Romanos promississe

sent et legissent plurimi, cœpit in commune omnibus plurimum placere, quod in eo pariter omnibus satisfieri super hoc quæstionibus videbatur. Et quoniam quæstiones istæ præ omnibus difficiles videbantur, quanto earum major exstiterat gravitas,

A tanto solutionis earum censebatur major subtilitas unde æmuli mei vehementer accensi concilium contra me congregaverunt, maxime (37) duo il antiqui insidiatores, Albericus scilicet et Lotulfus qui jam (38) defunctis magistris eorum et nostris

ANDRÆÆ QUERCETANI NOTÆ.

se de libero arbitrio tractaturum in ethica, sic dictus poeta definitionem ejusdem liberi arbitrii protulit ex Abælardo :

*Pierre Abalard en un chapitve
Où il parle de franc arbitre,
Nous dit ainsi en vérité
Que c'est une habilité
D'une volonté raisonnable,
Soit de bien ou de mal prenable
Par grâce est à bien faire incline,
Et à mal quand elle descline.*

Verum hæc ethica, quamvis diligentissime perquisita, nec inventa adhuc nec reperta est.

Denique composuit Abælardus Historiam calamitatum suarum, de qua mentionem facit Petrarcha; plures epistolas ad Heloissam et alios quarum aliquæ memorantur a Joanne Clopinello Magdunensi; Regulam et institutionem sanctimonialium; Expositiones in orationem Dominicam, in Symbolum apostolorum, in Symbolum Athanasii; Solutiones problematum Heloissæ; Sermones per anni circulum, ad virgines paracletenses, et alia quædam opuscula quæ nunc primum edidimus: Hymnos etiam ecclesiasticos, qui reperiuntur in Breviario Paracletensi; nec non Apologeticum pro innocentia suæ excusatione, quem ut alium ab Apologia sive Confessione fidei ab eodem universis Ecclesiæ filiis directa credam, hæc Othonis verba, lib. 1. *De rebus gestis Frederici I*, cap. 49 me movent: Post damnationem, » inquit, « sui dogmatis, » de qua nos postea, « ad Cluniacense cœnobium se contulit, Apologeticum scribens, prædictorum capitulorum partim verba, ex toto autem sensum negans, qui sic incipit: « Ne juxta Boetianum illud, præmiis afferentibus tempus teratur, ad rem ipsam veniendum est, ut innocentiam meam ipsa rerum potius quam verborum excuset prolixitas. » Hæc, inquam, verba me movent, quia non leguntur in præfata fidei Confessione quam inseruimus pag. 330 hujus operis; [vid. edit. Amb.] nec inconueniens est eum quoque prolixiorum adhuc alteram pro defensione suæ Theologiæ apologiam texuisse. Quod et confirmare videtur Guillelmus abbas sancti Theodorici libro I suæ Disputationis, cum ait: « Per Apologiam suam Theologiam impejorat, novos veteribus errores adjungit, et eos pertinaciter et contentiose defendere contendit. » Et paulo ante: « Ac primo requiro cur sanctæ religionis et magni nominis abbatem insimulet falso finxisse, quia in Theologia sua scripserit Filium esse quamdam potentiam, Spiritum sanctum nullam. Id enim in Apologia sua, quam contra abbatem Petrus ipse dirigit, se dixisse denegat; sed quod divina sapientia quædam sit potentia Patris, non Filius, et quod amor Patris et Filii sit nonnulla potentia, non Spiritus sanctus, se dixisse profitetur, et verum esse pertinaciter contendit. » At nec Apologiam istam hæcenus videre contigit. Hæcque sunt omnia, ni fallor, quæ Petrus Abælardus scripsit.

(37) *Duo tili antiqui insidiatores.* — Utrique Anselmi Laudunensis auditores, ac in scholis ejus præeinentes cæteris, de quibus et Heloissa, epist. 2, et Otho Frisingensis episcopus, lib. 1. *De Gestis Frederici I*, cap. 47, ubi « egregios viros et nominatos magistros » vocat. Jam enim et ipsi tunc Remensis scholas regebant. Sed quem Abælardus noster Lotulfum Lombardum, ille Leutaldum Novariensem dicit. Albericus vero Remensis cognominatu

a sancto etiam Bernardo laudatur epist. in ad Honorium papam, in qua et episcopus Catalaunensi electus post obitum Guillelmi de Campellis assertitur. Sancti enim Bernardi confirmationem ejus al Honorio postulantis verba sic habent: « De Ecclesiastico, domine, Catalaunensi, cujus quantum ir me est, nec debeo, nec valeo dissimulare periculum. Videmus nimirum, jamjamque imminere sentimus nos, qui vicini sumus, pacem videlicet memoratæ Ecclesiæ graviter mox esse turbendam, si electioni illustris illius viri, id est magistri Alberici, in quam utique totus tam clerus quam populus pari voto et voce convenerunt, et conveniunt, vestræ pietatis assensum impetrare nequiverint. » Verum etsi supplex oravit, non exoravit tamen, ut palam est tum ex tabulis episcoporum Catalaunensium et Abælardo, tum ex epist. 38 ejusdem sancti Bernardi, qua manifeste docet Ebalum Guillelmo successisse. Magister autem Albericus paulo post Leodiensi canonicus effectus est, ut constat ex kalendario Sancti Victoris Parisiensis, ac tandem in magisterio scholarum jam senescens, archiepiscopatum Bituricensis obtinuit. Nam id notat chronologus Sancti Petri Vivi Senonensis ad annum 1139: « Hoc anno, » inquit, « Ulgrinus, Bituricensis archiepiscopus, obiit. Succedit Albericus Remensis. » Et apertius adhuc: « Anno 1141 Petrus de Castro Bituricensis ordinatur archiepiscopus, defuncto Alberico Remensi magistro. »

(38) *Defunctis magistris...* — Decessit Guillelmus Campellensis episcopus anno 1119, ut jam supra notatum est; Anselmus vero Laudunensis anno 1116, ut scribit Joannes Sancti Victoris canonicus regularis in Chronico: « Hoc anno, » inquit, « obiit vir venerabilis Anselmus Laudunensis decanus, magister nominatissimus, litterarum scientia clarus, vir morum honestate et consilii maturitate venerandus, qui inter cætera opera in Psalterio glossas marginales et interlineares ordinavit. » Quibus verbis addit et aliud Chronicon manuscriptum: « Epistolas quoque Pauli, et alias utriusque Testamenti scripturas pari modo delineando exposuit; et in eis exponendis atque glozandis juxta antiquorum Patrum scripta usque ad senilem ætatem desudavit. De quo dixisse fertur Eugenius papa, quia Deus spiritum ejus suscitaverit ne Scriptura periret. Ad pontificales cathedras pluries vocatus nullatenus acquievit. » Defunctus autem Lauduni, in ecclesia Sancti Vincentii sepultus est, ubi et unus ex discipulis tali epitaphio moribus ac meritis congruo tumulum ejus decoravit:

*Dormit in hoc tumulo celeberrimus ille magister
Anselmus, qui per diffusi climata mundi
Undique notitiam contraxit, undique laudem,
Sua fides, doctrina frequens, reverentia morum.
Splendida vita, manus diffundens, actio cauta,
Sermo placens, censura vicens, correctio dulcis,
Consilium sapiens, mens provida, sobria, clemens.
Sed quas larga Dei concessit gratis dotes
Idibus invisit dissolvit Julius ater.
Qua vivens vixit comitetur gratia functum.*

Hic fratrem habuit Radulfum nomine, qui non mediocri quoque sapientia clarus enituit. « Per hos enim fratres, » ut in præfato adhuc Chronico legitur, « sed maxime per Anselmum, magna ex parte revixit litteralis scientiæ decus, et intelligentia Scripturarum. » Quod et confirmat canonicus ille

mo scilicet atque Anselmo, post eos quasi se solos appetebant, atque etiam ipsis tan- hæredes succedere. Cum autem utrique scholas regerent, crebris suggestionibus (39) piscopum suum Rodulphum adversum me verunt, ut (40) ascito Conano Prænestino no, qui tunc legatione fungebatur in Gallia, ticulum quemdam (34) sub nomine concilii

A in Suessionensi civitate celebrarent, meque invita- rent quatenus illud opus clarum, quod de Trinitate composueram, mecum afferrem. Et factum est ita. Antequam autem illuc pervenirem, duo illi præd- icti æmuli nostri ita me in clero et populo diffama- verunt, ut pene me populus paucosque qui advene- rant ex discipulis nostris prima die nostri adventus lapidarent, dicentes me tres Deos prædicare et scri-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

ensis coætaneus, qui cathedralis ecclesie ac restaurationem descripsit, his verbis : admodum autem olim Dominus urbem Hie- na destruit, et filios Israel captivari permit- d consolationem tamen paucorum qui re- ant, Jeremiam prophetam ibidem cum eis ; sic nobis in tanta calamitate positis duos issimos viros, præfatum scilicet magistrum um, germanumque ejus magistrum Ra- misericorditer reservavit; qui tam clericos B laicos dulciter consolantes, et diversis Scri- tum sententiis refoventes, ne in tribulationum atibus deficerent exhortabantur. » [Vide ræ t. CLXII].

Archiepiscopum suum Radulphum. — Ivo msis epist. 190, Robertus abbas ad annum Petrus Mauricius abbas Cluniacensis, lib. II cap. 5, et alii plerique Radulphum hunc iscopum Remensem appellant, quem tamen is in Vita Ludovici Grossi, nec non Aimoini ator, lib. V, cap. 50, Rodulphum cum Abæ- iostro dicunt; Lisiardus in Vita sancti Ar- uessionensis episcopi, cap. 36, et Nicolaus us in Vita sancti Godefridi episcopi Ambia- lib. III, cap. 24, Rudolphum. Erat autem hesaurarius Ecclesie Remensis, et Viridis inabatur, ut vel ex hoc uno Petri Cluniacen- tis loco disci potest (*Patrologiæ* t. CLXXXIX) : quos, » inquit lib. II *Mirac.*, cap. V, « Mat- quemdam probatoris vite clericum, Remen- lesie tunc thesaurarium eligens, qui Radul- mine, Viridis cognomine dicebatur, ei se us religiosa familiaritate devovit. Dehinc odem Radulpho, et in Remensem archiepi- assumpto, non deseruit quem elegerat. » tus vero est ad archiepiscopatum post Ma- matris Bartholomæi Laudunensis episcopi dum. Sic enim in Historia Laudunensis Ec- cegitur, his verbis : « Electus itaque (nempe omæus) unanimi totius cleri ac populi as- ad pontificatum urbis Laudunensis, domino ho Remorum archiepiscopo, qui præfato æ matris ejus avunculo successerat, præ- r, et ab eo multisque aliis episcopis tem- aschalis papæ et Ludovici regis Francorum rime consecratus, ovibus desolatis novus transmittitur. » Et apud Robertum de Monte r : « Anno 1114, in Remensi metropoli post em illustrem virum, exturbato Gervasio. hus successit, qui Viridis cognomen habuit. » *Ascito Conano Prænestino episcopo.* — Co- rjus, sive Canonis, Paschalis II papæ legati, runt Nicolaus monachus in Vita sancti Go- episcopi Ambianensis, lib. IV, cap. 9, Suge- Vita Ludovici Grossi (*Patrologiæ* t. CLXXXVI), us Antissiodorensis ad annum 1115, Guillel- mesburiensis, lib. I *De gestis pontif.* Angl. . CLXXIX), et alii. Exstantque etiam aliquot i Vindocinensis abbatis, et Ivonis episcopi msis epistolæ ad eum scriptæ. Chronicon onensis abbatis Cunonem, et aliquis alius Co- uncupat. Nec fortasse nomen id aliud est a i nomine. Nam in Chronico Vizeliacensi re- ad annum 1024 : « Cono, qui et Conradus,

imperator Romæ... » Cono autem hic episcopus Prænestinus bis in Gallia sedis apostolicæ lega- tione functus est : semel sub Paschali, anno 1115, quo tria concilia celebravit Belvaci, Remis et Cata- launi. Sic enim docet nos vetus Chronicon San- cti Petri Vivi Senonensis : « Anno 1115, » inquit, « factum est concilium Remis, VI Kal. April. Item aliud fuerat celebratum apud Belvacum a Conone Prænestino episcopo, romanæ Ecclesie legato. Rus- sus in eodem anno aliud apud Catalaunum, v id. April. » Secundo, sub annum 1120, Calixto II pon- tifice, sicut ex præcepto Ludovici Senioris regis de Ecclesia Cergiaci et rebus pertinentibus ad eam patet, his verbis : « Communicato cum palatinis no- stris consilio, ad ipsam sanctissimorum martyrum (scilicet Dionysii et sociorum) basilicam cum con- iuge nostra acceleravimus, et præsentem venerabili episcopo domino Conone sanctæ sedis apostolicæ legato quoniam jure et consuetudine regum fran- corum demigrantium insignia regni ipsi sancto martyri tanquam duci et protectori suo referuntur, coronam patris nostri ei reddidimus, pro dilatione redditionis satisfacimus, et tam pro salute animæ nostræ quam pro regni administratione, conjugis et prolis conservatione ecclesiam de Cergiaci sicut libere possidebamus, cum decimis et omnibus ad ecclesiam pertinentibus ecclesie restituendo, ipsis sanctis martyribus contulimus. » Et infra : « Actum publice anno incarnati Verbi 1120, regni XII, Ad- elaudis autem reginæ V, concedente Philippo filio nostro. » Quod confirmat et præfatus Sancti Petri Vivi chronographus, qui refert et alterum ab eo tunc Belvaci celebratum fuisse concilium. « Anno millesimo centesimo vigesimo, » inquit, « celebra- tum est concilium decimo quinto Kalendas Novem- bris a domino Conone Prænestino, legato trium provinciarum, Rothomagensis, Senonensis et Remensis. Ad quod concilium Daimbertus archiepi- scopus cum suffraganeis et abbatibus Belvaci invi- tatus est. » Quare non dubium quin error sit in tabulis Arroasianis, ubi Cono hic obiisse dicitur anno 1117, v Id. Augusti. Nec minus perspectum est, id quod scribit Abælardus non ad primam, sed secundam ejus legationem debere referri. Nam et antea præmisit obitum Guillelmi Campellensis, qui defunctus est anno 1119, et paulo post meminit Gaufridi Carnotensis episcopi, quem constat anno tantum 1116 Ivoni successisse.

(41) *Sub nomine concilii in Suessionensi civitate.* — Duplex eodem fere tempore concilium Suessio- nis convocatum est, primum a Rainaldo archiepi- scopo Remensi contra Roscelinum anno 1095, de quo mentio fit ab Ivone epist. 7, ab Anselmo Bec- censi abbate, epist. ad Fulconem Belvacensem epi- scopum, et ab Abælardo nostro, epistola ad Gau- fridum episcopum Parisiensem ut, jam antea do- cimus. Alterum hoc, anno 1120, præsentem Co- none sedis apostolicæ legato, contra præfati Abæ- lardi librum De Trinitate, qui et in eo, nulla sibi respondendi facultate concessa, combustus est. Id enim cum Abælardus ipse postea, tum Otho Fri- singensis episcopus asserit lib. I *De reb. gestis Fre- derici I*, cap. XLVII, his verbis : « Suessionis pro- vinciali contra eum synodo sub præsentia Romanæ

psisse, sicut ipsis persuasum fuerat. Accessi autem, mox ut ad civitatem veni, ad legatum; eique libellum nostrum inspiciendum et dijudicandum tradidi; et me, si aliquid scripsissem quod a catholica fide dissentiret, paratum esse ad correctionem [al. correptionem] vel satisfactionem, obtuli. Ille autem statim mihi præcepit libellum ipsum archiepiscopo illisque æmulis meis deferre, quatenus ipsi me judicarent, qui me super hoc accusabant, ut illud in me etiam compleretur: « Et inimici nostri sunt iudices (Deut. xxxii, 31). » Sæpius autem illi inspicientes atque revolventes libellum, nec quid in audientia proferre adversum me auderent invenientes, distulerunt usque in finem concilii libri, ad quam anhelabant, damnationem. Ego autem singulis diebus antequam sederet [al. cederet] concilium, in publico omnibus secundum quam scripseram fidem catholicam dissegebam, et cum magna admiratione omnes qui audiebant tam verborum apertionem quam sensum nostrum commendabant. Quod cum populus et clerus inspiceret, ceperunt adinvicem dicere: « Ecce nunc palam loquitur, et nemo in eum aliquid dicit. » Et concilium ad finem festinat, maxime in eum ut audivimus, congregatum. Nunquid iudices cognoverunt, quia ipsi potius, quam ille, errant? Ex quo æmuli nostri quotidie magis ac magis inflammabantur. Quadam autem die Albericus ad me animo intentatis [al. intentandum] cum quibusdam discipulis suis accedens, post quædam blanda colloquia dixit se mirari quoddam, quod in libro illo notaverat: quod scilicet cum Deus Deum genuerit, nec nisi unus Deus sit, negarem tamen Deum se ipsum genuisse. Cui statim respondi: « Super hoc, si vultis, rationem proferam. » — « Non curamus, inquit ille, rationem humanam, aut sensum nostrum in talibus, sed auctoritatis verba solummodo. » Cui ego: « Veritate, inquam, folium libri, et invenietis auctoritatem. » Et erat præsto liber quem secum ipse detulerat. Revolvi ad locum, quem noveram, quem ipse minime compererat, aut qui non nisi mihi nocitura quærebat. Et voluntas Dei fuit, ut cito occurreret mihi quod volebam. Erat autem sententia intitulata: Augustinus De Trinitate lib. I (cap. 4): « Qui putat ejus potentiam Deum, ut se ipsum ipse genuerit, eo plus errat quod non solum Deus ita non est; sed nec spiritalis creatura, nec corporalis. Nulla enim omnino res est, quæ seipsam gignat. » Quod cum discipuli ejus, qui aderant, audissent, obstupefacti erubescabant. Ipse autem, ut se quoquomodo protegeret: « Bene, inquit, intelligendum. » Ego autem subjeci [al. sub] « hoc non esse novellum, sed ad præsens retineri, cum ipse verba tantum, non sensum sisset. Si autem sensum et rationem attenderet, paratum me dixi ei ostendere secundum sententiam, quod in eam lapsus esset hæres eundem quam is qui pater est sui ipsius filium. Quo ille audito, statim quasi furibundus e ad minas conversus est, asserens nec ratione nec auctoritates mihi in hac causa suffragari esse. Atque ita recessit. Extrema vero die priusquam residerent, diu legatus ille atque archiepiscopus cum æmulis meis et quibusdam sonis deliberare ceperunt, quid de meipso meo statueretur, pro quo maxime vocati fuimus. Et quoniam ex verbis meis, aut scripto quod in præsentem, non habebant quod in me præferrent, omnibus aliquantulum contentibus, et mihi minus aperte detrahentibus, (42) Gaufridus Carnotensis episcopus, qui cæteris episcopis Ligionis nomine et sedis dignitate præcelleret, exorsus est: « Nostis, domini omnes qui huiusmodi hujus doctrinam, qualiscunque sit, ingenium, in quibuscunque studuerit multo celeriores [al. assentatores] et sequaces habuimus magistrorum tam suorum quam nostrorum maxime compressisse, et quasi ejus vineam usque ad mare palmites suos extendisse. Sed præjudicio, quod non arbitror, gravaveritis, recte multos vos offensuros sciatis, et non plurimos qui eum defendere velint; præsertim in præsentem scripto nulla videamus, quæ obtineant apertæ calumniæ, et quia juxta illorum nomina: « Semper in propatulo fortitudo habet (43), feriuntque summos fulgura monte. Videte ne plus ei nominis conferatis vobis agendo, et plus nobis criminis ex invidia, et ex justitia conquiramus. » Falsus enim rapta prædictus doctor meminit (ep. 10), cito cecidit, et vita posterior judicat de prioribus. Si canonice agere in eum disponitis, dogma et scriptum in medium proferatur, et interrobare respondere liceat, ut convictus vel confusus [al. confusus] penitus obmutescat. Juxta item beati Nicodemi sententiam, qua Deus ipsum liberare cupiens, dicebat: « Nunquid vestra judicat hominem, nisi audierit ab ipso per se cognoverit quid faciat? » (Joan. vii, 51.) Ego vero statim æmuli mei obstrepentes exclama-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ

sedis legati congregato, ab egregiis viris et nominatis magistris Alberico Remense, et Leotaldo Novariensi, Sabellianus hæreticus judicatus, libros quos ediderat propria manu ab episcopis igni dare coactus est nulla sibi respondendi facultate, eo quod disceptandi in eo peritia ab omnibus suspecta haberetur, concessa. » Unde et succincte Bernardus epistola ad Ivonem cardinalem, de eodem Abælardo. « Damnatus est, » inquit, « Suggestione

cum opere suo, coram legato Romanæ Ecclesiæ (42) Gaufridus Carnotensis episcopus. — II, Ivonis successor, apostolicæque postmodum legatus, de quo plura sanctus Bernardus qui vitam ejus conscripsit Bernardus alter Vallis abbas. Exstant etiam aliquot Gaufridus docinensis abbatis ad eum epistolæ.

(43) Hieron., Proem. in *Quæst. Hebr.*

(44) Horat. lib. II *Carm.* ad. 10.

O sapiens [*al. sapientis*] consilium, ut contra ejus A verbositatem contendamus, cujus argumentis vel sophismatibus universus obsistere mundus non posset! Sed certe multo difficilius erat cum ipso contendere Christo, ad quem tamen audiendum Nicodemus juxta legis sanctionem invitabat. Cum autem episcopus ad id quod proposuerat eorum animos inducere non posset, alia via eorum invidiam refrenare attentat, dicens ad discussionem tantæ rei, paucos qui aderant non posse sufficere, majorisque examinis causam hanc indigere. In hocque ulterius tantum suum esse consilium, ut ad abbatiam meam, hoc est monasterium Sancti Dionysii, abbas meus, qui aderat, me reduceret; ibique pluribus ac doctoribus personis convocatis diligentiori examine quid super hoc faciendum esset statueretur. Assensit legatus huic novissimo consilio, et cæteri omnes. Inde mox legatus assurrexit, ut missam celebraret, antequam concilium intraret, et mihi per episcopum illum licentiam constitutam mandavit, revertendi scilicet ad monasterium nostrum, ibi expectaturo quod condictum fuerat. Tunc æmuli mei nihil se egisse cogitantes, si extra diocesim suam hoc negotium ageretur, ubi videlicet judicium minime exercere valerent, qui scilicet de justitia minus confidebant, archiepiscopo persuaserunt hoc sibi valde ignominiosum esse, si ad aliam audientiam causa hæc transferretur, et periculosum fieri si sic evaderem. Et statim ad legatum concurrentes, ejus immutaverunt sententiam, et ad hoc invitum pertraxerunt, ut librum sine ulla inquisitione damnaret, atque in conspectu omnium statim combureret, et me in alieno monasterio perenni clausura cohiberet. Dicebant enim ad damnationem libelli satis hoc esse debere, quod nec Romani pontificis, nec Ecclesiæ auctoritate commendatum legere publice præsumpseram, atque ad transcribendum jam pluribus cum ipse præstitissem. Et hoc perutile futurum fidei Christianæ, si exemplo mei multorum similis præsumptio præveniretur. Quia autem legatus ille minus quam necesse esset litteratus fuerat, plurimum archiepiscopi consilio nitebatur [*al. utebatur*], sicut et archiepiscopus illorum. Quod cum Carnotensis præsensisset episcopus, statim machinamenta hæc ad me retulit et me vehementer hortatus est, ut hoc tanto lenius tolerarem, quanto violentius agere eos omnibus patebat. Atque hanc tam manifestæ invidiæ violentiam eis plurimum obfuturam, et mihi profuturam non dubitarem. Nec de clausura monasterii ullatenus perturbarer, sciens profecto le-

gatum ipsum, qui coactus hoc faciebat, post paucos dies, cum hunc recesserit, me penitus liberaturum. Et sic me, ut potuit, flentem flens et ipsa consolatus est.

CAP. X. *De combustione ipsius libri. De persecutione abbatis sui et fratrum in eum.* — Vocatus itaque statim ad concilium adfui, et sine ullo discussionis examine meipsum compulerunt propria manu librum memoratum meum in ignem projicere. Et sic combustus est, ut tamen cum nihil dicere viderentur, quidam de adversariis meis id submurmuravit, quod in libro scriptum deprehenderat, solum Deum Patrem omnipotentem esse. Quod cum legatus subintellexisset, valde admirans ei respondit, hoc nec de puerulo [*al. parvulo*] aliquo credi delere, quod adeo erraret: « Cum communis, inquit, fides et teneat et profiteatur tres omnipotentes esse. » Quo audito Terricus quidam scholarum magister irridendo subintulit illud Athanasii (in *Symbolo*), « et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens. » Quem cum episcopus suus increpare cœpisset et reprimere quasi reum, qui in majestatem loqueretur, audacter ille restitit, et quasi Danielis verba commemorans, ait (*Dan. xiii, 48*): « Sic fatui filii Israel, non judicantes neque quod verum est cognoscentes, condemnatis filiam Israel. Revertimini ad judicium, et de ipso judice judicate, » qui talem judicem quasi ad instructionem fidei et correctionem erroris [*al. errorum*] instituitis: qui cum judicare deberet, ore se proprio condemnavit. Divina hodie misericordia innocentem patenter, sicut olim Susannam a falsis accusatoribus, liberate. Tunc archiepiscopus assurgens verbis, prout oportebat, commutatis sententiam legati confirmavit, dicens: « Revera Domine, inquit, omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus sanctus. Et qui ab hoc dissentit, aperte devius est, nec est audiendus. Et modo si placet, bonum est ut frater ille fidem suam coram omnibus exponat, ut ipsa prout oportet vel approbetur vel improbetur atque corrigatur. » Cum autem ego ad profitendam et exponendam fidem meam assurgerem, ut quod sentiebam verbis propriis exprimerem; adversarii dixerunt non aliud mihi necessarium [*al. necessum*] esse, nisi ut *Symbolum* Athanasii recitarem, quod quivis puer æque facere posset. Ac ne ex ignorantia prætenderem excusationem, quasi qui verba illa in usu non haberem, scripturam ad legendum afferri fecerunt, Legi inter suspiria, singultus et lacrymas prout potui (45). Inde quasi reus et convictus abbatii Sancti Medardi, qui

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

(45) *Inde quasi reus et convictus.* — Abbas is forsitan Anselmus ille qui sub annum Christi 1128, abbas Sancti Vincentii Laudunensis, ac tandem anno 1445, episcopus Tornacensis effectus est; de quo jam nos superius ex *Historia Laudunensis Ecclesiæ*. Monasterium autem sancti Medardi ceptum est a Clothario I, rege Francorum apud Suessionem, et a Sigiberto filio ejus expletum atque com-

positum, uti docet Gregorius Turonensis archiepiscopus lib. iv *Historiæ Francorum*, cap. 22, his verbis: « Tempore quoque Clotharii regis sanctus Dei Medardus episcopus consummato boni operis cursu et plenus dierum, sanctitate præcipuus, diem obiit. Quem Clotharius rex cum summo honore apud Suessiones civitatem sepelivit, et basilicam super eum fabricare cœpit, quam postea Si-

aderat, traditus, ad claustrum ejus tanquam ad A
carcerem trahor. Statimque concilium solvitur. Abbas autem et monachi illius monasterii me sibi remansurum ulterius arbitantes, summa exultatione susceperunt, et cum omni diligentia tractantes consolari frustra nitebantur. Deus qui judicas æquitatem, quanto tunc animi felle, quanta mentis amaritudine te ipsum infamis arguebam, te furibundus accusabam, sæpius repetens illam beati Antonii

conquestionem : « Jesu bone, ubi eras (46) ? » Quanto autem dolore æstuarum, quanta erubescencia confunderer, quanta desperatione perturbaber, sentire tunc potui, proferre non possum. Conferebam cum his quæ in corpore passus olim fueram, quanta nunc sustinerem ; et omnium hominum me æstimabam miserrimum. Parvam illam ducebam proditionem in comparatione hujus injuriæ, et longe amplius famæ quam corporis detrimentum plan-

ANDRÆÆ QUERCETANI NOTÆ.

gibertus filius ejus explevit atque composuit. » Refertque sanctus Gregorius pontifex maximus, hoc monasterium a Joanne III, prædecessore suo, caput omnium monasteriorum et abbatiarum Franciæ constitutum fuisse. Sed qualiter quibus id asseritur, valde suspectæ sunt, et a multis etiam B falsitatis arguuntur, libet hic integram Joannis III constitutionem subjicere ; quanquam et ipsa suppositionis, aut saltem adulterationis vitio non caret. Meminit enim inter cætera nominis archiepiscoporum, quod ante Pippini et Caroli Magni sæculum in usu non fuit. Nec stylus quoque conformis esse videtur litteris apostolicis illius sæculi. Quinimo neque monasticarum fundationum confirmationes a sede Romana requiri, neque anni Dominicæ Incarnationis publicis instrumentis apponi, nisi longo post tempore cœperunt, uti docet alicubi doctissimus et illustrissimus cardinalis Baronius. Est autem constitutio illa sive privilegium Joannis III ejusmodi :

Privilegium Joannis III papæ, datum monasterio Sancti Medardi Suessionensis.

« Totius orbis principibus machinam mundi sub Christo principe regentibus, presentibus scilicet et futuris, Joannes, meritorum qualitate infimus, sed Christi gratia sanctæ Romanæ sedis prælatus. Suum esse, quos divinæ fidei et apostolicæ majestatis nobilitat religio, constat, ut fructu operum et affectu rerum certa demonstrat obsequia. Ob hoc, divina inspirante gratia, et præcellentissimi regin Clotharu suadente clementia, monasterio Sanctæ Mariæ et Beati Petri, quod est extra Suessorum civitatem situm ubi dominus Medardus requiescere, et Daniel abbas præesse videtur, hoc privilegium omnimodis indulgemus, ut terras quas filius noster Clotharius ob salutem animæ suæ dedit, Cromacum scilicet, Attipiacum, et Alévit possessionem suam in pago Metensi, cum silva quæ vulgo dicitur Patella Salis, cum omni integritate teneant atque possideant, cum terris, domibus, et ædificiis, et altaribus habeant, teneant atque possideant. Hoc quoque auctoritate sanctæ Trinitatis et inseparabilis unitatis vice beati Petri apostoli coram rege Clothario et omnibus plebeio Francorum, scilicet archiepiscoporum, episcoporum, judicum, et omni populo Christianorum Romanorum principum decernimus ; ut nullus regum, antistitum, judicum, terras Sanctæ Mariæ et domini Medardi sive ecclesias vel altaria, telonea, decimas, novas, banna et freda exigat. Nec hoc injusto præjudicio agitur contra auctorem legum vel canonum, quia nihil de canonica auctoritate minuitur, quidquid pro quietis tranquillitate et servitute Dei ad loca venerabilium sanctorum conceditur. Statuimus etiam, ut velut hæc sedes beati Petri libera constat ab omni servitio regum, et omnium potentium personarum, ita remota omni consuetudine pessima omnium regum, archiepiscoporum, episcoporum, archidiaconorum, sive judicum, præfata basilicæ monachi, Deo vacent, liberi, et per omnia Regulæ Sancti Benedicti actibus obediant sine ulla inquietudine. Præsenti quoque privilegio hanc illis concedimus licentiam, ut defuncto abbate, quemcumque voluerint archiepiscopum,

vel episcopum, causa ordinandi abbatem vocent. Similiter faciant de ordinationibus sacerdotum vel levitarum, et cæterorum graduum, quas in suo monasterio celebrent, si volunt, absque ulla contradictione archiepiscopi Remorum, et episcopi Suessorum, Præsenti quoque abbati, et omnibus successoribus suis inter missarum solemnium benedictiones concedimus agere, et prædicationem ad populum facere, et reveren [dæ] sanctæ Mariæ Dei genitricis, et beati Petri apostolorum principis, et protomartyris Christi Stephani et domni Medardi, quorum honore et meritis ipse locus sacratus refulget. Ad quorum altare venerandum et præcipuum, omnes ecclesias et altaria, de omnibus terris quæ collatæ sunt vel conferentur, facta præceptione regali, et apostolica auctoritate causa honoris concedimus. Consecrationes quoque fontium. et scrutinii mysteria semper in ipso celebrentur monasterio. Chrismatis quoque ac olei ubicunque liberit expetant benedictionem, nec ullius occasionis causa vel necessitatis a quoquam rectore tantus honor intermittatur, ne tantæ sublimitatis locus vilescat, quem caput constituimus monasteriorum totius Galliæ, nulliusque ditioni patimur esse subjectum : sed semper sub regali custodia positus, hujus sanctæ Romanæ sedis antistitum auctoritate advocacionem beati Petri habeat. Caveant autem omnes sanctæ Dei Ecclesiæ successores et regni gubernatores, ne hoc privilegium irritum faciant, quod apostolica auctoritate sancitum, et regum manibus vere firmatum est, et consensu Baudaridi episcopi Suessorum factum, insuper et septuaginta episcoporum anathemate solidatum. Quicumque hujus nomine auctoritatis contradictor existiterit, vel fratres in præfata basilica inquietaverit, vel de omnibus rebus ipsi loco concessis vel concedendis aliquid abstulerit, vel aliter ordinaverit, in die revelationis Domini sit anathema maranatha, et a consortio Christianitatis sequestratus, a corpore et sanguine Domini nostri Jesu Christi alienus existat. Et cujuscunque sublimitatis vel dignitatis sit, honore suo in præsentis sæculo privetur, et in exsilium relegetur, et in futuro sæculo cum Juda traditore Domini in penis æternalibus damnetur, et cum diabolo et angelis ejus in inferno inferiori nunquam resurgendus demergatur, nisi sanctæ congregationis animos placaverit, et sanctæ Dei Ecclesiæ ministros sibi reconciliaverit. Ego Simplicius notarius sanctæ Romanæ sedis subscripsi et sigillavi. Datum in Ecclesia Sancti Silvestri, v Idus martii, anno Dominicæ Incarnationis 562, indictione x. »

Cæterum, quanti fecerint et alii Francorum reges post Clotharium, insignem illam Sancti Medardi basilicam, vel id in primis indicat quod Andreas Marcianensis monachus scribit : « Ludovicum imperatorem anno 11 imperii sui, impetrasse ab Eugenio papa corpus sancti Sebastiani martyris, et Suessionis in basilica Sancti Medardi collocasse, in ejus adventu multa perpetraverit Deus miracula. »

(46) S. Hieron. in Vita B. Antonii.

rebam: cum ad illam ex aliqua [al. antiqua] culpa A
 levenerim, ad hanc me tam patentem violentiam
 sincera intentio amorque fidei nostræ induxissent,
 quæ me ad scribendum compulerant. Cum autem
 hoc tam crudeliter et inconsiderate factum omnes,
 ad quos fama delatum est vehementer arguerent,
 singuli qui interfuerent a se culpam repellentes in alios
 transfundebant, adeo, ut ipsi quoque nostri æmuli id
 consilio suo factum esse denegarent, et legatus
 coram omnibus invidiam Francorum super hoc ma-
 xime detestaretur. Qui statim pœnitentia ductus
 post aliquos dies, cum ad tempus coactus satisfecisset
 illorum invidiæ, me de alieno eductum mona-
 stero ad proprium remisit; ubi fere quotquot erant
 olim jam, ut supra memini, infestos habebam, cum B
 eorum vitæ turpitudine et impudens conversatio me
 suspectum penitus haberent, quem [al. quod] argu-
 entem graviter sustinerent. Paucis autem elapsis

mensibus, occasionem eis fortuna obtulit, qua me
 perdere molirentur. Fortuitu namque mihi qua-
 dam die legenti occurrit quædam Bedæ sententia,
 qua in expositione Actuum apostolorum assertit
 (47). Dionysium Areopagitam Corinthiorum potius
 quam Atheniensium fuisse episcopum. Quod valde
 eis contrarium videbatur, qui suum Dionysium esse
 illum Areopagitam jactitant, quem ipsum Athenien-
 sem episcopum gesta ejus fuisse profitentur. Quod
 cum reperissem, quibusdam circumstantium fratrum
 quasi jocando monstravi, testimonium scilicet illud
 Bedæ, quod nobis objiciebatur. Illi vero valde in-
 dignati dixerunt Bedam mendacissimum scripto-
 rem, et se Hildonium [al. Hilduinum et recte] ab-
 batem suum veriore habere testem, qui pro hoc
 investigando Græciam diu perlustravit, et rei verita-
 te agnita in gestis illius, quæ conscripsit, hanc ve-
 raciter dubitationem removit. Unde cum unus eo-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ

(47) *Dionysium Areopagitam*, etc. — Hæc Bedæ
 sententia de Dionysio Areopagita multis etiam ho-
 die non placet, qui Dionysium episcopum Parisiensem
 esse illum Areopagitam contendunt. Sed quod allegant
 de Innocentio III, qui corpus sancti Dionysii, Corin-
 thiorum episcopi, dedit monachis Sancti Dionysii
 Parisiensis, nec ipsorum opinioni plurimum favere,
 nec Abælardi quoque sensum auctoritate Bedæ suffultum
 omnino convincere videtur. Rem sic enarrat anonymus,
 qui de reliquiis cœnobii Sancti Dionysii scripsit: « Anno, »
 inquit, ab Incarnatione Domini 1213, Innocentius, sanctæ
 romanæ Ecclesiæ papa III. ad urbem generale concilium
 convocavit, ex omni natione quæ sub cælo est. Pastores
 et prælati sanctæ matris Ecclesiæ: patriarchæ videlicet,
 archiepiscopi, pontifices, et abbates, et inferioris
 gradus et ordinis aliæ personæ, quarum non erat
 numerus: reges etiam et principes diversorum
 populorum vel per se, vel per nuntios adfuerunt.
 Vir autem venerabilis abbas beati Areopagitæ
 Dionysii Henricus nomine cum cæteris interesse
 non potuit, quia propectæ ætatis imbecillitas
 non permisit. Misit autem pro se, et pro ecclesia
 sua virum religiosum et honestum Hemericum
 magistrum priorem cum aliis personis ejusdem
 Ecclesiæ, qui se loco sui prout opportunius
 possent domini papæ præsentia præsentarent.
 Celebratum est igitur magnum illud concilium,
 in quo tractatum est de fide catholica, de moribus,
 et de statu universalis Ecclesiæ, et de rebus
 aliis quas longum est hic et non necessarium
 enarrare. Solutio concilio concessa est singulis
 licentia recedendi. Dominus autem papa nolens
 omnibus palam facere benevolentiam, et gratiam,
 atque pium dilectionis affectum, quam erga
 venerabile cœnobium beati Dionysii et tunc habebat,
 et semper habuerat, vocavit ad se præfatum
 Hemericum ac socios ejus, et in pignus perpetuæ
 charitatis dedit eis thesaurum improbiabilem,
 corpus videlicet sanctissimi Dionysii confessoris,
 Corinthiorum episcopi, ut ipsum secum, cum
 honore debito in Franciam transferrent, et ex
 parte sua Ecclesiæ beati Dionysii cum omni
 reverentia præsentarent. Tradidit illis præterea
 suæ largitionis testimoniales litteras sigillo
 sanctæ sedis apostolicæ roboratas. Illi vero
 cum condignis gratiarum actionibus, tam
 nobile, tam sanctum, tam denique venerandum
 suscipientes depositum, gratuita summi
 pontificis exhiberati munificentia, quam citius
 potuerint in Franciam remearunt. Testimoniales
 autem illæ Innocentii litteræ sic ibidem conceptæ
 sunt:

Authenticum Innocentii papæ

« INNOCENTIUS episcopus, servus servorum Dei,
 dilectis filiis abbati et conventui Sancti Dionysii
 Parisiensis salutem et apostolicam benedictionem.

« Utrum gloriosus martyr et pontifex Dionysius,
 cujus venerabile corpus in vestra requiescit ecclesia,
 sit ille censendus qui Areopagita vocatur ab
 apostolo Paulo conversus, diversæ sunt sententiæ
 diversorum. Quidam autem fatentur Dionysium
 Areopagitam in Græcia fuisse mortuum et sepultum,
 aliumque Dionysium existisse qui fidem Christi
 Francorum populis prædicavit. Alii vero asserunt
 illum post mortem beati Pauli venisse Romam,
 et a sancto Clemente papa in Galliam destinatum;
 aliumque fuisse qui mortuus est in Græcia, et
 sepultus. Utrumque tamen egregium in opere et
 sermone præclarum. Nos autem neutri volentes
 præjudicare sententiæ, sed vestrum cupientes
 honorare monasterium, quod immediate ad Romanam
 spectat Ecclesiam, sacrum beati Dionysii pignus,
 quod bonæ memoriæ P. tit. Sancti Marcelli presbyter
 cardinalis tunc apostolicæ sedis legatus de Græcia
 tulit in urbem, vobis per dilectos filios Hemericum
 priorem et quosdam alios nuntios monasterii vestri
 ad generale concilium destinatos devote dirigimus:
 ut cum utrasque reliquias habueritis, nulla de
 cætero remaneat dubitatio, quin sacræ beati
 Dionysii Areopagitæ reliquiæ apud vestrum
 monasterium habeantur. Vos igitur eas reverenter
 suscipite, hanc nobis vicissitudinem rependentes,
 ut in orationibus vestris specialis semper ad
 Deum commemoratio nostri fiat, et secundum
 oblationem eorumdem nuntiorum vestrorum
 anniversaria obitus nostri memoria solemniter
 celebretur. Omnibus autem qui ad has sacras
 reliquias venerandas devote venerint, quadraginta
 dies de injunctis sibi pœnitentiis auctoritate
 apostolica relaxamus. Nulli ergo omnino
 hominum liceat hanc paginam nostræ concessionis
 et remissionis infringere, vel ei ausu temerario
 contraire. Si quis autem hoc attentare præsum-
 pserit, indignationem omnipotentis Dei, et
 beatorum Petri et Pauli apostolorum ejus se
 noverit incursurum.

« Data Laterani pridie Non. Januarii, pontificatus
 nostri anno xviii. »

Verum quod attinet ad Abælardum, cum fratres
 ejus graviter ei comminarentur, et de eo vindictam
 sumere vellent, quod eorum patronum Areopagitam
 fuisse denegasset, aliquando tandem palinodiam
 cantare compulsus est. Epistolam enim direxit
 Adæ abbati suo: « Adversus eos qui ex auctoritate
 Bedæ

rum importuna interrogatione pulsaret: quid mihi **A** super hac controversia, Bedæ videlicet atque Huldunii, videretur, respondi: Bedæ auctoritatem, cuius scripta universæ Latinorum frequentant Ecclesiæ, gratiorem mihi videri. Ex quo illi vehementer accensi clamare cœperunt, nunc me patenter ostendisse, quod semper monasterium illud nostrum infestaverim, et quod nunc maxime toti regno derogaverim, ei videlicet honorem illum auferens, quo singulariter gloriaretur, cum eorum patronum Areopagitam fuisse denegarem. Ego autem respondi: nec me hoc denegasse, nec multum curandum esse, utrum ipse Areopagita an aliunde fuerit, dummodo tantam apud Deum adeptus sit coronam. Illi vero ad abbatem statim concurrentes, quod mihi imposuerant [al. imposituri erant] nuntiaverunt. Qui libenter hoc audivit, gaudens se occasionem aliquam adipisci qua me opprimeret, utpote qui quanto cæteris turpius vivebat, magis me verabatur. Tunc concilio suo congregato, et fratribus congregatis, graviter mihi comminatus est, et se ad regem cum festinatione missurum dixit, ut de me vindictam sumeret, tanquam regni sui gloriam et coronam ei auferente. Et me interim bene observare præcepit, donec me regi traderet. Ego autem ad regularem disciplinam, si quid deliquissem, frustra me offerebam. Tunc ego nequitiam eorum exhorrens, utpote qui tandiu tam adversam habuissem fortunam, penitus desperatus quasi adversum me universus conjurasset mundus, quorundam consensu fratrum mei miserantium, quorundam discipulorum nostrorum suffragio, nocte latenter aufugi, atque (48) ad terram comitis Theobaldi proximam, ubi antea in cella moratus fueram, abscessi. Ipse quippe et mihi aliquantulum notus erat et oppressionibus meis quas audierat admodum compatiebatur. Ibi autem (49) in castro Privigni [al. Pruvini] morari cœpi, in cella videlicet quadam Trecentium monachorum, quorum prior antea mihi familiaris extiterat, et valde dilexerat. Qui valde in adventu meo gavisus, cum omni diligentia me procurabat. Accidit autem quadam die ut ad ipsum castrum abbas noster ad prædictum comitem pro quibusdam suis negotiis veniret. Quo cognito, accessi ad comitem cum priore illo, rogans eum quatenus pro me ipse intercederet ad abbatem nostrum, ut me absolveret et licentiam daret vivendi monastice ubicunque mihi competens locus occurreret. Ipse autem, et qui cum eo erant, in consilio rem posuerunt, responsuri comiti super hoc in ipsa die antequam recederent. Inito autem consilio, visum est eis me ad aliam abbatiam velle transire, et hoc suæ dedecus immensum fore. Maxime namque gloriæ sibi imputabant, quod ad eos in conversione mea divertissem, quasi cæteris omnibus abbatibus contemptis; et nunc maximum sibi imminere dicebant opprobrium, si eis abjectis ad alios transmearem. Unde nullatus vel me vel comitem super hoc audierunt. Imo mihi statim comminatis sunt, quod nisi festinus redirem, me excommunicarent. Et priori illi, ad quem refugeram, modis omnibus interdixerunt, ne me deinceps retineret, nisi excommunicationis particeps esse sustineret. Quo audito, tam prior ipse quam ego valde anxii fuimus. (50) Abbas autem in hac obstinatione recedens, post paucos dies defunctus est. (51) Cui

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

presbyteri arguere conabantur Dionysium Areopagitam fuisse Dionysium Corinthiorum episcopum, et non magis fuisse Atheniensium episcopum, quam tamen et per dubitationem conclusit his verbis: « Denique, ut hanc litem variarum sententiarum pacatissimo sine sopire penitus valeamus, facile fortassis, si duos Dionysios Corinthiorum episcopos existisse ponamus, et Bedam veracem poterimus tenere, et nihil per opinionem accipere; ita quidem ut unus ex Dionysiis Corinthiorum episcopis, et Dionysius Areopagita idem sit de quo Beda scribit, et diversis temporibus idem Athenis et Corintho præesset episcopus, et postmodum a sancto Clemente Galliarum sit ordinatus apostolus; alius vero ex Dionysiis Corinthiorum episcopis, ille fuerit Dionysius, de quo ecclesiastica Historia et Hieronymus meminerunt. » Quidquid sit, non multum curandum est, ut inquit idem Abælardus, utrum ipse Dionysius episcopus Parisiensis Areopagita, an aliunde fuerit, dummodo tantam apud Deum adeptus sit coronam.

(48) *Ad terram comitis Theobaldi.* — Theobaldus hic, sive Theobaudus, fuit ejus nominis, comes Tricassinæ civitatis et Privigni, qui decessit anno 1151.

(49) *In castro Privigni morari cœpi, in cella videlicet quadam Trecentium monachorum.* — Cellam Sancti Aigulphi intelligit, quam Theobaldus I instituit apud Privignum, et in ea monachos Sancti Petri Trecentis posuit, anno Christi 1048, ut ex Henrici regis diplomate patet, his verbis: « Quidam summæ nobilitatis comes Theobaldus nomine no-

stræ serenitatis adiit præsentiam, rogans et obnixè postulans, ut sibi in quadam ecclesia, Sancti videlicet Aigulphi sub Pruviniensi oppido sita, quam de nobis benedictose tenebat, liceret monachos de monasterio domini Petri Trecentium Cellensis cognominati primitive ponere, et ad Dei servitium perpetualiter, et continue, quod inibi prius negligenter agebatur, administrandum destinare, etc. » Porro tabulæ Sanctæ Genovesæ Parisiensis mentionem etiam faciunt mundinarum Sancti Aigulphi apud Pruvinum, anno 1220. Nec ex ra rem sunt aliæ quæque Paracletensis chartularii litteræ, quibus frater Felix humilis abbas monasterii Sancti Petri de Cella Trecentis, et Guichardus prior Sancti Aigulphi de Pruvino, memorantur sub anno Christi 1271.

(50) *Abbas autem, etc.* — Adam scilicet, sive Adamus Sancti Dionysii abbas, de quo jam superius. Decessit autem anno 1123, ut ex electione successoris ejus mox apparebit.

(51) *Cui cum alius successisset...* — Successor hic Adæ fuit Sugerius, tunc absens. Residebat enim apud Callixtum II papam, missus a rege Ludovico Grosso pro quibusdam regni Franciæ negotiis. Quod ipse docet in Vita Ludovici regis, dum ait: « Occurrit subito puer familiaris, qui meos neque recognoscens, lætus et trisus, domini nostri bonæ memoriæ abbatis Adæ antecessoris decessum denuntiat, communemque de persona nostra pleno conventu factam electionem. » Electumque eodem quo decessor ejus Adam defunctus est, anno nempe 1123, subindicat etiam alibi. Nam in præcepto de

cum alius successisset, (52) conveni eum cum A episcopo Meldensi, ut mihi hoc, quod a prædecessore ejus petieram, indulgeret. Cui rei cum nec ille primo acquiesceret, postea intervenientibus amicis quibusdam nostris, regem et consilium ejus super hoc compellavi, et sic quod volebam impetravi. (53) Stephanus quippe regis tunc dapifer, vocato in partem abbate et familiaribus ejus, quæsit ab

ois cur me invitum retinere vellent, ex quo incur-
rere facile scandalum possent, et nullam utilitatem
habere, cum nullatenus vita mea et ipsorum con-
venire [al. congruere] possent Sciebam autem in
hoc regii consilii sententiam esse, ut quo minus re-
gularis abbatia illa esset, magis regi esset subjecta at-
que utilis, quantum videlicet ad lucra tempor alia. Unde
me facile regis et suorum assensum consequi crede-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

hominibus villæ beati Dionysii, quos postea liber-
tati tradidit, annum Christi 1125, administrationis
sue tertium, numerat his verbis : « Actum in mo-
nasterio beati Dionysii in generali conventu, præsi-
dente domino Suggestio venerabili abbate ejusdem
monasterii, tertio administrationis ejus anno, Incarn-
tionis autem Dominicæ 1125 die Dominica Ihus B
martii, luna vii, ind. iii, epacta xiv, concurrente iii,
regnante Ludovico glorioso et illustri Francorum
rege, xvii administrationis sue anno, et præsentem
condonationem confirmante. Ego Suggestio abbas
subscripsi. » Et infra : « Ego Gregorius domini
Suggestii abbatis cancellarius relegi et subscripsi. »

(51) *Conveni eum cum episcopo Meldensi.* — Non-
dum bene mihi constat quis hic Meldensis episco-
pus. Et tamen aut Burchardum aut Manasse[m] ejus
successorem affirmare possum. Nam in tabulario
Sancti Martini de Campis invenio Burchardum
adhuc superstitem anno 1122, episcopatus sui ter-
tio, Manasse[m] vero jam cœpisse regere Meldens-
ensem Ecclesiam anno 1125, quo « ecclesiam de
Chosiaco Sancto Martino dedit, cum candelis de
festivitate beate Mariæ, cum tortellis de festivitate
sancti Stephani, cum xviii denariis infra 12 dies
Natalis Domini a presbytero persolvendis, cum dec-
imis tam majoribus quam minoribus ad eandem C
ecclesiam, et ad capellam de Marroliis pertinenti-
bus : et consilio etiam domini Gaufridi Carnotensis
episcopi, xl solidos singulis annis a presbytero de
beneficiis ejusdem ecclesie persolvendos. »

(53) *Stephanus quippe regis tunc dapifer...* — Nec
hinc certe magis præcisa temporis illius definitio
potest erui. Nam et Stephanus dapifer, regis Ludo-
vici litteris etiam anno 1120 atque 1122, subscrip-
visse legitur in archivis. Sancti Dionysii. Quare præ-
termissa disquisitione ista, videndum jam potius
quis fuerit hic dapifer sive seneschallus Stephanus.
Hugo de Clerici in commentario de majoratu et se-
neschalia Francie comitibus olim Andegavensibus
hereditaria, docet fuisse Stephanum de Garlanda.
Guillelmi de Garlanda dapiferi successorem, his
verbis : « Guillelmus de Garlanda tunc Francie
seneschallus recognovit in illo colloquio hominum
se debere comiti Fulconi de seneschalia Francie,
et inde fuit in voluntate comitis. Post Guillelmum D
fuit seneschallus Stephanus de Garlanda qui fecit
hominum comiti. » Sed quod auctor ille non pro-
didit, alibi didici, nempe Stephanum eundem Guil-
lelmi de Garlanda, nec non Anselmi vel Anselmi da-
piferi, Gilbertique buticularii fratrem fuisse. Sic
enim asseritur in charta Ludovici Grossi, fundatio-
nem beate Mariæ de Gornaio confirmantis, quæ
quanquam proluxa, non incongrue tamen hic apponi
poterit, cum præsertim ad illustrandum auctoris no-
stri locum maxime faciat. Sic igitur se habet :

Charta Ludovici Grossi.

« Ego Ludovicus Dei dispensante misericordia in
regem Francorum sublimatus, notum fieri volo
cunctis fidelibus tam futuris quam et instantibus,
quod ecclesiam Sanctæ Dei genitricis Mariæ, san-
ctique Joannis evangelistæ super Matronam flu-
vium juxta Gornaio castrum sitam; Guido Rubens,
et uxor ejus Adhelaida pari ab ipso fundamento
devotione construxerunt. Et cum multa illi contu-
lissent beneficia, eam cum omnibus ad ipsam perti-

nentibus monachis Sancti Martini de Campis per-
petuo habendam concesserunt. Ut autem eorum
dona, quæ prædictæ ecclesie dederunt, ab aliorum
beneficiis distinguamus, eadem dona nominatim
subscribi præcipimus. Primum eorum donum mo-
nachis Sancti Martini de Campis, ut dictum est,
collatum hoc est : præfata ecclesia cum suis clau-
suris, et cum omni adjacente ambitu, capella de
Gornaio, terra de Luabum, molendinum apud Gor-
naio ; apud Russiacum ecclesia cum atrio, et ter-
tia parte ejusdem villæ. Hæc sunt specialiter Gui-
donis et uxoris sue Adelaidæ dona prædictis mo-
nachis ab eisdem collata. Cunctis præterea inno-
tescere volumus, quod Ansellus de Garlanda dapifer
noster supradicto monasterio tribuit apud Russia-
cum duas ejusdem villæ partes, et sic totam om-
nino villam concessit monachis excepto nemore, et
ipsum nemus eisdem monachis et eorum hospitibus
ardendum et hospitandum, et ad propriæ ne-
cessitatis usum. Nisiellum quoque, ecclesiam scilicet,
et quicquid ad illam pertinet, cum hospitibus
terris, pratis, vineis, cum nemore et molendino, si-
cut monachi ea possident, illi donavit. Decimam in-
super de Bercorellis, et duas partes decimæ de Ber-
cheriis. Tertiam vero partem cum atrio Balduini
de Claciaco monachis dedit, assensu Anselmi da-
piferi nostri. Totam quoque decimam de Pontez, et
apud Torciacum medietatem decimæ, quæ dicitur
Sancti Martini, et ecclesiam Essoniæ cum atrio et
decima, Anselmus eidem monasterio contulit. Ho-
spites vero in eodem atrio commanentes Stephanus
frater ejusdem Anselmi ei monasterio concessit.
Apud Canoilum quidquid Albertus de Bri, eccle-
siam scilicet cum decima, prata, et terram, et ne-
mus monachis præfati monasterii concessit, ipso
Anselmo annuente, ex cujus feodo habebat. His et
aliis beneficiis bonæ memoriæ Ansellus præfatum
ditavit monasterium, et Christum hæredem fecit,
fratribus suis Stephano, Vuillelmo et Gilleberto con-
cedentibus. In vodo, quod est inter Gornaio et
Kalam, xv arpenta pratorum habent, v de dono
nostro, vii de dono Alberici de Montefirmito, et tria
de aliorum fidelium beneficio. Nos autem hæc
omnia prædicta dona, Guidonis videlicet Rubi, et
uxoris ejus, et Anselmi dapiferi nostri, et Stephani
fratris sui, et Balduini de Claciaco, et Alberici de
Montefirmito, et volumus et approbamus, et quantum
ad nostram pertinet majestatem in perpetuum om-
nino confirmamus. Terram quoque et nemus de
Campo Muloso, quem Arnulfus de Corquerellis, an-
nuente Pagano de Montegaio, prædictis monachis
dedit, nos eidem ecclesie confirmamus. Eidem
etiam ecclesie confirmamus terram, et nemus quod
dicitur Raimundi. Actum Parisius anno incarnati
Verbi 1124, Adelaidis reginæ vii. Signum Stephani
dapiferi, signum Gilberti buticularii, signum Hu-
gonis constabularii, signum Alberici camerarii.
Data per manum Stephani cancellarii. »

Verum hæc charta scrupulum ingerit, qui paulo
diligentius excutiendus est. Nam et Stephanum da-
piferum, et Stephanum cancellarium simul sub-
scriptos habet. Cum tamen Annales Mauriniacensis
cœnobii, quos Teulfus, et aliquot loci illius mona-
chi scripserunt, eundem faciunt Stephanum de
Garlanda dapiferum cum Stephano cancellario re-

ram. Sicque actum est. Sed ne gloriationem suam, A domibus parva tabernacula sibi construere, et pro quam de me habebat, monasterium amitteret, concesserunt mihi ad quam vellem solitudinem transire, dummodo nulli me abbatia subjugarem, Hocque in presentia regis et suorum utrimque assensum est et confirmatum. Ego itaque ad solitudinem quamdam in Trecensi pago mihi antea cognitam me contuli, ibique a quibusdam terra mihi donata, (54) assensu episcopi terræ (55) oratorium quoddam in nomine sanctæ Trinitatis ex calamis et culmo primum construxi. Ubi cum quodam clerico nostro latitans, illud vere Domino poteram decantare : « Ecce elongavi fugiens, et mansi in solitudine (Psal. 54. 8). »

CAP. XI. Quod cum cognovissent scholares (56), caperunt undique concurrere, et relictis civitatibus et castellis solitudinem inhabitare, et pro amplis

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

gis. Teulfi verba sunt hæc Annalium libro II (P. B quod luce meridiana clarius est, tabulæ beatæ Mariæ de Gornaio referunt simul et « Stephanum Parisiensem episcopum, et Stephanum dapiferum Gornaum tenentem. » Quare dubio hoc ita remoto jam subjungendum restat, Stephano de Garlanda, Radulphum Peronæ, seu Viromandunorum comitem in seneschalcia, successisse. Quod aperte testatur Hugo de Clericis cum ait : « Post Stephanum fuit seneschallus, Radulphus Peronæ comes, qui similiter fecit hominia et servitium. » Post Radulphum Theobaldus Magnus, comes Blesensis dapiferi munere functus est sub Ludovico Juniore. Post Theobaldum Magnum Theobaldus alter filius ejus, itidem comes Blesensis, Philippi Augusti seneschallus exstitit. Et sic de cæteris.

(54) Assensu episcopi terræ. — Hatonis scilicet episcopi Trecensis, posteaque Cluniacensis monachi, de quo multa Petrus Venerabilis abbas Cluniaci, sanctus Bernardus, et alii ejusdem ævi scriptores in epistolis.

(55) Oratorium quoddam in nomine sanctæ Trinitatis... construxi. Tacet hoc loco, quod alibi refert ac sæpe repetit, oratorium illud se, cum in nomine sanctæ Trinitatis fundatum ac dedicatum esset, quia tamen ibi profugus ac jam desperatus divinæ gratia consolationis aliquantulum respirasset, in memoriam hujus beneficii Paracletum sive Paraclitum nominasse. Quod asserunt etiam Robertus Antissiodorensis, Chronicon Sancti Petri Vivi Senonum, et alii. Construxitque illud in pago Trecensi, super fluvium Arduconem sive Ardiconem, in parochia Quinceii, vicina Nogento super Sequanam. Guillelmus Nangius in Chronico : « Construxerat enim monasterium in episcopatu Trecensi juxta Nogentum super Sequanam in quodam prato ubi legere solitus fuerat. » Et Innocentius II, in litteris ad Heloissam : « Heloissæ, » inquit, « abbatissæ, cæterisque sororibus in oratorio quod in pago Trecensi, in parochia Quinceii, supra fluvium Arduconem situm est. » Vocant autem illud Romani pontifices, « Paracletense cœnobium, oratorium Sanctæ Trinitatis, Paracletum, et oratorium Sancti Spiritus. » Sed de eo plura adhuc postea. — Vide MABILL. *Annal. ord. S. Bened.* t. VI p. 85. EDIT.

(56) Quod cum cognovissent scholaris, etc. Franciscus Petrarcha, lib. II, De vita solitaria : « Qui Petrus Abælardus, inquit, invidia cedens, solitudinis Trecensis abdita penetravit, etsi non sine magno undique studiosorum conventu, quos e multis uribus solitario illi discipulos doctrinæ celebris fama contraxerat, sine requie tamen optata, quam sibi radicatus tenax livor, odiumque convulsant. »

per has portas quasi quidam perturbationum cunei ad arcem nostræ mentis intraverint, ubi erit libertas? ubi fortitudo ejus? ubi de Deo cogitatio? Maxime cum tactus depingat sibi etiam præteritas voluptates, et recordationem vitiorum cogat animam compati, et quodam modo exercere quod non agit. His igitur rationibus invitati multi philosophorum reliquerunt frequentias urbium et hortulos suburbanos, ubi ager irriguus, et arborum comæ, et susurrus avium, fontis, speculum, rivis murmurans, et multæ oculorum auriumque illecebræ, ne per luxum et abundantiam copiarum animæ fortitudo mollesceret, et ejus pudicitia stupraretur. Inutile quippe est crebro videre per quæ aliquando captus sis, et eorum te experimento committere quibus difficulter careas. Nam et Pythagoræi hujusmodi frequentiam declinantes, in solitudine et desertis locis habitare consueverant. » Sed et ipse Plato cum dives esset et torum ejus Diogenes lutatis pedibus conculcaret, ut posset vacare philosophiæ elegit academiam villam ab urbe procul non solum desertam, sed et pestilentem, ut cura et assiduitate morborum libidinis impetus frangerentur, discipulique sui nullam aliam sentirent voluptatem nisi earum rerum quas discerent. Talem et filii prophetarum Eliseo adhærentes vitam referuntur duxisse (IV Reg. vi). De quibus ipse quoque Hieronymus, quasi de monachis illius temporis, ad Rusticum monachum inter cætera ita scribit (Epist. iv): « Filii prophetarum, quos monachos in Veteri legitimus Testamento, ædificabant sibi casulas prope fluenta Jordanis, et turbis et urbibus derelictis, polenta et herbis agrestibus victitabant. » Tales discipuli nostri ibi super Arduzonem fluvium casulas suas ædificantes, eremitæ magis quam scholares videbantur. Quanto autem illuc major scholarium erat confluentia, et quanto duriorem in doctrina nostra vitam sustinebant, tanto amplius mihi æmuli æstimabant gloriosum, et sibi ignominiosum. Qui cum cuncta quæ poterant [al. potuerant] in me egissent, omnia cooperari mihi in bonum dolebant, atque ita juxta illud Hieronymi, me procul ab urbibus, foro, litibus, turbis remotum; sic quoque (ut Quintilianus ait), latentem invenit invidia. Quia [al. Qui] apud semetipsos tacite conquerentes et ingemiscentes dicebant: « Ecce mundus totus post eum abiit, nihil persequendo profecimus, sed magis eum gloriosum effecimus. Exstinguere nomen ejus studuimus, sed magis accendimus. Ecce in civitatibus omnia necessaria scholares ad manum habent, et civiles delicias contemnentes, ad solitudinis inopiam confluunt, et sponte miseri fiunt. » Tunc autem præcipue ad scholarum regimen intolerabilis me compulit paupertas, cum fodere non valerem, et mendicare erubescerem. Ad artem itaque quam noveram, recurrens [al. revertens], pro labore manuum ad officium linguæ compulsus sum. Scholares autem ultro mihi quælibet necessaria præparabant, tam in victu scilicet quam in vestitu

A vel cultura agrorum, seu in expensis ædificiorum, ut nulla me scilicet a studio cura domestica retardaret. Cum autem oratorium nostrum modicam eorum portionem capere non posset, necessario ipsum dilataverunt, et de lapidibus et lignis construentes melioraverunt [al. incolaverunt]. Quod cum in nomine [al. honore] sanctæ Trinitatis esset fundatum, ac postea dedicatum, quia tamen ibi profugus ac tam desperatus divinæ gratia consolationis aliquantulum respirassem, in memoriam hujus beneficii ipsum Paraclætum [al. Paraclitum, et sic ubique] nominavi. Quod multi audientes, non sinè magna admiratione susceperunt, et nonnulli hoc vehementer calumniati sunt, dicentes non licere Spiritui sancto specialiter magis quam Deo Patri Ecclesiam aliquam assignari; sed vel soli Filio, vel toti simul Trinitati secundum antiquam consuetudinem. Ad quam nimirum calumniam hic eos error plurimum induxit, quod inter Paraclætum et Spiritum Paraclætum nihil referre crederent. Cum ipsa quoque Trinitas et quælibet in Trinitate persona sicut Deus vel adjutor dicitur, ita et Paraclætus, id est consolator recte nuncupetur, juxta illud Apostoli: « Benedictus Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, Pater misericordiarum, et Deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra (II Cor. 1, 3). » Et secundum quod Veritas ait: « Et alium Paraclætum dabit vobis (Joan. xiv, 16). » Quid etiam impedit, cum omnis Ecclesia in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti pariter consecratur, nec sit eorum in aliquo possessio diversa [al. divisa], quod domus Domini non ita Patri, vel Spiritui sancto ascribatur, sicut Filio? Quis titulum ejus, cujus est ipsa domus, de fronte vestibuli radere præsumat? aut cum se Filius in sacrificium Patri obtulerit et secundum hoc in celebrationibus missarum specialiter ad Patrem orationes dirigantur, et hostiæ fiat immolatio, cur ejus præcipue altare esse non videatur, cui maxime supplicatio et sacrificium agitur? Nunquid rectius ejus cui immolatur, quam illius qui immolatur, altare dicendum est? an melius Dominicæ crucis, aut sepulcri, vel beati Michaelis, seu Joannis, aut Petri, aut alicujus sancti, qui nec ibi immolantur, nec eis immolatur, aut obsecrationes eis fiunt, altare quis esse confitebitur? Nimirum nec inter idololatrias altaria vel templa aliquorum dicebantur, nisi quibus ipsi sacrificium atque obsequium impendere intendebant. Sed fortasse dicat aliquis, ideo Patri non esse vel ecclesias, vel altaria dedicanda, quod ejus aliquod factum [al. festum] non existit, quod specialem ei solemnitatem tribuat. Sed hæc profecto ratio ipsi hoc Trinitati aufert, et Spiritui sancto non aufert. Cum ipse quoque Spiritus ex adventu suo propriam habeat Pentecostes solemnitatem, sicut Filius ex suo, Natalis sui festivitatem. Sicut enim Filius missus est in mundum, ita et Spiritus sanctus in discipulos propriam sibi vindicat solemnitatem. Cui etiam pro-

habilius quam alicui aliarum personarum templum ascribendum videtur, si diligentius apostolicam attentionem auctoritatem atque ipsius Spiritus operationem. Nulli enim trium personarum speciale [al. spirituale] templum specialiter ascribit Apostolus, nisi Spiritui sancto. Non enim ita templum Patris, vel templum Filii dicit, sicut templum Spiritus sancti, in prima ad Corinthios ita scribens: « Qui adhæret Domino, unus spiritus est (I Cor. vi, 18). » Item: « An nescitis quia corpora vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis a Deo, et non est vestri? (ibid., 19.) » Quis etiam divinarum sacramenta beneficiorum, quæ in Ecclesia fiunt, operationi divinæ gratiæ qua Spiritus sanctus intelligitur, nesciat specialiter ascribi? Ex aqua quippe et Spiritu sancto in baptismo renascimur, et tunc primo quasi speciale templum Deo constituimur. In consummatione quoque septiformis Spiritus gratia traditur, quibus ipsam Dei templum adornatur atque dedicatur. Quid ergo mirum, si ei personæ, cui specialiter spirituale templum Apostolus tribuit, nos corporale assignemus? Aut cujus personæ rectius Ecclesia esse dicitur, quam ejus, cujus operationi, cuncta, quæ in Ecclesia ministrantur, beneficia specialiter assignantur? Non tamen hoc ita cogitamus [al. agitamus], ut cum Paracletum primo nostrum vocaverimus oratorium, uni ipsam personæ nos dicasse fateamur: sed propter eam quam supra addidimus causam, in memoriam scilicet nostræ consolationis. Quanquam si illo quoque, quo creditur, modo id fecissemus, non esset [al. est] rationi adversum, licet consuetudini incognitum.

CAP. XII. De persecutione quorundam quasi novorum apostolorum in eum. — Hoc autem loco me corpore latitante, sed fama tunc universum mundum perambulante, et illius poetici signenti, quod echo dicitur (57), instar penitus recinente [al. resonante]. quod videlicet plurimum vocis habeat,

sed nihil subest: priores æmuli cum per se jam minus valerent, quosdam adversum me novos apostolos, quibus mundus plurimum credebatur, excitaverunt (58). Quorum aliter regularium canonicorum vitam, alter monachorum se resuscitasse gloriabatur. Hi prædicando per mundum discurrentes, et me impudenter quantum poterant corrodescentes, non modice [al. modicum] tam ecclesiasticis quibusdam quam sæcularibus potestatibus contemptibilem ad tempus effecerunt, et de mea tam fide quam vita adeo sinistra disseminaverunt, ut ipsos quoque amicorum nostrorum præcipuos a me averterent, et qui adhuc pristini amoris erga me aliquid retinerent, hoc ipsi modis omnibus metu illorum dissimularent. Deus ipse mihi testis est, quoties aliquam ecclesiasticarum personarum conventum adunari noveram, hoc in damnationem meam agi credebam. Stupefactus illico quasi supervenientis ictum fulguris, exspectabam ut quasi hæreticus aut profanus in conciliis traheretur aut Synagoga. Atque ut de pulice ad leonem, de formica ad elephantem comparatio ducatur, non me mitiori animo persequebantur æmuli mei, quam beatum olim Athanasium hæretici. Sæpe autem (Deus scit) in tantam lapsus sum desperationem, ut Christianorum finibus excessis, ad gentes transire disponerem, atque ibi quiete sub quacunque tributari pactione inter inimicos Christi Christiane vivere. Quos tanto integre propitios me habiturum credebam, quanto me minus Christianum ex imposito mihi crimine suspicarentur, et ob hoc facilius ad sectam suam inclinari posse crederent.

CAP. XIII. De abbatiâ ad quam assumptus est, et persecutione tam filiorum, id est monachorum, quam tyranni in eum. — Cum autem tantis perturbationibus incessanter affligerer, atque hoc extremum mihi superesset consilium, ut apud inimicos Christi ad Christum confugerem: occasionem quamdam adeptus qua insidias istas paululum declinare me

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ

(57) Ovid. lib. III *Metam.*, 358.

(58) *Alter. etc.* Sanctos Nortbertum canonicæ Præmonstratensium congregationis institutorem, et Bernardum monastici Cisterciensium ordinis promotorum præcipuum intelligit. Quorum hic primus Clarævallensis cœnobii abbas, benedictus est a Guilhelmo de Campellis episcopo Catalaunensi sub annum 1114, episcopatu Lingonensi vacante, sicut in Chronico Victoriano legitur, posteaque trecentorum et amplius monachorum Pater esse meruit. Ille vero, teste veteri Laudunensis Ecclesiæ canonico, « post paucos annos novi luminis, novæque conversionis, nec solum interius, sed etiam exterius candoris novus inventor et inceptor, dominus scilicet Nortbertus, de Lotharingia Franciam adveniens, divina præcedente et comitante gratia in episcopatu Laudunensi primam illam vineam plantavit, quæ in charitate radicata et fundata jam emisit propagines suas, et vino fortitudinis suæ, quod lætificat cor hominis, jam ubertim inebriavit plures principes et juvenes, et virgines, senes cum junioribus. Ita ut fortiter inebriati nihil aliud quærant nisi laudare nomen Domini, cantare ei canticum novum. » Nec omnino male loco huic convenire, videtur quod auctor Chronici Lemovicensis refert ad annum 1130,

« Sub his, » inquit, « temporibus, ordo canonicus Præmonstratensium, et monasticus Cisterciensium quasi duæ oliivæ in conspectu Dei pietatis lumen et devotionis pinguedinem mundo ministrabant, et quasi vites fructiferæ religionis palmites circumquaque propagabant, et per omnes fere Christiani orbis terminos bonæ opinionis paulatim odore diffuso novas abbatiâs, ubi antea cultus Dei non fuerat, constructabant. Unde et in Syriam et Palestinam de utroque ordine fratres missi nonnullas abbatiâs ædificaverunt. Eratque circa ea tempora pulchra ac decora facies ecclesiæ diversorum ordinum ac professionum circumdata varietate, dum hinc Præmonstratenses, inde Cistercienses monachi, inde etiam diversi habitus atque professionis sanctimoniales et mulieres Deo devotæ in continentia atque paupertate sub obedientiæ jugo regulariter viventes, fervore religionis se invicem provocarent, et nova certatim diversis in locis monasteria fundarent. » Utrique tamen illi duorum ejusmodi ordinum propagatores fellis et acrimoniæ pleni fuerunt in Abælardum nostrum, ut vel ex solis aliquot epistolis liquet quas Bernardus Innocentio pontifici Romano et cardinalibus adversus eum scripsit.

i, incidi in Christianos atque monachos gen-
 ongo) sæviore, atque pejore (59). Erat quip-
 Britannia minore in episcopatu Venetensi ab-
 quædam Sancti Gildasii Rivensis [al. Ruien-
 metius : vulgo de Ruys] pastore defuncto de-
 Ad quam me concors fratrum electio cum
 a principis terræ vocavit, atque hoc ab ab-
 ostro et fratribus facile impetravit. Sicque
 rancorum invidia ad Occidentem, sicut Hio-
 um Romanorum expulit ad Orientem. Nun-
 enim huic rei (sciat Deus) acquievissem, nisi
 ocunque modo has, quas incessanter susti-
 , oppressiones, ut dixi, declinarem. Terra
 : barbara, et terræ lingua mihi incognita
 et turpis atque indomabilis illorum mona-
 vita omnibus fere notissima. et gens ter-
 ius inhumana atque incomposita, Sicut er-
 le, qui imminente sibi gladio perterritus
 æcipitium se collidit, et ut puncto tempo-
 rtem unam differat aliam incurrit; sic ego
 io periculo in aliud scienter me contuli, ibi-
 id horroni undas Oceani cum fugam mihi
 is terræ postremitas non præberet, sæpe in
 iibus meis illud revolvebam : « A finibus ter-
 te clamavi, dum anxietur cor meum (Psal.

A Lx, 3). » Quanta enim anxietate illa etiam, quam
 regendam suscepæram, indisciplina fratrum con-
 gregatio cor meum die ac nocte cruciaret, cum tam
 animæ meæ quam corporis pericula pensarem, ne-
 minem jam latere arbitror. Certum quippe habe-
 bam, quod si eos ad regularem vitam, quam pro-
 fessi fuerant, compellere tentarem, me vivere non
 posse. Quod si hoc in quantum possem non age-
 rem, me damnandum [al. damnificandum] esse.
 Ipsam etiam abbatiam tyrannus quidam in terra
 illa potentissimus ita jamdiu sibi subjugaverat, ex
 inordinatione scilicet ipsius monasterii nactus oc-
 casionem, ut omnia loca monasterio adjacentia in
 usus proprios redegisset, ac gravioribus exactioni-
 bus monachos ipsos quam tributarios Judæos exa-
 gitaret. Urgebant me monachi pro necessitudini-
 bus quotidianis, cum nihil in commune haberent
 quod eis ministrarem, sed unusquisque de propriis
 olim marsupiis se et concubinas suas cum filiis et
 filiabus sustentaret. Gaudebant me super hoc an-
 xiari, et ipsi quoque furabantur et asportabant
 quæ poterant, ut cum in administratione ipsa def-
 cerem, compellerer [al. compellerent] aut a disci-
 plina cessare, aut omnino recedere. Cum autem
 tota terræ illius barbaries pariter exlex et indisci-

ANDRÆ QUERCETANI NOTÆ.

Erat in Britannia minore, etc. Abbatia hæc
 in Britannia abbatiarum antiquissima. Nam
 ipse Gildasius, sive Gildas, cognomento Sa-
 in majore Britannia natus, illius prima fun-
 ita jecit tempore Childerici regis Merovei filii.
 ne minus probabiliter dixisse videar, produ-
 estimationum auctoris anonymi, sed veteris ac
 igni, qui vitam ac res gestas sancti Gildæ
 it : « Cum Dei jussu, » inquit, « pervenisset
 in Armoricam quondam Gallia regionem
 autem a Britannis, a quibus possidebatur,
 nia dicebatur), ab eis honorifice et cum gau-
 agno susceptus est. » Et paulo post : « Veniens
 ad quoddam castrum in monte Reuvsii, in
 ctu maris situm, ibi potioris fabricæ constru-
 ionsaterium, atque in eo claustra cœnobitali
 erfecit. » Itemque rursus : « Positum est au-
 rpus sancti viri in ecclesia quam ipse in an-
 castro Reusii construxerat. Ubi per multa an-
 curricula servabatur, et ab universa Britan-
 gente venerabiliter colebatur, quoniam innu-
 mites ibi fiebant virtutes. » Unde patet et cur
 nium illud Sancti Gildæ Ruiensis nomen obti-
 . Verum postea bellis in Britannia superven-
 bus, interfectoque crudeliter ab impiis reli-
 comite Britonum Salomone, non modo locus
 enitus, cum alio, nomine Lochmenech, de-
 atque destructus est, sed etiam habitatores
 regiones alienas petere compulsi sunt, ac no-
 Bituricensi pago sedes eligentes, secum cor-
 etiosum sancti Gildæ detulerunt, et in Dolensi
 terio posuerunt, ubi Bituricus princeps Ebbo
 niter eos suscepit, quod diserte confirmatur
 ctore Chronici Lemovicensis in hæc verba :
 idem tempus, » inquit, nempe versus annum
 i 907, « in Bithurica in castro Dolensi fun-
 est cœnobium nobile quod Dolense vocatur,
 bone viro illustri domino prædicti castri. Hæc
 is vir post paululum a Britannia plures mona-
 ngientes cum multis sanctorum reliquiis reli-
 suscepit, qui Normannorum rabiem mortis
 evaserant. Hi corpus beati Gildasii abbatis ad
 se cœnobium detulerunt. Cui Dei electus idem

C Ebbo proprium cœnobium juxta castellum suum ex
 alia aquæ parte construxit, ubi illius venerabile
 corpus cum multorum sanctorum reliquiis honorabili-
 ter conditum requiescit. » Nec tamen propterea
 ruiense monasterium, cum omnipotenti Domino
 placuisset ut restauraretur, illo deinceps adhuc
 sancti Gildæ nomine minus gavisum est. Nam Gaufridus
 tandem comes, totius Britannia principatum
 adeptus, ut refert idem qui supra Vitæ sancti Gildæ
 scriptor, « rogavit Goslinum Floriacensis tunc mo-
 nasterii abbatem, qui etiam postea Bituricensi Ec-
 clesie præfuit archiepiscopus, ut transmitteret sibi
 Felicem monachum ad restauranda monasteria, quæ
 erant in sua regione solo tenus destructa. Anno igitur
 Incarnationis Dominicæ 1008, missus est Felix
 a supradicto abbate ad Gaufrédum comitem, qui ho-
 norifice ab eo susceptus est, atque prædicta cœno-
 bia, » nempe Ruiense et Lochmenech « ei donavit
 cum omnibus appendiciis suis, commendavitque il-
 lum fratri suo Judicæli episcopo Venetensi, in cujus
 diocesi ipsa monasteria erant. » Et aliquando post :
 « Cum autem dubitaret quem potiozem locum de
 duobus statueret sedem abbatia habere, ducem
 Alanum episcopumque Venetensem super hæc re
 consuluit. Illi convocatis nobilibus viris, aliquibus
 etiam episcopis, statuerunt locum Sancti Gildæ,
 qui erat antiquior, et terræ fertilitate, frumenti
 et vini, arborumque pomiferarum abundantior :
 diversorum quoque magnorum piscium generibus
 suis temporibus affluentior. » Atque hæc
 forte diffusius quam oportuit a me relata sunt,
 sed occasione potissimum Petri Abælardi, qui et ipse
 Brito, demum ad illam etiam Sancti Gildæ ab-
 batiam concordii fratrum electione cum assensu
 principis terræ vocatus est, ut propriis verbis de-
 clarat. Et certe quod abbas fuerit in Britannia,
 licet tacito abbatia nomine, testatur quoque Guil-
 lelmus Nanctus cum ait : « Petrus Abælardus magister
 in dialectice insignis et celeberrimus, primo
 uxoratus, deinde Sancti Dionysii in Francia mona-
 chus, post in Britannia, unde natus fuerat, abbas
 constitutus. »

plinata esset, nulli erant hominum ad quorum A confugere possem adiutorium, cum a moribus omnium pariter dissiderem. Foris me tyrannus ille et satellites sui assidue opprimebant, intus mihi fratres incessanter insidiabantur, ut illud Apostoli in me specialiter dictum res ipsa indicaret, « foris pugnæ, intus timores (II Cor. vii, 5). » Considerabam, et plangebam quam inutilem et miseram vitam ducerem, et quam infructuose tam mihi quam aliis viverem, et quantum antea clericis profecissem, et quod nunc eis propter monachos dimissis, nec in ipsis, nec in monachis aliquem fructum haberem, et quam inefficax in omnibus incæptis atque conatibus meis redderet, ut jam mihi de omnibus illud impropèri rectissime deberet : « Hic homo cœpit ædificare, et non potuit consummare (Luc. xiv, 30). » Desperabam penitus, cum recorderer quæ fugeram, et considerarem quæ incurre-

rem, et priores molestias quasi jam nullas reputans, crebro apud me ingemiscens dicebam : « Merito hæc patior, qui Paracletum, id est consolatorem, deserens in desolationem certam me intrusi, et minas evitare cupiens ad certa confugi pericula. » Illud autem plurimum me cruciabat quod, oratorio nostro dimisso, de divini celebratione officii ita ut oporteret providere non poteram; quoniam loci nimia paupertas vix unius hominis necessitudini sufficeret. Sed ipse quoque verus Paracletus mihi maxime super hoc desolato veram attulit consolaticnem, et proprio prout debebat. providit oratorio (60). Accidit namque ut abbas noster Sancti Dionysii prædictam illam Argenteoli [at. Argentolii] abbatiam, in qua religionis habitum nostra illa jam in Christo soror potius quam uxor Heloisa susceperat, tanquam ad jus monasterii sui antiquitus pertinentem, quocumque modo acquireret,

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

(60) *Accidit... ut abbas... Sancti Dionysii, etc.* — Fuit Argenteoli monasterium ab ipsis fundatoribus abbatiae Sancti Dionysii subjectum. Postea tamen Carolus magnus illud Theodradæ filiae suæ commisit. Quæ congregatis ibi sanctimonialibus eo pacto tenuit, ut post mortem ejus in usum ecclesiae Sancti Dionysii reverteretur. Quod manifeste docet hoc Ludovici et Lotharii imperatorum præceptum e chartulario Sancti Dionysii depromptum :

Confirmatio Ludovici et Lotharii imperatorum, super ecclesia Argentolii, quam dedit Hermenricus et uxor sua Mumma [leg. Nummana] Sancto Dionysio.

« In nomine Domini Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi, Ludovicus et Lotharius divina ordinante providentia imperatores Augusti. Sicut ea, quæ a Deum timentibus hominibus ad loca divino cultui dedicata, solemnii donatione largita vel condonata sunt, et postea qualibet occasione inde abstracta esse noscuntur, nostra auctoritate ad statum suum revocamus, et iterum nostræ jussionis oraculo confirmamus : hoc nobis procul dubio ad æternam beatitudinem adipiscendam, seu stabilitatem imperii nostri roborandam pertinere confidimus. Ideo notum sit omnium fidelium nostrorum tam præsentium, quam et futurorum industriæ, quia illustris femina, soror videlicet nostra Theodrada Deo sacrata, nostræ suggestit mansuetudini, qualiter compertum habuisset, quod monasterium vocabulo Argentolium situm in pago Parisiaco super fluvium Sequanam, quod ipsa primo per beneficium domni et genitoris nostri Caroli serenissimi imperatoris, et postea per nostram largitionem tenebat, ad monasterium beati et gloriosi Christi martyris Dionysii, ubi præsentii tempore vir venerabilis Hilduinus abbas, et sacri palatii nostri archicapellanus, rector præesse videtur, pertinere deberet. Petiitque ut pro mercedis nostræ augmento ad statum pristinum illud revocari fecissemus [facere], eo videlicet modo ut memoratum monasterium post suum ab hac luce discessum, si tamen aliud [monasterium ei antea in comparatione pro ipso a nobis datum non fuerit, aut propria voluntate eum dimittere non voluerit, ad potestatem monasterii Sancti Dionysii absque ulla contrarietate vel cujusquam interrogatione reciperetur. Nos vero audita illius salubri ac religiosa petitione, prædictum venerabilem virum Hilduinum, quia præsens aderat, si quid de hac re compertum haberet interrogamus. Qui statim donationem cujusdam Deum timentis ac religiosi hominis nomine Ermenrici, ac conjugis suæ Nummanæ, qui præfatum monasterium in suo proprio construxe-

rant, et id per testamenti paginam ad beati Dionysii martyris Christi monasterium solemnii donatione contulerant, nec non et præceptum confirmationis Lotharii quondam regis, quod super eadem donationem conscribere jusserat, nobis petitioni memoratæ dilectæ sororis nostræ Theodradæ annuere, et sicut petebat, per nostram auctoritatem sæpeditum monasterium Argentogilum ad potestatem Sancti Dionysii, pretiosissimi Christi martyris, revocare. Quapropter hanc nostræ auctoritatis confirmationem fieri præcipimus, per quam omnimodis decernimus atque jubemus, ut jam dictum monasterium Argentogilum post ipsius dilectæ sororis nostræ ab hac vita discessum ad monasterium et potestatem sæpediti beatissimi Christi martyris Dionysii, ad quam primitus ob Dei amorem, et ipsorum sanctorum reverentiam piæque intercessionem a supra dictis Dei fidelibus traditum vel condonatum fuisse noscitur, absque ullius personæ contradictione, aut nostra vel successorum nostrorum interrogatione recipiatur, et in jure ac dominatione ipsius monasterii cum omni integritate vel appendiciis suis quidquid ibidem præsentii tempore cernitur pertinere revocetur. Et si forte contigerit, ut eadem soror nostra ipsum monasterium aut spontanea voluntate, ut diximus, aut pro commutatione alterius monasterii ante finem vitæ suæ dimittere velit : tunc nihilominus absque ulla contradictione, aut exceptata consignatione, ad præfati beatissimi martyris Christi Dionysii monasterium, sicut supra insertum est, perpetualiter ad habendum recipiatur, et in postmodum nullo unquam tempore ulla qualibet dignitate aut potestate prædicta persona rectoribus monasterii præfati, ac beatissimi Christi martyris Dionysii aliquam requisitionem facere, aut ullam calumniam ingerere præsumat : sed liceat illis sine cujuslibet injusta interrogatione præfatum monasterium Argentogilum, sicut cæteras res ad beati Dionysii potestatem simili modo condonatas ac pertinentes, quieto ordine tenere ac disponere. Et quidquid pro opportunitate atque utilitate ipsius Ecclesie secundum Christianæ religionis regulam facere voluerit, liberam in omnibus habere potestatem. Et ut hæc auctoritas confirmationis seu redditionis, nostræ per futura tempora inviolabilem atque inconvulsam obtineat firmitatem, manibus propriis nostris subter eam firmavimus, et annuli nostri impressione signari jussimus. — Signum Ludovici serenissimi imperatoris, signum Lotharii gloriosissimi Augusti. Durandus diaconus ad vicem Fridugisi recognovit. »

Sed cum Normanni cœnobium illud diruissent,

et conventum inde sanctimonialium, ubi illa comes A nostra prioratum habebat, violenter expelleret (61). Quæ cum diversis locis exules dispergerentur, oblatam mihi a Domino intellexi occasionem, qua nostro consulerem oratorio. Illuc namque reversus, eam cum quibusdam aliis de eadem congregatione ipsi adhærentibus ad prædictum oratorium invitavi. Eoque illis adductis, ipsum oratorium cum omnibus ei pertinentibus concessi et donavi, ipsamque postmodum donationem nostram assensu atque in-

terventu episcopi terræ (62) papa Innocentius secundus ipsis et earum sequacibus per privilegium in perpetuum corroboravit. Quas ibi quidem primo inopem sustinentes vitam, et ad tempus plurimum desolatas, divinæ misericordiæ respectus, cui devote serviebant, in brevi consolatus est, et se eis quoque verum exhibuit Paracletum, et circumadjacentes populos misericordes eis atque propitios effecit. Et (63) plus (sciat Deus) ut arbitror uno anno in terrenis commodis [al. prædiis] sunt multiplica-

ANDREÆ QUERCETANI NOTÆ.

Adelais Hugonis regis uxor ipsum restauravit, ac rursus in eo sanctimonialia constituit, quæ inibi usque ad Suggestii Sancti Dionysii abbatis tempora remanserunt. Qualiter autem hic eas inde expulerit, et abbatiam antiquo sui monasterii juri vindicavit sub annum Christi 1127, sic ipse narrat in libello De rebus a se gestis: « Cum ætate, » inquis, « docibili adolescentiæ meæ antiquas armarii possessionum revolverem chartas, et immunitatum biblos propter multorum calumniatorum improbitates frequentarem, crebro manibus recurrebat de cœnobio Argenteolensi fundationum charta ab Hermerico et conjuge ejus Numma, in qua continebatur, quod a tempore Pippini regis, Beati Dionysii abbatiae existerat, sed quadam occasione contractus incommodi in tempore Caroli Magni filii ejus alienata fuerat. Prefatus enim imperator quamdam filiam suam matrimonium humanum recusantem ibidem abbatissam sanctimonialium constituit, eo pacto ut post mortem ejus in usum Ecclesiæ reverteretur; sed turbatione regni filiorum filii ejus, videlicet filii pii altercatione, quoadusque super vixerat, perfici non potuit. Unde cum antecessores nostri sæpius super hoc laborantes parum profecissent, communicato cum fratribus nostris consilio, nuntios nostros et chartas antiquas fundationis et dominionis et confirmationum privilegia bonæ memoriæ papæ Honorio Romam delegavimus, postulantes ut justitiam nostram canonico investigaret et restitueret scrutinio. Qui, ut erat vir consilii et justitiæ tutor, tam pro nostra justitia quam pro enormitate monacharum ibidem male viventium, eundem nobis locum cum appendiciis suis, ut reformaretur ibi religionis ordo, restituit. Rex vero Ludovicus Philippi charissimus, dominus et amicus noster eandem restitutionem confirmavit, et quæcumque regalia ibidem habebat auctoritate regiæ majestatis, Ecclesiæ præcepto. » Et in Vita Ludovici Grossi: « Papa Honorius vir gravis et severus, qui cum justitiam nostram de monasterio Argenteolensi puellarum miserrima conversatione infamato, tum legati sui Matthæi Albanensis episcopi, tum domini Carnotensis, Parisiensis, Suessionis, domini etiam archiepiscopi Remensis Rainaldi, et multorum virorum testimonio cognovisset: præcepta regum antiquorum Pippini, Caroli Magni, Ludovici Pii, et aliorum, de jure loci præfatis nuntiis nostris oblata perlegisset, curiæ totius persuasione, tam pro nostra justitia, quam pro earum fetida enormitate, Beato Dionysio et restituit, et confirmavit. »

(61) Quæ... cum exules dispergerentur..., etc. — Sanctimonialium Argenteoli sic a monasterio suo dejectarum aliæ in cœnobium Beatæ Mariæ de Footel, seu de Nemore translatae sunt, ut colligitur ex his Henrici Sancti Dionysii abbatis litteris: « Henricus Dei gratia abbas, et conventus Beati Dionysii, universis qui præsentibus litteras viderint, in Domino salutem. Notum facimus, quod cum inter nos ex una parte, et abbatissam et moniales de Footel ex altera, tam super possessione quam proprietate ecclesiæ Beatæ Mariæ de Argenteolio, qui quæ? est prioratus cum suis appendiciis, quæstio verteretur, auctoritate apostolica, coram domino

priore Sancti Victoris Parisiensis, sancto succentore Silvanectensi, et magistro R. de Orson. canonico Noviomensi, pro bono pacis promissimus dictis monialibus, quo [d] dabimus et assignabimus eis in terris suis in territorio de Trembleyo decimam, quæ singulis annis valeat decem libras, infra xv dies post factam compositionem, etc. Actum anno Domini 1207. » Ea enim conditione cœnobium illud ad jns pristinum abbatis Sancti Dionysii reductum fuerat, ut monialibus loca provideret, ubi possent salvare animas suas. Heloissam vero, quæ prioratum conventus habebat, cum quibusdam aliis de eadem congregatione ipsi adhærentibus, Petrus Abælardus ad Paracletum oratorium suum invitavit, eamque ibi abbatissam cæteris præfecit. Quod testatur etiam Guillelmus Nangius cum ait: « Sed ibi Heloissam, quæ per industriam Suggestii abbatis Sancti Dionysii in Francia postmodum ejecta, venire fecit cum nonnullis monialibus religiosis. Quæ ibi abbatissa effecta. » Et ante eum Robertus Antissiodorensis: « Hic, » inquit, Abælardus « subtilissimus mirabilisque philosophus construxerat cœnobium in territorio Trecassino, in prato quodam ubi legere solitus fuerat: in quo sanctimonialia plurimas episcopali auctoritate congregavit, quod Paracletum nominavit. Quibus sanctimonialibus Heloissam quondam uxorem suam religiosam feminam, et litteris tam Hebraicis, quam Latinis apprime eruditam, præfecit abbatissam. »

(62) Papa Innocentius II... Privilegium hoc videtur Regesta Innocentii II, sub num. 70, *Patrologia*, t. CLXXIX, col. 114.

(63) Plus... ut arbitror. — Circumadjacentes nempe populi misericordes eis atque propitii plurima largiti sunt. Sed ante alios « Milo dominus Nogennii, » sicut in tabulis Paracletensibus legitur, « in cujus territorio Paracletense constructum est oratorium, ei loco donavit culturas tres, unam inter Brusletum et viam, alteram juxta Carmam, tertiam juxta viam Triagnelli ad sinistram. Concessit insuper prædicto loco quæcumque homines sui de universo feodo suo ei darent. Dedit etiam usuarium nemoris sui de Monte Morvei omni tempore ad omnia necessaria ipsius loci, nec non et totum mareschium in riveria Ardutionis loco illi adjacens tam ad hortos faciendos, quam ad cætera necessaria. Quæ omnia in dedicatione ipsius oratorii, seu benedictione cœmeterii, et omnimodam immunitatem totius loci coram omni populo qui aderat, in manu domini Trecensis episcopi posuit, et sic in perpetuum confirmavit, præsentibus Hilduino decano, Hilduino Magno, Stephano Ridel, Rainaldo Carnail. Die insuper illo, quo sanctimonialia oratoria ingressæ possederunt, donavit eis piscationem totam Ardutionis fluvioli penitus immunem a Sancto Albino usque Quinceium. Qui etiam pro comitissa nepte sua in sanctimonialia suscepta dedit furnum de Sancto Albino cum usuario nemoris quod Furmis habebat, præsentibus Ansello de Triagnello, Milone sancto, et Petro fratre suo. Pro anima Hugonis filii sui ibidem sepulti dedit culturam ad Noereth cum tertia parte de Guammoveriis, præsentibus illis qui sepulturæ adfuerunt. Simon

tæ, quam ego per centum si ibi permansissem. A Quippe quo [al. quanto] feminarum sexus est infirmior, tanto earum inopia miserabilior facile hu-

manos commovet [al. permovet], affectus, et earum virtus tam Deo quam hominibus est gratior. Tantam autem gratiam in oculis omnium (64) illi soro-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

quoque de Nogennio dedit de alodio suo culturas duas, unam scilicet in qua ipsum oratorium constructum est, et aliam in monte Limarsum in præsentia Hilduini decani et Milonis de Nogennio. Hubertus de Nogennio duo jugera terræ ante ipsum oratorium per manum Milonis de Nogennio. » Atque hæc omnia confirmavit aliquanto post Theobaldus comes Trecensis, scilicet anno 1146, « laudante filia præfati Milonis Isabel, et Girardo genero suo, Freerio, Josfrido, Gaucherio, Stephano, nepotibus ejus. » Ipseque etiam monialibus illis modium frumenti singulis annis, et totam piscationem in molendinis suis apud Pontes dedit, ut in litteris domini Eugenii III papæ supra relatis continetur.

Ad hæc, « Galo et Adelaudis uxor ejus soror Ermelinæ quæ se Deo et ecclesiæ Paracleti in sanctimoniali dedit, laudaverunt et concesserunt Deo et dictæ ecclesiæ Paracleti et sanctimonialibus ibidem Deo servientibus medietatem molendini de Crevecor, et vineas etiam de Crevecor, et xl solidos census: et in hoc censu habuerunt sanctimonialia Paracleti censum Pruvini, et hoc quod restabat ad percipiendum de xl solidis ceperunt apud Lezinæ. Hæcque concessio facta est apud Pruvinum in præsentia comitis Theobaldi, et Mathildis comitissæ uxoris ejus, et per manum etiam ipsius comitis. Qui comes, ut hæc stabilis et inconvulsa permaneret, eam sigilli sui auctoritate corroborari præcepit anno ab Incarn. Domini 1133, regnante Ludovico rege Francorum, Hainrico archiepiscopo Senonensi cathedra residente, Hatone vero episcopo Trecensium existente. »

Ludovicus quoque ipse Francorum rex eisdem « sanctimonialibus de Paraceto in perpetuum concessit, ut nunquam de quibuslibet rebus, quas ipsæ vel servientes ipsarum ad usus earumdem emerent, vel pro suis necessitatibus de suis propriis rebus venderent, aliquam illi vel successoribus suis consuetudinem in tota terra sua persolverent. Quod, ut ratum et inconcussum permaneret, scripto commendari præcepit, et ne posset a posteris infringi, sigilli sui auctoritate corroboravit publice apud Sanctum Germanum in Leya, anno incarnati Verbi 1135, regni sui xxvii, Ludovico filio suo in regem sublim [at] o anno iii. »

Præterea Mathildis comitissa, Theobaldi conjux, abbatiam in loco Pomerii constructam a se, Paracletensi cœnobio subditam esse voluit. Et pro concessione prædicti loci, quem Heloissa ipsa, prima Paracleti abbatissa, religiosorum interventu viro- rum ei dederat ad constructionem, « dedit comitissa ecclesiæ Paracleti tres modios frumenti per singulos annos in molendino suo Pruvini sub Crevecor, laude filiorum suorum comitum Henrici, Theobaldi, et Stephani, » sicut est in litteris Hugonis archiepiscopi Senonensis hac de re confectis; quas etiam supra cum pontificum romanorum rescriptis integras retulimus. [Vide ad calcem hujusce voluminis in appendice.] Insuper confirmavit decimam de Sancto Martino de Campis et de Boal, quam Guillelmus clericus ejus dedit post decessum ecclesiæ Paracleti et sanctimonialibus ibidem Deo servientibus anno 1154, regnante Ludovico Francorum rege, Hugone archiepiscopo Senonensi existente. Nec non et alia plurima bona eidem cœnobio contulit, quæ recitare longum ac fastidiosum foret.

Denique « Hato ipse Trecensis episcopus medietatem omnis decimæ de sancto Albino, et medietatem candelarum in Purificatione beatæ Mariæ dedit: Milo de Quinceio, miles, de assensu uxoris

sua Petronillæ, et filii sui Garnerii, et filia suæ Isabel, quidquid habebat in decima de Quinceio. » Ansellus dominus Trianguli prioratum conventualem Beatæ Mariæ de Triangulo in Trecensi diocesi, nec non Ansellus filius ejus, medietatem totius nemoris quod vocatur Couldroy, in territorio de Marcelliaco. Alii, quorum nomina non reperi, prioratus de Lea valle, in eadem diocesi, de Neofortio in Meldensi et sancti Martini de Beaurain in Belvacensi. « Manasses, Meldensis episcopus, octavam partem tam magnæ quam parvæ decimæ de Melnillo, et medietatem minutæ decimæ de Tillis, et quartam partem minutæ decimæ de Sancto Maximo. Beucellina, uxor Guerrici de Pontibus, quæ se monialem in Paraceto reddidit, domum cum cellario Sesamiæ sitam. Nobilis mulier Helia de Villamauro relicta Milonis de Pruvino quondam marescalci Campaniæ decem libras annui redditus de proprio patrimonio suo. Maria, Trecensis comitissa, plateam suam Pruvini. Demum Agnes de Marignaco pro susceptione sui duas partes minutæ decimæ villæ Marigniaci. Manasses nepos ejus tertiam partem, Theobaldus ejus filius tertiam partem laudante Letuisa uxore illius. » Atque hi sunt præcipui Paracletensis monasterii benefactores: quibus et aliquot alios adde- re possem. Sed ad ea quæ notanda supersunt, festinat stylus.

(64) Illi sorori nostræ quæ cæteris præerat. — Heloissam dicit prinam Paracleti abbatissam, de cujus doctrina et religione sic paucis Petrus Cluniacensis abbas ad eam scribens: « Necdum, » inquit, « metas adolescentiæ excesseram, necdum in juveniles annos evaseram, quando nomen non quidem adhuc religionis tuæ, sed honestorum tamen et laudabilium studiorum tuorum mihi fama innotuit. Audiebam tunc temporis mulierem, licet necdum sæculi nexibus expeditam, litteratoriæ scientiæ et studio sæcularis sapientiæ summam operam dare. Quo efferendo studio tuo, et mulieres omnes evicisti, et pene viros universos superasti. Mox vero, juxta verba Apostoli, ut complacuit ei qui te segregavit ab utero matris tuæ, per gratiam suam, longe in melius disciplinarum studia commutasti, et pro logica Evangelium, pro physica apostolum, pro Platone Christum, pro Academia claustrum tota jam et vere philosophica mulier elegisti. » Religiosam quoque feminam et tam Hebraicis quam Latinis litteris adprime eruditam fuisse testatur Antissiodorensis monachus, nec non ipsum Paracletense Kalendarium Gallicum, his verbis: « Héloïse mere et premiere abbesse de ceans, de doctrine et religion tres resplendissante. » Quod apertius adhuc declarat Abælardus ipse suis ad eam scriptis epistolis. Et in Exhortatione de litterarum studio ad virgines Paracletenses: « Magisterium, » inquit, « habetis in matre, quod ad omnia vobis sufficere, tam ad exemplum scilicet virtutum, quam ad doctrinam litterarum potest: quæ non solum Latinæ, verum etiam tam Hebraicæ quam Græcæ non expers litteraturæ, sola hoc tempore illam trium linguarum adepta peritiam videtur, quæ ab omnibus in beato Hieronymo tamquam singularis gratia prædicatur. » — Seriem abbatissarum monasterii Paracletensis quem And. Quercetanus his inseruerat, in appendicem ad Abælardi opera rejecimus. Edit.

Verum ut hæc Notæ, quæ ab Abælardo cœperunt, in eum similiter desinant, paucis nunc adhuc subiungendum quod ipse in Historia calamitatum suarum omisit, nempe condemnationem alteram libri sui de Trinitate Senonis factam, de qua sic Otho

ne, quæ cæteris præerat, Dominus annuit ut A
 iscopi quasi filiam, abbates quasi sororem,
 asi matrem diligerent : et omnes pariter ejus
 em, prudentiam, et in omnibus incompara-
 atientia mansuetudinem admirabantur. Quæ
 rarius se videri permittebat, ut scilicet clau-
 ulo sacris meditationibus atque orationibus
 vacaret, tanto ardentius ejus præsentiam
 irtualis colloquii monita hi qui foris sunt
 bant.

IV. *De infamatione turpitudinis.*—Cum autem
 arum vicini vehementer me culpant, quod

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ

gensis inter cæteros, lib. I *De rebus gestis* B
 I, cap. 48 : « Sedente in urbe Roma In-
 , in Francia vero Ludovico senioris Ludo-
 regnante, Petrus Abælardus, ab episcopis
 ne Bernardo denuo ad audientiam apud Se-
 vocatur, præsentibus Ludovico rege, Theo-
 e palatino comite, et aliis nobilibus, de
 ue innumeris. Ubi dum de fide sua discu-
 sitionem populi timens, apostolicæ sedis
 iam appellavit. Episcopi vero simul et abbas
 I Romanam Ecclesiam legatione, ac eis pro
 impetebatur capitulis, damnationis ejus sen-
 in litteris reportaverunt. »

narrant etiam continuator Sigeberti, Rober-
 issiodorensis, Guillelmus Nangius, Vincen-
 lvacensis, Joannes Sancti Victoris canonici
 Turonensis scriptor, et alii. Sed ali-
 n omnes, acrioreque animo Gaufridus Cla-
 isis monachus lib. III Vitæ sancti Bernardi, C
Patrologiæ, t. CLXXXII), cum ait : « Fuit
 is illis Petrus Abælardus, magister insignis,
 errimus in opinione scientiæ, sed de fide
 dogmatizans. Cujus cum blasphemii plena
 mis volitare undique scripta cœpissent, pro-
 vitates vocum et sensum viri eruditi atque
 ad Dei hominem, sanctum Bernardum, de-
 t : qui nimirum solita bonitate et benigni-
 siderans errorem corrigi, hominem non con-
 secreta illum admonitione convenit. Cum
 um tam modeste tamque rationabiliter egit,
 noque compunctus ad ipsius arbitrium cor-
 m se promitteret universa. Cæterum, cum
 set ab eo Petrus idem, consiliis stimulatus

et ingenii sui viribus plurimoque exercitio
 adi infelicitè fidens, resiliit a proposito sa-
 xpens denique Senonensem metropolita-
 quod in ejus ecclesia celebrandum foret in D
) grande concilium, Claravallensem causa-
 nem suis in occulto detrahere libris. Addit
 paratum se esse in publico sua defendere
 rogans ut prædictus abbas, dicturus si quid
 , ad concilium vocaretur. Factum est ut po-
 . Sed vocatus abbas venire penitus recusa-
 um hoc non esse renuntians. Postea tamen
 um virorum monitis flexus, ne videlicet ex-
 bsentia scandalum populo, et cornua cre-
 adversario, demum pergere acquievit, tri-
 dem, nec sine lacrymis annuens, sicut in
 ad papam Innocentium ipse testatur, in qua
 lucidiusque negotium omne prosequitur.
 lies, et ecclesia copiosa convenit, ubi a Dei
 Petri illius in medium scripta prolata sunt,
 is capitula designata Demum illi optio data
 t sua esse negandi, aut errorem humiliter
 adi, aut respondendi, si posset, objiciendis
 tionibus pariter et sanctorum testimoniis
 . At ille, nec volens respiscere, nec valens
 e sapientia et spiritui qui loquebatur ; ut
 redimeret, sedam apostolicam appellavit.
 ostea ab egregio illo catholicæ fidei advo.

earum inopia minus quam possem et deberem con-
 sulere, et facile id nostra saltem prædicatione va-
 lerem : cœpi sæpius ad eas reverti, ut eis quoquo-
 modo subvenirem. In quo nec invidia mihi murmur
 defuit, et quod me facere sincera charitas compell-
 lebat, solita derogantium pravitas impudentissime
 accusabat, dicens me adhuc quadam carnalis con-
 cupiscentiæ ablectatione teneri, qui pristinae dile-
 ctæ sustinere absentiam vix aut nunquam paterer.
 Qui frequenter illam beati Hieronymi querimoniam
 mecum volvens, qui ad Asellam de fictis amicis
 scribens (*epist. xcix*), ait : « Nihil mihi objicitur

cato monitus, vel jam sciens in personam suam ni-
 hil agendum, responderet tam libere quam secure,
 audiendus tantum, et ferendus in omni patientia,
 non sententia aliqua ferendus : hoc quoque omni-
 modis recusavit. Nam et confessus est postea suis,
 ut aiunt, quod ea hora maxima quidem ex parte
 memoria ejus turbata fuerit, ratio caligaverit, et
 interior fugerit sensus. Nihilominus tamen Ecclesia
 quæ convenerat dimisit hominem, multavit abomi-
 nationem, a persona abstinens, sed dogmata prava
 condemnans. Quando vero Petrus ille refugium
 inveniret in sede Petri tam longe dissidens a fide
 Petri ? Et ipsum ergo auctorem eadem sententia
 cum erroribus suis apostolicis præsul involvens,
 scripta incendio, scriptorem silentio condemnavit. »
 Quidquid sit, Berengarius Pictaviensis Abælardi
 quondam auditor, hæc videns, nomen ac famam
 doctoris ac præceptoris sui tunc contra omnes tueri
 ausus est. Scripsitque pro eo Apologiam illam
 quam inter ejus opera nunc etiam ex bibliotheca
 regis Christianissimi cudendam curavimus (Vide
 in Appendice, ad calcem voluminis), etsi plenam
 ingentis acrimoniæ contra sanctum Bernardum.
 Quare et ob hoc postea culpatus a multis, se excu-
 savit quod adolescens, et joco potius quam serio
 scripsisset. Id enim testatur ipsemet in epistola ad
 episcopum Mimatensem, et ex eo Franciscus Pe-
 trarcha in Apologia, ubi « virum non infacundum »
 vocat, his verbis : « Damnavit Bernardus Claravall-
 lensis abbas Petrum Abælardum litteratum quon-
 dam virum. Huic iratus Berengarius Pictaviensis,
 vir et ipse non infacundus ac discipulus Petri, con-
 tra Bernardum librum unum scripsit non magni
 quidem corporis, sed ingentis acrimoniæ. De quo
 postmodum a multis increpatus, se excusavit quod
 adolescens scripsisset, et quod sibi viri sanctitas
 nondum penitus nota esset. »

Soluto autem illo conventu, qui celebratus est
 anno 1140, infelix Abælardus incertus quid age-
 ret, Cluniacum se contulit, ubi humaniter exceptus
 est a Petro Mauricio dicto Venerabili, ejusque et
 Cisterciensis abbatis opera, paulo post idem et san-
 ctus Bernardus colloqui inimicitias posuere. Quod
 et ipse Cluniacensis abbas Innocentio II significa-
 vit. Nec tamen propterea Abælardus Apologeticum
 pro sua innocentia excusatione scribere destitit.
 Quod cum innotuisset Guillelmo Sancti Theodorici
 abbati, qui sanctum Bernardum intimo diligebat
 affectu, seque transtulerat ad ordinem Cisterci-
 sem apud Signiacum, ubi feliciter obiit, Cantici
 canticorum reliquit expositionem, ut adversus eum
 styli sui acumen dirigeret. Hoc enim declarat ipse
 Guillelmus in epistola ad fratres de Monte Dei, his
 verbis : « Sunt prætera et alia opuscula nostra,
 libellus De sacramento altaris, Meditatione novi-
 tatis ad orandum formandis spiritibus non usque-
 quaque inutiles, et super Canticum canticorum ad
 illum locum, « paululum cum pertransissem, eum
 inveni quem diligit anima mea. » Nam contra Pe-
 trum Abælardum, qui prædictum opus ne periret,

nisi sexus meus, et hoc nunquam objiceretur nisi A cum Hierosolymam Paula proficiscitur. » Et iterum : « Antequam, inquit, domum sanctæ Paulæ nossem, otius in me urbis studia consonabant, omnium pene iudicio dignus summo sacerdotio decernebar. Sed scio per bonam et malam famam pervenire ad regna cœlorum. » Cum hanc, inquam, in tantum virum detractationis (al. detractationis) injuriam ad mentem reducerem, non modicam hinc consolationem carpebam, inquit : O si tantam, suspitionis causam æmuli mei in me reperirent, quanta me detractatione opprimerent ! Nunc vero mihi divina misericordia ab hac suspitione liberato, quomodo hujus perpetrandæ turpitudinis facultate ablata suspicio remanet ? Quæ etiam tam impudens hæc crimi-

natio novissima ? Adeo namque res ista omnem hujus turpitudinis suspitionem apud omnes removet, ut quicumque mulieres observare diligentius student, eis eunuchos adhibeant, sicut de Esther et cæteris regis Assueri puellis sacra narrat historia (Esther. II, 3). Legimus et potentem illum reginæ Candacis eunuchum universis ejus gazis præesse (Art. VIII, 27). Ad quem convertendum et baptizandum Philippus apostolus ab angelo directus est. Tales quippe semper apud verecundas et honestas feminas tanto amplius dignitatis et familiaritatis adepti sunt, quanto longius ac hac absistebant suspitione. Ad quam quoque penitus removendam maximum illum Christianorum philosophum Origenem, cum mulierum quoque sanctæ doctrinæ in-

ANDRÆE QUERCETANI NOTÆ.

rem effecit : neque enim integrum mihi fore arbitrabar tam delicato intus vacare otio, ipso foris fines fidei nostræ nudo ut dicitur gladio tam crudeliter depopulante. » Composuit autem tres libros, sub nomine *Disputationis catholicorum Patrum contra dogmata Petri Abælardi*, quos et sapientissimo præsuli Hugoni Rothomagensium archiepiscopo dedicavit. Suntque illi procul dubio, de quibus Gaufrédus, monachus Cisterciensis, in epistola data ad Henricum cardinalem Albanensem, quem sciebat interfuisse Rhemensi concilio, ubi Engenius III papa Gislebertum Pictaviensem episcopum absolverat potius, quam condemnaverat, hoc modo loquitur : « Audivi etiam quod super damnatione Petri Abælardi diligentia vestra desideret plenius nosse similiter veritatem, cujus libellos piæ memoriæ dominus Innocentius papa II, in urbe Coma et in ecclesia Beati Petri incendio celebri concremavit, apostolica auctoritate hæreticum illum denuntians. Nam et ante plures annos venerabilis quidam cardinalis et legatus Romanæ Ecclesiæ, Cono nomine, regularis quondam canonicus ecclesiæ Sancti Nicolai de Arvasia, theologiam ejus, Suessione concilium celebrans, similiter concremaverat, ipsum Petrum præsentem arguens, et convictum de hæretica pravitate condemnans. Unde vestro si placuerit desiderio, per libellum de Vita sancti Bernardi et per ejus epistolas missas ad curiam satisfaciet. Inveni tamen in Claravalle libellum cujusdam abbatis nigrorum monachorum, quo errores ejusdem Petri notantur, quem et olim me vidisse recorder : sed a multis annis, ut custodes librorum asserunt, studioso quæsitus, primus quaternio non potuit inveniri. Propter quod propositi nostri est in Franciam destinare ad monasterium cujus abbas exstitit, qui eundem librum composuit, et si recuperare poterit, transcribi facere codicem totum, et mittere vobis. Credo enim quod vestræ inquisitioni sufficere debeat, ut cognoscatis, quæ, quemadmodum, quare sint condemnata. » Ac ne quis miretur quod de primo quaternione illius libri dicit, habeo nunc ipsissimum exemplar dono viri docti et humani Nicolai Camusatii canonici ecclesiæ Trecentis, in cujus capite scriptum adhuc legitur : « Deest unus quaternus, qui tenuerit obedientiam scriptorum, illum requirat. » — Guillelmi a S. Theodorico scripta extant *Patrologiæ*, t. CLXXX. Edit.

Verum et Gaufrédus etiam ille, primo Abælardi auditor, indeque Cisterciensis monachus, Antissiodorensis vulgo cognominatus, adversus eundem Abælardum præceptorem suum scripsit. Quod vel ante omnes asserit Helinandus, alter in Frigido Monte monachus, qui et ipse quædam Gaufridi verba refert in hunc modum (*Script. rer. Gallic.*, t. XIV, p. 370) : « Hujus Petri aliquando fuerat discipulus Gaufrédus Antissiodorensis, qui multo

B tempore fuit notarius sancti Bernardi, qui inter cætera de eodem Petro dixit : « Ego mihi aliquando recolo magistrum fuisse illum, qui pretium redemptionis nostræ evacuans, nihil aliud in sacrificio dominicæ passionis commendabat, nisi virtutis exemplum, et amoris incentivum. Quod enim Scripturæ perhibent de potestate diaboli pretioso illo sanguine humanum genus esse redemptum, in eo solo constare dicebat, quod exemplum nobis exhibitum est usque ad mortem pro veritate et justitia certandi, et adhibitum est velut quoddam incentivum amoris ; cum ex impenso amore datâ est occasio redamandi. Et quidem magna sunt hæc et vera, sed non sola benedictus Deus, qui mihi simul et vobis magistrum dedit postea meliorem per quem prioris redarguit ignorantiam, et insolentiam confutavit, secundum quem tria specialia in passione sua Christus nobis exhibuit exemplum virtutis, incentivum amoris, et sacrificium redemptionis. Quod tertium evacuanti hæretico nihil prodesset tria cætera potuerunt. Hæc et alia multa dictus Gaufrédus contra Petrum magistrum suum fortiter et Catholice scripsit. » Eadem verba recitant et Vincentius Belvacensis lib. XXI *Speculi historialis*, cap. 17, et Joannes monachus Sancti Victoris in Chronico sub annum Christi 1140.

Interim vero Abælardus in morbum incidit, et valetudinis causa Cabilonum ab abbate suo Petro missus, ibi in monasterio Sancti Marcellini Cluniacensis ordinis excessit e vita, die 21 Aprilis anno Christi 1142, anno ætatis suæ 63. Hoc enim prodit Kalendarium vetus Paracletense Gallico sermone conscriptum his verbis : « Maistre Pierre Abælard, fondateur de ce lieu et instituteur de sainte religion, trespassa le XXI avril, aagé de LXIII ans. » Nec referre opus est quanta cum austeritate, poenitentia, devotione postremum illum vitæ suæ terminum clausit. Petrus ipse Mauricius, abbas ejus, id optime diffuseque descripsit in epistola ad Heloissam Paracleti abbatissam, quam nos etiam infra inter epistolas Abælardi inserimus. Sed non prætereundum quod cum eodem Petro testantur Robertus Antissiodorensis, Guillelmus Nangius et alii, scilicet, Heloissam illam quondam Abælardi conjugem, « magnam post ejus mortem ei in assiduus precibus fidem servasse, corpusque ejus de loco ubi obierat ad prædictum Paracleti monasterium transtulisse. » Denique et ipsa, sicut in Chronico Turonensi legitur, « in ægritudine posita præcipit ut mortua intra mariti tumulum poneretur. Et sic eadem defuncta ad tumulum deportata, maritus ejus qui multis diebus ante eam defunctus fuerat, elevatis brachiis illam recipit, et ita eam amplexatus, brachia sua strinxit. »

ret, sibi ipsi manus intulisse ecclesiasticæ A
riæ (65) liber VI continet. Putabam tamen in
mihi magis quam illi divinam misericordiam
tiam fuisse, ut quod ille minus provide credi-
zisse, atque inde non modicum crimen incur-
; id aliena culpa in me ageret, ut ad simile
me liberum præpararet, ac tanto minore pœ-
quanto breviore ac subita, ut oppressus somno
mihi manus injicerent nihil pœnæ fere senti-
Sed quod tunc forte minus pertuli ex vulnere,
ex detractioe divitiis [f. diutius] plector, et
ex detrimento famæ quam ex corporis crucior
ntione. Sicut enim scriptum est: « Melius
omen bonum quam divitiæ multæ (Prov. xxii,
Et ut beatus meminit Augustinus in sermone
um De vita et moribus clericorum (66): « Qui B
conscientiæ suæ negligit famam suam, cru-
est. » Idem supra: « Providemus, inquit,
ut ait Apostolus, non solum coram Deo, sed
coram hominibus (Rom. xii, 17). Propter nos
ientia nostra sufficit in nobis. Propter nos
nostra non pollui, sed pollere debet in nobis.
res sunt conscientia et fama. Conscientia tibi;
proximo. » Quid autem horum invidia ipsi
o vel ejus membris, tam prophetis scilicet
apostolis, seu aliis Patribus sanctis objice-
in eorum temporibus existeret, cum eos vi-
t corpore integros tam familiari conversatione
is præcipue videret sociatos. Unde et beatus
stinus in libro De opere monachorum, ipsas C
mulieres Domino Jesu Christo atque aposto-
inseparabiles comites adhæsisse demonstrat,
cum eis etiam ad prædicationem procederent
4) « Ad hoc enim, inquit, et fideles mulie-
bentes terrenam substantiam ibant cum eis, et
rabant eis de sua substantia, ut nullius indi-
horum quæ ad substantiam vitæ hujus per-
at. » Et quisquis non putat ab apostolis fieri,
i eis sanctæ conversationis mulieres cursita-
nocumque Evangelium prædicabant, Evange-
undiat et cognoscat quemadmodum hoc ipsius
i exemplo faciebant. In Evangelio enim scri-
et: Deinceps et ipse iter faciebat per civita-
castella, evangelizans regnum Dei, et duode-
m illo, et mulieres aliquæ quæ erant curatæ a D
nus immundis [al. malignis] et infirmitatibus,
quæ vocatur Magdalene, et Joanna uxor Cuzæ
atoris Herodis, et Susanna, et aliæ multæ quæ
rabant ei de facultatibus suis (Luc. viii, 1). » Et
onus [al. Magnus] contra epistolam Parme-
[al. Parmenii] de studio monasterii: « Om-
inquit, profitemur non licere episcopo, pre-
), diacono, subdiacono propriam uxorem
religionis abjicere cura sua, ut non ei victum
tum largiatur, sed non ut cum illa carnali-
at. Sic et sanctos apostolos legimus egisse,

Eusebii. *Hist. eccles.*, lib. vii, cap. 7.
Serm. 52. *ad fratres in eremo.*

beato Paulo dicente: *Nanquid non habemus potesta-
tem sororem mulierem circumducendi, sicut fratres
Domini et Cephas? (I Cor. ix, 5.)* Vide insipiens
quia non dixit: *Nanquid non habemus potestatem
sororem mulierem amplectendi, sed circumducendi;*
scilicet ut mercede prædicationis sustentarentur
ab eis, nec tamen deinceps foret inter eos carnale
conjugium. » Ipse certe Pharisæus, qui intra se de
Domino ait: « Hic, si esset propheta, sciret utique
quæ et qualis esset mulier quæ tangit eum, quia
peccatrix est (Luc. vii, 39): » multo commodiorem,
quantum ad humanum judicium spectat, turpitudi-
nis conjecturam de Domino concipere poterat quam
de nobis istis, aut qui matrem ejus juveni commen-
datam (Joan. xix, 27), vel prophetas cum viduis ma-
xime hospitari atque conversari (III Reg. xvii, 10)
videbat, multo probabiliorem inde suspicionem con-
trahere. Quid etiam dixissent isti detractores nostri,
si Malchum illum captivum monachum, de quo
beatus scribit Hieronymus (67), eodem contubernio
cum uxore victitantem conspicerent? Quanto id
crimini ascriberent, quod egregius ille doctor cum
vidisset, maxime commendans, ait: « Erat illic se-
nex quidam nomine Malchus ejusdem loci indigena,
anus quoque in ejus contubernio. Studiosi ambo re-
ligionis, et sic ecclesiæ limen terentes, ut Zachariam
et Elisabeth de Evangelio crederes, nisi quod Joanes
in medio non erat. » Cur denique a detractioe
sanctorum Patrum se continent, quos frequenter
legimus, vel etiam vidimus, monasteria quoque fe-
minarum constituere atque eis ministrare, exemplo
quidem septem diaconorum, quos pro se apostoli
mensis et procurationi mulierum præfecerunt?
(Act. vi, 5.) Adeo namque sexus infirmior fortioris
indiget auxilio, ut semper virum mulieri quasi cap-
put præesse Apostolus statuat. In cujus etiam rei
signo ipsam semper velatum habere caput præcipit
(I Cor. xx, 5). Unde non mediocriter miror con-
suetudines has in monasteriis dudum inolevisse,
quod quemadmodum viris abbates, ita et feminis
abbatissæ præponantur, et ejusdem regulæ profes-
sione tam feminæ quam viri se astringant. In qua
tamen pleraque continentur quæ a feminis tam præ-
latis quam subjectis nullatenus possunt adimpleri.
In plerisque etiam locis ordine perturbato naturali
ipsas abbatissas atque moniales clericis quoque
ipsis, quibus subest populus, dominari conspiciamus,
et tanto facilius eos ad prava desideria inducere
posse, quanto eis amplius habent præesse, et jugum
illud in eos gravissimum exercere. Quod satyricus
ille considerans ait:

Intorabilis nihil est quam femina dives.

(JUVEN., Sat. vi, v. 459).

CAP. XV. Hoc ego sæpe apud me pertractando,
quantum mihi liceret, sororibus illis providere, et

(67) *In vita Malchi.*

earum curam agere disposueram; et quo me amplius revererentur, corporali quoque præsentiâ eis invigilare. Et cum me tunc frequentior ac major persecutio filiorum quam olim fratrum affligeret, ad eas de æstu hujus tempestatis quasi ad quemdam tranquillitatis portum recurrerem, atque ibi aliquantulum respirarem, et qui in monachis nullum, aliquem saltem in illis assequeretur fructum. Ac tanto id mihi fieret magis saluberrimum, quanto id earum infirmitati magis esset necessarium. Nunc autem ita me Satanâ impedit, ut ubi quiescere possim, aut etiam vivere, non inveniam; sed vagus et profugus ad instar maledicti Cain ubique circumferar (*Genes. iv, 14*): quem ut supra memini, « foris pugnae, intus timores (*II Cor. vii, 5*) » incessanter cruciant, imo tam foris quam intus timores incessanter, pugnae pariter et timores. Et multo periculosior et crebrior persecutio filiorum adversum me sævit quam hostium. Istos quippe semper præsentes habeo, et eorum insidias jugiter sustineo. Hostium violentiam in corporis mei periculum video, si a claustris procedam. In claustris autem filiorum, id est monachorum mihi tamquam abbati, hoc est patri, commissorum tam violenta quam dolosa incessanter sustineo machinationes. O quoties veneno me perdere tentaverunt! sicut et in beato factum est Benedicto (68). Ac si hæc ipsa causa, qua ille perversos deseruit filios, ad hoc ipsum me patenter tanti Patris adhortaretur exemplo, ne me certo videlicet opponens periculo temerarius Dei tentator potiusquam amator; imo meipsius peremptor inveniret. A talibus autem eorum quotidianis insidiis cum mihi in administratione cibi vel potus quantum possem providerem, in ipso altaris sacrificio intoxicare me moliti sunt, veneno scilicet calici immisso. Qui etiam quadam die cum Namneti ad comitem in ægritudine sua visitandum venissem, hospitatum me ibi in domo cujusdam fratris mei carnalis, per ipsum qui in comitatu nostro erat famulum veneno interficere machinati sunt, ubi videlicet me minus a tali machinatione providere crederunt. Divina autem dispositione tunc actum est, ut dum cibum mihi apparatus non curarem, frater quidam ex monachis quem mecum adduxeram, hoc cibo per ignorantiam usus ibidem mortuus occumberet, et famulus ille, qui hoc præsumperat tam conscientiae suae quam testimonio ipsius rei perterritus aufugeret. Extunc itaque manifesta omnibus eorum nequitia, patenter jam cœpi eorum prout poteram insidias declinare, etiam a conventu abbatiæ me subtrahere, et in cellulis cum paucis habitare. Qui si me transiturum aliquo præsensissent, corruptos per pecuniam latrones in viis aut semitis, ut me interficerent, opponebant. Dum autem in istis laborarem periculis, forte me die quadam de nostra lapsus equitatura manus Domini vehementer collisit, colli videlicet mei canalem confrin-

(68) S. Greg., lib. II, *Dialog.*, c. 3.

gens. Et multo me amplius hæc fractura affixit et debilitavit, quam prior plaga. Quandoque horum indomitam rebellionem per excommunicationem coercens, quosdam eorum, quos magis formidabam, ad hoc compulsi, ut fide sua seu sacramento publice mihi promitterent, se ulterius ab abbatiâ penitus recessuros, nec me amplius in aliquo inquietaturos. Qui publice et impudentissime tam fidem datam quam sacramenta facta violentes, tandem per auctoritatem Romani pontificis Innocentii, legato proprio ad hoc destinato, in præsentiâ comitis et episcoporum, hoc ipsum jurare compulsi sunt, et pleraque alia. Nec sic adhuc quieverunt. Nuper autem cum illis, quos prædixi, ejectis ad conventum abbatiæ rediissem, et reliquis fratribus, quos minus suspicabar, me committerem, multo hos pejores quam illos reperi. Quos jam quidem non de veneno, sed de gladio in jugulum meum tractantes cujusdam proceris terræ conductu vix evasi. In quo etiam adhuc laboro periculo, et quotidie quasi cervici meæ gladium imminens suspicio, ut inter epulas vix respirem: sicut de illo legitur, qui cum Dionysii tyranni potentiam (*Cicer. 5, Tusc.*) atque opes conquisitas maxime imputaret beatitudini, filio latenter appensum super se gladium aspiciens [*ul. potestatem*], quæ terrenam potentiam felicitas consequatur edoctus est. Quod nunc quoque ipse, de paupere monacho, in abbatem promotus incessanter experior, tanto scilicet miserior quanto ditior effectus, ut nostro etiam exemplo eorum, qui id sponte appetunt, ambitio refrenetur. Hæc, dilectissime frater in Christo, et ex diutina conversatione familiarissime comes, de calamitatum mearum historia, in quibus quasi a cunabulis jugiter laboro, tuæ me desolationi atque injuriæ illatæ scripsisse sufficiat, ut, sicut in exordio præfatus sum epistolæ, oppressionem tuam in comparatione mearum, aut nullam, aut modicam esse judices, et tanto eam patientius feras quanto minorem consideras. Illud semper in consolationem assumens, quod membris suis de membris diaboli Dominus prædixit: « Si me persecuti sunt, et vos persequentur. Si mundus vos odit, scitote quoniam me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret (*Joan. xv, 20*). » Et: « Omnes, inquit Apostolus, qui volunt pie vivere in Christo, persecutionem patientur (*II Tim. iii, 12*). » Et alibi: « Haud quæro hominibus placere. Si adhuc hominibus placerem, Christi servus non essem (*Galat. i, 10*). » Et Psalmista: « Confusi sunt, inquit, qui hominibus placent, quoniam Deus sprevit eos (*Psalm. iii, 6*). » Quod diligenter beatus attendens Hieronymus, cujus me præcipue in contumeliis detractionum hæredem conspicio, ad Nepotianum scribens (*epist. 2*), ait: « Si adhuc, inquit Apostolus, hominibus placerem, Christi servus non essem. Desinit placere hominibus, et servus factus est Christi. » Idem ad Aselle de fictis

amicis (epist. 99) : « Gratias ago Deo meo, quod dignus sim quem mundus oderit. » Et ad Heliodorum monachum (epist. 1) : « Erras, frater, erras, si putas unquam Christianum persecutionem non pati. Adversarius noster tanquam leo rugiens devorare quærens circuit, et tu pacem putas? (I Petr. v, 8.) Sedet in insidiis cum divitibus (Psal. ix, 10.) » His itaque documentis atque exemplis animati, tanto securius ista toleremus, quanto injuriosius accidunt. Quæ si non ad meritum nobis, saltem ad purgationem aliquam proficere non dubitemus. Et quoniam omnia divina dispositione [al. dispensatione] geruntur, in hoc se saltem quisque fidelium in omni pressura consoletur, quod nihil inordinate fieri unquam summa Dei bonitas permittit, et quod quæcumque perverse fiunt optimo fine ipse ter-

minat. Unde et ei de omnibus recte dicitur : « Fiat voluntas tua (Matth. vi, 26). » Quanta denique diligentium Deum illa est ex auctoritate Apostolica consolatio, quæ dicit : « Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (Rom. viii, 28). » Quod diligenter ille sapientissimus attendebat, cum in Proverbiis diceret : « Non contristabit justum quidquid ei acciderit (Prov. xii, 21). » Ex quo manifeste a justitia eos recedere demonstrat, quicumque pro aliquo suo gravamine his irascuntur, quæ erga se divina dispensatione geri non dubitant; et se propriæ voluntati magis quam divinæ subiciunt, et ei quod in verbis sonat, « fiat voluntas tua, » desideriiis occultis repugnant, divinæ voluntati propriam anteponentes. Vale.

EPISTOLA II.

Quæ est Heloissæ ad Petrum deprecatoria.

ARGUMENTUM. — *Cum Heloissa quondam Abælardi amica, postea uxor, ac tandem monasterio Paracletensi, quod ipse sibi discipulorum fortunis a fundamentis eduxerat, ab eo præfecta, epistolam ejus ad amicum legisset : hanc ad eum scribit, orans ut de suis periculis vel liberatione ad se rescribat, quo vel luctus, vel gaudii ejus particeps efficiatur. Expostulat etiam quod ad se post monasticam professionem non scripserit, cum antea plures amatorias mitteret litteras. Suum denique erga illum tum præteriti temporis turpem et carnalem amorem, tum præsentis castum et spiritalem exponit : ac acerbe queritur se ab illo æque non redamari. Est autem epistola multis affectibus et querulis planctibus more femineo affutim plena, ubi pectus femineum nulla eruditione exuberans intueri liceat.*

Domino suo, imo patri; conjugi suo, imo fratri; ancilla sua, imo filia; ipsius uxor, imo soror **ABÆLARDI HELOISSA.**

Missam ad amicum pro consolatione epistolam, dilectissime, vestram ad me forte quidam nuper attulit. Quam ex ipsa statim tituli fronte vestram esse considerans, tanto ardentius eam cœpi legere, quanto scriptorem ipsum charius amplector, ut cujus rem perdidit, verbis saltem tanquam ejus quadam imagine recreer. Erant, memini, hujus epistolæ fere omnia felle et absynthio plena, quæ scilicet nostræ conversionis miserabilem historiam, et tuas, unice, cruces assiduas referebant. Complesti revera in epistola illa quod in exordio ejus amico promisisti, ut videlicet in comparatione tuarum suas molestias nullas vel parvas reputaret. Ubi quidem expositis prius magistrorum tuorum in te persecutionibus, deinde in corpus tuum summæ proditiōnis injuria, ad condiscipulorum quoque tuorum, Alberici videlicet Remensis, et Lotulfi Lombardi execrabilem invidiam, et infestationem nimiam stylum contulisti. Quorum quidem suggestionibus quid de glorioso illo theologiæ tuæ opere, quid de teipso quasi in carcere damnato actum sit non prætermisisti. Inde ad abbatis tui fratrumque falsorum machinationem accessisti, et detractiones illas tibi gravissimas duorum illorum pseudoapostolorum a prædictis

æmulis in te commotas, atque ad scandalum plerique subortum de nomine Paracleti oratorio præter consuetudinem imposito : denique ad intolerabiles illas et adhuc continuas vitæ persecutiones. crudelissimi scilicet illius exactoris, et pessimorum, quos filios nominas, monachorum profectus miserabilem historiam consummasti. Quæ cum siccis oculis neminem vel legere vel audire posse æstimem, tanto dolores meos amplius renovarunt quanto diligentius singula expresserunt, et eo magis auxerunt quo in te adhuc pericula crescere retulisti, ut omnes pariter de vita tua desperare cogamur, et quotidie ultimos illos de nece tua rumores trepidantia nostra corda et palpitantia pectora exspectent. Per ipsum itaque, qui te sibi adhuc quoquomodo protegit, Christum obsecramus, quatenus ancillulas ipsius et tuas crebris litteris de his, in quibus adhuc fluctuas, naufragiis [al., naufragus] certificare digneris, ut nos saltem quæ tibi solæ remansimus, doloris vel gaudii participes habeas. Solent etenim dolenti nonnullam afferre consolationem qui condolent, et quodlibet onus pluribus impositum levius sustinetur, sive defertur. Quod si paululum hæc tempestas quieverit, tanto amplius maturandæ sunt litteræ, quanto sunt jucundiores futuræ. De quibuscumque autem nobis scribas, non parvum nobis remedium conferes; hoc saltem uno quod te nostri memorem

esse monstrabis. Quam jucundæ vero sint absentium litteræ amicorum, ipse nos exemplo proprio Seneca docet, ad amicum Lucilium quodam loco sic (epist. 48), scribens : « Quod frequenter mihi scribis, gratias ago. Nam quo uno modo potes te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, quin protinus una simus. » Si imagines nobis amicorum absentium jucundæ sunt, quæ memoriam renovant, et desiderium absentiae falso atque inani solatio levant, quanto jucundiores sunt litteræ, quæ amici absentis veras notas afferunt? Deo autem gratias, quod hoc saltem modo præsentiam tuam nobis reddere nulla invidia prohiberis, nulla difficultate præpediris, nulla, obsecro, negligentia retarderis. Scripsisti ad amicum prolixæ consolationem epistolæ, et pro adversitatibus quidem suis, sed de tuis. Quas videlicet tuas diligenter commemorans, cum ejus intenderes [*al.* studeres] consolationi, nostræ plurimum addidisti desolationi, et dum ejus mederi vulneribus cuperes, nova quædam nobis vulnera doloris infixisti, et priora anxisti. Sana, obsecro, ipse quæ fecisti, qui quæ alii fecerunt curare satagis. Morem quidem amico et socio gessisti, et tam amicitiae quam societatis debitum persolvisti; sed majore te debito nobis astrinxisti, quas non tam amicas quam amicissimas, non tam socias quam filias convenit nominari, vel si quod dulcius et sanctius vocabulum potest excogitari. Quanto autem debito te erga eas obligaveris, non argumentis, non testimoniis indiget, ut quasi dubium comprobetur; et si omnes taceant, res ipsa clamat. Hujus quippe loci tu post Deum solus es fundator, solus hujus oratorii constructor, solus hujus congregationis ædificator. Nihil hic super alienum ædificasti fundamentum. Totum quod hic est, tua creatio est. Solitudo hæc feris tantum, sive latronibus vacans, nullam hominum habitationem noverat, nullam domum habuerat. In ipsis cubilibus ferarum, in ipsis latibulis latronum, ubi nec nominari Deus solet, divinum erexisti tabernaculum, et Spiritus sancti proprium dedicasti templum. Nihil ad hoc ædificandum ex regum vel principum opibus intulisti, cum plurima posses et maxima, ut quidquid fieret, tibi soli posset ascribi. Clerici sive scholares huc certatim ad disciplinam tuam confluentes omnia ministrabant necessaria; et qui de beneficiis vivebant ecclesiasticis, nec oblationes facere noverant, [sed suscipere, et qui manus ad suscipiendum non ad dandum habuerant, hic in oblationibus faciendis prodigi atque importuni fiebant. Tua itaque, vere tua hæc est proprie in sancto proposito novella plantatio, cujus adhuc teneris maxime plantis frequens, ut proficiant, necessaria est irrigatio. Satis ex ipsa feminei sexus natura debilis est hæc plantatio : est infirma, et si non esset nova. Unde diligentiore culturam exigit et frequentiore, juxta illud Apostoli : « Ego plantavi, Apollo rigavit, Deus autem incrementum dedit (*II Cor.* III, 6). » Plantaverat Apostolus atque fundaverat in fide per præ-

dicationis suæ doctrinam Corinthios, quibus scribebat. Rigaverat postmodum eos ipsius Apostoli discipulus Apollo sacris exhortationibus, et sic eis incrementum virtutum divina largita est gratia. Vitæ alienæ vineam, quam non plantasti, in amaritudinem tibi conversam, admonitionibus sæpe cassis, et sacris frustra sermonibus excolis. Quid tuæ debeas attende, qui sic curam impendis alienæ. Doces et admones rebelles, nec proficis. Frustra ante porcos divini eloquii margaritas spargis (*Matth.* VII, 6). Qui obstinatis tanta impendis, quid obedientibus debeas considera. Qui tanta hostibus largiris, quid filiabus debeas meditare. Atque ut cæteras omittam, quanto erga me te obligaveris debito, pensa, ut quod devotis communiter debes feminis, unicæ tuæ devotius solvas. Quot autem et quantos tractatus in doctrina, vel exhortatione, seu etiam consolatione sanctarum feminarum sancti Patres, et quanta eos diligentia composuerint, tua melius excellentia quam nostra parvitas novit. Unde non mediocri admiratione nostræ tenera conversionis initia tua jamdudum oblivio movit, quod nec reverentia Dei, nec amore nostri, nec sanctorum Patrum exemplis admonitus fluctuantem me et jam diutino mœrore confectam, vel sermone præsentem, vel epistola absentem consolari tentaveris. Cui quidem tanto te majore debito noveris obligatum, quanto te amplius nuptialis fœdere sacramenti constat esse strictum; et eo te magis mihi obnoxium, quo te semper, ut omnibus patet, immoderato amore complexus sum. Nosti, charissime, noverunt omnes, quanta in te amiserim, et quam miserabili casu summa et ubique nota proditio meipsam quoque mihi tecum abstulerit, et incomparabiliter major sit dolor ex amissionis modo quam ex damno. Quo vero major est dolendi causa, majora sunt consolationis adhibenda remedia. Non utique ab alio, sed a teipso, ut qui solus es in causa dolendi, solus sis in gratia consolandi. Solus quippe es qui me contristare, qui me lætificare, seu consolari valeas. Et solus es qui plurimum id mihi debeas, et tunc maxime cum universa quæ jusseris intantum impleverim, ut cum te in aliquo offendere non possem, meipsam pro jussu tuo perdere sustinerem. Et quod majus est, dictuque mirabile, in tantam versus est amor insaniam, ut quod solum appetebat, hoc ipse sibi sine spe recuperationis auferret.

Cum ad tuam statim jussionem tam habitum ipsa quam animum immutarem; ut te tam corporis mei quam animi unicum possessorem ostenderem. Nihil unquam (Deus scit) in te nisi te requisivi; te pure, non tua concupiscens. Non matrimonii fœdera, non dotes aliquas exspectavi, non denique meas voluptates aut voluntates, sed tuas (sicut ipse nosti) adimplere studui. Et si uxoris nomen sanctius ac validius videtur, dulcius mihi semper exstitit amicæ vocabulum; aut, si non indigneris, concubinæ vel scorti. Ut quo me videlicet pro te amplius humillarem, ampliorem apud te consequerer gratiam.

tiam excellentiæ tuæ gloriam minus læde- A
 quod et tu ipse tui gratia oblitus penitus non
 a ea, quam supra meministi, ad amicum epi-
 sco consolatione directa. Ubi et rationes non-
 quibus te a conjugio nostro infaustis thalac-
 care conabar, exponere non es dedignatus;
 risque tacitis, quibus amorem conjugio, li-
 m vinculo præferebam. Deum testem invoco,
 Augustus universo præsidens mundo matri-
 honore dignaretur, totumque mihi orbem
 areret in perpetuo præsidendum, charius mihi
 ius videretur tua dici meretrix quam illius
 trix. Non enim quo quisque ditior sive po-
 ideo et melior: fortunæ illud est, hoc vir-
 fec se minime venalem æstimet esse quæ li-
 ditori quam pauperi nubit, et plus in ma-
 quam ipsum conspiciscit. Certe quamcun-
 nuptias hæc concupiscentia ducit, merces ei
 quam gratia debetur. Certum quippe est eam
 as, non hominem sequi, et se, si posset,
 rostituere ditori. Sicut inductio illa Aspasie
 phæ apud Socraticum Æschinem cum Xer-
 te et uxore ejus habita manifeste convicit.
 quidem inductionem cum prædicta philoso-
 l reconciliandos invicem illos proposuisset,
 conclusit: « Quia ubi hoc peregeritis, ut
 vir melior, neque femina in terris lætior sit:
 » semper id quod optimum putabis esse
 maxime requiretis, ut et tu maritus sis quam
 et hæc quam optimo viro nupta sit. » San- C
 cto hæc et plusquam philosophica est sen-
 sibus potius sophiæ quam philosophiæ di-
 Sanctus hic error, et beata fallacia in con-
 ducta perfectio illæsa custodiat matri-
 ædera non tam corporum continentia quam
 um pudicitia. At quod error cæteris, veritas
 manifesta contulerat. Cum quod illæ videlicet
 æstimarent maritis, hoc ego de te, hoc
 s universus non tam crederet quam sciret
 o verior in te meus amor existeret, quanto
 ore longius absisteret. Quis etenim regum
 losophorum tuam exæquare famam poterat?
 regio, aut civitas, seu villa videre non æstua-
 nis te, rogo, in publicum procedentem con-
 non festinabat, ac discedentem collo erecto, D
 directis non insectabatur? Quæ conjugata,
 irgo non concupiscebat absentem, et non
 at in præsentem? Quæ regina vel præpotens
 gaudiis meis non invidebat vel thalamis?
 tem, fateor, tibi specialiter inerant, quibus
 um quarumlibet animos statim allicere po-
 ictandi videlicet et cantandi gratia. Quæ cæ-
 inime philosophos assecutos esse novimus.
 quidem quasi ludo quodam laborem exer-
 reans philosophici, pleraque amatorio me-
 rhythmo composita reliquisti carmina, quæ
 mia suavitate tam dictaminis quam cantus
 frequentata, tuum in ore omnium nomen
 ater tenebant. ut etiam illitteratos melodiæ
 dulcedo tui non sineret immemores esse. Atque
 hinc maxime in amorem tui feminæ suspirabant.
 Et cum horum pars maxima carminum nostros
 decantaret amores, multis me regionibus brevi
 tempore nuntiavit, et multarum in me feminarum
 accendit invidiam. Quod enim bonum animi vel
 corporis tuam non exornabat adolescentiam? Quam
 tunc mihi invidentem, nunc tantis privatæ deliciis
 compati calamitas mea non compellat? Quem vel
 quam, licet hostem, primitus, debita compassio
 mihi nunc non emollit? Et plurimum nocens, plu-
 rimum, ut nosti, sum innocens. Non enim rei ef-
 fectus, sed efficientis affectus in crimine est. Nec
 quæ fiunt, sed quo animo fiunt, æquitas pensat.
 Quem autem animum in te semper habuerim, solus
 qui expertus es judicare potes. Tuo examini cun-
 cta committo, tuo per omnia cedo testimonio. Dic
 unum si vales, cum post conversionem nostram,
 quam tu solus facere decrevisti, in tantam tibi ne-
 gligentiam atque oblivionem venerim, ut nec col-
 loquio præsentis recreer, nec absentis epistola
 consoler; dic, inquam, si vales, aut ego quod sen-
 tio, imo quod omnes suspicantur dicam. Concupi-
 scentia te mihi potius quam amicitia soclavit, libi-
 dinis ardor potius quam amor. Ubi igitur quod de-
 siderabas cessavit, quidquid propter hoc exhibebas
 pariter evanuit. Hæc, dilectissime, non tam mea est
 quam omnium conjectura, non tam specialis quam
 communis, non tam privata quam publica. Utinam
 mihi soli sic videretur, atque aliquos in excusatio-
 nem sui amor tuus inveniret, per quos dolor meus
 paululum resideret, Utinam occasiones fingere pos-
 sem, quibus te excusando mihi quoquomodo tege-
 rem vilitatem. Attende, obsecro, quæ requiro; et
 parva hæc videris et tibi facillima. Dum tui præ-
 sentia fraudor, verborum saltem votis (*al. notis*),
 quorum tibi copia est, tuæ mihi imaginis præsentia
 dulcedinem. Frustra te in rebus dapsilem exspecto,
 si in verbis avarum sustineo. Nunc vero plurimum
 a te me promereri credideram, cum omnia propter
 te compleverim, nunc in tuo maxime perseverans
 [*al. compleam*] obsequio. Quam quidem juvencu-
 lam ad monasticæ conversationis asperitatem non
 religionis devotio, sed tua tantum pertraxit jussio.
 Ubi si nihil a te promerear, quam frustra laborem
 dijudica. Nulla mihi super hoc merces exspectanda
 est a Deo, cujus adhuc amore nihil me constat
 egisse. Properantem te ad Deum secuta sum habitu,
 imo præcessi. Quasi enim memor uxoris Loth retro
 conversæ (*Gen. xix, 26*), prius me sacris vestibus
 et professione monastica quam teipsum Deo manci-
 pasti. In quo, fateor, uno minus te de me confidere
 vehementer dolui atque erubui. Ego autem (*Deus*
 scit) ad Vulcania loca te properantem præcedere vel
 sequi pro jussu tuo minime dubitarem. Non enim
 mecum animus meus, sed tecum erat. Sed et nunc
 maxime, si tecum non est, nusquam est. Esse vero
 sine te nequaquam potest. Sed ut tecum bene sit
 age, obsecro. Bene autem tecum fuerit, si te propi-

tum invenerit, si gratiam referas pro gratia, mo- A tibi facillimum. Per ipsum itaque, cui te obtulisti dica pro magnis, verba pro rebus. Utinam, dilecte, Deum te obsecro. ut quoquo modo potes tuam tua de me dilectio minus confideret, ut sollicitior es- mihi præsentiam reddas, consolationem videlicet set! Sed quo te amplius nunc securum reddidi, ne- midi aliquam rescribendo. Hoc saltem pacto, ut sic gligentiolem sustineo. Memento, obsecro, quæ fe- recreata divino alacrior vacem obsequio. Cum me ad temporales olim voluptates expeteres, crebris me epistolis visitabas, frequenti carmine tuam in ore omnium Helloissam ponebas. Me plateæ omnes, me domus singulæ resonabant. Quanto autem rectius me nunc in Deum, quam tunc in libidinem excita- res? Perpende, obsecro, quæ debes, attende quæ postulo; et longam epistolam brevi fine concludo. Vale, unice.

EPISTOLA III.

Quæ est rescriptum Petri ad Helloissam.

ARGUMENTUM. — *Superiori epistolæ Helloissæ respondet Abælardus, ac se candidè excusat, quod tanto tempore ad illam non scripserit, minime de incuria in eam venisse: sed quod de prudentia, doctrina, pietate et religione ejus tantum confideret, ut eam vel exhortatione, vel consolatione non indigere crederet. Monet: autem ut ad se rescribat, quid sibi exhortationis vel consolationis divinæ ab eo rescribi velit; et ipse ejus desiderio faciet satis. Rogat eam, ut tam ipsa quam socer ejus virginum ac viduarum chorus se apud Deum precibus juvet, quantas apud ipsum vires oratio maxime uxorum pro viris habeat, luculenter ex Scripturarum auctoritate disserens; et commemoratis precibus quæ hactenus in ipso monasterio pro se a sacris feminis fierent ad Deum singulis horis canonicis, alias item quæ pro salute absentis fant instituit. Præterea rogat ut quocumque modo vel loco eum ex hac vita migrare contingeret, defuncti corpus ad Paracletense cenobium deferri, ibique sepeliri curaret.*

HELOISSÆ dilectissimæ sorori suæ in Christo Abæl- A LARDUS frater ejus in ipso.

Quod post nostram a sæculo ad Deum conversionem nondum tibi aliquid consolationis vel exhortationis scripserim, non negligentiam meam, sed tuam de qua semper plurimum confido, prudentiam impudandum est. Non enim eam his indigere credidi, cui abundanter quæ necessaria sunt divina gratis impertivit, ut tam verbis quam exemplis errantes valeas docere, pusillanimes consolari, tepidos exhortari, sicut et facere jam dudum consuevisti cum sub abbatis prioratum obtineres. Quod si nunc tanta diligentia tuis provideas filiabus, quanta tunc sororibus, satis esse credimus ut jam omnino superfluum doctrinam vel exhortationem nostram arbitremur. Sin autem humilitati tuæ aliter videtur, et in iis etiam quæ ad Deum pertinent magisterio nostro atque scriptis indiges, super his quæ velis scribe mihi, ut ad ipsam rescribam prout Dominus mihi annuerit. Deo autem gratias, qui gravissimorum et assiduorum periculorum meorum sollicitudinem vestris cordibus inspirans, afflictionis meæ participes vos fecit, ut orationum suffragio vestrarum divina miseratio me protegat, et velociter Satanam sub pedibus nostris conterat. Ad hoc autem præcipue psalterium, quod a me sollicite requisisti, soror in sæculo quondam chara, nunc in Christo chama, mittere maturavi. In quo videlicet pro no-

stris magnis et multis excessibus, et quotidiana periculorum meorum instantia jure Domino sacrificium immoles orationum. Quantum autem locum apud Deum et sanctos ejus fidelium orationes obtineant, et maxime mulierum pro charis suis, et uxorum pro viris, multa nobis occurrunt testimonia et exempla. Quod diligenter attendens Apostolus, sine intermissione orare (*II Thess. v, 17*) nos admonet. Legimus Dominum Moysi dixisse: « Dimitte me ut irascatur furor meus (*Exod. xxxii, 10*). » Et Jeremiam: « Tu vero, inquit, noli orare pro populo hoc, et non obsistas mihi (*Jer. vn, 16*). » Ex quibus videlicet verbis manifeste Dominus ipse proficitur orationes sanctorum quasi quoddam frenum iræ ipsius immittere, quo scilicet ipsa coerceatur, ne quantum merita peccantium exigunt ipsa in eos sævial. Ut quem ad vindictam justitia quasi spontaneum ducit, amicorum supplicatio flectat, et tanquam invitum quasi vi quadam retineat. Sic quippe oranti vel oraturo dicitur: « Dimitte me, et ne obsistas mihi. » Præcipit Dominus ne ore tur pro impiis. Orat justus, Domino prohibente, et ab ipso impetrat quod postulat, et irati iudicis sententiam immutat. Sic quippe de Moyse subjunctum est: Et placatus factus est Dominus de malignitate quam dixit facere populo suo (*Exod. xxxii, 14*). » Scriptum est alibi de universis operibus Dei: « Dixit, et facta sunt (*Psal. cxi, 5*). » Hoc autem loco et dixisse

ratur quod de afflictione populus meruerat et e orationis præventus non implisse quod dixerat itaque quanta sit orationis virtus, si jubemur oremus; quando id quod orare Pro-n Deus prohibuit, orando tamen obtinuit, et quod dixerat eum avertit. Cui et alius pro-dicit: « Et cum iratus fueris, misericordiæ re-beris (*Habac. III, 2*) » Audiant id atque ad-nt principes terreni, qui occasione præpositæ ctæ justitiæ suæ obstinati magis quam justi untur, et se remissos videri erubescunt si mi-rdes fiant, et mendaces si edictum suum mu-vel quod minus provide statuerunt non im-; etsi verba rebus emendent. Quos quidem dixerim Jephthæ comparandos qui quod stulte at stultius adimplens unicam interfecit (*Judic. 1*). Qui vero ejus membrum fieri cupit, tunc Psalmista dicit: « Misericordiam et iudicium o tibi, Domine (*Psal. c, 1*). » — « Misericor-sicut scriptum est, « iudicium exaltat, » at-ns quod alibi Scriptura comminatur, « iudicium nisericordia in eum qui misericordiam non (*Jac. II, 13*). » Quod diligenter ipse Psal-considerans, ad supplicationem uxoris Nabal si juramentum (*II Reg. III, 3*), quod ex justi-erat, de viro ejus scilicet et ipsius domo de-per misericordiam cassavit. Orationem itaque æ prætulit, et quod vir deliquerat supplicatio s delevit. In quo quidem tibi, soror, exemplum nitur, et securitas datur, ut si hujus oratio hominem tantum obtinuit, quid apud Deum ro me audeat instruaris. Plus quippe Deus, ster est noster, filios diligit quam David femi-supplificantem. Et ille quidem pius et miseri-riabebatur, sed ipsa pietas et misericordia Deus it quæ tunc supplicabat mulier sæcularis erat ca, nec ex sanctæ devotionis professione Do-copulata. Quod si ex te minus ad impetran-sufficias, sanctus qui tecum est tam virginum viduarum conventus, quod per te non potes, bit. Cum enim discipulis Veritas dicat: « Ubi el tres congregati fuerint in nomine meo, ibi n medio eorum (*Matth. XVIII, 20*). » Et rur-: « Si duo ex vobis consenserint de omni re petierint, fiet illud a Patre meo (*ibid., 19*): » non videat quantum apud Deum valeat sanctæ egationis frequens oratio? Si, ut Apostolus t, « multum valet oratio justii assidua (*Jac. 1*), » quid de multitudine sanctæ congregationis idum est? Nosti, charissima soror, ex ho-28 beati Gregorii quantum suffragium invito ontradicienti fratri oratio fratrum naturæ [*al. e*] attulerit. De quo jam ad extremum ducto a periculi anxietate miserrima ejus anima la-et, et quanta desperatione et tædio vitæ fratres atione revocaret, quid ibi diligenter scriptum am minime latet prudentiam. Atque utinam entius te et sanctarum conventum sororum ad nem invitet, ut me scilicet vobis ipse vivum

custodiat, per quem, Paulo attestante, mortuos etiam suos de resurrectione mulieres acceperunt (*Hebr. XI, 35*). Si enim Veteris et Evangelici Testamenti paginas revolvas, invenies maxima ressuscitationis miracula solis vel maxime feminis exhibita fuisse, pro ipsis vel de ipsis facta. Duos quippe mortuos suscitatos ad supplicationes maternas Vetus com-memorat Testamentum, per Eliam scilicet (*II Reg. XVII, 17*), et ipsius discipulum Elisæum (*IV Reg. IV, 34*). Evangelium vero trium tantum mortuorum suscitationem a Domino factam continet, quæ mul-lieribus exhibita, maxime illud quod supra comme-moravimus Apostolicum dictum rebus suis confir-mant. « Acceperunt mulieres de resurrectione mor-tuos suos (*Hebr. XI, 35*). » Filium quippe viduæ ad portam civitatis Naim suscitatum matri reddidit, ejus compassione compunctus (*Luc. VII, 15*). Laza-rum quoque amicum suum ad obsecrationem soro-rum ejus, Mariæ videlicet ac Marthæ, suscitavit (*Joan. XI, 44*). Quo etiam archisynagogi filiæ hanc ipsam gratiam ad petitionem patris impendente (*Marc. V, 42*), « mulieres resurrectione mortuos suos acceperunt. » Cum hæc videlicet suscitata pro-prium de morte receperit corpus, sicut illæ corpora suorum. Et paucis quidem intervenientibus hæ factæ sunt resuscitationes. Vitæ vero nostræ con-servationem multiplex vestræ devotionis oratio fa-cile obtinebit. Quarum tam abstinentia quam con-tinentia Deo sacrata quanto ipsi gratior habetur, tanto ipsum propitiorem inveniet. Et plerique for-tassis horum qui suscitati sunt nec fideles existi-erunt, sicut nec vidua prædicta (*Luc. VII, 15*), cui non roganti filium Dominus suscitavit, fidelis existisse legitur. Nos autem invicem non solum fidei colligat integritas, verum etiam ejusdem religionis professio sociat. Ut autem sacrosanctum collegii vestri nunc omitam conventum, in quo plurimarum virginum ac viduarum devotio Domino jugiter deservit, ad te unam veniam, cujus apud Deum sanctitatem plu-rium non ambigo posse, et quæ potes mihi præ-cipue debere, maxime in tantæ adversitatis labo-ranti discrimine. Memento itaque semper in oratio-nibus tuis ejus, qui specialiter est tuus; et tante confidentius in oratione vigila, quanto id esse tibi recognoscis justius, et ob hoc ipsi qui orandus est acceptabilius. Exaudi, obsecro, aure cordis, quod sæpius audisti aure corporis. Scriptum est in Pro-verbiis: « Mulier diligens corona est viro suo (*Prov. XII, 4*). » Et rursum: « Qui invenit mulierem bo-nam, invenit bonum: et hauriet jucunditatem a Do-mino (*Prov. XVIII, 22*). » Et iterum: « Domus et divitiæ dantur a parentibus, a Domino autem pro-prie uxor prudens (*Prov. XIX, 14*). » Et in Eccle-siastico: « Mulieris bonæ beatus vir (*Ecclesi. XXVI, 1*). » Et post pauca: « Pars bona, mulier bona (*ibid., 3*). » Et juxta auctoritatem apostolicam: « Sanctificatus est vir infidelis per mulierem fide-lem (*I Cor. VII, 14*). » Cujus quidem rei experimen-tum in regno præcipue nostro, id est Francorum,

divina specialiter exhibuit gratia, cum ad orationem videlicet uxoris magis quam ad sanctorum prædicationem, Clodoveo rege ad fidem Christi converso regnum sic universum divinis legibus mancipaverunt, ut exemplo maxime superiorum ad orationis instantiam inferiores provocarentur. Ad quam quidem instantiam Dominica nos vehementer invitans parabola : « Ille, inquit, si perseveraverit pulsans, dico vobis quia si non dabit ei eo quod amicus illius sit, propter improbitatem ejus surgens dabit ei quotquot habet necessarios (*Luc. xi, 8*). » Ex hac profecto, ut ita dicam orationis improbitate, sicut supra memini, Moyses divinæ justitiæ severitatem enervavit (*Exod. xxxii, 14*), et sententiam immutavit. Nosti, dilectissima, quantum charitatis affectum præsentis meæ conventus olim vester in oratione solitus sit exhibere. Ad expletionem namque quotidie singularum horarum specialem pro me Domino supplicationem hanc offerre consuevit, ut responso proprio cum versu ejus præmissis et decantatis, preces his et collectam in hunc modum subjungeret. Responsum : « Non me derelinquas, nec discedas a me, Domine (*Psal. xxxvii, 22*). » Versus : « In adjutorium meum semper intende, Domine (*Psal. lxxix, 1*). » Preces : « Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te. Domine exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat (*Psal. ci, 2*). » Oratio [*al. Oremus*] : « Deus qui per servulum tuum ancillulas tuas in nomine tuo dignatus es aggregare, te quæsumus, ut tam ipsi quam nobis in tua tribuas perseverare voluntate. Per Dominum, » etc. Nunc autem absenti mihi tanto amplius orationum vestrarum opus est suffragio, quanto majoris anxietate periculi constringor. Supplicando itaque postulo, et postulando supplico, quatenus præcipue nunc absens experiar quam vera charitas vestra erga absentem exstiterit, singulis videlicet horis expletis hunc orationis propriæ modum adnectens. Responsum : « Ne derelinquas me, Domine, pater et dominator vitæ, meæ, ut non corruam in conspectu adversariorum meorum : ne gaudeat de me inimicus meus (*Eccli. xxiii, 1*). » Versus : Apprehende arma et scutum, et exsurge in adjutorium mihi. Ne gaudeat (*Psal. xxxiv, 1*). »

A Preces : Salvum fac servum tuum, Deus meus, sperantem in te. Mitte ei, Domine, auxilium de sancto : et de Sion tuere eum. Esto ei, Domine, turris fortitudinis a facie inimici. Domine, exaudi orationem meam, et clamor meus ad te veniat (*Psal. ci, 5*). Oratio [*al. Oremus*] : « Deus qui per servum tuum ancillulas tuas in nomine tuo dignatus es aggregare, te quæsumus, ut eum ab omni adversitate protegas, et ancillis tuis incolumem reddas. Per Dominum, » etc. Quod si me Dominus in manibus inimicorum tradiderit, scilicet ut ipsi prævalentes me interficiant, aut quocumque casu viam universæ carnis absens a vobis ingrediar, cadaver, obsecro, nostrum ubicumque vel sepultum vel expositum jacerit, ad cœmeterium vestrum deferri faciatis, ubi filia nostræ [*al. vestræ*], imo in Christo sorores, sepulcrum nostrum sæpius videntes, ad preces pro me Domino fundendas amplius invitentur. Nullum quippe locum animæ dolenti de peccatorum suorum errore desolatæ tutiorem ac salubriorem arbitror, quam eum qui vero Paracleta, id est consolatori proprie consecratus est, et de ejus nomine specialiter insignitus. Nec Christianæ sepulturæ locum rectius apud aliquos fideles, quam apud feminas Christo devotas consistere censeo. Quæ de Domini Jesu Christi sepultura sollicitæ (*Marc. xvi, 1*), eam unguentis pretiosis, et prævenerunt et subsecutæ sunt, et circa ejus sepulcrum studiose vigilantes, et sponsi mortem lacrymabiliter plangentes, sicut scriptum est : « Mullieres sedentes ad monumentum lamentabantur flentes Dominum (*Matth. xxvii, 61*). » C Primo ibidem de resurrectione ejus angelica apparitione et allocutione sunt consolatæ, et statim ipsius resurrectionis gaudia, eo bis eis apparente, percipere meruerunt, et manibus contrectare. Illud autem demum super omnia postulo, ut quæ nunc de corporis mei periculo nimia sollicitudine laboratis, tunc præcipue de salute animæ sollicitæ, quantum dilexeritis vivum exhibeatis defuncto, orationum videlicet vestrarum speciali quodam et proprio suffragio.

Vive, vale, vivantque tuæ valeantque sorores

Vivite, sed Christo [*al. Domino*], quæso, mei me-
[mores.]

EPISTOLA IV.

Quæ est rescriptum Heloissæ ad Petrum.

ARGUMENTUM. — Plena, planctibus et doloribus est epistola. Plangit enim Heloissa et suam, et monacharum suarum, atque ipsius Abælardi miseram conditionem, accepta planctus occasione ex postrema præcedentis epistolæ parte, ubi de sua ex hac vita migratione meminit Abælardus. Multis utitur affectibus, quibus lectorem ad compassionem suarum et Abælardi movet, ut forte etiam lacrymas excutiat. Plangit et ipsius Abælardi plagam. Multa etiam de ipsis in corpore carnalibus desideriis inardescens, quæ aliquando cum ipso experta fuerat Abælardo, conqueritur. Proinde exteriorem et apertam religionem suam non incongrue extenuat, ac illam simulationi potius quam pietati ascribit; se Abælardi sui orationibus juvari postulat, atque suas laudes humiliter rejicit.

Unico suo post Christum unica sua in Christo.

Miror, unice meus, quod præter consuetudinem

D epistolarum, imo contra ipsum ordinem naturalem rerum, in ipsa fronte salutationis epistolaris me

tibi præponere præsumpsisti, feminam videlicet viro, uxorem marito, ancillam domino, monialem monacho et sacerdoti, diaconissam abbati. Rectus quippe ordo est et honestus, ut qui ad superiores vel ad pares scribunt, eorum quibus scribunt nomina suis anteponant. Sin autem ad inferiores, præcedunt scriptionis ordine qui præcedunt rerum dignitate. Illud etiam non parva admiratione suscepimus, quod quibus consolationis remedium afferre debuisti, desolationem auxisti, et quas mitigare debueras, excitasti lacrymas. Quæ enim nostrum siccis oculis audire possit, quod circa finem epistolæ posuisti, dicens: Quod si me Dominus in manus inimicorum tradiderit, ut me scilicet prævalentes interficiant, » etc. O charissime, quo id animo cogitasti, quo id ore dicere sustinuisti? Nunquam ancillulas suas adeo Deus obliviscatur, ut eas tibi superstites reservet. Nunquam nobis vitam illam concedat, quæ omni genere mortis sit gravior. Te nostras exsequias celebrare, te nostras Deo animas convenit commendare, et quas Deo aggregasti ad ipsum præmittere, ut nulla amplius de ipsis perturberis sollicitudine, et tanto lætior nos subsequaris, quanto securior de nostra salute jam fueris. Parce, obsecro, domine, parce hujusmodi dictis, quibus miseris miserrimas facias, et ut ipsum quodcunque vivimus ne nobis auferas ante mortem « Sufficit dici malitia sua (Matth. vi, 34) », et dies illa omnibus, quos inveniet, satis secum sollicitudinis, afferet omni amaritudine involuta. « Quid Senim necesse est, » inquit Seneca, « mala arcescere, et ante mortem vitam perdere? » Rogas unice, ut quocunque casu nobis absens hanc vitam finieris, ad cæmeterium nostrum corpus tuum afferri faciamus, ut orationum scilicet nostrarum ex assidua tui memoria ampliorem assequaris fructum. At vero quomodo memoria tui a nobis labi posse suspicaris? aut quod orationi tempus tunc erit commodum, quando summa perturbatio nihil permittet quietum? cum nec anima rationis sensum, nec lingua sermonis retinebit usum? Cum mens insana in ipsum, ut ita dicam, Deum magis irata quam pacata, non tam orationibus ipsum placabit quam querimoniis irritabit? Flere tunc miseris tantum vacabit, non orare licebit, et te magis subsequi quam sepelire maturandum erit, ut potius et nos D consepeliendæ simus, quam sepelire possimus. Quæ cum in te nostram amiserimus vitam, vivere te recedente nequaquam poterimus. Atque utinam nec tunc usque possimus! Mortis tuæ mentio mors quædam nobis est. Ipsa autem mortis hujus veritas quid, si nos invenerit, futura est? Nunquam Deus annuat, ut hoc tibi debitum superstites persolvamus, ut hoc tibi patrocínio subveniamus, quod a te penitus exspectamus. In hoc utinam te præcessuræ, non secururæ! Parce itaque, obsecro, nobis; parce itaque unicæ saltem tuæ, hujusmodi scilicet spernendo verbis, quibus tanquam gladiis mortis nostras transverberas animas, [ut quod mortem præve-

nit ipsa morte gravius sit. Confectus mœrore animus quietus non est, nec Deo sincere potest vacare mens perturbationibus occupata. Noli, obsecro, divinum impedire servitium, cui nos maxime mancipasti. Omne inevitabile, quod cum acciderit, mœrorem maximum secum inferet, ut subito veniat optandum est, ne timore inutili diu ante cruciet, cui nulla succurri providentia potest. Quod et poeta bene considerans Deum precatur, dicens:

*Sit subitum quodcunque paras, fit cæca futuri
Mens hominum fati. Liceat sperare timenti.*

(LUCAN. Pharsal., lib. II, 14, 15.)

Quid autem te amisso sperandum mihi superest? aut quæ in hac peregrinatione causa remanendi, ubi nullum nisi te remedium habeam, et nullum aliud in te nisi hoc ipsum quod vivis omnibus de te mihi aliis voluptatibus interdictis, cui nec præsentia tua concessum est frui, ut quandoque mihi reddi valeam? O si fas sit dici crudelem mihi per omnia Deum! o inclementem clementiam! o infortunatam fortunam, quæ jam in me universi conaminis sui tela in tantum consumpsit, ut quibus in alios sæviat jam non habeat; plenam in me pharetram exhaustit, ut frustra jam alii bella ejus formident. Nec si ei adhuc telum aliquod superesset, locum in me vulneris inveniret. Unum inter tot vulnera metuit, ne morte supplicia finiam. Et cum interimere non cesset, interitum tamen quem accelerat timet. O me miserarum miserrimam! infelicium infelicissimam, quæ quanto universis in te feminis prælata sublimiorem obtinui gradum, tanto hinc prostrata graviorem in te et in me pariter perpessa sum casum! Quanto quippe altior ascendentis gradus, tanto gravior corruentis casus. Quam mihi nobilium ac potentium feminarum fortuna unquam præponere potuit aut æquare? Quam denique adeo dejecit et dolore conficere potuit? Quam in te [al. vitæ] mihi gloriam contulit? quam in te mihi ruinam intulit? Quam mihi vehemens in utramque partem exstitit, ut nec in bonis nec in malis modum habuerit? Quæ ut me miserrimam omnium faceret, omnibus ante beatiorem effecerat. Ut cum quanta perdidit pensarem, tanto me majora consumerent lamenta, quanto me majora oppresserant damna; et tanto major amissorum succederet dolor, quanto major possessorum præcesserat amor, et summæ voluptatis gaudia summa mœroris terminaret tristitia. Et ut ex injuria major indignatio surgeret, omnia in nobis æquitatis jura pariter sunt perversa. Dum enim solliciti amoris gaudiis frueremur, et ut turpiore, sed expressiore vocabulo utar, fornicationi vacaremus, divina nobis severitas pepercit. Ut autem illicita licitis correximus, et honore conjugii turpitudinem fornicationis operuimus, ira Domini manum suam super nos vehementer aggravavit, et immaculatam non pertulit torum qui diu ante sustinuerat pollutum. Deprehensis in quovis adulterio viris hæc satis esset ad vindictam pœna quam pertulisti. Quod ex ad-

alterio promerentur alii, id tu ex conjugio incurristi, per quod jam te omnibus satisfacisse confidebas injuriis. Quod fornicatoribus suis adulteræ, hoc propria uxor tibi contulit. Nec cum pristinis vacarem voluptatibus, sed cum jam ad tempus segregati castius viveremus, te quidem Parisius scholis præsidente, et me ad imperium tuum Argentineoli cum sanctimonialibus conversante. Divisis itaque sic nobis adinvicem [al. abinvicem] ut tu studiosius scholis, ego liberius orationi sive sacræ lectionis meditationi vacarem, et tanto nobis sanctius quanto castius degentibus, solus in corpore luisti quod duo pariter commiseramus. Solus in pœna fuisti, duo in culpa : et qui minus debueras, totum pertulisti. Quanto enim amplius te pro me humiliando satisfaceras, et me pariter et totum genus meum sublimaveras, tanto te minus tam apud Deum quam apud illos proditores obnoxium pœnæ reddideras. O me miseram in tanti sceleris causa progenitam ! O summam in viros summos et consuetam feminarum perniciem ! Hinc de muliere cavenda scriptum est in Proverbiis : « Nunc ergo, filii, audi me, et attende verbis oris mei. Ne abstrahatur in viis illius mens tua, neque decipiariis semitis ejus. Multos enim vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti sunt ab ea. Viæ inferi domus ejus penetrantes in inferiora mortis (*Prov.* vii, 24). » Et in Ecclesiaste : « Lustravi universa animo meo, et inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, et sagena cor ejus. Vincula enim sunt manus ejus. Qui placet Deo, effugiet eam. Qui autem peccator est, capiatur ab illa (*Eccle.* vii, 26). » Prima statim mulier de paradiso virum captivavit (*Gen.* iii, id), et quæ ei a Domino creata fuerat in auxilium, in summum ei conversa est exitium. Fortissimum illum Nazaræum Domini et angelo nuntiante conceptum Dalila sola superavit, et cum inimicis proditum et oculis privatum ad hoc tandem dolor compulit, ut se pariter cum ruina hostium opprimeret (*Judic.* xvi, 4). Sapientissimum omnium Salomonem sola quam sibi copulaverat mulier infatuavit, et in tantam compulit insaniam, ut eum quem ad ædificandum sibi Dominus templum elegerat, patre ejus David, qui justus fuerat, in hoc reprobato, ad idololatriam ipsa usque in finem vitæ dejiceret, ipso, quem tam verbis quam scriptis prædicabat atque docebat, divino cultu derelicto (*III Reg.* xi, 7). Job sanctissimus in uxore novissimam atque gravissimam sustinuit pugnam, quæ eum ad maledicendum Deo stimulabat (*Job* ii, 9). Et callidissimus tentator hoc optime noverat, quod sæpius expertus fuerat, virorum videlicet ruinam in uxoribus esse facillimam. Qui denique etiam usque ad nos consuetam extendens malitiam, quem de fornicatione sternere non potuit, de conjugio tentavit ; et bono male est usus, qui malo male uti non est permissus. Deo saltem super hoc gratias, quod me ille ut supra positas feminas in culpam ex consensu non traxit,

A quam tamen in causam commissæ malitiæ ex affectu convertit. Sed et si purget animum meum innocentia, nec hujus reatum sceleris consensus incurrat ; peccata tamen multa præcesserunt, quæ me penitus immunem ab hujus reatu sceleris esse non sinunt. Quod videlicet diu ante carnalium illecebrarum voluptatibus serviens, ipsa tunc merui quod nunc plector, et præcedentium in me peccatorum sequentia merito facta sunt pœna. Etiam malis initiis perversus imputandus est exitus. Atque utinam hujus præcipue commissi dignam agere valeam pœnitentiam, ut pœnæ illi tuæ vulneris illati ex longa saltem pœnitentiæ contritione vicem quoquo modo recompensare queam ; et quod tu ad horam in corpore pertulisti, ego in omni vita, ut justum est, in contritione mentis suscipiam, et hoc tibi saltem modo, si non Deo, satisfaciam. Si enim verè miserimi mei animi profitear infirmitatem, qua pœnitentia Deum placare valeam non invenio, quem super hac semper injuria summæ crudelitatis arguo, et ejus dispensationi contraria magis eum ex indignatione offendo, quam ex pœnitentia peccatorum dicitur, quantacunque sit corporis afflictio, si mens adhuc ipsam peccandi retinet voluntatem, et pristinis æstuat desideriis ? Facile quidem est quemlibet confitendo peccata seipsum accusare, aut etiam in exteriori satisfactione corpus affligere. Difficillimum vero est a desideriis maximarum voluptatum avellere animum. Unde et merito sanctus Job cum præmississet : « Dimittam adversum me eloquium meum (*Job* x, 1), » id est laxabo linguam, et aperiam os per confessionem in peccatorum meorum accusationem, statim adjunxit : « Loquar in amaritudine animæ meæ (*ibid.*). » Quod beatus exponens Gregorius (*lib. ix Moral.*, c. 23) : « Sunt, inquit, nonnulli, qui apertis vocibus culpas fatentur, sed tamen in confessione gemere nesciunt, et lugenda gaudentes dicunt. » Unde qui culpas suas detestans loquitur, restat necesse est ut has in amaritudine animæ loquatur, ut hæc ipsa amaritudo puniat quidquid lingua per mentis judicium accusat. Sed hæc quidem amaritudo veræ pœnitentiæ quam rara sit beatus diligenter attendens Ambrosius (*De pœnit.*, c. 10) : « Facilius, inquit, inveni qui innocentiam servaverunt, quam qui pœnitentiam egerunt. » In tantum vero illæ, quas pariter exercuimus, amantium voluptates dulces mihi fuerunt, ut nec displicere mihi, nec vix a memoria labi possint. Quocunque loco me vertam, semper se oculis meis cum suis ingerunt desideriis. Nec etiam dormienti suis illusionibus parcunt. Inter ipsa missarum solemnia, ubi purior esse debet oratio, obscena earum voluptatum phantasmata ita sibi penitus miserimam captivant animam, ut turpitudinibus illis magis quam orationi vacem. Quæ cum ingemiscere debeam de commissis, suspiro potius de amissis. Nec solum quæ egimus, sed loca pariter et tem-

i quibus hæc egimus, ita tecum nostro in-
 ant animo, ut in ipsis omni tecum agam,
 miens etiam ab his quiescam. Nonnunquam
 motu corporis animi mei cogitationes de-
 untur, nec a verbis temperant improvisis.
 me miseram, et illa conquestione ingemi-
 animæ dignissimam. « Infelix ego homo,
 liberabit de corpore mortis hujus? » (*Rom.*
) Utinam et quod sequitur veraciter ad-
 am : « Gratia Dei per Jesum Christum Do-
 nostrum (*ibid.*, 23). » Hæc te gratia, cha-
 prævenit, et ab his tibi stimulis una cor-
 aga medendo multas in anima sanavit, et
 tibi amplius adversari Deus creditur, pro-
 nvenitur. More quidem fidelissimi medici
 parcit dolori, ut consulat salutem. Hoc au-
 me stimulos carnis, hæc incentiva libidinis
 venilis fervor ætatis, et jucundissimarum
 ntia voluptatum, plurimum accendunt, et
 amplius sua me impugnatione opprimunt,
 infirmior est natura quam oppugnant. Ca-
 re prædicant, qui non deprehenderunt hypo-
 . Munditiam carnis conferunt in virtutem,
 on sit corporis, sed animi virtus. Aliquid
 apud homines habens, nihil apud Deum
 ; qui cordis et renum probator est, et in
 dito videt. Religiosa hoc tempore [*al. corde*]
 r, in quo jam parva pars religionis non est
 risis, ubi ille maximis extollitur laudibus,
 umanum non offendit iudicium. Et hoc for-
 aliquo modo laudabile, et Deo acceptabile
 o modo videtur, si quis videlicet exterioris
 exemplo quacunque intentione non sit Ec-
 scandalo, nec jam per ipsum apud infideles
 i Domini blasphemetur, nec apud carnales
 sionis suæ ordo infametur. Atque hoc quo-
 onnullum est divinæ gratiæ donum, et cuius
 et munere venit non solum bona facere, sed
 a malis abstinere. Sed frustra istud præce-
 bi illud non succedit, sicut scriptum est :
 lina a malo, et fac bonum (*Psal.* xxxvi,
 Et frustra utrumque geritur quod amore
 on agitur. In omni autem (Deus scit) vitæ
 statu, te magis adhuc offendere quam Deum
 ; tibi placere amplius quam ipsi appeto.
 æ ad religionis habitum jussio, non divina
 dilectio. Vide quam infelicem, et omnibus
 abiliorem ducam vitam, si tanta hic frustra
 eo, nihil habitura remunerationis in futuro.
 ; sicut multos, simulatio mea fefellit, ut re-
 i deputares hypocrisisim; et ideo nostris te
 ne commendans orationibus, quod a te ex-
 a me postulas. Noli, obsecro, de me tanta
 mere, ne mihi cesses orando, subvenire. Noli

Adversus Vigilantium.

A æstimare sanam, ne medicaminis subtrahas gratiam.
 Noli non egentem credere, ne differas in necessi-
 tate subvenire. Noli valitudinem [*al. valetudinem*]
 putare, ne prius corruam quam sustentem labentem.
 Multis ficta sui laus nocuit, et præsidium quo indi-
 gebant abstulit. Per Isaiam Dominus clamat : « Po-
 pule meus, qui te beatificant ipsi te decipiunt, et
 viam gressuum tuorum dissipant (*Isai.* iii, 12). » Et
 per Ezechielem : « Væ qui consuitis, þ inquit,
 « pulvillos sub omni cubitu manus, et cervicalia
 sub capite ætatis universæ ad decipiendas animas
 (*Ezech.* xiii, 18). » Econtra autem per Salomonem
 dicitur : « Verba sapientium quasi stimuli, et quasi
 clavi in altum defixi, qui videlicet vulnera nesciunt
 palpare, sed pungere (*Eccle.* xii, 11). » Quiesce,
 obsecro, a laude mea, ne turpem adulationis no-
 tam et mendacii crimen incurras; aut si quod in
 me suspicaris bonum, ipsum laudatum vanitatis
 aura ventilet. Nemo medicinæ peritus interiorum
 morbum ex exterioris habitus inspectione dijudicat.
 Nulla quidquid meriti apud Deum obtinent, quæ
 reprobis æque ut electis communia sunt. Hæc au-
 tem ea sunt, quæ exterius aguntur, quæ nulli san-
 ctorum tam studiose peragunt, quantum hypocritæ.
 « Pravam est cor hominis, et inscrutabile etiam;
 quis cognoscet illud? » (*Jer.* xvii, 9.) Et sunt viæ
 hominis quæ videntur rectæ; novissima autem il-
 lius deducunt ad mortem (*Prov.* xiv, 12). Temera-
 rium est in eo iudicium hominis, quod divino tan-
 tum reservatur examini. Unde et scriptum est : « Ne
 laudaveris hominem in vita (*Eccli.* xi, 30). » Ne
 tunc videlicet hominem laudes, dum laudando fa-
 cere non laudabilem potes. Tanto autem mihi tua
 laus in me periculosior est, quanto gratior: et tanto
 amplius ea capior et delector, quanto amplius tibi
 per omnia placere studeo. Time, obsecro, semper
 de me potius quam confidas, ut tua semper sollici-
 tudine adjuver. Nunc vero præcipue timendum est,
 ubi nullum incontinentiæ meæ superest in te reme-
 dium. Nolo me ad virtutem exhortans, et ad pugnam
 provocans, dicas : « Nam virtus in infirmitate per-
 ficitur (*II Cor.* xii, 9); » et : « Non coronabitur
 nisi qui legitime certaverit (*II Tim.* ii, 5). » Non
 quæro coronam victoriæ. Satis est mihi periculum
 evitare. Tutius evitatur periculum, quam committi-
 tur bellum. Quocumque me angulo cæli Deus col-
 locet, satis mihi faciet. Nullus ibi cuiquam invidet,
 cum singulis quod habebunt suffecerit. Cui
 quidem consilio nostro ut ex auctoritate quoque ro-
 bur adjungam, beatum audiamus Hieronymum (69) :
 « Fateor imbecillitatem meam, nolo spe victoriæ
 pugnare, ne perdam aliquando victoriam. » Quid
 necesse est certa dimittere, et incerta sectari?

EPISTOLA V.

Quæ est rescriptum Petri rursus ad Heloissam.

ARGUMENTUM. — Quatuor capitibus totam novissimam Heloissæ epistolam constare dicit, argute respondet Abælardus : singulorumque rationes prosequitur, non tam ut seipsum excuset, quam ut ipsam doceat, hortetur et consoletur Heloissam. Primo quidem rationem ponit, qua in postremis litteris suis nomen ejus suo præposuerit. Secundo, quod suorum periculorum et mortis mentionem egerit, se ab ea adjuratum fecisse exponit. Tertium de laudum suarum rejectione approbat : modo id sincere et sine laudis fiat cupiditate. Quarto de sua utriusque conversionis occasione ad vitam monasticam fusius prosequitur. Plagam in corporis sui fæda parte, quam illa plangebat, sic extenuat ; ut eam utrique saluberrimam, et multorum bonorum causam esse profiteatur, comparatione turpium ejusdem pudendæ partis actorum : atque eam ob rem divinam extollit sapientiam et clementiam. Multo denique passim ponuntur ad doctrinam et exhortationem atque consolationem Heloissæ. Ponitur et brevis oratio qua monachæ Paracletenses Abælardo et Heloissæ Deum propitiarent.

Sponsæ Christi servus ejusdem.

In quatuor, memini, circa quæ epistolæ tuæ novissimæ summa consistit, offensæ tuæ commotionem expressisti. Primo quidem super hoc conquereris, quod præter consuetudinem epistolarum, imo etiam contra ipsum naturalem ordinem rerum, epistola nostra tibi directa te mihi in salutatione præposuit. Secundo, quod cum vobis consolationis potius remedium afferre debuissim, desolationem auxi, et quas mitigare debueram lacrymas excitavi. Illud videlicet ibidem adjungens : « Quod si me Dominus in manus inimicorum tradiderit, ut me scilicet prævalentes interficiant, etc. » Tertio vero veterem illam et assiduam querelam tuam in Deum adjecisti, de modo videlicet nostræ conversionis [al. conversationis] ad Deum, et crudelitate proditionis illius in me commissæ. Denique accusationem tui contra nostram in te laudem opposuisti, non cum supplicatione modica, ne id deinceps præsumerem. Quibus quidem singulis rescribere decrevi, non tam pro excusatione mea, quam pro doctrina vel exhortatione tua, ut eo scilicet libentius petitionibus assentias nostris, quo eas rationalius factas intellexeris, et tanto me amplius exaudias in tuis, quanto reprehensibilem minus invenies in meis, tantoque amplius verearis contemnere, quanto minus videris dignum reprehensione.

De ipso autem nostræ salutationis, ut dicis, ordine præpostero, juxta tuam quoque, si diligenter attendas, actum est sententiam. Id enim quod omnibus patet, ut ipsa indicasti, ut cum videlicet ad superiores scribitur, eorum nomina præponantur. Te vero extunc me superiorem factam intelligas, quo domina mea esse cœpisti, Domini mei sponsa effecta, juxta illud beati Hieronymi ad Eustochium ita scribentis (epist. 22) : « Hæc idcirco, domina mea, Eustochium, scribo. Dominam quippe debeo vocare sponsam Domini mei. » Felix talium commercium nuptiarum ; ut homunculi miseri prius uxor, nunc in summi regis thalamis sublimeris. Nec ex hujus honoris privilegio priori tantummodo viro, sed quibuscunque servis ejusdem regis præ-

A jata. Ne mireris igitur si tam vivas quam mortuus me vestris præcipue commendem orationibus, cum jure publico constet apud dominos plus eorum sponsas intercedendo posse, quam ipsorum familias, dominas amplius quam servos. In quarum quidem typo regina illa et summi regis sponsa diligenter describitur, cum in psalmo dicitur : « Astitit regina a dextris tuis (Psal. XLIV, 10). » Ac si aperte dicatur, ista juncto latere sponso familiarissime adhæret, et pariter incedit, cæteris omnibus quasi a longe absistentibus [al. adsistentibus] vel subsequentibus. De hujus excellentia prærogativæ sponsa in Canticis exsultans, illa ut ita dicam, quam Moyses duxit (Num. XII, 1), Æthiopissa dicit : « Nigra sunt, sed formosa, filiæ Hierusalem. Ideo dilexit me rex, et introduxit me in cubiculum suum (Cant. 1, 4). » Et rursus : « Nolite considerare quod fusca sim, quia decoloravit me sol (ibid., 5). » In quibus quidem verbis cum generaliter anima describatur contemplativa, quæ specialiter sponsa Christi dicitur, expressius tamen ad vos hoc pertinere ipse etiam vester exterior habitus loquitur. Ipse quippe cultus exterior nigrorum aut vilium indumentorum, instar lugubris habitus bonarum viduarum mortuos quos dilexerant viros plangentium, vos in hoc mundo, juxta Apostolum, vere viduas et desolatas ostendit, stipendiis Ecclesiæ sustentandas (I Tim. V, 16). De quarum etiam viduarum luctu super occisum earum sponsum Scriptura commemorat, dicens : « Mulieres sedentes ad monumentum lamentabantur flentes Dominum (Matth. XXVII, 61). » Habet autem Æthiopissa exteriorem in carne nigredinem, et quantum ad exteriora pertinet, cæteris apparet feminis deformior ; cum non sit tamen in interioribus dispar, sed in plerisque etiam formosior atque candidior, sicut in ossibus seu dentibus. Quorum videlicet dentium candor in ipso etiam commendatur sponso, cum dicitur : « Et dentes ejus lacte condiores (Gen. XLIX, 12). » Nigra itaque in exterioribus, sed formosa in interioribus est (Cant. 1, 1) ; quia in hac vita crebris adversitatum tribulationibus corporaliter afflictæ, quasi in carne nigrescit exterius, juxta illud Apostoli : « Omnes qui

pie vivere in Christo tribulationem patien-
Tim. 11, 12). » Sicut enim candido prospe-
 a non incongrue nigro designatur adversum.
 atem quasi in ossibus candet, quia in virtu-
 us anima pollet, sicut scriptum est: « Om-
 nia ejus filiæ regis ab intus (*Psal.* XLIV, 14). »
 nippe, quæ interiora sunt, exteriori carne
 lata, et ipsius carnis, quam gerunt vel sus-
 , robur ac fortitudo sunt, bene animam ext-
 at, movet atque regit, atque ei omnem va-
 am ministrat. Cujus quidem est candor sive
 ipsæ quibus adornatur virtutes. Nigra quo-
 in exterioribus, quia dum in hac peregri-
 adhuc exsulat, vilem et abjectam se tenet
 vita; ut in illa sublimetur, quæ est abscon-
 Christo in Deo, patriam jam adeptam. Sic
 am sol verus decolorat, quia cœlestis amor
 eam sic humiliat, vel tribulationibus cru-
 e eam scilicet prosperitas extollat. Decolo-
 r sic, id est dissimilem eam a cæteris facit,
 renis inhiant, et sæculi quærunt gloriam, ut
 vere lilium convallium per humilitatem ef-
 : non lilium quidem montium, sicut illæ
 et fatuæ virgines, quæ de munditia carnis,
 stinentia exteriori apud se intumescentes,
 entationum aruerunt. Bene autem filias Je-
 n, id est imperfectiores alloquens fideles, qui
 n potius quam filiorum nomine digni sunt,
 « Nolite me considerare quod fusca sim, quia
 avit me sol (*Cant.* 1, 5). » Ac si apertius dicat:
 sic me humilio, vel tam viriliter adversitates
 o, non est meæ virtutis, sed ejus gratiæ, cui
 io. Aliter solent hæretici vel hypocritæ, quan-
 d faciem hominum spectat, spe terrenæ
 sese vehementer humiliare, vel multa inuti-
 lerare. De quorum quidem hujusmodi abje-
 vel tribulatione, quam sustinent, vehementer
 lum est, cum sint omnibus miserabiliores
 ibus, qui nec præsentis vitæ bonis, nec futu-
 untur. Hoc itaque sponsa diligenter consi-
 , dicit: « Nolite mirari cur id faciam. » Sed
 mirandum est, qui inutiliter terrenæ laudis
 io æstuantes terrenis se privant commodis,
 ic quam in futuro miseri. Qualis quidem fa-
 n virginum continentia est, quæ a janua sunt
 æ (*Matth.* xxv, 1). Bene etiam, quia nigra
 : diximus, et formosa, dilectam et introdu-
 æ dicit in cubiculum regis, id est in secre-
 al quietem contemplationis, et lectulum illum
 eadem alibi dicit: « In lectulo meo per no-
 ræsivi quem diligit anima mea (*Cant.* 11, 1). »
 nippe nigredinis deformitas occultum potius
 manifestum, et secretum magis quam publi-
 umat. Et quæ talis est uxor, secreta potius
 audia quam manifesta desiderat, et in lecto
 vult sentiri quam in mensa videri. Et fre-

quenter accidit, ut nigrarum caro feminarum quanto
 est in aspectu deformior, tanto sit in tactu suavior;
 atque ideo earum voluptas secretis gaudiis quam
 publicis gratior sit et convenientior, et earum viri
 ut illis oblectentur magis eas in cubiculum intro-
 ducunt quam ad publicum educunt. Secundum
 quam quidem metaphoram bene spiritualis sponsa,
 cum præmisisset: « Nigra sum, sed formosa (*Cant.*
 1, 4), » statim adjunxit: « Ideo dilexit me rex, et
 introduxit me in cubiculum suum (*ibid.*, 3) » sin-
 gula videlicet singulis, reddens. Hoc est, quia for-
 mosa, dilexit; quia nigra, introduxit. Formosa, ut
 dixi, intus virtutibus, quas diligit sponsus; nigra
 exterius corporalium tribulationum adversitatibus.
 Quæ quidem nigredo, corporalium scilicet tribula-
 tionum, facile fidelium mentes ab amore terreno-
 rum avellit, et ad æternæ vitæ desideria suspendit,
 et sæpe a tumultuosa sæculi vita trahit ad secre-
 tum contemplationis. Sicut in Paulo illo videlicet
 nostræ, id est monachalis vitæ primordio actum
 esse beatus scribit Hieronymus (70). Hæc quoque
 abjectio indumentorum vilium secretum magis
 quam publicum appetit, et maxima utilitatis [*al.*
 humilitatis] ac secretioris loci, qui nostræ præci-
 pue convenit professioni, custodienda est. Maxime
 namque ad publicum procedere pretiosus provocat
 cultus, quem a nullo appeti nisi ad inanem gloriam
 et sæculi pompam beatus Gregorius inde convincit
 (homil. 40, in *Luc.* xvi): « Quod nemo his in occulto
 se ornat, sed ubi conspici queat. » Hoc autem præ-
 dictum sponsæ cubiculum illud est, ad quod ipse
 sponsus in Evangelio invitat orantem, dicens: « Tu
 autem cum oraveris, intra in cubiculum, et clauso
 ostio ora Patrem tuum (*Matth.*, vi, 6). » Ac si dice-
 ret: Non in plateis vel publicis locis, sicut hypo-
 critæ. Cubiculum itaque dicit secretum a tumultu-
 bus et aspectu sæculi locum, ubi quietius et purius
 orari possit: qualia sunt scilicet monasticarum so-
 litudinum secreta, ubi claudere ostium jubemur,
 id est aditus omnes obstruere ne puritas orationis
 casu aliquo præpediatur, et oculus noster infelicem
 animam deprædetur. Cujus quidem consilii, imo
 præcepti divini multos hujus habitus nostri con-
 temptores adhuc graviter sustinemus, qui, cum di-
 vina celebrant officia claustris vel choris eorum
 reseratis, publicis tam feminarum quam virorum
 aspectibus impudenter se ingerunt, et tunc præci-
 pue cum in solemnitatibus pretiosis polluerint or-
 namentis, sicut et ipsi quibus ostentant, sæculares
 homines. Quorum quidem judicio tanto festivitas
 habetur celebrior, quanto in exteriori ornatu est
 ditior, et in epulis copiosior. De quorum quidem
 cæcitate miserrima et pauperum Christi religioni
 penitus contraria tanto est silere honestius quanto
 loqui turpius. Qui penitus judaizantes consuetudi-
 nem suam sequuntur pro regula, et irritum fecerunt
 mandatum Dei per traditiones suas, non quod de-

S. Hieron. Vita Pauli erem.

PATROL. GLXXVIII.

beat, sed quod soleat attendentes. Cum, ut beatus etiam meminit Augustinus (71), Dominus dixerit: « Ego sum veritas (Joan. xiv, 16), » non ego sum consuetudo. Horum orationibus, quæ aperto scilicet fiunt ostio, qui voluerit se commendet. Vos autem quæ in cubiculum cœlestis regis ab ipso introductæ atque in ejus amplexibus quiescentes, clauso semper ostio ei totæ vacatis, quanto familiarius ei adhæretis, juxta illud Apostoli: « Qui adhæret Domino unus spiritus est (I Cor. vi, 17), » tanto puriorem et efficaciorē habere confidimus orationem, et ob hoc vehementius earum efflagitamus opem. Quas etiam tanto devotius pro me faciendas esse credimus, quanto majore nos invicem charitate colligati sumus.

Quod vero mentione periculi in quo laboro, vel mortis quam timeo, vos commovi, juxta ipsam quoque tuam factum est exhortationem, imo etiam adjurationem. Sic enim prima, quam ad me direxisti, quodam loco continet epistola: « Per ipsum itaque qui te sibi adhuc quoquo modo protegit Christum obsecramus, quatenus ancillulas ipsius et tuas crebris litteris de his, in quibus adhuc fluctuas, naufragiis certificare digneris; ut nos saltem quæ tibi solæ remansimus, doloris vel gaudii participes habeas. Solent enim dolenti nonnullam afferre consolationem qui condolent. Et quodlibet onus pluribus impositum levius sustinetur sive defertur. » Quid igitur arguis quod vos anxietatis meæ participes feci, ad quod me adjurando compulisti? Nunquid in tanta vitæ, qua crucior, desperatione gaudere vos convenit? Nec doloris sociæ, sed gaudii tantum vultis esse; nec flere cum flentibus, sed gaudere cum gaudentibus? Nulla major verorum et falsorum differentia est amicorum, quam quod illi adversitati, isti prosperitati se sociant. Quiesce, obsecro, ab his dictis, et hujusmodi querimonias compesce, quæ a visceribus charitatis absistunt longissime. Aut si adhuc in his offenderis, me tamen in tanto periculi positum articulo, et quotidiana desperatione vitæ, de salute animæ sollicitum esse convenit, et de ipsa, dum licet, providere. Nec tu, si me vere diligis, hanc exosam providentiam habebis. Quinetiam, si quam de devina erga me misericordia spem haberes, tanto amplius ab hujus vitæ ærumnis liberari me cuperes, quanto eas conspicis intolerabiliore. Certum quippe tibi est quod quisquis ab hac vita me liberet, a maximis pœnis eruet. Quas postea incurram incertum est, sed a quantis absolvar dubium non est. Omnis vita misera jucundum exitum habet, ut quicumque aliorum anxietatibus vere compatiuntur, et condolent, eas finiri desiderant, et cum damnis etiam suis, si quos anxios vident vere diligunt, nec tam commoda propria quam illorum in ipsis attendunt. Sic diu languentem filium mater etiam morte languorem finire desiderat, quem tolerare ipsa non potest, et eo potius orbari sustinet

A quam in miseria consortem habere. Et quicumque amici præsentia plurimum oblectatur, magis tamen beatam esse vult ejus absentiam quam præsentiam miseram. Quia quibus subvenire non valet ærumnis, tolerare non potest. Tibi vero nec nostra vel etiam misera concessum est frui præsentia. Nec ubi tuis in me commodis aliquid provideas, cur me miserissime vivere malis quam feliciter mori non video. Quod si nostras protendi miserias in commoda tua desideras, hostis potius quam amica convinceris. Quod si videri refugis, ab his obsecro, sicut dixi, quiesce querimoniis.

B Approbo autem, quod reprobas, laudem; quia in hoc ipso te laudabiliorem ostendis. Scriptum est enim: « Justus in primordio accusator est sui (Prov. xviii, 17); » et: « Qui se humiliat, se exaltat (Luc. xviii, 14). » Atque utinam sic sit in animo tuo sicut in scripto! Quod si fuerit, vera est humilitas tua, ne pro nostris evanuerit verbis. Sed vide, obsecro, ne hoc ipso laudem quæras quo laudem fugere videris, et reprobes illud ore quod appetas corde. De quo ad Eustochium virginem sic inter cætera beatus scribit Hieronymus (epist. 22): « Naturali ducimur malo. Adulatoribus nostris libenter favemus, et quanquam nos respondeamus indignos, et callidior rubor ora suffundat, attamen ad laudem suam intrinsecus anima lætatur. » Talem et lascivæ calliditatem Galathæ Virgilius describit, quæ quod volebat fugiendo appetebat, et simulatione repulsæ amplius in se amantem incitabat:

Et fugit ad salices, inquit, et se cupit ante videri.

(VIRGIL., *Eclog.* III, 24.)

D Antequam lateat cupit se fugientem videri, ut ipsa fuga, qua reprobare consortium juvenis videtur amplius acquirat. Sic et laudes hominum dum fugere videmur, amplius erga nos excitamus, et cum latere nos velle simulamus, ne quis scilicet in nobis quid laudet agnoscat, amplius attendimus [at. accendimus] in laudem nostram imprudentes [at. impudentes], quia eo laude videmur digniores. Et hæc quidem quia sæpe accidunt dicimus, non quia de te talia suspicemur, qui de tua non hæsitamus humilitate. Sed ab his etiam verbis te temperare volumus, ne his qui te minus noverint videaris, ut ait Hieronymus (epist. 22), fugiendo gloriam quærere. Nunquam te mea laus inflabit, sed ad meliora provocabit, et tanto studiosius quæ laudavero amplecteris, quanto mihi amplius placere satagis. Non est laus nostra testimonium tibi religionis, ut hinc aliquid extollentiæ sumas. Nec de commendatione cujusquam amicis credendum est, sicut nec inimicis de vituperatione.

Superest tandem ut ad antiquam illam, ut diximus, et assiduam querimoniam tuam veniamus, quia videlicet de nostræ conversionis modo Deum potius accusare præsumis, quam glorificare, ut justum est, velis. Hanc jamdudum amaritudinem

(71) Lib. vi *De baptismo contra Donatist.*, c. 3, dist. 8, cap. *Qui contempta.*

i tam manifesto divinæ misericordiæ con- A
 nuisse credideram. Quæ, quanto tibi peri-
 est, corpus tuum pariter et animam con-
 tanto miserabilior est et mihi molestior.
 i mihi per omnia placere, sicut profiteris,
 hoc saltem uno ut me non crucies, imo ut
 nmopere placeas, hanc depone. Cum qua
 . potes placere, neque mecum ad beatitudi-
 venire. Sustinebis illuc me sine te pergere,
 am ad Vulcania profiteris te sequi velle?
 em uno religionem appete, ne a me ad
 it credis, properantem dividaris; et tanto
 , quanto quo veniendum nobis est beatus
 tanto scilicet societas nostra sit gratior,
 felicior. Memento quæ dixeris. Recordare B
 ipseris, in hoc videlicet nostræ conversio-
 ), quo mihi Deus amplius adversari credi-
 pitionem mihi sicut manifestum est existi-
 ce uno saltem hæc ejus dispositio tibi pla-
 od mihi sit saluberrima, imo mihi pariter
 si rationem vis doloris admittat. Nec te
 ni causam esse doleas, ad quod te a Deo
 creatam esse non dubites. Nec quia id tute-
 ngas, nisi cum martyrum passionum, ip-
 Dominicæ mortis commoda te contrista-
 nunquid si id mihi juste accidisset, tolerabi-
 es, et minus te offenderet? Profecto si sic
 o modo contingeret quo mihi esset igno-
 us, et inimicis laudabilis, cum illis laudem
 et mihi contemptum acquireret culpa. Nec C
 isquam quod actum est accusaret, ut com-
 : mei moveretur. Ut tamen (et hoc modo
 maritudinem doloris leniamus, tam juste
 tiliter id monstrabimus nobis accidisse, et
 in conjugatos quam in fornicantes ultum
 'nisse. Nosti post nostri confederationem
 , cum Argenteoli cum sanctimonialibus in
 conversabaris, me die quadam privatim ad
 undam venisse, et quid ibi tecum meæ libi-
 yerit intemperantia in quadam etiam parte
 efactorii, cum quod alias diverteremus, non
 nus. Nosti, inquam, id impudentissime tunc
 esse in tam reverendo loco et summæ Vir-
 nsecrato. Quod, et si alia cessent flagitia, D
 raviole signum sit ultione. Quid pristinas
 iones et impudentissimas referam pollu-
 quæ conjugium præcesserunt? Quid sum-
 enique proditionem meam, qua de te ipsa
 cum quo assidue in ejus domo convivebam,
 lum tam turpiter seduxi? Quis me ab eo
 rodi non censeat, quem tam impudenter
 æ prodideram? Putas ad tantorum crimi-
 tionem momentaneum illius plagæ dolorem
 e? Imo tantis malis tantum debitum esse
 lum? Quam plagam divinæ sufficere justitiæ
 id tantam contaminationem, ut diximus, sa-
 loci suæ matris? Certe, nisi vehementer
 on tam illa saluberrima plaga in ultionem
 conversa est, quam quæ quotidie indesi-

nenter sustineo. Nosti etiam quanto te gravidam
 in meam transmisi patriam, sacro te habitu indu-
 tam monialem te fluxisse, et tali simulatione tuæ,
 quam nunc habes, religioni irreverenter illuisse.
 Unde etiam pensa quam convenienter ad hanc te
 religionem divina justitia, imo gratia traxerit no-
 lentem, cui verita non es illudere, volens ut in ipso
 luas habitu quod in ipsum deliquisti, et simulatio-
 nis mendacio ipsa rei veritas remedium præstet, et
 falsitatem emendet. Quod si divinæ in nobis justiti-
 æ nostram velis utilitatem adjungere, non tam
 justitiam quam gratiam Dei quod tunc egit in no-
 bis poteris appellare. Attende itaque, attende, cha-
 rissima, quibus misericordiæ suæ retibus a pro-
 fundo hujus tam periculosi maris nos Dominus
 piscaverit, et a quantæ Charibdis voragine nau-
 fragos licet invitos extraxerit, ut merito uterque
 nostrum in illam perrumpere [al. prorumpere]
 posse videatur vocem: « Dominus sollicitus est
 mei (Psal. xxxix, 18). » Cogita et recogita, in quan-
 tis ipsi nos periculis constituti eramus, et a quan-
 tis nos eruerit Dominus: et narra semper cum
 summa gratiarum actione quanta fecit Dominus
 animæ nostræ (Psal. lxxv); et quoslibet iniquos de
 bonitate Domini desperantes nostro consolare exem-
 plo, ut advertant omnes quid supplicantibus atque
 petentibus fiat, cum tam [al. jam] peccatoribus et
 invitis tanta præstentur beneficia. Perpende altissi-
 mum in nobis divinæ consilium pietatis, et quam
 misericorditer judicium suum Dominus in corre-
 ptionem verterit, et quam prudenter malis quoque
 ipsis usus sit, et impietatem pie deposuerit, ut
 unius partis corporis mei justissima plaga duabus
 mederetur animabus. Confer periculum et libera-
 tionis modum. Confer languorem et medicinam.
 Meritorum causa inspicere, et miserationis affectu
 admirare. Nosti quantis turpitudinibus immodera-
 ta mea libido corpora nostra addixerat, ut nulla
 honestatis vel Dei reverentia in ipsis etiam diebus
 Dominicæ passionis, vel quantarumcunque so-
 lemniatum ad hujus luti volutabro me revocaret.
 Sed et te nolentem, et prout poteris reluctantem et
 dissuadentem, quæ natura infirmior eras, sæpius
 minis ac flagellis ad consensum trahebam. Tanto
 enim tibi concupiscentiæ ardore copulatus eram,
 ut miseris illas et obscenissimas voluptates, quas
 etiam nominare confundimur, tam Deo quam mihi
 ipsi præponerem: nec tam aliter consulere posse
 divina videretur clementia, nisi has mihi voluptates
 sine spe ulla omnino interdiceret [al. intercideret].
 Unde justissime et clementissime licet cum summa
 tui avunculi proditione ut in multis crescerem,
 parte illa corporis sum minutus, in quam libidinis
 regnum erat, et tota hujus concupiscentiæ causa
 consistebat, ut juste illud plecteretur membrum,
 quod in nobis commiserat totum, et expiaret pa-
 tiendo quod deliquerat oblectando, et ab his me
 spurcitiis, quibus me totum quasi luto immerse-
 ram, tam mente quam corpore circumcideret; et

tanto sacris etiam altaribus idoneiorem efficeret, quanto me nulla hinc amplius carnalium contagio pollutionum revocarent. Quam clementer etiam in eo tantum me pati voluit membro, cujus privatio et animæ salutem consulere, et corpus non deturparet, nec ullam officiorum ministrationem præpediret [*al.* impediret]. Imo ad omnia quæ honeste geruntur, tanto me promptiorem efficeret, quanto ad hoc concupiscentiæ jugo maximo amplius liberaret.

Cum itaque membris his vilissimis, quæ pro summæ turpitudinis exercitio pudenda vocantur, nec proprium sustinent nomen, me divina gratia mundavit potius quam privavit, quid aliud egit quam ad puritatem munditiæ conservandam sordida removit et vitia? Hanc quidem munditiæ puritatem nonnullos sapientium vehementissime appetentes inferre etiam sibi manum. audivimus, ut hoc a se penitus removerent concupiscentiæ flagitium. Pro quo etiam stimulo carnis auferendo et Apostolus perhibetur Dominum rogasse, nec exauditum esse (*I Cor.* xii, 7). In exemplo est ille magnus Christianorum philosophus Origenes (Euseb., *Hist. eccl.* lib. vi, c. 7), qui, ut hoc in se penitus incendium exstingueret, manus sibi inferre veritus non est; ac si illos ad litteram vere beatos intelligeret, qui se ipsos propter regnum cælorum castraverunt (*Matth.* xix, 12), et tales illud veraciter implere crederet, quod de membris scandalizantibus nobis præcipit Dominus, ut ea scilicet a nobis abscindamus et projiciamus (*Matth.* xviii, 9), et quasi illam Isaiæ prophetiam ad historiam magis quam ad mysterium duceret, per quam cæteris fidelibus eunuchos Dominus præfert, dicens: « Eunuchi, si custodierint Sabbata mea, et elegerint quæ volui, dabo eis in domo mea et in muris meis locum, et nomen melius a filiis et filiabus. Nomen sempiternum dabo eis, quod non peribit (*Isai.* lvi, 4). » Culpam tamen non modicam Origenes incurrit, dum per pœnam corporis remedium culpæ quærit. Zelum quippe Dei habens, sed non secundum scientiam, homicidii incurrit reatum, inferendo sibi manum. Suggestione diabolica vel errore maximo id ab ipso constat esse factum, quod miseratione Dei in me est ab alio perpetratum. Culpam evito, non incurro. Mortem mereor, et vitam assequor. Vocor, et reluctor. Insto criminibus, et ad veniam trahor invitus. Orat Apostolus, nec exauditur (*I Cor.* xii, 8). Precibus instat, nec impetrat. Vere Dominus sollicitus est mei (*Psal.* xxxix, 18). Vadam igitur et narrabo quanta fecit Dominus animæ meæ (*Psal.* lxxv, 16). Accede et tu, inseparabilis comes, in una gratiarum actione, quæ et culpæ particeps facta es et gratiæ. Nam et tuæ Dominus non immemor salutis, imo plurimum tui memor, qui etiam sancto quodam nominis præsignavit te præcipue suam fore præsignavit, cum te videlicet Heloissam ex proprio nomine suo, quod est Heloim insignivit; ipse, inquam, clementer disposuit in uno duo-

bus consulere, quos diabolus in uno nit exstinguere. Paululum enim antequam hoderet, nos indissolubili lege sacramenti ut invicem astrinxerat, cum cuperem te mihi modum dilectam in perpetuum retinere, imo ipse jam tractaret ad se nos ambos hac occ convertere. Si enim mihi antea matrimoni esses copulata, facile in discessu meo a s vel suggestione parentum, vel carnalium ol tione voluptatum, sæculo inhæsisisses. Vide quantum sollicitus nostri fuerit Dominus, qu magnos aliquos nos reservaret usus, et quasi gnaretur aut doleret illa litteralis scientiæ t quæ utrique nostrum commiserat, ad sui nominorem non dispensari; aut quasi etiam de inconstissimo servulo vereretur, quod scriptum est: « mulieres faciunt etiam apostatate sapientes (*Eccl.* 2). » Sicut de sapientissimo certum est Salomon (*Reg.* xi, 1). Tuæ vero prudentiæ talentum quantas tidie Domino referat usuras, quæ multas De jam spirituales filias peperisti, me penitus permanente, et in filiis perditionis inaniter rante. O quam detestabile damnum! quam labile incommodum, si carnalium voluptatum dibus vacans paucos cum dolore pareres mi quæ nunc multiplicem prolem cum exultante parturis cælo! Nec esses plus quam femina, nunc etiam viros transcendis, et quæ malec nem Evæ in benedictionem vertisti Mariæ. O indocenter manus illæ sacræ, quæ nunc etiam vana revolvunt volumina, curæ muliebris ob tibus deservirent! Ipse nos a contagiis hujus a voluptatibus hujus luti dignatus est erigere eruere], et ad seipsum vi quadam attrahere, percussus voluit Paulum convertere, et hoc fortassis exemplo nostro alios quoque litter peritos ab hac deterrere præsumptione. Ne igitur, soror, obsecro, moveat, nec patri pa nos corrigenti sis molesta; sed attende quod ptum est: « Quos diligit Deus, hos corripit (*Num.* 12). Castigat [*al.* Flagellat] autem omnem quem recipit (*Hebr.* xii, 6). » Et alibi: « Qui cit virgæ, odit filium (*Prov.* xiii, 24). » Pœn hæc momentanea, non æterna; purgationis, damnationis. Audi prophetam, et confortare: « judicabit Dominus bis in idipsum, et non consti duplex tribulatio (*Num.* 1, 9). » Attende sum illam et maximam Veritatis adhortationem: patientia vestra possidebitis animas vestras (*Num.* xxi, 19). » Unde et Salomon: « Melior est pa viro forti, et qui dominatur animo suo, expu tore urbium (*Prov.* xvi, 32). » Non [*al.* Num] lacrymas aut ad compunctionem movet unige Dei innocens pro te et omnibus ab impiissimis prehensus, distractus, flagellatus, et velata illusus, et colaphizatus, sputis conspersus, s coronatus, et tandem in illo crucis tunc tam i minioso patibulo inter latrones suspensus, a illo tunc horrendo, et exsecrabili genere m

ectus? Hunc semper, soror, verum tuum et Ecclesiae sponsum prae oculis habe, mente Intuere hunc exeuntem ad crucifigendum pro bajulantem sibi crucem. Esto de populo et ribus, quae plangebant et lamentabantur eum, Lucas his verbis narrat : « Sequebatur autem turba populi et mulierum, quae plangebant et itabantur eum (Luc. xxiii, 27). » Ad quas quibene benigne conversus, clementer eis praedixit funtionem suae mortis exitum, a quo quisi saperent, cavere sibi per hoc possent. « Finquit, « Jerusalem, nolite flere super me, super vos ipsas flete, et super filios vestros. iam ecce venient dies, in quibus dicent : Beatae es, et ventres qui non genuerunt, et ubera non lactaverunt. Tunc incipient dicere montibus Cadite super nos; et collibus : Operite nos. si in viridi ligno haec faciunt, in arido quid » (ibid., 28.) Patienti sponte pro redemptione compatere, et super crucifixo pro te compun- Sepulcro ejus mente semper assiste, et cum bus feminis lamentare et luge. De quibus etiam supra memini scriptum est : « Mulieres se- ad monumentum lamentabantur flentes Do- im (Luc. xxiii, 27). » Para cum illis sepulturae unguenta, sed meliora spiritualia quidem, non oralia : haec enim requirit aromata qui non pit illa. Super his toto devotionis affectu com- gere. Ad quam quidem compassionis compun- em ipse etiam per Jeremiam fideles adhorta- dicens : « O vos omnes qui transitis per viam, edite et videte si est dolor similis sicut dolor » (Jer. 1, 12). » Id est, si super aliquo patiente st per compassionem dolendum, cum ego sci- solus sine culpa quod alii deliquerint luam. autem est via per quam fideles de exsilio trans- ad patriam. Qui etiam crucem, de qua sic at, ad hoc nobis erexit scalam. Hic pro te oc- est unigenitus Dei, oblatum est quia voluit xiii, 7). Super hoc uno compatiendo dole, do- o compatere. Et quod per Zachariam prophe- de animabus devotis praedictum est comple- ngent, » inquit, « planctum quasi super uni- tum, et dolebunt super eum ut doleri solet in le primogeniti (Zach. xii, 10). » Vide, soror, atus sit planctus his, qui regem diligunt super le primogeniti ejus et unigeniti. Intuere quo etu familia, quo moerore tota consumatur cu- et, cum ad sponsam unigeniti mortui perve- a, intolerabiles ululatus ejus non sustinebis. tuus, soror, planctus; hic tuus sit ululatus, te huic sponso felici copulasti matrimonio. t te iste non suis, sed seipso. Proprio sanguine te, et redemit. Quantum jus in te habeat vide, nam pretiosa sis intuere. Hoc quidem pretium n Apostolus attendens, et in hoc pretio quanti- pae, pro quo ipsum datur, perpendens, et quam e gratiae vicem referat adnectens : « Absit i, » inquit, « gloriari nisi in cruce Domini no-

stri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, et ego mundo (Galat. vi, 14). » Major es caelo, major es mundo; cujus pretium ipse Conditor mundi factus est. Quid in te, rogo, viderit, qui nullius eget, ut pro te acquirenda usque ad agonias tam horrendae atque ignominiosae mortis certaverit? Quid in te, inquam, quaerit nisi teipsam? Verus est amicus, qui teipsam non tua, desiderat. Verus est amicus, qui pro te moriturus dicebat : « Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis (Joan. xv, 13). » Amabat te ille veraciter, non ego. Amor meus, qui utrumque nostrum peccatis involvebat, concupiscentia, non amor dicendus est. Miseras in te meas voluptates implebam, et hoc erat totum quod amabam. Pro te, inquis, passus sum, et fortassis verum est; sed magis per te, et hoc ipsum invitum. Non amore tui, sed coactione mei. Nec ad tuam salutem, sed ad dolorem. Ille vero salubriter, ille pro te sponte passus est, qui passione sua omnem curat languorem, omnem removel passionem. In hoc, obsecro, non in me tua tota sit devotio, tota compassio, tota compunctio. Dole in tam innocentem tantae crudelitatis perpetratae iniquitatem; non justam in me aequitatis vindictam, imo gratiam, ut dictum est, in utrosque summam. Iniqua enim es, si aequitatem non amas; et iniquissima, si voluntati, imo tantae gratiae Dei scienter es adversa. Plange tuum reparatorem, non corruptorem; redemptorem, non scortatorem; pro te mortuum Dominum, non viventem servum, imo nunc primum de morte vere liberatum. Cave, obsecro, ne, quod dixit Pompeius moerenti Corneliae, tibi improperetur turpissime :

Vivit post praemia Magnus :

Sed fortuna perit; quod defles, illud amasti.

(LUCAN. Phars., l. viii, 84, 85.)

Attende, precor, id, et erubescere, nisi admissas turpitudines impudentissimas commentes. Accipe itaque, soror, accipe, quaeso, patienter quae nobis acciderunt misericorditer. Virga haec est patris, non gladius persecutoris. Percutit pater ut corrigat, ne feriat (al. ferit hostis] hostis ut occidat. Vulnere mortem praevent, non ingerit; immittit ferrum ut amputet morbum. Corpus vulnerat, et animam sanat. Occidere debuerat, et vivificat. Immunditiam resecat, ut mundum relinquat. Punit semel ne puniat semper, patitur unus ex vulnere ut duobus parcat a morte. Duo in culpam, unus in poena. Id quoque tuae infirmitati naturae divinae indulgetur miseratione, et quodam modo juste. Quo enim naturaliter sexu infirmior eras, et fortior continentia, poenae minus eras obnoxia. Refero Domino in hoc gratias, qui te tunc et a poena liberavit, et ad coronam reservavit, et cum me una corporis mei passione semel ab omni aestu hujus concupiscentiae, in qua una totus per immoderatam incontinentiam occupatus eram, refrigeravit ne corruam; Multas adolescentiae tuae majores animi passiones ex assi-

dua carnis suggestione reservavit ad martyrii coronam. Quod licet te audire tædeat et dici prohibeas, veritas tamen id loquitur manifesta. Cui enim semper est pugna, superest et corona; quia non coronabitur nisi qui legitime certaverit (*I Tim.* II, 5). Mihi vero nulla superest corona, quia nulla subest certaminis causa. Deest materia pugnæ, cui ablatus est stimulus concupiscentiæ. Aliquid tamen esse æstimo, si, cum hinc nullam percipiam coronam, nonnullam tamen evitem pœnam, et dolore unius momentaneæ pœnæ multis fortassis indulgeatur æternis. Scriptum est quippe de hujus miserrimæ vitæ hominibus, imo jumentis: « Computruerunt jumenta in stercoribus suis (*Job* I, 17). » Minus quoque meritum meum minui conqueror, dum tuum crescere non diffido. Unum quippe sumus in Christo, una per legem matrimoniai caro. Quidquid est tuum, mihi non arbitror alienum. Tuus autem est Christus, quia facta es sponsa ejus. Et nunc, ut supra memini, me habes servum, quem olim agnoscebas dominum; magis tibi tamen amore nunc spirituali conjunctum, quam timore subjectum. Unde et de tuo nobis apud ipsum patrocínio amplius confidimus, ut id obtineam ex tua quod non possum ex oratione propria. Et nunc maxime cum quotidiana periculorum aut perturbatorum instantia nec vivere me, nec orationi sinat vacare. Nec illum beatissimum imitari potentem Candacis reginæ Æthiopum, qui erat super omnes gazas ejus, et de tam longinquo venerat adorare in Jerusalem (*Act.* VIII, 29). Ad quem revertentem missus est ab angelo Philippus apostolus, ut eum converteret ad fidem: quod jam ille meruerat per orationem vel sacræ lectionis assiduitatem. A qua quidem ut nec in via tunc vacaret licet ditissimus et gentilis, magno divinæ dispensationis actum est beneficio ut locus ei Scripturæ occurreret, qui opportunissimam conversionis ejus occasionem apostolo præberet. Ne quid vero hanc petitionem nostram impediatur, vel

A impleri differat, orationem quoque ipsam, quam nobis Domino supplices dicatis, componere, et tere tibi maturavi.

Deus, qui ab ipso humanæ creationis exordina de costa viri formata nuptialis copulæ sacramentum maximum sanxisti, quique immo honoribus vel de desponsata nascendo, vel in cula inchoando nuptias sublimasti, meæque et fragilitatis incontinentiæ utcumque tibi placuit hoc remedium indulxisti, ne despicias ancitua præces, quas pro meis ipsis charique me tanquam meis] excessibus in conspectu matris tuæ supplex effundo. Ignosce, o benignis imo benignitas ipsa; ignosce et tantis criminis nostris, et ineffabilis misericordiæ tuæ multum culparum nostrarum immensitas experiri Puni, obsecro, in præsentem reos, ut parcas in turo. Puni ad horam, ne punias in æternum cipe in servos virgam correctionis, non gladius furoris. Afflige carnem, ut conserves animas. sis purgator, non ultor; benignus magis quæstus. Pater misericors, non austerus Domine. Proba nos, Domine, et tenta, sicut de semel rogat Propheta (*Psal.* XXV, 2). Ac si aperte ret: Prius vires inspicere, ac secundum eas tionum onera moderare. Quod et beatus Paulus delibus tuis promittens, ait. « Potens est Deus, qui non patietur vos tentari supra id potestis, sed faciet cum tentatione etiam partum ut possitis sustinere (*I Cor.* X, 23). » Conjuncti nos, Domine, et divisisti quando placuit et quo modo placuit. Nunc [*al.* Hoc] quod mine, misericorditer cœpisti, misericordissime ple. Et quos a se semel divisisti in mundo renniter tibi conjungas in cœlo. Spes nostra nostra, expectatio nostra, consolatio nostra mine, qui es benedictus in sæcula. Amen.

Vale in Christo, sponsa Christi, in Christo et Christo vive, Amen.

EPISTOLA VI.

Quæ est ejusdem Heloissæ ad eundem Petrum.

ARGUMENTUM. — Duo potissimum in hac epistola sibi et suis monachibus Heloissa rescribi ab Abbatibus exorat: quorum alterum est, ut eas doceat unde monacharum ordo originem duxit. Alterum est, aliquam scribat regulam, et certam vivendi formulam præscribat, quæ solis conveniat feminis, a nullo sanctorum Patrum antea tentatum fuerat. Hoc ut peteret, adducta videtur quibusdam Benedictinæ Regulæ capitibus, quæ a feminis vitæ aut nullo omnino modo sine maximo periculo impleri sunt: de quibus tam docte disserit, ut ipsam regulam solis viris, non autem feminis a sancto in tore scriptam convincere videatur. Unde indignum judicat tam gravia femineo sexui infirmiori imponi, quam virili fortiori. Suam autem et ipsa opinionem apponit, quare sancti Patres meribus regulas non præscripserint, asserens feminis sufficere, si clericis et viris ecclesiasticis sæcula vel monachis, qui canonici regulares dicuntur, in continentia et abstinencia non sint inferiores. Per etiam de moderata dispensatione et discreta consideratione beati Benedicti, qua suam temperavit lam, atque de ipsa Regulæ observantia disputat: nimirum de interdicto esu carniarum, et concessu usu. Fusius quoque de operibus exterioribus agit cum ipsorum extenuatione, quibus interiora pr Postremo monet Abælardum, ut tanta discretionem cuncta sive de jejuniorum vel divinatorum ratione peret, ut femineo sexus consultum velit infirmitati. Et hic femine eruditionem, et pectus omni

ctrina refertum animadvertere poteris. Quid enim pretiosæ mercis in tam divite apotheca non invenias, sive philosophiam, sive theologiam, vel etiam eloquentiam requiras? O sæculum illud felix talem intueri feminam, in qua quid primum, quid postremum admireris addubites!

Domino specialiter sua, singulariter.

Ne me forte in aliquo de inobedientia causari queas, verbis etiam immoderati doloris tuæ frenum impositum est jussionis, tu ab his mihi saltem in scribendo temperem, a quibus in sermone non tam difficile quam impossibile est providere. Nihil enim minus in nostra est potestate quam animus, eique magis obedire cogimur quam imperare possimus. Unde et cum nos ejus affectiones stimulant, nemo earum subitos impulsus ita repulerit, ut non in effecta facile prorumpant, et se per verba facilius effluant quæ promptiores animi passionum sunt notæ. Secundum quod scriptum est: « Ex abundantia cordis os loquitur (*Matth.* XII, 34). » Revocabo itaque manum a scripto, in quibus linguam a verbis temperare non valeo. Utinam sic animus dolentis parere promptus sit, quemadmodum dextera scribentis. Aliquod tamen dolori remedium vales conferre, si non hunc omnino possis auferre. Ut enim insertum clavum alius expellit, sic cogitatio nova priorem excludit. Cum alias intentus animus priorum memoriam dimittere cogitur aut intermittere. Tanto vero amplius cogitatio quælibet animum occupat, et ab altis deducit, quanto quod cogitatur honestius aestimatur, et quo intendimus animum magis videtur necessarium. Omnes itaque nos Christi ancillæ, et in Christo filiæ tuæ, duo nunc a tua paternitate supplices postulamus, quæ nobis admodum necessaria providemus. Quorum quidem alterum est, ut nos instruere velis unde sanctimonialium ordo cæperit, et quæ nostræ sit professionis auctoritas. Alterum vero est, ut aliquam nobis regulam instituas, et scriptam dirigas, quæ feminarum sit propria, et ex integro nostræ conversationis [*al. conversionis et professionis*] statum habitumque describat: quod nondum a Patribus sanctis actum esse conspeximus. Cujus quidem rei defectu et indigentia nunc agitur, tu ad ejusdem Regulæ professionem tam mares quam feminæ in monasteriis suscipiantur, et idem institutionis monasticæ jugum imponitur infirmo sexui æque ut forti. Unam quippe nunc Regulam beati Benedicti apud Latinos feminæ profitentur æque ut viri. Quam sicut viris solummodo constat scriptam esse, ita et ab ipsis tantum impleri posse tam subjectis pariter quam prælatis. Ut enim cætera nunc omittam Regulæ capitula, quid ad feminas (cap. 53) quod de cucullis, femoralibus et scapularibus ibi scriptum est? Quid denique ad ipsas de tunicis aut de laneis ad carnem indumentis, cum earum humoris superflui menstruæ purgationes hæc omnino refugiant? Quid ad ipsas etiam quod de abbate statuitur (cap. 11), ut ipse lectionem dicat evangelicam, et post ipsam hym-

A num incipit? Quid (cap. 56) de mensa abbatis seorsim cum peregrinis et hospitibus constituenda? Nunquid nostræ convenit religioni, ut vel nunquam hospitium viris præbeat, aut cum his quos susceperit viris abbatissa comedat? O quam facilis ad ruinam animarum virorum ac mulierum in unum cohabitatio! Maxime vero in mensa, ubi crapula dominatur et ebrietas. et vinum in dulcedine bibitur, in quo est luxuria. Quod et beatus præcavens Hieronymus, ad matrem et filiam scribens meminit, dicens (epist. 47): Difficile inter epulas servatur pudicitia. » Ipse quoque poeta luxuriæ turpitudinisque doctor libro amatoris artis intitulo quantam fornicationis occasionem convivia maxime præbeant studiose exsequitur, dicens:

*Vinaque cum bibulas sparsere Cupidinis alas,
Permanet, et cæpto stat gravis ille loco...
Tunc veniunt risus, tunc pauper cornua sumit:
Tunc dolor et curæ, rugaque frontis abit...
Illic sæpe animos juvenum rapuere puellæ.
Et Venus in venis, ignis in igne furit.*

(OVID. lib. I *De arte amandi*, 233.)

Nunquid et si feminas sola hospitio susceptas ad mensam admiserint, nullum ibi latet periculum? Certe in seducenda muliere nullum est æque facile ut lenocinium muliebri. Nec corruptæ mentis turpitudinem ita prompte cuiquam mulier committit sicut mulieri. Unde et prædictus Hieronymus (epist. 13 et 22) maxime sæcularium accessus feminarum vitare propositi sancti feminas adhortatur. Denique si viris ab hospitalitate nostra exclusis solas admittamus feminas, quis non videat quanta exasperatione viros offendamus, quorum beneficiis monasteria sexus infirmi egent, maxime si eis a quibus plus accipiunt minus aut omnino nihil largiri videantur? Quod si prædictæ Regulæ tenor a nobis impleri non potest, vereor ne illud apostoli Jacobi in nostram quoque damnationem dictum sit: « Quicumque totam legem observaverit, offendat, autem in uno, factus est omnium reus (*Jac.* II, 10). Quod est dicere: De hoc ipso reus statuitur qui peragit multa, quod non implet omnia. Et transgressor legis efficitur ex uno, cujus impletor non fuerit nisi omnibus consummatis ejus præceptis. Quod ipse statim diligenter exponens apostolus adjecit: « Qui enim dixit: Non mœchaberis, dixit et, Non occides. Quod si non mœchaberis, occidas autem, factus es transgressor legis (*ibid.*, 11). » Ac si aperte dicat: Ideo quilibet reus fit de transgressione uniuscujuslibet præcepti, quia ipse Dominus, qui præcipit unum, præcipit et aliud. Et quodcumque legis violetur præceptum, ipse contemnitur qui legem non in uno, sed in omnibus pariter mandatis constituit. Ut autem præteream illæ Regulæ instituta, quæ penitus observare non possumus, aut

sine periculo non valemus: ubi unquam ad colligendas messes conventus monachalium exire, vel labores agrorum habere consuevit? aut suscipiendarum feminarum constantiam uno anno probaverit, easque tertio perfecta Regula, sicut in ipsa jubetur (cap. 48), instruxerit? Quid rursus stultius quam viam ignotam, nec adhuc demonstratam aggredi? Quid præsumptuosius quam eligere ac profiteri vitam quam nescias, aut votum facere quod implere non queas? Sed et cum omnium virtutum discretio sit mater, et omnium bonorum mediatrix [*al. moderatrix*] sit ratio, quis aut virtutem aut bonum censeat quod ab istis dissentire videatur? Ipsas quippe virtutes excedentes modum atque mensuram, sicut Hieronymus asserit (epist. 8), inter vitia reputari convenit. Quis autem ab omni ratione ac discretionem sejunctum non videat, si ad imponenda onera eorum, quibus imponuntur, valitudines prius non discutiantur, ut naturæ constitutionem humana sequatur industria? Quis asinum sarcina tanta [*f. deest onerat, vel quid simile*], qua dignum iudicat elephantem? Quis tanta pueris aut senibus quanta viris injungat? Tanta debilibus scilicet quanta fortibus, tanta infirmis quanta sanis, tanta feminis quanta maribus? Infirmiori videlicet sexui quanta et forti? Quod diligenter beatus papa Gregorius attendens, Pastoralis sui cap. 14, part. m, admonit. 1], tam de admonendis quam de præcipiendis ita distinxit: « Aliter igitur admonendi sunt viri, atque aliter feminæ, quia illis gravis, istis vero sunt injungenda leviora: et alios magna exerceant, istas vero levia demulcendo convertant. » Certe et qui monachorum regulas scripserunt, nec solum de feminis omnino tacuerunt, verumetiam illa statuerunt quæ eis nullatenus convenire sciebant, satis commode innuerunt nequaquam eodem iugo regulæ tauri et juvenæ premedam esse cervicem, quia quos dispares natura creavit æquari labore non convenit. Hujus autem discretionis beatus non immemor Benedictus (cap. 48), tanquam omnium justorum spiritu plenus, pro qualitate hominum aut temporum cuncta sic moderatur in Regula (cap. 2), ut omnia, sicut ipsemet uno concludit loco, mensurate fiant. Primo itaque ab ipso incipiens abbatē præcipit (cap. 64), eum ita subjectis præsidere, ut secundum unius, inquit, cujusque qualitatem vel intelligentiam ita se omnibus conformet et aptet, ut non solum detrimenta gregis sibi commissi non patiat, verum in augmentatione boni gregis gaudeat, suamque fragilitatem semper suspectus sit, memineritque calamum quassatum non conterendum (*Isai. XLII, 3*). Discernat et tempora, cogitans discretionem sancti Jacob dicentis: « Si greges meos plus in ambulando fecero laborare, morientur cuncti una die (*Gen. XXXIII, 13*). » Hæc ergo aliaque testimonia discretionis matris virtutum sumens (cap. 37, 38, 39), sic omnino temperet, ut et fortes sit quod cupiant, et infirmi non refugiant. Ad hanc quidem

A dispensationis moderationem indulgentia pertinet puerorum, senum et omnino debilium, lectoris seu septimanariorum, coquinæ ante alios refectio, et in ipso etiam conventu de ipsa cibi vel potus qualitate seu quantitate pro diversitate hominum providentia. De quibus quidem singulis ibi diligenter scriptum est (cap. 41). Ipsa quoque statuta jejunii tempora pro qualitate temporis vel quantitate laboris ita relaxat, prout naturæ postulat infirmitas. Quid obsecro? ubi iste, qui sic ad hominum et temporum qualitatem omnia moderatur, ut ab omnibus sine murmuratione proferri [*al. profiteri*] queant, quæ instituuntur; quid inquam, de feminis provideret, si eis quoque pariter ut viris Regulam institueret? Si enim in quibusdam Regulæ rigorem pueris, senibus et debilibus pro ipsa naturæ debilitate vel infirmitate temperare cogitur, quid de fragili sexu provideret, cujus maxime debilis et infirma natura cognoscitur? Perpende itaque quam longe absistat ab omni rationis discretionem, ejusdem Regulæ professione tam feminas quam viros obligari, eademque sarcina tam debiles quam fortes onerari. Satis esse nostræ arbitror infirmitati, si nos ipsis Ecclesiæ rectoribus, et qui in sacris ordinibus constituti sunt, clericis, tam continentiæ quam abstinentiæ virtus æquaverit. Maxime, cum Veritas dicat: « Perfectus omnis erit, si sit sicut magister ejus (*Luc. VI, 40*). » Quibus etiam pro magno reputandum esset, si religiosos laicos æquiparare possemus. Quæ namque in fortibus parva censemus, in debilibus admiramur. Et juxta illud Apostoli: « Virtus in infirmitate perficitur (*II Cor. XII, 9*). » Ne vero laicorum religio pro parvo ducatur, qualis fuit Abraham, David, Job [*al. Jacob*] licet conjugatorum, Chrysostomus in Epistola ad Hebræos sermone 7 nobis occurrit, dicens (cap. 4): « Sunt multa in quibus poterit laborare ut bestiam illam incantet. Quæ sunt ista? labores, lectiones, vigiliæ. Sed quid ad nos hæc, inquit, qui non sumus monachi? Hæc mihi dicis? Dic Paulo, cum dicit: « Vigilantes in omni patientia et oratione (*Rom. XII, 14*); cum dicit: « Carnis curam ne feceritis in concupiscentiis. » Non enim hæc monachis scribebat tantum, sed omnibus qui erant in civitatibus. Non enim sæcularis homo debet aliquid amplius habere monacho quam cum uxore concumbere tantum. Hic enim habet veniam, in aliis autem nequaquam sed omnia æqualiter sicut monachi agere debet. Nam et beatitudines, quæ a Christo dicuntur (*Matth. V, 3*), non monachis tantum dictæ sunt. Alioquin universus mundus peribit, et in angustum inclusit ea quæ virtutis sunt. Et quomodo honorabiles sunt nuptiæ, quæ nobis tantum impediunt? Ex quibus quidem verbis aperte colligitur, quod quisquis evangelicis præceptis continentiæ virtutem addiderit, monasticam perfectionem implebit. Atque utinam ad hoc nostra religio conscendere posset, ut Evangelium impleret, non transcenderet, ne plusquam

Christianæ appetere esse. Hinc profecto, ni fallor, sancti decreverunt Patres, non ita nobis sicut viris generalem aliquam Regulam quasi novam legem præfigere, nec magnitudine votorum nostram infirmitatem onerare, attendentes illud Apostoli : « Lex enim iram operatur. Ubi enim non est lex, nec prævaricatio (Rom. iv, 15). » Et iterum : « Lex autem subintravit ut abundaret delictum (Rom. v, 20). » Idem quoque maximus continentiae prædicator de infirmitate nostra plurimum confidens, et quasi ad secundas nuptias urgens juniores viduas : « Volo, » inquit, « juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversario (I Tim. v, 14). » Quod et beatus Hieronymus saluberrimum esse considerans, Eustachio de improvisis feminarum votis consulit his verbis (epist. 22) : « Si autem et illæ, quæ virgines sunt, ob alias tamen culpas non solvantur, quid fiet illis, quæ prostituerunt membra Christi, et mutaverunt templum Spiritus sancti in lupanar ? Rectius fuerat homini subisse conjugium, ambulasse per plana quam altiora intendentem in profundum inferni cadere. » Quarum etiam temerariæ professioni sanctus Augustinus consulens, in libro De continentia viduali ad Julianum scribit his verbis (cap. 9) : « Quæ non cœpit deliberet, quæ aggressa est perseveret. Nulla adversario detur occasio, nulla Christo subtrahatur oblatio. » Hinc etiam canones nostræ infirmitati consulentes decreverunt, diaconissas ante quadraginta annos ordinari non debere, et hoc cum diligenti probatione, cum a viginti annis liceat diaconos promoveri. Sunt et in monasteriis, qui regulares dicuntur canonici beati Augustini, quamdam, sicut aiunt, regulam profitentes, qui se inferiores monachis nullatenus arbitrantur, licet eos et vesci carnibus et lineis uti videamus. Quorum quidem virtutem si nostra exæquare (al. adæquare) infirmitas posset, nunquid pro minimo habendum esset ? Ut autem de omnibus cibis tutius ac lenius indulgeatur, ipsa quoque natura providit, quæ majore scilicet sobrietatis virtute sexum nostrum præmunivit. Constat quippe multo parciori sumptu et alimonia minore feminas quam viros sustentari posse, nec eas tam leviter inebriari physica protestatur. Unde et Macrobius Theodosius Saturnaliorum libro vii meminit his verbis (cap. 5) : « Aristoteles mulieres, inquit, raro inebriantur, crebro senes. Mulier humectissimo est corpore. Docet hoc et levitas cutis et splendor. Docent præcipue assiduae purgationes superfluo exonerantes corpus humore. Cum ergo epotum vinum in tam largum ceciderit humorem, vim suam perdit, nec facile cerebri sedem ferit fortitudine ejus exstincta. » Item (ibid.) : « Muliebri corpore crebris purgationibus deputatum, pluribus consertum foraminibus ut pateat in meatus, et vias præbeat humori in egestionis exitum confluenti. Per hæc foramina vapor vini celeriter evanescit. Contra senibus siccum est corpus, quod probat asperitas et scallor cutis. » Ex

A his itaque perpende quanto tutius ac justius naturæ et infirmitati nostræ cibus quislibet (al. quilibet) et potus indulgeri possit, quarum videlicet corda crapula et ebrietate gravari facile non possunt, cum ab illa nos cibi parcitas, ab ista feminei corporis qualitas, ut dictum est, protegat. Satis nostræ esse infirmitati et maximum imputari debet, si continenter ac sine proprietate viventes, et officiis occupatæ divinis, ipsos Ecclesiæ duces vel religiosos laicos in victu adæquemus, vel eos denique qui regulares canonici dicuntur, et se præcipue vitam apostolicam sequi profitentur. Magnæ postremo providentiæ est, his qui Deo se per votum obligant, ut minus vovent, et plus exsequantur, ut aliquid semper debitis gratia superaddat. Hinc enim per semetipsam B Veritas ait : « Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt, dicite : Servi inutiles sumus, quæ debuimus facere fecimus (Luc. xvii, 10). » Ac si aperte diceret : Ideo inutiles et quasi pro nihilo, ac sine meritis reputandi, quia debitis tantum exsolvendis contenti nihil ex gratia superaddidimus. De quibus quidem gratis supperaddendis ipse quoque Dominus alibi parabolice loquens, ait : « Sed et si quid supererogaveris, ego cum rediero reddam tibi (Luc. x, 35). » Quod quidem hoc tempore multi monasticæ religionis temerarii professores si diligentius attenderent, et in quam professionem jurarent, animadvertent, atque ipsum Regulæ tenorem studiose perscrutarentur, minus per ignorantiam offenderent et per negligentiam peccarent. Nunc vero indiscrete omnes fere pariter ad monasticam conversationem (al. conversionem) currentes inordinate suscepti, inordinatius vivunt, et eadem facilitate qua ignotam Regulam profitentur, eam contemnentes, consuetudines quas volunt pro lege statuunt. Providendum itaque nobis est, ne id oneris feminae præsumamus, in quo viros fere jam universos succumbere videamus, imo et deficere. Senuisse jam mundum conspiciamus, hominesque ipsos cum cæteris, quæ mundi sunt, pristinam naturæ vigorem amisisse, et juxta illud Veritatis, ipsam charitatem non tam multorum quam fere omnium refriguisse (Matth. xxiv, 12). Ut jam videlicet pro qualitate hominum ipsas propter homines scriptas vel mutari, vel temperare necesse sit Regulas. Cujus quidem discretionis ipse quoque beatus non immemor Benedictus ita se monasticæ discretionis rigorem temperasse fatetur, ut descriptam a se Regulam comparatione priorum institutorum non nisi quamdam honestatis institutionem, et quamdam conversationis inchoationem reputet, dicens (cap. ult.) : « Regulam autem hanc descripsimus, ut hanc observantes aliquatenus vel honestatem morum aut initium conversationis nos demonstremus habere. Cæterum ad perfectionem conversationis qui festinat, sunt doctrinæ sanctorum Patrum, quarum observatio perducatur hominem ad celsitudinem perfectionis. » Item (ibid.) : « Quisquis ergo ad Cœlestem patriam festinas, hanc minimam inchoationis Regu-

lam, adjuvante Christo, perfice, et tunc demum ad A
 majora doctrinæ virtutumque culmina, Deo prote-
 gente, pervenies. » Qui, ut ipse ait (cap. 18), cum
 legamus olim sanctos Patres uno die psalterium ex-
 plere solere, ita psalmodiam tepidis temperavit, ut
 in ipsa per hebdomadam distributione psalmodiarum,
 minore ipsorum numero monachi quam clerici con-
 tenti sint [al. essent]. Quid etiam tam religioni
 quietique monasticæ contrarium est, quam quod
 luxuriæ fomentum maxime præstat et tumultus ex-
 citat, atque ipsam Dei in nobis imaginem, qua præ-
 stamus cæteris, id est rationem delet? Hoc autem
 vinum est, quod supra omnia victui pertinentia
 plurimum Scriptura damnosum asserit, et caveri
 admonet. De quo et maximus ille sapientum in
 Proverbiis meminit, dicens: « Luxuriosa res vi-
 num, et tumultuosa ebrietas. Quicumque his dele-
 ctatur, non erit sapiens (Prov. xx, 1): cui vœ, cuius
 patri vœ, cui rixæ, cui foveæ, cui sine causa vulnera,
 cui suffusio oculorum? nonne his qui morantur in
 vino, et student calicibus epotandis? Ne intuearis
 vinum quando flavescit, cum splenderit in vitro
 color ejus. Ingreditur blande, sed in novissimo
 mordebit ut coluber, et sicut regulus venæna dif-
 fundet. Oculi tui videbunt extraneas, et cor tuum
 loquetur perversa. Et eris sicut dormiens in medio
 mari, et quasi sopitus gubernator amisso clavo, et
 dices: Verberaverunt me, sed non dolui; traxe-
 runt me, et ego non sensi. Quando evigilabo, et
 rursus vina reperiam? (Prov. xxiii, 26.) » Item
 « Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum:
 quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas, ne
 forte bibant et obliviscantur iudiciorum, et mutent
 causam filiorum pauperis (Prov. xxxi, 4). »
 Et in Ecclesiastico scriptum est: « Vinum et mul-
 lieres apostatate faciunt sapientes, et arguunt sen-
 satos (Eccli. xix, 2). » Ipse quoque Hieronymus ad
 Nepotianum scribens (epist. 2) de vita clericorum,
 et quasi graviter indignans quod sacerdotes legis ab
 omni, quod inebriare potest, abstinentes, nostros
 in hac abstinent ac superent: « Nequaquam, » inquit
 « vinum redoleas, ne audias illud philosophi: Hoc
 non est osculum porrigere, sed vinum propinare. »
 Vinolentos sacerdotes et Apostolus damnat (I Tim.
 iii, 3), et lex vetus prohibet: « Qui altario deser-
 viunt, vinum et siceram non bibant (Levit. x, 9). »
 Sicera Hebræo sermone omnis potio nuncupatur D
 quæ inebriare potest, sive illa quæ fermento con-
 ficitur, sive pomorum succo, aut favi decoquitur in
 dulcedinem, et herbarum potionem, aut palmarum
 fructus exprimuntur in liquorem, coctisque frugi-
 bus aqua pinguior colatur. Quicquid inebriat, et
 statim mentis evertit, fuge similiter ut vinum. Ecce
 quod regum deliciis interdicitur, sacerdotibus pe-
 nitus denegatur, et cibis omnibus periculosius esse
 constat. Ipse tamen tam spiritalis vir beatus Bene-
 dictus dispensatione quadam præsentis ætatis in-
 dulgere monachis cogitur (cap. 40). « Licet » inquit
 « legamus vinum monachorum omnino non esse

sed quia nostris temporibus hoc monachis persua-
 deri non potest, » etc. Legerat, ni fallor, quod in
 Vitis Patrum scriptum est his verbis (part. II):
 « Narraverunt quidam abbati pastori de quodam
 monacho, quia non bibeat vinum, et dixit eis
 quia vinum monachorum omnino non est. » Item
 post aliqua: « Facta est aliquando celebratio mis-
 sarum in monte abbatis Antonii, et inventum est ibi
 cenidum vini. Et extollens unus de senibus parvum
 vas calicem portavit ad abbatem Sisoi, et dedit ei
 Et bibit semel, et secundo, et accepit, et bibit. Ob-
 tulit ei et tertio. Sed non accepit, dicens: Quiesce,
 frater, an nescis quia est Satanus? » Et iterum de
 abbate Sisoi (*ibid.*): « Dicit ergo Abraham discipu-
 lis ejus: Si occurritur in Sabbato et Dominica ad
 B ecclesiam, et biberit tres calices, ne multum est?
 Et dixit senex: Si non esset Satanus, non esset
 multum. » Ubi unquam, quæso, carnes a Deo dam-
 natæ sunt vel monachis interdictæ? Vide, obsecro,
 et attende qua necessitate Regulam temperet in eo
 etiam quod periculosius est monachis, et quod eorum
 non esse noverit. Quia videlicet hujus abstinentia
 temporibus suis monachis jam persuaderi non po-
 terat. Utinam eadem dispensatione et in hoc tem-
 pore ageretur, ut videlicet in his, quæ media boni et
 mali atque indifferentia dicuntur, tale temperamen-
 tum fieret, ut quod jam persuaderi non valet pro-
 fessio non exigeret, mediisque omnibus sine scan-
 dalio concessis, sola interdicti peccata sufficeret; et
 sic quoque in cibis sicut in vestimentis dispen-
 saretur, ut quod vilius comparari posset mi-
 nistraretur, et per omnia necessitati, non su-
 perfluitati consuleretur. Non enim magnopere sunt
 curanda quæ nos regno Dei non præparant, vel quæ
 nos minime Deo commendant. Hæc vero sunt omnia
 quæ exterius geruntur, et æque reprobis ut dejectis,
 æque hypocritis ut religiosis communia sunt. Nihil
 quippe inter Judæos et Christianos ita separat sicut
 exteriorum operum et interiorum discretio, præ-
 sertim cum inter filios Dei et diaboli sola charitas
 discernat, quam plenitudinem legis et finem præ-
 cepti Apostolus vocat (Rom. xiii, 10). Unde et ipse
 hanc operum gloriam prorsus extenuans, ut fidei
 præferat justitiam, Judæam, alloquens, dicit: « Ubi
 est gloriatio tua? exclusa est. Per quam legem?
 factorum? Non, sed per legem fidei. Arbitramur
 eum hominem justificari per fidem sine operibus
 legis (Rom. iii, 27). » Item: « Si enim Abraham ex
 operibus justificatus est, habet gloriam, sed non
 apud Deum (Rom. iv, 2). Quid enim dicit Scri-
 ptura? Credidit Abraham Deo, et reputatum est ei
 ad justitiam (Gen. xv, 6). » Et rursus: « Ei, inquit
 qui non operatur, credenti autem in Deum qui justi-
 ficat impium, deputatur fides ejus ad justitiam
 secundum propositum gratiæ Dei (Rom. iv, 5). »
 Idem etiam omnium ciborum esum Christianis in-
 dulgens, et ab his ea quæ justificant, distinguens:
 « Non est, » inquit, « regnum Dei esca et potus, sed
 justitia et pax, et gaudium in Spiritu sancto (Rom.

xiv, 17). » Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offendatur, aut scandalizetur, aut infirmetur. Non enim hoc loco ulla cibi comestio interdicitur, sed comestionis offensio, qua videlicet quidam ex conversis Judæis scandalizabantur, cum viderent ea quoque comedi quæ lex interdixerat. Quod quidem scandalum apostolus etiam Petrus cupiens evitare, graviter ab ipso est oburgatus, et salubriter correctus. Sicut ipsemet Paulus ad Galatas scribens commemorat (*Galat. xiv, 11*). Quibus rursus Corinthiis scribens : » Esca autem nos non commendat Deo (*Cor. viii, 8*). » Et rursum : « Omne quod in macello venit manducate (*I Cor. x, 25*). Domini est terra et plenitudo ejus (*Psal. xxiii, 1*). » Et ad Colossenses : « Nemo ergo vos judicet in cibo aut in potu (*Coloss. ii, 16*). » Et post aliqua : « Si mortui estis cum Christo ab elementis hujus mundi, quid adhuc tanquam viventes in mundo decernitis? Ne tetigeritis neque gustaveritis, neque contrectaveritis quæ sunt omnia in interitu ipso usu secundum præceptum et doctrinas hominum (*ibid., 20*). » Elementa hujus mundi vocat prima legis runta secundum carnales observantias, in quarum videlicet doctrina quasi in addiscendis litteralibus elementis primo se mundus, id est, carnalis adhuc populus exercebat. Ab his quidem elementis, id est carnalibus observantiis tam Christi cum sui mortui sunt, cum nihil his debeant, jam non in hoc mundo viventes, hoc est inter carnales figuris intendentes et decernentes, id est distinguentes quosdam cibos vel quaslibet res ab aliis, atque ita dicentes : « Ne tetigeritis hæc vel illa (*ibid., 21*). » Quæ scilicet tacta, vel gustata vel contrectata, inquit Apostolus, sunt in interitu animæ ipso suo usu, quo videlicet ipsis ad aliquam etiam utimur humilitatem [*ut. vilitatem, et in al. cod. utilitatem*]; secundum, inquam, præceptum et doctrinas hominum, id est carnalium et legem carnaliter intelligentium, potius quam Christi vel suorum. Hic enim cum ad prædicandum ipsos destinaret apostolos, ubi magis ipsi ab omnibus scandalis providendum erat, omnium tamen ciborum esum eis ita indulsit, ut apud quoscunque suscipiantur hospitio, ita sicut illi victitent, edentes scilicet et bibentes quæ apud illos sunt (*Luc. x, 8*). Ab hac profecto Dominica suaque disciplina illos recessuros ipse jam Paulus per Spiritum providebat. De quibus ad Timotheum scribit, dicens : « Spiritus autem manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide, attendentes spiritibus erroris et doctrinis dæmoniorum in hypocrisi loquentium mendacium, creavit, ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, et his qui cognoverunt veritatem; quia omnis creatura Dei bona, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem. Hæc propo-

nens fratribus, bonus eris minister Christi Jesu, e^l enutritus verbis fidei, et bonæ doctrinæ quam assecutus es (*I Tim. iv, 1*). » Quis denique Joannem ejusque discipulos abstinentia nimia se macerantes ipsi Christo ejusque discipulis in religione non præferat, si corporalem oculum ad exterioris abstinentiæ intendat exhibitionem? De quo etiam ipsi discipuli Joannis adversus Chirstum et suos murmurantes, tanquam adhuc in exterioribus judaizantes, ipsum interrogaverunt Dominum, dicentes : « Quare nos et Pharisæi jejunamus frequenter, discipuli autem tui non jejunant? (*Marc. ii, 18*). » Quod diligenter attendens beatus Augustinus, et quid inter virtutem et virtutis exhibitionem referat attendens, ita quæ sunt exterius pensat, ut nihil meritis superaddant opera. Ait quippe sic in libro De bono conjugali (cap. 21) : « Continentia, non corporis, sed animæ virtus est. Virtutes autem animi aliquando in corpore manifestantur, aliquando in habitu, sicut martyrum virtus apparuit in tolerando passionibus. » Item (*ibid.*) : « Jam enim erat in Job patientia, quam noverat Dominus et cui testimonium perhibebat (*Job i, 8*), sed hominibus innotuit tentationis examine. » Item : « Verum ut apertius intelligatur quomodo sit virtus in habitu, etiamsi non sit in opere, loquar de exemplo, de quo nullus dubitat Catholicorum. Dominus Jesus quod in veritate carnis esurierit, et sitierit, et manducaverit, et biberit, nullus ambigit eorum qui ex ejus Evangelio fideles sunt. Num igitur non erat in illo continentia virtus a cibo et potu, quanta erat in Joanne Baptista? Venit enim Joannes non manducans et bibens, et dixerunt : Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dixerunt : Ecce homo vorax et potator vini, amicus publicanorum et peccatorum (*Matth. xi, 19*). » Item : « Deinde ibi subjecit cum de Joanne ac de se illa dixisset : *Justificata est sapientia a filiis suis (ibid.)*, qui virtutem continentia vident in habitu animi semper esse debere, in opere autem pro rerum ac temporum opportunitate manifestari, sicut virtus patientiæ sanctorum martyrum. » Quocirca sicut non est impar meritum patientiæ in Petro, qui passus est, et in Joanne qui passus non est; sic non est impar meritum continentia in Joanne, qui nullas expertus est nuptias, et in Abraham, qui filios generavit. Et illius enim cælibatus, et illius connubium pro distributione temporum Christo militaverunt. Sed continentiam Joannes et in opere, Abraham vero in solo habitu habebat. Illo itaque tempore cum et lex dies patriarcharum subsequens maledictum dixit, qui non excitaret semen in Israel (*Deut. xxv, 7*); et qui non poterat non promebat, sed tamen habebat. Ex quo autem venit plenitudo temporis (*Galat. iv, 4*) ut diceretur : « Qui potest capere capiat; qui habet, operetur; qui operari noluerit, non se habere mentiatur (*Matth. xix, 12*). » Ex his liquide verbis colligitur solas apud Deum merita virtutes obtinere; et quicunque virtutibus pares sunt quantumcunque

distant operibus, æqualiter ab ipso promereri. Unde A quicumque sunt vere Christiani, sic toti circa interiorem hominem sunt occupati, ut eum scilicet virtutibus ornent, ac vitiis mudent, ut de exteriori nullam vel minimam assumant curam. Unde et ipsos legimus apostolos ita rusticane et velut inhoneste in ipso etiam Domini cōmitatu se habuisse, ut velut omnis reverentiæ atque honestatis obliiti, cum per sata transirent spicas vellere, fabricare (*Matth.* xii, 1) et comedere more puerorum non erubescerent. Nec de ipsa etiam manuum ablutione, cum cibos essent accepturi, sollicitos esse. Qui, cum a non-nullis quasi de immunditia arguerentur, eos Dominus excusans: « Non lotis, » inquit, « manibus manducare, non coinquinat hominem (*Matth.* xv, 18). » B Ubi et statim generaliter adjecit, ex nullis exterioribus animam inquinari; sed ex his tantum quæ de corde prodeunt, « quæ sunt, » inquit, « cogitationes, adulteria, homicidia (*ibid.*, 19), » etc. Nisi enim prius prava voluntate animus corrumpatur, peccatum esse non poterit quidquid exterius agatur in corpore. Unde et bene ipsa quoque adulteria sive homicidia ex corde procedere dicit, quæ et sine tactu [*al.* contactu] corporum perpetrantur, juxta illud: « Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam, jam mœchatus est in corde suo (*Matth.* v, 28). » Et: « Omnis qui odit fratrem suum, homicida est (*I Joan.* iii, 12). » Et tactis vel læsis corporibus minime peraguntur, quando videlicet per violentiam opprimitur aliqua, vel per justitiam coactus iudex interficere reum. « Omnis » quippe « homicida, » sicut C scriptum est, « non habet partem in regno Dei (*ibid.*). » Non itaque magnopere quæ fiunt, sed quo animo fiant pensandum est, si illi placere studemus, qui cordis et renum probator est et in abscondito videt, qui iudicabit occulta hominum. « Paulus » inquit, « secundum Evangelium meum (*Rom.* ii, 16), » hoc est secundum meæ prædicationis doctrinam. Unde et modica viduæ oblatio, quæ fuit duo minuta, id est quadrans (*Marc.* xii, 42), omnium divitum oblationibus copiosis prælata est ab illo cui dicitur: « Bonorum meorum non eges (*Psal.* xv, 3), » cui magis oblatio ex offerente quam offerens placet ex oblatione, sicut scriptum est: « Respexit Dominus ad Abel, et ad munera ejus (*Gen.* iv, 4). » Ut videlicet prius devotionem offerentis inspiceret, et sic D ex ipso, [*al.* ipsa] donum oblatum gratum haberet. Quæ quidem animi devotio tanto major in Deo habetur, quanto in exterioribus quæ fiunt minus confidimus. Unde et Apostolus post communem ciborum indulgentiam, de qua, ut supra meminimus, Timotheo scribit, de exercitio quoque corporalis laboris adjunxit, dicens: « Exerce autem te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio admodum utilis est. Pietas autem ad omnia utilis est, premissionem habens vitæ quæ nunc est, et futuræ (*I Tim.* iv, 7); » quoniam pia mentis in Deum devotio, et hic ab ipso meretur necessaria, et in futuro perpetua. Quibus quidem documentis quid aliud do-

cemur quam Christiane sapere, et cum Jacob de domesticis animalibus refectionem patri providere? Non cum Esau de silvestribus curam sumere (*Gen.* xxvii, 6), et in exterioribus judaizare. Hinc et illud est Psalmistæ: « In me sunt Deus vota tua, quæ [*al.* quas] reddam laudationes tibi (*Psal.* lv, 12). » Ad hoc quoque illud adjunge poeticum:

Ne te quæsieris extra.

(*Pers. Satyr.* i, 7.)

Multa sunt et innumerabilia tam sæcularium quam ecclesiasticorum doctorum testimonia, quibus ea quæ sunt exterius et [*al.* ex] indifferentia vocantur, non magnopere curanda esse docemur. Alioquin legis opera, et servitutis ejus, sicut ait Petrus, importabile jugum evangelicæ libertati esset præferendum, et suavi jugo Christi, et ejus oneri levi. Ad quod quidem suave jugum et onus leve per semetipsum Christus nos invitans: « Venite, » inquit, « qui laboratis et onerati estis (*Matth.* xi, 28). » Unde et prædictus apostolus quosdam jam ad Christum conversos, sed adhuc opera legis retinere censentes vehementer objurgans, sicut in Actibus apostolorum scriptum est, ait: « Viri fratres, quid tentatis Deum imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri neque nos portare potuimus; sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari quemadmodum et illi? » (*Act.* xv, 10.) Et tu ipse, obsecro, non solum Christi, verum etiam hujus imitator apostoli discretionem sicut et nomine sic operum præcepta moderare, ut infirmæ convenit naturæ, et ut divinæ laudis plurimum vacare possimus officiis. Quam quidem hostiam exterioribus omnibus sacrificiis reprobatis Dominus commendans, ait: « Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terræ, et plenitudo ejus. Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua, et invoca me in die tribulationis, et eruam te, et honorificabis me (*Psal.* xlix, 12). » Nec id quidem ita loquimur, ut laborem operum corporalium respuamus, cum necessitas postulaverit. Sed ne ista magna putemus quæ corpori serviunt, et officii divini celebrationem præpediunt [*al.* impediunt], præsertim cum ex auctoritate apostolica id præcipue devotis indultum sit feminis ut alienæ procuracionis sustententur officio magis quam de opere proprii laboris. Unde ad Timotheum Paulus: « Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, et non gravetur Ecclesia. ut his quæ viduæ sunt sufficiat (*I Tim.* v, 16). » Veras quippe viduas dicit quascunque Christo devotas, quibus non solum mortuus est, verum et mundus crucifixus est, et ipsæ mundo. Quas recte de dispendiis Ecclesiæ tanquam de propriis sponsi sui redditibus sustentari convenit. Unde et Dominus ipse matri suæ procuratorem apostolum potius quam virum ejus prævidit [*al.* providit] (*Joan.* xix, 26) et apostoli septem diaconos (*Act.* vi, 5), id est Ecclesiæ ministros, qui devotis mini-

strarent feminis, instituerunt. Scimus quidem et Apostolum Thessalonicensibus scribentem quosdam otiose vel curiose viventes adeo constrinxisse, ut præciperet quoniam si quis non vult operari non manducet (*II Thess. III, 10*); et beatum Benedictum (cap. 48) maxime pro otiositate vitanda opera manuum injunxisse. Sed nunquid Maria otiose sedebat, ut verba Christi audiret? (*Luc. X, 39*.) Martha tam ei quam Domino laborante, et de quiete sororis tanquam invida mumurante, quasi quæ sola pondus diei et æstus portaverit? Unde et hodie frequenter murmurare eos cernimus, qui in exterioribus laborant, cum his qui divinis occupati sunt officii terrena ministrant. Et sæpe de his, quæ tyranni rapiunt, minus conqueruntur, quam quæ desidiosus, ut aiunt, istis et otiosis exsolvere coguntur. Quos tamen non solum verba Christi audire, verum etiam in his assidue legendis et decantandis occupatos considerant esse. Nec attendunt non esse magnum, ut ait Apostolus, si eis communicent corporalia, a quibus expectant spiritualia (*I Cor. IX, 11*). Nec indignum esse, ut qui terrenis intendunt, his qui spiritualibus occupantur deserviant. Hinc etenim ex ipsa quoque legis sanctione ministris Ecclesiæ hæc salubris otii libertas concessa, ut tribus Levi nihil hæreditatis terrenæ perciperet, quo expeditius Domino deserviret; sed de labore aliorum decimas et oblationes suscipere (*Num. XVII, 21*). De abstinentia quoque jejuniorum, quam magis vitiatorum quam ciborum Christiani appetunt, si quid Ecclesiæ institutioni superaddi decreveris, delibe-

randum est, et quod nobis expedit instituendum. Maxime vero de officiis ecclesiasticis, et de ordinatione psalmodiarum providendum est, ut in hoc saltem, si placet, nostram exoneret infirmitatem. Ne cum psalterium per hebdomadam expleamus, eodem necesse sit psalmos repeti. Quam etiam beatus Benedictus (cap. 18), cum eam pro visu suo distribuisset, in aliorum quoque actione sua id reliquit admonitio, ut si cui melius videretur aliter ipsos ordinaret. Attendens videlicet quod per temporum successionem Ecclesiæ decor creverit, et quæ prius rude suscepit fundamentum, postmodum ædificii nacta est ornamentum. Illud autem præ omnibus diffinire te volumus quid de evangelica lectione in vigiliis nocturnis nobis agendum sit. Periculosum quippe videtur eo tempore ad nos sacerdotes aut diaconos admitti, per quos hæc lectio recitetur, quas præcipue ab omni hominum accessu atque aspectu segregatas esse convenit; tum ut sincerius Deo vacare possimus, tum etiam ut a tentatione tutiores simus. Tibi nunc, domine, dum vivis, incumbit instituere de nobis quid in perpetuum tenendum sit nobis. Tu quippe post Deum hujus loci fundator, tu per Deum nostræ congregationis es plantator, tu cum Deo nostræ sis religionis institutor. Præceptorem alium post te fortassis habituræ sumus, et qui super alienum aliquid [*al. aliud*] ædificet fundamentum. Ideoque veremur de nobis minus futurus sollicitus, vel a nobis minus audiendus, et qui denique, si æque velit, non æque possit. Loquere tu nobis, et audiemus. Vale.

EPISTOLA VII.

Quæ est rursus Petri ad Heloissam. De origine sanctimonialium.

ARGUMENTUM. — *Abælardus ab Heloissa superiore epistola rogatus, ut ei et sodalibus ejus, de origine ordinis monialium scriberet: hac epistola ejus et illarum voluntati amplissime respondet: ipsumque ordinem a primitiva Ecclesia, imo et ab ipso Domini servatoris sacro deducit collegio, et quid Philo Judæus, quid Tripartita historia de primis ascetis narrent recenset. Sexum autem femineum in singulis ejus gradibus miris effert laudibus, nec solum in Christianis vel Judæis, sed etiam in gentilibus sive paganis feminis laudes virginitatis latissime percurrit. Nihil denique tota fere continet epistola, quam feminei sexus elegantissimum encomium; latius tamen virginitatis laudem prosequitur, cujus etiam apud paganos miri actus legantur.*

Charitati tuæ, charissima soror, de ordine tuæ professionis tam tibi quam spiritualibus siliabus tuis suscitanti, unde scilicet monialium cœperit religio, paucis si potero succincteque rescribam. Monachorum siquidem sive monialium ordo a Domino nostro Jesu Christo religionis suæ formam plenissime sumpsit. Quamvis et ante ipsius Incarnationem nonnulla hujus propositi tam in viris quam in feminis præcesserit inchoatio. Unde et Hieronymus ad Eustochium scribens (epist. 4): « Filios, » inquit, « prophetarum, quos monachos legimus in Veteri Testamento, » etc. Annam quoque viduam templo et divino cultui assiduam evangelista commemorat, quæ pariter cum Simeone Dominum in templo sus-

cipere (*Luc. II, 25*), et prophetia repleti meruerit. Finis itaque Christus justitiæ, et omnium bonorum consummatio, in plenitudine temporis veniens, ut inchoata perficeret bona, vel exhiberet incognita; sicut utrumque sexum vocare venerat atque redimere, ita utrumque sexum in vero monachatu suæ congregationis dignatus est adunare, ut inde tam viris quam feminis hujus professionis daretur auctoritas, et omnibus perfectio vitæ proponeretur quam imitarentur. Ibi quippe cum apostolis cæterisque discipulis, cum matre ipsius sanctarum legimus conventum mulierum (*Luc. VIII, 2*): quæ scilicet sæculo abrenuntiantes, omnemque proprietatem abdicantes, ut solum possiderent Christum, sicut scriptum est:

« Dominus pars hæreditatis meæ (*Psal.* xv, 5), » devote illud compleverunt, quo omnes secundum regulam a Domino traditam conversi sæculo ad hujus vitæ communitatem initiantur : « Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus (*Luc.* xiv, 33). » Quam devote autem Christum hæc beatissimæ mulieres ac vere moniales secutæ fuerint, quantamque gratiam et honorem devotioni earum tam ipse Christus quam postmodum apostoli exhibuerint, sacræ diligenter historiæ continent. Legimus in Evangelio murmurantem Pharisæum, qui hospitio Dominum susceperat, ab ipso esse correctum, et peccatricis mulieris obsequium hospitio ejus longe esse prælatum (*Luc.* vii, 37). Legimus et Lazaro jam resuscitato cum cæteris discumbente, Martham sororem ejus solam mensis ministrare, et Mariam copiosi libram unguenti pedibus Dominicis infundere, propriisque capillis ipsos extergere, hujusque copiosi unguenti odore domum ipsam impletam fuisse, ac de pretio ipsius, quia tam inaniter consumi videretur, Judam in concupiscentiam ductum, et discipulos indignatos esse (*Joan.* xii, 3). Sagittate itaque Martha de cibus, Maria disposuit de unguentis; et quem illa reficit interius, hæc lassatum refovet exterius. Nec nisi feminas Domino ministrasse Scriptura commemorat evangelica (*Luc.* viii, 2). Quæ proprias etiam facultates in quotidianam ejus alimoniam dicarant, et ei præcipue hujus vitæ necessaria procurabant. Ipse discipulis in mensa, ipse in ablutione pedum humillimum se ministrum exhibebat (*Joan.* xiii, 5). A nullo vero discipulorum, vel etiam virorum, hoc eum suscepisse novimus obsequium; sed solas, ut diximus, feminas in his vel cæteris humanitatis obsequiis ministerium impendisse. Et sicut in illo Marthæ, ita in isto novimus obsequium Mariæ (*Marc.* xiv, 3). Quæ quidem in hoc exhibendo tanto fuit devotior, quanto ante fuerat criminosior. Dominus aqua in pelvim missa illius ablutionis peregit officium. Hoc vero ipsa ei lacrymis intime compunctionis, non exteriori aqua exhibuit. Ablutos discipulorum pedes linteo Dominus extersit. Hæc pro linteo capillis usa est. Fomenta unguentorum insuper addidit, quæ nequaquam Dominum adhibuisse legimus. Quis etiam ignoret mulierem in tantum de ipsius gratia præsumpsisse, ut caput quoque ejus superfuso delibuerit unguento? Quod quidem unguentum non de alabastro extractum, sed fracto alabastro memoratur effusum, ut nimis devotionis vehemens exprimeretur desiderium, quæ ad multum ulterius usum illud reservandum censebat, quo in tanto usa sit obsequio. In quo etiam ipsum jam unctionis defectum factis ipsis exhibet, quem antea Daniel futurum prædixerat, postquam videlicet ungeretur Sanctus sanctorum (*Dan.* ix, 24). Ecce enim Sanctum sanctorum mulier inungit, et eum pariter hunc esse quem credit, et quem verbis propheta præsignaverat, factis ipsa proclamatur. Quæ est ista,

A quæso, Domini benignitas, aut quæ mulierum dignitas, ut tam caput quam pedes suos ipse non nisi feminis præberet inungendos? Quæ est ista, obsecro, infirmioris sexus prærogativa, ut summum Christum omnibus Spiritus sancti unguentis ab ipsa ejus conceptione delibutum mulier quoque inungeret (*Isa.* xi, 2), et quasi corporalibus sacramentis eum in regem et sacerdotem consecrans, Christum, id est unctum corporaliter ipsum efficeret? Scimus primum a patriarcha Jacob in typum Domini lapidem unctum fuisse. Et postmodum regum sive sacerdotum unctiones, seu quælibet unctionum sacramenta non nisi viris celebrare permissum est. Licet baptizare nonnunquam mulieres præsumant. Lapidem olim patriarcha templum, nunc et altare pontifex oleo sanctificat. Viri itaque sacramenta figuris imprimunt. Mulier vero in ipsa operata est veritate, sicut et ipsa protestatur Veritas, dicens: « Bonum opus operata est in me (*Marc.* xiv, 6). » Christus ipse a muliere, Christiani a viris inunguntur. Caput ipsum scilicet a femina, membra a viris. Bene autem effudisse unguentum, non stillasse super caput ejus mulier memoratur. Secundum quod de ipso sponsa in Canticis præcinit, dicens: « Unguentum effusum nomen tuum (*Cant.* i, 2). » Hujus quoque unguenti copiam per illud, quod a capite usque ad oram vestimenti defluxit [*al.* defluit], Psalmista mystice præfiguratur, dicens: « Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron. Quod descendit in oram vestimenti ejus (*Psal.* cxxxii, 2). » Trinam David unctionem, sicut et Hieronymus in psalmo 25 meminit, accepisse legimus trinam, et Christum sive Christianos. Pedes quippe Domini, sive caput, muliebri susceperunt unguentum. Mortuum vero ipsum Joseph ab Arimathæa et Nicodemus, sicut refert Joannes, cum aromatibus sepelierunt. Christiani quoque trina sanctificantur unctione: quarum una fit in baptismo, altera in confirmatione, tertia vero infirmorum est. Perpende itaque mulieris dignitatem, a qua vivens Christus bis inunctus, tam in pedibus scilicet quam in capite, regis et sacerdotis suscipit sacramenta. Myrrhæ vero et aloes unguentum, quod ad conservanda corpora mortuorum adhibetur, ipsius Domini corporis incorruptionem futuram præsignabat, quam etiam quilibet electi in resurrectione sunt adepti [*al.* adepturi]. Priora autem mulieres unguenta singularem ejus tam regni quam sacerdotii demonstrant dignitatem. Unctio quidem capitis superiorem, pedum vero inferiorem. Ecce regis [*al.* rex] etiam sacramentum a muliere suscipit, qui tamen oblatum a viris sibi regnum suscipere respuit, et ipsis eum in regem rapere volentibus aufugit (*Joan.* vi, 15). Cælestis, non terreni regis mulier sacramentum peragit; ejus, inquam, qui de semetipso postmodum ait: « Regnum meum non est de hoc mundo (*Joan.* xviii, 36). » Gloriantur episcopi cum applaudentibus populis terrenos inungunt reges, cum mortales consecran-

sacerdotes, splendidis et inauratis vestibus adorati. Et sæpe his benedicunt, quibus Dominus maledicit. Humilis mulier non mutato habitu, non præparato cultu, ipsis quoque indignantibus apostolis hæc in Christo sacramenta peragit, non prælationis officio, sed delationis [a. dilectionis, *Par. cod.* devotionis] merito. O magnam dei constantiam! o inestimabilem charitatis ardorem, quæ omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet! Murmurat Pharisæus dum a peccatrice pedes Domini inunguntur; indignantur patenter apostoli, quod de capite quoque mulier præsumpsit. Perseverat ubique [a. utique] mulieris fides immota, de benignitate Domini confisa, nec ei in utroque Dominicæ commendationis desunt suffragia. Cujus quidem unguenta quam accepta, quam grata Dominus habuerit, ipsemet profitetur cum sibi hæc reservari postulans indignanti Judæ dixit: « Sine illam ut in die sepulturæ meæ servet illud (*Joan. xii, 7*). » Ac si diceret: Ne repellas hoc ejus obsequium a vivo, ne devotionis ejus exhibitionem in hac quoque re auferas defuncto. Certum quippe est, sepulturæ quoque Dominicæ sanctas mulieres aromata parasse. Quod tunc ista utique minus satageret, si nunc repulsa verecundiam sustinuiset. Qui etiam quasi de tanta mulieris præsumptione discipulis indignantibus, et ut Marcus meminit, in eam frementibus, cum eos mitissimis fregisset responsis, in tantum hoc extulit beneficium, ut ipsum Evangelio inserendum esse censeret, et cum ipso pariter ubique prædicandum esse prædiceret (*Marc. xiv, 9*), in memoriam scilicet et laudem mulieris, quæ id fecerit in quo non mediocri arguebatur præsumptionis. Quod nequaquam de aliis quarumcumque personarum obsequiis auctoritate Dominica sic commendatum esse legimus atque sancitum. Qui etiam viduæ pauperis eleemosynam omnibus templi præferens oblationibus (*Marc. xii, 43*), quam accepta sit ei feminarum devotio diligenter ostendit. Ausus quidem est Petrus seipsum et coapostolos suos pro Christo omnia reliquisse profiteri. Et Zachæus desideratum Domini adventum suscipiens dimidium honorum suorum pauperibus largitur, et in quadruplum si quid defraudavit, restituit (*Luc. xix, 8*). Et multi alii majores in Christo seu pro Christo fecerunt expensas, et longe pretiosiora in obsequium obtulerunt divinum, vel pro Christo reliquerunt. Nec ita tamen Dominicæ commendationis laudem adepti sunt, sicut femine. Quarum quidem devotio quanta semper erga eum exstiterit, ipse quoque Dominicæ vitæ exitus patenter insinuat. Hæc quippe, ipso apostolorum principe negante, et dilecto Domini fugiente, vel cæteris dispersis apostolis, intrepidæ perstiterunt, nec eas a Christo vel in passione, vel in morte formido aliqua, vel desperatio separare potuit. Ut eis specialiter illud Apostoli congruere videatur: « Quis nos separabit a charitate Dei? Tribulatio an angustia? » (*Rom. viii, 35*). Unde

A Matthæus, cum de se pariter et cæteris retulisset, « Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt (*Matth. xxvi, 56*). » perseverantiam postmodum supposuit mulierum, quæ ipsi etiam crucifixo quantum permittebatur assistebant. « Erant, » inquit, « ibi mulieres multæ a longe quæ secutæ fuerant Jesum a Galilæa, ministrantes ei (*Matth. xxvii, 55*). » Quas denique ipsius quoque sepulcro immobiliter adhærentes idem diligenter evangelista describit, dicens: « Erant autem Maria Magdalene, et altera Maria sedentes contra sepulcrum (*ibid., 61*). » De quibus etiam mulieribus Marcus commemorans, ait: « Erant autem et mulieres de longe aspicientes, inter quas erat Magdalene, et Maria Jacobi minoris, et Joseph mater, et Salome. Et cum esset in Galilæa sequebantur eum, et ministrabant ei, et aliæ multæ quæ simul cum eo ascenderant Jerosolymam (*Marc. xv, 40*). » Stetisse autem juxta crucem, et crucifixo se etiam astitisse Joannes, qui prius aufugerat, narrat; sed perseverantiam præmittit mulierum, quasi earum exemplo animatus esset ac revocatus. « Stabant, » inquit, « juxta crucem Jesu mater ejus, et soror matris ejus Maria Cleophæ, et Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Jesus matrem, et discipulum stantem (*Joan. xix, 35*), » etc. Hanc autem sanctarum constantiam mulierum, et discipulorum defectum longe ante beatus Job in persona Domini prophetavit, dicens: « Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum, et derelicta sunt tantummodo labia circa dentes meos (*Job xix, 20*). » In osse quippe, quod carnem et pellem sustentat et gestat, fortitudo est corporis. In corpore igitur Christi, quod est Ecclesia, os ipsius dixit Christianæ fidei stabile fundamentum, sive fervor ille charitatis, de quo canitur: « Aquæ multæ non poterunt extinguere charitatem (*Cant. viii, 7*). » De quo et Apostolus: « Omnia, » inquit, « suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet (*I Cor. xiii, 7*). » Caro autem in corpore pars interior est, et pellis exterior. Apostoli ergo interiori animæ cibo prædicando intendentes, et mulieres corporis necessaria procurantes, carni comparantur et pelli. Cum itaque carnes consumerentur, os Christi achæsit pelli; quia scandalizatis in passione Domini apostolis, et de morte ipsius desperatis, sanctarum devotio feminarum perstitit immobilis, et ab osse Christi minime recessit, quia fidei, vel spei, vel charitatis constantiam in tantum retinuit, ut nec a mortuo mente disjungerentur aut corpore. Sunt et viri naturaliter tam mente quam corpore feminis fortiores. Unde et merito per carnem, quæ vicinior est ossi, virilis natura; per pellem muliebris infirmitas designatur. Ipsi quoque apostoli, quorum est reprehendendo lapsus aliorum mordere, dentes Domini dicuntur. Quibus tantummodo labia, id est verba potius quam facta remanserant, cum jam desperati de Christo magis loquerentur, quam pro Christo quid operarentur. Tales profecto illi erant discipuli, quibus in castellum Emmaus euntibus, et lo-

quentibus adinvicem de his omnibus quæ acciderant, ipsis apparuit, et eorum desperationem correxit. Quid denique Petrus vel cæteri discipulorum præter verba tunc habuerunt, cum ad Dominicam ventum esset passionem, et ipse Dominus futurum eis de passione sua scandalum prædixisset? « Et si omnes, » inquit Petrus, « scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor (*Matth. xxvi, 33*). » Et iterum: « Etiam si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter et omnes discipuli dixerunt (*ibid., 35*). » Dixerunt, inquam potius quam fecerunt. Ille enim primus et maximus apostolorum, qui tantam in verbis habuerat constantiam, ut Domino diceret: « Tecum paratus sum et in carcerem, et in mortem ire (*Luc. xxi 33*). » Cui tunc et Dominus Ecclesiam suam specialiter committens, dixerat: « Et tu aliquando conversus confirma fratres tuos (*ibid., 32*), » ad unam ancillæ vocem ipsum negare non veretur. Nec semel id agit, sed tertio ipsum adhuc viventem denegat, et a vivo pariter omnes discipuli uno temporis puncto fugiendo devolant; a quo nec in morte vel mente vel corpore feminæ sunt disjunctæ. Quarum beata illa peccatrix mortuum etiam quærens, et Dominum suum confitens, ait: « Tulerunt Dominum de monumento (*Joan. xx, 2*). » Et iterum: « Si tu sustulisti eum, dicitis mihi ubi posuisti, et ego eum tollam (*ibid., 15*). » Fugiunt arietes, imo et pastores Domini gregis; remanent oves intrepidæ. Arguit hos Dominus tanquam infirmam carnem, quod in articulo etiam passionis suæ nec una hora cum eo potuerunt vigilare. Insomnem ad sepulcrum illius noctem in lacrymis feminæ ducentes, resurgentis gloriam primæ videre meruerunt. Cui fideliter in mortem quantam dilexerint vivum, non tam verbis quam rebus exhibuerunt. Et de ipsa etiam, quam [*f. quia*] circa ejus passionem et mortem habuerunt sollicitudinem, resurgentis vita primæ sunt lætificatæ. Cum enim, secundum Joannem, Joseph ab Arimathea, et Nicodemus corpus Domini ligantes linteis cum aromatibus sepelirent, refert Marcus de earum studio, quod Maria Magdalene et Maria Joseph aspiciebant ubi poneretur. De his quoque Lucas commemorat, dicens: « Secutæ autem mulieres, quæ cum Jesu venerant de Galilæa, viderunt monumentum, et quemadmodum positum erat corpus D ejus, et revertentes paraverunt aromata (*Luc xxiii. 55*). » Nec satis videlicet habentes aromata Nicodemi, nisi et adderent sua. Et Sabbato quidem siluerunt secundum mandatum. Juxta Marcum vero, cum transisset Sabbatum, summo mane ipso die resurrectionis venerunt ad monumentum Maria Magdalene, et Maria Jacobi, et Salome. Nunc quoniam devotionem earum ostendimus, honorem quem meruerint prosequamur. Primo angelica visione sunt consolatæ de resurrectione Domini jam completa; demum ipsum Dominum primæ viderunt et tenuerunt. Prior quidem Maria Magdalene, quæ cæteris ferventior erat. Postea ipsa simul, et aliæ, de A quibus scriptum est, quod post angelicam visionem, « exierunt de monumento, currentes nuntiare discipulis resurrectionem Domini. Et ecce Jesus occurrit illis, dicens: Avete. Illæ autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum. Tunc ait Jesus: Ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam. Ibi me videbunt (*Matth. xxviii, 8*). » De quo et Lucas prosecutus, ait: « Erat Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, et cæteræ, quæ cum eis erant, quæ dicebant ad apostolos hæc (*Luc. xx, 10*). » Quas etiam ab angelo primum fuisse missas ad apostolos nuntiare hæc non reticet Marcus, ubi angelo mulieribus loquente scriptum est: « Surrexit, non est hic. Sed ite, dicite discipulis ejus, et Petro, quia præcedet vos in Galilæam (*Marc. xvi, 6*). » B Ipse etiam Dominus primo Mariæ Magdalenæ apparet, ait illi: « Vade ad fratres meos, et dic eis: ascendo ad Patrem meum (*Joan. xx, 17*). » Ex quibus colligimus has sanctas mulieres quasi apostolas super apostolos esse constitutas. Cum ipsæ ad eos vel a Domino vel ab angelis missæ summum illud resurrectionis gaudium nuntiaverunt, quod expectabatur ab omnibus, ut per eas apostolis primum addicerent quod toti mundo postmodum prædicarent. Quas etiam post resurrectionem Domino occurrente salutari ab ipso évangelista supra memoravit, ut tam occursu suo quam salutatione quantam erga eas sollicitudinem et gratiam haberet ostenderet. Non enim aliis proprium salutationis verbum, quod est, « Avete, » cum legimus protulisse: imo ista salutatione antea discipulos inhiuisse, cum eis diceret: « Et neminem per viam salutaveritis (*Luc. x, 4*). » C Quasi hoc privilegium nunc usque devotis feminis reservaret, quod per semetipsum eis exhiberet immortalitatis gloria jam potitus. Actus quoque apostolorum cum referant statim post Ascensionem Domini apostolos a monte Oliveti Jerusalem redisse, et illius sacrosancti conventus religionem diligenter describant, non est devotionis sanctorum mulierum perseverantia prætermittenda, cum dicitur: « Hi erant omnes perseverantes unanimiter in orationibus cum mulieribus, et Maria matre Jesu (*Act. i, 14*). » Ut autem de Hebræis prætermittamus feminis, quæ primo conversæ ad fidem vivente adhuc Domino in carne, et prædicante, formam hujus religionis inchoaverunt: de viduis quoque Græcorum, quæ ab apostolis postea susceptæ sunt consideremus; quanta scilicet diligentia, quanta cura ab apostolis et ipsæ tractatæ sint, cum ad ministrandum eis gloriosissimus signifer Christianæ militiæ Stephanus protomartyr cum quibusdam aliis spiritalibus viris ab ipsis apostolis fuerit constitutus. Unde in eisdem Actibus apostolorum scriptum est: « Crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum adversus Hebræos, quod despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum. Convocantes autem duodecim apostoli multitudinem discipulorum, dixerunt: Non est æquum derelinquere nos verbum Dei et mini-

mensis. Considerate ergo, fratres, viros ex A
us vobis boni testimonii septem, plenos Spi-
ancto et sapientia, quos constituamus super
pus. Nos vero orationi et ministerio verbi in-
erimus. Et placuit sermo coram multitudine.
gerunt Stephanum plenum fide et Spiritu san-
t Philippum, et Prochorum, et Nicanorem, et
heum, et Parmenam, et Nicolaum Antioche-
Hos statuerunt ante conspectum apostolorum,
ntes imposuerunt eis manus (*Act. vi, 1*). »
et continentia Stephani admodum commen-
quod ministerio atque obsequio sanctarum
arum fuerit deputatus. Cujus quidem obse-
ministratio, quam excellens sit, et tam Deo quam
apostolis accepta, ipsi tam propria oratione
manuum impositione protestati sunt, quasi hos, B
in hoc constituebant, adjurantes ut fideliter
it, et tam benedictione sua quam oratione eos
antes ut possent. Quam etiam Paulus admini-
nem ad apostolatus sui plenitudinem ipse
indicans: « Nunquid non habemus, » inquit,
statem sororem mulierem circumducendi, sic-
teri apostoli? » (*I Cor. ix, 5*). Ac si aperte di-

Nunquid et sanctarum mulierum conventus
labere ac nobiscum in prædicatione ducere
ssum est, sicut cæteris apostolis, ut ipse vi-
eis prædicatione de sua substantia neces-
ministrarent? Unde Augustinus in libro De
monachorum (cap. 4): « Ad hoc, » inquit, « et
mulieres habentes terrenam substantiam
cum eis, et ministrabant eis de sua substantia, C
lius indigerent horum quæ ad substantiam hu-
læ pertinent. » Item (*ibid.*): « Quod quisquis
utat ab apostolis fieri, ut cum eis sanctæ
rationis mulieres circumirent quocumque
relium prædicabant; Evangelium audiant,
noscant quemadmodum hoc ipsius Domini
lo faciebant. » In Evangelio enim scriptum
« Deinceps et ipse iter faciebat per civi-
et castella evangelizans regnum Dei, et
cum illo, et mulieres aliquæ, quæ
curatæ a spiritibus immundis et infirmitati-
laria quæ vocatur Magdalene, et Joanna uxor
procuratoris Herodis, et Susanna, et aliæ
, quæ ministrabant ei de facultatibus suis
viii, 1). » Ut hinc quoque pateat Dominum D
in prædicatione sua proficiscentem ministra-
mulierum corporaliter sustentari, et eas ipsi
r cum apostolis quasi inseparabiles comites
ere. Demum [*al. Deinde*] vero hujus profes-
religione in feminis pariter ut in viris mul-
ta, in ipso statim Ecclesiæ nascentis exordio
sicut viri, ita et feminæ propriorum per se
teriorum habitacula possederunt. Unde et ec-
tica Historia laudem Philonis disertissimi
, quam non solum dixit, verum etiam magni-
ripsit de Alexandrina sub Marco Ecclesia, ita
cætera libro secundo, capitulo 16 commemo-
In multis est, » inquit, « orbis terræ partibus hoc

genus hominum. » Et post aliqua: « Est autem in
singulis locis consecrata orationi domus, quæ ap-
pellatur Senivor, vel monasterium. » Item infra
(*ibid.*): « Itaque non solum subtilium intelligunt
hymnos veterum, sed ipsi faciunt novos in Deum,
omnibus eos et metris et sonis honesta satis et
suavi compage modulantes. » Item plerisque de
abstinentia præmissis, et divini cultus officiis ad-
cit (*ibid.*): « Cum viris autem, quos dicimus, sunt
et feminæ, in quibus plures jam grandævæ sunt
virgines integritatem ac castitatem corporis non
necessitate aliqua, sed devotione servantes; dum
sapientiæ studiis semet gestiunt non solum anima,
sed etiam corpore consecrare, indignum ducentes
libidini mancipare vas ad capiendam sapientiam
præparatum, et edere mortalem partum eas, a qui-
bus divini verbi concubitus sacrosanctus et im-
mortalis expetitur, ex quo posteritas relinquitur
nequaquam corruptelæ mortalitatis obnoxia. » Item
ibidem de Philone: « Etiam de conventibus eorum
scribit, ut seorsum quidem viri, seorsum etiam in
eisdem locis feminæ congregentur, et ut vigiliis, si-
cut apud nos fieri mos est, peragant. » Hinc illud
est in laude Christianæ philosophiæ, hoc est mo-
nasticæ prærogativæ, quod Tripartita commemorat
historia, non minus a feminis quam viris arreptæ
Ait quippe sic libro 1, cap. 11: « Hujus elegantis-
simæ philosophiæ princeps fuit quidem, sicuti qui-
dam dicunt, Elias propheta, et Baptista Joannes. »
Philo autem Pithagoricus suis temporibus refert
undique egregios Hebræorum in quodam prædio
circa stagnum Maria in colle positum philosophatos.
Habitaculum vero eorum, et cibos, et conversatio-
nem talem introducit, qualem et nos nunc apud
Ægyptiorum monachos esse conspicimus. Scribit
eos ante solis occasum non gustare cibum, vino
semper, et sanguinem habentibus abstinere, cibum
eis esse panis, et salis, et hyssopi, et potum aquæ.
Mulieres eis cohabitare seniores virgines propter
amorem philosophiæ spontanea voluntate nuptiis
abstinentes. Hinc et illud est Hieronymi in libro De
illustribus viris, capitulo 8 de laude Marci et Eccle-
siæ, sic scribens: « Primus Alexandriæ Christum
annuntians constituit Ecclesiam tantæ doctrinæ, et
vitæ continentiæ, ut omnes sectatores Christi ad
exemplum sui cogeret. » Denique Philo disertissi-
mus Judæorum videns Alexandriæ primam Eccle-
siam adhuc judaizantem, in laudem gentis suæ li-
brum super eorum conversione scripsit, et quo-
modo Lucas narrat Hierosolymæ credentes omnia
habuisse communia (*Act, ii, 44*), sic et ille quod
Alexandriæ sub Marco doctore fieri cernebat me-
moriam tradidit. Item, cap. 11: « Philo Judæus na-
tione Alexandrinus de genere sacerdotum idcirco a
nobis inter scriptores ecclesiasticos ponitur, quia
librum de prima Marci evangelistæ apud Alexan-
driam scribens Ecclesia in nostrorum laude versa-
tus est, non solum eos ibi, sed in multis quoque
provinciis esse commemorans, et habitacula eorum

dicens monasteria. » Ex quo apparet talem primum Christo credentium fuisse Ecclesiam, quales nunc monachi esse imitantur et cupiunt, ut nihil cuiusquam proprium sit, nullus inter eos dives, nullus pauper, patrimonia egentibus dividantur, orationi vacetur et psalmis, doctrinæ quoque et continentia. Quales et Lucas refert primum Hierosolymæ fuisse [credentes (*Act.* iv, 32). Quod si veteres revolvamus historias, reperiemus in ipsis feminas in his quæ ad Deum pertinent, vel ad quamcunque religionis singularitatem, a viris non fuisse disjunctas. Quas etiam pariter ut viros divina cantica non solum cecinisse, verum etiam composuisse sacræ tradunt Historiæ. Primum quippe canticum de liberatione Israelitici populi non solum viri, sed etiam mulieres Domino decantaverunt; hinc statim divinum officiorum in Ecclesia celebrandorum auctoritatem ipsæ adeptæ. Sic quippe scriptum est : « Sumpsit ergo Maria prophetissa soror Aaron tympanum in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis et choris, quibus præcinebat dicens : Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est (*Exod.* xv, 20). » Nec ibi quidem Moyses commemoratur propheta, nec præcinnisse dicitur sicut Maria, nec tympanum aut chorum viri habuisse referuntur sicut mulieres. Cum itaque Maria præcinnens propheta commemoratur, videtur ipsa non tam dicendo vel recitando, quam prophetando canticum istud protulisse. Quæ etiam cum cæteris præcinere describitur, quam ordinate sive concorditer psallerent demonstratur. Quod autem non solum voce, verum etiam tympanis et choris cecinerint, non solum earum maximam devotionem insinuat, verum etiam mystice spiritualis cantici in congregationibus monasticis formam diligenter exprimit. Ad quod et Psalmista nos [exhortatur dicens : « Laudate eum in tympano et choro (*Psal.* cl, 4), » hoc est in mortificatione carnis, et concordia illa charitatis, de qua scriptum est : « Quia multitudinis credentium erat cor unum et anima una (*Act.* iv, 34). » Nec vacat etiam a mysterio, quod egisse ad cantandum referuntur, in quo animæ contemplativæ jubili figurantur. Quæ dum ad cœlestia se suspendit, quasi terrenæ habitationis castrum deserit, et de ipsa contemplationis suæ intima dulcedine hymnum spiritalem summa exultatione Domino persolvit. Habemus ibi quoque Deborah [ad. Deborah], et Annæ, nec non Judith viduæ cantica, sicut et in Evangelio Mariæ matris Domini. Quæ videlicet Anna Samuelem parvulum suum offerens tabernaculo Domini (*I Reg.* i, 25), auctoritatem suscipendorum infantium monasteriis dedit. Unde Isidorus fratribus in cœnobio Honoriacensi [al. Honoriacensi] constitutis cap. 5 : « Quicumque, » inquit, « a parentibus propriis in monasterio fuit delegatus, noverit se ibi perpetuo mansurum. Nam Anna Samuelem puerum Deo obtulit. Qui et in ministerio templi, quo a matre fuerat functus, permansit, et ubi constitutus est deservit. » Constat

A etiam filias Aaron pariter cum fratribus suis ad sanctuarium et hæreditariam sortem Levi adeo pertinere, ut hinc quoque eis Dominus alimoniam instituerit, sicut scriptum est in libro Numeri ipso, ad Aaron sic dicente : « Omnes primitias sanctuarii, quas offerunt filii Israel Domino, tibi dedi, et filiis ac filiabus tuis jure perpetuo (*Num.* xviii, 19). » Unde nec a clericorum ordine mulierum religio disjuncta videtur. Quas etiam ipsis nomine conjunctas esse constat, cum videlicet tam diaconissas quam diaconos appellemus. Ac si in utrisque tribum Levi, et quasi levitas agnoscamus. Habemus etiam in eodem libro votum illud maximum, et consecrationem Nazaræorum Domino æque feminis sicut et viris esse institutum, ipso ad Moysen Domino sic dicente : « Loquere ad filios Israel, et dices ad eos : Vir sive mulier cum fecerint votum ut sanctificentur, et se voluerint Domino consecrare, vino et omni quod inebriare potest abstinebunt. Acetum ex vino et ex qualibet alia potione, et quidquid de uva exprimitur non bibent. Uvas recentes vitasque non comedent cunctis diebus, quibus ex voto Domino consecrantur. Quidquid ex vinea est ab uva passa usque ad acinum non comedent omni tempore separationis suæ (*Num.* vi, 2). » Hujus quidem religionis illas fuisse arbitror excubantes ad ostium tabernaculi, de quarum speculis Moyses vas composuit, in quo lavarentur Aaron et filii ejus, sicut scriptum est : « Apposuit Moyses labrum æneum in quo lavarentur Aaron et filii ejus; quod fecit de speculis mulierum quæ excubabant ad ostium tabernaculi (*Exod.* xxviii, 8). » Diligenter magnæ devotionis earum fervor describitur quæ clauso etiam tabernaculo foribus ejus adhærentes sanctarum vigiliarum excubias celebrabant, noctem etiam ipsam in orationibus ducentes, et ab obsequio divino viris quiescentibus non vacantes. Quod vero clausum eis tabernaculum memoratur vita pœnitentiæ congrue designatur, qui ut se durius pœnitentiæ lamentis afficiant a cæteris segregantur. Quæ profecto vita specialiter monasticæ professionis esse perhibetur, cujus videlicet ordo nihil aliud esse dicitur quam quædam parceloris pœnitentiæ forma. Tabernaculum vero ad cujus ostium excubabant illud est mystice intelligendum, de quo ad Hebræos Apostolus scribit : « Habemus altare, de quo non habent edere hi qui tabernaculo deserviunt (*Hebr.* xiii, 10), » id est quo participare digni non sunt qui corpori suo, in quo hic quasi in castris ministrant, voluptuosum impendunt obsequium. Ostium vero tabernaculi finis est vitæ præsentis, quando hinc anima exit de corpore et futuram ingreditur vitam. Ad hoc ostium excubant qui de exitu hujus vitæ et introitu futuræ solliciti sunt, et sic pœnitendo disponunt hunc exitum ut illum mereantur introitum. De hoc quidem quotidiano introitu et exitu sanctæ Ecclesiæ illa est oratio Psalmistæ : « Dominus custodiat introitum tuum, et exitum tuum (*Psal.* cxx, 8). » Tunc enim simul

im et exitum nostrum custodit, cum nos A
 ceuntes et jam per pœnitentiam purgatos
 atim introducit. Bene autem prius introitum
 exitum nominavit, non tam videlicet or-
 quam dignitatem attendens, cum hic exi-
 e mortalis in dolore sit, ille vero introitus
 summa sit exsultatio. Specula vero earum
 sunt exteriora, ex quibus animæ turpitudi-
 or dijudicatur, sicut ex speculo corporali
 s humanæ faciei. Ex istis earum speculis vas
 itur in quo se abluant Aaron et filii ejus,
 sanctarum feminarum opera et tanta infir-
 is in Deo constantia pontificum et presby-
 negligentiæ vehementer increpant, et ad
 actionis lacrymas præcipue movent. Et si
 oportet ipsi earum sollicitudinem gerant hæc B
 n opera peccatis illorum veniam per quam
 tur præparant. Ex his profecto speculis vas
 mpunctionis beatus parabat Gregorius, cum
 um virtutem feminarum, et infirmi sexus in
 io victoriam admirans, et ingemiscens quæ-
 « Quid barbari dicturi sunt viri, cum tanta
 risto delicatæ puellæ sustineant, et tanto
 sexus fragilis triumphet, ut frequentius ipsum
 i virginitatis et martyrii corona pollere nos-
 s? » Ad hos quidem, ut dictum est, ad ostium
 iculi excubantes, et quæ jam quasi Nazareæ
 i suam ei viduitatem consecraverant, beatam
 annam pertinere non ambigo, quæ singularem
 i Nazareum Dominum Jesum Christum in C
 cum sancto Simeone pariter meruit susci-
 t ut plusquam propheta fieret ipsum eadem
 ia Simeon per Spiritum agnoscere et præ-
 demonstrare ac publice prædicare. Cujus
 i laudem evangelista diligentius prosecutus,
 Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de
 Aser. Hæc processerat in diebus multis et
 cum viro suo annis septem a virginitate sua.
 vidua erat usque ad annos octoginta qua-
 næ non discedebat de templo jejuniis et ob-
 niibus serviens nocte ac die. Et hac ipsa
 iperveniens confitebatur Domino, et loque-
 mnibus qui exspectabant redemptionem Hie-
 a [al. Israel] (Luc. II, 36). » Nota singula
 cuntur, et perpende quam studiosus in hujus D
 laude fuerit evangelista, et quantis præco-
 cellentiam ejus extulerit. Cujus quidem præ-
 æ gratiam quam habere solita erat, et paren-
 is, et tribum, et post septem annos, quos
 iro sustinuerat, longævum sanctæ viduita-
 pus quo se Domino mancipaverat, et assi-
 m ejus in templo, et jejuniorum et oratio-
 nstantiam, confessionem laudis, quas grates
 o referebat et publicam ejus prædicationem
 nisso et nato Salvatore diligenter expressit :
 onem quidem jam superius evangelista de
 , non de prophetia commendaverat, nec in
 æ continentia vel abstinentiæ virtutem, nec
 sollicitudinem obsequii fuisse memoravit,

nec de ejus ad alios prædicatione quidquam adjecit.
 Hujus quoque professionis [al. perfectionis] atque
 propositi illæ sunt veræ viduæ, de quibus ad Timo-
 theum scribens Apostolus ait: « Viduas honora,
 quæ veræ viduæ sunt (I Tim. v, 3). » Item: « Quæ
 autem vera vidua est, et desolata, speret in Deum,
 et instet obsecrationibus, et orationibus nocte ac
 die. Et hoc præcipue ut irreprehensibiles sint (ibid.,
 5). » Et iterum: « Si quis fideles habet viduas sub-
 ministret, illis, et non gravetur Ecclesia, ut his quæ
 veræ viduæ sunt sufficiat (ibid., 16). » Veras quippe
 viduas dicit quæ viduitatem suam secundis nuptiis
 non dehonestaverunt, vel quæ devotione magis
 quam necessitate sic perseverantes Domino se dica-
 runt. Desolatas dicit quæ sic omnibus abrenuntiant,
 ut nullum terreni solatii subsidium retineant, vel
 qui earum curam agant non habent. Quas quidem
 et honorandas esse præcipit, et de stipendiis Eccle-
 siæ censet sustentari tamquam de propriis redditibus
 sponsi earum Christi. Ex quibus etiam quales
 ad diaconatus ministerium sint eligendæ diligenter
 describit, dicens: « Vidua eligatur non minus sexa-
 ginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in ope-
 ribus bonis testimonium habens, si filios educavit,
 si hospitio suscepit, si sanctorum pedes lavit, si
 tribulationem patientibus subministravit, si omne
 bonum opus consecuta est. Adolescentiores autem
 viduas devita (ibid., 9). » Quod quidem beatus ex-
 ponens Hieronymus: « Devita, » inquit, « in mini-
 sterio diaconatus, ne malum pro bono detur exem-
 plum, si videlicet juniores ad hoc eligantur quæ ad
 tentationem proniores et natura leviores: nec per
 experientiam longævæ ætatis providæ malum exem-
 plum his præbeant, quibus maxime bonum dare
 debuerant. » Quod quidem exemplum in junioribus
 viduis, quia jam Apostolus certis didicerat experi-
 mentis, aperte profitetur, et consilium insuper ad-
 versum hoc præbet. Cum enim præmisisset: « Ado-
 lescentiores autem viduas devita (ibid., 11), » cau-
 sam hujus rei et consilii sui medicamentum statim
 apposuit, dicens: « Cum enim luxuriatæ fuerint, in
 Christo nubere volunt, habentes damnationem, quia
 primam fidem irritam fecerunt. Simul autem et
 otiosæ discunt circumire domos; non solum otiosæ,
 sed verbosæ et curiosæ, loquentes quæ non
 oportet. Volo ergo juniores nubere, filios pro-
 creare, matresfamilias esse, nullam occasionem
 dare adversario maledicti gratia. Jam enim quæ-
 dam conversæ sunt retro Satanam. » Hanc quoque
 Apostoli providentiam, de diaconissis scilicet eligen-
 dis, beatus Gregorius secutus, Maximo Syracusano
 episcopo scribit, his verbis (lib. III, epist. 11):
 « Juvenculas abbatissas vehementissime prohibe-
 mus. Nullum igitur, episcopum fraternitas tua nisi
 sexagenariam virginem, cujus vitam atque mores
 exegerint, volare permittat. » Abbatissas quippe
 quas nunc dicimus antiquitus diaconistas vocabant,
 quasi ministeriales potius quam matres. Diaconus
 quippe *minister* interpretatur, et diaconissas ab

administratione potius quam a prælatione nuncupandas esse censebant, secundum quod ipse Dominus, tam exemplis quam verbis instituit, dicens: « Quimajor est vestrum, erit minister vester (*Matth.* xxiii, 11). » Et iterum: « Nunquid est major qui recumbit an qui ministrat? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat (*Luc.* xxiii, 27). » Et alibi: « Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare (*Matth.* xx, 28). » Unde et Hieronymus hoc ipsum nomen abbatis, quo jam gloriari multos noverat, ex ipsa Domini auctoritate non medicocriter ausus est arguere. Qui videlicet eum locum exponens quo scriptum [*al.* qui scriptus] est in Epistola IV ad Galatas (lib. II): « Clamantem: Abba Pater. Abba, » inquit, « Hebraicum est, hoc ipsum significans quod pater. Cum autem Abba Pater Hebræo Syroque sermone dicatur, et Dominus in Evangelio præcipit nullum Patrem vocandum esse nisi Deum (*Matth.* v, 34): nescio qua licentia in monasteriis vel vocemus hoc nomine alios, vel vocari nos acquiescamus. Et certe ipse præcepit hoc, qui dixerat non esse jurandum. Si non juramus, nec Patrem quempiam nominemus. Si de Patre interpretabimur aliter, et de jurando aliter sentire cogemur. » Ex his profecto diaconissis Phœben illam fuisse constat, quam Apostolus Romanis diligenter commendans, et pro ea exorans, ait: « Commendo autem vobis Phœben sororem nostram, quæ est in ministerio Ecclesiæ, quæ est in Cenchris. Ut eam suscipiatis in Domino digne sanctis, et assistatis et in quocumque negotio vestro indigerit. Etenim ipsa quoque astitit multis, et mihi ipsi (*Rom.* xvi, 1). » Quem quidem locum tam Cassiodorus quam Claudius exponentes, ipsam illius Ecclesiæ diaconissam fuisse profitentur. Cassiodorus: « Significat, » inquit, « diaconissam fuisse matris Ecclesiæ. Quod in pactibus Græcorum hodie usque quasi militiæ causa peragitur. Quibus et baptizandi usus in Ecclesia non negatur. » Claudius: « Hic locus, » inquit, « apostolica auctoritate docet etiam feminas in ministeria Ecclesiæ constitui, in quo officio positam Phœben apud Ecclesiam, quæ est Cenchris. Apostolus magna cum laude et commendatione prosequitur. » Quales etiam ipse ad

A Quod itaque ibi de diaconibus dixit, non bilingues, » hoc de diaconissis dicit, « non detrahentes. » Quod ibi non multo vino deditos, hic dicit sobrias. Cætera vero, quæ ibi sequuntur, hic breviter comprehendit, « fideles in omnibus. » Qui etiam sicut episcopos sive diaconos esse prohibet digamos [*al.* bigamos], ita et diaconissas unius viri uxores instituit esse, ut jam supra meminimus: « Vidua, » inquit, « eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius viri uxor, in operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, si hospitio recepit, si sanctorum pedes lavit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est. Adolescentiores autem viduas devita (*I Tim.* v, 9). » In qua quidem diaconissarum descriptione vel instructione, quam diligentior fuerit Apostolus quam in præmissis tam episcoporum quam diaconorum institutionibus facile est assignare. Quippe quod ait, « in operibus bonis testimonium habens, » vel, « si hospitio recepit, » nequaquam in diaconibus memoravit. Quod vero adjecit, « si sanctorum pedes lavit, si tribulationem, » etc., tam in episcopis quam in diaconis tacitum est. Et episcopos quidem et diaconos dicit nullum crimen habentes. Ista vero non solum irreprehensibiles esse præcipit, verum etiam omne opus bonum subsecutas dicit. Caute etiam de maturitate ætatis earum providit, ut in omnibus auctoritatem habeant, dicens: « Non minus sexaginta annorum, et non solum vitæ earum, verum etiam ætati longævæ in multis probatæ reverentia deferatur. Unde et Dominus licet Joannem plurimum diligeret, Petrum tamen seniore tam ipsi quam cæteris præfecit. Minus quippe omnes indignantur seniore sibi quam juniorem præponi; et libentius seniore paremus, quem non solum vita priorem, verum etiam et natura et ordo temporis fecit. Hinc et Hieronymus in primo contra Jovinianum, cum de prælatione Petri meminerit: « Unus, » inquit, « eligitur ut capite constituto schismatis tollatur occasio. Sed cur non Joannes electus est? Ætati delatum est, quia Petrus senior erat, ne adhuc adolescens, et pene puer progressæ ætatis hominibus præferretur, et magister bonus, qui occasionem jurgii debuerat auferre discipulis, in adolescentem, quem dilexerat, causam præbere videretur invidiæ. » Hoc abbas ille diligenter considerabat, qui sicut in Vitis Patrum scriptum est, juniore fratri, qui primus ad conversionem venerat, primatum abstulit, et majori eum tradidit; hoc uno tantum, quia hic illum ætate præcedebat. Verebatur quippe ne ipse etiam frater carnalis indigne ferret juniorem sibi præponi. Meminerat ipsos quoque apostolos de duobus ipsorum indignatos esse, cum apud Christum matre intervenerint prærogativam quamdam affectasse viderentur, maxime cum unus horum esset duorum, qui cæteris junior erat apostolis. Ipse videlicet Joannes, de quo modo diximus. Nec solum in diaconissis instituendis apostolica plurimum invigilavit cura, verum generaliter erga

sanctæ professionis viduas quam studiosus extiterit A liquet, ut omnem amputet tentationis occasionem. Cum enim præmississet : « Viduas honora, quæ veræ viduæ sunt (I Tim. v, 3), » statim adjecit, « si qua autem vidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam regere, et mutuam vicem reddere parentibus (ibid., 4). » Et post aliqua : « Si quis, » inquit, » suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem negavit, et est infideli [deterior (ibid., 8)]. » In quibus quidem verbis simul et debitæ providet humanitati et propositæ religioni. Ne videlicet sub obtentu religionis parvuli deserantur inopes, et carnalis compassio erga indigentes sanctum viduæ perturbet propositum, et retro respicere cogat, et nonnunquam etiam usque ad sacrilegia trahat, et aliquid suis porrigat, quod de communi defraudet. Unde necessarium patet consilium, ut quæ domesticorum cura sunt implicitæ, antequam ad veram viduitatem transeuntes divinis se penitus obsequiis mancipient, hanc vicem suis parentibus reddant, ut sicut eorum cura fuerunt educatæ, ipsæ quoque posteris suis eadem lege provideant. Qui etiam viduarum religionem exagerans, eas instare præcipit obsecrationibus et orationibus nocte et die. De quarum etiam necessitudinibus admodum sollicitus : « Si quis fidelis, » inquit, « habet viduas, ministraret illis, et non gravetur Ecclesia, ut his quæ veræ viduæ sunt sufficiat (ibid., 16). » Ac si aperte dicat : Si qua est vidua, quæ tales habeat domesticos, qui ei necessaria de facultatibus suis valeant ministrare, ipsi super hoc ei provideant, ut cæteris sustentandis publici sumptus Ecclesiæ possint sufficere. Quæ quidem sententia patenter ostendit, si qui erga hujusmodi viduas suas obstinati sunt, eos ad hoc debitum ex apostolica auctoritate constringendos esse. Qui non solum earum necessitudini, verum etiam providens honori : « Viduas, » inquit, » honora, quæ veræ viduæ sunt. » Tales illas fuisse credimus, quarum alteram ipse matrem, alteram Joannes evangelista dominam, ex sanctæ professionis reverentia vocat : « Salutate, » inquit Paulus ad Romanos scribens, « Rufum electum in Domino, et matrem ejus, et meam (Rom. xvi, 13). » Joannes vero in secunda quam scribit Epistola : « Senior, » inquit, » electæ dominæ, et natis ejus (II Joan. 1, 1, » etc. A qua etiam se diligi postulans inferius adjunxit : « Et nunc rogo te domina, ut diligamus alterutrum (ibid., 5). » Cujus quoque fretus auctoritate Hieronymus, ad vestræ professionis virginem Eustochium scribens, eam appellare dominam non erubuit : imo cur etiam debuerit, statim apposuit, dicens (epist. 22) : « Hoc idcirco domina mea Eustochium, dominam quippe debeo vocare sponsam Domini nostri, » etc. Qui etiam postmodum in eadem epistola hujus sancti propositi prærogativam omni terrenæ felicitatis gloriæ superponens, ait : « Nolo habeas consortia [al., consortium] matronarum, nolo ad nobilium accedas domos, nolo frequenter videas, quod contemnens, virgo esse volui-

sti. Si ad imperatoris uxorem concurrerit ambitio salutantium, cur tu facis injuriam viro tuo? ad hominis conjugem sponsa Dei quid properas? Disce in hac parte superbiam sanctam. Scito te esse illis meliorem. » Qui etiam ad virginem Deo dicatam scribens de consecratis Deo virginibus, quantam in cælo beatitudinem, et in terra possideant dignitatem, ita exorsus, ait (epist. 14) : « Quantam in cælestibus beatitudinem virginitas sancta possideat, præter Scripturarum testimonia Ecclesiæ etiam consuetudine edocemur, qua addiscimus peculiare illis subsistere meritum, quarum spiritualis est consecratio. Nam cum unaquæque turba credentium paria gratiæ dona percipiant, et hisdem omnes sacramentorum benedictionibus gloriantur, istæ proprium aliquid præ cæteris habent, dum de illo sancto et immaculato Ecclesiæ grege quasi sanctiores purioresque hostiæ pro voluntatis suæ meritis a Spiritu sancto et eliguntur, et per summum sacerdotem Dei offeruntur altario. » Item (ibid.) : « Possidet ergo virginitas et quod alii non habent, dum et peculiarem obtinet gratiam, et proprio ut ita dixerim consecrationis privilegio gaudet. Virginum quippe consecrationem nisi periculo mortis urgente celebrari alio tempore non licet quam in Epiphania et Albis paschalibus, et in apostolorum natalitiis. Nec nisi a summo sacerdote, id est episcopo, tam ipsas quam ipsarum sacris capitibus imponenda velamina sanctificari. » Monachis autem, quamvis ejusdem sint professionis, vel ordinis, et dignioris sexus, etiamsi sint virgines, qualibet die benedictionem et ab abbate suscipere tam ipsis quam propriis eorum indumentis, id est cucullis, permissum est. Presbyteros quoque et cæteros inferioris gradus clericos semper in jejuniis Quatuor Temporum, et episcopos omni die Dominico constat ordinari posse. Virginum autem consecratio quanto pretiosior, tanto rarior, præcipuarum exultationem solemnitatum sibi vindicavit. De quarum virtute mirabili universa amplius congaudet Ecclesia, sicut et Psalmista prædixerat, his verbis : « Adducentur regi virgines post eam (Psal. xlv, 15). » Et rursum : « Afferentur in lætitia et exultatione, adducentur in templum regis (ibid., 16). » Quam [al. Quarum] etiam consecrationem Matthæus apostolus simul et evangelista composuisse vel dictasse refertur, sicut in ejus passione legitur, ubi et ipse pro earum consecratione vel virginalis propositi defensione martyr occubuisse memoratur. Nullam vero benedictionem vel clericorum vel monachorum apostoli nobis scriptam reliquerunt. Quarum quoque religio sola ex nomine sanctitatis est insignita, cum ipsæ a sanctimonia, id est sanctitate, sanctimoniales sunt dictæ. Quippe quo infirmior est feminarum sexus, gratior est Deo atque perfectior earum virtus, juxta ipsius quoque Domini testimonium, quo infirmitatem Apostoli ad certaminis coronam exhortans, ait : « Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur (II Cor. xii, 9). » Qui etiam

de corporis sui, quod est Ecclesia, membris per eundem loquens Apostolum, ac si præcipue tam infirmorum membrorum honorem commendaret, in eadem subjunxit Epistola, hoc est ad Corinthios prima: « Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse necessaria sunt. Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his abundantiorum honorem circumdamus; et quæ inhonesti nostra sunt, abundantiorum honestatem habent. Honesti autem nostri nullius egent. Sed Deus temperavit corpus ei cui dederat abundantiorum tribuendo honorem, ut non sit schisma in corpore, sed in idipsum pro invicem sollicita sint membra (I Cor. xii, 22). » Quis autem adeo integre per divinæ gratiæ dispensationem hæc in aliquo dixerit adimpleri, sicut in ipsa muliebris sexus infirmitate, quem tam culpa quam natura contemptibilem fecerat? Circumspice singulos in hoc sexu gradus, non solum virgines, ac viduas, seu conjugatas, verum etiam ipsa scortorum abominationes, et in eis Christi gratiam videbis ampliorum, ut juxta Dominicam et apostolicam sententiam: « Sint novissimi primi, et primi novissimi (Matth. xx, 16); » et: « Ubi abundavit delictum, superabundet et gratia (Rom. v, 20). » Cujus quidem divinæ gratiæ beneficia vel honorem feminis exhibita si ab ipso exordio mundi repetamus, reperiemus statim mulieris creationem quadam præcellere dignitate, cum ipsa scilicet [at. quoque] in paradiso, vir extra creatus sit. Ut hinc præcipue mulieres admonentur attendere, quam sit earum naturalis patria paradisi, et quo amplius eas cælibem paradisi vitam sequi conveniat. Unde Ambrosius in libro De paradiso: « Et apprehendit, » inquit, « Deus hominem quem fecit, et posuit eum in paradiso. Vides quoniam qui erat apprehenditur. In paradiso eum collocavit. Adverte quia extra paradysum vir factus est, et mulier intra paradysum. In inferiori loco vir melior invenitur, et illa quæ in meliore loco facta est inferior reperitur. » Prius quoque Dominus Evam totius originem mali restauravit in Maria, quam Adam in Christo reparavit. Et sicut a muliere culpa, sic a muliere cœpit gratia, et [virginitatis] refluoruit prærogativa. Ac prius in Anna et Maria viduis et virginibus sanctæ professionis forma exhibita, quam in Joanne vel apostolis monasticæ religionis exempla viris proposita. Quod si post Evam, Deborah, Judith, Esther virtutem intueamur, profecto non mediocrem robori virilis sexus inferemus erubescientiam. Delbora [at. Debora] quippe Dominici iudex populi, viris deficientibus dimicavit, et devictis hostibus, populoque Domini liberato, potenter triumphavit (Judic. iv, 9). Judith inermis cum Abra sua terribilem exercitum est aggressa, et unius Holofernis proprio ipsius gladio caput amputans, sola universos stravit hostes, et desperatum populum suum liberavit (Judith xiii, 10). Esther spiritu latenter suggerente contra ipsum etiam legis decretum gentili copulata regi, impiissimi Aman consilium, et crudele regis prævenit edictum, con-

stitutamque regiæ deliberationis sententiam quasi uno temporis momento in contrarium convertit (Esther viii, 5). Magnæ ascribitur virtuti quod David in funda et lapide Goliath aggressus est et devicit (I reg. xvii, 49). Judith vidua ad hostilem procedit exercitum sine funda et lapide, sine omni adminiculo armaturæ dimicatura (Judith ix, 16). Esther solo verbo populum suum liberat, et conversa in hostes sententia corruerunt ipsi in laqueum quem tetenderant. Cujus quidem insignis facti memoria singulis annis apud Judæos solemnem meruit habere lætitiā. Quod nequaquam aliqua virorum facta quantumcunque splendida obtinuerunt. Quis incomparabilem matris septem filiorum constantiam non miretur, quos una cum matre apprehensos, sicut Machabæorum historia narrat (II Mach. vii, 1), rex impiissimus Antiochus ad carnes [porcinas] contra legem edendas nisus est frustra compellere? (Deut. xiv, 7.) Quæ mater suæ immemor naturæ, et humanæ affectionis ignara, nec nisi Dominum præ oculis habens, quot sacris exhortationibus suis ad coronam filios præmisit, tot ipsa martyriis triumphavit, proprio ad extremum martyrio consummata. Si totam Veteris Testamenti seriem revolvamus, quid hujus mulieris constantiæ comparare poterimus? Ille ad extremum vehemens tentator beati Job, imbecillitatem humanæ naturæ contra mortem considerans: « Pellem, inquit, pro pelle, et universa dabit homo pro anima sua (Job ii, 4). » Intantum enim omnes angustias mortis naturaliter horremus, ut sæpe ad defensionem unius membri alterum opponamus, et pro vita hac conservanda nulla vereamur incommoda. Hæc vero non solum sua, sed propriam et filiorum animas perdere sustinuit, ne unam legis incurreret offensam. Quæ est ista, obsecro, ad quam compellebatur transgressio? Nunquid abrenuntiare Deo, vel thurificare idolis cogebatur? Nihil, inquam, ab eis exigebatur, nisi ut carnibus vescerentur, quas lex eis interdicebat. O fratres et commonachi, qui tam impudenter quotidie contra Regulæ institutionem ac nostram professionem ad carnes inhialis, quid ad hujus mulieris constantiam dicturi estis? Nunquid tam inverecundi estis, ut cum hæc auditis, erubescantia, non confundamini? Sciat, fratres, quod de regina austri Dominus incredulus exprobat, dicens: « [Regina austri] surget in iudicio cum generatione ista, et condemnabit eam (Matth. xii, 42), » multo amplius vobis de hujus mulieris constantia improperandum esse, quæ et longe majora fecerit, et vos vestræ professionis voto religioni arctius astricte estis. Cujus quidem tanto agone virtus examinata, hoc in Ecclesia privilegium obtinere meruit, ut ejus martyrium solemnes lectiones atque missam habeat, quod nulli antiquorum sanctorum concessum est, quicumque scilicet adventum Domini moriendo prævenirent, quamvis in ipsa Machabæorum historia Eleazarus ille venerabilis senex unus de primoribus Scribarum eadem

causa martyrio jam coronatus fuisse referatur (II Mach. vi, 18). Sed quia, ut diximus, quo naturaliter femineus sexus est infirmior, eo virtus est Deo acceptabilior, et honore dignior; nequaquam martyrium illud in festivitate memoriam meruit, cui femina non interfuit, quasi pro magno non habeatur si fortior sexus fortiora patiat. Unde et in laude prædictæ feminæ amplius Scriptura prorumpens, ait: « Supra modum autem mater mirabilis et bonorum memoria digna, quæ pereuntes septem filios sub unius diei tempore conspiciens bono animo ferebat propter spem, quam in Domino habebat, singulos illorum hortabatur fortiter, repleta sapientia, et feminæ cogitationi masculinum animum insrens (II Mach. vii, 20). » Quis in laudem virginum vineam illam Jephthæ filiam assumi non censeat? (Judic. xi, 39.). Quæ, ne voti licet improvidi reus pater haberetur, et divinæ gratiæ beneficium promissa fraudaretur hostia, victorem patrem in jugulum proprium animavit. Quid hæc, quæso, in agone martyrum factura esset, si forte ab infidelibus negando Deum apostatata cogere? Nunquid interrogata de Christo cum illo jam apostolorum principe diceret: « Non novi illum? (Luc. xxii, 57.) » Dimissa per duos menses a patre libera, his completis redit ad patrem occidenda. Sponte morti se ingerit, et eam magis provocat quam veretur. Stultum patris plectitur votum, et paternum redimit mandatum amatrix maxima veritatis. Quantum hunc in se lapsum abhorreret, quem in patre non sustinet? Quantus hic est virginis fervor tam in carnalem quam in cælestem patrem? Quæ simul morte sua et hunc a mendacio liberare, et illi promissum decrevit conservare. Unde merito tanta hæc puellaris animi fortitudo prærogativa quadam id meruit obtinere, ut per annos singulos filiæ Israël in unum convenientes quasi quibusdam solemnibus hymnis festivas virginis agant exsequias, et de passione virginis compunctæ piis planctibus compatiantur. Ut autem cætera omnia prætermittamus, quid tam necessarium nostræ redemptioni, et totius mundi saluti fuerit, quam sexus femineus, qui nobis ipsum peperit Salvatorem? Cujus quidem honoris singularitatem mulier illa, quæ prima irrumpere ausa est ab beatum Hilarionem, illi admiranti opponebat, dicens: « Quid avertis oculos? Quid rogantem fugis? Noli me mulierem aspicere, sed miseram. Hic sexus genuit Salvatorem. » Quæ gloria hiuc poterit comparari, quam in Domini matre adeptus est sexus iste? Posset utique si vellet Redemptor noster de viro corpus assumere, sicut primam feminam de corpore viri voluit formare (Gen. ii, 22). Sed hanc suæ humilitatis singularem gratiam ad infirmioris sexus transtulit honorem. Posset et alia parte mulieris corporis digniore nasci quam cæteri homines, eadem qua concipiuntur vilissima portione nascentes. Sed ad incomparabilem infirmioris corporis honorem longe amplius ortu suo consecravit ejus genitale quam viri fecerat ex circumcisione. Atque

ut hunc singularem virginum nunc omittam honorem, libet ad cæteras feminas sicut proposuimus stylum convertere. Attende itaque quantam statim gratiam adventus Christi Elisabeth conjugatæ, quantam exhibuit Annæ viduæ. Virum Elizabeth Zachariam magnum Domini sacerdotem incredulitatis diffidentia mutum adhuc tenebat, dum in adventu et salutatione Mariæ ipsa mox Elisabeth Spiritu sancto repleta et exultantem in utero suo parvulum sensit, et prophetiam jam de ipso completo Mariæ conceptu prima proferens, plus quam propheta exstitit (Luc. i, 5). Præsentem quippe illico virginis conceptum nuntiavit, et ipsam Domini matrem ad magnificandum super hoc ipso Dominum concitavit. Excellentius autem prophetiæ donum in Elizabeth videtur completum, conceptum statim Dei Filium agnoscere, quam in Joanne ipsum jam dudum natum ostendere. Sicut igitur Mariam Magdalenam apostolorum dicimus apostolam, sic nec istam prophetarum dicere dubitemus prophetam, sive ipsam beatam viduam Annam, de qua supra latius actum est. Quod si hanc prophetiæ gratiam usque ad gentiles etiam extendamus, Sibylla vates in medium procedat, et quæ ei de Christo revelata sunt proferat. Cum qua si universos conferamus prophetas, ipsum etiam Isaiam, qui ut Hieronymus asserit (epist. 117), non tam propheta quam evangelista dicendus est, videbimus in hac quoque gratia feminam viris longe præstare. De qua Augustinus contra hæreses testimonium proferens, ait (cap. 3): « Audiamus quid etiam Sibylla vates eorum de eodem dicat: Alium, inquit, dedit Dominus hominibus fidelibus colendum. » Item (ibid.): « Ipse [al. ipsum] tuum cognosce Dominum Dei Filium esse. Alio loco Filium Dei symbolum appellat, id est consiliarium. Et propheta dicit: Vocabant nomen ejus mirabilis, consiliarius (Isa. ix, 6). » De qua rursus idem Pater Augustinus in libro xviii De civitate Dei (cap. 23: « Eo », inquit, « tempore nonnulli sibyllam Erechtheam vaticinatam ferunt, quam quidam magis credunt esse Cumanam. Et sunt ejus viginti et septem versus; qui, sicut eos quidam Latinis versibus est interpretatus, hoc continent:

Judicii signum tellus sudore madescet.

E cælo rex adveniet per sæcla futurus,

Sicilicet in carne præsens ut judicet orbem.

Quorum quidem versuum primæ litteræ in Græco conjunctæ, id sonant: Jesus Christus Filius Dei Salvator. » Infert etiam Lactantius quædam de Christo vaticinia sibyllæ (lib. iv Instit., cap. 18): « In manus, » inquit, « infidelium postea veniet. Dabunt Deo alapas manibus incestis, et impurato [al. impuro] ore expuent venenatos sputos. Dabit vero ad verbera suppliciter sanctum dorsum, et colaphos accipiens tacebit, ne quis agnoscat quod verbum vel unde venerit inferis loquatur, et spinea corona coronabitur. Ad cibum autem fel, et ad sitim acetum dederunt. In hospitalitatem hanc monstrabunt mensam. Ipsa enim insipiens gens tuum Deum non

intellexisti laudandum mortalium mentibus, sed A spinis coronasti, fel miscuisti. Templi velum scindetur, et in medio die nox erit tribus horis, et morietur, tribus diebus somno suscepto, et tunc ab inferis regressus ad lucem veniet, primus resurrectionis principio ostensus. Hoc profecto sibyllæ vaticinium, ni fallor, maximus ille poetarum nostrorum Virgilius audierat atque attenderat cum in ecloga iv futurum in proximo sub Augusto Cæsare tempore consulatus Pollionis mirabilem cujusdam pueri de cœlo ad terras mittendi, qui etiam peccata mundi tolleret, et quasi sæculum novum in mundo mirabiliter ordinaret, præcineret ortum, admonitus, ut ipse ait, Cumæi carminis vaticinio, hoc est Sibyllæ, quæ Cumana [al. Cumæa] dicitur. Ait quippe sic, quasi adhortans quoslibet B ad congratulandum sibi, et concinendum seu scribendum de hoc tanto puero nascituro, in comparatione cujus omnes alias materias quasi infimas [al. infirmas] et viles reputat, dicens :

*Sicelides Musæ, paulo majora canamus;
Non omnes arbusta juvant humilesque miricæ.
Ultima Cumæi venit jam carminis ætus.
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo.
Jam re. lit et virgo, redeunt Saturnia regna.
Jam nova progenies cœlo demittitur alto, etc.*

(VIRGIL., Eclog. iv, 1.)

Inspice singula Sibyllæ dicta, et quam integre et aperte Christianæ fidei de Christo summam complectatur. Quæ nec divinitatem ejus, nec humanitatem, nec utrumque ipsius adventum, nec utrumque C judicium prophetando vel scribendo prætermisit. Primum quidem judicium, quo injuste judicatus est in passione, et secundum quo juste judicaturus est mundum in majestate. Quæ nec descensus ejus ad inferos, nec resurrectionis gloriam prætermittens, non solum prophetas, verum etiam ipsos supergressa videtur evangelistas, qui de hoc ejus descensu minime scripserunt. Quis non etiam illud tam familiare prolixumque colloquium miretur, quo ipse solus solam illam gentilem et Samaritanam mulierem tam diligenter dignatus est instruere, de quo et ipsi vehementer obstupuerunt apostoli? Aqua etiam infideli et de virorum suorum multitudine reprehensa potum ipse voluit postulare, quem nihil ulterius alimenti ab aliquo novimus requisisse. Superveniunt apostoli, et emptos ei cibos offerunt, dicentes : « Rabi, manduca (Joan. iv, 31); » nec oblatos suscipi videmus, sed hoc quasi in excusationem ipsum præterdisse : « Ego cibum habeo manducare, quem vos nescitis (ibid., 32). » Potum ipse a muliere postulat. A quo se illa excusans beneficio : « Quomodo, » inquit, « tu Judæus cum sis, bibere a me pocis, quæ sum mulier Samaritana? Non enim coutuntur Judæi Samaritanis (ibid., 9). » Et iterum : « Neque in quo haurias habes, et puteus altus est (ibid., 11). » Potum itaque a muliere infideli, et id negante desiderat, qui oblatos ab apostolis cibos non curat. Quæ est ista, quæso, gratia, quam exhibet infirmo sexui, ut videlicet a

muliere hac postulet aquam, qui omnibus tribuit vitam? Quæ, inquam, nisi ut patenter insinuet tanto sibi mulierum virtutem esse gratiorem, quanto earum naturam esse constat infirmiore, et se tanto amplius earum salutem desiderando sitire, quanto mirabiliorem earum virtutem constat esse? Unde et eum a femina potum postulat, huic præcipue siti suæ per salutem feminarum satisfieri velle se insinuat. Quem potum etiam cibum vocans : « Ego, » inquit, « cibum habeo manducare quem vos nescitis. » Quem postmodum exponens cibum, adjungit : « Meus cibus est ut faciam voluntatem Patris mei. » Hanc videlicet quasi singularem sui Patris voluntatem esse innuens, ubi de salute agitur infirmioris sexus. Legimus et familiare colloquium cum Nicodemo illo Judæorum principe Dominum habuisse, quo illum quoque ad se occulte venientem de salute sua ipse instruxerit (Joan. iii, 1); sed illius colloquii non tantum tunc [al. hunc] fructum esse consecutum. Hanc quippe Samaritanam, et spiritu prophetiæ repletam esse tunc constat, quo videlicet Christum et ad Judæos jam venisse, et ad gentes venturum esse professa est, cum dixerit : « Scio quia Messias venit qui dicitur Christus. Cum ergo venerit ille nobis annuntiabit omnia (Joan. iv, 25), » et multos ex civitate illa propter verbum mulieris ad Christum cucurrisset, et in eum credidisset, et ipsum duobus diebus apud se retinuisse. qui tamen alibi discipulis ait : « In viam gentium ne abieritis, et in civitate Samaritanorum ne intraveritis (Matth., x, 5). » Refert alibi idem Joannes quosdam ex gentilibus, qui ascenderant Hierosolimam ut adorarent in die festo, per Philippum et Andream Christo nuntiasse, quod eum vellent videre. Non tamen eos esse admissos commemorat, nec illis postulantibus tantam Christi copiam esse concessam, quantam huic Samaritanæ nequaquam id petenti. A qua ejus in gentibus prædicatio cœpisse videtur, quam non solum convertit, sed per eam, ut dictum est, multos acquisivit. Illuminati statim per stellam magi, et ad Christum conversi, multos exhortatione sua vel doctrina ad eum traxisse referuntur; sed soli accessisse. Ex quo etiam liquet quantam a Christo gratiam in gentibus mulier sit adepta, quæ præcurrens, et civitati nuntians ejus adventum, et quæ audierat prædicans, tam propere ipsa multos de populo suo est lucrata. Quod si Veteris Testamenti vel evangelicæ Scripturæ paginas revolvamus, summa illa de resuscitatis mortuis beneficia divinam gratiam feminis præcipue videbimus impendisse, nec nisi ipsis vel de ipsis hæc miracula facta fuisse. Primo quippe per Eliam et Elisæum ad intercessionem matrum filios ipsarum resuscitados esse legimus (III Reg. xvii, 22; IV Reg. iv, 22). Et Dominus ipse viduæ cujusdam filium suum, et archisynagogi filiam (Marc. v, 42), et rogatu sororum Lazarum resuscitans (Joan. xi, 44), hoc immensi miraculi beneficium maxime feminis impendit. Unde illud est Apostoli ad Hebræos

scribentis ; « Acceperunt mulieres de resurrectione A mortuos suos (*Hebr.* xi, 35). » Nam et puella suscitata mortuum recepit corpus, et cæteræ feminæ in consolationem sui, quos plangebant mortuos receperunt suscitatos. Ex quo etiam liquet, quantum semper feminis exhibuerit gratiam, quas tam sua quam suorum resurrectione primo lætificans, novissime quoque ipse propria resurrectione eas plurimum extulit, quibus, ut dictum est, primum apparuit (*Matth.* xxviii, 5 ; *Marc.* xvi, 5). Quod etiam hic sexus in populo persequente, quodam erga Dominum naturali compassionis affectu, visus est promereri. Ut enim Lucas meminit, cum eum viri ad crucifigendum ducerent, feminæ ipsorum sequebantur plangentes ipsum atque lamentantes. Quibus ipse conversus, et quasi pietatis hujus vi- B cem in ipso statim passionis articulo misericorditer eis referens, futurum ut cavere queant prædicit exitum [*al.* exitium] : « Filiæ, inquit, Hierusalem nolite flere super me, sed super vos ipsas flete, et super filios vestros. Quia ecce venient dies, in quibus dicent : Beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt (*Luc.* xxiii, 28). » Ad cujus etiam liberationem iniquissimi iudicis uxorem antea fideliter laborasse Matthæus commemorat dicens : « Sedit autem illo pro tribunali misit ad illum uxor ejus dicens : Nihil tibi et justo illi. Multa enim passa sum hodie per visum propter eum (*Matt.* xxvii, 19). » Quo etiam prædicante solam feminam de tota turba in tantam ejus laudem legimus extulisse C vocem, ut beatum exclamaret uterum qui eum portaverit, et ubera quæ suxerit. A quo et statim piæ confessionis suæ, licet verissimæ correctionem meruit audire, ipso confestim ei respondente : » Quinimo beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud (*Luc.* xi, 28). » Solus Joannes inter apostolos Christi hoc privilegium amoris obtinuit, ut dilectus Domini vocaretur. De Martha autem et Maria ipse scribit Joannes, « quia diligebat Jesus Martham, et sororem ejus Mariam, et Lazarum (*Joan.* xi, 5). » Ipse idem apostolus, qui ex privilegio, ut dictum est, amoris se unum a Domino dilectum esse commemorat, hoc ipso privilegio, quod nulli aliorum ascripsit apostolorum, feminas insi- gnivit. In quo etiam honore et si fratrem earum ipsis aggregaret, eas tamen illi præposuit, quas in amore præcellere credidit. Libet denique, ut ad fideles seu Christianas redeamus feminas, divinæ respectum misericordiæ in ipsa etiam publicorum abjectione scortorum et stupendo prædicare, et prædicando stupere. Quid est abjectius quam Maria Magdalene, vel Maria Ægyptiaca secundum vitæ statum pristinæ ! Quas vero postmodum vel honore vel merito divina amplius gratia sublimavit ! Illam quidem quasi in apostolico permanentem cœnobio, ut jam supra commemoravimus (*in Vitis Patr.*), hac vero, ut scriptum est, supra humanam virtutem anachoretarum agone dimicante, ut in utrorumque monachorum proposito sanctarum virtus femina-

rum præemineat, et illud quod incredulis Dominus ait : « Meretrices præcedent vos in regnum Dei (*Matth.* xxi, 3), » ipsis et fidelibus viris impropertandum videatur, et secundum sexuum seu vitæ differentiam fiant novissimi primi, et primi novissimi (*Matth.* xx, 16). Quis denique ignoret feminas exhortationem Christi et consilium Apostoli tanto castimonie zelo esse complexas ut pro conservanda carnis pariter ac mentis integritate, Deo se per martyrium offerrent holocaustum, et gemina triumphantes corona, Agnum sponsum virginum quocumque erit sequi studerent ? (*Apoc.* xiv, 4.) Quam quidem virtutis perfectionem raram in viris crebram in feminis esse cognovimus. Quarum etiam nonnullas tantum in hac carnis prærogativa zelum habuisse legimus, ut non sibi manum inferre dubitarent, ne quam Deo voverant incorruptionem amitterent, et ad sponsum virginem virgines pervenirent. Qui etiam sanctarum devotionem virginum intantum sibi gratam esse monstravit, ut gentilis populi multitudinem ad beatæ Agathæ suffragium concurrentem velo ejus contra æstuantis Æthnæ terribilem ignem opposito tam a corporis quam animæ liberaverit incendio. Nullam novimus monachi cucullam beneficii tanti gratiam esse adeptam. Legimus quidem ad tactum pallii Eliæ Jordanem esse divisum, ipsi pariter et Eliseo viam per terram præbuisse (*IV Reg.* xi, 8) ; velo autem virginis immensam adhuc infidelis populi multitudinem tam mente salvari quam corpore, et sic eis conversis ad cœlestia viam patuisse. Illud quoque non modicum sanctarum dignitatem commendat feminarum, quod in suis ipsæ verbis consecratur, dicentes : « Annulo suo subharravit me, ipsi sum desponsata (*AMBR.*, ser. 90). » Hæc quippe verba sunt beatæ Agnetis in quibus virgines suam profectonem facientes Christo desponsantur. Si quis etiam vestræ religionis formam ac dignitatem apud gentiles cognoscere curet, atque nonnulla inde quoque exempla ad exhortationem vestram inducere ; facile deprehendet in ipsis etiam nonnullam hujus propositi institutionem præcessisse, excepto quod ad fidei pertinet tenorem, et multa in illis sicut et in Judæis præcessisse, quæ ex utrisque congregata D Ecclesia retinuit, sed in melius commutavit. Quis nesciat universos clericorum ordines ab ostiario usque ad episcopum, ipsumque tonsuræ usum ecclesiasticæ, qua clerici fiunt, et jejunia Quatuor Temporum, et azymorum sacrificium, nec non ipsa sacerdotalium indumentorum ornamenta, et nonnulla dedicationis vel alia sacramenta, a Synagoga Ecclesiam assumpsisse ? Quis etiam ignoret ipsum utilissimam dispensationem non solum sæcularium dignitatum gradus in regibus cæterisque principibus, et nonnulla legum decreta, vel philosophicæ disciplinæ documenta in conversis gentibus retinuisse ; verum etiam quosdam ecclesiasticarum dignitatum gradus, vel continentie formam, et corporalis munditiæ religionem ab eis accepisse ? Constat quipp

nunc episcopus vel archiepiscopus præsidere, ubi A tunc flamines vel archiflamines habebantur : et quæ tunc templa dæmonibus sunt instituta, postea Domino fuisse consecrata, et sanctorum memoriis insignita. Scimus et in gentibus præcipue prærogativam virginitatis enituisse, cum maledictum legis ad nuptias Judæos coërceret (*Deut.* xv, 5), et intantum gentibus hanc virtutem seu munditiam carnis acceptam exstitisse, ut in templis earum magni feminarum conventus cælibi se vitæ dicarent. Unde Hieronymus in Epistolam ad Galatas lib. III (cap. 6) : « Quid nos, inquit, oportet facere, in quorum condemnationem habet et Juno univiras et Vesta univirgines, et alia idola continentes ? » Univiras autem et univirgines dicit, quasi monachas univiras, quæ viros noverant, et monachas univirgines virgines. Monos edim, unde monachus, id est solitarius dicitur, unum sonat. Qui etiam libro I contra Jovinianum, multis de castitate vel continentia gentilium feminarum, inductis exemplis : « Scio, inquit, in catalogo feminarum me plura dixisse, ut quæ Christianæ pudicitia despiciunt fidem, discant saltem ab ethnicis castitatem. » Qui in eodem supra illam quoque continentia virtutem adeo commendavit, ut hanc præcipue munditiam carnis in omni gente Dominus approbasse videatur, et nonnullis etiam in infidelibus quoque vel collatione meritorum, vel exhibitione miraculorum extulisse. « Quid referam, inquit, sibyllam Erichthream atque Cumanam, et octo reliquas ? Nam Varro decem fuisse autumat, quarum insigne virginitas est, et virginitatis præmium divinitio. » Item : « Claudia virgo vestalis cum in suspicionem venisset stupri, fertur cingulo duxisse ratem, quam hominum millia trahere nequiverant. » Et Synodius Claremontensis episcopus in propeptico ad libellum suum ita loquitur :

*Qualis nec Tanaquil fuit, nec illa,
Quam tu, Tricipitine, procreasti,
Qualis nec Phrygiæ dicata Vestæ,
Quæ circa satis Albulam tumentem
Duxit virgineo ratem capillo.*

(*Carm.*, xxiv, 39. — Vide *Patrologiæ*
t. LVII, col. 746.)

Augustinus De civitate Dei lib. xxii (cap 14) : « Jam si ad eorum miracula veniamus quæ facta a diis D suis martyribus opponunt nostris, nonne etiam ipsa pro nobis facere, et nobis reperientur omnino proficere ? Nam inter magna miracula deorum suorum profecto magnum illud est, quod Varro commemorat vestalem virginem, cum periclitaretur falsa suspitione de stupro, cribrum implese aqua de Tiberi, et ad suos judices nulla ejus parte stillante portasse. Quis aquæ pondus tenuit tot cavernis patientibus ? Itane Deus omnipotens terreno corpori grave pondus auferre non poterit, ut in eodem elemento habitet vivificatum corpus, in quo voluerit vivificans spiritus ? » Nec mirum si iis vel aliis Deus miraculis infidelium quoque castitatem extulerit, vel officio, dæmonum extolli permiserit,

ut tanto amplius nunc fideles ad ipsam animarentur, quanto hanc in infidelibus quoque amplius exaltari cognoverint. Scimus et Caiphæ prælationi non personæ gratiam esse collatam, et pseudo quoque apostolos miraculis nonnusquam coruscasse ; et hæc non personis eorum, sed officio esse concessa. Quid igitur mirum, si Dominus non personis infidelium feminarum, sed virtuti continentia ipsarum hoc concesserit, ad innocentiam virginis saltem liberandam, et falsæ accusationis inprobitatem conterendam ? Constat quippe amorem continentia bonum esse et in infidelibus, sicut et conjugalis pactiois observantiam donum Dei apud omnes esse. Ideoque mirabile non videri, si sua dona, non errorem infidelitatis per signa, quæ infidelibus fiunt, non fidelibus, Deus honoret ; maxime quando per hæc, dictum est, innocentia liberatur et perversorum hominum malitia reprimatur, et ad hoc, quod ita magnificatur, bonum homines amplius cohortantur, quod tanto minus ab infidelibus quoque peccatur, quanto amplius a voluptatibus carnis receditur. Quod nunc etiam cum plerisque aliis adversus prædictum incontinentem hæreticum beatus non inconvenienter induxit Hieronymus, ut quæ non miratur in Christianis, erubescat in ethnicis. Quis etiam dona Dei esse deneget, potestatem etiam infidelium principum, etsi perverse ipsa utantur, vel amorem justitia, vel mansuetudinem quam habent, lege instructi naturali, vel cætera quæ decent principes ? Quis bona esse contradicat quia malis sunt permista ? præsertim cum, ut beatus astruit Augustinus, et manifesta ratio testatur, mala esse nequeant nisi in natura bona ? Quis non illud approbet quod poetica perhibet sententia :

Oderunt peccare boni virtutis amore ?

(HORAT., *Epist.* l. I, ep. 15.)

Quis Vespasiani nondum imperatoris miraculum, quod Suetonius refert (*in Vespas.*, c. 7), de cæco videlicet et claudo per eum curatis, non magis approbet quam neget, ut ejus virtutem amplius æmulari velint principes. Aut quod de anima Trajani beatus egisse Gregorius (JOAN. DIACONUS, l. II *Vitæ S. Greg.*, c. 44) refertur ? Noverunt homines in cæno margaritam legere, et a paleis grana discernere. Et dona sua infidelitati adjuncta Deus ignorare non potest, nec quidquam horum quæ fecerit odire. Quæ quo amplius signis coruscant, tanto amplius sua esse demonstrat, nec hominum pravitate sua inquinari posse, et qualis sit fidelibus spectandus, qui talem se exhibet infidelibus. Quantam autem apud infideles dignitatem devota illa templis pudicitia sit adepta, vindicta violationis indicat. Quam scilicet vindictam Juvenalis commemorans in satyra IV contra Crispinum, sic de ipso ait :

*. . . . Cum quo nuper vitata jacebat
Sanguine adhuc vivo terram subitura sacerdos.*

Unde et Augustinus De civitate Dei, lib. III: « Nam et ipsi. » inquit, « Romani antiqui in stupro delectas Vestæ sacerdotes vivas defodiebant. Adulteras autem feminas quamvis aliqua damnatione, nulla tamen morte plectebant. » Usque adeo gravior quæ putabant abdita divina, quam humana cubilia vindicabant. Apud nos autem Christianorum cura principum tanto amplius nostræ [vestræ] providit castimoniam, quanto eam sanctiorem esse non dubitatur. Unde Justinianus Augustus: « Si quis, » inquit, « non dicam rapere, sed attentare tantum causa jungendi matrimonium sacras virgines ausus fuerit, capitali pœna feriat. » Ecclesiastica quoque sanctio disciplinæ, quæ pœnitentiæ remedia, non mortis supplicia quærit, quam severa sententia lapsus vestros præveniat non est dubium. Unde illud est Innocentii papæ Victricio episcopo Rothomagensi, cap. 13: « Quæ Christo spiritualiter nubunt, et a sacerdote velantur, si postea vel publice nupserint, vel occulte corruptæ fuerint, non eas admittendas esse ad agendam pœnitentiam, nisi is cui se conjunxerant de hac vita discesserit. » Hæc vero, quæ necdum sacro velamine tectæ, tamen in proposito virginali semper se simulaverint permanere, licet velatæ non fuerint, his agenda aliquanto tempore pœnitentia est; quia sponsio earum a Domino tenebatur. Si vero inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione dissolvi, quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigerunt, solvi sine vindicta non poterit? Nam si apostolus Paulus, quæ a proposito viduitatis discesserant, dixit eas habere condemnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (I Tim. v, 12): quanto magis virgines, quæ prioris propositionis fidem minime servaverunt? Hinc et Pelagius ille notabilis ad filiam Mauriti: « Criminosior est, » inquit, « Christi adultera quam mariti. Unde pulchre Romana Ecclesia tam severam nuper de hujusmodi statuit sententiam, ut vix vel pœnitentia dignas judicaret, quæ sanctificatum Deo corpus libidinosa coinquinatione violassent. » Quod si persecrutori velimus quantam curam, quantam diligentiam et charitatem sancti doctores ipsius Domini, et apostolorum exemplis incitati, devotis semper exhibuerint feminis, reperiemus eos summo dilectionis zelo devotionem earum amplexos fuisse, et fovisse, et multiplici doctrinæ vel exhortationis studio earum religionem jugiter iustruxisse atque auxisse.

Atque, ut cæteros omittam, præcipui doctores Ecclesiæ producantur in medium, Origenes scilicet, Ambrosius atque Hieronymus. Quorum quidem primus, ille videlicet maximus Christianorum philosophus, religionem feminarum tanto amplexus est zelo, ut sibi manus ipse inferret, sicut ecclesiastica refert Historia (lib. vi, c. 7), ne ulla eum suspicio a doctrina vel exhortatione mulierum abduceret. Quis etiam ignoret quantam Ecclesiæ divinatorum messem librorum rogatu Paulæ et Eu-

stochii beatus reliquerit Hieronymus? Quibus inter cætera sermonem etiam de Assumptione matris Domini juxta earum petitionem scribens, idipsum profitetur, dicens (epist. 10): « Sed quia negare non queo quiddam injungitis, nimia vestra devinctus dilectione, experiar quod hortamini. » Scimus autem nonnullos maximorum doctorum tam ordinis quam vitæ dignitate sublimium, nonnunquam ad eum de longinquo scribentes parva ab eo requisisse scripta, nec impetrasse. Unde et illud est beati Augustini in secundo Retractationum libro (cap. 41): « Scripsi et duos libros ad presbyterum Hieronymum sedentem in Bethlehem, unum de origine animæ, alium de sententia apostoli Jacobi, ubi ait: « Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus (Jac. II, 10): » de utroque consulens eum. Sed in priore quæstionem, quam proposui, ipse non solvi. In posteriore autem quid mihi de illa solvenda videretur non tacui. Sed utrum hoc approbaret, et illum consului. Respondit [ad. Rescripsit] autem laudans eandem consultationem meam, sibi tamen ad respondendum otium non esse respondit. Ego vero quousque esset in corpore hos libros edere nolui, nec forte responderet aliquando, et cum ipsa responsione ejus potius ederentur. Illo autem defuncto edidi. » Ecce virum tantum tanto tempore pauca et parva rescripta a prædicto viro expectasse, nec accepisse. Quem quidem ad petitionem prædictarum feminarum in tot et tantis voluminibus vel transferendis vel dictandis sudasse cognovimus, longe eis majorem quam episcopo reverentiam in hoc exhibens. Quarum fortassis tanto amplius virtutem amplectitur studio, nec contristare sustinet, quanto earum naturam fragiliorem considerat. Unde et nonnunquam zelus charitatis ejus erga hujusmodi feminas tantus esse deprehenditur, ut in earum laudibus aliquatenus veritatis tramitem excedere videatur, quasi in seipso illud expertus, quod alicubi commemorans: « Charitas, » inquit, « mensuram non habet (epist. 17). » Qui in ipso statim exordio Vitæ sanctæ Paulæ, quasi attentum sibi lectorem præparare desiderans, ait (epist. 27): « Si cuncta corporis mei membra verterentur in linguas, et omnes artus humana voce resonarent, nihil dignum sanctæ ac venerabilis Paulæ virtutibus dicerem. » Descripsit et nonnullas sanctorum Patrum venerabiles vitas, atque miraculis coruscas, in quibus longe mirabiliora sunt quæ referuntur. Nullum tamen eorum tanta laude verborum extulisse videtur, quanta hanc viduam commendavit. Qui etiam ad Demetriadem virginem scribens, tanta ejus laude frontem ipsius insignivit epistolæ, ut non in modicam labi videatur adulationem (epist. 8): « Inter omnes, » inquit, « materias, quas ab infantia usque ad hanc ætatem vel mea, vel notariorum scripturam, nihil præsentis opere difficilium. Scripturus ad Demetriadem virginem Christi, quæ et nobilitate et divitiis prima est in urbe Romana, si

cuncta ejus virtutibus congrua dixero, adulari pu-
 tabor. » Dulcissimum quippe viro sancto fuerat
 quacunque arte verborum fragilem naturam ad ar-
 dua virtutis studia promovere. Ut autem opera no-
 bis quam verba in hoc certiora præbeant argu-
 menta, tanta hujusmodi feminas excoluit charitate,
 ut immensa ejus sanctitas nævum sibi propriæ im-
 primeret famæ. Quod et ipse quidem ad Asellam,
 de fictis amicis atque sibi detraherentibus scribens,
 inter cætera commemorat, dicens (epist. 99) : « Et
 licet me sceleratum quidam putent, et omnibus
 flagitiis obrutum, tu tamen bene facis, quod ex tua
 mente etiam malos bonos putas. Periculosum quippe
 est de servo alterius judicare, et non facilis venia
 prava dixisse de rectis. Osculabantur quidam mihi
 manus, et ore vipereo detrahebant. Dolebant labiis,
 corde gaudebant. Dicant quid unquam in me aliter
 senserunt, quam quod Christianum decebat? Nihil
 mihi objicitur, nisi sexus meus. Et hoc nunquam
 objiceretur, nisi cum Hierosolymam Paula profici-
 scitur. » Item (*ibid.*) : « Antequam domum sanctæ
 Paulæ noscerem, totius in me urbis studia
 consonabant. Omnium pene judicio dignus summo
 sacerdotio decernebar. Sed postquam eam pro suo
 merito sanctitatis venerari, colere, suscipere [*f.* sus-
 picere] cœpi; omnes me illico deseruere virtutes. »
 Et post aliqua (*ibid.*) : « Saluta, » inquit, « Paulam
 et Eustochium, velint nolint, in Christo meas. » Le-
 gimus et Dominum ipsum tantam beatæ meretrici
 familiaritatem exhibuisse, ut qui eum invitaverat
 Pharisæus, ob hoc jam penitus de ipso diffideret,
 apud se, dicens : « Hic si esset propheta, sciret
 utique quæ et qualis est quæ tangit eum
 (*Luc.* vii, 39). » Quid ergo mirum, si pro lu-
 cro talium animarum ipse Christi membra ejus
 incitata exemplo propriæ famæ detrimentum non
 effugiunt? Quod quidem Origenes, ut dictum
 est (*EUSEB.* lib. vi, cap. 7), cum cuperet evitare,
 gravius sibi corporis detrimentum inferre susti-
 nuit. Nec solum in doctrina vel exhortatione femi-
 narum mira sanctorum Patrum charitas innotuit,
 verum etiam in earum consolatione ita vehemens
 nonnunquam exstitit, ut ad earum dolorem lenien-
 dum nonnulla fidei adversa promittere mira eorum
 compassio videatur. Qualis quidem illa est beatⁱ
 Ambrosii consolatio, quam super morte Valenti-
 niani imperatoris sororibus ejus scribere ausus est,
 et ejus qui cathecumenus sit defunctus salutem
 astruere. Quod longe a catholica fide atque evan-
 gelica veritate videtur dissidere. Non enim ignora-
 bant quam accepta Deo semper exstiterit virtus
 infirmioris sexus. Unde et cum innumeras videamus
 virgines matrem Domini in hujus excellentiæ
 proposito sequi, paucos agnoscimus viros hujus
 virtutis gratiam adeptos; ex qua, quocunque ierit,
 ipsum sequi Agnum valerent (*Apoc.* xiv, 4). Cujus
 quidem zelo virtutis cum nonnullæ sibi manum
 inferrent, ut quam Deo voverant integritatem etiam
 carnis conservarent, non solum hoc in eis non est
 reprehensum, sed apud plerosque hæc ipsarum
 martyria titulos ecclesiarum meruerunt. Desponsatæ
 quoque virgines, si antequam viris suis carnaliter
 misceantur monasterium decreverint eligere, et
 homine reprobato sponsum sibi Deum efficere, libe-
 ram in hoc habent facultatem, quam nequaquam
 viris legimus indultam. Quarum etiam pleræque
 tanto ad castimoniam zelo sunt accensæ, ut non so-
 lum contra legis decretum pro custodienda castitate
 virilem præsumerent habitum (*Deut.* xxii, 5), verum
 etiam inter monachos tantis præminerent vir-
 tutibus, ut abbates fieri mererentur. Sicut de beata
 legimus Eugenia (*in Vitis Patr.*), quæ sancto etiam
 Heleno episcopo conscio, imo jubente virilem ha-
 bitum sumpsit, et ab eo baptizata monachorum
 collegio est sociata.

Hæc ad novissimarum [*al.* petitionem novissima-
 rum] petitionum tuarum primam, soror in Christo
 charissima, me satis rescripsisse arbitror, de aucto-
 ritate videlicet ordinis vestri, et insuper de com-
 mendatione propriæ dignitatis, ut tanto studiosius
 vestræ professionis propositum amplectamini,
 quanto ejus excellentiam amplius noveritis. Nunc
 ut secundam quoque, Domino anunente, perficiam,
 vestris id meritis et orationibus obtineam. Vale.

EPISTOLA VIII,

Quæ ejusdem Petri ad Heloissam.

Institutio seu Regula sanctimonialium.

ARGUMENTUM. — Cum duo ab Heloissa rogatus fuisset Abælardus, alteri quidem eorum superiore respondit
 epistola; alterum nunc exsequitur. Si quidem petitionis Heloissæ alterum caput fuerat, ut Paracletensibus
 monachabus regulam scriberet; quod ipse hoc libro potius quam epistola luculenter perficit, plurimis sancto-
 rum Patrum sententiis tanquam floribus adunatis. Tripertitum autem tractatum vocat, quod in eo maxime
 de tribus præcipuis virtutibus monasticis, continentia scilicet, paupertate voluntaria, et silentio tractet. Con-
 stituit toti earum collegio septem officiales sorores, quæ cæteris tum in his quæ animarum sunt, tum in his,
 quæ ad temporalia sive corporalia spectant, prudenter præsent. Esam carniurn ternis diebus singulis hebdo-
 madibus, et usum vini moderatum eis indulget, ac cætera ad vitæ monasticæ ordinem pertinentia diligenter
 et congrue disponit.

Petitionis tuæ parte jam aliqua prout potuimus absoluta, superest Domino annuente de illa, quæ

, parte tam tuis, quam spiritualium tuarum A
 im desideriis complendis operam dare. Restat
 e juxta prædictæ vestræ postulationis ordinem,
 am vobis institutionem, quasi quamdam pro-
 vestri regulam a nobis scribi, et vobis tradi,
 rtius ex scripto quam ex consuetudine habeatis
 vos sequi conveniat. Nos itaque partim consuc-
 ibus bonis, partim Scripturarum testimoniis vel
 iam nitentes fulcimentis, hæc omnia in unum
 re decrevimus, ut spirituale Dei templum,
 estis vos (II Cor. vi, 16), habens decorare,
 quibusdam egregiis exornare picturis valeat
 et ex pluribus imperfectis quod possimus
 opusculum consummare. In quo quidem
 Zeuxim pictorem imitantes, ita facere insti-
 us in templo spiritali, sicut ille disposuit fa-
 am in corporali. Hunc enim, ut in rhetorica
 B ib. 1) Tullius meminit, Crotoniatæ nasciverunt
 uoddam templum, quod religiosissime cole-
 , excellentissimis picturis decorandum. Quod
 iligentius faceret, quinque sibi virgines pul-
 imas de populo illo elegit, quas sibi pingenti-
 entes intuens, earum pulchritudinem pingendo
 retur. Quod duabus de causis factum esse cre-
 est. Tum videlicet quia, ut prædictus memi-
 xtor (ibid.), maximam peritiam in depingen-
 nlieribus pictor ille adeptus fuerat, tum etiam,
 naturaliter puellaris forma elegantior et deli-
 virili compositione [at. compactione] cense-
 Plures autem virgines ab eo eligi supra me-
 C tus philosophus ait, quia nequaquam credit
 a se reperire posse puella, membra omnia
 liter formosa, nullique unquam a natura tan-
 pulchritudinis gratiam esse collatam, ut æqua-
 n omnibus membris pulchritudinem haberet,
 hil ex omni parte perfectum in compositione
 rum ipsa expoliret, tamquam uni sic omnia
 uoda conferret, ut non haberet quod cæteris
 retur. Sic et nos ad depingendam animæ pul-
 udinem, et sponsæ Christi describendam per-
 nem, in qua vos tanquam speculo quodam
 spiritalis virginis semper præ oculis habitæ,
 em vestrum vel turpitudinem deprehendatis,
 ximus ex multis sanctorum Patrum docui-
 is vel consuetudinibus monasteriorum optimis D
 am instruere conversationem, singula quæque
 t memoriæ occurrerint cælibando, et quasi in
 n fasciculum congregando, quæ vestri propo-
 antitati congruere videbo. Nec solum quæ de
 ichabus, verum etiam quæ de monachis insti-
 . Quippe sicut nomine et continentiae profes-
 nobis estis conjunctæ, ita et fere omnia nostra
 competunt instituta. Ex his ergo, ut diximus,
 ma quasi quosdam flores decerpendo, quibus
 æ lilia castitatis adornemus, multo majore
 o describere debemus virginem Christi, quam
 ictus Zeuxis depingere simulacrum idoli. Et
 uidem quinque virgines, quarum speciem imi-
 r, sufficere credidit. Nos vero pluribus Pa-

trum documentis exuberantem copiam habentes,
 auxilio freti divino perfectius vobis opusculum re-
 linquere non desperamus: quo ad sortem vel
 descriptionem illarum quinque prudentium virgi-
 num pertingere valeatis, quas in depingenda vir-
 gine Christi Dominus nobis in Evangelio proponit
 (Matth. xxv, 8). Quod ut possimus sicut volumus,
 vestris orationibus impetremus. Valete in Christo,
 sponsæ Christi.

Tripertitum instructionis vestræ tractatum fieri
 decrevimus, in describenda atque munienda reli-
 gione vestra, et divini obsequii celebratione dispo-
 nenda, in quibus religionis monasticæ summam
 arbitror consistere, ut videlicet continenter, et sine
 proprietate vivatur, ac silentio maxime studeatur.
 B Quod quidem, juxta Dominicam evangelicæ regulæ
 disciplinam, lumbos præcingere (Luc. xii, 35),
 omnibus renuntiare (Luc. xiv, 33), otiosum verbum
 cavere (Matth. xii, 36). Continentia vero castitatis
 illa est, quam suadens Apostolus, ait: « Quæ in-
 nupta est et virgo, cogitat quæ Domini sunt, ut sit
 sancta corpore et spiritu (I Cor. vii, 34). » Corpore,
 inquit, toto, non uno membro, ut ad nullam scilicet
 lasciviam in factis vel in dictis ejus aliquid mem-
 brum declinet. Spiritu vero tunc sancta est, quando
 ejus mentem nec consensus inquinat, nec superbia
 inflat, sicut illarum quinque fatuarum virginum,
 quæ dum ad vendentes oleum recurrerent, extra ja-
 nuam remanserunt. Quibus jam clausa janua fru-
 C stra pulsantibus et clamantibus: « Domine, Domine
 aperi nobis, » terribiliter sponsus ipse respondet:
 « Amen dico vobis, nescio vos (Matth. xxv, 11). » Tunc
 autem relictis omnibus nudum Christum nudi sequi-
 mur, sicut sancti fecerunt apostoli, cum propter
 eum non solum terrenas possessiones aut carnalis
 propinquitatis affectiones, verum etiam proprias
 postponimus voluntates, ut non nostro vivamus
 arbitrio, sed prælati nostri regamur imperio, et ei
 qui nobis loco Christi præsidet tanquam Christo
 penitus pro Christo subjiciamur. Talibus enim
 ipsemet dicit: « Qui vos audit, me audit; et qui
 vos spernit, ipse me spernit (Luc. x, 16). » Qui
 si etiam, quod absit! male vivat, cum bene præci-
 piat, non est tamen ex vitio hominis sententia
 D contemnenda Dei. De quolibet ipsemet præcipit,
 dicens: « Quæ dixerunt vobis servate, et facite:
 secundum vero opera eorum nolite facere (Matth.
 xxiii, 3). » Hanc autem ad Deum spiritalem a sæ-
 culo conversionem ipsemet diligenter describit,
 dicens: « Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ
 possidet, non potest meus esse discipulus (Luc.
 xiv, 33). » Et iterum: « Si quis venit ad me, et
 non odit patrem suum, aut matrem, et uxorem, et
 filios, et fratres, et sorores, adhuc autem et ani-
 mam suam, non potest meus esse discipulus
 (ibid., 26). » Hoc autem est odire patrem vel ma-
 trem, affectiones carnalium propinquitatum nolle
 sequi, sicut et odire animam suam est, voluntatem
 propriam sequi nolle. Quod alibi quoque præcipit,

dicens : « Si quis vult post me venire, abneget A semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me (*Luc. ix, 23*). » Sic enim propinquant post eum venimus, hoc est eum maxime imitando sequimur, qui ait : « Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me (*Joan. vi, 38*). » Ac si diceret : Cuncta per obedientiam agere. Quid enim, « abneget semetipsum, » nisi carnales affectiones propriamque voluntatem postponere, et alieno, non suo regendum arbitrio se committere ? Et sic profecto crucem suam non ab alio suscipit, sed ipsemet tollit ; per quam scilicet ei mundus crucifixus sit, et ipse mundo, cum spontaneo propriæ professionis voto mundana sibi et terrena desideria interdicit, quod est voluntatem propriam non sequi. Quid enim carnales aliud appetunt, nisi implere puod voluat ? Et quæ est terrena delectatio, nisi propriæ voluntatis impletio, etiam quando id quod volumus labore maximo sive periculo agimus ? Aut quid est aliud crucem ferre, id est cruciatum aliquem sustinere, nisi contra voluntatem nostram aliquid fieri, quantumcunque illud videatur facile nobis esse vel utile ? Hinc alius Jesus longe inferior in Ecclesiastico admonet, dicens : « Post concupiscentias tuas non eas, et a voluntate tua avertere. Si præstes animæ tuæ concupiscentias ejus, faciet te in gaudium inimicis tuis (*Eccli. xviii, 30*). » Cum vero ita tam rebus nostris quam nobis ipsis penitus renuntiamus, tunc vere omni proprietate abjecta vitam illam apostolicam inimus, quæ C omnia in commune reducit, sicut scriptum est : « Multitudinis credentium erat cor unum et anima una (*Act. iv, 32*). » Nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat. Sed erant illis omnia communia. Dividebatur autem singulis prout cuique opus erat, non enim æqualiter omnes egébant : et ideo non æqualiter omnibus distribuébatur, sed singulis prout opus erat. Cor unum fide, quia corde creditur. Anima una, quia eadem ex charitate voluntas adinvicem, cum hoc unusquisque alii quod sibi vellet, nec sua magis quam aliorum commoda quæreret, vel ad communem utilitatem ab omnibus omnia referrentur, nemine quæ sua sunt, sed quæ Jesu Christi quærente seu affectante. Alioquin nequaquam sine proprietate viveretur, D quæ magis in ambitione, quam in possessione consistit. Otiosum verbum seu superfluum idem est quod multiloquium. Unde Augustinus *Retractationum* lib. I (in proæm.): « Absit, » inquit ut multiloquium deputem quando necessaria dicuntur, quantalibet sermonum multitudine ac prolixitate dicantur. » Hinc autem per Salomonem dicitur : « In multiloquio non deerit peccatum. Qui autem moderatur labia sua, prudentissimus est (*Prov. x, 19*). » Maltum ergo cavendum est in quo peccatum non deest, et tanto studiosius huic morbo providendum est, quanto periculosius et difficilius evitatur. Quod beatus providens Benedictus (cap. 42) : « Omni tempore, » inquit, « silentio debent studere A monachi. » Plus quippe esse constat silentio studere quam silentium habere. Est enim studium vehemens applicatio animi ad aliquid gerendum. Multa vero negligenter agimus vel invitati, sed nulla studiose nisi volentes vel intenti. Quantum vero difficile sit vel utile linguam refrenare, apostolus Jacobus diligenter attendens, ait : « In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir (*Jac. iii, 2*). » Idem ita : « Omnis natura bestiarum, et volucrum, et serpentum, et cæterorum, domantur, et domita sunt a natura humana (*ibid., 7*). » Qui simul considerans quanta sit in lingua malorum materia, et omnium bonorum consumptio, supra sic et infra loquitur : « Lingua quidem modicum membrum, quantus ignis, quam magnam silvam incendit ; universitas iniquitatis, inquietum malum, plenum veneno mortifero (*ibid., 5*). » Quid autem veneno pecculosius vel cavendum amplius ? Sicut ergo venenum vitam extinguit, sic loquacitas religionem penitus evertit. Unde idem superius : « Si quis putat se, inquit, religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, hujus vana est religio (*Jac. i, 26*). » Hinc et in Proverbiis scriptum est : « Sicut urbs patens, et absque murorum ambitu ; ita vir qui non potest in loquendo cohibere spiritum suum (*Prov. xxv, 28*). » Hoc ille senex diligenter considerabat, qui de loquacibus fratribus ei in via sociatis, Antonio dicente : « Bonos fratres invenisti tecum, abba : » respondit : « Boni sunt siquidem, sed habitatio eorum non habet januam. Quicumque vult intrat in stabulum, et solvit asinum (*Vit. Patr. part. II, lib. De continent.*). » Quasi enim a præsepe Domini anima nostra ligatur, sacræ se meditationis in eo quadam ruminatione reficiens, a quo quidem præsepi solvitur, atque huc et illuc toto mundo per cogitationes discurret, nisi eam clausura taciturnitatis retineat. Verba quippe intellectum animæ immittunt, ut ei quod intelligit intendat, et per cogitationem hæreat. Cogitatione vero Deo loquimur, sicut verbis hominibus. Dumque huc verbis hominum intendimus, necesse est ut inde ducamur. Nec Deo simul et hominibus intendere valeamus. Nec solum otiosa, verum etiam quæ utilitatis aliquid habere videntur vitanda sunt verba, eo quod facile a necessariis ad otiosa, ab otiosis ad noxia veniatur. « Lingua quippe, ut Jacobus ait, inquietum malum, » quo cæteris minore est aut subtilior membris, tanto mobilior et cæteris motu lacescentibus, ipsa cum non movetur fatigatur, et quies ipsa ei fit onerosa. Quæ quanto in nobis subtilior, et ex mollitie corporis nostri flexibilior, tanto mobilior et in verba pronior existit, et omnis malitiæ seminarium patet. Quod in nobis præcipue vitium Apostolus notans, omnino feminis in Ecclesia loqui interdicit, nec de iis etiam quæ ad Deum pertinent, nisi domi viros interrogare permittit. Et in iis etiam discendis, vel quibuscunque faciendis, silentio eas præcipue subjicit, Timotheo super his ita

s : « Mulier in silentio discat cum omni sub- A
 ». Docere autem mulieri non permitto, neque
 ri in virum, sed esse in silentio (I *Tim.* II,
 Quod si laicis et conjugatis feminis ita de si-
 providerit, quid vobis est faciendum? Qui
 eidem cur hoc præceperit innuens, verbosas
 loquentes cum non oportet arguit. Huic igitæ
 pesti remedium aliquod providentes, his
 penitus locis vel temporibus linguam contiturnitate
 domemus, in oratione scilicet, in o, dormitorio,
 refectorio, et in omni comedit et coquina; et post
 Completorium deinceps axime ab omnibus observetur.
 Signis vero is vel temporibus, si necessarium est, pro
 utamur. De quibus etiam signis docendis seu
 ndis diligens habeatur cura, per quæ etiamsi B
 quoque opus est, ad colloquium invitetur
 ngruo, et ad hoc instituo. Et expletis bre-
 rerbis illis necessariis, redeatur ad priora, vel
 oportunitum est fiat. Nec tepide corrigatur
 im ant signorum excessus, sed verborum
 æ, in quibus majus imminet periculum. Cui
) multo magnoque periculo et beatus Gre-
 succurrere vehementer cupiens, lib. VII Mo-
 (cap. 18) sic nos instruit : « Dum otiosa, »
 « verba cavere negligimus, ad noxia perve-
 Hinc seminantur stimuli, oriuntur rixæ, ac-
 tur faces odiorum, pax tota exstinguitur cor-
 » Unde bene per Salomonem dicitur : « Qui
 aquam, caput est jurgiorum (*Prov.* XVII,
 Aquam quippe dimittere, est linguam in
 eloquii relexare. Quo contra et in bonam
 asserit, dicens : « Aqua profunda ex ore
 vv. XVIII, 4). » Qui ergo dimittit aquam, ca-
 jurgiorum; quia qui linguam non refrenat,
 liam dissipat. Unde scriptum est : « Qui im-
 ulto silentium, iras mitigat (*Prov.* XXVI, 10). »
 o nos manifeste admonet, in hoc præcipue
 orrigendo districtissimam adhibere censu-
 e ejus vindicta ullatenus differatur, et per
 xime religio periclitetur. Hinc quippe detra-
 lites, convitia et nonnunquam conspiratio-
 conjurationes germinantes, totum religionis
 im non tam labefactant quam evertunt. Quod
 vitium cum amputatum fuerit, non omnino B
 pravæ cogitationes exstinguuntur, sed ab
 cessabunt corruptelis. Hoc unum vitium fu-
 nasi religioni sufficere arbitraretur [al. arbi-
 abbas Macharius, admonebat, sicut scri-
 st, his verbis (*Vit. Patr.* part. II, lib. De
 II) : « Abbas Macharius major in Scyti di-
 fratribus : Post missas ecclesias fugite fra-
 dixit ei unus fratrum : Pater, ubi habe-
 gere amplius a solitudine ista? Et ponebat
 suum in ore suo, dicens : Istud est quod
 um dico. Et sic intrabat in cellam suam, et
 s ostium sedebat solus. » Hæc vero silentii
 quæ, ut ait Jacobus, perfectum hominem
Jac. III, 2), et de qua Isaias prædixit : « Cul-

tus justitiæ silentium (*Isai.* XVII, 32), » tanto a
 sanctis Patribus fervore est arrepta, quod sicut
 scriptum est (*Vit. Patr.* part. II), abbas Agatho
 per triennium lapidem in ore suo mittebat, donec
 taciturnitatem disceret.

Quamvis locus non salvet, multas tamen præbet
 opportunitates ad religionem facilius observandam,
 et tutius muniendam. Et multa religionis auxilia
 vel impedimenta ex eo consistunt. Unde et filii pro-
 phetarum, quos, ut ait Hieronymus (*epist.* IV, 13),
 monachos legimus in Veteri Testamento, ad soli-
 tudinis secretum se transtulerunt, præter fluenta
 Jordanis casulas suas constituentes. Joannes quo-
 que et discipuli ejus, quos etiam propositi nostri
 principes habemus, et deinceps Paulus, Antonius,
 Macharius, et qui præcipue in nostro floruerunt pro-
 posito, tumultum sæculi et plenum tentationibus
 mundum fugientes, ad quietem solitudinis lectu-
 lum suæ contemplationis contulerunt, ut videlicet
 Deo possent sincerius vacare. Ipse quoque Do-
 minus, ad quem nullus tentationis motus acces-
 sum habebat, suo nos erudiens exemplo, cum
 aliqua vellet agere præcipue secreta petebat, et
 populares declinabat tumultus. Hinc ipse Domi-
 nus nobis quadraginta dierum abstinencia ere-
 mum consecravit, turbas in eremo refecit, et
 ad orationis puritatem non solum a turbis, verum
 etiam ab apostolis secedebat. Ipsos quoque apo-
 stolos et in monte seorsum instruxit, atque con-
 stituit, et transfigurationis suæ gloria solitudinem
 insignivit, et exhibitione resurrectionis suæ discipu-
 los communiter in monte lætificavit, et de monte
 in cælum ascendit, et cætera quæcumque magnalia
 in solitudinibus vel secretis operatus est locis. Qui
 etiam Moysi vel antiquis patribus in solitudinibus
 apparens, et per solitudinem ad terram promissio-
 nis populum traducens, ibique populo diu detento
 legem tradens, manna pluens, aquam de petra
 educens, crebris apparitionibus ipsum consolans,
 et mirabilia operans, patenter docuit quantam
 ejus singularitas solitudinem pro nobis amet, cui
 purius in ea vacare possumus. Qui etiam liberta-
 tem mystice onagri solitudinem amantis diligenter
 describens, et vehementer approbans, ad beatum
 Job loquitur, dicens : « Quis dimisit onagram li-
 berum, et vincula ejus quis solvit? Cui dedit in
 solitudine domum, et tabernacula ejus in terra sal-
 suginis. Contemnit multitudinem civis, clamorem
 exactoris non audit, circumspicit montes pascuæ
 suæ, et virentia quæque perquirat (*Job* XXXIX, 5). »
 Ac si aperte dicat : Quis hoc fecit nisi ego? Onager
 quippe, quem silvestrem asinum vocamus, mona-
 chus est, qui sæcularium rerum [al. virorum et in
 aliquo vitiorum] vinculis absolutus ad tranquillam
 vitæ solitariæ libertatem se contulit, et sæculum
 fugiens in sæculo non remansit. Hinc in terra sal-
 suginis habitat, cum membra ejus per abstinentiam,
 sicca sunt et arida. Clamorem exactoris non audit,
 sed vocem, quia ventri non superflua, sed necessa-

ria impendit. Quis enim tam importunus exactor, A
et quotidianus exactor quam venter? Hic clamorem
id est immoderatam postulationem habet in super-
fluis et delicatis cibis, in quo minime est audien-
dus. Montes pascuæ sunt illi vitæ vel doctrinæ subli-
mum Patrum, quas legendo et meditando reficimur.
Virentia quæque dicit universa vitæ cœlestis et im-
marcessibilis scripta. Ad quod nos præcipue beatus
Hieronymus exhortans, sic Heliodoro scribit mona-
cho (epist. 1) : « Interpretare vocabulum monachi,
hoc est nomen tuum. Quid facis in turba qui solus
es? » Idem et nostram a clericorum vita distin-
guens, ad Paulum presbyterum scribit his verbis
(epist. 13) : « Si officium vis exercere presbyteri,
si episcopatus te vel opus vel onus forte delectat,
vive in urbibus et castellis, aliorum salutem fac
lucrum animæ tuæ]. Si cupis esse quod diceris, mo-
nachus, id est solus, quid facis in urbibus, quæ uti-
que non sunt solorum habitacula, sed multorum? »
Habet unum quodque propositum principes suos.
Et ut ad nostram veniamus, episcopi et presbyteri
habeant ad exemplum apostolos et apostolicos viros,
quorum honorem possidentes, habere nitantur et
meritum. Nos autem habeamus propositi nostri
principes Paulos, Antonios, Hilariones, Macharios.
Et ut ad Scripturarum materiam redeam, noster
princeps Elias, noster Eliseus, nostri duces et filii
prophetarum, qui habitabant in agris et solitudine
(IV Reg. vi, 1), et faciebant sibi tabernacula præ-
ter fluenta Jordanis. De iis sunt et illi filii Rechab
qui vinum et siceram non bibebant, qui morabantur
in tentoriis, qui Dei per Jeremiam voce laudantur,
quod non deficiat de stirpe eorum vir stans coram
Domino (Jer. xxxv, 19). Et nos ergo, ut coram Do-
mino stare, et ejus obsequio parati magis valeamus
assistere, tabernacula nobis erigamus in solitudine,
ne lectulum nostræ quietis frequentia hominum
concutiat, quietem turbet, ingerat tentationes, men-
tem a sancto evellat proposito. Ad quam quidem
liberam vitæ tranquillitatem beatum Arsenium,
Domino dirigente, omnibus in uno manifestum da-
tum est exemplum. Unde et scriptum est (Vit. Patr.
part. II, lib. De quiete) : « Abbas Arsenius cum
adhuc esset in palatio, oravit ad Dominum, dicens :
Domine, dirige me ad salutem. Et venit ei vox, dicens :
Arseni, fuge homines, et sanaberis. » Idem ipse :
« Ac discedens ad monachalem vitam rursum
oravit eundem sermonem, dicens : Domine, dirige
me ad salutem. Audivitque vocem dicentem sibi :
Arseni, fuge, tace, quiesce. Hæ enim sunt
radices non peccandi. » Hic igitur hac una divini
præcepti regula instructus non solum homines fu-
git, sed eos etiam a se fugavit. Ad quem archiepi-
scopo suo cum quodam iudice quadam die venientibus,
et ædificationis sermonem ab eo requirentibus,
ait : « Et si dixerò vobis, custodietis? » Illi autem
promiserunt se custodire. Et dixit eis : « Ubi-
cumque audieritis Arsenium, approximare nolite. » Alia
iterum vice archiepiscopus eum visitans, misit pri-
mo videre si aperiret. Et mandavit ei, dicens : « Si
venis aperio tibi, sed si tibi aperuero, omnibus ape-
rio, et tunc jam ultra hic non sedeo. » Hæc audiens
archiepiscopus, dixit : « Si eum persecuturus va-
do, nunquam vadam ad hominem sanctum. » Cujus
etiam sanctitatem cuidam Romanæ matronæ visi-
tanti, dixit : « Quomodo præsumpsisti tantam na-
vigationem assumere? Nescis quia mulier es, et non
debes exire quoquam, aut ut vadas Romam, et di-
cas aliis mulieribus, quia vidi Arsenium; et faci-
ant mare viam mulierum venientium ad me? »
Illa autem dixit : « Si voluerit me Dominus reverti
Romam, non permitto aliquem venire huc. Sed ora
pro me, et memor esto mei semper. » Ille autem
respondens, dixit ei : « Oro Deum ut debeat me-
moriam tui de corde meo. » Quæ audiens hæc,
egressa est turbata. Hic quoque, sicut scriptum est,
a Marco abbate requisitus, cur fugeret homines,
respondit (Vit. Patr. part. IV, cap. De æterno, et
part. II, De charitate) : « Scit Deus quia diligo ho-
mines, sed cum Deo pariter et hominibus esse non
possum. » In tantum vero sancti Patres conversa-
tionem hominum atque notitiam abhorrebant, ut
nonnulli eorum ut illos a se penitus removerent,
insanos se fingerent, et, quod dictu mirabile est,
hæreticos etiam se profiterentur. Quod si quis vo-
luerit, legat in Vitis Patrum de abbate Simone
(Vit. Patr. part. II, lib. De ostentat.), qualiter se
præparavit iudici provinciæ ad se venienti : qui se
videlicet sacco cooperiens, et tollens in manu sua
panem et caseum, sedit in ingressu cellæ suæ, et
cepit manducare. Legat et de illo anachoreta (ibid.,
§ 3, et part. IV, contra vanam gloriam), qui cum
quosdam sensisset obviam sibi cum lampadibus
occurrere, exspoliens se vestimenta sua, misit in
flumen; et stans nudus cepit ea lavare. Ille autem
qui ministrabat ei hæc videns, erubuit, et rogavit
homines, dicens : « Revertimini, quia senex nos-
ter sensum perdidit. » Et veniens ad eum, dixit
ei : « Quid hic fecisti, abba? omnes enim qui te vi-
derunt dixerunt, quia dæmonium habet senex. »
Ille autem respondit : « Et ego hoc volebam au-
dire. » Legat insuper et de abbate Moyse (Vit. Patr.
part. II, lib. De ostentat.), qui ut a se penitus ju-
dicem provinciæ removeret, surrexit ut fugeret in
palude. Et occurrit ei ille iudex cum suis, et inter-
rogavit eum, dicens : « Dic nobis senex ubi est cel-
la abbatis Moysi? » Et dixit eis : « Quid vultis eum
inquirere? homo fatuus est et hæreticus. » Quid
etiam de abbate pastore (ibid.), qui nec se a ju-
dice provinciæ videri permisit, ut sororis suæ sup-
plicantis filium de carcere liberaret? Ecce potentes
sæculi cum magna veneratione et devotione sancto-
rum præsentiam postulant, et illi etiam cum sum-
mo sui dedecore eos penitus a se repellere stu-
dent. Ut autem sexus etiam vestri in hac re virtu-
tem cognoscatis, quis digne prædicare sufficiat vir-
ginem illam, quæ beatissimi quoque Martini visita-
tionem respuit, ut vacaret contemplationi? Unde ad

in monachum Hieronymus scribens (epist. A hic infestamur, et minus ad corporalia per sensus evagamur. Unde et beatus Antonius (*Vit. Patr., part. II, lib. De quiete*): « Qui sedet, » inquit, « in solitudine, et quiescit, a tribus bellis eripitur, id est auditus, locutionis et visus : et contra unum tantummodo habebit pugnam, id est cordis. » Has quidem vel cæteras eremi commoditates insignis Ecclesiæ doctor Hieronymus diligenter attendens, et ad eas Heliodorum monachum vehementer adhortans, exclamat, dicens (epist. 4): « O eremus familiari Deo gaudens ! Quid agis frater in sæculo, qui major es mundo? » Nunc vero quia ubi construi monasteria convenit disseruimus, qualis et ipsa loci positio esse debeat ostendamus. Ipsi autem monasterii loco constituendo, sicut quoque beatus consuluit Benedictus (cap. 66), ita si fieri potest providendum est, ut intra monasterii septa contineantur illa maxime quæ monasteriis sunt necessaria, id est hortus, aqua, molendinum, pistrinum cum forno, et loca quibus quotidiana sorores exerceant opera, ne foras vagandi detur occasio.

Sicut in castris sæculi, ita et in castris Domini, id est congregationibus monasticis constituendi sunt, qui præsentint cæteris. Ibi quippe imperator unus, ad cuius nutum omnia gerantur, præest omnibus. Qui etiam pro multitudine exercitus vel diversitate officiorum sua nonnullis impertiens onera, quosdam sub se adhibet magistratus, qui diversis hominum catervis aut officiis provideant. Sic et in monasteriis fieri necesse est, ut ibi una omnibus præsit matrona, ad cuius considerationem atque arbitrium omnes reliquæ omnia operentur, nec ulla ei in aliquo præsumat obsistere, vel etiam ad aliquod ejus præceptum murmurare. Nulla quippe hominum congregatio vel quantulacunque domus unius familia consistere potest incolumis, nisi unitas in ea conservetur, ut videlicet totum ejus regnum in unius personæ magisterio [*al. ministerio*] consistat. Unde et arca typum Ecclesiæ gerens cum multos tam in longo quam in lato cubitos haberet, in uno consummata est. Et in Proverbiis scriptum est: « Propter peccata terræ multi principes ejus (*Prov. xxviii, 2*). » Unde etiam Alexandro mortuo, multiplicatis regibus mala quoque multiplicata sunt. Et Roma pluribus communicata rectoribus concordiam tenere non potuit. Unde Lucanus in primo sic meminit:

*Tu causa malorum
Facta tribus dominis Roma, nec unquam
In turbam missi feralia fœdera regni.*
(LUCAN. lib. 1.)

Et post pauca :

*..... Dum terra fretum, terramque levabit
Aer, et longi volvent Titana labores,
Noxque diem cælo totidem per signa sequetur ;
Nulla fides regni sociis, omnisque potestas
Impatiens consortis erit.....* (Ibid.)

Tales profecto et illi erant discipuli sancti Frontonii abbatis, quos ipse in civitate, in qua natus est cum usque ad septuaginta congregasset, et magnam ibidem gratiam tam apud Deum quam apud homines

nes adeptus esset, relicto monasterio civitatis, cum mobilibus rebus nudos secum ad eremum traxit. Qui postmodum more Israelitici populi adversus Moysem conquerentis, quod eos etiam de Ægypto, relictis ollis carniū et abundantia terræ in solitudinem eduxisset, murmurantes incassum, dicebant: « Nunquid sola in eremo castitas, quæ in urbibus non est? Cur itaque non in civitatem revertimur, de qua ad tempus exivimus? An in eremum solum Deus exaudiet orantes? Quis cibo angelorum vivat? Quem pecorum et ferarum delectat fieri socium? Quanta nos habet necessitas hic morari? Cur itaque non regressi in locum, in quo nati sumus, benedicimus Dominum? » Hinc et Jacobus admonet apostolus: « Nolite, inquit, plures magistri fieri fratres mei, scientes quoniam majus iudicium sumitis (Jac. III, 1). » Hinc quoque Hieronymus ad Rusticum monachum de institutione vitæ scribens (epist. 4): « Nulla, inquit, ars absque magistro discitur. Etiam muta animalia et ferarum greges ductores sequuntur suos. In apibus unam præcedentem reliquæ subsequuntur. Grues unum sequuntur ordine litterato. Imperator unus, iudex unus provinciarum. Roma ut condita est duos fratres simul habere reges non potuit, et parricidio dedicatur. In Rebecca utero Esau et Jacob bella gesserunt. Singuli ecclesiarum episcopi, singuli archidiaconi, singuli archidiaconi, et omnis ordo ecclesiasticus suis rectoribus nititur. In nave unus gubernator. In domo unus dominus. In quamvis grandi exercitu unius signum spectatur. Per hæc omnia ad illud tendit oratio, ut doceam te non tuo arbitrio dimittendum, sed vivere debere in monasterio sub unius disciplina Patris consortioque multorum. »

Ut igitur in omnibus concordia servari possit unam omnibus præesse convenit, cui per omnia omnes obediunt. Sub hac etiam quasi magistratus quosdam nonnullas alias personas, prout ipsa decreverit, constitui oportet. Quæ quibus officiis ipsa præceperit, et quantum voluerit præsent, ut sint videlicet istæ quasi duces vel consules in exercitu Dominico; reliquæ autem omnes tanquam milites vel pedites, istarum cura eis prævidente, adversus malignum ejusque satellites libere pugnent. Septem vero personas ex vobis ad omnem monasterii administrationem necessarias esse credimus atque sufficere, portariam scilicet, cellerariam, vestiarum, infirmariam, cantricem (al., cantatricem, sed male), sacristam, et ad extremum diaconissam, quam nunc abbatissam nominant. In his itaque castris, et divina quadam militia sicut scriptum est: « Militia est vita hominis super terram (Job VII, 1); » et alibi: Terribilis ut castrorum acies ordinata (Cant. VI, 3), » vicem imperatoris, cui per omnia obediunt ab omnibus, obtinet diaconissa. Sex vero aliæ sub ea, quas dicimus officiales, ducum sive consulum loca possident. Omnes vero reliquæ moniales, quas vocamus claustrales, militum more divinum peragunt expeditæ servitium. Conversæ autem, quæ etiam

sæculo renuntiantes, obsequio monialium: runt, habitu quodam religioso, non tamen stico, quasi pedites inferiorem obtinent gradum.

Nunc vero superest, Domino inspirante, militiæ gradus singulos ordinare, ut adversus pugnationes dæmonum vere sit quod dicitur strorum acies ordinata. » Ab ipso, inquam, actum est capite, quod diaconissam dicimus, institutionis ducentes exordium, de ipsa disponamus, per quam sunt omnia disponens jus vero sanctitatem, sicut in præcedenti memor epistola, beatus Paulus apostolus Timotheo scquam eminentem et probatam oporteat es genter describit, dicens: « Vidua eligatur n nus sexaginta annorum, quæ fuerit unius vir in operibus bonis testimonium habens, si filii cavit, si hospitio recepit, si sanctorum peccavit, si tribulationem patientibus ministravit, si omne opus bonum subsequuta est. Adolescentem viduas devota (I. Tim. V, 9). » Idem et diaconissis, cum etiam diaconorum instituetam: « Mulieres, inquit, similiter pudica detrahentes, sobrias, fideles in omnibus (III, 11). » Quæ quidem omnia quid intelligi vel rationis habeant quantum æstimamus, præcedente nostra satis disseruimus. Maxime eam Apostolus unius viri et protractæ vel ætatis. Unde non mediocriter miramur quæ perniciose hæc in Ecclesia consuetudo inole quæ virgines sunt potius quam quæ viros currunt ad hoc eligantur. et frequenter junioribus præficiantur. Cum tamen Ecclesia dicat: « Væ tibi, terra cuius rex puer est (Eccl. 16): » Et cum illud beati Job omnes pariter beatus: « In antiquis est sapientia, et in tempore prudentia (Job. XII, 12). » Hinc et in verbis scriptum est: « Corona dignitatis sequæ in viis justitiæ reperietur (Prov. XVI, 31) in Ecclesiastico: « Quam speciosum canitiæ cium, et a presbyteris cognoscere consilium. speciosa veterani sapientia, et gloriosus intellectus et consilium, corona senum. Multa peritia et illorum timor Dei (Eccl. XXV, 6). » Item: quere major natu, decet enim te. Adolescentem quere in tua causa vix cum necesse fuerit. interrogatus fueris, habeat caput responsum. In multis esto quasi inscius, et audi tacens si quærens, ei loqui in medio magnatorum (al. gnatum) non præsumas, et ubi sunt senes multum loquaris (Eccl. XXXII, 4). » Unde presbyteri qui in Ecclesia populo præsent senior interpretantur, ut ipso quoque nomine quale debeant doceatur. Et qui sanctorum Vitas sequuntur, quos nunc abbates dicimus senes appellamus. Modis itaque omnibus providendum est ut institutione vel consecratione diaconissæ consilium cedat Apostoli (I Tim. V, 2), ut videlicet eligatur, quæ cæteris vita et doctrina præesse debet et ætate quoque morum maturitatem polliceat

ediendo meruerit imperare, et operando iam audiendo regulam didicerit et firmiter Quæ si litterata non fuerit, sciat se non ad icas scholas, vel disputationes dialecticas, octrinam vitæ et operum exhibitionem acceri. Sicut de Domino scriptum est : « Qui ere et docere (Act. 1, 1), » prius videlicet ostmodum docere. Quia melior atque perst doctrina operis, quam sermonis; facti, bi. Quod diligenter attendamus, ut scriptum t abbas Ipitius [Ipericius] : « Ille est vere iui facto suo alios docet, non qui verbis. » am consolationis et confidentiæ super hoc endatur et illa quoque beati Antonii ratio, osos confutavit philosophos, ejus videlicet idiotæ et illitterati hominis magisterium B : « Et respondete, inquit, mihi, quid sensus, an litteræ; et quid cujus exorsensus ex litteris, an litteræ oriuntur ex illis asserentibus quia sensus esset auctor rentor litterarum, ait : « Igitur cui sensus est, hic litteras non requirit. » Audiat illud Apostoli et confortetur in Domino : stultam fecit Deus sapientiam hujus Cor. 1, 20.) » Et iterum : « Quæ stulta idi elegit Deus ut confundat sapientes, et egit Deus ut confundat fortia, et ignobilia contemptibilia elegit Deus, ut ea quæ non uam ea quæ sunt destruat, ut non glonnis caro in conspectu ejus (I Cor. iv, 20). » C sicut ipse postmodum dicit, in sermone m Dei, sed in virtute. Quod si de aliquis cognoscendis ad Scripturam revertencensuerit, a litteratis hoc requirere et non erubescat, nec in his litterarum docontemnat; sed devote et diligenter susim ipse quoque apostolorum princeps, sui Pauli publicam correctionem [al. cor-] diligenter exceperit (Galat. ii, 14). Ut stus quoque meminit Benedictus, sæpe velat Dominus quod melius est. Ut auinus Dominicam sequamur providentiam ostolus quoque supra memoravit, nunobilibus aut potentibus sæculi, nisi maxilibente necessitate, et certissima ratione, D lectio. Tales namque de genere suo facile s, aut gloriantes, aut præsumptosæ, aut flant; et tunc maxime quando indigenæ im prælatio perniciose fit monasterio. Venippe est ne vicinia suorum eam præsumeddat, et frequentia ipsorum gravet aut nonasterium, atque ipsa per suos religionis etrimentum, aut aliis veniat in contemta illud Veritatis : « Non est propheta sine si in patria sua (Matth. xiii, 57). » Quod oque providens Hieronymus, ad Heliodonens, cum pleraque annumerasset, quæ officiant in sua morantibus patria : « Exit, « supputatione illa summa nascitur : A Monachum in patria sua perfectum esse non posse. Perfectum esse autem nolle delinquere est. Quantum vero animarum damnum, si minor in religione fuerit, quæ religionis præest magisterio? Singulis quippe subjectis singulas virtutes exhibere sufficit. In hac autem omnium exempla debent eminerere virtutum, ut omnia quæ aliis præcepit propriis præveniat exemplis, ne ipsa quæ præcipit moribus oppugnet, et quod verbis ædificat factis ipsa destruat, et de ore suo verbum correctionis auferatur, cum ipsa in aliis erubescat corrigere quæ constat eam committere. Quod quidem Psalmista ne ei eveniat Dominum precatur, dicens : « Et ne auferas de ore meo verbum veritatis usque quaque (Psal. cxlviii, 43). » Attendebat quippe illam gravissimam Domini increpationem, de qua et ipse alibi meminit, dicens : « Peccatori autem dixit Deus : Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, et projecisti sermones meos retro (Psal. xlix, 16). » Quod studiose præcavens Apostolus : « Castigo, inquit, corpus meum, et in servitatem redigo, ne forte [cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar (II Cor. ix, 27). » Cujus quippe vita despicitur, restat ut et prædicatio vel doctrina contemnatur. Et cum curare quis alium debeat, si in eadem laboraverit infirmitate, recte ipsi ab ægroto impropertur : « Medice, cura teipsum (Luc. iv, 23). » Attendat sollicitè quisquis Ecclesiæ præesse videtur, quantam ruinam casus ejus præbeat, cum ipse ad præcipitium secum pariter subjectos trahat. « Qui solverit, inquit Veritas, unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cælorum (Matth. v, 19). » Solvit quippe mandatum, qui contra agendo infringit ipsum, et exemplo suo corrumpens alios in cathedra pestilentiæ doctor residet. Quod si quislibet hoc agens minimus habendus est in regno cælorum, hoc est in Ecclesia præsentis, quanti habendus est pessimus prælatus a cujus negligentia non suæ tantum, sed omnium subjectarum animarum sanguinem Dominus requirit? Unde bene Sapientia talibus comminatur : « Data est a Domino potestas vobis, et virtus ab Altissimo, qui interrogabit opera vestra, et cogitationes scrutabitur. Quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte judicastis, neque custodistis legem justitiæ. Horrende etiam cito apparebit vobis, quoniam judicium durissimum in his qui præsumunt fiet. Exiguo enim conceditur misericordia. Potentes autem potenter tormenta patientur, et fortioribus fortior instat cruciatio (Sap. vi, 4). » Sufficit quippe unicuique subjectarum animarum a proprio sibi providere delicto. Prælati autem et in peccatis alienis mors imminet. Cum enim augentur dona, rationes etiam crescunt donorum; et cui plus committitur, plus ab eo exigitur. Cui quidem periculo tanto maxime providere in Proverbiis admonemur, cum dicitur : « Fili, si sponderis pro amico tuo, delixisti apud ex-

traneum manum tuam. Illaqueatus es verbis oris tui, et captus propriis sermonibus. Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi tui. Discurre, festina, suscita amicum tuum; ne dederis somnum oculis tuis, nec dormitent palpebræ tuæ (*Prov. vi, 1*). » Tunc enim pro amico sponsonem facimus, cum aliquem charitas nostra in nostræ congregationis conversationem suscipit. Cui nostræ providentiæ curam promittimus, sicut et ille nobis obedientiam suam. Et sic quoque manum nostram apud eum defigimus, cum sollicitudinem nostræ operationis erga eum spondendo constituimus. Tum et in manum ejus incidimus, quia nisi nobis ab ipso providerimus, ipsum animæ nostræ interfectorem sentiemus. Contra quod periculum adhibetur consilium, cum subditur, « discurre, festina, etc. Nunc igitur huc, nunc illuc deambulans more providi et impigri ducis, castra sua sollicite giret, vel scrutetur, ne per alicujus negligentiam ei, qui tanquam leo circuit quærens quem devoret (*I Petr. v, 8*), aditus pateat. Omnia mala domus suæ prior agnoscat, ut ab ipsa prius possint corrigi quam a cæteris agnosci, et in exemplum trahi. Caveat illud quod stultis vel negligentibus beatus improperat Hieronymus: « Solemus mala domus nostræ scire novissimi, ac liberorum ac conjugum vitia vicinis canentibus ignorare. » Attendat quæ sic præsidet, quia tam corporum quam animarum custodiam suscepit. De custodia vero corporum admonetur, cum dicitur in Ecclesiastico: « Filia tibi sunt, serva corpus illarum, et non ostendas faciem tuam hilarem ad illas (*Eccli. vii, 26*). » Et iterum: « Filia patris abscondita est, vigilia et sollicitudo ejus aufert somnum, nequando polluatur (*Eccli. xlii, 9*). » Polluimus vero corpora nostra non solum fornicando, sed quodlibet indecens in ipsis operando tam lingua, quam alio membro, seu quolibet membro sensibus corporis ad vanitatem aliquam abutendo. Sicut scriptum est: « Mors intrat per fenestras nostras (*Jer. ix, 12*), » hoc est peccatum ad animam per quinque sensuum instrumenta. » Quæ vero mors gravior, aut custodia periculosior, quam animarum? Nolite, » inquit Veritas, timere eos qui occidunt corpus, animæ vero non habent quid faciant (*Matth. x, 28; Luc. xii, 4*). » Si quis hoc audit consilium, quis non magis mortem corporis quam animæ timet? Quis non magis gladium quam mendacium cavet? Et tamen scriptum est: « Os quod mentitur occidit animam (*Sap. i, 11*). » Quid tam facile interfici quam anima potest? Quæ sagitta citius fabricari quam peccatum valet? Quis sibi a cogitatione saltem providere potest? Quis propriis peccatis providere sufficit, nedum alienis? Quis carnalis pastor spirituales oves a lupis spiritalibus, invisibiles ab invisibilibus custodire sufficiat? Quis raptorem non timeat, qui infestare non cessat, quem nullo possumus excludere vallo, nullo interficere vel lædere gladio? quem

A incessanter insidiantem et maxime religio sequentem, juxta illud Habacuc: « Esca electæ (*Habac. i, 16*), » Petrus apostolus dum adhortatur, dicens: « Adversarius vestri holus tanquam leo rugiens, circuit quærens devoret (*I Petr. v, 8*). » Cujus quanta sumptio in devoratione nostra, ipse Dominus Job dicit: « Absorbebit fluvium, et non miratur et habet fiduciam quod influat Jordanis in (*Job xl, 18*). » Quid enim aggredi non præsumit qui ipsum quoque Dominum aggressus est? Qui de paradiso statim primos parentes capere et de apostolico cœtu ipsum etiam, quem Deus elegerat, apostolum rapuit? Quis ab eo locus quæ claustra illi non sunt pervia? Quis a insidiis providere, qui ejus fortitudini valet resistere? Ipse est qui uno impulsu concutiens quatuor angulos domus sancti viri Job, filios et filias centes oppressit et exstinxit (*Job i, 19*). sexus infirmior adversus ipsum poterit? Cunctatio ejus tantum timenda est, quantum felicitas. Hanc quippe ipse primum seduxit, et per virum ejus pariter, et totam posteritatem concupivit. Cupiditas majoris boni possessione nescit mulierem privavit. Hac quoque arte nunc mulierem seducet, cum præesse magis quam posse cupierit, rerum ambitione vel honore hoc impulsa. Quod autem horum præcesserit quærentia probabunt. Si vero delicatius vixerit, quam lata quam subjecta, vel si supra necessitatem quid sibi peculiare vindicaverit, non dicitur est hoc eam concupisse. Si pretiosiora postquam antea quæsierit ornamenta, profecto tumet gloria. Qualis prius exstiterit postquam dum apparebit. Quod prius exhibebat, si virtus fuerit an simulatio, indicabit præteritum. Trahatur ad prælationem magis quam venientiam Domini: « Omnes quotquot veniunt, sunt et latrones (*Joan. x, 8*). » Venerunt, inquit Hieronymus, « non qui missi sunt. » Sumatur quod ad honorem quam sibi sumat honorem. « Ne enim, inquit Apostolus, » sibi sumit honorem qui vocatur a Deo tanquam Aaron (*Hebr. v, 4*). Vocata lugeat tanquam ad mortem deducta, re gaudeat tanquam a morte liberata. Erubescimus verba quæ dicimus cæteris meliores. Cum autem electione nostra rebus ipsis hoc exhibetur, indenter sine pudore sumus. Quis enim nesciat meliores cæteris præferendos? Unde lib. xxiv Martiani Capelli, (cap. 15): « Non debet autem hominum catum suscipere, qui nescit homines bene audiendo increpare. Qui ad hoc eligitur ut alicuius culpas corrigat, quod resecari debuit ipse contactus. » In qua tamen electione si forte hanc indigentiam aliquando levi verborum repulsa, tamen per aures oblatam recusamus dignitatem; profecto in nos accusationem proferimus, quod stiores et digniores videamur. O quot in electis sua flere vidimus corpore et ridere corde! Accu-

quam indignos, et per hoc gratiam sibi et A
 m humanum magis venari! attendentes quod
 im est: « Justus prior accusator est sui (*Prov.*
 17). » Quos postea cum accusari contingeret,
 eis occasio cedendi offerret, importunissime
 ndentissime suam sibi praelationem defendere
 ur, quam se invitos suscepisse fictis lacrymis,
 s accusationibus sui monstraverant. Quot in
 is vidimus canonicos episcopis suis reluctan-
 m ab eis ad sacros ordines cogere, et se
 os tantis ministeriis profitentes, nec omnino
 cquiescere? quos cum forte clerus ad episco-
 postmodum eligeret, nullam aut levem per-
 est repulsam? Et qui heri, sicut aiebant,
 suæ periculum vitantes diaconatum refu-
 t, jam quasi una nocte justificati de altiore B
 præcipitium non verentur. De qualibus quis
 ipsis scriptum est Proverbiis: « Homo stultus
 t manibus cum sponderit pro amico (*Prov.*
 1). » Tunc enim miser gaudet unde potius ei
 um ess t, cum ad regimen aliorum veniens
 subjectorum propria professione ligatur, a
 magis amari quam timeri debet. Cui profecto
 itæ quantum possumus providentes omnino
 imus, ne delicatius aut mollius vivat præ-
 am subjecta: ne privatos habeat secessus ad
 ndum vel dormiendum, sed cum sibi com-
 greg: cuncta peragat, et tanto eis amplius
 at, quanto eis amplius præsens assistet.
 quidem beatum Benedictum de peregrinis C
 itibus maxime sollicitum (cap. 56), mensam
 cum illis seorsum constituisse. Quod licet
 ie sit constitutum, postea tamen utilissima
 eriorum dispensatione ita est immutatum,
 s a conventu non recedat, et fidelem dispen-
 peregrinis provideat. Facilis quippe est
 ular lapsus, et tunc disciplinæ magis est
 ndum. Multi etiam occasione hospitum sibi
 juam hospitibus propitii sunt, et hic maxi-
 spicione læduntur absentes et murmurant.
 prælati minor est auctoritas, quanto ejus
 s est magis incognita. Tunc quoque tolera-
 omnibus quælibet habetur inopia, cum ab
 s æque participatur, maxime vero a præla-
 it in Catone quoque didicimus. Hic quippe D
 tum est, populo secum sitiente oblatum sibi
 aululum respuit et effudit, suffecitque om-

igitur prælati maxime sobrietas sit neces-
 unto eis parcius est vivendum, quanto per
 eris est providendum. Qui etiam ne donum
 est praelationem sibi concessam in super-
 invertant, et maxime subjectis per hoc in-
 audiant quod scriptum est: « Noli esse
 o in domo tua, evertens domesticos tuos,
 mens subjectos tibi (*Eccli.* iv, 35): Odibilis
 Deo et hominibus est superbia (*Eccli.* x, 7).
 ucum superborum destruxit Dominus, et
 ecit mites pro eis (*ibid.*, 17). Rectorem te

posuerunt, noli extolli. Esto in illis quasi unus ex
 ipsis (*Eccli.* xxxii, 1). » Et Apostolus Timotheum
 erga subjectos instruens: « Seniores, inquit, ne in-
 crepaveris, sed obsecra ut patrem; juniores ut fratres,
 anus ut matres, juvenulas ut sorores (*I Tim.* v,
 1). Non vos me, inquit Dominus, elegistis, sed ego
 elegi vos (*Joan.* xv, 16) Universi alii prælati a
 subjectis eliguntur, et ab eis creantur et consti-
 tuuntur; quia non ad Dominum, sed ad ministerium
 assumuntur. Hic autem solus vere est Do-
 minus, et subjectos sibi ad serviendum habet eli-
 gere. Nec tamen se dominum, sed ministrum exhi-
 buit, et suos jam ad dignitatis arcem aspirantes
 proprio confutat exemplo, dicens: « Reges gentium
 dominantur eorum, et qui potestatem habent super
 eos benefici vocantur. Vos autem non sic (*Matth.*
 xx, 25). » Reges igitur gentium imitatur, quisquis
 in subjectis dominium appetit magis quam mini-
 sterium, et timeri magis quam amari satagit, et de
 praelationis suæ magisterio intumescens amat pri-
 mos recubitus in cœnis, et primas cathedras in
 synagogis, et salutationes in foro, et vocari ab ho-
 minibus Rabbi. Cujus quidem vocationis honorem,
 ut nec nominibus gloriemur, et in omnibus humi-
 litati provideatur: « Vos autem, » inquit Dominus,
 « nolite vocari Rabbi, et patrem nolite vocare super
 terram (*Matth.* xxiii, 8). » Et postremo universam
 prohibens gloriationem: « Qui se, inquit, exalta-
 verit humillabitur (*ibid.*, 12). » Providendum quoque
 est, ne per absentiam pastorum grex periclitetur,
 et ne prælati extravagantibus intus disciplina tor-
 peat. Statuimus itaque ut diaconissa magis spiri-
 talibus quam corporalibus intendens, nulla exte-
 riore cura monasterium deserat, sed circa subjectas
 tanto sit magis sollicita, quanto magis assidue; et
 tanto sit hominibus quoque præsentia ejus vene-
 rabilior, quanto rarior, sicut scriptum est: « Ad-
 vocatus a potentiore discede. Ex hoc enim magis
 te advocabit (*Eccli.* xiii, 12). » Si qua vero legatione
 monasterium egeat, monachi vel eorum conversi
 ea fungantur. Semper enim vicis mulierum ne-
 cessitudinibus oportet providere. Et quo earum
 major religio, amplius vacant Deo, et majori viro-
 rum egent patrocinio. Unde et Matris Domini curam
 agere Joseph ab angelo admonetur, quam tamen
 cognoscere non permittitur. Et ipse Dominus mo-
 riens quasi alterum filium matri suæ providit, qui
 ejus temporalem ageret curam. Apostoli quoque
 quantam devotis curam impenderent feminis du-
 bium non est, ut jam satis alibi meminimus: qua-
 rum etiam obsequiis diaconos septem instituerunt.
 Quam quidem nos auctoritatem sequentes, ipsa
 etiam rei necessitate hoc exigente decrevimus, mo-
 nachos et eorum conversos more apostolorum et
 diaconorum in iis quæ ad exteriorum pertinent
 curam, monasteriis feminarum providere. Quibus
 maxime propter missas necessarii sunt monachi,
 propter opera vero conversi. Oportet itaque sicut
 Alexandriæ sub Marco evangelista legimus esse fa-

ctum in ipso Ecclesiæ nascentis exordio, ut monasteriis feminarum monasteria non desint virorum, et per ejusdem religionis viros omnia extrinsecus feminis administrantur. Et tunc profecto monasteria feminarum firmiter propositi sui religionem observare credimus, si spiritalium virorum providentia gubernentur, et idem tam ovium quam arietum pastor constituatur, ut qui videlicet viris ipse quoque præsit feminis, et semper, juxta apostolicam institutionem, caput mulieris sit vir, sicut viri Christus, et Christi Deus. Unde et monasterium beatæ Scholasticæ in possessione fratrum monasterii situm fratris quoque providentia regebatur, et crebra ipsius vel fratrum visitatione instruebatur et consolabatur. De cujus quoque regiminis providentia beati Basilii regula quodam loco nos instruens ita continet: « Interrogatio. Si oportet eum qui præest extra eam quæ sororibus præest loqui aliquid quod ad ædificationem pertineat virginibus? Responsio. Et quomodo servabitur illud præceptum Apostoli dicentis: Omnia vestra honeste et secundum ordinem fiant? (I Cor. xiv, 40). » Item sequenti capitulo: « Interrogatio. Si convenit eum qui præest cum ea quæ sororibus præest frequenter loqui, et maxime si aliqui de fratribus per hoc læduntur. Responsio. Apostolo dicente: Ut quid enim libertas judicatur ab aliena conscientia? (I Cor. x, 29). Bonum est imitari eum dicentem: Quia non sum visus potestate mea uti, ne offendiculum aliquod ponerem Evangelio Christi (I Cor. ix, 12). Et quantum fieri potest, et rarius videndæ sunt, et brevius est sermocinatio finiendæ: » Hinc et illud est Hispanensis concilii: « Consensu communi decrevimus, ut monasteria virginum in provincia Bætica monachorum ministracione ac præsidio gubernentur. Tunc enim salubria Christo dicatis virginibus providemus, quando eis spiritalia eligimus patres quorum non solum gubernaculis tueri, sed etiam doctrinis ædificari possint. » Hac tamen circa moneahos cautela servata, ut remoti ab earum peculiaritate, nec usque ad vestibulum habeant accedendi permissum familiare, et neque abbatem vel eum qui præficitur extra eam quæ præest loqui virginibus Christi aliquid, quod ad institutionem morum pertinet, licebit. Nec cum sola quæ præest frequenter eum colloqui oportet, sed sub testimonio duarum aut trium sororum. Ita ut rara sit accessio brevis locutio. Absit enim ut ne monachos, quod etiam dictu nefas est, Christi virginibus familiares esse velimus. Sed juxta quod jussa regularia vel canonum admonent, longe discretos atque sejunctos eorum tantum gubernaculis easdem deputamus, constituentes ut unus monachorum probatissimus eligatur, cujus curæ sit prædia earum rusticana vel urbana intendere, fabricas earum, vel si quid aliud ad necessitatem monasterii providere, ut Christi famulæ pro animæ suæ tantum utilitate sollicitæ divinis cultibus vivant, operibus suis inserviant. Sane is qui ab abbate suo præponitur, judicio sui episcopi comprobetur. Vestes illæ iisdem cœnobiis faciant, a quibus tui expectant. Ab iisdem denuo, ut prædictu laborum fructus, et procuracionis suffragium pturæ. Hanc nos itaque providentiam sequi monasteria feminarum monasteriis virorum semper esse subjecta volumus, ut sororum fratres agant, et unus utrisque tanquam pater sideat, ad cujus providentiam utraque spectet monasteria, et utrorumque in Domino quasi unum ovile et unus pastor. Quæ quidem spiritalis nitatis societas tanto gratior tam Deo quam nobis fuerit, quanto ipsa perfectior omni se conversionem venienti sufficere possit, ut videri monachi viros, moniales feminas suscipiendi omni animæ de salute sua cogitanti possit ipsi sulere. Et quicumque cum vel matre, aut vel filia, seu aliqua, cujus curam gerit, contulerit, plenum ibi solatium reperire potest tanto majoris charitatis affectui sibi utraque monasteria sint connexa, et pro se invicem se quanto quæ ibi sunt personæ propinquitate vel affinitate amplius sunt conjunctæ. Præsertim autem monachorum, quem abbatem nominamus etiam monialibus præesse volumus, ut eas Domini sponsæ sunt, cujus ipse servus est, per se recognoscat dominas, nec eis præesse, sed potest gaudeat. Et sit tanquam dispensator in domo qui non imperio dominam premit, sed providentia erga eam gerit, ut ei de necessariis statim oporteret et in noxiis eam non audiat, et sic exterius ministret, ut thalami secreta nunquam nisi introeat. Ad hunc igitur modum servum sponsis Christi providere volumus, et eam Christo fideliter curam gerere, et de omnibus oportet cum diaconissa tractare. Nec ea incognita quidquam de ancillis Christi, vel de iis quæ pertinent eum statuere, nec ipsum cuiquam nisi per eam quidquam præcipere, vel loqui sumere. Quoties vero eum diaconissa vocare tardet venire, et quæ ipsa ei consuluerit quibus ipsa vel ei subjectæ opus habent, non tunc exsequi quantum valet. Vocatus autem a diaconissa nunquam nisi in manifesto, et sub testimonio probatarum personarum ei loquatur, nec ei quidquam adjungatur, nec prolixo sermone eam detur. Omnia vero quæ ad victum aut vestitum pertinent et si quæ etiam pecuniæ fuerint, apud ipsas Christi congregabuntur, vel reservabuntur, fratribus necessaria tradentur de iis quæ supererunt. Omnia itaque fratres exteriora gerunt, et sorores ea tantum quæ intus a fratribus agi convenit, componendo scilicet vestes, fratribus, vel abluendo, panem etiam coquendo et ad coquendum tradendo, et coctum suscipiendi. Ad ipsas etiam cura lactis, et eorum quæ fiunt, pertinebit, et gallinarum vel anserum curam, et quæcunque convenientius mulieribus quam viris possunt. Ipse vero præpositus

itutus fuerit, in præsencia episcopi et sororum
 it, quod eis fidelis in Domino dispensator erit,
 rum corpora a carnali contagio sollicitè obser-
 . In quo si forte, quod absit! episcopus eum
 gentem deprehenderit, statim eum tanquam
 rii reum deponat. Omnes quoque fratres in
 sionibus suis hoc se sororibus sacramento
 get, quod nullatenus eas gravari consentient,
 rum carnali munditiæ pro posse suo provide-
 . Nullus igitur virorum nisi licentia præpositi
 rores accessum habeat, nec aliquid eis mis-
 nisi a præposito transmissum, suscipietur.
 unquam sororum septa monasterii egredietur,
 omnia exterius, sicut dictum est, fratres prob-
 unt et in fortibus fortes sudabunt operibus.
 is unquam fratrem septa hæc ingredietur, nisi
 ta præpositi et diaconissæ licentia, cum aliqua
 necessaria vel honesta exegerit causa. Si quis
 contra hoc præsumperit, absque dilatione de
 sterio projiciatur. Ne tamen viri fortiores fe-
 in aliquo eas gravare præsumant, statuimus
 quoque nihil præsumere contra voluntatem
 nissæ, sed omnia ipsos etiam ad nutum ejus
 gere, et omnes pariter tam viros quam feminas
 roffessionem facere, et obedientiam promittere,
 unto pax firmior habeatur et melius servetur
 rdia, quanto fortioribus minus licebit; et tanto
 is fortes debilibus obedire graventur, quanto
 m violentiam minus vereantur. Et quanto am-
 hic humiliaverit se apud Deum, amplius exal-
 zertum sit. Hæc in præsentia de diaconissa dicta
 niant. Nunc ad officiales stylum inclinemus
 erifica, quæ et thesauraria, toti oratorio provi-
 ; et omnes quæ ad ipsum pertinent claves, et
 ipsi necessaria sunt, ipsa servabit; et si quæ
 nt oblationes, ipsa suscipiet, et de iis quæ in
 orio necessaria sunt faciendis vel reficiendis,
 toto ejus ornatu curam aget. Ipsius quoque
 idere est de hostiis, de vasis et de libris alta-
 rati toto ejus ornatu, de reliquiis, de incenso, de
 naribus, de horologio, de signis pulsandis.
 ias vero, si fieri potest, virgines conficiant, et
 entum purgent unde fiant, et altaris pallas
 ant. Reliquias autem, vel vasa altaris nunquam
 alicui monialium contingere licebit, nec etiam
 is nisi cum eis traditæ ad lavandum fuerint.
 ad hoc monachi vel eorum conversi vocabun-
 et expectabuntur. Et si necesse fuerit, aliqui
 ea ad hoc officium instituantur, qui hæc con-
 xre, cum opus fuerit, digni sint, et arcis ab ea
 ratis, hæc inde ipsi sumant, vel ibi reponant.
 quidem quæ sanctuario præsidet, vitæ mundi-
 præeminere debet; quæ, si fieri potest mente
 corpore sit integra, et ejus tam abstinencia
 n continentia sit probata. Hanc præcipue de
 toto lunæ instructam esse oportet, ut secun-
 temporum rationem oratorio provideat.
 ntrix toti choro providebit, et divina disponet
 a, et de doctrina cantandi vel legendi magiste-

rium habeat, et de eis quæ ad scribendum pertinent
 vel dictandum. Armarium quoque librorum custo-
 diet et ipsos inde tradet atque suscipiet, et de ipsis
 scribendis vel aptandis curam suscipiet, vel solli-
 cita erit. Ipsa ordinabit quomodo sedeatur in chorot
 et sedes dabit, et a quibus legendum sit vel cantan-
 dum providebit, et inscriptionem componet Sab-
 batis recitandam in capitulo, ubi omnes hebdoma-
 dariæ describentur. Propter quæ maxime litteratam
 eam esse convenit, et præcipue musicam non igno-
 rare. Ipsa etiam post diaconissam toti disciplinæ
 providebit. Et si forte illa rebus alienis fuerit occu-
 pata, vices illius in hoc exsequetur.

Infirmaria ministrabit infirmis, et eas observabit
 tam a culpa quam ab indigentia. Quidquid infirmi-
 tas postulaverit, tam de cibis quam de balneis, vel
 quibuscumque aliis, est eis indulgendum. Notum est
 quippe proverbium in talibus: *Infirmis non est lea
 posita*. Carnes eis nullatenus denegentur, nisi sexta
 feria vel præcipuis vigiliis aut jejuniis Quatuor
 Temporum, seu Quadragesimæ. A peccato autem
 tanto amplius coerceantur, quanto amplius de exitu
 suo cogitandum incumbit. Maxime vero tunc silentio
 studendum est, in quo exceditur plurimum, et ora-
 tioni instandum, sicut scriptum est: « Fili, in tua
 infirmitate ne despicias teipsum, sed ora Deum, et
 ipse curabit te. Avertere a delicto, et dirige manus,
 et ab omni delicto munda cor tuum (*Eccli. xxxviii*,
 9). » Oportet quoque infirmis providam semper as-
 sistere custodiam, quæ, cum opus fuerit, statim
 subveniat, et domum omnibus instructam esse,
 C quæ infirmitati illi sunt necessaria. De medicamen-
 tis quoque, si necesse est, pro facultate loci provi-
 dendum erit. Quod facilius fieri potest, si quæ infir-
 mis præest non fuerit experta medicinæ. Ad quam
 etiam de iis quæ sanguinem minuunt cura perti-
 nebit. Oportet autem aliquam flebotomiæ peritam
 esse, ne virum propter hoc ad mulieres ingredi ne-
 cesse sit. Providendum est etiam de officiis hora-
 rum et communionem, ne desint infirmis, ut saltem
 Dominico die communicetur, confessione semper et
 satisfactione quam potuerint præeuntibus. De un-
 ctione quoque infirmorum beati Jacobi apostoli
 sententia sollicitè, custodiatur, ad quam quidem fa-
 ciendam tunc maxime cum de vita ægrotantis despe-
 ratur, inducantur ex monachis duo seniores sacer-
 dotes cum diacono, sanctificatum oleum secum
 afferant (*Jac. v, 14*), et conventu sororum assi-
 stente, interposito tamen pariete, ipsi hoc celebrent
 sacramentum. Similiter, cum opus fuerit, de com-
 munionem agatur. Oportet itaque domum infirmarum
 sic aptari, ut ad hæc faciendâ monachi faciliem ha-
 beant accessum et recessum, nec conventum viden-
 tes, nec ab eo visi. Singulis autem diebus semel ad
 minus diaconissa cum celleraria infirmam tanquam
 Christum visitent, ut de necessitatibus ejus sollicitè
 provideant tam in corporalibus quam spiritualibus,
 et illud a Domino audire mereantur: « Infirmus
 eram, et visitasti me (*Matth. xxv, 36*). » Quod si

ægrotans ad exitum propinquaverit, et in extasi A
agoniæ venerit, statim aliqua ei assistens ad con-
ventum properet cum tabula, eam pulsans exitum
sororis nuntiet, totusque conventus, quæcun-
que hora sit diei vel noctis, ad morientem festinet
nisi ecclesiasticis præpediatur [*al. impediatur*] offi-
ciis. Quod si acciderit, quod nihil et operi Dei
præponendum, satis est diaconissam cum aliquibus,
quas elegerit, accelerare, et conventum postmodum
sequi. Quæcunque vero ad hunc tabulæ pulsum oc-
currerint, statim litaniam inchoent, quousque san-
ctorum et sanctarum invocatio compleatur, et tunc
psalmi vel cætera, quæ ad exsequias pertinent, sub-
sequantur. Quam salubre vero sit ad infirmos ire
sive mortuos, Ecclesiastes diligenter attendens,
ait: « Melius est ire ad domum luctus, quam ad
domum convivi. In illa enim finis cunctorum admo-
netur hominum, et vivens cogitat quid futurus sit
(*Eccli. vii, 3*). » Item: « Cor sapientium ubi tri-
stilitia est (*ibid.*, 5). » Defunctæ vero corpusculum a
sororibus statim abluatur, et aliqua vili, sed munda
interula et caligis indutum feretro imponatur, velo
capite obvoluto. Quæ quidem indumenta firmiter
corpori consuuntur sive ligentur, nec ulterius mo-
veantur. Ipsum corpus a sororibus in ecclesia dela-
tum monachi, cum oportuerit sepulturæ tradant, et
sorores interim in oratorio psalmodiæ vel orationi-
bus intente vacabunt. Diaconissæ vero sepultura id
tantum præ cæteris habeat honoris, ut cilicio solo
totum ejus corpus involvatur, et in eo quasi in sacco
tota consuatur.

Vestitaria totum quod ad curam indumentorum
spectat providebit, tam in calceamentis scilicet
quam in cæteris omnibus. Ipsa tonderi oves faciet,
coria calceamentorum suscipiet. Linum seu lanam
excolet et colliget et totam curam telarum habe-
bit. Filum et acum ei forfices omnibus ministra-
bit. Totam dormitorii curam habebit, et stratis
omnibus providebit. De mantilibus quoque mensa-
rum et manutergiis et universis pannis curam aget,
incidendis, suendis, abluendis. Ad hanc maxime
illud pertinet: « Quæsiuit lanam et linum, et ope-
rata est consilio manuum suarum (*Prov xxxi, 13*). »
« Manum suam misit ad colum, et digiti sui apprehen-
derunt fusum. Non timebit domui suæ a frigi-
ribus nivis. Omnes enim domestici ejus vestiti du-
plicibus, et ridebit in die novissimo. Consideravit
semitas domus suæ, et panem otiosa non comedit,
Surrexerunt filii ejus et beatissimam prædicaverunt
eam (*Cant. vi, 8*). » Hæc suorum operum habebit
instrumenta et providebit de suis operibus, quæ
quibus debeat injungere sororibus. Ipsa enim novi-
tiam curam aget, donec in congregationem suscipiantur.

Celleraria curam habebit de iis omnibus quæ per-
tinent ad victum, de cellario, refectorio, coquina
molendino, pistrino cum forno, de hortis etiam et
viridariis, et agrorum tota cultura; de apibus quo-
que, armentis et pecoribus cunctis; seu avibus ne-

cessariis. Ab ipsa requiretur quidquid de cibis
necessaria erit. Hanc maxime non esse avaram
convenit, sed promptam et voluntariam ad omnia
necessariam tribuenda. « Hilarem datorem dili-
git Deus (*II Cor. ix, 7*). » Quam omnino prohi-
bemus, ne de administrationis suæ dispensatione
sibi magis quam aliis sit propitia, nec privata sibi
paret fercula, nec sibi reservet quæ aliis defraudet.
« Optimus, inquit Hieronymus, est dispensator, qui
sibi nihil reservat. » Judas suæ dispensationis abu-
tens officio, cum loculos haberet, de cætu periit
apostolico. Ananias quoque et Saphira uxor ejus
retinendo sententiam mortis exceperunt.

Ad portariam, sive ostiariam, quod idem est, per-
tinet de suscipiendis hospitibus, vel quibuslibet
advenientibus, et de iis nuntiandis vel adducendis
ubi oporteat, et de cura hospitalitatis. Hanc etate
et mente discretam esse convenit, ut sciat accipere
responsum et reddere, et qui vel qualiter susci-
piendi sint, an non sint, dijudicare. Ex qua maxime
tanquam ex vestibulo Domini religionem monaste-
rii decorari oportet, eum ad ipsa ejus notitia inci-
piat. Sit igitur blanda verbis, mitis alloquio, ut in
his quoque quos excluserit, convenienti reddita
ratione charitatem studeat ædificare. Hinc enim
scriptum est: « Responsio mollis frangit iram,
sermo durus suscitatur furorem (*Prov. xv, 1*). »
Et alibi: « Verbum dulce multiplicat amicos, et miti-
gat inimicos (*Eccli. vi, 5*). » Ipsa quoque sæpius
pauperes videns, meliusque cognoscens, si qua eis
de cibis aut vestimentis distribuenda sunt distri-
buet; tam ipsa vero quam cæteræ officiales, si suf-
fragio vel solatio aliquarum eguerint, dentur eis a
Diaconissa vicariæ. Quas præcipue de conversis
assumi convenit, ne aliqua unquam monialium di-
vinis desit officiis, sive capitulo vel refectorio. Do-
munculam juxta portam habeat, in qua ipsa vel ejus
vicaria præsto sit semper adventibus, ubi etiam
otiosæ non maneant, et tanto amplius silentio stu-
deant, quanto earum loquacitas his quoque qui
extra sunt, facilius potest innotescere. Ipsius pro-
fecto est non solum homines, quos oportet, arcere;
verum etiam rumores penitus excludere, ne ad con-
ventum temere deferantur, et ad ipsa est exigendum
quidquid in hoc quoque fuerit excessum. Si quid vero
audierit quod scitu opus sit, ad diaconissam secreto
referet, ut ipsa super hoc si placet deliberet. Mox
autem ut ad portam pulsatum vel inelamatum fue-
rit, quæ præsto est quærat a supervenientibus qui
sint, aut quid velint, portamque, si oportuerit, sta-
tim aperiat ut adventientes suscipiat. Solas quippe
feminas intus hospitari licebit. Viri autem ad mo-
nachos dirigentur. Nullus itaque aliqua de causa
intus admittetur, nisi consulta prius et jubente
diaconissa. Feminis autem statim patebit introitus.
Susceptas vero feminas, seu viros quacunque oc-
casione introeuntes portaria in cellula sua pausare
faciet, donec a diaconissa, vel sororibus, si necessa-
rium est vel opportunum, eis occurratur. Pauperi-

o quæ ablutione pedum indigent, hanc quo-
spitalitatis gratiam ipsa diaconissa, seu soro-
zenter exhibeant. Nam et Apostolus ex hoc
ie humanitatis obsequio dictus est diaconus.
1 Vitis quoque Patrum quidam ipsorum med-
dicens : « Propter te homo salvator factus
is, præcingens se linteo lavit pedes discipu-
præcipiens se eis fratrum pedes lavare. » Hinc
us de diaconissa meminit, dicens : « Si
recepit, si sanctorum pedes lavit (I Tim. v,
Et ipse Dominus : « Hospes, inquit, eram, et
tis me (Matth. xxv, 35). » Officiales omnes
cantricem de his instituantur, quæ litteris
endunt, si ad hoc tales reperiri possint ido-
litteris vacare liberius queant.

rii ornamenta necessaria sint, non super-
unda magis quam pretiosa. Nihil igitur in eo
vel de argento compositum sit præter unum
argenteum, vel plures etiam, si necesse sit.
le serico sint ornamenta, præter stolas aut
es. Nulla in eo sint imaginum sculptilia.
ilignea tantum erigatur ad altare, in qua si
aginem Salvatoris placeat depingi, non est
indum. Nullas vero alias imagines altaria
ant. Campanis duabus monasterium sit con-
vas aquæ benedictæ ad introitum oratorii
collocetur, ut ea sanctificentur mane ingres-
rel post Completorium egressæ. Nullæ mo-
horis desint canonicis; sed statim ut pul-
uerit signum, omnibus aliis post positis ad
n properetur officium, modesto tamen in-
ntroeuentes autem secreto oratorium, dicant
terunt : « Introibo in domum tuam, adorabo
olum sanctum tuum (Psal. v, 8), » etc. Nul-
choro liber teneatur, nisi officio præsent
rius. Psalmi aperte et distincte ad intelli-
dicantur, et tam moderata sit psalmodia
tus, ut quæ vocem habent infirmam susti-
leant. Nihil in ecclesia legatur aut cantetur,
authentica sumptum Scriptura, maxime au-
Novo vel Veteri Testamento. Quæ utraque
lectiones distribuuntur, ut ex integro per
in ecclesia legantur. Expositiones vero ip-
vel sermones doctorum, seu quælibet Scri-
aliquid ædificationis habentes ad mensam vel
tulo recitentur, et, ubicunque opus sit, om-
lectio concedatur. Nulla autem legere vel
præsumat, nisi quod prius præviderit. Si
te de iis aliquid in oratorio vitiose protulerit,
supplicando coram omnibus satisfaciat se-
dicens : « Ignosce, Domine, etiam hac vice
ntiæ meæ. » Media autem nocte secundum
ionem propheticam ad vigiliis nocturnas
dum est, propter quod adeo tempestive cun-
n est, ut has vigiliis ferre natura valeat in-
Et omnia quæ ad diem pertinent cum luce
ssint, sicut et beatus Benedictus instituit.
ylias autem ad dormitorium redeatur, ante-
hora Matutinarum laudum pulsetur. Et si

quid noctis adhuc superest, infirmæ somnus non
negetur naturæ. Maxime namque somnus lassatam
recreat naturam, et patientem operis reddit, et so-
briam conservat, et alacrem. Si quæ tamen psalterii
vel aliquarum lectionum meditatione indigent, ut
beatus quoque meminit Benedictus, vacare ita de-
bent, ut quiescentes non inquietent. Ideo namque
meditationi hoc loco potius quam lectioni dixit, ne
lectio aliquorum quietem impediret aliorum. Qui
etiam cum ait : « A fratribus qui indigent, » profe-
cto nec ad hanc meditationem compulit. Nonnun-
quam tamen, si doctrina etiam cantus opus est, de
hoc similiter providendum est iis quibus necesse
est. Hora vero matutina, die statim illucescente,
peragatur; et exorto Lucifero, si provideri potest,
ipsa pulsetur. Qua completa revertatur ad dormi-
torium. Quod si æstas fuerit, quia tunc breve est
tempus nocturnum, et longum Matutinum, aliquan-
tulum ante Primam dormire non prohibemus donec
sonitu facto excitentur. De qua etiam quiete post
matutinales videlicet Laudes, beatus Gregorius Dia-
logorum capitulo 2, cum de venerabili viro Liber-
tino loqueretur, meminit, dicens : « Die vero erat
altera pro utilitate monasterii causa constituta.
Expletis igitur hymnis matutinalibus Libertinus ad
lectum abbatis venit, orationem sibi humiliter pe-
tiit. Hæc igitur quies matutinalis a Pascha usque
ad æquinodium autumnale, ex quo incipit diem
excedere, non denegetur. Egressæ autem de dormi-
torio abluant, et acceptis libris in claustrum sedeant
legentes vel cantantes, donec Prima pulsetur. Post
Primam vero in capitulum eatur, et omnibus ibi
residentibus lectio Martyrologii legatur, luna ante
pronuntiata. Ubi postmodum vel aliquo sermonis
ædificio fiat, vel aliquid de Regula legatur et expo-
natur. Deinde si quæ corrigenda sunt, vel dispo-
nenda, prosequi oportet.

Sciendum vero est, nec monasterium nec domum
aliquam inordinatam dici debere, si qua ibi inordi-
nate fiant : sed si cum facta fuerint non sollicitè
corrigantur. Quis enim locus a peccato penitus ex-
pers? Quod diligenter beatus attendens Augustinus,
cum clerum suum instrueret, in quodam loco memi-
nit, dicens (epist. 137) : « Quantumlibet enim
vigilet disciplina domus meæ, homo sum, et inter
homines vivo. Nec mihi arrogare audeo ut domus
mea melior sit quam arca Noe, ubi tamen inter
octo homines unus inventus est reprobus (Gen. vii,
1); aut melior sit quam domus Abraham, ubi dictum
est : *Ejice ancillam et filium ejus* (Gen. xxi, 10);
aut melior quam domus Isaac : *Jacob dilexi, Esau
odio habui* (Malac. i, 3); aut melior quam domus Ja-
cob (Gen. xxv, 22), ubi lectum patris filius incesta-
vit; aut melior quam domus David (II Reg. xiii, 1),
cujus filius unus cum sorore concubuit, alter con-
tra patris tam sanctam mansuetudinem rebellavit;
aut melior quam cohabitatio apostoli Pauli, qui si
inter bonos habitaret non diceret : *Foris pugna,*
intus timores (II Cor. vii, 5) : nec loqueretur : Nemo

est homo qui germane de vobis sollicitus sit. Omnes quæ sua sunt quærun; aut melior quam cohabitatio ipsius Christi, in qua undecim boni perfidum et furem Judam toleraverunt; aut melior postremo quam cælum, unde angeli ceciderunt. » Qui etiam nos ad disciplinam monasterii plurimum exhortans, annexit, dicens : « Fateor coram Deo ex quo Deo servire cœpi, quomodo difficile sum expertus meliores quam qui in monasteriis profecerunt. Ita non sum expertus peiores quam qui in monasteriis ceciderunt. » Ita ut hinc, arbitror, in Apocalypsi scriptum : « Justus justior fiat, et sordidus sordescat adhuc (Apoc. xxii, 11). » Tanta igitur correctionis districtio sit, ut quæcunque in altera viderit quod corrigendum sit, et celaverit, graviori subiaceat disciplinæ, quam illa quæ hoc commisit. Nulla igitur vel suum vel alterius delictum accusare differat. Quæcunque vero se accusans alias prævenerit, sicut scriptum est : « Justus prior est accusator sui (Prov. xviii, 17), mitiorem meretur disciplinam, si ejus cessaverit negligentia. Nulla vero aliam excusare præsumat, nisi forte diaconissa ab aliis ignotam rei veritatem interroget Nulla unquam aliam cedere pro quacunque culpa præsumat, nisi cui injunctum fuerit a diaconissa. Scriptum est autem de disciplina correctionis : « Disciplinam Domini, fili mi, ne abjicias. Ne deficias cum ab eo corripis. Quem enim diligit Dominus corripit, et quasi pater in filio complacet sibi (Prov. iii, 11). » Item : « Qui parcat virgæ, odit filium; qui autem diligit illum, instanter erudit (Prov. xiii, 24). Pestilente flagellato stultus sapientior erit (Prov. xix, 25). Multato pestilente sapientior erit parvulus (Prov. xxi, 11). Flagellum equo, et chamus asino, et virga dorso imprudentium (Prov. xxvi, 23). Qui corripit hominem postea inveniet apud eum, magis quam ille qui per linguæ blandimenta decipit (Prov. xxviii, 23). Omnis autem disciplina in præsentem quid videtur non esse gaudii, sed mœroris. Postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet justitiæ (Hebr. xii, 21). Confusio patris est in filio indisciplinato, filia autem fatua in deminoratione erit (Eccli. xxii, 3). Qui diligit filium, assiduat illi flagella, ut lætetur in novissimo (Eccli. xxx, 1). Qui docet filium, laudabitur in illo, in medio domesticorum in illo gloriatur. Equus indomitus evadet durus, et filius remissus evadet præceps. Lacta filium tuum, et paventem te faciet. Lude cum eo, et contristabit te (ibid., 8). » In discussione vero consilii cuilibet suam proferre sententiam licebit, sed quidquid omnibus videatur diaconissæ decretum immobile teneatur, in cujus arbitrio cuncta consistunt, etiamsi, quod absit ipsa fallatur, et quod deterius est ipsa constituat. Unde et illud est beati Augustini libro Confessionum : « Multum peccat qui inobediens est suis prælatis in aliquo, si vel meliora eligat quam ea quæ sibi jubentur. Multo quippe melius est nobis bene facere, quam bonum facere. Nec tam quod fiat quam quod quo modo vel animo

A fiat pensandum est. Bene vero fit quidquid per obedientiam fit, etiamsi quod fit bonum esse minime videatur. Per omnia itaque prælatis est obediendum quantacunque sint damna rerum, si nullum appareat animæ periculum. Provideat prælatus ut bene præcipiat, quia subjectis bene obedire sufficit; nec suam sicut professi sunt, sed prælatorum sequi voluntatem. Omnino [al. Omnibus] enim prohibemus ut nunquam consuetudo rationi præponatur, unquam aliquid defendatur, quia sit consuetudo, sed quia ratio; nec quia sit usitatum, sed quia bonum; et tanto libentius excipiatur, quanto melius apparebit. Alioquin Judaizantes legis antiquitatem Evangelio præferamus. Ad quod beatus Augustinus de consilio Cypriani pleraque asserens testimonia, quodam loco ait (lib. iii) : « Qui contempta veritate præsumit consuetudinem sequi, aut circa fratres invidus est et malignus, quibus veritas revelatur : aut circa Deum ingratus est, cujus inspiratione Ecclesia ejus instruitur. » Item (lib. vi) : « In Evangelio Dominus : *Ego sum*, inquit *Veritas* (Joan. xiv, 6). Non dixit : *Ego sum consuetudo*. Itaque veritate manifestata, cedat consuetudo veritati, Item revelatione facta veritatis, cedat error veritati, quia et Petrus qui prius circumcidebat cessit Paulo prædicanti veritatem. » Idem. lib. iv De baptismo : « Frustra quidem qui ratione vincuntur consuetudinem nobis objiciunt, quasi consuetudo major sit veritate, aut non sit in spiritualibus sequendum quod in melius fuit a Spiritu sancto revelatum. » Hoc plane verum est, quia ratio et veritas consuetudini præponenda est. Gregorius VII Wimundo [al. Willimundo] episcopo : (dist. 8, cap. *Si consuet.*) « Et certe, ut beati Cypriani utamur sententia, quælibet consuetudo quantumvis vetusta, quantumvis vulgata, veritati est omnino præponenda : et usus qui veritati est contrarius, abolendus. » Quanto etiam amore veritas quoque verborum amplectenda, admonemur in Ecclesiastico, cum dicitur : « Pro anima tua non confundaris dicere verum (Eccli. iv, 24). » Item : « Non contradicas verbo veritatis ullo modo (ibid., 30). » Et iterum : « Ante omnia opera verbum verax præcedat te, et ante omnem actum consilium stabile (Eccli. xxvii, 20). » Nihil etiam in auctoritatem ducatur, quia geritur a multis, sed quia probatur a sapientibus et bonis : « Stultorum, » inquit Salomon, « infinitus est numerus (Eccl., i, 15). » Et juxta Veritatis assertionem : « Multi vocati, pauci vero electi (Matth. xxii, 14). » Rara sunt quæque pretiosa; et quæ abundant numero minuuntur pretio. Nemo enim in consilio majorem hominum partem, sed meliorem sequatur. Nec ætas hominis, sed sapientia consideretur; nec amicitia, sed veritas attendatur. Unde et poetica est illa sententia :

Fas est et ab hoste doceri.

(OVID., lib. iv, *Metam.*)

Quoties autem opus est consilio non differatur. Et si de rebus præcipuis est deliberandum, convocetur conventus. In minoribus autem rebus discutiendis

sufficiet diaconissa paucis ad se de majoribus personis convocatis. Scriptum quoque est de consilio : « Ubi non est gubernator, populus corrui. Salus autem , ubi multa consilia (Prov. xii, 14). Via stulti recta in oculis ejus. Qui autem sapiens, audit consilia (Prov. xii, 15). Fili, sine consilio nihil facias , et post factum non pœnitebis (Eccli, xxxii, 24). » Si forte sine consilio aliquid prosperum habet eventum , non excusat hominis præsumptionem fortunæ beneficium . Sin autem post consilium nonnunquam errant , potestas quæ consilium quæsivit rea non teneatur præsumptionis . Nec tam culpandus est qui credidit , quam quibus ipse errando acquievit . Egressæ vero capitulum iis quibus oportet operibus intendant , legendo scilicet vel cantando, sive manibus operando usque ad Tertiam . Post Tertiam autem missa dicatur , ad quam quidem celebrandam unus ex monachis sacerdos hebdomadarius instituitur. Quem profecto [al. præsto] si copia tanta sit , cum diacono et subdiacono venire oportet , qui ei quod necessarium est administrent, vel quod suum est et ipsi operentur. Quorum accessus vel recessus ita fiant , ut sororum conventui nullatenus pateant Si, vero plures necessarii fuerint, et de his providendum erit, et ita semper si fieri potest , ut monachi propter missas monialium nunquam conventui suo in officiis desint divinis . Si vero communicandum a sororibus fuerit, senior eligatur sacerdos, qui post missam eas communicet ; egressis inde prius diacono et subdiacono propter tollendam tentationis occasionem . Ter vero ad minus in anno totus communicet conventus , id est Pascha . Pentecoste , et Natale Domini , sicut a Patribus est institutum de sæcularibus etiam hominibus . His autem communionibus ita se præparent ut tertio dia ante ad confessionem et congruam satisfactionem omnes accedent , et terno se panis et aquæ jejuniis et oratione frequenti purificent cum omni humilitate et tremore , illam Apostoli terribile apud se retractantes sententiam : « Itaque, inquit, quicumque manducaverit panem vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini . Probet autem seipsum homo, et sic de pane illo edat , et de calice bibat. Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit , non dijudicans corpus Domini . Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Quod si nosmetipsos dijudicaremus , non utique dijudicaremur (I Cor., xi, 27). » Post missam quoque ad opera redeant usque ad Sextam , et nullo tempore otiose vivant, sed unaquæque id quod potest et quod oportet operetur. Post Sextam autem prandendum est , nisi jejuniis fuerit . Tunc enim Nona expectanda est, et in Quadragesima etiam Vesperæ. Nullo vero tempore conventus careat lectione. Quam cum diaconissa terminare voluerit, dicat : Sufficit. Et statim ad grates Domino referendas ab omnibus surgatur. Æstivo tempore post prandium usque ad Nonam quiescendum est in dormitorio, et post Nonam ad opera redeundum usque ad Vesperas. Post Vesperas

A autem vel statim cœnandum est vel potandum . Et inde etiam secundum temporis consuetudinem ad collationem eundem. Sabbato autem ante collationem munditiæ fiant, in ablutionem videlicet pedum et manuum. In quo quidem obsequio diaconissa famuletur cum hebdomadariis , quæ coquinæ deservierunt . Post collationem vero ad Completorium statim est veniendum , inde dormitum est eundem.

De victu autem et vestitu apostolica teneatur sententia , qua dicitur : « Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus (I Tim., vi, 8). » Ut videelicet necessaria sufficiant, non superflua quærantur. Et quod vilius poterit comparari, vel facilius haberi, et sine scandalo sumi, re concedatur. Solum quippe scandalum propriæ conscientiæ vel alterius in cibis Apostolus vitat, sciens quia non est cibus in vitio, sed appetitus. « Qui manducat, inquit, non manducantem non spernat. Qui non manducat, manducantem non judicet. Tu quis es qui judicas alienum servum? Qui manducat, Domino manducet. Gratias enim agit Deo. Et qui non manducat, Domino non manducat, et gratias agit Deo. Non ergo amplius invicem judicemus, sed hoc judicate magis ne ponatis offendiculum fratri vel scandalum. Scio et confido in Domino Jesu, quia nihil commune per ipsum, nisi qui æstimat quid commune esse. Non est regnum Dei esca et potus, sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto. Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum non manducare carnem, et non bibere vinum, neque in quo frater tuus offendatur , an scandalizetur (Rom., xiv, 3). » Qui etiam post scandalum fratris de proprio scandalo ipsius qui contra conscientiam suam comedit adjungit, dicens : « Beatus qui non judicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit si manducaverit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non ex fide, peccatum est (ibid., 22). » In omni quippe quod agimus contra conscientiam nostram, et contra hoc quod credimus, peccamus. Et in eo quod probamus, hoc est per legem quam approbamus atque recipimus, judicamus nosmetipsos atque damnamus, si illos videlicet comedimus cibos quos discernimus, hoc est per legem excludimus, et separamus tamquam immundos. Tantum enim est testimonium conscientiæ nostræ, ut hæc nos apud Deum maxime accuset vel excuset. Unde et Joannes in prima sua meminit Epistola : « Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos , fiduciam habemus ad Deum. Et quidquid petierimus accipiemus ab eo, quoniam mandata ejus custodimus, et ea quæ sunt placita coram eo facimus (I Joan. iii, 21). » Bene itaque et Paulus superius ait : Nihil esse commune per Christum nisi ei qui commune quid esse putat (Rom., xiv, 23), hoc est immundum et interdictum si sibi credit. Communes quippe cibos dicimus, qui secundum legem mundi vocantur, quod eos scilicet lex a suis excludens quasi his extra legem sunt exponat et publicet. Unde et communes femine im-

mundæ sunt, et communia quæque vel publicata vilia sunt, vel minus chara. Nullum itaque cibum per Christum asserit esse communem, id est immundum, quia lex Christi nullum interdicit, nisi ut dictum est propter scandalum removendum, vel propriæ scilicet conscientiæ, vel alienæ. De qua et alibi dicit: « Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manducabo in æternum, ne fratrem meum scandalizem! (I Cor. viii, 13.) » Non sum liber, non sum apostolus? (I Cor. ix, 1.) Ac si diceret: Nunquid non habeo illam libertatem, quam Dominus apostolis dedit, de quibuslibet scilicet edendis vel de stipendiis aliorum sumendis? Sic quippe cum apostolos mitteret quodam loco ait: « Edentes et bibentes quæ apud illos sunt (Luc., x, 7.) » Nullum videlicet cibum a cæteris distinguens. Quod diligenter Apostolus attendens, et omnia ciborum genera etiamsi sint infidelium cibi et idolothyta, Christianis esse licita studiose prosequitur, solum, ut diximus, in cibis scandalum vitans: « Omnia, inquit, licent; sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Nemo quod suum est quærat [al quærit], sed quod alterius. Omne quod in macello vœnit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam (I Cor. x, 22). Domini est terra, et plenitudo ejus (Psal. xxiii, 1). Si quis vocat vos infidelium ad cœnam, et vultis ire; omne quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit, hoc imolatum est idolis, nolite manducare propter illum qui iudicavit, et propter conscientiam dico non tuam, sed alterius. Sine offensione estote Judæis et gentibus, et Ecclesiæ Dei. » Ex quibus videlicet Apostoli verbis manifeste colligitur, nullum nobis interdici, quo sine offensa propriæ conscientiæ vel alienæ vesci possimus. Sine offensa vero propriæ conscientiæ tunc agimus, si propositum vitæ, quo salvari possimus, nos servare confidimus. Sine offensa autem alienæ, si eo modo vivere credimur quo salvemur. Eo quidem modo vivemus, si omnibus necessariis naturæ indultis peccata vitemus. nec de nostra virtute præsumentes illi vitæ iugo professiones nos obligemus, quo prægravati succumbamus; et tanto sit gravior casus, quanto fuerat professionis altior gradus. Quem quidem casum et stultæ professionis votum Ecclesiastes præveniens ait: « Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere. Displicet enim ei infidelis et stulta promissio. Sed quodcumque voveris redde. Melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere (Eccle. v, 2). » Cui quoque periculo occurrens Apostolicum consilium: « Volo, inquit, juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. Jam enim quædam conversæ sunt retro Satanam (I Tim. v, 14). » Ætatis infirmæ naturam considerans, remedium vitæ laxioris opponit periculo melioris. Consulit residere in imo, ne præcipitium A detur ex alto, Quem et beatus secutus Hieronymus Eustochium virginem instituens ait (epist. 22): « Si autem et illæ quæ virgines sunt, ob alias tamen culpas non salvantur, quid fiet illis quæ prostituerunt membra Christi, et mutaverunt templum Spiritus sancti in lupanar? Rectius fuerat homini subiisse conjugium, ambulasse per plana, quam ad altiora tendentem in profundum inferni cadere. » Quod si etiam universa revolvamus Apostoli dicta, nunquam eum reperiemus secunda matrimonia nisi feminis indulsisse. Sed viros maxime ad continentiam exhortans, ait: « Circumcisis aliquis vocatus est? non adducat præputium (I Cor. vii, 18). » Et iterum: Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem (ibid., 27). » Cum Moyses tamen viris magis quam feminis indulgens uni viro plures simul feminas, non uni feminæ plures viros concedat, et districtius adultera feminarum quam virorum puniat. » Mulier, inquit Apostolus, si mortuus fuerit vir ejus liberata est a lege viri, ut non sit adultera si fuerit cum alio viro (Rom. vii, 37.) » Et alibi: « Dico autem non nuptis et viduis: Bonum est illis si sic permaneant sicut et ego. Quod si non se continent, nubant. Melius est enim nubere quam uri (I Cor. vii, 8.) » Et iterum: « Mulier, si dormierit vir ejus, liberata est. Cui vult nubat, tantum in Domino. Beatior autem erit si sic permanserit secundum consilium meum (ibid., 39). » Non secunda tantum matrimonia infirmo sexui concedit, verum etiam ea nullo concludere audeat numero, sed cum dormierint earum viri nubere aliis permittit. Nullum matrimoniis earum præfigit numerum, dummodo fornicationis evadant reatum. Sæpius magis nubant quam semel fornicentur, ne si uni prostituantur, multis carnalis commercii debitum solvant. Quæ tamen debiti solutio non est penitus immunis a peccato, sed indulgentur minora ut majora vitentur peccata. Quid igitur mirum si id, in quo nullum est omnino, conceditur ne peccatum incurrant, hoc est alimenta quælibet necessaria, non superflua? Non est enim, ut dictum est, cibus in vitio, sed appetitus, cum videlicet libet quod non licet, et concupiscitur quod interdictum est, et nonnunquam impudenter sumitur, unde maximum scandalum generatur. Quid vero inter universa hominum alimenta tam periculosum est, vel damnosum, et religioni nostræ vel sanctæ quieti contrarium, quantum vinum? Quod maximus ille Sapientum diligenter attendens, ab hoc, maxime nos dehortatur, dicens: Luxuriosa res vinum, et tumultuosa ebrietas. Quicumque his delectatur, non erit sapiens (Prov. xx, 1). Cui vœ, cujus patri vœ, cui rixæ, cui foveæ, cui sine causa vulnera, cui suffusio oculorum? nonne his qui morantur in vino, et student calicibus epotandis? Ne intuearis vinum quando flavescit, cum splenderit in vitro color ejus. Ingreditur blande, sed in novissimo mordebit ut coluber, et sicut regulus venena diffundet. Oculi tui videbunt extraneas, et cor tuum loquetur perversa,

et eris sicut dormiens in medio mari, et quasi sopitus gubernator amisso clavo, et dices: Verberaverunt me, et non dolui; traxerunt me, et ego non sensi. Quando evigilabo, rursus, et vina reperiam? (Prov. xxiii, 29.) Item. « Noli regibus, o Lamuel, noli regibus dare vinum, quia nullum secretum est ubi regnat ebrietas. Ne forte bibant et obliviscantur judiciorum, et mittant causam filiorum pauperis (Prov. xxxi, 4.) » Et in Ecclesiastico scriptum est: « Operarius ebriosus non locupletabitur, et qui spernit modica, paulatim decidet. Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes, et argunt sensatos (Eccli. xix, 4.) » Isaias quoque universos præteriens cibos, solum in causam captivitatis populi commemorat vinum: « Væ, inquit, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam et potandum usque ad vesperam, ut vino æstuetis. Cithara et lyra et tympanum et tibia et vinum in convivii vestris, et opus Domini non respicitis. Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam. Væ qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam ebrietatem (Isa. v, 11.) » Qui etiam de populo usque ad sacerdotes et prophetas querimoniam extendens, ait: « Verum ii quoque præ vino nescierunt, et præ ebrietate erraverunt. Sacerdos et propheta nescierunt præ ebrietate, absorpti sunt a vino, erraverunt in ebrietate, nescierunt videntem, ignoraverunt iudicium. Omnes enim mensæ repletæ sunt vomitu sordiumque, ita ut non esset ultra locus. Quem decebit scientiam, et quem intelligere faciet auditum? (Isa. xxviii, 7.) » Dominus per Joel dicit: « Expergimiscimini ebrii, et flete qui bibitis vinum in dulcedine (Joel, i, 5.) » Non enim uti prohibet vino in necessitate, sicut Apostolus inde Timotheo consulit, « propter stomachi frequentes infirmitates (I Tim. v, 23); non tantum infirmitates, sed frequentes. Noe primus vineam plantavit (Gen. ix, 20), nesciens adhuc fortassis ebrietatis malum, et inebriatus femora denudavit; quia vino conjuncta est luxuriæ turpitudine. Qui etiam superirrisus a filio maledictionem in eum intorsit, et servitutis sententia illum obligavit: quæ antea nequaquam facta esse cognovimus. Loth virum sanctum ad incestum nullatenus trahi nisi per ebrietatem filiæ ipsius providerunt (Gen. xix, 33.) Et beata vidua superbum Holofernum non nisi hac arte illudi posse et prosterni credidit (Judith. xiii, 4). Angelos antiquis patribus apparentes, et ab eis hospitio susceptos carnibus, non vino usos esse legimus (Gen. xviii, 1). Et maximo illi et primo principi nostro Eliæ in solitudinem latenti corvi mane et vespere panis et carni alimoniam, non vini ministrabant (III Reg. xvii, 6). Populus etiam Israeliticus delicatissimi in eremo cibus maxime coturnicum educatus, nec vino usus fuisse, nec ipsum appetiisse legitur (Exod. xvi, 13). Et refectio illæ panum et piscium, quibus in solitudine populus sustentabatur, vinum nequaquam habuisse referuntur. Solummodo nuptiæ quæ indul-

gentiam habent, incontinentiæ vini, in quo est luxuria, miraculum habuerunt (Joan. ii, 8). Solitudo vero, quæ propria est monachorum habitatio carni magis quam vini beneficium novit. Summa etiam illa in lege Nazaræorum religio, qua se Domino consecrant, vinum et quod inebriare potest solummodo vitabat (Num. vi, 3). Quæ namque virtus, quod bonum in ebriis manet? Unde non solum vinum, verum etiam omne quod inebriare potest antiquis quoque sacerdotibus legimus interdicti. De quo Hieronymus ad Nepotianum (epist. 2), de vita clericorum scribens, et graviter indignans quod sacerdotes legis ab omni quod inebriare potest abstinentes nostros in hac abstinentia superent: « Nequaquam, » inquit, « vinum, redoleas ne audias illud philosophi: Hoc non est osculum porrigere, sed propinare. » Vinolentos sacerdotes et apostolus damnat, et lex vetus prohibet: « Qui altario deserviunt (I Cor. x, 13), vinum et siceram non bibent (Luc. i, 15). » Sicera Hebræo sermone omnis potio nuncupatur, quæ inebriare potest, sive illa quæ fermento conficitur, sive pomorum succo, aut favi decoquantur in dulce, et herbarum potionem aut palmarum fructus exprimuntur in liquorem, coctisque frugibus aqua pinguior colatur. Quidquid inebriat et statum mentis evertit fuge similiter ut vinum. Ex regula sancti Pacomii vinum et liquamen absque loco ægrotantium nullus attingat. Quis etiam vestrum [al. nostrum] non audierit vinum monachorum penitus non esse, et in tantum olim a monachis abhorreri, ut ab ipso vehementer dehortantes ipsum Satanam appellarent? Unde in Vitis Patrum scriptum legimus: « Narraverunt quidam abbati pastori de quodam monacho quia non bibebat vinum, et dixit eis: Quia vinum monachorum omnino non est. » Item post aliqua: « Facta est aliquando celebratio missarum in monte abbatis Antonii, et inventum est ibi cenidium vini, et tollens unus de senibus parvum vas calicem portavit ad abbatem Sisoï, et dedit ei, et bibit semel et secundo, et accepit et bibit. Obtulit ei etiam tertio, sed non accepit dicens: Quiesce, frater, an nescis quia est Satanus? » Et iterum de abbate Sisoï: « Dicit ergo Abraham discipulis ejus, si occurritur in Sabbato, et Dominica ad ecclesiam, et biberit tres calices, ne multo est? et dixit senex: Si non esset Satanus, non esset multum. » Hinc et beatus non immemor Benedictus cum dispensatione quadam monachis vinum indulgeret, ait (cap. 46): « Licet legamus vinum monachorum omnino non esse, sed quia nostris temporibus id monachis penitus persuaderi non potest. » Quid enim mirum si monachis penitus non sit indulgendum, quod feminis quoque, quarum in se est natura debilior, et tamen contra vinum fortior, ipsum omnino beatus interdicat Hieronymus? Hic enim Eustochium virginem Christi de conservanda instruens virginitate, vehementer adhortatur, dicens (epist. 12): « Si quid itaque in me potest esse consilii, si

xperto creditur, hoc primum moneo et obtestor, ut A. sponsa Christi vinum fugiat pro veneno. Hæc adversus adolescentiam prima sunt arma dæmonum. Non sic avaritia quatit, inflat superbia, delectat ambitio. Facile aliis caremus vitiis. Hic hostis intus inclusus est. Quocumque pergamus, nobiscum portamus inimicum. Vinum et adolescentia duplex incendium voluptatis. Quid oleum flammæ adjicimus? Quid ardenti corpusculo fomenta ignium ministramus? » Constat tamen ex eorum documentis quæ de physica scripserunt, multo minus feminis quam viris virtutem vini prævalere posse. Cujus quidem rei rationem inducens Macrobius Theodosius *Saturnaliorum* libro IV, sit ait (cap. 6) : « Aristoteles, mulieres, inquit, raro inebriantur, crebro senes. Mulier humectissimo est corpore. Docet hoc et levitas cutis et splendor. Docent præcipue assiduæ purgationes superfluo exonerantes corpus humore. Cum ergo epotum vinum in tam largum ceciderit humorem vim suam perdit, nec facile cerebri sedem ferit fortitudine ejus extincta; item (*ibid.*) : « Muliebre corpus crebris purgationibus depuratum, pluribus consertum foraminibus, ut pateat in meatus, et vias præbeat humori in egestionis exitum confluenti. Per hæc foramina vapor vini celeriter evanescit. » Qua igitur ratione id monachis indulgetur, quod infirmiori sexui denegatur. Quanta est insania id eis concedere, quibus amplius potest nocere et aliis negare? Quid denique stultius id quod religioni magis est contrarium, et a Deo plurimum facit apostatare, religionem non abhorreere? Quid impudentius, quam id quod regibus quoque et sacerdotibus legis interdicitur (*Prov. xxxi, 5; Levit. x, 9*), Christianæ perfectionis abstinentiam non vitare? imo in hoc maxime delectari? Quis namque ignoret quanto in hoc tempore clericorum præcipue vel monachorum studium circa cellaria versetur, ut ea scilicet diversis generibus vini repleant? herbis illud, melle et speciebus condiant, ut tanto facilius se inebrient, quanto delectabilius potent? et tanto se magis ad libidinem incitent, quanto amplius vino æstuent? Quis hic non tam error quam furor, ut qui se maxime per professionem continentia obligant, minus ad conservandum votum se præparent? imo ut minime custodiri possit, efficiant? Quorum profecto si claustris retinentur corpora, corda, libidine plena sunt, et in fornicationem inardescit animus. Scribens ad Timotheum Apostolus : « Noli, inquit, adhuc aquam bibere, sed vino modico utere propter stomachum tuum et frequentes infirmitates tuas (*1 Tim. v, 23*). » Cui propter infirmitatem conceditur vinum modicum, constat utique quia sanus sumeret nullum. Si vitam profitemur apostolicam, et præcipue formam vovemus pœnitentiæ, et fugere sæculum proponimus : cur eo maxime delectamur, quod proposito nostro maxime adversari videmus, et universis est alimentis delectabilius? Diligens pœnitentiæ descriptor beatus Ambrosius nihil in A. victu pœnitentium præter vinum accusat, dicens (lib. II, *De pœnit.*, c. 20) : « An quis putat illam pœnitentiam ubi acquirendæ ambitio dignitatis, ubi vini effusio, ubi ipsius copulæ conjugalis usus? Renuntiandum sæculo est, facilius inveni qui innocentiam servaverint, quam qui congrue pœnitentiam egerint. » Item in libro *De fuga sæculi* (cap. 9) : « Bene, inquit, fugis si oculus tuus fugiat calices, et phialas, ne fiat libidosus dum moratur in vino. » Solum de omnibus alimentis in fuga sæculi vinum commemorat, et hoc vinum si fugiamus, bene nos sæculum fugere asserit, quasi omnes sæculi voluptates ex hoc uno [*al. vino*] pendeant; nec etiam dicit, si gula fugiat ejus gustum, verum etiam oculus visum, ne libidine et voluptate ipsius capiatur, quod frequenter intuetur. Unde et illud est Salomonis quod supra meminimus : « Ne intueamur vinum quando flavescit, cum splenduerit in vitro color ejus (*Prov. xiiii, 31*). » Sed quid et hic, quæso, dicemus, qui ut tam gustu ejus quam visu oblectemur, cum illud melle, herbis, vel speciebus diversis condierimus, phialis etiam ipsum propinari volumus? Beatus Benedictus vini coactus indulgentiam faciens (cap. 40). « Saltem vel hoc, inquit, consentiamus, non usque ad satietatem bibamus, sed parcius : quia vinum apostatare facit etiam sapientes (*Eccli. xix, 2*). » O utinam usque ad satietatem bibere sufficeret, ne majoris rei transgressionis ad superfluitatem efferremur. Beatus etiam Augustinus monasteria ordinans clericorum, et eis regulam scribens (cap. 2) : « Sabbato tantum et Dominica, sicut consuetudo est, qui volunt vinum accipiant; » tum videlicet pro reverentia Dominicæ diei et ipsius vigiliæ, quæ est Sabbatum; tum etiam quia tunc dispersi per cellulas fratres congregabantur. Sicut et in *Vitis Patrum* beatus commemorat Hieronymus, scribens de loco quem Cellia nominavit, his verbis (part. I) : « Singuli per cellulas manent. Die tamen Sabbati et Dominica in unum ad ecclesiam coeunt, et ibi semetipsos invicem tanquam cælo redditos vident. » Unde profecto conveniens erat hæc indulgentia, ut insimul convenientes aliqua recreatione congauderent, non tam dicentes quam sentientes : « Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum (*Psal. cxxxii, 1*). » Ecce si a carnibus abstineamus, magnum quid nobis imputetur, quantacumque superfluitate cæteris vescamur. Si multis expensis diversa piscium fercula comparemus, si piperis et specierum sapes misceamus, si cum inebriati mero fuerimus, calices herbatorum et phialas pigmentorum superaddamus. Totum id excusat vilium abstinentia carni, dummodo eas publice non voremus, quasi ciborum qualitas magis quam superfluitas in culpa sit, cum solam Dominus crapulam et ebrietatem nobis interdicat (*Luc. xxi, 34*), hoc est cibi pariter et vini superfluitatem potius quam qualitatem. Quod et diligenter beatus attendens Augustinus, nihilque in alimentis præter vinum

veritus, nec ullam ciborum qualitatem distinguens, A hoc in abstinentia satis esse credidit quod breviter expressit (epist. 109): « Carnem, inquit, vestram domate jejuniis, et abstinentia escæ vel potus quantum valitudo permittit. » Legerat, nisi fallor, illud beati Athanasii in exhortatione ad monachos: « Jejuniorum quoque non sit volentibus certa mensura, sed in quantum possibilitas valet, nisi laborantis extensa: quæ præter Dominicam diem semper sint solemnia, non votiva sint. » Ac si diceret: Si ex voto suscipiuntur, devote compleantur omni tempore, nisi in Dominicis diebus. Nulla hic jejunia præfiguntur, sed quantum permittit valitudo. Dicitur enim: « Solam naturæ facultatem inspicit, et ipsam sibi modum præfigere permittit; sciens quoniam in nullis delinquitur, si modus in omnibus teneatur. » Ut videlicet nec remissius quam oportet voluptatibus resolvamur, sicut de populo medulla tritici et meracissimo vino educato scriptum est: « Incrassatus est, dilatatus, et recalcitravit (Deut. xxxii, 15). Nec supra modum abstinentia macerati vel omnino victi succumbamus, vel murmurantes mercedem amittamus, vel de singularitate gloriemur. Quod Ecclesiastes præveniens, ait: « Justus perit in sua justitia. Noli esse justus multum, neque plus sapias quam necesse est. Ne obstepescas de tua quasi admirans singularitate intumescas (Eccle. vii, 17). » Huic vero diligentia sic omnium virtutum mater discretio præsit, ut quæ quibus imponat onera sollicitè videat, unicuique C scilicet secundum propriam virtutem, et naturam sequens potius quam trahens, nequaquam usum satietatis [ad saturitatis], sed abusum auferat superfluitatis; et sic extirpentur vitia, ne lædatur natura. Satis est infirmis, si peccata vitent, et si non ad perfectionis cumulum conscendant. Sufficit quoque paradisi angulo residere, si martyribus non possis considerare. Tutum est vovere modica, ut majora debitis superaddat gratia. Hinc enim scriptum est: « Cum feceritis omnia quæ præcepta sunt, dicite: Servi inutiles sumus, quæ debuimus facere fecimus (Luc. xvii, 10). » Lex, » inquit Apostolus, « iram operatur. Ubi enim non est lex nec prævaricatio. (Rom. iv, 15). » Et iterum: « Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem vivebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum revixit. Ego autem mortuus sum, et inventum est mihi mandatum quod erat ad vitam: hoc est ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, et per illud me occidit, ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum (Rom. vii, 8). » Augustinus ad Simplicianum. « Ex prohibitione aucto desiderio dulcius factum est, et ideo fefellit. » Idem in libro II Quæstionum, quæst. 83: « Suasio delectationis ad peccatum vehementior est cum adest prohibitio. »

Nititur in vetitum semper cupimusque negata.

(Ovid. lib. iii.)

Attendat cum tremore hæc quisquis se jugo alicu-

Eligat quod possit, timeat quod non possit. Nemo legis efficitur reus, nisi qui eam fuerit ante professus. Antequam profitearis delibera. Cum professus fueris, observa. Ante est voluntarium quod postea fit necessarium. « In domo Patris mei, dicit Veritas, mansiones multæ sunt (Joan. xiv, 2). » Sic etiam plurimæ sunt quibus illuc perveniatur viæ. Non damnantur conjuges, sed facilius salvantur continentibus. Non ad hoc ut salvemur sanctorum Patrum sunt additæ regulæ, sed ut facilius salvemur, et purius Deo vacare possimus. » Etsi, inquit Apostolus, nupserit virgo, non peccabit: tribulationem tamen carnis habebunt hujusmodi. Ego autem vobis parco (I Cor. vii, 28). » Item: « Mulier quæ innupta est et virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta corpore et spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut laqueum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est, et quod facultatem præbeat, sine impedimento Deum observandi (ibid. 34). » Tunc vero facillime id agitur, cum a sæculo corpore quoque recedentes, claustris nos monasteriorum recludimus, ne nos sæculares inquietent tumultus. Nec solum qui legem suscipit, sed qui legem imponit, provideat me multiplicatis præceptis transgressiones multiplicet. Verbum Dei veniens verbum abbreviatum fecit super terram. Multa Moyses locutus est; et tamen, ut ait Apostolus, « nihil ad perfectum adduxit lex (Hebr. vii, 19). » Multa profecto et iu tantum gravia, ut Apostolus Petrus ejus præcepta neminem potuisse portare profiteatur, dicens: « Viri fratres, quid tentatis Deum imponere jugum super cervicem discipulorum, quod nec patres nostri, neque nos portare potuimus? sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari quemadmodum et illi (Act. xv, 10). » Paucis Christus de ædificatione morum et sanctitate vitæ apostolos instruxit, et perfectionem docuit. Austeram removens et gravia, suavia præcepit et levia, quibus omnem consummavit religionem: « Venite, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quia mitis sum et humilis corde; et invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve (Matth. xi, 28). » Sic enim sæpe in operibus bonis sicut in negotiis agitur sæculi. Multi quippe in negotio plus laborant et minus lucrantur. Et multi exterius amplius affliguntur, et minus interius apud Deum proficiunt, qui cordis potius quam operis inspector est. Qui etiam quo in exterioribus amplius occupantur, minus ad interiora vacare possunt; et quanto apud homines, qui de exterioribus judicant, amplius innotescunt, majorem gloriam apud eos assequuntur, et facilius per elationem seducuntur, Cui Apostolus occurrens errori, opera vehementer extenuat, et fidei justificationem amplificans, ait

« Si enim Abraham ex operibus justificatus est, habet gloriam; sed non apud Dominum. Quid enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo et reputatum est ei ad justitiam (*Rom. iv, 2*). » Et iterum: « Quid ergo dicimus, quod gentes quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam; justitiam autem, quæ ex fide est: Israel vero sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit? Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus (*Gen. xv, 6*). » Illi quod catini est vel paropsidis de foris mundantes, de interiori munditia minus provident, et carni magis quam animæ vigilantes carnales potius sunt quam spirituales. Nos vero Christum in exteriori homine per fidem habitare cupientes, pro modico ducimus exteriora, quæ tam reprobis quam electis sunt communia, attendentes quod scriptum est: « In me sunt Deus vota tua, quæ reddam laudationes tibi (*Psal. lv, 12*). » Unde et exteriorum illam legis abstinentiam non sequimur, quam nihil justitiæ certum est conferre. Nec quidem nobis in cibis Dominus interdicit (*Luc. xxi, 34*), nisi crapulam et ebrietatem, id est superfluitatem. Qui etiam quod nobis indulget, in seipso exhibere non erubuit, licet hinc multi scandalizati non mediocriter improperarent. Unde et per semetipsum loquens: « Venit Joannes, inquit, non manducans et non bibens, et dixerunt: Dæmonium habet. Venit Filius hominis manducans et bibens, et dixerunt: Ecce homo vorax et potator vini (*Matth. xi, 18*). » Qui etiam suos excusans, quod non sicut discipuli Joannis jejunarent (*Matth. ix, 14*), nec etiam manducantes corporalem illam munditiam abluendarum manuum magnopere curarent: « Non possunt, inquit, lugere filii sponsi quandiu cum illis sponsus est (*ibid., 15*). » Et alibi: « Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore. Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt, et ea coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare non coinquinat hominem (*Matth. xv, 11*). » Nullus itaque cibus inquinat animam; sed appetitus cibi vetiti. Sicut enim corpus non nisi corporalibus inquinatur sordibus, sic nec anima nisi spiritualibus. Nec timendum est quidquid agatur in corpore, si animus ad consensum non trahitur. Nec confidendum de munditia carnis, si mens voluntate corrumpitur. In corde igitur tota mors animæ consistit et vita. Unde Salomon in Proverbiis: « Omni custodia serva cor tuum, quoniam ex ipso vita procedit (*Prov. v, 23*). » Et juxta prædictam Veritatis assertionem, ex corde procedunt quæ coinquinant hominem; quoniam bonis vel malis desideriis anima damnatur vel salvatur. Sed quoniam animæ et carnis in unam conjunctarum personam maxima est unio, summopere providendum est ne carnis delectatio ad consensum animam trahat, et dum nimis indulgetur carni, ipsa lascivians reluctetur spiritui, et quam oportet subjici incipiat dominari. Hoc autem cavere poterimus, si necessariis omnibus concessis superflui-

A tatem, ut sæpius dictum est, penitus amputemus, et infirmo sexui nullum ciborum usum, sed omnium denegemus abusum. Omnia concedantur sumi sed nulla immoderate consumi. « Omnis, inquit Apostolus, creatura Dei bona, et nihil rejiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem. Hoc proponens fratribus, bonis eris minister Christi Jesu, enutritus verbis fidei, et bonæ doctrinæ quam assecutus es (*I Tim. iv, 4*). » Et nos igitur cum Timotheo hanc Apostoli insecuti doctrinam, et juxta Dominicam sententiam nihil in cibis nisi crapulam et ebrietatem vitantes (*Luc. xxi, 34*), sic omnia temperemus, ut ex omnibus infirmam naturam sustentemus non vitia nutriamus. Et quo quæque amplius sua superfluitate possunt nocere, temperamenti magis accipiant. Majus quippe est ac laudabilius temperate comedere, quam omnino abstinere. Unde et beatus Augustinus in libro De bono conjugali, cum de corporalibus ageret sustentamentis: Nequaquam, inquit, « eis bene utitur, nisi qui et uti non potest. Multi quidem facilius se abstinent ut non utantur, quam temperant ut bene utantur. Nemo tamen potest eis sapienter uti, nisi potest et continenter non uti. » Ex hoc habitu et Paulus dicebat: « Scio et abundare et penuriam pati (*Philipp. iv, 12*). » Penuriam quippe pati, quorumcunque hominum est; sed scire penuriam pati, magnorum est. Sic et abundare quisquam hominum incipere potest. Scire autem abundare non nisi eorum est, quos abundantia non corrumpit. De vino itaque, quia, sicut dictum est, luxuriosa res et tumultuosa, ideoque tam continentia quam silentio maxime contrarium, aut omnino feminæ abstineant propter Deum, sicut uxores gentilium ab hoc inhibentur metu adulteriorum; aut ita ipsum aqua temperent, ut et siti pariter et sanitati consulat, et vires nocendi non habeat. Hoc autem fieri credimus, si hujus misturæ quarta pars ad minus aquæ fuerit. Difficillimum vero est ut appositum nobis potum sic observemus, ut non usque ad satietatem inde bibamus, sicut de vino beatus præcipit Benedictus (cap. 40). Ideoque tutius arbitramur, ut nec satietatem interdiciamus, ne inde [al. vitæ] periculum incurramus. Non enim satietas, ut sæpe jam diximus, sed superfluitas in crimine est. Ut vero pro medicamento herbata vina conficiantur, aut etiam vinum purum sumatur, non prohibendum est. Quibus tamen conventus nunquam utatur, sed separatim ab infirmis hæc degustentur. Triticæ quoque medullæ similaginem omnino prohibemus, sed semper cum habuerint triticum, tertia pars ad minus grossioris annonæ misceatur. Nec calidis unquam oblectentur panibus, sed qui ad minus uno die ante cocti fuerint. Cæterorum vero alimentorum providentiam sic habeat diaconissa, ut sicut jam præfati sumus, quod vilius poterit comparari, vel facilius haberi, infirmi sexus daturæ subveniat. Quid enim stultius quam cum

t nostra emamus aliena? et cum sint domitia, quæramus extra superflua? et cum sint tiosa esse videmus, et quæ magis abundant, et vilius emuntur; sicut est communium cibus carni-um quæ sufficiant, laboremus ad illa quæunt? De qua quidem necessaria discretio-ratione non tam humano quam angelico, sicut et nuptiæ intermedia boni et mali, hoc est in-differentia computantur. Licet copulæ nuptialis usus omnino peccato non careat, et vinum omnibus ali-mentis periculosius existat. Quod profecto si tem-perate sumptum religioni non interdicitur, quid alio-rum timemus alimentorum, dummodo in eis modus non excedatur? Si beatus ipsum Benedictus (c. 40) quod monachorum non esse profitetur, quadam ta-men dispensatione monachis hujus temporis, jam refrigerante pristinæ charitatis fervore, concedere cogitur, quid cætera non indulgere feminis debeat-mus quæ adhuc [eis nulla professio interdicit? Si pontificibus ipsis, et Ecclesiæ sanctæ rectoribus; si denique monasteriis clericorum sine offensa carni-bus etiam vesci licet, quia nulla scilicet professione ab eis religantur, quis has culpet feminis indulgeri, maxime si in cæteris majorem tolerant districtio-nem? Sufficit quippe discipulo ut sit sicut magister ejus (*Matth. x, 24*). Et magna videtur credulitas, si quod monasteriis clericorum indulgetur, monaste-riis feminarum prohibeatur. Nec parvum etiam æstimandum est, si feminæ cum cætera monaste-rii restrictione in hac una carniæ indulgentia re-ligione fidelium laicorum inferiores non sint, præ-sertim cum, teste Chrysostomo (*Homil. 7, cap. 4*), nihil licet sæcularibus, quod non liceat monachis excepto concumbere tantum cum uxore. Beatus quoque Hieronymus clericorum religionem non in-feriorem quam monachorum judicans, ait (epist. 10). « Quasi quidquid in monachos dicitur non redun-det in clericos, qui sunt patres monachorum. » Quis etiam ignoret omnino discretioni contrarium esse, si tanta debilibus quanta fortibus imponantur onera? si tanta feminis quanta viris injungatur ab-stantia? De quo etiam si quis supra ipsum natu-ræ documentum auctoritatem efflagitet, beatum quoque super hoc Gregorium consulat. Hic quippe magnus Ecclesiæ tam rector quam doctor [de hoc quoque cæteros Ecclesiæ doctores diligenter instru-ens, libri Pastoralis capitulo 24, ita meminit (*Part. III, admonit. 1*) : « Aliter igitur admonendi sunt viri, atque aliter feminæ : quia illis gravia, istis vero sunt injungenda leviora; et illos magna exer-ceant, istas vero levia demulcendo convertant. Quæ enim parva sunt in fortibus, magna reputantur in debilibus. » Quamvis hæc quoque vilium licentia carniæ minus habeat oblectamenti quam ipsæ pi-scium vel avium carnes quas minime tamen nobis beatus interdicit Benedictus. De quibus etiam Apo-stolus, cum diversas species carnis distingueret : « Non omnis, » inquit, « caro eadem caro, sed alia hominum, alia pecorum, alia volucrum, alia pi-scium (*I Cor. xv, 39*). » Et pecorum quidem et avium carnes in sacrificio Domini lex ponit; *Places*

vero nequaquam, ut nemo piscium esum mundiorem Deo quam carniū credat. Qui etiam tanto est onerosior paupertati vel charior, quanto piscium minor est copia quam carniū, et minus infirmam corroborat naturam, ut in altero magis gravet, in altero magis subveniat. Nos itaque fortunæ pariter et naturæ hominum consulentes, nihil in alimentis, ut diximus, nisi superfluitatem interdiciamus. Ipsum itaque carniū sive cæterorum esum temperamus, ut omnibus concessis maior sit abstinētia monialium, quam quibusdam interdictis modo sit monachorum. Igitur ipsum quoque carniū esum ita temperari volumus, ut non amplius quam semel in die sumant, nec diversa inde fercula eidem personæ parentur; nec seorsum aliqua superaddantur pulmenta, nec ullatenus ei vesci liceat plusquam ter in hebdomada, prima videlicet feria, tertia et quinta feria, quantæcunque etiam festivitates intercurrant. Quo namque solemnitas major est, majoris abstinētiæ devotioe est celebranda. Ad quod nos egregius doctor Gregorius Nazianzenus vehementer exhortans, lib. III De luminibus vel secundis Epiphaniis, ait: « Diem festum celebremus non ventri indulgentes, sed spiritu exsultantes, » Idem lib. IV de Pentecoste et Spiritu sancto: « Et hic est noster festus dies, » ait, « in animæ thesaurus perenne aliquid et perpetuum recondamus. non ea quæ pertranseunt et dissolvuntur. Sufficit corpori malitia sua, non indiget copiosiore materia, nec insolens bestia abundantioribus cibus ut insolentior fiat, et violentius urgeat. » Idcirco autem spiritualiter magis est agenda solemnitas, quam et beatus Hieronymus ejus discipulus secutus, in epistola sua de acceptis muneribus ita quodam loco meminit (*epist.* 19): « unde nobis sollicitius providendum, ut solemnem diem non tam ciborum abundantia, quam spiritus exultatione celebremus; quia valde absurdum est nimia saturitate honorare velle martyrem quem sciamus Deo placuisse jejuniis. » Augustinus De pœnitentiæ medicina (cap. 4): « Attende tot martyrum millia. Cur enim natalitia eorum convivii turpibus celebrare delectat, et eorum vitam sequi honestis moribus non delectat? » Quoties vero carne deerunt, duo eis fercula qualiumcunque pulmentorum concedimus, nec superaddi pisces prohibemus. Nulli vero pretiosi saporis cibus apponantur in conventu, sed iis contentæ sint, quæ in terra, quam inhabitant, nascuntur; fructibus vero non nisi in cœna vescantur. Pro medicamento autem quibus opus fuerit, vel herbas vel radices seu fructus aliquot, vel alia hujusmodi nunquam prohibemus mensis apponi. Si qua forte peregrina monialis hospitio recepta mensis intererit, ferculo ei aliquo superaddito charitatis sentiat humanitatem. De quo quidem si quid distribuere voluerit, licebit. Hæc autem, vel si plures fuerint, in majore mensa residebunt, et eis diaconissa ministrabit. Postea cum aliis, quæ mensis ministrant, comestura. Si qua vero sororum parciore cibo carnem domare vo-

A luerit, nullatenus hoc ipsa nisi per obedientiam præsumat, et nullatenus hoc ei denegetur, si hoc non levitate, sed virtute videtur appetere, quod ejus firmitudo valeat tolerare. Nulli tamen unquam permittatur, ut per hoc conventu nec ut aliquam diem sine cibo transigat. Sagiminis condimento sexta feria nunquam utantur, sed quadragesimali cibo contentæ sponso suo ea die passo quadam compatiuntur abstinētia. Illud vero non solum prohibendum, sed vehementer est abhorrendum, quod in plerisque monasteriis agi solet, quod videlicet parte aliqua panis, quæ superest esui, et pauperibus est reservanda, manus et cultellos mundare et extergere solent, et ut mappis parcant mensarum panem polluant pauperum. Imo ejus qui se attendens in pauperibus ait: « Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis (*Matth.* xxv, 40). »

De abstinētia jejuniorum generalis institutio Ecclesiæ illis sufficiat, nec supra fidelium laicorum religionem in hoc eas gravare præsumimus, nec virtutum virorum earum infirmitatem in hoc præferre audemus. Ab æquinotio vero autumnali usque ad Pascha propter dierum brevitate unam in die comestionem sufficere credamus. Quod quia non pro abstinētia religionis, sed pro brevitate dicimus temporis, nulla hic ciborum genera distinguemus.

Pretiosæ vestes, quas omnino Scriptura damnat, summopere fugiantur. De quibus nos præcipue Dominus dehortans et damnati divitis superbiam de iis accusat, et Joannis humilitatem econtrario commendat. Quod beatus diligenter attendens Gregorius homilia Evangeliorum 6. « Quid est, » inquit, « dicere: Qui mollibus vestiuntur, in domibus regum sunt (*Matth.* xi, 8); nisi aperta sententia demonstrare quod non cœlesti, sed terreno regno militant, qui pro Deo perpeti aspera fugiunt, sed solis exterioribus dediti præsentis vitæ molliem delectationemque quærunt? » Idem homilia 40: « Sunt nonnulli, qui cultum subtilium pretiosarumque vestium non putant esse peccatum. Quod videlicet si culpa non esset, nequaquam sermo Dei tam vigilantè exprimeret, quod dives, qui torquebatur ad inferos, bysso et purpura indutus fuisset. Nemo quippe vestimenta præcipua nisi ad inanem gloriam quærir, videlicet ut honorabilior cæteris esse videatur. Nam pro sola inani gloria vestimentum pretiosum quæritur. Res ipsa testatur, quod nemo vult ibi pretiosis vestibus indui, ubi ab aliis non possit videri (*I Petr.* iii). » A quo et prima Petri Epistola sæculares et conjugatas feminas dehortans ait: « Similiter et mulieres subditæ sint viris suis, ut et si qui non credunt verbo per mulierum conversationem, sine verbo lucrifiant; considerantes in timore castam conversationem vestram. Quarum sit non extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus, sed qui absconditus corde est homo incorruptibilitatè quieti et modesti spiritus, quod est in conspectu Domini locuples (*I Petr.* iii, 4). » Bene autem feminas

iam viros ab hac vanitate censuit dehor-
 tuarum infirmus animus id amplius appe-
 per eas et in eis amplius imitari luxuria
 i autem sæculares hinc inhihendæ sunt fe-
 quid Christo devotas convenit providere?
 hoc ipsum illis est cultus, quod sunt in-
 næcunque igitur hunc appetit cultum vel
 nit oblatum, castitatis perdit testimonium.
 unque talis est, non se religioni præparare,
 icationi credatur, nec tam monialis quam
 : censeatur. Cui et ipse cultus est tamquam
 præconium, qui incestum prodit animum,
 riptum est : « Amictus corporis, risus
 , et ingressus hominis enuntiant de illo
 ix, 27). » Legimus Dominum in Joan-
 am supra meminimus, vilitatem seu asperi-
 stium potius quam escæ commendasse, at-
 lasse. « Quid exiistis, inquit, in desertum
 hominem mollibus vestitum » (*Matth.* xi,
 t enim nonnunquam usus pretiosorum ci-
 tilem aliquam dispensationem, sed vestium
 Quæ videlicet vestes quanto sunt pretio-
 anto charius custodiuntur, et minus pro-
 et eminentem amplius gravant, et præ subti-
 i facilius possunt corrumpi, et minus cor-
 ebent fomenti. Nulli vero panni magis quam
 igubrem pœnitentiæ habitum decent, nec
 nsis Christi pelles aliquæ conveniunt, si-
 næ, ut ipso quoque habitu Agnum spon-
 ginum indutæ videantur, vel induere mo-
 Vela vero earum non de serico, sed de
 liquo lineo panno fiant. Duo autem velo-
 æra esse volumus, ut alia sint scilicet vir-
 am ab ipso consecratarum, alia vero minime.
 ero pudicarum sunt virginum, crucis sibi
 habeant impressum ; quo scilicet ipsæ inte-
 quoque corporis ad Christum maxime perti-
 nstrentur ; et sicut in consecratione distare
 is, ita et hoc habitus signo distinguantur,
 quique fidelium territi magis abhorreant in-
 scentiam earum exardescere. Hoc autem
 virginalis munditiæ in summitate capitis
 s expressum filis virgo gestabit, et hoc nulla-
 antequam ab episcopo consecratur gestare
 at. Nulla autem alia vela hoc signo insignita
 terulas mundas ad carnem habeant, in qui-
 am cinctæ semper dormiant. Culcitrarum
 mollitiem vel linteaminum usum infirmæ
 i non negamus naturæ. Singulæ vero dor-
 et comedant. Nulla penitus indignari præ-
 si vestes vel quæcunque alia sibi ab aliqui-
 usmissa alii, quæ amplius indiget, conce-
 sorori. Sed tunc maxime gaudeat, cum
 oris necessitate fructum habuerit eleemo-
 vel se respexerit non solum sibi, sed aliis
 Alioquin ad sanctæ societatis fraternitatem
 rtinet, nec proprietatis sacrilegio caret. Suf-
 utem ad corpus contegendum credimus in-
 a, pelliceam togam ; et cum multum exa-

A speraverit frigus, insuper mantellum. Quo videlicet
 mantello pro opertorio quoque uti jacentes pote-
 runt. Oportebit autem pro infestatione vermium
 vel gravamine sordium abluendarum, hæc omnia esse
 duplicia indumenta sicut ad litteram in laude fortis
 et providæ mulieris Salomon ait : « Non timebit do-
 mui suæ a frigoribus nivis. Omnes enim domestici ejus
 vestiti duplicibus. (*Prov.* xxxi, 21.) » Quorum ita sit
 moderata longitudo, ut ultra oram sotularium non
 procedant, ne pulverem moveant. Manicæ vero exten-
 sionem brachiorum et manuum non excedant. Crura
 vero et pedes caligæ pedules et sotulares muniant. Nec
 unquam occasione religionis nudæ pedes incedant.
 In lectis culcitra una, pulvinar, auriculare, lodex et
 linteolum sufficiant. Caput vero muniant vitta candi-
 da, et velum desuper nigrum, et pro tonsura capillo-
 rum pileum agninum, cum opus fuerit supponatur.
 Nec in victu tantum aut vestitu superfluitas evi-
 tetur, verum et in ædificiis aut quibuslibet posses-
 sionibus. In adificiis quidem hoc manifeste digno-
 scitur, si ea majora vel pulchriora quam necesse sit
 componentur, vel si nos ipsa sculpturis vel pictu-
 ris ornantes, non habitacula pauperum ædificemus,
 sed palatia regum erigamus. « Filius hominis,
 inquit Hieronymus (*epist.* 4), non habet ubi caput
 reclinet, et tu amplas porticus et ingentia tectorum
 spatia metiris ? » Cum pretiosis vel pulchris dele-
 ctamur equitaturis, non solum superfluitas, sed
 elationis vanitas innotescit. Cum autem anima-
 lium greges vel terrenas multiplicamus possessiones,
 tunc se ad exteriora dilatat ambitio : et quanto plura
 possidemus in terra, tanto amplius de ipsis cogitare
 cogimur, et a contemplatione cœlestium devocamur
 Et licet corpore claustris recludamur ; hæc tamen
 quæ foris sunt, et diligit animus, sequi cogitur, et
 se pariter huc et illuc cum illis diffundit, et quo
 plura possidentur quæ amitti possunt, majori nos
 metu cruciant ; et quo pretiosiora sunt amplius di-
 liguntur, et ambitione sui miserum magis illaqueant
 animum. Unde omnino providendum est, ut domui
 nostræ sumptibusque nostris certum præfigamus
 modum, nec supra necessaria vel appetamus aliqua,
 vel recipiamus oblata, vel retineamus suscepta.
 Quidquid enim necessitati superest, in rapina pos-
 sidemus ; et tot pauperum mortis rei sumus, quot
 inde sustentare potuimus. Singulis igitur annis
 cum collecta fuerint victualia, providendum est
 quantum sufficiat per annum ; et si qua superfue-
 rint, pauperibus non tam danda sunt quam red-
 denda. Sunt qui providentiæ modum ignorantes,
 cum redditus paucos habeant, multam habere fa-
 miliam gaudent. De cujus quidem procuracione dum
 gravantur, impudenter hanc quærentes mendicant,
 vel quæ non habent violenter ab aliis extorquent.
 Tales etiam jam nonnullos monasteriorum Patres
 conspicimus, qui de multitudine conventus glo-
 riantes, non tam bonos filios quam multos habere
 student, et magni videntur in oculis suis, si inter
 multos majores habeantur. Quos quidem ut ad suum

trahant dominium, cum aspera deberent eis prædicare, lenia promittunt, et nulla examinatione antea probatos quos indiscrete suscipiunt facile apostatantes perdunt. Talibus, ut video, impropere Veritas, dicens: « Væ vobis qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum. Quem cum feceritis, facitis illum filium gehennæ duplo quam vos (*Matth.* xiii, 15) » Qui profecto minus de multitudine gloriarentur si salutem animarum magis quam numerum quærent, et de suis viribus in ratione sui regiminis reddenda minus præsumerent. Paucos Dominus elegit apostolos, et de ipsa electione sua unus in tantum apostatavit, ut pro ipso Dominus diceret: « Nunquid [*al.* Nonne] ego duodecim vos elegi, et unus ex vobis diabolus est? (*Joan.* vi, 71.) Sicut autem de apostolis Judas, sic et de septem diaconibus Nicolaus periit. Et cum paucos adhuc apostoli congregassent, Ananias et Saphira uxor ejus mortis excipere sententiam meruerunt. (*Act.* v, 5.) Quippe et ab ipso antea Domino cum multi abiissent discipulorum retrorsum, pauci cum ipso remanserunt (*Joan.* xviii, 6). Arcta quippe via est, quæ ducit ad vitam, et pauci ingrediuntur per eam. Sicut e contrario lata est et spatiosa, quæ ducit ad mortem; et multi sunt qui se ultro ingerant (*Matth.* vii, 14). Quia sicut ipse Dominus testatur alibi: « Multi vocati, pauci vero electi (*Matth.* xx, 16).. » Et juxta Salomonem: « Stultorum infinitus est numerus (*Eccle.* i, 15). » Timeat itaque quisquis de multitudine gaudet subjectorum, ne in eis juxta Dominicam assertionem pauci reperiantur electi, et ipse immoderate gregem suum multiplicans minus ad custodiam ejus sufficiat, ut ei recte a spiritalibus illud propheticum dici possit. « Multiplicasti gentem, non magnificasti lætitiā (*Isai* ix, 3) Tales utique scilicet de multitudine gloriantes, dum tam pro suis quam suorum necessitatibus sæpius exire, atque ad sæculum redire, et mendicando discurrere coguntur, curis se corporalibus magis quam spiritalibus implicant, et infamiam sibi magis quam gloriam acquirunt. Quod quidem in feminis tanto magis est erubescendum, quanto eas per mundum discurrere minus videtur tutum. Quisquis igitur quiete vel honeste cupit vivere, et officiis vacare divinis, et tam Deo quam sæculo charus haberi, timeat aggregare quos non possit procurare, nec in expensis suis de alienis confidat marsupii; nec elemosynis petendis, sed dandis invigilet. Apostolus ille magnus Evangelii prædicator, et habens potestatem de Evangelio sumptus accipere, laborat manibus; ne quos gravare videatur, et gloriam suam evacuet. (*I Thess.* ii; *I Cor.* ix.) Nos ergo. quorum non est prædicare, sed peccata plangere, qua temeritate vel impudentia mendicantes quærimus? Unde hos, quos inconsiderate congregamus, sustentare possumus? Qui etiam sæpe in tantam prorumpimus insaniam, ut cum prædicare nesciamus, prædicatores conducamus et pseudoapostolos nobiscum circumducendo, cruces et phy-

A lacteria reliquiarum gestemus, ut tam hæc quam verbum Dei seu etiam figmentia diaboli simplicibus et idiotis vendamus Christianis, et eis promittamus quæcunque ad extorquendos nummos proficere credimus. Ex qua quidem impudenti cupiditate, quæ sua sunt non quæ Jesu Christi quærente, quantum jam ordo noster et ipsa divini prædicatio verbi viderint, neminem jam latere arbitror. Hinc et ipsi abbates vel qui majores in monasteriis videntur, potentibus sæculi et mundanis curiis sese importune ingerentes, jam magis carnales esse quam cænobitæ didicerunt. Et favorem hominum quacunque arte venantes, crebrius cum hominibus fabulari, quam cum Deo loqui, consueverunt. Illud sæpe frustra legentes atque negligentes, vel audientes; sed non exaudientes quod beatus Antonius admonet, dicens (*Vit. Patr.*, part. ii, lib. *De quiete.*): « Sicut pisces si tardaverint in sicco moriuntur; ita et monachi tardantes extra cellulam, aut cum viris sæcularibus immorantes, a quietis proposito resolventur. » Oportet ergo, sicut pisces in mari ita et nos ad cellam recurrere, ne forte foris tardantes obliviscamur interioris custodiæ. Quod ipse quoque monasticæ scriptor Regulæ, scilicet beatus Benedictus, diligenter attendens, quasi in monasteriis assiduus velit esse abbates, et super custodiam sui gregis sollicitè stare, tam exemplo quam scripto patenter edocuit. Hinc enim cum a fratribus ad sacratissimam sororem suam visitandam profectus, cum ipsa eum pro ædificatione saltem nocte una vellet retinere, aperte professus est manere extra cellam nullatenus se posse. Nec ait quidem (*Grægor.* lib. ii, *Dialog.*, c. 33): Non possumus; sed, « non possum, » quia hoc per eum fratres, non ipse posset, nisi hoc et a Domino, sicut postmodum actum est, revelante. Unde et cum regulam scriberet, nusquam de abbatis, sed solummodo fratrum egressu meminerit. De cujus etiam assiduitate ita caute providit, ut in vigiliis dominicorum et festorum dierum evangelicam lectionem, et quæ illi adjuncta sunt, non nisi ab abbate præcipiat dici. Qui etiam instituens, ut mensa abbatis cum peregrinis et hospitibus sit semper, et quoties minus sunt hospites cum eo, quos voluerit de fratribus vocare, seniore uno tantum aut duobus dimissis cum fratribus; patenter insinuat nunquam in tempore mensæ abbatem monasterio debere deesse, et sicut delicatis principum ferculis jam assuetus cibarium panem monasterii subjectis derelinquat, de qualibus quidem Veritas: « Alligant, inquit onera gravia, et importabilia, et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea movere (*Matth.* xxiii, 4). » Et alibi de falsis prædicatoribus: « Attendite a falsis prophetis qui veniunt ad vos (*Matth.* vi, 15). » Veniunt, inquit, per se non a Deo missi, vel exspectantes ut pro eis mandetur. Joannes Baptista princeps noster, cui pontificatus hæreditate cedebat, semel ab urbe recessit ad eremum, pontificatum scilicet pro monachatu,

as pro solitudine deserens. Et ad eum popu-
bat, nec ipse ad populum introibat. Qui cum
esset ut Christus crederetur, et nulla in
cuis corrigere posset : in illo jam erat lectulo,
pulsanti dilecto respondere paratus erat :
viliavi me tunica mea, quomodo induar illa ?
edes meos, quomodo inquinabo illos? (*Cant.*
• Quisquis itaque quietis monasticæ secretum
tat, lectulum magis quam lectum se habere
nt. « De lecto quippe, ut Veritas ait, unus as-
r, et alter relinquetur (*Luc. xvii, 34*). » Le-
i vero sponsæ esse legimus, id est animæ
iplativæ Christo arctius copulatæ, et summo
iderio adhærentis. Quem quicumque intrave-
minem esse relictum legimus. De quo et ipsa
quitur : « In lectulo meo pernoctans quæsi-
diligit anima (*Cant. iii, 1*). » A quo etiam
ipsa surgere dedignans, vel formidans, pul-
ilecto quod supra meminimus respondet. Non
sordes nisi extra lectum suum esse credit,
inquinari pedes metuit. Egressa est Dina ut
enas videret, et corrupta est. Et sicut Mal-
li captivo monacho ab abbate suo prædictum
: ipse postmodum est expertus; ovis quæ de
greditur cito lupi morsibus patet. Ne igitur
adinem congregemus, pro qua egrediendi oc-
am quæramus, imo et egredi compellamur,
detrimento nostri lucrum faciamus aliorum :
dum videlicet plumbi, quod ut argentum ser-
in fornace consumitur. Verendum potius est
plumbum pariter et argentum fornax vehe-
consumat tentationum. Veritas, inquit,
Et eum qui venit ad me non ejiciam foras
vin, 37. » Nec nos ejici susceptos volumus,
suscipiendis providere, ne, cum eos intus
rimus, nos ipsos extra pro eis ejiciamus.
t ipsum Dominum non susceptum eiecisse le-
sed offerentem se respuisse. Cui quidem di-
• Magister, sequar te quocumque ieris : »
dit : « Vulpes foveas habent (*Matth. viii,*
c. Qui etiam de sumptibus nos ante provi-
dam aliquid facere meditamur, cui sint ipsi
rii, diligenter admonet, dicens : « Quis ve-
volens turrim ædificare, nonne prius sedens
tat sumptus qui necessarii sunt, si habet ad
endum? Ne postea quum posuerit fundamen-
nt non potuerit perficere, omnes qui viderint
nt illudere ei, dicentes : Quia hic homo cœ-
ficare, et non potuit consummare (*Luc. xix,*
Magnum est si vel se unum quis salvare suf-
et periculosum est multis eum providere qui
custodiam sui sufficit vigilare. Nemo vero
us est in custodiendo, nisi qui pavidus fue-
suscipiendo. Et nemo sic perseverat in cœ-
cut qui tardus est et providus ad incipien-
In quo quidem tanto major seminarum sit
ntia, quanto earum infirmitas magna mi-
lerat onera, et quiete plurimum est fo-

A Speculum animæ Scripturam sacram constat
esse, in quam quilibet legendo vivens, intelligendo
proficiens, morum suorum pulchritudinem cognos-
cit, vel deformitatem deprehendit, ut illam videli-
cet augere, hanc studeat remove. Hoc nobis spe-
culum beatus commemorans Gregorius in libro II
Moralium, ait (cap. 1) : « Scriptura sacra mentis
oculis quasi quoddam speculum opponitur, ut interna
nostra facies in ipsa videatur. Ibi etenim fœda co-
gnoscimus, ibi pulchra nostra conspiciamus. Ibi senti-
mus quantum proficimus. Ibi a profectu quam longe
distamus. Qui autem Scripturam conspicit quam non
intelligit, quasi cæcus ante oculos tenet, in quo qualis
sit cognoscere non valet, nec doctrinam quærit in
B Scriptura, ad quam ipsa est tantummodo facta,
et tanquam asinus applicetur ad lyram, sic otiosus
sedet ad Scripturam, et quasi panem appositum
habet, quo jejunos non reficitur, dum verbum Dei
nec se per intelligentiam penetrante, nec alio ei do-
cendo frangente, inutiliter cibum habet qui ei nul-
latus prodest. Unde et Apostolus generaliter ad
Scripturarum studium nos adhortans : « Quæcun-
que, inquit, scripta sunt, ad nostram doctrinam
scripta sunt, ut per patientiam et consolationem
Scripturarum spem habeamus (*Rom. xv, 4*). »
Et alibi : « Implemini Spiritu sancto, loquentes vo-
bismetipsis, in psalmis et hymnis, et canticis [spi-
ritualibus (*Ephes. v, 18*). » Sibi quippe vel secum
loquitur, qui quod profert intelligit, vel de intelli-
gentia verborum suorum fructum facit. Idem ad
C Timotheum : « Dum venio, inquit, attende lectioni,
exhortationi, doctrinæ (*I Tim. iv, 13*). » Et iterum :
« Tu vero permane in iis quæ didicisti, et credita
sunt tibi; sciens a quo didiceris, et quia ab infan-
tia sacras litteras nosti, quæ te possunt instruere
ad salutem, per fidem quæ est in Christo Jesu. Om-
nis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad do-
cendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad eru-
diendum in justitia, ut perfectus sit homo Dei ad
omne opus bonum instructus (*II Tim. iii, 14*). »
Qui etiam ad intelligentiam Scripturæ Corinthios
admonens, ut quæ videlicet alii de Scriptura lo-
quuntur exponere valeant : « Sectamini, inquit
charitatem, æmulamini spiritualia : magis autem
spiritus ut prophetetis [*al. proficiatis*]. Qui enim,
loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed Deo.
Qui autem prophetat, Ecclesiam ædificat. Et ideo
qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Orabo
spiritu, orabo et mente. Psallam spiritu, psal-
lam et mente. Cæterum si benedixeris spiri-
tu, quis implebit locum idiotæ? Quomodo dicet
amen super tuam benedictionem, quoniam quid di-
cas nescit? Nam tu quidem bene gratias agis, sed
alter non ædificatur. Gratias ago Deo, quoniam om-
nium vestrum lingua loquor; sed in ecclesia volo
quinque verba sensu meo loqui, et ut alios instruam,
quam decem millia ut verborum. Fratres nolite
effici parvi sensibus, sed malitia parvuli estote, sen-
sibus autem perfecti (*I Cor. xiv, 1*). » Loqui lin-

gua dicitur qui ore tantum verba format, non intelligentia exponendo ministrat. Prophetat vero sive interpretatur *qui more prophetarum*, qui videntes dicuntur, id est intelligentes, ea quæ dicit intelligit, ut ipsa exponere possit. Orat ille spiritu sive psallit, qui solo prolotionis flatu verba format, non mentis intelligentiam accommodat. Cum vero spiritus noster orat, id est nostræ prolotionis flatus solummodo verba format, nec quod ore profertur corde concipitur, mens nostra sine fructu est, quem in oratione videlicet habere debet, ut ipsa scilicet ex intelligentia verborum in Deum compungatur atque accendatur. Unde hanc in verbis perfectionem nos admonet habere, ut non more plurimorum verba tantum sciamus proferre, verum etiam intelligentiæ sensum in iis habere, atque aliter nos orare vel psallere infructuose protestatur. Quem et beatus sequens Benedictus (cap. 19) : « Sic stemus, inquit, ad psallendum, ut mens nostra concordet voci nostræ. » Hoc et Psalmista præcipiens, ait : « Psallite sapienter (*Psal. XLVI, 8*), » ut videlicet verborum prolotioni sapor et condimentum intelligentiæ non desit, et cum ipso veraciter Domino dicere valeamus : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua! (*Psal. CXVII, 105*). » Et alibi : « Non in tibiis viri beneplacitum erit ei (*Psal. CXLVI, 10*). » Tibia quippe sonitum emittit ad delectationem voluptatis, non ad intelligentiam mentis. Unde bene in tibiis cantare, nec in hoc Deo placere dicuntur, qui melodia sui cantus sic oblectantur, ut nulla hinc ædificetur intelligentia. Qua etiam ratione, inquit Apostolus, cum benedictiones in Ecclesia fiunt, respondebitur amen, si quod oratur in illa benedictione non intelligitur? Utrum videlicet bonum sit quod oratio postulat, aut non. Sic enim sæpe multos idiotas et litterarum sensum ignorantes videmus in Ecclesia per errorem nonnulla sibi nociva quam utilia precari, veluti cum dicitur : « Ut sic transeamus per bona temporalia, ut non amittamus æterna. » Facile ipsa consimilis vocis affinitas nonnullos sic decipit, ut vel sic dicant, « ut nos amittamus æterna, » vel ita proferant, « ut non amittamus æterna. » Cui etiam periculo Apostolus providens, ait : « Cæterum, si benedixeris spiritu (*I Cor. XIV, 16*), » id est prolotionis tantum flatu verba benedictionis formaveris, non sensu mentem audientis, instruxeris, « quis supplex locum idiotæ, id est quis de assistantibus, quorum est respondere, id agere respondendo, quod idiota non valet, imo nec debet? » Quomodo dicet amen? » cum videlicet nesciat utrum in maledictionem potius quam benedictionem inducas. Denique qui Scripturæ non habent intelligentiam, quomodo sermonis ædificationem sibi ministrabunt, aut etiam regulam exponere vel intelligere, aut vitiose prolata corrigere valebunt? unde non mediocriter miramur quæ inimici suggestio in monasteriis hoc egit, ut nulla ibi de intelligendis Scripturis sint studia, sed de cantu tantum ve de verbis solummodo formandis, non intelligendis

A habeatur disciplina, quasi ovium balatus plus utilitatis habeat, quam pastus. Cibus quippe est animæ et spiritalis refectio ipsi divina intelligentia Scripturæ. Unde et Ezechielem prophetam ad prædicandum Dominus destinans eum prius volumine cibatur, quod statim in ejus ore factum est mel dulce (*Ezech. III, 13*). De quo etiam cibo scriptum est in Jeremia : « Parvuli petierunt panem, et non erat qui frangeret eis (*Thren. IV, 4*). » Panem quippe parvulis frangit, qui litteræ sensum simplicioribus aperit. Hi vero parvuli panem frangi postulant, cum de intelligentia Scripturæ animam saginari desiderant, sicut alibi Dominus testatur : « Emittam famem in terra, non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini (*Amos. VIII, 11*). » Hinc autem econtrario antiquus hostis famem et sitim audiendi verba hominum, et rumores sæculi, claustris monasteriorum immisit, ut vaniloquio vacantes divina tanto amplius fastidiamus eloquia, quanto magis sine dulcedine vel condimento intelligentiæ nobis fiunt insipida. Unde et Psalmista, ut supra meminimus : « Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel ori meo (*Psal. CXVIII, 103*)! Quæ quidem dulcedo in quo consisteret statim adnexuit dicens : « A mandatis tuis intellexi (*ibid.*, 109). Id est a mandatis tuis potius quam humanis intelligentiam accepi, illis videlicet eruditus atque instructus. Cujus quidem intelligentiæ quæ sit utilitas non prætermisit, subjungens : « Propterea odivi omnem viam iniquitatis. » Multæ quippe iniquitatis viæ ita per se sunt apertæ ut facile omnibus in odium vel contemptum veniant, sed omnem iniquitatis viam non nisi per eloquia divina cognoscamus, ut omnes evitare possimus. Hinc et illud est : « In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi (*Ibid.*, 11). In corde potius recondita sunt quam in ore sonantia, cum eorum intelligentiam meditatio nostra retinet. Quorum quidem intelligentiæ quanto minus studemus, minus has iniquitatis vias cognoscimus atque vitamus, et minus a peccato nobis providere valeamus. Quæ quidem negligentia tanto amplius in monachis, qui ad perfectionem aspirant, est arguenda, quanto hæc eis facilius esset doctrina, qui et sacris abundant libris, et quietis otio perfruuntur. Quos quidem de multitudine scriptorum gloriantes, sed ab eorum lectione vacantes, senex ille in Vitis Patrum egregie arguit, dicens (part. II, lib. *De discret.*) : « Prophetæ scripserunt libros, Patres autem nostri venerunt post eos, et operati sunt in eis plurima. Etenim successores illorum commendaverunt illos memoriæ. Venit autem generatio quæ nunc est, et scripsit in chartis atque membranis, et reposuit in fenestris otiosa. » Hinc et abbas Palladius ad discendum pariter et docendum nos vehementer adhortans, ait (*ibid.*) : « Oportet animam secundum Christi voluntatem conversantem aut discere fideliter quæ nescit, aut docere manifeste quæ novit. » Si autem utrumque cum possit non vult, insanis morbo laborat. Initium

recedendi a Deo fastidium doctrinæ est, et non appetit illud quod semper anima esurit, odo diligit Deum? Hinc et beatus Anastasius hortatione monachorum, in tantum discendi gendi studium commendat, ut per hoc etiam nes intermittere suadeat. « Pergam, inquit, per em viæ [al. vitæ] nostræ. Primum abstinera, jejunii patientia, orandi assiduitas, et le- vel si quis adhuc litterarum expertus sit, ausit desiderium cupiditate discendi. Hæc enim sunt quasi lactantium cunabulorum in Dei one crepundia. » Et post aliqua cum præmi- : « Orationibus vero ita instandum est, quod s aliquid tempus interpolet; » postea subje-

Has si fieri potest sola legendi intercapedo npat. » Neque enim alias Petrus Apostolus ad- et : « Parati semper estote ad rationem redm ad omnes poscentes vos de verbo fidei vet spei (I Petr. III, 15). » Et Apostolus : « Non aus pro vobis orantes, ut impleamini agnitio- nus in omni sapientia et intellectu spirituali (Co- , 9). » Et rursus : « Verbum Christi habitat abundanter in omni sapientia (Coloss. III, Nam in Veteri Testamento similem homini- ram sacræ præceptionis inculcavit eloquium. im David ait : « Beatus vir qui non abiit in io impiorum, et in via peccatorum non ste- in cathedra pestilentiae non sedit; sed in lege ni voluntas ejus (Psal. I, 1). » Et ad Jesum Deus loquitur : « Non recedet liber iste de ma- tuis, et meditaberis in eo die ac nocte (Josue, » His quoque negotiis malarum cogitationum a frequenter se ingerunt, et quamvis ipsa ses animum ad Deum præstet intentum, efficit in se mordax sæculi cura sollicitum. Quod e frequenter importune patitur religioso la- editus, nunquam profecto illis carebit otiosus- tus papa Gregorius lib. Moral. XIX (cap. 6) : tempora, inquit, jam nunc inchoasse inge- nus cum multos intra Ecclesiam positos cer- , quia nolunt operari quod intelligunt, aut sum quoque sacrum eloquium intelligere ac contemnunt. A veritate enim avertentes au- , ad fabulas convertuntur, dum omnes quæ unt quærunt, non quæ Jesu Christi. Scripta bique reperta cognoscuntur, opponuntur ocu- i hæc cognoscere homines dedignantur, pene scire quærat quod credidit. » Ad quod etiam num ipsos et professionis suæ regula et san- n Patrum adhortantur exempla. Nihil quippe ctrina vel studio cantus admonet Benedictus æ cap. 48), cum ipse plurimum de lectione piat, et ipsa legendi tempora, sicut et labo- diligenter assignet : et in tantum de ipsa re dictandi seu scribendi doctrina provideat (æ cap. 55), ut inter necessaria quæ ab abbate chi sperare debeant tabulas etiam et graffium rætermittat. Qui cum inter cætera jubeat (Re- cap. 48), quod in capite Quadragesimæ omnes

monachi singulos accipiant codices ex bibliotheca, quos per ordinem ex integro legant, quid hoc magis ridiculosum quam lectioni vacare, et intelligentiæ operam non dare? Notum quippe est illud Sapientis proverbium : « Legere et non intelligere, negligere est. » Tali quippe lectori merito illud Phil. ἀλλόως λυράς improprium est. Quasi enim asinus est ad lyram lector librum tenens, id ad quod liber est factus agere non valens. Multo etiam salubrius tales lectores alias intenderent, ubi aliquid utilitatis inesset, quam otiose vel Scripturæ litteras inspicerent, vel folia versarent. In quibus profecto lectoribus illud Isaiæ compleri manifeste videmus : « Et erit, inquit, vobis visio omnium sicut verba libri signati. Quem cum dederint scienti litteras, dicent : Lege istum, et respondebit : Non possum. Signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras, diceturque ei : Lege, et respondebit : Nescio litteras. Et dixit Dominus : eo quod appropinquat populus iste ore suo, et labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est a me, et timuerunt me mandato hominum et doctrinis : Ideo ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi et stupendo. Peribit enim sapientia a sapientibus ejus, et intellectus prudentium ejus abscondetur Isai. XXXIX, 11-14). » Scire quippe litteras in claustris dicuntur, quicunque illas proferre didicerunt. Qui profecto, quantum ad intelligentiam spectat, se nescire legem profiteres, librum qui traditur habent signatum æque ut illi, quos illitteratos ibidem dicunt, Quos quidem Dominus arguens dicit, eos ore et labiis potius quam corde sibi appropinquare, quia quæ proferre utcunque valent, intelligere minime possunt. Qui dum divinorum eloquiorum scientia careant, magis consuetudinem hominum quam utilitatem Scripturæ obediendo sequuntur. Propter hoc Dominus eos quoque, qui sapientes inter eos videntur et doctores resident, excæcandos esse comminatur. Maximus Ecclesiæ doctor et monasticæ professionis honor Hieronymus, qui nos ad amorem litterarum adhortans, ait : « Ama scientiam litterarum, et carnis vitia non amabis (epist. 4), quantum laborem et expensas in doctrina earum consumpserit ejus quoque testimonio didicimus. Qui inter cætera quæ ipsemet de proprio scribit studio, ut nos etiam videlicet suo instruat exemplo, ad Pammachium et Oceanum quodam loco sic meminit : « Dum essem juvenis, miro discendi fervebam amore. Nec juxta quorumdam præsumptionem ipse me docui, Apollinarem audivi frequenter Antiochiæ, et colui, cum me in Scripturis sanctis erudiret. Jam carnis spargebatur caput, et magistrum potius quam discipulum decebat. Perrexi tamen Alexandriam. Audivi Didymum, in multis ei gratias ago, quod nescivi didici. Putabant me homines finem fecisse discendi. Rursus Jerosolymæ et Bethlehem, quo labore, quo pretio Baranniam Hebræum nocturnum habui præceptorem (epist. 65)? Timebat enim Ju-

dæos, et mihi alterum sese exhibebat Nicodemum A (Joan. III, 1 et seq.). Memori profecto mente hic reconsiderat quod in Ecclesiastico (VI, 18) legerat : « Fili, a juventute tua excipe doctrinam, et usque ad canos invenies sapientiam. » In quo ipse non solum Scripturæ verbis, verum etiam sanctorum Patrum instructus exemplis, inter cæteras excellentis illius monasterii laudes hoc de singulari exercitio ejus in Scripturis divinis adjecit : « Scripturarum vero divinarum meditationem et intellectum, atque scientiæ divinæ, nunquam tanta vidimus exercitia, ut singulos pene eorum oratores credas in divinam esse sapientiam. » Sanctus etiam Beda, sicut in historia refert Anglorum, a puero in monasterium susceptus : « Cunctum, inquit, ex eo tempus vitæ in ejusdem monasterii habitatione peragens, omnem meditans [Scripturis operam dedi, atque inter observantiam disciplinæ regularis et quotidianam cantandi in ecclesia curam semper aut discere, aut scribere dulce habui. » Nunc vero qui in monasteriis erudiuntur adeo stulti perseverant, ut litterarum sono contenti nullam de intelligentia curam assumant, nec cor instruere, sed linguam student. Quos patenter illud Salomonis arguit proverbium : *Cor sapientis quærit doctrinam, et os stultorum pascetur imperitia* (Prov. XV, 44) : cum videlicet verbis quæ non intelligit oblectatur. Qui profecto tanto minus Deum amare et in eum accendi possunt, quanto amplius ab ejus intelligentia et a sensu Scripturæ de ipso nos erudientis absistunt. Hoc autem duabus C maxime de causis in monasteriis accidisse credimus, vel per laicorum, scilicet conversorum, seu etiam ipsorum præpositorum invidiam vel propter vaniloquium otiositatis, cui hodie plurimum claustra monastica vacare videmus. Isti profecto nos terrenis magis quam spiritualibus secum intendere cupientes, illi sunt qui tanquam Allophili fodientem puteos Isaac persequuntur (Gen. XXXI, 15) : et eos replendo congerie terræ aquam ei satagunt prohibere. Quod beatus exponens Gregorius lib. Moral. XVI, ait : *Sæpe cum eloquiis sacris intendimus malignorum spirituum insidias gravius toleramus, quia menti nostræ terrenarum cogitationum pulverem aspergunt [al. spargunt] ut intentionis nostræ oculos a luce intimæ visionis obscurent* (cap. VIII, in Job XXIV). Quod nimium Psalmista pertulerat cum dicebat : *Declinate a me, maligni, et scrutabor mandata Dei mei* (Psal. CXVIII, 145). Videlicet patenter insinuans, quia mandata Dei perscrutari non poterat, cum malignorum spirituum insidias in mente tolerabat. Quod etiam in Isaac opere Allophilorum pravitæ cognoscimus designari, qui puteos quos Isaac foderat terræ congerie replebant. Nos enim nimirum puteos fodimus, cum in Scripturæ sacræ abditis sensibus alta penetramus. Quos tamen occulte replent Allophili, quando nobis ad alta tendentibus immundi spiritus terrenas cogitationes ingerunt, et quasi inventam divinæ scientiæ aquam tollunt. Sed quid nemo hos hostes sua virtute supe-

rat, per Eliphaz dicitur : *Eritque omnipotens contra hostes tuos, et argentum coacervabitur tibi* (Job XXII, 25). Ac si diceretur : Dum malignos spiritus Dominus sua a te virtute repulerit, divini in te eloqui talentum lucidius crescit. Legebat iste, ni fallor, magni Christianorum philosophi Origenis homelias in *Genesi*, et de ejus hauserat puteis quod nunc de iis loquitur puteis. Ille quippe spiritualium [puteorum fossor studiosus non solum ad eorum potum, sed etiam effossionem nos vehementer adhortans, expositionis prædictæ homelia XII, ita loquitur (cap. 26) : *Tentemus facere etiam illud quod sapientia commonet dicens : « Bibe aquam de tuis fontibus, et de tuis puteis. Et sit tibi fons tuus proprius. (Prov. V, 15). » Tenta ergo et tu, o auditor, habere proprium puteum et proprium fontem, ut et tu cum apprehenderis librum Scripturarum, incipias etiam ex proprio sensu proferre aliquem intellectum, et secundum ea quæ in Ecclesia didicisti. Tenta et tu bibere de fonte ingenii tui. Est intra te natura aquæ vivæ, sunt venæ perennes et irrigua fluentia rationalis sensus, si modo non sint terra et rudibus completa. Sed satage fodere terram tuam, et purgare sordes, id est ingenium, amovere desidiam et torporem cordis excutere. Audi enim quod dicit Scriptura. « Punge oculum, et profer lacrymam : punge cor, et profer sensum (Eccl. XXII, 19). Purga etiam et tu ingenium tuum, ut aliquando etiam de tuis fontibus bibas, et de tuis puteis haurias aquam vivam. Si enim suscepisti in te verbum Dei, si accepisti ab Jesu aquam vivam, et fideliter accepisti, fiet in te fons aquæ salientis in vitam æternam. Idem homelia sequente de puteis Isaac supra memoratis. Quos, inquit, *Philisthiim terra repleverant illi sine dubio qui intelligentiam spiritalem claudunt, ut neque ipsi bibant, neque alios bibere permittant* (homil. XIII, cap. 26). Audi Dominum dicentem : *Væ vobis, Scribæ et Pharisei, quoniam tulistis clavem scientiæ, non ipsi introistis, neque volentes permisistis* (Luc. XI, 52). Nos vero nunquam cessemus puteos aquæ vivæ [fodiendo, et nunc quidem vetera, nunc etiam nova discutendo, efficiamur similes illi Evangelico scribæ, de quo Dominus dixit : *Qui profert de thesauro suo nova et vetera* (Matth. XIII, 52). Item redeamus ad Isaac, et fodiamus cum ipso puteos aquæ vivæ, etiam si obsistunt Philisthini, etiam si rixantur, nos tamen perseveremus cum ipso puteos fodiendo, ut et nobis dicatur : *Bibe aquam de tuis vasis, et de tuis puteis* (Prov. V, 15) : et in tantum fodiamus, ut non solum nobis sufficiat scientia Scripturarum, sed et alios doceamus et instruamus ut bibant. Homines bibant et pecora, quia et Propheta dicit : *Homines et jumenta salvos facies, Domine* (Psal. XXXV, 7). Et post aliqua : *Qui Philisthinus est, inquit, et terrena sapit, nescit in omni terra invenire aquam, invenire rationabilem sensum. Quid tibi prodest habere eruditionem, et nescire ea uti? habere sermonem, et nescire loqui?**

Istud proprie puerorum est Isaac, qui in omni terra A
fodiunt puteos aquæ vivæ. Vos autem non sic, sed
vaniloquio penitus supersedentes, quæcunque discon-
di gratiam assecutæ sunt, de iis quæ ad Deum perti-
nent erudiri studeant. Sicut de beato scriptum est
viro: *Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus
meditabitur die ac nocte (Psal. i, 2)*. Cujus quidem
assidui studii in lege Domini quæ sequatur utilitas
statim adjungitur: *Et erit tanquam lignum quod
plantatum est secus decursus aquarum*. Quasi enim
lignum aridum est infructuosum, quod fluentis
divinorum eloquiorum non irrigatur. De quibus
scriptum est: *Flumina de ventre ejus fluent aquæ
vivæ (Joan. vii, 38)*. Hæc illa sunt fluenta, de qui-
bus in laude sponsi canit sponsa in Canticis eum
describens: *Oculi ejus sicut columbæ super rivulos
aquarum, quæ lacte sunt lotæ, et resident juxta
fluenta plenissima (Cant. v, 12)*. Et vos igitur lacte
lotæ, id est candore castimonie nitentes juxta hæc
fluenta quasi columbæ residete, ut hinc sapientie
haustus sumentes, non solum dicere, sed et doce-
re, et aliis tanquam oculi viam possitis ostendere,
et sponsum ipsum non solum conspicerere, sed et
aliis valeatis describere. De cujus quidem singulari
sponsa, quæ ipsum aure cordis concipere meruit,
scriptum esse novimus: *Maria autem conservabat
omnia verba hæc, conferens in corde suo (Luc. ii,
18)*. Hæc igitur summi Verbi Genitrix verba ejus in

corde potius habens quam in ore, ipsa etiam dili-
genter conferebat, quia studiose singula discuti-
bat, et invicem sibi ea conferebat; quam congrue
scilicet inter se convenirent omnia. Noverat juxta
mysterium legis omne animal immundum dici, nisi
quod ruminat et ungulam findit. Nulla quippe est
anima munda, nisi quæ meditando quantum ca-
pere potest divina ruminat præcepta, et in iis exse-
quendis discretionem habeat, ut non solum bona,
sed et bene, hoc est recta faciat intentione. Divisio
quippe ungulæ pedis, discretio est animi, de qua
scriptum est: *Si recte afferas, recte autem non di-
vidas, peccasti. Si quis diligit me, inquit Veritas,
sermonem meum servabit (Joan. xiv, 23)*. Quis au-
tem verba vel præcepta Domini sui servare obe-
diendo poterit, nisi hæc prius intellexerit? Nemo
studiosus erit in exsequendo, nisi qui attentus fue-
rit in audiendo. Sicut et de beata illa legitur mu-
liere, quæ cæteris omnibus postpositis sedens se-
cus pedes Domini audiebat verbum illius: illis vi-
delicet auribus intelligentiæ quas ipsemet requirit
dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat (Matth.
xi, 15)*. Quod si in tantæ fervorem devotionis ac-
cendi non valetis, imitamini saltem et amore et
studio sanctarum litterarum beatas illas sancti Hie-
ronymi discipulas Paulam et Eustochium, quarum
præcipue rogatu tot voluminibus Ecclesiam prædi-
ctus doctor illustravit.

Huc usque Nanneticum exemplar, itemque Victorianum. Sed in Paracletensi, quod et
auctius ubique passim, sequentia reperimus, et videntur esse Heloissæ.

Instructiones nostræ sumunt exordium a doctri- C
na Christi prædicantis, et tenentis paupertatem,
humilitatem et obedientiam. Sequimur autem ve-
stigia apostolorum in commune viventium. In ha-
bita nostro conservamus paupertatem et humilita-
tem, in subjectione obedientiam: in conversatione
nostra, quia communiter vivimus, sequimur apo-
stolos. Quia undecunque beneficia temporalia pro-
veniant, dividitur singulis prout potest; si non
abundat omnibus, maxime datur magis indigen-
tibus. Et quoniam sæculo abrenuntiamus, et Deo
militamus, persistamus in proposito castitatis, et
pro viribus nostris juxta mensuram donationis suæ
ei placere contendamus.

De convenientia consuetudinum.

Domino super nos prospiciente, et aliqua loca D
nobis largiente, misimus quasdam ex nostris ad
religionem tenendam numero sufficiente. Annota-
mus autem boni propositi nostri consuetudines, ut
quod tenuit mater incommutabiliter, teneant et fi-
liæ uniformiter.

De habitu.

Habitus noster vilis est et simplex, in agnibus
pellibus, in lineis et laneis vestibus. In iis emendis
vel faciendis non eliguntur pretiosa, sed quod vilius
comparari vel haberi potest. Quodcunque sufficere

debeat adnotandum esset; sed longe sumus a suf-
ficientia,

De lectis.

In lectulis nostris habemus culcitra, et pulvina-
ria, et lintea linea sicut singulis dividitur. Si non
recipiant singulæ quod sufficiat, paupertati ascribitur.

De cibis.

Pane quolibet vescimur; si fuerit triticum, triti-
ceo; si defuerit, pane cujuslibet annonæ. In refe-
torio nostro cibi sine carnibus sunt legumina, et
ea quæ nutrit hortus. Lac, ova et caseus rarius ap-
ponitur, et pisces, si dati fuerint. Vinum mistum
sit aqua. Duo pulmenta in prima refectioe habentur.
In cœna vero herbæ, vel fructus, vel aliquid
tale, si haberi poterit. Horum quoque deficientiam
sine murmure portamus.

De obedientia.

Soli abbatissæ et priorissæ debitum exhibetur
obedientiæ. Nulla præsumit claustra monasterii
egredi sine harum licentia. Nulla loqui, nulla dare
aliquid vel recipere, nullo retinere nisi quod per-
missum fuerit. De cætero nobis invicem obedimus
affectu charitatis.

Unde necessaria proveniant.

Religionis erat de cultu terrarum et labore pro-

prio vivere, si possemus. Sed quia ex debilitate non sufficimus, admittimus conversos et conversas, ut quæ per nos administrari rigor non permittit religionis, per eos adimpleatur. Recipimus etiam quascunque fidelium eleemosynas more cæterarum Ecclesiarum.

Quando egredimur.

Statutum tenemus, quod nulla velata, causa cujuscunque necessitatis, egrediatur ad forensia negotia, vel ingrediatur domum cujuslibet sæcularis. Ad familiaria vero negotia et ad custodiam rerum nostrarum mittimus in domos nostras probatas tam ætate quam vita et moniales et conversas.

De longinquo venientibus.

Supervenientem nobiscum diu manere non permittimus; sed si remanere voluerit, et eam ratio suscipi permiserit, primo septem dies, aut profiteatur, aut discedat.

Quando fit conversa monialis.

Si ad nos aliqua conversa veniens in conversatione laicarum suscepta fuerit, nullatenus postea monialis efficietur, sed in ea vocatione, in qua vocata est, permaneat.

De officiis nocturnis a Kal. Octobr. usque ad Pascha.

Audito signo, ad vigilias cum festinatione surgimus, et moderate nos cohortantes festinamus ad opus Dei: et dimisso signo ad nutum priorissæ faciamus consuetas orationes, in solemnitatibus inclinatæ, in privatis diebus prostratæ. Completis orationibus signamus nos, et ingredimur stationes nostras. Hebdomadaria, cujus est *Deus in adiutorium*, incipit: *Veni, sancte Spiritus*, prosequens versum et orationem. Quod et facimus in principiis omnium horarum, in præcipuis solemnitatibus cantando, cæteris diebus sine cantu. Hebdomadaria incipit, *Domine, labia mea*, et prosequimur divinum officium juxta consuetudinem regularium ecclesiarum. Post vigilias egredimur omnes, et firmatur oratorium, si dies non fuerit, et accenso lumine in capitulo sedent quæ lectionis vel operis indigent. Si dies fuerit, statim sequitur Prima. In festivitibus et dominicis diebus sive dies fuerit, sive non fuerit, revertimur omnes in dormitorium pausantes in lectulis, donec die clarius illucescente ad sonitum dormitorii veniamus in claustrum. Pulsatur prima, et faciente signum priorissæ, ingredimur omnes ecclesiam præcedente schola et junioribus. Similiter ante omnes horas expectatur signum priorissæ. Ante primam fit oratio inter formas sicut ante vigilias. Post primam sequitur missa matutinalis. Inde itur in capitulum, et fiunt clamationes et emendationes juxta modum culparum, consideratione tenentis capitulum. Quibusdam solemnitatibus veniunt sorores in capitulum, et emendantur culpæ earum. Quotiescunque autem fratres graviter delinquant, vocantur in capitulum, et coram communi capitulo corriguntur, ut majori confundantur erubescencia. Præcipuis solemnita-

tibus habetur sermo in capitulo. Egressæ de capitulo vacamus lectioni usque ad Tertiam, si hora permiserit. Sequitur tertia major missa. Sequitur et sexta sine intervallo. Post sextam vacamus lectioni usque ad nonam. Ministræ et lectrix accipiunt mistum. Post nonam ingredimur refectorium, auditur lectio cum summo silentio, et in cæteris ordinem regularium sequimur. Dicto *Tu autem*, procedimus ordinate gratias cantantes, et ingredimur oratorium. Finitis gratiis in ecclesia, ingredimur capitulum, et conveniunt sorores laicæ, et exponitur aliquid ædificationis in communi audientia, referente illa cui injunctum fuerit. Si tempus superferit, sedemus in claustro usque ad vespervas. Cantantur vespervæ. Sciendum est, quia nulla chororum egreditur sine licentia. Post vespervas sedemus in claustro meditationi servientes, et in cordibus orantes absque signis penitus cum summo silentio. Ante collationem bibimus in refectorio. Hebdomadaria donante benedictione, statim accedimus ad collationem, nulla divertente alicubi. Post collationem cantamus in ecclesia completorium. Dicto *Requiescant in pace*, facimus orationem inter formas. Ad signum abbatissæ vel priorissæ erectæ consignamus nos, et egredientes per ordinem, incipientes a senioribus, aspergit nos aqua benedicta abbatissa vel priorissa. Ascendentes in dormitorium divertimus ad lectulos nostros, et collocamus nos vestitæ et cinctæ jacentes.

De dominicis diebus.

Diebus dominicis exeuntes de capitulo, accipiunt aquam benedictam ab abbatissa vel priorissa, et facimus processionem in claustro, una portante crucem, et duabus cereos. Post sextam reficimus. Post refectionem statim nona. Post nonam aliquid exponitur ad ædificationem, sicut superius dictum est. Post vespervas fit cæna. Et eo modo nos habemus deinceps quo superius dictum est. Privatis diebus, summo mane cantatur prima, postea sedemus in claustro usque ad tertiam, legentes et cantantes et operantes. Præcedit oratio inter formas, et sequitur tertia. Post tertiam missa matutinalis. Inde itur in capitulum. Egressæ de capitulo sedemus in claustro. Debiliores sumunt mistum, secundum dispensationem abbatissæ. Nulli licet sedere in claustro sine opere vel lectione. Post sextam sequitur major missa, et statim nona. Post nonam ingredimur refectorium. Cætera prosequimur ut superius dictum est.

De tempore æstivo.

A Pascha vero usque ad suprascriptas Kalendas Octobris, post laudes revertimur ad lectulos nostros, et aliquo intervallo fit sonitus in dormitorio, et surgentes venimus in claustrum et legimus et cantamus usque ad primam. Ante primam tam festivis diebus quam privatis aguntur orationes inter formas. Post primam sequitur missa matutinalis. Inde itur in capitulum. Egressæ capitulum, sedemus in claustro legentes et operantes usque ad ter-

tiam. Post tertiam major missa agitur; Sexta; et A
itur in refectorium. Post gratiarum actionem imus
in dormitorium, et licet dormire, legere, operari
in lectulis sine alicujus inquietatione. Audito primo
signo nonæ surgimus et præparamus nos, ut dum
secundum signum pulsaverit, ad signum abbatissæ
vel priorissæ ordinate ingrediamur ecclesiam. Post
nonam agimus pro defunctis. Inde ingredimur re-
fectorium et bibimus aquam. Deinceps in claustrum
sedimus, legentes et operantes. Egredimur etiam
ad laborem qualibet hora diei necessario advocatæ
fuerimus. Post vespertas agitur cœna. Deinceps
nos habemus sicut superius dictum est. In litania
majore, tribus diebus Rogationum, sexta feria, et
sabbato, vigilia sancti Joannis Baptistæ, vigilia B
apostolorum Petri et Pauli, vigilia sancti Lauren-
tiii, vigilia Assumptionis, et ab Idibus Septembris
usque ad Pascha jejunamus.

Ex concilio Triburiensi, cap. 10.

Virgines quæ ante duodecim annos insciis mundi-
burdis suis sacrum velamen capiti suo imposuerint,
et illi mundiburdi annum et diem hoc tacendo con-
senserint, in sancto proposito permaneant. Et si
in prædicto anno et die pro illis proclamaverint, pe-
titioni eorum assensus præbeatur: nisi forte Dei
timore tactæ cum eorum licentia in religionis ha-
bitu perseverent.

*De consecratione sanctimonialium, ex concilio
Carthaginensi.*

Sanctimonialis virgo cum ad consecrationem suo C
episcopo offertur, in talibus vestibus applicetur
qualibet [qualibus] semper usura est, professioni
et sanctimoniali aptis.

Ex decreto Gelasii, cap. 12.

Devotis quoque virginibus, nisi aut in Epiphania
aut in Albis paschalibus, aut in apostolorum nata-
litiis, sacrum minime velamen imponatur: et non
ante quinque et viginti annos, nisi forte, sicut de
baptismate dictum est, gravi languore correptis.
Ne sine hoc munere de sæculo exeant, imploran-
tibus non negetur.

Ex decreto Pii papæ.

Ut virgines non velentur ante quinque et viginti
annos ætatis, nisi forte necessitate periclitantis
virginalis pudicitiae, et non sunt consecrandæ D
in alio tempore nisi in Epiphania, et in Albis pa-
schalibus, et in apostolorum natalitiis, nisi causa
mortis urgente.

Ex concilio Milevitano, cap. 25.

Item placuit, ut quicumque episcoporum neces-
sitate periclitantis pudicitiae virginalis, cum vel
portitor potens, vel raptor, aliquis formidatur, vel
si etiam aliquando mortis periculoso scrupulo com-
puncta fuerit, ne non velata moriatur, aut exigen-
tibus parentibus aut iis ad quorum curam pertinet,
velavit virginem, seu velavit intra quinque et vi-
ginti annos ætatis, non ei obsit concilium quod
de isto numero annorum constitutum est.

Hieronymus contra Jovinianum.

Si nupserit virgo, non peccavit: non illa virgo
quæ semet cultui Dei dedicavit. Harum enim si qua
nupserit, habebit damnationem, quod primam fi-
dem irritam fecit. Si autem hoc de viduis dictum
objecerint, quanto magis de virginibus prævalebit;
cum etiam iis non liceat, quibus aliquando licue-
rit? Virgines enim, quæ post consecrationem
nupserunt, non tam adulteræ quam incestæ
sunt.

Ex Decreto Euticiani papæ, cap. 13.

Nihilominus etiam in quibusdam locis inditum
invenimus usum stultitiæ plenum, et ecclesiasticæ
auctoritati contrarium, eo videlicet quod nonnullæ
abbatissæ et aliquæ ex sanctimonialibus viduis et
puellis virginibus contra fas velum imponere præ-
sumant et ideo nonnullæ injuste velatæ putant se
liberius suis carnalibus desideriis posse inservire,
et suas voluntates explorare. Quapropter statuimus
ut si abbatissa, aut quælibet sanctimonialis post
hanc diffinitionem in tantam audaciam proruperit,
ut aut viduam aut puellam virginem velare præsu-
mat, judicio canonico usque ad satisfactionem sub-
datur.

Bonifacius martyr Hiltilbaldo regi Anglorum.

Apud Græcos et Romanos, quasi blasphemiam
Deo irrogasset, qui in hoc reus sit, ut proprie de
hoc peccato ante ordinationem interrogatus si reus
fuerit inventus, ut cum velata et consecrata una
concupisset, ab omni gradu sacerdotum Dei pro-
hiberetur. Propter hoc, fli carissime, sollicite
considerandum est quanti ponderis hoc peccatum
esse videtur ante oculos æterni judicis, quod
facientem inter idololatriæ servos constituet, et a
divino ministerio altaris abjiciet. Licet autem pe-
rfecta penitentia reconciliatus sit Deo.

Ex concilio Rothomagensi, cap. 6.

Statutum est viduas non debere velari, similiter
et hoc statutum est, ut si quispiam presbyterorum
deinceps hujus constitutionis normæ contumaciter
transgressor extiterit, scilicet ut aliquas viduas ve-
lare præsumat, quia et hoc episcopis non licet,
gradus sui periculum incurrat. Similiter et de pu-
ellis virginibus a presbyteris non velandis statutum
est, ut si quis hoc facere tentaverit, tanquam trans-
gressor canonum damnetur.

Ex concilio Moguntinensi, cap. 6.

Viduas autem velare pontificum nullus tentet,
prout statutum est in decretis Gelasii cap. 13,
quod nec auctoritas divina, nec canonum forma
præstitit. Quæ si propria voluntate continentiam
fuerit professa, ut in ejusdem Gelasii cap. 21 le-
gitur, ejus intentio pro se rationem reddat Deo,
quia sicut secundum Apostolum, si continere se non
poterat, nullatenus nubere vetabatur, sic secum
habita deliberatione promissam fidem pudicitia Deo
debet custodire. Nos autem auctoritate Patrum
suffulti in hoc sacro conventu sancimus et labore

judicamus, si sponte velamen quamvis non consecratum sibi imposuerit, et in Ecclesia inter velatas oblationem Deo obtulerit, velit nolit, sanctimoniam habitum ulterius habere debet, licet sacramento confirmare velit eo tenore et ratione velamen sibi imposuisse, ut iterum posset deponere.

Ex concilio Aurelianensi, cap. 3.

Viduæ, quæ ab altari sacro velamen accipiunt spontanea voluntate sacræ conversationis, decrevit sancta synodus in eodem proposito eas permanere. Non enim fas esse decernimus, ut postquam semet Deo sub velo consecraverint, et inter velatas oblationem fecerint, iterum eis concedi Spiritui sancto mentiri.

Nicolaus papa archiepiscopo C. et ejus suffragantibus.

Vidua quidem, quæ capiti imposuerit sacrum velamen, si inter cæteras velatas feminas in ecclesia oraverit, et oblationem cum illis obtulerit, si professa est in eodem habitu permanere, spondens nunquam religionis velamen deponere, a religionis observantia discedere non præsumat.

Augustinus de dono viduitatis.

Viduæ, quæ se non continent nubant antequam professæ continentiam devoveant, quod nisi redant jure damnentur.

Ex concilio Arausico, cap. 6.

Viduitatis servandæ professionem coram episcopo in secretario habitam, imposita coram episcopo veste viduali non esse violandam; ipsam tamen professionis desertricem merito esse damnandam decernimus.

Ex concilio Toletano, cap. 5.

Omnes feminæ venientes ad sacram religionem et pallio capita contegant, et conscriptam roboratamque professionem faciant, postquam ulterius non sinantur relabi ad prævaricationis audaciam. Quæ vero ex iis omnibus fuerint repertæ animum aut vestem in transgressionem dedisse, excommunicationis sententiam ferant, et rursus mutato habitu in monasteriis, donec diem ultimum claudant, sub ærumnis arduæ pœnitentiæ permaneant religatæ.

Ex decretis Gelasii papæ ad Sicilienses episcopos missis, cap. 9.

Neque viduas ad nuptias transire patimur, quæ in religioso proposito diuturna observatione permanserunt. Similiter virgines nubere prohibemus, quas annis plurimis in monasteriis ætatem egisse contigerit.

Ex epistola Gregorii papæ missa ad Bonifacium.

Viduas a proposito discedentes viduitatis, super quibus nos consulere voluit dilectio tua, frater charissime, credo te nosse a sancto Paulo, et multis sanctis Patribus, nisi convertantur, olim esse damnatas. Quas et nos apostolica auctoritate esse dam-

(72) F. Aluino sanctæ Januensis, ad quem dist. 34, c. 4: Adaberini enim in omnibus Nicolai episto-

andas, et a communione fidelium, atque a liminibus Ecclesiæ arcendas fore censemus, usquequo obediant suis episcopis; et ad bonum quod cœperunt, invitæ aut voluntariæ revertantur. De virginibus autem non velatis, si deviaverint, a sanctæ memoriæ prædecessore nostro papa taliter decretum habemus. Hæ vero quæ necdum sacro velamine tectæ, tamen in proposito virginali semper simulaverunt se permanere, licet velatæ non fuerint, si nupserint aliquanto tempore his agenda pœnitentia est, quia sponsio earum a Domino tenebatur. Si enim inter homines solet bonæ fidei contractus nulla ratione dissolvi: quanto magis ista pollicitatio, quam cum Deo pepigit, solvi sine vindicta non poterit? Nam si virgines nondum velatæ taliter pœnitentia publica puniuntur, et a cœtu fidelium, usquequo ad satisfactionem veniant, excluduntur; quanto potius viduæ, quæ perfectioris ætatis, et maturioris sapientiæ atque consilii existunt, viro- rumque consortio multoties usæ sunt, et habitum religionis assumpserunt, et demum apostataverunt atque ad priorem vomitum sunt reversæ, a nobis et ab omnibus fidelibus a liminibus ecclesiæ, et a cœtu fidelium usque ad satisfactionem sunt eliminandæ et carceribus tradendæ? Qualiter juxta beatum Paulum tradere hujusmodi hominem Satanæ, et spiritus salvus sit in die Domini (1 Cor. v, 5). De talibus et Dominus per Moysen loquitur: «Auferite malum de medio vestri (ibid., 13).» De quibus et per Prophetam ait: «Lætabitur justus cum vindictam viderit, manus suas lavabit in sanguine peccatoris (Psal. LVII, 14).» De talibus namque, et eorum similibus, atque eisdem consentientibus dicitur, quia «non solum qui faciunt, sed et qui consentiunt facientibus rei sunt (Rom. i, 32).»

Ex epistola Nicolai papæ, cap. 5.

Nicolaus servus servorum Dei, reverentissimo ac sanctissimo confratri nostro Adaberino (72) sanctæ Vivacensis ecclesiæ archiepiscopo. Quod interrogasti de femina, quæ post obitum viri sui velamen sacrum super caput suum imposuit, et finxit se sub eodem velamine sanctimoniale esse, postea vero ad nuptias rediit, bonum mihi videtur, quia per hypocrisim ecclesiasticam regulam conturbare voluit, et non legitime in voto permansit, ut pœnitentiam agat de illusionem nefanda, et revertatur ad id quod spondidit, et in sacro ministerio inchoavit. Nam si consenserimus, quod omnia ecclesiastica sacramenta quisque prout vult fingat, et non vere faciat, omnis ordo ecclesiasticus turbabitur, nec Catholicæ fidei jura consistunt, nec canones sacri rite observantur. Quid enim profuit Simoni Mago baptisma sacrum fecte suscipere, et in christianitate se permansurum finxisse, cum per Apostolum fraude ejus detecta quod sibi futurum esset pronuntiatum fuit? Ait enim: «Pœnitentia tua tecum sit in perditione. Cor enim tuum non est rectum collis nulla fit mentio, neque Vivacensis ecclesia quæ sit, adhuc reperire potuit.

ram Deo. Pœnitentiam itaque age de hac nequitia tua, et roga Deum ut forte remittatur tibi cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis et obligatione iniquitatis video te esse (Act. viii, 20-23). » Ideo tales, nisi respiscant, spirituali gladio percutere censemus. Non enim fas Spiritui sancto mentiri sicuti Ananias et Saphira mentiti sunt, et statim perierunt.

Ex concilio Arelatensi, cap. 7.

Sciendum est omnibus, quod Deo sacratarum feminarum corpora per votum propriæ sponsonis et verba sacerdotis Deo consecrata templa esse scripturarum testimoniis comprobantur; et ideo violatores earum sacrilegi, ac juxta Apostolum filii perditionis esse noscuntur.

Apostolus dicit.

« Præcipe, inquit, ut viduæ irreprehensibiles sint. Vidua eligatur non minus quadraginta [vulg. sexaginta] annorum in operibus bonis testimonium habens si filios educavit. » Et : « Adolescentiores viduas devita. Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt, simul et otiosæ loquentes quod non oportet. Volo ergo juniores nubere, filios procreare, matresfamilias esse, nullam occasionem dare adversario maledicti gratia. Jam enim quædam conversæ sunt retro Satanam (1 Tim. v, 7-15). »

Ex concilio Moguntinensi, cap. 13.

Abbatissas autem cum sanctimonialibus omnino recte et juste vivere censemus. Quæ vero professionem secundum regulam sancti Benedicti fecerunt, singulariter vivant. Sin autem canonicè vivant pleniter et sub diligenti cura custodiam habeant, et in claustris suis permaneant, nec foras exitum habeant. Sed et ipsæ abbatissæ in monasteriis sedeant, nec foras vadant sine licentia et consilio episcopi sui.

Ex concilio Moguntino, cap. 26.

Abbatissa nequaquam de monasterio egrediatur, nisi per licentiam sui episcopi. Et si quando foras pergat, de sanctimonialibus quas secum ducit, curam habeat maximam, ut nulla eis detur occasio peccandi.

Ex concilio Gratiensi [Gangrensi], cap. 9.

Abbatissa diligentem habeat curam de congregatione sibi commissa, et provideat ut in lectione et officio, in modulatione psalmodiarum ipsæ sanctimoniales strenuæ sint, et in omnibus operibus bonis. Illa eis ducatum præbeat utpote pro animabus earum rationem redditura in conspectu Domini, et stipendia sanctimonialibus præbeat necessaria, ne forte per indigentiam cibi aut potus peccare compellantur.

Ex concilio Moguntinensi, cap. 14.

Sanctimoniales, nisi forte abbatissa sua pro aliqua necessitate incumbente, nequaquam de monasterio egrediantur.

Ex concilio Granecensi [Gangrensi], cap. 13.

Si qua mulier propter continentiam quæ putabatur, habitum immutavit, et pro solito muliebri amictum virilem sumat, anathema sit.

Ex eodem concilio, cap. 14.

Si qua mulier propter divinum cultum, ut æstimat, crines attondet, quos ei Deus ad subjectionis memoriam tribuit, tanquam præceptum dissolvens obedientiæ, anathema sit.

Ex concilio Rothomagensi, cap. 3.

Ut episcopus monasteria monachorum et sanctimonialium frequenter introeat, et cum gravibus et religiosis personis in earum conventu residens, eorum vel earum vitam et conversationem diligenter excutiat. Si quid reprehensibile invenerit, corrigere satagat. Sanctimonialium etiam pudicitiam sublimiter investiget, et si aliqua invenitur, quæ neglecto proposito castitatis clerico aut laico imprudenter misceatur, acriter verberibus coerceatur, et in privata custodia retrudatur, nisi quod male commisit digne peniteat. Interdicatur etiam ex auctoritate sacrorum canonum, ut nullus laicus aut clericus in earum claustris et secretis habitationibus accessum habeat, neque presbyteri nisi tantum ad missam. Expleta missa, ad ecclesias suas redeant. Omnibus præterea publice et privatim denuntiet, quantum sit piaculum qui sponsam Christi vitare præsumit. Si enim ille reus tenetur qui sponsam hominis violat, quanto magis reus majestatis efficitur, qui sponsam omnipotentis Dei corrumpit?

De monialibus.

Episcopi ut moniales vivant sine proprio curam adhibeant diligentem, ne se possint excusare prætextu alicujus paupertatis.

De sanctimonialibus.

Statuimus ut abbatissæ et priorissæ, et aliæ obedientiarie, de singulis proventibus, redditibus, et expensis singulis annis computent in capitulo, quater in anno ad minus; et ut status tam obedientiarum quam prioratum a claustralibus cognoscatur, computus redigatur in scriptis: ita quod conventus penes se retineat unum scriptum, et abbatissa aliud. Propter scandala, quæ ex monialium conversatione proveniunt, statuimus de monialibus nigris ne aliquid depositum in domibus suis recipiant ab aliquibus personis, maxime arcas clericorum vel laicorum causa custodiæ apud se minime deponi permittant. Pueri et puellæ, quæ solent ibi nutriri et institui, penitus expellantur. Omnes communiter comedant in refectorio, et in dormitorio solitariæ dormiant. Cameræ omnes monialium destruantur, nisi aliqua per inspectionem episcopi necessaria retineatur ad infirmariam faciendam, vel alia de causa, quæ episcopo justa et necessaria videatur. Item moniales nullatenus exire permittantur, vel extra pernoctare, nisi forte ex magna causa, et raro: et abbatissæ injungatur, ne aliter permittat egredi moniales. Et si aliquando abbatissa ex justa causa alicui permittat, eidem injungat quod sine mora re-

vertatur, et det ei sociam non ad voluntatem suam, A intruserit violenter, cessetur in eodem loco quousque exierit, penitus a divinis.

Quod sorores nostræ non habeant nigras tunicas.

Prædictis namque duximus annectendum, stantes sub pœna excommunicationis firmiter observari, ut sorores nostræ non nisi in tunicis albis et nigris superpelliceis induantur. In quibus videlicet superpelliceis nulla vel superfluitas vel curiositas videatur, et ne sit notabilis habitus earumdem, ne vestes potius videantur quam morum delicias affectare.

De sororibus, in lapsu carnis deprehensis.

De sororibus non emittendis.

[Sorores nostræ non egrediantur, nisi forte mittantur de claustrum ad claustrum moraturæ ad minus per annum. Verum, si evidens necessitas ingruerit, propter quam oporteat aliquam egredi, fiat de licentia Præmonstrænsis abbatis, dum tamen sine gravi periculo ejus possit exspectari assensus. Si quis abbas aliquam aliter emisit, puniatur secundum B quantitatem excessus, arbitrio capituli generalis, et maxime si scandalum emergerit de sorore emissâ. Tempore vero guerrarum liceat cuilibet abbati sorores sibi subditas ad loca tuto transferre. Quod si aliter fuerit, abbas, sub quo hoc contigerit, per annum continuum in feria sexta jejuset in pane et aqua.

De sororibus non recipiendis.

Quoniam instant tempora periculosa, et Ecclesiæ supra modum gravantur, communi consilio capituli statuimus, ut amodo nullam sororem recipiamus. Si quis autem hujus statuti transgressor extiterit, abbatissa sua sine misericordia puniatur.

Item de sororibus non recipiendis.

Nulla soror de cætero recipiatur in ordine, nisi C locis illis qui sunt ab antiquo recipiendis sororibus perpetuo deputata.

De testimonio sororum recipiendarum.

Si mulieres aliquæ ex antiqua concessione facta eis ante institutionem editam de sororibus non recipiendis, recipi voluerint in sorores, nullomodo recipiantur, nisi probaverint vel per litteras, vel per sufficientem numerum fratrum, utpote per quatuor vel quinque, quod concessio fuerit facta eis ante inhibitionem ordinis per abbatem vel conventum.

De mulieribus non permutandis.

Mulieres quæ ab antiquo loca habent in domibus nostris, ut recipiantur in sorores, nullis aliis loca sua conferant, nec fiat circa mulieres aliqua mutatio personarum. D

De puellis non nutriendis in domibus nostris.

Cum propriis fratribus ac sororibus nostris etiam tenui victu sufficere vix possimus, absurdum videretur si alienos in deliciis nutrireremus, et tales maxime, de quorum fratres aut sorores nostræ possent conversatione corrumpi. Eapropter censuimus sub districta inhibitione cavendum, ut, emissis omnino sæcularibus, quæ ad nutriendum in claustris sororum nostrarum hactenus sunt receptæ, nulla alia prorsus ad nutriendum de cætero admitatur. Quod si aliqua voluerit exire jam recepta, vel si ad nutriendum recipiatur, per se, vel per alios

Si aliqua soror deprehensa fuerit in lapsu carnis, statim emittatur a domo, et nullomodo, etiamsi obtinuerit misericordiam, de cætero revertatur, nisi sub tali lege quod velo careat in perpetuum, et sub vili veste et tenui victu nullatenus egressura de claustrum serviat ut ancilla. Verum, si secundo commiserit, ejiciatur, et nullum de cætero receptionis suæ debitum ab ordine præstetetur. Sane si aliqua extra septa sororum exierit, omni sexta feria per annum in pane et aqua abstineat. Porro, si extra exteriorem portam domus exierit, infra octo dies si reversa fuerit, poterit recipi ut fugitiva. Ita tamen ut per quadraginta dies subiciatur pœnæ gravioris culpæ, et omni sexta feria per annum reficiatur in pane et aqua. Post dies octo revertenti adjiciatur ad pœnam, ut usque ad sequens generale capitulum velo careat, et serviat ut ancilla; non tamen hac occasione egressura a claustrum.

De egressione sororum.

Quasdam Ecclesias nostri ordinis de facili egressione sororum audivimus infamari. Sed quia inde multa pericula animarum possunt emergere, et forsitan emergerunt, prohibemus ne amodo ad aliquod negotium vel laborem, sive etiam in causis ad testimonium perhibendum, egrediantur de cætero.

De communi vita sororum.

Docente historia Actuum apostolorum, satis est lucidum et apertum, quod Ananias et Saphira, uxor sua, oblatis apostolorum Principi iis quæ transitorie possidebant, et retenta parte pretii cujusdam agri venditi ab eisdem, morte subitanea sunt percussi. Quia ergo quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, ut proprietatis vitium, vel saltem species exstirpetur, statuimus ut quilibet abbas nostri ordinis ita sororibus suis provideat, ut de communi et in communi vivant, communiter operentur, et ad communem utilitatem; nec permittantur habere proprium, sed necessaria eis administrentur de communi, secundum Ecclesiarum, ad quas pertinent, facultates. Si quid autem ipsarum alicui datum fuerit a quoquam, secundum patris nostri Augustini præceptum, statim redigat in commune. Quod si retinere præsumpserit, deprehensa ab abbate vel priorissa, gravius secundum ordinis statuta puniatur.

Ne sorores frequententur.

Cum secundum Apostolum universos Christi fi-

, et maxime viros religiosos ab omni specie
deceat abstinere; inhihemus tam subditis
n praelatis ostium aperire sororum, et hoc in
bus alienis, Sustinemus tamen, ut si quis ac-
rit ad eas gratia prædicandi, aperto ostio ec-

clesiæ, ulterius non procedat, imo sedens in eodem
effundat ipsis audientibus verbum Dei, nec permit-
tat aliquatenus capellanos aut socios suos introire
ad ipsas.

EPISTOLA IX.

Quæ est ejusdem Petri ad virgines Paracletenses.

De studio litterarum.

atus Hieronymus in eruditione virginum Christi
mum occupatus, inter cætera, quæ ad ædifi-
nem earum scribit, sacrarum studium littera-
eis maxime commendat, et ad hoc eos non
verbis hortatur, quam exemplis invitat. Memor
pe sententia, qua Rusticum instruens ait :
« scientiam Scripturarum, et carnis vitia non
is ; » tanto magis necessarium amorem hu-
tudii feminis esse censuit, quanto eas natura-
infirmiores et carne debiliores esse conspexit.
olum ad hanc virginum exhortationem argu-
um a similitudine a virginibus sumptum in-
, unde ad comparisonem minoris, viduas et
igatas in exemplum assumit : quo magis spon-
christi ad hoc studium incitet per matronas
i, et ex virtute laicarum torporem excutiat vel
ndat monialium. Et quoniam, juxta illud
rianum, « a minimis quisque inchoat, ut ad
ra perveniat ; » præmittere juvat quanta dili-
a virgunculas in sacris imbuere litteris studue-
nde ut omittant cætera, illud nunc in me-
procedat, quod ad Lætam de institutione filiæ
Paulæ, propter morum doctrinam, tradit hanc
arum disciplinam. « Sic erudienda est, inquit,
a, quæ futura est templum Dei. Fiant ei litteræ.
uxæ, vel eburnæ, et suis nominibus appel-
r. Ludat in eis, ut et lusus ipse eruditio sit.
n solum ordinem teneat litterarum ut memoria
num in canticum transeat : sed et ipse inter se
o ordo turbetur, et mediis ultima primis
a misceantur, ut eas non sono tantum, sed et
noverit. Cum vero cœperit trementi manu sty-
in cera ducere, vel alterius superposita manu
i regantur articuli, vel in tabula sculpantur
nta ; ut per eosdem sulcos inclusa marginibus
ntur vestigia, ut foras non queant evagari.
bas jungat ad præmium, et quibus illa ætas
ri potest, munusculis invitetur. Habeat in di-
o socias, quibus invidet, quarum laudibus
eatur. Non objurganda est, si tardior sit ; sed
bus excitandum est ingenium, et ut vicisse
eat, et victa doleat. Cavendum imprimis, ne
i studia, ne amaritudo eorum, præcepta in
lia, ultra rudes annos transeat. Ipsa nomina,
jæ consuescit paulatim verba contexere, non
ortuita, sed certa et coacervata de industria,
etarum videlicet, atque apostolorum, et omnis

ab Adam patriarcharum series, de Matthæo Luca-
que descendat : ut, dum aliud agit, futuræ memo-
riæ præparetur. Magister probæ ætatis et vitæ,
atque eruditionis est eligendus ; nec, puto, erube-
scet vir doctus id facere in propinqua vel nobili vir-
gine, quod Aristoteles fecit in Philippi filio, ut ipse
librariorum vilitate initia traderet litterarum. Non
sunt contemnenda quasi parva, sine quibus magna
consistere non possunt. Ipse elementorum sonus,
et prima institutio præceptorum aliter de erudito,
aliter de rustico ore profertur. Nec discat in tenero,
quod ei postea dediscendum est. Difficulus eradica-
tur, quod rudes animi perbiberunt. » Græca narrat
historia Alexandrum potentissimum regem, orbis-
que domitorem, et in moribus, et in incessu, Leo-
nidis pædagogi sui non potuisse carere vitiis, qui-
bus adhuc parvulus fuerat infectus. Ut autem pro-
nuntiationem scripturæ commendat memoriæ, cer-
tam et ipse lectionis mensuram singulis diebus vult
præfigi : quam cum memoriter persolvat, nec solum
Latinis, verum etiam Græcis litteris operam dari
præcipit, cum utræque linguæ tunc Romæ frequen-
tarentur, et maxime propter scripturas de Græco
in Latinum versas : ut eas ex origine sua melius
cognosceret, ac verius dijudicare posset. Nondum
enim Hebraicæ veritatis translatione Latinitas ute-
batur. Ait itaque : « Reddat tibi pensum quotidie de
Scripturarum floribus carptum. Ediscat Græcorum
versuum numerum. Sequatur statim et Latina eru-
ditio : quæ si non ab initio os tenerum composue-
rit, in peregrinum sonum lingua corrumpitur, et
externis vitiis sermo patrius sordidatur. Pro gem-
mis et serico, divinos codices amet, in quibus non
auri, et pellis Babylonicæ vermiculata pictura, sed
ad fidem placeat emendata et erudita distinctio. Di-
scat primo Psalterium, his se canticis avocet, et in
Proverbiis Salomonis erudiatur ad vitam. In Ecce-
siaste consuescat, quæ mundi sunt, calcare. In Job,
virtutis et patientiæ exempla sectetur. Ad Evangelia
transeat, nunquam ea depositura de manibus. Apo-
stolorum Acta et Epistolas tota cordis imbibat vo-
luntate. Cumque pectoris sui cellarium his opibus
locupletaverit, mandet memoriæ prophetas, Hepta-
teuchum, et Regum, et Paralipomenon libros, Esdræ
quoque et Esther volumina. Ad ultimum, sine peri-
culo discat Canticum canticorum ; ne, si in exordio
legerit, sub carnalibus verbis spiritualium nuptia-

rum epithalamium non intelligens, vulneretur. Caveat omnia apocrypha, et, si quando ea non ad dogmatum veritatem, sed ad signorum reverentiam legere voluerit, sciat non eorum esse, quorum titulis prænotantur, multaque his admista vitiosa, et grandis esse prudentiæ aurum in luto quærere. Cypriani opuscula semper in manu teneat. Athanasii Epistolas, et Hilarii libros inoffenso decurrat pede. Illorum tractatibus, illorum delectetur ingeniis, in quorum libris pietas non vacillet. Cæteros sic legat, ut magis iudicet, quam sequatur. Respondet: Quomodo hæc omnia mulier sæcularis, in tanta frequentia hominum, Romæ custodire potero? Noli ergo subire onus, quod ferre non potes; sed, postquam ablactaveris eam cum Isaac, et vestieris cum Samuele, mitte aviæ et amittæ. Redde pretiosissimam gemmam cubiculo Mariæ, et cunis Jesu vagientis impone. Nutriatur in monasterio: sit inter virginum choros: jurare non discat: mentiri sacrilegium putet: nesciat sæculum: vivat angelice: sit in carne sine carne: omne hominum genus sui simile putet. Et, ut cætera taceam, certe te liberet servandi difficultate, et custodiæ periculo. Melius est tibi desiderare absentem, quam pavere ad singula. Trade Eustochio parvulam: illam primis miretur ab annis; cujus et sermo, et incessus, et habitus doctrina virtutum est. Sit in gremio aviæ, quæ longo usu didicit nutrire, servare, docere virgines. Anna filium, quem Deo voverat, postquam obtulit in tabernaculo, nunquam recepit. Ipse, si Paulam miseris, et magistrum me, et nutritium spondeo, gestabo humeris, balbutia senex verba formabo, multo gloriosior mundi philosopho, qui non regem Macedonum, Babylonio periturum veneno, sed ancillam et sponsam Christi erudiam, regnis cœlestibus offerendam. » Perpendite, sorores in Christo charissimæ, pariter et conservæ, quantam curam tantus Ecclesiæ doctor in eruditione unius parvulæ suscepit, in qua tam diligenter cuncta distinxerit, quæ necessaria doctrinæ decreverit, ab ipso alphabeto sumens exordium. Nec solum de pronuntiandis syllabis, et litteris jungendis, verum etiam de scribendis adhibet documentum: nec non et de sociis providet adjungendis, quorum livore, vel laude plurimum moveatur. Quod etiam, ut spontanea magis quam coacta faciat, et majori studio amore complectatur; blanditiis, et laudibus, nec non et munusculis incitari admonet. Ipsa quoque nomina distinguit ex Scripturis sacris colligenda, in quibus proferendis se primum exercens, hæc memoriæ suæ plurimum commendat, juxta illud Poeticum:

*Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.....*

Qualis etiam magister ad hoc sit eligendus, diligenter describit: nec prætermittit præfixam esse debere mensuram lectionis, quam cordetenus firmatam quotidie persolvat. Et quia eo tempore, Græcarum quoque litterarum usus Romæ abundabat,

A nec Græcarum litterarum expertem eam esse permittit: maxime, ut arbitror, propter translationem divinorum Librorum a Græcis ad nos derivatam, unde discernere posset, quid apud nos minus, vel aliter esset: et fortasse propter liberalium disciplinam artium, quæ his, qui ad perfectionem doctrinæ nituntur, non nihil afferunt utilitatis. Qui etiam conditionem Latinæ linguæ præmittit, quasi ab ipsa nostrum inchoaverit magisterium. Cum autem a sono vocum ad earum pervenerit sensum, ut quæ proferre didicerit jam intelligere velit: codices ei distinguit diversos, tam de canone duorum Testamentorum, quam de opusculis doctorum, ex quorum eruditione proficiat, ut consummetur. Inter canonicas autem Scripturas, ita ei Evangelia commendat, ut nunquam hæc de manibus virginis recessura censeat; quasi plus aliquid diaconissis, quam diaconis de lectione injungat Evangelica: cum isti in ecclesiæ illam habeant recitare, illæ nunquam ab eorum debeant lectione vacare. Deinde ista matri de filia scribens, ne quam mater excusationem prætenderet, hæc omnia Romæ sæcularem feminam in tanta hominum frequentia perficere posse; dat consilium, ut ab isto se onere liberet, monasterio virginum tradat filiam, ubi educari sine periculo, et de his, quæ dixit, perfectius instrui possit. Omnem denique occasionem amputans ne de magistro tandem, qualem ipse descripserat, mater sollicitaretur, puellæ Roma Hierosolymam, ad aviam scilicet sanctam Paulam, et amitam Eustochium missæ, se magistrum pariter et nutritium offert. Et in tantum, quod dictu mirabile est, erumpit promissum, ut tantus Ecclesiæ doctor etiam senio debilis, dicat se virginem, quasi bajulum ejus, humeris gestare non dedignari. Quod quam apud suspiciosos, non sine suspitione fieri, non apud religiosos sine scandalo vix contingeret. Huc tamen omnia vir Deo plenus, et de integritate vitæ omnibus tandiu cognitus, confidenter spondebat: dummodo unam sic instruere virginem posset, ut ipsam cæteris magistram relinqueret, et in ipsam Hieronymum legeret, qui Hieronymum non vidisset. Ut autem de parvulis ad majores transeamus virgines, quas plurimum semper provocat ad studium litterarum, tam eis videlicet scribendo quæ legant, quam eas laudando de assiduitate legendi vel dicendi: quid ad Principiam virginem de psalmo quadragesimo quarto scribens dicat, audiamus. « Scio me, Principia in Christo filia, a plerisque reprehendi, quod interdum scribam ad mulieres, et fragiliorem sexum maribus præferam: et idcirco debeo primum obtrectatoribus meis respondere, et sic venire ad disputatiunculam, quam rogasti. Si viri de Scripturis quærerent, mulieribus non loquerer. Si Barach ire ad prælium voluisset, Debora de victis hostibus non triumphasset. » Et post aliqua: « Apollo, virum apostolicum, et in lege doctissimum, Aquila et Priscilla erudiunt, et instruunt eum de via Domini. Si doceri a femina non

» Apostolo : mihi quare turpe sit post vi- A
 e et feminas ? Hæc est istiusmodi, *σεμνοτάτη*
 strinxi breviter, ut nec te pœniteret sexus
 viros suum nomen erigeret, in quorum
 ationem, feminarum in Scripturis sanctis
 atur. » Juvat post virgines, intueri de vi-
 untum et ipsæ in studia sacrarum littera-
 us testimonio et laude profecerint. Scri-
 ur idem doctor ad eandem virginem Prin-
 e vita sanctæ Marcellæ sicut illa postula-
 er virtutum ejus insignia : « Divinarum,
 Scripturarum ardor erat incredibilis :
 æ cantabat : « In corde meo abscondi elo-
 ia, ut non peccem tibi (*Psal. cxviii, 14*). »
 de perfecto viro : « Et in lege Domini vo-
 ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte B
 1, 2); « et : A mandatis tuis intellexi
 cxviii, 104). » Denique, cum et me Romam
 nctis pontificibus Paulino, et Epiphanio,
 lica traxisset necessitas, et verecunde no-
 eminarum oculos declinarem : ita egit,
 n Apostolum, « importune opportune, « (*II*
 2); » ut pudorem meum sua superaret in-
 Et quia alicujus tunc nominis esse exi-
 super studio Scripturarum, nunquam
 quin de Scripturis aliquid interrogaret,
 m acquiesceret, sed moveret e contrario
 ies, non ut contenderet, sed ut quærendo
 earum solutiones, quas opponi posse in-
 t. Quid in illa virtutum, quid ingenii inve-
 reor dicere : ne fidem credulitatis exce-
 tibi majorem dolorem incutiam, recordanti
 bono carueris. Hoc solum dicam, quod
 l in nobis longo fuit studio congregatum,
 atione diuturna, quasi in naturam versum,
 libavit, didicit, atque possedit, ita ut post
 mem nostram, si in aliquo testimonio Scri-
 m esset oborta contentio, ad illam judicem
 ur. Et quia valde prudens erat, sic ad in-
 a respondebat, ut etiam sua non sua dice-
 vel mea, vel cujuslibet alterius, ut in eo
 od docebat, se discipulam fateretur. Scie-
 a dictum ab Apostolo : « Docere autem mu-
 non permitto (*I Tim. ii, 12*), » ne virili
 et interdum sacerdotibus, de obscuris et
 is sciscitantibus, facere videretur injuriam.
 am nostri mutuis solabatur alloquiis, et quod
 on poteramus, spiritu reddebamus : semper
 epistolis, superare officii, salutationibus
 ire. Non multum perdebat absentia, quæ
 sibi litteris jungebatur. In hac tranquilli-
 Domini servitute, hæretica in his provinciis
 æmpestat cuncta turbavit : et in tantam ra-
 mitata est, ut nec sibi, nec ulli honorum
 t : et quasi parum esset, hic universa no-
 avem plenam blasphemiarum Romano in-
 rtui, cum venata spurcaque doctrina Ro-
 emerit, quos induceret. Tunc Sancta Mar-
 læ diu se cohibuerat, ne per æmulationem
 quippiam facere videretur, postquam sensit fidem
 apostolico ore laudatum in plerique violari ita ut
 sacerdotes quoque, et nonnullos monachorum,
 maximeque sæculi homines in assensum sui tra-
 heret, ac simplicitati illuderet episcopi, qui de suo
 ingenio cæteros æstimabat, publice restitit, malens
 Deo placere quam hominibus. Damnationis hære-
 ticorum hæc fuit principium, dum adducit testes,
 qui prius ab eis eruditi, et postea ab hæretico fue-
 rant errore correpti. dum ostendit multitudinem
 deceptorum, dum impia *παραρχών* ingerit volumina,
 quæ emendata manu scorpionum monstrabantur, dum
 acciti frequentibus litteris hæretici, ut se defende-
 rent, venire non ausi sunt. Tantaque vis conscien-
 tiæ fuit, ut absentes damnari, quam præsentibus
 coargui, maluerint. Hujus tam gloriosæ victoriæ
 origo, Marcella est. » Videtis, dilectissimæ, quan-
 tum attulerit fructum, repressis hæresibus, in urbe
 fidelibus omnibus in caput constitutæ unius ma-
 tronæ laudabile studium, et quanta lampade do-
 ctrinæ ipsorum quoque doctorum ecclesiasticorum
 tenebras una mulier expulerit. De cujus studio in
 sacris litteris, quo ipsa victoriam istam meruerit,
 idem doctor præmio lib. I in Epistolam Pauli ad
 Galatas, ad exhortationem vestram ita meminit :
 « Scio equidem ardorem ejus, scio fidem (quam
 flammam semper habeat in pectore) superare sexum
 oblivisci hominis, et divinorum voluminum tym-
 pano concrepante, Rubrum hujus sæculi pelagus
 transfretare. Certe cum Romæ essem, nunquam tam
 festina me vidit, ut non de Scripturis aliquid in-
 terrogaret. Neque vero more Pythagorici, quid-
 quid responderam, rectum putabat, nec sine rati-
 one præjudicata apud eam valebat auctoritas : sed
 examinabat omnia, et sagaci mente universa pen-
 sabat, ut me sentirem non tam discipulam habere
 quam judicem. » Tantam eo tempore in sanctis
 feminis, sicut et in viris, studium fervebat littera-
 rum, ut nequaquam suæ linguæ disciplina conten-
 tæ, ipsos Scripturarum rivulos, quos habebant, ab
 ipsis inquirerant fontibus ; nec inopiam unius lin-
 guæ sibi crederent sufficere. Unde et illud est su-
 pra memorati doctoris ad Paulam de morte Ble-
 sillæ filiæ suæ, sic inter cætera in ejus præcipuam
 laudem scribentis : Quis sine singultibus transeat
 orandi instantiam, nitorem linguæ, memoriæ tena-
 citatem, acumen ingenii ? Si Græcæ loquentem au-
 disses, Latine eam nescire putares. Si in Romanum
 sonum lingua se verteret, nihil omnino peregrini
 sermo redolebat. Jam vero, quod in Origene quo-
 que illo Græcia tota miratur, in paucis non dicam
 mensibus, sed diebus, ita Hebrææ linguæ vicerat
 difficultates, ut in discendis canendisque psalmis
 cum matre contenderet. » Ipsam quippe matrem
 ejus Paulam, nec non et alteram ipsius filiam Eu-
 stochium virginem Deo dicatam, in eodem studio
 litterarum atque linguarum non minus occupatas
 esse, idem non præterit doctor. Sic quippe de his
 commemorat, vitam ipsius Paulæ scribens, et de

ipsa dicens : « Nihil ingenio ejus docilius. Tarda erat ad loquendum, velox ad audiendum, memor illius præcepti : « Audi, Job, et tace (*Job xxxiii*, » 31). » Scripturas sanctas tenebat memoriter. Denique compulit me, ut Vetus et Novum Instrumentum cum filia, me disserente, perlegeret. Quod propter verecundiam negans, propter assiduitatem tamen, et crebras postulationes ejus, præstiti, ut docerem quod didiceram. Sicubi hæsitabam, et nescire me ingenue confitebar : nequaquam mihi volebat acquiescere : sed jugi interrogatione cogebat, ut e multis variisque sententiis, quæ mihi videretur probabilior, indicarem. Loquar et aliud, quod forsitan æmulo videatur incredibile. Hebræam linguam, quam ego ab adolescentia multo labore ac sudore ex parte didici, et infatigabili meditatione non desero, ne ipse ab ea deserar, discere voluit, et consecuta est : ita ut psalmos Hebraice caneret, et sermonem absque ulla Latinæ linguæ proprietate personaret. Quod quidem usque hodie in sancta filia ejus Eustochio cernimus. Sciebant quippe Latinorum codicum doctrinam ex Hebraicis et Græcis processisse scriptis : et idioma cujuscunque linguæ ad plenum in peregrina servari ab interprete nen posse. Quod tam Hebræi, quam Græci de perfectione gloriantes, nostris translatoribus, velut imperfectis nonnunquam insultare consueverunt, talem in argumentum similitudinem asserentes, quod quilibet liquor in plura vasa vicissim transfusus, plenitudine sua necessario minuitur, nec ejus quantitas in cæteris vasis potest reperiri, quam in priore habuit. Unde et illud sæpe accidit, quod cum aliquibus testimoniis Judæos arguere nitimur, facile nos refellere solent qui Hebraicum ignoramus, ex translationum, ut aiunt, nostrarum falsitate. » Quod sapientissimæ mulieres prædictæ diligenter attendentes, nequaquam propriæ linguæ doctrina contentæ fuerunt : ut non solum suos instruere, verum etiam alios refellere possent, et de limpidissima fontis aqua, sitim suam reficerent. Ad quod maxime, ni fallor, ipse Hieronymus harum peritus linguarum, suo provocaverat exemplo. Cujus quidem peritiæ perfectionem quanto labore vel expensis acquisierit, ad Pammachium et Oceanum scribit his verbis : « Dum essem juvenis, miro discendi ferebar ardore, nec, juxta quorundam præsumptionem, ipse me docui. Apollinarium Laodicenum audiavi Antiochiæ frequenter, et colui : et cum me in sanctis Scripturis erudiret, nunquam illius contentiosum super sensu dogma auscepi, Jam canis spargebatur caput, et magistrum potius quam discipulum decebat. Perrexi tamen Alexandriam, audiavi Didymum : in multis ei gratias ago : quod nescivi, didici : quod sciebam, illo docente non perdi. Putabant me homines finem fecisse discendi : veni rursus Jerosolymam et Bethlehem : quo labore, quo pretio Barrabanum nocturnum habui præceptorem ? Timebat enim Judæos, et mihi se alterum exhibebat Nicodemum.

A Horum omnium frequenter in opusculis meis facio mentionem. » Hunc zelum tanti doctoris, et sanctarum feminarum in Scripturis divinis considerans monui, et incessanter implere vos cupio, ut dum potestis, et matrem harum peritam trium linguarum habetis, ad hanc studii perfectionem feramini : ut quæcunque de diversis translationibus oborta dubitatio fuerit, per vos probatio terminari possit. Quod et ipse Dominicæ crucis titulus Hebraice, Græce, et Latine scriptus non incongrue præfigurasse videtur : ut in ejus Ecclesia ubique terrarum dilatata, harum linguarum, quæ præminent, abundaret doctrina ; quarum litteris utriusque Testamenti comprehensa est Scriptura. Non longa peregrinatione, non expensis plurimis, pro his linguis addiscendis, opus vobis est, ut beato accidit Hieronymo : cum matrem, ut dictum est, habeatis ad hoc studium sufficientem. Post virgines quoque ac viduas, fideles conjugatæ incitamentum præbeant vobis doctrinæ, ut vel negligentiam vestram arguant vel ardorem augeant. Præstat exemplum etiam vobis Celantia venerabilis, quæ in conjugio quoque regulariter vivere cupiens, legem sibi conjugii præscribi ab ipso etiam Hieronymo sollicitè petiit. Unde et ipse ad eandem super hoc rescribens, ita meminit : « Provocatus ad scribendum litteris tuis, diu, fateor, de responsione dubitavi, silentium mihi imperante verecundia. Petis namque, et sollicitè ac violenter petis, ut tibi certam ex Scripturis sanctis præfîniamus regulam ad quam tu ordines cursum vitæ tuæ ; ut cognita Domini voluntate, inter honores sæculi, et divitiarum illecebras, morum magis diligas suppellectilem, atque ut possis in conjugio constituta, non solum conjugii placere, sed etiam ei, qui ipsum indulsit conjugium. Cui tam sanctæ petitioni, tamque pio desiderio non satisfacere, quid aliud est, quam profectum alterius non amare ? Parebo igitur precibus tuis, teque paratam ad implendam Dei voluntatem, ipsius nitar incitare sententiis. » Audierat fortassis hæc matrona quod in laudem sanctæ Susannæ Scriptura commemorat. Quam cum præmisset pulchram nimis, et timentem Deum, unde hic timor et verus animæ decor procederet, statim annexit dicens : « Parentes enim illius, cum essent justii, erudierunt filiam suam secundum legem Moysi (*Dan. xiii*, 3). » Cujus eruditionis inter molestias nuptiarum et sæcularium perturbationes occupationum Susanna non immemor, et morti adjudicata, ipsos suos judices atque presbyteros damnare promeruit. Quem quidem in Daniele locum ipse Hieronymus exponens, illud quod dictum est : « Parentes illius, cum essent justii, erudierunt filiam suam, » etc., in exhortationis competenter assumens occasionem, ait : « Hoc utendum est testimonio ad exhortationem parentum, ut doceant juxta legem Dei sermonemque divinum non solum filios, sed et filias suas. » Et quia diu me tam litterarum quam virtutum impedire studia plurimum solent, omnem vobis negligentiam

exentiat illa ditissima regina Saba, quæ A no labore infirmi sexus, et longæ viæ fati- ariter atque periculis, expensisque nimiis, finibus terræ sapientiam experiri Salomo- um eo conferre quæ noverat de his quæ . Cujus studium et laborem intantum Sa- probavit, ut ei pro remuneratione cuncta t daret, exceptis quæ ipse illi ultro more regio. Multi viri potentes ad sapientiam endam confluebant, et multi regum et rræ doctrinam ejus magnis muneribus ho- et cum ab eis multa susciperet donaria, eorum super his remunerasse legitur, adictam feminam. Ex quo patenter exhibi- tum sanctæ feminæ studium et ardorem B approbavit : et quantum Domino ipsum esse censuerit. Quam et postmodum ipse et Salomon verus, imo plusquam Salo- condemnationem virorum eruditionem atemnentium, non prætermisit inducere. inquit, austri surget in iudicio, et con- generationem istam (*Matth.* xii, 52). » In ratione, charissimæ, ne vos quoque vestra t negligentia, providete. In quo etiam, quo cusabiles sitis, non est vobis necessarium gationem itineris arripere, nec de magnis providere. Magisterium habetis in matre, omnia vobis sufficere, tam ad exemplum rtutum, quam ad doctrinam litterarum æ non solum Latinæ, verum etiam tam quam Græcæ non expers litteraturæ, sola C ore illam trium linguarum adepta perit, quæ ab omnibus in beato Hieronymo, singularis gratia, prædicatur, et ab ipso lictis venerabilibus feminis maxime com- . Tribus quippe linguis principalibus istis umenta comprehensa, pervenerunt ad no- titiam. Quibus etiam linguis titulus Domi- nis insignitus, Hebraice scilicet, Græce et scriptus, patenter innuit his præcipue lin- inicam doctrinam et Christi laudes, ipsum mysterium in tripartitam mundi latitudi- t et ipsum crucis lignum, cui titulus est us, tripartitum fuerat, indicanda et cor- fore, Scriptum quippe est : « In ore duo- D rium testium stabit omne verbum (*Matth.* » Unde ut trium linguarum auctoritate sanciretur sacra, et cujuscunque linguæ fluarum aliarum testimonio roboraretur, linguis Vetus simul et Novum Testamen- na providentia comprehendere decrevit. am Novum Testamentum, quod tam di- quam utilitate Veterum supereminet, tribus ds primo scriptum fuisse constat, tanquam i cruci superpositus futurum præsignaret. namque in eo Hebræis scripta linguam igebant : quædam similiter ex eis Græcis, Romanis, propriis eorum linguis, ad quos tar, scribi necesse fuit. Primum quidem

A Evangelium secundum Matthæum, sicut Hebræis, sic Hebraice primo scriptum est. Epistolam quoque Pauli ad Hebræos, et Jacobi ad duodecim tribus jam dispersas, et Petri similiter, et nonnullas for- tassis alias eadem ratione constat esse scriptas Hebraice. Ad Græcos vero tria Evangelia Græce quis dubitet esse scripta, et quascunque Epistolas tam Pauli quam cæterorum ad eos destinatas, necnon et Apocalypsis ad septem Ecclesias a se missas? Unam vero ad Romanos scriptam Pauli novimus Epistolam, ut parum a nobis habere nos Latini gloriemur, et quantum nobis aliorum sunt doctrinæ necessariæ cogitemus : quas ad plenum si cogno- scere studeamus, in ipso fonte magis quam in rivu- lis translationum perquirendæ sunt : præsertim cum earum diversæ translationes ambiguitatem magis, quam certitudinem lectori generent. Non enim facile est idioma, id est proprietatem cujus- cunque linguæ, sicut et supra meminimus, transla- tionem servare, et ad singula fidam interpretatio- nem accommodare, ut quælibet ita exprimere pos- simus in peregrina, sicut dicta sunt in propria lin- gua. Nam et in una lingua cum aliquid exponere per aliud volumus, sæpe deficimus : cum verbum proprium, quod apertius id exprimere possit, non habeamus. Novimus et beatum Hieronymum apud eos præcipue trium harum linguarum peritum, multum in translationibus suis, et in commenta- riis earum a se ipso nonnunquam dissidere. Sæpe namque in expositionibus suis dicit : « Sic habetur in Hebræo, « quod tamen in translationibus ejus se- cundum Hebraicum, ut ipsemet asserit, factis non reperitur. Quid igitur mirum, si diversi interpretes ab invicem discrepent, si unus etiam nonnunquam a se dissonare inveniatur? Quisquis ergo de his certus esse desiderat, non sit contentus aqua rivuli, sed puritatem ejus de fonte inquiret et hauriat. Hac enim ratione et translatio beati Hieronymi, quæ novissima fuit, et de ipso Hebraico vel Græco, prout ipse potuit, tanquam ab origine fontis diligentius requisivit, veteres apud nos translationes superavit et supervenientibus novis, sicut in lege scriptum est, vetera projecta sunt. Unde et Daniel : « Pertrans- ibunt, inquit, plurimi, et multiplex erit scientia (*Dan.* xii, 4). » Fecit Hieronymus suo tempore quod potuit, et quasi solus in lingua peregrina : nec fide- lem, sed Judæum habens interpretem, cujus auxi- lio plurimum nitebatur, sicut et ipse testatur, mul- tis displicuit, quod translationes jam factas suffi- cere non credidit : et quia perstitit in proposito, vicit adjuvante Deo, tanquam illud Ecclesiastes attendens et complens : « Ad fontem unde exeunt flumina revertuntur, ut iterum fluant (*Eccle.* i, 7). » Quasi fons origo translationum Scripturæ sunt illæ, a quibus ipse fuerit ; et cito translationes, tanquam mendaces, repulsæ deficiunt, si ab origine sua de- viare, et ad ipsam per concordiam recurrere non probentur. At ne ad omnia unum hunc interpretem sufficere credamus, tanquam peritiæ perfectionem

de singulis adeptum, maxime in Hebraico, ubi apud A et cum negligentia litterarum, scientia periit nos præminere dicitur, ipsius super hoc testimonium audiamus, ne plus ei quam habeat imputare præsumamus. Scribit super hoc ad Domnionem et Rogatianum, et contra accusatorem, his verbis. « Nos, qui Hebrææ linguæ saltem parvam habemus scientiam, et Latinus nobis utcunque sermo non deest, et de aliis magis possumus judicare, et ea, quæ ipsi intelligimus, in nostra lingua promere. » Felix illa anima est, quæ in lege Domini meditando ac nocte, unamquamque scripturam in ipso ortu fontis quasi purissimam aquam haurire satagit, ne rivis per diversa discurrentes, turbulentos pro claris per ignorantiam vel impossibilitatem sumat : et quod biberat, evomere cogatur. Defecit jamdudum hoc peregrinarum linguarum vitis studium,

EPISTOLA X.

Quæ est Petri Abælardi ad Bernardum Clarævallensem abbatem.

Venerabili atque in Christo dilectissimo fratri B ctores ipsos docebat, patenter ostenderet. Hieronymo attestante novimus, sicut denique Hieronymo attestante novimus, sicut manifesta veritas habet, quoniam aliter aut aliter visa narrantur : et quod melius intelligi melius et proferimus. De ipso fonte Matthæus rivulo fontis Lucas est potatus. Non arguimus eam mendacii, nec ipse nobis irascitur, si eithæum præferamus, et orationem Dominicam, apostolis omnibus generaliter tradita, et ab Apostolis scripta, ei anteferamus, quæ cuidam discipulo est dicta, præsertim cum illam Matthæi sicut in scriptis et in perfectione constat eminere. Ut autem de utraque quasi ante oculos posita melius judicemus, juvat utramque præsentis loco inserere. Ergo Matthæus scribit, cum prædictam orationem apostolis traderet, ait : « Sic ergo vos orabimini, Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum, tuum, fiat voluntas tua : in cælo et in terra, panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie, et dimitte nobis debita, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris, ne nos inducas in tentationem : sed libera nos a malo (Matth. vi, 9-13). » Lucas vero sic ait : « Cum est cum esset in loco quodam orans, ut ait, dixit unus ex discipulis ejus ad eum : mine, doce nos orare, sicut et Joannes docuit discipulos suos. Et ait illis : Cum oratis dicite : Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum, Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis peccata nostra, siquidem et ipsi dimittimus omni debenti nobis, et ne nos inducas in tentationem (Luc. xi, 1-4). » Patet itaque quod perfectius, ut supra meminimus, Matthæus quam Lucas scripsit : cum ille videlicet septem petitionibus ea, iste tantum quinque posuerit. Illa quippe apostolis, sicut oportebat, perfectior est tradita, et eo petitionum numero constituta, quo septimo-

Cum nuper Paraclætum venissem, quibusdam compulsus negotiis ibi peragendis, filia vestra in Christo et soror nostra, quæ illius loci abbatissa dicitur, cum summa exultatione mihi retulit, vos illuc diu desideratum causa sanctæ visitationis advenisse, et non tanquam hominem, sed quasi angelum tam eam, quam sorores suas sacris exhortationibus corroborasse. Secreto vero mihi intimavit vos ea charitate, qua me præcipue amplectimini, aliquantulum commotum esse, quod in oratorio illo oratio Dominica non ita ibi in horis quotidianis, sicut alibi recitari solet : et cum hoc per me factum crederetis, me super hoc quasi de novitate quadam notabilem videri. Quo audito, scribere vobis decrevi nostram super hoc qualemcunque excusationem, maxime cum vestram minus quam cæteras omnes doleam, ut decet, offensionem.

Constat, ut nostis, hanc Dominicam orationem vel a solis Matthæo et Luca nos habere conscriptam, quorum alter tam apostolus quam evangelista huic orationi, cum traderetur, interfuit : unde et eam plenius ac perfectius, sicut et totum sermonem in monte habitum, cui est ipsa inserta, scripsisse dubium non est. Lucas vero, discipulus Pauli, qui nec huic sermoni interfuit, nec, quæ ex ore Dominico audierit, scripsit : sed quæ Paulo maxime referente didicit, quem nec illi sermoni constat interfuisse. Scribit etiam non illum perfectiorem Dominicam sermonem, quem in monte habuit cum apostolis, sed quem turbis in campestribus fecit. Electurus quippe apostolos Dominus, sicut scriptum est, « in montana subiit : » turbas vero docturus, ad campestria rediit. Illuc quidem conscendit, hic descendit, in quo quam altior illa esset doctrina, qua do-

ligiosa, quæ recta sunt elige, et hæc quasi in fasciculum collecta apud Anglorum mentes in consuetudinem deponere. » Quod si in talibus et nobis eligere liceat ex consuetudinibus Ecclesiarum, non improbanda nostra videtur electio providentiam Græcorum, a quibus plurimam accepimus doctrinam, in hoc etiam imitata, ut nec auctoritas consuetudinis desit tam manifestæ rationi. Quam videlicet rationem ita vos videmus insistere, et in ea vehementes esse, ut contra omnium consuetudinem Ecclesiarum, ut divinis officiis, eam tenere ac defendere audeatis. Vos quippe quasi noviter exorti, ac de novitate plurimum gaudentes, præter consuetudinem omnem tam clericorum quam monachorum longe ante habitam, et nunc quoque permanentem, novis quibusdam decretis aliter apud vos divinum officium institutis agi: nec tamen inde vos accusandos censetis. Si hæc vestra novitas aut singularitas ab antiquitate recedat aliorum, quam rationi plurimum et tenori regulæ creditis concordare: nec curatis quantum admiratione super hoc alii moveantur, ac murmurent, dummodo vestræ, quam putatis, rationi pareatis. Quorum ut pauca commemorem, pace vestra, hymnos solitos respuistis, et quosdam apud nos inauditos, et fere omnibus Ecclesiis incognitos, ac minus sufficientes, introduxistis. Unde et per totum annum in vigiliis tam feriarum quam festivitatum uno hymno et eodem contenti estis, cum Ecclesia pro diversitate feriarum vel festivitatum diversis utatur hymnis, sicut et psalmis, vel cæteris, quæ his pertinere noscuntur: quod et manifesta ratio exigit. Unde et qui vos die Natalis, seu Paschæ, vel Pentecostes, et cæteris solemnitatibus hymnum semper eundem decantare audiunt, scilicet, *Æterne rerum conditor*, summo stupore attoniti suspenduntur; nec tam admiratione quam derisione moventur. Preces quæ post supplicationem et orationem Dominicam ab Ecclesia ubique celebrantur, et ea quæ suffragia sanctorum dicuntur, omnino a vobis fieri interdixistis, quasi vel precibus vestris mundus, vel vos suffragiis sanctorum minus egeatis. Et, quod mirabile est, cum omnia oratoria vestra in memoria matris Dominicæ fundetis, nullam ejus commemorationem, sicut nec cæterorum sanctorum, ibi frequentatis. Processionum fere totam venerationem a vobis exclusistis. *Alleluia* nec in septuagesima communi Ecclesiæ more intermittitis, sed usque in quadragesimam retinetis. Symbolum, quod dicitur apostolorum, quod tam a clericis quam a monachis in prima pariter ac completorio ex antiquo frequentatur, a vestra remotum est consuetudine, qui tamen symbolum Athanasii diebus tantum Dominicis recitare decrevistis. *Gloria* cum responsoriis vigiliarum tantum decantatis diebus Dominicæ sepulturæ: antiquam

consuetudinem penitus abstulistis. Ubi et invarium et hymnum cum tribus tantum lectionibus et responsoriis cum *Gloria*, contra omnem Ecclesiam, et, ut dicitur, rationem vos dicere insistis. Cum enim hoc triduum tanquam exsequia minicæ in luctu peragatur, atque hinc vulgo hodie vigiliæ nuncupentur tenebræ, quod distinctis ibi luminaribus mæror hic exprimitur, non mediocriter mirandum videtur vel invitatorum vel hymnum, vel *Gloria*, quæ potius gaudii sunt, ibi decantari. Quæ omnia cum omnibus magnam admirationem veniant, cur hæc vestra novitas fortius Ecclesiæ usui apud vos peratur, nec tamen ab institutione vestra interdicitis, nec qui alii murmurent curatis, quia institutionabiliter vos facere confiditis, quos institutione novum opus de veteri facere compellit, de semetipso Hieronymus meminit. Non enim vestras novitates, sed profanas tantum et fidei contra Apostolus interdicat. Alioquin novam legem non præferremus, et post canonicas scripturas fidei verba necessario inventa, hæreticorum respueremus. Ad confutandam quippe novam vestram novum vocabulum *ἁποόσιον* repertum nec hoc nomen *Trinitas et persona* canonicis scripturis insertum est. Denique in divinis officiis ignoret diversas et innumeras Ecclesiæ consuetudines inter ipsos etiam clericos? Antiquam certè manæ sedis consuetudinem nec ipsa civitas sed sola Ecclesia Lateranensis, quæ mater est omnium, antiquum tenet officium, nulla filiarum in hoc eam sequente, nec ipsa etiam Romanæ palatii basilica Mediolanensis metropolis ita a ceteris ab omnibus dissidet, ut nulla etiam suffraganearum suarum matris institutionem imitetur et Lugdunensis prima sedes Galliarum sola in persistit officio. Et cum tanta in istis facta sollicitudo, reprehensio novitatis incidit, quia nulla fidei varietas fuit. Nonnullam enim oblectationem divini cultus varietas habet, quia, ut Tullius nonnit, identitas in omnibus mater est satietatis: ergo omnium linguarum generibus prædicari vel ipse diversis officiorum modis venerari debet. Qui etiam cum orationem prædictam diversis posuerit modis, et in ea utroque modo orationem præceperit, quomodo præceptum ejus implet si verbum aliquod subtrahere præsumimus, et quam eam eo modo, quo ipsam dixit proferat. Denique, ut omnibus satisfaciam, nunc etiam superius dico, abundet unusquisque in suis dicat eam quomodo voluerit. Nemini persuadere me in hoc sequatur, variet verba Christi voluerit. Ego autem sic illa sicut et sensum, quantum potero, invariata servabo.

EPISTOLA XI.

est Petri Abælardi. — Adversus eos qui ex auctoritate Bedæ presbyteri arguere conantur Dionysium Areopagitam fuisse Dionysium Corinthiorum episcopum et non magis fuisse Atheniensium episcopum.

dilectissimo Patri suo, abbati Dei gratia cœ-
loriosissimorum martyrum Dionysii, Rustici
utherii, ibidem corpore quiescentium, una-
ratribus et commonaculis suis charissimis
habitu monachus, vitæ peccator, gratia
et pax, ut ait Apostolus, a Deo Patre nostro
nino Jesu Christo.

unius error multos involvit, et proni homi-
malum, facilius per unum in falsitatem, quam
multos in veritatem trahuntur. Ideo dico quod
si, quam tenemus, veritati de Dionysio Areo-
unius Bedæ auctoritatem opponere soleant:
ribus, qui nobis favent, aut per malitiam,
tassis per ignorantiam, auctoribus postposi-
: quippæ Dionysium Areopagitam Corinthio-
B iscopum fuisse profitetur, cum alii, quorum
validior est auctoritas, eum potius fuisse Athe-
um antistitem astruant, et omnino alium
Dionysium Areopagitam, alium Dionysium
iorum, episcopum, suis convincant assertio-
Ponamus itaque singulorum verba, ac deinde
remus, si non solum diversa, verum etiam
n adversa sibi sint, ac sibi penitus repu-
a. Quod si viderimus, dijudicemus auctori-
eas, ut, cum omnes salvari non valeant, illa
etur quæ minore nititur dignitate. Scriptum
que de hoc in ecclesiastica historia, libro
, capitulo vigesimo tertio, his verbis: « Ve-
m nobis est tandem ad beati Dionysii commemo-
nem Corinthiorum Ecclesiæ episcopi, cujus
one et gratia, quam habebat in verbo Dei,
itur non hi populi tantum, quos regendos
rat, sed et procul positi, quibus per epistolas
tiam sui reddebat. » Exstat denique ejus
ad Lacedæmonios scripta de Catholica fide,
ad Athenienses, in qua ad Evangelii cre-
um invitat et concitat seniores. Et illud desi-
eadem epistola, quod Dionysius Areopagi-
i ab apostolo Paulo instructus credidit Chri-
undum ea, quæ in apostolorum Actibus de-
ur, primus apud Athenas ab eodem Apostolo
us fuerit ordinatus. Sed et Hieronymus
nam, Ecclesiæ doctor egregius super hoc
libro De illustribus viris ita meminit: « Dio-
Corinthiorum Ecclesiæ episcopus tantæ elo-
e fuit et industriæ, ut non solum suæ civita-
provinciæ populos, sed aliarum provincia-
urbium epistolis erudiret. E quibus una
acedæmonios, ad Athenienses, » etc. Et post
« Claruit sub imperatore Marco Antonino
Lucio Aurelio Commodo. » Nunc et ipsius
verba ponamus, qui explanatione Actuum

A apostolorum, eo videlicet loco, quo dicitur: « In
quibus et Dionysius Areopagita (Act. xviii, 34), » ait
sic: « Hic et Dionysius, qui in episcopatu ordina-
tus, Corinthiorum gloriose rexit Ecclesiam, multa-
que ad utilitatem Ecclesiæ pertinentia, quæ hacten-
us manent, ingenii sui volumina reliquit, cognomen
a loco cui præerat accipiens. Areopagus enim est
Athenarum curia, nomen a Marte trahens. Siquidem
Græce Mars Ἄρης villa dicitur πᾶρος. » Induc-
tis itaque, sicut proposuimus, auctoritatibus earum,
sicut promisimus, diversitatem aut repugnantiam
consideremus. Videntur autem duæ supra
positæ auctoritates, quæ sibi consonæ sunt, auctori-
tati Bedæ omnino contrariæ. Ex illis quippe
aperte convincitur alium fuisse Dionysium Areopa-
gitam alium Dionysium Corinthiorum episcopum.
Nam, juxta ecclesiasticam historiam, Dionysius
Corinthiorum episcopus de Dionysio Areopagita
scripsisse perhibetur, et ibidem Dionysius Areopa-
gita Atheniensium fuisse episcopus assignatur. Nec
minus ex verbis Hieronymi alium hunc esse, quam
illum apparet; cum videlicet dicat Dionysium Co-
rinthiorum episcopum sub Marco Antonino et Lucio
Aurelio claruisse. Constat quippe Dionysium Areo-
pogitam, qui prædicatione Pauli conversus est,
tempore Christi et apostolorum exstitisse, ac jam
virum adultum adeo fuisse, ut uxorem Damarim
jam tunc constet habuisse, de qua pariter cum eo
in Actibus apostolorum fit commemoratio. Unde et
C ibidem scriptum habetur, quod « quidam viri ad-
hærentes Paulo crediderunt, in quibus et Dionysius
Areopagita, et mulier nomine Damaris, et alii cum
eis (Act. xviii, 34). » A tempore autem Tiberii Cæ-
saris, sub quo Dominus passus est, usque ad tempo-
ra prædictorum imperatorum, sub quibus Dionysius
Corinthiorum claruisse dicitur, amplius quam
centum sexaginta annos chronicorum supputatio
assignat, ut nequaquam tanto tempori vita prædicti
viri sufficeret. Scriptum quippe est in Psalmis: « Si
autem in potentatibus octoginta anni, et amplius
eorum labor et dolor (Psal. lxxxix, 10). » Ex quo
liquide colligitur alium Dionysium Areopagitam
alium Dionysium Corinthiorum episcopum exstitisse.
Atque ita prædictorum auctorum sententiis,
Bedæ refellimus opinionem: præsertim cum et il-
lorum longe gravior auctoritas sit, et in ore duorum
potius quam unius stare verbum conveniat. Ad ec-
clesiasticam quippe Historiam, quasi primum et
maximum ecclesiasticorum gestorum fundamen-
tum, tam Bedam quam cæteros scriptores ecclesia-
sticos recurrere certum est. Quid itaque videtur
tibi respondere posse Bedam, si illa scripta ei adver-

sari monstraveris, quorum se frequenter auctorita- A
tibus protegit? Nil equidem rectius, quam sapientis
illum versiculum :

Conveniet nulli, qui secum dissidet ipse.

Ne quis autem graviter ferat, ac vehementer ab-
horreat Bedam nonnunquam decipi, et suo spiritu
non divino, quædam protulisse, eo videlicet quod
ejus expositiones Latinorum maxime frequentet
Ecclesia : ad memoriam Nathan prophetam reducat
de ædificando templo deceptum, atque ipsius quo-
que Principis apostolorum perniciosam simulatio-
nem a coapostolo Paulo correctam, « Quia, in-
quit, reprehensibilis erat (*Gal. II, 11*) : » necnon
et venerabilem doctorem Augustinum, qui errores
propriis sponte corrigendo, omnia fere scripta sua
retractare non erubuit. Recogitet et illud Eliæ gro- B
verbum : « Non enim meliores sumus, quam patres
nostri. » Et tunc, profecto, cum tantorum virorum
errores commemoraverit, jam de errore Bedæ mi-
rari desistet. Ut enim beatus asserit Gregorius in
prima super Ezechielem homilia, nonnunquam Spi-
ritus sanctus ad humilitatis custodiam mentibus
fidelium sese subtrahit, et eos in errorem labi per-
mittit, ut videlicet recognoscant, quam inutiles Spi-
ritu sancto abscedente remaneant : qui etiam cum
mentibus præsidet sanctorum, sic revelet aliqua, ut
occultet nonnulla. Non magnopere curandum est, si
in historiis, aut in his, quæ ad Catholicæ fidei pe-
riculum non attinent, errasse sanctos nonnunquam C
annuamus, cum aperte Augustinus de historia sep-
timi psalmi, in cujus videlicet psalmi titulo legi-
tur : « Pro verbis Chusi filii jemini, » per Hierony-
mum errasse convinci possit, tanquam Hebraicæ
penitus expers veritatis. Si quis autem Bedæ quoque
auctoritate nitatur, ut omnibus satisficiat, dicere
fortasse licebit hoc loco Bedam aliorum opinionem
potius secutum esse, quam suam constituisse sen-
tentiam. Sæpe etenim, ut sanctorum auctoritates
illæsas custodiamus, ea quæ scribunt ad opinionem
aliorum potius quam ad sententiam ipsarum referi-
mus. Sic et in hoc loco dicamus Bedam aliorum
introduxisse sententiam, qui ex æquivocatione no-
minis decepti, eundem esse æstimaverunt Diony-
sium Areopagitam, et Dionysium Corinthiorum : D
quippe cum et beatum Ambrosium adeo ab histo-
rica veritate quodam loco per æquivocationem no-
minis videamus exorbitasse, ut Jacobum fratrem
Joannis, quem pariter cum Joanne fratre suo et Petro
ad transfigurationem sui seorsum Dominus assump-
sit, eum Jacobum fuisse asserat, qui primus so-

lium sacerdotale conscendit. Quod quidem de alio
Jacobo, et qui frater Domini nuncupatus est, et
primus in Jerosolymorum Ecclesiam est ordinatus,
constat intelligi debere : ut videlicet ille primus hoc
modo sacerdotale solium intelligatur conscendisse.
Si ergo tantus doctor per æquivocationem nominis
Jacobi, a veritate historica, in expositione evan-
gelica permissus sit deviare : quid mirum, si Bedam
æquivocatio quoque nominis Dionysii, vel plerosque
alios fefellerit, præsertim in illa Actuum apostolo-
rum expositione, quam ab ipso Beda certum est
postea retractatam esse? In cujus quidem retracta-
tionis præfatiuncula, ut breviter verba ejus compre-
hendamus, ita exorsus ait : « Scimus eximium docto-
rem Augustinum libros Retractationum in quædam
opuscula sua fecisse : cujus industriam nobis quoque
placuit imitari, ut post expositionem Actuum apo-
stolorum, quam ante annos plures conscripsimus,
nunc in idem volumen brevem Retractationis libel-
lum condamus, studio maxime vel addendi quæ
minus dicta, vel emendandi quæ secus, quam pla-
cuit, dicta videbantur. » Qui etiam in prædicta ex-
positione sua versus Arati frequenter introduxit,
cujus nonnullos novimus errores, cum aperte eum
Hieronymus in prædicto illustrium virorum libro
errasse ostendit, de eodem die quo Petrus et Paulus
passi sunt. Quem quidem diem non aliter eundem
tam Aratus quam Beda in martyrologio, ejus aucto-
ritate fretus accipiat, nisi anni revoluto tempore,
cum Hieronymus eodem prorsus die, anno quarto
decimo Neronis tam Petrum quam Paulum passos
esse pronuntiet. Denique, ut hanc litem variarum
sententiarum pacatissimo fine sopire penitus valea-
mus ; facile fortassis, si duos Dionysios Corinthio-
rum episcopos exstitisse ponamus, et Bedam vera-
cem poterimus tenere, et nihil per opinionem acci-
pere : ita quidem, ut unus ex Dionysiis, Corinthio-
rum episcopis, et Dionysius Areopagita idem sit, de
quo Beda scribit, et in diversis temporibus idem
Athenis et Corintho præesset episcopus, et postmo-
dum a sancto Clemente Galliarum sit ordinatus
Apostolus ; alius vero ex Dionysiis Corinthiorum
episcopis, ille fuerit Dionysius, de quo Ecclesiastica
historia et Hieronymus meminerunt : atque ita ar-
bitror omnem controversiam absolvi posse. Om-
nium igitur, quæ ad solutionem proposuimus, hæc
summa est, ut vel Bedam deceptum fuisse conceda-
mus : vel eum aliorum nobis opinionem præsentas-
se : vel duos Corinthiorum episcopos exstitisse.
Valete, in Domino dilectissimi.

EPISTOLA XII.

Quæ est Petri Abælardi. — Contra quemdam canonicum regularem, qui monasticum
ordinem deprimebat, et suum illi anteferebat.

Multorum relatione ad nostras delatum est au- te sæpius in præsentia multorum non medio-
res, nostri ordinis, id est monastici, statum a critere læsum : quod non alia de causa præsum-

ptum esse credimus, nisi ut nostros humiliando, A
tuz professionis clericos, quos canonicos regula-
res vocatis, sic efferre laborares. Miramur autem,
si ita sit, sed amplius miramur si ita non sit, cum
nullam aliam suspicari possimus causam. Dicis,
ut dicunt, longe ordine tuo nostrum inferiorem
esse, et plurimum monachos a dignitate clericorum
abesse. In quo quidem primum a te sciscitari volu-
mus, de qua id dignitate intelligas, utrum præla-
tionis inter homines, an religionis apud Deum. Quod
religionis, profecto hæc dignitas verissima est, quæ
nos Deo maxime commendat, atque virtutibus ad-
ornat, et tanto gloriosiores in cœlestibus efficit,
quanto humiliores habemur in terrenis. At vero qua
ratione vel auctoritate hanc sibi dignitatem clerici
vindicare valeant dicas si possis, aut adjicias cur
non possis. Quis enim nesciat quod quotidianis do-
cemur experimentis hos etiam clericos, qui majore
gradu præminent, monasticam eligere vitam, cum
quod in clericatu deliquerint perfecte corrigere sa-
tagunt, et cum eis ad monachatum transire liceat,
ad clericatum nullatenus redire permittantur? Aut
si quandoque per religionis excellentiam ecclesia-
sticæ personæ de monasteriis electæ, clericorum
officiis præficiantur, ipse quoque habitus monacha-
lis tanta dignitate præminet, ut semel assumptus
deponi non debeat: pro quo non solum sæcularis,
verum etiam clericalis abjiciendus est. Quid est
etiam, quod cum sæpe monachi episcopi facti cleri-
cis præponantur, vel quibuscunque officiis ecclesia-
sticis applicentur? Cur non e converso de clericis
abbates in monasteriis fiant, vel officiorum mona-
chicorum curam suscipiant? Cur, inquam, cur, ob-
secro, nisi quod indignissimum censetur, ut ejus
vitæ regimini laxior præponatur, pro qua etiam
ipsa contemnenda est, et, ut diximus, per eam cor-
rigenda? Cur etiam vos ipsi, et universa Ecclesia
in supplicatione litaniarum dicitis: « Omnes sancti
monachi et eremitæ; omnes sanctæ virgines; om-
nes sanctæ viduæ et continentes, orate pro nobis, »
et non: Omnes sancti clerici, vel sancti presbyteri,
vel sancti episcopi? Certe quia hæc nomina officii
magis sunt, sicut illa religionis. Quid est etiam quod
in illis hymnis festivitatis Omnium Sanctorum, in
quibus tam a vobis, quam a cæteris suffragia san-
ctorum postulatur, nulla vestri mentio fiat, sicut
fit monachorum et virginum? Sic quippe scriptum
est:

*Chorus sanctarum virginum,
Monachorumque omnium,
Simul cum sanctis omnibus
Consortes Christi facite.*

Item:

*Monachorum suffragia,
Omnesque cives cœlici,
Annua votis supplicum,
Et vitæ poscant premium.*

Audio te tamen solere opponere nobis illud quoque
Hieronymi nostri: « Monachus, si ceciderit, roga-
bit pro eo sacerdos; pro sacerdotis lapsu quis ro-

gaturus est? » Quod certe quacunquē ratione dice-
res, si nullatenus monachos sacerdotes esse con-
tingeret. Cum vero dicit, monachus est sacerdos,
utique illud distinguit monachum a ditione sacer-
dotis, qui sacerdos non sit. Sic enim cum dicimus,
rex et miles; vel, episcopus et sacerdos, vel sacer-
dos et diaconus, quamvis etiam reges sint milites,
vel episcopi sacerdotes, vel sacerdotes diaconi; mi-
litem eum intelligimus, qui rex non sit, et sacerdo-
tem qui non sit episcopus, et diaconum simplicem.
Ubi etiam cum dicit: *Rogabit pro eo sacerdos*, spe-
cialem illam missam orationem intelligit, quæ
propria est sacerdotis, non quæ cuilibet justo com-
petit. Quam et apostolus generaliter commendans,
ait: « Multum enim valet deprecatio iusti assidua
(*Jac. v, 16*). » Quo enim quisque justior est, ab
eo exaudiri meretur, qui non tam verba quam opera
pensat, nec tam linguam quam vitam considerat.
Quantum autem de perfectione sua vitam monasti-
cam idem doctor vestræ præferat, patenter insinuat
ad Heliodorum monachum his scribens verbis:
« Interpretare vocabulum monachi, hoc est nomen
tuum. Quid facis in turba qui solus es? Quid ergo?
Quicumque in civitate sunt, Christiani non sunt?
non est tibi eadem causa quæ cæteris? Dominum
ausculta dicentem: « Si vis perfectus esse, vade,
» vende omnia quæ habes, et da pauperibus; et veni,
» sequere me (*Matth. xix, 21*). » Tu autem perfectum
te esse pollicitus es. Nam cum, derelicta militia
mundiali, castrasti te propter regnum cœlorum, quid
aliud quam perfectam secutus es vitam? » Et post
aliqua: Alia, inquit, ut ante perstrinxi, monachi
causa est, alia clericorum; » hoc est, longe ab in-
vicem eorum professio et conversatio distat, et ipso-
rum propositum tendit ad diversa, « sicut, ait, ante
perstrinxi. » Quod quidem ubi faceret, assignari
non potest, nisi ubi perfectionem monasticam a vita
fidelium in civitate commorantium distinxit, di-
cens: « Quid ergo? Quicumque in civitate sunt,
Christiani non sunt? » Qui etiam ad Paulinum pres-
byterum simul et monachum scribens, clericos mag-
is inter homines conversari debere, quam mona-
sticæ solitudinis perfectionem tenere, patenter his
verbis insinuat: « Quia igitur fraterne interrogas,
D per quam viam incedere debeas, revelata tecum
facie loquar. Si officium vis exercere presbyteri,
si episcopatus te vel opus vel honor forte delectat;
vive in urbibus et castellis, et aliorum salutem fac
lucrum animæ tuæ. Sin autem cupis esse quod di-
ceris, monachus, id est solus, quid facis in urbibus,
quæ utique non sunt solorum habitacula, sed mul-
torum? Habet unumquodque propositum principes
suos: et, ut ad nostra veniamus, episcopi et pres-
byteri habeant in exemplum apostolos et aposto-
licos viros: quorum honorem possidentes, habere
nitantur et meritum. Nos autem habeamus propo-
siti nostri principes, Paulos, Antonios, Julianos,
Hilariones, Macharios, et, ut ad Scripturarum au-
thoritatem redeam, noster princeps Elias, noster

Elisæus, nostri duces filii prophetarum, qui habitabant in agris et solitudinibus, et faciebant sibi tabernacula prope fluentia Jordanis. » De his sunt et illi filii Rechab, qui vinum et siceram non bibebant, qui morabantur in tentoriis, qui Dei per Jeremiam voce laudantur, et promittitur eis, quod non deficiat de stirpe eorum vir stans coram Domino. Nec solum Eliam, qui in antiquo populo tantus enituit, ut in cœlum vivus sustolli mereretur, inter nostros mirare principes : verum etiam Joannem in spiritu ejus venientem, et quasi alterum Eliam, cui Dominus tantum testimonium dedit, ut prominentia vitæ ipsum, ex testimonio prophetæ, angelum nuncuparet, nec solum prophetis, verum etiam universis hominibus anteferet. De quo et Chrysostomus homelia Evangeliorum 22 quæ sic incipit : « De Joanne dicitur : « Fuit homo missus a » Deo, cui nomen erat Joannes (Joan. 1, 6). » Gratia in homine comprehenditur. Joannes enim interpretatur *Dei gratia*, quia majorem accepit gratiam. Propterea in eremo philosophatur, et reservat se in adventum Christi, quia nuntiaturus erat Christum. Statim in eremo nutritur, statim ibi crescit : non vult cum hominibus conversari, in eremo cum angelis philosophatur. Considerate, monachi, dignitatem vestram : Joannes princeps vestri est dogmatis ipse monachus. Statim ut natus est, in eremo vivit, in solitudine nutritur, Christum exspectat in solitudine. Eo tempore, quo Jesus natus est, erat in eremo. Hoc templum, quod videmus esse destructum, quantas habeat divitias, quid auri, quid argenti Josephus describit, quantum gemmarum, quantum serici, quanti erant sacerdotes, scribæ, et universa genera officiorum. Christus in templo nescitur, et in eremo prædicatur. Hoc totum quare dico ? Ut doceam dogmatis vestri principem esse Baptistam Joannem. » Audistis, fratres, nostri pariter et vestri propositi principes superius inductos, ut utriusque ordinis differentia clareat. Si gaudetis apostolos quoque vestris connumerari principibus, atque pontifices tam Veteris quam Novi Testamenti ab ipso videlicet Aaron usque ad Annam et Caipham, ne, obsecro, doleatis Eliam et Joannem majores istis, nostri duces esse propositi. Clericatum pro monachatu Joannem commutasse dubium non est : qui cum filius pontificis esset, cui eo tempore pontificalis dignitas hæreditario jure debebatur, civitatem solitudini, pontificem monacho posthabuit, et perfectionem vitæ prælationi præposuit ecclesiasticæ. De quo et Hieronymus ad Rusticum monachum scribens : « Audio, inquit, religiosam te habere matrem, multorum annorum viduam, quæ aluit, quæ erudit infantem. Et Joannes Baptista sanctam matrem habuit, pontificisque filius erat : et tamen nec matris affectu, nec patris opibus vincebatur, ut in domo parentum cum periculo viveret castitatis. Vivebat in eremo, et oculis desiderantibus Christum, nihil aliud dignabatur aspicere. Filii prophetarum, quos monachos

A in Veteri Testamento legimus, ædificabant sibi casas propter fluentia Jordanis : et turbis urbium derelictis, polenta et herbis agrestibus victitabant. » De quibus et alibi meminit, « Virgo Elias, Elisæus virgo, virgines filii prophetarum. » Quid est, obsecro, frater, quod electurus apostolos Dominus, nequaquam de eremo accivit Joannem, nec ab eo baptizandus, ipsum a solitudine, vel ad horam revocavit : sed sicut cæteri hominum ad eum venit, inter cæteros et ipse baptizandus a monacho, sicut scriptum est : « Factum est cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato, » etc. Quid, inquam, nisi quia, ut dixit, partem Mariæ præferendam censuit parti Marthæ, quietem scilicet contemplationis, sollicitudini et crebris perturbationibus sæculi ? Quibus quidem sollicitudinibus occupatus Apostolus ingemiscit, dicens : « Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea, quotidiana sollicitudo omnium Ecclesiarum. Quis infirmatur, et ego non infirmor ? Quis scandalizatur, et ego non uror ? » (II Cor. xi, 28, 29.) In quibus quidem occupationibus atque molestiis quam difficile sit puritatem custodire mentis, et terrena itinera sine aliquo pulveris contagio frequentare, ipse Dominus patenter edocuit, cum pedes apostolorum abluere decrevit. Quod diligenter sponsa in Cantico canticorum attendens, sponso ad ostium ejus pulsanti, et ut de lectulo surgens ei aperiat roganti, provide his verbis se excusat : « Exspoliavi me tunica mea, quomodo induar illa ? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos ? » (Cant. v, 3.) Quid enim lectulus sponsæ, nisi quies est animæ contemplativæ, et a sollicitudinibus et curis sæculi remotæ ? Quæ quidem in claustro quasi sponsa in thalamo, tanto amplius Deo vacat, et arctius ei toto astringitur desiderio, quanto longius ab occupationibus sæculi remota est, et jam in secreto cœlestium camerarum per contemplationem ita ei conjuncta est, ut sit unus cum Deo spiritus, juxta quod de beato Martino legitur : « Artus quippe fatiscences spiritui servire cogebat, stratuque suo recubans, nec terram videre jam dignatus, cœlo totus inhiabat. » Ad talem lectuli quietem contemplationis secretum sponsa veniens sibi aperiri postulat, cum plebs Christiana animæ cuicumque contemplativæ supplicat, ut suscipiendo regimen ipsorum eos ad se sic admittat. Quod et ipse Christus in membris suis agere dicitur, quo inspirante id agitur, et sub cujus nomine et auctoritate hoc imploratur. Perfecta vero anima illa quietem suam vehementer diligens, dum laborem refugit, ne aliorum lucro detrimentum incurrat suæ perfectionis, surgere de lectulo renuit, et sponso, ut dictum est, instanti dicit : « Exspoliavi me tunica mea, » hoc est, exteriorem curam mundanarum actionum ex voto postposui. Interior quippe vestis et subtilior, est interula ; exterior et grossior, tunica. Unde bene hic ornatus, contemplativus ; ille vero habitus, assignandus est activus. Hi quippe claustris se mo-

nasticis recludentes tanto subtilius atque perfectius summi luminis splendorem contemplantur, quanto ab exterioribus sæculi curis amplius sunt remoti. Hanc profecto curarum occupationem, quam Martha proximi necessitudinibus impendit, et qui populo præsumt exercent, quasi tunicam resumere sponsa refugit, cum a contemplatione ad actionem redire nullatenus acquiescit. Unde et causam annectens ait: « Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos? » Affectus quippe nostri, quibus ad quilibet agendum trahimur, quasi quidam pedes sunt, quibus ducimur. Istos pedes abluunt qui a curis sæculi mentem retrahit, quibus animus per diversa diffusus, difficile est ne saltem cogitationum maculis aliquibus respargatur, vel quandoque cedat tentationibus. Quod sponsa considerans de lectulo pedes ad terram deponere trepidat, hoc est se iterum implicare curis, dum nihil a sordibus vacare locum extra lectulum suum credit. Quæ tandem sponso instante de lectulo surgere compellitur, et ei, sicut postulavit, aperire; de quo cum eum tenere vellet, atque, ut solita fuerat, comprehendere, subiunctum est: « At ille declinaverat atque transierat (*Cant. v, 6*). » Non enim ita in publico sicut in occulto Deus inveniri potest; nec sollicitudo Marthæ circa plurima turbatæ Christo assistere valet assidue, nec curis sæculi mens intenta in Deo poterit vigilare quieta. Unde et ipse sponso quo devotius oremus, ostium cubiculi admonet claudi; alioquin declinat et transit a nobis, quia quo minus ei vacamus, eo magis ab ipso deserimur, et ab ejus gratiæ donis amplius destituimur. Etiam sponsa ejus ad publicum de secreto thalami transgressa, quantum de perfectione sua pro lucris aliorum minuit, reperit; et tanto magis accedit periculum, quanto de commissis animatus major illi superest reddenda ratio. Attende, obsecro frater, tui ordinis dignitatem et officii conditionem, in quo et minuitur meritum et imminet periculum. Vide quid sit profectus dignitatis, ubi perfectio tollitur religionis, ubi major apud sæculum, minor fit apud Deum, et grave sui sustinet dispendium. Liam, quam duxisti, gaudes esse fecundam; sed doles cum respexeris eam lip-pam. Nocturnum Lia conjugium habuit, quasi talis copula luce digna non fuerit. Quamdiu sterilis Rachel permansit, incolumis vixit: fecunda postmodum facta, proprio partu est extincta. Ex quo patenter innuitur, quam periculose id, unde gloriamini, suscipiatur: et quod hæc gloria, ruina potius sive dejectio quam exaltatio sit dicenda. Quorum quidem facilem casum, et periculosum ascensum, juxta illud Psalmistæ: « Dejecisti eos dum allevarentur (*Psal. LXXII, 18*), » beatus Hieronymus attendens, quodam loco ad Heliodorum monachum his scribit verbis: « Quod si te quoque ad eundem ordinem per fratrum blandimenta sollicitant, gaudebo de ascensu, sed timebo de lapsu. » Idem adversus Vi-

gilantium solitariæ, hoc est monasticæ, vitæ securitatem commendans, ait: « Cur, inquires, pergis ad eremum? Videlicet ut te non audiam, non videam, ut tuo furore non movear, ut tua bella patiar, ne me capiat oculus meretricis, ne forma pulcherrima ad illicitos ducat amplexus. Respondebis: Hoc non est pugnare, sed fugere. Sta in acie, adversariis armatus obsiste, ut postquam viceris coroneris. Fateor imbecillitatem meam: nolo spe pugnare victoriæ, ne perdam aliquando victoriam. Si fugero, gladium devitavi; si stetero, aut vincendum mihi est aut cadendum. Quid autem necesse certa dimittere, et incerta sectari? Aut scuto, aut pedibus mors vitanda est. Tu, qui pugnans, et superari potes et vincere: ego cum fugero, non vinco in eo quod fugio, sed ideo fugio, ne vincar. Nulla securitas est, vicino serpente dormire. Potest fieri, ut me non mordeat: tamen potest fieri, ut aliquando me mordeat. » Idem ad Occanum de morte Fabiolæ: « Caveat religiosus ibi vivere, ubi necesse habeat quotidie aut perire, aut vincere. Securius enim est perire non posse, quam juxta periculum non perire. » Hanc et Seneca maximus ille morum philosophus sententiam tenens, et sic philosophari Lucilio suo consulens, ait epistolarum, quas ad eum scribit, quinquagesima tertia: « Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. Indurandus est animus, et a blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Una Annibalem hiberna solverunt, et indomitum illum nivibus atque Alpi-bus virum enervaverunt fomenta Campaniæ. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est, et quodam genere militiæ, quo nunquam otium datur. Debellandæ sunt imprimis voluptates: quæ, ut vides, sæva quoque ad se ingenia rapiunt. Si quis sibi proposuerit quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. » Sed ad hæc fortassis tam sanctorum Patrum quam philosophorum consilia respondebis, revera periculosum esse administrationem ecclesiasticam suscipere, ac difficillimum in ea, quantum oportet, desudare: sed profecto tanto majora constat esse præmia, quanto huic labori major incumbit difficultas. Cui primum illud respondeo Tullianum: « Quod si laboriosum, non statim præclarum. » Alioquin in Ecclesia Dei, qui quotidianis nuptiarum molestiis et sollicitudinibus implicantur assiduis, his præferendi essent, qui cælebem vitam ducentes, minus onere sæculi premuntur, et ob hoc liberius atque purius Deo vacant, tanquam lectuli quietem adepti. Denique si pro augmento meritum eos extollis, qui de virtutibus suis confidentes, pugnans tentationum et illecebras mundi magis sustinere quam fugere decreverunt, vide utrum his, qui continentiam voverunt, consulendum sit, ut in lupanaribus vel ubi crebras fornica-

tiones (73), vide aut hanc virtutem studeant con-
servare, et se sponte periculis objicientes, sed quæ
magis angelos quam homines attendentes, tanta
securitate sui Deum præsumunt tentare. Cur etiam
clerici feminas in contubernio suo habere prohi-
bentur, nisi tales consanguinitatis personas, de
quibus nulla suspicio turpitudinis possit haberi?
Quas quoque vester maxime, ut dicitis, præceptor
Augustinus intantum declinare decrevit, ut nec
sanctissimam sororem secum habitare pertulerit,
dicens: « Quæ cum sorore mea sunt, sorores meæ
non sunt. » Cur et vos ipsi canonici regulares a
vobis ipsis noviter appellati, sicut et noviter exorti,
magno ambitu murorum claustra vestra sepientes,
more monachorum, ab illecebris et tentationibus
sæculi manetis divisi? Si ergo, ut vos quoque do-
cetis, et omnibus patet, imbecillitati humanæ magis
provideri convenit a periculis, quam ultro se
objicere illis; profecto consilium est omnia tenta-
menta, quoad possumus, evitare, præsertim si eam
eligamus vitam, quæ et majoris sit meriti, et minus
pateat tentationi. Quod tam auctoritate Patrum,
quam certis rerum declaratur exemplis. Vitam
contemplationis, quietem tumultuosæ fidelium
actioni constat a Domino prælatam fuisse; et Ma-
riæ partem, quam optimam dixit, parti Marthæ cer-
tum est anteferri. Quamvis enim Martha reficeret
Dominum, felicius Maria reficiebatur a Domino, et
longe meliorem Dominus quam Martha ministra-
bat refectionem. Marthæ ministratio est necessaria
corporis providere, verbum prædicationis ero-
gare, aliorum magis, ex officio proprio, quam sui
curam gerere. Non enim Ecclesiæ pastores, in eo
quod pastores sunt, tam de propriis quam de sub-
jectorum pabulis habent cogitare, nec in hoc tam
sibi quam aliis proficiunt. Unde et Dominus cum
in hoc officio Petrum constitueret, nequaquam ait:
« Pasce teipsum, » sed, « Pasce oves meas, sive,
» agnos meos (Joan. xxi, 16), » hoc est, pane spirita-
lis doctrinæ vel exhortationis ipsos instrue vel confir-
ma. De quo quidem pane divini verbi scriptum est
alibi: « Non in solo pane vivit homo, sed, in omni
verbo, quod procedit de ore Dei (Matth iv, 4). »
Quod si hoc tempore clericorum ac monachorum
laborem ac vitæ duritiam conferatis, non est hoc
longa disputatione discutiendum, quod quotidianis
experimentis sit manifestum. Confer episcopos cum
abbatibus, archipresbyteros ecclesiarum cum prio-
ribus monasteriorum, clericos cum monachis; et
quoslibet consulo, qui quibus inter ipsos magis as-
peram vel laboriosam vitam ducant, ut, si laborem

A penses, ad meritum nos longe superiores invenias,
quibus vos ipsi non aliam quam pœnitentium vitam
ascribitis, et claustra nostra non loca dignitatis, sed
pœnitentiæ carceres nuncupatis. Quam et beatus
Hieronymus a vita clericorum distinguens, ad He-
liodorum de morte Nepotiani scribit his verbis: « Si
quis relicto clericatu duritiæ se tradiderit mona-
chorum, sit creber in orationibus, vigilans in pre-
cando, lacrymas Deo, non hominibus offerat. »
Certe si clericorum arctior esset vita, et qui eccle-
siastica præsumunt dignitate, vitæ quoque præemine-
rent austeritate: nequaquam monachi tanto deside-
rio appeterent episcopari, nec spiritales Patres tanta
sollicitudine clericos etiam ad monasticam conver-
sationem invitarent. Quale et illud est prædicti
doctoris præsidium diaconem exhortantis: « Diaco-
nus, inquires, ecclesiam tuam deserere non possum.
Vereor ne incurram sacrilegium, si altaria derelin-
quam. Sed considera, obsecro, satis esse difficile
locum Stephani implere vel Pauli, in angelico stare
ministerio, et populos subjacentes candenti, desuper
veste despiciere. Pretiosum est margaritum, sed cito
frangitur, fractumque non potest instaurari. » Item:
« Cum vitam in urbibus lacerent bonam, quid faci-
es frater in medio? aut sectaberis quæ sunt ad-
versa continentiae: aut, si facere nolueris, ipse
damnaberis. Prætermitto varias illecebras, quibus
etiam rigidissimi emolliuntur animi. Nunc illud
affirmo quod etiam si ita non essent, ad compara-
tionem tam ingentis boni, minora deserere debueras.
Adde quod diaconus es, sed abcessu tuo Ecclesiæ
damna non sentient. Elias vixit in eremo. Eliseum
prophetarum secutus est chorus. Præcursor Domini
Joannes nutritus in solitudine, ad hoc tantum de-
scendit ad Jordanis ripas, ut populos argueret con-
fluentes, et Pharisæos intelligens clericos Judæorum
generationes vipereas denotaret. Nuper Ægypti de-
serta vidisti, intuitus es angelicam familiam. Quanti
ibi flores sunt? quam spiritualibus gemmis prata
vernantia? Vidisti sertam, quibus Dominus corona-
tur. » Item: « Habebis cellulam, quæ te solum ca-
piat. Imo non eris solus, angelica tecum turba ver-
sabitur. Tot socii, quot sancti. Leges, Evangelium,
fabulabitur tecum Jesus. Replicabis apostolos vel
prophetas. Nunquid poteris talem alium tuis sermo-
nibus habere consortem? » Sectemur saltem mulier-
culas, sexus nos doceat infirmior. Quantæ divitiis
pariter et nobilitate pollentes (nolo enim vocabula
dicere, ne adulari videar), relictis facultatibus, pi-
gnoribusque contemptis, id factu facile judicave-
runt, quæd tu proprio putasti timore difficile?

EPISTOLA XIII

Quæ est Petri Abælardi. — Invectiva in quædam ignarum dialectices, qui tamen ejus
studium reprehendebat, et omnia ejus dogmata putabat sophismata et deceptiones.

Mystica quædam de vulpe fabula in proverbium a vulgo est assumpta. Vulpes, inquit, conspectis
(75) Videtur aliquid deesse.

in arbore cerasis, repere in eam cœpit, ut se inde A reficeret. Quo cum pervenire non posset, et relapsa decideret, irata dixit : Non curo cerasa ; pessimus est earum gustus. Sic et quidam hujus temporis doctores, cum dialecticarum rationum virtutem attingere non possint, ita eam exsecrantur, ut cuncta ejus dogmata putent sophismata, et deceptiones potius quam rationes arbitrentur. Qui cœci duces cœcorum nescientes, ut ait Apostolus, de quibus loquuntur, neque de quibus affirmant, quod nesciunt damnant, quod ignorant accusant. Lethalem judicant gustum quem nunquam attigerunt. Quidquid non intelligunt, stultitiam dicunt : quidquid capere non possunt, æstimant deliramentum. Quos quidem rationis expertes, quia rationibus refellere non valemus : testimoniis saltem sanctarum Scripturarum, quibus se plurimum niti fatentur, eorum præsumptionem compescamus. Agnoscant igitur eam, quam vehementius detestantur, artem, hoc est dialecticam quasi sacræ lectioni contrariam, quantum ecclesiastici doctores commendunt, quantum eam sacræ Scripturæ necessariam judicent. Hanc quippe scientiam tantis præconiis efferre beatus ausus est Augustinus, ut comparatione cæterarum artium eam solam facere scire fateatur, tanquam ipsa sola sit dicenda scientia. Unde libro secundo de ordine ita meminit : « Disciplinam disciplinarum, quam dialecticam vocant. Hæc docet docere, hæc docet discere. In hac se ipsa ratio demonstrat atque aperit, quæ sit, quid velit : scit sola, scientes facere non solum vult, sed etiam potest. » Idem in secundo de doctrina Christiana, cum inter omnes artes præcipue dialecticam et arithmeticam sacræ lectioni necessarias esse profiteatur, illam quidem ad dissolvendas quæstiones, hanc ad allegoriarum mysteria discutienda, quæ frequenter in naturis numerorum investigamus. tanto amplius dialecticam extulit, quanto amplius eam necessariam assignavit, ad omnes videlicet quæstionum dubitationes terminandas. Ait autem sic : « Restant ea, quæ non ad corporis sensus, sed ad rationem animi pertinent, ubi disciplina regnat disputationis et numeri. » Sed disputationis disciplina ad omnia genera quæstionum, quæ in litteris sanctis sunt, penetranda et dissolvenda plurimum valet. Tantum ibi cavenda est libido rixandi, puerilis quædam ostentatio decipiendi adversarium. Sunt enim multa, quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum, et plerumque ita veras imitantes, ut non solum tardos, sed ingeniosos etiam minus diligenter attentos decipiant. Quod genus captiosarum conclusionum scriptura, quantum existimo, detestatur illo loco ubi dictum est : « Qui sophisticè loquitur, odibilis erit (*Eccli.* xxxvii, 23). » Plurimum autem dialecticam atque sophisticam artem ab invicem constat esse discretas, cum illa in veritate rationum, hæc in similitudine consistat earum, ista fallaces argumentationes tradat, illa fallacias earum, dissolvat, et ex discretionem verarum argumentatio-

num falsas deprehendi doceat. Utraque tamen scientia tam dialectica scilicet quam sophistica ad discretionem pertinet argumentorum ; nec aliter quis in argumentis esse discretus poterit, nisi qui falsas ac deceptorias argumentationes a veris et congruis argumentationibus distinguere valebit. Unde et a scriptoribus dialecticæ nec hujus artis tractatus est prætermisus, cum ipse peripateticorum princeps Aristoteles hanc quoque tradiderit, elenchos scribens sophisticos. Ut enim homini justo mali quoque notitia necessaria est, non ut malum faciat, sed ut malum cognitum cavere queat ; ita et dialectico sophismatum non potest deesse peritia, ut sic ab eis sibi cavere queat. Nec discretus in rationibus argumentorum erit, nisi falsis pariter et veris cognitis, hæc ab illis discernere, et utraque dijudicare diligenter valebit. Unde et, beato attestante Hieronymo, ipse quoque Salomon ad falsas pariter et veras argumentationes cognoscendas plurimum adhortatur. Sic enim adversus calumnias magni oratoris urbis Romæ scribens, sicut et nos nunc adversus consimiles ait inter cætera de summo illo sapiente Salomone : « In exordio Proverbiorum commonet, ut intelligamus sermones prudentiæ, versutiasque verborum, parabolas, et obscurum sermonem, dicta sapientum et ænigmata, quæ proprie dialecticorum et philosophorum sunt. » Quid enim sapientiæ sermones, versutiasque verborum, nisi verarum et fallaciarum argumentationum diversitatem intelligit ? Quæ, ut diximus, ita sibi sunt adjunctæ, ut discretus in his esse non possit, qui illas ignoraverit ; cum ad cognitionem quarumlibet rerum necessaria sit notitia contrariarum. Nemo enim virtutes diligenter noverit, qui vitia ignoret : præsertim cum nonnulla vitia ita virtutibus finitima sint, ut ex similitudine sua facile multos decipiant, sicut et falsæ argumentationes ex similitudine verarum plerosque in errorem pertrahunt. Unde non solum in dialectica diversitas incidit sententiarum, verumetiam in fide Christiana multiplicitas errorum, cum verbosi hæretici assertionum suarum laqueis multos simplices in diversas pertrahant sectas : qui nequaquam in argumentationibus exercitati, similitudinem pro veritate, et fallaciam pro ratione suscipiunt. Adversus quam pestem nos in disputationibus exercere ipsi quoque doctores ecclesiastici commoment, ut quod non intelligimus in Scripturis, non solum orando petamus a Domino, verum invicem quæramus disputando. Unde et illud est Augustini in tractatu De misericordia, cum illa Domini exponeret verba : « Petite et dabitur vobis, quærите et invenietis, pulsate et aperietur vobis (*Matth.* vii, 7) ; » petite, inquit, orando, quærите disputando, pulsate rogando, id est interrogando. » Non enim hæreticorum, vel quorumlibet infidelium infestationes refellere sufficimus, nisi disputationes eorum dissolvere possimus, et eorum sophismata veris refellere rationibus, ut cedat falsitas veritati, et sophistas

repriment dialectici : parati semper, ut beatus admonet Petrus, ad satisfactionem omni poscenti nos rationem, de ea, quæ in nobis est, spe vel fide. In qua profecto disputatione, cum illos sophistas convicerimus, nos dialecticos exhibebimus, et tanto Christi, qui veritas est, discipuli memores erimus, quanto veritate rationum amplius pollebimus. Quis denique nesciat ipsam artem disputandi, qua indifferenter hos quam illos (73) constet nuncupatos esse ? Ipsum quippe Dei Filium, quem nos Verbum dicimus, Græci λόγος appellant, hoc est divinæ mentis conceptum, seu Dei sapientiam, vel rationem. Unde et Augustinus in libro Quæstionum octoginta trium capite quadragesimo quarto : « In principio, » inquit, « erat Verbum, quod Græce λόγος dicitur. » Idem in libro contra quinque hæreses. « In principio erat Verbum. Melius Græci λόγος dicunt. λόγος quippe Verbum significat et rationem. » Et Hieronymus ad Paulinum de divinis Scripturis : « In principio erat Verbum, λόγος Græce multa significat. Nam et verbum est, et ratio, et supputatio, et causa uniuscujusque rei, per quam sunt singula, quæ subsistunt. Quæ universa recte intelligimus in Christo. » Cum ergo Verbum Patris Dominus Jesus Christus λόγος Græce dicatur, sicut et σοφία Patris appellatur : plurimum ad eum pertinere videtur ea scientia quæ nomine quoque illi sit conjuncta, et per derivationem quamdam a λόγος logica sit appellata et sicut a Christo Christiani, ita a λόγος logica proprie dici videatur. Cujus etiam amatores tanto verius appellantur philosophi, quanto veriores sint illius sophiæ superioris amatores. Quæ profectu summi Patris summa sophia, cum nostram indueret naturam, ut nos veræ sapientiæ illustraret lumine, et nos ab amore mundi in amorem converteret sui ; profecto nos pariter Christianos, et veros effecit philosophos. Qui cum illam sapientiæ virtutem discipulis promitteret, qua refellere possent contradicentium disputationes, dicens : « Ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere adversarii vestri (Luc. xxi, 15) : » profecto post amorem sui, unde veri dicendi sunt philosophi, patenter et illam rationum armaturam eis pollicetur, qua in disputando summi efficiantur logici. Quæ duo de hoc videlicet amore, et doctrina ejus, quibus tam philosophi, quam summi efficerentur logici, hymnus

ille Pentecostes, *Beata nobis gaudia*, diligenter distinguit, cum dicitur :

*Verbis ut essent profui,
Et charitate fervidi.*

Hæc enim duo maxime ille superni Spiritus adventus in igneis linguis revelatus eis contulit, ut per amorem philosophos, et per rationum virtutem summos efficeret logicos. Unde bene Spiritus in ignis et linguarum specie est demonstratus, qui eis amorem et eloquentiam in omni genere linguarum conferret. Quis denique ipsum etiam Dominum Jesum Christum crebris disputationibus Judæos ignoret convicisse, et tam scripto quam ratione calumnias eorum repressisse : non solum potentia miraculorum, verum virtute verborum fidem plurimum astruxisse ? Cur non solis usus est miraculis, ut hæc faceret, quibus maxime Judæi, qui signa petunt, commoverentur, nisi quia proprio nos exemplo instruere decrevit, qualiter et eos, qui sapientiam quærunt, rationibus ad fidem pertraheremus ? Quæ duo Apostolus distinguens, ait : « Nam et Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt (I Cor. i, 22). » Hoc est rationibus plurimum isti, sicut illi maxime signis ad fidem moventur. Cum autem miraculorum jam signa defecerint, una nobis contra quoslibet contradicentes superest pugna, ut quod factis non possumus, verbis convincamus ; præsertim cum apud discretos vim majorem rationes quam miracula teneant, quæ utrum illusio diabolica faciat, ambigi facile potest. Unde et Veritas : « Surgent, inquit, pseudo-prophetæ, et dabunt signa magna et prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi (Matth. xxiv, 24). » At vero, inquit, quia et in rationibus plurimus error se ingerit, ut non facile discernat, cum rationes inducuntur argumentorum, quæ et pro rationibus suscipiantur, et quæ tanquam sophismata respuantur. Ita, inquam, his accidit, qui peritiam argumentorum non sunt adepti. Quod ne forte accidat, rationi disserendi, hoc est logicæ disciplinæ, opera est danda, quæ, ut beatus meminit Augustinus ad omnia genera quæstionum penetranda, quæ in sacris litteris incidunt, plurimum valet. Sed hoc certe apud illos doctores necessarium est, qui solvendis quæstionibus se sufficere confidentes, eas minime subterfugiant.

EPISTOLA XIV.

Quæ est ejusdem Petri Abælardi ad G. Parisiensem episcopum.

G. Dei gratia Parisiacæ sedis episcopo, unaque venerabili ejusdem Ecclesiæ clero P., debitæ reverentiæ subjectionem sempiternam.

Relatum est nobis a quibusdam discipulorum nostrorum supervenientibus, quod electus [f. ere-

ctus] ille et semper inflatus Catholicæ fidei hostis antiquus, cujus hæresis detestabilis tres deos confiteri, imo et prædicare Suessionensi concilio a Patribus convicta est, atque insuper exsilio punita, multas in me contumelias et minas evomuerit viso

opusculo quodam nostro De fide sanctæ Trinitatis, a Cantuariensem archiepiscopum adeo per contumelias exarsit, ut ad regis Anglici imperium ab Anglia turpiter impudens ejus contumacia sit ejecta, et vix tum cum vita evaserit. Vult eum infamiæ habere participem, ut per infamiam bonorum suam consoletur infamiam: nec nisi bonum odit, qui bonus esse non sustinet: qui ob temperantiam [f. intemperantiam] arrogantiam suam, ab utroque regno, in quo conversatus est, tam Anglorum scilicet quam Francorum, cum summo dedecore expulsus est, et in ipsa, cujus pudore canonicus dicitur, Beati Martini ecclesia nunquam, ut aiunt, a canonicis verberatus morem solitum servaverit. Nomine designare quis iste sit supervacaneum duxi, quem singularis infamia infidelitatis et vitæ ejus singulariter notabilem facit. Hic sicut pseudodialecticus, ita et pseudochristianus, cum in dialectica sua nullam rem partes habere æstimat, ita divinam paginam impudenter pervertit, ut eo loco, quo dicitur Dominus partem piscis assi comedissem, partem hujus vocis, quæ est piscis assi, non partem rei intelligere cogatur. Ne quid igitur mireris, si is qui in cælum os ponere consuevit, in terris insanat; et qui Dominum persequitur, membris ejus derogat; et nemini parcat, qui nec sibi parcere potest. Valet.

EPISTOLA XV.

Quæ est Roscelini ad P. Abælardum.

(Edidit novissime J. A. SCHMELLER, Monac. bibl. subpræf., *Abhandlungen der I. Cl. a. k. Ak. d. Wiss. V Bd. III. Abth.*)

MONITUM. — Codices manuscriptos bibliothecæ regiæ Monacensis e pristina Benedictoburana acquisitos evolventibus obtulit se nobis in modico quodam sæculi XIII volumine. jam. n. 4643 signato, inter alia longe diversi argumenfi opuscula epistola quædam sat proluxa, quæ quidem inscriptione et subscriptione carens, nec ad quem nec a quo fuerit data indicat. Eam tamen ad Petrum Abælardum fuisse directam ipse tenor evincit; at a quonam viri hujus celeberrimi contemporaneo et quidem adversario provenerit, diu nos habuit suspensos, donec ejus opera perlustrantes incidimus in quamdam ejusdem epistolam (editionis Parisiensis anni 1616 vigesimam primam), quam, cum sequentem mirum in modum illustret, merito hic præmittimus.

« G. Dei gratia Parisiæ sedis episcopo, » etc. *Adeat Lector epistolam superiorem.*

Antiquitatis litteratæ imprimis Gallicæ periti epistolam istam cum sequente conferentes statuent, num hæc ipsa alii cuiquam possit attribui auctori, præter famigerato illi philosophicæ Nominalium sectæ quondam antesignano Roscelino Compendiensi.

Quod si nostra placeat sententia, forte et ipsi unicuique hoc quod hactenus innotuit viri sua ætate famosissimi monumentum haud contemnendum esse censebunt. Nobis vero quibus nec facultas nec otium est, ut in priscæ philosophiæ scholasticæ controversiis heroibusque immoremur, id jam agendum videbatur, ut ipsam puram putam epistolam, qualem e membranis lectu partim non adeo facilibus eruimus, quamprimum doctioribus excutiendam traderemus, nec ea quidem quæ circa eamdem in Actis academiciæ nostræ (*Gelehrte Anzeigen*, 1847, n. 253) memoravimus hic repetentes.

Roscelini Nominalistarum in philosophia quondam choragi, ad Petrum Abælardum epistola hactenus inedita.

Si Christianæ religionis dulcedinem quam habitu ipso præerebas vel tenuiter degustasses, nequam tui ordinis tuæque professionis immemor, et beneficiorum quæ tibi tot et tanta a puero usque ad juvenem sub magistri nomine et actu exhibui

oblitus, in verba malitiæ meam adversus innocentiam adeo prorupisses, ut fraternam pacem linguæ gladio vulnerares juxta illud: *Lingua eorum gladius acutus* (*Psal. LVI, 5*), et Salvatoris nostri saluberrima actuque facillima præcepta contemneres.

Cum enim Veritas dicat : *Si peccaverit in te frater tuus, corripe eum inter te et ipsum solum; si autem te non audierit, adhibe testes; quod si neque sic te audierit, dic Ecclesiæ (Matth. xviii, 15), tu duobus primis mandatis subito iracundiæ furore calcatis ad tertium inordinate transvolasti et ad præclaram et præcellentem Beati Martini Turonensis ecclesiam detractionis meæ plenissimas et de vasis suis immunditia fetidissimas litteras transmisisti, in quibus mea persona multiplici infamiæ macula quasi vario lepræ colore depicta in ipsius etiam sanctissimæ Ecclesiæ contumeliam, lapso honestatis pede eam foveam vocans, decidisti. Fovea quippe in sacro eloquio semper in malo occiditur : *Ut foderet ante faciem meam foveam (Psal. lvi, 7), foveam animæ meæ (Jer. xviii, 20; et : Si cæcus cæco ducatum præbeat, ambo in foveam cadunt (Matth. xv, 14); et : Qui parat proximo suo foveam prior incidit in eam (Eccli. xxvi, 29).* Non itaque præfatam sanctissimam Ecclesiam, quæ me indignum et peccatorem et, ut verum fatear, opprobrium hominum plebisque abjectionem gratuita miseratione recepit, foveæ comparare debueras; sed ei potius, cujus imitatrix hæc in facto effecta est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos et pluit super justos et injustos, qui ob nimiam charitatem quam erga peccatores habuit de cælo descendit ad terras, qui nobiscum manens peccatores recepit et cum eis manducavit, qui et pro peccatoribus usque ad illa inferni loca ubi peccatores cruciabantur, ut eos a tormentis solveret, descendit. Sed mirum non est, si contra Ecclesiam turpiter loquendo debaccharis qui sanctæ Ecclesiæ vitæ tuæ qualitate tam fortiter adversaris. Verum præsumptioni tuæ ideo decrevimus ignoscendum, quia non ex consideratione, sed ex doloris immensitate id agis; et sicut damnum corporis tui pro quo sic doles irrecuperabile est, ita dolor quem mihi contraxisti inconsolabilis est. Sed valde tibi divina metuenda est justitia, ne, sicut cauda qua prius, dum poteras, indifferenter pungebas, merito tuæ immunditiæ tibi ablata est, ita et lingua, qua modo pungis, auferatur; prius enim apium similitudinem de cauda pungendo portabas, nunc vero serpentis imaginem de lingua pungendo portas. De talibus in psalmo dictum est : *Acuerunt linguas sua sicut serpentis, venenum aspidum sub labiis eorum (Psal. cxxxix, 4).* Sed ne de contumelia nobis illata plus æquo dolere et obloquendo nos modo ulcisci velle videamur, ad litteras tuas veniamus, et quæ in eis concedenda, quæ sint refutanda, demonstramus. Initium litterarum tuarum de mea immunditia et de ecclesiæ Beati Martini contumelia est. De ecclesia doleo, de me autem lætus sum, quia in veritate talem me esse recognosco qualem me scribendo depingis. Dixisti enim me omni vitæ spurcitia notabilem. Quod cum ita est, hanc tuam veritatis assertionem quasi quibusdam brachii charitatis amplector, et in verbis tuis quasi in speculo me totum aspicio. Sed potens est Deus de lapidibus*

A istis suscitare filios Abrahæ. Nolo enim me justificare, quia si gloriam meam quæram, gloria mea nihil est. Absit enim, ut declinet cor meum in verba malitiæ ad excusandas excusationes in peccatis (Psal. cxl, 4), quod vero super, quod summa hæresi convictus et infamis jam toto mundo expulsus sim, hæc tria modis omnibus refello et testimonio Suessionensis et Remensis Ecclesiæ falsa esse pronuntio. Si enim aliquando vel in verbo lapsus fui vel a veritate deviavi, nec casum verbi nec assertionem falsi pertinaciter defendi, sed semper paratior discere quam docere animum ad correptionem præparavi, neque enim hæreticus est qui, licet erret, errorem tamen non defendit. Unde beatus Augustinus : *Non ob aliud sunt hæretici nisi quia, Scripturas sacras non recte intelligentes, opiniones suas contra earum veritatem pertinaciter defendunt.* Et ad Vincentium Victorem : *Absit ut arbitris te a fide Catholica deviasse, quia ipse animus correptionis præparatione et expectatione Catholicus fuit.* Qui ergo nunquam meum vel alienum errorem defendi, procul dubio constat quia nunquam hæreticus fui. Quia vero spiritu immundo quasi cum quodam vomitu locutionis me infamem atque in concilio damnatum eructas, utrumque esse falsissimum præfatarum Ecclesiarum testimonio apud quas et sub quibus natus et educatus et edoctus sum comprobabo, cum apud Sanctum Dionysium cujus monachus esse videris, licet diffugas, modo tecum acturus venero. Neque vero timeas, quasi te noster lateat adventus, quia in veritate per tuum abbatem eum tibi nuntiabo, et quantum volueris ibi te exspectabo. Quod si abbati tuo inobediens, quod facere non dubitas, exstiteris, ubicunque terrarum latueris te quæsitum inveniam. Quomodo vero stare potest quod dixisti toto mundo expulsus, cum et Roma quæ mundi caput est me libenter excipiat, et audiendum libentius amplectatur et auditio libentissime obsequatur? Neque vero Turonensis Ecclesia vel Locensis, ubi ad pedes meos magistri tui discipulorum minimus tam diu resedisti, aut Bizantina Ecclesia in quibus canonicus sum, extra mundum sunt, quæ me omnes et venerantur, et fovent, et quod dico discendi studio libenter accipiunt. E hujus igitur dicti manifestissima falsitate cætera litterarum tuarum commenta ex æquitate falsa esse judicanda sunt. Non minimum autem doleo quod honorum persecutorem me dixisti. Licet enim bonus non sim, bonos tamen singulos quo debeo honore semper veneratus sum. Hos autem quos in exemplum trahis, dominum videlicet Anselmum Cantuariensem et Robertum bonæ vitæ bonique testimonii homines nunquam persecutus sum, licet quædam eorum dicta et facta reprehendenda videantur. Nec mirum, quia *videmus nunc per speculum in ænigmate (I Cor xiii, 12).* Neque enim hi duo sapientes et religiosi viri majoris meriti seu sapientiæ sunt Petro apostolorum principe et martyre glorioso, et beato Cypriano Carthaginensi episcopo doctore sua-

martyre gloriosissimo, in cujus laudibus A
 ronymus exsultans ait: *Beatus (Cyprianus
 is purissimi dulcis incedit et placidus est,
 us sit in exhortatione virtutum, in perse-
 gustiis, Scripturas non deseruit divinas .
 identius de martyribus: Omnis amans
 tua leget, doctor Cypriane, scripta.* Iste
 to sanctorum præconio in sublime dedu-
 : de baptisate sensit hæreticorum atque
 ptis reliquit quam postea veritas prodidit .
 tus Augustinus in libro De baptismo sic
 « Visum est quibusdam egregiis viris inter
 ipue beatus Cyprianus eminebat, non esse
 eticos vel schismaticos baptismum Christi .
 ergo debitam reverentiam dignumque
 , quantum valeo, pacifico episcopo et glo- B
 rtyri Cypriano, audeo tamen dicere aliter
 isse de schismaticis et hæreticis baptizan-
 postea prodidi non ex mea, sed universæ
 sententia plenarii concilii auctoritate ro-
 Princeps vero apostolorum Petrus, quia
 baptismum venientes circumcidi compel-
 Paulo apostolo prius, postmodum a san-
 bus merito reprehensus est. Ait enim Apo-
 tum esset Cephas Antiochiæ et non recte
 in veritate Evangelii, aperte restiti ei in
 tia reprehensibilis erat. (Gal. II, 11). Unde
 Augustinus: *Venerans ergo Petrum pro sui
 ostolorum primum et eminentissimum mar-
 udeo tamen dicere eum non recte fecisse, ut
 aizare cogerentur.* Unde beatus Augusti-
 se Nazaræos Christianos vocant nati hæretici
 rone in quo Petrus devius revocatus est a
 em *Cum Petrus in mari titubasset, cum
 carnaliter a passione revocasset, cum ter
 in passione negasset, cum in superstitionem
 tem lapsus esset, videmus eum veniam con-
 ud martyrii gloriam pervenisse.* Quid mirum
 isti, quos me asseris injuste persecutum,
 bus vel dictis vel factis aliquando minus
 egerunt, qui superioribus duobus sanctis
 is et martyribus nequaquam superiores ex-

anim dominum Robertum feminas a viris D
 ntes, viris ipsis reclamantibus, recepisse,
 ope Andegaviensi ut eos redderet præci-
 inobedienter usque ad mortem obstinanter
 Quod factum quam irrationabile sit consi-
 enim uxor viro debitum negat, et ob hoc
 hari compellitur, major culpa est compel-
 iam agentis. Rea ergo adulterii est femina
 limittens postea ex necessitate peccantem .
 » ergo eam retinens et fovens immunis et
 iceps ejusdem criminis erit? Illa enim ne-
 a hoc faceret, nisi qui eam retineret inve-
 ndi beatum Augustinum durius illoquen-
 : enim: *Dimissa si per incontinentiam cogi-
 d copulari, hoc est mœchari. Quod si illa
 rit, ille tamen, quantum in eo est, facere
 PATROL. CLXXVIII.*

computit, et ideo hoc illi peccatum Deus, etsi illa
 casta permaneat, imputabit. Si igitur reus est crimi-
 nis vir uxorem postea non peccantem dimittens,
 quanto magis si illa peccaverit? Audi etiam beatum
 Gregorium ad quemdam abbatem illoquentem de
 quodam conjugato, quem ita suscipiendum cogno-
 vit, si uxor ejus similiter converti voluerit. Nam
 cum unum utriusque corpus conjugii copulatione
 sit factum, indecens est partem converti et partem
 inde in sæculo manere. Aut ergo uterque discedat
 aut uterque remaneat. Sed de domino Anselmo ar-
 chiepiscopo, quem et vitæ sanctitas honorat, et do-
 ctrinæ singularitas ultra communem hominum men-
 suram extollit, quid dicam? Ait enim in libro quem
Cur Deus homo intitulat, aliter Deum non posse ho-
 mines salvare, nisi sicut fecit, id est nisi homo
 fieret, et omnia illa quæ passus est pateretur. Eju^s
 sententiam sanctorum doctorum, quorum doctrina
 fulget Ecclesia, dicta vehementer impugnant. Ait
 enim sanctus Leo: *Cum ei multa alia suppeterent
 ad redimendum genus humanum, hanc potissimum
 elegit viam, ut non virtute potentie sed ratione ute-
 retur justitiæ.* Audi beatum Augustinum De Trini-
 tate: cur non, postpositis innumerabilibus modis
 quibus ad nos redimendum uti posset Omnipotens,
 mors ejus potissimum eligeretur. Item: « Eos qui
 dicunt: *Itane defuit Deo modus alter, quo liberar
 homines a miseria mortalitatis hujus, ut unigenitum
 Filium suum hominem fieri mortemque perpeti vel-
 let?* parum est ita refellere, ut dicamus modum
 istum bonum esse quo nos per Mediatorem libe-
 rare dignatus est, verum etiam ut ostendamus non
 alium modum possibilem Deo defuisse cujus pote-
 stati cuncta subjacent, sed sanandæ nostræ mise-
 riæ convenientiorem modum alium non fuisse aut
 esse oportuisse. » Item: « poterat utique Deus homi-
 nem aliunde suscipere, qui esset Mediator Dei et
 hominum, non ex genere illius Adam sicut, ipsum
 quem primum creavit non de genere creavit ali-
 cujus, poterat vel sic, vel quo vellet, alio modo,
 creare unum alium, quo vinceretur victor prioris.
 Sed melius judicavit de ipso qui victus fuerat homi-
 nem assumere. » Idem de agone Christiano: Stulti
 sunt qui dicunt: quare non poterat aliter sapien-
 tia Dei homines liberare, nisi hominem susciperet
 et nasceretur de femina? Quibus respondemus:
 poterat omnino, sed si aliter faceret, similiter ve-
 stræ stultitiæ displiceret. »

Si igitur apud istos quos impudenter me perse-
 qui declamasti aliquid sacræ Scripturæ contrarium
 reperimus, cur miraris in dictis tuis aliquid repre-
 hendi potuisse, cum te in sacræ Scripturæ erudi-
 tione manifestum sit nullatenus laborasse. Hinc
 enim singularitati, quam divinæ substantiæ tri-
 buisti, sanctorum Patrum Ambrosii, Augustini,
 Isidori scripta nequaquam consentiunt. Quæ colle-
 cta ideo subjicere curavi, ut non ex mea, sed ex
 auctoritate divina quod mihi tenendum est roborer-
 tur. Beatus igitur Ambrosius in libro De fide ad

Gratianum imperatorem sic loquitur : « *Ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30) . Hoc dicit, ne intelligatur discretio potestatis . Item : « Unum cum Patre et unum æternitate, unum divinitate . Non enim Pater ipse est qui Filius, nec confusum quod unum, nec multiplex quod indifferens . Etenim si omnium credentium erat cor unum et anima una si omnis qui adhæret Domino unus spiritus est, sed vir et uxor in una carne sunt : si omnes homines, quantum ad naturam pertinet, unius substantiæ sunt, multo magis Pater et Filius divinitate unum sunt, ubi nec substantiæ nec voluntatis ulla est differentia . » Item : « Non est diversa nec singularis æqualitas, quia æqualis nemo ipse sibi solus est . » Item : « Deus est nomen commune Patri et Filio . Item : Incarnatum patrem Sabelliana impietate astruere nituntur . » Item : « Quod unius est substantiæ separari non potest, etsi non sit singularitatis sed unitatis . Singularitas est sive Patri, sive Filio, sive Spiritui sancto derogare . » Item : « Non unus sed unum sunt Pater et Filius . » Item : « Una dignitas, una gloria ; in commune derogatur quidquid in aliquo putaveris derogatum . » Augustinus in libro De Trinitate : « Qui putat ejus esse Deum potentiæ, ut se ipsum ipse genuerit, eo deterius errat, quod non ipse solus talis non est, sed nec ulla creatura spiritalis neque corporalis . Nulla enim anima res est, quæ se ipsam gignat . » Item : « Circa creaturam susceptumque habitum occupati æqualitatem quam cum Patre habeo non intelligitis . » Item : « Convenienter dicimus illum qui carne apparuit missum, misisse autem illum qui non apparuit . » Item : « Pater non judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio, ac si diceret, Patrem nemo videbit in judicio, sed omnes Filium videbunt, ut possit et ab impiis videri . » Item : « Tres visi sunt, nec quisquam illorum vel forma vel ætate vel potestate major cæteris visus est . » Item : « Cum quæritur, quid tres ? magna prorsus inopia humanum laborat ingenium . Dictum est autem : tres personæ, ne omnino taceretur . » Item : « Trinitas Filius nullo modo dici potest . » Item : « Potest universaliter dici, quod et Pater Spiritus, et Filius Spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus . Si itaque Pater et Filius est Spiritus sanctus, potest appellari Trinitas Spiritus sanctus . Sed tamen ille Spiritus sanctus, qui non Trinitas, sed in Trinitate intelligitur, in eo quod proprie dicitur Spiritus sanctus, relative dicitur, et ad Patrem et Filium refertur, quia Spiritus sanctus et Patris et Filii est Spiritus ; sed talis relatio in hoc nomine non apparet . » Item : « Dictum est a nostris Græcis : una essentia, tres substantiæ ; a Latinis : una substantia vel essentia, tres personæ . » Item : « Licuit loquendi et disputandi necessitate tres personas dicere, non quia Scriptura dicit, sed quia non contradicit . » Item : « Cum conaretur humana inopia loquendo proferre quod tenet de domino Deo, timuit dicere tres essentias ne intelligeretur in illa sama æqualitate ulla diversitas . » Item : « Cur hæc

tria simul unam personam non dicimus sicut essentiam et unum Deum, sed dicimus tres ; tres autem essentias et tres deos non dicit nisi quando volumus vel unum vocabulum s huic significationi qua intelligitur Trinitas, ne nino taceremus interroganti : Quid tres ? » ; « Ita dicat unam essentiam, ut non existimet alio majus vel melius vel aliqua ex parte dive non tamen ut Pater ipse Filius et Spiritus ctus . » Item : « Nulla est distantia, dissimilitudinis intelligatur aliud alio majus vel paulo minus talis distinctio, in quasit aliquid impar . » Item . dicimus tres personas vel tres substantias, n intelligatur aliqua diversitas essentiæ, sed uno vocabulo responderi possit, cum quæritur quid tres, vel quid tria ? tantamque esse æqualitatem in ea trinitate, ut non solum Pater sit major quam Filius, sed nec Pater et Filius major quam singulus Pater . » Item : « Unus Deus fides, unum baptisma . Fides quamvis sit un aliis non tamen ipsa sed similis ; non est un nino, sed genere ; propter similitudinem tan nullam diversitatem magis dicitur sua quar res ; nam et duos homines simillimos unam f habere dicimus . » Item : « Verbum ideo Filius per omnia similis est et æqualis . » Item : « Qui ritus sanctus communis est ambobus, hic d ipse proprie quod ambo communiter, id est : tus sanctus . » Augustinus ad Pascentium cor Arianum : « Cum pro diversis sibi cohærent dicatur unus Spiritus et unum corpus, cum anima et corpore sibi cohærentibus dicatur homo, cur non maxime de Patre et Filio di unus Deus, cum sibi inseparabiliter cohære Item : « His appellationibus significatur, quod invicem referantur . » Item Augustinus in hom « Non turbetur cor vestrum (Joan. xiv, 1), his noverant Filium dictum est de Patre, et vidistis . Dictum est enim propter omnimodam similitud quæ illi cum patre est, ut dicerentur nosse Pat quia noverant Filium similem . Ad hoc valet Philippo dictum est : *Qui videt me, videt et trem* (ibid. 9), non quod ipse sit Pater et Fil sed quod tam similes sint Pater et Filius, ut unum noverit, ambos noverit . Solemus eni duobus simillimis dicere his qui unum eorum runt : Vidistis istum, ergo et illum vidistis . Sic dictum est : *Qui videt me, videt et Patrem*, non ipse sit Pater et Filius, sed ad similitudiner nullo prorsus discrepet a Patre Filius . » Boetii libro De Trinitate : « Hujus unitatis causa est differentia . » Augustinus De Trinitate sic dicit : « Deus est charitas, ut incertum sit et quærendum, utrum Deus Pater sit charitas, vel I Filius, vel Deus Spiritus sanctus, vel Deus tota nitas . » Augustinus igitur, ut non solum quod tus Ambrosius verum et quod sanctus Hierony dicam : « Non solum divinitatem Patris, sed Filii nec Spiritus sancti naturam possunt oculi

picere. » Idem in doctrina Christiana : « Res sum fruimur, Pater et Filius et Spiritus sanctus, Trinitas una quodammodo res est. « Item. omnibus rebus illæ solæ sunt quibus fruendum nas æternas atque incommutabiles diximus. » de agone Christiano : « Credamus in Patrem ium et Spiritum sanctum, hæc æterna sunt incommutabilia. » Unde Joannes : *Tres sunt o, qui testimonium perhibent, Pater et Filius ritus sanctus* (In Joan. v, 7). Sciendum est quod in substantia sanctæ Trinitatis quælibet a non aliud et aliud significant, sive quantum tes sive quantum ad qualitates, sed ipsam son in partes divisam nec per qualitates mutag-nificant substantiam. Non igitur per perso- diud aliquid significamus quam per substan- licet ex quadam loquendi consuetudine tripli- soleamus personam, non substantiam, sicut triplicare solent substantiam. Neque vero di- m est quod in fide Trinitatis errent tripli- substantiam, quia licet aliter dicant quam l tamen credunt quod nos, quia, sicut dixi- ive persona sive substantia sive essentia in ororsus idem significant. In locutione enim m diversitas est, in fide unitas ; alioquin jam sset apud Græcos Ecclesia. Si autem ipsi sic ndo unum dicunt, quare nos idem dicendo amur non video. De diversitate divinæ sub- æ sive per qualitates sive per partes beatus osius De fide et beatus Augustinus De Trini- co loquuntur. Ambr. : « Deus nomen est sub- æ simplicis, non conjunctæ vel compositæ, nil accidat, sed solum quod divinum est in a habeat sua. » Ang. : « Quidquid secundum ates dici Pater videtur, secundum substan- et essentiam est intelligendum. Item : Nomina or sunt, res autem una est. » Quando ergo omnia variamus sive singulariter sive plura- proferendo, non, quia aliud unum quam alte- significet, hoc facimus, sed pro sola loquentium ate, quibus talis loquendi usus complacuit. m diversæ partes ibi essent, ut altera persona, . substantia diceretur, fortassis ratio aliqua a, cur unum singulariter alterum pluraliter remus, ut hominis, quia alia pars est corpus, D nima, unam animam dicimus, sed plura, corpora er corporis partes diversas ; sed neque alia quali- ar personam, alia per substantiam vel essentiam learetur, quia, sicut jam diximus, in Deo nulla us qualitas est. Ex hac igitur sanctarum Scri- rum numerositate diligens lector intelligit s qui eas conscripserunt nequaquam in Deo m singularitatem, intellexisse, ut una sola res, singularis substantia tribus illis nominibus laretur, ne hoc Deo sentientes in illam Sa- nam hæresim laberentur. Multa enim incon- ntia ex hac Sabelliana singularitate videtur qui. Neque vero ea quæ dixi ideo dixi, ut ali- doceam, sed potius, si sacras Scripturas non intelligo, discam, quia in omnibus paratior

sum discere quam docere, et malo audire magi- strum, quam audiri magister cum hoc Augu- stino ad beatum Hieronymum loquente dicens : « Quamvis pulchrius sit senem docere quam discere, mihi tamen nulla ætas sera est ad discen- dum. Quod autem dicis me unam singularem sanctæ Trinitatis substantiam cognovisse, verum uti- que est, sed non illam Sabellianam singularita- tem, in qua una sola res, non plures illis tribus nominibus appellatur, sed in qua substantia trina et triplex tantam habet unitatem, ut nulla tria us- quam tantam habeant ; nulla enim tria tam singu- laria tamque æqualia sunt, sicut scriptum est : In hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales. Sed licet lex dicat, quod *in ore duorum vel trium testium stet verbum* (Deut. xix, 15), nos tamen quarto jam tribus apposito, quintum et sextum apponamus, quorum testimo- niis unitate similitudinis et æqualitatis roborata, ne videamur nisi testium numero et occasione vi- rorum illustrium subtergere rationem et non au- dere manum conserere pro improbatione singula- ris unitatis, eamdem compr... emus. Dic ergo, beate Athanasi, divinæ contra Arianos defensor substantiæ, dic, quid de ipsa substantia sentias, et, sicut Arianos qui eam per gradus variabant, vicisti, ita et Sabellianos, qui personas confundunt, convincas, dic : « Neque confundentes personas, neque per substantiam separantes. » Personas con- fundit qui Patrem Filium, et Filium Patrem dicit quod necesse est eum dicere qui illa tria nomina unam solam rem singularem significare voluerit. Omnia enim unius et singularis rei nomina de se invicem prædicantur. Ita igitur Pater incarnatus et passus est, quia ipse est Filius qui hoc totum passus est ; quod quantum sanæ fidei repugnat at- tende. Sequitur : Neque substantiam separantes. Diligenter intendendum est, utrum substantiam sanctæ Trinitatis omnimodis an certo modo separari prohibeat. Quomodo enim, si sic est una, ut etiam plures sint, sicut Græca clamat Ecclesia, non se- paratur ? Omnia enim plura pluralitatis lege sepa- rantur, quia scriptum est quod omnis differentia in discrepantium pluralitate consistit. Quæ ergo diffe- rentia in hac pluralitate personarum secundum nos, substantiarum vero secundum Græcos sit, perquiramus. Nihil enim aliud est substantia Patris quam Pater et substantia Filii quam Filius, sicut urbs Romæ Roma est, et creatura aquæ aqua est. Quia ergo Pater genuit Filium, substantia Patris genuit substantiam Filii. Quia igitur altera est substantia generantis, altera generata, alia est una ab alia : semper enim generans et generatum plura sunt, non res una, secundum illam beati Augustini præ- fatam sententiam, qua ait quod nulla omnino res est, quæ se ipsam gignat, quæ enim generat est ingenita ; genita vero est unigenita. Sed ingenitum et unigenitum sunt plura, sicut Augustinus de Trinitate ait : Filius quidem ipsam substantiam de-

bet Patri, id est quod est substantia a Patre habet et ab ejus substantia; non ergo omnino possumus vitare separationem facere in substantia sanctæ Trinitatis. Restat ergo ut certo modo separationem prohibeat; qui modus quis sit ostendit, cum subdit: in hac Trinitate n. p. a. p. n. m. a. m. Contra Arium quippe agebat, qui diversitatem inæqualitatis in sanctæ Trinitatis substantia ponebat, Patrem, Filium et Spiritum sanctum gradibus dignitatis distinguens. Ideo ergo dicit: Totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales; si enim coæternæ, nihil prius aut posterius; si coæquales, nihil majus aut minus. Hanc igitur Arianam separationem, contra quam agebat, secundum videlicet gradum distinctionem, Athanasius prohibet, nam omnino separationem non aufert, ubi eas coæternas et coæquales dicit. enim coæquales, sunt et æquales; æqualitas autem semper inter plura est, nihil enim sibi æquale est, beato Ambrosio dicente: «Nemo ipse sibi solus æqualis est.» Dum igitur in substantia sanctæ Trinitatis æqualitatem et coæternitatem ponit, in ea utique separationem pluralitatis relinquit. Sed prioritatis et posterioritatis per coæternum, minoritatis et majoritatis gradus dicendo coæquales exstinguit. Quod autem unam non singulariter substantiam sed per similitudinem et æqualitatem dicat, manifeste demonstrat, cum dicit «Una divinitas. æqualis gloria, coæterna majestas.» Nisi enim priusquam unam dixit, subdividisset: «æqualis gloria, coæterna majestas,» unam ex consuetudine id est singularem acciperemus; sed hoc prorsus aufert, cum dicit: «æqualis gloria, et quod unum secundum æqualitatem accepit, declarat. Sicut autem ostendimus, quod cum de separatione substantiæ ageret, non omnem eum separationem accepisse, sed illam solam Arianam per graduum scilicet distinctionem, ita summopere perquirendum est, cum dicit: «non tres æterni sed unus æternus,» utrum omnimodis multipliciter æternitatis removeat an certo modo. Si enim omnino æternos dici posse negat, sibi ipsi contrarius est, qui tres personas æternas vocavit, dicens eas coæternas. Si enim coæternæ, sunt et æternæ; quomodo ergo non tres æterni, si tres illæ personæ sunt æternæ? Beatus etiam Augustinus De doctrina Christiana et De agone Christiano æternas pluraliter appellat, dicens: «In omnibus igitur rebus illæ sunt, quibus fruendum est, quas æternas atque incommutabiles diximus.» Prædixerat enim: «Res quibus fruimur Pater et Filius et Spiritus sanctus.» Idem De agone Christiano: «Credimus in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Hæc æterna sunt et immutabilia. Si igitur iste æternas omnino negat, et sibi et Augustino veraciter repugnat. Dicendum est ergo et æternas esse pluraliter et quodammodo non esse. Sic enim, cum Joannem Salvator prophetam diceret, ille se prophetam negavit. Sed, ut neque præco veritatis mentiatur, alio modo negavit ille, alio modo affirmavit iste

A Negavit enim se non prophetam esse omnino, sed simplicem prophetam, quia plus quam propheta fuit ubi quæ prædixerat ostendit. Ita igitur et hic dicendum est eum non omnino tres æternos negasse sed eo tantummodo quo Arius affirmabat, qui mensuram æternitatis in personis variabat. Æterni enim erant pluraliter, sicut plures res æternæ, et æterni erant, ut æternitas in eis varia videretur. Dicat melius qui potest. Ego melius non valeo. Sed neque quod dico importune defendo. Dic et tu, sancte Isidore, Ecclesiarum totius Hispaniæ magister, quid de substantia sanctæ Trinitatis sentiendum decreveris. «Trinitas appellata, quod fiat totum unum ex quibusdam tribus.» Item: «Pater et Filius et Spiritus sanctus Trinitas et unitas; unitas propter majestatis communionem, Trinitas propter personarum proprietatem, pariter simplex pariterque incommutabile bonum et coæternum. Pater solus non est de alio, ideo solus appellatur ingenuus, Filius solus de Patre est natus, divinitas non triplicatur quia, si triplicatur, deorum inducimus pluralitatem. Nomen autem deorum in ægelis et sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, quod non sint merito æquales. De Patre et Filio et Spiritu sancto propter unam et æqualem divinitatem non nomen deorum, sed Dei esse ostenditur. Fides apud Græcos hoc modo est: Una usia, ac si dicat una natura aut una essentia, tres hypostases, quod resonat in Latinum vel tres personas vel tres essentias.» Audisti Trinitatem unam esse propter majestatis communionem, non propter majestatis singularitatem; quod enim singulare, nullo modo commune est, et quod commune est, singulare esse non potest. Majestas igitur Trinitatis, quia communis est, quomodo singularis esse potest?

C Audisti etiam quia nomen ideo de Trinitate singulariter dicitur propter æqualem divinitatem, ne, si pluraliter dicerentur, inæqualitas divinitatis intelligeretur. Sed divinitas Trinitatis extra se æqualem non invenit. In ipsa igitur Trinitate divinitas æqualis divinitatem invenit æqualem; plura vero æqualia res singula et unica quomodo esse possit, non video. Ut igitur fidei Christianæ navis inter utrumque scopulum currens illæsa pertranseat, summopere cavendum ne ad Sabellianæ singularitatis lapidem, in qua Patrem incarnatum et passum fateri necesse est, offendat, neque Arianæ pluralitatis periculum, per prius et posterius, per majus et minus substantiam variando, incurrat, atque deorum pluralitatem enormitate varietatis inducat. Soli enim Trinitati ideo Dei singularis numerus relictus est, ut in ea et intra eam omnimodam æqualitatem significet. Hominibus vero ideo pluraliter datur, ut non idem meritum nec ejusdem dignitatis esse monstretur, ut: *Ego dixi: Dii estis (Psal. LXXXI, 6)*, et: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est (Deut. vi, 4)*. Itaque cum de divinæ substantiæ unitate discrepare videamur, tu quidem de inge-

ni tenui conatu præsumendo solitudinem ei aritatis adscribens, ergo autem divinarum irarum sententiis armatus similitudinis et itatis unitatem defendens.

hoc tamen convenire nos convenit ut Deum us trinus est, quoquo modo illud intelligenti, unanimiter deprecemur, quatenus in nobis tibi tenebras illuminet, seu infidelitatis malavet nostrisque mentibus cognitionem suam is infundat, et nos sopito contentionis desiderium invicem sentire concedat Jesus Christinus noster. Amen.

quia ad fabulas nostræ detractionis, quas ipse lenter finxisti, quasi ad epularum delicias tanpotens crapulatus a vino diutius resedisti, in nostræ detractionis immunditia suino more tus es, nos quoque versa vice, non odii dente do nec ultionis baculo feriendo, sed litterarum latratibus arridentes de vitæ tuæ ta novitate disputemus, et ad quantam ignon merito tuæ immunditiæ dilapsus sis, demus. Neque vero opus est ut ad tuam conam more tuo aliquid conflagamus, sed tanod a Dan usque Bersabee notum est repli. Miseria siquidem tua jam manifesta est, et ris eam lingua taceat, tamen eam res ipsa clavid siquidem Parisius quod quidam clericus e Fulbertus te ut hospitem in domo sua rete in mensa sua ut amicam familiarem et licum honorifice pavit, neptim etiam suam m prudentissimam et indolis egregiæ ad dom commisit. Tu vero viri illius nobilis et cleparisiensis etiam Ecclesiæ canonici, hospitiser tui ac domini, et gratis et honorifice te prois non immemor, sed contemptor, commissærgini non parcens, quam conservare ut comn, docere ut discipulam debueras, effrenæ spiritu agitatus non argumentaris, sed eam iri docuisti, in uno facto multorum criminum, onis scilicet et fornicationis reus, et virginei s violator spurcissimus. Sed Deus ultionum, us Deus ultionum, libere egit, qui ea qua tantum peccaveras te privavit. Ea enim de parte dives in sepultus qua plus peccaverat plus ardebat, nguam suam gutta aquæ refrigerari poscebat. re igitur tam pudentis vulneris anxiatu memortis imminente pro vitæ prioris fœditate lsus habitum mutasti, et quasi monachus efes. Sed audi beatum Gregorium de his qui ad religionem confugiunt loquentem : « Qui bona agit, a malo penitus non recessit, quia peccat, quod peccare vellet, si peccare imotuisset. » Audi etiam beatum Augustinum : iter se putat victorem esse peccati qui timortis non peccat, quia etsi exieris non agiegotium cupiditatis, intus tamen ipsa est ; et quomodo coram Deo innocens apparebit ceret quod vetetur, si subtrahas quod timeit ideo jam ipsa voluntate reus est qui face-

ret quod non licet, sed ideo non facit, quia impune non potest ; quantum enim in ipso est, manet non esse justitiam. Quod si mallet non esse justitiam, faceret, si posset, ut non esset justitia. Quomodo ergo justus est talis justitiæ inimicus ? Amicus autem justitiæ esset, si amore justitiæ non peccaret. Qui gehennam metuit non metuit peccare, sed ardere. Ille autem peccare metuit qui peccatum sicut gehennam odit. » Audi eundem : « Non frustra apud peccatores instituta sunt potestas regis, jus gladii, unguis carnificis, arma militis. Hæc etenim timentur, et quietius inter malos vivunt boni ; quamquam boni dicendi non sint qui talia metuendo non peccant, quia non est bonus quisquam timore pœnæ, sed amore justitiæ. Sed esto. Valeat timore conversio, sed tamen si bona sequatur conversatio. »

Videamus autem ex quo conversus es, quomodo conversatus es. In monasterio siquidem beati Dionysii, ubi non tam ex regulæ severitate, quam ex sapientissimi abbatis misericordia, dispensatione pro facultate singulorum omnia temperantur, morari non sustinens, Ecclesiam a fratribus sub nomine obedientiæ, ubi voluntati voluptatique tuæ deservires, accepisti, quam cum tuis superfluitatibus tuisque desideriis sufficere non posse conspiceres, aliam ad omnem voluntatem tuam idoneam eligens a domino abbate ex generali fratrum consensu accepisti, ubi, ut cætera taceamus, undique congregata barbarorum multitudine, veritatem artis partim ex ignorantia partim ex superbia in nugas commutans, non docenda docere non desinis, cum et docenda docere non debueras, atque collecto falsitatis quam doces pretio, scorte tuo in stupri præmium nequaquam transmittis, sed ipse deportas et quid, dum poteras, in pretium expectatæ voluptatis dabas, modo das in præmium, plus utique remunerando stuprum præteritum peccans, quam emendo futurum, et qua prius cum voluptate abutebaris, adhuc ex voluntate abuteris : sed Dei gratia ex necessitate non prævales. Audi ergo beati Augustini sententiam : « Voluisti aliquid, sed non potuisti, sic annotat Deus, quasi feceris quod voluisti. » Teste Deo et electis angelis loquor, quia commonachos tuos perhibentes audivi, quia, cum sero ad monasterium redidis, undecunque congregatam pecuniam de pretio falsitatis quam doces, calcato pudore ad meretricem transvolans deportas, stuprumque præteritum impudenter remuneras. Quia igitur, suscepto habitu, doctoris officium mendacia docendo usurpasti, utique monachus esse cessasti, quia beatus Hieronymus monachum, monachus ipse, diffiniens : « Monachus, inquit, non doctoris, sed plangentis habet officium, qui scilicet mundum lugeat et Domini pavidus præstolet adventum. » Sed neque clericum te esse habitus clerici convincit abjectio, sed multo minus laicus es, quod coronæ tuæ satis probat ostensio. Si igitur neque clericus neque laicus

neque monachus es, quo nomine te censeam, re-
perire non valeo. Sed forte Petrum te appellari
posse ex consuetudine mentieris. Certus sum autem,
quod masculini generis nomen, si a suo genere de-
ciderit, rem solitam significare recusabit. Solent
enim nomina propria significationem amittere, cum
eorum significata contigerit a sua perfectione re-
cedere. Neque enim ablato tecto vel pariete domus,
sed imperfecta domus vocabitur. Sublata igitur
parte, quæ hominem facit, non Petrus, sed imper-

fectus Petrus appellandus es. Ad hujus imperfecti
hominis ignominia cumulum vero pertinet, quod
in sigillo, quo fetidas illas litteras sigillasti, imagi-
nem duo capita habentem, unum viri, alterum mu-
lieris, ipse formasti. Unde quis dubitet, quanto ad-
huc in eam ardeat amore qui tali eam capitum
conjunctione non erubuit honorare. Plura quidem
in tuam contumeliam vera ac manifesta dictare
decreveram; sed quia contra hominem imperfec-
tum ago, opus quod ceperam imperfectum relinquo.

EPISTOLA XVI.

Quæ est Fulconis prioris de Diogilo, ad Petrum Abælardum.

PETRO, Deo gratias, cucullato, frater FULCO, vitæ B
consolationem præsentis et futuræ.

Sæcularis vitæ pericula qui sine periculo se pu-
tat evadere, non minus mihi desipere videtur,
quam, si cum insipiens, quispiam se existimat
sapientem. Quanto utique involvatur errore stulti-
tiæ non opus est me monstrare, cum luce clarius
pateat sapienti. Fortuna reguntur, qui diutius sibi
permanere in hujus felicitatis mutabilitate promit-
tunt. Quam sit contrarium rationi hoc opinari,
monstrat sui mutatione infida felicitas. Non est hu-
manum, stabilitate durare. Et licet res humanæ
quotidie in deteriora labantur, et felicitatis jucunda
vanitas frequenter feriatur contrariis: homines
tamen miseri hujus temporis familiares et amicis-
simi finem rerum attendere negligunt, et quam
multis subiaceant periculis, quantulacunque deli-
niti prosperitate oculo providentiæ metiuntur. Sed
cum ferit adversitas, aut in desperationem præci-
pitat, aut ad fructum animadversionis elevat; at-
amen demum quod homines sint agnoscunt. Despe-
ratis et impœnitentibus neque in hoc sæculo, ne-
que in futuro remissionis venia relinquitur ulla:
*Sperantes autem in Domino misericordia circumda-
bit* (*Psal. xxxvii, 16*). Affluentissime tibi paulo
anto mundi hujus gloria blandiebatur, et te incertis
fortunæ casibus esse obnoxium non sinebat adver-
tere. Roma suos tibi docendos transmittibat alum-
nos, et quæ olim omnium artium scientiam audi-
toribus solebat infundere, sapientio rem te se sa-
pientie transmissis scolaribus monstrabat. Nulla
terrarum spatia, nulla montium cacumina, nulla
concava vallium, nulla viâ difficili licet obsita peri-
culo, et latrone, quominus ad te properarent reti-
nebat. Anglorum turbam juvenum mare interjacens
et undarum procella terribilis non terrebat: sed
omni periculo contempto, audito tuo nomine, ad te
confluebat. Remota Britannia sua animalia erudienda
destinabat. Andegavenses eorum edomita feritate
tibi famulabantur in suis. Pictavi, Wascones et Hi-
beri: Normannia, Flandria, Teutonicus et Suevius

tuum calere ingenium, laudare et prædicare assi-
due studebat. Prætereo cunctos Parisiorum civita-
tem habitantes, et intra Galliarum proximas et re-
motissimas partes qui sic a te doceri sitiebant, ac
si nihil disciplinæ non apud te inveniri potuisset.
Ingenii claritate, et suavitate eloquii, et linguæ ab-
solutioris facilitate, necnon et scientiæ subtilitate
permoti, quasi ad limpidissimum philosophiæ fon-
tem iter accelerabant. Nam illud, quod sic te, ut
aiunt, præcipitem dedit, singularum scilicet femi-
narum amorem, et laqueos libidinis earum, quibus
suos capiunt scortatores, melius mihi videor præ-
terire, quam aliquid dicere quod ordini nostro et
regulæ nostræ religionis non concordet: quando-
quidem sermo de talibus sæpe magis soleat nocere
bonis, quam prodesse. Hac fortassis in te bonorum
congregatione in te et super te elatus (quamvis sa-
piens, si hujus nominis significationem in se non
extinguat, his animi bonis minime moveatur), in
superbiam, initium et pestem omnium malorum, et
inanissime efferbueras, et te jactantiæ vento osten-
tandi, omnes fere alios, etiam sanctos, qui ante te
sapientiæ operam dederant, ut aiunt qui te frequen-
tius audiebant, inferiores te existimabas (74). At
omnipotens Dei dignatio et benignitas, qui super-
biæ ventum facit evanescere, et humilitatis gratiam
multiplicat; qui neminem morbo ægrotantem su-
perbiæ aliisque animi ægritudinibus laborantem
non justo judicio despicit, tuæ mentis inflationem,
et oculorum extollentiam hoc adversitatis genere
tui miserando perdomuit: quatenus et in te superbe
non saperes, et alios quosque bonos vituperando
negligere desisteres; castimoniamque sanctitate, et
continentiæ laudabili devotione de reliquo pollere.
Hæc corporis particula, quam omnipotentis Dei ju-
dicio, et beneficio perdidisti, quantum tibi nocue-
rat, ac nocere, quandiu permansit, non desistebat,
melius tuarum diminutio rerum, quam mea possit
monstrare oratio, docet. Quidquid vere scientiæ tuæ
venditione perorando præter quotidianum victum et
usum necessarium, sicut relatione didici, acquirere

(74) Cf. *Hist. calamit. med.*

poteras in voraginem fornicariæ consumptionis A domergere non cessabas. Avara meretricum rapacitas cuncta tibi rapuerat. Nulla audierunt sæcula meretricem velle alteri misereri, vel pepercisse rebus appetitorum, quas quoquo modo auferre poterunt. Videtur hoc probare tua profunda paupertas, qui nihil, ut dicitur, præter pannos ex tanto quæstu habebas, quum his primum casibus subjucisti fortunæ. Damnum quidem in hoc tempore tui corporis pertulisti, et secundum sæculi vanitatem, te forsitan reputas, aut reputari æstimas viliorum: omnium infelicem æstimationem, et penitus a vera ratione destitutam reputationem. Si verius quod justum et bonum est perscrutari tecum et solus studiosa frequentique meditatione velles, B postposita vanitate, invenires quantum tibi afferat utilitatis particularum ista mutilatio. Primum quidem, quod plurimas evasisti passiones, quibus [frequenter quatiuntur, qui tale aliquid minime perdidit: et quibus nequaquam tenentur obnoxii, ut physici affirmant, qui hujus partis corporis privatione ab omni felicitate se cecidisse stolidissime putant. Deinde autem quod ardore libidinis et luxuriæ facibus, quo malo aliquando tanguntur etiam sancti, nullam ex hoc jam nisi sola cogitatione patieris vexationem: sed exstincta feralis flamma incendii, ad te redeas necesse est, mentemque, quæ per multa et dulcia luxuriæ insania vagabatur, in solidum recolligas. Jam poteris liber, nulla retractante libidine, omnium vias cognoscere rationum, et causa, quas aut parum, aut nihil percipiunt, qui per diversa libidinis incitamenta rapiantur. Adde quod pecunia tua, si quam tibi habere licuerit (non enim est monachorum sine licentia proprium quid habere), vexatione distrahentium non erit obnoxia. Amodo incipies possidere quod multis paulo ante distrahebatur eviscerationibus. Hoc quoque magni existimare debes, quod nulli suspectus, ab omni hospite hospes tutissime recipiaris. Maritus uxoris violationem ex te, vel lectuli concussionem minime formidabit. Decentissime ornatarum turmas matronarum inviolabiliter pertransibis. Virginum choros flore juventutis splendentium, quæ etiam senes jam calore carnis destitutos suis motibus in fervorem libidinis inflammare consueverunt, non timens earum incessus et laqueos, securus et sine peccato miraberis. Sodomitarum secretos recessus, quos detestatur super omnes turpissimos divinæ justitiæ veritas, et eorum turpia et maligna consortia, quæ quidem semper odisti, de cætero te sine intermissione vitare verum est. Et omnino post hos hujus fragilissimæ fragilitatis fluxus, quod magnum Dei gratiæ munus in hoc ordine æstimo, nocturnas somniorum illusiones te minime sentire ita certum est, sicut certum est quoniam voluntatem, si forte aderit, nullus sequetur effectus. Blanditiæ [aliter blandimenta] uxoris

corporumque contactus, sine quo uxor haberi non potest, ac liberorum cura singularis, quominus Deo placeas minime retardabunt. Quam magnum æstimas bonum, peccandi periculis te subtrahi, et in non peccandi securitate constitui? Leoninam itaque meretricum ferociam, quam primum ad se introeuntibus ostendunt, serpentiniæ deceptionis astutiam, captivæ earum luxuriæ incontinentiam poteris vitare superbus. Quod loquor melius de reliquorum experientia es cogniturus, quam verbis valeam explicare. Origenes ille, cujus alta sapientia ubique prædicatur et colitur, præter hoc quod quædam errata minime correxit, referens tamen culpam in Ambrosium discipulum, ut dicit beatus Hieronymus, qui clanculum edita, ante tempus in lucem protulerit; ille, inquam, Origenes (75) devitans omnem libidinis suspicionem, hac parte corporis se sponte privavit. Joannes et Paulus, Protus et Hyacinthus, alique plures gloriosi martyres, gloria et honore in supercælestibus in præsentia Dei coronati, in hac temporis brevitate gaudent genitalibus caruisse. Et beati sunt, qui propter regnum cælorum se castraverunt. Poteram fortasse plurima talium exempla ponere, sed quæ dicta sunt sufficiant. Ergo, frater, ne doleas, nec contristeris, nec perturbatione hujus incommodi quatiaris, præsertim quum hoc tam plures, ut dictum est, utilitatis afferat fructus, et quod hoc modo factum est semper et irreparabile permaneat et evulsum. Sit hoc tibi solamen assidue quod redintegrari natura non patitur, levius potest tolerari:

.. Fer et hæc (ut ait ille), solatia tecum

LUCAN., *Pharsal.*, VI, v. 802

quoniam tempore hujus diminutionis vel torum violando aliorum, vel in aliquo fornicationis veneno minime deprehensus es. Membra quieti dederas et sopori, nullique malum inferre parabas, cum ecce manus impietatis et ferramentum exitiale sanguinem tuum innoxium gratis fundere non dubitaverunt. Plangit ergo hoc tuum vulnus et damnum venerabilis episcopi benignitas, qui, quantum licuit, vacare justitiæ studuit. Plangit liberalium canonicorum ac nobilium clericorum multitudo. Plangunt cives, civitatis hoc dedecus reputantes, et dolentes suam urbem tui sanguinis effusione violari. Quid singularum feminarum referam planctum, quæ sic, hoc audito, lacrymis, more femineo, ora rigarunt, propter te militem suum, quem amiserant, ac si singulæ virum suum aut amicum sorte belli reperissent extinctum? Tantus ergo omnium luctus exstitit, ut melius mihi videaris te debere velle periisse quam servasse quod periit. Felix se nescit amari. Pene tota civitas in tuo dolore contabuit. Habes arham veræ dilectionis in te, quam si prius agnovisses, nullas, meo judicio, divitias illi comparabiles æstimares. Sed forsitan illo sermone prophetico mihi respondere contendes: *Renuit consolari anima*

(75) Euseb., *Hist. eccles.*, lib. VI, cap. 7.

(*Psal.* LXXXI, 3). Non possum non dolere tam pro-
broso tactus incommodo, quoniam hoc hominum
genus suam solet ætatem adducere. Nudantur genæ
post modicum ornamento pilorum, et gloria cutis
in facie in rugam contrahitur, pallor inconveniens
confundit vultum, et qui me aliquando noverunt,
ex quo faciem meam viderint, statim esse mutilum
hac corporis parte sunt cognituri. Exigam ergo
mei vindictam dedecoris, et totum meæ pondus in-
juris Romanis auribus intimare studebo, et tam
episcopum quam canonicos, quoniam primum judi-
cium de illo qui in me malus exstitit, mutare ma-
chinati sunt, quantum potero perturbabo, ac tum
demum intelligent quam sit contrarium honestati
a rigore justitiæ deviasse. (76) . . . . .

Si de vindicta quereris, quam multum silit anima
tua et desiderat, noli continuo morderi dolore et
tabescere quia jam in maxima parte visa est adim-
pleri. Nam quidam illorum, qui tibi nocuerunt,
oculorum privatione et genitalium abscissione mu-
tilati sunt. Ille autem qui per se factum abnegat,
jam ab omni possessione sua bonorum suorum com-
portatione exturbatus est. Noli ergo canonicos vel
episcopum tui sanguinis effusores vel perditores
vocare, qui propter te et propter se, quantum po-
tuerunt, justitiæ intenderunt, sed audi consilium
bonum et veri amici consolationem. Monachus es

et sanctæ religionis habitum, non invitus, sed sponte
sumpsisti. Non igitur amplius tibi vindictam exigere
licet, si in veritate vis tenere et amare quod in hujus
nominis significatione monstratur contineri. Si vero
odio habueris etiam inimicum qui hoc opus fecit,
nec odire desinis; afferat aliud qui velit, ergo con-
fidenter assero, vestem quidem Christi portare
potes, sed ad nullam tibi utilitatem proveniet. *Se-
quitur* inquit Apostolus, *pacem cum omnibus et
sanctimoniam sine qua nemo videbit Deum* (*Hebr.*
xii, 14). *Mihi vindicta*, inquit Dominus, *et ergo* [*retri-
buam* (*Rom.* *xii, 16*)]. Si vis esse perfectus, incipe
Christum perfecte diligere, et usque ad diligendum
pertinges. Dimitte minas et verba ampullosa incassum
effundere. Neque enim potes implere quod cupis.
Injuria injuste irrogata, non cui irrogatur, sed
ei qui irrogat, infamia est. Noli de cætero de
amissa dolere felicitate, quam semper adversi-
tatis incommoda prosequuntur. Si ergo in sancto
proposito permanseris usque in finem nec defe-
ceris, Christus omnia quæ perdidisti, multipliciter
et mirabiliter reformabit in glorificatione cor-
porum in futuro beatorum, ac tum demum regula
dialecticorum falsa apparebit, dicentium in habi-
tum nunquam posse redire privationem. Vale in
Domino.

EPISTOLA XVII.

Quæ est Petri Abælardi fidei confessio, ad Heloisam.

(*Hanc epistolam, sed non integram, habemus in Berengario Pictaviensi, Abælardi discipulo, in Apologia
magistri sui contra S. Bernardum, quam habet in Appendice.*)

Soror mea Heloissa quondam mihi in sæculo C
chara, nunc in Christo charissima, odiosum me
mundo reddidit logica. Aiunt enim perversi perver-
tentes, quorum sapientia est in perditione, me in
logica præstantissimum esse, sed in Paulo non
mediocriter claudicare cumque ingenii prædicent
aciem, Christianæ fidei subtrahunt puritatem.
Quia, ut mihi videtur, opinione potius traducuntur
ad iudicium, quam experientiæ magistratu. Nolo
sic esse philosophus, ut recalcitrem Paulo. Non sic
esse Aristoteles, ut secludat a Christo. *Non enim
aliud nomen est sub cælo, in quo oporteat me sal-
vum fieri* (*Act.* *ix, 12*). Adoro Christum in dextera
Patris regnantem. Amplector eum ulnis fidei in carne
virginali de Paracleto sumpta gloriosa divinitus
operantem. Et ut trepida sollicitudo, cunctæque am-
bagas a corde tui pectoris explodantur, hoc de me
teneto, quod super illam petram fundavi conscien-
tiam meam super quam Christus ædificavit Eccle-
siam suam. Cujus petrae titulum tibi breviter assi-

(76) Pergit Fulco Abælardum, quin Romam petat
iis rationum momentis abstertere, quæ non sine
maximo scandalo catholicæ aures exciperent, si-
quidem Romanam, curiam talibus lacessit injuriis

gnabo. Credo in Patrem, et Filium, et Spiritum
sanctum, unum naturaliter et verum Deum: qui
sic in personis approbat Trinitatem, ut semper in
substantia custodiat unitatem. Credo Filium per omnia
Patri esse cœqualem, scilicet æternitate, potestate
voluntate et opere. Nec audio Arium, qui perverso
ingenio actus, imo dæmoniaco seductus spiritu,
gradus facit in Trinitate; Patrem majorem, Filium
dogmatizans minorem, oblitus legalis præcepti:
Non ascendes, inquit lex, *per gradus ad meum altare*
(*Exod.* *xx, 26*). Ad altare quippe Dei per gradus
ascendit, qui prius et posterius in Trinitate ponit,
Spiritum etiam sanctum Patri et Filio consubstantia-
lem et cœqualem per omnia testor, ut pote quem
bonitatis nomine designari volumina mea sæpe de-
clarant. Damno Sabellium, qui eandem personam
asserens Patris et Filii, Patrem passum autumavit;
unde et patripassiani dicti sunt. Credo etiam Filium
Dei factum esse Filium hominis, unamque personam
ex duabus et in naturis duabus consistere. Qui post

quales hæretici, imo impiissimi nostræ ætatis ho-
mines usurpare consueverant. Hunc igitur locum,
ut sanctæ Ecclesiæ, ita lectoribus nostris molestissi-
mum, expungere non dubitavimus. (EDR. PATROL.)

completam, susceptæ humanitatis dispensationem A passus est et mortuus, et resurrexit et ascendit in cœlum venturusque est judicare vivos et mortuos. Assero etiam in baptismo universa remitti delicta, gratiaque nos egere, qua et incipiamus bonum, et perficiamus; lapsosque per pœnitentiam reformari. De carnis autem resurrectione quid opus est dicere, cum frustra glorier me Christianum, si non credidero

resurrecturum? Hæc itaque est fides in qua sedeo ex qua spei contraho firmitatem. In hac locatus salubriter, latratus Scyllæ non timeo vertiginem Charybdis rideo, mortiferos sirenarum modulos non horresco. Si irruat turbo, non quator; si venti perflent, non moveor. Fundatus enim sum supra firmam petram.

EPISTOLA XVIII.

Quæ est Bernardi Clarævallensis abbatis ad episcopos Senonas convocandos contra Petrum Abælardum.

Exiit sermo, etc. *Est inter Bernardi epistolas ordine* 187. *Vide Patrologiæ t. CLXXXII, col. 349.*

EPISTOLA XIX.

Quæ est ejusdem Bernardi ad episcopos et cardinales curiæ contra eundem.

Nulli dubium, etc. *Exstat inter epist. S. Bernardi sub num.* 188. *Vide ubi supra, col. 351.*

EPISTOLA XX.

Quæ est ejusdem ad Innocentium papam, de eodem Petro

Necesse est, etc. *Vide ibid Epist. 189, col. 354.*

EPISTOLA XXI.

Quæ est ejusdem ad eundem.

Oportet ad vestrum, etc. *Exstat inter opera S. Bernardi sub titulo: Tractatus contra quædam capitula errorum Abælardi. Vide Patrologiæ tom. CLXXXII, col. 1049.*

EPISTOLA XXII.

Quæ est ejusdem ex persona domini archiepiscopi Remensis.

Auribus occupatis, etc. *Vide inter epistolas S. Bernardi ubi supra, col. 357.*

EPISTOLA XXIII.

Quæ est S. Bernardi ad magistrum Guidonem de Castello, qui postea fuit papa Cælestinus. Monet eum ita diligere et fovere Abælardum, ut tamen errores ejus non foveat.

Injuriam facio vobis, etc. *Vide S. Bernardi epistolam 192, Patrologiæ t. CLXXXII, col. 358.*

EPISTOLA XXIV.

Quæ est iterum S. Bernardi, ad magistrum Ivonem cardinalem, de Petro Abælardo.

Magister Petrus Abælardus, etc. *Vide ubi supra, col. 359, epist. 193.*

EPISTOLA XXV.

Quæ est rescriptum domini Innocentii papæ contra hæreses Petri Abælardi.

Testante apostolo, etc. *Vide inter epistolas Innocentii II, Patrologiæ tom. CLXXIX. col. 545, epist. 447.*

EPISTOLA XXVI.

Quæ est ejusdem domini Innocentii papæ contra Abælardum et Arnoldum de Brixia. Per præsentia scripta, etc. *Vide ubi supra, col. 517, epist. 448.*

EPISTOLA XXVII.

Quæ est Petri Venerabilis abbatis Cluniacensis ad dominum Innocentium II papam,
pro Petro Abælardo.

Magister Petrus, etc. *Vide inter epistolas Petri Venerabilis, Patrologiæ t. CLXXXIX, col. 305.*

EPISTOLA XXVIII.

Quæ est ejusdem Petri Venerabilis ad Heloissam Paracleti abbatissam.
Acceptis litteris charitatis tuæ (76*), etc. *Vide ubi supra, col. 347.*

EPISTOLA XXIX.

Quæ est Heloissæ ad Petrum Venerabilem.
Visitante nos Dei misericordia, etc. *Vide ubi supra, col. 427.*

EPISTOLA XXX.

Quæ est Petri Venerabilis ad Heloissam.
Gavisus sum, etc. *Vide ibid., col. 428.*

(76*) Hæ littere non exstant.

PETRI ABÆLARDI

OPERUM PARS SECUNDA. — SERMONES ET OPUSCULA ASCETICA.

SERMONES

AD VIRGINES PARACLITENSES IN ORATORIO EJUS CONSTITUTAS

(Opp. Petri Abælardi. Paris, 1616, p. 729. — Sermonem in Natali SS. Innocentium (serm. 34) nobis suppeditavit codex in cœnobio S. Mariæ ad Eremitas Einsidelnensi asservatus, quem nobiscum perhumaniter communicavit reverendissimus abbas HERNICUS. Codex membranaceus est, in-folio minori, sæculo ut videtur, duodecimo scriptus. Continet Abælardi *Sic et non* et Sermones quinque : *In natali Domini*; *De S. Stephano*; *De sancto Joanne*; *De SS. Innocentibus*; *De Epiphania*. Sermonem in Natali Innocentium ex eodem codice jam publici juris fecerat D. Victor. Cousin, opp. Abælardi, p. 592. — Sermo de laude S. Sthephani protomartyris (serm. 32), qui in editione anni 1616 inter epistolas Abælardi sed minus integer legitur (p. 263), locum opportuniorum inter sermones obtinet prodiitque auctior ex codice supra laudato. Reliqui ordine potiori donantur. EDIT. PATR.)

EPISTOLA AD HELOISSAM.

Libello quodam hymnorum vel sequentiarum a me nuper precibus tuis consummato, veneranda in Christo et amanda soror Heloissa, nonnulla insuper opuscula sermonum, juxta petitionem tuam, tam tibi quam spiritalibus filiabus tuis in oratorio nostro congregatis, scribere præter consuetudinem nostram utcunq̄ maturavi. Plus quippe lectioni quam sermoni deditus, expositionis insisto planitiem, non eloquentiæ compositionem : sensum litteræ, non ornatum rhetoricæ. Ac fortasse pura minus quam ornata locutio quanto planior fuerit, tanto simplicium intelligentiæ commodior erit; et pro qualitate auditorum ipsa inculti sermonis rusticitas quædam erit ornatus urbanitas, et quoddam condimentum saporis parvulorum intelligentia facilis. In his autem scribendis seu disponendis ordinem festivitatum tenens, ab ipso nostræ redemptionis exordio sum exorsus. Valde in Domino, ejus ancilla, mihi quondam in sæculo chara, nunc in Christo charissima : in carne tunc uxor, nunc in spiritu soror, atque in professione sacri propositi consors.

SERMO PRIMUS

IN ANNUNTIATIONE BEATÆ VIRGINIS MARIE.

Exordium nostræ redemptionis, hodiernus est conceptus Dominicæ matris. Conceptit Dominum femina, ut Creatorem pareret creatura. Communis quidem salus hæc est hominum, sed specia-

A lis gloria feminarum. Primus Adam de terra plasmatus non de femina est natus : imo de ejus costa femina est formata. Secundus Adam, ac prioris et omnium tam factor quam redemptor, nostri sexus formam de femina decrevit assumere, ut in utroque sexu consisteret gratia, sicut in utro-

que præcesserat culpa, et eadem naturæ, per A quas vulnus est inflictum, curationis afferrent medicamentum, et unde illata est plaga, inde mirabiliter conficeretur cataplasma. Actor plagæ diabolus, minister curationis angelus. De quo nunc dicitur : *Missus est angelus Gabriel a Deo*, etc. (*Luc. 1, 26*). Serpens a diabolo immissus, hic a Deo memoratur missus; ut, ex ipsa statim fronte lectionis, spe divinæ gratiæ saucii releventur ad nuntium salutis. Bene autem angelus ex nomine designatur, quum dicitur Gabriel; ut quum idem referatur missus ad Mariam, quem jam superius evangelista dixerat missum ad Zachariam, sic et ista promissio complenda credatur, sicut illa completa jam noscitur. Unde et ipse post modum Angelus illam in hujus argumentum inducens : *Et B* ecce, inquit, *Elizabeth cognota tua*, etc. (*Ibid.*, 36) Quod vero mittatur, diligenter evangelista [describit, quum ait : *In civitatem Galitææ, cui nomen Nazareth (ibid. 26)*. Civitas quippe non paucorum, sed multorum est. Et ista curatio non unius languidi, sed totius humani generis est futura. Et quia non singulorum hominum, sed eorum tantum, qui in sua non remanentes ignavia, de valle vitiorum migraturi sunt ad montem virtutum, recte civitas ista memoratur esse de Galilæa. Quæ et bene Nazareth, hoc est flos, nominatur; ubi hodie flos conceptus est a virga, de quo Isaias prædixerat : *Egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet (Isa. xi, 1)*. Qui etiam de semetipso ait : *Ego flos campi, et lilium convallium C* (*Cant. 1, 1*). Ut ergo hunc florem virga illa producat, ad Virginem ipsam angelus mittitur, qui eam ad hoc præparet, et quasi quodam suæ annuntiationis sarculo ad fecunditatem excolat. Unde et post locum quo mittitur, de persona subditur, ad quam iste legatione fungitur : *Ad Virginem, inquit, desponsatam (Luc. 1, 26)*, Virginem præmittit desponsatæ, non tam temporis quam dignitatis ordine. Sed quæ ista, quæso, est dignitas, esse virginem in carne, si jam per consensum corrupta fuerat mente? Non enim desponsari, vel matrimonium contrahi, nihi pari duorum consensu potest; nec aliter ipsa conjux vel uxor Joseph vocaretur ab evangelista. Quis igitur iste consensus fuit? Nunquid commistionis carnalis, ut in D hoc jam Virgo consensisset, quod florem dignitatis amitteret? Absit hoc a piis mentibus, ut quæ prima virginitatis munus obtulisse Deo creditur, in hunc consensum ducta æstimetur, in quem tot virgines ne venirent, vitæ dispendium elegerunt, et sic Agnum sequi quocunque ierit, non solum permanentes virgines, verum etiam factæ mulieres! Quis hic autem consensus intelligendus sit tam in sponsa quam in virgine, sequentia, ni fallor, insinuant. De sponso quidem, quum nec nomen ipsius reticetur, quum dicitur : *Viro cui nomen erat Joseph (ibid.)*. Joseph quippe, quod inter-

pretatur *augmentum*, quid aliud nobis innuit, quam magnam in eo perfectionem virtutum? Quem etiam, ut beatus meminit Hieronymus (77) virginem, sicut sponsam ipsius, constat permansisse. A qua profecto virginitatis perfectione si per consensum imminutus esset carnalis concupiscentiæ, nequaquam dignum esset ab evangelista commemorari eum Joseph nominari. Qui postmodum comperto Virginis conceptu, tanto gravius id eum ferre non est mirabile, quanto se magis illum dolebat, quem ad continentiæ consensum sponsa pertraxerat. Ipsa etiam Virgo, quum de se postmodum ait : *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? (Luc. 1, 34)* patenter innuit, nequaquam in usum carnis eam consensisse, nec in concupiscentia se viro fœderasse. Ut quid enim diceret, *quomodo fiet hoc, quia virum non cognosco?* si in mente haberet viro commisceri? Et si enim jam commista non esset, posset utique postmodum commisceri, ut mirandum non esset, si ipsa quoque, sicut Elisabeth, per divinæ gratiæ donum ex viro conciperet. Sciebat etiam nec homines latere integritatem virginitatis suæ. Cur ergo quasi admirans quæreret qualiter id fieri posset, quum virum ipsa non cognosceret? Si hanc, inquam, cognitionem viri ad commistionem carnis referret, quomodo de Adam vel nonnullis aliis dictum est, quia cognoverunt uxores suas? Quid est ergo quod ait : *Virum non cognovi*, nisi quia nulli unquam consensu carnali me commisceri acquievi? In quo ergo consenserat Joseph quum ab eo desponsaretur, nisi ut castimoniæ virtutem pari custodirent consensu? Videbat quippe se a parentibus ad nuptias cogi, ex ipsa maxime legis sanctione, quæ sub maledicto ponebat omnes qui non relinquerent semen in Israel.

Noverat virgo virginem Joseph, quem ex castimoniæ amore, et cognationis propinquitate familiarem habebat. Hunc igitur elegit in sponsum, quem in suum trahere confidebat consensum, ne si alium cogeretur accipere, quod voverat Deo non posset custodire. De qua etiam quum dicitur : *Et ingressus est ad eam angelus (Luc. 1, 28)*, diligenter sanctum ejus propositum describitur, quæ non in plateis exterius cum sæcularibus feminis reperitur, sed clauso cubiculi suis ostio, Deo devote supplicans et orans; ut continentæ quod fecerat votum tam sibi quam sponso suo custodiat inviolatum. Unde et in ipsis suis precibus de sua petitione statim consolationem meruit accipere, et securitatem obtinere. De hoc autem cubiculi sui secreto tanquam oraculo divino, quam sancto ibi occupata esset studio, beatus Ambrosius libro *De virginitate* II his scribit verbis : « Hæc ad ipsos ingressus angeli, inventa domi in penetralibus sine comite, ne quis intentionem abrumperet, ne quis obstreperet. Neque enim comites feminas desiderabat, quæ bonas cogitantes habebat. Quin etiam tunc sibi minus

(77) De perpetua virginitate S. Mariæ adversus Helvidium, Patrologiæ t. XXIII, col. 185. Edit.

sola videbatur, quum sola esset. Nam quemadmodum sola, cui tot libri adessent, tot archangeli, tot prophetæ? Denique et Gabriel eam virginem ubi revisere solebat invenit, et angelum Maria quasi virum specie mutata trepidavit, quasi non incognitum audito nomine recognovit. Ita peregrinata est in viro, quæ non est peregrinata in angelo, ut agnoscas aures religiosas, oculos verecundos. Denique salutata obmutuit, et appellata respondit. Sed quæ primo titubaverat affectu, postea promisit obsequium (77). » Ecce studium non tam desponsatæ quam virginis, non se ad nuptias præparantis, sed Deo penitus vacantis; non curis sæculi, sed sacræ prorsus intentæ lectioni non sponsi quærentis solatium, ut colloquium mereretur angelicum. Attendite, virgines, quæ non virum, sed Deum elegistis sponsum, et sacræ formam professionis a Maria sumpsistis. Desponsata illa homini, non hominem in publico, sed Deum quærebat in secreto. Non oculos retorquebat ad mundum, sed erigebat ad cælum. Non canticis nuptiarum aures præbebat, sed sacræ lectionis pabulo mentem reficiebat. Ex quo liquidum est quam sit verum, quod diximus, nunquam ejus animum ad nuptias declinasse. quia nullam certum est curam eam suscepisse. Unde et ab angelo salutata, cujus vita non carnalis erat, sed angelica, audire meruit: *Ave, gratia plena* (Luc. 1, 28). Gratiam dicimus gratis datam, hoc est beneficium divinum supra merita collatum. Unde et Apostolus: *Si autem ex operibus, jam non ex gratia. Alioquin gratia jam non esset gratia* (Rom. xi, 6), Constat vero unumquemque fidelium nonnihil gratiæ præter merita sua collatum habere. Mariæ vero non participatio gratiæ, sed plenitudo ascribitur, tantum ei conferri demonstratur, quantum humanæ naturæ infirmitati promittitur. Quod quidem qualiter fieret, si jam in consensum carnalis concupiscentiæ tracta fuisset, nulla ratio habet. Unde autem amplitudinem gratiæ adepta sit, subinfertur quum dicitur: *Dominus tecum*. Tecum, inquit, potius quam in te. Qui enim ubique per præsentiam divinitatis jam se unire disponebat carni virginis per assumptionem humanitatis; ut tecum, hoc est cum carne tua unum fiat in persona. *Benedicta tu in mulieribus*. Nunquid et in viros non redundat benedictio Mariæ? Nunquid et ipsa de semine Abrahæ, et per illam Christus descendit, in quo videlicet semine omnium gentium benedictio fuerat promissa? Quid est, quæso, in mulieribus, et non magis in omnibus viris pariter ac mulieribus? Hæc iterum dico, virgines, attendite, et in vos specialiter istam benedictionem Mariæ redundare gaudete. Paucos quippe virorum reperimus, qui in virtute virginitatis Christum imitentur. Multas sequaces hæc Mariæ gratias in vobis habet, quarum tanto virtus gravior, quanto sexus infirmior. Virtus quippe in infirmitate perficitur. Quid est autem benedictio, nisi divini gratiæ multiplicatio? Benedicta igitur Maria in mulieribus po-

(77) Ambros., *De virginib.* lib. II, cap. 2, n. 10, *Patrologiæ* t. XVI.

Atius quam in viris dicitur, quia hæc ejus gratia virginalis propositi in feminis maxime per ejus imitationem multiplicanda fuerat, sicut et Psalmista antea prædixerat, dicens: *Astitit regina a dextris tuis*, etc. (Psal. XLIV, 10). Et rursus: *Adducentur regi virgines post eam, adducentur in templum regis* (Ibid., 15). Post eam, inquit, adducentur in templum regis, quia per imitationem hujus summæ reginæ, virgines innumeræ in verum Dei templum sunt consecrandæ. *Quæ cum audisset, turbata est* (Luc. 1, 29). Ad verba loquentis, et magno præconio laudis eam salutantis turbata memoratur esse, non eum qui loquebatur aspicere. Fixis quippe oculis in lectione, vel terræ affixis in oratione, quo animus intendebat tota inhiabat, atque immobilis hærebat; nec humanum curabat aspectum, quæ tantum intendebat divinum. Unde autem turbata? Diversis undique de causis. Tum quia viri consortium fugiebat, tum quia lectioni vel orationi totam operam impendebat, quarum assiduitatem præpediri graviter sustinebat. *Et cogitabat*, inquit, *qualis esset ista salutatio* (Ibid.). Ex qua videlicet intentione procederet utrum adulationis verba hæc essent, an veritatis: qua temeritate, quo aditu ille cubiculi sui secretum inquietare præsumeret? Quam ita perturbari angelus non perferens? *Ne timeas*, inquit, *Maria* (Ibid.). Non quidem ait: *Ne perturberis*; sed: *Ne nimia sollicitudine affligaris*: ne aut te obtinere desperes quod vovisti, aut tanquam rea maledictum incurras legis. Et hoc quidem loco quum ait: *Maria*, primum eam vocat ex nomine, ut quasi familiarem sibi majori relevet consolatione. Cur autem non sit ei timendum, hoc est de petitione sua differendum, annectit quum ait: *Invenisti gratiam apud Deum*. Hoc est supra omnia merita illi grata facta es, atque accepta.

Quomodo autem tam legis maledictum evitet, si virgo permaneat, quam propositi sui votum incorrupta custodiat, patenter exponit dicens eam pariter tam esse parituram quam virginem permansuram. Parituram, inquam, non solum hominem, verum etiam hominum Salvatorem, hoc est Jesum, Cujus quidem virginei partus quanta sit excellentia, diligenter describit, dicens: *Hic erit magnus et Filius Altissimi vocabitur*. Ac si aperte dicat: *Attende in hoc ipso incomparabilem gratiam, singularem gloriam tuam, vide ipsum qui Dei Filius dicatur et tuus. Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus*, hoc est id in eo perficiet quod in typo ejus David promissum est, sicut et ipsemet proficitur, dicens: *Juravi David servo meo, usque in æternum præparabo sanctum tuum. Et ædificabo in generatione et generationem sedem tuam* (Psal. LXXXVIII, 4). Domus Jacob, in qua regnaturus in æternum promittitur, Ecclesia est gentium, quæ tempore præteritorum, et gratia priorum Synagogam supplantavit, et benedictionem ei subripuit. Finem hoc regnum non accipit, quia nec cum vita

præsenti deficit : quod tanto in cœlestibus est ve-
rius, quanto felicius. *Dixit autem Maria : Quomodo
fet istud ?* Tanquam si diceret : Magna quidem
promissio, et incomparabiliter non solum feminæ
virtutem, sed omnem humanam transcendens di-
gnitatem. Quo itaque modo quove ordine futura est
completio rei tantæ ? *Virum enim*, inquit, *non co-
gnosco*. Ac si diceret : Longe hoc a meo remotum
proposito videtur, ut videlicet partum habeam, quæ
virgo persistere decrevi. Et hoc est, ut supra jam
meminimus, eam virum nequaquam cognoscere,
nulli unquam in commistione carnali per consen-
sum acquiesse. Legerat quidem Abrahæ factam
de Christo promissionem, sicut et ipsa postmo-
dum profitetur, inquam : *Suscepit Israel puerum
suum, recordatus misericordiæ suæ. Sicut locutus* B
est ad Patres nostros, Abraham et semini ejus (Luc.
1, 54). Unde nequaquam de hac promissione
dubia, de modo requirebat quo esset complenda,
utrum scilicet per admistionem viri sine dilectione
peccati, sicut in paradiso fieret si homo non pec-
casset, an integritate corporis pariter et mentis
conservata, sicut in ejus proposito fuerat. Bene
autem angelus, cum ei filium promitteret, modum
conceptionis reticuit, donec ipsa videlicet manife-
stato voti sui proposito, cum ab eo requireret : ne
videlicet quia eam audieramus desponsatam, crede-
retur per concupiscentiam hanc inisse copulam.

Spiritus sanctus superveniet in te, hoc est supe-
riori dono Dei ditaberis, ut virgo pariter ac mater
sis. Venit Spiritus in multas fidelium animas, per
aliquod divinæ gratiæ donum, sed in Mariam su-
pervenit, cum ei superiorem et excellentiorem om-
nibus gratiam contulerit. Quid autem Spiritus Dei,
nisi divinæ bonitatis amor seu donum intelligitur,
cum aliquid nobis supra merita confertur ? Cum
ergo mysterium hoc incarnationis totum per ope-
rationem bonitatis divinæ magis quam per solitam
institutionem naturæ fuerit gestum, recte Spiritui
sancto est ascriptum : *Et virtus Altissimi obum-
brabit tibi*. Virtus Dei Filius, hoc est cœterna ejus
sapientia intelligitur, juxta illud Apostoli : *Nos au-
tem prædicamus Christum Dei virtutem et Dei sa-
pientiam (I Cor. 1, 24)*. Sicut enim Deus omnia
in sapientia sua fecit, sic et per ipsam perdita re-
stauravit, ab hoc, ut supra meminimus, nostræ
redemptionis exordio restaurationem istam in-
choans. Virtus itaque Dei Filius dicitur, qui bra-
chium ejus seu fortitudo, ad omnia quæ disposuerit
peragenda sufficiens. Hæc virtus obumbravit Vir-
gini, dum in ipsa suæ divinitatis fulgorem velamine
carnis operuit, et sic ad nos quasi calciata divini-
tas processit, ut in nostra Deus visibilis appareret
natura, qui permanet invisibilis in sua. Hæc autem
divinæ majestatis obumbratio in illo præfigurata
est electro, cujus speciem de medio ignis propheta
Ezechiel conspexit. Electrum quippe est metallum
ex auro simul et argento commistum. In qua qui-
dem mixtura argentum ad claritatem proficit, au-

rum vero a suo temperatur fulgore. Electrum igitur
istud ipse intelligitur Christus, in cujus una perso-
na divinitatis et humanitatis duæ naturæ ita sibi
ad invicem sunt unitæ, ut inferior natura, quæ per
argentum exprimitur, sese visibilem præbeat, et
divinæ majestatis splendor carnis velamine obum-
bratus, qui per aurum figuratur, invisibilis persi-
stat. Hoc electrum in igne, Deus homo est in pas-
sione.

« Ideoque et quod nascetur ex te sanctum, voca-
tur Filius Dei. » Ac si aperte dicat : Ac per hanc
unionem Verbi Dei ad hominem vitæ factam, non
solummodo ipsum Verbum Filius Dei dicitur, ve-
rum etiam ipse homo a Verbo assumptus Filius Dei
vocabitur. Et attende quod ait, *vocabitur*, de ho-
mine potius quam de Verbo, cui competit esse.
Quod diligenter evangelista considerabat, cum di-
ceret : *In principio erat Verbum (Joan. 1, 1)*. Non
enim dixit : *Vocabatur Verbum*, sed : *Erat*. Esse
namque proprium est incommutabilitatis divinæ,
sicut ipse ad Moysen loquitur : *Hæc dices filiis
Israel : Qui est, misit me ad vos (Exod. 3, 14)*. Qui
est, inquit, hoc est qui incommutabiliter consistit,
quia nequaquam verum habet esse, nisi quod est in-
commutabile. Ubicunque mutatio fit, esse, pariter et
non esse concurrunt. Illi ergo proprium est esse, qui
penitus ignorat non esse. Unde bene dictum est : *Erat
Verbum (Joan. 1, 1)*, potius quam vocabatur. Vocatio
quippe non est æternitatis, sed temporis ; nec ad natu-
ram, sed ad placitum hominum spectat impositio
nominum. Unde recte quum de homine assumpto a
Verbo loqueretur, cujus natura non est æterna, nec
per naturam, sed per gratiam et unionem Verbi
habet esse Filius Dei, dictum est *vocabitur*, potius
quam erit. Quod si etiam personam totam in duabus
naturis consistentem dicamus ex Virgine nasci sæ-
cundum corpus, quod inde traductum est, et totam
illam personam, non solum humanitatem, Filium
Dei vocari, non incongrue dicitur. Nam et surculus
trunco alterius naturæ insertus toti arbori propriæ
naturæ confert vocabulum : ut si æsculus coctano
inseritur, æsculus, non coctanus tota arbor dicitur
a digniori scilicet parte quæ fructum affert ita no-
minanda, sicut et ex fructu suo cognoscenda. Quæ-
dam autem insertio divinitatis in humanitate facta
est hodie, et tanquam una arbor facta est ex dua-
bus naturis in unam sibi personam convenientibus.
Scriptum quippe est de sapientia, quæ Dei Verbum
intelligitur, quia *lingnum vitæ est his qui apprehen-
dunt eam (Prov. 3, 18)*. Quid autem humanitas,
nisi arbor maledicta, et tanquam lignum mortis
antea erat ? Quasi ergo lignum vitæ ligno mortis in-
sertum intelligite, quum in Virgine velut in bona
terra hæc insertio sit facta. Cujus quidem insertio-
nis ipsi spiritus in eam superveniens operator fuit,
tanquam illam prævidens diem, quæ ad inserendum
commodior videtur ; sicut communis hominum opi-
nio tenet, qui inserendi peritiam habent, et longa
hoc experientia didicerunt. Unde et confidenter as-

serunt, vix aut nunquam aliquam insertionem quæ a hac die fiat, inutilem esse.

Et ecce Elisabeth. Ne de possibilitate partus Virginis quidquam suboriretur dubitationis, quasi hoc esset impossibile quod solitus cursus non haberet naturæ: in memoriam reducitur Elisabeth conceptus, quæ quum tam senio quam sterilitate esset infecunda, obtinuit ex gratia quod habere non poterat ex natura. Unde bene ab angelo tam senectus ejus quam sterilitas memoratur: *Quia non erit impossibile apud Deum omne verbum.* Verbum Dei hoc loco ipsa est divina locutio, quæ a beato describitur Augustino, divina dispositio non habens sonum strepentem et transeuntem, sed vim in perpetuo manentem. Nullum igitur verbum Dei impossibile est ipsi, quum quidquid ipse disponit ut faciat, nullo impediri casu queat. *Dixit autem Maria: Ecce ancilla Domini.* Quid est quod ais? domina; quid est quod respondens, regina non solum hominum sed et angelorum ex hoc futura? Non dicis: *Ecce Mater Domini*, vel etiam dilecta Dei, vel etiam ab ipso electa, quum sis singulariter præelecta. Quanto te ad sublimiora promissio intollit angelica, tanto summa humilitatis virtus te dejicit ad inferiora. Ubi obsecro, illud est honorabile nomen quod unigenitus tuus fidelibus suis imponit, quum ait: *Jam non dicam vos servos, sed amicos?* (*Joan. xv, 15.*) Ille de honore suorum in ipso quoque nomine dignatus est providere, tu e contrario servilem tibi conditionem non erubescis ascribere. Ita, domina, ut ex te præcipue illa humilitatis exempla sumantur, ad quæ nos Scriptura exhortans ait: *Quanto major es, humilia te in omnibus* (*Eccli. iii, 20.*) Ex hac maxime humilitatis virtute ad hujus promissionis celsitudinem meruisti ascendere. Ex hac tuæ disciplinæ regula, virgo illa tui imitatrix Agatha, et una de numero prudentium, instructa dicebat: *Ancilla Christi sum, ideo me ostendo servilem personam.* Et iterum: *Summa ingenuitas ista est, in qua servitus Christi comprobatur.* In hanc tamen regulam et humilitatis formam tuus ipse, ni fallor, quasi avus te induxerat, dicens: *Audi, filia, et vide, et inclina aurem tuam, etc. etc.* (*IV Reg. xix, 16.*) Quum enim de altitudine hujus promissionis ad te filiam suam factam præmisisset, dicens: *Astitit regina a dextris tuis, etc.* (*Psal. xlii, 10.*) Statim de humilitate conservanda admonuit, subjungens: *Audi filia, etc.* Ac si aperte dicat: *Magnum est, est filia, incomparabile bonum te cælestis regis sponsam effici spiritualem, ut quasi regina cælorum ei juncto latere assistas, et cum eo, cæteros omnes præcedas in vestitu deaurato; hoc est in corpore solido et incorrupto, omni virtutum diversitate intus adornata. Sed quia magna sunt femineæ naturæ tanta præconia, et humane infirmitatis tam excellens gloria audi quæ dicuntur, et intelligendo vide: ut quum hæc tibi nuntiabuntur, non diffidas impleri, et tantæ promissionis altitudinem aure humili suscipe, quasi obliviscendo populum tuum, et domum pa-*

tris, hoc est, non superbiendo de genere Judæ et regia stirpe, nec attendendo quid habeas ex natura, sed quid tibi conferatur ex gratia. Atque ita rex ille cælestis concupiscet decorem tuum, qui superbis resistit semper et humilibus dat gratiam. Cujus quidem exhortationis, domina, non immemor facta, dixisti: *Ecce ancilla Domini*; et rursus: *Quia respexit humilitatem ancillæ suæ.* Ex qua profecto humilitate meruisti quod sequitur obtinere. *Fiat mihi secundum verbum tuum.* Hoc est, ut ipsum Dei Verbum juxta tuæ promissionis verbum concipiam integra, et pariam incorrupta. Amen.

SERMO II.

IN NATALI DOMINI.

(*Textum emendavimus ope codicis Einsied.*)

Lætentur cæli, et exsulet terra; quoniam hodie rex cælorum ortus sui gloria singulas terras insignivit, ut hinc cælestes cives colligeret, per quos cælestia restauraret damna. Unde et angeli de reparatione sui lapsus et nostro profectu exsultantes, in ipso statim hujus nativitatis die, tam suum quam nostrum commune gaudium nuntiarunt, dicentes: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (*Luc. ii, 14.*) Ac si aperte fateantur: *Natus est hodie, de quo spiritualiter a supernis spiritibus sit laudandus, et per quem forti armato alligato, imo prostrato, credentes in eum et sperantes veram pacem adipiscantur.* Natus est hodie Deus in terris, ut homines nascerentur in cælis. Natus est hodie de Virgine matre, qui ante tempora genitus est ex Deo Patre. Hinc enim ad eum Pater ipse loquitur: *Ex utero ante Luciferum genui te* (*Psal. cix, 3.*) hoc est, ex ipsa mea substantia, antequam Lucifer crearetur, es genitus. Utraque nativitas ejus mirabilis, utraque ipsius generatio ineffabilis: ut utramque pariter, tam ad temporalem videlicet ex matre, quam ad æternam generationem ejus ex Patre, illud Isaïæ non incongrue referatur: *Generationem ejus quis enarrabit?* (*Isa. liii, 8.*) In hujus itaque typo ille præcessit rex et sacerdos Melchisedech, quem tam sine patre quam sine matre, hoc est sine genealogia, commemorat Apostolus exstitisse. Non quod ille quidem patre vel matre caruerit; sed quod ejus genealogiam Scriptura non doceat, a nobis commemorari queat. Sic et Christus rex universorum per divinitatis potentiam, sacerdos hominum factus per assumptæ humanitatis hostiam, sine patre vel matre dicitur esse, non quod utrumque non habeat, sed quod neutrum quis quomodo sit discere queat, ut sicut ibi Scripturæ testimonium, ita hic rationis humanæ deficiat ingenium: et tanto ejus utraque nativitas sit mirabilior, quanto ineffabilior cum illa videlicet ex patre sit sine matre, ista ex matre sit sine patre.

De hujus quoque nativitate mirabili quam habet ex matre, scriptum est Jeremia prophetante: *Creavit Dominus novum super terram, femina circumdabit virum* (*Jer. xxxi, 22.*) Ac si aperte dicat: Ille

qui, sicut scriptum est, fecit quæ futura sunt, jam altissimo suæ dispensationis consilio, futuram cujusdam hominis creationem novam, et cæteris omnibus dissimilem prædestinavit. Qui cum adjunxit, non in terra, sed : *Super terram*, ostendit hanc creationem non tantum supra merita hominum esse, sed etiam superiorem et excellentiorem cæteris omnibus creationibus terrenis existere. Quæ sit autem hujus creationis novitas, subsequenter exponit, dicens : *Femina circumdabit virum*. Hoc est ex propria substantia mulier sola, sine virilis seminis admistione, præbebit corpus, quo se divinitas circumdet ac vestiatur, viri formam in ea suscipiens. Unde et bene uterus Virginis, quasi circulus ex omni parte integer, virum illum in se conceptum, non per coitum extrinsecus immissum, undique circumdare dicitur. Totum quippe illud corporale indumentum ex substantia Virginis est contextum, et vir ille in ea quasi in circulo continuo fuit, quia ejus integritatem nec conceptus nec natus dissolvit. Quantum vero nova, et a cæteris sit diversa hujus creationis nativitas, animadvertemus, si cæteras hominum creationes ab exordio revolvaamus. Primus homo de terra formatus, nec ex patre nec ex matre carnis originem traxit. Eva autem, quæ de costa ejus formata est, ex patre solo est, non ex matre. Cæteri vero homines ex patre simul et matre generantur : hoc uno quidem excepto, qui ex sola matre, ut dictum est, nascitur. Unde et proprie ipse solus Filius hominis, non hominum, dictus est : quia eum videlicet secundum carnem sola virgo genuit, et ipse ei quoque solus et unicus filius existit sicut et patri, ut ejus excellentiæ singularitas per omnia commendetur.

Hujus quidem caro Virginis, qua se verus Agnus induit, illud est niveum vellus innocentissimæ ovis, de quo Psalmista longe ante cecinerat : *Descendet sicut pluvia in vellus*, etc. (*Psal. LXXI, 6*). Legimus in *Libro Judicum*, ad petitionem Gedeon, ut confirmaretur ad prælium per visibile sibi signum, vellus in area positum rore ita fuisse madefactum, ut circumquaque sicca terra maneret, ac postmodum ad petitionem ejusdem e converso contigisse (*Jud. VI, 39*). Quo quidem signo præfiguratum dicitur, gratiam Dei, quæ rore designatur, Judaico populo in medio terrarum olim habitanti, quasi velleri in area posito, collatam primo fuisse, gentili populo reprobatæ : ac postmodum ab hac gratia vellere siccato, id est Judæa privata, eam circumquaque terrarum ingentes defluxisse. Sed quia ros comparatione pluvie tenuis est, et minus irrigare sufficit; descensum divinæ gratiæ in Virginem pluvie seu stillicidiis magis quam rori Psalmista comparavit. Omnem quippe, ut diximus, tam Judaici quam gentilis populi gratiam ea transcendit, quæ Matri Domini collata est, et ejus dona, quæ quasi terra stillicidia suscepit, cæteris donis longe sunt eminentiora. Vellus cum sit de corpore, carnis infirmitatem ex læsura non sentit in dolore, et ab omni corporeo sensu penitus alienum est. Et

Virgo virginum cum in infirmitate carnalis concupiscentiæ concepta fuerit, ut cæteri homines, hanc tamen penitus infirmitatem ipsa nunquam ex consensu pertulit in mente, nec ullum illecebræ carnalis attactum experta est in carne. Unde factum est ut sic de carne orta esset, ut vitia carnis ignoraret, et sic de carne esset, quasi caro non esset; et tanquam mortua in carne, et tota vivens in spiritu, carnalium sensuum, qui maxime in concupiscentia carnis vigent, oblectationem nesciret. Unde merito ipsam præ cæteris cælestis Regis Filius quasi palatium suæ habitationi congruum, quod ante non invenerat, adipisci gavisus est, et in ipsa quasi pluvia in vellus a supernis placido descendit illapsus. Pluvia quippe in vellus veniens, ipsum ita inundat et abluat, et nullo ei sensu passionem ingerat, et dum ab eo non sentitur, sic in eo est quasi non sit. Ita et superna sapientia, cujus haustus aquæ comparatur, juxta illud : *Aqua sapientiæ potavit eos Dominus* (*Eccli. xv, 3*), quia de plenitudine ejus omnes accepimus, ut de Virgine carnem acciperet. Ipso suo descensu gratiæ suæ donis eam irrigando, ab omni humanæ infirmitatis contagio mundavit, et nullam ei passionem carnis vel in conceptu vel ex partu attulit; et dum eam tam ante partum, quam post partum Virginem consecravit, sic in ea fuit, quasi non fuerit : et sic ipsa gravis facta est quasi gravis non esset, cum nullum inde passionis gravamen incurreret. Stillicidia autem pluvie terram quam inebriant, ab ariditate sua in fecunditatem convertunt. Et spiritus sui donis ita eam Filius Dei replevit, ut non solum ipsa Deum pariendo fructum afferret, verum etiam fidelibus omnibus ipsum conferret, quæ salutem omnium mundo peperit.

Hæc illa est fidelium omnium terra communis, et ager specialis, cujus et Spiritus sanctus colonus, et Verbum Dei semen existit. Quod etiam supra memoratus Propheta per Spiritum prævidens, ad singularem secum exsultationem, et divinæ laudis confessionem, omnes pariter admonet, dicens : *Confiteantur tibi populi, Deus, confiteantur tibi populi omnes : terra dedit fructum suum* (*Psal. LXVI, 6, 7*). Quod quidem si quis de terrenæ segetis fructu accipiat, quid ad David ista exhortatio laudis, quasi in diebus ejus terra inciperet fructificare, vel copiosorem fructum afferre ? Isaac seminasse, et centuplum collegisse tanquam in admirationem divini beneficii meminit Scriptura, sed nullam inde gratiarum actionem, de tanta scilicet fructus abundantia eum Domino persolvisse. Intelligamus itaque David in prophetia hujus fructus quem alibi sibi a Domino commemorat promissum esse, dicens : *De fructu ventris tui ponam super sedem tuam* (*Psal. CXXXI, 11*), ad congratulandum sibi omnes pariter adhortari, quorum in hoc communem considerat salutem. Hic est ille fructus terræ sublimis, quem et Isaias prævidens : *Erit, inquit, germen Domini in magnificentia, et in gloria, et fructus terra sublimis, et expectatio his qui salvati fuerint de*

Israel (Isa. IV, 2). Quid enim germen Domini, sublimem fructum terræ, communemque omnium hinc exultationem fidelium, nisi Christum oportet intelligi qui et ante sæcula genitus ex Patre, et hodie quasi de terra prodiit natus ex Virgine; cuius quidem sublimationem ac magnificentiam definit Apostolus, dicens: *Propter quod et Deus illum exaltavit, et donavit illi nomen quod est super omne nomen* (Philip. II, 9). Quod etiam nomen, id est Jesum, quod Salvator interpretatur, idem propheta, cum de ipso terræ fructu alibi præconaretur, ait: *Rorate, cæli, desuper, et nubes pluant justum; aperiantur terra, et germinet Salvatorem, et justitia oriatur simul. Ego Dominus creavi eum* (Isa. XLV, 6 et sep). Quid enim cæli vel nubium nomine, nisi angeli vel sancti Patres dignitate cæteris præeminentes, et tanquam in supernis animo conversantes, intelligendum est? Qui dum adventum Mediatoris vel parabolice, vel manifeste prænuntiaverunt, quasi rorem vel pluviam verba ipsorum fideles susceperunt. Ros quippe pluvia subtilior, et minutissimas habens guttas, ut vix conspici queat, verba sunt allegorica ad intelligendum difficilia. Quæ vero aperta sunt, pluviam comparantur. Hæc igitur verba terram sanctam, id est immaculatam irrigarunt Virginem, ut hunc nobis fructum afferret, quia promissionibus tam per angelos quam per prophetas de Christo factis erudita, dum eorum auditui credidit, quasi aure concepit, et ex fide audibilis verbi illud concipere Verbum Dei meruit, de quo scriptum est: *In principio erat Verbum* (Joan. I, 1), sicut et consequenter ostenditur cum dicitur: *Et verbum caro factum est*. Ad hunc itaque rorem seu pluviam divinarum promissionum suscipiendam terra se aperuit, cum per intelligentiam et fidem non solum corporis, sed etiam cordis aures eis apertas habuit: ut quæ videlicet dicerentur simul intelligeret et crederet. Unde bene in eam verba ista, *pluere justum*, potius quam peccatorem dicuntur, quia solus iste sine concupiscentia carnali conceptus ab omni penitus peccato fuit alienus. Tale est ergo, *pluant Justum*, ac si diceretur: *Doctrinæ suæ verba conceptum a peccato prorsus immunem, conferant Virgini: et ad illa per fidem suscipienda sese aperiat terra*, hoc est, de impossibilitate talis conceptus nec dubitet femina, quando videlicet hæc femina in eam tanquam in terram promissio jecerit angelica, dicens: *Ecce concipies*, etc. (Luc. I, 31). Cum quo simul justitia oritur, quia ipse non solum justus in se, sed etiam nos per fidem sui, non per opera legis justificans, *factus est*, ut ait Apostolus, *sapientia nobis a Deo, et justitia* (I Cor. I, 30). *Ego Dominus creavi eum*. Hoc est, ab æterno jam disposui hanc ejus creationem, non per concubitum virilem, sed per meæ potentiam peragere virtutem. Quod ergo ibi tanquam futurum prædicitur: *Aperiantur terra et germinet Salvatorem*, hic quasi jam completum ostenditur: *Terra dedit fructum suum* (Psal. LXVI, 7).

Quod vero subditur: *Benedicat Deus* (ibid.), oratio est postulantis efficaciam hujus fructus, in illa videlicet benedictione inde mundo promissa, quæ Abrahamæ primo facta est, cum ei a Domino dicitur, quia *in semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. XXII, 18). In primo quippe Adam terra maledicta, in secundo benedictionem recepit, quia ille in condemnationem omnes secum pariter traxit, a qua nos iste solus liberans, ut proprie Jesus, id est Salvator, vocaretur, obtinuit. Ante adventum quippe ipsius justus etiam apud inferos propter peccatum primi hominis plectebantur; pro quibus inde liberandis ipse quoque ad inferos descendere dignatus est, illud Osee complens vaticinium: *O mors, ero mors tua: morsus tuus ero, inferne* (Ose. XIII, 14).

Aperta itaque per ipsum jam nobis janua paradisi, ut videlicet nullus electorum amplius a regno differatur, illam jam querimoniam fidelium sopivit: *Patres nostri comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt* (Jer. XXXI, 29). Quorum quidem querimoniæ statim ipse respondens, et tempus gratiæ de adventu suo promittens, ait: *Vivo ego, si erit ultra fabula hæc in proverbium in Israel* (Ezech. XXIII, 3). Et in sequentibus: *Anima, inquit, quæ peccaverit, ipsa morietur. Filius non portabit iniquitatem patris*, etc. (ibid., 20). Quid est autem comestio uvæ acerbæ, quæ a patribus facta, in pœnam etiam filiorum redundat, tanquam ipsi quoque unam illam comedissent, nisi transgressio priorum parentum, quæ posteros omnes ante adventum Domini opprimebat, ut nullus quantumcunque justus ad beatitudinem transiret, sed unius vetitæ arboris comestionem tota posteritas plecteretur? Eam vero arborem, quam scientiæ boni et mali Dominus appellat, plerique Judæorum vitem esse autumant, cujus fructus hoc loco uva esse dicitur. Quam etiam inde scientiæ boni et mali, sicut Dominus appellat, merito dici volunt, quia sicut vinum moderate sumptum acuit ingenium, ita cum modum excedit obtundit ipsum. Unde quasi bonum et perversum sensum conferens, scientiæ boni et mali arbitrantur dici. Cui etiam opinioni non mediocriter illud suffragari videtur, quod post comestionem statim in se illi motum luxuriæ sentientes, erubescencia confusi pudenda tlexerunt. *Luxuriosa quippe res vinum est*, sicut scriptum est (Prov. XX, 1). Et Apostolus: *Vinum, inquit, in quo est luxuria* (Ephes. V, 18). In medio autem paradisi tam lignum vitæ, quam lignum scientiæ boni et mali fuisse referuntur, quasi sibi invicem ita copulata, ut alterum alteri adhæreret, sicut vitis ab ulmo ferri solet, et quasi in uno mors et vita simul sint collocata, tanquam lignum vitæ ex proprio fructu vitam ministraret, et ex adjacente vite mortem inferret. Dominus quippe Jesus in ruinam et in resurrectionem multorum positus est, et ex se ipso vitam credentibus præstat: et reprobos, quos diu tolerando portat, per justitiam condemnat. In cuius, ut dictum est, adventu illud præmissum pro-

im cessare promittitur, quia in electis, qui A
israel designantur, jam illa pœna originalis
i finem accepit : ut jam ulterius nullus cre-
m nisi ex proprio delicto differatur a regno
nima quæ peccaverit in Israel, hoc est inter
es Deum, etiam rationis compotes, ex pro-
antum peccato, non ex alieno puniantur : nec
lius peccatum patris portet, ubi nullum fide-
jam originale peccatum a beatitudine separat.
bene hoc tempus gratiæ, quo plenam remis-
consequimur, sicut illud iræ dici convenit.
c plenitudine temporis et abundantia divinæ
qua decreverat Deus implere quod cœperat,
summum quod promiserat, ait Apostolus :
i venit plenitudo temporis, misit Deus Filium
factum ex muliere, factum sub lege, etc. (Galat.

igitur mulier sexu, sed infirmitatis ignara
oris, quæ virgo perpetua divino consecrata
ritu, porta illa est orientalis semper clausa,

Ezechiel sibi per Spiritum revelatam descri-
bens : *Porta hæc clausa erit, non aperietur,*
non transibit per eam, quoniam Dominus Deus
ingressus est per eam (Ezech. XLIV, 2) Per
quippe Virginem quasi portam quamdam ad
iasi in templum suum Dominus ingreditur,
e in ea nostræ copulat naturæ. Sed hæc eadem
semper clausa permanet, et vir per eam non
t ; quia nullus virilis coitus. Quæ bene porta
entem respicere dicitur, secundum quod ipsa
congrue comparatur. Sicut enim ibi sol iste
alis oritur, et inde ad cæteras mundi portas
litur : sic in ista sol verus justitiæ Christus,
um quod scriptum est, nascens : *Quod enim*
ratum est, de Spiritu sancto est (Matth. 1, 20)
tis suæ radios ad illuminandas totius mundi
as dilatavit. Unde et evangelista Joannes :
nquit, *lux vera, quæ illuminat omnem hominem*
tem in hunc mundum, etc. (Joan. 1, 9). Hæc
lux, id est Verbum Patris, et cœterna ejus
tia, sic ad nos per Virginem, quemadmodum
s solis per solidissimi vitri specular ingredi-
maibus quippe metallis vitrum solidius est ac
idius, tamen fragilius, nec post fracturam ita
bile ut cætera. Et sanctæ virginis integritas,
definiens Apostolus ait : *Ut sit sancta et cor-*
spiritu (I Cor. VII, 34), maximam habet solidi-
et tanto Deo resplendet acceptabilior, quanto
jas virtus sublimior. Sed, quia hæc facile de-
potest, statim videlicet si vel mens corrupta
nec jam ulterius recuperari vel integrari va-
iam sit fragile hoc tamen bonum liquet, et
diligenti custodia indigeat. De hoc itaque
am fragili vitro ipsa Dei virtus et sapientia
lle posse est, quasi specular quoddam in Vir-
ibi composuit ; per quod se nobis summus ille
claritatis splendor infudit, et nec per conce-
ingrediens, nec per partum egrediens illud
vit. Et notandum quod specular quidem ple-

nam lucis claritatem suscipit, sed adeo plenam non
refundit, nec tantam reddere potest, quantam capit.
Sic et ille divinus fulgor, cum se ad nos per illud
virginale specular immittit, longe ampliore gratia
Virginem quam nos illustrat per Virginem. Unde
et bene ab angelo gratia plena salutatur (Luc. 1), et
in eam supervenire Spiritus sanctus nuntiatur.
Ipsa quippe, quantum humana capere potest natu-
ra omnibus divinæ gratiæ donis cumulata totum
simul accepit quod particulatim distribuitur aliis.
Venit itaque sæpe Spiritus sanctus in alios fideles
per aliquod gratiæ suæ donum, sed in istam super-
venit, quia longe superiorem hic adventum habuit,
ubi fidelium omnium operatus est salutem. Secun-
B dum quam quidem operationem Salvator ipse non
solum ex Virgine natus, sed de ipso quoque Spiritu
natus esse dicitur, seu conceptus. Aliter tamen ex
illa, aliter ex illo. Ex illa videlicet tanquam ex ma-
tre, de cujus substantia carnem accepit : de illo au-
tem non ut de patre, sed tanquam de hujus nativi-
tatis operatore. In hac quippe conceptione vel na-
tivitate non consuetudo naturæ, sed divinæ operatio
gratiæ consideratur : neo quid natura possit, sed
quid omnipotens voluit attenditur. Quod vero ad
gratiam Dei magis quam ad merita hominum respicit,
Spiritui sancto specialiter tribuitur, quia ipse
amor seu bonitas Dei proprie nuncupatur.

Hujus lapidis artificis cujusdam operatione, la-
pis ille de monte sine manibus abscissus est, qui in
C Daniele statuam comminuisse legitur, ac postmo-
dum in montem magnum crevisse, et universam
terram implevisse dicitur. Quem etiam lapidem per
Isaiam nobis Dominus promittens, ait : *Ecce ego*
mittam in fundamentis Sion lapidem probatum, an-
gularem, pretiosum, etc. (Isai. XXVIII, 16). De quo
et Psalmista ante cecinerat. *Lapidem quem repro-*
baverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.
A Domino factum est istud, etc. (Psal. CXVII, 22).
Hujus lapidis de monte sine manibus abscissio facta
ipsa est incarnatio divina, in quam illa quæ Virgi-
nem replevit, sola operata est Spiritus sancti gra-
tia. Ipse quippe sua operatione carnem illam, qua
indueretur Filius Dei, de carne Virginis separavit
D et in membra formavit. Quid autem manus, nisi
humanam operationem significant ? Sine manibus
igitur id factum est, ubi nulla humani coitus ope-
ratio fuit. Mons de quo lapis hic est abscissus, vir-
ginalis eminentia est dignitatis, quæ cœlestem in
terris ducebat vitam. De cujus quidem substantia
secundum carnem homo ille est assumptus, qui in
unam personam Verbo Dei est unitus, quod totum
est Jesus Christus. Hic grandem et sublimem statu-
am comminuens, dilatatam in gentibus idolola-
triam destruxit, sicut et ipse per Isaiam antea pro-
miserat, dicens : *Ecce Dominus ascendet super nu-*
bem levem, et ingredietur Ægyptum : et movebuntur
simulacra Ægypti a facie ejus (Luc. II, 25). Ægy-
ptus quippe, quæ tenebræ interpretatur, mundus
est, summa idololatriæ cæcitate percussus ? In quem

Dominus per carnem manifeste veniens, huic ipsi A
 carni quasi levi nubi insedit, quia homo ille a
 Verbo assumptus, de quo scriptum est : *Verbum*
caro factum est, nullum ex corruptibili corpore,
 quod aggravat animam, pondus traxit peccati. Sol
 vapore suo exhalationes terræ generans, nubem at-
 trahit, de qua postea manans pluvia terram inebriat
 ut fructificet. Vapor itaque sive calor solus, Spiri-
 tus ipse est a Deo procedens, qui et ipsius amor
 dicitur. Hic ubi vult spirans, et terrena corda in
 Deum accendens, quasi quasdam exhalationes terræ
 generat, dum ipsorum gemitus atque suspiria in
 Deum excitat. Unde et Apostolus : *Ipsè inquit*
Spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus
(Rom. viii, 26), dum nos videlicet postulantes facit, B
 et orantes quæ suggerit. Summa ergo in antiquis
 Patribus hæc ad Deum oratio fuit et exspectatio, ut
 promissum eis mitteret Salvatorem : sicut et de
 beato illo legitur Simeone (*Luc. ii, 25*). Quod et
 beatus commemorans Augustinus (78) : « Intelligite,
 fratres, » inquit, « quantum desiderium habebant
 antiqui sancti videre Christum ! Sciebant illum esse
 venturum, et omnes qui cupiebant, dicebant : « O si
 me illa inveniat nativitas ! o si quod credo in Scri-
 pturis Dei, videam oculis meis ! » Idem post aliqua
 de beato illo prædicto sene quasi desiderante et
 suspirante, et quotidie in orationibus suis dicente :
 « Quando veniet, quando nascetur, quando videbo ?
 Putas durabo ? putas hic me inveniet ? putas isti
 oculi videbunt, per quem cordis oculi revelabun- C
 tur ? Dicebat ista in orationibus suis, et pro desiderio
 suo accepit responsum, quod non gustaret mor-
 tem donec videret Christum Domini (79). » De his
 quoque sanctorum desideriis et vehementissimo
 clamore cordis illud est Isaia : *Clamabunt ad Deum*
a facie tribulantis, et mittet eis Salvatorem, etc.
(Isai. xix, 20). Tales igitur clamores vel gemitus
 fidelium, quasi quædam erant exhalationes terra-
 rum. Ad quorum quidem postulationem et exspe-
 ctationem, sol sibi verus vapore suo nubem attra-
 xit, dum operatione Spiritus sancti Verbum Dei de
 Virgine carnem accepit. De qua etiam carne tan-
 quam de nube pluviam dedit, cum incarnationis
 ejus mysterium prædicatio terris omnibus nuntia-
 vit, et fidei fructum inde extulit. Cum hac itaque, D
 ut dictum est, carne, ipso in Ægyptum veniente,
 mota sunt simulacra Ægypti (*ibid.*), quia inde re-
 mota est idololatria, conversis ad ipsum gentibus.
 Et tunc profecto juxta Danielelem, statua comminuta,
 lapis ille in montem magnum crevit, et universam
 terram replevit, quia ejus corpus non solum hanc
 morientium, quod est Ecclesiæ, ubi terrarum fides,
 dilatavit, cum infidelitatem expulerit (*Dan. ii, 25*).
 Quod denique corpus non solum hanc morientium,
 sed magis illam viventium est terram repleturum.
 Hic est mons ille Domini præparatus in vertice mon-
 tium, qui per divinitatis eminentiam omnium tran-

scendit cacumina sanctorum Qui nobis hodie
 de valle nascitur, quia de inferiori sexu et
 lima virgine, summus ille divinæ majestatis
 dor ad humanos hodie prodit obtutus, carnis
 mine obumbratus, ut in nostra saltem videri
 substantia, qui invisibilis persistit in sua.

Hæc illa species electri, quam Ezechieli præ-
 legimus revelatam. Electrum quippe quæda
 auri et argenti mistura, in qua et argenti
 claritatem proficit melioris admistione meta
 aurum a suo fulgore temperatur, dum inferio
 tallo sociatur (*Ezech. i, 4*). Sic et Christum
 ex duabus naturis intelligimus personam, i
 divinitas auro, humanitas vero inferiori con-
 tur metallo. In hac igitur persona, quæ C
 est, hoc est Deus et homo, sic sibi divina e
 mana conjunctæ sunt naturæ, ut ille incomp
 sibilis divinæ claritatis fulgor, carnis vel
 obumbratus, humanis se oculis temperaret, e
 cepta humanitas ad claritatem proficeret, et
 delictet homo ille quasi quædam lutea testa, s
 tiæ supernæ illius, cui est unicus, incomp
 luce accensus, nostras illuminans tenebras
 verbis quam exsmplis, omnium nobis plenu
 virtutum exhiberet, et longe puriorem et intel
 tia potiore, quam in paradiso creata esse
 stram repararet naturam. Ut autem Verbu
 carnem de Virgine sumens, hoc se velamine
 braret, ipsam quoque Virginem prius obumbr
 dicitur, ut postmodum ex illa sic obumbratur
 sceretur. Cum enim magnus ille celestis para
 phus Gabriel archangelus Virgini prædixisset
ritus sanctus superveniet in te (Luc. i, 35), e
 exprimens in quo hic superior adventus Sp
 sancti consisteret, adjecit dicens : *Et virtus*
simi obumbravit tibi. Et quod nascetur ex te
ctum, vocabitur Filius Dei (ibid.). Virtus q
 Patris Filius dicitur, quem Dei virtutem et D
 pientiam Apostolus nominat; eo quod quæc
 per sapientiam suam disponit, per eandem
 ter efficit (*I Cor. i, 24*). Hæc igitur Patris coæ
 sapientia obumbrasse Virgini dicitur, quasi
 cet eam occultasse, et de universa humani ge
 massa ipsam sibi specialiter elegisse, atque
 xisse, in qua nostræ reparationis operaretur n
 rium, et altissimum suæ dispensationis com
 arcanum. Quod autem hunc nunc a Gabriele dic
Virtus Altissimi obumbrabit tibi, et quod nascet
te sanctum, etc., hoc in Isaia (vii, 14) dilig
 juxta Hebraicæ linguæ proprietatem jam expre
 fuerat. Ubi enim nos dicimus : *Ecce virgo con*
et pariet filium, in Hebræo pro virgine ponitur
 quod sonat *abscondita*. Quam igitur ibi Pro
 dicit absconditam, hanc nos, secundum assertic
 angelicam, dicimus obumbratam.

Qualiter autem divina sapientia obumbr
 Virgini, id est quam sapienter Deus, ut dictum

(78) Patr. XXXIX, col. 1658

(79) *Ibid.*

sibi occultaverit, illæ quoque rationes nos do-
 quibus de desponsata nasci voluit, nec eam
 dam a viro separari permisit : quem ipsa etiam
 rrens infamiæ hominum, unigeniti sui patrem
 illare decrevit, ne videlicet conceptus sui vel
 is veritas audita nec credita pœnam ei vel in-
 am apud infideles magis compararet quam glo-
 . Duobus itaque modis a Deo dicitur obum-
 , cum et veritatem partus ejus occultaverit
 lo, et eam absconderit protegendo : ad illum
 icet modum, quo dicitur a propheta, protectio-
 in umbraculum et in absconsionem esse. Et
 Psalmistæ : *Sub umbra alarum suarum protegit*
Psal. xvi, 8). Quod enim protegimus, ne læda-
 occultamus. Hanc vero Virginis absconsionem
 tiam quæ in ea præcesserunt vel quæ subsequuta
 non incongrue insinuant. Missus quippe ad
 angelus ad eam ingressus esse memoratur, ut
 scilicet non in publico cum sæcularibus femi-
 ndentem, sed in occulto vacantem Deo, et tan-
 a orantem cubiculo clauso reperisse docere-
 Cujus etiam corpus nunc usque abscondi-
 humanis obtutibus penitus est subtractum.
 etiam abscondita dicitur, quæ in hoc conceptu
 partu nec viro est cognita, nec naturæ vel
 s sui legem experta : ut ei soli hujus mysterii
 reservetur, qui de abscondita natus est abscon-
 , et de obumbrata processit obumbratus : ut
 atem in tenebris et umbra morbis vera suæ
 claritate mundum illustraret, et qua redire-
 ad patriam ipse nobis viam ostenderet, et fa-
 tem præberet, et auditum patefaceret. Denique,
 ipsam Christi genealogiam, quam enarran-
 susceperunt evangelistæ, usque ad matrem
 is texuerunt, sed potius ad Joseph sponsum
 perduxerunt : innuentes quidem huic, non ta-
 exprimentes, Mariam quoque de stirpe David
 edere; cum referant eam secundum legem
 ribuli suo desponsatam fuisse, tanquam in hac
 que sua narratione illud supradictum attenden-
 propheticum : *Generationem ejus quis enarrabit?*
i. liii, 8). Narrant quippe utrumque, sed non
 rant, et rem tangunt, sed non pertingunt, quia
 iæ proximos parentes non exprimunt, magisque
 am generationis ad sponsum ut dictum, est, quam
 sponsam perducunt, ut illius patefacta, hujus
 quatur abscondita. Unde et hic quoque bene
 stolus Christo Melchisedech comparavit, quod
 sine genealogia esse dicit (*Hebr. vii, 3*). Sicut
 a illius generationem Scriptura non exprimit,
 nec humanam etiam Christi generationem, ut
 am est, ipsa definit. Quod ergo supputata ge-
 ologia Joseph Matthæus adjecit : *Christi autem*
ratio sic erat (Matth. i, 18), non tam ad præ-
 sentia spectare videtur, quam ad sequentia ubi
 : subinfertur : *Cum esset desponsata mater ejus,*
(ibid.). Ac si aperte diceretur : Talis est gene-
 o Joseph ex supradictis patribus usque ad ipsum
 acta, sed humana generatio Christi patrem ne-

sciens ex sola est Virgine per operationem Spiritus
 sancti facta. Quam etiam absconsionem ipsi infide-
 les Judæi ex promisso vaticinio profitentes dicunt :
Sed hunc scimus unde sit : Christus autem cum ve-
nerit, nemo scit unde sit (Joan. vii, 27). Legimus
 homines olim natalium suorum venerationem ce-
 lebrare solitos esse, sicut et evangelista commemo-
 rat de Herode. Postquam vero Creator omnium tan-
 tam nobis exhibuit gratiam, ut nascendo de Vir-
 gine nostram super angelos sublimaret naturam;
 statim totam hanc natalium nostrorum deferentes
 vanitatem, ad ejus Nativitatis convertimur cele-
 brationem, non jam attendentes quando hic nasca-
 mur, sed quomodo per ipsum cœlo renascamur
 (*Marc. vi, 21*). Cui est cum Patre et Spiritu
 sancto una essentia, eadem majestas, et inse-
 parabilis gloria per infinita sæculorum sæcula.
 Amen.

SERMO III.

IN CIRCUMCISIONE DOMINI.

Circumcisionis Dominicæ seu baptismi rationem
 quærentibus, prima nobis occurrit quæstio : Cur illa
 in antiquo populo præcesserit? Deinde cur postmo-
 dum ea cessante baptismus ei successerit? Denique
 cur post Joannis adventum, usque ad quem lex et
 prophetæ, Dominus utraque susceperit : maxime
 cum id, pro quo auferendo instituta dicuntur,
 nullatenus habere potuerit? Quas quidem tres quæ-
 stiones, si Domino annuente solvere poterimus,
 præsentis intentionis operam consummabimus. Nunc
 de prima primum videamus. Constat ante Abra-
 ham a quo circumcisio incepit, nonnullos jęstitisse
 justos, velut Abel, et Henoch, sive Noe, et ipsum
 quoque Abraham per veram cordis circumcisionem
 prius quam circumcideretur carne, justum fuisse
 sicut ex testimonio Genesis aperte convincit, sic de
 hoc inter cætera scribens ad Romanos : *Quid ergo*
dicemus invenisse Abraham patrem nostrum secun-
dum carnem? Si enim Abraham ex operibus justi-
ficatus est, habet gloriam, sed non apud Deum. Quid
enim dicit Scriptura? Credidit Abraham Deo, et re-
putatum est ei ad justitiam (Rom. iv, 1, 2). Et post
 aliqua : *Dicimus quia reputata est Abrahæ fides ad*
justitiam. Quomodo reputata est? In circumcissione,
an in præputio? Non in circumcissione, sed in præpu-
tio. Et signum accepit circumcisionis signaculum
justitiæ fidei, quæ est in præputio, etc. (ibid., 9-11).
 Ex quo liquide convincit Apostolus, quod is qui ex
 Dominico præcepto primus est in carne circumcisus,
 ante hanc circumcisionem, dum adhuc præputiatus
 esset, ex fide sit justificatus, nec justitiam ex cir-
 cumcisione sit consecutus. Pro signo autem justiti-
 iæ jam habitæ circumcisionem suscepit, ut videli-
 cet interiorem mentis a vitiis circumcisionem, hoc
 est justitiam fidei, exterior circumcisio carnis osten-
 deret potius quam faceret. [Interim autem præce-
 dentium patrum justitia Deo acceptabilis exstitit,
 ut unus eorum, id est Henoch, vitæ præsentis
 ærumnis subtractus, in paradysum vivus a Domino

sit translatus, sicut Ecclesiasticus quoque meminit (XLIV, 16), et Isidorus *De ortu et obitu Patrum* (80) his asserit verbis: Henoch meruit in eum locum [transferri] vivens, unde fuerat protoplastus expulsus, in consummationem mundi resituens cum Elia mortalis vitæ conditionem. Alius vero cum tota domo sua, id est Noe, a diluvio liberatus, in seminarium humani generis solus reservari meruit. Job quoque gentilis sanctitas, quem longe post Abraham constat exstitisse, adeo Dominico testimonio commendatur, ut non sit ei vir similis in terra (*Job. i, 8*), nimirum eo tempore quo multi de filiis Abrahæ jam circumcisi supererant. Quem quidem lex naturalis, sicut et plerosque alios gentiles verius justificavit, quam Judæos scripta fecerit. De qualibet quidem in eadem epistola, supra commemorans Apostolus ait: *Non enim auditores legis justi sunt apud Deum, sed factores legis justificabuntur. Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non habentes ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium illis reddente conscientia ipsorum* (*Rom. ii, 13-15*). Et post aliqua: *Si igitur præputium justitias legis custodiat, nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur, et judicabit quod ex natura est præputium legem consummans te, qui per litteram et circumcisionem carnis prævaricator legis es? Non enim, qui in manifesto Judæus est, neque quæ in manifesto est in carne circumcisio; sed qui in abscondito Judæus est, et circumcisio cordis in spiritu, non littera: cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est* (*ibid., 26-29*). Et rursus: *Arbitramur enim hominem justificari per fidem sine operibus legis. An Judæorum Deus tantum? nonne et gentium? Imo et gentium. Quoniam quidem unus est Deus qui justificat circumcisionem ex fide, et præputium per fidem* (*Rom. iii, 28, 29*). Quod et beatus Hieronymus diligenter attendens, et talium vitam tanquam Deo acceptam commendare non veritus, quodam loco Matthæum exponens, ait: *Ex eo quod malus servus ausus est dicere: Metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti* (*Matth. xxv, 21*), intelligamus etiam gentilium et philosophorum bonam vitam recipere Deum, et aliter habere eos qui juste, aliter eos qui injuste agunt, et ad comparationem ejus qui naturali lege serviat, condemnare eos qui scriptam legem negligant (81). Constat ergo in antiquo populo æque incircumcisos sicut et circumcisos ex fide justificari; nec eos qui circumcisi sunt, ex circumcisione hoc, ut justi fierent, assecutos esse, sed magis ex fide per dilectionem, ut ait Apostolus, operante (82). Quid igitur causæ fuerit ut hoc circumcisionis signum solus Abraham cum semine suo, vel quos possidebat tam de cognatione sua quam de alienigenis ex præcepto Domini susceperit, merito

(80) Cap. 3. Vide *Patrologiæ t. LXXXIII, col. 132*.

A quæritur. Ipsam quippe justitiam, cujus hoc signum esse Apostolus ait, æque in cæteris, ut dictum est, sicut in Abraham, constat exstitisse (*Rom. iv, 3*): nec tamen ad hoc signum eos constringit præceptum, sed solum, ut diximus, Abraham cum semine suo, vel ad possessionem suam pertinentibus. Hinc enim scriptum est, Domino ad Abraham dicente: *Statuam pactum meum inter me, etc., et inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno; ut sim Deus tuus, et seminis tui post te. Daboque tibi et semini tuo terram peregrinationis tuæ* (*Genes. xvii, 7*). Et rursus: *Et tu ergo custodias pactum meum, et semen tuum post te in generationibus suis. Hoc est, quod observabitis inter me et vos, et semen tuum post te. Circumcidetur ex vobis omne masculinum, et circumcidetis carnem præputii vestri: ut sit in signum fœderis inter me et vos. Infans octo dierum circumcidetur in vobis, omne masculinum in generationibus vestris. Tunc vernaculus quam emptitius circumcidetur, et quicumque non fuerit de stirpe vestra: eritque pactum meum in carne mea in fœdus æternum. Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit* (*ibid., 9-14*). Et post aliqua: *Sara uxor tua pariet tibi filium, vocabisque nomen ejus Isaac. Et constituam pactum meum illi in fœdus sempiternum, et semini ejus post eum. Super Ismael quoque exaudivi te, ecce benedicam ei, et multiplicabo eum valde. Pactum vero meum statuam Isaac* (*ibid., 19-21*). C Quem quidem Isaac solum ad semen Abraham pertinere, postmodum Dominus patenter indicavit, dicens: *Quia in Isaac vocabitur tibi semen* (*Gen. xxi, 12*). Juxta quod etiam ipsum Isaac vocat unigenitum Abrahæ, dicens: *Quia fecisti rem hanc, et non peperisti filio tuo unigenito, etc.* (*Gen. xxii, 12*). Constat itaque neminem circumcisionis præcepto constringi, nisi Abraham cum semine suo, et his qui ad domum vel possessionem eorum pertinent. Cujus quidem circumcisionis causam Dominus quoque interserens, ait: *Ut sit in signum fœderis inter me et vos* (*Gen. xvii, 11*). Ac si aperte dicat: Non ut vos mihi fœderet atque jungat, sed ut fœderatos ostendat. Rufinus quoque, juxta Origenem Epistolam Pauli ad Romanos exponens, occasionem hujus præcepti de circumcisione facti tam in hoc quam in cæteris diligenter assignat ex verbis ipsius legis, quæ præcepta ejus ad solos Judæos, quæ ad omnes generaliter homines pertineant. Discutiamus, inquit, utrum hoc mandatam etiam eos, qui ex gentibus crediderant, constringat. Nunquam fecit proselyti, id est advenæ mentionem: sed vernaculum servum vel pretio emptum circumcidi jubet, non liberum. Perscrutemur ergo *Levitici legem: Loquere, inquit, filiis Israel, et dices ad eos: Mulier si peperit masculum, octava die*

(81) *Patrol. tom. XXVI, col. 187*.

(82) (*Galat. v, 26*).

videtur etc. (Lev. XII, 12). Intueamur et hic, A
 dmodum de lege circumcisionis tantum ad
 Israel Moyses loqui jubetur, et alienigenarum
 sit mentio: cum in quibusdam mandatis non
 filiis Israel, sed et proselytis, id est ad-
 loquatur, necessario utique observanda
 tio est, quia sicut ibi dicitur: Lo-
 quid Aaron (Exod. VIII, 19), et alibi: Ad filios
 (Num., VI, 23), et alibi: Ad levitas (Num.,
 26), certum est non subjacere reliquos his
 : etiam quæ filiis jubentur, ne alienigenæ
 ia ulla sit. Non est putandum commune esse
 tum (83), ubi appellationis habetur exceptio.
 o non alius circumcisionis lege constringitur,
 : Abraham originem trahens, vel vernaculus B
 vel pretio emptus. Vis autem videre, quia
 vult etiam alienigenas lege connecti, signifi-
 ostendatur? Audi quid scriptum sit: Homo
 : Israel et advenis, quicumque manducaverit
 sanguinem, animam illum disperdam, quia
 omnis carnis sanguis illius est. Et ego dedi
 t ex ipso super altari propitiaretur pro anima-
 tris, quia sanguis pro anima expiabit (Levit.
 0). Vides ergo hanc legem, quæ advenis data
 ervari et a nobis qui ex gentibus credimus?
 gem de observatione sanguinis communem
 iis Israel et gentium suscepit Ecclesia. Hæc
 e ita intelligens in lege scripta, tunc beatum
 apostolorum concilium decernebat, decreta
 is scribens, ut abstinerent a sanguine et C
 to. Verum requires fortasse, si etiam de
 o communis filiis Israel cum advenis data
 Audi: Homo, inquit, ex filiis Israel, et ex
 qui sunt ex vobis, quicumque venatus fuerit
 aut avem quæ manducatur, effundat sangui-
 s, et cooperiat terra, quia anima omnis carnis
 illius est (ibid., 13). Verum, quia inter illa
 Levitico superius protulimus, etiam hoc re-
 Homo ex filiis Israel vel advenis qui sunt in
 : quicumque fecerit holocaustum aut sacrificium,
 istum tabernaculi non adduxerit illud facere
 , exterminabitur de populo suo (ibid., 8).
 hoc videbitur etiam de gentibus Ecclesia hos
 s obnoxia fieri. Non ut faciat jubet, sed, si
 cerit, quomodo facere debeat docet. Certum D
 quod, cum Hierosolymis templum consti-
 tuitur tradita patribus vigeret, plurimi etiam
 i veniebant ad templum adorare et offerre
 um. Sed hec quoniam in loco uno fieri
 um est, de quo etiam hic mandat ut ad os
 tabernaculi jugulanda victima deducatur,
 intuit legitime fieri, quandiu status loci per-
 ineolumis. Denique Salvator ad decem le-
 quos mundaverat, inquit: *Ite, ostendite vos
 ibus, et offerite pro vobis hostias, sicut præcepit
 (Luc., XVII 14)*. Nunc vero quid exigitur ab
 quod exhibere quidem nec propriis cultor-

ibus corruptus.

ibus licet. Quam quidem Dominicæ rationis cau-
 sam si diligentius inspiciamus, facile est ad omnem
 objectionem nos satisfacere.

Primus Abraham de terra Chaldæorum et cognati-
 one sua divino eductus imperio, propriæ terræ
 promissionem sibi et semini suo suscepit a Domino
 in qua videlicet terra populus Dei a gentibus viveret
 separatus, et divino cultu serviret expeditus, cum
 antea fideles passim cum gentibus habitare et vi-
 citare consuevissent. In hac igitur terra tanquam
 in civitate quadam populum suum Dominus con-
 gregaturus et a gentibus eum tam loco quam vita
 segregaturus, decrevit ei legem instituere, a cir-
 cumcisione inchoans. Unde, ut supra meminimus,
 facta promissione terræ, qua populus Dei ab infide-
 libus disjungeretur, et Domino firmiter conjunge-
 retur ac fœderaretur, statim circumcisionis præcep-
 tum inducitur, quod sit videlicet in hujus fœderis
 signum. Ex genitili quippe membro humanæ gene-
 rationis est propagatio. Hoc igitur membrum cir-
 cumciscimus Abraham et suos a ritu et moribus ori-
 ginis suæ, id est infidelium Chaldæorum, segrega-
 tos esse ostendit, et hac carnis exspoliatione jam
 eos veterem et carnalem exuisse hominem, et no-
 vum ac spiritalem induisse, qui secundum Deum
 creatur (Ephes. IV) et renovatur de die in diem; ad
 quod etiam hujus signi consideratione præcipue ad-
 monerentur. Cujus insuper signi, quasi divini cu-
 jusdam in homine signaculi, non mediocre commo-
 dum Dominus prævidebat ad fidelium salutem tu-
 tius muniendam, et eos ab infidelibus maxime divi-
 dendos. Constat quippe tantas esse carnalis volu-
 ptatis illecebras, ut facile homines ad idololatriam
 quoque istam concupiscentia inclinet, sicut de
 summo Sapiente actum est (III Reg. XI). Ne igitur
 fideles infidelibus feminis copulati, in ritu earum
 transirent, et a Domino recederent, quasi quadam
 maceria interposita, hoc signo maxime, talium co-
 pularum familiaritatem abscidit, ut si videlicet rur-
 sum filii Dei filias hominum concupiscerent (Gen.
 VI), illæ tamen eorum copulam spernerent, hujus
 membri detractionem tanquam turpissimam ab-
 horrentes; et illi contra hoc signo fœderis Dei
 membra sanctificata a turpitudine infidelium, ser-
 varent intacta. Unde et populus Israel eo tempore,
 quo in deserto segregatus a gentibus fuit, nequa-
 quam circumcidi compulsus est. Tunc vero maxime
 hanc maceriam interponi necesse fuit, cum in
 Abraham fidelium peregrinatio inter infideles cœpe-
 rit, et in ea cujus jam acceperat promissionem ter-
 ra. Facile namque peregrinantes ab incolis qua
 possunt occasione familiaritatem captant, quam ex
 matrimoniis maxime contrahi constat. Quo quidem
 contactu si populus Dei populo Chananæorum vin-
 ciretur, difficile illum delere, vel a terra expellere
 sustinerent, sicut postmodum divino actum est
 consilio. Solet etiam communio mensæ maximum

familiaritatis vinculum esse. Unde et lex postmodum delicatos interdicens cibos, hanc quoque familiaritatis abstulit occasionem, et quo difficilioribus observantiis Judæos implicuit, tanto amplius ab eis gentes removit, et majores inimicitias hac interposita maceria peperit. Quod quidem tunc fieri opus fuit, cum nondum gentilem populum vocare Deus decreverit, sed tantum Judaicum.

In plenitudine vero temporis gratiæ, cum gentilem quoque populum sua vocatione dignaretur Deus, ut Ecclesiam in duos populos dilataret, et eos sibi capiti in uno corpore conjungeret, et magna invicem concordia ligaret, illam legalium observationem maceriam removit, quæ inimicitias pepererant, ut sic eos ad invicem vinculo charitatis colligaret. Quam quidem divini consilii providentiam summus Ecclesiæ doctor et specialis gentium magister, ad Ephesios scribens, his aperit verbis: *Propter quod memores estote, quod aliquando vos gentes eratis in carne, qui dicimini præputium, ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta, quia eratis illo tempore sine Christo, alienati, a conversatione Israel, et hospites testamentorum, promissionis spem non habentes; sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum, et medium parietem maceriæ solvens inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipsum, in unum novum hominem, faciens pacem, et reconciliet ambos in uno corpore Deo, etc. (Ephes. II, 11 et seq.)* Judæi quippe quasi peculiaris populus Dei de legitimis suis gloriantes, quandiu lex statum suum obtineret, semper gentes despicerent, nec se illis æquari paterentur. Qui etiam post Evangelium de præterito statu legis adeo intumescebant, ut hoc sibi privilegio singularem in Ecclesia prærogativam vindicarent. Ad quam quidem superbiam maxime reprimendam Apostolus frequenter in Epistolis opera legis et ejus gloriationem deprimere vel extenuare compellitur, et ea omnino remove deprecavit, ne videlicet de his Judæi gentibus insultarent, aut gentes eorum legi se subdere prorsus dedignarentur, de qua illi maxime adversus eos gloriabantur. Quam quidem apostoli discretionem in tantum postea sancti Patres æmulati sunt, ut cum in gentibus ecclesiasticas dignitates secundum pristinos civitatum gradus ordinarant, in illo Hierosolymam honore illam quondam Dei egregiam civitatem extulerunt; imo ipsam adeo depresserunt, ut eam metropoli subjugarent, ne forte privilegio civitatis suæ vel templi gloriari superbus ille posset populus, sicut nec vel cæremoniis suis. Unde nec in illis Parasceves solemnibus orationibus, cum pro gentilibus et hæreticis quoque sive schismaticis genua flectamus, solos in hoc Judæos præterimus, qui genu flexo illudentes Domino dicebant: *Ave, rex Judæorum (Matth. XXVII).*

Sicut autem, lege cessante, perfectior Evangelii doctrina successit, ita post circumcisionem baptismi subiit sacramentum quod tam viros quam feminas æque sanctificat, et eum jam venisse demonstrat qui nos a peccato penitus abluat, et ipsam etiam peccati pœnam cœlos reserando deleat. Unde et bene hoc sacramentum super totum hominem, non in aliqua ejus parte agitur: quo post Salvatoris hostiam ita penitus peccatum deletur, ut pœna quoque peccati omnino relaxetur. Quod etiam sacramentum tanto amplius Dominici adventus gratiam commendat quanto et ad salutem perfectius est, et ad tolerandum levius, ut tanto lex nova sit gratior, quanto quæ præcessit fuerit onerosior; et qui legis jugum ferre consueverant gentiles, nulla sacramentorum difficultate vel multitudine territi repellerentur. A quo quidem oneris gravamine ad evangelicam libertatem Dominus invitans aiebat: *Venite ad me, qui laboratis et onerati estis. Tollite jugum meum super vos, et discite a me quia mitis sum. Jugum enim meum suave est, et onus meum leve (Matth. XI, 28).* Ut enim legalium vindictarum severitatem prætereamus, ubi dicitur: *Dentem pro dente, etc. (Levit. XXIV, 20)*, quis vitam tenera parte corporis acutis lapidibus circumcidi non horreat? Non enim alio instrumento hanc fieri lex monstrat, cum et Sephora uxor Moysi sic filium circumcidisse scribatur (*Exod. IV, 25*), et Josue cultris lapideis ex præcepto Domini populum circumciderit (*Josue, V, 2*): quanquam id modo pro difficultate rei nequaquam Judæi observent. Quod diligenter apostolorum Princeps considerans, manifeste fatetur, neque se, neque patres suum jugum legis portare potuisse (*Act. XV*). Nec solum perfectione vel lenitate sui baptismus commendatur, verum etiam quadam in semet specie decoris adornatur, cum videlicet quælibet anima Deo copulanda hujus ablutione sacramenti convenienter innuat neminem ei, nisi qui a sordibus peccati lotus fuerit, sociari. Quoddam namque specialis desponsationis conjugium in baptisnate cum Deo inimus, cum primus in scrutinio catechumenorum ei sponcione nostra fœderati et quasi desponsati, postmodum in baptismo corpori ejus, quod est Ecclesia, convenimur [*leg. cœnimur*], tanquam si sponsa post balneum in amplexu sponsi suscipiatur. Sunt qui etiam circumcisionem ad originalis peccati, sive actualium quoque remissionem dixerint fuisse necessariam, et ob hoc institutam. Nobis autem illa quam supra reddimus, causa probabilior atque rationabilior videtur, cum videlicet constet priores justos hoc sacramento nequaquam eguisse, nec feminas, quæ eisdem obligatæ sunt peccatis, et a quibus peccatum incepit in nobis, hoc sacramento sanctificari. Quis etiam dubitet antiqua sacramenta excellentiæ novorum multum derogatura esse et in maximum errorem nos tractura, si ipsa quoque cum novis pariter remanerent, tanquam hæc scilicet sine illis sufficere non valerent? Hæc ad pro-

as duas priores quæstiones, de institutione A et circumcisionis, seu legis, et postmodum tione, dicta nunc sufficient.

perest autem, ut tertiæ respondententes, præsenoperam consummemus, cur videlicet Dominus i finiens, et Evangelium inchoans, ipsa etiam finivit legalia suscepit, quasi nos suo adhor-exemplo ut a lege incipientes, in Evangelio immemur, nec sic ad nova transeamus sacra-a, ut derelinquamus antiqua. Et quippe, ut Sa-n ait : *Oculi sapientis in capite ejus (Eccle. 11, Quod quasi exponens Apostolus : Qui dicit se risto, inquit, manere, debet sicut ille ambulavit se ambulare (I Joan. 11, 6). Sicut ergo Domi-qui ait : Non veni solvere legem, sed adimplere* B h. v, 17), post circumcisionem suscepit bap-ti-a, post veteris Paschæ sacrificium celebravit m, ita nos ejus vestigia sequentes, ab his mi-, inquires, convenit declinare. Sed id profecto diceretur, si eadem nunc in nobis ratio esset, in illo quondam exstitit. Ut enim scandalum caret, et hoc quoad possemus, vitandi formam præberet, antiqua suscepit sacramenta. Alio-aperte reus legis crederetur, et a semine Abra-t toto Judæorum populo penitus alienus, unde missus expectabatur. Juxta namque Domini ntiam, quisquis in illis circumcisis non fue-le populo suo peribat (*Gen. xvii*), cum sine hoc mento nemo tunc posset connumerari Judæis, nec modo sine baptismo Christianis. Unde et scandalo Judæorum vitando in exordio nascen-cclesiæ, nondum evangelica veritate roborata, ntum apostoli superfluis jam legis operibus nsative ad tempus consenserunt, ut Paulus naximus legis persecutor Timotheum discipu-circumcideret (*Act. xvi, 3*), et ipse postmodum onsilio Jacobi, et qui Jerosolymis erant fide-assumptis quibusdam aliis viris secundum Na-rum ritum observare se legem exhiberet (*Gal. x, 22*). Qui tamen postmodum de ipsa legis latione Petrum manifeste arguit (*Galat 11*), ubi videlicet evangelicam veritatem confirmatam ntellexit : diversis itaque de causis, sed utris-rationalibus, Deus tam antiqua quam nova pit sacramenta. Illa quippe, ut dictum est, pro D do scandalo, hæc in nostræ imitationis exem-ent enim mediator Dei et hominum factus duas naturas habuit, divinam scilicet atque huma-quas reconciliare venit : ita duos populos sibi ngens, et quasi duos parietes lapis angularis ans, tam priorum fidelium quam posteriorum menta suscepit ut, juxta illud Apostoli : *Om-omnia factus, omnes lucrifaceret (ibid. xv, 13)*. im se a sacramentis Judæorum subtrahens eos alizaret, magis eos a se repelleret quam sibi ret. Quisquis enim ab his inter quos vivit, dis-em vitam eligit, magis eorum familiaritatem

sibi tollit. Unde et angeli hominibus olim appa-rentes, cum nec hospitio nec cibo egerent, hæc ta-men pro necessitate postulantes vel accipientes, tanto nobis eos familiariores reddebant, quanto infirmitati nostræ magis condescendebant, et eorum ad quos veniebant consuetudinem non respue-bant.

Hanc et Dominus providentiam tenens, nihil in cibis vel in humana conversatione præter peccatum, tam a se quam a discipulis, vitari decrevit. Qui si etiam legis onera non suscepisset, nequaquam post-modum hanc removisse videretur, tam propter mutilationem ejus, quam propter gravamen ipsius. Qui nunc profecto amplius a nobis diligendus vide-tur, quoniam et illius onera propter nos ipse su-scepit, et ab ipsis postmodum nos liberavit. Sunt et alia nonnulla, quæ et Dominum egisse memini-mus, et ea tamen salubriter declinamus omnino, vel alio tempore et alio modo convenienter celebramus. Legimus quippe ad nuptias Dominum invitatum cum matre et discipulis convivio illi interfuisse (*Joan. 11*) : quod nunc quidem prævida dispensa-tione sacerdotibus Christi locis specialiter obtinen-tibus a sanctis Patribus interdictum est penitus. Alia quippe in illo ratio fuit, alia in nobis. Nostra nam-que infirmitas ad tentationem prona, in conviviis maxime non solum religionis, verum etiam communis honestatis, modum excedit. Nec ille ad nuptias tam propter convivium quam propter miraculi benefi-cium, quo se manifestaret, et in se discipulos con-firmaret, venire dignatus [*leg. dedignatus*] est. Quod diligenter evangelista considerans ait : *Et credide-runt in eum discipuli ejus (ibid. 11)*. Scimus et ipsum post baptismum statim in eremum condescendisse, et quadraginta dierum jejunium tunc inchoasse, et sic consummasse, nec ipsos apostolos ab eo sacra-mentum corporis et sanguinis sui jejunos acceperisse. Quæ tunc quidem sic fieri oportebat, et nunc aliter alia ratione in consuetudinem venerunt Ecclesiæ. Sic et Dominus, ne Judæos scandalizaret, circumci-sionem suscepit, et nos postea, ut dictum est, re-pelleremus (84), hanc omnino respuimus.

Multa quippe sunt, quæ secundum temporis op-portunitatem alio tempore sunt probanda, et alio improbanda, etsi ab eisdem prius et postmodum gerantur personis. Habent quippe in omnibus loca et tempora suas rationes, secundum quas in eis ea-dem modo fieri, modo vitari convenit. Adeo pro scandalis vel repulsione gentium vitandis, quædam nunc a nobis legitima caveri manifestum est, utpote circumcisionem et Sabbati seu festorum observatio-nes, et sacrificiorum ritum, sive quorundam absti-nentiam ciborum ; quod in quibus apostoli vel san-cti Patres nullum præenserunt scandalum, imo ali-quid utilitatis vel decoris intellexerunt, ea retinere non abhorruerunt. Unde et adhuc Quatuor Tempo-rum jejunia celebramus, et ipsos ecclesiasticorum

) Deest aliquid.

officiorum gradus, ab ostiario scilicet, vel ab ipsa A etiam clericatus tonsura usque ad episcopum, nec non et sacerdotalis vel ecclesiastici cultus ornamenta ex antiqua retinemus et confirmamus auctoritate; veluti candelabra, coronas, et vela; ecclesiarum quoque dedicationes, vel altarium consecrationes, in tantum ex antiquitate suscepimus, ut in his peragendis nihil fere nisi de Veteri Testamento cantetur vel recitetur: ubi et ad antiquæ aspersionis exemplum hyssopum et cinerem adhibemus. Quis etiam illud intelligens: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech* (Psal. cix, 4), ignoret nostri sacrificii formam legem etiam præcessisse, et inde originem seu testimonium accepisse? In quo quidem nos Latino azymo vescentes, aliquam etiam de veteri Pascha retinemus figuram, B juxta illud Apostoli: *Itaque epulemur non in fermento veteri, sed in azymis sinceritatis* (I Cor. v, 8). Ipsam denique misturam salis et aquæ in aspersionem fidelium quotidianam exemplo Elisei conficimus, sicut et ipsa benedictionis verba testantur.

Cum igitur aliqua ex antiquitate retineamus, aliqua respuamus, causæ vel opportunitates pensandæ sunt in singulis. Quod quidam minus attendentes, inde omnia jam respuenda judicant, quia figuræ fuerunt subsecutæ veritatis, et per Christum jam completæ. Unde merito illa jam omnino superflua censent, ubi quam præfigurabant veritas completa est, ne forte si adhuc cum ipsa veritate retinerentur figuræ, quæ ipsam præsignarunt, adhuc expectarentur futurum quod jam est completum. Sed juxta hanc profecto rationem, omne rei futuræ sacramentum vel figuram mysticam manere non convenit, postquam res ejus completa est. Unde et conjugium, quod Christi et Ecclesiæ continet sacramentum, vel ipsam regum et sacerdotum unctionem, cum his, quæ prædiximus a nobis retineri, cessari jam oportet. Ut jam videlicet nec sacrificium Melchisedech in figuris sequamur, nec altaria chrisma consecremus, nec ecclesias dedicemus, nec candelabra in ecclesiis erigamus, et cætera quæ diximus penitus removeamus. Quod quia nemo fidelium vel discretorum approbat, constat aliquas esse rationes, cur ex Veteri Testamento nonnulla in rerum signis sicut in verbis omnia retinemus. Quamvis enim prolaciones verborum manifestius quam figuræ sacramentorum demonstrent id quod significant, nulla tamen Veteris Testamenti verba respuimus, et tiam cum aliter loqui videntur quam se jam rei veritas habeat, veluti cum dicitur: *Ecce virgo concipiet* (Isai. vii, 14). Quid ita mirum, cum tam rebus quam verbis ea quæ nunc completa sunt Vetus Testamentum prænuntiet, nonnulla ejus sacramenta post rerum etiam completionem suscipiamus, cujus nulla respuere verba præsumimus? Tanto quippe major est concordia Veteris et Novi Testamenti, et hoc ex illo magis confirmatur, quanto

non solum verbis, verum etiam rebus ipsis conjuncta videntur.

Notandum vero quod solis infantibus circumcidentis certum præfinitum tempus, id est octava dies, quia eos solos, qui innocenter vivunt, *quasi modo geniti infantes, rationabiles, sine dolo* (I Petr. ii, 2), certum est ad illius veræ octavæ gaudia pervenire, ubi tam animarum quam corporum veram ac perfectam circumcisionem assequimur, veterem penitus hominem tam per culpam scilicet quam per poenam exuentes, ubi mens omnino sit libera, et caro a corruptione vel passibilitate pariter aliena. Totum quippe tempus vitæ præsentis septem diebus comprehenditur. Unde merito perpes illa sanctorum claritas, quæ post septenarium hujus vitæ sequitur, octava nominatur: juxta quod psalmi qui specialiter ad resurrectionem pertinere videntur, intitulari pro octava dicuntur. Legimus a Josue filios Israel cultris petrinis secundo circumcisos esse (Josue, v), cum post transitum Jordanis jam in terra promissionis essent introducti. Populus quippe de Ægypto egressus, et in eremo defunctus, filios in deserto natos incircumcisos reliquerat. Quos postmodum Josue circumcidens, secundo circumcidisse filios Israel dicitur, non quidem, juxta historiam, in eisdem personis convenientius accipere possumus. Multi quippe alii in populo Judæorum multos circumciderunt, et nemo præter Josue secundam circumcisionem dicitur peregrisse. Legimus Abraham priorem circumcidi vel circumcidisse, C primo quidem Ismaelem et vernaculos suos, postea vero Isaac (Genes. xvii, 26, xxi, 4), Sephoram quoque uxorem Moysi cum acutissima petra filium circumcidere Dominus coegit (Exod. iv, 25).

Nulla tamen harum circumcisionum secunda sive prima dicta est, vel ex ordine distincta, nisi quæ a Josue memoratur facta. Unde igitur iste solus secundo circumcidisse dicatur, vel cujus primæ comparatione hæc secunda circumcisio vocetur, non facile solvi credo, nisi ad allegoriam stylo converso. Ad quam nos quidem Apostolus invitans: *Hæc, inquit, omnia in figura contingebant illis* (I Cor. x, 11). Secunda autem circumcisio dicitur, cum terræ promissionis hæredes efficitur, hoc est cum terram viventium in illa felici, quam diximus, octava consequimur. Prima vero est circumcisio, quæ hic mentem et carnem a vitiis, vel carnalibus illecebris, quantum nobis datum est abscindimus, ut illam quam supra meminimus, veram et integram circumcisionem illic assequamur, a vero scilicet Josue, id est Jesu nostro, imo omnium Salvatore. Hic quippe ille Josue, qui Moysi successit, et in terram promissionis introduxit, tam nomine ipso quo Josue dicitur, id est Jesus, quam factorum suorum excellentia specialiter exprimere videtur. Qui, ut dictum est, Moysi succedens, et populum de Ægypto profectum in terram promissionis introducens, quod ille incepit, consummavit, quia

per Moysem tam significata quam data, *Nihil, A* t Apostolus, *ad perfectum adduxit* (Hebr. vii, *Impossibile enim est, inquit, sanguine hicorum taurorum auferri peccata* (Hebr. x, 4). Unde i Josue succedere necesse fuit, quia frustra sisset legislator, nisi sequeretur Salvator. profecto post transitum Jordanis introductos ram promissionis cum petra circumcidit, dum icet nos in baptismo regeneratos, atque ad rnae vocationis haereditatem perductos, veram nobis circumcisionem per semetipsum in peguratum tribuit, cui est cum Patre et Spiritu o æqualis gloria, coæterna majestas, per inflisæculorum sæcula. Amen.

SERMO IV.

IN EPIPHANIA DOMINI.

Textum emendavimus ope codicis Einsied.)

iphanie præsens solemnitas vocabuli sui proatem multis et variis rerum eventibus mundo uit. Quod enim Theophania vel Epiphania æ dicitur, id Latine Dei apparitio, vel superritio nuncupatur. Salvator igitur mundi, post temporalis sui ortus apparitionem, qua de prodiens Virginis carne se visibilem mundo uit, et in præsepio pastoribus innotuit, una nodum per revolutionem temporum die, signis bilibus seso amplius manifestare decrevit, ut um ex Scriptura non cognoscerent, rerum salacmiratione traherentur ad fidem. Novum C pe cœlestis regis ortum in terris nova stella s revelavit, et super baptizatum Dominum, apertis, et columba in eum descendente, et na voce de Filio testificante, non solum pocircumstanti, verum etiam ipsi Baptistæ Joanni rrie quantus esset innotuit, sicut et ipse Joanprofitetur dicens: *Quia vidi Spiritum descenm quasi columbam de cœlo, et mansit super Et ego nesciebam eum. Sed qui misit me bapti in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris tum descendantem et manentem super eum, hic ui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, et nonium perhibui, quia hic est Filius Dei* (Joan. . Denique miraculo aquæ in vinum conversæ itatis ejus potentia declaratur, sicut evangelista D nemorat, dicens: *Hoc fecit initium signorum in Cana Galilææ, et manifestavit gloriam suam . ii, 11). Et crediderunt in eum discipuli ejus. e igitur singulas istas revelationes Domini orprosequentes, ad præsentis diei gloriam inum consummemus operam. ne magi, primitiæ gentium, ad fidem primo i fuerunt, ut qui maxime erroris tenuerant isterium, ipsi postmodum etiam suæ conver s exemplo fidei facerent documentum, et nia-*

gistrorum conversio discipulorum maxima fieret ædificatio; sicut et in Gamaliele, Nicodemo, Paulo, Dionysio Areopagita, et multis aliis, tam in lege quam in philosophia præminentibus, postmodum actum est. Quis enim magos, sive ariolos in tantum delestandos esse ignoret, ut non solum ipsos, sed etiam quemlibet ad eos declinantem lex interfici jubeat? (*Levit. xx, 6.*) Quorum nefariam et exsecrabilem doctrinam a dæmonibus inventam atque assumptam, ipse quoque Hieronymus in Isaiam his asserit verbis (85): « Magi ab Oriente docti a dæmonibus, vel juxta prophetiam Balaam. (*Num xxiv, 17*) intelligentes natum Filium Dei, qui omnem artis eorum destrueret potestatem, venerunt Bethlehem, et ostendente stella, adoraverunt puerum B (*Matth. ii, 11*). » Isidorus quoque (86) Etymologiarum lib. ix, magorum etiam proprietatem distinguens: Magi sunt, inquit, qui vulgo malefici, ob facinorum magnitudinem nuncupantur. Hi elementa convertunt, turbant mentes hominum, ac sine ullo veneni haustu violentia tantum carminis interimunt. Unde et Lucanus (87):

*Mens hausti nulla sanie polluta veneni
Incantata perit.*

(PHARS. lib. iv, vers. 457).

Dæmonibus enim accitis audent ventilare, ut quisque suos perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine utuntur et victimis, et sæpe contingunt corpora mortuorum. Quod vero ait Hieronymus, quod edocti a dæmonibus magi venerint quærere Salvatorem, per quem magisterium suum destrui formidabant non ita accipere cogimur, ut hac eos intentione diabolica suggestio vel exhortatio mitteret, ut se ad Dominum Christum converterent, sed magis ut eum inquirendo proderent, quem Herodis sive Judæorum nequitia ad perdendum inveniret; quasi ab eo metuentes, vel summum eum magum, vel maleficum opinantes, ad quem tam cito magos confluere viderent. Unde et callide eos ad Herodem et metropolim Judæorum urbem primo direxit, ut consulendo eos proderent quem quærebant. Qui enim concubitus hominum quando fuerit non ignorat, non immerito videtur agnovisse eum de Virgine natum fuisse, cujus nullum noverat concubitum, et sive per angelum ad Mariam primo missum, sive per angelos postmodum pastoribus apparentes, vel certum habere vel suspicatum esse quam excellens ipse fuerit, et suæ contrarius malignitati. Cui etiam nonnulla alia præcedentia signa quæ in historiis continentur ecclesiasticis, satis indicio potuerunt esse, quanta rerum in proximo naturus excellentia præmineret. Qualia quidem sunt illa quæ Paulus Orosius (88) Antiquitatum ab Urbe condita libro vii commemorat. Docet quippe ibi, Augusto Cæsare ab oriente triumphos importante, tantam a Domino pacem mundo esse collatam, ut

5) Patrol. tom. XXIV; col. 250.

6) Patrol. tom. LXXXII; col. 314.

(87) Ibid.

(88) Patrol. tom. XXXI; col. 1052.

ipse Augustus sopitis finitisque omnibus bellis, jam portas pacis prorsus obstruxerit, cujus in templo arma conservabantur; ut etiam juxta litteram illa impleretur Isaïæ prophetia, qua pax mundo maxima in adventu Domini fuerat promissa, cum dicitur: *Et conflabunt gladios suos in vomeres, et lances suas in fulces. Non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium* (Isa. 11, 4). « Hodie, inquit prædictus Paulus (89), primum ille Augustus consalutatus est, atque ea die summam rerum et potestatum penes unum esse cœpit et mansit, quod Græci monarchiam vocant. » Porro autem hunc esse eundem diem dicit (90) VIII Idus Januarii, quoniam hodie Regi summo Epiphaniæ laudes excolimus. Ad quam etiam hodie quasi salutandum atque adorandum, fideles gentium primitiæ magi convenerunt, quasi eum alterum Augustum, imo plus quam Augustum æstimantes quem cœlum pariter et terra tantis signis prædicarent tam apud Romam, quæ caput erat gentium, quam apud Hierosolymam metropolim, ut dictum est, Judæorum.

Refert quippe idem Paulus in eodem tractatu (91), prædicti tempore imperatoris, hora circiter tertia, repente liquido serenoque die circulum ad speciem cœlestis arcus orbem solis ambisse, et Romæ sub eodem Cæsare de taberna meritoria olei largissimum liquorem per diem integrum emanasse. Quæ profecto quid aliud prætendebant, nisi eum eodem tempore nasciturum esse, qui tam cœli quam terræ monarchiam obtineret? Quid enim prædicta corona solis, aut de terra unctio profuens, nisi cœli pariter ac terræ promittebat regem? Ipse quippe Salvator tam sol justitiæ quam Christus a chrismate, id est unctus ab unctione nuncupatus est. Hæc autem secundum humanam naturam larga ejus unctio est illa spiritalium donorum et septiformis gratiæ plena et perfecta ei facta collatio, de qua ipsi dicitur: *Unxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis* (Psal. XLIV, 2). De hujus plenitudine unctionis, sicut scriptum est, omnes accepimus (Joan. 1, 16), tanquam de taberna exuberanter oleum manat, secundum quod ei dicitur: *Oleum effusum nomen tuum* (Cant. 1, 2). Quasi namque taberna quædam ejus seu tabernaculum assumpta humanitas fuit, in qua, ut Apostolus meminit, plenitudo divinitatis corporaliter inhabitabat (Coloss. 11, 9). De hac itaque ipsius humanitate, divinæ gratiæ donis, ut diximus, inuncta; hoc in nobis gratia derivante, quasi de taberna oleum per totum diem manans exuberat. Diem autem totum hunc tempus gratiæ vocat, quod adventus sui præsentia Dominus illustravit, de quo illud est Apostoli: *Nox præcessit, dies autem appropinquavit* (Rom. XIII, 12). Per hanc totam diem oleum indeficienter a capite illo nostro defluit ad membra, cum de ejus plenitudine tempus hoc gratiæ spe-

cialiter dicatur. Unde hoc ipsum ejus nomen, quod Christus est, ad hujus quoque gratiæ abundantiam denotandam, quasi unguentum in nobis effusum atque dilatatum recte dicitur, dum ex ejus nomine insigniti, a Christo vocamur Christiani. Meritoria autem taberna illa domus æstimatur [*leg. existimatur*], ubi emeriti milites fovebantur. Quæ tanto magis eorum necessitatibus quotidianis sufficere poterat, quanto amplius ejus porticus venalium rerum abundabat copia.

Hoc in loco, basilica S. Mariæ, quæ ideo fundentis oleum agnominata Romæ adhuc ostenditur, celebris habetur. Merito autem domus illa, quæ propitiationis bene merentibus existebat, assumptæ a Domino humanitati comparatur, per quam universis fidelibus propitiatus est Deus. Quis enim Spiritu sancto suggerente factum esse non videat, cum in tanta sublimatus gloria Augustus præmereret, se dominum vocari omnino interdixit, nec vel joco id se appellari, sed solummodo Augustum permetteret; quasi quadam divina dispositione venturo Christo hujus appellationis decus reservaret, qui discipulis ait: *Vos vocatis me, Magister et Domine, et bene dicitis; sum etenim* (Joan. XIII, 13). Unde et ejus humilitatem Dominus ipse respiciens, cum ait: *Qui se humiliat exaltabitur* (Matth. XXI, 12), ipsum Augusti nomen proprium adeo extollere decrevit, ut deinceps Romani imperatores se generaliter Augustos vocitari gloriarentur: et quod prius proprium atque personale, factum est generale vocabulum et imperiale. Patenter eum avunculo suo Julio Cæsari in humilitate contrarium videmus, cum ille, ut Lucanus quoque meminit, omnium dignitatum gradus in se retinens, jam non se numero singulari, sed plurali proferri permetteret, non se jam quasi unum hominem, sed plures juxta dignitatum multitudinem considerans. Quem adhuc nostra superbia quantum valet æmulans, non solum rerum, sed etiam nominum gloriam in tantum amplectitur, ut non solum abbates, verum etiam domini vocari gloriemur; et magnæ imputemus injuriæ nos qui humiliores esse debemus, si in appellatione nostra subjecti alterum prætermittant vocabulum. Sed nec illud a tempore gratiæ et veræ libertatis alienum est, quod omne servorum genus a suo penitus dominio removet, nec a se aliquem servitute opprimi ferret, sed omnium libertate gauderet quibus tanquam amicis prodesse magis quam tanquam servis præesse eligeret, et amari potius quam timeri appeteret. Qui etiam in tantum servitutem a regno suo studuit extirpare, ut, sicut prædictus historiographus meminit omnes servos, quorum dominos reperit, eis restituerit, cæteros vero servos omnes necari fecit: ne videlicet eorum posteritas in regno remaneret. In quo quid aliud præ-

(89) Patrol. t. XXXI. col. 1053.

(90) Ibid, col. 1031.

(91) Ibid.

signabat, quam Christianam libertatem futuram. A et servitutem tam legis quam peccati per Christum removendam, qui ait : *Jam non dicam vos servos, sed amicos* (Joan. xv, 15,). Et alibi : *Si vos, inquit, Filius liberaverit, vere liberi eritis* (Joan. viii, 36). Hinc et Apostolus tempus timoris sub lege a tempore gratiæ distinguens, conversis inter Romanos Judæis scribit : *Non enim subditi estis iterum in timore, etc.* (Rom. viii, 15). Idem ad Galatas : *Vos, inquit, in libertatem vocati estis fratres : tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem servite invicem* (Gal. v, 13).

Sunt qui prædictos magos non sic appellari autumant, quia fuerint malefici, sed quod astrorum periti, quasi astronomici, vel quacunque alia de causa sic vocati. De quibus quid antiquitus scriptum fuisse Chrysostomus referat, non est incongruum hoc loco subjicere. Ait quippe sic prædictus doctor, cum Matthæum exponeret : « Legi apud aliquem magos istos, ex libris Balaam divinatoris apparituræ illius stellæ scientiam accepisse, cujus divinatio posita est et in Veteri Testamento : *Orietur stella ex Jacob, etc.* (Num. xxiv, 17). Et audivi aliquos referentes de quadam scriptura, etsi non certa, non tamen destruente fidem, sed potius delectante : quoniam erat quædam gens sita in ipso principio Orientis juxta Oceanum, apud quos ferebatur quædam scriptura inscripta nomine *Seth*, de apparitura hac stella, et muneribus ejusmodi offerendis, quæ per generationes studiosorum hominum patribus referentibus filiis suis habebatur deducta. Itaque, elegerunt inter seipsos duodecim quosdam ex ipsis studiosiores, et amatores mysteriorum cælestium, et posuerunt seipsos ad expectationem stellæ illius : et si quis moriebatur ex eis, filius ejus, aut aliquis propinquorum, qui ejusdem voluntatis inveniebatur, in loco constituebatur defuncti. Dicebantur autem magici lingua eorum, quia in silentio et voce tacita Deum glorificabant. Hi ergo per singulos annos post messem trituratoriam ascendebant in montem aliquem positum ibi, qui vocabatur lingua eorum *Mons Victoriæ*, habens in se quamdam speluncam in saxo, fontibus et electis arboribus amœnissimus, in quem ascendentes et lavantes se orabant et laudabant Deum in silentio tribus diebus, et sic faciebant per singulas generationes expectantes semper ne forte in sua generatione stella illa beatitudinis oriretur, donec apparuit eis descendens super montem illum Victoriæ, habens in se quasi formam pueri parvi et super se similitudinem crucis ; et locuta est eis, et docuit eos, et præcepit ut proficiscerentur in Judæam. Proficiscentibus autem eis, per biennium præcedebat stella, et neque esca neque potus defecit in peris eorum. Cætera autem, quæ gesta esse referuntur ab eis, in Evangelio compendiose posita sunt. Tandem cum reversi fuissent, manserunt colentes et glorificantes Deum studiosius magis quam primum, et prædicaverunt omnibus in genere

suo, et multos erudierunt. » Legimus mortem terrenorum regum, vel commutationes regnorum stellis quibusdam, quas cometas appellant designari solere : non tamen novis, sed noviter de se quasi quemdam crinem producentibus. Unde et cometæ, quasi a coma, crinitæ sunt appellatæ. Summi vero Regis novum nativitatis modum, sicut et conceptum, nova stella et incomparabili splendore præsignare debuit. Cujus et mortem tanquam expavescentes, vel de sceleris magnitudine dolens sol obscuratus, mundo indicavit universo ; ut tam ortum quam occasum veri Solis et cælestis Regis gloriam cælestia protestarentur signa.

Sunt qui non mediocri admiratione moventur, quo modo tam paucis diebus, a Natali scilicet Domini usque ad Theophaniam, magi ab oriente usque Bethlehem pervenire potuerunt. Quod quidem tum recte mirarentur, si et quærerent, si constaret hanc stellam nequaquam ante Dominicam nativitatem apparuisse, nec et magos iter hoc arripuisse. Cum vero Chrysostomus ex supradicta scriptura commemoret eos per biennium proficiscentes stellæ apparentis ducatum habuisse, et tandem Domino jam nato Hierosolymam pervenisse, nihil quæstionis relinquitur. Illud autem fortassis plurimum movet, quomodo tantus, ut dicitur, splendor stellæ solos commoverit magos, nec ab Herode vel cæteris comperiri potuerit, maxime cum eam propinquiorem cæteris exstitisse plerique arbitrentur, quo melius super puerum veniens locum magis designaret. Sed, cum nihil impossibile Deo esse credatur, non est dubitandum eum quibus voluerit hanc stellam occultasse, et eis tantum qui digni fuerant revelasse. Potuerunt et isti magi tantam præ cæteris astrorum habuisse notitiam, ut soli novam animadvertentem stellam, et in ejus progressu vel statione non oberrarent. De quibus cum scriptum sit quia *viderunt eum in oriente* (Matth. ii, 9) : et rursus quia *antecedebat eos stella, usque dum veniens staret supra ubi erat puer* (ibid.), patet profecto eos a terra sua usque Hierosolymam, et rursus a Hierosolyma usque Bethlehem, præcedentis stellæ ducatum habuisse. Quod ergo illis ab Herode recedentibus scriptum est : *Et ecce stella quam viderant in oriente antecedebat eos* (Matth. ii, 9). Et iterum : *Videntes autem stellam, gavisissimi sunt gaudio magno valde* (ibid., 19), satis innuitur quod ex consortio Herodis, vel impiæ urbis ad quam divertentem stellæ apparitionem, quandiu ibi fuerunt, amiserunt. Quod eo maxime factum esse credimus, ut per hoc eis Dominus intimaret, nequaquam se ab Herode et sceleratis illis hominibus cognosci voluisse.

Nonnulli hos magos reges arbitrantur fuisse, juxta illam prophetiam Psalmistæ : *Reges Arabum et Saba dona adducent* (Psal. lxxi, 10). Unde et Isidorus contra Judæos cap. 13 ita meminit : « Quia ei magi munera obtulerunt ; » Isaias ait : *In tempore illo deferetur munus Domino a populo terribili*

(Isai. xviii, 7). Hoc autem propter Persarum gentem terribilem, et cujus potentiam nullus populus comparabatur. De his muneribus et David: *Reges Tharsis et insulæ, etc.* (Psal. lxxi, 10). Nam et magos reges habuit Oriens. Quot vero isti magi fuerint, ex numero trinæ oblationis tres eos fuisse multi suspicantur; cum hoc tamen nulla auctoritate Scripturæ definiatur, et juxta hoc quod Chrysostomus superius retulit duodecim magis fuisse memorentur; ac si jam in ipsius gentium primitiis, primi discipulorum Christi præsignarentur apostoli. Cum autem præsens solemnitas, ut supra meminimus, non solum ex apparitione stellæ mirabilis, verum etiam ex Dominico baptismo, vel nuptiarum miraculo habeatur insignis, juvat et de istis pauca memorare in hujus maxima diei laude.

Factum est, inquit evangelista, cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato et orante, apertum est cælum, et descendit Spiritus sanctus corporali specie sicut columba in ipsum. Et vox de cælo facta est, dicens: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui (Luc. iii, 21). Quod Dominus cum populo ad baptismum venerit, vel inter turbas dignatus sit baptizari, magnum est humilitatis indicium, atque congruum mysterii signum. Baptizatus quippe cum cæteris, nequaquam circumcisis fuisse legitur cum aliis. Ex quo non absurdum est præsignare, non jam populo Dei circumcisionem necessariam esse sicut baptismi sacramentum, quod constat generaliter cunctis ab ipso institutum esse. Quod baptizatus ad orationem se convertit, innuit patenter his qui baptizati sunt semper necessarium esse opem divinam postulare, ut in ea quam perceperunt sanctificatione valeant permanere, et sic sibi aperiri januam cælestis vitæ. Quod statim declaratur, cum eo baptizato et orante, cæli aperiri referuntur, et Spiritus descendere commemoratur. Baptismus quippe cælos reserat, et perseverantiæ gratiam oratio nobis impetrat. Multis cum Jesu baptizatis, pariter nemo est præter eum, super quem aperiri cælum, vel Spiritus descendere memoretur: quia quicumque in corpore ejus, quod est Ecclesia, non continentur, tam a janua cæli quam a gratia Dei sunt exclusi. Solus quippe ipse est qui aperit, et nemo claudit, per quem unumquemque salvandum ad vitam ingredi necesse est.

De columba autem, in qua Spiritus sanctus figuratus ostenditur, sicut et de stella, sciendum est, ex elementis scilicet creata noviter utraque credatur: quæ officio suo ad quod creatæ sunt completo esse desierunt, in elementa ipsa resolutæ. Spiritus autem, qui per præsentiam divinitatis ubique est, nec localiter quoquam descendere potest in sua incorporali substantia atque invisibili, dicitur tamen descendisse super Dominum in specie corporali sicut columba: eo videlicet quod ad plenitudinem Spiritus sancti, quam semper ha-

bit, demonstrandam, vera illa columba licet noviter facta, super eum insederit juxta illud propheticum: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me: ad annuntiandum mansuetis misit me* (Isai. lxi, 1). Unde et bene in hujusmodi ave, quæ præ cæteris in tantum blanda et mansueta esse creditur, ut iracundiæ felle carere dicatur. Quanta mansuetudine vel innocentia iste Agnus Dei, sicut de ipso Baptista protestatur, præminuerit, universa ejus opera loquuntur atque præcepta, quæ tantam suavitatem redolent charitatis. ut nec inimicis liceat irasci. Nec putandum est ita Spiritum sanctum in specie columbæ visum esse, ut ullatenus ei incorporaretur, aut in personam uniretur: sed solum modo ea usum esse pro signo, sicut et linguis illis igneis, quibus super apostolos ostensus est, Unde, et beatus meminit Augustinus (91-95), nunquam Spiritum sanctum Patre minorem dici legimus, secundum aliquem unionem naturæ: cum tamen Filius secundum humanitatis assumptionem, Patrem se majorem esse testetur. Columba super Dominum insidente, et eum a cæteris distinguente, et tanquam digito suo, qui Spiritus intelligitur, Patre ipsum demonstrante, vox desuper Patris audita est. Quæ quidem vox in persona Patris in aere facta est sive per angelum, sive quocunque alio modo formata. Non enim Pater corpus habet, aut ipsum unquam assumit, ut corporalibus instrumentis ipse vocem formare possit. Diligenter vero dictum est, non in quo placuit, sed in quo complacuit, ut non solum caput ipsum sibi placere insinuet, sed cum ipso etiam ac per ipsum membra ejus grata sibi denuntiet.

Restat denique tertiam Dominicæ manifestationis apparitionem, in miraculo scilicet nuptiarum, breviter comprehendere. De quo quidem Joannes refert (Joan. i, 43), quod post vocationem Philippi die tertio, ab hac videlicet ejus vocatione nuptiæ factæ sunt, ad quas Jesus et discipuli ejus convocati fuerunt. Quod autem Dominus ad nuptias venire dignatus est, et eas tam præsentia sui, quam beneficio miraculi decorare, eorum hæresim patenter damnat qui nuptias damnant. Sunt nonnulli clericorum, qui hoc ipsum Domini factum in exemplum trahente, moleste sustinent, et graviter ferunt, quod ad convivium nuptiarum sanctorum auctoritas Patrum parcere decrevit atque inhibere, non quidem attendentes Dominus qua illud ratione gesserit, et quod opportune hoc etiam postmodum interdictum sit. Non ut carnalibus escis se compleret, venit quippe ad nuptias Dominus, qui nulla tentatione commoveri poterat, sed ut præsentia sui magis sanctificaret, et ipsum, de nuptiis, ut dicitur, sponsum magnitudine miraculi ad se traheret, et nuptiarum copulam non esse improbandam, virgo ipse probaret. Si quis igitur clericorum tantæ opportunitatis occasionem se habere confidit, accedat in-

trepidus : gerat quæ Christus, et ei indulgemus. A Cum autem vita hominis tentatio sit, et inter epulas maxime sobrietas pereat, honestas periclitetur, luxuria convalescat : tanto hæc convivia amplius vitanda sunt, quanto eorum vitam in virtutibus præminere decet. Quod vero aquis in vinum conversis convivas Dominus refecit, patenter ostendit nequaquam ex indigentia cibi se ad nuptias venisse, sed quasi more illorum qui symbola conferunt plus illic possuisse, quam sumpsisse. Ipse quippe est, qui nihil gratis accipit, teste Apostolo qui ait : *Beatus est dare magis quam accipere* (Act. xx, 35).

Quantum igitur præsentī solemnitati universa debeat Ecclesia, ex his quæ dicta sunt attendat. Magis primitias gentium nova hodiæ stella quasi quodam prædicationis modo ad fidem convertit, et ad Christum adduxit. Unde nos qui de gentibus vocati venimus, hanc præcipue festivitatem tanquam nostræ conversionis exordium celebremus. In baptismo etiam Christi ipsum totius christianitatis initium nobis commendatum veneremur. Honor denique nuptiis exhibitus per ipsum, magnum est solatium infirmitati conjugatorum. Bene omnia fecit, et benedictus in sæcula sit. Amen.

SERMO V.

IN PURIFICATIONE SANCTÆ MARIE.

Cum essemus parvuli, Apostolus ait, sub elementis mundi eramur servientes. At, ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub lege; ut eos qui sub lege erant redimeret ut adoptionem filiorum reciperemus. Quoniam autem estis filii Dei misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra clamantem : Abba, Pater. Itaque, jam non est servus sed Filius. Quod si Filius, et hæres per Deum (Galat. iv, 3). Quanta perfectione doctrinæ pariter et vitæ Christiani debeat præminere, præsens Scripturæ locus patenter insinuat, plenitudinem temporis gratiæ ab imperfectione præcedentium temporum et perfectionem Evangelii ab inchoatione distinguens legis. Cum essemus, inquit, parvuli, etc. Tota hæc Epistola quæ Galatis scripta est, ad eos specialiter intendit, qui de Judaismo conversi, pristinum onus legis reducere volebant, non arbitantes sufficere ad salutem evangelicæ doctrinæ perfectionem. Quibus se connumerans Apostolus tanquam similiter conversus ait : *Cum essemus parvuli*, etc. Constat parvulos, cum ad disciplinam litterarum applicantur, prius litteralium elementorum figuras vel pronuntiationes addiscere, quam integras orationes valeant formare. Elementa itaque mundi hoc loco dicuntur imperfecta documenta legis, quæ carnali populo et amatoribus mundi, tam doctrina quam vita parvulis, primo per Moysen lata est. Ut enim ad Hebræos idem Apostolus scribit : *Nihil al perfectum adduxit lex* (Hebr., vii, 19), sed quos illius imperfectioni ad consummationem justitiæ defuit, abundantia supplevit Evangelii.

Unde et Novum Testamentum discipulis Dominus tradens : *Nisi abundaverit*, inquit, *justitia vestra*, etc. (Matth. v, 20). Bene etiam documenta legis rudi populo data, litteris comparantur potius quam dictionibus, vel orationibus. Litteræ quippe carent significatione. Et intellectus legis tanquam litteræ occidentis mysticis obumbratus verbis, rudi illi populo non patuit. Verba itaque legis quasi litteras Judæi habuerunt, quia in eis spiritales et mysticos sensus non intellexerunt, in quibus præcipue utilitas consistit intelligentiæ. Quæ quidam spiritualis intelligentiæ legis *spiritus vitæ est in rotis* (Ezech. i, 20), sine qua lex ipsa litteræ comparatur occidenti. Qui enim solo litteræ sensu contenti sunt, et in hoc justitiæ finem sibi constituunt, ipsam sibi litteram in mortem convertunt. Ut enim beatus meminit Hieronymus : « Timere servorum est, amare filiorum. » Sub elementis istis serviunt qui timore pœnarum in lege constitutarum, cum dicitur : *Dentem pro dente*, etc., (Exod. xxi, 24), ad obedientiam coguntur ut servi, non amore ducuntur ut filii. Unde et post modum ipse Apostolus duo Testamenta per Agar ancillam, et Saran liberam distinguens, illud in servitute, istud in libertate declarat populum Deo generare, et quasi ad obediendum ei creare. Unde et illud servitutis, hoc Testamentum dicitur libertatis : illud timoris hoc amoris : illud inchoationis, hoc perfectionis. De qua nunc perfectione subjungit : *At, ubi venit plenitudo temporis* (Galat. vi, 24). Plenitudinem temporis perfectam mundi ætatem dicit, post illud tempus parvulorum quod præmisit. Non enim jam parvuli vita vel doctrina Christiani dicendi sunt, sicut illi fuerunt. Dicitur etiam plenitudo temporis consummatio eorum, quæ promissa fuerant de adventu Christi. Quale est illud Jacobi patriarchæ : *Non auferetur sceptrum de Juda*, etc. (Gen., xlix, 10). Et illud in Daniele (Dan., ix, 24) de numero hebdomadam annorum, et de institutionis defectu vel sacrificii, quando inungitur Sanctus sanctorum. Hæc ergo plenitudo quasi quidam est defectus legis, ut cum ritus ejus deflueret, et Moyses defunctus esset, Evangelium legi, et verus Josue succederet Moysi, ut consummarentur in istis quæ incepta fuerant in illis. *Ubi venit*, inquit. Nam etsi Deus quod promittit differat, nullatenus tardat, sed singula tempora sic disponit, ut in eis peragat quod promittit. Hinc et Habacuc dicit : *Si moram fecerit, exspecta eum, quia veniens veniet, et non tardabit* (Habac., ii, 3). Longe ante adventum Christi, de ipso promissum id fuerat. Aliud est itaque moram facere, aliud tardare. Moram quippe facere est differre per aliquod temporis spatium quod faciendum est. Tardare vero proprie dicitur, cum differtur aliquid, quando debere fieri videtur. Deus itaque, etsi differat implere quod promittit, tardare nullatenus potest, quia non segnus id agit quam debet. Quod patenter et in geminatione illa monstratur qua dicitur : *Quia veniens veniet*, hoc est, indilate et absque impedimento, cum opportue-

rit, id aget. Sollicitus de nostra salute Dominus non tardat implere promissum, prout nobis judicat necessarium. Utinam sic et de illa solliciti, ad obediendum sine tarditate essemus prompti!

Misit Deus Filium suum, videlicet Pater. Pater quippe, sicut a nullo est, sic a nullo mitti potest. Filius vero, vel Spiritus sanctus ab illo mitti ad nos dicuntur, cum aliquid pro nobis vel in nobis agunt: quia, sicut ab ipso habent esse, ita et ab ipso quod faciunt habent facere. Quod et patenter Filius tam de ipso quam de Spiritu profitetur, dicens: *A me ipso non loquor vel: A me ipso facio nihil* (Joan. xvi, 10). Et rursus de Spiritu: *Non enim loquitur a semetipso* (ibid. xvi, 13). *Suum*, inquit, hoc est proprium et consubstantialem, non adoptivum. *Factum ex muliere*, quia temporalem secundum humanitatem, quam assumpsit de matre qui natus est; non factus secundum æternitatem, quam habet ex Patre. Quidam hoc loco natum ex muliere potius quam factum ex muliere dicunt. Sed diligentius Apostolus factum quam natum hoc loco dixit, ut hanc nativitatem ab illa, quæ de Patre est, patenter distingueret, cum eam temporalem his verbis ostenderet Beda super Lucam: *Beatus venter qui te portavit*, etc. (Luc. xi, 27). Neque enim audiendi sunt qui legendum putant, *natum ex muliere, factum sub lege, sed factum ex muliere*. In utero virginali carnem non de nihilo, non aliunde, sed materna traxit ex carne. Alioquin, nec Filius hominis diceretur, qui originem non haberet ex homine. Ne parum videretur pro nobis actum ad humilitatis exemplum, quod de inferiori sexu Dominus est incarnatus, additur quod etiam sub lege factus, hoc est, obedientiam legis non necessitate, sed dispensatione complens. Non enim in eo erant peccata, cui legis sacramenta essent necessaria. Circumcisis tamen est more aliorum, et cum hostiis templo præsentatus, et more feminarum mater ejus purificationem observavit legalem, in qua nihil purificandum fuerat purgandum. Quæ enim virgo de Spiritu sancto concepit et peperit, nihil legi debebat in ritu purificationis.

Quod igitur evangelista dicit: *Dies purificationis ejus* (Luc. ii, 22), in qua, ut dictum est, nihil culpæ purgandum fuerat in lege, ritum, non effectum purificationis, purificationem vocavit. Qui profecto ritus in lege sancitus, cum his tantum mulieribus injungatur, quæ suscepto viri semine pepererunt, patenter ostenditur, nequaquam subjacere huic legi, quæ virgo concepit et peperit. Quod insuper dicitur, *adaperiens vulvam* (ibid., 23), nihil ad eam pertinere censetur, cujus integritas nulla est apertione dissoluta. Ille quippe clauso utero matris est natus, qui clausis januis, postmodum ad discipulos est ingressus. Sic ergo mater, sicut et Filius, legem in sacramentis tenuit, non aliqua, ut dictum est, necessitate, sed magna humilitatis dispensatione. Nec solum sub lege divina obtemperando facti sunt, verum etiam sub humana. De ma-

tre quippe legimus, quod cum viro profecta est Bethlehem, ut persolvendi census Cæsaris susciperet legem: ac sub illa protectione cum ibi morarentur, ipsa peperit unigenitum. Qui etiam postmodum non solum, ut dictum est, legi Dei, sed etiam legi obtemperans mundi, censum Cæsari persolvit, quem et persolvere cæteros admonuit, dicens: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Matth. xxii, 21). Scriptum in Matthæo: *Cum venissent Capharnaum, accesserunt qui didragma exigebant ad Petrum, et dixerunt: Magister vester non solvit didragma? At ille: Etiam. Et cum intrasset in domum, prævenit eum Jesus, dicens: Quid tibi videtur, Simon? reges terræ a quibus accipiunt tributum vel censum, a filiis suis an ab alienis? At ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Jesus: Ergo liberi sunt filii. Ut autem non scandalizemus eos, vade ad mare et mitte hamum. Et eum piscem qui primus ascenderit tolle: et aperto ore ejus, invenies staterem: illum sumens, da eis pro me et pro te* (Matth. xvii, 25 seq.).

Bene ergo factus sub lege dicitur, qui cum nihil penitus legi deberet, sub lege tamen tam Dei quam sæculi sese humiliavit, et Filium Dei pariter et hominis tam Deo quam homini se per legem subiecit: ne quis forte per elationis timorem, cujuscunque potestatis contemneret prælationem. Ecce, fratres, a censu vel tributo sæcularium potestatum liberos non absolvit, qui sibi libertatem vindicare voluit. Filii hominum sumus, et de servili conditione, vel vilissima plebe Deo nos ipsi mancipavimus, et propitios in hoc terrenos dominos habuimus, qui cum suæ dominationis dispendio manumissos dedicaverunt Deo, et ejus dominium prætulerunt proprio. Ipsi domini nostri, cum ante nos venerint, submissis capitibus habitum nostrum venerantes, Deum in nobis adorant. Securi jam supplicationem illorum suscipimus, ad quorum conspectum prius trepidabamus. Tanquam dominos suos ipsi nos recognoscunt, quorum grave dominium fugientes, necessitate magis quam voluntate hanc fortasse libertatem elegimus. A lege sæculi et intolerabili jugo liberati, illius suave jugum et onus leve suscepimus, cui servire regnare est. Magna hæc dignitas, et egregia libertas, si non tam corporalis sit quam spiritalis, nec tam servitatem hominum fugiamus quam vitiorum. Non enim turpe est aut damnosum hominibus servire, sed vitiis; nec istam tollere servitatem, sed illam Dominus venit. Quem nec Apostolus dicit sub lege factum, ut eos qui sub lege erant redimeret. Quid est hoc, fratres, quod legis suscepit, et sic onus ab eo liberavit, et ut nobis parceret, sibi non peperit? Quæ ista, quæso, vel ratio fuit, ut non in se illam prius quassaret, et sic postmodum proprio exemplo nos ab ea liberaret? Attendite ergo summi consiliiarii summum consilium, et supernæ sapientiæ magnum providentiæ profundum. Certe, si legis onus suscipere renuerit, de qua ipse ait: *Usque ad Joannem lew et prophetas* (Luc. xvi, 16), videretur eam

tanquam non a Deo datam improbare, nec tam eam A pro ejus inutilitate, quam pro difficultate præceptorum a se removere. Unde illud est in homelia Joannis episcopi de prodicione Judæ: *Ubi vis paremus tibi manducare pascha?* (Marc. xiv, 12.) Non illud quod nostrum est, sed Judæorum. Illud quidem discipuli præparabant, istud autem quod nostrum est ipse constituit. Sed ipse factus est pascha. Et cur illud manducavit? Quia omnia quæ legis sunt adimplevit. Nam quando baptizabatur dicebat: *Sic enim decet nos implere omnem justitiam* (Math. iii, 15). Item, Deus Filium suum misit natum de muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, et ipsi legi requiem daret: et ut nemo dicat quia ideo eam evacuavit, quia eam complere ut B molestam et arduam non valuit, ipse prius eam complevit, et sic fecit requiescere.

Factus est itaque sub lege, ut sic competentius nos liberaret a lege, et de servitute legis in libertatem transferret Evangelii, et de timore servorum in amorem traderet filiorum. Liber quippe est, quem timor ad serviendum non cogit, sed ad obediendum amor spontaneum facit. Quæ duo diligenter idem Apostolus attendens, et libertatem filiorum, quorum perfecta charitas foras mittit timorem, a conditione servorum distinguens, quodam loco Romanis scribit: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus: Abba, Pater* (Rom. viii, 15). Et in hac ipsa Epistola: *Vos, inquit, in libertatem C vocati estis fratres: tantum ne libertatem in occasionem detis carnis, sed per charitatem servite invicem. Omnis enim lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Galat. v, 13). Attendite, fratres, quod cum dixisset: *In libertatem vocavit nos Deus*, statim adjecit, *tantum ne libertatem detis in occasionem carnis*. Tanquam si diceret: Hoc unum in hac obedientia libertatis providentes, ne forte quia legis pœnam non timemus, occasionem de impunitate sumentes, securius carni serviamus, et libertas corporalis deleat spiritalem. Quam et alibi præveniens occasionem, Romanis dicebat: *Peccatum vobis non dominabitur. Non enim sub lege estis, sed sub gratia. Quid ergo? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit! Nescitis quoniam D cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus, cui obeditis, sive peccati ad mortem, sive obeditionis ad justitiam?* (Rom. vi, 14.) Quibus patenter verbis dedecorosam et damnosam inhihet servitatem peccati, qui hominibus servire sæpe jubet. Quale est illud: *Omnis anima sublimioribus potestatibus subdita sit. Non est enim potestas nisi a Deo* (Rom. xiii, 1.) Et rursum: *Servus vocatus es? non sis tibi curæ: sed si potes liber fieri, magis utere. Qui enim in Domino vocatus est, servus est; Christi pretio empti estis, nolite fieri servi hominum* (I Cor. vii, 21). Quo enim expeditius Deo deservire possimus, minus hominum servitutem appetere debemus. Quam utique si jam incurrimus, injustum

est ut debitum eis servitium subtrahamus, cum quo servitus Christi humiliter conservatur. Hinc iterum dicit: *Servi, obedite dominis carnalibus cum timore et tremore in simplicitate cordis vestri sicut Christo: non ad oculum servientes, quasi hominibus placentes; sed ut servi Christi, facientes voluntatem Dei ex animo, cum bona voluntate servientes sicut Domino, et non hominibus* (Ephes. vi, 5.) Cum enim propter Deum homini servitur, Deo magis quam homini servitium impenditur. Unde scriptum est: *Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Deuter. vi, 13). Quod ut liberum possit esse servitium, ipse Dominus sub lege factus nos a servitute legis redemit ut adoptionem filiorum reciperemus. Filii Dei, fratres, facere venit, et ut nos in filios sublimaret de servis. Unde et evangelista meminit dicens: *In propria venit, et sui eum non receperunt. Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* (Joan. i, 11, 12). Propter quam causam, ut hic idem Apostolus ad Hebræos scribit, non confunditur fratres eos vocare, dicens ad Patrem: *Nuntiabo nomen tuum fratribus meis* (Hebr. ii, 12). Et in Evangelio ad Mariam loquitur: *Vade ad fratres meos, et dic eis: Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum, Deum meum et Deum vestrum* (Joan. xx, 17). Qui et omnino servorum nomen a filii removens juxta illud Isaïæ: *Et servos suos vocabit alio nomine* (Isai. lxxv, 15), ait illis: *Jam non dicam vos servos, sed amicos* (Joan. xv, 15). Hoc quippe sunt amici Christi, quod filii Dei, amore justitiæ magis quam timore pœnæ Deo subjecti. Hæc vera libertas de qua ipsemet dicit: *Si vos Filius liberaverit, vere liberi eritis* (Joan. viii, 36). Moyses quanquam fidelis in domo Dei, sicut ipse Apostolus Hebræis scribit, tamen famulus ejus, non filius erat, nec liberare potuit qui servitutem legis attulit.

Christus vero factus pro nobis maledictus, sicut factus sub lege, nos a maledicto legis, et ejus intolerabili jægo, quod suscepit, absolvit. Factus est pro nobis maledictum secundum legem, dum ignominiosum crucis patibulum sustinuit, quod in maledictionem, hoc est pœnam reorum, maximeque blasphemorum lex instituerat. Hanc ergo legis maledictionem, hoc est pœnam subiens, ab universo legis maledicto nos absolvit, ut jam nemo nostrum quidquid delinquat, propter præceptum legis debeat puniri; magisque sæculi leges ad vindictam malorum sunt reservatæ, quam lex divina, et instituta Cæsaris potius quam Dei: ne videlicet superbus ille Judæorum populus habeat aliquid unde possit gloriari. Has tamen sæculi leges nequaquam jussas, sed permissas Christianis intelligimus, ut misericordiæ locus reservetur. Quod nequaquam in lege licebat, quæ ad vindictas omnes ex præcepto cogebat, cum nullum vindictæ præceptum, sed misericordiæ tantum Novum habeat Testamentum, nec timore pœnæ, sed amore justitiæ malitiam reprimit. Nemo quippe tam innocens est dicendus, qui timore, non voluntate a malo cessat, magisque animi quam corporis

esse malitia est dicenda ; sicut virtutes vel vitia ad animum tantum, non ad corpus pertinent. Ut ergo veros innocentes Christus efficeret, necessitatem in voluntatem, et timorem convertit in amorem. Quam videlicet amorem per hoc plurimum ampliavit, atque ad perfectum duxit, quod onus legis voluit suscipere, a quo nos venerat liberare : tanquam per hoc nobis propitiis magis factus quam sibi. Unde nunc recte dicitur, sub lege factus, qui legi non erat obnoxius, ut a servitute legis redimeret, quos in Dei filios adoptaret. Ipse quippe unigenitus Dei solus ejus est filius naturalis atque consubstantialis, cujus summa bonitas, cum fratres habere non posset proprios, quæsitivus adoptivos ; nec solus hæreditatem Patris habere voluit, qui cohæredes sibi fecit. Quomodo autem hanc adoptionem filiorum Deus completeret, post missionem Filii adnectit Apostolus missionem Spiritus sancti ut nihil Pater consubstantiale habuerit quod nobis per gratiam non impertierit, tam videlicet proprium Filium quam Spiritum sanctum ad nos dirigens. Et de Filio quidem ipse Apostolus ad Romanos dixerat : *Si Deus pro nobis, quis contra nos ? Qui etiam Filio suo proprio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cum illo omnia nobis donavit ?* (Rom. viii, 31.) Tanquam si diceret : Qui post tantum donum noluit dare donum. Nunc vero cum dicitur non solum Filius, sed et Spiritus ad nos missus, maxima circa nos divinæ bonitatis sollicitudo monstratur, qui nihil proprium habuit per naturam, quod non communem caret nobis per gratiam. Misit primo Filium suum, hoc est cœternam sibi sapientiam, cujus doctrina nos instrueret, ubi salutis summa consisteret. De quo et alibi scriptum est : *Erat lux verus, quæ illuminat*, etc. (Joan. i, 9). Misit et spiritum sanctum, hoc est sui castum nobis infudit amorem, quo sincere eum diligere propter ipsum, nec tam in eo commoda nostra quam ejus gloriam, et honorem, quærentes.

Hunc spiritum et ipse Filius tanquam suum dedit. Unde et discipulis insufflans ait : *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22). Hanc et ipse qui misit, ait : *Cum assumptus fuero, mittam eum ad vos* (Joan. vii, 19). Hic amor cum nos voluntarie operari facit quod Filius docuit, nos adoptat in filios, quis timore pœnæ non constringit ut servos. Unde nunc dicitur : *Quoniam nunc estis*, hoc est ad efficiendum id quod jam estis, missus est Spiritus, hoc est, charitas Dei diffusa est in cordibus nostris. *Spiritum*, inquit, *Filii sui*, ut sicut ille naturalis Filius per dilectionem Patris obtemperat, factus obediens usque ad mortem, sic et nos adoptivi pro nostro faciamus modulo. *Clamantem Abba*, hoc est recognoscere firmiter nos facientem, quod eum magis pro Patre quam pro Domino habeamus, reverentia filiali, non timore servilli obediens. *Abba*, Hebraicum nomen vel Syrum, id est quod Græce vel Latine *pater* dicitur. Ne igitur

hæc filiorum adoptio ad solos eos pertinere videretur, quibus de Judaismo conversis superius dixerat : *Cum essemus parvuli*, etc., ponit diversa nomina linguarum, quibus nunc in diversis terris invocatur Deus, qui prius in Judæa tantum habebatur notus. Itaque, quia videlicet Spiritum Filii sui nobis dedit, jam non est aliquis nostrum servus per Deum, quia neminem jam cogit obedire timore pœnarum, sed amore spontaneos ducit : *Quod si Filius*, inquit, *et hæres*. Servus quippe non manet in domo in æternum, nec perpetuam hæreditatis possessionem meretur, quamvis non omnino mercede privetur. Scimus et Judæos nullam de obedientia sua in cælestibus promissionis remunerationem accepisse, sed tantum abundantiam terrenorum in mercedem eis constitutam esse, quos timor servos, non amor faciebat filios. Ut autem nos homines efficeret filios Dei, et cohæredes suos in regno Patris, id est Dei filios, fieri dignatus est Filius hominis, ut nostræ particeps infirmitatis communicaret nobis suæ fortitudinem æternitatis, et cum ad ima descenderet, nos ad sublimia sublevaret. Felix commercium nobis, Domine, non tibi, participans nostra, communicans tua, infirmus factus, ut nos fortes efficeremur.

In hujus tantæ gratiæ typum, qua de Adam secundo fuerat Ecclesia formanda, de costa primi Adæ ita est femina creata, ut pro costa Dominus nequaquam in vero costam reportaret, sed pro costa carnem suppleret. Quid enim costa, quæ est osseæ naturæ, nisi fortitudinem, vel quid caro mollis nisi debilitatem figurat ? Cum ergo de costa viri mulier creatur, et caro pro costa suppletur, unde vir infirmus est, inde femina fortis facta est : quia nostræ infirmitatis in Christo susceptio nostra facta fortitudo, et inde ille est infirmus, nos fortes, ut dictum est, facti sumus. Et hæc quidem costa de Adam dormiente in mulierem est traducta, quia memoria Dominicæ passionis ad omnia pro ipso tolerando, fortes nos facit, et unde ipso pro nobis obdormivit in morte, inde nos in præceptis suis facit vigilare, tanquam illud semper cum Propheta dicentes : *Quid retribuam Domino, pro omnibus quæ retribuit mihi ? Calicem salutaris accipiam, et nomen Domini invocabo* (Psal. cxv, 12). Calicem salutaris accepit, qui passioni communicat Christi. Ex qua et ipse Jesus, hoc est Salutaris sive Salvator est dictus, quia per eam nos salvavit, quam sustinuit. In hoc maxime Christo pro nobis mortuo vicem reddimus, dum usque ad mortem pro eo dimicamus : illud totum implentes quod possumus. Unde et ipsemet ait : *Majorem huc dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (Joan. xv, 13). Sed, quia hæc virtus non est ex nobis, ipse est invocandus ut hanc nobis conferat, qui exemplo suæ passionis nos ad eam invitat. Ipse nomen dicitur Dei, qui plenam ejus notitiam mundo attulit. Nomine quippe suo res quælibet declaratur, et quodammodo dignoscitur. Quædam nobis tribuit

quædam retribuit. Nos, vero nihil ei possumus re, sed nonnihil retribuere. Ipse quippe est, erat in nobis et velle et perficere pro bonate. Ipse nos prævenit ut velimus, ipse nos nitur ut possimus; et ipsam voluntatem inspirat, adjuvat ne deficiat, voluntatem quam gratis tribuit, et ipsa merita, quæ in efficit, remunerat retributione mercedis. Non in nobis remunerat, nisi dona sua, ut tamquam quam retributio non ex nobis sit, sed ex ipso. Ipse nobis tribuat per quod mereamur, ut retribuere cum meruerimus. Ipse nos offerri suo, cui hodierna die cum nostræ carnis vitia præsentatus est in templo. Ipse quod fides promisit, in nobis compleat; unusquisque enim qui eum exspectat, cum beato Simeone dicat: *Nunc dimittis, Domine, servum tuum in iuc. II, 29*). Amen.

SERMO VI.

IN SEPTUAGESIMA.

Presbiter ad hujus vitæ vanitatem et incommensurabilem contemnendam nos adhortans ait: *Omnia habent, et suis spatiis transeunt universa sub Eccle. III, 1*). Et post aliqua, quid nobis in instabilitate et incertitudine vitæ sit faciendum spectandum supponit, dicens: *Tempus flendi, tempus ridendi. Tempus plangendi et tempus saluberrimum* (*ibid.*, 2). *Omnia, inquit, sub cælo tempus habet* est temporaliter mutantur, et more incessanter defluunt. *Sub cælo, inquit, non cælum*: quia hic vanitas, ibi veritas: hic deperditio, ibi perennitas: hic incerta prosperitas et incerta semper lætitia permixta, ibi sicut indefinita et inestimabilis felicitas. *Suis, inquit, transeunt universa* (*ibid.*, 1), quia quo majus in vitæ quilibet habuit, tanto brevior est habitus, et singulorum vita quanto longior existit, brevior est futura, et suis incrementis semper effectum properat. Id quoque iniquum, quod vitæ, ita miseris est implicitum, ut mors potius vita sit dicendum; defectus, non profectus sit videndum: nocti potius quam diei, mœrori maris gaudio sit comparandum. Quod philosophi mundi, mundum maxime contemnentes, adeo erunt, ut cum se multis annis vixisse carnes eos tantum dies ascriberent vitæ suæ, quos se molestia recordabantur egisse: vix in centum invenientes duos dies, quos ipsi morientes se vitæ suæ titulo inscriberent, cum dierum vitæ ram assignarent. Jacob patriarcha, verior Dei opus quam mundi, interrogatus a Pharaone vitæ dies haberet, cum rex eum conspiceret vivum, respondit: *Dies peregrinationis vitæ meæ triginta annorum sunt* (*Gen. XLVII, 9*). In eisdem interrogatione vel responsione diligenter intuendum est, quod cum homo gentilis, vitæ ignarus, de diebus vitæ requireret, quam homo sanctus vitam istam reputans suam, peregrinationem vitæ potius quam vi-

PATROL. CLXXVIII.

A tam censuit appellandam esse. Ut enim Apostolus ait: *Dum sumus in corpore, peregrinamur a Deo*, (*II Cor. V, 6*), et per exilium properamus ad patriam, et quasi per mortem festinamus ad vitam. Quibus idem alibi Apostolus ait: *Si consurrexistis cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est ad dexteram Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram. Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo* (*Coloss. III, 1*). Abscondita, inquit, est vita fidelium, sicut manifesta vita reproborum, qui hoc exilium pro patria ducunt, et quasi concives jumentorum, tam corpore quam mente in terram proni, nequaquam quæ sursum sunt quærent, nec concives esse sategunt angelorum. Terra quippe ista brutis animalibus pro patria, et vita præsens eorum est propria ad quam solam ipsa constat esse creata tam corpore quam anima hic desitura, Horum igitur recte concives dicendi sunt qui sensibus magis quam ratione reguntur, et cælestium obliti ad quæ sunt conditi, solis inhiant terrenis, pecudes magis quam homines vocandi. Qui tanto ardentius vitæ hujus amaritudinem appetunt, quanto futuræ dulcedinem minus advertunt. Ad quam ille vehementer suspirabat inter regias epulas, qui dicebat: *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, Domine, quam abscondisti timentibus te!* (*Psal. XXX, 20*). Timentibus Deum potius quam mundum, et animæ magis quam corporis damnun. Hæc dulcedo dicitur abscondita, tanquam eis solis in futurum reposita et reservata, non pro reprobis communicanda.

Hoc illud est manna absconditum quod in Apocalypsi legimus a Domino fidelibus promissum: *Vincenti, inquit, dabo manna absconditum* (*Apoc. II, 17*), hoc est cælestis panis refecionem. In cujus typum corporale manna refecit in deserto populum, cujus satietatem is quoque, ut diximus, confidenter exspectabat cum diceret: *Satiabor cum apparuerit gloria tua* (*Psal. XVI, 15*). Quibus utique hic se semper esurire demonstrat, ut ibi satiari mereatur, juxta illud Veritatis: *Beati qui nunc esuritis quia saturabimini* (*Luc. VI, 21*). *Cum apparuerit, inquit, gloria tua, satiabor*, quia cum de ipsa visione, quæ nunc latet, me refeceris, nihil superest requirendum, quousque donec perveniam; quantiscunque interim deliciis affluam, semper medicum me recognoscam. Qui alibi ad patriæ suæ beatitudinem totis votis anhelans, et vitæ præsentis exilium deplorans, ingemiscit dicens: *Heu mihi! quia incolatus meus prolongatus est: habitavi cum habitantibus Cedar; multum incola fuit anima mea* (*Psal. CXIX, 5*). Tanquam si diceret: *Væ mihi peregrinanti in hujus exilio vitæ, et tam tarde ad patriam venienti! Quid enim est incolatus, nisi peregrinatio extra proprium solum? Unde et exilium meminimus dictum. Prolongatum itaque suum dolet incolatum, quia præsentem vitam, qua, dum sumus in corpore, peregrinamur a Deo, et tanquam exules patriam desideramus, qui, ut ait Apostolus, non habemus hic*

14

manentem civitatem, sed futuram inquirimus (Hebr. XIII, 14); sicut et ipse qui dicebat: Cupio [Vulgi desiderium habens] dissolvi, et esse cum Christo (Philipp. I, 23), gravius sustinemus, et longiorem quam vellemus esse, cum quærimus quanto ad illam, quæ sine fine est, citius pervenire cupimus. Nec solum hanc vitam peregrinationi, verum etiam tenebris comparans, quo graviores eam demonstret: *Habitavi, inquit, cum habitantibus Cedar (Psal. cxix, 5)*, hoc est cum his qui in tenebris commorantur. Cedar quippe interpretatur tenebræ. Et comparatione supernæ claritatis, tenebræ dicendus est status vitæ præsentis, et nox potius quam dies appellandus. Unde et longæ peregrinationis gravamen replicans, adhuc ingemiscit dicens: *Multum incolam fuit anima mea (ibid. 6)*. Ac si aperte dicat: Multum hic et diu me peregrinari doleo, qui alibi patriam recognosco.

In cujus projecto peregrinationis et patriæ figuram ipse Israelitici populi longe postmodum per Babylonios captivati deplorationem describens, ait: *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus, dum recordaremur Sion. In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra etc. (Psal. cxxxvi, 1 et seq.)*. Quæ quippe sunt electorum et reproborum civitates, quæ hoc loco sub specie Jerusalem et Babylonis describuntur. Altera hic prosperatur, quæ reproborum est, et Babylonia dicitur. Altera hic jugiter per illum afflicta tanto amplius ad supernæ pacis visionem anhelat, quanto graviores pressuras hic tolerat. De hac itaque vita fideles ad supernam mentis oculos erigentes, et tanquam de exilio ad patriam suspirantes, et de captivitate Babylonica liberati, ad libertatem civitatis suæ Jerusalem semper anhelant hi, quorum nunc persona psalmus iste compositus, ipsos ad modum exsulum deplorantes inducit, cum ait: *Super flumina Babylonis, etc.* Flumina Babylonis vitia sunt, quibus consentiendo si quis ea intraverit, ad Babyloniā, id est confusionem defluit, quia damnationem incurrit. Habet quoque civitas electorum propria flumina, de quibus scriptum est: *Fluminis impetus lætificat civitatem Dei (Psal. xlv, 5)*. Et rursum: *Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ (Joan. vii, 38)*. Ad differentiam igitur horum bonorum fluminum, noxia flumina sunt Babyloniæ dicta, sicut est gulositas, luxuria, avaritia, et his similia. Quæ utique tanquam flumina Babyloniæ fideles attendentes, nequaquam hæc per consensum intrant: sed quasi desuper sedendo premunt, dum eorum motus quasi quosdam intumescentes fluctus in seipsis reprimunt, contrariis virtutibus quasi quisbusdam navigii remis ipso ne prævaleant contendentes. Sic igitur super flumina pestifera sedentes, quæ tanquam obstaculum et impedimentum maximum ad transitum patriæ conspiciunt more captivorum, in recordatione illius a qua se adhuc differri dolent, flere memorantur,

A cum dicitur: *Et flevimus, dum recordaremur Sion.*

Sion mons est, in quo civitas Jerusalem. Per hunc ergo montem celsitudo supernæ pacis, in qua est Jerusalem, id est continua visio pacis, exprimitur. Cujus desiderio fideles ad illam jugiter quasi flentes suspirant, et in valle lacrymarum tanquam de captivitate Babyloniæ quo amplius conscendere cupiunt, differri a gravius gemunt. Ordo congruus prius sedere flumina, et postmodum fletus referuntur, quia nemo dum vitiis subjicitur, et voluptatibus subjugatur, erigere se per desiderium ad supernam civitatem: nec nisi prius a malis declinatis bonis faciendis operam damus. Quantum voluptates sæculi fugiant electi, ne libidinis pressus animus minus se attollere ad superbia leat, sequentia declarant: *In salicibus, inquit, in medio ejus suspendimus organa nostra (Psal. cxxxvi, 2)*. Salices infructuosæ sunt arbores, humidicis locis abundant, ubi diabolus, quæ immunda, volutatur et quiescit; qui loca inperambulans requiem non invenit. Unde in descriptione Behemot dicitur: *Sub umbra domus in secreto calami, in locis humentibus (Job. xi)*. Infructuosæ itaque reproborum mentes, in carnalium voluptatum radicatas, salices in medio Babyloniæ plantatæ, et carnalis concupiscentiæ vitiis irretitæ, atque in profundo vitiis quod Babyloniæ intelligatur medium, jam submersæ. Inter tales electi conversantes, quandiu per vitam tanquam area quædam grana simul contempnent, suspendunt organa sua; dum fletibus et lamentis vacantes, a canticis exultationis, tam ærumnas suas vel dilationem quam aliorum mortem deflentes. Ut autem organa sua inter tales suspendant, hoc est a vocibus dii cessent, ne illas in terra maledictionis remaneant, quas cælo potius reservandas judicant inferunt: *Quia illic, etc.* Hoc est, qui nos voverant, nobis insultantes, et solemnitate strarum celebrationem irridentes, tanquam quem colimus nos de manibus eorum liberari possit. *Interrogaverunt nos verba cantionum, est, illudentes improperebant nobis, ut nunc que cantaremus more pristino. Ac si aperte rent, causam hujus rei manifestam esse, quia canticis illi nos constat deseruisse, de cujus rimum confitebamur ope. Unde et has laudes nas non tam cantica quam cantilenas et signa quædam judicant appellandas.*

Satellites isti prædonesque Babylonicæ, per captivamur, et de amœnitate paradisi, quo quæ vix unus tanquam de terrena Jerusalem in haereticas dejecti sumus, dæmones intelliguntur quibus adhuc subditur: *Et qui abduxerunt hoc est ab illa nos excusserunt amœnitate, bant, subaudis: Hymnum cantate nobis de cæ-*

quod est dicere : Laudem illam Dei, quam A
s Jerusalem in illis canticis vestris, ad nos
ite : tanquam divino cultu derelicto dæmo-
rviendo, qui subjectis promittunt quæ dare
sunt. Quorum unus in tantam prorupit in-
ut ipsi fidelium capiti dicere auderet : *Hæc
ibi dabo, si cadens adoraveris me* (Matth. iv, 9)
; quidem illnsioni competenter respondent
t eorum electionem manifesta refellunt ora-
dicentes : *Quomodo cantabimus canticum
in terra aliena ?* (Psal. cxxxvi, 4.) Hoc
: Veritatis documentum, quo fidelibus præ-
solite sanctum dare canibus, nec margaritas
spargatis ante porcos (Matth. vii, 6), quia
lis et irrisoribus divinorum verborum, et
num ad hoc oblatrantibus, non sunt eloquia B
: enda divina, ne vilescere videantur irrisa.
alienam dicit infidelium vitam a sorte fi-
exclusam, et dæmonibus magis quam Deo
m. In hac itaque tam manifesta dæmonum
one laudes Dei penitus sunt reticendæ, et
potius assumenda quam cantica. Quibus,
um est, lamentis non solum patriæ dilatio-
miseriis hujus peregrinationis deploremus,
gis diabolicas fraudes, per quas tot miseri
itur.

empus flendi nobis debetur, alibi ridendi
itur. De quo et Ecclesiastes post illa, quæ in
sermonis præmisimus, verba, subjecit post
: *Tempus flendi, et tempus ridendi.* C
Tempus di, et tempus saltandi (Eccl. iii, 4). Prius
lendi sive plangendi, et postmodum ridendi
andi : quia deplorandæ sunt præsentis mi-
nt de his liberatis veræ succedant gaudia

Unde et Psalmista : *Qui seminant in lacry-
: gaudio [Vulg. exultatione] metent* (Psal.
). Quod per semetipsam Veritas : *Beati qui
rtis, quia ridebitis. Beati eritis cum vos ode-
mines, et exprobraverint propter Filium ho-
gaudete in illa die, et exultate. Ecce enim
vestra multa est in celo. Verumtamen væ
uitibus, qui habetis consolationem vestram.
is saturati, quia esurietis. Væ vobis qui ri-
nne, quoniam lugebitis et flebitis. Væ vobis, D
medixerint vobis omnes homines* (Luc. vi, 21).
i hanc reproborum et electorum sortem dis-
is : *Mundus, inquit gaudebit, vos autem con-
mini ; sed tristitia vestra vertetur in gaudium
vi, 20). Quam mox tristitiam et subsecutu-
rudium in comparisonem mulieris parientis
ms, ait : *Mulier cum parit, tristitiam habet.
item peperit puerum, jam non meminit pres-
propter gaudium* (ibid. 21). Quid enim partus
is cum dolore parientis, nisi opera fortia
nimæ fidelis, quæ per filium magis quam per
designantur ? Hæc illa sunt fidelium semina
bus supra meminimus : *Qui seminant in la-
hoc est in hujus vitæ pressuris tanquam
quæ colligant in æstate. Seminemus et nos,**

charissimi, fientes, quæ metamus ridentes. Ad quod
nos præcipue ipsa quoque præsentis temporis
institutio admonet, quod in lamentis pœnitent-
tiæ prævenit lætitiæ resurrectionis dominicæ.
Ubi et illæ speciales gaudii voces : *Alleluia*, etc.,
Gloria in excelsis Deo, subtractæ, mœroris potius
quam lætitiæ tempus istud insinuant esse, et plan-
ctus magis quam cantici. In quo ad modum capti-
vorum, quos diximus, organa nostra suspendentes,
et a canticis cessantes, mœrori magis quam exsul-
tationi vacare nos convenit, semper attendentes
exsilium quod sustinemus, et ad patriam suspiran-
tes, ad quam creati sumus. Cujus quidem patriæ
felicitas in resurrectione capitis membræ est exhi-
bita, sed nondum in ipsis completa. Unde tanto
ardentius nos convenit ad illam suspirare, quanto
certius in capite novimus hanc completam esse ;
ut nec post luctum pœnitentiæ perfectis desint di-
lacionis lacrymæ dissolvi cupientibus, et cum Christo
esse. Totum itaque tempus vitæ præsentis in lacry-
mis deducendis vel pœnitentiæ vel dilacionis, sicut
est prædictum, hoc temporis intercapedo ; a præ-
senti scilicet die usque ad octavas Paschæ, unde
ipsa dicta est septuagesima, nobis figurat. Quid
enim dies octavus Dominicam resurrectionem sub-
sequens, nisi communem fidelium exprimit resur-
rectionem ? Quæ tanto securius expectatur a mem-
bris, quanto illa certius in capite præcessit. Cujus
desiderium ipse sic in nobis semper augeat, ut de-
hac peregrinatione ad patriam, de hac valle lacry-
marum ad supernæ felicitatis trahat gaudium.
Amen.

SERMO VII.

IN RAMIS PALMARUM.

Hodierna solemnitas et tanquam imperialis pom-
pæ triumphalis jucunditas, qua Dei Filius regio
more a turbis est susceptus, et tanquam filius
David recognitus et salutatus, longe antea fuit ab
ipso David prophetata, exhortante nos ad eam reve-
lacione prophetica : *Lapidem quem repronaverunt
ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino
factum est istud, et est mirabile in oculis nostris.
Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus, et læ-
temur in ea. O Domine, salvum me fac, o Domine,
bene prosperare : benedictus qui venit in nomine Do-
mini. Benediximus vobis de domo Domini ; Deus Do-
minus, et illuxit nobis. Constituite diem solemnem in
condensis usque ad cornu altaris* (Psal. cxvii, 22 et
seq.) Quos enim ædificantes hoc loco dicit, nisi
sacerdotes Judaici populi, qui subjectos per fidem
Christi ædificare deberent in templum Dei ? Hoc
ipsum destruere nitebantur fundamentum, in quo
erigendum fuerat ædificium. Ut enim Apostolus
ait : *Fundamentum aliud nemo potest ponere præter
id quod positum est* (I Cor. ii, 10), quod est Chri-
stus Jesus. Hæc est illa petra, in cuius fide funnata
perseverat Ecclesia, sicut et ipse Petro ait (Matth.
xvi, 18), cui eam commisit. Illic est lapis sine ma-
nibus de monte abscisus, qui hoc loco ab ædifi-

cantibus dicitur reprobatus, a turbis hodie recognitus est et susceptus: ut cum ædificatores respuerent, ædificandi susciperent; et excæcatis magistris, illuminarentur discipuli, et in condemnationem seniorum resonarent pueri laudem Dei. Referente Joanne, novimus quod hodie Jerosolymis multa jam erat turba non solum ex Judæis, verum etiam ex gentibus, qui convenerant ad proximam Paschæ solemnitatem. Sic enim de gentilibus et ipse adjecit: *Erant autem gentiles quidam ex his qui ascenderant ut adorarent in die festo. Hi ergo accesserunt ad Philippum, qui erat a Bethsaida Galilææ, et rogabant eum dicentes: Domine, volumus Jesum videre. Venit Philippus, et dicit Andreæ. Andreas rursus et Philipus dixerunt Jesu. Jesus autem respondit eis, dicens: Venit hora ut clarificetur Filius hominis* (Joan. xii, 20).

Ab his itaque gentilibus pariter et plebe Judaica Dominus hodie susceptus, tanquam lapis reprobatus ab ædificantibus in caput anguli est a Domino constitutus: sicut de illo lapide sine manibus absciso dictum est, quod in montem magnum cresceret et universam terram impleret. In angulo domus duo parietes conveniunt, nec nisi conventu duorum angulus fieri potest. Novimus in Ecclesia, quæ domus Dei est ex Judæis et gentibus congregata, quasi duos parietes sibi convenientes erigi, sicut hodie cœptum esse legimus. Unde et ipse Dominus ait: *Venit hora ut clarificetur Filius hominis* (ibid., 23). Tanquam si diceret: Jam est inceptum de multiplicatione fidelium in utroque populo, per quod maxime Filius hominis sit postmodum glorificandus, ut dum a principibus Judæorum reprobatur, ab universo mundo suscipiatur. Factus est itaque in caput anguli, hoc est a Domino constitutus, ut in hac junctura duorum parietum, tanquam in angulo quodam convenientium ipse fidelibus præsit universis, sicut caput in corpore cæteris membris, et tanquam una persona ex ipso fiat Ecclesia, in qua ipse sit caput, et illa corpus. Hoc et ipse Dominus hodie per semetipsum declaravit, cum Jerosolymam veniens tam asinæ primum quam pullo postmodum insedit. Asina quippe mater pulli fidelis est populus primo ad Christum ex Judæis conversus, sicut apostoli et cæteri fideles in primitiva Ecclesia, qui postmodum sua prædicatione gentilem populum ad fidem convertendo, tanquam mater illum pariendo genuerunt Deo. Quorum unus ex eis dicebat: *Filioli mei, quos adhuc parturio, donec Christus formetur in vobis* (Galat. iv, 19). Et iterum: *In Christo enim Jesu per Euangelium ego vos genui* (Cor. iv, 15). Sedere autem Christum super utrumque populum, est eis tanquam equitem et rectorem præsidere, et eos quos justificat per gratiam inhabitare. Unde et in Proverbiis (Prov. xiv, 33) anima justus sedes dicitur sapientiæ, hoc est habitatio Christi, quia sapientia dicitur Dei. Cum his, super quos sedet, Jerosolymam venit, quia eos tantummodo quibus hic regendo præsidet ad cœle-

stem Jerusalem æternæ pacis visionem introduxit. Hos quoque duos populos per asinam et pullum cob patriarcha designavit, cum in typo Chanaan Judam illum suum, de quo ipse ortus est, benedicens ait: *Et ipse erit expectatio gentium, ligam vineam pullum suum, et ad vitem, o fili mi, asinam* (Gen. xlix, 10). Ipse quippe Dominus discipulis ait: *Ego sum vitis, et vos palmites* (Joan. xv, 5). Ad vitem itaque, hoc est ad teipsum, Domine, Jesus, asina est ligata, et ad vineam pullus, hoc est ad palmites ipsius vitis: quia tu, Domine, pro prædicatione primos ex Judæis fideles tibi copisti, per quos et postmodum gentiles convertis eis aggregasti, qui tuam minime viderunt in cælesti patria.

Hoc ipsum igitur quod tam asinæ quam et Dominus insidens exhibuit, hoc præsens versio Psalms, longe ante præcinit, dicens: *Hic factum in caput anguli* (Psal. cxvii, 22), hoc est constitutus a Deo in caput, ut diximus, duorum parietum in una domo Dei sibi conjunctorum. A quo tam magnum quid factum sit, supponitur curritur: *A Domino factum est istud* (ibid., 23) quo patenter ostendit frustra eos laborasse, quod disposuerat Deus nitebantur evertere. Et in mortem ejus conspirati dicebant: *Videtis nihil proficimus. Ecce mundus totus post eum est* (ibid., 24). Et est mirabile in oculis nostris (Joan. xii, 19). Quod enim mirabilius in oculis hominum, quam dispositionis profundum, de quo ipse ait: *In hoc mundo ego veni in hunc mundum, ut qui non vident, et qui vident cæci fiant?* (Joan. ix, 39.) doctores legis quem in lege promissum expectabant venturum, venientem tanquam incognitum reprobaverunt. Erraverunt magistri, in quo erraverunt discipuli. Cæcitas ex parte facta est in Israel, ut plenitudo gentium subintraret. Fracti olivæ rami naturales, ut silvestris insereretur ster. Peculiaris ille quondam Dei populus ex magna parte Deum reprobando meruit reprobandus, et quasi filius alienatis, in eorum lacum cesserunt alieni. Quod altissimum Dei consilium tantam admirationem venit mentibus fidelium ipse Apostolus super hoc exclamans dicat: *Oportet divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini, quis consiliarius ejus fuit?* (Rom. xi, 33.) Ad hanc plenitudinem gratiæ exsultare admittuntur, et lætari, cum dicitur: *Hæc est dies in qua cœlestis gloria manifestabitur* (ibid., 35). Tanquam si diceret: Hoc est tempus fidelibus optatum, quod per semetipsum Dominus copia replevit omnium bonorum. *Exultemus, inquit, et lætemur* (ibid.). Ingeminat diu, prævidens in duobus populis Ecclesiæ mentem. Ad hanc itaque temporis gratiam votis ipse psalmographus anhelans, in quam salutem et omnium fidelium salutem exspectabat futuram, exorat dicens: *O Domine, saluum me fac* (ibid., 36).

nam, qui te recognosco, qui in te solum
 n omnium Jesum, id est Salvatorem, spem
 constituo; quantacunque cæcitate populus
 it percutiendus. Et ut salvum facias, *bene
 re* (Psal. cvii). Hoc est, prospere agas in
 s quæ disponis, tuæ voluntati obtemperantibus
 isa salutis æternæ. Quantum autem prospere
 beat in his quæ agit, demonstrat cum suppo-
 neditus qui venit in nomine Domini (Luc.
). Benedictus, inquit, hoc est a Deo sancti-
 , et ex utero matris omnibus donis Spiritus
 consummatus. In nomine Domini, sicut et
 : *Ego veni in nomine Patris mei: et alius
 in nomine suo, et eum suscipietis* (Joan v,
 nomine Patris venit, qui non propriam glo-
 ed Patris quærit: nec tam posci vult ut ho-
 , quam eum cognosci facit ut glorificetur.
 iturus est, inquit, quoniam tempore prophe-
 erat futurum, quod in nostro novimus esse
 tum.

o autem ad præsentem diem psalmus iste
 t, ut hæc ipsa verba psalmi populus hodie
 averit in laudem Domini. Unde et Matthæus
 it: *Turbæ autem quæ præcedebant, et quæ
 ntur, clamabant dicentes: Hosanna filio Da-
 enedictus qui venit in nomine Domini* (Matth.
 l). Hinc et Hieronymus Damaso (96) De
 scribit his verbis: « Ipsa Hebræa verba po-
 sunt: in cxvii psalmo, ubi nos legimus: *O
 saluum me fac*, etc., in Hebræo legitur: *C
 Adonai Osianna*, etc. Et quia *Osianna*, quod
 rupte propter ignorantiam dicimus *Osanna*
 a, sive *saluum me fac*, exprimat, omnium
 etatione signatum est. » Et post aliqua (97):
 æi habent interjectionem, ut quando volunt
 am deprecari, dicant: Anna, Domine, quod
 ginta interpretati sunt: *O Domine. Osi* ergo
 z interpretantur, *anna* interjectio deprecantis
 ex duobus velis compositum verbum *facere*,
bsianna, sive ut nos loquimur *Osanna*, media
 littera elisa. » Item (98), « Ubi nos legimus in
*O Domine, saluum me fac o Domine, bene-
 rare* (Psal. cxvii, 25), juxta Hebræum legere
 us: *Obsecro Domine, saluum me fac, obse-
 D
 mine, prosperare*. Matthæus, qui Hebræo
 ie scripsit, ita posuit: *Osanna barrama, id
 nna in excelsis*. » Tale est ergo juxta Hiero-
 n: *Osanna in excelsis*, tanquam si diceret:
 iur, Domine, ut veram nobis salutem confe-
 cælis.

ediximus vobis. Post benedictionem salvatio-
 mini, qui factus est in caput anguli, ad bene-
 oem quoque membrorum tanquam duorum
 im ad eum conjunctorum convertens verba,
 salmista: Vobis de domo Domini existentibus
 in ea tanquam duobus erectis parietibus,
 inquam, *benediximus*, etc., hoc est: Pro

sanctificatione vestra, et Ecclesiæ multiplicatione
 futura, nos prophetæ Domini sæpe rogavimus, et
 tanquam de re jam completa certi, eum laudavimus.
 In hujus typo futuræ benedictionis super utrumque
 populum, Jacob patriarcha filios Joseph, Ephraim,
 et Manasse, manibus cancellatis, hoc est in mo-
 um crucis obligatis, legitur benedixisse (Gen. xlviii).
 Ubi quidem patenter innuitur utriusque populi sal-
 vationem futuram in Christi consistere passione, et
 hanc benedictionem tam ipsi Jacob, quam Isaac et
 Abraham in eorum semine promissam esse. Ac ne
 forte quisquam quæreret a propheta longe ante
 adventum Christi existente, quis hoc ei cæterisque
 revelaverit de longinquo, tanta cæcitate in Israel
 facta de proximo, ut subintraret gentium plenitudo,
 quasi respondens ait: Ipse idem Dominus, qui nunc
 per semetipsum apparens istos illuminavit, nobis
 quoque super hoc longe ante illuxit. *Constituite
 diem solemnem* (Psal. cxvii, 27).

His præmissis, quasi conclusionem supponit, qui
 nos exhortatur ad solemnitatem præsentis diei, tan-
 quam sic inferens dicat: Quandoquidem ita Domi-
 nus in duobus populis Ecclesiam multiplicavit in
 figura, quorum qui præcedebant et qui sequebantur
 hodie Dominum suscepisse referuntur et bene-
 dixisse. Igitur et quicumque fideles in memoria
 tanti beneficii gratias acturi: *Constituite diem so-
 lemnen in condensis* (ibid.), hoc est in magna mul-
 titudine populi, et quasi densitate quadam spirita-
 lium arborum incomparabilibus illis ramis palma-
 rum vel olivarum, quas hodie populus accepit, si-
 gnificatarum. Quid enim illi rami vel frondes de
 arboribus avulsæ prætendebant, nisi utriusque po-
 puli aggregationem de massa peccatorum assum-
 ptam? In quorum repræsentationem, populus fide-
 lium hodierna die arborum ramis vel frondibus,
 quas gestavit, totam Ecclesiam usque ad altare,
 quasi frutetorum replent densitate, ut juxta litteram
 quoque videatur accipi quod dicitur: *In condensis
 usque ad cornu altaris* (ibid.). Mystice autem cornu
 altaris dicitur sacrificium Christi. Per altare quippe
 sacrificium, per cornu altaris extremitas ejus intel-
 ligitur. Sacrificium itaque Christi, quod veteri sacri-
 ficio legis successit, per cornu altaris figuratur,
 cum sit extremum hoc sacrificium, et suprema ho-
 stia complens cæteras. In cornu quoque altaris,
 tanquam in angulo quodam, duo altaris latera sibi
 junguntur ut quemadmodum Christum factum
 superius diximus in capite anguli, ad quem duo
 populi junguntur; ita etiam dicamus ad sacrificium
 Christi duos ritus sacrificii convenire, sacrificii
 sancti Melchisedech in pane et vino, et sacrificii
 legis in carnalibus hostiis. Utraque quippe sacri-
 ficia in figura nostri præcesserunt, et in significa-
 tione illius convenerunt. Constat etiam animalia
 cornuta, cum in transgressum pugnæ venerunt,
 vim maximam et robur pugnandi in rigore et for-

titudine cornuum habere. Cum igitur Christus, pro nobis, immolatus virtute hujus sacrificii diabolum straverit, quasi cornu suo eum vulneravit, atque vulneratum dejecit.

Bene itaque per cornu altaris, sacrificium Christi tanquam vituli nostri figuratur cum hoc efficax et forte, ut dictum est, fuerit in pugna, corneum magis dicendum quam carneum, rigidum, non molle; robustum, non debile. Usque ad hoc cornu altaris celebratio nostræ porrigitur solemnitatis, cum tantæ victimæ dignitate festivitates decorantur Christianæ. Ad hoc cornu altaris specialiter hodierna solemnitas pervenit, cum in ejus missa primum Christi passio recitatur, qua pro nobis ipse est immolatus. Hac die Dominus Jerosolymam veniens passioni se obtulit, decima videlicet tunc die mensis. sicut ex Evangelio perpenditur Joannis (Joan. xi, xi, Ibi quippe habemus quod post resurrectionem Lazari, Judæis in mortem Domini jam omnino conspiratis, ipse Dominus jam non palam ambulabat apud eos abiit in regionem juxta desertum, in civitatem quæ dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis, Deinde, cum jam pascha proximum esset, venit Bethaniam ante sex dies paschæ, quasi ad victimam verus agnus accedens, capiendus in pascha ut immolaretur. Inde in crastinum veniens Jerosolymam susceptus est hodie a turbis, et tanquam rex Israel, et David regius hæres recognitus et salutatus. Quinto itaque die ante illud pascha Judæorum, hoc est hodie, qui decimus dies mensis hujus, venit rex in Jerusalem. Pascha enim celebratur in quarto decimo die. Decimo autem voluit ideo ingredi, quia ita præfiguratum erat in lege, ubi præcipitur: *Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias et domos suas (Exod. xii, 3). Et paulo post: Et servabitis eam usque ad quartam decimam diem mensis hujus. Immolabitque eum universa multitudo filiorum Israel ad vesperam (ibid., 6). Decima autem die mensis primi, agnus qui in pascha immolaretur domum introduci jussus est, quia Dominus decima die ejusdem mensis, hoc est ante quinque dies paschæ, in civitatem in qua pateretur erat ingressurus. Hanc igitur diem secundum mysterium legis competenter elegit, qua se, ut dictum est, offerret passioni, quam antea nonnunquam refugerat sese abscondendo, vel tentus a Judæis libere per medium eorum transeundo, vel frequenter ab eis declinando, quia nondum venerat ejus hora. Qua profecto die quo magis honorifice suscipi voluit a turbis, et ingressus templum ejecit inde libere omnes vendentes et ementes, et mensas nummulariorum, et cathedras vendentium columbas evertit, et his expulsis, accedentes ad eum cæcos et claudos in ipso templo sanavit, eo amplius invidiam perversorum contra se commovit, ut quod jam dudum voluerant perficere maturarent, et ab eo daretur facultas, in quibus præcesserat voluntas. Ipse quippe est, qui ait: *Nemo tollit a me animam meam, sed ego pronus eam (Joan. x, 18). Nemo quippe**

vim ei facere potuit, ut tanquam invitum et coactum occidere, vel etiam comprehendere posset. Ut autem majori incitarentur invidia, qui de morte Domini jam tractabant, et Deo magis indignarentur, quo amplius eum honorari viderent, tantum sibi honoris hodie permisit exhiberi, quantum nulli regum legimus exhibitum. Ut enim de divinis laudibus taceamus, et ramos vel frondes quos in via sternebant prætereamus, quam mirabilis fuit illa singularitas honoris, qua plurima turba sub pedibus vilium jumentorum prosternebant; vestimenta, nec pedibus illis, quibus ipsa Dominum bajulabat, contingi tolerabant! In quo nec modicum advertendum est mysterium. Quibus enim cælestis præsedet diis nequaquam terram suis contingunt pedibus, quia quorum desiderium conversatur in cælis, eorum affectus non adhærent terrenis; nec animos suos dejiciunt in caducis, qui sursum Christum quærentes solis inhiant æternis. Quos ut imitari possimus, rogamus te, Domine Jesu, ut nos quoque tua facias jumenta, quibus in fidem et regendo digneris præesse, Salvator mundi, cui dicitur in alio psalmo: *Homines et jumenta salvabis, Domine, quem admodum multiplicasti misericordiam tuam, Deus (Psal. xxxv, 7). Amen.*

SERMO VIII

IN EADEM DIE

Erat autem spelunca et lapis superpositus, et ait Jesus: Tollite lapidem etc (Joan. xi, 38). Miserationes Domini universis operibus ejus Psalmista præferens ait: Et miserationes ejus super omnia opera ejus (Psal. cxliv, 9). Miserationum itaque Domini recordantes, tanto hinc eum amplius glorificare debemus, quanto hæc ejus opera cæteris præesse, et magis necessaria nobis cognoscimus esse. Unde et a turbis hodie meruit honorari, maxime quod mœrentium suorum Lazari miseratus, suscitatum eis reddidit fratrem jam in monumento quatuor dies habentem. Ut enim Joannes scribit, propter hoc hodie turba ei obvia venit, quoniam hoc audierunt factum. Ad quod tanquam hodiernæ festivitatis originem oculos mentis reducentes, tanto diligentius ejus mysterium intueri debemus quanto hæc magna Domini misericordia majorem tribuit peccatoribus consolationem. Tres quippe mortuos a Domino legimus suscitatos, quibus universa peccatorum genera doctores nostri dixerunt figurari. Suscitavit enim filiam archisynagogi adhuc in domo jacentem antequam foras efferretur; suscitavit filium viduæ extra portam civitatis Naim jam deportatum; suscitavit et hunc, de quo nunc nobis sermo est, videlicet Lazarum, cum jam in monumento quatuor dies haberet: unde et quadriduanus mortuus dicitur. Tres igitur isti mortui tria peccantium genera signant, qui per præsentiam divinam inspirante gratia reviviscere dicuntur: et felicius isti a morte animæ, quam illi a morte corporis per Dominum suscitantur.

Puella quidem mortua, quæ adhuc in domo tene-

clausa quando est suscitata, illos significat A
 tores, quorum peccata, mente tantum conce-
 nondum per operationem exterius sunt pro-
 i. Juvenis autem extra portam delatus eos si-
 at, quorum peccata jam in effectum prorupe-
 ut videri jam ab omnibus possint. Lazarus
 non solum sepultus verum etiam quadridua-
 eos significat, qui longa consuetudine pec-
 magna peccatorum mole premuntur, et di-
 consuetudinis exemplo, alios etiam corrup-
 : unde et fœtere dicuntur. Tres itaque mortes
 e, tres isti mortui, ut diximus, designant :
 tum scilicet cogitationis, hoc est contemptum
 ihuc in mente latentem, nondum progressum
 verationem; et peccatum operationis, hoc est
 per operationem apparens, atque peccatum B
 etudinis, et jamdudum in operatione habitum.
 ria genera peccatorum tanquam tres animæ
 s in capite i psalmi a beato viro dicuntur
 eri, cum talis ipse describitur, qui non abie-
 consilio impiorum, non steterit in via pec-
 um, non sederit in cathedra derisorum. At
 am resurrectio Lazari ad præsentem, ut dixi-
 solemnitatem maxime pertinere dignoscitur,
 rium ejus sermo noster ut cœpimus prosequa-
 quod ut faciat diligentius, paulo historia altius
 etur.

ert itaque Joannes, quod, cum facta essent
 ia in Jerosolymis, et ibi esset Dominus Je-
 et quærerent eum Judæi apprehendere, exiit
 nibus eorum, et abiit iterum trans Jordanem, C
 erat Joannes baptizans, et mansit illic. Et
 Lazaro jam languente, miserunt ad eum so-
 ejus Maria et Martha, dicentes : Domine,
 amas infirmatur (Joan. xi, 3). Quo audito,
 t Dominus in eodem loco duobus diebus.
 e, cum dixisset discipulis Lazarum interim
 um esse, venit Bethaniam cum ipsis, et in-
 Lazarum quatuor dies jam in monumento
 tem. Et suscitaturus mortuum, pervenit ad
 rum, Erat autem, ut diximus, spelunca et la-
 perpositus ei. Et ait Jesus : Tollite lapidem
 go tulerunt lapidem, voce magna clamavit
 : Lazare, veni foras. Et statim prodiit qui
 mortuus, ligatus pedes et manus institis, D
 ies illius sudario erat ligata. Dicit eis Je-
 Solvite eum, et sinite abire. Multi ergo ex Ju-
 qui venerant ad Mariam, et viderant quæ fe-
 rediderunt in eum. Quidam autem ex ipsis
 ut ad Phariseos, et dixerunt eis quæ fecit Je-
 Collegerunt ergo pontifices et Pharisei conci-
 et dicebant : Quid facimus? quia hic homo
 signa facit. Si dimittimus eum sic, omnes cre-
 em eum, etc. (Ibid., 38-48.) Ex quo profecto
 , ex hoc denique miraculo adversus Domi-
 Judæos maxime commotos fuisse, et in ejus
 ix tunc præcipue conspirasse : tanquam eum
 undo possint delere, per quem mortuos nove-
 suscitatos esse, quasi mortuus non posset re-

urgere post triduum, qui quadriduanum suscita-
 verat Lazarum. Cujus quidem resuscitatio tanto di-
 ligentius descripta est ab Evangelista, quanto plen-
 ius nostræ salutis continet mysteria, quos quoti-
 die divina misericordia felicius, ut diximus, resu-
 scitat a morte animæ, quam tunc et semel Laza-
 rum a corporis morte. Lazarus quippe, ut dixi-
 mus, jam sepultus et quadriduanus mortuus, illum
 significat peccatorem, qui longa consuetudine pec-
 cati interim dejectus est in profundum, ut in illo
 profundo tanquam in sepulcro putrescat quadridua-
 nus, nec se tantum perimens, verum etiam olios
 exemplo quasi fœtore quodam suæ putredinis cor-
 rumpens. Unde et bene fœtere describitur quasi
 quadriduanus. Quatuor enim dies quos in monu-
 mento habuit, universitatem peccatorum expri-
 munt, quibus quisque pessimus est involutus, tan-
 quam in illo profundo vitiorum sepultus, de quo
 scriptum est : Peccator cum in profundum vitiorum
 venerit, contemnet (Prov. xviii, 3), quia cum in
 longa perstiterit consuetudine peccandi, quæ jam
 ei facta est quasi altera natura, gravi jugo ipsum
 deprimit, salutiferas fidelium exhortationes vel di-
 vina monita respuens contemnit. Unde ipsi neces-
 sarium est, ut pro illius obstinatione devotio fide-
 lium intercedat, ut interventu eorum divinæ gratiæ
 respectum assequatur, quo illi pœnitentiæ gemitus
 inspiretur, et conversus salvetur. Unde bene pro
 fratre Lazaro sanando sorores ejus intervenerunt,
 ejus infirmitatem Domino nuntiando. Quem ad sub-
 veniendum invitantes, satis hoc esse censuerunt,
 ut Domino nuntiarent amici sui mortem, et pro-
 priam de infirmitate fratris desolationem. Sic enim
 mandantes dixerunt : Domine, ecce quem amas in-
 firmatur; nec addiderunt : Veni et cura eum; nec
 tam orando quam nuntiando quod volebant postu-
 laverunt. Satis enim crediderunt Domino nuntiare
 anxietatem amici sui, atque suam; tanquam illud
 proverbium attendentes : Amicus et medicus in ne-
 cessitate probantur. Unde satis æstimaverunt ami-
 citiam fieri cum dicunt : Ecce quem amas. Magna
 fiducia earum in hac sua petitione plurimum nos
 confirmat, ut nihil hæsitantes a Domino necessaria
 constanter postulemus. Interveniunt pro infirmo
 nondum mortuo, quia vivis adhuc, non defunctis
 supplicatio fidelium proficit ut salubrem pœnitentiam
 habeant.

In Maria et Martha universi fideles comprehen-
 duntur, tam contemplativæ scilicet vitæ quam
 activæ : quarum orationes dum sibi conjunguntur,
 facile pro aliis quoque impetrant quæ illi non me-
 rentur. Et notandum quod, adveniente Domino.
 Bethaniam, Martha occurrit illi. Maria autem do-
 mi sedebat. Ex quo diligenter activorum et con-
 templativorum vita describitur. Activi quippe sunt,
 qui circa proximi causam maxime occupati, tem-
 poralia bona procurant, ut habeant unde tri-
 buant necessitatem patienti; et in exterioribus ac-
 tionibus laborantes, illa implent opera misericordiæ

de quibus illis Dominus dicturus est : *Esurivi, et dedistis mihi manducare* etc. (*Matth.* xxv, 35.) Contemplativa vero est vita, quæ amore Dei vehementer succensa, tanto sincerius ei vacat, et in ejus contemplationem, et status supernæ vitæ oculos meritis perfectius erigit, et eo magis in hac speculatione suspensa delectatur, quanto a curis sæculi amplius remota quiescit. Martha itaque, tanquam in exteriori administratione occupata, Domino venienti statim occurrit; Maria vero domi sedens quiescit, nequaquam istis visibilibus intenta bonis, sed supernis inhians gaudiis, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit. Quam etiam Evangelista in tantum quietem suam amare describit, ut nequaquam de domo egressa, nisi a Domino prius vocata, cum ei videlicet Martha diceret : *Magister adest, et vocat te* (*Joan.* xi, 28). Nonnunquam viri contemplativi de secreto intimæ quietis, Deo inspirante, coguntur exire, et populo illo postulante, curis implicantur ecclesiasticis, sicut in beato factum est Martino. Quanto autem contemplativorum major religio ferventiori studio adhæret Deo, tanto Mariæ devotionem Evangelista magis commendans ait : *Maria autem, cum venisset ubi erat Jesus, videns eum, cecidit ad pedes ejus. Et dixit ei : Domine, si fuisses hic, non esset mortuus frater meus. Jesus ergo, ut vidit eam plorantem, et Judæos, qui venerant cum ea plorantes, etc.* (*Ibid.*, 32, 33.) Nequaquam enim Martha, quæ Domino prior occurrerat, vel ad pedes ejus adorando prostrata, vel super fratre dicitur lacrymata. Prior ad Dominum Martha venit, quoniam activa vita, licet in meritis sit posterior, naturaliter tamen in ordine temporis est prior. Ut enim beatus meminit Gregorius a minimis quisque inchoat, ut ad majora perveniat. Et imperfectior activorum vita quædam est fidelium inchoatio, in qua se prius exercent, quam ad perfectionem contemplationis descendant.

Quod vero Dominus Lazarum suscitaturus infremuisse spiritu, et seipsum turbasse dicitur, hoc in seipso exhibuit quod misericorditer in nobis agit. Quo enim quisque pœnitens majora commiserit, magis horrore gehennæ infremere ac turbari cogitur de peccatorum suorum magnitudine. Ille vero, qui quatruiduanus mortuus dictus est, per hos quatuor dies, quos jam in morte habuerat, omni peccatorum genere contaminatus fuisse innuitur. In eo quippe tam cogitationis quam operationis peccatum præcedens in consuetudinem venerat, et tandem alios per exemplum corrumpendo, in morte pariter tam aliorum quam propria consummatum erat, primo, ut dictum est, in cogitatione, secundo habitum in opere, tertio dictum in consuetudine, quarto in aliorum corruptione. Quod vero Dominus interrogat : *Ubi posuistis eum?* tanquam ignorans sepulcri locum; hoc nobis insinuat, tales maxime a Deo ignorari, quorum opera magis improbat, juxta illud quod reprobis ait : *Amen dico vobis, nescio vos* (*Matth.* xxv, 12). Primo lapidem præcipit tolli qui

mortuum premit, ut sicut mortuus resurgere possit; quia talibus, ne de magnitudine peccatorum desperent, indulgentia Evangelii magis est prædicanda, quia dictum est adulteræ : *Vade, et amplius noli peccare* (*Joan.* viii, 11), quam legis in lapide scriptæ duritia in contaminationem inducenda. Hic itaque longa consuetudine peccandi detentus, et prævæ consuetudinis jugo graviter depressus, atque in tantum libero arbitrio in ipso jam debilitato, ut non solum ad eum surgere non posset ut eum requireret, sed nec pro se orare satageret; venit ad eum misericors Dominus, cum ei gemitum pœnitentiæ inspirat, et viribus omnino destitutum erigat ægrotum. Ad quem voce magna clamans : *Lazare, veni foras*, ipso clamore insinuat, quam longe remotus hic ab eo absistat. *Veni foras*, inquit; hoc est, per temetipsum culpam, quæ est in mente, propala confessione, et spiritali medico vulnus ostende, a quo suscipias cataplasma medicinæ. Vocat Dominus Lazarum, cum peccatori salubris pœnitentiæ inspirat gemitum. In quo quidem gemitu mortuus reviviscit, quia mors animæ, quod est peccatum, per eum abscedit. Quippe qua hora peccator ingemuerit peccatum suum, salvus erit. Et quia post pœnitentiam confessio restat peccati, vocatus Lazarus foras exit, dum se pœnitens per confessionem peccatorum prodit, et de profundo vitiorum tanquam de sepulcro surgit.

Sed quia hic talis excommunicari meruerat, et ab Ecclesia, expulsis vinculis anathematis, adhuc religatus erat pro tam manifestis criminibus suis, procedere dicitur ligatus pedes et manus, et sudario faciem involutus. Quislibet excommunicatus a prælatis, qui jam per pœnitentiam et confessionem Deo sit reconciliatus, tamen ab ipsis Ecclesiæ ministris anathematis vinculis est absolvendus : ut satisfactione peracta, consortium ei reddatur fidelium ab ipsis per quos fuerat exclusus. Pedes et manus ligatos habet, cui adhuc introitus Ecclesiæ non est concessus, ut satisfactionis opera sint injuncta, quæ pro qualitate vel quantitate peccatorum a prælatis sunt imponenda : ut sicut non est liber ad incendendum quo voluerit, ita nec ad operandum quod ipse decreverit. Qui enim diu male vivendo abusus est potestate sua, jam non proprio, sed alieno quod deliquit corrigere debet arbitrio, nec jam sui juris est in talibus agendis, sed alieni. Faciem quoque involutam habet, quia ante satisfactionis impletionem devotio pœnitentis, et verus pœnitentiæ gemitus non potest cognosci. Per faciem quippe, qua quisque cognoscitur, notitia designatur. Faciem itaque pœnitentis involutam aperiunt, qui ejus instituta satisfactione, ipsius, ut dictum est, devotionem cognosci faciunt, et reddendo ei Ecclesiam tanquam fidelem eum recognoscunt, qui eum habebant prius tanquam incognitum, et sicut ethnicum vel publicanum. Solvunt itaque discipuli resuscitatum a Domino, et liberum ire sinunt, qui prius extra Ecclesiam fuerat relegatus, dum introitum

Ecclesiae, et consortium fidelium ei reddunt, et in arbitrio ejus proponunt quocunque vitae tramite velit ad Deum tendere, et quibus operibus id possit eligere. Et hoc est quod eis Dominus ait: *Solvite eum, et sinite abire*. Ecce Dominus mortuum corporaliter suscitando, discipuli suscitatum solvendo, multum meliorem tam suscitationem, quam solutionem justitiae nobis proponunt, prout exponendo prosecuti sumus.

Illud semel miraculum Dominus egit in corpore, quod multo felicius in animabus poenitentium agit quotidie. Reddidit Lazaro vitam, sed rursus morituro temporalem. Tribuit poenitentibus vitam, sed sine fine mansuram. Illud mirabile in oculis hominum, sed istud maximum judicio fidelium. Quo vero majus, eo appetendum amplius. Scriptum est hoc de Lazaro, non ipso Lazaro, sed [nec] pro ipso, sed nobis, et pro nobis. *Quaecunque*, inquit Apostolus, *scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt* (Rom. xv, 4). Semel vocavit Dominus Lazarum, et suscitatus est a morte corporali. Saepius nos vocat, ut melius resurgamus a morte animae. Semel ei dixit: *Veni foras*, et statim prodiit ad unum Domini praecipuum. Quotidie nos Dominus per Scripturam invitat ad confessionem, hortatur ad emendationem, promittit vitam quam dare paratus est nobis, qui mortem non vult peccatoris. Negligimus vocantem, spernimus invitantem, contemnimus promittentem. Inter Deum et diabolum tanquam inter patrem et hostem constituti, paternis monitibus ad vitam hostiles praepoimus ad mortem. *Non ignoramus*, inquit Apostolus, *astutias Satanæ* (II Cor. ii, -11); astutias, inquam, illas ejus maximas, quibus nos ad peccatum inducit, et ab emendatione retrahit. Peccatum suggerens, duobus nos exuit, quibus illi maxime potest resisti, timore scilicet ac pudore. Quod enim vitam, aut timore cujusque damni, aut reverentia pudoris dimittimus. Honesti quippe viri (99) plus quam rerum cavent detrimentum, sicut e converso inhonesti faciunt. Cum ergo Satanas quemlibet ad peccatum impellit, facile hoc efficit, si primo illum timore, ut diximus, et pudore privaverit. Cum autem id effecerit, eadem ei reddit quae prius abstulit, ut sic eum a confessione retrahat, et in peccato suo mori faciat. Tunc ei latenter susurrat in animo: *Leves sunt sacerdotes, et difficillimum est compescere linguam*. Si hoc vel illud talibus confitearis, secretum esse non poterit: et cum in notitiam venerit, imminet periculum, vel incurres famae detrimentum, vel damnum te sustinere, vel confundi necesse est ex vilitate. Sic misero diabolus illudens, cum ea primum ei abstulerit, quae per peccatum vitare debuit, eadem postmodum ei reddidit, per quae ipsum in peccato detinere possit. Timet captivum temporale, non animae damnatum. Erubescit homines, contemnit Deum. Pudet hoc in notitiam hominum venire,

quod non puduit eum in conspectu Dei et totius curiae supernae committere. Formidat humanum iudicium, qui non veretur divinum. De quo Apostolus ait: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis* (Hebr. x, 31). Et per semetipsam Veritas: *Nolite, inquit, eos timere qui occidunt corpus, animae vero non habent quid faciant; sed potius timete eum qui potest corpus et animam mittere in gehennam* (Matth. x, 28).

Sunt animae morbi, sicut et corporis. Et ideo divina pietatis medicos utrisque sanandis praevit. Ipse quippe Dominus Jesus se spiritalem medicum appellans, ait: *Non est opus valentibus medico, sed male habentibus* (Matth. ix, 12). Hujus locum sacerdotes in Ecclesia tenent, quibus tanquam animarum medicis peccata confiteri debemus, ut ab eis satisfactionis cataplasma sumamus. Qui mortem corporis timet, qualicunque corporis parte patiat quantumque secreta, quantum libet obscena, medico revelare, et ad curandum exponere non differt. Quaelibet dura, quaelibet aspera sustinet, ut mortem differat, non evadat. Quidquid pretiosum habet, dare non dubitat, ut ad modicum mortem hanc corporalem depellat. Quid ergo pro morte animae faciendum est, quantumcunque sit gravissima, sine magno labore, sine magnis sumptibus in perpetuum medicari potest. Nos ipsos Dominus, non nostra quaerit, nec nostris indiget qui omnia praebet. Ipse quippe est, cui dicitur: *Bonorum meorum non es* (Psal. xv, 2). Apud eum quisque tanto major est, quanto apud se per humilitatem minor. Tanto magis justus, quanto proprio iudicio magis reus. Tanto amplius ibi nostra tegimus, quanto hic ea promptius per confessionem propalamus. Ab hac itaque, fratres, nos retinentes, attendamus quod scriptum est: *Est confusio adducens gloriam, et est confusio adducens peccatum* (Eccli. iv, 25). Et rursus: *Veniensque Babylonem, ibi liberaberis* (Jerem. xx, 6). Confusio quippe duplex est erubescitiae: altera quidem salubris, cum erubescimus nos turpia commisisse in conspectu Dei; altera lethalis, cum magis homines quam Deum verentes ad confessionem venire nos pudet: vel quoties aliqua humilia propter Deum agere recusamus, ne viliores apud stultos habeamur. Haec profecto confusio est adducens peccatum, quia ne vilescamus hominibus, vilescere Deo sustinemus. Illa vero confusio veram nobis acquirit gloriam, qua vilescere hominibus non refugimus, ut gloriosi Deo efficiamus, et magni divino verius quam humano iudicio simus. Ad hanc utique Babylonem, id est confusionem laudabilem, cum pervenerimus, ut de peccato scilicet erubescamus, ab ipso statim liberabimur, parati jam ad confessionem, et condignam satisfactionem. Unde et Psalmista: *Delictum meum cognitum tibi feci, et iniquitiam meam non abscondi. Dixi. Confitebor adversum me iniquitiam meam*, etc. (Psal. xxxi, 5). De-

(99) Supple *famae*, ut infra, vel *incurres fama detrimentum*.

lictum suum cognitum Deo facit, qui vicario ejus A in eo non remanet quod totis appetit desideriis. locum ipsius in Ecclesia tenenti confiteri peccatum nequaquam erubescit. Sicut enim ipse in membris suis persecutionem sustinere vel beneficium suscipere se testatur, dicens : *Saule, Saule, quid me persequeris?* (Act. ix, 4.) Et : *Quod uni ex minimis meis fecisti, mihi fecisti* (Matth. xxv, 40); ita et in vicariis suis sacerdotibus cognitum sibi fieri peccatum dicit. Quod statim Psalmographus exponens adnectit : *Et injustitiam meam non abscondi* (Psal. xxxi, 5), hoc est non solum opera, verum etiam meritis nequitiam in confessione accusans.

Dixi : Confitebor adversum me injustitiam meam Domino. Hoc est stabilivi apud me, ac deliberavi injustitiam meam confiteri sacerdoti. Confitebor, inquit, adversum me, nullum alium in me inde accusans. Sunt enim nonnulli qui in sua confessione, ut suam minuant culpam, alios magis trahunt in culpam, dicentes, ad ea quæ commiserunt ab aliis se inductos et quasi compulsos, sive diabolo, seu hominibus. Qualis quidem illa confessio fuit, cum ille in uxorem, illa in serpentem culpam retorquens, se magis excusare quam accusare videbatur. Unde t statim debite pœnæ sententiam excipere meruerunt. Justus vero, qui sicut scriptum est, in primordio accusator est sui, quo se amplius accusat, eo se magis apud supremum ac misericordissimum Judicem excusat; et veniam impetrat se excusando, qui pœnam incurreret se excusando. Ut enim Tullius in *Rhetorica* docet, confessio peccati, quæ a judicibus pœnam institutam suscepit, apud superiorem senatus potestatem indulgentiam potest assequi. Judices quippe a superiori potestate instituti, et legibus jurati, pœnæ sententiam non habent relaxare, sed inferre. Superior autem potestas, cujus est tam legem promulgare quam judices instituere, in arbitrio suo habet rigorem legis temperare, et pœnas institutas misericorditer relaxare. Non enim super se habet potestatem quam metuat, ut non libere misericordiam cui decreverit impendat. Quanto magis summa illa cœlestis potestas, quæ de misericordia illa cœlesti nos consulens ait : *Euntes discite quid est : Misericordiam volo, et non sacrificium, et justitiam Dei plus quam holocausta* (Matth. ix, 13). Justitiam Dei quasi propriam ejus dicit, quam ipse sibi, quod maxime suum est, et eum specialiter decet, reddit : tum ipse videlicet misericordiam impendit, quia maxime glorificandus est a nobis. Unde et idem Propheta : *Et miserationes, inquit, super omnia opera ejus* (Psal. cxlix, 9). Quum autem præmisisset : *Dixi : Confitebor adversum me, etc.*, statim quasi Deo sibi apparente et appropinquante, sermonem ad eum convertit, et gratias agens dixit : *Et tu remisisti impietatem peccati mei* (Psal. xxxi, 5). Quisquis enim jam paratus est ad confessionem, et suscipiendam inde peccati satisfactionem, ex hoc statim suo proposito ita reconciliatus est Deo, ut si aliquo casu præventus hoc implere præpediatur, nequaquam de ejus salute sit desperandum, cum

Pro hac scilicet impietate remittenda sanctus etiam quilibet orat, tanto minus de se præsumens, quanto magis est humilis, et de se amplius sollicitus, attendens semper quod scriptum est : *Beatus homo qui semper est pavidus* (Prov. xxviii, 14). Orat, inquit, in tempore opportuno, et orationi congruo, hoc est in præsentī vita tentationibus et ignorantibus plena. Unde et illa est exhortatio apostolica : *Qui stat, videat ne cadat* (I Cor. x, 12). Qui etiam cum maximis præemineret virtutibus, nec quid in se accusaret, conscientia ejus reperiret, nequaquam tamen in hoc se justum esse censuit, qui in judicio sui errare potuit. *Sed neque meipsum, inquit, judico, hoc est in nullo propria me arguit conscientia ; sed non in hoc justificatus sum* (I Cor. iv, 3, 4), hoc est justus esse ideo dicendus non sum. Ut enim Salomon ait : *Stultorum infirmitas est numerus, et est via quæ videtur homini justa : novissima autem ejus deducunt ad mortem* (Eccle. i, 15). (Et rursus : *Quis poterit dicere : Mundum est cor meum, purus sum a peccato?* (Prov. xx, 9.) *In multis enim offendimus omnes* (Jac. iii, 2). Denique quicumque infidelitate permanent, hoc eis accidit per errorem. *Qui autem, ait, judicat me Dominus est* (I Cor. iv, 4). Ac si diceret : Ille in judicio mei non errat, et qualis sim veraciter pensat, cujus oculis omnia nuda sunt et aperta. Quod viri sancti tanto minus de se præsumunt, quanto humiliores fiunt, nec pro seipsis, quamvis justī sint, orare desistunt : quid nobis miseris faciendum est, quibus tanto amplius frequentanda est oratio, quanto nos magis recognoscimus reos? Tanto sollicitius ira Dei est placanda, quanto contra nos ejus indignatio magis est accensa? Quibus, ne quis forte desperet de venia, resuscitatio prædicta Lazari in exemplo mystico est proposita. Vocatus a Domino, statim est vivificatus? Vivificato dictum est ut prodiret, nullaque est mora retardatus. Progressus foras, et adhuc ligatus, confestim a discipulis est absolutus.

Oremus itaque, fratres, Dominum, ut quod tunc in corpore mortuo est actum, ipse compleat feliciter in nostris mortuis animabus. Ipse per internam inspirationem verum pœnitentiæ gemitum immittat, quo pœnitens vivificatus a morte animæ resurgat. Ipse nos omni deposito pudore, ad confessionem promptos efficiat, qui hoc unum erubescere debemus, ne quid turpe in oculis ejus committamus. Ipse per Ecclesiæ ministros ita nos absolvere dignetur, ut nullis deinceps peccatorum vinculis constringi mereamur. Ipse nos de peccatis ita hic satisfacere concedat, ut quid in futuro puniendum sit, judex ipse districtus non inveniat, spes nostra, salus nostra, cujus honor et imperium tam finem ignorat quam principium. Amen.

SERMO IX.

IN EADEM DIE.

Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani. Columnas ejus fecit argenteas, reclinatorium aureum,

ascensum purpureum . Media charitate constravit A propter *Alias Jerusalem (Cant. iii, 9 et seq.)*. Ferculum hoc loco a ferendo, id est portando, vehiculum dicitur, quasi lectica potentium vel infirmorum, qua molliter deferantur. Ligna Libani, duo ligna sunt crucis . Libanus quippe *candidatio* interpretatur. Ligna itaque crucis , ligna sunt *candidationis* et *emundationis* nostræ : quia in illis verus immolatus est Agnus, cujus sanguine a peccatis mundati sumus. Unde et Apocalypsis ita meminit : *Hi sunt qui laverunt stolas suas et dealbaverunt eas in sanguine Agni (Apoc. vii, 14)*. Hæc ligna Libani, ex quibus Dominica crux fuit composita cedrina ; et ob hoc imputribilia esse dicuntur . Unde Hieronymus , in Cantico canticorum : *Ferculum crucis secundum B* *historiam , de lignis Libani cedrinis factum est*. Quid autem per hæc imputribilia ligna, nisi Dominicæ passionis perpes memoria in cordibus fidelium est expressa ? Quam præcipue nobis Dominus commendans ait : *Hoc facite in meam commemorationem (Luc. xxii, 19)*. Et Apostolus : *Quotiescunque, inquit, manducabitis panem hunc, et calicem bibelismortem Domini annuntiabitis donec veniat (I Cor. xi, 24 et seq.)*. Hæc Domini passio dum per prædicatores annuntiat, quasi quodam ferculo atque vehiculo crucis verus Salomon per mundum deferatur.

Crux itaque, duobus lignis composita, vehiculum est Salomonis. Qui dum crucifixus prædicatur, in ipsa cruce tanquam vehiculo, ut dictum est, quodam ubique circumfertur. Hoc vehiculum ipse sibi C Salomon fecit, qui bonis operibus Judæos in invidiam accedens, ipsos ad hoc commovit ut eum crucifigerent. Quod nequaquam factum est per illorum coactionem, sed tantummodo per ejus præmissionem, atque optimam ipsius dispensationem . Ipse quippe est qui ait : *Nemo tollit a me animam meam, sed ego pono eam (Joan. x, 18)*. Et rursum : *potestatem habeo ponendi animam meam, etc. (Ibid.)* Ferculi columnas ipse idem fecit argenteas , quæ sunt apostolicæ prædicationis eloquia , et de ore ipsius accepta documenta. De quibus eloquiis Psalmista prædixerat : *Eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum (Psal. xi, 7)* . Casta eorum prædicationem dicitur, quia sicut unus eorum dicit, non erant adulterantes verbum Dei, quia prædicationem suam gratis impendebant : non spe alicujus terreni lucri vendere intendebant , nec se in pretio more adulterarum sive meretricum ponebant. Argentea dicuntur apostolicæ prædicationis verba, quia claritatem habent intelligentiæ, non obscuritatem velaminis, sicut lex et prophetiæ, quæ mysticis magis quam apertis utuntur verbis . Hæc tanquam columnæ ferculum sustentant , et Dominicam crucem corroborant , dum passionis Dominicæ crucis virtutem annuntiant . Et quod dicunt eduxerunt. Unde bene per excellentiam eloquia dicuntur , quasi extra cæteras sacræ doctrinæ locutiones , quibus sunt ex utilitate longe commodiores. Omnis

quippe locutio ad intelligentiam est accommodata , et propter eam in auditore faciendam etiam reperta , et ad hoc unum instituta . Quælibet itaque verba quo intelligibilia sunt , et ita quod debent magis efficiunt, cæteris utique præponenda sunt.

Sicut autem apostolicæ prædicationis verba columnas ferculi diximus, sic et ipsos ex virtute verborum suorum, vel gratia miraculorum eis collata , qua corroborant sua dicta, columnas novimus appellatas. Unde et unus eorum, nomen cujus supra meminimus, Galatis scribit : *Jacobus, et Cephas Joannes, qui videbantur columnæ esse (Galat. ii, 9)* . Reclinatorium dicitur, non lectus in quo jacendo moriamur, sed locus quidam in quem se reclinando qui sedent paululum quiescendo se refovent , et fatigatos se ad horam recreant . Reclinatorium igitur in ferculo a Salomone præparatum , somnus est Dominicæ mortis in cruce , de quo scriptum est : *Et inclinato capite , tradidit spiritum (Joan. xix , 30)*. Hic somnus sicut velociter advenit , ita et velociter transiit. Scimus quippe Dominum hora sexta crucifixum, circa nonam expirasse, et Pilatum miratum fuisse quod tam celeriter obierit, antequam latrones fractis cruribus mori cogentur . Velox quoque ad transeundum iste somnus fuit, quia cito Dominus surrexit. Quasi ergo in reclinatorio Dominus obdormivit, quia mortis somnum velocem et transitorium habuit. Somno , qui maxime fessos recreat , mors fidelium comparatur , qui quanto amplius hic pro Deo laboraverunt , ad majorem requiem moriendo transire meruerunt . De hac igitur dormitione et matura ejus resurrectione Psalmista in ejus persona prædixerat : *Ego dormivi, et soporatus sum, et exsurrexi (Psal. iii, 6)*. Dormit fidelis et separatur, quia moriendo ad illam requiem transit, qua maxime oblectatur , et eo jam Dei visione fruente, summum desiderium ipsius impletur. Unde et Hieronymus de prædicta Christi dormitione ait : *Dormire Dei est, cum unigenitus Patris in assumpta carne mori pro nobis dignatus est. Quibus mors recte dulcis somnus prædictus est ipso dicente per Jeremiam : « Ideo quasi ex somno excitatus sum, et vidi, et somnus meus dulcis est mihi (Jer. xxi, 26)*. » Aureum dicitur declinatorium Salomonis, quia cum sit pretiosa mors sanctorum in conspectu Domini, pretiosissima dicenda est Christi, quem non solummodo sanctum, verum etiam constat esse Sanctum sanctorum . Quanti quippe pretii mors illa est dicenda , quæ in nostræ redemptionis pretium data, vitam omnibus emit, et paradisi januam aperuit ? Unde bene hoc singulare pretium excellentiori metallo est comparatum , ubi reclinatorium est descriptum aureum.

Ad quod denique reclinatorium ipsius , Salomon purpureum aptasæ memoratur ascensum : et horum media , tam reclinatorium scilicet quam ascensus purpurei, interposita charitate constravisse, et tanquam hæc sibi conjunxerit illius interpositione. Ascensus iste purpureus ad illud se-

clinatorium jam in Christo completum, nobis etiam ab ipso est factus; cum per ejus exemplum et exhortationem malis resistimus usque ad sanguinis effusionem, et sic tanquam purpureum ascensum ad supernæ quietis, quo jam ille præcessit, pervenimus reclinatorium. Sed quia humanæ infirmitatis non est mortem excipere, sed naturaliter fugere, charitate media hic ascensus et illud reclinatorium sibi conjunguntur, quia nullus hominum in tanto agone persisteret, ut illuc perveniret, nisi charitas, quæ omnia suffert, omnia sustinet (I Cor. xiii, 7), interveniret. Denique cum adjungit propter filias Jerusalem hunc ascensum ad reclinatorium fieri, vel media eorum charitate consterni, patenter innuit per hanc charitatis interpositionem, hoc tam arduo ascensu illuc conscendere nostram infirmitatem. Quod enim filias dicit potius quam filios, ex infirmiori sexu humanam exprimit imbecillitatem. Sicut filiæ Babylonis animæ intelliguntur reprobæ, sic filiæ Jerusalem electæ. Duæ quippe sunt istæ civitates Dei et diaboli, quarum hæc in malo, sicut illa generat in bono. Potest etiam quod dicitur, *media charitate*, accipi intransitive: ad eundem casum, scilicet ablativum, sibi sociantur substantivum et adjectivum. Et tunc quidem ita est legendum, quod illum ascensum purpureum media charitate constravit, dum ejus videlicet gradibus eam interpositam inseruit. Tres quippe sunt gradus, quibus ad supernæ quietis reclinatorium conscenditur: fides videlicet, charitas et spes. Primus itaque gradus fides est, secundus charitas, tertius spes habetur. Non enim recte speranda est illa felicitas, nec de ea confidendum, nisi cum eam ex charitate meruerimus: nec charitas haberi potest, nisi fide præeunte, tanquam omnium bonorum fundamento. Charitas ergo his duobus extremis gradibus quasi media inseritur, quia de fide ad charitatem, de charitate ad spem, ut diximus, est procedendum. Quod quidem est ascensum illum purpureum media charitate consterni.

His igitur præmissis de illo sancto ferculo Salomonis, et reclinatorio aureo, et ascensu purpureo, filiabus Jerusalem per Christum præparato, ipsæ filiæ consequenter invitantur egredi ad videndum ipsum Salomonem in diademate suo. Sic quippe subinfertur: *Egredimini, filiæ Sion, etc.* (Cant. iii, 11). Ut enim in agone passionum viriliter pro Christo persistamus, ipse semper præ oculis est habendus, et ejus passio nobis semper esse debet in exemplo ne deficiamus. In cujus videlicet passionis recordatione, ipse corporis et sanguinis sui sacramenta frequentari præcepit in Ecclesia, unde et Apostolus: *Dominus, inquit, Jesus qua nocte tradebatur accepit panem, et gratias agens fregit, et dixit: Hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. Hoc facile in meam commemorationem. Similiter et calicem: Quotiescunque manducabitis panem hunc, et calicem bibetis, mortem Domini*

annuntiabitis donec veniat (I Cor. xi, 25 et seq.). Sed quid prodest nobis hoc in nostram reducere vel aliorum memoriam, nisi sic ei compatiamur, sicut idem dicit Apostolus, ut et conglorificari resurgendo mereamur? (Rom. viii, 17.) Aliorum illud terribile iudicium incurramus, quod ipse consequenter adnexuit, dicens: *Itaque qui manducaverit vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Qui enim manducavit et bibit indigne iudicium sibi manducavit et bibit, non dijudicans corpus Domini* (I Cor. xi, 27). Per ascensum, ut dictum est, purpureum conscendendum nobis est ad reclinatorium aureum; quia nisi communicemus passioni Christi, participes non erimus suæ resurrectionis. Quod ut eo trahente possimus, ipse manum porrigat, qui ut conscendamus invitat. Amen.

SERMO X.

IN EADEM DIE

Egredimini, filiæ Sion, et videte regem Salomonem in diademate suo, quo coronavit eum mater sua in die desponsationis illius, et in die lætitiæ cordis ejus (Cant. iii, 11). Quo egredi admoneantur filiæ Sion, ipse textus Cantici canticorum ex illis quæ præmissa sunt patenter insinuat. Cum enim dixisset: *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani* (ibid., 9), atque ipsum miraculum quam mirabile fuerit diligenter descripsisset, statim filias Sion egredi hortatur ad ipsum regem in hoc ferculo suo conspiciendum. Hæc vero sunt ipsæ, quas in proximo dixerat filias Jerusalem, cum ait: *Media charitate constravit propter filias Jerusalem* (ibid., 10). Quas tanquam ad conscendendum in ipsum ferculum admonens, jubet eas egredi ut in ipso ferculo rege conspecto ejus amore ad eum ascendere niterentur in ipsum ejus feretrum, hoc est ejus imitatione crucem ejus tollendo, sicut ipsemet admonet dicens: *Qui vult venire post me, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me* (Matth xvi, 24) hoc est passiones sustinens me imitetur. Filiæ itaque Sion, id est Jerusalem, non Babylonis, fideles animæ sunt, quæ ad civitatem Dei tanquam cives pertinent, non diaboli. Has tanquam filias vera Jerusalem, hoc est mater Ecclesia Deo parit vel generat, dum eas prædicando instruit, vel baptizando regenerat. Unde et Apostolus tam matri quam patri se comparans ait: *Filioli mei, quos adhuc parturio, donec Christus formetur in vobis* (Galat. iv, 19). Et rursum: *Nam etsi multos habetis pædagogos, sed non multos patres. In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui* (I Cor. iv, 15) De hac matre nostra, cujus conversatio in cælis est, et per desiderium semper sursum inhabitat, idem Apostolus ait: *Illam autem, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra* (Galat. vi, 29).

Hujus itaque Sion prædictas filias Salomon exhortatur egredi, ut verum Salomonem nostrum, id est Christum, egressæ mereantur videre. Egres-

sæ, inquam, maxime de terrena conversatione, ut A
in his tam sanctis diebus Dominicæ passionis per
abstinentiam carnem macerantes, crucem ejus tol-
lamus : attendentes quod scriptum est , quia *si*
compatimur, et conregnabimus. Qui enim dicit se
in Christo manere, debet sicut ille ambulavit et
ipse ambulare (II Tim. II, 12). Mactantes in no-
bis vitia, nos ipsos præparemus tanquam hostiam
viventem et Deo placentem. Nemo enim ad ejus
hostiam, quæ nunc generaliter pascha imminen-
te, universis proponitur Christianis, digne accedere
poterit, nisi se ille prius talem, ut diximus, hostiam
præparaverit. Alioquin de mensa vitæ mortem sum-
memus, et quasi pro cibo venenum hauriemus. Un-
de et Apostolus Corinthiis ait : *Quicumque mandu-*
caverit panem, vel biberit calicem Domini indigne,
reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet au-
tem seipsum homo, et sic de pane illo edat, et de
calice bibat. Qui enim manducat et bibit, indigne,
judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans
corpus Domini (I Cor. XI, 27). Idem ad Hebræos :
Habemus, inquit, altare, de quo edere non habent
potestatem, qui tabernaculo deserviunt. Quorum enim
animalium inferitur sanguis pro peccato in sancta
per pontificem horum corpora cremantur extra ca-
stra. Propter quod et Jesus ut sanctificaret per
suum sanguinem populum, extra portam passus
est. Exeamus igitur ad eum extra castra, imprope-
rium ejus portantes. Non enim hic habemus manem-
tem civitatem, sed futuram inquirimus (Hebr. XIII,
10 et seq.). Altare nostrum altare Christi est, in quo
sacrificium ejus celebramus, imo ipsum in sacra-
mento proprii corporis et sanguinis Patri offerimus.
De quo sancto altari edere non habent qui taber-
naculo deserviunt, quia de hoc tanto ac spiritali
sacrificio digni sumere non sunt qui carnaliter
vivunt. Tabernaculum quippe dicit hujus mortalis
corporis, quod nunc habemus habitaculum, quod
dissolubile est atque infirmum, sicut tabernacula,
id est umbracula pastorum vel peregrinantium,
quæ non sunt firmæ domus ac stabiles, sed mobi-
les, et ad modicum inhabitandæ mansiones. Ta-
bernaculo ergo deservit, qui mortalis carnis con-
cupiscentiis obedit. Regendum est corpus, et caro
spiritui subjicienda, servire potius quam dominari D
digna. *Quorum enim, etc.* Ac si aperte dicat : Bene
dixi eos nequaquam sacrificio Christi dignos, qui
tabernaculo deserviunt, hoc est carnalibus indul-
gent concupiscentiis. Hoc enim et in sacrificio ve-
teri, quod figura nostri fuit, Dominus præsignare
decrevit, cum animalium corporibus extra castra in
eremo crematis, purus eorum sanguis offerretur a
pontifice in Sancta sanctorum. Sanguis quippe, in
quo maxime vita carnis consistit, juxta illud Moy-
si, *quia anima omnis carnis in sanguine est (Le-*
vit. XVII, 11), bona fidelium vita vel anima est.
Quod quidem per pontificem Christum, qui pro
nobis interpellat, quasi sacrificium offertur in
Sancta sanctorum, quod est secundum tabernacu-

lum, dum dignando efficitur, ut ad supernam man-
sionem assumatur, ubi pura et perfecta est san-
ctitas, per Sancta sanctorum significata. Sed ut
hoc fiat, necesse est prius in hac vita horum
animalium corpora cremari extra castra : hoc
est carnem affligi atque macerari zelo divini
amoris nobis sic extra castra positis, hoc est
extra voluptates carnis constitutis. Hæ quippe vo-
luptates quasi quædam castra vel carceres animæ
sunt, qui ipsam constringunt et comprimunt, ne se
omnino erigat ad superna, et libere toto affectu
surgat ad cœlestia. Propter quod etiam significan-
dum ipse noster pontifex passus est extra portam,
hoc est extra septa Jerusalem, non intra ut vide-
licet significaret non aliquos per suum sanguinem
sanctificandos atque redimendos, nisi qui ut, di-
ctum est, extra castra positi, id est voluptates car-
nis, ipsum imitentur. Ad quod consequenter nos
adhortans Apostolus, ait : *Exeamus igitur,* hoc est
imitando eum sequamur, extra castra, ut determi-
natum est, facti : ut eum apprehendere possimus
in supernis. Improprium hoc est pati, pro eo quæ
cunque probrosa vel turpia tolerare, sicut et ipse
pro nobis nulla respuit perferre. *Non enim, etc.*
Exeamus, inquam, ad eum, relictis castris, hoc est
properemus ad ipsum pervenire per quæcunque ad-
versa, postpositis voluptatibus carnis ; quia non ha-
bemus in hac vita stabilem mansionem, nec ad
hanc vitam creati sumus, sed futuram, quæ indefi-
ciens est, apprehendere nitimur.

Quod igitur Apostolus hoc loco nostrum exire
dicit, hoc Salomon superius nostrum egredi præsi-
gnavit, dicens : *Egredimini, filiæ Sion, etc.* Tan-
quam si diceret : *Egredimini mente semper ad eum*
conspiciendum, qui extra portam crucifixus pro
vobis, vestrum factus est sacrificium. A nobis ad
eum egredimur, cum abrenuntiantes propriis volu-
ptatibus, ejus voluntati nos dicamus, et eum imi-
tando sequimur, qui Patri usque ad mortem obe-
diens, ait : Non veni facere voluntatem meam, sed
voluntatem ejus qui misit me (Joan. V, 30). Hoc uti-
que modo crucem post Jesum portamus, quod de
illo Simeone Cyrenæo Lucas refert, cum usque ad
mortem in ejus obedientia persistere parati sumus,
crucifigentes corpora nostra cum vitiis et concupi-
scentiis, sicut et Apostolus præcipit (*Luc. XXIII,*
26). Simon quippe *obediens* interpretatur, qui post
Christum crucem ejus bajulans eos significat, qui
per imitationem eo usque Christum sequuntur, ut
consummatam obedientiam usque ad mortes ei ex-
hibere parentur. De qua profecto perfectione obe-
dientiæ etiam ipse Simoni Petro ait : *Sequere me*
(Luc. I, 19 ; II, 14), ut videlicet id quod ille Simon
Cyrenæus egit in ministerio, iste Simon Petrus Ec-
clesiæ typum gerens consummaret in facto. Refert
supra memoratus evangelista, quod Simone post
Jesum crucem ejus bajulante, sequeretur illum
multa turba populi et mulierum, quæ plangebant,
et lamentabantur eum. Non enim hic Simon solus

per passionem Christum imitatur, verum innu-
mera fidelium multitudo tam in viris quam in femi-
nis per martyrium Christum sequitur, et ad Deum
extra portam passum hoc modo egrediuntur. Quem
et nos hodie egressum præsentamus, cum de urbi-
bus, vel castellis, aut villis, clerus pariter ac popu-
lus cum sanctuario crucem adorare procedunt in
campo, ipsa videlicet die qua primum in anno Do-
minica recitatur passio. Qua quidem generali fide-
lium processione, tanquam ad Dominum extra por-
tam passum egredientes, passionis ipsius nos me-
mores esse profiteamur, quasi eum præ oculis cru-
cifixum pro nobis aspicientes. Ad quem utique as-
pectum admonemur cum dicitur, ut post egressum
nostrum videamus regem Salomonem in diademate,
quo coronavit eum mater sua (*Cant. III*): mater,
inquam, sua, hoc est Judæa, de qua ipse natus est
secundum carnem.

Diademate coronavit eum, hoc est ad modum vic-
toris eum exaltavit, qui in ipsa morte maxime de
diabolo triumphavit. De hac exaltatione in ipsa
crucis suspensione, ipsemet Nicodemo ait: *Sicut
Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Fi-
lium hominis* (*Joan. III, 14*). Legimus et a Judæis
ipsum Dominum corporaliter spinea corona esse
coronatum. Quod cum illi ad irrisionem et pœnam
intenderent, mysterium ignari gesserunt rei conver-
tendæ in gloriam. De qua et Psalmista dudum præ-
dixerat: *Minuisti eum paulo minus ab angelis, glo-
ria et honore coronasti eum: et constituisti eum super
opera manuum tuarum. Omnia subiecisti sub pedi-
bus ejus* (*Psal. VIII, 6*). Quod quidem testimonium
Apostolus prosequens, Hebræis scribit: *Eum au-
tem, qui in modico quam angeli minoratus est, vide-
mus Jesum per passionem mortis gloria et honore coronatum*
(*Hebr. II, 9*). Scriptum quoque est in Jo-
anne, quia *exivit Jesus portans spineam coronam*
(*Joan. XIX, 5*): ut etiam juxta litteram nobis ad
eum sit exeundum, sicut prædictum est, in diade-
mate suo videndum.

Sive ergo coronatus, sive crucifigendus exire
Christus memoratur, ut reprobatis Judæis, qui in
eum ista commiserunt, gratiam suam præsignaret
transituram in latitudinem gentium, ubi videlicet
crucifixionis salus, et exaltatio ipsius in acquisi-
tione multorum populorum, uno Judæo reprobo,
sese dilatavit. Unde et bene hodie ad crucem ejus
in campo adorandam procedimus, in hoc mystice
demonstrantes, tam gloriam quam salutem de Ju-
dæis egressa esse, et in gentibus sese dilatasse.
Quod autem postmodum revertimur ad loca no-
stra, unde fueramus egressi, significat in fine mundi
ad Judæos redituram gratiam Dei; quando videlicet
per prædicationem Henoch et Eliæ constat eos con-
vertendos esse. Unde et Apostolus: *Nolo*, inquit,
vos ignorare, fratres, quia cæcitas ex parte contin-
git in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et
sic omnis Israel salvus fieret (*I Cor. X, 1*), sicut
scriptum est: *Veniet ex Sion qui eripiat et avertat*

A impietatem a Jacob (*Rom. XI, 26*). Unde et ipsum
Calvariæ locum, quo Dominus crucifixus est, nunc
intra civitatem novimus contineri, cum prius extra
fuerit. *Coronavit*, inquit, *eum mater sua in die
desponsationis illius*. Tunc enim magna jucunditas
regibus exhiberi solet, quando, desponsatis uxori-
bus, solemnia celebrant nuptiarum. Dies autem
Dominicæ crucifixionis quasi dies ei fuit desponsa-
tionis, quia tunc Ecclesiam veraciter sibi quasi
sponsam sociavit, cum eodem die animas fidelium
ad inferos descendens, hoc in eis inde assumptis
complevit, quod latroni promisit dicens: *Amen dico
tibi, hodie mecum eris in paradiso* (*Luc. XXIII, 43*).
Hæc itaque dies desponsationis dies lætitiæ illi fuit,
quando illud ad quod venerat, et quod maxime
in ejus desiderio erat, in salute credentium com-
plevit.

Lætitiæ, inquit, *cordis ejus*, quia tanquam tristis
in corpore fuit, in quo molestias doloris toleravit;
sed dum caro tristitiam doloris afferret de his quæ
inferebantur exterius, cordis, id est animæ, summa
exultatio erat inferius, de nostra scilicet salute,
quam sic operabatur. Unde et cum ad crucifigen-
dum exiret, bene mulieres super eum lamentantes
compescuit, dicens: *Filiæ Jerusalem, nolite flere
super me, sed super vos ipsas flete, et super filios
vestros* (*ibid., 28*). Tanquam si diceret: Non est
propter me dolendum in his passionibus, tanquam
hinc aliquod incurram damnum; sed potius vobis
imminet super vos ipsas et filios vestros, gravis-
sima vindicta, quæ in me committuntur, plexuros.
Sic et nobis, fratres, super nos potius quam super
ipsum flendum est, quod ea videlicet commiserimus
ex culpa, quæ ille tam graviter portavit in pœna. Sic
de ipso gaudeamus cum ipso, ut de nostris dolea-
mus offensam, quod hujus sive servorum reatus com-
miserit, quod innocens Dominus tantam pœnam
sustinuit. Ipse nos docuit flere nos ipsos, qui nun-
quam se flere legitur; sed non flevit Lazarum sus-
citaturus, pro cujus suscitatione honor hodiernus
est ei a turbis exhibitus. Flevit et hodie cum a tur-
bis exsultantibus susciperetur, sicut Lucas memi-
nit, dicens: *Et cum appropinquaret jam ad descen-
sum montis Oliveti, cæperunt omnes turbæ descen-
dentium gaudentes laudare Deum voce magna, super
omnibus quas viderant virtutibus, dicentes: Benedi-
ctus qui venit in nomine Domini, pax in cælo, et glo-
ria in excelsis. Et ut appropinquavit, videns civita-
tem flevit super illam, dicens: Quia si cognovisses et
tu, etc.* (*Luc. XIX, 38*).

Flevit Lazarum, quem de refrigerio et sinu Ab-
rahæ revocaturus erat ærumnis præsentis vitæ. Fle-
bat ruinam civitatis, nostra videlicet damna, non
propria. Utinam sic nos mala nostra deplorare possi-
semus sicut et ille, sic solliciti de nobis essemus
sicut ipse! Qui de ipso lætamur tanquam de Sal-
vatore nostro, cujus morte redempti sumus, super
nos defleamus, qui quod ille tam graviter plexus
est commisimus. Egredientes itaque semper mente

ad eum, ut diximus, et ipsum sic pro nobis coronatum memoriter intuentes, sequamur ipsum, crucem ejus tollentes. Quod si jam in eo tempore non sumus ut pro eo mori cogamur, quoties tamen nos pro ipso affligimur, crucem ejus tollimus. Crux quippe a cruciando dicta est. Crucem ejus tollimus, cum quaslibet adversitates pro eo sustinemus, vel abstinentiæ virtute carnem nostram macerando, dominio spiritus eam subjicimus. Quod his præcipue diebus nobis est providendum, quibus spiritaliter nos præparari convenit, ad ipsum Dominum in sacrificio propriæ carnis et sanguinis suscipiendum. Certe, si quis potentum vel amicorum hospitio suscipiendus a nobis expectaretur, cum omni diligentia domum nostram præparemus, ne quid immundum vel indecens oculos intrantis offenderet. Quanta igitur cura, quanto studio providendum est, ne ipsum Creator ac Redemptor a nobis, ut diximus, suscipiendus, immundum reperiat habitaculum; cum propriam injuriam tanto gravius vindicet, quanto amplius potest ac debet? Et quoniam ejus quoque est gratiæ in nobis sibi mansionem parare, ipse sibi hanc præparet, qui hoc nobis sacrificium ad salutem instituit, non ad iudicium. Amen.

SERMO XI.

DE REBUS GESTIS IN DIEBUS PASSIONIS.

Quo magis nostræ redemptionis tempus, et Dominicæ resurrectionis appropinquat solemnitas, crebrius ædificandi sacris exhortationibus sumus, ut tantis beneficiis digni reperiatur, et redemptionis participes simus, et resurrectionis consortes. Et quoniam plerumque ipsa rerum gestarum historia devotionem simplicium excitat magis quam mystica, juvat secundum litteram omni dulcedine refertam, omni pietate plenam, ea quæ Dominus his diebus gessit referendo contexere, et ad exhortationem nostram in mentem reducere. Refert itaque Joannes quod, resuscitato Lazaro, multi Judæorum, qui hoc viderant, crediderunt in Jesum. Quidam autem ex ipsis abierunt ad Phariseos, et dixerunt eis quæ fecit Jesus. Collegerunt ergo pontifices et Pharisei concilium, et dicebant: Quid facimus, etc. ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum (Joan. xi, 45 et seq.). Interficerent, inquam, mortuos suscitantem, et pro vita reddita mortem inferrent! O cæci pariter et perversi! Nunquid qui vitam restituit mortuis, a morte sibi non potest providere, et machinamenta vestra, si velit dissolvere? et de potestate quidem ejus non ambigitis, quem toties in his vel in aliis experti estis! Alioquin non tanquam ignarum dolo tenere od occidendam cogitaretis, sed ipsum vi comprehenderetis. Sed quam stulte hoc vestrum consilium et perversam cogitationem eum latere credatis. Evangelista patenter ostendit. Cum enim præmississet: « Ab illo ergo die cogitaverunt ut interficerent eum, statim hoc eum nequaquam ignorare patenter insinuat, dicens: *Jesus ergo non jam palam ambulabat apud Judæos, sed abiit in regi-*

nem juxta desertum in civitatem quæ dicitur Ephrem, et ibi morabatur cum discipulis suis (Joan. xi, 54). Quod itaque persecutionem scienter ad horam declinat, nequaquam hoc per ignorantiam, sed per dispensationem ab eo fieri constat. Nondum quippe tempus advenerat, quod in eum ista compleri deberent. Propterea passionem declinando dispensatione, ut dictum est, magis quam timore, nos exemplo sui revocat a præsumptione, ne forte Deum tentando, certo nos quando non oportet objiciamus periculo. Quod enim ad hoc eum nequaquam metus impulerit, ut videlicet passionem declinans ad prædictum locum secederet, ubique cum discipulis suis moraretur, sequentia declarant cum dicitur: *Proximum autem erat Pascha Judæorum (ibid. 55). Et rursus: Dederant autem pontifices et Pharisei mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit, indicet ut apprehendant eum (ibid. 56). Jesus ergo ante sex die Paschæ venit Bethaniam (Joan. xii, 1).*

Attendite, fratres, quid illa velit conclusio, qua dicitur: *Jesus ergo, etc.*, et unde ista pendeat illatio: et videbitis Domini, ut dictum est, non timorem, sed dispensationem. Præmisso quippe, quia proximum erat Pascha, in quo ipse postmodum se tradendum noverat, dicens: *Scitis quia post biduum pascha fiet, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur (Matth. xxvi, 2).* Et hoc insuper adjuncto, *quia dederant pontifices et Pharisei mandatum, ut si quis cognoverit ubi sit, indicet ut apprehendant eum*, statim subinfertur: *Jesus ergo ante sex dies Paschæ, etc.* Ac si aperte dicatur: Quia tempus passionis appropinquabat, et ad hoc perficiendum jam omnino Judæi conspiraverunt: ergo ipse Dominus ad hoc se jam præparat intrepidus, et Jerosolyman accedit ubi se noverat esse passurum; ut de se jam Judæis præbeat facultatem ad perversam eorum complendam voluptatem, ut cum sua damnatione nostram operarentur salutem. Venit quidam a prædicta regione juxta desertum, vel in civitatem gentium, quæ dicitur Ephrem, tanquam per hoc etiam ad litteram compleret illam orationem propheticam: *Emitte agnum, Domine, dominatorem terræ de petra deserti ad montem filii Sion (Isa. xvi, 1).* Quid enim petra deserti nisi gentilitas est a Deo derelicta, cujus per gratiam mundi in amorem sui Dominus emollierat corda? Hunc etiam locum tanquam petram Dominus inhabitabat, in quo sibi tutum ac firmum habitaculum providerat. Inde igitur agnum suum Dominus mittit ad montem Sion filii suæ, quando Christus a prædicta gentium civitate juxta desertum sita Bethaniam primo venit. Deinde passurus Jerosolyman pervenit, in monte Sion positam. Quam profecto civitatem quasi filiam Deus olei habuit, cum eam cæteris per gratiam extulit, ut specialiter ipsa nuncupetur civitas sancta, tam videlicet Dei templo quam sanctuario adornata et in capite regni constituta.

Ante sex dies Paschæ venit Bethaniam, inde in crastino, id est quinto die ante Pascha processurus

Jerosolymam; ut tempore quo decebat mystici agni A perageret sacramenta sicut jam superius in alio sermone meminimus. Cum autem Dominus Bethaniam venisset, fecerunt ei cœnam ibi, et Martha ministrabat. Lazarus vero erat unus ex discumbentibus cum eo. Maria ergo accepit libram unguenti nardi pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu, et extersit capillis suis, et domus impleta est ex odore unguenti. Qui vero cœnam istam paraverint, ubi Lazarus convivatur, Martha cibum, Maria ministrat unguentum, evangelista non exprimit; quia per has personas quas nominat satis insinuatam intelligit. Ut enim de Lazaro taceamus, nequaquam congruum erat, ut sanctæ feminæ in domo alterius, vel de alienis ministrarent sumptibus. Convivatur Lazarus cum Domino, ut bina ejus probetur resurrectio. Unde et Hieronymus in lib. II adversus Jovinianum, de ipso Domino ait: (100) « Comedit quidem post resurrectionem, ut veritatem sui corporis comprobaret. Nam quotiescunque mortuum suscitavit, jussit ei manducare dari, ne resuscitatio phantasma putaretur. Et Lazarus, post resurrectionem, ob hanc causam scribitur cum Domino inisse convivium. » Bene autem mulieres, quæ Dominum suscipiunt quem viri persequuntur, et eum insuper reficientes, generale majorum Christum persequentiam non verentur edictum. Quæ, ut diximus, Christo ministrantes, fratre ipsarum Lazaro recumbente, tanto felicius in anima insinuatur suscitæ, quanto majore Christo assistere monstrantur devotione.

Legimus Dominum ministrasse mensis discipulorum, sicut et ipse profitetur, dicens: *Nunquid major est qui recumbit, an qui ministrat? Nonne qui recumbit? Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat* (Luc. xxii, 27). Solas autem feminas Scriptura commemorat Domino ministrasse. Novimus et ipsum pedes discipulorum abluisse; nulum autem virorum hoc ei obsequium exhibuisse, sed solam peccatricem illam, quæ pœnitentiæ lacrymis pedes ejus lavit, capillis tersit, unguentis recreavit. Nec solum pedes, verum etiam caput ipsius mulier inungens, corporaliter eum Christum fecit, et tam regis quam sacerdotis in eo sacramenta peregit. Attendite, viri, humilitatem Domini ita ut diximus ministrantis: perpendite, feminæ, dignitatem vestram, quæ sic ei in omnibus ministrare meruistis. Quod vero sæpius pedes Christi mulier unxisse perhibetur, patenter innuitur eum calceatum incedere, cujus pedes ad unguendum ita invenirentur parati, cum tamen ipse discipulis sandaliorum calceamenta indulserit. Ex quo aperte juxta litteram patet, quia duras habuerit vias, de quibus ipse ad patrem loquitur: *Propter verba labiorum tuorum, etc.* (Psal. xvi, 4).

Quod vero in crastino de Bethania primo Bethphage ad montem Oliveti venit, deinde Jerusalem pervenit, nequaquam a mysterio vacat. Bethphage quippe viculus est sacerdotum, et interpretatur *domus buccæ*, sicut Bethania *domus obedientiæ*. De

Bethania itaque Bethphage venit, quia solus his dignus est prædicare, qui prius didicerit obedire; ut ante discipulus fuerit obsequendo, quam magister fiat præcipiendo. Bene autem hic viculus sacerdotum, hoc est prædicatorum, ad montem Oliveti esse describitur: quia qui tales, ut diximus, fuerint, altiores in Ecclesia tam dignitate ordinis quam meritorum habentur. Unde et Dominus: *Qui autem fecerit et docuerit sic homines, hic magnus vocabitur in regno cœlorum* (Matth. v, 19). Olivetum quoque, quod oleum ministrat, sanctis prædicatoribus recte congruit. Oleum quippe de igne, quem nutrit, lucem spargit: et prædicatores sancti igne charitatis accensi tanquam lucerna sunt ardens et lucens: ardens videlicet in se, lucens B aliis, qui eorum illuminantur prædicatione. Lucas vero refert quod *cum appropinquaret jam Dominus ad descensum montis Oliveti, cœperunt omnes turbæ descendantium gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus, dicentes: Benedictus qui venit rex in nomine Domini: pax in cœlo, et gloria in excelsis* (Luc. xix, 37). Bene autem descendens de monte Dominus a turbis glorificatur: quia nisi se quis humiliaverit, nequaquam meretur exaltari, sicut et de ipso scriptum est Domino: *Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod et Deus exaltavit illum, et dedit illi nomen quod est super omne nomen, etc.* (Philip. ii, 8). Deinde turbis ei, ut dictum est, laudes acclamantibus, *ut appropinquavit, videns civitatem, flevit super illam, dicens: Quia si cognovisses et tu, quia venient dies, etc. et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognovisti tempus visitationis tuæ* (Luc. xix, 42).

O summa erga impios pietas, et incomparabilis erga crudeles benignitas! Inter laudes quæ ei dantur, et occurrentium gaudia turbarum, quæ tam sollicitè ab his exhibentur, non exultat laudibus, non congaudet gaudentibus: sed condolens perituris, quos a morte revocare non valet, jam quasi mortuos deflet. Deplorat earum mortem ut resipiscant, deterret ne pereant. Ventura denuntiat mala, per quod sibi providere possent a pœna. Dolet quod non exauditur, deflet illorum casum, non contemptum suum, qui salvare venerat, non perdere. Unde et Jesus proprio nomine est vocatus. Deplorat supremam et irreparabilem gentis illius exterminationem per Romanos principes, Titum videlicet ac Vespasianum, futuram. Hi sunt duo ursi, qui de saltu prodeuntes, quadraginta duos pueros perdididerunt, qui Eliseo de Jericho, ubi sanaverat aquas, ascendenti Bethel illudebant, dicentes: *Ascende, calve, ascende, calve* (IV Reg. ii, 23). Ursi quippe silvestres, principes sunt gentiles a disciplina legis alieni, et a civitate Dei remoti, et more ferarum indomiti. Hos cum gentilitas mittit, quasi de inculto saltu prodeunt, quia de illo prodeunt populo qui nullam divinæ doctrinæ culturam noverat.

Qui dum imbellione judaici populi suam injuriam A intenderent vindicare, divina hoc actum est dispensatione, ut Christi magis injuriam punirent ignari quam propriam. Sic quippe de Assur Dominus ait: *Assur virga furoris mei, ipse autem non sic arbitrabatur (Isa. x, 5)*. Cum enim per populum Assur Dominus in populo suo vindictam exercet, ipse Assur quasi virga est iræ Dei, hoc est flagellum vindictæ ipsius. Quod tamen hoc divina dispensatione geratur ignorat, quia hoc totum quod prævalet non divinæ ordinationi, sed propriis virtutibus ascribit. Tale quid et de istis Romanis principibus Psalmista prævidens, exterminationem suæ gentis deplorabat, sic ad eum conquerens (*Psal. LXXIII, 3 et seq.*): *Quanta malignatus est inimicus in sancto!* Ac si diceret: O quantas malitias et abominations ille Romanorum populus exercuit in ipso etiam templo et sanctuario divino! *Et gloriati sunt qui oderunt te verum Deum, tanquam idololatriæ cultores, quia dæmones. Gloriati, inquam, in medio solemnitatis tuæ, hoc est inter dies paschales, quos tu ipse ad honorem tui solemnes institueras. Justum quippe fuit ut Judæi qui in solemnitate paschali Christum occiderant, locum et gentem per eum amittere metuentes, in eadem solemnitate capti, per istos in perpetuum exterminarentur, vel omnino perderentur; per istos, inquam, Vespasianum scilicet patrem, et Titum, ejus filium, punirentur illi, qui in Deum Patrem et ejus Filium tam graviter deliquerunt. Gloriati sunt de victoria quam obtinuerunt, nescientes quod propter peccata illius populi hæc Deus permiserit fieri. Unde et sequitur: *Posuerunt signa sua*, hoc est, vexilla erexerunt, tanquam victoriæ signa. *Sicut in exitu*, hoc est more triumphantium, qui in portis captarum civitatum erigunt sua tropæa *super summum*, hoc est in altiore loco civitatis, unde magis ab introeuntibus vel exeuntibus conspici possint. Et cum tanta, Deo permittente, agerent, non tamen *cognoverunt*, quid scilicet agerent, quia suam tantum injuriam ulcisci crediderunt, sed non divinam, et suis viribus hoc magis potuisse, quam promissione divina qua tradidit impios.*

Pueri itaque parvuli quos prædicti perdiderunt D ursi, quia illuserunt Elisæo, ipsi sunt Judæi tanquam sensu carentes, neque per legem, neque per tot signa Christum cognoscentes, et sic a vera sapientia, quæ ipse est, alieni et in reprobum sensum traditi. Non enim taliter Christo illuderent ante crucifixionem, nec Pilato inclamarent: *crucifige, crucifige eum (Luc. xxiii, 21)*: quod est quasi dicere Christo: *Ascende, calve, ascende calve (IV Reg. ii, 24)*! Crucifixio quippe Christi ascensio est crucis. Calvum vocant, quem terrenis auxiliis vel opibus destitutum vident. Tale est ergo: *Ascende, calve!* tanquam si dicerent: Tu miser, omnibus bonis destitute, qui te a nobis exaltandum esse prædixeras, veni huc, ascendens crucem exaltare. Hoc enim per ironiam illudentes dicebant, quod in veritate de ex-

sultatione crucifixi, et de electione gentium Dominus disponebat. Bene illi pueri quadraginta duo fuisse memorantur, secundum videlicet numerum annorum, quos eis Dominus ad pœnitentiam indulserat. Quadragesimo quippe anno secundo a Passione Domini, hæc eis calamitas accidit. Sed nec a mysterio vacat, quod sanatis aquis Jericho Elisæus Bethel, hoc est ad domum Dei ascendebat: cum et Dominus in Ramis Palmarum Jerosolymam veniens, cum per Jericho transiret, egressus inde duos cæcos sanaverit. Qui profecto antequam per Christum tam corpore quam anima illuminarentur, et ob hoc eum sequerentur, quasi aquæ steriles erant, dum adhuc omni vento doctrinæ fluctuantes quid credere deberent certum non habebant, et ob hoc fructu spiritali carentes.

Ut autem nostræ narrationis textum superioribus, quæ intermissa fuerant, copulemus, cum, ut diximus, Dominus Jerosolymam veniens, futuram civitatis ruinam deplorasset ac prædixisset, civitatem ingressus cum multo exsultantium turbarum comitatu, ad templum tanquam propriam domum pervenisse refertur, et in ipso tam justitiam quam misericordiam exercens, cum inde negotiatores potenter expulisset, cæcosque ibidem et claudos sanaret, ipsam Domini domum reconciliavit. Ejecerat jam alia vice tales de templo, quod solus Joannes commemorat (*Marc. ii, 15*). Sed de hac ultima ejectione scribunt alii, quando videlicet facto flagello de funiculis omnes ejecit. Marcus vero refert (*cap. xi, 15*) hanc ejectionem non in Ramis Palmarum, sed sequenti die cum rediret Dominus Jerosolymam, factam fuisse. In Ramis tamen Palmarum ipse quoque Dominum commemorat intrasse templum, sed in eo nihil exegisse, nisi circumspicere omnibus quæ aderant, cum jam vespera esset, in Bethaniam cum duodecim redisse. Quod igitur alii evangelistæ, Matthæus (*Matth. xxi, 12*) scilicet ac Lucas (*Luc. xix, 45*), hoc prætermisso ejectionem illam commemorant, succincte per anticipationem dixisse videntur, et ad ea quæ præmiserant congrue connexuisse. Matthæus quippe cum præmisset Dominum dixisse discipulis: *Ite in castellum quod contra vos est, etc. (Matth. xxi, 2)*, et Lucas retulisset Deum ruinam civitatis deflevisse (*Luc. xix, 41*), consequenter exprimere curaverunt, quorum culpa præcipue illa contrarietas vel ista ruina contingeret, hoc est sacerdotum vel cæterorum templi ministrorum. Unde in ipso templo hanc in eos ultionem decrevit exercere, tanquam per hoc patenter insinuans eorum malitiam, et circa Deum negligentiam, horum quæ diximus causam existere.

Primo itaque cum magno comitatu turbarum laudes acclamantium templum ingressus, et omnibus circumspicere hinc egressus, Bethaniam rediit, et in crastinum, ut diximus, hanc potestatem exercere distulit. In quo quidem nos moraliter instruit, et potentiæ suæ magnitudinem ostendit. Prius enim mala quæ corrigamus diligenter inquirere, et præ-

noscere debemus, quam ea vindicemus, et per patientiam ad horam sustinere, ne præcipitanter sententiam inferamus vindictæ. Unde bene Dominus prius conspicerere voluit mala domus suæ, quam in ea severitatem exercere justitiæ. Sicut enim et de ipso Genesis refert (*Gen. xi*) quod cum superbiam ædificantium turrem ex confusione linguarum vellet reprimere, et sic eos per regiones dispergere, prius Dominus descendit ut videret illam superbiorum stultitiam, quam in eam daret sententiam. Sic et peccata Sodomæ et Gomorrhæ puniturus: *Descendam*, inquit, *et videbo utrum clamorem qui venit ad me opere compleverint, an non est ita, ut sciam.* (*Gen. xviii, 21.*) Sic et hoc loco prius in templo circumspicentis male agentibus, ostendit se cognovisse quid deberet vindicare. Exhibuit patientiam differendo vindictam. Noluit vindictam exercere, quasi prædictam turbarum confusus ope, quo major ejus potestas appareret, cum hoc sine turbis perageret. Solos quippe pueros tunc adesse, et clamantes in templo: *Hosanna filio David!* Matthæus commemorat (*Matth. xxi, 51*), ut in laudibus horum recompensaretur quod commiserat in Elisæo puerorum irrisio. Vespera facta, ut dictum est, de templo Dominus egressus, in Bethaniam cum apostolis rediit, tanquam de domo inobedientiæ ad domum conferens obedientiæ. Nemo enim Deum habitorem meretur habere, nisi qui præceptis ejus præsto est obedire. De civitate ad modicam procedit villam, quia, ut ipse ait, *Multi vocati sunt, pauci vero electi* (*Matth. xx, 16*). Jerusalem et templum tanquam propriam civitatem et domum relinquens, cum ibi non haberet ubi caput reclinaret (*Matth. viii*), illud quod de se ipso scriptum est adimplet; *In propria venit, et sui eum non receperunt* (*Joan. i, 11*); Jerusalem, imo jam non Jerusalem, quæ dicitur *visio pacis*, sed asylum factam tyrannidis. Jam enim in eum ita manifeste conspiraverant majores civitatis ut in ea hospitium non inveniret. Nec tamen hoc ejus impotentia, sed patientiæ tribuendum est. Posset, nisi vellet, securus hospitari, cui certum est a nemine posse vim inferri, cuius potentia est corda hominum quo voluerit inclinare. Nam et cum voluit, libere ibidem quidquid decreverat egit. Discipulos illuc dirigens ut asinam et pullum solverent et sibi adducerent nemine contradicente, sicut dixerat implevit, cum tamen in se conspiracy factam non ignoraret: de qua his, quos mittit, discipulis ait: *Ite in castellum quod contra vos est* (*Matth. xxi, 2*), hoc est in locum Deo pariter et vobis adversantem, nec jam civitatem dicendum, hoc est conventum hominum ad jure vivendum, sed tyrannicæ munitiois castellum. Ite, inquit, confidenter in locum quamvis talem, atque adeo vobis contrarium, et quod præcipio securi peragite. Unde et subnectit: *Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite quia Dominus his opus habet, et confestim dimittet eos* (*ibid., 3*). O mira potentia confidentia! tanquam Dominus ex imperio mandat id eis, quos in mortem suam jam omnino conspirasse noverat. Sic man-

A dat, sic præcipit, et sic obedire compellit. Nec dubitant missi quod eis injungitur peragere, confisi de mittentis potestate. Quam et illi qui hanc maxime conspiracy fecerant experti, de templo non semel sunt ejecti, cum uni resistere non valerent multi. Qui etiam post hanc ejectionem, et eorum, ut diximus, conspiracy, cum esset quotidie docens in templo, quam intrepidus esset patenter ostendebat, cui omnia Pater in manus dederat. Denique cum voluit secundum legem Pascha celebrare, in ipsa qua disposuerat tradi nocte, missis iterum discipulis, ubi voluit domum sibi in qua id faceret in ipsa civitate paravit. Qui ergo toties in talibus potenter egit, nunc quoque si vellet, ubicunque velle parare hospitium posset, nec in Bethaniam coactus rediret. Duo itaque in hoc egit provide, ut videlicet illos quos vitabat habitatione sua indignos ostenderet, et dilectis hospitibus copiam sui in extremis daret, ut hoc ipsum jam quasi mercedem hospitalitatis haberent.

Mane autem facto, ipse cum discipulis de Bethania Jerosolymam revertens esuriit ut Marcus ait (*Marc. xi, 12* et seq.): *Et videns a longe ficum habentem folia, venit quærens si quid forte inveniret in ea, et nihil invenit præter folia. Non enim erat tempus ficorum, Et ait illi: Nunquam ex te fructus nascatur in perpetuum. Et audiebant discipuli ejus, et arefacta est continuo ficulnea, et veniunt Jerosolymam. Et cum introissent templum, cepit ejicere vendentes et ementes in templo, et mensas nummulariorum et cathedras vendentium columbas evertit. Et non sinebat ut quisquam transferret vas per templum. Et cum vespera facta esset, egrediebatur de civitate. Et abiit rursus in Bethaniam, sicut refert Matthæus, ibique mansit. Et hæc secunda die a Ramis Palmarum, hoc est die Lunæ, sicut Marcus scribit, gesta fuerunt. Quid est, Domine Jesu, quod esuriens mane, cibum quæris in arbore, quam præ omnibus constat esse solitum jejunare? Neminem discipulorum legimus tunc esurire, sed te solum. Ministrabas aliis quod tibi nunc indulgebas. Jejunos aliis ministrabas, et esuriens discipulos reficiebas, qui ministrare veneras, non ministrari. Pauperes fortassis, etsi spontaneos, habueras hospites. Nimum reputasti, quod larga eorum paupertas discipulos refecit. Pepercisti impensæ solus abstinendo, pro quo impensa omnia constat esse. Cibum requiris in arbore, quem natura sponte præbeat, non quem hominum præparet cura, aut qui largiores augeat expensas. Quæris utique cibum, ubi certus es nequaquam haberi eum. Non ergo id pro refectioe corporali, sed magis pro mysterio agis. Quippe cum non ignores, non tunc tempus esse ficorum. Tanquam iratus maledicis arbori, quod fructum non habeat, eo tamen tempore quo secundum naturam nequaquam habere debebat. Maledicta statim aruit, et potentiam maledicentis invisibilis sensit, et quasi damnata est quæ non meruit. Cur ita? Domine. Nequaquam id crudelitate sed magis pietate novimus gestum esse. Ad terrorem homi-*

, et correptionem malorum gestam est in ar-
quod gerendum erat in homine . Exhibita est
s potentiae in re insensibili cujus offensa caveri
it a rationali. Factis terreret, verbis docet incre-
n plebem, ne in sua malitia pereat, quam
a crebris miraculorum beneficiis ad poeniten-
invitat. Ipse Angelus consilii quibus potest
s ne pereant, consulit perituris, ut vel poeni-
s s'iventur, vel inexcusabiles damnari mereant.
Et haec quidem in secunda gesta sunt feria.

: autem tertio, sicut Marcus et Matthaeus refe-
cum a Bethania rediret Jerosolymam, vide-
discipuli arefactam ficulneam. Et recordatus
is dixit ad Jesum : *Rabbi, ecce ficus cui maledi-*

aruit (Marc. xi, 21). Et cum venisset in templum
serunt ad eum docentem principes sacerdotum,
B niores populi. Quibus ipse plura in pa-
is locutus, et multa eis impropere peccata,
iter eos contra se commovit, quod maturius
erent quod de morte ipsius tractaverant qui :
eps cum egressus de templo iret in montem
et Oliveti, sicut Matthaeus et Marcus patenter
nant, adnectendo videlicet quod ibi sedens di-
ilos doceret, unus discipulorum ait illi : *Magi-*

aspice quales lapides et quales structuræ (Marc.
4). Cui respondit Jesus : *Vides has omnes ma-*
edificationes ? Non relinquetur lapis super lapi-
qui non destruat (Matth. xxiv, 2). Deinde
xtus ad montem Oliveti, cum ibi sederet, sicut
hæus scribit, accesserunt ad eum discipuli ejus,
C to dicentes : *Dic nobis quando hæc erunt,*
estructione scilicet Jerusalem, *et quod signum*
adventus tui (Matth. xxiv, 3), in fine sci-
mundi, et ipsius consummationis sæculi. De
cum plura Dominus prædixisset, et prolixum
sermonem habuisset, subjungit Matthaeus : *Et*

iam est, cum consummasset Jesus sermones hos-
is, dixit discipulis suis : Scitis quia post bi-
na Pascha fiet, et Filius hominis tradetur ut cru-
atur (Matth. xxvi, 1, 2). Post biduum, hoc est
ne quintæ feriæ, quando tunc oportebat vetus
ha celebrari de immolatione agni seu hædi ad
erum. Hoc enim Pascha hoc loco dicit, quod
adum legem omnibus erat notum. Tertia itaque
D , hoc est die Martis, sermonem illum habuit in
te Oliveti, et eo finito, dixit discipulis, quia
biduum Pascha fiet. Tunc quippe illo anno ac-
ut post illud biduum, in quinta, ut diximus,
, quartadecima eveniret luna, ut eo die ad ve-
um secundum legem veteris Paschæ fieret sa-
cium. Quo quidem finito, veteri scilicet Paschæ
ificio in carnibus hædi vel agni cum azymis et
icis agrestibus, statim ipse Dominus novum
ha cum fecerit in sacramento corporis et san-
is sui, et sic vetus Pascha terminavit.

ompletis autem utriusque Paschæ sacramentis,
m nocte est traditus ad passionem. De qua con-
enter traditione subjungit ut dictum est : *Et*
s hominis tardetur ut crucifigatur . Tunc congre-

gati sunt: inquit Matthaeus (Matth xxiv, 3-5) *principes*
sacerdotum, et seniores populi consilium fecerunt, ut
Jesum dolo tenerent et occiderent . Dicebant autem :
Non in die festo, subaudis : hoc faciendum esse :
ne forte tumultus fieret in populo : hoc est ne turbæ,
quæ illum cum exultatione susceperant, vel sicut
prophetant habebant, in eos commoverentur, et
ipsum eriperent. O cæci et pessimi ! Dolo eum vul-
tis tenere, tanquam ignarum machinationis vestræ,
nec in die festo istud perficere, non quidem pro
reverentia diei, sed pro metu quem diximus populi.
Diem festum dicit primum diem azymorum post
Pascha. Pascha quippe proprie vocatur in quarta-
decima luna, ubi immolatio fiebat ad vesperum . A
quinta vero die decima sequente usque ad septimum
diem erant dies azymorum, quod videlicet post diem
Paschæ septem diebus azymis vescerentur. In qui-
bus quidem videlicet diebus azymorum, primus
dies eorum et septimus celebriores erant cæteris et
solemnes, cum ipse dies Paschæ nullam solemnita-
tis dignitatem ex auctoritate legis obtineat. Hinc in
Exodo scriptum est (Exod. xii, 16) de his septem die-
bus azymorum : *Dies prima erit sancta atque solem-*
nis, et dies septima eadem festivitate venerabilis. Nihil
operis facietis in eis, exceptis his quæ ad vescendum
pertinent. Illum ergo primum diem azymorum in-
telligunt, cum dicunt, *non in die festo*. Tunc enim
omnes pariter secundum legem ab operibus vacan-
tes congregati in civitate, facilius tumultum cre-
debantur excitare. Quod vero Matthaeus ait : *Tunc*
C *congregati sunt*, etc., illud tunc, referendum est ad
prædictam feriam tertiam, quando ait Dominus :
Scitis, quia post biduum.

Quid autem ipse Dominus postea egerit in illa
tertia die, vel in quarta sequente, non exprimit
Scriptura manifeste. Credimus autem ut hoc defi-
nitum consilium Judæorum evitaret, nec eis facul-
tatem peragendæ malitiæ præberet, ante diem tra-
ditionis sive passionis ejus congruam. Quod vero
adjectum evangelista : *Cum autem esset Jesus in Be-*
thania in domo Simonis leprosi, et, ut Marcus
ait, *ibidem recumberet* (Marc. xiv, 3), *accessit ad*
eum mulier habens alabastrum, etc. (Matth. xxvi, 6, 7);
D incertum est utrum hoc fieret in prædicta die ter-
tia, an in quarta sequente. Nonnulli tamen istud
recumbere in domo Simonis, putant illam fuisse
cœnam, de qua Joannes ait : *Quia ante sex dies*
Paschæ venit Jesus Bethaniam, fecerunt autem ei cœ-
nam ibi, et Martha ministrabat, etc. (Joan. xii, 1 et
sq.). Et quidem illi, qui hanc cœnam, quam Mat-
thæus et Marcus commemorant, illam eandem esse
volunt, quam Joannes ante sex dies Paschæ factam
asserit, dicunt eam nequaquam secundum or-
dinem rei gestæ ab evangelistis narrari : sed tan-
quam inde prius factam ad memoriam reduci, ut
videlicet innuerent inde Judam occasionem acce-
pisse vendendi Dominum, quasi hoc pretio illud
suum damnum restauraret. At vero si diligenter
hanc et illam cœnam sibi conferamus, videbimus

quia nequaquam decebat in alterius domo, vel de alienis sumptibus Domino ministrare. Præterea Joannes ibi Mariam non refert nisi pedes Jesu unxisse et capillis extersisse, nec isti evangelistæ referunt hic eam nisi super caput ipsius recumbentis unguentum posuisse. Quod non incommode in aliena domo facere potuit, cum fortasse qui cibum daret unguentum non præberet. Bene autem prius Domini longa via fatigati pedes unxit mulier, ut sic eum a labore viæ recrearet. Nunc autem satis esse arbitrata est caput quiescentis inungi, tanquam hoc unguento remedium conferens contra illius ferventissimæ terræ calores. Denique in illa priore cœna, qua Martha ministravit, Joannes neminem refert de unguento murmurasse nisi Judam proditorem. In hac vero secunda cœna, nequaquam Judas de hoc ab evangelistis notatur, sed indefinite super hoc discipulos indignatos fuisse referunt. Ex quibus omnibus quasi quibusdam conjecturis hanc et illam cœnam nequaquam eandem fuisse, et devotionem mulieris tanto circa Dominum majorem exstitisse, quanto sæpius hoc ei beneficium ministravit. De hac autem et secunda cœna, sicut Matthæus patenter ostendit, Judas abiit ad principes sacerdotum, et iniit cum eis pactum, ut pro triginta argenteis Jesum traderet illis (*Matth. xxvi, 14*). Cum enim retulisset Matthæus, Dominum approbasse effusionem unguenti super caput ejus a muliere factam, statim adjunxit: *Tunc abiit unus ex duodecim qui dicitur Judas, etc.* In quo et Marcus similiter consentit. Quod ergo utrique tunc Judam ad hoc quod diximus abiisse referunt, satis diligenter innuunt ad hoc cum inde commotum fuisse atque indignatum, quod hac etiam vice confusus pretium unguenti non potuit obtinere.

Quid autem Dominus quinta feria egerit, hoc est die cænæ, quod tunc, ut diximus, Pascha Judæorum contigit, et ipsis certum est evangelistis, ubi scriptum est: *Prima autem die azymorum, accesserunt discipuli ad Jesum, dicentes: Ubi vis paremus tibi comedere pascha? Et misit Petrum et Joannem dicens: Euntes parate nobis pascha, ut manducemus. At illi dixerunt: Ubi vis paremus? Et dixit ad eos: Ecce introeuntibus vobis civitatem occurret vobis homo amphoram aquæ portans. Sequimini eum in domum in quam intrat, et dicetis patrifamilias domus: Dicit tibi magister: Ubi est diversorium, ubi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse ostendet vobis cenaculum magnum stratum, et ibi parate. Euntes autem invenerunt sicut dixit illis, et paraverunt pascha. Et cum facta esset hera, discubuit, et duodecim apostoli cum eo (*Luc. xxi; 6-14*). Discubuit quidem ad vetus pascha primo celebrandum. Quod vero tam Matthæus quam Marcus dicunt, hoc esse factum prima die azymorum, quæ videlicet dies proprie pascha dicebatur, ut supra meminimus, sicut septem dies sequentes azymorum vocabantur; sciat lector ipsum diem Paschæ nomine quoque azymorum comprehendi posse, cum in*

A eo etiam azymis cum lactucis agrestibus vescerentur. Paschæ quoque nomine nonnunquam e converso dies azymorum continetur juxta illud Joannis: *Ante diem festum Paschæ* (*Joan. xiii, 1*). Sæpe etiam pascha ipsa hostia Paschæ potius quam dies appellatur, juxta illud: *Ubi vis paremus tibi comedere pascha?* Et alibi: *Venit autem dies azymorum, in qua necesse erat occidi pascha* (*Luc. xiii, 7*). Et Apostolus: *Pascha nostrum immolatus est Christus* (*I Cor. v, 7*), hoc est ipse nostra hostia paschalis. Quod vero Joannes ait: *Et cœna facta cum diabolus jam misisset in cor ut traderet cum Judas, surgit a cœna* (*Joan. xiii, 2, 3*), ut videlicet pedes lavaret discipulorum. Et postmodum ablutione facta, subjungit: *Cum recubisset, iterum dixit eis: Scitis quid fecerim vobis* (*Ibid.*) Hoc insinuare videtur, quod intra cœnam veteris paschæ et cœnam Dominicam, pedes Dominus ablueret, per hoc patenter innuens, neminem ad sacrificium Christi dignum accedere, nisi prius ablutis pedibus, hoc est affectionibus animi mundatis, alioquin judicium sibi comedit et bibit. Quod vero dictum est: *Et cum recubisset iterum*, innuit eos post sacrificium veteris paschæ, ad cœnam convivium ciborum accessisse. Non enim tantæ virorum familie unius comestio agni vel hædi ad refectionem dici sufficeret. Præterea Lucas cum retulisset Dominum de veteri pascha dixisse discipulis: *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* (*Luc. xxi, 15*), duos calices postea commemorat Dominum discipulis dedisse, unum quidem statim post vetus pascha, alterum in celebratione novi paschæ. Et de illo quidem primo calice Dominus discipulis ait: *Accipite et dividite inter vos. Dico enim vobis, quia non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat* (*ibid.*, 17, 18). De alio vero calice scriptum est quia dedit illis dicens: *Hic est sanguis meus novi testamenti. Dico autem vobis, non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum cum illud bibam vobiscum novum in regno Patri mei* (*Marc. xxi, 28, 29*). Prior itaque calix post vetus pascha, et ante novum susceptus, et ille secundus recubitus post ablutionem pedum, non ad sacrificium, sed ad refectionem corporum pertinere videtur. Nihil enim de potu in veteri pascha lex præcipit, sed tantum de carnibus agni vel hædi cum panibus azymis et lactucis agrestibus. In hac itaque convivii refectione discipulis edentibus, videtur Dominus de panibus illius mensæ, non de azymis paschæ accepisse, et novum pascha confecisse. non enim illo die Paschæ interdictum erat, ne panes etiam fermentati, qui proprie panes vini adjectione dicuntur, in domibus reperirentur; sed sequentibus tantum septem diebus, qui ob hoc die azymorum specialiter dicebantur. Unde et Græci non de azymo pane, sed de fermentato Dominum dicunt novum pascha confecisse; quasi nihil de veteri pascha in novo vellet retinere. Qui etiam, ubicunque nos habemus in novo pascha dictum a Domino, quod *accepit panem et benedixit,*

pane in Græco habetur *ἄζυμ*, quod *fermentatum* A
ficat.

od vero discipulis edentibus Dominus ait, quod
eorum esset eum traditurus, et eum deinde
ignavit, dicens: *Qui intingit mecum manum in
side*, sive in catino, *hic me tradet* (*Matth.* xxvi,
ad esum veteris paschæ referendum est; ut
illud ederent hoc eis diceret. Signum autem
psidis, quo proditor designatur, sic accipiendum
ur, quod cum proditor audisset Dominum
se, quia unus discipulorum esset eum tradi-
t, ne hoc de se dici putaretur, quem jam con-
tia sua super hoc accusabat, temeritate qua-
providit demonstrandum, nequaquam de se
candum esse, qui sic de Domino confideret
eodem vase cibum communem habere non
laret. Unde tunc in ejus paropsidem manum
sceleratus intulit, qua eum ipsa nocte tradi-
ad mortem fuerat. Sicut quoque intelligi potest
m illud paropsidis, quod Dominus, qui mensis
trabat discipulorum, in consuetudinem haberet
nam mensæ deservisset cum Juda refici, qui quasi
rator communis loculos impensæ deferebat.

tio Dominus proditorem designare curavit, quo
amplius a sua pesceretur iniquitate. Cum enim
dixisset: *Qui intingit mecum manum in pa-
le, hic me tradet*, ac postmodum traditor tan-
consciis sui, et quasi jam designatus ex paro-
requireret dicens: *Nunquid ego sum? Rabbi*
ndit ei Jesus: *Tu dixisti* (*Matth.* xxvi, 25). C

diceret: Tu jam pacto cum Judæis inito
hoc facturum esse pollicitus, quod dunc dico
rædixisti. Refert etiam Joannes, quod, cum
Dominus dixisset: *Qui manducat panem
meum, levabit contra me calcaneum suum* (*Joan.* xiii
et ipse Joannes recumbens super pectus Jesu,
ireret ab ipso quis ille esset, respondit: *Ille
cui intinctum porrexero. Et cum intinxisset
me, dedit Judæ, et post buccellam, tunc intro-
in illum Satanæ. Dixit ei Jesus: Quod facis,
Judæus. Cum autem accepisset ille buccellam, exiit
intinuo. Erat autem nox* (*Ibid.*, 27 et seq.).

æ hoc tertio proditor manifeste designatus,
buccellam statim exiit ad conceptum scelus D
gendum, tanquam jam omnino de Domini gra-
sperans, cum ejus mentem ita diabolus omnino
deret, ut redire ad veniam nullatenus posset.
m tamen est quomodo acquievit ut intinctam
illam acciperet, si prius audierit Dominum hoc
se in signum fieri futuræ proditiois. Credimus
Dominum hoc privatim Joanni recumbenti su-
ectus ejus respondisse, ita ut proditor id ne-
nam intelligeret. Nam et Petrus secreto hoc
nstrari petiit, innuens Joanni potius quam
ms, ut a Domino requireret quis ille esset de-
liceret. De illa autem buccella panis, quam ad-
torem, designandum intinctam ei porrexerat,

plurisque videtur quod de ipso pane sacro eam
acciperet, unde inter cæteros ita eum communi-
caret. Quam quidem communionem cum indigne
sumeret, iudicium potius quam salutem ibi accipe-
ret, sicut et Apostolus asserit de indigne commu-
nicatis: unde et post buccellam, Satanæ in Judam
introisse, et sic eum plenius possedissememoratur
Nam et quod huic quoque communioni proditor
interfuerit, Lucas patenter insinuare videtur. Qui,
dum novum Pascha celebraretur a Domino, refert
eum dixisse: *Verumtamen ecce manus tradentis
me mecum est in mensa* (*Luc.* xxii, 21). Continuo
tamen accepta buccella, proditor non exspectat com-
munionem finire, vel hymnum post refectionem Do-
mino persolvi; sacrum statim collegium egreditur,
quo pravum desiderium amplius maturaret,
sicut et Dominus prædixerat dicens: *Quod facis,
fac citius*. Ideo autem panem intinctum soli
proditori dedit, ut ejus mentem jam conce-
ptione peccati infectam et maculatam signifi-
ficaret. Cæteris autem, qui puram habebant consci-
entiam, sacramenta corporis et sanguinis sui
separatim distribuit, quasi panem per se et vinum
per se separatim ministrans. Unde bene statutum
est in Ecclesia, ut quando fideles communicantur,
hæc separatim accipiant. Sunt vero qui panem il-
lum intinctum nequaquam de sacrificio Christi
fuisse intelligunt, sed buccellam illam de quocun-
que pane acceptam esse ad proditorem solummodo
designandum. Quorum etiam nonnulli volunt Judam
in sacramento Dominici corporis participasse. Au-
gustinus super Joannem (1): *Et cum intinxisset
panem dedit Judæ*. « Non autem, ut putant
quidam, tunc Judas corpus Christi accepit. Intel-
ligendum est enim, quod jam omnibus eis distribue-
rat Dominus sacramentum corporis et sanguinis
sui, ubi et ipse Judas erat, sicut Lucas evidentis-
sime narrat. Deinde per buccellam tinctam atque
porrectam suum exprimit traditorem. » Hilarius
super Matthæum (2) *Ubi vis paremus tibi pascha
manducare?* « Post quæ Judas proditor iudicatur,
sine quo pascha accepto calice et fracto pane con-
ficatur. Dignus enim æternorum sacramentorum com-
munionem non fuerat. Nam discessisse statim intelli-
gitur, quod cum turbis reversus ostenditur. Neque sane
bibere cum Domino poterat, qui non erat bibiturus in
regno, cum universos tunc bibentes ex vitis istius
fructu bibituros secum postea polliceretur. » Notan-
dum tamen nequaquam in verbis Domini universos
haberi, quamvis hoc beatus intelligat Hilarius, sed
ita indefinite a Domino dici: *Cum illud bibam
vobiscum novum in regno Patris mei*. Multa
quippe novimus ad hunc modum apostolis Do-
minum loqui, quæ monita generaliter sunt acci-
pienda, ut Judæ quoque possint convenire. Quale
est illud: *Beati oculi qui vident quæ vos videtis*
(*Luc.* x, 23), et: *Sedebitis vos super sedes duodecim*

etc. (*Matth. xix, 28*), et *Gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cælis* (*Luc. x, 20*). Et rursum : *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis et bibatis super mensam meam in regno meo* (*Luc. xxii, 29*). Sæpe etiam cum generaliter aliquid dicitur, non est tamen generaliter accipiendum. Unde illud est Hieronymi ad Damasum in parabola Domini de filio frugi et luxurioso (3) : *Et omnia mea tua sunt* (*Luc. xv, 31*). « Quomodo autem Dei omnia Judæorum sunt ? Nunquid angeli, throni ? Omnia ergo intellige prophetias, eloquia divina, secundum illud quod sæpe exposuimus, non semper omnia ad totum esse referenda, sed ad partem maximam, ut : *Omnes declinaverunt* (*Psal. xliii, 3*), et : *Omnes qui ante me venerunt, fures fuerunt et latrones* (*Joan. x, 8*), et *Omnibus omnia factus sum* (*I Cor. ix, 22*) ; et : *Omnes quæ sua sunt quærunt, non quæ Jesu Christi* (*Philipp. ii, 21*). Denique si ponamus Judam quoque communioni interfuisse, qua completa Dominus illud ait : *Non bibam amodo de hoc genimine vitis usque in diem illum, cum illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei*, non cogimur ideo fateri tunc Judam adfuisse, cum hoc Dominus dixerit, nec eum exspectasse finem cœnæ Dominicæ, qui continuo, ut supra dictum est, exivit post acceptionem buccellæ, ut eos convocaret quibus Dominum traderet. Post cujus quidem egressum, Dominus, ut Joannes refert, prolixum sermonem, ad discipulos habuit. Cujus primam partem, dum adhuc recumberet, dixit usque ad eum scilicet locum, ubi ait : *Sed ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio ; surgite, eamus hinc* (*Joan. xiv, 31*). » Quem quidem locum beatus exponens Augustinus, ait (4) : « Tanquam diceretur : Cur ergo moreris, si non habes peccatum, cui debetur mortis supplicium ? continuo subjecit : *Sed ut cognoscat mundus, etc. Eamus*, dixit. Quo, nisi ad illum locum, unde fuerat tradendus ad mortem ? Habebat ut moreretur mandatum Patris. »

Postquam autem dixit discipulis suis : *Surgite, eamus hinc*, illis de accubitu mensæ surgentibus, et hymno gratiarum dicto, de quo Matthæus et Marcus scribunt, aliam partem sermonis confirmavit, usquequo de domo illa exierit, secundum consuetudinem suam, in montem Oliveti. Unde et Lucas de Domino meminit, dicens : *Erat autem diebus docens in templo, noctibus vero exiens morabatur in monte qui vocatur Oliveti* (*Luc. xxi, 37*). Et iterum *Egressus ibat secundum consuetudinem in montem Olivarum* (*Luc. xxii, 39*). Secuti sunt autem illum et discipuli. De nostra quippe salute Dominus sollicitus, die prædicationi intendebat, nocte in oratione pernoctabat. Ad quam quidem faciendam secretum requirebat locum et a tumultu sæculi remotum, quo purius suis discipulis esset orandum. Quo cum ipse pervenis-

(3) *Patrol. tom. XXXI, col. 391, 392.*

set atque orasset, eos quoque ad orationem invitavit, dicens : *Vigilate et orate, ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* (*Matth. xxvi, 41*). Tanquam si diceret : Prolatio vobis facilis est ad me confitendum, et cum Petro dicendum, quia parati estis mecum et in carcerem et in mortem ire ; sed adhuc infirmi estis ex carne ad resistendum tentationibus, Quod humanitas Christi, imminente passionis articulo, se ad orationem convertit. et discipulos hinc scandalizandos ad orationem hortatur, patenter nos instruit, ne unquam de viribus nostris in aliquo periculo præsumamus constituti, quia non est homini mortem constantia superare, nisi hanc virtutem nobis Domino ministrante. Ter in die Daniel in anxietate positus orasse Dominum legitur (*Dan. vi, 10*), tanquam hunc unum in tribus personis intelligens. Trinam et nunc Dominus orationem assumit, qua veram infirmitatem carnis se habere demonstrans, verum se hominem probaret, et similem nobis in omnibus absque peccato, ut vera ejus passio sicut et carnis susceptio credatur. Orans itaque dicit : *Pater si possibile est, etc.* (*Matth. xxvi, 39*). Et rursum : *Pater, si non potest hic calix transire, etc.* (*ibid., 42*). Si possibile est, inquit, hoc est conveniens, ut alio modo redemptionis quam per mortem meam possit humanum genus salvari. Calicem dicit mortem suam transitoriam, cito resurrecturus. Qua videlicet morte, tanquam poculo quodam desiderium suum de nostra redemptione, quasi sitim suam erat refecturus. Sed nunquid mortem timuit, ad quam nos minime timendam adhortatur, dicens : *Nolite timere eos qui occidunt corpus ?* (*Matth. x, 28*). Certe neminem martyrum, cum ad agonem venirent quod passuri erant, orasse memini ut ab eis passio transiret, sed læto animo et magno desiderio eam suscipere, tanquam illud implentes Apostoli : *Cupio dissolvi, et esse cum Christo* (*Philipp. i, 23*). Nunquid ipse morti se offerens, plus eam timuit quam cæteri, aut tristis ad eam venit, ad quam alii occurrere dicuntur læti ? Sic quippe de ipso Marcus refert, quod *cæpit pavere et tædere* (*Marc. xiv, 33*) ; et tam ipse Marcus quam Matthæus eum scribunt dixisse : *Tristis est anima mea usque ad mortem* (*Matth. xxvi, 38 ; Marc. xiv, 34*), nec non et eum passionis amaritudinem profiteri non velle, et suam in hoc voluntatem a voluntate Patris dissidere, cum ait : *Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (*Matth. xxvi, 39*), vel ita : *Sed non quod ego volo, sed quod tu* (*Marc. xiv, 36*). Et in Luca legitur : *Pater, si vis, transfer a me calicem istum Verumtamen non mea voluntas, sed tua fiat* (*Luc. xxii, 42*). Ubi et subditur : *Apparuit autem illi angelus de cælo, confortans eum, et factus in agonia, prolixius orabat. Et factus est sudor ejus sicut guttæ sanguinis decurrentis in terram* (*ibid., 43, 44*). Neminem alium præ timore mortis sanguinem legimus sudasse, quod supra naturam hu-

(4) *Patrol. tom. XXXVIII, col. 824.*

um constat esse. An forte plus quam cæteri timorem quem timor passionis ad hoc coegit? an sponte s quam anxietate timoris, hunc sudorem emisit. Quem denique fortem athletam ita periculo s anxiatum, et tanquam ex desperatione les esse perturbatum, ut de Domino scriptum videtur? *Nunc anima mea*, inquit, *turbata. Et dicam? Pater, salvifica me ex hac hora* (Joan. xix). Et post aliqua: *Cum hæc dixisset Jesus, turbata est spiritu* (Joan. xiii, 34). Ut autem ponamus ibusdam videtur in his verbis, timoris vel trium membra sua in se transformasse, ut ex na suorum membrorum hæc dicerentur aut t (5): nunquam certe in eorum persona iste juxta litteram accipiendus est. Beatus Ambrosius plus eum quam cæteros passio- mortis horrere non veretur asserere. Sic ait de fide ad Gratianum scribens, in libro: « Petrus dicit: *Animam meam pono pro te*. Ius dicit: *Anima mea turbatur*. Utrumque vest, et plenum utrumque rationis, quod inferior timet, et superior gerit timentis affectum. Timor quasi homo vim mortis ignorat, iste quasi in corpore constitutus, fragilitatem carnis ex- teorum qui sacramentum incarnationis abhor- excluderetur impietas. » Ex quibus patenter ver- tenditur, revera ejus animam, quæ per unionem omnia scientis tam bene summum mortis crum tanquam... esset experta, noverat magis eum esse, quam cæteræ possent animæ. Quando plus mortem timuit, et in passione constan- perstitit, tanto virtus obedientiæ major in eo it, et majorem nobis, pro quibus passus est, ionem exhibuit. Ubi et infirmioribus mem- consolationem proponere voluit, ne cum ad s passionem trepidarent, pro hoc infirmitate sperarent a venia. Quam constantem autem nus passioni occurreret et in passione persi-, quisquis diligenter attendit judex secundum itudinem timoris, incomparabilem in eo for- nem... enim omittam cætera, quis non il- miretur, quod a Pilato interrogatus cum res- re nolle, ab eo audierit: *Mihi non loque- Nescis quia potestatem habeo dimittere te*, etc. D . xix, 10.)

i etiam ab ipso ad Herodem missus, tanquam is potestatem pertinens, cum esset Galilæus, : per eum facile liberari posset, nil ei re- lere dignatus est, cum multis interrogaretur nibus, nedum ei signum aliquod ostendere, ille maxime cupiebat. Quod ergo pavendo e, vel perturbari adeo videtur, ut quasi rans diceret: Et quid dicam? signa sunt t non ignaviæ vel diffidentiae, sed timoris ni ad infirmitatis probationem assumptæ, od mortem prævenit, ipsa jam gravius videat- morte Angelus apparens in persona Patris

Locus corruptus, ut infra nonnulla.

A eum confortat, sicut et antea factum fuerat, ipso ad eum dicente: *Et clarificavi, et iterum clarificabo* (Joan. xii, 28).

Hæc quippe consolatio orationis complendæ, qua pro suis orabat intelligenda est responsio, qua discipuli audita consolarentur. Quis fidelium, Domine, hanc etiam tuæ passionis anxietatem sine compassione possit audire? hanc pro nobis tuam perturbationem queat sustinere? Ait Apostolus: *Si unum patitur membrum, compatiuntur omnia membra*, etc. (I Cor. xii, 26), pro se invicem sollicita. Quid ergo pro capite dolores nostros et peccata portante, nos oportet facere? Quis siccis oculis hoc intelligat? Cujus cor lapideum dolor iste non scindat? Scissum est velum templi in tua, Domine passione, et ad terræmotum ipsa etiam fissa est duritia petrarum. Sol obscuratus est, tanquam immanitatem sceleris conspiceret non ferret. Ipsa quoque insensibilia, tanquam tuam sentirent passionem, compassionis exhibuerunt affectum. Ut autem et hæc compassio nostra penetret ac scindat cordat, an intermissa, non dimissa, charitas suspirans stylum reducat.

Egressus itaque Dominus ad montem Oliveti, sicut Matthæus refert (Matth. xxvi), venit inde cum discipulis in villam quæ dicitur Gethsemani. Quem profecto locum Marcus prædium nominat, Joannes dicit: *Trans Jordanem [leg. torrentem] Cedron, ubi erat hortus, in quem frequenter Jesus conveniebat cum discipulis* (Joan. xviii, 1), tanquam secretissimum, atque ad docendum discipulos, sive orandum convenientem. Idem itaque intelligitur, villam Gethsemani, quod, locum illum trans torrentem Cedron ad radicem montis Oliveti existentem. Cum dicitur, *torrentem Cedron*, genitivus Græcus est *Cedron*, pro Cedrorum. Torrentem dicunt, quia in valle Josaphat aqua illa vicissim currit, non semper, in qua et cedri crescunt. Qui locus Abrahamæ hortus erat, qui circa Salem plures hortos et mansiones habebat. Quem locum Jesus cum discipulis suis frequentabat, qui et bene erat inde notus. Igitur hic eum quærit ad tradendum, et ibidem invenit quæsitum, sicut statim ipse Joannes prosequitur, dicens: *Judas ergo cum accepisset cohortem, et a pontificibus et Pharisæis ministros, venit illuc cum lanternis et facibus et armis* (Joan. xviii, 3). Cohortem quidem gentilium a Pilato præside, ut nec gentiles in ejus traditione deessent, qui hos quoque sua venerat morte redimere; ut videlicet tam a Judæis quam a gentilibus ad mortem traderetur, qui pro salute omnium mortem pateretur.

Lucas verum refert ipsos etiam principes sacerdotum, hoc est pontifices et magistratus templi, et seniores venisse. Quod sic accipiendum videtur, ut hoc in ministris suis, non in personis propriis agerent. Cæteris quippe referentibus evangelistis,

movimus Dominum a cohorte et ministris com-
prehensum, ad Annam sive Caipham pontifices
fuisse perductum. Venientes afferunt laternas, ut
qui sunt in tenebris cæcitatibus, ipsam lucem ca-
pianit mundi. Fustibus et armis veniunt muniti, ut
per hanc resistenti vim facerent, vel eum a se pro-
pulsarent. Jesus itaque omnia quæ ventura erant
super eum præcessit. Dum homines Deo vim fa-
cere parant, sponte Dominus, non intractus, oc-
currit passioni, sicut ipse dixerat: *Nemo tollit
a me animam meam, sed ego pono eam. Sciens,*
inquit, omnia (Joan. x, 18): hoc est non ignorans
eorum machinamenta, et per dirum mortis sup-
plicium se salutem vestram consummaturum, ac
deinceps tam resurrectione quam ascensione, vel
sancti Spiritus adventu glorificandum. Qui ante
a passione declinaverat, quia nondum venerat
hora ejus, et discipulis præceperat: *Cum vos per-
secuti fuerint de civitate in civitatem, fugite in
aliam* (Matth., x 23); sciens jam advenisse tem-
pus congruum passioni, offert se in pascha, tan-
quam pascha vel agnus ad immolandum. Proce-
sit, et dicit: *Quem quæritis?* (Joan. xviii, 4.) Vere,
inquam tanquam ignorans eorum nequissimam
inquisitionem, quia tuum est ignorare mala quæ
improbas, et cognoscere bona quæ approbas. Sic
quippe Adam, quem ante peccatum noveras, post
peccatum tanquam incognitum requiris dicens:
Adam, ubi es? (Gen. iii 9.) Qui etiam mulieris
factum quod improbas, tanquam incognitum in-
terrogans, ais: *Quare fecisti?* (Ibid., 13.) Et fatuis
virginibus respondens, dicit: *Amen dico vobis,*
nescio vos (Matth. xxv, 12). Cum econtrario
Moysi dicas: *Novi te ex nomine* (Exod. xxxiii, 12),
et scriptum sit: *Novit Dominus qui sunt ejus* (Num.
xvi, 5). *Responderunt ei: Jesum Nazarenum* (Joan.
xviii, 5). O cæci et vere in tenebris venientes con-
tra lucem et in nocte adversum diem, cum ei vos
ipsum quærere respondetis, quem perdere venitis!
Procedit ab bellum tanquam signifer ante suos.
Non eum recognoscitis Dominum, quem occurrere
videtis solum. Si enim recognosceretis, nequa-
quam vestræ machinationis dolum responsione
vestra ei panderetis. Contra sapientiam venientes,
quia eam non cognoscitis, stulti permanetis, nec
præsentem potestis animadvertere, nisi eo se vobis
indicante. Jesum respondetis, et ne ipse de semet-
ipso in vestra responsione possit errare, tanquam
eum et de seipso docentes, subnexa determinatione
additis: *Nazarenum*. Et utinam Jesum, quem pro-
fitemini tanquam Jesum, id est Salvatorem, quære-
retis, ut quod in ore habetis, corde teneretis; ne,
dum Salvatorem perdere quæritis, vos ipsos potius
perdati!

Dicit eis Jesus: Ego sum (ibid.) . Non enim cogno-
scere eum nisi ipso poterant indicante. sicut nec

A ipsum capere, nisi ipso se tradente. *Stabat autem et
Judas, qui tradebat eum, cum ipsis* (ibid.) Lucas re-
fert, quia antecedebat eos, et Marcus (Marc. xiv) quod
cum venisset, statim accedens ad eum ait: *Rabbi,*
et osculatus est eum. At illi manus injecerunt in eum,
et tenuerunt eum. Unde mihi videtur, quod quando
proficisci cœperunt, Judas tanquam dux eos ante-
cedebat. Ubi autem appropinquare cœperunt, ipse
conscientia sua confusus et perturbatus, vel hæsi-
tans, ita se retinuit, et gradum suppressit, ut illi
præcederent, unde nunc Joannes dicit illis ad Je-
sum pervenientibus, Judam stare cum illis potius
quam præcedere. Stabat quidem cum ipsis, non ut
cæteri cum Domino. Stabat tanquam stupefactus et
concepti sceleris immanitate perturbatus, et ex con-
spectu Domini maxime confusus, aut fortasse, tanta
cæcitate percussus, ut nec eum posset cognoscere,
nisi eo se ipsum indicante. Ut tamen impleret quod
dixerat: *Quemcunque osculatus fuero ipse est, te-
nete eum* (Matth. xxvi, 48), omni pudore postposito,
non Deum, sed homines veritus, accessit ad oscu-
lum, tanquam eum designans, qui jam semetipsum
indicaverat, ut nil in se fieri nisi se ipso disponente
Dominus declararet. Unde et sequitur: *Ut ergo
dixit eis: Ego sum abierunt retrorsum, et cecide-
runt in terram* (Joan. xviii, 6). Quid agitis, missi?
Ecce præsto est quem quæritis, et se ipsum offe-
rens, dicit: *Ego sum*, nec istam ejus vocem ferre
sustinetis, cui vim facere confidebatis. Abeuntes
C retrorsum, non ei valentes appropinquare, quem
venitis comprehendere, in terram resupini corru-
istis. Hic quippe casus proprius est reproborum,
sicut cadere in faciem proprium est electorum:
unde et illud est beati Gregorii in Ezechielem ho-
milia (7): « Electi in faciem, et reprobi retrorsum
cadunt, quia qui post se cadit, ibi cadit ubi non
videt. Iniqui vero qui in visibilibus cadunt, post se
cadere dicuntur, quia ibi corruunt, ubi quid eos
tunc sequatur modo videre non possunt. Justo vero
quia in istis visibilibus semetipsos sponte dejiciunt,
ut invisibilibus erigantur, quasi in faciem cadunt,
quia timore compuncti, videntes humiliantur. » Ite-
rum ergo eos interrogavit: *Quem quæritis? Illi
autem dixerunt: Jesum Nazarenum. Respondit Je-
sus: Dixi vobis quia ego sum*. Qui abierunt retror-
sum, non solum corpore corruentes, verum etiam
in tantam exstasim pavoris et perturbationis facti,
ut Dominum nec ad indicium suum, nec ad prodi-
toris osculum agnoscere possent. Secundo interro-
gat eos quem quærant, et se iterum illum esse do-
cet, quem se illi quærere respondent. In quo paten-
ter ostenditur et ipsius perseverantia in passione,
et illorum in obstinatione suæ malitiæ.

*Si ergo me quæritis, sinite hos ebire. Ut impleteret
sermo, etc* (ibid., 8.) Si me, inquit, non alium quæ-
ritis, sicut ex duabus jam patet responsionibus ve-
stris, sufficere vobis debet vestram in me complere

um. Hoc, inquit, discipulos qui aderant intel-
 , ut solus ipse torcular passionis intraret,
 x persona ejus Isaias prædixerat: *Torcular*
solus, etc. (Isa. LXIII, 3.) Sermo inquit,
 lista, quem ipse Dominus antea dixerat, ad
 1 loquens: *Quos dedisti mihi custodiri, et nemo*
perit nisi filius perditionis (Joan. XVII, 12).
 ustinus in Joanne, super hunc locum (8):
 si tunc morerentur, perderet eos, nisi quia
 m sic in eum credebant quomodo credunt
 ique non perituri? »

(9): « Petrus, si negato Christo, hinc iret,
 liud quam periret? « *Sinite*, inquit, *hos abire*,
 n adjecit, et capite me, ne videlicet pietatem
 iens, impietatem quoque, quam fieri permit-
 jubere videretur. Accedens autem proditor
 minum dixit: *Ave, Rabbi. Et osculatus est*
Jesus autem dixit ei: Amice, ad quid venisti?
 . XXVI, 50.) Sive uti Lucas ait: *Juda, osculo*
hominis tradis? (Luc. XXII, 48.) Hoc osculum
 acis, sed proditoris signum est illud, de quo
 eus commemorat: *Dederat autem traditor*
gratum eis, dicens: Quemcumque osculatus fuero
est, tenete eum, et ducite caute (Matth. XXXVI,
 Ecce dux cæcorum et miserime miserorum,
 et ita cautela, ad quam eos hortatur insania
 tanquam sapientiæ Dei prævalere hominum
 a possit. Impudentissime proditor, omnium
 im abominationes tuis justificans sceleribus.
 isatoris curam inter cæteros a Domino sus-
 as, loculos habens, et ea quæ poteras
 subripiens, marsupium tuum, non Do-
 num volens augere, ipsum præsumpsisti Do-
 n vendere, et in pretio pecuniæ ipsum mundi
 m ponere. Ad cumulum malitiæ tuæ, ipsos
 ptæ proditoris gradus intueri, ut nullam
 inationem impudentiæ deesse cognoscas pro-
 i tuæ. Ipsa nocte qua tractabas eum tra-
 ad cœnam præsumens accedere, in ejus paro-
 , manum sceleratam et tanquam ipsius san-
 cruentatam inserere non timuisti, ut hoc fa-
 nasi teste tuæ conscientiæ bonæ omnem su-
 nem a te removeres. Consors in participatione
 eteris quam novi paschæ, ac deinceps in ipsa
 ione eum ut magistrum salutans, et ut lupus
 m osculans, filii perditionis, a mansueto patre
 : *Amice, ad quid venisti?* Amice quidem, non
 s, sed amate, non diligens, sed dilecte; quan-
 ad exhibitionem familiaritatis et amicitiae. *Ad*
inquit, venisti? tanquam si diceret: Attende,
 , quantam sine causa præsumis execratio-
 cum prædictis gradibus ad conceptam perve-
 ditionem. In quo et Dominus, signum proditi-
 detestans, ait: *Juda, osculo Filium hominis*
 : *Hoc est: Cur, infelix, osculum in signo pro-*
is elegisti, quod inter inimicos etiam summa
atio solet esse pacis? Infelicissime omnium

A hominum, bonum tibi esset si natus non fuisses,
 quia more abortivorum in utero moriens, gravissi-
 mam non meruisses poenam!

Videntes autem hi, qui, circa ipsum erant, quod
futurum erat, dixerunt ei: Domine, si percutimus
in gladio? (Luc. XX, 49.) Simon ergo Petrus, ar-
 dentior cæteris, habens gladium, eduxit eum, et
 percussit servum pontificis, et abscidit ejus auri-
 lam dexteram. Respondens autem Jesus ait: *Sinite*
usque huc. Et cum tetigisset auriculam ejus, sanavit
eum (ibid., 51).

Quærant alii a Domino, utrum percutiendo de-
 beant eum vindicare. Non sustinet Petrus respon-
 sum, ut audiat documentum; nec mensuram habet
 amor vehemens, nec immensa charitas attendit
 quid excedat. Noverat Dominicæ mansuetudinis pa-
 tientiam, quem jam olim prædicentem suam pas-
 sionem cum secreto correpsisset, dicens: *Propitius*
esto tibi, Domine, ne fiat hoc (Matth. XVI, 22), au-
 divit ab ipso: *Vade post me, Satana, non sapis ea*
quæ Dei sunt (ibid., 23). Noverat et qui generaliter
 ipse discipulis præceperat, dicens: *Audistis quia*
dictum est: Oculum pro oculo, dentem pro dente.
Ego autem dico vobis non resistere malo. Sed si quis
te percusserit in dextra maxilla tua, præbe ei et al-
teram (Matth. V, 38, 39).

His et similibus patientiæ documentis Petrus in-
 structus noverat, Dominum nequaquam hanc ei
 vindictam concessurum. Ne ergo reus inobedientiæ
 percutiendo fieret, si hoc responsum exspectaret,
 prævenit ipsum, tanquam aliis in hoc quid agerent,
 præbens exemplum utpote princeps vel primus eor-
 um: ut sicut Judas ex adversa parte dux erat ad
 malitiam, sic iste in acie Domini dux fieret ad vin-
 dictam. Dum ergo alii quærent an percutiant iste
 percutere non differens, materialis gladii vindictam
 usurpat sibi nequaquam commissam. Unde et a
 Domino sine mora corrigitur. Quod tamen non re-
 cte tunc gestum est in opere, in mysterio vacuum
 est assumptione. Luca quippe referente, novimus
 duos gladios in cœna Domini fuisse. Sic quippe
 scriptum est de Domino, et discipulis: *Et dixit eis:*
Quando misi vos sine sacco, et pera, et calceamen-
tis, nunquid defuit vobis? At illi dixerunt: Nihil.
Dixit ergo eis: Sed nunc, qui habet sacculum, tollat
similiter et peram, et qui non habet, vendat tunicam
suam, et emat gladium. Dico enim vobis, quoniam
adhuc quod scriptum est oportet impleri in me: Et
cum iniquis deputatus est. Etenim ea quæ sunt de me
non habent. At illi dixerunt: Domine, ecce duo
gladii hic. At ille dixit eis: Satis est. Et egressus
ibat secundum consuetudinem in montem Olivarum.
Secuti sunt autem illum et discipuli (Luc. XXII, 35).

Sacculus major est quam pera, et ideo necessa-
 rius est ad plurimorum viaticum deferendum. Pera
 vero singulis sufficere videtur. Bene ergo Dominus,
 dum præsens hic esset, eorum necessitudinibus

omnino providebat, ne quid eis in via deferre necessarium esset, ut post ejus recessum a terris, tanto ejus præsentia amplius amaretur ac desideraretur, quanto hi eam sibi magis necessariam experti fuerant. *Sed nunc qui habet*, hoc etiam deinceps tam vobismetipsis quam aliis in pera vel sacculo providete sumendo: *et qui non habet*, subaudi sacculum vel peram unde comparare gladium possit, *vendat tunicam* quæ magis necessaria videtur, ut hinc eum emat. Quod quidem juxta litteram, ut sequentia innuunt, ob hoc videtur dictum, ut cum armati ad locum traditionis venirent, tanto major patientia Domini probaretur, quanto potentior ipse veniret in sua defensione. Finem habent, id est consummationem, ut ipsa omnia perficiantur in me quæ scripta sunt de me. Duo autem gladii illi sive in cœna Domini fortuito reperti, sive ab aliquibus discipulorum, imminente passione, ad protectionem illic allati, duos in Ecclesia gladios significant, materialem quo rex utitur in vindicta corporali, et spiritalem quo animam sacerdos percutit per sententiam excommunicationis. Hunc spiritalem gladium Petrus assumens, auriculam ejus dextram abscidit, qui adversus Christum venit, quia qui Christi contrarius est præceptis, sententia feriendus est anathematis: et sic ei auricula dextra amputatur, dum a divini verbi prædicatione removetur, et ei Ecclesiæ aditus interdicitur. Sinistra quippe auris est, qua terrenis intendimus, dum de his instrui-
mur. Dextera vero auris est, quæ his auditum præbet, quæ de cœlestibus, vel quæ ad salutem animæ pertinent, prædicantur. Quod ergo Petrus egit quamvis in opere sit reprehendendum, in mysterio tamen est officiosum. Officium quippe dicitur actus cuique personæ congruus. Bene autem auris dextra non tam auris hoc loco dicitur quam auricula, hoc est auris parva. Pauci quippe sunt electi, ad ea quæ de salute animæ dicuntur accommodantes auditum: et quod de cœlestibus prædicatur vix capi potest, et pro subtilitate intelligentiæ, quasi tenui auris foramine ad animi pervenit intellectum. Quod vero de duobus prædictis gladiis Dominus ait: *Satis est*, et post amputationem auriculæ dixit: *Sinite huc usque*, ad mysterium respexit rei significatæ. Duo quippe gladii superius distincti ad exercendam justitiam sufficiunt Ecclesiæ, ut quemadmodum homo ex anima constat et carne, ita in his duobus duo exercentur gladii, regis quidem in corpore, sacerdotis in anima. *Sinite*, inquit discipulis, *usque huc*, ut videlicet contenti vestra potestate, non plus, ut dictum est, præsumatis vindictæ, quam dextram auriculam amputare. Amputatam a Petro auriculam Dominus restituens, percussus sanat, quia ejus est pœnitentiam inspirare, qua peccator redeat, et verbo salutis reconciliatus intendat. O misericordia Salvatoris! o impietas persequentis! Sanat percussum Dominus, et persequi non cessat sanatus. Beneficium suscipit, et in ob-

A natione sua ingratus persistit. Vident persecutores miraculum, nec persequendi immutant animum. Corrigitur persecutor, ut cesset persecutio.

Converte, inquit Petro, *gladium tuum in vaginam*. *Omnis enim qui acceperit gladium, gladio peribit* (Joan. xviii, 11). Qui acceperit, inquit, ad occidendum, non cui traicitus est a potestate, ipse gladio dignus est interire. *An putas quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plus quam duodecim legiones angelorum?* (Matth. xxvi, 53.) Ac si aperte dicat: Non egeo vestri duodecim hominum patrocinio, cui, si vellent, in auxilio adesset tanta angelorum multitudo. In illa hora dixit Jesus turbis: *Tanquam ad latronem existis cum gladiis et fustibus comprehendere me. Quotidie apud vos sedebam in templo, et non me tenuistis* (ibid., 56). *Cum quotidie vobiscum in templo fuerim, non extendistis in me manus. Sed hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum* (Luc. xii, 53). *Hoc autem totum factum est, ut implerentur Scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes, relicto eo, fugerunt* (Matth. xxvi, 56). *Adolescens quidam sequebatur eum amictus sindone super nudo, et tenuerunt eum. At ille, relicta sindone, nudus profugit foras ab eis* (Marc. xiv, 51).

Latrones in viis insidias tendunt, fures in domibus. Quod autem ait, *tanquam ad latronem*, tale est tanquam ad eum, qui viam obsidens, transeuntibus insidiatur, nec tutam aut liberum eis transitum permittit, cum tu, Domine, ipsa sis potius via, qui dixisti: *Ego sum via, veritas, et vita* (Joan. xiv, 6). Quotidie, hoc est frequenter in templo, ubi omnes conveniunt, sedens quasi securus, non in abscondito, more latronis latens. Unde et a latendo latro est appellatus. Et cum manifeste sic sederam et docerem, nec manus in me ausi estis extendere, nec tunc etiam cum eos flagellatos ejicerem de templo. Nondum enim venerat ejus [hora], hoc est tempus passioni congruum, quod in ejus dispositione fuerat præfixum. Ex quo patenter ostendit, nihil eos in eo agere posse, nisi eo permittente ac disponente. *Hora vestra sicut et mea*. Vestra quidem ad perdendum, mea vero ad salvandum. *Potestas tenebrarum*, hoc est vobis cæcis a me ipso in me permissa. Si enim cognovissent, nunquam gloriæ Dominum crucifixissent. *Hoc autem totum*, de captione scilicet Domini, et proditione Judæ. Hæc etiam verba non tam evangelistæ quam Domini esse videntur. Unde et subditur: *Tunc discipuli omnes*. Ac si diceretur: Cum eum audirent asserere de sua passione sanctum in prophetis esse, nec ullatenus eis vindictam permittere fugerunt, innocente impiis derelicto, et lupis agno. Hoc enim et ipse prædixerat ex testimonio prophetiæ dicentis: *Percutiam pastorem, et dispergentur oves gregis* (Zach. xii, 7). Hunc adolescentem quidam intelligunt Joannem præ cæteris a Domino dilectum, qui cæteris junior æstimatur, nonnulli Jacobum fratrem Domini.

Beda in Marco super hunc locum (10): « Quis iste

cens fuerit, evangelista non dicit. » Item (11) : A ue aliquid vetat intelligi hunc Joannem. » ias in minori Breviario, psalin. xxxvi : « Jum faciebant vel Petro cum dicerent : *Nam et illis es* ; vel Jacobo, qui cum traderetur, sinelecta, nudus aufugit. » *Super nudo*, sub ipso te, cum super sindonem nullum haberet intum. Fortassis enim ad Dominicum dictum m suam, vel aliud indumentum pro gladio o dederat, vel pro mutuando posuerat. Quod r : *Tenuerunt eum*, cum, cæteris jam disperum sequentem invenirent solum, patenter ur nequaquam eos fuisse ausos aggredi apodum simul armati Domino assisterent.

ors ergo, et tribunus, et ministri Judærum, prehenderunt Jesum, ligaverunt eum, et ad- B *mittunt ad Annam primum* (Joan. xviii, 12). Tri-cohorti gentili præerat. Dicitur autem tribuve a tribus, vel a tribubus, id est plebibus etibus. Tres quippe hujusmodi prælatos dicitur m Romanus populus sibi præcepisse, ut quemlum duces militibus, ita isti præessent ple-

Ligaverunt eum tanquam ex consilio illius xerat : *Et ducite caute, ne videlicet posset effu-* D *ci cæci ! nunquid is qui aurem tam cito resti-* vincula dissolvere non posset, si vellet ? Sed a sustinet impiorum, ut in omni patientia us, vincula solveret peccatorum. Ligatur a Dominus ad horam, qui fortem arinatum re- perenniter Satanam. Vincit ut latro duci- umano destitutus auxilio, cui angelorum asat multitudo. Primum adducitur ad Annam icem, socerum Caiphæ, qui videlicet Caiphas *pontifex anni illius* (ibid., 13). Vices quippe diversi pontifices jam facti agebant per diver- nos. Primum ad Annam illudendus ibi addu- deinde ad Caipham, tandem ad Pilatum, ut s illusus erubescencia confunderetur, sæpius is deficere cogereetur. Pontificibus tanquam ritis primo præsentatur, ut ab his, qui legem gnoscere testabantur, secundum legem judica- et ab eis inciperet malitia, per quos potius refrenanda. Quamvis Caiphas administraret o pontificatum, non indignatur tamen prius i Jesum ad pontificem alium, ut tanto liberius D *arius damnaret reum, quanto eum conspice-* m ab alio damnatum, ut sic in ore duorum n staret verbum.

tebatur autem Jesum Simon Petrus, et alius ilus. Discipulus autem ille notus erat pontifici. *roivit cum Jesu in atrium pontificis. Petrus stabat ad ostium foris. Exiit ergo discipulus qui erat notus pontifici, et dixit ostiaræ, et uxit Petrum* (ibid., 15 et seq.). Cæteri evan- de solo Petro referunt, quod a longe seque- lesum. Qui enim propinquior ei astiterat in ne, et in vindicta ferventior, aurem servi

pontificis amputando, cum jam cæteri in fugam dispersi essent, et, ut Marcus refert, adolescens comprehensus, relicta sindone, nudus profugisset, jam tremefactus Petrus a longe Dominum sequebatur, a quo eum penitus separari non patiebatur vis amoris ; quia quantumcunque in adversis trepidet Ecclesia per Petrum significata, etiamsi timore in aliquibus membris cogatur eum ad horam negare, fundamentum tamen charitatis non sinit eam periclitari, nec a Christo prorsus separari. Quod vero Joannes refert alium discipulum Petro sequenti Christum fuisse adjunctum, quamvis non exprimat quis ille fuerit, humiliter tamen se videtur innuere. Qui, ut beatus meminit Augustinus, talibus se verbis solet significare, ut videlicet dicat, *alius discipulus*. Nam et ipse solus, cæteris jam dispersis, una cum Domini matre ei crucifixo astiit, sicut ac ipsemet Joannes scribit. Quod enim Petrus plus Christum diligere et Joannes plus a Christo diligi cum dicitur : et dicitur majorem eo tempore dilectionem utrumque illi decebat exhibere.

Pontifex ergo interrogavit Jesum de discipulis et doctrina ejus. Respondit ei Jesus : Ego palam locutus sum mundo. Ego semper docui in synagoga et in templo, quo omnes Judæi conveniunt, et in occulto locutus sum nihil. Quid me interrogas ? Interroga eos qui audierunt quid locutus sum ipsis. Ecce hi sciunt quæ dixerim ego. Hoc autem cum dixisset, unus assistentium ministrorum dedit alapam Jesu, dicens : Sic respondes pontifici ? Respondit ei Jesus : Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo ; si autem bene, cur me cædis ? (ibid., 19 et seq.)

Tanquam superfluum et inconvenientem Dominus arguit pontificis interrogationem. Superflua quidem, quia quod palam dictum fuerat, et omnibus notum, documento non eget. Incongrua vero, quia nemo proprio commendandus est testimonio. Unde bene Dominus eos qui audierunt, potius quam se super his censet interrogandos esse. *Hoc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum*, etc. Tanquam contemptor præcepti pontificis, qui de se ad ejus imperium testimonium non dedit, alapa cæditur. *Testimonium perhibe de malo*, quia ante pœnam criminis testes sunt inducendi. *Principes autem sacerdotum et omne consilium quærebant falsum testimonium contra Jesum, ut eum morti traderent. Et non invenerunt, cum multi falsi testes accessissent. Novissime autem venerunt duo falsi testes, et dixerunt : Hic dixit : Possum destruere templum Dei, et post triduum reedificare illud* (Matth. xxvi 59 et seq.). Tanquam occasionem hinc sumentes, quod dixerat Jesus : *Si male locutus sum, testimonium perhibe de malo*. Falsos testes inquirunt de maledictis ejus, qui veros inducere non possunt, nec facta ejus arguere. Duo falsi testes, tanquam in ore duorum falsorum veritas staret, falsi esse convincuntur in his quæ Domino imponunt. Qui enim dixerat :

Solvite templum hoc, nequaquam se illud facturum esse vel facere posse prædixerat, sed hoc ab illis potius esse faciendum innuerat, non quidem de templo manufacto, sicut illi mentiebantur, sed de templo corporis sui morte per eos dissolvendo. *Et surgens princeps sacerdotum ait illi: Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem tacebat, et princeps sacerdotum ait illi: Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus Filius Dei vivi (Matth. xxvi, 62 et seq.).* Surgens pontifex, et impatiens, cum non inveniret locum calumniæ, motu corporis indicat insaniam mentis, et provocat ad respondendum, ut quamlibet occasionem accusandi inveniat. Tacet Dominus ad objectum testimonium, quod tam manifeste falsum nulla ex occasione vel responsione censet dignum. Quod et pontifex intelligens adjurando eum extorquere nititur blasphemiam, qua manifeste convinci videatur, et summæ falsitatis reus, summam profitens veritatem. Adjuratus Dominus per Deum vivum ne tantæ majestatis læsæ reus fieret, veritatem profitetur, pro veritate damnandus, qui et ipsa est veritas. *Dicit itaque illis Jesus..... (Cætera desunt.)*

SERMO XII.

DE CRUCE.

Quanta devotione Dominicæ crucis venerationem prosequi debeamus, beatus Apostolus ad Galatas scribens diligenter declarat: *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi (Gal. vi, 14).* Tanto quippe amplius crux Dominica, in qua sumus redempti, a nobis est glorificanda, quanto verius ex hoc genere redemptionis homo redemptus gloriari, valet. Quid est autem gloriari, nisi quemcunque se aliquid mrgnum et pretiosum æstimare? In nullo autem quælibet res quanti sit ita cognosci potest, sicut in pretio ejus. Sic et homo quanti fuerit apud Deum, quantam semper sollicitudinem divina super eum gesserit clementia, quantæque pietatis visceribus eum sit amplexatus, pretium ipsum pro redemptione hominis datum patenter insinuat. Quod diligenter Apostolus intuens, et de hoc singulariter glorians, sicut supra meminimus, ait: *Mihi autem absit gloriari, etc.* Ac si patenter dicat: Glorientur alii in quocunque voluerint, pretiosos se æstiment quibuscunque divitiis vel honore; mihi autem absit gloriari nisi in hoc redemptionis meæ genere, quod apud infideles ignominiosus judicatur et vilis. Quo enim Dominus indigniora pro homine sustinuit, digniorem apud se et gratiorem eum haberi demonstravit. Nullum autem patibulum execrabilius cruce antiquitus censebatur, nulla mors adeo turpis et detestabilis judicabatur. Unde et hoc genus patibuli non solum ad pœnam Christi, verum etiam ad ignominiam impii eligere decreverunt, sicut ante per Sapientiam de ipsis prophetatum fuerat dicentibus: *Morte turpissima condemnemus eum (Sap. 11, 20).* Et Apostolus, cum dixisset: *Factus obediens usque ad mortem (Philip. 11, 8),*

quasi parum hoc videretur, nisi etiam ipsum genus mortis tanquam abominabile determinaret, statim adjecit *mortem autem crucis (ibid.).* Quod est dicere non solum usque ad mortem, sed usque ad tam ignominiosam mortem, qua specialiter blasphemii, hoc est qui in aliquam blasphemiam Dei præsumebant, puniebantur. Unde et Domino improperantes quod se Filium Dei diceret aiebant: *Blasphemavit. Quid adhuc desideramus testes? (Matth. xxvi, 65).* Et quasi hoc genus mortis ex blasphemia promeruisset, exclamabant: *Crucifigatur! (Matth. xxvii, 23.)* De quo etiam genere mortis, quam detestabile videretur, et divina maledictione plenum, Deuteronomii liber his verbis profitetur: *Quando peccaverit homo quod morte plectendum est, et adjudicatus morti appensus fuerit in patibulo, non permanebit cadaver ejus in ligno, sed in eadem die sepelietur, quia maledictus a Deo qui pependit in ligno: et nequaquam contaminabit terram tuam, quam Dominus dedit tibi in possessionem. (Deut. xx, 22 et seq.)* Cujus quidem capituli memor Apostolus, cum Galatis scriberet, ait: *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est: maledictus omnis qui pendet in ligno (Gal. iii, 13).*

Ex his itaque verbis liquide monstratur quam ignominiosum crucis patibulum apud Judæos præcipue habebatur, qui solam litteræ superficiem, non mysticos sensus in lege perquirunt. Sed quid est magis absurdum, quam omnes eos divinæ maledictionis damnatione dignos credi, qui hoc genere mortis potius quam alio puniantur? Non enim modus pœnæ, sed lapsus culpæ reum efficit. Unde et scriptum est: *Justus qua morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit (Sap. 11, 7).* Sin autem velamen Moysi detrahentes revelata facie legem interius speculemur, convenienter hanc maledictionem tam singulis hominibus per culpam, quam ipsi Christo per pœnam poterimus applicare. Pro peccato quippe priorum parentum, quod in ligno vetito commissum est, omnes inde damnationem incurrimus, et tanquam in ligno morimur, qui cum originali peccato nascimur, juxta quod et Dominus Adam increpans, et quasi maledictionis sententiam intorquens, ait: *Maledicta terra in opere tuo (Gen. iii, 17).* Omnes itaque, sententiam hanc damnationis ab Adam contrahentes, quasi cadaver sine vita nascimur et permanemus, antequam ex aqua et spiritu renati, ab hac animæ morte vivificemur. Cadaver autem suspensione ligni mortuum eadem die sepeliri præcipitur, quia in hac ipsa vita præsentia qua nascimur consepeliendi Christo per baptismum sumus; ne videlicet terra nostra contaminetur, hoc est, ne in contagio terrenæ generationis remaneamus, si regenerati specialiter non fuerimus. Bene itaque dicitur maledictus a Deo qui pendet in ligno, quia et si nondum propria incurramus peccata illud tamen unum quod originale dicitur peccatum in ligno, ut dictum est, scientiæ boni et mali commissum ad damnationem

a sufficit, cui divino iudicio deputati sumus, A
 ac a Deo quadam maledictione percussi. Quæ
 maledictio, et in Christum retorquetur per
 , quem percussum a Deo et attritum propter
 nostra Propheta longe ante prædixerat. Et
 æteri in ligno, ut dictum est, mortem animæ
 runt, sic iste mortem corporis, ut per hanc
 nos liberans, maledictionem nostram in be-
 nem converteret. Unde et Apostolus cum
 isset : *Factus pro nobis maledictum, sicut*
est (Gal. III, 13), statim adjecit, ut in
benedictio feret. Sicut ergo in ligno, id est
 asgressionem ligni vetiti, Christus corporaliter
 tuus, ita et corporaliter per pœnam a Deo
 tus, hoc est ex sententia Dei pœnæ huic de-
 . Hinc enim et peccata nostra suscepisse seu
 B dicitur, hoc est peccata nostrorum pœ-
 lerasse, et sic quodammodo nostræ male-
 communicasse. Cujus quidem pœnam vel
 m, qua perductus est ad mortem, si per
 revolvamus, reperiemus ea quæ mortem
 erunt, longe graviora et intolerabiliora
 pesa fuisse. Imminente quippe passionis ar-
 in tantum animam ejus anxiatam legimus
 r ejus fieret tanquam guttæ sanguinis decur-
 rere in terram. Qui enim noverat quantus passio-
 r in illa dissolutione corporis et animæ fu-
 æret, mirabile non est si, juxta infirmitatem
 æ humanitatis, hanc supremam passionem
 horreret. Captus autem postmodum et ten-
 C susuper, Joanne referente, vinculus, ad sacer-
 imum adductus est, ubi, sicut Marcus me-
 æperunt quidam conspuere eum, et velare
 ejus (*Marc. XIV, 53*), et, ut scribit Mat-
 in eam conspuere, et tam colaphis quam
 isum cædere, atque illudere dicentes : *Pro-*
nobis, Christe, quis est qui te percussit?
xxvi, 67. Ubi inter cætera, cum a ponti-
 rrogaretur de discipulis suis et doctrina
 ipse respondisset : *Ego palam locutus sum,*
is assistens ministrorum dedit alapam ei, di-
ic respondes pontifici? (Joan. XVIII, 20, 32).
 tem in nocte captionis suæ constat in eum
 se. Mane autem facto, de concilio sacerdo-
 Pilatum præsidem ipsum adhuc vel iterum D
 perduxerunt. Quo adducto, ut Matthæus
 th. xxvii, 11), stetit ante præsidem. Stetit,
 , ut dictum est, ligatus, potius quam sedit,
 licet in utroque, tam statione scilicet quam
 eum affligerent. Quanta autem constantia
 sisteret, patenter ostenditur, ubi interroga-
 ilato, responsum ei non reddebat. De qua
 fidentia, et quasi de suo contemptu Pilatus
 s : *Nescis, inquit, quia potestatem habeo*
re te, et potestatem habeo dimittere te? (Joan-
) Qui etiam a Pilato ad Herodem missus,
 ultis ab ipso quoque interrogaretur sermo-
 nihil ei respondebat. Unde tam ab ipso quam
 situ ejus spretus et illusus est, veste alba in-

dutus, et sic ad Pilatum remissus (*Joan. xviii, 25*).

A principibus itaque interrogatus, qui ad eum li-
 berandum plurimum poterant, responsione sua di-
 gnos eos non censuit; qui tamen, ut supra memi-
 nimus, a ministro pontificis percussus, blandam ei
 responsionem non negavit, dicens : *Si male locu-*
tus sum, perhibe testimonium : si autem bene, cur
me cædis? (Joan. xviii, 25.) Quanta denique apud
 Pilatum sustinuerit, non ignoramus. Qui cum ter-
 tio, ut Lucas meminit, eum innocentem esse con-
 fessus esset (*Luc. xxiii, 14*), idque ipsum ex ablu-
 tionem manuum demonstraret, ipsum tandem flagel-
 lavit, quasi illud implens quod antea dixerat : *Cor-*
ripiam eum et dimittam (Luc. xxiii, 22), ut sic sal-
 tem ad misericordiam Judæorum flecteret sævitiam.
 Quod cum efficere non posset, cæsum eum flagellis
 tradidit eorum voluntati. *Tunc milites*, ut Matthæus
 , *suscipientes eum, congregaverunt ad eum uni-*
versam cohortem (Matth. xxvii, 27). Quibus quidem
 congregatis, et hoc ei objicientibus et improperan-
 tibus quod se regem faceret, quasi in modum regis
 illudentes ei, exutum vestimentis suis vili purpura
 induerunt, et pro diademate spinis coronaverunt,
 et pro sceptro arundine ipsum insignierunt, et
 genu flexo, ipsum quasi regem salutantes, ac di-
 centes : *Ave, rex Judæorum (Matth. II, 29)*, si-
 mul et in faciem ejus iterum spuebant, et caput
 ejus arundine percutiebant. Item Pilatus, ut Joan-
 nes refert, exiens ad eos, ipsum secum tam crude-
 liter tractatum adduxit, tentans utrum ex hoc si
 quomodo eorum duritiam mollescere posset, et ad
 pietatem inclinare. Ad quos quidem egressus :
Ecce, inquit, adduco eum vobis foras, ut cognoscatis
quia in eo causam non invenio (Joan. XIX, 4). Exiit
 ergo Jesus portans spineam coronam, et purpureum
 vestimentum, et dicit eis : *Ecce homo (ibid., 5).* Ac si
 diceret : *Ecce quod humanæ infirmitatis est, in me*
 vobis apparet, non quod divinæ fortitudinis. Post-
 quam autem, ut prædictum est, illuserunt ei, exue-
 runt eum purpura, et induerunt vestimentis suis
 quibus iterum nudaverunt eum, cum crucifigendus
 esset : quæ postea invicem partiti sunt, sicut Joan-
 nes commemorat. Susceptus tandem ut ad crucifi-
 gendum duceretur, ipsum quoque crucis patibulum
 gestare compulsus est, ut nec interim ei parceretur,
 ipso crucis pondere prius afflicto quam in ea cru-
 cifixus. Qui, cum pro vinculis suis vel pro præ-
 dictis afflictis expedite vel celeriter non gestaret,
 moras mortis ejus impii non ferentes, quemdam
 alium Simonem nomine crucem coegerunt portare.
 Crucifixus denique ad summam ejus ignominiam
 inter latrones constituitur, ut ex similitudine pœnæ
 simul reus crederetur culpæ. Pœna autem hujus
 patibuli quanta sit, nemo est qui possit ignorare.
 Quæ tanto prolixior est, nec statim suspensum in-
 terimit : quanto ejus passio gravior diutius affligit.
 Quid etiam hoc patibulo gravius, ubi totum corpus
 ita clavis confixum extenditur, ut non minus ex
 pondere suo, quam ex ipsa fixura elavorum sus-

spensus crucietur? Unde recte hoc unum mortis patibulum, crux a cruciando cognoscitur dictum.

Ecce seriem Dominicæ passionis, prout memoriæ occurrit, ex evangelicis collegimus scriptis; quæ super singula, ut dictum est, consideremus, ea quæ mortem præcesserunt ipsa morte profecto graviora, vel intolerabilia, fuerunt. Unde nec ut moreretur, frangi ei crura sicut latronibus vel lancea vulnerari necesse fuit, qui ad celerem mortem ex tot et tantis, quæ ante crucem tulerat, perductus est. Conferant martyres quæ passi sunt, et videant in comparatione Dominicæ passionis nulla esse vel parva quæ passi sunt. Unde et bene in ejus persona suspirantis Jeremiæ lamentatio proclamatur: *Attendite et videte si est dolor similis sicut dolor meus* (*Thren.* 1, 12). Attendant hoc mulieres, et, ut Ezechiel meminit, facta voce supra firmamentum, stent animalia, et submittant alas suas (*Ezech.* 1, 25). Quid autem firmamentum aliud, quam beati angeli, cæteris corruentibus confirmati, est intelligendum? Qui cum nobis adhuc mortalibus dignitate quadam sint superiores, longe tamen supra eos Deus homo præeminet. Fit autem quandoque nobis vox de firmamento, cum videlicet de illa beatitudine angelorum, quæ nobis promittitur, aliquid prædicatur, vel interiori verbo mente concipitur. Desuper firmamentum alia fit vox, cum ea quæ Deus pro nobis humanitus gesserit, corporis vel mentis auribus concipitur: quod profecto cum fit, quasi in admiratione vel in timore sancta stant animalia, et alas deponunt, dum in consideratione tantæ rei propriæ virtutes illis vilescunt. Cum autem de firmamento, ut dictum est, aliquid audiunt, quasi erectas adhuc alas habent, quia pro magno vel mirabili non ducunt, quod per tot agones ad illam angelorum beatitudinem perveniunt, quam illi per Dei gratiam humilitate servata perceperunt.

Ecce martyres multa propter Deum passi, et in magnis virtutibus probati, plurimam gloriandi occasionem viderentur adepti, nisi occurreret Dominum vel tanta vel majora pro ipsis fuisse passum. Quod profecto dum occurrit, statim, ut dictum est, submittant, alas, pro nihilo ducentes quæ passi sunt servi in considerationem Dominicæ passionis. Quæ tanto gravior ac miserabilior, quanto ignominiosior exstitisse probatur. Ut enim omittamus cætera, quis tam turpiter, quis tam diu illusus, ut ipse? De captione quippe primum ad Judæos adductus, post tot colaphos et alapas, quos velata facie suscepit, impiis impropertantibus ut prophetaret, ita est consputus et sputis deformatus, ut, juxta Isaiam, non esset ei species neque decor, et pro tanta vilitate novissimus omnium videretur viro-
rum (*Isa.* LIII, 2). Qui et inde postmodum Pilato præsentatus, hanc quoque injuriam cum cæteris ibidem sustinuit. Quis unquam martyrum ita sputis oblitus et deformatus injuriari legitur? Quis toties illusus modo apud Judæos, modo apud Pilatum vel Herodem, nunc exspoliatus, nunc indu-

tus suis vel alienis vestibus, et per tot loca tam imple distractus, ut ab omnibus magis illuderetur? quis denique sanctorum ipsum, quo necandus esset, patibulum bajulare compulsus est? Quid ad hoc, fratres, recogitare, vel dicere valemus, nisi illud propheticum in nobis semper ingemiscere: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi?* (*Psal.* cxv, 12) et pro viribus nostris ad vicem tantæ charitatis ejus reddendam nos præparare, sicut et subditur: *Calicem salutaris accipiam*, etc. (*ibid.*). Quod quia virium nostrarum non est, ut calicem salutaris accipiamus, hoc est passioni Jesus patiendo communicemus, et nostram quoque crucem bajulando, eum sequamur; ipse sua gratia nobis conferat, ad honorem cujus ipsam, qua redempti sumus, crucem die veneramur hodierna. Amen.

SERMO XIII.

IN DIE PASCHÆ.

Quantum ad devotionem vel honorem feminarum paschalis exsultatio solemnitate pertineat, tam Veteris quam Novi Testamenti paginæ testantur. Veteri quippe Pascha in Ægypto a populo Dei primum celebrato, et ea nocte per submersionem Ægyptiorum fidelibus liberatis, canticum gratiarum non solum viri, sed etiam feminæ, ut Exodus narrat, Domino persolvunt. Scriptum quippe ibidem est: *Tunc cecinit Moyses et filii Israel carmen hoc Domino, et dixerunt: Cantemus Domino, gloriose enim*, etc. (*Exod.* xv, 1.) Ubi et de cantu quoque feminarum seorsum adjungitur: *Sumpsit ergo Maria prophetissa, soror Aaron, tympanum in manu. Egressæque sunt omnes mulieres post eam, cum tympanis et choris, quibus præcinebat, dicens: Cantemus Domino, gloriose enim*, etc. (*ibid.*, 20). Quod quidem feminarum canticum quanto mysterio plenum describatur, diligenter attendite. Hic quippe Maria, quæ choro illi feminarum præcinebat, quæ cum virum habuisse non legatur, virgo intelligitur, ut non solum voce cantici, sed etiam privilegio dignitatis præiret cæteris, non solum cantasse memoratur, sicut Moyses vel populus, sed etiam prophetes esse describitur, et tympanum in manu tenuisse. Quid enim prophetes, nisi videns interpretatur? Cum visionem autem, id est revelationem cantat, cui verborum quoque mysteria Dominus revelat; cum in illa videlicet populi liberatione, et hostium submersione non tam corporum salutem attenderet, quam animarum figurari prospiceret, quam quotidie in sacramento baptismatis divina operatur gratia. Tympanum autem quod manu gestabat, mortificationem carnis insinuat, quam habebat in opere, quo ejus canticum Deo magis esset acceptum. Unde et Psalmista in tympano Deum laudare nos adhortans, ait: *Laudate eum in tympano*, etc. (*Psal.* CL, 4). Sæpe, autem tympanum in ore magis quam in manu habemus, cum sanctorum mortificationem carnis ita prædicamus, ut eam opere non imitemur. Tanto diligentius Mariæ can-

describitur, quanto ipsum devotius et Deo A
fuisse intelligitur.

I si Novi quoque Testamenti revolvamus se-
ct in hac Maria et cæteris cum ea feminis
n Mariam, et cum ipsa devotas feminas,
primum Dominus suæ resurrectionis gau-
xhibuit, competenter intelligamus, reperimus
a his convenienter aptari. Illa quippe pro-
memoratur, hæc apostolorum apostola di-
illa corporale tympanum sumpsit, hæc spi-
habuit. Quo enim hæc viventem Dominum
is dilexerat, super ejus morte amplius affli-
quati mortificata fuerat. Unde et prima de
ctione consolationem meruit, quæ de ejus
amplius anxia et mæsta fuit. Apostolorum
apostola dicta est, hoc est legatorum legata :
am Dominus ad apostolos primum direxe-
at eis resurrectionis gaudium nuntiaret.
illa cæteris in cantico præcinebat, et hæc
lias, gaudio resurrectionis primo est potita ;
prima nuntiando præcinit quod prima vi-
Post ipsam vero, ad cæteras feminas hoc
m resurrectionis priusquam ad apostolos
oslibet viros pervenit. Quas etiam Dominus
stolos dirigens ait : *Ite, nuntiate fratribus
t eant in Galilæam (Matth. xxviii, 10)*. Ubi
terus est. In veteri quippe Pascha prædicti viri
is, etiam postmodum feminæ cecinisse me-
ur ; in nostro autem Pascha, hoc est Do-
resurrectionis die, spiritale canticum ex-
onis de apparitione resurrectionis prius fe-
quam viri adeptæ sunt. Pascha autem He-
phase Græce, Latine transitus dicitur. In
quippe Pascha, Dominus per Ægyptum trans-
rirogenitis interfectis, et per transitum ma-
ri populum suum liberans, de nomine tran-
anc solemnitatem insignivit (*Exod. xii*). Præ-
ioque Dominicæ resurrectionis dies non in-
e Pascha dicitur. Ipsa quippe immutatio hu-
naturæ de mortalitate ad immortalitatem, de
tione ad incorruptionem, quidam in Christo
as et motus fuit. Transit quippe in aliam sta-
quodammodo movetur, quia in aliud quam
luerat, commutatur ; veluti cum quod mor-
t fit immortale, et quod corruptibile et pas-
ive mutabile in contrarium vertitur.

quidem transitum et evangelista conside-
sciens, inquit, *Jesus, quia venit hora ejus, ut
t ex hoc mundo ad Patrem, etc. (Joan. xiii,*
id enim nomine Patris, nisi potentia divinæ
tis exprimitur ? In hoc autem mundo, hoc
præsenti vita ærumnosa, et misera, quasi
as et infirmus secundum fragilitatem as-
humanitatis exstiterat, et quasi a Patre,
divinæ potentiae virtute se humiliando de-
at, ac quodammodo recesserat, minor etiam

angelis in hoc effectus. Nunc autem in resurrectione
omnem hanc infirmitatem deponens, ad Patrem
ascendere vel transire dicitur, cum jam in se nihil
infirmitatis vel potentiae retinet, sed totum quod
habet, potentiae ac virtutis est, ut quasi jam totus
in Deum transit, qui jam non, ut cæteri homines,
homo proprie, id est animal rationale mortale di-
cendus est. Quod et beatus Apostolus diligenter
attendens, cum electionem suam a cæteris aposto-
lis distingueret, ad Galatas scribens, ita exorsus
est : *Paulus apostolus non ab hominibus, neque per
hominem, sed per Jesum Christum, et Deum Patrem
qui suscitavit eum a mortuis, etc. (Galat, i, 1.)* Cæ-
teri quippe apostoli, ut beatus meminit Angusti-
nus (12), a Christo tanquam homine, id est ad-
huc mortali, sunt electi. Hic vero postmodum
Christo jam quasi toto Deo facto, id est jam divi-
nitus magis quam humanitus in perpetuum viven-
te, singularem sortitus est electionem. Quod qui-
dem, ut ita dicam, deificationem, et immortalita-
tis gloriam statim Apostolus exponens, ait :
Qui suscitavit eum a mortuis. Et attende quod
juxta hanc immutabilitatis et stabilitatis glo-
riam, quam a die resurrectionis in Christo hu-
manitas est adepta, non incongrue tam dies ipsa
resurrectionis quantum ascensionis Domini, quæ
jam non de mortali et mutabili, sed de immortal
et immutabili celebrantur, feriarum variationem
non habent, sed in eadem feria semper observan-
tur. Cæteræ vero Christi solemnitates a die Con-
ceptionis ejus usque ad Pascha, sicut et sancto-
rum quælibet festivitates per ferias variantur, ut
modo videlicet in prima feria, modo in secunda vel
in alia celebrentur.

Solet nonnullos movere, cur dies Dominicæ pas-
sionis, quæ maxime nostram operata est salutem,
celebritatis non habeat exultationem, sed in mœ-
rore potius quam in lætitia peragatur, præsertim
cum singulorum passionibus sanctorum festivam jo-
cunditatem Ecclesia persolvat. Ad quod responden-
dum arbitror pro Dominecæ resurrectionis gloria,
quæ tertio die passioni succedit, diligenter ab Eccle-
sia id esse constitutum, ut quo major præcesserit in
nobis de passione Domini compassio, gratior de re-
surrectionis gloria sequatur exultatio. Unde et
paschalis solemnitatis lætitiæ non solum proximum
mœstitiæ biduum præponitur, verum etiam totius
quadragesimæ abstinentia præmittitur. In qua qui-
dem quadragesima, voces illæ gaudii : *Alléluia,*
Gloria in excelsis Deo, et apud clericos etiam : *Te
Deum laudamus,* reticentur, et paschalibus gaudiis
reservantur, ut eo tunc gratiores sint quasi novæ,
quominus antea fuerant usitatæ. Constat quippe
quadragesimam Dominicæ abstinentiæ, ad cujus
exemplum vel imitationem nostra est instituta, ne-
quaquam eo tempore exstitisse, quo nunc nostra
peragitur, sed a die Theophaniæ ipsa incœpisse,

ipsumque Dominum post baptismum statim ad desertum transiisse, sicut Marcus commemorat, ibique quadraginta dierum et noctium abstinentiam habuisse (*Marc.* 1, 13); non in diebus proximis Paschæ, sicut nunc nostra fit quadragesima; ea quam diximus congrua dispensatione, ut videlicet ea gratior Dominicæ resurrectionis exsultatio fiat, quo major abstinentiæ maceratio, vel pœnitentiæ præcessit afflictio. Quid igitur mirum, si et biduum illud Dominicæ passionis ac sepulturæ in luctu compassionis præcipue ducimus, ut post fletum gratior habeatur risus, nec jam Dominicæ pressuræ recordemur, resurrectionis gloria superveniente? Unde et Apostolus: *Etsi Christum noverimus secundum carnem, sed jam non novimus* (*II Cor.* v, 16). Ac si aperte dicat: Et si olim corpus Christi carnale, hoc est infirmum ac passibile seu mortale fuisse non dubitemus, jam ipsum quasi spirituale factum novimus; nec tam infirmitatem illam quæ præcessit, quam gloria resurrectionis, quæ subsequuta est, attendimus. Quæ quidem gloria si in ipsis quoque membris Christi, sicut in ipso capite jam esset completa, nequaquam eorum passiones vel dormitiones solemnem haberent celebrationem. *Cum euim*, inquit Apostolus, *venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* (*I Cor.* xiii, 10). Perfecta autem glorificatio sanctorum in resurrectione est futura, ubi tunc singulis erunt geminæ stolæ, quibus jam datæ sunt singulæ. Adeo autem propter excellentiam resurrectionis proximæ dies crucifixionis solemnitate non habet, quod ubi Paschæ solemnitas imminet, festiva jocunditate crucis venerationem celebramus, quod totum ad Dominicæ passionis honorem pertinere dubium non est, propter quam solummodo hæc tota reverentia cruci exhibetur. Unde et hymni vel cætera quæ de passione sunt, ibidem decantantur.

Illud quoque non prætermittendum æstimo, primitias dormientium Christum ab Apostolo dictum esse (*I Cor.* xv, 20), quod primus in hanc immortalitatis gloriam surrexerit. Nam etsi plures ante eum, vel ab ipso, vel a prophetis suscitati sunt, iterum mortui esse non dubitantur. Illi quoque, quos in testimonium suæ resurrectionis suscitatos Evangelium narrat, cum dicitur: *Et petra scissæ sunt, et monumenta aperta sunt, et multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt, et exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam civitatem, et apparuerunt multis* (*Matth.* xvii, 51, 52); nequaquam ex his verbis intelligendi sunt ipso die Dominicæ crucifixionis surrexisse, sed tunc tantum in fissura petrarum eorum sepulcra aperta fuisse, et postmodum, ipso die resurrectionis, post ejus resurrectionem suscitatos esse, et statim in civitatem venisse, et fidelibus apparuisse. Quod itaque dicitur, *exeuntes de monumentis, post resurrectionem ejus*, manifeste indicat, non ante, eos surrexisse. Quod igitur evangelista et apertionem sepulcrorum, et resurrectionem eorum, breviter et

succincte commemorat, quasi simul facta sint anticipationem rei futuræ narrationem suam vivit. Notandum quoque ad gloriam Dominicæ sepulturæ, de qua Isaias præcinit: *Et erit sepulchrum ejus gloriosum* (*Isa.* xi, 10), non minimum propter tam horum fidelium quam cæterorum sanctorum sepulturas, qui Jerosolymis fuerant, ita nunc cunctas esse, ut ubi fuerint ignoretur, nullasque iniquas sanctorum ibidem tumultorum apparatus sed omnes inde vel asportatas esse, vel Deum occuluisse, ut tota celebratio honoris Dominicæ in sepulchro.

Quoniam vero infidelium multi in tantum resurrectione hominum dubitant, ut nullatenus propria nostra in pulverem reducta, et dissolutum suscitari æstiment posse, decrevit divina non solum verbis, verum etiam rerum exhibitione hanc nobis exhibere, ne quod in minimis suscipitur operatur natura, nonnunquam in maximis divina potentia dubitetur gratia. Nemo quippe qui phœnicis naturam cognoverit, et quam eorum riam sæpius morienti et suscitata divina potentia contulerit, qui de nostra quandoque resurrectione futura diffidere debeat. Cujus quidem avis natus et resurrectionis modos si ad Christum referamus, convenienter singula ei convenire videntur. Hæc quippe avis quia unica esse perhibetur nec masculini, nec feminini sexus esse cognoscitur et quia pullos non generat, nequaquam nidi. Quæ cum sibi mortem post annos plurimos in se nunc præsensent, struem quamdam et domum sepulchri ex ramusculis aromaticis vel ipsis aromatis sibi præparat, tanquam fetorem cadaveris per fragrantiam exprimere satagat. In hanc aromatum structuram se conferens expirare dicitur et sole desuper æstuante, et aromata ipsa cuncta sciente, combustus in cinerem solvitur. Unde aliquot dies, in modum apis suscitatus, parvas alas et plumas induens in pristinum redit. Quæ singula nulli tam congrue ut Christo videntur convenire. Quod enim unica est avis, nec pare dignitate vel coitu cognoscitur, tam excellentiæ virginitati Christi pulcherrime aptatur. Quis unicuique et dignitate singularis ita ut Christus quo quoque nec masculinum, nec feminam Apostolus esse dicit (*Gal.* iii): quia in Christi corpore, est Ecclesia, nullam dignitatem diversitas operatur; nec sexuum qualitatem, sed meritum Christus attendit. Nidum hæc avis ut cæteræ curat, et *Filius hominis ubi caput reclinet non* (*Luc.* ii, 58); nec etiam in proprio, sed in mundo natus est. Sepulchrum sibi præparat, quo et ardeat congregat. Et Dominus ipse per Joseph sive demum (*Matth.* xxvii, 57) tam sepulchrum sibi aromata præparavit, quibus ipse hanc devoti inspiravit. Concrematio quoque phœnicis a Cælesti mysterio non discrepat, in cujus typo carnalis schalis igni non elixæ, sed assæ præcesserunt surgens phœnix formam apis induit, quæ corripit

carnis nescit ; quia in illa resurrectionis gloria **A** : nubent neque nubentur, sed erunt sicut angeli in celo (Matth. xxii, 30). Quam quidem gloriam s, Christi virgines, jam in terris adeptæ, nec humane quam angelicæ viventes, tanto hujus mitatis diem devotius colite, quanto eam, ut præfati sumus, ad excellentiam vestri honoris ius pertinere constat.

SERMO XIV.

SITIO DOMINICÆ ORATIONIS, IN DIEBUS ROGATIONUM, QUÆ LITANIE DICUNTUR.

æsentés Rogationum, id est orationum dies ex quoque nomine suo nos nunc præcipue ad oram invitant. Constat autem inter universas ora- **B** s eam tam dignitate quam utilitate præminere, ab ipso Domino discipulis tradita Dominica est appellata, et ob hoc a fidelibus potissimum entanda, ut de ipsa præcipue Jacobus videatur se : *Multum enim valet oratio justî assidua* (Jac.). Quantum autem valeat et possit oratio justî, Hieronymi super Jeremiam manifeste declarat, no ad prophetam dicente : *Tu autem noli orare populo hoc, et non obsistas mihi, quia non exau- te* (Jer. vii, 16).

ronymus (13) : « Quod autem dicit : *Et non as mihi*, ostendit quod [sanctorum oratio iræ possit resistere. Unde et loquitur ad Moysen : *te me, ut percutiam populum istum, et faciam gentem magnam* (Exod. xxxii, 10). « Quod si **C** idem oratio sanctorum posse habeat, ut pote is-vel Jeremiæ, quid de ipsa Domini speran- est oratione, quam ipsemet dictavit, ipse mi- rdititer instituit, ut sic ejus iram vertamus in icordiam ? Sed quoniam orationis fructus aut is est, aut parvus, quam devotio intelligentiæ comitatur, cum cordis potius quam oris sit etor Deus, juvat orationis hujus præcipue sen- aperire, ut eo magis fructuosa sit orantibus, levotius intellecta dicatur. Quod quidem Aposto- lligentè attendens, Corinthiis ait : *Nam si lingua, spiritus meus orat, mens autem, anima sine fructu est. Quid ergo ? orabo spiritu, orabo me. Psallam spiritu, psallam et mente* (I Cor.). Lingua tantum sine spiritu orat vel psal- qui flatu suæ prolotionis verba tantum format non intelligit. Mente insuper hoc agit, qui in- sum applicat his quæ dicit. Unde et illud est . Benedicti (14) : « Sic stemus ad psallendum, ut **D** nostra concordet voci nostræ. »

tantum autem verborum intelligentiam Apo- s commendat, ut nihil in Ecclesia dici permit- quod non comitetur intelligentia. Alioquin eos insanis habendos judicat, qui quod prædicant betare, hoc est exponendo interpretari, minime sunt ; aut benedictionibus, quas non intelli- , amen supponunt. Sic quippe consequenter

adnectit : *Si ergo conveniat universa Ecclesia in unum, et omnes linguas loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent quod insanitis ?* (I Cor. xvi, 23). Idem supra : *Cæterum, si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ ? quomodo dicit amen super tuam benedictionem ? quoniam quid dicas nescit. Num tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur* (ibid., 16). Et post aliqua de universis quæ in Ecclesia dicuntur concludens, ait : *Quid ergo ? cum convenitis, omnia ad ædificationem fiant* (ibid., 26). Et ad Ephesios : *Implemini : inquit, Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in psalmis, et hymnis, et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino* (Ephes. iv, 25). Et quisque ei loqui proprie dicitur, a quo ejus verba intelliguntur, cum hoc unum sit verborum officium ut in auditore generent intellectum. Tunc itaque nobismetipsis loquimur, cum ex his quæ dicimus intellectis devotionem excitamus mentis : et tunc corde pariter et ore psallimus, cum quod exterius profertur, interius per intelligentiam capitur. Quid autem magis ridiculum, quam cum aliquid orando petimus, quod oramus ignoremus ? nec utrum salubria sint vel nociva discutere valemus ? Duabus denique causis, verbis quoque Domini constat orandum, ut hoc videlicet ad ejus honorem et ad nostram fiat utilitatem. Ad ejus quidem honorem, cum quod ab ipso postulamus, ab ipso potius quam a nobis hoc esse fateamur quod petimus ; et ejus gratiæ potius quam virtuti nostræ hoc acceptum tribuamus. Ad utilitatem quoque nostram verba quoque commendantur, cum intel- lecta devotionem excitant, et compunctionem generant, ut eo facilius audiantur a Domino, quo devotius proferuntur a nobis. Solet quippe dolentium hoc esse naturale vel quasi proprium, ut cum hoc unde dolent verbis exprimunt, ipsa in eis verba dolore accendant, et suis querimoniis mens compuncta facile prorumpat in lacrymas ex ipsis suis quas refert miseriis. Sic et pœnitentes cum in orationibus suis ea quæ commiserunt referunt, ipsa eorum verba quasi quædam punctiones mentes gementium vulnerant, ut lacrymas inde producant, ut medullatum vel pingue sacrificium offerant.

Constat autem orationem Dominicam tam a Mat- thæo quam a Luca conscriptam esse, sed ab illo plenius, qui non solum evangelista, verum et apostolus ipsam ex ore Domini audierit, quando eam Dominus in monte ipsi cæterisque simul apostolis tradidit. Unde nunc eam præcipue nostra prosequitur expositio, quæ plurimum auctoritatis, sicut et perfectionis habet, in septem videlicet petitionibus distincta, cum illa Lucas quinque sit contenta, quæ non apostolis, sed cuidam discipulo memoratur tradita. Sic quippe in ipso scriptum esse Luca meminimus de Domino : *Factum est, dum ipse esset in quodam loco orans,*

1) Patrol., tom. XXIV, col. 732.

(14) Patrol., tom. LXVI, col. 476.

ut cessavit, dixit unus ex discipulis ejus ad eum : *Domine, doce nos orare, sicut et Joannes docuit discipulos suos. Et ait illis : Cum oratis, dicite : Pater, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum, fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie, et dimitte nobis peccata nostra, siquidem et ipsi dimittimus omni debenti nobis. Et ne nos inducas in tentationem* (Luc. XI, 1). Matthæus vero Dominicam orationem apostolis tanquam doctoribus et perfectioribus perfectius traditam, eam interserit sermoni ad eos in monte habito, quem et perfectiorem esse constat quam ille fuerit, quem Lucas refert in campestribus ad turbas factum. Sic quippe scriptum est in Matthæo, Domino ad apostolos dicente : *Cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant, in synagogis et in angulis platearum stantes, orare ut videantur ab hominibus. Amen dico vobis, receperunt mercedem suam. Tu autem cum orabis [Vulg. oraveris], intra in cubiculum tuum, et clauso ostio tuo, ora Patrem tuum in abscondito. Et pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Orantes autem, nolite multum loqui, sicut ethnici. Putant enim quod in multiloquio suo exaudiantur. Nolite ergo assimilari eis : scit enim Pater vester qui vobis opus sit, antequam petatis ab eo [Vulg. eum]. Sic autem [Vulg. ergo vos] orabitur : Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum. Adveniat regnum tuum. Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra. Panem nostrum substantialem da nobis hodie. Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo* (Matth. VI, 9). Diligenter nos Dominus de oratione instruens, non solum verborum pronuntiationem tradit, verum etiam de intentione nos erudit, ut oratio fructuosa nobis esse possit.

Sicut hypocritæ, inquit, hoc est non ea intentione qua illos constat orare. Quorum quidem intentionem aperiens, ait : ut videantur ab hominibus potius quam a Deo, dum eis placere appetunt, a quibus sic laudes vel terrena commoda requirunt. Qui ut a pluribus conspici possint, amant, inquit, in synagogis et in angulis platearum, hoc est in publicis conventibus hominum, hoc agere. Non dicit simpliciter eos ibi orare, quia ibi a pluribus videri possunt. Nec dicit in plateis, sed in angulis platearum, quasi conspectam hominum fugere videantur, se in angulis occultando, quem maxime appetunt. Stantes orant potius quam sedentes vel procubantes, ut eo religiosiores putentur, quo se in oratione magis affligere creduntur. Perceperunt, inquit, mercedem orationis ab hominibus in præsentem, non eam postmodum a Deo percepturi. Merces sive remuneratio orationis his redditur, cum laudes humanas vel terrena commoda, quæ inde requirunt, adipiscuntur. Tu autem quicumque es, cum orabis, etc. Cubiculum nostrum, in quo requiescimus, mens nostra est, a perturbationibus mundanis semota, ut Deo vacantes puriorem habeamus orationem, tota

A intentione nostra in eum directa. Ingressi cubiculum, ostium ejus claudimus, ne ab aliis, sed a solo Deo videamur, cum modis omnibus providemus, ne sic per orationem nostram hominibus placeamus, ut Deo displicere mereamur. In abscondito magis quam in manifesto Deus videre dicitur, quia probator cordis et renum, non tam quæ flunt, quam quo animo fiant attendit, nec tam opera quam intentionem remunerat. *Orantes autem nolite, etc.* Hoc est ne appetatis prolixitatem verborum in oratione, ea qua infideles faciunt intentione. Putant enim, quod quanto prolixior verbis oratio sua fuerit, tanto magis a Deo exaudiri posset, quem non ubique præsentem æstimant, et verbis indigere putant, quibus ei quod volumus insinuemus. Nolite ergo in hac B scilicet intentione similes eis fieri.

Pater noster. Octo autem partibus hæc secundum Matthæum oratio distinguitur. Quarum prima pars est invocatio, qua dicitur : *Pater noster qui es in cælis.* Deinde septem petitiones sequuntur. Tres vero priores ad Deum pertinent, quatuor vero reliquæ ad nos. Hujus igitur ordinis intendentes expositioni, ipsam prius oremus Dominum, ut orationis suæ nobis conferat intelligentiam, quæ ipsam nobis faciat fructuosam. Cum dicit : *Pater, potius quam : Domine, nos ei per amorem potius quam per timorem admonet deservire. Timere quippe servorum est, amare filiorum.* Unde et Apostolus Christianam servitutem a Judaica distinguens, conversis jam Judæis aiebat : *Non enim subditi estis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis in quo clamamus : Abba Pater* (Rom. VIII, 15). Notandum vero hoc loco, cum dicitur : *Pater, non unam tantum Trinitatis personam intelligi, sed indifferenter ad Deum orationem dirigi, cui communiter a fidelibus per amorem deservitur. Non mediocris videtur benevolentia captatio, cum eum quem oramus patrem vocamus, quasi ex tam dulci nomine ad paternæ dilectionis affectum moveatur, et non tam quod servis quam quod filiis debeat recordetur. Cum dicit unusquisque noster potius quam meus, filium se Dei per adoptionem quod commune multis est, potius quam per substantiam, quod solius Christi est, profitetur. Bene autem hæc oratio non singulariter, sed pluraliter ab unoquoque fit, cum dicitur : noster, vel nostrum, nobis vel nos, potius quam meus vel meum, vel mihi vel me, quia tanto facilius impetramus quod postulamus, quanto per fraternæ dilectionis affectum alios nobis in orationem sociamus. Qui in cælis es, hoc est per gratiam inhabitas in his qui quasi cælestes sunt, cælum potius quam terram habitantes, et in superioribus, non in infimis constituti. De qualibus Dominus ait : *Cælum mihi sedes est* (Isa. LXVI, 1), hoc est anima sublimis virtutibus et desideriis fervens spiritalibus.*

Sanctificetur nomen tuum. Post invocationem petitiones adjungit, et quia plus gloriam Dei quam utilitatem nostram quærere nos convenit (hic quippe

finis esse debet in omnibus quæ agimus, ut glori-
ficetur Deus), tres istæ petitiones, ut diximus, pri-
ores glorificationem ejus postulant. Per Ezechielem
Dominus de reprobis Judæis conquerens, et eos in-
crepans, ait : *Nomen sanctum meum quod polluistis
in gentibus (Ezech. xxxvi, 22)*. Quam et Apostolus
sententiam inducens, ait : *Nomen enim Dei per vos
blasphematur inter gentes, sicut scriptum est (Rom.
iii, 24)*, in hoc ipso, scilicet, ut dictum est per
prophetam. Quemadmodum ergo nomen Dei pollui
sive blasphemari, hoc est irrideri vel vilificari ab
infidelibus videtur, cum perverse agere videret
eos qui se populum Dei vocabant : ita econtrario
ipsum sanctificatur atque benedicitur, seu lauda-
tur et glorificatur, cum ejus populus sancte ac re-
ligiose vixerit, et illud vivendo compleverit, quod
ipsemet præcipit, dicens : *Luceat lux vestra coram
hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorifi-
cent Patrem vestrum qui in cælis est (Matth. v, 22)*.
De qua etiam glorificatione Dei vel sanctificatione
divini nominis per eundem prophetam consequen-
ter Dominus adjungit : *Et sanctificabo nomen meum,
quod pollutum est inter gentes, quod polluistis in me-
dio earum (Ezech. xxxvi, 23)*. Quod etiam qualiter
fiat, subsequenter exponit, dicens : *Et faciam ut in
præceptis meis ambuletis, etc. (ibid., 27)*. Sicut enim
quantum in nobis est, inhonoramus Deum, cum
ejus præcepta contemnimus; ita et econtrario nos-
tra eum honorat obedientia. Nomen itaque ejus,
quod in se sanctum est, in nobis etiam sanctifica-
tur, cum sic sub nomine ejus vivimus, ut ipse, cu-
jus filii esse dicimur, ex vita nostra glorificetur.
Ut autem ita nomen ejus sanctificetur in nobis,
orandum nobis est ut, expulso a nobis regno dia-
boli sive peccati, de quo dicit Apostolus : *Non reg-
net peccatum in vestro mortali pectore ad obediendum
concupiscentiis ejus (Rom. vi, 12)*, regnum Dei adve-
niat in nobis. Et hoc est quod secundo petimus di-
centes : *Adveniat regnum tuum*, hoc est tuum in no-
bis ita sit dominium, ut tibi spontaneam in omni-
bus exhibeamus obedientiam. Quod ut fiat a nobis :
Fiat voluntas tua in nobis, quæ est tertia petitio.
Tua, inquam, quæ errare non potest, vel mala esse.
Tunc autem voluntatem Dei facimus, cum quod ipse
approbat et nobis consulit, implemus. *Fiat*, inquam,
sicut in cælo, et in terra, ut ipsa etiam in cælum
convertatur terra. Hoc est sic a carnalibus et ter-
rena quærentibus illa impleatur, sicut a spiritualibus
et cælestia desiderantibus.

Panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie.
Præmissis, ut dictum est, tribus petitionibus ad
honorem Dei pertinentibus, ad quatuor reliquas
stylum convertit, quibus quatuor postulatur vir-
tutes, in quibus fidelis animæ perfectio consistit :
prudentia scilicet, justitia, temperantia, fortitudo.
Sicut autem prudentia tam tempore prior est quam
natura, ita et ejus petitio prior ponitur, cum di-
citur : *Panem nostrum*, etc., quæ est petitio quarta.
Sic junge, ut ab omnibus tua voluntas impleatur.

A Has nobis virtutes impertire, quæ perfectionem
confirmant animæ. Cibus animæ est, et spiritualis
ejus panis, intelligentia divini verbi, de quo per
Moysen dicitur : *Non in solo pane vivit homo, sed in
omni verbo quod procedit de ore Dei (Matth. iv, 4)*.
Hunc panem, id est intelligentiam sacræ Scripturæ
qui non ruminat, et in eo divisionem ungu-
læ non habet, immundum animal lex judicat quia
nulla est mentis munditia, ubi eorum quæ
præcipit Deus manet ignorantia. Verbum Dei rumi-
nat, qui ipsum frequenter resolvit, ut diligentius in-
telligat, sicut scriptum est : *Et in lege ejus medita-
bitur die ac nocte (Psal, 1, 2)*. Divisio autem un-
gulæ qua incedimus, discretio est quam in verbis
divinis habemus; cum videlicet diligenter attendi-
mus, quid juxta litteram sit accipiendum, quid ad
sensem mysticum vel moralem sit applicandum.
Ex qua quidem intelligentia triplici, dum quasi quibus-
dam ferculis anima reficitur, vera prudentia illustra-
tur, nec generare potest fastidium ista diversitas
ferculorum. Panis autem supersubstantialis hic in-
telligentia dicitur, quia longe hic cibus animæ ex-
cellentior est, quam quodlibet substantiale, id est
corporale alimentum, quod cum animalibus nobis
est commune. Bene ergo nostrum dicit panem
istum, hoc est proprium rationalium animarum.
Quod dicit *hodie*, tale est ac si diceret : In hac præ-
senti vita, hoc nobis viaticum ministra, ne deficiamus
in via. Non sine admiratione videtur accipien-
dum quod apud nos in consuetudinem Ecclesiæ ve-
nerit, ut cum orationem Dominicam in verbis Mat-
thæi frequentemus, qui eam, ut dictum est, perfe-
ctius scripserit, unum ejus verbum, cæteris omni-
bus retentis, commutemus, pro *supersubstantialem*,
scilicet quod ipse posuit, dicentes *quotidianum*, sic-
ut Lucas ait; præsertim cum hujus panis digni-
tas non minus exprimi videatur, cum supersubstan-
tialis dicitur, quam cum quotidianus appellatur.
Denique si arbitremur a Matthæo melius dicendum
fuisse *quotidianum*, quam *supersubstantialem*, quis
hoc præsumptioni non imputet, ut non solum Apo-
stolum, verum etiam Dominum corrigere velimus,
cum ille sic eam scripserit, sicut eam audierat apo-
stolis tradi, et ab eis ipsam credimus frequentari,
sicut eis est tradita, et ab apostolo in eadem etiam
lingua prius scripta?

Quinta autem petitio quæ dicitur : *Et dimitte no-
bis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus
nostris*, æquitatem postulat justitiæ. Æquum quippe
est, et hoc justitia exigit, ut quales per misericor-
diam nos exhibemus proximo, talem nobis invenia-
mus Deum. Debita dicit, pœnas pro peccatis debi-
tas. Cum dicit : *Sicut et nos dimittimus aliis sua
debita*, adeo nos ad misericordiam constringit, ut
hæc oratio a nobis potius ad damnationem quam
ad salutem dicatur, si misericordes non fuerimus.
Debitorum nostros hic dicit, sicut sequentia evange-
lii patenter insinuant, qui pro his quæ in nos com-
miserunt quodam debito pœnæ astringuntur, ut pro

his scilicet puniri sint digni. Quibus quidem hanc pœnam quantum in nobis est remittimus, cum in eis ad satisfactionem paratis, nullam propter hoc vindictam exerceri volumus. Et hoc est nos pœnas delictorum ad similitudinem Dei ignoscere, cum illis de illatis injuriis pœnitentibus et ad satisfactionem paratis, omnem eis vindictam relaxamus, ut jam eos in nullo penitus pro his punire velimus. Alioquin non sunt digni venia quandiu impœnitentes in sua persistent malitia, nec debere volumus. ut quandiu tales sint, a pœna penitus absolvantur; nec nos velle convenit quod scimus fieri non posse, vel minime convenire. Sed dictis, qua ratione his qui jam vere pœnitent, nec in peccato persistent, pœnæ pro peccato debeantur, maximæ illæ quæ sunt damnationis æternæ? Aut si jam non debentur, quomodo dimitti possunt? Sed profecto cum nullum peccatum credatur impunitum, nequaquam a debito pœnæ ipsi etiam pœnitentes prorsus sunt absoluti, ut si non damnatoriis, saltem purgatoriis in hac vita, sive in futura, subjaceant pœnis. Quarum quidem pœnarum, futuræ scilicet vitæ, quamlibet graviores esse beatus asserit Augustinus (15), quam quæcunque pœna sit vitæ præsentis.

Has ergo pœnas, quæ adhuc pœnitentibus debentur, nobis dimitti postulamus, ne de magnitudine ipsarum per impatientiam ad peccata relabamur, sicut illi faciunt, qui supra id quod possunt tentati, succumbunt victi, a quo quidem patientiæ defectu, dum probamur in adversitatibus, liberari precamur, cum subditur: *Et ne nos inducas in tentationem.* Talem temperantiæ virtutem rogat, ne suggestionibus voluntatum præbeat assensum. Tale est ergo: *Ne inducas nos in tentationem,* ac si dicatur, ne permittas nos ita tentari, ut in adversitatibus deficiamus, vel pravis concupiscentiis succumbamus victi. *Sed libera nos a malo,* hoc est da fortitudinem et robur animi invictum ad adversa quælibet toleranda, ne motu aliquo vel pusillanimitate declinemus a rectitudine. Notandum vero quod, velut beatus meminit Augustinus in *Enchiridion* (16), septem has petitiones, quas Matthæus distinxit, Lucas in quinque quas posuit, breviter comprehendit. Lucas quippe in duabus primis petitionibus, quas et ipse ponit, hoc est: *Sanctificetur nomen tuum, et adveniat regnum tuum,* tertiam comprehendit quam Matthæus distinguit, scilicet: *Fiat voluntas tua,* tanquam arbitremur illa non fieri, nisi hoc etiam compleatur. Ultimam vero, quam Matthæus supponit et Lucas tacet: *Sed libera nos a malo,* ita ex præcedenti pendere Lucas autumat, ut illi in unam petitionem sit conjungenda. Quod et ipsa innuit conjunctio, *sed,* interposita. *Amen,* id est fiat.

SERMO XV.

IN DIE ASCENSIONIS.

Ascensionis Dominicæ festiva jucunditas, quæ-
(15) Patol., tom. XXXVIII, col. 879.

A dam est ab angelis Christo triumphanti pompa victorialis exhibita. Ipse quippe rex hominum pariter atque angelorum, alteram ab hominibus, alteram ab angelis hujusmodi venerationem, sicut justum fuerat, suscepit. In Ramis quippe palmarum Jerosolymam veniens, imperiali more, a turbis cum laudibus est susceptus, tanquam rex Israel et hæres Davidicæ stirpis ab eis salutatus ac benedictus. Cujus humili, cui insidebat, jumento devotione populi non solum ramos arborum, sed etiam propria vestimenta substernente, aliquid supra consuetudinem terrenorum regnum hæc ejus veneratio habuit. Inde ad templum tanquam ad proprium palatium populis laudes acclamantibus deductus, sacrilegium negotiatorum inde potenter expellens. tanquam regia usus potestate ipsum expiavit, et divina virtute cæcos illic illuminans, miraculorum beneficiis domum suam consecravit. Sicut autem ibi tunc ab hominibus more triumphalis pompæ, ut diximus, est honoratus; ita hodierna die ascendens in cœlum, ab angelis ei occurrentibus est susceptus. Quorum duo assistentes in albis solemnibus pia allocutione discipulos consolantur, dicentes: *Viri Galilæi,* etc. (*Act. 1, 11.*) Hujus autem ascensus mirabilem gloriam illis mutua laude concinentibus, cum aliis admirantibus sæpius quærent: *Quis est iste rex gloriæ?* (*Psal. xxiii, 8*) alii respondententes dicebant: *Dominus fortis et potens, Dominus potens in prælio* (*ibid.*). Et rursum: *Dominus virtutum ipse est rex gloriæ* (*ibid., 10*). Horum duplex responsio, quorum et duplex præcesserat jussio, bis ita dicentium: *Attollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales* (*ibid., 9*). Super quo alii hoc audientes, quasi quadam admiratione commoti, geminatæ jussioni geminatam subnectunt interrogationem, cum videlicet aiunt: *Quis est iste rex gloriæ?*

Legimus Dominum, ejectis a terrestri paradiso primis hominibus, diligentem atque solertem angelorum custodiam, quæ minime falli possit, ibi constituisse (*Gen. iii.*) Unde et bene cherubim, id est plenitudo scientiæ a propheta vocantur. Hi ergo gladio quodam flammeo atque versatili ejectos illos ab aditu paradisi arcentes atque inhibentes, hoc ipso gladio quasi quibusdam portis introitum clauserant atque obstruxerant paradisi. Ad quos quidem principes, id est angelos ibi ad custodiam illam præidentes in figura cœlestis paradisi, hodie nobis in ascensu Christi reserati, nunc dicitur: O vos, principes, id est præpositi paradisi custodes, attollite jam vestras portas, id est submovete illam vestram quam diximus obstruentem clausuram, et illum versatilem avertite gladium, qui proinde versatilis, id est mobilis potius quam fixus est dictus, quia quandoque avertendus et submovendus est. Et, o vos, portæ, elevamini æternales, id est sublatae et submotæ in æternum estote, et introibit rex gloriæ, non quidem terrenus, sed qui ad cœ-

(16) Patol., tom. XL, col. 285, 286.

lestis gloriæ celsitudinem suos de potestate diaboli ereptos in hoc hodierno triumpho secum pariter introducat. Super quo tam glorioso et admirabili triumpho, aliis quærentibus et cum summa admiratione dicentibus : *Quis est iste ?* ut dicitis, tantus rex, quem in humana forma et a nobis olim despecta, super omnem naturam, id est angelicam conscendere videmus altitudinem ; vel unde inferior natura hanc adipisci meruit dignitatem ? Alii respondentes concinunt : *Dominus iste est fortis et potens, Dominus potens in prælio.* Fortis scilicet ad omnia adversa toleranda, nec remissus in aliquo, quamvis in forma humanæ infirmitatis appareat. *Potens*, sicut statim determinans, subjungit, *potens in prælio*, nec, ita ut vetus Adam, a tentante superato diabolo, sed ipso mortis auctore morte sua triumphato, quasi spoliatorum tropæa in suis, quos eruit, captivis, nunc refert gloriosa, sicut et de ipso olim Psalmographus præcinerat dicens : *Ascendens in altum captivam duxit captivitatem* (Psal. LXVII, 19). Captiva quippe captivitas genus humanum bis a diabolo captivatum dicitur ; primo videlicet ejus persuasione a paradiso exsulatum, et præsentibus ærumnis expositum postmodum de hac luce ad inferni tenebras dejectum.

Suos itaque, ut diximus, bis captivatos, nunc secum ad cœlestia perducens, quasi victor hodie de antiquo hoste superato, triumphat. Dominus ipse virtutum, non solum videlicet hominum quos sic liberat, verum etiam supernarum virtutum, per quas ubicunque vult, operatur magnalia. Conferamus autem cum gloria hujus triumphi illam, quam diximus venerationem in Ramis palmarum ei primum exhibitam, et qua similitudine jungantur per singula videamus ; ita tamen ut hanc illi longe præcellere consideremus.

Ut igitur Joannes refert, illa prior generatio pro resuscitatione Lazari (Joan. XII, 1) ei facta est, cui nec ipse Lazarus cum eo Jerosolymam veniens defuisse credendus est. Sicut ergo suscitatio Lazari illud præconium laudis ab hominibus meruit, ita prædictæ liberatio captivitatis triumphales hodie laudes ab angelis habuit. Et ibi quidem Jerosolymam veniens, ut dictum est, benedictus a turbis. Hic autem cœlos ascendens benedixit discipulis, ut tanto excellentior hæc dies habeatur, quanto felicior ex benedictione divina efficitur. Nec solum qui præibant, verum etiam qui sequebantur, laudes ibi præcinebant. Sic et hodie tam præcedentium angelorum chori quam captivi liberatorem suum sequentes, summa et ineffabili jubilatione victori laudes acclamabant, sicut scriptum est : *Ascendit Deus in jubilatione, et Dominus in voce tubæ* (Psal. XLVI, 8), id est cum signo victoriæ. Denique illo ibi ingrediente civitatem, cum tanta turbæ circumstantis exultatione, alii admirantes quæbant : *Qui est hic ?* (Math. XXI, 10.) Et alii quærentibus respondebant : *Hic est Jesus*

A propheta a Nazareth Galilææ (ibid., 11). Sic et in hodierno triumpho, aliis angelis, ut diximus, interrogantibus : *Quis est iste rex gloriæ ?* alii respondebant : *Dominus fortis*, etc. Turbis comitantibus usque ad templum, id est propriæ domus palatium, Dominus perductus est. Et sicut legimus in Daniele (cap. VII, 13), in illo angelorum comitatu quasi oblatus paternæ majestati, usque ad Antiquum dierum Filius hominis eductus ab angelis pervenit. Et ibi quidem pigro jumento insidere, hic levi nubi describitur præsidere. Tunc quippe adhuc corruptibile corpus, quod aggravat animam (Sap. IX), id est mortale gestabat. Jam vero omni mortalitatis pondere deposito, nubi præsidere voluit, et sic ascenderet ; ut quantæ levitatis hæc gravia, quæ nunc gestamus, corpora futura sint, in se nobis primum exhiberet. Sicut enim nascendo ex nobis, et patiendo pro nobis summum nobis honorem vel charitatem exhibuit ; ita postmodum resurgendo, vel discipulis apparendo, et nunc denique ascendendo futuram corporum gloriam demonstravit ; ut tanto libentius corporalium passioum agones sustineant membra, quantum in ipso capite habent experimentum de futura corporum gloria. In resurrectione quippe corporum immortalitatem nobis exhibuit. Januis vero clausis ad discipulos intrans appariturus illis, subtilitatem eorum qua quælibet solida penetrare possint ostendit. Nunc vero super altitudinem cœlorum ascendens, quantam sit habitura levitatem demonstrat, ut videlicet ubicunque voluerit animus, illuc statim sine difficultate transferatur corpus. Ut igitur Apostolus ait, ipsum nunc mente sursum quæramus, *ubi est in dextera Dei sedens* (Coloss. III, 1) ut postmodum etiam corpore ad ipsum, nunc mente mereamur pervenire, non tam ascensuri quam ab ipso trahendi, cui honor est et gloria per infinita sæcula. Amen.

SERMO XVI.

IN OCTAVA ASCENSIONIS.

A minimis Dominus inchoans, ut ad majora perveniat, tanquam a minore ad majus argumentum ducens, fidem ex infimis astruit summis ; ut cum in istis magna viderimus, in illis talia mirari desistamus. Unde contra infidelium errores de his, quæ in se ipso mirabiliter gessit, quædam in creaturis exempla præmisit, quibus quælibet hæreseos schismata scindi ac dissipari possint. Verbi gratia, partum Virginis adeo nonnulli abhorruerunt hæretici, ut dicerent : « Si Virgo peperit, phantasma fuit. » Cujus quidem erroris vulnere medicamentum Dominus apponens, nonnunquam equas, ut beatus in Civitate Dei asserit Augustinus (17), a spiritu ventorum concipere facit ; quo mirari desistamus, si ex Spiritu sancto Virgo conceperit. Corvos quoque in osculo concipere et nunquam coire, pluribus non esse ignotum novimus. Apes quoque sine detrimento suæ integritatis fructu non privantur

(17) Patrol., tom. XLI.

prolis. Quotidie insuper ex insensibilibus et vilissimis rebus, vermes innumeros, et animantium diversa genera procreari videmus. Unde nec vermi comparari Dominus dedignatur, cui dicitur: *Noli timere, vermis Jacob (Isa. xli, 14)*. Qui etiam de semetipso dicere non erubescit: *Ego sum vermis, et non homo (Psal. xxi, 7)*. Desperationem quoque resurrectionis phœnicis defuncti sæpius in tanta vivificatio tollit. Denique et Domini ascensionem raptus Eliæ præcessit, qui mortale adhuc corpus et corruptibile gestans, curru igneo translatus est in paradysum (IV Reg. ii, 11). Constat ignei elementi naturam cæteris longe subtiliorem esse atque leviorum. Si ergo Eliæ corpus adhuc terrena gravitate ponderosum illa ignis levitas sustinere, nec comburere potuit, quid mirum si Christi vel nostra corpora jam immortalia facta, nec tam animalia quam spiritualia dicenda, illud quoque igneum et supremum cælum, quod agnis contegi constat, conservare possit illæsa?

Quoniam autem ad ascensionis Dominicæ fidem, Eliæ translationem induximus, juvat denique mysterium hujus ascensionis ab Elia sumere. Quem ergo rectius Elias ex ipsa quoque nominis interpretatione vel affinitate, quam Christum verum animarum solem figurat? De quo, ut beatus meminit Gregorius, in cantico Habacuc prophetæ ita continetur (18): *Elevatus est sol, et luna stetit in ordine suo (Habac. iii, 11)*. Post ascensionem quippe Domini missus ab eo Spiritus sanctus, sicut ipse promiserat, dicens: *Niso ego abiero, etc. (Joan. xvi, 7)*. Ecclesiam quæ per lunam significatur, in tantum ordinare studuit, ut perversos in ea nequaquam toleraret, sed statim a palea grana purgaret, sicut per Petrum de Anania et Saphira egit. Quia et Petrus Ananiam increpans profitetur: *Cur, inquit, tentavit Satanias cor tuum, mentiri te Spiritui sancto? (Act. v, 3)*. Et post aliqua: *Non est mentitus hominibus, sed Deo (ibid., 4)*. Cum enim Veritas apostolis dicit: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis (Matth. x, 20)*, quoties Spiritus aliquid occultum revelat fidelibus, de quo interrogant, ipse potius quam ipsi hoc agere dicitur, cum inspiratione vel suggestionem hoc faciunt. Sublato etiam Elia in cælum, et spiritu ejus in Elisæo geminato, congregatis filiis prophetarum ad Elisæum, tanto magis ordinatam duxerunt vitam, quanto majoris abstinentiæ vel continentiæ virtutem arripuerunt, in solitudine monasticæ vitæ perfectionem inchoantes, quam et apostoli post ascensionem Domini per Spiritus sancti missionem non minus servare studuerunt. Elias sublatus in cælum, dimisit in terram pallium suum (III Reg. xix). Christi vero pallium, corpus quod se Verbum induit intelligitur, de quo per Jacob prædictum fuerat: *Lavabit vino stolam suam, et sanguine uvæ pallium suum (Gen.*

xlrx, 14). Hoc itaque pallium Christus ascendens ad dexteram Patris in sacramento dereliquit, cujus participatione purgati, et sic quodammodo Christum induti, præcedentium peccatorum fœditatem tegimus. Elisæus, pallio Eliæ assumpto, Deique ipsius nomine invocato, aquas Jordanis eo percussas divisit. Et nos, virtute divini sacrificii et invocatione superni auxilii, aquas dividimus, ne in ea submersi pereamus, dum carnales concupiscentias quasi quosdam noxios humores in nobis reprimimus vel exsiccamus, ut quasi sicco vestigio ad veram permissionis terram perveniamus, ad quam caput nostrum conscendisse novimus. Quod quia nostrarum virium non esse scimus, ipse nos illuc post se gratia sua trahat, cujus regnum et imperium permanet in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XVII.

IN SEXTA FERIA POST OCTAVAS NITIVITATIS DOMINI (19).

Tres solemnitates in lege sanctas novimus, Paschæ vel Pentecostes, atque Tabernaculorum, de quibus in Exodo scriptum est: *Tribus vicibus per singulos annos mihi festa celebrabitur: solemnitatem azymorum, tempore mensis novorum, solemnitatem quoque in exitu anni, quando congregaveris omnes fruges tuas de agro. Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram Domino Deo (Exod. xxiii, 14)*. Hinc et in Denteronomio scriptum legimus: *Observa mensem novarum frugum, et verni primum temporis ut facias phase Domino, et celebrabis diem festum hebdomadarum Domino: solemnitatem quoque Tabernaculorum celebrabis per septem dies quando collegeris de area et torculari fruges tuas (Deut. xvi, 10)*. Has tres solemnitates illos dies intelligimus, de quibus in primo Regum de Helchana dicitur: *Et ascendebat vir ille de civitate sua, statutis diebus ut adoraret et sacrificaret Domino in Silo (I Reg. i, 3)*. Ex his autem tribus solemnitatibus sub nominibus pristinis, quamvis in diversa significatione, apud nos quoque duæ permanent. Judæi quippe Pascha in immolatione agni figurativi agebant, nos in resurrectione veri agni Pascha celebramus. Illi a die Pascha in Ægypto celebrati, primo die lege suscepta, solemnitatem Pentecostes in veneratione legis susceptæ secundam habuerunt. Nos vero in adventu Spiritus sancti, quo tanquam digito Dei lex scripta est, et tam legis intelligentia quam verborum Christi per eundem Spiritum apostolis ministrata, Pentecostem recolimus. Festivitatem autem Tabernaculorum, quam his solis, qui de genere Israel sunt præceptam legis, Ecclesia gentium non suscepit. Quam quidem Dominus instituens, et Israelitico populo celebrandum commendans, in Levitico ait: *Omnis qui de genere Israel est, manebit in tabernaculis, ut discant posteri vestri quod in tabernaculis habitare fecerim filios Israel (Levit. xxiii, 42)*. Nulla autem occasio se nobis offert, qua festivitatem Tabernaculorum Ecclesia gentium retisermonis lectione patet.

(18) Patol. tom. LXXIX, col. 1011.

(19) Legendum videtur *Ascensionis*, ut ex ipsius

præsertim cum tabernacula peregrinantium non in domibus suis commorantium. Quæ est n̄ domus vel patria nostra nisi cœlestis illa, de licit Apostolus: *Si dissolvatur domus ista ter-
s, habemus in cœlis domum non manufactam* (1 Cor. v, 1). Prior itaque populus ille adventum ni præcedens, cui nondum cœli janua pate- tanquam in peregrinatione, non in patria fuit. xcuta vero gentium Ecclesia, quæ post pas- m Domini jam a regno non differtur, et ad n quotidie migrat, patriæ magis quam pere- tionis solemnitates celebrat, cum futuræ vitæ ia in natalitiis sanctorum frequentat; nec tam terris nati sunt, quam quod cœlo nascuntur, a jam devotio curat. Domus itaque mansio- magis quam exsiliî peregrinationem celebrare B onvenit, quibus cœlestis jam patet felicitas in inum constituta; cum terrena tantum prospere in remuneratione legis antiquo populo fuerit nino promissa.

Termissa itaque Tabernaculorum festivitate, prapositas duas revertentes, Paschæ videlicet

Pentecostes, diligenter eas inter se confere- ut hanc illa tam in Veteri quam in Novo Te- nto non inferiorem esse probemus, imo præ- is quamdam obtinere prærogativam monstre-

Legimus (Exod. xix) Dominum Moysi præ- e, ut populum sanctificaret, eumque vesti-

gis suis ablutis ab uxoribus abstinentem, sic gem præpararet in tertio die suscipiendam.

in autem aliam festivitatem ita lex commen- C unt talem ei sanctificationis præparationem

iat, præsertim cum Apostolo attestante, in- niversa Dei dona Judæis antiquitus collata,

primum sit, hoc est maximum quia credita illis eloquia Dei (Rom. iii, 2), hoc est Veteris

menti doctrina illis, non cæteris nationum is data. Sed nec ille dies, qui proprie Pascha

atur, agnum vel hædum immolans ad vespe- septem sequentes dies, qui azymorum dice-

, aliquid festivæ celebrationis ex præcepto ni habuit, sed in ea tantum immolati agni

esperam jussa est fieri. Nostra quoque solem- Pentecostes quid utilitatis vel dignitatis præ-

is adepta sit, multis clarum est indiciiis. Lex D in monte Sinai uni populo, et in una lingua

a, obscuritatis caligine fuit involuta, et tam potius quam luce referta, sicut et patenter

parabatur cum ipsa traderetur. Spiritus vero apostolos hodie descendens tam legis quam

rum divinorum verborum intelligentiam attu- omnia genera linguarum, quibus hæc ubique

carentur, discipulis contulit, et notum prius idæa Deum universo mundo declaravit, et

ei acquisivit. Die Paschæ, Dominum in cor- surrexisse novimus. Hac vero die, id actum

sancti Spiritus adventum, per quod univer- undus felicitus in anima resuscitaretur. Die

ectionis sive ascensionis, fides et spes disci-

pulorum confirmata est. Hac vero die, charitas per Spiritum, qui amor Dei dicitur, infusa discipulos

consummavit, juxta illud Apostoli: *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum*

qui datus est nobis (Rom. v, 5). Diffusa, inquit, potius quam infusa; hoc est dilatata in plenitudine

donorum, non stillata. Legimus et Dominum die resurrectionis Spiritum apostolis insufflando de-

disse atque dixisse: *Accipite Spiritum sanctum: quorum remisistis peccata, etc.* (Joan. xx, 23.) Et

tunc quidem Spiritus apostolis est infusus, non eis diffusus, hoc est ad unum potestatis donum eis

collatus, non ad omnia charismata dilatatus. Quod utique donum in subjectos potius redundaret, quam

in ipsis fructificaret. Hac vero die, qua intelligentia sunt illuminati, et igne charitatis accensi, in omni

honorum perfectione sunt consummati. Ad hanc eos consummationem tam resurrectio Domini quam

ascensio præparavit, sicut populus Dei legem sus- cepturus, biduo ad hanc susceptionem est præpara-

tus, Domino per Moysen dicente: *Estote parati in-*

diem tertium, etc. (Exod. xix, 15.) Hinc de resurre- ctione pariter et ascensione scriptum est: *Nondum*

enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum fuerat glorificatus (Joan. viii, 39). Et rursum. *Expedit vobis*

ut ego vadam. Nisi enim abiero, Paracletus non veniet (Joan. xvi, 7). Ut ergo Spiritus sanctus veniret, tam

resurrectionis quam ascensionis gloria Christus fue- rat exaltandus; ut sic discipuli tam fide quam spe fu-

turæ beatitudinis roborati, promissum Spiritum ac- cipere mererentur, ut per eum, qui amor dicitur, con-

summarentur in charitate. Charitatem quippe, quæ post fidem et spem perfectum efficit, et sola filios Dei

a filiis diaboli discernit, hæc dies apostolis contulit, sicut scriptum est: *Charitas Dei diffusa est, etc.*

Hæc ergo festivitas charitatis tanto cæteris excel- lentior videtur, quanto charitas cæteris virtutibus sive

donis Dei præeminere noscitur. Et quia minus est ad hominis præfectionem Deum amare, nisi et alios

in amorem ejus nostra prædicatio sciatur accendere, ut quod facimus alios doceamus, juxta illud Veri-

tatis præconium: *Qui autem fecerit et docuerit sic homines, hic magnus vocabitur in regno cælorum*

(Matth. v, 19), charitati discipulorum doctrina est addita, ut in utroque ipsos præsens consummaret

dies. Unde et bene in igneis linguis super eos ap- parentibus sancti Spiritus revelatus est adventus,

ut videlicet ignis et linguarum specie manifestum signum amoris et doctrinæ, ut per amorem sibi,

per doctrinam proficerent aliis. Lex data in monte Sinai, timorem incutiens in servitute genuit. Spi-

ritus vero in superioribus cœnaculi datus, de quo Apostolus, ait: *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas*

(II Cor. iii, 17), servos in filios convertit, sicut idem Apostolus ad Romanos scribit: *Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore,*

sed accepistis Spiritum adoptionis, in quo clama-

mus: Abba, Pater (Rom. viii, 15). Et ad Galatas: *Quo-*

niam, inquit, estis filii, misit Deus spiritum. Filii sui in

corda vestra clamantem : Abba, Pater. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, et hæres per Deum (Gal. iv, 6). Iste est Spiritus, ex quo in baptismo regenerati, et ab episcopo confirmati, nitimur in Christo Christiani effecti. Ipse est Spiritus, cujus donis in omni perfectione virtutum consummantur electi. Ejus præsens solemnitas cæterarum omnium consummatio est, et divinarum perfectio promissionum. Unde et Veritas apostolis ait : Mitto promissum Patris mei in vos. Vos autem, sedete in civitate, donec induamini virtute ex alto (Luc. xxiv, 49). De hoc spiritali virtutis dono Psalmista præcinit : Et spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6). Et rursum Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa (Psal. lxxvii, 12). Vera quippe charitas, quæ omnia suffert, omnia sustinet, et cujus flamma nullis persecutionum fluctibus extinguere potest, juxta illud Cantici canticorum : Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. Aquæ multæ non poterunt extinguere, nec flumina obruent illam (Cant. viii, 6). Omnis discipulorum virtus facta est, cum eos Spiritus sanctus amore tanto scientiaque repleverit, ut non solum prudentes, verum etiam justos, nec non et fortes seu temperantes effectos in virtutibus quatuor consummaret. Quas quidem virtutes omnes in charitate comprehendendi beatus asserit Augustinus, ut ipsa videlicet charitas sit sapientia vera dicenda, ipsa etiam sit justitia, ipsa fortitudo pariter in adversis, ac temperantia in prosperis vocetur, secundum diversa quæ in nobis operatur (20). Unde bene dictum ostenditur charitas per illum diffusa in illis, quia Spiritus oris ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6).

Tanto ergo hæc solemnitas cæteris præeminet, quanto majoris gratiæ plenitudo donis omnium virtutum discipulos consummavit, quibus eos quas quibusdam armis induit ; ut his præmuniti universum debellare mundum, et acquirere Deo sufficerent. Quod quidem indumentum Christus eis promittens, ait : Donec induamini virtute ex alto (Luc. xxiv, 49). Tanquam si diceret : Donec inermes armaturam, et imbecilles accipiatis fortitudinem. Unde et cum baptizati a presbyteris confirmantur postmodum ab episcopis, et per impositionem manus traditur eis Spiritus sanctus, hæc ipsa eorum confirmatio quædam et virtutum armatura spiritalis ad resistendum vitiis, vel perseverandum in illa quam in baptismo perceperunt munditia plena ibi remissione peccatorum percepta. Legimus et de charitate, quæ vestis illa nuptialis dicitur, quia operit multitudinem peccatorum et quia discipulis a Domino dictum est : Vos autem baptizamini Spiritu sancto non post multos hos dies (Act. i, 5). Unde patenter intelligi datur, quia Spiritus adveniens discipulos simul et a peccatis mundavit, et ornamentis virtutum eos tanquam antea nudos in-

(20) Patrol., t. XXXIV, col. 1236 ; t. XXXV, col. 2057.

duit, tanquam simul baptizarentur et confirmarentur omnium plenitudine bonorum tunc percepta, ut jam nulla gratia, quæ ad illorum pertineat salutem, aut etiam ad aliorum utilitatem. Ipse quippe non solum sapientia vel virtute præditi, verum etiam omnium genera linguarum adepti, totum simul quod vel sibi vel aliis necessarium esset. De hoc ornatu tantum in libro Job scriptum est (cap. xxxvi, 13) de Domino, quia : Spiritus ejus ornavit cælos, hoc est eos qui tanquam terreni, et per merita erant infimi, superiores jam per tot dona factos in spiritales convertit cælos. His ergo gratis ornati, et virtutibus armati discipuli, securi quasi bellatores intrepidi per universum diriguntur mundum, etiam multis adversitatibus probari permittuntur, quos antea Dominus supra id quod possent, nequaquam tentari permiserat. Unde et ipsa ad passionem captus, neminem eorum secum capi voluit, dicens : Si me queritis, sinite hos abire, ut impleretur sermo quem dixit : Quia quos dedisti mihi non perdidisti ex ipsis quemquam (Joan. xviii, 8). Ut enim beatus meminit Augustinus (21), nondum sic in eum credebant, quomodo credunt quicumque non perituri. Petrus si, negato Christo, hinc iret, quid aliud quam periret? Cum igitur apostoli adventum Spiritus sancti, tanquam imbecilles et inermes existerent, non eos Dominus ad fortia bella destinavit, ne in adversitatibus deficerent victi, qui statim ad ejus captionem fugam sunt conversi, et ipse princeps eorum tam nomine quam firmior fide, tam leviter eum nec semel negaverit. Die autem Pentecostes, in omnibus, ut dictum est, bonis consummati, in omnibus fuerant postmodum virtutibus probandi, ut Ecclesiam sibi commissam non solum erudirent verbis, verum etiam confirmarent exemplis ne deficerent in adversis.

Cum itaque die Pentecostes, tanta bonorum perfectione sint apostoli consummati, nequam hæc festivitas apud nos, sicut nec apud Judæos septem dies sequentes in celebrationem habent, ut usque ad octavam diem ipsa protendatur. Quid enim perfectioni potest superaddi? Præparare se quisque ad perfectionem potest, sed cum illuc pervenerit, quid requirat non super est. A Pascha usque ad Pentecosten, festiva quædam jucunditas per quinquaginta dies continuatur, ob reverentiam scilicet ac dignitatem sequentis Pentecostes. His quippe diebus austeritas pœnitentiæ relaxatur, nec in orationem genua flectimus, ut in eo amplius ob tempus nos excitet in amorem Dei, et præparet devotiores ad venturam festivitatem Spiritus, qui specialiter amor Dei dicitur, quo minus ipsum pœnale est ob gratiam, ut diximus, festivitatis prædictæ in omnibus spiritalibus gratis consummare. Bene autem duodecima mansionem populus Israel egressus de Ægypto, legem in die quinquagesimo suscepit, ut hoc videlicet numero mansionum ipse

(21) Patrol., t. XXXV, col. 1917.

rus signaretur apostolorum, quibus per Spiritum sanctum quinquagesima die dandum, et legem sicut potius quam timoris imprimendam cordibus promiserat, dicens: *Rogabo Patrem meum, et Paracletum dabit vobis, ut maneat vobiscum* (Joan. XIV, 16) Et rursum: *Apud vos manebit, et in vobis erit* (ibid., 17). Illa utinansio duodecima Judæorum, qua lex datur, ut præsignabat veram apostolis legem carnalem, et in eis non transitum, sed mansionem tantum. Populus ille ad legem illam imperfectam, die suscipiendam, duobus se præparavit diebus. Nos ad supremum Spiritus sancti adventum, legis perfectionem apostolis attulit, his saltem diebus præparemus diebus, ut tantæ gratiæ partimereamur esse. Post ascensionem apostoli a Oliveto Jerosolymæ reversi, cum in cœnaculo ascendissent, orationibus et jejuniis promissum us sancti adventum meruerunt. De quibus tanto jejuniis post ascensionem suam futuris, nus ipse prædixerat: *Venient dies, cum aufertur ab eis sponsus, et tunc jejunabunt* (Matth. IX, 15). Post itaque dies jejuniarum, istos dies sequentibus octavas Ascensionis, et præcedentes diem octavas, non incongrue accepimus. Cum enim octavas Ascensionis habeat octavas, totum illud octavo dierum Ascensionis est dicendum; sponsus in cœlos ascendens, obtutibus apostolorum per præsentiam carnis (substractus dicitur) statim. Unde nunc duo præsentibus dies secundum Dominicam sententiam jejuniis deputandi videtur. Quæ profecto jejunia non pœnitentiæ sunt, peccatis purgemur, sed ut desiderii accensum quendum sponsum, tanto amplius Spiritus sancti mereamur descensum, quanto ardentius ad sequendum Christum, anhelamus ascensum. et ipse ait: *Nisi ergo abiero, Paracletus non veniet* (Joan. XVI, 7). Quod est dicere: Nisi abiero recessero, superius ascendendo, nequaquam vos desiderii ascendam, quibus advenientis Spiritus sancti promereamini gratiam. Hanc ipse Spiritus sanctus nos ita faciat prævenire, ut ipsum ab eo percipere. Amen.

SERMO XVIII.

IN DIE PENTECOSTES.

Quæ sunt solemnitates Dominicæ tam auctoritate veteris, quam utilitate præcipuæ. Hæ vero sunt Pascha et Pentecoste, quæ tam in Veteri quam in Novæ sanctiæ sunt Testamento. Etsi enim prior Pascha Abraham magis umbram rerum quam veram haberet, nec Pascha tamen, nec Pentecostis mysticis ejus figuris defuisse certum est. Illiæ, ut de servitute liberarentur Ægyptia, prior Pascha in Ægypto celebraverunt, assas ignis in cœcis lactucis agrestibus immolantes. In Pentecostis die, in monte Sinai lege suscepta, postmodum perpetuo diem Pentecostes, id est quinquagesimæ singulis annis ex Dominico celebratur præcepto. A Pascha quippe septem hebdo-

madas dierum, id est quinquaginta dies jussi sunt commutare, et extunc solemnitate Pentecostes celebrare, quando in susceptione legis digito Dei scriptæ, perceperunt a Domino potioris donum gratiæ. Cujus quidem gratiæ prærogativam nulli tunc alii populo concessam Psalmista considerans, et hinc maxime populum illum ad gratiarum actionem exhortans, cum præmisisset: *Lauda, Jerusalem, Dominum; lauda Deum tuum, Sion* (Psal. CXLVII, 12), unde id præcipue debeat, subjunxit, atque ita consummavit: *Qui annuntiat verbum suum Jacob, justitias et judicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis* (ibid., 19). Hanc et Paulus gratiam longe cæteris præferens donis: *Quid, inquit, amplius est Judæo, aut quæ utilitas circumcisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia Dei* (Rom. III, 1). Ac si aperte dicat: Hoc amplius et hoc primum, id est maximum donum, Judæicus populus præ cæteris a Domino habuit, quod ei credita sunt, id est commissa scripta divina. Unde et idem apostolus, horum scriptorum amplius scientiam adeptus, ad hanc solemnitate Pentecostes plurimum anhelans, cum summo quoque periculo vitæ eam Jerosolymis festinabat celebrare, sicut in Actibus apostolorum his continetur verbis: *Navigantes sequenti die venimus contra Chium, et alio die applicuimus Samum, et sequenti die venimus Miletum* (Act. XX, 15). Proposuerat enim Paulus transnavigare Ephesum, neque mora illi fieret in Asia. Festinabat enim, si possibile sibi esset, ut diem Pentecostes faceret Jerosolymis. A Mileto autem mittentes Ephesum, vocavit majores natu Ecclesiæ. Qui cum venissent ad eum, et simul essent, dixit eis: *Vos scitis a prima die, qua ingressus sum in Asiam, qualiter vobiscum per omne tempus fuerim, serviens Domino cum omni humilitate, et lacrymis, et temptationibus, quæ mihi acciderunt ex insidiis Judæorum: quomodo nihil subtraxerim utilium, quominus annuntiarem vobis, et docerem vos publice, et per domos, testificans Judæis et gentilibus in Deum penitentiam, et fidem in Dominum nostrum Jesum Christum. Et nunc ecce alligatus ego spiritu vado in Jerusalem, quæ in ea mihi ventura sunt ignorans, nisi quod Spiritus sanctus super omnes civitates protestatur mihi dicens, quoniam vincula et tribulationes me manent. Sed nihil horum vereor, nec facio animam meam pretiosiore quam me dummodo consummam cursum meum, et ministerium quod accepi a Domino Jesu, testificari Evangelium Dei* (ibid., 18). Multas tam in antiquo quam in novo populo solemnitates institutas legimus, verum ad nullam earum Jerosolymis celebrandam, vel hunc apostolum, vel cæteros, postquam ad gentes transierunt, nisi ad istam, ut dicimus, redisse novimus. Venit itaque Paulus Jerosolymam cum summo, ut dictum est, vitæ discrimine, præsciis eorum quæ ibi pateretur. Venit, inquam, celebraturus Pentecosten, non tam veterem

cum Judæis in templo, quam novam cum Christianis in cœnaculo. Ibi quippe uberiore Spiritus sancti gratia discipulis infusa, angelicam custodiam de templo migrantem noverat consistere, et antiquam gloriam Synagogæ ad novitatem Ecclesiæ translata esse. Quod et beatus commemorans Augustinus Epistolæ Joannis homilia secunda sic ait : « Ubi inchoat Ecclesia, nisi ubi venit de cœlo Spiritus sanctus, et implevit totum locum, et factus est sonus quasi ferretur flatu vehemens, et linguæ divisæ sũnt velut ignis? »

Liquet itaque quantum huic solemnitati debeat Ecclesia, quando, ut dictum est, uberiore gratia suscepta, quam discipulis Dominus promiserat, dicens : *Vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies (Act. 1, 5)*, vitæ spiritalis sumpsit exordium, donis omnibus cumulata, tanto proinde a carnali Synagoga amplius discreta, quanto spiritalior effecta. In hujus quidem cœnaculi typo, charissimæ sorores, et virgines Paracletenses, vestrum oratorium constructum, et ipsius summi Paracleti nomine glorioso insignitum, quanta sit devotio tam vobis quam toti populo Dei venerandum perpendite, quantum vos spiritales oporteat esse semper attendit : quæ Spiritus sancti proprio templo, eique spiritaliter consecrato, ex professione vestra estis dicatæ. Sic ergo vivite in hoc manufacto et corporali templo, ut ipsius spiritalis templum effici mereamini. Hujus quanta sit offensa, et quam periculosa in eam transgressio facta, ipsa Veritas testatur, dicens : *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei. Qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro (Matth. [x1, 32])*. Si autem offensa in Spiritum dicti tantam habet pœnam, quæ vindicta manet facti transgressionem? Non autem sufficit vobis a transgressione cavere, nisi ei toto affectu studeatis placere, a quo speranda sunt omnia dona divinæ gratiæ. Qui cum ea singulis prout vult dividit (*I Cor. xii*), prout vult distribuit, adeo ut non solum dator eorum, verum etiam ipsum Dei dicatur donum : quantum satagere debemus, ut hunc talem ac tantum dispensatorem habeamus propitium? Quisquis in cujuslibet potentis familia conversari desiderat, nihil aut parum ei prodest habere gratiam Domini, si careat gratia dispensatoris : præsertim cum ipse idem simul et Dominus domus sit et dispensator, sicut de Spiritu sancto manifeste clamat Apostolus : *Divisiones, inquit, gratiarum sunt, idem autem Spiritus. Et divisiones ministrations sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus (ibid., 4)*. Qui etiam consequenter enumerans dona divinæ gratiæ, quæ Spiritus ipse distribuit, dicens : *Alii quidem datur per Spiritum sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, etc. (ibid., 8)*, ita hanc donorum distributionem conclusit : *Hæc autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult (ibid., 11)*. Ex quibus quidem patenter insinuat eundem

distributorem ac dispensatorem divinarum donorum, tam Dominum esse quam Deum, et pro arbitrio suo ipsum tanquam Dominum, non sub Domino dispensatorem constitutum, ea quibus voluerit libere impertire. Cujus hodie largitas uberior ampliore gratia præsentem diem tanquam propriam solemnitatem ditavit, in qua divinarum beneficiorum promissiones complevit. Post adventum quippe Filii in mundum, post ejus ad Patrem in ascensione reditum, Spiritus sancti hodiernus restabat adventus, per quem complerentur omnia quæ per Filium ad salutem nostram fuerunt inchoata. Unde et ipse Filius : *Mitto, inquit, promissum Patris mei in vos. Vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto (Luc. xxiv, 49)*. Et rursus : *Paracletus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque dixerit vobis (Joan. xiv, 26)*. Et iterum : *Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem (Joan. xvi, 12)*.

Ex his itaque testimoniis Veritatis liquet quanta gratia sit prædita solemnitas hodierna, in qua discipuli Christi tam virtute constantiæ, quam perfectione scientiæ sunt consummati. Quid est enim virtute indui ex alto, nisi fortitudine animi contra terrores sæculi, et quaslibet adversitates armari? Quid enim apostoli ante sancti Spiritus adventum fuerant, nisi quædam, ut ita dicam, lutea figuli vasa nondum ignis coctione solidata, ut alicui usui fierent apta? Hæc vasa tanquam figulus antea Christus de terra plasmaverat, cum eos a terrena carnalis populi conversatione assumptos fide instruxerat. Quos postmodum Spiritus adveniens zelo divini amoris accensos, quasi quædam lutea et adhuc cruda vasa hoc igne solidavit et coxit, ut cum fiducia verbun Dei deinceps ubique prædicarent. Unde factum est, ut ipse apostolorum Princeps, qui prius unius ancillæ voce territus, Christum negaverat, nec semel id, sed ter præsumperat (*Matth. xvi*), ante gladio Neronis, erectum sibi crucis patibulum in confessione et prædicatione Christi intrepidus staret. De hoc igne dilectionis, et flamma charitatis, ipse olim Filius dixerat : *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi ut ardeat? (Luc. xii, 49)*. Ac si aperte dicat : Omnia quæ in mundum veniens egi tam nascendo quam prædicando, tam moriendo quam resurgendo, seu etiam ascendendo, ad hunc unum terminum et supremum finem spectabant, ut hoc igne scilicet terram concremarem, hoc est Spiritu sancto, qui divini amoris dicitur ignis, terrena ipsius et frigida corda hominum inflammarem. Ascendit Filius, ut descenderet Spiritus sanctus, sicut ipsemet testatur, dicens : *Expedit vobis, ut ego vadam. Nisi ego vadam, Paracletus non veniet, etc. (Joan. xv, 7)*. O quam gloriosus, quatu dignus iste sancti Spiritus est descensus, qui nequam potuit fieri, nisi per ascensum Filii, nec ita

stituit Spiritus, nisi ad eum mittendum ascen-
dit. Ipsa itaque Christi ascensio quasi pa-
hodiernæ festivitatis est, et quædam præ-
Passio quoque Christi quantum ad hoc di-
noris donum pertineat, Apostolus diligenter
t. Cum enim præmisisset : *Charitas Dei
est in cordibus nostris per Spiritum sanctum
us est nobis (Rom. v, 5)*, consequenter adje-
quid enim Christus cum adhuc infirmi esse-
runt tempus pro impiis mortuus est? (*ibid.*,
si diceret : Propter quid aliud, nisi propter
charitatis effusionem in cordibus nostris fa-
n, mortuus est ad tempus, id est transitoriam
si horariam sustinuit mortem, cum adhuc
essemus, hoc est debiles in fide, vel in tole-
persecutione? Diffusa charitas est, ditata et
in cordibus facta, et usque ad inimicos etiam
; de qua et per Psalmistam Christo dicitur :
est gratia in labiis tuis (Psal. XLIV, 3), hoc
prædicatio tua nihil aliud quam perfectio-
sonat charitatis. De qua et Apostolus :
*recepti charitatis, de corde puro et conscientia
a (I Tim. I, 5)*.

ergo præcepta Dei, sic et præcepta Christi
unicum finem, id est ædificandam in nobis
tem, tota intendit. Cujus quidem intentionis
o per Spiritum sanctum hodie consummata,
ium honorum gratia distributa, tanto præ-
solemnitatem fecit gratiorem, quanto potio-
lonis hanc esse præstitit ditioem, quam, ut
est, tam fortitudine quam scientia peregit
m. Simul quippe Spiritus hodie adveniens,
discipulorum et corroborat, ut dictum est, et
at, ut promissum est, eorum scilicet quæ
lixerat intelligentiam suggerendo, et omnem
ritatem docendo. Cujus quidem adventum
er hodie descriptum audivimus, cum illud
apostolorum legeretur : *Factus est repente
sonus, tanquam advenientis Spiritus vehemen-
replevit totam domum ubi erant sedentes. Et
erunt illis diversæ linguæ tanquam ignis, etc.
nti sunt omnes Spiritu sancto, etc. (Act. II, 2.)*
us Spiritus sancti in sono declaratur venti,
rentum hoc loco dicit vehementem spiritum.

quippe venti cum sit invisibilis, tamen est
is. Sic et inspiratione spiritus in discipulo-
rdibus videri non poterat interius, sed exte-
ditu ex diversitate linguarum spiritalis gra-
num perpendebatur. Repentinus sonitus iste
uia super humanam existimationem hujus
tionis gratia crevit. Vehemens iste venti fla-
situr, ut virtus verbi, hodie collata, contra
et obstacula vel humanæ sapientiæ rationes
tur valida. De qua quidem virtute verbi lo-
Apostolus Corinthiis : *Arma, inquit, militiæ
non sunt carnalia, sed potentia Deo ad de-
nem munitionum, consilia destruentes, et om-
titudinem extollentem se adversus scientiam
in captivitatem redigentes omnem intellectum*

A (*II Cor. x, 4*). Et per semetipsam Veritas apostolo-
rum corroborans animos, ne de imperitia sua con-
tra sapientes sæculi desperarent aut trepidarent, ait :
*Ponite ergo in cordibus vestris non præmeditari
quemadmodum respondeatis. Ego enim dabo vobis os
et sapientiam, cui non poterunt resistere et contradi-
cere omnes adversarii vestri (Luc. XVI, 14)*. Et alibi :
*Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris
vestri qui loquitur in vobis (Matth. XIII, 11)*.

Recte igitur hæc impræmeditatæ responsionis per
spiritum facienda suggestio præfiguratur hodie flatu
venti repentino. De cælo sonus fieri dicitur, quia
de commotione aeris, quæ ventus dicitur, audieba-
tur sonitus, in typo videlicet summi Spiritus locuturi
per apostolos linguis omnibus, sicut scriptum est :
B *Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non au-
diantur voces eorum. In omnem terram exivit sonus
eorum, etc. (Psal. XVIII, 4.)* Et attende quod non ait
sonus advenientis Spiritus, sed : *tanquam advenientis*,
ut cum in veritate corporalisonus venti fuerit, quadam
tamen similitudine sonum validum exprimeret præ-
dicationis futuræ, vel quamdam in cordibus factam
vocem locutionis internæ, Spiritu scilicet sugge-
rente interius, unde loquerentur exterius. Merito
vehemens sonus ille dicitur quasi flatus fortissimus,
ut videlicet designaret prædicationem apostolicam,
non infra terminos unius Judææ, sicut prophetarum
esse concludendam, sed quasi per universum mun-
dum flaturam et dilatandam. Flatus ille vehemens
domum replet, non concutiendo vel impellendo sub-
ruit, quasi Spiritus sancti est supplere imperfecta
non destruere inchoata bona. Unde Veritas : *Non
veni solvere, inquit, legem sed adimplere (Matth. v,
17)*. Et de hoc ipso adventu Spiritus et de perfe-
ctione doctrinæ promiserat, dicens : *Ille docebit vos
omnem veritatem, et suggeret vobis omnia quæcumque
dixero vobis (Joan. XIV, 26)*.

Legimus ventum a Satana immissum, cum ruina
domus quam concussit, filios et filias Job extin-
xisse (*Job I, 19*), quia illius est perdere, non sal-
vare et destruere magis quam ædificare. Hic au-
tem flatus venti nequaquam domum labefactat, sed in-
columem conservatam intrat, et vehementis motus
agitatione ignem concitans in aere, ipsam quam in-
trat, illuminat. Ignis qui et splendet et calet, hoc
flatu venti super apostolos generatus in aere, illu-
minatio mentis est, et flamma charitatis apostolorum
cordibus hodie inspiratæ, et in superiore hominis
parte, hoc est in animam, per spiritum factæ.
Ignis iste in forma linguarum exterius apparuit,
quia per verba prædicationis, quid intus scientiæ,
quid charitatis habeatur, audientibus innotescit.
Linguæ igneæ, hoc est de igni factæ memorantur,
cum apostoli ex ipsa charitate qua fervebant, et
scientia quam ob hoc acceperant, prædicare com-
pulsus, his quoque duobus corda auditorum illumi-
nari erant atque accensuri. Dispertitæ in se sunt
linguæ, non solum pro diversitate earum, verum
etiam pro discretionem prædicantium. Sicut enim

pro diversitate gentium diversis utendum est lingua, ita etiam pro qualitate auditorum prædicationem temperari convenit, ut parvulos lacte nutriamus, adultos pane reficiamus. Super sedentes in domo ignis ille apparens sedisse dicitur, qua super humilem et quietum spiritum suum requiescere Dominus testatur; et qui superbi sunt, divini amoris ignem suscipere non merentur. Hinc quoque bene illis insedis dictus est ignis ille, quia percepta illa gratia cum eis erat perseveratura, sicut et antea Dominus de ipso Spiritum promiserat dicens: *Ut maneat vobiscum in æternum* (Joan. xiv, 16), In una domo congregati Spiritum perceperunt, quia quicumque non sunt de Ecclesia, sunt alieni a gratia. Unde et agnus paschalis in una domo comedi præcipitur (Exod. xii, 4), quia extra Ecclesiam veri sacrificii locus non habetur, et quicumque in arca non fuerant, submersi diluvio perierunt. Jam juxta quædam dona Spiritum sanctum acceperant, quibus insufflans Veritas dixerat: *Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata*, etc. (Joan. xx, 23,) sed repleti Spiritu sancto non erant, sicut hodie factum esse monstratur cum dicitur: *Repleti sunt omnes Spiritu sancto* (Act. ii, 4). Primo itaque quibusdam donis initiati, hodie cumulati sunt et consummati. De qua quidem repletionem Spiritus quasi statim eructuantes, *cæperunt loqui aliis linguis*, sicut in Græco habetur, quam antea fecerant. Nam sua propria lingua, id est Hebraica, nequaquam tunc loqui incipiebant, sed aliis quas ignoraverant pro diversitate scilicet hominum ex omni natione quæ sub cælo est, ad diem festum Jerosolymis congregatorum. De qua quidem diversitate linguarum quo mirabilior habeatur, id quidam senserunt, ut cum omnes unius linguæ prolatione uterentur, singulis auditoribus propria cujusque lingua loqui viderentur. Sed hoc profecto nequaquam esset loqui aliis linguis, sed videri aliis loqui; nec veritas esset linguarum, sed opinio deceptorum hominum; nec de linguis quidquam esset apostolis collatum, sed de intelligentia auditoribus inspiratum. Falsum denique et illud esset quod ab auditoribus dicebatur: *Audivimus eos loquentes linguis nostris* (ibid., 11). Si enim locutio linguarum non erat, sed videbatur, falsum est eos audisse in illis verbum quod non erat in ipsis.

Non solum igitur de intelligentia interioris verbi, verum etiam de pronuntiatione soni hodie sunt instructi, ne quid desit in ulla gratia. Unde præsens solemnitas quanto multipliore gratia fit prædita, tanto majore devotione est celebranda, et omnium linguarum laudibus honoranda, quando ad prædicandum gentibus universis genera omnia linguarum apostolis sunt collata. Atque utinam vos, sponsæ Christi gloriosæ, quibus, ut supra meminimus, hæc solemnitas specialiter incumbit celebranda, omnium linguarum generibus divinas in ea laudes resonare possetis! Quod quia non sufficitis, vel hoc saltem efficitis, ut doctrinæ trium principalium linguarum,

quibus duo Testamenta conscripta sunt, et Dominicæ crucis titulus insignitus, operam dantes, aliquid amplius quam cæteri fideles his festivis addatis præconiis. Quod et ipse Spiritus ad honorem sui vobis suggerere dignetur, qui, ubi vult spirans, sive sono docet interius, sive calamo scribit in mentibus, nec moras patitur in docendo, nec dilationem habet in scribendo. Ipse infirmitatem vestram in sancto roboret proposito, qui hodie apostolos induit ex alto. Ipse fictilia vasa vestra, et luteam adhuc crudam testam igne divini amoris excoquendo solidet, quo discipulorum corda hodie replevit. Ipsum sponsum vestrum Dominus Jesus Christus vestris semper mentibus inspiret, et tanquam arrham desponsationis et spiritale pignus dotis vobis custodiat, ut sicut apostolis promisit, maneat vobiscum in æternum. Amen.

SERMO XIX.

IN FERIA SECUNDA PENTECOSTES.

Maximam apud vos festivitatem Pentecostes quanto majore studio celebrare nitimini, tanto pluribus exhortationum sermonibus ad hoc cupitis incitari. Octo itaque diebus eam celebrantes, in singulis istis singulos exigitis sermones. Quod ut perficere queam, hoc ab ipso Spiritu mihi vestris precibus impetrate. Et quoniam juxta Dominicam assertionem, scriba doctus in regno Dei similis est homini, qui profert de thesauro suo nova et vetera, hanc imperitia mea doctrinam quantum valet, cupiens imitari, de Novo Testamento ad Veteris testimonia stylum convertere curat, ut eo gratior hæc solemnitas habeatur, quo ejus dignitas amplius commendatur. Hanc itaque sancti Spiritus tam gloriosam solemnitatem per eundem Spiritum Psalmista prævidens, eamque, ut oportet, Ascensionem Dominicæ copulans, ad ejus jucunditatem celebrandam nos vehementer admonens, quodam loco ait: *Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino. Psallite Deo, qui ascendit super cælum cæli ad orientem. Ecce dabit voci suæ vocem virtutis, date gloriam Deo super Israel: magnificentia ejus et virtus ejus in nubibus. Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israel: ipse dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ benedictus Deus* (Psal. lxxvii, 33 et seq.). Divino itaque Spiritu illuminatus Psalmista etiam post Ascensionem Domini, descensionem ejusdem Spiritus mirabilem et gratiam in nationes universas effusam, nec jam ut ante in Judæa Deum intelligens, universa regna jam per hanc gratiam Deo requisita, ad ipsum glorificandum invitat dicens: *Regna terræ, cantate Deo, psallite Domino*, hoc est: Universæ gentes, quæ jam a servitute diaboli liberatæ regnare cœpistis, glorificate super hoc Deum voce cantando ac simul operatione psallendo. Ac ne Deum negaremus, quem juxta humanitatem assumptam, localem vel mobilem audiremus: *Ipsi*, inquit, *psallite qui ascendit*, etc. Superius quidem dixerat: *Iter facite ei qui ascendit super occasum*. Nunc vero dicit: *Qui ascendit super cælum cæli ad*

t. Prius itaque de Resurrectione, sicut prius acta est, illud dixit; nunc vero de Ascensione subjungit. Occasum itaque veri solis coram eius obitum dicit, de quo ipse dixerat : *anum frumenti cadens in terram mortuum etc.* (Joan. xii, 24.) Super hunc igitur occidit, quando de morte resurrexit, more t solis, qui post occasum conscendit ad Ita ei faciunt discipuli, qui se dignos prae-eum confidenter exspectando, ut, sicut pro- ad eos resuscitatus redeat.

autem hic dicitur : *Qui ascendit ad orientem* Psalmista non incongrue dicere secun- ci positionem. Ipse quippe mons Oliveti, de- ninus ascendit in caelum, civitati Jerusalem

quod, ubicunque mons ille fuerit, Dominus ntem ascenderit, si facie sua illuc versa, rit. Quid enim ad occasum dorsum habet, ad orientem intendit. Ei autem post dorsum, nmino erat occasus, quia resurgens a mor- tra non moritur, nec amplius ad illum quem it occasum est rediturus. Super caelum caeli dit quia celsitudinem aetherei, quae aereo net transcendit. Quid autem post Ascensio- am, misso Spiritu sancto, discipulis sit fa- consequenter adjungitur : *Ecce dabit voci m virtutis.* Vocem suam, hoc est propriam utionem dicit internam ejus inspirationem, die per Spiritum plenior facta est, cum sine C terius omnem eos veritatem docuerit. Huic nteriori locutioni cum per eundem Spiritum is locutionis diversa sint genera addita, ivinae voci, quae interior sit, vox humana est a; ut videlicet verbum mente conceptum , per audibile verbum proferatur aut mani- exteriorius, et ita voci divinae vox humana da- quod Deus inspiratione sua intus nobis lo- nos prolatione nostra homines doceamus.

itaque dicit, Domino ascendente, quia voci Spiritum, ut dictum est, in apostolis factae, tiam vocem prolationis humanae; ut quod nserunt, congrue quibuslibet proferre ac e possint. Quam insuper vocem virtutis aae hodie super apostolos vento praefigurata D menti, sicut in hesterno sermone memini- irtutem praedicatio habet, et valida est, cum od dicit disserere sufficit, ut confutari non vel cum animo praestanti praedicat, nec timore veritatem; vel cum ea, quae praedicat, mo- on oppugnat, nec conscientia reprobae vitae antiam timet de praedicatione. Quae omnia olis clarum est praeminere, ut eorum prae- rox virtutis merito dicenda sit. Ipsi quippe s promiserat : *Ego dabo vobis os et sapien- ti non poterunt resistere et contradicere omnes ti* (Luc. xxi, 15). Os scilicet ad loquendum, am ad intelligendum, vel quid cui dicatur, et quomodo discernendum. Scriptum est

A de ipsis est, quod cum fiducia verbum Dei praedica- rent. Qui etiam quam religiosae vitae essent, vel quanta sollicitudine providerent, ne turpitudine suae vitae adulterarent, aut infamarent verbum Dei, unus eorum testatur, dicens : *Castigo corpus meum, et in servitium redigo, ne forte cum aliis praedicaverim ipse reprobus efficiar* (I Cor. ix, 27). Et attende quod cum dicit in his, quos Spiritus sanctus replet, in- teriori verbo exteriori conjungi, patenter eos a dae- moniacis secernit. Quos enim daemonia replent, et torquendo in insaniam vertunt, verba eis tantum, non sensum ministrant, et caliginem fumi potius quam splendorem ignis mentibus eorum immittunt. Spiritus autem sanctus cum in electis loquitur, primum intus illuminat ipsos, quam exterioribus eorum verbis alios. Unde bene hoc loco voci divi- nae, ut dictum est, vox humana dicitur addita, ut quod per inspirationem aliis nuntietur. Nec tamen ideo credendum est, ut quoties per prophetas Spi- ritus sanctus locutus est, quidquid in verbis illis intellexerit, hoc totum eis per quos loquebatur in- spiraverit; sed modo unum tantummodo, fortassis plures quos ibi providebat sensus haberi, eis reve- labat. Unde cum aliquam prophetiam varie a docto- ribus exponi videmus, nequaquam necesse est ut omnes illos sensus ibi prophetam habuisse creda- mus; sed quidquid ibi convenienter intelligi po- suit, Spiritus praescivit. Sicut ergo dives aliquis per oeconomum suum diversis artificibus proprium tradit aurum, ut diversa ei faciant ornamenta : ita et Spiritus per prophetas sua nobis tradit elo- quia diversis sententiis referta, quae cum diver- sis exponimus modis, quot inde sententias pro- ducimus, quasi tot opera de una materia fabricamus.

Date gloriam Deo. Regna terrae, quae superius ad cantandum et psallendum Deo invitaverat, rursum ad glorificandum ipsum adhortatur ea, ut de tanta his diebus collata gratia uberiores laudum dent gloriam Deo. Tanto enim haec gratia ubique terra- rum est amplius praedicanda, quanto ipsa ubique melius est operanda, et per eam universa Deo sunt acquisita regna, et de regno diaboli in regnum Chri- sti translata. Quod quidem per quos factum sit, consequenter adjungit, dicens : *Magnificentia ejus, et virtus ejus in nubibus.* Ac si diceret : *Inde date gloriam Deo, quia ipse nubibus suis, id est aposto- lis, magnificentiam et virtutem dedit, per quem vos in regnum suum converteret.* Nubes de imo sur- gunt in altum, et de alto imbrem emittunt, quo ir- rigata terra fructificat, et sedentes apostoli Spi- ritum perceperunt; quia humilibus Deus dat gratiam, et superbis resistit semper. Per hanc gratiam hodie in virtutibus sublimati, et uberiores donis magni- ficati, tanquam de alto terram compluunt, dum di- vini eloquii verbis corda terrenorum hominum om- nium linguarum generibus loquentes erudiunt. Quos itaque Deus sic magnificavit, et in tantas vir- tutes tot donis ipse promovit, recte magnificentiam et virtutem eis contulisse dicitur, quos et miraculis

coruscare, et tam verbi quam animi virtute fecit præeminere. De quibus adhuc subditur: *Mirabilis Deus in sanctis suis* (Psal. Lxvii, 36), per quos videlicet majora quam per semetipsum operari dignatus est, tam miraculorum exhibitione quam prædicationis operatione, tanquam spiritu Eliæ Elisæo geminato. Unde et eis promiserat, dicens: *Qui credit in me, opera quæ ego facio et ipse faciet, et majora horum faciet* (Joan. xiv, 12). Scimus et primogenitum fratrem, id est Christum, quasi sine liberis defunctum, et fratres ejus, id est apostolos, sponsam ejus, id est Ecclesiam suscepisse, et in ea prolem filiorum innumeram generasse, et ab his deinceps diebus universum mundum collegisse.

Unde quantum hujus solemnitatis gratiæ mundus debeat, semper attendat, ad quem undique colligendum collata sint modo universa genera linguarum. Intueamini universas Christi solemnitates ab ipsa ejus Nativitate usque ad Ascensionem, et quid tunc mundus perceperit huic gratiæ comparate, et longe cæteris hanc festivitatem videbitis præeminere. In hac quippe centum viginti discipulis in cœnaculo congregatis Spiritus sanctus infusus, per ipsos eadem die circiter tria millia hominum lucratus est. Quod quidem ut fieret, dispersos olim sub Antiochi persecutione Judæos de universis nationibus Jerosolymis in præsentī festivitate congregaverat; quod nunquam in alia festivitate legimus factum esse. Ex quo etiam liquet, quantum ad præsentem gratiarum festivitatem populi undique convenire debeant, qui spiritalis gratiæ dona desiderant. Hæc una festivitas ubique terrarum Ecclesiam dilatavit, et cum ipsa pariter divinas solemnitates per universum mundum plantavit celebrandas, et omnium linguarum generibus laudes Dei dispersit; ut hinc appareat quantum huic festivitati cæteræ omnes sint obnoxie, per hanc videlicet ubique terrarum disseminatæ. Unde et ad hujus diei præconia cum promissum sit, *mirabilis Deus in sanctis suis*, et ut dictum est, quodammodo in eis mirabilior quam in semetipso, statim annexuit, unde nunc maxime mirabilis apparuit: *Ipse, inquit, dabit virtutem et fortitudinem plebi suæ*. Plebem quippe suam discipulos dicit, illitteratos, rusticanos, de humili plebe assumptos, per quos mirabile est tantum eum operari. De quibus unus eorum Corinthiis scribens, et reprobatis sapientibus et potentibus sæculi, tales idiotas et impotentes eligi considerans, ait: *Non misit me Christus baptizare, sed evangelizare. Non in sapientia verbi, ut non evacuetur crux Christi. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, his autem qui salvi fiunt, id est nobis, virtus Dei est. Scriptum est enim: Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobo. Ubi sapiens, ubi scriba, ubi inquisitor hujus sæculi? Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stulti-*

tiam prædicationis salvos facere credentes. Quoniam Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt. Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis Christum Dei virtutem et Dei sapientiam, quia quod stultum est Dei sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei fortius est hominibus. Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus ut confundat sapientes, et ignobilia et contemptibilia mundi elegit Deus et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non gloriaretur omnis caro in conspectu ejus (I Cor. i, 17 et seqq.). Non enim mirabile esset si super potentes vel sapientes sæculi magna operaretur, quod humanæ virtuti potius quam divinæ ascriberetur. Unde bene, sicut hic dicitur, ipse Deus Israel, qui videlicet antiquum populum elegit; ipse, inquam, non alter aut recens Deus. His plebeis et pauperibus viris de populo eodem assumptis, et nunc virtute ex alto indutis, dabit virtutem verborum contra sæculi sapientes, et fortitudinem animorum contra potentium impugnationes. *Benedictus Deus*, subaudis, sit, hoc est ab omnibus glorificatus et laudatus, qui per tales talia operatus est his diebus. Amen.

SERMO XX.

IN FERIA TERTIA PENTECOSTES.

Hesternum sermonem ex testimoniis, sexagesimi septimi psalmi collegimus. Nunc autem ad septagesimum psalmum convertentes stylum, juvat hinc quoque hujus solemnitatis præconium subinferre. Scriptum ibi est: *Notam fecisti in populis virtutem tuam, redemisti in brachio tuo populum tuum, filios Jacob et Joseph. Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, et turbatæ sunt abyssi. Multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes*, etc. (Psal. Lxxxii, 15.) Ad Deum Psalmista loquitur, prævidens in Spiritu, quæ per eundem Spiritum his diebus apostoli mirabilia sunt operati: *Notam fecisti, inquit, in populis multis virtutem tuam*, illam videlicet quam apostolis promiserat, dicens: *Vos autem sedete in civitate donec induamini virtute ex alto* (Luc. xxiv, 49). Atque ita in brachio tuo, hoc est, in illa virtute vel fortitudine redemisti populum tuum a servitute scilicet peccati, liberasti per Spiritum videlicet datum, de quo dicit Apostolus: *Ubi Spiritus Domini, ibi libertas* (II Cor. iii, 17). Quisquis enim ex charitate, quæ per Spiritum sanctum infunditur, potius quam ex timore Deo servit, amicus potius quam servus dicendus est, et liberum, non coactum impendit obsequium. *Filios Jacob et Joseph*. Cum superius dixisset populos secundum multitudinem hominum, vel diversitatem terrarum, aut regionum; et nunc adjecisset populum secundum unitatem fidei, vel dilectionis vinculum, quomodo et diversas Ecclesias et unam diximus, ne videretur populi nomine aut Judaicum tantum,

entilem accipere, addit: *Filios Jacob et Jo-* A
id est posteros tam Judaici quam gentilis po-
ut videlicet in Ecclesia duo parietes, ad unum
arem lapidem, id est Christum, jungerentur.
quippe supplantator Esau, qui eum hæredi-
a privavit, Judaicus est populus, qui expulso
i terram promissionis obtinuit. Joseph vero,
augmentum interpretatur, gentilis est populus,
cut multitudine hominum transcendit Judai-
ita et numero conversorum fidelium magnum
iæ dedit augmentum. Paucos quippe vel nul-
Judæis comparatione gentilium Ecclesia con-
Quod quidem augmentum Ecclesiæ de con-
gentibus statim prosequitur, dicens: *Vide-* B
e aquæ, Deus, hoc est, credendo te intellexe-
populi nationum, qui prius quasi aqua omni
doctrinæ circumferebantur, nec quidquam
idinis quid sequi deberent ex lege didicerant.
ibus in Apocalypsi scriptum est: *Aquæ populi*
De quibus adhuc subditur, quia viso Deo ti-
int, non tam videlicet servili timore, quam
ommunicatione pœnarum, quam casto vel fi-
jus quem diligunt offensam præcaventis. *Et*
æ sunt abyssi, hoc est profunditates sæcularis
ophiæ, quæ prius quasi limpidissimæ aquæ
untur, et gratissimum habebant haustum,
turbatæ ac cœnulentæ viluerunt, compara-
simplicitatis evangelicæ.

tudo sonitus aquarum, subaudi vocem, de-
t quare? quia *vocem dederunt nubes*. Multus C
e sonus divinæ laudis resonat in conversis
is, voce nubium, id est prædicatione aposto-
edoctis. *Etenim sagittæ tuæ* (Psal. LXVI, 18),
s, per has nubes de Judæa transferuntur ad
i. Sagittæ quippe sunt verba evangelicæ
cationis, quæ quasi quibusdam divini amoris
s corda vulnerant auditorum, sicut in Can-
sponsa dicit: *Vulnerata charitate ego sum*
iv, 9). Et hæc quidem sagittæ prius in Ju-
lanquam in pharetra tenebantur conclusæ,
, Judæis Evangelium repellentibus, trans-
ad gentes apostoli, sicut unus eorum ad ip-
ait: *Vobis oportebat primum prædicare*
n Dei, sed quia vos repulistis illud, ecce con- D
sur ad gentes (Act. XIII, 46). *Vox tonitru*, hoc
supernis per Spiritum in apostolis facta per
orbem est dilatata, et quia de his scriptum est,
profecti prædicaverunt ubique, Domino coope-
sequentibus signis (Marc. XVI, 30); tonitruo illi
um coruscationes sunt additæ miraculorum.
ibus nunc dicitur: *Illuxerunt fulgura ejus*
rræ (Psal. xcvi, 4). Et quoniam infideles ma-
line signorum magis quam auctoritate Scri-
um moventur ad fidem, visis coruscationibus
ta est terra; quia miraculorum admiratione
a hominum corda de pristina infidelitate sunt
a. Atque ita Deus petit habere in mari vias, et
is semitas: cum videlicet a Judæa tanquam
ria terra recedens, et gratiam suam gentibus

A impertiens, uno reprobato populo, multos acqui-
sivit. Mare majus est aquis et amaritudine ple-
num; et vita conjugatorum quæ multos capit, et
curis sæculi est implicita, quot molestias sustinet,
tot amaritudines habet. Via latior est quam semita,
et vita conjugatorum laxior est quam continentium.
Venire autem ad nos, sive propinquare Deus dici-
tur, ut nos ad se trahat, cum bonorum operum
nobis affectum inspirat.

Per vias igitur incedit in mari, quia laxiora opera
habet in non conjugatis, sicut strictiora in conti-
nentibus quæ semitis operantur. Et hæc quidem
vestigia Domini in gentibus non cognoscuntur, ut
videlicet de peculiari populo suo Judaico gratiam
suam ad gentes transferat, et sic eo derelicto, ad
gentes transeat, quia nullus eo tempore id potuit
prænoscere. Unde et ipse apostolorum princeps cum
adhuc de vocatione gentium per prædicationem
suam faciendâ certus non esset, vase quodam omni
genere reptilium pleno per visum sibi ostenso, de
hoc ipso admonetur atque docetur (Act. xi). Cur
autem hæc vestigia Dei in gentibus ignorarentur, ut
cæcitate facta in Israel gentes illuminarentur, sine
psalmi concluditur. Ac si videlicet diceret: Ideo
ab homine prænosci non potuit, ut reprobatis Judæis
gentes illuminarentur, quia illum priorem populum
quasi gregem proprium semper habueras, cui
Moysen et Aaron tantos pastores deputaveras, et
tantam manum in gentibus delendis propter illum
exercueras, et hoc est quod ait: *Deduxisti*, etc., de
Ægypto videlicet eum adducens, et in terram re-
promissionis inducens, sub regimine et ducatu
Moysi ducis et Aaron sacerdotis.

SERMO XXI.

IN FERIA QUARTA PENTECOSTES

Quid etiam Amos propheta, imo ipse Spiritus per
eum in hujus solemnitatis suæ præconio dixerit,
audiamus: *Dominus*, inquit, *Deus exercituum, qui*
tangit terram, et tabescet; et lugebunt omnes habi-
tantes in ea. Et ascendet sicut rivus amnis et defluet
sicut fluvius Ægypti. Qui ædificat in cælo ascen-
sionem suam, et fasciculum suum super terram fun-
dabit. Qui vocat aquas maris, et effundet eas super
faciem terræ. Dominus nomen ejus (Amos ix, 5).
D Exercitus Dei, quibus ipse præsidet, tanquam prin-
cipes, et aerias debellat potestates, castra illa sunt
angelorum vel fidelium hominum, quæ plerumque
Scriptura commemorat. Refert Genesis quod de
Mesopotamia Jacob in terra Chanaan ad patrem
revertenti, fuerunt obviam angeli Dei, tanquam in
protectionem ipsius milites missi (Gen. xxxii, 1).
Quos cum vidisset, ait: *Castra Dei sunt hæc* (ibid., 2).
Et appellavit nomen loci illius Manahim, id est
castra. Ecclesiam quoque in castrorum aciem ordi-
natam, tanquam in præcinctu belli procedentem,
Canticum canticorum describit: *Militia est vita*
hominis super terram (Job vii, 1). Tanquam in ca-
stris semper militant, qui minime pacem hic ha-
bentes contra diabolicas tentationes vel impetus

carnis, aut impugnationes iniquorum hominum, jugem pugnae sustinent conflictum; in agone illo vel pugna constituti, de quo Apostolus ait: *Omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinere* (I Cor. ix, 25). Et rursus: *Sic pugno, non quasi aerem verberans* (ibid., 26). Et iterum in alia ejus Epistola: *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores, contra spiritualia nequitiarum in caelestibus* (Ephes. vi, 12).

Sed ut horum Deus exercituum proprio exemplo nos pugnare doceret et vincere daret, sicut ipse promittens ait: *Confidite, ego vici mundum* (Joan. xvi, 33). Terram tetigit, sicut prophetica lectio nunc ait, dum terrenae substantiae nostrae naturam in unam sibi univit personam primo de Spiritu sancto in virgine conceptus, et postmodum ex ea natus.

Unde et ad Spiritus sancti gratiam commendandam, per quem ille quoque factus est conceptus in nostrae redemptionis exordium, bene hic videmus prophetam exorsum, et narrationem suam in beneficiis divinis deinceps perducere usque ad missionem ejusdem Spiritus factam in praesenti tempore. Ab illo quippe Dominicae conceptionis exordium, quo, ut expositum est, terram tetigit, ita diligenter quid id hac terra egerit, comprehendere curavit, ut nec mortem ipsius, nec resurrectionem, nec ascensionem praetermittens, ad excellentiam festivitatis hodiernae commendandam perveniret. Congruo quidem ordine tanquam a capite ad membra per mirabilem sancti Spiritus operationem deducens, cum ipse scilicet, cujus operatione conceptus est Dominus, apostolice virtutem consummavit exercitus.

Tria itaque a Domino tacta quodammodo tabescunt, dum ab ipso humanitas assumpta ad dissolutionem perducta est mortis. Unde et ipsemet de hac dissolutione mortis ad Patrem ait: *In pulverem mortis deduxisti me* (Psal. xxi, 16). Et quia de morte ipsius maxime contristati apostoli fuerunt, hanc maximam eorum justitiam luctum appellabat propheta, cum subjungit: *Et lugebunt omnes habitantes in ea* (Amos ix, 5). De quo etiam luctu quasi vespertino, ante matutinam resurrectionis ejus laetitiam, Psalmista praedixerat: *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia* (Psal. xxix, 6). In terra quasi tabescente fideles habitant, dum in assumptae humanitatis morte spem suae redemptionis collocant. Quam videlicet spem nequaquam retinerent, nisi de mortis casu conscenderet resuscitatus. Unde et subditur: *Et ascendet sicut rivus amnis, et defluet sicut fluvius Aegypti* (Amos ix, 5). Rivus quandiu in alveo suo conclusus cohibetur, nec se erigens alveum excedit, nequaquam terras circumjacentes irrigare valet. Quasi ergo de alveo vivus amnis ascendit, cum incarnata Dei sapientia de ipso mortis loco, quo depositus fuerat, hoc est de sepulcro resurgit.

(22) Patrol., tom. XC, col. 262.

Tunc circumjacentem terram irrigat ut fructificare possit, dum desperata prius discipulorum corda fide corroboravit, ut spe futurae beatitudinis, quam eis resurgens exhibuit, bonorum operum fructus proferant. Quod autem rivum amnis prius appellavit, consequenter fluvium Aegypti nuncupans, diligenter describit congrua parabola, illi fluvio Aegypti, qui Nilus appellatur, Dominum comparans. De hoc quippe fluvio, et singulari quadam ejus natura Beda in libro De natura rerum ita meminit (22): «Nilo flumine pro pluviis utitur Aegyptus, propter solis calorem imbres et nebulae respuens. Mense enim Maio, dum ostia ejus quibus in mare influit, zephyro flante, undis ejectis, arenarum cumulis praestruuntur, paulatim intumescens, ac retro propulsus, plana irrigat Aegypti. Vento autem cessante, ruptisque arenarum cumulis, suo redditur alveo.» Nilus itaque de paradiso manans ipsa Dei sapientia est de supernis descendens, ut nos de fonte vero potaret, et hujus mundi Aegyptum, id est tenebras ipsa carnis assumptae praesentia illustraret, de qua scriptum est: *Erat lux vera, quae illuminat*, etc. (Joan. i, 9.) Hic fluvius per septem ostia in mare dicitur defluere. Quae scilicet ostia dum, vento flante, arenis obstruuntur, refluxum habent in terram, habent non liberum exitum in mare. Sic post resurrectionem Domini, antequam septiformis gratia Spiritus effunderetur in magnum mare nationum, quibusdam quasi arenis, vento flante, obstruabatur fluvius iste: dum metu Judaeorum apostoli compressi, de Judaea, in qua erat facta caecitas, tanquam de Aegypto egredi non permittebantur, ut de hoc fluvio per praedicationem suam gentes resciferent. Quid enim ventus, nisi diabolica suggestio? Quid arenae, nisi qui influxu saeculi per concupiscentiam terrenorum huc illucque defluunt?

Vento itaque flante, arena cumulata fluvium obstruit, dum cupiditas Judaeorum locum vel gentem amittere metuens, apostolicam compescit praedicationem. Sed hoc postmodum metu de cordibus eorum per Spiritum sanctum expulso, ruptis arenis, libere fluvius in mare defluit, dum ad gentes de Judaea praedicatione apostolica, omni timoris obstaculo repulso, constanter exivit, sicut unus eorum intrepidus ait: *Vobis oportebat primum praedicare verbum Dei; sed quia vos indignos aeternae vitae iudicatis, ecce convertimur ad gentes* (Act. xiii, 46). Quia tamen dum in Judaea tenebantur conclusi, nequaquam a fructu prorsus erant vacui, cum ibi quoque nonnullam hominum multitudinem Deo lucrarentur, praedictus fluvius, id est Christus, quodam ibi suo refluxu fructificavit, antequam in immensum mare gentium defluens, Ecclesiam undique colligeret.

Ascensum itaque fluvii Aegypti refluxum expositum in Judaeam dicit, ac deinde ordine congruo, defluxum ejus in universum mundum ad corda gentium irroranda supponit. Quod cum nonnisi post

nem Domini, et Spiritus sancti adventum A
 esse factum, recte de utrisque subditur :
*ificat in cælo ascensionem suam, et fascicu-
 um super terram fundavit* (Amos, IX, 9). Non
 modo qui ascendit in cælum, sed, qui ædifi-
 cælo ascensum suum ; ut non transitoris hæc
 scensio intelligatur, tanquam ad conversatio-
 errenam ipse iterum revertatur, sed absque
 odi reversione firmam ibi deinceps habeat
 nem. Fasciculum suum jam in cælo con-
 super terram fundavit, cum ipso Spiritu
 corda discipulorum adhuc dissoluta, et ti-
 mortis titubantia, nec ulla fortitudine animi
 a, per Spiritum sanctum in modum fasciculi
 bi quam invicem summæ charitatis vinculo
 it, et sic etiam super terram eos fundavit,
 in omnibus confirmavit bonis, ut ipsi etiam
 lesia quædam aliorum fierent fundamenta,
 illud quod de ipsa prædixerat Psalmista : *Fun-
 ta ejus in montibus sanctis* (Psal. LXXXVI, 1).
 autem maris salsas esse constat. Et amplius
 ait : *Vos estis sal terræ* (Matth. v, 13), quo
 et terrena corda condienda sunt, et vestra
 ratione quasi quodam sale sapientiæ in bonis
 as componenda. Aquæ itaque hujus salis
 sunt apostolicæ prædicationis. Istæ aquæ a
 ocantur, et super terræ faciem effunduntur,
 apostolis Christi ad officium prædicationis ab-
 ocati admittuntur, non more pseudoapostolo-
 per se veniunt, quales quidem Veritas arguens C
*Omnes quotquot venerunt, fures fuerunt et la-
 (Joan. x, 8). Tanquam si diceret : Venerunt
 non missi a me. Vocat itaque Dominus aquas
 dum apostolicæ prædicationis verba in omni
 a linguarum, et per universum mundum diri-
 t hæc non solum super terram, verum etiam
 faciem terræ fudit, dum non solum exterius
 t, verum etiam intellecta mentem intus illu-
 it. Per faciem quippe, qua unusquisque cogno-
 , non incongrue notitia designatur. Super
 n itaque verba fiunt, sed usque ad faciem
 ervenerunt, cum ænigmata legis vel prophe-
 n velamen habent in littera, non apertionem
 elligentia evangelica vel apostolica doctrina,
 non ita mysticis referta est verbis : super
 faciem effunditur, dum quæ proferuntur, in-
 ta cognoscuntur. Quis vero iste sit, qui hæc
 peragit, competenter subdit : *Dominus nomen
 Amos. xi, 9). Quem cum simpliciter Dominum
 , nec quorum sit determinat, generale ipsius
 nium, et universale innuit imperium, quo
 a regit atque optime disponit in sæcula sæcu-
 l. Amen.**

SERMO XXII.

IN FERIA QUINTA PENTECOSTES.

n ipsum diem Paschæ quam Pentecostes dono
 us sancti legimus insigniri, ut non solum hanc
 n etiam illam solemnitatem, quæ præcipuè har-
 ur, ad honorem quoque Spiritus sancti referen-

PATROL. CLXXVIII

das esse sciamus. Ut enim Joannes commemorat .
*Cum esset sero die illo, et fores essent clausæ ubi
 erant discipuli congregati propter metum Judæorum,
 venit Jesus, et stetit in medio eorum, et dixit eis :
 Pax vobis. Et cum hæc dixisset, ostendit eis manus
 et latus. Gavisus sunt ergo discipuli viso Domino
 Dicit ergo eis iterum Jesus : Pax vobis ; sicut misit
 me Pater, et ego mitto vos. Hæc cum dixisset, insuf-
 flavit et dixit illis : Accipite Spiritum sanctum : quo-
 rum remiseritis peccata remittuntur eis, et quorum
 retinueritis retenta sunt* (Joan. xx, 19 et seq.). Et
 quidem actum esse constat in extremæ ejus appa-
 ritione illarum quinque quas illo die legitur ha-
 buisse, videlicet quinta vice apparens, tunc Spiri-
 tum daret in terra, quem postmodum de cælo mis-
 surus erat, quinta de eadem completa. Quam quidem
 missionem, et supremum Spiritus sancti adventum
 quem nunc colimus, ipse antea promiserat. *Ego
 inquit Veritas, veritatem dico vobis : expedit vobis
 ut ego vadam. Si enim non abtero. Paracletus non
 veniet ad vos ; si autem abiero, mittam eum ad vos*
*Joan. xxi, 7). Quæ est ista, obsecro, necessitas, ad
 Spiritus sancti adventum, ut prius abire oporteat
 Christum? Nunquid in terra consistens, eum dare
 non poterat, cujus plenitudinem ipse semper habe-
 bat? Quid causæ exstitit, ut in cælum ascenderet,
 tanquam missurus Spiritum de longinquo, quem
 dare poterat de proximo? Non enim localis est
 Spiritus non solum divinus, sed nec humanus, nec
 more corporum spiritalis natura moveri habet de
 loco ad locum. Cælum, inquit Deus, *et terram ego
 impleo* (Jer. xxiii, 24). Et sicut Veritas ait : *Spiritus
 est Deus, qui ubi vult spirat, dividens singulis prout
 vult* (Joan. iii, 8). Cujus immensitatem et divinitatis
 potentiam locis omnibus præsentem Psalmista
 conspiciens, ad Dominum ait : *Quo ibo a spiritu tuo,
 et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cælum, tu
 illic es ; si descendero in infernum, ades* (Psal. cxxxvi,
 7) ; ac si aperte dicat : Si summa tua bonitas, de
 quo illud est : *Dilexisti justitiam, et odisti iniqui-
 tatem* (Psal. xlii, 6), meis te peccatis iratum red-
 diderit, quo mihi patebit a præsentia tua locus fu-
 giendi? vel... tua abditus abscondendi? Quem stam-
 tim per hanc incircumscripti spiritus sui majesta-
 tem ubique conspiciens præsentem, adjecit : *Si
 ascendero in cælum, etc.* Tanquam si diceret : Nullus
 mihi tutus locus refugii, tam in supernis quam in
 infimis, cum me persequi decreveris, cum ad quæ-
 libet agenda tibi sint cuncta loca præsentia. Deni-
 que et in ipso die resurrectionis, ut jam supra me-
 minimus, Spiritum sanctum ab eo apostolis datum
 esse novimus.*

Qui ergo jam dederat in terra spiritum, quid ad
 eum iterum dandum necesse fuit eum ascendere in
 cælum, tanquam eum ibi reperiret, quem in terra
 non haberet, aut inde illum mitteret, quem in terra
 jam sicut prius de se insufflando dare non posset
 adeo, inquam, necesse fuit ut diceret : *Nisi ego
 abiero, etc.*? Aut fortassis hæc missio Spiritus su-

perior fuit ac major, ut de cœlo danda esset, quam illud prædictum donum in remissione peccatorum per insufflationem apostolis in terra collatum. Revera longe superior et eminentior dignitate, si diligenter et illud donum discernere valeamus. Ibi quippe potestas illa collata est apostolis, quæ omnibus eorum vicariis, hoc est episcopis, creditur esse communis, in remittendis scilicet vel retinendis aliorum peccatis. Hæc vero Spiritus sancti gratia, quæ die Pentecostes apostolis est infusa quanto magis est rara, tanto amplius pretiosa. Quid enim igneæ linguæ super apostolos apparentes, nisi summam hominis exprimunt perfectionem in tribus consistentem? tribus his, inquam, quæ in omnibus bonis hominem consumant. Hæc vero ita sunt: Illuminatio mentis, ne simplicitas eorum ullis deinceps obseraret infidelitatis tenebris, sicut et ipse Dominus eis promittens, ait: *Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem* (Joan. xvi, 7). Sed quia, beatus meminit Petrus, melius est non nosse viam veritatis, quam post agnitam retrorsum abire (II Petr. ii, 21), post fidei lucem necesse est infundi charitatis ardorem, ut quæ jam agenda esse per Deum novimus, per ejus amorem implere studeamus, qui Spiritus sanctus intelligitur. Unde et Apostolus: *Charitas, inquit, Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis* (Rom. v, 5). Ignis itaque, in quo dispertitæ apparuerunt linguæ, quia ex propria natura tam lucem habet quam calorem, duas prædictas gratias tam de illuminatione fidei, vel saluberrimis documentis, quam de inflammatione charitatis diligenter exprimit. Forma vero linguarum, quæ dispertitæ memorantur, prædicatio est futura, non uno genere linguæ, non in una parte per apostolos proferenda, ut non solum sibi, sed omnibus vivant. Duæ quippe priores gratia hominem in se moribus consummant, et beatitudine dignum efficiunt. Sed quia adhuc prædicare non sufficit, quasi sibi tantum ad hoc proficiens non aliis vivit. Etsi enim præcepta Dei jam tenet in vita, quia tamen aliis prædicare non sufficit illa, nondum magnus est in regno cœlorum, juxta illam Domini sententiam: *Qui autem fecerit et docuerit sic homines, hic magnus vocabitur in regno cœlorum* (Matth. v, 19). Nullus quippe in Ecclesia major est, quam qui præcepta Dei vivendo custodit, et ad imitationem sui alios prædicando trahit. Quid ergo de apostolis æstimandum est, quorum prædicatione non pars una terrarum, sed universus mundus conversus est ad Deum? Quæ divinæ dona largitatis huic, quam diximus, eorum trinæ gratiæ poterit comparari? Quam quidem ut apostoli mererentur accipere, in cœlum primitus Dominum oportebat ascendere, et sic eis ibi locum quodammodo conversationis, sicut ipse promiserat, parare. Unde et Paulus: *Nostra, inquit, conversatio in cœlis est* (Phil. iii, 20). Illuc ergo Christus conscendit

(22) Patrologiæ tom. III, col. 1144, ubi locus ille sic legitur: *Manifestum est autem ubi et per quos remissa peccatorum dari possit; quæ in baptismo scilicet datur; nam Petro primum Dominus, super*

opere, ut eum apostoli sequerentur mente, et tanto ardentius appeterent esse, quod Dominum suum noverant præcessisse. Unde et prædictus Apostolus nos adhortans ait: *Quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est in dexteram Dei sedens: quæ sursum sunt sapite, non quæ super terram* (Col. iii, 1). Ut enim beatus meminit Hieronymus, nihil majus potest parari servo, quam esse cum Domino. Et profecto quisquis præsentiam alicujus plurimum diligit, majoribus in absentem desideriis inardescit, Abire ergo in cœlum eum oportuit, ut Spiritum mitteret, quia recedendo ab eis, quanto amplius ad sequendum se desideria ipsorum accendebat, tanto perceptione majoris gratiæ dignos eos efficiebat. Bene prius Spiritum quo peccata dimitterentur dedit eis in terra, quia ubi committitur, ibidem remissio est facienda, et quisquis indulgentiam non meretur in hac vita, frustra eam exspectat in futura. Hanc ergo, Domine, per Spiritum tuum, qui pro sanctis postulat, nobis hic impetra; illic te comprehendere mereamur, quo ut te sequi tua membra valerent, Spiritum nunc illis misisti de supernis; illum, inquam, Spiritum, de quo Propheta confidens, ait: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam* (Psal. cxlii, 10). Quæ enim terra recta, nisi illa viventium ab iniquitate penitus aliena? Per hunc nobis Spiritum in hac terra non recta remissionem tribue peccatorum, ut ad eam quæ recta, per ejus veniam ducatur, Salvator mundi, qui cum Patre et eodem Spiritu unus es Deus in æternum, et ultra. Amen.

SERMO XXIII.

DE SANCTO PETRO.

Beati Petri apostolorum principis solemnitas tanto celebrius ab Ecclesia veneranda est, quanto ipsi a Domino amplior principatus in Ecclesia concessus est. Ipsum quippe quasi fundamentum Ecclesiæ Dominus collocavit, cum in confessione fidei suæ, qua dictum est: *Tu es Christus Filius Dei vivi* (Matth. xvi, 15), tanquam in petra quadam firmissima Ecclesiam suam ædificandam esse prædixit: et ei specialiter ligandi atque solvendi potestatem commisit. Cujus quidem petræ fundamentum beatus considerans Cyprianus in epistola quadam ad Jubaiantum ita meminit: *Manifestum est autem et per quos remissa peccatorum dari possit. Nam Petro primum Dominus, super quem ædificavit Ecclesiam dedit ut solveret in terris quod ille solvisset* (22). Idem de eodem ad Quintum (23): *Petrum quem primum Dominus elegit, et super quem ædificavit Ecclesiam suam.* Ambrosius quoque ipsum Petrum, super quem, etc., intelligens, quodam loco ait: *Hoc, ipsa petra Ecclesiæ canente, culpam diluit.* Et Hieronymus ad Marcellam de fide nostra et Montani hæretici dogmate scribens, de hoc ipso ait (24): *« Si igitur apostolus Petrus, super quem Dominus fundavit Ecclesiam, etc. » Quanta autem*

quem ædificavit Ecclesiam, dedit ut id solveretur in cœlis quod ille solvisset in terris.

(23) Ibid. col. 1103.

(24) Patrol. tom. XXXI, col. 475.

et constantia Petri esset in fide, ut hinc A
 ito petra vocaretur, Dominus ipse alibi
 ar, dicens : *Ego pro te rogavi, Petre, ut non
 ides tua (Luc. xxii, 33)*. Ac si diceret :
 cunquē alii titubent, quantumcunquē de
 ea desperent, tua fides inconcussa manebit.
 uidem fidei firmitate, et ipse Petrus fratres
 re admonetur, cum statim ei a Domino di-
 t tu aliquando conversus confirma fratres
 que enim credendum est tunc fidem Petri
 cum divina dispensatione Dominum per-
 est negare, ex infirmitate scilicet carnis et
 mortis. Hic est Petrus, ut dictum est, tan-
 nicum cæterorum firmamentum et confir-
 ui post trinam amoris sui confessionem, B
 oves suas et agnos committens, ipsum
 clesie summum constituit pastorem, Unde
 sedes ejus, quam passionis sue martyrio
 t, inter universas Ecclesias primatum ac-
 sicut ille omnibus apostolis, ita episcopa-
 prælatum sit cæteris. Scimus antiquitus tres
 patriarchatus, hoc est tres principales epi-
 m sedes Ecclesiam habuisse, Romanam
 Alexandrinam, Antiochenam. Quarum qui-
 titas ad honorem beati Petri maxime respi-
 videlicet tam Antiochena quam Romana
 is propriæ fuerint, et tertia, id est Alexan-
 arco ejus discipulo cesserit.

Petrus post Christum, quasi alter Eliseus
 m. Legimus post raptum Eliæ, ad Eliseum C
 phetarum congregatos esse (*IV Reg. ii, 3*),
 iuxta fluentia Jordanis in casulis habitantes,
 onasticam et cœnobialem vitam cum ipso
 De quorum conversatione beatus Hierony-
 odam loco meminit, dicens (25) : « Filii
 rum, quos monachos legimus in Veteri
 ato, etc. » Sicut autem tunc ad Eliseum
 iximus, sunt congregati, monastice et com-
 cum ipso viventes; ita et post ascensionem
 fideles ad Petrum adunati hanc vitæ per-
 n vel etiam majorem arripuerunt. Quod
 in Actibus apostolorum Lucas diligenter
 ns : *Multitudinis*, inquit, *credentium erat*
m et anima una, nec quisquam eorum quæ
nt aliquid suum esse dicebat, sed erant illis
ommunia (Act. iv, 32). Constat etiam Eli-
 quia vidit Eliam, quando a se tollebatur,
 um spiritum Eliæ, id est ampliorem gratiam
 culis accepisse. Qui non solum vivus sicut
 ortuos suscitavit, verum etiam mortuus cum
 ssum suorum defunctum vitæ reddidit (*IV*
t, 21). Quid est Eliam intueri, quando sus-
 in cœlum scilicet aereum, nisi Christum
 om ascendentem cernere, hoc est eum Patre
 se inferiorem credere, sed per divinitatis
 a ipsum ei tanquam æqualem occurrere?
 t Psalmista : *A summo cœlo egressio ejus, et*

occursus ejus usque ad summum ejus (Psal. xviii, 7).
 Summum quippe cœlum Dei Patris excellentiam
 dicit, qui per hoc quod ab alio non est, summus
 per existentiam dicitur potius quam per dignitatem.

Ex hoc utique cœlo Filius nascendo procedit, quia
 Platoni mens ex summo Deo nata dicitur, hoc est
 sapientia de ipsa Patris substantia existens tanquam
 genita. De hoc quidem egressu generationis Filii
 de Patre illud est propheticum : *Et egressus ejus ab*
initio a diebus æternitatis (Mich. v, 2). Et ipse Fi-
 lius : *Exivi, inquit, a Patre (Joan. xvi, 28)*. Qui
 ne inferior vel indignior Patre videretur, occursus
 ejus usque ad summum ejus adnectitur, quia per
 plenitudinem divinitatis Patri cœqualis assurgit.
 Cujus quidem æqualitatis dubitationem ipse incre-
 pans in Maria dicit : *Noli me tangere, nondum enim*
ascendi ad Patrem meum (Joan. xx, 17). Ac si di-
 ceret : Non es me digna manibus tuis contingere
 in terris, quæ nondum fide me tanquam Patri æqua-
 lem contingis in supernis, quod est, me nondum
 tibi ad Patrem ascendisse; hoc est, te nondum cre-
 dere me illi per plenitudinem divinitatis æqualem
 occurrere. Quod quia Petrus cæteris firmior in
 fide amplius credidit, quasi alter Eliseus Eliam sus-
 tolli vidit. Unde et spiritum Eliæ quasi geminatum
 vel multiplicatum accipere meruit, qui ab ipso
 Christo majorem miraculorum gratiam accepit
 quam ipse Christus per semetipsum exhibuit, sicut
 et ipse antea promiserat, dicens : *Qui credit in me,*
opera quæ ego facio et ipse faciet, quia ad Patrem
vado (Joan. xiv, 12; hoc est, in corde ipsius per
fidem ad æqualitatem Patris conscendo. Quo itaque
Petrus in hac fide firmior exstitit, majorem quam
cæteri gratiam miraculorum meruit. Qui non solum
infirmos et umbra corporis curavit, verum etiam
eadem umbræ suæ virtute dicitur suscitasse. Unde
Augustinus in psalmo cxxx (26) : « In Christo, in-
quit, majora fecisse videntur apostoli, quam
ipse Dominus Jesus. Ad vocem Domini sur-
rexerunt mortui. Ad umbram transeuntis Petri sur-
rexit mortuus. » Isidorus De vita et obitu sanctorum
Patrum : « Simon Petrus præteriens, umbra mor-
tuos suscitavit. » Quod ergo Dominus ait : « Qui
credit in me, majora horum faciet, » ut dixit gene-
raliter quicumque, sic specialiter ad singularem
constantiam fidei Petri visus est retulisse. Mirabi-
lius autem fuit miraculum umbræ Petri, quam fimbriæ
Christi. Fimbria quippe aliquid veritatis habet,
umbra vero similitudinem tenet, et illa permanet,
hæc præterit.

Quod si post hanc miraculorum gratiam, digni-
 tatem quoque honoris, quam Petrus a Domino est
 adeptus, consideremus, videbimus sedem Petri ipsi
 quoque propriæ sedi Dei, quam ab initio Jerosoly-
 mis habuit, præeminere, ut ex hoc etiam quodam-
 modo in terris Christus videatur præferre. Quis
 enim nesciat ipsam quoque Jerosolymitanam Eccle-

siam, sicut et cæteras, Romanæ subjacere? Quam tamen Ecclesiam ipsum fratrem Domini Jacobum primum habuisse constat episcopum; nec tamen illa ejus prima cathedra vel cæterorum apostolorum festivitatem in Ecclesia meruerunt, ut hoc soli Petro privilegium reservaretur. Qui etiam successoribus suis in Sylvestro papa id propriis acquisivit meritis, ut deinceps Romanus pontifex vicarius quoque Constantini in urbe imperiali ab ipso constitutus, a quo et insignia, quæ hanc exornant dignitatem concessa sunt; quasi juxta ordinem Melchisedech perfectus tam sacerdotali quam regia præemineret dignitate, ut in Ecclesia Petrus, in urbe Cæsar habeatur. Geminam quippe gratiam tam in constantia fidei quam in fervore dilectionis adeptus, tam ecclesiasticam quam regiam meruit sibi monarchiam vindicare. Cæteris quippe discipulorum opinionem hominum magis, quam assertionem suam de Christo proferentibus, et cum ipse Dominus ab eis requisisset: *Vos autem quam me esse dicitis? (Matth. xvi, 15)* quasi adhuc hæsitando reticentibus, Petrus ut fluctuantes confirmaret respondere non distulit: *Tu es Christus Filius Dei vivi (ibid., 16)*. Unde statim specialiter ac solus beatus a Domino prædicatur, ac singulariter privilegium ecclesiasticæ potestatis suscipere meretur, cum ei a Domino totum cælorum regnum, non pars, ei commendandum a Christo promittitur: *Tibi dabo, inquit, claves regni cælorum (ibid., 19)*. Quamvis enim generaliter dictum sit omnibus apostolis: *Quæcunque ligaveris super terram, etc. (ibid., 18)*, soli tamen Petro insuper claves regni cælorum datæ sunt. Sicut enim multæ civitates sunt in uno regno, ita multæ partes in populo Christiano. Regnum itaque Christi universalis est Ecclesia, ita in potestatem Petri tradita, ut nihil in ea fieri nisi ordinatione vel permissione liceat Romani pontificis; nullus alius generalem super omnes habet excommunicationem vel absolutionem. Qui etiam nonnullis discipulorum recedentibus, et omnibus plurimum dubitantibus, cum eis Dominus requireret: *Nunquid et vos vultis abire? (Joan. vi, lxxviii)* tanquam scilicet in quodam anxietatis articulo constitutus, nequaquam reticere Petrus sustinens respondit: *Domine, ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes (ibid., 69)*. Ex hac denique intrepidus constantia, quam tunc in animo gerebat, et maxima semper dilectione flagrabat, profiteri non timuit: *Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor (Matth. xxvii, 33)*. Et rursus: *Etiamsi oportuit me mori tecum, non te negabo*. Et iterum: *Domine, tecum paratus sum, et in carcerem et in mortem ire (Luc. xxii, 33)*. Non enim minori charitate succensus, quam fuerat fide firmus. Quæ namque illa erat in eo amoris flamma, cum Dominum nec pro redemptione sua pati toleraret, cum ei passionem suam prædicenti responderet: *Propitius esto tibi, Domine, ne fiat hoc (Matth. xvi, 22)*. Quem denique zelum amoris in ipsa captione Do-

A mini cæteris omnibus fugientibus ita exhibuit, ut in tanto trepidationis articulo, servo principis aurem amputaret. A qua quidem ultione nec cæteris Dominum comprehendentibus parceret, nisi ab ipso Domino cito correptus fuisset.

Memor itaque illius Dominici sermonis: *Majorem hac dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis (Joan. xv, 13)*, morti se opponebat a qua Dominum liberare volebat. Qui contra vitia ipsamque radicem omnium malorum cupiditatem quanto armaretur zelo, vindicta illa in Ananiam et uxorem ejus patenter ostendit (*Act. v. 9*); quos non gladio sicut dictum servum percussit, sed mirabilius servi sui virtute peremit. Toleravit diu Dominus avaritiam Judæ iste nec ad momentum sustinuit sacrilegium cupiditatis commissæ. Quo enim amplioris zeli virtute fervebat, omne virtuti contrarium minus tolerabat, et quo se amplius a Domino sublimari noverat, magis se pro Domino semper humiliare studebat. Unde et ad passionem crucis tandem veniens, quo videlicet genere mortis Dominum maxime secutus est, sicut ei antea prædixerat, non tam de passione sua trepidus, quam de honore Domini sollicitus, nequaquam crucifigi se permisit ut Dominum, sed capite deorsum verso pedibusque sursum erectis, ex ipsa quoque corporis sui positione augmentum elegit pænæ. Ex qua etiam sua humiliatione quantum a Domino meruit exaltari, dubium non potest esse, a cujus etiam honore nec id reor alienum esse, quod quantocius mundi caput præeminebat Romana sedes, ejus facta est, ut hoc etiam jure in toto mundo principatum obtineret. Per eam videlicet omnium regnorum principem, quam ipse proprio sanguine Domino consecravit, et hoc tanquam indissolubili bitumine quasi aliarum fundamentum fundavit. Ad cujus insuper civitatis gloriam id a Domino collatum est, ut cum cæteræ sedes apostolorum reliquis eorum sint privatæ, hoc de Romana Dominus non tulerit, ne ad comparisonem ejus cæteræ possint gloriari; imo et de corpore coapostoli Pauli eam voluit insigniri, ut hæc quoque civitas ex his duobus gratiæ donis quasi geminatum acciperet spiritum, sicut et de hoc Eliseo nostro præfati sumus. Unde factum est, ut hæc civitas a duobus fratribus Remo videlicet et Romulo prius ædificata, multo felicius a majoribus fratribus Petro et Paulo sit postmodum in Christo fundata. His duobus tota distributa est gratia quæ ad totius mundi confessionem sufficeret, cum Petrus in miraculis, Paulus emineret in verbis. Quæ videlicet duo ipse Paulus distinguens, ait: *Judæi signa petunt, et Græci sapientiam quærunt (I Cor. i, 22)*. Ne quem forte moveat, quod ex privilegio divini amoris, Joannes Petro præferri videbatur in meritis, cum iste plus a Domino diligeretur, sicut ille amplius Dominum diligere creditur, agnoscat, secundum beatum Augustinum, hoc nequaquam de personis ipsis esse accipiendum, sed de duabus vi-

tibus per eos significatis intelligendum. Nec enim dubitat eum, qui plus diligit Christum, esse meliorem, nec eum qui plus a Christo diligitur, beatorem. Quod si cui forte displiceat nos ad mysterium hic declinare, nec in ipsis personis veritatem historiæ dissentire, si in eo, ut opinamur, Joannes magis a Christo diligi dicatur, quod Christus majorem ei charitatem vel familiaritatem exhibebat in opere tum pro munditia carnis, qua ille tanquam virgo præminebat, tum etiam quia pro juvenili ætate majorem circa eum providentiæ curam habebat. Plus igitur ipsum Christum amare dicitur per effectum operis, non per affectum dilectionis. Habeat itaque Joannes hunc dilectionis effectum a Domino tanquam virgo, ita tamen ut martyri, et aer affectum amoris meliori non invidet Petro. Utrique autem suis nos magnis meritis ita juvent apud Dominum, ut ad eorum pertingere valeamus consortium.

SERMO XXIV.

IN CONVERSIONE SANCTI PAULI.

Præcipui gentium doctoris conversio tanto devotius a conversis per eum gentibus est celebranda, quanto ipsas ipsi amplius esse constat obnoxias. Sola ejus conversio, per quam universus conversus est mundus, vel diligentius de fide instructus ac perfectius edoctus, solemnitatem in Ecclesia meruit obtinere. Solus inter apostolos ipse est, qui prophetis præconiis olim mundo promissus est, atque propriis vaticiniis designatus, et a cæteris discretus itaque segregatus. Hic est rhinoceros seu monoceros ille divinis hodie loris astrictus, qui pristinam feritatem deposuit, et Domini jugo deditus, divinumque aratrum trahens, glebas vallium frangere cœpit. De cujus mirabili conversione et ipse Dominus ad beatum Job loquens, et virtutem suam, qua id potuit, magnificans, ait: *Nunquid rhinoceros volet servire tibi?* (Job xxxix, 9.) ac si diceret: Sicut mihi, aut morabitur ad præsepium tuum? *Nunquid alligabis rhinocerotem ad arandum loro tuo, aut confringet glebas vallium post te? Nunquid habebis fiduciam in magna fortitudine ejus, et derelinques ei labores tuos? Nunquid credes ei, quod reddat sementem tibi, et aream tuam congreget?* (ibid. 10 et seq.) Quod beatus Gregorius, libro *Moralium* xxxi, de beato denique Paulo diligenter exponit (27): « Rhinocerotus, inquit, indomitæ omnino naturæ est, ita ut si quando captus fuerit, teneri nullatenus possit. Impatiens quippe ut fertur, illico moritur. Ejus vero nomen Latina lingua interpretatum sonat: in nare cornu. » — « Rhinoceros, qui etiam monoceros Græcis exemplariis nominatur, tantæ esse fortitudinis dicitur, ut nulla venantium virtute capiatur. Sed sicut hi asserunt, qui describendis staturis animalium laboriosa investigatione sudaverunt, virgo ei puella proponitur. Quæ venienti sinum aperit, in quo ille omni ferocitate deposita caput deponit. Sicque ab eis, a

(27) *Patrol. tom. LXXVI, col. 589, 590.*

A quibus capi quæritur, repente velut enervus invenitur. Buxei quoque coloris esse describitur. Qui etiam cum elephantis quando certamen ingreditur, eo cornu quod in nare singulariter gestat, ventrem adversantium ferire perhibetur; ut cum ea quæ molliora sunt vulnerat, impugnantes se facile sternat. Potest ergo per hunc rhinocerotem, vel certe monocerotem, unicornem, ille populus intelligi, qui dum de accepta lege non opera, sed solam inter cunctos homines elationem sumpsit, quasi inter cæteras bestias cornu singulari certante, inde passionem suam Dominus, Propheta canente, prænuntians ait: *Libera me de ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam* (Psal. xxi, 32). Tot quippe in illa gente unicornes vel rhinocerotes existerunt, quot contra prædicationem veritatis de legis operibus gloriati, et fatua elatione confisi sunt. Beato igitur Job Ecclesiæ typum tenenti dicitur: *Nunquid volet rhinoceros servire tibi?* Ac si dicatur: Nunquid illum populum, quem superbiere in nece fidelium stulta sua elatione considerans, sub jure tuæ prædicationis inclinas? subaudis: ut ego, qui et contra me illum singulari cornu extolli conspicio; et tamen mihi, cum voluero, protinus subdo. Sed hoc melius ostendimus, si de genere ad speciem transeamus. Ille ergo ex hoc populo et primus in superbia, et postmodum præcipuus testis in humilitate nobis ad medium [Paulus] deducatur, qui, dum contra Deum se quasi de custodia legis nesciens extulit, cornu in nare gestavit. Unde et hoc ipsum naris cornu per humilitatem postmodum inclinans dicit: *Qui prius fui blasphemus, et persecutor, et contumeliosus, sed misericordiam consecutus sum, quia ignorans feci* (I Tim. i, 13). In nare cornu gestabat, qui placitum se Deo de crudelitate confidebat, sicut ipse postmodum semetipsum redarguens dicit: *Et proficiebam in judaismo supra multos cœtaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existens patrum mearum traditionum* (Galat. i, 14). Hujus autem rhinocerotis fortitudinem omnis venator extimuit, quia Sauli sævitiam unusquisque prædicator expavit. Scriptum namque est: *Saulus autem adhuc spirans minarum et cædis in discipulos Domini, etc.* (Act. ix, 1). Cum flatus nare reddendus trahitur, spiratio vocatur, et illud sæpe per odorem nare deprehendimus, quod oculis non videmus.

« Rhinoceros ergo iste nare gestabat cornu quo percuteret, quia minarum et cædis spirans, postquam præsentem interfecerat, absentes quærebat. Sed ecce omnis ante illum venator absconditur, omnis homo, id est rationale sapiens, opinione mortis ejus effugatur. Ut ergo hunc rhinocerotem capiat, sinum suum virgo, id est secretum suum, ipsa per se involuta carne Dei sapientia expandit. Scriptum quippe est quod cum Damascum pergeret, subito circumfulsit eum die media lux de cælo, et vox facta est, dicens: *Saule, Saule, quid*

me persequeris? (Act. ix, 4) Qui prostratus in terra A respondit : Quis es Domine ? Cui illico dicitur : Ego sum Jesus Nazarenus quem tu persequeris (ibid., 5). Virgo {nimirum rhinoceroti sinum suum aperuit, cum Saulo incorrupta Dei sapientia incarnationis suæ mysterium de cœlo loquendo patefecit Et fortitudinem suam rhinocerotus perdidit, quia prostratus humi, omne quod superbum tumebat amisit. Qui dum sublato cœlorum lumine, manu ad Ananiam ducitur, patet jam rhinocerus iste quibus Dei loris astringitur, quia videlicet uno in tempore cæcitatatis prædicationis baptismate ligatur, Qui etiam ad Dei præsepe ligatus moratus est, quia ruminare verba Evangelii dedignatus non est. Ait enim : Ascendi Jerosolymam cum Barnaba assumpto et Tito. Ascendi autem secundum revelationem, et contuli cum illis Evangelium (Galat. ii, 1). Et qui prius jejunos audierat Durum est tibi contra stimulum calcitrare ? (Act. ix, 5.) mira postmodum virtute præsentis pressus ex verbi pabulo vires obtinuit, et calcem superbiam amisit. Loris quoque Dei non tantum a feritate restringitur, sed quod magis sit mirabile, ad arandum ligatur : ut non solum homines crudelitatis cornu non impetat, sed eorum etiam refectioni serviens, aratrum prædicationis trahat. Ipse quippe de evangelizantibus quasi de arantibus dicit : Debet enim in spe qui arat, arare, et qui triturat, in spe fructus percipiendi (I Cor. ix, 10). Qui ergo tormenta prius fidelibus irrogaverat, et pro fide postmodum flagella C libenter portat ; qui scriptis etiam epistolis humilis ac despectus prædicat, qui dudum terribilis impugnabat, profecto bene ligatus sub aratro desudat ad segetem, qui vivebat in campo male a timore liber. De quo recte dicitur : Aut confringet, etc. Jam scilicet Dominus quorundam mentes intraverat, qui illum veraciter humani generis Redemptorem credebant. Qui tamen cum nequaquam a pristina observatione recederent, cum dura litteræ prædicamenta custodirent, eis prædicator egregius dicit : Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit (Galat. v, 2).

« Qui ergo in humili mente fidelium legis duritiam redarguendo contrivit, qui aliud quam in valle post Dominum glebas fregit, ne videlicet grana seminum quæ excussus aratro fidei sulcus cordis exciperet, per custodiam litteræ pressa deperirent. De quo adhuc bene subditur : Nunquid fiduciam habebit, etc. ? In rhinocerotis hujus fortitudine fiduciam Deus habuit, quia quanto illum crudelius dura sibi inferentem pertulit, tanto pro se constantius tolerantem adversa præscivit. Cui labores etiam, quos ipse in carne pertulerat, dereliquit, quia conversum illum usque ad imitationem propriæ passionis traxit. Unde et per eundem rhinocerotem dicitur : Suppleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea (Coloss. i, 24). De quo adhuc

subditur : Nunquid credes ei quod reddat seminantibus, et aream tuam congreget ? Consideremus Paulum, quis fuerit, cum ab ipsa adolescentia lapidantium adjutor existeret, cum alia Ecclesiæ loca vastaret, et acceptis epistolis, vastanda alia peteret, cum mors ei fidelium nulla sufficeret, sed semper ad aliorum interitum aliis extinctis anhelaret ; et profecto cognoscemus quia tunc nullus fidelium crederet, quod ad jugum Deus suæ fortitudinis feritatem elationis inclinaret. Unde et Ananias voce Dominica hunc et postquam conversum audivit, extimuit dicens : Domine, aulivi a multis de viro hoc, quanta mala sanctis tuis fecerit in Jerusalem (Act. ix, 13). Qui tamen repente commutatus, ab hoste prædicator efficitur, et in cunctis mundi partibus Redemptoris sui nomen insinuat, supplicia pro veritate tolerat, pati se quæ irrogaverat exsultat ; alios blandimentis vocat, alios ad fidem terroribus revocat ; istis regnum pollicetur cœlestis patriæ, illis minatur ignes gehennæ ; hos per auctoritatem corrigit, illos ad viam rectitudinis per humilitatem trahit, atque in omni latere ad manum se sui rectoris inclinat. Et tanta arte Dei aream congregat, quanta illam prius elatione ventilabat.

« Sed neque hoc abhorret a Paulo, quod rhinocerus buxei coloris dicitur, et elephantorum ventres cornu ferire perhibetur. Quia enim vivere sub rigore legis assuevit, arctius in illo cæteris custodia uniuscujusque virtutis molliuit. Qui enim per colorem buxeum, nisi abstinentiæ pallor exprimitur ? Cui ipse se tenaciter adhærere testatur dicens : Castigo corpus meum, et in servitute redigone forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar (I Cor. ix, 27). Qui divinæ legis eruditione præditus, dum aliorum ingluviem redarguit, cornu elephantos in ventrem ferit. In ventremque elephantos percusserat, cum dicebat : Multi ambulant quos sæpe dicebam vobis. Nunc autem flens dico, inimicos crucis Christi. Quorum finis interitus, quorum deus venter est, et gloria in confusione ipsorum (Philip. iii, 18). Et rursum : Hujusmodi Christo Domino non serviunt, sed suo ventri (Rom. xvi, 18). (28) Cornu suo igitur rhinocerotus iste non jam homines, sed bestias percutit ; quando illas Paulus doctrinæ suæ fortitudine nequaquam perimendos humiles impetit, sed superbos ventris cultores occidit. »

Quod si de prædicta Job gentilis regis propheta transire ad patriarcharum vel prophetarum vaticinia juvat, primum illud nobis occurrit, quod in benedictione novissimi et dilectissimi filii sui Benjamin, Jacob patriarcha prædixit, in typo videlicet hujus apostoli, qui de tribu Benjamin, sicut ipsemet asserit, fuit. Benjamin, inquit, lupus rapax . mane comedet prædam, et vespere dividet spolia (Gen. xlix, 27), vel secundum aliam translationem, dividet escas. Libet autem ea quæ de Benjamin fue-

runt alius repetere, ut quod congrue singula Paulo aptari possint, evidenter appareat. Benjamin ergo inter fratres novissimus, et patri charissimus, matrem suam Rachel nascendo peremit. Quæ quidem moriens eum Benonim, id est filium doloris mei nuncupavit. Pater vero postea commutans, ipsum Benjamin, id est *filium dexteræ*, vocavit. Benjamin itaque, fratres, fratrum novissimus, et patri dilectissimus Paulus ipse est, qui novissime post apostolos a Deo vocatus, tanto exstitit Deo charior, quanto in meritis fuit excellentior. De quo Hieronymus ad Paulinum (29) : « Paulus, inquit, novissimus in ordine, primus in meritis est; quia plus omnibus laboravit. » Constat insuper cum non solum martyrem, sed et virginem existisse; ut quæ in Petro et Joanne apostolo divisæ videntur meritorum palmæ, in ipso reperiantur conjunctæ. De prærogativa autem virginalis palmæ ipsius illud est Ambrosii in prima ad Corinthios (30) : Dico autem non nuptis, etc. : « Non diceret : Bonum est innuptis ut sint sicut et ego, nisi esset integer corpore; nec diceret : Omnes homines volebam esse sicut meipsum. « Si enim habuit uxorem, et hoc dixit, virgines esse noluit. Sed absit. Sic enim a pueritia spiritu ferbuit, ut hujus rei studium non haberet; quippe cum juvenculus anticipatus sit a gratia Dei. In eo adjuvatur quis quod videtur aviditate mentis appelere.

Item in epistola II ad Corinthios (31) : « Omnes apostoli, excepto Joanne et Paulo, uxores habuerunt. » Hinc Hieronymus docet, ad Eustochium virginem inter cætera sic scribens (32) : « De virginibus, inquit Apostolus, *præceptum Domini non habeo*, quod ipse ut esset virgo non fuit imperii, sed propriæ voluntatis. Nec enim audiendi sunt, » inquit, « qui eum uxorem habuisse confingunt, cum suadens perpetuam castitatem intulerit : *Volo autem omnes esse sicut meipsum (I Cor. vii, 8)*. » Qui etiam in libro Hebraicorum Nominum, et ipsa interpretatione nominis Pauli excellentiam ejus commendans, ait (33) : « Paulus *mirabilis sive electus*, » interpretatur quem Dominus ipse vas electionis vocavit, et tam vita quam doctrina inter apostolos mirabilem fecit. Benjamin, ut dictum est, nascens matrem parientem peremit, quæ præ dolore partus moriens, Benonim eum, id est *filium doloris*, appellavit. Pater vero nomine commutato, eum Benjamin, id est *filium dexteræ*, nominavit. Paulus quippe in Christo jam renascens, matrem suam Judæam, quæ eum in doctrina legis genuerat et educaverat, quasi peremisse dicitur; cum præcipue carnalium observationum præcepta, in quibus vivebant, evacuaverit, et totam eorum gloriam ad nihilum redegerit, quasi de utero matris exiens, et a schola synagogæ per conversionem recedens, juxta quod ipsemet ait; *Qui me segregavit ex utero matris meæ, et vocavit per*

(29) Patrol. tom. XXII, col. 580.

(30) Patrol. tom. XVII, col. 217.

(31) Ibid., col. 320.

A gratiam suam (Gal. i, 13). Unde et bene mater eum Benonim, id est filium doloris sui, vocavit, quia quo plus errorem ejus Paulus infestavit, amplius eam dolore fecit, et quo præ sapientiæ suæ excellentia gratior exstiterat habitus, amplius eam contristavit amissus. Bene autem pater nomen commutare voluit, ut potius eum filium dexteræ, id est prosperitatis seu fortitudinis appellaret quam doloris; quia, ut hic diximus, interitus synagogæ, qui per Paulum factus est, in prosperitatem potius fidelium et communem Ecclesiæ exultationem, quam in dolorem reputandus est. Qui etiam qua fortitudine animi vigerit, innumeræ in eum persecutiones indicant. Quod vero dicitur mane rapere prædam, et vespere escas dividere, significat eum primitus persecutorem Ecclesiæ fuisse, et postea ei verbi refectionem doctrina suæ prædicationis administrasse. Quod autem juxta aliam translationem dicitur distribuere spolia, significat eum posteaquam conversus est multas animas diabolo eripuisse, et quasi spolia, fugato hoste, hos retinuisse: quod postea per ecclesiastica officia, vel quæcunque fidelium ministeria ordinavit. Hieronymus vero in libro Hebraicarum Quæstionum (34) asserit secundum Hebræos, quod altare in quo immolabantur hostiæ et victimarum sanguis ad basim illius fundebatur, in parte tribus Benjamin erat. Quod quidem convenienter iste Christiani sanguinis effusor intelligit, de quo scriptum est : *Spirans minarum et cædis in discipulos Domini Act. ix, 1*), ubi Christi membra tanquam lupus oves laniaret in terris.

Ut autem de patriarchis ad prophetas transeamus, qui de hoc Benjamin nostro maximus ille regum et prophetarum David prædixerit, audiamus. *Prævenere principes conjuncti psallentibus, in medio juvenularum tympanistiarum. In ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel. Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu (Psal. LXVII, 26)*. In initio quippe nascentis Ecclesiæ apostoli principes ejus in electione præcesserunt, quia prius a Christo sunt electi, per quos converterentur cæteri. Qui si non tantæ perfectionis fuerunt ut verbo prædicationis alios generare possent, psallentes tamen, id est psalmum in bona operatione habentes dicuntur. Psalmus quippe, id est melodia instrumenti, quod psalterium dicitur, impulsione manuum in cordis affectum bonæ operationis actiones significat. Manibus quippe ad operandum magis quam cæteris utimur membris. Ideoque per manus opera significantur. Principes itaque in Ecclesia conjuncti sunt psallentibus, quia qui verbo prædicationis insistunt, subjectis plebibus, quæ ad hoc non sufficiunt, sed tamen bona operantur quæ possunt, in una fide sociantur. Prælati autem et subjectis plebibus, adolescentulas tympanistrias conjungit, id

(32) Patrol. tom. XXXI, col. 407.

(33) Patrol. tom. XXIII, col. 852.

(34) Ibid., col. 1010.

est vitam continentium qui magnæ tympanum mortificationis gestant, et tanto ad novitatem Christi amplius accedunt, quanto a vetustate primi hominis longius recedunt. Quasi ergo in medio istarum duo præmissi ordines consistunt, quia vita continentium quo majoris est meriti, amplius rectorum et subditorum plebium ordines quasi ambiendo suis virtutibus munit, et orationibus protegit. Sed quia tam continentibus quam subditæ plebes de doctrina prædictorum principum, quasi de haustu quorundam fontium imbuuntur, hortatur ut de his fontibus Deum maxime glorificemus, qui tales Ecclesiæ suæ præesse disposuit. Quorum ille Benjamin noster, quo perfectioris doctrinæ aqua imbuit corda fidelium, tanto rectius a Domino vas electionis et crater præclare nuncupatur. De cujus excellentia statim adnectitur: *Ibi*, hoc est inter illos fontes, quasi unus ex ipsis est Benjamin per electionem, ut dictum est, novissimus, sed per dignitatem primus. De cujus excellentia et gratia singulari ei collata statim subditur: *In mentis excessu*, hoc est in exstasi mentis factus, et tanta contemplatione usque ad tertium cælum assumptus, et supra hominem raptus, ut ipsemet ignoret utrum in illa sublimitate revelationis anima ejus in corpore fuerit, an extra. Cum enim Dominus Moysi quærenti eum videre respondit: *Non videbit me homo et vivet* (*Exod. xxxiii, 20*); profecto supra hominem fuisse tunc videtur, qui tanta visione in cœlestibus fruebatur, ubi tanta se audisse commemorat, quæ homini loqui non liceat.

Quanto autem ibi perfectius instructus fuit, tanto nobis perfectiorem doctrinam reliquit. Quæ quidem doctrina quantum cæteris præferatur, non solum a Christianis, verum et a philosophis non ignoratur. Ipse quippe coapostolus ejus atque apostolorum princeps Pauli Epistolas, in quibus tamen se reprehendi noverat, plurimum commendans: *Et sicut charissimus*, inquit, *frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis. Sicut in omnibus epistolis loquens de his in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras Scripturas, ad suam ipsorum damnationem* (*II Petr. iii, 15*). Hinc et Hieronymus Pammachio scribit (35): « Paulum apostolum quotiescunque lego, videor non mihi verba audire, sed tonitrua. » Quantus autem et apud philosophos habitus sit qui ejus vel prædicationem audierant, vel scripta viderant, insignis ille tam eloquentia quam moribus Seneca in epistolis quas ad eum dirigit his verbis protestatur: « Libello tuo lecto, de plurimis ad quosdam litteris, quas ad aliquam civitatem seu populum caput provincie direxisti mira exhortatione vitam mortalem contemnentem, usquequaque relecti sumus. Quos sensus non puto ex te dictos, sed per te: certe aliquando et ex te, et per te. Tanta etenim majestas

(35) Patrol. tom. XXII. col. 502.

(36) Patrol. tom. XXIII, col. 629.

A earum rerum est, tantaque generositate clarent, ut vix suffecturas putem hominum ætates, quibus institui perficique possint. » Meminit et Hieronymus hujus laudis Senecæ erga Paulum in libro De illustribus viris, cap. xii, ita scribens (36): « Lucius Annæus Seneca Cordubensis Fotini stoici discipulus et patruus Lucani poetæ, continentissimæ vitæ fuit, quem non ponerem in catalogo sanctorum, nisi me epistolæ provocarent quæ leguntur a plurimis Pauli ad Senecam, vel Senecæ ad Paulum. In quibus, cum esset Neronis magister et illius temporis potentissimus, optare se dicit esse ejus loci apud suos, cujus sit Paulus apud Christianos. » Tempus me, fratres, deficeret, si per singula laudem Pauli prosequens virium mearum facultatem excedere præsumam. Sed quia scriptum est: *Si quid residuum fuerit, igni comburatur* (*Exod. xii, 10*), Deo cætera relinquamus, et ad missarum solemniam super his hostiam laudis immolaturi nos præparemus.

SERMO XXV

DE SANCTO JOANNE EVANGELISTA

(Textum emendavimus ope codicis Einsidl.)

Qui sermones in sanctorum festivitatibus componunt, a prærogativa, hoc est dignitate ipsorum non incongrue sumunt exordium; ut eorum festa tanto devotius a fidelibus celebrentur, quanto amplius ipsorum commendatio est audita et eos Deo gratiores intelligimus, et de meritis ipsorum magis confidimus. Constat autem inter universos apostolos, sicut et beatus meminit Augustinus (37), Epistolam Pauli ad Galatas exponens, tres honorabiliores exstitisse, Petrum videlicet, et Jacobum et Joannem, qui, ut memoratus ait Apostolus, videbantur columnæ esse, quasi fulcimentum scilicet ac robur aliorum. Hos quippe tres familiarissimos Christi fuisse ex multis locis Evangeliorum colligimus, et his seorsum Dominum sua secreta sæpius commisisse, et tanquam inseparabiles comites eos habuisse. His enim seorsum assumptis transfigurationis suæ gloriam in monte revelavit, et ad passionem veniens eisdem secreto assumptis ait: *Tristis est anima mea usque ad mortem. Sustinete hic, et vigilate mecum* (*Marc. xiv, 34*). Ad quos etiam post orationem regressus: *Vigilate*, inquit, *et orate, ne intretis in tentationem* (*ibid.*, 38). Unde patenter innuitur, quam inseparabiliter isti tres ei semper adhæserint, quos et in gloria transfigurationis, et in agonis passionis, et tam in vigiliis quam in oratione tanquam comites indivisos habuerit, nec a se unquam sicut cæteros separari permiserit.

Cum itaque isti, ut dictum est, inter apostolos non dubitentur honorabiliores, quanto præemineat honore Joannes quis dubitet, qui inter hos quoque qui honorabiliores exstiterunt, privilegio Dominicæ dilectionis ampliorem quemdam honorem est adeptus, et ab ipso Domino matri ejus virgini tanquam

(37) Patrol., tom. XXXV, col. 2113.

filius pro ipso est virgo substitutus? Sic enim A
 iue cruci ejus astantibus de ipsa cruce loqui-
 dens: *Mulier, ecce filius tuus* (Joan. xix, 26).
 discipulum autem: *Ecce mater tua* (ibid.). Ubi
 semet Joannes annexuit: *Ecce filius tuus, di-*
Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua
). In sua, inquam, subaudis stipendia, et quasi
 nitatis suæ præmia, non in suam, quasi uxorem.
 hæc incomparabilis remuneratio discipuli, cui
 ne matre Salvatoris commendata, quasi lateri
 ti quasi alter Christus filius ei a Domino depu-
 est, ut ejus gaudiis, ejus colloquiis assidue
 etur, ei sedulius usque ad exitum ministraret,
 corpusculum immaculatum virgineis et quasi
 icis manibus sepulturæ præpararet, et præpa-
 a in sepulcro componeret, beatos illos oculos B
 eret, angelicam illam faciem aptaret, et tam
 bus quam cæteris membris devote compositis
 sui devotionem sacerdos magnus consumma-
 :njus sanctissimæ postmodum vitæ atque im-
 essibili carni nec rosam martyrii, sicut nec
 i virginitatis certum est defuisse, sequenti, ut
 um est, Agnum, quocumque ierit (Apoc. xiv,
 lic quippe et in ferventis olei dolium missus,
 exsilio diutino relegatus, illud constantia men-
 mplevit, quod de calice Dominicæ passionis
 do Dominus antea tam ipsi quam fratri ejus
 icens: *Calicem, inquit, meum bibetis* (Matth.
 3). Cujus quoque constantia et insuperabilis C
 tas maxime circa crucem probata est, cum
 solus apostolis dispersis per fugam cruci assi-
 intrepidus, et cum matre Domini crucifixo
 no compateretur.

qua denique perseverantia constantiæ stipen-
 illud quod diximus singulare de commenda-
 matris a Domino meruit suscipere, O beatum
 mercium! o commutatio incomparabilis! Abs-
 is a nuptiis virgo est, et ab uxore divisus, et a
 concupiscentiæ sequestratus, ut immaculatus
 culatam susciperet Domini matrem, filius effi-
 ur virginis, et spiritalis frater Christi, potius
 i maritus uxoris. Cui profecto tam in hoc quam
 teris Christus quantam semper exhibuerit di-
 nem, multis manifestum est indiciis. Soli D
 pe ipsi concessum est supra pectus Domini
 recumbere, et tanquam impavidum et fide
 antem quiescere in illo imminentis passionis
 ilo, ubi jam omnium corda fluctuabant, ut
 quoque constantia ejus probaretur, sicut et
 prophetæ, qui de imminente periculo, cæteris
 ratis, securus in sentinam ut dormiret descen-
 Jon. ii). Quod quidem apostolus nequaquam
 meret, nisi de mira ejus familiaritate condi-
 , ut in ejus gremio tanquam in stratu aliquo,
 ejus pectore quasi in pulvinari quodam sese
 aret. De quo quidem pectore, ubi, sicut Pau-
 neminit, *omnes sapientiæ et scientiæ thesauri*

erant absconditi (Coloss. ii, 3), fluenta Evangelii
 cæteris altius exhaurire meruit, ut plus ex hac quasi
 dormitione sua perciperet recumbendo, quam cæ-
 teri prolixum illum cænæ sermonem audiendo. Unde
 et ab ipso tantum sermo ille postmodum est descri-
 ptus, cujus spiritalibus auribus per revelationem
 amplius fuerat impressus. Cujus etiam vitæ longi-
 tudo usque ad senium porrecta patenter indicat
 quam necessarium Dominus ad instructionem Ec-
 clesiæ suæ tandiu eum reservaret in mundo. Quem
 nec ita ut cæteros apostolos passionibus exposuit,
 nec affligi permisit, cum et eum in ferventi oleo
 custodierit illæsum, et ut ejus citius terminaret
 exsiliam, in persecutorem ejus vindictam matu-
 ravit Domitianum. Cujus omnibus decretis a se-
 natu quassatis, occulta Dei dispensatione ab ex-
 silio ipse reductus fidelibus populis cum sum-
 ma exultatione est restitutus. In quo etiam ex-
 silio quanta a Domino sit ei collata consolatio,
 revelatio ibidem ei facta, quæ *Apocalypsis* dicitur,
 manifeste testatur. Qui etiam quam mirabilem et
 jucundum vitæ habuerit terminum, in morte quo-
 que circa eum summa dilectio Domini claruerit,
 multorum relatione didicimus. Solum quippe ipsum
 ab ipso Domino legimus invitatum, ut ad supernum
 fratrum suorum conscenderet convivium, ut eo
 veniente sic omnium compleretur gaudium. Qui et
 ut voluit, et quando animam suam in manus
 Domini commendans, tam alienus exstitit a dolore
 mortis, quam ignarus fuerat a corruptione carnis.

Cujus denique corpus nec corruptione vel putre-
 dine corruptum in specie mannæ perhibetur con-
 versum, ut ex ejus speciei candore munditia carnis
 probaretur immaculatæ. Quod nonnulli quoque san-
 ctorum jam gloria resurrectionis donatum astruere
 non dubitaverunt. Unde illud est Augustiniani ser-
 monis *in Natale martyrum*: « Ut taceam quia om-
 nia possibilia sunt Deo, et quod clausis tumulis
 possit corpus spirituale educere, Joannis tantum
 apostoli habemus exemplum, quem tumultus susce-
 ptum claudere potuit, custodire non potuit. Nam
 depositum corpus perdidit, non assumpsit. Hic enim
 clausis tumuli foribus, gratia resurrectionis abla-
 tum est, ut constaret sepultura, nec inveniretur se-
 pultus. Denique cum sacerdotes honorandi causa
 corpus inquirent, reserato aditu, tumulus non,
 potuit reddere quem suscepit. » Cujus etiam locum
 quo castissimum corpus ejus tenebatur cum Evan-
 gelium scriberet, vel orationi instaret, quanta gratia-
 Deus insignierit, Gregorius Turonensis, libro Mira-
 culorum i commemorat, dicens (38): « In Epheso
 habetur locus, in quo hic apostolus Evangelium
 scripsit. Sunt autem in summitate montis illius
 proximi quatuor parietes sine tecto, ubi orationi
 insistens, Dominum exorabat, obtinuitque ne in
 loco illo imber ullus descenderet, donec ille Evan-
 gelium adimpleret. Sed usque hodie ita præstat a

Domino, ut nulla ibi descendat pluvia, nec imber violentus adveniat. »

Ex his itaque specialis iste dilectus Domini quam honorabilis inter cæteros, quam acceptus exstiterit Deo, quantis præmineat meritis, quantis sit extollendus præconiis, et vos, Deo dilectæ virgines, attendite, tantoque devotius ejus solemnitatem celebrate, quanto amplius ejus excellentiam sanctam imitamini puritate. Cujus nos intercessio ita in sancto confirmet proposito, ut ad illud supernum, quo ipse invitatus est, convivium perveniatis: ut illic mentem feliciter quam hic carnem reficiatis, sponso vestro cœlesti perenniter conjunctæ, cujus præsentia visio ipsa est summa beatitudo.

SERMO XXVI.

IN ASSUMPTIONE BEATÆ MARIE.

Sicut ex dictis ecclesiasticorum doctorum collegimus, Domino ascendente in cœlos quidam angelorum dubitantes, vel potius admirantes, de tanta glorificati hominis magnificentia, cæteros assistentes non semel interrogabant: *Qui est iste rex gloriæ?* (Psal. xxiii, 8.) Sic et in hodierna Dominicæ Matris assumptione de tanta infirmi sexus exaltatione non incongrue per angelicam admirationem dictum esse credimus: *Quæ est ista quæ ascendit sicut aurora consurgens, pulchra ut luna, electa ut sol, terribilis ut castrorum acies ordinata?* (Cant. vi, 9.) Aurora quippe consurgens primam claritatem diei affert. Surgere autem electorum est, hoc est ad culmen virtutum, et ad comprehendendum Deum sese attollere, sicut e contrario reproborum cadere, atque in profundum vitiorum se immergere. Unde ad torpentes somno negligentia, et in sua jacentes ignavia, vox illa est exhortationis: *Surge, qui dormis, et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus* (Ephes. v, 14). Surgunt quidam et per penitentiam a morte animæ quasi suscitati resurgunt, sed ad tanta virtutum merita non excreverunt, ut in exemplum perfectionis assumi queant, nec quasi aurora claritatem doctrinæ, his qui ad perfectionem vitæ se student attollere, valent exhibere. Beata vero Dei Genitrix quanto in virtutibus excrevit perfectius, tanto perfectionis suæ claritatem, more surgentis auroræ, amplius dilatavit, et candoris virginis propositi prima resurgens, hujus perfectionis viam, qua solæ virgines Agnum sequuntur quocunque ierit, proprio declaravit exemplo, sicut et aurora, ut dictum est, primam diei claritatem affert. Etsi enim nonnulli virgines eam præcessisse credantur, sicut de Elia, vel Jeremia, vel Daniele, vel quibusdam aliis æstimant, non hanc eos virtutem tam ex devotione sacri propositi quam ex necessitate quadam, atque oppressione persecutionis credimus habuisse præsertim cum eo tempore maledictioni subjacerent ex lege, qui semen in Israel non relinquerent. Et quædam legis coactiones ad nuptias compellerent. Usque adeo namque lex ista matrimonii vigeat, ut ipsa quoque mater Domini tam a parentibus quam a lege coacta desponsari sustineret. Divina tamen reve-

latione confidens virginem quoque illum, cui et virgo nubebat, ad virginitatis servandæ consensum se trahere non desperabat. Pro quo maxime impetrando in ipso desponsationis tempore secretum orationis cubiculum tenere credenda est quo ingressus fuisse angelus memoratur ad eam missus. Non enim eam exterius cum sæcularibus feminis morantem reperit, sed abditam pudicitia et cubiculi ostio clauso devote Dominum orantem, et sinceræ orationis puritate propositi sui concordiam Domino commendantem. Unde et in mediis precibus suis angelicam visionem meruit, qua sic ad integrum confortaretur, ut et votum virginitatis ei Dominus custodiret, et a maledictione legis de ipsa nascendo ei pariter provideret, et per eam in mulieribus benedictam, sicut et ipse mox angelus commemorat, universo mundo benedictionem infunderet. illud ei scilicet semen largiendo, de quo Abrahæ promiserat, dicens: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xxii, 18).

Hæc itaque tamquam aurora consurgens, prima claritate mundum illustravit, quia prima castimonie nitorem, et sanctæ virginitatis propositum in exemplum proposuit. Sed quia non satis est ad laudem ipsius unum virginitatis bonum si cæterorum gratia desit, lunæ quoque comparatur ejus pulchritudo, quia totius Ecclesiæ dona in ea sunt collata, et quod per partes diversi fideles perceperunt; in eam transfusum est totum, et quæ in cæteris divisa sunt dona, in ipsa reperiuntur conjuncta. Et quoniam parum est quantamcunque gratiam donorum habere, si desit in eis virtus perseverantia, de qua scriptum est: *Qui perseveraverit, hic salvus erit* (Matth. x, 22), adjunctum est: *Electa ut sol*. Non enim sicut lunæ claritas solis defectui subdita est, sed in suo vigore perseverat. Tria itaque in laude hujus virginis præmissa sunt. Primo quippe comparata est auroræ pro exemplo pudicitia, quæ per eam mundo innotuit; postmodum lunæ, pro plenitudine omnium gratiarum; deinde soli, pro perseverantia in eis accepta. Quibus quidem donis adornata, et quasi quibusdam spiritalibus armis munita, tandem terribilis memoratur ut castrorum acies ordinata. Talis quippe acies et suis est amabilis, et adversariis terribilis, si videlicet ita ut convenit ordinata fuerit. Tunc vero bene est ordinata, cum adversus singulos... irruentes hostes, provisi sunt qui eis resistere valeant, ne quis locus pateat, quo irrumpere ad feriendum hostis queat. Scimus scriptum esse quia *militia est vita hominis super terram* (Job vii, 1); et qui in agone illo contendit, de quo dicitur: *Non coronabitur nisi qui legitime certaverit* (II Tim. ii, 5), ab omnibus se abstinere, ne coronam scilicet victoriae perdat. Hostes fidelis animæ et inimici satellites, qui eam suis tentationibus persequuntur, dæmoniaci spiritus sunt, sicut est spiritus fornicationis, et qui cæteris præsumunt vitis. Adversum quos principes et potestates, ut ait Apostolus, colluctatio nobis est (Ephes. vi, 12),

nibus fulci virtutibus non apparemus. Nec victoria metuendi sumus illis quam illi non vero Genitrix omnium munimen [munimi- virtutum adornata, et contra impetus quaque tentationum vel vitiorum, singulariter virtutum roborata, magis illis terribilis quam apparent.

mus ascendenti Domino angelos astitisse, scipulos ejus consolantes dixerunt: *Viri Ga- tc. (Act. 1, 41)*. A quibus etiam cæteris præ- tione quærentibus angelis: *Quid est iste rex? (Psal. xxiii, 8)* responsum fuisse credi- *Dominus fortis et potens, Dominus potens in (ibid.)*. Et rursum: *Dominus virtutum ipse riæ (ibid., 10)*. Utrorumque vero angelorum quadam triumphali pompa deductus ad Pa- a dextris ejus consedissee noscitur. At vero genter illum tunc occursum angelorum, et thalem pompam Christo exhibitam, hodiernæ atis comparemus jucunditati, videbimus plus in assumptione matris ei deferri quam in one Filii ipsi exhiberi, et hujus pompæ oc- a illo non mediocriter digniorem. Soli quippe ascendenti Christo occurrere potuerunt; ipse ariter cum tota superna curia, tam angelorum fidelium animarum ejus animam suscepit, in se tam animam quam carnem antea suscepe- re animam solum, verum etiam corpus ad odie sustulisse creditur, ut animæ pariter nis glorificatione eam remuneraret, in qua, um est, simul animam et carnem decrevit ere. Cui quidem rei plurimum attestatur sem vacuum penitus repertum, sicut et antea

Dominicum; ut ipsa quoque resurrectionis n et geminam stolam adepta credatur, sicut ste festiva hujus diei oratio continet, his: *In qua sancta Dei Genitrix mortem subiit alem, nec tamen mortis nexibus deprimi po- tc. Cum enim præmissum sit, mortem tem- n, potenter ostenditur id quod subjectum est culis mortis, ad mortem illam carnis referen- se, non ad mortem animæ, cujus vinculis etineri commune est omnibus electis. Quod ter beatus quoque Gregorius Turonensis at- s cum de transitu ejus scriberet, maturæ e resurrectionis ejus gloriam asserere non vit. Unde Miraculorum lib. 1, cap. 4, ita me- (39): « Post Dominicæ ascensionis gloriam, i Domini cum beata Maria matre sjus in congregati domum, omnia ponebant in nec quisquam suum aliquid esse dicebat, usquisque cuncta possidebat in charitate, acer apostoliæ actionis narrat stylus. Post spersi sunt per regiones diversas ad prædi- n verbum Dei. Denique impleto bæata Maria vitæ cursu, cum jam vocaretur a sæculo, gati omnes sunt apostoli de singulis regionibus*

ad domum ejus. Cumque audissent quia esset assumenda de mundo, vigilabant cum ea simul. Et ecce Dominus Jesus advenit cum angelis suis, et accipiens animam ejus, tradidit Michaeli archangelo, et recessit. Diluculo autem levaverunt apostoli cum lectulo corpus ejus, posueruntque illud in monumento, et custodiebant ipsum adventum Domini præstolantes. Et ecce iterum astitit eis Dominus, et susceptum corpus sanctum in nube deferri jussit in paradysum, ubi nunc resumpta anima cum electis ejus exsultans æternitatis bonis nullo occasuris sine perfruitur. Ex qua quidem tanti viri assertionem, quam gloriosus iste summæ virginis transitus sit liquet. Ad quem videlicet consecrandum seu celebrandum tam ipse Dominus cum angelis de supernis occurrit, quam apostoli de universis regionibus sunt congregati, ut exsequias ejus isti præpararent quam illi suscipereut.

Scimus apostolos in morte Domini metu fuisse dispersos, et in fugam conversos. Nunc autem divina dispensatione factum est ut quod in filio minus est auctum, in obsequio matris recompensetur; et quod ibi deliquerant dispersi, hic emendarent congregati. Ex quo etiam apparet quanto amplius de honore matris ipse Dominus, quam de proprio fuisse videatur sollicitus, si quis tam vitam matris quam exitum penset. Ipse quippe, non solum in passione, verum etiam antea tanta sustinuit probra, ut homo vorax et potator vini, et dæmonium habens diceretur, nulla prorsus infamiæ macula matris excellentiam respersi pertulit. Unde et de ipsa nasciturus sponsum ei providit, per quem non solum ejus corporalibus necessitudinibus provideret, verum etiam tam maledicti quam infamiæ crimen ab ea propulsaret. Triduo Dominicum corpus in sepulcro jacuit, et a die resurrectionis quadraginta diebus ascensionem suam distulit. Quam quidem dilationem nequaquam, ut dictum est, in matre pertulit. Denique et sacrum corpus clam prius in paradysum sustudit quam resuscitavit, quo mirabilior exanimis corporis assumptio fieret ac resurrectio, nullatenus jam ipsum suscitatum terreno contactu judicans dignum. Creatum extra paradysum legimus Adam, in paradiso Evam; resuscitatum in terris Dominum, in cælestibus vero corpus maternum. Perpendant feminae quanta inferiorem earum sexum gloria Dominus sublimaverit, et quam eis esse naturalis videatur tam cælestis quam terrestris paradysus. In hoc quippe femineus sexus tam corpore quam anima primum creatus, in istum hodie anima pariter cum corpore sublimatur. De veteri Adam creata est Eva; novus autem Adam et veteris Redemptor generatur ex Maria. Illa de paradiso illum suum tam virum quam parentem expulit, hanc hodie suus tam sponsus quam filius ad feliciorum paradysum assumpsit. Qui quemadmodum cælos ascendens. a dextris Dei sedisse

describitur, ita hodie matrem assumptam a dextris suis collocasse non dubitant, cui olim per Prophetam dictum fuerat: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato* (Psal. XLIV 10), hoc est in corpore semper immaculato, etiam immortalis et incorruptibili facta. Aurum quippe cæteris metallis splendidius et solidius, nec igne consumi, nec rubigine potest corrumpi.

Sicut ergo Dominus in seipso viris, jam in matre feminis gloriam resurrectionis exhibuit, quo videlicet utriusque sexus desideria spe futuræ beatitudinis amplius in se concitaret. Ad hanc specialiter illa vox Sponsi dirigitur, qua tam dulciter invitatur: *Surge, propera, amica mea, et veni. Jam enim hiems transiit, imber abiit et recessit* (Cant. II, 10). Amicam simul et formosam eam appellat quæ tanta est charitate Dei vulnerata, ut nulli inimici telo in ea locus pateat. In cujus singulari laude, et ab ipso ei dicitur: *Immaculata mea, et macula non est in te* (Cant. v, 2). Etsi enim multi amici Dei dicantur, juxta quod ipse Sponsus apostolis ait: *Vos autem dixi amicos* (Joan. xv, 15), comparatione tamen Dominicæ Matris, cui ab angelo dicitur: *Ave, gratia plena* (Luc. I, 28), nulla est fidelium anima immunis a macula. *Surge, propera*, hoc est: Matura resurrectionem, ad me filium mater es perducenda. Per hiemem et imbrem, hoc est gelu et pluviam, totam hiemalis temporis comprehendit gravitatem. Tanto autem quisque amplius in hac vita gravatur, et invitatus tenetur, quanto securior de futura, majori desiderio ad eam festinat. Quis autem fidelium sic ad Dominum, sicut mater pervenire cupiebat ad filium? Tanto ergo hanc vitam magis pro hieme habebat, et gravius sustinebat, quanto ad æstatem supernæ serenitatis amplius anhelabat. Unde recte nunc dicitur ei, jam hiens transiisse et imber abiisse, quæ finitis omnibus molestis, non ad illum Abrahamæ sinum et refrigerium fidelium, quo pauper Lazarus perductus est, sed ad ætherei throni culmen est assumenda. Non ignoramus beatum Hieronymum (40), cum hujus Assumptionis sermonem scriberet, in tantum dubitasse de resurrectione hac, quam diximus in matre Domini completam, ut diceret nihil pro certo hinc haberi, « nisi quod hodierna die migravit de corpore. » Sed cum in Daniele scriptum sit: *Pertransibunt plurimi, et multiplex erit scientia* (Dan. XII, 4); et beatus Benedictus in Regula dicat (41), quia revelat Deus sæpe juniore quod non revelat majori: potuit contingere, ut quod tempore Hieronymi latuit incertum, postmodum revelante Spiritu fieret manifestum. Quod si etiam a minori ad majus argumentum ducamus, quis in hoc mendacii arguere præsumat prædictum Gregorium quod Domini Matrem jam resuscitatam asserit, cum hoc etiam de Joanne apostolo ipsius Dominicæ Matris paronympho beatus Ambrosius

astruere non vereatur, sicut in sermone natalis ejus commemoravimus?

Ascensurus Dominus discipulis promisit, se ire parare illis locum. Et vos ergo, virgines, vel quæcunque feminæ Christo devotæ, hujus summæ virginis tanquam discipulæ, a qua sancti propositi documentum suscepistis, et per continentiæ votum eam secutæ, templum Dominicum estis factæ, sicut scriptum est: *Adducentur Regi virgines post eam, proximæ ejus afferentur tibi. Afferentur in lætitia et exultatione, adducentur in templum Regis* (Psal. XLIV, 15). Ita et vos in ejus discipulatu perseverate, ut per eam vobis æternas parari mansiones mereamini; et quæ vos proprio exemplo incitavit ad cursum, auxilio suo perducatur ad bravium. Quanta hodie in terris, quanta exultatio est habenda in cœlis? quanta angelis pariter atque hominibus lætitia confertur, cum hæc eorum collegio sursum est aggregata, et per quam hominibus patuit via, et ex hominibus angelorum restaurata sunt damna? Hæc nostra est mediatrix ad filium, sicut et ipse Filius ad Patrem. Rogantem pro nobis matrem filius non exaudire non potuit, nec ulla eam repulsa offendere, qui honorem parentum maxime commendat. Iræ Domini sanctorum preces in tantum resistere legimus, ut nequaquam debitam possit exercere vindictam. Quod diligenter beatus attendens Hieronymus cum illum Jeremiæ locum exponeret: *Tu autem noli orare pro populo hoc, ne roges ut misericordiam consequatur, et non obsistas mihi, quia non exaudiam te* (Jer. VII, 16), ait (42): « Quod autem dicit, *et non resistas mihi*, ostendit quia sanctorum oratio iræ Dei possit resistere. Unde et loquitur ad Moysen: *Dimitte me, ne percutiam populum istum*. Si ergo sanctorum oratio tantum valet ad placandam superni Judicis iram, quid de oratione matris sperandum est, de qua tanto amplius peccatoribus est confidendum, et quodam debito in hoc ipsam teneri, quanto magis apud omnes constat, hujus gloriæ singularem honorem ut mater Dei esset, non nisi pro peccatoribus adeptam fuisse? Ad quod quidem debitum persolvendum, quam prompta, quam spontanea sit ipsa, et omnibus qui eam invocant in necessitatibus subvenire parata, multorum jam comperimus experientia sanctorum, quorum nonnulla deducentes in medium, sic a minimis inchoamus ut perveniamus ad maxima; ut cum eam de parvis meminimus curare, de majoribus ipsam non dubitemus sollicitam esse. »

Vinum in nuptiis defecisse legimus, ad quas filius ejus cum ipsa et discipulis venerat invitatus. Vino itaque ibi deficiente, dicit mater Jesu ad eum: *Vinum non habent*. (Joan. II, 3). Et dicit ei Jesus: *Quid mihi et tibi mulier? nondum venit hora mea* (ibid., 4). Dicit mater ejus ministris: *Quodcumque dixerit vobis facite* (ibid., 5). Et post aliqua:

(40) Patrol. tom. XXX, col. 123.

(41) Patrol. tom. LXVI, col. 287.

(42) Patrol. t. XXIV, col. 752.

eis Jesus: *Implete hydrias aqua, etc.* (*ibid.* A sumptis, de quibus ipse ait: *Ascendam in palmam, et apprehendam fructus ejus* (*Cant. vii, 8*). Quid enim per palmam, qua victoria designatur, nisi crux Dominica significatur, qua ipse diabolus triumphavit, et in ea nostram redemptionem operans, ea quæ salutem nostram pertinent consummavit? Unde et exspirans ait: *Consummatum est* (*Joan. xix, 30*), hoc est, completum humanæ salutis medicamentum. Quo quidem medicamine ipsæ animæ nostræ morbos curare dignetur, qui se verum medicum quodam loco profitens, ait: *Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus* (*Matth. ix, 12*). Quod quia nostris obtinere meritis nequaquam sufficimus, ipsa ejus genitrix hoc nobis impetret, quæ eum ad hoc genuit, ut hoc ipse nobis medicamentum afferret. Unde et Salvator solus proprie nuncupatur, hoc, ut, ait Apostolus, nomen quod est super omne nomen Patre ipsi donante (*Ephes. i, 21*), cum quo vivit et regnat in unitate Spiritus sancti Deus, per infinita sæculorum sæcula. Amen.

non solum ratione, verum etiam exemplum manifestum est luce. Ad Colossenses Apostolus, quodam loco de Deo Patre et Domino Christo, sic ait: *Et vos cum mortui essetis in Christo, convivificavit cum illo, donans vobis omnia, delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium vobis; et tulit de medio, affigens illud cruci, exponens principatus et potestates* (*Coloss. ii, 13*). Ad itaque modum et Domini Mater miserimo desperato Theophilo execrandum ac detestatum restituens chirographum, ad consolationem nam in uno tunc egit homine, quod filius ejus natio genere cognoscitur egisse. Denique nimis velox et prompta sit his qui eam invocant, operam non solum contra dæmones, verum contra terrenorum principum tyrannidem, etiam imperatoris interitus protestatur, quem beati Basilii legimus. Quanto ergo securius lectione et suffragio confidimus, tanto nos in eius interesse festivitati convenit. et unum nostrum ad eam suspirantem incessanter dicat: *Trahere me post te; curremus in odorem tuorum tuorum* (*Cant. i, 3*), Tracta quippe est creatura, assumpta est ut assumat, quæ creata salvetur, et formata ut reformet. Quo enim melior in reparatione nostra fieret operatio diceret eadem quibus corrumpimus erecti surreximus naturas potius quam res ipsas pensemus, quæ quippe in serpente de ligno vetito primos tentavit, virum et feminam captivavit, et etiam quatuor damnati sumus, scilicet lignum tum, serpentem suadentem, Evam seductam Adam deceptum. Per totidem etiam reparati Dum angelo ad se misso Maria credidit, abolo Eva consensit; Adam novus in ligno redemit, et de ligno ligni damna reparavit, et pomi lethiferum gustum quasi medicamine curavit; fructibus illis de arbore crucis as-

EXPOSITIO IN EVANGELICA LECTIONE IPSIUS DIEI.

Intravit Jesus in quoddam castellum (*Luc. x, 28*). Castellum munitio est et refugium defensionis ab incursu hostium. Hoc intrat Jesus, dum Verbum Dei naturam nostram in Virgine assumpsit, in qua nostram operatus est redemptionem; et diabolus triumphans, quamdam in eam nobis constituit munitionem. Hanc ingrediens in domo Marthæ suscipitur, quia in terram Judææ exterioribus operibus intendens est incarnatus, et a quibusdam illius populi primo est per fidem susceptus, sicut a Simeone, Anna, vel a populis inde collectis. Soror Marthæ Maria gentilitas est conversa, id est Ecclesia gentium unum Patrem Deum habens cum Martha, hoc est cum fidei Synagoga quæ jam Christum susceperat, paucis Judæorum primo ad Christum conversis. Martha suscepto per fidem Christo refectionem parat, dum Judæa de observatione corporalium operum obsequium Deo ministrat, et cum Esau exterius egressa de venatione silvestri patrem reficere laborat. Sollicitatur Martha circa diversa, dum legem simul et Evangelium, umbram et veritatem conservare nititur. Unde conversis gentibus indignata graviter perturbatur et scandalizatur, quod eis quoque jugum legis non potest imponere; ob hoc quasi murmurans a Domino requirit, ut sibi in omnibus Mariam societ, dum videlicet primitiva illa Judæorum Ecclesia postulat a vicariis Christi apostolis, ut gentes quoque judaizare compellant. Sed dum Martha constat in opere laborando, et foras ad exteriora progreditur, Maria secus pedes Domini sedens, et jam lege sepulta soli Christo adhærens quasi Jacob de domesticis animalibus interiorum atque meliorem parat refectionem, juxta illud Psalmistæ: *In me sunt, Deus, vota tua, quæ reddam; laudationes tibi* (*Psal. iv, 12*). Quæ quam sollicite Christo intendat, monstratur, et dicitur quia audiebat ver-

bum illius, et sedens juxta pedes, non a longe. Sicut enim in una Christi persona divinitas, quæ superior est natura, capiti comparatur, ita per pedes humanitas ejus intelligitur. His pedibus quasi sedendo adhærens, audit verbum Christi potius quam Moysi, sequendo scilicet Evangelium magis quam legem: quæ tam firma fide humanitatem ejus amplectitur ut hanc ejus unam hostiam ad salutem sufficere non dubitet, nullumque jam legis sacrificium necessarium fore putet. Unde et subditur: *Porro unum est necessarium* (Luc. x, 42), quia *cam venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est* (I Cor. xiii, 10), hoc est, cum accesserit veritas, recedet umbra, et superveniente evangelica perfectione cessabit inchoatio legis. Optima pars Mariæ, veritas, quam elegit, reprobata umbra, intelligitur, quæ non auferetur ab ea, quia finem non accipient evangelica præcepta, sicut ea quæ de lege sunt Mariæ sunt ablata, quia conversis Judæis legalia sunt interdicta, cum per Paulum dicitur: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Galat. v, 2).

SERMO XXVII.

IN DIE SANCTI MARCELLINI PAPE ET MARTYRIS, AD MONACHOS ROTHOMAGENSES RELIQUIAS HABENTES.

Superna pietas, fratres, membris suis omnibus ex omnipotentia providens, sicut fortibus a præsumptione, sic infirmis providet a desperatione.

Unde et in utroque seipsum primo constituens in exemplum, nunc persecutionem declinans se abscondit, nunc passionis imminente articulo, in tantum pavere ac tædere scribitur, ut in agonia factus, quasi sanguineas guttas pro sudore contra humanam naturam emitteret, et sæpius ad Patrem orans, calicem passionis a se transire, si possibile esset, postularet. Qui etiam infirma membra in tantum transferre in seipsum dignatus est, ut diceret: *Nunc anima mea turbata est. Et quid dicam? Pater, salvifica me ex hac hora* (Joan. xii, 27). Ac si diceret: Da mihi constantiam in passione, ne timor prævaleat infirmitati humanæ. Quare, o fratres, Christus dixerit securus per omnia se nullo timore passionis, nullo cruciatu doloris posse superari? nostram utique, fratres infirmitatem his verbis intendebat consolari, non aliquam imbecillitatem quam haberet exponere. Nobis in his omnibus consulebat, non sibi providebat, ne forte si aliquid fideles tempore passionis trepidarent, aut ab ea declinarent, desperatione percussi et de venia diffidentes dicerent se ad Christum minime pertinere. Contra quam etiam desperationis plagam non solum Thomæ dubitationem, verum etiam trinam Petri negationem infirmis opposuit, et saluberrimum inde captasmas confecit. Denique et Marcellinum nostrum, beati Petri vicarium, cujus tempore crebræ passiones multos terrebant, nonnullos etiam abnegare cogebant, titubare ad horam Dominus pertulit, et ad

A tempus cadere, sed non confringi, sicut scriptum est: *Cum ceciderit justus non collidetur, quia Dominus supponit manum suam* (Psal. xxxvi, 24).

Tertio negavit Petrus, nec simpliciter negavit, sed sicut scriptum est: *Cæpit detestari et jurare quia non novisset hominem* (Matth. xxvi, 74). Quod vero Matthæus ait, *detestari*, Marcus discipulus ipsius Petri, et per ipsum describendo Evangelio instructus, dixit *anathematizare* (Marc. xiv, 71), hoc est excommunicationi se subdere, a quo alii absolutionem exspectabant. Nec in una tantum negatione Petri Matthæus juramentum commemorat, sed quasi levioribus culpis graviore annectens primo dixit Petrum negasse, postea cum juramento, tandem cum detestatione simul et juramento. Marcellini vero juramentum vel detestationem sive anathematizationem non novimus, nec etiam verba negationis ipsius legimus; sed quasi timore mortis extra se factum, nec deliberare aliquid permissum. Audivimus ipsum in sacrificio idoli incensum solummodo posuisse, nec istam transgressionem eum tolerasse, sed statim convocatis episcopis in seipsum sententiam depositionis dedisse, cum nequaquam Petrus de trina sua negatione tantam egerit satisfactionem, nec etiam ad confessionem venisse legatur, aut satisfactionem aliquam inde suscepisse.

Quod si post Petrum, Paulum quoque summum coapostolum ejus Marcellino conferamus, levissimam Marcellini culpam in hac transgressione censebimus. Legimus quippe Paulum secundum ritum legis, cujus corporales observantias maxime impugnabat, compulsus a Judæis, ut more Nazareorum Deo se consecraret, nec non et Timotheum discipulum suum ad circumcidendum eis traderet: quando tamen circumcisionem in tantum superfluum vel periculosam judicabat, ut diceret: *Si circumcidamini Christus vobis nihil proderit* (Galat. v, 2); et generaliter de observantiis legis: *Qui in lege, inquit, justificamini a gratia excidistis* (ibid., 4).

Negaturo Petro Dominus prædixerat quod negaret, et ille constantiam sui promittens e contrario majora promittebat, et se omnibus præponens dicebat: *Et si omnes scandalizati fuerint, sed non ego* (Matth. xxvi, 33). Et rursum: *Tecum paratus sum et in mortem et in carcerem ire* (Luc. xxii, 33). Quanto præsumptio promissionis major exstiterat, tanto reprehensibilior Petri ruina, et lapsus est gravior, quanto contra hunc professio fuerat major. Nemo Marcellinum de transgressione quæ facta est, præmunierat, nullius exhortatione ne id præsumeret præventus erat. Mendax in promissione Petrus, sicut et in negatione repertus est. Nec in una tantum, ut dictum est, negatione, sed trina, nec simplici, sed cum anathematizationis detestatione. Qui quamvis pœnituerit, multo tamen tempore passionem suam distulit. Quam denique fugiens, sicut scriptum est, a Domino illi obviantem quasi nolens redire compulsus est, juxta quod ei Dominus præ-

l: *Cum autem senueris, extends manus tuas, A* *Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium* (II Reg. vii, 14), in tantum abominationibus lapsus est puteum, ut concupiscentia carnis devictus divinum cultum omnino desereret, et tanto tempore idolis deserviret, a quo nec idolorum excelsa sunt ablata. Nec id timore mortis, sed concupiscentia egit mulieris. De cujus tamen indulgentia, ne desperemus, ipse quoque nos Dominus consolatur. Cum enim præmisisset quod dictum est: *Ego ero illi in patrem, et ipse erit mihi in filium*, statim annexuit, dicens: *Qui si inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, et in plagis filiorum hominum. Verumtamen misericordiam meam non auferam ab eo, sicut abstuli a Saul, quem amovi a facie mea* (II Reg. vii, 14). Quid enim facies Dei, nisi notitia ipsius, cum unusquisque homo ex facie sua cognoscatur? Quid est itaque Deum sic alicui misericordiam impendere, ut non amoveat eum a facie sua, nisi hanc ei gratiam reservare, ut cum ille peccando quasi oblitus Creatoris sui per negligentiam fuerit, postmodum, per pœnitentiam rediens eum recognoscat, et tam timore districti iudicis, quam amore Domini eum expectantis peccata corrigat?

ius, fratres, divina disponente gratia, sum- virtutibus viros magnos quandoque peccapertulisse casus, tamen propter humilitatis diam ac providentiæ curam... contra despe- is insaniam Domino per Psalmistam nos ita ante: *Nunquid qui dormit, non adjiciet ut at?* (Ibid. v, 14.) Quis enim dormiens non ad operandum, et per negligentiam torpens ad horam deficiens? Quales quidem adhortans ait: *Surge, qui dormis, et exsurge a morte.* (Luc. xii, 34.) Ecce Petrus, qui prius

dictus, postmodum a Christo petra Petrus pellatus, hoc est a firmitate firmus, cui et us dixit: *Ego rogavi pro te, ut non deficiat ia et tu aliquando conversus confirma fratres* (Psal. xl, 9). Tertio lapsus ore solummodo, ente Christum abnegat. Ecce Marcellinus Peccessor, et tam infirmitatis trepidatione quam odum cum fortitudine vicarius ejus, semel latitubans, nec deficiens, confestim convale- his quibus præerant in exemplo sunt positi, ppter quemlibet lapsum desperent. Dictum est a Domino quamvis negaturo, ut confirmaret

imus et Marcellinum confirmatam a se The- legionem in fide ad cœlos præmisisse. Cujus D stipulus Marcellus papa et martyr et succedens im magistri exitum confirmavit, sicut et ante ejus vitam Thebæana legio comprobavit; ut priora ejus quam posteriora commendatione , totam medii dubitationem tollant vel despe- em. Sicut autem istos Dominus in clero, ita Salomonem præmisit in populo, qui gravi lapsu peccata... solarentur, ne post quan- que crimina de indulgentia desperarent. nus ille regum ac prophetarum David, adul- imul, proditor, et homicida quanto in virtu- amplius creverat, tanto majus præcipitium de ne pertulit virtutum. Quo enim altior gradus, gravior casus. Salomon ille Idida, hoc est us Domini, de quo et Dominus prædixerat;

B

C Bene ergo binos tam in clericis quam in laicis de rectoribus ipsorum, ibi, videlicet Petrum et Marcellinum, hic David et Salomonem, contra sum- mam illam desperationis ruinam præmisit, ne quis, tam in clero quam in populo, post quantacunque flagitia diffidat a venia, dummodo prævideat de pœ- nitentia. Bene, inquam, binos tam hic quam ibi quasi testes sperandæ reconciliationis et indulgen- tiæ impetrandæ. Ut enim scriptum est, quantum- cunque splendida fuerit persona, unius testimo- nium non sufficit, sed juxta divinam legem: *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum* (Deut. xix, 15). Si autem in ore, quanto magis in opere? Ut autem, fratres, finem nostri sermonis ad divi- nam misericordiam circa nos habitam deducamus, perpendite, quæso, quantum de salute nostre Dominus providerit, quantum Salvator noster sollicitus sit nostri, ex cujus etiam nomine in- signitus est locus iste. In multis, fratres, delin- quimus, in multos incidimus lapsus, sed ne de- speremus, ne coreptionem differamus, magnus Domini martyr et patronus noster nobis a Do- mino missus est, in exemplo propositus, quem apud Deum habemus advocatum, et de quo præ- cipue, si volumus, nobis est confidendum. Prin- ceptus iste est ordinatus a Domino, ut dictum est, tentari, et graviter labi, ut de potestate tanta quam accepit amplius possit, et de lapsu quem pertulit ad indulgentiam lapsorum et veniam postulandam pronior fiat, qui sicut de Patre dicitur, in seipso didicit qualiter aliorum infirmitati compati debeat atque misereri. Festum igitur ejus tanta devotione celebremus, ut quod nostris precibus non valemus, ejus meritis assequamur, præstante Domino no- stro Jesu Christo, cui est etc.

SERMO XXVIII.

IN DEDICATIONE ECCLESIE.

Dedicationis solemnitas quantum cæteras antecedit, non tam Scripturarum auctoritas quam ratio manifesta declarat. Ab hac quippe cæterarum omnium exordium manat, cum in hac locus consecratur, quo cæteræ celebrentur, et Dominica sacramenta conficiantur. Hic est ille locus, quem sibi Dominus specialiter eligens, et propriæ domus vocabulo insigniens per Moysen ait: *Vide ne offeras holocausta tua in omni loco, sed ubi fuerit memoria nominis mei (Deut. XII, 13)*. Et rursum: *Domus mea domus orationis vocabitur (Matth. XXI, 13)*. Et cæterarum quidem celebratio festivitatum, quas antiquo populo tanquam præcipuas Dominus instituit, nequaquam septenarium dierum excesserunt. Templi vero dedicationem septenario geminato Salomon et universus Israel in holocaustis innumeris, et multiplices musicorum instrumentorum modulatione quatuordecim diebus exsolvit.

Ex quo liquidum est quanta dignitate pariter atque auctoritate celebritas ista sit prædita, et quanta devotione sit ab omnibus peragenda. Cujus quidem institutio non a lege, non a propheta, sed a patriarcha Jacob initium habuit. Qui et futuri postmodum templi locum designasse dicitur, et sacramenta dedicationis primus exhibuisse, sicut in historia Genesis continetur. Hic nempe relictis parentibus, persecutionem primogeniti fratris declinans, cum veniret ad quemdam locum vespere, et in eo requiescere vellet, tulit unum de lapidibus qui jacebant in terra, et capiti suo supponens obdormivit. Viditque in somnis scalam stantem super terram, cujus cacumen cælum tangebatur. Angelos quoque per eam ascendentes et descendentes, et Dominum innixum scalæ dicentem sibi: *Terram in qua dormis tibi dabo, et semini tuo (Gen. XXVIII, 13)*. Cumque evigilasset Jacob ait: *Quam terribilis est locus iste! non est hic aliud nisi domus Dei, et porta cæli (ibid., 17)*. Surgens ergo mane tulit lapidem, quem supposuerat capiti, et erexit in titulum, fundens oleum desuper. Votum etiam vovit dicens: *Si fuerit Deus mecum, et custodierit me, cunctorum quæ dederis mihi decimas offeram tibi (ibid., 20)*.

Ecce, fratres, historiam succincte percurramus. Nunc ad ædificationem nostram intelligentiam præcipue moralem in ea perquiramus, et melioris dedicationis typum in his quæ gesta sunt aperiamus. Quid enim dedicatio Ecclesiæ, nisi illa est fidelis animæ sponsio, quæ a sæculo recedens se penitus Deo dedicat, et quasi propriam sponsam Christo se copulat, ut ei deinceps tota vacet, et sic ei voto suæ professionis obligans tanquam proprium templum Deo se consecrat? Sicut enim in una villa multæ hominum domus, et una Dei dicitur, quam ecclesiam vocamus, ita et in populo Dei inter illos

A qui conjugati sunt, quælibet anima conveniente voto Deo consecrata proprium ejus habitaculum facta est, Qualem quidem animam Apostolus describens, et ejus prærogativam a cæteris distinguens, ait: *Qui sine uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Deo. Qui autem cum uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, et divisus est. Et mulier innupta et virgo cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta et corpore et spiritu (I Cor. VII, 32, 33)*.

Jacob itaque persecutionem, ut dictum est, primogeniti fratris fugiens, relicta domo parentum peregrinatus, fidelis anima est de sæculo ad Dominum conversa, quæ carnalium affectionum ruptis vinculis more Abraham, de terra sua et de cognatione progreditur, et de domo parentum procedit ad claustrum, illud Psalmistæ non solum audiens, verum exaudiens: *Audi, filia, et vide, et inclina, etc. (Psal. XLIV, 11)*. Nec non et illud Domini documentum amplectens: *Qui non odit patrem suum et matrem, non est me dignus (Matth. X, 37)*. Primogenitus talis animæ frater caro est in unam personam animæ conjuncta. et prius in utero formata quam ei anima sit infusa. Cujus quidem carnis tentationes, de quibus scriptum est: *Caro concupiscit adversus spiritum (Galat. V, 17)*, dum fugimus a sæculo recedentes, quasi primogeniti fratris impugnationem vitamus. Et quia hæc virtus continentiæ et remuneratio sæculi ab adventu Christi, quæ ultima ætas est mundi, maxime cæpit. Unde Jacobus post solis occubitum, id est in vespere, ad locum pervenit, ubi dormiens requiescat. Hic autem locus claustralis vita est continentium, qui a tumultuosa sæculi vita ad quietem monasticam transeunt, et Marthæ sollicitæ et circa plurima turbatæ tranquillitatem præferunt Mariæ. Quæ quidem tranquillitas a Domino nomine lecti, a Sponsa in Cantico nomine lectuli designatur cum dicitur: *Erunt nocte illa duo in lecto. In lectulo meo per noctes, etc. (Cant. III, 1)*.

In hoc itaque lectulo dormiturus Jacob, de lapidibus quos intuetur eligit unum, quo supposito capiti suo dormiat, cum anima quælibet locum sanctæ congregationis ingressa, multos circumspicit fideles tanquam lapides vivos et fortes ad omnia toleranda, in summo lapide Christo fundatos: ut eorum scilicet exemplis ad perfectionem instituantur. sed quia unum Christum omnibus præfert, cui se fidelis anima quasi sponsam copulat, et dedicat, et velut in amplexibus ejus lectulo contemplationis dormit corpore, sed vigilat mente, juxta illud Sponsæ: *Ego dormio et cor meum vigilat (Cant. V, 2)*, unus ex universis eligitur lapidibus. Juxta quod et ipsemet de dilecto ait: *Electus ex millibus (ibid., 10)*. Hunc capiti suo supponit ut dormiat, cum totam suæ mentis intentionem in eo defigit, ut a curis sæculi penitus quiescat, et tota ei per desiderium inhæreat. Caput quippe principalis pars corporis mentem designat in nobis. Hunc profecto somnum con-

ium dilectus ille Domini et virgo Joannes spe-
 r expressiit, qui in Dei gremio recumbens,
 hoc lapide supposito capiti obdormivit. Sca-
 rmiens Jacob intuetur, quia tanto amplius
 iram sacram quisque intelligit, quanto ab oc-
 one sæcularium curarum magis quiescit. Scala
 rmiensi apposita usque ad cælum porrigitur,
 per doctrinam ipsius de terrenis ad deside-
 cælestia sublevantur, et illuc mente conscen-
 , ubi Christus est in dextera Dei sedens. Huic
 Dominus innititur, et inde nobis loquitur,
 per ejus doctrinam nostris imprimitur menti-
 : de ejus verbis nostras in se mentes erudiens
 it. Hujus scalæ, hoc est sacræ Scripturæ,
 duo latera duo sunt Testamenta, quæ quidem
 icem quasi quibusdam gradibus insertis con-
 tatur, dum per expositiones doctorum rota rotæ
 atur, et quod in Veteri fuerat prædictum, in
 monstratur exhibitum. Angeli per hanc sca-
 cendentes et descendentes, sancti sunt præ-
 res, quorum unus de se et aliis ait: *Quomodo
 abunt, nisi mittantur?* (*Rom. x, 15.*) De qua
 et per Malachiam dicitur: *[Labia sacerdotis
 iunt scientiam, et legem inquirent ex ore il-
 lius angelus Domini exercituum est (Malach.
 Ascendunt vero per scalam istam vel descen-
 dummodo in sua prædicatione de natura divi-
 vel secretis cælestibus nos instruunt, modo de
 pta humanitate, vel componendis moribus
 : erudiunt; vel cum modo ad altam conti-
 : virtutem nos hortantur, modo infirmitati
 : per indulgentiam nuptiarum consulunt.
 am in qua dormit Jacob ei et semini ejus
 us promittit, quia terram viventium, cujus
 rio anima contemplativa a terrenis curis
 it, in remuneratione pollicetur tam ei quam
 ibus ejus, et in hoc proposito ipsam imitan-
 Evigilans de somno contemplationis anima
 de illa cælesti habitatione ad sancta studia
 contemplationis oculos reflectens, et quasi
 es pariter admonens, ut spe promissæ sibi
 in proposito perseverent: *Vere Dominus est,
 , in loco isto, et ego nesciebam (Gen. xxviii, 16).*
 diceret: Qui ubique est per divinitatis præ-
 n, hic specialiter inhabitat per gratiam. Pa-
 juoque: *Quam terribilis, inquit, est locus
 Ibid., 17.)* Terribilem, hoc est summa reve-
 dignum esse recognoscit: in quo, ut dictum
 nquam in spiritali templo, ac sibi penitus di-
 ver abundantioris gratiæ dona Deus inhabi-
 d quia multi hanc reverentiam loco deberi
 oscunt, nec tamen illi hanc exhibent, nec
 Apostoli comminationem expavent: *Si quis
 rit templum Dei, disperdet illum Deus
 . iii, 17), bene præmissum est, pavens, ut
 avendum esse non dubitat, offendere in eo non
 nat. Et attendi quod cum præmiserit: *Domus
 atim annexuit, et porta cæli (Gen. xviii, 17).*
 et talis aditus regni cælestis, ex quo sine**

PATROL. CLXXVIII.

A dilatione de hujus vitæ observatione illuc intræatur,
 nulla videlicet purgatione interposita.

Surgit mane Jacob, et lapidem quem suppo-
 suerat capiti suo erigit in titulum, ipsumque oleo
 desuper infuso, more pontificis votum explet dedi-
 cationis; quasi in hoc primogenitorum dignitatem
 quam emerat exercens. Primogenita quippe tunc
 fuisse dicuntur vestis seu dignitas sacerdotalis,
 quam primogeniti fratres per benedictionem pater-
 nam accipiebant, ut soli inter fratres sacerdotali
 fungerentur officio. Et a matre vestibus Esau valde
 bonis indutus fuisse Jacob memoratur. Et nota,
 sicut Melchisedech sacramenta Ecclesiæ antiquiora
 videntur quam Synagogæ; ita in patriarcha Jacob
 noster dedicationis ritus videtur præcessisse, quia
 B tam altare quam ecclesiam ipsam oleo consecra-
 mus. Quod nequaquam in tabernaculo vel templo
 factum esse legimus. Mane surgit Jacob de loco in
 quo quiescens viderat visionem, et ejus loci sancti-
 tatem cognoverat, cum anima quælibet prædicta,
 peracto jam suæ probationis tempore, ad professio-
 nem conscendit regulæ, experta jam hujus propo-
 siti simul ac loci religione; et tunc se penitus Deo
 dedicans, et proprio voto illi se obligans, spiritalis
 templi dedicationem in seipsa celebrat. Tunc lapi-
 dem, in quo dormierat, erigit in titulum, hoc est
 oculis suis affigit in signum, quasi nihil aliud ulte-
 rius debeat intueri, quia jam facta professione re-
 spicere retro non licet, ne cum uxore Lot pereat.
 C Primam ei tamen in imo lapis jacebat, quia non
 tanto debito ei antea cohærebat. Erectum lapidem
 oleo superfuso sibi consecrat, dum toto dilectio-
 nis affectu ipsum comprehendens, tot unguentis
 delinit eum, quot desideriis amplectitur ipsum.
 Quid autem unguenta, nisi quædam est recreatio
 dolorum, et fomenta dolentium? Doleat autem
 Christus de nobis cum nostra ei conversatio sæcu-
 laris displicet, et sic eum exasperando, malis ope-
 ribus contra nos commovemus. Placatur autem pe-
 nitus, et quasi quibusdam unguentis hic ejus dolor
 mitigatur, cum a sæculo recedentes totis ei visce-
 ribus inhæremus, perfectione virtutis nos jam ei
 penitus copulamus, juxta illud Apostoli: *Qui autem
 adhæret Deo, unus spiritus est (I Cor. vi, 17).* Cautè
 D autem ac provide votum faciens Jacob de persol-
 vendis decimis, non de suis viribus sed de miseri-
 cordia Dei præsumens, quasi apposita conditione
 ait: *Si fuerit mecum Deus, et custodierit me (Gen.
 xxviii, 20).* quia ejus gratiæ est quidquid boni
 agimus. Unde et Paulus: *Gratia Dei sum id quod
 sum (I Cor. xv, 10).* Et rursum cum dixisset: *Plus
 omnibus laboravi statim adjecit: Non ego autem,
 sed gratia Dei mecum (ibid.).* Decimas omnium Deo
 persolvit, qui Decalogum legens in nullo excedit,
 nec a mandatis Dei, quæ per Decalogum illum in-
 telliguntur in aliquo recedit. Quod in semet nobis
 sic complere concedat, ut quod visibilibus sacra-
 mentis exterius actum est, in corporali templo ipse
 invisibiliter in nobis operando templum nos verius

efficere dignetur summus pontifex et rex Jesus Christus, cujus tam sacerdotium quam regnum perseverat in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO XXIX.

DE SANCTA SUSANNA, AD HORTATIONEM VIRGINUM.

Audistis, charissimæ, atque utinam exaudissetis beatam illam sponsæ sollicitudinem in Cantico canticorum, ad exhortationem vestram diligenter descriptam. Quæ cum diu quæsitum in lectulo dilectum invenire non posset: *Surgam*, inquit, *et circumcibo civitatem: per vicos et plateas quæram quem diligit anima mea* (*Cant.* III, 2). In lectulo dilectum quærit, et non invenit, cum anima perfecta fatuis virginibus adjuncta opera ipsarum considerans, exemplis earum instrui cupit, quas de continentia carnis in magna virtutum perfectione esse credit. Cum enim etiam ista carnis continentia, et hujus tam ardui propositi observantia paucorum sit, talium vita a tumultu sæculi remota lectulo potius quam lecto comparatur, quia magna quies est a molestiis nuptiarum vacare, et voluptatibus carnis operam non dare. Sed quia non magnum quid hanc continentiam, quæ paucorum est, imperiti æstimant, et ideo facile ex charitate sua in elationem simplices trahit, non potest in talibus Christus reperiri, qui superbis resistit semper, et humilibus dat gratiam (*1 Petr.* v, 5). Hoc itaque sponsa conspiciens quasi de lectulo surgit, et egressa circumvit civitatem, quærens ibi sponsum per vicos et plateas, quem in lectulo reperire non potuit, dum mente foras exiens bonam vitam fidelium intuetur, qui in hoc sæculo tanquam in civitate, quæ multos capit, conversantur, et quas imitetur exempla virtutum inde assumit, in quibus per gratiam Domini habitare non desperat. Et quoniam in omni gradu fidelium alii perfectiores sunt aliis, quosdam ibi in plateis, quosdam in vicis reperit, quia quorundam vita quo altior est in meritis in paucioribus consistit, qui quasi in vicis morantur, qui strictiores sunt quam plateæ, quales Job et Susannam legimus, et plerosque alios, qui de magna virtutum perfectione tam viris quam feminis in exemplo sunt positi. Quorum tanto laudabilior vita exstitit, quanto in sæculari conversatione religiosior fuit, et quasi purissimum aurum in fornace non arsit.

Et quoniam de virtutibus Job, quas diligenter commemorat Scriptura, supervacuum me nunc vobis scribere arbitror, ad Susannam conjugatam, quæ vestri..... minoris propositi et majoris virtutis fuit, stylum converto; ut in ejus comparatione, si quæ sacri propositi feminæ minus quam noverint habeant, de suo defectu erubescant. Prima vero laus ejus describitur, cum eam pulchram nimis, et timentem Dominum Scriptura commemorat (*Dan.* XIII, 2). A pulchritudine corporis ad decorem mentis ascendit, juxta illud Gregorii: « A minimis quisque inchoat, ut ad majora perveniat. » Pulchra

A corpore, sed pulchrior mente, tanto laudabilius hæc duo simul, quanto difficilius custodiebat. In altero habebat pugnandi materiam, ex altero cepit victoriæ coronam. Ex illo in concupiscentiam ejus exarserunt sacerdotes, ut hoc per constantiam virtutis probaretur, cum morti addicta vitæ periculum elegit, ne contagium incurreret corporis, atque ipsum corpus quod appetebatur ad culpam, hostiam offerret immaculatam. Proh dolor! proh pudor! Tot videmus in sacro proposito constitutas adeo deformes, ut, sicut scriptum est, larva non indigeant, quas divinæ reverentiæ, ac voti sui prorsus oblitæ ita libidinis furor exagitat, ut cum ad turpitudinem peragendam gratis aliquos habere nequeant, emere incestuosos cogantur, et quæ de forma confidunt, venales sese prostituunt; aut si de mercede diffidunt ipsas luxuriæ sordes quas excipiunt pro mercede sibi constituunt. Adulteras tam leges sæculi quam divinæ morte puniendas censuerunt. Quanta autem vindicta in sponas Christi corruptas exercenda sit, datur intelligi, quibus vix locum etiam pœnitentiæ canones reliquerunt. Sunt et nonnullæ inter eas vetulæ meretrices, quæ cum jam se omnino contemni præenserint aliena corpora vendendo, cum propria non possunt, detestanda exercent lenocinia. De qualibus quodam loco me scripsisse recolo: Vetus meretrix se propagat in adolescentulis.

Quam severam quoque sententiam de lænis sancti Patres instituerint, ex eorum manifestum est scriptis, quas in fine quoque a communione privarunt. Unde et illud est Eliberitani concilii, cap. 11: « Mater vel parens, vel quælibet fidelis si lenocinium exercuerit, eo quod alienum corpus vendiderit vel suum, placuit nec in fine communicandam. » Quod si in feminis sæculi adeo lenocinium sunt detestati, quantum in sponsis Christi istud est abhorrendum, ubi proprium Dei templum violatur, et hæc ei vindicta specialiter reservatur? *Si quis*, inquit Apostolus, *templum Dei violaverit, disperdet illum Deus* (*1 Cor.* III, 17). Beata laica, et sæculi non claustræ, femina prædicta, hominis potius conjux quam Christi sponsa dicenda, surget in judicio et condemnabit generationem hanc pessimam; quæ ut hominis servaret fidem, elegit interire mundo, ne viveret immunda. Unde autem tanto castimoniam zelo succensa, tanto constantiæ muro esset munita, subinfertur cum dicitur: *Parentes autem ejus cum essent justi, erudierunt filiam suam secundum legem Moysi* (*Don.* XIII, 3). De justis parentibus justissima filia nata memoratur, et in communi eorum laude sanctissima studia prædicantur.

Quod et beatus Hieronymus diligenter attendens, cum in explanatione Danielis ad hunc locum veniret, ait (43): « Hoc utendum est testimonio ad exhortationem parentum, ut doceant juxta legem Domini, sermonemque divinum, non solum filios, sed

filias suas. » Hoc adhuc sacrarum litterarum zelo A
judaicus populus in ipsis etiam tenebris cæcitatibus
suarum plurimum fervens, non mediocriter nostram,
id est Christianorum negligentiam accusat. Tanto
quippe ardore legem amplectuntur, ut quislibet eorum
quantumcunque pauper, quotquot habeat filios,
neminem divinas litteras ignorare permittat. Quo-
rum tanto zelo Apostolus maxime compatiens, ait :
*Fratres, voluntas quidem cordis mei et obsecratio ad
Deum fit pro illis in salutem. Testimonium enim per-
hibeo illis quod æmulationem Dei habent, sed non
secundum scientiam (Rom. x, 1), hoc est magnum
fervorem in Deum, ac desiderium in mandatis ejus,
quæ in lege acceperant, cognoscendis atque imple-
dis, licet in magno persistentes errore, cum hæc ad
salutem sufficere credant. Æmulatio quippe seu zelus
quislibet animi fervor vehemens ad desiderium
cujuslibet nuncupatur. Unde et tamen bonus quam
malus zelus dicitur vehemens, scilicet commotio
animi ac sollicitudo ad aliquid agendum. Nulli vero,
vel pauci Christianorum sunt, qui evangelicæ do-
ctrinæ perfectionem tanto studio vel causa ample-
ctuntur, ut ejus desiderio filios suos sacris imbuere
litteris curent, sed temporalis tantummodo com-
modi causa, ut hujus vitæ necessaria sibi ipsis vel
illis inde provideant, aut de officiis clericorum, aut
de habitu monachorum. Unde recte ab intentione
talium patrum Susannæ parentes distinguuntur cum
tam in eorum laudibus quam in ipsius Susannæ dicitur,
quia parentes ejus, cum essent justi, erudierunt
filiam suam, etc. Cum essent enim justi, dictum
est, non cum essent avari; quia quod isti nunc
per avaritiam agunt, illi per religionem egerunt;
et amore Dei, non ambitione sæculi, tanquam illud
quod scriptum est attendentes : *Beatus homo quem
tu erudieris, domine, et de lege tua docueris cum
(Psal. xciii, 12). Quos in hac spe sua nequaquam
frustratos fuisse præsentis historiæ sequentia cla-
mant, tantam filiæ suæ describendo perfectio-
nem, quam de divinæ legis eruditione provenisse,
præcedentia insinuant, ob hoc videlicet commemo-
rata.**

Quali autem agone matrona mirabiliter
triumphaverit, perpendite, virgines, ut ex ea dis-
catis qualiter et ipsæ dimicare debeatis, et sponsio-
nis votum servare Christo, sicut illa fidem custodi-
vit marito. Comprehendentes igitur eam senes, et
ad consensum adulterii cogere nitentes : *Ecce, in-
quiant, ostia pomarii clausa sunt, et nemo nos videt.
Quamobrem assentire nobis, et commiscere nobiscum.
Quod si nolueris, dicemus contre te testimonium,
quod fuerit tecum juvenis, et ob hanc causam emise-
ris puellas a te (Dan. xiii, 20, 21). O cæci cæcorum
duces, et expertes justitiæ judices, nunquid si ostia
pomarii sunt clausa, janua cæli nonne est aperta?
Frustra hominum conspectum fugitis, qui conspe-
ctum Dei fugere non potestis. Hoc illa præcipue at-
tendebat, cum diceret : *Melius est mihi absque opere
incidere in manus vestras, quam peccare in conspe-**

*ctu Domini (ibid., 23). Nemo, dicitis, nos videt. Quid
si Deus? Pudet ab homine deprehendi, et non a
Deo conspici? mortem corporis temporalem ab ho-
minibus deprehendi timetis, mortem animæ? perpe-
tuam non formidatis, cujus comparatione nec illam
dici mortem illa profitetur? Sic quippe ait : *Si enim
hoc egero, mors mihi est; si autem non egero, non
effugiam manus vestras (ibid., 22). Mortem utique
potius animæ quam corporis appellandam cen-
suit; et quia illam plus timuit, utramque pariter
evitare meruit. Vos autem e converso, hanc ma-
gis quam illam metuentes, a neutra fuistis immu-
nes. Illa judicem Deum plus quam hominem ve-
rita, tam divino quam humano judicio liberata,
quorum neutrum vos ipsi judices effugere non po-
tuistis.**

Attendite, sponsæ Christi, quid dixerit ac fecerit
conjux hominis, et si quis profanus, et Dei prorsus
oblitus, consimilem a vobis exegerit turpitudinem,
et in tantum etiam fortasse perstiterit ut
vinum facere præsumat, respicite vestrum maritum
non hominem, sed Deum, non Joachim, sed Christum,
et intrepida Susanna vestrum unaquæque dicat :
*Si hoc egero, mors mihi est. Latere Joachim
fornicatio poterat uxoris, sponsum autem vestrum
qui latere potest? Injuriam suam tam ipse, quam
gloriosa mater ejus, ac tota pariter cæli curia desuper
intuebitur. Quæ adeo impudens, adeo insana,
ut hunc maxime non erubescat, et expavescat as-
pectum? Cum quis te falsi nominis Christianus super
hoc convenire, imo circumvenire tentaverit, suf-
ficient tibi uno te statim responso absolvere : Assentiam
tibi in isto, si peragi potest inscio sponso meo,
aut si fortiores eo fuerimus, quo ejus offensam mi-
nus timeamus. Denique instantibus impudicis seni-
bus, cum vi non posset eos Susanna repellere, ore
usa pro manibus, quod unum restabat, impetum
eorum compescuit, dicens... Perpendite, virgines,
virtutem conjugatæ, et de majoribus minora cogi-
tate. Non timetis mortis periculum, si a vobis in-
cestuosos repuleritis, sicut illa, ut dictum est, fa-
ciebat. Non est tanta vis eorum, ut ab ipsis cla-
more liberari sitis compulsæ. Aut si clamare ne-
cesse sit, facilius vos sponsus quam Susannam ex-
audiet maritus, et quo potest amplius, liberabit
citius.*

Egressæ itaque de lectulo mente, Susannam in
vico requirite, ut quas non invenitis in claustris
virtutes, reperiatis in sæculo. Videte quid in se-
creto comprehensa, quid in publico gesserit accu-
sata. Et quia partem agonis ejus jam diximus, quæ
restant breviter perstringamus. Deducitur illa, ut
dictum est, ad judicium cum parentibus et filiis, et
universis cognatis suis. *Flebant igitur sui, et omnes
qui noverant eam. Consurgentes autem duo presbyteri
in medio populi, posuerunt manus suas super caput ejus.
Quæ flens, suspexit ad cælum. Erat enim cor ejus fidu-
ciam habens in Domino, et dixerunt presbyteri : Cum
deambularem in pomario soli (Dan. xiii, 33), etc.*

Et vos itaque, piæ virgines, innocentem matronam, et tantam sustinentem injuriam pio prosequimini fletu, ut quo major vestra fuerit compassio, jucundior existat innocentis liberatio. Flebant non solum sui, sed omnes qui noverant eam; non quidem omnes qui ejus laudem audierant, quæ nullos aut paucos latere poterat, sed qui rei veritatem multis indicibus experti fuerant. In medium matrona sanctissima trahitur, et innocens pro rea statuitur. Anxius maritus, anxii tam parentes quam filii, et omnes qui noverant eam, quanto pudore confusi, quantis lacrymis perfusi ejus innocentiam deplorarent, quis commemorare vel cogitare non plorando queat? Soli tam naturæ quam humanitatis immemores senes in ejus judicium, imo suum potius consurgere ausi, et immundas manus sanctæ vertici ejus imponentes tanquam testimonium accusationis in eam dicturi: *Cum deambularem, inquit, in pomario soli*, etc. Bene, inquam, dicitis, *deambularem*, et *soli*, qui concupiscentiæ stimulis agitati, a Deo pariter et lege jam eratis alieni.

Bene autem cum dictum sit: *Consurgentes in medio populi, manus suas super caput ejus*, statim adjunctum est, *quæ flens suspexit ad cælum; erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino*. Quid est quod hucusque cum sui eam deslerent, non est memorata flere, sed tunc tantum cum castissimum ejus caput contingerent manus impudicæ? Nunquid tunc primo vel præcipue de periculo timebat vitæ? Quod quidem ne suspicemur, mox annectitur: *Erat enim cor ejus fiduciam habens in Domino*. Quamvis enim superius dixisset: *Si autem non egero, non effugiam manus vestras*, et postmodum dicat: *Et ecce morior, cum nihil horum fecerim* (Dan. xiii, 43); confisa tamen et secunda de salute animæ, et gloria palmæ, nequaquam tristis erat de transitoria morte, per quam se transitoriam sciebat ad gaudia perennis vitæ. Unde et bene suspicere ad cælum memoratur quo ejus intentio toto desiderio ferebatur.

Cur igitur flebat tunc tantum cum Jesus capiti manus imponerent illi, ac non potius cum ad mortem duceretur, nisi quod ea quæ mortem non timebat, ab obscenis manibus caput suum contingi dolebat, quibus nec inferiores corporis partes tangi consenserat? Audite hæc, et intelligite, virgines sacræ, quæ corpora quoque vestra tanquam propria Deo templa consecratis, ut nullo lasciviæ tactu hæc pollui permittatis, nullo immunditiæ sacrilegio violari. *Si peccaverit vir in virum*, Samuel ait, *placari ei Deus potest. Si autem in Deum peccaverit, quis orabit pro eo?* (I Reg. ii, 25.) In virum suum peccare Susanna timuerat, si aliquo lasciviæ corpus suum ei dicatum contingi permetteret. Quid igitur sponsæ Christi faciendum est, cum quis incestus ad eam accesserit, summam injuriam Deo factururus, si hoc ejus proprium templum aliquod lasciviæ contagium præsumpserit? Cui judici nisi summo hæc summa injuria; cui nisi cujus est propria vindicanda servatur? Ei utique qui ad timorem

A sui maxime nos adhortans, ait: *Nolite timere eo qui occidunt corpus, animæ vero non habent quid faciant; sed potius cum timeat qui habet potestatem corpus et animam perdere in gehennam* (Matth. x, 28). Ac si aperte dicat: Non est eorum guerra plurimum metuenda, quæ in una tantum nostri ac minori parte est, hoc est in corpore, et cito præterit; sed ea præcipue, quæ in utraque parte perenniter sævit. Quam et Apostolus considerans, ingemiscit, dicens: *Horrendum est incidere in manus Dei viventis* (Hebr. x, 31). Si enim illas, quæ torum maritalem maculaverunt, lex divina senserit morte puniendas, quid eas manet quæ ipsum Dei templum prostituerint? Nunquid præjudicium illis fecit, quæ minus deliquerunt, si majora crimina, et proprii tori maculas expiaverit minore vindicta? Certum est, ut supra memoratus Apostolus ait, in manufactis templis nequaquam Deum habitare, sed magis in illis, qui vera ejus templa spiritalia sunt dicendi. De qualibus ipse quibusdam ait: *Nescitis quia Dei templum estis, et spiritus Dei habitat in vobis. Si quis templum Dei violaverit, disperdet illum Deus. Templum Dei sanctum est, quod estis vos* (I Cor. iii, 16, 17). Qui autem intra parietes corporalis templi sordes aliquas corporales intuens, non eas statim asportare festinet? Quis sibi fornicari non abhorreat, ac magis illud quam verius animæ templum polluere trepidet?

Flebat, ut dictum est, Susanna, et fletus ejus causa jam ex parte est exposita, pro contactu scilicet obscenarum manuum, quæ nec ad horam sustinere potuit. Flebat utique de præsentem, et si diligentius attendimus, non solum corporis contactum, sed et famæ futurum flebat detrimentum, cum illi scilicet ad testificandum prorumperent, quorum testimonio plurimum credi providebat, sicut et postmodum Scriptura commemorat, dicens: *Credidit eis multitudo quasi senibus populi, et iudicibus, et condemnaverunt eam ad mortem* (Dan. xiii, 41). Flebat opprobrium domus suæ, nec tam suam calamitatem quam suorum deplorabat anxietatem. Quid enim? quid, inquam? Circumstantes suos, virum, parentes, filios, cognatos, ut dictum est, et omnes qui noverant eam, in summa anxietate positos, et tam innocentiam ejus quam suam infamiam deplorare cernebat. De quorum compassione magis quam de propria passione dolebat; nec tam corporis mortem quam infamiæ labem plangebat. Quo enim quæque castior est, verecundior esse cognoscitur, et castimoniam summum istud est argumentum. Unde bene sicut re, ita et nomine pudor, et pudicitia ita sunt adjuncta, ut frequenter nomine pudoris ipsa castitas designetur, quod, ut dictum est, signum est ejus præcipuum argumentum. Quod et Apostolus diligenter attendens cum muliebris honestatis habitum describeret, id in commendatione ipsarum primum assumpsit, per quod eas maxime commendari censuit: *Mulieres in habitu ornato, cum verecundia et sobrietate* (I Tim. ii, 9), etc. Hinc e con-

scriptum est : *Frons mulieris meretricis facta* A
i, nocuisti erubescere (Jerem. III, 3). Heu! quid
 ovimus, vel audivimus inter eas, quæ per ha-
 sanctum Deo mentiuntur, non solum turpi-
 um carnis incurrere, sed nec infamiæ notam
 rere. Quibus hoc ipsum pro gloria videtur,
 Christo dedecorato amasiæ hominum, imo
 unda scorta dæmonum prædicantur. A quibus
 nulla munuseula quandoque suscipiunt, tam
 i quam sui oblitæ miserandam mortem suam,
 immo dedecore sui quibus audent ostentant,
 non parvi se aestimantes, quæ se aliquibus
 re possint; plura tamen fortassis largituræ
 accepturæ. Paucos quippe emptores reperiunt
 is damnum quam lucrum conspiciunt; et quæ B
 appetuntur merces, facilius omnibus expo-
 r, et publicatæ citius obtinentur.

autem a proposito [ad propositum] reverta-
 t de summa ignominia Christi ad laudem fe-
 sæcularis redeamus, cum falso testimonio
 i populus credidisset, et eam ad mortem con-
 ssent, exclamavit voce magna, et dixit: *Deus*
, qui absconditorum es cognitor, qui nosti
antequam fiant, tu scis quoniam contra me
tulerint testimonium, et ecce morior, cum
orum fecerim (Dan. XIII, 45). In iudicio prius
 uta, cum illi in accusationem ejus testifica-
 , non loqui, sed flere, et in cælum suspicere
 ur, ut ejus patientia primum probaretur
 et in Christo propheta prædixerat his verbis: C
am ovis ad occisionem ducetur, et quasi agnus
tondente se obmutescet, et non aperiet os suum
(LII, 7). Expectabat ibi tacita damnationis
 entiam, et tacens hominibus, soli Deo fletu
 atur. Nunc vero damnationis accepta sen-

ad excusationem sui, non liberationem,
 innocentiam protestata, famæ potius quam
 lecevit consulere, et suos saltem de morte
 nus sollicitos reddere quam minime dubita-
 ad feliciorum vitam transire. Certissimum
 , vel innocentiam, vel culpæ testimonium est,
 ia confessio damnatorum, maxime cum quid-
 am dicatur apud homines, sibi profuturum
 ent, et tanto amplius de servanda veritate D
 elliciti, quanto se magis ad divinum iudicium
 quare trepidant. Bene autem dicitur excla-
 voce magna, non quæ solum aures hominum
 sed quæ ad piissimas aures Dei perfectius

nec tam terram quam cælum replevit. Quod
 subsecutus indicat effectus, cum dicitur:
audivit Dominus vocem ejus (Dan. XIII, 44).

obsecro, vocem ejus audivit, imo, ut audi-
 audivit? Quid enim oravit unde meruit exau-
 tu, *Domine, inquit, omnia nosti antequam fiant;*
quam falsum contra me tulerint testimonium.
 tid orando adjecit ut liberaretur a pœna quam
 meruerat ex culpa? nequaquam id rogare de-
 at, quæ sic se ad vitam transire magis quam
 attendebat, nec tam de morte quam de infamia

propulsanda curabat, ut suis potius quam sibi con-
 suleret. Dominus autem, cui conscientia magis
 quam lingua loquitur, non solum ab infamia, verum
 etiam a morte ipsam liberare non differens, in eo
 vocem ejus exaudivit, quod confessionis suæ veri-
 tatem certis indiciis comprobavit. Unde et subdi-
 tur: *Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Deus*
spiritum sanctum pueri junioris, cui nomen Daniel
(ibid., 45). Spiritum, inquit, potius quam corpus
 suscitavit, cum ætatem pueri junioris mirabiliter
 exaltavit, ut Spiritus sanctus, qui in eo jam erat per
 gratiam, per prophetiæ cognosceretur efficaciam;
 et per virginem puerum pudicitiam defensorem impu-
 dicitæ senes iudicali damnarentur. Ex qua quidem
 spiritus suscitatione ad pudicam, ut dictum est, de-
 fensionem matronæ, et condemnationem impudico-
 rum senum, id non immerito puerum hunc meruisse
 credimus. ut perpetuæ virginitatis florem obtineret.
 Hinc quoque non incongrue credimus in tantam
 puerum famam ex hoc tam mirabili iudicio suo
 crevisse, ut ipse quoque Nabuchodonosor, qui eum
 captivaverat, cum cæteris eum præcipue toti terræ
 suæ quasi iudicem præficeret.

Exclamavit autem voce magna, et dixit: Mundus
ego sum a sanguine hujus. Et conversus omnis popu-
lus ad eum, dixit: Quis est iste sermo quem locutus
es? Qui cum staret in medio eorum ait: Sic fatui,
viri Israel, non judicantes, neque quod verum est co-
gnoscentes, condemnastis filiam Israel? Revertimini
ad iudicium, quia falsum testimonium locuti sunt
adversus eam. Reversus est ergo populus cum festina-
tione (ibid., 46-48). Quod vero tam mirabile, vel
 tam divinæ virtutis manifestum signum, ut tam cito
 ad unius pueri subitam increpationem totus subsi-
 steret populus, et eo diligenter audito, ad iudicium
 festinanter rediret? Quid in eo cernebat, quem ætas
 parvulum monstrabat, et despicabilem, nec omnino
 ad tantum negotium sufficientem ostendebat? Pro-
 fecto non est ambigendum eum quo repletus est,
 spiritum aliquo manifesto signo in eo esse visum, et
 quiddam divinum in vultu ejus vel habitu appa-
 ruisse, sicut de Domino creditur, cum ipse solus
 omnes pariter tam ementes quam vendentes de
 templo ejiceret. Reverso autem ad iudicium populo,
 quam constanter, quam sapienter iudex senum
 puer, imo in puero Spiritus sanctus loquatur au-
 diamus: *Separate eos ab invicem procul, et dijudi-*
cabo eos (ibid., 51). Et primo quidem graviter in-
 crepando atque arguendo eos dixerat: *Sic fatui, filii*
Israel, non judicantes, neque quod verum est cogno-
scentes, etc. Quæ est ista, obsecro, confidentia ejus,
 qui non solum puer, sed et junior memoratur, ut
 unus duos tam acriter arguat, tam publice puer in-
 crepet seniores, et tam cito iudicium ipse consum-
 met? Audistis pueri constantiam, sed miramini pru-
 dentiam, de qua in examinandis testibus universa
 per orbem Ecclesia sumpsit auctoritatem. Puer erat,
 et captivus, etiam Ecclesiæ legem non scripto, sed
 facto promulgabat. Quid est, puer, quod audes

præsumere, et supra ætatem pueri, et non trepidas dicere: *Dijudicabo eos?* (*Ibid.*) Dic saltem: *Dijudicabit eos Dominus.* Sed quia, ut ait Apostolus *Qui adhæret Deo unus spiritus est* (*I Cor. vi, 17*). secure profiteris quod per divinum agatur, per tuum fieri spiritum; præsertim cum et Veritas dicat: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* (*Matth. x, 20*).

Quid interim agis, o Susanna? quanta subsistis admiratione suspensa! quod a puero speras auxilium, quæ per commune damnaris iudicium? Sed quia scriptum legisti de tuo et omnium Salvatore: *Puer natus est nobis* (*Isa. ix, 6*), etc., ne diffidas eum te per hunc puerum salvare, quem ut omnes salvet puerum fieri credideras ex lege. Non attendas pueri ætatem, sed præsertim pueri Deitatem, de cuius potentia scriptum meministi: *Dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt* (*Psal. xxxii, 9*). Confidens Domino, atque omni auxilio destituta præter divino, illud Apostoli jam in te completum experiris: *Si Deus pro nobis, quis contra nos?* (*Rom. viii, 31*). Filia Juda, ut ipse Daniel profiteretur, et de regio sanguine clara, atque Dominicæ stirpi per cognationem conjuncta, quem fueras habitura cognatum, jam in agone tuo præsentis propitium; ut quod speras de salute animæ, jam experiaris in corporis liberatione, ut ex beneficio miuori certior reddaris de majori, et de perceptione amplioris gratiæ ei semper studeas deservire. Audistis, virgines et sponsæ Christi, virtutem laicæ conjugatæ, quam a vobis de lectulo, ut diximus, foris egressis volumus conspici, ut eam scilicet imitantes, sponsum vestrum reperiat in vico, quem fortassis non habetis in claustro. Audistis, et vos, tam presbyteri quam clerici, iudicium vestrum, qui circa sponas Dei aliqua de causa conversantes, vel eis familiaritate qualibet adhærentes, tanto a Deo longius receditis, quanto eis turpiter amplius propinquatis. Maculare hominis torum præsumentes presbyteri, dignam, ut dictum est, mortis sententiam exceperunt. Quid eos maneat perpendite, qui proprium Dei lectum non verentur polluere. Cum apud ipsas missarum solemnias celebratis, vet ad infirmas venire cogimini, sæpe, ut audio, earum ori hostias porrigitis manibus illis, quibus ipsarum nates vel obscenas partes contrectare soletis. Si corruptis monialibus vix a sanctis Patribus remedium indulgetur, quid de ipsis sentiendum est corruptoribus? Quorum sexus quo naturaliter est fortior, tanto et eorum lapsus damnabilior. Ac ne prolixitate tam abhorrendæ maculæ finem nostri fœdemus sermonis, sufficit utrisque suum nos proposuisse iudicium, et de propositæ historiæ iudicii a minori ad majus traxisse argumentum. Dominus ipse, sorores charissimæ, qui sicut audistis, cubile hominis servavit immaculatum, proprium quem ei consecratis lectum custodiat incontaminatum, et longe a vobis releget fornicationis spiritum; et qui

sancti propositi vobis inspiravit voluntatem, ipse perseverandi tribuat facultatem. Amen.

SERMO XXX.

DE ELEEMOSYNA, PRO SANCTIMONIALIBUS DE PARACLITO.

Inter universas Domini parabolas, fratres illa præcipue de villico iniquitatis ad eleemosynæ fructum nos invitat. Qui cum villicationis suæ rationem reddere domino non sufficeret, hoc novissimum habuit consilium, ut de pecunia domini sui, et de redditibus ipsius villæ cui præerat, quos ipse antea in seipso prodigus consumpserat, amicos sibi præpararet, qui cum expulsus a domino suo fuisset, eum susciperent beneficiorum ejus memores. Factum est itaque, ut eum ipsius villæ redditus colligeret, de rebus domini sui in tantum aliis largus existeret, ut ei qui centum cados olei debebat, quinquaginta condonaret, id est dimidietatem, et ei qui centum coros tritici, viginti remitteret, octoginta scilicet accipiens. Et sic in eo completum est illud vulgare proverbium: « De alterius corio largæ corrigæ. » Quo audito, dominus ejus, qui eum a villicatione, hoc est a præpositura illa villæ remove decreverat, laudavit ipsum villicum iniquitatis, qui videlicet inique eum pecunia sua defraudaverat, quod prudenter fecisset, de alieno videlicet, ære sibi amicos comparando. Quam quidem parabolam suam Dominus Jesus tali fine concludens ait: *Et ego dico vobis, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis. recipiant vos in æterna tabernacula* (*Luc. xvi, 9*).

Ecce ipsum villicum Dominus dicit iniquum, qui inique scilicet dominum suum pecunia sua defraudaverat, et ipsam mammonam, id est pecuniam iniquitatis appellat, tanquam Domino fraude subreptam. Et tamen hanc ipsius villici sive mammonæ iniquitatem (43*) excusat providentia villici, quæ laudatur in amicis scilicet sibi comparatis; ut hinc maxime colligatur quanta sit eleemosynæ virtus, quæ de male etiam acquisitis, et inique domino subreptis, æterna cælestis mansionis habitacula nobis promeretur. Quicumque enim in hac vita possidet aliquid, quasi villicus summi regis est, nec sua sunt quæ habet, sed a Domino sibi commisso tanquam procuratori et ministro. Quas quidem res Domini sui ita decet administrare, ut inde necessaria vitæ habeat, et quæ superfuert Domino reddat. Inique vero agit et fraudulenter, si ultra necessaria sua quidquam retinet, et non de residuis ipsum Dominum in pauperibus pascit et vestit, sicut ipsemet ait: *Amen dico vobis, quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis* (*Matth. xxv, 40*). Divina autem inspirante gratia, tunc apud dominum suum se defamari villicus intelligit, quod non videlicet domini sui fidelis exstiterit dispensator aut procurator, quando peccatis obstinaciæ suæ, et avaritiæ, et clamore pauperum, quibus subvenire, et sua illis reddere noluit, se apud Deum graviter accusari

(43*) Non excusat iniquitatem; sed laudat eleemosynam qua redimitur iniquitas. ERR. PATROL.

tat, et eos sibi inimicos fecisse, quos amicos comparasse. Attendit etiam se a villicatione endum esse, cum ejus rationem Domino non at reddere, quia hoc ipsum est villicationem re, fructum de administratione rerum terre apud Deum non obtinere. Quem tanto am- quisque debet timere, et de reddenda ratione ior esse, quanto sibi ab eo plura recogno- mmissa esse. Cum enim augentur dona, ra- etiam crescunt donorum. Quod quidem at- s villicus providus et prudens, quem domi- us multis præfecerat, præparat sibi amicos, a domino exclusum recipiant. A Domino se endum judicat, cum in se non recognoscit. eo placeat, attendens quam terribile quid de Dominus alibi dicat: *Facilius est camelum per foramen acus, quam divitem in regnum n* (Matth. XIX, 24). Ut ergo illic per alios in- amicos sibi illos comparat, quorum ipsum num, ipsa Veritate sic attestante: *Beati pau- piritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum v, 3*. His ergo communicat sua terrena, sua ei communicent cælestia. Audi Salomo- t exaudi plus quam Salomonem, quia *redem- imæ viri, propriæ divitiæ* (Prov. XIII, 8). Et is ipse Jesus Christus: *Date, inquit, et da- obis. Date eleemosynam, et ecce omnia munda bis* (Luc. XI, 41), quia *sicut aqua exstinguit ita eleemosyna exstinguit peccatum* (Eccl.

contraria sunt, fratres, ignis et aqua, qui- minus eleemosynam comparat et peccatum. er elementa calidissimum est, hæc frigidis- t. Et scitis, fratres, quia charitas, quæ nos, apostolum, spiritu ferventes facit, igni me- mparatur. De quo quidem igne Veritas ait: *veni mittere in terram, et quid volo, nisi ut in* (Luc. XII, 49.) Ac si aperte dicat: Quid eni quærere in mundum, nisi ipsum flamma nis accendere? Peccatum autem quod per n ejus intravit in orbem terrarum, qui fri- ominum inhabitat mentes, sicut scriptum *nam sedem meam in aquilone* (Isa. XIV, 4), præparabo mihi regnum in cordibus homi- D ne charitatis carentibus, recte per aquam imum elementum designatur. Cum autem in Deum ferveat semper, maxime illa fer- gnoscitur, quæ per compassionem fraternam nosynis exhibetur. Unde et per excellentiam am ipsa eleemosynæ largitas quasi proprio speciali nomine charitas vocari consuevit. trario obduratio mentis in pauperes maxime mentem esse convincit, et ab omni chari- e privatam, sicut scriptum est: *Qui enim git proximum quem videt, Deum quem non omodo potest diligere?* (Joan. IV, 20.) Bene ianc obstinationem animi frigidissimo com- atrol. t. XXX, col. 705.

A paravit elemento, sicut illam benignitatem calidis- simo. Hujus itaque benignitatis effectum pauperi- bus exhibentes, a regno diaboli recedimus, et in regnum Christi transferimur. Sicut ab aquilone pandetur malum, ita Deus ab austro veniet. Indo enim venire quisque habet, ubi inhabitat. Et diabo- lus, qui malorum actor est, in frigidis habitat men- tibus, quæ per aquilonem, frigidissimum ventum, intelliguntur; et Deus in his quæ charitatis igne sunt succensæ, quas bene auster, qui calidissimus est, designat.

Ad has sibi mentes parandas ipse in Canticis spon- sus dicit: *Surge, aquilo, et veni auster et perfla hortum meum et fluant aromata illius* (Cant. IV, 16). Hortus domini sancta est Ecclesia, quam ex- colit et irrigat doctrinis et exhortationibus sanctis. Hic hortus habet duo aromata, id est pretiosa san- cti Spiritus unguenta, quorum altero Deum, altero proximum quasi ungere dicitur, Dei videlicet, ac proximi dilectionem, quia per illam proprie Deum in seipso tangit, et ad ipsum toto se desiderio sus- pendit, et per istam ad procurandas proximi ne- cessitudines se inclinatur atque demittit. Ab hoc horto surgit recedendo aquilo et venit auster, quando frigida prius hominum corda charitatis accendun- tur flamma. Perflando auster sentitur, et chari- tas per eleemosynam exhibetur. Est auster, sed nondum flat, charitas mente concepta, nondum in opere exhibita. Tum autem flatu suo educitur atque sentitur, dum in opere necessitatibus proximorum exhibetur. Tunc aromata, quæ prius in mente quasi recondita latebant, fluunt, cum tam Dei quam proximi dilectio visibili effectu operum exhibetur. Tum aromata fluentia pariter fragrantiam suam dilatant, quando impensæ charitatis bonus odor ad multo- rum veniens notitiam, multos aliorum exemplo ad bonæ operationis imitationem trahit.

Ecce, fratres hic congregati, hortus Dei esse de- bemus. Oremus ipsum Dominum horti, ut ad ejus imperium surgat aquilo, sicut exposuimus, et veniat in eum auster perflans ipsum, ut fluant aromata; ut vestra videlicet charitas pauperibus impensa, non solum vos Dominus lucretur, sed exemplo ve- stro alios ei acquirat. Facite, juxta ipsius exhorta- tionem, de mammona iniquitatis amicos, ut cum defeceritis, recipiant vos. Est enim mammona ini- quitatis, est et pecunia æquitatis, id est justitiæ. Iniquitatis est, quæ inique Domino fraudata, cum pauperibus debuerit erogari, tot pauperes ut homicida peremit [*leg. peregit*], quos sustentare potuit. Unde Hieronymus in Epistolam Pauli ad Romanos (44); « Nam si viderit illum fame periclitari, nonne ipse illum occidit, si illi cum affuit non dedit victum? Quicumque enim in necessitate succurrere morituris potest, si non fecerit, occidit. » Augustinus contra Faustum: « Itaque si occurras in eum famelicum qui mori possit, nisi cibum porrigendo subvenias,

jam tu homicida teneberis lege Dei, si non dederis. » A Leo papa in Sermone secundæ Dominicæ Quadragesimæ: « Quisquis enim pascendo hominem servare poteris, si non paveris, occidisti. » Nobilis quoque gentilis Seneca, et naturali præditus lege, hoc quoque diu ante in proverbiiis suis sanxerat, dicens: « Qui succurrere perituro potest, cum non succurrit, occidit. » Quantum hic, fratres, nobis periculum indicitur, si sic pauperes membra Christi avaritia nostra interficit, imo ipsum iterum in membris suis Christum occidit? Ipse quippe de his omnibus, quæ his pauperibus fiunt, per semetipsum loquitur: *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis* (Matth. xxv, 40). Etiam in cælo consistens persecutori suo clamat, dicens: *Saule, Saule, quid me persequeris?* (Act. ix, 4.) Ipse propter pauperes suos semel occisus est, nos eum adhuc quotidie in ipsis pauperibus interficimus. Prior ejus illa occisio, per quam redempti sumus, fructuosa nobis fuit, hæc autem solummodo damnosa. Suscepit Judas mammonam iniquitatis, ut Christum traderet. Nos mammonam retinentes iniquitatis, ipsum interficere non cessamus. Accusamus Judam, quod eum propter pecuniam semel tradidit. Non accusamus nos, quod per pecuniæ cupiditatem eum quotidie quasi iterum crucifigentes interficimus.

Transferamus, fratres, istam mammonam iniquitatis in mammonam æquitatis atque justitiæ de qua scriptum est: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi* (Psal. cxi, 9). C Illa est mammona æquitatis, id est pecunia justitiæ, quam virtus justitiæ fideliter dispensat, sicut illa est iniquitatis quam avaritiæ defraudat iniquitas.

Ne putetis, fratres, cum hæc pauperibus impenditis, vos eis vestra dare, sed sua reddere. Quidquid enim supra necessaria vitæ retinetis, ipsorum sunt, et per rapinam sua violenter occupastis, quibus ablati eos interficitis. Unde Gregorius in Pastoralis (45): « Ea, inquit, de qua sumpti sunt, cunctis hominibus terra communis est, et idcirco alimenta quoque communiter omnibus profert. » Incassum se ergo innocentes putant, qui commune Dei munus sibi privatim vindicant, qui cum accepta non tribuunt, in proximorum nece grassantur. Nam cum quælibet necessaria indignantibus ministramus, sua illis reddimus, non nostra largimur. Justitiæ potius debitum solvimus, quam misericordiæ opera implemus. Unde et Veritas cum de misericordia caute exhibenda loqueretur, dixit: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus* (Matth. vi, 1). Et Psalmista: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi* (Psal. cxi, 9). Est enim justitia, quæ unicuique reddit quod suum est. Cum autem pauperibus sua restituimus, maxima est adhibenda discretio, ne scilicet quod alterius est alteri demus, aut cui magis debemus, minus demus. Est enim discretio

A mater omnium virtutum. Etsi recte offeras, sed non recte divides, peccasti. Et omnia lex immunda censet animalia, quæ non ruminant, et non findunt ungulam, non enim infidelibus deneganda est misericordia sed maxime fidelibus impendenda, juxta quod scriptum est: *Maxime autem ad domesticos Dei* (Galat. vi, 10), si tanta sit largitas stipis porrigendæ. Sed Apostolus docet faciendam quidem ad omnes elemosynam, sed maxime ad domesticos fidei. De quibus et Salvator loquebatur: *Quos recipiant in æterna tabernacula* (Luc. xvi, 9). Sed inter etiam ipsos fideles pauperes multa est differentia, cum alii pauperes mundi sint necessitate, alii pauperes Dei propria voluntate; de quibus dicitur: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum* (Matth. v, 3). Quod et prædictus doctor diligenter attendens, consequenter adjecit: « Nunquid et isti pauperes, inter quorum pannos et ingluviem corporis flagrans libido dominatur, possunt habere æterna tabernacula, qui nec præsentia possident nec futura? Non enim simplices pauperes, sed pauperes spiritu beati appellantur, id est ut ei tribuat qui erubescit accipere, et cum accepterit dolet metens carnalia, et seminans spiritualia. » Sed inter ipsos iterum, qui Dei potius quam mundi pauperes sunt, nonnulla est differentia, cum alii plus egeant, alii minus. Hi quidem, qui sæculo penitus abrenuntiantes apostolicam imitantur vitam, veriores sunt pauperes et Deo propinquiores. Sed sunt hujus professionis non solummodo viri, sed etiam feminæ, quæ cum sicut fragilioris sexus, et infirmioris naturæ, tanto est earum virtus Deo acceptabilior atque perfectior, quanto est natura infirmior, juxta illud Apostoli: *Nam virtus in infirmitate perficitur* (II Cor. xii, 9).

Istæ cum, terrenis conjugis vel carnalium voluptatum illecebris spretis, sponso immortalis se copulant, sponsæ summi regis effectæ, omnium ejus servorum efficiuntur Dominæ. Quod diligenter attendens beatus Hieronymus cum ad unam harum sponsarum Eustochium scriberet, ait: « Hæc idcirco domina mea Eustochium, dominam quippe debeo vocare sponsam Domini mei. » Quod si tantus Ecclesiæ doctor veraciter profiteri non erubuit, et vos eas dominas vestras rebus ipsis magis quam verbis recognoscentes, ne differatis earum inopiæ subvenire, et vos longe amplius domini vestri sponsis debere quam servis, et eas apud sponsum proprium plus posse quam servos agnoscatis. Inter ipsas quoque sanctimoniales hæc in eleemosynis adhibenda est discretio, ut quæ majori paupertate sunt oppressæ, majori subsidio sustentantur. Sunt enim monasteria feminarum sicut et monachorum antiquitus a potentibus sæculi fundata, vel copiosis possessionibus ditata. Hoc vero monasterium noviter constructum, nec a divite quodam fundatum est, nec a possessionibus ditatum. Quod tamen

(45) Patrol. t. LXXVII, col. 87.

nis officiis, et disciplina regulari non minori A perseverare quam cætera Dei gratia novied novella ejus adhuc et tenera plantatio ut crescat, colenda est eleemosynis. Elirobis sunt pauperes, et eleemosyna qua recælorum emere vultis, non temere cuilibet nda; sed sudet, sicut scriptum est, eleemo- manu tua, donec invenias qui dignus sit, tibi occurrat ubi eam possis bene collocare, in pretio tantæ rei vis ponere. Considerandi auperes, qui te possint meritis suis et ora- s illuc introducere; quia stultum est ab terna tabernacula sperare, qui ut ea obti- ninime seu parum laborant, qui coactione quam voluntate sunt pauperes, rebus potius B spiritu, inviti potius quam spontanei. *In eram, Dominus inquit, et venistis ad me xxv, 36*). Nonnulla misericordia est eis subvenire, qui in carceribus hominum in- entur; sed maxima est his subvenire, que te Domini carceribus in perpetuo mancipa- , donec sponso occurrentes cum ipso intrent tias, sicut ipsemet sponso asserit dicens: *paratæ erant intraverunt cum eo ad nuptias 10*), ut illuc videlicet quasi uxores assidua tione fiant, quæ hic exstiterunt tanquam . Ad quam quidem celestium societatem rum et æterna tabernacula, ipsæ vos meritis cessionibus suis sponsæ secum introducant, per eas percipiatis æterna, quæ hic a vobis C unt temporalia, præstante ipso earum sponso o Jesu Christo, cui est honor et gloria, per sæcula. Amen.

SERMO XXXI.

FALI SANCTI STEPHANI, VEL CÆTEROUM DIACO- M, QUI AB APOSTOLIS DERIVATI SUNT OBSEQUIO TARUM VIDUARUM.

lectulum Salomonis sexaginta fortes ambiunt fissimis Israel, omnes tenentes gladios, et ad doctissimi. Uniuscujusque ensis super femur propter timores nocturnos (Cantic. III, 7). gloriosus et quam pretiosus, fratres, iste sit s Salomonis, cui tam diligens custodia tot orum sic virorum præparatorum, sic arma- deputatur, mirari magis quam eloqui possu- quid in noctibus rex tantus metuebat, qui D quoque nomine suo, quantam sit adeptus , insinuat? Quid, inquam, in noctibus potius in diebus verebatur, ut tanta custodiæ pro- lectulum suum ambiente muniret? Cur hæc e quies ejus lectulo magis quam lectulo com- r? Lectum quidem in Evangelio legimus i se continentem, quorum alterum assumi, rum relinqui Veritas testatur. De lectulo au- ui in hoc Cantico canticorum sæpius memo- nihil tale dicitur; nec quisquam in eo quie- elinqui perhibetur. Lectus itaque qui major

est, et multos capit, quorumlibet continentium vi- tam designat. Hi namque quo amplius ab inquietu- dine sæcularium curarum sunt remoti, nec conju- galibus molestiis impliciti, ampliori quiete fruun- tur. Sed quia et inter virgines nonnullæ fatuæ in- veniuntur quæ a sponso clausa janua repelluntur, et multi post sacrum propositum apostatantur et ob hoc assumi a sponso non merentur, derelinqui dicuntur. Lectulus vero, qui arctior est et paucos capit, sanctæ continentiæ quietem exprimit, ejus vitæ perfectio Deo se arctius astringit, et quasi cum eo unus spiritus sit. Talium vita Deo penitus va- cans, atque illi soli dedita, sponsæ nomine recte censetur, sed tunc rectius et specialiter, cum tanta virtus in feminis præminet, quæ, virili copula spre- ta, et contemptis voluptatibus, Christum sibi pro marito proposuerunt: non solum virgines, ut Ma- ria, sed etiam viduæ, sicut Anna, et quæ abrenun- tiantes sæculo, apostolico adhærebant collegio. Quas denique apostoli tanto pietatis amore sunt amplexi, ut, cum crescente numero fidelium ipsi jam ut antea mensis earum non sufficerent mini- strare, septem huic officio diaconos, id est mini- stros deputaverint, quibus earum necessitudini diligenter providentibus, ipsæ spiritali lectuli quiete fruere ampliore. De quorum quoque nu- mero, sicut et de cœtu apostolico diabolica tenta- tione uno cribrato et ventilato, sex tantum diaconi hujus viri Salomonis lectuli custodes, et tanquam excubiæ nocturnæ remanserunt. De quibus nunc di- citur: *En lectulum Salomonis*, etc. Ac si patenter diceretur: Jam in hac incarnati Verbi manifesta fœderatione veri Salomonis lectulum sexaginta viri fortes diligenter ambiendo et circumspectando pro- tegunt, ne quo diabolicæ tentationis adulterio violetur, ne quo carnalium voluptatum conta- gio maculetur, aut curæ mundialis tumultibus in- quietetur.

Sexagenarius numerus constat ex senario atque denario, quia sexies decem sexaginta fiunt. Sex autem illi diaconi tam senarium in numero suo ha- buerunt, quam in perfectione et custodia manda- torum Dei, quæ per Decalogum legis designantur, denarium tenuerunt. Sic igitur in eis senario atque denario pariter conjunctis, recte sexaginta fuisse perhibentur. Fortes præcipue, nec in carnalibus remissos voluptatibus esse oportuit, qui sanctarum castimoniæ feminarum custodes præpositi. De quo- rum collegio ille solus expelli meruit, qui zelo pul- chræ conjugis suæ nimium accesus, nec ab hæc concupiscentiæ carnalis infirmitate vel correptus destitit, sed vehementis doloris vesania commotus, tam illam suam, de qua corripiebatur, quam cæ- teras feminas publicari censuit. Quem adeo dete- standum apoostoli decreverunt, ut in locum ejus neminem judicarent substituendum, sicut in Mathia Judam restauraverunt (*Act. 1, 26*). In omni quippe religionis conventu tolerabilior avaritia videtur, et minoris infamiæ, quam turpitudine luxuriæ, et ma-

xime in devotis feminis. Hæc labes est detestanda, A et ab eis penitus semovenda.

Expulso denique illo misero et tam infirmi ani-
mi Nicolao a prædicto illo diaconorum forti consor-
tio, mysticus ille quem diximus sexagenarius nu-
merus recte est conservatus. Ex fortissimis Israel
hi sunt diaconi electi, quia ex discipulis Christi
mira continentiae et abstinentiae virtute præditis
sunt assumpti. Unde gladiis armati et ad bella do-
ctissimi describuntur, quia doctrinis instructi divini
verbi, qui gladius spiritus nuncupatur, quælibet
antiqui hostis tentamenta cum hoc gladio reseca-
bant, et tam continentiae quam abstinentiae clypeis
muniti ignea tela illius nequissimi quasi quodam
umbone valido repellabant. Qui etiam in qua sui
parte gladios præcipue gestarent provide est deter-
minatum, cum subditur: *Uniuscujusque ensis super*
femur suum (*Cant. III, 8*). Qui enim sanctimoniae
præerant feminarum, et prædictum miserum de
concupiscentia carnis damnatum a consortio suo
moverant ejectum, ab hoc sibi vitio maxime pro-
videbant, et incentiva libidinis continentiae gladio a
se maxime resecebant. Unde et bene super illam
corporis partem enses habere describuntur, ubi
sedem luxuriæ constat esse tanquam propriis parti-
bus libidinis. Quod diligenter maximus ille Chri-
stianorum philosophus Origenes attendens, corpo-
rali quoque gladio in semetipso usus, manus sibi
inferre sustinuit, quo sine suspitione infamiae ad
mulieres quoque instruendas liberum accessum C
posset habere. Et primo quoque Dialogorum beati
Gregorii libro (46) didicimus venerabilem Equitium
abbatem, ut feminarum quoque monasteriis præ-
esse deberet, ab angelo per visum ita spiritaliter
eunuchizatum esse, ut incentiva carnis quibus
primo graviter incestabatur, sic in eo penitus
extinguerentur ac si omnino deinceps viveret sine
sexu.

Sunt qui super femur alienum potius quam super
suum gladium habent, cum aliqui non tam bene
videntes quam prædicantes, aliorum incestuosam
vitam magis corrigunt quam propriam. Timores
nocturni sunt sollicitudines sanctorum de quibusli-
bet diaboli vitandis insidiis. Tanquam enim in te-
nebris omnis insidians latet, et perfecti quilibet, D
qui jam manifesta vicerunt tentamenta, de his su-
perest ut cogitent quæ magis sunt occulta, et diffi-
cilius deprehendi possunt. Unde et secundum vete-
rem Ezechielis translationem, ut beatus meminit
Gregorius, sancta illa quatuor animalia oculos in
dorso habere dicuntur. Quod ipse diligenter expo-
nens, ait (47): « Et hæc quidem vitia quæ virtuti-
bus finitima sunt, majori sollicitudine consideran-
da sunt, ne per speciem fallant. » Et post aliqua
(48): « Ea enim quæ in facie sunt, sæpe etiam pec-
catores custodire solent. Justi autem quia se et in
eis custodiunt quæ in promptu et in facie non vi-

dentur, in dorsis oculos habent; quia et ea quæ in
oculis sunt discutiunt, et ab his se custodiunt quæ
latent. » Pensate itaque, dilectissimæ sorores, quam
obsequii vicem his tam egregiis ministris referre
debeat, et tanto majori devotione natalitia ipso-
rum celebrate, quanto fidelibus his viris dispen-
satoribus amplius estis obnoxia. Perpendite et
quanto vos honore divina gratia sublimaverit, qui
vos primum suas et postmodum apostolorum habuit
diaconas, cum tam illis quam istis cunctis viduis de
suis facultatibus constet ministrasse. Unde et ipsas
tam diaconas quam diaconissas appellare doctores
sancti consuevere. De quarum etiam mensis ordo
diaconatus in prædictis viris incæptus, ad domini-
cam altaris mensam postmodum est translatus; ut
qui diaconarum fuerant diaconi, nunc levitæ effi-
ciantur Christi. Quibus pariter et feminas in hoc
diaconatus ordine ab Apostolo conjunctas esse, do-
ctores sancti multis profitentur in locis. Qui ad Ro-
manos Epistolam scribens: *Commendo*, inquit, *vo-*
bis Phæben sororem nostram, quæ est in ministerio
Ecclesiæ, quæ est Chencris (*Rom. XVI, 1*). Quem
quidem locum Cassiodorus in hujus Epistolæ com-
mentariis suis exponens: « Significat, inquit, dia-
conissam fuisse matris Ecclesiæ, quod in partibus
Græcorum hodie usque peragitur, quibus et bapti-
zandi usus in Ecclesia non negatur. » Hinc et Clau-
dus ita meminit: « Hic locus apostolica auctoritate
docet etiam feminas in ministerio Ecclesiæ insti-
tuit, in quo officio positam Phæben apud Ecclesiam,
quæ est Chencris, Apostolus magna cum laude et
commendatione prosequitur. » Hieronymus quoque
illum Apostoli locum ad Timotheum scribentis ex-
ponens, dicit (49): « Adolescentiores autem vi-
duas devota in ministerio diaconatus præpo-
nere, nec malum pro malo detur exemplum. »

Idem quoque apostolus, cum supra in eadem Epi-
stola post episcopos etiam diaconorum vitam ordi-
naret, institutionem quoque diaconarum illis con-
junct, dicens: *Diaconos similiter pudicos, non bi-*
lingues, non multo vino deditos, non tempore lucrum
sectantes, habentes mysterium fidei conscientia pura.
Et hi autem probentur primum, et sic ministrent
nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas,
non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diacones
sint unius uxoris viri, qui filiis suis bene præsent,
et suis domibus (*I Tim. III, 10 12.*) etc. Ubi et illud no-
tandum est, quod quemadmodum hoc loco diaconos
quoque, sicut episcopos, unius uxoris viros approbat,
ita et postmodum diaconissarum ordinem insti-
tuens, eas etiam unius viri uxores maxime commen-
dat: *Vidua*, inquit, *eligatur non minus sexaginta*
annorum, quæ fuerit unius viri uxor (*I Tim. V, 9*),
ut videlicet tanto sit ad sui ordinis administratio-
nem idoneior, quanto jam calore corporis refrige-
scente, ardorem libidinis minus sentit: et tanto
solertius ecclesiasticis ministeriis valeat præesse,

(46) Patrol. tom. LXXVII, col. 165.

(47) Patrol. tom. LXXVI, col. 841.

(48) Ibid., col. 843.

(49) Patrol. tom. XXX, col. 883.

magis in rei familiaris cura bene cognosci-
 recitata. Quæ de temperantia libidinis ne
 m possit notari, si videlicet per plures de-
 viros, unius viri uxor eligenda censetur.
 idem alloquor, virgines, ut ministrorum
 differentiam de vestra cogitatis prærogati-
 e enim sanctorum obsequio viduarum ab
 s, locum quorum obtinent episcopi, minoris
 viros, id est diaconos, videtis deputatos:
 vestro Christo in matre ejus Virgine didi-
 quid vobis debeant episcopi. Non enim illi
 m, sed apostolum dedit ministrum, per hoc
 insinuans tanto vos digniores promereri
 s, quanto ad excellentiam Dominicæ ma-
 plius propinquatis. Quæ quidem non diaco-
 d apostolum in obsequio sui ministrum ade-
 d vobis episcopi debeant insinuat, qui apo-
 n gradum in Ecclesia possident. Unde et de-
 munitur feminis, tam virginibus quam
 quanto studio tam apostolorum quam
 orum diaconorum ab eis electorum fe-
 s sint celebrandæ, nolo vos ignorare. Quo-
 s intercessionibus plurimum adjutas ille
 aro proposito custodiat, qui tales vobis de-
 ministros, et eosdem apud se vestros ha-
 vocatos sponsus vester Dominus Jesus Chri-
 ti cum Patre, etc.

SERMO XXXII.

LAUDE SANCTI STEPHANI PROTOMARTYRIS.

tum emendavimus ad fidem codicis Einsidl.)

lis Christi servus Christi, tanto Domino di-
 famulari.

martyris et cœlestis signiferi piissimas
 as, imo triumphalem celebrantes agonem,
 majore perficite devotione, quanto vos am-
 nic tam Christi quam vestro diacono constat
 is esse. Quid enim diaconus nisi minister
 atur? Quis autem Actus apostolorum per-
 non noverit beatum Stephanum cum sex
 pirita sancto plenis, juxta ipsius Spiritus
 mis gratiæ numerum, ab apostolis in mi-
 um sanctarum feminarum diaconos electos,
 impositionem manus, ad hujus administra-
 uram diligenter adstrictos, et quasi adjura-
 i cum omnes pariter pleni Spiritu sancto ab
 is eligendi dicantur, solus tamen Stephanus
 gratiam spiritaliter adeptus in sequentibus
 atur, cum dicitur: *Et elegerunt Stephanum*
plenum fide et Spiritu sancto, et Philippum
, 5), etc. Et rursus: Stephanus plenus gra-
ortitudine faciebat prodigia et signa magna in
(ibid., 8). Gaudete itaque, et spiritaliter con-
 e tanti agonistæ victoriæ, quem et meruistis
 ministrum, et in hujus administrationis
 le priorem martyrii palmam adeptum de ob-
 vestro misistis ad cœlum. Reddite mutuum
 hoc divinæ laudis obsequium; et quo ille fide-
 Deo vestris ministravit mensis, eo vos devo-

A. tius in obsequio Dei et veneratione martyris per-
 sistatis. In quo simul et honorem vestrum pensate,
 et fiduciam de meritis ejus non mediocrem sumite.
 Honorem quidem, quod, ut præfati sumus, talem
 meruistis habere ministrum, quem militiæ cœlestis
 signiferum omnes animæ sequuntur justæ; fiduciam
 vero, qua ipsum præcipue ibi speretis adiutorem,
 quem hic fidelissimum habuistis procuratorem; ut
 qui in minimo fidelem se præbuit ministrum, in
 majore ultroneum se præparet advocatum. Quod
 tanto facilius suis apud Dominum meritis obtinebit,
 quanto ejus gratiam majorem adeptus, summo sa-
 cerdoti primus diaconus meruit adjungi. Cujus quo-
 que passio tantam privilegii nacta est auctoritatem,
 ut sola ipsa canonicis inserta Scripturis, eundem
 habuerit scriptorem, quem et Dominica. Tanquam
 apocryphæ passiones apostolorum repudiantur, et
 exitus Dominicæ matris certum ex scriptore titulum
 non habet. Sola est protomartyris passio evangelici
 scriptoris stylo insignita, et tam diligenter descripta,
 ut tam in sua quam in vestra laude abundet. Sta-
 tim quippe post electionem ejus et cæterorum ad
 obsequii vestri diaconatum, subjunctum logimus:
Stephanus autem plenus gratia et fortitudine faciebat
prodigia et signa magna in populo. Quid hoc, ob-
 secro, vobis dignitatis acquirit, quod non ante sus-
 ceptum diaconatus officium his prodigiis et signis
 Stephanum magnificari Lucas commemorat, sed
 statim post hujus curæ susceptionem; nisi ut innuat
 hoc a vobis meritum processisse, ut quo se amplius
 sub infirmiori sexu famulando humiliaret, amplius
 hinc eum Dominus exaltaret, et in his. quæ sequun-
 tur, cæteris excellentior sanctis appareret?

De quo et subditur, quod cum propter prodi-
 giorum et signorum magnitudinem ferre adversarii
 eum non possent, de diversis in eum synagogis
 et locis convenientes, tam verbis quam factis mira-
 bilem invehorunt. Cum enim præmisisset evange-
 lista: *Stephanus autem plenus gratia et fortitudine*
faciebat prodigia et signa magna in populo; adjecit,
 atque ait: *Surrexerunt autem quidam de synagoga*
quæ appellatur Libertinorum, et Cyrenensium, et
Alexandrinorum, et eorum qui erant a Cilicia et
Asia, disputantes cum Stephano: et non poterant resi-
stere sapientiæ et spiritui, qui loquebatur (ibid., 9, 10).
 Unde illico tam verbis ipsius quam miraculis am-
 plius confutati, et vehementius in eum commoti
 falsis contra eum testibus introductis, commove-
 runt plebem, et seniores, et scribas, ut concurren-
 tes raperent eum, et traherent in concilium, ut de
 blasphemia saltem in Deum et Moysem a falsis testi-
 bus ei objecta reus adjudicaretur. Quod quidem non
 tam per eorum malitiam, quam per dispensationem
 divinam, ut in omnibus militem suum Deus glori-
 ficaret, patenter historia docet. Unde et cum scrip-
 tum sit, quia *concurrentes rapuerunt eum, et ad-*
duxerunt in consilium (ibid., 12), non tam vi ad-
 ductum quam propria voluntate eum intelligimus.
 Cupiens enim dissolvi, et esse cum Christo, qui ad

Patrem ait: *Volo, Pater, ut ubi sum ego, illic sit et minister meus* (Joan. xii, 26), eo tunc desiderio primus ipse diaconus post summum sacerdotem Christum ferebatur, quo postmodum Laurentius Sixto adhærebat dicens: « Quo progredieris sine filio, pater? Quo, sacerdos sancte, sine ministro properas? » Recordabatur et illud Sapientis proverbium, quo se obligatum attendebat, et exsolvere cupiebat: Ad mensam magnam sedisti: scito quoniam et talia te oportet præparare (Prov. xxii). Sicut enim mensa est corporalis cibi, quæ parva dicitur: sic et mensa magna ea recte vocatur, unde cibus animæ in sacramento Dominico sumitur. Hanc mensam Dominus erexit, cum se ipsum in cruce pro nobis immolavit. Ad hanc mensam accedimus, cum de altari corporis et sanguinis ejus sacramenta sumimus. Quod quidem sumentes, illud attendere debemus, quod ista sumentes Christus admonet: *Hoc facite*, inquit, *in meam commemorationem* (Luc. xxii, 19); ac si aperte dicat: Hoc in memoriam meæ passionis ita celebrate sacramentum, ut ad compatiendum pro me, ipsa vos promptos præparet memoria. Ut enim Apostolus meminit: *Si compatimur, et conregnabimus* (II Tim. ii, 12). Cum vero compatiendo Christo, vicem ei reddimus, quasi de mensa potentis sumpta fercula recompensamus, ut et nos eum reficiamus de nostro, sicut et ille nos satiavit de suo; et nobiscum ipse cœnet, eum quo nos prius cœnavimus, quis autem minister in mensa Christi, nisi diaconus intelligitur, qui et ipsam altaris mensam, et in ea consecrandæ hostiæ sacramenta componit? Unde bene memorem hujus hostiæ ipsum esse convenit, cujus præcipue ministerio tractatur, ut inde merito primus hic diaconus illi summo sacerdoti in hac recompensanda vice succederet. Cujus quidem laudem cum in concilium advocatus esset, ut diximus, ac accusandum, evangelista prosequens ait: *Et intuentes in eum omnes, qui sedebant in concilio, viderunt faciem ejus, tanquam faciem angeli* (Act. vi, 15). Jam enim in eo futuræ vitæ gloriæ resplendebat, quam fidelibus suis promittens. ait: *Ibi enim neque nudent, neque nudentur; sed erunt sicut angeli Dei in cælo* (Matth. xxii, 30). Et Apocalypsis: *Mensura, inquit, hominis, quæ et angeli* (Apoc. xxi, 17). Legimus Dominum in transfiguratione sua tanquam solem facie resplenduisse: hujus autem faciem tanquam angeli audivimus factam esse, quod nec apostolorum, nec sanctorum cuiquam sacræ historiæ. Statutus autem et interrogatus in concilio, quanta fortitudine animi atque constantia plenus esset, propriis responsis exhibuit, quæ quidem tali fine concludens ait: *Dura cervicæ, et incircumcisi corde et auribus, vos semper Spiritu sancto restitistis, sicut patres vestri, ita et vos. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos, qui prænuuntiabant, cujus vos nunc proditores et homicidæ fuistis, qui accepistis legem, et*

non custodistis (Act. vii, 51). Ubi et subditur: *Audientes autem hæc, dissecabantur cordibus suis, et stridebant dentibus in eum* (ibid., 54). Jam enim de primitiis percipiendæ coronæ securus, et de consummatione agonum suorum roboratus, quanto amplius properabat ad bravium, tanto adversarios minus verebatur, et magis in se commoveri gaudebat. Quam profecto constantiam non tam verbis ipsius, quam ipsa sua præsentia ei Dominus exhibebat, sicut statim adjunctum est: *Cum autem esset Stephanus plenus Spiritu, intendens in cælum, vidit gloriam Dei, et Jesum stantem a dextris Dei* (Act. vii, 54).

Legimus Dominum Jesum, cum cælos ascenderit, ad dexteram Patris consedis; nunc vero propter Stephanum, quasi inde surrexerit, stantem potius quam sedentem eum vidit apparuisse. Quis hic honor, quæso, aut quæ spes martyris, ut in occursum ejus assurgere, vel in auxilium ejus stare, quasi et pariter pugnet, Christus appareat? Bene autem præmissum est, faciem ejus tanquam faciem angeli factam fuisse, cum subjunctum sit eum gloriam Dei vidisse, ut jam ejus vita sive cognitio angelica magis quam humana dicenda sit. Scriptum quippe est, Domino ad Moysen dicente: *Non videbit me homo, et vivet* (Exod. xxxii, 20). Et Psalmista de ipsa visione Divinitatis jam securus, ad Deum loquitur: *Satiabor cum apparuerit gloria tua* (Psal. xvi, 15). Hic vero Stephanus non solum humanitatem Christi stantem ad dexteram Patris, verum et gloriam Dei videre se asserit, quasi jam omnino angelicam faciem adeptum. De qua videlicet angelica visione per semetipsam Veritas ait: *Amen dico vobis, quia angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est* (Matth. xviii, 10). Raptus est Paulus usque ad tertium cælum, *et audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui* (II Cor. xii, 4); non tamen gloriam Dei, vel dexteram Patris, in qua Christus consisteret, legitur conspexisse. Unde jam Stephanum quasi jam in exitu vitæ constitutum non tam humane quam angelice vivere perpendimus; cui nec virginitatis prærogativam defuisse credimus, quæ præcipue virtus angelos imitatur, ut videlicet in carne sine corruptione carnis vivatur, quod nequaquam Moysi concessum et humanæ infirmitatis copulæ obligato. Unde et in laudem tanti martyris sermo quidam conscriptus tali fine conclusus est: « In hoc quod præpositus est feminis, testimonium meruit sincerissimæ castitatis. Beatus ergo erit, qui hunc imitatus fuerit. Et pudicitæ enim palmam, et martyrii consequetur coronam; » ac si aperte diceretur: Qui exemplo ejus Agnum sequens quocunque ierit, et bysso pariter indutus et purpura, rosis simul et liliis intextum percipiet diadema. Unde et per excellentiam tanti meriti divino quodam præsigio factum est ut Stephanus vocaretur: quod ut Beda meminit (50) Hebraice *norma* vestra, Græce *corona* dicitur; cujus nominis

(50) In Act. apost. Patrologiæ XCII, col. 956.

interpretatio quantum hujus militis excellat exprimat facile est assignare. Quod enim norma vestra, o fideles, tantis eum virtutibus ornatum innuit, ut ad perfectionem vitæ ipse regula disciplinæ. Quippe cum dilectio plenitudo, quis æque ut Stephanus hanc tam am proximo visus est exhibere? Deo quidem, et post ipsum prior moriendo, atque illud mens, quod ipse de ipso dixerat: *Majorem hanc neminem habet, quam ut animam suam pro amicis suis* (Joan. xv, 13). Proximo cum pro se lapidantibus voce magna orans, ait dicens: *Domine, ne statuas illis hoc peccatum, quia nesciunt quid faciunt* (Act. vii, 59). Ubi de ipso de tanta perfectione assumpta subdit: *Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino*. Et quidem ipsum pro se orasse Scriptura licet, dicens: *Et lapidabant Stephanum invocantem et dicentem: Domine Jesu, suscipe spiritum meum* (ibid., 58).

perfecto, dum pro se orat, nec genua fleec clamasse vocem magna legitur, ut tanto in inimicis exhiberet devotionem, quanto eos in orationis suæ præsidio egere sentiret, de merito nihil confidebat. In hac erga percharitatis erga inimicos consummatus, ex oratione, statim in Domino meruit obsequium; ut de perfecto virtutis cumulo, primus in virtute quam tempore martyr, primum perbravium. Decebat quippe ut talis in acie primus eligeretur athleta, et cæteris anteur, qui, quo virtute perfectior, eo amplius in propriis animaret atque instrueret exemplum per ipsum Dominus manus omnium dolens prælium et digitos ad bellum. Et ut contra agone posteros hortaretur, intuens in vidit gloriam Dei, et sibi jam astantem Jetatimque, quasi ad sequaces suos in agone randos, exclamat dicens: *Ecce video caelos et Filium hominis stantem a dextris virtutis d., 55*; ac si diceret: *Pugnate et vos fortiter, viriliter, quia post agone pugnæ, nulla dilatio palmæ. State in acie intrepidi, pugnate, quia Christus in agone astat nobis, ut is pugnat pro nobis. Si Deus pro nobis, quis nos?* (Rom. viii, 31.) Quid etiam illud est præagogii, quod Stephanus non tam coronam ipsa interpretatur? Quasi enim sunt omnes coronandi, qui ab ipso inchoant per ipsum instructi, ut ipse simul et re: virtutum, et quodammodo, corona victoribus ducatur ad præmium. Qui etiam tantis, ut est, exsistit virtutibus adornatus, ut coronam quasi supremum diceretur ornamentum, in corpore Christi non tam cæteris sanctis merito Dominico sit connumerandus, quam in priori parte, quasi corona, collocandus.

A Unde et immaculatæ suæ carnis hostia cæteris martyribus præponi, et in catalogo septem diaconorum tanquam eorum archidiaconus, tam rei quam ordinis nomine meruit anteponi. Decebat quippe ut cæteri cum ipso vobis, ut diximus, deputati, ejus præcipue regerent arbitrio, qui castimoniam præeminebat virtute. Bene itaque divina dispensatione actum est, ut in exemplo martyribus ille primus exhiberetur, qui virtutum gratia præcedens, eos amplius roboraret, et ad coronam provocaret. Et sursum intuitus Jesum, tam in occursum, quam in auxilium sui pariter stantem, hanc revelationem sibi fieri non distulit profiteri, qua videlicet sequaces suos ad compatiendum amplius roboraret, et adversarios in se ipsum vehementius commoveret. Meminerat, ni fallor, Isaiam a Judæis occisum, eo quod se Dei majestatem vidisse scripserat. Unde et ipse amplius istos commovendos ex his verbis suis Stephanus æstimabat, sicut et statim annexum est cum dicitur: *Exclamantes autem voce magna, continuerunt aures suas, et impetum fecerunt unanimiter in eum. Et ejicientes eum extra civitatem, lapidabant* (Act. vii, 56). Hanc eandem portam æstimo, qua et Christus ad crucifigendum egressus est, ut et regi et militi idem passionis locus esset communis. Completum est in eo juxta ipsam quoque historiam, quod ad Hebræos scribens Apostolus, ait: *Quorum animalium infertur sanguis in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod et Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improprium ejus portantes. Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus* (Hebr. xiii). Si ergo his, qui futuram inquirunt, tanto desiderio properandum est, quanto magis Stephano, qui jam eam in cælis præsentem cernebat, qui sibi assurgentem, seu in occursum ejus stantem ac paratum videbat Christum?

Quanta autem promotione in eum debaccharentur, ipsa persequentium impatientia testatur, cum dicitur: *Et ejicientes eum extra civitatem, lapidabant* (Act. vii, 57). Non (51) enim dicit jam ejectum lapidari, sed cum adhuc ejiceretur inchoari. Ejecto autem illo, quanta festinatione ad ejus interitum convocarent, depositio vestium eorum innuit qua auferri videbatur aliquid impedimenti. Quanta vero sit ejus charitas quæ: *Omnia suffert, omnia sperat omnia sustinet* (I Cor. xiii, 7), exitus manifestat. *Positis quippe genibus, exclamavit voce magna dicens: Domine, me statuas illis hoc peccatum; et cum hoc dixisset obdormivit in Domino* (Act. vii, 59). Monstrant præcedentia Stephanum etiam pro se ipso orasse cum dicitur: *Et lapidabant Stephanum invocantem et dicentem: Domine Jesu, suscipe spiritum meum* (Act. vii, 58). Ubi diligenter attendendum video quanta charitate inter ipsos lapidum ictus inimicos amplecteret, pro quibus non solum orat,

quæ sequuntur ex codice Emsidlensi supplementum. Desunt in edit. Ambrosii. Edit. Patr.

sed etiam flexis genibus supplicat, quod nequaquam legitur pro seipso fecisse, verum etiam pro his quos primo graviter arguere et tam sua quam patrum suorum scelera non timuit impropere. Ex quanto autem charitatis fonte id perveniret exhibuit in fine, in quo tum præcipue Dominum Jesum imitari videtur, qui ad passionem deductus, pro crucifigentibus deprecatus est, dicens : *Pater, ignosce illis non enim sciunt quid faciunt (Luc. xxiii, 34)*. Perpendite, obsecro, charissimæ sorores et filiæ Christi, quanta providentia divinæ pietatis circa vos fuerit qui hanc famulatu vestro charitatem deputavit, quæ nec inimicis, cum occideretur, irasci potuit : ut hinc præcipue colligatis quid de ipso vobis sit sperandum qui sic se inimicis præbuit propitium. Legimus et alios sequaces ejus fortiter dimicasse, nullos autem vel paucos hanc exemplo Domini sui interemptoribus gratiam exhibuisse. Unde et merito primus in agone Domino succedere meruit, cui ex tanta virtutis imitatione propinquior exstitit, ut quo profector esset virtute, prior assumeretur in exemplo pugnæ.

At ne tantæ charitatis affectum in oratione sua non obtinuisse putemus affectum, attendite quid oratione illa proveniat et sequatur. Dictum quippe fuerat testes illos fuisse quibus lapidantibus traditus est, custodienda vestimenta sua secus pedes adolescentis Sauli deposuisse, postea vero cum, expleta oratione, pro inimicis martyr statim in Domino obdormivisse dicitur, mox de eodem adolescente Saulo subinfertur : *Saulus autem erat consentiens neci ejus (Act. vii, 59)*, etc. Quibus verbis quidem [in hoc maxime adolescente ejus oratio fructuosa invenitur, ut ille postea per meritum Stephani conversus fuisse credatur, per quem universus fere mundus ad Deum converteretur, ut hoc ipsum quod credimus Stephani meritis omnes pariter gentes tribuamus.

Sed nec Stephano lapidato persequentium ira sedata est, sed tanto amplius propter eum accensa, quanto constat eum Deo magis acceptabilem et inimicis Dei fuisse odibilem. Unde et sequitur : *Facta est persecutio magna in Ecclesia in illa die quæ erat in Jerosolymis, et omnes dispersi sunt per regiones Judææ et Samariæ, præter apostolos (Act. viii, 1)*. Cujus quidem persecutionis dispersionem in quantum salutem Ecclesiæ Dominus converterit, ut de morte scilicet Stephani desolata materiam acciperet consolationum, sequentia indicant, cum hæc scilicet fidelium dispersio multos in fidem Christi congregaret populos, sicut in sequentibus continetur, cum dicitur : *Igitur qui dispersi erant pertransibant evangelizantes verbum Dei, Philippus autem descendens in civitatem Samariæ prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his quæ a Philippo dicebantur unanimiter audientes et videntes signa quæ faciebat. Multi enim illorum qui habebant spiritus immundos clamantes voce magna exiebant, multi paralytici et claudii curati sunt. Factum est ergo gaudium*

magnum in civitate (Act. viii, 4 et seq.). Quod e gaudium quantum apostolis fuerit non tacetur dicitur : *Cum audissent autem apostoli qui erant in Jerosolymis quia recepisset Samaria verbum Dei, venerunt ad illos Petrum et Joannem (ibid., 14)*. Hunc autem Philippum eum esse constat, qui e inter ipsos septem diaconos vestro famulatu datus evangelista superius secundum post Stephanum computavit, dicens : *Et elegerunt Stephanum virum plenum fide et Spiritu sancto, et Philip-pum (Act. vi, 5)*, etc. Ex quo etiam liquet per quoque diaconem vestrum quasi de domo vestra primam agentes prædicationem Christi diluisse et primitias gentium in horrea Christi venisse. Cujus etiam filiabus quantum gratiam rogativa virginitatis contulerit longe inferius evangelista non reticet dicens : *Altera autem die convenimus Cæsaream et intrantes domum Philippi evangelistæ, qui erat unus de septem, mansimus cum eum. Huic autem erant filia quatuor virgines phœtantes (Act. xxi, 8, 9)*.

Ut ergo nunc ad superiora redeamus, libet et nunc intueri quantum curam sepeliendi sanctum martyris sui corpus habuerit Dominus, de cæteris ad ipsum ingemiscens Psalmista conratur dicens : *Posuerunt morticina servorum tuorum escas volatilibus cæli, carnes sanctorum bestiis t. Effuderunt sanguinem sanctorum in circuitu Jerusalem et non erat qui sepeliret (Psal. lxxxviii, 2, 4)* illa quippe tanta persecutione et dispersione linum quæ tunc Jerosolymis facta est, non defuere fideles qui cum planctu magno in tanta sui a-tate martyrem sepelierunt, sicut scriptum est : *sepelierunt Stephanum viri timorati et fecerunt i-ctum magnum super eum (Act. viii, 2)*. Hic est ploratus et ululatus multus Rachelis vestræ, sunt illæ compatiens Ecclesiæ piæ lacrymæ, per Jeremiam præfiguratæ sunt dicentem : *Vo excelso audita est lamentationis et luctus, Rachel plorantis filios suos (Jer. xxxi, 15)*, etc. Et ergo, sorores in Christo charissimæ, talem actum in vestro famulatu defunctum pia lamenta-plangite, pia compassionis devotione venera-exsequias celebrate, et quasi hunc præcipue-strum ad sepulcrum prosequentes ejus sepul-lacrymis unguenta perficite, et fidei ejus circa obsequio quasi aromata præparate.

Legimus in illis sceleratis turbis quæ ad erigendum ducebant Dominum, non defuisse illi luctum pietatem feminarum. Sicut idem meminit evangelista dicens : *Sequebatur autem eum multitudo plebis et mulierum quæ plangebant et lamentabantur (Luc xxiii, 27)*. Conversus autem ad illas Jesus dixit : *Filie Jerusalem, nolite flere super me (ibid., 28)*. Si ergo infideles feminas, et ipsorum et persequentium uxores naturalis affectus pietatis qui maxime vestro sexui inest ad compassionis lacrymas commovet, quid vestro debeatis Stephano non ignorare. Quem etiam post mortem quot et quantis n

Dominus extulerit præcipue doctores Ecclesiæ A terorum memoriam studiose scribendo trans-
ant. Unde inter cætera meritis ejus perpetrata
ilia, maximus Ecclesiæ doctor Augustinus libro
itate Dei ultimo (52) sex mortuos in Africa com-
rat suscitatos, quod nec ipsum sibi Dominum
etrum in miraculis præcipuo, nec cuiquam
rum legimus concessisse. Prius quidem
jam presbyterum, deinde puerum, postea
dam sanctiomoniam, dehinc quamdam puel-
postea juvenem, deinde quemdam infantem.
rius enim presbyter vetere morbo calcibus
bat et per memoriam ejus in terris salvus
est. Ipse vero postea morbo alio prævalescen-
tius, est, sed tunica ejusdem presbyteri post-
ad memoriam sancti martyris delata est, et
ata est, et super jacentis mortui corpus posita,
s beati martyris suscitatus est. De puero vero
is quia, cum in area luderet, exorbitantem
qui vehiculum trahebant rotis eum attrive-
t confestim palpitavit exspirans. Hunc mater
um ad eandem memoriam posuit, et non so-
vixit, sed etiam illæsus apparuit. Sanctimo-
vero cum ægritudine laboraret, ad eandem
riam tunica illius allata est, sed antequam
reportaretur illa defuncta est. Hac denique
operuerunt cadaver ejus et recepto spiritu
a est.

dam autem die, quum Basus quidam Syrus
moriæ ejusdem martyris pro filia ægrotante
t et vestem puellæ eo detulisset, ecce duo
de domo occurrerunt qui eam mortuam nun-
unt. Sed amici qui erant in domo prohibue-
illi dicere, ne per publicum plangeret. Qui
domum rediisset nimio dolore commotus,
æ filia vestem quam detulerat superjecit et
addita est. Filius item cujusdam extinctus
Cujus corpus amici martyris oleo perunx-
t statim revixit. Sextus vero qui superest hoc
suscitatus est. Eleustus, vir tribunitius, ha-
nfantulum in infirmitate mortuum, super me-
martyris posuit, et post multam orationem
acrymis fusam, juvenem levavit. Hæc omnia,
imus, in Africa gesta, quæ videlicet ibi ha-
o noverat, beatus commemorat Augustinus, D
scilicet innuens quæ in una provincia facta
s notitiam pervenerunt, quot et quanta talia
et majora in cæteris mundi partibus ad glo-
riæ militis Dominus operari credendus sit.

le et id prærogativæ consecutus est, ut in ejus
riam maxime cathedrarum episcopaliū ba-
videamus consecratas. Qui primus martyr
i, tanquam alter Abet, proprii sanguinis ef-
e, quidam, ut ita dixerim, fundator exstitit
iæ, seipsum tanquam lapidem vivum et mul-
lapidum ictibus obtusum et quadratum in
ndamentum substernens, super quem cæteri
tanquam in ipso quodam modo fundati ac

Patrol. tom. XLI, col. 766, et seq.

firmati innitantur, qui et viris exhibuit formam
constantia et feminis pariter continentia.

Sed quoniam cuncta hæc ad vestram gloriam,
charissimæ sorores, specialiter pertinent quæ de
primo vestro prædicantur ministro, tanto amplius
a vobis triumphus ejus memorandus est, quanto
ejus memoria vobis ampliorem honorem vel majore-
rem securitatem præstat. Unde pia vobis exhorta-
tione consulimus ut semper in matutinis et vesper-
tinis laudibus in antiphona propria et collecta ejus
memoriam devote celebretis, ut quem apud ho-
mines fidelem habuistis ministrum, salubriorem
apud Deum sentiatis advocatum, ipso id vobis
Domino præstante, cui est honor et gloria per in-
finita sæculorum sæcula. Amen.

SERMO XXXIII.

DE SANCTO JOANNE BAPTISTA.

Dominus ad beatum Job in parabolis loquens,
cum per ibices et parturientes cervas rectorum or-
dinem descripsisset, consequenter, dilectissimi
fratres et commonachi, ad institutionem vestri pro-
positi stylum convertit, et ejus libertatem cæteris
præferens ait: *Quis dimisit onagrum liberum, et
vincula ejus quis solvit? Cui dedi in solitudine do-
mum, et tabernacula ejus in terra salsuginis? Con-
temnit multitudinem civitatis, et clamorem exactoris
non audit. Circumspicit montes pascuæ suæ, et vi-
rentia quæque perquiri (Job xxxix, 5).* Magnum,
fratres, in multis virtutibus Job fuisse, tam ipsius
C historia quam Dei testimonia monstraverant. Quem
ne tantarum magnitudo virtutum in elationem forte
traheret, vitæ ipsius conjugali tam rectorum quam
continentium dignitas præ oculis ponitur, ut eo-
rum scilicet comparatione se comescat ab ela-
tione. Et quia tam continentia quam abstinentia
virtus præminet in monachis, sub onagri specie
hujus prærogativa describitur vitæ. Onager quippe
non domesticus, sed silvestris asinus dicitur. Hic
tanto liberius in solitudine conversatur, quanto a
commiseratione hominum magis remotus nec onere
gravatur, nec vinculis coercetur, sicut e contra do-
mesticus sustinet asinus. Unde merito huic vita
conjugatorum, sicut illi continentium comparatur.
D Quod enim vinculum majus quam copulæ conju-
galis? Quæ gravior servitus, quam ut homo proprii
corporis potestatem non habeat? Quæ denique vita
onerosior, quam molestis quotidianæ sollicitudinis
tam pro uxore quam pro filiis cruciari? Aut quæ
vita pigrior ad obsequium Dei, quam ejus qui tot
affectionum vinculis mundo ligatus astringitur?
Unde nec ab hujus vitæ comparatione pigri jumenti
tarditas dissidet. Monachi vero tanto expeditiores
vel promptiores ad divinum fiunt obsequium, quanto
amplius sæcularium affectionum vinculis absoluti,
omnibusque renuntiantes ab illa, quam diximus,
servitute longius absistant, et liberiores fiunt.

De qua nunc libertate Dominus ad Job loquitur :

Quis dimisit onagram liberum? Ac si diceret: Quis, nisi ego, hanc libertatem quieti monasticæ dedit, quæ longe præminet illi tuæ conjugali servituti? Magnum utique hoc tantæ gratiæ donum, ut inspiratione et virtute divina homines in carnalibus concupiscentiis nati, et in sæcularibus illecebris educati, contra vel supra humanæ naturæ infirmitatem ita in carne vivant, ut vitia carnis nesciant, et humanitatis obliiti virtute fiant angelici. *Et vincula ejus quis solvit?* Hoc est affectiones carnis, quibus naturaliter quasi quibusdam vinculis mundo ligatus erat, quis dirupit? Quam congruæ autem vitam continentium, quæ, ut dictum est, in monachis præminet, onager designet, illa ejus natura indicat, quam Isidorus, et qui de naturis animalium scripserunt, referunt. Qui enim mares sunt in onagris, filios suos castrare dicuntur. Quod quidem ne fiat, matres, quantum possunt, eos occultare nituntur. Mares autem in onagris, fortes in proposito suo sunt monachi, qui eos quibus quasi filiis præsent, vel quos in suam congregationem suscipiunt, spiritaliter castrando in sua continentia servant. Quales quidem eunuchos, qui se videlicet propter regnum cælorum castraverunt, tam Isaias quam ipsa Veritas plurimum commendat (*Isa. lvi, 4; Matth. xix, 12*). Quod autem de monachis, id est solitariis, hæc de onagro dicta sint intelligenda, patenter insinuat, dicens: *Cui dedi in solitudine domum* (*Job xxxix, 6*), hoc est a tumultu sæculi ad secretum eremi traxi, ut ibi scilicet quanto quietius habitaret, tanto perfectius mihi vacaret. *Et tabernacula ejus in terra salsuginis* (*ibid.*). Tabernacula mobiles domus sunt, nullaque stabilitate fixæ, qualia sunt pastorum vel peregrinantium chumbracula. His corpora nostra comparantur, morte adhuc dissolubilia, nec stabilitatem immortalitatis adepta. De qualibus dicit Apostolus: *Si dissolvatur domus nostra terrestris habemus in cælum domum non manufactam a Deo paratam* (*II Cor. v, 1*). Dum ergo in his luteis et mortalibus corporibus sumus, in tabernaculis magis quam in domibus habitamus. Qui ergo hic adhuc peregrinantes quasi tabernaculum habemus, cum ad cælestis Jerusalem patriam venerimus, domus potius habituri sumus. In cujus rei typo populus Dei primum habuit tabernaculum in deserto, et postea templum in Jerosolymis, terram adeptus promissionis, et maxima pacis jucunditate fruens sub Salomone, qui ex nomine quoque suo, sicut et Jerusalem, ubi templum ædificavit, pacem prætendit, quæ nusquam nisi in illa Jerusalem superna potest esse vera. Scribens etiam ad Hebraicos Apostolus, mortale cujuslibet corpus tabernaculo comparat dicens: *Habemus allure, de quo non habent edere qui tabernaculo deserviunt* (*Hebr. xiii, 10*), hoc est concupiscentiis carnis magis quam spiritui obediunt, et ventri magis quam Deo famulantur. Terra salsuginosa loca sunt arida et sicca, quam perambulans diabolus requiem non invenit, qui in locis humentibus dormit, sicut ad eundem Job Dominus

A dicit. Onagri ergo tabernacula in terra sunt arida, quia virtus abstinentiæ in eis viget, quorum corpora fluxu carnalium concupiscentiarum nequam sunt humida.

Contemnit multitudinem civitatis (*Job xxxix, 7*). Ad duo quæ novissime dixerat duo subjungit, quasi singula singulis reddens. Ad illud quidem: *Cui dedi in solitudine domum*, istud refert quod nunc dicitur: *Contemnit multitudinem civitatis*, id est frequentiam sæcularium hominum quæ multos capit atque oblectat. Multi quippe sunt vocati, sed pauci electi, et spatiosam et latam viam mortis multi perambulant. Sunt qui timore vel necessitate aliqua commoti ad occulta solitudinis se conferunt, et hoc ex coactione magis quam ex voluntate faciunt; sicut in Elia primo antiqui populi anachoreta, vel in Paulo postmodum primo eremita factum esse legimus. At vero egregius est a sæculo recessus et Deo acceptus, cum quis propter Deum relinquit mundum, nec tam eum mundus expellit, quam ipse mundum rejicit. *Et clamorem exactoris non audit* (*ibid.*), ac si diceret: Ex hoc apparet eum in terra salsuginis habere tabernacula, quia quotidianæ abstinentiæ moderatis jejuniis carnem domat, ut et concupiscentias reprimat, et defectum naturæ non incurrat. Importunus est quotidianus exactor in nobis venter est, qui cibum a nobis exigendo quasi quotidie murmurat, et clamat: *Affer, affer!* Hic quidem vocem moderatam habet in necessariis, sed clamorem intemperatum in superfluis. Onager ergo iste, quia necessaria ventri alimenta non subtrahit, sed superflua tollit, clamorem exactoris, ut dictum est, non audit, qui ei non obtemperat in superfluis. De quo adhuc subditur: *Circumspicit montes pascuæ suæ, et virentia quæquæ perquirat* (*ibid., 8*). Montes pascuæ volumina sunt sublimioris doctrinæ, id est sacræ Scripturæ. Quo ergo iste spiritalis onager amplius cibis corporalibus abstinet, tanto consolatione melioris cibi, id est pabulo divini verbi magis indiget; et quo illam minus curat, hac refectione animam magis satiat. Bene autem circumspicere dicitur montes pascuæ suæ, hoc est diligenter inquirere ac providere, in quibus montibus, id est sacris voluminibus aptiorem sibi refectionem ex intelligentia ipsorum possit reperire. Non enim omnibus omnium librorum lectio competit, nec omnes ab omnibus intelligi possunt, nec in omnibus ferculis omnes pariter oblectantur. Et quoniam in divinis libris quædam reprehenduntur, quædam commendantur, nec solum vita bonorum quam sequamur, verum etiam malorum quam fugiamus describitur; montes isti non solum viridem, sed etiam siccam continent herbam. Quæ enim ad sæcularem pertinent vitam feno comparanda sunt, quod abscisum de terra suæ viriditatis vigorem amisit. Et vita reproborum a terra viventium aliena, his caducis inhians rebus, quæ in defectu consistunt, feno comparatur; sicut e contrario vita electorum, quæ quotidianum habens

am, ad immarcescibilem patriæ cœlestis A
emper virentis tendit amœnitatem, viren-
ratorum speciem gerit. His igitur onager
a illis montibus reficiendus. Non sicca pa-
d virentia quærit, quia hæc assequi nititur,
e ad æternam pertingitur vitam, et his tan-
imam suam hic reficere curat, quibus ad
m illam refectionem perveniat.

quidem de onagro in generali, ut ita dicam,
monachorum expositio nostra prosecuta
m nunc de genere ad speciem transferentes,
mo illo monachorum principe, cujus hodie
las agitur, juvat hæc omnia diligentius con-
; ubi ea perfectius possimus invenire; qui
fessione regulæ vivens, omnem regulæ tran-
perfectionem. Hic quippe, ut dictum est, in
t virtute veniens Eliæ, hujus propositi vi-
am ille inchoavit, ipse consummavit. Ab
bus tanquam ducibus nostri propositi, seu
bus hujus philosophiæ christianæ tam in-
uam in novo populo studio sunt exorta.
mus ad Paulinum in epist. II (55): « Habet
odque propositum principes suos, et ut ad
reniamus, episcopi et presbyteri habeant ad
im apostolos et apostolicos viros, quorum
n possidentes habere nitantur et meritum.
tem habeamus propositi nostri principes,
, Antonium, Hilarionem, Macharium. Et ut
pturarum auctoritatem redeam, noster prin-
ias, Elisæus, nostri duces prophetarum filii,
vitabant in agris et solitudine, et faciebant
ernacula prope fluentia Jordanis. De his
illi filii Rechab, qui vinum et siceram non
t, qui morabantur in tentoriis, qui Dei per
m voce laudantur, quod non deficiat de
orum vir stans coram Domino. » Idem ad
ium virginem, de diversis generibus mona-

(54) Ad tertium genus veniam, quos
etas vocant, et qui de cœnobiis exeuntes,
pane et sale, amplius ad deserta nihil per-
Hujus vitæ auctor Paulus, illustrator Anto-
ut ad superiora conscendam, princeps Joan-
tista fuit. Talem virum quoque Jeremias
t, dicens: *Bonum est viro cum portaverit* D
ab adolescentia sua, sedebit solitarius et tace-
miam sustulit per se jugum, etc. (Thren. III,
bryostomus, homilia 23, quæ sic inci-
e Joanne dicitur: *Fuit homo missus a Deo,*
nec erat Joannes (Joan. I, 6). Gratia in no-
mprehenditur. Joannes enim interpretatur
gratia, quia majorem accepit gratiam. Pro-
in eremo philosophatur, et reservat se in ad-
Christi, quia nuntiaturus erat Christum,
in eremo nutritur, statim ibi crescit. Non
m hominibus conversari, in eremo cum an-
tilosophatur.

derate, monachi dignitatem vestram Joan-

nes princeps vestri est dogmatis. Ipse monachus
statim ut natus est in eremo vivit, in eremo nutri-
tur. Christum exspectat in solitudine. Eo tempore
quo Joannes natus est, et erat in eremo, hoc tem-
plum quod videmus esse destructum, quantas ha-
bebat divitias, quid auri, quid argenti, Josephus
describit; quantum gemmarum, quantum serici
quanti erant sacerdotes, scribæ et universa genera
officiorum. Videte quomodo semper Christus humi-
litem diligit, Christus Dei Filius in templo nasci-
tur, et in eremo prædicatur. Humilis enim humiles
diligit. Hoc totum quare dico? Ut doceam dogmatis
nostri principem esse Joannem Baptistam. Hic alter,
ut dictum est, Elias in spiritu, imo quodam privi-
legio vitæ major habitus, tanto majorem a Domino
gratiam percepit quanto hujus excellentiam gratiæ,
ex præcepto angeli nativitatem ejus nuntiantis, tali-
que nomine, quod hanc exprimeret gratiam, meruit
insigniri. Ipse revera onager liber fuit, qui ab infan-
tia ruptis carnalium affectionum vinculis, spretaque
domo parentum, ad horridum eremi desertum se
contulit, non quidem ut Elias metu persecutionis
coactus, sed abstinentiæ virtute spontaneus. Qui in
illa solitudine, quam salsugineos et aridæ terræ
tabernaculum efficeret corpus suum, Evangelia do-
cent. Ubi naturalibus cibus, et quæ ultro terra da-
bat, contentus, nec pane, nec olere, nec aliquo
cocto vesci legitur, sed tantum melle sylvestri, et
locustis, et aqua sustentatur. Elias non solum cibi
monastici, verum etiam carniæ alimentum corvis
ministrantibus habuit. A quibus non semel in die,
sed tam mane quam vespere ad eum hæc pariter cum
pane deferebantur. Qui et de torrente Charit pocu-
lum habens, in tribus istis, pane videlicet, carni-
bus et aqua, non magnæ abstinentiæ gravamen sentie-
bat. Filii quoque Rechab nullam jejuniorum lau-
dem adepti, de abstinentia tantum vini, non car-
niæ, vel quarumcunque deliciarum, commendan-
tur a Domino (Jer. xxxv, 1 et seq.). Joannes vero
ejusque discipuli in abstinentia corporali quoti-
diana, non solum priores, patres verum, etiam ipsum
Christum, vel ejus discipulos transcendisse legitur,
sicut Matthæo referente didicimus: *Accesserunt*, in-
quit, *ad Jesum discipuli Joannis dicentes: Quare*
nos et Pharisæi jejunamus frequenter, discipuli au-
tem tui non jejunant? Et ait illis Jesus: Nunquid
possunt filii lugere quandiu cum illis est sponsus
(Matth. ix, 14.) Qui etiam quanta vestium asperi-
tate, ne in istis aliquam sentiret molliem, nec
eadem Evangelia, nec ipse Dominus reticet in laude
ejus. Scriptum quippe est: *Ipse autem Joannes ha-*
bebat vestimentum de pilis camelorum et zonam pel-
liceam circa lumbos suos (Matth. III, 4). Pro cucul-
lis quidem laneis hispida de pilis camelorum habe-
bat indumenta. Pro femoralibus lineis, zona pellicea
circa lumbos utebatur, ut videlicet frigiditate et du-
ritia pellis calorem et molliem reprimeret libidi-

nis. Filius ipse pontificis qui tunc hæreditario jure patri succedebat, populo contempsit præesse in civitate, ut perfectius Deo vacaret in solitudine. Hujus onagri fuerunt montes pascuales viri prædicti altitudine vitæ in antiquo populo præminentes. ad quos intentionis suæ oculos levans, juxta illud: *Levavi oculos meos in montes (Psal. cxx, 1)*, quod inde virtutum sumpsit exempla, quasi tot virentis herbæ habuerit pabula. Non enim in singulis omnia divinæ gratiæ dona reperiebat, sed ex diversis diversa colligens, quasi ex multis unum hominem perfectum componere studebat. Hujus itaque vitam tam de continentia quam de absentia Dominus præferens universis, nec tam humanam quam angelicam censens eam, cum præmisit, in ejus laude: *Sed quid existis videre prophetam? Dico vobis plus quam prophetam*, statim adjecit: *Hic est, de quo scriptum est: Ecce mitto angelum meum etc. (Matth. xi, 9.)*

Quid autem, fratres, tanti principis nostri vitam commendare prodest, si eam imitari contemnimus? Sicut ait Apostolus: *Quæcunque scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt ut per patientiam et consolationem Scripturarum spem habeamus (Rom. xv, 4)*. Quantum nobis imminet periculum, si ea non impleamus documenta, quæ specialiter ad ædificationem nostram sunt scripta, si eis instruemur exemplis, quæ nostri propositi mores describunt perfectius? Quo enim diligentius hæc nobis exposita videmus, majus judicium de contemptu incurrimus eorum. Unde et Veritas: *Servus, inquit, sciens et non faciens voluntatem Domini sui, plagis vapulabit multis (Luc. xxi, 47)*. Ecce in onagri supraposita descriptione quid nos sequi deceat patenter expressum est, sed quam contraria incedamus via non minus liquidum est. Jam quippe refrigerante, imo extincto religionis fervore, postmodum de labore proprio vivere deberemus, quod unum vere monachos efficere beatus Benedictus meminit (55), inimicam animæ sectantes otiositatem, de alieno labore victum quærimus; et hujus noxiæ quietis perversa libertate utentes, et tam luxui rerum quam multiloquio vacantes, veram prædicti onagri libertatem amisimus. Unde sæcularibus nos implicantes negotiis, dum cupiditate terrenorum nobis dominante, ditiores fieri studemus in monasterio quam fueramus in sæculo, terrenis nos dominis potius quam Deo subjecimus. Villas et homines et servos pariter et ancillas a potentibus sæculi tanquam in eleemosyna sumentes, eorum nos gravi jugo subjugamus, et nonnunquam pro paucis quæ accipimus multa persolvimus. Quæ cum de suo potius quam de nostro sibi provenire censeant, nullas his habent grates, quæ sibi non tam dari quam reddi autumant. Sæpe et pro tutela horum ad forinseca judicia trahimur compulsi, et ante sæculares iudices publicam agentes causam, adeo non impu-

dentur contendimus, ut homines nostros non ad juramenta, verum etiam ad duella præagenda cum summo vitæ suæ periculo commus. Quod quidem in sæcularibus quoque clenis Apostolus arguens ait: *Jam quidem delictum est in vobis. quod judicia habetis int Quare non magis injuriam accipitis? Quare non magis fraudem patimini? Sed vos injuriam facis fraudatis, et hoc fratribus. An nescitis quia regnum Dei non possidebunt? (1 Cor. vi, 7)* etiamnum ignoret in ipsos subjectos nostrorum actiones graviores nos exercere, et majori chari tyrannide, quam sæculares faciunt potestatem Denique et in tantam, si valemus, insaniam rumpimus, ut de tributis et vectigalibus, et tunc victum nobis acquiramus, cum inter magna miracula deputetur, quod a teloneo vocatio potuit abducere Matthæum (cap. ix).

Ut autem de sæcularibus ad ecclesiasticas transimus potestates, non minora hinc gravamina ambitio sustinere videtur. Cum enim ea quæ sæcularium nobis usurpamus, et ab episcopis quocumque modo parochiarum redditus tam in decimis quam oblationibus obtinemus, sæpe quæ non rapere exsolvere cogimur. Hinc ad synodos et concilia frequenter tracti, et ad publicas causationes profecti, non modico pretio iudices, et nostras injurias pallient conducimus oratores et in ipsis conciliis quanta sit avaritiæ nostri pacitas, frequens querimonia monstrat. Repiscopos, raros clericos invicem contendere mus. Omnes fere controversiæ antimonachorum sunt, aut de monachis ortæ. Denique ut omnium harum sollicitudinum servitutem et vincula, se mundo vehementer obligant; quid de affeibus carnalium propinquitatum vel affinitatum, pro quibus innumera de rebus morum committunt sacrilegia? Verbi gratia, cum filii nepotes, vel quacunque sibi cognatione vel consanguinitate conjunctos habent in sæculo. furtim, si feste non possunt, quæ fratribus, subripium impendunt. Quos si forte ad monachatum vocaverint, vel ministros in domibus suis habuerint in prælationibus sublimant, et pro arbitrio ipsorum cuncta dispensantur. Contra quos si quis dicitur statim læsam majestatem sentit.

Isti monasterii sunt domestici hostes, isti domus fures, tanto magis noxii, quanto plus a domini patrocínio ad quævis turpia, ad quæ illicita ipsi monachi tanto facilius prorumpunt quanto de ipsorum propinquitate vel affinitate plius confidunt. Tabernacula prædicti onagri solitudine a Domino præparari dictum est. Is tamen e contrario, suggerente diabolo, solitudinem fugientes, et sæculi tumultibus se ingerentes, in civitatibus et castellis latere lætantur. non tam monachi, hoc est sol-

(55) *Regulæ* cap. 48. Vide *Patrologiæ* t. LXVI. col. 704.

n. cives appellandi. Quorum impudentiam A gerere, quod proposuerant fugere. Sunt et qui
imus ille monachorum et ecclesiasticorum doc- longa eremi conversatione et abstinence tantum
m Hieronymus arguens, et nostram ac clerico- religionis nomen adepti sunt, ut a potentibus sæ-
vitam diligenter distinguens, ait (56): « Si culi vel sæcularibus viris sub aliqua pietatis occa-
ropatus te vel opus vel onus forte delectat, sione sæpius invitentur, et sic diabolico cribro more
in urbibus et castellis, et aliorum salutem, fac paleæ ventilati, de eremo renouentur in sæculo.
um animæ tuæ. Si cupis esse quod diceris mo- Qui multis adulationum favoribus dona divitum
us, id est solus, quid facis in urbibus, quæ venantes, tam suam quam illorum jugulant ani-
ne non sunt solorum habitacula, sed multo- mas, sicut scriptum est: *Væ vobis qui consuitis*
? » Idem alibi: « Interpretare vocabulum mo- *pulvillos sub omni cubitu manus, et cervicalia sub*
ii, hoc est nomen tuum. Quid facis in turba, *capite universæ ætatis ad capiendas animas* (Ezech.
solus es? » Tanto autem periculosius in sæcu- xiii, 18). Et rusum: *Popule meus, qui te beatif-*
rus turbis, et infrequentia hominum habita- *cant, ipsi te decipiunt, et vias gressuum tuorum dis-*
, quanto eorum nostro major est numerus, et sipant (Isa. iii, 12). Quid est autem pulvillos cu-
es cernimus sæculares quam religiosos homi- bitis, vel cervicalia capitibus supponere, nisi sæ-
Quod quidem periculum tunc maxime incur- B cularium hominum vitam blandis sermonibus de-
us, cum bini, vel terni, et nonnunquam sin- mulcere, quam nos magis asperis increpationibus

Si quis autem diligenter consideret quod ait Do-
minus: *Facite vobis amicos de mammona iniquita-*

1) Patrol. tom. XXXI, col. 582, 583.
7) Ibid., col. 985.

(58) Patrol. tom. XXIV, col. 39.

tis, hoc est a vobis vel aliis male acquisita, et de alieno damno in lucrum nostrum suscepta, et consilium Domini voluerit propositæ de villico parabola competentiùs aptare, viderit hoc ita intelligi debere, ut eis quibus abstulimus sua, restituamus eorum damna, et sic eos nobis in amicitiam conciliemus, quos in odium nostri concitaveramus. Non enim veros Christi pauperes donis nostris amicos efficitur nostros, qui suos quoque diligunt inimicos, sed potius eos quos diximus, et eo modo quo diximus. Quod quidem parabola, quam de villico Dominus præmiserat, diligenter exprimit, cum his quos ille generaverat damna sua restituit, non quæ ab ipsis acceperat aliis distribuit. A quibus etiam in æterna tabernacula recipiendus dicitur, cum id eis fecerit, unde recipi mereatur non tam in sua quam in Dei superna tabernacula. Quis denique nesciat quantum nostra religio his quoque vilescat, a quibus vocati venire non recusamus, et non solum eorum dona suscipimus, verum etiam inordinatis eorum mensis et familiis admiscemur. Quod si non pro reverentia Dei, saltem pro vitando nostræ famæ detrimento fugere deberemus. Scriptum quippe est in Ecclesiastico: *Advocatus a potentiore discede, ex hoc enim te magis advocabit* (Eccl. xiii, 12). Et Hieronymus ad Nepotianum (59) « Facile contemnitur clericus, qui sæpe vocatus ad prandium ire non recusat. Nunquam petentes, raro accipimus rogati. Nescio enim quomodo etiam ipse, qui deprecatur ut tribuat, cum acceperis viliores iudicat te. » Quod si hoc est in clericis arguendum, quanto magis in monachis est detestandum?

Ut autem nunc documenta sanctorum omittam, gentilium saltem philosophorum exempla nostræ cupiditatis impudentiam reprimant. Hi quippe sine ulla regulæ professione adeo mundum contempserunt, ut non solum potentum respuerent dona, verum etiam possessiones amplissimas abdicarent. Quorum nonnulli tanta frugalitate referuntur contenti, ut vel unum retinere scyphum censerent superfluum, cum ad hauriendum aquæ poculum proprias manus viderent sufficere. Ex quibus illum Diogenem famosissimum. et de contemptu mundi notissimum, doctor prædictus Contra Jovinianum in secundo libro inducens, inter cæteras ejus laudes id quoque adjecit (60): « Quodam vero tempore habens ad potandum caucum ligneum, vidit puerum manu concava bibere, et elisisse illud fertur ad terram, dicens: « Nesciebam quod et natura haberet poculum. » Ad quem etiam potentissimus Alexander multa ei donalia offerens, cum dolio ejus tanquam dator importunus assisteret, hoc unum ab ipso suscepisse dicitur responsum: « Ne obstes mihi, juvenis, a sole. » Socrates quoque Archelæi regis dona respuens, hoc unum in excusatione prætendit, nolle se suscipere tanta,

(59) Patrol. tom. XXXI, col. 539.

A quibus referre non posset æqualia. Unde Seneca de Beneficiis libro V: Alexander Macedonum gloriari solebat a nullo se beneficiis victum. Item Archelaus rex Socratem rogavit ut ad se veniret. Dixisse Socrates traditur, nolle se ad eum venire. a quo acciperet beneficia, cum reddere illi paria non posset. Primum, in illius potestate erat non accipere; deinde ipse dare beneficium par incipiebat. Veniebat enim rogatus, et id dabat, quod utique ille non erat Socrati redditurus. Etiam nec Archelaus daturus erat aurum et argentum, recepturus contemptum auri et argenti. Non poterat referre Archelæo Socrates gratiam? Et quid si regem in luce media errantem ad rerum naturam admisisset, si illum negare vetuisset? Quare ergo hoc Socrates dixit, vir facetus, et cujus per figuras sermo procedere solitus erat, derisor omnium maxime potentum. Maluit ei nasute negare quam contumaciter aut superbe. Timuit fortasse ne coereretur accipere quæ nollet, timuit ne quid indignum Socrati acciperet. Dicit aliquis: Negasset si nollet, sed instigasset in se regem insolentem, et omnia sua magno æstimari volentem. Vis scire quid vere voluerit? Noluit ire ad voluntariam servitutem, is cujus libertatem libera civitas ferre non potuit.

C Quod si de philosophis ad apostolos, imo ad ipsam sophiam Christum, quasi a minimis ad maxima conscendere velimus, ut eorum videlicet exemplis et auctoritate amplius instructi, dona libentius respuamus, Paulum doctorem Ecclesiæ maximum ponamus in medium, qui non solum data, sed etiam sibi debita recipere non acquievit; ne, ut ipse ait, vel gloriam suam minueret, vel occasionem turpis quæstus exemplo suo aliis relinqueret. Qui enim secundum legis auctoritatem, et Dominicam institutionem de labore prædicationis suæ victum accipere merebatur, sicut cæteri faciebant apostoli, hac tamen potestate, sicut ait ipse, uti verebatur, prædictis videlicet causis, et summopere cavebat, ne quod offenculum daret Evangelio Christi (I Cor ix, 12). Providebat quippe vir discretissimus et animo liberali præditus, si seminando spiritalia meteret carnalia, non tam manducare ut evangelizaret, quam evangelizare ut manducaret, ne quid tam ex charitate quam ex ambitione id facere, nec tam quæ Christi sunt quam quæ sua quærere. Si ergo ipse ne turpem incurreret suspicionem, debita quoque suscipere de tanto lucro animarum erubuit, quanta est impudentia nostra, qui non deprecatione vel conversione hominum victum suscipimus, si de adulatione potentum ipsum qualibet arte possumus extorquemus. Qui etiam nonnunquam in tantam prorumpimus ignominiam, ut phylacteria nostra dilatantes (Matth. xxiii, 5), et interdum casas cum reliquiis sanctorum circumferentes, venali prædicatione mundo discurremus, et nonnunquam pseu-

(60) Patrol. tom. XXXII, col. 305.

ædicatoribus conductis, quæ veritate non pos-
 us, mendaciis lucratur. Quod si quandoque
 obtentu eleemosynæ aliqua largimur, ad hoc
 e intendimus, ut majora recipiamus; et quasi
 cam escam in hamo ponimus, ut sic magnum
 m extrahamus, nec tam aliis quam nobis be-
 a impendimus, nec tam aliis quam nobis cha-
 m exhibemus, si forte in talibus vel benefi-
 , vel charitas dici queat. Seneca quippe maxi-
 morum ædificator beneficium, et beatus Gre-
 s charitatem nonnisi erga alteros haberi asse-
 Ille quidem in supra memorato De beneficiis
 sic meminit (61): » Nemo sibi beneficium dat,
 aturæ suæ paret a qua ad charitatem sui com-
 is est, nec liberalis est qui sibi donat. Bene-
 n est, quod quidem non sua causa dat, sed
 ui dat. Is autem qui sibi beneficium dat, sua
 . dat: non est ergo beneficium. »

ronymus: « Binos, inquit, in prædicatione
 ulos mittit. Quia enim duo sunt præcepta
 latis, Dei videlicet amor et proximi, et minus
 inter duos haberi non potest. Nemo enim
 ie ad semetipsum habere charitatem dicitur,
 alterum dilectione se extendit, ut esse cha-
 possit. Binos ad prædicandum Dominus disci-
 mittit, quatenus hoc nobis tacitus innuat,
 qui charitatem erga alterum non habet, præ-
 onis officium suscipere nullatenus debet. »

n ergo id non pro lucro animarum, sed num-
 m geritur juxta quod per Jeremiam Dominus
 eritur, dicens: *Sacerdotes mei non dixerunt:
 st Dominus? (Jer. II, 8.)* Ac si diceret, sed ubi
 ummus? non tam id beneficium quam lucrum,
 am charitas quam cupiditas est appellandum.
 o quidem turpi quæstu memoratus apostolus
 proprio quam Dominico exemplo nos vehe-
 r dehortans, et impudentiam nostram repri-
 . Luca in Actibus apostolorum referente, ait:
*tum, et aurum, aut vestem nullius concupivi,
 scitis, quoniam ea quæ mihi opus erant, et his
 secum sunt ministraverunt manus istæ. Omnia
 ï vobis, quoniam sic laborantes oportet susci-
 pfirmos, ac meminisse verbi Domini, Jesu, quo-
 ipse dixit: Beatius est magis dare quam acci-
 Act. XX, 33).* In quantum autem ad dandum
 quam ad accipiendum Christus manum ex-
 n haberet, ipse patenter insinuat, cum diviti-
 rfectione justitiæ consulenti respondit: *Si vis
 tus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da
 ribus, et veni, et sequere me (Matth. XIX, 21).*
 itique ait: Veni, et affer quæ habes ad nos,
 iis prius eroga tua, et sic post modum, susci-
 stra. Nos vero econtrario quemlibet ad con-
 nem venientem, non tam lucrum animæ quam
 iæ quærentes, ut quæ habet afferat exhorta-
 nec tam ei nostra largimur quam vendimus.

SENEC. *De benef.* tom. IV, lib. V, 9, pag. 306
 Panckoucke, 1837.

A In quo ei profecto non mediocrem tentationis occa-
 sionem damus. Facile quippe de his quæ attulit in-
 tumescens, cum quid ei defuerit indignatur et mur-
 murat; et se miserum ac proditum clamat, cum se
 his coæquari viderit, qui minus, aut omnino nihil
 attulerint.

Has igitur omnes occasiones Christus amputans,
 nudum magis quam suffarcinatum decrevit assu-
 mere. Qui enim discipulis præceperat: *Gratis acce-
 pistis, gratis date (Math. X, 8)*, hoc in se ipso pri-
 mum voluit exhibere non tam verbo suo quam
 exemplo nos ad hoc cupiens incitare. Qui enim
 propter Deum relinquit propria, impudenter exigit
 aliena. Ac longe melius vel honestius esset ei sua
 retinuisse, ut haberet de proprio fructum eleemo-
 synæ, quam ad aliena mendicantem famæ suæ de-
 trimentum incurrere, et non mediocriter religionis
 propositæ dignitatem lædere. Qui dum marsupia
 hauriunt aliena, ea procul dubio congregant, quæ
 religioni maxime sint contraria, et juxta Domini-
 cam parabolam, spinas plantant messem Domini
 suffocaturas. Quid enim tam congruum religioni,
 quam frugalitas, quam voluntaria paupertas? Quid
 tam noxium quam abundantia rerum? Unde et
 philosophi gentium nequaquam virtutes cum diviti-
 is retineri censuerunt. Quorum unus, ut cæteros
 omittam, ille fuit, quem de contemptu mundi nobis
 exemplum prædicto Contra Jovinianum libro Hiero-
 nymus proponens, ait: Crates ille Thebanus pro-
 jecto in mare non parvo auri pondere: « Abite, in-
 quit, pessum, malæ cupiditates. Ego vos mergam ne
 ipse mergar a vobis. » Item ad Paulinum presbyte-
 rum (62): « Crates ille Thebanus, homo quondam
 ditissimus, cum ad philosophiam Athenas pergeret,
 magnum auri pondus abjecit; nec putavit se posse
 et virtutes simul et divitias possidere. Nos suffar-
 cinati auro Christum sequimur pauperem, et sub
 prætextu eleemosynæ pristinis opibus incubantes,
 quomodo possumus aliena fideliter distribuere, qui
 nostra timidi reservamus? » Idem ad Pammachium
 de morte Paulinæ (63): « Non est profecto et consum-
 mato viro opes contemnere, pecuniam dissipare, et
 projicere quod in momento et perdi et inveniri po-
 test. Fecit hoc Crates Thebanus, fecit Antisthenes,
 fecerunt plurimi, quos vitiosissimos legimus. Plus
 debet Christi discipulus præstare, quam mundi phi-
 losophus. Christus sanctificatio est, Christus red-
 emptio, idem redemptor et pretium. Christus om-
 nia, ut qui omnia propter Christum dimiserit,
 unum inveniat pro omnibus, ut possit libere pro-
 clamare: *Pars mea Dominus (Psal. LXXII, 26)*. Sunt
 et qui de monasteriis ad sæculum prodeuntes, in
 tantum sibi religionis nomen vindicant, et mirabiles
 videri appetunt, ut miraculorum quoque gratiam se
 habere simulent, atque id de se prædicari glorien-
 tur. Quales nonnullos temporibus nostris vidimus,
 qui frequentiam hominum quam maxime fugere

(62) Patrol. tom. XXXI, col. 580.

(63) Ibid., col. 644.

debuerant, hac potissimum arte convocabant. Denique et in tantum hac simulatione gratiam potentum vel favorem ecclesiasticarum potestatum venantur, ut relicto proposito monachi, sæcularibus clericis præficiantur episcopi. Quod quidem cum ad religionem non adducant, in sæcularitatem eorum facile declinant, et ex eorum misera conversatione, et religiosorum fratrum separatione notum illud Psalmistæ proverbium vel non attendunt, vel contemnunt: *Cum sancto sanctus eris, et cum perverso perverteris* (Psal. XVII, 27). De qua quidem eorum sublimatione, ad quam non tam ab aliis tracti, quam a seipsis sunt intrusi, illud non incongrue accipitur, quod ad Deum dicitur: *Dejecisti eos dum alleverentur* (Psal. LXXII, 18). Certum quippe est spiritales viros de monasterii quiete ad pontificalem administrationem compulsos, ab illa quam habuerant virtutum gratia per tot occupationem curarum esse diminutos, sicut de semetipso scilicet profleatur Martinus, et beatus Gregorius deplorat.

Si ergo viri tanti hoc sine detrimento pristinarum virtutum ad Martham transire de Maria non potuerunt; quid de his quos diximus restat æstimandum? Steriles, inquit, sunt monachi, et spiritualium filiorum beatior fecunditas. Sed nunquid nuptiæ præferendæ sunt continentia, aut habentes filios conjugatæ sunt virginibus anteferendæ? Nunquid lippæ fecunditas Liæ pulchritudine Rachel infecundæ gratior existit patriarchæ? Denique ista fecunditati sororis invidens, cum in hac quoque resumum desiderium suum impleset, ipso suo partu extincta est, et quæ infecunda vixerat incolumis, de fecunditate sua mortem incurrit. Tales profecto isti sunt, qui ad episcopatum anhelantes, cum de monasteriis revocantur ad sæculum, et quasi de sterilibus fecundi, ut dictum est, fieri gloriantur, ex hac ipsa gloria dignitatis periculum incurrunt religionis. Quod diligenter sponsa in Canticis attendens, sponso ad ejus ostium pulsanti, ut sibi aperiat postulanti, ne ipsum hoc consentiat, talibus se responsis excusat: *Exspoliavi me tunica mea, quomodo induar illa? Lavi pedes meos, quomodo inquinabo illos?* (Cant. v, 3.) Quid enim sponsa in lectulo quiescens intelligitur, nisi fidelis anima quæ, relicta sæculi tumultuosa vita, tranquillitatem solitariæ tanto amplius diligit, quanto in ea liberius Deo deservit? Quam cum fidelis populus ad regimen sui requirit, ut videlicet ipsa ecclesiasticis implicetur negotiis, quasi ad ostium cellæ ipsius Christus pulsat in membris suis, et ut sibi aperiat postulatur; hoc est ut fideles ad se admittat potius quam excludat, eisque præesse sustineat et multorum salutem suæ perfectioni præponat. At illa sæculi tentationes præcavens, vel meritorum suorum diminutionem non ferens, devotioni pulsantium tale in excusationem sui affert responsum: *Exui me tunica mea* (ibid.), hoc est exteriorem sæculi curam

(64) Patrol. tom. XXXI, col. 350.

ex voto reliqui. Tunica quippe, quæ camisiæ vel pelliciæ superponitur, exterior est administratio sæcularium rerum. Lavi pedes meos, hoc est affectus ab inquinamentis sæcularium tentationum mundavi, et ab illecebris mundanarum curarum purgavi. Pedibus quippe ducimur, et affectu nostro ad effectum operis trahimur, ideoque per pedes effectus exprimentur. De lectulo ad terram pedes deponere timet ne inquinentur, quia nunquam veram munditiam reputat extra secretum suæ quietis. Unde et apostolorum quoque pedes Dominus ablens, patenter innuit nequaquam sine aliquo contagio pulveris perfectos etiam viros mundum perambulare posse. Hoc est, nequaquam diu inter tentationes atque illecebras sæculi conversari, ut non inde aliqua macula nostræ infirmitatis effectus respergantur, etsi non usque ad opera tentatio pertrahat.

Prolixa, fratres, immo superflua digressionem sermonem nostrum fortasse videor protendisse, et ab exordio nostri propositi longius recessisse. Laudare Joannem incæperam, sicut hodiernæ solemnitatis dignitas exigebat, et nunc inde ad vituperationem nostram stylum converti, quasi eorum vitium incurrens, qui Tulliana reprehensione digni, laudare aliquos nesciunt nisi alios redarguant; nec ullos extollere nisi alios deprimant. Sed quia sermo noster hodiernus non tam ad Joannis laudem quam ad nostram intenditur ædificationem (non enim quæ scribuntur ad utilitatem præcedentium hominum, sed subsequentium ædificationem fiunt); ita vitam Joannis tanquam principis nostri commendare cœpimus, ut ad imitationem ejus nos maxime provocaremus. Quod quidem nequaquam diligenter fieri decrevimus, nisi prius exposita perfectione ipsius, quid nostræ quoque imperfectioni desit ex comparatione illius adnotaremus, et cum profectus ejus defectum etiam nostrum præ oculis poneremus, et eorum quæ in ipso laudavimus, contraria in nobis reprehenderemus. Ecce enim a solitudine monachi vocamur, id est solitarii. Etsi enim monos [*μῶνος*] unus interpretatur, non tamen monachus ita unus personaliter dicitur, sicut etiam quilibet de plebe, sed ex solitariæ vitæ conversatione. Unde et Augustinus in psalmum CXXXII: Ex voce hujus psalmi appellati sunt et monachi. Quare ergo et non appellamus monachos, cum dicat Psalmista: *Ecce quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum* (Psal. CXXXII, 1). *Μῶνος* enim unus dicitur, et non unus quocumque modo. Nam et unus in turba est, sed cum multis unus dici *μῶνος* non potest, id est solus. Qui ergo sic vivunt in unum, ut unum hominem faciant, *ut sit illis, vere, quomodo scriptum est, una anima, et unum car* (Act. iv, 32). recte dicitur *μῶνος*. id est *unus solus*. Hinc et Hieronymus ad Heliodorum monachum (64): « Interpretare vocabulum monachi, hoc est nomen tuum. Quid facis in turba, qui solus es? » Et post aliqua (65): « O

(65) Ibid., col. 354.

s familiarius Deo gaudens! Quid agis, frater, ulo, qui major es mundo? quandiu te tecto-ambrae premunt, quandiu te famosorum ur-carcer includit? » Et ad Paulinum presbyterum (66): « Quia igitur, frater, me interrogas per viam incedere debeas, revelata tecum facie. Si officium vis exercere presbyteril, si episcopus te vel opus vel onus forte delectat, vive et in castris et castellis, et aliorum salutem fac lucrum; tuæ; sin autem cupis esse quod diceris, huius, id est solus, quid facis in urbibus, quæ non sunt solorum habitacula, sed multorum? »

Rusticum monachum (67): « Filii Jonadab, num et siceram non bibebant in tentoriis, et in castris compulerat sedes habebant, scribuntur in scripturis, quod primi captivitatem sustinuerint, qui exercitu Chaldæorum vastante Judæam urbes et compulsi sunt. Viderint quid alii sentiant, visque enim suo sensu ducitur. Mihi opprobrium, et solitudo paradisi est. Quid desis urbium frequentiam, qui de singularitate iur? Moyses, ut præset populo Judæorum, viginti annis eruditur in eremo. Pastor ovium, num factus est pastor, » Et attende hanc episcopi

Hieronymi ad monachum scriptam non tam mine monachi quam presbyteri intitulatam ensuit quippe doctor discretissimus eum qui in solitudine transierat, presbyterum quam monachum esse vocandum.

autem de his dicendum est monachis, qui in urbibus, aut sæcularium habitacula non habitant, sed etiam asciscunt? Quem quidem Joannes ampliori desiderio est amplexus, quanto in ea vita Deo deservire perfectius. Unde bene in eremo meminimus a Domino præmissum esse: *Si in solitudine domum* (Job, xxxix, 6). Semel in solitudine recessit ad eremum, nulla deinceps peccatione, vel indigentiae necessitudine revocatus sæculum, donec ab Herode tractus ad carcerem virginitatis rosam martyrii copulavit. In tantis videretur, ut Christus credi posset, tanto desiderio ab omnibus requireretur in eremo

multa facile in civitatibus posset corrigere, in urbibus hominibus persuadere, si aliqua ratio congruum iudicaret ad sæculum redire. Quamvis nesciat eo tempore, quo patri succedere copatu habebat, jam in Israel cæcitate facta, in eremo in hac dignitate religio ejus habebat convenientiam eum quam Annam et Caiapham pontificari oporteret, si ad humanum iudicium magis quam ad divinam dispensationem respiceret? Eo tamen tempore, quo pontificandi major actus opinionem videtur fuisse, monachatum carni præposuit, et lucro aliorum proprium in vita meritum prætulit.

et itaque recedans a sæculo, immobilis perstitit in eremo, et cum omnes ad eum de Jeroso-

lymis et de Judæa, vel de regione circa Jordanem causa baptismatis vel ædificationis exirent, ipse ad neminem intrabat, et qui semel vincula ruperat, nodare postmodum nullatenus acquiescebat. Qui quanto amplius homines fugiebat, eisque rarior apparebat, tanto charior omnibus majori desiderio requirebatur. Ad quem et Dominus ipse cum populo exire non dedignatus ab ipso una cum eis est baptizatus, sicut et Lucas meminit, dicens: *Factum est cum baptizaretur omnis populus, et Jesu baptizato*, etc. (Luc. iii, 21.) Ad servum Dominus, ad monachum summus pontifex venit, ut ab eo baptismum susciperet, ab eo testimonium haberet, sicut et alius evangelista commemorat: *Vidit Joannes Jesum venientem ad se, et ait: Ecce Agnus Dei*, etc. (Joan. i, 29).

Nec semel, sed sæpius ad eum veniebat Dominus, cum eum ad Dominum nunquam venisse legamus. Mittere pro eo Dominus posset, ut ad se baptizandum veniret, aut ut ei apostolatus officium sicut cæteris injungeret, si hoc congruum iudicaret. Sed profecto quem nihil latebat, id noverat nequaquam proposito tantæ vitæ ut ad sæculum revocaretur convenire, et sic eum facile vilescere, nec testimonium ejus tantam ulterius auctoritatem habere. Qui enim partem Mariæ parti prætulera Marthæ (Luc. x, 41), nequaquam excellentiæ Joannis congruere censebat, ut eum de quiete Mariæ ad laborem venire compelleret Marthæ. Sciebat et quid ipse sub persona sponsi de sponsa præceperat olim: *Ne suscitatis*, inquit, *neque evigilare faciatis dilectam, donec ipsa velit* (Cant. ii, 7). Qui enim, ut supra meminimus, debitum sibi reliquerat pontificatum, nequaquam sponte suiceret apostolatum. Et qui conversari non sustinuit in civitate, multo minus acquiesceret per mundum discurrere.

Monachus, fratres, seu eremita, nomen est religionis. Episcopus autem sive clericus vocabulum est officii et operis, magis quam devotionis. Unde Apostolus: *Qui episcopatum*, inquit, *desiderat bonum opus desiderat* (Tim. iii, 1). Idem alibi de se ipso et consimilibus ait: *Sic nos existimet homo ut ministros Christi, et dispensatores*, etc. (I Cor. vi, 1). Non apud Dominum domus ejusdem gradus sunt sponsa ejus in secreto thalami manens, et minister exterioribus intendens, quamvis et de sponsa ipsa nonnullam providentiam et curam gerat. Sic et in Ecclesia Dei clericorum vel episcoporum occupatio laboriosa nequaquam quieti monasticæ contemplationis est cœquanda; quantum, inquam, ad meriti pertinet quantitatem, non ecclesiasticam dignitatem. Unde et plerumque videmus non solum clericos, verum etiam episcopos pro emendatione vitæ ad humilitatem monachorum descendere, habitu pariter cum vita mutato. Monachos autem ad officia clericorum ascire non solet Ecclesia præsumere, nisi tantum ad summum sacerdotii gradum; et hoc, ut diximus, non sine aliquo religionis detrimento.

Quod cum evenerit, nequaquam is qui episcopus **A** factus est, quamvis religionem minuat, habitum tamen religionis non mutat. Ad quam quidem religionem cum filii quoque sacerdotum transeunt qui de adulterio parentum tantam infamiae labem trahunt, ut nec tonsuram ecclesiasticam suscipere permittantur, postquam monachi fuerint, tota illa labes sanctitatis lavacro deletur, ut deinceps par singulos ecclesiasticorum ordinum gradus usque ad episcopalem conscendant altitudinem. Quantum denique monachi clericis præmineant in meritis, ipsa ecclesiastica consuetudo testatur, cum videlicet in supplicatione litaniae dicatur ab omnibus: *Omnes sancti monachi et eremitæ, orate pro nobis.* nullis autem dici præsumitur: omnes sancti clerici, vel episcopi, seu canonici, orate pro nobis. Horum **B** quippe nomina seu vita non ita ut illorum sanctitate præminent.

Si igitur sic est, imo quia sic est, ut videlicet vita monastica sanctitate præmineat episcopali administrationi, sicut e converso ista illi præminet dignitate prælationis, nemo profecto est plus sanctitatem quam dignitatem appetens, qui hanc derelinquere, vel minuere propter illam velit. Sed fortassis, inquires, quia hoc inviti monachi onus suscipiunt, constricti videlicet obedientia prælatorum, et maxime pro lucro aliorum suæ religionis tolerant dispendium, eligentes magis mediocre meritum cum multis habere commune, quam magnum habere singulare. Atque utinam ita sit, ut inviti scilicet trahantur, et hac saltem intentione qua diximus, **C** de monachis fiant episcopi pro salute scilicet aliorum; sicut econverso, ut dictum est, de episcopis nonnunquam monachi fiunt, qui propriæ student salutis. Sed profecto sicut credibile est eos, qui sponte de divitiis ad paupertatem transeunt, causa religionis id facere; ita verisimile judicatur, si econverso fiat, ambitionis causa maxime peragi. Quod quidem qua intentione coperint, vita sequens indicat; cum videlicet remissius ac mollius vivant episcopi, quam fecerant monachi, et delicatius se tam in cibis quam in vestimentis gerant. Quod qui non faciat, neminem videmus, et si quis hoc non fecerit, ut videlicet deliciis affluat, nec eas sentiat, supra hominem eum æstimamus; et forti animo **D** se prædicant esse, qui ea quæ religioni maxime adversantur, et quæ alii pro religione dimittunt, cum religione possidere confidunt. Nec quicumque tales sunt, a tentatione Dei recedere videntur. Quid enim est aliud tentare Deum quam sponte periculo ingerere quod possit vitare? Verbi gratia, si quis flammis se injiciat, confidens se inde divina liberari virtute, a quo tamen periculo sibi cavere potest *absque* animæ suæ detrimento, id utique est Deum *tentare*. Quid autem divitiæ, vel sæculi sunt illecebræ, nisi quædam flammæ vel incentiva vitiorum, quæ *esideriis* carnalibus animam æstuarum compellunt? *Quod* si forte respondeas, te ad hoc onus per

B) Patrol. tom. XL, col. 448.

humilians se et dicens cum Propheta : *Ego autem sum vermis*, etc. (*Psal. XXI, 7.*) Qualiter autem quislibet de congregatione assumptus inferiorem aliis se aestimare potest, et assentire eo loco se poni, quo melior se dignus sit. Aut quidem perniciosus est, alios se inferiores aestimare, et non audire Apostolum dicentem : *Tu quis es, qui iudicas alienum servum ?* (*Rom. XIV, 4.*) Maxime cum et juxta Bedam, quæ dubia sunt in meliorem partem debeamus interpretari. » Quod Apostolus quoque attendens, cum præmisisset : (*ibid.*) *Tu quis es, qui iudicas alienum servum ? suo Domino stat, aut cadit*, adjecit : *Stabit autem*, in meliorem videlicet partem dubium converiens. Quid denique periculosius, et in superbiam pronius quam alios inferiores se attendere, etiamsi inferiores et impares meritis videantur ? Unde et Pharisæus publicanum respiciens statim intumuit, et ex comparatione minoris magnum se aestimans, quæ habuerat merita perdidit ; sic e converso publicanus de comparatione illius tanquam majoris per humilitatem excrevit in meritis (*Luc. x. 18 et seq.*) Nihil quippe ad superbiam ita nos trahit, sicut inferiores respicere, et quæ illis bona desunt in illis attendere. Nihil ita proficit ad obtinendam vel conservandam humilitatem, quemadmodum eos intueri qui nos præcedunt in meritis, ut sciamus quid desit nobis, non quid desit aliis. Quod diligenter Apostolus considerans, Philippensibus scribens, ait : *Fratres, ego me nondum arbitror comprehendisse. Unum autem, quæ quidem retro sunt, obliviscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum, ad destinatum prosequor bravium supernæ vocationis Dei in Christo Jesu* (*Philipp. III, 13-15*). Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.

Quod ergo Dominus ad reprimendam superbiam consilium dederat, proponens nobis Pharisæi et publicani parabolam, ad hoc postmodum Apostolus proprio incitavit exemplo, dicens se nondum arbitrari se comprehendisse id ad quod tendit, hoc est, nondum se illius esse meriti quod desiderat adipisci. Quod quidem ut obtineat qualiter id possit, diligenter aperit, dicens se in hoc uno occupari, ut quæ retro sunt obliviscatur, et ad ea quæ ante sunt extendat se, hoc est hanc in operibus vel meritis hominum rationem habeat, ut quæ dignitate priora sunt ad exemplum imitationis aspiciat, non quæ posteriora sunt respiciat. Nemo quippe, ut ipse Dominus, ait, *mittens manum ad aratrum, et respiciens retro, aptus est regno Dei* (*Luc. IX, 92*), quia quisquis ad bona opera festinat, si deteriores respiciat se, et non meliores attendat, regni cœlestis aditum sibi claudit, quia de comparatione minorum in suis meritis amplius confidit, sicuti Pharisæus ille, qui cum Abraham et superiores in meritis Patres aspicere debuisset, publicanum respexit, quem inferiorem meritis aestimavit. Ita, fratres, cum quis de cœtu monachorum ad episcopatum assumptus se cæteris tanquam inferioribus comparat, quibus

A se ad hanc administrationem digniorem aestimat, mirandum, valdeque mirandum est, si de sua electione cæteris reprobatis in elationem non incidat. Ut enim rhetoricæ complexionis argumentatione utar, quam cornutum syllogismum Hieronymus vocat, profecto aut meliorem se cæteris et ad hoc digniorem, aestimat, aut non aestimat. Si aestimat, quo magis ab humilitate monachi recedit, tanto deterius in elationem cadit, et eo ipso quo se meliorem credit, deteriore efficit ; si non aestimat, se videlicet cæteris ad hoc esse meliorem, sed vel æqualem aliis vel inferiorem, profecto nonnullum et in hoc periculum occurrit : si enim æqualem aliis excidit a supposito regulæ canonicæ quo præcipitur ad humilitatis custodiam, ut si cæteris inferiorem non solum pronuntiet voce, verum etiam teneat in corde ; sin autem deteriore, ut oportet, se aestimat, quanta sit præsumptio videat locum occupare melioris, et per ambitionem sacrilegium rapinæ committere. Denique cum Apostolus diligenter episcopum describens, dicat : *Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, doctorem, non cupidum, suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate* Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit ? Oportet autem illum et testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat (*I Tim., 3, 2*), etc.

Multa in descriptione illius, qui episcopali dignus sit electione, cura diligenti collegit, ex quibus pauca in hunc locum contulimus, sed ea quæ sufficere credimus his in excusationem sui prætere, qui se invito ad episcopatum trahi profitentur. Si enim dixerint his, a quibus trahuntur, se apostolicam super hec sententiam velle audire, et qualem eligi oporteat episcopum ab ipso cognoscere, cum recitata ex integro fuerit ab Apostolo prolata descriptio, nulla, ni fallor, reperiet, quibus se rationabiliter poterit excusare, quo magis Apostolum, imo spiritum Dei in eo loquentem, quam coactionem hominum sequi debeat. Quid est enim quod statim in ipsa fronte descriptionis præmisit *irreprehensibilem ?* Quis de salute sua sollicitus, hoc audito, statim pedem non trahat, et non magis illud alterius apostoli dictum attendat : *In multis enim offendimus omnes ?* (*Jac III, 2.*) Quanto etiam diligentius illud est attendendum, quod secundo loco adjecit, *unius uxoris virum*, et post modum rationem supposuit, dicens, *habentem filios subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ*, etc. Consulens quippe probatas in sæculo personas de minoribus ad majorem transferri juxta illud Dominicum : *Qui fidelis erit in minimo, fidelis erit et in majore* (*Luc. XVI, 10*), hoc potissimum præbet consilium, ut qui in matrimonio positi fuerant, et circa domesticam curam bene gessisse probati sunt, quasi spiritalem uxorem ducant, et Dominicæ domus curam suscipiant. Quod et ipse Dominus proprio declaravit exemplo,

cum duodecim apostolos congregans, quorum episcopi locum obtinent, nullos aut paucos nisi conjugatos assumpsit. Et quamvis Joannem virginem magis quam Petrum copulam nuptiarum expertum, et domui suæ diu præpositum dilexerit, non tamen illum sicut istum Principem apostolorum constituit. Quo ergo quisque de monastico cœtu assumptus circa curam uxoris et domesticorum minus probatus est, magis ad episcopatum accedere trepidet. Qui etiam doctoris officium quanto minus est expertus, juxta illud Hieronymi (70) : « Monachus non doctoris, sed plangentis officium habet, qui se mundum luceat, et Domini pavidus præstoletur adventum, » tanto magis ignorat quid populum doceat, qui a populo jam toto tempore sequestratus vixit. Denique quod ait Apostolus, quia oportet eum habere bonum testimonium, et ab his qui foris sunt, attendatis qui electus est de subjectione ad prælationem, de paupertate ad abundantiam translatus, quam difficile sit eum bonum testimonium retinere, ubi de ambitione major quam de religione subrepat opinio. Nemo autem mihi objiciat quod in antiquis temporibus multis de monastica religione ad episcopatum tractis, per eos Ecclesia in magnam fidelium messem et virtutum copiam excrevit. Scimus et nos ista, nec negamus cognita. Sed edocti de proximo tempora discernimus, et cum præteritis præsentia conferentes reperimus officium episcopi tanto nunc laudabilius et salubrius respui, quanto laudabilius et salubrius olim suscipiebatur. Tunc honorabile nomen episcopi, et salubre officium fuit : cum episcopi non tam honorem quam onus susciperent, nullis adhuc opibus Ecclesia ditata, sed assiduis tribulationibus afflicta, quando in eam persecutione sæviante eos primum aut plurimum infideles persequerentur, quos in capite noverant constitutos. Nunc autem Ecclesia corporalem pacem adeptam, sicut in primo De civitate Dei beatus meminit Augustinus (71), longe graviores expressiones a vitiis intus sustinemus, quam tunc externis ab hostibus. Nunc enim libertate pessima, crapulæ et ebrietatis et omni luxui vacantes, interfectores nostrarum efficiuntur animarum, sicut illi antea corporum, et civilibus quibusdam et intestinis bellis perit Ecclesia, sicut olim destructa est Roma. Tanquam enim ad dignitatem episcopi pertineat ita in divitiis abundare, sicut in prælatione perire, non aliter se digne censent episcopari, nisi splendidius et accuratius vivant, et obliti cibarium panem, quo antea vescebantur, corde in Ægyptum revertentes de eremo, ollis carniæ impudenter incumbant. Qui cum de apostolica dignitate gloriantur, pauperem eorum vitam et frugalitatem beatam omnino refugiunt, quam Dominus ipsis in fundamento constituens ait : *Beati pauperes spiritu quoniam ipsorum est regnum cœlorum* (Matth. v, 3). Quibus quidem verbis patenter ostendit, non per honorem

A prælationis, sed per onus voluntariæ paupertatis cœlos promereri.

Quanta sit autem impudentia tales episcopos de monachis factos habitum monachi retinere, et non monastice vivere, non suæ professioni contraria prorsus agere, quis non videat quanta sit impudentia ? Quis ignoret de talibus, ut verbis utar apostolicis, quia primam fidem irritam fecerunt (I Tim. v 12), et quam contrarii reperiantur sanctis Patribus similiter promotis ? Non beatus Martinus asperitatem cilicii seu cibi pro prælatione mutavit episcopali. Quare in hoc officio non quæ sua essent, sed quæ Jesu Christi quærebat. quis denique non miretur quod hoc tempore soliti sunt præsumere, ut videlicet Romam pergentes, cum necessitas exegerit aliqua ut ad summum pontificem vadant, ipsum quoque monasticæ religionis habitum deponant, quo liberius in via sub laicali habitu sæculariter vivere audeant, et simulatione pessima se id esse quod sunt tam re quam voce mentiantur. Qui nec clericatus signa retinentes, comam pariter et barbam nutriunt, quo facilius intuentes fallant, atque tutius sub habitu leccatorum, leccaciter se gerant, ut tam a monachi quam episcopi proposito apostatantes, nec monachi meritum habeant, nec episcopi reverentiam servant. Quos prædictus onager noster tanto amplius accusat, quanto perfectius sine professione monasticæ religionis monachum exhibuit, et episcopali dignitati austeritatem hujus vitæ præposuit. Cui nec a Domino gratia miraculorum est collata, quo magis frequentiam populi declinaret, cum ipse, sicut in Joanne scriptum est, nullum fecerit signum (Joan. x, 41). Quæ quidem gratia quantum quieti et humilitati monachorum sit noxia, ille diligenter attendebat, quem Posthumianus de peregrinatione sua scribens, in exemplum hujus gratiæ non appetendæ, imo summopere nobis fugiendæ ad medium deduxit. Cujus sanctitas cum inter cætera in expellendis dæmonibus singularem gratiam esset adeptam, et de hoc se inquietari, tam hominum frequentia quam vana gloria videret, rogavit Dominum, ut ipsis dæmonibus, quos expellebat, in seipsum potestatem daret, simulque his fieret videlicet mensibus, quos ab hac oppressionem curabat. Quod cum impetrasset a Domino, correptus est a dæmone, tentus in vinculis, omnia illa quæ energumeni solent ferre perpeessus. Quinto demum mense purgatus est non tamen dæmone, sed, quod illi erat utilius atque optatius, vanitate. « Sed mihi, inquit Posthumianus, ista replicanti nostra infelicitas, nostra occurrit infirmitas. » Quis enim nostrum est, quem si unus homunculus humilis salutarerit, aut fatuus, atque adulantibus verbis femina una udaverit, non continuo elatus sit superbia, non statim inflatus sit vanitate ? Aut etiamsi non habeat conscientiam sanctitatis, tamen quia vel stultorum adulatione, aut fortassis errore, san-

(70) Patol. tom. XXIII, col. 351.

(71) Patol. tom. XLI, col. 21, 22.

se dicatur, sanctissimum se putabit? Jam ei munera crebra mittantur, Dei se magni assertit honorari, cui dormienti atque resocessaria conferantur. Quod si vel de modico ua virtutis signa succederent, angelum se putat. Cæterum cum neque opere, neque virtute suus sit, si quis clericus fuerit effectus, dilatino fimbrias suas, gaudet salutationibus, r occursionibus. Ipse etiam ubique discursu qui ante pedibus aut asello ire consueverat, o equo superbus invehitur. Parva prius ac illa contentus habitare, erigit celsa laqueastruit multa conclavia, sculpsit ostia, pingit a, vestem respuit grossiorem, indumentum desiderat, atque hæc charis viduis, ac fabus mandat tributa virginibus. Illa ut birigentem, hæc ut fluentem textat lacernam. hæc mordacius describenda beato viro Hiero relinquamus.

Ad hæc illi dicturi sunt, quos hoc tempore tum vidimus præsumere, ut de solitudine ad procedentes, sicut de ficto religionis nomine ant, ita et de simulatione miraculorum graderi mirabiles appetebant? Omitto contactus ædictiones aquarum, quas languidis in pocurigeabant, ut sic curarentur, contrectationes insignationes membrorum, ut dolores infirm expellerent, eulogias in panibus fractas, infirmos destinatas. Ad majora veniam, et a illa miracula de resuscitandis quoque morianiter tentata. Quod quidem nuper præsum-Norbertum, et coapostolum ejus Farsitum fuimus, et risimus: qui diu pariter in oratoram populo prostrati, et de sua præsumfrustrati, cum a proposito confusi decidebjurgare populum impudenter cœperunt, quod ni suæ et constanti fidei infidelitas eorum ret. O calliditas incautorum! o excusatio inexcusabilium! Aliquos aliquando in tædecipere possunt, sed, juxta Veritatis asserti, nihil occultum quod non reveletur (*Luc. 11*), et, juxta Hieronymi sententiam, falsus ruto opprimitur. Non ignoramus astutias taqui cum febricitantes a lenibus morbis curæsumunt, pluribus aliqua vel in cibo vel inribuunt ut curent, vel benedictiones vel orafaciunt. Hoc utique cogitant, ut si quoquocuratio sequatur, sanctitati eorum imputetur; ro minime, infidelitati eorum vel desperationiatur.

consilium quidam sæcularis astutus cuidam reulæ sibi notæ fertur dedisse. Cum enim illa, tur, ad paupertatem nimiam devenisset, et a to viro eleemosynam postularet, miratus ille am mendicantem videret, quam antea novemandantem, dedit ei tandem consilium, ut se iri scire simularet, et herbas quascunque col, et ægotantibus inde curationem præparahac arte sibi victum quæreret, Addebat enim,

A dicens quod si alicui pro medicamine aliquid daret, et sanitas quacunque de causa inde aliquo curato sequeretur, ille sanatus hanc curationem ejus medicinæ deputans, multos exemplo sui ad medicamenta illius invitaret, et sic in brevi magnum sibi nomen medicinæ acquireret; quæ cum in aliquibus medicamentis sui efficaciam non haberet, morbo id imputaretur, quod incurabilis esset, et contra mortem nihil medicamenti vires posse. Quid plura? fallaci homini ut multos falleret acquievit illa, et magna tandem in opinione hominum de virtute medicamenti habita est. Sic isti de miraculis præsumentes, sicut illa de medicaminibus, quodam simulationis pallio se ornantes, multarum febriuncularum curationem præsumunt, ut cum in aliquibus quocunque casu sanitas consequatur, hoc eis imputari possit. Cum vero in aliquibus defecerint, infirmæ fidei hominum ascribatur, qui digni non fuerant ut hæc beneficia suscipere aut etiam viderent.

Nonnulli quoque de nomine religionis gloriantes, cum gratiam miraculorum assequi non valent, ut hinc maxime religio ipsorum comprobetur, hoc ad consolationem suam afferre solent, non jam hoc tempore, quo fides corroborata est miracula sic esse necessaria quomodo quondam in primitiva Ecclesia. Ad quod etiam testimonium de Apostolo inducentes, dicunt: *Linguae in signum sunt non infidelibus, sed infidelibus, prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus* (1 Cor. xiv, 22.) Sicut ergo cui libet genera linguarum collata subito pro signo habentur apud infideles, et cum admiratione magna ab eis quasi magnum quid suscipiuntur, ut his tanquam miraculis ad fidem moveantur, ita et quæcunque miracula infidelibus potius quam fidelibus necessaria dicunt: ideoque hoc tempore his, qui inter fideles conversantur, hanc signorum gratiam non esse necessariam, qua illi fideles efficiantur qui jam fideles sunt. Sed profecto cum fides sine operibus mortua sit (*Jac. ii, 20*) et servus sciens, et non faciens voluntatem Domini sui multis vapulet plagis (*Luc. xii, 47*), non minus propter opera quam propter fidem conferenda, hoc etiam tempore necessaria videntur miracula. Sed nec adhuc infidelium tam hæreticorum quam Judæorum sive gentilium nobis copia deest. Ad quorum conversionem faciendam, vel oppugnationem reprimendam, non minus miracula nunc quoque sicut olim necessaria videntur. Sed quia non sunt qui hanc promeruerint gratiam, nec tam ad salutem aliorum quam ad ostentationem sui quisque eam desiderat, jamque omnino fides illa periit, de qua Salvator ait: *Si habueritis fidem sicut granum sinapis, dicetis huic monti ut se transferat, et transferet* (*Luc. xvii, 6*), cessant penitus illa miraculorum beneficia, quæ prædictus onager, quamvis his indignus non esset, respui, et qui digni non sunt, appetunt et impudenter simulant. Qui denique clamorem exactoris non audiens, et in montanis virentia quæque per-

quirens, quanto hæc amplius ad gloriam suam pe- A
regit, tanto hæc magis ad ignominiam nostram
convertit. Quis enim tam insatiabilis vel importu-
nus exactor, quomodo venter monachorum vel po-
tius Epicureorum porcorum, de qualibus quidem
illud Horatianum (72):

Me quoque jam nitidum bene curata cute vises,

Cum videre voles Epicuri de grege porcum.

Quilibet in sæculo macilenti, cum ad vivaria mo-
nasticorum claustrorum pervenerunt, ita in brevi
dilataci ac impinguati fiunt, ut si post modicum
tempus eos visites, vix agnoscere queas. Inter mille
laicos, si paucos adhibeas monachos, plures
in eis pingues, plures nitidos, plures ex nimio
calore inebriatos, sæpius capitis calvos repe-
ries.

SERMO XXXIV (73-74).

IN NATALI INNOCENTUM.

Si ad corporalem aspiciamus pacem hodierna
passio Innocentum prima professata est quam verum
fuerit, quod ipsa Veritas postmodum ait: *Nolite pu-
tare quia veni pacem mittere in terram: non veni pa-
cem mittere, sed gladium* (Matth. x, 34). Etsi enim
adventus ejus pacem maximam mundo dederit, bel-
lis prioribus sub Augusto finitis, nequaquam ipse
sibi hanc præstitit quam omnibus contulit. Quod
quidem non sine magna dispensatione factum esse
credimus, ut in ejus scilicet persecutione tam cito
inchoata singuli fideles in propria se maxime con-
solarentur, quam et ipse Dominus consolationem C
discipulis anteponebat: *Mementote*, inquit, *sermonis
mei, quem ego dixi vobis: non enim est servus ma-
jor domino suo; si me persecuti sunt et vos perce-
quentur* (Joan. xv, 20). Bene autem ab ipsa statim
infantia Christi persecutio ejus est incepta et in
infantibus debacchata ut tanto irrationabilior com-
probetur, quod tam crudelis innocentiam manife-
stam prosequitur, ut prius imperatur supplicium
quam patranda facultatem ætas habeat. Ne quis
forte Dominum crudelitatis arguat quod ipse per-
secutionem declinans in Egypto latuerit, nec ab ea
innocentiam infantum liberare decrevit, sciat hoc
Dominicæ pietati magis imputandum esse. Quis
enim nesciat eos qui tunc occisi sunt quandoque
morituros, aut quis certus sit eos, si non interfici-
erentur, fuisse salvandos, de quorum salute nem-
inem fidelium nunc constat dubitare? Quod cum
id sola gratia Dei eis absque aliquibus eorum me-
ritis collatum sit, quis non pietatem Dei magis com-
mendat quam crudelitatem accuset? Ipse denique
mortis cruciatus tanto in eis levior exstitit, quanto
momentaneus et improvisus magis fuit. *Fidens He-
rodes*, inquit evangelista, *quoniam illusus esset a Ma-
gis, iratus est valde, et mittens occidit omnes pueros
qui erant in Bethlehem, etc.* (Matth. ii, 16). Illusus a
Magis occidit innocentes qui illudere nec peccare

poterant. An illusum te, impie, credis quia dolum
conceptum perficere nequis, et ordinationem Dei
tuo scelere prævenire non permitteris, et prius il-
ludere quam illudi, seducere quam decipi, fraudem
inferre quam errorem pati? Usque adeo insensibilis
factus es, ut quem justitia non reprimat, humani-
tas non commoveat, ut his quos innocentes non du-
bitas parcere nequeat crudelitas? Insanus in alios
factus, in te ipsum crudelior es repertus, qui dum
Filius Dei persequeris, tuorum filios occidis; nec
ipse filius tuus a tantæ malitiæ crudelitate persistit
immunis. Quo quidem cum cæteris interfecto, illu-
sionis tuæ crudelitas incomparabilis in ludum pro-
verbii conversa, titulum tibi quem merueras inscrip-
tum dereliquit, non a Pilato, ut titulus Domini in
ejus honorem compositus, sed ab Augusto in illu-
sione tui perpetua promulgatum. Unde et Macro-
bius *Saturnaliorum* libro II de Augusto et jocis
ejus inter cætera sic meminit: « Cum audisset inter
pueros quos in Syria rex Judæorum Herodes in
tribunatu jussit interfici, filium quoque ejus occi-
sum, ait: « Melius est Herodis porcum esse quam
filium. » Credebat quippe Augustus ipsum etiam
Herodem regem Judæorum more populi sui a carne
abstinere porcina, et ob hoc eum nequaquam por-
cos occidere velle, a quorum usu decreverat ab-
stinere. »

Utrum vero hoc scienter an per ignorantiam ad
generale edictum regalis imperii sit factum, non
satis ex prædictis verbis liquide apparet. Potuit
quippe fieri, ut qui pro uno turbatus infante, ab
omnibus verebatur, suum quoque filium suspica-
retur, per quem regnum amitteret, vel in eo dolo-
rem aliorum leniri crederet, et ob hoc etiam ipsum
occidi furor immoderatus præciperet, ut sic sceleris
immensitas in admiratione sui cunctos commo-
veret. Quod si, eo ignorante, divino judicio, qua-
cunque occasione id actum sit, benedictus Deus qui
impii gaudium retorsit in ipsum, et quam a proprio
Filio [necem] avertit, in maledictum germen ne-
quissimum convertit. Quem denique divina ultio in
tantam insaniam dejecit, ut cum ipse miserabilis
mortis cruciatus ferre non posset, proprias sibi in-
ferret manus, ut qui tot innocentum vitam eripue-
rat, ipse suam, non alius, eripere mereretur. A
Magis illusus, ab Augusto delusus, a se ipso interfe-
ctus, quas penas meruit, tam vitæ perversitate
quam perversitatis suæ sine patenter edocuit. Nem-
inem malitiæ suæ præconem tam certum habuit
quam se ipsum.

Quod ejus tempore Christus nasceretur propheta
prædixerat, quod ejus fraude Christus perderetur
malitia ejus disponebat. Completum est quod pro-
pheta dixit, non quod dolus cogitavit; non enim
furere permissus, nisi prius in Ægyptum Christus
infans esset transmissus. Cum occultatus Christus

(72) *Me pinguem et nitidum bene curata cute vises,
Cum videre voles Epicuri de grege porcum.*

(HORAT. *Epist.* lib. I, cap. 4, vers. 15, 16.)

(73-74) Ex codice ms. cœnobii S. Mariæ ad Ere-
mitas Eiusedlensis. EDIT. PATR.

pto, filius Herodis remanet in regno. Qui A si cum Christo transisset, nequitiam pariter vitasset. Sed in quo regno? Christi potius Herodis alienigenæ. Scriptum quippe de est: *Ita propria venit, et sui eum non rece-* (Joan. 1, 11). Parum est quod dixi: *Non* unt, imo eum expulerunt. De Judæa in Ægy- ranslatus, quasi de proprio ad alienum mi- regnum, tutus alieno persistit regno. Dum Herodis jugulatur in paterno, patrem filius sustinuit, quia servus Dominum non cogno- ius pro filio traditus est, filius Herodis pro dei. Traditus est ad mortem non ab hoste, atre, ut ex morte filii maxime patris crude- notesceret. Reservatur ad vitam Filius Dei B vita omnium constituta fuerat, sicut ipse- : *Ego sum via et veritas et vita* (Joan. xiv, erat in manu hominis mors Dei, nec ter- rex poterat prævalere cœlesti; cœlestis est : disponere, non terreni cœlestia. Quantum ille, quievit iste; at ubi permissus furere, gressus. Quod diligenter evangelista descri- um ad imperium angeli puer in Ægyptum ea translatus fuisset: *Tunc, inquit, Herodes quoniam illusus esset a Magis, etc.* (Matth. 11, nc quidem, non ante illusionem advertere sus est. Quod vero dicitur pueros occidisse u et infra, secundum tempus quod exquisierat : (ibid., 17), nec solum in Bethlehem unde C ut prophetiam, verum et in omnibus finibus agnitus sceleris exaggeratur, sic ut loco na- , ita et temporum ætati crudelitas addere- iuitate occisionis. Nonnullam tamen quæstio- abens quod dicitur a bimatu, hoc est a duo- nis, et infra, per tempus quod exquisierat a Si enim illi, ut Chrysostomus super Mat- ex scriptura quadam refert, in profectioe annium consumpserunt, magis depressisse i quam addidisse visus est Herodes. Constat Magos ante biennium illud stellam vidisse, apparitione proficisci cœperunt. Si ergo He- b eo quod didicit a magis stellam apparuisse um computaverit, plus quam integrum an- epressit de tempore, cum videlicet constet D xcisionem nequaquam peragi, nisi post anni ionem quam nos hodie hujus interfectionis em recolimus. Ut ergo tempori quoque sicut crudelitas adderetur, intelligendum nobis , ut est, a duobus quoque annis supra stellæ ione et deinceps usque ad interfectionis

vero de completionem prophetiæ tunc facta rangelista magis ad mysterium quam ad hi- referendum est. Illud quippe juxta histo- , persecutione Nabuchodonosor in Jeremia prophetasse; quæ quia futuram Ecclesiæ

persecutionem quæ hodie incœpit, figurabat in my- sterio, et impletum quod in historia erat prædi- ctum. Rachel quam post Liam Jacob accepit, Ec- clesia est quæ a tempore Joannis Synagogæ suc- cessit. Quæ quidem, ab adventu Christi, crebris passionibus afflicta, primum in infantibus hodie est passa. Sed nondum quia per Dominicam passionem et hostiæ veræ oblationem regnum cœlorum nobis fuerat reseratum, compassio Ecclesiæ de istis pri- mis martyribus consolationem non accepit, quos a regno Dei differre cognoscit. Non vult ergo conso- lari, quia nondum sunt isti quos compassionis af- fectu materno deplorat, intelligens eos nondum ha- bere verum esse, quandiu exclusi a beatitudine, nec adhuc in eo sunt statu ad quem creati fuerunt ac prædestinati. Unde etiam provide a sanctis Pa- tribus institutum est ut hæc Innocentium solemnitas non ita, ut cæterorum martyrum Natalitia, voces illas exultationis habeat, *Te Deum laudamus, Gloria in excelsis Deo, Alleluia* in missa. Non enim Natali- tia sanctorum proprie dicenda sunt, nisi quando qui in terris sunt nati, in cœlo meruerunt renasci. Hic igitur natalitia sunt hominum, ibi natales sancto- rum, quia hic per humanæ naturæ conditionem nascimur miseriis, ibi per sanctitatis gratiam per- petuis renascimur gaudiis. Nec tam nativitas ista deputanda est nativitati quam morti, ubi de para- diso ejecti cadimus per culpam, ut inferiores ad paradysum resurgamus per gratiam. Tunc ergo Rachel tempus habuit mœroris, sed nunc jam ade- pta tempus consolationis. Quæ tunc flevit ad infe- ros descendentes, nunc super eos gaudeat cum Christo regnantes. Attendat Dominicam consola- tionem in his quoque jam completam: *Amen, amen, dico vobis quia plorabitis et flebitis vos: mundus autem gaudebit, vos vero contristabimini, sed tristitia vestra vertetur in gaudium* (Joan. xvi, 20). Qui enim mundus, nisi Herodes et cæteri mundi ama- tores? Gavisus est Herodes, completa nequitia sua de morte Innocentium prædicta, quasi jam mundum quietus haberet, qui cœlestem Regem occidisset, et risit deceptus, potius quam securus. Flevit Rachel, compassione filiorum afflicta. Nunc autem omnibus in contrarium conversis, hæc perenniter gaudet de suis, sicut ille cum suis sine fine mœret. Per omnia benedictus Deus qui impios tradidit et innoxios sal- vavit; qui, ut quodam loco beatus meminit Hiero- nymus, adeo misericors et benignus est, ut quos non potest salvare justitia, salvet misericordia, et invitis quoque beneficia et ingratis gratiam largia- tur, sicut specialiter hæc severitas testatur. Unde spes maxima sanctorum meritis repromittitur, si tanta perceperunt ex gratia, quorum nulla præces- serunt merita. Super omnia benedictus Deus Amen.

PETRI ABÆLARDI

EXPOSITIO ORATIONIS DOMINICÆ.

(Edit. Opp. ann. 1616).

Inter omnia quæ fragilitas humana facere potest, unde placere Conditori, vel eum placare valeat, plurimum prodest oratio, si cum pura conscientia et cordis humilitate fiat. Ideo dico cum pura conscientia et cum cordis humilitate, quia si conscientia fuerit sorde pravæ voluntatis, vel operis nævo polluta, si cor nostrum inani fuerit elatione repletum, oratio nostra apud Deum non recipitur, nec noster animus exauditur. *Qui avertit aurem suam ne audiat legem, oratio ejus erit execrabilis* (Prov. xxviii, 9). Mediator itaque Dei et hominum Homo Christus Jesus humanæ salutis consulens et illi misericorditer providens, inter cætera sanctissimæ doctrinæ verba formam orationis instituit, et quomodo Patrem orare debeamus edocuit dicens: *Cum orabitis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant in synagogis et in angulis platearum stantes orare: orantes autem nolite multum loqui sicut ethnici. Putant enim quia in multiloquio suo exaudiantur. Sic ergo vos orabitis: Pater noster, qui es in cælis, etc.* (Matth. vi, 5). In hac oratione Dominica septem petitiones esse dignoscuntur. Prima petitio est, *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum*: secunda, *Adveniat regnum tuum*; tertia, *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra*; quarta, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*; quinta, *Et dimitte nobis debita nostra sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*; sexta, *Et ne nos inducas in tentationem*; septima, *Sed libera nos a malo. Amen.*

PRIMA PETITIO.

Pater noster, qui es in cælis, etc. Ecce, charissimi, singulis fere diebus clerus et populus, viri et mulieres, sed, præcipue diebus solemnibus gregatim ad basilicas evolant, vestibibus melioribus coram aspectibus hominum singuli pro posse suo se adornant, domum Dei sancti quasi filii Dei communiter intrant, genua flectunt, pectora tundunt, manus expandunt, ora aperiunt, preces fundunt, dicentes: *Pater noster*, sed, quod sine gravi mœrore dicendum non est, quam multi domum Dei, Dominum deprecaturi ingrediuntur, et quam pauci exaudiuntur! Quam multi Dominum vocant in hac oratione: *Pater noster*, qui non sunt ejus filii, sed illius patris de quo scriptum est: *Vos ex patre diabolo estis!* (Joan. viii, 44.) Dei non sunt filii, qui jam diu perdiderunt gratiam; diaboli sunt filii, quia per superbiam eos genuit, et nutrit per culpam.

Filii sunt diaboli omnes immundi, concubinari, ad ultimum avari, maledici, fœneratores, et aliis quibuscunque damnabilibus peccatis depravati qui dicunt fratri suo, *fatue*, qui vident mulierem ad concupiscendum eam. Et quicumque, etsi non perverso opere, perversa tamen a Deo separati sunt voluntate, et (quod multo gravius est, quod magis flendum est) non solum vulgares et indocti laici, verum etiam et innumerabiles nostri temporis sacerdotes, qui sacro peruncti sunt oleo, qui quotidie sacris ornantur vestibus, sacris assistunt altaribus, qui sacramentum Dominici corporis et sanguinis tractare mundissimis manibus debent, Dominum pro se sibi commisisse placare devotis precibus, ipsi, inquam, sordibus vitiorum involvuntur, ipsi maculis peccatorum polluuntur, sed et (quod scelestius est), non solum talibus qualibus multi laici fœdantur sceleribus, sed multo gravioribus, et non in ædificationem, sed in scandalum et in ruinam populum jam positi, omnibus proverbium, risus et contemptus facti sunt. Sciant etiam tales sacerdotes quod quotidie, quando primam horam Deo decantant, vel semetipsos maledicunt, vel testimonium divinæ maledictionis adversum se dicunt, dum proferunt *Maledicti qui declinant a mandatis tuis* (Psal. cxviii, 21).

Quicumque igitur, fratres, Deum in Oratione Dominica Patrem vocat, quicumque ab eo exaudiri desiderat, taliter vivat, ut Deus eum suum filium recognoscat esse per gratiam, qui omnium Pater est per naturam. Alioquin, cum judicabitur, exhibit condemnatus, et oratio hujus fiet in peccatum (Psal. cviii, 7): *Pater noster qui es in cælis*. Qui dicit, *Pater*, captat benevolentiam; qui dicit *noster*, excludit superbiam. Qui dicit, *qui es in cælis*, exhibet reverentiam. Qui dicit, *Pater*, captat benevolentiam, quia pium clamat. Qui dicit, *noster*, excludit superbiam, quia non sibi arroganter proprium, aut specialem; sed et aliis etiam communem denuntiat. Qui dicit, *qui es in cælis*, exhibet reverentiam, quia non solum infimis, sed et summis eum præsidere prædicat.

Sanctificetur nomen tuum. Multa sunt nomina divina. Quod ergo nomen petimus sanctificari, cum dicimus, *sanctificetur nomen tuum*? Nomen Dei fides est Dei, per quam credentibus innotescit. *Sanctificetur nomen tuum* sanctificetur fides tua, quæ est notitia tui. Sed nunquid nomen Domini non est

sanctificatum et sanctum? Omnes Scripturæ clamant, omnes resonant: *Sanctum nomen tuum*. Nomen quidem Domini, fratres, sanctum est, sed adhuc in cordibus quorundam amplius sanctificari potest. Potest namque sanctificari in cordibus paganorum, in quibus nondum sanctificatum est per fidem; in cordibus Judæorum, in quibus nondum sanctificatum est per fidei consummationem; in cordibus falsorum Christianorum, in quibus non est sanctificatum per dilectionem. Potest quoque amplius sanctificari in cordibus electorum per majorem fidei confirmationem et majorem Dei et proximorum dilectionem. Quanto etenim quisque perfectius Deum credit et diligit, tanto amplius nomen Patris in se sanctificat et sanctificatum demonstrat. *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum.* — *Sanctificetur nomen tuum* in cordibus paganorum, *sanctificetur* in cordibus Judæorum, ut et illi in te credant, et isti perfectius credant, et utrique diligant. *Sanctificetur* in cordibus falsorum Christianorum, ut sicut habent per fidem tui cognitionem, sic quoque habeant per affectum et dilectionem. *Sanctificetur* adhuc in cordibus electorum per majorem claritatem cognitionis, et majorem suavitatem dilectionis: *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum.*

PETITIO SECUNDA.

Adveniat regnum tuum. Quid est quod petimus dum dicimus: *Adveniat regnum tuum?* Numquid non habet regnum Deus? nunquid non est rex Deus? Si Deus non est rex, aut si non habet regnum, quid est quod Psalmista ait: *Quoniam rex omnis terræ Deus, psallite sapienter?* (Psal. XLIV, 8) Ergo rex est Deus, et regnum habet Deus. Quare ergo petimus ut adveniat regnum ejus? Quando petimus ut adveniat regnum ejus, non petimus ut adveniat in hoc quod jam est, sed in hoc quod nondum est, vel potius manifestetur in eo quod nondum manifestum est. Ad hæc et nascituri sunt multi, qui ad regnum ejus sunt prædestinati; et qui prædestinati necdum sunt de regno ipsius esse, omnibus manifestat. *Adveniat ergo regnum tuum*, o Pater cælestis, ut per naturam carnis generentur ad regnum tuum prædestinati, et per gratiam baptismi regenerentur et fiant, justii, et per claritatem justitiæ omnibus manifestentur esse filii regni tui. *Adveniat ergo regnum tuum*, ut in fine sæculi, in die judicii, in resurrectione generali, separentur grana a paleis, agni ab hædis, frumentum a zizaniis, et Ecclesia tua quæ est regnum tuum, de pressura sæculi præsentis te vocante transeat in gloriam patriæ cælestis. Item: *Adveniat regnum tuum*, ut sicut regnas in justificatis, ita cito regnes in justificandis, et sicut regnas in illis qui jam sunt boni, sic expulsa potestate dæmonum, regnes et in illis, qui adhuc sunt mali: *Adveniat regnum tuum.*

PETITIO TERTIA.

Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra. Scimus quod in cælo nemo sanctorum vel angelorum a voluntate Dei deviat, nemo illi contradicit. Quando ergo fieri poterit, ut non voluntas Dei ita in terra sicut in cælo fiat, ut videlicet in terra nemo vel per ignorantiam, vel per fragilitatem humanam delinquat: cum infans unius diei non sit sine peccato super terram (*Job* XIV, 4 juxt. LXX), et in multis offendamus omnes (*Jac.* III, 2). Sed sciendum quod, sicut, non est quantitatis, sed qualitatis, et similitudinem insinuat, non æqualitatem. Si quis ædificare domum parvam secundum formam et dispositionem domus majoris, non diceremus de parva domo: Tanta est ista quanta illa major; sed diceremus: Talis est ista qualis illa, talis similitudine, non tanta quantitate. *Fiat ergo, o Pater, voluntas tua sicut in cælo* per angelos, et per sanctos per primam stolam jam glorificatos, ita *in terra* per homines justificandos et glorificandos, ut sicut illi faciunt voluntatem tuam in cælo, ita eam faciant isti in terra, etsi non secundum æqualitatem, tamen secundum similitudinem: si non secundum illorum perfectionem, tamen secundum perfectionis illorum imitationem. *Fiat voluntas tua*, non solum in electis per bonorum operum exhibitionem, verum et in reprobis per malorum dispositionem. Quamvis vero malorum dispositio, et quamvis sub potestate tua multa sunt mala, nulla tamen relinquis inordinata; et sic fit in omnibus voluntas tua.

PETITIO QUARTA.

Panem nostrum quotidianum da nobis hodie. Fecit Deus hominem ex substantia duplici, corporea scilicet et spirituali. Quia igitur homo compositus est ex duabus substantiis, necessarius est ei duplex panis, corporalis et spiritualis. Corporalis reficit corpus, spiritualis animam satiat. Corporalem petimus, quia nisi Deus fecerit terram germinare, non poterit fructus suos ministrare. Spiritualem panem a Deo postulamus, quia nec ipsum nisi ipse dederit percipimus. Hunc habent nobis dispensare sacerdotes, *Hic jam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inveniatur* (1 Cor. IV, 2). Quis vero est nostris temporibus fidelis servus et prudens quem constituit Dominus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore fideliter et prudenter? (*Luc.* XII, 42). Fideliter quantum ad Deum, ut videlicet cum tanta fide, tanto timore, tanta similitudine, tanta instantia, tanta diligentia, quemadmodum præcipit Dominus, verbum Dei dispenset. Prudenter, quantum ad homines, ut secundum capacitatem singulorum singulos erudiat. Sed, quod sine gravi luctu dicendum non est, mundus sacerdotibus plenus est, et tamen si sit qui bonum audiat, non est qui dicat, juxta illud: *Parvuli petierunt panem et non est qui porrigat eis* (*Thren.* IV, 4). Quid dicturi sunt quidam moderni sacerdotes in die judicii, qui ordinem sacerdotalem susceperunt, sed inordinate vivere non

erubescunt? Quidam vero in conviviis et potationibus cum vulgo prorsus indocto, pravis moribus corrupto, tota die sedent, fabulantur. et quæ dicenda non sunt turpiter operantur. Lanis gregis Dominici superbe vestiuntur, lacte pascuntur, et oves fame et penuria verbi Dei moriuntur. Trans-eunt festa, transit integer annus, quod nec unum verbum de ore ipsorum egreditur, quo plebs sibi commissa erudiat, de malo corrigatur, ad bonum revocetur, et in hono confirmetur. Quotidie tamen se Deo præstare obsequium arbitrantes verba divinæ laudis jubiliant, imo sibilant, et audientes et intendentes sono vocis, gestu corporis scandalizant, non ædificant. Cogitare deberent hujusmodi sacerdotes animadversiones propheticas adversum se esse prolatas, quibus dicitur: *Erit sicut populus, sic sacerdos* (Ose. iv, 9). Et item: *Sacerdotes non dixerunt: Ubi est Dominus? et tenentes legem nescierunt me* (Jer. iii, 8). Et illud: *Canes muti non valentes latrare* (Isa. lvi, 10). Et: *Canes impudentissimi nescierunt saturitatem* (ibid., 11). Nemo itaque ab istis sacerdotibus exspectet sibi, dari panem sacræ doctrinæ, quia vel nesciunt docere, vel contemnunt. Considerent potius illis in locis doctos et dignos sacerdotes, bonæ vitæ et famæ; illos adeant et audiant, ab eis doceri suppliciter requirant. Sunt autem quidam prædicatores, qui sicut zizania in agro Domini a diabolo sunt seminati, qui totum mundum cum suis phylacteriis peragrant, et indotum vulgus et peccatis oneratum verbis mendacibus beatificant, dicentes: *Pax, pax, cum non sit pax* (Jer. viii, 11). Unde Isaias: *Popule meus, qui te beatificant ipsi te seducunt, et viam gressuum tuorum dissipant* (Isa. iii, 12). Et iterum: *Erunt qui beatificant, et qui beatificantur præcipitati* (Isa. ix, 16). *Panem nostrum, Pater, da nobis hodie; pasce, Domine, pasce, tu ipse, oves tuas; unctio tua doceat eas de omnibus, ut Spiritus tuus per internam aspirationem vel doctrinam infundat quam talium sacerdotum os mutum non dispensat. Panem itaque nostrum quotidianum da nobis hodie, panem scilicet corporalem et panem spiritualem, panem corporalem, ut facias terram germinare, et fructus suos temporibus suis reddere, panem spiritualem, ut inspires prælatis et doctoribus Ecclesiæ tuæ doctrinam tuam sibi traditam studeant feliciter nobis et prudenter dispensare. Et si illi non curant panem istum nobis frangere, tu ipse nos pasce per occultam Spiritus tui aspirationem, ut intus per te capiamus panem, quo foris fraudamur per illorum taciturnitatem. Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.*

PETITIO QUINTA.

Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Quam multis timenda, quam multis perniciosa est, fratres, ista oratio! Multis etenim plus confert detrimenti quam augmenti, plus damni quam lucri. Sunt namque quidam, qui per

A magnam vel longam malignitatis vel odiorum malitiam [at. militiam] obdurati, illos qui per aliquam injuriam facti sunt illis debitores, manibus suis lædere vel jugulare concupiscunt; nec pro timore Dei, sed precibus hominum satisfactionem recipere, vel concordiam facere volunt. De talibus scriptum est; *Uva eorum, uva fellis, et botrus amarissimus, Fel draconum vinea eorum, et venenum aspidum insanabile* (Deut. xxxii, 32). Qui, cum tales sint, secreta tamen ad ecclesiam confluunt, et coram Deo et altari ejus orantes dicunt: *Pater noster, dimitte nobis debita nostra* etc. Sed, o misera insipientia! o infelix præsumptio iram Dei adversum se precibus provocare! Homo homini reservat iram, et a Deo quærit misericordiam? Sunt autem quidam imperfecti, quorum imperfectioni, sicut dicit beatus Augustinus, divina miseratio condescendens, concedit ut saltem tunc debitoribus suis debita dimittant, cum ipsi debitores indulgentiam ab eis sibi dari postulaverint. Sicut Dominus servo suo nequam fecisse legitur, quemadmodum scriptum est: *Serve nequam omne debitum dimisi tibi quia rogasti me* (Matth. xviii, 32.) Quicumque autem rogatus a debitore debitum cujuslibet injuriæ dimittere contemnit, in vanum sibi a Domino dimitti debitum peccati petit. Quinimo magis illud iram judicis aggravat quam alleviat. Quamvis vero imperfectis concedatur sua posse requirere, satisfactionem de sibi illata injuria recipere, et a debitoribus rogari de indulgentia; si tamen nihil horum fieri contingat, debent omnino proprii cordis iram refrænare, et tenebras odiorum a se pellere, memores illius Jacobi apostoli: *Ira enim viri justitiam Dei non operatur.* (Jac. i, 20.) Et: *Qui occidit fratrem suum, hoc est, omnis homicida, non habet partem in regno Dei* (I Joan. iii, 15.) Perfectorum autem est omnibus omnia corde puro, vultu jucundo, sine restauratione rerum, sine satisfactione injuriarum, et sine precibus, suis debitoribus indulgere, insuper et sua tribuere, et obsequia charitatis exhibere. Provideat igitur unusquisque sibi in oratione ista: *Dimitte nobis, Pater, debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*, et si pro aliqua fragilitate vel etiam pernicie nos videas non dimittere sicut debemus, da nobis gratiam ut secundum voluntatem tuam dimittamus, et sic tuam indulgentiam consequamur. Da ut sic diligamus homines, ut eorum non diligamus errores, ut sic in eis diligamus naturam, ut non diligamus culpam; ut sic diligamus quod sunt, ut non diligamus quod male faciunt. *Dimitte nobis debita nostra.*

PETITIO SEXTA.

Et ne nos inducas in tentationem. Cum scriptum sit: *Deus intentator malorum est, ipsi neminem tentat: unusquisque autem tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus* (Jac. i, 13, 14), quid est quod petimus cum dicimus: *Et ne nos inducas in tentationem?* Est igitur sensus: Ne nos inducas in

nem, non ut nunquam permittas tentari, sed a
quam permittas a tentatione superari, sed
er tentationes probemur, non reprobemur.
a enim prosunt tentationes electis, quia per
num victoriam pertingunt ad coronam. Unde
s apostolus: *Beatus vir qui suffert tentationem,*
ac. i, 12). Item: *Omne gaudium existimate,*
cum in varias tentationes incideritis, scien-
ad probatio fidei vestræ, quæ, subaudis, per
nes fit, patientiam operatur (ibid., 3). Unde,
tientia vestra, possidebitis animas vestras
xxi, 19). Tentationum quatuor species sunt:
im levis et occulta, alia levis et manifesta;
avis et occulta, alia gravis et manifesta. Tria
sunt quæ nos tentant, caro, mundus, diabo
ro nos tentat per gulam et luxuriam, mun
r prospera et adversa: per prospera ut de
per adversa ut frangat. Diabolus omnibus
nos aggreditur, et ad omnem nequitiam nos
ere conatur. *Pater, ne nos inducas in tenta-*
ne nos permittas tentari supra id quod pos-
sed fac etiam cum tentatione provectorum,
simus sustinere (I Cor. x, 13). *Ne nos indu-*
tentationem.

PETITIO SEPTIMA.

libera nos a malo. Multa sunt mala, quibus
a conditio subjacet, et quorum pressuram
minime evadere valet; quæ generaliter con
a sex modis distinguere possumus. Malum
liud est corporis, aliud animæ. Item aliud
lum, quod est culpa, aliud quod est poena.

Item aliud præsentis sæculi, et aliud futuri. Ab
omnibus istis, et ab aliis, quæ per ista comprehen
duntur, petimus liberari. Et sub istis continentur,
quando oramus dicentes: *Libera nos ab omni malo,*
quia nisi tu liberares nos, non poterimus sine te li
berari. *Libera ergo nos tu, Pater, a malo.*

CONCLUSIO HARUM PETITIONUM.

Amen. Interpretatur *vere,* et concludit omnes
præcedentis orationis petitiones. *Amen,* quasi dica
mus: O Pater noster, qui es in cælis, vere sancti
ficetur nomen tuum, vere adveniat regnum tuum,
vere fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra, vere
panem nostrum quotidianum des nobis hodie, vere
dimittas nobis debita nostra, sicut et nos dimitti
mus debitoribus nostris, vere ne nos inducas in
tentationem, vere liberares nos a malo. *Ista est,*
fratres, jugiter meditanda, ista est jugiter dicenda
oratio, utpote quam ipse Salvator docuit, et qua
nobis Patrem orare præcepit. Nulla est enim ista
sublimior, nulla utilior. Sunt quidam qui, sicut,
ethnici, gloriantur multa verba fundere, multa
psalteria legere, diversas horas decantare, prolixas
orationes continuare: et cum ore Domino loquun
tur, nonnunquam in finibus terræ vagantur. Me
minerint tales Scripturæ qua dicitur: Populus huius
labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me
(Matth. xv, 8). Neque ista dicentes, sanctæ orationis
solertiam et perseverantem devotionem culpamus,
quam multum laudamus, dum prolixitatem orationis
comitatur fervor maximus devotionis.

PETRI ABÆLARDI

EXPOSITIO SYMBOLI

QUOD DICITUR APOSTOLORUM.

titutum, fratres, a Patribus sanctis habemus
ymbolum fidei, quod dicitur apostolorum, D
Orationem Dominicam ab omnibus commu
Christianis debere sciri, et memoriter reti
t promptius queant frequentari. In illo quippe
nfectio breviter est expressa; in ista instrui
a Domino postulare necessaria. Ex concilio
si, capitulo 8: « Ut omnis presbyter omnibus
ianis suis Symbolum et Orationem Do
m aut ipse insinuet, aut insinuanda injun
t cum ad confessionem tempore quadragesi
renerint, hæc ab unoquoque memoriter sibi
ari faciat. Nec ante sanctam communionem
tradat, nisi hæc ex corde pronuntiare noverit.
lem sine horum scientia nullus salvus esse
t. In uno enim fides et credulitas Christiana

continetur; in alio, quid orare et petere a Deo de
bemus exprimitur. » Quod vero sine fide nemo pos
sit salvari, Dominus ostendit cum dicit: *Qui credi*
derit et baptizatus fuerit, salvus erit (Marc. xvi, 16).
Nullus autem credere potest quod nescit nec au
divit. Ait enim Paulus: *Quomodo credent ei quæ*
non audierunt? (Rom. x, 14.) Nec sola sufficit fides
in corde, nisi etiam verbo enuntietur, ut idem
Apostolus testis est: *Corde enim creditur ad justifi*
tiam; ore confessio fit ad salutem (ibid., 10). Nullus
autem de stoliditate sensus, vel tenuitate ingenii
causetur, quia hæc tam parva sunt, ut nemo tam
hebes et barbarus sit, qui hoc dicere, et verbis quæ
nibus enuntiare non possit, tam magna, ut qui ho
rum scientiam pleniter capere potuerit, sufficere
sibi credatur ad salutem perpetuam.

Illud etiam observandum, ut nullus suscipiat infantem in baptismo a sacro fonte, antequam idem Symbolum et Orationem Dominicam coram presbytero decantet. Et concilio Cabilonensi, capitulo 3: Jubendum est ut Oratio Dominica, in qua omnia necessaria humanæ vitæ comprehenduntur; et Symbolum apostolorum, in quo fides Catholica ex integro comprehenditur, ab omnibus discantur tam Latine quam barbarice, ut quod ore consententur corde credant. Ex concilio Parisiensi, capitulo 2: « Ut nemo a sacro fonte aliquem suscipiat, nisi Orationem Dominicam et Symbolum juxta linguam suam et intellectum teneat, et coram presbytero decantet, et ut intelligant omnes pactum quod cum Deo pepigerunt. » Ex concilio Garinaziensi, capitulo 1: « Caveant presbyteri, ut neque viri, neque feminae de sacro fonte filios vel filias suscipiant, nisi memoriter Symbolum et orationem Dominicam teneant. » Ex concilio Agathensi, capitulo 12: « Symbolum etiam placuit ab omnibus Ecclesiis octava die ante Dominicam resurrectionem publice in ecclesia competentibus tradi. »

Hac itaque auctoritate Patrum cruditi, præsentis die ante resurrectionem octava decrevimus prædicti Symboli non verba docere, quæ jam didicistis, sed aperire sensum eorum quæ profertis, cum cordis potius fides sit quam oris, et prius ipsa sit habenda quam ejus confessione facienda. Quem etiam ordinem Apostolus assignans: *Corde, inquit, creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Dicit enim Scriptura: Omnis qui credit in eum, non confundetur (Rom. x, 10).* Et post aliqua: *Quomodo autem credent si non audierint? Quomodo autem audient sine prædicante?* etc. (*Ibid., 14.*) Hoc igitur, fratres, tam salubre consilium ab ortu suo Ecclesia providens, brevissimum fidei symbolum composuit quod et summam fidei comprehenderet, et verborum multitudine confitentem non gravaret. Hoc autem illud est quod non conciliorum, sed ipsorum esse creditur apostolorum, et juxta numerum eorum totidem sententiis dicitur comprehensum. Symbolum autem collatio dicitur, quando videlicet homines convivaturi partes suas in unum conferunt, unde comessationes fiunt. Hinc illud est in Proverbiis: *Noli esse in conviviiis potatorum, nec in comessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus et dantes symbola consumuntur (Prov. xxiii, 20).* Ad hanc itaque similitudinem symbolum dicuntur diversorum sententiæ in unum congregatæ, summam fidei continentes. Unde et Eusebius Emisenus homilia De Symbolo fidei: Sicut nonnullis scire permissum est, apud veteres symbola vocabantur, quod de substantia collecti in unum sodales in medio conferebant ad solemnes epulas, ad cœnæ communes expensas, ita et ecclesiarum Patres de populorum salute solliciti, ex diversis voluminibus Scripturarum collegerunt testimonia divinis grævita sacramentis, ad animarum pactum salubre convivium,

A verba brevia, etc., et hoc Symbolum nominaverunt, Est quippe quasi quoddam spiritale convivium divini verbi refectio, et quasi quædam mensa Scriptura nobis appositæ, in qua tot sunt ferula quot sunt doctorum sententiæ. De hac mensa scriptum est: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum (Psal. lxxviii, 23).* Item De pane divini Verbi: *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore Dei (Luc. iv, 4).* Sed etiam apud philosophos Timæus Platonis diversarum collationem sententiarum sub specie cujusdam convivii componit, dicens: « Unus, duo, tres, quartum enim vero vestrum, Timæe, requiro; qui hesterni epuli convivæ fueritis, hodierni præbitores mutatores ex conducto resideatis. » Legimus et cœnam Cypriani, in qua sancti Patres, quasi quædam ferula virtutum, quibus præminebant, offerentes inducuntur. Sic et apostoli, tanquam invicem conferentes, communi deliberatione præsens fidei Symbolum creduntur instituisse; in quo et fidei Catholicæ summa, ut dictum est, doceatur, et ejus salubris confessio paucis verbis conferatur, ut simul et doctrina fidei sit perfecta, et nulla sit verborum prolixitas onerosa. Quod quidem postmodum a sanctis Patribus tanta est diligentia roboratum, ut nemini fidelium liceat verba ejus ignorare ad confitendum, etsi nondum sufficiat ad intelligendum. Sed quoniam sonus sine intelligentia aures tantum mulcere, non mentem reficere potest, et balatus potius quam pastus dicendus est; nec mentem excitant audita, si minime fuerint intellecta, nos, qui litterarum scioli videmur, niti jam convenit, ut de sensu verborum sumamus animæ pastum; nec tam ore corporis sonum, quam ore cordis capiamus sensum. Quales quidem aures tantum Dominus requirens, dicit: *Qui habet aures audiendi audiat.* Cum autem fides omnium bonorum sit fundamentum, sine qua impossibile est placere Deo (*Hebr. xi, 6*), et cordis ipsa sit potius quam oris, corde enim, ut dictum est, creditur, magis et cordis quam corporis aures sunt applicandæ, ut quod verbis asserimus, intelligentia capiamus. Non enim longe est a mendacio, qui quod nescit profitetur, et perjurii reus est, qui jurat quod ignorat. Quod quidem ne præsumamus, illa nos Apostoli reprehensio compescat, qua quibusdam improperans, ait: *Nescientes de quibus loquuntur, neque de quibus affirmant (Tim. i, 7).* Nulli est autem periculosius mendacium vel error, quam in his quæ ad fidem pertinent; et quassa est verborum prolatio, quam intelligentia non sequitur, quæ ad hoc tantum instituta sunt, ut intelligentiam conferant audita. Quanto autem divinorum verborum salubrior est intelligentia, tanto hæc a nobis amplius est requirenda. Ad quam nos supra memoratus adhortatur Apostolus, ut cum divinæ laudis benedictiones vel orationes quælibet in ecclesia fiunt, vel aliquid dicitur ad confirmationem cujus vel precis complectionem, *Amen* seu *Fiat*, est respondendum, a

nemine id responderi permittat, qui ea quæ præ- A
cesserunt, non intelligat. Sic quippe Corinthiis
scribens de idiota litteras ignorante, et quasi ad
respondendum in ecclesia cuiquam astante : Quo-
modo dicit Amen super tuam benedictionem, qui quid
dicas nescit (I Cor. xix, 16.) Quod et beatus
Hieronymus memoriter tenens, cum Marcellam de
diversis nominibus Hebraicis erudiret (75) : « In
Hebræo, inquit, legitur Amen, quod scilicet ea vera
sint dicta quæ supra confirmantur. » Unde et Paulus
asserit non posse aliquem respondere Amen, id
est confirmare ea quæ supra dicta sunt, nisi in-
tellexerit prædicationem. Qui et ad omnium intelli-
gentiam, quæ in ecclesia dicuntur, vehementer
nos excitans : *Impleamini*, inquit, *Spiritu sancto*, B
*loquentes vobismetipsis in psalmis, hymnis, et can-
ticis spiritualibus* (Ephes. v, 19). Non enim sibi vel
secum loquitur, qui quod dicit minime intelligit,
cum totum, ut dictum est, sermonis officium ad
intelligentiam sit accommodatum ; nec sermo sine
intelligentia prolatus tam sermo quam sonus sit
habendus. Ut igitur, juxta Apostolum, malitia par-
vuli, sensu autem perfecti, firmum teneamus
fidei fundamentum, quod proposuimus exposi-
tionis luce, prout Dominus annuerit, consummemus.

Credo in Deum. Sed ut confessionis suæ veritatem
observet, ne os, quod mentitur, occidat animam, atten-
dere primum debet et quid sit credere in Deum. Aliud
quippe est credere Deum, aliud credere Deo, aliud
credere in Deum. Credere quippe Deum est æsti- C
mare quod ipse sit. Credere Deo, verbis ejus,
quod vera sint, vel a falsitate penitus aliena, con-
sentire : Credere vero in Deum, est credendo eum
diligere, et sic ejus membrum fieri vel esse. Hæc
vero illa est fructuosa fides, quæ, ut dicit Aposto-
lus, per dilectionem operatur ; et de qua, ut dixi-
mus, scriptum est : *Omnis qui credit in illum non
confundetur* (Rom. x, 11). In illum inquit, potius
quam illum, vel illi. Illi quippe duo priores fidei
modi, cum videlicet Deum vel Deo credimus, com-
munes nobis sunt reprobis, et cum ipsis etiam
dæmonibus. De quibus et beatus meminit Jacobus,
quia *dæmones credunt et contremiscunt* (Jac. ii,
19), et : *Fides sine operibus mortua est* (ibid., 20). D
Hic vero tertius credendi modus, quo videlicet in
Deum creditur, solus inter reprobos discernit et
electos. Ut igitur vera sit nostra fidei confessio,
qua singuli quotidie dicimus : *Credo in Deum*, sic
vivere studeamus, ut hoc vere dicere valeamus.
Aliter quippe membrum veritatis non erimus, et
plus nobis officit falsitas confessionis, quam ejus
prolatio adjuvet. Cum autem singula, quæ in hac
fidei confessione sequuntur, ita huic principio co-
hæreant, atque hinc pendeant, ut si hujus veritas
violetur, non possit in cæteris ipsa custodiri, cum
videlicet dicitur : *Credo in Jesum Christum, et in
Spiritum sanctum, etc.*, frustra reliqua confitemur,

(75) Patrol. tom. XXXI, col. 431.

si confessionis exordium falsitatis habeat funda-
mentum.

Patrem omnipotentem. Cum præmiserit Deum,
unum videlicet, non plures, deitatis astruxit uni-
tatem. Nunc vero personarum annectit distinctio-
nem, cum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum
commemoratur. Omnipotens dicitur, ut beatus me-
minit Augustinus, non quod omnia possit, hoc
est, quaslibet in se suscipere actiones, sed quod
ejus voluntati vel dispositioni nulla resistere po-
testas, vel cujusque naturæ vis eam impedire
possit. Bene autem cum nos in Deum credere con-
fitemur, omnipotentiam ejus memoramus, ut quam
rectum sit in eum credere, vel spem nostram in
eum ponere, cujus tanta sit potentia, declaremus.
Unde et Apostolus : *Si Deus pro nobis quis contra
nos?* (Rom. viii, 31.)

Creatorem cæli et terræ. Dicturus eum creatorem
omnium esse, præmisit omnipotentem, ut ostende-
ret eum hoc posse qui omnia possit, et cujus vo-
luntati nihil resistere queat. Creatorem autem cæli
dicit, hoc est de nihilo, non de præjacente materia
omnia, ex quibus constat mundus, operatum. Cælum
quippe, quod tam aereum quam æthereum
dicitur, superiores mundi partes hic appellat :
terram vero, inferiores quæ pondere suo in imo
subsistunt, tam aquaticam scilicet quam terrenam
substantiam. Possumus et per cælum et terram ita
universam includere creaturam, ut cælum dicamus
dignitatem superiorem, id est spiritalem quamlibet
naturam ; terram vero quamcunque corporalem.
Cum autem ita omnium creatorem Deum commemo-
rat, quantum ei debeant universa patenter in-
sinuat.

Et in Jesum Christum. Filii Dei personam præ-
sens symbolum nobis commendans, ejus divini-
tatem pariter et humanitatem commemorat, et tam
regni ejus quam sacerdotii dignitatem, unde Chri-
stus dictus est, designat, per quæ duo nobis Jesus,
id est Salvator, efficitur. Nam quia tam regia quam
sacerdotalis dignitas per unctionem instituitur,
hinc merito Christus est appellatus Rex iste sum-
mus, et Sacerdos supremus, et Salvator verus.
Unde est hæc nomina jam quasi propria meruit
obtinere ; ut jam cum audimus Christum vel Jesum,
eum per excellentiam solum intelligamus. Rex au-
tem nobis est quasi supremus Dominus, et nobis
præsidens, et, inter hujus sæculi procellas et tur-
bines, Ecclesiam suam navem propriam ad portum
tranquillitatis æternæ regendo dirigens, et tam ver-
bis quam exemplis disciplinæ regulam nobis tra-
dens. Sacerdos autem, imo et pontifex nobis factus
est, dum in cruce suspensus tanquam in ara pro
nobis immolatus est. Unde autem nobis tam Chri-
stus, ut dictum est, quam Jesus verus existat, dili-
genter aperit, cum eum tam Dei quam hominis filium
esse consequenter annectit, dicens :

Filium ejus, id est Dei Patris, *unicum* ; ne adoptivus, sed consubstantialis putetur. Et rursum, *qui conceptus est*, etc. Quod tamen dicimus unicum, quibusdam videtur magis ad Dominum quam ad Filium esse conjungendum, sive ad utrumque simul, ut sicut est unicus Filius Patri, ita unicus sit Dominus nobis. Sicut enim personam Patris commendans, eum et omnipotentem, et cœli et terræ dixit creatorem, ita nunc ad honorem Filii, eum non solummodo Christum et Jesum, verum etiam Dominum confitemur nostrum et unicum, id est solum Dominum nostrum, secundum hoc quod ejus solius pretioso sanguine empti sumus. Aut si forte quem movet etiam Patrem et Spiritum sanctum non minus nostrum dici Dominum, sciat ita Filium solum dici Dominum nostrum, ut præter eum non sit alius omnium Dominus. Licet enim utraque aliarum personarum æque Dominus noster sicut et Deus sit dicenda, quia non est alius Dominus una persona quam alia, sicut nec alius Deus quælibet earum : ita Deus vel Dominus sola est dicenda, ut nullatenus res alia Dominus sit existimanda, vel alius (76) ab ea Dominus sit credendus, cum idem Dominus sicut et Deus una sit persona cum alia.

Qui conceptus est. Qui, inquam, Christus, sive qui Filius Dei secundum assumptam humanitatem conceptus est, etc. Ac si diceretur : Cujus humanitas de ipsa substantia Virginis per operationem divinæ gratiæ concepta est et nata. Nam et cum singuli homines ex anima constant et corpore, secundum tamen solam corporis naturam, quæ traducitur, concipi a matribus, vel nasci dicuntur. Bene autem dicturus eum de Virgine natum, ne quis quæreret qualiter id fieret, præmisit conceptum per Spiritum sanctum, sicut et matri quærenti : *Quomodo fiet istud ?* dictum est ab angelo : *Spiritus sanctus superveniet in te*, etc. (*Luc.* i, 34, 35). Ex quo quidem non mediocriter ipsam quoque Spiritus personam nobis commendat, dicendo videlicet per operationem ejus illud corpus esse conceptum, in cujus hostia omnium redemptio est consummata. Quod nec minus per ipsum Spiritum Apostolus dicit pro nobis oblatum sicut et conceptum. Hinc est illud ad Hebræos, ubi in hac nostræ salutis consummatione totius Trinitatis operationem commemorans, ait : *Si enim sanguis hircorum et taurorum, et cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis : quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis ?* (*Hebr.* ix, 13.) Cum autem ipsum vel conceptum vel natum de Spiritu sancto audimus, aliter a Virgine conceptum, aliter eum de Spiritu conceptum ; vel aliter eum de Spiritu natum, aliter de Virgine natum intelligamus : a Virgine quidem, vel de Virgine, secundum quod

A de substantia ejus tanquam matris carnem accepit : de Spiritu vero, secundum hoc quod per divinæ, ut dictum est, gratiæ novam ac mirandam operationem factum est : ad quam nulla institutio naturæ sufficere poterat. Non ergo ita in hac nativitate vel incarnatione Domini patrem ejus intelligere debemus Spiritum sanctum, sicut ejus matrem profite-mur Virginem. Sicut enim illa ejus æterna generatio de substantia Patris sine matre est, sic ista temporaliter de matre sine patre est.

Operatorem itaque, ut dictum est, potius quam patrem Spiritum sanctum hinc intellige, sicut et in singulis quæ facit Deus operator dicitur, vel creator potius quam Pater proprie dicendus est. Et attende quod cum dicit Filium Dei de Virgine natum, eundemque tam Dei quam hominis filium esse astruit, unitatem personæ in duabus naturis, divina scilicet atque humana, confirmat. Quamvis enim secundum divinitatem ex solo Patre sit genitus, et secundum humanitatem ex sola matre sit natus aliaque sit natura Dei, alia hominis ; aliud sit divinitas, aliud humanitas : una tamen est in Christo persona, in duabus naturis consistens, nec est aliud in persona Filius Dei quam filius hominis. Quamvis aliud sit in natura Verbum quod hominem assumpsit, quam homo ipse assumptus ; nec duo sunt Christi, assumens et assumptus, sed unus Christus : sic nec duo sunt homines vel duæ personæ anima hominis et ejus caro, licet aliud secundum naturam sit anima quam caro, cum illa videlicet sit incorporea substantia, hæc corporea, hoc est, illa corpus, hæc spiritus. Si ergo in singulis hominibus duæ sunt naturæ, corporea scilicet atque incorporea, sed una tantum persona, sic et in Christo duæ sunt naturæ, divina scilicet atque humana, sed una solummodo persona. Persona quippe quasi per se una dicitur, hoc est, substantia quælibet rationalis ita per se ab aliis rebus disjuncta, ut ipsa substantiam cum aliqua re alia non constituat. Quandiu ergo anima humana in corpore est, persona dici non potest, quia carni conjuncta unam hominis personam atque unam rationalem substantiam cum ea constituit. Sic et Verbum homini in Christo unitum unam Christi personam, non duas reddit. Juxta quam quidem unionem personæ eundem Christum tam Dei Filium quam hominis profite-mur, et tam Dei Filium quam hominis dicimus crucifixum, mortuum, et sepultum, cum tamen ista non nisi secundum humanitatem sint accipienda. Unde et Paulus Dominum gloriæ crucifixum esse non veretur dicere (*I Cor.* ii, 8), et qui descendit de cælo, et qui ascendit, eundem esse. Et ipse Dominus Christus de seipso loquens : *Nemo, inquit, ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo Filius hominis qui est in cælo* (*Joan.* iii, 13). Et iterum : *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius, etc.* (*Joan.* vi, 63).

Cum itaque Christus proprie dicatur Deus et homo

(76) Alius ex codice Victorino 397 supplevit D. Cousin, Opp. Abælardi, p. 908.

simul, hoc est tria illa simul in naturis propriis A discreta, Verbum videlicet, anima humana et caro: ad ostendendum tamen unitatem personæ tam diversarum in Christo naturarum, ita sæpe vocabula permiscemus, ut modo Verbum, modo animam, modo etiam carnem dicamus; et nonnunquam quæ propria sunt Dei, homini ascribamus, vel e converso. Cum enim dicit Apostolus *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam* (I Cor. 1, 25); et rursus: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens*, etc. (Philipp. 11, 6) quis hoc ad ipsius divinitatem non referat? Sed et cum ipsemet Christus de se et Patre loquens, dicat: *Quia ego et Pater unum sumus* (Joan. x, 30); et rursus: *Quia Pater major me est* (Joan. xiv, 28); quis non videat hoc et illud secundum aliam et aliam naturam de ipso dici? Quem etiam cum dicimus ad inferos descendisse, vel in sepulcro fuisse; quis non illud de anima sola, hoc de corpore solo intelligat? Hoc quippe modo et Petrum Romæ in sepulcro esse, et eundem in cœlestibus cum Christo profiteamur gaudere, cum tamen hoc de alia, et illud de alia dicamus substantia, non tamen de alio Petro, quamvis post dissolutionem corporis et animæ (jam non sit una in Petro persona ex anima simul et corpore compacta. Ad illam tamen unionem personæ, quæ jam fuit, non quæ modo sit, respicientes dicimus Petrum ipsum et ibi esse in sepulcro, et in cœlestibus cum Christo. Qui etiam sepulcrum alicujus intuentes dicere non veremur: Hic homo, qui hic jacet, magnam scientiam et pulchritudinem habuit, cum tamen illud cadaver nec jam homo sit, nec scientiam habuit, quæ solius erat absentis animæ: nec ipsa anima, quæ scientiam illam habuit, ullatenus habere corporalem illam pulchritudinem potuit, sed in diversis penitus naturis scientia illa et pulchritudo fuerit, illa quidem in anima, hæc in corpore.

Cum itaque dicimus hunc qui hic jacet, sapientem fuisse, propter unitatem videlicet personæ, quæ jam non est sed fuit, cur non dicamus de Christo hunc, qui Deus est, hominem esse? vel hunc, qui de cœlo descendit, ascendisse, hoc est unam Dei et hominis, vel Verbi descendit est hominis personam esse? Alioquin, quomodo dicemus aliquem intuentes hominem, quia hic qui pulcher est, sapiens est? nisi videlicet secundum unitatem personæ, in cujus diversis, ut dictum est, partibus pulchritudo et sapientia ita sunt distincta, ut aliud ibi pulchritudinem habeat, id est corpus, aliud sapientiam, id est anima. Sicut ergo dicimus eum, qui pulcher est, vel qui animatus, sapientem esse, cum tamen pulchritudo, vel animatio solius sit corporis, sicut sapientia solius animæ, ita et unum eundemque Christum et Deum dicimus et hominem, hoc est unam ex istis vel in istis naturis consistere personam; et cum Christus, adhuc in terra consistens, dicit Filium hominis in cœlo esse, vel in

cœlo quondam fuisse, quid aliud sonat nisi humanam naturam ei esse unitam, quæ per præsentiam divinitatis ubique consistentis a cœlesti celsitudine non est remota? Quid ita mirum, si cum superius præmissum sit *Filium Dei*, statim adjunctum sit, *qui conceptus est de Spiritu*, vel *natus de Virgine*; hoc est, assumpta humanitas sic concepta est vel nata? Sic quippe intelligimus et Dominum gloriæ crucifixum, hoc est hominem vel corpus ab eo assumptum tali patibulo affixum. Juxta quod et Maria Magdalena Dominum suum de monumento dicit sublatum, id est corpus Domini sui, sicut et dicimus hic Petrum sepultum esse, de solo ejus corpore id intelligentes, et rursus, ut dictum est, ipsum in cœlestibus esse, de sola ejus anima hoc intendentes. Sæpe quippe de toto ad partes, vel de partibus ad totum translationes fiunt nominum: veluti cum modo animam, modo carnem totum hominem dicimus, et nonnunquam animam desiderii carnalibus irretitam carnis nomine designamus.

Passus, secundum eandem scilicet humanitatis naturam de Spiritu conceptus, vel ex Virgine ductus est natus. *Sub Pontio Pilato*, hoc est, eo ibi dominante ubi passus fuit. Pontius vel cognomen vel gentile nomen esse patet ex aliquo loco. Bene autem gentilem commemorat præsidem, ubi ex hoc etiam insinuet jam illud tempus advenisse, quo jam, juxta prophetiam Jacob sive Danielis unctio regia in populo Judæorum defecerat.

Crucifixus. Genus quoque patibuli determinat, quod ignominiosius erat, sicut et prædictum fuerat; *Morte turpissima condemnemus eum* (Sap. 11, 20). Et ita *mortuus et insuper sepultus*, ut in omnibus humanitatis veritas comprobetur, et tanto amplius diligatur a nobis, quanto graviora vel indigniora sustinuit pro nobis.

Descendit ad inferos. Qui mortuus dicitur et sepultus, ipse etiam ad inferos descendisse asseritur, cum illud tantum secundum corpus, hoc secundum animam intelligatur. Ipsa quoque anima, quæ in carne passa fuerat, ad inferos dicitur descendisse, quia passionis illius efficaciam justis senserunt antiqui, per eam a pœnis liberati. Non enim anima, vel spiritus aliquis, ut beatus meminit Augustinus, loco movetur, sed solummodo corpus. Sicut ergo Deus, qui ubique est, descendere quoque dicitur secundum aliquem suæ operationis effectum, ita et anima illa secundum efficaciam propriæ passionis, quam habuit in electis, descendisse liberando dicitur.

Solius quippe animæ vel sentire vel pati est, etsi ei hoc ex carne accidat, tanquam quodam tali instrumento. Inferos itaque dicit pœnales illas tenebras, quas justis etiam sustinebant, adhuc extra divinæ gloriæ conspectum constituti, ad quam totis desideriiis anhelabant. Cujus quidem gloriæ visio summa est illa felicitas ab omni pœna penitus immunis, quam latroni Dominus ipse promittit di-

cens: *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. xxiii, A 43).

Tertia die resurrexit a mortuis. Hoc est de inter mortuos, tanquam veraciter corpore defunctus propria voluntate, non aliena, est suscitatus. Sicut et ipse ait: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et iterum sumendi eam* (Joan. x, 18). Nota ordinem, quod priusquam surrexit, ad inferos descendens, salutem nostræ liberationis, antequam gloriam suæ resurrectionis est operatus: quia non tam sua quam nostra in his omnibus requirebat. Ipso itaque die passionis suæ, antequam resurgeret, vel cœlos ascenderet, tam prædictum latronem quam antiquos viros in paradysum introduxit, quia eis suæ divinitatis visionem exhibens, vera jam beatitudine, quam paradysum nominant, anima eorum satiavit. De qua quidem satietate propheta dixerat: *Satiabor cum apparuerit gloria tua* (Psal. xvi, 15). Extra quam quidem visionem gloriæ quidquid est, ejus comparatione dicendum est tenebræ; nec est prorsus alienum a pœna, quantacunque sint quietis remedia.

Ascendit ad cœlos. Sicut corpore surrexit de sepulcro, ita et corpore ascendit ad cœlos, et utrumque in propria potestate, ut non tractus esse, sed magis dicatur ascendisse. Ut enim ipse ait: *Nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo* (Joan. iii, 15). Alii quippe magis trahi quam ascendere sunt dicendi. Absit autem ut Christo, jam per resurrectionem glorificato, corporalis ejus ad cœlos ascensus aliquid beatitudinis contulerit. Quæ est enim in futura vita beatitudo nostra, nisi illa Divinitatis visio, de qua Psalmista dicit: *Satiabor, cum apparuerit gloria tua?* (Psal. xvi, 15). Cujus quidem visionis lucem civitati per Isaiam Dominus promittens, ait: *Non erit tibi amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra sol tuus, et luna non minuetur, quia Dominus erit in lucem sempiternam, et complebuntur dies luctus tui. Populus autem tuus omnes justi in perpetuum hæreditabunt terram, etc.* (Isa. lx, 19 et seq.). Quis etiam nesciat Deo, qui ubique est, nos nequaquam locis, sed operibus præsentibus fieri vel absentibus? Unde et angeli faciem Dei semper videntes, cum ad nos mittuntur, nequaquam hujus visionis beatitudine privantur. Quanto magis anima Christi, quæ hac visione perfectius semper fruitur, ea nunquam privari potuit? Quid est itaque humanitatem ejus cœlos conscendisse, vel ut diligentius Apostolus ait, eum super omnes cœlos ascendisse, ut adimpleret omnia (Ephes. iv, 10), nisi loco corporali ascensu monstrasse eam omnium beatorum altitudinem transcendisse? De qua quidem dignitatis excellentia, qua transcendit universa, dictum est per prophetam: *Elevata est manus tua sicut cedrus* (Ezech. x, 4). Et per Apostolum: *Propter quod et Deus illum exaltavit, et dedit ei nomen quod est super omne nomen* (Philipp. ii, 9). Et ite-

rum: *Sedet ad dexteram majestatis in excelsis, tanto angelis melior effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit* (Hebr. i, 3).

Ascendisse itaque ad cœlos dicitur, non ut ejus beatitudo vel gloria per corporalem ejus ascensum augeatur, sed ut per ipsum declaretur. Absit enim, ut dictum est, quod post resurrectionem ipsi aliquid beatitudinis vel gloriæ suæ in anima sive in corpore credamus collatum esse: sed quod jam obtinebat, cum jam corpus suum tanta levitate ostendebat glorificatum, ut et nubi insidere, et cœlos penetrare, et longe jam diversum factum esse ab hoc corruptibili corpore, quod aggravat animam, et sensus nostri deprimit vigorem. Ut ergo fideles hanc in suis corporibus glorificationem expectarent, ut ubicunque vellet Spiritus, ibi sine ulla difficultate statim esset corpus, hoc primum in seipso caput exhibuit, quod exemplo ejus sperandum esset membris. Sicut ergo Filius Dei de cœlo descendisse dicitur humiliatus, et secundum assumptam humanitatem quodammodo angelis minor factus, ita et Filius hominis ascendisse dicitur exaltatus, quamvis et corporalis ei non defuerit ascensus, qui hunc exaltatum attestaretur. Nam et quod mox additur, *sedet ad dexteram Patris*, non de corporali ejus sessione, vel de corporali ejus dextera Patris est accipiendum. Quid est enim hominem Christum ad dexteram Dei sedere, nisi eum in gloria Dei Patris, hoc est in superna illa beatitudinis digniorem gradum tenere, tanquam omnium a Deo judicem constitutum? Unde subditur: *Inde, hoc est perinde, venturus judicare vivos et mortuos*. Quasi cæteris electis ad sinistram Dei constitutis, solus iste assistit dexteræ quia sicut dextera prævalet sinistræ, ipse universis præeminet beatitudine. Quia vero sedere judicantium, sicut stare judicandorum, bene per ejus sessionem judicariam exprimit potestatem. Vivos et mortuos judicabit, quia tam electis quam reprobis vel pœnam vel præmium pro meritis reddet. Quia enim justus ex fide vivit, et iniquitas mors quædam animæ, juxta illud: *Non mortui laudabunt te, Domine, sed nos qui vivimus benedicimus Domino* (Psal. cxiii, 17). Electos hic vivos, reprobos appellat mortuos. Vel vivos dicit, quos adventus ille Judicis occultus adhuc in corpore viventes reperiet: cæteros vero, mortuos appellat.

Credo in Spiritum sanctum. Quæ quidem confessio fidei ipsum æque Deum sicut Patrem et Filium patenter asserit. Alioquin non diceret, *in Spiritum sanctum*, sed Spiritum tantum, sicut et consequenter dicit *Ecclesiam*, non in Ecclesiam, etc. Sicut ergo dicimus, *credo sanctam Ecclesiam*, id est eam esse sanctam, ita et dicere possumus, credo sanctum Petrum, vel, credo sancto Petro, et credo sanctæ Ecclesiæ. Vel Petri tanquam capitis sumus, sicut membra Dei existimus. Membra tamen Ecclesiæ tanquam corporis dicuntur, sed solius Dei tanquam capitis. Quod quidem illa innuit propositio cum dicitur, *in Deum*, sicut jam superius expositio

nostra præfixit. Græci tamen et in *Ecclesiam*, dicere non verentur, sicut et Symbolum illud continet, quod ad cautelam fidei orthodoxæ Leo III instituit, et in tabula argentea descriptum Romæ altari sancti Pauli affixit. *Catholicam*, id est universalem, et non in aliqua mundi parte, sicut sunt hæreticorum conventicula, conclusam : sed ubique dilatam, sicut et Jacob in figura Christi promissum est, cum dicitur : *Dilataberis ad Orientem et Occidentem* (*Gen. xxviii, 14*).

Sanctorum communionem. Hoc est illam, qua sancti efficiuntur vel in sanctitate confirmantur, divini scilicet sacramenti participatione ; vel communem Ecclesiæ fidem, sive charitatis unionem.

Possumus et *sanctorum* dicere neutraliter, id est sanctificati panis et vini in sacramentum altaris. *Remissionem peccatorum*, tam per pœnitentiam, quam per virtutem ecclesiasticorum sacramentorum. *Carnis resurrectionem*, tam in electis videlicet quam in reprobis, et in corporibus utrorumque deinceps nulla dissolutione interveniente. *Vitam æternam*, sive ad gloriam, sive ad pœnam. *Amen* hoc est, verum est. Quod quidem, juxta Apostolum, ut supra meminimus, dicere non debemus, nisi quæ præmissa sunt, intelleximus. Unde ad parvulorum eruditionem, hanc quantulamcunque necessariam duximus expositionem.

PETRI ABÆLARDI

EXPOSITIO FIDEI

IN SYMBOLUM ATHANASII

Quicumque vult salvus esse.... Voluntate quippe propria, non coactione salvamur aliena.... *Ante omnia opus est...* Subaudis : Illi hoc est necessarium. *Ante omnia*, hoc est ante spem et charitatem, vel cætera bona, quibus ad vitam æternam pervenitur.... *Ut teneat...* Non solum habeat, sed habitam custodiat, tanquam honorum omnium fundamentum atque originem : *Sine fide* quippe, ut ait Apostolus, *impossibile est placere Deo* (*Hebr. xi, 6*).... *Catholicam*, id est universalem, et omnibus fidelibus communem, atque ita cunctis necessariam, ut nec antiqui justis, tam ante legem quam sub lege, absque illa salvarentur. *In Trinitate*, hoc est in tribus personis existentem, et tres personas in uno Deo non solum credamus, sed etiam veneremur. Qualiter autem hæc Trinitas juxta proprietates personarum, et hæc unitas secundum naturam divinæ substantiæ credenda sit, statim determinat, dicens : *Neque confundentes personas*. Hoc est, permiscentes ad invicem personas, ut videlicet eandem dicamus personam Patris, quæ Filii, vel Spiritus sancti ; sicut illa hæresis asserebat, quæ de Patre dicebat quia, quando vult, Pater est, quando vult, Filius. *Neque substantiam separantes*, hoc est, diversas substantias in Deo credentes, sed unam tantum. Sicut enim diversitatem personarum in Deo debemus credere, ita etiam unitatem divinæ substantiæ. Quod statim exponens, ait : *Alia est enim persona Patris*, etc. Et rursus : *Sed Patris, et Filii, et Spiritus sancti una est deitas*. *Æqualis gloria*, id est reverentia

exhibenda. *Majestas*, id est dignitas. Quare ? quia, *qualis Pater*, id est quantus dignitate. Quam dignitatem statim prosequitur, dicens : *Increatus Pater*, etc. *Immensus Pater*, non mole, sed potestate omnia concludente. Vel, *immensus*, id est incomprehensibilis. *Æternus*, tam principio quam fine carens. *Et tamen non tres omnipotentes*. Teste Augustino, nullum nomen est Dei, cujus singulare ita de singulis dicatur personis, ut ejus pluralitas illis simul conveniat, præter hoc nomen persona. Pater quippe persona est, et filius persona, et hi duo sunt personæ. At vero cum Pater sit Deus, et Filius Deus, vel Dominus, vel creator, seu principium, aut lumen, vel omnipotens, non tamen Pater et Filius aut dii plures sunt, aut creatores, aut plura principia, vel lumina, sive omnipotentes. Quippe cum dicitur pluraliter personæ, diversitas proprietatum ostenditur, non rerum numero, vel essentialiter differentium. Econtra autem, si diceremus Deos vel creatores, etc., ipsam quoque rerum essentialiter diversarum multitudinem monstrarem, quarum unaquæque esset Deus, etc. *Prius tempore vel existentia præcedens*. *Majus*, prolatione dignitatis. *Unitas*, scilicet substantiæ in tribus personis. *Trinitas e converso personarum*, in unitate videlicet substantiæ. *Sentiat*, id est credat salutem substantiæ obtinendam. *Ut credamus*, etc., juxta illud : *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom. x, 10*). Non duæ substantiæ Christi sunt, sed unus tantum in persona Christus (77).

(77) Sic e codice Victorino hunc locum restituit D. Victor Cousin, Opp. Abælardi, p. 616 : *Sentiat, id est credat. Salutem, subaudis obtinendam ut cre-*

damus, etc. *Non duo, subaudis Christi sunt, sed unus, etc.*

Etsi ergo in Christo diversæ sunt naturæ divina scilicet atque humana; non tamen ideo diversæ personæ. Quod statim congrua similitudine confirmat, dicens: *Nam sicut anima*, hoc est, sicut in uno homine diversæ sunt naturæ, spiritalis et corporalis; nec tamen ideo duo homines vel duæ personæ: ita in Christo duæ, ut dictum est, sunt naturæ, non tamen duo Christi, imo vel duæ personæ. Persona quippe quasi per se una dicitur, non rei alii in unam rationalem substantiam sociata. Divinitas itaque humanitati in Christo conjuncta per se ibi persona una non est dicenda, et humanitas altera, sed duæ simul una sunt persona, quæ proprie Christus dicitur. *Omnes homines resurgent* etiam illi qui tunc reperientur vivi. Hi namque dum rapiuntur obviam Christo in aera, in ipso raptu, quo judicii occurrunt, morientes, statim reviviscunt; et hoc ipsum erit eis resurgere quod reviviscere. Quod si opponatur de quibusdam, quorum resurrectio jam completa creditur, veluti de his qui Dominicæ resurrectionis testes sua quoque resurrectione fuerunt; ita intelligendum est tunc omnes resurrecturos esse, ut tunc omnium resurrectio ita compleatur, ut neminem deinceps resurgere contingat, sicut nec morte dissolvi. *Cum corporibus suis*. Hoc est, resumtis eisdem corporibus quæ prius habuerant cum in mortem corruerunt. Non enim resurget nisi quod cecidit. At vero utrum hi, qui parvuli moriuntur, vel qui diu vixerunt, illud solum, vel illud tantum ibi sint habituri de quantitate suæ corpulentiae, quod hic habuerunt, nonnulla est quæstio. Quidquid tamen de hoc æstimemus, illud procul dubio constat resurrectionem dici non posse absque illa corporis substantia, quæ pertulit casum in morte.

Et reddituri sumus. Si hoc quoque generaliter de omnibus intelligatur, quærendum videtur quomodo parvulis morientibus id conveniat, vel perfectis ju-

stis, qui potius sunt ibi judicaturi quam judicandi. Quippe quæ ratio de suis tunc ab eis exigenda est, discussio est facienda, qui in tanta perfectione beatitudinis apparebunt, ut cum ipso Domino resideant judicantes, nec tam pro se rationem reddaturi, quam a cæteris exacturi. Denique parvuli, quibus nulla imputanda sunt opera, quam ibi habent rationem reddere de propriis factis? Sed profecto, quemadmodum diximus omnes homines ibi resurgere, non ut de singulis tunc resurrecturis id cogamur intelligere, sed ita tunc omnium resurrectionem compleri, ut nulla ulterius fiat, ita et hoc loco omnes tunc reddere rationem dicuntur, ut tunc de omnibus ita sit consummatum iudicium, ut nulla deinceps discussio restet, ne de quoquam amplius dubitetur, utrum præmio vel pœna dignus sit. Et hoc est eos ibi de propriis operibus reddere rationem, manifestari omnibus quid horum meruerint. Quæ duo statim determinat, tam præmium scilicet quam pœnam, dicens: *Et qui bona egerunt*, hoc est, in proposito honorum operum vitam consummaverunt, qualiacunque præcesserint opera. *Vitam æternam*, hoc est beatitudinem indeficientem. *Ignem æternum*, hoc est summum atque indeficientem cruciatum, sive ille ignis corporeus tantum sit atque materialis, sive quicumque interior animæ cruciatus, qui nomine ignis maxime nos cruciantis, et validius consumentis, cum sit acutius elementum, et penetrabilius cæteris, quominus ei resisti queat, exprimitur. Et attende nihil hic de parvulis qui nihil habent meritorum, dictum videri, quamvis eos quoque non minus [quam] adultas salvari constet aut damnari. Sicut enim tam hæc scriptura quam cæteræ non nisi adultis, et qui capaces sunt rationis, ad eruditionem fiunt, ita satis visum est hoc loco tantum de his eos instruere quæ ad ipsos pertinent.

MONITUM IN OPUSCULUM [SUBSEQUENS.

R. P. Bernardus Pezsius, *Dissertatio isagog.* ad partem II tomi III *Thesauri Anecd.*, p. XIJ.

Si qui fuerint, qui nos reprehendant, quod Petri Abælardi Librum *Scito te ipsum*, ut ipse alicubi vocat, *Ethicam*, vel verius *Theologiam morum*, sancto Bernardo adeo invisam et a magnis sæculi duodecimi viris ut erroribus infamem condemnatam, e tenebris in lucem revocaverimus, si meminerint nos in hoc doctrina et eruditione maximorum hominum auctoritatem et exemplum secutos, ex quibus celeberrimus Andreas Chesnius pleraque Abælardi in omni genere Opera, undiquaque eruta, cum præfatione apologetica pro Abælardo a Fr. Ambrosio equite, Galliarum regi a sanctioribus consiliis scripta, Parisiis, anno 1616, in-4, publici juris fecit. Porro cum in ea editione præcipue *Theologia Christiana* ejusdem Abælardi desideraretur, eam libris v comprehensam, licet anno MCXX in synodo Suessionensi flammis traditam, vir religiosissimus eruditissimusque P. Edmundus Martene in tomo V *Thesauri sui Novi Anecdotorum*, una cum Petri Abælardi *Expositione in Hexameron* publicavit. Nempe non ignorabant prudentissimi hi viri, cui nostris sæculis usui hujusmodi scripta, quæ tantum in Ecclesia strepitum aliquando excitarunt esse possint, si sobriis legantur expendanturque, præsertim cum proximis annis non defuerint, qui *Abælardum purgare nitentes*, ut advertit in Præf. tom. V Martenus, *Bernardum Claravallensem abbatem, virum sanctissimum ac mansuetissimum præcipitis iudicii accusare non formidarint*. Qua in re ut rectum quis ferre iudicium possit, nihil magis necessarium nihilque opportunius est, quam ut capita accusationum, quibus S. Bernardus Abælardum impetiit, cum genuinis hujus scriptis conferantur. Inter quæ non ultimum locum obtinere Petri librum: *Scito te ipsum*, satis ex S. Bernardi epistolis 188 et 192, edit. an. 1690 a

Mabillonio procuratæ, constat. *Legite* inquit in priori ad Rom. Eccl. cardinales, si placet, *librum Petri Abælardi, quem dicit Theologiæ; ad manum est enim, cum, sicut gloriatur, a pluribus lectitetur in curia: et videte qualia ibi de sancta Trinitate dicantur, de genitura Filii et de processione Spiritus sancti et alia innumera, catholicis prorsus auribus et mentibus dissueta. Legite et alium quem dicunt sententiarum ejus, nec non et illum qui inscribitur: Scito te ipsum, et animadvertite quanta et ipsi silvescant segete sacrilegiorum atque errorum: quid sentiat de anima Christi, de persona Christi, de descensu Christi ad inferos, de sacramento altaris, de potestate ligandi atque solvendi, de originali peccato, de concupiscentia, de peccato delectationis, de peccato infirmitatis, de peccato ignorantia, de opere peccati, de voluntate peccandi, etc. Ubi vides quid Bernardus, maxime in hoc Abælardi libro: Scito te ipsum, reprehenderit.*

Clarius et uberius Bernardus sententiam suam exponit in *Capitulis Hæresum Petri Abælardi*, quod Opusculum undecimum est in tomo II Operum S. Bernardi, ad quæ tamen in *Admonitione prævia* notat Mabillonius, ex *capitulis errorum Abælardo imputatis quædam in vulgatis ejus operibus desiderari. Unde nonnulli, ait, occasione arripiunt insimulandi Bernardum, quasi Abælardo falsos errores affinxerit et cum larvis atque umbris dimicaverit. At constat plerosque etiam in vulgatis scriptis errores deprehendi, ut suis locis ostendemus, et si qua amplius non exstant, ea quondam in ipso Abælardo legisse Guillelmum S. Theoderici, Gaufridum, et abbatem illum anonymum, Abælardi quondam discipulum, qui et præceptoris sui doctrinam callebat, et verba ipsa refert, uti et Guillelmus, tum ex *Apologia*, tum ex *Theologia Abælardi*, quæ in editis non comparant. Et certe Abælardus ipse in libro secundo *Commentarii super Epistolam ad Romanos* pag. 554. quædam in *Theologia sua tractanda reservat, de quibus nulla mentio est impressis, quæ sic desinunt: cætera desunt, ut appareat Theologiam in editis mutilam esse. Itaque male merentur de religione Christiana necdum de Bernardo qui, ut Abælardum absolvant, Bernardum cæco, ut aiunt, zelo impulsus fuisse criminantur. Ita Mabillonius, Abælardi libro: Scito te ipsum, nondum in lucem protracto. Verum eo nunc a nobis e membrano codice Emmerammensi, qui sexcentorum circiter annorum est, edito, tanta necessitas non est se in salvanda Bernardi fide torquendi. Capitula enim errorum Abælardo imputatorum, quæ in aliis ejusdem operibus desiderantur et mores spectant, totidem fere verbis in libro: *Scito te ipsum*, potissimum contineri vel capitulorum summaria inspicienti patebit. Cæterum num adeo male Abælardus de peccato ignorantia, de suggestionem, delectationem et consensu, etc., docuerit, ut S. Bernardo visum fuit in *Capitulum errorum eidem imputatorum* XI et XIII aliis dijudicandum relinquimus. Certe passim in hodiernis scholis traditur inadvertentiam malitiæ ac ignorantiam invincibilem a formali peccato excusare, quo amplius forte Abælardus noluit. Sed quidquid demum Abælardus scripseritque, illud omnino liquidum est eum hæreticum fuisse nunquam, ut cujus hæc verba in *Apologia* sint: *Scripti forte aliqua per errorem, quæ non oportuit; sed Deum testem et judicem in animam meam invoco, quia in his, de quibus accusor, nil per malitiam aut superbiam præsumpsi. Ad quæ verba Abælardi miramur Mabillonium, virum alias æquissimum, hæc observasse: Esto itaque malitiam atque etiam hæresim ab eo removeare liceat; at errores saltem aliquos, vocum novarum studium, levitatem, forsitan etiam superbiam et contentionum pruriginem in eo dissimulare non licet. Sane si Abælardo Deum testem et judicem in animam suam invocanti, quia in his de quibus accusabatur nil per malitiam aut superbiam præsumpsit, fidem non habemus, ecce tandem habebimus? Idem nuper advertit doctissimus Martenus tom. V *Thesauri Novi anecdot.*, in *Observationibus præviis ad Theologiam Christianam*, ubi si quid Abælardum excusare possit, illud præsertim esse existimat, quod scripta sua peritiorum ac proinde ipsius Ecclesiæ judicio subjectis videtur. Nam in libro tertio ita Petrum disserere testatur: *quidquid itaque de hac altissima philosophia disseremus, umbram non veritatem esse profitemur et quasi similitudinem quamdam, non rem. Quid rerum sit noverit Dominus; quid autem verisimile ac maxime philosophicis consentaneum rationibus, quibus impetitur, dicturum me arbitror. In quo quidem si culpis meis exigentibus a catholica, quod absit! exorbitavero intelligentia vel locutione, ignoscat ille mihi qui ex intentione opera dijudicat, parato semper ad omnem satisfactionem de maledictis vel corrigendis et delendis, cum quis fidelium vel virtute rationis vel auctoritate Scripturæ correxit. Quæ Abælardi verba certe alia omnia, quam obfirmatum in errore animum et pertinaciam, quæ sola hæreticum faciunt, significant. Neque tamen quisquam propterea existimet nos omnium errorum vitiorumque Petri defensionem aut purgationem hic voluisse instituire. Vitia Abælardi vel ex propria ejusdem *Apologia* certiora sunt, quam ut excusari aut tegi possint. Verum nec id dissimulandum est, eum ferventioris ætatis et vivacioris ingenii errata monachum Cluniacensem Ord. S. Bened. factum, seria demum pœnitentia diluisse.****

PETRI ABÆLARDI

ETHICA

SEU

LIBER DICTUS SCITO TE IPSUM.

(Ex eod. ms. imperialis monasterii S. Emmerammi Ratisbon. ord. S. Ben. eruit R. D. P. Benedictus Bonetus, Benedictinus Mellicensis; edidit D. Bern. Pezæus *Thes. Anecd.*, III, II, 626.

PROLOGUS.

Mores dicimus animi vitia vel virtutes quæ nos ad mala vel bona opera pronos efficiunt. Sunt au-

tem vitia seu bona non tantum animi, sed etiam corporis; ut debilitas corporis vel fortitudo quam vires appellamus: pigredo vel velocitas, claudicatio

vel rectitudo, cæcitas vel visio. Unde ad differentiam A talium cum dicimus: *vitia*, præmisimus: *animi*. Hæc autem vitia, scilicet animi, contraria sunt virtutibus, ut injustitia justitiæ, ignavia constantiæ, intemperantia temperantiæ.

CAP. I. *De vitio animi quod ad mores pertinet.*

Sunt autem animi quoque nonnulla vitia seu bona, quæ a moribus sejuncta sunt; nec vitam humanam vituperio vel laude dignam efficiunt, ut hebetudo animi vel velocitas ingenii; obliviosum vel memorem esse, ignorantia vel scientia. Quæ quidem omnia cum æquæ reprobis ut bonis eveniant, nihil ad morum compositionem pertinent nec turpem vel honestam efficiunt vitam. Unde bene, cum superius præmissemus: *animi vitia*, ad exclusionem B talium subjunximus: *quæ ad mala opera pronos efficiunt*, id est voluntatem inclinant ad aliquid, quod minime convenit fieri vel dimitti.

CAP. II. *Quid distet inter peccatum et vitium inclinans ad malum?*

Non est autem hujusmodi animi vitium idem quod peccatum, nec peccatum idem quod actio mala. Verbi gratia iracundum esse, hoc est pronum vel facilem ad iræ perturbationem, vitium est et mentem inclinat ad aliquid impetuose et irrationabiliter gerendum, quod minime convenit. Hoc autem vitium in anima est, ut videlicet sit ad irascendum, etiam cum non movetur ad iram: sicut claudicatio, unde claudus dicitur homo, in ipso est quando etiam non ambulat claudicando, quia vitium adest etiam cum actio deest. Sic et multos ad luxuriam sicut ad iram natura ipsa vel complexio corporis pronos efficit; nec tamen in ipso hoc peccant quia tales sunt, sed pugnæ materiam ex hoc habent, ut per temperantiæ virtutem de se ipsis triumphantes coronam percipiant juxta illud Salomonis: *Melior est patiens viro forti, et qui dominatur animo suo expugnatore urbium* (Prov. xvi, 32). Non enim religio ab homine vinci, sed a vitio turpe existimat. Illud quippe bonorum quoque hominum est; in hoc a nobis declinamus. Hanc nobis victoriam commendans Apostolus, ait: *Non coronabitur quis, nisi legitime certaverit* (II Tim. ii, 5). *Certaverit*, inquam, non tam hominibus quam vitis resistendo, ne nos videlicet in consensum pertrahant pravum: quæ, etsi homines cessent impugnare, nos non cessant, ut tanto periculosior eorum pugna sit quanto frequentior, et tanto victoria clarior quanto difficilior. Homines vero quantumque prævaleant, nihil vitæ nostræ turpitudinis ingerunt, nisi cum more vitiorum et, quasi nobis in vitia conversis, turpi nos consensu subjiciunt. Illis corpori dominantibus, dum liber animus fuerit, nihil de vera libertate periclitatur, nihil obscenæ servitutis incurrimus. Non enim homini servire, sed vitio turpe est; nec corporalis servitus, sed vitiorum subjectio animam deturpat; quidquid enim bonis pariter et malis commune est nihil ad virtutem vel vitium refert.

CAP. III. *Quid sit animi vitium et quid proprie dicatur peccatum?*

Vitium itaque est quo ad peccandum proni efficiamur, hoc est inclinamur ad consentiendum ei quod non convenit, ut illud scilicet faciamus aut dimittamus. Hunc vero consensum proprie peccatum nominamus; hoc est culpam animæ, qua damnationem meretur vel apud Deum rea statuitur. Quid est enim iste consensus, nisi Dei contemptus et offensa ipsius? Non enim Deus ex damno, sed ex contemptu offendi potest. Ipse quippe est summa illa potestas quæ damno aliquo non minuitur, sed contemptum sui ulciscitur. Peccatum itaque nostrum contemptus Creatoris est et peccare est Creatorem contemnere, hoc est id nequaquam facere propter ipsum, quod credimus propter ipsum a nobis esse faciendum: vel non dimittere propter ipsum quod credimus esse dimittendum. Cum itaque peccatum diffinimus abnegative, dicentes scilicet: *non facere*, vel *non dimittere quod convenit*, patenter ostendimus nullam esse substantiam peccati, quod in *Non esse* potius quam *esse* subsistat, velut si tenebras diffinientes dicamus: *absentiam lucis, ubi lux habuit esse*.

Sed fortassis inquires, quia et voluntas mali operis peccatum est quæ nos apud Deum reos constituit, sicut voluntas boni operis justos facit; ut quemadmodum virtus in bona voluntate, ita peccatum in mala voluntate consistat, nec in *non esse* tantum, C verum etiam *in esse*, sicut et illa. Quemadmodum enim volendo facere quod Deo credimus placere ipsi placemus, ita volendo facere quod Deo credimus displicere, ipsi displicemus et ipsum offendere sive contemnere videmur.

Sed dico quia, si diligentius attendamus, longe aliter de hoc sentiendum est quam videatur. Cum enim nonnunquam peccemus absque omni mala voluntate, et cum ipsa mala voluntas refrenata, non extincta, palmam resistentibus pariat et materiam pugnæ et gloriæ coronam conferat, non tam ipsa peccatum quam infirmitas quædam jam necessaria dici debet. Ecce enim aliquis est innocens, in quem crudelis dominus suus per furorem adeo commotus est, ut eum evaginato ense ad interimendum persequatur. Quem ille diu fugiens, et quantumcunque potest sui occisionem devitans, coactus tandem et nolens occidit eum, ne occidatur ab eo. D Dico mihi, quicumque es, quam malam voluntatem habuerit in hoc facto? Volens siquidem mortem effugere, volebat propriam vitam conservare. Sed nunquid hæc voluntas mala erat? Non, inquires, hæc arbitror; sed illa quam habuerit de occisione domini persequentis. Respondeo: Bene et argute dicis, si voluntatem posses assignare in eo quod asseris.

Sed, jam ut dictum est, nolens et coactus hoc fecit, quod quantum potuit vitam incolumem distulit, sciens quoque ex hac interfectione vitæ sibi periculum imminere. Quomodo ergo illud volun-

scit quod eum ipso etiam vitæ suæ periculo A nem anima ejus naturaliter formidabat, nec voluntarjorum ei esse poterat quod pœnale sciebat. De quo cum alibi Scriptum sit : *Oblatus est, quia ipse voluit* (Isa. LIII, 7), aut secundum Divinitatis naturam accipiendum est, in cujus voluntate fuit illum assumptum hominem pati, aut *voluit* dictum nec pro *disposuit*, juxta illud Psalmistæ : *Quæcunque voluit fecit* (Psal. CXLIII, 3). Constat itaque peccatum nunquam committi sine mala penitus voluntate, ut ex hoc liquidum sit quod peccatum est voluntatem non dici.

si respondeas ex voluntate id quoque esse, cum ex voluntate scilicet mortem evadendi, minus suum occidendi, constet in hoc eum ductum : nequaquam id refellimus ; sed, ut stum est, nequaquam voluntas ista tanquam sit improbanda, per quam ille, ut dicis, inordinare, non dominum voluit occidere ; et taliquit consentiendo, quamvis coactus timore injustæ, interfectioni quam eum potius ferre inferre oportuit ; gladium quippe accipit per traditum sibi habuit a potestate ; unde *Venerabilis*, inquit, *qui acceperit gladium, gladio* (*Matth.* xxvi, 52) ; hoc est damnationem animæ suæ occisionem ex hac temeritate in-

Voluit itaque ut dictum est, ille mortem, non dominum occidere ; sed quia in occidensensit, in quam non debuit, hic ejus in-consensus qui occisionem præcessit peccat-

si quis forte dicat : Quia noluit interficere in suum propter hoc ut mortem evaderet, eo simpliciter inferre potest *quia voluit eum* ; veluti si dicam alicui : Quia volo ut *happam* meam propter hoc ut des mihi quindos, vel : libenter eam pro pretio isto fieri volo, non ideo concedo quod eam tuam esse

Sed et si quis in carcere constrictus velit suum ibi pro se ponere, ut redemptionem erquirat, nunquid ideo simpliciter concedi- quod filium suum in carcerem mittere velit, cum magnis lacrymis et cum multis gemitibus cogitur ? Non utique talis, uti ita di- voluntas, quæ in magno dolore animi consistit, est *voluntas*, sed potius *passio*. Et tale

hoc vult propter illud, tanquam si dice- uia quod non vult tolerat propter illud, quod

Sic et infirmus uri, vel secari dicitur, ut et martyres pati, ut ad Christum perve- Christum ipse, ut nos ejus passione salvamur. men ideo simpliciter concedere cogimur ut int ; nusquam enim passio esse potest, nisi tra voluntatem aliquid fit ; nec quisquam in tur, ubi suam implet voluntatem et quod im oblectat. Et certe Apostolus, qui ait : *Dissolvi, et esse cum Christo* (*Phil.* I, 23). id hoc mori ut ad eum perveniam, ipse alibi morat : *Nolumus exspoliari, sed supervestiri, beatum mortale a vita* (*I Cor.* v, 4). Quam ententiam a Domino dictam beatus Augusti- minit, ubi Petro dixit : *Extendes manus tuas te cinget, et ducet quo tu non vis* (*Joan.* XXI, 18) etiam juxta infirmitatem humanæ naturæ tam Patri ait : *Si possibile est, transeat a me te, verum tamen non sicut ego volo, sed sicut* (*Matth.* xxvi, 39). Magnam quippe mortis passio-

Vulg. desiderium habens, etc.

Equidem, inquires, ita est ubi coacti peccamus ; sed non ita, ubi volentes : veluti si tale quid com- mittere velimus, quod nequaquam debere a nobis committi scimus. Ibi quippe mala illa voluntas et peccatum idem esse videtur : verbi gratia, videt ali- quis mulierem et in concupiscentiam incidit et de- lectione carnis mens ejus tangitur, ut ad turpitu- dinem coitus accendatur. Hæc ergo voluntas et turpe desiderium quid aliud, inquis, est quam pec- catum ?

Respondeo : Quid si ista voluntas temperantiæ virtute refrenetur nec tamen extinguatur, ad pugnam permaneat et ad certamen persistat nec de- fectia victa ? (ubi enim pugna, si pugnandi desit ma- teria ? aut unde præmium grande, si non sit quod toleremus grave ?) Cum certamen defuerit, non jam superest pugnare, sed præmium percipere ; hic au- tem pugnando certamus, ut alibi certaminis trium- phatores corona percipiamus. Ut vero pugna sit, hostem esse convenit qui resistat, non qui prorsus deficiat. Hæc vero est nostra voluntas mala, de qua triumphamus, cum eam divinæ subjugamus, nec eam prorsus extinguimus, ut semper habeamus contra quam dimicemus.

Quid enim magnum pro Deo facimus, si nihil nostræ voluntati adversum toleramus, sed magis quod volumus implemus ? Quis etenim nobis gratis habeat, si in eo quod pro ipso nos facere dicimus, voluntatem nostram impleamus ? aut quid, inquires, apud Deum meremur ex eo quod volentes aut inviti agimus ? Nihil certe respondeo : cum ipse animum potius quam actionem in remuneratione penset, nec quidquam ad meritum actio addat sive de bona, sive de mala voluntate prodeat, sicut postmodum ostendemus. Cum vero voluntatem ejus nostræ præponimus, ut illius potius quam nostram sequa- mur, magnum apud eum meritum obtinemus ; juxta illam Veritatis perfectionem : Non veni facere vo- luntatem meam, sed ejus qui misit me (*Joan.* vi, 38). Ad quod et nos exhortans ait : *Si quis venit ad me, et non odit patrem, et matrem..., adhuc autem et animam suam, non est me dignus* (*Luc.* XIV, 26) ; hoc est, nisi suggestionibus eorum vel propriæ re- nuntiet voluntati, et præceptionibus meis se omnino subiciat. Sicut ergo patrem odire, non perimere jubemur : ita et voluntatem nostram, ut non eam

sequamur, non ut funditus eam destruamus. Qui A enim ait : *Post concupiscentias tuas non eas* (Eccli. xviii, 30); et ; *a voluntate tua avertere* (ibid.), præcepit nos concupiscentias nostras non implere, non penitus eis carere. Illud quippe vitiosum est, hoc autem infirmitati nostræ impossibile. Non itaque concupiscere mulierem, sed concupiscentiæ consentire peccatum est; nec voluntas concubitus, sed voluntatis consensus damnabilis est.

Quod de luxuria diximus, hoc et de gula videamus. Transit aliquis juxta hortum alterius et conspectis delectabilibus fructibus in concupiscentiam eorum incidit nec tamen concupiscentiæ suæ consentit, ut inde aliquid furto vel rapina auferat, quanquam delectatione cibi in magnum desiderium mens ejus sit accensa. Ubi autem desiderium, ibi B procul dubio voluntas consistit. Desiderat itaque fructus illius esum in quo delectationem esse non dubitat : ipsa quippe suæ infirmitatis natura compellitur id desiderare quod, inscio domino vel non permittente, non licet accipere. Desiderium ille reprimat, non exstinguit; sed quia non trahitur ad consensum, non incurrit peccatum.

Quorsum autem ista? Ut denique pateat in talibus ipsam quoque voluntatem vel desiderium faciendi quod non licet nequaquam dici peccatum, sed ipsum potius, ut diximus, consensum. Tunc vero consentimus ei quod non licet, cum nos ab ejus perpetracione nequaquam retrahimus: parati penitus, si daretur facultas, illud perficere. In hoc itaque proposito quisquis reperitur, reatus ad peccati augmentum quidquam addit, sed jam apud Deum æque reus est, qui ad hoc peragendum, quantum valet, nititur, et quantum in se est illud peragit, ac si, ut beatus Augustinus meminit, in opere quoque ipso esset deprehensus. Cum autem voluntas peccatum non sit, et nonnunquam inviti, ut diximus, peccata committamus, nonnulli tamen omne peccatum voluntarium esse dicunt: in quo et quamdam differentiam peccati a voluntate inveniunt, cum aliud voluntas, aliud voluntarium dicatur, hoc est aliud voluntas, aliud quod per voluntatem committitur.

At vero si peccatum dicimus quod *proprie* dici peccatum præfati sumus, hoc est *contemptum Dei* D *sive consensum in eo quod credimus propter Deum dimittendum*, quomodo dicimus peccatum esse voluntarium, hoc est nos velle Deum contemnere, quod est peccare vel deteriores fieri, aut dignos damnatione effici? Quamvis enim velimus facere id quod debere puniri scimus vel unde puniri digni simus, non tamen puniri volumus: in hoc ipso manifeste iniqui, quod hoc volumus facere quod est iniquum, non tamen pœnæ quæ justa est subire volumus æquitatem. Displicet pœna quæ justa est; placet actio quæ est injusta. Sæpe etiam contingit ut cum velimus concumbere cum ea quam scimus conjugatam, specie illius illecti, nequaquam tamen adulterari cum ea vellemus, quam esse conjugatam

non vellemus. Multi e contrario sunt qui uxores peccatum ad gloriam suam eo magis appetunt, qui illius uxores sunt, quam si essent innuptæ; et adulterari quam fornicari cupiunt, hoc est et quam minus excedere. Sunt quos omnino pigri consensum concupiscentiæ vel malam voluntatem trahi, et hoc ex infirmitate carnis velle cogit quod nequaquam vellent velle. Quomodo ergo consensus quem habere non volumus voluntatem dicetur, ut secundum quosdam, velut dictum omne peccatum dicamus voluntarium, profecto video, nisi voluntarium intelligamus ad exclusivum necessarii, cum videlicet nullum peccatum inebile sit. Vel voluntarium dicamus quod ex alio procedat voluntate. Nam, et si ille qui coactus minimum suum occidit, non habuit voluntatem occisione, id tamen ex aliqua commisit voluntatem cum videlicet mortem evadere vel differre vellet.

Sunt qui non mediocriter moveantur, cum a nos dicere operationem peccati nihil addere reatum vel ad damnationem apud Deum. Objici quippe quod in actione peccati quædam delectatio sequatur, quæ peccatum augeat, ut in coitu vel illo quem diximus. Quod quidem non absurderent, si carnalem hujusmodi delectationem peccatum esse convincerent, nec tale quid committi nisi peccando. Quod profecto si recipiant, ut nemini licet hanc carnis delectationem habere unde nec conjuges immunes sunt a peccato hac sibi carnali delectatione concessa permittent nec ille quoque qui esu delectabili sui fructus vescetur. Essent etiam in culpa quilibet infirmus ad recreationem, ut de infirmitate convalescentibus suavioribus cibis foventur, quos nequaquam delectatione sumunt vel, si sumerent, non preterissent. Denique et Dominus, ciborum quoque C sicut et corporum, extra culpam non esset, si eis saporis immitteret, qui necessario ad peccatum sui delectatione nescientes cogent. Quomodo ad esum nostrum talia conderet, vel esum e conderet, si hæc nos edere sine peccato imbecile esset? Quomodo etiam in eo quod est esum dici potest committi peccatum? Nam e quæ quandoque illicita fuerunt atque prohibita postmodum conceduntur et sic licita fiunt, omnino absque peccato committuntur; ut esum suillarum et pleraque alia Judæis quoque interdictione, nunc vero nobis concessa. Cum i videmus Judæos quoque, ad Christum convalescentibus hujusmodi cibis, quos lex interdixerat, libere quomodo eos inculpabiles defendimus, nisi jam eis hoc a Deo esse concessum asserimus ergo in esu tali olim eis prohibito sed nunc concessa ipsa concessio peccatum excusat et contemptum Dei removet, quis quempiam in eo peccatum dicat, quod ei licitum divina concessio fecit ergo concubitus cum uxore vel esus etiam de delectabili cibi a primo die nostræ creationis, quod radice sine peccato videbatur [vivebatur],

us est, quis nos in hoc peccati, arguat si A
 onis metam non excedamus?

rursum inquirunt quia conjugalibus quidem
 t delectabilis cibi esus ita concessus est, ut
 io ipsa non concedatur, sed ut ista omnino
 delectatione agantur. Sed profecto, si ita est,
 sunt concessa, quomodo eo nullatenus fieri
 ; nec rationabilis fuit permissio, quæ ita
 ncessit, quomodo eam certum est non posse
 ia insuper ratione lex ad matrimonium olim
 , ut unusquisque semen relinqueret in
 vel Apostolus conjuges debitum invicem
 compellit, si hæc nullatenus absque peccato
 sunt? Quomodo in hoc debitum dicit, ubi
 cessario est peccatum? Aut quomodo quis
 agendum est cogendus, in quo agendo Deum
 nsurus? Ex his, ut arbitror, liquidum est
 naturalem carnis delectationem peccato
 adam esse nec culpæ tribuendum in eo eos
 i, quo cum perventum sit, delectationem
 est sentiri: veluti si quis religiosum ali-
 vinculis constrictum inter feminas jacere
 at, et ille mollitie lecti et circumstantium
 um contactu in delectationem, non in con-
 trahatur, quis hanc delectationem, quam
 facit necessariam, culpam appellare præ-

si objicias, ut quibusdam videtur, delecta-
 carnis in concubitu quoque legitimo pecca-
 putari; cum David dicat: *Ecce enim in ini-*
uis conceptus sum (Psal. l, 7); et Apostolus
 xisset: *Iterum revertimini in id ipsum, etc.*
 vii, 5), tandem adjungat; *hoc autem secun-*
dulgentiam dico, non secundum imperium
 6): magis nos auctoritate quam ratione vi-
 constringere, ut ipsam scilicet carnis delecta-
 peccatum fateamur; non enim in fornica-
 ed in matrimonio David conceptum fuisse
 ; nec indulgentia, hoc est venia, ut asse-
 tercedit, ubi culpa penitus absistit. Quam-
 o mihi videtur quod ait David *in iniquitati-*
peccatis fuisse se conceptum nec addidit
 , generalem originalis peccati maledictio-
 luxit, qua videlicet unusquisque ex culpa
 rum parentum damnationi subjicitur, juxta
 quod alibi scriptum est: *Nemo mundus a*
ec infans unius diei si sit vita ejus super ter-
ra enim beatus meminit Hieronymus et ma-
 ratio habet, quandiu anima infantili ætate
 ita est, peccato caret. Si ergo a peccato
 est, quomodo sordibus peccati immunda
 i quia hoc de culpa, illud intelligendum est
 ia? Culpam quippe non habet ex contemptu
 i quidem quid agere debeat nondum ratione
 ; a sordibus tamen peccati priorum parentum
 is non est, a qua jam pœnam contrahit, etsi
 ipam, et sustinet in pœna quod illi commi-
 in culpa. Sic cum ait David, *in iniquitatibus,*
concepit se esse conceptum, generali sententiæ

damnationis ex culpa propriorum parentum se con-
 spexit esse subjectum; nec tam ad proximos paren-
 tes quam ad priores hæc delicta retorsit.

Quod vero Apostolus indulgentiam dixit, non ita,
 ut volunt, est accipiendum, ut indulgentiam per-
 missionis, veniam dixerit peccati. Tale quippe est
 quod ait: secundum indulgentiam, non secundum
 imperium; ac si diceret: secundum permissionem,
 non secundum coactionem. Si enim volunt conju-
 ges et pari consensu decreverint, abstinere possunt
 penitus ab usu carnis nec per imperium ad eum
 sunt cogendi. Quod si non decreverint, indulgen-
 tiam habent, hoc est: permissionem ut a vita per-
 fectiore in usum declinent laxioris vitæ. Non ergo
 Apostolus hoc loco indulgentiam intellexit veniam
 peccati, sed permissionem laxioris vitæ pro evita-
 tione fornicationis, ut inferior vita peccati magni-
 tudinem præveniret et minor esset in meritis, ne
 major fieret in peccatis. Hæc autem ad hoc induxi-
 mus ne quis volens forte omnem carnis delectatio-
 nem esse peccatum, diceret ex actione ipsum pec-
 catum augeri, cum quis videlicet consensum ipsum
 animi in exercitium duceret operationis, ut non
 solummodo consensu turpitudinis, verum etiam
 maculis contaminaretur actionis, tanquam si ani-
 mam contaminare posset, quod exterius in corpore
 fieret. Nihil ergo ad augmentum peccati pertinet
 qualiscunque operum executio et nihil animam,
 nisi quod ipsius est, coinquinat hoc est consensus,
 quem solummodo peccatum esse diximus in volun-
 tate eam præcedentem, vel actionem operis subse-
 quentem. Etsi enim velimus vel faciamus quod non
 convenit, non ideo tamen peccamus, cum hæc fre-
 quenter sine peccato contingant. Sicut e converso
 consensus sine istis, sicut jam ex parte monstravi-
 mus: de voluntate quidem sine consensu in eo,
 qui incidit in concupiscentiam visæ mulieris, sive
 alieni fructus, nec tamen ad consensum pertractus
 est; de consensu vero malo sine mala concupiscentia,
 in illo, qui invitus dominum suum interfecit.

De his autem quæ fieri non debent, quam sæpe
 absque peccato fiunt, cum per vim scilicet, aut
 ignorantiam committantur, neminem latere arbi-
 tror: veluti si quæ vim passa cum viro alterius
 concubuerit; vel aliquis quoquo modo deceptus
 cum ea dormierit, quam uxorem putavit; vel eum
 per errorem occiderit, quem a se tanquam a iudice
 occidendum credidit. Non est itaque peccatum
 uxorem alterius concupiscere vel cum ea concum-
 bere, sed magis huic concupiscentiæ vel actioni
 consentire, quem profecto consensum concupi-
 scentiæ lex concupiscentiam vocat, cum ait: *Non*
concupisces, (Deut. v, 21); non enim *concupisces,*
 quod vitare non possumus vel in quo, ut dictum
 est, non peccamus, prohiberi debuit, sed assentire
 illi. Sic et illud intelligendum est quod ait Domi-
 nus: *Qui viderit mulierem ad concupiscendam eam*
(Matth. v, 28); hoc est, qui viderit sic, ut in con-

cupiscentiæ consensum incidat, *jam mœchatus est in corde suo* (Matth. v, 28), etsi non mœchatus sit in opere; hoc est, jam peccati reatum habet, etsi adhuc effectu caret.

Etsi diligenter consideremus, ubicunque opera sub præcepto vel prohibitionem concludi videntur, magis hæc ad voluntatem vel consensum operum quam ad ipsa opera referenda sunt: alioquin, nihil quod ad meritum pertineat, sub præcepto ponetur; et tanto minus præceptione sunt digna, quanto minus in nostra potestate sunt constituta. Multa quippe sunt, a quibus operari prohibemur, voluntatem vero semper et consensum in nostro habemus arbitrio. Ecce Dominus ait: *Non occides. Non falsum testimonium dices* (Deut. v, 17, 20). Quæ si de operatione tantum, ut verba sonant, accipiamus, nequaquam reatus interdicitur nec culpa sic prohibetur, sed actio culpæ. Non enim hominem occidere peccatum est, nec concumbere cum aliena uxore, quæ nonnunquam absque peccato committi possunt neque enim ille, qui falsum testimonium vult dicere vel etiam in dicendo consentit, dummodo illud non dicat quacunquē de causa reticens, reus legis efficitur, si prohibitio hujusmodi de opere, sicut verba sonant, accipiatur. Non enim dictum est ut non velimus falsum testimonium dicere vel ne in dicendo consentiamus, sed solummodo ne dicamus. Aut cum lex prohibet ne sorores nostras ducamus vel eis permisceamur, nemo qui hoc præceptum servare possit, cum nemo sorores suas recognoscere queat: nemo, inquam si de actu potius quam de consensu prohibitio fiat. Cum itaque accidit ut quis per ignorantiam ducat sororem suam, nunquid transgressor præcepti est quia facit quod facere lex prohibuit? Non est, inquit, transgressor, quia transgressioni non consentit in eo quod ignoranter egit. Sicut ergo transgressor non est dicendus, qui facit quod prohibetur, sed qui consentit in hoc quod constat esse prohibitum: ita nec prohibitio de opere, sed de consensu est accipienda, ut videlicet cum dicitur: *Ne facias hoc vel illud*, tale sit: *Ne consentias in hoc, vel illo faciendo*; ac si dicatur: *Ne scienter hoc præsumas*. Quod et beatus diligenter considerans Augustinus omne peccatum vel prohibitionem ad charitatem, seu cupiditatem potius, quam ad opera reducens ait: *Nihil præcipit lex, nisi charitatem et nihil prohibet, nisi cupiditatem*. Unde et Apostolus: *Omnis lex, inquit, in uno sermone completur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum* (Rom. xiii, 8, 10). Et rursum: *Plenitudo legis est dilectio* (ibid.). Nihil quippe ad meritum refert utrum elemosynam indigenti tribuas et te paratum tribuere charitas faciat; et præsto sit voluntas, cum desit facultas; nec in te remaneat facere quod potes, quocunque præpediaris casu. Constat quippe opera quæ fieri convenit aut minime æque a bonis sicut a malis hominibus geri, quos intentio sola separat. In eodem quippe facto, ut prædictus doctor meminit. in quo videmus

A Deum Patrem. et Dominum Jesum Christum, videmus et Judam proditorem. Facta quippe est a Deo Patre traditio Filii, facta est et a Filio; facta est et a proditore illo: cum et *Pater Filium tradidit et Filius se ipsum* (Rom. viii, 32; Gal. ii, 21), ut Apostolus meminit; et Judas Magistrum. Fecit ergo proditor quod et Deus; sed nunquid ille bene fecit? Nan etsi bonum non utique bene, vel quod ei prodesse debuerit. Non enim quæ fiunt, sed quo animo fiant pensat Deus; nec in opere, sed in intentione meritum operantis, vel laus consistit. Sæpe quippe idem a diversis agitur: per justitiam unius et per nequitiam alterius; ut si unum reum duo suspendant, ille quidem zelo justitiæ, hic antiquæ odio inimicitæ; et cum sit suspensionis eadem actio, et utique [uterque] quod bonum est fieri et quod justitia exigit agant, per diversitatem tamen intentionis idem a diversis fit, ab uno male, ab altero bene.

Quis denique ipsum diabolum nihil facere ignoret, nisi quod a Deo facere permittitur, cum vel iniquum punit pro meritis; vel, ad purgationem vel exemplum patientiæ, justum aliquem permittitur affligere? Sed quia id quod agere eum Deus permittit, nequitia sua stimulante agit, sic potestas ejus bona dicitur vel etiam justa, ut voluntas ejus semper sit injusta. Hanc enim a Deo accipit, illam a se habet. Quis etiam electorum, in his quæ ad opera pertinent, hypocritis potest adæquari? Quis tanta sustinet vel agit amore Dei, quanta illi cupiditate humanæ laudis? Quis denique nesciat nonnunquam ea quæ Deus prohibet fieri, recte geri vel esse facienda: sicut e contrario nonnulla quandoque præcipit, quæ tamen fieri minime convenit? Ecce enim nonnulla novimus ejus miracula, quibus cum infirmos curaverit, revelari prohibuit, ad exemplum scilicet humilitatis, ne quis forte de gratia sibi collata simili gloriam appeteret. Nec tamen minus illi qui beneficia illa susceperant, publicare illa cessabant, ad honorem scilicet ejus, qui et illa fecerat et revelari prohibuerat, de quibus scriptum est: *Quanto eis præcipiebat ne dicerent, tanto plus prædicabant*, etc. Nunquid tales reos transgressionis judicabis, qui contra præceptum quod acceperant egerunt atque hoc etiam scienter? Quis eos excuset a transgressionem, nisi quia nihil egerunt per contemptum præcipientis, quod ad honorem ipsius facere decreverunt? Dic, obsecro, si præcepit Christus quod præcipiendum non fuit, aut si illi dimiserunt quod tenendum fuit. Fuit bonum præcipi, quod non fuit bonum fieri. Utique et in Abraham accusabis Dominum, cui primum præcepit de immolando filio, quod postmodum ipse inhibuit. Nunquid non bene præcepit Deus id fieri quod non erat bonum fieri? Si enim bonum, quomodo postea prohibitum? Si autem idem et bonum fuit præcipi et bonum prohiberi (nec enim quidquam absque rationabili causa Deus permittit, nedum [Cod. needum] facere consentit) vides quia sola intentio præcepti,

actio facti Deum excusat, cum id pene præceptum non est bonum fieri. Non enim Deus intendebat vel agi præcipiebat ut Abraham immolaret; sed ut ex hoc maxime obedientia et constantia fidei, vel amoris in eum probaretur in exemplo nobis relinqueretur. Hoc quippe et Dominus ipse postmodum profitetur, ait: *Nunc cognovi quod timeas Dominum* (Gen. 22); ac si aperte diceret: Ah hoc istud tibi, ad quod te paratum exhibuisti, ut ab aliis non cognosci, quod ante sæcula de te ipse commisit. Recta igitur hæc intentio Dei fuit in quod rectum non fuit; et sic recta prohibitis in illis quæ diximus quæ ad hoc prohibuit, et prohibitio teneretur, sed ut vitandæ inanis nobis infirmis exempla darentur. Præcepit Deus quod fieri bonum non fuit; sicut prohibuit quod fieri bonum fuit. Et sicut ibi et eum intentio, ita et hic eos qui præceptum non impleverunt. Sciebant quippe non ob hoc præcepisse, ut teneretur, sed ut prædicatum lum præponeretur. Salva itaque voluntate iudicium non eum contempserunt, cujus voluntati sese contrarios intellexerunt.

Ergo opera magis quam intentionem pensemus, nonnunquam contra præceptum Dei non velle fieri, verum etiam fieri aliquid et hoc sine ullo reatu peccati; nec malam voluntatem actionem ideo esse dicendam, quia præceptum Dei non servat in opere; cum a voluntate agentis non discrepat ejus intentio, cui præfuit. Sic enim intentio jubentis excusat ipsum, præcipit fieri quod tamen minime convenit ita et eum cui sit præceptum excusat charitatis ratione.

Ergo brevi conclusione supra dicta colligamus, sunt quæ præmisimus, ut ab invicem ipsa mater distingueremus: vitium scilicet animi, ad peccandum propius efficit; ac postmodum peccatum, quod in consensu mali, vel contra Dei statuimus; deinde mali voluntatem operationem. Sicut autem non idem est velle, voluntatem implere, ita non idem est peccare, peccatum perficere. Illud quippe de consensu quo peccamus, hoc de effectu operationis est videndum, cum videlicet illud in quo prius consensus, opere implemus. Cum ergo peccatum vel operationem tribus modis dicimus peragi, suggestionem scilicet delectatione, consensu, ita est videndum: quod ad operationem peccati per hæc frequenter deducimur, sicut in primis contigit tibus. Persuasio quippe diaboli præcessit, cum istu vetitæ arboris immortalitatem promisit; operatio successit, cum mulier videns lignum pulchrum et ipsum intelligens suave ad vescendum, concupiscentiam ejus exarsit, cibi voluptate credebatur correpta. Quæ cum reprimere conscientiam deberet, ut præceptum servaret, condescendo in peccatum tracta est. Quod etiam pec-

catum cum per pœnitentiam deberet corrigere, ut veniam mereretur, ipsum denique consummavit in opere; et ita tribus gradibus ad perpetrandum peccatum incessit. Sic et nos frequenter non ad peccandum, sed ad peccati perpetrationem, iisdem passionibus pervenimus, suggestionem scilicet, hoc est, exhortatione alicujus non exterius incitantis ad aliquid agendum, quod non convenit. Quod quidem agere si delectabile noverimus, ante ipsum etiam factum ipsius facti delectatione mens nostra corripitur et in ipsa cogitatione per delectationem tentamur. Cui videlicet delectationi dum assentimus per consensum, peccamus. His tandem tribus ad operationem peccati pervenimus.

Sunt, qui suggestionem carnis etiamsi persona suggerens desit, comprehendere nomine suggestionis velint, veluti si quis, visa muliere, in concupiscentiam ejus incidat. Sed hæc profecto suggestio nihil aliud quam delectatio videtur esse dicenda; quam quidem delectationem quasi necessariam factam et cæteras hujusmodi, quas non peccatum esse supra meminimus, humanam tentationem Apostolus vocat cum ait: *Tentatio vos non apprehendat nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis; sed faciet cum tentatione etiam proventum ut possitis sustinere* (I Cor. x, 13). Tentatio autem generaliter dicitur quæcunque inclinatio animi ad aliquid agendum quod non convenit, sive illa voluntas sit sive consensus. Humana vero tentatio dicitur, sine qua jam humana infirmitas vix aut nunquam subsistere potest, ut concupiscentia carnalis, vel delectabilis cibi desiderium, a quibus se liberari postulabat qui dicebat *De necessitatibus meis erue me, Domine* (Psal. xxiv, 17); hoc est, de his tentationibus concupiscentiarum, quæ quasi naturales ac necessariae jam factæ sunt, ne ad consensum pertrahant, vel vita ista, plena tentationibus, finita prorsus eis caream. Quod ergo ait Apostolus: *Tentatio vos non apprehendat nisi humana*, consimilis sententia est ac si diceret: Si inclinatur animus ex delectatione quæ est, ut diximus, humana tentatio, non usque ad consensum pertrahat, in quo peccatum consentit. Quod quasi aliquis quæreret, qua nostra virtute concupiscentiis istis possemus resistere? *Fidelis*, inquit, *Deus qui non patietur vos tentari*. tanquam si diceret: De ipso potius est confidendum, quam de nobis præsumendum, qui, nobis auxilium promittens, in omnibus verax est promissis, quod est eum *fidelem* esse, ut et scilicet de omnibus adhibenda sit fides. Tunc vero nos non patitur tentari supra id quod possumus, cum per misericordiam suam ita hanc tentationem humanam temperat, ut non plus ad peccatum premat quam perferre possimus, eî videlicet resistendo. Tunc autem insuper hanc ipsam tentationem nobis convertit ad commodum per eam sic nos exercet, ut deinceps cum occurrerit, minus gravare possit; et jam minus impetum hostis timeamus, de quo jam trium-

phavimus, et perferre novimus. Omnis quippe pugna quam nondum experti sumus, gravius sustinemus (79), et amplius formidamus (80). Cum vero in consuetudinem victoribus venerit, pariter virtus ejus et metus evanescit.

CAP. IV. *De suggestionibus dæmonum.*

Sunt autem suggestiones non solum hominum, sed et dæmonum; quia et isti nonnunquam ad peccatum nos incitant non tam verbis quam factis. Periti quippe naturæ rerum tam ingenii subtilitate quam longa experientia (unde et dæmones, hoc est *scientes* sunt appellati,) noverunt vires rerum naturales, unde ad libidinem vel ad cæteros impetus humana infirmitas facile possit commoveri. Sic et in languorem, Deo permittente, nonnunquam aliquos mittunt ac postmodum supplicantibus sibi remedia conferunt et frequenter cum cessant lædere, curare creduntur. Denique in Ægypto multa contra Moysen mirabiliter operari per magos sunt permitti, ac quidem, naturali vi rerum quam noverunt, non tam eorum quæ faciebant creatores dicendi quam compositores: veluti si quis juxta documentum Virgilii tunsæ carne tauri apes inde fieri laborando efficeret (81) non tam apum creator quam naturæ præparator dicendus esset. Ex hac itaque rerum, peritia quam habent in earum naturis dæmones nos in libidinem vel cæteras animi passiones commovent, quacunque arte nobis ignorantibus eas admovendo, sive in gustu, sive in stratu eas potendo, vel quolibet modo eas interior vel exterior collocando. Multæ quippe sunt in herbis vel seminibus, vel tam arborum, quam lapidum naturis vires ad commovendos vel pacandos animos nostros aptæ, quas qui diligenter nossent, hoc agere facile possent.

CAP. V. *Cur opera peccati magis quam ipsum puniatur?*

Sunt etiam qui non mediocriter moventur, cum audiunt nos dicere, opus peccati non proprie peccatum dici, vel quidquam non addere ad peccati augmentum; cur gravior satisfactio pœnitentibus injungatur de operis effectu, quam de culpæ reatu. Quibus quidem hoc primum respondeo, cur non præcipue mirentur pro eo quod nonnunquam magna satisfactionis instituitur pœna, ubi nulla intercesserit culpa; et eos quandoque punire debeamus, quos innocentes scimus? Ecce enim pauper aliqua mulier infantulum habet lactentem, nec tantum indumentorum habet, ut et parvulo in cunis et sibi sufficere possit. Miseratione itaque infantuli commota cum sibi apponit, ut propriis insuper foveat pannis et tandem infirmitate ejus vi naturæ superata opprimere cogitur, quem amore summo complectitur: *Habe*, inquit, Augustinus, *charitatem et fac quidquid vis*. Quæ tamen pro satisfactione cum

(79) Ita utroque loco Cod.

(80) Vide supra.

A ad episcopum venerit, gravis ei pœna injungitur non pro culpa quam commiserit, sed ut ipsa deinceps vel cæteræ feminæ in talibus providendis cautiores reddantur. Nonnunquam etiam contingit a: quem ab inimicis suis apud judicem accusari et tale quid illi imponi, unde illum innocentem esse judex cognoscit. Quia tamen illi instant et audientiam in judicio postulant, statuto die causam ingrediuntur, testes proferunt licet falsos ad eum quem accusant, convincendum; quos tamen testes cum nequaquam judex manifestis de causis refellere possit, eos suscipere lege compellitur; et eorum probatione suscepta punire innocentem debet, qui puniri non debet. Itaque punire debet, licet non meruerit, cum tamen lege præcipiente hoc juste judex peragit. Ex his itaque liquet nonnunquam pœnam rationabiliter injungi ei, in quo nulla culpa præcessit. Quid igitur mirum si ubi culpa præcesserit, operatio subsecuta pœnam augeat apud homines in hac vita, non apud Deum in futura? Non enim homines de occultis, sed de manifestis judicant, nec tam culpæ reatum quam operis pensant effectum. Deus vero solus, qui non tam quæ fiunt quam quo animo fiunt attendit, veraciter in intentione nostra reatum pensat et vero judicio culpam examinat: unde et *probator cordis et renum* (Jer. xx, 12) dicitur, et *in abscondito videre* (Matth. vi, 4). Ibi enim maxime videt, ubi nemo videt; quia in puniendo peccatum non opus attendit, sed animus: sicut nos econverso non animum, quem non videmus, sed opus quod novimus. Unde sæpe per errorem, vel per legis, ut diximus, coactionem, innocentes punimus, vel noxios absolvimus. *Probator et cognitor cordis et renum* dicitur Deus; hoc est, quarumlibet intentionum ex affectione animæ, vel infirmitate, seu delectatione carnis provenientium.

CAP. VI. *De peccatis spiritualibus vel carnalibus*

Cum enim omnia peccata sint animæ tantum, non carnis (ibi quippe culpa et contemptus Dei esse potest, ubi ejus notitia et ratio consistere habet) quædam tamen peccata spiritualia, quædam carnalia dicuntur, hoc est, quædam ex vitiiis animæ quædam ex infirmitate carnis provenientia. Et quamvis concupiscentia solius sit animæ; sicut et voluntas (non enim concupiscere vel desiderare aliquid nisi volendo possumus), concupiscentia tamen carnis, sicut et concupiscentia spiritus dicitur: *Caro enim*, ait Apostolus, *concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* (Gal. v, 7); hoc est, ex delectatione quam habet in carne, quædam appetit, quæ tamen judicio rationis refugit, vel appetenda censet.

CAP. VII. *Cur Deus dicatur inspector cordis et renum?*

Juxta igitur hæc duci concupiscentiam carnis et concupiscentiam animæ, quæ præmissimus, proba-

(81) *Geog.*, lib. iv, v. 310.

rdis et renum dictus est Deus, hoc est, inspectionum vel consensuum inde provenientium. Nos vero qui hoc discutere ac dijudicare alemus, ad opera maxima iudicium nostrum rtimus, nec tam culpas. quam opera puni- nec in aliquo tam quod ejus animæ nocet, quod aliis nocere possit vindicare studemus, gis publica præveniamus damna, quam sins corrigamus, juxta quod et Dominus Petro i peccaverit in te frater tuus, corripe illum in et ipsum solum (Matth. xviii, 15). Quid est : erit in te, quasi non in alium, ut magis in- nobis, quam aliis illatas corrigere vel vindi- ebeamus? Absit. Si peccaverit in te, dixit, cum este agit unde te per exemplum corrumpere . Quod si enim in se tantum peccat, cum ejus occulta eum solum reum constituit, non B utrum alios quantum in se est per exemplum . Etsi enim desunt, qui malam ejus actionem itur, vel etiam cognoverint, actio tamen ipsa quam animi culpa castiganda est apud homi- nia plus offensæ contrahere potuit, et perni- s per exemplum fieri, quam culpa latens ani- mne [namque quod in communem perniciem, a publicum redundare potest incommodum, atione majori est puniendum, et quod con- majorem offensam, graviolem inter nos pro- rur pœnam, et majus hominum scandalum, ma- ter homines incurrit supplicium, etsi levior ssit culpa. Ponamus enim aliquem coitu suo rem aliquam corrupisse in ecclesia: quod C ad aures populi delatum fuerit, non tantum latione feminæ, ac veri templi Dei, quantum ractione corporalis templi commoventur; cum i gravius sit in mulierem, quam in parietes mere, et homini quam loco injuriam inferre. cendia domorum majori pœna vindicamus, in peracta fornicatione, cum longe apud hæc illis habentur graviora.

hæc quidem non tam justitiæ debito, quam rationis aguntur temperamento, ut, quemad- m diximus, publica præveniendæ damna com- consulamus utilitati. Sæpe igitur minima pec- najoribus pœnis vindicamus, non tam æqui- justitiæ attendentes quæ culpa præcesserit, D discretionem providentiæ cogitantes quanta contingere possit incommoditas, si leviter pu- r. Culpas itaque animi divino reservantes ju- effecta earum, de quibus judicare habemus, quimur nostro, dispensationem in talibus, st, prudentiæ quam diximus rationem magis i æquitatis attendentes puritatem. Deus vero i cujusque pœnam secundum culpæ quantita- lispont, et quicumque ipsum æqualiter con- ant, æquali postmodum pœna puniuntur cu- nque conditionis aut professionis sint. Si monachus et laicus in consensum fornicatio- riter veniant, et mœns, quoque laici in tantum censa, ut neque ipse, si monachus esset, pro

PATROL. CLXXVIII.

reverentia Dei ab ista turpitudine desisteret, eam- demquam monachus pœnam meretur. Sic et de illis sentiendum est, quorum alter manifeste pec- cans multos scandalizat, ac per exemplum corrup- pit; alter vero cum occulte peccet, soli sibi nocet. Si enim qui occulte peccet, in eodem, quo ille, pro- posito et pari contemptu Dei existit, ut quod alios non corrumpit, fortuito magis eveniat, quam ipse propter Deum dimittat, qui nec sibi ipsi propter Deum temperat, prefecto pari reatu apud Deum constringitur. Solum quippe animum in remunera- tione boni vel mali, non effecta operum Deus atten- dit, ne quid de culpa vel bona voluntate nostra proveniat, pensat, sed ipsum animum in proposito suæ intentionis, non in effectu exterioris operis di- judicat. Opera quippe, quæ, ut prædiximus, æque reprobis ut electis communia sunt, omniaque in se indifferentia, nec nisi pro intentione agentis bona vel mala dicenda sunt, non videlicet quia bonum vel malum sit ea fieri, sed quia bene vel male fiunt, hoc est, ea intentione qua convenit fieri, aut mi- nime. Nam, ut beatus meminit Augustinus, ipsum malum esse, bonum est, cum eo quoque bene utatur Deus, nec aliter ipsum esse permittat, cum ta- men ipsum nequaquam sit bonum. Cum itaque dicimus intentionem hominis bonam, et opus illius bonum, duo quidem distinguimus, intentionem scilicet ac opus; unam tamen bonitatem intentio- nis; veluti si dicamus bonum hominem, et filium boni hominis, duos quidem homines, non duas boni- tates figuramus. Sicut ergo homo bonus ex pro- pria bonitate dicitur, filius autem boni hominis cum dicitur, nihil in se boni habere, ex hoc mon- stratur: ita cujusque intentio bona in se vocatur, opus vero bonum non ex se appellatur, quod ex bona procedat intentione. Una itaque est bonitas, unde tam intentio quam operatio bona dicitur, sic- ut una est bonitas, ex qua bonus homo et filius hominis boni, appellatur, vel una bonitas, ex qua bonus homo et bona hominis voluntas dicitur.

Qui ergo solent objicere operationem quoque intentionis remuneratione dignam esse, vel ad aliquod remunerationis augmentum proficere, attendant quod nugatoria eorum sit objectio. Duo, inquit, bona sunt intentio bona, et bonæ intentionis effe- ctus; et bonum bono adjunctum plus aliquid valere quam singula debet.

Quibus respondeo, quod si ponamus plus illud totum valere quam singula; nunquid ideo majori remuneratione dignum cogimur concedere? Non utique. Multa quippe sunt tam animata quam inanimata, quorum multitudo ad plura utilis est, quam unumquodque in ea multitudine comprehensum, quibus tamen omnibus nulla prorsus remuneratio debetur. Ecce enim bos bovi vel equo adjunctus, sive lignum ligno, vel ferro, res quidem bonæ sunt, et plus eorum multitudo, quam singula valet, cum tamen nihil omnino remunerationis amplius ha- beat.

Revera, inquires, ita est : quia non sunt talia, quæ mereri possint, cum ratione careant. Sed nunquid opus nostrum rationem habet, ut mereri possit? Nequaquam, inquires; sed tamen mereri opus dicitur, quia nos mereri facit, hoc est est dignos remuneratione, vel saltem majore. Sed hoc profecto supra negavimus, et cur negandum sit ea extra quæ diximus, accipe. Sunt duo in eodem proposito ædificandi domos pauperum, alter devotionis suæ affectum implet, alter vero pecunia, quam præparaverat, sibi violenter ablata, quod proposuit, consummare non permittitur, nulla sui culpa interveniente, sed sola eum violentia præpediente. Nunquid ejus meritum id quod exterius est actum minuere potuit apud Deum, aut malitia alterius eum minus acceptabilem Deo facere potuit, qui, quantumcunque potuit, pro Deo fecit? alioquin pecuniæ magnitudo unumquemque meliorem ac digniorem facere posset, si videlicet ad meritum, vel augmentum meriti proficere ipsa posset, et quo ditiores homines essent, meliores fieri possent, cum ipsi ex copia divitiarum devotioni suæ plus possent in operibus addere. Quod quidem existimare, ut opes scilicet ad veram beatitudinem, vel ad animæ dignitatem quidquam valeant conferre, vel de meritis pauperum quidquam auferre, summa est insania. Si autem animam meliorem efficere non potest possessio rerum, utique nec eam Deo chariores facere potest, nec in beatitudine meriti quidquam obtinere.

CAP. VIII. *De remuneratione operum exteriorum.*

Nec tamen negamus in hac vita bonis istis operibus vel malis aliquid tribui, ut ex præsentis retributione in præmio vel pœna amplius ad bona incitemur, vel a malis retrahamur; et de aliis alii exempla sumant in faciendis quæ convenient, vel cavendis, quæ non conveniunt.

CAP. IX. *Quod Deus et homo in Christo uniti non sit melius aliquid quam solus Deus.*

Denique ut ad præmissa redeamus, ubi videlicet dictum est, quia bonum bono additum quiddam melius efficit quam unumquodque eorum per se sit; vide ne illuc usque ducaris, ut Christum, id est Deum et hominem sibi invicem in persona unitos melius quiddam dicas quam ipsa Christi divinitas vel humanitas sit, hoc est ipse Deus homini unitus vel ipse homo a Deo assumptus. Constat quippe in Christo tam assumptum hominem, quam Deum assumptem esse bonum, et utramque substantiam non nisi bonam intelligi posse: sicut et in singulis hominibus tam corporea quam incorporea substantia bona est, licet ad dignitatem vel meritum animæ bonitas corporis nihil referat. At vero quis totum id, quod Christus dicitur, hoc est simul Deum et hominem, vel quamcunque rerum multitudinem Deo præferre audebit tanquam eo melius aliquid esse possit, qui et summum bonum est, et ab ipso quidquid boni habent, accipiunt omnia? Quamvis enim ad aliquid agendum nonnulla ita necessaria videantur, ut non id facere Deus sine illis possit,

A tanquam quibusdam adminiculis vel primordialibus causis, nihil tamen, quantacunque sit rerum magnitudo, Deo melius dici potest. Etsi enim bonarum rerum numerus constat, ut bonitas in pluribus sit, non ideo bonitatem majorem esse contingit: veluti si scientia in pluribus abundet, aut scientiarum numerus crescat, non ideo scientiam cujusque crescere necesse est, ut major scilicet fiat quam prius. Sic et cum in se Deus bonus sit, et innumerabilia creet, quæ nec esse. nec bona esse nisi per illum habent, bonitas per eum in pluribus est, ut major sit numerus bonarum rerum, nulla tamen bonitas ejus bonitati præferri vel æquari potest. Bonitas quidem in homine, et bonitas in Deo est, et cum diversæ sint substantiæ vel naturæ quibus bonitas inest, nullius tamen rei bonitas divinæ præferri vel æquari potest; ac per hoc nihil melius, hoc est, majus bonum quam Deus, vel æque bonum dicendum est.

CAP. X. *Quod multitudo bonorum non est melius uno bonorum.*

In opere vero et intentione nec bonitatum aut bonorum rerum numerus consistere videtur. Cum enim bona intentio, et bona operatio dicitur, hoc est, ex bona intentione procedens, sola bonitas intentionis designatur; nec in eadem, significatione nomen boni retinetur, ut plura bona dicere possimus. Nam et cum dicimus simplicem hominem esse, et simplicem dictionem, non ideo hæc esse concedimus plura simplicia, cum hoc nomen simplex aliter hic, et aliter ibi sumatur. Nemo ergo nos cogat, ut cum bonæ intentioni bona operatio additur, (concedamus) bonum bono superaddi tanquam plura sint bona, pro quibus remuneratio crescere debeat; cum, ut dictum est, nec plura bona recte dicere possimus illa, quibus boni vocabulum nequaquam uno modo convenit.

CAP. XI. *Quod intentione bona sit opus bonum.*

Bonam quippe intentionem, hoc est, rectam in se dicimus; operationem vero, non quod boni aliquid in se suscipiat, sed quod ex bona intentione procedat. Unde et ab eodem homine cum in diversis temporibus idem fiat, pro diversitate tamen intentionis ejus operatio modo bona modo mala dicitur, et ita circa bonum et malum variari videtur. Sicut hæc propositio: *Socrates sedet*, vel ejus intellectus circa verum et falsum variatur, modo Socrate sedente, modo stante. Quam quidem permutationem varietatis circa verum et falsum ita in his Aristoteles contingere dicit, non quod ipsa, quæ circa verum, vel falsum mutantur, aliquid suscipiant sui mutatione, sed quod res subjecta, id est Socrates, in se ipso moveatur, de sessione scilicet ad stationem, vel e converso.

CAP. XII. *Unde bona intentio sit dicenda?*

Sunt autem qui bonam vel rectam intentionem esse arbitrantur, quotiescunque se aliquis bene agere credit, et Deo placere id, quod facit; sicut et illi qui martyres persequebantur, de quibus Veritas

in Evangelio : *Venit hora ut omnis qui interficit vos A arbitretur obsequium se præstare Deo (Joan. xvi, 2). Qualium ignorantiam Apostolus quidem compatiens ait : Testimonium illis perhibeo, quod æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam (Rom. x, 2); hoc est, magnum fervorem habent ac desiderium in his faciendis quæ Deo placere credunt; sed quia in hoc animi sui zelo vel studio decipiuntur, erronea est eorum intentio, nec simplex est oculus cordis, ut clare videre queat, hoc est, ab errore sibi providere. Diligenter itaque Dominus, cum secundum intentionem rectam vel non rectam opera distingueret, oculum mentis, hoc est, intentionem, simplicem et quasi a sorde puram, ut clare videre possit, aut e contrario tenebrosam vocavit cum diceret : Si oculus tuus simplex fuerit, totum corpus tuum lucidum B erit; hoc est si intentio recta fuerit, tota massa operum inde provenientium, quæ more corporaliū rerum videri possit, erit luce digna, hoc est bona; sic e contrario. Non est itaque intentio bona dicenda, quia bona videtur, sed insuper quia talis est, sicut existimatur; cum videlicet illud, ad quod tendit si Deo placere credit, in hac insuper existimatione sua nequaquam fallatur. Alioquin ipsi etiam infideles sicut et nos bona opera haberent, cum ipsi etiam non minus quam nos per opera sua se salvari, vel Deo placere credant.*

CAP. XIII. *Quod peccatum non est nisi contra conscientiam.*

Si quis tamen quærat utrum illi martyrum vel Christi persecutores in eo peccarent, quod placere C Deo credebant; aut illud sine peccato dimittere possent quod nullatenus esse dimitendum censebant, profecto secundum hoc, quod superius peccatum esse descripsimus *contemptum Dei, vel consentire in eo, in quod credit consentiendum non esse, non possumus dicere eos in hoc peccasse, nec ignorantiam ejusquam, vel ipsam etiam infidelitatem, cum qua nemo salvari potest, peccatum esse. Qui enim Christum ignorant, et ob hoc fidem Christianam respuunt, quia eam Deo contrariam credunt, quem in hoc Dei contemptum habent quod propter Deum faciunt, et ob hoc bene se facere arbitrantur, præsertim cum Apostolus dicat : Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus apud Deum (I Joan. iii, 2) : tanquam si diceret, D ubi contra conscientiam nostram non præsumimus, frustra nos apud Deum de culpa reos statui formidamus? Aut si talium ignorantia peccato minime est ascribenda, quomodo ipse Dominus pro crucifigentibus se orat dicens : Pater, dimitte illis; non enim sciunt quid faciunt (Luc. xxiii, 34); vel Stephanus, hoc instructo exemplo, pro lapidantibus supplicans ait : Domine, ne statuas illis hoc peccatum? (Act. vii, 59.) Non enim ignoscendum videtur ubi culpa non præcessit, nec aliud solet dici ignosci, nisi pœnam condonari quam culpa meruit. Stephanus insuper peccatum patenter appellat, quod de ignorantia erat.*

CAP. XIV. *Quot modis peccatum dicatur?*

Sed ut objectis plenius respondeamus, sciendum est nomen *peccati* diversis modis accipi; proprie tamen peccatum dicitur ipse *Dei contemptus, vel consensus in malum*, ut supra meminimus. A quo parvuli sunt immunes, et naturaliter stulti : qui, cum merita non habeant tanquam ratione carentes, nihil eis ad peccatum imputatur, et solummodo per sacramenta salvantur. Dicitur etiam peccatum *hostia pro peccato*, secundum quod Apostolus Dominum Jesum Christum dicit factum esse peccatum. *Pœna* etiam *peccati* dicitur peccatum sive maledictum, juxta quod dicimus peccatum dimitti, hoc est, pœnam condonari, et Dominum Jesum Christum portasse peccata nostra, hoc est, pœnam peccatorum nostrorum, vel ex eis provenientes sustinuisse. Sed cum parvulos originale peccatum dicimus habere, vel nos omnes secundum Apostolum in Adam peccasse, tale est, ac si diceretur a peccato illius originem nostræ pœnæ vel damnationis sententiam incurrisse. *Opera* quoque *ipsa peccati*, vel quidquid non recte scimus, aut, volumus, nonnunquam peccata dicimus. Quid est enim aliquem fecisse peccatum, nisi peccati implese effectum? Nec mirum, cum e converso ipsa peccata vocemus facta juxta illud Athanasii : *Et reddituri sunt, inquit, de factis propriis rationem, et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam; qui vero mala, in ignem æternum.* Quid est enim *de factis propriis*? an tanquam de his tantum, quæ opere impleverunt, faciendum sit judicium, ut plus accipiat in remuneratione, qui plus habuerit in opere? Vel a damnatione sit immunis, qui in eo, quod intendit, effectu caruit, sicut ipse diabolus, qui, quod præsumpsit affectu, non obtinuit effectu? Absit! De factis itaque propriis dicit de consensu eorum, quæ implere decreverunt, hoc est, de peccatis, quæ apud Dominum pro opere facti deputantur; cum ille scilicet sic puniat illa, sicuti nos opera. Cum autem Stephanus peccatum dicit, quod per ignorantiam in ipsum committebant Judæi pœnam ipsam, quam patiebatur ex peccato primorum parentum, sicut et cæteras provenientes, vel injustam eorum actionem, quam habebant in lapidando, peccatum dixit. Quod quidem rogabat, eis non statui, hoc est, propter hoc eos nec corporaliter puniri. Sæpe etenim Deus aliquos hic corporaliter punit, nulla eorum culpa hoc exigente, nec tamen sine causa, veluti cum justus etiam afflictiones immittit ad aliquam eorum purgationem, vel probationem : vel aliquos eum affligi permittit, ut postmodum hinc liberentur, et ex collato beneficio glorificentur, sicut in illo sæco actum est, de quo ipse ait : *Neque hic peccavit, neque parentes ejus, ut cæcus nasceretur, sed ut manifestentur opera Dei in illo (Joan. ix, 2).* Quis etiam neget quandoque cum malis parentibus pro culpa eorum innocentes filios periclitari, vel affligi, sicut in Sodomis factum est, vel in multis populis sæpe contingit, ut quo pœna

magis extenditur, amplius mali terreantur? Quod diligenter beatus Stephanus attendens peccatum, hoc est, pœnam, quam tolerabat a Judæis, vel id quod non recte agebant, orabat eis non statui, hoc est, propter hoc nec corporaliter puniri.

In hac quoque sententia Dominus fuerat, cum dicebat: *Pater, dimitte illis* (Luc. xxiii, 34), id est, ne vindices id quod agunt in me, vel corporali pœna: quod quidem fieri rationabiliter posset, si nulla etiam culpa eorum præcessisset, ut cæteri scilicet, hoc videntes vel ipsi etiam recognoscerent ex pœna se non recte in hoc egisse. At vero Dominum decebat hoc suæ orationis exemplo nos maxime ad patientiæ virtutem et ad summæ dilectionis exhibitionem exhortari, ut quod ipse docuerat verbis nos, videlicet pro inimicis quoque orare, proprio exemplo nobis exhiberet in opere. Quod ergo dixit: *dimitte*, non ad culpam præcedentem, vel contemptum Dei, quem hic haberent, respexit, sed ad rationem inferendæ pœnæ, quæ non sine causa, ut diximus, subsequi posset, quamvis culpa non præcessisset; sicut in propheta contigit, qui, contra Samariam missus, comedendo egit, quod Dominus prohibuerat; in quo tamen cum nihil per Dei contemptum præsumeret, sed per alium prophetam deceptus, non tam ex reatu culpæ quam ex operis perpetratione innocentia ejus mortem incurrit. Deus quippe, ut beatus meminit Gregorius, *nonnunquam sententiam mutat, consilium vero nunquam*; hoc est, quod præcipere vel comminari aliqua de causa decrevit, sæpe id non implere disponit. Consilium vero ejus fixum permanet, hoc est, quod in præscientia sua disponit, ut faciat, nunquam efficacia caret. Sicut ergo in Abraham præceptum de immolatione filii, vel comminationem in Ninivitis factam non tenuit, et sic, ut diximus, sententiam mutavit: ita prædictus propheta, cui prohibuerat comedere in via, mutari ejus sententiam credidit, et se maxime delinquere, si alium prophetam non audiret, qui se ad hoc a Domino mitti asserebat, ut ejus lassitudinem reficeret cibo. Absque culpa igitur hoc fecit, in quo culpam vitare decrevit, nec ei mors repentina nocuit, quem ab ærumnis vitæ præsentis liberavit, et multis ad providentiam profuit, cum justum sic videant sine culpa puniri, et illud in eo impleri quod alibi Domino dicitur: *Tu Deus, cum justus sis, juste omnia disponis, cum eum quoque, qui non debet puniri, condemnes* (82). Condemnas, inquit, ad mortem non æternam, sed corporalem. Sicut enim sine meritis nonnulli salvantur, ut parvuli, et sola gratia vitam assequuntur æternam: ita non absurdum est nonnullos pœnas corporales sustinere, quas non meruerunt, sicut et de parvulis constat sine baptismi gratia defunctis, qui tam corporali, quam æterna morte damnantur, et multi etiam innocentes affliguntur. Quid itaque mirum, si crucifigentes

(82) Textus male citatus ab Abælardo. Is, Sap. xii. 15, sic habet: *Cum ergo sis justus, juste omnia*

A Dominum ex illa injusta actione, quamvis eos ignorantia excusat a culpa, pœnam, ut diximus temporalem non irrationabiliter incurrrere possent, atque ideo dictum est: *dimitte illis*, hoc est pœnam quam hinc, ut diximus, non irrationabiliter incurrrere possent, ne inferas?

Sicut autem, quod isti per ignorantiam egerunt, vel ipsa etiam ignorantia peccatum proprie, hoc est, contemptus Dei, non dicitur: ita nec infidelitas, quamvis ipsa necessario æternæ vitæ aditum adultis ratione jam utentibus intercludat. Ad damnationem quippe sufficit Evangelio non credere, Christum ignorare, sacramenta Ecclesiæ non suscipere, quamvis hoc non (tam) per malitiam, quam per ignorantiam fiat. De qualibus et Veritas ait: *Qui non credit, jam judicatus est* (Joan. iii, 18). Et Apostolus: *Et qui ignorat, inquit, ignorabitur* (I Cor. xiv, 38). Cum autem dicimus ignoranter nos peccare, hoc est, tale quid, quod non convenit facere, peccare non in contemptu, sed in operatione sumimus. Nam et philosophi peccare dicunt inconvenienter aliquid seu dicere, quamvis illud nihil ad offensam Dei videatur pertinere. Unde Aristoteles in ad aliquid cum de vitiosa relativorum assignatione loqueretur, ait: *At vero aliquoties non videbitur converti, nisi convenienter, ad quod dicitur, assignetur. Si enim peccet is, qui assignat, ut ala si assignetur avis, non convertitur, ut sit avis ala*. Si ergo isto modo peccatum dicamus, omne quod vitiose agimus, vel contra salutem nostram habemus, utique et infidelitas, et ignorantia eorum, quæ ad salutem credi necesse est, peccata dicemus, quamvis ibi nullus Dei contemptus videatur. Proprie tamen peccatum illud dici arbitror, quod nunquam sine culpa contingere potest. Ignorare vero Deum, vel non ei credere, vel opera ipsa, quæ non recte fiunt, multis sine culpa possunt accidere. Si quis enim Evangelio vel Christo non credit, quia prædicatio ad ipsum non pervenerit, juxta illud Apostoli: *Quomodo credent ei, quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante?* (Rom. x, 14.) Quæ hinc ei culpa potest assignari, quod non credit? Non credebat Cornelius in Christum, donec Petrus ad eum missus de hoc ipsum instruxit, qui quamvis antea lege naturali Deum recognosceret atque diligeret, ex quo meruit de oratione sua exaudiri, et Deo acceptas eleemosynas habere, tamen si eum ante fidem Christi de hac luce migrasse contingeret, neq. aquam ei vitam promittere auderemus, quantumcunque bona opera ejus viderentur, nec eum fidelibus, sed magis infidelibus connumerarem, quantumcunque studio salutis esset occupatus. Abyssus quippe multa Dei judicia sunt, qui nonnunquam reluctantes, vel minus de salute sua sollicitos trahit, et se offerentes, vel ad credendum paratiores profundissimo dispensationis suæ consilio respuit. Sic enim illum se offerentem: *ipsum quoque, qui non debet puniri, condemnare exterum æstimas a tua virtute*.

n: *Magister, sequar te quocunque ieris* (Matth. 10, 37), reprobavit. Et alterum excusantem se per tudinem, quam habuit de patre, nec ad honorem hac pietatis excusatione toleravit. Denique arundam civitatum obstinationem increpans *7æ tibi, Corozain; væ tibi, Bethsaida, quia si in et Sidone virtutes factæ fuissent, quæ factæ in vobis, jam olim in cilicio et cinere pænitent egissent* (Matth. xi, 21). Ecce illis obtulit plura prædicationem suam, verum etiam mirum exhibitionem, quas tamen prius novum esse credituras. Has vero gentilium alias res, quas ad fidem suscipiendam faciles esse ignorabat, sua tunc visitatione non censuit, in quibus quidem, cum aliqui subtracto sibi citationis verbo, tamen ad suscipiendum ipsum, perierunt, quis hoc eorum imputet culpam, nulla negligentia videmus accidere? Et tamen eorum infidelitatem, in qua defuncti sunt, rationem sufficere dicimus, quamvis hujusmodi, in qua Dominus eos dimiserit, causa mihi apparet. Quam profecto, si quis peccato sine culpa ascribat, fortassis licebit, absurdum ei videatur, tales sine peccato dam-

tamen proprie peccatum, ut sæpe jam memimus, illud solum dici arbitramur, quod in negligentia consistit, nec in aliquibus esse eujuscunque sint ætatis, quin ex hoc damnerentur. Non credere vero Christum, quod itatis est, quomodo parvulis, vel his quibus est annuntiatum, culpam debeat ascribi, non vel quidquid per ignorantiam invincibilem vel prævidere non valuimus; veluti si quis hominem, quem non videt in silva sagittam, dum feris vel avibus sagittandis intendit tamen dum peccare per ignorantiam dicitur nos quandoque fatemur non solum sensu, verum etiam in cogitatione peccare, non proprie pro culpa ponimus, sed large nus, pro eo scilicet, quod nos facere convenit, sive id per errorem sive per negligentiam, vel quocunque modo inconvenienti fiat. Ergo per ignorantiam peccare, non culpam habere, sed quod nobis non convenit, factum peccare in cogitatione, hoc est, voluntate, nos velle minime convenit, vel in locutione, operatione, loqui nos vel agere, quod non est, etsi per ignorantiam nobis invitus illud est. Sic et illos, si persequerentur Christum, quos persequendos credebant per operam peccasse dicimus, qui tamen gravius peccassent, si contra conscientiam eis essent.

XV. *Utrum omne peccatum sit interdictum?*

ritur autem utrum omne peccatum Deus interdicat? Quod si recipiamus, videtur rationabiliter agere, cum nequaquam vita

A ista sine peccatis saltem venialibus transigi possit. Si enim omnia nos cavere peccata præcipit, nos autem omnia cavere non possumus, utique nequaquam, sicut ipse promisit jugum suave nobis, vel onus leve imponit, sed quod longe vires transcendens nostras minime portare valeamus, sicut et de jugo legis Petrus apostolus profitetur. Quis enim a verbo saltem otioso semper sibi prævidere potest, ut in eo nunquam excedens perfectionem illam teneat, de qua Jacobus ait: *Si quis in verbo nos offendit, hic perfectus est vir?* (Jac. iii, 2). qui etiam cum præmisisset: *in multis offendimus omnes*; et alius magnæ dicat perfectionis apostolus: *Si dixerimus, quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus, et veritas in nobis non est* (I Joan. i, 8), quam difficile, imo impossibile nostræ infirmitati videatur, immunes omnino a peccato manere, neminem latere reor. Ita, inquam, si peccati vocabulum large, ut diximus, accipientes illa etiam vocemus peccata, quæcumque non convenienter facimus. Si autem proprie peccatum intelligentes solum Dei contemptum dicamus peccatum, potest revera sine hoc vita ista transigi, quamvis cum maxima difficultate. Nec profecto illud, ut supra meminimus, nobis a Deo prohibitum est, nisi consensus mali, quo Deum contemnimus, etiam cum de opere præceptio fieri videtur, sic ut superius exposuimus, ubi etiam ostendimus aliter nequaquam a nobis præcepta posse sua custodiri.

C Peccatorum autem alia venialia dicuntur, et quasi levia, alia damnabilia sive gravia. Rursus damnabilium quædam criminalia dicuntur, quæ in illis personam infamem vel criminiosam facere habent, si in audientiam veniant, quædam vero minime. Venialia quidem, vel talia peccata sunt, quando in eo consentimus, cui non consentiendum esse scimus, sed tunc tamen non occurrit memoria illud quod scimus; multa quippe scimus, etiam dormientes, vel quando eorum non recordamur. Non enim dormiendo nostras amittimus scientias, vel stulti efficiamur, aut cum vigilamus, sapientes efficiamur. Quandoque itaque vel in vaniloquium, vel in superfluum esum vel potum consentimus, quod tamen nequaquam esse faciendum scimus; sed tunc minime recordabamur, quod non esset faciendum. Tales itaque consensus, quos per oblivionem incurrimus, venialia aut levia dicuntur peccata, hoc est, non magnæ satisfactionis poena corrigenda, aut vel extra ecclesiam positi, vel gravi abstinentia pressi ob talia plectamur; pro quibus quidem negligentibus pœnitentibus dimitendis verba quotidianæ confessionis frequentamus, in qua minime commemoratio graviorum culparum facienda est, sed tantum leviorum. Neque enim ibi dicere debemus, peccavi in perjurio, in homicidio, in adulterio, et consimilibus, quæ damnabilia, et graviora dicuntur peccata; hæc quippe non per oblivionem, sicut illa incurrimus,

sed tanquam ex studio, et deliberatione committimus abominabiles etiam Deo effecti juxta illud Psalmistæ: *Abominabiles facti sunt in studiis suis*. (Psal. xiii, 2): quasi execrabiles, et valde odibiles ex his in quibus scienter præsumperunt. Horum autem alia criminalia dicuntur, quæ per effectum cognita nævo magnæ culpæ hominem detrahunt, ut consensus perjurii, homicidii, adulterii, quæ plurimum Ecclesiam scandalizant. Cum vero supra quam necesse est, cibo indulgemus vel non mediocri cultu ex vana gloria nos adornamus, et si hoc scienter præsumimus, non hæc crimini ascribuntur, et apud multos plus laudis habent, quam vituperationis.

CAP. XVI. *Utrum melius sit a levioribus culpis, quam gravioribus abstinere?*

Sunt, qui perfectius, et ideo melius dicunt providere a venialibus peccatis quam a criminalibus, eo quod difficilium id videatur, et majoris studii sollicitudine indigeat. Quibus primum illud respondeo Tullianum: *Quod si laboriosum, non ideo gloriosum*. Alioquin majoris meriti apud Dominum essent, qui grave jugum legis portaverunt, quam qui evangelica libertate deserviunt: quia timor pœnam habet, quam perfecta charitas foras mittit, et quicumque timore aguntur, plus opere laborant, quam quos charitas spontaneos facit. Unde laborantes et oneratos ad suave jugum, et onus leve sumendum Dominus exhortatur, ut videlicet de servitute legis, qua premebantur, ad libertatem transeant Evangelii, et qui a timore incœperant, charitate consummentur, quæ sine difficultate omnia suffert, omnia sustinet: carnalis, sed spiritualis amor Dei tanto est fortior, quanto verior. Quis etiam nesciat difficilium nobis provideri a pulice, quam ab hoste; vel ab offendiculo parvi lapidis, quam magni? Sed nunquid ideo id cavere quod difficilium est, melius aut salubrius judicamus? Non utique. Quare? quia quod difficilium est, cavere, minus potest nocere. Sic ergo, etsi ponamus difficilium a venialibus peccatis quam a criminalibus providere, plus tamen hoc vitari quam quæ periculosa sunt, convenit, et quæ majorem merentur pœnam, et quibus amplius offendi credimus Deum, et magis ei ea displicere. Quo enim amplius ipsi per amorem inhæremus, eo sollicitius cavere debemus quibus magis offenditur, et quæ ipse magis improbat. Qui enim vere aliquem diligit, non tam damnum suum, quam offensam amici, vel contemptum cavere satagit, juxta illud Apostoli: *Charitas non quærit quæ sua sunt* (I Cor. xiii, 5); et rursus: *Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius* (I Cor. x, 24). Si ergo, non tam pro nostro damno quam pro Dei offensa, debemus cavere peccata, profecto plus ea cavenda sunt, in quibus magis offenditur. Quod si illam quoque poeticam attendamus sententiam, de morum scilicet honestate:

Oderunt peccare boni virtutis amore,

Hor., *Epist.* xvi, 57.

A tanto majori odio quælibet sunt habenda, quanto turpiora in se censentur, et ab honestate virtutis amplius recedunt, et naturaliter quoslibet magis offendunt.

Denique, ut singula sibi conferendo diligentius peccata dijudicemus, comparemus venialia criminalibus, utpote superfluum comestionem perjurio et adulterio; et quæramus, in transgressione cujus magis peccatur, vel amplius Deus contemnatur atque offendatur. Nescio, fortassis respondebis, cum nonnulli philosophorum omnia peccata paria censuerunt. At si hanc philosophiam, imo manifestam stultitiam sequi velis, æque bonum a criminalibus et venialibus abstinere peccatis, quia æque malum est hæc et illa committere: cur ergo abstinere a venialibus præferre quis audeat abstinentiæ criminalium? Quod si quis forte requirat unde conjicere possimus, Deo magis displicere transgressionem adulterii, quam superfluitatem cibi, lex divina, ut arbitror, docere nos potest, quæ ad illud puniendum nullam pœnæ satisfactionem instituit; hoc vero non qualibet pœna, sed summæ mortis afflictione damnari decrevit. Quo enim charitas proximi, quam Apostolus *plenitudinem legis* dicit, amplius læditur, magis contra eam agitur, et amplius peccatur.

Quod si ad hunc modum singulis venialibus pariter et criminalibus peccatis invicem collatis, simul etiam tam ista omnia, quam illa conferre velimus, ut omnino scilicet satisfacere valeamus, nequaquam refugio. Ponamus ergo ut aliquis magno studio ab omnibus venialibus caveat peccatis et nulla criminalia curet vitare, et cum illa omnia caveat, hoc præsumat: quis eum in hoc levius peccare judicabit, aut meliorem esse, in hæc præcavens, illa incurrat? Collatione itaque facta tam singulorum, ut diximus, quam omnium simul invicem peccatorum, liquere arbitror, non melius vel majoris perfectionis esse venialia peccata cavere, quam criminalia. Si quis tamen, cum illa primum vitaverit, hæc postmodum, ut oportet, vitare valuerit, in hoc quidem fateor virtutem ejus ad perfectionem pervenisse; nec tamen ideo posteriora, in quibus consummatio virtutis consistit, sunt prioribus præferenda, nec tanta retributione digna. Sæpe namque in operatione alicujus ædificii minus agunt, qui perficiunt ipsum quam qui antea operati sunt, et qui extremo assere in consummatione operis posito ipsum perficiunt, ut sic domus perfecta fiat, quæ dum imperfecta fuit domus, opus non erat.

Sufficere hucusque arbitror nos ad cognitionem peccati, quantum memoriæ occurrit, laborasse, ut eo melius caveri possit, quo diligentius cognitum fuerit. Mali quippe notitia justo deesse non potest, nec cavere quis vitium nisi cognitum valet.

CAP. XVII. *De peccatorum reconciliatione.*

Et quoniam plagam animæ monstravimus, curationis remedium studeamus; ostendere unde il-

Hieronymi : *O medice, si peritus es, sicut peccando Deum offendimus, superest quibus dis reconciliari possimus. Tria itaque sunt conciliatione peccatoris ad Deum, pœnitentia et confessio, satisfactio.*

¶ XVIII. *Quid proprie dicatur pœnitentia, pœnitentia autem proprie dicitur : Dolor animi ea, in quo deliquit, cum aliquem scilicet piget suo excessisse (Sap. v, 2, 3). Hæc autem pœnitentia tum ex amore Dei accidit, et fructuosa est ; damno aliquo, quo nollemus gravari, qualis a damnatorum pœnitentia, de quibus scriptum est : *Videntes turbabuntur terrore horribili, et intur in subitatione insperatæ salutis, dicentes se, et pœnitentiam agentes, et præ angustia gementes : hi sunt quos aliquando habuimus risu (Matth. xxvii, 3), etc. Legimus et pœnitentiam Judæ super hoc quod Dominum tradiderat ; non tam pro culpa peccati quam pro vilitate sui se omnium judicio damnatum sentiebat esse accidisse. Cum enim quis alium pecunia, modo corruptum ad perditionem traxerit, i vilior, quam ei proditor habetur, et nemo eius se credit, quam is qui infidelitatem ejus expertus est. Multos quippe quotidie de peccatis recessuros de flagitiis perpetratis pœniteris, et gravi compunctione ingemiscere non more Dei, quem offenderunt, vel odio peccati commiserunt, quam timore pœnæ in se præcipitari verentur. Qui in eo quoque permanent, quod non tam eis iniquitas displicet, quam quæ justa est, gravitas pœnæ : tantum odio habent id quod commiserunt, tantum fuit, quam justum Dei judicium, quod ea formidant, æquitatem potius quam inimicis odientes. Quos diu obcæcatos, atque votum a malitia sua converterentur, ita tandem roborem sensum divina justitia tradit, et cæpercutos a facie sua prorsus abjicit, ut ne se pœnitentiæ notitiam habeant, nec qualiter emendandum sit advertere queant.**

¶ plurimos quippe quotidie cernimus modeste graviter ingemiscere, multum se accusare de peccatis, rapinis, oppressionibus pauperum, quibuscunque injuriis, quas commiserunt, emendatione istorum sacerdotem consulere.

¶ si hoc, ut oportet, primum consilium de peccatis venditis omnibus quæ habent, restituant quæ abstulerunt, juxta illud Augustini : *Si res cum reddi possit, non redditur, non agitur tibi, sed fingitur ;* statim quam inanitas eorum pœnitentia, responsione sua profitentur. Unde inquit, domus mea viveret ? quid filiis quid uxori relinquerem ? Unde se sustentare ? Quibus illa primum Dominica occurrit sententia : *Stulte, hac nocte animam tuam repetunt : autem parasti cujus erunt ? (Luc. xii, 20.) ;* quicunque talis es, imo miserorum omnium

A miserrime, et stultorum stultissime, non provides quid tibi conserves, sed quid aliis thesaurizes ? Qua presumptione Deum offendis, ad cujus horrendum judicium raperis, ut tuos habeas propitios, quos ditas de pauperum rapinis ? Quis super te non rideat, si audierit te sperare alios magis tibi propitios fore quam te ipsum ? Confidis in elemosynis tuorum, quos quia successores habere te credis, iniquitatis pariter hæredes constituis, quibus aliena per rapinam possidenda relinquis. Vitam pauperibus eripis sua illis auferendo, unde sunt sustentandi, et in eis rursum occidere Christum machinaris, juxta illud quod ipse ait : *Quod uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis (Matth. xxv, 40).* Quid ergo tu male pius in tuos, et crudelis in te pariter atque Deum a iudice justo expectas, ad quem velis, nolis, judicandus properas, qui non solum de rapinis, sed etiam de otioso verbo rationem exigit ? Qui quam districtus sit in vindicta, priorum hominum statim exhibuit pœna. Semel Adam peccavit, et comparatione nostrorum, sicut beatus meminit Hieronymus, levissimum ejus peccatum fuit. Non quemquam per violentiam oppressit, nec quidquam alicui abstulit ; de fructu, qui reparabilis erat, semel gustavit. In qua quidem tam levi transgressione, in posteritatem quoque totam per pœnam redundata, præmonstrare Dominus decrevit, quid de majoribus facturus sit culpis. Dives, quem ad inferos Dominus descendisse dicit, non quod aliena rapuerit, sed quia propria, quibus tanquam licitis vescabatur, indigenti Lazaro non impertivit, patenter edocet, qua pœna feriendi sunt, qui rapiunt aliena, si sic ille damnatus est atque in inferno sepultus, qui non tribuerit bona sua. Tecum memoria tui sepulta, et cito siccatis lacrymis eorum, quos in exsequiis habuisti, juxta rhetoris Apollonii : *lacryma citius nihil arescit, tua conjux in proximo ad novas nuptias se præparavit, ut novi mariti voluptatibus deserviret, de his quas ei dimisisti rapinis, et præsentem adhuc corpore tuo lectulum calefaciet alieno, te misero in flammis gehennæ voluptates istas plexuro. Idem et a filiis tuis expectandum est.*

¶ Quod si quis forte interroget cur non tui recordantes elemosynis suis tibi propitientur, multis se de peccatis excusare posse videntur. Quia enim, si respondeant : Cum ille sibi propitius esse noluerit, quanta stultitia fuit sibi alios sperare propitios, et animæ suæ salutem aliis committere, de qua ipse debuit plurimum providere : quem sibi propitium magis credidit quam se ipsum ? Qui sibi crudelis erat, de cujus misericordia confidebat ? Possunt denique et in excusationem avaritiæ suæ prætereundere ac dicere : scimus insuper ea, quæ ipse nobis dereliquit, non hujusmodi esse, ut de ipsis nobis sint elemosynæ faciendæ. Ridebunt omnes, et ridere debent, qui hæc audient. Ille vero miser, qui exspoliatus pauperes ad horam flere coegit, in perpetuum ibi flebit. Sunt qui suam negligentiam hominibus non Deo volentes occultare, ad excusandas excusa-

tiones in peccatis dicunt, tot eos esse quos exposi-
liaverunt, ut omnino cognoscere vel reperire ne-
queant; de quo, cum nullam sollicitudinem assu-
mant, illud Apostolicæ sententiæ iudicium incur-
runt: *Et qui ignorat ignorabitur* (I Cor. XIV, 38).
Non inveniunt illos, quia non quærunt; inveniet
illos dextera Dei, quem contempserunt. De qua
etiam scriptum est: *Dextera tua inveniet omnes
qui te oderunt* (Psal. XX, 9). Quam idem Pro-
pheta, qui hoc dixit, vehementer expavescens, et
locum nullum evadendi considerans alibi ait:
*Quo ibo a spiritu tuo, et quo a facie tua fugiam? Si
ascendero in cælum, tu illic es, si descendero in
infernum, ades* (Psal. CXXXVIII, 5). Et quia plerum-
que non minor [cod. si minor] est avaritia sacerdo-
tis quam populi juxta illud prophetæ: *Et erit sicut
sacerdotes, sic populus* (Ose. IV, 9), multos morien-
tium seducet cupiditas sacerdotum vanam eis secu-
ritatem promittentium, si quæ habent, sacrificiis
obtulerint, et missas emant, quas nequaquam gratis
habent. In quo quidem mercimonio præfixum
apud eos pretium constat esse, pro una scilicet missa
unum denarium; et pro uno annuali quadraginta. Non
consulunt morientibus ut rapinas restituant, sed ut
in sacrificio ipsas offerant; cum e contrario scri-
ptum sit: *Qui offert sacrificium de substantia pau-
peris, quasi qui victimet filium in conspectu patris*
(Eccli. XXXIV, 24): plus enim gravat patrem occisio
filii coram se facta, quam si non videret eam; et
quasi filius immolatione occiditur, dum substantia
pauperis, in qua vita ejus consistebat, in sacrificio
ponitur. Et veritas sacrificio misericordiam præfe-
rens, eumque, inquit, *discite quid est, misericordiam
volo, et non sacrificium* (Matth. XI, 13). Pejor autem
est rapinas retinere, quam misericordiam non im-
pendere, hoc est, pauperibus auferre sua quam non
impendere nostra, sicut et supra in damnatione divi-
tis meminimus.

CAP. XIX. De fructuosa pœnitentia.

Et quia de infructuosa diximus pœnitentia, tanto
diligentius quanto salubrius fructuosam considere-
mus. Ad quam Apostolus quemlibet invitans obsti-
natum, nec horrendum Dei iudicium attendentem,
ait: *An divitias bonitatis ejus et patientiæ, et longu-
nimitatis contemnis? Ignoras quoniam benignitas Dei
ad pœnitentiam te adducit?* (Rom. II, 4.) Quibus
videlicet verbis quæ sit pœnitentia salubris, et ex
amore Dei potius quam ex timore proveniens, ma-
nifeste declarat, ut videlicet doleamus Deum offen-
disse vel contempsisse, quia est bonus, magis quam
quia justus est. Quo enim diutius eum contempni-
mus, quia statim eum contemptum suum judicare
non credimus, sicut e contrario principes sæculi
faciunt, qui cum offenduntur, nesciunt parcere, nec
suarum injuriarum ultionem differre, eo justius gra-
viores inferunt sui contemptus pœnam; et tanto di-
strictior est in ultionem, quanto patientior fuit in
expectatione. Quod subsequenter prædictus Apo-
stolus ostendit dicens: *Secundum duritiam autem*

*A tuam et cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die
iræ* (ibid., 5); tunc quidem iræ, modo mansuetudinis,
quia tunc vindictæ, modo patientiæ. Ibi justitia
exigente tanto gravius sui contemptum ulciscetur,
quanto minus contemni debuit, et diutius toleravit.
Timemus homines offendere, et quorum offensam
timore non effugimus, verecundia vitamus. Latebras
quærimus, cum fornicamur, ne ab hominibus videamur,
nec unius hominis aspectum tunc sustinere
possumus. Scimus Deum præsentem esse, quem
nihil potest latere; videri ab ipso et tota curia cœli
in hujus actione turpitudinis non erubescimus, qui
ad unius homunculi aspectum confunderemur. Ante
judicem terrenum præsumere aliquid maxime time-
mus, a quo nos judicandos scimus temporali tan-
tum pœna, non æterna. Multa nos facere vel to-
lerare carnalis affectus cogit, pauca spiritualis. Uti-
nam tanta propter Deum, cui omnia debemus,
quanta propter uxorem vel filios, vel quamcunque
meretricem facimus vel toleramus!

Qua, obsecro, pœna hæc injuria est judicanda ut
meretricem quoque ipsi præponamus? Conqueritur
ipse per prophetam quod nec ei amor tanquam Pa-
tri, nec timor exhibeatur tanquam Domino: *Filius
inquit, honorat patrem, et servus dominum suum
timet; si ego Pater, ubi honor meus? Et si ego Do-
minus, ubi timor meus?* (Malach. I, 6.) Conqueritur
sibi patrem vel dominum præferri. Attende igitur,
quantum indignetur, meretricem quoque sibi ante-
ferri, et de summa suæ bonitatis patientia, unde
plus debuit amari, magis contemni. Quam quidem
bonitatem, et patientiæ longanimitatem hi qui salu-
briter pœnitent attendentes, non tam timore pœna-
rum quam ipsius amore, ad compunctionem mo-
ventur, juxta prædictam Apostoli exhortationem
ubi salubrem pœnitentiam diligenter descripsit; cum
e contrario dixit: *an divitias bonitatis ejus*, hoc est
divitem et copiosam bonitatem, sive abundantem
benignitatem longanimis patientiæ, qua tam diu te
tolerat, *contemnis*, quia videlicet non cito punit;
ignorans, hoc est non attendens, *quoniam tanta ejus
benignitas ad pœnitentiam*, quantum in se est, *te ad-
ducit*, hoc est facit cur eam attendendo ad pœni-
tentiam deberes converti, quod tam benignum contem-
pisti? Et hæc quidem revera fructuosa est pœ-
nitentia peccati, cum hic dolor, atque contritio
animi ex amore Dei, quem tam benignum attendi-
mus, potius quam ex timore pœnarum procedit.

Cum hoc autem gemitu et contritione cordis,
quam veram pœnitentiam dicimus, peccatum non
permanet, hoc est contemptus Dei, sive consensus
in malum, quia charitas Dei hunc gemitum inspi-
rans, non patitur culpam. In hoc statim gemitu Deo
reconciliamur, et præcedentis peccati veniam asse-
quimur, juxta illud prophetæ: *Quacunque hora pec-
cator ingemuerit, salvus erit* (Ezech. XXXIII, 14); hoc
est, salute animæ dignus efficietur. Non ait: quo
anno, vel quo mense, sive qua hebdomada, vel quo
die, sed *qua hora*: ut sine dilatione venia dignum

ostendat; nec ei poenam aeternam deberi, in qua A consistit condemnatio peccati. Etsi enim articulo necessitatis praeventus non habeat locum veniendi ad confessionem, vel peragendi satisfactionem, nequaquam in hoc gemitu de hac vita recedens gehennam incurrit; quod est condonari a Deo peccatum, hoc est, eum talem fieri, quam jam non sit dignum sicut animam propter illud quod praecessit peccatum, aeternaliter a Deo puniri. Non enim Deus cum peccatum poenitentibus condonat, omnem poenam eis ignoscit, sed solummodo aeternam. Multi namque poenitentes, qui praeventi morte, satisfactionem poenitentiae in hac vita non egerunt, poenis purgatorii, non damnatorii in futura reserventur. Unde suprema iudicii dies, qua repente multi fidelium puniendi sunt, quanto spatio temporis extendatur, B incertum est; quamvis resurrectio *in momento, in ictu oculi fiat* (I Cor. xv, 52); ut videlicet ibi de culpis satisfaciant, quantum Deus decreverit, de quibus satisfacere distulerint, aut permissi non sunt.

CAP. XX. *Utrum quis de uno peccato sine altero poenitere possit.*

Sunt qui quaerunt, utrum quis de uno peccato poenitere possit, et non de alio, utpote de homicidio, et non de fornicatione, quam adhuc perpetrare non desistit? Sed si fructuosam illam poenitentiam intelligamus, quam Dei amor immittit, et quam Gregorius describens ait: *Poenitentia est commissa deponere, et stenda non committere*, nequaquam poenitentia dici potest, ad quam nos amor Dei compellit, quoties unus contemptus retinetur. Si enim amor Dei, sicut oportet, ad hoc me inducit, atque animum trahit, ut de hoc consensu doleam propter hoc tantum quia in eo Deum offendi, non video qualiter idem amor de illo contemptu eadem de causa poenitere non cogat; hoc est, in eo proposito mentem meam statuatur, ut quis excessus meus memoriae occurrerit, de ipso similiter doleam, et ad satisfaciendum paratus sim. Ubiunque igitur vera est poenitentia, ex amore scilicet Dei solo proveniens, nullus Dei contemptus remanet, maxime cum Veritas dicat: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit, et Pater meus diligit eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. xiv, 23). Quicumque ergo in amore Dei persistunt, C salvari necesse est: quae salvatio nequaquam contingeret uno peccato, id est uno Dei contemptu retento. Cum autem in poenitente jam nullum Deus reperit peccatum, nullam ibi invenit damnationis causam; et ideo necesse est ut, peccato cessante, non restet damnatio, hoc est, perennis poenae afflictio; et hoc est peccatum, quod praecessit, a Deo condonari a poena aeterna, quam inde meruerat ei, ut diximus, a Deo provideri. Quamvis enim Deus jam non inveniat in poenitente, quod perenniter debeat punire, poenam tamen praecedentis peccati dicitur condonare, cum per hoc, quod gemitum ei poenitentiae inspiraverit, eum indulgentia dignum fecit; hoc est, talem, cui nulla tunc debeatur poena aeterna, et quem in hoc statu de hac vita recedentem salvari necesse est. Quod si forte et in eundem recidat contemptum, sicut redit ad peccatum, ita etiam relabitur ad poenae debitum, ut rursus puniri debeat, qui prius poenitendo non puniri meruerat.

Si quis forte dicat: Peccatum a Deo condonari, tale esse tanquam si diceretur: Deum propter illud quod commissum est, nequaquam hominem esse damnaturum; vel hoc: Deum apud se statuisse ut eum propter hoc non damnaret: profecto et antequam poenitens peccasset, concedendum videtur Deum condonasse illud peccatum; hoc est apud se statuisse, quod propter illud non esset eum damnaturus: nihil quippe recenter apud se Deus statuit, vel disponit, sed ab aeterno quaecumque facturus est, in ejus praedestinatione consistit et in ejus providentia praefixa sunt, tam de condonatione cujuscunque peccati, quam de caeteris quae fiunt. Melius itaque nobis esse videtur ita intelligendum Deum condonare peccatum, quemlibet, ut diximus, per inspiratum ei poenitentiae gemitum dignum indulgentia efficere; hoc est, talem, cui tunc damnatio non debeatur, nec unquam ulterius, si in tali proposito perseveret. Peccatum itaque Deus condonat, cum ipse, a quo poena fieri debuit, faciat, poenitentiam inspirando, cur jam non debeat inferri.

CAP. XXI. *Inustum non esse, dignum praemio non donari.*

Sed fortassis requiris, si is qui poenitet, jam dignus sit vita aeterna, qui damnatione dignus non est? Quod si concedamus, objicitur nobis, eum quoque, qui post poenitentiam lapsus perierit, dum poeniteret, dignum vita aeterna fuisse; et Deum arguendum injuriae esse videri, qui praemium, quo ille tunc dignus erat, ei tunc saltem non reddidit, ut sic ejus damnationem praeveneret. Sicut enim si tunc moreretur, ex illo, in quo tunc orat, proposito, dignus vita aeterna salvaretur; ita et si postea lapsus sit, ex eodem animo quem prius habuit, pignus salvari fuit. Sed dico quia sicut multi saepe damnatione digni sunt, nec tamen in hac sua nequittia moriuntur, ut damnatio quam meruerant eis a Deo reddatur; nec tamen ideo Deus injustitiae est arguendus, quia non reddidit eis poenam quam meruerant: ita nec in praemiis reddendis, quae perseverantibus tantum promittuntur, Veritate attestante: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. X, 22). Non ergo concedere cogimur, ut quia quandoque poena vel praemio quis dignus fuerit, ideo dignum vel justum sit, Deum illud ei conferre, cum alio modo melius utendum eo esse providerit, quia etiam malis bene utitur, et quaeque pessima optime disponit. Quod si forte quis dicat, eum, qui ad horam Deum amando, vere poenituit, sed tamen in hac poenitentia vel amore non perseveraverit, non ideo fuisse praemio dignum vitae: profecto cum nec tunc damnatione

CAP. XXI. *Inustum non esse, dignum praemio non donari.*

Sed fortassis requiris, si is qui poenitet, jam dignus sit vita aeterna, qui damnatione dignus non est? Quod si concedamus, objicitur nobis, eum quoque, qui post poenitentiam lapsus perierit, dum poeniteret, dignum vita aeterna fuisse; et Deum arguendum injuriae esse videri, qui praemium, quo ille tunc dignus erat, ei tunc saltem non reddidit, ut sic ejus damnationem praeveneret. Sicut enim si tunc moreretur, ex illo, in quo tunc orat, proposito, dignus vita aeterna salvaretur; ita et si postea lapsus sit, ex eodem animo quem prius habuit, pignus salvari fuit. Sed dico quia sicut multi saepe damnatione digni sunt, nec tamen in hac sua nequittia moriuntur, ut damnatio quam meruerant eis a Deo reddatur; nec tamen ideo Deus injustitiae est arguendus, quia non reddidit eis poenam quam meruerant: ita nec in praemiis reddendis, quae perseverantibus tantum promittuntur, Veritate attestante: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. X, 22). Non ergo concedere cogimur, ut quia quandoque poena vel praemio quis dignus fuerit, ideo dignum vel justum sit, Deum illud ei conferre, cum alio modo melius utendum eo esse providerit, quia etiam malis bene utitur, et quaeque pessima optime disponit. Quod si forte quis dicat, eum, qui ad horam Deum amando, vere poenituit, sed tamen in hac poenitentia vel amore non perseveraverit, non ideo fuisse praemio dignum vitae: profecto cum nec tunc damnatione

dignus fuisse conceditur, nec justus, nec peccator A tunc exstitisse videbitur.

CAP. XXII. *De peccato irremissibili.*

Cum autem, ut diximus, omne peccatum per penitentiam statim remissionem accipiat, quæritur, cur Veritas quoddam peccatum irremissibile dixerit, vel nunquam ipsum remissionem, hoc est, condonationem, habiturum; quale est illud peccatum blasphemiam in Spiritum sanctum, de quo eum dixisse Matthæus sic refert: *Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus, Spiritus autem blasphemia non remittetur (Luc. XII, 31)*; et: *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum, non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro?* B (*ibid.*, 32; XII, 10.) Quod quare diceret, Marcus aperuit dicens: *Quoniam dicebant: Spiritum immundum habet (Marc. III, 30)*. Hoc autem peccatum quidam desperationem veniæ dicunt; cum quis videlicet ob magnitudinem peccatorum diffidit penitus a bonitate Dei, quæ per Spiritum sanctum intelligitur, ut nec penitendo, vel aliqua satisfactione veniam possit impetrare. Sed si hoc dicimus peccare vel blasphemare in Spiritum, quid dicemus peccare in Filium hominis? Quantum vero mihi videtur, peccare vel blasphemare in Filium hominis hoc loco dicitur excellentiæ humanitatis Christi derogare, tanquam eam negare sine peccato conceptam, vel a Deo assumptam C propter visibilem carnis infirmitatem. Id quippe nulla humana ratione comperi poterat, sed Deo tantum revelanti credi. Tale est ergo quod ait: *Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus; Spiritus autem blasphemia non remittetur*, tanquam si diceret: De nulla alia blasphemia diffinitum est apud Deum, quod nullis hominibus dimittatur, nisi de ista; et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis remittetur ei, hoc est, nullus qui assumpti hominis dignitati, ut diximus, deroget, propter hoc damnabitur, si aliæ non interveniant damnationis causæ. Non enim in hoc aliquis contemptu Dei notari potest, si veritatem per errorem contradicat, nec contra conscientiam agat, maxime cum id tale sit, quod humana ratione investigari non possit, sed magis rationi videatur contrarium. D Blasphemare autem in Spiritum est ita opera manifestæ gratiæ Dei calumniari, ut illa, quæ credebant per Spiritum sanctum, hoc est, divina bonitate misericorditer fieri, per diabolum tamen assererent agi, tanquam si dicerent illum, quem Spiritum Dei credebant, esse spiritum nequam, et sic Deum esse diabolum.

Quicumque igitur sic in Christum peccaverunt, dicendo scilicet contra conscientiam eum in Beelzebub principe dæmoniorum ejicere dæmonia, ita prorsus a regno Dei sunt proscripti, et ab ejus gratia penitus exclusi, ut nullus illorum deinceps per penitentiam mereretur indulgentiam. Nec quidem negamus eos salvari posse si peniterent, sed so-

lummodo eos dicimus nec penitentiam actus assecuturos esse.

CAP. XXIII. *Utrum penitentes gemitum sui doloris hinc secum deferant?*

Quærit fortassis aliquis, utrum hi, qui de hac vita penitentes recedunt in hoc gemitu cordis et contritione doloris, ubi verum Deo sacrificium offertur juxta illud: *Sacrificium Deo spiritus contribulatus (Psal. L)*, utrum, inquam, tales de hac luce migrantes hunc gemitum et dolorem secum deferant; ut in vita quoque illa cœlesti hæc se commisisse doleant, quo, ut scriptum est, *aufugit dolor et gemitus (Isa. xxxv, 10)*, atque tristitia. Sed profecto sicut Deo vel angelis peccata nostra sine aliqua pœna doloris displicent, eo videlicet quod illa non approbant, quæ mala considerant; ita et tunc nobis illa displicebunt, in quibus deliquimus. Sed utrum nos illa fecisse velimus, quæ bene ordinata esse a Deo scimus, et nobis quoque in bonum cooperata, juxta illud Apostoli: *Scimus quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (Rom. VIII, 28)*, alia est quæstio, quam pro viribus nostris tertio Theologiæ nostro libro absolvimus.

CAP. XXIV. *De confessione.*

Nunc de confessione peccatorum nobis agere incumbit. Ad hanc nos apostolus Jacobus adhortans ait: *Confitemini alterutrum peccata vestra, et orate pro invicem ut salvemini; multum enim valet deprecatio justis assidua (Jac. V, 16)*. Sunt qui soli Deo confitendum arbitrantur, quod nonnulli Græcis imponunt. Sed quid apud Deum confessio valeat, qui omnia novit; aut quam indulgentiam lingua nobis impetret, non video, licet Propheta dicat: *Delictum meum cognitum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi? (Psal. XI, 5)*. Multis de causis fideles invicem peccata confitentur juxta illud Apostoli, quod præmissum est; tum videlicet propter suppositam causam, ut orationibus eorum magis adjuvemur, quibus confitemur; tum etiam quia in humilitate confessionis magna pars agitur satisfactionis, et in relaxatione penitentiam majorem assequimur indulgentiam: sicut de David scriptum est: qui cum accusatus a Nathan propheta responderit: *peccavi (II Reg. XII, 13)*; statim ab eodem propheta responsum audivit: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum (ibid.)*: quo enim major erat regis sublimitas, acceptior Deo fuit confidens humilitas. Denique sacerdotes quibus animæ confidentium sunt commissæ, satisfactiones penitentiam illis habent injungere; ut qui male arbitrio suo et superbe usi sunt Deum contemnendo, alienæ potestatis arbitrio corrigantur; et tanto securius id agant, quanto melius prælatis suis obediendo non tam suam, quam illorum voluntatem sequuntur. Qui si fortassis non recte præceperint, cum ille ad obediendum paratus sit, illis magis quam istis impudendum est. *Non ignoramus, inquit Apostolus, astutias Satanæ (II Cor. II, 11)*. Nec ejus nequitia hoc loco prætereunda est qua nos ad peccatum im-

et a confessione retrahit. Ad peccatum quippe A 32). Si ergo eo propria confessione convicto ad vitans timore pariter ac verecundia nos exuit, il jam restet, quod nos a peccato revocet. namque timore pœnæ committere non audent multa pro detrimento nostræ famæ aggredimur, etsi hoc impune possemus. His ergo s quasi retinaculi male quilibet expeditus us ad quodvis perpetrandum peccatum efficiendo quidem pacto eadem, quæ prius ei abstulit peccatum perficeret, postmodum reddit ut a sione revocet. Tunc confiteri timet vel erubescit, cum oportuerit primum, non timuit ubiuit. Simet ne forte per confessionem cognoscatur ab hominibus, qui puniri non timuit, : erubescit ab hominibus sciri, quod non erubescit B oram committi. Sed qui plagæ quærit mentum, quantumcunque ipsa sordeat, quantumque oleat, medico revelanda est ut compe- dhibeatur curatio. Medici vero locum sacer- et, a quo, ut diximus, instituenda est satis-

. XXV. *Quod nonnunquam confessio dimitti potest.*

ndum tamen nonnunquam salubri dispensa- confessionem vitari posse, sicut de Petro cre- , cujus lacrymas denegatione sua novimus, ctionem vero aliam, vel confessionem non is. Unde et Ambrosius super Lucam de hac Petri negatione ac fletu ejus: *Non invenio, , quid dixerit, invenio quod flevit, lacrymas go, satisfactionem non lego. Levant lacrymæ m quod voce pudor est confiteri, et veniæ fle- nsulunt, et verecundiæ; lacrymæ sine horrore i loquuntur, sine offensione verecundiæ confi- : lacrymæ veniam non postulant, sed merentur.* io cur tacuerit Petrus, ne scilicet tam cito petiitio plus offenderet. Quæ vero ista sit ve- dia vel reverentia confessionis ut flendo magis confitendo Petrus satisfecerit, videndum est. im propter hoc unum confiteri verecundaba- a, cognito peccato suo vilior, haberetur, pro- superbus erat, et honoris sui gloriæ magis animæ suæ saluti consulens. Siq̄ autem vere- a non tam sua, quam Ecclesiæ retinebatur, D et hoc improbandum. Providebat se fortassis Dominicam plebem a Domino constituendum principem, et verebatur ne si hoc trina ejus io per confessionem ejus cito in publicum et, super hoc Ecclesia graviter scandalizaret erubescencia vehementi confunderetur, quod facilem ad negandum, et tam pusillanimum aus ei præfecisset. Si ergo tam pro honore sibi vando, quam pro hac animi erubescencia iæ confiteri distulit, provide hoc, non superbe Timor quoque in causa rationabilis fuit de o Ecclesiæ magis, quam de propriæ detri- famæ. Sciebat quippe sibi specialiter a Domino iam esse commissam cum ei diceret: *Et tu ndo conversus confirma fratres tuos (Luc. xxii,*

aures Ecclesiæ præveniret hic ejus tam abhorren- dus lapsus, quis non leviter diceret: *nolumus hunc regnare super nos (Luc. xix, 14)*; et non facile Do- minicum improbaret consilium, quod ad confir- mandos fratres eum elegit, qui primus defecit? Hac quoque providentia multi confessionem differre, vel omnino dimittere possent sine peccato; si videlicet plus illam nocere quam prodesse crederent, quia nullam Dei offensam ex culpa incurrimus, in quo eum nequaquam contemnimus. Distulit Petrus con- fiteri peccatum, cum adhuc tenera in fide, atque in- firma esset Ecclesia, donec virtus Petri prædica- tione ipsius vel miraculis esset probata. Postea vero cum de hoc jam constaret, ipsemet Petrus sine ullo Ecclesiæ scandalo contra desperationem lapsorum confiteri hoc potuit, ut scriptum etiam relinqueretur ab evangelistis.

Sunt fortassis, quibus videatur Petrum, qui cæ- teris omnibus præerat, nec superiorem habebat, cui anima ejus esset commissa, nequaquam haberet necessarium homini confiteri peccatum, tanquam ab illo instituenda esset ei satisfactio, ac si præ- cepto ejus quasi superioris obediret. Sed si non pro satisfactione injungenda confiteri alicui debue- rit, propter orationis suffragium non incongrue fieri potuit: de quo quidem cum diceretur: *Confite- mini alterutrum peccata vestra*, subjunctum est: *et orate pro invicem ut salvemini (Jac. v, 16)*. Nihil etiam impedit ne prælati eligant subjectos ad con- fessionem faciendam, vel ad satisfactionem susci- piendam, ut quod agitur, tanto Deo fiat acceptius, quanto ab illo geritur humiliter. Quis etiam vetet quemlibet in talibus personam religiosiorem, vel magis discretam eligere, cujus arbitrio satisfactio- nem suam committat, et orationibus ejus plurimum adjuvetur? Unde et cum præmissum est: *et orate pro invicem ut salvemini*, statim adjunctum est: *multum enim valet deprecatio justis assidua*. Sicut enim multi fiunt imperiti medici, quibus infirmos committi periculosum est aut inutile; ita et in prælatis Ec- clesiæ multi reperiuntur, nec religiosi, nec discreti, atque insuper ad detegendum confitentium peccata leves, ut confiteri eis non solum inutile, verum etiam perniciosum videatur. Tales quippe nec orare intendunt, nec in orationibus suis exaudiri merentur; et cum instituta canonum ignorent, nec in statuendis satisfactionibus moderari sciant, fre- quenter in talibus vanam securitatem promittunt, et spe cassa ipsos confitentes decipiunt, juxta illud Veritatis: *Cæci sunt duces cæcorum*; et rursum: *Si cæcus cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt (Matth. xv, 14)*. Qui cum etiam ut diximus, leviter confessiones quas suscipiunt, revelant, pœnitentes ad indignationem commovent, et qui curare peccata debuerant, novas peccatorum plagas inferunt, et a confessione audientes deterrent.

Nonnunquam etiam peccata vel ex ira, vel ex levitate revelando graviter Ecclesiam scandalizant.

et eos, qui confessi sunt, in pericula magna constituunt. Unde qui pro his incommoditatibus prælatos suos vitare decreverunt, et alios in talibus eligere, quos ad ista commodiores credant, nequaquam sunt improbandi, sed potius comprobandi quod ad solertiores medicum declinant; in quo tamen faciendo, si assensum prælatorum impetrare possunt, ut ab eis ad alios dirigantur, tanto id convenientius agunt, quanto humiliter per obedientiam hoc faciunt. Sin autem prælati superbi hoc eis interdiciunt tanquam se viliores æstimando, si meliores medici requirantur, ægrotus tamen de salute sua sollicitus, quod melius credit medicamentum, majori sollicitudine requirat, et melior consilio cedat plurimum. Nemo enim ducem sibi ab aliquo commissum, si eum cæcum deprehenderit, in foveam sequi debet; et melius est eligere eum videntem, ut quo tendit, perveniat, quam male sibi traditum male sequi ad præcipitium. Quippe qui ei talem ducem tradidit tanquam viam ostensurum, aut scienter hoc fecit per malitiam, aut innocenter per ignorantiam? Si per malitiam, cavendum fuit, ne malitia ejus impleretur; si per ignorantiam, nequaquam contra ejus voluntatem agitur, et illum non sequimur ad periculum, quem ipse dederat nobis ad ducatum. Utile tamen est, ut eos primum consulamus, quibus animas nostras committi scimus, et eorum consilio audito salubrius, si quod speramus, medicamentum non deserere, maxime; cum eos legem ignorare credamus, et non solum quid agant, (non) curent, sed quid doleant ignorent; deteriores habendi his, de quibus Veritas ait: *Super cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisei: quæcunque ergo dixerint vobis, servate et facite; secundum autem opera eorum nolite facere* (Matth. xxiii, 2). Tanquam si diceret: magisterium legis tales obtinent, quorum opera cum sint mala, et ob hoc respuenda, verba tamen Dei, quæ de cathedra Moysi, hoc est de magisterio legis, proferunt, suscipienda sunt, ut simul quæ ipsorum sunt opera rejiciamus, et quæ Dei sunt verba, retineamus.

Non est ergo talium doctrina contemnenda qui bene prædicant, licet male vivant, et qui erudiunt verbo, licet non ædificent exemplo; et viam ostendunt quam sequi nolunt, non tam de cæcitate ignorantia, quam de culpa negligentia judicando. Qui vero nec viam subjectis ostendere valent, qui ducatu eorum committere se debent, et ab eis requirere documentum, qui docere nesciunt. Nec tamen desperandum est subjectis a misericordia Dei, cum ad satisfactionem omnino parati prælatorum suorum, quamvis cæcorum, arbitrio se tradunt, et quod illi per errorem minus instituunt, isti per obedientiam diligenter eos sequuntur. Non enim error prælatorum subjectos damnat, nec illorum vitium istos accusat; nec jam in subjectis culpa remanet qua moriantur, quos jam antea pœ-

nitentia Deo, ut diximus, reconciliaverat, prius scilicet quam ad confessionem venirent vel satisfactionis institutionem susciperent. Si quid tamen de pœna satisfactionis minus est institutum quam oporteat, Deus, qui nullum peccatum impunitum dimittit, et singula quantum debet punit, pro quantitate peccati satisfactionis æquitatem servabit; ipsos videlicet pœnitentes non æternis suppliciis reservandos, sed in hac vita, vel in futura pœnis purgatoriis affligendo. Si nos, inquam, in nostra satisfactione negligentes fuerimus. Unde Apostolus: *Si nos inquit, dijudicemus, non utique dijudicemur* (1 Cor. xi, 31); quod est dicere: Si nos ipsi nostra puniremus, vel corrigeremus peccata, nequaquam ab ipso gravius essent punienda. Magna profecto misericordia Dei, cum nos nostro iudicio dimittit, ne ipse puniat graviori. Has autem pœnas vitæ præsentis, quibus de peccatis satisfacimus, jejunando, vel orando, vigilando, vel quibuscunque modis carnem macerando, vel quæ nobis subtrahimus, egenis impendendo, satisfactignem vocamus; quas alio nomine in Evangelio *fructus pœnitentiæ* novimus appellari, ubi videlicet ait: *Facite fructus dignos pœnitentiæ* (Matth. iii, 8); ac si aperte diceretur: digna satisfactione quod deliquistis, emendando ita hic reconciliamini Deo, ut deinceps quod ipse puniat nequaquam inveniat; et graviores pœnas mitioribus prævenite. Ut enim beatus asserit Augustinus: *Pœnæ vitæ futuræ, etsi purgatoriæ sint, graviore sunt istis omnibus vitæ præsentis*. Magna itaque cautela est eis adhibenda, et magna opera danda, ut secuudum instituta sanctorum Patrum talis hæc satisfactio suscipiatur, ut nihil ibi purgandum restet. Cum ergo indiscreti fuerint sacerdotes, qui hæc instituta canonum ignorant, ut minus de satisfactione quam oportet, injungant, magnum hinc incommodum pœnitentes incurrunt, cum male de ipsis confisi gravioribus pœnis postmodum plectentur, unde hic per leviores satisfacere potuerunt.

Sunt nonnulli sacerdotum non tam per errorem, quam cupiditatem subjectos decipientes, ut pro nummorum oblatione satisfactionis injunctæ pœnas condonent vel relaxent; non tam attendentes quid velit Dominus, quam quid valeat nummus, de quibus ipse Dominus per prophetam conquerens ait: *Sacerdotes mei non dixerunt: Ubi est Dominus? (Jer. ii 6.)* Tanquam si diceret: Sed ubi est nummus? Nec solum sacerdotes, verum etiam ipsos principes sacerdotum, hoc est episcopos ita impudenter in hanc cupiditatem exardescere novimus; ut cum in dedicationibus ecclesiarum, vel in consecrationibus altarium, vel benedictionibus cœmeteriorum, vel in aliquibus solemnitatibus populares habent conventus, unde copiosam oblationem exspectant, in relaxandis pœnitentiis prodigi sunt; modo tertiam, modo quartam pœnitentiæ partem omnibus communiter indulgentes sub quadam scilicet specie charitatis; sed in

o summæ cupiditatis. Qui de sua se ja-
 potestate, quam, ut aiunt, in Petro, vel apo-
 susceperunt, cum eis a Domino diceretur :
n remisistis peccata, remittentur eis; vel,
aque solveritis super terram, erunt soluta et
is (Joan. xx, 23), tunc maxime quod suum est
 gloriantur, cum hanc benignitatem subje-
 pendunt. Atque utinam id saltem pro ip-
 pro nummis facerent, ut qualiscunque
 itas potius quam cupiditas videretur. Sed
 lo si hoc in laude benignitatis habendum
 od tertiam vel quartam pœnitentiæ partem
 nt, multo amplius eorum pietas prædicanda
 si dimidiam vel totam ex integro pœniten-
 dimitterent, sicut licere sibi profitentur, et
 mino concessum esse, et quasi in manibus
 cœlos esse positos secundum remissionis
 solutionis peccatorum supra posita testimo-
 fagnæ denique impietatis e contrario argu-
 identur, cur non omnes subjectos ab omni-
 bsolvant peccatis, ut videlicet neminem il-
 damnari permittant; si ita, inquam, in eo-
 potestate constitutum est, quæ voluerint pec-
 imittere vel retinere, vel cœlos his, quibus
 erint aperire vel claudere; quod utique
 simi prædicandi essent, si hos sibi, cum vel-
 aperire possent. Quod quidem si non pos-
 nesciunt, certe illud poeticum, in quan-
 rbitror, incurrunt.

prosunt domino, quæ prosunt omnibus, artes. C
 etat quislibet, non ego, potestatem illam,
 tius aliis quam sibi proficere possit, tanquam
 state sua habeat alienas animas salvare magis
 propriam; cum e contrario quislibet discretus
 i.

XXVI. *Utrum generaliter ad omnes pertineat
 prælatos solvere et ligare?*

ergo quæritur, quæ sit illa potestas, vel cla-
 igni cœlorum, quas apostolis Dominus tradi-
 similiter eorum vicariis, scilicet episcopis,
 sisse legitur, non parva quæstio videtur. Cum
 multi sint episcopi nec religionem, nec discre-
 habentes, quamvis episcopalem habeant po-
 m; quomodo eis æque ut apostolis convenire
 as: *Quorum remisistis peccata, remittentur*
 : *quorum retinueritis, retenta sunt?* Nunquid
 crete vel supra modum velit episcopus pœ-
 eccati augere vel relaxare, hoc in ejus est po-
 ; ut videlicet secundum ejus arbitrium pœnas
 lisonat, ut quod minus puniendum est, ipse
 puniat, e converso, cum æquitatem rei magis
 hominum voluntatem Deus attendere de-
 Nunquid si episcopus per iram, vel odium
 abeat in aliquem, tantumdem eum pœnitere
 erit de levioribus peccatis, quantum de gra-
 is; vel pœnam ejus in perpetuum extendere,
 nquam ei relaxare statuerit, quantumcunque

A ille pœniteat, nunquid hanc ejus sententiam Domi-
 nus confirmabit? Quod itaque Dominus apostolis
 ait: *Quorum remisistis peccata, remittuntur eis, etc.,*
 ad personas (83) eorum, non generaliter ad omnes
 episcopos referendum videtur, sicut et quod eis
 alibi ait: *Vos estis lux mundi; et vos estis sal terræ*
(Matth. v, 18), vel pleraque alia de personis eorum
 specialiter accipienda. Non enim hanc discretionem
 vel sanctitatem, quam apostolis Dominus dedit,
 successoribus eorum æqualiter concessit; nec om-
 nibus æque dixit: *Beati oculi qui vident quæ vos*
videtis (Luc. x, 23); et rursus: Vos autem dixi ami-
cos, quia omnia quæcunque audivi a Patre meo, nota
fecit vobis (Joan. xv, 15); et iterum: Cum autem ve-
nerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veri-
tatem (Joan. xvi, 13). B

Quod si forte quis de Juda objiciat, qui etiam
 cum hæc dicerentur unus ex apostolis erat, sciat
 Dominum non ignorasse, ad quos, id quod dicebat,
 deberet intendere; sicut et cum ait: *Pater, ignosce*
his, quia nesciunt, quid faciunt (Luc. xxiii, 34);
 non de omnibus persequentibus eum hæc ejus oratio
 accipienda censetur. Cum enim dicitur, *His, vel*
Vos, quæ demonstrativa pronomina sunt, pro inten-
 tione loquentis sermo dirigitur, vel ad omnes pa-
 riter qui adsunt, vel ad aliquos ex illis, quos de-
 creverit, sicut et hæc quæ prædicta sunt, non ad
 omnes generaliter apostolos, sed ad solos electores
 ferenda sunt. Sic et fortassis sentiendum videtur de
 illo, quod ait: *Quæcunque ligaveris super terram,*
erunt ligata et in cælis (Matth. xvi, 19); in quo con-
 similis esse putatur sententia, quod diligenter beatus
 attendens Hieronymus cum ad hæc verba in Matthæo
 exponenda venisset, ubi Dominus Petro ait: *Quod-*
cunque ligaveris super terram, istum, inquit, locum
episcopi et presbyteri non intelligentes aliquid sibi
de Pharisæorum assumunt supercilio; ut vel dam-
nant innocentes, vel solvere se noxios arbitrentur;
cum apud Deum non sententia sacerdotum, sed reorum
vita quærat. Legimus in Levitico de leprosis, ubi
jubentur ut ostendant se sacerdotibus; et si lepram
habuerint, tunc a sacerdote immundi fiunt; non quod
sacerdotes mundos faciant, vel immundos, sed quod
habeant notitiam de leprosis et non leprosis, et possint
discernere, quis immundus vel mundus sit. Quomodo
ergo ibi leprosum sacerdos immundum facit: sic et
hic alligat vel solvit episcopus vel presbyter non eos,
qui sonles sunt vel innoxii, sed pro officio suo cum
peccatorum audierit varietates, scit qui ligandus, vel
qui solvendus sit. Ex his, ni fallor, verbis Hieronymi
 liquidum est illud, quod Petro vel cæteris similiter
 apostolis dictum est de ligandis vel solvendis pec-
 catorum vinculis, magis de personis eorum, quam
 generaliter de omnibus episcopis accipiendum esse;
 nisi forte juxta hoc quod ipse ait Hieronymus, hanc
 ligationem vel absolutionem intelligamus prædictum
 judicium omnibus generaliter concessum; ut vide-

licet qui ligandi vel absolvendi sint a Deo, ipsi habeant judicare, et inter mundum et immundum discernere. Hinc et illud Origenis super eundem locum in Matthæo electos episcopos, qui hanc gratiam meruerint, quæ Petro concessa est, a cæteris ita distinguentis: *Quæcunque ligaveris super terram, quoniam, inquit, qui episcopatus vindicant locum, utuntur hoc textu quamadmodum Petrus, et claves regni cælorum acceptas a Christo docent, qui ab eis ligati fuerint, in cælo ligatos esse, et qui ab eis soluti fuerint, id est remissionem acceperint, esse et in cælo solutos: dicendum est quia bene dicunt, si opera habent illa, propter quæ dictum est illud Petro: Tu es Petrus; et tales sunt, ut super eos ædificetur Ecclesia Christi, si portæ inferorum non prævalent eis. Alioquin ridiculum est, ut dicamus eum qui vinculis peccatorum suorum ligatus est, et trahit peccata sua sicut funem longum, et tanquam iuge lorum vitulæ iniquitates suas, propter hoc solum quoniam dicitur episcopus, habere huiusmodi potestatem, ut soluti ab eo super terram, sint soluti in cælo; aut ligati in terris, sint ligati in cælo. Sit ergo episcopus irreprehensibilis, qui alterum ligat aut solvit, dignus ligare vel solvere in cælo, sit unius uxoris vir, sobrius, castus, ornatus, hospitalis, docibilis, non vinolentus, non percussor; sed modestus, non litigiosus, non concupitor pecuniarum, bene præsidens domui suæ, filios habens subditos cum omni castitate. Si talis fuerit, non injuste ligabit super terram, et neque sine iudicio solvet: propterea quæcunque solverit qui ejusmodi est, soluta erunt et in cælo; et quæcunque ligaverit super terram, ligata erunt et in cælo: si enim fuerit quis, ut ita dicam, Petrus, et non habuerit, quæ in hoc loco dicuntur quasi ad Petrum, et putaverit se posse ligare ut sint ligata in cælo; et solvere ut sint soluta in cælo, ipse se fallit non intelligens voluntatem Scripturæ, et inflatus incidit in iudicium diaboli.*

Patenter itaque Origenes ostendit, sicut et manifesta ratio habet, quod in his quæ diximus, Petro concessum est, nequaquam omnibus episcopis a Domino collatum esse; sed his solis, qui Petrum non ex sublimitate cathedræ, sed meritorum imitantur dignitate. Non enim suam voluntatem sequentes, et a voluntate Dei se avertentes contra divinæ rectitudinis justitiam quidquam possunt; nec cum inique aliquid agunt, ad iniquitatem Deum inclinare possunt, ut eum quasi similem sui efficiant. Quales quidem ipse vehementer arguens, et graviter eis comminans ait: *Existimasti inique quod ero tui similis, arguam te, et statuam contra faciem tuam: intelligite hæc qui obliviscimini Deum, etc. (Psal. XLIX, 21).* Quis enim magis Deum oblivisci, et in reprobum sensum dari dicendus est, quam qui hanc sibi arrogat potestatem, ut in subjectis pro arbitrio suo ligandis atque solvendis divinam sibi subjacere sententiam dicat; ut quod etiam injuste præsumperit, summam Dei justitiam pervertere queat: quasi reos, vel innocentes facere pos-

sit quos voluerit. Quod ne unquam præsumant, magnus ille doctor Ecclesiæ Augustinus, et inter ipsos episcopos præclarus occurrit sexto decimo sermone de verbis Domini dicens: *Cæpisti habere fratrem tuum tanquam publicanum; ligas eum in terra; sed ut juste alliges vide: nam injusta vincula dirumpit justitia.* Beatus quoque Gregorius patenter asserit, et dominicis convincit exemplis, nihil ecclesiasticam potestatem in ligando vel solvendo posse, si deviet ab æquitate justitiæ, et non divino concordet iudicio. Unde illud est quod ait in Evangeliorum homilia vicesima quinta: *Plerumque contingit, ut locum iudicis teneat, cujus ad locum vita minime concordat; ac sæpe agitur, ut vel damnet immeritos, vel alios ipse ligatus solvat. Sæpe in solvendis vel ligandis subditiis suæ voluntatis motus, non autem causarum merita sequitur; unde fit ut ipsa ligandi et solvendi potestate se privet, qui hanc pro suis voluntatibus, et non pro subditorum moribus exercet. Sæpe fit ut erga quemlibet proximum odio vel gratia moveatur pastor. Judicare autem digne de subditiis nequeunt, qui in subditorum causis sua vel alia vel gratiam sequuntur: unde per prophetam: Mortificabant animas quæ non moriuntur, et vivificabant animas quæ non vivunt. Non morientem quippe mortificat, qui justum damnat; et non victurum vivificare nititur, qui reum a supplicio absolvere conatur: causæ ergo pensandæ sunt, ac tunc ligandi atque solvendi potestas exercenda est; videndum quæ culpa, aut quæ sit pœnitentia secuta post culpam: ut suos Omnipotens per compunctionis gratiam visitat, illos pastoris sententia absolvat. Tunc enim vera est absolutio præsentis, cum tantum sequitur arbitrium iudicis. Quod bene quatruiduani mortui resuscitatio illa significat; quæ videlicet demonstrat, quia prius Dominus mortuum vocavit, et vivificat dicens: Lazare, veni foras; et postmodum is, qui vivus egressus fuerat a discipulis est solutus. Item: Ecce illum discipuli jam solvunt, quem Magister suscitaverat mortuum; si enim mortuum Lazarum discipuli solverent, factorem magis ostenderent quam virtutem. Ex qua consideratione nobis intuendum est, quod illos debemus per pastorem auctoritatem solvere, quos auctorem nostrum cognoscimus per resuscitationis gratiam vivificare: quæ nimirum vivificatio ante operationem rectitudinis in ipsa jam cognovimus confessione peccatorum: unde et ipsi mortuo nequaquam dicitur: Revivisce, sed, Veni foras: ac si aperte cuilibet mortuo in culpa diceretur: Foras jam per confessionem egredere, qui apud te interius per negligentiam lates. Veniat itaque foras, id est, culpam confiteatur peccator; venientem vero foras solvunt discipuli, ut pastores Ecclesiæ ei pœnam relaxent, qui non erubuit confiteri quod fecit. Item: Sed utrum juste alliget pastor, pastoris tamen sententia gregi timenda est, ne is, qui subest, et cum injuste forsitan ligatur, ipsam obligationis sententiam ex alia culpa mereatur. Item: Qui sub manu pastoris est, timeat ligari vel juste vel injuste; nec pastoris sui iudicium temere re-*

dat, ne etsi injuste ligatus est, ex ipsa tu- A ab ipsorum communione privantur, cum subjectos reprehensionis superbia culpa, quæ non erat, injuste a communione sua privare præsumpserint. Unde Africanum concilium ccx: *Ut non temere quemquam communione privet episcopus; et quandiu excommunicato suus non communicaret episcopus, eidem episcopo ab aliis non communicetur episcopis; ut magis episcopus caveat, ne dicat in quemquam, quod aliis documentis convincere non potest.*

his Gregorii dictis et divinæ auctoritatis exemplum est nihil episcoporum sententiam vasi ab æquitate discrepat divina, juxta illud sticum mortificare vel vivificare volentes quos possunt. Qui episcoporum quoque sententia

HELOISSÆ

PARACLITENSIS DIACONISSÆ

PROBLEMATATA

CUM PETRI ABÆLARDI SOLUTIONIBUS.

EPISTOLA HELOISSÆ AD PETRUM ABÆLARDUM.

us Hieronymus sanctæ Marcellæ studium, B ota fervebat circa quæstiones sacrarum litterarum maxime commendans ac vehementer ap- p-antis, quantis eam super hoc præconiis laudum rit, vestra melius prudentia quam mea sim- s- novit. De qua, cum in Epistolam Pauli ad s- Commentarios scriberet, ita in primo me- libro (84): « Scio quidem ardorem ejus, scio quam flammam habeat in pectore, superare, oblivisci homines, et divinorum voluminum no concrepare, Rubrum hoc sæculi pelagus etare. Certe cum Romæ essem, nunquam tam me vidit, ut de Scripturis aliquid interroga- eque vero, more Pythagorico, quidquid re- rem rectum putabat; nec sine ratione præju- C- apud eam valebat auctoritas; sed examina- nia, et sagaci mente universa pensabat, ut nitem non tam discipulam habere quam ju- » Ex quo utique studio intantum eam pro- noverat, ut ipsam cæteris eodem studio di- ferventibus magistram præponeret. Unde et incipiam virginem scribens, inter cætera sic dit documenta (85): « Habes ibi in studio irarum et in sanctimonia mentis et corporis lam et Asellam; quarum altera te per prata a et varios divinorum voluminum flores du- eum, qui dicit in Cantico: *Ego flos campi, sm convallium (Cant. II, 1)*. Altera ipsa flos i tecum mereatur audire: *Ut liliū in me- inarum, sic proxima mea in medio fliarum* D 2). »

rum autem ista, dilecte multis, sed dilectis- obis? Non sunt hæc documenta, sed monita, his quid debeas recorderis, et debitum solvere

Patrol. tom. XXVI, col. 307.

non pigriteris. Ancillas Christi, ac spirituales filias tuas in oratorio proprio congregasti, ac divino mancipasti obsequio; divinis nos intendere verbis, ac sacris lectionibus operam dare, plurimum semper exhortari consuevisti. Quibus sæpius intantum Scripturæ sacræ doctrinam commendasti, ut eam animæ speculūm dicens, quo decor ejus vel deformitas cognoscatur, nullam Christi sponsam hoc carere speculo permittebas, si ei cui se devoverit placere studuerit. Addebas insuper ad exhortationem nostram ipsam Scripturæ lectionem non intellectam esse quasi speculum oculis non videntis appositum. Quibus quidem monitis tam ego quam sorores nostræ plurimum incitatæ; tuam in hoc quoque quoad possumus implentes obedientiam, dum huic operam studio damus, eo videlicet amore litterarum correptæ, de quo prædictus doctor quodam loco meminit: « Ama scientiam Scripturarum, et carnis vitia non amabis, » multis quæstionibus perturbatæ, pigriores efficimur in lectione, et quod in sacris verbis magis ignoramus, minus diligere cogimur, dum infructuosum laborem sentimus, cui operam damus. Proinde quæstiunculas quasdam discipulæ doctori, filiæ Patri destinantes, supplicando rogamus, rogando supplicamus, quatenus his solvendis intendere non dedigneris, cujus hortatu, imo et jussu hoc præcipue studium aggressus sumus. In quibus profecto quæstionibus, nequam ordinem Scripturæ tenentes, prout quotidie nobis occurrunt, eas ponimus et solvendas dirigimus.

PROBLEMA HELOISSÆ I.

Quid est quod Dominus in Evangelio Joannis de Spiritu quem missurus erat promittit, dicens: *Et*

(85) Patrol. tom. XXXI, col. 624.

cum venerit ille, arguet mundum de peccato, et de justitia, et de judicio: De peccato quidem, quia non crediderunt in me; de justitia vero, quia ad Patrem vado, et jam non videbitis me; de judicio autem, quia princeps mundi hujus jam judicatus est? (Joan. xvi, 8-11.)

SOLUTIO ABÆLARDI.

Arguet per apostolos, quos replebit, non unam partem mundi, sed totum, de peccato scilicet perseverante vel retento ab hominibus, propter hoc, quia non crediderunt in me. Arguet de justitia, scilicet per meipsum præsentem oblata et non suscepta, tunc cum præsens essem, quem jam recuperare non possunt euntem ad Patrem, et jam ultra hic non videndum; de judicio, scilicet præcedentium, in quo erant, hoc est peccati sive justitiæ, cum ea videlicet quæ reos vel justos faciunt, in operibus magis quam in intentione constituent, et merita non tam secundum animum, quam secundum operationem dijudicent, sicut maxime Judæi faciunt, neminem arbitantes damnati, quidquid velit, dummodo illud opere non compleat. Unde et Apostolus ad Romanos: *Israel, inquit, sectando legem justitiæ, in legem justitiæ non pervenit (Rom. ix, 31)*. Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus. Quamvis ergo lex concupiscentiam quoque interdicit, non tamen hoc peccatum esse tantum arbitrantur, ut ad damnationem sufficiat. Quem quidem errorem arguendum esse Dominus nunc dicit, ex eo quod princeps hujus mundi judicatus est. Ipse quippe diabolus, qui carnalibus et amatoribus mundi dominatur, et totius auctor est et origo peccati, non de hoc quod fecerit, sed quod præsumendo voluerit, statim damnatus tam graviter corruit.

PROBLEMA HELOISSÆ II.

Quid est illud in Epistola Jacobi: *Quicumque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus? Qui enim dixit: Non mæchaberis, dixit et: Non occides. Quod si non mæchaberis, occides autem, factus es transgressor legis? (Jac. ii, 10, 11.)*

SOLUTIO ABÆLARDI.

Omnia simul legis præcepta, non singula, sunt lex ipsa. Qui ergo totam legem præter unum mandatum custodierit, fit reus omnium, hoc est, ex eo damnatus est, quod non omnia custodit præcepta, quæ simul, ut dictum est, accepta, sunt lex ipsa. Ac si aperte dicat: Quamvis impletor legis nemo esse possit, unum ejus observando mandatum, transgressor tamen legis efficitur, si vel unum ejus transgrediatur præceptum. Unde et statim apostolus exponens quod dixerat, *omnium reus*, subjicit, *factus es transgressor legis*, ex eo videlicet quod unum prætermisit præceptum, quod æque ut cætera fuerat injunctum. Alioquin ex eo quod subjungit, *Qui enim dixit: Non mæchaberis, etc.*, nequaquam comprobaret illud præmissum, *factus est omnium reus*. Cum igitur ait: *Qui enim dixit, etc.*, tale est

Ac si diceret: Ideo recte dixit quia unum transgrediendo, factus est omnium reus, hoc est ex hoc damnandus est, quia non omnia servando Deum contempsit. Quia ipse Dominus, qui legem tradidit tam hoc mandatum quam illud observari jussit hoc est, omnia, non aliquod unum ex omnibus. Ac per hoc sicut transgressor fit legis, vel unum transgrediendo præceptum, ita fit reus omnium, sicut est expositum, ex hoc etiam damnandus, quod non omnia compleverit.

PROBLEMA HELOISSÆ III.

Quid est quod sæpe Dominus ab aliquibus interrogatus, respondens illis sigillatim dicat: *Tu dixisti*, vel, *Tu dicis*, nonnunquam etiam pluribus simul interrogantibus respondeat: *Vos dicitis*, tanquam hoc eos dixisse assereret, quod quasi dubitantes quærebant? Sic quippe Judæ interroganti: *Nunquid ego sum, Rabbi (Matth. xxvi, 25)*, qui te scilicet sum traditurus? respondit: *Tu dixisti*. Et interrogatus a pontifice an sit Filius Dei, similiter respondit (*ibid*, 64). Populo etiam quærenti, *Si tu es Christus, dic nobis palam (Joan. x, 24)*, vel, *Tu ergo es Filius Dei (Joan. xviii, 37)*? respondit: *Vos dicitis, quia ego sum*. Denique et a præside, id est Pilato, inquisitus an sit Rex Judæorum, respondit: *Tu dicis: quia Rex sum ego (Matth. xxvii, 11)*. Quæ profecto responsiones non immerito dubitationem excitare videntur. Qui enim quærit utrum hoc sit vel illud, nequaquam enuntiando dicit quod hoc sit, vel illud, sed quasi dubitando quærit utrum ita sit

SOLUTIO ABÆLARDI.

Re vera difficilem vel prorsus insolubilem hæc responsiones Domini moverent quæstionem, si quod Dominus ait, *Tu dixisti*, vel, *Vos dicitis*, vel, *Tu dicis*, ad præcedentium interrogationum verba referret, ut in eis scilicet hæc dicta fuisse assereret, quod nequaquam convenit. Cum ergo Judæ interroganti an ipse sit, qui eum tradat, respondit, *Tu dixisti*, potius quam, *Tu dicis*, ad pactum illud respexit, quod jam ille cum Judæis inierat promittens se illis eum tradere cupiditate promissæ pecuniæ. Quod vero principi sacerdotum interroganti an Christus sit Filius Dei, respondit, *Tu dixisti*, sic est accipiendum, quod ille, qui eo tempore Christum, quem videbat, esse Filium Dei negabat, sæpius olim legem ac prophetas recitando id confessus fuerat. Cum autem Judæis interrogantibus an sit Christus, vel an si Filius Dei, respondit, *Vos dicitis*, verbo scilicet præsentis temporis utens ad eos sicut et ad Pilatum, præsentem jam adesse diem significat, in quo id fateantur. Ubi enim illudent ei dicebant: *Prophetiza, Christe, quis est qui te percussit (Luc. xxii, 64)*, vel: *Ave, rex Judæorum (Matth. xxvii, 29)*, eum profecto Christum esse hoc est unctum quacunque intentione detestabantur, in hoc fortassis prophetiam Caiphæ imitantes dicentis: *Expedit vobis ut unus moriatur homo et non tota gens pereat (Joan. xvii, 14)* Sed et turbæ testimonia

eum cum ramis palmarum suscipientis ipse et filius A David est, juxta Matthæum (*Matth.* xxi, 9), et in ipso regnum David venit, secundum Marcum (*Marc.* xi, 10) : et benedictus est rex qui venit, secundum Lucam (*Luc.* xix, 38) ; et denique, secundum Joannem, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israel (*Joan.* xii, 13). Quod nequaquam isti, per illusionem, sicut supradicti, sed ex fide dicebant. Tale est ergo quod Judæis ait : *Vos dicitis*, ac si diceret : Multi adhuc inter vos sunt, qui hoc non solum ore proferant, sed et corde teneant. Etsi enim illi, qui hoc interrogabant, nequaquam id dicerent, vel crederent : cum tamen dixit : *Vos dicitis*, non ad personas illas, quæ aderant, sed ad populum ipsum respexit. Sic et alibi cum ait Judæis de Zacharia ; *Quem occidistis inter templum et altare* B (*Matth.* xxiii, 35), nequaquam de illis, qui tunc erant, Judæis, sed de populo ipso, de quo erant, accipiendum est. Sic et Josue cum dicitur filios Israel secundo circumcidisse (*Josue* ii, 1 seq.), non hoc in eisdem personis, sed in eodem populo constat eum fecisse.

Legimus quoque in hoc die passionis quod centurio, et qui cum eo erant custodientes Dominum crucifixum, cum exspirasset, et viderent velum templi scissum, et terræmotum, et monumenta aperta, dixerunt : *Vere Filius Dei erat iste* (*Matth.* xxvii, 54). *Et omnis turba eorum, qui simul aderant ad spectaculum istud, et videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua revertebantur* (*Luc.* xxiii, 48). Tale est ergo, ut diximus, quod Judæis quærentibus an esset Filius Dei, respondit : *Vos dicitis* ; hoc est, jam præsens dies vel tempus adest, in quo id de me confiteamini. Similiter Pilato quærenti an sit rex Judæorum respondit, *tu dicis*, potius quam, *tu dixisti*. Homo quippe gentilis prophetias ignorabat. non ea legerat verba, ubi Christus fuerat promissus, et regnum ejus prophetatum, juxta illud : *Et regni ejus non erit finis* (*Luc.* i, 33), vel illud : *Dicite filiæ Sion : Ecce rex tuus venit* (*Matth.* xxi, 5) : quod tamen ipso die Pilatus sæpius verbis asseruit, et in ipso titulo crucis scripto meminit, Judæis ait (86) : *Vultis dimittam vobis regem Judæorum?* (*Joan.* xviii, 39), et iterum : *Regem vestrum crucifigam?* (*Joan.* xix, 15.) Qui etiam cum superius quæsisset a Domino, *tu es rex Judæorum?* (*Joan.* xviii, 33), et D ille respondisset : *A temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?* (*ibid.*, 34.) Rursum ait Pilatus : *Nunquid ego Judæus sum? Gens tua et pontifices tradiderunt te mihi* (*ibid.*, 35). Ecce quoties et quam manifeste Pilatus eum regem profiteatur Judæorum et ipsum populum Judæorum gentem ejus appellet : cui cum Dominus dixerit : *A temetipso hoc dicis*, etc., tale est, ac si diceret : Quæris hoc pro teipso ut veritatem cognoscas, an dolo Judæorum, tanquam unus ex ipsis, ut me interficiendi occasionem hinc sumas?

(86) Hunc locum ex codice Victorino sic restituit vir cl. Victor Cousin (Opp. Abælardi, p. 242) : et in

PATROL. CLXXVIII.

Denique et titulum Pilatus scribens, hoc quod dixerat verbis, scripto confirmavit trium linguarum, ut ab omnibus Jerosolymam convenientibus legi posset, et verus intelligi rex Judæorum. Erat quippe scriptum : *Jesus Nazarenus rex Judæorum* (*Joan.* xix, 19). Ubi quidem cum adjecit, *Nazarenus* diligenter hunc Jesum distinxit a cæteris, qui in antiquo populo, hoc quoque nomine, non tam proprie quam nuncupative fuerat insigniti, ut pote Josue, Jesus sacerdos, vel Jesus filius Sirach. De hoc autem honore tituli, pontifices Judæorum vehementer indignati tanquam in damnationem suam conscripti regem proprium crucifixissent, dixerunt Pilato : *Noli scribere regem Judæorum, sed quia ipse dixit : Rex sum Judæorum* (*ibid.*, 21). At vero quoniam prophetatum fuerat : *Ne corrumpas David in tituli inscriptione* (*Psal.* lvi, 1) tanquam hoc ad se dictum Pilatus intenderet, respondit : *Quod scripsi scripsi* (*Joan.* xix, 22). Tanquam si diceret : Quod scribendum providi, sine ulla correptionis retractatione firmavi, tanquam in ejus mente hoc scriptum primitus esset, quod secundo litteris exhiberet. Hæc ergo geminatio verbi, *Quod scripsi, scripsi*, perseverantiam vel incommutabilitatem significat facti, sicut illud : *Euntes ibant* (*Psal.* cxxv, 6).

PROBLEMA HELOISSÆ IV.

Quomodo stare potest quod Dominus Judæis signa quærentibus respondit de tempore sepulturæ suæ : *Sicut fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus et tribus noctibus, sic erit et Filius hominis in corde terræ tribus diebus et tribus noctibus?* (*Matth.* xii, 40.) Constat quippe Dominum sexta feria de cruce depositum esse sepultum, et Sabbato quiescente in sepulcro, et sequenti nocte Dominicæ diei resurrexisse quarta vigilia. Unde certum est per unam tantum integram noctem præcedentem Sabbatum, et per integram ipsius Sabbati diem cum in sepulcro fuisse, quem quarta vigilia noctis Hieronymus in Epistolam ad Galatas dicit resurrexisse.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Quod ait Dominus, *tribus diebus et tribus noctibus*, non est accipiendum, quod per tres dies integros et noctes ibi fuerit, sed quod in tempore continente tres dies cum noctibus suis sepultus quieverit. Unde et bene cum dicitur, *tribus diebus et tribus noctibus*, adjunctum est, *sicut Jonas*, quem tertio die piscis evomuit in aridam, ac per hoc per unam tantum noctem integram, et unum tantum integram diem in ventre ceti fuerit. Tempus itaque continens tres dies cum noctibus suis, accipe a principio noctis Parasæven sequentis usque ad finem Dominicæ diei, et invenies in illo temporis spatio, quamvis non per totum tempus, Dominum tribus diebus et tribus noctibus jacuisse in sepulcro. Non enim quod in tempore aliquo fit per totum illud tempus fieri necesse est. Fortassis et quod dicitur, *in corde terræ*, non tam de sepultura ipso titulo crucis scripto confirmavit. Ut enim Matthæus meminit Judæis ait :

Domini accipi videtur quam de cordibus hominum, eo tempore in tantum de Christo desperantium ut discipuli quoque nec non et mater ipsius in fide graviter titubaverint. Unde Augustinus Quæstionum veteris et novæ legis capitul. (87): « Etiam Maria, per quam mystefium gestum est incarnationis Salvatoris, in morte Domini dubitavit; ita ut in resurrectione Domini firmaretur: Omnes enim in morte dubitaverunt, et quia omnis ambiguitas a resurrectione Domini recessura erat, pertransire dixit gladium. » Cor itaque terræ quasi cor terrenum adhuc et carnale nondum spiritale factum ex firmitate fidei, vel ardore charitatis, dicit cor humanum, quandiu homines in illo temporis articulo Christum carnem magis, hoc est hominem quam Deum æstimarent, et terrenum potius quam cœlestem. Quod ergo Judæis signum potentiæ requirentibus tanquam per hoc eum recognoscerent Deum, respondit se potius eis daturum signum Jonæ, tale est, quod potius infirmitatem in eo cognoscere digni sint, sicut Jonas in mare missus plus injustitiæ quam religionis æstimatus est habuisse, et hoc ei ex propria culpa contigisse, ut damnari etiam mereretur.

PROBLEMA HELOISSÆ V.

Maximam dubitationem de apparitionibus Domini resurgentis, quæ mulieribus factæ sunt, nobis evangelistæ reliquerunt. Marcus quippe et Joannes eum insinuant primo apparuisse Mariæ Magdalene, quæ venit mane, cum adhuc tenebræ essent, ad monumentum, et vidit lapidem sublatum a monumento; postquam hoc nuntiavit Petro et Joanni, et illi cucurrerunt ad monumentum, et inde reversi sunt, vidit duos angelos, et deinde Jesum quem putavit hortulanum (*Marc. xv, 1 et seq.; Joan., xx, 1 et seq.*). Et hæc apparitio prima illi soli dicitur facta. Matthæus vero refert eam cum altera Maria venisse ad sepulcrum, et tunc terræ motu facto angelum descendisse, et lapidem revolvisse, et nuntiasse Dominum resurrexisse, et illis duabus Jesum occurrisse: cujus pedes tenuerunt (*Matth. xxvii, 1 et seq.*). Marcus vero refert quod Maria Magdalene et Maria Jacobi, et Salome valde mane venerunt ad monumentum, orto jam sole, conquirentes ad invicem, quis revolveret eis lapidem ab ostio monumenti: Quem cum respicientes viderunt revolutum, et per angelum eis loquentem, et per sepulcrum vacuum cognovissent Dominum resurrexisse: exeuntes de monumento fugerunt tremefactæ nemini quidquam de hoc præ timore dicentes (*Marc. xvi, 1 et seq.*). Ubi et statim annectitur: *Surgens autem Jesus mane prima Sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalene. Illa vadens nuntiavit his qui cum eo fuerant, et non crediderunt (ibid. 9-11).*

Lucas autem refert quod Maria Magdalene, et Joanna, et Maria Jacobi, et quæ cum eis erant, valde diluculo venerunt ad monumentum, et inve-

nerunt lapidem revolutum a monumento et ingressæ non invenerunt corpus Jesu, et edoctæ ab angelis de resurrectione Domini, nuntiaverunt hoc discipulis, et non credebant illis (*Luc. xxiv, 1 et seq.*). Positis itaque verbis evangelistarum, primo quærimus quomodo, juxta Joannem, Maria Magdalene veniens ad monumentum mane cum adhuc essent tenebræ, vidit lapidem sublatum, et postea, ut Marcus dicit, ipsa et Maria Jacobi et Salome valde mane veniunt ad monumentum, orto jam sole, dicentes ad invicem: *Quis revolveret nobis lapidem?* (*Marc. xvi, 3.*) Si enim Maria Magdalene jam viderat lapidem revolutum cum adhuc tenebræ, id est nox esset, quomodo nunc, orto jam sole, ipsa cum cæteris queritur de lapide revolvendo, quæ jam antea sublatum viderat? Secundo etiam quærendum videtur quomodo in Marco mulieres dicuntur nemini præ timore resurrectionem Domini nuntiasse, cum cæteri evangelistæ asserant e contrario? Denique Joannes Mariam Magdalenam, non aliquam cum ea, refert antequam Jesum videret, nuntiasse Petro et Joanni eum de monumento sublatum, et eos statim illuc cucurrisse. Lucas vero refert eandem Mariam et alias cum ea plures feminas, postquam didicerunt Dominum resurrexisse, hoc discipulis nuntiasse, et tunc Petrum ad monumentum cucurrisse.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Solus quidem Joannes de Maria Magdalene, et non cæteris mulieribus in resurrectione Domini commemorat non quod ea sola his, quæ tunc facta sunt, adfuerit, sed quod ejus devotionem cæteris majorem plurimum ipse commendaret, cujus hortatu et exemplo cæteræ feminæ incitarentur maxime. Sicut ergo cæteris in dilectione ferventior erat et de gaudio resurrectionis magis sollicita, venit prior et intrepida, cum adhuc nox esset, ad monumentum: et reversa est iterum ad suos quærendo studiose si quis adhuc de resurrectione Domini certificatus esset. Quod cum minime reperisset, iterum ad monumentum, orto jam sole, cum aliis venit, et tunc revolutio lapidis facta est, quamvis Joannes hanc revolutionem quasi prius factam per anticipationem dicat a Maria visam fuisse. Prior ergo Maria quam cæteræ, quibus sollicitior erat, lapidem revolutum comperit, et sublatum Dominum credens, festina rediit, et hoc Petro nuntiavit et Joanni. Deinde reversa cum illis ad monumentum post discessum eorum a monumento, stabat ad ipsum monumentum foris plorans, cæteris, quæ aderant, non sic accedere audentibus: tunc angelos, ac deinde Dominum prima videre meruit, ac deinceps altera Maria quæ juxta Matthæum, cum ea venerat prius, accedens, et metuens adhuc custodes, qui aderant, consolatae sunt ambæ, cum ad terræ motum, et ad apparitionem angeli sedentis super lapidem, quem revolverat, exterriti sunt custodes et

sunt velut mortui. Quibus duabus euntibus A
 re discipulis quod angelus præceperat, oc-
 Jesus illis simul secundo apprensus. Alia au-
 quæ timidiore et infirmiore fuerant in fide,
 quam tunc Dominum meruerunt videre; sed
 tum angelis nuntiantibus, eum audierant re-
 cisse. Et ideo cum non omnes æqualiter su-
 oc prius essent certæ, prius omnes tacuerunt,
 uerunt illud discipulis nuntiare, pavidæ ad-
 obstupefactæ de angelica visione, et verentes
 si statim non crederetur, donec pluribus sibi
 gatis confidentius diceretur. Unde postea, ut
 meminit, ipsa Magdalene, et Joanna et Maria
 , et cæteræ, quæ cum eis erant, dicebant ad
 os hæc. Quibus Petrus in fide firmior cæteris
 on credentibus, iterum cucurrit ad monumen-
 et cum nec angelos, nec Dominum vidisset,
 vehementer admirans. Qui cum vehementer
 et de apparitionibus angelorum, sive Domini,
 factæ fuerant mulieribus potius quam ei vel
 ulis, ne diu in dubitatione et mœstitia persi-
 , vel credimus tunc ei Dominum apparuisse,
 Lucas refert apostolos dicere quod: *Surrexit
 us vere, et apparuit Simoni* (Luc. xxiv, 34).
 autem Matthæus et Lucas dicunt, *Vespere
 ti* (Matth. xxviii, 1; Luc. xxiv, 1), finem ejus,
 noctem sequentem usque ad lucem Domi-
 diei intelligunt. Hoc vesperum lucescit in
 i Sabbati, cum ad lucem diei sequentis per-
 ur. Quod vero ait, *quæ lucescit* (ibid.), femi-
 scilicet genere utens, ad significationem res-
 quia, ut diximus, in vespere noctem intel-
 ut tale sit, *quæ lucescit*, tanquam dicere-
 Quæ nox ad claritatem pertingit. Vespere
 itaque seu vespera diei, dicitur extrema ejus
 : vesper vero totum tempus noctis sequen-

PROBLEMA HELOISSÆ VI.

id est quod Dominus sacramenta corporis et
 inis sui discipulis tradens et commendans,
 ait de corpore suo: *Hæc est corpus meum Novi
 menti* (Matth. xxvi, 26), cum de sanguine di-
 : *Hic est sanguis meus Novi Testamenti* (ibid.),
 tanquam magis sanguinem commendaret quam
 m? Quid est etiam illud: *Non bibam amodo
 c genimine vitis, usque in diem illum, regno cum
 bibam vobiscum novum in regno Patris mei?*
 ., 29.)

SOLUTIO ABELARDI.

rpus Christi in sacramento susceptum, huma-
 est, quam nascendo de Virgine susceptum,
 ido, sicut scriptum est: *Verbum caro factum est*
 . 1, 14). Sanguis ejus in poculum datus, pas-
 st ipsius, cui communicare debemus quicun-
 membra ejus sumus. Unde et scriptum est:
*stus passus est pro nobis, vobis relinquens exem-
 , ut sequamini vestigia ejus* (I Petr. ii, 21). Cum
 i Gregorius dicat: « Nihil enim nasci profuit,
 redimi profuisset, atque in ejus passione no-

stra redemptio consummetur; quod et ipso moriens
 profitetur dicens: *Consummatum est*: (Joan. xix,
 30), non incongrue sanguis effusus præfertur con-
 ceptæ carni, hoc est, passio ejus nativitati. Qui
 etiam magis quam caro ejus dicendus fuit Novi Te-
 stamenti, hoc est confirmatio evangelicæ prædica-
 tionis, quia, sicut dicit Apostolus, *testamentum in
 mortuis confirmatum est* (Hebr. ix, 17). Quid Evan-
 gelium nisi testamentum est amoris, sicut lex fue-
 rat timoris? Unde et Apostolus conversis Judæis
 ait: *Non enim subditi estis iterum in timore* (Rom.
 viii, 15). Et rursus: *Finis præcepti charitas de
 corde puro* (I Tim. i, 5). Et per semetipsam Veri-
 tas: *Ignem veni mittere in terram, et quid volo nisi
 ut ardeat?* (Luc. xii, 49.) Hoc igitur testamentum
 amoris in hoc maxime Dominica passio confirma-
 vit, cum pro nobis moriendo, illam nobis dilectio-
 nem exhibuit, qua major esse non possit. Unde et
 ipse ait: *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut
 animam suam ponat quis pro amicis suis* (Joan. xv,
 13). In hoc etiam testamentum hoc confirmavit,
 quod pro doctrina evangelicæ prædicationis usque
 ad mortem perstitit, et moriendo monstravit, quod
 nascendo non potuit, sicut et ille qui testamentum
 aliquod suis hæredibus componit, dum in pristina
 voluntate perseverat moriens, testamentum suum
 confirmat, quod nequaquam delens, vel in aliquo
 corrigens, ipsum omnino tunc roborat. Unde bene
 sanguis Domini potius quam corpus ejus Novi Te-
 stamenti, ut diximus, fuerat dicendus,

C
 Illud autem quod ait: *Non bibam amodo de hoc
 genimine vitis usque in diem illum cum illud bibam
 vobiscum novum in regno Patris mei* (Matth. xxvi,
 29), sic intelligo, tanquam si diceret: Non cele-
 brabo ulterius in sacramento passionem carnis meæ,
 donec id faciam vobiscum tanquam novum in regno
 Patris mei. Sacramentum quippe Christi tunc quasi
 novum sumitur, cum ipsum sumentes plena fide,
 accedentes ipsos innovat, et a veteri homine, quem
 per transgressionem imitantur, in novum transmua-
 tat, dum ipsum per obedientiam usque ad mortem
 sequi sunt parati. Quales nequaquam tunc aderant
 discipuli in fide adhuc maxime, et a temporis arti-
 culo potissimum infirmi, nec adhuc in regno Dei
 traditi, ut in eis videlicet regnaret Deus, cui non-
 dum soliditate fidei adhærebant, ejus dominio pe-
 nitus subditi. Quasi ergo vetus et non novum tunc
 acceperunt ipsum sacramentum, et tanquam adhuc
 extra regnum Dei manentes, quia nondum in Deo
 sic eos constantia fidei confirmaverat, ut hoc perci-
 piendo novi jam facti, mererentur in novitate illa
 ita sicut post resurrectionem confirmari. Bibet
 tunc Christus de hoc genimine vitis cum eis, id est
 de sanguine suo, qui est vitis eorum tanquam pal-
 mitum, cum illis digne sacramenta suæ passionis
 communicantibus, sic inde sitim suam in ipsis refi-
 ciet. Qui enim salutem hominum sitit vel esurit,
 tunc de ipsa reficitur, cum eam impleri lætatur.
 Fortassis et ex hoc sacramentum Dominicæ passio-

nis quasi vetus ante resurrectionem exstitit, et postmodum novum fuit, quia cum adhuc passibile corpus et corruptibile vel mortale gestaret, veteri homini per hoc similis fuit, antequam resurgendo de hac vita pœnali ad novitatem futuræ perveniret. Dum ergo mortalis fuit, et se talem, qualis tunc erat, in sacramento dedit, quodammodo vetus et non novum fuit illud sacrificium comparatione videlicet novi, quod nunc in humanitate sumimus immortali jam et incorruptibili, Lucas vero: *Hic calix novum testamentum est in sanguine meo* (Luc. XII, 20), id est pactum vel promissio vobis a Deo facta, de vestra scilicet redemptione in mea passione. Ubi enim nos habemus *testamentum*, in Hebræo habetur *pactum*. Qui enim legem Domini suscipiunt, cum eo quoddam ineunt pactum, sive ille cum ipsis, cum ipsi videlicet legis obedientiam, ille promittat remunerationem.

PROBLEMA HELOISSÆ VII.

Quid est etiam quod in Luca legimus duos calices, vel eundem bis Dominum dedisse discipulis? Sic quippe scriptum habetur: *Et cum facta esset hora, discubuit, et duodecim apostoli cum eo. Et ait illis: Desiderio desideravi hoc Pascha manducare vobiscum antequam patiar. Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo, donec illud impleatur in regno Dei. Et accepto calice, gratias egit, et dixit: Accipite et dividite inter vos. Dico enim vobis quod non bibam de generatione vitis, donec regnum Dei veniat. Et accepto pane, gratias egit, et fregit, et dedit eis, dicens: Hoc est corpus meum quod pro vobis datur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter et calicem postquam cœnavit dicens: Hic est calix novum testamentum [in sanguine meo (Luc. XII, 14 et seq.)]*

SOLUTIO ABÆLARDI.

Pascha, quod secundum legem parare discipulos miserat, vetus est Pascha, in esu videlicet agni vel hœdi cum lactucis agrestibus. Quod etiam Pascha dicit se desiderasse, ut hoc cum discipulis manducaret, antequam pateretur, quia ante passionem, non postea voluit in figuris celebrari vetera, quæ supervenientibus novis essent projicienda. Quod et ipse Dominus patenter insinuat, cum de novo sacramento tantum dixerit: *Hoc facite in meam commemorationem*, tanquam vetus jam finiens, et solummodo novum deinceps statuens. Cum enim dixisset: *Hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur*, statim adjunxit: *Hoc facite in meam commemorationem*. Unde et Apostolus: *Quotiescunque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis: mortem Domini annuntiabitis donec veniat* (I Cor. XI, 24). Est igitur missæ celebratio Dominicæ Passionis commemoratio, ad quam unusquisque fidelium tanta compassionis devotione debet accedere, quanta eum pro se crucifixum debet conspiciere. Ut ergo hæc Dominicæ passionis memoria nostris mentibus inhæreat, et in ejus amorem semper accendat, quotidie en ejus altari hoc ejus sacrificium debet immo-

lari. *Hoc, inquit, facite*, hoc est ipsum corpus meum, non jam pro vobis traditum, sed tradendum in memoriam tantæ meæ dilectionis conficite, ut inde quoque tantæ dilectionis flamma sitis accensi, ut communicare possitis passioni. Bis eundem calicem dare voluit, ut per hoc exprimeret nos calicem ejus solum in sacramenti perceptione, verum etiam in passionis imitatione accipere debere. Unde et Psalmista: *Calicem salutaris*, hoc est veri Jesu, *accipiam* (Psal. cxv, 13), eum videlicet per passionis quoque virtutem imitando. Et quia mortem tolerare non est humanæ infirmitatis, sed collatæ nobis a Deo virtutis, ipse est invocandus, a quo ista speranda est virtus, in qua non tam nostram utilitatem, quam ejus gloriam quærere debemus, quæ per nomen ejus significatur. Sicut enim ignominiosa dicuntur quæ nomine digna non videntur, ita e contrario quæque gloriosa nomine digna sunt et fama.

Nomen igitur Dei invocamus, cum ea quæ facimus ad gloriam ejus intendimus, ut ille potius in nobis, quam nos ipsi, glorificetur atque laudetur, a quo in his virtutem accipimus, ad quæ infirmi ex nobis sumus. Hinc et Apostolus: *Qui glorificatur, inquit, in Domino gloriatur* (I Cor. I, 34); hoc est qui in se aliquid virtutis vel pretii recognoscit, non se inde, sed Deum quærat honorari; nec id virtuti suæ, sed divinæ ascribat gratiæ non a se, sed a Deo id recognoscens esse. De hoc calice, quem Christi passionem imitando sumimus; illud est quod filiis Zebedæ ait: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* (Matth. XX, 22). Hoc est me per passionem imitari posse confiditis? Bene autem de hoc calice primo, et non de secundo, discipulis, ait: *Accipite, et dividite inter vos. Calicem quippe Christi ab eo accipientes inter nos dividimus, cum eum diversis generibus passionum imitamur. In perceptione vero sacramenti non est divisio, quia ibi est una ipsius capitis non membrorum oblatio, quæ a malis æque ut a bonis sacerdotibus virtute divinorum verborum conficitur. Accipite, inquit, calicem, hunc a me, quem postea inter vos dividatis, quia deinceps non bibam de generatione vitis, hoc est non celebrabo hanc hostiam meæ passionis, donec regnum Dei veniat, hoc est vita cœlestis, in qua solus Dominus, non peccatum regnat, per passionem meam fidelibus patescat. Bene calicem imitationis calici præmisit sacramenti, quia hi soli condigni sunt Dominicæ mensæ communicare, qui passionem ejus imitari et crucem ejus parati sunt tollere. Unde et scriptum est: *Ad mensam magnam sedisti, scito quoniam talia oportet te præparare* (Eccli. xxxi, 12 juxt. LXX). Novum, non vetus testamentum tradens, tam panem quam calicem accipiens, gratias agit, innuens per hoc hic esse completum, quod ibi fuerat præfiguratum, et de veritate potius quam de umbra Deum esse glorificandum.*

Superius tamen se desiderasse dixit vetus quo-

que Pascha cum discipulis celebrare, ne sic ab ipso nova sacramenta suscipere, ut a Deo tradita vetera non aestimarent. Quæ etiam vetera eis adhuc veteribus tunc maxime congruebant, ut hoc præcipue Dominus deberet cum eis celebrare quod eis potissimum videbat convenire, tanquam in hoc suo desiderio id se innuere intenderet, quod hoc eorum arguendæ vetustati videbat potissimum convenire. De qua ut ad novitatem eos transferendos esse innueret, vel admoneret, novum veteri testamentum statim subjunxit, ut sic quodammodo illud quoque vetus in novum transiret: dum illi scilicet vetustatem deponentes, de regno peccati in regnum transirent Dei, et in veteri Pascha non jam litteram, sed spiritalem intelligentiam sequerentur; et sic de vetustate litteræ ad novitatem spiritus deferrentur: quod est Christum nunc etiam cum eis vetus Pascha manducare, et ipsum in novum commutare cum ibi illud figurari perpendimus, quod in novo consummari credimus. Unde et ipse post resurrectionem statim incipiens a Moyse et interpretans in omnibus Scripturis, vetus sacramentum in novum convertit, dum illud per intelligentiam huic applicuit, et quasi rotam in rota conclusit, et aquam legis in vinum Evangelii convertit. Et jam etiam vetus Pascha tanquam mutatum in novum nobiscum manducat, quia tunc eum reficimus ac delectamus, dum sic istud sumimus, sicut in illo sumendum edocti mystice sumus, in esu videlicet agni et hædi, et agrestibus lactucis, vel cæteris sibi constitutis. Vetus Pascha, non novum cum discipulis Christus manducat: ipse quippe ipsum est Pascha novum, juxta illud Apostoli: *Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus* (I Cor. v, 7), quando nostra hostia ipse est factus, et ipsum in sacramento quotidie sumimus. Recte quoque hinc vetus Pascha cum discipulis celebravit, cum ipse adhuc in veteri homine esset ex corporis mortalitate, sicut illi ex morum similitudine. Sic e contrario quasi novus cum novis novum genimen vitis nunc bibit, dum ipse per immortalitatem et isti per morum diversitatem, depositio veteri homine, veri sacrificii delectantur novitate, et tanquam ipse cum eis bibit, dum caput in membris agit. Vetus Pascha calicem non habuit, quia lex ad perfectum nihil adduxit (Hebr. vii, 19), ideoque in ejus sacrificio perfecta non debuit esse relectio.

PROBLEMA HELOISSÆ VIII.

Quod Dominus pro adultera liberanda Judæis respondit: *Qui sine peccato est vestrum, primus in eam lapidem mittat* (Joan. viii, 7), et sic eam eruit, nonnihil habet quæstionis. Cum enim eam lapidari non permittit, nisi ab eo qui peccato careat, omni homini vindictam exercere videtur interdiceret, cum *nemo mundus sit a sorde, nec in-*

A fans, cujus unius diei vita sit super terram (Job xiv, 4 juxta. LXX).

SOLUTIO ABÆLARDI.

Dominus Jesus ex Judæis solus inter eos fuit sine peccato, hic adulteram lapidat, et feminam servat, dum misericorditer ei parcit, et sic a flagitiis suis pœnitentem convertit. Tale est ergo quod ait: *Qui sine peccato est vestrum, primus in eam lapidem mittat*, ac si aperte dicat: *Ei lapidandam dimitte, qui ex vobis solus est a peccato immunis. Ipse primus in lapidandam dirigit lapidem, cum ei prius pœnitentiam inspirat; et illa postmodum per satisfactionem se macerat, et carnem ne spiritui amplius reluctetur, domat, ut jam mortificata mundo, deinceps vivat Deo, et mactentur vitia, conservata natura. Denique et Dominus ait: 'Mihî vindictam, et ergo retribuam* (Rom. xii, 19). Tunc quippe Deo vindictam reservamus, quando ipse in nobis potius, quam nos ipsi, hanc operatur. Unde et homini, non Deo, dictum est: *Non occides* (Exod. xx, 13). Ab ipso utique nobis hoc interdicitur, qui sub nullo præcepto conclusus, id sibi deberi patienter profitetur. *Ego occidam*, inquit, *et ego vivere faciam* (Deut. xxxii, 39). Ipse in nobis occidit et parcit, cum tanquam adminiculo quodam nobis utens, nos præceptis suis reos occidere vel innocentibus parcere facit, ut ei potius quam nobis ista debeant imputari. Nam cum aliquis potens per operarios suos aliquid agit, non tam istorum quam illius opus illud esse dicitur, hoc est, non illorum, qui operando faciunt, sed illius magis, qui per illos fecit hæc fieri.

Homo itaque prohibetur occidere, non Deus in homine. Tunc autem occidit homo, et non in eo Deus, quando propria malignitate id agit, non præceptione Dei, hoc est, quando id ex se, non ex lege facit, et suæ malitiæ magis quam divinæ obedit justitiæ. Tunc gladium accipit non ad exercendam justitiam, ut vindicet iniquitatem: sed ut suam compleat impietatem. De qualibet Veritas ait: *Qui acceperit gladium gladio peribit* (Matth. xxvi, 52). Qui acceperit, inquit, per se, non cui traditus fuerit a potestate, iste gladio perdendus est juste, qui gladio uti præsumpsit injuste. Cum autem quasi gladium miles sibi a rege traditum exercet ad vindictam, Rex in eo id agit, cujus ille operarius in hoc exstitit. Unde Augustinus De civitate Dei libro primo (88): « *Non occides*, his, inquit, exceptis, quos Deus occidi jubet sive data lege, sive pro tempore ad personam expressa jussione. Non autem ipse occidit, qui ministerium debet jubenti, sicut adminiculum gladius utenti. » Idem in Quæstionibus Exodi (89): « *Israelitæ furtum non fecerunt spoliando Ægyptios, sed Deo jubenti ministerium præbuerunt, quemadmodum minister judicis occidit eum quem lex jussit occidi. Profecto si id sponte faciat, ho-*

micida est, etiamsi cum quem occidit, scit occidi a iudice debuisse.» Item in Quæstionibus Levitici (90): «Cum homo iste occiditur, lex eum occidit, non tu.» Ex his profecto verbis patenter docemur nec homicidium nec furtum proprie dici, quod ex obedientia committimus, cum id recte geramus in quo Dei iussionem implemus. Quidquid ad Domini possessionem pertinere videtur, Dei potius quam hominis esse dicendum est. Nec quisquam eorum dominus est, sed dispensator, quandiu hoc habet Domino permittente, nec quisquam hoc ei subripit injuste, qui hoc accipit Domino jubente. Cujus tantum sunt illa a quo, quandiu vult, nobis sunt commissa, atque in diversos, prout voluerit, dispensatores transitura: qui tanto minus hæc dispensare et habere digni sunt, quanto minus eum recognoscunt a quo hæc ei sunt commissa. Quales utique infideles erant Ægyptii, hæc magis amittere quam habere digni.

PROBLEMA HELOISSÆ IX.

Dominus leprosum, sicut Matthæus refert, tactu suo mundatum ad sacerdotis iudicium misit, et offerre id iussit quod lex talibus offerendum præcipit (*Matth. viii, 2*). Unde super hoc quæstione movemur qua ratione Dominus in hoc facto legi contraire simul et obtemperare videatur. Leprosum quippe tetigit, quod lex prohibet, et mundatum ad sacerdotem misit, et ad offerendam hostiam, sicut lex jubet.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Sicut ipse Dominus ait: *Usque ad Joannem lex et prophetæ* (*Luc. xvi, 16*), hoc est usque ad tempus gratiæ, tam legis quam prophetarum præcepta etiam juxta litteram fuerunt implenda. In nullo ergo jam Dominus legi contradicit, cui jam nullus obedire ex præcepto constringitur Dei, præcipue cum lex ipsa in manu mediatoris, ut Apostolus ait, posita (*Gal. iii, 19*), hoc est in ejus potestate constituta sit, ut qui eam ad tempus instituerat, cessare pro arbitrio faceret, cum oporteret, ut jam perfecta charitas in tempore gratiæ timorem foras mitteret. Pertinet autem ad tempus gratiæ misericordiam maxime circa quoslibet exhibere, et ad pietatem, quos possumus, exemplis invitare, nec quidquam in hominibus immundum, præter peccatum, abhorere. Unde Dominus in leproso cuncta hic misericorditer agit, cum et eum tangere propter infirmitatem corporis non est dedignatus, et ei id facere præcepit, sine quo in conversationem hominum nequaquam fuerat suscipiendus. Ad hoc enim a sacerdote aspectus, ipsius iudicio et legis sacrificio fuerat commendandus.

PROBLEMA HELOISSÆ X.

Quid est illud in Evangelio Lucæ, quod diviti damno Abraham dicit: *Et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, ut hi qui volunt hinc transire ad vos, non possint, neque inde huc transmeare?* (*Luc. xvi, 26*.) Quomodo enim aliqui excecati sunt, ut de refrigerio tantæ quietis ad pœ-

(90) *Patrol. tom. XXXIV, col 707.*

nas damnatorum transire velint, vel eis aliquod impendere beneficium jam omnino inaniter affectent, quos a misericordia Dei penitus exclusos vident?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Abraham, in cujus sinu Lazarus est susceptus, Deus est, qui fideles suos de hujus vitæ miseriis ad futuræ refrigerium nobis adhuc occultum tantquam in quoddam secretum quietis suscipit. Ad hunc anima damnata loquitur quasi supplicando, dum eum sui desideret misereri. Abraham ei de sententia sua constituta respondet, cum eum intelligere facit inaniter eum desiderare, quod nullatenus eidem potest evenire. Hoc est autem quod eum intelligere facit, quod subjungit: *Et in his omnibus inter nos et vos chaos magnum firmatum est, etc. In his omnibus*, hoc est, in utrisque prædictis, de consolatione scilicet justorum et cruciatu malorum, *chaos magnum firmatum est*, et hoc est impedimentum tantum divino iudicio perenniter constitutum, *ut qui volunt ad vos hinc transire non possint*. Transire hoc loco de refrigerio justorum ad pœnas malorum intelligimus velle his quoque subvenire, qui damnati sunt et quasi hoc beneficium justorum illis afferre; vel inde huc illos educere, sicut fideles quotidie faciunt in hac vita, dum orationibus vel eleemosynis suis his quoque subvenire nituntur, quos in pœnis purgatoriis esse putant, cum omnino sint damnati. Non ergo de illis qui in illo refrigerio sunt intelligimus, ut hanc de damnatis compassionem habeant, sed de viventibus adhuc, sicut dictum est, fidelibus. Non enim Abraham dixit, ut hi de istis qui sunt hic, volunt ad vos hinc transire; sed simpliciter dixit, *hi qui volunt*, sive adhuc vivi, sive jam defuncti. Nos autem, ut diximus, propter viventes hoc dictum accipimus, qui parabolice dicuntur de refrigerio justorum transire ad loca pœnalia damnatorum, vel inde huc transmeare: quæ videntur ejusdem esse sententiæ. Tale quippe est eos de refrigerio justorum transire ad pœnas damnatorum, vel huc meare, tanquam illis quoque qui damnati sunt ita compati, ut bonis operibus suis hoc refrigerium velint illis impertiri, et quodammodo transportare, vel eos inde huc educere, ut eadem sententia in diversis videatur verbis.

PROBLEMA HELOISSÆ XI.

Quid est quod in eodem evangelista legimus Dominum dicere: *Dico autem vobis quod ita gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente, quam super nonaginta novem justis, qui non indigent pœnitentia* (*Luc. xv, 7*). Multo quippe melius est ac perfectius peccatum cavere quam commissum emendare, et multos quam unum bene agere: Unde hoc magis quam illud Deo constat placere. Quid est ergo quod Deus unius peccatoris pœnitentiam plus approbat quam multorum justorum perseverantiam?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Quo quisque amplius de peccato alicujus dolet, magis de correptione ipsius gaudet; et quo dolor

damni major exstiterat, et de reparando commodo minus sperandum videbatur, et gravius ut eveniret, majore cum lætitia suscipitur, et majori sollicitudini de damno majus gaudium succedit de commodo. De justis autem quos in bono perseverare confidimus, et ideo minus illi intendimus, de quibus securiores sumus, minore gaudio hinc accendimur quam de conversione peccatoris, quæ difficilima videbatur. Non tamen ideo plus valet hujus conversio quam illorum perseverantia; sed plus inde gaudemus cum acciderit, unde plurimum solliciti fuëramus ut accideret. Quod ergo dicitur, *Gaudium erit in cælo*, in Ecclesia præsentis fidelium intelligitur exsultatio, quæ nonnunquam etiam regnum cælorum a Domino nuncupatur.

PROBLEMA HELOISSÆ XII.

Illud quoque nonnihil quæstionis habet quod in Matthæo legimus de operariis in vineam missis, quorum priores tantum novissimis invidisse videntur, et adversus patremfamilias murmurasse ut tale mererentur responsum: *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* (Matth. xx, 15.) In futura quippe vita, ita cuique beatorum sufficere brævium susceptum, ut nemo plus ibi habere appetat quam accipiet, ubi erit tanta omnium charitas, ut unusquisque alterius bonum diligat tanquam suum, nec a voluntate Domini quisquam discrepare possit, nec per malum invidiæ adversus aliquem possit nequam oculum habere, maxime cum invidia hos, in quibus est, tantum affligat et cruciet, ut de ipsa poeta dixerit:

Invidia Siculi non invencere tyranni

Mojus tormentum

(HORAT. EPIST. epist. I, v. 58, 59.)

Et alibi:

Invidus alterius rebus macrescit opimis.

(Ibid. vers. 57.)

SOLUTIO ABÆLARDI

Sciendum vero in omni parabola non tam rei veritatem expressam esse quam ex parte aliqua rei similitudinem inductam esse, et sæpe historiæ veritati similitudinem quasi rem gestam adjungi. Cum enim de divite et Lazaro gestum esse creditur in duabus personis, vel sæpius in multis, quod hujus anima sit salvata, illius damnata, nequaquam juxta litteram accipi potest quod dives Abrahæ dicit: *Mitte Lazarum, ut extremum digiti sui intingat in aquam et refrigeret linguam meam* (Luc. xvi, 24). Non enim animarum est digitum vel linguam in se habere, sed corporum tantum. Quod ergo de his dicitur, non ad veritatem pertinet rei gestæ secundum proprietatem litteræ, sed ad similitudinem inductam ex aliqua parte. Sic et hoc loco, murmurare dicuntur quidam et tanquam indignari alios sibi adæquari; murmuratio ista non indignationis, sed admirationis est accipienda. Qui enim murmurant, mirantur id fieri quod non credebant. Unde murmuratio illa nunc dicitur multorum fidelium admiratio, quod sibi videbunt in præmio adæquari, quos pauciori tempore noverant operari. Similiter

oculus nequam per similitudinem dicitur hominum invidorum, qui inde adversus alios commoventur, quod quasi contra rationem factum, quod non crederant, mirantur. Tale est ergo, *An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum?* tanquam si diceret. Nunquid ex eo quod vides per meam bonitatem factum commoveris more mundi ex iniquitate ad indignationem? Ac si diceret: Nequaquam sic convenit. Hoc autem Dominum cuiquam dicere, est ipsum facere, hoc intelligere, quod non hinc debeat indignari, sed magis laudare Deum.

PROBLEMA HELOISSÆ XIII.

Quæstio illa de peccato in Spiritum sanctum irremissibili nos quoque sicut multos commovet. Quomodo enim quis in Filium Dei, et non in Spiritum sanctum peccare potest cum unus offendi nequaquam sine alio queat, et unius offensam in utrumque redundare sit necesse; cum nequaquam cuiquam possit esse placatus; cui fuit ille offensus?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Antequam solutionem, prout possumus, ponamus; præmittenda sunt, et ex diversis evangelistis colligenda hujus sententiæ verba, et unde ipsa pendat præmittendum, ut facilius ad solutionem sit perveniendum. Sicut ergo Matthæus refert, cum dæmonium quemdam Dominus curasset et invidi Pharisæi dicerent eum id facere per spiritum nequam, non per Spiritum sanctum, Dominus ait: *Si ergo in Beelzebub ejicio dæmones, filii vestri in quo ejiciunt? Si autem in Spiritu Dei ejicio dæmones, igitur pervenit in vos regnum Dei* (Matth. xii, Et post aliqua: *Ideo dico vobis: Omne peccatum et blasphemia remittetur hominibus: Spiritus autem blasphemiae non remittetur. Et quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei; qui autem dixerit contra Spiritum sanctum non remittetur ei neque in hoc sæculo, neque in futuro* (ibid., 31). Marcus vero sic ponit: *Amen dico vobis, quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata et blasphemiae, quibus blasphemaverant; qui autem blasphemaverit in Spiritum sanctum, non habebit remissionem in æternum; sed reus est æterni delicti; quoniam dicebant: Immundum spiritum habet* (Marc. iii, 28, 29). Lucas vero sic scribit Dominum dicere: *Quicumque confessus fuerit me coram hominibus, et Filius hominis confitebitur illum coram angelis Dei. Qui autem negaverit me coram hominibus, negabitur coram angelis Dei. Et omnis qui dicit verbum in Filium hominis, remittetur illi. Ei autem, qui in Spiritum sanctum blasphemaverit non remittetur* (Luc. xii, 8).

His itaque præmissis, primo distinguendum est quid sit peccatum blasphemiae in Filium hominis, et quid in Spiritum sanctum. Quantum vero æstimo, ille peccat blasphemando in Filium hominis, qui Christo detrahit eum denegando Deum non tam per malitiam quam per errorem, ex assumpta nostræ infirmitatis natura, quam in eo conspicit. Hoc enim innuit, cum dicit Filium hominis potius quam Filium Dei ut propter infirmitatem hominis quam ex

matre nascendo suscepit, non credatur in eo fortitudo Dei. Quod quidem peccatum ex ignorantia tanquam invincibili, plurimum excusabile videtur, cum hoc nequaquam humana ratione, sed Deo tantum inspirante percipi posset, ut videlicet Deus homo fieret. Unde et ipsemet Christus profitetur: *Nemo venit ad me nisi Pater meus traxerit illum* (Joan. vi, 44); quia non est humanæ rationis hoc in Christo percipere, quod solummodo fit Deo inspirante. Blasphemare vero in Spiritum sanctum, est manifeste bonitati Dei, qui Spiritus sanctus intelligitur ita scienter ex invidia detrahere, ut beneficia, quæ per Spiritum sanctum, hoc est divinæ bonitatis gratiam non dubitant fieri, per invidiam tribuant maligno Spiritui, sicut Pharisei faciebant, dum turbam credentem his quæ videbant, miraculis, a Christo per invidiam averiere niterentur. Quorum peccatum si diligentius consideremus, gravius esse videtur quo diabolus corrui. Etsi enim Pharisei Christum non credebant Deum, hominem tamen justum ex vita et operibus ejus ignorare non poterant, nec ista, quæ faciebat, per Spiritum sanctum facta esse.

Cum ergo contra conscientiam suam hæc dicerent per malignum spiritum, quæ fieri non dubitabant per Spiritum sanctum; profecto scienter mentientes ipsum Spiritum sanctum asserebant esse spiritum malignum. In quo longe magis præsumpsisse videntur mentiendo, quam diabolus superbiendo. Diabolus quippe, quamvis appetierit Deo similis esse et per se regnum obtinere, non tamen intantum ibi excessisse credendus est, ut in tantam prorumpere blasphemiam auderet, ut Deum mentiri esse malum sustineret. Unde blasphemia istorum non minor superbia istorum, sed etiam magis execrabilis videtur, ut omnino a venia excludi sit digna. Nequaquam tamen dicimus quod pœnitentia talium, si esset, indulgentiam non impetraret; sed ex sententia Domini omnes tales credimus ita Spiritum Dei exacerbasse, ut in sua obstinati malitia, penitus exclusi fuerint a gratia.

Hanc autem manifestam gratiam Dei, quæ se in Christo per effectum miraculorum revelat, Lucas superius per digitum Dei designat, ipso dicente Domino: *Porro si in digito Dei ejicio dæmonia* (Luc. xi, 20). Manus quippe sive dextera, vel brachium Dei Filius ejus dicitur: in hac manu digitus est manifesta quælibet sancti Spiritus operatio. Digo quippe maxime utimur in demonstratione corporalium rerum, unde digitum Dei Spiritum ejus dicit, cum gratiam suam per aliquem effectum beneficii patenter exhibet, ut non nisi Dei opus illud credatur, etsi nonnulli per invidiam more Phariseorum illud calumniantur. Et hoc est hoc peccatum blasphemie in Spiritum sanctum, per quem remissio sit peccatorum irremissibile permanere. Quod autem dictum est: *Quicumque dixerit verbum contra Filium hominis, remittetur ei*, sic accipe, quod nullus, qui, ut dictum est, non per malitiam, sed

per errorem detraxerit honori Christi, propter hoc damnabitur, cum hæc ignorantia invincibilis similem eum faciat illis pro quibus Dominus in passione sua sive Stephanus oraverit. Pietati quippe atque rationi convenit, ut quicumque lege naturali creatorem omnium ac remuneratorem Deum recognoscentes, tanto illi zelo adhærent, ut per consensum, qui proprie peccatum dicitur, eum nitantur nequaquam offendere, tales arbitremur minime damnandos esse: et quæ illum ad salutem necessum est addiscere, ante vitæ terminum a Deo revelari sive per inspirationem, sive per aliquem directum quo de his instruat, sicut in Cornelio factum esse legimus de fide Christi ac perceptione baptismi (Act. ii). Quod et patenter illa videtur astruere sententia: *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum* (1 Joan. iii, 21); et cum Dominus dicat, *majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (Joan. xv, 13), nequaquam de his diffidendum videtur qui zelo legis, quamvis Christum non noverint, mori pro Deo sustinent, cum sit facile Deo talibus statim inspirare quid de Christo sit credendum antequam de corpore recedat anima, ne infidelis transeat ex hac vita.

PROBLEMA HELOISSÆ XIV.

Quid est quod fidelium mentes Dominus componens, et ea computans bona, quibus beatitudinem promereri possunt, modo in singulis dicit eos beatos, in quibus sunt tanquam unum quodque facere sufficiat beatum sicut esse declaratur ex remuneratione eorum subjecta? Sic quippe dicitur: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum celorum* (Matth. v, 2). Et similiter in cæteris singulis remuneratio supponitur, ex qua unaquæque gratia sufficere videtur ad salutem. Quas etiam distingui petimus diligenter, quo melius appareat utrum singulæ sufficiant, si non in eodem homine simul occurrant.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Septem sunt bona tanquam septem beatitudinibus distincta, quibus ad supernæ gaudia vitæ mere mur pertingere. Nam illa quæ quasi octava supponitur, probatio magis est præcedentium beatitudinum quam illis tanquam diversa, connumeranda; ubi videlicet dicitur: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum celorum* (Matth. v, 10). Nam quia fidelibus beatis persecutiones maxime constat imminere, nequis eos propter hoc crederet minus esse beatos, ideo prædictis beatitudinibus istud supposuit tanquam si diceret: Nec minus isti tales beati sunt, cum persecutiones sustinent; sed magis hinc probantur, cum in eis non deficiunt. Tres autem fidelium ordinum constat esse, unum videlicet continentium, alterum rectorum, tertium conjugatorum. In tribus autem præcedentibus beatitudinibus continentes diligenter describi arbitror: post has autem tres, duas proximas ad rectores maxime referendas ar-

sicut duas ultimas ad conjugatos, et est ordo A
us secundum meritorum gradus. Ordo quippe
ntium, perfectione vitæ prior est cæteris.
lus est rectorum, qui, quamvis sint potestate
uoque continentibus digniores, gratior tamen
patriarchæ pulchra Rachel et sterilis, quam
ppa et secunda (*Gen. xxix*); et melior pars
tanquam in olio vacantis, quam Marthæ ci-
ministrantis (*Luc. x, 39* et seq.). Ultimus ordo
jugatorum: qui longe a continentibus distant,
tribus æquari non merentur quamvis utrique
va sint occupati. Nam, ut postmodum Veritas
si docuerit et fecerit legem (quod est doctorum
esiae prælatorum magnus vocabitur in regno
n (*Matth. x, 19*), sicut continens, maximus,
jugatus minimus.

B
is ergo, qui virtute sunt maximi, et priores
Deum dignitate religionis, inchoans, in tribus
sanctitatem comprehendit, cum eos videlicet
res spiritu, mites ac lugentes describit. Bea-
tatur, quasi bene actus, hoc est in bonis mo-
compositus. Pauperes spiritu dicuntur, qui
tatem non necessitate sustinent, hoc est Dei,
rvent, edocti ratione, hanc appetant, divitias
nentes, et eas tanquam nocivas fugientes,
entes quod Dominus ait: *Facilius est came-
strare per foramen acus quam divitem in re-
calorum* (*Matth. xxi, 24*). Spiritum itaque
co rationem dicit, sicut et Apostolus id secu-
t: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spi-
idversus carnem* (*Galat. v, 27*). Quis enim ne-
oncupiscentiam animæ potius quam corporis
Sed tunc caro adversus spiritum concupiscit,
n eadem anima sensualitas, hoc est delectatio
lmitate carnis veniens, rationi repugnat, ut,
Apostolum, sæpe victi faciamus, quæ nolu-
hoc est quæ facienda esse non approbamus.
rgo spiritus, hoc est ratio, suggesserit nos
quod debemus, et nos inde carnalitas retra-
quo perficiendo nonnulla difficultas incum-
incitur spiritus dominante carne, et ei subji-
ut homo jam carnalis vel animalis sit dicen-
sideriis carnis more pecudum deditus.

C
niam ipsorum est regnum calorum. Inde pau-
spiritu probat esse beatos, quia qui rationa-
terrena contemnunt, cœlestia promerentur.
peres itaque spiritus sunt qui tam possessionis
honoris ambitionem propter Deum postpo-
et nihil ad voluptatem appetunt; sed contenti
ariis, a licitis quoque abstinent, ne voluptati-
rennis capiantur, et Deo magis quam sæculo
peram contendunt. Tales sunt, qui a tumultu
sæculi vita transeunt ad quietem monasti-
ut tanto purius Deo et sibi vacent, quanto
remoti sunt a curis sæculi, et tanto facilius
los evolent, quanto magis terrenis sarcinis
ati sunt. Quod et Hieronymus illo principe

A monachorum præfiguratum attendens, quodam loco
ait: Elias ad cœlorum regna festinans, melotem
reliquit in terris. Hi tales cum pauperes spiritu
facti fuerint, mites ac mansueti necesse est fiant.
Qui enim in terrenis nihil ambiunt, nequaquam de
amissione rerum, vel illatis injuriis in iram accen-
duntur. His bene se possidentibus, et impetus car-
nis regendo frangentibus, terra viventium, hoc est
vera stabilitas beatorum in præmium supponitur,
cum ait: *Quoniam ipsi possidebunt terram* (*Matth.
v, 4*). Istam in talibus mansuetudinis et patientiæ
virtutem Jeremias describens, ait: *Bonum est viro,
cum portaverit jugum ab adolescentia sua. Sedebit
solitarius et tacebit, quia levavit se super se. Ponet in
pulvere os suum, si forte sit spes. Dabit percutienti se
maxillam, saturabitur opprobriis, quia non repellit in
sempiternum Dominus* (*Thren. iii, 27* et seq.). Jugum
monasticæ ab adolescentia sua portat, cum quis
hoc suscipere non differt, quousque in senio viribus
exhaustus hoc præsumat tollere quod non possit
portare, et quietem corporis magis quam pacem
animæ quærens, voluptates sæculi, quas fugere se
mentitur, in monasterio quærit. Et nihil jam valens
operari, tanquam inter apes burdio factus, quod illæ
congregant, devorat impudenter. Et jam consumptis
viribus corporis, quas, quoad potuit, in servitio
diaboli expendit, occasione senilis, infirmitatis, luxu-
rioso vacat otio, quando eum tanto restrictius vi-
vere decuit, et contra vitia dimicare, quando se
minus victurum novit, et ad percipiendam bravii
sui palmam citius perventurum, si hanc meruerit.

Iste talis miser ab adolescentia sua jugum portare
non assuetus, sub ipso, quod non potest ferre, co-
gitur succumbere. Sedet solitarius et tacet profes-
sor monasticæ disciplinæ, cum et nomen monachi
et vitæ perfectionem sibi vindicat. Monachus quippe
solitarius interpretatur, quem beatus increpans Hie-
ronymus, ait: « Quid facis in turba, qui solus es? »
Quem omni tempore debere silentio studere beatus
asserit Benedictus (91), cultum justitiæ silentium
ex testimonio comprobans Isaïæ (*Isa. xxxii, 17*).
Et apostolus hanc præcipue virtutem commendans,
ait: *Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est
vir* (*Jac. iii, 2*). Levat se super se, cum se ipsum
regens, et opprimens, carnem spiritui subdit: et
voluntatem propriam voluntati subjiciens Dei, de
seipso gloriose triumphat, attendens quod scriptum
est: *Melior est patiens viro forti, et qui dominatur
animo suo expugnatore urbium* (*Prov. xvi, 32*). Tunc
autem maxime tacere debet, cum alii virtutem ejus
divulgant, ne ipse sui præco factus, in levem eva-
nescat auram, et quanto altior in virtutibus vide-
tur, graviores superbiendo causam perferat.

Taceat ergo quia levavit se super se, ne videlicet
hæc si fecerit recognoscat, et pavidus oret ne cor-
ruat; quia in hac vita, nulli secuta est victoria.
Quod si forte de se loqui præsumat: non virtutem

suam, sed infirmitatem prædicet. Unde et subditur: *Ponet in pulvere os suum, si forte sit spes* (Thren. III, 29). Quod est dicere: Tanquam pulverem tentationibus dæmonum agitatam, et in operibus non constantem, sed dissolutum profiteatur; et si quando mentis elatio titillaverit, statim se objurgans dicat: *Quid superbis, terra et cinis?* (Eccli. x, 11.) Quid præsumis, levissime pulvis, quem projicit ventus a facie terræ? hæc dicens, et de se pavens, cum terrore cogitet, si forte sit illi spes, ne novissime superbia vincatur, quæ non nisi de virtutibus triumphat. Et ne virtutibus extollatur, persecutionibus est humiliandus, ut per patientiam virtus ejus probata coronetur, quæ spiritu pauperes facit veros mites. Dabit igitur percutienti se maxillam, et saturabitur opprobriis, quia sive factis, sive verbis injurietur, his tanquam quadam dulcedine saporis oblectatus reficietur. Dat percutienti se maxillam, qui pro Deo gaudet injuria. Subtrahit econtrario maxillam, qui injurias refugit, vel invitus patitur. Cur autem justus libenter hæc toleret, et in passionibus gaudeat, juxta illud, quod de apostolis dictum est: *Ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati?* (Act. v, 41.) Et etiam supponitur, et propheta ait: *Quia non repellet in sempiternum Dominus* (Thren. III, 31). Repulsus a gratia Domini, et miseris in vita hac expositus videtur justus: unde et de ipso justorum capite scriptum est: *Desideravimus eum despectum et novissimum virorum, et putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo, et humiliatum* (Isa. LIII, 2). De hoc despectu vel repulsione Dei, cum nos in adversis non protegit, scriptum est: *Deus repulisti nos* (Psal. XLIX, 3). Sed quia hic, ut dictum est, repellit nos, ut probemur, quos post victoriam assumit, ut coronemur, spes afflictorum, qua triumphat, exponitur cum dicitur: *Quia non repellet in sempiternum Dominus*, hoc est pœnas finiet afflictorum, qui pœnas non finiet affligentium.

Et notandum quod Dominus apostolis Novum Testamentum tradens, cum in exordio statim ad paupertatem admonet, ut fecunditatem terrenorum cœlesti commutemus felicitate, patenter remunerationem Evangelii a remuneratione legis distinguit, cum ibi cœlestium, hic terrenorum tantum promissionem in remunerationem obedientiæ constituat. Carnalis quippe populus Israel terrena magis quam cœlestia desiderans, hoc in remuneratione accepit, quod magis concupivit, et per ea ad magis obediendum trahendus magis fuerat, quæ concupiscebat, ut hac saltem promissione a perverso retraheretur opere, si nondum animus mundari poterat ab iniquitate. Ut enim Apostolus ait: *Nihil ad perfectum adduxit lex* (Hebr. VII, 19), nec perfectionem habuit in promissis, sic nec in præceptis.

Beati qui lugent (Matth. v, 5). Luctus salubris proprie convenit monachis, sive ille sit pœnitentiæ de peccato, sive dilationis a regno. Quæ duo lacrymarum genera, in Axa filia Caleb præfigurata sunt;

A cui conquærenti ad patrem, quod ei terram aridam dedisset, et irriguam postulanti, ei pater dedit tam superius irriguum quam inferius (Jos. xv, 19). Quantum autem de peccatis tam suis quam aliorum lugere conveniat monachum, Hieronymus hujus professionis maximus profiteatur dicens: Monachus non doctoris, sed plangentis habet officium, qui se et mundum lugeat, et Domini pavidus præstoletur adventum. Quid enim vita monastica, nisi quædam est districtioris pœnitentiæ forma? Lugeant ergo monachi sive hoc, ut dictum est, sive illo modo, ut risum mereantur consolationis de quo vere dicitur: *Quoniam ipsi consolabuntur* (ibid.), attendentes illud quod apostolis Dominus promisit: *Amen, amen dico vobis quia plorabitis et flebitis vos; mundus autem gaudebit, vos autem contristabimini: sed tristitia vestra vertetur in gaudium* (Joan. xvi, 20). Unde et econtrario reprobis ait: *Væ vobis, qui nunc ridetis, quia plorabitis* (Luc. vi, 25). Contrariæ quippe vitæ contrarios status et exitus habent, cum nunc justiflentes postea rideant, et iniqui modo ridentes, econtrario fleant. Justi sive de perpetracione peccati, sive de dilatione regni consolationem accipiunt, quando ad vitam illam, quæ a dolore penitus est immunis, perveniunt.

Beati qui esurient (Matth. v, 6). Post vitam continentium ad ordinem transit rectorum, ita istos instituentis in duobus, sicut illos fecerat in tribus. Rectores in populo Dei, non solum ecclesiasticæ sunt potestates in sacerdotibus, verum etiam sæculares in regibus. Et notandum quod cum binarius numerus, qui conjugatis convenit, teste Hieronymo, immundus sit, unde et opera secundæ diei laudem habere non meruerunt, et bina et bina de immundis animantibus in arcam jussa sunt mitti, non incongrue continentes per ternarium, qui impar numerus est, magis quam binarium describendi esse videntur. Cæteris vero, ubi continentiae virtus omnino non præminet, magis convenire binarius videtur. Esuries vel sitis justitiæ, desiderium magnum est in rectoribus debitæ vindictæ, ut videlicet mala commissa tantum vindicare velint, quantum se debere cognoscunt, et si non tantum quantum illi meruerint qui deliquerunt. Alioquin misericordia in eis locum non haberet, si videlicet nihil de pœna, quam rei meruerunt, relaxarent. Nam et cœlestis Judex, quem terreni debent imitari, ita justitiam temperat per misericordiam, ut non tantum reos puniat, quantum illi merentur, sed quantum ipsi convenit, cujus miserationes super omnia opera ejus. Hinc enim de ipso scriptum est: *Aut obliviscetur misereri Deus, aut continebit in ira sua misericordias suas* (Psal. LXXVI, 10). Et rursum: *Et cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis* (Habac. III, 2). Superexaltat quippe misericordia iudicium, et magis iudicem commendat quam vindictam. Hæc ergo duo in iudice semper esse debent conjuncta, ut et reum puniat per justitiam, et minus quam meruerit per clementiam, quam hic dicit miseri-

. Misericordia quippe a miseris dicta, hu- A
 ompassio est ex miseris aliorum progressa,
 infirmitate animi magis quam ex virtute
 abhorremus, ex hoc uno quod patientem
 ; tam eas quæ sunt justæ quam quæ injustæ.
 t animi compassio naturalis, sive rationalis
 minime, misericordia proprie dicitur, teste
 Clementia autem, quæ hoc loco dicta est
 rdia, rationabilis tantum dicitur compassio,
 m videlicet eis subvenire volumus, quibus
 s. Quisquis justitiam habet sine misericor-
 videlicet vindicare velit, nec pœnam relaxa-
 lelis est. Sin autem e converso, remissus
 le bene Dominus hoc loco rectorum mores
 is, nunquam justitiam sine misericordia
 approbat : ideoque hoc loco tanquam inse- B
 s comites eas sibi sociat. Potest autem re-
 œnæ in his etiam qui occiduntur nonnulla
 videlicet eas abbreviare, vel genus mortis
 ligere studeamus. Alioquin illam incurrimus
 am : *Judicium sine misericordia illi qui non*
isericordiam (Jac. II, 13). Contraria quippe
 is conveniunt, ut videlicet que: admodum
 rdes misericordia sunt digni, ita immise-
 hac mereantur privari.
 ue post continentis et rectores ad conjuga-
 iens, ait : *Beati mundo corde* (Matth. V, 8).
 t corde et non corpore, vitam conjugatorum
 ti carnis plurimum indulgentem, et concu-
 æ libidini cedentem insinuat. Etsi enim ad-
 onjugum habeat indulgentiam, cum in ea C
 entia suæ remedium quærunt, non ob vo-
 n et carnis delectationem more pecudum
 petunt : caro tamen ex labe luxuriæ non-
 trahit contagium et immunditiam vel fetu-
 aculæ. Mundi tamen corde sunt, sed non
 , qui hanc tantum appetunt non ad volupta-
 diximus, sed ad necessitatem, ne fornicando
 ffendant. Et hi quoque salvandi, non care-
 sione Dei, in qua veræ beatitudinis summa
 t. Hi quoque pacifici dicuntur, qui pugnam
 maxiam per indulgentiam conjugii vitan-
 eo rationabiliter ac mediocriter utuntur, ut
 n quoque pacem habeant, quem per intem-
 am non offendunt. Unde et filiis Dei sunt D
 indi, qui nunc per vinculum matrimonii ser-
 ricem coguntur carni. De qua quidem servi-
 ronymus Apostolum dixisse intelligit : *Servus*
es? non sit tibi curæ. Qui enim positus in
 o, conversus est ad fidem Christi, tanquam
 Deo inspirante est vocatus et tractus (I Cor.
). Quippe quæ major servitus est dicenda
 it proprii corporis vir aut uxor potestatem
 ibeat, nec ab usu carnis abstinere, ut vel
 i vacent, nisi ex consensu, queant? Hi tamen
 ii Dei vocabuntur, cum de hac servitute ad
 em venerint supernæ vitæ, ubi *neque nu-*
que nubentur, sed erunt sicut angeli in cælo
 xxii, 30..

Hæc ad distinctionem prædictarum beatitudinum,
 hoc est virtutum, vel donorum divinæ gratiæ, qui,
 bus beati efficiuntur, nunc a nobis utcumque brevi-
 ter dicta sufficiant : superest autem qualiter ex sin-
 gulis donis beati sunt dicendi, qui unum sine cæ-
 teris habuerint, cum unum mandatum Dei obser-
 vare nequaquam sufficiat, imo qui omnia præter
 unum impleverit, ex uno etiam prætermisso dam-
 nationem incurrat. Sed, quantum mihi videtur,
 qui primum dixit : *Beati pauperes*, et adjectit, *spiritu*,
 eandem adjectionem in cæteris subintellexit, tan-
 quam mites spiritu, vel lugentes spiritu diceretur,
 ut hæc quoque vel cætera, quæ sequuntur, per
 Spiritum Dei, quæ charitas ejus intelligitur, in istis
 quæ hic memorantur, fideles non solum esse, sed
 etiam alios aliorum operatione faciat præminere
 atque abundare. Sicut enim quæ de quatuor ele-
 mentis constare certum est, ex obtinenti vocabula
 sortiuntur, hoc est ex illo elemento quod in eis
 abundat, esse maxime dicuntur : ita et hic fidelium
 gratiæ distinguntur secundum hoc quod in eis abun-
 dare probatur. Illos quippe pauperes charitas Dei
 facere dicitur, quos in contemptu divitiarum vehe-
 mentiores ac perfectiores facit. Similiter mites,
 quos in virtute patientiæ reliquis præfert, ac simi-
 liter de cæteris nobis sentiendum videmur. Omnes
 tamen beatos vel beatitudine dignos charitas Dei
 facit, cum qua nemo perire potest, quamvis in donis
 Dei istos illis perfectiores faciat. Diversa autem
 verba, quæ in remuneratione supponuntur, cum
 dicitur : *Quoniam ipsorum est regnum cælorum*
 (Matth. V, 3), vel : *Quoniam ipsi possidebunt ter-*
ram, etc. (*ibid.*, 4). Nequaquam in significatione
 percipiendi præmii videntur diversa, sed identitatis
 fastidium fugiens, hoc Dominus variavit quadam
 convenientia, quam habent ad præmissa juxta pro-
 prietatem sermonis et similitudinem rei. Quod in
 singulis leve est intueri. Congruè quippe pauperi-
 bus regnum cælorum promittitur, ut qui terrenas
 divitias propter Deum contemnunt, cælestes me-
 reantur. Mitibus, qui se bene gerendo possident,
 possessio terræ viventium, lugentibus consolatio
 convenit. Esurientibus et sitientibus justitiam, sa-
 turitas, hoc est impletio desiderii sui apud Deum
 obtinendi ; cujus amore plurimum intendunt exer-
 citio justitiam in vindictam malorum. Sic et in cæ-
 teris remunerationis verbis quædam concinnitas ad
 beatitudines præmissas assignari potest. Non ergo
 Dominus tam beatitudines ipsas haberi præcipit,
 quam in eis illos abundare admonet, qui in singulis
 ordinibus desiderant esse perfectiores. Nam ad per-
 fectionis abundantiam, ipse consequenter Novum
 se tradere Testamentum hic Deo profitetur, dicens :
Nisi abundaverit justitia vestra plus quem Scriba-
rum et Pharisæorum, non intrabitis in regnum cælo-
rum (Matth. V, 20).

PROBLEMA HELOISSÆ XV.

Quid est quod postmodum Dominus ait : *Nolite*
putare quoniam veni solvere legem (Matth. V, 17) ?

cum Joannes dicat : *Propterea ergo magis quærebant illa etiam duo præcepta dilectionis Dei et proximi sufficere omnino videantur, nec aliquid perfectionis deesse ?*

SOLUTIO ABÆLARDI.

Cum dixit : *Non veni solvere, et postmodum addidit, sed adimplere*, in moralibus scilicet præceptis potius quam figurativis, sicut sequentia continent ex adimplentione quam supposuit, innuit quam solutionem mandatorum legis prius intellexerit, in moralibus scilicet præceptis. Moralia quidem præcepta sunt agendæ vitæ, sicut figuralia figurandæ. Et moralia quidem quæ naturaliter ab omnibus semper complenda fuerunt, et antequam lex scripta daretur, mores hominum ita necessario componunt, ut nisi impleatur quod in eis præcipitur, nemo unquam salvari meruerit. Qualia sunt, diligere Deum et proximum, non occidere, non mœchari, non mentiri, et similia, sine impletione quorum nemo unquam justificari potest. Figuralia vero sunt legis præcepta, quæ juxta litteram accepta, nihil justitiæ conferunt ex operatione sua : sed ad tempus instituta fuerunt, ad aliquid figurandum justitiæ, ut observatio Sabbati, circumcisio, quorundam ciborum abstinencia, et his similia. Ad moralia itaque tantum legis præcepta referendum est quod Dominus ait se non venisse solvere legem, sed adimplere, hoc est nequaquam cessare facere quod in moralibus præceptis lex continet, sed in eis per Evangelium supplere quod legi deest. Lex quippe Moysi nequaquam inimicum diligere præcipit, sed amicum, nec peccatum in mente consummari docet, sed opera magis quam intentionem interdicit. Eisi enim concupiscentiam quoque lex prohibeat, non tamen ex ea reum statuit esse putandum, nec concupiscere prohibet, nisi res ejus, quem juxta litteram, proximum definit, hoc ejus, qui de populo suo nunquam est alienigena. Non enim omnem hominem, juxta litteram, lex proximum dicit, sed patenter alienigenam a proximo distinguit, cum dicit Judæum nequaquam fœnerari proximo, sed alieno.

PROBLEMA HELOISSÆ XVI.

Quomodo etiam Evangelii abundantiam præfert imperfectioni legis, dicens : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum aut Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum ?* (Matth. v, 20.) Aut quomodo, ut Apostolus ait, *reprobatio fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem ? Nihil enim ad perfectum adduxit lex* (Hebr. vii, 18, 19). Cum enim Dominus diviti quærenti, quomodo vitam æternam possideret, respondit de duobus mandatis dilectionis, quæ in lege sunt : *Hoc fac, et vives* (Luc. x, 28), et Apostolus dicat : *Qui diligit proximum, legem implevit. Nam : Non adulterabis, non occides* (Rom. xiii, 8), etc. Et iterum : *Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis, est dilectio* (ibid., 10). Quomodo ad perfectionem mandatorum deest aliquid legi, cum

illa etiam duo præcepta dilectionis Dei et proximi sufficere omnino videantur, nec aliquid perfectionis deesse ?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Cum ait Dominus : *Nisi abundaverit justitia vestra plusquam Scribarum et Phariseorum*, subaudit justitia, non ait, justitia legis. Unde et in sequentibus ait : *Audistis quia dictum est antiquis : Diliges amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum* (Matth. v, 43), nequaquam hoc in lege reperiri potest, sed magis in traditionibus Scribarum et Phariseorum legi superadditis, de quibus Dominus ait, *et irritum fecistis mandatum Dei propter traditiones vestras* (Matth. xv, 6). Præsertim cum de dilectione inimici, vel etiam de beneficiis ei impendendis, lex ipsa præcipiat dicens : *Si occurreris bovi inimici tui aut asino erranti, reduc eum. Si videris asinum odientis te jacere sub onere, non pertransibis, sed levabis eum* (Exod. xxiii, 4). Et in Psalmista : *Si reddidi retribuētibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis* (Psal. vii, 5). Et Salomon in Proverbiis : *Ne dicas : Reddam malum pro malo : exspecta Dominum, et liberabit te* (Prov. xx, 22). *Cum ceciderit inimicus tuus, ne gaudeas, et in ruina ejus ne exsultet cor tuum, ne forte vident Dominus, et displiceat ei, et auferat ab eo iram suam* (Prov. xxiv, 17). *Ne dicas ; Quomodo fecit mihi, sic faciam ei, reddam unicuique secundum opus suum* (ibid., 18). Item : *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum : si sitierit, da ei aquam bibere. Prunas enim congregabis super caput ejus, et Dominus reddet tibi* (Prov. xxv, 22) Et Beatus Job : *Si gavisus sum, inquit, ad ruinam ejus, qui me oderat, et exsultavi, quod invenisset eum malum : Non enim ad peccandum guttur meum, ut ex-peterem maledicens animum ejus* (Job. xxxi, 29, 30). Non ergo antiquis hoc jussum vel concessum fuit in lege, ut odio haberent inimicum, sed magis, ut dictum est, in traditionibus hominum quam in præceptis Dei habebatur.

Cum ergo dicit Dominus, *plusquam Scribarum et Phariseorum* (Matth. v, 20), non plusquam legis, nequaquam hinc cogimur fateri Dominum hanc abundantiam Evangelii præferre imperfectioni legis. Non tamen ideo minus concedimus legem in præceptis suis ita imperfectam fuisse, ut ei necessarium esset Evangelium succedere, sicut et Apostolus, ut supra meminimus, patenter profitetur. Sed nec præceptum de dilectione proximi, ante adventum Christi perfectum esse potuit, quod ipse veniens et proximus noster factus, tam susceptione carnis, quam exhibitione dilectionis, perfectum fecit, ut jam quilibet eum tanquam proximum diligens, ex hac perfectus dilectione fiat. Unde et eidem diviti requirenti quis esset proximus ejus, parabolice respondens se illum proximum esse significavit, quem ille Samaritanus expressit, qui vulnerati miseratus est ; et quem ex affectu compassionis ipse quoque dives vere proximum fuisse professus est, Sive ergo in lege habeatur : *Diliges amicum tuum,*

proximum (*Matth.* v, 43), ut eum videlicet ibi A
mum intelligamus, qui vel cognatione, vel
est nobis conjunctus, nemo rectius proximus
r, quam Christus est dicendus ut in eo nunc
io proximi perfecta sit facta, quæ antea fuerat
fecta, quandiu videlicet statum suum lex ha-
t, quæ usque ad Joannem vigorem suum cu-
it. Prius ergo imperfecta, quandiu lex proprie
icenda, ut ei obediendum esset per omnia;
ac ipsa imperfectione sui reprobata est, evan-
e doctrinæ superveniente perfectione, ubi
quid est necessarium, liquide magis quam
olice est expressum. Nam etsi diligenter legis
æ insistamus, quæ soli populo Judæorum data
æquaquam proximus nisi eorum est intelli-
is. Unde nec per Christum illud præceptum de B
ione proximi, ad alios pertinere videtur, cum
oli sub lege continerentur. Quapropter neces-
succedere legi Evangelium debuit, omnibus
aliter injunctum, ut omnes debeant salvari
psum. Ad prædictum itaque proximum, id est
atum Apostolus respexit, cum eo præmisso:
diligat proximum, legem implevit (*Rom.* xiii, 8):
a hoc tanquam pro probatione adjunxit: *Nam,*
adulterabilis, non occides (*ibid.*, 9), etc. Si
Judæus hunc inter proximos suos compre-
diligat, sicut ipse ait: *Si quis diligit me, man-*
servabit (*Joan.* xiv, 23), in nullo adulterio, in
peccabit homicidio, et omnia similia, quæ in
sunt, evitabit, et justitias ejus complebit.

PROBLEMA HELOISSÆ XVII.

id est etiam, quod in sequentibus Dominus
Neque per caput tuum jurabis, quia non potes
capillum album facere aut nigrum (*Matth.* v,
tanquam si hoc facere posset, jurare per caput
it?

SOLUTIO ABÆLARDI.

plicanda sunt, quæ in proximo sunt præmissa,
illis, et de hoc facilius judicemus. *Dico, in-*
vobis, non jurare omnino, neque per cælum,
thronus Dei est; neque per terram, quia scabel-
est pedum ejus; neque per Hierosolymam, quia
s magni regis est; neque per caput tuum, quia
notes unum capillum album facere aut nigrum
h. v, 34, 35). Quatuor itaque sunt, cælum D
et, terra, Jerosolyma, caput nostrum, per quæ
e prohibemur, quia hæc maxime in juramento
nus, quæ venerabiliora æstimamus, ut ex his
ius nobis credatur. Hæc autem veneratione
a majore videntur, quæ ad Deum maxime con-
pentinere, ut cælum, quod dicitur thronus
hoc est anima Christi, cui specialiter Divinitas
et, et in ea plenius per gratiam inhabitat.
s, quæ scabellum Dei dicitur, humanitas est
ti, tanquam terrena et inferior in Christo
ra. Hierosolyma civitas Dei, sancta est Ecce-
æjus caput ipse est Christus. Capilli adhæ-
s capiti, et ipsum adornantes vel protegentes,
ia sunt divina quibus Christus commendatur,

et per fidem in nobis conservatur: horum quædam
alta quædam nigra dicuntur, cum aliorum intelli-
gentia clara sit, et manifesta; aliorum obscura,
sicut illorum maxime quæ sunt allegorice dicta.
Quorum quidem nullum sive album sit, ut dictum
est, sive nigrum, nostrum non est facere, quia elo-
quia Dei non sunt inventionis humanæ, nec nostra
sunt documenta, sed divina. Quod ergo ait: *Non*
jurabis per caput tuum, quia non potes, etc., tale est:
Non debes Christum in juramento ponere, quod
ejus solius summæ Dei sapientiæ sit hæc invenire,
quorum alia, ut diximus, alba sunt, alia nigra. Si-
militer cum jubet ut nec juremus per cælum, quod
thronus Dei est, sic accipe, ut non ideo per ipsum
jurare eligamus, quia tantæ dignitatis est, quod
cæteris eminet creaturis.

In his itaque verbis negativum adverbium præ-
positum orationi, causam ipsam excludit, non in-
terpositum ipsam relinquit atque constituit. Aliam
quippe vim negativa particula habet toti orationi
præposita, ut totam scilicet simul neget, aliam in-
terposita, ut uni tantum illius orationis, parti appo-
sita. Aliud quippe est dicere: Non quia hoc fecisti,
peccati; aliud dicere: Peccasti, quia hoc non feci-
sti. Ibi namque causa removetur peccandi, ut vide-
licet non propter hoc peccaverit, ut hinc eum cer-
tum sit non peccasse, ubi causa ad hoc intercesse-
rit; ibi vero non ostenditur quod non peccaverit,
sed hoc tantum quod non propter hoc peccaverit,
ut videlicet causa peccati potius quam peccatum
ipsum removeatur. Tale est ergo quod juramento
Dominus præcipit vel adhortatur, ut, quia pericu-
losum est jurare, ne perjuremur omnino, quantum
possumus, hoc caveamus, ne aliqua dignitate quam
res habeat per ipsam jurare appetamus, sive ipsa
sit Deus, ut pote Christus, seu quæcunque creatura
ex Deo præ cæteris aliquid dignitatis adeptæ. Jurare
autem per aliquid est nos ei cui juramus concedere,
ut nihil utilitatis in ea re, per quam juramus, ha-
beamus ulterius, nisi hoc quod juramento firma-
mus verum sit. Cum autem in ecclesiasticis causis
omnis controversiæ, ut Apostolus ait, finis sit jura-
mentum (*Hebr.* vi, 16); non hoc loco Dominus
præcipit non jurare, sed magis adhortatur. Quædam
namque præcipiuntur, quædam prohibentur, quæ-
dam suadentur, quædam permittuntur. Præcipiun-
tur illa sive prohibentur, sive quibus vel cum qui-
bus nos salvari diffidimus.

Mala itaque prohibentur omnia, et bona præci-
piuntur omnia, sed illa tantum, quæ salutari neces-
saria videntur, ut credere in Deum, et diligere non
tam ipsum quam proximum, non adulterari et si-
milia. Illa vero bona, quæ non ita necessaria sunt,
sive quia strictioris, vel laxioris sunt vitæ, et tan-
quam nimis alta, vel nimis infima, sub præcepto
non clauduntur, sed vel persuasionem consilii ha-
bent, ut virginitas, vel indulgentiæ permissionem,
ut nuptiæ. Quippe si præceptum ad virginitatem
cogeret, damnarentur nuptiæ, vel si ad nuptias,

damnaretur virginitas. Consilium itaque sive persuasio, est de potioribus bonis, permissio vero, de minoribus, hoc est, quæ minoris sunt meriti, quando consilium de melioribus aliqua diffidentia vel dispensatione non suscipitur. Quæ ergo tam fieri, quam dimitti licet, præceptum non habent, sed admonitionem, ut omnino non jurare, vel permissionem, ut hoc fiat pro necessitate; veluti cum ad inquisitionem veritatis, testibus opus est. Permissio autem est, cum dicitur: *Unusquisque habeat uxorem suam propter fornicationem* (I Cor. VII, 2), præceptio vero, cum dicitur: *Alligatus es uxori? noli quærere solutionem* (ibid., 27). Persuasio vero consilii, cum statim supponitur: *Solutus es ab uxore? noli quærere uxorem* (ibid.).

PROBLEMA HELOISSÆ XVIII.

Quid est in eodem evangelista: *Nolite solliciti esse dicentes, quid manducabimus?* (Matth. VI, 31.) Et rursum: *Nolite solliciti esse in crastinum. Crastinus enim dies sollicitus erit sibi ipsi. Sufficit enim diei malitia sua* (ibid., 34). Nunquid enim providentiam prohibet futurorum? Nunquid et ipse Dominus eum qui turrem vult ædificare, de sumptibus cogitare admonet? Et Apostolus: *Qui præest*, inquit, *in sollicitudine* (Rom. XII, 8); sicut et ipse faciebat, de seipso dicens: *Instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum* (II Cor. XI, 28).

SOLUTIO ABÆLARDI.

Sollicitudinem proprie Dominus dicit superfluum curam de futuris, quando videlicet pro aliquibus præparandis, magis necessaria dimittuntur, ut si pro apparatu crastinorum ciborum, prætermittamus orando quærere a Deo regnum suum, hoc est, tales nos facere, ut in nobis ipse, non peccatum regnet. Crastinus enim ut tanquam si diceret: Ne affligatis vos superfluis curis, pro tempore futuro, antequam veniat, quia cum ipsum venerit, satis sollicitudinis afferet ex se ipso, illis, qui de necessariis minus in Domino confidunt, non attendentes illud Prophetæ: *Jacta super Dominum curam tuam, et ipse te enutriet* (Psal. LIV, 23). *Sufficit enim diei*, etc. Hoc est, unicuique tempori vitæ hujus ærumnosæ, suæ sollicitudinis pœna sufficere debet, quam videlicet affert nobis ex superfluis curis pro temporalibus, dum pro his æternorum obliviscimur. Sollicitudinem vero in bono, vel in his, quæ ad æternam pertinent vitam, dicit Apostolus providentiam, hoc est rationabilem de futuris vel profuturis curam, si videlicet temporalia provideamus propter æterna, ut his sustententur quodam viatico necessario qui ad illa festinant.

PROBLEMA HELOISSÆ XIX.

Quid illud est, quod sequitur: *Nolite judicare, ut non judicemini. In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini?* (Matth. VII, 1). Quid enim si injustum fecerimus judicium? nunquid simile recipiemus?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Nolite judicare, hoc est, ne præsumatis, de in-

certis, aliquem certa sententia gravare. Cum enim iratus patet, de se ipsa res judicat, non tu. Hinc et Apostolus: *Nolite ante tempus judicare, quoad usque veniat Dominus, qui et illuminabit abscondita cordium* (I Cor. V, 4). Venit Dominus occulta revelando, cum ejus dispositione, quæ latebant, apparent, vel cum secundum legem ejus aliquid discutendum investigamus, vel de probatis pœnam inferimus; et tunc potius ipse judicat, vel punit quam nos. *In quo enim judicio judicaveritis, judicabimini*. Ac si diceret: Ideo non debetis in judicio præsumere, ut alios appetatis gravare, quia consimile judicium gravaminis incurretis apud Deum. Non ait denique, ne judicetis, sed: *Nolite judicare*, ut non hoc scilicet sponte appetamus, quod tamen nonnunquam facere cogimur, officio judicis nobis commisso.

PROBLEMA HELOISSÆ XX.

Quærimus et illud quod in sequentibus adjungit: *Omnia ergo quæcunque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis. Hæc est enim lex, et prophetæ* (Matth. VII, 2). Si quis enim vult ut in malo sibi quisquam consentiat, nunquid debet illi præbere consensum in re consimili?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Duo legis naturalis præcepta sunt circa dilectionem proximi, unum scilicet, quod hoc loco ponitur, alterum quod in Tobia legimus, ipso ad filium dicente: *Quod ab alio odis fieri tibi, vide ne alteri tu aliquando facias* (Tob. IV, 16). Sicut ergo id de malis, ita illud de bonis accipiendum est, ut videlicet, sicut mala nolumus nobis inferri, sic nec aliis inferamus: et e contrario, bona, quæ nobis ab aliis volumus conferri, aliis impendere simus parati. Cum ergo dicitur: *Quæ vultis ut faciant vobis homines*, tale est: Quod approbatis in conscientia vestra vobis aliis debere fieri. Nullus enim in conscientia approbat sibi consentiendum esse in malo, sed in his, quæ bona æstimat, et fieri digna. Sic et Apostolus, cum ait: *Non quod volo, hoc ago* (Rom. VII, 15): volo dixit, pro fieri approbo. Sed quid est quod ait, *omnia quæcunque vultis?* Multi quippe pro dignitate, vel diversitate personarum, multa sibi debere fieri censent, quæ nequaquam aliis se debere recognoscunt, ut in prælatis videmus et subjectis, cum isti multa exigant ab illis, ut sibi fiant, quæ nequaquam illis facere debent. Sed profectio sic est accipiendum, ut quæcunque fieri debere nobis ab hominibus credimus; parati essemus et illis facere, non quidem quibuscunque, sed nostri similibus, hoc est, qui hæc a nobis suscipere digni essent, sicut nos ab illis. Illud quoque Tobia: *Quod ab alio odis fieri tibi, vide ne alteri tu aliquando facias*, nonnihil habet quæstionis, cum is scilicet, qui alium propter justitiam occidit, nunquam ab alio id sustinere velle possit. Sed quia cum quis justitiam propter Deum exercet; Deus potius id quam ille facit, sicut dudum superius diximus, præcipitur ut quod odit fieri sibi ipse al-

teri ne faciat: quia cum aliquem recte punit, Deus A hoc potius, vel lex, quam homo facit.

PROBLEMA HELOISSÆ XXI.

Quid est, ut ait Apostolus (I Thess. v, 17), sine intermissione orare?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Nullum tempus, quo debeamus orare, prætermittere.

PROBLEMA HELOISSÆ XXII.

Quid est illud in Matthæo de fide centurionis rogantis pro servo: *Audiens autem Jesus, miratus est, et sequentibus se dixit: Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel?* (Matth. viii, 10.) Non enim aliquid mirari dicuntur, nisi qui insperatum aliquid accidere vident, quod nullatenus eventurum B antea sciebant, vel credebant.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Miratus esse dicitur, quia similem miranti se fecit, quia mirari alios fecit de fide centurionis, quem in tantum extulit.

PROBLEMA HELOISSÆ XXIII.

Quid est illud in Luca: *Omni petenti tribue, et qui aufert, quæ tua sunt ne repetas?* (Luc. vi, 30.)

SOLUTIO ABÆLARDI.

Cum ait, *tribue*, non subjungit illud quod petit, sed in hoc innuit neminem petentem nos vacuum a dono dimittere, ut saltem in nostra responsione nos convenienter excusando, non illum exacerbare, sed charitate in eo studeamus ædificare: ut blanda vel conveniens responsio, aliquod sit gratiæ donum. *Tua ne repetas*, hoc est quia tua sunt, ut in te videlicet potius quam in Deo repetitionis finem constituas. Non enim religiosus excedit, si qua sibi oblata, quæ propter Deum possidebat, propter ipsum repetat, et illa in bonos usus expendat, et violentum liberet a rapina. Nam et cum in proximo supponit: *Et si diligitis eos qui vos diligunt, et si benefeceritis eis qui bene faciunt vobis, quæ vobis est gratia?* (Luc. vi, 32.) Cum dicit: *Qui vos diligunt*, simile est ei: *Ne repetas quæ tua sunt*, hoc est, quia vos diligunt sicut quia tua sunt. Alioquin iniquum esset non nos diligere eos a quibus diligimur, cum omnes diligere præcipiamur: nec ipsum etiam, qui nos diligit, Deum, sicut ipsemet ait: *Ego diligentes me diligo* (Prov. vii, 17), quem D potius propter ipsum, quia summe bonus est, quam quod nobis utilis est, summo amore debemus diligere. Hæc est ordinata charitas, ut unumquemque, prout melior ac dignior est, ob hoc amplius diligamus; hoc est ut ei melius sit desideremus, sicut et justum est.

PROBLEMA HELOISSÆ XXIV.

Quomodo dicit Dominus: *Non quod intrat in os coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore?* (Matth. xv, 11). Nunquid qui comedit de rapina, vel quod illicitum credit, etsi licitum sit, vel qui sacrificium indigne accepit, ex his peccati maculam non incurrit? Dicit Apostolus de quibusdam Judæis ad fidem conversis, et adhuc propter legem

quosdam cibos ab aliis discernentibus, tanquam immundos, dicit, inquam: *Qui autem discernit, si manducaverit, damnatus est: quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est* (Rom. xiv, 23). Dicit et de his qui pro reverentia idoli vescebantur idolothytis: *Quidam usque nunc conscientiam idoli, quasi idolothytum manducant; et conscientia ipsorum cum sit infirma, polluitur* (I Cor. viii, 7). Quomodo ergo nunc dicit Dominus; quia quod in os intrat, non coinquinat hominem, sed magis quod de ore procedit?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Ex hoc loco præcipue in quo sit peccatum accipiendum Dominus diligenter distinxit, et Judæos redarguens super hoc, nos instruxit. Illi quippe ad opera magis quam animum respicientes, ex his, quæ fiunt exterius, magis ex hoc quod in mente habetur, tam bona quam mala dijudicant. Dominus vero ad intentionem cuncta reducens, ex his potius, quæ in corde sunt quam ex his quæ apparent in opere, damnari hominem censet, nec animam pollui judicat, nisi ex his, quæ in ea sunt, et ipsam contingunt, ut sint animarum maculæ spirituales, sicut corporum sunt sordes corporales. Unde et consequenter exponens quod dixerat: *Sed quod procedit ex ore, hoc coinquinat hominem*, ait: *Quæ autem procedunt ex ore, de corde exeunt, et ea coinquant hominem. De corde enim exeunt cogitationes malæ, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiarum. Hæc sunt quæ coinquant hominem. Non lotis manibus manducare, non coinquant hominem* (Matth. xv, 18-20). Ac si aperte dicat: Sordes manuum corporales animam non attingunt, ut eam polluere peccato possint. Cogitationes, quæ inquinant, de corde exeunt, cum ad hoc perpetrandum consentimus, quod cogitavimus. Ubi autem non est sensus, non potest esse consensus, sicut in parvulis aut stultis. Qui sic faciunt, quod non debent, nullum in hoc eis peccatum imputatur; nec homicidium, vel adulterium, nec aliquod peccatum Dominus dicit, nisi quod ex corde procedit, hoc est, nisi cum hæc illicita recognoscimus, ad quæ nos inclinatur consensus. Sicut ergo cogitationes exeunt de corde, cum per consensum ad opera tendunt, ita homicidium, et adulterium et cætera peccata de corde docet exire, nec aliter peccata esse, nisi per consensum prius fuerint: in corde, quam exhibeantur in opere. Postquam enim his agendis, quæ scit sibi non licere, aliquis consentit, is consensus proprie peccatum dicitur: et homicida seu mæchus, ex hoc uno apud Deum tenetur. Unde et Veritas ipsa: *Qui viderit, inquit, mulierem, ad concupiscendum eam*, hoc est qui inspectat illam, venerit ad concupiscentiæ consensum; *jam mæchatus est eam in corde suo* (Matth. v, 28), hoc est, peccatum habet in animo perfectum, etsi nondum sit in opere consummatum. Cum aliquid manducandum male sumimus, quia hoc nobis illicitum credimus, nequaquam cibum

ille, qui in os intrat, animam polluit, sed jam hoc fecerat præcedens conscientia nostra, nec quidquam ad peccatum refert, quod nunc ore suminus, sed quod ad sumendum consenseramus.

PROBLEMA HELOISSÆ XXV.

Quid est illud in Matthæo, quod Dominus quibusdam civitatibus improperans, ait : *Væ tibi, Corozain, væ tibi, Bethsaida; quia si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes quæ factæ sunt in vobis, olim pœnitentiam egissent in cilicio et cinere!* (Luc. x, 13). Salvare quippe Dominus homines venerat, unde et Jesus, id est Salvator proprio dictus est vocabulo. Cur ergo Tyro et Sidoni civitatibus gentilium illa beneficiorum miracula subtraxit, per quæ salvarentur, et ea illis exhibuit, quibus nocitura magis quam profutura sciebat? Sed, inquires, quia sicut ipsemet profitetur, non erat missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel (Matth. xv, 24). Sed dico: Cur ad eas nisi ut salvarentur? Si autem ut salvarentur, quid eis profuit ea sibi fieri, per quæ gravius damnarentur, nec sunt ad pœnitentiam conversi, sed in sua obstinatione permanentes? Unde et ipsemet Dominus supponit: *Verumtamen dico vobis, Tyro et Sidoni remissius erit in die judicii, quam vobis* (Luc. x, 14). Denique et Samaritanorum multos refert Joannes ad verbum ejus credidisse (Joan. iv, 36), et cum nonnulla miraculorum beneficia gentilibus etiam tam in viris quam in feminis exhibuisse, per quæ illi crederent, vel in fide firmarentur, sicut est illud de puero centurionis (Matth. iii, 5; Luc. vii, 2), et de filia Syrophœnissæ, de ipsius Tyri finibus egressæ (Marc. vii, 26).

SOLUTIO ABÆLARDI.

Revera Dominus Jesus ad solos Judæos in persona propria missus fuit. Quod ergo circa gentiles misericorditer egit, non ex officio missionis fecit, sed ex gratia, debito superaddidit, attendens quod et ipsemet ait: *Cum feceris omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite: Servi inutilis sumus, quod debuimus facere, fecimus* (Luc. xvii, 10). Ac si aperte dicat: Ne pro magno habeatis, si obedientiæ debitum impleatis, nisi insuper aliquid gratiæ debitis adjungatis, sicut illi faciunt, qui virginitati vel continentiæ student, virtuti nequaquam sub præcepto comprehensæ. Denique nec illa beneficia gentilibus præstita tam missus facere venit, quam invitatus et quasi precibus ad hæc agenda tractus. Quod vero illis prædicationem subtraxit, quos ad pœnitentiam sic fuisse convertendos testatur; nequaquam cogimur per hoc fateri eos in hac pœnitentia perseveraturos ut salvarentur. Multi quippe leves sunt homines, qui ad pœnitentiæ compunctionem facile commoventur, et eadem facilitate, quasi ad vomitum revertentes, in mala, quæ fleverant, relabuntur; et cum auditum verbum prædicationis avidè susceperint, firmitatem non habent radicis, ut in eo perseverent, quod cœperint. Quod si etiam ponamus illos ad prædicationem Domini fuisse convertendos atque salvan-

dos quibus ipse tamen prædicationis gratiam subtraxit, penes ipsum est, cur hoc facere non decreverit, qui nihil sine ratione facit; sicut de Esau, cui subtracta est gratia, quæstionem Apostolus movit, et eam indiscussam reliquit.

PROBLEMA HELOISSÆ XXVI.

Quærendum etiam videtur quo mysterio, vel qua ratione Dominus in ficulnea quærens fructum, et non inveniens, quando, ut Marcus ait, non erat tempus ficorum (Marc. xi, 13); eam tamen sua maledictione percussam, continuo effecit aridam, ut deinceps arefacta permaneret, tanquam ex culpa quacunque arboris, hanc maledictionem in eam intorsisset?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Arbor sine fructu reperta, Judæa est pro sua nequitia tunc a Domino reprobata, ut boni operis fructu privari mereretur, nequaquam recognoscens suæ visitationis tempus. Culpa autem ejus accidit quod tunc tempus fructuum ejus non fuerit, quando videlicet Dominicæ prædicationis gratiam sibi oblatam repulit.

PROBLEMA HELOISSÆ XXVII.

Quid est: *Oratio ejus fiat in peccatum?* (Psal. cviii, 7).

SOLUTIO ABÆLARDI.

Ita in reprobum sensum tradatur; ut magis eligat orare nociva, quam profutura, et obtinere precibus ea, quæ ad peccatum magis pertrahant quam ad salutem perducant.

PROBLEMA HELOISSÆ XXVIII.

Ex Epistola prima Pauli ad Thessalonicenses: *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos per omnia, ut integer spiritus vester, et anima et corpus sine querela in adventu Domini nostri Jesu Christi servetur* (I Thess. v, 23). Quid est spiritus et anima, tanquam anima non sit spiritus, aut duo spiritus sint in uno homine?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Spiritum pro ratione, hoc est animi discretionem hoc loco ponit Apostolus, sicut et ibi, *spiritus adversus carnem* (Galat. v, 17). Tale est ergo: Integer sit spiritus vester, hoc est ratio ita perfecta vel incorrupta, ut in nullo per errorem exorbitet a veritate. Animam vero dicit voluntatem, juxta illud: *Qui amat animam suam perdet eam* (Matth. x, 39). Hoc est qui suam hic voluntatem sequitur, postmodum sua voluntate privabitur; ut qui hic voluntatem suam impleverit, quod voluerit in futuro non habeat. Anima itaque nostra, id est voluntas, integra est, quando a divina non discrepat. Corpus quoque integrum servatur, cum exercitium corporalium sensuum non corrumpitur illecebris carnalibus, nec oculus noster animam nostram deprædetur, neque mors intret per fenestras nostras (Jer. ix, 21). In his vero tribus per omnia sanctificamur, cum nec in discretionem rationis, nec in exæstuationem nostræ voluntatis, nec in oblectationem sensuum excedimus, ut caro spiritui dominetur. Sic tunc profecto sine querela, hoc est sine reprehensione servamur usque in adventum Domini, cum

perseveramus usque ad extremum iudicium, A
es tunc inveniri meremur.

PROBLEMA HELOISSÆ XXIX.

est illud ad Ephesios : *Ut possitis compre-*
e cum omnibus sanctis quæ sit latitudo, longi-
sublimitas et profundum ; scire etiam super-
tem scientiæ charitatem Christi, ut implea-
in omnem plenitudinem Dei? (Ephes. III,

SOLUTIO ABÆLARDI.

itis comprehendere, hoc est in vobismetipsis
ri quanta sit latitudo ipsorum, scilicet san-
), in charitate, per quam se usque ad inimi-
iam dilatant. Longitudo, id est longanimitas
erantiæ, charitatis vel patientiæ in adversis, B
sam scilicet charitatem, quæ omnia suffert,
sustinet ; sublimitas eorundem et profun-
hoc est quam magni sint ex his duobus
Deum per meritum quantitatem, et quam
vel infirmi apud se per humilitatem. Profun-
quippe imum dicit vel humile. Quam magni
int ac sublimes Deo, in remuneratione sua
antur, ubi tanto amplius merentur exaltari,
) hic humiliores exstiterint ; tanto plus a-
cepere, quanto minus hic ex se recogno-
habere. Hæc autem quatuor, latitudo scilicet
rum, vel Ecclesiæ, quæ corpus Christi est,
a ejus cruce, cui ejus corpus affixum est,
uratum esse intelligunt. In latitudine quidem

ad dexteram et in sinistram, ubi manibus C
extensus est : latitudo charitatis inimicos
amplectentis, qui nobis tanquam in sinistra
hoc est in adversitate, sicut amici in dextera,
atur. Manus affixæ in dextera et sinistra
parte; opera sunt charitatis, ad inimicos
et amicos in beneficiis dilatata. Quam pro-
atitudinem charitatis de ipsa cruce Dominus
exhibuit, cum et curam matris gerens, eam
ulo commendavit, et pro crucifigentibus exora-
icut autem latitudo dextrorsum et sinistror-
endit, ita longitudo sursum et deorsum respi-
qua ipse Dominus a capite usque ad pedes
ce stetit erectus. Ex qua quidem longitudine,
is perseverantia patientiæ figuratur, usque ad
mationem vitæ ipsius, sive redemptionis D
. De qua ipsemet ait : *Consummatum est*
xix, 30). Et Apostolus : *factus, inquit, obe-*
usque ad mortem (Philipp. II, 8). Sublimitas
additio illa est, in qua titulus scriptus est
caput Domini. In quo certe titulo nomen
ræscriptum, quod est Jesus, illud est excel-
imum, de quo idem Apostolus adjecit : *Pro-*
quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi
quod est super omne nomen (ibid., 9).

electis quoque illa superior pars addita signi-
lud in remuneratione sanctorum, quod supra
ipsis est collatum ex gratia, juxta illud ejus-

dem Apostoli : *Non sunt condignæ passionibus hujus*
temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis
(Rom. VIII, 18). Profundum, hoc est inferior pars
crucis, per quam terræ affixa stat humile est, et
abjectum crucis patibulum, sive genus mortis igno-
miniosum, quo maxima Christi humilitas commen-
datur, et ipse amplius exaltari meruit, sicut supra
meminimus ibi : *Propter quod et Deus exaltavit il-*
lum, etc. De hoc genere mortis prædictum fuerat
ex persona impiorum : *Morte turpissima condemna-*
mus eum (Sap. II, 20). In electis etiam illa pars in-
ferior crucis, qua terræ infixæ tenetur, virtutem ex-
primit humilitatis, qua ipsi se pulveri et terræ
comparantes quanto se amplius hic humiliant, et
minores reputant, tanto postmodum exaltari meren-
tur. Et hæc quidem humilitas eorum, firmos et
erectos eos tenet in culmine virtutum, sicut illa
pars terræ affixa firmam eam, et erectam tenet.
Post charitatem sanctorum, transit ad summam
Christi charitatem, quam nobis exhibuit, et nos
eam scire, ac semper attendere admonet, ut ejus
comparatione humiliores ac ferventiores in ejus
dilectione teneamur. Hanc utique Christi charita-
tem supereminentem scientiæ nostræ dicit, quia
longe major est, quam nos comprehendere intelli-
gentia, vel experientia possimus. Cum autem hanc
Christi charitatem considerantes, eam nostræ con-
feremus incomparabiliter superiorem, tunc, ut dic-
tum est, humiliores ac ferventiores effecti, im-
plebimur omni perfectione virtutum a Deo nobis
collata.

PROBLEMA HELOISSÆ XXX.

Quid est illud in primo libro Regum, quod de
Elcana dicitur : *Et ascendebat vir ille statutis diebus,*
ut adoraret? (I Reg. I, 3.) Qui, vel a quo statuti
sunt dies isti?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Rabanus Maurus in libris Regum (92), ex senten-
tia cujusdam Hebræi, quem in plerisque sequitur
secundum litteram : « Quod autem dicit, *statutis*
diebus, hoc est tribus festivitibus, Pascha videli-
cet, Pentecoste et solemnitate Tabernaculorum. »
Unde Dominus in Exodo præcepit, dicens : *Tribus*
vicibus per singulos annos mihi festa celebrabit
(Exod. XXIII, 14). Et item : *Ter, inquit, in anno ap-*
parebit omne masculinum tuum coram Domino Deo
tuo in loco quem elegerit Dominus Deus tuus (ibid.,
17). Ergo in Silo cum esset eo tempore arca Domi-
ni, ibi hic Elcana, cum esset ipse levita, post obla-
tas victimas cum uxoribus et filiis, atque filiabus
pariter vescebatur. »

PROBLEMA HELOISSÆ XXXI.

Quid est postmodum, quod Anna respondit Eli
sacerdoti : *Nequaquam, inquit, Domine mi ; nam*
mulier infeliæ nimis ego sum, vinumque, et omne
quod inebriare potest, non bibi ; sed effudi animam
meam in conspectu Domini. Ne reputes ancillam

tuam sicut unam de filiabus Belial? (I Reg. 1, 15.)

SOLUTIO ABÆLARDI.

Infelicem se dicit, quasi probrosam, quia maledicta sterilis, et quæ semen non reliquit in Israel. Unde et illud est Elisabeth: *Quia sic fecit mihi Dominus in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines* (Luc. 1, 25). Unde et illud est Deuteronomii, quod Dominus inter cætera promittit populo, pro præceptorum observantia: *Non erit apud te sterilis utriusque sexus, tam in hominibus, quam in gregibus tuis* (Deut. vii, 14). Quod vero ait: *Vinum, et omne quod inebriare potest, non bibi*, magnam laicæ feminæ vel conjugatæ perfectionem exprimit. Quam profecto abstinentiam si tunc agebat, ut ejus orationem facilius exaudiret Dominus, de partu quem postulabat, quanto magis virgines Christi, quæ spirituali ac longe meliori fructui student, ista decet abstinentia? Filius Belial specialiter appellat, quas sibi diabolus, tanquam propriam prolem generat. Ebrietas quippe statim mentis evertit, et quidquid imaginis Dei per rationem habemus, exstinguit, ut jumentis insipientibus comparandi, efficiamur sicut equus et mulus, quibus non est intellectus. Antiquus hostis, et diabolus dicitur, hoc est *deorsum fluens*; et Zabulus, sive Satanas, quod in Latinum sanat *adversarius*, sive *transgressor*; et Belial, hoc est *absque jugo*. Quod quidem nomen hoc loco propter ebrios recte positum est, cum ebrii, tanquam insani, nulli Dei, vel disciplinæ jugo subiaceant. Tales ergo dicit filias Belial, quales furbundæ Bacchi sacerdotissæ describuntur.

PROBLEMA HELOISSÆ XXXII.

Quid est etiam illud de Anna: *Vultusque illius non sunt amplius, in diversa mutati*? (I Reg. 1, 18)

SOLUTIO ABÆLARDI.

Hilarem tantum faciem, et non mœstam vel flebilem deinceps exhibuit.

PROBLEMA HELOISSÆ XXXIII.

Quid et illud est: *Oravit Anna, et ait: Exsultavit cor meum in Domino*? etc. (Reg. 11, 1.) Hoc quippe canticum verba gratiarum vel prophetiæ potius habet quam orationis.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Quantum æstimo, ante canticum orationem præmisit: quo ejus canticum, vel actio gratiarum acceptabilis Deo fieret. De oratione itaque præmissum est, *Oravit*; et de cantico subjunctum, *et ait: Exsultavit cor meum*, etc. Nam et mos Ecclesiæ est in singulis horis orationem præmittere his quæ in laudibus Dei decantanda sunt. Plura autem cantica sanctarum feminarum legitur, ut Debboræ (*Judic* v, 1 et seq.), Judith (*Judith*. xvi, 2 et seq.), et istud Annæ matris Samuelis, sicut et Mariæ matris Domini de partu sibi a Domino commisso (*Luc*. 1, 46 et seq.), illi quidem sterili, ut mater fieret tanti prophetæ, isti vero Virgini, ut mater, fieret Salvatoris. Et hoc profecto canticum Annæ, sicut et illud Vir-

ginis summæ, Ecclesia maxime frequentare cœvit, non solum pro sanctitate matris, vel dignitate partus ei concessi in Samuele, scilicet a quibusdam prophetæ dicuntur incœpisse, et qui per matrem Domino est oblati: verum etiam quia ante prophetarum tempus tam manifestum et ejus imperium in suis canticis, sicut Anna, prophetasse videtur. Sic quippe ait de Christi, et ipso: *Dominus judicabit fines terrarum, et dabit imperium regi suo, et sublimabit cornu suum* (I Reg. 11, 10). Nondum quippe rex in partu erat constitutus, ad quem hæc prophetissæ pertineret. Ipsa primo Christum, hoc est sicut iam verum patenter exprimere meruit; ipse manifeste prænuntiat futurum quod Maria de partu completum, tanquam fidem Virginis, tam propter quam partus instrueret sterilis.

PROBLEMA HELOISSÆ XXXIV.

Illud etiam movet quod hic dicitur: *Donec peperit plurimos* (*ibid.*, 5). Etsi enim Scriptura post Samuelem adhuc filios et duas filias Anna peperit, nondum tamen hoc dicitur canticum, nisi Samuelem hoc refertur. Quomodo etiam de filiis suis dicitur: *mos* et de filiis æmulæ suæ Phenennæ, dicitur (*ibid.*), tanquam ipsa plures habuerit quam Phenenna. Quamvis enim Scriptura non definiat quot filios habuerit Phenenna, nonnulli tamen astruunt plures habuisse quam Annam, hoc est septem.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Non est necesse ut plurimos hoc loco propter comparative accipiamus, respectu pauciorum plurimos dicit absolute, sicut et multos, verum eodem sensu variatis. Nec impedit, si jam multos filios habuisset Anna, quando canticum istud primo persolvit, quamvis Scriptura nondum dicitur eam habuisse nisi Samuelem. Sæpe namque series Scripturæ non tenet ordinem historiæ nonnulla narrat præpostere. Potuit etiam istud canticum prophetiæ spiritum Anna dicere, cum solum a Samuele haberet. Denique nec incongrue dicitur potuit pro solo Samuele, ut ipse scilicet pluris in pretio quam filii Phenennæ, licet unus in numero. Hoc enim modo nonnunquam contingit ut illud dicitur plus habere quam alium, qui pauciora habet, sed pretiosiora possidet.

PROBLEMA HELOISSÆ XXXV.

Obsecramus et quid illud sit: *Samuel autem ministrabat ante faciem Domini puer accinctus cincto lineo, et tunicam parvam faciebat mater sua, et afferebat statutis diebus, ascendens cum viro suo immolaret hostiam solemnem* (*ibid.*, 18). Sive levita, ut probabilius est sive sacerdos Samuelis, nequaquam ætas pueritiæ ministerio convenire secundum legem poterat, ut videbatur ephod accinctus tanquam levita, vel sacerdos vix tenera ætate ministraret. Quærimus et quam tunicam vel quibus temporibus statutis mater præferret.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Ministrare puer in aliquibus officiis minoribus poterat, ephod quoque lineo accinctus. Unde et illud est Rabani secundum Augustinum (93-94): « Samuel accinctus ephod bad, hoc est super humerali lineo, quod distat ab illo ephod quod induebatur pontifex; quia istud tantummodo lineum fuit, et concessum minoribus gradibus ad utendum. Illud enim quod vestiebat pontificem, ex quatuor coloribus, id est hyacintho, bysso, cocco, purpura, et ex auro habebatur contextum. » Statutos dies patet esse supradictos trium festivitatum secundum legem, ut in singulis illis præcipuis solemnitatibus anni mater sollicita filio novam tunicam afferret, in qua ipse Domino mundius vel honestius ministraret, superhumerali lineum desuper habens, quod accinctus et non oneratus, expeditius ministrare posset. Quem, ni fallor, habitum monachi nunc imitantur, cum opera manuum in tunica et scapulari desuper accincto soleant exercere. Quid enim aliud scapularum quam humeri? Aut quid scapulare nisi superhumerali? Denique quis improbet Samuelem, licet puerum, in officio levitarum pro necessitate ministrare, hoc etiam Heli iubente, cum nullus tunc in domo Heli reperiretur hoc officio dignus? Notum quippe proverbium est: *Necessitas non habet legem.*

PROBLEMA HELOISSÆ XXXVI.

Rogamus quippe et quærimus quis fuerit ille vir Dei a Domino missus ad Heli, ut eum corrigeret, et mala domui ejus ventura prædiceret? Quid et illud sit quod inter cætera dicitur de sacerdote meliore successuro Heli: *Suscitabo, inquit, mihi sacerdotem fidelem, qui juxta cor meum et animam meam faciat, et ætificabo ei domum fidelem, et ambulabit coram christo meo cunctis diebus. Futurum est autem ut quicumque remanserit in domo, veniat ut oretur pro ea, et offerat nummum argenteum, et tortam panis, dicatque: Dimitte me obsecro, ad unam partem sacerdotalem, ut comedam buccellam panis* (I Reg. II, 35-36). Scimus quidem Samuelem, qui Heli supervixit, fidelissimum exstitisse Domino. Sed quod levita potius quam sacerdos exstiterit, communis opinio est, nec domum ejus fidelem exstitisse, cujus filii reprobati sunt. Quod etiam dicitur, *Ambulabit coram christo meo*, utrum de ipso sacerdote, an de domo ejus accipiendum sit, et quis ille christus sit quærimus. Denique quod supponitur de oblatione nummi argentei et tortæ panis, tanquam oblatione nova, quam lex non habuit, et cæteris quæ adduntur, exponi postulam.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Vir ille Dei creditur angelus fuisse apparens in humana specie. Sacerdos successurus Heli, non tam Samuel, qui levita fuerit, nec fidelem, sed reprobam domum habuit, quam quicumque alius vir sanctus, qui in ordine sacerdotii Heli successerit, intelligendus esse videtur, qualis fortassis Abina-

A dab fuit, in cujus domum arca Domini Cariathiarim reducta est a Philisthæis (I Reg. VII, 1), vel Eleazarus filius ejus sanctificatus ibi ad custodiendam arcam (ibid.), vel denique ipse Achimelec, quem cum aliis sacerdotibus Saul interfecit in Nobæ civitate sacerdotum (I Reg. XXII, 9 et seq.). Quod vero dictum est: *Ambulabit coram christo meo*, non de sacerdote, sed de domo ejus accipe sub ipso ministrante. Denique quod additur, *Futurum est enim, etc.*, ita Hebræum quemdam audivi exponentem: Nummus argenteus, siclus argenteus est, quo unusquisque redimebat se a sacerdote. Torta panis, quicar, id est quarta panis pars, quæ pauperum oblatio erat. Pars sacerdotii armus dexter et pectusculum, id est superior pectoris pars, maxillæ, ventriculus et cauda (quæ tamen non semper eadem erat), quia secundum diversos sacrificiorum ritus, ut in Levitico legitur, pars sacerdoti dabatur (Levit. X, 12). Nuntiatur itaque Heli quod domus ejus ad tantam ventura sit paupertatem, ut qui modo redemptionum et oblationum susceptores erant, quibus etiam propter ipsum Heli pars sacerdotialis dabatur, ab aliis se redimendos sacerdotibus, alimoniam petant, orantes, ut eis quantalacunque sacerdotii particula, et buccella panis, quæ torta superius appellata est, dimittatur.

PROBLEMA HELOISSÆ XXXVII.

Quid est illud in exordio Marci evangelistæ, quod ait: *Sicut scriptum est in Isaia: Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto etc.* (Marc. I, 2). Cur enim dicit in Isaia, cum primum testimonium, quod statim addit, sit Malachiæ, secundum Isaia? Sin autem e convero fecisset, stare veritas posset, ita scilicet ut illud quod præmiserat, *Sicut scriptum est in Isaia*, ad primum tantum pertineret testimonium.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Sed quia eadem sententia in verbis utriusque prophetæ continetur, breviloquus evangelista id ipsum, quod Malachias dixit, Isaia ascripsit, qui majoris erat auctoritatis, et a quo fortassis ille hoc didicerat. Missio quippe angeli ad parandam viam Domini, vel ipsa ejus præparatio, et vox clamantis in deserto, Joannis est prædicatio. Quem etiam diligentius Isaia describit, cum eum non angelum appellat, sed clamantem in deserto prænuntiat: unde et bene evangelista post testimonium Isaia, quod posterius posuit, statim adjecit: *Fuit Joannes in deserto baptizans et prædicans* (ibid., 4). Quod quidem cum ait, *in deserto et prædicans*, apertius verbis consonat Isaia dicentis, scilicet, *Vox clamantis in deserto*. Provide quoque Marcus cum præmiserit, *Scriptum est in Isaia*, addidit, *Propheta*, tanquam Isaia testimonio quoque Malachiæ (Malac. III, 1) propheta potius esset quam ille qui hoc, ut arbitrator, testimonium ex prophetia Isaia, quam legerat,

ceptum, diligenter adnotandum, ne falsitas A
indat sensum. Quod nec ipsos etiam latet in-
s. Unde cum Judæis nonnunquam opponimus:
usuram non accommodaveris (Ezech. xviii, 8),
iam nec nobis etiam fenerare debeant, dicunt,
imo tuo, subintelligendum esse, quod alibi le-
determinatum esse. Sed et cum veritas habeat
gelica: Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spi-
sancto, non potest introire in regnum Dei (Joan.
3), subintelligendum est, vel sua passione sancti-
is, cum alibi quoque de martyribus generalem
amus sententiam, Domino dicente: Qui perdi-
animam suam propter me, inveniet eam (Matth.
9). Augustinus vero lib. III De consensu Evan-
garum (95), hanc diversitatem de negatione Petri
lissolvit, ut quod Marcus ait, ad prolotionem
referat negantis; quod cæteri dicunt, ad pro-
m animi jam tanta formidine percussi, atque
urbati, ut paratus esset tertio negare, antequam
no gallus cantaret.

od si quis forte requirat cur dixerit Dominus,
et non quater, vel amplius, quod similiter ex ma-
idine formidinis facere paratus esset, vide-
nihil nonnulla etiam ratio in hoc negationis
ri ternario, quo comprehenso intelligatur om-
negatio. Omnis quippe Christum negans, vel
errorem id facit, vel timore aliquo, sive cupi-
compulsus id præsumit. Ter igitur negatu-
Petrus cum a Domino prædicatur, ad omnem
us esse negationem insinuatur. Neque enim C
andandum est ex his quæ jam in Domino gesta
xerant, antequam primum negaret, in despe-
nis scandalum una cum cæteris ipsam cor-
e: a quo postmodum liberatus, Domino eum
ciente, amaro pœnitentiæ fletu delevit quod
nisi. Nec illud fortassis absurde dici potest
ille prior cantus galli, post primam negatio-
Petri, naturalis non fuit: sed ex aliquo stre-
vel Petri de atrio foras exeuntis, vel quorum-
ue illic deambulantium, gallus aliquis prope
tens, excitatus ante horam, primo cantaverit,
non esset ille prior cantus naturaliter factus,
si quadam extortus. Nec tamen sine ratione id
inus ordinavit, ut ad primam statim negatio-
Petri, statim gallus, quasi Petrum arguendo, D
aret, nec sic Petrus negando desisteret, ut ve-
ipsa appareret. Cum itaque Dominus prædixe-
etrum ter negaturum, antequam gallus canta-
horam naturalis cantus galli intellexisse vide-
Marcus vero qui solus apposuit bis tam natu-
quam accidentalem cantum galli indifferenter
pit.

PROBLEMA HELOISSÆ XL.

id est quod solæ bestię, vel aves commemo-
ur adductę esse in Paradisum ad Adam, ut
ret quid vocaret ea, et non etiam reptilia ter-

5) Patrol. tom. XXXIV, col. 1172.

rę, ut serpentes, vel reptilia aquę, ut pisces? (Gen.
11, 20.)

SOLUTIO ABÆLARDI.

Bene quidem, quantum ad mysterium, hoc cre-
dimus actum. In Ecclesia namque præsentis conti-
nentes, qui se maximo per desiderium ad cœlestia
sublevant, et quasi volucres in altum volant, avibus
comparantur; boni vero conjugati bestiis, quę ter-
ram ex parte contingunt, pedibus videlicet, et ex
parte ab ea separantur, cum corpore in ea non vo-
lulentur. Qui enim matrimonio conjunctus est,
divisus est partim Deo serviens, partim sæculo in-
tentus, propter instantes conjugii necessitates.
Quasi ergo pedibus, hoc est inferiori parte sui,
terram contingit, quia terrenis curis, propter oc-
cupationem matrimonii quod lapsioris vitę est,
deseruit. Reptilia vero, quę toto corpore in imo
jacent, nec se ullatenus erigere possunt, reprobi
sunt terrenis desideriis penitus vacantes, et in pro-
fundo vitiorum commorantes. De qualibus scriptum
est: Peccator cum in profundum vitiorum venerit,
contemnit (Prov. xviii, 13). Unde nec pisces unquam
in sacrificio Dei permisi sunt offerri. Recte igitur
volatilibus tantum et gressibilibus animantibus in
paradisum adductis, non etiam reptilibus, Adam
nomina imposuisse dicitur, quia de toto præsentis
Ecclesię populo, in qua granis paleę adhuc sunt
permistę, soli continentes, et boni conjugati ad
verum cœlestis patrię paradisum sunt perventuri,
et Dei vocatione digni: quorum nomina jam in
libro vitę sunt scripta. De qua quidem vocatione
Dei, illud est Apostoli: Quos autem prædestinavit,
hos et vocavit; et quos vocavit, illos et justificavit
(Rom. VIII, 30).

PROBLEMA HELOISSÆ XLI.

Quęrimus quis illud addiderit in fine Deuterono-
mii (Deut. xxxiii et xxxiv), librorum scilicet quin-
que Moysi novissimi, quod de morte Moysi et dein-
ceps narratur: utrum videlicet ipse Moyses id quo-
que prophetico spiritu dixerit, ut etiam id libris
ejus connumerari possit, an ab alio postmodum sit
superadditum?

SOLUTIO ABÆLARDI.

Sicut Beda super Esdras meminit, ipse Esdras
qui non solum legem, sed etiam, ut communis ma-
jorum fama est, omnem sacrę Scripturę seriem,
quę pariter igni absumpta est, prout sibi videba-
tur legentibus sufficere, rescripsit, tam hoc quam
pleraque alia scriptis Veteris Testamenti adjecit.
Sic et nonnulla scriptis etiam evangelicis superad-
dita videmus a translatoribus, quale est illud in
Matthęo: Eli, Eli, lamma sabaethani? hoc est: Deus
meus, Deus meus, utquid me dereliquisti? (Matth.
xxvii, 46). Sic et in cæteris evangelistis, quę non
Hebraice, sed Gręce scripta sunt, simul expositio
istorum Hebræcorum verborum addita reperitur.
Libro etiam Hieronymi De illustribus viris (96), ubi

(96) Patrol. tom. XXIII, col. 716-720.

se ipsum in fine operis posuit, ejus vitæ quantitas et A finis a quodam addita reperitur.

PROBLEMA HELOISSÆ XLII.

Utrum aliquis in eo quod facit a Domino sibi concessum, vel etiam jussum, peccare possit quærimus.

SOLUTIO ABÆLARDI.

Quod si, ut oportet, verum concedatur, quæstione gravi pulsamur, quomodo conjuges, vel in antiquo populo, vel in novo, carnalem concupiscentiam exercentes, in eo peccare dicantur, unde in posterioribus peccatum originale transfundunt. Priorem quippe populum ad procreationem filiorum Dominus ex præcepto, et legis maledicto in eos, qui semen in Israel non relinquerent, constringebat. Unde non solum primis parentibus ante peccatum dixit: *Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1, 28), verum etiam hoc ipsum Noe et filiis ejus post diluuium injunxit (Gen. xix, 1). Desupradicto autem legis maledicto, quo ad propagationem filiorum homines cogebantur, illud est Hieronymi contra Elvidium De perpetua virginitate sanctæ Mariæ (97): « Quoad lex illa permansit: *Crescite, et multiplicamini, et replete terram*; et: *Maledicta sterilis, quæ non facit semen in Israel* (Exod. xxiii, 26), nubebant omnes, et nubebantur. » Hinc et illud est beati Augustini in libro De bono conjugali (98): « Continentiam Joannes et in opere, Abraham vero in solo habitu habebat. Illo itaque tempore, cum et lex dies patriarcharum subsequens maledictum dixit qui non excitaret semen in Israel, et qui poterat, non promebat, sed tamen habebat. » Idem ad Julianum De viduitate servanda (99): « Nec quia dixi Ruth beatam, Annam beatiorem, cum illa bis nupserit, hæc univira cito viduata diu vixerit, continuo etiam te meliorem putes esse quam Ruth; alia quippe prophetiis temporibus sanctarum feminarum dispensatio fuit, quas nubere obedientia, non concupiscentia compellebat, ut propagaretur populus Dei, ex quo nasceretur etiam caro Christi. » Ut ergo ille populus propagaretur, maledictus habebatur per legis sententiam, qui non suscitaret semen in Israel. Unde et sanctæ mulieres accendebantur non cupiditate concumbendi, sed pietate parienti, ut rectissime credantur coitum non fuisse quæsituræ, si proles posset aliter provenire. Et viris usus plurimarum vivarum concedebatur uxorum. Proinde sancta Ruth quale cum semen illo tempore necessarium fuit in Israel non haberet in mortuo viro, quæsitivum alterum de quo haberet (Ruth. iv, 13).

Ad hoc utique legis maledicto, quod prædictus commemorat doctor, et quasi summo fidelium opprobrio, in tantum etiam ipsa lex illi providebat populo, ut posteriores fratres, etsi de uxoribus suis proprium semen haberent, ad semen quoque priorum fratrum suscitandum, uxores eorum ducere

(97) Patrol. tom. XXXIII, col. 203.

(98) Patrol. tom. XI, col. 392.

compelleret et illis jam defunctis potius quam sibi filios generare, ut vel sic a maledicto legis illos absolveret, qui prole privati non essent.

Ipse etiam Dominus observatoribus legis id quoque in remuneratione constituit, ut steriles apud eos non permaneant, tam in hominibus quam in jumentis. Sic quippe scriptum est in Deuteronomio: *Si postquam audieris hæc judicia, custodieris ea, custodiet te Dominus, diliget et multiplicabit, benedicetque fructui ventris tui, et terræ tuæ armentis, gregibus ovium. Benedictus eris inter omnes populos. Non erit apud te sterilis utriusque sexus, tam in hominibus quam in gregibus tuis* (Deut. vii, 13). Unde et nullos sanctorum Patrum legimus semine privatos, quamvis steriles haberent uxores, quas non ad voluptatem concupiscentiæ carnalis exercendam, sed ad populum Dei propagandum ducebant, ut non tam sibi quam Deo filios procrearent. Quale et illud est Tobie: *Et nunc, Domine, tu scis quia non luxuriæ causa accipio sororem meam; sed sola posteritatis causa, in qua benedicetur nomen tuum in sæcula sæculorum* (Tob. viii, 9). Hac intentione Abraham matrimonio copulatus, de uxore sterili prolem suscipere meruit (Gen. xvi, 1 et seq.). Sic quoque Isaac (Gen. xxv), Manue pater Samsonis (Judic. xiii), Elcana de Anna (I Reg. i, 19), Zacharias de Elisabeth (Luc. i, 5 et seq.) optatam adepti sunt prolem, ne maledictum legis vel opprobrium incurrerent matrimonii. Quod inde matrimonium est dictum, quod ad matrem familias faciendam sit initum. Hoc maledictum legis Jephthæ filia considerans, virginitatem suam deslebat, quod virgo moritura semen in Israel non esset relictura (Judic. xi, 38). Ab hoc opprobrio se liberari Elisabeth exsultabat dicens: *Quia sic fecit mihi Dominus, in diebus quibus respexit auferre opprobrium meum inter homines* (Luc. i, 25).

Hæc omnia supra memoratus doctor diligenter attendens, illum conjugatorum concubitum, qui fit propter filios, non tam generandos quam in Christo regenerandos, ita commendat, ut illum magis a peccato immunem dicat quam eum qui fit causa vitandæ fornicationis: quam tamen solam Apostolus causam constituit, ad continentiam plurimum nos adhortans: *De quibus, inquit, scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem, unusquisque suam uxorem, et unamque suum virum habeat* (I Cor. vii, 2). Tanquam ergo melius fit, concubitum quoque conjugalem Deo magis quam nobis impendi, ut ei scilicet filios generare magis quam utilitati nostræ intendamus providere. Adeo prædictus doctor illam intentionem isti præponit, ut nequaquam illum concubitum ad indulgentiam referat, quem a culpa penitus alienat, ut non solum tanquam culpabilis non vitetur, sed tanquam laudabilis expetatur. Qui etiam nuptiarum bonum commendat, ut si causa

(39) Ibid., col. 436.

convenit, ineantur, procreandi videlicet filios, A
 tiam concubitus excusent, qui non hac inten-
 qua convenit, fiunt, atque in seipsis magis
 in operationem vitandæ fornicationis, nuptias
 bonas convincit. Unde et in prædicto libro. De
 scilicet conjugali, sic ait (100): « Bonum ergo
 gii, quod etiam Dominus in Evangelio confirma-
 on solum quia prohibuit dimittere uxorem
 x causa fornicationis, sed etiam quia venit
 tus ad nuptias, cur sit bonum merito quæri-
 quod mihi non videtur propter solam filiorum
 ationem, sed propter ipsam etiam naturalem
 verso sexu societatem. » Item (1): « Tantum
 illud sociale vinculum conjugum, ut cum causa
 andi colligitur, nec ipsa causa procreandi
 ur. Posset etiam homo dimittere sterilem
 m, et ducere aliam, de qua filios habeat, et
 non licet habere. » Item (2): « Sane videndum
 a bona Deum nobis dare, quæ propter seipsa
 nda sunt, sicut est sapientia, salus, amicitia;
 ræ propter aliquid sunt necessaria, sicut do-
 , cibus et potus, somnus, conjugium, concu-
 Horum enim quædam necessaria sunt propter
 tiam, sicut doctrina; quædam propter salutem,
 cibus, et potus, et somnus; quædam propter
 iam, sicut nuptiæ vel concubitus. Hinc enim
 it propagatio generis humani, in quo socie-
 icabilis magnum bonum est. His itaque bo-
 ræ propter aliud necessaria sunt, qui non ad
 itur, propter quod instituta sunt, peccat, alias
 ter, alias damnabiliter. Quisquis vero eis
 r hoc utitur, propter quod data sunt, bene-
 Item (3): « Mihi videtur hoc tempore solos eos,
 non continent, conjugari oportere, secundum
 ejusdem Apostoli sententiam: *Quod si se non
 nt, nubant. Melius est enim nubere quam uri*
 VII, 9) Nec ipsis tamen non peccatum sunt
 , quæ se in operationem fornicationis elige-
 , minus peccatum esset quam fornicatio, sed
 peccatum esset. Nunc autem quid dicturi su-
 diversus evidentissimam vocem Apostoli di-
 . *Quod vult faciat, non peccat si nubat (ibid.,
 it: Si acceperis uxorem, non peccasti et si
 it virgo, non peccat? (ibid., 28.)*
 certe jam dubitare fas non est nuptias non
 peccatum. Non itaque nuptias secundum ve-
 oncedit Apostolus. Nam quis ambigat absur-
 dici non eos peccasse, quibus venia datur?
 iam concubitus secundum veniam concedit,
 per incontinentiam, non sola causa procrean-
 aliquando nulla causa procreandi: quem
 non cogunt fieri, sed ignosci impetrant, si
 non ita sit nimius, ut impediatur, quæ seposita
 bent tempora orandi, nec immutetur in eum
 qui est contra naturam. De quo Apostolus
 non potuit, cum de corruptelis nimis im-

mundorum et impiorum hominum loqueretur. Con-
 cubitus enim necessarius causa generandi, incul-
 pabilis et solus ipse nuptialis est. Ille autem, qui
 ultra istam necessitatem progreditur, jam non rati-
 onem, sed libidini obsequitur. Et hunc tamen non
 exigere, sed reddere conjugii, ne fornicando dam-
 nabiliter peccet, ad personam pertinet conjugalem.
 Si autem ambo tali concupiscentiæ subiguntur, rem
 faciunt non plane nuptiarum. Verumtamen si magis
 in sua conjunctione diligunt quod honestum,
 quam quod inhonestum est, id est quod est nuptia-
 rum, quam id quod non est nuptiarum, hoc eis,
 auctore Apostolo, secundum veniam conceditur. »
 Item (4): « Ille naturalis usus, quando prolabitur ul-
 tra pacta nuptialia, id est ultra propagandi necessi-
 tatem, venialis fit in uxore, in meretrice damnabi-
 lis; iste, qui est contra naturam, execrabili-
 ter fit in meretrice, sed execrabilius in uxore. Tantum
 valet ordinatio Creatoris et ordo creaturæ, ut in re-
 bus ad utendum concessis, etiam cum modus ex-
 ceditur, longe sit tolerabilis quam in eis quæ con-
 cessa non sunt, vel unus vel rarus excessus: et
 ideo in re concessa, immoderatio conjugis, ne in
 rem non concessam libido prorumpat, toleranda
 est. Hinc est etiam quod longe minus peccat quam-
 libet assiduus ad uxorem, quam vel rarissimus ad
 fornicationem. Cum vero vir membro mulieris non
 ad hoc concessio uti voluerit, turpior est uxor in
 se, quam si in alia fieri permiserit. Decus ergo
 conjugale est castitas procreandi, et reddendi car-
 nalis debiti fides; hoc est opus nuptiarum, hoc ab
 omni crimine defendit Apostolus, dicendo: *Et si
 acceperis uxorem, non peccasti, et si virgo nupserit,
 non peccat; et, quod vult faciat: non peccat, si nu-
 bat (I Cor. VII, 28).* Exigendi autem debiti ab al-
 terutro sexu immoderatio progressio, propter illa
 quæ supra diximus, conjugibus secundum veniam
 conceditur. Quod ergo ait: *Quæ innuptu est cogitat
 ea quæ sunt Domini, ut sit sancta et corpore et spiri-
 tu (ibid., 34),* non sic accipiendum est, ut putemus
 non esse sanctam corpore Christianam conjugem
 castam. Omnibus quippe fidelibus dictum est:
*Nescitis quoniam corpora vestra templum in vobis est
 Spiritus sancti, quem habetis a Deo? (I Cor. VI,
 19.)* Sancta sunt etiam corpora conjugatorum, fidem
 sibi et Domino servantium. Cui sanctitati con-
 jusetur eorum, nec infidelem conjugem obsistere, sed
 potius sanctitatem uxoris prodesse infideli viro,
 aut sanctitatem viri prodesse infideli uxori, idem
 Apostolus testis est, dicens: *Sanctificatus est enim
 vir infidelis in uxore fidei; et sanctificata est mulier
 infidelis per virum fidelem (I Cor. VII, 14).* Proinde
 illud dictum est secundum ampliorem sanctitatem
 innuptiarum quam nuptiarum. »

Item (5): « Manet vinculum nuptiarum, etiamsi
 proles, cujus causa initium est, manifesta sterilitate

Patrol. tom. XL, col. 375.
 ibid., col. 378.
 ibid., col. 380.

(3) Ibid., col. 381, 382.
 (4) Ibid., col. 382.
 (5) Ibid., col. 385.

non subsequatur, ita ut jam scientibus conjugibus non se filios habituros, separare se tamen, vel ipsa causa filiorum atque aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cum eis quibus se copulaverint, adulterium committunt; ipsi autem conjuges manent. Plane uxoris voluntate adhibere aliam, unde communes filii nascantur unius commistione, ac semine alterius autem jure ac potestate, apud antiquos Patres fas erat: utrum et nunc fas sit, non temere dixerim. Non est enim propagandi necessitas, quæ tunc fuit, quando et parientibus conjugibus alias propter copiosorem posteritatem, superducere licebat: quod nunc certe non licet. » Item (6): « Quod est cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis, et utrumque non est sine delectatione carnali. Quæ tamen modificata, et temperantia refrenante in usum naturalem redacta, libido esse non potest. Quod est autem in sustentanda vita illicitus cibus, hoc est in quærenda prole fornicarius vel adulterinus concubitus. Et quod est in luxuria ventris et gutturis illicitus cibus, hoc est in libidine nullam prolem quærente illicitus concubitus. Et quod est in cibo licito nonnullus immoderatio appetitus. [hoc est in conjugibus venialis ille concubitus, Sicut ergo satius est mori fame, quam idolothyti vesci, ita satius defungi sine liberis quam ex illicito coitu stirpem quærare. Undecunque autem nascantur homines, si parentum vitia non sectentur, et Deum recte colant, honesti et salvi erunt. Semen enim hominis ex qualicumque homine, Dei creatura est, et eo male utentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit. Sicut autem filii boni adulterorum, nulla defensio est adulteriorum, sic mali filii conjugatorum, nullum crimen est nuptiarum. » Item supra (7): « Sunt viri usque adeo incontinentes, ut conjugibus nec gravidis parcaui. Quidquid ergo inter se conjugati immodestum, inverecondum, sordidumve gerunt, vitium hominum est, non culpa nuptiarum. Jam in ipsa quoque immoderatiore exactione debiti carnalis, quam eis non secundum imperium præcipit, sed secundum veniam concedit Apostolus, ut etiam præter causam procreandi sibi commisceantur; et si eos pravi mores ad talem concubitum impellunt, nuptiæ tamen ab adulterio seu fornicatione defendunt. Neque enim illud propter nuptias admittitur, sed propter nuptias ignoscitur. Debent ergo sibi conjugati non solum ipsius sexus sui commiscendi fidem, liberorum procreandorum causa, quæ prima est humani generis in ista mortalitate societas, verum etiam infirmitatis invicem excipiendæ ad illicitos concubitus evitandos, mutuum quodammodo servitutem, ut et si alteri eorum perpetua continentia placeat, nisi ex alterius consensu non possit. Et ad hoc enim uxor non habet potestatem sui

corporis, sed vir: similiter et vir non habet potestatem sui corporis, sed mulier, ut et quod non filiorum procreandorum, sed infirmitatis et incontinentiæ causa expetit, vel ille de matrimonio, vel illa de marito, non sibi alterutrum negent, ne per hoc incidant in damnabiles corruptelas, tentante Satana propter incontinentiam, vel amborum, vel cujusquam eorum. Conjugalis enim concubitus generandi gratia non habet culpam. » Item (8): « Reddere debitum conjugale, nullius est criminis: exigere autem ultra generandi necessitatem culpæ venialis. »

Idem ad Valerianum comitem, De nuptiis et concupiscentia, libro primo (9): « Quis autem audeat dicere donum Dei esse peccatum? Anima et corpus, et quæcumque bona animæ et corporis, naturaliter insita etiam peccatoribus, dona Dei sunt, quoniam Deus, non ipsi, ista fecerunt. De his quæ faciunt dictum est, omne quod non est fide, peccatum esse (Rom. xiv, 23). Absit ergo pudicum veraciter dici, qui non propter verum Deum fidem connubii servat uxori! Copulatio itaque maris et femine, generandi causa, bonum est naturale nuptiarum. Sed isto bono male utitur, ut sit ei intentio in voluptate libidinis, non in voluntate propaginis (10). Hac intentione cordis, qui suum vas possidet, id est conjugem suam, procul dubio non possidet in morbo desiderii, sicut gens quæ ignorat Deum, sed in sanctificatione et honore, sicut fideles qui sperant in Deum. Illo quippe concupiscentiæ malo utitur homo, non vincitur, quando eam inordinat aut indecoris motibus æstuantem frenat et cohibet: neque nisi propagini consulens relaxat atque adhibet, ut spiritualiter regenerandos carnaliter gignat, non ut spiritum carni sordida servitute subjiciat. » Item de conjugio Joseph et Mariæ (11): « Omne nuptiarum bonum impletum et in illis parentibus Christi, proles, fides, sacramentum: prolem cognoscimus ipsum Dominum Jesum; fidem, quia nullum adulterium; sacramentum, quia nullum divortium. Solum ibi nuptialis concubitus non fuit, quia in carne peccati fieri non poterat, sine illa carnis concupiscentia, quæ accidit ex peccato, sine qua concipi voluit, qui futurus erat sine peccato, non in carne peccati, sed in similitudine carnis peccati, ut hinc etiam doceret omnem, quæ de concubitu nascitur, carnem esse peccati; quandoquidem, sola quæ non inde nata est, non fuit caro peccati. Quamvis conjugalis concubitus, qui fit intentione generandi, non sit ipse peccatum, quia bona voluntas animi sequentem ducit, nec ducentem sequitur corpus voluptatem, nec humanum arbitrium trahitur subjugante peccato, cum juste redigitur in usum generandi plaga peccati. »

Item (12) de eo quod dicit Apostolus: *Hoc autem dico secundum veniam, non secundum imperium*

(6) Patrol. tom. XL, col. 385, 386.

(7) Ibid., col. 377.

(8) Ibid., col. 382.

(9) Patrol. tom. XLIV, col. 415.

(10) Ibid., col. 419.

(11) Ibid., col. 421, 422.

(12) Ibid., col. 423.

[I Cor. vii, 6]. « Ubi ergo danda est venia, aliquid esse culpæ nulla ratione negabitur. Cum igitur culpabilis non sit generandi intentione concubitus, qui proprie nuptiis imputandus est; quid secundum veniam concedit Apostolus, nisi quod conjuges, dum se non continent, debitum ab alterutro carnis exposcunt, non voluntate propaginis, sed libidinis voluptate? Quæ tamen voluptas non propter nuptias cadit in culpam, sed propter nuptias accipit veniam. Quocirca etiam hic sunt laudabiles nuptiæ, quia et illud, quod non pertinet ad se, ignosci faciunt propter se. Neque etenim iste concubitus, quo servitur concupiscentiæ, sic agitur, ut impediatur fetus, quem postulant nuptiæ; sed tamen aliud est non concumbere nisi sola voluntate generandi, quod non habet culpam, aliud carnis voluptatem appetere concumbendo, sed non propter conjugem, quod venialem habet culpam. » Item libro secundo (13): « Panem et vinum sic non reprehendimus, propter luxuriosos et ebriosos, quomodo nec aurum propter cupidos et avaros. Quocirca commistionem quoque honestam conjugum non reprehendimus propter pudendam libidinem corporum. Illa enim posset esse nulla præcedente perpetracione peccati, de qua non erubescerent conjugati. Hæc autem ex-

(13) Patrol. tom. XLIV, col. 457.

A torta est post peccatum, quam coacti sunt velare confusi. Unde remansit posterioribus conjugatis, quamvis hoc malo bene, et licite utentibus, in ejusmodi opere humanum vitare conspectum, atque ita confiteri quod pudendum est, cum debeat neminem pudere quod bonum est. Sic insinuantur hæc duo, et bonum laudandæ conjunctionis, unde filii generentur; et malum pudendæ libidinis, unde qui generantur, regenerandi sunt ne damnentur. Proinde pudenda libidine qui licite concumbit, malo bene utitur; qui autem illicite, malo male utitur. Rectius enim accipit nomen mali quam boni, quoniam erubescunt boni et mali. Meliusque credimus ei qui dicit: *Scio quia non habitat in me*, hoc est in carne mea, *bonum* (Rom. vii, 18); quam huic, qui hoc dicit bonum, unde si confunditur, confitetur malum; si autem non confunditur, addit impudentiam pejus malum. Recte ergo diximus, ita nuptiarum bonum malo originali, quod inde trahitur, non potest accusari, sicut adulteriorum malum bono naturali quod inde nascitur, non potest excusari; quoniam natura humana, quæ nascitur vel de conjugio vel de adulterio, Dei opus est; quæ si malum esset, non esset generanda, si malum non haberet, non esset regeneranda. »

PETRI ABÆLARDI OPERUM PARS TERTIA.

THEOLOGICA ET PHILOSOPHICA.

EXPOSITIO IN HEXAEMERON

(Edidit D. MARTEN. *Anecd. t. V*, col. 1362, ex ms. monasterii S. Michaelis in periculo maris.)

OBSERVATIO PRÆVIA.

Inter difficiliora intellectu sacræ Scripturæ loca, tria in primis recensent antiquiores Ecclesiæ patres. quorum lectionem etiam non nisi peritis in lege permittebant Judæi, scilicet initium Genesis, Canticum canticorum et Ezechielis prophetiam. Hinc natum primis sæculis singulare illa explicandi ac commentariis illustrandi studium: quo in labore operam impendisse suam præsertim Rodonem Taliani discipulum, Candidum, et Hippolytum testatur Hieronymus in libro De scriptoribus ecclesiasticis, capp. 37, 48 et 61, ut interim taceam Basilium Cæsariensem et Ambrosium Mediolanensem episcopos, qui omnes singulari aliquo opere initium Genesis explicare aggressi sunt. Horum exemplo sequentem Expositionem in Hexaemeron conscripsit Petrus Abælardus secundum triplicem sensum, litteralem, moralem et allegoricum. Hanc autem ad petitionem Heloissæ, cui nihil curare poterat, conscriptam quoniam tempore aggressus fuerit non satis constat. Existimamus tamen eam post suam cum sancto Bernardo reconciliationem ab eo jam Cluniacensi monacho facta susceptam fuisse. Nam referens illam philosophorum sententiam de anima mundi, stellarum et planetarum, illam de Spiritu sancto, ut in sua Theologia fecerat, non amplius interpretatur. Sed quocumque tandem tempore illa Expositio scripta fuerit, in ea mirum Abælardi ingenium et eruditionem suspicere libet. Præterea vero quæ hactenus sub ejus nomine prodire opera, et ea quæ hic a nobis edita fuere, reperimus in veteri codice ms. monasterii B. Mariz de Fontanis in diocesi Turonensi Abælardi Elucidarium: quod opus in codice Clarevallensi Angeldi Montis-Leonis nomen præfert, editum est inter spuria S. Anselmi opera.

ABÆLARDI PRÆFATIO.

Tria sunt in Veteri Testamento loca quæ ad intelligendum difficiliora esse sacræ Scripturæ periti censuerunt. Principium scilicet Geneseos, secundum ipsam divinæ operationis historiam, et Canticum canticorum, et prophetiam Ezechiel in prima præcipue visione de animalibus et rotis, et in extrema de ædificio in monte constituto. Unde apud Hebræos institutum esse aiunt prædictorum scriptorum expositionem præ nimia difficultate sui nonnisi maturis sensibus senioremm committendam esse, sicut et Origenes meminit prima in Cantica canticorum homilia, dicens : « Aiunt et observari apud Hebræos quod nisi quis ad ætatem perfectam maturamque pervenerit, librum hunc in manibus tenere non permittitur : sed illud ab eis accepimus custodiri, apud eos omnes Scripturas a doctoribus tradi pueris, ad ultimum iv libros reservari, id est principium Geneseos quo mundi creatura describitur, et Ezechiel prophetæ principia in quibus de cherubim refertur, finem quoque in quo templi ædificatio continetur, et hunc Cantici canticorum librum. » Hinc et illud Hieronymi in prologo Expositionis suæ in Ezechielem : « Aggrediar Ezechiel prophetam, cujus difficultatem Hebræorum probat traditio. Nam nisi quis apud eos ætatem sacerdotalis ministerii, id est trigesimum annum impleverit, nec principium Geneseos, nec Canticum canticorum, nec hujus voluminis exordium et finem legere permittitur, ut ad perfectam scientiam, et mysticos intellectus plenum humanæ naturæ tempus accedat. »

Supplicando itaque postulas et postulando supplicas, soror Heloissa, in sæculo quondam chara, nunc in Christo charissima quatenus expositionem horum tanto studiosius intendam quanto difficiliorum

(14) Patrol. tom. XXXII, col. 640.

A esse constat intelligentiam, et spiritualiter hoc tibi et filiabus tuis spiritalibus persolvam. Unde et rogantes vos rogo ut, quia me rogando ad hoc compellit, orando Deum mihi efficaciam impetretis ; et quoniam, ut dici solet, a capite inchoandum est, tanto me amplius in exordio Geneseos vestræ orationes adjuvent, quanto ejus difficultatem cæteris constat esse majorem, sicut expositionem raritas ipsa testatur. Cum enim multi multas mysticas vel morales in Genesim confecerint explanationes, solius apud nos beatissimi Augustini perspicax ingenium historiam hic aggressus est exponere. Quam adeo difficilem recognovit, ut quæ ibi dixerit, ex opinione potius quam ex assertionem sententiæ protulerit ; vel quærendo magis tanquam dubia, quam definiendo tanquam certa, quasi Aristotelicum illud attendens consilium : « Fortasse, inquit, difficile sit de hujusmodi rebus confidenter declarare, nisi sæpe pertractata sunt : dubitare autem de singulis non erit inutile. » Prædictus itaque doctor in secundo Retractationum suarum, libros xii suos de Genesi ad litteram retractaturus ait (14) : « In quo opere plura quæsitæ quam inventa, et eorum quæ inventa sunt pauciora firmata, cætera vero ita posita, velut adhuc requirenda sint. » Sed quoniam hujus quoque operis dicta adeo vobis obscura videntur, ut ipsa rursus expositio exponenda esse censeatur, nostram etiam opinionem in exponendo prædicto Geneseos exordio efflagitatis. Quam nunc quidem expositionem ita me vestrarum instantia præcum C aggredi cognoscatis, ut tibi me deficere videritis, illam a me apostoli am excusationem expectetis. *Factus sum insipiens, vos me coegistis* (II Cor. xii, 11).

INCIPIT EXPOSITIO IN HEXAMERON.

Immensam igitur abyssum profunditatis Geneseos triplici perscrutantes expositione, historica scilicet, morali et mystica, ipsum, invocemus Spiritum, quo dictante, hæc scripta sunt ; ut qui prophetæ verba largitus est, ipse nobis eorum aperiat sensum. Primo itaque, prout ipse annuerit, imo dederit rei gestæ veritatem quasi historicam figamus radicem. Carnalem itaque populam propheta desiderans ad divinum cultum allicere, cui tanquam rudi adhuc et indisciplinato prioris instituta Testamenti fuerat traditurus, primo eos ad obediendum Deo tanquam omnium

D Creatori ac dispositori monet ; consideratione videlicet corporalium ejus [f. operum]. ... in ipsa mundi optima creatione ac dispositione. Quarum quidem rerum ab ipso mundi exordio usque ad tempora sua diligenti narratione deducit. Unde et ipsius recte materiam assignamus hanc ipsam, quam diximus mundi creationem ac dispositionem, hoc est ipsa quæ in creatione mundi vel dispositione divina operata est gratia. De qua quidem operatione ad cognitionem opificis nos perducente Apostolus ait : *Invisibilia ipsius a creatura mundi per ea quæ facta*

*intellecta conspiciuntur, etc. (Rom. i, 20). Quis enim de aliquo artifice an bonus vel solers in-
ando sit voluerit intelligere, non ipsum sed
a ejus considerare debet. Sic et Deus qui in
o invisibilis et incomprehensibilis est, ex ope-
suorum magnitudine primam nobis de se scien-
confert, cum omnis humana notitia surgat a
bus. Quod diligenter Moyses attendens populo
carnali et corporeis sensibus dedito nec spiritali
lignitia prædito, juxta numerum quinque sen-
a hoc Vetus Testamentum in quinque libris
ere decrevit, ab ipso divinæ creationis exordio
ans exordium, naturalem quidem ordinem in
prosecutus : unde bene hanc ipsam ejus opera-
m prophetæ hujus materiam assignamus.
tentio vero est ea quam præmisimus, horum
icet narratione vel doctrina carnalem adhuc
alum ex visibilibus saltem operibus ad cul-
allicere divinum, ut ex his videlicet homo
ligat quantam Deo debeat obedientiam, quem
et ad imaginem suam creavit et in paradiso
atum cæteris præfecit creaturis tanquam pro-
eum conditis universis, sicut scriptum est :
ia subjecisti sub pedibus ejus, etc. (Psal. viii,
luem etiam post culpam a paradiso ejectum
ficiis suis non destituit ; sed eum modo per
ra corrigendo, modo per blanda attrahendo,
o lege instruendo, modo miraculis confirmando,
o minis deterrendo, modo promissionibus allio,
summa eum sollicitudine ad veniam non
ut invitare. Quæ quidem omnia, ut præfati su-
diligenti narratione ab ipso mundi exordio
e ad tempora sua Moyses prosecutus ita exor-
est.*

DE OPERE PRIME DIEI.

*principio creavit Deus cælum et terram. Cæli
rræ nomine hoc loco quatuor elementa com-
endi arbitror, ex quibus tanquam materiali
ordio cætera omnia corpora constat esse com-
ta. Cælum quidem duo levia elementa, ignem
licet atque aerem dicit. Reliqua vero duo
gravia sunt, terram generaliter vocat. Cœ-
quippe tam aereum dicimus, juxta illud, vo-
s cæli, quam æthereum quod est igneum.
e non incongrue tam aerem quam ignem cœ-
hic nominat. Constat etiam cælum æthereum :
purior est ignis, cælum proprie solere dici.
e merito nomen cæli, quod quanto purior est
s, tanto levioris est naturæ, pro duobus, ut
am, levibus elementis igne scilicet atque aere
positum esse intelligitur. Sicut e contrario
terram, cujus maxime gravis est et ponderosa
ira, tam terram ipsam quam ei adhærentem
am determinat. Hæc itaque quatuor elementa
quam cæterorum corporum principia Deum in
cipio fecisse prænuntiat.
t tale est quod dicit, *In principio*, ac si dice-
ante illa omnia quæ consequenter enumerat,
le quorum etiam consummatione postmodum*

*A subdit : Igitur perfecti sunt cæli, etc. (Gen. ii, 1.
Tale est quod dicit in principio sequentium ope-
rum, ac si diceret : In principio mundi, id est an-
tequam quidquam de his quæ de mundo sunt effi-
ceret. Non enim angeli, cum incorporeæ sint na-
turæ, inter mundanas creaturas comprehendun-
tur, sicut homines, de quibus in iii Topic. philo-
sophus meminit. « Mundus, inquit, Providentia
regitur, homines autem pars mundi sunt ; humanæ
igitur res Providentia reguntur. »*

*Potest etiam sic intelligi, In principio creavit
hæc, ac si diceretur ut ipsa quæ diximus elementa
cæterorum corporum ex eis consciendorum pri-
mordialiter essent causa. Unde et bene elementa
B quasi alimenta dicta sunt, quod ex eis cætera suum
esse trahant, sicut et quæcunque animantia per
alimenta ciborum vivere habent atque subsi-
stere.*

*Bene autem de elementis dictum est, creavit
potius quam formavit, quia creari proprie id dici-
tur, quod de non esse ita ad esse producit, ut
præjacentem non habeat materiã, nec in aliquo
primitus subsisteret naturæ statu. Cum autem de
ipsa jam materia præparata adjunctione formæ
aliquid fit, recte illud formari dicitur, sicut est il-
lud quod in sequentibus ponitur : Formavit igitur
hominem de limo terræ (Gen. ii, 7). Et iterum :
Formatis igitur de humo cunctis animantibus terræ
(ibid., 19). Cum enim præjacens materia denota-
tur, veluti cum præmittitur de humo quoniam in
speciem aliquam formaretur, tunc rectissime for-
mari dicitur.*

*Terra autem erat inanis et vacua. Quoniam ad
hominis creationem de terra formandi et in terra
conversaturi specialiter iste spectat tractatus, quo
propheta, ut diximus, ad cultum Dei hominem al-
licere intendens, ad terrena opera stylum conver-
tit, cælestis et superioris naturæ, id est angelicæ
creatione præterita ; ne forte, si eam perscrutaretur
et ad Creatoris sui laudem ejus excellentiam
ostenderet, minus hominem ad amorem Dei allie-
ceret, qui sibi aliam præferri naturam conspice-
ret. Præmittens itaque terram in creatione sua
inanem et vacuum exstitisse, quomodo postmo-
dum ejus inanitati et vacuitati divina operatio con-
suluerit posteriorum dierum operibus declarat.
Inanem, dicit terram a fructu, quem nondum pro-
duxerat ; vacuum, ab habitatore, non solum ho-
mine, verum etiam ab omni penitus animantium
genere, cum nulla adhuc animantia vel terrestris
vel aquatica mansio contineret, quæ utraque, ut
diximus, terræ vocabulo comprehenditur. Terram
itaque dicit, secundum quod expositum est, hanc
ex elementis gravibus constantem inferiorem mundi
regionem. Et notandum quod, dum ait, *terra au-
tem erat inanis et vacua*, subinnuit ex illa apposita
conjunctione adversativa de cælo non sic esse in-
telligendum, cum videlicet angeli vel ante ipsum
cælum vel cum cælo creati esse intelligantur, qui*

quasi cœlestes habitatores dicuntur, ut, licet eorum creationem propheta non exsequatur, in transitu tamen eam perstringat, ne quid ejus narrationi de divinis operibus deesse videatur.

Et tenebræ erant super faciem abyssi. Abyssum, id est profunditatem, vocat totam illam confusam necdum distinctam, sicut postmodum fuit, elementorum congeriem. Quam quidem confusionem nonnulli philosophorum seu poetarum chaos dixerunt: quod enim profundum est minus apparet et visui patet. Illam itaque elementorum congeriem nondum per partes ordinatas distinctam, ut cognitioni nostræ vel visui patere posset, etiamsi jam homo creatus esset, abyssum nominat; faciem vero qua unusquisque cognoscitur pro notitia ponit. Facies ergo abyssi tenebris obducta erat, id est notitia illius congeriei ex prima confusione præpediebatur, ut nequaquam se visibilem præberet, vel aliqua ejus utilitas in laudem Creatoris adhuc appareret.

Et Spiritus Domini ferebatur super aquas. Hebraicum habet, *volitabat super faciem aquarum*. Translatio vero quædam habet, *fovebat aquas*, quædam, *ferebatur super aquas*, sicut habet præsens quam præ manibus habemus, ac primum nobis occurrit exponenda. Quantum ergo nobis videtur, aquarum etiam nomine fluidam illam atque instabilem congeriem nondum certa partium suarum collocatione firmatam comprehendit. Super hanc itaque Spiritus Domini ferebatur, quia ut eam ordinaret, tanquam imperio suo subjectam divina disponebat gratia, ne videlicet ulterius esset inanis aut vacua, seu tenebrosa vel fluida. Quid enim Spiritus Dei nisi ejus bonitas intelligitur, cujus participatione sunt bona universa? Quæ videlicet Dei bonitas, quia nondum in illa elementorum confusione apparebat, superferri potius illi quam inferri dicebatur, quia nondum in ea operatus fuerat unde aliquid utilitatis ipsa prætenderet. Unde nec in ejus commendatione: dicitur vidit Deus quia bonum est, sicut in commendatione reliquorum operum. Diligenter etiam dicit, *ferebatur super aquas* potius quam erat, quasi ostendens eum habere quemdam transitum in istis, ut de tenebris ad lucem produceret, non in eis permanentiam habere, quas nequaquam in hac confusione proposuerat relinquere.

Alia etiam, ut diximus, translatio habet, *et Spiritus Domini fovebat aquas*, more videlicet avis, quæ ovo incumbit, ut ipsum foveat atque vivificet; unde et bene vivificatorem Spiritum sanctum appellamus. Bene autem ovo nondum vivificato aut formato illa confusa congeries comparatur, in qua tanquam in ovo quatuor in se continenti quatuor elementa comprehenduntur. Est quippe in ovo testa exterior; deinde intus tela, id est cartilago quædam testæ adhærens; ac postmodum albugo; denique medium illud ovi quasi medulla ejus. Quod quidem medium ovi quod vitellum dicimus, quasi terra est in mundo: albugo quasi aqua terræ ad-

hærens; tela tanquam aer; testa ut ignis. Ex vitello autem et albugine ovi constat pullum in eo formari et nasci; et ex terra vel aqua cuncta produci ac formari animantia liber iste commemorat. Sicut igitur avis ovo incumbens et ei nimio affectu se applicans ipsum calore suo fovet, sicut dictum est, pullum format atque vivificat: sic divina bonitas quæ Spiritus sanctus intelligitur, et proprie charitas Dei dicitur, quæ infusa cordibus fidelium ea fervere in Deum facit, et sic quodam suo fotu calentia reddit; illi adhuc fluidæ et instabili congeriei, quasi aquis præesse dicitur, ut inde postmodum animantia producat, quia sic eam quasi sub se habebat, hoc est in sua potestate, ut inde postmodum hominem et animantia cætera quasi de ovo pullum formaret, ac formata vivificaret.

Notandum vero quod ubi nos dicimus *Spiritus Domini ferebatur super aquas*, pro spiritu Hebraicum habet *ruauh*, quod tam spiritum quam ventum figurat: Et pro eo quod dicimus, *ferebatur super aquas*, in Hebraico est, *volitabat super faciem aquarum*, ut supra quoque meminimus. Ex quo et volitans alibi in eodem propheta reperitur, cum dicitur: *Sicut aquila provocans ad volandum pullos et super eos volitans* (Deut. xxxii, 11). Quod itaque dicitur ventus Dei jam tunc super faciem aquarum volitare, id est ventilare, tale est fortassis juxta litteram ac si diceretur quod jam tunc ventus a Deo aquis immissus, earum superiorem partem, quam semper constat leviolem esse in omni aquarum congerie, sursum agitabat, ut videlicet postmodum suspensæ firmarentur. Cum enim postmodum ait: *Fiat firmamentum in medio aquarum*; et rursum: *Divisit aquas quæ erant sub firmamento ab his quæ erant super* (ibid., 7), innuit jam eas fuisse divisas, sed nondum esse firmatas. Nec mireris hoc loco ventum a Domino aquis immissum Spiritum Domini a Moyse dici, cum hoc idem propheta tanquam in consuetudine habens alibi dicat: *In spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ* (Ezod. xv, 8). Et rursum: *Plavit spiritus tuus et operuit eos mare* (ibid., 10). Nec mirum ventum a Domino immissum spiritum ejus vocari, cum malignus quoque spiritus nonnunquam ab eo furere permissus spiritus Domini malus nuncupetur, sicut in Saule legimus.

Bene autem ventus aquis immissus et eas sustollens, ut universum tegerent mundum, typum nostræ regenerationis ex aqua et spiritu præsignabat. Hoc enim elementum Spiritus sanctus cæteris dignitate præfecit ac superposuit, dum hoc ei sui gratiæ beneficium contulit, ut quorumlibet hominum aqua baptismatis perfusorum universa peccata sic tegerentur vel delerentur, ut nec satisfactio pœnæ corporalis restaret.

Si quis etiam hoc ad naturalem ordinem elementorum ita referat, ut aerem aqua circumfusum dicat, sicut aqua terram tunc omnino ambit vel cœlum aerem ambit, et tale sit spiritum tunc illum

volitare super aquas mobili sua levitate illas ambire. Videtur hæc quoque sententia naturalium rerum ordini consentire, nisi forte quod cum de aere dicitur spiritus, additur Domini : quod nequam de terra vel cæteris dictum est elementis. Sed fortasse tanto id diligentius propheta scripsit, quanto perfectius rem gestam simul et mysticam comprehendit. Tale est ergo, *Spiritus Domini volitabat super aquas*, ac si diceret : Ventus in eis spirabat, typum gerens Spiritus sancti, aquas in baptismum sua gratia fecundaturi et quasi hoc beneficium eis inspiraturi.

Cum ergo propheta de cælo et terra manifestam prius fecisset mentionem, dicens : *Creavit cælum et terram*, et in hoc patenter duo elementa comprehendisset, igem videlicet ac terram, præsertim cum nomine cæli et terræ non nisi terrenum elementum et igneum ex quo est, extrema mundi spatia, hoc est ætherea, quæ proprie cælum dicitur, intelligi soleat, duo quoque alia, scilicet aquam et aerem consequenter exprimere curavit ; quæ dum non creari tunc sicut illa patenter dixerit, quamvis, ut diximus, hæc quoque in eorum nominibus comprehendat, curavit manifeste nunc ea distinguere, ut diligenter totam mundi constitutionem in quatuor istis consistere declararet.

Dixit quoque Deus : Fiat lux. Dictum ipsius Dei est Verbum Patris, quod ejus cœternam Sapientiam intelligimus, in qua primitus omnia disponuntur quam opere compleantur, sicut scriptum est : *qui fecit quæ futura sunt* : fecit, inquam, disponendo antequam faceret opere complendo. Sicut est itaque verbum oris, ita et verbum dicitur cordis, juxta illud : *In corde et corde locuti sunt* (Psal. xx. 3). Cum igitur propheta in diversis rerum creationibus faciendis præmittit : *Dixit Deus*, et ad dictum statim effectum adjungit, dicens : *Et factum est*, ita cuncta Deum condidisse in Verbo, hoc est in Sapientia sua ostenditur, id est nihil subito vel temere, sed omnia rationabiliter ac provide. De quo et Psalmista : *Dixit*, inquit, *et facta sunt* (Psal. xxxii, 6), id est ratione et providentia præeunte cuncta condidit sive ordinavit. Qui etiam alibi verbum hoc apertius demonstrans non esse verbum audibile et transitorium, sed intelligibile ac permanens, ait : *Qui fecit cælos in intellectu* (Psal. cxxxv, 5) ; primo videlicet per rationem apud se eos constituendo quam opere complendo ; quasi bina sit omnium rerum creatio : una quidem primum in ipsa divinæ providentiæ ordinatione, altera in opere. Secundum quas etiam duas creationes duos esse mundos, unum videlicet intelligibilem, alterum sensibilem astruxere philosophi. Quod nec ab evangelica dissidet disciplina, si sententiæ veritatem magis quam verborum attendamus proprietatem. Scriptum quippe est in Evangelio de hoc ipso Dei Verbo : *Quod factum est in ipso vita erat* (Joan. 1, 3). Quod

(15) Patrol. tom. XXXII, col. 388.

tamen philosophi ipsum etiam divinæ providentiæ conceptum mundum appellant, ab ecclesiasticæ locutionis usu plurimum dissentire videtur. Unde Augustinus in primo Retractationum (15) : « Displicet, inquit, nihil quod philosophos non vera pietate præditos dixi virtutis luce fulsisse. Et quod duos mundos, unum sensibilem, alterum intelligibilem sic commendavi tanquam hoc etiam Dominus figurare voluerit, quia non ait : *Regnum meum non est de mundo*, sed, *Regnum meum non est de hoc mundo* (Joan. xviii, 36). » Item, nec Plato quidem in hoc erravit quia esse mundum intelligibilem dixit, si non vocabulum quod ecclesiasticæ consuetudini in re illa minime usitatum est, sed ipsam rem volumus attendere, mundum quippe ille intelligibilem nuncupavit ipsam rationem qua fecit Deus mundum. Quam qui esse negat, sequitur ut dicat irrationabiliter Deum fecisse quæ fecit. Idem De Civitate Dei libro decimo sexto hanc internam De locutionem, et intellectualem non audibile verbum diligentè describens (16) : « Dei, inquit, ante factum suum locutio ipsius, facti sui est incommutabilis ratio, quæ non habet sonum strepentem atque transeuntem, sed inde sempiternæ manentem et temporaliter operantem. »

Quod itaque dictum est : *Dixit Deus : fiat lux ; et facta est lux*, tale est quod sicut prius in verbo mentis ordinavit aut propria ratione faciendum esse decrevit, ita postmodum opere complevit. Lucem vero istam quæ prædictas tenebras removit, ipsam sequentium operum distinctionem accipimus, qua videlicet confusa illa congeries, quæ se nondum visibilem præbebat nec usui apta alicui cognosci poterat, vel ad quid creata esset ex ipsa adhuc percipi valebat, ad eam ordinationem perducta est, ut jam se omnino ipsis aptam præberet. *Et facta lux*, hoc est juxta hoc quod in verbo mentis suæ Deus ordinaverat opere complevit, illis videlicet confusionis quas diximus tenebris sequentis distinctionis luce remotis.

Nec est prætereundum quod superius in creatione cæli et terræ non est scriptum : *Dixit Deus et factum est ita*, sicut in sequentibus per singula opera scriptum videmus ; sed quasi primo tacuit Deus et a luce loqui exorsus est. Bene equidem ; quasi enim imperando dicit Dominus, *fiat* et ei subjecta famulatur creatura, quantumcunque irrationalis sit vel bruta, tanquam ejus audierit atque intellexerit imperium, sicut et Jeremias meminuit dicens : *Perfecit terram et adimplevit eam pecudibus, vocavit eam et audivit in tremore ; stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis, et lætatae sunt, vocatae sunt et dixerunt : Adsumus ; et luxerunt cum jocunditate* (Baruch. iii, 32). Quomodo itaque nondum creata materia nec adhuc existente, cui imperaretur, verba imperii convenienter dicerentur ? Præterea dictum illud Dei, hoc est Verbum ipsius,

(16) Patrol. tom. XLI, col. 484.

de quo scriptum est : *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem*, etc. (Joan 1, 6). Bene tunc primo propheta demonstravit, cum ad lucem operum Dei pervenisset, per quam quidem lucem operum Deus homini quodammodo loqui et seipsum manifestare primo incepit, sicut et Apostolus patenter edocuit, dicens : *Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur*, etc. (Rom. 1, 20). Dum igitur illa adhuc confusa congeries nec visui nec notitiæ se præberet humanæ, nec alicui apta usui, vel angelo vel homini si jam esset creatus, appareret, quasi tacuisse Deus ostenditur; quia nondum tale quid in illa egerat, unde aliquid ipse loqui valeret, hoc est humanam instruere rationem atque aliquam excellentiæ suæ præbere notitiam.

Notandum vero in hoc ipso Genesis exordio fidei nostræ fundamentum circa unitatem Dei ac Trinitatem prophetam diligenter expressisse. Cum enim dixerit *Spiritus Domini*, simul et personam Spiritus sancti et Patris, a quo ipse Spiritus, ut beatus meminit Augustinus, principaliter procedit, manifeste distinxit. In eo vero quod addidit : *Dixit Deus*, dictum ipsius Dei, id est Verbum ejus, quod est Filius, cum ipso pariter Patre patenter expressit. Nemo etenim sani capitis ita desipere potest, ut hoc dictum corporale æstimet, cum nec corporalis sit divinitas, nec loqui corporaliter habeat, nec adhuc cui eum loqui corporaliter oporteret, assisteret. Ubi autem nos dicimus : *Creavit Deus*, pro eo quod est *Deus*, in Hebræo habetur *Eloim*, quod divinarum personarum pluralitatem ostendit. Et quippe singulare est quod interpretatur *Deus*; *Eloim* vero plurale est, per quod diversitatem personarum, quarum unaquæque Deus est, intelligimus. Unde autem dictum est : *Eloim creavit*, non creaverunt? ut videlicet ad plurale nomen singulare verbum referretur; quatenus insinuaretur in tribus illis personis non tres creatores, sed unum tantum debere intelligi. Cum igitur dixit *Eloim creavit*, in quo divinas personas pariter cooperari docuit, profecto indivisa esse opera Trinitatis præfixit. Cum autem postmodum, ut diximus, Patris et Spiritus et Verbi personas distinxit, in quo illa consisteret Trinitas determinavit.

Notandum vero pro eo quod dicimus : *Fiat lux, et facta est lux*, in Hebræo haberi : *Sit lux, et fuit lux*; et similiter in cæteris quæ sequuntur ubicunque nos habemus : *Dixit Deus, Fiat hoc, et factum est ita*, in Hebræo est : *Sit hoc, et fuit ita*. Quibus fortasse verbis maxima celeritas divinæ operationis exprimitur. Quippe dum aliquid fit quod nondum est, aliquid mora in faciendo esse potest. Cum vero dicitur, sit et fuit, nulla interposita mora perfectio rei ostenditur.

Et vidit Deus lucem, quod esset bona. Cum dicitur in diversis operibus Dei post eorum consummationem, quia vidit Deus quod esset bonum, tale est ac si diceretur : Intellexit nihil ibi per errorem

factum quod sit corrigendum, etiam aliquid comparatione præcedentis imperfectionis esse perfectum innuitur. Bene lucem, id est distinctionem operum, Deus approbat, quia per eam excellentiæ suæ laudem nobis manifestat, quoniam laus operis in artificem redundat. Unde etiam de his quæ propter hominem facit, cum dicitur ipse videre quia bona sint, nullo modo rectius intelligi puto quam quod ea sic ordinat, ut nos etiam illa bona esse videre faciat, sicut et Abraham dicit : *Nunc cognovi quod timeus Dominum* (Gen. xxii, 12), id est cognosci feci. Hinc est quod secundæ diei opera in suspensione scilicet superiorum aquarum minime approbare dicitur, cum nos id minime laudare faciat, cujus operis rationem vel utilitatem nequam percipimus.

Et divisit lucem a tenebris. Hoc est operatione sua perfectum discrevit ab imperfecto et distinctum a confuso. Superius autem ubi ait : *Dixitque Deus : Fiat lux, et facta est lux*, ad imperium quidem Dei lucem esse factam monstravit. Hic vero cum ait : *Et divisit lucem a tenebris*, per ipsum quoque hanc distinctionem operum, quam lucem appellat, factam esse demonstrat, ut idem ipse materiæ Creator pariter et formator intelligatur, eique tota laus tam de creatione materiæ quam de operum formatione tribuatur.

Appellavitque lucem diem, et tenebras noctem. Hoc est fecit eam hac appellatione dignam, ut videlicet ipsa operum facta distinctio per similitudinem dies appelletur, et illa quæ præcessit confusio nox dicatur, quæ etiam superius tenebras dicebatur.

Et factum est vespere et mane dies unus. Diem unum hic vocat totam illorum operum Dei consummationem, prius in mente habitam et in opere postmodum sexta die completam. Vesperam autem hujus totius temporis quod hic unum diem appellat, totam illam operationem Dei vocat, secundum quod prius in ejus mente latebat, antequam per effectum ad lucem prodiret. Ac rursus ipsam eandem operationem mane nuncupat secundum quod opere postmodum completa sese visibilem præbuit. Divinæ itaque mentis conceptum in dispositione futuri operis vesperam dicit, mane vero appellat ipsam conceptus illius operationem et divinæ dispositionis effectum in sex diebus consummatum. Cum itaque dicitur : *Et factum est vespere et mane dies unus*, tale est ac si diceretur : Eadem est operatio, quæ in mente Dei tanquam in vespere prius latebat et quæ postmodum per effectum operum ad lucem erupit; quod est dicere : Sicut prius mente concepit, ita postmodum opere consummavit, juxta quod scriptum est : *Quod factum est, in ipso vita erat* (Joan. 1, 3). Quasi enim de sinu quodam secreti sui singula Deus producit, dum exhibet opere quod ante conceperat mente; nec a conceptu dissidet opus, dum mente disponitur opere completur. Cum itaque tam vespere quam mane to-

tam divinatorum operum summam, ut dictum est, A comprehendat, tam videlicet conceptorum mente quam exhibitorum opere, bene dictum est dies unus potius quam dies primus, cum omnia comprehendat opera, nullus est operum dies respectu cuius minus hic dici possit. Unitas vero hæc dici magnam divinatorum operum concordiam et convenientiam demonstrat, in illa scilicet totam diversorum operum summa. Hunc vero unum diem magnum, totum videlicet tempus illud divinatorum operum ipse in sequentibus propheta declarat dicens: *Istæ sunt generationes cæli et terræ, quando creatæ, sunt in die quo fecit Dominus cælum et terram et omne virgulum agri*, etc. (*Gen. ii, 4*). Cum vero in sequentibus dicit diem secundum et tertium, etc. diem B primum intelligit quo cælum et terra creata sunt, sicut dictum est: *In principio creavit Deus cælum et terram*, in quo etiam lux est creata vel a tenebris divisa. Ad opera quippe primæ diei sola creatio cæli et terræ pertinet quæ primo diei deputanda est, respectu cuius videlicet primæ diei secundus aut tertius dies dicatur, ut tale sit in *principio creavit* ac si diceretur: In prima die, hoc est ante cætera quæ sequuntur opera. Prius quippe materiam creari oportuit quam formari. Si quis tamen quod dicitur: *Et factum est vespere et mane dies unus*, ad opus solummodo primæ diei referre velit, sicut et in cæteris diebus de operibus eorum fit, nihil impedit; nam et ipsam materiam sicut et materiata prius in mente Deus habuit, velut in vespere, C antequam per creationem produceret in mane.

DE SECUNDA DIE.

Dixit quoque Deus. Notandum vero quod in his dictis divinis nostra translatio habet aliquando: *Dixit quoque Deus*, aliquando: *Dixit vero Deus*, vel *autem*, vel *etiam*, quod idem est, aliquando sicut superius: *Dixitque Deus*, cum Hebraica veritas ubique habeat: *Dixitque Deus*. Quæ quidem veritas Hebraica juxta superiorem nostram expositionem huic loco maxime congruit, ut videlicet dicatur *Dixitque Deus* potius quam *Dixit quoque Deus*. Cum, ut diximus, in luce facta omnium sequentium operum distinctio intelligatur, nequaquam proprie ista conjunctio *quoque* quoddam augmentum dicti significans supponi hoc loco debuit; cum jam videlicet hujus diei D operatio sicut et cæterorum in luce facta sit comprehensa. Cum ergo in Hebraico dicitur: *Dixitque*, ut scilicet qualiter ista lux facta sit distinguatur, ita est ad superiora continuandum, tanquam si dicatur: Facta est lux, id est distinctio præcedentis confusionis, sicut dixit Deus, et ita facta est ad imperium dicti ejus, sicut tam nunc quam postmodum distinguitur. De cuius quidem distinctionis opere primo nunc dicitur: *Dixitque Deus*, etc. Dixit Deus, id est in Verbo sibi cæterno, sicut jam determinatum est, id est in ipsa propriæ Sapientiæ providentia prius id disposuit quam opere completeret.

Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat aquas ab aquis. Firmamentum vocat aereum simi-

liter simul et æthereum cælum, de quibus dictum est, et aquæ quæ super cælos sunt (*Psal. cXLVII, 4*), quæ utraque nunc interjacent inter has aquas inferiores sive terram, et illas superiores aquas. Quod quidem ideo firmamentum dicitur, quod superiorem aquarum fluidam naturam ne inferius defluant et relabantur propria interpositione confirmat. Unde Hieronymus Samaim Hebraice, id est *cælos*, æthereum scilicet atque aereum, quos hic firmamentum Moyses appellat, ex aquis dicit sortiri vocabulum, id est pro eo sic appellatum, quod aquas ita superius firmat, ne inferius defluant.

Quæritur autem quomodo ignis et aer aquæ substantiam quæ ponderosior est sustentare valeant. Sed profecto tanta potest esse raritas atque subtilitas illarum aquarum, et tanta ignis et aeris massa quæ ei subjacet, quod ab istis illæ sustentari queant sicut ligna et nonnulli lapides ab aquis, quamvis ipsa terrenæ sint et gravioris naturæ. Quis etiam nesciat vicinum aerem, quamvis aquis levior sit, eas tamen exhalatione terræ vaporuliter tractas, antequam in guttas conglobentur, suspendere atque sustentare? Si ergo his aquis vaporatis, illæ superiores rariores sunt ac minus corpulentæ, cur non ab igne simul et aere subjacentibus sustentari perenniter valeant, sicut illæ corpulentiores ab aere solo suspenduntur ad horam? Nam et nubes densas et ingentia draconum vel avium corpora ab aere sustentari manifestum est. Nec quisquam fidelium dubitat humana corpora, quamvis terrenæ naturæ sint, tantæ subtilitatis ac levitatis, post resurrectionem futura, ut non solum super cælos consistere queant, verum etiam ubicunque voluerit Spiritus sine dilatione transferantur. Præterea quis nesciat inclusum aerem in vesica circumstantem pellem vesicæ undique suspendere atque sustentare, licet ipse omnino pelle illa sit levior? Imo etiam quantamcunque corporum molem sustentare posset quandiu inclusus cohereri posset. Sic et illa aeris et ignis congeries, atque globus in illa aquarum corpulentia conclusus, nequaquam levitate sui eas suspendere vel sustentare impeditur. Nec ullo modo labi aqua illa circumfusa posset, qua undique ignem et aerem cohibet, donec ei ignis vel aer in aliquam partem cederet; quoniam locum unius corporis nullatenus alterum occupare potest, nisi illo primitus inter recedente. Undique vere aer ipse et ignis, ne devolare fortassis possint, circumstantibus aquis comprimuntur et undique superpositas habent aquas, quomodo in omni globo quæ exteriora sunt superiora sunt. Ut autem cohibere illa et comprimere possunt, aliquid gravatis inesse necesse est, et ita moderate, ut ab illis queant sustentari. Constat vero, ut dictum est, duo tantum elementa gravia esse, terram scilicet atque aquam et terram graviores aqua. Unde ut moderatior esset gravitas aquam potius quam terram superponi oportuit, quæ et facilius sustentari a levibus potuit. Denique in his corporibus, quæ ex quatuor con-

stant elementis, tam animatis quam inanimatis. quis rationabiliter negare possit, hæc quatuor elementa tali sibi modo copulari, ut nonnullæ particulæ leviorum elementorum aliquibus particulis graviorum supponantur? Non enim alicujus magni corporis inferiores partes ita prorsus ignei vel aërii elementi admistione penitus carent, sicut nec superiores ab aqua et terra prorsus sunt immunes; sed tam superiores quam inferiores hujus corporis partes ex quatuor constant elementis, congrua quadam naturali moderatione sibi colligatis, juxta illud quod ad Deum dicitur: *Qui numeris elementa ligas*. Quid ergo mirum si in compositione mundi aqua igne vel aëre gravius superponi potuit illis, et ab eis etiam sustentari?

Nonnulli autem aquas illas superiores glaciali concrezione solidatas atque in crystallum induruisse astruxerunt. Quod quidem si ita est, quanto magis sunt solidæ, tanto vehementius conclusum ignem et aërem cohibent ne aliquo abscedant et tanto fortius ab ipsis sustentantur; imo fortassis nec jam ab eis sustentari eas necesse est, quæ jam fluidæ non sunt, sed in crystallum solidatæ. Unde Josephus *Antiquitatum* lib. primo: « Secunda die cælum super omnia collocavit, eumque ab aliis distinguens in semetipso constitutum esse percepit; et ei crystallum circumfigens, humidum esse et pluviale ad utilitatem quæ fit ex imbribus terræ congrue fabricatus est. » Hieronymus ad Oceanum de unius uxoris viro (17): « Inter cælum et terram medium extruitur firmamentum, et juxta Hebraici sermonis etymologiam cælum, id est *samaim* ex aquis sortitur vocabulum, ut aquæ quæ super cælos sunt in laudes Domini separentur. Unde et Ezechiele crystallum super cherubim videtur extensum, id est compactæ et densiores aquæ. » Beda De rerum naturis: Cælum superioris circuli virtutes continet angelicas, quæ ad nos exeuntes ætherea corpora sumunt, ut possint hominibus etiam in edendo similari, eademque ibi reversæ deponunt. Hoc Deus aquis glacialibus temperavit, ne inferiora succenderet elementa, dehinc inferius cælum nuncupans firmamentum propter sustentationem superiorum aquarum; item aquas super firmamentum positas cælos quidem spiritualibus humiliores, sed omni creatura corporali superiores. »

Quidam ad inundationem diluvii reservatas, alii vero rectius ad ignem siderum temperandum suspensas affirmant. Beatus vero Augustinus istas opiniones prætermittens de aquis illis superioribus, utrum videlicet glaciales sint vel non, vel quas in se habeant utilitates, ait: « Sane quales ibi aquæ sint, quosve ad usum reservatæ, Conditor ipse noverit, esse tamen eas ibi Scriptura testante nulli dubium est. » Quod ergo tantus doctor quasi dubium sibi reliquit, affirmare nobis arrogantissimum videtur. Quod vero nonnulli opinati sunt eas ibi constitutas et reser-

vatæ ad inundationem diluvii, ut inde scilicet labentes abundantia sui terram cooperirent, frivolum omnino deprehenditur. Cum enim Psalmista longe post diluvium existens dicat: *Et aquæ quæ super cælos sunt laudent nomen Domini* (Psal. cXLVIII, 4), profecto ibi nunc quoque sicut ante constat eas existere. Quippe non ait, quæ erant, sed *quæ sunt*. Quod si pars quædam inde sit delapsa, nequaquam firmamentum illi parti fuit interpositum, quod nequaquam ita eas firmavit, ut non ulterius laberentur. Constat etiam, ut Genesis refert, diluvium ex abundantia pluviarum fuisse, ruptis etiam fontibus abyssi magnæ, quibus postea clausis et prohibitis pluviis, ipsum diluvium cessavit. Certum autem habetur pluvias nequaquam oriri nisi terrarum exhalatione, cum sol videlicet eas calefaciens vaporazione sui aquas tenues tanquam in fumo ex calefactione terræ conscendentes attrahit. Non itaque illa aquarum abundantia, quæ in pluviis fuit, de supernis sed infimis originem habuit. Ubi et cum jam diluvio cessante additur non solum quia pluvix sunt prohibitæ, sed etiam quia clausi sunt fontes, manifeste innuitur totam illam aquarum in diluvio abundantiam non nisi de inferioribus aquis fuisse, quæ in die tertia congregatæ sunt ut appareret arida. Quod vero dictum est quia cataractæ cœli in diluvio sunt apertæ et facta est pluvia, cælum ipsum aereum unde pluvia manat, non æthereum dicit; cataractas vero non arcta foramina dicens, abundantiam pluvix insinuat, tanquam tunc nihil dubium vel aquæ vaporatæ aer uspiam retineret. Aqua itaque desuper in pluviam labente, et obstructis terræ foraminibus, terram undique aquis cooperiri necesse fuit, sicut et in die tertia antequam illæ eadem aquæ inferiores in unum congregarentur locum ut appareret arida. Quid ergo suspensio illa aquarum utilitatis habeat, quod nec a sanctis certa sententia definitum est, difficillimum disseri arbitror. Illa tamen nobis probabilior videtur opinio, ut ob hoc maxime ad calorem temperandum superioris ignis constituerentur, ne fervor ille superior vel nubes ipsas vel aquas inferiores omnino attraheret, cum sit vis ignis naturaliter attractiva humoris: unde et phlebotomi cum vasculis apposis sanguinem extrahere volunt, inclusis stupis ignem immittunt, ut calore ignis humorem attrahant sanguinis.

Et notandum quod ubi nos dicimus *Fiat firmamentum in medio aquarum*, Hebræi habent: *sit extensio infra aquas*; hoc est intervallum quo ipsæ ab invicem in perpetuum separentur ne se ulterius contingant: sicut scriptum est: *Extendens cælum sicut pellem; qui tegit aquas superiora ejus*. (Psal. cIII, 2). Et alibi: *Congregans sicut in utre aquas maris* (Psal. xxxii, 7). Illa igitur extensio, qua superiores et inferiores aquæ separentur, quasi pellis interjacens inferiores aquas tanquam utrem concludit et

(17) Patrol. tom. XXXI, col. 659.

superiores quasi firmamentum suspendit atque A sustentat. Cum autem ait : *Divisit aquas quæ erant sub firmamento*, etc., tale videtur esse ac si diceret : Divisit quæ jam divisa erant. Non enim ait : quæ nunc sunt sub firmamento et quæ super, sed quæ jam tunc erant. Ex quo manifestum est a prima die jam aquas super ætherem constitisse, sive flatu venti, ut diximus, illuc superjectas, sive ibi in ipsa sua creatione factas et circumductas universo mundo, non de inferioribus illuc flatu aliquo venti sublatis. Quod ergo nunc dicitur in secunda die divisas aquas quæ erant super ab his quæ erant subtus, divisionem istam per interpositionem firmamenti intelligit ita eas in secundo die firmatas esse, ut ulterius labi non possent. Quamvis enim in prima die jam ibi essent, non tamen B jam ibi firmatæ erant, ut labi non possent, quod secunda die factum est, in qua firmamentum fieri dicitur. Hebraicum tamen ubi nos habemus : *divisit aquas quæ erant sub firmamento*, etc., non habet *erant*, quoniam verbo substantivo aut vix aut nunquam utitur, et absque hoc verbo enuntiationes facere consuevit, veluti cum dicitur, *Beatus vir*, pro *Beatus est vir*. Tale est itaque quod ibi habetur ac si diceretur : *Divisit aquas quæ sub firmamento ab his quæ super firmamentum*. Ubi quidem si subintelligatur, *sunt*, quod est in præsens verbum, sicuti cum dicitur *Beatus vir*, pro *Beatus est vir*, tale est quod propheta ait : *Divisit tunc quod nunc sub firmamento*, etc., quoniam in ipso tempore prophetæ qui loquitur et firmamentum jam olim existebat factum, et divisio aquarum erat per interpositionem ipsius sicut et modo.

Si quis autem requirat quanta mora ibi fuerint antequam firmarentur, volens cognoscere quæ fuerit illa prima dies ante secundam, sciat istos sex dies quibus mundus perfectus est, nequaquam mensurari debere secundum dies istos quos nunc habemus ex solis illuminatione, præsertim cum nondum sol in illis tribus præcedentibus diebus factus esset. Cum ergo dies in his operibus Dei computamus et dicimus quod factum est vespere et mane dies unus, nequaquam diem vel vespere vel mane juxta dies nostros quos nunc habemus accipimus, sed unam et aliam diem secundum operum distinctionem intelligimus, ut prima videlicet dies dicatur prima Dei operatio, per quam ipse prius operatus est, unde nos illuminare de sua notitia posset, juxta illud quidem Apostoli : *Invisibilia enim ipsius*, etc. Etsi enim materia illa informis primo die creata minus sufficiens esset ad notitiam vel laudem Creatoris quandiu in illa confusione vel informitate sui permaneret, illa tamen primæ creationis confusio postea formanda atque distinguenda in hunc mundi ornatum quo nunc utimur, et quem necessarium nobis intelligentes, Deum inde laudamus, non immerito prima dies dicta est, quia inde humanæ notitiæ circa Deum exordium cæpit. Prius quippe cælum et terram creari necesse fuit,

hoc est materiam futurorum in elementis præparari, quam eam in opera subsecuta formari. Primam itaque diem dicit, ut jam supra meminimus, primam materiæ creationem in elementis. De vespera quoque et mane hujus diei sicut et cæterorum jam dudum docuimus.

Nunc autem, ut ad intermissa non dimissa redeamus, sciat lector nos hæc interposuisse, nec cum audit unam diem vel aliam a propheta dici, moras istas temporis intelligat, quas nunc in diebus nostris accipimus, sed diversitatem dierum ad diversitatem operum referat, quantamcumque moram in successione vel operatione sui habentium. Nemo igitur miretur, cum audit secunda die aquas firmari jam super cælos existentes, tanquam aliqua mora fuerit inter illam earum existentiam et firmationem ipsarum, cum videlicet statim postquam ibi fuerint, firmatæ sint ibi. Quod ergo nunc dicitur : *Fiat firmamentum*, vel *Divisit aquas quæ erant*, etc., ista firmatio earum vel divisio ita est accipienda, ut sine dilatione, postquam ibi fuerunt in indissolubilem glaciem tanquam crystallus induratæ, sic stabilirentur et firmarentur per interpositionem ætheris et aeris, ne ad inferiora dilaberentur, quamvis ex natura elementi aquatici aliquid ponderositatis haberent, et juxta philosophos omnia pondera nutu suo ferant in terram.

Fortè et hoc aliquis requirit, si, ut dicitur, aquæ illæ superiores igni superpositæ in glaciem duruerint, qua vi naturæ id factum sit. Ad quod primum respondeo nullatenus nos modo, cum in aliquibus rerum effectis vim naturæ vel causas naturales requirimus vel assignamus, id nos facere secundum illam priorem Dei operationem in constitutione mundi, ubi sola Dei voluntas naturæ efficaciam habuit in illis tunc creandis vel disponendis, sed tantum ab illa operatione Dei sex diebus illa completa. Deinceps vim naturæ pensare solemus, tunc videlicet rebus ipsis jam ita præparatis, ut ad quælibet sine miraculis facienda illa eorum constitutio vel præparatio sufficeret. Unde illa quæ per miracula fiunt magis contra vel supra naturam quam secundum naturam fieri fatemur, cum ad illud scilicet faciendum nequaquam illa rerum præparatio prior sufficere possit, nisi quamdam vim novam rebus ipsis Deus conferret, sicut et in illis sex diebus faciebat, ubi sola ejus voluntas vim naturæ obtinebat in singulis efficiendis. Quæ quidem si nunc quoque sicut tunc faceret, profecto contra naturam hæc fieri diceremus : veluti si terra sponte sua sine seminario aliquo plantas produceret, vel bestias ex se vel aqua volucres formaret. Naturam itaque dicimus vim rerum ex illa prima præparatione illis collatam ad aliquid inde nascendum, hoc est efficiendum sufficientem. Nemo ergo quærat qua natura illas superiores aquas super ignem constitutas duruerit in glaciem, vel eas etiam sursum extulerit, cum tunc sola ejus voluntas, ut dictum est, vim naturæ obtinuerit : quam et Plato in rebus efficiendis

sive conservandis omni natura earum validiorem esse profitetur, ubi... Deum in Timæo suo loquentem ad sidereos deos introducit, cum ait: «Immortales quidem nequaquam, nec omnino indissolubiles, nec tamen unquam dissolvemini, nec mortis necessitatem subibitis, quia voluntas mea major est nexus et vegetatio ad æternitatis custodiam, quam illi nexus vitales ex quibus æternitas vestra coaugmentata atque composita est.» Potest et fortassis probabiliter dici quod ipse ventus, qui eas sursum projecit, frigiditate sui flatus eam in glaciem astrinxerit, ut ita secunda die firmamentum fieret; eis videlicet tunc ita solidatis, quæ ibi ante fuerant quam siq̄ solidarentur. Quod enim ibi jam essent antequam sic solidarentur, manifeste, ut supra meminimus, insinuatur, cum dicitur *quæ erant* potius, quam *quæ sunt*. Hebraicum tamen, ut jam quoque dictum est, non habet *erant*, quo minus habeat quæstionis.

Et factum est ita. Hoc est firmata est in perpetuum hæc aquarum divisio, ut nunquam ulterius illæ superiores aquæ ad istas inferiores relabantur. Quod quidem ideo dici arbitror, ne quis putaret ex illis superioribus aquis pluviam stillare et adhuc illas superiores suspensas fuisse, sicut et Josephus opinatus est, ut supra meminimus.

Vocavitque. Id est fecit per hoc unde ipsum firmamentum appellaretur postmodum a nobis cælum cum videlicet tam aereum quam æthereum cælum nunc dicamus quasi superiores mundi partes comparatione nostræ habitationis. Cum autem in Hebraico pro cælo *Samaim* habeatur, quod ex aquis, ut dictum est, vocabulum trahit, recte *Samaim* dici videtur pro divisione aquarum vel suspensione et confirmatione illarum superiorum.

Et factum est vespere. Sicut superius vesperam et mane conceptum divinæ mentis et effectum operis accepimus, ita tam in hoc loco quam in cæteris intelligendum est. Tale est ergo cum in hac operatione vel in cæteris dicitur: *Factum est vespere et mane dies unus*, tanquam si diceretur hujus operis effectus qui per hanc diem designatur, ita ad mane productus sicut in vespera fuit, hoc est ita visibili opere completus, sicut in mente divina primo fuit dispositus, tanquam eadem sit sententia cujusque operis in novissimis verbis quæ in prioribus quasi ad principium finis reducat. Idem quippe est quantum ad sensum, cum in singulis operibus præmittitur: *Dixit Deus: Fiat hoc, et factum est*; quod et in fine subponitur, cum dicitur quia hujus diei factum est vespere et mane dies unus, hoc est hujus operationis complexio, sicut ejus in Deo præcesserat dispositio. Notandum vero, ut supra quoque meminimus, non ita in hac die dici: *Et vidit Deus quod esset bonum*, sicut in cæteris, hoc est non ita Deum approbasse operationem hujus diei sicut reliquorum, propter eam videlicet causam quam jam reddidimus, hoc est cum nondum nos faciat Deus videre quid boni vel utilitatis habeat

A illa superiorum aquarum suspensio. sed nec ista divisio aquarum laude digna visa est, cum nondum aquæ divisæ ita collocatæ et stabilitæ erant, ut permansuræ fuerant, et necessarium erat ad creationem rerum futurarum. Adhuc enim inferiores aquæ in unum erant congregandæ, ut appareret arida. Denique nec illam corporalem superiorum aquarum suspensionem, ut universum operirent mundum, commendare propheta voluit, providens baptismum in aquis futurum ad quamlibet peccatorum multitudinem operiendam in his superpositis aquis figurari.

DE TERTIA DIE

Dixit vero Deus: Congregentur aquæ. Inferiorem terræ regionem, in qua hominem Deus creaturus et collocaturus erat ei, prout necessarium erat, præparat; inundantes videlicet aquas a superficie terræ removendo, atque ipsam terram herbis et arboribus venustando.

Quæ sub cælo sunt. Hoc dicitur ad differentiam earum quæ super cælum, id est firmamentum suspensæ sunt.

In locum unum. Hoc est, ut non jam totam cooperiant terram, sed cedentes in unam partem terræ, aliam habitabilem præbeant.

Factumque est ita. Id est cedentibus aquis in unam partem terræ, altera delecta est, sicut scriptum est: *Qui fundavit terram super aquas.* Quasi enim aliquis globus ita in aqua constituatur, ut una pars ejus superemineat, ita ille globus terræ in aquis insedit, ut ex una parte eum mare contingeret, et per venas ejus se infunderet, unde nobis fontes vel flumina nascerentur. Cujus quidem maris aqua in unum modo congregata profundior facta est quam prius esset diffusa, nisi forte id quod per venas terræ immissum est ejus minuat profunditatem.

Et vocavit. Id est vocari dignam fecit aridam, id est siccam illam terram aquis detectam. Terram enim erat etiam cum limosam eam aquæ superfusæ redderent, sed arida nunc facta est, aquis cedentibus.

Congregationesque aquarum. Id est earum continuationes licet diversis locis distinctarum. Apud Hebræos enim cunctæ aquarum congregationes, sive salsæ sive dulces, appellari maria dicuntur. Et nota quod cum in opere secundæ diei præmisisset: *Et fecit Deus firmamentum, divisitque aquas*, etc., postea supposuit: *Et factum est ita.* Quod nequaquam in ista congregatione aquarum nunc facta observavi. Non enim dixit prius, *et congregatæ sunt aquæ*, ut postmodum subderet: *Et factum est ita*; sed tantum dixit quia, *factum est ita.* Si enim hic sicut ibi supposuisset: *factum est ita*, innuere videretur quod sicut illa suspensio aquarum perpetua est, ita etiam hæc congregatio earum: quod nequaquam verum est, cum eadem aquæ tunc in unum locum adductæ ut appareret arida, in diluvio sint reductæ ut eam contegerent.

Et vidit. Id est sic istam congregationem fecit,

iam esse et ad hæc quæ facturus erat necessarium, postmodum eam videri faceret.

minet terra. Id est in se primum concipiat deinde proferat, sicut ex conceptu producitur em partus. De quo quidem partu statim adne-
Et protulit. Quod vero interpositum est : *Et est ita,* ad conceptum tantum germinationis et. Quod vero statim addit : *Et protulit,* tale quæquam si diceret : Et mox germinatum pro-

Et nota quod cum ex terris vel aquis aliqua

ari vel nasci dicuntur, non sic accipiendum

: ex uno tantum elemento constant, sed ex

anti nomina sortiuntur, sicut et ipsa ex quibus

ei referuntur.

bam virentem. Quæ terræ radicitus adhærent,

humore aquæ vivere et crescere habent, recte

ctæ dispositioni terræ et aquæ sub una die

gantur. Notandum vero, ut quibusdam vide-

x hoc maxime innui mundum verno tempore

ornari, quod his nascituris de terra vel con-

dis vernam temperiem necessariam videamus.

rofecto non video qua ratione hanc tempe-

quam nunc experimur, in vere mundus ha-

posset, sole nondum condito, ex cujus quidem

u ipsa nunc fit temperies ; imo hac die qua

erra protulit frigidius tempus exstitisse vide-

iam in hiemalibus diebus quos quantulum-

æ sol modo calefacit. Unde ergo secundum

am rerum terra tunc germinare ista potuerit

nservare nonnulla est quæstio. Sed sicut jam

meminimus in illis operibus sex priorum

n sola Dei voluntas vim naturæ obtinuit,

lo ipsa etiam natura creabatur, hoc est vis

am conferebatur illis rebus quæ tunc fiebant.

ipsa postmodum ad multiplicationem sui suf-

t vel ad quoscunque effectus inde processuros

nquam nascituros. Quippe, ut dictum est, ni-

me naturam aliud dicimus, nisi vim et facul-

illis operibus tunc collatam, unde illa suffice-

d efficiendum hæc quæ postmodum inde con-

nt.

est fortassis et nonnulla naturæ ratio reddi,

tunc terra producere ista potuerit, quod scil-

illa terræ novitas in producendis vel conser-

s plantis vires majores habuerit quam postea,

xime hoc accepisse ex nimia humectatione

nam aquarum abundantia ei contulit antequam

egarentur, et ex calore solis die proximo con-

d hæc conservanda profecisse, qui fortasse

tus statim calore sui universam temperiem

in aliqua terrarum parte, non, ut arbitror,

æ. Nunquam enim eodem tempore omnes res

æqualiter calent et frigescent, nec eodem

re quæ in eis sunt nascuntur vel revirescent

mul ad maturitatem fructus ubique perveniunt

n omnibus terris eadem herbæ vel arbores

ntur. Si igitur omnes herbarum vel arborum

s hac die terra protulit, ut in sex diebus Deus

consummasset, neque simul verna temperies

A omnibus terris inesse posset, quid necesse est, ut in vere id fieret nisi in ea forte parte terræ ubi ver esset ? Ex qua quidem parte ad cætera terrarum loca postea transferri et transplantari potuerunt. Verna autem temperies in paradiso jugis esse creditur, et ibi fortassis omnia tunc simul terra producere et conservare potuit, ubi et terra omnibus apta et ipsa temperies cœli convenirent. Scimus autem multa de terra nasci, quorum alia calidam terram desiderant, alia frigidam, alia temperatam ; et sic fieri potuit ut quocunque tempore terra germinaret, in diversis locis diversa produceret. Nec tam necessaria videtur temperies ad producendas plantas quam ad conservandos fructus. Scriptura autem de fructibus nullam hic mentionem facit. B Sed de fructuosis plantis in paradiso ubi homo collocandus erat, fructus subito cum arboribus produci credimus quantum homini necessarium esset unde et eos in fructu vetitæ arboris transgressos fuisse Scriptura commemorat, et cæterarum arborum fructus ei fuisse concessos in esum ei necessarios. Nihil tamen impedit, si in diversis terris pro qualitate earum ac diversa temperie cœli diversæ plantæ fructus suos eodem tempore conservarent, vel eadem plantæ in alia terra cum fructu, in alia sine fructu tunc consisterent donec temperies adveniret, sicut quotidie contingit, cum videamus non æque cito terras omnes eosdem fructus ministrare.

C *Et facientem semen.* Sive ut nata statim semen suum haberet ac si ad maturitatem pervenisset, sive ut apta ad habendum semen crearetur.

Et lignum pomiferum. Hoc est arbores fructuosas, sive statim cum nascerentur poma, id est fructus suos afferentes, sive non statim. Solet quippe pomum generaliter pro omni arboris fructu intelligi.

Juxta genus suum. Hoc est secundum materiæ suæ naturam, ut pro diversitate scilicet herbarum vel arborum magis quam terrarum, diversos afferant fructus, non eosdem. Cujus semen, hoc est dum terræ radicitus adhærebit, vim suæ propagationis in seipso habeat, sive ex semine sive ex insertione ramorum vel ex plantatione. Et nota quod cum ait, *lignum pomiferum,* de fructuosis tantum arboribus, non de infructuosis, videtur dicere quod tunc creatæ sint ; et ita non omnes tunc arbores creatas esse, sed quasdam postea, sicut de spinis et tribulis creditur post peccatum in pœnam hominis de terra productis. Si quis tamen dicat has quoque arbores, quæ nunc infructuosæ sunt, primo creatas esse fructuosas, sed postmodum pro peccato hominis infructuosas fieri, vel fructum arboris sive pomum quamcunque utilitatem ligni intelligat, non absurdum videtur, cum infructuosa quoque ligna nonnullas habeant utilitates, etsi fructum aliquem non producant in esum. Et quia non est in consuetudine sermonis ut pomum pro quacunque utilitate sicut fructus accipiatur, ideo cum prius dictum

sit pomiferum, postea quasi pro expositione supponit *faciens fructum*, hoc est habens quamcunque utilitatem. Propter quam etiam expositionis determinationem cum præmittat, *factum est ita*, statim adjungit, *et protulit terra herbam*, etc.

DE QUARTA DIE.

Fiant luminaria. Inter creationem plantarum jam factam, et animalium faciendam, luminaria fiunt, ut calore ipsorum plantæ foveantur et proficiant, et eorum luce animalia solatium habeant, ne quasi cæca oberrent in tenebris, ut et alimenta sua eligere possint.

In firmamento cæli. Intransitive quod novissime cælum est appellatum aquis, ut dictum est, interpositum et ab illis aquis quas superius firmat firmamentum dictum.

Et dividant. Ad quas utilitates fiunt exponit. Primo ad distinguendum sua illuminatione diurnum tempus ac nocturnum. Diurnum quippe tempus est quod sole illuminatur, sicut nocturnum quod luna et sideribus illustratur vel solis illuminatione caret.

Et signa. Non quæ vanitatis est observare, sicut in auspiciis atque auguriis, sed in quasdam naturales ostensiones futurorum eventuum sive præsentium. Nautæ quippe siderum inspectione ad quas partes mundi ferantur cognoscere solent, et de commutandis temporibus multa indicia ex sole et luna vel sideribus capiuntur, cum modo alterius coloris vel caloris, modo alterius nobis esse videntur, vel quocunque modo nostris aspectibus variantur.

Et tempora. Hoc est temporum computationem, sicut dierum vel annorum, quæ statim per exempla supponit; dies enim computamus atque numeramus secundum motus et discursus solis ab oriente in occidentem, et annos secundum revolutiones ejus et nonnunquam cæterorum planetarum computare solemus, ut quot videlicet revolutiones sunt eorum ad idem punctum, tot annos solis vel Saturni vel aliorum planetarum dicamus.

Et luceant. Ubi alibi sint, et alibi illuminent terram scilicet ubi necessarium est splendorem suum inde spargentia.

Fecitque. Quomodo factum sit de illis ad dividendum diem et noctem quod prius dixerat exponit, cum solem ad illuminationem diurni temporis, lunam et stellas ad illuminationem nocturni instituerit.

Luminare majus. Scilicet solem, non tam sui orbis quantitate quam suæ illuminationis virtute quantum ad sensum nostrum, qui majorem inde suscipimus illuminationem.

Præcesset diei. Tanquam videlicet ipsum diurnum tempus illuminatione sui efficiens, vel lucem circumferens, sicut luna et stellæ nocti.

Luminare minus, Lunam dicit, quasi secundam a

(18) Patol. tom. XLI, col. 238.

(19) Ibid.

A sole in effectu illuminandi. quod terris propinquior sit quam stellæ ideoque majorem vim ad lucendum nobis habeat quam stellæ, etsi aliquæ ipsarum magis a nobis remotæ amplius splendoris vel magnitudinis habere credantur.

Et stellas. Subaudit: sim liter fecit ut præessent nocti. *Eas* etiam, scilicet stellas in firmamento sic ut solem et lunam.

Ut lucentes. Istud communiter tam ad stellas quam ad solem et lunam referendum est. Alioquin non apparet quomodo diceret ut præessent diei ac nocti, cum videlicet stellæ nocti tantum præesse non diei habeant. Non parva quæstio est de planetis, qui contra firmamentum ferri dicuntur, utrum animati sint, ut philosophis visum est, et quidam spiritus illis præsent corporibus qui hunc eis motum tribuant, an sola Dei voluntate et ordinatione hunc discursum immobiliter teneant. Philosophi vero tam eos quam ipsum totum mundum animatos esse astruunt, et quædam animalia rationalia immortalia atque impassibilia non dubitant asserere, dicentes omnem motum in corporibus ab anima incipere, nec postea corpus nisi per eam moveri. Qui etiam mundum ita ubique animalibus repleti volunt, ut singulæ mundi partes habeant animalia propria, aer quidem iste inferior et corpulentior usque ad lunam dæmones, superior vero pars mundi, quam æthereum cælum nominare solemus planetas vel cætera sidera. Quam quidem sententiam beatus

AUGUSTINUS commemorans libro De civitate Dei octavo (18), ita de Platonicis ait: « Omnium, inquit, animalium quibus est anima rationalis, tripartita divisio est in deos, homines, dæmones. Deorum sedes in cælo est, hominum in terra, in aere dæmonum. » Item (19): « Habent dæmones cum diis communem immortalitatem corporum, animarum autem cum hominibus passionis. » Et post aliqua descriptionem dæmonum ex dictis Apulei Platonicis supponens ait (20): « Breviter Apuleius dæmones definiens, ait eos esse genere animalia, anima passiva, mente rationalia corpore aerea, tempore æterna. » Ex quibus philosophorum dictis maxime vero platoniorum, constat cælum quoque et aerem propriis animalibus adornari: quorum hæc dæmones, id est animalia rationalia, immortalia et passibilia dicunt, illa vero deos appellent, hoc est animalia rationalia, immortalia et impassibilia, sicut sunt omnia sidera, non solum planetæ, verum etiam quælibet stellæ. Planetas vero non solum deos, verum etiam deos deorum, tanquam cæteris sideribus excellentiores et majorem efficaciam habentes a Platone dici autumant, ubi, sicut aiunt, eos præcipue ad creationem hominis invitât, ut vi quadam eorum ex terra fingatur corpus humanum, cui Deus animam infundat. Cum autem deorum neminem nisi bonum esse fateantur, dæmonum tamen sicut et hominum quosdam bonos,

(20) Ibid., col. 241.

am malos esse distinguunt: unde hos Græce **A** demones, illos cacodæmones appellant. Nihil sciunt de diaboli dejectione, sed sicut homines cætera animalia, ita et dæmones corporeos reatos arbitrantur. Omnium itaque animalium alium corpora secundum regionem vel partem quam inhabitant distinguunt, ut videlicet horum alia terrena sint, sicut hominum; alia aërea vel ætherea, sicut dæmonum vel deo-

stat itaque, juxta Platoniam vel Platonico-ententiam, ipsa quoque sidera quædam esse alia et illis sidereis quæ videmus corporibus am inesse animas, quibus ipsa moveri vel agere possunt. Quam profecto sententiam beatus Augustinus nequaquam refellere præsumens, dicit in **B** *ridione* sibi adhuc incertum esse utrum ad sidera angelorum sol et luna pertineant, an videlicet quidam de spiritibus angelicis illis sidereis quibus sint deputati, ut illa trahentes ac circumstantes, humanis visibus tanta beneficia ministrent. **C** *Indo autem utrum animal quoddam sit, quod æc animalia quam cætera in se contineat mirationi propinquare, primo Retractationum insinuat. Cujus nunc verba ex utroque ipsius collecta non incongruum supponere duximus. aque in Enchiridion, cap. 58 (21): « Utrum angelis appellentur virtutes et quid inter se diædes sive dominationes, sive principatus, sive reges dicant qui possunt, si tamen possunt proferre quod dicunt: ego me ista ignorare profiteor. Equæ illud certum habeo utrum ad eandem partem pertineant sol et luna et sidera, quamvis illa lucida esse corpora, non cum sensu vel intelligentia esse videantur. » Idem in primo Retractionum (22): « Animal esse istum mundum, Plato sensit aliique philosophi plurimi, nec me certa indagare potui nec divinarum Scripturarum auctoritate persuaderi posse: cognovi: unde inquit a me dictum, quod accipi possit etiam de immortalitate animæ temere dictum non quia hoc falsum esse confirmo, sed quia verum esse comprehendo quod sit animal mun-*

D *Apostolus quoque tam cælestia animalia quæ philosophi vocant, quam aërea quæ dæmones dicunt, distinguere videtur. Si ergo, ut philosophisum est, nec sancti prorsus refellere præsumunt illis cælestibus siderum corporibus quidam spiritus, qui eos movere vel agitare queant, est proposita quæstio de motu planetarum. » Sin autem aliunde ordinatum sibi et stabilitum habeant, sufficit hoc divinæ tribuere potestati, quæ in primordialibus, ut dictum est, vim naturæ obtinuit, et juxta Platonem in his efficiendis validior est, quam ipsa rerum naturalis facultas.*

E *t qui astronomiæ doctrinam atque ipsam vim*

A *astrorum in tantum efferant et extollant, ut ex ipsis etiam contingantia futura præsignari queant et per hanc artem de his quoque se judicare fateantur, quæ naturæ incognita philosophi profitentur, tanquam ipsa videlicet astra in signa sint futurorum non solum naturalium, ut diximus, verum etiam contingentium, sicut illi mentiuntur. Naturalia vero futura dicuntur, quæ causam aliquam naturalem sui eventus habent, ut ex his quæ præcedunt tanquam quibusdam naturalibus sui causis contingere habeant et sic eis adjuncta sint, ut vix aut nunquam illis præcedentibus hæc inde contingere possit impediri: velut mortis dissolutio futura in proximo post venenum exhaustum, vel pluvia post tonitruum, vel sterilitas terræ post nimiam æstuationem vel immoderatos imbres. Contingentia vero futura sunt quæ sic æqualiter ad fieri et non fieri sese habent, ut nulla in rerum naturis causa præcedat unde ipsa fieri vel non fieri cogantur, nec ex aliquo prænosci queat utrum illa contingere habeant vel non, sicut me hodie lecturum esse, et quæcumque tam facere quam dimittere in nostri arbitrii consistit potestate.*

B *Sunt itaque futura quædam naturalia et quasi determinata in suis eventibus, cum ex aliqua naturali adjunctione ad præcedentes sui causas prænosci queant, ac per hoc jam naturæ esse cognitæ dicuntur, sicut omnia quæ præsentia sunt vel præterita. Cum enim jam in præsentia sit ipsa astra esse paria vel esse non paria nec nobis cognitum sit quid horum jam sit, ipsum tamen naturæ cognitum esse Boetius asserit: cum jam videlicet in ipsis astris sit numerus talis qui de se cognitionem conferre possit, quod est eum naturæ cognosci vel determinatum esse. Nam et vox vel sonus audibilis naturaliter dicitur quantum in ipsis est, etsi nemo assistat qui hæc audire valeat; et ager ad excolendum aptus fuit antequam homo esset qui eum excolere posset. Futura vero contingentia naturæ quoque dicuntur incognita, cum videlicet ex nulla naturæ operatione vel institutione prænosci queant. Unde miror quosdam se per astronomiam scire profiteri, de his quoque judicare posse et quasi divinatores talium esse. Cum enim astronomia species sit physicæ, hoc est naturalis philosophiæ, quomodo per eam investigare valent quod ipsi quoque naturæ philosophi asserunt incognitum esse, hoc est ex nulla rerum natura prænosci posse? Naturalia vero quædam futura nequaquam cognosci per eam negamus, sicut nec per medicinam. Medici enim secundum complexionem corporum multa prænoscere de infirmis possunt, utrum videlicet evadere queant, an minime. Sic et periti astrorum, qui naturas ipsorum, unde calida aut frigida, sicca vel humida vel temperata sunt noverunt, et illas partes cæli quæ domicilia eorum vocant, in quibus cum fuerint, sua maxime vires exercent, per astrono-*

miam didicerunt, multa de naturalibus futuris prænoscere possunt, utrum videlicet sequenti tempore siccitas abundet aut pluvia, sive color aut frigiditas. Quæ non solum ad providentiam cultus terræ, verum etiam ad medicamentorum moderationem plurimum valet. Unde et philosophi planetas ipsos vocare ausi sunt deos, et quasi quosdam mundi rectores profiteri, eo videlicet quod secundum eorum naturas et qualitates situs iste noster plurimum varietur, ut diximus, ut modo sterilitas inde, modo abundantia contingat, modo in humidis locis, modo in siccis seminandum sit, modo calida vel humida in medicamentis vel alia sint providenda.

De contingentibus vero futuris, quæ, ut diximus, naturæ quoque sunt incognita, quisquis per documentum astronomiæ certitudinem aliquam promiserit, non tam astronomicus quam diabolicus habendus est. De quo facile nihil eos scire convincere possumus. Si enim interrogemus de aliquo faciendo, quod æque facere vel dimittere in nostra sit potestate, nullum ibi iudicium ex aliquo artis suæ documento facere audent: scientes quod si hoc dicerent, in aliud nos converteremus. Si vero alius ex nobis eos hoc ipsum interrogaret de nobis neque id, inquit, faceret causa tentandi, sed sincera intentione veritatis, tunc se veritatem dicturos promittunt. Quod quanta irrisione sit excipiendum quis non videat? Si enim per artem suam de eventu de quo consuluntur certitudinem habent, quid refert quis inde eos interroget, vel qua etiam intentione? Vel cur etiam de intentione dijudicare non possunt, quæ cum præsens sit, determinatum jam habet eventum, et de futuro quod omnino incertum est certitudinem promittunt? Ex quo liquere arbitror, quod si quemquam in talibus verum dicere ipsos contingat, non hoc arte prædicta, sed ex opinione diabolica instructi proferunt. Sicut enim nos rerum aliquarum videntes apparatus, quid inde proveniat ex suspitione magis quam ex certitudine prædicimus, ita et diabolus quem consulunt in hanc eos divinationem inducit, ut multa veraciter incerti pronuntient: qui cum de aliquibus vera prædixerint, de cæteris omnibus præscire credunt. Sæpe quoque præsentia de absentibus vel præterita nuntiant diabolico instinctu, nec mentiuntur, quod ab imperitis pro magno habetur, non attendentes quod hæc diabolus nuntiet, quæ jam conspiciendo noverrit, ut de futuris quoque ipsis credatur. Nemo itaque talium divinationes ad prædictam referat artem, sed magis ad diabolicam machinationem. Quod itaque de sideribus dictum est, et sint in signa scilicet futurorum, non de contingentibus futuris, hoc est casualibus sive fortuitis, quæ ad utrumlibet se

A habere Aristoteles dicit; sed de naturalibus futuris ut dictum est, accipiendum est; tanquam hinc maxime astronomicæ disciplinæ studium sumpserit initium, vel auctoritate ejus hoc loco præcipue utilitate præsignata; in qua et ipse Moyses Ægyptiorum scientiæ peritissimus enituisse creditur.

DE QUINTA DIE.

Reptile animæ viventis. Ambrosius in Hexameron de die quinto (23): « Scimus reptilia dici genera serpentium, eo quod super terram repant, sed multo magis omne quod natat reptandi habet vel speciem vel naturam; nam cum supra aquam natant, repunt toto corpore quo trabuntur super quædam dorsa aquarum: Unde et David ait: Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus (Psal. ciii, 25). Quin etiam cum pleraque pedes habeant et ambulandi usum eo quod sint amphibia, et quæ vel in aquis vel in terris vivant, ut sunt phocæ, crocodili, equi fluvialis [f. fluviales], quos hippopotamos vocant, eo quod hi generentur in Nilo flumine, tamen cum in alto aquarum sunt, nec ambulant, nec natant, nec vestigio utuntur pedis ad incedendum, sed tanquam remo ad reptandum. » Ex quibus quidem Ambrosii verbis patet omnes etiam pisces reptilibus aggregari, cum sine incessu pedum sese moveant. *Animæ viventis* dicit ad differentiam vivificationis plantarum, quæ si animam quamdam, id est vitam habere dicantur, non tamen ex se vivere habent, sicut ea quæ spirando et respirando vivunt, sed terræ tantum affixæ ipsum terræ humorem in eas conscendentem pro vita habent. Tale est ergo, *animæ viventis*, hoc est vitæ ex se, ut dictum est, permanentis, non ex immissione terreni humoris.

Et volatile. Ex quo liquidum est tam pisces quam volucres ex aquis procreatos habere corpora ejusdem naturæ, nec tantam vim humanis corporibus ad lascivendum carnes eorum ministrare, quantum carnes terrestrium animantium, quæ cum nostris corporibus ejusdem sunt naturæ. Unde nec monachis beati Benedicti Regula ita (24) carnes illas sicut has interdicit, cum videlicet a carnibus tantum quadrupedum, non aliarum abstinere præcipit (25).

Super terram, sub firmamento cæli. Quod dicit: *D super terram sub firmamento cæli*, non solum ad volatile, sed etiam ad reptile referendum videtur, si videlicet ipsa quoque sidera animata putentur. Ipsa quippe cum sine pedibus ferantur, reptilibus aggreganda essent sicut et pisces; sed cum ipsa sub firmamento cæli nequaquam sint, patet ea excludi per hoc quod dicitur: *sub firmamento cæli*. Tale est ergo reptile atque volatile tanquam si diceretur animal aptum ad rependum sive volandum super

(23) Patrol., tom. XIV, col. 207.

(24) Patrol., tom. LXVI, col. 616.

(25) Reg. S. Bened., c. 39. — Eadem est sententia Theodemari abbatis Casinensis in epistola ad Carolum Magnum, Rabani Mauri lib. II *De institutione clericorum*, cap. 27 et S. Hildegardis in *Espe-*

sitione regulæ S. Benedicti. Communis tamen opinio est S. Benedictum non solum quadrupedia, sed etiam volatilia monachis prohibuisse. Qua de re vide Commentarium ad c. 39 Regulæ S. Benedicti.

m, hoc est ita ut terram non contingat. Nam iodium cum dicit reptilia terræ potius quam terram, profecto hoc et istud reptilium genus inter distinguunt. Nonnullæ aves aquaticæ dicitur pedes habere, ita posterioribus adhærentes quaquam cum illis incedere queant, sed solumnatare, sicut pisces cum pennulis suis, quas eto reptiles magis quam gressibiles dicendamus. Quæ cum nunquam in terram exire viunt, nonnulla quæstio est de ovis earum quod ea foveant, an potius aquæ ipsæ talium ova et piscium suscepta quodam suo motu vivificare iant.

m dicit: *sub firmamento cæli*, intransitive viaccipiendum quasi sub firmamento quod cælum B icent cum dicitur urbs Romæ, fluvius Tiberis, ara salis, corpus vel essentia lapidis. Hoc a firmamentum, ut superius dictum est, inde ominatur quod aquis interpositum superiores sustentando firmet, ut relabi ad inferiores neit vel eas unquam contingere. Non ergo profirmamentum dicitur quod aquis nubium perm est, sed quod prorsus ab aquis vacuum sust est. Aves vero nequaquam volare per firmam possunt, quia earum corpora sustentari re sine aquarum corpulentia nequaquam pos-

avitque, ex ipsis videlicet aquis.

imam pro toto animante ponit ex corpore sit anima constante, unius videlicet nomine C totum comprehendens. Juxta quod et alibi *da mihi animas, cætera tolle tibi*. Et rursum: *audivit Jacob in Ægyptum in animabus septua-*

entem. Subaudis ex se non ex terra, sicut e affixæ radicibus terræ. *ue motabilem*. Ad differentiam scilicet cæteroanimalium quæ terra postmodum produxit, gravius est elementum quam aqua. Unde et ista nis producta naturaliter mobilia et agilia cum ex leviori scilicet elemento consistant. Unde quid superius dixerit de plantis, quod eas germinavit ac protulit. De animalibus licitur tantum quod aqua vel terra ea produxerunt quod germinaverit; ut videlicet innueret, non terræ radicibus affixa vegetationem inde aut sicut plantæ.

m produxerant aquæ in species suas. Sic con: creavit omnem animam, hoc est omne anim tale in species, ac si diceret: omnem, in, secundum speciem, non secundum numerum. Quippe non omnia individua harum specierum, singulæ species tam avium quam piscium tunc sunt. Unde et in sequentibus cum dicit requievisse ab omni opere suo, non de individui specierum multiplicandis est accipiendum, sed naturis specierum jam præparatis ad quæ postmodum inde procreanda. *Quam produxerunt* id est ad quam producendam jam aquæ fue-

rant præparatæ; sive dulces ut flumina, sive salis ut marinæ.

Et vidit. Nota in operibus hujus diei nequaquam in repetitione creationis ipsorum dici: *Et factum est ita*, sicut superius in secundo die. Vel cum præmisisset: *Et fecit firmamentum*, etc., postmodum adjunxit: *et factum est ita*, tanquam per hoc innuens illam aquarum divisionem ita in perpetuum permansuram. Sic et in creatione hominis postquam dixit: *Creavit Deus hominem*, etc., subjunxit, *et factum est ita*. Cum ergo ubicunque dicitur: *et fecimus ita*, perseverantia quædam operum significetur, ut sic scilicet permaneant sicut facta sunt, nequaquam in speciebus avium id recte dici posse videtur, cum videlicet nonnulla species in eis quandoque prorsus deperire habeat sicut de phœnice legitur ac fortasse de nonnullis aliis tam avium quam piscium speciebus contingit, quæ ad opera pertinent hujus diei.

Benedixitque. Solis animantibus istis ex aqua productis sicut et postmodum hominibus creatis benedixisse Deus memoratur, quasi quadam dignitate animantia ista homini propinquarent, quæ de illo generata sunt elemento de quo et homines regenerandi erant. Unde et in arca secundum post hominem locum aves tenuisse non immerito videtur, quia videlicet de illo facta sunt elemento quod in sacramento baptismi magis necessarium nostræ esset saluti. Recte ergo benedictio Dei a creationibus aquaticis incæpit, cum ex hoc, ut dictum est, elemento nostræ salutis benedictio initium esset habitura in remissionem peccatorum perfecta. Tale est ergo, benedixit eis, tanquam si diceret, typum sanctificationis regenerandorum ex aqua vel multiplicationis eorum comparatione circumcisorum jam tunc providebat. Circumcisio quippe, quamvis id quod baptismus operata esse dicatur in remissionem peccatorum, non tamen hanc efficaciam in tot habuisse potuit in quot baptismi gratia persistit, non enim nisi mares circumcidebantur, et soli Judæi sive proselyti.

Dicens. Id apud se disponens quod nobis postmodum exhiberet.

Crescite et multiplicami, hoc est numero individuorum non diversitate specierum crementum accipit. Non enim ita est intelligendum ut prius in seipsis crescerent donec ad perfectam veniret ætatem qua generare possent, cum statim creatio talium perfecta fuisse credenda sit, alioquin diu educanda esset ut ad perfectionem veniret. Quod si de avibus quoque intelligamus, non facile apparet unde alimentorum acciperent nutrimentum.

Replete. Hoc est quantum satis sit ad hoc fructificate.

Aquas maris. Cum tamen et aquæ dulces tam pisces habeant quam volucres. Sed constat quia omnis congregatio aquarum tam salsa quam dulcis mare dicitur, et omnes aquæ ex mari proveniunt. Ubi et quod ait: *Animam viventem atque motabilem*,

de his scilicet animantibus quæ producta sunt ex aquis, sacramento baptismi plurimum congruere videtur, ubi a peccato liberati et quasi de morte suscitati per vivificantem spiritum nasci ac vivere in Deo incipimus, ac de veteri Adam in novum promovemur et in membra Christi transformamur. Et attende quod solis animantibus istis ex aqua scilicet creatis et postmodum hominibus et tandem septimo diei Deus inter hæc opera benedicere memoratur, benedictione hominis media constituta, tanquam ad illam cæteris duabus convenientibus. Benedictio quippe hominis a baptismo incipit, remissione plenaria peccatorum ibi percepta, ac postmodum in sabbatum supernæ felicitatis promotam consummatur, ut hinc quoque benedictum sit superius produci ex aquis animam viventem atque motabilem. In baptismo quippe vivere incipimus, ut inde postmodum in prædictum sabbatum promoti pariter quiescamus.

DE SEXTA DIE.

Animam viventem. Hoc est animatum ex se vivens, non ex terra vitam contrahens, quamvis ex terra sit, sicut e contrario plantæ faciunt. *Viventem*, inquit, *in genere suo*, quia etsi jam illa animantia quæ prius creata fuerunt in se defecerunt, nec jam eadem numero permanent quæ prius facta sunt, in suo tamen genere quodammodo semper vivunt, qua decidentibus individuis genus sive species non deperit. Vivunt ergo in genere, hoc est in specie sua, quæ primo creata sunt, etsi jam in se non vivant, sicut et de aliquo dicitur tyranno jam mortuo, quia vivit in filiis suis. Et nota quod cum ait *animam viventem* de his quæ de terra produxit, non adjecit motabilem sicut prius de his quæ aquæ produxerunt; quia cum elementum aquæ levius sit terra, profecto animalia de aquis producta faciliorem habent motum, et corpora eorum facilius ab anima moveri atque agitari possunt, ut jam supra meminimus.

Jumenta. Id est quadrupedia domestica quasi sub jugo et dominio nostro posita.

Reptilia terræ. Sic enim jungendum est ad differentiam scilicet supradictorum reptilium aquæ.

Bestias. Videlicet silvestres, ut feras, vel quascunque a nostra conversatione remotas.

Et fecit. Primo dixit: *factum est ita*, quod scilicet terra produxit animalia, secundum corporis substantiam; sed postmodum hæc Dominus consummando fecit, quasi perfecit, vitalem spiritum eis dando de aqua, ut nonnullis videtur, sive de cæteris elementis, non ita corpulentis aut gravibus, sed magis levibus atque mobilibus. Non dicitur Deus benedixisse bestiis sicut piscibus et volucribus, quia serpens cui maledicturus erat de bestiis tunc erat. Homini vero benedixit quanquam peccaturus esset, nec eum, sed terram propter eum maledictam dicit.

Faciamus hominem. Creatis cæteris omnibus sive

dispositis propter hominem, eum novissime condidit, et tanquam in fine suorum operum constituit: ad quem tanquam finem et causam suæ creationis cætera omnia tendebant, cum propter eum fierent universa. Unde nec eum creari oportuit nisi cæteris quibus præesse debebat, vel quæ ipsi in esum necessaria, vel saltem ad glorificandum Deum congrua erant ante creatis et ei præparatis, ne quid forte de indigentia in excusationem sui peccati prætereundum posset, et tanto amplius ab offensa Dei revocari posset, quanto majorem dilectionis ejus causam haberet, qui eum præfecerit universis, vel etiam post casum ad pœnitentiam citius moveretur, dolens se illum offendisse cui tanta debebat. Cujus quidem creationis excellentiam patenter insinuat, cum quasi ex quodam consilio loquens, dicit: *faciamus*. Sed cur pluraliter dicitur: *faciamus* hominem ad imaginem nostram, si nulla prorsus pluralitas in Deo sit, qui solus hominem creasse ad imaginem suam postea memoratur his verbis: *Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum*.

Dicant Judæi si possunt, vel nobiscum fateantur in una Divinitatis essentia pluralitatem personarum magis quam rerum esse. Quod diligenter propheta considerans ad distinctionem personarum faciendam, dicit pluraliter: *Faciamus*; ad unitatem vero Dei assignandam subjunxit singulariter, *et creavit Deus hominem*, etc. Quasi ergo aliquis secum loquens se et rationem suam quasi duo constituit cum eam consulit, sicut Bœtius in libro *De consolatione Philosophiæ*, vel Augustinus in libro *Soliloquiorum*. Sic Deus Pater ad creationem hominis tam Sapientiam quam Bonitatem, hoc est Filium et Spiritum sanctum quasi invitans dicit: *Faciamus* eum talem et tantum, ut imago nostra sit vel similitudo. Quæ quidem creatio quam excellens sit et cæteris supra positis longe superior, ipsis quoque verbis exprimitur tanquam in consilio quodam collatis ad magnum aliquid faciendum cum dicitur: *Faciamus*. In cæteris vero creationibus non ita dictum est, sed solummodo ut fiat hoc vel illud, vel terra sive aqua hoc vel illud producat. Cum autem homo commune nomen sit tam viri quam feminæ, cum sit utrumque animal rationale; unde et in sequentibus cum dicitur, *quia creavit Deus hominem*, statim subinfertur: *masculum et feminam creavit eos*, intelligimus virum ad imaginem Dei creatum, feminam vero ad similitudinem. De viro quippe Apostolus ait: *Vir quidem non debet velare caput suum, quia imago et gloriæ Dei est* (1 Cor. ii, 7). Hoc est gloriosior et pretiosior ejus similitudo. Distat autem inter imaginem et similitudinem quod similitudo rei potest dici quod convenientiam aliquam habet cum ipsa, unde simile illi dici queat. Imago vero expressa tantum similitudo dicitur, sicut figuræ hominum quæ per singula membra perfectius eos repræsentant.

Quia ergo vir dignior quam femina est et per hoc

imilior, imago ejus dicitur; femina vero si-
do, cum ipsa etiam sicut vir per rationem et
salutem animæ Deum imitetur. Vir autem
super habet quo Deo similior fiat, quod sicut
ex Deo habent esse, ita ex uno viro secun-
traducem corporis tam femina ipsa quam to-
enus humanum initium habet. Si quis autem
tius ac perfectius hanc imaginem vel simili-
m Dei ad quam homo factus dicitur conside-
elit juxta ipsarum personarum distinctionem,
t hominem ipsum tam Patris quam Filii vel
us sancti ex sua conditione similitudinem
nam adeptum esse. Constat quippe Deo Patri
seipso non ab alio esse habet, juxta hanc ejus
ietatem, id quod ad potentiam pertinet divi-
specialiter ascribi, sicut et Filio, qui ejus Sa-
a dicitur, quod sapientiæ est, et Spiritui san-
ui amborum amor vocatur et proprie charitas
r, id quod ad bonitatem divinæ gratiæ spectat
am proprium tribuitur.

no itaque, ut dictum est, secundum animæ
atem ad similitudinem singularem persona-
factus est, cum per potentiam et sapientiam et
m cæteris prælatus animantibus Deo similior
sit. Eo quippe anima humana per propriæ
æ potentiam cæteris omnibus validior est,
sola immortalis et defectus ignara est con-
Sola quoque capax est rationis et sapientiæ
ini amoris particeps. Quæ enim Deum reco-
ere pro ratione nequeunt, nequaquam eum di-
possunt. Et hæc quidem tria tam viri quam
æ communia sunt, unde utrique ad similitu-
i Dei facti memorantur cum in sequentibus
r: *In die qua creavit Deus hominem, ad simili-
m Dei fecit illum masculum et feminam crea-
.* Cum itaque ambo juxta prædicta similitudi-
cum divinis personis habeant, vir tamen quo-
em cum eis similitudinem tenet, non solum ad
tudinem, verum etiam ad imaginem creari di-

Ut enim ex Patre cæteræ personæ habent esse,
humana creatione femina ex viro creata esse
habuit, non vir ex femina. Per sapientiam quo-
ive rationem virum feminæ præeminuisse supra
mus, et in hoc eum sapienter constare
a serpente seduci non potuit. A quo etiam
magis diligere non dubitandum est, qui nequa-
eum sibi invidere vel dolose quidquam di-
vel in mendacium prorumpere credere potuit,
mulier seducta fecit. Ex his itaque liquet vi-
illum primo conditum non solum similitudi-
verum etiam imaginem divinarum persona-
æ ipsarum cooperatione in sua creatione ac-
æ, quod similior illis in istis conditus sit.
recte de viro dictum est: *ad imaginem no-*
na, hoc est ad expressiorem similitudinem, et
nina subjunctum est tantum: *Ad similitudi-*

præsit piscibus. Non quidem hominem homini
nit Deus, sed insensibilibus tantum vel irra-

tionabilibus creaturis, ut eas scilicet in potestatem
accipiat, et eis dominetur quæ ratione carent et
sensu, sicut postmodum ait ibi: *Et dominamini
piscibus maris,* etc. Potestas aut dominium in his
ideo collata homini dicuntur, quod juxta ejus arbi-
trium hæc omnia disponentur et pro voluntate sua
eis penitus uteretur, quandiu ipse voluntati sui
Conditoris subiectus esset. In quos tamen usus hæc
omnia tunc haberet non facile est de singulis dis-
serere, si semper in paradiso persisteret, tanquam
ad manum habens omnia necessaria, et sufficien-
tem sibi de fructibus arborum vel herbis esum
concessum: præsertim cum nec ad eum pertingere
possent universa animantia. Ut enim de bestiis
et avibus prætermittamus, quis cete grandia vel
marinos pisces illuc posse pervenire, vel etiam vi-
vere arbitretur? Quale denique dominium super
hæc exercere posset quæ nunquam videret nec
etiam ubi essent sciret, nec fortassis si essent co-
gnosceret? Quomodo insuper universæ, ut dicitur,
terra dominari vel præesse possent in uno paradisi
loco semper conclusus, cæteris omnibus mundi par-
tibus ignoratis tanquam nondum visis? Aut quod
postmodum ait: *Crescite et multiplicamini et re-
plete terram,* quomodo unquam eveniret, et si tan-
tula parte mundi conclusi nondum exirent in di-
versas mundi regiones? Nulla itaque ratio habet
totam hominum futuram multitudinem in illo uno
paradisi loco semper conversaturam esse, si non
peccassent, sed inde postmodum sicut et de arca
per mundum dispergendos esse, nihil pœnale ali-
cubi reperturos, cum nulla maledictione pro pec-
cato terra percuteretur a Deo. Ideo tamen primos
homines in paradiso locatos primum credimus,
quo temperies illa loci, quem a principio Dominus
plantaverat, fructibus plurimum abundaret, non,
dum his ita vel cæteris per mundum propagatis.
Sed nec de ligno vitæ diffidendum est ante ma-
ledictionem terræ per plantationem multiplicari
posset in terris. Tunc utique universæ terræ homo
præesse et dominari posset, et multis usibus ei
animantia cætera esse fortassis postmodum et in
esum ei concessa, sicut post diluvium a Domino
Noe concessum est. Possent et delectationem non-
nullam homini afferre secundum sensuum diversita-
tatem, cum ex cantu auditum mulcerent vel ex pul-
chritudine formæ visum oblectarent, vel odoris
suavitate olfactum reficerent vel quibuscumque mo-
dis diversæ ipsorum naturæ diligenter cognitiæ in
amorem et laudem Creatoris nos amplius excita-
rent, juxta quod ad eum Psalmista dicit: *Delecta-
sti me, Domine, in factura tua, et in operibus ma-
nuum tuarum exsultabo* (Psal. xci, 5).

Sunt fortassis quibus hujusmodi quæstiones fri-
volæ esse nec ratiouabiliter moveri videntur, cum
quis videlicet quærit de aliquo nunquam eveniente
et dicit quid fieret si ita esset. Quæ namque, in-
quunt, ratio est quærere si ita esset, quod nec fieri
habet, sicut nec illud esse? Dicunt itaque Deum

præscium futurorum hoc homini concessisse, ut per rationem dominaretur cæteris animantibus et ea constringere posset atque opprimere, quamvis corpore validiora, ut videlicet ex concessa sibi ratione tanto eum homo amplius diligeret, quanto amplius in hac se ab eo accepisse cognosceret.

Cum dicit: *Volatilibus cæli*, hoc est avibus, non ad differentiam aliquam volatilium additum est: *cæli*, sed ad demonstrandum per quam patrem mundi volare habeant; sicut etiam dictum est: *piscibus maris*, vel sidera cæli dicere solemus, non ad aliquorum determinatione, sed magis ad eorum exprimendam proprietatem ubi esse habeant. Cælum ergo hic tam aereum quam æthereum comprehendens, quidquid ab inferioribus aquis usque ad superiores interest hoc vocabulo nuncupat.

Et *bestiis*. Quod superius per bestias et jumenta distinxit, hic nomine bestiarum communiter comprehendit.

Universæque terræ. Nota quod cum hic concedatur homini tam bestiis quæ in terra sunt, quam ipsi terræ præesse, nequaquam tamen ita superius ei concessum est, tam piscibus maris quam ipsi mari, vel tam volatilibus cæli quam ipsi cælo præesse. Non enim ita mare vel cælum in nostra est potestate, sicut terra in qua manemus, et ædificia nostra constituimus, et quæ ad nostras utilitates excolendo paramus.

Reptili quod movetur in terra. Hoc est in hac mundi parte inferiori, ad differentiam fortassis cælestium animalium, id est siderum, quæ, sicut philosophis visum est, animata sunt, et reptilia potius in suo motu quam gressibilia sunt dicenda, cum pedibus careant.

Hominem ad imaginem suam. Virum videlicet prius condidit talem, ut ejus esset imago, sicut exposuimus. Recte postquam dictum est: *Faciamus hominem ad imaginem nostram*, subditur hic, *creavit Deus hominem ad imaginem suam*, hoc est Dei, non alterius rei sicut statim etiam supponitur, *ad imaginem Dei creavit illum*, ne videlicet cum præmitteretur *nostram*, non solum ad imaginem Dei factus intelligeretur, verum etiam ad aliquorum aliorum quibus loqui videretur, cum ait: *Faciamus hominem*. Et nota quod cum ait hic: *Ad imaginem Dei creavit illum*; et postmodum addit: *Masculum et feminam creavit eos*, nec repetit ad imaginem Dei, cum dicit pluraliter *eos*, sicut fecit cum dixit *illum*, patenter innuit de solo viro recipiendum esse quod ad imaginem Dei creatus sit. Potest etiam videri quod adjunctum est: *Ad imaginem Dei creavit illum*, aliter debere intelligi, quam quod dictum est *ad imaginem suam*. Filius quippe Dei imago dicitur, qui ex solo Patre est, cum Spiritus sanctus a Patre et Filio esse dicatur. Vir itaque ad imaginem Dei creatus est, quia in hoc præcipuam habet cum Filio Dei similitudinem, quod sicut ille ex solo est Patre tanquam genitus, ita iste ex solo Deo habet esse tanquam creatus, non de aliquo

animali assumptus, sicut mulier de viro sumpta est et de costa ejus formata.

Masculum et feminam. Hoc est tales qui ad propagationem humani generis sufficerent. De qua propagatione postmodum ait: *Crescite et multiplicamini*. Cum dicit eos masculino genere pro viro simul et femina, pro dignitate virilis sexus factum est: quod in tantum etiam usque hodie servamus, ut uno viro multis feminis aggregato, cum de ipsis loquimur, plurale aliquod adjectum de ipsis simul proferentes, masculino genere contenti sumus, veluti si de ipsis dicamus quia sunt boni vel albi.

Benedixitque. Hoc est, de meliori statu ipsorum immortalis et incorruptibili futuræ vitæ jam tunc disponebat. Hoc autem Propheta dixit præveniens futurum eorum lapsum, ne quis forte cum postmodum audiret eos expelli de paradiso terrestri, desperaret de cælesti.

Crescite et multiplicamini. Sicut superius animantibus aquaticis dixisse memoratur: *Crescite et multiplicamini et replete aquas maris*, ita hic hominibus creatis dicere narratur: *Crescite et multiplicamini et replete terram*; ut hæc quoque locutio sicut illa non prolatio sermonis, sed dispositio divinæ operationis subintelligatur, præsertim cum nondum linguæ alicujus institutio facta esset, nondum impositis ab Adam nominibus, sicut postmodum fecisse refertur: unde ista quoque Dei locutio sicut et supradictæ non tam de prolatione verborum accipienda videtur quam ex dispositione divinæ; cum videlicet ita de ipsis facere Deus apud se ordinaret ut crescerent et multiplicarentur, id est crementum multiplicationis acciperent commistione masculi et feminæ, quos jam supra distinxit tanquam ad hoc masculum et feminam creatos. Ex quo patenter insinuat, quantum a creatione Dei et institutione naturæ illa Sodomitarum abominabilis commistio recedat, qua seipsos tantum polluunt, nullum de prole fructum reportantes. Damnantur et ex hoc loco præcipue damnatores nuptiarum, cum primis hominibus creatis, ex auctoritate Dominica conjugium statim sancitum sit.

Animantibus quæ moventur super terram. Quod adjungit, quæ moventur super terram, potest videri additum esse ad exclusionem tam cælestium animalium, juxta illam scilicet opinionem philosophorum, qua sidera deos appellant, id est animalia rationalia immortalia, impassibilia, quam aereorum id est dæmonum.

Ecce dedi. Ac si diceret: In præsentis tempore sive loco, quia est post diluvium carniū quoque esum homini Dominus indulsit. Sed cum nonnullis modo bestias vel aves videamus, quibus carniū esus necessarius sit, quomodo his quoque sicut homini solummodo herbæ et arbores nunc in esum conceduntur, tanquam hæc illis primum sufficerent, et nisi post peccatum hominis carniū indi-

gerent, ut pœna videlicet hominis ex peccato proveniens in ea quoque redundaret, quibus homo præesse et dominari habuit, ut alia scilicet animantia aliis in rapinam et esum traderentur. Et fortassis nulla sunt animantia de his quæ hodie inter nos carniū indigerent alimento, quibus in aliquibus mundi partibus sufficiens esus reperiri non possit in herbis vel arboribus. Et attende quantum sibi in omnibus hominem velit obedire, cum nec eum comedere ut vivat nisi per obedientiam velit, nec sine permissione sua quidquam in quibuscunque necessariis attingere, nec ad sustentationem etiam vitæ. Ex quo patenter innuit totam hominis vitam non nisi in obedientia Dei consistere et ad hoc eum solummodo debere vivere.

Vobis et cunctis animantibus terræ. Alia quidem vobis, alia illis vel aliqua pariter vobis et illis. Non enim omnia pabula vel homini vel illis convenire videntur, quamvis ante peccatum nullum escæ genus homini nocivum esset vel fortassis incongruum; sed si hominibus omnia convenire ponamus, nequaquam credibile est ut hoc de animantibus annuamus, ut eis quoque tam lignum vitæ quam cætera omnia sint concessa, nisi forte quis velit ea quoque sicut homines inde contra mortem et senium habere remedium: quibus etiam lignum scientiæ boni et mali nunquam legimus esse prohibitum, sicut postmodum hominibus dicitur interdictum. Non enim apparet quomodo de omnibus lignis hæc concessio facta sit hominibus et cæteris animantibus, si arbor illa vetita nunquam fuerit hominibus vel illis concessa. Et nota quod illæ quoque arbores, quæ infructuosæ dicuntur, aliquod alimentum in foliis saltem vel floribus seu cortice nonnullis animantibus ministrare possunt. Et attende quod, cum de cibo etiam hominis sicut de cibo animalium providet et omnibus pariter terrena concedit alimenta, patenter insinuat mortales quoque homines creatos fuisse et eos in corporibus animalibus non spiritalibus factos esse, et ne morte dissolverentur, tunc quoque homini sicut nunc cibum necessarium esse. Unde nec iste animæ vel vitæ status, in quo videlicet homo conditus fuerat, laudem habere meruit, comparatione scilicet spiritalis illius vitæ ad quam transferendus erat. Non enim de homine quoque creato sicut de cæteris animantibus dictum est quia vidit Deus quod esset bonum; quia commendari non debuit in homine vita illa ad quam obtinendam nequaquam creatus erat, sed de illa transiturus ad longe meliorem. Communiter vero cum cæteris laudari potuit, quia comparatione aliorum hi: etiam mortalis status hominis tanquam excellens et optimus commendandus fuit, cum tamen ad hoc quod futurus erat nequaquam in tantum dignus laude censebatur, ut per se optimus, id est valde bonus diceretur.

Et factum est ita. Hoc non ad creationem hominis tantum vel operationem sextæ diei, sed ad totam præcedentium operum summam referendum

A videtur. Quæ universa statim comprehendit, cum in eorum laudem prorumpens ait: *Cuncta quæ fecerat*, tam de creatione scilicet cœli et terræ quam de luce operum superaddita et in creatione hominis consummata. Ad quem quidem tanquam finem, hoc est finalem cæterorum causam, omnia spectabant, cum propter hominem creata sint sive disposita. Homo vero non propter illa, sed propter Deum solum glorificandum. Cum ergo illa usque ad hominem per suas utilitates pervenerint, cursum suum quasi in meta quadam et stadii termino sibi præfixo consummabunt. Homo vero usque ad Deum pervenire habet et in ejus visione tanquam in sabbato vero quiescere.

B Et nota quod non ait: Videns quod essent cuncta valde bona, sicut superius in diversis operibus dictum est: *Vidit quod esset bonum*; sed ita distinguit: *Vidit Deus cuncta quæ fecerat*; et postmodum nequaquam repetens *vidit*, subintulit: *Et erant valde bona*. Non enim, juxta hoc quod exposuimus de singulis: *Vidit Deus quod esset bonum*, hoc est videre hoc nos et intelligere fecit ex manifesta eorum utilitate. Potuit de omnibus dici, quia viderit cuncta bona propter operationem saltem secundæ diei de suspensione aquarum, quarum diximus, utilitatem nondum probare valemus. Quod ergo dictum est *vidit cuncta et erant valde bona*, tale est quod nihil in eis ab ipso perfecte cognitis corrigendum censuit, sed tantum omnia bona condidit, quantum bona condi oportuit, ut nihil scilicet in conditione sua plus boni accipere illa decuerit, juxta illam quoque Platonis sententiam, qua mundum ab omnipotente et non æmulo factum Deo convincit nequaquam meliorem fieri potuisse. Quod et Moyses considerans, asserit omnia valde bona creatamquamvis de omnibus rationem reddere nec ipsi etiam concessum esse credamus. Non tamen singula in se, sed omnia simul valde bona dicit, quia ut beatus quoque meminit Augustinus, bona sunt singula in se, sed cuncta simul valde bona; quia quæ in se considerata nihil aut parum valere videntur, in tota omnium summa valde sunt necessaria. Unde dicitur: *Magna opera Domini exquisita in omnes voluntates ejus* (Psal. cx, 2).

D Movet fortassis aliquos cum dicitur: *Valde bona*, quid de quibusdam animantibus vel plantis venenatis dicamus, vel de aliis quibusdam quæ omnino superflua censentur, vel denique de ipsis apostatis angelis qui ab ipso statim exordio suæ creationis superbiendo mali facti sunt. Sed quia matitiam istam a se postmodum habuerunt, non in sua creatione acceperunt, nequaquam a Deo facti sunt mali, sed a seipsis superbiendo corrupti. Quia ergo et illi spiritus facti sunt boni et absque peccato, sed non tales perstiterunt, nequaquam propter hoc negandum est opera Dei bona fuisse, cum illos quoque spiritus bonos condiderit, in ipsa scilicet spiritali substantiæ natura, quam ipsi superbiæ labe maculaverunt, non destruxerunt. Opera itaque Dei

cuncta bona sunt et omnis creatura bona est prædicanda, quia nihil peccati vel mali in ipsa suæ creationis origine accipiunt, sed singulis tantum confert Deus quantum convenit, ut non solum bonæ, verum etiam optimæ id est valde bonæ, singulæ ab ipso fiant creaturæ. Nec solum tunc cum primo crearentur verum etiam quotidie cum ex illis primordialibus causis nascendo procreantur vel multiplicantur. Etsi enim infans cum nascitur nondum bonus homo dicatur, quod ad mores pertinet bona tamen est creatura. Sic et pullus cum nascitur, quamvis nondum sit bonus equus et ad usitandum idoneus, bona tamen est creatura, et quantum ei convenit in ipsa creatione a Deo accepit, qui nihil sine ratione vel facti vel fieri permittit, etiam cum abortivi fœtus producuntur vel vitiati nascuntur. De sarmentis vero plantarum quæ superflua videntur, et a nobis sæpe resecari convenit, sicut et capillos nostros vel ungues, seu de venenatis quæ diximus: illud fortassis ad solutionem sufficere videtur, quod ait, *erant valde bona*, tunc videlicet ante peccatum hominis non nunc, jamque post peccatum in pœnam nobis conversa. Constat quippe si homo non peccasset, nec ex veneno illi imminere periculum, nec ex aliqua re cruciatum, sed omnia illi animalia quantumcunque sæva, quantumcunque crudelia, ei mansueta quasi domestica, fore per omnia illius dominio subjecta, quandiu ille suo Creatori qui hoc ipsi subjecerat per obedientiam subjectus esset. Quod postquam ille neglexit, multa illi ex his periculosa facta sunt et usque ad mortem in eum prævalere permessa, ut ex his miser jam disceret quantum deliquerit non obediendo Deo, qui hæc tandiu in potestatem habere mereretur, quandiu ille summæ potestati subiceretur, a qua acceperat ut his ipse dominaretur. Quem ergo ratio retrahere debuit a peccato et quid cavendum esset prædocere, irrationabiles vel insensibiles quoque creaturæ nunc ei periculosæ factæ patenter edocent quantum deliquerit, tanquam quadam vi divina sentientes jam se homini nullam subjectionem debere, postquam ille Deo subjectus esse neglexerit, utpote quæ nihil ei nisi propter Deum deberent. Ex quo et patenter ipsa etiam quæ ratione vel sensu carent nostram insipientiam erudiunt, ne aliquibus in his obediamus quæ contra Deum facere præsumunt, cum nihil cuiquam nisi propter Deum debeamus et omnium quæ agimus finem in Deo constitui oporteat.

Nemo itaque inobedientiæ est arguendus, nec etiam arguendus ubicunque offensa Dei cavetur, quæ sola quemlibet reum constituit. Juret quislibet alicui quod ab eo ille requisierit et tandiu juramentum teneat, quandiu non recognoverit se id quod juravit exsequendo Deum esse offensurum, sicut et ex ipsis, ut diximus, quæ ratione carent jam edocti sumus, quæ jam nostrum non curant dominium, tanquam intelligant nos respuisse divinum. Quæ dum nos perimunt vel cruciant, divi-

num in hoc judicium exercendo ac debitam pœnam inferendo, falso in eis opera Dei quasi mala calumniamur, quia nobis in dolore pro meritis nostris convertuntur: alioquin et pœnam ipsam quæ justa est, et tam Deum quam quemlibet judicem justum, cum reos punit et quod debet agit arguere possemus. Non sunt igitur opera Dei ulla dicenda mala, quamvis nonnulla, ut justum est, periculosa sint ac nociva, vel cum nonnunquam justum perimendo ab hujus vitæ angustiis liberant, vel aliquibus afflictionibus purgant. Sed nec aliqua in creaturis superflua sunt dicenda quamvis nos nonnunquam maxime gravent, quia pro diversis usibus ea quæ ad unum minime valent, ad aliud commoda sunt, ut sarmenta præcisa quæ fructui vitis nocerent si in ea remanerent, ad faciendum ignem vel ad alias necessitudines non inutilia sunt. Denique quanto amplius vita hæc periculosior vel magis pœnalis habetur, tanto ardentius illa expetitur quæ ab his omnibus immunis existit. Quid autem proprie bonum ac per se, scilicet sine adjectione, vel quid malum sive indifferens dicatur, in secunda collatione nostra quantum arbitror satis est definitum.

De creaturis autem nonnulla est quæstio, utrum videlicet, ut quibusdam videtur, quidquid est et Creator non est creatura dicatur, an solæ substantiæ, non etiam earum accidentia, dicendæ sint creaturæ, an res etiam aliquæ sicut est sessio. Non enim cum aliquem sedere accedit, quamdam rem tunc dicimus esse quæ prius non fuerit, vel quamdam rem periisse quæ prius in stante fuisset.

Et factum est vespere. Sicut in cæteris diebus tali fine opera eorum sic concludit ut nihil supra intelligendum sit quod ad opera uniuscujusque diei pertineat, ita et de hac die intelligendum videtur, ut nihil scilicet supra id quod dictum est ad operationem hujus diei pertinere dicatur, sed statim primis parentibus creatis, totam operationem hujus sextæ diei consummatam esse. Unde quod in sequentibus additur de prohibitione igni facta vel transgressionem præcepti et de ejectione paradisi vel impositione nominum quam Adam fecit, vel si qua sunt alia, non necesse est hæc omnia nos profiteri sexto die hæc facta; præsertim cum incertum sit quanto temporis spatio illi parentes in paradiso perstiterint, ut hæc scilicet omnia quæ postea referuntur ibi facta fuisse, peragi possent ante ipsorum dejectionem. Quod enim multis annis vel diebus ante transgressionem in paradiso fuerint, tam auctoritas quam ratio habere videtur, sicut postmodum loco suo ponere decrevimus.

Dies sextus. Quod in sex diebus opera sua Deum consummasse propheta retulerit non vacat a mysterio, ut videlicet perfectioni operum ipsa quoque numeri attestaretur perfectio; hic quippe numerus qui senarius dicitur inter eos numeros qui perfecti dicuntur primus occurrit. Tres quippe numerorum species secundum computationem partium

vult inspirans ædificium animæ spiritale ab hoc inchoat fundamento, sine quo, ut ait Apostolus, impossibile est placere Deo. Unde et bene post creationem illam cœli et terræ lucem factam esse propheta statim commemorat. Post fidem autem spes sequitur, quæ hominem prius per concupiscentiam ad terrena defluentem, dum variis ducitur desideriis, jam quasi a terrenis ad cœlestia sustollit et in eis ejus animum ad multa primitus discurrentem firmat ac stabilit, et contra quaslibet adversitatum procellas quasi anchora navem conservat, et ad quælibet toleranda vel aggredienda desiderio cœlestium corroborat: quod bene superior aquarum suspensio facta secundo die figurat, quæ per interpositionem cœli sursum firmiter est stabilita. Tertio die recedentibus aquis vel per meatus quosdam terræ submissis, exsiccatur terra et arida fit, quia igne charitatis anima succensa dum carnem spiritui subjicit, a fluxu vel desideriis carnalium concupiscentiarum hoc calore siccata quodammodo fit arida, ut jam sit de illis locis inaquosis, per quæ diabolus suggestionibus suis transiens requiem non invenit, quia talem animam per concupiscentias ad consensum non trahit. Ut autem talis anima per opera etiam consummetur, primum terra producit plantas, postea luminaria in firmamento posita lucem ministrant. Terra itaque, ut dictum est, arefacta plantas producit, cum anima quælibet charitatem qua fervet interius in exhibitione corporalium operum ostendit. Quæ si in tantam perfectionem excreverit ut verbo quoque prædicationis alios ædificare atque illuminare possit, luminaria fuerit in cœlo, id est verba prædicantis in Ecclesia minorum et quasi adhuc terrenorum fuerit illuminatio, et hoc est illuminent terram. Nec solum in die, verum etiam in nocte, quia tam in prosperitate quam in adversitate infirmis mentibus prædicatio necessaria est, ne per hanc extollantur vel per illam frangantur. Qualibus quidem luminariis non solum exemplo sed etiam verbo alios ædificantibus Apostolus ait: *Inter quos lucent tanquam luminaria* (Phil. II, 15). Et Veritas ipsa: *Vos estis lux mundi* (Matth. V, 14). Hoc igitur viro perfecto tum luce operum tum etiam documento prædicationis alios ædificante, parit undique mundus animantia tam volatilia scilicet quam gressibilia sive reptilia, hoc est trium ordinum fideles, continentes videlicet, rectores seu conjugatos. Denique homo ille extra paradysum creatus in paradysum transfertur, dum is qui in hac vita tantis bonis per gratiam Dei floruit ad patriam cœlestem de hoc exsilio transfertur, pro meritis primo ad sabbatum, deinde ad octavam perveniens.

ALLEGORIA.

Sex ætates sæculi senarius iste dierum quibus mundus perfectus est atque adornatus exprimit. Prima ætas sæculi quasi ejus infantia est ab Adam usque ad Noe. Inde secunda usque ad Abraham quasi pueritia. Deinde tertia ad David tanquam

A adolescentia. Postea quarta usque ad transmigrationem Babylonis quasi juvenus, id est virilis ætas. Inde quinta usque ad Christum tanquam senectus. Denique sexta usque ad finem sæculi tanquam senium vel decrepita ætas.

Confusa itaque illa nec adhuc distincta congeries elementorum primam mundi ætatem sine lege et disciplina incultam et rudem bene figurat, quæ infantia mundi vocatur: et bene infantia necdum ex documento legis verba Dei formare valens, sicut infantes nondum loqui sufficiunt. Deleta hæc est ætas diluvio, sicut eorum memoria quæ in infantia geruntur per oblivionem delentur.

B Secunda ætas diluvio non deletur, cum quisque eorum quæ in pueritia gesserit recordari valeat. In hac ætate arca in diluvio fideles conservavit, et quasi firmamentum aquis interpositum eos ab aquis desuper compluentibus et ab aquis inferius inundantibus illæsos custodivit.

Tertia ætate lex data est, quæ fluxum carnalis concupiscentiæ ab antiquo populo timore pœnarum coerceret, sicut die tertia ab inferioribus aquis terra est exonerata, et statim germinans terrenam sobolem in herbis et arboribus produxit, quia populus antiquus, terrena potius quam cœlestia desiderans, terrenam accepit promissionem et terrenis maxime desideriis adhærens, quasi terrena generatio fuit atque terræ totus innitens et in terrenis vitam suam constituens.

C Quarta die facta luminaria lucem prophetarum post legem significant longe apertius de Christo loquentium quam lex antiqua fecerat, sicut dicit Daniel: *Pertransibunt plurimi et multiplex erit scientia tam in viris, ut in Samuele, Nathan, quam in feminis sicut in Anna*. Proprie namque a tempore Samuelis tempus prophetarum incepit, sicut in Actibus apostolorum, ubi scriptum est: *Et omnes prophetæ a Samuel et deinceps*, etc. (Act. III, 24), diligenter exprimitur. Beda etiam attestante, dum locum illum exponeret dicens: « Quamvis patriarchæ et sancti priorum temporum multa de Christo dictis factisque prophetaverint, tempus tamen proprie prophetarum, eorum dico qui de Christi Ecclesiæque mysterio manifeste scripserunt, a Samuele exordium sumpsit et usque ad Babylonicæ captivitatis solutionem permansit. »

D Quinta ætas quasi senium mundi, defectum præteritorum bonorum designat, cum jam patriarchæ et prophetæ præterissent, atque unctio ad alienigenam transferretur, non jam pristino ritu sacrificium celebraretur, quod etiam Babylonica captivitas abstulerat. In hoc quidem senio jam mundo languescente missus est Salvator, qui veterem renovaret hominem, baptismum prædicaret: in quo quidem baptismo homines veterem hominem deponentes, et novum induentes, sicut scriptum est: *Quicumque baptizati estis Christum induistis* (Rom. VI, 3), quasi ex aquis animalia producta sunt.

Sexta ætate homo renovatus in paradiso colloca-

ia post passionem Domini tantum aditus cœli hominibus patuit, ut primo sabbatum in postmodum octavam in corpore simul et celebret. Unde et latroni dictum est: *Hoc cum eris in paradiso* (Luc. xxiii, 43), ut ætate tantum cœlum hominibus patere ost.

generationes. Quasi diceret: bene dixi, *Ces*, quia istæ sunt non aliæ postmodum ex nova naturæ præparatione futuræ: *Genera- cœli et terræ.* Id est species rerum factæ mar ex elementis per cœlum et terram, ut di- primo significatis.

do creatæ sunt. Id est primum factæ istæ, generationes ante hunc septimum diem quo B licantur quotidie.

e. Id est in tempore illo sex præcedentium l.

fecit Dominus cœlum et terram. In Hebræo o commutatus ita: *quo fecit Dominus terram m*, cum in principio dictum sit e converso reavit cœlum et terram. Ex quo innuitur ex mmutatione ordinis varietas quædam signi- nis ad prædictas scilicet generationes com- dendas. Per terram quippe et cœlum anima- r virgultum et herbas comprehendit plantas. lia quippe, quia vivificationem non ex hu- sicut plantæ, sed ex spiritu habent, juxta C Gregorius tres vitales spiritus distinguit, per et cœlum hoc loco insinuantur, cum ex ea et gravi substantia constent secundum et ex spiritali et levi secundum animam. Et orpora prius formata sunt quam spiritus in- entur, bene hic terram prius quam cœlum avit. Ubi et de stellis innuere videtur, si om- nprehendit facta ex elementis, quosdam spi- st illis inesse quo possint animalibus et con- ari, sicut philosophi asserunt, et beatus tinus adeo sibi esse incertum profitetur, ignorare dicat utrum sol et luna ad socie- angelorum pertineant, sicut et supra memi-

nultum agri. Id est agreste adhuc et nondum r ab hominibus vel insertum sicut nunc vel D cura hominum custoditum.

etur in terra. Id est fructificaret per univer- ras dispersum sicut nunc ex irrigatione im- proficiens.

is. Pro quo in Hebræo est *agri*, sicut su- ; quasi diceret incultam adhuc nec ex pro- et ope imbrum multiplicatam sicut nunc. st subditur.

enim Id est nondum pluvia facta fuerat, ex inc quoque sicut nunc per universum mun- ræ multiplicatio fieret, homine tunc terram nunc excolente, cum nec ipse homo qui ter-

ram operaretur tunc esset. Quod statim adnectit di- cens.

Et homo non erat. Non dicit simpliciter non erat, cum ipse quoque inter generationes cœli et terræ superius sit comprehensus et factus esse monstretur; sed non erat ad operandum terram, quia nondum ei necessaria erat laboriosa cultura, quam postmodum in pœnam peccati accepit et quam nunc ubique terrarum exercet.

Sed fons. Ne quis forte requireret unde ergo hu- morem quo nutrentur vel conservarentur plantæ habebant, cum pluvia non esset, respondet quia de imo aqua tenuis conscendens more fontis irri- gabat eas mundi partes in quibus plantæ dispersæ erant. Et attende quod cum superius per septem dies Deus tantum vocatus sit, non etiam Dominus appellatus; hic tamen ubi generationes cœli et terræ completas commemorat, eum non solum Deum sed et Dominum vocat, et deinceps fre- quenter Domini vocabulo ipsum designat. Hoc quippe nomen Dominus non nisi ex creaturis quibus dominari et præesse habet convenit, nec ex quibusdam tantum creaturis, sed ex omnibus simul. Unde post consummationem omnium ipsum tantum poni congruum visum est.

Formavit igitur. Hoc et ad illud respicit quod sexto die præmissum est de hominis creatione, cum dicitur: *Et creavit Deus hominem*, etc. Ibi quippe quod creatus sit homo tam masculus quam femina præmissum est, sed modus creationis expressus non est: quod hic diligenter aperit docendo scilicet corpus viri de limo terræ prius formatum esse, ac deinde animam infundi; feminam vero non per se creatam esse, sed de viro assumptam, ut se- quentia docent. Continenter dixi hominem creari, sed modum creationis non expressi, igitur nunc faciam. Et hoc est quod nunc agit dicens: *forma- vit hominem*, id est humanum corpus in effigiem istam quam nunc habemus composuit.

De limo terræ. Id est de terra humida et quasi compacta non dissoluta, et sic corpori jam creato infudit animam. Ex quo patenter innuit animam humanam ex ipso modo creationis dissimilem a cæteris animabus esse. In creatione quippe cætero- rum animantium dictum est terram vel aquam ea cum corpore simul et et anima produxisse: ex quo innuitur illorum animas ex ipsis etiam elementis esse quasi quamdam eorum raritatem vel subtili- tatem, pro qua scilicet subtilitate illæ quoque animæ spiritus dicuntur, sicut et ventus nonnun- quam spiritus appellatur, comparatione terræ et aquæ, quæ grossioris et corpulentioris substantiæ sunt. Diligenti etiam vocabulo utitur, cum dicit ho- minem de humo formari potius quam creari. Ubi enim de materia aliquid fit forma ei superaddita, formari proprie dicitur. Isidorus *Etymol.* lib. xi, capite 1 (26): « Homo dictus est; quia ex humo est

factus, sicut et in Genesi dicitur: *Et creavit Deus hominem de limo terræ*. Abusive tamen pronuntiat ex utraque substantia totus homo, id est ex societate animæ et corporis, nam proprie homo ab humo. Item: Duplex est autem homo, interior et exterior: interior homo, anima; exterior homo, corpus. Idem: Anima hominis non est, homo, sed corpus quod ex humo factum est. id tantum est homo. Beda supra Genesim lib. II: *Et vocavit nomina eorum Adam in die quo creati sunt*. Adam interpretatur homo, ut utrique sexui possit aptari. Unde recte dicitur: *Vocabi nomina eorum Adam, id est homo*. Sicut homo Latine ab humo, ita apud Hebræos Adam a terra nominatur. Unde et terrenus sive terra rubra potest interpretari. Porro apud Græcos homo aliam habet etymologiam. Vocatur enim ἀνθρωπος; ab eo quod superna spectari et ad cœlestia contuenda debeat mentis oculos attolere.

Inspiravit spiraculum vitæ. Id est quasi per se non de aliquo materiali primordio dedit animam corpori jam formato, ut ipsa videlicet anima ex solo Deo tanquam principio non ex alia primordiali causa esse haberet. *Spiraculum vitæ* dicit ad differentiam flatus venti, qui et spiraculum dicitur, sed non vivificans, sicut et anima nonnunquam flatus dicitur, juxta illud Isaïæ: *Flatum omnem ego feci* (Isa. LVII, 16). Hinc quoque anima recte flatus sive spiraculo comparatur, quia maxime an in corpore sit expirando vel flando apparet, cum sine his vita non possit in animalibus conservari.

In faciem ejus. Spiraculum, inquam, in faciem ejus, hoc est hominis factum, ut videlicet anima illa sola non cæterorum animantium notitiam sive scientiam per rationem haberet. Facies quippe qua unusquisque cognoscitur notitiam significat.

Et factus est. Id est consummatus est homo.

In animam viventem. Id est per talem animam quæ semper vivat, cum defectum non habeat.

Paradisum voluptatis. Id est hortum delectabilem, ut non solummodo ex dignitate creationis suæ quantum Deo debeat homo attenderet, verum etiam ex amœnitate et delectabilitate loci electi ex universo mundo in quo est positus. De quo quidem loco scriptum est quod nonnulli volunt quod in orientali parte orbis terrarum sit locus paradisi, quamvis longissimo interjacente spatio vel Oceani vel terrarum a cunctis regionibus quas nunc humanum genus incolit secretum. Unde nec aquæ diluvii, quæ totam nostri orbis superficiem altissime cooperuerunt, ad eum pervenire potuerunt. Quod quidem ex eo maxime videtur quod Enoch ante diluvium in paradisum translatum submergi non potuit. Hieronymus Hebræicarum quæstionum in Genesi: *Paradisum a principio*, etc. Ex quo manifestissime comprobatur quod priusquam cœlum et terram Deus faceret, paradisum ante condiderat. Et legitur in Hebræo: *Plantaverat autem Dominus Deus pa-*

radisum in Eden a principio. Isidorus Etym. lib. XIV, cap. 3, de Asa, in qua est paradisus: *Paradisus est locus in Orientis partibus constitutus, cujus vocabulum ex Græco in Latinum vertitur hortus; porro Hebraice eden dicitur, quod in nostram linguam deliciæ interpretatur*. Quod utrumque junctum facit hortum deliciarum. Est enim omni genere ligni et pomiferarum arborum consitus habens etiam lignum vitæ. Non ibi frigus, non æstus, sed perpetua aeris temperies. Et cujus medio fons prorumpens totum nemus irrigat, dividiturque in quatuor nascentia flumina. Cujus loci post peccatum homini aditus interclusus est. Septus est enim undique romphæa flammea, id est muro igneo accinctus, ita ut ejus cum cœlo pene jungatur incendium. Cherubim quoque, id est angelorum, præsidium arcendis spiritibus malis super romphæa flagrantiam ordinatum est, ut homines flammæ, angelos vero malos angeli submoveant, ne cui carni vel spiritui transgressionis aditus ad paradisum pateat. Quod vero ait *a principio* subaudit plantationis; innuit ante cæteras plantas ipsum fuisse: quo aliquid delectabilitatis præ cæteris locis haberet quando in ipsum homo introduceretur, tanto diligentius ante præparatus, quanto amplius temporis impenderetur ejus præparationi.

Posuit hominem quem formaverat. Id est virum cujus formatio jam prædicta est. Vir quippe extra paradisum factus de limo terræ in paradisum translatus est; mulier vero in paradiso de viro creata est, quæ tamen virum et se pariter de paradiso ejecit, sicut sequentia manifeste tradunt. Ex quo patenter innuitur non tam loca quam mores ad salutem pertinere, cum mulier in meliori loco facta deterior in seductione fuerit.

Produxitque. Quare dixerit: voluptatis, assignat. *Pulchrum visu et ad vescendum suave*, ut visu delectaret et gustu suavitate reficeret.

Lignum etiam vitæ. Cum dixerit omne lignum, quid est quod dicit de istis duobus lignis etiam tanquam ipsa non fuerint de omnibus lignis visu et gustu delectabilibus, maxime cum de ligno in quo transgressio facta est scriptum sit in sequentibus quia vidit mulier quod bonum esset lignum et delectabile? Sed profecto non pro diversitate lignorum dictum est *etiam*, sed pro diversitate loci ubi hæc duo ligna constituit et sibi conjunxit, id est in medio paradisi, non in circuitu sicut cætera. Cum enim dixisset quia protulit terra in paradiso ligna cætera sicut et ista, nequaquam distinxit quomodo ponerentur vel qua dispositione sibi aptarentur. Quod nunc facit cum hæc in medio, illa circumposita describit. Lignum vitæ dicit quod ad vitam conservandam et corporis incolumitatem sine defectu senii quasi pro medicamento illis creatum et concessum fuerat. Unde et in sequentibus de ipsis post peccatum a paradiso ejectis scriptum, est: *Ne forte sumat de ligno vitæ et vivat in æternum*. Et rursum: *Collocavit ante paradisum cherubim ad*

endam viam ligni vitæ. Cætera vero ligna in A
 quotidianum habebant ad sustentationem vitæ
 peris refectionem, non ad medicamenti sani-
 Lignum vero scientiæ boni et mali dicitur
 x eo quod accepisset in sua creatione, sed
 quod consecutum est in illis primis parenti-
 ea quam in eo fecerunt transgressione. Per
 enim experimento ipso didicerunt quid inter
 vitæ delectabilis quam prius habebant et
 malum pœnæ quam incurrerunt distaret,
 inter requiem et laborem.

umque scientiæ. In medio simul paradisi cum
 vitæ, ut dum hoc lignum quod melius est et
 sibi necessarium homo conspiceret sibi con-

a, a transgressione alterius maxime revocari B
 non amore Dei, saltem retinendi tanti bene-
 ligno vitæ constituti. Quale autem hoc lig-
 nerit in quo transgressi sunt, nulla definitum
 ripturæ auctoritate. Non nullis tamen visum

od ficus fuerit, ex eo præcipue quod postmo-
 referantur illi parentes de foliis ficus perizo-
 sibi consuisse. Unde et illud quod Dominus
 dit Nathanael quærenti unde enim nosset, di-
 Cum esses sub ficu vidi te (Joan. 1, 48), ita

gi volunt, tanquam si Dominus diceret: Non
 mihi primum notus esse cœpisti, quem a
 pio in primis parentibus per seminarium
 item per præscientiam novi. Sic enim et Le-
 lumbis Abraham fuisse Apostolus dicit. Hebræi

hoc lignum scientiæ boni et mali autumant C
 fuisse, et sic ligno viæ in medio paradisi
 tam sicut nunc sæpe videmus vitem ab ulmo
 tari et ei quasi in uno corpore colligari. Hinc
 vitem lignum scientiæ boni et mali dici as-

sit, quod ex fructu ejus vinum productum
 ate vel immoderate sumptum hominem red-
 cientem bonum vel malum id est bono vel
 sensu eum esse faciat, cujus scilicet inge-
 vel acuit vel pervertit. Unde et uvam esse

m illum intelligunt, in quo priores patres
 ricati sunt, juxta illud prophetæ: *Patres no-
 mederunt uvam acerbam* (Jer. xxxi, 29), id
 ructum quo acerbiter pœnæ incurrimus.

statim determinans ait: *Et dentes filiorum D
 uerunt* (ibid.), id est pœna in posteros tra-
 perseverat. Cui fortassis opinioni illud quo-
 non incongrue attestari videtur, quod post
 hujus ligni statim senserunt incentiva libidi-

alidæ quippe naturæ fructum hunc vel vinum
 expressum esse constat, et in luxuriam maxi-
 ommovere juxta illud Apostoli: *Nolite ine-
 vino in quo est luxuria* (Ephes. v, 18).

dum quem etiam luxuriæ motum in primis
 ominibus inde factum, de quo erubescerent
 texerunt, non incongrue videtur dictum
 isæ boni et mali fuisse illud lignum. Denique

ligni gustum, in quo Adam excedens tam se
 posteros pœnæ addixit, in tantum posteritas
 postmodum abhorruit vel vitare decrevit, ut

PAROLÆ CLXXVIII

ante diluvium nemo vinum attigisse credatur, qua-
 si memor pœnæ quam ex contactu incurrerat vetiti
 fructus. Post diluvium Noe plantata vinea, quasi
 supradictæ transgressionis immemor, inebriatus
 vino memoratur et statim genitalibus suis denuda-
 tis turpitudine ejus apparuit. Sic et in primis paren-
 tibus factum fuerat, qui post commissum vitæ ar-
 boris gustum nudati referuntur et de sua nuditate
 mox erubuisse, et ad tegenda pudenda statim fe-
 stinasse, sicut et de Noe duo ejus filii curaverunt,
 tertio, patrem irridente.

Et fluvius. Id quoque ad describendam amœni-
 tatem loci pertinet. ut cum arboribus jucunditas
 quoque fluvii incolas illos oblectaret.

De loco voluptatis. Hoc est de ipso paradiso, non
 de foris influens, sed de ipso paradiso intus na-
 scens, ut omnia in se necessaria continere mon-
 stretur non aliunde accipere.

Ad irrigandum. Et virorem perpetuum ei confe-
 rendum, ut nulla pluvia esset necessaria.

Inde. Unde videlicet de terra egrediens emerge-
 bat, vel de ipso paradiso cum exterius egrederetur,
 quamvis in ipso paradiso quasi unus esset flu-
 vius.

In quatuor capita. Id est, in origines quatuor
 fluviorum hæc fit divisio. Ubi enim divisio hæc in-
 cipit, inde habent flumina distingui, quia ante
 hanc divisionem tota illa aqua per unum alveum
 discurrens fluvius unus dicenda est, sive fons unus
 et origo illorum quatuor fluviorum.

Nomen uni. Videlicet capiti horum quatuor. Si-
 cut enim fluvius quislibet horum quatuor a capite
 suo habet distingui, ita et a capite habet nominari,
 quia usque ad initium illius divisionis tota illius
 fluvii aquæ sic vel sic nominatur donec mare in-
 greditur.

Ipse est. Hoc pronomen relativum ipse, cum sit
 masculini generis secundum proprietatem constru-
 ctionis, reducendum est ad hoc nomen Phison, non
 ad illud quod præmissum est, uni videlicet ca-
 piti.

Omnem terram. Pro majori parte dicit, cum nul-
 lus fluvius aliquam omnino terram circuire possit,
 cum nullatenus per illam partem qua influit efflue-
 re possit.

Evilat Id est India, quæ inde habet hoc nomen,
 quod post diluvium possessa sit ab Evila filio Jec-
 tan, filii Heber, unde Hebræi. Plinius dicit Indiæ
 regiones xuri venis præ cæteris abundare ter-
 ris.

Bdellium est arbor aromatica colore nigra, la-
 cryma ejus lucida, gustu amara, boni odoris, sed
 vino perfusa odoratior.

Onyx, lapis pretiosus ita appellatus, quod in se
 habet permistum colorem vel in similitudinem un-
 guis humani. Græci enim unguem *όνυχο* dicunt.
 Antiqua translatio habet pro his, *carbunculus et la-
 pis prassinus.* Carbunculus est lapis ignei coloris
 qui noctis tenebras illustrat. Prassinus viridis sa-

pectus. Unde et a porro nomen accepit, quod a Græcis *παρθρον* icitur. Cum laudem cujuscunque fluvii de paradiso egredientis prosequitur, in commendationem hujus loci redundare videtur, tanquam ex loco nativitatis suæ trahat, quod his bonis abundet. Et nota quod ad majorem horum fluviorum notitiam non solum ex nominibus suis eos distinguunt, verum etiam ex locis terrarum ad quæ perveniunt, ut ex utilitate ipsorum ibi præcipue cognita amplius commendentur. Cum dicit de his fluminibus unum, vel secundum, vel tertium seu quartum, non hoc juxta ordinem positionis eorum, sed magis narrationis accipiendum videtur, nisi forte quis dicat in prædicta quoque divisione ipsorum hunc ordinem haberi, ut alius alio prius dividatur in alveum suum ab ipsa origine nativitatis suæ.

Ipsæ est Euphrates. Hunc non ita describit ex locis per quæ discurrit sicut cæteros cum, ut aiunt, vicinior atque notior populo Judæorum esset. Hæc flumina gentibus per quas fluunt notissima sunt. Duobus eorum vetustas nomina mutavit. Geon quippe ipse est qui nunc Nilus vocatur. Phison autem ille dicebatur quem nunc Gangen appellant. Duo vero Tygris et Euphrates antiqua nomina servaverunt. sed movere potest quod de his fluminibus dicitur, aliorum fontes esse notos, aliorum prorsus ignotos, et ideo non posse accipi ad litteram quod ex uno fonte dividantur [*forte derivantur*], cum potius credendum sit quoniam locus ille paradisi remotus est a cognitione hominum, qui in quatuor aquarum partes dividitur, sicut, fidelissima Scriptura testatur. Sed ea flumina quorum fontes noti dicuntur alicubi esse sub terris et post tractus prolixarum regionum locis aliis erupisse, ubi tanquam in suis fontibus noti esse perhibentur. Nam hoc facere solere nonnullas aquas quis ignorat? Sic et illud Boetii absolvi judicant, quod libro quinto De consolatione his verbis de Tygri et Euphrate dixit :

*Rupis Achimeniæ scopulis ubi vera sequentum
Pectoribus figit spicula pugna fugax.
Tygris et Euphrates uno se fonte resolvunt.*

(BOET. De Consol. l. v, met. 1, v, 1-3).

Isidorus Etymol. lib. XIII (27) : « Geon vocatur quod incremento suæ exundationis terram Ægypti irriget. » Γᾱ Græce, Latine *terram* significat. Hic apud Ægyptios Nilus vocatur propter limum quem trahit, qui efficit fecunditatem terræ : unde et Nilus dictus est quasi Niahomon [*leg. νῆαν ἰλιον*]. Nam antea Nilus Latine Melo dicebatur. Ganges, quem Scriptura Phison cognominat, pergit ad Indiæ regiones. Dictus est autem Phison, id est caterva, quia decem fluminibus magnis sibi adjunctis impletur et efficitur unus. Ganges autem vocatur, a rege Gangaro Indiæ. Fertur autem Nili modo exaltari et super Orientis terras erumpere. Tygris flu-

vius Mesopotamiæ pergens contra Assyrios post multos circuitus in mare Mortuum influit. Vocatur autem hoc nomine propter velocitatem instar bestię tigris nimia pernicitate currentis. Euphrates fluvius Mesopotamiæ copiosissimus gemmis per mediam Babyloniam influit. Hic a frugibus vel ab ubertate nomen accepit ; nam Hebraicæ Euphrata *fertilitas* interpretatur. Mesopotamiam etenim ita in quibusdam locis irrigat, sicut Nilus Alexandriam. Sallustius autem auctor certissimus asserit Tygrim et Euphratem uno fonte manare in Armenia, qui per diversa euntes longius dividantur spatio medio relicto multorum millium. Quæ tamen terra quæ ab ipsis ambitur Mesopotamia dicitur, Ex quo Hieronymus animadvertit aliter de paradisi fluminibus intelligendum. Beda De natura rerum (28) : « Nili flumine pro pluviis utitur Ægyptus, propter scilicet calorem imbres et nubila respuens ; mense enim Maio dum ostia ejus quibus in mare influit, zephyro flante, undis ejectis arenarum cumulis perstruuntur, paulatim intumescens ac retro propulsus plana irrigat Ægypti ; vento autem cessante ruptisque arenarum cumulis, suo redditur alveo. »

Tulit ergo. Quia videlicet tam delectabilis et amœnus erat ille locus paradisi. Commodè vir extra paradysum factus est et inde paradysum translatus, ut tanto amplius amœnitatem paradisi concupisceret ac retinere niteretur, quanto eam terræ illi exteriori qua conditus fuerat præcellere videbatur.

Ut operaretur. Id est ad excolendum ipsum paradysum et per obedientiam servatam sibi custodiendum, ne videlicet per transgressionem expulsus eum amitteret. De quo autem præcepto deberet ibi obedire statim insinuat, cum ait :

Præcepitque ei. Non dicit *eis* pluraliter, sed *ei* singulariter, respiciens ad solum virum quem dixit in paradiso translatus, cum tamen mulier postmodum fateatur sibi pariter ut viro Deum hoc præcepisse dicens : *De fructu ligni quod est in medio paradisi præcepit nobis Deus ne comederemus.* Unde intelligendum est, quod cum hoc loco Dominus lignum illud viro interdicit, ad speciem hominis in illo communiter loquitur, non specialiter ad personam illam sermonem intendens, sed generaliter ad naturam humanam, id est penitus interdicens ne quis humanæ naturæ id præsumat. Sic et sacerdos cum aliqua aqua præsentem sanctificans dicens, *qui super te pedibus ambulavit, qui in vinum convertit*, ad elementum aquæ non ad præsentem illam aquam sermo dirigitur. Sed quomodo verum est quod Deus hominem posuerit in paradiso ad hoc ut eum excoleret ac sibi custodiret, cum hoc nullatenus sit consecutum ut homo sibi eum custodiret. Dnobis quippe modis dicimus aliquid fieri ut aliud inde contingat vel fiat, tum videlicet secundum in-

(27) PATROL. tom. LXXXII, col. 490.

(28) Patrol. tom. XC, col. 262.

tionem, tum secundum effectum consecutionis. Veluti si de aliquo dicam quia exiit ad bellum ut occideret, vel exiit ut occideretur: sicut illud intelligitur hac intentione factum ab illo ut alium occideret, sic istud ita factum ut eum occidi inde contingeret. At vero cum dicimus quia posuit Deus hominem in paradiso ut eum sibi custodiret, nequaquam ipse hac intentione id fecit quod sciebāt nequaquam futurum esse, neque ita ut illud inde contingeret. Ita ergo accipiendum est *ut operaretur*, etc., ac si diceretur quia ponendo eum ibi, constituit eum cultorem et conservatorem illius loci, præcipiendo scilicet ei ut eum excoleret ac sibi conservaret: excoleret quidem eum delectatione magis aliqua ibi operando, sicut arbores ipsas vel herbas purgando, potius quam cum fatigationis labore.

Quæri etiam potest si hoc præceptum audibile fuit, qua lingua prolatum sit quam Adam intelligere posset, cum postmodum ipse referatur linguam invenisse, cum adductis ad se animalibus nomina illis imponeret. Sed scimus multa in Scripturis per intermissionem vel anticipationem extra ordinem rei gestæ nonnunquam narrari. Ecce enim superius sexto die tam viro quam femina creatis, sed nondum exposito modo illius creationis, postmodum repetitur illa creatio, ac sic diligenter et integre narratur tanquam tunc tantum et non ante fieret. Sicut ergo ipsa prius facta postmodum iteratur propter intermissum scilicet ejus modum, ita et per anticipationem nonnulla hic referri extra ordinem non est improbandum, ut prius scilicet Adam voces instituerit ad loquendum, quam præceptum Domini audiret in illis vocibus quas ipse instituisset, ut eas intelligere posset quibus et ipse postmodum loquens diceret: *Hoc nunc os ex ossibus meis*, etc., quibus et serpens cum muliere loqueretur, vel mulier cum serpente; et ipse rursus Dominus in increpatione peccati cum Adam et Eva vel ipsi cum Domino. Ex quo profecto non minimum rationis habere videntur, qui illos primos parentes aliquibus annis in paradiso ante peccatum vixisse æstimant, quamvis nullum ibi filium genuerint. Non enim breve temporis spatium, ut cætera omittamus ad unius linguæ inventionem sufficere poterat, nec sola inventio nominum quæ hic tantum commemoratur in his locutionibus continetur, quæ in paradiso dici memorantur: imo e contraio nullum de nominibus animantium terræ vel volucrum quæ Adam imposuisse dicitur, in his locutionibus continetur.

Quod autem pluribus annis in paradiso innocenter vixerint, præter rationem quam diximus, auctoritas Malachiæ prophetæ, cui plurimum in hoc beatus Augustinus, astruere videtur. Unde idem doctor verba illa prophetæ inducens lib. *De civ. Dei* xx, cap. 26: « Exponere, » inquit, « nos oportet quomodo sit accipiendum quod dictum est sicut in diebus pristinis et sicut annis prioribus (*Malach. iii, 4*); fortassis enim tempus illud commemorat, quo primi homines in paradiso fuerunt.

A Tunc enim puri atque integri ab omni sorde ac labe peccati seipsos Deo mundissimas hostias offerbant. Cæterum ex quo commissæ prævaricationis causa inde emissa sunt atque humana in eis natura damnata est, excepto uno Mediatore et post lavacrum regenerationis quibusque adhuc parvulis. *Nemo mundus a sorde, sicut scriptum est, nec infans cujus est unius diei, vita super terram (Job xiv, 4, juxt. LXX)*. Quod si respondetur etiam eos merito dici posse offerre hostias in justitia qui offerunt in fide, *justus enim ex fide vivit (Rom. i, 17)*; *quamvis seipsum seducat si dixerit se non habere peccatum (I Joan. 1, 8)*, et ideo dicat nunc quia ex fide vivit: nunquid dicturus est quispiam hoc fidei tempus illi fini esse coæquandum, quando igne judicii novissimi mundabuntur qui offerrent in justitia? Ac per hoc quoniam post talem mundationem nullum peccatum justos habituros esse credendum est, profecto illud tempus quantum attinet ad non habere peccatum, nulli tempori comparandum est, nisi quando primi homines in paradiso ante prævaricationem innocentissima felicitate vixerunt. Recte itaque intelligitur hoc significatum esse cum dictum est *sicut diebus pristinis et sicut annis prioribus*. Nam et per Isaiam postea quam cælum novum et terra nova promissa est inter cætera quæ ibi de sanctorum beatitudine per allegorias et ænigmata, exsequitur, quibus expositionem congruam reddere nos prohibuit vitandæ longitudinis cura, *secundum dies, inquit ligni vitæ erunt dies populi mei (Isa. lxxv, 22)*. Quis autem sacras literas attigit et ignorat ubi Deus plantaverit lignum vitæ, a cujus cibo separatis illis hominibus, quando eos sua de paradiso ejecit iniquitas, eidem ligno circumposita est ignea terribilisque custodia. Quod si quisquam illos dies ligni vitæ, quos commemoravit propheta Isaias, istos qui nunc aguntur Ecclesiæ dies esse contendit, ipsumque Christum lignum vitæ propheticæ dictum, quia ipse est Sapientia Dei de qua Salomon ait: *Lignum vitæ est omnibus amplectentibus eam (Prov. iii, 18)*, nec annos aliquos egisse in paradiso illos primos homines, unde tam cito ejecti sunt, ut ibi nullum gignerent filium, et ideo non posse illud tempus intelligi in eo quod dictum est, *sicut diebus pristinis et sicut annis prioribus*: istam prætereo quæstionem, ne cogar, quod prolixum est, cuncta discutere ut aliquid horum veritas manifestata confirmet. Video quippe alterum sensum, ne dies pristinos et annos priores, carnalium sacrificiorum nobis pro magno munere per prophetam præmissos fuisse credamus. Hostiæ namque illæ veteris legis in quibusque pecoribus, quæ immaculatæ ac sine ullo prorsus vitio videbantur offerri, significabant homines sanctos, qualis solus inventus est Christus sine ullo omnino peccato. Ut tamen his quoque satisfacere laboremus qui primos parentes nec unius diei spatium in paradiso peregisse volunt, fortassis aliquibus signis ibi pro voce usus est Dominus, quo-

rum intelligentiam] facile fuit ei inspirare homini, Nam et serpens non verbis, sed sibilo mulieri locutus fuisse creditur, tantæque sagacitatis illi primi parentes exstitisse, ut ex sibilo serpentum vel vocibus avium affectus eorum cognoscerent. Quod si ita ponamus, nullatenus cogimur profiteri Adam instituisse linguam in paradiso; sed hoc per anticipationem quod extra paradysum factum sit prophetam retulisse.

Ex omni. Solummodo id quod sequitur: *de ligno vero scientiæ, etc.*, videtur ad præceptum pertinere. Quod vero præmittitur *ex omni ligno concessio potius*

A quam præceptio videtur, Non enim rei essent, si non de omnibus aliis lignis comederent, quando in paradiso fuerunt. Unde et mulier respondens serpenti, de ligno tantum quod est in medio paradisi se accepisse præceptum solummodo dicit.

In quacunq. Comminatione pœnæ ad obedientiam eum adhortatur dicens quod quacunq. die lignum illud vetitum attingat, ex morte animæ id est peccato tunc commisso, mortem postmodum corporis incurret, quasi geminam mortem.

Reliqua desunt.

PETRI ABÆLARDI

COMMENTARIORUM

SUPER

S. PAULI EPISTOLAM AD ROMANOS

LIBRI QUINQUE.

(Edit. Opp. anni 1616, p. 489, ex ms. codice monasterii S. Michaelis in Periculo maris.)

PROLOGUS.

Omnis Scriptura divina more orationis rhetoricæ aut docere intendit aut movere. Docet quippe, dum quæ fieri vel vitari oportet insinuat. Movet autem, dum sacris admonitionibus suis voluntatem nostram vel dissuadendo retrahit a malis, vel persuadendo applicat bonis, ut jam videlicet implere velimus quæ implenda esse didicimus, vel vitare contraria. Juxta hanc itaque rationem tam Veteris quam Novi Testamenti tripertita est doctrina. In Veteri nempe Testamento lex, quæ in quinque libris Moysi continetur, præcepta Domini primum docet. Deinde prophetæ vel historiæ cum cæteris Scripturis ad ea quæ jam præcepta erant opere complenda adhortantur, et affectus hominum ad obediendum præceptis commovent. Cum enim prophetæ vel sancti Patres populum sentirent præceptis minus obediunt, admonitiones adhibebant, ut per promissiones vel comminationes eos ad obediendum traherent. Exempla quoque ex historiis necessarium erat adjungi, in quibus tam remuneratio obedientium quam pœna transgressorum ante oculos ponerentur. Hi autem sunt veteres illi panni, qui ad extrahendum Jeremiam de lacu, funibus circumligati sunt (*Jer. xxxviii, 11*), exempla videlicet antiquorum Patrum, quæ sacris admonitionibus adhibentur ad extrahendum peccatorem de profundo vitiorum.

Similiter et Novi tripertita est disciplina Testamenti, ubi quidem Evangelium pro lege est, quod veræ justitiæ ac perfectæ formam docet. Deinde Epistolæ cum Apocalypsi loco prophetarum ponun-

tur, quæ ad obediendum Evangelio cohortantur. Actus vero apostolorum et pleræque narrationes evangelicæ sacras historias continent. Ex his itaque liquet quod, cum sit intentio Evangelii docere, hanc intentionem Epistolæ vel Actus apostolorum tenent, ut ad obediendum Evangelio nos moveant, vel in his quæ Evangelium docet nos confirmet. Nemo itaque post Evangelium, quod perfectæ est doctrinæ, quasi superflue Epistolæ calumniatur, cum has ad admonitiones potius quam ad doctrinam scriptas esse meminerimus, quamvis nonnulla in his salubria documenta sive consilia contineantur, quæ Evangelium non habet. Unde ad Corinthios scribens ait: *Nam cæteris ego dico non Dominus: Si quis frater uxorem habet infidelem (I Cor. vii, 12)*, etc. Necnon etiam circumcisiomen vel cæteras legis carnales observantias cessare jam debere docet, quod nondum in Evangelio revelatum erat. Qui etiam ad Timotheum scribens multâ de episcopali vel sacerdotali seu levitica dignitate docet quæ Evangelium non expresserat. Perfectam tamen Evangelii dicimus doctrinam traditam esse, quantum ad veræ justitiæ formam et ad animarum salutem sufficiebat, non ad Ecclesiæ decorem vel ipsius salutis amplificationem. Sunt quippe de bonis civitatis quædam ad incolumitatem ejus pertinentia, quædam ad amplificationem, sicut et in fine secundi libri Rhetoricæ Julius meminit. Quæ vero ad incolumitatem pertinent, ea sunt sine quibus incolumis ac salva consistere civitas non potest, ut ager, silvæ, et cætera hujusmodi quæ valde civitati sunt

necessaria. Alia vero non sunt ita necessaria, sed magis egregia, cum videlicet ultra quam necesse est quædam obtinet, quæ eam cæteris civitatibus digniorem efficiunt aut tutiorem reddunt, sicut ædificia pulchra, thesaurorum copia, dominatio multa, et similia. Sufficere autem saluti fortasse poterant ea quæ Evangelium de fide et spe et charitate seu sacramentis tradiderat, etiamsi apostolica non addantur instituta, neque aliquæ sanctorum Patrum disciplinæ vel dispensationes, ut sunt canones, vel decreta, regulæ monachorum, et plurima sanctorum scripta sacris admonitionibus plena. Neque enim aliqua his prætermisissis imputanda esset transgressio, si nulla de eis fieret præceptio. Voluit tamen Dominus et ab apostolis et a sanctis Patribus quædam superaddi præcepta vel dispensationes, quibus adornetur vel amplificetur. Ecclesia velut civitas sua, vel ipsa civium suorum tutius muniatur incolumitas, sicut in singulis promptum est assignare. Ude Dominus nonnulla discipulis suis vel posteris præcipienda vel disponenda reservavit, ut quibus in miraculis quoque majora facere quam sibi ipsi permisit, nonnullam etiam eis præceptis auctoritatem reservaret, quibus eos amplius exalaret, et Ecclesiæ suæ tanto eos efficeret amplius gratos, quanto eos ipsa sibi magis esse cognosceret necessarios.

Cum itaque, ut dictum est, Evangeliorum intentio sit ea quæ sunt saluti necessaria nos docere, hanc intentionem Epistolæ tenent, ut ad obediendum evangelicæ doctrinæ nos moveant, vel nonnulla etiam ad amplificandam et tutius muniendam salutem tradant. Et hæc quidem est omnium Epistolarum generalis intentio. In singulis vero proprias intentiones requiri convenit, seu materias aut tractandi modos, sicut in hac ipsa Epistola, cujus quidem intentio est Romanos ex Judæis et gentilibus conversos, superba contentione se alterutrum præponentes, ad veram humilitatem et fraternam concordiam revocare. Id vero duobus modis efficit, tam divinæ scilicet gratiæ dona amplificando quam operum nostrorum merita extenuando, ut nemo jam de operibus gloriari in se præsumat; sed totum divinæ tribuat gratiæ quicquid valet, a qua quidem recognoscat se accepisse quicquid boni habet. In his itaque duobus, tam operibus scilicet nostris quam divina gratia, totius materiæ summa consistit. Modus vero tractandi, in attenuationem est nostrorum operum, sicut dictum est, et exaggeratione gratiæ, ut jam nemo de operibus gloriari præsumat, sed, qui gloriatur, in Domino gloriatur (I Cor. 1, 31). Gloriabantur autem gentiles quod tam cito Evangelio acquieverunt, sicut scriptum est: *Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu obedivit mihi* (Psal. xvii, 46). Et minime an'ea deliquissent in his quæ egerant, qui nulla adhuc lege Dominum cognoverant. Judæi vero de corporalibus

(29) Patrol. tom. XXX, col. 648.

(30) Patrol. tom. LXXI, col. 173.

A legis observantiis maxime intumescabant. Ad conterendam itaque utrorumque superbiam, alternis invectionibus modo hos, modo illos, et nonnunquam utrosque simul aggreditur, ut et gentes inexcusabiles in suis fuisse peccatis ostendat; quæ si legem scriptam non acceperant, naturalem habebant qua et Deum cognoscere, et mala a bonis posset discernere, et Judæos non ex operibus legis justificari, ut æstimant, posse, sed utrosque sola Dei vocantis gratia misericordiam, qua justificentur, assecutos.

Quæritur autem de Romanis istis, quibus hæc Epistola dirigitur, quorum prædicatione antea conversi fuerant. Ecclesiastica quidem historia, et Hieronymus sive Gregorius Turonensis, per Petrum apostolum eos jam conversos fuisse tradunt. Haymo vero econtra sentit, dicens eos non a Petro primum de fide fuisse instructos, vel ab aliquibus duodecim apostolorum, sed ab aliis quibusdam Judæis fidelibus a Jerosolymis Romanam venientibus. Ait autem ecclesiastica Historia libro secundo cap. decimo quarto: « Claudii temporibus, clementia divinæ providentiæ Petrum ad urbem Romam deducit. Iste adveniens primus in urbe Roma Evangelii sui clavibus januam regni cœlestis aperuit. » Igitur cum Romanæ urbi clarum verbi Dei lumen fuisset, extortum, Simonis tenebræ cum suo auctore restinctæ sunt. Hieronymus quoque super hanc epistolam ubi scriptum: *Ut aliquid impertiar vobis gratiæ spiritalis*, ait sic (29): « Romanos prædicatione Petri fidem tenentes confirmare se velle Paulus dicit: non quominus accepissent a Petro, sed ut duobus apostolis attestantibus, atque doctoribus, eorum corroboraretur fides. » Greg. etiam Turonensis Historiarum lib. 1, cap. 25, ita meminit (30): « Petrus apostolus sub imperatore Claudio Romam aggreditur; ibique prædicans in multis virtutibus manifestissime Christum esse Dei Filium comprobavit. Ab illis diebus enim Christiani apud civitatem Romanam esse cœperunt. » At vero Haymo in proœmio expositionis præsentis Epistolæ ita loquitur (31): « A Corintho scripsit Apostolus Romanis hanc Epistolam; quos non ipse Petrus, non quilibet duodecim discipulorum primum instruxit, sed quidam Judæorum credentium, qui ab Jerosolymis Romam venientes, ubi princeps orbis residebat, cui erant ipsi subjecti, fidem quam apud Jerosolymam didicerant Romanis evangelizaverunt. » Notandum vero quia si diligenter attendamus quæ dicta sunt, nulla erit superiorum doctorum et Haymonis contrarietas. Si enim integre supra memoratum capitulum ecclesiasticæ historiæ percurramus, invenimus Petrum primum ex omnibus apostolis, non ex omnibus doctoribus Romanis prædicasse. Hieronymus quoque cum dicit Romanos a Petro per prædicationem ejus fidem accepisse, sive tenere, nihil obest, cum per discipulos Petri a Jerosolyma

(31) Patrol. tom. CXVII, col. 361.

venientes non per ipsum Petrum id fieri potuerit. Haymo vero negat per ipsam Petri personam id factum esse. Unde et cum Petrus ab eo nominatur, additur *ipse*. Præterea non dicit Haymo quod eos Petrus non instruxit, sed quod non primum id fecerit. Quod vero ait prædictus Gregorius Petrum Romæ prædicasse sub Claudio, non addidit primum eum prædicasse, sed multis miraculorum virtutibus manifeste Christum esse Dei Filium comprobasse. Quod autem tunc addidit, ex tunc Christianos esse Romæ cœpisse, potest intelligi eos tunc per Petrum manifestos fuisse, qui prius occulti esse potuerunt. Hæc autem Epistola, quamvis primum scripta fuisse non credatur, prima tamen a sanctis Patribus ordinata est quia contra primum vitium et cæterorum radicem, quod est superbia, dirigitur, sicut scriptum est: *Initium omnis peccati superbia* (*Eccli. x, 15*). Vel etiam quia ad primæ sedis Ecclesiam destinatur. De hoc autem ita Haymo meminit (32): « Epistola autem ista non illum ordinem tenet in corpore Epistolarum, quo est conscripta,

(32) Patrol. tom. CXVII, col. 365.

(33) Ibid., col. 366.

A sed causa dignitatis Romanorum, qui tunc temporis universis gentibus imperabant primatum obtinuit. Hoc autem factum est, non ab apostolo, sed potius ab illo, qui omnes ejus Epistolas sub uno corpore curavit colligere. » Item idem (33): « Interpretantur autem Romani *sublimes*, sive *tonantes*, quia illo tempore quo Apostolus hanc Epistolam eis misit cunctis gentibus principabantur et intonabant præcepta. » Creditur autem Apostolus præsentem Epistolam Romam misisse a Corintho per Phœben, ministrum Ecclesiæ Cenchrus, qui est locus vicinus Corintho, imo portus ipsius Corinthi, sicut Origenes super hanc Epistolam meminit. De qua quidem Phœbe ipse Apostolus in fine Epistolæ ait sic: *Commendo vobis Phœbem sororem nostram*, etc. (*Rom. xvi, 34*). Quem quidem Hieronymus exponens ait (34): Hic monstrat Apostolus non accipiendam personam esse viri vel feminae, quando Romanis per mulierum, ut fertur litteras mittit, etc. »

(34) Patrol. tom, XXX, col. 714.

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Paulus. More scribentium Epistolas salutationem præmittit, qui ad veram eos salutem adhortatur. Quam quidem salutationem cum quibusdam quæ annectit quasi loco proœmii præscribit, ubi eos videlicet attentos aut dociles seu benevolos breviter efficiat. Attentos quidem facit tam a persona sua quam a persona Christi eum mittentis, quam etiam ab ipsa re, hoc est evangelica doctrina, ad quam observandam eos adhortatur: a persona quidem sua, dum eam commendat tanquam in apostolatam segregatam, et ad prædicandum Evangelium a Deo vocatam. Commendat autem et Domini Jesu Christi personam, quem et Filium Dei nominat, et eum esse asserit, qui patribus promissus erat tanquam humani generis Redemptor, et qui ex Spiritu sancto conceptus sit, et mortuorum suscitator magnificus exstiterit. Sed nec Evangelii commendationem præterit, dum ipsum per Scripturas sanctas prophetarum Dei promissum esse commemorat. Docilitas vero in hoc ipso notatur, quod per hoc quod sibi dicit injunctum evangelicæ prædicationis officium, de his quæ ad Evangelii doctrinam pertinent se scripturum esse insinuat. Qui etiam cum se servum Christi, et se eorum servum esse confiteatur, tam ex humilitate sua quam ex amore quem illi in Christum habebant, nec non et ex his quæ subjungit de amore quem habet in eos, quod videlicet per conversionem eorum maxime gratias Deo agat, et ad eos venire desideret, ut eos amplius instruat aut

C confirmet, sibi ipsi benevolos reddit. Nunc litterarum insistamus.

Notandum vero quia, juxta expositionem Rufini in hanc Epistolam, quæ quidem expositio translatio expositionis Origenis creditur, iste Apostolus antea etiam quam converteretur binomius erat, ut tam videlicet Paulus quam Saulus antea vocaretur, sicut scriptum est, inquit in Actibus apostolorum: *Saulus qui et Paulus*. Juxta Hieronymum et Augustinum seu cæteros, ipse sibi Apostolus nomen mutavit a Paulo proconsule, quem per miraculum primum convertit. In Actibus apostolorum scriptum est, *assumens hoc nomen*, ut nunc Paulus sicut ante Saulus vocaretur, ut post ejus conversionem sicut novam vitam vel novum prædicationis assumpsit officium, ita et novum sortiretur vocabulum. Sicut et de apostolo Petro Dominus fecit, a quo ipse post conversionem Petrus est vocatus, qui antea Simon vocabatur.

Unde et Romana Ecclesia jam in consuetudine duxit, ut quos in cathedram beati Petri sublimat, nomina eis mutet. Saulus autem quasi a Saule antea dictus erat, qui de eadem tribu, id est de Benjamin erat, et in persecutione fidelium Saulem imitabatur, qui David et suos persequatur, sicut iste Christum atque membra ejus. Cui ab ipso dictum: *Saule, Saule, quid me persequeris?* (*Act. ix, 4.*) Teste autem Hieronymo, sicut Jacob in nostram linguam translatum Jacobus dicitur, et Joseph Josephus, ita et Saul nunc Saulus dicitur, tanquam sit tris-

syllabum nomen, cum tamen per diphthongon proferre ipsum bisyllabum soleamus. Videtur etiam quasi diminutivum esse a Saul Saulus, sicut a Julio Julius. Sicut autem Saul primo humilis, postea superbus factus est; ita hic e contrario primo superbus et maximus Ecclesiæ persecutor, nunc Paulus, id est per humilitatem jam modicus sive quietus appellatur. Nam juxta Augustinum Paulus Latine *modicus* sonat (35). Unde et dicimus, *Paululum exspecta*, id est modicum. Quantum vero humilis ipse fuerit, audi ab ipso. *Ego enim sum*, inquit, *minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus* (I Cor. xv, 6). Juxta Ambrosium vero (36) ex Saulo Paulum se dicit, hoc est immutatum, ut quia Saulus *inquietudo* seu *tentatio* interpretatur, hic cum ad fidem Christi accessit Paulum se dicit, id est quasi jam quietum, cum prius tentationes æmulatione legis Dei servis inferret. Quantum vero jam quietus et patiens existiterit, et ne quem scandalizare semper studuerit, ipse quoque docet, qui ne quem gravaret manibus laborabat, non ut cæ eri apostoli de Evangelio victitans. A Hieronymo autem in libro Hebraicorum Nominum Paulus *mirabilis*, sive *electus*, interpretari dicitur (37). Quem et Dominus ipse vas electionis vocavit, et tam vita quam doctrina inter apostolos mirabilem fecit. Quem quidem tam virginem esse quam martyrem constat, ut quæ in magnis apostolis, Petro scilicet et Joanne, divisa sunt merita, in isto reperiantur conjuncta; et præ cæteris tam prædicationis quam virtutis gratias assecutum; per quem fere universus conversus est mundus; atque ipse quoque apostolorum princeps de perniciose simulatione necessario correctus, ut in eo quoque mirabiliter illa Veritatis impleretur sententia: *Erunt novissimi primi, et primi novissimi* (Matth. xx, 16). In cujus etiam typo Benjamin fratrum suorum extremum, et a patre vehementer dilectum fuisse non ambigimus. De hoc autem præclaro Christi signifero et tuba Domini vehemente ipse humiliter qui ab eo correctus fuerat Petrus, in excellentiæ ejus laudem prorumpens: *Sicut et charissimus*, inquit, *frater noster Paulus secundum sibi datam sapientiam scripsit vobis, sicut in omnibus Epistolis loquens de his, in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti et instabiles depravant, sicut et cæteras scripturas ad suam ipsorum damnationem* (II Petr. iii, 15).

Quam quidem difficultatem, ex nimia subtilitate rationum procedentem, et professi et veriti sunt doctores sancti. Unde et Ambrosius in Epistola quadam quæ sic incipit: « Etsi sciam quod nihil difficilius sit, quam de apostoli lectione disserere, cum ipse Origenes longe minor sit in Novo quam in Veteri Testamento, etc. » Augustinus Retractatio-

num lib. i (38): « Epistolæ ad Romanos expositionem inchoaveram, sed hujus operis, si perficeretur, plures libri essent futuri. Quorum unum solum in sola disputatione salutationis absolvi: sed deinde cessavi ipsius magnitudine ac labore deterritus. » Et beatus Hieronymus ad Pammachium (39): « Paulum, » inquit, « apostolum quotiescunque lego, videor non mihi verba audire, sed tonitrua. » Idem ad Paulinum (40): « Paulus novissimus in ordine, primus in meritis est, quia plus omnibus laboravit. » Idem ad Eustochium (41): *De virginibus*, inquit Apostolus, *præceptum Domini non habeo* (I Cor. vii, 25). « Quod et ipse ut esset virgo non fuit imperii, sed propriæ voluntatis. Neque enim audiendi sunt, » inquit, « qui eum uxorem habuisse confingunt. Cum suadens perpetuam castitatem intulerit; *volo autem omnes esse sicut meipsum* (ibid., 8). » Quantum autem et apud philosophos habitus sit, qui ejus vel prædicationem audierunt, vel scripta viderunt, insignis ille tam eloquentia quam moribus Seneca in epistolis, quas ad eum dirigit, his verbis protestatus est (42): « Libello tuo lecto, de plurimis ad quosdam litteris, quas ad aliquam civitatem seu caput provinciæ direxisti, mira exhortatione vitam mortalem contemnentes usquequaque resecti sumus. Quos sensus non puto ex te dictos, sed per te certe aliquando et ex te, et per te. Tanta etenim majestas earum rerum est, tantaque generositate clarent, ut vix confectiones puto ætates hominum quibus illustrari perficique possint. » Meminit et Hieronymus hujus laudis Senecæ erga Paulum in libro De illustribus viris cap. 12, ita scribens (43): « Lucius Annæus Seneca Cordubensis, Photini stoici discipulus, et patruus Lucani poetæ, continentissimæ vitæ fuit, quem non ponerem in catalogo sanctorum, nisi me epistolæ illæ provocarent, quæ leguntur apostoli Pauli ad Senecam, aut Senecæ ad Paulum. In quibus cum esset Neronis magister, et illius temporis potentissimus, optare se dicit esse ejus loci apud suos cujus sit Paulus apud Christianos. »

Quod et si prophetiæ auctoritatis laudem philosophico adjungas præconio, invenies hujus Apostoli excellentiam supra cæteros tam apud patriarchas quam prophetas insigne aliquid laudis specialiter adeptam esse. Hic quippe, sicut ipse ait, de tribu Benjamin exordium ducens, ille est, in typo cujus tam patriarcha Jacob quam prophetarum et regum maximus David, exsultantes præcinerunt. Jacob quidem sic ait: *Benjamin lupus rapax mane rapiens prædam, vespere dividet escas* (Gen. xlix, 27). Sive juxta aliam translationem, *vespere spolia distribuet*. David vero futuræ Ecclesiæ princeps in spiritu prævidens, et quasi hunc cæteris anteponeus: *Ibi, in-*

(35) Patrol. tom. XXXV, col. 2037.

(36) Patrol. tom. XVII, col. 47.

(37) Patrol. tom. XXIII, col. 852.

(38) Patrol. tom. XXXII, col. 623, 624.

(39) Patrol. tom. XXXI, col. 502.

(40) Patrol. tom. XXXI, col. 580.

(41) Ibid., col. 407.

(42) Senec. et Pauli Epist. apud Senec. philos. tom. VII, col. 555, edit. Panckoucke.

(43) Patrol. tom. XXIII, col. 629.

quit, *Benjamin adolescentulus in mentis excessu* (Psal. LXXVII, 20). Ille quippe Benjamin filius Jacob, qui hujus typum gerebat de semine suo futuri, inter fratres ordine extremus, primus apud patrem per gratiam erat, a quo ipse in senio susceptus potissimum diligebatur. Sic et Paulus inter apostolos ordine vocationis et conversionis ultimus, meritis, ut dictum est, apud Deum primus. Benjamin quoque nascens matrem parientem peremit, quæ præ dolore partus moriens Benonim, id est *filium doloris* appellavit: Pater vero nomine commutato eum Benjamin, id est *filium dexteræ* appellavit. Paulus quippe in Christo jam renascens, matrem suam Judæam, quæ eum in doctrina legis genuerat et educaverat, quasi peremisse dicitur, cum ipse præcipue carnalium observationum præcepta, in quibus ipsi vivebant, evacuaverit, et totam eorum gloriam ad nihilum redegerit, quasi de utero matris exiens, et a scholis Synagogæ per conversionem recedens, juxta quod ipse ait: *Qui me segregavit ex utero matris meæ, et vivificavit per gratiam suam* (Gal. 1, 5). Unde et bene mater eum Benonim, id est filium doloris sui vocavit, quia quo plus errorem ejus Paulus infestavit, amplius eam dolere fecit, et quo præ sapientiæ suæ excellentia gravior ei exstiterat, amplius eam contristavit amissus. Bene autem Pater nomen commutare voluit, ut potius eum filium dexteræ, id est prosperitatis seu fortitudinis appellaret, quam doloris; quia hic, ut diximus, interitus Synagogæ, qui per Paulum factus est in prosperitatem potius fidelium et communem Ecclesiæ exultationem, quam in dolorem reputandus. Qui etiam quanta fortitudine animi vixit innumeræ in eum persecutiones indicant. Quod vero dicitur mane rapere prædam, et vespere escas dividere, significat eum primitus persecutorem Ecclesiæ fuisse, et postea spiritalis verbi refectionem doctrina suæ prædicationis administrasse. Quod vero juxta aliam translationem dicitur distribuere spolia, significat eum posteaquam conversus est multas animas diabolo eripuisse, et quasi spolia fugato hoste retinuisse, quos postea per ecclesiastica officia et quæcunque fidelium ministeria ordinavit.

Hieronymus vero in prologo libri Hebraicarum quæstionum in Genesim (44) asserit secundum Hebræos, quod altare in quo immolabantur hostiæ, et victimarum sanguis ad basem illius fundebatur, in parte tribus Benjamin erat. Quo quidem convenienter iste Christiani sanguinis effusor intelligitur, de quo scriptum est: *Spirans minarum et cædis in discipulos Domini*, etc. (Act. IX, 1), ut Christi membra tanquam lupo oves laniaret in terris. Iste est Benjamin adolescentulus, quasi inter apostolos ipse extremus, mente et ratione cæteris præcellens: utpote qui raptus est ad tertium cælum, et audivit arcana verba, quæ non licet homini loqui. A quo etiam ipse primus apostolorum a pernicio

latione correctus est, et universa Ecclesia spiritaliter instructa, ut inter universa sanctorum scripta ejus Epistolæ privilegium tam utilitate quam subtilitate adeptæ sunt. Quarum nunc istam, quæ ad Romanos dirigitur, exponendam suscepimus; quæ omnium eruditissimorum judicio tam literæ difficultate quam rationum subtilitate implicita est.

Servus. Cum dicat apostolis Dominus, *Jam non dicam vos servos, sed amicos* (Joan. XV, 15), quare nunc Apostolus se servum appellavit? At vero ut prætermittamus distinguere duo genera servorum, id est subjectorum, quorum videlicet alios timor pœnæ subjectos tenet: de qualibet dicitur, *quia servus non manet in domo in æternum* (Joan. VIII, 35). Et iterum illud: *Cum feceritis omnia quæcunque præcepta fuerint vobis dicite: Servi inutiles sumus* (Luc. XVII, 10). Alios quoque amor obediens facit. Quibus quidem dicitur: *Euge, serve bone et fidelis*, etc. (Matth. XXV, 21). Facile est prædictæ quæstioni etiam hoc modo respondere, quod alio modo dicitur servus simpliciter, alio modo servus dicitur Christi, sive servus bonus. Ibi enim quasi coactio quædam ex servili timore non voluntaria subjectio monstratur, hic per amorem filialem obedientia designatur. Nec fortasse necesse est ex nomine servi simpliciter prolato coactam semper et non voluntariam subjectionem signari, nisi forte per adjunctum aliquod amicalis subjectio removeatur, veluti cum dicitur: *Jam non dicam vos servos, sed amicos*. Cum enim subditur, *sed amicos*, quasi adversando ad illud quod est, *servos*, intelliguntur non præmissi servi illi qui tantum sunt servi, non etiam amici. Alioquin modo generaliter servi dicuntur omnes illi tam boni vel mali, quibus talenta sua Dominus commisit. Servi itaque generaliter dicuntur, sive eos qui præsentem diligent sive non, dummodo eis ita subjecti sint, ut in eorum penitus potestate tam res eorum quam ipsi permaneant; ut nec seipsos, nec aliquid illi qui servi dicuntur possideant proprium. Hoc itaque modo se hoc loco Apostolus servum Christi nominat, cui se penitus ita subjecerat, ut nihil suo relinqueret arbitrio, sed totum se Christi subderet voluntati, dicens illud ei per omnia, *Fiat voluntas tua* (Matth. VI, 10). Quis etiam culpet, cum Dominus per gratiam nolit jam apostolos appellare servos, ipse tamen per humilitatem se servos profiteantur? Non enim ait, *Jam non dicetis vos servos, sed amicos*, sed, *jam non dicam vos servos, sed amicos*. Bene autem Apostolus, cum ad obediendum alios invitet, se primitus obedientem profitetur, ut non solum verbo, verum etiam magis exemplo auditores commoveat, sectatus quidem eum, de quo scriptum est: *Quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. I, 1). Prius videlicet facere, et postea docere. Cum vero præmiserit nomen Christi, quod est commune omnium tam in regem quam sacerdotem inunctorum, secundum quod scriptum est.

ingere christos meos (Psal. cīv, 15); subjecti A
nomen ejus, quod est Jesus, ut hunc vi-
Christum a cæteris tam singularitate per-
quam dignitate distingueret. Solus quippe

Jesus dicitur, qui solus vere et in perpe-
alvare potest. Cum itaque dicitur Christus,
nectus, quoniam tam reges quam sacerdotes
antur, ostendit eum a Domino tam in regem
in sacerdotem nobis esse constitutum, per
io nos salvet, quod sonat Jesus. Sacerdos
nobis exstitit, seipsum pro nobis in ara
mmolando; rex vero pro fortitudine et po-
lictus est, quo potest sibi subjicere omnia, et
m fortior fortem alligare diabolus, utpote
Pater omnia dedit in manu.

tus apostolus. Hoc est vocatus a Deo et ele- B
apostolatam, non a seipso veniens ad præ-
m, alioquin fur esset et latro, juxta illud
is : *Omnes quotquot venerunt fures sunt et la-*
(Joan. viii, 10). *Venerunt*, inquit Hierony-
on qui missi sunt. Unde et bene apostolus
sive *legatus* interpretatur. Attende etiam hu-
s suæ commendationem, cum dixerit *voca-*
ius quam electus. Vocatio quippe clamor
st ad longe positos ut accedant vel audiant.
autem iste remotior erat a Deo, quanto im-
erat Ecclesiæ persecutor. Diligenter itaque
electus, vel assumptus, sed *vocatus* quasi a
Domino tractus ad Evangelium illius præ-
m.

gatus in Evangelio Dei, id est, seorsum et C
non cum aliis apostolis electus, non a
adhuc in terra consistenti mortali, sed jam
stibus ad dexteram Patris constituto, et tam
urrectionem quam ascensionem glorificato.
ad Galatas scribens, ut suam commenda-
ctionem adversus eos qui calumniabantur
æteris apostolis non esse connumerandum,
non fuerit a Domino Jesu Christo in terra
æteris electus, ait : *Paulus apostolus, non ab*
ius neque per hominem, sed per Jesum Chri-
t Deum Patrem, qui suscitavit eum a mor-
tal. i, 1), ac si diceret Paulus apostolus
r hominem, id est mortalem, sed per Chri-
am resurrectione glorificatum, et nihil jam
s naturæ vel corruptibilis habentem. Dicitur D
segregatus in prædicatione Evangelii dum
adhuc apostolis circa prædicationem Ju-
n occupatis iste specialiter ad gentes tan-
eorum proprius apostolus destinatus est.
t Doctor gentium specialiter ipse dictus est.
t illud in Actibus apostolorum, dicente Spi-
cto : *Segregate mihi Barnabam et Paulum in*
ministerium quo assumpsi eos (Act. xiii, 2). Evan-
bona annuntiatio dicitur, eo videlicet quod
lica prædicatio enuntiet completum quod
rat promissum.

ante promiserat. Commendatio est Evange-
d olim a Deo nobis promissum dicit. Per

prophetas suos. Nemo enim rem vilem, ut ait Am-
brosius, magnis præconibus nuntiat. Per Jeremiam
Dominus dicit : *Ecce dies veniunt, et consummabo*
testamentum novum, etc. (Jer. xxxi, 31). Suos dicit
prophetas ad differentiam falsorum sive reprobo-
rum, sicut Balaam, vel qui per spiritum malignum
nonnunquam futura prædicunt; propheta quippe
est qui futura prædicendo revelat. Unde et pro-
pheta quasi a prophetando, id est prædicando dicitur.
In *Scripturis*. Ut non solum verbis hoc pro-
phetæ annuntiarent, verum etiam scripturis confir-
marent. *Sanctis*. Hoc est ad sanctitatis doctrinam
et religionis formam conscriptis, et Spiritu sancto
dictante compositis. De *Filio suo*, id est proprio et
substantiali, non adoptivo. *Qui factus est ei ex se-*
mine David secundum carnem, id est humanam na-
turam qui secundum divinam solummodo est genitus.
Ei, scilicet Deo Patri, id est ad honorem ipsius qui
semper in Filio glorificatus est et honoratus, cum
ipse dicat Filius Dei propriam gloriam se non quæ-
rere, sed ejus qui misit eum (Joan. viii, 50). *Ex se-*
mine David, id est ex Maria, quæ fuit ex stirpe
David, cum tam Abraham quam David promissio
de Christo facta sit, ut videlicet de eorum semine
per matrem suam nasceretur. Hic tamen solum
commemorat David, qui graviter nonnunquam de-
liquit, non Abraham, qui maxime justus apparuit,
ut videlicet divinæ gratiæ, non meritis hominum to-
tum hujus incarnationis tribuatur mysterium. Suf-
ficit etiam nominare David, tacito Abraham, cum
per David, qui de genere Abrahæ est, Christum de
genere Abrahæ esse doceat.

Qui prædestinatus est secundum carnem, scilicet
hoc est divina præparatus, pro qua et matri ejus
dictum est : *Ave, gratia plena* (Luc. i, 28). Præde-
stinatio quippe dicitur divinæ gratiæ præparatio.
Prædestinatus est, inquam, *Filius Dei in virtute*.
Hoc est, ut esset virtus et fortitudo omnium ei co-
hærentium per fidem. *Secundum Spiritum sanctifi-*
cationis. Ad duo præmissa duo alia subnectit quasi
singula singulis reddens. Ad illud quidem quod
primo dixit, *qui factus est ei ex semine David, se-*
cundum carnem, istud subjungit, *secundum Spiritum*
sanctificationis, hoc est per operationem divinæ gra-
tiæ, quæ Spiritus sanctus dicitur, mundantem prius
et sanctificantem a peccato matrem ejus, ut de se-
mine peccatoris David sacrosanctam carnem assu-
meret. Ad illud vero aliud quod secundo promise-
rat, *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute*,
istud annectit : *Ex resurrectione mortuorum Jesu*
Christi. Ac si diceret : Ex tunc factum est ut esset
virtus seu fortitudo omnium per fidem ei cohæren-
tium, ex quo ejus resurrectio completa est, testi-
ficata per resurrectionem mortuorum eodem die
factam, de quibus scriptum est, quia *venerunt in*
sanctam civitatem et apparuerunt multis (Matth.
xxvii, 53). Tunc enim omnis infidelitatis dubitatio
abscescit, quæ de passione quoque discipulis acci-
derat, quorum quidam jam desperati dicebant

Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Isaiel (Luc. xxiv, 21). Mortuos Jesu Christi dicit, id est ad honorem ipsius, qui ad hoc mortui fuerant, ut eum resurrectionis suæ testimonio glorificarent. Possumus et resurrectionem spiritalem animæ a vitiis accipere, de qua Simeon ait quia positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum Luc. II, 34). Solus quippe est Christus qui a morte animæ liberare potest, Agnus videlicet Dei qui tollit peccata mundi (Joan. I, 29).

Notandum vero quod, ut ait beatus Augustinus in *Enchiridion* (45), cum dicatur Christus natus ex Spiritu sancto et Maria, non tamen ideo filius Spiritus sancti dicitur sicut Mariæ, cum videlicet non sit natus aut conceptus ex substantia Spiritus sancti sicut ex substantia Mariæ, sed potius per operationem Spiritus, id est divinæ gratiæ excellens ejus conceptio sive natiuitas facta est, et ideo ex illo quoque natus, hoc est conceptus per illum dicitur. Non enim omne quod ex aliquo nascitur filius ejus dicitur, ut capilli ex capite, vel pediculi ex nobis nascentes. Ex aqua quoque et spiritu denuo nascentes nequaquam filii aquæ dicimur. Solent et filii dici eorum, a quibus non nascuntur ut filii adoptivi, filii diaboli, filii gehennæ, vel filii per doctrinam. Si quis tamen Christum secundum hominem Filium Dei aut Spiritus sancti dicat, eo quidem modo quo cæteros fideles per filialem ei amorem subjectos, non absurdum arbitror. Non tamen ideo plures habent patres propter Deum, scilicet Patrem et Spiritum sanctum, cum præsertim nec cæteri electi plures patres Deo habeant propter personarum diversitatem. Neque enim ibi plures patres dicendum est, sicut nec plures deos aut dominos cum nulla sit ibi rerum diversitas, aut nominum differentia. Si vero quæretur utrum homo ille in Christo a Verbo assumptus sit adoptivus Dei Filius sicut cæteri electi, cum hoc bonum quoque per gratiam habeat, non puto concedendum. Qui enim adoptantur et sic filii efficiuntur, utique prius erant non eo modo filii quo facti sunt. At vero homo ille a Verbo assumptus omnino sine peccato et natus et conceptus, statim ex quo exstitit Filius Dei per gratiam fuit. Non vero alii qui cum peccato nascimur, et filii iræ dicimur, renati baptismo per adoptionem esse incipimus quod non prius eramus. Ille itaque licet per gratiam secundum humanitatem Filius dicatur, non tamen per adoptionem hoc accipit qui hoc ex quo fuit habuit. Unde Hilarius de Trinitate lib. XII (46) : « Et nos qui filii Dei, sed per facturam filii, fuimus enim aliquando filii iracundiæ, sed filii Dei per adoptionem effecti, et dici id meremur potius quam nascimur. Et quia omne quod fit antequam fiat non fuit, nos cum filii non fuisset, ad id quod sumus efficiuntur. Ante enim filii non eramus, sed postquam meruimus hoc sumus. Sumus autem non nati, sed facti : neque ge-

nerati, sed acquisiti. Acquisivit enim sibi Deus populum, et per hoc genuit. Genuisse autem Dominum filios nunquam cum proprietatis significatione cognoscimus. »

Per quem accepimus gratiam et apostolatam. Commendata Christi persona, adnectit commendationem suæ, sive officii sui, cum se a tanto auctore mitti perhibet ad prædicandum, ut saltem ex auctoritate mittentis suscipi ejus prædicatio debeat. *Gratiam et apostolatam*, hoc est prædicandi officium gratis, non ex meritis suis, ei collatum; vel primo gratiam in conversione ipsius et remissione peccatorum, seu collocatione virtutum, vel miraculorum aut quorumlibet donorum, et postea apostolatam, dum ad prædicandum missus est. Possent Romani Apostolo dicere : Etsi ad apostolatam vocatus es, non tamen super gentes, vel super gentes aliquas, non tamen super nos. Ideo subdit, *in omnibus gentibus*, hoc est, ut omnibus ubicunque prædicaret gentium nationibus. Gentes sive nationes dicuntur quasi tales quales genitæ vel natæ, hoc est sine disciplina legis quasi pecudes viventes. Pagani autem a pago dicti sunt, id est nulla seu quacunque mansione extra civitatem, ut sint pagani quasi rustici, et non urbani; qui nondum legibus civitatis ad recte aut honeste vivendum instructi sunt. Est quippe civitas conventus hominum, æquo jure vivendum. Qui ergo a civitate Dei penitus alieni erant, nullis adhuc divinis legibus instructi, merito pagani erant appellati, qui nunc se Saracenos magis quam Agarenos vocari volunt, quasi a Sara libera magis quam ab Agar ancilla nuncupari se gloriantes. *Ad obediendum fidei.* Hoc est, ad ea opera implenda quæ ante crediderint implenda. Primo quippe sciri oportet quæ facienda sunt quam opere compleantur. *Pro nomine ejus*, id est Dei sive Christi, ut videlicet ipse cognoscatur et sic ametur secundum quod ipse Christus de se et Patre loquitur, ut cognoscant te solum et quem misisti Jesum Christum. Quælibet res nomine suo significari et cognosci habet, ideoque nomen hic pro notitia ponitur. Cognosci autem vere tantum bonum non potest, nisi et statim diligatur. *In quibus estis et vos*, id est in quarum gentium vocatione et vos Romani jam estis. *Vocati Jesu Christi.* Hoc est ex glorioso ejus nomine Christiani appellati.

Omnibus qui sunt Romæ. Hucusque littera tota præmissa hujus salutationis suspensiva est, quasi dicatur, repetitis omnibus præmissis, Paulus servus, etc., mandat, subaudis hoc omnibus qui sunt Romæ dilectis Dei vocatis sanctis, hoc, inquam, mandat; *Gratia sit vobis et pax, etc. Dilectis Dei.* Ac si diceret : Non dico simpliciter omnibus qui sunt Romæ, tam fidelibus scilicet quam infidelibus, tam electis quam reprobis : sed his tantum qui per conversionem suam jam amicitiam cum Deo inierunt, subjecti jam ei more Christianorum, id est

(45) *Patrol. tom. XI., col. 252.*(46) *Patrol. tom. X, col. 440, 441.*

nore potius quam timore. Quibus quidem illud convenit: *Jam non dicam vos servos* (xv, 15). Et iterum: *Vos autem dixi amicos*. Vel *dilectis Dei*, id est a Deo, qui eos prior t, ut præveniente gratia ejus non, meritis e- ipsos eligeret. *Vocatis sanctis*, hoc est vocatis inspirationem internam, seu prædicationis gra- l hoc ut sancti sint. Cum dicit eos vocatos a sse potius quam eos Dominum invocasse, gra- Dei exaggerat, quæ nonnunquam invitis vel tentibus beneficia præstat.

cum hæc salutatio ad omnes illos perti- ad quos Epistola dirigitur, quomodo dicit di- Dei vel vocatis sanctis, cum maxime ad eos ropter eos corrigendos Epistola sit directa, perba contentione, ut dictum est, se ad alteru- præponere volebant? quippe qui superbe , quomodo dilecti Dei dicuntur? Nunquid pro- orum benevolentiam captandam mentiri aut a scribere aliquid Apostolum oportuerit? Sed to ad omnes quidem hæc salutatio pertinet, non omnes adhuc sint dilecti Dei, ut cum cet eos tantum salutet qui sunt dilecti Dei, eos m salutatione sua dignos judicet, aliosque ad lionem ipsorum invitet, ut et ipsis, scilicet di- Dei esse nitantur. Convenienter etiam, etsi illi ibi essent Dei dilecti, dicere eos dilectos otuit, juxta eorum opinionem quidem qui hoc : profitebantur, sicut etiam nonnulli ironice loque loquuntur. Non enim mendacium, beato ante Augustino (47), dicitur, nisi falsa signifi- cum voluntate recipiendi. Hic vero Apostolus lecipere, sed admonere intendit. *Gratia vobis* : Gratiam dicit donum gratuitum, id est non eritis præcedentibus collatum. Gratia et pax, donum pacis, qua ipsi qui contendunt super- vicem et cum ipso Deo reconciliantur. Qui proximum quem videt non diligit, Dominum non videt quomodo potest diligere? (*I Joan.* .) *A Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.* n Dei, quod gratiam dicit, Spiritus sanctus r. Unde et cum septiformem Spiritum dicimus, ptem Spiritus Dei nominamus, septem divinæ : dona demonstramus. Recte ergo donum Dei Spiritus sanctus dicitur, a Patre et Filio simul ostulat, a quibus simul procedere spiritus ipse . Sic construe A Deo Patre et Domino Jesu o, Deo Patre nostro dico, tam Domini scilicet hristi Patre quam nostri. Hinc et ipse Filius Patrem tam suum quam nostrum appellat : *Ascendo ad Patrem meum et Patrem vestrum* (xx, 17); illius quidem per naturam, nostri per adoptionem. Ex quo maxime gratiam Dei os commendat, per quam fratres efficitur et edes Domini Jesu Christi. Filii quidem dicer amorem, et magis quam per timorem sub- r. Dominum Jesum dicit, quia ei assidua et

A perpetua debetur obedientia, sicut domino a servis, juxta quod superius et se servum dixit.

Primum quidem Ne præmissa Epistolæ salutatio magis ex occasione et consuetudine scribendi epistolæ quam ex affectu charitatis prolata videretur, quam eos charitate amplectatur annectit, dicens se primum, id est maxime pro conversione et fide Romanorum Deo gratias agere, cum pro omnibus tamen conversis id faciendum sit. Oportebat etiam gratiam, quam in eos Apostolus habebat, prius eum ostendere, ut cum eos graviter postmodum reprehenderet, ex amore id factum intelligerent, et libentius ejus correctionem vel admonitionem susciperent. Quasi ergo blandiendo more solertis oratoris prius eos allicit, ut ad audiendum attentiores ac benevolos eos magis reddat. Gratias alicui agere est pro beneficio ab eo gratis collato eum laudare, benedicere, glorificare. *Deo meo per Jesum Christum*, hoc est qui mihi propitius factus est, sicut et cæteris peccatoribus per Filium suum redemptorem ac mediatorem nostrum. Vel *gratias ago* per Jesum Christum, quia id factum esse de conversione Romanorum per Christum recognosco, non per nostram virtutem sive cæterorum hominum. Qui etiam in laudem Dei me idoneum ex me esse non recognosco, sed ex gratia Filii ejus cui deservio. De hoc, inquam, gratias ago, *Quia fides vestra annuntiatur*, hoc est divulgatur ad laudem Dei, et ad exemplum conversionis aliorum in toto mundo, id est ubicunque terrarum vel in maxima parte earum. Quo vero magis notus erat Romanus populus quasi caput totius mundi, magis ubique innotescabant quæ apud Romanos fiebant: et quo superiores erant, magis exemplo sui cæteros ad conversionem invitabant. Unde Quintilianus de cæco: « Quo, » inquit « ad altiore quique honoris gradum extenditur, magis in exemplum spectantibus patet. » Item: « Hæc conditio superiorum est, ut quidquid faciunt præcipere videantur. » Ex his quidem et consimilibus Apostoli verbis, quibus dicit se gratias Deo agere per Jesum Christum, Ecclesia, ni fallor, in consuetudine duxit ut in celebrationibus missarum cum Deo Patri gratiæ referuntur, vel in ipsis orationum petitionibus semper adjungatur, *Per Dominum nostrum Jesum Christum*, vel simile aliquid, ac si omne quod agimus recognoscamus Deo Patri minime placiturum, nisi per ipsum mediatorem qui nos ei reconciliavit, neque nos ab eo aliquod bonum adeptos nisi per eumdem qui nobis ipsum pacificavit.

Testis enim. Ostendit quasi a causa, quod pro gratia eis collata maxime Deo gratias agat; quia eos tanto affectu complectitur, ut in suis semper orationibus eorum memor sit, id est quotiescunque pro se orat, oret etiam ut ad eos pervenire valeat, ut in ipsis quoque aliquem habeat fructum. Unde, inquit, *mihi testis est Deus*, cui ipsam orationem facio, et decipi non potest, et qui solus intentionem

discutere potest. Non dicit simpliciter, *sine intermissione*, sed *sine intermissione in orationibus suis*, ut videlicet nulla ejus oratio sine memoria eorum fiat. *Cui servo in spiritu meo*, hoc est interiori homine, ex toto videlicet cordis affectu sicut amicus, non ad oculum sicut servus qui flagellari timet. *In Evangelio Filii ejus*, hoc est in prædicatione Evangelii, quod Dominus Jesus ipse nobis tradidit atque docuit. *Obsecrans etiamsi quomodo*, sive per tranquillitatem, sive per tribulationem, sive terra, sive mari ad vos corpore etiam perveniam. *Prosperum iter* dicit secundum Dei voluntatem, non suam, qui quælibet sanctorum pericula cooperatur eis in bonum, et melius eis providet quam ipsi sibi providere queant, cum in omnibus decantat quisque religiosus: *Fiat voluntas tua*, non scilicet mea.

Desidero enim. Causa est cur oret venire ad eos, ut videlicet sua prædicatione aliquod spirituale donum eis impendat confirmando eos suis adhortationibus in ipsa doctrina quam acceperant. Quod videlicet confirmare eos dicit esse, seipsum simul consolari in eis sicut et ipsi consolarentur in eo, hoc est, dicit hoc commune fore solatium tam sibi qui instrueret quam illis instruerentur. Illis quidem, quia confirmarentur per ejus rationes, si in aliquibus dubitarent ac titubarent; ei vero qui illis confirmatis securior esset de perseverantia eorum. Hoc est illud commune solatium, quod in ipso Hypotheticorum Syllogismorum exordio inter docentes et discipulos Boetius commemorat, dicens (48): « Cum in omnibus philosophiæ disciplinis ediscendis atque tractandis summum in vita solatium positum esse existimem, etc. »

Spiritualis gratiæ, id est alicujus spiritualis, non corporalis doni gratis ab Apostolo impensi, non spe temporalis lucri. *Per eam fidem*. Quam jam habetis mecum communem, id est ad confirmandos vos in ea fide, quæ jam vobis prædicata est, non in alia nova. *Quæ est invicem*, id est quam inter nos habemus communem, vel quæ omnium communis est fidelium. Unde et Catholica dicitur, id est universalis, non privata aut particularis, sicut hæreticorum, quæ in aliquo esse potest terrarum angulo, non ubique dilatatur. Cum subdit: *Vestram atque meam*, ostendit fidem suam, quæ omnium est fidelium, tam ipsorum Romanorum quam apostoli esse. Potest etiam dici tunc esse fides invicem, quando ipsos fideles vicaria charitate ad invicem constringit. Hæc est enim vera illa fides, quæ, sicut ipsemet dicit, per dilectionem operatur.

Nolo autem. Ne parvum videatur desiderium Apostoli veniendi ad eos nisi id facere jam aggressus esset, dicit se jam id sæpius ipso paratu aggressum esse, sed adhuc permissus non est id complere, occulta Dei dispensatione ita disponente. *Venire in-*

quam, *ad vos, propter hoc ut aliquem*, id est aliam quam utilitatem in vobis conferam. Fructus quippe arboris non serenti, sed accipienti utilis est, et Apostolo bonæ voluntatis desiderium sufficit si effectus desit, nec quidquam de merito illius minuitur si impeditur effectus. *Græcis ac barbaris*. Ac si diceret: Et hoc quidem oportet me velle quia secundum prædicationis officium mihi injunctum omnibus gentibus debitor a Deo constitutus sum. Præter Græcos omnes cæteras gentes barbaras vocatam a cultu unius Dei quam a lege Dei penitus alienas. Apud Græcos vero jam unius Dei fides per philosophos innotuerat. Lex per septuaginta Interpretes translata nota erat. *Sapientibus et insipientibus*, id est tam fidelibus jam per Christum et Dei sapientiam illuminatis, sicut vos estis, quam infidelibus. Illis quidem ut eos confirmem, istis vero ut ipsos convertam. *Ita quidem in me*. Debitor sum, inquam, et voluntarius in solvendo quæ debeo: et hoc est, ita debitor sum, quod in me promptum est evangelizare vobis, id est quantum in me est jam pronus sum et voluntarius in solvendo quod debeo ex injuncto mihi officio, ad prædicandum scilicet vobis, sicut et cæteris gentibus prædicavi. Licet enim jam conversi essent ad fidem, in multis tamen adhuc eis prædicatione vel exhortatione opus erat. Potest etiam quantum ad cæteros Romanos id accipi, qui nondum conversi fuerant. Unde et generaliter dicit vobis qui Romæ estis, non qui conversi estis. *Non enim*. Ideo promptum est in me, quia non erubesco prædicare Evangelium, licet in eo quædam erubescencia digna videantur, quæ videlicet juxta infirmitatem assumptæ humanitatis de Domino Jesu prædicantur. Aliter: *Non erubescio Evangelium*, id est prædicationem Evangelii, id est confutari non possum sicut illi qui rationibus reddendis deficiunt. *Virtus enim*. Ac si diceret: Ideo in me promptum est evangelizare, vel non erubesco Evangelium propter infirmitatem assumptæ humanitatis, quia Evangelium omni credenti et suscipienti illud est virtus Dei, id est scilicet hoc est collata a Deo nobis ad salvandum non tanquam virtus, per quam quisque proficit. Evangelium, id est bonum nuntium, per excellentiam Novum Testamentum dicitur, non solum ut superius insinuavimus, quia completum docet quod in Veteri Testamento erat promissum, verum etiam quia ejus perfecta penitus et vere prorsus justitiæ sufficiens doctrina est; cum lex vetus, ut ipse Apostolus ait, ad perfectionem nihil adduxerit, opera magis quam intentionem corrigens. *Judæo primum*. Tempore, et postmodum Græco. Primum enim apostoli ex Judæis conversi sunt, per quos inde ad Græcos prædicatio Evangelii descendit, tandem ad Latinos. Unde etiam illud quod dictum est, primum respectu Romanorum sive cæterarum gentium ad Judæos simul et Græcos referri potest. Vel *primum*, id est maxime dicamus

tempore apostoli Pauli de aliis populis A
jam essent.

et enim Dei. Vere in salutem, quia ibi totius
octrina continetur, ubi videlicet justitia Dei,
ta ejus remuneratio sive in electis ad glo-
ve in impiis ad pœnam liquide et perfe-
netur et traditur. Et hoc est, *In eo* scilicet
o revelatur, id est in ejus prædicatione do-
titia Dei, id est justa ejus in quibuscunque
atio tam electis, ut dictum est, quam re-
levelatur, inquam, *ex fide in fidem*, id est
œnarum dirigente nos in fidem præmiorum.
ens est enim quasi a contrariis, ut dum
ns : quod pœnam apud Deum mereantur,
igamus et quod præmium assequantur,
esse est eum qui mala oderit bona diligere, B
riptum est: *Dilexisti justitiam et odisti*
em (Psal. XLIV, 8). Maxime autem hæc in
io revelari et distingui arbitror, ubi Domi-
cta quæ fiunt secundum radicem intentio-
inat, dicens: *Si oculus tuus fuerit simplex,*
nrpus tuum lucidum erit. Si oculus tuus
nebrosus, totum corpus tuum tenebrosum
th. vi, 23). Et hoc quidem est examen veræ
ubi cuncta quæ fiunt secundum intentio-
santur magis quam secundum operum qua-
Quæ quidem opera Judæi magis quam in-
m attendebant, cum nunc Christiani natu-
ritata justitia non tam attendant quæ fiunt
o animo fiant. Habemus etiam ibi in Evan-
anifeste utramque retributionem, ubi dici-
mino: *Ite, maledicti* (Matth. XXV, 41), et:
benedicti (ibid., 34). Juxta quod alibi ait:
quippe mensura, (Matth. VII, 2). Cum
x fide puniendorum, in fidem glorificando
linem diei judicii tenemus, ubi impiis pu-
onabuntur electi.

scriptum est in Habacuc scilicet propheta,
et fide vivit (Habac. II, 4), id est secundum
evelationem factam, de his videlicet quæ
i sunt, tam de pœnis impiorum, quam de
justorum, quilibet electus in sua perseve-
perseverans) justitia, dum hæc videlicet
æ punienda credit, et contraria quæ placi-
credit appetit, ut animi terrorem superbis D

Romanis, illam partem hic divinæ ju-
rosequitur, qua punit eos, dicens: *Reve-*
et. Quod dixit justitiam Dei revelari ibi ex
icet injustorum, ut diximus, puniendorum;
anifeste determinat dicens, quia ibi, id est
gelio, manifestatur ira Dei, id est justa ejus
super iniquos. *Dei de cælo,* Dicit ad diffe-
falsorum deorum, sive vicariorum Dei in
, quibus dicitur: *Ego dixi: Dii estis* (Psal.
3). Vel revelatur de cælo, id est ex ruina
ntium angelorum de cælo facta, ab æterna
beatitudine irrecoverabiliter alienatorum.
tam pretiosas creaturas tam cito pœna
rabili damnare sustinuit, quid de homini-

bus sperandum est tot peccatis eum offendentibus?
Aliter de vindicta illa prævaricationis angelicæ pa-
tenter ostenditur, unde ad damnandum irascatur,
de perversa scilicet voluntate priusquam de opere.
Non enim diabolus hoc quod superbiendo voluit,
dicens apud se: *Ponam sedem meam,* etc. (Matth.
xiv, 12), opere complevit. Unde nequaquam eum
effectus operis, qui subsecutus est, sed voluntas
damnavit. Sic et Simon Magus donum miraculo-
rum concupiscendo quod non obtinuit, non ex
opere, sed ex infidelitate, quod venalem scilicet
Spiritus sanctum credidit, damnatus est, sicut et
ei Petrus ait: *Quia existimasti,* (Act. VIII, 20).
Impietatem. Quantum ad majorem transgressionem
Judæorum, qui lege etiam scripta instructi erant.
Et in justitiam. Quantum ad transgressionem gen-
tilium, qui sola naturali lege utebantur. Super om-
nem impietatem, id est ad puniendum omnem, etc.
Et bene superesse dicitur, quasi prævalere in illis
qui se ab eo tanquam superiori defendere nullate-
nus valent. *Veritatem Dei in injustitia detinent.* Hoc
quod de vero Deo sentiunt fructificare non permit-
tunt, injusta desideria sua sectantes, et voluntatem
suam divinæ voluntati præponentes.

Quia quod notum est Dei. Nota quoniam Aposto-
lus in hac Epistola, sicut supra meminimus, ad
reprimendam tam Judæorum quam gentilium su-
perbe contententium elationem, alternatim {in utro-
que, modo in gentiles. modo in utrosque simul
invehitur, In utrosque autem pariter jam quamdam
præmisit invectionem, cum ait, *Super omnem im-*
pietatem et injustitiam, ostendens Dominum ad ul-
tionem præparatum. Nunc maxime ac specialiter
in gentiles invehitur, qui juxta rationes suas minus
reprehensibiles videbantur, ac pene omnino inex-
cusabiles, quod Deo vero non servierant, quem sine
lege scripta, ut aiebant, cognoscere non valebant,
Quam quidem excusationem manifeste retundit,
etiam sine scripto a gentibus per naturalem legem
Dominum antea notum fuisse, ipso eis de seipsis
per rationem quam dederat, hoc est legem natura-
lem, ac per visibilia sua opera notitiam confe-
rente. Et hoc est quod ait, *quod notum est.* Tan-
quam diceret, dixi eos detinere quod de Deo vero
sentiunt, et bene dixi quod sentiunt. *Quia quod*
notum est Dei, id est de natura Divinitatis modo
revelatum est mundo per legem scriptam, etiam sine
scripto per naturalem rationem manifestum ante
fuerant. *In illis,* id est non tantum illis, verum etiam
per illos aliis. Unde et multa de Trinitate testi-
monia aperta in philosophorum libris reperiuntur,
qui gentium magistri erant: quæ etiam sancti
Patres in nostræ fidei commendationem adversum
gentilium impugnationem diligenter collegerunt.
Quorum pleraque et nos etiam in theologiæ no-
stræ opusculo contulimus. *Deus enim illis revelavit.*
Saltem per effecta suorum operum. Et hoc est quod
subdit.

Invisibilia enim, etc. Totum hic mysterium Trini-

tatis distinguit, ut non solum unitatem Dei, verum et trinitatem ex ipsis operibus pendere possent, quemadmodum ex qualitate operis cujuslibet, qualis et cujus solertia fuerit artifex ejus conjicimus. Et attende diligenter dictum quod notum est Dei illis revelatum fuisse, hoc est eos credidisse ea quæ nunc credimus de his quæ ad Divinitatem quidem pertinent potius quam ad divinæ Incarnationis mysterium. Mysterium quippe Incarnationis ex visibilibus Dei operibus nequaquam concipi humana poterat ratione, sicut potentia Dei, et sapientia ejus, et benignitas ex his quæ videbant liquide percipiebantur. In quibus quidem tribus totam Trinitatis distinctionem consistere credo. Id quippe Deus Pater sonare mihi videtur quod sonat divina potentia divinam generans sapientiam, id est Filium, et Deus quidem Filius tantumdem quantum divina sapientia ex Deo Patre genita, et Deus spiritus sanctus quantum amor Dei sive benignitas ex Deo Patre procedens et Filio. Continuatio: Deus illis revelavit, quia per rationem quam Deus eis contulit, ex visibilibus ipsius operibus divina ejus Trinitas innotuit, et per effecta sua ipse artifex, sui notitiam eis impersit. Et hoc est quod ait, *Invisibilia enim ipsius*, id est Dei, quod est dicere multiplex ejus seu septiformis Spiritus, qui etiam septem spiritus nonnunquam dicitur, sicut septiformis gratiæ dona; ipse, inquam, septiformis Spiritus Dei conspicitur intellectus, id est perpenditur non oculis corporis, sed intelligentia rationis.

A creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta, id est intelligi per effecta mundanorum operum, quæ tam optime fieri voluit ac disponi. Sempiterna ejus. Hic sapientiam ejus, id est Dei intelligimus, quæ est, ut diximus, Filius Dei, de quo alibi idem Apostolus dicit: Christum Dei virtutem, Et Dei sapientiam (Cor. 1, 24). Quam quidem sapientiam evangelista Verbum, id est mentis conceptum, philosophus mentem nominat, quam ex Deo natam affirmat. Virtus quidem Dei sapientia ejus dicitur, secundum id quod in sapientia omnia optime facit ac disponit. Debile quippe atque invalidum opus est, quod solerter factum non est. Divinitas vero hoc loco pro majestate divinæ potentiæ accipitur, quæ specialiter ex nomine Patris, sicut reor, innuitur. Deus quippe teste Isidoro Θεός id est timor interpretatur, et potestas quælibet timor est subjectorum. Unde merito nomine Dei sive divinitatis, id est deitatis, divina specialiter exprimitur potentia. Quod diligenter maximus episcopus in expositione Symboli quod dicitur apostolorum, quæ legitur in v Quadragesimæ Dominica his verbis insinuat: « Credis, » inquit, « in Deum Patrem omnipotentem. In Deo natura innascibilis, in Patre ingeni veritas, in omnipotente plenitudo virtutis ostenditur. Est namque per ingentam divinitatem

omnipotens, et per omnipotentem Pater. » I autem in primo Theologiæ nostræ prout potè satis diligenter disseruimus. Apparet itaque xime ex ipsa mundanæ fabricæ universitatè mirabiliter facta, tam decenter ornata, quantæ sapientiæ, quantæ bonitatis, quantæ bonitatis ejus artifex sit, qui tantum et tale opus de nihilo potuit et voluit, et tam solerter et rationa cuncta temperavit, ita ut in singulis nihil pl minus quam oportuerit actum sit. Unde et ipse, cum de genitura mundi ageret, in tantu vinæ potentiæ et sapientiæ bonitatem extul astrueret Deum nullatenus potuisse mundum rem facere quam fecerit. Non solum autem phil gentium ex ipsa mundi compositione vel ornatu bili mirabilem ejus artificem perceperunt, verum optima ejus dispositione optimam divinæ gub tionis providentiam rationibus congruis assigna Quorum unus Tullius in primo Rhetoricæ mundum ipsum providentia, non fortuito valida ratione monstravit, eum videlicet ea consilio ac providentia reguntur, melius proce atque administrari proponet quam alia: ac tim nihil melius et ordinatius administrari ve poni, quam mundum ipsum assumeret, atque quoque illico manifesta ratione convinceret, dens scilicet quam utiliter et rationabiliter ea in mundo sunt in sua ordinatione perseverent.

Possumus et quod ait Apostolus: *Invisibilia ipsius a creatura mundi*, etc., non solum ita nere, quod ex compositione et ex ornatu mund tuerit per humanam rationem ipsa artificis potè sapientia atque bonitas percipi, secundum qu diximus, tres in Deo personæ distinguuntur, v et dicere eousque per similitudinem corpora rerum humanam rationem conscendisse, ut i Dei unitatem atque in eo personarum Trinitate quomodo ipsæ personæ invicem se habeant gruis similitudinum exemplis assignare valere nendo videlicet ante oculos aliquam mundi cr ram sicuti æream substantiam (49), et attend aliquid quod fiat in ipsa ærea substantia, u imaginem æream, quæ nostra operatione ipse facta est, ita quidem ut ipsum æs et ærea st quæ in ære ipso vel ex ære facta est, eadem sint essentialiter sive numero, sed tamen pro tatibus suis diversa sint; cum videlicet alit proprium æris, aliud æræ statuæ. Et quamvis sint essentialiter æs et ærea statuæ, ærea tamen tua ex ære est, non æs ærea statuæ. Sic e divina Trinitate cum sit eadem substantia t personarum, id est Patris, et Filii et Spiritus sa diversæ tamen sunt in suis proprietatibus pers cum sit aliud proprium Patris, aliud Filii, aliud ritus sancti. Et quamvis sit unaquæque per idem essentialiter cum cæteris, Filius tamen ex tre tanquam ærea imago ex ære, non Pater ex

(49) S. Bernardus ep. 190, hanc similitudinem refellit.

ec ipsum æs est ex ærea imagine, et Spiritus A
s a duabus aliis habet esse personis, non illæ
Sed et de his quidem, quantum oportuit in
logiæ nostræ non tractasse arbitramur. Nunc
ram revertamur.

æatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta,
per aliquam creaturam mundi, sicuti per
æs, et per illa quæ in ipso ære facta sunt,
st imago ærea vel aliquid simile. Cætera in
tione non mutantur. *Ita ut sint inexcusabiles,*
jam non possint se gentiles per ignorantiam
re, de notitia scilicet unius Dei, quamvis le-
criptam non habuerint. Et unde sint inexcus-
exponit: *Quia cum cognovissent Dominum,*
manam scilicet rationem, quæ lex naturalis B
Non sicut Deum glorificaverunt, id est de-
reverentiæ cultum ei per humilitatem non
erunt. *Nec gratias egerunt,* recognoscentes
ex dono gratiæ ejus esse hanc notitiam de
abitam quam præ cæteris habeant, et ob hoc
audantes. *Sed evanuerunt in cogitationibus*
ore videlicet fumi, qui quo altius conscen-
agis deficit atque annullatur. Sic et isti quo
ex arrogantia intumescabant propter scien-
quam adepti erant, suo studio vel ingenio,
ivinæ gratiæ eam ascribentes, magis excæ-
eruerunt, et in erroræm amplius devolvi. Et
quod exponens subdit: *Et obscuratum est*
as cor eorum. Insiptens fuit, qui sibi, non Deo
um ipsius donum tribuerunt, et ex se, non ab C
oc se habere crediderunt. Unde merito est cor
atum, et ipsa in eis naturalis ratio obtene-
Vere obscuratum, quia *stulti facti sunt* et illa
cognitione privati, *dicentes esse se sapientes,*
jactantes se esse potius sapientes ex seipsis
sapientes esse factos a Domino. Et in quan-
ultitiam, imo insaniam proripuit, tam per in-
tis errorem quam per ignorantiam vitæ sub-
dicens:

nutaverunt gloriam, id est honorem et sacri-
quæ debuissent vero Deo exhibere, qui vide-
corrupti aut mutari in aliquo non potest, ex-
runt falso homini, id est imaginatæ similitu-
ominis corruptibilis et mortalis, idololatræ
t facti, et non solum in similitudinem homi- D
rum etiam quorumlibet irrationalium anima-
tam volucrum scilicet quam quadrupedum et
tum. Fortasse autem credebant quosdam spi-
quos deos vocabant, præesse hominibus;
am cæteris animantibus. Et ideo eos colebant
mis eorum, quibus præesse videbantur.
o (50): « Assyrii simulacrum Beli patris Nini
pro Deo colebant, et Babylonii ipsum quem
t Bel, Sidonii Baal, Indi Belzeub, et Philii-
Romani colebant anserem, et Ægyptii acci-
Item Ægyptii colebant Apim, hoc est vac-
lbam, Babylonii draconem, et Ægyptii croco-

alum, qui est serpens aquaticus natans in aqua ut
piscis, pascens in terra ut bos. » *propter quod,* vi-
delicet quia a Domino desipuerunt, ut falsa anima-
lia, id est animalium simulacra pro Deo colerent,
tradidit illos Deus, id est permisit abire post im-
munda desideria sua; ut quod turpiter mentæ con-
ceperant, turpius etiam opere complerent. *Ut affi-
ciant,* id est affligant, et in quamdam contrariam
naturam cogant, et dedecorent corpora sua contu-
meliosis immunditiis Sodomiticis peccati in semet-
ipsis commissi, ut seipsos mutuo polluant.

Qui commutaverunt, submissio sive repetitio cau-
sæ, quare id videlicet permiserit de illis Deus, quia
in eum, inquit, maxime deliquerunt. *Commutantes*
veritatem Dei in mendacio, id est sub nomine et ho-
nore veri Dei colentes falsos deos: et servierunt
creaturæ, id est dæmoniacis spiritibus, quos inha-
bitare simulacra credebant. *Qui est benedictus,* id
est qui glorificatur, hoc est laudabilis apparet ex
universis suis creaturis per omnes temporum suc-
cessionem. *Sæcula,* quasi a sequendo dictæ sunt
ipsæ temporum successiones. *Amen,* id est verum
est. Modo enim confirmandi, modo optandi adver-
bium est hoc. *Propterea tradidit,* quia videlicet in-
terim excellentiæ divinæ derogaverunt, non sufficit
semel hoc dicere, ut magis deterreat auditorem a
talibus. Passiones ignominiosas dicit pollutiones
non naturalis libidinis. Pati merito dicitur quælibet
substantia, et quasi quamdam sustinere violentiam,
quoties contra naturam aliquid in ea agitur. Quæ
vero sint hujusmodi turpitudines statim annectit,
tam feminis quam viris eas assignando ad majorem
vindictam Dei probandum. Feminæ eorum dicuntur,
quas ipsi pessimi exempli doctrina quasi suas in
hoc fecerant. *Qui est contra naturam,* et ideo magis
abusio dicendus est quam usus. Contra naturam,
hoc est contra naturæ institutionem, quæ genitalia
feminarum usui virorum præparavit, et e converso,
non ut feminæ feminis cohabitarent. *Exarservunt,* id
est contra legem naturæ accensi sunt in suis desi-
deriis, vel naturæ voluptatibus. *Et mercedem,* id
est retributionem, debitam sui erroris, hoc est ex-
cæcationis atque idololatriæ. *Recipientes in semet-
ipsis,* mutuo scilicet se invicem polluentes in cor-
pore, sicut animo corrupti erant infidelitate. *Et*
sicut non probaverunt, hoc est laudaverunt atque
elegerunt, *Dominum,* quem cognoverant, *habere in*
notitia, hoc est retinere in memoria ei cohærendo,
tradidit illos Deus in reprobum sensum, hoc est ita
penitus excæcari permisit, ut omnino conscripser-
rant, *ita ut faciant,* id est opere impleant ea quæ
non conveniunt, non solum quæ mala sunt apud
Deum, sed quæ nulli hominum disciplinæ concor-
dant, aut aliqua ratione excusari etiam apud im-
pios valeant. Illos dico *repletos omni immunditia,*
hoc est non omnibus simul tantum peccatis, sed
singulis repletos, ita scilicet ut unaquæque iniqui-

tas in eis plena et perfecta reperiatur. Unde statim A enumerando subdividit iniquitatis partes, quibus eos repleri ostendit.

Malitia, per quam student aliis damnum inferre; *fornicatione*, quæ est omnis illicitus concubitus, extra uxorem videlicet; *avaritia*, id est immoderato terrenorum desiderio; *nequitia*, qua et alios corrumpere gaudent, quibus non sufficit ut soli moriantur; *invidia*, de bonis alterius dolendo; *homicidiis*, tam opere, si possunt, quam voluntate; *contentione*, aperte veritati contradicendo; *dolo*, id est simulatione, quando scilicet occulte aliud agitur, et aliud simulatur; *malignitate*, in ipsos, et benefactores suos; *susurriones*, id est latenter cum aperte non valent detrahentes, et cum audent etiam in aperto; *detractores*, et per hoc non solum hominibus qui- B bus detrahunt, vel nocere volunt, verum etiam *Deo odibiles contumeliosos*, inferendo convitia; *superbos*, appetendo esse super æquales; *elatos*, appetendo æquari superioribus; *inventores malorum*, id est cogitantes novum aliquod peccandi genus in quo delectarentur; *parentibus non obedientes*, et in hoc inhumani; et feris ipsis indomitiores; *insipientes*, jam ex consuetudine mali discretionem boni non habentes; *incompositos*, quantum ad exteriorem habitum, qui male ordinatæ mentis nuntius, *sine affectione*, scilicet naturalis benignitatis in proximos sui generis; *sine misericordia*, id est compassione alienarum miseriarum; *sine fœdere*, id est mutuo charitatis vinculo in aliquos, vel alicujus pacti observationem, ut non per pœnitentiam redire sciant, non jam intelligentes, id est non attendentes vel curantes.

Quoniam qui talia agunt digni sunt morte, videlicet æterna, cum, id est quamvis, justitiam Dei primitus cognovissent, id est ejus debitam vindictam de singulis peccatis. Sed et qui consentiunt. Consentire hic dicit non resistere aliquem peccato alterius cum possit et debeat. Multorum enim fortasse Deus resistere peccatis posset, disturbando scilicet ne fierent, nec tamen debet culpæ nostris exigentibus, vel ipsis peccatis, in melius utendo: ideoque consentire peccatis nullo modo dicendus est. Notandum vero non de omnibus philosophis vel naturali lege utentibus hanc excæcationem vel malitiam prædictam esse intelligendam, cum plerique illorum tam fide quam moribus Deo acceptabiles exstiterint, veluti Job gentilis, et nonnulli fortasse philosophorum gentium, qui continentissimæ vitæ fuerunt ante ipsum Domini adventum. De qualibus beatus Hieronymus super Matthæum commemorans ait (51): « Ex eo quod malus servus ausus est dicere: *Metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti*, intelligimus etiam gentium philosophorum bonam vitam recipere Dominum, et aliter habere eos qui juste, aliter eos qui injuste agunt ad comparatio-

nem ejus qui naturali legi serviat, condemnari qui scriptam legem negligunt (*Matth. xxv, 24*). Metere itaque Dominum ubi non seminaverit, juxta Hieronymum, intelligimus eos etiam qui per naturalem legem bene agunt ad vitam colligere, in qua scilicet nullum prædicationis verbum semina est. Sed quia fortassis inter philosophos pauciores exstiterunt, quasi generaliter sine aliquo exceptione hoc de eis supra dictum est, ut sapientius de sua sapientiâ præsumant, quæ magis flare quam ædificare solet; ipso alibi attestat Apostolo: *Scientia inflat, charitas ædificat* (I VIII, 1). Sufficiebat enim etiam hoc loco Apostolo ad reprimiendam superbam Romanorum genti contentionem, et humilitatem conservandam, ostendere per aliquos philosophorum gentilibus notisive fidem Dei innotuisse, et eosdem ipsos fidei gestros graviter deliquisse, ut usque et ad idolatriam eorum cæcitas duceretur, et cum sui idololatriæ errore ad summam etiam ignominiam vitæ devolverentur, ut supra memoravit. Quænia pœnam esse peccati superbæ docet et sedum intentionem præsentis Epistolæ, quæ tota e contra superbæ pestem scripta est, a superbo ipso statim Epistolæ exordio dehortetur. Pœna cedentis peccati sequens peccatum dicitur justa remuneratio ad pœnam, cum ex præcedenti peccato quod corrigere negligit promeretur aliquis in peccatum devolvi, ut juxta illud Apocalypsis: *Qui in sordibus est, sordescat adhuc* (*Apoc. 11*).

Tres in hoc loco quæstiones occurrunt, quarum quidem una est: Quid sit quod idololatriam facimus cum nos etiam Christiani nonnulla in cultu Deorum angelorum aut sanctorum hominum sculptilia picturas habeamus? Alia vero quæstio est: Cur dicitur Deus aliquem pro præcedentibus peccatis alia peccata tradere, atque hoc ex justitia agere cum scilicet ille qui traditur hoc meruit? Ut Deus quoque auctor vel causa peccati sit, cum trahendo gratiam suam eum compellere ad peccatum videatur, qui ea subtracta a peccato sibi nime possit cavere. Quemadmodum si quis ei inter fluctus in navi navim subtrahat quacunq; causa, et eum ibi dimittat, eum profecto non pellit. Tertia autem est quæstio: Quomodo justus sit impio Dominum subtrahere gratiam suam, subtracta ille deterior fiat, et amplius peccet, etiam justus sit illum deteriorem fieri, et amplius peccare, hoc est amplius Creatorem suum offendi atque contemnere? Quis hoc autem, quod iniustum est, justum esse dicat, cum videlicet peccator resipiscere debeat quam augere peccatum. Quippe si justus esset eum amplius peccare, modo reus statueretur, aut etiam peccare diceretur id faciendo, quod utique eum facere justum esset. Sed harum quidem trium propositarum quæstio-

solutiones theologiæ nostræ examini reservamus.

CAPUT II.

Propter quod. A singulari invectione in gentiles ad generalem transit, ac si ita dicat: Quandoquidem hi se excusare non possunt p̄ ignorantiam Dei a peccato, id est a contemptu Creatoris, quibus lex scripta non data est, ergo nullus, et hoc est: *Ergo inexcusabilis es, homo omnis qui iudicas.* Omnis, inquam, qui iudicas, id est iudicium rationis et discretionem boni habes et mali. Ab hoc quippe contempti parvuli, qui nondum discretionem habent, liberi sunt; in quo enim vere inexcusabiles. Quia etiam proprio tuo iudicio condemnandus, cum in aliis reprehendas eadem quæ facis, aut similia. Hoc autem maxime spectat ad superbam Romanorum contentionem, qua se alterutrum præponere volebant, et seipsos singuli defendentes, alios criminosos iudicabant. *In quo enim iudicas,* id est de eodem peccato de quo iudicas, id est reprehendis alterum et censes damnandum teipsum condemnas, id est ea operando damnabilem facis vel asseris et in teipsum proprio iudicio sententiam profers, et quare vel quomodo supponit dicens: *Eadem vero agis quæ iudicas,* id est quæ in aliis reprehendis, scilicet mala opera quæ contra propriam conscientiam committis. Et dixi quæ iudicas reprehendendo, sed bene iudicas hæc arguendo quæ Deus ipse iudicat puniendo; et hoc est: *Scimus enim,* etc. Vel ita: Dixi, teipsum condemnas, id est damnabilem facis ea operando. Et verum est quidem. Scimus enim nos, scilicet divina gratia illuminari, *quoniam iudicium Dei,* quod est secundum veritatem ipsam rei, non falli potest. *Est in eos,* id est contra illos, qui talia agunt, ad ipsos scilicet puniendos atque damnandos. Et cum ita sit, quod videlicet Deus tales damnet. *Existimas, tu qui iudicas,* id est arguis vel accusas, eos qui talia agunt, et facis ea. *Existimas,* inquam, quia tu effugies iudicium Dei, id est justam ejus de talibus vindictam, et nunquid etiam ignoras, quia tanto damnabilior es quanto majori patientia Deus te expectat, et exspectando diu ad pœnitentiam ejus invitat benignitas, et hanc ejus benignitatem patientiæ in contemptum ejus convertis, et tanto minus eum vereris quanto amplius sustinet offensas tuas, nec statim punit: et hoc est quod ait *an ignoras.* Nunquid contemnis divitias bonitatis ejus, id est Dei, hoc est divitem et copiosam ejus animi dulcedinem: bonitatis dico, patientiæ et longanimitatis, id est longæ ejus patientiæ. *Ignoras quoniam benignitas Dei,* id est hæc bonitatis ejus exhibitio, qua exspectat te. *Adducit,* quantum in ipsa est, id est invitat, adhortatur ad pœnitentiam peccatorum tuorum potius quam ad contemptum exspectantis. *Sed tu secundum duritiam tuam et cor impœnitens thesaurizas tibi,* id est studiose tanquam pretiosas divitias accumulatas tibi iram, id est vindictam exercendam in te, *in die,* id est in tempore iræ et revelationis, id est vindictæ Dei in te revelandæ, et ut

PATROL. CLXXVIII.

ira illa potius justitiæ quam crudelitatis intelligatur, et deliberationis magis quam præsumptionis, addit, *justi iudicis,* id est iræ dico, id est vindictæ provenientis ex iudicio justæ deliberationis Dei, qui injuste agere non potest. Quam vero justum sit divinum iudicium supponit dicens:

Qui reddet unicuique. Quod videlicet meruerit. *Secundum opera,* id est qualitatem operum, quæ magis in intentione quam in actione consistit. Secundum qualitatem operum est qualitas retributionis, quia qualia sunt opera, talis et retributio, pro bono scilicet bonum, pro malo malum; cum apud Deum voluntas ipsa pro opere facti reputetur. Unde et ipse probator cordis et renum in abscondito videre dicitur. Opus hoc loco pro affectu operis ponit, ab effectu videlicet ad causam vocabulo translato. Alioquin non ostenderetur æquum esse iudicium Dei, cum opera indifferentia sint in se, scilicet nec bona nec mala, sive remuneratione digna videantur, nisi secundum radicem intentionis, quæ est arbor bonum vel malum proferens fructum. Tale est ergo quod ait, *secundum opera ejus,* ac si diceret, secundum voluntatem eorum quæ fieri vel non fieri appetunt. Alioquin superbia diaboli, vel cupiditas Simonis, quæ non obtinuerunt operis effectum, ad hoc iudicium pertinere non viderentur. Parvuli autem, qui intra annos discretionis morientes iudicium habere non videntur, ad hujus iudicii revelationem non pertinent, qua videlicet dicitur: *Reddet unicuique secundum opera ejus,* id est tribuet ei quod meruerit.

Diligenter itaque expressit Apostolus quid sit accipiendum iudicium Dei, cum ait revelationem iudicii. Non enim verbis, sed exhibitione operis quisque ibi iudicabitur, id est manifestabitur an præmio vel pœna dignus fuerit. Cujus quidem dum viveret occultus etiam sanctis exitus habebatur. Utrum videlicet prædestinatus esset ad vitam vel non. Hoc autem iudicium, id est hæc relectio seu discussio divini examinis, et singulariter quotidie fit in exitu singulorum morientium, et generaliter in fine sæculi facienda est. Ubi quidem omnes omnibus revelabuntur, quales videlicet antea fuerint, an præmio scilicet an pœna digni. In illa vero generali discussione bini in electis et reprobis ordines esse dicuntur. Quidam enim electorum, id est prædestinatorum, ibi iudicabunt tantum et non iudicabuntur. Sic et reproborum duo erunt ordines cum alii eorum iudicandi sint tantum, alii minime iudicandi sint. Quicumque enim electi purgati ante diem iudicii non invenientur, iudicandi, id est revelandi ibi erunt; de qualibus alibi ait: *Ipse autem salvus erit, sic tamen quasi per ignem.* Qui vero perfectæ vitæ inventi fuerint, vel ante ipsum iudicium purgati, non erunt ibi iudicandi, id est revelandi; sed potius cum ipso Christo pariter iudicabunt. Cujus quidem majestatis et gloriæ participes ita fulgebunt, ut statim ex ipsis appareat, sicut ex ipso Christo, quam bene egerint qui eis adhæserunt, quam male

qui eos contempserunt, Et ita ipsi quoque tanquam A judices cum Christo residebunt, securi penitus de se, et alios judicantes, hoc est, ut dictum est, revelantes an bene cum eis an in eos male egerint, ut præmio ex hoc vel pœna digni sint. Reprobi vero qui in infidelitate sua moriuntur, jam in ipso exitu suo judicati sunt, id est revelati, nec ulterius generaliter revelandi sunt, juxta illud Veritatis: *Qui non credit, jam judicatus est (Joan. III, 18)*, li vero qui fidem habentes dubiam in occulto gesserunt vitam, propter quod eorum incertus est exitus, ibi judicandi sunt, id est revelandi.

His quidem qui secundum. Quomodo secundum qualitatem operis sit qualitas retributionis ostendit, ut videlicet pro bono bonum reddatur, et e contrario. Et hoc est hic dicere, *Qui secundum patientium boni operis.* Subaudi sunt, ut videlicet ostendat bene agentibus tribulationes non deesse, per quas purgantur aut proficiunt. *Gloriam et honorem*, id est gloriosum honorem, cum [nostra videlicet humanitas ad celsitudinem angelorum pervenerit, et nos pariter hæredes Dei et cohæredes Christi cum ipso regnabimus. Et ne ista gloria ad animam tantum referatur, addit etiam de glorificatis corporibus quæ incorruptibilia erunt, dicens: *Et incorruptione*, videlicet corporum, his inquam, *quærentibus vitam*, non transitoriam sicut vidimus, sed æternam sicut Christiani, ut ostendat merito id eos obtinere ad quod toto desiderio anhelaverunt, nec sua spe esse fraudatos, sicut de quolibet scriptum est justo: *Vitam petiit a te, et tribuisti ei (Psal. xx, 5)*. Et item: *Desiderium animæ ejus tribuisti ei (ibid., 3)*. *His autem quæ ex contentione*, sunt subaudis, id est qui scienter divinæ repugnant voluntati. Quod statim exponit dicens, *qui non acquiescunt veritati quam norunt*, ut videlicet operentur secundum quod operandum esse veraciter credunt. *Sed magis credunt* id est acquiescunt vel assentiuntur iniquitati, ut malum quod animo concipiunt opere compleant, id est adimplere studeant. Reddetur subaudis, *ira et indignatio*, quam videlicet meruerunt, id est vindicta Dei sine eorum patientia. Electi vero, si qua in ipsis quandoque puniuntur ut videlicet purgentur, patienter sustinent, nec inde irascuntur, sed potius gaudent, atque grates referunt, attendentes quod scriptum est: *Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me (Psal. clvii, 18)*. Et rursus, *Quos diligit Deus corrigit, flagellat autem omnem filium quem recipit (Hebr. xii, 6)*. Unde Hieronymus ad Castrutium (52), « Magna ira est quando peccantibus non irascitur Deus. »

Tribulatio et angustia. Ostendit ex quibus prædicta ira et indignatio proveniat. Tribulatio enim angustia est, ubi is qui torquetur omni spe evadendi destitutus est, ut nec spes ei ad remedium aliquod, sit relicta, sed ipsa quoque desperatione torqueatur. Et quia dixerat his indefinite, addit generaliter id fieri in omnem animam hominis operantis malum

(52) *Patrol. tom. XXXI, col. 652.*

A tam Judæi scilicet quam gentilis, id est tam scripta quam naturali lege instructi, *operantis*, inquit non operati, id est perseverantis in malitia, non desistentis. Qui etiam inter ipsa tormenta nec malam voluntatem deponent cum diabolo confirmati, nolentes adhuc si liceret eadem agere, atque ideo perpetua erit merito pœna, quia perpetua in animo perseverabit culpa. Unde et beato attestante Hieronymo, merito Dominus in die judicii dicturus est: *Discedite a me, qui operamini iniquitatem (Matth. vii, 23)*, id est qui non solum operati estis, sed adhuc in ipsis cordibus vestris operamini. Ubi, ut supra diximus, apud Deum voluntas pro opere facti computatur. Bene dicit in animam, non in corpus hominis, vindictam fieri, quia solius animæ est non corporis dolere sive sentire, et contristari vel delectari, irasci vel gaudere. Et si diligenter consideremus sola ipsa quæ velle potest, apud Deum voluntatis remuneratorem vel præmium vel pœnam ex bona vel mala voluntate promeretur: et sola proprie dicenda est peccare, sicut et virtutes habere, et sola beata effici ex visione divinæ majestatis, quæ oculis tantum mentis non corporis conspicitur. Quod autem quinque animæ sensus corporei dicuntur, cum sola tantum est, anima sentiat; vel quod quædam peccata carnalia, quædam spiritalia vocentur, cum sola tantum anima peccet: quæ sola rationem habet, et velle potest, non ita est accipiendum ut corpus ipsum vel sentiat, vel peccet, sed quia per ipsum vel sensus exercentur vel voluntates implentur, ut ingluvies gula, libido genitalibus.

Sola itaque anima ex bona vel mala voluntate præmium vel pœnam apud Deum meretur et obtinet, et sola beatitudinis vel miseræ particeps esse potest; licet ex corpore resumpto pœna ejus vel gloria augeatur. Unde duplicem contritionem impiorum, et geminam stolam sanctorum, tam secundum animam scilicet quam secundum corpus dicimus. Gaudebit amplius bona anima et Creatorem magis glorificabit, cum corpus ipsum, quod hic tam infimum et passibile gessit, viderit ibi ita aptatum, quod ulterius dissolvi non possit, nec ipsa ex contractu ejus aliquam contrahere læsionem. Et hæc ipsa corporis humani reparatio, corporis glorificatio vel beatitudo dicitur. Sic et pœna corporis dici potest, quam anima ipsa per corporea sustinebit membra. Nec tamen cum ex corporibus geminetur animarum gloria vel pœna, ideo geminam istam gloriam vel pœnam simplici angelorum vel dæmonum gloriæ vel pœnæ præferimus, qui corporeæ non sunt naturæ. Quod vero, ut dictum est, sola anima doleat vel sentiat, ipsi quoque asserunt sancti. Unde Augustinus De civitate Dei, lib. xx, c. 11: « Si consideremus diligentius, dolor qui dicitur corporis magis ad animam pertinet. Animæ est enim dolere, non corporis, etiam quando ei dolendi causa existit a corpore, cum in eo loco dolet ubi læditur corpus: » Idem super Genesim: « Sentire non est

corporis, sed animæ per corpus. « Neque enim corpus sentit, sed anima per corpus. » Idem ad Dioscorum in ea Epistola: *Tu me innumerabilium quæstionum*, etc. : « Non igitur accipit animus a corpore vel summum bonum vel partem aliquam summi boni. Hoc qui non vident cæcati sunt dulcedine carnalium voluptatum, quam ex indigentia sanitatis venire non intuentur. Sanitas autem perfecta corporis illa extrema totius hominis immortalitas erit. Tam potenti enim natura Deus fecit animam, ut ex ejus plenissima beatitudine, quæ in fine temporum sanctis promittitur, redundet etiam in inferiorem naturam quæ est corpus, non beatitudo quæ fruētis et intelligentis est propria, sed plenitudo sanitatis et incorruptionis vigor. »

Judæi primum et Græci. Judæum vocat omnem scripta lege edoctum, Græcum omnem gentiliū more philosophorum qui Græci fuerunt, ratione præditum, id est naturali lege optime instructum; quorum quo major est discretio, major est transgressio. Et ideo ait : *Judæi et Græci primum*, id est maxime; *operantis malum*, id est delinquentis, comparatione scilicet aliorum hominum quasi brutorum. *Gloria autem et honor.* Repetit justorum remunerationem, quam præmisit, ut ad eam sæpius memoratam nos accendat amplius. Pacem quidem dicit, non solum quietem ab infestatione exteriorum inimicorum, verum etiam concordiam illam spiritus et carnis, ut in nullo ulterius caro spiritui reluctetur, omnibus prorsus finitis carnalium suggestionum molestiis. *Judæo primum et Græco bonum*, scilicet operanti. Quo enim isti amplius summum bonum Dominum vel scripto vel ratione cognoverant, amplius, ejus voluntati sobrie vivendo inhærebant. Primum itaque et hoc loco pro maxime supraonit. *Non est enim.* Dixi generaliter omni atque differenter, nullam faciens differentiam retributionis ex dignitate personarum. Et merito, quia non est personarum acceptio apud Deum, hoc est nunquam divinum judicium minus aliquem ibi punit vel magis glorificat pro aliqua dignitate vel excellentia, quam hic habere videbatur; sed æque omnibus secundum merita reddit, tam habentibus quam non habentibus legem, tam iis qui de genere Israel gloriantur quam cæteris. Et quod secundum merita tantum reddat ostendit, cum secundum quantitatem transgressionum sit quantitas pœnarum. Unde similiter de præmiis subintelligendum constat. Sicut itaque major est transgressio ejus qui legem quoque scriptam accepit, quam illius qui sola naturali est instructus, ita majorem ejus esse pœnam ostendit, et alterius minorem, dicens : *Qui peccaverunt sine lege, scilicet scripta, sicut gentiles, id est non eam habentes qua instruerentur, peribunt quidem, id est damnabuntur, sed sine lege peribunt, id est nullam ex transgressione legis scriptæ pœnam incurrunt, sed ex transgressione naturalis legis tantum : Et quicumque in lege peccaverunt, id est per transgressionem quoque scriptæ legis, sicut Judæi per le-*

gem, id est convinci aperte rei poterunt per professionem legis susceptæ, quam non servaverunt. Sed cum major sit istorum transgressio qui legis quoque scriptæ transgressores sunt, quam legis naturalis, quare ibi dixit *peribunt*, hic dixit *judicabuntur*? Dum videlicet ea quæ judicio reservantur peccata non tantum videantur, quantum illa quæ judicium non exspectant, sed statim damnant, et perire reum cogunt, absque ullo scilicet iudicii examine. Sed profecto ut diximus, *judicari* dixit, pro aperte convinci, ut tanto majus peccatum appareat, quanto apertius convinci potest, ex transgressione scilicet scriptæ legis, quæ aperte a Deo coram omnibus est tradita, et miraculis confirmata. Quæ enim publico judicio damnantur, aperte arguuntur, nec post sententiam iudicii approbatam defensorem inveniunt.

Non enim auditores. Incipit invectio in Judæos... Dixi, *per legem judicabuntur*, tanquam rei scilicet, quia licet legem audiant, non ideo justus sunt nisi opera faciant quæ lex videlicet præcipit. Et hoc est, *Non enim auditores.* Hoc est non quia sunt auditores legis justus sunt apud Deum, id est divino judicio quamvis humano, sed *factores*, id est quia faciunt quæ lex præcipit. At vero cum alibi dicat neminem justificari ex operibus legis, quomodo nunc dicit factores legis justificari; nisi hoc loco factores dicat qui amore Dei ad faciendum spontanei sunt, secundum quod bona voluntas pro opere facti reputatur ut diximus? Non enim exteriori opere Deo placemus, sed potius ex voluntate, ibi de exteriori opere loquitur. Possumus et hic naturalem legem accipere, qua sola utuntur gentiles. De quibus vero ait et in sequentibus illud de lege scripta operum intellige, ut videlicet ita intelligatur, quod non illi tantum qui audiunt verba legis naturalis justus sunt, sed qui opere complent. Verba autem legis naturalis illa sunt, quæ Dei et proximi charitatem commendant, sicuti ista : *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris (Tob. iv, 16)*; et : *Quod vultis ut faciant vobis homines et vos facite illis (Matth. vii, 12)*.

Cum enim gentes. Et vere non in auditu scriptæ legis, sed in opere ejus, ut dictum est, vis justificationis consistit. Quod apparet ex gentilibus, qui quamvis legem scriptam non habeant quam audire possint, cum tamen faciunt ea opera quæ lex præcipit, æque ut Judæi salvantur. Et hoc est, *cum enim gentiles*, id est gentiles qui legem scilicet scriptam non habent, *naturaliter faciunt*, id est naturali lege instructi, hoc est cognitione Dei ac discretionem rationis, quam naturaliter, hoc est ex sua creatione habent, non ex scripta alicujus doctrina : ipsi dico non habentes hujusmodi legem, id est scriptam exterius sicut habent Judæi, ipsi sibi sunt lex, hoc est eandem remunerationem assequuntur per seipsos sine lege scripta, quam illi per obedientiam scriptæ legis. Quippe qui exhibent exterius in opere voluntatem bonam quam habent in mente, hoc est opus

legis scriptum in cordibus. Cum dicit *scriptum*, perseverantiam bonæ voluntatis innuit. Ut enim beatus ait Gregorius, quod loquimur transit, quod scribimus permanet. Qui itaque legis auditores sunt quasi legem loquuntur quam in membranis scriptam, non in cordibus tenent affixam. Sicut e contrario isti faciunt, *Bonum eis testimonium reddente conscientia ipsorum*, hoc est securos eos facientes de justitia operum suorum, bona ipsorum conscientia atque recta intentione, quæ illis non aliis cognita est. Secundum quam quidem intentionem Deus opera pensat. *Et inter se invicem*. Diversa littera hic legi solet. Modo enim genitivi plurales ponuntur hoc modo, *cogitationum et accusantium*, aut etiam *defendentium*; modo ablativi sic, *cogitationibus accusantibus*, etc. Unde Augustinus *De civitate Dei* lib. xx (53) : « *In cogitationibus enim*, sicut scriptum est, *impii interrogatio erit* (Sap. 1, 9). Et Apostolus : *Cogitationibus*, inquit, *accusantibus*, vel etiam *excusantibus*, *in die qua judicabit Deus occulta hominum*, etc. » Idem in psal. cviii (54) : « *Omnia opera vel bona vel mala a cogitatione procedunt*. In cogitatione quisque innocens. in cogitatione reus est. Propter quod scriptum est : *Cogitatio sancta servabit te* (Prov. 11, 11). » Et alibi : *In cogitationibus impii interrogatio erit* (Sap. 1, 9). Et Apostolus : *Cogitationibus*, inquit, *accusantibus* aut etiam *excusantibus*, etc. Idem in psal. v (55) : « *Decidant a cogitationibus suis dictum est, decidant accusantibus se cogitationibus suis, conscientia sua, sicut Apostolus dicit : Cogitationum accusantium seu defendentium, etc. (ibid.)* »

Puto autem hanc litteræ narrationem maxime ex consuetudine Græcæ linguæ contigisse, cum videlicet Græci ablativo carentes, genitivo pro ablativo utuntur. Unde factum est ut, secundum diversas translationes ex Græco in Latinum, modo in genitivis retentus ut in Latino sicut erat in Græco, modo prout sententia requirebat, in ablativum apud nos sit commutatus. Quamvis enim hæc Epistola, quæ ad Romanos dirigitur, primo Latine scripta intelligatur, etsi in Græcia apud Corinthum scripta fuerit, credimus tamen diversos postea ejus translatores vel expositores exstitisse, qui Græcos, ut dictum est, imitarentur, cum illam fortassis scripturam Latinam ad manum non haberent, et ideo ad exemplaria Græca recurrerunt. Nunc igitur utramque litteram exponamus.

Cum itaque præmissum sit, *testimonium reddente illis conscientia*, addit, *et conscientia cogitationum*, etc. Ac si diceret : Et tali conscientia quæ non erret in discretionem operum, ea scilicet discutiens secundum ipsas animi cogitationes, hoc est intentiones. Quæ quidem cogitationes habent accusare vel defendere apud Deum potius quam exteriora opera. Et hoc est, conscientia dico cogitationum, id est quæ ipsas cogitationes magis attendit quam opera.

(53) *Patrol.* tom. XLI, col. 702.

(54) *Patrol.* tom. XXXVII, col. 1571.

A Et quare eas maxime penset annectit, qua accusant, vel excusant apud Deum. Cogitationum dico inter se invicem, scilicet habitaram, ut de ipsis videlicet existimaret agendum sicut de aliis; juxta illam videlicet suprapositam naturalis legis regulam : *Quod tibi fieri non vis, alii ne feceris*. Et : *Quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos facite illis*. In die, hoc est in tempore, quo *judicabit Deus* per Filium suum, id est Jesum Christum, secundum quod scriptum est : *Pater omne judicium dedit Filio* (Joan. v, 22). *Occulta hominum*, id est intentiones potius quam exteriora opera. *Secundum Evangelium meum*, id est sicut ego prædico, asserere videlicet Deum potius intentionem, quam operum remunerationem. Si vero sit ablativus absolutus hoc modo : *Et inter se invicem cogitationibus accusantibus*, etc., continuabitur ad præmissum alium ablativum sic : Dixi, conscientia ipsorum reddente illis testimonium, et cogitationibus suis quas habent inter se invicem, id est per quas sese ita ut alios pensant ut dictum est, ipsis, inquam, suis cogitationibus, id est propriis intentionibus, subaudis reddentibus illis testimonium. Et est quasi expositio ejus quod præmissum est, *conscientia*, scilicet, *ipsorum*. Ac si diceret, id est *cogitationibus eorum*, etc. Et quare testimonium reddatur eis, id est securos eos faciat cogitationes suæ apud Deum subdit, quia videlicet solæ, ut dictum est, cogitationes apud Deum habent accusare vel defendere. Et hoc est quod supponit : *Accusantibus aut enim defendentibus, etc.*

C Quæritur autem quomodo post datum circumcisio- nis mandatum : *Omnis anima cui caro præputii circumcisa non fuerit*, etc. (Gen. xvii, 11). Gentiles incircumcisi salvabantur, sicut Job et fortasse plerique alii, de quibus dictum est : *Cum enim gentes*, etc. Sed si diligenter attendamus verba ipsa Scripturæ, atque ipsum circumcisionis exordium, quæ primo Abraham est injuncta, videbimus præceptum circumcisionis non fuisse generale, sed ad Abraham tantum et semen illius pertinere, id est Isaac, dicente Domino ad Abraham : *Quia in Isaac vocabitur tibi semen* (Gen. xxi, 12), non in Ismael videlicet. Unde et cum circumcisionem Dominus Abraham præciperet ait : *Hoc erit pactum inter me et te, et semen tuum post te* (Gen. xvii, 10). Origenes quoque, super hanc Epistolam in sequentibus aperte convincit ex ipsis aliis Scripturæ verbis, soli populo Israeli et vernaculis eorum vel emptis pecunia, circumcisionis signum fuisse præceptum. Exposito namque illo versiculo : *Si sibi præputium justitias legis custodiat*, etc., diligenter circumcisionis mandatum atque rationem discutiens ait : « Non importunum videtur circumcisionis generalem discutere rationem. Dixit Dominus ad Abraham : *Tu autem testamentum meum servabis, et omne semen tuum post te in generationes suas. Et hoc est testamentum inter me et vos, et inter me et inter medium seminis tui*

(55) *Patrol.* tom. XXXVI, col. 88.

post te. Circumcidetur omne masculinum vestrum, et puer in octava die. Circumcidetur in vobis omnis masculus in generationibus vestris, vernaculus et pecunia emptus (Gen. xvii, 10-14). Discutiamus utrum mandatum et eos qui ex gentibus crediderant constringat. Nunquam fecit proselyti, id est advenæ mentionem, sed vernaculum servum, vel pretio mercatum circumcidi jubet, non liberum? Persecrtemur ergo Levitici legem.

Loquere inquit, filiis Israel, et dices ad eos: Mulier si pepererit masculum, octava die circumcidet, etc. (Levit. xii, 3.) Intuere et hoc quemadmodum de lege circumcisionis tantum ad filios Israel Moyses loqui jubetur, et alienigenarum nulla sit mentio, cum in quibusdam mandatis non solum filiis Israel, sed et proselytis et advenis loquatur. B
Necessario utique observanda distinctio est, quia sicut ibi dicitur, loquere ad Aaron, et alibi ad filios Aaron, et alibi ad Levitas, certum est non subjacere reliquos his legibus; et quæ filiis jubentur, nec alienigenæ memoriæ ulla sit, non est putandum commune esse mandatum ubi appellationis habetur exceptio. Si ergo non alius quisquam circumcisionis lege constringitur nisi ex Abraham originem trahens, vel vernaculus eorum, vel pretio emptus, vis autem videre quasi sicubi vult etiam alienigenas lege connecti significanter ostendatur? Audi quid scriptum sit: Homo ex filiis et advenis, quicumque manducaverit omnem sanguinem, animam illam disperdam, quia anima omnis carnis sanguis illius est, ego dedi vobis ut ex ipso super altare propitiaretur pro animabus vestris, quia sanguis pro anima expiabit (Levit. vii, 1 et sep.). Vides ergo hanc legem, quæ et advenis data est, observari nobis qui ex gentibus credimus. Ergo legem de observatione sanguinis communem cum filiis Israel et gentium suscipit Ecclesia. Hæc namque ita intelligens in lege scripta, tunc beatum illud apostolorum concilium decernebat decreta, gentibus scribens ut abstinerent se a sanguine et suffocato (Act. xv, 20). Verum requires fortasse, si etiam de suffocato communis filiis Israel cum advenis data sit lex? Audi, Homo, inquit, ex filiis Israel et ex advenis qui sunt in vobis, quicumque venatus fuerit feram aut avem quæ manducatur, effundat sanguinem ejus et cooperiat terram, quia anima omnis carnis sanguis ipsius est (Levit. vii, 13). Verum quia inter illa quæ de Levitico superius protulimus, etiam hoc refertur. Homo ex filiis Israel vel ex advenis qui sunt in eis quicumque fecerit holocaustum aut sacrificium, et ad ostium tabernaculi non adduxerit facere illud Domino, exterminabitur de populo suo (ibid., 9). Et per hoc etiam videtur Ecclesia ex gentibus holocaustis obnoxia fieri. Non ut faciat jubet, sed si forte fecerit quomodo facere debeat docet. Certum est enim quod, dum Jerosolymis templum constaret, et religio tradita patribus vigeret, plurimi etiam gentium veniebant ad templum adorare et offerre sacrificia. Sed hoc quoniam in A loco uno tantummodo fieri præceptum est. de quo etiam hic mandat ut ad ostium tabernaculi jugulanda victima deducatur, tandiu potuit legitime fieri, quandiu status loci permansit incolumis. Denique et Salvator ad decem leprosos, quos munda-
verat inquit: Ite, ostendite vos sacerdotibus, et offerite pro vobis hostias sicut præcipit Moyses (Luc. xvii, 14). Nunc vero quomodo exposcitur ab advenis quod exhibere nec propriis quidem cultoribus licet? Hæc dicta sunt a nobis, ut ostenderemus præcipue de circumcisionis præcepto, quod non aliis quam his qui ex Abraham genus ducant, vernaculisque eorum vel pretio emptis esset injunctum. Liberos esse ab hujusmodi legibus eos qui per Christum Deo gentibus credunt. Item, recuperent ergo prius statutum templum, etc.

Si autem cognominaris Judæus. Gentiles, qui a genere sanctorum Patrum hæreditate remoti, o Judæe, tibi videntur, cum dicat Dominus Abrahæ: Quia in Isaac vocabitur tibi semen (Gen. xxi, 12), et insuper lege scripta non sunt instructi, et ita bene operantur, sed in te contra est, Quod cum in compositione quadam, et improprii indignatione proferens exagerat, dicens: Si tu cognominaris Judæus, hoc est non ille judæus existens, imitatione scilicet fidelium Patrum, sed solo nomine cognominaris, a Juda scilicet patriarcha, seu a Juda Machabæo sic vocaris, etc., Origenes: « Non diceris, sed cognominaris, » docet in sequentibus, quia vere C Judæus ille sit, qui in occulto circumciscus est. Qui autem in manifesto videatur ab hominibus. non est vere, sed cognominatur Judæus. Et in Apocalypsi: Qui dicunt se Judæos esse, et non sunt (Apoc. iii, 9). Qui vere Judæus est ab illo Juda vocabulum trahit, de quo scriptum est: Juda, te laudabunt fratres tui, etc. (Gen. xlix, 8), quæ in Salvatore prophetata sunt. Aug. in psal. lxxi: « Judæi maxime a Juda patriarcha appellati sunt, » quia primo de alia tribu datus est Saul et reprobatus, tanquam malus. Rex primus de tribu Juda David, et ex illo de tribu Juda semper reges habuerunt. Unde Judæi dicti sunt, et cœperunt reges alienigenæ ab Herode. Itaque, veniente Domino, eversum est regnum Judæorum, et sublatum est ex Judæis quia noluerunt cognoscere verum regem. Jam videte si Judæi sunt appellandi. Ipsi voce sua abdicaverunt se ab isto nomine, ut Judæi non sint digni appellari, nisi tantum carne. Sæviebant in Christum, id est in genus Juda, semen David, dicebant: Non habemus regem nisi Cæsarem (Joan. xix, 15). O Judæi, si non habetis regem nisi Cæsarem, defecit jam princeps ex Juda, venit cui repromissum est. Illi ergo verius dicuntur Judæi qui Christiani facti sunt ex Judæis. Judæa vera Christi Ecclesia est. Credimus in illum qui venit ex tribu Juda per Mariam. Haymo: « Si autem tu Judæus cognominaris, subaudis a Juda patriarcha, » etc. Ambrosius: « Judæo primum et Græco. Judæi ex tempore Judæ Machabei dici cœperunt, qui in causa cladis resistit sacrilegis, et fi-

ducia Dei collegit populum, et defendit genus A
suum. »

Notandum vero quia hoc loco Ambrosius non dicit Judæos dici a Juda Machabæo, sed a tempore ejus sic dici, præsertim cum a cæteris libris Veteris Testamenti non inveniuntur sic appellati, sicut in libris Machabæorum. Qui etiamsi a Juda Machabæo sic essent appellati, videntur et a Juda patriarcha sic nominari, cum ipse quoque Judas Machabæus ab illo Juda sic esset appellatus.

Et requiescis in lege. Ut non fatigeris erroribus inquirendo quæ facienda sint tibi, et totum in ea studium habes occupatum ut non, ipsas alias petendas, ad scripta scilicet poetarum et philosophorum. *Et gloriaris in Deo,* jactando scilicet te gloriosum de cognitione Dei et lege tibi ab ipso data, ex qua videlicet lege nosti voluntatem ejus, quod videlicet ei fieri placeat. *Et probas,* id est discernis non solum utilia ab utilibus, verum etiam utiliora ab utilibus. *Confidis,* ut videlicet possis ostendere aliam viam justitiæ in mandatis Dei. Cæcos sive in tenebris existentes, sive insipientes et infantes ideo intelligit et similiter ducem, et lumen, et eruditorem, et magistrum pro eodem accipit, ut sit quædam verborum inculcatio ad confusionem eorum, non diversa significatio. Unde autem se ducem esse cæcorum confidat, id est sufficientem ad alios docendos, supponit. Te dico, *habentem ex lege formam scientiæ et veritatis,* id est veram scientiam quæ instruere alios et informare potest ad bene agendum. Tu ergo talis ac tantus secundum iudicium tuum, qui alios doces, id est corrigis, e.c. In quo autem se debeat corrigere supponit dicens: *Qui prædicat,* ex verbis scilicet legis, etc. *Qui abominaris idola,* id est simulacrorum formas propter significatum, cum non evitas sacrilegium propter ipsum, quia in seipsum malum est. Sacrilegium dicitur violatio rei sacræ, scilicet eorum maxime quæ ad cultum Dei pertinent, veluti templum et quæ ad ipsum spectant. Templum vero Dei sive materiale et figurativum, sive spirituale et verum Judæi violarunt, in ipso manufacto templo negotiationem exercendo, propter quam a Domino inde sunt expulsi; vel ipsum Dominum crucifigendo, qui de templo corporis sui loquens ait: *Solvite templum hoc,* etc. (Joan. 11, 19). *Dominum inhonoras,* id est facis despiciibilem aliis quantum in te est. Colorem in hoc loco rhetoricum facit, qui repetitio dicitur, habens in diversis clausulis orationis idem principium, sicut est, qui, quod, quantum est repetitum.

Nomen enim. Cum superius singulariter dixerit, *si autem tu,* nunc vero pluraliter dicat *per vos,* plane insinuat generalem Judæi personam se introduxisse, quasi generaliter rebellem redarguens populum, de quo se esse gloriabantur isti conversi Judæi, qui Romæ erant. In quo quidem populo alios dicit reos furti esse, existitisse, vel adhuc esse; alios adulterii, etc. Continuatio: Bene dico inhonoras, tu vi-

delicet, popule Judæorum, quia per vos blasphematur inter gentes, id est infideles nomen Dei, et notitia ejus quam vos habere gloriamini. Ut enim Tullius meminit, sæpe ex vitio hominis culpæ scientia solet, quasi scientia illa male operari doceat. *Sicut scriptum est,* in propheta Ezechiele his verbis: *Nomen sanctum meum quod polluistis in gentibus* (Ezech. 22, 39), id est contemptui vel irrisioni haberi fecistis, et cum in se pretiosissimum esset vivificastis.

Circumcisio quidem. Superius abstulit gloriationem legis datæ, per hoc quod non faciunt quæ lex præcepit, et, ideo magis a lege arguuntur quam justificentur. Nunc vero per hoc ipsum quod legi non obtemperant, aufert gloriam circumcisionis. Quia sicut legislatio nil prodest suscipientibus, nisi eam servant, ita circumcisio, nisi legi obtemperent, ut videlicet cætera præcepta impleant sicut præceptum circumcisionis. Quippe qui in unum offenderit, ut alius dicit apostolus, reus est omnium (Jac. 2, 10), id est transgressor est seu contemptor totius legis, universa scilicet Dei præcepta continentis. Cum enim lex omnia simul, non unum tantum præcipiat, quisquis unum transgreditur legem non servat. Ac si per uniuscujusque præcepti transgressionem legis violatæ reus efficitur. Nihil ergo circumcisio carnalis ad salutem prodest si lex in cæteris violetur. Sicut et baptismus cujus locum, beato attestante Gregorio, circumcisio tenebat, si in cæteris transgressores permaneamus, non salvat. Cum autem circumcisio in hoc tempore jam nullius sit momenti, juxta illud ipsius Apostoli ad Galatas scribentis: *Si autem circumcidimini, Christus vobis nil proderit* (Gal. 5, 2), id est nihil jam utilitatis vobis ex illo signo conferet, apparet hoc loco Apostolum ad statum priorem legis spectare, in quo utilis erat circumcisio. De quo quidem statu legis quamvis jam præterito et quantum ad carnales observantias defuncto, ibi nunc etiam Judæi conversi gloriabantur. Si vero Apostolus ad suum nunc tempus respiciens dicat: *Circumcisio quidem prodest, si legem observes,* tale est ac si dicat: Circumcisio nunc prodest, si sit spiritualis potius quam carnalis, quæ gentili æque sicut et Judæo communis est. Custodia igitur legis spiritualem circumcisionem facit, id est separationem a vitiis, quæ per carnalem circumcisionem figuratur. Tale est ergo, si legem custodias, ac si diceret: Si sit spiritualis circumcisio cordis potius quam corporis, quia superfluum est signum ubi deest per negligentiam signatum.

Si autem prævaricator, id est transgressor, etc. *Præputium* vocatur illa particula genitalis membri, quam de summitate illius præcedebant circumcidentes. Et dicitur præputium quasi amputando, id est præscindendo quamvis putare modo pro incidere non sit in usu, sicut amputare. Dicitur tamen in Canticis: *Tempus putationis advenit* (Cant. 11, 12), id est amputationis. Quemadmodum autem

circumcisio carnis circumcisionem cordis, id est separationem a carnalibus vitiis significat, ita præputium retentum immunditiam carnalium desideriorum demonstrat. Ude et Judæi et gentiles, qui præputium habebant, non præputiatis, id est immundos, verum ipsum præputium, id est ipsam immunditiam vocabant. *Circumcisio tua.* In sola videlicet carne tua, inquam, quam approbas, quam facis, non Deus. *Præputium facta est tibi,* id est quodammodo immunditia, quoniam magis reus convinceris post susceptum circumcisionis sacramentum et professionem observandæ legis, si eam non observes, quam si hoc non fecisses. *Si ergo.* Quasi a contrariis infert: Quandoquidem tua circumcisio, id est carnalis, præputium fit tibi, id est magis te inquinat, et damnat, si legem non observes. Igitur præputium gentilis, si ipse lege naturali quod scriptum est impleat, *reputabitur ei a Domino in circumcisionem,* id est ipsi corporale præputium habentes æstimabuntur divino iudicio ejusdem esse meriti, cujus sunt et spiritualiter circumcisi. Non enim hic repetit circumcisionem tuam, ut carnalem intelligat, sicut superius posuit, sed simpliciter dicit circumcisionem, ut spiritualem insinuet a Deo factam. Qui etiam cum dicit *præputium illius,* sicut superius *circumcisionem tuam,* carnaliter intelligit præputium, corporis, scilicet particulam, non cordis immunditiam. Alioquin non diceret reputari præputium in circumcisionem. Si præputium, id est ipsa præputiata gentilitas, quam vos scilicet Judæi quasi ad ignominiam præputium vocatis. *Custodiat legis justitias* potius quam figuras, id est impleat moralia charitatis præcepta, quæ unumquemque justificant, nonne præputium illius, id est ipsa gentilitas proprium habens præputium, carnale videlicet cum quo ipsa nascitur, reputabitur a Deo digna præmio? Vere et spiritualiter, ut dictum est, circumcisorum et ipsum præputium legem consummans, id est adimplens. Plenitudo enim legis, ut postea dicitur, est dilectio. Quod videlicet consummare legem est ei ex natura, id est ex instructione legis naturalis illa, quæ duo dicimus continentis præcepta charitatis, *quod tibi non vis,* etc. *Judicabit te,* id est reum manifeste convincet qui lege etiam scripta instructus, de qua gloriaris, bene agere negligis. Te dico, Judæe, *qui prævaricator es legis,* id est transgressor per litteram occidentem, id est litteralem sensum, carnale signum in quibus confidis significantibus maxime non significatis adhærens, id est figuris potius quam rebus ipsis, et similitudini potius quam veritati.

Non enim qui. Bene dico præputium per honorum operum exhibitionem reputari in circumcisionem, et bene dico circumcisionem per mala opera transire in præputium. Nam illi carnaliter circumcisi etsi in manifesto dicantur Judæi, non tamen vere, id est corde sunt: Judæi, sed potius illi supradicti gentiles, quanquam nullo modo reputarentur Judæi vel circumcisi. Manifesti Judæi dicuntur, qui solo no-

mine et natione Judæi nuncupantur, foris Dominum voce confitentes, et mente ab eo recedentes. De quibus dicitur: *Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est a me (Matth. xv, 8). Sed qui in abscondito Judæus est.* Confitentes Deum in corde ubi Deus videt, et qui Deo servire satagant, non ad hominum aspectum. *Neque quæ in manifesto est circumcisio,* id est quæ manufacta est, in carne, id est in carnis ablatione, non est circumcisio, id est non vera vitiorum damnatio et concupiscentiæ destructio, sed vera circumcisio est illa quæ est cordis, id est per quam ab animo vitia et concupiscentiæ amputantur. Circumcisio, dico, in spiritu, non littera, id est juxta spiritualem et mysticum, non litteralem sensum facta. *Cujus,* scilicet, Judæi vel circumcisionis spiritualis, *laus est ex Deo* quia Deus eam approbat, non homines, id est carnales, qui videlicet legem carnaliter tantum, non spiritua liter intelligunt, et opera magis quam animum pensant, videntes in facie, non in corde.

CAPUT III.

Quid ergo amplius. Oppositionem quam possent Judæi facere contra prædictam rationem objicit sibi Apostolus, ut eam solvat. Dicerent enim Judæi: Tu dixisti circumcisionem transire in præputium, et præputium transire in circumcisionem. Ergo quid amplius Judæo quam gentili est? quæ majora beneficia contulit Judæis quam gentilibus, qui dicebantur canes et immundi? aut quæ utilitas circumcisionis, id est circumcisorum! Hoc quidem, quasi expositio præcedentis subditur. Poterant quippe cum ait, *Judæo soli,* intelligi illi qui ad tribum Judæ pertinent, a quo dicti sunt Judæi. Et quod dicitur, *quid amplius,* poterat tam ad bonum quam ad malum se habere, et fortasse magis ad malum, cum Judæos in proximo maxime vituperasset. Est autem consuetudo Apostoli sicut per præputium gentes, ita per circumcisionem Judæos accipere. *Multum* videlicet amplius utilitatis Judæo quam gentili olim a Domino collatum est. *Per omnem modum,* id est modis omnibus, lege scilicet eos instruendo, et miraculis innumeris, et beneficiis confirmando, et ad amorem suum provocando. *Sed hoc primum,* id est maximum illud fuit inter bona Dei; quod legem eis dedit, ut non solum naturali sicut gentiles, verum insuper scripta lege instruerentur. Et hoc est quod ait *primum,* id est maximum fuit illud beneficium quod sunt illis *credita,* id est commissa, *eloquia Dei in lege et prophetis.* Quod quidem donum et eos erudire, et in perpetuum retinere potest. Nota tamen quod non ait commissa, sed *credita;* quasi ad tempus eis sit hæc doctrina accommodata. Quæque ad nos per spiritualem et rectam ejus intelligentiam transitura erat, et in carnalibus ejus observantiis, in quibus maxime confidebant Judæi, cessatura. Quasi et creditor eloquiorum suorum Deus dicitur, pro quibus ab his quibus ea credit, quasi pretium obedientiam requirat. Verba Dei eloquia dicit, quasi extra alia locutionum genera per excellentiam,

Propter eorum, id est obedientiæ fructum et salutiferam doctrinam.

Quid enim. Quæ causa, diceret aliquis, de eloquiis divinis datis illi populo, tamen propter incredulitatem ejus bona ipsi promissa Deus non compleverit, sive de reparatione humani generis per Filium suum, sive de quibuscunque promissionibus. Quod quidem duobus modis refellit Apostolus ostendendo non omnes in populo fuisse incredulos, ut penitus illi populo promissa negarentur, nec Deum quia verax est, promissiones suas posse cessare. Sic lege: Bene dixi maximum illud esse de eloquiis divinis, per quæ sibi alliceret populum suum. Nam quid impedit propositum divinum? *Si quidam illorum non crediderunt*, illis eloquiis, hoc est his quæ ibi promittebantur vel prædicebantur. *Nunquid incredulitas illorum*, qui videlicet non crediderunt, *fide Dei*, id est per quam Deo crediderunt, *evacuavit* ut videlicet non evenerit quod ipse Moyses, Josue et cæteri fideles crediderunt? *Absit*, ut scilicet eorum fides sit evacuata, id est frustrata in his promissis ibi prædictis quæ crediderunt. *Est autem Deus.* Dixi, absit, nec inconsiderate, sed provide, cum sit *Deus verax*, id est stabilis seu immobilis, in his quæ promittit aut prædicat.

Omnis autem homo mendax, id est mutabilis in suo proposito, ut videlicet facile ejus consilium aut voluntas mutari queat. Forte quaeritur si homo in Christo unitus divinitati mentiri aut peccare potuerit, quamvis in eo quod præmissum est, *est autem Deus verax*, et statim sub junctum est, *omnis autem homo, mendax*, Deus homo exclusus videtur, ut de puro homine tantum accipi debeat quod dictum est, *omnis homo mendax*, non de homine qui Deus est. Nemo autem ambigere debet hominem illum Deo unitum, postquam ei unitus est, aut dum ei unitus est, nullatenus peccare posse, sicut eum qui prædestinatus est, postquam prædestinatus, vel cum prædestinatus sit, damnari non posse. At vero si simpliciter dicitur hominem illum, qui unitus est, nullo modo peccare posse, potest quilibet ambigere. Si enim penitus peccare non potest, aut male facere, quod meritum habet, cavendo peccatum quod nullo modo potest committere, aut quo etiam cavere id dicitur quod nullatenus incurrere potest. Unde Boetiûs contra Eutychen et Nestorium de homine quem Deus assumpsit. Quando, inquit, fieri potest, ut talem assumpserit hominem, qualis Adam fuit ante peccatum, cum in Adam potuerit esse peccandi voluntas atque affectio? Scriptum præterea est in laude justi: *Qui potuit transgredi, et non est transgressus; facere mala, et non fecit, iste in cæcelsis habitabit, etc.* (Eccli. xxxi, 10.) Et hoc quidem ad liberum hominis arbitrium pertinet, ut in ejus sit potestate agere bene et male. Quod si Christus non habuit, libero videtur privatus arbitrio, et necessitate potius quam voluntate peccatum cavere, et ex natura potius quam ex gratia id habere. Quippe quod per gra-

tiam cuius collatum est, ex dono ei potius quam ex naturæ suæ proprietate venit, non tam naturale quam gratuitum est dicendum quod ex dono alterius potius quam ex nobis habemus. Quis etiam neget hominem illum ex anima et carne consistere. qui Deo unitus est, in unam videlicet personam, etiam sine illa unione, sicut cæteros homines, in sua natura consistere posse? Alioquin minoris valetudinis esse videretur, si per se ipse subsistere non posset, sicut cæteri homines, non et magis accidentis quam substantiæ naturam habere. Quod si per se etiam existere posset, cur non et peccare sic posset ut cæteri? Videtur itaque nobis ut in hac quoque, sicut in cæteris rebus, vires propositionum diligenter attendamus quando videlicet cum determinatione possibile aut necesse ponit, et quando simpliciter prædicatur, id est sine apposita determinatione. Verum quippe est si simpliciter dicitur, quod eum qui prædestinatus est, et qui salvandus est, possibile est damnari, cum omnino possibile sit eum fuisse non prædestinatum, nec salvandum, non tamen cum determinatione verum est dicere, quod eum possibile est damnari, cum sit prædestinatus, vel cum sit salvandus. Sic et eum, qui curtatus est possibile est habere duos pedes, cum sit omnis homo bipes, et eum qui cæcus est possibile est videre; non tamen possibile est postquam curtatus est, vel postquam cæcus. Alioquin possibile esset regressionem de privatione ad habitum fieri, quod penitus falsum est. Sic et fortasse non est absurdum non concedere simpliciter, quod cum hominem, qui Deo unitus est, possibile sit peccare, non tamen postquam unitus vel dum unitus est. Christum vero, id est Deum simul et hominem modis omnibus impossibile est peccare, cum videlicet ipsum Christi nomen Dei et hominis exprimat unionem. Ac sic quod dictum est, *omnis homo mendax*, modis omnibus vera videtur esse enuntiatio.

Sicut scriptum est, ut justificeris. Probat per auctoritatem psalmi, quam verax sit Deus in promissis suis complendis, et stabilis in suo proposito. Promiserat quippe Dominus ad David quod de semine ejus Christus nasceretur. Quæ quidem promissio post adulterium David cassanda omnino videbatur, et omnino incongruum videbatur ut ulterius de semine tam peccatoris hominis Filius Dei carnem susciperet, et ita Deum, qui hoc ei promiserat mendacem fieri oporteret. Quod nequaquam posse contingere, idem qui tam graviter deliquerat attendens aiebat: *Tibi soli peccavi* (Psal. i, 6), id est ad honorem tui tantum, qui etiam iniquitatem bene ordinas, et ad gloriam tuam omnia convertis, et malum coram te feci (ibid.), id est te sciente, quem nihil latet, ut per hoc appareat quam justus sis, qui videlicet cum scias me promeruisse, ut non mihi promissa custodias, tamen quia justus es et verax, non potes promissionem tuam frustrare. Si enim peccatum hoc Deum lateret, non videretur causa quare promissionem non impletet. Nunc autem cum sciat

n committi, et peccantem meruisse contra-
 ervat tamen immobilem suæ veritatis con-
 , adimplendo scilicet promissa. *Ut justifi-*
sermonibus tuis, id est ut exsequendo ser-
 uos, de promissionibus quas mihi fecisti
 is, id est justus et verax appareas. *Et vin-*
cet humanum iudicium, cum judicaris ab
 us, id est argueris mendacii, tanquam qui
 sis ulterius propter delicta mea tuam pro-
 m adimplere.

em. Oppositionem ad præmissa ipse inducit
 is, quasi diceret : Dictum est Deum justifi-
 est justum et veracem maxime apparere ex
 , cum illam scilicet promissionem illius
 nequeant, imo etiam ipsa ad gloriam suam
 t. Sed si peccata mea ita ut dictum est in
 o exemplo de David, *justitiam Dei commen-*
 est ad laudem et gloriam veritatis ejus pro-
quid dicemus, id est quid poterimus respon-
 sionem sequenti, quæ ait : *Nunquid iniquus*
 : *qui infert iram*, id est vindictam propter
 quæ ejus, ut dictum est, justitiam com-
 t, id est eum maxime laudabilem ostendunt
 mutabili suæ veritatis proposito? Et quom-
 ex persona hoc sua Apostolus objicit,
 n ei videntur ut in hoc ageret inique, ad-
undum hominem dico, id est secundum ani-
 qui non sapit ea quæ Dei sunt, non secun-
 ritualem, qui dijudicat omnia, tam in di-
 am in humanis æquum rationis iudicium
 t ideo, *absit* ut hoc scilicet recipiamus.
 ique agere, puniendo peccata, quæ etiam
 proficiunt gloriam, ut quamvis peccata non
 a, bonum tamen sit esse peccata. Unde est
 gust. in Enchiridion (56) : « Non sit aliquid
 nipotens fieri velit vel sinendo ut fiat, vel
 iendo. Non dubitandum est Deum facere
 sinendo fieri quæcunque fiunt male. Non
 e nisi justo iudicio, sinit. Et profecto bonum
 e quod justum. » Item (57) : « Nam nisi esset
 nm ut essent mala, nullo modo esse sine-
 b omnipotente bono. » *Alioquin*, id est si
 set quam dicimus, hoc est, si inique faceret
 rferendo vindictam pro peccatis, quomodo
 a, id est universos, tam bonos scilicet quam
 dicaret, eis videlicet pro meritis vel gloriam
 am retribuendo?

im veritas. Ad suprapositam objectionem
 redit, quasi eam commendans, quod scilicet
 iquus videtur Deus puniendo peccata, si
 nstitiam ejus commendant, quia nec jam
 ratis reputari debent, sed pro nobis quæ
 ritatem commendant. Et hoc est, *si enim*
Dei abundavit in gloriam ejus ex meo menda-
 est immobilitas suæ veritatis laudabilior
 ex mutabilitate et inconstantia meæ pro-
 , qui licet ei mentiar, ipse tamen mihi
atrol. tom. XL, col. 276.
id.

mentiri non potest. *Qui dijudicor*, adhuc dum vide-
 licet quod facio ad ejus gloriam proficit, tanquam
 peccator, id est qua ratione ea quæ facio pro pecca-
 tis reputanda sunt. Et cur non potius *faciamus mala*
ut veniant bona, id est peccemus, ut ex nostris pec-
 catis glorificetur Deus? *Sicut blasphemamur* a qui-
 busdam, et sicut *aiunt nos dicere*, me scilicet et cæ-
 teros spiritales, qui dicimus etiam mala tam bene
 ordinari, ut ad gloriam Dei proficiant. Unde et ipse
 etiam prædictus doctor in xi *De civit. Dei*, cum de
 bonitate et malitia diaboli loqueretur, ait : « Deus
 sicut naturarum bonarum optimus creator est, ita
 malarum voluntatum justissimus ordinator. » Item
 ibidem de diabolo : « Deus cum eum conderet, fu-
 turæ malignitatis non erat ignarus, et prævidebat
 quæ bona de malis ejus esset ipse facturus. » Item
 post aliqua : « Neque enim Deus ullum non dico
 angelorum vel hominum creasset, quem malum esse
 futurum præscisset; nisi pariter nosset quibus eos
 bonorum usibus commendaret. Idem in Enchiri-
 dion (58) : « Neque enim Deus omnipotens cum sum-
 me bonus sit, ullo modo sineret mali aliquid esse
 in operibus suis; nisi usque adeo esset omnipotens
 et bonus, ut bene faceret et de malo. » *Quorum*, scilicet
 nos blasphemantium, id est non tam pro existi-
 matione sua quam propter nos blasphemandos id
 dicentium. Adeo namque mala quoque a Deo bene
 ordinari datum est, ut hoc etiam gentilis ille philo-
 sophus Plato manifeste professus sit, dicens : « Nihil
 enim fit, cujus ortum non legitima causa et ratio
 præcedat.

Quid ergo. Dixi talium nos blasphemantium jus-
 tam esse damnationem, ex quo nos maxime com-
 mendasse videmur, quasi tales simus ex nostris
 meritis, in quibus nihil sit blasphemandum. *Quid*
ergo, id est nunquid potest dici quia præcellimus
 tales juste damnandos, id est ex propriis meritis et
 nostra virtute digniores sumus illis? *Nequaquam*,
 sed potius ex Deo quam ex nobis est, si quid boni
 habemus, sicut et in sequentibus ait : Quia non est
 volentis neque currentis, sed miserentis Dei, quia
 ejus misericordia sufficiens est ad salutem potius
 quam nostra valetudo, quoniam ex nobis omnes si-
 mul culpabiles sumus, sicut superius ostendimus,
 tam de Judæis quam ex gentibus, omnes inexcusa-
 biles esse. Et hoc est, *Causati enim sumus*, id est
 quasi in causam accusando traximus tam Judæos
 quam Græcos, quos sapientiores esse convenit,
omnes sub peccato esse, id est reos esse et pœnæ
 debitos, tanquam transgressores. Et hoc quidem ad
 generalem revertitur invectionem, colligens ex
 Scripturis testimonia, quibus omnes pariter reos et
 inexcusabiles convincat.

Sicut scriptum est, in psal. videlicet xii : *Quia*
non est justus quisquam, etc. Psalmus hic ubi testi-
 monia hæc apud nos continentur, quasi generalem
 invectionem facit in omnes, qui tempus suæ visita-
 (58) *Ibid.*, col. 236.

tionis non cognoscentes, quasi pro abominatione habuerunt Dominum, scilicet pro humana redemptione incarnari et pati. Unde et alibi idem Apostolus: *Nos autem prædicamus Christum crucifixum Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam* (I Cor. 1, 23). Ait itaque Psalmus: *Dixit insipiens, id est animalis homo, qui non percipit ea quæ sunt spiritus Dei* (I Cor. 11, 14), de arcano videlicet illo nostræ reparationis mysterio, cum infirmitatem assumpti hominis inspiceret: *Non est Deus*. Dixit hic quidem non verbis negando tantummodo, sicut Petrus eum negando, sed et corde, quia etsi credidit, hoc est, paucissimi et quasi nulli sunt qui justus sunt, id est unicuique reddentes quæ sua sunt. Absit enim ut credamus Ecclesiam a primo electo usque ad novissimum in aliquibus saltem fidelibus non perseveraturam, quæ et ante legem multos et post legem plures, sicut et ipsum qui hunc Psalmum composuit, et sub gratia colligit multos. Unde et in ipso adventu Domini jam ex maxima parte in Israel facta cæcitate nonnullos legimus superesse, velut Simeonem, Annam, atque ipsam Domini matrem cum sponso suo Joseph, et patrem et matrem Joannis Baptistæ cum ipso. Sæpe autem cum dicitur *omnis*, vel *nullus*, non generaliter, sed ad maximam partem dicitur. Veluti si dicatur de civitate, in qua pauci sunt boni: *Omnes mali sunt qui in ea habitant*: vel: *Nulli boni sunt in ea*. Hinc est illud Hieronymi ad Damasum papam de filio prodigo: *Fili, tu semper mecum es, et omnia mea tua sunt* (Luc. xv, 31). Nunquid angeli throni? Omnia ergo, intellige prophetas, eloquia divina, secundum illud quod sæpe exposuimus, non omnia ad totum esse referenda, sed ad partem maximam, ut: *Omnes declinaverunt* (Psal. xlii, 3), et: *Omnes qui ante me venerunt fuerunt fures et latrones* (Joan. x, 8). Et: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes lucrificerem* (I Cor. ix, 22). Et: *Omnes quæ sua quærunt, non quæ Jesu Christi* (Philipp. ii, 21).

Quare autem non sit justus quisquam, supponit: *Quia non est intelligens Dominum aut requirens ipsum*. Non est intelligens Dominum, id est non curat ejus promissis vel minis attendere, quia animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritus Dei (I Cor. 11, 14), sed est sicut equus et mulus, quibus non est intellectus (Psal. xxxi, 6). Et quia non est intelligens Dominum, nescit requirere eum per pœnitentiam, quem amisit per negligentiam. Quam quidem negligentiam annectit, dicens: *Omnes declinaverunt*, hoc est studium suum, relicto Deo converterunt ad sæculum, ut pro temporalibus contemnerent æterna, atque ita omnes pariter tam Judæi scilicet quam gentes. *Inutiles simul facti sunt*. Nemo quippe tam iniquus est ut omnino inutilis fiat, cum ipsis etiam malis Deus, ut dictum est, optime utatur, sicut nequitia Judæi sive diaboli. In uno quippe et eodem facto, et Deus Pater, et Filius, et Judas cooperati sunt, quia Pater Filium, et Filius seipsum, et Judas tradidit Dominum. Traditio illa, quam et

A Judas operatus est, communem omnium redemptionem est operata. Per prædicationem quidem Petri apostoli aliquid conversi sunt et salvati. Judæi vero nequitiam in salutem omnium Dominus convertit. Ad majorem utilitatem nobis malo istius quam illius bono divina usa est gratia. Diaboli quoque nequitiam quis dubitet a Deo semper bene ordinari, cum et ipse nihil nisi Deo permittente faciat, vel puniendo reos, vel probando justos, vel quidlibet agendo? Unde et potestas illius non nisi justa esse potest, sicut voluntas illius non nisi injusta; qui a Domino potestatem, a se vero habet voluntatem. *Non est enim potestas, ipso attestante postea Apostolo, nisi a Deo* (Rom. xiii, 1). Unde et Veritas iniquo præsidi ait: *Non haberes in me potestatem nisi datum tibi esset desuper* (Joan. xix, 11). Qui itaque male agunt, sibi potius inutiles quam omnino inutiles intelligendi sunt, cum in ordine rerum nihil inutiliter aut superflue agi divina, ut ostendimus, dispositio permittat. Quomodo autem declinaverunt omnes, aut a quo declinaverunt? a bono, scilicet opere, supponit, dicens: *Non est qui faciat bonum*, qui bene operetur, et quod debet impleat. Quamvis enim bona videatur traditio Domini, quæ a Juda facta est, et simul, ut dictum est, a Patre sive a Filio, tamen id Judas bene fecit, quod perversa intentione, id est ex cupiditate pecuniæ commisit. Omnia quippe opera ex intentione pensanda esse Dominus docuit, dicens: *Si oculus tuus simplex fuerit, etc.* (Matth. vi, 22). Alioquin Judæi quoque opus, in quo tam Pater quam Filius misericorditer sunt operati, bonum dicendum esset.

Non est usque ad unum. Repetitio est præmissi illius, videlicet quod dictum est, *non est qui faciat bonum*, ut determinatio subderetur, ne generaliter dictum putaretur. Tale est itaque ac si diceret: *Non est qui faciat bonum, inquam, usquequo veniat credendo et per amorem se copulando ei qui vere unus est, et immutabilis per naturam, et singularis per eminentiam, id est Deo sive Christo, qui est unus Dei et hominum mediator, per cujus fidem in sequentibus salvari nos astruet sine operibus legis. Potest etiam ita intelligi: Non est qui faciat bonum usque ad unum*, ac si diceret: *Vix est qui faciat bonum, id est fere nullus est qui faciat*. Fere enim nullus est, nec unus tantum superest. *Sepulcrum patens*. Tres isti sequentes versiculi, qui in nostro Psalterio habentur, in Hebræo, teste Origene sive Hieronymo, minime ita continue leguntur. Unde Origenes super hanc Epistolam: In nonnullis, inquit, exemplaribus Latinorum, ea quæ subsequuntur in xlii psalmo consequenter inveniuntur: in Græcis autem pene omnibus in xlii psal. scriptum est, *usque non est qui faciat bonum non est usque ad unum*. Sed et quod dixit Apostolus, sicut scriptum est: *Quia non est justus quisquam, quoniam usque non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*: Sed et quod dixit Apostolus, *sicut scriptum est, quia non est justus quisquam, non est intelligens, non est*

Deum. Et quod dixit: *Non est justus* A
puto ex eo sumpserit, *non est qui faciat*
et est usque ad unum. Quod vero dicit,
patens est guttur eorum, linguis suis do-
nt, in quinto psalmo reperies. Venenum
ab labiis eorum, ex quodam psalmo as-
puto immutatis sermonibus. *Quorum os*
: et amaritudine plenum est, ex nono
etur acceptum. *Veloces pedes eorum ad*
n sanguinem, vel in Isaia invenies, vel in
Sed contritio et infelicitas in viis eorum,
is non agnoverunt, non quidem ad in-
ordor, ubi scriptum sit, suspicor tamen
phetarum inveniri posse. In Psalmis au-
m est: *Non est timor Dei ante oculos*

am testimonia videtur congregasse ut
quia quod causetur Judæos et Græcos
peccato esse, non tam sua quam Scriptu-
ra pronuntiat, omnes sub peccato esse
naturali vel scripta lege ne peccent constat
onymus in Præfat. lib. xvi in Isaia
m (59): «Quæstiunculam detulisti, quod
qui leguntur in Ecclesiis, et in Hebraico
r, tertii decimi psalmi Apostolus usur-
ulcrum patens, etc. Animadverti hoc te-
de psalmis in Isaia esse contextum. Nam
versus, *sepulcrum patens, etc.,* quinti
t. Illud autem quod sequitur, *venenum*
ab labiis eorum, cxxxix psal. Rursum
ur: *Quorum os maledictione et amaritu-*
m, de nono psalmo scriptum est. Tres
iculi qui sequuntur, *veloces pedes eorum*
ndum sanguinem, contritio et infelicitas in
et viam pacis, non in Isaia reperiuntur.
sus, id est octavus, *Non est timor Dei*
eorum, ut tricesimi Psalmi quinti prin-
Item denique omnes Græciæ tractatores
eruditionis suæ in psalmos commentarios
hos versiculos..... adnotant atque præ-
quido confitentes in Hebraico nec haberi,
LXX Interpretibus, sed in editione Vul-
græce *κοινῆ* dicitur, et in toto orbe diversa
autem litteram persequamur.

st: *Omnes declinaverunt et non est qui* D
um. Et non solum declinaverunt, verum
lios faciant declinare, et plurimum no-
tur. Quasi eis non sufficiat ut soli dam-
quasi ad defensionem sui sociam quæ-
udinem. Guttur quoniam formandæ vel
vocis instrumentum est, sermonem si-
ri per guttur emittitur. Sermo itaque eo-
lum persuadens, quasi sepulcrum patens
cepta mente nequitia, quasi fœtore in-
veris alios corrumpens atque astantium
lens, id est naturalem eorum discretio-
:bans, ac vicians. *Linguis suis.* Quasi

A expositio est præmissi parabolice dicti, cum dicit eos
in dolo loqui, id est contra conscientiam suam ea
commendare ad quæ persuadent, vel vituperare a
quibus dehortantur.

Venenum aspidum. Quod et ipse Moyses insana-
bile dicit, ac per hoc cæteris pœnis testatur esse
mortifera, id est criminalia peccata significat, quæ
quasi venenum suis persuasionibus infligunt aliis,
Hæc autem videlicet peccata, ad quæ persuadent,
sub labiis eorum esse dicuntur, id est callidis eo-
rum sermonibus ita occultari, ut animadverti ab
audientibus non possint. Possumus et per venenum
aspidum insanabile, illud in Spiritum sanctum ir-
remissibile peccatum accipere, quando quis vide-
licet per invidiam vel cupiditatem aliquam opera

B illorum, quæ a Deo fieri non dubitat, diabolo tri-
buit: sicut nonnulli Judæorum faciebant, qui ut
populum a Christo averterent, opera ejus tanquam
diabolica vituperabant: quæ tamen spiritu Dei, id
est divina gratia fieri non dubitabant, et ideo in
Spiritu Dei, id est divinæ gratiæ donum peccare
dicebantur, cum scierent diabolo tribuerent unde
glorificare Deum deberent, contra propriam men-
tientes conscientiam. Quod quidem peccatum, etsi
per pœnitentiam deleri posset, ita tamen divino
sancitum judicio, ut nullus in hoc lapsus resipiscen-
do redeat, atque ideo irremissibile dicitur. Hoc au-
tem peccatum sub labiis eorum latebat, non in la-
biis apparebat, quia, dum sic contra propriam
conscientiam delinquerent, aliud in corde habebant
quam ore proferebant. *Quorum os,* id est tam sibi
ipsis quam acquiescentibus maledictionem acquirit
a Domino, et amaritudinem illam, videlicet de qua
per prophetam dicitur: *Vox diei illius amara, tri-*
bulabitur ibi fortis (Soph. i, 14). Tale est *maledictione*
et amaritudine, ac si diceretur amara illa maledi-
ctione, qua dicitur reprobis in damnationem eorum:
Ite, maledicti, in ignem æternum (Matth. xxv, 41).
Est quidem alia maledictio quasi dulcis et paterna,
quando aliquibus anathematis maledictionem infe-
rimus ad correctionem potius quam ad damna-
tionem.

Veloces pedes, id est affectus habent pronos ad
homicidia, etsi opere non permittantur implere. Pes
enim, quo incedimus, affectum, id est voluntatem
significat, quo ad operationem perducimur. *Contritio*
et infelicitas, id est infelix contritio est, *in vis eo-*
rum, id est in operibus, per quæ ad mortem præpa-
rantur æternam, alios etiam secum conterentes, ac
per exempla etiam corrumpentes, ut sint quasi
pulvis dissoluti, quem projicit ventus a facie terræ
(*Psal. i, 4*), id est diabolica tentatio, quæ huc et
illuc impellit et dejicit a stabilitate terræ viventium.
Et viam pacis, id est omnino in viis suis damnatione
conterentur, quia viam Dei non cognoverunt, id est
Christum, per quem tanquam mediatorem Dei et
hominum Deo pacificati et reconciliati sumus, qui

est pax nostra, ut idem ait Apostolus, et facit utrumque unum (*Ephes. II, 14*). Qui et de semetipso ait: *Ego sum via* (*Joan. XIV, 6*); *ego sum ostium*; *per me si quis introierit, salvabitur* (*Joan. X, 9*). Hanc quidem viam non cognoverunt, id est Christum qui pro infirmitate carnis eum contempserunt, aut purum hominem crediderunt, ac per hoc tanquam Dominum eum reveriti non sunt, nec Joanni credi-

derunt de eo quidem comminanti et dicenti *enim securis ad radicem arboris posita est. enim arbor quæ non facit fructum, etc.* (*Mat. 10*). Hoc est quod supponit, *Non est timor* est oculis carnalibus suis, quibus infirmitat percipiebant, actum est ut eum tanquam Deum metuerent, cum sola ejus infirmitas humana non majestas appareret divinitatis.

LIBER SECUNDUS.

Scimus autem. Redit Apostolus ad invectionem Judæorum, ut sicut abstulit eis gloriationem de circumcissione, auferat et de lege vel quibuscunque carnalibus observantiis, ne forte maxime legem in eo commendasse videretur, quod dixerat *primum quidem*, quia credita sunt illis eloquia Dei. Legis ergo gloriationem per hoc primum aufert, quod eos per legem magis argui quam justificari convincit. Continuatio: Induxit testimonia ex lege, id est Veteri Testamento, per quæ omnes reos esse, tam Judæos scilicet quam gentiles, astrueret. Sed scimus Judæos maxime his argui, quibus quidem solum non de solis lex loquitur, cum eis solis data fuerit atque imposita. Et hoc est quod ait, *scimus autem*, etc., ac si diceret: Quamvis præmissa testimonia contra gentiles quoque ex lege collegerimus, tamen scimus legem non eis fuisse locutam, quibus data non fuerat, licet de eis. *Sed his tantum qui in lege sunt*, id est professioni susceptæ legis tenentur astricti. Notandum legis nomine quandoque proprie quinque tantum libros Moysi comprehendendi, quandoque etiam totum Vetus Testamentum, sicut in hoc loco. Unde Augustinus, *De Trinit.* lib. xv, legis nomine aliquando omnia Veteris Instrumenti eloquia, aliquando autem proprie lex dicitur, quæ per Moysen data est. *Ut ita omne os obstruatur*, id est compescatur et conticeat a sua gloriatione, et non aperiatur nisi in glorificationem Dei, cum scilicet intellexerimus illius quoque peculiaris populi Dei maximam gloriam, quam ex lege habebant tanquam per ejus opera se justificari arbitantes, nullam esse reputandam. *Et ita subditus*, id est humiliet se Deo, nihil de sua gloriatione præsumens, quæ eis etiam, qui magni apud Deum videbantur, ablata est. *Quia ex operibus legis*, id est corporalibus ejus observantiis, quæ maxime populus ille attendebat, veluti circumcissionem, sacrificia, observationem Sabbati, et cæterorum hujusmodi figuralium præceptorum. *Non justificabitur coram illo*, id est apud Deum, *omnis caro*, id est omnis ea carnaliter tantum, non spiritualiter adimplens, licet coram hominibus, id est humano judicio, quod de exterioribus et visibilibus judicat, justus tales reputentur.

Per legem enim. Ad duo præmissa duo refert. Ad illud quod ait, *ut omne os obstruatur, et subditus*, etc.,

istud subjungit, *per legem enim.* Ad illud vero *quia ex operibus*, etc., istud supponit, *Nunc sive*, etc. Sic continua: Quare per legem coram sua gloriatione homines debeant, qui per ea excusabiles a peccatis suis maxime redduntur per eam cognoverunt potius quam amiserunt etiam auxerunt, et in sequentibus dicturus est *fat supra modum peccans peccatum* per ... *Nunc tem.* Dixi ex operibus propriis legis scriptæ, figurativis illis præceptis quæ lex naturalis in neminem justificari apud Deum, sed nunc, in tempore gratiæ justitiæ Dei, id est quam approbat, et per quam apud Deum justificata est charitas est manifesta, per evangelicam, doctrinam. *Sine lege*, id est carnalibus illis propriis observantiis legis, illa tamen dico, *Justificata a lege et prophetis*, qui eam quoque faciunt. Unde vero hæc justitia pendeat, statim nectit dicens: *Justitia autem Dei.* Fidem dicit quam de ipso habemus, eum sive ei vel in credendo. Unde et cum adjecit *qui credunt* addidit horum aliquem, ut æque ad omnia se referet. Ex fide, quam de Christo habemus, charitas nobis est propagata, quia per hoc quod de Deum in Christo nostram naturam sibi unissimam ipsa patiendi summam illam charitatem nobis hibusse, de qua ipse ait: *Majorem hac dilectionem nemo habet* (*Joan. XV, 13*), etc., tam ipsi proximo propter ipsum insolubili amoris nexu hæremus. Unde et in sequentibus scriptum *Quis ergo nos separabit a charitate Dei? tri* (*Rom. VIII, 35*), etc. Et rursum: *Certus sum quia neque mors* (*ibid.*, 38), etc. Justitia dico supra omnes fideles, id est in superiori parte, id est in anima, ubi tantum dilectionis potest, non exhibitione operum exteriorum.

Non est enim. Benedixi super omnes pariter gentiles scilicet quam Judæos, quia nulla est differentia ex hac justitia Dei per fidem Christum olim erat ex operibus legis. Quia sicut omnia caverunt, ita indifferenter justificati sunt per summam gratiam a Deo nobis exhibitam. *Non est quod ait, Omnes enim peccaverunt et egent Dei*, id est opus habent quasi ex debito Deum glorificare, *justificati gratis*, id est quia jus

non prævenientibus meritis eorum, sed per ipsius, id est Dei qui prior dilexit nos. Quæ t illa gratia, id est gratuitum et spirituale donum, supponit dicens: *Per redemptionem factum per Christum, quem proposuit nobis propter propitiationem*, id est reconciliatorem in se suo, id est per mortem suam, et quia non is, sed solis credentibus hæc propitiatio pro a Deo, id est constituitur, addit, *per fidem* is solos hæc reconciliatio contingit qui eam runt et exspectaverunt. *Ad ostensionem suæ*, id est charitatis, quæ nos, ut dictum est, um justificat, id est ad exhibendam nobis dilectionem, vel ad insinuandum nobis quam diligere debeamus, qui proprio Filio suo percipit pro nobis. *Propter remissionem*, id est hanc justitiam, id est charitatem remission-ecceatorum assequamur, et sicut per semet-Veritas de beata peccatrice ait: *Remittuntur tibi multa, quoniam dilexit multum* (Luc. vii, remissionem dico habitam, vel præcedentium, t, delictorum, *in sustentatione Dei*, id est patientiam Dei, qui non statim punit reos it peccatores, sed diu exspectat ut redeant nitentiam, et cessent a peccato, et sic indul- consequentur. *Ad ostensionem*. Primo dixerat iter ad ostensionem justitiæ suæ, nunc vero *in hoc tempore gratiæ*, id est amoris potius amoris. Cum itaque ait justitiæ ejus, id est hoc tempore scilicet gratiæ, aperte insinuat justitiam primo intellexerit, id est charitatem omnibus nostri temporis, id est temporis tamquam propria convenit. Potest et quod *in sustentatione Dei*, ad consequens referri, ad hoc quod subjungitur, *ad ostensionem ejus in hoc tempore*, ut sit videlicet sensus, *in hoc tempore*, ut manifestaret justitiam suam diximus, id est charitatem in hoc tempore, *se justus*, voluntate. et justificans operatione, t et velit implere per Christum quod promise-redemptione scilicet vel justificatione nostra, voluerit opere adimpleat: *Eum qui ex fide est risti*, id est credit qui eum Jesum, id est salva-per hoc quod Christus est, id est Deus et homo.

D Maxima hoc loco quæstio se ingerit ista videlicet nostra redemptio per majorem aut quando in ejus sanguine justificari Apolicat, qui majori supplicio digni videmur, commisimus iniqui servi, propter quod inno-minus occisus sit. Primo itaque videtur quæ-qua necessitate Deus hominem assumpserit, secundum carnem moriendo redimeret, vel a redemerit qui nos vel justitia vel potestate ca-et, et qua justitia nos ab ejus potestate liberave-præcepta dederit, quæ ille suscipere vellet ut itteret. Et quod dicitur quod a potestate diaboli meriti qui per transgressionem primi homi-se ei sponte obediendo subjecerat jure quo-

dam omnem quoque ejus potestatem possidebat, ac semper possideret nisi liberator veniret. Sed cum solos electos liberaverit, quando eos diabolus possidebat sive in hoc sæculo sive in futuro magis quam modo. Nunquid et pauperem illum, qui in sinu Abrahamæ requiescebat, sicut divitem damnatum diabolus cruciabat, licet minus eum torqueret, aut et in ipsum Abraham dominium habebat cæterosque electos? Quando in eum malignus ille tortor dominium haberet, qui portatus ab angelis in sinum Abrahamæ commemoratur, de quo etiam ipse Abraham testatur dicens: *Nunc autem hic consolatur, tu vero cruciarius* (Luc. xvi, 25.) Et insuper chaos magnum firmatum esse asserit inter electos et reprobos, ut nequaquam hi ad illos transire possint, ne dum diabolus omnibus nequior ibi dominium habeat, ubi nullus iniquus locum vel et transitum habet. Quod etiam jus in possidendo hominem diabolus habere poterat, nisi forte quia eum Domino permittente aut etiam tradente ad torquendum ipsum susceperat. Nunquid enim si aliquis servus dominum suum deserere vellet, et alterius potestati se subdere, et sic agere liceret, ut non jure si vellet eum dominus requireret, atque reduceret? Quis etiam dubitet quod si servus alicujus domini persuasionibus suis conservum suum seducat, et ab obedientia proprii domini declinare faciat, quanto amplius apud dominum suum reus constituatur seductor quam seductus, et quam injustum sit ut is qui alium seduxerit aliquod inde privilegium vel potestatem in eum quem seduxit habere meruerit, qui, etiamsi quod prius in eum jus haberet, ex hac ipsa seductionis suæ nequitia jus illud amittere meruerit? Scriptum quippe est: « Privilegium meretur amittere, qui commissa sibi potestate abutitur. » Quod alter alteri ex his conservis præponendus esset, et potestatem in eum accepturus, nequaquam oporteret nequiorem præesse qui nullam penitus habet privilegii rationem, sed magis rationi consentaneum esset, ut ei qui seductus est in eum qui sibi seducendo nocuit, districtiorem exerceret vindictæ. Præterea diabolus immortalitatem quam homini ex transgressione promisit, dare non potuit, ut per hoc jure aliquo retinere posset.

C His itaque rationibus convinci videtur quod diabolus in hominem quem seduxit nullum jus seducendo acquisierit, nisi forte, ut diximus, quantum ad permissionem Domini pertinebant, qui eum illi quasi carcerario vel tortori suo ad puniendum tradiderat. Nec enim ille nisi in Dominum suum peccaverat, cujus obedientiam deseruerat. Si ergo Dominus suus ei dimittere peccatum vellet, sicut et Mariæ virgini factum est, et multis etiam ante passionem suam Christus fecit, ut dictum est de Maria Magdalene, et quemadmodum scriptum est ad paralyticum Domino dicente: *Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua* (Matth. ix, 2). Si ita, inquam, sine passione homini transgressori ignoscere Dominus vellet, et dicere tortori suo: Nolo ut amplius eum

punias: quid juste torqueri posset tortor, qui nil, ut ostensum est, juris in torquendo acceperat, nisi ex ipsa Domini permissione? Si ergo Dominus hoc permittere cessaret, nullum tortori jus superesset, cui quidem conquerenti vel murmuranti adversus Dominum, statim responderi a Domini conveniret: *An oculus tuus nequam est quia ego bonus sum* (Matth. xx, 15.) Non fecit Dominus injuriam diabolo, cum de massa peccatrice carnem mundam et hominem ab omni peccato immunem suscepit. Qui quidem homo non hoc meritis obtinuit, ut sine peccato conciperetur, nasceretur et perseveraret, sed per gratiam suscipientis eum Domini. Nunquid eadem gratia, si cæteris hominibus peccata dimittere vellet, liberare eos a pœnis potuisset? Peccatis quippe dimissis, propter quæ in pœnis erant, nulla superesse ratio videtur, ut propter ipsa amplius punirentur. Qui ergo tantam exhibuit homini gratiam, ut eum sibi uniret in personam, non posset minorem impendere, dimittendo scilicet ei peccata? Quæ itaque necessitas, aut quæ ratio, vel quid opus fuit, cum sola visione sua divina miseratio liberare hominem a diabolo potuisset: quid, inquam, opus fuit propter redemptionem nostram Filium Dei carne suscepta tot et tantas inedia, opprobria, flagella, sputa, denique ipsam crucis asperimam et ignominiosam mortem sustinere, ut etiam cum iniquis patibulum sustinuerit? Quomodo etiam nos justificari vel reconciliari Deo per mortem Filii sui, dicit Apostolus, qui tanto amplius adversus hominem irasci debuit, quanto amplius homines in crucifigendo Filium suum deliquerunt, quam in transgrediendo primum ejus in paradiso præceptum unius pomi gustu? Quo enim amplius multiplicata sunt per homines peccata, nasci Deum hominibus amplius justum fuerat. Quod si tantum fuerat illud Adæ peccatum, ut expiari non posset nisi per mortem Christi, quam expiationem habebit ipsum homicidium quod in Christum commissum est, tot et tanta scelera in ipsum vel in suos commissa? Nunquid mors innocentis Filii in tantum Deo patri placuit, ut per ipsam reconciliaretur nobis, qui peccando commisimus, propter quod innocens Dominus est occisus? Nec nisi hoc maximum fieret peccatum, illud multo levius potuit ignoscere, nec nisi multiplicatis malis tantum bonum facere. In quo etiam justiores facti sumus per mortem Filii Dei, quam ante eramus, ut a pœnis jam liberari debeamus. Cui etiam pretium sanguinis datum est ut redimeretur, nisi ei in ejus potestate eramus, id est ipsius, ut dictum est, Dei, qui nostortori suo commiserit? Neque enim tortores, sed domini eorum captivorum pretium componunt aut suscipiunt. Quomodo etiam pretio hos captivos dimisit, ei ipse prius hoc pretium exegerit aut instituerit, ut captivos dimitteret. Quam vero crudele et iniquum videtur, ut sanguinem innocentis in pretium aliquod quis requisierit, aut ullo modo ei

A placuerit innocentem interfici, nedum Deus acceptam Filii sui mortem habuerit, ut per ij universo reconciliatus sit mundo? Hæc et hilia non mediocrem movere quæstionem videntur, de redemptione scilicet vel justificatione nostra per mortem Domini nostri Jesu Christi.

Solutio. Nobis autem videtur quod in hoc justificati sumus in sanguine Christi, et Deo reconciliati, quod per hanc singularem gratiam exhibitam, quod Filius suus nostram suscepit naturam, et in ipsos nos tam verbo quam exequendo usque ad mortem perstitit, nos amplius per amorem astrixit, ut tanto divinæ gratiæ accensi beneficio, nil jam tolerare ipsum reformidet charitas. Quod quidem beneficium quos Patres etiam hoc per fidem expectante summum amorem Dei tanquam homines tem gratiæ non dubitamus accendisse, cum scripsit: *Et qui præibant et qui sequebantur clamantes Hosanna filio David*, etc. (Marc. xi. Justior quoque, id est amplius Dominum diligis que sit post passionem Christi quam ante, amplius in amorem accendit completum beneficium speratum. Redemptio itaque nostra essumma in nobis per passionem Christi dilectam quæ non solum a servitute peccati liberat, sed etiam nobis filiorum Dei libertatem acquirit, ut a eius potius quam timore cuncta impleamus, nobis tantam exhibuit gratiam qua major in ipso attestante non potest. *Majorem hac, in dilectionem nemo habet quam ut animam suam nat pro amicis suis* (Joan. xv, 13). De hoc quoque amore Dominus alibi ait: *Ignem veni mittere terram et quid volo nisi ut ardeat* (Luc. xii. Ad hanc itaque veram charitatis libertatem in nobis propagandam se venisse testatur. Diligenter attendens Apostolus in sequentibus *Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostri Spiritum sanctum qui datus est nobis* (Rom. v. *Ut quid enim Christus*, etc. Iterum: *Commendam suam charitatem Deus in nobis. Quoniam adhuc*, etc. Quæ quidem plenius suo loco exponimus. Nunc autem succinete, quantum ad expositionis brevitatem pertinet, de modo nostræ redemptionis quod videtur nobis sufficiat. Si quæ desunt perfectioni, Theologiæ nostræ tractatu servamus: *Ubi est*: Dixi sine lege justitiam manifestari nunc per fidem Christi super omnes gentes qui credunt. Igitur, o Judæe, ubi est am gloriatio tua, illa scilicet singularis. quam habere de lege et corporalibus ejus observantiis? exclusa est id est, ablata tibi et annullata.

Per quam legem; scilicet est exclusa per legem factorum, id est, aliquorum exteriorum operum? sed per legem fidei, ut dictum est, Jesu Christi, charitatem ex fide nostræ salvationis per Christum venientem. Nam et antequam aliquis baptizari si jam credit et diligit, sicut Abraham de quo scriptum est: *Credidit Abraham Deo et reputatus*

justitiam, et fortasse Cornelius nondum bap-
 as, cujus eleemosynæ susceptæ sunt a Deo
 x, 4). et de præteritis peccatis vere pœnitet,
 Publicanus qui de templo descendit justifica-
 uc. xviii, 14): eum justum dicere non du-
 seu justitiam habere, qui unicuique reddit
 suum est. Unde et ex utero sanctificatos Je-
 m et Joannem dicimus, ubi specialiter illumi-
 Dominum jam cognoscebant et diligebant,
 vis eis adhuc necessarium esset suscipere cir-
 cisionem, quæ tunc locum obtinebat baptismi.
 ergo, inquires, istos tales postea circumcidi
 aptizari oportuit, qui jam antea erant, ex fide
 et charitate quam habebant, et quos si
 morerentur salvari necesse esset? Nemo
 e juste mori potest, vel habens charitatem,
 damnatur. Rursus nemo sine baptismo vel
 rio post datam de baptismo sententiam sal-
 potest. Mori tamen poterat cum charitatem
 at ante baptismum vel martyrium, eo quidem
 re quo, inquires, si moreretur, et salvari eum
 se esset et damnari. Nos autem cum dicimus
 m, qui Dominum sincere et pure propter
 jam diligit, prædestinatum ad vitam, nec
 am præveniendum morte, donec ei vel per
 icationem vel per Spiritum sanctum Dominus
 et quidquid ei de sacramentis fuerit necessa-
 , et insuper facultate hoc percipiendi tribuit.
 vero opponitur, tum qui ante baptismum
 justus erat, credendo atque diligendo. Deum
 tempore etiam esse, in quo si moreretur et
 ri eum et damnari oporteret. Hoc opponi po-
 e quolibet criminaliter peccante, qui ad vitam
 estinatus est, sicuti de David adulterante. Sic-
 im illum, qui justus erat, salvari oporteret,
 istum qui prædestinatus est sicut non bapti-
 n damnari necesse esset, sic istum adulteran-

it itaque David in quodam tempore, in quo
 reretur, et damnari eum et salvari oportebat.
 rursus, si in illo tempore fuit, in quo non
 t mori bene, et in nullo in quo non male pos-
 sori, quandiu habuit liberum voluntatis arbi-
 a, non tamen omnino in aliquo fuit, in quo
 se esset eum et bene et male mori. Imo in
 (60) tempore necesse fuit aliquem bene mori,
 a nullo aliquem male mori, sed in singulis
 oribus, in quibus potest aliquis bene mori,
 t in eisdem male mori. In nullo tamen con-
 im verum est dicere eum posse mori simul
 et male. Sic et de illo qui charitatem habet
 baptismum, et per hoc justus est, concedimus
 in nullo tempore fuerit, in quo necesse esset
 salvari et damnari simul si moreretur. Posset
 pe is qui charitatem habet ante baptismum
 charitate tunc esse, et sic mori et damnari
 im. Posset et mori baptizatus in eo tempore

) *Patrol.* tom. CXVII, col. 395.

) *Patrol.* tom. CXVII, col. 395.

A in quo nondum est baptizatus et sic salvari. Quod
 si dicas conjunctim eum posse simul et habentem
 charitatem et non baptizatum, non recipio magis
 quam si diceres aliquem posse mori adulterum et
 prædestinatum. Sic vero eum qui prædestinatus
 est bene agere oporteret, ut salvetur, sicut eum, qui
 jam justus est, credendo et diligendo baptizari pro-
 pter fixam Domini sententiam de baptismo, vel
 propter ipsam justitiæ perseverantiam. Si enim is
 qui charitatem antequam baptizari habet, prius-
 quam baptizetur vitam finiret, nequaquam in ipsa
 charitate perseveraret ut de æterna beatitudine pe-
 nitus desperaret, et se statim in ipso exitu esse
 in perpetuo damnandum præsentiret. Sicut autem
 ante baptismum aliquem ex fide, id est dilectione
 justum jam dicimus, cui tamen in baptismo non-
 dum sunt peccata dimissa, id est pœna eorum pe-
 nitus condonata: sic et post baptismum parvulos
 et qui nullius discretionis sunt, quamvis remissionem
 perceperint peccatorum, nondum tamen justos
 dicimus, quamvis mundi sint apud Deum, qui non-
 dum aut charitatis aut justitiæ capaces esse pos-
 sunt, nec aliqua merita habere. Qui tamen si in
 hac imbecillitate moriantur, cum incipiunt de corpore
 exire, et vident sibi per misericordiam Dei
 gloriam præparatam, simul cum discretionem chari-
 tatis Dei in eis nascitur. Ne quis itaque Judæorum
 nobis, imo Apostolo posset opponere, nos quoque
 per legem factorum, id est exteriorum operum.
 sicuti baptismi justificari, sufficiat nos hoc de no-
 stra justificatione, imo omnium quæ in charitate
 consistit interposuisse, et antequam sacramenta
 suscipiantur sive nostra sive illorum. Quod et propheta
 considerans ait: *In quacunq[ue] hora peccator
 ingemuerit salvus erit (Ezech. xxxiii, 12).*

Arbitramus enim. Nos scilicet, quos Dominus
 præposuit, id est censemur vel testificamur. Unde,
 ut ait Haymo (61), arbitros dicimus iudices sive
 testes. » *Hominem omnem*, scilicet tam Judæum
 quam gentilem, *per fidem* tanquam scilicet ei ne-
 cessariam, quia sine fide impossibile est Deo pla-
 cere. Per fidem, dico, *sine operibus legis* illis vide-
 licet exterioribus et corporalibus observantiis. *An
 Judæorum.* Arbitrantur et bene, quia etiam gentes
 gratiam Dei assequuntur per fidem, quæ tamen
 legis opera non servant, sicuti Job, gentilis olim,
 et nunc etiam gentiles conversi. Et hoc est quod
 ostendit dicens: *An Judæorum tantum* est Deus per
 gratiam. *Quoniam quidem.* Ac si diceret: utrorum-
 que est per gratiam, quia utrosque justificat per
 fidem quæ ad charitatem, ut diximus, perducit.
Circumcisionem, id est Judæos. *Præputium* id est
 gentiles. Quod dicit, *ex fide in fidem*, diversitas est
 locutionis, non sententiæ. Unde Augustinus in li-
 bro *De spiritu et littera* (62): Non ad differen-
 tiam dictum est tanquam sit ex fide aliud per fi-
 dem, sed ad varietatem locutionis. » *Legem ergo.*
 Quoniam quidem per fidem sine operibus legis di-
 (62) *Patrol.* tom. XLIV, col. 231.

cius homines posse salvari, ergo legem destrui-
mus per fidem, id est per commendationem fidei
eam irritam monstramus. *Absit* : imo legem statui-
mus, id est volumus ut lex per omnia compleatur.
Ille enim veraciter etiam figuralia nunc implet
præcepta, qui illud facit vel credit, quod nunc
tantum illa habent figurare, non efficere, non tam
sonura vocis quam sensum et intentionem atten-
dens jubentis. Denique, ut ipse ait Apostolus, *plenitudo legis est dilectio* (Rom. XIII, 10), de qua etiam
commemoratis ejus præceptis Dominus ait diviti :
Hoc fac et vives (Luc. X, 28).

CAPUT IV.

Quid ergo. Quoniam quidem exteriora illa opera
legis justitiam non habent conferre, quid ergo justitiam
vel utilitatis, dicimus invenisse Abraham secundum
carnem, id est per illas carnales observantias,
veluti circumcisionis vel sacrificiorum. Ac si
diceret, nihil, *Cum dicit Patrem nostrum* id est
quem imitari debemus quasi filii ejus per doctrinam,
quæstionem suam agit, quasi et nos eam in
istis sequi debeamus. *Si enim.* Et vere non est per
illa exteriora justitiam assecutus, divino judicio,
quia per illa nullum apud Dominum pretium ha-
bet, et hoc est, *Si justificatus est ex operibus*, id est
si exteriora, quæ justitiæ hominibus videbantur,
exercuit. *Habet quidem gloriam, sed non apud Deum*,
id est apud homines, qui de visibilibus judicant,
magnus per hoc habetur, nec apud Dominum, qui
cordis inspector est et renum probator, et in abs-
condito videt. *Quid enim.* Et bene dico, non ex
operibus Abraham justificari apud Deum, sed ex
fide, quia sic habemus ex testimonio Scripturæ. Et
hoc est : *Quod enim dicit Scriptura*, hoc est atten-
dimus quod scriptum est in Genesi, hoc videlicet
quod sequitur,

Credidit Abraham Deo, id est promissionibus
divinis, sive exeundo de terra sua, ut multiplicaretur
in alieno, sive de promissione filii sui, de
quacunque ei promisit, quantumcunque incredi-
bilia vel magna videntur. Hæc autem est vera illa
fides, quæ per dilectionem operatur. Cum itaque
dicit, *credidit Deo*, tale est, credendo exsecutus est
libenter jussa Domini. *Et reputatum est hoc ei a*
Domino ad justitiam, id est ad obedientiam fidei
cum apud Dominum justum constituit : non cir-
cumcisio, vel cæteræ corporales observantiæ, quæ
in lege postea scripta sunt. *Ei autem.* Ac si diceret :
Non sine causa dico quod Abraham si ex operibus
justificaretur haberet gloriam, id est maximam
laudem inter homines, sed non apud Deum, sed
propter hoc dico, quod et *qui operatur, imputatur*,
ab hominibus *merces secundum debitum*, hoc est
sux acquisitionis et propriæ virtutis id dicitur esse,
non ex aliena gratia conferri, cum apud Dominum
sola amantis fides ad justitiam sufficiat. Et hoc
est quod sequitur : *Ei vero qui non operatur legalia*

A videlicet opera, sed per fidem ei vere cohæret, qui
justificat impium, et hoc est : *Credenti in eum qui*
justificat impium, deputatur ab eo scilicet, qui ju-
stificat impium, id est a Deo. *Fidem autem ad ju-*
stitiam, id est remunerat eum pro hac fide tan-
quam justum. Hic aperte Apostolus determinavit,
cum ait : *credenti in eum*, qualem fidem intelligit.
Aliud est enim credere Deum, ut videlicet ipse sit,
aliud est Deo, id est promissis vel verbis ejus,
quod vera sunt, aliud in Deum. Tale quippe est cre-
dere in Deum, ut ait Augustinus super Joannem
(62°), « amare, credendo diligere, credendo tendere ut
membrum ejus efficiatur. » Credunt itaque dæmo-
nes quoque et reprobi Deum, credunt Deo, sed non
in Deum, quia non diligunt, nec diligendo se ei in-
corporant, id est Ecclesiæ, quæ ejus corpus est,
per devotionem aggregant. Quomodo autem depu-
tatur supponit, *secundum propositum gratiæ Dei*
Secundum hoc quod in proposito divinæ bonitatis
consistit, quæ magis animum quam opera remu-
nerat. Alioquin multi, qui facultatem operandi non
habent, cum tamen habent voluntatem, reproba-
rentur.

Sicut et David dicit, id est exponit bonis *beati-*
tudinem hominis cui Deus accepto, id est per suam
misericordiam susceptionis ipse surgere per se ad
Deum non valeret. *Fert justitiam* quia ipse cui af-
fertur sumere per se non poterat. Fert, inquam,
sine operibus legis, scilicet legalibus. Quod enim
ait : *Beati quorum remissæ sunt iniquitates*, etc.,
generaliter dicitur. Quicumque sint sive Judæi sive
gentiles, remittitur iniquitas quando pœna ejus
condonatur per gratiam, quæ exigi poterat per ju-
stitiam, ac per hoc jam ipsam gratiam quasi funda-
mentum Scriptura constituit, ut quidquid deinceps
superædificaretur, præeunti gratiæ deputetur. Re-
missis autem iniquitatibus qualiter ad perfectionem
divina gratia hominem perducat prosequitur, cum
deinde addit peccata tegi, ac denique nec imputari.
Remittuntur quidem peccata per pœnitentiæ gemi-
tum, de quo dicitur : *Quacunque hora peccator in-*
gemuerit (Ezech. XXXIII, 12.) Quia priusquam ei
vere displicet iniquitas, et omnis mala ejus volun-
tas abscedit, jam ita est Deo peccator reconciliatus,
ut a gehennæ pœnis sit liberatus, nec unquam
gehennam incurrat si in hoc gemitu moreretur,
paratus ad omnem quam posset satisfactionem.
Tunc autem tecta sunt peccata, quando in hoc sæ-
culo satisfactio sequitur. Quæ quidem satisfactio
et purgatorias exstinguit sæculi alterius pœnas,
cum prius pœnitentia pœnas deleverit damnato-
rias et gehennales. Tunc ergo tecta sunt ante o-
culos judicis peccata, quando nec pro eis nihil videt
quod puniat.

Beatus vir. Eum primum plurali numero bea-
tum enuntiat, et virum nominat dicens : *Beatus*
vir, etc. Nisi quia divinæ gratiæ beneficia usque

singularem illum hominem ostendit, qui A Sed quia hoc maxime ad ethicam pertinet considerationem, et diutius in his dirimendis immorandum esset, quam brevis expositio postulat, nostræ id ethicæ discussioni reservemus.

Beatitudo ergo. Quandoquidem ostensum est quod modis beatitudo dicatur sive habeatur, illud etiam videamus a quibus habeatur, id est a circumcisis tantum an etiam a præputiatis. Et hoc est, quod quærendo ait: Ergo hæc beatitudo, quam videlicet in Deum assequimur si non operibus etiam legis credendo, *Manet in circumcissione tantum*, id est in circumcisis, an etiam in præputiatis? Quæ vero sit hæc beatitudo, quam videlicet in Deum assequimur, determinat; dicens eam esse quam Abraham consecutus est, cum ex fide fuit justificatus. Et hoc est quod subdit: *Dicimus enim*, id est ex supposito convincimus testimonio, *quia Abraham fides* qua, ut expositum est, in Deum credidit, *reputata est ei apud Deum ad justitiam*, id est Deus eum justum esse reputavit, et remuneratione justorum dignum judicavit. Dixi reputata est, ergo quæramus in ipso Abraham *quomodo*, id est quando sit ei reputata fides ejus ad justitiam utrum videlicet antequam circumcideretur, vel post, ut per eum videlicet, et de cæteris hominibus judicare possimus, utrum videlicet soli circumcisi hanc beatitudinem justitiæ assequantur, an non. Et hoc est quod ait, *quomodo* scilicet requirendo, et statim solvendo. *In circumcissione*, id est priusquam circumcideretur, fuit, *In præputio*, id est antequam circumcideretur, dum adhuc videlicet præputium retineret. *Et signum accepit.* Forte quæreret aliquis quare superflue circumcissionem acceperit Abraham, cum ante justificatus fuerit, nihilque in ea justificationis acceperit. Et ideo hanc quæstionem præveniens ait, non ad justificationem aliquam eum hoc signum exterius suscepisse, sed jam habebat in mente dum adhuc in præputio esset. Et hoc est quod dicitur *signum accepit*, etc., id est circumcissionem accepit pro signo, et cujus rei signo statim supponit. *Signaculum*, id est pro signaculo, id est signo, *justitiæ fidei*, quæ est etiam in præputio, id est in præputiatis nihilominus quam in circumcisis, ut videlicet tali signo justitiam potius designaret quam adipisceretur. Justitia fidei dicitur, quæ est in mente, ad differentiam illius quam solent homines justitiam appellare, quam scilicet exterius exercent in vindicta malorum, vel in beneficiis aliquibus exigendis. Unde scriptum est: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus ut videamini ab eis.* Possumus etiam ita variare signum et signaculum, ut circumcissio ipsa alterius rei signum sit, alterius vero signaculum; signum quidem sit carnalium Abraham filiorum, et signaculum spiritualium, cum ipse tam Judæorum secundum carnem, quam gentilium per fidem, pater sit constitutus. Est quippe, juxta Haymonem, signaculum quasi sigillum quod alicui rei imprimatur ut lateat, atque ideo bene referendum videtur ad spi-

stio de gratia Dei et meritis hominum hoc æ ingerit, quæ sint apud Deum videlicet meastra, cum omnia bona ejus tantum gratiæ D in circumcisis, ut videlicet tali signo justitiam potius designaret quam adipisceretur. Justitia fidei dicitur, quæ est in mente, ad differentiam illius quam solent homines justitiam appellare, quam scilicet exterius exercent in vindicta malorum, vel in beneficiis aliquibus exigendis. Unde scriptum est: *Attendite ne justitiam vestram faciatis coram hominibus ut videamini ab eis.* Possumus etiam ita variare signum et signaculum, ut circumcissio ipsa alterius rei signum sit, alterius vero signaculum; signum quidem sit carnalium Abraham filiorum, et signaculum spiritualium, cum ipse tam Judæorum secundum carnem, quam gentilium per fidem, pater sit constitutus. Est quippe, juxta Haymonem, signaculum quasi sigillum quod alicui rei imprimatur ut lateat, atque ideo bene referendum videtur ad spi-

rituales filios Abrahæ ex gentibus futuros, qui nondum apparebant. Circumcisio itaque, quæ in ipso incæpit, et in carnali ejus posteritate est reservata, tam signum quam signaculum fuit, quia et per eam distinguebantur a cæteris populis filii Abrahæ carnales, et præsignabantur futuri ex gentibus filii ejus spirituales, qui videlicet per fidem imitarentur. Unde et bene Israel, quem secundum carnem, non secundum virtutem miraculi genuit, circumciscus legitur, per quod videlicet carnalium Abrahæ filiorum circumcisio signaretur exterior, per quam, ut dictum est, carnalis Israel cognosceretur. Isaac vero qui postea natus est, gentilis populi postea vocati spiritualem a vitis circumcisionem exprimit, quam et proselyti figurabant.

Recte itaque Apostolus signum et signaculum distinguens quantum ad Judæos carnales Abrahæ filios, et gentiles filios ejusdem etiam spirituales, dixit primitus signum circumcisionis, id est signum carnalis Israel, per quod videlicet populus ille a cæteris distinguebatur, et postmodum signaculum justitiæ fidei quæ est in præputio, id est sacramentum spiritualis circumcisionis, quam solam habent fideles ex gentibus collecti. Potest etiam signaculum quasi expressum signum intelligi, juxta quod in laude apostatæ angeli dicitur: *Tu signaculum similitudinis*, etc. (*Ezech. xxviii, 12.*) Per hoc quippe circumcisionis signum maxime justus ac spiritualis homo exprimitur, qui voluptatibus carnis propter Deum renuntiat, et a se illas amputat, quæ maxime in renibus dominantur, et per genitalia exercentur. Potest et signaculum quasi diminutivum accipi a signo, id est primum signum justitiæ Abrahæ. Non enim erat magnum illam cuticulam ad imperium Dei amputare, ad comparationem eorum quæ postea spirituales Abrahæ filii, tam martyres quam reliqui sancti, pro Christo sustinuerunt. Potest et sic distingui signum et signaculum, ut quod signum magnum est in carne, tam bonis videlicet quam malis commune, parvum est signum justitiæ, quia pauci sunt qui Abrahæ ita per justitiam cohæreant sicut per carnem. Signum itaque est secundum carnem, sed signaculum, id est parvum signum secundum justitiam, quia in multis Abrahæ posteris secundum carnem est dilatatum, sed in paucis secundum justitiam contractum. Unde bene dicit signum circumcisionis, scilicet exterioris, quæ omnibus æque convenit, et signaculum justitiæ quæ paucorum est.

Nunc vero pauca de virtute et sacramento circumcisionis discutienda sunt, quid videlicet ipsa conferret aut figuraret, et quare potius in membro genitali et virili, non femineo instituta sit, et in octava die jussa fieri in infantibus. In adultis quippe nullum erat circumcidendi determinatum tempus, nisi quando ad Judaismum converterentur. Constat autem hoc idem apud antiquos circumcisionem

A valuisse quod nunc apud nos baptismus efficit. Unde ait Augustinus De nuptiis et concupiscentia lib. I (63): « Ex quo enim instituta est circumcisio in populo Dei, quod erat tunc signaculum justitiæ fidei, ad significationem purgationis valebat et in parvulis veteris originalis peccati, sicut et baptismus ex illo valere cœpit ad innovationem hominis, ex quo est institutus. » Gregorius in Moral. lib. IV (64): « Quod valet apud nos aqua baptismatis, hoc egit apud veteres vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus virtus sanctificii vel pro his qui ex Abrahæ stirpe descenderant mysterium circumcisionis. » Ex his itaque liquet circumcisionem apud antiquos eandem vim obtinuisse in remissione peccatorum, quam habet modo baptismus et tamen qui modo baptizati statim moriuntur, regnum cœlorum statim ingrediuntur: quod tunc non fiebat, quia scilicet hostia nondum erat soluta, in effusione videlicet sanguinis Christi, sicut nec illi qui baptismo Christi baptizati fortassis ante passionem ejus mortui sunt, januæ cœlestis aditum adhuc habere poterant. Non enim nisi per mare Rubrum transitum habuerunt Israelitæ ad terram promissionis, hoc est baptismus qui per mare designatur non potest sine rubore, id est sanguinis Christi effusione, quemquam ad veram promissionis terram, id est cœlestem Jerusalem transmittere. Quemadmodum vero baptismus Christi hostia postmodum adjuncta regnum cœlorum contulit, ita eadem circumcisione præcedentium subsequuta idem eisdem præstitit. Est autem circumcisio carnis signum interioris animæ circumcisionis, sicut ablutio exterior baptismi signum interioris animæ mundationis per peccatorum remissionem. Maxime autem in genitali membro, quo per carnalem concupiscentiam culpæ originalis peccatum una cum prole propagatur, hoc sacramentum fieri oportuit, ut illo merito membro plecteretur peccatum quod per ipsum ad posterum transmittitur. Mulier vero, cui dictum est: *In dolore paries filios* (*Gen. III, 16*), non hujusmodi pœna afficienda fuit, cui ad pœnam satis esse debuit in genitali suo, per quod similiter peccatum transfunditur, partus gravissimus dolor; quem in eo sustinet: cui ni fallor, sexui sacrificium pro eo oblatum ad indulgentiam sufficit, atque ad originalis peccati remedium. Videtur insuper nobis ob hoc præcipue genitale viri potius quam mulieris circumcidendum fuisse, ut in hoc significaretur omnibus in populo illo, qui per illud membrum gignerentur, hujus sacramenti remedium esse necessarium, per quod ipsi a veteris hominis expiarentur contagione. Quod non ita est de muliere, cum Dominus Jesus ex muliere absque omni peccato natus fuerit. Potest etiam viri circumcisio beatum eundem virum spiritualiter designare, qui solus sine concupiscentia conceptus carnem puram et penitus absque præputio immunditiæ suscepit. In cujus quidem typo fe-

(63) Patrol. tom. XLIV, col. 450.

(64) Patrol. tom. LXXV, col. 633.

Abrahæ, quod primo circumcisu[m] est, servus A in sacramento suscepit, quasi in eum juras x semine illo nasciturus ei primo fuerat pro- is, id est in Christum. Circumcisioni vero in- im certa dies, id est octava recte præfixa est, hoc videlicet præfiguraret illius octavæ clari- , et beatitudinem quæ sanctis promissa est il- lis deberi qui innocenter more parvulorum unt, nec purificationis sacramentum ad hoc ere, nisi innocentia custodiatur vitæ. Ad quod dominus adhortans constituto in medio parvu- t : *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut lus iste, etc. (Matth. XVIII, 3)*. Octava dies, circumciditur parvulus, futuram sanctorum atem in die resurrectionis significat, quando cet resumptæ carnis veritas permanebit, sive B addita corruptela peccati, quæ erit vera cir- isio, in exspoliatione scilicet veteris hominis actibus suis, cum jam videlicet carnalis con- centiæ stimulis manentibus angelice nobis vi- im fuerit, ubi, inquit Veritas, *neque nubent nubentur, sed erunt sicut angeli Dei (Matth. 30)*. Quia vero totum præsentis vitæ tempus ptem dies peragitur, recte illa vitæ futuræ tua claritas per octavam intelligitur. Unde et os, qui intitulantur *Pro octava*, ad diem re- ctionis certum est pertinere.

eritur autem de infantibus ante octavam diem ntibus, utrum damnentur, cum eos videlicet am juxta præceptum Domini circumcidi liceat, ro eis legamus sacrificia esse offerenda ante C maternæ purificationis, id est a nativitate ma- quadragesimum. At vero cum scriptum sit : *anima cujus caro præputii non fuerit cir- sa, peribit de populo suo (Gen. XVII, 14)*. Et s si præcepto Domini ante octavam diem a mcisione parvi inhibeantur, videtur crudelis a sententia in damnationem talium, qui et his mcisionem necessariam instituit, et circumcidi do possent non permittit. Neque autem a Sal- e quidquam præcipi vel institui oportuit quod i obsisteret, nec enervari debuit remedium pluribus proficere posset, utpote fides paren- sive sacrificiorum ritus, quibus antea parvu- ve adultos mundari constat, juxta illud Gre- D quod novissime adjecimus. Sed hoc quidem tioni in nostri quoque sacramenti institutione, t baptismi redundare videtur, cum videlicet ær aquæ tantum absentiam deesse nonnullis smum contingat, quem in aqua solummodo nus constituit, nec tamen eos cum vel ipsi ad nitantur, vel alii propter eos, salvandos esse imus absque baptismo, nisi interveniat marty- . Providentiæ itaque divinæ omnem ejus dispo- nem committentes, qui solus novit quare hunc rit, illum vero reprobaverit, auctoritatem Scri- e quam ipse dedit immobilem teneamus, ut vi- et tempore circumcisionis nullos de semine hæ sine illa mortuos temere asseramus salvari,

nisi forte pro Domino interfecti sint, sicut de inno- centibus creditur. Attende autem quod dictum est, *de semine Abrahæ*, cum nonnulli fideles etiam post institutionem circumcisionis ante adventum Christi circumcisi morientes lege naturali nihilominus quam circumcisi salvati sunt, sicut Job et nonnulli fortasse alii gentium naturali lege contenti, et sa- crificiorum ritu quæ Job quoque pro filiis obtulisse legitur, ab originali peccato seu propriis expiati, sicut Abel vel Noë ante legem, vel circumcisionis institutionem : de qualibus supra Apostolus memi- nit, dicens : *Cum enim gentes quæ legem non ha- bent, etc.* Unde et Isidorus De summo bono lib. 1, cap. 15 : « Christi, inquit, adventum non tantum plebis Judææ sancti prophetantes exspectaverunt, sed fuisse etiam in nationibus plerosque sanctos viros prophetiæ donum habentes, quibus per Spi- ritum sanctam Christus revelabatur et a quibus exspectabatur, sicut Job, Balaam, qui Christi uti- que prædicaverunt adventum. » Licet autem Job ex Abraham quoque et Isaac per Esau descendisse credatur, non tamen in semine Abrahæ vel Isaac quisquam est computandus, qui ex patriarcharum filiis in cultu Dei minime remanentibus sit procrea- tus. Unde et Dominus Abrahæ leniens molestiam ejus, de expellenda scilicet Agar ancilla et Ismaele filio suo ad imperium Saræ : *Non tibi, inquit, videatur asperum super puero et super ancilla tua. Omnia quæ dixerit tibi Sara, audi vocem ejus, quia in Isaac vocabitur tibi semen. Sed et filium ancillæ faciam in gentem magnam, quia semen tuum est (Gen. XXI, 12, 12)*. Hoc etiam Apostolus in inferioribus præsentis Epistolæ prosecutus et quasi spiritualiter exponens ait : *Non enim omnes qui ex Israel hi sunt Israelitæ ; neque qui semen sunt Abrahæ omnes filii, sed in Isaac vocabitur tibi, semen (Rom. IX, 6, 7)* ; id est non qui filii carnis hi filii sunt Dei, sed qui filii promissionis sunt æstimantur in semine. Itaque juxta historiæ veritatem, neque Job neque alii multi licet de genere sint Abrahæ, tamen semen Abrahæ vocandi non sunt, quia de infidelibus, ut dictum est, nati sunt. Patres tamen talium, licet infideles fuerint, utpote Ismael sive Esau, semen Abrahæ sunt, quia non de infidelibus geniti, juxta quod Dominus Abrahæ supradixit de Ismael : *Quia semen tuum est.* Et tamen nullum semen Abrahæ vocan- dum erat sicut in Isaac.

Aliud est itaque Isaac sive Ismael vocari semen Abrahæ. Tale quippe est : *In Isaac vocabitur tibi semen*, ac si diceret, in posteris Isaac, tam videlicet carne quam fide ei conjunctis, non aliquibus in- tervenientibus patribus in posteris Isaac, tam vi- delicet carne quam fide eis a cultu Dei recedentibus. Hoc enim credo significari, cum Dominus circum- cisionis pactum cum Abraham et semine ejus iniens præmissis istis : *Statuam pactum meum inter me et te, et inter semen tuum post te in generationibus suis (Gen. XVII, 7)*, mox adjunxit : *Federe sempiterno, ut sim Deus tuus et Deus seminis tui post te*

(Gen. xvii, 7). Tale quippe est, in generationibus suis *fœdere sempiterno, ut sim Deus tuus*, etc., ac si diceret: In posteris tuis mihi continue per obedientiam fœderatis, nec a cultu meo per interpositionem infidelium patrum disjunctis. Hoc autem modo neque Job neque cæteri gentiles ab Ismael vel Esau descendentes in semine Abrahæ sunt æstimandi, nec ad eos quidquam vel circumcisio vel cætera legis figurata præcepta pertinent, cum hæc solummodo Abrahæ et semini ejus, ut supra determinavimus, injuncta sint. Scriptum quippe est de circumcisione, Domino sic eam Abrahæ primo præcipiente: *Statuam pactum meum inter me et te, et semen meum post te in generationibus suis fœdere sempiterno, ut sim Deus tuus et seminis tui post te, daboque tibi et semini tuo terram peregrinationis tuæ, omnem terram Chanaam in possessionem æternam, eroque Deus eorum. Et tu ergo custodies pactum meum et semen tuum post te in generationibus suis. Hoc est pactum meum quod observabis inter me et vos et semen tuum post te. Circumcidetur ex vobis omne masculinum, et circumcidetis carnem præputii vestri, ut sit in signum fœderis inter me et vos. Infans octo dierum circumcidetur in vobis. Omne masculinum in generationibus vestris tam vernaculus quam emptitius circumcidetur, et quicumque non fuerit de stirpe vestra, eritque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum. Masculus, cujus præputii caro circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit* (ibid., 7-14). Et post aliqua: *Super Ismael quoque exaudivi te, et multiplicabo eum valde. Pactum vero meum statuam ad Isaac quem pariet tibi Sara* (ibid., 29, 31). Augustinus De nuptiis et concupiscentia, lib. 1, de circumcidendis (65): » Deum sic manifestavit infantibus: *Masculus qui non circumcidetur præputii sui carne octavo die, disperiet anima ejus de genere suo, quia testamentum meum dissipavit* (ibid., 14). Dicat iste, si potest, quomodo puer ille octo dierum testamentum dissipavit. Quantum ad ipsum proprie attinet, innocens infans. Tunc ergo dissipavit testamentum Dei, nec hoc de imperata circumcisione, sed illud de ligni prohibitione, quando per unum hominem peccatum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines transiit, in quo omnes peccaverunt (Rom. v, 12). »

Ecce beato exponente Augustino quomodo unusquisque in primis parentibus testamentum sive pactum Domini, id est primam ejus a Domino legem datam in paradiso transgressi sunt, ut saltem originalis peccati vinculo teneatur et parvulus, cum de Abraham cæterisque fidelibus natus parentibus de populo suo, id est a sorte et beatitudine fidelium patrum suorum sit excludendus, nisi ei, ut dictum est, circumcisionis remedio subventum fuerit. Quod vero in præcepto circumcisionis additum est, *tam vernaculus quam emptitius circumcidetur, et qui-*

cunque non fuerit de stirpe vestra, ita est intelligendum, ut de vernaculis vel emptitiis eorum, sive fuerint Hebræi, id est de stirpe sua, sive non, hoc præcipiat Dominus, non de aliis nationibus. Tale ergo: *Tam vernaculus quam emptitius circumcidetur, et quicumque non fuerit*, etc., ac si diceret, de vernaculis et emptitiis etiam omnes illi, qui non fuerint de stirpe vestra. Non est igitur circumcisionis generale præceptum, sicut est baptismi, sicut Evangelii, sed populo tantum Israel eam esse traditam, non gentilibus. Quod diligenter Origenes in posterioribus ostendit, distinguens ex ipsis litteræ testimoniis quæ præcepta legis sint generalia, tam ad Judæos scilicet quam ad gentiles pertinentia, quæ non. Unde etiam constat nec traditionem legis esse generalem. Quod ipse quoque Moyses diligenter distinguens, in Deuteronomio ait: *Et nunc, Israel, audi præcepta et judicia quæ ego doceam te, ut faciens ea vivas, et ingrediens possideas terram quam Dominus daturus est vobis* (Deut. iv, 1). Item: *Quæ est enim alia gens sic incluta, ut habeat cæremonias, justaque judicia, et universam legem quam ego proponam hodie ante oculos vestros* (ibid., 8). Et iterum: *Docebis eam filios tuos ac nepotes* (ibid., 9). Et post aliqua: *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram* (Deut. vii, 6). Et Psalmista: *Qui annuntiat verbum suum Jacob, justitias et judicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis* (Psal. cxlvii, 19, 20). Apostolus quoque patenter legem non omnibus loqui, vel datam esse supra professus est, dicens: *Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, his quibus in lege sunt loquitur* (Rom. iii, 19).

His autem a nobis de circumcisione prælibatis, licet succincte antiquorum dicta ad eam pertinentia non præterire. Origenes super hanc Epistolam Pauli verbis superius citatis: Si igitur præputium, etc. « *Dixit Deus ad Abraham: Tu autem testamentum meum servabis, et omne semen tuum post te in generationes suas. Et hoc est testamentum inter vos et me, et inter me et inter medium seminis tui post te: Circumcidetur omne masculinum vestrum, et puer octava die. Circumcidetur in vobis omnis masculinus in generationibus vestris vernaculis et pecunia emptus*. Discutiamus utrum mandatum etiam eos, qui ex gentibus crediderunt constringat. Nanquam fecit proselyti mentionem, id est advenæ, sed vernaculum servum vel pretio mercatum circumcidi jubet, non liberum. Perscrutemur etiam Levitici legem. *Loquere, inquit, filiis Israel, et dices ad eos: Mulier si pepererit masculinum, octavo circumcidetur die* (Levit. xii, 2, 3). Intuere etiam hic quemadmodum de lege circumcisionis tantum ad filios Israel Moyses loqui jubetur, et alienigenarum nulla sit mentio, cum in quibusdam mandatis non solum filiis Israel, sed proselytis, id est advenis loquatur. Necessarie

observanda distinctio est. Quia sicubi dicitur *ad Aaron*, et alibi, *ad filios Aaron*, et *ad Levitas*, certum est non subjacere reliquos ibus, quæ filiis jubentur Israel, nec alieni-memoria ulla fit. Non ergo putandum est ne esse mandatum, ubi appellationis habere-ceptio. Sic ergo nec alius quisquam circum-lege constringitur, nisi ex Abraham origi-nahens, vel vernaculus eorum, vel pretio em-

Item: « Hæc dicta sunt a nobis ut ostende-ecipue de circumcisionis præcepto quod non am his qui ex Abraham genus ducunt, ver-que eorum vel pretio coemptis esset injun-rcumcisioni. Liberos vero esse ab hujus-gibus eos, qui per Christum Deo ex gentibus tur. » Item: » De circumcisione quid etiam

cis legibus sit videamus. Circumcisiōe ex membro, per quod carnalis propago mini-amputare aliquam partem. Per hoc indicari ter reor amputandam esse ab anima si qua io ei carnis adhæret impuritas. Idcirco ista) genitalibus infligitur, quod hujusmodi vitia non ex propria substantia, sed ex incentivo adveniant. Præsenti sæculo septimana de-est. Octavus dies autem futuri sæculi myste-net. Illorum ergo est circumcisiō spiritualis ro sæculo militant, in quo neque nubent nubentur, et eorum qui seipos castraverunt regnum Dei, et quorum in terris ambulan-cælis est conversatio. Sed apud Ezechielem omnis: *Omnis filius alienigena incircum-rcde et carne non introibit in sancta mea (Ezech.)*. Sed videamus ne forte referri queat ad neralia præcepta, ut sit incircumcisiō ui non habet fidem, incircumcisiō carne n habet opera. Altera namque sine altera utur, quia et fides sine operibus mortua di-t sine fide nemo vivificatur. »

: « Et dicitur circumcidi auribus, cum se-1 Salomonis monita non recipit auditionem et incircumcisiō labiis dicitur, qui non cir-it blasphemiam, scurrilitatem, turpiloquium suo, qui non posuerit ori suo custodiam. Cur illi forma incircumcisiō præputio carnis suæ qui erga naturalem coitus motum immode-ffluit, circumcisiō vero habeatur qui hu-i negotio legitimis et quantum posteritati utatur officiis? Unde quoniam de circumci-ratione tractavimus, et illud adjungere non iam videbitur, quod filius Nave ex præcepto filios Israel secundo circumcidisse cultris memoratur. Quod utique quantum ad litte-possibile videtur. Semel enim circumcisiō e præputiis, quid invenire potest secunda isio? Jesus vero noster qui vere post i filios Israel in terram sanctam induxit, est quomodo secundo circumcidat cre-populos. Prima namque est circumcisiō, eis vel idolorum cultum vel commenta phi-

A losophicæ persuasionis resemit; secunda autem ve-teris hominis consuetudinem ac vitia carnis abscedit. Et tunc impletur quod in Jesu Nave scriptum est: *Hodie a vobis abstuli opprobria Ægypti (Josue, v, 9)*, id est Ægyptiorum morem et motus animi bar-baros. Stoici aiunt: Indicet aliquid mysticum circum-cisiō et figuram teneat allegoriæ. Itane oportuit, ut cum pœna et periculo parvulorum, cum cruciatibus teneræ et innocentis infantia figurarum species et legis ænigmata crederentur? Sic non habebat legis-lator ubi firmas justitias poneret nisi in deculca-tione verecundorum locorum, et Dei signaculum nisi in obscenis partibus? Itane Deus et animæ creator et corporis, superfluo se plasmasse partem illam corporis notat, quam postmodum abscindi mandat, et per miserorum supplicia proprium emendat errorem, aut quod utiliter fecit non recte mandat auferri? Propterea, si curæ est Deo pluri-mos ad cultum sanæ religionis adduci, maximum ex circumcisione obstaculum nascitur. Cum eo enim quod supplicium unusquisque declinat, tunc etiam quod irrisiōnis turpitudinem refugit. Quibus respondere necessarium puto. Nemo sapiens in aliis notat quæ apud se honesta ducit et magna. Etenim circumcisiō apud nos gentiles ita manifesta habetur, ut non passim vulgo ignobili, sed solis sa-cerdotibus, et his qui inter ipsos electioribus stu-diiis-mancipati fuerint, credatur. Nam apud Ægy-ptios qui in superstitionibus vestris vetustissimi habentur et eruditissimi, a quibus prope omnes reliqui ritum sacrorum et cæremonias mutuati sunt; apud hos, inquam, nullus aut geometriæ studebat, aut astronomiæ, quæ apud illos præcipua ducitur; nullus certe astrologiæ et Geneseos, qua nihil divi-nius putant, secreta rimabatur nisi circumcisiōe suscepta. Sacerdos apud eos aut aruspex, aut quorumlibet sacrorum minister, vel ut illi appel-lant propheta omnis circumcisiō est. Litteras quo-que sacerdotales veterum Ægyptiorum nemo disce-bat nisi circumcisiō. Omnes vates, omnes cœli, ut putant, inferni que simsustes [*sic. An. leg. sym-mystes?*] et conscius apud eos esse non creditur, nisi circumcisiō fuerit. Hoc ergo apud nos turpe judicatis, quod apud vos ita honestum habetur et magnum, ut cœlestium infernorumque secreta non-nisi per hujuscemodi insignia enuntiari nobis posse credatis. Unde si replicetis historias vestras, invenietis non solum Ægyptiorum sacerdotes usos esse circumcisiōe, sed etiam Arabas et Æthiopas, et Phœnices, aliosque quorum studia erga hujus-modi superstitiones nobiliter viguere.

« Hæc dicta sunt adversus gentiles. Nunc ad eos sermo dirigatur, qui Christo quidem credunt, sed legem non recipiunt et prophetas. Scriptum est in Epistola Petri quia redempti sumus pretioso san-guine Unigeniti, ab aliquo sine dubio empti cujus eramus servi, qui et pretium proposuit quod voluit, ut dimitteret quod tenebat. Tenebat autem nos diabo-lus, cui distracti fueramus peccatis nostris. Poposcit

ergo pretium nostrum sanguinem Christi. Unde do-
nec Jesus daretur, necessarium fuit eos qui institue-
bantur in lege unumquemque pro se ad imitationem
quamdam futuræ redemptionis sanguinem suum
dare. Et propterea nos, pro quibus completum est
pretium sanguinis Christi, non necesse habemus
pro nobis pretium sanguinem circumcisionis of-
ferre. Si ergo culpabile videtur quod Deus inferri
jubet infantibus, hoc etiam in Christo factum cul-
pabitur, qui et circumciscus est, et cum crucis pœna
sanguinem effudit. Quod vero circumcisionis hor-
rore difficilis ad religionem videtur accessus, diffi-
cilius multo videbitur ingressus ad Evangelium, ut
non partem exiguam corporis, sed ipsam quis ani-
mam ponere jubetur. Sed et exempla martyrum se-
cundum nos prohibebunt homines accedere ad fide-
dem. An eo magis creditur firma religio, quod nihil
remissum, nihil delicatum pollicetur aut molle?
Quod si et nihil sacramenti circumcisio teneret, quid
esset absurdi si ad distinctionem cæterarum gen-
tium populus, qui sub lege Dei instruebatur, pro-
prium aliquod gestaret insigne? Et si necessaria
visa est partis alicujus amputatio, quid tam conve-
niens fuit quam eam minuere, quæ videbatur ob-
scena, et illa auferre quorum diminutio nihil ad of-
ficium corporis impediret? Quod vero dicunt, quia
si necessaria non erat pars illa membri, a Creatore
fieri non debuit, si necessaria facta est, non debuit
auferri. Interrogemus et nos, si necessariam dicant
filiorum procreationem. Necessary sine dubio
respondebunt. Erunt ergo culpabiles, qui continen-
tiæ et virginitatis obtentu necessariis naturæ officiis
non ministrant. In summa vero dicendum est, quod
sicut necessariæ erant multæ hostiæ antequam una
hostia agnus immaculatus semetipsum Patri offerret
hostiam Christus, ita etiam multis circumciscioni-
bus opus fuit quousque una in Christo circumcisio
omnibus traderetur, et multorum sanguinis ef-
fusio præcessit quousque per unius sanguinem om-
nium redemptio fieret. »

Ambrosius in Epistola ad Constantium maxime
Origeni in supradictis de circumcissione consentiens:
« Plerosque, » inquit, « movet quæstio, qua causa
circumcisio et Veteris Testamenti auctoritate quasi
utilis imperetur, et Novi Testamenti magisterio
quasi inutilis repudietur? Quod ergo dicemus secu-
tum Patrem Abraham, ut id primus instrueret,
quod ejus non sequeretur hæreditas. » Item: « Re-
perimus autem in historia veterum non solum Ægy-
ptios, sed etiam Æthiopum et Abraham, et Phœni-
cum aliquos circumcissione erga suos usos: et hanc
putant se adhuc probandæ viam servare rationis, eo
quod sui corporis primitus et sanguinis initiati in-
sidias dæmonum, quas illi generi suo molliuntur,
exiguæ partis arbitrantur consectionibus destruen-
da. Sed arbitror jam non otiosam causam in hanc
portiunculam membri æstimare, qua circumcida-
tur puer octava die, quando incipit mater in san-
guine esse puro, quæ ante octavam diem fertur in

A sanguine immundo sedere. » Hieronymus in epistola
ad Romanos: « Quæritur quare data sit circumcisio
si per se non prodest. Primum ut agnosceretur Dei
populus inter gentes: quando soli erant in eremo
circumcisi non fuerunt; sive ut corpora illorum
cognoscerentur in bello. Nam quod in tali membro
signatur, hæc causa est, primum ne aliud mem-
brum aut debile fiat aut turpe, quod publice vide-
tur. » Item: « Propter gratiæ promissionem, in
qua erat per castitatem placendum, sive ut Christus
significaretur ex ejus semine nasciturus, usque ad
quem futura erat ista carnalis, quia spiritualem
habebat afferre, cujus typum gerens Jesu Nave, qui
populum secundo circumcidere jubetur. »

Solet, memini, nonnulla esse quæstio, quando
B [f. quare] videlicet Josue cultris petrinis ex præ-
cepto Domini filios Israel secundo circumcidit, qua-
si qui antea circumcisi essent rursus circumcidi
potuissent. Beatus vero Augustinus in lib. Quæ-
stionis Veteris et Novæ legis omnem hujus dubita-
tionis errorem removens, docet secundam hanc
circumcisionem non in eisdem personis, sed in eo-
dem populo factam fuisse. Quod et patenter conti-
nent verba ipsa historiæ libri Josue, hæc videlicet:
*Et tempore, ait Dominus ad Josue: Facti tibi cultros
lapideos, et circumcide secundo filios Israel. Fecit
quod jusserat Dominus, et circumcidit filios Israel.
Hæc autem causa est secundæ circumcissionis. Omnis
populus qui egressus est ex Ægypto generis masculini
universi bellatores viri mortui sunt in deserto per
longissimos viæ circuitus, qui omnes circumcisi erant.
Populus autem qui natus est in deserto per quadra-
ginta annos itineris latissimæ solitudinis incircum-
ciscus fuit, donec consummarentur qui non audierant
vocem Domini. Horum filii in locum successerunt pa-
trum, et circumcisi sunt a Josue: quia, sicut nati
fuerant in præputio erant, neque eos in via aliquis
circumciderat. Postquam autem omnes circumcisi
sunt, manserunt in eodem castrorum loco donec sa-
narentur, dixitque Dominus ad Josue: Hocie abstuli
opprobrium Ægypti a vobis (Josue v, 2-8).* Miror
itaque Origenem tam litteratum virum in hac se-
cunda circumcissione per Josue factam adeo errasse,
ut eam superius assereret nullo modo juxta litte-
ram fieri potuisse. Quam tamen historia ipsa mox
a Josue factam adjecit, dicens: *Fecitque quod jus-
serat Dominus, et circumcidit filios Israel.* Nunc ad
expositionem Epistolæ redeamus.

Ut sit pater omnium. Duo dixerat, quod videlicet
Abrahæ in præputio, id est dum præputium haberet,
reputata est fides sua ad justitiam, tanquam jam
spiritualiter circumcisi: et quod postea carne quo-
que circumciscus est, ut per hæc duo videlicet sit
pater atque auctor cæteris in exemplo et doctrina
propositus, tam de spirituali quam carnali circum-
cissione. Et hoc est, ut præputium, in quo justifica-
tus antequam circumciscus sit pater credentium, in
hoc scilicet quod credentes sunt reputetur etiam
illis ad justitiam, quamvis desit exterius signum.

pater circumcisionis, videlicet exterioris, id est in spirituali simul et carnali circione in exemplo et auctoritate propositus. *solum tantum*, scilicet pater, qui sunt ex circumcid est quibus præcepta est carnis circumcisio *is qui sectantur*, etc., id est qui habent fidem præputio. Sic construe: Vestigia fidei patris Abrahamæ, quæ scilicet fides est in præputio, id præputiatis æque ut in circumcisis. *Non enim yem*. Cum superius ostendere hominem ex operibus legis justificari, et per hoc gloriæ legis Judæis auferret, manifestum deum patre ipsorum interposuit exemplum. nunc ad glorificationem legis evacuandam ur, ac si iterum supra dicta ut ea probet reddicat: Dixit superius me arbitrari hominem Buri per fidem sine operibus legis, quod in iam patet Abraham, qui opus maximum, scilicet circumcisionem suscipiens, potius itiam fidei, quam per opus ipsius legis justificat, et merito. Non enim per legem, id est per legis, vel per obedientiam legis, quæ non ita erat, meruit promissionem hæreditatis acsed per *justitiam fidei*, id est per fidem justificat, sive per justitiam ex fide venientem; aut ejus, id est exemplo ejus instructi, ut *hæres undi*, id est perpetuus possessor universorum in quæ per fecunditatem terræ promissæ signifi- ca. Universa quippe possidet bona, qui omnet necessaria, et ei nihil deesse dicitur qui adiget. Unde Apostolus de his qui exemplo peregrinantes terrena despiciendo cœlestia ut, ait: *Tanquam nihil habentes, et omnia ites* (II Cor. vi, 10). Vel esset hæres mundi oli ex universo mundo eligerentur, ut fierent i. *Si enim qui*. Bene dico per opera legis non ri ad hæreditatem fidelibus promissam. *Alio- es esset exinanita*, id est meritum fidei eva-, cum æque infideles sicut fideles opera illa ibere possint, et per hoc hæredes fieri. *Et io abolita*, id est inefficax et irrita facta. iam quidem promissionem in semine Abra- tes sunt benedicendæ, quæ legis opera non

Et hoc est, si qui ex lege sunt, subaudis eredes, id est qui opera legis habent, pro hoc Datem merentur, etc.

mm. Iterum probat per legem, id est opera exteriora, quæ lex præcipit, non acquiri atem, imo magis reos constitui homines per ut hæreditatem amittant. Multa quippe sunt legis ita gravia, ut eos a quibus vel in quibus leo affligant, ut vix eis aut nunquam præ- orum placeant, nec voluntarie possint im- sicut est, dentem pro dente et oculum pro tollere, et nonnullis mortem inferre. Quis his quos diligit hæc libenter exercent, aut

libenter excipiat? Unde Petrus in Actibus rum eos refellens, qui Christianis opera ponere volebant, ut ea videlicet ipsi quo-

que servarent, ait: *Viri fratres, quid tentatis Domi- num imponere jugum super cervicem discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus; sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari, quem- admodum et illi* (Act. xv, 10). Lex itaque carna- lem et duræ cervicis populum ex operibus legis ma- gis reum effecit, quam purgavit. Spiritualibus vero nihil justitiæ contulit, per illa videlicet propria sua opera exteriora. Et hoc est quod ait: Lex enim illa legalia opera iram Dei in eos potius operatur quam veniam vel aliquam justificationem. Et quare iram? Quia transgressores sui facit eos, non alios scilicet, et hoc est: *Ubi enim non est lex*, etc. Idem illi qui bus illa legalia præcepta non sunt data, prævarica- tionis et transgressionis reatum per illam non incur- runt, cum eis voluntarie non obediunt. *Ideo, ex fide*, scilicet sunt hæredes, quando quidem non ex lege. Vel ita continua: Dixi non per legem esse factam promissionem hæreditatis, sed per justitiam fidei, *Ideo, ex fide* sunt hæredes. Et hoc est: *Ut sit firma promissio* scilicet hæreditatis, id est ad effectum per- ducta. *Omni semini Abrahamæ*, id est fidem ejus imitan- ti, tam gentili scilicet quam Judæo. Et hoc est quod subdit: *Non solum ei qui est ex lege*, id est Judæo qui legi subjacet, *sed et etiam qui ex fide est Abrahamæ*, id est gentili, quisola fide Abraham imitatur, secundum gratiam scilicet Dei, sit firma promissio ejus non secundum merita legalium operum. *Qui est pater*, scilicet Abraham, *omnium nostrum*, tam Judæorum scilicet quam gentilium, id est in exemplo ad imitan- dum hominibus propositus est. *Sicut scriptum est*, in Genesi scilicet, ac si diceret: Eo videlicet modo pater est atque auctor omnibus in exemplo ad imi- tandum propositus, quo promittitur a Domino pa- ter esse multarum gentium, id est multarum regio- num, credendo scilicet magis quam opera legis exercendo. Quod patenter insinuat, cum subdit: *An Deum cui credidisti*; verba Domini loquentis ad Abraham sunt ista: *Quia patrem*, etc. Sic quippe scriptum est: *Non vocabitur nomen tuum Abram, sed vocaberis Abraham, quia patrem multarum gen- tium constitui te* (Gen xviii, 5).

Innuitur itaque ex his verbis interpretatio nomi- nis Abrahamæ, quod sonat pater multorum. Sed quod additur *gentium*, explanatio est potius quarum rerum multarum sit intelligendum, quam interpre- tatio. Sed et quod ait Apostolus: *Ante Deum, cui credidisti*, vel nostræ translationis est subtractum, vel ex parte Apostoli additum, ut videlicet deter- minaret Abraham ex fide in omnibus in patrem esse propositum magis quam ex circumcissione. Pater ponitur, id est constituitur ante Deum, id est in bene- placito ejus, qui filios non quærit sibi generare, sed Deo, nec concumbendo suæ voluptati satisfacere, sed exemplo fidei magis quam propagatione carnis filios Dei præparare. Quod patenter insinuat cum subdit: *Cui credidisti*, de omnibus scilicet ejus promissis; ac si diceret: Posui te patrem ante Deum cui credidisti, id est ut per hoc quod ei

credidisti ministros sibi similes exemplo tuæ fidei illi generares. Quod Deus loquens ad Abraham ita fatur : *Patrem multarum gentium posui te ante Dominum*. Et non dicit, ante me, sed ita de se quasi de alio loquitur. Consuetudo est Hebraici sermonis. Unde et ipse legislator, qui hoc scripsit, semper de seipso quasi de alio consuevit loqui, veluti cum ait : *Dixit Dominus ad Moysem*. Et item : *Et erat Moyses mitissimus*, etc. (*Num. XII, 3*), quod tamen non sine causa factum videtur, ut videlicet alius quasi de alio loquatur. Constat quippe in sanctis et maxime in prophetis Dominum potius quam ipsos loqui. Unde prophetæ aliquid dicturi frequenter aiunt : *Hæc dicit Dominus*. Et Veritas in Evangelio ad discipulos : *Non enim vos estis*, inquit, *qui loquimini* (*Matth. X, 20*). Apparens quoque et loquens Dominus Abraham olim vel cæteris, quoniam id per Angelum exhibebat, veritatem ipsius apparentis vel loquentis angeli a seipso provide distinguebat, ut ipso quoque locutionis genere alius intelligeretur qui verba firmaret, quam ipse de quo verba erant, id est angelus a Domino.

Qui vivificat. Et merito ei credidisti de suis promissis, quia talis est qui vivificat mortuos, id est infideles prout vult ad fidem convertit. Mortui dicuntur infideles, vulnerati, peccatores. Vita quippe justorum fides dicitur, juxta illud : *Justus ex fide vivit*. (*Rom 1, 17*.) Qui infidelis est, nihil penitus boni, habet, quo Deo placere possit, *quia sine fide*, ut ipse dicit Apostolus, *impossibile est Deo placere* (*Hebr. XI, 6*). *Et vocat*, id est ita suis verbis facit obedire non existentia ; *Dixit enim, et facta sunt, mandavit, et creata sunt* (*Psal. XXXII, 9*), sicut existentia. *Qui contra spem*. Commendata potentia Domini, ut de ejus promissis nullatenus sit dubitandum, commendat et constantiam fidei Abraham, ad quam imilandam adhortatur. Cum primitus Abraham desperasset de Sara, speravit de Agar se hæredem suscipere. Postea vero e contrario per promissionem Domini credidit ac speravit : et hoc est, *credidit in spe contra spem*, id est credendo divinis promissis ductus est in spem suscipiendi scilicet hæredis contrariam priori spei. Aliter. Quando duxit Saram credidit eam fecundam et secundum naturam ei filios in juventute parituram. Postea vero frustratus hac sua spe e contrario penitus credidit et speravit, propter promissionem Domini, id est eam sterilem in senectute contra naturam parituram. Quod mirabile fuit eum potuisse credere, juxta illam dialecticæ regulam : « Si enim quod magis videtur inesse non inest, nec quod minus videtur inesse inerit. *Ut fieret pater*, id est ut per tantam constantiam fidei de promissionibus Dei mereretur proponi in exemplo etiam gentibus. *Secundum quod dictum est ei a Domino*, scilicet in ipsa Genesi. *Sic erit semen tuum*, id est homines exemplo fidei tuæ mihi generandi, ita scilicet innumerabiles. *Sicut stellæ*, etc.

Possumus et per stellas et arenam Judaicum et gentilem populum distinguere, ex quibus spiri-

tuales Abraham filii pariter sunt collecti, ut non solum filiorum multitudo, verum et populorum diversitas exprimitur. Stellis Judæi comparantur per fidem ex lege jam illuminati, et a fluxu mundanarum concupiscentiarum per legem coerciti, et quasi cœlestes in spe sua facti, cum e contrario gentiles nulla lege constricti per omnem concupiscentiam libere effluerent terrenis tantum desideriis inhiantes. Sed quia de gentibus tantum, in quibus maxime fides Abraham fructificatura erat, promissionis verba sunt. Possumus fortassis convenientius in stellis et arena maris tres Ecclesiæ ordines distinguere, per stellas quidem quæ et igneæ sunt et lucidæ duos sublimiores, continentium scilicet, id est contemplativorum, qui divini amoris igne vehementius fervent, et prædicatorum qui alios doctrina sua illuminant ; per arenam vero maris conjugatorum, qui quasi in mari et in humidis habitant luxuriæ indulgentes, et mundanarum sollicitudinum curis fluctuant, et earum amaritudinem graviter tolerant. Credidit, inquam, *Et non est infirmatus in fide*, id est non fuit remissa in aliquo vel debilis fides ejus quantumcunque differretur promissio, vel impossibilis videretur, sed æque firmiter credidit id quod contra naturam esse penitus sciebat, sicut illud quod per naturam fieri prius exspectaverat.]

Nec consideravit corpus suum emortuum, id est non attendit impossibilitatem suæ naturæ vel uxoris, sed potentiam promittentis, Corpus emortuum dicit, id est omnino jam per naturam impotens ad generationem quæ promittebatur. *Cum*, id est quamvis jam ipse Abraham, *fere esset centum annorum*, id est nonaginta novem, *et emortuam vulvam Saræ*, ad opus similiter generationis, tam propter senectutem scilicet, quam propter sterilitatem. Et attende, cum ait de Abraham eum fere centum esse annorum, innuit eum propter ætatem tantum, non propter sterilitatem ad generandum minime valere, nec tamen tam impotens penitus ad generandum Abraham credendus est, qui mortua Sara postea Cethuram duxit, de qua filios generavit. Quippe potuit in juvenula id natura senis, quod non potuit in vetula et sterili. Quod et satis ipsa verba Apostoli determinant. Non enim ait simpliciter emortuum corpus Abraham, sed statim adjunxit, *et emortuam vulvam Saræ*, ut per adjunctionem Saræ Abraham impossibilitatem ostendat, et cum Sara scilicet, non cum alia. Non repetiit negativam conjunctionem, sed copulativam interposuit. Non enim ita dixit : Non consideravit corpus suum emortuum, nec emortuam vulvam Saræ. Sed potius ita adjunxit, *et emortuam vulvam Saræ*. Ex quo intelligi innuit, nec unumquemque per se ad generandum penitus esse impotentem, sed conjunctum invicem. Notandum vero quod hæc promissio : *Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli et sicut arena maris*, non invenitur facta fuisse Abraham, quando ei promissus est Isaac, sed postquam, juxta præceptum Domini voluit eum immolare Domino. Sic enim scriptum

est: *Per memetipsum juravi, dicit Dominus, quia fecisti rem hanc, nec pepercisti filio tuo unigenito propter me, benedicam tibi, et multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, et velut arenam quæ est in littore maris* (Gen. xii, 16, 17). Scimus quidem, antequam Ismael etiam natus esset Deum Abraham promississe sic fore semen ejus innumerabile sicut pulverem terræ, et alia vice postea sicut stellas cæli; sed nihil de arena maris tunc addidisse. Hæc autem ideo notavimus, quia videtur Apostolus ita extremam promissionem et conceptionem, id est Isaac disponere, ut ante facta illa promissio videatur quam Isaac conciperetur. Sic enim superius ait: *Qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est: B Erit semen tuum sicut stellæ cæli et sicut arena maris; et statim adjunctum est, et non est infirmatus in fide, etc.* Ad illud vero tantum quod interponitur, *ut pater fieret, etc.*, illud spectat quod subditur, *secundum quod deinde est, sic erit, etc.*

Quærendum existimo quando non fuerit Abraham infirmus in fide de promissione Isaac, cum ipse quoque sicut et Sara de promissione hac quasi diffidenter loqui et risisse parretur. Sic enim scriptum est in Genesi: *Cecidit Abraham in faciem, et risit, dicens in corde suo: Putasne centenarium nascentur filius, et Sara nonagenaria pariet?* (Gen. xvii, 17.) Dixit ad Dominum: *Utinam Ismael vivat coram te.* Sed profecto cum præmittitur: *Cecidit Abraham in faciem suam*, id est adorando atque supplicando gratias retulit promissioni, pariter innuitur quia de ea non desperavit. Quod nequaquam Sara fecisse legitur, cum riserit. Dicitur etiam de Sara, quod riserit occulte post ostium; de Abraham vero, quod riserit corde potius quam ore, videlicet risus cordis gaudium intelligitur mentis, non risio promissi. Et verba illa quæ sequuntur, *putasne centenarium, etc.*, admirationis potius quam desperationis sunt. Et quod adjunxit, *utinam Ismael vivat coram te*, ostendit humilitatem Abraham non tam præsumpsisse de bonitate divinæ gratiæ quantum Deus ipse non petenti offert, sed potius Abraham satis esse, si vel Ismael vivat ei pro semine.

In repromissione, etc. De duobus factæ sunt Abraham promissiones, de semine scilicet ei dando vel multiplicando, et de terra Chanaan ei danda, vel semini ejus. Sæpius autem utramque promissionem factam ei fuisse legimus, dum compleri differetur. Sed maximam illa de possessione terræ dilationem accepit, quæ longe post mortem illius complenda esse promittitur. Hanc itaque secundam promissionem repromissionem dicit Apostolus, ac si diceret; Non solum in prima promissione, de semine scilicet non dubitavit, sed nec etiam in secunda, de possessione, videlicet terræ, licet longe postea futura, in quarta scilicet vel in quinta generatione filiorum Jacob in Ægypto profectorum. *Non hæsitavit diffidentia*, id est non habuit dubitationem in corde, sicut in ore verba quidem dubitationis ha-

buisse videtur, et non statim credidisse. Non prius in visione signo accepto sicut statim credidit promissioni priori de semine. Sic enim scriptum est de Domino et de Abraham: *Qui egredietur de utero tuo ipsum habebis hæredem. Eduxitque eum foras, et ait: Suspice cælum, et numera stellas si potes. Et dixit ei: Sic erit semen tuum. Credidit Abraham et reputatum est illi ad justitiam. Dixitque ad eum: Ego Dominus, qui eduxi te de Hur Chaldæorum, ut darem tibi terram totam, et possideres eam. At ille ait: Domine unde scire possum quod possessurus sum eam? Et respondens Dominus: Sume, inquit, mihi vaccam triennem, etc.* (Gen. xv, 4-9). Hæc itaque dubitationis verba signum requirementia ad confirmationem posteriorum magis quam suam Abraham assumpsisse credimus. Sicut et Joannes Baptista Dominum non sibi, sed discipulis requisivit dicens: *Tu es qui venturus es, etc.* (Matth. xi, 3). *Sed confortatus fide*, id est expectatione, non re ipsa quæ longe scilicet post mortem ejus erat futura, dans gloriam Deo, id est grates ei pro his referens; non meritis suis quidquam tribuens. *Plenissime sciens*, id est firmiter credens quia quæcunque. Providam repromissionem ostendit et rationabilem, nihil scilicet promittentis nisi quod implere potest, vel etiam debet. Certum quippe est quia non potest facere nisi quod debet, id est quod convenit ei. *Ideo reputatum est*, quia scilicet confortatus est fide, dans gloriam Deo, plenissime sciens, etc. Hoc est, etiam hæc fidei firmitas, si opera cessarent exteriora, imputatur ei a Domino pro justitia, ut videlicet ad eum justificandum sufficiat.

Non est autem, quasi quis diceret: quid ad nos relatio tantæ laudis Abraham? Respondet quod hæc laus ejus *non est scripta tantum propter ipsum*, id est ad commendationem ipsius, sed et *propter nos* quibus videlicet exemplo ejus instructis, id est reputabitur ad justitiam. *Credientibus in eum, etc.*, id est si credendo in Deum, Abraham imitemur. In eum dicit, non eum, vel ei, sicut superius exposuimus. *Qui suscitavit*, id est qui jam complevit in semine Abraham per Christum quod Abraham expectabat futurum, et quod sibi in promissione terræ vel benedictione ipsius seminis intelligebat figuratum. *Tota quippe exsultatio Abraham de figurato Isaac, id est Christo, potius quam de figurativo fuisse intelligitur.* Unde et per se ipsam Veritas ait: *Abraham pater vester exsultavit ut videret diem meum, vidit et gavisus est* (Joan. viii, 16). Totam autem humanæ reparationis et salutis summam tam in capite quam in membris Apostolus hoc loco paucis comprehendit, dicens videlicet Christum resurrexisse a mortuis qui traditus est, etc. Nota autem quod dum ait Apostolus Deum Patrem suscitasse Christum, et quod potentiæ est specialiter Deo Patri assignat, divinam potentiam ad personam Patris maxime pertinere insinuat, sicut divinam sapientiam ad Filium, et divinæ gratiæ bonitatem ad Spiritum sanctum. Quod plenius Theologiæ nostræ textus edisse-

rit. *A mortuis*, id est de inter mortuos corpore, quorum ipse unus erat. *Qui mortuus est*. Causa mortis Christi, quam resurrectionis causam ad nos reducit. Duobus modis propter delicta nostra mortuus dicitur; quia nos deliquimus propter quod ille moreretur, et peccatum commisimus cujus ille pœnam sustinuit, tum etiam ut peccata nostra moriendo tolleret, id est pœnam peccatorum introducens nos in paradisi pretio suæ mortis auferrēt, et per exhibitionem tantæ, quia, ut ipse ait, *majorem dilectionem nemo habet* (Joan. XIII, 13), animos nostros a voluntate peccandi retraheret, et in summam suam dilectionem intenderet. *Et resurrexit propter justificationem nostram*. Justificationem dicit perseverantiam justitiæ quæ justum facit. Non enim justus dicitur qui aliquando juste agit, sed qui hoc in consuetudinem habet. Quod itaque dicitur: *Resurrexit propter justificationem nostram*, tale est, ut spe gloriæ resurrectionis, quam in seipso nobis exhibuit, nos in operibus justis perseverantes faciat.

CAPUT V.

Justificati ergo a fide. Quandoquidem et propter nos scriptum est de justificatione Abrahamæ per fidem, ut videlicet exemplo ejus similiter justificemur. Ergo ex fide potius quam ex operibus legis nos justificati, *Pacem habeamus apud Deum*, id est sic reconciliemur ei, et quantumcunque justii fuerimus, mediatore Christo nobis opus est. Addit: *Per Dominum nostrum Jesum Christum*, a quo ad nos tanquam a capite ac membra omne bonum emanat tum exemplo vitæ tum prædicatione doctrinæ. Et hoc est, *per quem habemus accessum in gratiam in qua stamus*, et quæ sit illi gloria supponit dicens, *in spe gloriæ filiorum Dei*, id est ex spe illa quam habemus adipiscendi illam summam beatitudinis, quæ filiis non servis est debita. Et hoc est per fidem præeuntem. Ex fide enim spes nascitur, cum electi ex fide quam habent ad spem supradictam assurgunt, ac nemo sperare aliquid potest nisi quod primitus credit. Gratiam dicit gratis datam non pro meritis scilicet collatam, quia *non sunt condignæ passionibus hujus temporis ad futuram gloriam* (Rom. VIII, 18). *Non solum autem*, scilicet gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei, *sed et gloriam in tribulationibus*, id est in magno nobis honori imputamus affligi pro Deo, secundum quod in Actibus apostolorum scriptum est: *Ibant gaudentes a conspectu concilii*, etc. (Act. V, 41.) *Scientes etiam*, hoc est attendentes maximum fructum, in his tantum gloriamur quod videlicet tribulatio, *patientiam operatur*, id est in opere virtutum exhibet patientiæ atque ipsum tribulationis exercitium fortiores ad eas tolerandas nos reddit. *Patientia autem*, secundum quod scriptum est: *Tanquam aurum in fornace probavit electos Dominus* (Sap. III, 6), id est tam tibi quam aliis eorum constantiam, id est probitatem

A exhibuit; *probatio vero spem*, ut jam videlicet tam nos ipsi quam alii de nostris per gratiam Dei meritis confidamus. Et ne spes ista irrita videretur sicut de impiis dicitur: *Spes autem impiorum peribit* (Prov. X, 28), addit, *spes autem*, scilicet hæc, *non confundit*, id est erubescitiam nobis non acquirit in futuro, quia speratum obtinebimus, et quasi qui requirit unde hoc scire possumus, adjungit: *Quia charitatem habemus per quam speramus*, promermur. Et hoc est, *quia charitas Dei*, etc. Dei dicitur, id est pure propter Dominum habita, ad differentiam carnalis dilectionis. Charitatem, id est dilectionem diffusam dicit, quæ inimicum quoque complectitur. De qua scriptum est: *Omnis consummationis vidi finem, latum mandatum tuum nimis* (Psal. CXVIII, 96), id est perpenti atque intellexi latum tuum de charitate mandatum finem esse omnis consummationis, id est illud esse ad quod universorum tuorum mandatorum intentio dirigitur. *Propter Spiritum sanctum qui datus est nobis*, id est per operationem gratiæ divini nobis collatæ. Augustinus De doctrina Christiana libro IV, (66): « *Patientiam operatur tribulatio*, etc., agnoscitur figura quæ Latine a quibusdam est appellata gradatio, cum verba vel sensus connectuntur alterum ex altero, sicut hic ex tribulatione patientiam, ex patientia probationem, ex probatione spem connexam videmus. »

C *Ut quid enim*. Merito dixi charitatem diffusam in cordibus nostris. Nam propter quid aliud, nisi videlicet ut in nobis dilataretur charitas Dei? *Christus mortuus est secundum tempus*, id est quasi ad horam et in transitu mortis detentus, qui cito resurrexit. *Pro impiis mortuus est*, ut eos videlicet a damnatione liberaret. *Cum adhuc infirmi essemus*. Notandum vero est Apostolum hoc loco modum nostræ redemptionis per mortem Christi patenter exprimere, cum videlicet eum pro nobis non ob aliud mortuum dicit, nisi per veram illam charitatis libertatem in nobis propagandam per hanc videlicet qua nobis exhibuit summam dilectionem, sicut ipse ait: *Majorem hac dilectionem nemo habet*, etc. (Joan. XIII, 13.) De quo quidem redemptionis modo supra nos satis arbitror disseruisse. *Vix enim*. Dixi Christum pro impiis mortuum esse, ut charitas in cordibus nostris diffunderetur, quasi hoc magnum esset quod fecerit. Et vere magnum hoc et salutarium fuit, Deum scilicet pro impiis mori, quia vix pro homine iste homo mori sustinet. Dixi, vix, ex toto negavi, quia fortasse, etsi rarissime, potest reperiri, qui pro amore boni hominis, id est justii, moriuntur. Et hoc est, *Nam pro bono*, scilicet homine, *forsitan quis* id est aliquis, *audeat mori*, sciens se a Domino remunerandum. Cum dicit *forsitan et audeat*, difficultatem insinuat. Christus autem non solum ausus mori, sed et mortuus est pro peccatoribus, et per exhibitionem tantæ gloriæ, *Commen-*

dat Deus, id est ædificat sive confirmat suam charitatem in nobis, quoniam scilicet Dei *Christus Filius pro nobis mortuus est cum adhuc peccatores essemus*. Quod si ita respexit cum essemus peccatores, morti scilicet unicum suum pro nobis tradendo. *Multo magis ergo*, id est multo facilius sive libentius vel probabilius nunc respiciet nos ad salvationem jam justificatos in sanguine suo, id est jam per dilectionem, quam in eo habemus, ex hac summa gratia, quam nobis exhibuit, pro nobis scilicet adhuc peccatoribus moriendo. Et hoc est, *salvi erimus ab ira*, scilicet futura, id est a peccatorum vindicta, per ipsum, videlicet Christum pro nobis semel morientem, et sæpius orantem, et assidue nos instruente.

Si enim cum. Dixi quia justificati in sanguine Christi salvi erimus ab ira Dei per ipsum. Et merito, quia jam reconciliati sumus Deo per mortem illius, cum prius nos pro inimicis haberet ad puniendum. Et si tantum mors ejus potuit ut nos scilicet justificaret vel reconciliaret, multo magis vita ipsius nos protegere poterit et salvare ab ira sua. Constat quippe plus posse unumquemque vivum quam mortuum. *In vitu ipsius*, id est ipsum jam suscitatum et viventem. *Non solum autem*, scilicet salvi erimus, id est salvari per ipsum impetrabimus. Et hoc est, gloriationem maximam adepti sumus, et maximo honori nobis imputamus, quod talem nobis reconciliationem Dominus dedit. Et hoc est, *gloriamur in Deo*, non in nobis, id est de tanto beneficio ejus, ex gratia ejus, non ex meritis nostris, nobis per Christum collato. *Propterea sicut Littera* ideo hæc defectiva videtur, nisi cum superioribus vel inferioribus quoquomodo conjungere nitamur. Sic autem superioribus fortasse continuabitur, ac si dicamus: Reconciliationem, inquam, per Christum accipimus, propterea, id est propter hoc quod supradictum est, quia videlicet pro nobis mortuus est, sicut e contrario damnationem per Adam incurrimus. Et hoc est quod addit: *Sicut et per unum hominem*, videlicet Adam, *peccatum intravit*, quia prior peccans aditum peccato dedit. *In hunc mundum*, id est in hanc partem mundi scilicet terrenam, in qua homines habitant; non veri homines qui antea peccaverant. *Et per peccatum mors*, scilicet corporis. *Et ita*, videlicet ab Adam incipiendo tam mors quam peccatum, saltem originale, *pretransiit in omnes homines*, unum, inquam, hominem, id est Adam, *in quo omnes reliqui peccaverunt*, id est pœnam peccati incurrerunt. Poterit et fortassis versus incipere, *propterea*, et ad inferiora longe postea constructio dirigi, illuc scilicet sic, et *per unius justitiam in omnes homines*, etc. Ac si diceretur propter, quia scilicet per Christum reconciliationem accepimus, sic per unius justitiam, subaudi justificationem vitæ, in omnes homines, sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intravit, etc. Cætera vero quæ interponuntur suspensivam litteram tenent.

Usque ad legem enim. Bene dico in omnes pertransiit peccatum, cum nec ulli, qui ante legem fuerunt a peccato immunes exstiterint. De quibus magis videtur. Cum adhuc nullius scriptæ transgressionis eos reos faceret, *usque ad legem*, id est toto tempore illo antequam lex per Moysem daretur; peccatum erat in mundo, licet non imputaretur, id est ab hominibus argueretur, vel puniretur per aliquam legem, cum videlicet lex nondum scripta esset, sed tantum naturalis per quam boni vel mali discretionem nonnullam habebant, ex qua cognoscere peccatum possent. Potest etiam sic dici peccatum ante legem non imputari ab hominibus, id est a nullis vel paucis cognosci quid esset peccatum, antequam scilicet concupiscentiam lex tanquam peccatum interdiceret, et doceret in corde potius quam in opere peccatum consistere. Quod quidem in sequentibus patenter Apostolus edocens ait: *Lex peccatum est? absit! Sed peccatum non cognovi nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam*, etc. (Rom. xii, 7.) Peccatum itaque non imputabatur sive originale sive proprium, id est ignorabatur ab hominibus, donec ipsum lex diceret. Nam et ipsum primorum parentum peccatum etiam in concupiscentia fuit, sicut scriptum est: *Vidit ergo mulier quod bonum esset lignum ad vescendum et pulchrum oculis aspectuque delectabile, et tulit de fructu illius, et comedit* (Gen. iii, 6). Et licet peccatum ante legem, ut dictum est, non imputetur ab hominibus, tamen etiam tunc imputabatur a Deo, quoniam pro ipso pœnam corporalis mortis omnibus inferebat, insinuans per hoc nobis a propriis maxime peccatis esse cavendum, cum hoc sustineremus propter alienum. Et hoc est: *Sed regnavit mors*, scilicet corporalis, id est quietum obtinuit dominium, et ante legem, id est ab Adam usque ad Moysem etiam in eos qui non peccaverunt scienter transgrediendo sicut Adam fecit, id est in parvulos vel quoslibet innocentes, qui scilicet Adam vetus est *forma futuri*, id est similitudo novi Adæ, id est Christi post eum futuri. Adam sicut homo commune nomen est tam viri quam feminæ. Ideo cum dicitur novus Adam, tale est ac si diceretur novus homo, et veteri homini per obedientiam omnino contrarius. Similitudinem Adæ et Christi ipse Apostolus aperit, ostendens videlicet ita Christum omnium spiritualium esse patrem, sicut est Adam carnalium, hoc est, ita præesse omnibus ad generandum in Deo, sicut ille est ad generandum mundo: et hunc sic ad vitam et requiem esse auctorem, sicut ille est ad mortem et pœnam. Potest etiam ad hanc similitudinem, Adæ videlicet et Christi, illud reduci quod alibi idem Apostolus intelligens ait: *Sacramentum hoc magnum est: ego dico in Christo et in Ecclesia* (Ephes. v, 32), sed litteræ præsentis sufficit similitudo prædicta, quam ipse Apostolus prosequitur, de carnali, scilicet et spiritali generatione.

Sed non sicut delictum Adæ, ita est et domum

Christi, id est non sunt æqualia in istis quæ ad posteros suos transmittuntur, et plura per Christum ad posteros transmittuntur in salutem, quam per Adam in damnationem: et merito, quia plus conveniens fuit divinæ justitiæ sive pietati, ut per Christum plus prodesset quam per Adam noceret, id est plura per hunc commoda quam per illum incommoda daret. Longe quippe est pronior Deus ad bonum conferendum, quam ad malum inferendum. Et hoc est, si pro unius delicto, scilicet Adæ, uno videlicet non pluribus, *multi mortui sunt*, id est damnati, sicut parvuli non baptizati, qui ob aliud non sunt perditii, multo magis in plures, id est multo similiter, non in unum tantum hominem, ut absolute videlicet, non comparative intelligatur, abundare debuit gratia Dei, et donum in gratiam Christi, id est per dona Dei homini illi collata, de plenitudine cuius nos omnes accepimus, et qui nobis meritis suis impetravit quidquid boni habemus, et non sicut per unum scilicet hominem Adam pertransiit, subaudi ut supra diximus *peccatum*, scilicet unum in omnes, hoc est originale, *ita et donum*, similiter unum pertransiit per unum hominem videlicet Christum, imo multa dona ad multos. Et hoc est quod Apostolus in superiori versu jam comprehenderit, sed repetiit ut probaret dicens:

Nam iudicium quidem, etc., id est ex uno peccato, Adæ scilicet, est iudicium Dei in *condemnationem* posterorum ejus, id est deputat eos æternæ pœnæ tradendos. Sed gratia Dei, id est gratuitum remissionis donum ex multis delictis, tam originali scilicet quam propriis per Christum condonatis est nobis in *justificationem*, id est ad pœnarum absolutionem. Apparet itaque plura nobis a Christo collata esse ad salutem, quam ab Adam ad condemnationem, cum ille videlicet Adam unum peccatum intulerit mundo, id est unius peccati scilicet originalis pœnam, iste vero remissionem tam illius quam cæterorum. Et merito quia plus oportuit tot et tanta bona istius juvare quam illius unum delictum, nec magnum aliorum comparatione nocere. Unde Hieronymus ad filiam Mauriti hoc etiam peccatum extenuans ait: « Adæ magis parcendum fuit, qui adhuc novellus erat, et nullius ante peccantis, et propter peccatum suum, morientis retrahatur exemplo. Tibi vero post tanta documenta, post legem, post prophetas, post Evangelia, post apostolos, si delinquere volueris quomodo indulgere possit ignoro. » Sic expone. Quandoquidem per delictum unius scilicet Adæ, et per unum scilicet delictum *mors*; etiam animæ *regnavit*, id est quiete posteros obtinuit, multo convenientius et justius per unum Jesum Christum omnium honorum plenitudine perfectum posteri ejus spirituales accipientes abundantiam divinæ gratiæ, id est plura bona super merita ipsorum eis collata, bona dicationis et justitiæ. Donationis solummodo illa dona dicuntur quibus nullum est meritum adjun-

ctum, sicut in parvulis; justitiæ vero, ubi aliquid pro meritis datur. Justitia quippe dicitur, quæ unicuique reddit quod suum est. Regnabunt in vita scilicet æterna, id est vitam quasi regnum, non quasi consulatum instabilem obtinebunt. Ne miretis hanc sententiam sæpius Apostolum memorare, cum maxime Christum in hoc attendat commendare, et ratione valida velit astruere plus de Christo omnibus esse confidendum quam de Adam timendum. Quod ut firmiter memoriæ commendet, sæpius replicat:

Igitur sicut per unius. Quandoquidem per Adam incurrimus damnationem, et per Christum assequimur justificationem, id est remissionem; igitur per unum, id est per unum illud confertur, et hoc est sicut per unius delictum, agitur subaudi. *Ad condemnationem*, ut videlicet obnoxii sint etiam propter illud morti æternæ *In omnes homines*, tam videlicet in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, ut supra meminit, quam in alios, vel tam in eos qui ante legem fuerunt, quam in alios, ut supra quoque meminit. Ita et per unius justitiam agitur ad justificationem vitæ, id est ad remissionem peccatorum, quæ vitam conferat æternam, in omnes similiter homines, non quidem in singulos, sed in utraque hominum genera determinata. Quod enim non de singulis dicat Apostolus statim sequentia insinuant, ubi solummodo *multi*. Multi non omnes dicuntur. Et plane Apostolus exprimit quomodo superius supra dixerit priorem Adam formam, id est similitudinem secundi, id est Christi, in hoc videlicet quod, sicut quod suum est, transfundit ad posteros, id est peccatum, ita ille quod suum ad suos, id est gratiam justificationis.

Sicut enim. Vere per delictum et justitiam sic actum est, quia per inobedientiam et obedientiam. Et hoc est, *sicut enim* etc. Per peccatum Adæ multos dicit, non omnes constitui peccatores, id est æternæ pœnæ tradi. Ut enim prætermittamus hominem Christum ab omni peccato semper immunem, sunt multi quibus jam per sacramenta Ecclesiæ peccatum originale condonatum est, et postea propriis condemnantur peccatis, quos nequam eo modo quo dictum est peccatores Adam constituit, sed ipsimet ipsos, quia jam non peccatum Adæ in eis puniri videtur, quippe quod jam eis condonatum est, sed propria ipsorum tantum peccata. Quamvis nonnulli juxta parabolam Domini de duobus conservis dimissa etiam peccata in damnatis atque ingratis redire, et jungi ad pœnam ita velint, ut quod jam condonationem accepit iterum puniatur. Cum id plane Apostolus in sequentibus contradicat, dicens sine pœnitentia esse dona Dei et vocationem. De quo quidem suo loco diligentius disseremus. Possumus etiam fortasse nullos salvandos ab Adam peccatores, ut determinatum est, constitui, id est æternæ morti subjici, sed solos sine sacramento damnatos.

Per unius obedientiam. Qui videlicet factus obediens usque ad mortem, *constituentur justii*, id est ab omni peccato penitus immunes etiam per poenam. Nota quod in Adam dicit, *constituti sunt*, in Christo *constituentur*. Ipsum quidem Adæ peccatum in nobis transfusum quasi præsens et determinatum est per poenam sui. Justificatio autem illa per Christum quasi futura est adhuc, cum sit occulta, et maxime, quia Christiani qui sunt, afflictionibus in hoc mundo subjaceant. Unde Joannes Apostolus. *Filii Dei sumus et nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus, etc.* (I Joan. III, 2.) Et ipse Paulus: *Vita, inquit, nostra abscondita est cum Christo in Deo* (Coloss. III, 3).

Non autem segniter prætereundum est quod hoc loco Apostolus de peccato et gratia per Adam et Christum transfusis toties replicat, et quod quasi necessaria ratione ac manifesta justitia exigente astruit plura per Christum bona, licet non pluribus debere conferri quam per Adam mala, quasi plus in juvando iste potuerit quam ille in nocendo: quod apertum est. Sed ex hoc, ni fallor, contuendo nobis Apostolus reliquit Deum in incarnatione Filii sui id quoque sibi machinatum fuisse, ut non solum misericordia, verum et justitia per eum subveniret peccantibus, et ipsius justitia suppleretur quod delictis nostris præpediebatur. Cum enim Filium suum Deus hominem fecerit, eum profecto sub lege constituit quam jam communem omnibus dederat hominibus. Oportuit itaque hominem illum ex præcepto divino proximum ipsum tanquam se diligere, et in nobis charitatis suæ gratiam exercere, tum instruendo nos, tum pro nobis orando. Præcepto itaque divino et pro nobis, et maxime pro dilectione ei adherentibus orare cogeatur, sicut in Evangelio Patrem sæpissime interpellat pro suis, Summa vero ejus justitia exigebat ut in nullo ejus oratio repulsam sustineret, quem nihil nisi quod oportebat velle vel facere unita ei divinitas permittebat. Quod ipse Apostolus duobus aliis locis diligenter insinuavit, scribens de eo ad Galatas: *Factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret* (Galat. IV, 5). Et ad Hebræos: *Qui in diebus vitæ suæ preces supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere a morte, cum clamore valido et lacrymis offerens, est exauditus pro sua reverentia, etc.* (Hebr. V, 7.) Homo itaque factus lege ipsa dilectionis proximi constringitur. ut eos qui sub lege erant, nec per legem poterant salvari, redimeret, et quod in nostris non erat meritis, ex suis suppleret. Et sicut sanctitate singularis existit, singularis fieret utilitate in aliorum etiam salute. Alioquin quid magnum sanctitas ejus promeretur, si suæ tantum salvationi, non alienæ sufficeret? Nunquid Adam obediendo seipsum salvasset, quod unusquisque etiam sanctorum per gratiam Dei obtinet? Multo plus aliquid in illo singulari justo divina operari gratia debuit. Non sunt etiam co-

A piosæ potentis divitiæ, quæ a lios ditare non sufficiunt.

De originali peccato quæstiones sive objectiones.

Nunc ad illam veterem humani generis querelam et interminatam quæstionem, de originali scilicet peccato, quod a primo parente in posteros redundare Apostolus præsentis loco commemorat, veniendum nobis est, et prout poterimus, in ejus solutione laborandum. Primo itaque id quæritur, quid originale peccatum dicamus, cum quo singuli homines procreantur. Deinde qua justitia pro peccato patris innocens filius apud misericordissimum judicem Deum reus constituatur, quod non apud sæculares judices approbaretur, et quod jam ei qui commisit dimissum credimus, vel in cæteris per baptismum deletum, in filiis puniatur, qui nec adhuc peccato consentire valuerunt et quos proprium non obligat peccatum damnet alienum, et prioris iniquitas patris magis quam proximorum quantumcunque graviores in damnatione trahant. Quantum etiam sit crudele, et summæ bonitati Dei incongruum, qui salvare magis quam perdere animas desiderat, ut pro peccato parentis filium damnet, quem pro ejus minime justitia salvaret. Pluribus autem modis peccati nomen Scriptura sacra accipit, uno quidem modo et proprie pro ipsa animæ culpa et contemptu Dei, id est prava voluntate nostra, qua rei apud Deum statuimur. Altero autem modo peccatum dicitur ipsa peccati poena quam per ipsum incurrimus, vel cui propter ipsum obnoxii tenemur. Secundum quam quidem significationem dicuntur peccata dimitti, id est poenæ peccatorum condonari, et Dominus peccata nostra portasse, id est poenas peccatorum nostrorum sustinuisse. Et cum aliquis dicitur habere peccatum, vel cum peccato adhuc esse, qui tamen per voluntatem malam non peccat, sicut est aliquis iniquus dormiens, tale est ac si adhuc eum obnoxium poenæ proprii peccati fateamur. Tertio autem modo ipse Christus ab Apostolo peccatum dicitur, id est hostia pro peccato.

Cum itaque dicimus homines cum originali peccato procreari et nasci, atque hoc ipsum originale peccatum ex primo parente contrahere, magis hoc ad poenam peccati, cui videlicet poenæ obnoxii tenentur, quam ad culpam animi et contemptum Dei referendum videtur. Qui enim nondum libero uti arbitrio potest, nec ullum adhuc rationis exercitium habet, quasi eum recognoscat auctorem, vel obedientiæ mereatur præceptum, nulla est ei transgressio, nulla negligentia imputanda, nec ullum omnino meritum, quo præmio vel poena dignus sit magis quam bestiis ipsis, quando in aliquo vel nocere vel juvare videntur. Unde Augustinus in libro De fide ad Petrum, de anima irrationalium disserens animalium: « Ideo, » inquit « nec æternitas irrationalibus spiritibus data est, nec aliquod eis iudicium præparatur, in quo eis vel beatitudo pro bonis, vel damnatio pro malis reddatur operibus. Ideo in eis nulla operum discretio requiretur, quia nullam in-

telligendi facultatem divinitus acceperunt. Propterea ergo eorum corpora resurrectura non sunt, quia nec ipsis animalibus aut æquitas aut iniquitas fuit, pro qua eis aut æterna beatitudo sit retribuenda, vel pœna. » Idem in lib. xxx, quæst. 83, cap. 16 :

« Deus justus est gubernans universa, nullam pœnam cuiquam sinit immerito infligi, nullum præmium immerito dari. Meritum autem pœnæ peccatum, et meritum præmii recte factum est. Nec peccatum aut recte factum imputari cuiquam recte potest, qui nihil propria fecerit voluntate. Est ergo et peccatum et recte factum in libero voluntatis arbitrio. »

Boetius autem lib. iii editionis secundæ in Perihermenas, quid sit liberum arbitrium diligenter aperiens, ait : « Nos enim liberum arbitrium ponimus nullo extrinsecus cogente in id quod pro nobis faciendum vel non faciendum judicantibus perpenderitque videatur : ad quam rem præsumpta prius cognitione perficiendam et agendam venimus, ut id quod sit ex nobis ex nostro principium iudicio sumat, nullo extrinsecus aut violenter cogente aut impediende. » Item : « Nos autem liberum voluntatis arbitrium non id dicimus quod quisque voluerit, sed quod quisque iudicio et examinatione collegerit. Alioquin multa quoque animalia habebunt liberum voluntatis arbitrium. Illa enim videmus sponte quædam refugere, quibusdam sponte concurrere. Quod si velle aliquid vel nolle hoc recte liberi arbitrii vocabulo teneretur, non solum hoc esset hominis, sed cæterorum quoque animalium, quibus hanc liberi arbitrii potestatem abesse quis nesciat? Sed est liberum arbitrium, quod ipsa quoque vocabula produnt, liberum nobis de voluntate iudicium. Quotiescunque enim imaginationes animo concurrunt, et voluntatem irritant, eas ratio perpendit, et de his iudicat, et quod ei melius videtur cum arbitrio perpenderit et iudicatione collegerit, facit. Atque ideo quædam dulcia et speciem utilitatis monstrantia spernimus, quædam amara licet nolentes, tamen fortiter sustinemus : adeo non in voluntate, sed in iudicatione voluntatis liberum constat arbitrium, et non in imaginatione, sed in ipsius imaginationis propensione consistit. Atque ideo quarumdam actionum nos ipsi principia non sequaces sumus. Hoc est enim uti ratione, uti iudicatione. »

Ex his itaque verbis Boetii patet, liberum arbitrium nihil aliud esse quam ipsam animi facultatem deliberandi ac dijudicandi id quod velit facere, an scilicet sit faciendum, an non, quod elegerit sequendum. Unde et qui nihil actu deliberat, quia tamen ad deliberandum aptus est, libero non caret arbitrio. Quam quidem facultatem nemo sani capitis parvulis deesse contradicet, sive furiosis aut mente captis, qui discretionis iudicium non habent, nec in his qui agunt sola voluntate, vel impetu mentis agitati, non aliqua deliberatione animi commoti, aliquid eos promereri concedet vel pœnæ vel præmii : nec legibus etiam hominum subjaceret, ut vel humano

A iudicio rei pro aliquo censeantur. Unde et ipse Augustinus in libro Quæstionum Veteris et Novæ legis : « Quomodo, » inquit, « reus constituitur qui nescit quid fecerit? » Et Hieronymus super Ezechielem : « Quoad anima in infantia constituta est, peccato caret. » Ac rursus : « Objicies mihi illud suprapositum B. Augustini dictum, quod Deus nullam pœnam cuiquam sinit immerito infligi, nullum præmium immerito dari, id est nulli qui non meruit aut pœnam aut præmium conferri. Quod quidem non solum in parvulis tam propter originale peccatum damnatis quam per solam gratiam baptismatis salvatis reprehensibile videtur, verum etiam in plerisque aliis, sicut in Job percusso, et illo quem Dominus sanavit, a nativitate cæco facto, non ut ait Dominus, quia ipse peccasset aut parentes ejus, sed ut manifestarentur opera Dei in illo (Joan. ix, 3). » Quod diligenter beatus Gregorius attendens, diversa promissionum genera in 1 distinguit Moralium. Quis etiam nesciat Deum non solum promittere, verum et jubere ut inimicis nostris non secundum merita eorum bona retribuamus pro malis, et nos a Deo per gratiam, quæ, nos prævenit vel subsequitur, multa obtinere, non per merita. Unde Apostolus : *Si autem ex operibus, jam non ex gratia. Alioquin gratia jam non est gratia (Rom. xi, 6).* Quid itaque illud Augustini velit quod primo posuimus et postmodum opposuimus, Dominum videlicet nulli immerito aut pœnam inferri, aut præmium conferri C permittere, non facile absolvi posse video, nisi in eo vim quamdam notemus, quod cum dixerit Deus, addidit justus, ut videlicet notet non id Dominum ex justitia permittere quod tamen aliqua permittat dispensatione, aut ex abundantia charitatis potius fieri jubet, quam ex æquitate justitiæ. Est quippe justitia quæ reddit unicuique quod suum est, non plusquam quod suum est, aut minus, hoc est id tantum quod ille cui redditur meruit. Si qui autem alicui plus boni conferat quam ille meruit, aut minus infligat mali, gratiæ id est potius quam justitiæ. Sicut e converso iniquitatis esse videtur, si quis alicui minus boni conferat, vel plus mali reddat quam ille meruit.

D Ut ergo ad propositum revertamur, quanta est illa crudelitas æstimanda, quam Deus in parvulis exercere videtur, ut videlicet cum nullum inveniat meritum, gravissimam tamen infernalis incendii pœnam inducit? Hinc enim illud est Augustini in libro De fide ad Petrum : « Firmissime tene, et nullatenus dubites non solum homines jam ratione utentes, verum etiam parvulos, qui sive in utero matrum vivere incipiunt et ibi moriuntur, sive jam nati sine sacramento baptismatis, quod datur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, de hoc sæculo trans-eunt, ignis æterni supplicio sempiterno puniendos. Quia et si peccatum propriæ actionis nullum haberunt, originalis tamen peccati damnationem carnali conceptione et nativitate traxerunt. Nunquid etiam apud homines iniquissimum iudicaretur, si

nocentem filium pro peccato patris flammis A
 insonitioris traderet, nedum perpetuis? Esset
 inquam, hoc in hominibus iniquum, quibus
 interdicitur propria vindicta injuriæ. Sed
 in Deo qui dicit: *Mihi vindictam, ego retribu-*
am. XII, 19). Et alibi: *Ego occidam, et ego*
accidam (Deut. XXXII, 39). Non enim injuriam
 æ suæ Deus facit, quocumque modo eam tra-
 ve ad pœnam eam deputet, sive ad requiem.
 in animalia, quæ ad laborem humani obse-
 eata sunt, juste conqueri et murmurare ad-
 Creatorem possent. Quibus quidem murmu-
 us super se illud Evangelii responderet: *An*
et mihi quod volo facere (Matth. XX, 15)? sive
 apostoli: *O homo, tu quis es qui respondeas*
Vunquid dicit figmentum ei qui se finxit:
e fecisti sic? An non habet potestatem figulus
eadem massa facere aliud quidem vas in hono-
riud in contumeliam? (Rom. IX, 20, 21.) Nulla
 ratione cum eo posset contendere. Hac
 ratione profiteor, quoquomodo Deus crea-
 suam tractare velit, nullius injuriæ potest
 Nec malum aliquomodo potest dici, quod
 jus voluntatem fiat. Non enim aliter bonum
 discernere possumus, nisi quod ejus est
 aneum voluntati, et in placito ejus consistit.
 ea quæ per se videntur pessima, et ideo
 ia, cum jussione fiunt Dominica nullus cul-
 æsumit. Alioquin Hebræi spoliantes Ægyptios
 raviter arguendi essent, et qui suos occide-
 oximos cum Madianitis fornicantes, non tam
 quam homicidæ, judicarentur. Adeo autem
 mali discretio in divinæ voluntatis disposi-
 onstitit, cui hoc attendentes quotidie cla-
 : *Fiat voluntas tua*, ac si ita dicamus:
 utur optime cuncta, ut ad ejus jussione vel
 tionem eadem fieri alio tempore bonum sit,
 lum, cum pro temporum diversitate antiqui
 i contrariæ penitus nonnullæ videantur ob-
 iæ. Quis enim nesciat antiquo populo prius
 æceptum, ut de sua quisque tribu duceret
 i, et omnino modo est inhibitum: et tunc
 æ nuptiis implicari, nunc libertate conti-
 frui, et circumcisionem et cætera legis sa-
 ta, quæ in summa veneratione ex præcepto
 tunc fuerunt, nunc abominabilia esse? Constat
 ut diximus, totam boni vel mali discretionem
 næ dispensationis placito consistere, quæ
 cuncta nobis ignorantibus disponit, nec
 am bene fieri dicendum aut male, nisi quod
 timæ voluntati consentaneum est aut adver-
 at quemadmodum proposuimus, quocumque
 eus jam parvulos quam cæteras ejus crea-
 actare velit, id optime fieri non dubitemus,
 omnes ut voluerit ad pœnam ordinet, nec
 injuriæ argui posse, quocumque modo eas or-
 ive ad gloriam sive ad pœnam.

Sed quia parum est ad divinæ dispositionis com-
 mendationem in hac parvulorum damnatione ab
 injuria Deum absolvere, nisi et aliquam bonitatis
 ejus gratiam valeamus astruere, videtur quoque id
 nobis agi ex multiplicis gratiæ ipsius dispensatione,
 tam in ipsos scilicet parvulos, quam in alios redun-
 dantis. Scimus quippe hanc esse mitissimam pœ-
 nam, B. in Enchiridione Augustino sic attestante
 (67): « Mitissima sane omnium pœna erit eorum,
 qui præter peccatum, quod originale traxerunt, nul-
 lum insuper addiderunt. » Quam quidem pœnam
 non aliam arbitror quam pati tenebras, id est ca-
 rere visione divinæ majestatis sine omni spe recu-
 perationis. Quod, ni fallor, conscientiæ tormentum
 ignem perpetuum B. Augustinus supra nominavit.
 Credimus etiam huic mitissimæ pœnæ neminem de-
 putari morte in infantia præventum, nisi quem Deus
 pessimum futurum, si viveret, prævidebat, et ob
 hoc majoribus pœnis cruciandum. Unde nonnullam
 in hac remissione vel alleviatione pœnæ divinæ boni-
 tatis gratiam percipere parvuli non immerito videntur.
 Bene etiam Deus ad correptionem nostram hac
 mitissima parvulorum pœna utitur, ut videlicet
 cautiores efficiamur ad evitandum propria peccata,
 cum tales et tam innocentes, quibus nec sepultura
 vel orationes fidelium conceduntur, damnari quoti-
 die credamus propter aliena, et ampliores Dei gratias
 referamus, cum nos ab illo perpetuo igne post
 multa etiam perpetrata crimina per gratiam suam
 immunes habeat, a quo minime illos salvat. Voluit
 etiam statim ostendere in prima et fortasse modica
 primorum parentum transgressione, quam ita in
 posteris nihil adhuc merentibus vindicat, quantum
 omnem abhorret iniquitatem, et quantam pœnam
 majoribus culpis et frequentibus reservet, si hoc
 semel commissum in unius pomi reparabilis esu
 ita in posteris punire non differat. Unde Hieron.
 in epistola ad filiam Mauricii, sive ad virginem
 Deo consecratam: « Adæ, inquit « magis par-
 cendum fuit, qui adhuc novellus erat, et nullius
 ante peccantis, et propter peccatum suum morientis
 retrahebatur exemplo. Tibi vero post tanta
 documenta, post legem, post prophetas, post Evan-
 gelia, post apostolos, si delinquere volueris, quo-
 modo indulgere possit ignoro. Sunt in singulo-
 rum parvulorum damnatione propriæ et familiares
 quædam causæ, licet nobis occultæ, quas ille no-
 vit qui nihil non optime disponit. Et nos quidem
 aliquas hujuscemodi ex his quæ frequenter accidere
 videmus, conjicere possumus. Sæpe quippe accidit
 ut talium parvulorum mortem in vitam suorum
 parentum divina gratia commutet, cum ipsi vide-
 licet maxime de eorum damnatione quærentes
 quanta eis per concupiscentiam propriam genera-
 tis intulerint, propriæ id culpæ totum tribuant,
 et sibi ascribant, et tam ipsi quam cæteri hoc vi-
 dentes timidores in Deum, et de propriis peccatis

magis compuncti vel resipiscentes efficiantur, cum tam severam in parvulos ex concupiscentia, in qua omnes genuerunt, viderint sententiam. Ex quo etiam ad continentiae bonum potius invitamur, quod tam periculosae indulgemus concupiscentiae. per quam tot animae incessanter inferis transmittuntur. » His vel consimilibus rationibus apparere arbitror Dominum de mitissima illa damnatione parvulorum non solum injuriae non esse arguendum, verum etiam ex nonnulla gratiae suae tam in parvulos, ut dictum est, quam in cæteros collatione glorificandum.

Est ergo originale peccatum, cum quo nascimur, ipsum damnationis debitum quo obligamur, cum obnoxii aeternae poenae efficiamur propter culpam nostrae originis, id est primorum parentum, a quibus nostra incoepit origo. In illo enim, ut supra meminuit Apostolus, peccavimus, id est peccati ejus causa aeternae damnationi ita deputamur, ut nisi divinorum sacramentorum nobis remedia subveniat aeternaliter damnemur. Et notandum quod licet dicamus peccasse parvulos in Adam, ut expositum est, non ideo simpliciter annuamus eos peccasse, sicut nec cum dicimus aliquem tyrannum adhuc vivere in filiis suis, ideo eum simpliciter vivere concedimus. Damnantur itaque, inquit, qui non peccarunt, quod est iniquissimum; puniuntur qui non meruerunt, quod est atrocissimum. Sed hoc fortasse, quantum ad homines, non quantum ad Deum est concedendum. Alioquin quomodo parvulos quoque poena diluvii vel incendii Sodomitarum Deus affligens non arguitur? Aut quomodo B. Job et martyres sanctos affligi vel occidi permisit? denique et unicum suum morti tradidit? dispensatione, inquit, commodissima gratiae suae id fecit, bene et argute: sic etiam, inquam, homines aliqua saluberrimi consilii dispensatione et innocentes pariter ut nocentes affligere possunt, nec in hoc peccare: veluti cum propter alicujus tyranni malitiam boni principes terras eorum depopulantes atque depraedantes, et bonis fidelibus qui eis subjecti sunt, et possessione non mente conjuncti nocere compelluntur, ut paucorum electorum damno plurimorum utilitati provideatur. Potest etiam contingere ut aliqui falsi testes, quos tamen D refellere non valeamus, aliqua de aliquo imputent quem innocentem scimus. Quorum quidem testimonia, postquam id egerint quod eis adjudicatum fuerit, cogimur etiam contra conscientiam nostram gravare innocentem, ut (quod mirabile dictum est), dum legibus obtemperamus, justè eum puniamus qui justè non punitur et justè id agamus quod justum non est, competentem super hoc deliberatione habita, ne uni parcendo pluribus noceamus. Sic etiam in parvulorum damnatione, cum quod non meruerint plectuntur, multae possunt existere causae divinae dispensationis saluberrimae praeter has etiam quas assignavimus, ut non sit iniquum eos sic puniri, licet non meruerint, quoniam Deus qui

talium poena tam ipsis quam aliis non inutiliter utitur, ut supra aliquibus non improbabilibus assignavimus opinionibus, ut magis ad gratiam Dei quam ad justitiam haec mitissima parvulorum poena referenda videatur, et in quo maxima Dei videtur crudelitas, magnae dispensatio gratiae praedicanda.

Nec hoc rationi contrarium est, si quod dimissum est in parentibus, puniatur in filiis, licet hoc filii non ex culpa contrahunt parentum. Aliqua enim pro parentibus satisfactio intercedit, et eis tantum sufficiens est, non etiam filiis. Verbi gratia, egerunt Adam et Eva ejecti de paradiso in sudore vultus et dolore partus vel cæteris afflictionibus poenitentiam de commissa transgressione, et propitius est eis Deus propria ipsorum satisfactio. Morte denique temporali cum sint pro illa transgressione quam commiserant ipsi puniti, nequaquam propter ipsam aeternae morti sunt reservandi, juxta illud propheticum: *Non judicabit Dominus bis in idipsum, et non consurget duplex tribulatio (Nahum 1, 9)*, id est nemo de uno eodemque proprio peccato et corporali et aeterna morte puniendus est. Filiis autem illorum, videlicet primorum parentum, quibus pariter omnibus etiam pro culpa ipsorum patrum iratus est Deus, tanquam in peccato carnalis concupiscentiae conceptis, quam ipsi videlicet patres ex prima transgressione incurserunt, singulis propria necessaria est absolutio, quae levissima nobis instituta est in baptismo, ubi pro alieno quo obligantur peccato aliena fides patrumque confessio intercedat. Quippe qui obligatus peccato nascitur, pro ipso quo tenetur nondum satisfacere vel pro se valet, sed divinae gratiae sacramento mundatur. Non mirum videri debet si quod indulgetur parentibus, exigatur a filiis, cum ipsa vitiosa carnalis concupiscentiae generatio peccatum transfundat, et iram mereatur. Unde Apostolus: *Natura filii irae*, a qua quidem ira parentes primi satisfactio propria sunt liberati. Potest autem usu evenire ut cum aliquis pauper dominio alicujus se subjugaverit et parvulos suos; ipse tamen postea propriae virtutis facto aliquo vel pretio libertatem sibi, non filiis acquirat. In ipsis etiam rerum naturis non incongruam nobis Dominus hujus rei similitudinem impressit, quae hujusmodi objectioni satisfacere quodammodo videatur, cum tam videlicet ex olivae quam ex oleastri semine non nisi oleaster nascatur, sicut tam ex carne justè quam ex carne peccatoris non nisi peccator nascitur, et ex frumento a palea purgato non purgatum, sed cum ipsa palea frumentum producat: sicut ex parentibus per sacramentum a peccato mundatis nemo nisi cum peccato nascitur.

Utrum autem ex proximis quoque parentibus sicut ex primis peccata contraxerimus, et multiplicatis originalibus peccatis tanto quisque nascatur deterior quanto posterior, ante ... quaeritur. Beatus vero Augustinus in Enchiridione cap. 16, hoc proba-

biliter dici consentit, ut proximorum quoque parentum peccatis filii obligentur, ubi videlicet ait parentum quoque peccatis parvulos obligari, non solum primorum hominum, sed etiam ipsorum, de quibus ipsi nati sunt, non improbabiler dicitur. Illa quippe divina sententia, Reddam peccatum patrum in filios (*Exod. xx, 5*), tenet eos utique antequam per regenerationem ad testamentum novum incipiant pertinere, quod testamentum prophetabatur cum dicitur per Ezechielem. non accepturos filios peccata patrum, nec ultra futuram in Israel parabolam hanc: *Patres manducaverunt uvam acerbam et dentes filiorum obstupuerunt (Jerem. xxix, 31)*. Item ideo est instituta regeneratio, quia vitiosa est generatio usque adeo, ut de legitimo matrimonio procreatus dicat: *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (Psal. l, 7)*. Neque enim hic dixit, in iniquitate vel peccato, quia et in verbo uno quod in omnes homines pertransiit, tam magnum est ut mutaretur vel converteretur in necessitate mortis humana natura. Reperiuntur, sicut supra disserui, plura peccata, et alia parentum, quæ et reatu obligant filios, nisi gratia divina subveniat. Sed de peccatis aliorum parentum ab ipso Adam usque ad patrem suum disceptari potest, utrum omnium malis actibus et multiplicatis delictis originalibus qui nascitur implicetur, ut tanto pejus quanto posterius quisque nascatur. Hæc tamen beati Augustini dicta magis ad opinionem aliorum, sicut ipsemet innuit, probabilem, quam ad ipsius assertionem referenda videntur. Quis namque Jeremiam et Joannem Baptistam sanctificatos in utero longe posteriores quam Cain deteriores nasci arbitretur? Denique et Dominus Jesus ex multis peccatoribus patribus originem ducens secundum carnem longe post Cain natus est ex Virgine, Et cum plures quam Cain peccatores haberet antecessores, nihil tamen ei obfuit numerositas talium patrum, quorum carnem accepit in Virgine. Sed vero illud in admirationem venire debet, quod cum originale peccatum condonatur, status immortalitatis, qui per ipsum amissus est, non recuperatur. Satis quippe ad divinæ gratiæ largitatem nobis debet esse, si vel gravissimam et æternam evitemus mortem, quia per illud peccatum incurrimus utramque. Non est enim aliud Deum condonare peccatum, quam æternam ejus relaxare poenam. Ad hoc enim, ut arbitrator, poena ista corporalis et transitoria mortis reservatur, ut eo minus vitam habere temporalem appetamus, quo facilius eam finire prospicimus, et ærumnis subjacere, et eam amplius diligamus quæ vere beata est, et finem non habet. Hæc de originali peccato non tam pro assertione quam pro opinione, nos ad præsens dixisse sufficiat. Nunc ad expositionem litterarum redeamus.

Lex autem subintravit. Ac si aliquis quæreret: Quid ergo egit lex ante adventum Christi, si postea Christus adveniens peccata abstulit? Respon-

det quia lex non solum peccata non abstulit, sed auxit, ut necessario Christus ad auferendam quoque habitudinem peccatorum descenderet. Et hoc est lex scilicet scripta *subintravit*, post naturalem, *ut abundaret delictum*. Hoc autem dictum est, quomodo si dicatur de aliquo, *exivit ut moreretur*, id est exivit, et propterea mors est subsequuta, non quod hac intentione exiret. Sic et per hoc quod lex data est populo rebeli, peccatum per transgressionem plurimam abundavit *Ubi autem* id est in eodem populo, in quo per transgressionem etiam legis scriptæ, *abundavit peccatum superabundavit et gratia*, Christi, id est bona ab eo gratis non pro meritis collata, tum quia ibi salutem nostram specialiter operatus est, tam patiendo scilicet quam prædicando. Unde ait: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel (Matth. xv, 24)*, vel remittendo peccata, aut miracula faciendo, sive patiendo, resurgendo, ascendendo, Spiritum sanctum mittendo quam apostolos et priores electos inde colligens, per quos universus postmodum orbis acquisitus est Deo. Abundasse peccatum dicit, et superabundasse gratiam, quæ non solum peccatum abstulit, verum etiam virtutes contulit et multiplicavit, tam visibiliter in miraculis quam spiritualiter in interioribus animæ bonis, *ut sicut*, id est ad hoc abundavit hæc gratia, id est dona a Christo gratis collata, *ut ipsa regnat per justitiam*, id est regnum justitiæ in nobis ædificet, quæ omnibus imperet libidinibus, et illicitos refrenet motus, præparando nos ita, *in vitam æternam*, et hoc, *per Christum* seipsum pro nobis hostiam offerentem. *Sicut antea regnavit*, id est regnum suum et dominium habuit, *in nobis peccatum*, ducens nos ita, *in mortem*, scilicet æternæ damnationis.

CAPUT VI.

Quid ergo dicemus? etc. Quandoquidem ubi abundavit delictum scilicet quasi diceret aliquis: Quid dicemus nisi ut perseveremus in peccato, ut sic in nobis *gratia abundet*, sicut in illis? *Absit!* inquit Apostolus ex sua parte, hoc concedamus, scilicet perseverandum unquam esse nobis aliqua occasione in peccato. *Qui enim mortui sumus peccato*. Ac si diceret: Non est nobis permanendum in peccato, quia nec manendum aliquo modo, cum ei sumus jam mortui, per gratiam scilicet nobis collatam de remissione etiam peccatorum, *An ignoratis*; ac si diceret, etiam ipso sacramento et similitudine mortis Christi, quam accepistis in baptismo, admonemini postquam mortui facti estis peccato, non esse vivendum in illo. Sicut enim ille semel mortuus corpore semel resurrexit a morte, non ultra scilicet moriturus, ita et vos a morte animæ, id est peccato, per gratiam baptismi Christi, non Joannis, liberati, redire ad peccatum non debetis. Et hoc est: Nunquid vos qui ita opponitis, ignoratis sacramentum, id est sanctificationem baptismi Christi, id est ignoratis quod *quicumque*

baptizati sumus in Christo Jesu, id est baptisate ejus potius quam Joannis, *sumus baptizati in morte ipsius*? id est in similitudine et significatione corporalis mortis. Sicut dictum est, ut videlicet sicut ille semel mortuus est corpore, et resurrexit, ita et nos semel mori peccato nitamur, et non ultra velle peccare, etiamsi per pœnitentiam valeamus resurgere. *Consepulti enim*. Post similitudinem mortis et sepulturæ adjungit etiam resurrectionis, dicens nos ad hoc in baptismo consepultos esse Christo in morte peccati, id est similitudine tridua ejus sepulturæ, per quam morimur peccato, accepisse, ad hoc, inquam, ut, *Quomodo Christus semel resurrexit*, semel iterum casurus in mortem, *per gloriam Dei Patris*, id est per potentiam divinitatis, quæ specialiter nomine Patris exprimitur, ita nos ambulemus per gradus virtutum, quæ novum hominem faciunt, non revertentes ad vitia quæ sunt mors animæ. *Si enim*. Dixi nos accepisse similitudinem mortis et sepulturæ Christi in baptismo, ut similitudinem resurrectionis per novitatem vitæ teneamus. Et merito, *Quia si complantati fuerimus similitudini mortis Christi*, id est si in gratia baptismatis, quæ est similitudo mortis Christi, firmiter radicati fuerimus, sicut ille obedientiam mortis sibi injunctæ a Patre immobilis exstitit. Quæ quidem mors ejus fuit quasi plantatio grani fructificandi, et multiplicandi sicut ipse dicit: *Nisi granum frumenti*, etc. (*Joan. xii, 24*); *simul erimus et resurrectionis ejus*, id est pervenimus per gradus virtutum ad resurrectionis ejus gloriam, sive ad ipsam novitatem vitæ, quæ est etiam in terris quædam similitudo futuræ vitæ, quam resurgendo primus Christus nuntiavit. Novitas vitæ est, ut ait Origenes, ubi veterem hominem cum actibus suis deponimus, et induimus novum qui renovatur in agnitione Dei. Quotidie sic dici potest ipsa novitas innovanda esse. Sicut enim dicit: *Nam et is qui foris est homo noster corrumpitur, sed qui intus renovatur de die in diem* (*II Cor. iv, 16*). Qui in fide proficiunt, semper bonis operibus adjiciunt meliora.

Hoc scientes, id est attendentes et considerantes in ipso genere mortis Christi significari quod non simul cum Christo sit *crucifixus*, id est in nobis, *vetus homo*, id est transgressor Adam, ut quemadmodum scilicet Christus corporaliter crucifixus mortuus est, ita spiritualiter in nobis veterem hominem per baptismum mori credamus et crucifigi, id est omnem transgressionem, per quam imitamur veterem et priorem Adam, condonari. Et hoc est quod exponens subjungit, ita ut *destruatur in nobis totum corpus peccati*, non unum membrum, id est universa peccata, tam originale scilicet quam propria, non hoc tantum vel illa condonentur. Crucifixus quilibet ita totum corpus extensum habet, movere membra non possit, tanquam omnia sint mortificata. Per quod significatur in baptizatis omnia deleta esse peccata. *Ut ultra*, id est ad hoc

A nobis gratia remissionis est collata, ut ei, quæ possumus, cohærentes, et in hac munditia penitentes *serviamus ultra peccato*, id est nominetur nobis longa peccati consuetudo, quæ nolentes quasi servos in perpetuum retinet tanquam famulos ad horam subjectos habet *enim*. Bene dixi crucifixum esse et mortuum in bis veterem hominem, ut amplius ille in nobis cato non serviat, quam mortuus quilibet, Hieronymus, justificatus est a peccato, id est opere peccati jam alienus, licet penitus vult peccandi non careat, sicut libero caret ope arbitrio: *Si autem*, id est si morte peccati tamur mortem Christi. *Credimus*, id est mentem tenemus, *quia simul etiam vivemus cum Christo*, tam corpore quam anima glorificati in futurum. Cujus quidem vitæ perpetuitatem subjungit dicens, *scientes nunc per experimentum quod credimus quod scilicet Christus resurgens ex tuis*, id est de inter mortuos, quorum unus *jam*, id est in præsentis sæculo, *non moritur*, etiam in futuro: et hoc est, *Mors illi ultra nominabitur*. Sed quid est quod ait, *non dominata* quasi prius dominata fuerit, et eum tanquam micum oppresserit. Et fortasse qui usque adeo visus est expavisse ut diceret: *Pater, si bile est*, etc., et iterum, *veruntamen non sic volo*, etc., mori nullatenus voluit, sed permittendum divinitatem vero, sicut unum est contra, ita et unius voluntatis est, juxta quod ipse ait: *Nemo tollit animam meam a me, sed ego eam* (*Joan. x, 18*). Et iterum: *Potestatem habendi animam, et iterum sumendi eam* (*ibid.* Isaias: *Oblatus est*, inquit, *quia voluit* *LIII, 7*).

Desideravit quidem anima hominis illius salutem nostram quam in morte sua consistere sciebat: propter illam quam desiderabat hanc tolerabat, ut infirmus vel sauciatus aliquis propter salutem quam desiderat, multa tolerat aspera coactus, spontaneus, per quam sanitatem se adepturum stimat. Quæcunque autem coactus quis sustinet non utique velle, sed magis tolerare dicendum. Nihil quippe affligendo gravat aliquem, nisi contra ejus geritur voluntatem. Et in nullo patitur, nisi quod ejus voluntati adversatur. Ad itaque Christi non tam afflictiones passionum quam tolerare dicenda est. Sed quia etiam Christus ipse alibi profitetur non se venisse voluntatem suam facere, sed voluntatem Patris. Unde et magno id merito et virtute reputandum est, amore quis suæ penitus abrenuntiat voluntati, ut ipse alibi Christus ait, adhuc et animam suam oderit. Quodam itaque modo mors ipsa voluntati Christi dominata est, quando eam viceret pro augustia sua reformidabat, et transiretius quam venire volebat, quasi nolens sustineri propter injunctam sibi a Patre obedientiam, etiam sub lege factus est, cum omnino legi nulli

beret. Tale est itaque quod ait Apostolus, *Mors illi ultra non dominabitur*, ac si diceret : Non opprimit nolentem, vel non affliget violenter innocentem. Quasi enim violentiam mors in eum exercuit, cum innocentem, et nulli peccato penitus subjacentem oppressit, quæ non nisi peccati causa nomini est immissa. Potest enim convenientius distingui quod dictum est, *jam non moritur, et mors illi ultra non dominabitur*, ut videlicet illud primum ad mortem corporis, secundum vero ad mortem animæ referatur. Tale quippe est, *non moritur jam*, ac si dicatur : Præsentem vitæ mortem, id est corporalem non incurret. Tale est vero, *mors illi ultra non dominabitur* ac si dicatur : Mors illi ulterior, quæ in reprobis corporalem sequitur, etiam post resurrectionem impiis dominatur, eum nullatenus opprimit. Quæ videlicet mors omnibus quos arripit dominatur, et neminem nisi invitum detinere potest. Hanc autem distinctionem sequens littera exigere videtur quæ ait : *Quia enim mortuus est*, etc. Hanc enim probat quod mors illa, quæ ultima est, id est quæ post hanc transitoriam sequitur, æterna illi non dominabitur, quia ille semel mortuus est in corpore tantum.

Quod enim mortuus est peccato penitus, id est in nullo penitus unquam fuit peccato, sive actuali sive originali, pro quo videlicet peccato mors illa damnationis debetur, ideo semel tantum mori potuit, ut dictum est, id est corpore tantum, non anima. *Quod autem vivit*. Mortuus est, inquam, sed vivit jam suscitatus. Et quod vivit, *vivit Deo*, sicut mortuus fuerat peccato, imo quia mortuus existit in præsentem sæculo peccato, necesse est ut in futuro vivat Deo. Vivit peccato qui vivendo peccat, vivit Deo qui ab ejus voluntate non discordat. Quod quidem soli Christo sive in ipso capite sive in ejus glorificatis membris veraciter assignat. *Ita et vos*. Quod præmisit de capite per similitudinem quamdam ad membra reducit, ut videlicet peccato moriantur et Deo vivant. Et quia possent illi dicere se ignorare quando peccato, quando Deo viverent, præveniens atque auferens hanc excusationem, dicit ut saltem pro existimatione sua et capacitate suæ intelligentiæ id implere studeant. Et hoc est quod ait : *Existimate*, etc., hoc est ita saltem vivatis, ut vos non reprehendat vestra conscientia, sed mundum ad plenum qualiter vivendum sit cognoscatis, quia et si aliter sapitis, ut ipse alibi Apostolus ait, id quoque Deus vobis revelavit, corrigendo scilicet vestræ simplicitatis minus doctam existimationem. *In Christo Jesu*, id est per gratiam vobis in Christo collatam, cum quo vobis collata sunt omnia, non per merita vestra.

Non ergo. Ad superiora illa revertitur ubi dictum est : *Quid ergo dicemus ? permanebimus in peccato ? ut gratia hæc*, etc. Et multis rationibus interpositis concludit non esse permanendum in peccato, id est non oportere aliqua de causa peccatum regnare in nobis. Continuatio : Quandoquidem

sic vivendum est ut existimetis vos mortuos esse peccato. Ergo *non regnet peccatum in vestro mortali corpore*, hoc est non perseveret in fragilitate vestræ carnalitatis. Non dicit, non sit, sed *non regnet*, id est non dominando perseveret. Quod autem non dicat, non sit, insinuat dicens : *In vestro mortali corpore*, id est in fragili et ad peccandum prona humanæ naturæ substantia. Difficile quippe est, imo quodammodo impossibile, ut quandoque nostra hæc mortalitas ad peccatum inclinetur, sed cum humanum peccare diabolicum est, non humanum perseverare. Quomodo autem regnet in nobis peccatum, et dominium obtineat, determinat subjungens, *ut obediatis concupiscentiis ejus*. Quasi transitum, non regnum in nobis habet peccatum, quando quod suggerit concupiscentia ratio refrenat. Tunc vero quasi regnans et dominans stabilem in nobis mansionem facit, quando malum quod mente concipimus, opere implemus, vel (quod pejus est) in consuetudinem ducimus, nolentes id per penitentiam emendare. Est itaque obedire concupiscentiæ peccatum ita ad affectum ducere, sicut prava concupiscentia quæ peccati est persuadet.

Sed neque. Non solum non obediatis malæ concupiscentiæ, verum et ipsam ita prævenire vestra providentia studeat, ut cum voluerit dominari non possit. Quod quidem facietis, si non exhibueritis, *membra vestra arma iniquitatis peccato*, id est non præparabitis ea instrumenta conceptæ animo iniquitatis, id est malæ concupiscentiæ, ad peccatum opere complendum. Tunc autem præparamus membra nostra ad malam concupiscentiam quæ ad actum perducitur, quando nimio cibo vel potui indulgemus, unde lascivire facile caro possit ; vel quando componimus nos atque adornamus, ut mulieribus placere valeamus ; vel quando pugillatorie vel gladiatorie insistimus, ut per ea quos voluerimus opprimamus ; vel in causis linguam exeremus, ut inde pecuniam acquiramus ; et quibuscunque modis vel aliquam partem nostri corporis ad aliquid mali operandum facilem sive habitilem efficiamus. *Sed exhibete*, id est præparate vos Deo, hoc est divinæ voluntati dicite, utpote per fidem ab eo spiritualiter suscitati a morte animæ. Et hoc est *tanquam exhibete membra vestra*. Et quia fides sine operibus mortua est, addit *et membra vestra* scilicet exhibete *arma justitiæ Deo*, id est instrumenta quibus omnis ad justa opera utatur, veluti si quis abstinentia gulam domet, ut quod sibi subtrahit alteri largiatur, vel manus in labore exercent, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti, vel aures prædicationi et oculos sacræ lectioni applicet, ut alios quoque valeat erudire, etc. *Peccatum enim*. Dixi, ut exhibeatis membra vestra Deo, et id præcipue debetis propter appositam gratiam Evangelii, et gravissimam pœnam legis remotam. Et hoc est peccatum, id est lex peccati, id est pœnæ potius quam gratiæ. *Vobis*, ad Christum jam conversis, *non dominabitur*, id est non opprimit atque affliget

illis intolerabilium pœnarum vindictis. Unde causam annectit, dicens :

Non enim sub, id est non estis jam sub legalibus institutionibus obnoxii, tanquam illo legis jugo gravissimo pressi, dentem pro dente, oculum pro oculo, etc., sed sub gratia scilicet Evangelii. Quod scilicet Evangelium testamentum amoris et misericordiæ est dicendum, sicut illud timoris et vindictæ exstitit. Unde et in laudem Christi Psalmista præcinit, *Diffusa est gratia in labiis tuis*, hoc est dilatata usque ad inimicos charitatem, juxta quod alibi dicit : *latum mandatum tuum nimis*, et tota tua resonat prædicatio. Quæ quidem omnia ita dimitti præcipit, seu persuadet, ut incassum speremus remissionem a Deo peccatorum, nisi omnibus omnes injurias dimittamus. *Quid ergo peccabimus ?* occasione præmissorum quæstionem interserit atque solvit dicens : *Quid ergo*, scilicet dicendum est aut tenendum ? hoc est quæstionem quasi rationabiliter incurrimus hanc, peccabimus quoniam non sumus sub lege ; id est libertatem hanc gratiæ quam accipimus convertemus ad peccandum, quia scilicet vindictam hanc corporalem non timemus ? *Absit !* quod videlicet non esset hæc libertas, sed servitus. Et hoc est quod subdit : *An nescitis*, id est tam sto-

lidi estis quod ignoratis, *quod servi estis ejus cui vos præparatis servos ad obediendum*, id est cui vos sponte traditis non coacti, ut quod præcipit exsequamini ; non attendens videlicet an non sit faciendum, sed quod sit ab eo præceptum, *sive peccati*, id est pravæ voluntatis ducentis ad mortem, id est damnationem, quasi suggerem præcipientis prava opera, *sive obeditionis*, scilicet servi, id est bonæ voluntatis, seu præceptionis, cui est obediendum ad justitiam, id est aliquam justam operationem. *Gratias autem*. Dixi sive peccati sive obeditionis, quasi dubitarem cujus servi sitis ; sed gratias, id est grates Deo, subaudi refero, quod cum fuisset prius servi peccati, nunc estis facti servi obeditionis. Et hoc est, *obeditis autem ex corde*, id est amore potius quam timore, in eam formam, id est secundum illum modum doctrinæ, in qua a prædicatoribus estis eruditi, et sic liberati a servitute peccati, cui videlicet prius obediebatis. *Servi facti estis justitiæ*, id est justæ vel rectæ voluntatis, seu divinæ præceptionis, quæ non solum justa, verum etiam ipsa est appellata justitia. *Humanum dico*. Ac si diceret : et quia nunc a jugo peccati liberati ad obediendum justitiæ estis traducti.

LIBER TERTIUS.

Humanum dico. Adhortando vos, ut in ea perseveretis, et quia vos infirmos adhuc et carnales intueor, id est pronos relabi ad peccata, humanitus vobis loquor, id est remissius quam justum sit, ut videlicet si non plus saltem tantum studeatis implere opera justitiæ, quantum studuistis iniquitati deservire. Et hoc est illud humanitus dictum, *propter infirmitatem carnalitatæ eorum*, id est quam ex carnalibus trahunt desideriis, quod statim adjungit dicens : *Sicut enim*. Ac si diceret, vere humanitus vobis dico, quia hoc ut videlicet sicut olim *exhibuistis*, id est aperte atque impudenter præparastis, *membra vestra servire immunditiæ*, id est carnalibus turpitudinibus, luxuriæ vel gulæ, *iniquitati*, id est spiritalibus vitiis, sicut est ira vel odium in alterum, seu cupiditas rei alienæ : illis, inquam, exhibuistis *servire ad iniquitatem*, scilicet perpetranda, ut videlicet perversum mentis desiderium in effectum duceretis, ita præparate nunc illa *servire justitiæ*, id est justis desideriis *in sanctificatione*, id est in effectum sancti operis. Qui non tam ex infirmitate quam ex studio peccant, membra sua præparant ad iniquitatem, sicut nonnulli calidis utuntur, ut luxuriæ ; vel falsis, ut potui vacare diutius possint, atque ipsa sui corporis membra sæpe contra ipsorum naturam ad turpitudines cogunt. Manum quoque suam ad iniquitatem perpetranda præparat

si ei gladium providet, quem in eum quem odit exerceat. E contrario membra sua justitiæ præparat, si ea sic temperare satagit, et coercere, ne ad illicita prorumpant ; sed ad coronam proficiant : quibus quidem cum potuit non est transgressus, imo viriliter in eis omnem pravæ suggestionis impetum exstinxit, et quæ eis potuit ad bene operandum monstravit, ut oculis sacras litteras, auribus lectiones, manibus eleemosynarum munera vel religiosi laboris instrumenta.

Cum enim. Bene dixi, quia liberati modo a peccato servi facti estis justitiæ, quia e contrario olim servi existentes peccati liberi fuistis justitiæ, id est a servitio justitiæ alieni. Locus a contrariis. Sicut servus justitiæ dicitur qui ei famulatur, ita e contrario liber ejus dicitur qui ab ejus servitio remotus est, id est qui eam implere non curat. *Quem ergo*, id est quandoquidem olim ita peccato servistis a justitia penitus alieni, quem tunc *fructum*, id est utilitatem, *habuistis*, scilicet supra positus, immunditia scilicet et iniquitate, *in quibus*, id est de quorum perpetracione, *nunc erubescitis*. Et hic est finis illorum, scilicet ad quod ducit, vel effectus prius eis debitus mors est, animæ videlicet, id est perpetuæ cruciatus pœnæ. *Nunc vero liberati a peccato*, id est a gravi malæ consuetudinis jugo, *habetis jam hic fructum vestrum in sanctificationem*, id est ipsam

onem peccatorum, qua sanctificati estis, ha- A ro remuneratione. *Finem vero*, id est ad quem hæc sanctificatio perducit, habetis vobis præparatum. *Vitam æternam*. Merito ficit tam vitam quam mortem animæ æternæ vita ista corporis et morte temporali finem consequuntur. *Stipendia enim* ad duo æmissa. *Nam finis illorum*, et *Hinc vero* etc., ista duo subnectit, *stipendia enim*, et, *autem Dei*, etc., ostendens videlicet qualiter ad illos fines, quos distinxit, mortem scilicet perveniatur. Ad mortem quidem ex justitiam vitam autem ex gratia per Jesum ante collon sunt enim condignæ passiones hujus tem- d futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis (18). Unde bene remunerationem peccati B le vocat stipendium, remunerationem autem tiam Dei de vita æterna non stipendium, sed i nominat. Stipendium quippe a stipe nomi- penso pensas verbo dicitur. Stipes autem ps dicitur merces quæ militibus redditur, eorum labore, sive considerata dominorum i. Haymo vero sic ait: Stipendia, id est re- tio stipendium dicitur, a stipe pendenda, id stantia ponderanda. Antiquitus enim potius abatur pecunia quam numerabatur. Sic con- Dixi quia finis illorum, id est immunditiæ uitatis, mors est, et bene, quia omnis peccati a sunt, id est justa et debita remuneratio his videlicet qui in eo perseverant: sed vita C potius est gratia Dei dicenda quam stipen- tra, id est gratis potius nobis collata, quam nostris debita. Et hoc est per Christum Je- r quem Deo reconciliati sumus.

CAPUT VII.

ignoratis. Dixerat superius Apostolus: *Non ab lege estis, sed sub gratia*; et rursus hic ne adjecit, *per Jesum Christum Dominum* i, potius quam per legem, nos hanc gratiam ternæ assecutos. Unde quia aliquis possit e: Post legem datam quando aliquis sine servationibus potest salvari cuicumque ap- : gratia, convenienti similitudine Apostolus prævenit et solvit quæstionem, ostendens vi- quod quemadmodum mulier priore viro de D ptest ad alium inculpabiliter transire, ita i Dei prius jugo legis alligatus quasi mulier i debet obedire, potest jam lege defuncta ad em Evangelii sine culpa meare. Usque ad n enim, qui interpretatur *gratia Dei*, id est us gratiæ singularis adventus Christi, lex ihetæ. Quod quidem tempus sicut in Epistola ræos ipse commemorat Apostolus, de mu- scilicet testamenti, id est de interitu veteris ritate novi, Dominus per Jeremiam promise- ans: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus*, etc. iatio: Dixi nos jam non esse sub lege, nec st Christum eam nobis esse necessariam in- . Nec hoc quidem mirabile videri debet.

Quia, *nunquid ignoratis, fratres*, id est non credo quod ignoretis, quia lex in homine dominatur, id est ei ab homine est obediendum, quandiu ipsa vi- vit, id est tanto tempore quod ei a Domino præfinitum est et concessum, ut ejus obedientia valeat et integre in ipsis etiam figuratis præceptis custo- diatur. Quod autem interponit, *scientibus autem lo- quor*, id est vobis qui legem jamdudum didicistis, ostendit hanc invectionem ad eos qui ex Judæis crediderant, specialiter spectare, de quibus quasi causam hic interserit quod id quod dicit non igno- rent, quia legem didicerunt, quæ hoc docet, tempus videlicet eam habere præfixum, vel a Deo determi- natum, non semper ut dictum est vivat, sicut supposito Jeremiæ testimonio confirmatur, sive aliis Veteris Testamenti locis.

Nam quæ Probat competenti similitudine, quia lex ex eo tempore tantum quo vivit dominari habet populo subjecto. Quia et vir quilibet uxori sibi alligatæ non habet dominium, nisi dum vivit. Et hoc est: *Nam quæ sub viro est mulier*, id est ei tan- quam superiori copulata est, *eo vivente alligata est legi ipsius*, id est legi maritali, ut videlicet alii nubere non possit. *Ergo vivente*, quia scilicet alligatæ est ita legi matrimonii. *Itaque fratres*. Præmissam adaptat modo similitudinem, dicens, et ita id est quem- admodum vos qui primitus legi vivebatis per obe- dientiam ei subjecti, mortui jam facti estis ei per corpus Christi, id est per ipsam præsentiam verita- tis in Christo vobis exhibitam. Cujus quidem verita- tis umbra in lege præcessit. Postquam enim res ipsa venit, quæ per se sufficit, jam non est opus figuris illis, quæ in signum rei futuræ præcesserunt, et in spe tantum illius venerabiles æstimantur, ne si et figuræ illæ adhuc perseverarent adhuc exspe- ctaretur futurum quod jam est præteritum; et Ju- dæi de sua adhuc vetustate gloriantes nostræ insultarent novitati et amplius de operibus ipsis quam de fide Christi nonnulli considerent, quam sine operibus minime sufficere crederent. Notandum vero quod cum, juxta similitudinem inductam, convenientius di- cendum videretur legem nobis fuisse mortuam quam nos legi, quia tamen eadem est sententia nil refert sive hoc sive illo modo dicatur. *Ut sitis alterius*, id est Christi, ejus tantum obedientiæ atque evangelicæ doctrinæ præceptis alligati. At ne quis opponeret ipsum quoque Christum jam fuisse mortuum, et sic a jugo ejus jam suos absolutos esse, provide adjunct, *qui ex mortuis resurrexit*, id est de inter mor- tuos propria virtute in vitam se erexit perpetuam, ut spe et desiderio ejus gloriæ accensi *fructifce- mus non mundo, sed Deo*, id est spiritualibus bonis quibus oblectatur Deus potius abundemus quam mundanis et terrenis, quæ Judæi semper avide re- quirebant, quorum, juxta litteram quam insistunt, nulla nisi terrena promissio reperitur, ut ita mundo potius quam Deo fructificare ex promissione legis dicendi essent. Quod enim Deus illum duræ cervi- cis populum amplius desiderare noverat, eis pro-

mittebat, ut sic magis eos qui carnales erant, id est carnalibus potius quam spiritualibus bonis intenti, ad obedientiam alliceret. Et attende quod cum ad hoc quod promisit, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, adjunxit ut fructificemus Deo; non ait ut fructificetis, sed ut vos et nos pariter, id est omnes fructificemus, sive prædicando sive obediendo.

Cum enim essemus. Dixi ut sitis alterius discipuli, scilicet et imitatores quam hucusque fuistis, ut fructificetis Deo, id est, ut sitis spirituales per desiderium potius quam carnales, sicut olim fuistis temporalem legis promissionem sequentes. Et merito sic monet, quia tunc per illam legis promissionem vos carnalium desideriorum amatores nequaquam spiritualem Deo fructum reddere poteratis, sed morti potius, id est mortalem et damnabilem habebatis fructum magis ac magis semper per concupiscentiam terrenis adhærentes, juxta quod scriptum est :

Crescentem sequitur cura pecuniam.

(HORAT., *Od.* lib. III, od. 16, v. 18.)

Et alibi :

Crescit amor nummi quantum ipsa pecunia crescit.

(JUVEN., *Satyr.* 14, v. 139.)

Sic lege, Cum essemus carne, id est carnalibus, non spiritualibus desideriis inhiantes, passiones peccatorum, id est concupiscentiæ diversæ nos peccare facientes, ut sit quasi intransitive dictum, passiones peccatorum, id est quæ peccata erant, sicut dicitur creatura salis, vel substantia aut corpus lapidis, id est creatura quæ est sal, vel substantia aut corpus quod est lapis. Quæ quidem passiones, erant per legem, laudantem scilicet atque pollicentem eorum quæ multum desiderabant magnam abundantiam, terram videlicet optimam lacte et melle manantem, et pacem et prosperitatem in ea maximam, et vitam longævam, et quidquid ad terrenam pertinet felicitatem, quam præcipue desiderabant. Et quorum quidem laude, promissione, et spe amplius in eorum desiderium accendebatur, quam si ea minime sperarent, vel tanta esse didicissent. A quibus enim ideo desperamus, non multum aut diu eorum desiderium tenemur. Operabantur in membris nostris ut fructificarent morti, hoc est damnationis mortalem nobis acquirebant exitum, Concupiscentiæ operantur in membris, quando conceptum mente desiderium per aliquod membrum opere implemus, ut per genitalia libidinem, per manus furtum aut rapinam. Nunc autem absoluti sumus ab obedientia illa legis, quæ pro remuneratione, ut dictum est, temporalium impendebatur. Ita ut jam serviamus Deo, mente potius quam opere spiritualiter illas legis figuras magis quam corporaliter adimplentes, sicut alibi dicitur : *Littera enim occidit, spiritus autem vivificat* (II Cor. III, 6). In novitate spiritus, id est in spiritualibus desideriis et intelligentia, quæ ante non erant, et non in vetu-

state litteræ, id est in antiquis operibus quæ juxta litteram tantum fiebant, sicut erat carnalis circumcisio, observatio Sabbati, sacrificia et alia innu-mera.

Quærit fortassis aliquis, cur etiam promissionem æternæ vitæ lex non habuerit, ut non solum terrenorum, verum et cœlestium donorum desideriis amplius ad obediendum populus alliceretur; sed quia imperfecta habuit præcepta, sicut alibi idem Apostolus commemorat, dicens quod *lex ad perfectum nihil adduxit* (Hebr. VII, 19). Et Veritas per semetipsam : *Audistis quia dictum est antiquis, etc.* (Matth. v, 21). Et : *nisi abundaverit justitia vestra, etc.* (ibid., 20). Non potuit ejus esse remuneratio perfecta, nec terrenis desideriis cœlestia compete- bant, neque Deo aliquis tam pro terrenis quam pro cœlestibus serviens aptus esse potest. Unde Veritas per semetipsam admonet dicens : *Nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua* (Matth. VI, 3), id est ne admisceas in aliquo suo opere terrenam intentionem cœlesti, ut simul pro transitoriis et æternis bonis obedias Deo. Sed fortasse dum propositæ quæstionis nodos solvere cupimus, majores ex ipsa solutione incurrimus. Cum enim in lege de dilectione et Dei et proximi præceptum sit, et hæc duo præcepta sufficiant ad vitam. Unde et Dominus diviti quærenti quid faciendo vitam æternam possideret, respondit ut hæc duo præcepta servaret et sufficerent, et Paulus ipse plenitudinem legis esse dilectionem profitetur. Mirabile videtur quod lex ad perfectionem nihil duxerit, et quod ipsa non suffecerit ad vitam, ut merito propter hoc evangelica deberet abundare justitia. Revera quia præcepta legis sive de dilectione sive de aliis ad perfectum non duxerint id est salutem sufficere non poterant, sed necesse erat ut veniret Christus, qui est finis et consummatio legis, cum videlicet sine ipso in lege promisso lex adimplere nullatenus valeret. Sed et si diligenter verba legis scrutemur, nusquam lex nomen proximi nisi ad homines ejus populi, id est Judaici extendit, nec usquam apud nos in tota lege Moysi scriptum reperitur, *diliges proximum, sed diliges amicum tuum* (Levit. XIX, 18). Quod quidem et Dominus ipse diligenter attendens, cum ei mandata legis dives interrogatus recitaret et diceret : *Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Matth. XIX, 19), proximum pro amico vel benefactore poni ex adjuncta parabola patenter insinuavit, ostendens ex ipso divitis judicio eum tantum qui misericordiam impenderat illi qui inciderat in latrones, proximum ejus exstitisse. Ac per hoc manifestum est cum dilectio proximi ad amicum tantum secundum litteram legis accommodetur, nequaquam præceptum dilectionis, quod in lege est, perfectum esse sicut est Evangelii, in quo præcipimur et inimicos diligere, atque eis quoque benefacere, ut simus perfecti sicut Pater cœlestis, qui solem suum facit oriri super bonos et malos (Matth. v, 44, 45). Quod quidem ipse Apostolus attendens, non ait, *qui diligit proxi-*

num, justitiam vel Evangelium adimplet, sed, legem A adimplet (Rom. XIII, 8).

At vero rursus gravem quæstionis nodum incurrimus, quod diviti interroganti quid faciendo vitam æternam possideret, et ab ipso postea recitatis duobus de dilectione Dei et proximi mandatis, respondit ei dicens: *Hoc fac, et vives (Luc. x, 28)*, præsertim cum ipse alibi dicat: *Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? (Matth. v, 46.)* Sed profecto nemo melius vel proximus vel amicus intelligendus erat, quam is quem designabat Samaritanus ille, qui misericordiam vulnerato impenderat, id est Christus qui profecto proximus erat Judæis tam cognatione quam veræ charitatis affectu, vel beneficiis innumeris, sive scilicet prædicando, sive miracula faciendo. Si ergo dives ille omnem tunc proximum sive amicum diligeret, utique per Christum. Et sic ei et præceptis ejus cohærendo vitam utique meretur æternam. Nec tamen ideo præceptum de dilectione proximi et amici vel benefactoris, quod lex dederat, perfectum exstiterat, cum nequaquam omnem hominem comprehenderet, tam amicum scilicet quam inimicum, licet etiam in tempore Christi videretur, imo per ipsum Christum qui jam advenerat, et proximus, ut dictum est, factus fuerat; perfectionem autem tunc haberet mandatum sive lex, si ex se ita sufficeret ut nihil unquam ad integritatem justitiæ deesset obedientibus sibi, nec opus esset aliud adjungi. Quod nequaquam verum est, cum ante adventum Christi illorum qui tunc erant proximorum et amicorum dilectio imperfecta esset, nec usque ad inimicos extenderetur, sicut postea per Christum extensa est. Quod vero supradiximus proximum in lege secundum litteram non omnem hominem accipi, non solum ex ipsa lege, verum etiam ex nonnullis ecclesiasticorum doctorum testimoniis astrui potest.

Unde Ambrosius (68) super Epistolam Pauli ad Romanos, ubi dictum est: *Nemini quidquam debeatis, etc. (Rom. XIII, 8)*. « Pacem vult, inquit, nos habere, fieri si potest, cum omnibus; dilectionem vero cum fratribus. Et hoc erit nulli quidquam debere, unicuique pro loco suo officium exhibere. » Item infra (69). « *Dilectio proximi malum non operatur (ibid., 10)*. Malum non operatur, quia bona est dilectio, nec peccari potest per illam, quæ legis perfectio est. Sed quia tempore Christi addi aliquid oportuit, non solum proximos, sed etiam inimicos diligere præceptum est. Unde: *Plenitudo legis dilectio est (ibid.)*, ut justitia sit diligere proximum, abundans vero et perfecta justitia etiam inimicos diligere. » Hæc cœlestis justitia est, hæc Deo Patri similes facit, qui et non colentibus se annua dona largitur. Nec nos latet plurimos sanctorum Patrum in ipso de dilectione proximi mandato omnem hominem proximum intelligere, atque id ve-

risimilibus confirmare rationibus. Unde Augustinus De doctrina Christiana lib. I (70), utrum ad illa duo præcepta et dilectio angelorum pertineat quaeri potest. Nam quod nullum hominum exceperit qui præcepit ut proximum diligamus, et Dominus ostendit, et Paulus apostolus. Item duo præcepta protulerat, atque in eis pendere totam legem et prophetas dixerat. Item Dominus ait, *Vade et fac similiter*, ut videlicet eum esse proximum intelligamus, cui vel exhibendum est officium misericordiæ si indiget, vel exhibendum si indigeret. Ex quo est jam consequens, ut et ille a quo nobis vicissim exhibendum est, proximus sit noster. Proximi enim nomen ad aliquid est. Nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. Item: (71) « Paulus dicit: *Nam non adulterabis, non homicidium facies non furtum facies, non concupisces*, et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur. *Diliges proximum tuum tanquam teipsum (Rom. XIII, 9, 10)*. » Item: « Quisquis ergo arbitratur non de omni homine Apostolum præcepisse, cogitur fateri quod scelestissimum est visum fuisse Apostolo non esse peccatum. Si quis autem non Christiani aut inimici adulteravit uxorem, » etc. Item (72): « Jam vero si vel cui præbendum, vel a quo a nobis præbendum officium misericordiæ, recte proximus dicitur, manifestum est hoc præceptum quo jubemur diligere proximum, et sanctos angelos contineri, a quibus misericordiæ impenduntur officia. »

Hæc quidem diligentissimi doctoris nostri Augustini verba, omnino convincere videntur proximum in lege omnem hominem intelligendum. Alioquin per proximi dilectionem nequaquam impleri lex videretur, quæ etiam de alienigenis multa præcipit, quorum offensio sicut et proximorum vitanda est. Sed cum duo dilectionis sint rami, dilectio scilicet Dei, cujus Veritas ipsa primum et maximum dicit esse mandatum, et dilectio proximi, quando per dilectionem proximi lex impletur, nisi hæc dilectio illam quoque complectatur, cum nemo rectius nobis proximus vel amicus sit intelligendus quam ipse Conditor noster et Redemptor, a quo tam nos ipsos quam omnia bona habemus, sicut ipse Apostolus commemorat dicens: *Quid autem habes quod non accepisti? (I Cor. iv, 7)*. De cujus quidem circa nos ineffabili charitate alibi dicit: *Commendat autem suam charitatem Deus in nobis, quoniam sic cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est (Rom. v, 8)*. Item rursus: *Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Et per semetipsum Filius ait: *Majorem charitatem nemo habet ut animam suam, etc. (Joan. xv, 13)*. Unde hunc spiritualiter proximum in hoc dilectionis mandato Origenes intelligens, in sequentibus hujus Epistolæ ait: « Si diligentius

(68) Patrol. tom. XVII, col. 164.

(69) Ibid., col. 165.

(70) Patrol. tom. XXXIV, c. l. 31.

(71) Ibid.

(72) Ibid.

requiras quis sit proximus noster, dicens in Evangelio illum esse qui jacentes nos inclinatos ad stabulum Ecclesiæ detulit, et stabulario Paulo, vel ei qui Ecclesiæ præest duos denarios Veteris ac Novi Testamenti ad nostræ curæ concessit expensas. Hunc proximum si diligamus, legem implemus. *Finis enim legis Christus* (Rom. x, 4). Cum itaque proximi nomen etiam Deum, et maxime ipsum comprehendat (neque enim aliter dilectio proximi implet legem) constat profecto per ipsam quoque, sicut et per dilectionem Dei, legem impleri, quia qui Deo vere per dilectionem cohæret, nullum ejus præceptum contemnit, sicut scriptum est : *Si quis diligit me, sermonem meum servabit* (Joan. xiv, 23). Quomodo etiam vera potest esse dilectio : quæ charitas dicitur, nisi ad Dominum referatur. Et ipse Augustinus De doctrina Christiana lib. quarto (75) : « Charitatem voco motum animi ad fruendum Deo propter Deum. » Idem lib. De moribus Ecclesiæ contra Manichæos (74) : « Scriptum est quia propter te afficimur tota die (Psal. xliii, 22) : » « Charitas non potuit signari expressius quam quod dictum est propter te : » Quisquis ergo charitatem Deo cohæret qua scilicet sola discernuntur filii Dei a filiis diaboli, atque ideo ejus satagit obtemperare præceptis, implere studet tam ea quæ pertinent ad alienos quam quæ attinent ad proximos, et in utrisque pariter divinam sequi voluntatem nititur. Nihil ergo refert ut salva reverentia patrum seu fratrum loquamur et longe a perfectione Evangelii legem absistere fateamur, omnemque insuper tam apostolicam quam evangelicam auctoritatem conservemus. Nihil, inquam, refert sive proximum in lege omnem hominem intelligamus, sive minime : dummodo, ut dictum est, in proximo comprehendatur Deus, et dilectionem quoque Dei dilectio includat proximi. Quippe cum dicitur, *diliges proximum tuum* (Matth. xxii, 39), atque additur *sicut teipsum*, quomodo implere id possemus, nisi et nos ipsos diligeremus ? Quomodo autem diligere vel nos ipsos possumus, si mandata Dei contemnentis inique agamus ? *Qui enim diligit iniquitatem, odit animam suam* (Psal. x, 6).

Quid ergo dicemus ? lex peccatum est ? Continuatio : Dixi passiones peccatorum per legem olim operari, ut utile etiam nobis esset a lege absolvi quasi a peccato. *Quid ergo dicemus*, id est quid de lege sentiendum est quam bonam putabamus ? nunquid jam ipsa non videtur potius mala dicenda esse quam bona ? Et hoc est quod quasi sibimet objiciendo ait : *Nunquid lex peccatum est*, id est ad damnationem potius quam ad salutem pertrahens, ut videlicet damnationem potius quam salutem nobis promereatur, et solummodo nocere, non juvare queat, et in se nihil boni habeat magis quam peccatum ? *Absit !* ut hoc videlicet credamus. *Sed peccatum*, id est imo potius peccato

(73) Patrol. tom. XXXIV, col. 105, 106.

contraria est, ipsum penitus docendo et prohibendo ut caveatur, ita ut non solummodo facta, verum etiam concupiscentias inhibeat, sicut et Evangelium, sed longe minus, cum ipsa videlicet ad ea tantum quæ proximi sunt, eas restringat, dicens : *Non concupisces rem proximi tui, nec desiderabis quæ illius sunt* (Exod. xx, 17). Quare autem necesse esset peccatum doceri a lege prætermittit, dicens quia ante documentum legis, in quo præcipue peccabatur, ignorabatur, in corde videlicet magis quam in opere. Et hoc est quod de se dicit in persona generali hominum, quorum jam per transgressionem priorum parentum obtenebrata tunc erat, ut potius opera quam desideria culparent : *Peccatum non cognovi*, id est discretionem ad veram notitiam peccati non habui, nisi per documentum legis, quia id in quo tantummodo videlicet vel maxime peccatur, id est concupiscentiam peccatum esse ignorabam. Et hoc est quod supponit : *Nam concupiscentiam*, id est pravum animi desiderium, in ambitione scilicet terrenarum vel carnalium voluptatum *nesciebam esse*, videlicet quod ipsa esset, *peccatum*, nisi lex id docendo diceret : *Non concupisces*, id est non interdiceret concupiscentiam, licet non generaliter, sed de rebus, ut dictum est, proximi. Nota quod cum dicitur, *Non concupisces*, simul et docetur peccatum, et prohibetur ut videtur. Unde legem penitus bonam esse convincit, quia quidquid suum est bonum, sive in docendo scilicet, sive in prohibendo, nec vitio legis, sed hominum est imputandum ; si peccatum post legem abundavit, et deteriores et inexcusabiliores effecti sumus pest doctrinam præceptorum et negligentiam eorum, quam ante, secundum quod scriptum est : *Servus sciens, et non faciens voluntatem domini sui, vapulabit multis*. Item : *Melius est non cognoscere viam veritatis, quam post agnitam retro abire*. Bene itaque dictum est : *Absit ut lex peccatum sit*, id est inutilis et mala ex se, sed tamen occasione peccati quod ante non erat ex ipsa accepimus, sicut ex nonnullis bonis quæ Deus erat, sæpe concupiscentiam incurrimus si his careamus, vel superbiam, si ipsa habeamus. Non tamen ideo mala sunt ipsa dicenda, si male ipsa desideremus, vel male ipsis utamur. Sic lege, *peccatum*, id est pena et afflictio hujus vitæ temporalis, quam ex culpa priorum parentum sustinemus, operata est in nobis *omnem concupiscentiam*, quorumlibet scilicet terrenorum, bonorum, ut per eorum videlicet abundantiam omnem præsentium ærumnarum evitemus anxietatem. Et quomodo id operata sit demonstrat dicens :

Accepta occasione per mandatum, id est per legis obedientiam hæc terrena bona promittentis. Quod enim lex propter obedientiam sui hoc promittebat, non videbatur peccare, quantumcunque illa concupisceremus, si requisitam obedientiam impenderemus. Hoc autem quod hoc loco peccatum nominat,

(74) Patrol. tom. XXXII, col. 1317.

lomitum et nutrimentum peccati esse insi-
 quo nobis in præcedenti libello, cum de
 peccato ageremus, non est prætermissum.
pe enim, id est antequam lex præcepta et
 iones auferret, peccatum illud, id est fomes
 dictum est, peccati, etsi tunc etiam erat,
 inores habebat vires ad exsuscitantam con-
 ntiā quam postea. Quo enim certius id
 sideramus exspectamus, amplius in ejus
 scentiam accendimur, sicut supra memini-
 go autem vivebam aliquando, id est aliquo
 non ex toto, morte illius fomitis carebam,
 i sine concupiscentia eram ad comparatio-
 ibsecutæ post legem concupiscentiæ. *Sed*
isset mandatum, lege data, *revixit peccatum*,
 ost præceptum invaluit concupiscentia, vel
 in prole quod præcessit in parente, id est
 scentia ita est nobis post præceptum exci-
 cut in primis parentibus post præceptum
 a, præsertim cum sæpe etiam arden-
 deretur quod prohibetur, juxta illud poeti-

nur in vetitum semper, cupimusque negata.

(OVID., *Amor.* lib. III, eleg. 4, vers. 17).
utem mortuus sum. Qui prius quasi infirmus,
 rtuus eram, et quasi corrigendus, non dam-
 ; flagellandus, non occidendus, minore me-
 qua erat concupiscentia stimulatus. *Et in-*
est mihi, id est occasione legis ut dictum
 qua melior esse debuit, factus sum longe de-
 et unde vitare peccatum debui, amplius in-
 Et hoc est quod subjungit: *Nam peccatum*
occasione, id est inventa causa incitandi nos
 upiscentiam per mandatum, id est legem,
 is obedientia nimium præsumebamus, *se-*
e, id est fefellit reputans me scilicet singu-
 Deo charum esse, propter obedientiam legis
 i exhibebam, ut vix aut nunquam de dam-
 mea vererer quidquid facerem, et maxime
 iscentiam promissorum quantacunque esset
 bitrans esse damnabilem, cum præceptis
 mus, pro quorum obedientia illa erant pro-
Et per illud me occidit, id est damnavit.
lex quidem: quandoquidem lex ad cogni-
 peccati, et ad vitam data est potius quam
 tem, ergo lex quidem *sancta* est, id est in-
 itiosa sive culpabilis, *et mandatum* ejus *san-*
 ihil jubens atque prohibens, nisi quod oport-
 ue ideo *justum* in se *et bonum*, id est utile ac
 obedientibus.

ergo bonum est. Duo dixit, scilicet et man-
 ejus bonum, et per illud tamen accepta oc-
 se esse occisum. Unde quasi rationabiliter
 is quærit ergo quod bonum est in seipso,
 t præceptum factum est mihi mors, id est
 io. *Absit!* Nulli enim debet dici damnabile
 tum, nisi cujus obedientia damnosa est, sic-
 præceptum diaboli ad Evam. *Sed peccatum*.
 ia mandatum bonum est, nec mihi nec alicui

A mors, id est damnabile dicendum est; sed tamen
 ipsum causa quodammodo mihi damnationis fa-
 ctum est, ex ipso ut dictum est occasione concu-
 piscentiæ accepta, juxta illud historiographi: « Om-
 nia enim mala orta sunt ex bonis initiis. » Sic legē:
Sed peccatum, id est fomes ille, ut diximus, peccati,
per bonum, subaudi mandatum legis, sive per le-
 gem ipsam ut supra monstravimus, *operatum est*
mortem animæ, id est omnem concupiscentiam, ita
 ut *appareat peccatum*, id est culpa illa concupiscen-
 tiæ sit manifesta, et inexcusabilis, et ita ut sit
 maxima. Et statim quod maxima sit ostendit, di-
 cens, *ut peccatum*, id est fomes ille supradictus pec-
 cati, *fat peccans supra modum*, id est ad peccandum
 nos maxime inclinans, *per mandatum*, id est occa-
 sione accepta, ut dictum est, ex lege.

B Forte quærat aliquis quomodo mandatum legis,
 seu ipsa lex bonum dicatur, vel ad vitam datam,
 vel quare etiam Deo datum, si salvare obedientes
 non poterat? Ad quod respondemus legem in hoc
 esse datam ad vitam, ut etiam populo Dei vitæ
 æternæ meritum initiaret, non perliceret et ideo
 bona tantummodo, quia omnia ejus, ut dictum est,
 justa sunt præcepta, etiam secundum litteram, si
 non perfecta, et causas habent rationabiles quæ-
 cunque Dominus præcepit, etsi ea ignoremus. Fuit
 autem magnæ dispensatio providentiæ, rudi adhuc
 penitus et indisciplinato populo ac duræ cervicis
 semper atque rebelli inchoationis aliqua, non per-
 fectionis dare mandata, ut saltem in aliquo addi-
 scerent obedire qui nullam adhuc, aut pene nullam
 expertus fuerat obedientiam, ut poeta meminit:

Est quodam prodire tenus, si non datur ultra.

(HORAT., *Epist.* l. I, ep. 1, vers. 32).

C Nec nos cum jumenta domamus, magna eis onera
 primum imponimus, sed in parvis eorum primitus
 excitatam insolentiam ad magna perferenda paula-
 tim conducimus. Credimus tamen eos omnes qui
 imperfectioni mandatorum amore Dei potius quam
 timore obtemperabant, ante diem sui exitus, quod
 de perfectione ei per ignorantiam deerat, quod lex
 tacuerat, vel per spiritualem aliquem doctorem,
 vel per internam divinæ gratiæ inspirationem ei
 revelari. Multos quippe homines spirituales, atque
 jam per inspirationem doctrina evangelicæ prædi-
 cationis instructos prior ille populus, qui etiam ha-
 buit inimicorum quoque dilectionem, non solum
 scriptis, verum etiam factis plurimum docuerunt.
 Unde Psalmista: *Si reddidi*, inquit, *retribuentibus*
mihi mala, etc. (*Psal.* VII, 5). Et iterum: *Cum his*
qui oderunt pacem eram pacificus (*Psal.* CXXIX, 7). Qui
 etiamsi inimicum suum Saulem sibi a Domino
 in manus traditum non solum non occidit, sed etiam
 occisum graviter planxit, et eum qui se ejus occi-
 sorem professus est morte statim punivit. Salomon
 quoque beneficentiam in inimicos commendans ait:
Si esurierit inimicus tuus, ciba illum, etc. (*Prov.*
 XXV, 21). Longe tamen a perfectione evangelica tam
 legis quam prophetarum dicta disjuncta sunt. Ad

quam quidem perfectionem discipulos adhortans Veritas dicebat: *Mandatum novum do vobis, ut diligatis inimicos vestros, sicut dilexi vos* (Joan. XIII, 34). Hæc est illa vera et sincera dilectio, quam Apostolus describens ait: *Non quærit quæ sua sunt, omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet* (I Cor. XIII, 5, 7), ut etiam pro fratribus animam parata sit ponere, nec sua tantum illis, sed seipsam impendere.

Ac si diligenter attendamus quod ait Veritas, *sicut dilexi vos*, et Apostolus, *Charitas non quærit quæ sua sunt*, revera inveniemus evangelicum de dilectione proximi mandatum singulare ac novum. Tam sincera enim circa nos Christi dilectio exstitit, ut non solum pro nobis moreretur, verum etiam in omnibus, quæ pro nobis egerit, nullum suum commodum vel temporale vel æternum, sed nostrum quæreret; nec ulla propriæ remunerationis intentione, sed totum nostræ salutis desiderio egit. Revera hæc vera et sincera dilectio, quam diligenter attendens Apostolus tam scripto nobis quam exemplo commendans, ait: *Sicut et ego per omnia omnibus placeo, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, ut salvi fiant* (I Cor. v, 33). Certus tamen debet esse qui sic agit de amplissima tantæ dilectionis remuneratione: nec tamen hac intentione hic agit, si perfecte diligit, alioquin sua quæreret, et quasi mercenarius, licet in spiritualibus esset. Nec jam est charitas dicenda si propter nos eum, id est pro nostra utilitate, et pro regni ejus felicitate, quam ab eo speramus, diligeremus potius quam propter ipsum, in nobis videlicet nostræ intentionis finem, non in Christo statuente. Tales profecto homines, fortunæ potius dicendi sunt amici quam homines, et per avaritiam magis quam per gratiam subjecti. Quod quidem diligenter beatus attendens Augustinus in libro Quæst. 85, cap. 35 (75): « Nihil aliud, inquit, est amare quam propter semetipsam aliquam rem appetere. » Rursus idem (76) id quod scriptum est exponens: *Voluntarie sacrificabo tibi, et confitebor nomini tuo quoniam bonum est* (Psal. LIII, 8). « Quid offeram, inquit, nisi quod ait, *sacrificium laudis honorificabit?* (Psal. XLIX, 23). Cur voluntarie? Quia gratis amo quod laudo, gratuitum fit quod amatur et quod laudatur. Quid est gratuitum? ipse propter se, non propter aliud. Si enim laudas Deum, quod tibi det aliquid, jam non gratis amas Deum. Erubescere, si te uxor tua propter divitias amaret, et forte tibi paupertas accideret, de adulterio cogitaret. Cum ergo te a conjuge gratis amari vis, tu Dominum propter aliud amabis? Quod præmium accepturus es, o avare? Non tibi terram, sed seipsum servat qui fecit cælum et terram. *Voluntarie sacrificabo tibi*. Noli ex necessitate. Si enim propter aliud laudas, ex necessitate laudas. Si adesset tibi quod amas, non laudares. Item contemne omnia, ipsum attende: et

(75) Patrol. t. XL, col. 23.

(76) Ibid., t. XXXVI, col. 625.

A hæc quæ dedit, propter dantem bona sunt. » Item (77): « Ipsum gratis dilige, quia melius ab eo non invenis quid det quam seipsum: aut si invenis melius, hoc pete voluntarie quod gratis. Quoniam bonum est nihil aliud nisi quod bonum est. »

Ex his itaque beati Augustini verbis aperte declaratur quæ sit vera in aliquem ac sincera dilectio, ipsum videlicet propter sua diligi. Denique si Deum quia me diligit diligam, et non potius quia quidquid mihi faciat, talis ipse est qui super omnia diligendus est, dicitur in me illa Veritatis sententia: *Si enim eos diligitis qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?* (Matth. v, 46). Nullam profecto mercedem justitiæ, quia non æquitatem rei dilectæ, sed utilitatem meam attendo. Et æque alium plus diligerem, si æque mihi vel amplius prodesset; imo nec eum jam diligerem, si in eo utilitatem meam sperarem. Unde quamplures et pene omnes in tam reprobum sensum devoluti sunt, ut plane fateantur se nullatenus venerari Deum sive diligere, si eum sibi minime profecturum crederent, cum tamen ipse non minus diligendus esset, si eum puniret, cum id non nisi juste faceret, et ejus prævenientibus meritis, vel aliqua causa rationabili, quæ hoc ipso quod justa esset omnibus placere deberet. Denique quis aliquem dignum gratia censeat, quem non sibi gratis, sed cupiditate retributionis deservire noverit? Si pro hoc servitio gratiæ cuiquam rei sunt referendæ, magis rebus nostris, pro quibus nobis servitia quam iis qui deserviunt exhibendæ sunt. Veluti cum mihi mercenarius, quem conduxit, pro multa mercede multum deservit ac proficit, aut cum mihi aliquis amore alterius, non mei ipsius mihi famulatur. Sed quæ est gratia referenda iis pro quibus id fit, non eis qui faciunt est reddenda. At fortasse dicis, quoniam Deus seipso nos non alia re est remuneraturus, et seipsum, quo nihil majus est, ut beatus quoque meminit Augustinus nobis est daturus. Unde cum ei deservis pro eo quod expectas ab eo, id est pro æterna beatitudine tibi promissa, utique propter ipsum id pure ac sincere agis; et pro illa qua debes remuneratione, sicut ipsemet admonet, dicens beatos illos qui seipsos propter regnum cælorum castraverunt (Matth. XIX, 12). Et Psalmista: *Inclinavi, inquit, cor meum ad faciendas justificationes tuas propter retributionem* (Psal. CXVIII, 112). Ac tunc profecto Deum pure ac sincere propter se diligeremus, si pro se id tantummodo, non pro nostra utilitate, faceremus: nec qualia nobis donat, sed in se qualis ipse sit attenderemus. Si autem eum tantum in causa dilectionis poneremus, profecto quidquid ageret vel in nos vel in alios, quoniam non nisi id optime faceret, eum, ut dictum est, æque diligeremus, quia semper in eo nostræ dilectionis integræ causam inveniremus, qui integre semper et eodem modo bonus in se et amore dignus

(77) Patrol. t. XXXVI, col. 627.

erat. Talis est verus paternæ dilectionis affinitas in filium, vel castæ uxoris in virum, cum iam sibi inutiles magis diligunt quam quos esse utiliores magis habere possent; nec si quare eos incommoda sustinent, potest amor minus quoniam amoris integra causa substitit in ipsis diligunt, dum eos habent non in commodis usque per eos habeant. Quod bene in consolatoria uxoris Cornelie Pompeius victus et gratia commemorans ait: « Quod defles id amas. Sæpe etiam qui liberalis sunt animi hominum magis honestatem quam utilitatem sequuntur. Si qui forte sui consimiles viderint, a se tamen nihil emolumenti sperent, majoris dilectionis amplectuntur affectu, quam proprios a quibus quotidiana suscipiunt commoda. Bene et in Dominum tam sincerum haberemus amorem, ut secundum quod bonus est in se magis, secundum quod nobis utilis est, eum diligere, et ei quod suum est nostra integre justitia referret, ut quia videlicet summe est bonus, summe nobis diligenteretur. Quod autem fidelis anima dixit in psalmo se inclinatum ad bona opera propter retributionem, inchoationem bonæ dilectionis, non perfectionem ostendit. Quisque imperfectus primo ad bene operandum, id est accepta Dei implenda spe retributionis allicietur et timore potius quam amore, sicut scriptum est: *timor sapientiæ timor Domini* (Psal. cx, 10). Quod quidem charitas est consummatio, sive finis, perfectio, sicut alibi dicitur: *Omnis consummatio videri finem, latum mandatum tuum nimis* (cxviii, 96). Bene, inquam, dixit, *inclinavi*, id est inchoationem suæ operationis, spe et desiderio retributionis id aggressus est. Quod vero eos Veritas etiam beatos, qui se castraverunt propter regnum celorum, id est continentem vixerunt propter beatitudinem æternam ita intelligendum puto, quod hi continentiam illam sunt assecuti sicuti cum deo dicimus eum exisse ut moreretur, id est ut moreretur, et ideo mortem consecutum esse non habet rationem ut ei accideret.

Non enim. Probat quod dixerat, legem videbitur Moysi bonam esse, licet occasionem inde inchoationem acceperit, quia videlicet est spiritualis non secularis, tanquam digito Dei scripta, id est spiritu sancto dictante composita et data, non hominibus inventa. *Ego autem carnalis sum*, id est carnalibus voluptatibus et terrenis inhians deservens; atque adeo carnalis sum, ut sim vendatus peccato, id est sponte me peccato et ejus servituti subiacens pretio terrenorum honorum, id est inchoationem omnem concupiscentiam propter illa accedens et obtinenda; vel etiam in primis parentibus mundatus cum ipsis sub peccato, ob dilectionem videlicet et gustum pomi quod Eva concupivit. Unde facti sumus captivi, vendere nos potuerimus redimere non possumus. Sanguis innocens est pro nobis, nec nostris nos viribus a domi-

nio peccati liberari possumus, sed gratia Redemptoris.

Quod enim operor. Quantum carnalis et infirmus sit factus, et quanto pravæ consuetudinis jugo depressus ostendit, dicens se committere scienter malum ipsum quod non vult, quasi si aliquis, cogente Domino, id quod non vult operetur. Et hoc est quod *non operor*, non intelligo esse operandum, id est non credo ut fieri debeat, imo indubitanter scio esse malum, et ideo non esse faciendum. *Non enim quod.* Probat se male agere contra propriam conscientiam, quia etiam quod bonum esse recognoscit dimittit, et quod non dubitat esse malum facit. Et hoc est quod dicit, *si ago*, id est non facio bonum, *quod volo*, id est quod approbo debere fieri, et cui per rationem consentio. *Sed malum quod odi*, id est quod, ut dictum est, non volo, sed non rationis iudicio reprobato atque damno. *Si autem.* Redit ad commendationem legis, ut ex nostro quoque iudicio eam bonam esse convincat, quia id videlicet prohibet quod nos per rationem esse malum deprehendimus, sicut est concupiscentia, cum ait: *Non concupisces* (Exod. xx, 17). Et hoc est, *si facio quod nolo*, id est quod non approbo, consentio et concordo legi de hoc quod bona est, cum eam videlicet ea prohibere video, quæ ego ipse mala esse iudico, sicut concupiscentia, de qua superius dixit, sive ira, odium, invidia. Quod etiam nolentes habemus, quia profecto concupiscere nollemus, licet quod concupiscimus volentes et cum dilectione peragamus.

Cum itaque dicitur: « Omne peccatum voluntarium, » et cum dicitur: « Nemo peccat invitus, » de actu hoc peccati, non de concupiscentia est intelligendum. Omnis quippe actus peccati ..... voluntarius potius quam necessarius dicitur, quia ex voluntate quacunquæ præeunte tempore descendit, sive per aliquam fiat coactionem, verbi gratia: jactit aliquis lapidem improvide et fortuito, non scienter, hominem interfecit: hoc profecto ex voluntate jaciendi lapidem, non interficiendi hominem procedit. Est et alius qui irruentem super se hostem coactus interfecit, ne ab eo scilicet interficiatur, et peccare invitus dicitur, cum id quoque ex voluntate evadendi mortem potius quam ex desiderio antea habito occidendi hominem agat. Omnis itaque actus peccandi voluntarius et non necessarius in eo dicitur, qui ex quacunquæ, ut dictum est, voluntate descendit. Si quis tamen dicat occasionem illam hominis per jactum lapidis voluntariam, non concedo, sicut jactum lapidis voluntarium dico. Frequenter enim nomina ex adjunctis suas variant significationes, ut cum omnem substantiam concedamus, non tamen ideo omnem hominem, ita et cum omne peccatum dicamus voluntarium, et omnem peccati actum ex aliqua, ut dictum est, voluntate procedere, non tamen occasionem illam concedimus voluntariam, id est ex voluntate quam aliquis haberet occidendi illum esse commissam. Hoc itaque modo cum coacti peccata committimus, simul

et quod volumus et quod nolumus effcimus, ut supra posito exemplo dum coacti hominem occidimus, mortem per hoc evitamus quod volumus, et homicidium facimus quod nolumus. Sic et in coitu uxoris alterius ipse nobis placet concubitus, non adulterii offensa, vel reatus quem incurrimus. Coitu itaque tantum, non adulterio delectamur, quia nihil ad voluptatem adulterii reatus pertinet, sed magis ad conscientiae tormentum. Et quominus peccaremus atque adulterium vitaremus, eam cum qua fornicamur nequaquam conjugatam esse vellemus. Cum itaque dicitur, *non quod ago, sed quod nolo*, nihil obest si nolle et velle proprio et usitato modo sumamus pro placere et displicere, quia frequenter, ut dictum est, in eodem actu et quod placet et displicet invenimus, sicut in ipso coitu carnalis voluptatis et adulterii culpa. Possumus et juxta superiorem velle et nolle pro approbare et improbare accipere, quando et Deus nonnulla velle et nolle dicitur. Neque enim in eo potest esse commotio animi, quæ in nobis voluntas seu voluptas, id est delectatio dicitur, sed est cum velle aliquid dicimus, aut ejus approbationem aut dispositionem significamus. Alioqui cum dicit Veritas: *Quoties volui congregare filios tuos, et noluisti (Matth. xxii, 37) ?* vel Apostolus: *Qui vult, inquit, omnes salvos fieri, et neminem perire (1 Tim. ii, 4) ;* et rursus Psalmista: *Quæcunque voluit fecit (Psal. cxlii, 3) ;* vel idem Apostolus: *Voluntati enim ejus qui resistit (Rom. ix, 19) ?* maximam incurreremus controversiam. In superioribus itaque duobus locis velle Dei approbare dicitur, ut id videlicet quod approbat seu consulit ut fiat, et quod si factum sit tanquam sibi placitum remunerat, velle dicatur. Reliquis vero duobus inferioribus locis velle ejus disponere dicitur, atque apud se stabilire quod facturus est. Quæ quidem voluntas nunquam effectu carebit, nec ei ab aliquo resistetur.

Nunc autem. Postquam ita videlicet legi consentio per rationem, et a me ipso dissideo per ipsam rationem, et per carnalem concupiscentiam, dum spiritus videlicet adversus carnem, et caro adversus spiritum concupiscit (*Gal. v, 17*). *Jam non ego illud malum operor, sed peccatum*, id est prava concupiscentia. Non dicit simpliciter, *non ego illud operor*, sed ita dicit, *non ego, sed peccatum*: quod est dicere: Non ad hoc ex natura, sed ex vitio naturæ jam ei dominante pertrahor, imo ex natura, per quam rationalis sum a Deo creatus, reluctor concupiscentiæ, et eam damno potius quam consentio. Cum dicit, *quod habitat in me peccatum*, et non dicit, quod est in me, quasi advenientem incolam, non naturalem civem ipsum demonstrat, et jam habitaculum in se habentem per diutinam consuetudinem, non transitum. *Scio enim.* In me jam, ut dictum est, carnali facto peccatum inhabitat, id est assidue manet, ut jam quasi in habitum sit mihi conversum. *Quod bonum*, id est virtus quæ est optimus animi habitus, jam non manet in me car-

nali facto, quod significat cum dicit, *Hoc est in carne mea. Nam velle.* Probat se virtute destitutum cum bonum quod vult, id est per rationem faciendum esse approbat, implere per infirmitatem carnalis concupiscentiæ non queat. Perficere bonum, est bonæ voluntati factum adjungere: quod in me, inquit, non invenio, si bene me circumspiciam, et diligenter discutiam. Velle itaque mihi naturaliter adjacet, quia ex me ipso et propria creatione rationem habeo, per quam bonum faciendum esse approbo, sed ex me illud perficere non habeo, nisi videlicet ex apposita mihi gratia. *Non enim quod, ac si diceret: Non invenio me perficere bonum. Quod volo*, quia ex contrario illud dimitto, et malum facio, et ita ut supra quoque meminit. *Sed quod nolo illud facio. Non ego operor, etc. Invenio igitur.*

Quandoquidem lex, ut supradictum est, cognitionem peccati mihi attulit, per quam quidem cognitionem volo bonum facere, quod ipsa docet; et ei per rationem consentio, licet inde peccatum occasionem acceperit. *Igitur invenio*, id est per memetipsum propriæ rationis judicio comperio, legem esse bonam et rem utilem mihi vel ministram magni boni, cum per ejus doctrinam boni seu mali discretionem adeptus sim, mihi, inquam, volenti eam facere, id est bonum quod ipsa præcipit implere. In hoc quippe ipso quod id quod præcipit facere volo, et per rationem appetere, revera recognosco quod bona est, in suis videlicet præceptis. Quare autem dixerit, *volenti potius quam facienti*, supponit dicens: *Quoniam mihi malum adjacet*, id est gravi consuetudinis jugo premor, quæ bonam impedit voluntatem.

Condelector enim. Quia dixit se vel facere bonum quod lex præcipit, et tamen non facere, unde utrumque accidit exponit dicens, quia se condelectari legi secundum interiorem hominem: id est placere ei quod lex præcipit, et se illud per rationem appetere, quod hoc loco interiorem hominem appellat, id est spiritualem et invisibilem Dei imaginem, in qua factus est homo secundum animam, dum rationalis creatus est, et per hoc cæteris prælatus creaturis. Et rursus dicens se videre aliam legem in membris suis, etc., id est se cognoscere ipsum peccati fomitem carnis vel concupiscentiæ stimulos, quibus tanquam legi per carnis infirmitatem obedit, in membris corporis sui regnare et sibi dominari, sicut gulositatem in gula, luxuriam in genitalibus, et cætera vitia in cæteris partibus corporis per quas exercentur. Legem illam concupiscentiæ dico repugnantem, id est contrariam legi naturali meæ mentis, id est rationi, quæ me quasi lex regere debet. Per rationem quippe bonum, per concupiscentiam appeto malum. *Et captivantem me*, id est quasi captivum et nolentem me trahentem, *in legem*, id est in obedientiam peccati mente concepti, ut opere illud impleam. Quæ scilicet lex ita me captivans, et a Deo proprio Domino meo avertens, sicut jam dictum est, *in membris meis.* Unde

inscentia dicitur oculorum, per quam visa A
mus, et similiter dici potest cæterorum
um, secundum videlicet sua exercitia in
; voluptatibus. Quod vero repetit, *quæ est*
is meis, ad exaggerandam et amplius nostræ
commendandam infirmitatem nostram
quia quot membra habemus, tot fere in
jugiter sustinemus et inseparabiliter nos
nos portamus. Unde vehementer exterritus
exclamat.

ego homo, subaudis revera sum, qui tot
in ipso corpore modo circumsessus sum,
t superius dixi, a meipso sum venundatus
s traditus, nec jam per me ab hac servitute
ssum aut redimi. Et quia ita est, *Quis me*
id est quis erit tam potens et tam B
mihî, ut me liberet a corpore mortis hu-
ita prono et præparato ad interficiendam
ne carnales, scilicet suggestiones mihi
at, et cedit spiritus carni, id est ratio
umbat et consentiat voluptati. *Gratia Dei*,
on lex, non propriæ vires, non quælibet
ad divina beneficia gratis nobis per Jesum,
vatorem mundi collata. Cum autem subdit
et Dominum nostrum potentiam et justiti-
a salvare queat, nos ostendit. Christus
d est unctus, regiam quam habet, potesta-
imit. Cum vero ait, Dominum nostrum jus
et in nobis tanquam servis suis demonstrat, C
uste a dominio peccati sive diaboli possit
; a captivitate prædicta tanquam suos re-
Igitur ego. Quandoquidem per rationem,
i est, bonum quod lex præcipit volo, sed
tum quod habitat in carne mea malum ope-
r mente, id est ratione servio legi Dei...
videlicet ad obediendum ei per rationem.
ipse carne, id est carnalis desiderio vo-
stimulante, *servio legi peccati*, id est pravis
sententiæ suggestionibus quasi legi obe-

CAPUT VIII.

ergo. Quia videlicet, ut dictum est, gratia
Christum suos liberat, ergo *nil damnationis* D
etc., id est qui in hoc superædificati sunt
to. Quomodo autem hos cognoscere va-
eterminat. Qui videlicet *non ambulant se-*
zarnem, id est si quando per infirmitatem
quam labuntur, sicut fecit Petrus mortem
corpoream, non perseverant post concu-
; suas eundo de vitio in vitium. Lex enim
; gratia Dei liberabit eum per Christum, et
id fiat nunc aperit, quia lex spiritus vitæ,
; charitatis et divini amoris potius quam
sicut erat. lex vetus, *in Christo Jesu*, id est
nobis data et exhibita, liberabit me a lege
; ideo mortis, id est a præceptis vel sug-
us carnalis concupiscentiæ, ne eis scilicet
ndo obediam. Spiritus vitæ, id est Spiri-

tus sanctus, qui est vita animarum quia amor est ;
ideo lex hujus Spiritus lex amoris dicitur filios ge-
nerans, non servos constringens, id est Evangelium,
quod totum charitate refertum est. Unde et ad
Christum dicitur, *diffusa est gratia in labiis tuis*,
quia tota ejus prædicatio charitate plena est. Unde
et Spiritus apostolos replens scientia, sicut promi-
serat Filius dicens: *Ulle vos docebit omnia*. Quæ etiam
doctrina significatur, cum dicitur, *factus est repente*
de celo sonus, id est sermo intelligentiæ factus eis
per inspirationem in mente, merito in igneis de-
monstratus est linguis, cum eorum scilicet linguæ
nihil nisi charitatis fervorem essent prædica-
turæ.

Nam quod. Exponit quomodo in Christo sit libe-
ratus a lege peccati. *Nam Deus Pater*, id est di-
vinæ potentiæ majestas *misit Filium suum in simili-*
tudinem carnis peccati, id est coæternam sibi sapien-
tiam fecit humiliari usque ad assumptionem passi-
bilis et mortalis hominis, ita ut per pœnam pec-
cati cui subiacebat, ipse etiam carnem peccati, id
est in peccato conceptam habere videretur. *Et de*
peccato, id est de pœna peccati, quam pro nobis
sustinuit in carne, id est in humanitatem assumptam
non secundum divinitatem, *damnavit peccatum*, id
est pœnam peccati a nobis removit, qua etiam justi
tenebantur antea, et cœlos aperuit. *Ut justificatio*
legis. Non dicit opera legis, quæ nequaquam justi-
ficant, sed quod lex præcipit de his quæ ad justifi-
cationem attinent, sine quibus justificare non pos-
sumus, sicut est Dei et proximi charitas, quam lex
imperfectam facit, sicut supra monuimus, sed per
Christum in nobis perficitur. Et hoc est quod ait,
ut charitas Dei et proximi, quam lex præcipit, in
nobis perfecta nos justificaret. Ipsum quippe Chri-
stum tanquam Deum ipsum proximum vere didi-
gere, summum illud beneficium, quod nobis exhibi-
bit compellit: quod est in nobis peccatum dam-
nare, id est reatum omnem et culpam destruere
per charitatem ex hoc summo beneficio. Quod ve-
rius, inquit, habetur apud Græcos, *pro peccato dam-*
navi peccatum ipse hostia pro peccato factus. Per
hanc hostiam carnis quæ dicitur pro peccato, dam-
navit, id est delevit peccatum, quia remissionem
quoque peccatorum nobis in sanguine suo, et re-
conciliationem, operatus est. Vel de peccato a dia-
bolo vel a Judæis in se commisso, damnavit pec-
catum in nobis, ut dictum est, malis etiam ipsis
optime utens, et in bonum convertens. Duo illa quæ
præmissa sunt ad duo supposita sunt referenda et
copulanda. Ad hoc quidem quod ait, *de peccato dam-*
navit peccatum, illud subjungit quod impossibile
erat legi scilicet damnare vel auferre peccatum. Ad
illud vero quod subditur, *ut justificatio legis imple-*
retur, illud est annectendum, in quo infirmatur ipsa
lex, scilicet per carnem, id est habendam ple-
nam et perfectam justificationem lex infirma fuit,
propter carnalem populum cui data fuit, ut supra
ostendimus, de imperfectione mandatorum ejus

agendo. Impossibile itaque erat legi per obedientiam Dei, et præterea Christi, ipsum profecto Christum sui peccatum auferre; cum perfecta, ut dictum est, non haberet præcepta. Ad quam præcipue perfectionem infirmabatur et impediabatur propter insolentis populi carnalitatem.

Qui enim secundum. In nobis dico impleretur per Christum qui ejus doctrina et exemplo, et summa illa charitatis exhibitione spirituales, per desiderium carnales effecti sumus. Et hoc est, *qui non ambulamus secundum carnem*, id est carnalibus desideriis jam non inducimur, sed gratia Dei, id est Spiritu sancto regimur, et de virtute in virtutem promovemur. *Qui enim.* Dixi justificari eos qui non secundum carnem, sed secundum spiritum ambulant. Et merito, quia qui secundum carnem sunt, id est carnalibus desideriis irretiti, illa *sapiunt*, id est illorum experimentis utuntur, *quæ carnis sunt*, id est quæ carnales attinent voluptates. Qui vero secundum spiritum sunt, id est qui spiritualibus accenduntur desideriis, sentiunt experiendo dona ipsa Spiritus sancti. *Nam prudentia.* Vere qui secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt, quia mortem scilicet animæ, id est damnationem, per ipsa carnalium desideriorum experimenta, quæ nos alliciunt, acquirimus: sicut e contrario prudentia spiritus, id est experientia virtutum et honorum Dei *vita* fiunt nobis *et pax*, id est quietam ab omni perturbatione conferunt vitam. *Quoniam sapientia.* Ideo prudentia carnis mortem acquirit, quia Deo contraria est et omnino displicens. Et quare displiceat statim annectit, quia legi Dei non est subjecta, id est præceptis divinis obedire non sinit. *Neque enim potest*, obedientiam Dei servare. *Qui autem.* Exponit quid sapientiam carnis dicat Deo inimicam, hoc est esse in carne, id est in carnalibus delectari voluptatibus, et per hoc displicere. Continuatio: Dixi sapientiam carnis inimicam Deo, nec sine causa, sed ideo quia *qui in carne sunt*, etc. *Vos autem.* Ne desperarent Romani, quibus scribebat, audientes quod qui in carne sunt Deo placere non possunt, quasi propter se etiam dictum esset, consolatur eos dicens: Vos autem gratia Dei jam, *non estis in carne, sed in spiritu*, id est non in carnalibus, sed spiritualibus desideriis. Et ne iterum de hoc quod testatur quasi certus esset nimis, confidenter et ad superbiam amplius incitarentur, quibus maxime ad elationem eorum reprimendam scribit, quasi dubitative hoc se profteri insinuat, dicens: *Si tamen spiritus*, hoc est spiritum Dei habetis habitatorem potius quam hospitem, id est permanentem in vobis per inhabitantem gratiam suam, non a vobis recedentem vel per vos transeuntem. Quantum autem sit periculum spiritu Dei carere annectit dicens: *Quod si quis non habet spiritum Christi, hic non est ejus*, videlicet membrum, quia spiritus ejus ipse est amor et vinculum, quo huic capiti membra sua cohærent. De quo quidem spiritu specialiter dicitur, quia *Deus charitas est* (I Joan. iv, 8). Cum autem primo dixit spiritum

A Dei, et præterea Christi, ipsum profecto Christum cujus etiam dici divinum spiritum, dictum demonstrat. *Si autem*, ac si diceret: Sed spiritus Christi Dei habemus: quod est dicere, si Christus per spiritum suum, id est per gratiam donorum suorum, utpote remissionem peccatorum, et remissionem virtutum in nobis est: *Corpus quidem mortuum est*, id est corporali morti obnoxium. *Propter peccatum*, scilicet primorum parentum carnalis concupiscentiæ maculam, in qua est conceptum. *Sed spiritus noster vivit propter justitiam*, id est ex virtutibus quæ eum justificant, tem damnationis evitat. Ac si aperte dicat: in Christo remissionem etiam carnalis originis peccati consequamur, cujus quidem mors etiam carnis est pœna, non tamen hanc a pœnam qui removet causam.

Unde non minima fieri quæstio solet, qua delicti pœna hæc reservatur ubi peccatum, ejus causa est, condonatur, ut qui videlicet in baptismo plenam peccatorum remissionem percipiunt statim illam saltem quam in paradiso ante peccatum habebant, immortalitatem recuperent? Ad quidem quæstionem Isidorus de summo bono respondens lib. i, cap. 25, ait: « Si a pœna per baptismum, ipsum remissionem baptisimi pretium, non illud æternum. soluto reatu peccati, manet tamen quedam temporalis pœna, ut illa ferventius vita requiratur, erit a pœnis omnibus aliena. Quis etenim omnes fere homines plus temporalem vitam æternam appetere, cum pro eo quam retinere possunt multo amplius quam pro æterna laborare et plus corporis quam animæ mortem pavere magis sollicitari de præsentis vitæ ærumnis futuræ? Si hujus itaque animalis vitæ felicitate se detinere considerent, amplius ad Ecclesiæ pararent, et hujus qualicunque refrigerio contenti illius perfectionem gloriæ vel omnino contenti, vel minus appetent, in hoc ipso iniqui, summo bono inferius anteponerent. »

Quod si spiritus. Dixi quia corpus nostrum mortuum est, id est morti temporali subjectum, etiam post remissionem peccatorum omnium. Sed ab hac etiam mortalitate ipsum liberabit resurrectione, ut non solum animam, verum corpus divina glorificet gratia. Et hoc est quod *si spiritus ejus*, id est Patris, quod videlicet Patris specialiter designatur potentia. *Ejus*, inquam per propriam potentiam *suscitavit* jam caput *strum a mortuis*, id est *Jesum*, habitans, ut dicitur in nobis, ipse idem qui suscitavit *Jesum* in infirmitate, sed a morte, etc. Ideo resuscitavit Christi repetit, ut ea sæpius memorata secum nos reddat. *Vivificabit etiam nostra mortalia membra*, ut eandem resurrectionis gloriam in membra participant, vivificabit non quomodo membra reprobatorum, quæ passibilia erunt, et erunt

propter *inhabitantem spiritum*, id est prout
reverentiæ spiritus Christi, qui in corpori-
quasi in templo jam habitat et quiescit,
ejus gratiam repressis mortibus carna-

urva est quæstio, cum divina substantia hu-
mili in unam Christi personam conjunxerit,
sit penitus Patris et Filii et Spiritus sancti
a individua, cur Filius potius quam Pater
sanctus dicatur incarnatus, vel cum
a Trinitatis indivisa, videlicet ut quidquid
sonarum facit et cæteræ faciant, quomodo
nem assumpsisse dicitur, et non Pater aut
sed hoc ex Atropologia [*f. Antropologia*]

statatur. *Ergo fratres*. Quandoquidem qui in

ut Deo placere non possunt, ergo non sumus
carni, id est desideriis carnalibus obedire

emur, quia nihil cuiquam contra Deum

qui etiam propter Deum animam ponere

emur. Hoc sæculares attendant potestates,

ibi scilicet a subjectis obedientiam deberi,

quid quod Deus prohibet eis injungunt,

ide vel sacramento eos sibi in hoc astrixe-

scilicet *carnem vestram*. Exponit quod pro-

modo videlicet intelligendum sit nos non

cores carni, ne forte hoc aliquis de substan-

s dictum acciperet, cui quidem debitores

tantum ad necessariam ejus curam perti-

cto videlicet et vestitu, ut hæc ei minstre-

tu est ergo ac si dicat: Non sumus, in-

debitores carni, ita ut secundum carnem vi-

cet in carne, id est ut carnalia sectemur

. *Si enim*, id est non estis obnoxii carni,

obedientia vos damnaret. Et hoc est, mo-

id est mortem animæ, quæ est peccatum,

ei consentiendo, si ea stimulante non

potestis reluctemini. *Si autem spiritu*, id

aliquo divinæ gratiæ magis quam vestra

ortificaveritis facta carnis, si nondum pe-

ggestionem extirpare potestis, *Vivetis*. E

vera animæ vita, sive hic in virtutibus,

terna beatitudine, facta mortificantur, tan-

parvulus in utero conceptus antequam na-

stinguatur, dum mala quæ mente concii-

usque ad opera prodeant prævenimus,

is quantum possumus occasionem aufe-

cut scriptum est: *Beatus qui tenebit, et al-*

ulos suos ad petram (*Psal. cxxxvi, 9*), id

ota per aliquam suggestionem mente pec-

ue quasi parvula sint mortificabit atque

, allidendo ad petram, id est confringendo

ipando ad illud honorum omnium stabile

atum, quod Christus est; dum quod per

em carnis mens humana concupiscit, per

Christi ratio roborata ne perficiatur satagit.

si idem Apostolus commemorat dicens:

upiscit adversus spiritum, spiritus adversus

rol. tom. XXXV, col. 2127.

rol. tom. XXXIV, col. 1166.

A carnem (*Galat. v, 17*), id est ratio carnis suggestio-
nes reprimens, ne scilicet usque ad opera proce-
dant. Et Salomon: *Melior est, inquit, patiens viro*
forti, et qui dominatur animo suo, expugnatore ur-
bium (*Psal. xvi, 32*).

Quicunque enim. Bene, inquam, vivetis, si spiritu
scilicet facta carnis mortificaveritis, quia quicunque
aguntur potius quam coguntur, id est amore alli-
ciuntur magis quam timore compelluntur. *Spiritu Dei*.

Filii sunt Dei potius quam servi, id est per amorem
ei magis quam per timorem subjecti. *Non enim*.

Ac si aliquis quæreret: Habetne Deus plures filios,
cum ejus Unigenitus dicatur Christus? Respondet,

habet quidem plures, sed per adoptionem, non per
naturam. Quia et vos ipsi spiritum adoptionis acce-

pistis, in quo efficiuntur filii Dei. Unde et ipse alibi
dicit: *Quod charitas Dei diffusa est in cordibus no-*

stris per Spiritum sanctum qui datus est nobis (*Rom.*
v, 5). Spiritus itaque adoptionis donum dicitur

charitatis, per quod adoptamur a Deo in filios. *In*
quo, scilicet spiritu, id est in professione et recogni-

tione ejus doni, nos ad Dominum *clamamus* in-
tente, atque exsultanter dicimus, *Abba, Pater*, id

est eum potius profitemur esse Patrem quam Do-
minum, ac per hoc nos potius filios quam servos

recognoscimus. Sic enim et Veritas in Evangelio
frequenter docuit nos scilicet Deum potius vocare

Patrem quam Dominum, ut ex hoc quoque ad fi-
lialem nos hortaretur subjectionem. Unde et cum

illam discipulis spiritualem traderet orationem:
Orantes, inquit, dicite, Pater noster, qui es in cæ-

lis, etc. (*Matth. vi, 9*). Unde bene abbates monaste-

riorum Patres dicimus, ut ex ipso nomine magis
amari tanquam patres, quam timeri tanquam do-

mini aperte admoneantur. Clamamus, inquit, nos
Hebræi *Abba*, nos ex gentibus *Pater*; cum hoc, scilicet

nomen sit Hebræum sive Syrum; illud Græcum
sive Latinum, Augustinus in Epistola ad Galatas (78):

« *Abba, Pater*, duo sunt verba, quæ posuit, ut poste-

riore interpretetur primum. Nam hoc *Abba* quod
pater, propter universum populum, qui de Judæis
et gentibus vocatus est; ut Hebræum verbum ad

Judæos, Græcum ad gentes pertineat. » Idem lib. III
de consensu evangelistarum (79). « Hoc est *Abba* He-

braice quod est Latine *Pater*. » Haymo super hunc lo-

cum (80): « *Abba* Hebræum est et Syrum, *Pater* Græ-

cum et Latinum. Prævidens ergo Apostolus utrosque
populos ad fidem colligendos, posuit duo nomina
sub una significatione, ut qui credunt ex Hebræis
et Syris dicant, *Abba, miserere*, qui ex Græcis aliis-

que dicant *Pater*. Tale quid in Evangelio Marci
habetur, dicente Domino: *Abba Pater, si possibile*

est transeat calix iste a me (*Marc. xiv, 36*). »

Spiritum servitutis in timore. Dicit donum illud
servilis timoris, quo non a mala voluntate, sed a
mala compescimur actione, formidine pœnæ; sicut

antea Judæi per pœnas legis corporales. *Non acce-*
(80) *Patrol. tom. CXVII, col. 430.*

pistis spiritum. Per Evangelium sicut olim Judæi per legem. *Ipsæ enim spiritus.* Adoptionis quem diximus et habemus facere recognoscere spiritum nostrum, id est rationem. *Quod sumus filii Dei,* id est ei per amorem subjecti. Nihil enim melius quisque quam propriam recognoscit conscientiam, et utrum servus an filius potius dicendus sit. Notandum vero Apostolum in his, quibus loquitur Romanis, quorum nonnulli vehementer erant reprehendendi, generalem fidelium Patrem hoc loco se intelligere, et non tam quales illi essent quam quales esse deberent exponere. *Si autem filii,* scilicet adoptionis, utique *et hæredes,* quia ad hoc adoptantur, id est gratis eliguntur, ut hæreditatem assequantur, *Hæredes quidem Dei,* id est Patris, et *co-hæredes Christi,* id est naturalis ejus Filii, in illa scilicet beatitudinis professione perpetua. Ostendit quantum sit assequi illam hæreditatem Dei, per quam Filio ejus Christo similes efficitur, *Si tamen.* Dixi *hæredes sumus,* hac tamen intentione, si compatimur ipsi Christo, quia non coronabitur quis nisi qui legitime certaverit (*II Tim. II, 5*), adversus hostium videlicet seu vitiorum impugnationem. Et quia, ut ait Cyprianus (81) martyrem non facit pœna, sed causa, addit, ut conglorificemur, id est si ita patimur ut Christo glorificari digni simus. Quod tunc fit quando charitas ad patiendum præparat, non necessitas trahit, et pro Christo sicuti pro nobis; ut sic ei mutuam solvamus.

Omnes itaque, quantum in ipsis est, pro eo compatiuntur, quicumque, ut diximus, pro eo pati parati sunt, si videlicet ipsi persecutori non desunt, licet eis desit persecutor. *Existimo enim.* Ac si aliquis quæreret: Estne tanta illa hæreditas, ut pro ea promerenda patiendum sit usque ad mortem sicut Christus passus est? Respondet, imo tantam esse existimo, ut omnia merita hominum, quantumcumque ipsi patiando mereantur, longe excedat. Et hoc est quod ait: *Non sunt condignæ passiones hujus temporis,* id est temporales illæ et transitorie tribulationes, quantumcumque fuerint, non sunt tanti meriti, ut eis debeatur illa ineffabilis et æterna gloria futuræ vitæ, *quæ revelabitur in nobis,* quia *jam filii Dei sumus,* sicut scriptum est, *sed nondum apparet quid erimus* (*I Joan. III, 2*). Nulli enim transitorio, quamvis sit bonum ex debito, redditur perpetuum bonum, sed per gratiam Dei meritis nostris superadditam id obtinemus, ad quod nequaquam meritis ex nostris sufficiebamus. Et si diligenter attendamus, nihil transitorium etiam boni remuneratione dignum est. Sola quippe charitas, quæ nunquam excidit, vitam promeretur æternam, et quicumque æquales sunt charitate, pares apud Deum habent remunerationes, etsi alter effectu charitatis privetur aliquo casu præpeditus. Unde et merito B. Augustinus æqualem de martyrio coronam asserit habere Johannem, qui passus non est, quan-

tam et Petrus habet qui passus est, ut non tam passionis effectum quam affectum Deus attendat.

Nam expectatio. Bene dixi futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis, scilicet filiis Dei; quia hanc revelationem scilicet gloriæ filiis Dei debitæ expectatio fidelium omnium expectat. Ac si diceret: *Expectans unusquisque expectat,* sicut dicitur: *Euntes ibant,* hoc est perseveranter atque confidenter sperant, bonis scilicet operibus eam promerentes. *Revelationem filiorum Dei,* id est remunerationem illam, in qua revelabitur qui filii Dei sint, et ad vitam prædestinati, quod adhuc occultum est. Creaturam eos dicit, quia creationem Dei in seipsis incorruptam satagunt custodire, ac reformare ad imaginem Dei in qua creati sunt, peccatis quæ eam delent vel maculant, quantum valent, resistendo. Et vere hanc revelationem expectant fideles, quia propter eam contemnunt vitæ præsentis vanitatem, et nolentes eam sustinent, concupientes etiam jam potius dissolvi et esse cum Christo. Et hoc est quod ait: *Creatura ipsa subjecta est nolens,* id est hanc vanam vitam, quæ et transitoria est, et ærumnis plena, sustinet invita, quantum in se est. *Sed propter eum,* scilicet eam tolerat, *qui subjecti eam in spe illius,* scilicet futuræ revelationis; id est in hac eam affligendo humiliat, ut in illa quæ speratur exaltet. Quod vero sit spes illa creaturæ, id est quod sperent hic afflicti fideles, supponit dicens: *Quia et ipsa,* etc., id est hic sperant qui liberabuntur ibi a iugo passibilis et corruptibilis carnis, quo hoc opprimuntur inviti. Libertatem dicit illius vitæ gloriam, in qua nulla erit oppressio, cum nemo aliquid contra voluntatem suam incurrerit.

Scimus enim. Ostendit per partes creaturam hic afflictam ad illam, quam ibi sperat, libertatem gloriæ toto desiderio anhelare, quia videlicet tam hi qui inter fideles sunt minores, quam illi qui majores. Minores autem distinguit per hoc quod dicit, *omnis creatura.* Majores vero per hoc quod supponit, *primitias spiritus habentes.* Quod itaque dicitur, *omnis creatura,* tale est ac si diceret: Hi qui omnino sunt creatura, vel qui toti sunt creatura, non creatores, nullos videlicet creare vel generare Deo per prædicationem volentes. Apostoli vero et eorum vicarii tanquam aliorum, ut diximus, creatores quodammodo sunt, juxta quod alibi ipse dicit Apostolus: *In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui* (*I Cor. IV, 15*). Et iterum: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur,* etc. (*Gal. IV, 19*). *Ingemiscit et parturit,* id est ingemiscendo parturit. Gemitus autem fidelium hi vel de terrena afflictione proveniunt, secundum istud: *Euntes ibant et flebant, mittentes semina sua* (*Psal. CXXV, 6*), vel de cœlestis patriæ desiderio, sicut est illud: *Heu mihi quia incolatus meus prolongatus est* (*Psal.*

(81) Patrol. tom. IV, col. 344.

CXIX, 5), Et rursum : *Super flumina Babylonis illic sedimus et flevimus, donec recordaremur tui, Sion* (Psal. CXXXVI, 1). *Parturiunt autem*, id est labore maximo fructum bonorum operum proferre meditantur. *Et satagunt usque adhuc*, id est non horarie, sed quandiu vivit. Parturio enim verbum est meditativæ formæ, non perfectæ : et ideo bene minoribus atque imperfectis aptatur, qui quasi sunt in initio cogitationis, non in perfectione operationis. Hæc autem Apostoli verba cum ait : *Ingemiscit et parturit*, illis Dominicis concordant verbis quibus dicitur : *Mulier cum parit tristitiam habet*, etc. (Joan. XVI, 21). *Primitias spiritus habentes*, id est majora sancti Spiritus dona, sicut prædicatores sancti, qui secum et alios Deo acquirunt. Ad quod quidem prædicationis officium tanquam ad maximum Spiritus sancti donum ipse nos Apostolus in II Epist. ad Corinthios adhortatur dicens : *Æmulamini enim charismata meliora, et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro* (I Cor. XII, 31). Et post pauca : *Sectamini charitatem, æmulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis* (I Cor. XIV, 1), id est ut officium prophetarum prædicando assumatis.

Et ipsi gemimus, gemimus, gravati scilicet passibilitate et corruptione carnis, sicut cæteri scilicet ex spe consolationem habentes, quæ scilicet spe quasi anchora est navis nostræ inter hujus sæculi fluctus, quia statim consolationem adjecit, dicens : *Expectantes*, id est cum fiducia sperantes, *adoptionem filiorum Dei*, de ipsis gentibus, id est ipsos adoptari a Deo et constitui hæredes in regno cœlesti. Adoptionem hanc dico *redemptionem carnis nostræ*, id est Ecclesiæ, cujus membra sumus. Nihil quippe est aliud nos a Deo sic adoptari, quam per Unigenitum suum a diaboli potestate seu iugo peccati nos redimi : ut hæc tota adoptio divinæ gratiæ, non meritis nostris tribuatur. *Spe enim*. Dixit superius quia revelationem filiorum Dei expectamus sperando, et quod præsentis vitæ vanitati in hac spe subjecti sumus, ne propter labores diffidamus. Et ne quis objiceret spem istam non esse certitudinem, et ideo in ea non esse confidendum, ideo dicit, quod omnes quotquot salvamur, per spem salvamur. Et statim quod spes de non apparentibus tantum dicatur annectit, dicens : *Spes autem*, id est cognitio quæ de apparentibus est, nequaquam spes dicenda est. *Nam quod videt*, hoc est, quid sperat aliquid quod videt? Ac si diceret : Nihil est quod videndo speret ipsum, ut si quis videat se divitem factum esse, et fortasse antea speraverat, jam non de hoc spem vel existimationem, sed certitudinem habet. *Si autem quod*. Ostendit quomodo spe salvi facti flamus, quia videlicet illa spes, quæ dicta est vitæ futuræ, nos patientes reddit, ne in tribulatione vitæ præsentis deficiamus. Et hoc est, *si enim*, quia scilicet quod non videmus speramus, patienter illud expectamus non in agone præsentis certaminis deficientes, si-

PATROL. CLXXVIII

militer autem, sicut videlicet spes nos adjuvat patientiam præstando, ita et Spiritus sanctus in hoc agone nostram adjuvat infirmitatem, necessarias nobis orationes suggerendo. Et hoc est : *Nam quid ita*, scilicet *ut oportet*, et nobis necessarium est, *oremus*, in tribulationibus videlicet positi, frequenter ignoramus, in multis scilicet dubitantes quid eorum videlicet nobis utile sit, sicut et ipse Apostolus quando ter Dominum rogavit stimulum Satanæ sibi auferri. *Sed ipse Spiritus postulat pro nobis*, id est postulare nos facit, quod scilicet nescibamus docendo, et ejus desiderium maximum inspirando. *Qui autem*. Dixi quod nos postulare facit *gemitibus inenarrabilibus*, id est tantis desideriis ut potius sentiri quam edisseri queant. *Sed*, licet sint inanrrabiles, ei tamen sunt cogniti, qui scrutatur corda, et inspector est cordis, ea videlicet potius attendens quæ versantur in corde quam quæ proferuntur de ore. *Quid desideret*, id est desiderare nos facit, quia postulat pro sanctis, id est sanctos postulare facit, *secundum Deum*, id est secundum hoc quod ipse Spiritus Dei a Deo accepit, qui a Deo habet esse, procedendo scilicet ab ipso, et secundum quod in ipsa Dei dispositione ordinatum esse novit. Unde certum est Deum non posse latere quid agat spiritus eo disponente.

Scimus enim. Tanquam aliquis opponens, diceret, quomodo adjuvet Spiritus quos tot videmus afflictionibus laborare, dicit quia et ipsas afflictiones et quæcunque accidunt sanctis, tam prospera scilicet quam adversa, in bonum eis convertit, et ad eorum utilitatem perducit. Qui vero sint diligentes Deum, supponit dicens : *His qui vocati sunt sancti*, id est internæ vocationis inspiratione sanctificati, *secundum propositum Dei*, potius quam secundum eorum præcedentia merita, id est secundum hoc potius quod divinæ gratiæ placuerit, quam secundum hoc quod ipsi meruerunt. *Nam quos præscivit*. Exsequitur diligenter quomodo secundum propositum Dei, id est divinæ gratiæ placitum sint sanctificati, dicens quia quos præscivit postmodum, et prædestinando conformes Christo reddidit. Scire dicitur Deus ea quæ approbat, et quæ ejus notitia sunt digna, juxta illud : *Novit Dominus viam justorum*, sicut e contrario mala ignorare vel nescire dicitur. Juxta quod ipse Filius reprobis ait : *Nescio vos*. Illos itaque præscisse dicitur, quorum antequam essent futuram electionem approbavit. Quoscunque itaque sic præscivit, eos postmodum *prædestinavit*, id est donis gratiæ suæ præparavit. Prædestinatio quippe divina dicitur præparatio gratiæ, quæ in electis tantum est. *Prædestinavit*, inquam, *conformes fieri*, id est ad hoc ut similes fierent, *imaginis Filii sui*, id est Christo, qui est imago Dei, id est expressa similitudo Patris, in omnibus scilicet bonis ei æqualis secundum divinitatem, juxta illud quod ait : *Philippe, qui videt me videt et Patrem* (Joan. XIV, 9), ac si diceret : Quia ex me inte-

29

gre cognosci potest qualis vel quam bonus ipse sit Pater. Tunc autem Christo conformamur, si veterem hominem cum actibus suis disponentes, ipsum induamus Christum, sicut scriptum est: *Qui dicit se in Christo manere, debet sicut ille ambulavit et ipse ambulare* (I Joan. 11, 6). Ita, inquam, conformes fieri, ut sit ipse videlicet Christi primogenitus in multis fratribus, id est inter multos qui ejusdem Patris sunt filii per adoptionem, ipse qui per naturam Filius est more primogenitorum excellat dignitate, non eis adæquetur similitudine, sicut et ipse Patri æqualis est, cujus imago est. *Qui autem prædestinantur electi*, id est ad vitam æternam præparantur per fidem illuminati, quam primo tanquam omnium honorum fundamentum suscipiunt, vocantur postmodum per spem illexi, cum jam misericordia Dei et virtute sacramentorum cognita, ad bene operandum alliciuntur, propter æternorum scilicet retributionem: deinde justificantur sinceræ charitatis affectu, non jam Deo tam propter suam quam propter ipsum adhærentes, et denique magnificantur in cœlesti scilicet patria sublimati.

Quæstio se hoc loco ingerit de divina scilicet providentia, seu prædestinatione, quæ liberum nobis arbitrium auferre videtur, cum omnia videlicet sicut a Deo prævisa sunt, necesse sit evenire, nec aliquem prædestinatam possibile sit perire. Certum quippe est omnia antequam flant eo modo quo futura sunt a Deo esse prævisa, sive bona sint sive mala, nec in aliquo providentiam ejus posse falli. Cum itaque hunc hominem, qui forte mœchaturus est, præviderit mœchaturum esse, necesse est eum mœchaturum esse. Quod si eum necesse est esse mœchaturum, hoc est inevitabile, jam non est libero ejus arbitrio seu potestate peccatum hoc evitare. Non ergo propter hoc peccatum, quod nullatenus evitare potuit, reus est constituendus. Atque ita omnia mala in Dei providentiam tanquam eorum necessariam causam retorquenda videntur, et sic omnia eo modo quo eveniunt necessario provenire, cum scilicet sic a Deo prævisa fuerint, nec ullo modo aliter posse contingere. Nos autem concedimus eum qui mœchaturus est necessario mœchaturum esse, cum id Deus præviderit; sed non ideo simpliciter dici convenit eum esse necessario mœchaturum. Non enim hæc modalis cum determinatione illam simplicem infert, de quo quidem diligentius disserendum Theologiæ nostræ reservamus, et quæ differentia sit providentiæ ac prædestinationis seu fati.

Quid ergo. Quandoquidem Deus ita nostra sollicitus est salute, ut præscierit, prædestinet, prædestinatos vocet, vocatos justificet, justificados magnificet. Quid dicemus ad hæc, id est contra hæc quod impedimentum poterimus invenire? Nullum utique, quia etsi ex nobis infirmi sumus, quis contra nos prævalere poterit, si Deus pro nobis, id est cum Deum habeamus patronum? De cujus quidem patrocinio vel defensione quia securi

esse valeamus, adnectit commemorans ejus singularem dilectionem, quam nobis exhibuit, dicens: *Qui non pepercit etiam proprio Filio suo*, consubstantiali, non adoptivo, sed *tradidit illum*, videlicet ad mortem pro nobis omnibus, scilicet quos præscivit, seu, ut dictum est, prædestinavit ut in ejus sanguine nostrorum maculas dilueret peccatorum. Quod vero ait, *etiam proprio Filio*, innuit Deum et aliis adoptivis filiis antea pro nobis non pepercisse sicut Isaïæ, seu Jeremiæ, vel nonnullis aliis prophetarum, qui ad populum Dei missi, tanquam martyres pro salute hominum sunt occisi. *Quomodo enim etiam*, id est qua ratione potest dici ut ita tanto de traditione Filii sui dono non dederit nobis omnia, nostræ scilicet salutis necessaria? *Quis accusabit?* Quandoquidem Deus de nostra ita, ut dictum est, sollicitus est, salute, cujus accusatio quidquam adversus nos obtinere poterit? Nunquid accusatio ipsius Dei, qui non solum non accusat, verum etiam, ut dictum est, justificat? ac si diceret: Non. Aut si etiam accusator esset quis, in nostra condemnatione perstiterit. Nunquid ipse Christus, qui tantam nobis exhibuit dilectionem, sicut ipse ait: *Major em hac dilectionem*, etc., ut pro nostra moreretur salute? ac si diceret: Non. *Imo qui.* Quasi corrigens quod dixerat, qui mortuus est, quod est infirmitatis, supponendo resurrectionis gloriam in ipso nobis exhibitam atque promissam, quæ nos in omni tribulatione maxime consolatur, et quoniam resurrectio nonnullorum fuit iterum mortuorum sicut Lazari, ut etiam reproborum erit ad sinistram constituendorum, subdit: *Qui est ad dexteram Dei*, id est secundum ipsam humanitatem resuscitatam in æterna beatitudine perseverat, ibi quoque non immemor nostræ salutis, ubi tanquam advocatus Patrem interpellat pro nobis, ipsam videlicet, in qua tanta pro nobis passus est, humanitatem oculis Patris semper præsentando, et sic nos ei tanquam mediator reconciliando. Interpellat igitur, ut dictum est, tanquam inter nos et Deum medius intercedat, per ipsam, ut dictum est, nostræ naturæ substantiam. Sanctos etiam ipsos intercedere et orare pro nobis dicimus affectu potius charitatis vel meritorum suorum suffragiis, quam prolatione vocis. Unde et cum dicimus: *Sancte Petre, ora pro nobis*, tale est ac si dicamus: *Miserere nostri, Deus, propter merita B. Petri.*

Quis ergo nos. Quandoquidem tantis beneficiis tantam nobis gratiam Deus exhibuit, et in seipso confirmavit, quæ res nos ulterius poterit avellere ab ejus dilectione? Ac si diceret: Nulla. Atque id statim comprobatur per ea quæ maxime videntur posse homines a Deo avertere. Ac primo de adversis sic ait: *Tribulatio*, ac si diceret: Non. Tribulatio dicitur quæcunque corporis afflictio vel verberatio, angustia, mentis anxietas, ut et metus, persecutio de loco ad locum, propulsio, periculum, mortis apparatus, gladius, ipsa mors. *Sicut scriptum* in psalmo XLIII, ac si diceret: *Uti-*

est quod nihil horum poterit separare a spirata, sive in ipso ædificata atque radicata, et fundata.

licit propheta, *propter te*, id est quia in-
r tibi adhæremus, periculis vitæ afflicti
i. *Tota die*, id est toto tempore vitæ no-
quidem ad comparationem vitæ infide-
in tenebris ambulat, dies est dicenda,
et illuminata. *Æstimati, sicut scriptum*
iis dicentibus de justis: *Nos vitam illo-*
bamus insaniam, etc. (Sap. 1, 4.) *Oves*
d est dignæ occisione, et nihil alterius
bentes, nec de ipsa etiam morte sua fru-
em ad esum tribuentes, nec ullatenus
bus suis tum pro imbecillitate suæ na-
tiam pro mansuetudine sua resistentes.

Dixi, non poterunt omnes oppressiones
ntiam nostram superare, ut videlicet a
t, sed e contrario hæc omnia perseve-
imus per gratiam Dei potius quam per
tutem. Et hoc est quod ait, *propter eum*
nobis, id est propter ejus adjuvantem
ertus sum. Ideo tam fiducialiter loquor
gratia fideles adjuvante, ut nullis, vide-
usis a Deo possint separari, quia jam de
lum fidem, verum etiam certitudinem
ssecutus sum experimentis, quod videli-
mors comminata, *neque vita* promissa
hoc mundo, *neque angeli*, id est ange-
s, a quocumque nos tentante nobis pro-
it diabolus Evæ promisit, quod essent
neque etiam principatus, neque virtutes,
um ordinum excellentia, quæ major est
ngelici ordinis, quos quidem ordines di-
atus Gregorius distinguens, ait (82):
gua angeli nuntii, archangeli summi nun-
i. Qui minina nuntiant angeli, qui vero
angeli vocantur. Hinc est quod ad Ma-
iilibet angelus, sed Gabriel archangelus
Item (83): « Virtutes vocantur illi, per
et miracula frequentius fiunt, Potestates
ut hoc potentius cæteris in suo ordine
t, ut eorum ditione virtutes adversæ sub-
quorum potestate refrenantur, ne corda
antum tentare prævaleant, quantum vo-
ipatus vocantur qui ipsis quoque bonis
spiritibus præsent, qui subjectis aliis,
sunt agenda dispenunt, eis ad explenda
incipantur. » *Neque instantia*, id est præ-
vel mala, *neque fortitudo*, id est violen-
inque potestatis, *neque altitudo, neque*
id est sublimatio alicujus humanæ glo-
jectio atque humiliatio in quacumque
Ac si deceret: Neque prosperitas aliqua
eque adversitas, *neque creatura aliqua,*
licet suprapositæ, id est angeli, potesta-
haritate Dei, quia videlicet eum sincere
um diligimus. *Quæ est in Christo Jesu,*
Christum Salvatorem nostrum nobis in-

CAPUT IX.

Veritatem dico. Quod dixit se et consimiles suis
fideles a charitate Dei non posse avelli, experimento
proprio vult probare dicens videlicet se, dum ma-
ximus Ecclesiæ persecutor existeret, ad hoc labo-
rasse, ut servos ad fidem Christi conversos inde
avertaret, et hoc est in Christo Jesu hoc est per
Christum Jesum jurans veraciter dico, quantum ad
ipsius rei eventum, et ita se habet ut dico. *Et non*
mentior, testimonium mihi perhibente conscientia
mea, id est reus mendacii non sum, cum sic credam
sicuti dico. Potest quippe aliquis quantum ad rei
eventum veritatem in verbis per ignorantiam ha-
bere, et tamen contra conscientiam loqui, et per
hoc incurrere mendacii reatum. Non enim mentitur
apud Deum, id est reus mendacii non reputatur a
Deo, nisi qui per duplicitatem loquitur. Loquenti
conscientia sua perhibet testimonium, quando non
dissidet animus a verbis, id est quando creditur ab
ipso sicut dicitur. Mihi, inquit, qui eam novi, et si
non nobis, conscientia dico mea existens. *In Spi-*
ritu sancto, id est fundata et radicata in charitate
Dei. Ex qua scilicet charitate pullulare mendacium
non potest. Unde et bene Spiritus veritatis dicitur,
hanc videlicet dico veritatem. *Quoniam tristitia est*
mihi magna, quantum ad computationis quantita-
tem, et continua quantum ad diurnitatem. *Cordi*
meo, id est non simulata in exteriori habitus, sed
vera in ipso animi affectu, et unde se tristitia sup-
ponit, quia videlicet *optabam* olim, non modo. *Ego*
ipse, qui modo aliquid magni esse videor, et præ
cæteris adversari Judaismo, et pristinæ vitæ con-
trarius, *optabam*, inquam, *pro fratribus meis esse*
anathema a Christo, id est nitebar modis omnibus
fieri separatio nostratum, id est Judæorum a Chri-
sto, ut non solum scilicet ego separatus essem a
Christo, sed ipse aliorum essem separatio, et tam
verbis quam factis eos quoque, qui ei jam per fidem
adhæserant ab eo averterem, sicut scriptum est:
Saulus adhuc spirans minarum, etc. (Act. ix, 1.) Vel
ita ut fratres meos averterem a Christo, omnes ge-
neraliter avertere cupiebam, sicut scriptum est, ut
si quos inveniret hujus viæ viros, non videlicet
solum Judæos, etc. Quod autem fratres generaliter
dicat quicumque de suo genere sunt, id est quoslibet
Judæos declarat, subdens:

Qui sunt cognati mei secundum carnem, id est de
cognitione mea carnali, et ideo tunc vehementius
animo meo inhærentes, ut plurimum pro eis age-
rem, et ne tantum eos intelligamus, qui ad tribum
Benjamin pertinent, unde erat Apostolus, imo ge-
neraliter totum genus Judæorum, addit, *qui sunt*
Israelitæ, id est de genere Jacob patriarchæ, qui
prius Jacob a parentibus, postmodum Israel a Do-

mino appellatus est, id est vir videns Dominum. Unde et præcipue nomine ejus tota posteritas insignita gloriabatur, quasi solis ipsis Deum videre, id est cognoscere concessum esset, quasi jam ulterius nec Christi, nec alicujus doctrina indigerent, ut hinc quoque ipse Paulus Christi disciplinam nonnulla de causa se præmississe insinuet, nec non ex iis quæ sequuntur, de condemnatione scilicet illius olim peculiaris populi Dei, cum ait: *Quorum adoptio est filiorum*, hoc est de primo per gratiam adoptati sunt a Deo in filios, qui specialiter ab eo dilecti innumerabilium beneficiorum exhibitione monstrantur. *Et gloria*, id est glorificatio in præsentem ex adoptione ista procedens, qua se et nunc in Ecclesia gentibus conversis præponere volebant. Unde autem adoptio vel glorificatio eorum maxime processerit, diligenter prosequitur, dicens eorum esse testamentum, et ad eos primitus, non ad gentes latum fuisse, sicut scriptum est: *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis* (Psal. CXLVII, 20). Ad hoc quidem illud pertinet quod superius dixerat: *Quid ergo amplius Judæo, etc.* — *Multum per omnia* (Rom. III, 1). *Primum*

A quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei (ibid., 2). *Et obsequium*, id est publicum divini cultus officium, in tabernaculo vel in templo, et *præmissa munera* tam de terra Chanaan possidenda, et terrenis commodis, quam de spiritualibus etiam bonis per Christum ex eis nasciturum, sicut mox annexit dicens: *Quorum sunt patres secundum carnem potius quam secundum fidei imitationem illi, ex quibus et ipse Christus est secundum carnem, utpote ipsi patriarchæ Abraham, Isaac, et Jacob, quibus de Christo promissiones factæ sunt, quod in semine eorum scilicet benedicerentur omnes gentes. Quod vero dixerat, Patres Christi, ne per hoc videretur Christus a patribus illis incœpisse, addit: Qui est super omnia benedictus, et laudandus et glorificandus in sæcula, id est per omnes temporum successiones ab ipso tanquam a divina sapientia optime ordinatas. Amen, id est verum est. Geminatio assertionis tam oris quam cordis professionem indicat, sicut et ibi: Amen, amen dico vobis* (Matth. VI, 2); et: *Sit sermo vester, Est, est, non, non* (Matth. V, 37).

LIBER QUARTUS.

Non autem quod exciderit. Diceret fortasse aliquis: Et quomodo promissa divina Israelitis facta sunt, quæ pro nequitia sua obtinere populus ille non potest, semper Deo rebellis existens, et jam ab ipso penitus reprobatus? Ad hoc Apostolus: *Non ita*, inquit, promissa eis facta sunt, quod exciderit verbum ipsum promissionis, id est quod sit cassa promissio, et nullatenus impleatur. Stare quippe, sive manere promissio dicitur, quæ impletur; excidere autem e contrario. Tale superius animadvertit. Cum enim quæsitum fuisset quæ utilitas circummcisionis, et responsum multum per omnem modum, primum quidem, etc. subjunctum est: *Quid enim si quædam illorum non crediderunt, nunquid incredulitas illorum fidem Dei evacuat?* Ita igitur et hoc loco dicitur, quod promissio, ut dictum est, Israelitis facta non est cassata, si in quibusdam qui de genere Israel secundum carnem sunt, nequaquam sit completa. *Non enim omnes.* Soli quippe illi inter filios Israel computandi sunt, qui in cultu unius Dei permanentes fidem sui patris Israel, id est Jacob imitantur, sicut mox per simile in Abraham demonstrat dicens: *Neque qui semen sunt Abraham, secundum carnem scilicet omnes in filiis Abraham computantur.* Quod statim testimonio ipso ex Genesi sumpto confirmat, dicente Domino ad Abraham, postquam Sara Agar ancillam expelli cum filia jusserat: *Omnia quæ dixerit tibi Sara, ejus, audi vocem quia in Isaac vocabitur tibi semen* (Gen. XXI, 12).

G Exponit Apostolus quod præmissum est: *In Isaac vocabitur tibi semen.* Filios carnis dicit, qui ex Patre Abraham solam carnis originem ducunt, non fidei sumunt exemplum. Cum autem dicendum videretur, hi filii sunt Abraham, dicit potius Apostolus: *Hi filii sunt Dei*, ostendens videlicet non alios dicendos esse filios Abraham, nisi qui filii sunt Dei, id est qui fideles sunt. Abraham quidem fidem significat. Ideoque Abraham filii illi soli recte dicuntur quos sibi Dominus per fidem adoptat tam ex Judæis quam ex gentibus, sicut et ipse superius meminit Apostolus, cum de Abraham loqueretur, dicens: *Ut sit pater credentium omnium, non his tantum qui sunt ex circummcisione, sed et his qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio. Sed qui filii sunt promissionis, filios promissionis dicit, qui ad fidelem Isaac pertinent, eum scilicet fide imitando, quoniam scilicet Abraham ex senili et sterili matre per solam promissionem Dei, non per naturam carnis generavit. Æstimantur in semine, videlicet Abraham, id est inter filios Abraham reputandi sunt. Quibus autem verbis promissio facta sit Abraham de futuro filio Isaac, supponit dicens:*

Promissionis enim, etc. Hæc sunt verba angeli ad Abraham loquentis, *secundum hoc tempus*, id est in tali tempore quale modo est anno, scilicet revoluto, *veniam et erit*, id est per adventum et operationem meam potius quam per naturam tunc Sara concipiet. Hæc autem sententia his verbis in Genesi est expressa: *Revertens veniam ad te tempore isto vita*

, et habebit Sara filium uxor tua (Gen. xviii, A
 m infra : Visitavit Dominus Saram sicut pro-
 pit, et implevit quod locutus est, concepitque et
 t filium in senectute sua, tempore quo prædixe-
 s Dominus (Gen. xxi, 1). Ex quibus quidem
 non satis liquet cum dicitur, erit Saræ filius,
 conceptu ejus sive partu sit intelligendum.
 utem dicitur in senectute sua, patenter innuit
 dixit, filium hunc non tam esse carnis quam
 ssonis, id est non naturæ, sed gratiæ. Et li-
 ctum sit : In Isaac vocabitur tibi semen, non
 in omnibus ex Isaac secundum carnem na-
 s, cum ipse statim Esau reprobatus sit, et
 iacob a Deo electus. Quod nunc prosequitur
 : Non solum autem illa, id est Sara, subaudi-
 sionem habuit de prole a Deo, sed etiam Re-
 jam quidem habens in utero, antequam sci-
 ommissionem illam haberet : habens, inquam, in
 ex uno concubitu Isaac patrem nostrum, non
 r carnem quam per fidem. Et vere promisi-
 hanc quomodo habuit, quia istam de ele-
 scilicet minoris filii, quod videlicet major
 t minoris. Et hoc est : Cum enim nondum nati
 illi videlicet quos ista habuit ex Isaac. Aut
 , id est nec aliquo adhuc meritum haberent
 o vel malo opere suo. Posset quippe con-
 ut more Jeremiæ, vel Joannis Baptistæ in
 illuminati Deum cognoscerent, et jam eum
 do vel non diligendo aliquid mererentur,
 scilicet qui nondum aliquid promeruerant.
 t, propositum Dei secundum electionem, ipsius
 o ipsorum, id est in Jacob, non in Esau, id
 andum hoc quod Deus apud se proposuerat,
 o providentia sua ab æterno disposuerat,
 t electio Jacob, id est perseveraret immo-
 jus prædestinatio. Non ex opribus, id est
 meritum aliquod operum ejus, qui electus
 tantum ex Deo, vocante eum, id est ex sola
 ejus, qui eum per internam inspirationem
 ad se traxit.
 m est ei, id est Rebeccæ, quia major, id est
 ui primogenitus futurus erat, serviet posteriori
 d est Jacob. Quæ quidem servitus non tam
 onis duorum fratrum quam in posteritatibus
 accipienda est, id est in populis qui ex ipsis
 ri promittuntur, Domino ad Rebeccam di-
 Dux gentes in utero tuo sunt, et duo populi
 e tuo dividuntur, populus populumque supera-
 major serviet minori (Gen. xxv, 23.) Si enim
 onas fratrum respicias, nunquam Esau de-
 , vel in aliquo subjectum exstitisse Jacob
 , imo magis Jacob semper Esau maxime ti-
 et ei se plurimum humiliasse. De populis
 lanum est hoc accipi, cum etiam secundum
 um legis interdictum sit Israelitis servos
 de populo suo, sed de gentibus tantum.
 n Levitico scriptum est : Si paupertate
 us vendiderit se tibi frater tuus, non cum
 s servitute famulorum, sed quasi mercenarius

et colonus erit, usque ad annum jubileum operabitur
 apud te; et postea egredietur cum liberis suis, et re-
 vertetur ad cognationem et possessionem patrum suo-
 rum. Mei enim sunt servi. Non veniat conditione ser-
 vorum, non affligas eum per potentiam. Servus et an-
 cilla sint vobis de nationibus, hos habebitis famulos,
 et hæreditario jure transmittetis ad posteros, ac possi-
 debitis in æternum (Levit. xxv, 39-46). Vocante dico
 cum sicut scriptum est, in Malachia scilicet propheta,
 his quidem verbis : Nonne frater erat Esau Jacob,
 dicit Dominus, et dilexi Jacob. Esau autem odio ha-
 bui (Malac. i, 2), id est hunc eligendo vocavi, illum
 autem respui. De quali quidem electione superius
 idem dicit Apostolus et quos vocavit hos et justi-
 ficavit (Rom. viii, 30).

B Quid ergo. Congruam sumit Apostolus ex proxime
 dictis objectionem, quasi in accusationem et inju-
 riam Dei, qui antequam aliquid Esau promereri
 posset, eum non prædestinando dignum odio suo
 judicavit, et quia alteri fratri dedit gratiam, qui si-
 militer antea nil meruerat, ei subtraxit, qua ei sub-
 tracta constat eum bene agere non posse, atque ita
 non tam culpa Esau accidere videtur quod iniquus
 fuerit quam ipsius Dei qui ei gratiam, qua bene
 operari posset, dare noluit. Hujus autem objectionis
 ipsemet Apostolus postmodum solutionem ponit,
 ubi ait : O homo, tu quis es, etc., usque illuc vero
 totum quod interpositum est, de objectionem est.
 Continuatio : Quandoquidem Jacob electionem suam
 et vocationem non magis quam Esau ex meritis
 suis, sed ex arbitrio tantum vocantis obtinuit, ne-
 que Esau ex meritis antea suis illam amisit, quid
 dicemus, quid poterimus dicere, et ad hujusmodi
 objectionem respondere, quæ statim sequitur : Num-
 quid iniquitas est apud Deum, id est qua ratione
 poterimus Deum a culpa defendere, atque astruere
 quod non sit reus iniquitatis, qui gratiam scilicet
 suam subtrahendo ei qui nondum meruit eum re-
 probum fecit? Sic enim dictum est : Cum nondum
 nati fuissent aut aliquid boni, etc. Absit, inquit sta-
 tim Apostolus ex sua parte, ut videlicet ullo modo
 iniquitas credatur unquam in Deo esse, sed prius
 quidem quam hoc ostendat quod propter objecta
 non sit Deus iniquus dicendus, ipsam adhuc obje-
 ctionem more boni argumentatoris corroborat, ut
 quanto validior fuerit objectio, tanto difficilior ac
 mirabilior appareat postmodum solutio. Mors vero.
 Ac si diceret : Bene quæsitum est ad propositam
 quæstionem, ut videlicet Deum a culpa defendere
 valeamus et penitus ex ipsis quoque Scripturæ
 testimoniis in talibus culpabilis atque inexcusabilis
 videtur Deus, cum habeat in potestate quibuscunque
 velit misericordiam impendere qua salventur, et
 sine ejus misericordia nemo salvari possit. Quod
 vero hanc habeat potestatem præmittit dicens : Mi-
 sererebor, etc. Quod vero non nisi præveniente mise-
 ricordia ejus quisquam salvari queat, statim adjun-
 git dicens : Igitur non volentis et currentis. Cujus
 misereor, prædestinando, antequam scilicet ullum

sit hominis meritum, *miserebor*, postea vocando eum per internam inspirationem, et ei denique cujus *miserebor* vocando misericordiam præstabo, in ipso scilicet supernæ vocationis bravio. Ergo, inquit Apostolus ex persona componentis, hic subaudi, divinæ collatio misericordiæ, non est hominis quantumcunque eam *volentis neque currentis*, id est quantumcunque festinantis atque nitentis ad eam obtinendam, sed tamen *Dei miserentis*, id est non est in potestate nostra eam accipere, sed in manu ejus eam dare, ut per hoc astruendum videatur neminem esse in culpa si ab ea sit alienus misericordia, non eum qui largiri eam habuit nec voluit.

Dicit enim. Ostendit a contrariis quod miserentis est Dei quod homines salvantur : quod obdurantis est quod damnantur, sicut in Pharaone ex ipso Dei testimonio patet. Nec dicit tamen obdurantis, sed quasi impellentis ad malum, cum ait : *Excitavi*. Et ut culpam Dei auget, addit : *Ut ostendam in te*, etc., quasi ideo damnaret alios Deus, ut se glorificet, et gloriam suam in morte aliorum quærat, quod iniquissimum videtur. *In hoc ipsum*, id est ad affligendum populum vel persequendum, sive etiam me non exaudiendum, sicut scriptum est : *Indurabor Pharaonis*. *Excitavi te*, id est resistendo tibi feci magis exardescere malitiam tuam contra me, ut sicut scriptum est : *Qui justus est amplius justificetur* (Apoc. xxii, 11). Per quod quasi aurum in fornace tribulationis purgatur, et qui in sordibus est *amplius sordescat* (ibid.). *Virtutem meam*, id est potentiam, tam in plagis scilicet Ægypti quam in submersione Ægyptiorum. *Ut per hoc annuntietur nomen meum*, id est dilatetur notitia potentiæ meæ ubique terrarum. Quod dicit ut per hoc magis effectivum esse quam causativum videatur. Quomodo solet dici de aliquo, exivit ut mereretur, id est exivit, et mortis non consecutus est effectus, ita et hic dicitur excitavi te, ac per hoc postea ostendi in te virtutem meam, id est in his quæ egi circa te et tuos.

Ergo cujus vult, id est et ita apparet, inquit Apostolus, ex persona adhuc opponentis, quod cujus vult miseretur, et quem vult indurat, id est pro velle ejus atque arbitrio potius quam pro meritis suis homines vel salvantur per ejus misericordiam, vel damnantur per ejus in peccatis suis indurationem, quam videlicet obdurationem ipse non miserando efficit, ut sic divino totum arbitrio de salvatione vel damnatione hominum tribuendum esse videatur. *Dicis itaque mihi*, inquit Apostolus ex propria persona, vel quorumlibet fidelium Deum in omnibus laudantium, id est tu aliquis quicumque sis, rationabiliter dicere videris, et opponere, ut supradictis testimoniis et rationibus id scilicet quod sequitur : *Quid adhuc queritur*, id est conqueritur Deus, id est unde potest juste querimoniam ullam adversum nos movere, de offensis scilicet nostris, quia omnis videlicet culpa ejus sola vel maxime videtur accidere, cum, ut dictum est, quos

vult induret, et ut nunc dicitur, voluntati ejus nemo queat resistere. Adhuc, id est post tam manifesta testimonia vel rationes in accusationem illius, *voluntati ejus*, id est dispositioni, de qua scriptum est *Quæcunque voluit fecit*. Alio etiam modo dicitur : Deus velle, non disponendo scilicet, sed consulendo nobis, ut faciamus per quæ salvemur juxta illud : *Quoties volui congregare*, etc. (Matth. xxiii, 37.) Et quia vult omnes salvos fieri, id est consulit ut faciant.

O homo, tu. Hoc loco Apostolus suprapositis objectionibus, quæ Deum penitus in culpam trahere videntur, ex sua parte respondet, easque sufficienter dissolvit, congrua de figulo inducta similitudine. Dicit itaque quæstione quæstionem dissolvens et satisfaciens : *O homo*, id est carnalis et potius animalis quam spiritualis, qui hucusque in Deum invecus es, quasi eum de iniquitate arguendo, sicut ibi inceptum est : *Nunquid iniquitas apud Deum?* Et postea exemplis vel rationibus exaggeratum est : *Tu quis es*, inquam *qui respondeas Deo*, id est qui justificas te, qui Deum modis supradictis accusas, ipsi responde ut teipsum defendas ab inconvenienti, si te ipse scilicet ita interroget, dicens : *Nunquid dicit*, id est juste potest conqueri de figulo quod tale ipsum fecerit *figmentum*, id est vas de luto fictum, id est compositum. Fingere namque componere dicitur. *An non habet potestatem*, id est non licet licet figulo sine injuria aliqua, quam vasi scilicet inferat, *aliud quidem vas facere in honorem*, id est ad aliquod honorabile officium, *aliud in contumeliam*, id est ad aliquod vile et abjectum ministerium? Et hoc est : *Ex eadem massa terræ*, id est etiam si nulla sit cujus contumeliæ causa ex qualitate materiæ quæ est eadem. *Figulus luti*, id est formator humidæ et mollis terræ, non creator ipsius materiæ.

Ex quo quidem apparet eum minus juris habere in opere suo quam Deus habeat in suo, qui non solum formator, sed etiam materiæ creator est. Quidquid ad proposita homo iste respondeat, quasi cornuto vulneratur stilo. Si enim respondeat quia non habet figulus hanc potestatem, penitus officium damnat figulorum, et utilitatem publicam, et commune commodum atque necessarium impudenter accusat. Sin autem quod manifestum est eligat, ut videlicet sine injuria aliqua, quam vasi contumeliæ inferat, ea faciat talia, liquet similiter, imo multo magis Deo licere quocumque modo voluerit creaturam suam tractare atque disponere, qui obnoxius nullo tenetur debito, antequam quidquam illa promereatur. Alioquin universa animalia ad laborem creata recte adversus eum murmurare et conqueri possent : quare ipsa scilicet tantum ad laborem et ad servitium hominum condiderit, cum hujusmodi afflictionem, quæ usque ad mortem perseverat, ipsa non meruerint. Quod si ad glorificationem sui, vel

ad aliquam utilitatem hominum, hoc est ad laborem creata esse recte conceduntur, eadem profecto ratione concedendum est quibusdam merito Deum gratiam suam subtraxisse, nec eos ab iniquitate liberasse, cum nulla sit iniquitas qua Deus optime non utatur, et nihil accidere sine causa permittat, ipso etiam sæcularis sapientiæ iudicio. Unde et Plato in Timæo suo: « Nihil fit, » inquit, « cuius ortum non legitima causa et ratio præcedat. » Quis enim fidelium nesciat quam optime usus sit summa illa impietate Judæ, cuius execrabili prodicione totius humani generis redemptionem est operatus? Multo profecto utilius est operatus in nequitia Judæ quam in justitia Petri, et hujus opere malo quam illius bono longe melius usus est: non, inquam quantum ad Judam pertinet, sed ad communem omnium utilitatem, quæ familiari semper est præponenda. Prædicatione quidem Petri et exemplo vitæ aliqui conversi sunt et salvati, sed illa Judæ traditio in salutem omnium conversa est, quæ a Patre quoque et Filio pariter facta est, sed intentione diversa. Ita etiam quantæcunque fiant malitiæ, divina dispositione optime ordinantur, et in omnibus quæ facit vel facere permittit, causas ipse novit licet occultas nobis et ininvestigabiles, quia sic, scilicet eum facere vel permittere conveniat. Alioquin quædam irrationabiliter faceret vel permetteret.

Recte autem quærendum arbitror, etsi injuriæ Deus argui non possit, quod aliquibus gratiam suam dare noluit; quomodo tamen iniquis hominibus, quibus ipse gratiam dare noluit ut salvarentur, imputandum sit quod damnantur, videlicet sua culpa damnari dicantur. Aut si nulla eorum culpa est, quo merito suo ipsi damnari dicantur a Deo, qui unicuique reddit secundum opera ejus. Sed quæ rursus culpa est hominis, si non salvetur, cui Deus gratiam per quam salveretur nunquam dare voluit, nec ipse sine illa potuit? Sed fortasse quis dicat, quod culpa ejus sit quod Deus gratiam ei illam dare noluerit, quam illi æqualiter obtulit sicut et justis, sed oblatam ipse accipere noluit? Ad quod respondeo, quod nec ipsum accipere sine gratia Dei potest esse, quia quidem gratiam accipiendi oblatum donum, cum Deus illi eam dare noluit, nec ipse hac gratia queat illud accipere, falso id culpe ejus ascribitur quod oblatam gratiam non accepit, veluti si medicus ad infirmum veniens potionem offerret qua curari ille posset, sed nequaquam infirmus ad suscipiendum medicamentum erigere se valeret, nisi ipse quoque medicus eum sublevaret: quæ est culpa infirmi si curationem oblatam non suscipit, aut quæ est commendatio medici in offerendo, si efficaciam medicaminis auferat non sublevando?

Dicimus itaque non esse necesse in singulis bonis

(84) Super hoc videtur fuisse notatus Abælardus. Impositum enim ei fuit, quod diceret liberum arbitrium per se sufficere ad aliquod bonum. Sed

operibus novam nobis gratiam a Deo impertiri, ut nequaquam scilicet bona operari vel velle possimus sine novo divinæ gratiæ præeunte dono, sed sæpe Deo æquale gratiæ suæ donum aliquibus distribuyente, non eos tamen æqualiter operari contingit, imo sæpe eum minus operari qui plus gratiæ ad operandum susceperit (84). Ut enim de amore vel desiderio temporalium rerum evenit, ita de veris et æternis bonis accidit. Venit præpotens aliquis, et opes suas aliquibus egenis pariter exponit in mercede atque offert, si quod eis præcipit impleverint. Alius itaque ex eis desiderio ostensæ et promissæ sibi mercedis accensus laborem operis arripit ac perficit. Alius autem cum piger sit ac magni laboris impatiens, tanto minus desiderio illo accenditur, quanto amplius laboris magnitudine deterretur, ac sæpe id evenit ut qui fortior est corpore, ignavior sit mente, et qui pauperior est pigrior existat. Quid est ergo quod cum æqualiter ostensæ sint et oblatæ pro mercede utriusque divitiæ, alius desiderio earum accensus laborem tolerat ut ditetur, alius laborare negligit, et diutinam magis eligit paupertatem quam ad horam sustinere laborem? Quid est hoc, quæso, nisi hujus probitas et illius ignavia? Quid amplius uni quam alteri dives ille fecit, qui utrisque pariter parem mercedem exhibuit et promisit? In isto, inquam, tamen desiderio accendit, ut laboris eum patientem efficeret et consummatorem. Sed hoc, inquam, ex actione illa divitis consecutum est, non aliquod de ipsa actione est, id est non ejus aliqua pars est. Quod ergo impedimentum in altero habuit, quod similiter eum non permovet? Nullum profecto ostendere poteris, nisi ejus ignaviam, qui laborem renuit. Sic et Deo nobis quotidie regnum cælorum offerente, alius regni ipsius desiderio accensus in bonis perseverat operibus, alius in sua torpescit ignavia. Æque tamen Deus utrisque offert illud, et quod suum est efficit, tantumque erga utrumque operatur regni ipsius beatitudinem exponendo et promittendo, quod ad desiderium uniuscujusque accendendum sufficiat, absque nova alia gratia apposita. Quo enim major esse merces cognoscitur, magis unumquodque naturaliter suo allicitur desiderio, præsertim cum ad ipsum obtinendum sola sufficiat, multoque minori impensa vel sudore seu discrimine ab omnibus perveniri possit, quam ad acquisitionem terrenorum regnorum. Ad desiderium itaque nostrum in Deo accendendum et ad regnum cæleste concupiscendum, quam præire gratiam necesse est nisi ut beatitudo illa ad quam nos invitat, et via qua pervenire possimus, exponatur atque tradatur? Hanc autem gratiam tam reprobis ipse quam electis pariter impertit, utrosque videlicet de hoc instruendo æqualiter, ut ex eadem fidei gratia, quam percepserunt longe aliud dicit, scilicet sine nova gratia, non tamen sine gratia.

runt, alius ad bona opera incitetur, alius per torporis sui negligentiam inexcusabilis reddatur. Hæc itaque fides quæ in isto per dilectionem operatur, in illo iners et segnis atque otiosa vacat, gratia Dei est quæ unumquemque electum prævenit, ut bene velle incipiat, ac rursus bonæ voluntatis exordium subsequitur, ut voluntas ipsa perseveret: nec necesse est ut per singula, quæ quotidie nova succedunt opera, aliam Deum gratiam præter ipsam fidem exponat, qua videlicet credimus pro hoc quod facimus tantum nos præmium adepturos. Nam et negotiatores sæculi, cum tot et tantos sustineant labores, una spe mercedis terrenæ, quam ab initio conceperunt, omnia tolerant, et cum diversa operentur, non diversa spe ad illa permoventur, sed una et eadem trahuntur.

Quod si volens. Ostendit Apostolus congrua similitudine inducta de figulo Deum nequaquam injuriæ argui posse, si aliquibus gratiam nolit dare, per quam salventur, sicuti Pharaoni vel Esau, de quibus objectio præcessit. Nunc vero ad ipsam Dei commendationem convertit hoc ipsum quod de eis actum est, ostendendo scilicet Deum multa patientia sua malitiam Pharaonis sustinuisse, ut respiceret, et cum illum incorrigibilem omnino monstrasset malitia ejus, vindicta ad communem aliorum utilitatem optime usum fuisse, ut videlicet populus ille liberatus, id est Judæus sive universus mundus hoc audiens timore saltem poenarum a malo coercetur, et ad bonum invitetur. Continuatio: Sicut ostensum est, non est arguendus injuriæ Deus, si quibuscunque velit gratiam suam non conferat, qua salventur. Neque tu, homo, qui Deum primitus arguebas, habes quid ad eum respondeas de præsentis similitudine pulsatus, sed multo magis unde eum laudes, cum in his etiam in quibus tibi maxime crudelis videtur, ejus sit misericordia prædicanda. Et hoc est, *quod*, id est sed quid respondeas vel dicere poteris, cum ipse in hoc, quod de Pharaone fecit *volens* ad alios impios deterrendos, *ostendere iram suam*, id est vindictam quam exercet in impiis, et potentiam suam in miraculis quæ fecit tam in plagis Ægypti quam in submersione Ægyptiorum. *Sustinuit in multa patientia*, id est per multam suam patientiam, *vasa iræ*, id est diu toleravit iniquos illos, cum ipsi penitus ab eo deleri mererentur. *Vasa iræ* dicit eos, qui omnibus vitiis pleni sunt, quibus statim irascendum est. Et hoc est quod subdit determinans, *apta in interitum*, id est digna penitus deleri. *Sustinuit*, inquam, non sine causa, sed propter hoc ut secundum hoc quod abundat oppressionis malitia, abundaret in oppressis divinæ miserationis potentia, qua suos eruat ad glorificationem sui. *Divitias gloriæ*, id est excellentiam potentia suæ, qua glorificetur in *vasa misericordiæ*, id est erga electos suos, quos misericorditer conservat, ne adversitatibus frangantur. Bene *vasa iræ* et *vasa misericordiæ* dicit secundum propositam de vasis figuli similitudinem, quæ scilicet vasa

A misericordiæ *præparavit in gloriam*, id est prædestinavit ad æternæ vitæ beatitudinem, vel in gloriam suam, ut et ipsi eum laudando de misericordia percepta glorificent.

Quos et vocavit. Juxta rei significationem, non præmissi nominis proprietatem, relativum nomen supponit dicens, *quos*, masculino genere, non *quæ* neutro, cum tamen præmissum nomen, quod est *et vasa*, ad quod relatio sit neutri generi. Tale est et apud Virgilium mutatio generis secundum significationem cum dicitur: *Præneste sub ipsa*. *Quos* scilicet et ipse *vocavit*, id est interna inspiratione ad se traxit, non per se ad eum venerunt, maxime et in istis, quæ omnibus exhibuit, de Pharaone miraculis, sicut supradictum est, *ut enuntietur nomen meum in universa terra*. — *Non solum ex Judæis*, inquam, *vocavit eos*, sed etiam *ex gentibus*, cum videlicet audissent gentiles quantum manum in Pharaonem exercisset, sicut et Raab receptis exploratoribus confitetur, *sicut in Osee*, id est per Osee prophetam, *dicit ipse*, scilicet Dominus. De vocatione gentium primo testimonium inducit, præterea de Judæorum ibi: *Isaias autem*, etc. *Vocabo*, id est gentiles, qui prius mihi subjecti nullatenus erant, timore terribilium mihi subjugabo, quia initium sapientiæ timor Domini, sed consummatio charitas, cum de servis fiunt amici, sicut et mox adjungit dicens: *Et non dilectam dilectam*, id est postmodum eos de servis in amicos transferam, sicut scriptum est: *Jam non dicam vos servos*, etc. (*Matth.* xv, 15). *Vocabo*, id est veraciter vocari faciam, et non *misericordiam consecutam*, *misericordiam consecutam*. Multo plus est filium fieri quam misericordiam consequi. Illud quippe inchoationis est, hoc est perfectionis; misericordiam consequimur cum nos, Deo vocante et nisi convertamur comminante, ad ipsum convertimur, ne ab ipso puniamur. Filii vero efficiuntur cum jam perfecta charitas foras mittit hunc timorem (*I Joan.* iv, 18). Duobus itaque præmissis duo hæc sigillatim referuntur, quasi confirmatio et expositio præmissorum. *In loco*, id est in terram gentilium, *ubi nec plebs mea* primitus erat, hoc est nec etiam per timorem mihi subjecti. *Filii*, id est filiali reverentia servientes. *Dei vivi* dicit differentiam deorum, quos scilicet antea gentilitas vario delusa errore, vel ex insensatis rebus, vel ex mortuis hominibus constituerat.

Isaias autem, supradictam vocationem gentium Osee prophetæ scilicet ita Isaias aperte de futura conversione Judæorum: *Si fuerit*, quamvis innumerabiles fuerint Judæi in sua sterilitate, id est in infidelitate perseverantes. *Sicut arena maris*, quæ innumerabilis est et sterilis. *Tamen reliqui eorum salvabuntur*, quos videlicet sibi Dominus reliquit alios a gratia sua repellens atque abiciens a se, vel reliquias dicit populi simplices et idiotas, qui abjecti sunt inter eos, sicut apostoli fuerunt, et

ur turba Christo adhærentes, sicut et ipsi A
ur impii dicentes: *Nunquid alicui ex prin-
crediderunt in eum? Sed turba hæc quæ non
gem maledicti*, etc. (Joan. viii, 48) Quia
quis quæreret cujus prædicatione ista voca-
utriusque populi, respondet prædicatione
propria ipsius Domini incarnati. Et hoc
d faciet Dominus per semetipsum *verbum
n super terram*, id est prædicationem com-
m scilicet quod dicitur, sapiens paucis in-
verbis. *Super terram*, id est quæ super et
terrenæ et humanæ sapientiæ doctrinam,
magnus ille Domini Joannes profitetur di-
ni *de terra est, de terra loquitur* etc. (Joan.
Quomodo autem supereminet hæc doctrina B
mnibus præmittit dicens: quia *Verbum con-
s et abbrevians*, videlicet faciet. Consum-
st perficere, quando videlicet id quod in-
i est ad perfectionem ducitur. Evangelica
rædicatione, quam per seme ipsum Dominus
rædificationem necessariam in veteri lege
um consummavit, id est perfecit, addendo
quæ ad plenitudinem justitiæ deerant, sicut
profitetur dicens: *Nisi abundaverit justitia*
etc. (Matth. v, 20.) Consummans in æqui-
est supplens quod de æquitate minus fue-
st quo- de perfectione justitiæ atque virtu-
uerat. Et prætermisiss innumeris observan-
alibus, abbrevians scilicet in duobus præ-
dicationis ipsam æquitatem, ubi videlicet di-
qui de salute animæ suæ consuluerat eum,
it: *Hoc fac et vires* (Luc. x, 28). *In his
tobus mandatis tota lex pendet et prophetæ
xxii, 40).*
mus etiam dicere quantum ad multitudinem
m in Novo Testamento, quod Vetus præce-
breviatum, quia pauca sunt quæ in monte
s cum Novum traderet Testamentum apo-
ixit, ad comparisonem eorum quæ per
præcepit: et parva sunt quatuor Evange-
volumina ad comparisonem quinque libro-
ysi. Magna itaque est Evangelii commenda-
t in sententia sit perfectius, et in verbis
. *Et sicut prædixit idem Isaias, nisi Domi-
noath*, id est exercituum, qui adversum re-
liaboli suos quotidie dirigit bellatores, sicut
n est: *Ut castrorum acies ordinata* (Cant.
eliquisset nobis semen, id est cum pro cul-
nostrum populum, id est Judaicum excæca-
i gratia sua removeret, et quasi ab arca sua
a annonam projiceret, retinissetque sibi
tanquam semen, sicut apostolos et cæteros
e primitivæ fideles: *Sicut Sodoma fuissemus
Gomorrha*. Ubi pariter cum prole sua pa-
sunt exterminati, ut nec semen relinquerent.
ne conservatur utilitas prioris annonæ, et
reviviscunt et renovantur, et ex paucis
rocreantur. Sic in apostolis et cæteris pri-
Ecclesiæ membris præcedentium Patrum

utilitas est recompensata, et revixit religio, ma-
gnaque inibi divinæ messis per universon mundum
pullulavit utilitas. *Quid ergo*. Quandoquidem non
dilectam fecit dilectam, et nunc e converso videmus
dilectam factam non dilectam, id est electo populo
gentili totum fere Israel reprobatum esse, qua cau-
sa id accidisse dicemus, de reprobatione videlicet
populi sui? Et hoc est, quid dicemus, super hoc,
scilicet quod gentiles, qui primitus nominaverant
justitiam, id est fidem quæ ad justitiam perducit;
nunc apprehendunt justitiam illam, scilicet veram
animi justitiam, quæ ex fide est, non quæ in exte-
rioribus consistit operibus. *Israel vero*, id est po-
pulus Judæorum *sectando legem justitiæ*, id est exer-
cendo auctoritatem corporalis vindictæ, *non perve-
nit in legem*, id est non recepit perfectam Evange-
lii doctrinam, quæ sola justificat. Quare hoc, in-
quit? *quia non apprehendit*, subaudi justitiam, quæ
ex fide est, *sed quasi justitiam non vere justitiam*,
quæ ex operibus, id est legis litteram occidentem
sequens in exterioribus et carnalibus observantiis,
spirituali et mystica intelligentia quæ ex fide Chri-
sti ædificat, non est justificatus, et justificatus
sicut scriptum est: *Justus ex fide vivit* (Rom. i, 17).
Et hoc ideo quia *offenderunt in lapidem offensionis*,
id est per Christum scandalizati sunt quem propter
humanæ naturæ infirmitatem Deum minime credi-
derunt. Solent pedes impingere atque offendi in
parvis lapidibus qui præ parvitate sua vix adverti
possunt. Sic et Christus, pro parvitate suæ humili-
tatis, quam mundo exhibuit, a Judæis contemptus,
lapis ejus offensionis factus est, ut in eum Judæi
non credentes, ad ea quæ diceret indignarentur.
Sicut scriptum est, in ipso videlicet Isaiâ: *Ecce po-
no*, verba Patris sunt et promissio de Filio suo
mittendo; *Ecce pono*, id est jam apud me ponendum
delibero, in Ecclesia humile fundamentum, sed
forte, id est Verbum incarnatum. Quia enim lapis
est, forte; quia offensionis, humile, et ab offen-
dentibus in eum conculcandum. *Omnis*, sive Judæus
sive gentilis, *in eum*, non ei tamen, vel eum *non
confundetur*, id est non erubescet, frustratus sua
spe. Ideo dicit lapidem offensionis, et petram scan-
dali: et hoc in prophetis frequenter evenit, ut in ea-
dem sententia varientur verba. *Sion*, id est specula,
dicitur Ecclesia, quæ in altum se per desiderium
attollens omnem suam sollicitate quam habet actio-
nem circumspicit, ne supernum ejus impediât de-
siderium.

CAPUT X.

Fratres. Ne videretur Apostolus, qui a Judæis re-
cesserat, ex aliquo odio magis quam ex studio cor-
rigendi eos vituperasse, ostendit in effectu quantum
charitatis affectum in eos et compassionem habeat,
dicens se intente pro salute eorum Deum exorare.
Cum enim dicit: *Voluntas cordis et obsecratio*, ex
devotione cordis orationem procedere demonstrat,
et magis eam in devotione quam in verbis consistere.

Ac si dicat: Licet sic eos vituperem, tamen, o vos fratres, orare pro illis ut salventur non desisto. Unde et Ecclesia singulis annis specialem pro Judæis orationem habet, *Ut Deus auferat velamen a cordibus eorum et agnita veritate, quæ Christus est, ad ipsum convertantur* (85). Fratres eos, quibus scribit Apostolus, dicit, secundum quod Veritas ait: *Unus est enim Pater vester qui in cælis est* (Matth. xiii, 9); ut ejus correptionem quasi a fratre et compare non superiore libentius susciperent. Unde hæc et in Ecclesia inolevit consuetudo, ut in exordiis lectionum, quæ de Epistolis apostolicis sumuntur, *Fratres* prænuntiatur. Quia autem pro Judæis orandum est, vel eorum maxime error sit compatiendum, supponit dicens: *Testimonium enim, ex me ipso qui olim similiter faciebam. Æmulatio est non secundum scientiam, id est zelum in Deum non rationabilem nec bonum, quia erroneum putantes scilicet quod non est juxta illud Veritatis, scilicet: Venit hora ut omnis qui vos interficit, arbitretur obsequium se præstare Deo et hæc facient quia non noterunt Patrem neque me* (Joan. xvi, 2, 3). Zelus sive bonus sive malus dicitur fervor quilibet, atque commotio accensi animi ad aliquid gerendum. Quomodo autem non secundum scientiam statim adjungit, dicens: *Ignorantes enim quæ Deus approbat, quæ est videlicet ex fide Christi, et suam, id est quam ipsi pro justitia reputant et approbant, in observantiis scilicet carnalibus volentes statuere, id est immobilem conservari, Justitia Dei, id est illis Dei præceptis, quæ obedientes justificant, non sunt subiecti, id est obedientes, quale est illud: Creditis in Deum et in me credite* (Joan. xiv, 1). *Finis enim vere ignorantes Dei justitiam, quia fidem Christi non habent, qua unusquisque fidelis justificatur. Quod vero ex fide Christi quisque justificetur, et non ex sua justitia, legalium scilicet operum, sic dicit: Quia omni credenti, id est unicuique fideli, Christus id est fides Christi. ad justitiam, id est ad hoc ut per ea justificetur, vel finis legis, id est legalium operum, quæ gaudium in illis operibus spem salutis constituunt. Christus eis non proderit. Unde et ad Galatas dicit: Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (Gal. v, 2). Et per semetipsum Christus dicit: *Usque ad Joannem lex et prophetæ* (Matth. xi, 13).

Moyses enim. Ostendit ipsius legislatoris Moysi testimoniis ex justitia legis impleta, in operibus scilicet illis carnalibus, neminem assequi vitam æternam, nec fuisse promissam, sed potius ex fide Christi. *Justitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, id est legalia opera impleverit, vivet super terram, scilicet in ea, id est propter ipsius legis observantiam vitæ hujus bonis fruetur, non æternæ. Quæ autem ex fide est, id est quoniam fides de non apparentibus est, vitam illam æternam, quæ in Christo abscondita est, potius promittit quam præsentem; et invisibilia potius quam visibilia bona. Et hæc est*

(85) Offic. Eccl. ad missam in Admonit. in die S. Parasceves.

A illa justitia, quæ ex fide est Christi, id est ipsa fides in Christum habita nos justificans. Sic loquitur ibidem, scilicet in Deuteronomio, per ipsum Moysen, qui per eam vere justus erat, nos corroborans, ut in nullis deficiamus vel desperemus adversis. Hoc est, ipse ex illa justitia, quam jam habebat, sicut dicit: *Ne dixeris in corde tuo, id est non cogites, tu homo quicumque, vel tu popule Israel: Quis ascendet in cælum, id est ne desperes de vita illa cælesti, in qua fides Christi consistit, et cujus nos promissione maxime Christus allicit, quasi, ad vitam illam conscendere humana minime possit natura, quia hoc esset, inquit Apostolus, ex sua parte Christum ipsum ab illa vita deducere, id est credere nec ipsum illuc ascendisse in humana quam assumpsit natura. Aut quis descendet in abyssum, id est usque ad ipsum etiam infernum? aut quos videlicet non liberavit ad cælestia secum perducatur quia hoc esset Christum in abyssum, hoc est credendo reducere Christum sive retrahere ab illo descensu, quo fideles suos mortuos ab inferno liberavit et secum ad cælestia transtulit. Sed quid dicunt id est, inquit Apostolus, attende quod ibidem sub junctum est ab ipso Moysen, hoc videlicet, *prope est verbum, etc.*, id est facile est te in Christo hoc profiteri completum vel credere, de ascensu scilicet hominis ad cælestia, et descensu hominis ad inferna. Ideo facile quia rationi non est adversum, sed maxime congruum divinæ clementiæ, hoc, est, inquit Apostolus, *verbum fidei, id est verbum de eo quod fides habet, et de eo quod creditum fideles facit. Quod verbum scilicet nos apostoli prædicare missi sumus. Et merito, quia in hujus verbi confessione et fide salus nostra consistit.**

Et hoc est, *quia si tu, quicumque sis, etc. Ore suo confitetur, qui quod enuntiat intelligit. Corde suo credit qui cor et voluntatem suam applicat his quæ credit, ut ipsa videlicet fides cum ad opera trahat, veluti cum quis credendo Christum a mortuis surrexisse in vitam æternam, satagit prout potest ut vestigia ejus sequendo ad ejusdem vitæ beatitudinem perveniat. Notandum vero frequenter evenire, quod cum de Veteri Testamento aliqua in Novo testimonia inducuntur, facile est inducta testimonia applicari ad confirmandam ad quod inducta sunt, si per se ipsa considerentur. Si vero loci illius unde sumpta sunt circumstantias simul attendamus, et quomodo superiora Scripturæ vel inferiora ei quod inde sumptum est cohærere queant, plurimum nostra angustatur intelligentia: Quod in hoc quoque ipso, quod nunc expositum est, contingit testimonio. Quod ut diligentius intueamur, ipsius Scripturæ verba latius replicemus. Scriptum est enim in Deuteronomio, cap. xxx, cum post legem datam Moyses ad observantiam legis populum exhortaretur his verbis: *Mandatum hoc quod ego tibi præcipio hodie, non supra te est neque procul positum, nec in cælo situm ut possis dicere: Quis nostrum**

nscendere ut deferat illud ad nos, ut audia-
ue opere impleamus? Neque trans mare po-
ut causeris et dicas: Quis ex nobis transfre-
erit mare, et illud ad nos usque deferre, ut
s audire et facere quod præceptum est? (Deut.
1-13.) Item, eodem cap.: Sed juxta est
valde in ore tuo, et in corde tuo, ut facias il-
id., 14).

ex his verbis, si ea juxta litteram sequa-
re totum Judæos admonere videtur ut non
rantur de difficili intelligentia legis, quasi
igma aliquid obscure sit dictum, sed omnia
te præcipi, ut per se queant intelligi, nec
habere excusationem si præceptis differat
quia ea non valeat intelligere. Sed quo-
postolum legis peritissimum maxime nos
nvenit, oportet nos, juxta ejus sensum, ad
hristi quæ dicta sunt accommodare. Sciens
Moyses legem ipsam quam dederat mysticis
uris sensibus esse plenam, qui non nisi per
um Christi et ascensionem ejus aperiendi es-
icut scriptum est: *Et incipiens a Moyse et*
: prophetis interpretabatur eis Scripturas
(iv, 27); et sicut ipse dicit: Nisi ergo abiero, etc.
xvi, 7); et iterum: Paracletus autem, etc.
xiv, 26), admonet populum ne desperet de
li illa legis intelligentia tanquam aperienda,
on esset mundus habiturus qui de cælo ve-
t sensum Dei quem in lege habuerat aperi-
ia revera Filius Dei de cælo venturus erat,
n ascensurus ut hanc mundo intelligentiam
uret tam per seipsum quam per Spiritum
post ascensionem ad hoc ipsum mitten-
otandum vero hoc quod adjunxit Apostolus:
s descendet in abyssum, nequaquam in supra-
Moysi verbis contineri, sed pro hoc ibi esse
neque trans mare positum, etc. Hæc itaque
rel ipse Apostolus sensum prosecutus ad-
vel forte juxta aliam, qua nunc utimur,
ionem, ea tantum collegit quæ congruere
æ sententiæ vidit. Potest quippe quod di-
on est trans mare positum, ita intelligi ut
in abyso, id est in inferno locatum, ut vi-
propter ipsum illuc oporteat aliquem de-
, et mare hujus sæculi ut ad iilud profun-
forni perveniat penetrare ut tale sit ultra
c si dicatur deorsum post mare, id est in illa
amaritudine inferni post miseriam præsen-

enim. Bene dixi, confitearis et credas, quia
ue necessarium est, quia corde creditur ad
justificetur ipse qui credit, quia *sine fide*
ile est Deo placere. (Hebr. xi, 6). Et postea
o fit de hoc ipso quod credit ut Ecclesiæ fi-
gretur, et sacramenta ejus participet. *Di-*
, ut superius in Isaia comprehensum est,
dixi omnes sive scilicet Judæos sive gen-
merito quia ad hanc obtinendam salutem
ert diversitas populorum dummodo una sit

A fides, quia in eum credamus potius quam ei vel
eum, ut supra meminimus. *Dives in omnes*, id est
sufficiens veris omnes ditare divitiis, *qui invocant*,
non qui vocant. Vocatio quippe exteriorum sonus
est verborum, de qua dicitur: *Non omnis qui dicit*
mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum
(Matth. vii, 21). Invocatio vero est interior clamor,
id est devotio animi ad Deum suspirantis, de qua
Moysi dicitur: *Quid clamas ad me? (Exod. xiv, 15.)*
Omnis enim ab auctoritate Isaia, nomen Domini, id
est notitiam ejus et manifestationem devotione po-
stulat, de qua dicitur: *Et manifestabo ei meipsum*
(Joan. xiv, 21). Et Psalmista: *Satiabor, inquit,*
cum apparuerit gloria tua (Psal. xvi, 15).

B *Quomodo ergo.* Suum et aliorum apostolorum
officium commendat, ostendendo scilicet quam ne-
cessaria sit eorum prædicatio, ut credant homines
et salventur. Continuatio: Quandoquidem qui in-
vocaverit salvabitur, ergo invocandus est hominibus
ut salventur *Sed in quem nondum crediderunt* Ergo
quomodo invocabunt? ac si aperte dicat: Nullo
modo *ei*, id est non solum in eum, sed nec *ei*, id est
præceptis vel admonitionibus ejus, *quem non audie-*
runt, neque per seipsum prædicantem, neque per
alium qui eum prædicare, *sine prædicante*, vel ipso
vel alio, *prædicabunt* aliqui *nisi mittantur*, sicut ipse
Filius a Patre, et apostoli ab ipso Filio, ita eis di-
cente: *Sicut misit me Pater, et ego mitto vos (Joan.*
xx, 21). Hic pseudo tangit apostolos, qui non missi
a Deo per seipsos ad prædicandum veniunt, de qui-
bus ipsa Veritas: *Omnes, inquit, quotquot venerunt,*
fures sunt et latrones, sicut scriptum est (Joan. x,
18). Origenes: « Exemplum hoc de Isaia videtur
assumptum: » Ambrosius: « Hoc propheta dicit
Nahum. Apostolorum pedes speciosi fuerunt, quia
affectus eorum a contagio terrenæ cupiditatis
mundi exstiterunt, et puri in Deo non quæ sua sunt
de prædicatione quærentium, sed quæ Jesu Christi,
nec ventri, sed Deo servientium. Unde et bene
eorum pedes a Domino abluti sunt, quos etiam pro-
pter hanc mysticam eorum speciositatem calcea-
mentis abscondi prohibuit, quia deforme est quod
occulta:ur, et ubi male agitur lux absconditur. »
D *Evangelizantium pacem*, id est prædicantium atque
docentium reconciliationem ad Deum. In hoc etiam
mysterio omni domui quam intrarent dicere præ-
cipiuntur: *Pax huic domui. Bona, scilicet vera,*
quæ nec oculus vidit, etc. (I Cor. ii, 9.) In hac qui-
dem vita pacem hanc et reconciliationem ad Deum
per pœnitentiam jam assequimur, sicut scriptum
est: *Convertimini ad me, et ego convertar ad vos*
(Zachar. i, 3). Bona vero illa postmodum in futura
vita. Unde bene præmisit pacem, et postea bona.
Evangelio, id est divinæ prædicationi.

Quis credidit, id est quis per hoc quod a nobis
audivit fidem habuit? Ac si diceret: Nulli vel pauci.
Ergo, id est ex isto testimonio apparet quod fides
habetur ex auditu, *per verbum Christi*, potius quam
nostrum, quia non ex nobis loquimur, sed ex eo

quod nos ipse docuit, ut ad ipsius gloriam vel offensam specialiter spectet, quidquid de prædicatione nostra accidat. *Nunquid non*, id est potest se aliqua mundi pars excusare de infidelitate sua per ignorantiam quasi ad omnes non venerit vel ventura sit evangelica prædicatione? Ac si diceret: Nequaquam. Quod statim testimonio Psalmistæ convincit, dicens: *Et quid*, licet non omnes obediant *Sonus eorum*, id est fama apostolorum sive prædicatorum Evangelii, etc., usque et *in fines orbis terræ, verba* per quæ prædicabant; dixi *in fines*, id est ad externas etiam partes mundi, quas incolit certum est a gentilibus. Sed nunquid ideo non cognoverunt Judæi, quod scilicet prædicatione transivit tam longe ad gentes, id est nunquid ideo se possunt excusare quasi eis non fuerit oblata prædicatione, et hoc prædicantium culpæ imputare? Nec dicit tantum, non audivit, sed etiam non cognovit, id est non advertit ipsius prædicationis veritatem. Ac si diceret: Revere fecit, licet malitiæ et invidiæ, seu terrenæ cupiditatis zelo resisteret. Unde et peccatum ejus irremissibile in Spiritum sanctum persistit. Et hoc ipsius Moysi testimonio astruit, qui sicut primus prophetarum scripserit, ita et prius hanc eorum malitiam scripto etiam prophetavit. *Ego*, verba sunt Dei, *ad æmulationem*, id est per me ipsum prædicando, dicit Filius Dei, *adducam vos*, in invidiam et odium tam mei ipsius quam meorum. Cum autem invidia sit odium alieni boni, monstratur profecto eos scienter in Christum deliquisse. *In non gentem mittam vos per insipientem gentem*, id est per dispersionem vestram faciendam ab infidelibus Romanis, faciam vos non esse populum. Non enim recte populus vel gens dicitur, nisi hominum congregatio. *In iram vos mittam* aliorum hominum etiam dispersos, ut duris exactionibus vos semper opprimant atque affligant. *Isaias autem*. Non solum Moyses, sed etiam Isaias patenter de reprobatione eorum et electione gentium sic audet dicere, etsi se ab eis occidendum prævidet. *A non quærentibus, me*, dicit Dominus, id est a gentilibus, *palam* quia multo amplius Ecclesia de Deo quam Synagoga erudita est, *non interrogabant*, id est nihil etiam a me requirere noverant, quem penitus ignorabant. *Ad Israel autem*, id est Judæos toto die, id est toto tempore prædicationis meæ, quæ vere dies et illuminatio mundi est dicenda, *expandi manus meas*, id est ad eos colligendos ultroneum me obtuli, per manus, id est opera eis quotidie exhibita, a via scilicet gentium penitus declinans, ut eis omnino vacarem. *Sed contradicentem*: quod pejus est modis omnibus me calumniantem.

CAPUT XI.

Dico ergo. Quia tot auctoritatibus confutaverat Judæos et novissime gentium electionem et eorum reprobationem manifeste prophetatam docuerat, ne hinc maxime occasionem gloriandi adversus Judæos gentiles in sua altercatione præsumerent, quasi intelligentes populum illum penitus esse re-

probatum, incipit etiam gentilibus hanc gloriatiorem et Judæis desperationem auferre, et jam ad invectionem gentilium redit, ut eorum quoque superbiam conterat. Continuatio: Quandoquidem tam manifestis testimoniis reprobatio Judæorum confirmata est, *dico*, id est arbitror quærendum quod sequitur et solvendum. *Populum suum*, id est Judæos, ex toto repulit, ut nullum inde ulterius assumat. Israelita, id est videns, non proselytus, et de genere Abraham, non Ismael vel Esau, descendens, sed per Benjamin et de generatione maledicti Saul, cujus reprobata est a regno posteritas. *Plebem suam quam præscivit*, id est illos quos de populo illo quondam scilicet peculiari suo prædestinavit. *In Elia*, id est ubi de Elia loquitur in libro Regum: *Quemadmodum*, scilicet ipse Elia, *interpellat Deum adversum Israel*, id est orando vel conquerendo provocat Deum ad vindictam in nequitia persequentium se Judæorum. *Occiderunt*, subaudi Jesabel, *suffoderunt*, id est a fundamentum penitus everterunt, ut idola tantum colerentur. *Sed quid dicit*, id est putavit ita se solum remansisse, sed ipsius Dei testimonio errare comprobatur? *Reliqui mihi*, id est non abjeci a gratia mea *Baal*, id est idolum Baal et Jesabel. *Sic ergo*. Quandoquidem de Elia exemplum induximus, ad quid inductum sit assignemus. Et hoc est quod dicit, sic etiam nunc, *reliquiæ*, id est illi quos non abjecit Dominus, *secundum electionem gratiæ Dei*, non merita ipsorum. *Si autem gratiæ*, id est per gratiam, subaudi salvæ factæ sunt, *jam non ex operibus*, id est ex meritis suis. Non dicit per merita, sed ex meritis, quia et gratia Dei merita Pauli et aliorum non excludit. Sed ex meritis esset, non ex gratia, si.... a meritis nostris procederet, nec gratia Dei præiret, quæ fidem saltem inspiraret, vel prædicatores dirigeret. *Alioquin*, id est si aliter, id est contrario modo quam dico evenisset, id quod modo est gratia, id est gratis collatum, non prævenientibus meritis nostris gratia Dei, *non esset gratia*, sed meritum solum. Convenienter ab Elia similitudinem ad tempus nostrum Apostolus induxit et convenienti exemplo temerarium judicium gentium confutare incipit, cum etiam tantum virum de consimili præsumptione a Domino viderint reprehensum. Scimus Joannem Baptistam, quasi alterum Eliam, primum Domini adventum præcessisse, et populum Judæorum, quasi de eorum desperaret salute, graviter arguisse his verbis: *Genimina viparum*, etc., ut in hoc quoque tempore gratiæ de quo scriptum est, *usque ad Joannem lex et prophetæ*, ea quæ nunc de Elia dicta sunt consonare videantur.

Quid ergo. Quandoquidem ex electione gratiæ Dei potius quam ex meritis suis reliquiæ tantum Israel salvæ vel salvatæ factæ sunt, igitur quid subaudi dicendum sit patet, hoc scilicet quod sequitur quia *quod quærebat Israel*, id est requirebat a Deo quasi suum, et per opera sibi debitum, *non est consecutus*, vitam scilicet æternam, vel æternam hære-

m. *Electio vero*, id est Pauli qui de populo illo A
 ratiā Dei electi sunt, quod quærebat, id est
 æternam, *consecuta est: cæteri vero excæcati*
 non solum non assecuti quod quærebant, sed
 lterius credant pœnitentia reprobati. *Sicut scri-*
est, dedit illis spiritum communionis. Origenes.
 criptum sit, dedit illis Deus spiritum compun-
 s, oculos ut non videant, et aures ut non au-
 , usque in hanc diem hactenus invenire non
 : puto autem hoc modo dixisse Apostolum:
 i vero excæcati sunt, et sicut scriptum est de
 isa. vi, 9), *dedit eis spiritum compunctionis.*
 a quæ de cæcitate oculorum et de auditu au-
 per Isaiam dicta sunt: *Auditu audietis et non*
getis, et videntes videbitis et non videbitis. B
In-
stum est enim cor populi hujus, etc. (Isai. xxix,
 Nunc ergo sensum Isaiæ videtur Apostolus
 sermonibus protulisse. Similiter et de his fa-
 a quæ de David Scriptura pronuntiat: *Fiat*
eorum, etc. (Psal. lxxvii, 25.) *Spiritum com-*
ionis etc., id est invidiæ et odii, quibus eorum
 s pungerentur, id est stimularentur adversus
 tum, et suos. *Oculos,* id est rationem per se
 non valentem, et *aures,* id est non alio do-
 intelligentes, *fiat mensa eorum.* Quod ex Isaiæ
 David videtur assumptum, in utroque unus
 s quodammodo exponitur. Item, idem quod
 in *captionem,* in Psalmo non habetur scriptum,
 in LXX, neque in Hebræo. Et rursum in
 io habetur *coram ipsis,* Apostolus autem non
 t coram ipsis. *Mensa eorum coram illis,* id est
 iura Veteris Testamenti eis tradita, et ab eis
 entata, unde cibum animæ intelligentes su-
 , *in laqueum et in captionem,* id est ut lan-
 in, quo ipsi non alios capiant, sed capiantur,
 in eantur ne via veritatis incedant, quæ ait:
um via, veritas, et vita dum scilicet nihil ibi
 ce accipiant, sed ad litteram, quæ occidit,
 a exponunt, vel in captionem, dum sæpe Do-
 vel sanctis doctoribus confligentibus cum eis,
 iæ de Scriptura eis objiciuntur testimonia ita
 ntur et constringuntur, ut se expedire ab ob-
 non valeant. Quale est illud quod Dominus
 posuit dicens: *Quomodo ergo David in spiritu*
eum Dominum, etc. (Psal. cxlii, 43.) *In scan-*
et in retributionem, hoc est in retributionem
 ali animæ suæ, id est damnationis, non sa-
 Sed verbum Domini, quo ait: *Est qui accusat*
loyses (Joan. v, 45). Et secundum quod Apo-
 dicit: Et qui in lege peccaverint per legem
 buntur. Scandalum etiam lex eis facta est,
 æ et indignationis causa, cum multa Chri-
 et suos vel dicere vel facere viderent, quæ legi-
 ria crederent. Unde illud est quod dixerunt:
udivimus ex lege quia Christus manet in æter-
Joan xii, 34).
turentur. Unde scandalum hoc procedat, vel
 eatio supponit, ex excæcatione scilicet ipso-
 et cupiditate terrenorum, quæ semper in Ju-

dæis maxima regnat. *Incurva* verbum est impera-
 tivum, ac si dicatur: Tu Deus, incurva dorsum
 eorum, ut cupiditate appetendi terrena non erigan-
 tur ad cœlestia. Notandum vero hujusmodi verba
 quæ imprecationis videntur cum a sanctis dicuntur,
 magis ad propheticam enuntiationem quam ad de-
 siderium vindictæ pertinere, ut videlicet cum dicitur,
 fiat, tale sit ac si prædiceretur. Sicut enim
 quandoque futuro indicativi modi verbi imperative
 utitur Scriptura, ut *diliges Dominum* (Matth. xxiii,
 37), pro dilige; *Non occides* (Exod. xx, 13), pro
 non occide, ita e converso nonnunquam facit. Quid
 etiam obest si aliquis sanctus per spiritum illumi-
 natus, divino assentiens iudicio, optet fieri de vindi-
 cta etiam malorum quod recte faciendum esse in-
 telligit, et in divina præfixum videt esse sententia?
 Velle quippe fieri quod justum est fieri, quæ est in-
 justitia? Alioquin quædam nobis displiceret justitia,
 et ipsam quoque Domini sententiam cognitam habe-
 remus exosam. Sed de hoc diligentius Theologiæ
 nostræ tractandum reservamus.

Dico ergo. Quandoquidem sic de eorum reprobatione
 prophetatum: *Nunquid offenderunt Deum,* vi-
 delicet ut non tantum titubarent in fide, sed penitus
 caderent, id est sine recompensatione alicujus com-
 modi damnarentur a Deo, qui omnibus malis bene
 utitur, *sed illorum delicto,* dum videlicet prædicationem
 Christi a se repellerent, et apostoli ad gen-
 tes transirent, tanto facilius a gentibus essent re-
 cepti, quanto a Judæis summis earum inimicis re-
 pulsos eos et afflictos viderent; vel in hoc etiam
 quod dispersi per mundum in perpetuam captivita-
 tem pro peccato in Christum commisso fidei no-
 stræ plurimum attestantur, et magna potentia Christi
 præconia præbent. *Ut illos æmulentur,* id est ut
 deinceps e converso gentes faciant Judæis quod
 olim Judæi faciebant gentibus in proselytis, id est
 zelo Dei illos ad imitationem sui convertant vel pro-
 vocent. *Æmulari* aliquem est zelum, id est vehe-
 mens desiderium erga eum habere ut illum imite-
 tur vel ille eum e converso, juxta quod statim dic-
 turus est, *si quomodo ad æmulandum provocem,* etc.
Quod si æmulantur illos, et merito. Quod si delicto
 eorum tam bene usus est Deus, id est tanta inde
 consecuta est utilitas, ut universus inde mundus in
 gentibus profecerit, quanta erit utilitas de ipsorum
 pariter conversione cum gentibus? Et hoc est:
Quod si delictum illorum divitiæ sunt mundi, id est
 ex delicto illorum, et reprobatione populi mundus
 in cæteris spiritualiter est ditatus, et *diminutio*
eorum, id est quod minus in illis modo habet mun-
 dus, de spiritualibus bonis recompensatur in genti-
 bus. *Quanto magis plenitudo* ei erit, subaudi, divi-
 tiæ mundi, id est si et ipsi pariter cum gentibus
 mundum impleant bonis operibus, multo amplius
 ipse ditabitur. Et hoc est quidem istud, quod qui-
 dam, sed adversativum, ad hoc scilicet quod primi-
 tus dixerat de eorum peccato, et nunc de conver-
 sione loquitur, ut sic videlicet juxta litteram conti-

nuetur ad præmissa. Ita delicto eorum ditatus est mundus in gentibus. Quod si delictum illorum, etc. *Vobis enim.* Et quasi aliquis de hac plenitudine futura desperaret, jam penitus Judæos ulterius a Deo reprobatos esse ostendit, proposito exemplo desperandum non esse, quia et ipse ad hoc quotidie laborat, cum sit apostolus gentium, ut etiam aliquos ex Judæis convertat. Quod quidem est officium suum prædicandi scilicet honorare, id est maxime commendare, cum ex abundanti hos etiam dico lucretur, quorum apostolus, id est prædicator non est ipse constitutus *apostolus gentium*, et si videlicet minime Judæorum.

Si quomodo, tam verbis quam exemplis, tam auctoritate quam ratione, tam aperta veritate quam utili simulatione vel dissimulatione, de qua alibi dicit: *Factus sum Judæis Judæus, et omnibus omnia factus ut omnes lucrifaciam* (I Cor. ix, 23). *Carnem meam*, id est Judæos, qui de genere meo sunt, *ad æmulandum*, id est imitandum me in conversione, *aliquos* saltem si non multos. *Si enim.* Et merito in hoc persisto, ut etiam eos convertam, quia cum amissio illorum reconciliatio sit mundi in gentibus, ac per hoc utilis, multo mirabilior et utilior erit assumptio eorum quæ erit quasi mortuorum resuscitatio. Mirabilis est enim mortuum suscitare, quam illum qui non vixit animare, id est vitam reddere quam dare. Quotidie enim scimus in uteris matrum naturaliter carnes animari, nec miramur; mortuos autem reviviscere miraculi esset potius quam naturæ. Gentes itaque conversas ad Deum, quarum populus antea per fidem non vixit, animari, id est vivificari potius dicere possumus quam resuscitari. Judæos vero, si redeant ad Deum et convertantur corda patrum in filios, quasi mortui suscitantur, cum populus ille, scilicet antea per fidem vixerit. Et certe difficilior est justum cum lapsus fuerit suscitare, quam qui iniquus persistit ad justitiam trahere. Quod quotidie in ipsis conventibus religionum experimur, cum eos, qui de sæculi malitia ad monachatum convertuntur, facile in bono perseverare videamus proposito; sæculares vero monachos vix aut nunquam redire. Amissio Judæorum merito dicitur cum eos Deus per infidelitatem amiserit, quos prius subjectos per fidem tenebat. Mundi nomine gentiles designat, qui magis inter insensibiles mundi partes sensu ac ratione carentes, dum idola colerent, quam inter homines rationales creaturas computandi fuerant.

Quæ erit, id est cujusmodi, scilicet *assumptio* Judæorum amissorum, *nisi vita ex mortuis*, id est nisi resuscitatio mortuorum in peccatis? *Quod si delibatio est degustatio* alicujus partis sumptæ de toto, per quam explorari possit quale illud sit totum, id est cujus saporis. Semper autem in populo Judæorum fuit aliqua massa fidelium incarnationem Dei et passionem in suam redemptionem expectantium, quales Zacharias et Elisabeth, Simeon et Anna, Nathanael et Nicodemus, et nonnulli alii in tempore

A etiam Christi reperti sunt, quibus quidem revelata est persona ipsa divinitus et determinate ostensa, in qua promissum quod exspectaverant credentem esse complendum. Et fortasse tales antea omnes sancti fuerunt apostoli; unde tam facile vocantem Christum sequerentur sive antea divinitus inspirati, sive testimonio Joannis edocti. Quorum unus Andreas discipulus Joannis Simoni fratri dixit: *invenimus Messiam* (Joan. i, 41). Et Philippus Nathanael: *Quem scripsit Moyses et prophetæ in lege invenimus Jesum* (ibid., 45). Ex quibus quidem verbis ostenditur eos ex lege et prophetis instructos Christum exspectavisse, sed nondum præfinitum tempus nec determinatam personam cognoscere. Ad quod quidem cognoscendum sive etiam aliis manifestandum divina eos gratia assumpsit, et eis assumptis de massa præcedentium fidelium, et tam facile ad unius jussionis vocem Christum secutis omnibus suis quasi delibatio facta est, in qua positi ostendi cujus fidei massa illa exstiterit. Unde ipsi quasi reliquæ sunt assumpti ad hoc quod fide tenerant, visibiliter vel reipsa exhibendum. Continuatio: Et quomodo, inquit Apostolus, ex tam nequam populo et tam rebelli semper possunt aliqui assumi? Bene, inquit Apostolus, et secundum suæ originis naturam facilius quam ex gentibus, quia massam oportet ibi sanctam fuisse, unde delibatio facta est. Quia qualis delibatio, talis massa; et e converso, sicut mox adjungit: *Et si radix sancta, et rami*, radicem quippe massam illam fidelium præcedentium dicit ramos, modo, credentes dicit eos qui inde assumpti sunt. *Quod si quidam ex ramis*, id est aliqui de massa illa fidelium, quod antea recte crediderant adhuc futurum exspectantes, *fracti sunt*, id est statum pristinum fidei, quem habebant, amiserunt. *Tu autem, gentilis scilicet, cum oleaster esses*, id est sterilis naturaliter et silvestris, *insertus es in illis*, id est aliena operatione loco illorum substitutus. *Et socius radicis olivæ frugiferæ factus per fidem, et pinguedinis per charitatem.* Pinguedo enim calidæ naturæ est, et ideo charitatis ignem significat, et fides radix est et fundamentum charitatis. *Noli gloriari adversus ramos*, id est eis insultare de suæ fractionis detrimento, et de suo superbire statu, id scilicet meritis vel virtuti tuæ tribuens. *Quod si gloriaris*, scias quod non tu radicem portas, id est a radice eorum processit ad te quod habes, non a te ad radicem, quia populus Judæorum fidelis asina est mater pulli, id est pariens in fide gentilem populum.

Dicis ergo quia videlicet contra radicem non potes gloriari, vis te saltem ramis illis præferre, in hoc quod *fracti sunt* illi ut tu inseraris, id est fracti sunt illi et.... iterum situ inserti loco eorum. Bene quidem dicit Apostolus, id est verum est quod dicit, sed non ideo potes gloriari, quia non sunt illi fracti propter bonum tuum quod ante haberes, unde te Deus eligeret inserendum, sed propter malum suum, id est incredulitatem. *Noli altum sapere*

endo, scilicet adversus eos, *sed time*, scilicet A tere tale quid unde et tu frangaris. Et re-
 portet te timere. Quid autem timeat subjun-
 enim non pepercit a fractione, scilicet ramis
 libus, illi videlicet suæ radici, ex qua erant,
 ubaudi ne forte, etc. Et ut hoc timeas sive
 o aliorum correptus, sive susceptæ gratiæ
 succensus, attende memoriter bonitatem gra-
 severitatem justitiæ si permanseris in ipsa
 e suscepta, id est si culpa tua susceptam
 a amiseris. Alioquin, id est aliter si erit
 moneo, *etiam tu excideris* a radice sancta in
 r accidens es insertus, non ex ea natus. *Sed*
 etiam post fractionem suam inserentur loco
 cisi, sicut te e converso prius loco illorum
 um. Et quasi quæreretur quid hoc possit
 cum Deus pro culpa sua eos fregerit, dicit
 semet per misericordiam suam id facere po-
 ni eos fregit propter ipsorum culpam. Et hoc
 id dicit: *Potens est enim Deus iterum*, id est
 am insertionem, et suam fractionem. Dixi
 tens est Deus et illos inserere, nec mirum,
 multo id facilius et conducibilius naturæ vide-
 andum suprapositam de oliva similitudinem,
 prii rami inseri possint, quam alieni. Et hoc
 id a minori ostendit, dicens: *Nam si tu gen-*
cisus es ex oleastro tibi naturali, id est ex ar-
 nsecunda gentilis populi assumptus, *contra*
 m, id est consuetudinem inserendi. Neque enim
 nosæ arbores inseri solent fructuosas, nec
 es domesticis, nec surculus fructum radicis
 olet. Sed propriæ naturæ quanto magis, id
 um facilius secundum naturam suæ originis
 tur suæ origini, ex qua videlicet nati fuerunt.
 vim, ac si diceret: Ideo commemoro toties,
 les, vestræ electionis gratiam et reprobatio-
 rum justitiam, et postmodum conversionem
 m futuram.
 nolo vos ignorare hoc mysterium, id est di-
 dispensationis occultum iudicium, quia vide-
 xitas contingit in Israel ex parte, id est qui-
 udæorum excæcati adventum Christi, per
 de fide illuminarentur non recognoverant, do-
 mitudo gratiæ intravit, id est de universitate
 n gentium multi convertentur, et spiritualem
 vitem, id est Ecclesiam intrabunt, et sic
 a post eorum introitum *omnis Israel*, secun-
 ingulas videlicet tribus, unde multi conver-
 in fine per prædicationem Enoch et Eliæ,
 men omnes, cum de Antichristo Veritas eis
 Alius in nomine suo veniet, illum suscipietis
 v, 43), ut nec in fine mundi, sicut nec in
 u Christi omnes Judæi convertentur, sed solæ
 i reliquiæ. Unde Hieronymus ad Hedibiam
 estione nona scribens (86): « Clamat Isaias
 ael: Si fuerit numerus filiorum Israel, etc.,
 etiamsi multitudo non crediderit, tamen

A pauci credent. » De fine autem sæculi ita Isidorus
 loquitur lib. II, contra Judæos, cap. 6. « Malachias
 quoque ante finem mundi Eliam sic esse dicit mit-
 tendum ad conversionem Judæorum: *Ecce ego*
mittam vobis Eliam prophetam, antequam veniat
dies Domini magnus et terribilis, et convertet corda
patrum ad filios, et cor filiorum ad patres eorum
(Malach. IV, 5). » Item: « Hic est populus in no-
 vissimis convertendus, quem Jacob patriarcha sub
 figura Benjamin lupum mane comedentem et ve-
 spere spolia dividentem prophetat, quia initio legem
 accepit, in vespera autem mundi crediturus dividet
 inter Novum Testamentum et Vetus. » Idem, cap. 12,
 Amos prophetæ: *Domus Israel cecidit, non adjiciet*
 B *ut resurgat* (Amos v, 1). Ergo Israel projecta est
 in terram suam, non est qui suscitet eam. Sequi-
 tur in eodem propheta, *venit finis super populum*
meum Israel (Amos VIII, 2).

Quæ omnia pertinent ad carnale ipsius regnum
 vel observantiam qui ultra in reprobabilia erunt.
 Nam illæ repromissiones reparationis, quas earum
 sermo complectitur illi parti promittuntur, quæ ex
 Judæis creditura est. Nam nec omnes Judæi redi-
 mendi sunt, nec omnes salvi erunt, sed qui fide
 electi fuerint salvabuntur. Quod autem nonnulli
 sanctorum dicunt in fine per prædicationem Eliæ
 et Enoch convertendos esse, quibus et ipse Aposto-
 lus concordare videtur, dicens: *Et sic omnis Israel*
salvus fiet, aut secundum universitatem tribuum,
 non personarum, est accipiendum ut diximus, aut
 C fortasse hi qui primitus Antichristum susceperunt
 ritus Judaicos reducentem, postea per prædicatio-
 nem Eliæ et Enoch correcti, vel viso interitu ejus
 de quo Veritas dicit: *Et nisi breviati fuissent dies*
illi, non fieret salva omnis caro (Matth. XXIV, 22),
 conversi ad Christum salvabuntur. Greg. in Moral.
 lib. .... « Sed in extremo Israelitæ omnes ad fidem
 cognita Eliæ prædicatione occurrent, et tunc illud
 eximium multiplici aggregatione populorum con-
 vivium celebratum. » Remigius in psal. XII: *Cum aver-*
terit Dominus captivitatem, etc.: « Dum Judaica
 perfidia in sua crudelitate impœnitens exstitit, du-
 riori se captivitatis laqueo irretivit. Quæ tamen
 captivitas solvetur ad prædicationem Eliæ et Enoch,
 cum ad eorum prædicationem omnes in Christum
 Judæi crediderint. » Haimo: « Impietates a Jacob
 avertet pleniter, sicut scriptum est: *Et ipse redi-*
met Israel ex omnibus iniquitatibus ejus (Psal. XII,
 8). » Et cum plenitudo gentium intraverit tunc om-
 nis Israel salvus fiet.

Ut non sitis vobis ipsis sapientes, id est ideo nolo
 vos istud occultum ignorare, ne visa illorum ex-
 cæcatione de illuminatione sapientiæ quam habetis
 superbe illis insultantes, de dono Dei quasi de ve-
 stro proprio gloriemini, quod esset sapientem esse
 sibi potius quam Deo, id est ad gloriam sui non
 dantis sapientiam suam accommodare. Haimo:

«Mysterium est res occulta, et secretum aliquod in se continens, quare Judæos quondam peculiarem populum abjecerit, et gentiles peccatores per fidem sibi copulaverit.»

Sicut scriptum est. Origenes: «In Isaia, unde testimonium istud Paulus assumpsit, scriptum est: *Veniet propter Sion* (Isai. lxxix, 20), et quod ait hic, *cum abstulero peccata eorum*, ibi omnino scriptum non est. Apostoli tamen auctoritate præsumptum est, Sion, id est Jerusalem, pro Judæa ponit, partem videlicet quæ caput regni est, pro toto ipso.» Et tale est quod dicit, *veniet de Judæa*, nascendo scilicet in ea qui Judæos salvet, vel secundum Origenis verba, veniet propter Sion, id est salvandum, sicut determinat dicens: *Qui eripiat eam*, et liberet a captivitate diaboli sive jugo peccati quod animam captivat a Deo. Et hoc statim aperiens dicit: *Et avertat impietatem a Jacob*, id est a populo Judæorum. Possumus etiam sic distinguere, eripiat scilicet a peccato cum quo nascimur, originali vel eo quod ipse in eis invenit, et avertat a reliquis quæ commissuri essent, nisi ipse illa averteret.

Attende cum dicit eum nasciturum in Judæa, vel propter Sion venturum quamdam in Judæis gloriam ascribere, qua superbam gentium insultationem reprimat. *Et hoc a me illis*, ubi nos dicimus testamentum in Hebræo dicitur pactum, id est firma promissio. *Dicit Dominus.* Nam et quæ testamento confirmantur maxime stabilia sunt: promissio, inquam, tunc implenda. *Cum abstulero*, id est remiserò *peccata eorum secundum Evangelium.* Isti duo nominativi plurales *inimici et charissimi*, unde pendant secundum seriem constructionis non satis apparet, nisi longe superius ad præmissa referantur, ubi videlicet dictum est: *Quanto magis hi secundum naturam inserentur suæ olivæ*; ipsi quidem, inquam, subaudi etiam *inimici* modo secundum Evangelium propter vos, etc. Et fortassis juxta Hebræicæ linguæ consuetudinem nominativis sine verbo absolute usus est Apostolus, sicut ibi dicitur: *In convertendo Dominus* (Psal. cxxv, 1), et: *Dominus in cælo sedes ejus* (Psal. x, 5). In Epistola ad Galatas ipse Paulus de perniciosa simulatione Petrum arguens: *Si tu, inquit, cum Judæus sis gentiliter vivis, et non Judaice, quomodo gentes cogis judaizare?* (Gal. ii, 14). Item: *Ego autem, fratres, si circumcisionem prædico, quid adhuc persecutionem patior?* (Gal. iii, 11.) Ex quibus apparet Paulum maxime et cæteros libertatis evangelicæ prædicatores maximas a Judæis et conversis inimicitias sustinere propter onera legis, quæ gentibus nolebant imponere, scientes jam legales illas observantias omnino inutiles, et gentes vix aut nunquam in eas induci posse. Et hoc est quod nunc Paulus meminit, dicens: *Illi dico inimici*, id est adversantes mihi et consimilibus meis secundum Evangelium, id est sicut ex nostra patet prædicatione eorum gloriationi maxime infesta, cum onera legis penitus interdicat, et hoc propter vos, o gentiles, quibus hæc onera imponere

nolumus. *Sed tamen charissimi nobis*, id est propter nos inhaerentes desiderio, ut conversi venturi propter patres ipsorum justissimos et maxime auctoritatis, patriarchas scilicet et prophetas. *Sed dum electionem* tamen Dei magis quam secunda propria eorum merita, qui eos per gratiam gentibus reprobatis elegit, ac mirabiliter sublimavit. Nam et Deum ipsum erga filios propter gratiam suam exhibuisse non ignotum est, Salomoni idololatræ propter justum patrem percisse novimus, et Moysen veniam delinquenti populo propter merita patrum implorasse atque petrasse.

Sine penitentia enim. Quasi aliquis diceret: cura de illa electione antiquorum patrum, seu missionibus vel beneficiis a Deo illis olim cum nunc prorsus appareat in malitia filiorum quæ in precibus egerit Dominus ipsi displicet Respondens Apostolus, *imo, inquit, sine penitentia sunt dona Dei et vocatio Dei*, id est nunquam displicet se alicui quidquam donasse, vel ad quemquam vocasse, quia videlicet incommodum est omnino ejus voluntas, nec unquam quod faciendum esse judicat se illud fecisse impenitentem quod utique esset de facto suo penitere. Alio modo etiam Deus nonnunquam penitere de mutando scilicet vel dolendo quod fecerat, nec probando factum suum, id est non judicando fuisse malum, quod proprie penitentia dicitur juxta illud philosophi: «Penitentia enim in factum comitatur.» In electis Dei dona ejus vocationem præcedunt, dum eorum scilicet pro voluntatem, ut vocanti eos ad se assentiant jubenti obediant. *Sicut enim.* Dixi plenitudinem versarum gentium, etiam Judæos ad fidem convertendos. Nec mirum si fiat ita de illis, o vos gentes sicut et de vobis factum est. Et hoc est, *sicut* etc. *Propter illorum*, id est dum videlicet impellentibus a se prædicationem apostoli adtransire cito compulsi sunt. *Ita et isti*, id est *nunc non crediderunt in vestram misericordiam* est non receperunt prædicationem qua vos in cordiam a Deo consecuti estis, ut post vos ad postmodum et ipsi veniant et eo humiliores electi tur quod ad fidem vos sequantur, quasi e vestri magisterio hinc edocti. *Conclusit autem* est cæcitate infidelitatis jam constringi omnes Judæos scilicet quam gentes, promissit, ut in finem postmodum conversione magnam suam mentiam ostenderet, quibus videlicet ante nullum inesse meritum constat, quia *sine fide possibile est placere Deo* (Hebr. xi, 6).

O altitudo. Exclamatio admirantis est suam tam multam abyssum divini judicii, de principio licet electione Judaici populi, et reprobatione gentium, et de nova nunc electione gentium in conversione multorum, et reprobatione Judæorum paucis modo scilicet conversis, sed postea plenius convertendis, ut qui olim in fide

præcesserant, postmodum sequantur, et fiant « no- A
vissimi primi (Matth. xix, 30). » *Altitudo*, id est pro-
funditas occulta nobis divitis et copiosæ *sapientiæ*
Dei, quantum ad præscientiam ipsius, et scientiæ
quantum ad ipsius operis effectum, ex quo prævisa
illa jam sciri possunt. *Quam incomprehensibilia*; id
est, quam impossibiles sumus ad causas illas cogno-
scendas dispensationum vel dispositionum ejus,
quare videlicet sic decuerit agendum esse antequam
fierent, et post effectum operum, *ininvestigabiles*
viæ ejus; viæ quippe Dei, quibus videlicet ad cogni-
tionem ejus venit, ejus sunt opera, sicut idem
Apostolus supra meminit, dicens: *Invisibilia enim*
ipsius a creatura, etc. Opera itaque Dei, quæ sensu
quotidie experimur, investigabilia nobis sunt, quia B
occultas eorum naturas nondum discutere ratione
suscepimus. Nec mirum: *Quis enim cognovit sensum*
Dei, id est rationem quam habuit in sua præscien-
tia de his quæ facturus erat, comprehendere per se
potuit? aut quem de his quæ facturus erat consuluit,
ut ejus instrueretur consilio quid vel qualiter agen-
dum esset? *Aut quis*, post summam incomprehen-
sibilem Dei sapientiam ostendit summam ejus boni-
tatem, quia omnia nobis prius largitur quam a
nobis quidquam accipiat. Deinde in actione gra-
tiarum Apostolus admirationem suam terminans,
ait: *Quoniam ex ipso sunt omnia*, id est quælibet
substantiæ natura tanquam ab ipso creata, ut esset
per ipsum scilicet conservata, ut maneret in ipso,
tanquam fine optimo consummata, dum eorum vi- C
delicet opifex optimus atque dispositor in ipsis glo-
rificatur atque laudatur, propter quod ea condidit
atque conservat, sicut in Proverbiis scriptum est:
Universa propter semetipsum creavit Deus, impium
quoque ad diem malum (Prov. xvi, 4). Ut quinto super
Genesisim beatus meminit Augustinus (87), quælibet
creaturarum quantum in te vespera est, quantum
vero ad laudem Creatoris relata mane dicitur, et in
se considerata quasi defectum habet, in laude vero
Creatoris profectum.

Quærat fortasse aliquis quomodo natura quæli-
bet substantiæ conservetur, ut maneat, cum spiri-
tus irrationalium animalium carne regi, et cum
carne deficere penitus credantur. Sed profecto si
illi quoque spiritus sicut et nostri substantiæ sunt, D
quædam scilicet raritas elementorum, ut quibusdam
videtur, cum deserunt esse spiritus, id est vivificare
cessant corpora illa, non tamen deserunt esse sub-
stantiæ sicut et caro, cum qua deperire dicuntur,
cum caro deseret esse, non tamen corporeæ sub-
stantiæ naturam amittit. Quæri etiam potest, cum
Deus ipse propter se potius quam propter opera sua
sit laudandus, quomodo dicat Apostolus eum pro-
pter opera sua esse glorificandum, id est maxima
laude dignum. Ex se ipso quippe bonus vel laude
dignus est potius quam ex operibus suis, et propter
ipsum opera ejus potius sunt laudanda vel bona

quam ipse propter opera. Sed licet ex seipso po-
tius quam ex effectis suis ipse bonus sit, vel dignus
laude, actio tamen ipsa gratiarum vel effectus lau-
dis nostræ, quam ei persolvimus, ex operibus quæ
per ipsum cognoscimus, consequitur sicut et cujus-
libet artificis laus in operibus ejus cognoscitur et
quamvis propter scientiam quam habet jam dignus sit
laude, ex notitia tamen operum ejus laudatio ejus
consequitur. Nec Apostolus hoc loco dicit Deum di-
gnum laude propter opera quæ fecit, sed nos ad ejus
hortatur laudem propter opera ejus quæ cognosci-
mus. *Ipsi gloria*, inquit, sit, id est optima summa
et late patens fama, *in sæcula*, id est per omnes suc-
cessionem temporum. *Amen*, id est fiat, quod est
adverbium optandi, aliquando etiam confirmandi,
quando videlicet ponitur pro *ita est*, vel *verum*
est.

CAPUT XII.

Obsecro itaque, quia videlicet talis vel tantus est,
ex quo omnia, per quem, etc., obsecro ut vos ip-
sos et hostiam præparetis potius quam pecora ve-
stra ipsi mactetis. Quasi adjurando eos coarctat,
cum dicit: *Per misericordiam Dei*; ac si diceret:
Sicut de misericordia ejus confiditis, ita et ad ip-
sam obtinendam, quantum valetis, vos præparetis.
Corpora pecorum cum offerebantur in sacrificio oc-
cidebantur, nostra autem corpora cum Deo immo-
lantur, vitiis ita moriuntur ut vita non priven-
tur. Et hoc est quod dicit, *hostiam viventem*, et tunc
profecto immolationis nostræ obsequium rationa-
bile est, si nos ipsos ita immolemus potius quam
pecora nostra ei mactemus, vel nos ipsos propter
eum interficiamus. *Conformari huic sæculo*, id est
sæculares qui præsentem vitam diligunt imitari, *sed*
reformamini, id est studete reparare ac renovare
humanæ rationis sensum peccatis jamdudum ob-
tenebratum. *Ut sic probetis*, id est cognoscere va-
leatis, vel etiam aliis ostendere, et ratione probare
possitis, *quæ sit voluntas Dei*, id est quid Deus a
nobis fieri velit, ut boni simus in nobismet ipsis,
imo aliis quoque, vel ipsi Deo beneplacentes, et
tandem perfecti in virtutibus consummati, crescen-
do semper in melius, vel in cœlesti vita perfectæ
beatitudinis. *Dico enim*. Dixit, *nolite conformari huic*
sæculo, sed reformamini, etc., et merito id vos mo-
neo, quia hoc dico *per gratiam quæ data est mihi*,
id est per magisterium mihi super vos injunctum
dicere compellor *omnibus qui sunt inter vos*, id est
apud gentes confusis, quare specialiter Apostolus
sum destinatus: *Non plus sapere quam oportet, sed*
sapere usque ad sobrietatem. Ille sapit plusquam
oportet qui mala ipsa non solum notitia rationis a
bonis discernit, juxta illud philosophi: « Mali quippe
notitia justo deesse non potest, » verum etiam expe-
rientia discit, secundum quam lignum scientiæ boni
et mali dictum est. Et hic quidem est sensus, *sæ-*
culi, id est sæcularium et carnalium hominum, ut

experientia voluptatum, quasi quadam saporis dulcedine illecti mala ipsa cognoscunt. In qua quidem experientia sobriæ et honestæ vitæ terminos excedunt, dum voluptatibus suis turpiter inserviunt. *Et unicuique*, scilicet nostrum, hoc ipsum dico, id est non plus sapere, etc. *Sicut Deus divisit mensuram fidei*, id est prout credit faciendum esse, ita hoc impleat. *Sicut enim*, ac si aliquis quæreret: Estne in discretionem boni et mali diversa existimatio infidelibus? Respondet Apostolus quod est, sed et divinæ gratiæ dona in eis sunt diversa, et hoc est quod competenti similitudine demonstrat, dicens: *Sic enim et non eundem actum habent*, id est non idem officium, ita multi nos secundum personarum diversitatem in uno corpore Christo et in eisdem sacramentis uniti sumus.

Alter alterius membra, id est suppletes officium suum pro altero, et ei administrantes quod iste implere non potest. Tunc enim oculus quasi membrum manus efficitur, cum visum subministrat, ut illa operari queat, et similiter unusquisque fidelium donum gratiæ quod habet in alterum ministrare debet, ut maxime sibi invicem charitate colligentur fideles cum sibi vicissim subveniunt, et unusquisque alterum esse recognoscit. Dixit, singuli alter alterius membra, sed merito quia *habentes* dona diversa gratiæ Dei illis collatæ. Quæ statim dona subdividit dicens: *Sive prophetiam*, scilicet habentes, id est gratiam interpretandi, id est exponendi verba divina. Unde et ad Corinthios dicit: *Nam qui prophetat hominibus loquitur ad ædificationem* (I Cor. xiv, 3), *secundum rationem fidei*. Prophetiam habet qui in sua prædicatione secundum hoc quod credit auditoribus esse necessarium, verba sua moderatur, et quid hic sive illis pro capacitate eorum prædicari oporteat discernit, ut modo lac parvulis, modo solidum cibum majoribus ministret, sicut et ipse Paulus ad eosdem Corinthios scribens proprio docet exemplo. Quam quidem apostolorum discretionem Psalmista prævidebat cum diceret: *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* (Psal. xviii, 3). Tale est ergo secundum rationem fidei suæ, ac si diceretur, secundum discretionem quam se credit habere, ubi forte si erraverit charitas ejus ignorantiam eam excusat. *Sive ministerium in ministrando*. Per hæc omnia subaudiendum est secundum rationem fidei, ut videlicet omnia discrete faciamus, secundum quod faciendum esse credimus. Ministerium dicit corporalis operis officium, sicut est suendi vel fabricandi. Ministerium habet in ministrando aliis, qui inde majorem utilitatem aliorum quam propriam quærit, sicut idem Apostolus alibi ait: *Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius* (I Cor. x, 24).

Sive qui docet in doctrina, sit, id est doceat quæ docenda credit. Similiter *qui exhortatur*, id est ad persuadendum. Loquitur secundum rationem fidei, qui prophetiam quam superius intellexit per doctrinam et exhortationem non distinguit. Quisquis

A enim ad ædificationem loquitur, aut docendo aliquid, aut exhortando aliquid loquitur. Sic expone: Sive qui docet, scilicet rationem fidei, *in exhortando* sit discernens, scilicet quantum valet, quæ quibus hominibus persuadenda sint, sicut et docenda, juxta illud Veritatis: *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas ante porcos* (Matth. vii, 6).

Qui tribuit, id est sua largitur egentibus, *in simplicitate*, subaudi id faciat, id est non duplicem ibi habeat intentionem, tam pro temporali scilicet quam æterna remuneratione. Quod et alibi prohibet Dominus dicens: *Cum facis eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua* (Matth. vi, 2).

Aliter in simplicitate, id est non sit duplex finis in intentione, ut videlicet eleemosynæ suæ finem tam

B in se quam in Deo constituat, sed tantummodo in Deo, vel ita ut non dolose id faciat, sicut hypocritæ faciunt, qui aliud simulant quam intendunt, cum se videlicet propter Deum id facere fingant, quod magis propter humanam gloriam agunt, vel sicut faciunt qui aliquid largiuntur alicui, amplius inde se recepturos sperantes, se id ex charitate facere simulant, quod ex cupiditate potius agunt.

Qui præ aliis, id est prælati vicem gerit, *in sollicitudine*, subaudis præsit, eorum scilicet lucra quærendo potius quam sua. De qua quidem sollicitudine prælatorum erga subditos Salomon admonet, dicens: *Fili mi, si sponderis pro amico tuo, defixisti apud extraneum manum tuam, illaqueatus es verbis oris sui, et captus es propriis sermonibus tuis*.

C *Fac ergo quod dico, fili mi, et temetipsum libera, quia incidisti in manum proximi. Discurre, festina, suscita amicum tuum. Ne dederis somnum oculis tuis; ne dormitent palpebræ tuæ* (Prov. vi, 1-4).

Qui miseretur, id est ignoscit delinquentibus in se, lætus et sine omni rancore animi hoc faciat, non erubescit inferat pœnitenti, neque illi turpiter peccatum suum impropersans, quasi magis tristem se ostendat de propria læsura quam hilarem de conversione peccatoris. *Dilectio*, subaudis sit immutabilis, vera, non simulata, sicut alibi scriptum est: *Filioli, non diligamus verbo neque lingua, sed opere et veritate* (Joan. iii, 18). *Odiennes vitia, adhærentes virtutibus*, vel recedentes conversatione seu moribus a perverso homine, et imitantes bonum, attendentes quod scriptum est: *Cum sancto sanctus eris*, etc. (II Reg. xxii, 26).

D *Charitatem fraternitatis*, id est affectus fraternæ charitatis invicem exercentes, ut unusquisque aliis tanquam fratri subveniat, et Deo tanquam Patri obediat. Non solum de utilitate proximorum, verum etiam de honore ipsorum providendum admonet, dicens, *honore*, scilicet alter alterum, scilicet *prævenientes*, id est inter vos hoc providentes, ut cum alius vos honorare voluerit, vos prius eum honoretis, et beneficium ejus vestrum præveniat, ut quasi debitum vobis reddatur potius quam tribuatur. Sunt autem qui nostris non egent beneficiis, et qui magis ad dilectionem honore quam utilitate trahuntur: ideo-

utilitatem beneficii de honore quo diligunt A
 providit. *Sollicitudine non pigri*, hoc est
 rovidentiæ nostræ erga subjectos implere
 tentes, sicut scriptum est : *Quæcunque po-*
is tua instanter operare, etc. (*Eccl. ix, 10*).
rventes, ac si diceret : Et si non poterit
 upradicta penitus implere, zelo saltem
 ad hæc implenda ferveatis, et boni desi-
 ntas apud Deum sufficiet.

servientes. Post fraternam charitatem
 imum, ad charitatem Dei qua deservitur
 t. Bene autem cum dicturus esset : *Do-*
entes, præmisit Apostolus : *Spiritu ferven-*
te servitus filialis reverentiæ subjectio ex
ius quam servilis ex timore, intelligatur
 magis quam Judaica. Soli Domino servi- B
 cunque servitium impendamus, si totum
 bjectionis finem in Deo constituamus, si
 solam reverentiam quam prælati exhi-
 ropter Deum, cuius vicarii sunt, et a quo
 is potestatem acceperunt, eis exhibemus.
 i legato vel vicario alicujus prælati obse-
 pendiit, propter ipsum tantummodo præ-
 quo destinatur, ipsi solummodo prælato
 servire dicitur, et ei soli propter quem
 l agit servitium vel honorem impendere.

entes ut videlicet sitis in *tribulatione pa-*
Jude et Apostolus Jacobus : *Omne gau-*
guit, existimate, fratres mei, cum in tenta-
ideritis, scientes quod probatio, etc. (*Jac.*
sturus, in tribulatione patientes, bene præ-
 : *gaudentes*, ut spes remunerationis præ- C
 ortes efficiat contra passiones, dum illud
 : quod scriptum est : *In paucis vexati, in*
te disponentur, etc. (*Sap. iii, 5*). *Spe gau-*
 : non nisi de bono sit et de futuro, et
 nostra virtute hanc in passione constan-
 vere non possumus, ut orationem super
 ientemus admonet, dicens : *Orationi in-*
 est in oratione susperstantes potius quam
 Quasi enim jacentes sunt, qui se ad Deum
 tionem non erigunt, ut oratio suum con-
 effectum, et verba solummodo præparant,

la : de quibus Dominus per Isaiam con- D
 : *Populus hic labiis me honorat, cor autem*
ge est a me (*Matth. xv, 8*). *Necessitati-*
orum communicantes, id est fidelibus pe-
 vel adversitatem patientibus ita compa-
 ut eorum penuriæ vel tribulationis partici-
 iamur, dum videlicet quod nobis subtrahi-
 impendimus, vel pro ipsis etiam eripien-
 defendendis periculum vel damnus incur-
 inde alibi dicit : *Alter alterius onera por-*
st. vi, 2). *Hospitalitatem sectantes*, non so-
 dentes, cum videlicet recedentes a no-
 nimur, ut etiam reluctantes ad hospitium
 , sicut Lot in susceptione angelorum egit.
 ite *persequentibus* vos, hoc est, illis etiam

ut bene sit orate, ut sic in eis charitatem ædifi-
 cetis, sicut scriptum est : *Tunc enim carbones ignis*
congeres super caput ejus (*Prov. xxvi, 21*) : vel ideo
 ut oratio vestra tanto facilius effectum assequatur,
 quanto Deo gratior erit, qui ait : *Si enim diligi-*
tis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis ?
(Matth. v, 46.) Quam quidem dilectionis perfectio-
 nem tam Dominus ipse quam protomartyr ejus
 Stephanus in passionibus suis pro inimicis orando
 nobis exhibuerunt. *Benedicite et nolite maledicere*.
 Bis dicit *benedicite*, ut tam in ore quam in corde
 benedictionem habeamus. Nec dixit, ne maledi-
 catis, sed *nolite maledicere*. Cum enim aliquem pro
 suæ culpæ obstinatione excommunicamus, profecto
 in eum maledictionis sententiam intorquemus. Ipse
 etiam Paulus in Actibus apostolorum ei maledi-
 xisse legitur : cui ait : *Destruat te Dominus, paries*
dealbate (*Act. xxiii, 3*). Sed quia zelo justitiæ
 compulsi talia sancti faciunt, maledictionis actio-
 nem habent, non voluntatem. Hoc uno loco non
 dicitur, ut penitus non videlicet voluntas maledictio-
 dicere non velint, ut videlicet voluntas maledictio-
 nis non actio prohibeatur sicut et Dominus dicit :
Nolite jurare. (*Matth. v, 34*). Voluntatem potius ju-
 randi interdicit quam actionem. Sic et iudex cum
 aliquem lege sua coactus occidit non voluntarie,
 ab homicidio excusatur, quia id ab eo voluntate
 non geritur, cui omnino displicet quod ille qui
 punitur illud commiserit, pro quo lex eum inter-
 fici præcipit, ut magis eum lex ipsa quam homo
 puniat, imo ipse Deus legem instituens, qui ait :
Ego occidam, et ego vivere faciam (*Deut. xxxii, 39*) ;
 Et : *Mihi vindictam, ego retribuam* (*Deut. xxxii, 35* ;
Hebr. x, 30), quia ipse minister Dei. Non im-
 merito quærendum videtur cum ad corda potius
 Deum quam ad verba respiciat, tamen verbis etiam
 ipsum deprecemur. Sed duabus id causis geri existi-
 mo : una quidem ad honorem Dei, altera est ad
 utilitatem nostram accommodata. Cum enim ali-
 quid a Deo orando postulamus, ex ipsis verbis no-
 stris ostendimus non nisi ab eo id nos posse habere
 quod oramus. Ipsa verba quæ proferimus affectum
 nostrum et devotionem intellectu suo in Deum exci-
 tant et commovent ut tanto efficacior ipsa sit oratio,
 D quanto in orante major est devotio.

Gaudere cum gaudentibus. Infinitivis pro impera-
 tivis unitur, dicendo scilicet *gaudere et flere* pro
gaudete et flete, id est cum fidelibus de profectu
 eorum exsultate, vel de ipsorum effectu compa-
 tiendo contristemini. Est enim falsa lætitia iniquo-
 rum, cui congaudendum non est, et falsa eorum tri-
 stitia cui constriandum minime est. Unde Domi-
 nus : *Mundus, inquit, gaudebit, vos autem contri-*
stabimini (*Joan. xvi, 20*). Et Salomon in Proverbiis
 de perversis : *Qui lætantur cum male fecerint, et ex-*
sultant in rebus pessimis (*Prov. ii, 14*). Cum autem
 idem Salomon alibi dicat : *Non constriabit justum*
quidquid ei acciderit (*Prov. xii, 21*), et ipse Aposto-
 lus supra : *Scimus quoniam diligentibus Deum om-*

nia cooperantur in bonum, etc. (Rom. VIII, 28) ; A quid potest accidere electis unde flendum sit, aut quomodo rationabiles sunt illæ lacrymæ Rachel de interfectione filiorum, de miseria sic ad beatitudinem transeuntium ? Unde et de illo fletu fidelium in transitu beati Martini scriptum est : « Cum sentiret magis esse gaudendum, si rationem vis doloris amitteret. » Hieronymus ad Tyrasium de morte filiæ : « Tantas talesque tempestates vitæ, tot impugnationes diaboli, tot corporis bella, tot sæculi clades evasit, et lacrymas fundimus, quasi ipsi nesciamus quid quotidie patiamur. Propter quod et Dominus sic admonet discipulos : Si diligeretis me, gauderetis utique, quia vado ad Patrem (Joan. XIV, 28). Plane mortuum Lazarum fleuit, doluit non morientem, sed potius resurgentem, et flebat quem cogebatur pro salvandis aliis ad sæculum revocare. Hanc vitam dans Dominus ingemiscebat, quam tu doles esse sublatam. Contra lacrymas ejus pugnant tuæ. Ille volebat reddere laboribus quem dilexerat, et tu amare te credis, cui laborum volebas adhuc restare tormenta. De hostili patria migravit ad cælum. Apostolus memorat : *Quandiu sumus in hoc sæculo, peregrinamur a Deo* (II Cor. V, 6). Unde ergo illæ lacrymæ Rachel ? unde compassio fidelium super interfectione justorum quæ finit in eis miseriam et confert gloriam ? Vel etiam cum omnia quæ accidunt electis, eis ut dictum est, *cooperantur in bonum* (Rom. VIII, 28), vel quidquid eis accidit non contristentur ? (Prov. II, 14.) Unde nos super eos dolere convenit vel ipsos de aliquo poenitere, quos in alia vita, licet suorum peccatorum memores, constat tamen nullo modo dolore poenitentiae affici, attendentes scilicet ipsa etiam peccata sibi in bonum fuisse cooperata ? Denique cum omnia optime a Deo [ordinari] non dubitemus, adeo ut ipsa quoque mala bonum sit esse ; et juxta Veritatis vocem, necesse sit ut veniant scandala ; quid contingere potest ut rationabiliter doleant ? Si enim, ut beatus meminit Augustinus, bonum est malum esse ; quisquis de malo dolet, de hoc profecto dolet quod bonum est esse ; et quisquis vult ipsum non esse, utique vult non esse id quod bonum est esse : et ita tam divinæ dispositioni quam rationi contrarius esse videtur, et frustra dicitur ad Deum *fat voluntas tua*, D ejus scilicet voluntati seu dispositioni quantum in se est adversatur. Sed quia hæc discutere altioris est philosophiæ, perfectioni nostræ reservamus Theologiæ.

Id ipsum invicem sentientes, per charitatis videlicet affectum ita alios sicut seipsos reputantes. juxta illud Veritatis : *Quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos eadem illis facite* (Matth. VII, 12). Et illud : *Quod tibi fieri non vis, alii ne feceris* (Tob. IV, 19) ; vel ita idipsum cum alii sentientes, quasi bona eorum sicut detrimenta nostra esse reputantes, vel idipsum de fide sentientes, ut nulla sint schismata in fide catholica. Ad quod maxime pertinere videtur quod subditur : *Non alta sapientes, id*

est non superbe aliquid per hæresim præsumtes, dum ex novitate aliqua quærimus gloriari humilibus quibus videlicet Deus dat gratiam perbis resistens (I Petr. V, 5), consentientes, i dei scilicet unitate nos eis sociantes. Quod quæ faciamus docet cum adjungit : *Nolite esse prites apud vosmetipsos*, id est prudentiam vestram si quam habetis, nolite ad gloriam vestram cõtere, nec de illa in vobis gloriari, vos etiam *nulli malum pro malo reddentes*, id est neminem quia nos læsit, sed potius quia justum est putatis. Possumus etiam quod dictum est, *nolite prudentes*, etc. ita accipere, ut hoc illi compertius adjungatur : ille etenim prudens apud se ipsum dicitur, qui totus suo judicio nititur : quicquid istud esse decrevit, exsequi velit cum nemini irascenti sua ira videatur invisum quocumque offenditur ulciscendum putat. Cui dem periculo occurrit, dicens : *Nulli malum malo reddentes*. Superius dixerat : *Nolite male persecuentibus vos* : hic facta mala sicut et verba mala prohibet. *Providentes bona*, etc., id nitentes quantum possumus ut opera nostra solum Deo, sed etiam hominibus bona videantur ut ea scilicet imitari velint, vel Deum imitent, sicut et Veritas ait : *Luceat lux vestra cõ hominibus*, etc. (Matth. VII, 16). Si fieri potest omnibus hominibus pacem habentes. Itaque ut mus, nulli videlicet malum pro malo reddere et providendo bona etiam coram hominibus. C scilicet pacem habere cum omnibus, *ex vobis* id est ex propria natura habetis. ut videlicet maxime concordēs sitis, quos per naturam niores conspiciatis. Unde alius dicit apostolus *Qui enim proximum quem videt non diligit, quem non videt quomodo potest diligere ?* (I Cor. IV, 20.) Quo enim natura magis sumus affines, plus ipsa nos ad dilectionem invitat. Adeo inquit cum omnibus pacem habentes, et si aliquem offendendo excesseritis, *non vosmetipsos defendatis* est proprias culpas excusetis, *sed date locum*. id est cedite irato et offenso fratri patienter, cet ejus iram ferentes, non eum iterum per sessionem vestram commoventes. Tunc enim ejus resisteremus ut amplius æstuarer, vel ei remaneret, non cederemus ut ab eo transiret.

Scriptum est enim, scilicet in Proverbiis [Dromio] : *Mihi vindictam* (Deut. XXXII, 35). A diceret : Ideo cum offenditis alios debetis patienter tolerare, et eorum iram, quantum potest lenire, quia etiam si ab eis offensi essetis, tatur vos Dominus ne vos inde vindicetis ; se vindictam reservetis dicenti : *Mihi vindictam, audi reservate, et ego retribuam* (ibid.), illam scilicet ulciscar vos. Et notandum quod si hõelligatur exhortatio ad perfectionem potius quæ præceptum, sicut et quod Veritas ait : *Et tu repetas* (Luc. VI, 30. potest et illud quod dictum superius : *Non vosmetipsos*, etc., ita exhortatio

is intelligi, ut cum a persecutoribus defendere
 assimus, perfectius tamen dicat esse omnino
 defendere, sed potius inde nobis illatam [vim]
 entes, quam defendendo corpus animam no-
 vulnerantes, eum videlicet per iram inter-
 lo, a quo fortasse nos aliter defendere non
 nus. Sed sicut et illud superius pro præcepto
 nimus, potest forsitan et hoc pro præcepto
 gi, *mihî vindictam*, etc., sicut enim iudex lege
 iore Dei qui legem instituit, constrictus, reum
 cit, non tantum ipse hoc facere dicitur quam
 d Deus ipse qui hoc facere præcipit, et ad hoc
 dum tanquam instrumento utitur, ita et cum
 usititæ vel amori vindicta est imputanda.
 itaque præcipit Deus, sibi vindictam reserva-
 ipse illam faciat, tale est ut nemo vindicare
 mat, nec, ut dictum est, Deus hoc per ipsum
 qui ait: *Ego occidam et ego vivere faciam*
 xxxii, 39). Unde Augustinus Quæst. in Le-
 ip. 68 (88): « Cum homo iuste occiditur, lex
 occidit, non tu. » Idem De civit. Dei, lib. ii
 « *Non occides*, his exceptis quos Deus occidi
 » Non autem ipse occidit qui ministerium
 jubenti, scilicet adminiculum gladio utenti.
 itaque homo occidit, cum ex se id, non ex
 git. Cum vero ex divina institutione vel ius-
 id facit, Deus potius tanquam instrumentum
 t quam homo ipse. Sic quippe quemlibet po-
 t aliquid ædificare vel facere dicimus, cum ad
 imperium illud geritur. Homini itaque, non
 obhibitum est occidere. Sic et fortasse nostra
 e prohibemus, quia videlicet nostra sunt, sic-
 illicere eos qui nos diligunt, id est quia nos
 nt. Quæ enim propter nos habere non debe-
 ut hujus scilicet possessionis in nobis finem
 tuamus, multo minus propter nosmetipsos re-
 ablata debemus: quod videlicet fortasse
 per alios melius quam per nos disponere vult,
 si nobis nocitura prævidebat. Itaque repetere
 nos quæ Dei sunt potius quam quæ nostra
 id est propter Deum potius, ut secundum vo-
 em ea disponamus quæ propter nos, et tunc
 Deus in nobis sua repetit, quam nos nostra,
 oc videlicet agimus ut potius Dei faciamus
 uam nostra.

sî. Dixi: Non vindicetis vos, sed potius Deus,
 tum est; sed e contrario benefacite male fa-
 vus. Et hoc est *sed si*, etc. *Hoc enim*: reddi-
 n quare sic faciendum sit inimicis, quia
 r hoc facile poterimus ad salutem trahere.
 quidem est principalis pars in corpore, tan-
 in omnibus sensibus corporis ornatum, men-
 ive animam nostram significat. Carbones
 ncendia sunt charitatis, vel lamenta pœni-
 quibus anima penitus excruciat, et contra
 peam indignationis flammis accenditur. Hoc
 carbones super mentem inimici nostri con-

A geramus, ei benefaciendo, dum per hoc eum ad
 amorem erga nos vel ad pœnitentiam malorum,
 quæ nobis intulit, accendimus. *Non vinci*, id est su-
 perari, a vitio tuo, si videlicet ira tibi adeo domina-
 tur, ut reddas malum pro malo; sed vince et re-
 prime ipsam iram tuam per bonum malo recom-
 pensatum. Non enim malum est servire homini, sed
 vitio. Unde statim adjungit:

CAPUT XIII

Omnis anima, id est quælibet rationalis creatura
subdita sit, id est libenter obediat. Quod quidem ad-
 versus quorundam fidelium opinionem dicit, quibus
 omnino injustum et inconveniens videbatur, ut quisli-
 bet jam ad fidem Christi conversus terrenæ pote-
 stati amplius deserviret, seu obediret, quasi tales
 omnino potestates a Deo constitutæ non essent.
 Unde et Dominus ipse, pro seipso et Petro, sensum
 Cæsari persolvere dignatus, proprio ad hoc nos hor-
 tatus est exemplo. *Sublimioribus* id est sibi prælati-
 a Deo, scilicet sicut statim annectit dicens: *Non*
est enim potestas, sive bona scilicet sive mala vi-
 deatur, *nisi a Deo*, id est per ejus dispensationem
 constituta. Cum enim principes boni sunt, divini
 muneris est. Cum autem mali vel ad vindictam
 perversorum hominum, vel ad purgationem seu
 probationem honorum a Deo sunt instituti, qui
 quamlibet impietatem etiam bene disponit. Unde
 et potestas diaboli vel cujuslibet impii bona perhi-
 betur, licet voluntas eorum sit pessima, vel ope-
 ratio perversa. Potestatem quippe a Deo accipiunt,
 a se vero voluntatem malam habent. Unde et ini-
 quo Pilato Veritas ait: *Non haberes in me potesta-
 tem, nisi datum tibi esset desuper*. Et diabolus in
 nullo aggredi Job poterat, donec hujus potestatis li-
 centia sibi a Deo concessa. *Quæ autem sunt a Deo*,
 scilicet instituta, sed non tamen permessa. Nam et
 peccata Deus ipse permittit, non instituit. *Ordinata*
sunt, id est rationaliter instituta. *Itaque qui*. Quan-
 doquidem omnis potestas a Deo est instituta. *Dam-
 nationem acquirit*, id est hoc faciendo damnari
 merentur, quia Deo potius quam homini resistunt.
 Aliud est autem resistere tyrannidi mali prælati,
 aliud justæ ejus potestati quam a Deo suscepti.
 Cum enim aliquid per violentiam agit quod ad
 ejus potestatem et institutionem non pertinet; pro-
 fecto cum ei in hoc resistimus, tyrannidi magis
 quam potestati obviamus, homini potius quam Deo,
 quia hoc ex se præsumit, non ex Deo agit. Quando
 vero in his ad quæ legitime constitutus est ei resi-
 stimus, tunc potestati contraimus.

Nam principes, id est eorum potestas non est ti-
 menda his qui bene operantur, sed male. Quod sta-
 tim ostendit: *Vis*, tu aliquis, *non timere po-
 testatem* potius quam hominem, bene operare, et
 parcendo tibi approbabit opera tua, et te bene agere
 testificabitur. *Gladium portat*, id est non irrati-
 onabiliter ad occidendum etiam est instructus, quia vi-

delicet in hoc Deo deservit, qui super hoc eum A instituit, ut vindicet mala. Et hoc est, *Dei enim*, etc., *vindex in iram*, id est vindex irascendo male agenti potius quam homini, id est malitiæ potius ejus quam substantiæ. Ideo quia scilicet minister est Dei, obediens ei estote tanquam Deo, et hoc *necessitate*, id est pro manifesta utilitate, quam ex ministerio principum percipitis, *non solum propter iram*, eorum scilicet, *sed et propter conscientiam vestram*, id est non solum propter fortitudinem vindictæ ipsorum qui nos inobedientes sibi statim punirent, verum etiam quia vobismetipsis consci estis eos vobis necessarios esse ad malitiam reprimendam. *Ideo enim*, quia videlicet ita vobis necessarii sunt, vindicando scilicet de his qui male agunt, ut dictum est, *tributa eis persolvitis*. In hoc ipsi, B scilicet Deo servientes, quod vindicant mala, ut de hoc ipso quod tributa suscipiunt officium suum implere valentes, quod nequaquam sine his expensis possent exercere, et ideo quia sic consci estis, vel quia hic ita Deo militant.

Reddite illis omnibus quæ pro hoc debetis. *Cui tributum* scilicet debetis, *tributum* reddite. Origenes: « Tributa terræ, vectigalia negotiationis. » Haymo: « Cui tributum debetis reddere, reddite, sicut et ipse Conditor pro se et pro Petro didrachma. » Tributum dicitur a tribunis, et tribuni a tribus, siquidem Romulus in tres partes populum sibi subditum divisit, in Senatores scilicet qui et consules vocabantur, in milites et agricolas, et unicuique parti principem unum constituit, qui etiam tribunus dicebatur eo quod uni ex partibus præset. Census vero qui a subditis exigebatur tributum dicebatur. *Cui vectigal*: vectigal est tributum fiscale, et dicitur a vehendo, eo quod accipiatur de vectitiis, id est deportatis mercibus. *Cui timorem*. Iracundis maxime prælatis timor est exhibendus, ne ira commoti plus vindicent quam oporteat. Mansueti vero tanto amplius sunt honorandi, quo eos patientia digniores vel benigniores facit.

LIBER QUINTUS.

Nemini quidquam debeatis, id est ita ab omnibus debitis absolvi, ut nihil præter charitatem debere vos recognoscatis. Quæ sic semper est solvenda ut semper debeatur, et sic semper est impendenda, ut tunc maxime retineatur cum impenditur. Pecunia autem cum persolvitur ei cui redditur accedit, et a reddentes discedit. Diligere alterum est ei propter ipsum bene optare. *Invicem*, id est inter vos ut sit mutua dilectio. Proximum intellige omnem hominem qui humanitatis natura nobis conjunctus est, et ex eodem patre Adam communem nobiscum dicit originem; si enim Apostolus proximum intelligat Judæum tantum, secundum quod in lege dicitur: *Non fenerabis proximo tuo, sed alieno* (Deut. xxiii, 19, 20), nequaquam stare potest quod ait, eum qui diligit proximum non adulterari, etc., cum videlicet hæc etiam committi in infidelibus possint. *Legem Moysi* dicit ubi quæ subjungit præcepta continentur. *Nam non adulterabis*. Adulterari sive mœchari, pro omni illicito concubitu, lex ponere videtur, alioquin nusquam illam fornicationem excluderet, quæ ab eis committitur qui conjugati non sunt. Cum itaque dicit, *non adulterabis*, speciem pro genere ponit, sicut e converso subdit: *Non occides* (Exod. xx, 13), genus pro specie. Non enim occidi ab homine bestiam, sed hominem vetat. Tunc autem homo hominem occidit, non Deus per eum, ut supra quoque innuimus, quando id propria gerit voluntate, non divinæ legis sanctione constrictus, de qua quidem injusta occisione Dominus Petrum instruens ait: *Qui acceperit gladium, gladio peribit* (Matth. xxvi, 52). Qui

per se acceperit ait, non cui a potestate traditur, ad justitiam scilicet exercendam, gladio perire dignus est. Tunc etiam ipse tantummodo absque Deo id facit, id est cum ad propriam voluntatem implendam non ad justitiam exercendam id agens homicida sit. Unde August. Quæst. in Exod., cap. 20 (90): Cum minister judicis occidit eum quem lex jussit occidi, profecto si id sponte faciat, homicida est, etsi eum occidat quem scit a iudice occidi debuisse. *Non furaberis* (Exod. xx, 13, 14), id est non fraudulenter aliena tolles. Non enim Hebræi fartum fecerunt, cum jussu divino Ægyptios spoliaverunt ab his quæ magis Dei quam ipsorum erant. *Non loqueris falsum testimonium*, contra conscientiam scilicet loquendo. *Non concupisces*, aliena scilicet, non tantummodo non tolles. *Et si mandatum subaudi dilectionis* in hoc præcepto completur, *diliges*, etc. Aliud est dicere sicut te, aliud est quantum te. Ibi quippe similitudo, hic æqualitas ostenditur. Unde et cum Veritas ait: *Estote misericordes, sicut et Pater vester cælestis*, similitudinem potius misericordiæ quam æqualitatem expressit. Si autem unumquemque quantum me diligere deberem, omnes æqualiter a me diligendi essent. At vero cum nemo nisi propter Deum diligi debere videatur, tanto amplius quisque diligi dignus est, quanto Deo charior habetur et melior est. Si enim Deus, quia melior est, super omnes est diligendus, quicumque post eum meliores sunt, amplius diligendi sunt quam alii. Aliter quippe charitas ordinata non est. Eum autem plus diligimus cui ut beatior sit optamus, licet ei de

(90) Patrol. tom. XXXIV, col. 622.

corporalibus bonis minus quam de nostra vel eorum A qui specialiter nobis adhærent curam agamus. Tunc autem quemlibet sicut nos diligimus, cum eum ad beatitudinem sicut nos pervenire volumus, eadem scilicet intentione circa eum habita, qua circa nos, quia videlicet hoc ei bonum existimamus esse sicut et nobis. Fortassis enim cum quis alium odit, eum in paradiso jam esse vellet, quo nil melius ei optare potest: nec tamen ideo eum diligit, cum id non tam propter eum quam propter se ab eo liberandum faciat. *Dilectio proximi*; vere qui diligit proximum non adulterabit, non occidet, etc., quia nullum penitus malum operatur. Unde apparet David dum cum Bersabee fornicaretur vel Uriam ad mortem proderet, nequaquam proximum dilexisse, B sed et cum alius dicat apostolus: *Qui enim non diligit proximum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere (I Joan. iv, 21)?* utique nec Deum tunc dilexisse videtur. Quomodo etiam dici potest alterum diligere sicut semetipsum, cum nec semetipsum vere diligat, qui a morte animæ sibi parcendo non parcit? Scriptum quippe est: *Qui diligit iniquitatem, odit animam suam (Psal. x, 6).*

Plenitudo ergo. Quandoquidem, scilicet proximi etiam dilectio legem implet, ut dictum est, ergo multo magis de genere ipsius, quod est dilectio, id recipi constat. Cum vero tota meritorum nostrorum summa in dilectione Dei consistat et proximi, diligenter utraque si possumus a nobis est describenda, et insuper demonstrandum quomodo præternissa Dei dilectione, quæ major est, ausus sit Apostolus dicere dilectionem proximi legem implere. Dilectio Dei ex toto corde in nobis est optima illa erga Deum voluntas, qua ei tanto amplius placere studemus, quanto amplius ei placendum esse cognoscimus. Ex toto autem corde seu ex tota anima id agimus, quando sic ad eum penitus nostræ dilectionis intentionem dirigimus, ut non tam quid nobis utile sit quam quid ei placitum sit attendamus. Alioquin nos potius quam ipsum dilectionis nostræ finem, id est finalem et supremam institueremus causam. Dilectio vero Dei erga nos est ipso divinæ gratiæ de salute nostra dispositio. Proximi vero tanquam se diligit qui propter Deum tam bonam erga eum voluntatem habet, ut sic se propter eum gerere studeat, ne ille de se juste conqueri possit, sicut nec ipse sibi ab illo vult fieri, de quo juste conqueri queat. Ad hanc autem proximi dilectionem illa duo naturalis legis præcepta pertinent: *Quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris (Tob. iv, 16)*; et: *Quæ vultis ut faciant vobis homines et vos eadem facite illis (Matth. vii, 12).* Quorum quidem præceptorum intelligentia quæ sit habenda, non fortassis omnibus patet. Sæpe enim aliis ex charitate honorem aut beneficium impendimus, quo ab aliis suscipere recusamus, vel sæpe alios pro justitia punimus, vel etiam interficimus, cum hoc ab aliis nullo modo pati velimus. Quis etiam nesciat nonnunquam nos velle ipsa nobis fieri quæ non convenit? non

tamen ideo nos aliis ea facere debere. Ut si velim mihi assentiri in malo, nunquid aliis similiter assentiri debeo ad peccandum? Sæpe etiam prælati de subditis exigunt talia obsequia quæ nequaquam convenit eos subditis reddere, et pauperes a divitibus multa sibi fieri volunt, quæ minime ipsi aliis facere possunt, ut videlicet hoc implere queant, *quæ vultis ut faciant vobis*, etc., nisi forte dicatur hoc non esse generale præceptum, sed his tamen hoc præcipi, qui vicem beneficiorum referre possunt, sicut et cum dicitur: *Date eleemosynam (Luc. xi, 41), vel frange esurienti panem tuum (Isa. lviii, 7)*, iis tantum qui hoc possunt injungitur.

Ut autem breviter objectis respondeamus, cum dicitur: *Quod tibi non vis*, etc., et *quod vultis ut*, etc., sic accipi debent, ut illud de injuriis cavendis, istud de beneficiis impendendis intelligas, ac si dicatur: Sicut injuriari non vis, sic ab alienis abstine offensus, et sicut tibi in necessitatibus tuis vis misericorditer subveniri, ita et aliis subveni si possis in suis. Nemo autem bonus se id posse fatetur, qui sui juris non esse, vel sibi minime convenire credit. Cum autem Deus propter se tantum sit diligendus, proximus autem propter Deum, constat in dilectione proximi dilectionem Dei includi, cum videlicet sine dilectione Dei esse non possit. Unde et cum eam describeremus provide propter Deum adjecimus. Dilectio vero Dei cum naturaliter prior sit dilectione proximi, sicut et Deus naturaliter prior est proximo, non ita e converso dilectionem proximi necessario comprehendit, ut sine proximo Deus diligi sicut esse potest. Unde bene dilectionem proximi, quam dilectionem Dei legem adimplere videtur Apostolus dixisse. Non immerito quæri potest, si eos quoque diligere debeamus, qui in inferno sunt, vel qui prædestinati ad vitam non sunt, aut si sancti in alia etiam vita omnem proximum ita ut se diligant, tam eos scilicet quos damnatos jam vident vel damnandos, Deo revelante, prævident, quam electos. Sed cum in proximo, sicut diximus, omnis homo sit intelligendus, quomodo dilectionem proximi retinebunt, si quosdam non diligant, aut quomodo ibi quam hic perfectiores habentur si in eis dilectio proximi sit contracta vel diminuta? Neque enim cum sanctos angelos diligamus, perversos diligere debemus. Quomodo ergo rationalis est vel eorum vel nostra dilectio, si in ipsa etiam diaboli membra complectamur? Nunquid quia in hac vita qui prædestinati sint vel non sint ignoramus, ideo rationaliter omnes diligimus, vel pro omnibus etiam oramus? Aut si hoc fieri rationabile non est, quomodo id facere jubemur pro ipsis, et non potius pro nobis, cum nobis magis quam ipsis proficiat? Quomodo etiam recta intentio, quæ erronea? Quia enim id eis profuturum esse credimus id agimus, aut si nos adhuc ignorantia excusat, quid de hoc respondemus quod cum non omnes salvandos esse sciamus, vel paucissimos, juxta illud Veritatis: *Multi vocati, pauci vero electi (Matth. xx, 15)*, et:

Arcta est via quæ ducit ad vitam, etc. (*Matth.* vii, 14), tamen omnes salvari volumus, et pro omnibus oramus, scientes scilicet nec nostram voluntatem nec orationem effectum consequi debere? Sed dicit illud Augustini: « Habe charitatem, et fac quidquid vis. » Et recordaris illud Hieronymi: « Charitas mensuram non habet. » Unde sæpè charitas modum nos ita excedere compellit, ut fieri velimus quod fieri nequaquam bonum est aut justum, et e contrario nolle fieri quod fieri bonum est, sicut interfici sanctos vel affligi qui etiam eis cooperantur in bonum. Sed hanc Ethicæ nostræ reservamus discussionem.

Et hoc scientes. Sic construe: Et hoc scientes tempus, quia *hora est jam nos de somno surgere*. *Abjiciamus opera tenebrarum*, etc., de somno et negligentia vel torpore boni operis. Cum dicit, hora quæ modicum est tempus, non dicit vel hebdomadam seu mensem vel annum, sine dilatione nos id facere adhortatur. Quo enim brevius est tempus quo aliquid est agendum, citius hoc faciendum est. *Non enim*. Ideo celeriter surgendum nobis est a somno, quia non jam fidei nostræ bonis operibus super additis propinquoires sumus ad percipiendum æternæ vitæ bravium, *quia eum primo credimus*, in ipso scilicet nostræ conversionis exordio. Metaphora quæ ducitur a somno, jam nobis surgendum esse convenientibus prosequitur verbis, dicens jam noctem præcessisse, quæ dormitionis est tempus, et diem advenisse. Nox ignorantia salutis est, dies cognitio vel illuminatio. Non mirum dum hac nocte premebamur, si pigri ad operandum eramus. Expulsa est cæcitas infidelitatis de cordibus, adveniente doctrina Christi qui ait: *Ego sum lux mundi* (*Joan.* viii, 12). Nec tam nos ab hac nocte quam ipsa a nobis recessit, nec tam nos ei quam ipsa nobis appropinquavit, qui nobis nequaquam id requirentibus divina sic operata est gratia, sicut de ipso scriptum est Domino: *Inventus sum a quærentibus me*, etc. *Abjiciamus ergo*. Quando quidem scilicet nox ista jam præcessit, et dies appropinquavit. Nec dicit jam abjiciantur sed abjiciamus, quia jam per fidem illuminati operari valemus. *Opera tenebrarum*. Dicit mala opéra juxta illud Veritatis: *Omnis qui male agit odit lucem* (*Joan.* iii, 20), vel opera infidelium et tenebrosorum quibus nondum Sol justitiæ ille ortus est, ut eorum illuminet corda. *Arma lucis* virtutes sunt fidelium quibus contra vitia vel diabolicas tentationes dimicant. Sic, inquam, induamur arma lucis, ut ita induti honeste ambulemus tanquam in die, quando pretiosioribus indumentis quisque induitur.

Non in quæ sint abjicienda opera, prius docet. *Non in commessationibus*, subaudi ambulemus, id est pedes nostros qui affectus animi intelliguntur, in istis non ponamus. Commessatio dicitur convivium de diversis familiis congregatum, ubi quisque de suo aliud ponit, et ideo securius comedit tanquam de suo vescens atque avidius, ne quasi minus cibi consumens et æqualiter expensens injuriari videa-

tur, et tanto licentius gulæ indulget, quanto plurimorum exemplis incitatur. Dicitur itaque commessatio quasi corporis, ut dictum est, esus, a comedendo, id est simul edendo. Hieronymus: « Commessatio est mensæ collatio. » Quales quidem commessationes et Salomon in Proverbiis interdicens ait: *Noli esse in conviviis potatorum, nec in commessationibus eorum qui carnes ad vescendum conferunt, quia vacantes potibus et dantes symbola consumentur* (*Prov.* xxiii, 20, 21). Haymo: « Commessatio dicitur mensæ alternatio. » Sunt enim convivia quæ celebrantur alternatim, et præparantur a sociis per dies et vices. Sunt alia quæ ex communione quando unus offert panem, alius carnes, alius vinum, etc. Tria genere masculino dicimus calicem aptum potationi, a quo dicitur ebrietas, quæ est potatio nimia. Quod autem hoc loco dicit Apostolus, *non in commessationibus et ebrietatibus*, ad illud respicit quod in Evangelio Dominus ait: *Videte ne graventur corda vestra crapula et ebrietate* (*Luc.* xxiii, 34), id est superfluo cibo et potu.

Non in cubilibus, quæ commessationes et ebrietates sequantur; consequenter adjungit, ut eo amplius vitentur, quo ex eis pejora proveniunt. Cubilia proprie ferarum sunt, vel irrationalium animalium, quibus ebriorum lecti comparantur, in quibus, imagine Dei, id est ratione per ebrietatem extincta, « facti sunt sicut equus et mulus, quibus non est intellectus (*Psal.* xxxi, 9). » Ebrietatem quoque impudicitia sequitur. Unde et idem alibi adhortatur Apostolus: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (*Ephes.* v, 18). Quod pessimo nobis exemplo beati Lot ebrietas exhibuit. Tale est ergo in cubilibus et impudicitia, ac si diceret in cubilibus impudicis, ubi absque omni reverentia quasi pecudes ebrii luxuriantur. Ad has maxime commessationes et ebrietates impudiciæ prædicator Ovidius fornicarios venire adhortatur, ut inde facile fornicationum suarum occasionem assumant. *Non in contentione*. Tumultuosa est ebrietas, et facile in contentionem prorumpit, ut litiget. Emulationem dicit zelum malum, id est commotionem odii in alterum, quod maxime ex conviciis vel injuriis contentiones sequantur; fere enim omnes et maxime liberales homines magis ex turpitudine verborum quam ex jactatione damnorum in odium accendantur. Post opera tenebrarum, quæ abjicienda dicit, arma lucis, id est virtutes Christi quas induamur supponit dicens, *sed induimini*. Agnum vel leonem induere dicitur quicumque habitum mansueti vel crudelis assumit: sed et Christum qui plenitudo omnium virtutum induere dicitur, qui ejus sequendo vestigia, omnibus pro posse suo studet se adornare virtutibus. Dicit idem Apostolus alibi de Christo: *Qui factus est sapientia nobis a Deo, et justitia, et sanctificatio et redemptio* (*I Cor.* i, 30). Ac si aperte dicat: Eum nobis omnes virtutes fieri, ut cum virtutibus adornamur Christum in-

recte dicamur. Et ut specialiter Christum inossitis, carnaliter ne vivatis, cum videlicet carous spiritus concupiscat id est Christum. *Curam ritus in desideriis*; in desideriis, inquit, id est superfluitate voluptatum, sed in necessitate torum. Oportet enim et corpori quoque necessaria impendi, sicut superflua subtrahi, licet naturæ substantia conservetur, et vitio-menta denegentur. Non ergo ait simpliciter, *curam ne habueritis*, sed, *in desideriis*, id voluptatibus potius quam in necessitatibus. nim naturæ, sed vitiorum hostes esse debe-

CAPUT XIV.

num autem. Cum superius dixisset, non in **B** *ione*, hic præcipue cuidam perversæ conten- n primitiva Ecclesia statim expositione finem re studet. Quidam enim ad fidem noviter si Judæi et nondum de libertate Christianæ itis instructi putabant adhuc etiam carnales antias legis retinendas esse, et præcipue a porcina, et cæteris cibis quos lex interdixit, m quoque abstinendum esse, eo maxime for- quod quidquid abstinentiæ esse videtur vir- putatur. Sicut ergo superius superfluas com- ionem interdixit, hic ita superfluis abstinen- nsulit, ne per hujus contentiois dissensio- nfirmam adhuc, id est imperfecta Judæorum sorum a Deo scandalizaret, ut ad Judai- redirent, si ab his, scilicet, interdicerentur **C** ntiis, quas lex antea sanxerat, imo ipse us per legem, unde his qui inter Romanos æ fidei vel doctrinæ jam..... erant, consulit lus, ut si quis de noviter conversis Judæis infirmus, id est imperfectus in fide sit, non- idelicet credens Christum seu evangelicam don ad salutem sufficere sine carnalibus legis ob- tiis, non eum abjiciant, sed assumant eum tem, scilicet ad conversionem, non disceptan- ogitationibus ejus, id est de hoc quod in tali- ddit, non contententes; facile enim contingere ut qui in exordio suæ conversionis imper- est fidei paulatim postmodum instructus ad ionem perveniat. *Alius enim* unde disce- **D** *es* hujus sint exponit dicens, quia alius quam ilicet præmissus, qui imperfectæ est fidei *se manducare omnia*, id est licere sibi quibus- ibis vesci, ut nullum videlicet inde reatum r legem incurrat. *Qui autem*: ac si diceret, i hoc non credit, abstineat ab his, scilicet ..... cibis, ne videlicet contra conscientiam im agens peccet. Et hoc est: Qui infirmus hac scilicet fide verborum timens, scilicet se linari quibusdam cibis, *olus manducet*, id est id ulo, ut eis utatur cibis, quos et facile possit , et minus scandali aliis inde præbere, et non- etiam suæ religionis commendationem acci- Si enim alias carnes ederet, alias non; fa- daizare convinceretur. Sed cum ab omni-

bus communiter abstinet, et vilioribus contentus est cibus, religioni potius quam errori fidei depu- tatur.

Is qui. Postquam dixit in talibus non esse con- tendendum, dicit etiam non ab altero in corde suo, et quasi damnandum censeat, qui non manducat omnia, id est a quibusdam abstinet. *Et qui non man- ducat*, scilicet omnia simpliciter, non ideo judicet, it est damnandum censeat manducantem, quasi legis transgressorem. *Deus enim illum*, tam scilicet qui manducat quam qui abstinet, assumit, non ab- jicit; multi etenim ad fidem conversi sunt in mul- tis adhuc errantes, et postea paulatim inde cor- reпти et edocti sunt. Nota quod ait *assumpsit* potius? a Deo quam per se venientem, juxta illud Veritatis: *Nemo venit ad me nisi Pater meus traxerit eum* (Joan. vi, 44). *Tu quis es*: ac si diceret: Quem te esse existi- mas, qui præsumis servum alterius judicare, id est de his quæ agenda sunt ei pro tuo arbitrio disponere Quod est dicere: Dimitte hanc ordinationem vitæ servi Domino suo, qui vel per seipsum vel per vi- carios suos de his cum voluerit eum instruat, non tu qui conversus es nec venisti imperare, sed obe- dire sicut et ille, *suo Domino*, id est arbitrio Do- mini sui tam bonus ejus status in fide, unde lapsus in errorem relinquendus est, et ad ipsum tantum- modo spectat utrumque a quo ipse quod meruerit recepturus est. *Stabit autem*: ac si diceret: Dixi: *stat aut cadit*. Sed quia quæ dicta sunt in melio- rem partem interpretari vel exponere debemus, dico potius stabit, id est non propter hoc damnabitur, quod vel zelo legis abstinet, ne contra conscientiam peccet. *Potens est enim*. Ac si diceret: Ideo quidem melius est, opinor vel charitative assero, quia nil adversari videtur quin hoc sperandum non sit. Et hoc est, *potens est Deus*, etc. Ideo enim Deus posse dicitur quod ne ab eo fiat nulla impediri ratione videtur, id est vel auctoritate contradicitur. Tale est ergo, *potens est Deus*, ac si dicatur: Nulla ne hoc faciat contraire ratio videtur.

Nam alius. Unde ita alii alios judicent vel re- prehendant, subjungit Apostolus, ex propriis sci- licet conscientiis, cum alius scilicet censeat obser- vandum in abstinentia supradictorum *diem inter diem*; id est diem, aliqua alia die interposita, sicut modo quarta et sexta feria, quibus maxime ab omnibus quoque carnalibus abstineri solet propter edoman- dam scilicet carnem, non propter aliquod legis man- datum. *Alius omnem diem*, scilicet observandum esse, ab his videlicet carnibus, quas lex interdicit.

Unusquisque in talibus his scilicet dijudicandis vel deliberandis, de quibus nulla adhuc discussio vel ratione vel auctoritate facta est, *abundet in suo sensu*, id est suam magis opinionem quam alterius sequatur. Nondum enim ab Apostolo vel aliis docto- ribus manifesta ratio tradita Romanis istis fuerat, cur propter præceptum legis hæc abstinentia ser- vanda non esset. *Qui sapit diem*. Ac si diceret: Ideo quisque nostrum in talibus adhuc prorsus

judicio relinquatur, quia aliter contra conscientiam A agendo peccaret, sicut postmodum scilicet dicitur quia *omne quod non est ex fide peccatum est* (Rom. xiv, 23), et hoc est: *Qui sapit diem*, hoc est credit aliquam observari debere, ad honorem Domini hoc facit, cui scilicet per abstinentiam hanc moderatam placere se credit. *Et qui manducat*, id est a nullis sibi unquam abstinendum credit, cum videlicet nullam rebellionem carnis quæ domanda sit sentiat, vel infirmitatem patiatur quæ abstinentiæ contraria sit. Nondum enim in tempore apostolorum Quadragesimæ vel sextæ feriæ sic institutam esse abstinentiam vel confirmatam credimus. *Domino manducat*, id est ad honorem ejus similiter, propter hoc videlicet quod statim subjungit, quia *gratias ei agit*, id est laudem refert, de refectioe B scilicet ab eo sibi præstita. Ex quo propendendum est quantæ sit culpæ has grates post cibum Domino non referre. *Et qui non manducat*, id est penitus abstinet propter legem ab his quæ ipsa prohibet ad honorem Domini, non manducat, id est abstinet. Non enim hanc obedientiæ reverentiam legi exhibet, nisi propter Deum qui eam dedit, et cum abstineat insuper de perceptione alterius cibi concessi, et a Deo præstiti, gratias agit. *Nemo enim*. Ideo et manducans et abstinens ad honorem Dei hoc agit, quia semper tam vivendo scilicet quam moriendo electi Dominum honorant atque glorificant, vivendo quidem glorificant, juxta, illud Veritatis: *Luceant opera vestra bona, ut glorificent Patrem vestrum qui in cælis est* (Matth. v, 16). Mors quoque justorum Dominum glorificat, sicut de Petro dicitur: *Significans qua morte clarificaturus esset Deum* (Joan. xxi, 19), quando nec in exitu quoque suo justus a bonis operibus et oratione et a laude sui Creatoris cessat. Tanto enim sollicitius quisque se præparat quanto amplius ad coronæ suæ perceptionem propinquat. Sibi vivere vel sibi mori dicitur qui ad commoda sua vel propter gloriam potius quam ad honorem Dei disponere intendit. Multi etenim morte quoque sua magnitudinem animi sui ostentantes, gloriam sibi acquirere cupierunt, vel sibi, etiam inferentes manus morte cruciatus suos finiendo esse crediderunt.

Sive ergo: Quandoquidem scilicet nos electi Deo, D non nobis, ut dictum est: Vivimus aut morimur, ergo morimur. Ac per hoc, *sive vivimus*, id est tam vita nostra quam mors Deo potius, ad cujus honorem fit, quam nobis est ascribenda, id est ejus potius pro hoc dicenda est quam nostra. *In hoc enim*, ac si diceret: *In hoc quod mortuus est*, pro nobis scilicet et propter justificationem nostram, sicut idem supradixit Apostolus, meruit tam morti nostræ quam vitæ dominari, ut sicut utrumque fecit pro nobis, ita tam moriendo quam vivendo non nisi ei obedire et ejus voluntatem implere quæramus. Aliter enim mortuorum Dominus non est, sed quasi hostis puniendo, nisi etiam usque ad mortem in ejus obedientia persistamus, parati

animam non solum propter ejus confessionem, sed etiam pro fratribus ponere. *Tu autem qui*. Postquam dixit: *Tu quis es qui judicas alienum servum*, addit nunc, *fratrem tuum*, ut si hoc videlicet pro injuria quam facit Domino suo non dimittit, saltem pro fraterna dilectione, ne scilicet fratrem suum scandalizet, cum sic judicare desistat. Aut si non judicas, quare *spernis*, in talibus ubi magis intentio quam actio discutienda est, cum nondum videlicet inde certa sit prælata sententia. Pro talibus enim et similibus diffiniendis unde Romani altercabantur, in ipso Epistolæ suæ principio Apostolus dixit se ad eos desiderare venire, ut aliquam in eis sicut et in cæteris gentibus fructum haberet. *Quis enim*. Ac si diceret: Non ita præsumatis dubia judicare, qui de cæteris a Deo cum aliis omnibus hominibus estis judicandi, sed ei potius hoc iudicium reservate, qui omnibus habet judicare. Et hoc est, *omnes enim*. Unde et Veritas recte dicit: *Nolite judicare, et non judicabimini*, id est non appetatis judicare, ne hinc quoque judicemini atque damnemini. Et ipse alibi dicit Apostolus: *Nolite ante tempus judicare, quoadusque*, etc. (I Cor. iv, 5). Si autem diligentius consideremus, sicut Dei est potius occidere quam nostrum, sic et judicare. Et postremo sicut omnia ad gloriam ejus debemus facere, ita ipse potius per nos cuncta hæc operari debet quam nos ipsi. Tunc vero Deus iudicium facit potius quam homo, quando ipse vel per legem aliquam vel inspirationem internam quid dicendum sit nos instituit, ut a nobis recitandum postea sit ejus iudicium non faciendum. Tribus itaque modis de aliquo prius dubio judicari videtur, per Dominum videlicet ipsum sicut exposuimus, per aliquam rei manifestationem, per hominem de sua scilicet opinione præsumentem. Cum autem aliquo eventu rei quod dubium fuerat manifestatur, ipsa res judicare, non homo dicitur. In dubiis itaque tantum homo judicare dicitur, quod omnino prohibetur, quando videlicet propriam tantum existimationem sequens præsumit definire, cum nec per Deum adhuc, nec per ipsam rei experientiam contingit eum certum esse. *Stabimus*, dicit, quasi erecti, ut cognosci ab omnibus possimus, *ante tribunal*, id est sedem iudicariam Dei potius, qui falli non potest et justus est, quam hominis. Hanc quidem sedem Dei hominem a Verbo assumptum intellige. Pater enim omne iudicium dedit Filio, quia Filius ejus est (Joan. v, 22, 27). In hoc quippe homine assumpto Filius Dei tam mortuus est quam resurrexit, sicut nunc diximus, et inde maxime iudicium damnationis imminet, si mortuo pro nobis, ut dictum est, et resuscitato pro nobis, tam mors nostra quam vita inseparabiliter non adhæreat, atque ad obediendum parata sit.

Scriptum est enim. Isaïæ testimonio probat quod omnes a Deo sint judicandi. *Vivo ego*. Ac si diceret: Per memetipsum indeficienter viventem juro, Genu flectitur iudici quando suppletur ejus senten-

tia expectatur cui resisti non potest. Omnis lingua in illo iudicio confessionem laudis Deo faciet, quia nullius conscientia contra illius iudicis rectitudinem murmurare poterit. Unde mali quoque poenitentiam inter te agentes et ingemiscentes, hoc ipso quod facient attestabuntur justam te damnationis accipere sententiam. In illo itaque iudicio tam iudicantes quam iudicandi, vel qui jam etiam iudicati sunt genu flectent, quoniam omnes vel timore poenarum vel perceptæ gratiæ beneficio sub tanto se iudice humiliabunt. Itaque, quia videlicet ita omnes astabimus ante tribunal tanti iudicii, *rationem reddet*, id est quantum ratio exegerit recipiet a Domino de pœna vel præmio. *Non ergo*, quia videlicet ipse ita de omnibus et maxime de his quorum dubia est intentio iudicare habet, *amplius*, id est post admonitionem hanc nostram seu præceptionem, *invicem*, alter videlicet alterum pro talibus damnandum esse reputando, *sed hoc magis*, id est potius observandum censere ne *ponatis offendiculum fratri*, id est ne aliquid faciatis, cuius exemplo corruptus ipse corruat, vel scandalizatus et exasperatus reprehensione vestra a fide recedat. Et quoniam tota hæc contentio ex cibis lege interdictis nascebatur, dicit neminem ex qualitate ciborum contaminari, sed ex conscientia tantum transgressionis, si eis contra conscientiam vescatur. Et hoc est, *scio*, id est non ex me, sed confidenter hoc dico, ex doctrina Domini qui ex his solummodo quæ de corde exeunt, non ex his quæ intrant in os, coinquinari hominem dicit (*Matth. xv, 11*). Et mittens ad prædicandum discipulos ait: *Edentes et bibentes quæ apud illos sunt* (*Luc. x, 7*), quia nullus cibus communis et immundus est per ipsum, id est ex semetipso, sed potius ex conscientia comedentis. Et hoc est, *nisi ei*, ac si diceret: Sed ei qui existimat quem, id est aliquem cibum esse immundum, id est animam suam inde pollui, illi immundus est, quia contra conscientiam suam illum comedendo peccat: Quæ communicantur sive publicantur, tanto amplius immunda sunt quanto minus custodiuntur; ideoque commune pro immundo ponitur. Unde et in Actibus apostolorum, inquit Origenes, Dominus dicit ad Petrum: *Quod Deus mundavit tu ne commune dixeris* (*Act. x, 15*). Marcus etiam evangelista communicare pro coinquinari ponens ait: *Non intelligitis quod omne extrinsecus introiens in hominem non potest eum communicare, quia non introit in cor ejus, sed in ventrem vadit. Quæ de homine exeunt illa communicant hominem* (*Marc. vii, 18-20*). Si enim. Dixi, non ponatis offendiculum fratri, quia quisquis es, si propter cibum tuum, etc., id est, si sustines eum sic offendere. *Noti*. Post offendiculum vetat etiam scandalum, quia offensus facile recederet a fide, *pro quo*, scilicet salvando, *etiam Christus*. Ac si diceret: Ne parvipendas salutem ejus, pro quo tantum premium datum est.

Non ergo. Generaliter admonet nos vitare blas-

phemiam omnem, per quam videlicet a nostra fide alios repellamus, ac si dicat: Quia videlicet exemplo Christi lucrandi sunt potius homines nobis quam perdendi, caveamus facere quantum possumus per quod bona nostra fides blasphematur. *Non est*, id est nullo genere cibi vel potus promeretur ut Deus in nobis regnet vel habitet.

Quæcunque enim exterius bene fieri videntur, et maxime quæ ad abstinentiam pertinent, æque reprobis ut electis communia sunt, et hypocritis sicut veris fidelibus. *Sed justitia*, æquitas illa per quam quod tibi non vis alteri ne facias, *et pax* inde, id est proveniens a concordia cum fratribus, et deinde *gaudium* spirituale hinc exortum, *in hoc* scilicet quod dixi, ut scilicet scandalum fratris vitet et justitiam sectetur et pacem, ut dictum est, *servit Christo*, hoc est ei hoc præcipienti obedit, *et probatus est*, id est hominum quoque iudicio probatur, laudatur atque commendatur. *Itaque* id est et ita, scilicet ut dixi scandala vitando prius quæ ad pacem pertinent, ut dixi *sectemur*, id est maxime studeamus concordiam teneri cum fratribus quoque, ut dictum est, infirmis, et sic postmodum quæ sunt ædificationis, *invicem custodiamus*, id est alter qui perfectioris est fidei alterius imperfectam adhuc fidem instruat, et ad perfectionem promovere intendat. *Noti*, tu scilicet qui perfectiorem habens fidem omnia comedis, scandalizando noviter conversum, et adhuc infirmum fratrem, *opus Dei*, id est illud fidei quod jam habet in eo destruere. *Omnia quidem*. Ac si diceret: Revera tecum assentimur, quia nulla genera ciborum esu suo polluunt animam, sed damnosum est tamen hoc scienter comedere, ubi offenditur frater. *Bonum est homini*. Ac si diceret: Ita, ut dixi, comedere malum est, sed e contrario penitus abstinere propter offendiculum fratris vitandum salubre est, exemplo Daniel qui a vino quoque infidelis regis abstinebat. Judæi etiam conversi ab omni vino infidelium abstinendum censebant. *Offenditur* penitus a fide recedendo vel saltem scandalizatur, id est apud se perturbatur quasi talem fidem, ad quam conversus sit, iudicans legi contrariam et perversam. *Aut infirmatur*, in fide scilicet suæ professionis de ipsa dubitando si non penitus eam damnando. *Tu fidem*. Ac si diceret: Tu quidem qui omnia credis manducanda, *habes fidem apud te*, id est ut ei placeat et ejus iudicio approbetur. Ea enim quæ coram nobis sunt videre possumus atque cognoscere, et ea Deus scire dicitur quæ approbat, et nescire quæ reprobat.

Beatus est, subaudi qui non iudicat semetipsum, hoc est qui non acquirit sibi damnationem ex his quæ ipse potius quam Deus probat, id est approbat, vel non improbat esse facienda, ac si diceret: Qui tantæ discretionis est ut etiam de his quæ credit licite fieri ita pervidet, ne ipsa indiscrete faciendo damnationem vel iram Dei incurrat. Ut enim Salomon ait: *Sunt viæ hominis quæ videntur rectæ, novissima autem illarum deducunt ad mortem* (*Prov.*

xiv, 12). Et ad Cain Dominus ait: *Nonne si recte offeras, recte autem non divides, peccasti?* (*Gen. iv, 7, juxt. LXX.*) Qui autem. Ac si diceret: Sicut ille beatus est, qui a licitis abstinere, ne his indiscrete utendo ad scandalum, scilicet fratris damnationem incurrat, ita e contrario ille qui contra conscientiam suam illicitis utitur, peccat. Et hoc est: Qui autem discernit, id est distinguit quosdam cibos edendo, eos scilicet propter prohibitionem legis non esse comedendos, et tamen contra conscientiam suam eos comedit, dum videlicet credit ab ipso non debere comedi, reus per hoc statuitur, quia non ex fide est quod facit, imo contra fidem suam agit, id est contra hoc quod credit agit. Credit enim non esse comedendum, et tamen comedit, ac per hoc peccat. *Omnem enim*, ac si diceret: Quia quidquid contra hoc quod creditur fit, sive in esu sive in aliis, peccatum est. Deus enim qui cordis inspector est, non tam quæ sunt quam quo animo fiunt attendit. Non immerito autem quæri potest de his qui interficiebant fideles quos seductores putabant, juxta illud Veritatis: *Venit hora ut omnis qui interficit vos arbitretur obsequium se præstare Deo* (*Joan. xvi, 2*), utrum in hoc peccaverint. Si enim credebant eos seductores animarum, et ideo dignos morte, quomodo contra conscientiam suam eis parcere debebant? Quippe si parcerent, contra conscientiam suam agerent, et ita peccarent. Sed rursus cum interficiunt innocentes, imo electos Dei, quod iniquum est, dicemus eos non peccare, aut eos in hoc bonam intentionem habere, qui maxime errat, ideoque bona æstimatur potius esse quam sit. Quomodo etiam ignorantia excusat eos a peccato cum constet nonnulla etiam peccata ignorantie dici? Alioquin quomodo Psalmista diceret ad Deum: *Effunde iram tuam in gentes, quæ te non noverunt* (*Psal. lxxviii, 6*). Et Veritas de persecutoribus suis: *Pater, ignosce eis, quia nesciunt quid faciunt* (*Luc. xxiii, 34*). Ubi enim culpa non præcessit, quid est opus ignoscere? Si enim ignorantia vel etiam fidei error excuset penitus a culpa, unde Judæi aut gentiles, vel quilibet infideles de infidelitate sua damnandi sunt, cum unusquisque fidem suam rectam esse putet? Quis enim sponte in ea persistat fide, quam erroneam credat, ut sibi partem eligat deteriore? De talibus tamen Veritas ait: *Qui non credit, jam judicatus est* (*Joan. iii, 18*). Sed hujus rei discussionem Ethicæ nostræ reservamus.

Quærendum quoque arbitror cur hoc loco Apostolus consulat alimentis et cibis propter scandalum infirmorum fratrum abstinendum, cum in Epistola ad Galatas dicat se in hoc Petro restitisse, quia reprehensibilis erat, sed hoc definiendum illi loco reservamus. Quærendum etiam si juxta ipsum Apostolum omnia munda mundis, et nil rejiciendum in cibis quod cum gratiarum actione percipiatur. Cur enim apostoli vel sancti Patres quædam

A nobis in cibo sicut etiam lex interdixit? Unde etiam in actibus apostolorum continetur: *Surrexerunt quidam de hæresi Pharisæorum qui crediderant, dicentes quia oportet circumcidi eos præcipere quoque legem Moysi* (*Act. xi, 5*). *Surgens Petrus dixit ad eos: Quid tentatis Dominum, imponere jugum super cervicem discipulorum quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Sed per gratiam Domini Jesu credimus salvari quemadmodum et illi* (*ibid. 10, 11*). Item respondens Jacobus et dicens: *Notum a sæculo est Domino opus suum. Propter quod ego judico non inquietari eos qui ex gentibus convertuntur ad Deum, sed scribere ad eos ut abstineant se a contaminationibus simulacrorum et fornicatione et suffocatis et sanguine. Moyses enim a temporibus antiquis, habetur in civitatibus singulis quæ [qui] eum prædicant: in synagogis vero per omne Sabbatum legitur* (*ibid. 18-20*). Origenes in hac Epistola supra ubi scriptum est: *Si igitur præputium legis, etc.* Vis autem videre usque sanguis, est ipsius, quod invenies superius in 11 quaternione. Ambrosius in Epistola ad Galatas de Apostolis (91): « Præterea cum legem dedissent non molestari eos qui ex gentibus credebant, sed ut ab iis tantum observarent, id est a sanguine et fornicatione et idololatria, non utique ab homicidio prohibiti sunt, cum jubentur a sanguine observare. Sed hoc acceperunt quod Noe a Deo didicerat ut observarent a sanguine edendo cum carne. Quæ Sophistæ Græcorum non intelligentes, scientes tamen a sanguine abstinendum adulterarunt, scriptum quartum mandatum addentes, et a suffocato observandum, quia jam supra dictum erat quod addiderunt. » Hieronymus in Ezechiel (92): « Omne morticinium et captum a bestia de avibus et pecoribus non comedunt sacerdotes, et juxta litteram omni generi electo, regali scilicet et sacerdotali, quod proprie ad Christianos refertur, qui uncti sunt oleo spirituali, de quo scriptum est: *Unxit te Deus oleo exultationis præ participibus tuis* (*Heb. i, 9*). Hæc præcepta conveniunt, ubi morticinium non comedant tam de avibus quam de pecoribus, cujus nequaquam sanguis effusus est. Quod in Actibus apostolorum dicitur suffocato, et quia necessario observanda apostolorum Epistola movet, et capitur a bestia, quia et ipse similiter suffocatus est. » Ex pœnitentia Theodori: « Animalia quæ a lupis seu canibus lacerantur non sunt comedenda, nec avis nec capra, si mortui inventi fuerint, nisi forte ab homine adhuc viva occidantur prius, sed porcis et canibus dentur. Aves vero et animalia cætera si in retibus strangulentur, non sunt comedenda, nec si oppresserit accipiter, et si sic mortua inveniuntur, quia in Actibus apostolorum præcipitur abstinere a fornicatione, a sanguine suffocato, et idololatria. » Item: « Si porci vel gallinæ sanguinem hominis comederunt, mox occidantur, et penetralia projiciantur, et cætera caro manducetur; si autem

(91) Patrol. tom. XVII, col. 346.

(92) Patrol. tom. XXV, col. 444.

tardatur occidi non comedatur; si autem cadavera A laceraverint mortuorum nacerentur, et post anni circulum comedantur. Si autem porci occiderint hominem, statim interficiantur, et sepeliantur. Item: « Qui manducat carnem immundam aut morticinam aut dilaceratam a bestiis, quadraginta dies pœniteat. Si autem necessitate famis contingat, multo levius est. » Item: « Qui sanguine vel quocunque immundo polluitur, si nescit quod manducat leve est. » Item: « Qui sanguinem aut semen biberit pro aliqua re, quatuor annis pœniteat. » Item: « Piscis mortuus inventus in flumine non est edendus. Si vero piscando tactus fuerit et ipso die inventus, qui non hæsitat, manducet; qui autem dubitat, non manducet. » Ex concilio Gangrensi post Nicænum concilium, cap. 11: « Si quis carnem manducans ex fide cum religione præter sanguinem et idolis immolatum et suffocatum ediderit, condemnandus tanquam spem non habens quid eas manducat, anathema sit. » Augustinus De fide ad Petrum (95): « Firmissime tene, et nullatenus dubites omnem creaturam Dei bonam esse et nil rejiciendum esse quod cum gratiarum actione percipitur (I Tim. vi, 4), et Dei servos qui carnibus aut vino abstinent, non tanquam immunda quæ a Deo facta sunt respuere, sed a fortiori cibo et potu pro sola corporis castigatione abstinere. »

Sed si hæc in apostolis et apostolicis viris, quæ contraria videntur diliguntur, in ipsa radice intentione discutiamus, reperiemus hæc et illa pro tempore et loco modo prohibendo esse modo concedenda, et nonnunquam in aliquibus prohibendis magis de honestate vitæ quam de religione fidei prævisum esse. Sic enim in Hexaameron beati Ambrosii alium quod ad medicamen sumi concedit, ad cibum sumi interdicat, quod scilicet fetore ipsius honesti viri facile scandalizantur. Sic et de nonnullis aliis vilibus cibis propter honestatem conservandam fieri credimus. Nec mirum etiam si ea discretionem, qua Apostolus hic a cibis quibusdam esse abstinendum propter scandalum scilicet infirmorum fratrum, et Jacobus in primitiva Ecclesia quæ infirmæ adhuc fidei erat, eorum interdixit esum, in quibus fideles tunc maxime offendi considerabat. Nam et Apostolus ipse cum penitus circumcisionem interdicit, ad horam tamen ei cessit, Timotheum circumcidi permittendo, vel seipsum etiam in ritu Judaico cum quibusdam conversis Judæis consecrando. Quod ergo aliqui sanctorum Patrum in quibusdam locis vel temporibus propter scandalum eorum, cum quibus convivebant, rationabiliter prohibuerunt, postmodum alii, fide nostra jam optime roborata, laudabiliter concesserunt. Alioquin Moysi Apostolus inveniretur contrarius, si videlicet quod uno tempore prohibitum est vel permissum, semper esset tenendum. Nonnulla etiam quæstio esse potest de Judæis seu proselytis ante adventum

Christi per legis observantias professionem suam seu votum facientibus, utrum postmodum ad fidem conversi votum illud vel in cibis vel in aliis transgredi queant. Tunc quippe statum suum adhuc lege retinente legitime factum fuisse votum hujusmodi videtur. Unde nequaquam violandum esse videtur, nec ille qui tunc illud fecit, postea factus Christianus, ab abstinentia illa ciborum absolutus esse videtur, maxime cum remissius vivatur a nullis abstinendo, quam a quibusdam, nec votum legitime votum bene quis intermittat, nisi ad majora conscenderit, quæ illud tenere impediunt. Ad quod quidem respondendum arbitror, quod si hoc non tam pro antistite legis non observet, quam pro voti sui dispositione, nequaquam culpandus est, nec ab hoc absolvendus est voto, nisi forte propter alioquorum scandalum eum adhuc in hoc judaizare credentium, quasi nunc quoque statum suum legitime retinere crederet, et ob hoc abstineret. Videtur nec tale votum legitime vel rationabiliter tunc esse factum, sed per errorem ab eo in professionem illud promissum esse, cum legem scilicet in pristino vigore suo perseveraturam crederet.

CAPUT XV.

Debemus. Dixi superius nil esse commune, imo omnia munda fidelibus, sed tamen debemus eorum qui aliter credunt et infirmiores sunt in fide debilitatem tolerare, et non nobis placere, id est non nostram de eis voluntatem implere, ipsos scilicet repellendo, sed eorum quærere salutem, eos scilicet tolerando. Placeat, id est placere studeat in eo quod culpabile non est, propter ædificationem scilicet ipsius. Aliter enim a nobis ædificari non poterit nisi nostram doctrinam susceperit, et hoc exemplo Christi faciamus. Et hoc est, etenim. Id est homo ille assumptus a Verbo, qui secundum ejus unctionem specialiter Christus dicitur, non tam humanæ quam divinæ voluntatis placitum implere studuit. Unde et ipse ait: Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me (Joan. vi, 38). Voluntas quippe hominis ea proprie dicitur, quæ ex infirmitate vel passibilitate carnis illata eam naturaliter quietare appetit, quæ nullis affligatur molestiis, sed ab omni penitus pœna sit immunis, sicut et primis parentibus ante peccatum concessum est, et in futura vita plenius nobis concedendum est. Sicut enim miseræ pœnam, sic quietem constat esse, et sicut quod beatitudinis vel quietis est quisque appetit, sic quod miseræ vel laboris est, refugit. Talis itaque appetitus humana in nobis voluntas dicitur, quam voluntatem quisque obediendo sequitur. At, inquires, quomodo Christus non sibi placuit si placuit Deo Patri? Nunquid alteri placere potest quod alteri displiceat? Nunquid omnes justi Christo placent sicut et Patri? An voluntas Patris est alia quam voluntas Christi? Quid itaque est? Christus non sibi placuit, vel non venit facere voluntatem

suam, nisi quod nunquam homo illi assumptus aliquid facere appetivit quod hic sibi suave esse speravit, sed quia hoc Deo placere credidit? Omnes vero alii quantumcunque sint sancti, quia omnino expertes peccati, id est non sunt, nonnulla ex infirmitate vel passibilitate carnis appetunt, non alia de causa nisi ut ipsi infirmitati satisfaciant, et præsentem passionem vel afflictionem evitent. Quod quidem est sibi placere, ut suam voluntatem facere, id est ad tantum vel præcipue agere, quia sibi credit illud esse suave, in seipsis scilicet hujus actionis suæ fidem constituentes, quod a Christo longe penitus fuit. Tale ergo, Christus non placuit sibi, sed videlicet Deo Patri, quia nil homo ille appetivit quod suave ipsi esset, sed quia hoc Deum approbare sciret, vel ejus in hoc præceptum haberet. Cui et ipse ait: *Propter verba labiorum tuorum ego custodivi vias duras* (Psal. xvi, 4). Quam quidem passionis aut laboris pœnam propter obedientiam susceptam Apostolus statim adjunxit, ut videlicet per hoc ostendat eum Patri magis quam sibi placuisse, sed sicut scriptum est in psalmo cxxviii: *Improperia*, etc. Quisquis enim exprobrat nuntio alicujus, vel eum in aliquo deturpat seu honorat, non tam ei qui mittitur, quam ei qui mittit imputandum est. Unde et Saulo dicitur: *Saule, Saule, quid me persequeris?* (Act. apost. ix, 4) me, inquam, potius quam meos, quia propter me potius quam propter ipsos. Quid autem improbare [*f. improperare*] Deo Patri, nisi irridere generationem esse in divinitate, quam carnaliter eorum intelligentia capere non poterat? Hæc ergo irrisio super Christum cecidit, quia dum hanc generationem prædicaret, vel se Filium Dei diceret, Patris in hoc gloriam, non propriam quærendo, non solum irrisioni inde est habitus, sed ad mortem quoque traditus, sicut scriptum est: *Deum se Patrem habere gloriatur, videamus si sermones illius veri sint*, etc. (Sap. ii, 16) Et in Evangelio: *Confidit in Deo, liberet eum nunc, si vult; Dixit enim quia Filius Dei sum* (Matth. xvii, 43.).

Quæcunque scripta sunt. Ac si diceret: Quid ad nos novæ legis professores testimonium Veteris Testamenti, maxime cum ejus opera respuamus? Respondet quia quæcunque scripta sunt, tam in Veteri scilicet quam in Novo Testamento, ad nostram id est Christianorum, etc. Non enim illi in Veteri Testamento docentur, sed excæcantur qui litteram occidentem ibi sequuntur, sed illi maxime qui frangentes exteriorem crustam mica interiore saginantur, sed et sæculares litteras non nisi ad doctrinam aliquam vel morum vel litteraturæ, vel ut in aliquo sacræ Scripturæ opitulentur Deus scribi permisit, licet hoc illarum scriptores ignorarent. Ut per. Ad hoc, inquam, eis instruimur, et docemur, ut per *patientiam* videlicet in adversis, et *consolationem* in Scripturis factam de bravio videlicet æternæ beatitudinis, spe per omnia corroboremur in Deo, scientes quia, si *compatimur et conregn-*

bimus (II Tim. ii, 12), et in *patientia vestra possidebitis animas* (Luc. xxi, 19). Hæc autem spes illa est, de qua superius dictum est: *Spes autem non confundit*. Bene autem cum de adversitatibus præmississet, dicens: *Improperia improperantium*, etc. patientiam contra illa scilicet necessariam et consolationem Scripturarum apposit. Cum autem in exordio hujus Epistolæ prædixisset omnem Scripturam divinam aut docere aut movere intendere, quomodo nunc dicit quæcunque scripta sunt ad nostram doctrinam scripta esse? sed profecto ea etiam quæ admoneret ad doctrinam scripta sunt, non quidem ut doceant quod fiat, sed ut doctrina efficaciam habeant, id est ut implere velimus quod edocti sumus. *Deus autem*, id est sicut Christus non placuit sibi, sed Deo, nec propriam gloriam, sed Patris quæsivit, ita ipse Deus, cujus est et patientiam et consolationem dare, det vobis idipsun *sapere in alterutrum*, id est inter vos hoc quærere, ut alter alteri placeat in bonum *secundum Jesum Christum*, id est ejus, ut dictum est, exemplo, *ut unanimes*, id est communiter tam infirmi in fide quam infirmi, *concordi ore laudetis Deum*, de misericordia scilicet redemptionis nostræ per Filium suum nobis exhibita. Unde et cum dixisset Deum, addit eundem et *Patrem Domini nostri Jesu Christi*, qui non solum ad gloriam suam, sed ad nostram etiam salvationem habere talem Filium gloriatur, ut per eum etiam noster sit Pater, qui descendit quærere fratres. *Propter quod*, ut videlicet ita communiter ab omnibus honorificetur Deus, *suscipite vos invicem*, id est non abjiciat vel exasperet alter alterum, sed qui firmior est in fide atque perfectior infirmum toleret. Et hoc exemplo Christi facite, qui nos videns et duræ cervicis non solum infirmos fide, sed mortuos in infidelitate non repulit, sed suscepit; imo etiam traxit ad glorificandum Deum scilicet et laudandum tam de nostra scilicet conversione quam de aliorum per nos, *ministerium fuisse circumcissionis*, id est Judæorum quibus solis per semetipsum prædicando verbum vitæ ministravit, sicut et ipse ait: *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel* (Matth. xv, 24). *Propter veritatem Dei*, id est ut promissio Dei consisteret, qui specialiter et frequenter eis se mittere salvatorem promiserat. Et hoc est quod subdit *ad confirmandas*, id est ut firmæ et inconcussæ permaneant promissiones illæ antiquis patribus factæ de Christo eis mittendo. Voluit enim debitorem se teneri promittendo, ut solutor fieret propitiando.

Gentes autem. Ac si diceret: Dico Christum ministrum, etc., sed et gentes dico, subaudis *super misericordia* sibi a Deo impensa, præcipue nunc *honorare Deum*. Qui videlicet quanto amplius olim per idololatriam a Deo remoti fuerant, tanto nunc ad cultum Dei majori copia propinquaverunt, ut ubi abundavit peccatum superabundaret et gratia. Et nota quod superius propter promissionem Judæis factam non tam misericordiam dixit quam debitum

xit. In gentibus vero tantum rectius miseriam vocavit, quanto eis pro multiplici sui erulpa minus debebatur, sicut scriptum est in 1), loquente scilicet ad Patrem in persona Christi Patri: *Confitebor tibi in gentibus* (Psal. 10), id est laudari te faciam etiam a gentibus, et tibi per me acquisitis. Quarum quidem iæ Magi fuerunt, sive Samaritani etiam illi, et per Samaritanam illam innotuit, et fortasse gentiles illi, qui circa passionem per Philip- t Andream ad eum accesserunt, eum videre tes, de quibus ait: *Nunc clarificatus est Fi- minis* (Joan. xiii, 31). *Et nomini tuo*, ad ho- tum, videlicet tuam dilatandam notitiam libus canticis eos vacare faciam. Quod vero opterea superius, continuatur in psalmo ubi B ssum est: *Et ab insurgentibus in me erue me*, (Psal. xvii, 49.) Exaltatus quippe est per ipsos um crucifigentes nomen ejus delere credide- le qua quidem exaltatione ipse quoque præ- t: *Et ego si exaltatus fuero a terra, omnia ad me ipsum* (Joan. xii, 32), non solum vi- Judæos, sed et gentes convertendo. *Et ite- ver* Isaiam scilicet prævidens Ecclesiam tam læis quam ex gentibus congregandam, hor- xommuniter utrosque ad exsultandum et lau- m Deum de sua conversione. Plebem Dei et am peculiarem populum ejus Judæos dicit: um, per ipsum David *magnificate*, id est bo- ribus glorificate, *omnes populi*, id est quæ- C idelium multitudo, non solum ex gentibus gata. *Erit radix*. Aliud testimonium de con- re gentium post incarnationem scilicet Do- b eo regendarum, et in eo sperandarum, sic- ix residuum est arboris incisæ, et si in terra xondita, multas ramusculorum emittit propa- Ita Jesse patre David olim defuncto, et tan- arbore de vita præsentis, abscisso, quasi radi- residuum sui Christum habuit longe postea line suo nasciturum. Radix hæc in terra re- est, dum in ipso carne sua, quæ terrenæ ntis est, sepultus juxta quod de semetipso ient fuit Jonas in ventre ceti, etc. (Matth. xii, i multam propaginem fidelium resurgendo vit, secundum illam ipsius parabolam: *Nisi D i frumenti*, etc. (Joan. xii, 24.) Scimus au- tunc maxime radicem quamlibet generari, et mpinguari, ut multiplicetur, si ei fimus adhi- , et stercora juxta illud Dominicæ parabolæ: *et hoc anno, ut mittam stercora* (Luc. xiii, id autem fimus vel stercora sunt huic radici t, nisi sordes peccatorum nostrorum quæ t. . . . et portavit in corpore suo, ut de nquam radice et omnium origine innumeri nis fructus in Ecclesia nascerentur? Nil nasci profuit, nisi redimi profuisset. Hoc Spiritus per Isaiam promittens, ait: *Erit fesse*, id est, eo defuncto, supererit ei de suo posteritas per quam restauretur uberius in A prole quod deperiit in arbore, quia plures fideles orientur quam antea de Jesse exstite- int. *Et qui*, ac si diceret: *Et ille erit ista radix, qui exsurget* conscendendo vehementer, donec ejus corpus, quod est Ecclesia, ubique dilatetur, quarum regimini ipse semper tanquam caput præerit, sicut et pro- mittit dicens: *Ecce ego vobiscum sum omnibus die- bus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii, 20). De quo etiam regimine idem propheta alibi di- cit: *Et puer parvulus minabit eos* (Isa. xi, 6). In eum, id est de gratia ejus, non de lege vel suis vi- ribus confident, hoc est radix, de qua idem etiam quodam loco dicit Propheta: *Radix Jesse quæ stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum ejus gloriosum* (ibid., 10), de quo scilicet sepulcro radix illa exurgens in magnam crevit ramorum fructicem. *Deus autem*. Dixi: *Lætami- ni, gentes*, et: *In eum gentes sperabunt*, et hoc in vobis Romanis ipsum impleatur. Et hoc est Deus spei, de cujus gratia sperandum est omnibus, soli electi omne gaudium habere possunt, tam in hac scilicet vita in spe quam vel illa in re et pace, re- movendo scilicet a vobis superham illam contentio- nem, pro qua sedanda hæc scripta est Epistola. *In credendo ut*, ac si diceret: *Ut ex fide*, per quam creditur, et quæ omnium honorum est fundamen- tum proficiatis in spe et charitate, quæ naturali- ter inde sequuntur. Virtutem quippe Spiritus sancti, amorem Dei, in nobis dicit qui contra omnia fortis est, sicut scriptum est: *Valida est sicut mors dilectio* (Cant. viii, 6); et iterum: *Omnia suffert, omnia sustinet* (I Cor. xiii, 7). *Certus sum*. Quos cul- pando diu terruerat, laudando ne desperent in fine mitigat, dicendo scilicet etiam apud eos esse qui et dilectione et scientia pleni sunt, ut scilicet alios instruere velint et possint. Et hoc est, *certus sum*, ac si diceret: *Ac si ita corrigam vel moneam, et ipsi*, id est sicut in quibusdam personis pleni estis superba contentione vel ignorantia, ita et ipsi in quibusdam pleni, etc. *omni scientia ita ut*, id est ad hoc sufficientem habetis scientiam, ut possitis invicem vos adhortari ad bene operandum. *Audacius autem ex parte*, id est aliquantulum majori fiducia scripsi vobis, qui in loco mihi commisso estis, qui scilicet doctor specialiter sum tam gentium quam D Judæorum. Et hoc est quod exponit, dicens, ut pote sollicitus de vobis, *propter gratiam*, id est officium apostolatus prædicandi gentibus mihi injunctum, de qua quidem gratia ipsemet ait: *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. x, 8). Minister Christi prædica- tor est, dum non sua lucra, sed Christi quærit, et quia nonnulli bene prædicantes male vivunt, addit, *sanctificans*, id est vita quoque mea commendans prædicationem quam de Deo facio, ut oblatio, id est oratio etiam mea quam pro ipsis facio, *fiat accepta Deo*, id est *sanctificata in Spiritu sancto*, id est per Spiritum sanctum, qui, ut supra dictum est, docet nos quid orandum sit, et postulat pro nobis gemiti-

bus. . . , id est sanctum consequatur effectum, ut A nullæ potuerunt hujus impedimenti esse causæ, nos omnes sanctos efficiat.

Habeo ergo. Quia videlicet ita facio quæ Christi sunt quærendo, habeo *gratiam*, hinc pro Christo, cui in hoc deservio, ad quod *Deum*, id est pretium divino iudicio, si non humano, hinc acquirō. Quod quidem dicendo exemplo suo ad fraternæ dilectionis sollicitudinem eos adhortatur. *Non enim* ostendit quomodo sanctificet vel commendet prædicationem suam, dicens se non præsumere aliquid loqui, id est sibi imputare per jactantiam, quorum non habeat efficaciam, sicut pseudoapostoli faciebant. *In obedientia gentium*, id est propter hoc ut obedientiam inter gentes traham, hæc efficit, inquam, *in verbo*, id est per verbum suum, *et factis*, id est per miracula. Quæ statim facta subdividit dicens : B *in virtute*, id est per potentiam mihi collatam, *signorum prodigiorum*, id est signorum mirabilium. Sunt enim signa quædam naturalia, de quibus non miramur, sicut de planetis scriptum est : *Ut sint in signa et tempora* (Gen. 1, 14). Quæ vero contra naturam, id est usitatum naturæ cursum veniunt, ut leprosos mundare, vel mortuos suscitare, hæc prodigia, id est admiratione digna dicuntur. Unde prodigium quasi prodendum digito dicitur. *Virtute Spiritus sancti*, id est ex potestate per gratiam Dei mihi collata, ad differentiam scilicet miraculorum Antichristi, seu magorum. Origenes : « Signa appellantur, in quibus cum sit aliquid mirabile indicatur quoque aliquid futurum; prodigia vero in quibus tanquam modo mirabile aliquid ostenditur. Scriptura interdum abusive et prodigia pro signis, et signa pro prodigiis ponit. » Signa et prodigia pro uno accipiuntur hoc loco, *ita ut gloriam*, inquam, habeo apud Deum, tantum scilicet de labore meo, ut totam illam terram *ab Jerusalem usque ad Illyricum repleverim* prædicatione Evangelii, ut videlicet ostendat dignum se a Romanis exaudiri, qui a tot et tantis sit exauditus. Haymo : « Illyricum provincia est finis Asiæ ad principium Europæ. » *Sic autem*, scilicet verbo et factis et virtute signorum in his locis, ubi prius de Christo nil omnino auditum fuerat, ut videlicet non sit mirabile si apud vos jam Christum confessos prædicatione mea locum habeat, *ne super*, ac si diceret : Hoc scilicet D mihi contingente, ut nisi ædificium fidei collocarem super aliorum prædicationem præcedentem, quæ quasi meæ prædicationis fundamentum esset. In quo difficilium ostendit quod ibi fecit quam quod apud Romanos facere cupit. *Scriptum est* in Isaia, id est ut per me contingeret quod per illum prophetatum est *de eo*, id est Christo, *videbunt* scilicet intelligendo. Quod statim exponens ait : *Et qui*, etc.

Propter quod, quia videlicet ad tot penitus ignaros intendebam convertendos. *Impediebar*, ut pseudoapostolorum commenta excludat dicentium cum ad tales vel tantos accedere non audere, et maxime præsentibus, vel ut se rationabili causa excuset, *plurimum dicit*, id est maxime quia et aliæ non-

locum scilicet prædicandi vel causam morandi omnibus bene confirmatis. Origenes : « Videtur hoc in Achaia positum dicere apud Corinthum. In Hispania, in transitu se eos videre promittit, quasi innuens apud eos qui jam conversi erant non diu sibi immorandum esse, sicut et in exordio Epistolæ eos in aliquibus confirmandos dixit potius quam convertendos; decet etiam quemquam bonum virum minus promittere quam facere, et boni doctoris tanto gravior mora fit, et amplius desideratur, quanto brevior speratur. Prævenit ita illos, ut in adventu suo se præparent, et de quibus instrui velint prævideant. Spero nil videlicet ex me ipso de me præsumens, sed totum Deo committens, et a nobis. Vult enim eos comites itineris sui esse, tum ut auctoritate Romanorum cæteræ gentes facilius subjectæ convertantur, tum etiam ut adversus pseudoapostolos et quoslibet ei detrahentes prædicationem ejus quam ipsi audierint valeant attestari, et eis diu secum in prædicatione circum-euntibus sic saltem recompenset quod in transitu eos viderit. Bene dicit deduci se ab illis, quasi tutum se ostendens per conductum eorum quæ cæteris imperant. In quo et eos de mora sua apud illos consolatur, quasi in eorum arbitrio hanc constituens. *Si vobis.* Haymo : « Frui est aliquid cum delectatione possidere, et amplecti et videre, et attende quod cum proprie Dei frui sit, ut beatus meminit Augustinus, hic non dicit frui simpliciter, sed frui ex parte, sicut et ad Philemonem cum diceret, *fruar te*, adjunxit statim *in Domino*; Deo quippe omnino fruimur, dum illum propter se tantum obtinere cupimus, proximo vero fruimur ex parte, dum sic eum propter utilitatem ipsius per amorem amplectimur, ut tamen hujus fruitionis finem, id est finalem et supremam causam in Deo ponamus. Partim quippe proximus in causa est, sed causa Deus suprema est. Ex parte itaque fruimur proximo, sed ex toto fruimur Deo, quia ipse fruitionis suæ tota est causa, proximus vero non tota suæ fruitionis ut diximus causa est, cum sit superior Deus, cum videlicet de proximo quoque propter Deum cogitemus. Nota quod dicit proficisci cæpero, quia cum ad Romanos propter ipsos veniat, non sibi imputat proficisci ad Hispaniam, nisi cum ab ipsis recesserit, quando videlicet propter Hispanos totum egerit. Et attende quod cum dicit, si vobis primum, iterum eorum benevolentiam captat, quasi necessarium sibi iudicet, nec se aliter de Hispanis facere posse, nisi prius eos visitet.

Nunc ergo. Quia videlicet his ulterius non habeo locum, *nunc*, id est antequam veniam ad vos, cum in gentibus specialiter apostolatam accepissem : Unde et solus Doctor gentium appellatur. Quantam etiam de Judæis conversis habeat curam ostendit, quod alibi ait : *sollicitudo omnium Ecclesiarum* (II Cor. xi, 28). Quod etiam fortassis ad

tionem quamdam sui præterdit, si ad eos A coacti agant. Quia ex eorum voluntate magis t venire differat. *Ministrare sanctis*, id est xi ibi sunt fidelibus ex Judæa conversis, ci ad necessitatem eorum a me collectum illis æ. Habebat quippe in consuetudine Aposto- out sæpe testatur de illa Hierosolymitana Ec- per ipsum Christum olim et per Petrum bum cæterosve apostolos conversa, in cor- necessitatibus maximam sollicitudinem, ut item corporalem cibum ministraret, quibus m prædicatio spiritualem. Præcipue vero eis niendum putabat pluribus de causis. Pluri- quoque auctoritatem fidei nostræ dabat po- ille conversus, qui locus a Deo legem susci- peculiaris ejus populus vocatus est, et cum credidisset quasi in nostræ fidei fundamento B teris exemplo positus plurimum ne deficeret tandus erat.

ique sicut in Actibus apostolorum legitur, devotione conversi sunt ut omnino pro- relinquentes, omnia quæ habebant ad pedes lorum ponerent, et sicut ipse in Epistola ad vos meminit, majorem violentiam Judæorum nissione suarum rerum sustinuerant. Hinc præcipue formam et exemplum Epistolis ap- proponit, ut cum pauperes Ecclesias seu mo- ia conspexerint, eorum prædicatio eis ali- colligat. *Probaverunt enim*. Vide quam caute nos aliorum exemplo ad hanc eleemosynam ter Hierosolymitanis faciendam invitet, dicens C ui hanc tribuant, per seipsos id faciendum esse, id est laudasse potius quam aliqua co- vel exhortatione Apostoli. Unde et dicit, *serunt*, id est quasi suo id iudicio approban- hoc me compulerunt. Haymo (93*): « Isti qui iam prædicandi non habebant, ut ad prædi- cationem possent ire, erant in Jerusalem va- orationibus et jejuniis. Quibus etiam apo- de singulis provinciis et locis in quibus præ- sent, quidquid pecuniarum, argenti et auri et nti et vestimentorum accipiebant, eis mittere bant, maxime tamen Paulus, qui pluribus gen- prædicabat. Unde dicunt doctores, quod ali- lo amplius quam tres aut quinque modios ar- eis mittebat. « Item (94). Macedonia et Achæa, Achæa vocatur, a qua et populi ejus dicuntur , provinciæ sunt nobilissimæ Græcorum sibi entes. quas Apostolus Ecclesiis replevit. » dicitur Macedonia et Achæa, continens po- pro contento, id est nomina terrarum propter ia habitatorum, sicut et potum calicem ap- nus. *Collationem*, quam symbolum Græce di- , ubi scilicet diversa conferuntur a diversis, in commensationibus fieri solet. Isti vero antias, sed paupertum commensationes de congregabant. *Placuit enim*, ac si diceret, dixi, *proba*, ut hoc voluntarii potius quam *) *Patrol.* tom. CXVII, col. 501, 502.
) *Ibid.*, col. 502.

quam ex nostra concitatione id geritur, et merito placuit, quia scilicet *debitores sunt* Quod statim a minori convincit dicens: *Nam si spiritualium eorum participes facti sunt, gentiles debent et in carnalibus ministrare eis*, id est cum spiritualium bonorum, quæ illi habebant, sicut legis, prophetarum, vel etiam orationum et obsequiorum divi- norum, quæ quotidie ibi pro salute gentium cele- brant. *Hoc ergo*, quia videlicet illis, sicut ju- stum est, placuit.

Cum consummavero, id est perfecero hanc lega- tionem, et perveniens illuc *assignavero eis fructum hunc* videlicet eleemosynæ, hoc est, distinxero qui bene eis mittant, ut pro eis tanquam benefactori- bus suis orent, *proficiscar*, etc. Quamvis dicat Apo- stolus se profecturum in Hispaniam, incertum est adhuc utrum id fecerit, propter diversorum opi- niones. Hiero. in Isai. lib. IV (95): « *Volabunt in navibus alienigenarum et mare simul deprædabuntur* (Isa. x, 14, juxt. LXX). Quod de unius Pauli apostoli intelligamus exemplo, qui per Pamphy- liam et Asiam et Macedoniam et Achaiam, et di- versas insulas atque provincias ad Italiam quoque (Act. XXVIII, 14), et ut ipse scribit ad Hispanias alienigenarum portatus est ratibus (Rom. xv, 28). » Cassiodorus super hanc ipsam Epistolam Pauli, *Proficiscar per vos in Hispaniam*: « quod frequen- ter dicit, sed nunquam legimus fuisse completum. Unde desideratur quod dicitur, sed non prophetali veritate completur. Nemo tamen Apostolorum reum mendacii arguat, si hoc quod credidit non implevit. Non enim per duplicitatem locutus est, ut videli- cet aliud diceret quam intenderet, id est ore quam corde. » *Scio autem quoniam veniens ad vos*, id est spiritu revelante didici, quamvis scilicet me trans- itum per vos habere dixerim. In quo quidem no- tandum est quod, dum hoc sibi revelatum dicit, ut sciat, innuit illud quod de Hispania præmi- sit ex opinione potius quam ex assertione protu- lisse. *In abundantia benedictionis Christi veniam* ut videlicet sicut de Joseph legitur, ad introitum meum Dominus largam vobis coelestis gratiæ be- nedictionem infundat, id est spiritualibus multi- plicet. *Obsecro ergo vos, fratres ut videlicet quod volo possim per Dominum nostrum Jesum Christum et per charitatem Spiritus sancti ut adjuve- tis me*, si videlicet in eo amplius perficere vultis, et dilectionem Dei habetis, *in orationibus ad Deum ut liberer ab infidelibus qui sunt in Judæa et obse- quii mei*. Multorum enim princeps fidelium quam- vis imperfectorum multum apud Deum obtinere credit. *Ab infidelibus*, dum ita scilicet pro fidelibus qui ibi sunt, laboro, *obsequii mei*, id est mihi ini- mica ab his qui per me hoc mittunt, vel etiam a Domino qui me ministrum sive dispensatorem Ec- clesiæ constituit, *Oblatio* eis tanquam ad altare Dei (95) *Patrol.* tom. XXIV, col. 151.

sacrificium per me delatum, *accepta fiat in Hierosolyma sanctis ut veniam ad vos in gaudio per voluntatem Dei*, id est placens et læta. Si enim mihi grave aliquod ibi propter hoc acciderit, maxime contristabuntur, *refrigerer vobiscum*, tum a longo labore requiescendo, tum desiderium meum implendo. *Deus autem*, sive scilicet veniam sive non, *pax sit cum omnibus vobiscum, Amen*. Id est vos invicem a superba contentione pacificans. Quod quidem in fine Epistolæ reservans, ad quod præcipue ipsa tendat Epistola insinuat, et quæ in ea finalis sit causa sive intentio.

CAPUT XVI.

Commendo autem vobis Phœben, scilicet precibus meis. Phœbe per quam hanc Epistolam Romanis de Corinthio mittere creditur, dives quædam et nobilis mulier dicitur, quæ de facultatibus suis vel aliorum fidelibus illis qui erant Cenchris necessaria ministrabat, exemplo scilicet sanctarum feminarum, quæ Domino seu apostolis fecisse memorantur. Hæc autem negotium quoddam habebat, pro quo Romam venire necesse habebat. Pro hac ergo Romanos Apostolus adhortatur et rogat ut eam honorifice suscipiant, et in suo negotio, quantum possint, adjuvent. *Sororem nostram, et assistatis ei in quo negotio vestro indigerit*, fide, non carne. Ministerio, id est obsequium illorum fidelium qui sunt Cenchris, id est eo loco qui sic vocatur, et dicitur esse portus Corinthi. *Suscipiat hospitiis, in Domino*, id est amore Dei, et ita honorifice ac benigne suscipiat, prout dignum est atque conveniens sanctis suscipere sanctam. *Et assistatis ei*, id est adjuvetis eam. *Etenim ipsa quoque assistit multis et mihi ipsi*. Quod enim debetur ex multis ejus præcedentibus meritis, ut non tam hoc ei tribuatur quam reddatur. Origenes Apostolica auctoritate docet etiam feminas in ministerio Ecclesiæ constitui, in quo officio positam Phœben apud Ecclesiam, quæ est Chone, magna cum laude et commendatione prosequitur, quia in necessitatibus apostolicisque laboribus astiterit. Locus hic duo docet, et haberi feminas ministras in Ecclesia, et tales debere assumi in ministerium, quæ astiterint multis, et per bona officia usque ad apostolicam laudem meruerint pervenire. Hieronymus: « In ministerio Ecclesiæ et nunc etiam in orientalibus locis diaconissæ mulieres in suo sexu ministrare videntur in baptismo sive in ministerio verbi, quia privatim docuisse feminas invenimus, sicut Priscillam cujus vir Aquila vocabatur. » Idem in Epistola ad Timotheum: *Adolescentiores autem viduas devota* (I Tim. v, 14), in ministerio diaconatus præponere. Sanctus Epiphanius Joanni Hierosolymitano: « Nunquam ego ordinavi diaconissas et alias misi provincias, neque feci quidquam ut Ecclesiam scinderem. » Quas itaque antiquitus diaconissas, id est ministras, nunc abbatissas, id est matres vocamus. »

(96) *Patrol.* tom. CXVIII. col. 504.

A Casiodorus super hunc eumdem locum Phœben significat diaconissam fuisse matris Ecclesiæ, quod in partibus Græcorum hodie quasi militiæ causa peragitur, quibus et baptizandi usus in Ecclesia non negatur. Claudius quoque in expositione hujus Epistolæ: Hic locus docet etiam feminas in ministerio Ecclesiæ constitui, in quo officio positam Phœben apud Ecclesiam, quæ est Cenchris, Apostolus cum magna laude et commendatione prosequitur.

Salutate Priscam et Aquilam adjutores meos. In fine Epistolæ quosdam nominatim salutando plurimum commendat, ut eorum præcipue consilio et auctoritati qui perfectiores erant cæteris acquiescant (96). Priscam hic appellat Apostolus, quæ in Actibus apostolorum Priscilla nominatur, pulchra quadam fortassis nominis allusione, ut eam, scilicet su.... sensu, et moribus matrem insinuet. Erat autem Priscilla uxor Aquilæ, et ambo de Judaismo conversi ad Christum. *In Christo Jesu qui*, id est pro Christo adjutores in multis fuerunt, quas olim cum cæteris Judæis per Claudium Roma expulsas Apostolus Corinthum veniens ibi invenit, et quia ejusdem artis erat penitus, id est scenefactoriæ, junxit se illis, ut simul operarentur. Unde Beda in Actus apostolorum (97): « Erant enim scenefactoriæ artis quas exules peregrini, tentoria sibi quibus in via utantur, ædificant Scenæ [*σκηναί*] enim Græce *tabernacula* dicuntur, etymologia ab obumbrando ducentia, apud quos *umbrascena* [*σκία*] dicitur. Scenæ enim vel scenomata [*σκηνοματῆα*] quasi *umbracula* sonant, quæ ex lineis aut laneis aut cilicinis, sive ex arborum frondibus, aut virgultis veteres esse ponebant. Mystice autem sicut Petrus piscando nos a fluctibus sæculi extraxit, ita Paulus umbracula protectionis erigendo ad imbre nos criminum, ab arbore tentationum, et a ventis insidiarum verbo factisque defendit. » Chrysostomus in Epistolam ad Hebræos serm. 4: « Qui est splendor gloriæ et character substantiæ ejus apostolica sententia, magis autem Spiritus sancti miranda gratia. Non enim ex intellectu proprio hæc loquebantur. Unde enim ille hoc? Num et ex scalpellis, aut pellibus, aut in... hæc operatio majestatis? Non enim has intelligentias sua mente procurabant, quæ tunc erat tam debilis et extrema, ut nil amplius haberet a plebeis et populis. Quomodo enim aliquid divinum posset ille sentire, qui circa pretia vendendi circa confectionem pellium totam suam vitam, totumque suum studium continebat? » Ambrosium de Priscilla et Aquila: « Hi credentes facti sunt socii laboris Apostoli, ut etiam ipsi exhortarentur cæteros ad fidem. Denique et Apollo, quamvis fuerit exercitatus in Scripturis, ab istis jam viam Domini diligentius instructus est. Ideo socios laboris sui dicit eos in Christo Jesu. Cooperarii enim ejus fuerunt in Evangelio. Unde præcipue docet quantum obedire eis

(97) *Patrol.* tom. XCII. col. 981.

i debeant. » Origenes : « Potest autem fieri ut, A o tempore pulsus ex urbe Judæis per præ- Cæsaris Corinthum venerunt, rursus edicti e sævitiæ regressi salutarentur a Paulo. » Iamen apparet Judæorum insidiis Paulo perisemetipsum objecisse, ut ille liber absce- Qui pro anima mea suas cervices supposue-ibus non ego solus gratias ago sed et, id est inservanda morti se opposuerunt. Cunctæ, quarum, videlicet Apostolus prædicator specialiter dicitur, domesticam eorum Ec- Salutate Ephenetum dilectum mihi qui est, totam ipsorum familiam ad fidem similiter am, primitivus Asiæ in Christo. Salutate Ma-aymo (98) : « Sive quia prius omnium cre- u etiam quia magnæ dignitatis atque nobi- rat, ut ostenderet, nobiles etiam ad fidem ac per hoc invitaret primos Romanorum m. Quæ multum. Origenes : « Docet etiam etiam feminas laborare pro Ecclesiis. La- cum docetur adolescentulas omnia quæ de mulierum scripta referuntur. » Laboravit in Salutate Andronicum et Juliam. Ambro- 9) : « Ad exhortationem illorum. » Hay- 1) : « Laboravit, officium, scilicet prædica- eminis sui sexus impendendo per domos.

Ecclesia non docebant mulieres. » Cognan- Ambrosius (1) : « Etiam juxta carnem et a Spiritum. » Conceptivos meos qui sunt no- aymo (2) : « Isti sunt exsules effecti pro- dis ob gratiam Dei, sicut et Paulus. » In C qui et ante me fuerunt, id est inter prædi-

Videtur hoc loco etiam feminam apostoli- cere, nisi forte istum qui ad Andronicum et supradictos viros violenter referamus. In

Salutate Ampliatum dilectum mihi in Do- alutate Urbanum adiutorem nostrum in Chri- tachyn, id est in fide Christi, nostrum, mei, et aliorum : Dilectum meum salutate, etsi adiutorem, Apellem. Origenes : « Puto hunc i post multas tribulationes transisse sapien- ideo pronuntiavit probum secundum quod aliis dixit, quia operatur patientia proba- (Rom. v, 4). » Videndum est ne ipse sit qui bus apostolorum nuncupatur Alexandrinus D turis eruditus. Ambrosius (3) : « Hunc Apel- n quasi amicum aut principem operis salu- l propterea quod tentationibus probatus est isto fidelis inventus. Haymo (4) : « Licet . faciant ex hoc duo nomina propria, di- ita : Salutate Apellem et Probum, id est pro- in fide, et laude dignum. »

oboli domo. Salutate Herodionem. Fortasse

Patrol. tom. CXVII, col. 504, 505.

Patrol. tom. XVII, col. 179.

Patrol. tom. CXVII, col. 505.

Patrol. tom. XVII, col. 179.

Patrol. tom. CXVII, col. 505.

Patrol. tom. XVII, col. 179.

Patrol. tom. CXVII, col. 505.

A hic jam defunctus erat, quem satis laudat, fami- liam ejus salutando, et fidem ejus in ea commen- dando. Ambrosius (5) : « Iste congregator intelli- gitur fuisse fratrum in Christo. Cognatum meum. Salutate eos qui sunt ex. » Ambrosius (6) : « Quem cognatum tantum appellat ostendit devotum in charitate, non tamen vigilantiam ejus designat. » Narcissi domo, qui sunt in Domino. Salutate Try- phenam et Tryphosam quæ. Origenes : « Neque dile- ctos neque probos neque adiutores nominat, sed forte nil utile habebant in meritis, idcirco eos solo titulo salutationis honoravit. Ex Narcissi domo. Videntur plures fuisse ex Narcissi domo vel familia, sed non omnes in domo fuisse. Ambrosius (7) : « Narcissus hic illo tempore presbyter dicitur fuisse, sicut legitur in aliis codicibus, et quia præsens non erat, salutatur sanctos qui ex ejus erant. Hic ergo Narcissus presbyter peregrini officio fungebatur ex- hortationibus firmans credentes. Laborant in Do- mino. Salutate Rufum. Origenes : « Multi laborant, sed non in Domino. » Ambrosius (8) : « Has uno ore dignas declarat in Christo, laborant, scilicet ministrando sanctis. Quæ multum. Origenes : « Vi- detur hic magis laudari et in exhortatione et in ministerio sanctorum, et in pressura, et in egestate propter Christum, quia et domus suis relinquebat fugatis, et opprobrio erat infidis. » Electum in Domi- no, et matrem. Haymo (9) : « Id est promotum ad sacerdotium, ejus. » Et meam. Sic prius legi ma- trem ejus et matrem meam, ut duæ sint vel ut ea- dem sit illius, scilicet mater secundum carnem, apo- stoli secundum beneficium quod fortassis eum olim alibi de sua substantia tanquam mater aleret, vel pro reverentia sanctitatis eam matrem suam dicit cui, scilicet tanquam matri honor sit deferendus.

Asyncritum et Phlegontem, Hermam, Patrobam, et qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologum et Juliam, Nereum et sororem ejus, et Olympiadem, et omnes qui cum eis sunt sanctos. Salute. Ambro- sius (10) : « Hos simul salutatur, quia sciebat eos esse concordēs in Christo, id est unitos in amicitia Christiana, nec fideles in amicitia. » Hermem. Origenes : « Puto quod Hermes iste sit scriptor li- belli illius qui Pastor appellatur, quæ scriptura mihi valde utilis videtur, et, ut puto, divinitus in- spirata. Quod vero nil laudis scripsit, illa, opinor, est causa, quia videtur sicut scriptura illa decla- rat, post multa peccata ad pœnitentiam fuisse con- versus. Intelligatur quod simul habitaverint hi quo- rum salutatio sociata est. » Ecclesiastica Historia, lib. III, cap. 1 : « Et libellus Hermæ qui appellatur Pastoralis, cujus Paulus in Epistolis suis meminit, a plurimis non est receptus, ab aliis autem neces-

(5) Patrol. tom. XVII, col. 179.

(6) Ibid., col. 179.

(7) Ibid., col. 179.

(8) Ibid., col. 180.

(9) Patrol. tom. CXVII, col. 505.

(10) Patrol. tom. XVII, col. 180.

sarius iudicatus est propter quem primi ad fidem A institutionis imbuuntur. Unde et in nonnullis Ecclesiis legitur, et multi veterum scriptorum usi sunt testimonio ejus. « Hieronymus de illustribus viris, cap. 18 (11): « Hermem, cujus apostolus Paulus ad Romanos scribens meminit, *salutate Phlegontem, Hermem*, asserunt auctorem esse libelli qui appellatur Pastor, et apud quasdam Ecclesias Græciæ publice legitur. » Revera utilis liber, multique de eo veterum scriptorum usurparunt testimonia. Sed apud Latinos pene incognitus est. » *Philogum et Juliam*. Origenes: « Potest fieri ut conjuges fuerint, cæteri, domestici eorum. » Hieronymus suo exemplo nos docet quales debemus nostris litteris salutare, non divites sæculi facultatibus honoratos, sed gratia Dei et fide locupletes. B Ideo paulo ante primitivos Ecclesiæ Asianæ istos omnes quos salutatur intelligimus, vel ex omnibus fuisse peregrinos quorum exemplo atque doctrina non absurdum existimat credidisse Romanos: *Invicem in osculo*, scilicet nosipsos, quia sigillatim omnes salutare non poterat, præcipit ut ex parte ejus et loco ejus mutuo se saluent, sicut ipse faceret, si adesset, et sic invicem sibi osculo reconciliati superbam finiant contentionem. Osculo salutant vos non luxurioso aut subdolo quale fuit Judæ proditoris, sed quod nos in amore fraterno conciliet. *Omnes Ecclesiæ Christi*, id est congregationes Christianorum, ad differentiam scilicet Ecclesiæ malignantium, quam Psalmista denotat, eodem affectu C dilectionis quo ego optant vel orant vobis salutem. Qui enim alterum salutando dicit ei, salve, profecto ut salvus sit precatur.

Rogo autem vos, fratres, ut observetis eos qui. Pseudoapostolos tangit, ut ab ipsis caveant, ne fides eorum per illos corrumpatur; observetis, id est discernatis; dissensiones, id est pericula eorum in fide. Illi dico existentes, propter doctrinam quam vos didicistis faciunt, et declinate ab illis. Hujusmodi enim Christo Domino nostro non serviunt, sed suo ventri et per, id est mollitiis carnalibus intenti, dulces sermones, id est adulationes. Hieronymus in Amos, lib. xi: « Pulchre adulator apud philosophos definitur blandus inimicus, vertens amara. » Unde Apostolus: *Inimicus vobis factus sum veritatem dicens (Gal. iv, 16)*, etc.: « Amicus, obsequium amicos, veritas odium parit. » Quapropter et Pascha cum amaritudinibus comedamus, etc. Vas electionis docet Pascha celebrandum cum veritate et sanctitate. *Benedictiones seducunt corda*, quasi dona Spiritus sancti per manuum impositionem vel consignationem conferentes, *Innocentium*, id est simplicium vel imperitorum, qui eos deprehendere non valent. *Vestra enim obedientia in omni loco divulgata est.* Ideo id vos rogo, quia tanto periculosior esset seductio vestra, quanto fidei vestræ obedientia magis est divulgata, tanquam in capite scilicet

(11) *Patrol.* tom. XXIII, col. 625.

A mundi constituta. *Gaudeo igitur in vobis, sed volo vos sapientes esse in bono*, quia videlicet ita est divulgata in bono, scilicet discernendo. *Et simplices in malo*, id est quasi nescientes cuiquam illud machinari, juxta illud Veritatis: *Prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ (Matth. x, 16)*.

Deus autem pacis conterat. Ac si diceret: Ego quidem ita rogo, ut fiat, sed Deus pacis potius quam dissensionis, ita ut postulo efficiat. *Satanam, id est omnem animæ vestræ adversarium conterat sub pedibus vestris velociter*, id est quasi impotentem vobis subjiciat, ut ei per omnia prævalere possitis, et eorum omnia machinamenta conculcare, sicut ea quæ sub pedibus premuntur, *velociter, scilicet in adventu meo.* Quos iterum sicut deprecor observetis. *Gratia Domini nostri Jesu Christi vobiscum. Salutatur vos Timotheus.* Quamvis dixerit, *salutant vos omnes Ecclesiæ*, specialiter tamen et nominatim ex parte illorum quos habebat præcipuos salutare ipsos decrevit, ut tantorum testimonio virorum scripta Epistola roboraretur. *Adjutor meus, et Lucius et Jason.* In prædicatione scilicet tanquam coepiscopus, ut ait Ambrosius. Hic est ille discipulus Pauli filius cujusdam mulieris Judææ fidelis ex patre gentili, quem ipse Paulus circumcidere compulsus est, sicut in Actibus apostolorum continetur. Origenes. « Lucium quidam perhibent esse Lucam qui Evangelium scripsit, pro eo quod soleant nomina interdum secundum, primam declinationem Græcam Romanis proferri. Jason ille est, de quo etiam in Actibus apostolorum scribitur quod, dum Thesaloniam pro Paulo et Sila seditionem commotibus turbis semetipsum dederit, ut apostolis discedendi faceret libertatem. *Sosipater, cognati mei. Saluto vos ego.* Suspicio quod ipse sit qui in Actibus apostolorum scribitur Sosipater Piriberonensis. Movebit quomodo Paulus ex Hebræis Timothei consanguineus dicatur, vel Jasonis vel Sosipatris. Nunc vero cum cæteris nequaquam hoc nomen indulgeat, certum est eum quamdam nominationem nominare quam cognitionem vel consanguinitatem sine dubio sciat. Ambrosius (12): « Cognatos dicit partim generis, partim fidei causa. »

Tertius, qui scripsi Epistolam in Domino. Salutatur vos Gaius, hoc est primum nomen ejus qui dictante Paulo hanc Epistolam scribebat, tanquam notarius Apostoli, sicut nunc est cancellarius apostolicus, quod fortasse divino quodam factum est præsigio, ut videlicet ille tertius diceretur nomine, qui tertius erat in operatione. Spiritus quippe sanctus inspirabat quæ Apostolus dictabat seu proferebat, quæ iste, qui Tertius dicitur, ut dictum est, sua manu scribebat. Ambrosius: « Hic est scriba Epistolæ cui Apostolus concessit suo nomine salutare populum Romanum. Quia nec immerito factum est ut propriis scilicet ille uteretur verbis, quæ humano tantum sensu probata sunt. *Hospes meus.* Origenes:

(12) *Patrol.* tom. XVII, col. 184.

ar indicare de eo quod vir fuerit hospitalis, A
n solum Paulum receperit, sed et Ecclesie
æ in domo sua conventiculum, præbuit. Fer-
ditione majorum quod iste Gaius primus
as fuerit Thessalonicensis. Ambrosius (13):
est Gaius, ut arbitror, ad quem scribit Joan-
ostolus exsultans in charitate ejus, quam ex-
fratribus præbens sumptus illis necessa-
Haymo: « Iste est Gaius etiam captivus, qui
us est ab Apostolo, sicut dicit in Epistola
inthios: *Neminem vestrum baptizavi nisi Cri-
Gaium (I Cor. I, 14). Et universæ Ecclesie.*
vos *Erastus*. Ambrosius: (14) « Hic nominati-
uralem intelligit, ac si diceretur, salutant vos
æ Ecclesie. Sed melius est, secundum Ori-
genitivus singularis, ut dictum est, ut vide-
intelligatur, hospes meus, et hospes uni-
Ecclesie. Cum enim jam superius dixisset
us, *salutant vos omnes Ecclesie Christi*, quid
rat ut hoc repeteret, *salutant vos universæ*
? *Erastus arcarius civitatis*. Origenes:
esse Erastum quem dicit, quia remansit Co-
arcarium eum, id est dispensatorem illius
æ, cujus conditor est Deus. Secundum Hie-
in. « Vocatur arcarius civitatis secundum
od olim fuerat, non modo. » Haymo: « Arca-
d est princeps vel dispensator qui præerat
ubi census ponebantur regis tributorum et
lium. » *Et Quartus frater*. Proprium nomen
ut et Tertius. *Gratia Domini nostri*. Hierony-
Hæc est scriptio manus ejus in omnibus
is, ut in ea etiam commemoret beneficia
» Haymo: « Gratia dicitur gratis data, et
gratiæ debemus intelligere quidquid boni
accipiunt electi a Deo, ut videlicet spem,
tem, remissionem peccatorum.
utem qui potens est vos. Capitulum hoc Mar-
quo Scripturæ Evangelicæ atque apostolicæ
latæ sunt, de hac Epistola penitus abstu-
et ab eo loco ubi scriptum est: *Omne autem*
on est ex fide, peccatum est, usque ad finem
dissecuit. In aliis vero exemplariis quæ non
Marcione temerata hoc ipsum capitulum
el diverse positum invenitur. In nonnullis
codicibus post eum locum: *Omne autem* D
on est ex fide peccatum est (I Cor. XIV,
atim habetur, *Ei autem qui potens est vos con-*
. Alii vero codices in fine id ubi nunc est
n continent. Consummata salutatione eorum
at Epistolam suam in actione gratiarum,
de expleto opere suo ei grates referens, qui
inspiravit. Ac si ita continuet: vobis, inquam,
tia, sed ei qui potens est, etc., perpes sit glo-
notandum quod, cum dictum sit, *ei qui po-*
t, videtur superfluere ad sensum vel constru-
n, quod in fine suppositum, *cui*, cum in prin-
cilicet dixisset *ei*, nisi forte propter longam
ositionem id fieri dicatur. Multa quippe sunt

Patrol. tom. XVII, col. 182.

interposita inter illud *et*, quod est præmissum; et
hoc quod in fine subjungitur, *honor et gloria*. Ideo-
que quasi oblitus sit imperitus lector cui adjunga-
tur honor et gloria, suppositum est *cui*. Ut ergo
litteræ constructio quoquomodo texatur, ita hujus
versiculi principium fini conjunge. *Ei autem qui*
potens est vos, etc., honor et gloria sit, subaudi et
rursus, *cui* subaudiatur, est, ac si videlicet dicatur:
Ei sit honor et gloria, cujus est, ac si dicatur: sicut
revera est, sit inquam per Jesum Christum, per-
quem glorificandus est Pater.

Ex hac quidem fine Epistolæ arbitror ecclesiasti-
cos doctores expositiones et sermones suos consim-
ili fine concludere, in actione videlicet gratiarum
Dei. *Confirmare*, in fide scilicet quæ est omnium
bonorum fundamentum, *juxta Evangelium meum et*
prædicationem Jesu Christi, secundum doctrinam
meæ prædicationis, quæ est etiam Jesu Christi; non
alia prædicationis, quia idem quod ille prædico Evan-
gelium meum sive prædicationem Jesu Christi dico
factam, *secundum revelationem mysterii*, vel confir-
mari secundum revelationem meam. Mysterium
dicitur *secretum et occultum*. Unde et mystica locu-
tio dicitur significativa, quæ non est aperta. Myste-
rium quod nunc patefactum est, ipse est redem-
ptionis nostræ modus, qui olim latebat in prophe-
ticis scriptis nondum expositis, sed nunc ipsis tam
a Christo quam nobis expositis, revelatus est. De
Christo quippe scriptum est quia *incipiens a Moyse et*
omnibus prophetis (Luc. XXIV, 27), id est, *Taciti*
æternis temporibus, quod nunc patefactum est per
Scripturas prophetarum secundum præceptum æterni
Dei ad obeditionem fidei; id est, adscoditi usque
nunc semper, nec per expositionem revelati un-
quam ulterius. Quippe cum ipsi quoque septuaginta
Interpretes in suis translationibus quæ de Filio Dei
dicuntur maxime reticuisse, vel velasse credantur,
prophetarum dicit potius quam legis, quia maxime
hoc mysterium in prophetis continetur, ubi apertius
sive plenius de Christo erat prophetatum. Patefa-
ctum est dico in omnibus gentibus *secundum præ-*
ceptum æterni Dei, id est Christi dicentis: *Euntes in*
mundum universum, etc. (*Marc. XVI, 15*.) Dei dico,
æterni, licet secundum hominem initium habuit. Ad
hoc, inquit, est patefactum, non solum ut credant
omnes gentes, sed magis ut ei obediant, id est se-
cundum fidem operentur. *Ei*, inquam, *cognito nunc*
per Jesum Christum soli sapienti Deo, id est qui
nunc singulariter sapiens apparet ex hoc quod per
Christum egerit in hoc redemptionis nostræ my-
sterio, de quo ait Joannes: *Ex prudentia sua per-*
cussit superbum. Solus sapiens dicitur in cujus com-
paratione nullus est sapiens dicendus, sicut et bonus
juxta illud Veritatis: *Nemo bonus nisi solus Deus*
(*Marc. X, 18*). Solus quoque sapiens dicitur, quia
solam illam et singularem habet sapientiam quam
(nil latere potest. *Honor et gloria*, id est gloriosus et
singularis honor. *Amen*.

(14) *Ibid.*, col. 182.

PETRI ABÆLARDI

INTRODUCTIO AD THEOLOGIAM

IN LIBROS TRES DIVISA.

(Edit, Opp. Abælardi anni 1616, curante Ambæcio, pag. 973-1136.)

PROLOGUS.

Scholarium nostrorum petitioni, prout possumus, satisfaciētes, aliquam sacræ eruditionis summam, quasi divinæ Scripturæ introductionem conscripsimus. Cum enim a nobis plurima de philosophicis studiis et sæcularium litterarum scriptis studiose legissent, et eis admodum lecta placuissent; visum illis est, ut multo facilius divinæ paginæ intelligentiam, sive sacræ fidei rationes nostrum penetraret ingenium, quam Philosophicæ abyssi puteos, ut aiunt, exhausisset. Addebant etiam nec me aliter philosophiæ cursum consummare, nec ad ejus pervenire metam, aut aliquem ex ea me fructum colligere; nisi ejus studium ad Deum, ad quem omnia referri convenit, terminarem. Ad hoc quippe fidelibus sæcularium artium scripta et libros gentilium legere permissum est; ut per ea locutionum et eloquentiæ generibus, atque argumentationum modis, aut naturis rerum præcognitis, quidquid ad intelligentiam vel decorem sacræ Scripturæ, sive ad defendendam vel astruendam veritatem ejus pertinet, assequi valeamus. Quo enim fides nostra, id est Christiana, inquit, difficilioribus implicita quæstionibus videtur, et ab humana ratione longius absistere; validioribus utique munienda est rationum præsidiiis, maxime vero contra impugnationes eorum, qui se Philosophos profitentur. Quorum quanto subtilior videtur inquisitio, tanto difficilior ad solvendum, et ad perturbandam fidei nostræ simplicitatem faciliior invenitur. Ad has itaque dissolvendas controversias cum me sufficere arbitrantur, quem quasi ab ipsis cunabulis in philosophiæ studiis, ac præcipue dialecticæ, quæ omnium magistra rationum videtur, conversatum sciant, atque experimento, ut aiunt, didicerint, unanimiter postulant ne talentum mihi a Domino commissum multiplicare differam; quod cum usuris utique districtus ille et horrendus Judex quando exigat ignoratur. Addunt etiam nostræ jam ætati ac professioni convenire, ut sicut mores et habitum, ita commutem et studium, et humanis divina præferam volumina, quæ ad Deum sæculo relicto totum me jam transferre proposui. Et quia olim studium ad lucranda pecunia institueram, nunc ad lucran-

das animas hoc convertam. Ut saltem circa undecimam ad excolendam Dominicam vineam, prout possum, introeam. Hæc et his similia discipulis nostris frequenter impropertantibus, ut si non propter rationem, vel propter improbitatem nostrum assequerentur assensum; in hoc tandem consensimus, ut pro viribus nostris, imo divinæ gratiæ supplemento, quod postulant, aggredi tentaremus: non tam nos veritatem dicere promittentes, quam opinionis nostræ sensum quem efflagitant, exponentes.

In quo quidem opere, si culpis meis exigentibus a Catholica, (quod absit!) exorbitavero intelligentia vel locutione, ignoscat ille mihi, qui ex intentione opera pensat, parato semper ad satisfactionem de male dictis vel corrigendis vel delendis, cum quis me fidelium vel virtute rationis, vel auctoritate Scripturæ correxerit. Scio namque quad scripsum est: *Corripiet me justus in misericordia, et increpabit me; oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum* (Psal. CXL, 5). Et in Proverbiis: *Via vitæ, increpatio disciplinæ: qui autem odit increpationes, insipiens est* (Prov. XII, 1). Et iterum: *Qui custodit increpationes, astutior fiet; et qui increpationes odit morietur* (Prov. xv, 5). Et rursum: *Non amat pestilens eum qui se corripit; si autem corripuerit sapientem, intelliget disciplinam* (ibid., 12). Item: *Viro qui corripientem dura cervice contemnit, repentinus superveniet interitus* (Prov. XXI, 1). Ad hoc autem et beatissimi Augustini exemplo provocamur, qui cum a Deo tantam eloquentiam ac sapientiam assecutus esset; plura tamen in scriptis suis erronee posita retractando atque corrigendo professus est, dicens: *Neque enim quisquam nisi imprudens, ideo quia errata mea reprehendo, me reprehendere audebit. Ut volet quisque accipiat hoc quod facio, me tamen apostolicam illam sententiam intueri et in hac re oportuit, ubi ait: « Si nos ipsos judicaremus, a Domino non judicaremur (1 Cor. XI 31). » Illud etiam quod scriptum est: « Ex multiloquio non effugies peccatum (Prov. x, 19). » Item: *Quem vero florum [al. fidelium] suorum non terruit Christus, ubi ait: « Omne verbum odiosum**

quodcumque dixerit homo, reddet rationem pro eo in A die judicii (Matth. XII, 36). » Unde et apostolus Jacobus: « Sit, « inquit, » omnis homo velocæ ad audiendum, tardus autem ad loquendum (Jac. I, 19). » Et alio loco: « Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir (Jac. III, 2). » Ego hanc perfectionem mihi nec nunc arrogo cum sim senex, quanto minus cum juvenis cæpi scribere? Tanti itaque viri instructus exemplo, si qua forte per errorem proferram nulla in his per contemptum defendam, aut per elationem præsumam. Ut si nondum ignorantiam vitio caream, hæresis tamen crimen non incurram. Non enim ignorantia hæreticum facit, sed magis superbiam obstinatio, cum quis videlicet ex novitate aliqua nomen sibi comparare desiderans, aliquid inusitatum proferre gloriatur, quod adversus omnes defendere inopportune nititur, ut vel cæteris superior, vel nullis habeatur inferior. Unde Gennadius Marsiliensis episcopus de orthodoxa fide ecclesiasticorum dogmatum: Quolibet quis acquiescat modo, non est hæreticus, nisi in contentione hæreticus

fiat; Augustinus in Epistola ad Optatum: Si de anima falsitatis assertio proferatur, et falsitas mendacem, et falsitatis inopportuna defensio hæreticum facit. Rursus idem super Genesim: Non ob aliud sunt hæretici, nisi quod, Scripturas canonicas non recte intelligentes, suas falsas opiniones, contra earum veritatem pertinaciter asserunt. Qui et in libro De utilitate credendi, hæreticum diligenter describens: Hæreticus, inquit, est, ut mea fert opinio, qui alicujus temporalis commodi, et maxime gloriæ causa falsas ac novas opiniones vel gignit, vel sequitur. Item idem in XVIII De civitate Dei: Qui in Ecclesia aliqua prava sapiunt, si correcti contumaciter restunt, et sua pestifera dogmata emendare nolunt, sed et defendere persistunt, hæretici sunt. Rursus idem De unico baptismo Lib. IV: Istum hæreticum nondum dico, nisi manifestata sibi doctrina Catholica fidei resistere maluerit, et illud quod tenebat elegerit. Sed hæc hactenus. Nunc ad propositum accedamus.

ARGUMENTUM OPERIS.

Primus iste liber Theologiæ breviter comprehendit summam totius prædicti tractatus, in fide scilicet, et charitate et sacramentis; quid sit fides, quid spes, quid charitas, quid sacramentum, quomodo proprie sive improprie Fides dicatur, quæ sit fides Catholica. Partio sententiæ de fide sanctæ Trinitatis, sive unitatis. Quare solus Pater dicatur ingenuus. Quid velit distinctio trium personarum in una divinitatis essentia. Quod vocabulo Patris divina sapientia specialiter designetur. Quare opera trium personarum indivisa dicantur. Quod nomine Filii seu Verbi divina sapientia exprimat. Quod Spiritus sanctus divinæ charitatis bonitas appelletur. Testimonia prophetarum de Trinitate. Testimonia philosophorum.

Secundus liber Theologiæ disserit ea quæ de Trinitate primus liber proposuit, et ad testimoniorum auctoritatem intelligentiæ commendat rationem.

Tertius liber superposita replicando diligentius de potentia, et sapientia Dei, et bonitate, in quibus Trinitas consistit, perfectius inquirat ac disserit.

LIBER PRIMUS.

I.

Tria sunt, ut arbitror, in quibus humanæ salutis summa consistit, fides videlicet, charitas et sacramentum. Spem autem in fide, tanquam speciem in genere, comprehendere existimo. Est quippe fides existimatio rerum non apparentium, hoc est sensibus corporis non subjacentium; spes vero, expectatio aliquod commodum adipiscendi, quando videlicet quis credit se aliquod bonum assecuturum esse. Est itaque fides tam bonarum quam malarum rerum, et tam præsentibus vel præteritis quam futuris, sicut in principio Enchiridion beatus disserit Augustinus (15). Spes autem de bonis est tantum et de futuris. Expectatio quippe alicujus incommodi non tam spes dicenda est quam desperatio, hoc est diffidentia a bono. Charitas vero est amor honestus, qui ad eum videlicet finem dirigitur, ad quem oportet, sicut e contrario cupiditas, amor in-

C honestus ac turpis appellatur. Amor vero est bona erga alterum ipsum voluntas, qua videlicet optamus, ut eo modo se habeat, quo se habere bonum ei credimus esse, et hoc ejus potius quam nostri causa desideramus. Sæpe namque contingit, ut aliquem odientes, et ab eo quoquo modo nos deliberare volentes, optemus eum ad cælestia jam transferri, et superna illa gloria frui: quo melius ei contingere nil potest. Nec tamen id ejus amore gerimus, quia pro nobis id potius quam pro ipso agimus, nec tam illius utilitatem quam nostram in hoc attendentes. Cui fortassis in hoc ipso melius quam nobismet ipsis optamus, magis adhuc præsentis vitæ miseriam, quam futuræ gloriæ nobis cupientes. Quod Tullius quoque, cum amicitiam in secundo Rhetoricæ definirer, diligenter providebat, dicens: Amicitia est voluntas erga aliquem rerum bonarum, ipsius illius causa quem diligit. Ubi pro-

(15) Patrol. tom. XL, col. 234.

fecto cum adjecit, *ipsius illius causa quem diligit*, A
veram a falsa distinxit amicitiam. Sunt enim qui
alios amare dicuntur, quacumque intentione bene
alii esse desiderent. Qui cum id causa sui potius
quam illorum agant, non tam hominem diligunt
quam fortunam ejus sequuntur, nec tam commoda
ipsius quam sua in illo venantur, nec tale deside-
rium tam charitas, id est amor honestus, ut dictum
est, quam cupiditas, id est amor inhonestus ac turpis
est dicendum.

Illa quippe amor Dei, hæc amor sæculi nuncupa-
tur, quia per illum Deo copulamur, per istum mun-
danis occupamur curis, et terrenis deservimus de-
sideriis. Et per illum quidem quæ Dei sunt cura-
mus, per istum quæ nostra sunt providemus. Et in
illo finis est Deus, id est finalis et suprema causa,
ad quem nostra dirigitur intentio, quando videlicet
tam ipsum quam proximum diligimus propter ipsum
nec tam nostram quam ipsius sequimur voluntatem.
In isto autem ipsi nosmetipsos finem constituimus,
quibus satis est si desideria nostra compleamus et
voluntati nostræ pareamus. Quales et Apostolus
prævidens, *Erunt*, inquit, *homines seipsos amantes*
(II Tim. III, 2), hoc est, in se potius quam in Deo
sui amoris finem constituentes. Cum enim proxi-
mum tanquam nos ipsos amare jubeamur, nequa-
quam peccamus nos amando; sed amoris, ut dictum
est, finem in nobis collocando. Et cum nostri quo-
que sicut et proximi curam in necessariis agere de-
beamus, nonnulla propter nosmetipsos agere nos
oportet, ut et nos eorum quæ agimus causa quædam
existamus; sed non, ut dictum est, finis, id est su-
perior et suprema causa, quæ Deus est. Hoc ipsum
quippe quod pro nobis gerimus, si recte agamus,
propter Deum fecimus, cui hoc placere credimus, et
ejus dilectio nostræ causa est, ut nos quoque propter
ipsum, non eum propter nos diligamus. Alioquin
perverse agentes in nobis potius quam in ipso nostræ
dilectionis finem constitueremus. Tunc vero propter
ipsum tam nosmetipsos quam proximum diligimus,
cum ideo nos amamus, quia hoc ei credimus pla-
cere, non quia nobis utile fore, licet id constet
inutile nobis esse non posse. Nihil igitur amandum
est, nihil omnino faciendum nisi propter Deum, ut
in Deo finem omnium constituamus. Unde et ipsa
et et dicitur, hoc est principium et finis. Princi-
pium quidem supremum a quo omnia; finis, id est
finalis et suprema causa, propter quem omnia. Ne-
que enim comedere, nec dormire, nec uxorem du-
cere, nec omnino aliud facere nisi propter ipsum
debemus. Alioquin bestialiter viveremus, nostris
tantum voluptatibus dediti. Comedere autem propter
ipsum debemus, hoc uno saltem ut corpori quod suum
est, ac nobis commissum, necessaria impendamus,
quibus in ejus obsequio sustentetur. Similiter et
dormiendo ipsum reficere debemus, ut vigilare cum
oportet in ejus obsequio valeamus. Uxor quoque

ab eo qui est incontinens ducenda est, non solum
propter filios ipsi generandos, verum etiam ne eum
ex fornicatione offendamus. Qui etiam cum pro
nobis ipsioramus, aut aliquid quod nobis apud eum
prosit efflicimus, ipsa ejus etiam charitas ad hoc
nos compellit, per quæ ad eum, quem super omnia
diligimus, pervenire cupimus. Sic et cætera omnia
propter ipsum facienda sunt, alioquin ab ipso fru-
stra remunerationem exspectaremus, si ea quæ agi-
mus propter ipsum non ageremus. Quod diligenter
Apostolus attendens, in I ad Corinthios Epistola di-
cit: *Sive ergo manducatis, sive aliud quid facitis,*
omnia in gloriam Dei facite (I Cor. x, 31).

II.

Sacramentum vero est visibile signum invisibilis
gratiæ Dei: veluti cum quis baptizatur, ipsa exterior
ablutio corporis, quam videmus, signum est inte-
rioris ablutionis animæ, cum ita interior homo a
peccatis mundatur, sicut exterior a corporalibus
sordibus. Nunc autem tribus supra positus breviter
assignatis atque descriptis, scilicet fide, charitate et
sacramento, de singulis diligentius est agendum,
quantum pertinet ad propositam humanæ salvatio-
nis summam: et de his quæ præcipue majoribus
implicita quæstionibus videntur. Ac primum de fide,
quæ naturaliter cæteris prior est, tanquam bono-
rum omnium fundamentum. Quid enim sperari,
vel speratum amari potest, nisi prius credatur?
Credi autem potest, si non speretur vel ametur? Ex
fide itaque spes nascitur, cum quod credimus bo-
num nos adepturos esse per Dei misericordiam con-
fidimus. Unde Apostolus: *Fides*, inquit, *est speran-*
darum rerum substantia, argumentum non apparen-
tium (Hebr. xi, 1). *Substantia sperandarum rerum*,
hoc est fundamentum et origo, unde ad speranda
aliqua perducimur, credendo videlicet prius ea esse,
ut postmodum speremus. *Argumentum non appa-*
rentium, hoc est probatio quod sint aliqua non ap-
parentia. Quia enim nemo fidem esse dubitat,
oportet ex hoc ut aliqua non apparentia esse con-
cedat, cum fides, ut dictum est, proprie non dicatur
nisi de his quæ nondum apparent. Unde juxta Apo-
stolum, cum nunc tria manere dicantur, fides sci-
licet, spes, charitas (I Cor. XIII, 13), sola charitas
nunquam excidit (*ibid.*, 8), tam in hoc scilicet sæ-
culo quam in alio futuro perseveratura. Ex quo et
merito major dicitur tam dignitate perseverantiæ,
quam remunerationis debito; cum ipsa videlicet
sola, ut arbitror, remuneratione sit digna. Si quis
autem de apparentibus quoque fidem haberi dicat,
fidem abusive nominat. Reperitur tamen fides dici
de apparentibus quoque, sicut de non apparentibus.
De utroque autem exempla præ manibus habemus,
Gregorius, homilia VI, lib. II in Evangelia (16): *Cum*
Apostolus dicat: « Est fides sperandarum rerum
substantia, etc. » (Hebr. xi, 1). *Profecto liquet quia*
fides illarum rerum argumentum est, quæ apparere

essunt. Quæ enim sunt apparentia, fidem non A
sed agnitionem. Idem Dialog. lib. iv, cap.

Cum Paulus dicat: « Est enim fides speran-
substantia rerum, argumentum non apparen-
hoc veraciter debet credi quod non valet vi-
um credi jam non potest quod videri potest.
inus super Joannem (18): « Et nunc dico vobis
am fiat, ut cum factum fuerit credatis (Joan.
)). » Quid est hoc, cum magis hæc credere
antequam fiat id quod credendum est? Hæc
n laus fidei, si quod creditur non videtur.
vid magnum est si id creditur quod videtur,
um illum Domini sententiam, qua discipulum
dicens: « Quia vidisti, credidisti? Beati, etc.
xx, 29.) » Sed aliud vidit, aliud credidit. A
quippe homine divinitas videri non potuit.
m igitur vidit, et ideo confessus est, dicens:
nus meus, et Deus meus (ibid., 28). » Nam
les ita est diffinita: « Est autem fides spe-
rum substantia (Hebr. xi, 1), » quæ non
r. Quapropter quid sibi vult « ut cum factum
redatis? » Nam et ille cui dictum est: Quia
credidisti, non hoc credidit quod vidit. Cer-
arnem, et credebat Deum latentem in carne.
si dicimus credi quæ videntur, sicut dicit
isque oculis suis se credidisse, non tamen ipsa
in nobis ædificatur fides, sed ex rebus quas
r, agitur in nobis, ut ea credentur, quæ non
r. » Item (19): Credituri non fide nova, sed
ut certe cum mortuus esset defecta, cum resur-
refecta. Item, sermone trigesimo nono (20):
romittit credentibus? « Cognoscetis veritatem
viii, 32), non quia cognoverunt, sed ut cogno-
crediderunt. Credimus ut cognoscamus, non
imus ut credamus. Quid est enim fides, nisi
quod non vides? Fides ergo est quod non
edere, veritas, quod credidisti videre. Veritas
adhuc creditur, non videtur. » Idem in libro
bo Domini, et quibusdam sententiis Pauli
li, sermone octogesimo: « Justus ex fide vivit
, 17), » quia credit quod non videt, filii Dei
et: « Nondum apparuit quid erimus (I Joan.
Quandiu enim sumus in corpore, peregrina-
Deo. Per fidem enim ambulamus, non per spe-
I Cor. v, 6). » Cum venerimus tenebimus, et
io erit, non fides; et jam res, non spes. Ama-
idendo et tenendo. Ergo charitas perfecta erit,
it Apostolus: « Fides, spes, charitas, tria
ajor autem horum est charitas (I Cor. xiii,
Securi illo adjuvante perseverantes in eo dica-
hais nos separabit a charitate Christi? Tri-
am angustia, etc. (Rom. xiii, 35). » Idem libro
im Quæstionum Evangeliorum: « Justitia Dei
velatur ex fide in fidem (Rom. i. 17), » intelli-
dem fides qua creduntur ea quæ non viden-

III.

Sed tamen est fides etiam rerum, quando non
verbis, sed rebus ipsis præsentibus creditur quod
futurum est, cum jam per speciem manifestam se
contemplandam præbebit sanctis ipsa Dei sapientia.
De qua fide lucisque ipsius præsentia forsitan
Paulus dicit: *Justitia enim Dei in eo revelatur ex
fide in fidem.* Dicit enim alio loco: *Non enim reve-
lata facie gloriam Dei spectantes in eandem imaginem
transformabimur a gloria in gloriam (II Cor. iii,
18).* Sicut enim dicit hic, a gloria in gloriam, ita et
ibi ex fide in fidem. De gloria scilicet Evangelii, quo
nunc credentes illuminantur, in gloriam manifestæ
veritatis. Apud philosophos quoque de apparenti-
bus etiam fides dici videtur. Quo etiam videlicet res
quælibet ita animo tenetur, ut de ipsa non dubite-
tur, sive per opinionem, sive per experimentum
quoque sensuum. Unde Boetius super Topica Cice-
ronis libro primo (21). *Argumentum est ratio quæ
rei dubiæ facit fidem. Multa enim, inquam, sunt
quæ faciunt fidem, sed quia rationes non sunt, nec
argumenta esse possunt, ut visus facit fidem his quæ
videntur. Sed quia ratio non est visus, nec argumen-
tum quidem esse potest.* His itaque testimoniis patet
fidei nomen modo proprie, modo improprie poni,
cum videlicet non solum de occultis, verum etiam
de manifestis fides dicatur. Sunt autem plura ad
Deum pertinentia quæ credi vel non credi nostra
non interest, quia sive credantur, sive non credan-
tur, nullum incurrimus periculum, veluti si creda-
mus Deum cras pluviam facturum vel non facturum,
vel huic nequissimo homini misericordiam impen-
surum vel non. Ei vos quæ de fide ad ædificationem
loquitur, ea sola tractare ac docere sufficit, quæ si
non credantur damnationem pariunt. Hæc autem
sunt quæ ad fidem Catholicam pertinent.

IV.

Catholica quippe est fides, id est universalis, quæ
ita omnibus necessaria est, ut nemo discretus absque
ea salvari possit. Bene Athanasius cum præmisisset:
Hæc est fides Catholica, statim id aperiens, unde
scilicet dicatur Catholica, et velut exponens ait:
*Quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, sal-
vus esse non poterit.* Sunt et qui velint fidem Catho-
licam ad differentiam fidei Catholicorum non ubi-
que, cum Ecclesia dilatatæ, sed quasi in angulo
aliquo latitantis, vel in aliqua terrarum parte con-
clusæ. Fides autem Catholica partim circa ipsam
divinitatis naturam, partim circa divina beneficia
et quascunque Dei necessarias dispensationes vel
ordinationes consistit, quæ nobis diligenter aposto-
lorum vel sanctorum Patrum symbolis expressa
sunt. Ac primum de his quæ ad divinitatis naturam
pertinent, consideremus, qualiter videlicet in una
et eadem penitus divinitatis substantia tres per-
sonæ credantur, Pater scilicet, ac Filius ac Spiritus

Patrol. tom. LXXVII, col. 329.
Patrol. tom. XXXV, col. 1837.
Ibid., col. 1838.

(20) Ex Tract. xl, cap. 8, Patrol. tom. XXXV,
col. 1690.

(21) Patrol. tom. LXIV, col. 1098.

sanctus, et quid rationis vel utilitatis hæc in uno Deo habeat personarum distinctio. Primo itaque hanc fidei summam ponamus, de unitate scilicet ac trinitate divina; deinde positam, prout Dominus dederit disseramus.

V.

Tenet igitur Christianæ fidei religio unum solummodo Deum esse, ac nullo modo plures esse deos, unum omnium dominum, unum creatorem, unum principium, unum lumen, unum bonum, unum immensum, unum omnipotentem, unum æternum, unam substantiam, sive essentiam incommutabilem penitus ac simplicem, cui nec partes aliquæ, nec aliquid quod ipsa non fuerit, possit inesse, ac per omnia solam prædicat, ac credit unitatem, excepto quod ad personarum pertinet multitudinem. Huic itaque tam simplici seu individue ac meræ substantiæ, tres inesse personas sibi per omnia coæquales ac coeternas, non numero rerum, sed pluralitate proprietatum, diversas veraciter constitetur, Deum videlicet Patrem, ut dictum est, ac Deum Filium ejus, atque Deum Spiritum ejus, ab utrisque procedentem. Non est autem una persona altera, licet sit hoc ipsum quod altera: neque enim qui Pater est Filius est, aut Spiritus sanctus, nec qui Filius est, Spiritus sanctus est; sed tamen quod Pater est, est Filius, est et Spiritus sanctus, et econtrario. Idem quippe Deus tam Pater est, quam Filius seu Spiritus sanctus, unum quippe prorsus in natura, unum tam numero quam substantia sunt; sed juxta eorum proprietates ita personaliter ab invicem distinguuntur, ut alius sit iste quam ille, non aliud; homo est personaliter, non substantialiter diversus, cum hic videlicet non sit ille, licet hic sit penitus hoc quod ille, id est eadem penitus sit substantia quæ et ille, non persona. Unde Sedulius: « Non quia quæ summus Pater est et Filius hic est; sed quia quod summus Pater est, et Filius hoc est.

VI.

Proprium autem est Dei Patris ingenitum esse, hoc est a seipso non ab alio existere, sicut filii proprium est a Patre genitum esse non creatum vel factum, et Spiritus sancti ab utrisque procedere, nec creatum nec factum esse. Quod enim æternaliter subsistit, atque initio caret, nec creatum nec factum convenit dici. Solum itaque Patrem ingenitum dicimus, hoc est a seipso non ab alio. Unde Augustinus adversus Felicianum Arianum: *Patrem ingenitum dico, quia non processit ex altero*. Isidorus Etymol. lib. sexto (22): *Pater, inquit, solus non est de alio; ideo solus appellatus ingenitus*. Aliud itaque dicere est Patrem ingenitum, aliud non genitum. Sicut aliud est dicere aliud injustum, aliud non justum. Quippe quod injustum est necesse est esse non justum, sed non e converso, lapis quippe non justus, nec tamen injustus est. Sic et cum Deus Pater sit ingenitus, constat profecto eum esse non genitum, id est non esse Filium. Spiritus vero san-

(22) Patrol. tom. LXXXII, col. 271.

ctus ipse quoque est non genitus, cum ipse etiam non sit genitus, hoc est non sit Filius, nec tamen ideo est ingenitus, cum ipse ab alio sit, tam a Patre scilicet, quam a Filio procedens. Solus itaque Pater ingenitus dicitur, sicut solus Filius genitus, Spiritus vero sanctus, nec genitus est, nec ingenitus, sed ut dictum est, ab utrisque procedens. Unde et Augustinus ad Orosium, cap. secundo: *Spiritum sanctum nec genitum nec ingenitum fides certa declarat, quia, si dixerimus ingenitum, duos patres affirmare videbimur; sin autem genitum, duos filios affirmare [al. credere] culpamur. Sed quod certa fides tenet nec ingenitus est, nec genitus, sed ab utrisque procedens, id est a Patre et Filio*. Idem et Gennadius De orthodoxa fide ecclesiasticorum dogmatum, cap. 1. asserit his verbis: *Pater ergo principium deitatis, a quo Filius est natus, a quo Spiritus sanctus non natus, quia Filius non est, nec ingenitus quia non est Pater*. Hinc et beatus papa Greg. in symbolo epistolæ suis præscripto meminit dicens: *Credimus Spiritum sanctum nec genitum nec ingenitum, sed coeternum de Patre et Filio procedentem*. Cum autem unaquæque persona harum sit Deus aut Dominus sive Creator, nec una persona sit altera; non tamen ideo plures dii vel domini sunt, sive creatores, sicut plures sunt personæ. Quippe cum dicimus deos, aut dominos seu creatores, rerum quemdam numerum ostendimus, quarum unaquæque Deus sit, aut Dominus sive Creator cum in individualitate nulla rerum possit esse multitudo, unde et individuum dicimus Trinitatem. Cum vero multas in Deo profitemur personas, proprietatum non rerum multitudinem, ut supra meminimus, demonstravimus.

Quædam itaque de singulis tantum dicuntur personis, ut ingenitus de solo Patre, genitus sive incarnatus de solo Filio, procedens ab utroque, de solo Spiritu sancto; quædam conjunctim tantum et non sigillatim, ut trinitas de tribus tantum personis; quædam tam divisim quam conjunctim de eis æque dicuntur, ut Deus, Dominus, Creator, omnipotens, sapientia, virtus, justitia, etc. Solum vero hoc nomen quod est persona pluraliter proferimus, cum videlicet plures proferimus personas, non deos aut dominos nec ullum in cæteris pluralitatem recipiamus. Unde Augustinus De Trinitate lib. vii, cap. 7: *Pater ad se dicitur persona, non ad Filium vel Spiritum*. Item: *Hoc solum non est, quod cum dicatur de singulis ad se pluraliter, non singulariter accipitur in summa*. Dicimus itaque Pater est persona, et Filius est persona. Spiritus sanctus persona: Pater tamen et Filius et Spiritus sanctus non sunt una persona, sed plures. Quarum quidem tamen personarum sicut eadem prorsus est substantia, ita indeterminans est gloria, indivisa operatio ac voluntas. Hac autem fidei summa circa unitatem ac trinitatem proposita, superest ut adversus inquisitiones dubitantium, congruis etiam similitudinum exemplis defendamus atque astruamus. Quid enim

doctrinam loqui proficit, si quod docere volumus A
 ni non potest ut intelligatur? Quod diligenter
 is attendens Augustinus cum difficillimum de
 itate illum exponere vellet locum, quod videli-
 Evangelista Joannes exorsus est, dicens (23): *In
 ipio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et
 erat verbum (Joan. 1, 1), hoc inquit, animalis
 non percipit. Quid ergo fratres? Silebimus
 ? Quare ergo scribitur, si siletur? aut quare
 ur, si non exponitur? Sed ut quid exponitur, si
 intelligitur? Itaque quoniam rursus non dubito
 imero vestro quosdam esse, a quibus possit non
 expositum capi, sed antequam exponatur intel-
 non fraudabo eos qui possunt capere, dum timeo
 fltuus esse auribus eorum qui non possunt capere.*

VII.

imum itaque nobis disserendum occurrit quid
 velit in una divinitatis natura personarum ista
 actio, ut eadem scilicet Pater, eadem Filius,
 m Spiritus sanctus sit appellata. Deinde qua-
 una penitus et individua permanente substan-
 trinitas personarum queat assignari, et quod
 nitate ac Trinitate divina ante proposuimus
 a vehementes philosophicas impugnationes
 idit. Videtur autem nobis suprapositis trium
 narum nominibus summi boni perfectio dili-
 er esse descripta, ut cum videlicet prædicatur
 esse Pater, Filius et Spiritus sanctus, eum
 num bonum atque in omnibus perfectum hac
 actione Trinitatis intelligamus.

VIII.

tris quippe nomine divinæ majestatis potentia
 natur, qua videlicet quidquid velit efficere po-
 unde August. in Enchiridion (24): *Neque
 veraciter vocatur omnipotens, nisi quoniam quæ-
 ue vult potest, nec voluntate cujuscumque creaturæ
 statis omnipotentis impeditur effectus.* Idem
 b. de Spiritu et littera: *Non potest facere in-
 , quia ipse est summa justitia et bonitas. Om-
 ens vero est, non quod possit omnia facere, sed
 potest efficere quidquid vult.* Sicut autem Dei
 s vocabulo divinæ majestatis potentia exprimi-
 specialiter, ita Filii seu Verbi appellatione sa-
 tia Dei significatur, quia scilicet cuncta di-
 cere valet, ut in nullo penitus decipi queat. D

IX.

vero Spiritus sancti vocabulo ipsa ejus chari-
 eu benignitas exprimitur, qua videlicet optime
 ta vult fieri seu disponi, et eo modo singula
 enire quo melius possunt, in aliis quoque bene
 , et optime singula disponens, et ad optimum
 i quoque perducens, Non est autem perfectus
 nibus, qui in aliquo impotens invenitur, nec
 cte beatus est qui in aliquo decipi potest, nec
 us benignus qui omnia optime fieri non velit
 sponi. Ubi vero hæc tria conveniunt, ut tam
 icet potentia quam sapientia, quam bona vo-
) Patrol. tom. XL, col. 276.

luntate sit perfectus, nil boni est quod ejus pleni-
 tudini desit. Tale est ergo Deum Patrem ac Filium
 et Spiritum sanctum nos profiteri, ac si ipsum, ut
 dictum est summum bonum esse prædicemus, cui,
 inquam, honorum omnium plenitudini nil desit, et
 cujus participatione bona esse cætera constet. Nec
 solum hæc Trinitatis distinctio ad summi boni per-
 fectionem, ut dictum est, describendam convenit,
 verum etiam ad persuadendum hominibus divini
 cultus religionem plurimum proficit, ut ob hoc præ-
 cipue ipsa Dei sapientia incarnata in prædicatione
 sua eam rectissime decrevisset assumere. Duo
 quippe sunt quæ nos omnino subjectos Deo effi-
 ciunt, timor videlicet atque amor. Potestas quippe
 et sapientia maxime timorem incutiunt, cum eum
 B quem judicem esse scimus, et cuncta quæ voluerit,
 punire posse, et nil eum latere cognoscimus. Beni-
 gnitas autem ad amorem specialiter pertinet, ut
 quem benignissimum habemus, potissimum diliga-
 mus. Ex quo etiam certum est eum impietatem
 ulcisci velle, quia quo plus placet ei æquitas, magis
 ipsi displicet iniquitas sicut scriptum est: *Dilexisti
 justitiam et odisti iniquitatem (Psal. XLIV, 8).*

Nec solum ad timorem vel ad amorem Dei homi-
 nibus incutiendum hæc Trinitatis distinctio neces-
 saria est, verum et ad universorum operum ejus
 commendationem plurimum valet, ut quæcunque
 agit, egregie fieri credantur, utpote qui omnia
 quæ velit, efficere possit, et in omnibus modis con-
 servare sciat, et optime cuncta fieri seu proce-
 dere velit. Unde et cum ad aliud per nos operan-
 dum divinam imploramus gratiam, ante commemo-
 rationem Trinitatis facimus, dicentes: *In nomine
 Patris et Filii et Spiritus sancti vel, In nomine san-
 ctæ et individua Trinitatis,* ut videlicet divinam
 potentiam et sapientiam seu benignitatem commemo-
 rando quæcunque Deus efficiat, egregie fieri de-
 monstremus. Unde et Moyses cum de universa mundi
 ageret creatione in ipso statim Genesis exordio
 Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum com-
 memorat, ut quæcunque a Deo fieri narrat, egregie
 facta credantur. Cum enim ait: *In principio creavit
 Deus caelum et terram (Gen. 1, 1),* et postmodum
 adjecit, *Spiritus Domini ferebatur super aquas (ibid.,
 2),* divinam Trinitatem diligenter expressit. In Deo
 quidem creatore Patrem insinuans, hoc est divinam
 commemorans potentiam, per quam creari omnia
 de nihilo potuerit. Quanquam etiam non incongrue
 hoc nomen, Deus, juxta propriam interpretationem,
 innuit quod hoc, videlicet quasi *θεός*, id est *timor*
 interpretetur, cum potestati reverentia timoris
 maxime exhibeatur. Nominem vero principii Filium
 designat, id est divinam rationem seu sapientiam,
 in qua per providentiam cuncta prius consistere
 quodammodo habuerunt, atque ibidem incipere
 quam in effectum operis ducebantur. Unde et Evan-
 gelista de verbo Patris disserens: *Quod factum est,
 inquit, in ipso vita erat (Joan. 1, 3, 4).* Sic et Ma-
 (24) Patrol. tom. XLIV, col. 235.

sanctus, et quid rationis vel utilitatis hæc in uno Deo habeat personarum distinctio. Primo itaque hanc fidei summam ponamus, de unitate scilicet ac trinitate divina; deinde positam, prout Dominus dederit disseramus.

V.

Tenet igitur Christianæ fidei religio unum solummodo Deum esse, ac nullo modo plures esse deos, unum omnium dominum, unum creatorem, unum principium, unum lumen, unum bonum, unum immensum, unum omnipotentem, unum æternum, unam substantiam, sive essentiam incommutabilem penitus ac simplicem, cui nec partes aliquæ, nec aliquid quod ipsa non fuerit, possit inesse, ac per omnia solam prædicat, ac credit unitatem, excepto quod ad personarum pertinet multitudinem. Huic itaque tam simplici seu individuae ac meræ substantiæ, tres inesse personas sibi per omnia cœquales ac coeternas, non numero rerum, sed pluralitate proprietatum, diversas veraciter confitetur, Deum videlicet Patrem, ut dictum est, ac Deum Filium ejus, atque Deum Spiritum ejus, ab utrisque procedentem. Non est autem una persona altera, licet sit hoc ipsum quod altera: neque enim qui Pater est Filius est, aut Spiritus sanctus, nec qui Filius est, Spiritus sanctus est; sed tamen quod Pater est, est Filius, est et Spiritus sanctus, et econtrario. Idem quippe Deus tam Pater est, quam Filius seu Spiritus sanctus, unum quippe prorsus in natura, unum tam numero quam substantia sunt; sed juxta eorum proprietates ita personaliter ab invicem distinguuntur, ut alius sit iste quam ille, non aliud; homo est personaliter, non substantialiter diversus, cum hic videlicet non sit ille, licet hic sit penitus hoc quod ille, id est eadem penitus sit substantia quæ et ille, non persona. Unde Sedulius: « Non quia quæ summus Pater est et Filius hic est; sed quia quod summus Pater est, et Filius hoc est.

VI.

Proprium autem est Dei Patris ingenitum esse, hoc est a seipso non ab alio existere, sicut filii proprium est a Patre genitum esse non creatum vel factum, et Spiritus sancti ab utrisque procedere, nec creatum nec factum esse. Quod enim æternaliter subsistit, atque initio caret, nec creatum nec factum convenit dici. Solum itaque Patrem ingenitum dicimus, hoc est a seipso non ab alio. Unde Augustinus adversus Felicianum Arianum: *Patrem ingenitum dico, quia non processit ex altero*. Isidorus Etymol. lib. sexto (22): *Pater, inquit, solus non est de alio; ideo solus appellatus ingenitus*. Aliud itaque dicere est Patrem ingenitum, aliud non genitum. Sicut aliud est dicere aliud injustum, aliud non justum. Quippe quod injustum est necesse est esse non justum, sed non e converso, lapis quippe non justus, nec tamen injustus est. Sic et cum Deus Pater sit ingenitus, constat profecto eum esse non genitum, id est non esse Filium. Spiritus vero san-

(22) Patrol. tom. LXXXII, col. 271.

ctus ipse quoque est non genitus, cum ipse etiam non sit genitus, hoc est non sit Filius, nec amen ideo est ingenitus, cum ipse ab alio sit, tam a Patre scilicet, quam a Filio procedens. Solus itaque Pater ingenitus dicitur, sicut solus Filius genitus, Spiritus vero sanctus, nec genitus est, nec ingenitus, sed ut dictum est, ab utrisque procedens. Unde et Augustinus ad Orosium, cap. secundo: *Spiritum sanctum nec genitum nec ingenitum fides certa declarat, quia, si dixerimus ingenitum, duos patres affirmare videbimur; sin autem genitum, duos filios affirmare [al. credere] culpamur. Sed quod certa fides tenet nec ingenitus est, nec genitus, sed ab utrisque procedens, id est a Patre et Filio*. Idem et Gennadius De orthodoxa fide ecclesiasticorum dogmatum, cap. 1. asserit his verbis: *Pater ergo principium deitatis, a quo Filius est natus, a quo Spiritus sanctus non natus, quia Filius non est, nec ingenitus quia non est Pater*. Hinc et beatus papa Greg. in symbolo epistolis suis præscripto meminit dicens: *Credimus Spiritum sanctum nec genitum nec ingenitum, sed coeternum de Patre et Filio procedentem*. Cum autem unaquæque persona harum sit Deus aut Dominus sive Creator, nec una persona sit altera; non tamen ideo plures dii vel domini sunt, sive creatores, sicut plures sunt personæ. Quippe cum dicimus deos, aut dominos seu creatores, rerum quemdam numerum ostendimus, quarum unaquæque Deus sit, aut Dominus sive Creator cum in individuitate nulla rerum possit esse multitudo, unde et individuum dicimus Trinitatem. Cum vero multas in Deo profitemur personas, proprietatum non rerum multitudinem, ut supra meminimus, demonstravimus.

Quædam itaque de singulis tantum dicuntur personis, ut ingenitus de solo Patre, genitus sive incarnatus de solo Filio, procedens ab utroque, de solo Spiritu sancto; quædam conjunctim tantum et non sigillatim, ut trinitas de tribus tantum personis; quædam tam divisim quam conjunctim de eis æque dicuntur, ut Deus, Dominus, Creator, omnipotens, sapientia, virtus, justitia, etc. Solum vero hoc nomen quod est persona pluraliter proferimus, cum videlicet plures proferimus personas, non deos aut dominos nec ullum in cæteris pluralitatem recipiamus. Unde Augustinus De Trinitate lib. vii, cap. 7: *Pater ad se dicitur persona, non ad Filium vel Spiritum*. Item: *Hoc solum non est, quod cum dicatur de singulis ad se pluraliter, non singulariter accipitur in summa*. Dicimus itaque Pater est persona, et Filius est persona. Spiritus sanctus persona: Pater tamen et Filius et Spiritus sanctus non sunt una persona, sed plures. Quarum quidem tamen personarum sicut eadem prorsus est substantia, ita indeterminans est gloria, indivisa operatio ac voluntas. Hac autem fidei summa circa unitatem ac trinitatem proposita, superest ut adversus inquisitiones dubitantium, congruis etiam similitudinum exemplis defendamus atque astruamus. Quid enim

ctrinam loqui proficit, si quod docere volumus A
 non potest ut intelligatur? Quod diligenter
 attendens Augustinus cum difficillimum de
 te illum exponere vellet locum, quod videli-
 vangelista Joannes exorsus est, dicens (23): *In
 pio erat verbum, et verbum erat apud Deum, et
 erat verbum (Joan. 1, 1), hoc inquit, animalis
 non percipit. Quid ergo fratres? Silebimus
 Quare ergo scribitur, si siletur? aut quare
 tr, si non exponitur? Sed ut quid exponitur, si
 ntelligitur? Itaque quoniam rursus non dubito
 mero vestro quosdam esse, a quibus possit non
 expositum capi, sed antequam exponatur intel-
 non fraudabo eos qui possunt capere, dum timeo
 tuus esse auribus eorum qui non possunt capere.*

VII.

mum itaque nobis disserendum occurrit quid
 elit in una divinitatis natura personarum ista
 ctio, ut eadem scilicet Pater, eadem Filius,
 a Spiritus sanctus sit appellata. Deinde qua-
 na penitus et individua permanente substan-
 rinitas personarum queat assignari, et quod
 itate ac Trinitate divina ante proposuimus
 t vehementes philosophicas impugnationes
 dit. Videtur autem nobis suprapositis trium
 arum nominibus summi boni perfectio dili-
 r esse descripta, ut cum videlicet prædicatur
 esse Pater, Filius et Spiritus sanctus, eum
 um bonum atque in omnibus perfectum hac
 ctione Trinitatis intelligamus.

VIII.

ris quippe nomine divinæ majestatis potentia
 natur, qua videlicet quidquid velit efficere po-
 unde August. in Enchiridion (24): *Neque
 veraciter vocatur omnipotens, nisi quoniam quæ-
 re vult potest, nec voluntate cujuscumque creaturæ
 tatis omnipotentis impeditur effectus. Idem
). de Spiritu et littera: Non potest facere ira-
 quia ipse est summa justitia et bonitas. Om-
 nis vero est, non quod possit omnia facere, sed
 potest efficere quidquid vult. Sicut autem Dei
 s vocabulo divinæ majestatis potentia exprimi-
 specialiter, ita Filii seu Verbi appellatione sa-
 ia Dei significatur, quia scilicet cuncta di-
 ere valet, ut in nullo penitus decipi queat.*

IX.

vero Spiritus sancti vocabulo ipsa ejus chari-
 tu benignitas exprimitur, qua videlicet optime
 a vult fieri seu disponi, et eo modo singula
 nire quo melius possunt, in aliis quoque bene
 , et optime singula disponens, et ad optimum
 quoque perducens, Non est autem perfectus
 nibus, qui in aliquo impotens invenitur, nec
 te beatus est qui in aliquo decipi potest, nec
 is benignus qui omnia optime fieri non velit
 poni. Ubi vero hæc tria conveniunt, ut tam
 cet potentia quam sapientia, quam bona vo-
) Patrol. tom. XL, col. 276.

luntate sit perfectus, nil boni est quod ejus pleni-
 tudini desit. Tale est ergo Deum Patrem ac Filium
 et Spiritum sanctum nos profiteri, ac si ipsum, ut
 dictum est summum bonum esse prædicemus, cui,
 inquam, bonorum omnium plenitudini nil desit, et
 cujus participatione bona esse cætera constet. Nec
 solum hæc Trinitatis distinctio ad summi boni per-
 fectionem, ut dictum est, describendam convenit,
 verum etiam ad persuadendum hominibus divini
 cultus religionem plurimum proficit, ut ob hoc præ-
 cipue ipsa Dei sapientia incarnata in prædicatione
 sua eam rectissime decrevisset assumere. Duo
 quippe sunt quæ nos omnino subjectos Deo effi-
 ciunt, timor videlicet atque amor. Potestas quippe
 et sapientia maxime timorem incutiunt, cum eum
 quem judicem esse scimus, et cuncta quæ voluerit,
 punire posse, et nil eum latere cognoscimus. Beni-
 gnitas autem ad amorem specialiter pertinet, ut
 quem benignissimum habemus, potissimum diliga-
 mus. Ex quo etiam certum est eum impietatem
 ulcisci velle, quia quo plus placet ei æquitas, magis
 ipsi displicet iniquitas sicut scriptum est: *Dilexisti
 justitiam et odisti iniquitatem (Psal. XLIV, 8).*

Nec solum ad timorem vel ad amorem Dei homi-
 nibus incutiendum hæc Trinitatis distinctio neces-
 saria est, verum et ad universorum operum ejus
 commendationem plurimum valet, ut quæcunque
 agit, egregie fieri credantur, utpote qui omnia
 quæ velit, efficere possit, et in omnibus modis con-
 servare sciat, et optime cuncta fieri seu proce-
 dere velit. Unde et cum ad aliud per nos operan-
 dum divinam imploramus gratiam, ante commemo-
 rationem Trinitatis facimus, dicentes: *In nomine
 Patris et Filii et Spiritus sancti vel, In nomine san-
 ctæ et individua Trinitatis,* ut videlicet divinam
 potentiam et sapientiam seu benignitatem commemo-
 rando quæcunque Deus efficiat, egregie fieri de-
 monstremus. Unde et Moyses cum de universa mundi
 ageret creatione in ipso statim Genesis exordio
 Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum com-
 memorat, ut quæcunque a Deo fieri narrat, egregie
 facta credantur. Cum enim ait: *In principio creavit
 Deus caelum et terram (Gen. 1, 1), et postmodum
 adjecit, Spiritus Domini ferebatur super aquas (ibid.,
 2), divinam Trinitatem diligenter expressit. In Deo
 quidem creatore Patrem insinuans, hoc est divinam
 commemorans potentiam, per quam creari omnia
 de nihilo potuerit. Quanquam etiam non incongrue
 hoc nomen, Deus, juxta propriam interpretationem,
 innuit quod hoc, videlicet quasi *θεός*, id est *timor*
 interpretetur, cum potestati reverentia timoris
 maxime exhibeatur. Nomine vero principii Filium
 designat, id est divinam rationem seu sapientiam,
 in qua per providentiam cuncta prius consistere
 quodammodo habuerunt, atque ibidem incipere
 quam in effectum operis ducerentur. Unde et Evan-
 gelista de verbo Patris disserens: *Quod factum est,
 in ipso vita erat (Joan. 1, 3, 4).* Sic et Ma-
 (24) Patrol. tom. XLIV, col. 235.*

crobius Platonem insecutus, mentem Dei, quam Greci *νοῦν* appellant, originales rerum species, quæ *ideæ* dictæ sunt, continere meminit. *Antequam etiam*, inquit Priscianus *in corpora prodirent, hoc est in effectu operum provenirent*. Spiritus vero Domini aperte Spiritum sanctum insinuat, id est divinæ gratiæ bonitatem, juxta hanc quidem diligentem prophetæ considerationem, cum ad excellentem hominis creationem ventum esset, provide hoc opus cæteris imponens, et quasi pro cæteris commendans distinctionem potenter Trinitatis fecerit, ubi videlicet a Domino potius dictum est, *Faciamus hominem*, quam *faciam, ad imaginem*, inquit, *et similitudinem nostram* (*Gen. 1, 26*); virum quidem ad imaginem, mulierem vero ad similitudinem. Vir quippe juxta Apostolum, imago Dei est, non mulier (*I Cor. xi, 7*). Sed sicut vir imago est Dei, ita et mulier imago dicitur viri. Imago quippe expressa alicujus similitudo vocatur, similitudo autem dici potest, etsi non multum id ejus est similitudo exprimat. Vir itaque ad imaginem Trinitatis est factus, quia quo perfectior conditus est quam mulier, descriptæ summi boni perfectioni similior existit. Qui et per potestatem tam mulieri quam cæteris mundanis prælatus est creaturis, et per sapientiam dignior, et per amorem ad ea quibus perfectio est pronior existit. Bene et eum a serpente non esse seductum, cum seduceretur mulier, testatur Apostolus (*I Tim. ii, 14*), qui tamen amore mulieris gustatum ei fructum porrigentis, cum eam contristare nollet, in transgressionem prorumpit, amplius de misericordia Dei quam oporteret præsumens, quem ad ignoscendum facilem existimabat, pro tam levi quæ ei videbatur, offensa; si quomodo commissum sibi a Domino non scandalizaret mulierem, præsertim cum hæc pie magis quam malitiose fieri videretur, a quo etiam amplius amari Deum quam a muliere, quis non consentiat? Quomodo enim illa tunc Deum vere dilexerit, quem sibi in dolo fuisse locutum crediderit, cum serpentis acquirerit consilio?

X

Quod autem nomine Patris divina potentia, nomine vero Filii seu Verbi divina sapientia, nomine Spiritus sancti ipsa Dei benignitas seu charitas specialiter exprimatur, nec nos auctoritas nec ratio subterfugit. Potentiam quidem nomine Patris specialiter exprimi, ex multis colligitur testimoniis. Unde Maximus episcopus in expositione symboli quod dicitur *in apostolorum*, quæ legitur in quinta Qua dragesimæ Dominica his verbis insinuat (24°): *Credis in Deum*, inquit, *Patrem omnipotentem? In Deo natura innascibilis, in Patre Unigeniti veritas, in omnipotente plenitudo virtutis ostenditur. Est namque per ingentiam deitatem omnipotens; et per omnipotentiam Pater*. Innascibilem hoc loco, increatum dicit: ingentiam deitatem Patris appellat, hoc est eum solum ex tribus personis ingentum esse profitetur,

(24°) Patrol., tom. LVII, col. 433,

A cum videlicet ut jam supra meminimus, solus ipse non sit ab alio. Cæteræ vero personæ ab ipso sunt. Quod vero dicitur ipse Pater per ingentiam deitatem esse omnipotens, hoc est per hoc quod cum sit Deus, insuper ut dictum est, ipse solus sit ingentus, et rursus per omnipotentiam Pater, aperte innuitur, quod sic ut ingentum esse proprium est Dei Patris, ita et ad proprietatem ejus specialiter divinam potentiam pertinere, licet unaquæque aliarum personarum, cum sit ejusdem cum Patre substantiæ, ejusdem sit penitus potentiæ. Juxta proprietates quippe trium personarum, quædam specialiter ac tanquam proprie de aliqua earum dici vel accipi solent, quæ tamen juxta earum naturam, unionem singulis inesse non ambigimus, ut sapientia Filio, charitas Spiritui sancto specialiter attribuitur, cum tamen tam Pater, quam Spiritus sanctus, seu etiam tota Trinitas sapientia sit, et similiter tam Pater ipse, quam Filius charitas dici possit. Sic etiam juxta personarum proprietates, quædam opera specialiter alicui personæ attribuuntur, quamvis indivisa totius Trinitatis opera prædicentur, et quidquid ab una earum fit, a singulis fieri constet.

B
C
D
Soli quippe Filio carnis susceptio assignatur, et ex aqua et Spiritu tantum, non ex aqua etiam ex Patre vel Filio regenerari dicuntur, cum tamen in istis totius operatio Trinitatis adfuerit. Sic et juxta ipsam Patris proprietatem specialiter ei et maxime quæ ad potentiam pertinent assignari solent, cum ex ipsius, ut dictum est, nomine, divina specialiter potentia designetur, et eo ipso quod solus ipse ingentus dicitur, hoc est a seipso, non ab alio, existens; quædam ei secundum substantiæ modum propria maneat potentia, ut cum videlicet ipse Pater omnia facere possit, quæ Filius et Spiritus sanctus, hoc insuper habeat, ut a se ipso solus ipse queat existere, nec necesse habeat ab alio esse. Non minus tamen aut Filium aut Spiritum sanctum omnipotentem prædicamus quam Patrem. Ut enim beatus meminit Augustinus, non propter aliud omnipotens dicitur Deus, nisi quia quidquid vult potest efficere, ut non scilicet in aliquo efficiendo ulum ejus voluntati impedimentum obsistat. Ideo autem trium personarum indivisa opera, id est communia dicuntur, quod quidquid potentia geritur, id sapientia moderatur, et bonitate conditur. Unde et merito in his quæ facere Deum exoramus, commemorationem facimus Trinitatis dicentes: *In nomine sanctæ et individue Trinitatis*, vel, *In nomine Patris et Filii, et Spiritus sancti*, ut sicut trium personarum est indivisa operatio, ita et eorum sit inseparabilis invocatio: atque hoc modo cum fides ipsa postulati beneficii astruatur, tamen ipsa operis divini efficaciam commendetur. Facile enim creditur facturum esse bonum quod rogatur, qui et facer: id sicut voluerit, potest, et benignissimus esse cognoscitur. Nominem vero Patris, ut dictum est,

otentia Dei, nomine Spiritus, summa ejus A
 nitas commemoratur. Cum autem et sapientiæ
 e commemoratio additur, quæ scilicet nomine
 xprimitur, per quam in omnibus quæ efficit
 m tenere noverit, egregius effectus ostenditur
 o eo proveniat, qui omnia quæ velit facere
 , et in omnibus faciendis modum sciat servare,
 ime cuncta velit fieri. At vero cum unaquæque
 personarum inde omnipotens dicatur, quod
 uid earum quæcunque velit efficere possit
 ere, non tamen necesse est eodem modo se
 is habere unam quo alteram, cum in suis pro-
 tibus diversæ sint. Solus quippe Pater potest
 Pater sive ingenuus, et solus Filius genuitus,
 et solus Spiritus sanctus procedens. Quidquid
 una persona facere potest, et alia potest, et B
 naquæque omnipotens dicitur; sed non quid-
 na esse potest, vel cujus modo una esse po-
 necesse est alteram esse. Hoc autem teste Hiero-
 io plus habere Pater a Filio invenitur, quod
 a seipso est; Filius vero a se non est, sed a
 tanquam genitus. Sic quippe ait Niceni con-
 ponendo fidem, symbolum: *Absit ergo in Fi-
 i plus aliud minusve, aut in loco aut in tem-
 aut in potentia, aut in scientia, aut in æquali-
 aut in subjectione, cum dicitur hoc ut divinitati
 scribantur, non carni! Si enim plus minusve
 invenitur, excepto hoc quod genuit Pater Fi-
 et excepto hoc quod Filius non ex semetipso
 est, de Patre natus est, proprie aut invi-
 ut impotens Pater, insuper etiam temporalis-
 nitur.*

his quidem verbis Hieronymi, cum profitetur
 us in Patre quam in Filio, vel minus in Filio
 in Patre reperiri, excepto quod Filius a se
 ion est, sicut et Pater profecto, videtur juxta
 am vel modum existentiam, non operationis
 quasi propriam Patri ascribere potentiam,
 solus ipse per se subsistere queat, vel a se-
 sistere habeat: hoc est non ab alio, cæteras
 luas in Trinitate personas ab ipso necesse sit
 nec per se habeant subsistere. Cui et illud
 consonat Ambrosii, qui in Epistola Pauli ad
 ios, ubi scriptum est: *Unus Deus et Pater
 m, qui super omnes, etc. (Ephes. iv, 6): Si
 potentiam tam ad naturam subsistendi, quam
 ficaciam operationis referamus, inveniemus ad
 etalem personæ Patris proprie vel specialiter
 otentiam attinere, qui non solum cum cæteris
 s personis Deus omnia efficere potest, verum
 ipse solus a se non ab alio existere habet, et
 æ se habet existere, ita etiam ex se habet posse.
 æ vero personæ sicut ab ipso habent esse, ita
 ipso habent posse quod volunt efficere, unde
 r semetipsum Filius dicit: *Non possum ego a
) facere quidquam (Joan. v, 30); et alibi: Et
 pso facio nil (Joan. viii, 28), vel, a meipso non
 (Joan. xiv, 10). Cum itaque de Patre Maxi-
 lizerit quod per ingenitam deitatem sit omni-**

potens, id est per hoc quod cum sit Deus, sit etiam
 ingenuus, illa quoque propria Patris potentia qua
 solus ipse a se non ab alio subsistit, unde solus
 ipse ingenuus dicitur, in omnipotentia comprehen-
 ditur, et sic eum intellexit omnipotentem, ut quid-
 quid ad potentiam attinet, non solum quantum ad
 operationis effectum, verum etiam quantum ad sub-
 sistendi modum, ei tanquam propriam attribuerit,
 ut tale sit scilicet quod dixerit per ingenitam deita-
 tem omnipotens, ac si aperte diceret: Per hoc quod
 Deus est et ingenuus, eum utroque modo, ut dixi-
 mus, proprie omnipotentem esse. Sic et cum statim
 subjunxerit, et per omnipotentiam Pater, tale est
 ac si hanc quam intellexerit omnipotentiam ipsum
 proprie habere fateamur. Fortasse autem et in hoc
 diligentius accipi potest per omnipotentiam Pater,
 ac si dicamus eum per omnipotentiam, quæ ei, ut
 dictum est, specialiter tribuitur, de ipso Sapientiam
 suam tanquam Filium generare, cum ipsa scilicet
 divina Sapientia aliquid sit de divina omnipotentia,
 cum sit ipsa quoque aliqua potentia. Sapientiam
 namque dicimus potentiam discernendi, sive a de-
 ceptione sive a fallacia providendi, ne in aliquo de-
 cipi possit, vel aliud eum latere queat.

Est itaque divina sapientia quædam divina poten-
 tia, per quam videlicet Deus cuncta perfecte discernere
 atque cognoscere habet, ne in aliquo errare
 per insipientiam possit, secundum quod scilicet Ver-
 bum ipsum Dei de ipsa Patris substantia esse dici-
 tur, quod est Filium ex Patre genitum esse, sicut
 postmodum ipso annuente plenius disseremus, cum
 ad hujus scilicet generationis modum exponendum
 ventum fuerit. Nunc vero præsentis est operæ au-
 ctoritates inducere, quibus vocabulo Pa ris divi-
 nam maxime astruamus potentiam exprimi. Quod
 si etiam tam evangelica quam apostolica discuti-
 mus dicta, intelligimus, juxta ipsius locutionis pro-
 prietatem, ea quæ ad potentiam pertinent, Patri
 specialiter ascribi, ut hic quoque aperte colligi pos-
 sit vocabulo Patris ipsam specialiter omnipotentiam
 designari. Ait quippe Filius: *Quæ Pater posuit in
 sua potestate (Act. i, 7), non quæ ipse Filius vel Spi-
 ritus sanctus, licet eadem sit trium personarum
 potestas. Et alibi, sicut disposuit, inquit, mihi Pa-
 ter (Luc. xii, 29). Qui etiam videlicet Filius quo-
 ties humanitas ejus opem unitæ sibi divinitatis im-
 plorat, aut quascunque ei preces fundit, solo Patris
 utitur vocabulo, ipsam scilicet commemorando po-
 tentiam qua potens est efficere quod rogatur, veluti
 cum dicit: *Pater sancte, serva eos (Joan. xvii, 11).
 Pater, in manus tuas commendo spiritum meum (Luc.
 xxiii, 46), et similia quæ ad orationem pertinent.*
 Quod et adhuc maxime mos ecclesiasticus observat,
 ut in illis specialibus orationibus quæ in celebratio-
 nibus missarum ad altare fiunt; quæ scilicet ora-
 tiones ad solum Patrem locutionem dirigentes in-
 tendunt. Sed et cum ait Apostolus Christum sur-
 rexisse a mortuis per gloriam Dei Patris (*Rom. vi,
 4*), id est per virtutem divinæ potentie, vel Patrem*

eum a mortuis suscitasse, et vivificaturum esse corpora nostra, vel ab eo Filium, vel Spiritum sanctum missum esse, vel ei Filium obedisse, quasi proprie vel specialiter Patri tribuit, quæ ad potentiam pertinere videntur, ut ex his quoque insinuetur maxime ad personam Patris, juxta ejus, ut dictum est, proprietatem, ea quæ potentia sunt ascribenda esse, sicut Filio ea quæ ad animi rationem vel sapientiam pertinent, sicut est judicare quod discretionis est. Unde scriptum est: *Pater, omne judicium dedit Filio*, quia potentia cedit sapientia in discussione judicii, ubi æquitas magis examinanda est, quam vis potentia exercenda. Quod autem supponitur, quia Filius hominis est, ex quo divinum maxime pendeat judicium, declarat secundum quod ipse Filius protestatus est: *Si non venissem et locutus eis fuisset, peccatum non haberent. Nunc autem executionem nullam habent de peccato* (Joan. xv, 22). Ac si dicatur ex hoc maximam impios condemnationem juste incurrere, quia tanto divino beneficio ingrati inexcusabiles exstiterunt, missum etiam a Patre Filium respuentes.

Ad hoc etiam illa inscriptio psalmi noni pertinet quæ ait: *Pro occultis filii*, scilicet judiciis, de quibus in eodem psalmo subjunctum est: *Cognosceat Dominus judicia faciens* (Psal. xi, 17), et alibi, *Judicia tua abyssus multa* (Psal. xxxv, 7). Quia videlicet, sicut dictum est, sapientia est judicare, id est quod ex justitia cuique debeatur, cognoscere. Christum autem Dei sapientiam et Dei virtutem Apostolus nominat (1 Cor. i, 24). Sapientiam quidem per quam omnia ad integrum novit, virtutem vero, per quam omnium honorum efficaciam complet, secundum quod scriptum est: *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. i, 3); et alibi: *Omnia in sapientia fecisti* (Psal. ciii, 24). Unde et dextera sive manus Patris appellatus est, per quam Patris omnia operatus est. Qui etiam bene mens Pater, sive ratio, sive Angelus consilii dictus est, quia omnia in hac sapientia rationabiliter Pater disponit, sive creando mundum, sive reparando eundem post lapsum; et in hoc Pater verum consilium nostræ ignorantia dedit, cum eo incarnato nos visitaverit. Sed et quando hominibus apparere ad aliquid docendum Deus legitur, Filio id magis quam alteri personæ tribuitur, eo quod docere ad sapientiam necesse pertineat. Sive ergo aliud docendum antiquis temporibus in angelo vel in aliqua specie corporali Deus apparuerit, sive tempore gratia per hominem assumptum se mundo visibilem exhibuerit, Filio id proprie aut specialiter propter suppositam causam ascribitur. Per ipsum enim Deus nos erudiens tanquam Verbo suo nos instruit, quoties de plenitudine ipsa sapientia suæ nobis aliud impartit, sicut scriptum est: *Et de plenitudine ejus omnes accepimus* (Joan. i, 16).

XI.

Logos itaque Filius Dei cum dicitur, id est Verbum, secundam illam significationem sumitur, se-

condum quam λόγος apud Græcos ipsum etiam mentis conceptum seu rationem mentis significat, non vocis prolationem. Unde Boetius in *Categoriis* Aristotelis, lib. secundo, quoniam Græca oratione λόγος dicitur etiam animi cogitatio, et intra se ratiocinatio, λόγος quoque et oratio, ne quis Aristotelem, cum diceret λόγόν, id est rationem quantitatem esse, de eo putaret dicere quem quisque λόγόν in cogitatione disponderet, addidit, quæ fit cum voce. Hinc et beatus meminit Augustinus lib. *Quæstionum octuagesimo tertio*, cap. 44. *In principio*, inquit, *erat Verbum* (Joan. i, 1), quod λόγος Græce dicitur, Latine autem orationem et Verbum significat. Sed hoc loco melius *Verbum* interpretatur, ut significetur non solum ad Patrem respectus, sed ad illa etiam quæ per Verbum facta sunt. Ratio vero et si nihil per eam fiat, necesse ratio dicitur. Idem in lib. contra quinque hæreses. *In principio erat Verbum*, melius Græci λόγόν dicunt. Λόγος quippe verbum significat et rationem. De quo quidem Verbo Dei scilicet intelligibili, quod ut dictum est, sapientia intelligitur, beatus quoque Gregorius in homelia evangeliorum septima ita loquitur, distinguens scilicet ipsum intelligibile Verbum a verbo audibili, quod est vox. *Scitis*, inquit, *quia Unigenitus Verbum Patris vocatur, Joanne attestante qui ait, « in principio erat Verbum. Ex ipsa nostra locutione cognoscitis quia prius vox sonat ut Verbum postmodum possit audiri, Joannes ergo vocem se esse asserit, quia Verbum præcedit*. Idem in homilia 23 De Joanne Baptista: *« Ego vox clamantis in deserto. » Ideo*, inquit, *vox a propheta vocatus est, quia Verbum præibat*. Quod est dicere: Sicut verbum audibile in auditore præcedit intelligibile, quia videlicet prius vox sonat, ut postmodum ex ea intellectus concipiatur: ita Joannis prædicatio antebat, adventum Domini nuntiando. Verbum itaque dicit conceptum mentis, et quamdam intelligentia locutionem, quæ in mente formatur, ad cujus similitudinem Unigenitus Verbum Dei, et quasi quædam ejus intellectualis ac perpetua locutio, in cujus providentia omnium ab æterno præfixa consistit ordinatio atque operatio. Unde et Moyses cum in diversis rerum creationibus facendis præmittat, *Dixit Deus* (Gen. i, 3), et ad dictum statim adjungat affectum dicens: *Et factum est ita* (ibid., 7), cuncta Deum condidisse in verbo, hoc est in sapientia sua ostendit, id est omnia rationabiliter. De quo etiam Psalmista ait: *Dixit et facta sunt* (Psal. xxxii, 9), id est ratione cuncta condidit, sive ordinavit. Qui etiam hoc Verbum alibi apertius demonstrans, non esse verbum audibile, et transitorium, sed intelligibile et permanens, ait: *Qui fecit cælos in intellectu* (Psal. cxxxv, 5), hoc est ad modum illum quo eos primum ordinaverat in verbo mentis, id est in conspectu suæ perpetuæ omnia providentis intelligentia. Hanc autem intellectualem Dei locutionem, id est æternam suæ sapientia ordinationem Augustinus De Civitate

xvi, cap. 6 describens : *Dei, inquit, ante A* *sum, locutio sui ipsius facti est incommu-*
ratio, quæ non habet sonum strepentem atque
ntem, sed vim sempiternæ manentem, et tem-
r operantem.

XII.

admodum vero quæ ad potentiam perti-
tri, quæ ad sapientiam Filio specialiter tri-
r, ita quæ ad operationem divinæ gratiæ
t ac divinæ charitatis bonitatem, Spiritui
ascribuntur, sicut est remissio peccatorum,
umcunque donorum distributio, ex sola bo-
jus, non vero ex meritis nostris proveniens,
est regeneratio in baptismo ad dimittenda
; confirmatio per impositionem manus epi-
ad dandam armaturam virtutum, quibus B

virtutibus post remissionem peccatorum
am resistere valeamus inimico tunc vehe-
s insurgenti. Sic et cætera sacramenta quæ
lesia efficiuntur, ex bonitate Dei spiritui
ada sunt, ut ex hoc patenter innuatur ipsum

bonitatis affectum, atque divinæ gratiæ
nem Spiritus sancti vocabulo exprimi. Spi-
ippe oris nostri, id est anhelitu maxime
; animi patefiunt, cum videlicet aut præ
suspiramus, aut præ laboris aut doloris
ia gemimus. Unde in hoc loco Spiritus san-
o affectu bene ponitur, juxta illud Sapien-
tignus est spiritus sapientiæ, etc. (*Sap. 1,*
ue illud Psalmistæ : *Spiritus tuus bonus de-*
ne in terram rectam, etc. (Psal. cXLII, 10.) C

et Apostolus, *Deus charitas est*; quia teste
io, Spiritus ipse amor est. De quo etiam
inus in primo super Genesim, eo loco
scriptum est : *Spiritus ferebatur super*
ita meminit : *Egenus atque indigens amor*
igit, ut rebus quas diligit subjiciatur. Pro-
cum memoraretur Spiritus Domini in quo
ejus benevolentia dilectioque intelligatur, su-
i dictus est, ne faciendo opera sua per dili-
necessitatem, potius quam per abundantiam
ntiæ Deus amare putetur. Idem in xiv, De
: *Demque si in nobis Dei nil est majus cha-*
et nullum est majus donum Dei quam Spiri-
ctus; quid consequentius quam quod ipse sit D

; quæ dicitur Deus et ex Deo? Quod si chari-
z diligit Pater Filium, et Patrem diligit Fi-
ffabiliter communionem amborum demonstrat,
venientius quam ut ille proprie dicatur cha-
us spiritus est communis amborum? Idem
lib. v : *Spiritus sanctus secundum id quod*
est, quia Deus spiritus est; potest quidem
aliter dici, quia et Pater Spiritus, et Filius
, et Pater sanctus, et Filius sanctus. Et post
Spiritus sanctus quædam Patris Filique
io est, et ideo fortasse sic appellatur, quia
t Filio potest eadem appellatio convenire. Ut
homine quod, utrisque convenit, utrisque
io significetur, vocatur donum amborum

Spiritus sanctus. Idem in xv : *Multis exemplis dici*
possunt multarum rerum vocabula et universaliter
poni, et proprie quibusdam rebus adhiberi. Hoc ideo
dixi, ne quisquam propterea nos inconvenienter exi-
stimet charitatem appellare Spiritum sanctum, quia
et Deus Pater, et Deus Filius, possunt charitas ap-
pellari.

Clarum itaque, ex supra [positis arbitror testi-
moniiis, divinam, ut diximus, potentiam vocabulo
Patris exprimi, divinam sapientiam Filium intelligi,
ac divinæ gratiæ bonitatem Spiritum sanctum ap-
pellari. Tale itaque est dicere Domini potestatem,
ac si dicamus divinam potentiam, ex qua divina
genita est sapientia. Tale est dicere Deum Filium
quasi diceremus divinam sapientiam ex divina ge-
nitam potentia. Spiritum vero sanctum cum dici-
mus, tale est ac si commemoremus divinæ boni-
tatis charitatem ex Patre et Filio pariter proce-
dentem. Modum vero hujus generationis seu pro-
cessionis, prout Dominus dederit, in sequentibus
exponemus. Nunc autem ad nostræ fidei assertio-
nem adversus universos Christianæ fidei derisores,
tam Judæos scilicet quam gentiles, ex scriptis eo-
rum testimonia inducere libet, quibus hanc Trini-
tatis distinctionem omnibus annuntiatam esse in-
telligant, quam quidem divina inspiratio et per pro-
phetas Judæis, et per philosophos gentibus dignata
est revelare, ut utrumque populum ad cultum unius
Dei ipsa summi boni perfectio agnita invitaret, ex
quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, et fa-
cilius hæc fides Trinitatis tempore gratiæ suscipe-
retur ab utroque populo, cum eam a doctoribus
quoque antiquis viderent esse traditam.

XIII.

Primum ipsa legis exordia occurrant, ubi legis-
lator Moyses fidem Catholicam de unitate pariter
et Trinitate tanquam omnium bonorum fundamen-
tum anteponit. Cum enim dicitur : *In principio*
creavit Deus cælum et terram. Pro eo quod apud
nos dicitur Deus, Hebraica veritas habet, *Eloim,*
quod est plurale hujus singularis, quod est *El.*
Quare ergo non dictum est *El,* quod est Deus, sed
Eloim, quod apud Hebræos *dii* sive *judices* inter-
pretatur, nisi hoc ad multitudinem personarum ac-
commodetur, ut videlicet eo modo insinuetur plu-
ralitas in Deo, quomodo et Trinitas; et quodam-
modo multiplex dicatur Deus quomodo et trinus,
non secundum quamdam substantiæ diversitatem,
sed secundum personarum proprietates? Ut videlicet
tale sit quod dictum est *Eloim,* ac si diceretur, non
res multæ, sed personæ multæ, quarum unaquæque
sit Deus, alioquin plures etiam dicerent deos, cum
unus sit tantum. Nam et ibidem de unitate substantiæ
demonstranda caute provisum est, cum dicitur *Cre-*
avit, non creaverunt, servata singularitate numeri in
verbo secundum unitatem substantiæ per subjectum
nomen intelligentiæ, quamvis scilicet istud nomen se-
cundum formam vocis et terminationem declinatio-
nis sit pluralis numeri, sicut e contrario cum dici-

tur : *Turba ruunt*, ad nomen singularis numeri plurale verbum applicatur, juxta intelligentiam scilicet pluralitatis rerum per subjectum nomen intelligentiæ. Tale est ergo *Eloim creavit*, ac si diceretur, Trinitas personarum divinarum creavit, id est cooperata est. Ubi et statim in sequentibus distinctionem personarum annectit : quasi ad determinandum quod ad hanc denotandam, *Eloim* pluraliter dixerat. Spiritus quidem sancti æternitas patenter ostenditur, cum dicitur : *Spiritus Domini ferebatur super aquas* (*Gen.* 1, 2). Verbum vero, id est Filius, simul et patenter insinuat, cum dicitur : *Dixit Deus : Fiat* (*ibid.*, 3), hoc est in dicto suo, seu Verbo, id est in cœterna Sapientia sua Pater ordinavit faciendâ. Non enim de corporali locutione hoc accipi potest. In eo quoque quod scriptum est : *Et vidit Deus quod esset bonum* (*ibid.*, 10). Bonitas Dei quam Spiritum sanctum dicimus, insinuat, sicut in eo quod dicitur : *Dixit Deus*, intelligitur Verbum et Pater. Tale est enim quod dicitur : *Vidit Deus quod esset bonum*, ac si dicatur intelligendo quia opus quod fecerat bonum esset, amavit illud, eo ipso quod bonum erat. Ex quo et ipse bonus esse liquido monstratur. Quid etiam apertius ad documentum Trinitatis esse potest, quam illud quod postea in creatione hominis subjungitur, dicente Domino : *Faciamus hominem?* etc. Quid enim pluraliter dictum est : *Faciamus*, nisi ut cooperatio totius Trinitatis exprimat? Quippe quos cohortaretur Deus ad creandum hominem, aut ad se in aliquo juvandum, cum ipse solus creaturus sit? Scriptum namque est : *Quid adjuvit Spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? Cum quo inivit consilium*, etc. (*Isa.* XL, 13.)

Bene autem ad imaginem, et similitudinem Trinitatis, hoc est ad expressam similitudinem quamdam trium personarum, homo fieri dicitur, qui et Patrem per potestatem, quam in cæteras creaturas accepit, imitatur; et Filium per rationem, et Spiritum per innocentiam benignitatem, quam postmodum per culpam amisit. Ad hanc quoque pluralitatem divinarum personarum illud attinere videtur quod in sequentibus per serpentem dictum est : *Eritis sicut dii* (*Gen.* III, 5), quod, ut superius dictum est, in Hebraicò sonat *eloim*, id est divinarum personarum potius quam dii diversi, nec non et illa Dominica increpatio : *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est* (*Gen.* III, 22); et rursus istud quod Dominus ait : *Descendamus et confundamus linguam eorum* (*Gen.*, XI, 7), cum hoc solus Deus compleverit. Unde et subditur : *Atque ita divisit eos* (*ibid.*, 8). Nunc autem post legem, ad prophetas transeamus.

Ait itaque maximus prophetarum et regum David, qui suam cæteris intelligentiam præferens dicit : *Super omnes docentes me intellexi* (*Psal.* CXVIII, 99). Et : *Super senes intellexi* (*ibid.*, 100). Ait, inquam, distinctionem Trinitatis patenter insinuans : *Verbo Domini cœli firmati sunt, et spiritu oris ejus*

A *omnis virtus eorum* (*Psal.* XXXII, 6). Qui et alibi unitatem pariter cum Trinitate insinuat dicens : *Benedicat nos Deus, Deus noster; benedicat vobis Deus, et metuant eum omnes fines terræ* (*Psal.* LXVI, 8). Trina quippe confessio Dei, Trinitatem exprimit personarum, Patris scilicet, et Filii, et Spiritus sancti. Bene autem Filium Dei designans addidit, *noster*, quasi eum participem nostræ naturæ, et a Patre nobis esse datum ostendens, cum per Incarnationem Verbi divina nos sapientia illuminavit. De quo etiam Verbo Apostolus ait : *Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (*Rom.* VIII, 32). Unitatem vero divinæ substantiæ Psalmista in eodem aperit, cum post ternam divini nominis prolationem, unum tantummodo Deum in tribus personis intelligens, non conjunxit eos pluraliter, sed singulariter. Hinc et illud consonat Isaïæ quod dicit se vidisse Seraphin et audisse clamantia : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus sabaoth* (*Isa.* VI, 3). Recte autem vocabulo Domini usus est propheta ad potentiam designandam, quia dominorum est præesse. Quæ videlicet potentia plerumque etiam hoc nomine Deus assignatur. Eo videlicet quod Θεός Græce, id est Deus, teste Isidoro, timor interpretatur, et potestas quælibet timor est subjectorum. Quod autem Verbum Dei, ipsa Sapientia ejus sit intelligendum, aperte in Ecclesiastico monstratur his verbis : *Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper et est ante ævum. Sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigavit? Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiæ ab ævo, fons sapientiæ verbum Dei in excel-sis*, etc. (*Eccli.* I, 1 et seq.) David quoque æternam Filii generationem ex Patre Deo aperte insinuat, ubi personam Filii introducit loquentis sic : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam* (*Psal.* II, 7, 8). Tale est autem quod ait : *Ego hodie genui te*, ac si diceret. Æterna lux ex ipsa mea substantia es; nam quia in æternitate, nihil præteritum aut futurum, sed tantummodo præsens, idcirco adverbio temporis præsentis, pro æternitate est usus dicendo, *hodie*, pro æternaliter. Bene autem ad *hodie* addidit *genui*, quasi præsens præteritum, ut videlicet ipsam generationem per *hodie* præsentem, semper, per *genui*, perfectam esse indicaret, nunquam scilicet aut cessare, aut incœptam esse. Quippe quæ præterita sunt, jam completa sunt et perfecta, ideoque præteritum quasi pro perfectione posuit, ostendens scilicet Filium ex Patre semper generari et semper genitum esse.

Qui et alibi apertius æternitatem Filii protestatur dicens : *Permanebit cum sole et ante lunam, in generatione et generationem* (*Psal.* VII, 5); et rursus : *Tecum principium* (*Psal.* CIX, 3). De hac etiam ineffabili et æterna generatione, sive etiam temporali, quarum utraque mirabilis est Isaïas admirans ait : *Generationem ejus quis enarrabit?* (*Isa.* LIII, 8). Ac si aperte diceret : Non est hoc disse-

umani ingenii, sed solius Dei, cuius tamen A in his fidelibus quos vult loquitur, ipso at- qui ait : *Non enim vos estis qui loquimini, itus Patris vestri qui loquitur in vobis* (Matth. Hieronymus etiam super Ecclesiastem eo to dicitur : *Quis scit spiritus filiorum homi- ascendat sursum, et spiritus pecoris descen- sum in terra ?* (Eccle. III, 21) illud quod est : *Generationem ejus quis enarrabit ?* mplum difficultis non impossibilis trahit di- Adjiendo, « quis, » difficultatem rei voluit rare. Pronomen enim, quis, in Scripturis non pro impossibili, sed pro difficili semper r, ut ibi : « *Generationem ejus quis enarra-* (Isa. LIII, 3) *id est Christi* etc. Hæc etiam B iæ coæternitas cum Patre plane in Prover- monstratur his verbis : *Ego sapientia habito in . Dominus possedit me in initio viarum sua- tequam quidquam faceret ab initio. Ab æterno i sum, antequam terra fieret. Necdum erant et ego jam concepta eram ; necdum fontes, montes. Ante colles ego parturiebar. Adhuc non fecerat, et cardines orbis terræ. Quando abat cælos aderam, quando appendebat fun- z terræ, cum eo eram cuncta componens, et ar per singulos dies ludens coram eo omni :* (Prov. VIII, 12 et seq.). Quid enim apertius C nam generationem Verbi quam id quod ipsa ia perhibet se ante constitutionem mundi tam esse et parturiri, et se cum Patre æter- C permanentem semper ludere coram eo ? quod conceptum parturitur, utique in ipso D o generatur, et sapientia in ipsa substantia essentia potentiæ est, cum ipsa scilicet quæ- it potentia, sicut posterius ostendemus. Tale o sapientiam conceptam parturiri a Deo, ac um sit ipsam sapientiam ex ipsa Patris sub- , ex qua est, gigni. Tale est sapientiam ludere Patre, et cum ipso cuncta componere, ac si ipsam divinam potentiam omnia in sapien- o bonitatis suæ arbitrio disponere, ut in ipso psum bonitatis effectum intelligamus, de quo m est : *Spiritu oris ejus, omnis virtus eo-* D *Psal. xxxii, 6*. Quod autem ait, Sapientiam Deo Patre semper assistere, tale est omni- am ipsam nil efficere, nisi præeunte ratione atu sapientiæ. Item, in eisdem Proverbiis de ei et ineffabili nomine ipsius quoque Filii ma- sime scripsit, quasi inducens personam ad- lis cujusdam prophetæ, hanc inenarrabilem tionem prophetantis atque admirantis. Dicit sic : *Visio quam locutus est vir cum quo est t quæ Deo secum morante confortatus, ait : uscitavit omnes terminos terræ ? quod nomen ut quod nomen filii ejus ?* (Prov. xxx, 1 et Quam firmum etiam et quam apertum fidei , testimonium in Ecclesiastico occurrit, ubi i sapientia Dei et se primogenitam ante om- cit secundum divinitatis naturam, et postmo-

PATROL. CLXXVIII.

dum creatam, secundum naturæ nostræ assumptio- nem, cum ipsa videlicet ad imperium Patris per in- carnationis habitum visitaverit Israel ? Scriptum quippe est ibi : *Sapientia in multitudine electorum habebit laudem, et inter benedictos benedicetur di- cens : Ex ore Altissimi prodii primogenita ante om- nem creaturam, ego in cælis feci ut orietur lumen indeficiens, et sicut nebula texi omnem terram. Ego in altissimis habito, et thronus meus in columna nu- bis. Gyrum cæli circuiti sola, etc.* (Eccli. XXIV, 4 et seq.) Et post pauca : *Tunc præcepit et dixit mihi Creator omnium, et qui creavit me requievit in taber- naculo meo, et dixit mihi : In Jacob inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices* (ibid., 12, 13).

In eodem quoque libro apertissime peccatorum remissionem consistere in incarnatione divinæ sa- pientiæ quæ Christus est prophetat dicens, peccata David per Christum purgata esse. Ibi enim cum de laude David plura dicerentur, summa totius laudis in hoc uno collecta est quod subditur : *Christus pur- gavit peccata ipsius, et exaltavit in æternum cornu ejus, et dedit illi testamentum regum, et sedem glo- riæ in Israel.* Micheas quoque de hac æterna Verbi generatione ex Patre, nec non et de temporali ex matre ait : *Et tu Bethlehem Ephrata, parvula es in millibus Juda, ex te egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus ejus ab initio a diebus æternitatis* (Mich. v, 2). Dicant rebelles et increduli Judæi, de quo nascituro in Bethlehem hoc dictum sit, quod videlicet egressus ejus ab initio sit a diebus æter- nitatis. Æternum quippe est quod origine caret . Quod si hoc referant ad Messiam illum, scilicet maximum prophetam, ut aiunt, quem exspectant, qui tamen secundum eos homo purus erit, non etiam Deus, ostendant quis egressus ejus æternus sit, vel unde æternaliter egrediatur. Si autem di- cant eum æternaliter egredi ex Bethlehem, eo quod ejus nativas in eo loco futura ab æterno prævisa sit a Deo et prædestinata, hoc utique modo cujus- libet hominis, vel cujuslibet rei nativitatis æterna est, quia videlicet ab æterno prævisa.

Discant itaque æternam generationem esse quam ex Scriptura legunt, et legendo profitentur, et pro- fitentes non credunt. Respondeant etiam mihi cum audiunt Prophetam dicentem : *Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eo- rum* (Psal. xxxii, 6), quid per verbum Domini, quid per os ejus, et per spiritum intelligant. Unum quippe omnium aliarum rerum principium Deum constat esse. Et omne quod est, aut Deus est, et ideo æternum, aut ab æterno illo principium Domini creatum. Scriptum præterea est : *In principio crea- vit Deus cælum et terram* (Gen. I, 1), unde ante hoc nihil creatum esse volunt. Verbum itaque illud quo cæli firmati sunt, et ideo prius est his quos con- stituit, creatum non est, imo creator ipse qui Deus, quo cæli firmati sunt. Si autem hoc verbum locu- tionem aliquam Dei transitoriam appellant, sicut

et verbum hominis, eo videlicet quo scriptum est : *Dixit Deus, et facta sunt* (Psal. xxxi, 9), atque ita Deus quoque sicut homo modo loquatur, cum ait, *Fiat lux* (Gen. 1, 3), modo conticeat, profecto permutabilis est divinitatis æternitas, cum non semper dicat, fiat lux, etc., quæ jam condita sunt. Quid etiam opus verbo audibili fuit ante mundi constitutionem, cum nondum esset qui loqueretur, vel qui audiretur? Nunquid inane verbum non protulit, si opus verbo non fuerit, præsertim cum sola voluntas sufficeret, nec ad hæc aliquis esset, qui audito verbo instrueretur. Quo etiam profiendo verbum emitteret, cum nullus adhuc locus creatus esset, nec aer adhuc conditus ex quo verba formantur. Quibus etiam instrumentis verba formaret, cum nec os, nec pars aliqua inesse possit ei qui omnino simplex est, et indivisibile? Omne quippe quod partibus constat, posterius est naturaliter his ex quibus constat, et quorum conventu perficitur, cum ex ipsis suum esse contrahat ex quibus est constitutum. *Omne etiam, inquit Plato, quod junctum est natura dissolubile est.* Quod si Spiritum Domini venum intelligant, sicut ibi accipere volunt, *Spiritus Domini ferebatur super aquas* (Gen. 1, 2), eo, ut aiunt, quod ventus in aquis quas commovet, maxime appareat quomodo spiritus, id est flatus Domini oris esse dicatur, cum videlicet neque os, neque aliquam partem, ut dictum est, habeat? Quomodo etiam per ventum virtus cœli consistit et terræ?

Intelligent ergo hunc esse illum spiritum Domini, C
cujus septiformem gratiam Isaias describens ait : *Et requiescet spiritus Domini super eum, Spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, etc.* (Isa. xi, 2.) Et alibi : *Et nunc Dominus misit me et Spiritus ejus* (Isa. xlviii, 16). Et rursus : *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me ; ad annuntiandum mansuetis misit me* (Isa. lxi, 1). De quo etiam in Sapientia dicitur : *Spiritus sanctus effugiet disciplinæ fectum ; benignus est enim spiritus sapientiæ, etc.* (Sap. i, 5.) De quo iterum cum subditur : *Et hoc quod continet omnia scientiam habet vocis* (ibid., 7), aperte ipse spiritus Deus esse perhibetur, cum omnia continere dicatur. Et iterum ad Deum loquens Sapientia dicit : *Sensum autem D
tuum quis scivit, nisi tu dederis sapientiam, et miseris Spiritum tuum sanctum de altissimis?* (Sap. ix, 17.) Et rursus : *O quam bonus et suavis, Domine, Spiritus tuus in nobis!* (Sap. xii, 17.)

XIV.

Hinc etiam cum ipse Spiritus sapientiæ describeretur, verus Deus plane prædicatur, cum inter cætera de eo scriptum sit in Sapientia sic : *Omnes habens virtutem, omnia prospiciens, et qui capiat omnes spiritus* (Sap. vii, 23). Quem etiam Eliud in libro Job confitetur creatorem dicens : *Spiritus Domini fecit me, et spiraculum Omnipotentis vivificavit me* (Job xxxiii, 4). Cujus et Filius ipsius Dei in Evangelio æqualem sibi et Patri dignitatem ascri-

bens dicit : *Ite, docete omnes gentes, et xxviii, 19.)* Nec non et Apostolus teste cum templum Spiritus sancti nominavit, esse Deum pronuntiat, cum solius templi dicatur. Scriptum quippe est in Apostolo *quoniam templum Dei estis, et Spiritus tal in vobis?* (I Cor. iii, 16.) Ubi aperte Deum ipsum cujus est templum, et Spiritum quem inhabitare dicit idem esse. Sic Petrus in actibus apostolorum Spiritum Deum esse profitetur dicens : *Ut quid Spiritui sancto, Anania? non es mentibus, sed Deo* (Act. v, 4). De quo iterum in eisdem Actibus continetur. Hoc dicit jubens : *Separate mihi Barnabam et Paulum* (Act. xiii, 2) ; et rursus : *Placuit Spiritui et nobis* (Act. xv, 28). Et Psalmista Spiritum ubique esse tanquam incircumscribitur dicens : *Quo ibo a spiritu tuo?* (Psal. c. Qui et statim ut ipsum spiritum Dei, que esse profitetur, idem esse cum ipso Deo loquitur, insinuet ; per hoc patenter ostendit spiritum ipsum ubique esse ascriptum ipsum Deum quem ubique esse astruit *Si ascendero in cælum, tu illic es, etc.* (Psal. 8.) Sed et cum Veritas ipsa perhibet, per Spiritum non esse remissibile, cum per Patrem vel in Filium remissibile dicitur (Act. xii, 32), cui aperte non insinuet Spiritum in minorem esse Patre vel Filio, per hoc etiam Deum plenum esse sicut est Pater ipse v

Liquet itaque ex suprapositis tam Verbum quam Spiritum ejus Deum esse : sicut et est Verbum vel Spiritus. Intelligent dictum est, hoc Verbum Deum, id est Dei, non transitorium verbum, non autem intellectuale, hoc est ipsam rationem sitam cœternam Deo, quam dici convenientiam sicut et dicimus omnipotentiam, scriptum est : *Omnis sapientia a Domino I cum illo fuit semper, et est ante ævum* (I Qui etiam in libro Sapientiæ verus Dei consubstantialis monstratur, ad differentiam adoptivorum filiorum, de quibus per tionem ejus Deo, acquisitis scriptum est *autem receperunt eum, dedit eis potestatem fieri, his qui credunt in nomine ejus* (Joc. Sic quippe cum ejus passio in Sapientia prophetaretur, inter cætera ab impiis dicitur *Si enim verus Dei Filius est, suscipiet illi rabi de manu contrariorum* (Sap. ii, 18). aperte generationem profitetur sancta a Deum liberata cum in Ecclesiastico dicitur *Dominum Patrem Domini mei ut, non de me in die tribulationis meæ* (Eccli. li, 14).

XV.

Nunc autem post testimonia prophetarum sanctæ Trinitatis, libet etiam testimonia prophetarum supponere, quos ad unius Dei i

a ipsa philosophiæ ratio perduxit, qua, A
 istolum: *Invisibilia ipsius Dei a creatura
 r ea quæ facta sunt, intellecta conspiciun-*
 . 1, 20), tum etiam ipsa continentissimæ
 ietas, quodam eis merito idipsum acquisi-
 tebat quippe tunc etiam, ūt in ipsis præ-
 Deus per aliquod abundantioris gratiæ do-
 m acceptior sit ei qui sobrie vivit, et se-
 ris hujus mundi per contemptum ejus abs-
 uam qui voluptatibus ejus deditus, spur-
 nibus se immergit. Quantæ autem conti-
 el abstinentiæ philosophi fuerint, sancti
 stores tradunt, qui et eorum vitam ad no-
 crepationem advehunt, et pleraquæ ex
 tis eorum moralibus, vel testimoniis fidei, B
 ationem nostram assumunt: quod qui igno-
 saltem Hieronymum contra Jovinianum,
 quanta de eorum virtutibus et cæterorum
 referat, ad impudentiam scilicet illius
 conterendam. Maxime autem et nos opere
 nōniis seu rationibus philosophorum niti
 in quo adversus eos præcipue agimus,
 n nostram philosophicis nituntur oppu-
 cumentis, præsertim cum nemo nisi per
 cepit, arguendus sit aut convincendus; et
 a confusione conteratur, qui per eadem
 per quæ vincere nitebatur. Philosophos
 rum tantummodo Deum cognoscere unus
 ullius in primo Rhetoricorum perhibet di-
 os qui philosophiæ dant operam non arbi-
 s esse, ac si aperte dicat: Imo unum C
 on deos plures. Qui etiam qualiter Deo
 ad ipsius divinæ Trinitatis cognitionem
 erint, Paulus quoque Apostolus in Epi-
 Romanos patenter insinuat dicens: *Quod
 Dei, manifestum est in illis; Deus enim
 elavit. Invisibilia enim ipsius a creatura
 r ea quæ facta sunt, intellecta conspiciun-*
*iterna quoque ejus virtus et divinitas, ita
 nexcusabiles, quia cum cognovissent Deum,
 Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt,
 uerunt in cogitationibus suis, etc. (Rom. 1,
 .) Unde et Claudianus Prætorio patri-
 atatu animæ scribens, his meminit verbis:
 am mortalium generi natura datum est, ut D
 fortius quærat, ut negata magis ambigat [f.
 ut tardius adepta plus diligat, eo flagrantius
 rteretur veritas, quo diutius desideratur,
 osius quæritur, vel tardius invenitur. Hinc
 ut philosophi quoque excellentibus ingeniis
 uli de veritate quærentes abusque Pythagora
 ð Ionico Thalete semper exstiterint, qui dis-
 s aliis, vel in parte operis aliud dignum
 lage senserunt. Unde etiam doctor gentium
 ignaros veri philosophos, quam cognitionis
 res accusat, inquit: « *Invisibilia Dei
 a mundi per ea quæ facta sunt intelle-**

cta, etc. » (25) Hinc etiam illud est Augustini De ci-
 vitate Dei, lib. viii: *Homo Christianus litteris tantum
 ecclesiasticis eruditus cavet eos qui secundum ele-
 menta hujus mundi philosophantur. Admonetur enim
 apostolico præcepto: « Cavete ne quis vos decipiat
 per philosophiam et inanem seductionem secundum
 elementa mundi (Coloss. ii, 8). » Deinde ne omnes
 tales arbitretur, aliud audit ab eodem Apostolo de
 quibusdam: « Quia quod notum est Dei, manifestum
 est in illis, etc. » Et ubi Atheniensibus loquens, cum
 rem magnam de Deo dixisset, et quæ a paucis posset
 intelligi: « Quod in illo vivimus, movemur, et sumus
 (Act. xvii, 28), adjecit: Sicut et vestri quidem dix-
 erunt. Idem, in lib. De spiritu et littera: « Vita sa-
 piens quæ fecit mundum, contemplato mundo, intel-
 ligitur. Interroga mundum et ornatum cæli, terram
 fructificantem herbis, et lignis, et animalibus plenam,
 mare quantis natantibus plenum est, aerem quantis
 volatilibus; interroga omnia et vide si non omnia
 specie sua tanquam voce tibi respondeant: Deus nos
 fecit. Hæc philosophi nobiles quæsierunt, et ex arte
 artificem cognoverunt. Isidorus, de summo bono
 lib. 1, cap. 4: Sicut laus operis in artifioem retor-
 quet laudem, ita et rerum Creator per creaturam
 suam laudatur, et quanto sit excellentior ex ipsa
 operis conditione monstratur. Item: Collaudant
 Deum et insensibilia per nos, dum ea considerantes
 Deum laudamus.*

Dixerunt antiqui quia nihil fit quod non sensum
 habeat in Deum. Nemo itaque miretur, si ab ipsis
 quoque philosophis, qui tot sanctorum assertioni-
 bus ad divinitatis notitiam ipso etiam Domino re-
 velante conscenderunt, testimonia inducamus. Licet
 eorum plurimi ab ipso quoque Apostolo graviter
 arguantur, eo quod juxta illud quod ipsemet ait:
*Scientia inflat (I Cor. viii, 1), ex ipsa divinæ notitiæ
 prærogativa superbiendo reprobi facti sunt; non
 enim eos in exemplo vivendi hoc loco assumimus,
 sed docendi sive credendi, sicut et Salomonem fre-
 quenter. Cujus tamen sapientiæ excellentia ipsius
 etiam Domini testimonio omnibus præferenda, per
 concupiscentiam carnalesque voluptates devicta ido-
 lolatriæ consensit, divino cultu derelicto, quem in
 Scripturis suis et docebat et prædicabat. Ad quem
 etiam cultum Dei magnificandum ipse jussu Dei
 templum ædificavit, a quo pater ejus justus inhibi-
 tus fuit. Deus autem reprobis et infidelibus non-
 nunquam maxima dona distribuit, quæ aliorum
 doctrinæ vel usui necessaria fore videt. Nec non et
 per reprobos multa miracula operatur, de quibus
 Veritas in Evangelio: *Multi dicent mihi in illa die:
 Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavi-
 mus, et in nomine tuo dæmonium ejecimus, et in no-
 mine tuo virtutes multas fecimus? Et tunc confitebor
 illis quia non novi vos, discedite a me omnes qui ope-
 ramini iniquitatem (Matth. vii, 22, 23).* Deus autem
 cum per reprobos aut miracula ostendit, aut pro-*

phetias loquitur, aut quælibet magna operatur, non hoc ad utilitatem ipsorum agere quibus utitur tanquam ministris, sed potius aliorum, quos instruere per istos intendit. Qui et per indignos ministros gratiæ suæ dona non deserens, quotidie sacramenta Ecclesiæ ad invocationem sui nominis spiritualiter conficit in salutem credentium. Bene autem et per indignos sive infideles maxima Deus operatur, qui verbis asini prophetam docuit (*Num. xxii, 28*), ne si per magnos tantum magna operaretur, virtutibus meritisque hominum magis quam divinæ gratiæ hæc tribuerentur. Nequando tamen de salute omnium desperet philosophorum, aut omnium vitam existimet reprobam, qui Dominicam incarnationem præcesserunt, beatum audiat Hieronymum, Evangelium Matthæi exponentem; ait quippe sic inter cætera (26): *Ex eo quod malus servus ausus sit dicere: « Metis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti (Matth. xxv, 24), » intelligamus etiam gentilium philosophorum bonam vitam recipere Deum, aliter habere eos qui juste et aliter eos qui injuste agunt.* Si enim supra positam ab Apostolo causam discutimus, quia videlicet quosdam eorum post divinam quam assecuti sunt notitiam, in reprobum sensum tradi meminerit, cum in suis scilicet evanescerent cogitationibus, dicentes se esse sapientes (*Rom. i, 19 et seq.*), id est suam sapientiam proprio studio vel ingenio ascribentes, non divinæ gratiæ dono tribuentes, reperiemus eos qui præcipui habentur, omnem præcipue philosophiam divinæ tribuere gratiæ, veluti Socratem, sive Platonem. Socratem quidem, lib. viii De civitate Dei, beatus Augustinus talibus effert præconiis (27): *Socrates magister Platonis, universam philosophiam ad corrigendos componendosque mores exegisse commemoratur. Hic animum intendit ad hoc quod esset beatæ vitæ necessarium, per quam unam omnium philosophorum invigilasse ac laborasse videtur industria. Nolebat immundos terrenis cupiditatibus animos se in divina conari, quandoquidem ab eis causas rerum videbat inquire, quas primas atque summas, non nisi in unius vim ac summi Dei voluntate esse credebat. Unde et non eas putabat nisi mundata mente posse comprehendere, et ideo purgandis bonis moribus vitæ censebat instandum: ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus, naturali vigore in æterna se attolleret, naturamque incorporalem atque incommutabilis luminis, ubi causæ omnium factarum naturarum stabiliter ununtur, intelligentiæ puritate conspiceret.* A Platone quoque in primo De republica personam Socratis et Thimæi inducente scriptum est ita: *SOCRATES. Ergo age, Thimæe, delibæ ceptum, vocata, ut mos est, in auxilium divinitate. THIMÆUS. Vere, mi Socrates, Nam cum omnibus mos sit, et quasi quædam religio, qui de maximis vel minimis rebus aliquid sunt acturi, precari auxilium divinitatis, quanto nos æquius est, qui universitatis naturæ substantiæ rationem præstaturi su-*

(26) *Patrol. tom. XXVI, col. 188.*(27) *Patrol. tom. XLI, col. 226 227.*

mus, invocare divinam opem, nisi plane sadam furore atque implacabili rapiemur a Ecce aperte ex his verbis Platonis asseritur hunc esse philosophis, ut tam in maximis minimis quæ agenda sunt divinum invocentium, et pro summo furore atque implacabili id si dimittatur apud eos haberi.

Quod itaque ait Apostolus quosdam philorum et gentilium sapientium, hoc quod de cæteris intelligebant, sibi potius quam De psisse, atque hinc excæcari meruisse, paucis quam multis imputandum videtur, sicut et in pitudinis pœna quam consequenter adjungit *Propterea tradidit illos Deus in passiones ipsorum* (*Rom. i, 26*). Et rursum: *Masculi, inquit, sculos turpitudinem operantes, etc. (ibid., 2)* stat quippe philosophos maxime continenter atque ad continentiam tam scriptis quam e multas nobis exhortationes reliquisse. Sed sine fide venturi eos salvari posse contradic modo id comprobare poterit, quod in eum non crediderint, quem etiam per gentilem fe id est Sibyllam multo fere apertius quam in nes prophetas vaticinatum viderint? Nequ ideo astruendum est eos Incarnationem Doi turam non expectasse, aut non credidiss hoc in scripturis eorum minime reperitur, et fortasse in omnibus eorum prophetarum ipsa satis sit expressa, divino id disponente lio, ut non quibuslibet, aut per quoslibet revelaretur arcanum, cum etiam provida di tione septuaginta Interpretes in multis Script locis quas transferebant scriptum Dei Filiu rientes, hoc penitus præterisse ac reticuisse tur, ne scandalum scilicet infidelibus aud magis commoverent quam fidem astruerent. quippe philosophos cum de diis, quos popo nerabatur, diversa a cæteris sentirent, et populo in fide dissentirent, metu tamen con communia cum illis templa tenere, et cær eorum interesse, ac se pariter idololatrias sir

Unde Augustinus De vera religione (28): *tes, inquit, quos philosophos vocant, schola bant dissidentes, et templa communia, non e D populos vel sacerdotes latebat de ipsorum deorum quam diversa sentirent. Omnes tam sectatoribus suis diversa et adversa sentient sacra communia nullo prohibente veniebã certe illud satis quantum mihi videtur, oport eos in religione suscepisse cum populo, et ali dem ipso populo audiente defendisse privat crates tamen audacior cæteris fuisse perhibe rando per canem quemlibet aut lapidem, et q juraturo quasi ad manum occurrisset. Credo gebat qualiacunque opera naturæ, quæ admin divina providentia generentur, multo quam h meliora, et ideo divinis honoribus digniora q*

(28) *Patrol. tom. XXXIV, col. 123.*

emplis colebantur. Non quod vere canis aut ent colenda sapientibus, sed ut hoc modo in- t, quod possent tanta superstitione eversos vines, ut esset tam turpis demonstrandus ad quem venire si puderet, viderent quanto idendum esset in turpiore consistere. Simili- los qui mundum istum visibilem summum se opinantur, admonebat turpitudinis suæ, sse consequens, ut quilibet lapis tanquam i particula jure coleretur. Item (29): So- um populo simulacra venerabatur, et post rationem mortemque nemo ausus est jurare m, nec appellare quemcumque Jovem, sed mmodo memoriæ litterisque mandare. Quod nore an aliqua cognitione fecerint, judicare neum. Ex his itaque verbis aperte docemur olæ, id est doctrinæ philosophorum, longe dissentirent a vulgo, cum quo tamen habe- pla communia, cum eos omnes a se in fide tam populus quam sacerdotes sentirent. a diversos a fide, sed adversos etiam exi- i cum manifeste cum populo exteriorem n templis: exhiberent. Stultorum scilicet, infinitus est numerus (Eccle. 1, 15), multi- metuentes, privatim tamen, et quasi sa- loquentes inter perfectos, ipso etiam non- populo audiente, sectam fidei contrariam tur atque defendebant. Quorum quidem maximus idololatriæ derisor, in tantum os, id est idola, contemptum adduxit, ut præferre auderet, per quem ad hanc ir- usjurandum susceperat, unde et antiquo- inum gloriam ipsis abstulit idolis. Super- it proposita quoque philosophorum pro- e fide testimonia, ut utrumque populum ex ipsis suis doctoribus confutemus, Ju- cet ex prophetis, gentiles ex philosophis.

XVI.

autem nunc ille antiquissimus philoso- et magni nominis occurrat Mercurius, excellentia sua deum quoque appellave- jus quidem testimonium de generatione Justinus contra quinque hæreses disputans icens (30): *Hermes, qui Mercurius Latine scripsit librum qui appellatur Λόγος τριπλιος, hunc perfectum. Audiamus quid loquatur de facto. Dominus, inquit, et factor omnium mundum fecit Dominum, hunc fecit primum, verum. Bonus autem ei visus est, et ple- mnium bonorum; lætatus est, et valde di- anquam unigenitum suum. Item, alio loco lius benedicti Dei atque bonæ voluntatis, n non potest humano ore narrari. Augu-) : Quem primo factum dixit, postea uni- pellavit. Quantum plenissimus sit, Joannes ait: De plenitudine ejus omnes accepi-*

rol. tom. XXXIV, col. 123.
rol. tom. XLII, col. 1103.

A mus. » Deos autem, hoc est animalia rationalia im- mortalia, philosophi planetas, seu etiam mundum ipsum vocare consueverunt, unde et propheta solem et lunam et cætera, militiam cœli vocat, morem gen- tilium secutus, qui eis tanquam rectoribus et pro- tectoribus suis immolabant. Horum autem deorum excellentiores, juxta Platonem, summus Deus, cum de creatione hominis facienda alloquitur, quasi om- nia quæ in terris deorsum fiunt a superioribus, per occultas planetarum ac siderum naturas admini- strentur. Ita enim dicit: *Dum deorum quæritur opifex idem paterque ego: opera siquidem mea dis- solubilia natura, me tamen ita volente indissolubilia,* etc. Ad hoc et illud pertinet, quod in octavo De civ- it. Dei de Platonis dicitur (35): *Omnium, in- quiunt, animalium in quibus est anima rationalis, tripartita divisio est, in deos, homines, dæmones. Deorum sedes est in celo, hominum in terra, in aere dæmonum.* Et Boetius super Porphyrium: *Quan- docunque, inquit, supponimus Deum animali, se- cundum eam opinionem facimus quæ cælum stel- lasque atque hunc mundum totum animatum esse confirmat, quos etiam deorum nomine appellave- runt.*

Beatus vero Augustinus quod dicitur de sole et cæteris cœlestibus luminaribus, nequaquam refel- lere audet, sed sibi incertum esse profitetur utrum videlicet quidam rectores spiritus illis insint, per quos etiam vivificentur, et (quod mirabile dictu vi- detur) dicit etiam se ignorare, utrum hæc quoque pertineant ad societatem eorum quos nos Christiani angelos vel cœlestes spiritus dicimus. Unde in En- chiridion ita dicit (34): *Utrum archangeli appellen- tur virtutes, et quid intra se distent sedes sive domi- nationes, sive principatus, sive potestates, dicant qui possunt, si tamen possunt probare quod dicunt. Ego me ista ignorare profiteor. Sed nec istud certum ha- beo, utrum ad eandem societatem pertineant sol et luna, et cætera sidera, quamvis nonnullis lucida esse corpora non consensu vel intelligentia videantur.* Ne quis forte sacris eruditus litteris abhorreat Her- metis philosophi verba, quibus videlicet ait de Deo Patre, qui secundum fecerit Dominum, hoc est genuerit Filium, cum profecto Deus Filius a Deo Patre, nec factus, nec creatus, sed tantum sit geni- tus; sciat etiam a catholicis et sanctis doctoribus multa de eadem generatione similiter abusive pro- lata, cum nonnunquam Patrem auctorem Filii, vel- eum procreasse, vel Filium a Patre formatum, ip- sius Patris esse effectum abusive pronuntiant. Unde Hilarius De Trinitate lib. III: *Secundum Apostolum quia in Christo inhabitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Coloss. II, 9), sed incomprehensibiliter, inenarrabiliter ante omne tempus et sæcula, unige- nitum ex his quæ ingenita in se erant procreavit, omne quod Deus est per charitatem atque virtutem,*

(32) Ibid.

(33) Patrol. tom. XLJ, col. 238.

(34) Patrol. tom. XL, col. 259, 260.

nativitati ejus impartiens, ac sic ingenito, perfecto, A æternoque Patri, unigenitus, et perfectus, et æternus est Filius. Ea autem quæ ei sunt secundum corpus quod assumpsit, bonitati ejus ad salutem nostram voluntas est. Idem in XI : « Verba quæ loquor vobis, non a me loquor (Joan. XII, 49). » Nam dum non a se loquitur, auctori cum necesse esse est debere quod loquitur. Item : Ad id quod agit secundum nativitatem sibi Pater auctor est. Rursum idem in XII, de non nato Deo Patre, et nato ab eo Filio loquens ait : Neque ipsum non natum atque nasci, quia illud ab altero, hoc vero a nemine est, et aliud est sine auctore esse semper æternum, aliud quod Patri, id est auctori, est æternum. Ubi enim Pater auctor est, ibi et nativitas est ; at vero ubi auctor est æternus, ibi et nativitatis æternitas est, quia sicut nativitas B ab auctore est, ita et ab æterno auctore æterna nativitas. Item : Quod ex æterno natum est, id si non æternum, natum jam non erit, et Pater auctor æternus. Si quid igitur ei qui ab æterno Patre natus est ex æternitate defuerit, id ipsum auctori quidem Pater est, non est ambiguum defuisse quod gignenti est infinitum, infinitum est etiam nascenti. Item : Ex æterno nil aliud quam æternum, quod si non æternum, jam non Pater, qui generationis est auctor, æternus est. Item : Ex te natus ostenditur, ut nil aliud quam te sibi significet auctore. Idem in psalmo CXXXVII : « Tu formasti me et posuisti super me manum tuam, » utrumque significat, ut quod formavit antiquum sit, quod superposuit manum novissimum sit. Quod enim secundum naturam divinitatis formatus sit, Apostolus docet dicens : « Qui cum in forma Dei esset (Philipp. II, 6). » Quod enim in forma est, formatur. In forma, et ei pater naturæ et divinitatis est, ut referri possit ad Patrem, et formatus ab ipso sit. Augustinus Quæst. veteris et novæ legis cap. LVII : Deus Pater Deum Filium generavit, in quo ipse videtur qui nil ab eo distaret ut magnitudinis suæ congruus responderet affectus. Item : Simillimum itaque Filium suum creans addidit, ex se quasi alterum se. Idem in eodem : Habuit itaque ante mundum creatæ sobolis principatum, ut Pater rerum futurus ante esse debuerit Pater proprius, hoc est proprii sui factus.

In Ecclesiastico etiam ipsa Dei sapientia quæ Filius ejus dicitur, tam ab ipso creata quam genita commemoratur. Sapientiam, inquit, Dei præcedentem omnia quis investigabit ? Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentiæ ab ævo. Fons sapientiæ verbum Dei in excelsis (Eccli. I, 3-5). Et iterum : Unus est Altissimus Creator omnipotens et Dominus Deus, ipse creavit illam in Spiritu sancto, et effudit illam super omnia opera sua (ibid., 8-11). Item infra : Sapientia inter benedictos benedicetur dicens : Ego ex ore Altissimi prodii primogenita ante omnem creaturam. Gyrum cæli circuiivi sola, etc. (Eccli. XXIV, 4 et seq.) Et rursum : Ab initio et ante sæcula creata sum, et usque ad futurum sæculum non desinam, etc. (Ibid., 14 et seq.)

Quid itaque mirum cum in verbis quoque siasticorum ac sanctorum doctorum nonnulli abusive proferantur, ad generationem Veri monstrandum, ut Deus Pater auctor esse Filius et eum procreasse, vel Filius ab eo procreatus ejus dicatur effectus esse, secundum id videtur quod ab eo est genitus potius quam creatus videtur, et ille tantum genitor potius quam creator vel auctor. Quid, inquam, mirum si prædictus philosophus Hermes, videlicet in illis ecclesiasticis imbutus disciplinis, abusione verborum non raverit, dicendo scilicet fecisse, pro genuisse ? etiam cum secundum a Patre Filium dixerit, his quoque sanctorum alienus non existit ? Hilarius de Trinitate in XII : Filius ex te Deo Deus verus et a te genitus, post te ita confitetur tecum, quia æternæ originis, sive æternus auctor Nam dum ex te est, secundus a te est. Secundus quam, ex modo existendi, non ex differentia dicitur. Hic quippe a Deo Patre quasi primo locum sistit, cum Spiritus tanquam tertio loco ab ipso sit. Unde et Patrem Hieronymus principem Spiritum ad Filium nominat, opere videlicet suo de tribus virtutibus. Ita loquens David in psalmo tres spiritus postulat dicens : Spiritu primo confirma me (Psal. I, 14), Spiritum rectum in visceribus meis (ibid., 12), Spiritum sanctum ne auferas a me (ibid., 13). Qui sunt isti spiritus ? Spiritus principalis Pater est, rectior Christus est, spiritus sanctus, Spiritus sanctus est. Augustinus veteris et novæ legis cap. Spiritum sanctum qui tertius sit a Patre, se autem a Christo secundum numeri ordinem ; diceret : Secundum ordinatam ac congruam creationis ordinationem, juxta videlicet ipsa sententiæ seriem, quæ in ipsis est personis, nec secundum aliquos earum dignitatis gradus. quippe a nullo est, Filius a Patre solo est, Spiritus ab utrisque simul esse contrahit.

XVII.

Revolvatur et ille maximus philosophorum, ejusque sequaces, qui testimonio sanctorum præ cæteris gentium philosophis fidei Christianæ accedentes, totius Trinitatis summam prophetas patenter addiderunt, ubi videlicet etiam quam *νοῦν* vocant, ex Deo natam, atque ipsam ternam esse perhibent, id est Filium, quem etiam Dei dicimus, ex Deo Patre æternalitatem, qui nec Spiritus sancti personam præter videntur, cum animam mundi esse astruxerint, tiam a Deo *νοῦν*, personam. Quod vero Plato Trinitatis fidem non solum docuerit, sed et convicerit, Claudianus Præfectorio patricio, de animarum scribens, his astruit verbis : Plato, procedat in medium, qui tantis equidem sæculi puerperium Virginis, ante incarnationem De prædictam summæ Trinitatis in gentibus verineffabiliter unum, tres, in divinitate personas, ingenio, immutabili eloquio quæsitit, invenit,

Patrem Deum, paternamque mentem actionem consilium, et utriusque horum amorem mutuum, summam æque ternam indivisam divinitatem, tum ita credi oportere docuit, sed ita esse con-

Quod autem Claudianus mutuam amorem Patris et Filii dixerit, non incongruum mundi, id est universorum fidelium vitam, salutem, Plato nominavit. In quo videlicet amore uelibet anima mortua jacet. De qua quidem

mundi ea diligenter consideremus quæ a Platone dicta sunt, a quo cæteri quoque philosophi de anima ipsa dixerint habuisse credunt. Hanc itaque videlicet mundi animam, quasi a Deo, et ὁμοῦν, personam distinguens, pro hac diligentiori descriptione prosequens, eam seipsam quam in effectis suis integerrima ratione declarat, juxta quam et nos Spiritum mundi modo secundum effecta operum suorum solemus, modo secundum naturalem boni affectum, quem in seipso ab æterno habet, sicut diligentius postmodum distinguemus.

Quod autem illa Platonis verba de anima mundi iterum excutiamus, ut in eis Spiritum sanctum recte designatum esse agnoscamus.

Itaque Plato hanc ante mundi constitutionem vitam sive genitam a Deo esse, in quo Spiritus sancti perpetuam processionem, qua ex Deo est, nobis, ni fallor, insinuat. Solent quippe philosophi factum ex Deo sive genitum dicere, quod a Deo habet esse. Unde et Hermes suum Filium Dei factum a Deo dixit, secundum quod ab ipso habet esse tanquam æternaliter, non temporaliter ab ipso factus aut creatus quoque omne quod a Deo habet esse, genitum ex ipso, non tamen ideo omne quod a Deo est Filium ejus esse, velut ipsum mundum et ejus opera. Ait autem sic, cum de mundo locutus ad animam venisset mundi: *Nec tantum eo quod nos ad præsens loquimur, eo ortum animæ Deus annuit, minoremque ac orem corporibus fecit eam; neque enim docem antiquiorem a postgenita regi. Itemque: tum ab antiquitate quam virtutibus præire animæ corporis jussit, dominamque eam et ali jure voluit esse circa id quod tueretur.* In ista iam notandum est quod, dum eam præesse nisi mundi ut dominam dicit, profecto eam præfert creaturæ, et Deum esse astruit, quam eadem his verbis animam mundi vocavit. Hoc et demum reliquias prioris concretionis, ex animam mundi commiscuerat, etc.

Quod autem Spiritum sanctum animam mundi vitam universitatis posuit, cum in bonitate omnia quodammodo vivere habeant, et unitanquam viva sint apud Deum, et nulla mortis est nulla inutilia, nec etiam ipsa mala, optime per bonitatem ipsius disponuntur. Juxta animam apud evangelistas quam apud Platonicos esse esse meminimus: *Quod factum est in ipso*

vita erat (Joan 1, 3, 4). Ac si diceret: Omnia temporaliter facta per ipsum, hoc est per ipsam Dei bonitatem condita, in ipsa Dei bonitate quodam modo perenniter vivebant, cum apud divinam providentiam omnia ab æterno per ejus bonitatem optime essent ordinata, ut tam bene singula procedere vellet, quantum oporteret. Hinc non incongrue illud Apostoli consonare videtur, quod perhibet philosophorum quosdam dixisse quod in *Deo vivimus, movemur et sumus* (Act. xvii, 28), ac si hanc animam mundi ipsum intelligerent Deum. Quod vero dicit Deum excogitasse tertium animæ genus, quod animam mundi dicimus, tale est ac si tertiam a Deo et ὁμοῦν personam astruat esse Spiritum sanctum in illa spirituali divina substantia. Excogitare Deus dicitur, hoc est ex integro percipere unius personæ discretionem, quam nos digne cogitare, atque ab ipso Patre et Filio plene distinguere non sufficimus. Soli quippe sibi Trinitas divina vere cognita est. Tantumdem etiam videt aliud ex Deo excogitari aliquo modo, quantum illud se habere illo modo, hoc est ita veraciter esse. Deinde statim hujus tertie personæ, quam animam mundi collocat, diligentem adhibet descriptionem, cum animam ipsam ex individua, et immutabili substantia consistere perhibet, ac rursum ex individua, secundum quod scilicet seipsam anima scindere putatur per corpora. Tale quippe est quod dicit animam ex hoc et illo constare, tanquam si diceret ipsam sic tam hoc quam illud in se habere, ut ipsa animæ substantia et individua et quodammodo dividua sit. Nam et Spiritus sanctus et in seipso simplex omnino substantia est, et ex natura divinitatis omnino invariabilis atque incommutabilis in seipso perseverat. Atque idem spiritus per effecta multiplex quodammodo vocatur, et septem spiritus nonnunquam dicitur, secundum septiformis gratiæ suæ efficientiam. Unde et in laude divinæ sapientiæ spiritus et unicus, et multiplex, et discurrens, et stabilis esse describitur.

Dicit itaque philosophus animam ipsam esse ex individua semperque in suo statu perseverante substantia, itemque, alia quæ inseparabilis comes corporum per eadem corpora se scindere putatur, quia Spiritus sanctus et hujusmodi est qui ex suo statu, quem in seipso non in effectis suis habet, omnino simplex esse, atque incommutabilis: et quodammodo multiplex esse secundum effecta putatur, quod est seipsum in corpora scindere, secundum quod ipsa videlicet anima inseparabilis comes est corporum, cum hanc scilicet multiplici-tatis scissuram nullo modo quantum ad seipsam habere possit, sed, ut dictum est, quantum ad effecta suorum videlicet distributione donorum, cum etiam isti gratiam, aliam illi tribuat, et seipsum singulis non æqualiter vel eodem modo conferat, ut hinc quoque alium spiritum iste, alium ille habere dicatur. Egregie quoque putari dictum est et non esse, quia si vere ac proprie loquamur, non

est hæc multiplicitas spiritus, sed effectorum ipsius, cum eum videlicet in hoc uno multiplicem dicamus, quia multiplicia facit: quod est effecta ejus magis esse diversa quam ipsum. Cum itaque in ipsa anima mundi individua et dividua, sive, ut dictum est, eadem et diversa concurrat substantia, addidit his duobus in ipsa anima concurrentibus quamdam misturam effici ex individuo et dividuo, scilicet sive ex eodem et diverso, hoc est incommutabili et mutabili. In qua quidem, ut ita dicam, mistura Spiritus sancti proprietas distinguitur, et integre videtur expressa tam in seipso quam in effectis, ut dictum est, suis. Dicit itaque quia Deus hoc tertium substantiæ genus, ita ut dictum est, mistum, locavit medium inter utramque substantiam, individuam scilicet atque dividuam, quia cum sit ipse spiritus ex Deo, tanquam ab ipso procedens, utrumque eorum ab ipso habet agi a quo esse habet. Et hoc est dicere quod Deus locavit hoc ipsum animæ genus inter utraque supra dicta quasi medium horum; hoc est mistum ex eis, ac si diceret quod ab ipso Deo a quo est ipsa anima tam hoc quam illud habet, ut videlicet et individua sit ut substantia sua et dividua secundum effecta. Quod autem dictum est, locavit, congrue dictum est juxta metaphoram locutionis qua dictum est medium quasi inter aliqua circumstantia collocandum.

Postquam autem assignavit misturam animæ ex individuo et dividuo, transit ad misturam ex eodem et diverso, dicens animam eandem eodem modo ex eodem et diverso consistere; sicut ex individuo et dividuo consistit. Cujus inquit, pars idem per diversum vocetur, cum videlicet spiritus ille et idem sit in substantia cum Deo et *vois*, id est cum Patre et Filio, et diversus in proprietate personæ. Possumus et eundem hoc est incommutabilem eum in se dicere, et diversum quodammodo per effecta esse, cum non solum ipse quæ diversa sunt, fecerit; secundum quod superius dictum est ex dividua constare substantia, verum etiam ea per temporum successionem mutat, et narrat prout opportunum esse indicat, juxta illud Boetii:

Stabilisque manens dat cuncta moveri.

Et jam quidem superius eum incommutabilem esse assignaverat cum ait: *Semperque in suo statu perseverante substantia.* Sed quod variabilis per effectum et suorum mutationem esset, nondum addiderat quod nunc facit. Bene itaque dicit animam ipsam quoddam medium esse, id est mistum ex individua in se substantia, et dividua per conjunctionem corpoream, id est conjunctionem ipsius ad corpora, quando scilicet ipsa ad rem quamlibet creandam vel regendam atque disponendam se applicat, sicut animalis anima corpori suo sua impertiens beneficia, cui etiam philosophus totam vim et concordiam proportionalem numerorum tribuit, ut divinæ gratiæ bonitate universarum rerum concordiam consistere doceat. Omnis quippe ordo naturæ et concinna dispositio numerorum proportionibus vestigatur atque assi-

gnatur, et omnium perfectissimum exemplar numerus occurrit, qui rebus congruit universis. Qui quidem eos non latet qui philosophiæ rimantur arcana. Hinc est etiam quod arithmetica, quæ tota circa proportionem numerorum consistit, mater et magistra cæterarum artium dicitur: quod scilicet ex dissectione numerorum, cæterarum rerum investigatio doctrinaque pendeat. Cujus etiam ut ineffabilem exprimerent benignitatis ejus dulcedinem, totam ei musicarum consonantiarum ascribunt harmoniam, qua et ipsum jugiter resonare firmamentum, et superiores mundi partes repleri perhibent. Nihil quippe est quod ita oblectet, et nimia suavitate sui alliciat animos, sicut melodia, nihil ita primum ad eos componendos vel commovendos vel pacandos, ut juxta illud primi capituli Boetianæ musicæ scirent philosophi, quod nostræ tota animæ corporisque compago musica coaptatione conjuncta sit. Adeo quidem ut iracundiam insaniamque melodia sedari, et gravissimarum infirmitatum dolores curari animadvertenter atque efficerent. Quod qui ignorat, nec experimento didicit, adhuc legat dictum musicæ capitulum et inveniet quomodo Pythagoras ebrium adolescentem sub Phrygii modi sono incitatum, spondeo succinente reddidit, duriorum et sui compotem. *Nam cum scortum, inquit, in rivalis domo esset clausum, atque ille furens domum vellet comburere, cumque Pythagoras stellarum cursus, ut ei mos erat, nocturnus inspiceret, ubi intellexit sono Phrygii modi incitatum multis amicorum admonitionibus a facinoribus noluisse desistere, mutari modum præcepit, atque ita furentis animum adolescentis ad statum mentis pacatissimæ temperavit.*

Inveniet etiam ibidem, quod cum vinolenti adolescentes tiliarum etiam cantu, ut fit, instructi in literis pudice fores frangerent, admonuisse tibicinem ut spondeum caneret dicitur Pythagoras. Quod cum illa fecisset tarditate modorum et gravitate canentis, illorum petulantiam consedasse. Videbit iterum et quomodo Terpander atque Arion Lesbios atque Iones gravissimis morbis cantus eripuerat præsidio. Neenon et qualiter Ismenias Thebanus, Boetiorum pluribus, quos inficiati doloris tormenta vexabant, modis ferunt cunctas abstersisse molestias. D Ubi etiam Empedocles cum ejus hospitem in vitis patrum quidam gladio furibundus invaderet inflexisse modum canendi, itaque adolescentis iracundiam temperasse. *In tantum vero, inquit Boetius, prisæ philosophiæ studiis vis musicæ artis innotuit, ut Pythagorici, cum diurnas in somno resolverent curas, quibusdam cantilenis uterentur, ut eos lenis et quietus sopor reciperet, itaque expergefacti aliis quibusdam modis stuporem somni confusionemque purgant, id nimirum scientes quod tota nostra animæ compago corporisque musica coaptatione conjuncta sit; nam ut sese corporis affectus habet, ita etiam pulsus cordis motibus incitantur. Quod scilicet Democritus Hypocrati medico tradidisse fertur, cum eum quasi insanum cunctis Democriti civibus id opinan-*

in custodia medendi causa viseret. Sed quor-
sthaec? Quia non potest dubitari quin nostrae
æ et corporis status eisdem quodammodo pro-
nibus videatur esse compositus, quibus har-
sas modulationes posterior disputatio con-
copularique demonstrabit. Quod si parva fi-
is videantur, quæ juxta philosophos de virtute
us harmonica, nisi et sacræ Scripturæ testi-
id confirmemus, occurrat memoriæ qualiter
u malo in Saul irruente, actum est prudentium
um consilio vim harmonicæ suavitatis non
antium, ut vesaniæ tantæ stimulis Davidici
li mederentur. Unde et postmodum vir Deo
s cum ad divini cultus religionem amplifican-
templum ædificare diserneret, psalmos qui
tarentur, composuit, et omnium musicorum
B timentorum genera congregavit, ut tam vocum
sonorum consonantiis rudem alliceret popu-
per quæ antea diabolicum in reprobo rege
avit tormentum.

quo præcipue traditur quam naturalis sit har-
sa modulatio, quæ ita naturam ejus suavitate
imponere ac reparare valet, ut maligni quo-
spiritus tormenta eam perturbare non queant.
nus, et quorundam sanctorum animas ne quid
is in exitu suo paterentur, ad melodiæ dulce-
a sponte hinc egressas fuisse. Unde et in Vi-
atrum scriptum esse meminimus, quod, dum
um frater videre vellet animam peccatoris et
quomodo abstrahatur a corpore, et non vellet
C contristare eum in desiderio ejus, invenit homi-
nem peregrinum jacentem in platea ægrotum, non
ntem qui ei curam adhiberet. Et cum venisset
dormitionis ejus, conspicit frater ille Michael
et Gabrielem descendentes propter animam
Et sedens unus a dextris, et alius a sinistris
rogabant animam ejus ut egrederetur, et non
ut quasi nolens relinquere corpus suum. Dixit
n Gabriel ad Michaellem: *Assume jam animam
: ut exeamus.* Cui Michael respondit: *Jussi sumus
mino ut sine dolore ejiciatur, ideoque non possu-
cum vi avellere eam.* Exclamavit ergo Mi-
l magna voce dicens: *Domine, quid vis de
a hac, quia non acquiescit nobis ut egrediatur?*
t autem ei vox: *Ecce mitto David cum cythara
mes psallentes Jerusalem, ut audiens psallum
vocem ipsorum egrediatur.* Cumque descendis-
omnes in circuitu animæ illius cantantes
nis, sic exsilens anima illa sedit in manibus
aelis, et assumpta est cum gaudio. Bene ita
philosophi, imo Dominus per eos id forsitan
rantes, tam ipsi animæ mundi, quam superio-
s firmamenti partibus nimiam ac summam mo-
tionis suavitatem assignant, ut quanta pace,
ita fruantur concordia, quam diligentius pos-
exprimerent, et quam concorditer cuncta in
do divina disponit bonitas, quam illi animam
di, veritas Spiritum sanctum, ut dictum est,
inat. Quis etiam si diligenter attenderit, non

animadvertet quid de cœlesti dixerint harmonia,
quæ in superioribus firmamenti partibus incessan-
ter resonat? cum cœlestes videlicet spiritus ex as-
sidua divinæ majestatis visione, et summa invicem
concordia ligentur, et in ejus quem conspiciunt
laudes jugi et ineffabili exultatione illud decan-
tent, quod, juxta Isaiam, seraphim die ac nocte
conclamare non cessant: *Sanctus, sanctus, sanctus
Dominus Deus sabaoth, etc.* (Isa. vi, 3.)

Superiores itaque cœli vel firmamenti partes,
beatos hos spiritus vel eorum mansionem intelli-
gimus, quos etiam septem planetarum nomine pro-
pter excellentiam claritatis ipsorum, quos spiritua-
liter divina gratia, quæ septiformis dicitur, illumi-
nat, non incongrue designasse videntur. Qui et bene
apud Isaiam seraphim, id est incendium ex hac
spirituali illuminatione gratiæ in amorem Dei maxi-
me succensa nuncupatur. Superior autem eorum
mansio tam dignitate quam positione dicenda vi-
detur, a qua hi qui superbierint in hunc caliginosum
et densum aerem detrusi dicuntur: qui loci
quoque positione inferior, sicut inhabitatione de-
terior, inferni nomine non inconvenienter accipi
potest. Bene et beati spiritus illi sive superna eorum
mansio firmamento comparatur, qui cæteris
per superbiam cernentibus, hoc in suæ fidelitatis
et humilitatis remunerationem acceperunt, ut sic
in contemplatione divinæ majestatis firmarentur,
ut ulterius omnino labi non queant. Unde Grego-
rius in Job, lib. xxvi: *Prius, inquit, cælum factum
dicitur, et hoc idem post modum firmamentum voca-
tur, quia natura angelica, et prius subtilis est in su-
perioribus condita, et post, ne nunquam cadere potuis-
set, mirabiliter confirmata.* Idem super Ezechielem
homilia: *« Creavit Deus cælum (Gen. 1, 4), » quod post
modum vocavit « firmamentum (ibid., 8), » Cælum
ergo fuerunt, hi, qui primo bene sunt conditi, sed
postmodum firmamentum appellati sunt, quia ne
omnino jam caderent virtutem immutabilitatis acce-
perunt.* Illud quoque quod ait Plato, animam loca-
tam esse a Deo in medietate mundi, eamque per
omnem globum teretis orbis æqualiter porrigi,
pulchre designat gratiam Dei omnibus communiter
oblatam, cuncta prout salubre vel æquum est, be-
nigne in hac magna domo sua seu templo dispone-
re. His autem illud libri Sapientiæ aperte concin-
nit: *Spiritus Domini replevit orbem terrarum, etc.*
(Sap. 1, 7). Atque illud Psalmistæ: *Spiritu oris ejus
omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6).* Quod vero to-
tum mundum unum animal Plato dicit, maximam
concordiam universorum operum Dei demonstrat,
quasi diversorum membrorum in uno corpore ani-
malis, quibus omnibus una præest anima singulis
tota præsens, et in diversis una, et eadem operans
diversa. Sic et Apostolus totius Ecclesiæ concordiam
unitatemque demonstrans, eam unum corpus Chri-
sti appellat, per quosdam nexus, et compagem fi-
dei, et charitatis, ex diversis fidelibus conjunctum,
sibi ita invicem servientibus et administrantibus,

quasi diversa membra in uno corpore, ex quibus alterum alterius eget obsequio, uno omnibus spiritu præsentente, et diversa in diversis operante, sicut anima in diversis totius corporis membris. *Hæc enim, inquit, omnia operatur unus atque idem Spiritus dividens singulis prout vult (I Cor. xii, 11).* Quam patenter similitudinem beatus Ambrosius in prima Pauli Epistola ad Corinthios ad mundani quoque corporis institutionem patenter applicavit dicens. *Multa membra cum invicem sui eyeant, non diserepant in unitate naturæ, quamvis diversa sunt; quia diversitas hoc in unum concurrat, ut corporis unitas expleatur, sicut et ea quibus mundus constat, cum sint diversa non solum officiis, sed et naturis, ad unius tamen mundi proficiunt perfectionem, et ex omnibus his nascitur temperies quædam.* Huic etiam involucro, de positione scilicet animæ in medio mundi locatæ, hoc est de divina grætia omnibus communiter oblata, ipsa etiam divina facta secundum allegoriæ ministerium, manifeste concordant, cum videlicet doctrinam suam, et veræ religionis cultum propagaturus Dominus in mundo, Jerusalem, quæ in medio est terræ, elegit, quam quasi caput constituit regni sui, in qua primum ad magnificandum cultum suum ædificare sibi templum, quasi regale palatium voluit, et ibi etiam uberrimam Spiritus sancti gratiam Apostolis infudit, per quam per eos totus spiritualiter mundus vegetaretur. Unde scriptum est: *Deus autem Rex noster operatus est salutem in medio terræ (Psal. lxxiii, 12).* Et rursus: *De Sion exibit lex, et verbum Domini de Jerusalem (Isa. ii, 3).* Medium autem mundi, et quasi umbilicum terræ super illum Ezechielis locum, quo scriptum est: *Hæc dicit Dominus: Ista est Jerusalem in medio gentium posita, et in circuitu ejus terra (Ezech. v, 5).* Hieronymus his asserit verbis Jerusalem in medio mundi sitam. Hic idem propheta testatur, umbilicum terræ eam esse demonstrans. Et Psalmista Domini exprimens passionem: *Operatus est, ait, salutem in medio terræ.* Hinc plantata est vinea, quæ *extendit palmites suos usque ad mare (Psal. lxxix, 12),* cum hic vitis vera Christus, apostolis suis quasi palmitibus per universum orbem directis, universum mundum ubertate doctrinæ spiritualis inebriavit. De hac autem vegetatione ac vivificatione Spiritus sancti, sanctus Salvianus episcopus, ad sanctum Salonium episcopum, lib. i De gubernatione Dei, Pythagoricum testimonium inducit dicens:

XVIII.

Pythagoras philosophus, quem quasi magistrum suum ipsa philosophia suscepit, de natura ac beneficiis Dei disserens sic locutus est: « Animus per omnes mundi partes commeans atque diffusus, ex quo omnia quæ nascuntur animalia vitam capiunt. » Quomodo igitur mundum negligere Deus dicitur, quem hoc ipso satis diligit, quod ipsum semper totum mundi corpus intendit? De Salviano autem ipso Massiliensis ecclesiæ episcopo, et de libro ejus ad

Salonium episcopum, et aliis operibus ipsius, Genadius Massiliensis presbyter de illustribus viris scribens, inter illustres viros et eorum opera mentionem facit. Qui etiam post Pythagoræ testimonium, Tullium inducens Deum ipsum, quem Pythagoras animum vocat, mentem a Tullio appellari commemorat, dicens:

XIX.

Tullius quoque: Nec vero Deus ipse, inquit, qui intelligitur a nobis, alio modo intelligi potest quam mens soluta quædam et libera et segregata ab omni congregatione mortali, omnia sentiens et movens. Alibi quoque: *Nihil est, inquit, præstantius Deo, ab eo igitur mundum regi necesse est. Nulli igitur naturæ obediens aut subjectus est: Omnem igitur ipse regit naturam.* Augustinus quoque lib. xii, De Civit. Dei, cap. 32, de Varrone loquens, ait: *Dicit etiam idem auctor acutissimus atque doctissimus quod hi soli et videantur animadvertisse quid esset Deus, qui crediderunt esse animam, motu ac ratione mundum gubernantem.* Mentem itaque, id est animum sive animam, Deum dixerunt, secundum quod totius mundi regimini quasi anima corpori præest. Unde et per sapientem quemdam adhortantem non digne Deum excolere, nisi mente scilicet a vitiis purgata, et virtutibus adornata, pulchre in ipso suæ adhortationis et disciplinæ exordio dictum est.

Si Deus est animus nobis, ut carmina dicunt, Hic tibi præcipue sit pura mente colendus.

Ac si aperte Filium instruens dicat: Cum Deus sit animus, nobis hoc est vera et spiritualis vita, sicut et ipsa perhibet scriptura poetarum, velut illa Virgili verba, quæ super hoc ipsum Macrobius inducit, sicut postmodum ostendemus, hunc præcipue, scilicet Deum, bene vivendo glorifica. Bene etiam cum animal esse Plato mundum dixerit, ipsum quoque intelligentem, hoc est rationale animal esse perhibuit, secundum hoc scilicet quod ejus anima quanto cæteris præstantior exstitit, tanto rationalius in ipso cuncta agit atque disponit. De cujus quidem summæ rationis ordinatione cum subditur, quod hæc videlicet ipsa mundi anima causas omnium quæ proveniunt providet, divinam et omnium naturarum providentiam assignat et divinæ plenitudinem scientiæ, ex quo etiam ipsa Deus esse inuitur, metiri ac deliberare ea quæ futura sunt ex præsentibus dicitur, quia juxta ea quæ jam sunt oportet præparari, ut eis congrua ordinatione coherere possint atque aptari. Quod autem subditur ex reliquiis concretionis mundanæ animæ nostras, id est mundanas animas esse confectas, tale est ac si diceret eam animam mundi in potentiis ac virtutibus imitari, sed longe hoc ipso a dignitate ejus abscedere, ut videlicet quemadmodum anima illa totius mundi administrationi præest, sic singulis corporibus singulæ animæ suæ vitam eis animale non spiritalem præbentes. Et bene hæc quasi reliquiæ mundanæ animæ dicuntur, quæ scilicet ad

animalem pertinent vitam, quia hæc inferioribus ipsa relinquit animabus quæ per eam expleri dignum non est. Unde et eorum hæresis confutatur qui Dominum Jesum non aliam animam quam sanctum Spiritum habere profitentur. Reliquias etiam mundanæ animæ non incongrue dicit ea, quæ ad operationem ejus quam in nobis habet, pertinent; secundum quod in corporibus ipsa degenerare dicitur, sicut suo loco exponemus. Sicut enim reliquiæ his quibus supersunt inferiora quidem et indigniora videntur ita hæc quæ non ad æternitatem spiritus, sed ad temporales ejus operationes attinent, posteriora dignitate censentur. Congruè etiam dicit animam mundi non alicujus rei in mundo, sicut et animam hominis dicimus, non alicujus membri humani. Anima quippe ab animando dicta est, nec aliud proprie animari dicitur nisi id in quo tota vis vegetationis ita consummatur, ut nil corpori illi vegetato adhærere extrinsecus necesse sit ad vegetationem quam habet in ipso conservandam. Cum itaque mundus, juxta philosophos, universa concludat, ut nil extra ipsum divinitus disponendum relinquatur, recte anima mundi sicut et anima hominis dicta est, cum universa vis animæ in eo consummetur: adeo ut nec ipsum mundum oculos vel cætera sensuum instrumenta habere oportuit, sicut et ipse perhibet Plato, cum nulla extrâ ipsum remaneant, ad quæ ista aliquam opportunitatem habeant.

His ex Platone breviter collectis, atque ad nostræ fidei testimonium satis, ut arbitror, diligenter expositis, consequens, existimo ad sequaces ejus commere, ut ea quæ ab ipsis quoque de anima mundi sunt dicta, nulla ratione convenienter accipi posse monstremus, nisi Spiritu sancto per pulcherrimam involucri figuram assignentur. Hoc quippe loquendi genus philosophis quoque sicut et prophetis familiarissimum est, ut videlicet ad arcana philosophiæ cum veniunt, nil vulgaribus verbis efferant, sed comparationibus similitudinum lectorem magis alliciunt. Quæ enim quasi fabulosa antea videbantur, et ab omni utilitate remota, secundum litteræ superficiem gratiora sunt, cum magnis plena mysteriis postmodum reperta, magnam in se doctrinæ continent ædificationem. Ob hoc enim, teste Augustino, teguntur ne vilescant, qui secundo quidem libro De Doctrina Christiana, cum causas difficultatis vel facilitatis sacræ Scripturæ aperiret, ait: *Obscure quædam dicta densissimam caliginem obducunt, quod totum provisum esse divinitus non dubito, ad edomandam labore superbiam, et intellectum a fastidio revocandum, cui facile investigata plerumque vilescunt.* Item: *Qui prorsus non inveniunt quod quærunt fame laborant; qui autem non quærunt, quia in promptu habent, fastidio sæpe marcescunt.* Igitur salubriter Spiritus sanctus ita Scripturas modificavit, ut locis apertioribus fami occurreret, obscurioribus autem fastidia detergeret. Quasi ergo in latebris Dominus quiescere, gaudet ut quo magis se occul-

tat, gratior sit illis quibus se manifestat. Ex quo magis ex difficultate Scripturæ laboratur, meritum lectorum augeatur, de quo Psalmista: *Posuit, inquit, tenebras latibulum suum (Psal. xvii, 12); et rursum: Tenebrosa aqua in nubibus aeris (ibid.), quia, inquit Gregorius, obscurata est sententia in prophetis, de quo scriptum est in lege: Accessit Moyses ad caliginem in qua erat Deus (Exod. xx, 21).* Et Salomon in Paralipomenon ait: *Dominus pollicitus est ut habitaret in caligine (II Paral. vi, 1).* Idem in Proverbiis: *Gloria est Dei celare verbum, et gloria regum investigare sermonem (Prov. xxv, 2).* Qui etiam ad Scripturarum obscuritatem quasi ad latebras in quibus nuntiatur Deus, perscrutandas, invitat nos in Proverbiis dicens: *Sapiens cum adverteret parabolam et interpretationem, verba sapientium et ænigmata eorum (Prov. i, 6).* Quæ quidem tanto chariora sunt intellecta, quanto in his intelligendis major operæ facta est impensa. Hinc est illud Hieronymi ad magnum oratorem scribentis, super hoc ipsum quod in exordio Proverbiorum Salomon commonet, ut intelligamus sermones prudentiæ versutiasque verborum, parabolas et obscurum sermonem, dicta sapientum et ænigmata, quæ proprie dialecticorum sunt et philosophorum. Quantum etiam semper philosophia arcana sua nudis publicare verbis dedignata sit, et maxime de anima, de diis, per fabulosa quædam involucria loqui consueverat, ille non mediocri philosophus, et magni Ciceronis, expositor Macrobius, diligentissime docet. Remotis enim generibus figmentorum, sive fabulorum, quæ philosophos non decet, supposuit illud quod honestissime assumunt.

XX.

Ait namque quod quando sacrarum rerum notionem sub pio velamine figmentorum honestis et tectam rebus, et vestitam nominibus enuntiant, hoc est figmenti genus quod cautio de divinis rebus philosophantis admittit. Item post pauca: *Sciendum est, inquit, in omnem disputationem philosophos admittere fabulosa, sed his uti solent cum vel de anima, vel de æthereis potestatibus loquuntur.* Cæterum autem cum ad summum Deum et principem omnium, qui apud Græcos τὸ ἀγαθόν, qui et προσηγορίαν nuncupatur, tractatus se audent attollere, vel ad mentem quam Græci νοῦν appellant, originales rerum species, quæ idæa dictæ sunt, continentem, ex summo natam et perfectam Deo, cum de his, inquam, loquuntur summo Deo ut mente, nil fabulosum penitus attingunt. Sed si quid de his assignare conantur, quæ non sermonem tantummodo, sed cogitationem quoque superant humanam, ad similitudines et exempla confugiunt. Sic Plato cum de τὸ ἀγαθόν loqui esset animatus, dicere quid sit non ausus est, hoc solum de eo sentiens, quod sciri qualis sit ab hominibus non possit. Solum vero ei simillimum solem de visibilibus reperit, et per ejus similitudinem; viam sermoni suo attollendi se ad non comprehensibilia patefecit; ideo et nullum ejus simulacrum cum diis aliis constitue-

retur *fr̄bit antiquitas. Quia summus Deus et nata ex eo mens sicut ultra animum, ita sunt supra naturam, quo nil fas est fabulosum pervenire. De diis autem, ut dixi, cæteris, et de anima, non frustra se, nec ut oblectent, ad fabulosa convertunt; sed quia sciunt inimicam esse naturæ apertam nudamque expositionem sui, quæ sicut vulgaribus hominum sensibus intellectum sui vario rerum tegmine operimentoque subtrahit, ita a prudentibus arcana sua voluit per fabulosa tractari. Sic ipsa mysteria figurarum cuniculis operiuntur, ne vel his adeptis nudum rerum talium natura se præbeat, sed summatibus tantum viris sapientia interprete, sui arcani conscitis, contenti sint reliqui ad venerationem figuris defendentibus a vilitate secretum. Juxta quod et Veritas ipsa de integumento paraboliarum suarum apostolis loquitur dicens: « Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis; ut videntes non videant, et audientes non intelligant (Matth. XII, 11). »*

Ex hac itaque Macrobiani traditione clarum est quæ a philosophis de anima mundi dicuntur, per involucrum accipienda esse. Alioquin summum philosophorum Platonem summum stultorum deprehenderemus. Quid enim magis ridiculosum quam mundum totum arbitrari unum animal esse rationale, nisi per hoc integumentum sic prolatum? animal quippe esse non potest nisi sensibile sit, cum sit nota diffinitio, animalis substantia animata sensibilis. Quis autem ex quinque sensibus mundo inesse poterit, nisi forte tactus, qui omnibus est communis animalibus. Desunt ei quippe cæterum sensuum instrumenta, ipso attestante Platone, ubi videlicet ostendit quare ei oculi, aut nares, aut cæteræ partes humani corporis necessariæ non fuissent. Atque est pars corporis mundi qua ipse si tangatur sentire queat magis quam arbores vel plantæ, quæ terræ radicibus affixæ, eadem anima vivificari dicuntur. nunquid ex effossione terræ potius sentiret mundus quam arbores ex frondium avulsione vel totius corporis sui abscissione? Arbores tamen et quaslibet plantas insensibiles esse constat, ideoque ad exclusionem earum in diffinitione animalis post animatum ponitur sensibile. Præterea cum dicant animam mundi singulis infusam corporibus ea animare quæ ad animandum apta reperit, quid opus erat creatione nostrarum animarum quas postea factas Plato esse commemorat? aut quid opus est animam mundi his corporibus nostris inesse quæ non animat? Quid enim evidentius quam corpora nostra ex propriis animabus humanis magis quam ex anima mundi vitam animalem habere? His quippe animabus præsentibus statim animata sunt et, iisdem absentibus inanimata, licet ut aiunt, in eis anima mundi etiam post mortem perseveret, quæ in omnibus tota est corporibus, et in his in quibus vocat. Quid etiam est quod absentibus humanis animabus, anima mundi corpora nostra licet eis insit, animare non sufficit, cum ipsa, testante Platone, cunctis invisibilibus præstantior a præstantissimo auctore facta sit? Nunquid minoris efficaciam est in nobis quam cæteræ animæ, aut cum jam corpora nostra defuncta sunt, non sunt idonea ad animandum, sicut antea erant præsentibus humanis animabus? Possunt ex uno corpore innumeros vermes vivificare, cum jam ipsum corpus non valet animare? Quæ deest aptitudo defuncto corpori, nec item quo animetur, nisi tantum præsentia humanæ animæ, quæ et præsens corpus vivificat, et recedens ipsum mortificat? quod si ad involucrum ista deflectamus, quæ de anima mundi a philosophis dicta sunt, facile est rationabiliter cuncta accipi, nec a sacræ fidei tenore exorbitare. Conferant animæ humanæ corporibus nostris animalem vitam conferat anima mundo.

Nisi fallor, Spiritum sanctum intellexerunt philosophi ipsis animabus nostris vitam spiritalem, distributione scilicet suorum donorum, ut sicut singulæ animæ vita corporum, Spiritus autem sanctus vita animarum, quas vegetando ad profectum bonorum operum promovet. Quod itaque modo animæ nostræ corpora sancti Spiritus dicendæ sunt, quas ipse per aliquod gratiæ suæ donum quasi templum inhabitat, et virtutibus vivificat. Unde et illud est Augustini sermone 6, De verbis Domini: *Sicut enim vita corporis anima est, sic vita animæ Deus: sicut exspirat corpus cum animam emittit, ita anima cum Deum amittit. Deus amissus mors animæ, anima amissa mors corporis. Mors corporis necessaria, mors anima voluntaria.* Sed et illud quod aiunt, animam totam singulis corporibus infusam omnia vivificare, atque animæ quæ ad vivificandum idonea reperit, nulla illorum duritia vel diversitas, natura impediens, pulchrum involucrum est, quia charitas Dei quam Spiritum sanctum dicimus, cordibus humanis per fidei sive rationis donum primitus infusa, quædam vivificat ad bonorum operum fructum nos promovendo, ut vitam assequamur æternam, et in quibusdam ipse spiritus vacare dicitur pravitate eorum duritia repugnante. Hanc autem animæ videlicet mundanæ doctrinam præcipue diligentissimus philosophorum in Expositione Macrobius reliquit. Cujus quidem verba si diligenter inspiciamus, totam fidem fere nostram de Spiritu sancto in ipsis expressam inveniremus, cum hanc ipsam animam et Creatorem nominet, atque ex Deo Patre et *υωω*, hoc est Deo Filio astruat esse. Quam dum quandoque mentem nominat, mentem pro anima vel spirituali natura generaliter ponit. Aliter itaque Filium *υωω*, id est mentem dicit, aliter animam ipsam mentem appellat. Mens quippe Patris Filius dicitur, secundum quod sapientia ipsius vel ratio dicitur. Animam quoque cum mentem nominat, spiritualis eam esse naturæ, non corporeæ insinuat. Quod quidem et per semetipsum aperiens dum quædam Virgiliti verba exponeret, ait: *Ut puritati ejus attestaretur, mentem nominavit.* Item: *Ut illius mundanæ animæ assereret dignitatem, mentem esse testatus est.* Ac si aperte doceat ob hoc eam mentem vocari

ut sinceritas naturæ spiritualis et dignitas in ea demonstraretur. Sic enim et cum Dominum Jesum mentem humanam habuisse dicimus, mentis vocabulo ipsam ejus animam nominamus. Hæc autem sunt illa quæ proposuimus Macrobiani verba: *Anima ergo, inquit, creans sibi et condens corpora.* Nam ideo ab anima natura incipit, quam sapientes de Deo et $\psi\phi$, mente nominant, ex illo purissimo fonte, quem nascendo de originis suæ hauserat copia, corpora cæli, et siderum quæ condidit, prima animavit. Et post aliqua cum ipse ipsius animæ vires distingueret, quas in corporibus exercet, secundum quas omnium animatorum ordinata est natura, ut alia scilicet aliis præsent, adjecit dicens: *Hunc ordinem rerum, et Virgilius expressit, nam et mundo animam dedit, et ut puritati ejus attestaretur, mentem vocavit. Cælum enim, ait, terras et maria et sidera,*

.. *Spiritus intus alit,*
(VIRG., *Æneid.*, lib. VI, vers. 726.)

id est anima. Et ut illius mundanæ animæ assereret dignitatem, mentem esse testatus est.

.. *Mens agitat molem.*
(VIRG., *ibid.*, vers. 727.)

Nec non ut ipse ostenderet per ipsam animam constare et animalia universa quæ vivunt, addidit.

... *Hinc hominum pecudumque genus, etc.*
(VIRG., *ibid.*, ver. 728.)

Utque asseveraret eundem esse in anima semper vigorem, sed usum ejus hebescere in animabus corporis densitate, adjecit:

... *Quantum non noxia corpora tardant.*
(VIRG., *ibid.*, vers. 731.)

Hæc quidem omnia tam Virgilio quam Macrobio verba, facile est juxta propositum nostrum ad nostræ fidei tenorem accommodare, nec aliter ea exponi. Quod itaque ait usum animæ hebescere in animalibus corporis densitate, tale est Spiritus sancti gratiam suorum beneficiorum efficaciam minus habere in carnalibus, scilicet deditis voluptatibus, ut ipsam densitatem corporis carnalium illecebrarum magnitudinem intelligamus. Qui etiam ubi ait ipsam animam creare sibi corpora et condere, eam Creatorem rerum, et per hoc Deum astruit esse, et creaturarum rerum ordinationem et præparationem ad bona opera donorum suorum distributione, ut sibi eas dignum habitaculum efficiat. Ab anima naturam dicit incipere, quia per gratiam Spiritus sancti nascimur spiritualiter, ac sumus filii Dei magis quam servi. Sicut enim substracta gratia hac moremur in vitiis, ita et eadem collata nascimur in veram virtutum vitam. Quam quidem per naturam habemus, et contra naturam vitia, cum sit vitium corruptio naturæ. De Deo et mente anima nominatur, quia tam Patris et Filii idem est Spiritus cum ab utroque procedat. Unde etiam, ut ait Augustinus in xv De Trinitate, cap. 19, quia ipse Spiritus communis est ambobus, id vocatur ipse proprie quod ambo communiter, cum videlicet tam

A Pater ipse quam etiam Filius Spiritus sit et sanctus. Cum autem de Deo vel $\psi\phi$ nasci, aut creari sive fieri anima quandoque a philosophis dicitur, abusio est verborum magis quam sententiæ. Creari namque vel fieri necessario non dicitur nisi in his quæ cœperunt, hoc est æterna non sunt. Nasci vero, hoc est de substantia ipsa Patris existere, proprium est Filii, de quo suo loco postmodum serius disseremus. Creati tamen sive nasci seu fieri pro esse aliquo philosophi nonnunquam ponunt, ut supra meminimus. Unde et Macrobius eam $\psi\psi$ ipsam a Deo, quam animam a $\psi\phi$ creatam dicit, hoc est ex ipso esse. In eadem quoque significatione nasci, hoc loco abutimur. Hermes quoque superius cum dixerit quod Deus secundum fecit Dei Filium, ipsum ex Deo Patre esse ostendit; fontem sapientiæ purissimum ipsam $\psi\psi$ appellat hoc est sapientiam Patris, quam nihil quantumcunque sit obscurum latere potest.

De copia hujus fontis ipsa Dei bonitas animavit prius cæli corpora ac siderum, hoc est ipsos angelos vel cælestes spiritus, qui ante hominem conditi sunt, secundum quod scriptum est: *De plenitudine ejus omnes accepimus* (Joan. I, 16). Cæli ac siderum dictum est secundum dignitatis differentiationem, cum alios spiritus aliis prælatos ac superiores credamus, unde et angelos et archangelos dicimus seu dominationes. Corpora summi spiritus dici possunt etiam angeli, ab eo ut dictum est spiritualiter vivificati, vel etiam corpora dicit, secundum quod omnem creaturam corpoream dicimus, hoc est circumscriptam. Unde Gennadius in lib. De orthodoxa fide, cap. 10: *Nihil, inquit, incorporeum et invisibile in natura credendum nisi Deum solum. Qui ex eo incorporeus creditur, quia ubique est, et omnia complet, et ideo invisibilis omnibus creaturis, quia incorporeus est. Creatura omnis corporea, angeli et omnes cælestes corporeæ, licet non carne subsistant. Ex eo autem corporeas credimus esse intellectuales naturas, quod localiter circumscribuntur, sicut et anima humana quæ carne clauditur, et dæmones qui per substantiam angelicæ naturæ sunt corporei. Bene autem dictum est ex ipsa sapientia eos esse animatos, quia hæc est vita æterna, ut cognoscamus sicut et cogniti sumus, facie ad faciem Deum videntes. Haurit spiritus de fonte illo, cum nos de divinæ sapientiæ intelligentia imbuat, secundum quod dictum est: *De meo accipiet et annuntiabit vobis* (Joan. xvi, 17). Unde et spiritus sapientiæ sive intellectus, sive scientiæ dictus est. Quod vero dictum est, *Mens agitat molem*, hoc est totius mundanæ fabricæ quantitatem quasi cuncta in mundo vivificet aut moveat, superius expositam Platonis sententiam prosequitur de spiritu Dei, quod scilicet cuncta optime disponit,*

Stabilisque manens dat cuncta moveri.

Quam quidem agitationem animæ Salomon quoque in Ecclesiaste diligenter exprimens ait: *Oritur sol et occidit, et ad locum suum revertitur, illustrans universa. In circuitu pergitt spiritus, et in circulo suo*

revertitur (Eccle. i, 5, 7). Quis est ille circulus, nisi ambitus globosi et teretis orbis, de quo scriptum est quia *Spiritus Domini replevit orbem terrarum?* (Sap. i, 7.) Divinæ quippe bonitatis gratia sic omnia replet, ut nihil penitus ab operationis suæ administratione vacet, quæ sicut solem visibus nostris oriri facit seu occidere, sic et cætera quæque disponit optime. Adeo autem prædicta Virgiliti verba de anima mundi, veritate plena videntur, ut ea quoque quasi in auctoritatem assumere doctores sancti non abhorruerint. Unde et Hieronymus cum illum Ezechielis locum exponeret, ubi scriptum est: *Introduxit in atrium interius per viam orientalem* (Ezech. xi, 4), ait: *Si autem exterius et interius accipimus atrium, sic intelligendum, quod Deus et circumfusis sit et infusus, dicens per prophetam: « Qui tenet cælum palma, et terram pugillo, ut videantur omnia ab illo concludi. » Etrursum: « Cælum autem thronus est, terra autem scabellum pedum meorum, » ut intra omnia esse credendum sit, juxta illud Virgilianum:*

*Principio cælum ac terras, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.*
(Virg. *Æneid.*, lib. vi, vers. 724 et seq.)

Idem in Epistola Pauli ad Ephesios lib. ii: *Diversitas autem propositionum, in quibus dicitur unus Deus et Pater omnium, qui super omnia, et per omnes, et in omnibus diversam intelligentiam sapit. Super omnia enim est Deus Pater qui auctor est omnium. Per omnes Filius qui cuncta transcurrit, vaditque, per omnia. In omnibus Spiritus sanctus, quia nil absque eo est. Tale quid de creaturis et de Deo etiam Zeno cum Stoicis suspicatur, quem sequitur Virgilius. Deum namque,*

..... ire per omnes
terrasque inanis..... et reliqua.

Et

*Principio cælum et terram, camposque liquentes,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque astra
Spiritus intus alit, etc.*

Vivere quippe iu Deo cuncta dicuntur, ut supra meminimus, secundum hoc quod in ipso nulla sunt mortua, hoc est inutilia, sed omnia utiliter, aut convenienter facta seu ordinata, unde scriptum est: *Quod factum est in ipso vita erat* (Joan. i, 3, 4), hoc est in ipsa antequam fierent providentia divinæ Sapientiæ commodissime erant ordinata. Hinc rursum dicitur: *Deus, cui omnia vivunt.* Et Apostolus (Act. xvii, 28), tam homines quam pecudes vivificat. Cujus dona aliqua ad vitam tam sapientissimi quam simplices atque idiotæ habent; unde et in Ecclesiaste dicitur: *Quis novit spiritus filiorum Adam, et si ascendat sursum, et si spiritus jumentorum descendat deorsum* (Eccle. iii, 2); hoc est qui sint prædestinati ad vitam, qui deputati ad mortem

A de sapientissimis et idiotis. Hæc de Macrobio dicta sufficiant.

Si quis autem me quasi importunum ac violentum expositorem causetur, eo quod minus propria expositione ad fidem nostram verba philosophorum detorqueam, et hoc eis imponam quod nequaquam ipsi senserunt, attendat illam Caiphæ prophetiam, quam Spiritus sanctus per eum protulit, longe ad alium sensum eam accommodans quam prolator ipse senserit. Nam et sancti prophetæ cum aliqua Spiritus sanctus per eos loquatur, non omnes sententias ad quas se habent verba sua intelligunt, sed sæpe unam tantum in eis habent, cum spiritus ipse, qui per eos loquitur, multas ibi provideat, quatenus postmodum alias aliis expositionibus, et alias aliis inspirat. Unde Gregorius in registro ad Januarium episcopum Calaguritanum scribens ait: *In intellectu sacræ Scripturæ respui non debet quidquid sacræ fidei non resistit. Sicut enim ex uno auro alii murenulas, alii annulos, alii dextralia ad ornamentum faciunt, ita ex una Scripturæ sacræ sententia expositiones etiam per innumeros intellectus, quasi varia ornamenta componunt; quæ lumen omnia ad decorem cælestis sponsæ proficiunt. Ipse præterea Macrobius, ea quæ de anima mundi a philosophis dicta sunt, mystice interpretanda esse meminit. Quod etiam juxta litteram exponi veraciter aut convenienter nullatenus queant, ut supra meminimus, ipsa nos littera ad expositionem mysticam compellit. Pluribus quoque testimoniis sanctorum didicimus Platonicam sectam Catholicæ fidei plurimum concordare. Unde non sine causa maximus Plato philosophorum præ cæteris commendatur ab omnibus, non solum a peritis sæcularium artium, verum etiam a Sanctis. De quo Pater Augustinus in lib. ix, De civit. Dei (35): *Mirantur inquit, quidem nobis in Christi gratia sociati, cum audiunt vel legunt Platonem, eum de Deo ista sensisse quæ multum congruere veritati nostræ religionis, agnoscuntur. Unde nonnulli putaverunt eum quando perrexit in Ægyptum, Jeremiam audisse, vel Scripturas propheticas in eadem peregrinatione legisse. Si diligenter computetur temporum ratio, quæ chronica historia continetur, Platonem indicat a tempore quo prophetavit Jeremias, centum fere annos postea natum fuisse. Qui cum octoginta et unum vixisset, ab anno mortis ejus usquequo Ptolemæus rex Ægypti Scripturas propheticas per septuaginta Hebræos, qui Græcam linguam noverant, interpretandas habendas curavit, anni reperiuntur ferme novem. Quapropter in illa peregrinatione sua Plato nec Jeremiam videre potuit tanto ante defunctum, nec easdem Scripturas legit in græco, quæ nondum fuerant in Græcum translata; nisi quia fuit acerrimi studii, sicut Ægyptiacas, ita et istas per interpretem didicit.* Adeo autem ipsa Platonis dicta verbis Domini atque prædicationi ejus consonare videntur, ut sicut idem prædictus doctor in secundo de doctrina Christiana profitetur*

quidam lectores et dilectores Platonis ausi sunt in tantam prorumpere insaniam, quod dicerent Domini nostri Jesu Christi sententias, quas mirari et prædicare coguntur, de Platonis libris eum didicisse. Hinc etiam Ptolemæus rex in Platonis dogma eadem videri, ni fallor, dictus est quod Deum et mentem, id est Patrem et Verbum, ex Platonis scriptis didicerat. Unde septuaginta Interpretes cum ei legem transferrent, arcanum divinæ generationis prudenti, ut videri dicunt, consilio penitus tacuerunt, ne si id quoque apud Hebræos prædicari audiret, duplicem divinitatem esse deprehenderet. quod antea tantum unius Dei cultor extiterat, ne propter Platonium dogma ab unitate deitatis devia-
 verat, licet ibi plures distingui personas audierit, unius tamen deitatis singularitate servata. Hinc Hieronymus in Prologo Pentateuci meminit dicens, a prædictis septuaginta multa hujusmodi reticere, ut est illud: *Ex Ægypto vocavi filium meum*, etc. (*Matth.* 11, 15.)

Ex quo liquidum est Platoniam sectam fidei sanctæ Trinitatis plurimum semper assentiri, et eam diligentius cæteris omnibus philosophis a Platone, et sequacibus ejus distingui ac describi. Unde et non immerito in ejus laudem Valerius Maximus his prorumpit verbis: *Sed Platone parvulo dormiente in cunis, mel apes inseruerunt ejus labiis. Qua re audita prodigiorum interpretes singularem eloquii suavitatem ore ejus emanaturam dixerunt.* Excellentius autem et convenientius ad interpretandum esse non dubito, si ad divinæ deitatis gloriam hoc miraculum referatur, ut hoc et Deus insigne præægii conferret qui divinitatis suæ per eum diligentius arcana revelaturus esset. Oportebat quippe ut summæ sophiæ, quæ Christus est, verbum videlicet et sapientia Dei Patris, summus philosophus ejusque sequaces plurimum attestarentur. Unde et juxta Augustinum, Apostolus Atheniensibus loquens, ut supra meminimus, cum rem magnam dixisset, et quæ a paucis posset intelligi, quod in illo scilicet, *vivimus, movemur, et sumus* (*Act.* xvii, 28), adjecit, *sicut et vestri quidam dixerunt* (*ibid.*). Platonem quippe Atheniensem fuisse constat. Illud autem in quo non mediocriter errasse Plato et videtur et dicitur, illud, inquam, quod animam mundi factam esse dicit, hoc est initium habuisse, et quod supra Macrobius, cum de anima mundi loqueretur, asseruit Deum et *νοῦν* ultra animam esse, quasi superiores dignitate, cum constat inter Catholicos tres personas in divinitate per omnia sibi coæquales et coæternas sibi esse, si diligentius attendant a veritate non exorbitat, sicut postmodum ostendimus de processione Spiritus sancti dissentire. Non enim sine causa hic philosophus præ cæteris commendatur ab omnibus tam fidelibus, ut supra meminimus, quam infidelibus. Cum itaque in omni doctrina philosophiæ Platonica secta enituerit, juvat etiam aliquorum Platoniorum testimonia inferre, quæ idem Pater Augustinus in vii Confessionum.

commemorat in scriptis se eorum reperisse. In quibus quidem fere tota fidei nostræ summa circa divinitatem Verbi apertissima continetur, sicut ipsa postmodum tradita est a summis scriptoribus Novi Testamenti, Joanne scilicet et Paulo apostolis. Ait quippe Augustinus ibidem ad eundem sermonem intendens :

XXI.

Procurasti mihi per quemdeam hominem immanissimo typo turgidum, quosdam Platoniorum libros ex Græca lingua in Latinam versos, et ibi legi non quidem istis verbis, sed hoc idem omnino multis et multiplicibus suaderi rationibus, quod: « In principio erat verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum, et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt (Joan. 1, 1-5). » Et quia omnis anima, quamvis testimonium perhibeat de lumine, non est tamen ipsa lumen, sed Verbum Deus lumen est verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum. Et quia in hoc mundo erat, « et mundus per ipsum factus est, et mundus eum non cognovit (ibid., 10). » Quia vero « in sua propria venit, et sui eum non receperunt, quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri credentibus in nomine ejus (ibid., 11, 12), » non ibi legi. Item: Legi ibi quia « Verbum Deus non ex carne, non ex sanguine, non ex voluntate viri, neque ex voluntate carnis, sed ex Deo natum est (ibid., 13). » Sed quia « Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (ibid., 14), » non ibi legi. Indagavi in litteris illis, multis modis dictum, quod sit Filius in forma Patris non rapinam arbitratus esse coæqualis Deo, quia naturaliter idipsum est. Sed quia « semetipsum exinavit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et Deus exaltavit eum a mortuis, et donavit ei nomen quod est super omne nomen, ut in nomine ejus omne genu flectatur, cælestium, terrestrium et infernorum, et omnis lingua confiteatur quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris (Philipp. 11, 7-11), » non habent illi libri: Quod enim ante omnia tempora, et super omnia tempora incommutabiliter manet unigenitus Filius tuus coæternus tibi, et quia de plenitudine ejus accipiunt animæ, ut beatæ sint, et quia participatione manentis in se sapientiæ renovantur ut sapientes sint, est ibi. Quod autem pro impiis mortuus est non est ibi.

At vero ne aliquis sexus inter homines sapientiæ fama cæteris præstantes, fidei nostræ testimoniis desit, illa etiam famosa Sybilla inducatur, quæ nec divinitatem Verbi, nec humanitatem, nec utrumque adventum, nec utrumque judicium Verbi scribendo prætermisit. Primum quidem judicium quo injuste Christus est judicatus in passione, et secundum

quod juste judicaturus est mundum majestate, de qua Augustinus contra quinque hæreses: *Audiamus quid etiam Sibylla vates eorum de eodem dicat: « Alium inquit, dedit Dominus hominibus fidelibus colendum. » Item: « Ipse tuum cognosce Dominum Dei filium esse. » Alio loco « Filium Dei, Συμβολον appellat, id est « Consiliarium, » vel « consilium » Et propheta dicit: Vocabitur nomen ejus admirabilis, Constliarius. » De qua rursum idem Pater Augustinus in viii De civit. Dei: *« Eo, inquit, tempore nonnulli sibyllam Erithream vaticinatam ferunt, quam quidam magis credunt esse Cumanam, et sunt ejus xxviii versus, qui (sicut eos quidam Latinis versibus est interpretatus) hoc continent.**

*Judicii signum, tellus sudore madescet,
Et cælo rex adveniet per sæcla futurus,
Scilicet in carne præsens, ut vinceret orbem, etc.*

Quorum versuum quidem primæ litteræ Græco junctæ id sonant: **JESUS CHRISTUS FILIUS DEI SALVATOR.** Infert etiam Lactantius quædam de Christo vaticinia sibyllæ:

*In manus, inquit, infidelium postea veniet,
Dabunt Deo alapas manibus incestis,
Et impurato ore inspuent venenatos sputos,
Dabit vero ad verbera sanctum dorsum,
Suppliciter, et colaphos accipiet, ne quis agnoscat,
Quod Verbum vel unde venit, ut inferis loquatur
Et spinea corona coronetur.
Ad cibum autem fel, ad sitim acetum dederunt,
In hospitalitatem hanc monstrabunt mensam,
Ipsa enim insipiens gens tuum Deum non intellexisti.
Ludentem mortalium mentibus, sed spinis
Coronasti, fel miscuisti.
Templi velum scindetur, et in medio die
Nox erit tribus diebus somno suscepto.
Et tunc ab inferis regressus ad lucem veniet
Primus resurrectionis principio ostensus.*

Hoc profecto sibyllæ vaticinium, ni fallor, maximus ille poetarum nostrorum Virgilius audierat atque intellexerat, cum in quarta Ecloga futurum in proximo sub Augusto Cæsare, tempore consulatus Pollionis, mirabilem cujusdam pueri de cælo ad terras mittendî, qui etiam peccata mundi tolleret, et quasi secundum novum in mundo mirabiliter ordinaret, præcineret ortum, admonitus, ut ipsem ait, Cumæi carminis vaticinio, hoc est sibyllæ, quæ Cumæa sive Cumana dicitur. Ait quippe sic quasi adhortans quoslibet ad congratulandum sibi, et concinendum seu conscribendum de hoc tanto puero nascituro, in comparatione cujus omnes alias materias quasi infimas et viles reputat dicens

*Sicelides musæ, paulo majora canamus,
Non omnes arbusta juvant humilesque myricæ,
Ultima Cumæi venit jam carminis ætas.
Magnus ab integro sæclorum nescitur ordo,
Jam redit et virgo, redeunt Saturnia regna,
Jam nova progenies cælo demittitur alto.*

(VIRGIL., ecl. 4, vers 1 et seq.)

Et post pauca:

*.... Teque adeo decus hoc te consule inibit,
Pollio, si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.*

(VIRG., *ibid.*, vers 11.)

Item de puero:

Pacatumque reget patriis virtutibus orbem.
(VIRG., *ibid.*, vers. 17.)

Quæ apertissimam de Incarnatione Filii Dei continent prophetiam, ipso fortassis poeta ignorante, quæ in Sibylla vel in eo Spiritus sanctus loqueretur, sicut de Caïpha contigit, dicente, quia *expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo, et non tota gens pereat* (Joan. xi), ubi et subditur: *Hoc autem a semetipso non dixit (ibid., 51).* Facillime autem ex subsequentibus convinci potest hanc eclogam de incarnato unigenito Dei typice more prophetico dicantur, cum apertissime falsa et impossibilia deprehendantur esse, si ad litteram exponantur, nec saltem commode in adulationem ut quibusdam videtur afferri, quæ statim judicio omnium tanquam incredibilia respuuntur: ut magis contra poetam commoveant ad indignitatem quam ad benevolentiam trahant. Sed hæc diligentius alibi nobis ostendenda sive exponenda occurrent, cum de incarnatione scilicet Verbi, magis quam de divinitate ejus testimonia conferemus. Qui et postmodum in alia ecloga divinam Trinitatem non mediocriter innuens, ex cujusdam ad alium persona dicit,

*Trina tibi hæc primum triplici diversa colore
Licia circumdo, terque hæc altaria circum
Effigiem duco, numero Deus impare gaudet.*
(VIRGIL., ecl. 8, vers. 73.)

Vota quippe hic quidem sortilegi ritus ostendens, quæ maximam vim habeant ad constringendum rebellem, minatur dicens: *Tria fila ejusdem substantiæ, id est de lana, sed diversa triplici colore tibi in effigie videlicet tua circumdo, ad te videlicet et constringendum et capiendum, quasi illud Salomonis attendens: Funiculus triplex difficile rumpitur (Eccle. iv, 12).* Et tunc inquit, effigiem tui sic ligatam duco ter circum altaria. Denique cur et terna licia dixerit, vel triplicem colorem, sive ternum circuitum altaris, quasi in omnibus ternarii numeri magnam vim attenderet ad celebrationem divinum sacrorum, adjecit, quia *Deus gaudet impare numero.* Ac si diceret: *Quia Deus hoc numero secundum personarum Trinitatem describi vult suam perfectionem.* Quæ quidem personæ sunt ejusdem substantiæ, sed proprietatibus diversæ, unde tribus laneis filis diversorum colorum expressæ videntur.

XXII.

Nunc itaque ad proposita de divinitate Verbi testimonium revertamur, et cum David et Salomone regibus Israel, tertium adhibeamus gentium regem ad summi vaticinium regis. Quid enim apertius illo testimonio Nabuchodonosor, de Filio Dei? *Ecce, inquit, video cælos solutos, quatuor ambulantes in medio ignis, et species quarti similis Filio Dei.* Juvat autem et Didimi regis Bragmanorum inferre testimonium, ut in quatuor regum auctoritate nostræ assertio fidei præmineat. Duorum quidem Ju-

um, et duorum gentilium, David scilicet et Ionis, Nabuchodonosor et Didimi, sintque hiior reges quasi quatuor rotæ nobilis quadrummi regis, per quas videlicet fides quatuor gelistarum de sancta Trinitate per universum tur mundum, et tanto regum auctoritas sit or, quanto potestas similior, et qui edicta popu- gesque proferunt, sacræ quoque fidei testi- a tradant.

XXIII.

itaque Didimus in prima ad Alexandrum epi- ait, inquam, sic: *Inter cætera religionis vel suæ gentis insignia, non suscipit Deus sacra lineæ; cultum diligit incruentum, spernit funesta ina, verbo propitiatur orantibus, quod solum ei homine est, suaque numinis similitudine delect-* **B** *Nam verbum Deus est, mundum creavit, hoc atque alit omnia, hoc nos veneramus, hoc dili-* **B** *git, ex hoc spiritum trahimus, si quidem Deus piritus atque mens est atque ideo non terrenis is nec largitate munifica, sed religiosis operibus, itiarum actione placatur.* Ex his liquide verbis ur, tam verbum ipsum Dei quam spiritum ab fidelibus infusum esse Deum, quem rex ille olum credebat, verum etiam alteri magno regi endo prædicat. Quantæ autem religionis seu ientiaæ populus Brachmanorum fuerit, ut illis supra universas nationes fidei sacræ intelli- am inspirare deberet, epistolæ ipsæ Didimi ad andrum continent. Quibus quidem epistolis, si **2** *exhibenda sit, nulla hominum vita quantum- ue religiosorum innocentiaæ atque abstinentiaæ imanorum æquiparanda videtur.* Unde et hæc emplum abstinentiaæ beatus quoque Hierony- nobis proposuit, de quibus inter cætera in ido contra Jovinianum meminit dicens (36): *senes vir Babylonius in duo dogmata apud In- iymnosophistas dividit, quorum unum appellat manas, alterum Samonaos, qui tantæ continen- nt, ut vel pomis arborum juxta Gangem fluvium ublico orizæ et farinæ alantur cibo; et cum rex os venerit, adorare illos solitus sit, pacemne nciaæ suæ in illorum precibus arbitrari sitam.* nos etiam divina gratia prædicationem Evan- directam esse, ipsa ejusdem Epistola ad Ma- **D** *1 oratorem perhibet, his verbis (37): Pantænus : sectæ philosophus ob præcipuæ eruditionis im a Demetrio Alexandriae episcopo missus est m, ut Christum apud Brachmanas et illius gen- ilosophos prædicaret.*

XXIV.

teca quoque inter universos philosophos, tam lis doctrinae quam vitæ gratiam adeptus, Spi- i sanctum bonorum omnium distributorem iter profitetur, ita de ipso ad Paulum aposto- n quarta scribens epistola: *Profiteor me bene*

A *acceptum lectionem litterarum tuarum quas Galatis, Corinthiis, Achiis misisti. Spiritus enim sanctus in te supra excelsos sublimior, satis venerabiles sensus exprimit.*

XXV.

Restat denique ad maximum illum Latinorum philosophorum, Boetium scilicet, descendere: qui omnes fere liberalium artium disciplinas, scriben- do vel transferendo, seu etiam exponendo Latine tradidit, ac diligenter sanctæ Trinitatis fidem Sym- macho socero ac patricio scribendo edisserens, de unitate quoque personæ Christi ac diversitate na- turarum quæ in Christo sunt divinae scilicet et humanae, ad Joannem diaconum (qui postea papa effectus est) scribendo contra Eutichem et Nesto- rium, optime disputavit, fidemque nostram, et suam ne in aliquo vacillaret, tam de divinitate quam de divinitatis incarnatione tractando inexpugnabiliter astruxit. Constat hunc egregium senatorem Roma- num quoque et consulem atque patricium tempore prædicti Joannis papæ floruisse, a Sylvestro papa vicesimi, et eum in illa persecutione Christiano- rum qua in Joannem papam cæterosque Christia- nos Theodericus sævit, una cum prædicto Symma- cho occubuisse. De quo in gestis pontificum, nec- non et in libro miraculorum beati Benedicti scriptum est, qualiter videlicet ambos Theodericus rex Go- thorum interfecerit. In gestis quidem ita scriptum reperies: *Rex hæreticus Theodericus duos senatores et consules et patricos gladio interfecit, Boetium et Symmachum, quorum etiam abscondi corpora fecit et præcepit.* In libro autem miraculorum prædicti sancti ita continetur: *Theodericus post Odoacrem Gothorum principatum cum regio nomine suscipiens, homo pestilens Arianæ sectæ, denique inter cætera facinora Joannem papam corporali inedia maceratum necavit, duosque senatorii ordinis viros et ex consules, Symmachum videlicet atque Boetium, in carcere gladio transverberavit.* Cum itaque Dominus et per prophetas Judæis, et per præstantes philoso- phos seu vates gentibus catholicæ fidei tenorem annuntiaverit, inexcusabiles redduntur tam Judæi quam gentes, si cum has in cæteris doctores ha- beant, in salutem animæ cujus est fundamentum fides ipsos non audiant. Et quidem multi ex gen- tibus, nonnulli ex Judæis in hoc quoque a doctori- bus populi sui instructi, fidem sanctæ Trinitatis recognoverunt in uno corpore Ecclesiae quasi duo parietes conjuncti. Ex gentibus quidem primo Græci, ex quibus prædicti philosophi fuerunt; post Græcos Latini, qui sicut in disciplinis sæcularium artium imitati sunt Græcos, ita et in vera fidei doctrina ab ipsis exempla sumpserunt. Cum eos scilicet Chri- stianam fidem suscepisse audiissent, quos ingenio- rum subtilitate præditos, omnibus philosophiæ ra- tionibus armatos esse cognoverant.

) Patrol. tom. XXIII, col. 304.

(37) Patrol. tom. XXXI, col. 667.

LIBER SECUNDUS.

Operis parte superioris, testimonia quædam tam prophetarum quam philosophorum collegimus, quibus sanctæ Trinitatis fidem astrueremus, ubi quidem dum philosophorum infidelium assertiones, sicut et sanctorum Patrum, quasi in auctoritatem induximus, multorum nos detractionibus corroden- dos parere præsensimus, atque a nonnullis nobis id improperandum, quod beato Hieronymo a multis olim legimus objectum, cum non solum ille et ethnicorum, verum etiam hæreticorum testimonia suis insereret scriptis. Unde et adversus calumnias Magni oratoris urbis Romæ epistolam scribens, ita exorsus ait (38): *Quid quæris quod in opusculis nostris sæcularium litterarum interdum ponamus exempla, et candorem Ecclesiæ ethnicorum sordibus poluamus, nunquam hoc quæres si Scripturas sacras legeres, si interpretes earum revolveres. Quis enim nesciat et in Moyse ac prophetarum voluminibus quædam assumpta de gentiliis libris, et Salomonem philosophari et proposuisse nonnulla et aliqua respondisse? Unde in exordio Proverbiorum commonet ut intelligamus sermones prudentiæ, versutiasque verborum, parabolas, et obscurum sermonem, dicta sapientium et ænigmata, quæ proprie sunt diatecticorum et philosophorum. Sed et Paulus apostolus Epimenidis poetæ abusus versiculo est, scribens ad Titum (Tit. I, 22):* *Cretenses semper mendaces, malæ bestiæ, ventres pigri. In alia quoque epistola Menandri ponit senarium (I Cor. xv, 33).*

Corrumpunt mores bonos confabulationes malæ.

Et apud Athenienses in Martis curia disputans Aratum testem vocat. « Ipsius enim et genus sumus (Act. xvii, 28). Pater, hoc est doctor Christiani exercitus, et orator invictus pro Christo causam agens, etiam inscriptionem fortuitam arte torquet in argumentum fidei (ibid., 23 et seq.). Didicerat enim a vero David, extorquere de manibus hostium gladium, et Goliz superbissimi caput proprio mucrone truncare. Legant in Deuteronomio mulieris captivæ radendum caput, supercilia, omnes pilos et ungues corporis amputandos, et sic eam habendam conjugio (Deut. xxi, 12 et seq.). Quid ergo mirum si et ego sapientiam sæcularem propter eloquii venustatem, membrorum pulchritudinem, de ancilla atque captiva Israelitam facere cupio? Si quid in ea mortuum est, idololatriæ voluptatis, erroris, libidinum, vel præcido vel rado, et mistus purissimo corpori vernaculos ex ea genero Domino. Item (39): Cypria-

(38) Patol., t. XXXI, col. 665, 666, lib. II.

(39) Patol., ibid., col. 666.

(40) Patol., ibid.

A nus, vir eloquentiæ pollens, et martyrio, F narrante, mordetur, cur adversus Demetrianus bens testimoniis usus sit prophetarum et arum, quæ illa facta et commentitia esse duce non potius philosophorum et poetarum, quorum auctoritati ut ethnicus contraire non poterat (40) ? Josephus duos libros scribit contra Apionem A drinum, et tanta sæcularium profert testimo mihi miraculum subeat, quomodo vir Hebi infantia sacris litteris eruditus, cunctam Gri bibliothecam evolverit. Item (41): Exstant et Africani libri et Theodorici, viri apostolicor gnorum, ac virtutum; et Dionysii Alexandri scopi, Anatolii quoque, Pamphili, Pieri, I Malchionis, Eusebii Cæsariensis episcopi, et omnes in tantum philosophorum doctrinis atq tentiis suos refererunt [resarciunt] libros, ut quid in istis primum admirari debeas, erud [sæculi] an scientia litterarum. Idem ad V tium presbyterum (42): Eadem absenti signifi præsentem quoque locutus sum, me ita Origen gisse vel legere, aut Apollinarem, aut cæteros tores, quorum in quibusdam libros Ecclesia r cipit, quia operis mei et studii est multos leg ex plurimis multas flores carpam, tam pro omnia quam quæ bona sunt electurus. Assumo in manu, ut ex multis multa cognoscam, sei quod scriptum est: « Omnia legentes, quod est retinentes (Thess. v, 21). » Unde satis m voluisse Origenis mihi objicere dogmata. C hæreticus quid ad me, qui illum in plerisque ticum non nego? Erravit de resurrectione c de statu animarum, de diaboli pœnitentiæ, e his majus est, Filium et Spiritum sanctum in mentariis Isaïæ seraphim esse contestatu Item (43): Neque enim debemus bona ejus r ut mala quoque recipere cogamur. Si ergo qui sunt transtuli, et mala amputavi, vel tacui, v rexi, arguendus sum, cur non per me Latin ejus habeant, et ignorent mala? Si hoc crime arguatur Hilarius confessor, qui psalmorum in tationem et homelias in Job ex libris ejus tra Sit in culpa Vercellensis Eusebius, qui omnium morum commentarios hæretici hominis vertit strum eloquium, licet hæretica prætermittens.

Hoc quidem et Hieronymus adversus eorum calumnias reddidit, qui ob id catholicos trac reprehendendos autumant, quod suis scripti delium testimonia vel dicta inserere præsu quasi eis auctoritatem tribuant, qui nulla

(41) Patol., ibid., col. 667, 668.

(42) Patol., ibid., col. 662, 663.

(43) Patol., ibid., col. 663.

ctoritate, et quasi maculare sacras sententias veritas per infideles prolata. Noverat discretissimus grana a paleis, et margariteris quandoque pretiosiores in sterquilinio videre, quam in ornamento regio tanquam aurifaber valeat componere. Tenebat certi non posse, nec divina sacramenta contravorum inquinari, cum aut in nomine Trinitales baptizant, aut pessimi quique divina rædicant, aut prophetias loquuntur, et non miracula faciunt. Quæcunque enim bona Deo esse necesse est, nec ea quorumlibet contaminare potest. Unde nec prophetiam gentilis, neque Arioli sacra improbavit, qua postmodum Magi primitiæ gentium creduntur, ut nova apparente stella novum regem quærent; nec Sibyllæ vel Virgilii a spiritualis doctor Augustinus sanctorum iis inserere timuit, attendens illud Apostoli: *Et nemo dicere potest Dominus Jesus, nisi tu sancto (Cor. xii, 3)*, nec prophetiam Caimmendare evangelista veritus est dicens: *em a semetipso non dixit, sed cum esset: anni illius prophetavit (Joan. xi, 51)*. Nec a dæmonum testimonia Evangelium reticuit, et eorum expulsionem, Domino veniente, sum Christum, seu Filium Dei inelamarent iterentur. Quippe cujus virtutem, sive nasu morientis, sive resurgentis vel ascendentis miracula facientis, ipsa etiam insensu quodam modo sensisse, ut ei testimonium do præberent, beatus perhibet Gregorius, quidem et stella statim in ortu ipsius tibus, in morte vero sole obscurato, pevelo templi scissis, et monumentis sanctoertis resurgentium, multisque apparentium, irrectione terræ motu facto cum visione um, in ascensione nube eum suscipiente. quoque potentiam atque sapientiam unimundi ornatus annuntiare non cessat acere, et suo modo laudare, et commendare, ex mirabili compositione ac dispositione. Unde us: *Invisibilia*, inquit, *ipsius a creatura per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur: et ipsa quoque virtus et divinitas, etc. (Rom. i, 20)*. Hinc Psalmista insensibilium quoque creatura laudibus applaudens, omnes pariter ad Dei creaturas invitat, quasi ex omnibus conditis laudes Dei a nobis exigat, qui pro mundo condidit universa. Unde et a summitate cæli, et solemnitate angelorum exorsus dracones et serpentes atque omnes abyssinas extendit laudes, cum dixerit: *Laudate eum de terra, dracones et omnes abyssi (Psal. 148, 7)*. Et iterum: *Serpentes et volucres penitentium, etc. (Psal. 148, 10)*. Qui nec aliqua reptilia prætermisit: *Laudabunt illum cæli et terra, mare et omnia in eis (Psal. lxxviii, 35)*.

A Legimus etiam in vita Pauli eremitæ a beato scripta Hieronymo, satyrum beato apparuisse Antonio, qui adventum Salvatoris protestans ait sancto viro: *Legatione fungor mei gregis; precamur ut pro nobis communem Deum depreceris, quem in salutem mundi olim venisse cognovimus, et in universam terram exiit sonus ejus*. Cujus quidem satyri videlicet confessionem ac testimonium de Christo, longævus viator admirans et gavisus, quod etiam monstra Christum prædicarent, et vehementer indignatus super duritia et cæcitate Alexandria, baculo statim humum percutiens, aiebat: *Væ tibi, Alexandria, quæ pro Deo portenta veneraris. Quid nunc dicturi estis? Bestiæ loquuntur Christum*. Ac si aperte clamet dicens: *Conteret impudentiam vestram saltem confessio monstrorum*. Quæ quidem confessio tanto fortasse gloriam mirabilius atque potentiam Dei prædicat, quanto majori miraculo est habenda, et tanto verior ejus assertio videtur, quanto a doctrina hominum remotior est, et tota suggestioni sancti Spiritus imputanda. Unde et verba asinæ Balaam, et voces in aere factæ sicut de baptizato vel transfigurato Domino legimus, cum aliquid astantibus annuntiaverunt, tanto facilius ad fidem auditores commovebant, quanto mirabiliores omnibus apparebant. Quod de philosophis quoque et quibusdam gentilibus quantumvis infidelibus, seu nostræ fidei inimicis, manifesta docetur ratione. Quo enim fidei nostræ magis essent adversi, minus in laude ejus invenirentur suspecti, et probabilius in laude cujuslibet est testimonium inimici quam amici, sicut e converso in crimine. Unde et cum Josephi Judæi testimonium de Christo vel de sanctis ejus legimus, plurimum ad fidem in eo commovemur, et cum audimus Philonem Judæum vitam monachorum Ægypti probasse atque commendasse, plus nobis satisfacit quam si quis nostrum eam commendaret. Ex quo utriusque inter illustres viros a beato Hieronymo connumerari et ascribi meruerunt. Quid etiam magis necessarium ad defensionem fidei nostræ, quam ut adversus omnium infidelium importunitatem, ex ipsis habeamus per quod ipsos refellamus? ut si nos impetunt philosophi, per ipsos convincantur doctores sui atque philosophi, et si nos impetunt hæretici a quibus sacræ paginæ testimoniis refellantur. Atque ita juxta Apostolum: *Omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus Deo (Rom. iii, 19)*. Quis etiam hæreticos longe deteriores esse gentibus, et quibusdam philosophis ignoret? Juxta namque Petri apostoli assertionem, melius esset his non nosse veritatis viam, quam post agnitam retro ire (*II Petr. ii, 2*).

Si ergo propter infidelitatem gentilium, hi qui aliquibus eorum testimoniis vel dictis utantur, arguendi sunt: multo amplius illi qui Origenis tot et tantis hæresibus irretiti expositiones atque sententias tam studiose ad nostram transtulerunt atque induxerunt ædificationem, cum ex infidelitate dam-

nabiliore omnibus, ut dictum est, constet esse hæreticos. Cujus quidem innumeras ac supramodum abominandas hæreses silentio deperire non sustinerunt, quasi et in his retractandis aliquam præviderent utilitatem, ac si ab eis designatis, atque damnatis, cæteri sibi facilius providerent, aut quibus eas rationibus dissolverent, si quis in eis illos illaquearet addiscerent. Unde et beatus Hieronymus Epistolam ad Auctum presbyterum direxit, ut hæretica illa quæ in libris Periarchon Origenes minima posuerat, ex parte manifestaret. Quis etiam me testimoniis philosophorum inductis ratione arguat, nisi et in culpam mecum sanctos doctores in hoc ipso trahat? Quæ enim superius ex philosophis collegi testimonia, non ex eorum scriptis, quorum pauca novi, imo ex libris sanctorum Patrum collegi. Nunquid et Apostolum arguere præsumeret, qui, ut ait beatus Augustinus in VIII *De civit. Dei*, Atheniensibus loquens, cum rem magnam de Deo dixisset, et quæ a paucis posset intelligi, quod in illo scilicet vivimus, movemur, et sumus (*Act. xvii, 26*), adjecit, sicut et bene quidam dixerunt (*ibid.*), philosophorum videlicet ipsorum, quorum studiis gloriosa illa civitas exstiterat, testimonium ad persuasionem inducens, de quibus ut in eodem ipse Augustinus præmisit ad Romanos scribens ait, quia quod notum est Dei manifestum est in illis. Deus enim illis revelavit, etc. (*Rom. i, 19*.) Ex quibus aperte Apostolus docet eis quoque mysterium Trinitatis fuisse revelatum. Sed hic quædam verba Apostoli nobis in sequentibus exponenda occurrunt. Nunc autem adversus tam hæreticorum quam philosophorum objectiones, pluribus de fide sanctæ Trinitatis collectis atque expositis testimoniis, superest aperire, quibus rationibus defendi possit quod testimoniis confirmatum est. Omnis quippe controversia, ut in Rhetoricis suis Tullius meminit, aut in scripto, aut ratione versatur, et beato attestante Augustino, in omnibus auctoritatem humanæ anteponi rationi convenit; maxime autem in his quæ ad Deum pertinent, tutius auctoritate quam humano nitimur iudicio. Hinc est illud quod ait, c. i lib. De moribus Ecclesiæ contra Manichæos: *Naturæ quidem ordo ita se habet, ut cum aliud dicimus, rationem præcedat auctoritas: nam infirma ratio videri potest, quæ cum reddita fuerit, auctoritatem postea, per quam formetur, non assumit.* Restat itaque nunc nobis post auctoritatum fundamentum, fulcimenta superinducere rationum, maxime ideo ne verbositas inimicorum Christi nostræ insultet simplicitati, qui cum aliquos idiotas aut minus eruditos Christianos inductionum suarum laqueis præpedierint, summæ id sibi gloriæ ascribunt. Quibus quidem non sufficit ut soli moriantur, nisi alios compellant suis erroribus, illo videlicet Judæorum more, quo eos veritas dicit mare et aridam circumire, ut faciant proselytum unum (*Matth. xxiii, 15*).

II.

Omnium autem bonorum quasi fundam fidem sanctæ Trinitatis ponimus, ut ab ipsa naturæ cognitione omnium bonorum ducatur. Quisquis itaque hoc fundamentum latere poterit, nihil fructuosum nobis de his perædificanda sunt relinquit. Unde et nos huic tanto periculo tam auctoritatem quam clypeum opponere curavimus, in eo confisi, qui suos confortat, dicens; *Cum ante reges et præsides, nolite cogitare, etc. x, 19.* Cujus quidem fretus auxilio, parvulum immensum Goliath et tumidum proprio ipso die jugulavit. Et nos ergo humanarum gladium, quibus nos tam philosophi quam hæretici petunt, in eos converso, eorum robur acie argumentorum suorum in Domino dissipemus, minus simplicitatem fidelium aggredi præsumamus cum de his confutati fuerint, de quibus impossibile eis videtur responderi de divinarum in una et individua penitus ac divina substantia, et de generatione Verbi et processione Spiritus. De quo quidem nos doctorem non promittimus, ad quam neque mortalium aliquem sufficere credimus; sed aliquid verisimile atque humanæ rationi nec sacræ fidei contrarium proponere libet. Absit enim hoc ut credamus Deum, qui magis que ipsis bene utitur, non bene etiam omnium quæ ejus dona sunt, ordinare, ut hæc quæ majestati deserviant, quantumcunque male tractantur perversi!

Unde et beatus Augustinus, cæteri quoque Ecclesiastici, sæculares quoque artes, atque quoque dialecticam præcipue sacræ Scripturæ modum necessariam perhibent. Adeo namque dictus doctor, lib. ii De ordine, dialecticam mendare ausus est, ut eam solam scientiam profiteri videatur, cum eam solam possent faciat scientes (44). *Disciplinam, inquit, disciplinam quam dialecticam vocant, hoc docet docere, et discere. In hac seipsa ratio demonstrat, atque quæ sit quid velit, scit scire, sola scientes facit solum vult, sed etiam potest.* Idem in secunda doctrina Christiana: Cum inter omnes artes præcipue dialecticam et arithmetica sacræ pagine necessarias esse profitentur, illam quidem ad vendas quæstiones, hanc ad allegoriarum discutienda, quæ frequenter in naturis nun-

(44) Patrol. tom. XXXII, col. 1013.

namus, tanto amplius dialecticam extulit, A amplius eam necessariam assignavit, ad ridelicet quæstionum dubitationes terminant autem sic (45): *Restant ea quæ non ad sensus, sed ad rationem pertinent, ubi disciplina ad omnia genera quæstionum quæ his libris continentur plurimum valet. Tamen nota est libido rixandi, et puerilis quædam ratio decipiendi adversarium. Sunt enim quidem quæ appellantur sophismata, sicut conclusionum, et plerumque ita vestra imitantes, ut iam tardos, sed ingeniosos etiam minus attentipiant. Quod genus captiosarum conclusionum riptura, quantum existimo, detestatur illo loco est: « Qui sophisticè loquitur, odibilis est xxxvii, 23. » Qui rursum in eodem, cum philosophorum dictis magnam morum ædificem, et nullam de fide et cultu unius Dei am consideraret, adjecit atque ait (46): *hi qui vocantur, si qua forte et fidei nostræ odata dixerunt, maxime Platonici, non sonidanda non sunt, sed etiam ab eis tanquam possessoribus, in usum nostrum vindicanda. nim Egyptus non tantum idola habebat quæ Israel detestaretur, sed etiam vasa atque orna de auro et argento, et vestem quæ ipse populus de Egypto sibi potius tanquam ad usum suum clanculo vindicavit præcepto Dei, ipsis is nescienter accommodantibus ea quibus non ebantur (Exod. III, 22 et XII, 35). Sic doctrinæ gentilium et liberales disciplinæ usui veritiores, etiam morum quædam præcepta condeque ipso Deo colendo nonnulla vera apud niuntur. Item in eodem de philosophis (47): *ut aurum, et argentum, et vestem suam exegyptio populo Dei, nescientes, quemadmodum dabant in Christi obsequium redderent.***

erat itaque iste ecclesiasticorum maximus a philosophia olim gentili ad veram, quæ s est, sophiam conversus, quæ in philosopho de Deo legerat scriptis, et quam indignum phicas quoque disciplinas, quæ inter maxima Dei semper in terris effloruerunt, auctorum atque omnium non agnoscere, et ei quod i obtemperant omnia, non deservire. At non et illud quod in Ecclesiastico scriptum est: *iam omnium antiquorum exquiret sapiens, et rhetis vacabit. Narrationem virorum nominans conservabit, et versutias parabolarum simul t. Occulta proverbiorum exquiret, et in abis parabolarum conversabitur (Eccli. xxxix, iuxta quod et Salomon ipse beato, ut supra imus, testante Hieronymo in ipso statim Proum exordio commonet ut intelligamus serprudentiæ, versutiasque parabolarum, et*

obscurum sermonem, dicta sapientum et ænigmata. Quæ proprie, ut ait Hieronymus, dialecticorum sunt et philosophorum, unde et a sanctis postmodum Patribus, non incongrue liberalium artium studia tanquam sacræ paginæ admodum necessaria plurimum commendantur, cum omnino poetica figmenta Christianis interdicanur, non solum quia fallacitate referta sunt, et, *os quod mentitur occidit animam (Sap. I, 11)*, verum etiam quia inanum fabularum cogitationibus, ad desideria turpitudinum quæ finguntur alliciunt animam, atque a sacræ lectionis studio abducunt. De utrisque autem in promptu sunt sanctorum testimonia nobis:

Synodus Eugenii papæ tempore Ludovici: *De quibusdam, inquit, locis, ad nos refertur non magistros neque curam inveniri pro studio litterarum. Idcirco universis episcopis subjectisque plebibus et aliis locis, in quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia adhibeatur, ut magistri et doctores constituantur, qui studia litterarum liberaliumque artium habentes, dogmata doceant, quia in his maxime divina manifestantur atque declarantur mandata. De poeticis autem figmentis, quos nonnulli libros Grammaticæ vocare consueverunt, eo quod parvuli ad eruditionem grammaticæ lectionis eos legere soliti sint, talia sanctorum sanxit auctoritas: Hieronymus ad Damasium papam de filio prodigo (48). *Dæmonum cibus est carmina poetarum sæcularium, scientia rhetoricorum, pompa verborum.* Et post aliqua, tanquam Exodi illud ad mentem recurreret: *Per nomen externorum deorum non jurabis, neque audietur ex ore vestro (Exod. xxiii, 13).* » Absit, inquit, (49) *ut de ore Christiani sonet Jupiter omnipotens, et me Hercule, me Castor, et cætera magis portenta quam numina. At nunc etiam sacerdotes Dei omissis Evangelii et prophetis, videmus comædias legere, amatoria Bucolicorum versuum verba cantare, tenere Virgilium; et id quod in pueris necessitatis est, crimen in se facere voluntatis.* Item super Epistolam ad Ephesios: *« Educate, ait Apostolus, filios in disciplina et correctione Dei (Ephes. vi, 4), » legant episcopi atque presbyteri, qui filios suos sæcularibus litteris erudiunt, et faciunt comædias legere, et amorum turpia scripta cantare. De ecclesiasticis quoque sumptibus eruditos, et quod in corbonam pro peccato quilibet pauper totam substantiam effundens obtulerat, hæc in Saturnalium sportulam et Minervæ, aut in sumptus domesticos, aut in sortida scorta convertit.* Item idem in Epistola ad Eustochium virginem. *Quæ communitio lucis ad tenebras? Quis consensus Christi ad Belial? (II Cor. vi, 15.) Quid facit cum Psalterio Horatius, cum Evangelio Maro, cum Apostolo Cicero? Quod vero de poeticis figmentis, non de philosophicis documentis, aut liberalium artium studiis, hæc sunt dicta, aperte Isidorus de summo bono libro... cap. 13,**

Patrol. tom. XXXIV, col. 57, 58.

Patrol., ibid., col. 63.

Patrol., ibid.

(48) Patrol., tom. XXXI, col. 385.

(49) Patrol. ibid. col. 386.

insinuat dicens : Ideo prohibetur Christianis legere fragmenta poetarum, quia per oblectamenta inanum fabularum excitant mentem ad incentiva libidinum. Non enim solum thura offerendo dæmonibus immolatur, sed etiam eorum dicta libentius capiendo. Item : Cavendi sunt libri gentilium, et propter amorem sacrarum Scripturarum vitandi. Simplicioribus litteris non est præponendus succus grammaticæ artis, meliores enim sunt communes litteræ et simpliciores ad solam utilitatem pertinentes ; illæ vero nequiores sunt quæ ingerunt mentis elocutionem. Meliores sunt grammatici quam hæretici. Grammaticorum doctrina potest etiam proficere ad vitam, dum fuerint in meliores usus assumpti.

Ex consilio quarto Carthaginensi, cap. 6. Episcopus gentilium libros non legat ; hæreticorum autem pro necessitate et tempore. Gregorius Desiderio episcopo : Pervenit ad nos fraternitatem tuam grammaticam quibusdam exponere, quam tunc ita moleste suscepimus, ac sumus vehementius aspernati, ut ea quæ prius dicta fuerant in gemitum et tristitiam verteremus, quia uno se ore cum Jovis laudibus Christi laudes non capiunt, et quod grave nefandumque sit episcopum canere quæ nec laico religiose conveniant, ipse considera. Unde et Plato ipse, cum civitatis novæ ordinandæ traderet institutionem, poetas a civitate esse dejiciendos decrevit, sicut in secundo De civit. lib. beatus Augustinus his verbis commemorat : An forte, inquit, Platoni potius danda est palma, qui cum ratione formaret, qualis esse civitas debeat, tanquam adversarios civitatis poetas censuit urbe pellendos ? Item post aliqua : Qui scilicet Plato poetas ipsos, vel arbitrio mentientes, vel hominibus miseris, quasi Deorum facta pessima imitanda proponentes, omnino in civitate bene instituta vivere noluit, ac si aperte sanctis ipsis jam illud prædicaret : « Os quod mentitur occidit animam (Sap. 1, 11). » Atque illud Apostoli : « Fornicatio et omnis immunditia nec nominetur in vobis, sicut deceat sanctos, aut turpitudinem, aut stultiloquium, aut scurrilitatem quæ ad rem non pertinet, » etc. (Ephes. v, 3, 4.) Quid etiam de philosophicis vel de poeticis existimet, musis, et quantum indignetur aliquem alumnum suum ad meretriculas illas unquam divertere, in ipso aditu libri Boetii De consolatione philosophiæ diligenter exprimitur, ubi de ipsa ad consolandum philosophum accedente, et inspiciente, musa, philosopho ipsi assistente, ipsemet ait philosophus : Quæ ubi poeticas musas vidit assistentes, nostro thoro stertibusque meis verba dicantes, commota paulisper ac ternis inflammata luminibus : Quis, inquit, has scenicas meretriculas ad hunc ægrum permisit accedere, quæ dolores ejus non modo nullis remediis foverent, verum insuper dulcibus alerent venenis ? Hæ sunt enim quæ infructuosi affectuum spinis uberem fructibus rationis segetem necant, hominumque mente assuefaciunt morbo, non liberant. Ac si quem profanum, ut vulgo solitum, nobis blanditiæ vestræ detraherent, minus moleste

A ferrem dum putarem. Nihil quippe in eo nos læderentur. Hunc vero Æleaticis atque ac studiis innutritum. Sed abite potius, o Siren in exsilium, dulces, meisque cum musis et sanandumque relinquit. His ille chorus in dejecit humi mæstior vultum, confessusque verecundiam limen tristis excessit.

At fortasse, inquires, non solum poetarum, etiam liberalium artium lectiones Christiani dicendas, cum beatus Hieronymus in epistola stochium se graviter correctum ac verber. Domino pro lectione, philosophorum librorum severat. At jam profecto nec grammaticam stiano legi convenit, sine documentis cujus vana potest intelligi pagina, nec scriptura ali nec rhetoricam, quæ omnis eloquentiæ tradimenta, quibus maxime sacra Scriptura est nec ejus decor nisi his diligenter assignatis poterit. Quare igitur, inquires, propter Ciceros prædictus doctor tam graviter flagel correctus est, ut sub ostentatione sacram geretur omnino sæcularium librorum lectio nuntiari? profecto quia non pro utilitate sed pro oblectatione eloquentiæ illius int neglecto sacræ Scripturæ studio, cujus qui ipsemet ait, incultus ei sermo horrebat. Ego nullius artis lectionem cuicumque religioso cendam arbitror, nisi forte per hoc major qua utilitas præpediatur, sicut in cæteri faciendum scimus, ut videlicet minora probus aut intermittantur, vel penitus omni Quippe cum nulla sit in doctrina falsitas, verbis turpitudinem, nonnulla de scientia utili hoc dicendo aut docendo culpari mereat causa venerit supradicta, potiori videlicet glecto aut dimisso? Nemo etenim scientiam malam esse dixerit, etiam illam quæ de quæ justo homini deesse non potest. Non t agat, sed ut a malo præcogitato sibi provid nisi cognitum teste Bcelio vitare non potest enim malum scire decipere vel adulte ista committere, quia ejus rei bona est cujus pessima est actio : et nemo peccando peccatum, sed committendo. Si item scientia malum esset, utique et mal quædam cognoscere. At jam absolvi a malo non posset, quia omnia novit. In ipso enim omnium est plenitudo scientiarum, cujus d omnis scientia. Scientia quippe est comp omnium rerum quæ sunt, atque his verac ta discernit, cui ea quoque quæ non sunt præsentia assistunt. Unde et enumeratis d ritus ejus, ipse spiritus scientiæ esse dicitur (1, 2). Sicut autem mali quoque scientia ad evitandum scilicet malum necessaria, statem etiam mali bonam esse constat a rendum necessariam. Si enim peccare n mus, nihil non peccando promereremur, liberum non habet arbitrium, nullum ex

coactus agit debetur præmium. At vero contra, ut ait propheta, *Qui potuit transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit ideo stabilita sunt bona illius in Domino (Eccli. xxxi, 10, 11).*

Ex his itaque liquidum est nullam aut scientiam vel potestatem malam esse, quantumcunque mala sint exercitia eorum, cum et Deus tribuat omnem scientiam, et omnem ordinet potestatem. Qui etiam de potestate iniquissimi Pilati adversus se ait: *Non haberes in me potestatem, nisi datum esset tibi desuper.* Scientias itaque approbamus, sed fallacis abutentium resistimus. Non enim teste Tullio mediocriter errant, qui ex vitio hominis scientiam culpant. Sic enim cum de reprehensione argumentationum in Rethorica doceret, ait inter cætera: *Non ad id ad quod instituitur accommodabitur aliqua pars argumentationis, si res ex vitio hominis vituperabitur, ut si quis doctrinam ex alicujus docti vitiis reprehendat.* Nullos autem sacris litteris eruditos ignorare arbitror plus in sacra doctrina spirituales viros ex ipso scientiæ studio, quam ex religionis merito profecisse, et quo quisque sanctior ante conversionem suam, amplius eum in sancta eruditione sua valuisse. Paulus quippe apostolus licet non major merito quam Petrus videatur, vel confessor Augustinus quam Martinus, tanto tamen uterque altero majorem in doctrina gratiam post conversionem habuit, quanto antea majore litterarum scientia pollebat. Ex quo præcipue sæcularium quoque litterarum studium divina dispensatione commendari arbitror, non solum propter utilitatem quam continent, verum a donis ejus alienæ videretur, si ad nullum eis commodum uteretur. Novimus tamen et ab Apostolo dictum, quia *scientia inflat (I Cor. viii, 1)*, id est superbiam generat. Sed ex hoc præcipue bona esse convincitur quia in malum superbiæ consciunt sui trahit; sicut enim nonnulla sunt bona, quæ non nisi ex malo proveniunt, ita et nonnulla sunt mala quæ ex bono originem trahunt. Pœnitentia quippe, sive correctionis satisfactio, cum bona sint ita malum factum comitantur, ut non nisi ab eo nasci possint. E contrario invidia sive superbia, cum sint pessimæ, a bonis initium habent. Nemo quippe invidia alterius attenuatur, nisi pro bonis ejus, et nemo nisi ex bonis quæ se habere cognoscit, in superbiam extollitur. Unde et Lucifer ille qui mane oriebatur, tanto ad superbiendum pronior exstitit, quanto cæteris Angelicis spiritibus per sapientiæ vel scientiæ claritatem superior fuit, nec tamen ideo sapientiam ejus vel scientiam de naturis rerum cognoscendis quam a Deo acceperat, malam dici convenit, sed ille superbiendo illa male usus sit. Sic et cum quilibet de philosophia sua vel doctrina superbit, non ipsam scientiam culpare debemus propter adjunctum vitium, sed unumquodque secundum seipsum pensari convenit, ne forte indiscrete agens, propheticam illam maledictionem incurramus. *Væ his qui dicunt bonum malum,*

A et malum bonum, ponentes lucem tenebras, et tenebras lucem (Isa. v, 20).

Hæc adversus illos dicta sufficiant qui suæ imperitiæ solatium quærentes, cum nos aliqua de philosophicis documentis exempla, vel similitudines inducere viderint, quibus planius quam volumus fiat, statim obstrepunt, quasi sacræ fidei et divinis rationibus ipsæ naturæ rerum a Deo conditarum inimicæ videntur, quarum videlicet naturarum maximam a Deo peritiam ipsi sunt a Deo philosophi consecuti, ut cum sancti doctores allegoriarum mysteria in ipsis animalium, vel quarumlibet naturis rerum investigent, juxta ipsorum philosophorum dicta, has assignant, dicentes quidem hanc hujus vel illius naturam esse rei, sicut Physicæ scriptores tradiderunt. In tantum vero in ipsa factura delectatur Deus, ut frequenter ipsis rerum naturis quas creavit, se figurari magis quam verbis nostris, quæ nos confinximus aut invenimus, exprimi velit, ut magis ipsa rerum similitudine, quam verborum nostrorum gaudeat proprietate, ut ad eloquentiæ venustatem ipsis rerum naturis, juxta aliquam similitudinem, pro verbis Scriptura malit uti, quam propriæ locutionis integritatem sequi. Nemo itaque me culpate præsumat, si ad propositum nostrum ostendendum, aliquas vel ex nobis vel ex philosophis similitudines induxero, quibus facilius aperire quod desidero, possim. Scriptum quippe est: *Fas est ab hoste doceri, et cum intelligentiæ deservimus modis omnibus curandum est, ut quod possumus, id facile facere studeamus.* Unde est illud beati consilium Augustini, in quarto De doctrina Christiana, ubi quidem Christianæ doctrinæ modos exsequitur ac docet: *Non curante illo, inquit, qui docet quanta eloquentia doceat, sed quanta evidentia. Diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora, unde ait quidam, cum de genere tali elocutionis ageret, esse in eo quamdam diligentiam negligentem.* Item: *Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis? cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt, propter quos ut intelligant, loquimur. Qui ergo docet, vitabit verba omnia quæ non docent.* Item: *Insignis est indolis in verbis verum amare, non verba.*

III.

Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest? aut quid obest lignea, si hoc potest; quando nil quærimus, nisi patere quod clausum est? Sed incassum, inquires, laboramus, si id aperire quærimus, aut quod jam per alios est apertum, ut nostro ulterius labore opus non sit, aut omnino aperiri non potest, ut illud videlicet ineffabile Trinitatis mysterium. Et profecto nihil hoc verius. Sed si hoc aperiri non potest ab homine, quid egerunt sancti Patres, qui tot nobis de Trinitate tractatus reliquerunt? Si vero qui de ea tractaverunt, docere quod intendebant potuerunt, et quod clausum erat aperire, quid opus erat unum

post alium scribere, et quod ille jam aperuerat, hunc postea reserare? Quidquid horum quislibet constituat, miror qua me fronte aliquis arguat, si cæterorum de his scribentium providentiam laudet, nisi forte in hoc nostrum jam penitus superfluum tractatum dicat, quod et illorum documenta sufficiant, et nullæ jam ulterius quibus resistendum sit pullulent hæreses, vel nullæ de nostra fide supersint dubitationes, quæ aliquibus rationibus vel ad documentum vel ad defensionem ejus egere videantur, atque utinam ita sit. At vero ut innumeram multitudinem infidelium, quæ extra Ecclesiam est, tam Judæorum scilicet quam ethnicorum, præteream, quis ita omnes hæreses repressas profiteri audeat, ut jam nulla apud nos fidei sint schismata, nullæ ulterius futuræ sint dissensiones? Quousque enim paleas cum granis præsens Ecclesia indifferenter continebit, nec messi Domini inimicus homo superseminare zizania cessabit? donec videlicet in fine sæculi messorum angeli Dei zizania colligant in fasciculos, et in ignem arsueros mittant. Non possunt schismatici, non possunt deesse hæretici, nec inter scorpiones et serpentes tutum patebit iter, sed semper ad probationem vel excitationem fidelium habebit mater Ecclesia sub Christi nomine multos quos coleret Antichristos, pro quibus ingemiscens quotidie dicat: *Ex nobis exierunt, sed ex nobis non erant* (I Joan. II, 19), et affectu materno per singulos annos pro eis ut redeant, imolet publicas orationum hostias. Nam oportet, inquit Apostolus, hæreses esse, ut qui probati sunt manifesti fiant (I Cor. XI, 19). Quod maxime in novissimis temporibus Antichristi regno appropinquante, futuram expectamus, quando juxta Dominicam et apostolicam sententiam graviora semper imminere atque excrescere constat pericula, et refrigescente charitate, mala omnia amplius pullulare. Unde et idem Apostolus ad Timotheum: *Hoc autem scito quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes cupidi, elati, superbi, blasphemi, sine pæce, habentes quidem speciem pietatis, virtutem autem ejus abnegantes* (II Tim. I, 5). Qui et alibi: *Nos, inquit, sumus in quos fines sæculorum devenerunt* (I Cor. X, 11). Et Petrus in secunda Epistola: *Hoc primum, inquit, scientes quod venient in novissimis diebus deceptione illusores, etc.* (II Petr. III, 3). Et Joannes: *Filioli, inquit, novissima hora est. Et sicut audistis quia Antichristus venit, nunc autem Antichristi multi facti sunt. Unde scimus quia novissima hora est. Ex nobis enim prodierunt, sed ex nobis non erunt* (I Joan. II, 18, 19). Hinc et in Epistola Judæ scriptum est: *Vos autem charissimi, memores estote verborum quæ prædicta sunt ab apostolis Domini nostri Jesu Christi, qui dicebant vobis quoniam in novissimis temporibus venient illusores; hi sunt qui segregant semetipsos et hos quidem arguite Judicatos* (Jud. 17 et seq.). Ac si aperte nos hortaretur dicens: *Providete ut tales dijudicare ac rationibus convincere valeatis,*

parati semper, ut beatus Petrus meminit, ad satisfactionem omni poscenti vos rationem, de ea quæ in vobis est spe et fide, ut in eo quod detrahunt de vobis, confundantur qui calumniantur vestram bonam conversationem in Christo (I Petr. III, 15, 16). Idem et coapostolus ejus Paulus admonens: *Sermo, inquit, vester in gratia conditus sit sale, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere* (Coloss. IV, 6).

Quæ quidem apostolorum dicta beatus diligenter attendens Augustinus, ad Valerium comitem in libro De nuptiis et concupiscentia, his scribit verbis: *Quod licet fide robustissima irriseris, bonum est tamen ut etiam noveris defendendo adjuvare quod credimus. Et apostolus Petrus paratos nos esse præcepit, « ad satisfactionem omni poscenti nos rationem de fide et spe nostra. » Et apostolus Paulus: « Sermo, inquit, sit in gratia sale conditus, ut sciatis quomodo oporteat unicuique respondere. » Item in tractatu De misericordia, nos ad ea quæ nondum capere intelligendo sufficimus adhortatur dicens: *Petite orando, quærite disputando, pulsate rogando. Ratione quippe magis hæretici sunt quam potestate coercendi, cum juxta sanctorum Patrum auctoritatem, fideles quoque quibus « omnia cooperantur in bonum* (Rom. VIII, 28), *» eorum disputationibus exercitati, vigilantiores atque cautiores reddantur.* Unde Hieronymus super Jeremiam, lib. XI: *Ad tempus, inquit, valet hæresis, ut electi quippe manifesti fiant, et probati sint.* Augustinus contra Epistolam Parmeniani: *Hæretici si in Ecclesia essent, nihilominus errarent: cum autem foris sunt, plurimum possunt, non verum dicendo, quod nesciunt, sed ad verum quærendum carnales, et ad verum accipiendum spirituales Catholicos excitando. Utamur ergo hæreticis, non ut eorum approbemus errores, sed ut Catholicam disciplinam adversus eorum insidias asserentes vigilantiores et cautiores simus, etsi eos ad salutem revocare non possumus.* Isidorus De summo bono, lib. I, cap. 16: *Sancta Ecclesia exercetur sapientia, cum tentatur verbis; exercetur patientia, cum tentatur gladius; cum pravitate hæreticæ doctrina est propagata Ecclesiæ, nam antea simplici tantum fide vivebat.* Hæreticorum ergo occasione propagati sunt doctores in fide, et per acumen hæresum hodie creverunt magistri. Unde et sancti doctores cum ad excitationem, ut dictum est, fidelium adeo necessarias esse hæreticorum disputationes vel inquisitiones attenderent, ratione potius quam potestate eos coerceri sanxerunt, et nos quasi tantæ victoriæ desiderio ad sacræ studium eruditionis sunt potissimum adhortati. Quale est illud Hieronymi ad Nepotianum: *Disce, inquit, quid doceas ut possis adhortari in doctrina sacra, et contradicentes revincere, paratus semper ad satisfactionem omni poscenti rationem de ea quæ in te est spe.* Gregorius Bonifacio: *Si ita, ut audieram, magnitudo vestra intentione sollicita, de animæ suæ vita cogitaret, nequam mihi de fide sua per epistolas, sed per semetipsam posceret respondere, ut et vos de nostra ra-**

tione, et nos de vestra credulitate gauderemus. Nam nos licet in omnibus causis, in his præcipue quæ Dei sint, ratione magis constringere homines quam auctoritate festinamus. Idem Dominico episcopo: *Quantum desideremus omnes hæreticos a catholicis sacerdotibus vigore semper rationeque compesci.* Idem in Pastoralis, cap 30: *Aliter admonendi sunt hujus sæculi sapientes, atque aliter hebetes. Illos plerumque rationis argumenta, istos nonnunquam melius exempla convertunt. Illis nimirum prodest ut in suis allegationibus juncti permaneant, istis aliquando sufficit ut laudabilia aliorum facta cognoscant.* Nicolaus papa ad consulta Bulgarorum, cap. 41: *De eis qui Christianitatis bonum suscipere renuunt, non aliud possumus scribere vobis, nisi ut ad fidem necessariis monitis, et exhortationibus et ratione eos potius quam vi convincatis.* Isidorus De summo bono lib. II: *Fides nequaquam vi extorquetur, sed ratione atque cænenplis suadetur, a quibus autem exigitur violenter, perseverare in eis non possunt exemplo, ut ait quidam, novellæ arboris, cujus si quis cacumen violenter impresserit, denuo dum laxatur in id quod fuerat confestim revertitur.* Hilarius de Trinitate in lib. XII: *Oportet eos qui Christum prædicant mundo, irreligiosis mundi imperfectisque doctrinis per scientiam omnipotentis contraire, juxta illud Apostoli: «Nostra enim arma non sunt carnalia, sed potentia Deo, ad destructionem munitionum rationis, destruentia et omnem altitudinem elevatam adversus cogitationem Dei (II Cor. x 4, 5),» fidem non nudam apostoli atque inopem rationis reliquit. Quæ quamvis potentissima ad salutem sit, tamen nisi per doctrinam instruitur, habebit quidem inter adversa tutum diffugiendi recessum, non etiam retinebit constantem abscedendi securitatem, eritque ut infirmioribus sunt post fugam castra, non etiam ut castra habentibus adest interrita fortitudo. Constituendæ ergo sunt insolentes adversus Deum disputationes, et destruenda rationum fallacium munimenta, et elevata ad impietatem ingenia conterenda; nec carnalibus armis, sed spiritualibus; nec terrena doctrina, sed cælesti sapientia, ut quantarum divinarum humanarumque discretio est, tanto ultra terrena studia ratio cælestis excedat.*

Quomodo ergo audienti sunt, qui fidem rationibus vel astruendam vel defendendam esse denegant? præsertim cum ipsi sancti quoque de his quæ ad fidem pertinent ratiocinantes multis exemplorum vel similitudinum rationibus rebelles arguere vel reprimere soleant? Si enim cum persuadetur aliud ut credatur, nil est ratione discutiendum, utrum ita scilicet credi oporteat vel non: quid restat nisi ut æque tam falsa quam vera prædicantibus acquiescamus, et illam Fausti hæretici defensionem prætendamus, qua se ab impugnatione fidelium protegere, et ipso per prophetam ac eorum sententiam nititur confutare? Si quippe aiebat, sicut in primo contra Faustum libro beatus meminit Augustinus: *Et hæc enervis fidei confessio in Christo sine teste, et argumento non credere.*

Nempe vos ipsi dicere soletis; idcirco nil esse curiosius exquirendum, quia simplex sit et absoluta Christiana credulitas. Quomodo ergo nunc fidei simplicitatem destruitis, judiciis ac testibus eam fulcendo? Similem a beato Sylvestro oppositionem a Judæis fieri in Vita ejus legimus, cum videlicet eos de fide Christi rationibus coarctaret: *Ita quippe scriptum est: Joasi rabi dixit: Rationi humanæ non est committenda fides, quæ Deum hunc suadeat credi, quem tu unum Deum Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum confiteris.* Unum denique simile dictum beati Gregorii dicitur, quod hi qui sæe solatium imperitiæ quærunt, cum ea de fide interrogantur ad quæ respondere non sufficiunt, statim obijciunt illud, inquam quod in homilia Evangeliorum XX, cum de resurrectione corporum loqueretur, ait: *Sciendum nobis est quod divina operatio si ratione comprehenditur, non est admirabilis, nec fides habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum.*

Ex qua profecto sententia, ne videlicet inutilis sit fides et expers meriti, patenter asserunt nil ad Catholicæ fidei mysteria pertinens ratione investigandum esse, sed de omnibus auctoritati statim credendum esse, quantumcunque hæc ab humana ratione remota esse videatur. Quod quidem si recipiatur, ipsum quoque Gregorium in his quæ antea de dictis ejus collegeramus sibi metipsi contrarium reperimus. Nec sibi tantum, sed cæteris omnibus fere doctoribus sanctis, qui nos pariter cum ipso ad rationes fidei nostræ perquirendas seu reddendas adhortantur. Alioquin ut supra quoque meminimus, cujusque populi fides, quantumcunque astruat falsitatem refelli non poterit, et si in tantam devoluta sit cæcitate ut idolum quodlibet Deum esse ac cæli ac terræ creatorem fateatur. Statim quippe qui hoc receperit, cum hinc pulsare eum cœperimus sicut olim martyres faciebant, cum idololatriæ cultum gentilibus improperebant, respondere poterit secundum nos ipsos etiam de fide ratiocinandum non esse, nec a nobis alios imperti debere, unde nos ab aliis censemus impetendos non esse. Novimus quippe ipsum beatum Gregorium sæpius in scriptis suis eos qui de resurrectione dubitant congruis rerum exemplis vel similitudinibus ratiocinando ipsam astruere, pro qua tamen superius dixit fidem non habere meritum cui humana ratio præbet experimentum. Nunquam hic quos rationibus suis in fide resurrectionis ædificare volebat; has ejus rationes secundum ipsius sententiam refellere poterat, secundum quam scilicet astruere dicitur nequaquam de fide humanis rationibus disserendum esse, qui nec hoc astruere dicitur, ipse proprie exhibuit factis. Qui nec etiam dixit non esse ratiocinandum de fide, nec humana ratione ipsam apud Deum habere meritum, ad quam non tam divinæ auctoritatis inducit testimonium, quam humanæ rationis cogit argumentum. Nec quia Deus id dixerat creditur, sed quia hoc sic esse convincitur, recipitur. Distinguitur itaque fides talis a fide Abrahæ, qui

contra spem in spem credidit, nec naturæ possibilitatem, sed promittentis attendit veritatem. At nunquam si fidei nostræ primordia statim meritum non habent, ideo ipsa prorsus inutilis est iudicanda, quam postmodum charitas subsecuta, obtinet quod illi defuerat. Nunquam multi, cum his quæ prædicabantur non crederent, ipsarum exhibitione rerum et magnitudine miraculorum credere sunt compulsi. Quod de apostolo etiam Thoma, cum de resurrectione Domini dubitaret, factum esse cognoscimus. Sic et in Pauli conversione gestum videmus, qui cum superari ratione non posset, factis ipsis constrictus ad fidem est compulsus, et quanto gravior ipse ante conversionem fuerit, tanto postmodum fides ejus fortior existit; vix enim qui loquitur leviter, credit; firmus in fide permansit. Nec quod levitate geritur, stabilitate firmabitur. Unde et in Ecclesiastico scriptum est. *Qui credit cito, levis est corde, et minorabitur (Eccli. xix, 4)*. Cito autem sive facile credit qui indiscrete atque improvide his quæ dicunt prius acquiescit, quam hoc ei quod persuadetur ignota ratione quantum valet discutiatur, an scilicet adhiberi ei fidem conveniat (50). Quod etiam diligenter beatus pensans Hieronymus, cum sanctæ Marcellæ studium et discretionem commendaret lib. I in Epistolam Pauli ad Galatas ita meminit: *Scio equidem ardorem ejus, scio fidem, quam flammam habeat in pectore superare sexum, oblivisci homines, et divinorum voluminum tympano concrepante Bubrum hujus sæculi mare transfreture. Certe cum Romæ essem, nunquam tam festina me vidit, ut non de Scripturis aliquid interrogaret. Neque enim more Pythagorico quidquid respondebam rectum putabat, nec sine ratione præjudicata apud eam valebat auctor ita, sed examinabat omnia, et sagaci mente universa pensabat, ut me sentirem non tam discipulam habere, quam judicem.*

Nunc vero e contra plurimi solatium suæ impenitentiae querunt, ut cum ea de fide docere nituntur, quæ ut etiam intelligi possint, disserere non sufficiunt, illum maxime fidei fervorem commendent qui ea quæ dicantur antequam intelligat credit, et prius his assentit ac recipit, quam quæ ipsa sint videat, et an recipienda sint agnoscat, seu pro captu suo discutiatur. Maxime vero id profitentur, cum ea prædicantur quæ ad divinitatis naturam, et ad sanctæ Trinitatis pertinent discretionem, quæ penitus in hac vita non posse intelligi asseverant, sed hoc ipsum intelligi vitam dicunt æternam, juxta illud Veritatis: *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te Deum verum, et quem misisti Jesum Christum (Joan. xvii, 3)*. Et iterum: *Manifestabo eis meipsum (Joan. xiv, 21)*. Sed profecto aliud est intelligere seu credere, aliud cognoscere seu manifestare. Fides quippe dicitur existimatio non apparentium, cognitio vero ipsarum rerum experientia per ipsam earum præsentiam. Quæ quidem duo beatus Gregorius

A distinguit homilia 6, lib. II in Evangelia: *Liquet, inquit, quia fides illarum rerum est argumentum quæ apparere non possunt; quæ enim sunt apparentia fidem non habent, sed agnitionem; proprie quoque de invisibilibus intellectus dicitur, secundum quod quidem intellectuales et visibiles naturæ distinguuntur. Quisquis etiam in hac vita, ea quæ de Trinitate dicuntur, non posse intelligi arbitratur, profecto in illum Montani hæretici labitur errorem, quem beatus damnans Hieronymus in prologo Commentariorum Isaia sic ait: *Neque vere, ut Montanus somniat, prophetæ in ekstasi sunt locuti, ut nescirent quid loquerentur, et quod aliis erudirent, ipsi ignorarunt quid dicerent. Sed juxta Salomonem qui loquitur in Proverbiis: Sapiens intelligit quæ loquitur de corde suo, et in labiis suis portabit scientiam (Prov. xv, 14), et ipsi sciebant quid dicerent. Item: Quomodo sapienter prophetæ ad instar brutorum animalium, quid dicerent ignorabant? Hinc est et illud Origenis, Epistolam Pauli ad Romanos exponentis: « Secundum revelationem mysterii æternis temporibus taciti, » etc. (Rom. xvi, 23.) Sed requirendum est utrum id dicam in silentio habitum, ut omnino nullus agnoverit, neque ipsi quidem qui annuntiabant prophetæ. Mihi quidem valde absurdum videtur, ut dicamus prophetas ita scripsisse de sacramentis divinis, ut non intellexerint quæ dicebant, cum Scriptura dicat: « Sapiens intelligit quæ de ore ejus procedunt, et in labiis portat intellectum (II Cor. xii, 4). » Si vero non intellexerint quæ de ore proprio proferebant, non erant sapientes. Unde si stultum est prophetas negare sapientes fuisse, restat ut intellexerint quæ proferebant.**

Paulus dicit audivisse verba quæ non licet homini loqui, non quod ipse ignoret quod audierit, sed quod aliis pandere quæ sibi sunt indicata non liceret. Ita ergo potest et hoc loco dictum videri sacramentum in silentio habitum, quod scirent quidem prophetæ, sed hominibus, id est vulgo, non manifestaverint, sed texerint, secundum præceptum Dei, usquequo tempus adesset, et Verbum caro fieret. Adeo quoque quæcunque prædicantur, ita dici ut intelligi possint Apostolus jubet, ut omnino a prædicatione quiescendum esse præcipiat, si in his quæ prædicanda sunt desit qui prophetare valeat, hoc est ea quæ dicuntur exponere, et eorum intelligentiam aperire. Unde ipse nos ad spiritualium donorum desiderium exhortans in prima ad Corinthios Epistola, dicit: *Emulamini spiritualia, magis autem ut prophetetis (I Cor. xiv, 1)*, hoc est super cætera Spiritus sancti dona, hoc maxime desiderate, ut quæ lingua proferuntur, hoc est in verbis sonant, per intelligentiam videri faciatis, et exponere possitis. Quia etenim prophetæ Videntes antiquitus dicebantur, hoc loco Apostolus prophetare dicit, visum intelligentiæ ministrare. Qui etiam statim prosequens quanta sit utilitas prophetandi, et quam excellentius

(50) Hoc reprehendit Bernard. Clarevallen. abb. quia scilicet non de fide in Deum ibi agitur, sed de mutua credulitate.

sit prophetare quam loqui lingua sola, id est verba exponere magis quam formare. *Qui enim loquitur lingua, iuquit, non hominibus loquitur, sed Deo* (I Cor. xiv, 2). Nemo enim audit, hoc est intelligit. Quem etiam auditum Dominus requirit, dicens: *Qui habet aures audiendi, audiat* (Matth, xiii, 9). Item Apostolus de utilitate prophetandi, subiecit: *Nam qui prophetat hominibus loquitur ad ædificationem* (I Cor. xiv, 3); et iterum: *Qui loquitur lingua semetipsum ædificat, qui autem prophetat Ecclesiam ædificat, volo autem vos omnes loqui linguis, magis autem prophetare. Nam major est qui prophetat quam qui loquitur linguis, nisi forte interpretetur ut Ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens, quid vobis prodero?* (Ibid., 4-6.) De quo quidem et congruam statim similitudinem inducens ait: *Quæ sine anima sunt vocem dantia sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur quod canitur, aut citharizatur? Etenim si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita ergo et vos per linguam nisi manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Erilis enim in aera loquentes* (ibid., 7-9.) Quasi inutiliter aerem solum exterius lingua verberantes, non cor interius per intelligentiam contingentes. Et rursus: *Ego si nesciero virtutem vocis, ero cui loquor barbarus, et qui loquitur mihi barbarus; sic et vos et omnis qui loquitur lingua oret ut interpretetur* (ibid., 11, 12).

Quid, quæso, virtutem vocis dicit, nisi ejus intelligentiam propter quam est reperta? Quod etiam beatus, ut supra meminimus, attendens Augustinus: *Quid prodest, inquit, locutionis integritas quam non sequitur intellectus audientis, cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt propter quos ut intelligant loquimur?* Qui etiam tam verborum intelligentiam in Ecclesia necessariam dicit, ut cum ibi aliquæ benedictiones fiunt, non debeat Amen responderi nisi ab intelligentibus, qui videlicet discernere possint an benedictionis verba sint an maledictionis: *Quomodo, inquit, dicit Amen super tuam benedictionem, quando quæ dicas nescit?* (ibid., 14.) Et rursus: *Gratias ago Deo meo, quoniam omnium vestrum lingua loquor. Sed in Ecclesia volo quinque verba sensu meo loqui, ut et alios instruam, quam decem verborum millia in lingua* (ibid., 18, 19). Et statim ad perfectionem intelligentiæ sacrorum verborum nos adhortans: *Fratres, inquit, nolite pueri effici sensibus, sed militia parvuli estote, sensibus autem perfecti* (ibid., 20). Qui etiam eos qui quæ prædicant exponere non sufficiunt, quantæ irrisioni sunt habendi, non reticet dicens: *Si ergo conveniit universa Ecclesia in unum, omnes linguis loquantur, intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent quod insanitis?* (Ibid., 23.) Unde et post aliqua de illo qui prædicat, adjecit: *Si autem non fuerit interpres taceat in Ecclesia, sibi autem loquatur et Deo* (ibid., 28). Ac si aperte dicat: Non præsumat loqui hominibus qui ad exponendum quæ dicit

non sufficit, sed magis ad Deum qui expositione non indiget, in suæ fidei confessione verba convertat, quam ad hominum doctrinam verba quæ non intelligantur, frustra proferat.

Si autem eos qui prædicant, cum illa quæ dicuntur exponere non sufficiunt, cessare convenit a prædicatione, quanto magis cum nec ipsi intelligunt ea quæ proferunt, et tota eorum fides in ore potius quam in corde consistat, cum e contrario dicat Apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem!* (Rom. x, 10.) Qui enim quod dicit non intelligit, profecto quod dicit ipse, nescit; et docere imprudenter præsumit, quæ ipse adhuc ignorat inter eos merito computandus, quibus Veritas impropere ait: *Cæci sunt duces cæcorum* (Matth. xv, 14). Et Apostolus: *Nescientes, inquit, quæ loquuntur, neque de quibus affirmant* (I Tim. i, 7). Adhuc quoque post evangelicam revelationem, post tot sanctorum Patrum revelata... velamen Moysi super cor habentes, nec adhuc cum Apostolo, *revelata facie gloriam Domini speculantes* (II Cor. iii, 18), hoc illi audiant qui sacræ Scripturæ magistri residentes, verba magis pueros proferre quam intelligere docent. Nec ad salutem illius sapientis proverbium quod pueri didicerunt, eorum conterit impudentiam: *Legere enim et non intelligere, negligere est.* Qui cum in his cæci sunt, quæ de Deo dicuntur, tanto hic eorum error est periculosior, quanto est hujus rei doctrina magis necessaria, tanquam omnium bonorum fundamentum collocatur. Quod nisi diligenter fuerit inspectum, nihil securitatis afferet quod fuerit superædificatum. Quid denique magis ridiculosum quam si aliquis alium docere volens, cum requisitus fuerit de his quæ dicit utrum intelligat, neget seipsum intelligere quæ dicit vel se nescire de quibus loquitur? Quantum cachinnum philosophis et Græcis sapientiam quærentibus apostoli movissent, Filium Dei prædicantes, si in ipso statim prædicationis exordio sic confutari possent, ut qui eos primum prædicare ac docere oportebat ipsi se nescire faterentur? Quod nec forte de ipsis præsumamus, quibus Veritas Spiritum sanctum promittens ait: *Ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis* (Joan. xiv, 26). Audiamus et quantam eis fiduciam de tanto magistro Veritas ipsa reliquerit dicens: *Non enim vos estis qui loquimini, sed spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* (Matth. x, 20). De quo et alibi scriptum est: *Et non poterant resistere sapientiæ et spiritui qui loquebatur* (Act. vi, 10). Si qua igitur mysteria de Deo antea disseruimus, hic potius in nobis quam nos ipsi, hoc agit, et quod nobis est impossibile, ipsi est facile. In quo adeo cuncta consistunt, quæ salubriter profiteamur, ut *nemo possit dicere Dominus Jesus, nisi in Spiritu sancto* (I Cor. xii, 3). Hoc igitur docente intelligimus, hoc suggerente disserimus quæ nos ipsi non possumus, ipsa etiam Dei et Trinitatis mysteria.

Quæ diligenter beatus distinguens Hieronymus,

ipsam Verbi generationem, et a nobis disseri non posse et per nos disseri posse profitetur. Unde ipse super Ecclesiastem, ut jam supra meminimus, ubi scriptum est, « *Quis scit spiritus filiorum hominum, si ascendat sursum, et spiritus pecoris descendat deorsum in terra, » an sic. Adjiciendo « quis » difficultatem voluit demonstrare. Pronomen enim quis in Scripturis sanctis non pro impossibili, sed difficili ponitur, ut in « *Generationem ejus » id est Christi, « quis enarrabit » (Isa. XIII, 8.) Idem super Matthæum cum illud exponeret, « *Liber generationis Jesu Christi (Matth. I, 1) » : In Isaia, inquit. legimus : Generationem ejus quis enarrabit ? (Isa XIII, 8.) Non ergo putemus Evangelium prophetæ esse contrarium, ut quod ille impossibile dicit effatu, hic narrare incipiat, et ibi de generatione divinitatis, hic de incarnatione dictum est. Et beatus Augustinus hanc ipsam Verbi generationem profitens, frustra legi vel exponi, sive intelligi a multis etiam antequam exponatur, intelligi posse asseverat. Unde ipse cum ad hanc exponendam veniens, verba illa Joannis præmisisset : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. I, 1),* statim exorsus ait, ut supra quoque meminimus : Hoc animalis homo non percipit. Quid ergo, fratres, silebimus hinc ? Quare ergo legitur si non siletur, aut quare auditur, si non exponitur ? Sed ut quid exponitur, si non intelligitur ? Itaque quoniam rursus esse non dubito in numero nostro quosdam a quibus non solum possit expositum capi, sed et antequam exponatur intelligi, non fraudabo eos qui possunt capere dum timeo superfluum esse auribus eorum qui non possunt capere. Quid enim hoc mirum a fidelibus Christianis, post tot documenta intelligi posse, quæ revelante Deo a gentilibus quoque reprobis, ut etiam supra dictum est, Paulus intelligi et cognosci manifeste testatur dicens : *Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis : Deus enim illis revelavit, etc. (Rom. I, 19.)* Et rursus : *Quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, etc. (Ibid., 21.)* Sed fortassis inquires, quid ergo profuerunt tot sanctorum Patrum de fide tractatus, si adhuc aliquæ supersint dubitationes, quibus nondum satisfactum sit ? Audi illud Poetæ dictum,***

Est quoddam prodire tenus si non datur ultra.

(HORAT., *Epist.*, I, epist. 1, vers 32.)

Sufficiebat eis quæstiones quas audiebant, dissolvere, et sui temporis dubitationes terminare, posterisque exemplum relinquere, cum similibus si forte acciderint, operam dare, bene inquires, si acciderint, et tunc arma sumenda cum hostis imminerit. Annuo tunc quidem esse sumenda, sed ante fabricanda ac præparanda. Quid si hostis esset semper, nunquid satis debemus nobis esse nostra obtinere quiete, et non acquisitis aliis amplificare ? Atque utinam illud saltem possemus, si istud

maximum assequi non possumus ! Sed attende, obsecro, illud quoque poeticum :

... Nondum tibi defuit hostis.

Prætermitto Judæos et ethnicos.

IV.

Ad hæreticos venio qui quanto domesticiores, tanto peiores, civilibus bellis inquietare Ecclesiam non cessant. Atque ut ad nostra veniamus tempora, quibus jam, aiunt, adeo repressas esse ut jam nullo fidei fundamento sit opus : nullos in tantam olim insaniam prorupisse hæreticos quisquam audierit, quanta nonnulli contemporaneorum nostrorum debacchati sunt. Tanquelmus quidam laicus nuper in Flandria, Petrus presbyter nuper in Provincia, ut ex multis aliquos in medium producamus. Quorum quidem alter, Tanquelmus scilicet, in tantam se erexerit dementia, ut se Dei Filium vocitari atque decantari, et a seducto populo, ut dicitur, templum ædificari sibi faceret. Alter vero ita fere omnem divinorum, sacrorum et ecclesiasticæ doctrinæ institutionem enervarat, ut multos rebaptizari cogeret, et venerabile Dominicæ signum crucis removendum penitus censeret, atque altaris sacramentum nullatenus celebrandum esse amplius strueret.

V.

Sed nec magistros divinorum librorum, qui nunc maxime circa nos pestilentia cathedras tenent, prætereundos arbitramur, quorum unus in Francia, alter in Burgundia, tertius in pago Andegavensi, quartus in Bituricensi, multa catholicæ fidei, vel sanctis doctrinis adversa non solum tenent, verum etiam docent.

VI.

Primus quidem ille quem diximus, sine fide venturi multos qui ante incarnationem ejus exstiterunt, salvandos asserit, Dominum nostrum Jesum Christum in aperto utero Virginis fuisse natum, sicut et cæteros homines, nisi quod ipse solus sine virili semine sit conceptus. In ipsa quidem divinitatis natura, ac divinarum personarum distinctione, ita præsumptuosus assertor invenitur, ut quia Deus Pater generavit Filium, profiteatur Deum genuisse seipsum. Quem aperte errorem, imo hæresim beatus Augustinus in primo de Trinitate refellit dicens : *Qui putat ejus potentia Deum ut seipsum ipse genuerit, eo plus errat, quod non solum ita Deus non est, sed nec spiritualis creatura nec corporalis, nulla enim res est omnino quæ se ipsam gignat.*

VII.

Alter quoque totidem erroribus involutus, tres in Deo proprietates, secundum quas tres distinguuntur personæ, tres essentias diversas ab ipsis personis, et ab ipsa divinitatis natura constituit, ut scilicet paternitas Dei, vel filiatio sive processio, res quædam sint tam ab ipsis personis, quam ab ipso Deo diversæ, qui etiam Dominum Jesum in corpore, more aliorum hominum crevisse denegat, et ejus longitudinis corpus in utero matris, vel in

cunis exstitisse, cujus postmodum fuit in cruce. Monachos autem atque moniales, post publicum etiam suæ professionis votum, et benedictionis vel consecrationis vinculum, posse matrimonium contrahere, ubi licet sit voti transgressio, nulla tamen fiet initæ copulæ separatio: sed in ipso permanentes matrimonio de transgressione pœnitentiam agunt.

VIII.

Tertius vero prædicatorum, non solum prædictarum personarum proprietates res diversas a Deo constituit, verum etiam potentiam Dei, justitiam, misericordiam, iram, etc. hujusmodi quæ juxta humani sermonis consuetudinem in Deo significantur, res quasdam et qualitates ab ipso diversas, sicut et in nobis concedit, ut quod fere vocabula de Deo dicuntur, tot in Deo res diversas constituent.

IX.

Quartus autem in tantam prorupit insaniam, ut quia res aliter evenire possunt quam Deus provide- rat, Deum posse falli concedat. Hoc illi attendant qui de fide amplius minime scribendum autumant, cum mille, ut aiunt, hoc tempore hæreses pullulent, quasi ipsi omnium conscientias et fidem cognoverint.

X.

Nunc ad propositum redeamus, qualiter videlicet in tanta divinæ substantiæ unitate, tres personæ intelligi ac disseri queant, ut quæ pronuntiant verba, non abhorreat intelligentia. Tantum quippe divinæ unitatem substantiæ ac simplicitatem, seu identitatem profiteamur, ut sicut a partibus ita ab accidentibus immunis omnino perseveret, nec in nullo penitus variari queat, nec in ipsa quidquam esse possit, quod ipsa non sit. Eadem itaque substantia simplex omnino atque individua quæ Pater est tam Filius quam Spiritus sanctus; eadem etiam tota est Trinitas, id est tres simul hæ personæ, individua sit prædicanda, nec sit major totius Trinitatis essentia, id est trium simul personarum quam singularum, hoc est omnium simul quam cujuslibet unius earum per se. Unde Augustinus De Trinitate lib. vii, cap. 7: *Non quoniam Deus est Trinitas, ideo triplex putandus est, alioquin minor esset in singulis, quam in tribus pariter.* Item: *Cum dicimus tres personas, unam essentiam, neque ut genus de speciebus, neque ut species de individuis prædicamus. Videtur posse dici, ut tres homines una natura, sed plus sunt tres homines quam unus, sed non est major essentia, Pater et filius quam solus Pater aut solus Filius.* Item: *Non tantum unus homo quantum tres homines simul, et plus aliud sunt duo homines quam unus homo, ac in Deo non est ita; non enim major est essentia Pater et Filius, quam solus Pater aut solus Filius, sed tres simul personæ æquales sunt singulis.* Exempla sanctorum Augustini et Alpii ad Maximum medicum Thenitanum: *Trinitas unus ejusdemque na-*

turæ atque substantiæ non minor in singulis quam in omnibus, nec major in omnibus, quam in singulis, sed in solo Patre, vel in solo Filio tanta est, quanta est in Patre et in Filio simul, et tanta in Spiritu sancto, quanta in Patre et Filio.

Cum itaque non sit major essentia totius Trinitatis quam singularum personarum, constat quoque ipsam Trinitatem sicut singulas, individuam esse, hoc est nullas penitus in quantitate suæ essentiæ partes habere. Omne quippe quod partibus constat, ipsis partibus ex quibus suum esse contrahit, naturaliter posterius dicitur. Summa vero illa Trinitas, quæ universorum supremum principium est, qua ratione posterius aliquo dici potest? Amplius: *Omne, inquit Plato, quod junctum est natura, dissolubile est.* Et beatus Hilarius in psalmum cxxix: *Quisquis ita valet credere, ut Deus corporalis sit, quia ad imaginem ejus homo factus compositum Deum statuet esse. Quidquid autem compositum est, necesse est non fuerit æternum, quia compositio habet initium, quo compositum maneat. De sinceritate autem ac puritate divinæ substantiæ, ut nulla videlicet penitus accidentia, nullas habeat formas, sicut nec partes, Boetius De Trinitate lib. i, cum summam ejus unitatem asseveraret, ait: Quocirca hoc vere unum in quo nullus numerus, nullum in eo aliud præter id quod est, neque substantivum fieri potest: forma enim est, formæ vero subesse non possunt.* Formam itaque Boetius loco hoc appellavit divinam substantiam secundum hoc quod nullarum formarum fundamentum est. Sanctus quoque Augustinus divinæ naturæ sinceritatem astruens, lib. xi De civitate Dei, ait: *Non propter hoc naturam illam boni simplicem dicimus, quia est Pater in ea solus aut Filius solus, aut Spiritus sanctus, id est, aut sola est ista nominis Trinitas sine substantia personarum, sicut Sabelliani putaverunt, sed ideo simplex dicitur quia est hoc quod habet, excepto quod relative quoque persona ad alteram dicitur. Nam utique Pater habet Filium, nec tamen ipse est Filius, et Filius Patrem nec tamen est Pater, in quo vero ad semetipsum dicitur, non ad alterum, hoc est quod habet, sicut ad semetipsum dicitur unius habendo vitam, et eadem vita Christus est, propter hoc utique natura hæc dicitur simplex quod non sit aliud habens, aliud quod habet sicut in cæteris rebus. Neque enim vas habens liquorem, nec corpus color, nec aer lux sive fervor, nec anima est sapientia. Hinc est etiam quod privari possunt rebus quas habent, et in alios habitus verti atque commutari.* Idem, in vii Confessionum, ad Deum loquens ait: *Nec cogaris invitus ad aliquid, quia voluntas tua non est major quam potentia; esset autem major si te ipso tu ipse major esses.* Item: *Voluntas et potentia Dei Deus est.* De incommutabilitate autem atque invariabilitate divinæ substantiæ, de qua ipsemet per prophetam loquitur: *Qui est misit me ad vos (Exod. iii, 14).* Et alibi: *Ego sum Deus et non mutor (Malach. iii, 6).* ipsos philosophos consulat qui Scripturarum sacrarum documentis

contentus non est. Unde Macrobius, cum juxta Plotinum quatuor virtutes Deo assignaret, *Fortitudo*, inquit, *illi est quod semper idem est, nec aliquando mutatur*, hoc est, quod supra memoratus doctor et maximus Latinorum philosophorum Boetius, in lib. III De consolatione philosophiæ astruit his verbis:

*O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cœlique sator, qui tempus ab ævo
Ire jubes, stabilisque manens, dus cuncta moveri!*

Omne quippe quod variatur, sive per alterationem, et quamlibet rei mutationem motum esse constat. Quam quidem incommutabilitatem Dei, immortalitatem ipsius appellamus. Unde Augustinus De natura summi boni: *Vera*, inquit, *immortalitas, hoc est summa illa incommutabilitas quam Deus habet solus qui mutari omnino non potest*. Idem supra: *Naturæ corruptibiles jam non incommutabiles sunt, quia nil est unde factæ sunt. Omnis enim mutatio facit non esse quod erat; vere ergo ille est qui incommutabilis est*.

Cum sit itaque tanta divinæ substantiæ unitas, simplicitas, puritas atque identitas, ut in ea videlicet nulla sit partium aut accidentium seu quarumlibet formarum diversitas, nulla unquam variatio, quomodo tres personæ in ea assignari, sive intelligi queant? cum nulla ibi sit rerum multitudo, ubi tantum est una atque individua penitus substantia, nullus ibi rerum numerus, ut vel tria vel multa dicere possumus, sed eadem penitus substantia simplex omnino atque individua sit, singulæ personæ sive omnes simul, hoc est unaquæque trium personarum, sive ipsa, ut dictum est, Trinitas. Quippe ubi nulla est multitudo rerum, imo penitus nulla multitudo, nulla pluralitas, nulla diversitas, quomodo multitudo personarum, aut ulla earum diversitas erit? Qua ratione altera persona ab altera diversa est, sive etiam ab ipsa Trinitate, cum eadem penitus, ut dictum est, trium personarum substantia sit, nec ulla ab invicem vel essentiæ diversitate vel accidentium, sive formarum, proprietate disjunctæ sunt. Difficile fortasse, imo impossibile est homini hoc disserere, et ei maxime qui in omnibus quæ astruit per humanas rationes satisfacere contendit, et cum de re aliqua singulariter quidquam discutit, quod ad ejus proprietatem pertinet, aliarum id rerum multitudine nititur confirmare, cum videlicet unaquæque res proprium quiddam habeat, per quod a cæteris omnibus differt, nec facile sit dissimilitudinem in cæteris assignare. Quanto autem excellentia divinæ naturæ a cæteris quas condidit naturis, longius abscedit, tanto minus congruas similitudines in illis reperimus, quibus satisfacere de ista valeamus. Quam etiam naturam philosophi Deum ignotum profitentes, in tantam ejus excellentiam, omnium mortalium cogitationem excedentem, veriti sunt attingere, ut nec quid ipsa sit diffimire ausi sint, cum summus ille, ut supra meminimus, philosophorum Plato, vix

A quid sit dicere ausus sit, hoc solum de eo sciens, quod sciri qualis sit ab hominibus non possit. Hermes quoque de Filio Dei: *Cujus*, inquit, *nomen non potest humano ore narrari*. Ecce ille negat ab homine hunc posse sciri, iste vero posse edisseri. Unde ipsum penitus cum rerum omnium naturas philosophi distinguerent, prætermittentes, quem nec ore disseri, nec mente concipi profitentur, sic eum a numero rerum excluderunt, quasi eum nihil esse astruerent. Cum enim omnem rem aut substantiæ, aut alicui aliorum generalissimorum subjiciant, utique et Deum si inter res ipsas comprehenderent, aut substantiis aut quantitativis, aut cæterorum prædicamentorum melius connumerarent, qui nil omnino esse ex ipsis convincitur. Omnes quippe res præter substantias, per se subsistere non possunt, nisi scilicet subjectis sustententur substantiis, ut albedo nulla ratione esse potest nisi in subjecto corpore, aut pietas nisi in anima, aut quælibet res novem prædicamentorum, nisi in subjectis substantiis insint. Substantiæ vero in propria natura per seipsas existere aut perseverare possunt, omnibus et aliis rebus destructis. Unde et substantiæ quasi substantiæ esse dictæ sunt, et cæteris rebus, quæ ei assistunt, non per se subsistunt, naturaliter priores sunt.

Ex quo liquidum est Deum, qui omnium rerum est initium, et singulare principium, nullo modo in eo rerum numero contineri quæ substantiæ non sunt. Sed nec substantiæ secundum eos supponitur Deus, licet ipse maxime sit res per se existens, et verum et incommutabilem esse ipse solus a se habeat a quo sunt omnia. De cujus quidem veritate ac simplicitate sive incommutabilitate substantiæ, Augustinus in lib. De Trinitate ait: *Sic intelligamus Deum, si possumus, quantum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia creatorem, sine situ præsentem, sine habitu omnia continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine ulla mutatione sui mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum ita cogitat, et si nondum potest invenire omnino quid sit, pie tamen caveat quantum potest, aliud de eo sentire quod non sit. Est tamen sine dubitatione substantia, vel si melius hoc appellatur essentia, quam Græci οὐσία vocant*. Quod autem nec juxta philosophos ipse Deus substantia sit dicendus, facile convinci potest ex ipsis scripturis omnium dialecticam tractantium, quam nunc Latinitas, Porphyrii scilicet, Aristotelis et Boetii. Ait quippe Porphyrius in Isagogis, quas ad Categorias Aristotelis perscripsit. Ait, inquam: *unamquamque substantiam una specie participare, pluribus vero accidentibus et separabilibus et inseparabilibus*. Aristoteles quoque in Categoriis proprium substantiæ assignans ait: *Maxime autem proprium substantiæ videtur esse quod cum sit unum et idem numero contrarium est susceptibile*. Item idem de eodem: *Quare*

proprium erit substantiæ quod cum sit unum et idem numero, susceptibile est contrariorum.

Cum itaque Deo ista omnia coaptari non possunt, cujus substantia nec accidentibus variari, nullis omnino formis subjacere potest; liquet nec inter substantias eum philosophos recepisse, ea profecto ratione qua Plato, inter nullam et aliquam substantiam ὄλην collocavit, quam omnino adhuc informem conceperit. Neque enim substantia non est Deus, si vere subsistere naturam et incommutabilem esse, in ipso attendamus. Nec rursus substantia est, si usitatam nominis substantiæ appellationem sequamur, cum videlicet accidentibus subjectus esse non possit. Unde et in illo argumento Deus non substantia ostenditur aperte, quo Boetius, quamvis Christianus, opinionem philosophorum secutus, cum de philosophia tractaret, Themistium scilicet et Tullium in Topicis suis vestigans probat in quinto Topicorum ipsorum albedinem non esse substantiam, his verbis: *Substantia est, quæ omnibus accidentibus possit esse subjectum, albedo autem nullis accidentibus subjecta est, albedo igitur substantia non est.* Ipse quoque Augustinus hanc usitatam et propriam significationem substantiæ aperte profertur in VII de Trinitat. lib., cap. 4 et 5, his quidem verbis de Deo disputans: *Sicut enim ab eo qui est appellatur esse essentia, ita ab eo quod est subsistere, substantiam dicimus. Absurdum est autem ut substantia relative dicatur. Omnis enim res ad se ipsum subsistit, quanto magis Deus? si tamen dignum est ut dicatur subsistere. De his enim rebus intelligi ratione in quibus subjectis sunt ea quæ in aliquo subjecto esse dicuntur, sicut color in corpore. Item: Res ergo mutabiles neque simplices proprie dicuntur substantia. Item: Nefas est autem dicere ut subsistat, et subsistit bonitati suæ, atqui illa bonitas non substantia sit, vel potius essentia, neque ipse Deus sit bonitas sua, sed in illo sit, tanquam in subjecto. Unde manifestum est Deum abusive vocari substantiam, ut nomine usitati intelligatur essentia, quæ vere ac proprie dicitur, ita ut fortasse Deum solam dici oporteat essentiam. Est enim vere solus quia incommutabilis est, idque suum nomen Moysi enuntiavit, cum ait: « Ego sum qui sum (Exod. III, 14). » Et: « Dices ad eos: Qui est misit me ad vos (ibid.). » Sed tamen sive essentia dicitur, quæ proprie dicitur, sive substantia quod abusive, utrumque ad se non relative dicitur. Unde hoc est Deo esse quod subsistere, et ideo si una essentia Trinitas, una etiam substantia. De quo etiam Job loqui ur: Ipse enim solus est et nemo advertere potest cogitationes ejus (Job XXIII, 13).*

Ex his itaque liquet, nec etiam juxta sanctos proprie, nec juxta philosophos ullo modo Deum substantiam dici. Patet itaque a tractatu philosophorum, rerum omnium naturas in decem prædicamenta distribuentium, illam summam majestatem esse exclusam omnino, nec uno modo regulas aut traditiones eorum ad illam summam atque ineffabilem

celsitudinem conscendere, sed creaturarum naturis inquirendis eos esse contentos secundum quod scriptum est: *Qui de terra est, de terra loquitur (Joan. III, 34)*, quas nec adhuc comprehendere ac ratione discutere ad illud sufficiunt. Quod summus ille sapientum Salomon considerans ait: *Cunctæ res difficiles, non potest eas homo explicare sermone, et alta profunditas, quis inveniet eam? (Eccle. I, 8).* Et per semetipsam Sapientia: *Cogitationes, inquit, mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ. Corpus enim quod corrumpitur aggravat animam, et deprimit terrena habitatio sensum nulla cogitantem. Et difficile æstimabimus quæ in terra sunt, et quæ in prospectu sunt, inveniemus cum labore. Quæ in cælis sunt, quis investigabit? (Sap. IX, 14-16.)* Quod etiam omnis hæc locutio ad creaturarum status maxime accommodata sit, ex ea præcipue parte orationis apparet, sine qua nulla dicitur constare perfectio orationis, ex ea scilicet quæ verbum appellatur. Hæc quippe dictio temporis designativa, quæ incœpit a mundo. Unde si hujus partis significationem attendamus, per eam cujusque constructionis sensum infra ambitum contineri vel coerceri temporis, hoc est ad eas res tantum temporaliter inclinari, quas demonstrare volumus, temporaliter contingere, nec æternaliter subsistere. Unde cum dicimus Deum priorem esse mundo, sive existere ante tempora, quis sensus in his verbis verus esse potest de processione Dei et successionem istorum, si hæc verba ad hominum institutionem accipiamus, secundum ipsam temporis significationem, secundum tempus priorem esse mundo vel exstitisse, hoc est in tempore præterito fuisse antequam tempus esset aliquid? Oportet itaque cum ad singularem divinitatis naturam quasunque dictiones transferimus, eas in quamdam singularem significationem seu etiam institutionem contrahere. Atque per hoc quod omnia etiam excedit, necessario propriam institutionem excedere. Constat quippe juxta Boetium ac Platonem cognatos de quibus loquuntur rebus oportere esse sermones. Quod recte Gregorius attendens in prologo Moralium, ait: *Indignum vehementer existimo, ut verba cælestis oraculi restringam sub regulis Donati.* Sed nec proprium et usitatum nomen Dei ad illam unicam divinitatis majestatem, quæ excogitari non valet, necdum disseri, ipsi magni philosophi noverunt accommodare qui cum Deum cum Marte nominant, quem animali rationi supponunt de mundo et cælestibus corporibus illud, ut supra meminimus, accipiunt.

Quid itaque mirum si, cum omnia ineffabiliter transcendat Deus, omnem quoque institutionis humanæ sermonem excedat? Et cum ejus excellentia omnem longe exsuperet intellectum, propter intellectus autem, voces sunt institutæ, quid mirum si intellectus transcendat, qui transcendit causas? multo quippe facilius res excogitari, quam disseri valet. Quid etiam mirum si in seipso Deus philo-

sophorum infringat regulas aut exempla, quæ in factis suis frequenter cassat? Cum videlicet aliqua nova contra naturam facit, sive supra naturam, hoc est super hoc quod prima instructio rerum potest. Nunquid enim illuminatione cæci, nota illa philosophorum regula infringitur qua ab Aristotele dictum est: Ab habitu quidem in privationem fit mutatio, in habitu vero a privatione impossibile est. Neque enim cæcus factus rursus videt, etc. Nunquid et Virginis partus omnino illi præjudicat propositioni quæ frequenter a philosophis in exemplum necessariæ consequentiæ seu argumentationis affertur: *Si peperit, cum viro concubuit?* Ut hinc quoque appareat quod ait Apostolus: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi* (I Cor. 1, 20). Quod si ut philosophos salves ea quæ per miracula fiunt a disciplinis vel regulis illorum excipias, aut in his vocabula propriam significationem non observare dicas, ut videlicet proprie dicatur visio vel partus qui per miracula fiunt, quanto magis in ipso auctore miraculorum id concedi oporteat, ut illius excellentiæ singularitas aliquid habeat proprium, quod sicut humanas cogitationes ita et humanarum disciplinarum transcendat traditiones? de quibus recte Apostolus admonet dicens: *Videte ne quis vos decipiat per prophetiam et inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum* (Coloss. 2, 8).

Ecce enim secundum ipsius Domini documentum, ut supra meminimus, testimonium Job eum solum proprie esse profiteri cogimur, quem penitus nihil esse constat, secundum illam sæcularium disciplinam doctorum, quæ omnium rerum, ut dictum est, naturas in decem prædicamenta distribuit. Attendite, fratres et verbosi amici, quantum ab invicem dissonent divinæ et humanæ traditiones, spirituales et animales philosophi sacrarum et sæcularium litterarum disciplinæ: nec tanquam temerarii iudices arguatis, cum talia fides verba protulerit, quorum intelligentia vestris incognita sit disciplinis. Certum quippe est, quoniam unaquæque scientia atque cujuslibet artis tractatus propriis utitur verbis, et unaquæque doctrina propriis locutionibus gaudet, et sæpe ejusdem artis tractatores verba variare delectat, quia semper in omnibus, teste Tullio, identitas mater est satietatis, hoc est fastidium generans, atque in tantum etiam variare, ut sæpe vocem eandem de una significatione sic ad aliam transferant, ut si vocis identitatem magis quam sensuum diversitatem sequamur, ipsos sibi contrarios reperiamus. Quanto magis ergo illius singularis, et summi boni tractatores singularia verba quædam habere oportuit, aut ad quamdam illa detorquere significationem, quibus id quod singulare est singulariter profertur, nec publicis et vulgariibus locutionibus illud ineffabile, illud incomprehensibile coeretur. De quo si quid de aliqua similitudine de creaturis ad Creatorem vocabula transfe-

rimus, quæ quidem vocabula homines instituerunt ad creaturas designandas quas intelligere potuerunt, cum videlicet per illa suos intellectus manifestare vellent.

Cum itaque homo vocem invenerit ad manifestandos intellectus suos, Deum autem minime intelligere sufficiat, recte illud ineffabile bonum effari nomine non est ausus. Unde in Deo nullum propriam inventionem vocabulum servare videtur. Sed omnia quæ de Deo dicuntur, translationibus et parabolicis ænigmatibus involuta sunt, et per similitudinem vestigantur, ex parte aliqua inductam, ut aliud de ineffabili majestate credendo, nunc magis quam intelligendo degustemus. Et quoniam minus plenarias similitudines invenimus ad illud quod singulare est inducendas, minus de eo satisfacere possumus per similitudines. Quod diligenter beatus attendens Augustinus in libro contra Felicianum Arianum, de hoc ipso quærentem, ita scripsit: FELICIANUS: *Nescio quo pacto una creditur esse substantia, cum non dicatur una esse persona. Velim quæso, exemplo mihi faciliore dicta dilucides.* AUGUSTINUS: *In rebus quidem incomprehensibilibus exempla non suppetunt disputandi. Tamen in quantum fieri potest, etiam in hac parte non deero: Ecce homo pater habet hominem filium, est commune utrisque quod homo est, uni tamen quod filius, alteri proprium videtur esse quod pater est. Item: Patrem ingenitum, Filium genitum dico, eo tantum docens ingenitum Patrem, quod non processit ex altero; eo genitum Filium, quod etiam existit ex semetipso.* Itaque si proprium Patri quærimus, sufficit, quia solus non habet Patrem; si Filii satis est, quia non habet prolem. Quas tamen ut possumus aggrediamur, maxime ut pseudodia lectorum importunitatem refellamus, quorum disciplinas et nos paululum attingimus, atque adeo in studiis eorum profecimus, ut Domino adjuvante ipsis in hac re per humanas rationes quas solas desiderant, satisfacere nos posse confidamus. Habet enim humanas rationes etiam conditor rationis ipse, quibus animalium hominum ora obstruere possit, qui nos per Sapientiam admonet dicens: *Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi esse sapiens videatur* (Prov. xxvi, 8). De cujus etiam sapientia in ipso Sapientiæ libro, inter cæteras etiam laudes ipsius, dicitur: *Scit versutias sermonum et dispositiones argumentorum* (Sap. viii, 9). Tunc vero probabiliores illis afferimus similitudines, si de ipsis artibus quas frequentant, eas sumere poterimus, et ad singula quæ objiciunt, illas applicuerimus.

XI.

Quærent autem quomodo in Deo una penitus permanente substantia vel essentia aliqua, ibi proprietatum sit diversitas, secundum quas Trinitas personarum constat. Vel quomodo potest esse, ut cum unaquæque ibi persona sit Deus, nec tamen una persona sit alia, non etiam plures dii, sicut et plures personæ sint dicendi. Aut quæ sit denique generatio Filii de Patre, vel processio Spiritus ab utroque.

Quod quidem ut diligentius fiat, præmittendum est A quot modis idem, et quot modis diversum, accipiatur.

XII.

Tribus autem modis utrumque, et fortasse pluribus dici solet. Idem namque similitudine, idem essentialiter sine numero, idem proprietate dicimus : idem similitudine, cum eadem res apud omnes esse, sicut et intellectus, Aristoteles asserit, et nos eadem merces in hac et in illa civitate reperiri dicimus. Tam numero autem quam essentialiter idem sunt, cum sit eadem essentia tam hoc est quam illud, ut numerum in se rerum non habeant, nec res plures numero dici queant, ut in Socrate homo, et animal, vel homo et risibile. Proprietate autem seu diffinitione idem sunt, quæ non solum B numero sunt eadem, verum etiam nec proprietatibus ullis, nec propriis discrepant similitudinibus, ut ensis et mucro, vel album et candidum. Quam quidem maximam identitatem juxta proprium et expressum esse rei Boetius attendens in primo Topicorum, ait : *Rursum potest de eo quod est idem, fieri certamen, ut an idem sit utile quod honestum est. Sed hæc quomodo diffinitioni est aggreganda ? quarum enim rerum diffinitio est eadem, ipsæ quidem eadem sunt. Quarum vero diversa ratio substantiæ est, diversæ etiam ipsæ sunt. Tribus etiam modis solet diversum sumi essentialiter, scilicet numero, proprietate, seu diffinitione. Diversa namque essentialiter dicimus, si eadem essentia quæ est hoc, non sit illud, et si homo est nullius essentia tanquam pars C includatur, ut manus et homo. Tunc vero etiam numero sunt diversa, cum ita tota quantitate suæ essentia sunt discreta, ut in computatione sibi queant admisceri, cum videlicet dicitur unus, duo, tres, etc. Quod tunc quidem fieri potest cum non solum hoc non est illud, verum etiam nec ipsum, nec aliud de ipso est de substantia alterius, ut hic homo et ille, et etiam in eadem manu hic digitus et ille. Proprietate vero seu diffinitione diversa sunt, quæ licet habeant de se prædicari, cum essentialiter idem sunt, secundum proprios tamen status, aliud est hujus proprium, et aliud illius, et singula propriis diffinitionibus et in sensu diversis sunt terminanda. Proprias vero diffinitiones eorum esse dicimus, quorum ex D integro exprimunt esse, ut substantia corporea corporis, vel aptum ad ridendum risibilis, vel habens albedinem albi, quanquam differentia, proprietatis scilicet seu diffinitionis, Boetius in libro divisionum diligentem attendens rationale et bipes, quæ idem numero contingit esse, differre tamen his verbis asserit : *Quoniam vero quædam sunt quæ differunt quæ contra se in divisionibus poni non debent, ut in animali rationale et bipes. Nullus enim dicitur animalium, alia sunt rationalia, alia duos pedes habentia, idcirco quod rationale et bipes licet differant, nulla tamen a se oppositione distinguuntur, etc.**

Idem in primo Topicorum, cum propositionem et quæstionem et conclusionem definisset et suis

PATROL. CLXXVIII.

singula proprietatibus distinxisset, ostendendo scilicet quod unumquodque et quantum ex vi et natura propria requireret, idem numero hæc tria esse monstraret, nihilominus tamen ea dicuntur differre secundum proprietates quas assignaverat, ostendit dicens : *Idem igitur est propositio quomodo conclusio, sed differunt supradicto modo.* Quam quidem differentiam et B. Gregorius diligenter considerans lib. Moralium XXI, ait : *Hoc inter peccatum distat et crimen, quod omne crimen peccatum est, sed non omne peccatum crimen.* Rursus Boetius in prædicto libro Topicorum, ut jam supra meminimus, cum illam quæstionem, *Utrum idem sit utile quod honestum*, de diffinitione esse docet dicens secundum hæc quomodo diffinitioni est aggreganda. Quarum enim rerum eadem diffinitio est, ipsæ quidem eadem sunt; quarum vero diversa substantiæ ratio est, ipsæ etiam sunt diversæ, patenter ostendit quæcunque diffinitionibus propriis discrepant, etsi eadem numero illa esse contingat, ut eadem videlicet res aliqua hoc sit et illud, nihilominus tamen illa dici diversa. Quod et Porphyrius ante in Isagogis suis docuerat dicens : *Quorum termini sunt differentes, ipsa quoque sunt differentia.* Qui etiam cum ait : *Differentiarum aliæ quidem sunt secundum quas dividimus genera in species, aliæ secundum quas ea quæ diversa sunt specificantur : hoc est aliæ sunt divisivæ generum, aliæ constitutivæ specierum ;* quomodo has ab illis alias dixit, cum omnis divisiva sit constitutiva, et e contrario nisi secundum proprietatem dividendi et constituendi quæ diversæ sunt ? Aliud quippe exigit ex eo quod est divisiva, et aliud ex eo quod est constitutiva, licet modis omnibus eadem sit numero divisiva et constitutiva differentia. Tale igitur est dicere aliam esse differentiam divisivam, et aliam constitutivam, ac si dicamus alterius proprietatis esse divisivam, alterius constitutivam, licet penitus ea sit divisiva quæ constitutiva, et e converso. Hoc autem modo facile in singulis rebus assignari potest, et unam numero atque essentialiter rem permanere, et ipsi plures inesse proprietates secundum quas aliqua diversa sunt diffinitione, non numero, et eadem res diversa in sensu vocabula sortiantur. Verbi gratia : hic homo et substantia est et corpus, et animatum et sensibile, quod est alias rationale, et mortale quod est homo. Et fortassis albus et crispus, et aliis accidentibus subjectus quæ recipit, et cum ipso idem sit numero, vel essentialiter substantia, quod corpus vel animatum, etc. Nihilominus tamen hæc ab invicem proprietatibus suis diversa sunt, secundum quas scilicet ipsa diversis terminanda sint diffinitionibus : aliud quippe substantiæ est proprium, et aliud corporis; alius cæterorum et alius substantiæ status dicitur; alius corporis, alius cæterorum.

Ad hunc igitur modum cum in singulis rebus, una permanente substantia possint innumerabilia assignari, secundum proprietates suas ab invicem

diversa, quid mirum si una permanente divina essentia, diversæ quæ in illo sint proprietates, secundum quas distingui tres personæ queant? Sicut enim in uno homine qui simul substantia est et corpus, vel cætera singula quæ prædicta sunt, et fortassis quantum ad diversos pater et filius, alia est proprietas substantiæ, alia corporis, et cæterorum, et alia est patris et filii, ita et in Deo licet eadem essentia sit Pater et Filius et Spiritus sanctus, alia tamen est proprietas Patris, secundum quod scilicet generat, alia Filii, secundum quod generatur, alia Spiritus sancti, secundum quod procedit. Quas quidem proprietates plenius exponemus. Si quis forte id quod de rerum identitate, vel proprietatum diversitate monstramus, non satis ad rem quam proposuimus pertinere dicat, nisi etiam in aliquibus rebus una permanente essentia, plures quoquo modo personas inesse demonstramus, agnoscat nullam ex totosimilitudinem, sed ex parte aliquam induci. Alioquin identitas potius quam similitudo diceretur; ut tamen et in hoc satisfacere valeamus, divina nobis ex ipsorum artibus gratia providit. Nam et grammatici cum tres distinguunt personas, primam videlicet quæ loquitur, secundam ad quam loquitur, tertiam de qua tanquam ab utrisque diversa loquuntur personarum, juxta quarum proprietates diversitatem intelligunt, ut eidem rei sic tres istas personas inesse fateantur, ut idem homo et prima sit persona secundum quod loquitur, et secunda secundum quod ad eum aliquis loquitur, et tertia secundum quod de ipso inter aliquas sermo est. Et prima quidem persona cæterarum principium est quoddam, et origo seu causa; et rursus prima et secunda tertiæ. Nisi enim prima sit persona, quæ scilicet loquitur, quomodo erit secunda, ad quam videlicet sermo loquentis? dirigatur? aut quomodo tertia erit, de qua scilicet invicem loquuntur, nisi invicem illis loquentibus. Unde et bene quantum ad ipsum existentiam gradum seu modos, illa prima dicitur, ex qua cætera habent esse, et illa secunda post primam, ex qua simul et ex prima tertia esse habet.

XIII.

Quam etiam similitudinem si quis ad divinæ Trinitatis personas inducere velit, non incongrue fortassis aptare poterit, cum videlicet ex Deo Patre tam Filius quam Spiritus sanctus, et ex Patre simul et Filio simul Spiritus sanctus habeat esse. Secundum quos etiam existentiam modos beatus quoque Augustinus, ut jam olim meminimus supra, secundum a Patre dicit Filium, et Spiritum sanctum nominat tertium. Sicut autem, juxta grammaticos persona sub disjunctione facilius describitur hoc modo: Persona est qui loquitur sive ad quem loquitur, vel de quo tanquam diverso loquitur, ita et divinæ personæ sub disjunctione patentius describi hoc modo videntur. Persona est in

A illa summa Trinitate Deus Pater vel ejus Filius, sive amborum Spiritus sanctus. Sicut etiam ibi nemo grammaticorum dicit primam personam esse secundam aut tertiam, cum sint earum diversæ proprietates, licet eadem res, ut diximus, quæ est prima persona sit secunda vel tertia, ita et in Deo, cum eadem essentia quæ est Pater, sit Filius et Spiritus sanctus, nemo orthodoxus dicit unam personam esse alteram. Quod si post grammaticam quasi puerilem disciplinam ad philosophicam perfectionem conscendere juvat, ut scilicet tantum aliquam ad propositum nostrum idoneam sumamus similitudinem, nec ibi nobis divinæ gratiæ suffragium deerit, maxime cum de ipsis Apostolus philosophis loquens, asserat illos *a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas* (Rom. 1, 20). Ubi quidem cum ait, *invisibilia ipsius*, id est Dei, quia etiam ipso nomine spiritus, invisibilis natura declaratur; et pluraliter, ut dictum est, *invisibilia* septiformem ejus spiritum, hoc est Spiritum sanctum, intelligi arbitror, qui nonnunquam etiam pro diversitate donorum septem spiritus appellant; *sempiterna* autem *virtus* Dei Filius intelligi, juxta quod alibi ait idem Apostolus: *Christum Dei virtutem et Dei sapientiam* (I Cor. 1, 24). Cum vero ait *invisibilia ipsius* vel *ejus virtus*, per hoc quod *ipsius* et *ejus* Patrem dixerit, ipsum expressit, cujus videlicet tam ipse Spiritus quam Filius esse dicitur: cum autem subdit, *et divinitas*, subaudis similiter intellecta conspicitur, unitatem divinitatis in tribus illis personis assignari. Sin autem intelligatur ut dicatur divinitas ipsius vel ejus, sicut Dei invisibilia ipsius vel virtus ejus, recte quoque cum dicitur divinitas ipsius, id est ipse Deus cujus sunt illa invisibilia, et illa virtus, Deus Pater intelligitur.

Quomodo autem philosophi hanc personarum distinctionem in una divinitatis essentia, per similitudinem alicujus mundanæ creaturæ, et eorum quæ in ipsa sunt creatura vestigare poterunt atque invenire, facile, credo, poterit assignari in his quæ ex materia et forma, vel ad similitudinem materiæ et formæ dixerunt consistere, verbi causa: *Æs* quidem est inter creaturas, in quo artifex operans, et imaginis regiæ formam exprimens, regium facit sigillum, quod scilicet ad sigillandas litteras, cum opus fuerit, ceræ imprimatur (51). Est igitur in sigillo illo ipsum æs materia, ex quo factum est, figura vero ipsa imaginis regiæ, forma ejus; ipsum vero sigillum ex his duobus materiatur atque formatum dicitur, quibus videlicet sibi convenientibus ipsum est compositum atque perfectum. Nil quippe est sigillum quam æs ita formatum. Id itaque essentialiter est ipsum æs, quod est materia ærei sigilli, et sigillum ipsum cujus est materia, cum tamen in suis proprietatibus ita sint distincta, ut

(51) Contra hanc similitudinem scripsit S. Bernardus ep, 190,

aliud sit proprium æris, aliud ærei sigilli, et quamvis idem sint essentialiter, sigillum tamen est æreum ex ære, non æs ex æreo sigillo, et æs est materia ærei sigilli, non sigillum æris. Nec ullo modo æs materia sui ipsius esse potest, quamvis sit materia sigilli, quod est ipsum æs, non enim æs ex ære fit, sicut sigillum ex ære est constitutum, et quamvis idem sit materia ipsa quod est materiatum, nequam tamen in sigillo illo materiatum est materia, vel materia est materiata. Facto autem ex ære sigillo, jam sigillabile est, hoc est aptum ad sigillandum, etsi nondum sit actualiter sigillans. Cum autem per illum sigillari ceram contingit, jam in una æris substantia tria sunt proprietate diversa, æs videlicet ipsum, sigillabile, et sigillans. Quæ quidem inter se sic se habent, ut ex ære sit factum sigillabile, hoc est sigillum et ex ære simul et sigillabili contingat fieri sigillans. Et ex ære quippe quod erat primitus, ad hoc productum est ipsum æs ut sigillabile esset, deinde ut quod æs sigillabile jam erat, sigillans fieret. Sic igitur cum eadem sit essentia æris et sigillabilis, et sigillantis, quæ tria proprietate diversa sunt, ita hæc tria invicem sibi sunt conjuncta, ut ex ære sigillabile, et ex ære et sigillabili simul, sigillans habeat suum esse. Quæ quidem omnia si ad divinæ Trinitatis doctrinam congruis proportionibus reducantur, facile est nobis ex ipsis philosophorum documentis, pseudo-philosophos, qui nos infestant, refellere. Sicut enim ex ære sigillum est æreum, et ex ipso quodammodo generatur, ita ex ipsa Dei Patris substantia Filius habet esse, et secundum hoc ex ipso dicitur genitus. Ut enim ex suprapositis jamdudum ostendimus, specialiter nomine Patris divina potentia declaratur, sicut nomine Filii divina sapientia significatur. Est autem divina sapientia quædam, ut ita dicam, ipsius Dei potentia, qua videlicet ab omni sibi fallacia vel errore providere potest, ita veraciter cum ista dijudicare, et scrutando penetrare, ut in nullo decipi vel errare possit.

Sapientia itaque divina potentia est illa et facultas disserendi, per quam *omnia oculis ejus nuda sunt et aperta* (Hebr. iv, 13), nec quidquam ignorantia illi possit inesse. Sicut enim sanativum aut durum ex potentiis quibusdam dici Aristoteles astruit, quod videlicet ipsa incommodis suis resistere valent, ita sapientia ratione quadam potentia dicitur, quia fallaciæ scilicet vel ignorantia resistitur, nec in aliquo per errorem mens cæcata labatur. Sic et visionem potentiam quamdam, sicut e contra cæcitate impotentiam nominamus. Idem quoque de scientia qualibet quæ visio quædam mentis est, et de ignorantia dici convenit. Cum igitur sapientia quædam, ut dictum est, sit potentia; sicut enim æreum sigillum est quoddam æs, liquet profecto divinam sapientiam ex divina potentia esse suum habere, ad eam scilicet similitudinem qua sigillum

A æreum ex ære dicitur esse, quod est ejus materia vel species ex genere, quod quasi materia speciei dicitur esse, ut animal hominis. Sicut enim ex eo quod est æreum sigillum exigit necessario ut æs sit, et ex eo quod homo ut animal sit, sed non e contrario. Ita divina sapientia, quæ est potentia discernendi, exigit quod sit divina potentia, non e contrario. Quippe ut æs tam ad æreum sigillum quam alia sit, et potentia divina tam ad discernendum quam ad operandum se habet: et sicut æreum sigillum de ipsa æris substantia vel essentia dicitur esse, cum esse videlicet æreum sigillum sit esse æs quoddam, et esse hominem, id est animal rationale... sit esse animal quoddam, ita et divina sapientia de divinæ potentia dicitur esse substantia, cum videlicet esse sapientiam, id est potentiam discernendi, sit esse potentiam quamdam, quod est Filium de substantia Patris esse, vel ab ipso genitum esse (52). Nam et species ex genere quasi gigni vel creari philosophi dicunt, secundum hoc scilicet, quod ex ipso, ut dictum est, esse contrahunt: Boetius in libro Divisionum, genus in species quasi in quasdam a se quodammodo procreationes dividi asserit.

Cum autem species ex genere creari seu gigni dicantur, non tamen ideo necesse est genus species suas tempore, vel per existentiam præcedere, ut videlicet ipsum prius esse contigerit quam illas. Nunquam etenim genus, nisi per aliquam speciem suam, esse contingit, vel ullatenus animal fuit, antequam rationale vel irrationale fuerit: et ita quædam species cum suis generibus simul naturaliter existunt, ut nullatenus genus sine illis, sicut nec ipsæ sine genere esse potuerint, sicut quantitas et unitas, vel numerus et binarius. Sic et divina sapientia, licet, ut dictum est, ex divina potentia omne habeat, quod est Filium ex Patre gigni, non tamen hanc illa præcesserit, cum nullatenus sine sapientia Deus esse potuerit. Sic et innumerabilia ex aliis gigni vel esse videntur, a quibus tamen tempore nullatenus præceduntur, ut ex sole splendor aut calor, quæ ad similitudinem Trinitatis nonnulli afferre consueverunt, ut sit videlicet Filius ex Patre, sicut splendor ex sole, et rursus Spiritus ex ipso, sicut ex sole calor. Splendor quippe ad sapientiam, quæ tamem est animæ, recte videtur pertinere, et de ipsa Dei sapientia quæ Filius ejus intelligitur, scriptum est ab evangelista: *Erat lux vera quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum* (Joan. i, 9). Et ab ipso dictum est Filio: *Ego sum lux mundi* (Joan. viii, 12). Et Apostolus inquit: *Splendor gloria ejus* (Hebr. i, 3). Spiritus vero sanctus, qui amor Dei dicitur, recte per calorem intelligi videtur, cum in omnibus ipsis amor quo calere pectora dicuntur, frequenter calor sive ignis appelletur. De quo et ipse Filius ait: *Ignem veni mittere in terram,*

(52) B. Bernard. epist. 190 hunc refutat locum.

et quid volo nisi ut ardeat? (Luc. xii, 49). Hoc est amore potius quam timore corda terrena implere. Et Psalmista neminem absque aliquo divinæ gratiæ dono conspiciens, *Non est*, inquit, *qui se abscondat a calore ejus* (Psal. xviii, 7).

Et hanc profecto de sole similitudinem illam esse existimo, qua in divinæ Trinitatis assignatione Platonem usum esse commemorat, ut jam supra meminimus dudum. Sed quia nec secundum philosophos, id est ipsa solis substantia, quod est ejus splendor aut calor, sicut eadem est essentia Patris et Filii; nec calor simul de sole et splendore est, sicut Spiritus simul ex Patre et Filio, a quibus ipse procedit, magisque de substantia ejus calor esse videtur qui substantialis est igni, ac per hoc ipse magis ad Filium qui de ipsa substantia Patris est quam ad Spiritum pertinere, minus fortasse quam volumus, hæc inducta de sole similitudo ad propositi nostri demonstrationem sufficit. Quod et quidam nostrum attendentes, cum trium personarum eandem essentiam assignare conarentur, et sicut Filium ex Patre esse, sic Spiritum ab utrisque, de fonte, et rivo, et stagno familiariorem videntur excogitasse similitudinem. Eadem quippe aqua fontis et rivus primo fit, et postmodum stagnum, et sicut rivus ex fonte, sic stagnum ex rivo simul et fonte contrahit esse. Patrem itaque fonti, Filium rivo, Spiritum sanctum comparant stagno. Quod ad incarnationem Verbi demonstrandam sic attendunt rivum in fistula, quasi Filium in carne humana, ac si rivum in fistula cum dicamus Verbum incarnatum. Cujus quidem, ni fallor, similitudinis fundamentum Anselmus Cantuariensis a beato sumpsit Augustino scribente ad Laurentium papam de hoc ipso, et fontem et ejus rivum, quorum est eadem substantia, ac divinæ generationis exemplum. Ubi eadem substantia generantis et geniti inducitur. Sed hæc quoque similitudo ad identitatem substantiæ trium personarum in hoc minus sufficere videtur, quod eadem aqua non est simul fontis, et rivi, et stagni, sed per temporis, ut dictum est, successione, sicut est eadem simul essentia Patris et Filii et Spiritus sancti. Imo eodem tempore alia est essentialiter aqua fontis quam rivi seu stagni, unde fortassis hæc similitudo illi potius suffragatur hæresi, quæ ita per tempora proprietates personarum commiscet, ut eandem personam dicat quando vult esse Patrem, quando vult esse Filium vel Spiritum sanctum. Quod et nos providentes, alias quasdam similitudines, tam secundum grammaticos, quam secundum philosophos superius induximus, quas proposito nostro magis convenire credamus, sed eam præcipue quæ sumpta est de philosophis majori ratione præditis, ac per hoc a doctrina veræ philosophiæ (quæ Christus est) minus remotis.

XIV, XV.

Superest nunc post generationem Filii, de pro-

cessione Spiritus sancti disserere, in quo præcipue de ipso confidentes, quem apostolis Dominus promittens, *Ille vos docebit*, inquit, *omnia, et suggeret vobis omnia quæcunque dixerò vobis* (Joan. xiv, 26), tanto ampliorem gratiam ab ipso in hoc speramus, quantum id amplius ad ipsum pertinet quod disserere cupimus. Spiritus spirando quasi spiritus dictus est, unde Veritas, *Spiritus inquit, ubi vult spirat* (Joan. iii, 8). Et Propheta convenienti metaphora Spiritum Domini distinguens, Spiritum oris ejus ipsum appellat (Psal. xxxii, 6). Ideoque ipso suo nomine procedere ex Deo Patre vel Filio potius quam gigni declaratur. Benignitas quippe ipsa quæ hoc nomine demonstratur, non est aliqua in Deo potentia sive sapientia, cum videlicet ipsum benignum esse non sit in aliquo esse sapientem aut potentem, sed ejus bonitas magis secundum ipsum charitatis effectum sive effectum accipienda est (53). Charitas autem, teste Gregorio, minus quam inter duos haberi non potest. *Nemo enim*, inquit, *ad semetipsum charitatem dicitur habere, sed dilectionem in alterum extendit, ut esse charitas possit*. Procedere itaque Dei est, sese ad aliquam rem per affectum charitatis quodammodo extendere, ut eam videlicet diligat ac ei per amorem se jungat. Cum itaque tam Filius quam Spiritus sanctus ex Patre sit, hic quidem genitus, ille procedens, differt in eo generatio ipsa a processione, quod is qui generatur, ex ipsa Patris substantia est, cum ipsa, ut dictum est, sapientia, hoc est ipsum esse habeat, ut sit quædam potentia; ipse vero charitatis affectus magis ad benignitatem animi quam ad potentiam attineat, unde bene Filius ex Patre gigni dicitur, hoc est ex ipsa Patris substantia proprie dicitur esse. Hinc Nicæna synodus quasi exponens hanc generationem Filii ex Patre ait: *Credimus et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei, natum ex Patre unigenitum*, hoc est ex substantia Patris, *Deum ex Deo, lumen ex lumine*. Non ignorans nonnullos ecclesiasticorum doctorum astruere Spiritum quoque sanctum ex substantia Patris esse, hoc est ab eo sic esse, ut etiam ipse unius sit substantiæ cum Patre, proprie tamen non dicimus ex substantia Patris esse: solus Filius dicendus est. Spiritus vero quamvis ejusdem substantiæ sit cum Patre et Filio, unde etiam Trinitas omousios, id est unius substantiæ prædicatur, minime tamen ex substantia Patris aut Filii, si proprie loquimur, esse dicendus est, quod oportet ipsum ex Patre vel Filio gigni, sed magis ex ipsis habet procedere, quod est Deum se per charitatem ad alterum extendere, quodammodo etenim per amorem unusquisque a seipso ad alterum procedit, cum proprie, ut dictum est, nemo ad seipsum charitatem habere dicatur, aut sibi ipsi benignus esse, sed alteri. Maxime autem Deus cum nullius indiget, erga ipsum benignitatis affectum commoveri non potest, ut sibi

(33) Locus productus a B. Bernard. epist. 190, post medium.

aliud ex benignitate impendat, sed erga creaturas tantum, quæ divinæ gratiæ beneficiis indigent, non solum ut sint, sed ut bene sint.

Quo itaque modo Deus a seipso ad creaturas exire dicitur per benignitatis affectum sive effectum, cum hoc ipsum quod benignus est, aut benigne aliquid ex charitate agit, secundum affectum vel effectum quem in creaturis habeat, dicatur. Tunc vero in se per benignitatem remaneret, si sibi benignus esse posset, aliquam in, beneficentiam exercendo et aliquod sibi beneficium impendendo. Ex Patre autem simul et Filio Spiritus procedere habet, quia bonus ipse affectus sive effectus aliud faciendi vel disponendi ex potentia ipsius, et sapientia provenit, cum ideo scilicet velit Deus aliud et faciat, quia et potest illud adimplere et solerter efficere; nisi enim posset aliud frustra illud vellet, quia efficacia careret, et nisi solerter sciret illud efficere; non haberet egregium effectum. Nonnullos autem aliud velle contingit, quod non sufficiunt adimplere, quod etiam si possunt, non ita, ut oportet, perficere sciunt; quorum quidem voluntatem tam impotentia ipsorum quam inscientia irrationabilem facit. Ut igitur bona Dei voluntas erga quælibet facienda vel disponenda omnino ratione prædicta demonstraretur, ex Patre et Filio, sicut prædictum est, procedere Spiritus sanctus perhibetur. Sicut igitur ex ære sigillum æreum habet esse, et rursus ex ære simul et sigillo, id est sigillabili, sigillans habet esse, sic ex Patre solo Filius habet esse, et ex Patre et Filio Spiritus sanctus, ut exposuimus. Et sicut sigillum in forma impressæ sibi imaginis consistit, sic solus in forma Dei esse dicitur, et figura substantiæ ejus, sive ipsa Patris imago, id est expressa ejus similitudo nuncupatur, cum ipse Filius tanta Patri cognatione, ut ita dicam, sit unitus, ut non solum ipse sit unius cum Patre substantiæ, sed insuper, ut dictum est, ex ipsa Patris substantia. Ad hanc fortassis similitudinem, æris scilicet et ærei sigilli, quasi videlicet informis et formati, Hilarius respexit cum, ut dudum supra meminimus, Filium a Patre forte formatum dixit, id est eo modo esse suum habere de Patre quo res formata ex ipsa [sua] materiæ substantia dicitur esse. Non tamen ullomodo materiam vel materiatum in Deo concedimus esse, sed in creaturis tantum vel mutabilibus rebus quæ sunt accidentium susceptibiles, sicut ergo sigillans eo ipso quo sigillans est in alterum quiddam mollius cui imprimitur procedit, ut videlicet ejus imaginis, quæ in ipsa ejus substantia jam erat, formam illi tribuat, sic Spiritus sanctus donorum suorum distributione nobis infusus imaginem Dei deletam in nobis reformat, ut juxta Apostolum, conformes efficiamur imaginis Filii Dei (Rom. viii, 29), id est Christo, ut sequamur vestigia ejus qui peccatum non fecit (I Petr. ii, 21, 22), et de veteri homine in novum transeamus. Sicut autem æs et sigillum seu sigillans in suis proprie-

atibus diversa sunt secundum modos existentiam quos advincem habent, ita scilicet ut nullus ipsorum proprietatem alterius communicet, sic et Pater et Filius et Spiritus sanctus. Verbi gratia: Sigillum æreum ex ære est tanquam ex materia materiatum, et æs, materia est ærei sigilli, et æreum sigillum materiatum ex ære, et istæ quidem æris et ærei sigilli proprietates ita intermixtæ sunt, ut neque æs sit materiatum ex ære, neque eorum sigillum materia sit æris, cum tamen eadem res sit hoc quod est materia ærei sigilli, vel materiatum ex ære, hoc est æs ipsum, et æreum sigillum. Sic et in divinis contingit personis: secundum id quippe quod divina sapientia, ut diximus, ex divina potentia esse habet, illa Pater hujus, et hæc Filius illius dicitur, et in Deo tantumdem est dicere Patrem, quantum si dicamus sapientiam ex Patre genitam.

Si ergo dicamus ibi Filium esse Patrem, tale est ac si dicamus ipsam Dei Patris sapientiam esse genitorem ipsius sapientiæ Patris, hoc est sui ipsius, ut ipsa scilicet Dei sapientia ex seipsa sit genita, et ex seipsa habeat esse. Similiter si dicamus in Patrem esse Filium, videlicet sui ipsius, tale est ac si dicamus divinam potentiam seipsam genuisse. Quamvis enim idem essentialiter sit æs, quod æreum sigillum, non tamen ideo quia æreum sigillum ex ære est, æs ex seipso esse dicitur, vel quia ipsum posterius est ex ære ideo posterius seipso dicitur. Non enim hoc pronomen quod est sui, relationem facere potest recte, nisi ubi res eadem non essentialitate tantum, sed etiam proprietate nititur. Diversa autem proprietate sunt æs, et æreum sigillum, unde non est consequens ut si æreum sigillum sit ex ære, ideo aliud sit ex seipso. Sicut quamvis idem sit Pater quod et Filius, quia tamen, ut dictum est, proprietatibus suis advincem distant, nullatenus procedunt. Quod si Filius ex Patre sit genitus, vel ex Patre habeat, ut dictum est, esse, ideo concedatur Filius ex seipso genitus esse vel ex seipso habere esse. Quod diligenter beatus attendens Augustinus in primo De Trinitate his confirmat verbis: *Qui putat ejus potentiam Deum esse, ut seipsum genuerit, eo plus errat quod non solum Deus ita non est, sed nec spiritalis creatura, nec corporalis. Nulla enim res omnino est, quæ seipsam gignat.* Sicut igitur in ære et æreo sigillo absoluta eorum nomina sibi per prædicationem conjunguntur, quando videlicet eorum eandem substantiam esse demonstramus, veluti cum dicimus: æs est æreum sigillum, vel e contrario, et similia, nec tamen eorum relativa nomina quæ proprietates eorum prædicant, secundum quas hoc ex illo habet esse sibi conjungi, possunt, sicut materia ærei sigilli, et materiatum ex ære. Nemo etenim dicit: materia ærei sigilli est materia ex ære, vel materiatum ex ære est materia ærei sigilli, sicut et in divinis contingit personis. Ipse etenim Omnipotens est sapiens sive

benignus et e contrario, sed non ipse Pater est Filius, scilicet sui, vel est Spiritus sanctus, cum ipse videlicet Pater non procedat ex Patre, hoc est ex seipso, vel Filio, sicut et Spiritus ex Patre procedit sive Filio; non enim quemadmodum bonus Dēi affectus ex potentia ejus et sapientia ut dictum est, procedit, ita potentia ipsa sive sapientia ex seipsis procedere possunt, quod esset Patrem vel Filium esse Spiritum sanctum.

Græci tamen ex Patre solo, non etiam Filio Spiritum sanctum procedere profitentur, eo scilicet quod Veritas in Evangelio integre continetur de processione Spiritus loquens, solum Patrem commemorat dicens: *Spiritus qui a Patre procedit* (Joan. xv, 26). Qui etiam super hoc quod a Filio eum quoque procedere dicimus, non vehementer, arguunt atque reos anathematis teneri asserunt, quod in principalibus conciliis quæ apud eos celebrata sunt, ita symbola eorum subjunctis anathematibus sancita sunt, ut nulli de fide Trinitatis aliud dicere, vel aliud prædicare, quam ibi contineatur, liceat. In quibus quidem symbolis cum in processione Spiritus de solo Patre commemoratur: *Quicumque, inquit, Filium addunt, anathema incurrunt*, addunt etiam ad exaggerationem impudentiæ, nostræ testimonium damnationis fidei, quod juxta traditionem prædictorum conciliorum Leo tertius Romæ transcriptum in tabula argentea posteris reliquit, pro amore, ut ipsemet dicit, et cautela orthodoxæ fidei. In quo quidem symbolo ipse quoque in processione Spiritus solum commemorat Patrem, his quidem verbis: *Et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem ex Patre procedentem, cum Patre et Filio coadorandum et conglorificandum*, etc. In quanta autem reverentia illa principalia concilia tenenda sint beatus diligenter aperit Gregorius, qui se ea tanquam quatuor Evangelia suscipere et venerari profitetur, unde et eorum verbis, non magis quam evangelicis, vel addere aliud vel substrahere permissit, ita Constantino episcopo Mediolanensi de uno eorum scribens: *Nos auctore Veritate, et teste conscientia fatemur fidem Chalcedonensis symboli illibatam per omnia custodire, nihilque ejus diffinitioni addere, nihil substrahere audere. Sed si quis contra eam ejusdem scilicet modi fidem, sive plus minusve ad sapiendum usurpare appetit, eum omni dilatione postposita anathematizamus, atque a sinu Ecclesiæ matris alienum esse decrevimus*. Sed profecto cum interdicitur ne quis aliter doceat aut prædicet catholicam fidem quam in prædictis continetur conciliis, aliter dictum puto non secundum verborum diversitatem sed secundum fidei diversitatem, ac si dicatur, aliter, hoc est contrario modo, non diverso verborum sono, quia et nos Latine dicimus quod illi Græce. Sicut ergo diversum pro opposito dicitur, ita diverso modo quod est aliter pro opposito modo non incongrue sumitur. Alioquin cum unumquodque illorum conciliorum proprium composuerit atque instituerit symbolum, sintque ipsa symbola ab invicem verbis

diversa, ac fortasse quibusdam sententiis, cum unum nonnunquam contineat quod alterum non habeat, profecto anathematis reus esset, qui uno recepto cætera symbola confitendo recitaret vel reciperet.

Eadem ratione rei teneremur ex supplemento Evangelii additi, cum in Deuteronomio Moyses dicat: *Quod præcipio tibi, hoc tantum Domino facias, nec quidquam addas vel minuas* (Deut. xii, 32). Addi itaque prohibuit contrarium aliquid, non quod perfectioni deesset, suppleri. Quamvis etiam possit intelligi, ut omnino prohibeatur homo ex seipso verbis aliquid supplere. Tunc vero homo ex se aliud adderet, si hoc ex sensu suo, non ex inspiratione Spiritus præsumeret, de quo quidem Spiritu est scriptum: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* (Matth. x, 20). Multa etiam de miraculis sanctorum et de his quæ sancti Patres post apostolos scripserunt prædicamus. Cum tamen Apostolus dicit ad Galatas scribens: *Licet nos aut angelus de cælo evangelizaret vobis præter id quod evangelizamus vobis, anathema sit, sicut prædixi. Et nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit* (Gal. i, 8, 9). Quod autem opponunt Græci evangelicam traditionem ad integram fidei disciplinam sufficere, nec quidquam ulterius addendum esse, præter ea quæ in verbis continentur evangelicis, in se etiam ipsos sententiam proferunt. Cum autem Spiritum a solo Patre procedere (non enim Evangelium cum Patre procedere Spiritum dicat solo adjungit quod ipsi apponunt, sed tantummodo a Patre dicit), quærimus etiam et interrogamus eos cum credant Spiritum sanctum a Patre procedere, utrum credant ipsum a solo Patre procedere, vel non. Quod si sic et vera sit hæc fides, utique ita est quod videlicet a solo Patre ipse procedit, et quod ipsi super hoc sentiunt salubriter doceri seu confiteri, non est incongruum quod non credi sit periculosum, præsertim cum dicat Apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x, 10). Sin autem non a solo Patre Spiritum procedere credant, cum eum a Patre procedere non dubitant, oportet quod tam a Patre quam Filio seu ab alio ipsum procedere assentiant, et quod necesse est credi, salubre sit confiteri, sicut et cætera omnia quæ ad fidem pertinent catholicam. Nec rectæ confessioni officit, si nonnulla confessionis verba in canonicis minime reperiantur Scripturis. Ob hoc enim maxime symbola conciliorum Scripturis illis sunt superaddita, ut illa doceant vel disserant quæ ibi aperte non habentur. Quis enim Trinitatem, sed tres personas in ea sibi coæternas et coæquales, quarum unaqueque sit Deus in illis Scripturis dici meminerit, aut Pilatum Pontium appellari, aut ad inferos animam descendisse Christi, et alia quædam quæ in verbis non continentur canonicis? Multa profecto fidei necessaria post Evangelium ab apostolis, vel apostolicis viris addita sunt, quæ ex verbis evangelicis minime

obantur, sicut est illud de virginitate Matris
 etiam post partum jugiter conservata, et de
 ortasse multis.

autem adversus Græcorum objectionem Spi-
 ritis, libet etiam ex ipsorum doctoribus
 onia proferre quibus a Filio quoque Spiritum
 im procedere doceant. Athanasius in symbolo
*Spiritus, inquit, sanctus, a Patre et Filio non
 , non creatus, nec genitus, sed procedens. Ubi
 m cum præmiserit Spiritum sanctum a Patre
 io esse atque subjunxerit, procedens, manifeste
 eum ab utroque procedere, sicut et esse re-
 , præsertim cum non aliter a Patre Spiritus
 habeat quam procedendo. Didimus etiam eo-
 naximus doctor, in libro De Spiritu sancto, a*

quoque procedere patenter profitetur dicens :
 or, qui et Veritas, ait : « Non enim loquetur
 ipso (Joan. xvi, 13), » loquetur, hoc est non
 e, non sine meo et Patris arbitrio, quia insepa-
 est a mea et Patris voluntate, quia ex se non
 d e a Patre et a me est. Hoc enim ipsum quod
 tit et loquitur a Patre et a me est illi. « Ego
 em loquor (ibid., 7), » id est inspiro quæ lo-
 Siquidem spiritus veritatis dicere, et loqui in
 te non secundum consuetudinem nostram ac-
 tum, sed juxta formam incorporalium natura-
 t maxime Trinitatis, quia voluntatem suam in
 corda credentium. Item : Spiritus sanctus qui
 ritus veritatis, spiritusque sapientiæ, non potest
 Filio loquente quæ nescit, cum hoc ipsum sit

profertur a Filio, id est procedens Deus de Deo,
 is veritatis procedens a veritate, consolator
 s de consolatore. Quæ quidem veritas quæ sit,
 ipse procedit, symbolum Ephesini concilii
 etiam Græcorum fuisse constat) manifeste his
 determinat : Quamvis in sua substantia sit
 us Filii, et intelligatur in persona proprietatis,
 id quod Spiritus est, et non Filius, non est ta-
 alienus ab ipso : nam Spiritus appellatur verita-
 veritas Christus est. Item Cyrillus episcopus
 adrianus in epist. 8, Nestorio directa, quæ sic
 t : Reverendissimo et domino amantissimo, etc.

inquit, in substantia Spiritus specialis, vel certe
 er se secundum quod Spiritus est, et non Filius,
 men est non alienus ab eo. Spiritus enim veri-
 nominatur et profluit ab eo, sicut denique ex
 patre. Joannes Chrysostomus homilia 27, De
 itione symboli quæ sic incipit : Universalis
 ia congaudet : — Iste est Spiritus procedens de
 et Filio, qui dividit propria dona ut vult. Item,
 ia 288, in alia expositione ejus symboli quæ sic
 t : Super fabricam totius Ecclesiæ : — Itaque cre-
 m est Spiritum sanctum Patris esse et Filii.

Istum Spiritum sanctum dicimus Patri et Filio
 æqualem, et procedentem de Patre et Filio. Hoc
 ne colloquia mala corrumpant mores vestros
 Item : Videte ubique sacramentum Trinitatis,
 t in Spiritum sanctum credimus, qui Spiritus
 lens de Patre et Filio charitate conjungitur.

A Augustinus libro Quæstionum ad Orosium, cap. 11 :
*Spiritus Dominus noster ille Christus post resurre-
 ctionem suam, ut ostenderet a se procedere Spiritum
 sanctum sicut a Patre, inflans in discipulos suos ait :*
 « Accipite Spiritum sanctum (Joan. xx, 22). » Idem,
 lib. iv De Trinit. : *Nec possumus dicere quod Spi-
 ritus sanctus a Filio non procedat; nec enim frustra
 idem spiritus et Patris et Filii et Spiritus dicitur,
 nec video quid aliud significare voluerit cum sufflans
 ait : « Accipite Spiritum sanctum. » Neque enim status
 ille corporeus substantia Spiritus sancti fuit, sed de-
 monstratio et a Filio procedere Spiritum san-
 ctum. Item in libro De Trinit. : *Sicut unicum Dei
 Verbum proprie vocamus nomine sapientiæ, cum
 sit universaliter, et Spiritus, sanctus, et Pater ipsa
 sapientia, ita Spiritus proprie vocatur vocabulo cha-
 ritatis, cum sit et Pater et Filius universaliter cha-
 ritas. De utroque autem procedere sic docetur, quia
 ipse Filius ait de Patre procedit, et discipulis suis
 insufflavit, et ait : Accipite Spiritum sanctum, ut eum
 etiam de se procedere ostenderet, et ipsa est virtus
 quæ de illo exibat et sanabat omnes, sicut legitur in
 Evangelio (Luc. vi, 19). Quippe cum Spiritus quasi
 spiramen aspirando dictus sit, et æque ipse tam Patri
 quam Filii Spiritus appelletur, quis recte abneget ab
 ambobus eum procedere, a quibus tanquam ambo-
 rum Spiritus esse habet, atque spirare? Proprie tamen
 seu principaliter eum a Patre procedere non nega-
 mus. Unde Hieronymus definitionem catholicæ fidei
 Nicænique symboli exponens ait : *Credimus et in
 Spiritum sanctum qui de Patre procedit proprie.*
 Item : *Spiritum sanctum verum Deum invenimus in
 Scriptura, et de Patre proprie esse. Et iterum : De
 Patre et Filio et Spiritus proprie et vere procedit.*
 Primum igitur accipe quod de Patre est proprie
 Spiritus sanctus, dicente Scriptura : *Verbo Domini
 cæli firmati sunt (Psal. xxxii, 6); et Spiritus ejus
 omnis virtus eorum (Joan. xv, 26).* Et Salvator ait :
Spiritus veritatis qui a Patre procedit. Et B. Augu-
 stinus in xv De Trinit., cap. 18 : *Non frustra in hac
 Trinitate dicitur Verbum Dei nisi Filium, nec donum
 Dei nisi Spiritus sanctus. Nec de quo genitum est
 Verbum, et de quo procedit principaliter Spiritus
 sanctus, nisi Deus Pater. Idem de verbis Domini,
 sermone 9 : Et Spiritus sanctus principaliter de illo
 procedit de quo natus est Filius. Ideo autem addidi
 principaliter, quia et de Filio Spiritus sanctus pro-
 cedere reperitur. Sed hoc quoque illi dedit non jam
 existenti, licet nondum habenti. Sed quidquid unige-
 nito Verbo dedit, gignendo dedit. Sic ergo eum ge-
 nuit, ut etiam de illo bonum commune procederet.*
 Ac si aperte Augustinus his verbis determinet per
 hoc Spiritum sanctum principaliter ex Patre, et non
 principaliter ex Filio, quia sic ex Patre procedit.
 quasi primo loco, cum eum Pater ab alio non ha-
 beat, sed a seipso sicut et a seipso est, hoc est
 non ab alio. Filius vero cum a se non sit, sed a
 Patre, etiam ipsum Spiritum a Patre, habet, a quo
 per generationem esse habet.**

Sed quid est quod dictum est, proprie Spiritum a Patre procedere? Nunquid proprie ibi dictum sicut hoc loco *principaliter*? Et fortasse eodem modo dici videri posset, nisi quod ibi interseritur quod et Filius ex Patre natus sit proprie, sicut et Spiritus ex Patre proprie dicitur esse. Dictum quippe ibidem est: *Filius non ex semetipso natus est, sed ex Patre natus est proprie: non in tempore, sed semper: non aliunde, sed de una substantia: non de aliena, sed de sua propria*. At vero si eodem modo, tam in Filio quam in Spiritu sancto accipitur proprie, cum hic scilicet proprie nasci ex Patre, et ille procedere dicitur proprie ex Patre, et tale sit dicere proprie ac si diceretur *principaliter*, quomodo Filium ex Patre *principaliter* nasci dicemus, cum ex eo solo natus sit? Nisi forte cum ibidem statim additum sit, non in tempore, sed per respectum temporalis generationis ejusdem Filii ex matre, id dictum est, ut videlicet hæc principalis prima sit, quæ est æterna, per quam ab æqualitate Patris non receditur; illa vero quasi posterior et temporalis, secundum quam minor Patre ipse Filius dicitur. Possumus etiam dicere in eo Filium ex Patre proprie natum esse sive genitum, quod naturalis sit ejus Filius, non adoptivus, sicut et statim determinatur, cum subditur non aliunde, sed ex sua substantia. Sed et secundum hoc quod juxta philosophos nata sive genita omnia dicuntur, quæ ab aliquo habent esse, proprie Filius solus ex Patre natus est, quia solus ipse nascendo ex ipsa Patris substantia est. Spiritus vero sanctus secundum hoc ex Patre solo procedere proprie dicitur, quod ab eo sic procedit, quasi a summo principio, qui videlicet ab alio non est. Inde enim aliquid proprie procedere dicitur, unde primo venire ac moveri cœpit, sicut locus ex fonte, non ex rivo, sed per rivum procedere dicitur, in quem scilicet rivum aqua ipsius lacus de fonte prodiens per eum transit ac pervenit in stagnum. Sic et Spiritus sanctus ex Patre proprie procedere dicitur, quasi a summa origine, quæ scilicet aliunde non sit, et ab ipso in Filium, quasi in rivum, quia et quod habet Filius ab ipso habet a quo et hoc ipsum habet quod ipse est, et per Filium ad nos tandem quasi in stagnum hujus sæculi. Quippe qui omnia in sapientia facit ac disponit, in hac ipsa sapientia sua Spiritum tribuit suorum distributorem donorum, non improvide vel inconsiderate.

Unde et beatus Hilarius Spiritum a Patre per Filium magis quam a Patre et Filio procedere seu esse, sicut et mitti perhibet, ita et ad Deum Patrem de Spiritu sancto et Filio loquens in xii de Trinit. libro: *In sancto Spiritu tuo ex te profecto et per eum misso*. Item: *Ex te per eum sanctus Spiritus tuus est*. Item: *Filium tuum una tecum adorem, sanctum Spiritum tuum qui ex te per unigenitum tuum est, promerear*. Et hoc fortasse modo, si a solo Patre procedere Spiritum Græci intelligant, eo scilicet quod sic ab ipso sit, quasi a summo et non exi-

stente ab alio, nulla est sententiæ controversia, sed verborum diversitas. Certum quippe est et solam personam Patris hoc modo summam debere prædicari, et Spiritum quoque ab ipso esse sicut a Filio, qui ipsius quoque sicut et Filii Spiritus dicitur. Quod vero nonnulli moventur, ex eo quod dicimus Filium a Patre per generationem esse, et Spiritum a Patre et a Filio per processionem. Nec tamen ideo Patrem per existentiam priorem esse Filio, vel Patrem et Filium Spiritu sancto, potest ex multorum similitudine exemplorum refelli. Solis quippe substantia est et splendida et illuminabilis, id est potens illuminare aliquid, et cum sit splendor ex sole, et illuminabilitas ex sole simul et splendore, nunquam tamen ex his tribus aliquod per existentiam aliquod illorum præcesserit.

XVI.

Sed et si quis illam philosophicam Platonice rationis considerationem altius inspiciat, quæ videlicet de Deo opifice ad similitudinem quamdam solertis opificis vel artificis agit, præmeditantis scilicet et deliberantis ea quæ factururus est, ne quid inconvenienter componat, et prius singula ratione, quam opere formantis. Ad hunc quippe modum formas Plato et exemplares in mente divina considerat, quas ideas appellat, et quas postmodum quasi ad exemplar quoddam summi artificis providentia operata est, videlicet Spiritum sanctum ex Filio quoque sive per Filium recte procedere, cum ex ratione sapientiæ universa Dei opera administrentur, et ita quodammodo conceptus divinæ mentis in effectum per operationem prodeat. Effectus autem ad Spiritum pertinent, qui ex bonitate Conditoris eveniunt, quia Spiritus ipse bonitas est. Dicamus itaque Spiritum ex Filio quoque procedere, cum ratio divinæ providentiæ ad effectum benignitatis perducitur, et quod ab æterno faciendum præviderit temporaliter quando vult facit. Hanc autem conceptionem, qua scilicet conceptus, mentis in effectum operando prodit, Priscianus in primo Constructionum diligenter aperit, dicens generales et speciales formas rerum intelligibiliter in mente divina constituisse, antequam in corpora prodirent, hoc est in effecta per operationem, quod est dicere, ante providit Deus quid et qualiter ageret, quam illud opere completeret. Ac si diceret: Nil impræmeditate sive indiscrete egit.

XVII.

Macrobius quoque ipsam animam mundi, etiam quam putamus Spiritum sanctum intelligi, ex Noû, hoc est Filio, præcipue esse declarat, cum aperte eam a Nō creatam sive natam, sicut et ipsam Noym a Deo Patre esse profitetur, ita generaliter de origine animæ exorsus: *Deus qui prima causa et est, et vocatur; unus omnium quæ sunt quæque videntur esse, princeps et origo est. Hic superabundantis majestatis fecunditate de se mentem creavit. Hæc mens quæ Noû; vocatur qua Patrem incipit, plenam similitudinem servat auctoris. Animam vero de se creat, posteriora respiciens. Rursum: Anima qua Patrem*

r, ac paulatim redigente respectum in fabricarum incorporata ipsa degenerat. Creari autem nasci hoc loco Macrobius abusive protulit, in primo libro determinavimus, cum videlicet mentem ipsam quam animam ipsam creavit. Mentem quidem ex Deo, hoc est Filium re, et animam ex mente, hoc est Spiritum ex ubi et utramque natam esse insinuat, cum utriusque assignat, Deum quidem menti, et rursus mentem ipsam animæ. Creari itaque sive nasci aliquo intelligitur, ut tale sit quod ait, hoc nasci sive creari, quasi simpliciter diceret illo esse. Sufficit autem philosopho ad ostendendam animam ipsam tam ex Patre quam ex Filio, esse solum hoc loco Filium, quia cum Filius a Patre sit, et Spiritus ipse, hoc est anima a Filio esse assignatur, liquet profecto ipsam esse ex Patre esse, scilicet quod et ipsa eam dicitur a Deo et Non juxta sapientes nominari inductus asserit. Quod vero ait mentem esse inditatem majestatis, tale est ac si diceret, sanam ex ipsa omnipotentia esse natam, proprie tate majestas ac reverentia potentiae ascribi solum modo dicit, mens, qua Patrem inspicit, similiter servat auctoris, ita dictum puto, ac si dicat Filium ipsum in omni re in qua similiter, æqualem omnino illi esse. Potens quippe sicut et Pater, et tantumdem potens bonus est sicut pater et æque bonus. Sic et in cæteris, in quibus habet similitudinem cum Patre, et æqualitatem habet, non autem in omnibus similitudinem habet a Patre, cum ipse solus sit genitus, et ipse sit genitor. Quod quidem ad distinctionem animarum attinet, secundum proprietates earum, solum nos etiam qui solum Filium incarnatum videmus, in hoc uno Filio minorem Patre, non dicimus. Nonque posteriora respiciens, animam creat, quia Spiritus sanctus qui ex Filio est, utrumque anima ab ipso Conditor suo ductorium, hoc ipsum quod anima est, hoc est creatorum rerum ex respectu quod ipsius Creator habet, hoc est ex beneficio divinæ sapientiae disponentis, ut in ipso respectu Dei divinum datur beneficium.

na quippe ab animando, hoc est vivificando, est. Spiritus quidem sanctus, ut in primo distinguimus, quasi anima est, hoc est animarum nostrarum, et nostræ animæ quasi quædam corpora sunt, ab ipso scilicet donis suæ gratiæ facta. Quas rursus animalem vitam nobis certum impertire Patrem suum, id est Non dicitur indui in ea sua qua intuetur, hoc est ratum, quia ex ratione quam habent maximam similitudinem cum divina sapientia tenet, cum maxime sit ascribenda sapientiæ, paulatim in corpora respicit, quia ad comparationem ordinis illius summi boni, modicum est quid habemus, quantacunque dona virtutum ab accepimus. Possumus etiam in eo paulatim

A intelligere dictum esse, quod quibusdam gradibus per intervalla temporum, animus ad maxima spiritus suos fideles promoveat, nec sua simul conferat dona. Degenerare dicitur anima in ipso suæ operationis effectu, ex quo anima dicta est, cum non sit hoc æternum, sed temporale quod operatur, de quo ni fallor, illud facile est absolvi, quod Plato animam mundi incœpisse voluerit, nec cœternam Deo et menti. Cum enim Spiritum sanctum animam magis quam spiritum appellaverit, quasi ab animando, hoc est vivificando nos donis suæ gratiæ per incrementa virtutum, non semper ille spiritus anima fuit, id est vivificans, quia, dum nondum creaturæ essent, quibus dona sua distribueret, in illas bonorum suorum distributionem non exercebat. Sicut ergo Spiritum sanctum, qui in se est omnino simplex, multiplicem tamen dicimus, et septem spiritus appellamus, secundum diversitatem donorum, ita et philosophus eundem qui in essentia propria æternaliter subsistit, incœpisse quantum ad effecta suâ voluit, ex quibus eum animam magis quam spiritum appellavit. Spiritus quippe nomen est naturæ, anima vero officii, ab animando scilicet. Sicut ergo ipsos cœlestes spiritus semper quidem spiritus, sed non semper angelos esse profite-mur, eo quod angelus nomen sit officii, non naturæ, et Dominum nostrum Jesum Christum secundum humanitatem incœpisse, secundum vero divinitatem æternum esse prædicamus: ita et Spiritum sanctum secundum substantiam essentiæ suæ æternum, secundum effecta vero incœpisse dicamus, quod est dicere effecta potius quam ipsum incœpisse. Et hunc quidem philosophi sensum esse arbitror, sub illo animæ typo, quod eam creaturam esse, id est incœpisse perhibet, et quasi temporalem esse, non æternam. Juxta quod et Macrobius animæ ipsi tam Deum quam Non proferre non abhorreret. Vocet itaque Plato Spiritum sanctum animam secundum effectum operum. Nos vero dicamus Spiritum secundum naturalem suæ bonitatis affectum, quem ita ab æterno habuerit ut ex opere eum impletet quando eum implendum esse providit. Dicat ille animam incœpisse secundum effecta, nos vero spiritum in affectu suæ bonitatis æternaliter perseverare. Dicat ille animam incœpisse, nos spiritum omnino æternum esse. Sit processio spiritus secundum affectum æterna, quia scilicet ab æterno sic voluit. Sit processio animæ secundum effectum temporalem, utramque spiritus processionem, tam secundum efficaciam scilicet, quam secundum effectum a sanctis Patribus distinctam esse cognovimus. De processione quidem efficaciam Beda in homilia Dominicæ primæ post Ascensionem, ita loquitur: *Cum spiritus gratia datur hominibus, profecto Spiritus mittitur a Patre, mittitur et a Filio: procedit a Patre, procedit et a Filio, quia et ejus missio ipsa processio est, quia ex Patre procedit et Filio.*

Ipse autem Augustinus utrumque processionis

modum diligenter distinguit, cum eum procedere perhibet, tam secundum hoc quod datur, quam secundum hoc quod dabilis est. Unde lib. v De Trin.: *Cum ad processionem Spiritus pervenisset, ait, procedit non quomodo natus, sed quomodo datus. Quod autem datum est, et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit. Sed si non procedit, nisi cum datur, nec procederet utique priusquam esset cui daretur. Nam donum potest esse et antequam detur, donatum autem nisi datum fuerit, nullo modo dici potest. Quid itaque mirum cum duobus modis Spiritum procedere dicamus, si secundum alterum processionis modum dicatur Spiritus a nobis, et secundum alterum vocatur anima a philosophis? Illud ergo spiritus æternaliter, hoc temporaliter habet, unde et statim in eodem idem annectit dicens: *Nec moveat quidem Spiritus scilicet cum sit cœternus Patri et Filio. Dicatur tamen aliud ex tempore, veluti hoc ipsum quod donatum; nam sempiternæ Spiritus donum, temporaliter autem donatum. Nam et si Dominus non dicitur, nisi cum habere incipit servum, etiam ista appellatio relativa ex tempore est Deo. Non enim sempiterna creatura est, cui est ille Dominus. Item: Ecce Dominum, ecce non sempiternum habet, ne cogamur etiam dicere creaturam sempiternam, quia ille sempiternæ non dominaretur, nisi etiam ista sempiternæ famularetur, qui etiam in eodem hoc superiori cap. Spiritum etiam, secundum effecta manifeste vocat, cum ei principium assignat. Ait autem sic: *Quod datum est, et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit. Ita Spiritus sanctus dicitur et Dei qui dedit, et nostri qui accipimus. Unde scriptum est de Joanne, quod in spiritu Eliæ veniet (Luc. 1, 17). Hoc et de Moyse intelligendum est, cum ait ei Dominus: Tollam de spiritu tuo, et dabo eis (Num. 11, 17), hoc est, de Spiritu sancto quem tibi dedi. Si ergo et quod datur principium habet eum a quo datur, quia non aliunde accepit illud quod ab ipso procedit, fatendum est Patrem et Filium principium esse Spiritus sancti, tamen non duo principia, sed unum principium.***

Liquet itaque Augustinum hoc loco spiritum accepisse secundum effecta cum dicit: *Datum magis quam secundum naturalem suæ bonitatis affectum vel benignitatis.* Unde bene secundum effecta Pater et Filius priores Spiritu dicuntur, et quasi principium ejus, quia ex potentia moderante sapientia effectus gratiæ descendit, ex quo etiam spiritus hoc loco appellatur, et prius potentiam et sapientiam esse oportet ut postea aliud in effectum ducatur. Tale est ergo Patrem et Filium esse principium Spiritus sancti, ac si dicamus Spiritum ex amobus per effectum procedere, hoc est potentia Dei moderante ejus ratione ad auctum perducere. Et hoc quidem modo si quis nomen Spiritus accipiat, secundum scilicet suæ gratiæ effecta, non recte dicitur spiritus æternus, sicut nec Dominus aut creator, quia ut diximus, non semper spiritus se-

cundum effecta exstitit: unde et bene evangelista Joannes ab æternitate Dei inchoans, cum Verbum apud Deum æternaliter ostenderet dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1, 1); et: Omnia per ipsum facta sunt (ibid., 3),* nullam Spiritus mentionem habuisse videtur, qua eum æternum astrueret, cum de Deo et Verbo ejus loquens, Patri et Verbo solummodo æternitatem ascribit, dicens: *Hoc erat in principio apud Deum (ibid., 2).* Qui in eo fortasse quod subjunxit de effectu operum dicens: *Omnia per ipsum facta sunt,* Spiritum designasse videtur secundum effecta ipsa quæ sua Deus condidit bonitate, secundum quæ, ut diximus, æternus non est Spiritus, id est datus, sicut nec anima mundi quam Plato dicit. Nec mirum locum evangelistæ maxime cum Platone convenire, cum totam verborum istorum sententiam in libris Platoniorum Augustinus, ut supra meminimus, invenerit. Sunt autem nonnulli qui charitatem Dei non solum ad creaturas porrigi, verum etiam ab una persona in alteram, ut videlicet amor Patris in Filium, vel Filii in Patrem Spiritus ipse sit. Quod aperte Augustinus in xv De Trin. astruit his verbis: *Denique si in donis Dei nil majus est charitate, et nullum majus donum Dei est quam Spiritus sanctus, quid consequentius quam ipse sit charitas quæ dicitur Deus, et ex Deo? Et si charitas qua Pater diligit Filium, et patrem diligit Filius ineffabiliter, communionem amorum demonstrat, quid convenientius quam ut ille proprie dicatur charitas, qui spiritus est communis amobus? Hinc est et illud Hieronymi super psalmum vii: *Spiritus sanctus nec Pater est, nec Filius est, sed dilectio quam habet Pater in Filio et Filius in Patre.* Quod fortassis ideo maxime dicendum videtur et tenendum, ut videlicet amor quoque Patris in Filium vel Filii in Patrem dicatur Spiritus sanctus, et non tantum amor ad creaturas, quod fortassis aliter videretur Spiritus sanctus posse non esse, ac per hoc non necessario esse ipsam Trinitatem. Posset quippe esse ut nulla creatura unquam esset, cum nulla ex necessitate sit, ac per hoc consequens videretur, ut jam nec effectus ipsius quem videlicet erga creaturas habet ex necessitate sit, ac per hoc Spiritus ipse ex necessitate non sit quem dicimus Dei ipsum affectum esse sive amorem. At vero si amorem Dei non solum erga creaturas, verum etiam unius personæ erga alteram accipiamus, hoc inconveniens evitamus aperte. Ac fortasse cum creaturæ ipsæ ex necessitate non sint, quia scilicet quantum ad propriam naturam non esse possunt, amor tamen Dei erga illas ita necessario habet esse, ut absque illo Deus esse non possit omnino, cum videlicet ipse ex propria natura tam hunc amorem suum quam quodlibet bonum ita habeat, ut eo carere nullatenus possit, quem nullatenus aut minus bonum quam est, aut majus bonum posse esse constat. Sed de hoc plenius tractandum postmodum reservamus, cum de divina potentia*

ale tractandi se obtulerit negotium. Donum A Patris quantum ad Filium, vel Filii quantum ad Patrem nequaquam dicendum esse arbitror, quia nequaquam dari ei potest, cui abnari potest, hoc est cui necessario inest, qui ratio utriusque est Spiritus.

XVIII.

arbitror autem hoc quoque ab hac quæstione non esse, quomodo scilicet hanc fidem Trinitatis Christiani teneant, et non etiam vel Judæi gentiles. Cum enim Deum esse Patrem et Filium unum sanctum tale sit, ut diximus Deum esse unum, ut dictum est, generantem, et sapientiam, et benignitatem procedentem, cum nemo discretus ambigat, sive Judæus, sive gentilis, nemini hæc fides deesse videtur, quod et idem concedimus, sequentes Apostolum qui ait: *quod notum est Dei, manifestum est in illis* (Rom. 1, 19), ac si diceret: Quod ad divinitatem Dei, ratione perceperunt, quia hoc de Deo ratio non potest iter unumquemque edoceat. Unde et superius latonicorum sententias de verbo Dei Augustinus præsentaret, solum quæ ad divinitatem Verbi Dei, ut se in eis reperisse confirmavit, et nil de rationis mysterio, in quo totam salutis hu-

manæ summam consistere certum est, sine quo cætera frustra creduntur. Facile autem convinci poterit eos quoque qui nostra de fide verba abhorrent, cum videlicet audiunt Deum Patrem, et Deum Filium, in sensum verborum nobis esse conjunctos. Interrogemus enim eos si sapientiam Dei credant, de qua scriptum est: *Omnia in sapientia fecisti* (Psal. ciii, 24), et statim respondebunt se credere. Inferamus deinde convenienter eos in hoc ipso Filium Dei sicut et nos credere, cum nos videlicet idem intelligamus per Verbum sive per Filium Dei, quod illi per sapientiam Dei. Quisquis autem Filium esse recipit, utique et eum cujus est Filius, esse non dubitat, hoc est Patrem. Spiritum quoque simili ratione eos credere convincemus, si eis quid in hoc nomine intelligamus exposuerimus, ipsam scilicet divinæ gratiæ bonitatem. Hinc autem facile occasionem sumi arbitror, convertendi ad fidem nostram quoslibet alienos, si hujusmodi inductionibus eos jam communem nobis sensum fidei habere convincerimus. Quam licet ore non confiteantur, sicut nos, propter ignoratam scilicet verborum nostrorum significationem: corde tamen jam tenent, sicut scriptum est: *Corde creditur ad justitiam* (Rom. x. 10).

LIBER TERTIUS.

ditis his quæ ad singularem Christianæ fidei rationem attinere videntur, de discretionem videlicet personarum in una eademque penitus ac in divinitatis substantia, juvat in hujus summi perfectione contemplanda mentis aciem altius erigere, ac diligentius singula replicando quædam aliquid quæstionis habere videntur, verius et honestissimis rationibus diffinire, ut amplius innotuerit hujus summi boni perfectio, unumquemque ad se trahat desiderio. Ac de unitate divinæ substantiæ, postmodum de eorum recapitulandum est Trinitate. In superioribus itaque libellis ad nostræ fidei professionis rationem elaboratum est, hic vero ad ipsius rationem elaborandum.

I.

Quid igitur sit de ratione credendi unum Deum unum, et quod unum magis quam plures attineat, ubi et prima se ingerit quæstio, an humana ratione divina celsitudo indagari potuerit, ac sic a creatura sua creator recognosci, an potest Deus signo aliquo sensibili suam ei notitiam exhibuerit, velut in angelo vel in quoque Spiritu primitus apparens, sicut de principibus parentibus quibus in paradiso locutus est, ostenditur. Et fortassis ita primo factum est, aliqua scilicet visibili specie invisibilis Creator

ipse homini se revelaret. Si tamen vim ipsam rationis diligentius attendamus, cujus proprium est omnem transcendere sensum, et ea vestigare quæ sensus non valet attingere, profecto quantocumque res subtilioris est naturæ, et a sensu remotior, tanto rectius se rationis judicio, et magis in se rationis studium provocare debet. Unde etiam cum per insignem rationis imaginis Dei specialiter homo comparatur, in nihil aliud homo pronius eam figere debuerat, quam in ipsum, cujus imaginem, hoc est expressiorem similitudinem, per hanc obtinebat, et in nullam fortasse rem percipiendam pronior esse credenda est, quam in eam cujus ipsa amplius adepta sit similitudinem. Facile quippe est ex similibus similia conjici, et quo quisque alteri similior, facilius ex seipso ad ejus notitiam pertinere valet, cui est ipse per naturam vicinior. Quod si et in hæc ipsa quoque sensum experimenta necessaria videntur, ut videlicet a sensibilibus ad intelligibilia duceretur, facile etiam erat, ut omnium optimus conditor atque dispensator Deus, per ea quæ tam mirabiliter et facit et ordinat, ex ipsis suis quantus sit operibus indicaret, quia et per qualitatem operum quæ videntur, absentis artificis industriam judicamus. Hoc quidem modo et ipse perhibet Apostolus, Deum sui notitiam reprobis quoque contulisse, juxta quod ad Romanos scribens, inexcusa-

bilem omnem hominem esse convincit, et de contemptu sui Conditoris esse arguendum, cum ejus notitiam lex ipsa naturalis, quæ in ratione consistit, etiam sine scripto ex ipsa operum ejus exhibitione omnibus afferret. Ait quippe sic : *Revelatur ira Dei de cælo super omnem impietatem et injustitiam hominum, eorum qui veritatem Dei injustitia detinent. Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis ; Deus enim illis revelavit. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas, ita ut sint inexcusabiles, quia cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt (Rom. I, 18-21). Et post aliqua : Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis qui judicas (Rom. II, 1), hoc est, qui rationis uteris iudicio in bonis et malis discernendis, atque in ipsis Creatoris et creaturarum discutiendis naturis. Unde et Salomon nonnullos mundi sapientes se vehementer admirari insinuat quomodo scilicet mundum ratione vestigaverunt, naturamque ipsius per singulas ipsius partes disserere conati sunt, nondum Creatorem ipsius animadvertentes, quem facilius ratione percipere poterant. Si enim, inquit, ratione tantum potuerunt scire ut possent existimare sæculum, quomodo ipsius mundi Deum et Creatorem non facilius invenerunt ?*

Hoc et ille maximus Latinorum philosophorum Tullius diligenter intuitus, cum non solum optime factum, verum etiam optime disponi mundum conspiceret, providentia id potius agi quam fortuito confirmans, tam suam in hoc, quam cæterorum rationem exposuit philosophorum. Unde est illud in primo Reihoricæ : *Melius, inquit, accurantur ea quæ consilio geruntur quam quæ sine consilio administrantur. Domus ea quæ ratione geritur, omnibus est instructor rebus, et apparatus quam ea quæ temere et nullo consilio administratur. Exercitus is cui est præpositus sapiens et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur, quam is qui temeritate vel stultitia alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. Hoc itaque proposito et collatione similitudinum convenienter astructo, assumptionem statim aggregans syllogismi. Nil autem, inquit, omnium rerum melius quam omnis mundus administratur. Nam et signorum, inquit, ortus et obitus definitum quemdam ordinem servant, et animæ commutationes non modo quadam ex necessitate semper eodem modo sunt, verum ad utilitates quoque rerum omnium sunt accommodatæ, et diurnæ nocturnæque vicissitudines nulla in re mutatæ unquam nocuerunt, quæ signo sunt omnia non mediocri quadam concilio naturam mundi administrari. Quod si melius, inquit, geruntur ea quæ consilio, quam quæ sine consilio administrantur, nil autem omnium rerum melius quam omnis mundus administratur : consilio igitur mundus administratur. Quanta autem ratione cuncta in mundo fiant ac disponantur, maximus omnium philosophorum Plato diligenter attendens ait : Ni-*

hil fit cujus ortum non legitima causa et ratio cedat, quæ enim quantum ad nos fortuita diu atque inopinata provenientia, certis in Deo regulis fixa sunt, atque optimo quoque sunt co-

Hæc vero quæ optime cuncta fiunt ac disputur, consilium, alii Deum, alii naturam ipsarum, alii mentem seu animam mundi vocare sueverunt. Omnes autem id summum bonum intellexerunt. Quod professus est Socrates. Patem autem omnium Anaxagoras, inter universos sophos divinum animum omnium effectorem rarum sensisse perhibetur, sicut in VIII De Deo beatus commemorat Augustinus. Unde et est in epistolis ejusdem ad Macedonium : *Nopterea veritas chara esse debet quia non latuit Agoram, sed quia veritas est, etsi nullus eorum gnovisset ; facile autem illud quoque ratione poterat mundum ipsum etiam et quæ in eo sunt ipso non esse, nec per se subsistere, sed ab alio cuncte longe cunctis excellentiore cuncta optim fieri quam regi. Quippe quod a se ipso est, natignius esse constat quam quod ab alio est. Et quod rationis atque intelligentiæ capax est, unaliis excellentius esse invenitur. Non enim rationalem substantiam ab alio esse concedi, si carentem a se esse ponamus, nemo enim nostrum qui se ipsum ignoret a se mimine esse, sed ab agni. Quomodo igitur ea quæ ratione carent, esse negabimus ?* Partes itaque mundi quæ nater priores sunt, factas esse convenit, ac per alio mundum exordium ducere atque factum Quippe quem etiam propter hominem factum constat, cui singulis suis partibus deservit, indigniorem eo esse convenit ac per hoc concedi oportet hunc non esse factum, cum ictus sit, multominus etiam convenit ut suo rationalia quam non rationalia nitantur. Hoc autem, quamvis rationalis sit, nequaquam s gimini sufficere constat, cum seipsum qu vult in hujus vitæ pelago regere non valet. igitur minus regimini proprio committi ea quæ qua se regere possint ratione carere certa Id vero est mundus sive singulæ particulæ, quidem vel consimilibus rationibus omnia mundo sunt conditorem sive rectorem habere festum arbitrator, quem nos Deum dicimus.

II.

De cujus nunc unitate superest disputare, gis videlicet unum conditorem mundo præes veniat quam plures : atque unum potius De Dominum omnium, quam plures credi oportet Certum quippe est omni tanto majori cor regi, quanto paucioribus cura regiminis eorum missa est. Nihil autem melius aut majori cor regi quam mundum constat universum, sicut Tulliana exposuit ratio. Uni igitur regimini ctum est. Nihil quippe, ut dictum est, major cordia quam mundus regitur, nec etiam res e libet cui unus tantum præsidet rector. Nullo

uribus rectoribus mundus subjacet, sed uni A
 Tanto quippe major in omnibus custoditur
 ia, quanto major tenetur identitas, et tanto
 a concordia receditur, quanto ab unitate
 receditur. Ut ergo summa sit concordia,
 teneatur identitas, ac præcipua conserve-
 as. Nil autem cum aliquo ita ut secum idem
 am potest, nec ita alii concordare, ut sibi
 eipso nihil dissimile sit. Ad unum itaque
 spectare ac referri convenit, ut quod rerum
 ate agitur, una ratione concorditer admi-
 r, modo quem in omnibus oportet servato.
 plures ad rerum creationem magis quam
 rale earum regimen convenire credendum
 ab uno naturas omnes fieri, ut et regi op-
 creditur, ut tanto concordius regi valeant, B
 majori connexæ sunt concordia. Tanto
 major est earum concordia, quanto amo-
 io eodemque penitus semper principio ma-
 i earum artifex a multiplicitate ac diversitate
 Facta autem sunt primitus, ut optime post-
 ventur, et quæ flebant ut regerentur, ad re-
 utique dum fierent, præparabantur. Ut
 time regerentur, facta optime dum fierent,
 ndum erant præparanda. Quomodo autem
 præparentur dum fierent, ut facta post-
 optime regerentur, nisi summa invicem con-
 et ipsa sui creatione colligentur, ut eo am-
 oncorditer atque melius regantur, quanto
 ius in ipsa eorum conditione naturæ ipso-
 nt invicem colligatæ? Ad quam etiam con-
 concordiam, sicut et regiminis, unitas ipsa
 lentitas maxima conditoris proficit, ut hinc
 unum eundemque penitus conditorem sicut
 rem omnium esse constat, quem nos Deum
 s, ac summum jure profiteamur bonum. Qui
 lo summum diceretur, nisi cæteris omnibus
 ret bonis? Quod vero omnibus aliis præ-
 num profecto et unicum esse convenit. et
 se perfectum esse conceditur, atque ad om-
 a facienda sunt ex propria voluntate per se
 is, ex quo et omnipotens dicitur, cum pars
 bonum habere non potest. Neque enim bo-
 se poterit quod superfluum sit. Superfluum
 alius vel creator esset vel rector, si unus
 nia æque sufficiat ut plures. Sufficit au- D
 m sit summum ac perfectum, atque ad om-
 iciens; ut dictum est, bonum. Nullo itaque
 lures deos esse sive credi convenit.
 ortassis, inquires, quia quo melius est quod-
 onum ejus, multiplicatio ejus melior esset,
 ta illud summum bonum quod dicitur Deus,
 fore multiplicatum quam unicum, et si ip-
 tollere cupimus ac magnificare, magis ipsum
 x quam simplex prædicandum esse. Sed ad
 mo respondendum esse arbitror, quod juxta
 tionem, quanto plures prædicaverimus deos,
 mplius divinæ gloriæ excellentiæ amplifica-
 infinitos itaque prædicari oportet deos, ut in-

finita ejus gloriæ magnificemus, præsertim cum
 nulla sit ratio, qua ad certum numerum aliquem ea
 reduci queat. Quam juxta prædicam rationem tan-
 to magis amplificabimus, quanto amplius numerum
 ejus extenderimus. Atque ita plura esse summa
 bona quam inferiora conveniret, imo omnino infi-
 nita esse, ut nec earum scientia esse possit quorum
 nullus in natura terminus occurrerit, nec ipse etiam
 Deus eam per scientiam comprehenderet, quæ nullo
 naturæ termino comprehenderetur. Præterea si plu-
 res sunt dii, quomodo Dominum quemcumque
 summum bonum dicemus, cum aliud sit majus ipso,
 ipsa scilicet donorum multitudo, quam quislibet
 unus ex ea multitudine? Sed nec bonum dicendum
 esset, quod, ut jam ostendimus, superfluum esset.
 Denique omnis multitudo totum quidem est. et
 omne totum propriis partibus posterius esse natu-
 raliter constat, atque omne quod simplicius est,
 tanto firmiter esse necesse est, cum omne compositum
 natura dissolubile sit, et tanto infirmius,
 quanto dissolutioni magis obnoxium. Quis etiam
 quodlibet bonum tanto pretiosius esse denegat,
 quanto rarius; et eo magis gloriosum, quo magis
 est unicum? Unde et plerumque ea quæ minus
 sunt necessaria aliis, raritate tamen sui eis omnino
 præferuntur, ut aurum ferro, piper frumento. Com-
 mendat itaque divinæ gloriæ excellentiæ ipsa quo-
 que ejus singularitas, quæ operum quoque ipsius
 maxima est commendatio, tam in his faciendis,
 quam in eis disponendis atque regendis, Nulla pro-
 prie tanta fieri concordia vel regi possunt, quanta
 illa quæ unus tantum et condit et regit. Hæc qui-
 dem ad astruendam divinæ singularitatem excellen-
 tiæ pro rationibus induci satis esse arbitror, quibus
 et facile assentiri quemcumque bonum existimo,
 qui nulli invidus, omnium rerum commendationi
 plurimum congaudet. Magis autem honestis quam
 necessariis rationibus utimur, quoniam apud bonos
 id semper præcipuum statuitur, quod ex honestate
 amplius commendatur, et ea semper potior est ratio
 quæ ad honestatem amplius quam ad necessita-
 tem vergit, præsertim cum quæ honesta sunt per
 se placeant, atque nos statim sua vi quadam allici-
 ant. Quam honestum vero sit ac salubre, omnia
 ad unum optimum tam rectorem quam conditorem
 D spectare, et cuncta potius ratione quam casu seu
 fieri, seu regi, nullus est cui propriæ ratio non sug-
 gerat conscientiæ. Quæ enim sollicitudo bonorum
 nobis operum inesset, si quem nunc amore vel ti-
 more veneremur, Deum penitus ignoremus? Quæ
 spes aut malitiam refrenaret potentum, vel ad bona
 eos alliceret opera, si omnium justissimus ac po-
 tentissimus frustra crederetur? Ponamus itaque
 ut dum bonis prodesse ac placere quærimus, ob-
 stinatos cogere non possimus, cum ora eorum non
 necessariis obstruamus argumentis; ponamus, in-
 quam, hoc si volunt, sed opponamus quod nolunt,
 summam eorum impudentiam arguentes, si hoc ca-
 lumniantur quod refellere nullo modo possunt, et

quod plurima tam honestate quam utilitate commendatur. Inquiramus eos qua ratione malint eligere Deum non esse quam esse, et cum ad neutrum cogi necessario possint, et alterum multis commendetur rationibus, alterum nullis, iniquissimam eorum confundamus impudentiam, qui id quod optimum esse non dubitent, omnibusque etiam tam rationibus quam auctoritatibus consentaneum sequi respuant, et contrarium amplectantur. Quod si de occultis rerum naturis, ac de ipso quoque rerum cœlestium statu, quas experimentis non possunt discutere, ut certi inde valeant esse auctoritatibus hominum credunt, cur de auctore omnium Deo eisdem non acquiescunt? Sed hæc hactenus adversus hanc primam et maximam infidelium obstinationem.

III.

Nunc autem ab unitate divinæ substantiæ, quam quasi fundamentum subjecimus, ad discretionem trium personarum, quæ eidem insunt substantiæ, ordo est commeari, et de divina potentia seu sapientia vel benignitate, juxta quæ, ut dictum est, tres distinguuntur personæ ad perfectam et integram summi boni commendationem, superest diligenti examinatione disserere, ut quo amplius, ut supra meminimus, hujus boni perfectio cognita fuerit, magis ad amorem sui quemque alliciat, præsertim cum nullæ super his fidelium quoque animos difficiles movere possint quæstiones, et tanto facilius minus eruditos ad maxima trahere scandala atque infideles juvare, quanto difficiliore ad solvendum videntur. Ac prima nobis de omnipotentia Dei consideratio sit.

IV.

Quærendum itaque primo videtur quomodo vere dicatur omnipotens, si non possit omnia efficere, aut quomodo omnia possit, si quædam non possumus quæ ipse non possit: possumus autem quædam, ut ambulare, loqui, sentire, quæ a natura Divinitatis penitus aliena sunt, cum necessaria istorum instrumenta habere nullatenus incorporea queat substantia. Quibus quidem objectis id prædicendum arbitror, quod juxta ipsos quoque philosophos, et communis sermonis usum, nunquam potentia cujusque rei accipitur, nisi in his quæ ad commodum vel dignitatem ipsius rei spectant, Nemo enim hoc potentia hominis deputat, quod ille superari facile potest, imo impotentia et debilitati ejus, quod minime resistere suo potest incommodo, et quidquid ad vitium hominis vergit, magisque personam improbat quam commendat, impotentia potius quam potentia ascribendum est. Unde et Aristoteles in secundo qualitatis genere, ubi scilicet de potentia naturali et impotentia agitur, sanativum et durum ad potentiam reducit, et ægrotativum et molle ad impotentiam, cum tamen ægrotativum dicamus qui facile ægrotare potest, hoc est non facile valet huic passioni resistere, et molle quod leviter secari aut dissipari potest. Sanativum

A vero et durum e contra ad potentiam reduc tamen sanativum dicatur, quod non potes infirmari, et durum quod non potest leviter Sicut ergo in supra positis, id est ægrotati molli illa posse quæ ad incommodum vel deb rei attinent, impotentia est potius quam p ita et eadem non posse e contrario potes ascribendum. Alioquin e converso impotentiam ceremus potentiam, et potentiam impotentiam itaque Deum impotentem in aliquo dicer sumat si non possit peccare sicut nos pos quia nec in nobis ipsis hoc potentia tribu est, sed infirmitati. Unde et Augustinus Trinit. xv: *Magna, inquit, ejus potentia posse mentiri.* Sunt et quædam quæ in aliis potentia deputanda sunt, in aliis vero min quæ in aliis laudabilia sunt, in aliis reprehenduntur, cum eadem sæpe aliarum rerum dignitate commendent, aliarum vero minime; veluti hominum usum viribus superare possit, hunc generis hominis potentia ascribendum est. Unde cæteris hominibus præcelleret, et commendatus esset, quod in leone tamen et in elephante proprio nullus haberet. Inde enim hominem per comparationem aliorum hominum diceremus non ita leonem vel elephantem. Sic et in I quod ambulare valet potentia est ascribere quoniam ejus necessitudini congruit, nec in ejus minuit dignitatem. In Deo vero (qui soluntate omnia complet) hoc omnino superfluum est, quod in nobis necessarium est, atque id potentia, sed vitio potius tribuendum esset præsertim cum hoc in multis excellentia derogaret, ut ambulare videlicet posset. Et etiam moveri localiter posset, et compositum pedum admittere, et ut mobilis et dissolubilis ejus corporea et compacta substantia, non a tamen et de his omnibus quæ efficere possit Deum potentem prædicabimus, et omnia quæ ejus potentia tribuimus, in quo vivimus, moramur, et sumus (Act. xvii, 28), et qui omnia operatur in omnibus (I Cor. xii, 6). Utitur enim nobis efficiendum quæ vult, quasi instrumentis, et ita que facere aliquo modo dicitur quæ nos facit, sicut dives aliquis turrem componere perces quos adhibet, et posse omnia efficere quisive per se, sive per subjectam creaturam quæ vult et quomodo vult operatur. Na non potest ambulare, tamen facere potest ubi buletur, hoc est ut alius ambulet, cum ipse hoc sui creatione quemque aptum præparet ipso etiam actu ipsum conservet et sustinet hunc ille actum expleat. Posse itaque Deus dicitur, non quod omnes suscipere possit, sed quod in omnibus quæ fieri velit, ejus voluntati resistere queat. Hinc illud est in Enchiridion beatus commemorat Augustinus *Neque enim ob aliud veraciter vocatur omnipotens nisi quoniam quidquid vult, potest; nec voluntas*

um creaturæ, voluntatis omnipotentis impeditur
us. Idem in libro De spiritu et littera : Non
facere injusta, quia est summa justitia et bo-
Omnipotens vero est, non quod possit omnia
sed quia potest efficere quicquid vult, ita ut
deat resistere ejus voluntati, quin compleatur,
liquomodo impedire eam. Joannes Chrysostomus
lia 28, de expositione Symboli, quæ sic inci-
Super fabricam totius Ecclesiæ : « Credo in
Patrem omnipotentem. » Omnipotens dicitur,
posse illius non potest inveniri non posse, di-
Propheta : « Omnia quæcunque voluit fecit
cxiii, 3). » Ipse est ergo omnipotentia, ut
quod vult, possit, unde et Apostolus : « Vo-
ti ejus quis resistet ? » (Rom. ix, 19.) Et Psal-
: « Quæcunque voluit fecit. » Sed et cum alibi
Apostolus : « Deus vult omnes salvos fieri, et
nem perire (I Tim. ii, 4), » juxta illud quidem
hetæ : « Nolo mortem peccatoris, sed magis ut
rtatur et vivat (Ezech. xviii, 32) ; » Et per se-
sam Veritas obstinatæ et damnandæ dicat ci-
: « Quoties volui congregare filios tuos, quasi
ta pullos suos, etc. (Luc. xiii, 34) ; » patet ita-
livinæ voluntatis vocabulum duobus modis
sumendum. Alioquin cum Deus omnia quæ-
ue voluit faciat, et omnes salvos fieri velit,
nur utique profiteri omnes quandoque salvan-
sse. Velle itaque Deus duobus modis dicitur,
secundum scilicet providentiæ suæ ordinatio-
secundum quod scilicet aliquid disponit apud
deliberat statuitque in sua providentia, ut sic
nodum compleat, aut secundum consilii adhor-
nem vel approbationem qua unumquemque
oc admonet, quod per gratiam suam remune-
paratus esset. Et juxta priorem quidem mo-
quo Deus velle aliud dicitur, hoc est ex gra-
ua ordinare, atque apud se statuere ut fiant ali-
jam nos quam apostolos in his quæ fieri vult,
tus voluntati resistere posse dicimus, nec eam
uo impediri casu, cui omnia necesse sit obedi-
Secundum autem posteriorem modum multa
ur velle fieri quæ non fiunt, hoc est multa
rtari quæ certum est ex gratia ejus remune-
si fierent, quæ minime fiunt. Sic quippe uni-
ne homini consulit de salute sua, et ad hanc
hortatur, cum obediunt pauci. Vult itaque
s peccatorem converti, quia ei id consulit,
d esset benigne remuneraturus, quemadmodum
ratum dicitur in quo ejus gratiam experturi es-
us, sicut e contrario nolle illa dicitur quæ dis-
let, aut quæcunque punire magis debet, quam
o aliquo remunerare, et in quibus iram ipsius
us quam gratiam sentiremus, hoc est vindictam
us quam præmium.

V.

Quærendum arbitror utrum plura facere possit
s vel meliora quam faciat, aut ab his etiam quæ
t, ullo modo cessare posset, nec ea unquam
slicet faceret, quod sive concedamus, sive nege-

mus multa fortasse inconvenientium anxietates
incurreremus. Si enim ponamus ut plura vel pau-
ciora facere possit, vel ab his quæ facit cessare,
profecto multum summæ ejus bonitati derogabi-
mus. Constat quippe eam non nisi bona facere
posse ; si autem bona, cum possit, non faciat, et ab
aliquibus quæ facienda essent se retrahat, quis eum
tanquam æmulum vel iniquum non arguat ? Præser-
tim cum nullus eum labor in faciendo aliquid
gravet, cujus æque omnia voluntati sunt subje-
cta, secundum quod scriptum est : *Dixit et facta
sunt : mandavit et creata sunt (Psal. xxxii, 6)*. Hinc
est illa Platonis verissima ratio, qua scilicet
probat Deum nullatenus mundum meliorem potuisse
facere quam fecerit ; sic quippe in Timæo suo ait :
Dicendum, inquit, cur conditor fabricatorque genituræ
omne hoc instituendum putaverit. Optimus erat. Ab
optimo porro invidia longe relegata est, itaque conse-
quenter sui similia cuncta, prout cujusque natura
capax beatitudinis esse potuerit, effici voluit. Quam
quidem voluntatem Dei originem rerum certissimam
si quis ponat, recte eum putare consentiam.
Volens siquidem Deus bona quidem omnia prove-
nire, mali porro nullius, prout eorum quæ nascun-
tur natura fert, reliquit propaginem. Et hæc quidem
Platonis verba plane omnia a Deo tam bona fieri
perhibere videntur, quantum fieri bona possunt, vel
quantum ipse ea bona facere potest. Quam etiam rationem
sancti secuti videntur, cum Deum Patrem probarent
Filium tam bonum genuisse, quantum potuit,
ut ei æqualis esset. Unde Augustinus Quæstionum
lxxxiii, cap. 63. *Deus, inquit, quem genuit, quoniam
meliorem se generare non potuit. Nil enim Deo melius
debit æqualem. Si enim voluit, et non potuit, infirmus
est ; si potuit et noluit, invidus est.* Ad hoc et illud per-
tinet Nicæni concilii quod sicut in primo libro præfati
sumus, beatus commemorat Hieronymus dicens :
*Absit ergo in Filio Dei aliud plus minusve aut in
loco, aut in tempore, aut in potentia, aut in scien-
tia, aut in æqualitate, aut in subjectione, cum dicitur
hoc ut deitati ejus, non carni ascribantur ! Si enim
plus minusve aliud invenitur, excepto hoc quod ge-
nuit Pater Filium, et excepto quod Filius non ex
semetipso natus est, sed de Patre, aut invidens aut
impotens Pater, insuper etiam temporalis agnoscitur.*
Hæc itaque ratione qua vincitur quia Deus Pater
tam bonum genuerat Filium quantum potuit, cum
videlicet aliter reus esset invidiæ, clarum est omnia
quæ facit, quantum potest egregia facere nec ul-
lum commodum quod conferre possit, substrahere
velle. Nihil quippe est quod aut faciat aut dimittat,
nisi optima et rationabili causa, licet illa nobis oc-
cultata sit. Unde et illud est Platonicum : *Omne quod
gignitur, ex aliqua causa necessaria gignitur ; nil
enim fit cujus ortum non legitima causa et ratio præ-
cedat.* Hinc et illud est Augustini, cum omnia in
mundo fieri vel disponi divina providentia convin-
ceret, et nihil casu, nihil fortuito evenire, sed omnia
ex divino provenire consilio. Ait quippe sic præ-

dicto Quæstionum lib., cap. 26 : *Quidquid casu fit, temere fit. Quidquid temere fit, non fit providentia. Si ergo casu aliqua fiunt in mundo, non providentia universus mundus administratur. Item : Illud bonum cujus participatione sunt bona cætera, non per aliud, sed per semetipsum bonum est. Quod divinam etiam providentiam vocamus. Nihil igitur casu fit in mundo. In tantum autem in omnibus quæ Deus facit, quod bonum est attendit, ut ipso boni pretio potius quam voluntatis suæ libito, ad singula facienda inclinari dicatur. Hinc est illud Hieronymi super Danielelem in expositione visionis tertie, ubi de Deo sic Nabuchodonosor loquitur : *Iuxta voluntatem enim suam fecit, tam in cælo quam in terra, et non est qui resistat manui ejus, et dicat : Quare fecisti ? (Dan. IV, 32.) Et hoc, inquit Hieronymus loquitur, quasi homo sæculi : non enim quod vult hoc facit, sed quod bonum est, hoc vult Deus. Nabuchodonosor sic locutus est, ut dum potentiam Dei prædicat, justitiam ejus videatur arguere, quod in merito pœnas sustinuerit. Tale ergo est quod ait Hieronymus, non enim quod vult hoc facit, sed quod bonum est, hoc vult Deus, ac si diceret : Non ita ut æstimat Nabuchodonosor operatur Deus, more videlicet eorum qui in his quæ faciunt, non tam quod bonum est attendunt, quam ut suæ satisfaciant voluntati, qualiscunque ipsa sit. De qualibus scriptum est :**

Hoc volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas.

(JUVEN., VI, 223.)

Sed magis velle dicendus est singula ut fiant quia bonum esse ut fierent, vidit. Hoc autem modo unusquisque voluntatem suam sequi prohibetur. Et Christus etiam ipse non sibi placuisse dicitur, quia nihil hoc fine vel intentione agere debemus, quia id volumus, vel quia nobis in hoc placemus, id est quia in hoc delectamur. sed potius quia id a nobis fieri bonum esse censemus.

Patet itaque quidquid Deus faciat ac dimittat, justam ac rationabilem causam subesse, ut sola faciat aut dimittat ; quæ fieri vel dimitti oporteat atque ipsum deceat. Quod si quidquid facit eum facere oportet, justum est ubique ut faciat quidquid facit, ac sine dubio quidquid facit facere debet. Omne quippe quod justum est fieri, injustum est dimitti, et quisquis non facit id quod ratio exigit, æque delinquit, ac si id faciat quod rationi minime concordat. Sed fortassis, inquires, quod justum justum est aliud bonum seu rationabile id [sic] quod modo facit, ita bonum esset atque æquum bonum si illud faceret, hoc dimitteret. Atqui si illud æque bonum esset quod dimisit facere quando istud elegit, nulla ratio profecto fuit cur illud dimitteret, atque istud eligeret. Fuit autem, inquires, quia cum non utrumque fieri oporteret et æque hoc vel illud fieri bonum esset, quodcunque eorum fieret, rationabiliter factum esset. Sed vix habeat, profero rationem, æque fieri oportebat quod factum non est, sicut quod factum est, et æque bonum etiam illud

fieri sicut hic. Cum vero quid fieri bonum e rationabilem hanc causam qua faciendum si rationabiliter profecto agit, qui quod a se fieri non ignorat, prætermittit, atque ita jam suprapositum inconveniens relabemur. Sin a dicas de altero quod factum non est, quia non bonum ut fieret, nisi ita ut alterum cessaret : profecto eadem ratione de altero quod factum est, erit simpliciter concedendum, ut bonum esset fieri, cum æque concessum sit tam hoc quam fieri bonum esse. Fecit itaque Deus quod non bonum fieri ? Absit ! Quod si illud solum quod fieri ab eo bonum est, profecto illud solum facit, facere potest, qui nihil facere potest quod ab eo fieri bonum est. Hac itaque ratione id posse facere videtur Deus quod facit, vel illud dimittere posse quod dimittit. Cum videlicet singulis faciendis vel dimittendis rationabilem beat causam, cur ab ipso fiant vel dimittantur nec ipse quidquam, qui summa ratio est, contra quod ratio congruit, aut velle aut agere quod non. Nemo quippe quod a ratione dissidet, velle agere rationabiliter potest. Quod diligenter Hieronymus attendere visus est, cum Eustoci virginem ad observandum sanctæ virginittatis positum adhortans ait : « *Virgo Israel cecidit non est qui suscitet eam (Amos v, 2) : » Aud loquar cum omnia possit Deus, virginem post rursus suscitare non potest. Quæ quidem verba Hieronymus contra calumniatores quidam defendens, inter cetera quæ de vita ejus scribebat, ait : *Sanctus Hieronymus Eustochio ad meliora studuit hortando dare. « Cum omnia possit Deus, virginem post rursus suscitare non potest. » Quod non posse Dei velle alio modo omnimodo dici poterat verbo. quemdam namque Sapientem dicitur Deo : *Tu es Dominator virtutis, cum tranquillitate jure et cum magna reverentia disponis. Subest enim volueris tibi posse (Sap. XII, 18). » Ergo ubi est velle Dei, deest posse. Deus quippe immutabilis naturæ, ita immutabilis est voluntatis.***

Ex his itaque tam de ratione quam de se collatis, constat id solum posse facere Deum aliquando facit. At vero si ponamus id solum facit Deus eum facere posse, multa e contrario rationi quam auctoritati contraria videmur iri. Quis enim nesciat hunc hominem, qui condandus est, posse salvari ? aut hunc hominem, bonus est, posse meliorem fieri quam unquam turussit ? cum tamen utrumque non nisi per Deum contingere queat. Si enim hic damnandus omnino salvari non posset, nec ea facere per quæ a salvaretur ; utique arguendus non esset, nec constituendus, quod ea non faceret quæ facere posset. Sed nec ea bene illi præciperentur a ministro, per quæ salvaretur, cum ea nullatenus facere possit. Si autem per opera quæ faceret salvari a Deo posset, quis ambigat quin Deus eum salvari possit, qui tamen nunquam salvandus est ?

animum a Deo salvari possit, nisi et Deus eum salvare possit? Quippe quid aliud est eum salvare a Deo quam Deum salvare eum? Si ergo possibile non salvari a Deo, quomodo non sit possibile salvare eum? Cum enim antecedens possit, et consequens, quia ex possibili non sequitur impossibile, cum si constet impossibile ex eo impossibile sequitur. Salvare autem a quo quis neget antecedens ad Deum salvare eum videlicet, ut diximus, idem prorsus sit, qui damnandus est, a Deo salvari, et Deum salvare ipsum? Cum itaque possibile sit hunc, qui damnandus est, a Deo posse salvari, quis neget illi esse et Deum salvare eum? Potest itaque Deus quod nequaquam facturum est. Falsum enim esse liquet quod jam supra astruximus Deum videlicet ea tantum facere posse quae ratione faciat. Alioquin nequaquam de eis quae ratione ei referendae essent, cum ea quae dicitur non potest, necessitate magis quadam prorsus compulsus, quam gratuita voluntate ad faciendum inductus agat.

ta etiam concurrunt testimonia, quae mandatum Deum asserunt plura posse, quae tamen non complet opera. Unde et Veritas ipsa secundum Mattheum: *An putas, inquit, quia non oportet rogare Patrem meum, et exhibebit modo mihi quatuordecim legiones angelorum?* (Matth. 23). Ex quibus profecto Domini Jesu verbis patet innuitur quia poterat rogare illud tunc non rogabat, neque conveniens rogari vel quia poterat tunc ei Pater exhibere legiones illas, per quas ab inimicis liberaretur, quod minime oportebat, cum tunc ad patiendum tunc veniret, sicut antea praedictum fuerat, Deo dispositum. Unde etiam consequenter ait, dicens: *Quomodo ergo implebuntur Scripturae, quia sic oportet fieri?* (ibid., 54). Si ergo vel non oportebat fieri, quomodo poterat rogare Filius, ut non fieret illud; vel Pater disturbare tunc ne fieret, quod tunc disturbari minime non esset? imo tunc fieri oportebat, sicut et situm et praedictum fuerat. Ut autem in verbum Domini sententiae veritas teneatur, nec quidem a ratione dissonum videatur, tale est quod dicitur: *An putas, etc.* Ac si aperte diceretur: Nunquid ignoras quod, si rogarem Patrem de mea libertate, non id obtinerem absque dilatione per legiones angelorum legiones, quot vos estis legiones mihi tanquam discipuli adherentes, et defensionem meam, si possetis, parati? Summe inquam, sententiae est: Putas orationem a me in hoc quoque efficaciam non habere, quod me a Patre oporteret postulare? Juxta idem quidem expositionis sententiam nequaquam defendendum est, quod vel tunc Dominus orare a quo quod orandum non erat, vel Pater ei in hoc

subvenire in quo subveniendum non esset. Conditionaliter quippe, ut exposuimus, magis quam absolute idem Domini dictum accipiendum est, non quod videlicet rogare poterat vel impetrare, sed quod impetraret si rogaret, cum scilicet ejus oratio nullatenus cassa fieri possit. Non itaque ex hoc Dominico dicto cogi possumus eum aliquid posse facere quod nunquam faciat; de quo potius sentiendum videtur id solummodo eum posse facere quod ab eo fieri oportet. Nihil autem ab eo fieri oportet quod nunquam ab eo fiet. Alioquin optime bonus non esset, si quid facere dimitteret quod a se opportune faciendum esse praesciret. Qui etiam si mala quae fiunt disturbare ne quid etiam nisi opportune faceret, qui nisi importune facere posset, profecto non video quomodo consentiens peccatis non esset. Quis enim consentire malo dicendus est, nisi is per quem illud opportune disturbari potest? Cum autem, sicut et beatus meminit Augustinus, mala etiam fieri bonum sit, quae Deus quoque optime ordinat, nequaquam ab eo ea disturbari convenit, ne fiant quae ipso etiam attestante fieri necesse est, ac dicente: *Necesse est enim veniant scandala. Vae autem, etc.* (Matth. xviii, 7). Cum itaque scandala, quae bonum est fieri, disturbare opportune non possit, aut omnino etiam non possit, qui nihil contra rationem potest, profecto nullatenus consentire peccatis dicendus est.

Primum itaque atque opportune de Deo dictum est, quod ei subest posse, cum voluerit, ut scilicet in singulis faciendis ita ejus potestas et voluntas sese comitentur, ut quod velit minime possit, nec possit etiam tunc facere, quando ut fiat non vult, veluti modo pluviam facere non vult, qui hoc ideo fieri non vult modo, quia id modo fieri non convenire, nec hoc tempus pluviae idoneum censet, quaedam utique rationabili de causa, licet nobis occulta. Si igitur pluviam nunc facere possit aut velit, eo utique tempore id facere potest, aut etiam vult, in quo id eum facere non oportet quod ab omni dissonat ratione. Quantum igitur aestimo, cum id tantum Deus facere possit quod eum facere convenit, nec eum quidquam facere convenit quod facere praetermittat, profecto id solum eum posse facere arbitror quod quandoque facit, licet haec nostra opinio paucos aut nullos habeat assentatores, et plurimum dictis sanctorum, et aliquantulum a ratione dissentire videatur (54). Hoc quippe, inquiunt aestimare, multum derogat divinae excellentiae, ut videlicet id solummodo facere possit quod quandoque facit, et id solum dimittere quod dimittit, cum nos etiam ipsi, qui longe impotentiores sumus, multa etiam facere et dimittere possumus, quae nequaquam facimus vel dimittimus.

Quibus quidem respondeo non ideo nos potentiores vel meliores aestimari debere, quia quaedam facere possumus quae ille facere non potest, ut co-

) Adversus eam scribit S. Bernard., ep. 190; et ipse Abaelardus retractat in Confessione sua quae habetur in calce epistolarum ejus supra.

medere, vel ambulare, vel denique peccare; quod a potentia Divinitatis penitus est remotum, et ab ejus dignitate prorsus alienum. Quod denique attinet Deum illa etiam posse facere quæ nunquam faciat, vel quæ hunc facere minime conveniat. Nam et quod nos quædam facere possumus, quæ facere non debemus, infirmitati potius nostræ quam dignitati ascribendum est, qui omnino meliores essemus, si ea quæ tantum facere debemus, facere possemus, nec quidquam inhoneste a nobis fieri posset. Quod tamen male faciendi vel peccandi potestatem haberemus, non absque ratione hæc a Deo nobis potestas concessa est, ut si comparatione nostræ infirmitatis ille gloriosior appareat, qui omnino peccare non potest, et cum a peccato cessamus, non hoc naturæ nostræ, sed ejus adjutrici gratiæ tribuamus, qui ad gloriam sui non solum bona, sed etiam mala disponit. Sunt vero qui ideo Deum æstimant ea etiam posse facere quæ non facit, quod certum sit nihil ei posse resistere, si ea etiam quæ non facit vellet facere, juxta illud: *Voluntati enim ejus quis resistet?* (Rom. ix, 19). Unde et beatus meminit Augustinus, omnipotens Deus, non quia omnia potest, sed quia quæcunque vult potest, nec ullatenus voluntatis ejus præpediri potest affectus. Ideoque quidquid vellet necessario fieret cum vellet, quia videlicet ejus voluntas affectu carere nullatenus posset. Sed hac profecto eorum ratione, et quasi sub quadam voluntatis ejus conditione eum etiam posse peccare, vel aliquid inhoneste agere, dicere possemus, cum sit certum nihil etiam ei in hoc resistere posse, si et id facere vellet quod non opereretur. Præterea cum dicunt inde eum omnipotentem dici, quia quidquid vult potest, manifeste ita ejus potestatem et voluntatem consociant, ut ubi deest ejus velle, desit et posse. Quod autem superius objectum est, non posse aliquem salvari a Deo, nisi et Deus salvare eum possit; præsertim cum idem sit aliquem a Deo salvari, et Deum salvare eum, non satis nos constringit. Idem quippe est et loquentem tacere, et eum qui loquitur tacere, nec tamen fortasse ita possibile est loquentem tacere, sicut possibile est eum qui loquitur tacere. Vel cum idem sit id quod est album esse nigrum, et albedinem et nigredinem eidem simul inesse: non tamen ut possibile est id quod est album esse nigrum, ita etiam possibile est albedinem et nigredinem simul eidem inesse.

Quid ergo mirum, si ponamus idem esse aliquem, qui non est salvandus, a Deo salvari, et Deum salvare eum, nec tamen ideo recipiamus Deum posse salvare eum, sicut concedimus eum posse salvari a Deo? Quippe cum dicimus eum posse a Deo salvari, ad facilitatem humanæ naturæ possibilitatem reducimus, ac si videlicet diceremus naturæ hominis non hoc repugnare, ut ipse salvetur, qui in se ita mutabilis est, ut tam salvationi suæ quam damnationi consentiat, et tam hoc quam in illo modo tractabilem se Deo præbeat. Cum autem dicimus

A Deum illum posse salvare qui minime salvandus est, ad ipsam divinitatis naturam possibilitatem reducimus, ut videlicet naturæ Dei non repugnet quin eum salvet. Quod omnino falsissimum est. Prorsus quippe naturæ divinæ repugnat id eum facere quod ejus derogat dignitati, et quod eum facere minime convenit. Hoc quidem modo et cum vocem dicimus audibilem, id est potentem ab aliquo audiri, et aliquem posse audire vocem: et agrum posse excoli ab aliquo, et aliquem posse colere agrum, possibilitatem ad diversa referimus. Ibi quidem ad naturam vocis vel agri, hic ad naturam rei vel aptitudinem audire vocem, vel colere agrum potentis. Unde non necesse est, ut, cum vox audibilis sit, hoc est apta ex se ad audiendum ab aliquo, aliquis sit jam aptus ad audiendum eam. Omnibus quippe hominibus surdis existentibus, vel prorsus etiam non existentibus vox quælibet hujus naturæ esset, ut se audibilem homini præberet, nec quidquam in ea præparandum esset, ut ad audiendum idonea esset, quamvis homo nondum existeret qui eam audire posset, vel ad eam audiendam aptus esset.

Denique illud quod ex philosophorum traditione objicitur, quod cum antecedens possibile sit, et consequens etiam impossibile esse, ex quo impossibile sequitur, nil officit quemadmodum in præcedenti libro diximus, si regularum suarum documenta naturis creaturarum intelligimus fuisse contenta. Unde cum aliquid possibile vel impossibile dicunt, quantum ad creaturarum naturas hoc intelligunt, ut videlicet id solum possibile dicant, quod nullius creaturæ repugnat naturæ. Cum autem dicimus, possibile est hoc vel illud Deum facere, ad naturam Divinitatis potius quam creaturarum possibile sumimus. Sed et cum idem sit judicem punire istum, et istum puniri a judice, non tamen concedi oportet ut, si justum sit judicem punire istum, justum etiam sit justum puniri a judice, cum videlicet hoc nomen justum, sicut et possibile, in talibus significationem variet. Cum enim dicitur quia justum est ut iudex puniat istum, hoc institutione legis eum debere ostendimus. Sin autem dicamus istum debere puniri a judice, hoc eum meruisse dicimus ut puniatur. Sæpe itaque contingit ut secundum legis sanctionem iudex debeat aliquem punire, qui tamen nequaquam pro meritis suis debeat ab eo puniri. Veluti cum aliqui falsi testes, qui tamen a judice refelli non possunt, contra innocentem aliquem surgunt, et secundum leges eum reum convincunt qui reus non est, et credi faciunt culpam quæ non est. Unde accidit ut, sicut dictum est, iudex debeat eum punire, qui tamen non debet puniri a judice, et hoc agere justum sit iudici: quod tamen pati non est justum illi, hoc est debitum. Sicut ergo hic quamvis idem sit judicem punire istum, et istum puniri a judice, non tamen ideo sicut justum est judicem punire istum, quem juste, ut dictum est, secundum legem punit; ita etiam justum est illum

a iudice eadem ratione, quamvis idem sit a salvari a Deo et Deum salvare eum, mirandum est, si cum hoc possibile est, illud nequaquam possibile esse concedatur.

et ex his quæ dicta sunt facile refelli posse le providentia Dei vel ejus voluntate circa as objici posse videtur, ut eum ipse videlicet his quæ ab æterno in se habent, non esse t, quia non convenerit, non tamen ponamus æ provisæ sunt, vel quas esse voluit, ideo potuisse non esse, hoc est ex necessitate eas esse. Eisi enim sine providentia fuisse non quia non oportuit, ipsamque providentiam eventum consequi necesse sit, non tamen s provisæ concedi oportet non potuisse non tsi eum sine voluntate creandi mundum, vel B te miserandi ponamus non potuisse non esse ideo cogendi sumus vel mundum, vel ea quæ sunt, non potuisse deesse. Ibi quippe, sicut jam inatum est, ad naturam Dei; hic ad naturam earum possibile sumitur. Unde necesse non cum Deus ex propria natura vel providentiam vel bonam de eis voluntatem habere nescit, quia hoc ei videlicet maxime convenit. men naturæ earum ut ipsæ sint exigat, quæ non esse possunt. Quod autem novissime batur, nullas scilicet grates Deo referendas o eis quæ facit, cum ea nequaquam dimit-ossit, et quadam necessitate id potius agat voluntate, omnino frivolum est. Hic enim m naturæ vel bonitatis ejus necessitas ab ejus C ate non est separata, nec coactio dicenda est, iam nolens id facere cogatur. Nam et cum necesse sit immortalem esse, vel immortalis; nequaquam hinc divinæ naturæ necessitas is voluntate disjuncta est, cum et hoc ipse se quod necesse est ipsum esse, id est quod test non esse. Si autem ita aliquid necessario ut vellet nollet, id facere cogeretur; tunc ei o nullæ hinc gratiæ deberentur. Cum vero nta sit bonitas atque optima voluntas, ut ad endum non invitum eum, sed spontaneum in-, tanto amplius ex propria natura diligendus que hinc glorificandus, quanto hæc bonitas on ei per accidens, sed substantialiter atque D mutabiliter inest. Tanto quippe hinc melior, quanto in ea firmius persistit. Nunquid enim subvenienti nobis grates non haberemus, si is pietatis esset, ut cum nos affligi violenter; a subveniundo abstinere non posset, ipsa scilicet pietate ad hoc compellente. Quid est nos alicui debere grates pro susceptis beneficiis nisi nos recognoscere eum a nobis bene merito vel laudandum esse pro his quæ nobis ejus itas gratis exhibuit? Prædictis itaque ratione vel obsectorum solutionibus, liquere omnibus a solummodo Deum posse facere vel dimittere quandoque facit vel dimittit, et eo modo i vel eo tempore quo facit, non alio. Qui-

busdam tamen videtur, nonnulla ipsum tacere posse alio modo quam faciat, sed cum tamen semper eligere eum modum faciendi, qui convenientior sit. Quod etiam penitus a ratione dissidet, ut videlicet inconvenientiori modo possit facere quam faciat, vel inconvenientiorem modum eligere, et convenientiorem dimittere. Non enim perfecte bonus est, nisi in omnibus perficiendis a Deo voluntatem optimam haberet, ut singula eo modo fieri vellet, quo convenientius fierent.

At fortassis, inquires, quod, si eo tempore quo aliud facit, illud facere possit, et non videlicet in alio tempore, constat eum uno tempore posse quod alio non potest, nec semper eum æqualiter posse omnia, nec semper æqualiter omnipotentem permanere; sed modo eum quamdam habere potentiam, modo ipsam non habere. Sed si diligenter attendamus, semper æque omnipotens est, et nullo tempore habet aliquam potentiam quam semper non habeat. Sed dicis: Potuit incarnari olim, quod modo non potest, cum nullatenus id fieri modo conveniat, et sic potentiam habuit olim quam modo non habet. Ad quod respondeo: Cum dicimus: Potest facere aliquo tempore quod alio facere non potest, duobus modis intelligi valet, uno quidem ut illa determinatio temporis ad facere applicetur, alio falso, si ad posse ipsa jungatur. Aliud quippe est dicere, possum modo id facere, id est habeo modo potentiam id faciendi; quandocunque, aliud possum id facere modo, id est facere in hoc præsentia. Nam et determinatio localis relata ad diversa diversos efficit successus. Cum enim homo ubicunque sit, ibi gressibilis sit, id est potentiam habeat ambulandi, etiam cum in aquis natat: cum tamen dicitur, potens est ambulare in aquis, si ad actum ambulandi potius quam ad potentiam hæc determinatio referatur, ut videlicet intelligamus eum habere potentiam hunc actum exercendi etiam in undas, falsum est; si autem ad potentiam ambulandi etiam inter aquas habitam, e contrario verum est. Si autem verum est eum hac potentia non carere etiam inter aquas, licet hanc ibi potentiam exercere non possit, ita non est necesse vel Deum vel aliquem in aliquo tempore carere potentia aliquid faciendi, quamvis eo tempore exercere non possit illam potentiam. Nam et infantulus omnino adhuc debilis ad incedendum, gressibilis tamen jam est, et potentiam jam habet ambulandi quandoque, licet non adhuc in tam tenera ætate.

Hac itaque ratione potentia incarnandi Deus privatus non est quam olim exercuit, licet eam exercere modo ideo non possit, quia eam minime nunc exerceri convenit. Nec quisquam unquam aliqua potentia privatus dicitur, quem certum sit, si vellet, eam exercere posse, nec ejus voluntati quemquam resistere valere. Cum autem inde omnipotens dicatur, ut supra meminimus, quia semper quidquid velit possit, semper æque omnipotens est, cum semper quidquid velit, certum sit eum complere

posse, nec ejus unquam voluntatem aliquo impedimento disturbari posse. Qui etiam sicut omnia semper scit quæ aliquando scit, vel semper vult quæ aliquando vult, nec unquam aliquam scientiam amittit, vel voluntatem mutat, quam unquam habuit, ita semper omnia potest quæ aliquando potest, nec unquam aliqua sua potentia privatur. Et si enim scivit olim me nasciturum esse, ne tamen sciat me nasciturum esse, non tamen ideo olim aliquid scivit quod modo non sciat; sed id de nativitate mea nunc etiam scit, quod sciebat antequam fieret, licet et nunc et tunc hanc ejus scientiam diversis verbis exprimi oporteret. Quippe quod tunc futurum erat modo peractum est, ideoque verba commutata sint ad ipsum designandum; sicut diversis temporibus loquentes eandem diem modo per hoc adverbium *cras* designamus dum adhuc futura est, modo per *hodie* dum præsens est, modo per *heri*, cum præterita est. Antequam itaque nascerer, cum sciret Deus me nasciturum esse, eo quidem tempore quo nasciturus eram, nunc quoque nihilominus id scit, scilicet eodem tempore natum esse: sic et idem de eadem nativitate mea nunc quoque vult quod tunc voluit, ut videlicet tunc fieret, quando eam fieri ab æterno voluit et scivit. Et attende, quod sicuti eum dicimus, Deus scit modo id factum esse, vel vult modo id factum esse; illud modo, ad diversa conjunctum successum enuntiationis mutat, ita etiam, ut supra meminimus, cum dico, potest modo id facere, idem adverbium conjunctum diversum successum variat. Potest quippe quod dico, Deus scit modo id factum esse, modo illud tam ad *scit* quam ad *factum esse* referri. Ac si videlicet ita dicatur, quomodo scit hoc factum esse, id est modo habet hanc scientiam quod hoc factum est, vel scit quod id modo factum est, quæ longe diversa sunt. Sic et cum dicimus, quod sic modo quia scit illud modo fieri quod non scit postea fieri, si tam modo quam postea ad scit referantur, falsum est.

Ex eo profecto concedendum esset quod illud quoque quandoque scit, quandoque etiam non scit. Si vero ad fieri utraque jungantur, verum est quod dicitur: nec inde annuendum est quod aliud uno tempore sciat quod alio nesciat. Id est cum hujusmodi adverbis hæc verba faciunt, vult et potest, similiter cum eis successum variantia. Si enim dicitur, potest Deus id modo facere, et ad verbum *potest*, adverbia referantur, falsissimum est, quia jam uno tempore quamdam habet potentiam, quam alio non haberet. Si vero ad *facere* utraque jungantur, verissimum est. Et sicut non ostenduntur diversæ scientiæ cum dicitur de ipso, quia scivit olim incarnandum esse, ita et cum dicitur, olim potuit incarnari, et modo potest incarnatus esse, possibilitas ostenditur. Non enim cum dicitur per successionem temporis, Deus incarnatur, et Deus incarnatus est, diversa quæ fecerit ostendimus, sed pro eodem quod semel fecerit, ista dicuntur. Sic et

A cum dicitur *prius*, quia possibile est Deum incarnari, et postmodum dicimus quia possibile est ipsum incarnatum esse, nec diversum factum nec diversa possibilitas monstratur, sed pro eodem quod prius erat futurum, et modo est præteritum, utrumque vere dicitur. Liquet itaque Deum, sicut nec scientia vel voluntate mutari, ita nec etiam possibilitate. O.... itaque quod semel scit, semper scit, et quod semel vult semper vult: ita et quam semel habet potentiam nunquam cæponit. Denique, si more hominum dicamus eum aliud posse uno tempore quod alio non possit, propter hoc videlicet solum quod ei convenit uno tempore id facere quod non convenit alio, nulla ejus in hoc impotentia vel potentiæ diminutio est intelligenda, cum ad potentiam cujuslibet minime pertineat quod ei nullatenus convenit, ut inde commendari possit imo e contrario, ejus derogaret dignitati.

VI.

Cum autem ad potentiam seu firmitatem divinæ naturæ ipsa ejus incommutabilitas pertineat, de ipsa nunc nobis disserendum occurrit, præcipue cum ex quibusdam quæ ipse operatur, sicut et nos ipsi, variari videatur, cum videlicet aliqua modo faciat, modo ab eisdem completis quiescat. Unde et de ipso scriptum est, quod completis operibus suis, quæ sex diebus operatus est, septimo requievit (*Gen. II, 2*), hoc est ab operando cessavit. Sicut ergo nos faciendo aliud, et postmodum quiescendo, physica ratio etiam alterari demonstrat, ita etiam ipse hanc alterationis mutationem videtur incurrere. Cui etiam localis motus videtur abesse, cum modo descendere aliquo, vel transire aliqua dicatur, vel egredi quoquam sive inde regredi describatur. Unde et in Virginem tam Verbum Patris quam Spiritum sanctum descendisse salubriter tradimus, et veraciter prædicamus. In qua etiam virgine Deus homo factus adeo mutari videtur, ut aliud quam fuerit factus esse dicatur: quod ad illum substantiæ motum præcipuum, quæ a philosophis generatio dicitur, pertinere videtur. Non omnino igitur incommutabilis videtur Deus, cum ipse, ut dictum est, tam alterationis quam loci, seu etiam generationis motum suscipere videatur. Sed si diligenter attendamus, nec in his nec aliis ullam mutationis variationem incurrit. Quippe cum dicimus eum aliquid facere, non aliquem in operando motum illi inesse intelligimus, vel aliquam in laborando passionem, sicut nobis accidere solet, sed ejus sempiternæ voluntatis novum aliquem significamus effectum. Cum ergo dicimus eum aliquid facere, dicere est juxta ejus voluntatem aliquid contingere, ut in ipso nihil novi contingat, sed novum aliquid sicut in ejus voluntate fixum permanet, fiat. Unde bene est illud philosophicum:

... *Stabilisque manens dat cuncta moveri.*

Qui etiam cum ab operando quiescere dicitur, consummationem operis ejus, non eum ab aliquo actionis motu cessare significamus. Nos autem modo

ando, modo cessando permutari dicimur, quia A
 c secundum quamdam agitationem membrorum,
 assionem mentis aliter quam prius nosmetipso-
 mus, et in nobismetipsis variamur. Eum vero
 e aliquid non aliter intelligimus, quam cum
 idam esse causam eorum quæ sunt, quamvis
 illa sua agitatione faciat, ut actio proprie dici
 t, cum videlicet omnis actio in motu consistat.
 quippe ejus dispositio, quam in mente habuit
 terno, ejus actio dicitur, cum ad effectum per-
 ur. Nec in ipsa novi aliquid accidit, cum per
 novum aliquod opus contingit, nec ex ipsa
 tur Deus, quam in mente semper æqualiter
 t. Ita etiam post rei completionem, sicut ante in
 n proposito dispositionis consistens, ut ita id
 completum, sicut ante voluerat complendum. B
 ergo sol, cum ex calore ejus aliqua calefieri
 ogit, nulla hinc in ipso vel in calore ejus mu-
 fit, quamvis res inde calefacta sit mutata : ita
 Deus cum aliqua ejus nova fuerit disponere,
 mutari dicendus est, quamvis novi operis vel
 tionis rerum quædam ipse sit causa vel auctor.
 autem nec loco moveri possit, qui spiritus est,
 philosophorum quam sanctorum assertionem dor,
 sicut de quantitate tractante ostendimus
 Grammaticam [f. Dialecticam] scriberemus. Id
 e solum quod locale est, localiter moveri po-
 vel localiter alicubi teneri, sicut est corpus.
 enim locale est, vel localiter contineri potest,
 quod sui interpositione circumstantiarum rerum
 tiam intervalli potest facere, veluti si alicui
 quo corpori stylus vel corpusculum aliquod in-
 ir, statim per ejus interpositionem necesse
 equam intervalli distantiam fieri inter parti-
 circumstantes, quæ post ad invicem conti-
 e fuerant. Si vero albedo vel aliquid incor-
 im illis inesset particulis, nulla eorum conti-
 o ideo deperiret. Nullum igitur incorporeum
 ter moveri potest, quia nec localiter alicubi
 potest. Maxime vero Deus, qui ubique per sub-
 iam esse conceditur, non habet quo moveatur
 ter, cum ubique sit essentialiter. Moveri quippe
 ter, id est de loco ad locum transire non po-
 nisi unum deserendo locum migret ad alium. D
 um autem deserit locum motu locali, qui sem-
 substantiæ suæ præsentia in omnibus est lo-

m itaque Deus in Virginem venire, aut aliquo
 r descendere, secundum æquam suæ opera-
 e efficaciam, non secundum localem accessio-
 intelligi debet. Quid est enim aliud eum in
 nem descendisse ut incarnaretur, nisi eum ut
 am assumeret infirmitatem se humiliasse, ut
 quidem humiliatio ejus videlicet ejus intelli-
 descensus? Sic et quoties aliquo descendere
 venire dicitur Deus, non aliquis ejus localis
 sus, sed aliquis novæ operationis effectus osten-
 : qui etiam cum in quosdam venire, vel a
 idam recedere dicitur, juxta donorum suorum

collationem vel subtractionem intelligitur id, non
 secundum localem ejus adventum vel recessum; qui
 ubique, ut dictum est, per præsentiam suæ sub-
 stantiæ semper existens non habet quo moveri lo-
 caliter possit. Quod tamen ubique esse per sub-
 stantiam dicitur, juxta ejus potentiam vel opera-
 tionem dici arbitror, ac si videlicet diceretur ita ei
 cuncta loco esse præsentia, ut in eis aliquid ope-
 rari nunquam cesset, nec ejus potentia sit alicubi
 otiosa. Nam et ipsa loca, et quidquid est in eis,
 nisi per ipsum conserventur, manere non possunt;
 et per substantiam in eis esse dicitur, ubi per pro-
 priæ virtutem substantiæ aliquid nunquam ope-
 rari cesset, vel ea ipsa, ut dictum est, servando,
 vel aliquid in eis per seipsum ministrando. Nam
 etsi longas manus reges habere dicantur, eo quod
 potentiam suam in longinquis exerceant locis; non
 tamen hoc per substantiam suam facere sufficiunt
 quod per vicarios agunt. Sicut ergo anima in corpore
 per substantiam suam magis quam per positionem
 localem dicitur esse, eo scilicet quod per propriæ
 vigorem substantiæ ipsum vivificet ac moveat, ac ne
 in putredinem dissolvatur custodiat; sicque per ope-
 rationem vegetandi ac sentiendi singulis membris
 tota insit ut singula vegetet, et in singulis sentiat,
 ita Deus non solum in omnibus locis, verum etiam
 in rebus singulis per aliquam suæ potentiae efficaciam
 semper esse dicendus est; et cum universa mo-
 veat in quibus est, nec tamen in eis ipse movetur,
 sicut nec anima in corpore, cum singula moveat
 membra, et singulis tota, ut dictum est, simul præ-
 sto sit.

Denique quod objectum est Deum fuisse mutatum
 cum homo factus est, ut aliud fieret quam prius
 esset, ac sic motum illum maximum substantiæ in-
 currisset, quæ generatio dicitur, facile eum refelli si
 sensum magis verborum quam verba pensemus.
 Quid est enim dicere Deum fieri hominem, nisi di-
 vinam substantiam, quæ spiritalis est, humanam,
 quæ corporea est, sibi unire personam in unam?
 Non enim quod spiritale, corporeum fieri potest,
 sed in illa unione personæ Christi, in quo simul di-
 vinitas Verbi, et anima et caro; tres istæ naturæ
 conveniunt, ita unaquæque harum trium substan-
 tiarum ibi propriam retinet naturam, ut nulla
 earum in aliam commutetur, ut nec divinitas, quæ
 humanitati conjuncta est, aut anima fiat aut caro,
 sicut nec anima unquam potest fieri caro, quamvis
 in singulis hominibus una persona sunt anima et
 caro. Anima quippe spiritualis quædam et simplex
 essentia est, caro autem humana res, corporea et
 ex membris composita. Ideoque nequaquam hæc
 illa esse potest, quæ nullas omnino partes in quan-
 titate sui recipere potest. Quod et ipse Dominus
 patenter aperiens dicit : *Palpate et videte quia spi-
 ritus carnis et ossa non habet, sicut me videtis ha-
 bere (Luc. xxiv, 39)*. Sicut ergo anima et caro in
 unam ad invicem conjunctæ personam, in propriis
 naturis sic discretæ permanent, ut nequaquam hæc

in illam commutetur, alioquin duæ res nequaquam dicerentur, ita et divinitatis humanitati conjuncta, hoc est humanæ animæ simul et carni in unam personam sociata, nequaquam in ejus naturam convertitur, ut videlicet spiritualis illa substantia Dei, quæ hominem assumpsit, in illam corpoream commutetur substantiam, cum hoc penitus ipsum permaneat ipsa quod prius erat. Sic quippe assumpsit nostra, ut non dimitteret sua. Mutatio autem in aliud fieri non potest, nisi esse desinat quod prius fuerat. Prius autem spiritualis substantia erat, quæ corpore naturæ conjuncta est, et nunc quoque ut spiritualis permanet non corporea facta est. Cum ergo et nunc sicut ante juxta ipsam veritatis assertionem spiritus sit Deus, nec unquam quod spiritus est corporeum fiat, aut partes recipiat, quomodo proprie vel Verbum dicitur fieri caro, vel Deus homo, cum Verbum ipsum nunc etiam sit spiritus quia est Deus, sicut et ante incarnationem fuerat? Homo quippe res corporea est, et membris composita ac dissolubilis. Deus vero nec corporea res est, nec partibus constat et dissolvi possit. Deus igitur nec caro, nec homo esse proprie dicendus est. Alioquin et homo e contrario proprie dicendus esset Deus. Unde aliquid creatum, vel quod non semper fuit concedi oportet Deum esse, cum videlicet constet hominem creaturam esse atque initium habere. Absit autem ut aliquam rem Deum esse ponamus, quæ non semper existerit, aut non semper Deus fuerit! Hoc quippe est Deum novum vel recentem confiteri. A qua quidem perversitate Deus nos inhibens, ait : *Israel, si audieris me, non erit in te Deus recens* (Psal. LXXX, 10).

Ut igitur expositum est, cum dicitur Deus fieri caro, vel Deus homo esse, sic accipiendum est, ut divina substantia humanæ sociari in personam unam intelligatur, non illa effici cui sociatur, sicut nec anima hominis caro fit cui unitur, nec in ejus naturam convertitur. Quod diligenter beatus aperiens Athanasius, cum unitatem personæ Christi in duabus consistentis naturis defenderet, ait de ipso : *Qui licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus. Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed humanitatis in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus.* Tale est autem quod ait : *Deus et homo sunt unus Christus, non duo Christi, sicut anima et caro unus sunt homo, non duo homines.* Quamvis enim diversitas naturarum in Christo sit, divinæ scilicet et humanæ; sicut in uno homine anima et caro corporeæ sunt et incorporeæ naturæ, non tamen necesse est duos ideo Christos esse, sicut nec duos homines, aut diversitatem fieri personarum, sicut est naturarum in unam personam sibi conjunctarum, licet in suis proprietatibus ita discretarum, ut nequaquam altera substantia in alteram convertatur propter hanc unionem personæ. Quod consequenter aperit, dicens : *Unus autem*

non conversione divinitatis in carnem, id est in humanitatem, sed per assumptionem humanitatis a Deo factam. Alia quippe est substantia vel natura, quæ assumpta est, quam assumens, licet non sit alia persona. Quod rursus exponens ait : *Unus omnino per unionem personæ, non per confusionem substantiæ; hoc est non per commistionem substantiarum in unam naturam, vel per conversionem alterius substantiæ in alteram.* Sicut enim in uno Deo tres personæ sunt et una substantia, ita econtrario in Christo duæ sunt substantiæ, humana scilicet ac divina, sed una in duabus substantiis vel naturis persona. Unde et superius in eodem Symbolo fidei idem doctor, cum diversitatem personarum in una Dei substantia demonstraret, ait : *Fides autem Catholica hæc est, ut unum Deum in Trinitate, etc., neque confundentes personas, etc.* Tunc autem personas confunderemus, id est invicem permisceremus, si hanc esse illam poneremus, sicut econtrario substantiam Dei separaremus, si in eo diversas esse substantias teneremus. Quod statim diligenter exponens subdit : *Alia est enim persona Patris, alia Filii, etc.* Sicut ergo in Deo una est substantia, sed diversæ personæ, ita econtrario in Christo una est persona, sed diversæ substantiæ, divina, ut dictum est, atque humana, quarum nequaquam una in alteram est mutata, sed utraque propriam naturam retinet in illa unionem personæ, et ambæ in naturis suis permanent impermistæ. Nam et singulis totis sic diversæ partes ad compositionem ipsorum conveniunt, ut tamen in suis naturis sint disjunctæ, quæ quadam aggregatione sunt conjunctæ, velut ossa et caro in humano corpore, vel ligna et lapides in unius domus compositione.

Sicut ergo ossa in uno homine carni adhærentia, in naturam carnis non transeunt, nec in una domo lapides lignis aggregati propriam substantiam mutant ut aliud fiant quam prius erant, aut caro animæ sociata aliud quam caro fit, nec prioris substantiæ naturam... : ita nec divinitas humanitati in unam personam conjuncta aliud fit quam prius erat, quamvis aliud sibi in unitate personæ conjungat. Secundum quam quidem unionem personæ, cum Deus homo factus dicitur, aut aliud quam primitus fuerit esse conceditur, non hoc ex mutatione substantiæ, sed unitate personæ intelligendum, quia videlicet Deus hominem sibi in unam personam conjunxerit, et rem alterius naturæ in hanc unionem sibi sociaverit. Non est igitur Deus in aliud mutatus quam fuerit, licet aliud sibi, ut dictum est, in hanc unionem conjunxerit. Nam nec animæ nostræ cum resumptis corporibus eis in unam personam sociabuntur, ideo aliud quam erant efficiuntur, quamvis ipsum corpus rursus animando vivifictur, et de inanimato ad animationem promoveatur, ut ex hoc corpus ipsum potius per eam quam ipsa propter corpus mutari dicendum sit. Corpus quippe ex ipsa, non ipsa ex corpore in quendam proficit statum, ab ipso calorem et motum

suscipiens, cum ipsa in seipsum persistat immobilis. Multo minus autem Deus homini unitus, aliud ob hoc fieri dicendus est, cui nihil conferre creatura potest. Unde ab omni mutabilitate Deum penitus immunem profiteamur esse. Hæc in præsentiarum de divina potentia, vel quæ ad eam pertinent, dicta sufficere arbitror.

VII.

Nunc de sapientia ipsius prosequamur. Hanc alii verbum, alii rationem, seu mentem dixerunt; quasi videlicet vim quamdam discretionis ad omnia integre cognoscenda; ut in nullo ejus dispositio possit errare, nihil eam penitus possit latere. Unde et Dei Filius, Dei virtus, et Dei sapientia, hoc est ea vis divinæ potentiæ, qua cuncta sapit, hoc est veraciter discernit, ut in nullo, ut dictum est, errare possit, nec quidquam ejus obsistere queat cognitioni. Hæc quidem ejus notitia sive scientia æque futura, sicut præsentia vel præterita comprehendit; et æque de his sicut de illis certa semper existit, et quæ adhuc naturæ incognita sive fortuita dicuntur, ei jam penitus certa sunt ac determinata. Nihil quippe nisi ex divinæ dispositionis ordinatione contingere potest. Sicut ergo Deus quod de futuro præordinat ignorare non potest, ita nec eorum eventum potest non præscire. Quæ igitur casu, quantum ad nostram certitudinem fieri dicuntur, et non ex libero provenire arbitrio, quantum ad ipsum nec casu, nec sine libero contingunt arbitrio. Cum enim casum philosophi describentes dicunt: *Casus est inopinatus rei eventus, ex confluentibus causis propter aliud inceptis proveniens*: inopinatum quantum ad nos vel creaturarum naturam intelligunt, non quantum ad divinæ providentiæ dispositionem. Tale quippe est ac si diceretur: Quod casu evenit, ita contingit, ut ex nulla institutione naturæ prænoscere possemus quod futurum esset. Nam, etsi eclipses solis vel lunæ præter opinionem nostram sæpius accidant, naturaliter tamen hæc, non fortuito fiunt: et in rerum præfixum est institutione, unde hæc scire possemus. At vero cum quis agrum fodiens propter agriculturam thesaurum invenit, et hæc inventio fortuita dicitur. Hanc quippe ex diversis causis propter aliud inceptis contingere constat, et ita, ut diximus, inopinate. Ex hoc enim quod thesaurus ibi reconditus fuit, et quod ille agrum fodiebat, contigit thesaurum inveniri. Ad hanc inventionem hæc duæ causæ convenerunt, licet propter aliud inceptæ. Neque enim qui thesaurum ibi recondidit hanc intentionem posuit, ut ille eum inveniret; nec ille hac intentione fodiebat ut thesaurum quæreret, sed ut agrum coleret.

Utræque itaque causæ, ex quibus illa inventio contingit, ad illud spectabant; ideoque casu potius ipsa quam ex libero arbitrio provenit. In libero quippe arbitrio, ejus rei, quæ inde contingit, intentio præcedit; veluti si deliberem ire ad Ecclesiam, et ita exsequar ex libertate arbitrii mei, id quod intendebam perficio. Ideoque id non tam casu

A quam ratione fieri dicendum est, neutrum tamen horum naturaliter contingit, sed utrumque pariter ex aliqua nostra voluntate, non ex aliqua institutione naturæ ad hoc nos compellente, ut magis hoc voluntarium quam necessarium dicatur. Liberum autem arbitrium diffinientes philosophi dixerunt: *Liberum de voluntate judicium*. Arbitrium quippe est ipsa deliberatio sive dijudicatio animi, qua se aliquid facere vel dimittere quilibet proponit. Quæ tunc quidem dijudicatio libera est, cum ad hoc quod proposuerit exsequendum nulla vi naturæ compellitur, sed æque in sua potestate habet tam illud facere quam dimittere. Ubi ergo ratio animi non est, per quam aliud deliberari possit et dijudicari, an faciendum sibi sit vel dimittendum, æque utrumque in nostra sit potestate, liberum nequaquam est arbitrium. Etsi enim bruta animalia quædam per voluntatem suam facere possunt vel dimittere; quia tamen iudicio rationis carent, liberum non habent arbitrium. Si quid etiam tale quid velit ac disponit facere, quod in ejus non sit potestate, vel quod sine dispositione ipsius æque fieret, in hoc liberum arbitrium non habet. Verbi gratia, sæpe talia nos facere proponimus, quæ decepti nos posse implere confidimus, et nonnunquam nitimur vel desideramus ut ea fiant, quæ non minus fierent absque nostro proposito. Veluti si qui diutinis pœnis mori cogantur, et morte ipsa cruciatus finire desiderent, et ad hoc nitantur; nequaquam cum id accidit, ex libero suo arbitrio assequuntur, quod videlicet non minus contingeret eis etiam nihil inde præmeditantibus. Et hæc quidem liberi arbitrii diffinitio nullatenus in Deum cadit, sed in eos tantum qui voluntatem mutare, et in contraria possunt deflectere, ut videlicet in eorum sit potestate, id quod eligitur tam dimittere quam facere. Denique et nonnulli liberum ad hoc reduxerunt arbitrium, ut his tantum ipsi concedant quæ et bene facere et male possunt. Quorum opinionem beatus quoque Hieronymus secutus homilia illa de filio prodigo inter cætera sic ait: *Solus Deus est, in quo peccatum non cadit; cætera cum sint liberi arbitrii in utrumque possunt suam deflectere voluntatem*. At vero qui diligentius liberum arbitrium inspexerit, nulli beneficienti hoc deesse dixerit. Maxime autem Deo, et his omnibus qui tanta beatitudine sunt corroborati, ut jam in peccatum labi non queant. Quo enim quisque a peccato remotior est, et ad bonum pronior; tanto in eligendo bonum liberius habet iudicium, quanto ab illa ultima servitute peccati, de qua scriptum est: *Qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. VIII, 34), longius abstitit.

Generaliter itaque ac verissime liberum arbitrium dicitur, cum quilibet quod ex ratione decreverit, voluntarie ac sine coactione adimplere valebit. Quæ quidem libertas arbitrii tam Deo quam hominibus æque indubitanter inest, quicumque tunc voluntatis facultate privati non sunt, atque his

præcipue, ut diximus, qui jam omnino non possunt peccare. Quamvis enim peccare nequeant, aut a bono quod faciunt minime se retrahere queant, quia non oportet, non ideo tamen id alicujus coactionis necessitate agunt, quod utique si non vellent, nequaquam facere cogentur. Quod et diligenter beatus attendens Augustinus, lib. xxii De civit. Dei, his astruit verbis: *Sicut prima immortalitas fuit quam peccando Adam perdidit, non posse mori; ita primum liberum arbitrium posse non peccare, novissimum non peccare posse.* Item: *Certe Deus ipse nunquid, quoniam peccare non potest, ideo liberum arbitrium habere negandus est?* etc. Quidquid itaque gerimus, sive fortuito, sive præmeditate, quia id optime Deo disponente et providente, cur fieri oporteat agimus, ex libero ejus, si non ex nostro, procedit arbitrio; et quamvis ea casu facimus, nihil tamen, quantum ad ipsum, casu fit, cujus providentia cuncta præcedit, et ex ejus dispositione quidquid agimus contingit. Unde et præfatus doctor, Quæst. 83, c. 26, ita meminit: *Quidquid casu fit, temere fit. Si ergo casu aliqua fiunt in mundo, non Providentia universus mundus administratur.* Item: *Illud bonum cujus participatione sunt bona cætera, non propter aliud, sed per semetipsum bonum est. Quod divinam etiam providentiam vocamus. Nihil igitur casu fit in mundo.* Ac si aperte dicat. Nihil fit quod non ex aliqua providentia saltem divina proveniat, nec tamen ideo penitus eos errare dicimus, qui casu plurima fieri profiteantur, quantum ad nostram, ut dictum est, incertitudinem. Qui etiam juxta philosophos cum ea naturæ incognita dicunt quæ casu proveniant, hoc est nullam rei naturam ad hoc præcognoscendum sufficere, ut inde certa queat esse; nullatenus hic divinæ majestatis, sed creaturarum tantum naturam attendunt. Qui etiam cum ea quæ per miracula fiunt impossibilia dicunt, vel contra naturam fieri profitentur, ut virginem parere, vel cæcum ulterius videre, profecto ad usitatum naturæ cursum, vel ad primordiales rerum causas respiciunt, non ad excellentiam divinæ potentiae, quam videlicet constat ex propria natura quidquid decrevit posse, et præter solitum ipsas rerum naturas quocumque modo voluerit permutare. Qui si nunc quoque hominem ex limo terræ formaret, vel feminam de costa viri produceret, sicut in primis factum est parentibus, nemo utique esset qui contra naturam vel præter naturam id fieri non censeret, eo, ut dictum est, quod primordialium causarum institutio ad hoc minime sufficere posset, nisi Deus præter solitum propria voluntate vim quamdam rebus impartiret, ut hoc inde fieri posset, qua videlicet voluntate et ex nihilo cuncta potuit creare.

Ex quo liquidum est, ut jam non semel meminimus, philosophorum tractatus, per quos maxime rerum naturæ vestigantur, ita creaturarum naturis et earum usu quotidiano contentos esse, ut summam illam divinæ potentiae naturam, quæ univer-

sis imperat naturis, et cujus voluntati obtemperare proprie naturam dicendum est, vix aut nunquam attingere audeant, sed omnes earum regulas infra eam, aut extra eam penitus consistere. Unde cum aliquid possibile vel impossibile, id est naturæ consentire vel repugnare dicunt, juxta solam creaturarum facultatem, non divinæ potentiae virtutem hæc metiuntur. Ex quo apparet quam verum sit quod supra meminimus, in illa videlicet philosophorum regula, cujus possibile est antecedens et consequens eos ad creaturarum tantum nomen accommodare. Quod et fortassis ad sequentia prænotari necessarium fuit, ubi videlicet juxta illam veterem, ut ait philosophia, querelam, videntur omnia secundum divinæ providentiæ incommutabilitatem ex necessitate contingere.

De quo et nunc nobis superest disserere, cum hoc maxime ad divinam constet sapientiam pertinere. Hæc quippe prospiciendo futura, providentia dicitur sive præscientia. Ipsum enim Dei prospicere providere est; sive præscire futura, hoc est omnia quæ futura sunt cognoscere antequam fiant, et ita ut de præsentibus vel præteritis, de his quoque ipsum jam certum existere, sicut dudum superius ratione adhibita confirmavimus. Sed si diligenter ipsos quoque philosophos revolvamus, præcipue vero Aristotelem adeo in rationibus argumentorum discretum ut inde Peripateticorum, id est dialecticorum princeps, dici mereretur, inveniemus apud eos, qualiter pseudophilosophos refellere possumus, et eorum non rationes, sed sophismata dissolvere, quibus de providentia Dei adeo simplicium fidem perturbare solent, ut non solum bona, verum etiam mala necessario provenire astruant, nec ullatenus a nobis peccata posse vitari, sed necessario unumquemque quod deliquerit committere, cum et hoc videlicet a Deo constet provisum esse, cujus providentiam constat nullo modo falli posse. Horum igitur muscipulam disrumpentes, telam illam fortissimam inspiciamus, quam in primo *κατὰ ἡρμηνίας* Aristoteles orditur, ut eam contradictionis proprietatem corroboret etiam in propositionibus de futuro, quam generaliter de omnibus præmiserat, dicens videlicet quod omnium affirmationum et negationum alteram esse veram necesse sit sicut et alteram falsam: verbi gratia: Navale bellum est cras futurum, et non est futurum cras: affirmatio et negatio sunt dividentes. Unde et alteram earum esse veram, et alteram earum rursus necesse est esse falsam, cum videlicet nec ambæ simul esse veræ, nec ambæ queant simul esse falsæ; nec ulla fit propositio, quam non veram vel falsam necesse sit esse. Unde hanc vel illam necesse est esse veram: hoc est necesse est esse bellum tale cras fieri. Quæ quidem verba diversos successus habentia Aristoteles diligenter determinare nos docens, ut videlicet supradictam contradictionis proprietatem conservare ubique ac defendere possumus, diligenter nos tandem de prædicatione neces-

sarii tam simplici et absoluta, quam determinata nos instruit. Dicit itaque quia necesse est navale bellum cras esse futurum vel non esse futurum. Non tamen ideo vel navale bellum cras esse futurum necesse est vel non cras esse necesse. Hæc quippe propositio, nec esse est navale bellum cras futurum esse futurum, vel non esse cras futurum, duos habet sensus; unum quidem in quo hypothetica disjuncta est falsa, ac si ita diceremus, necessarii nomen bis ponentes: Necesse est navale bellum cras esse futurum, vel necesse est non esse cras futurum; alium vero in quo categorica est vera, habens disjunctum subjectum, et quasi disjunctam in subjecto positam, et necessarii nomen semel positum in prædicato. Ac si videlicet ita dicamus: navale bellum cras esse futurum, vel non esse futurum, hoc videlicet totum necesse est, hoc est necesse est ut ipsum cras fiat vel non fiat. Et hoc quidem modo necessarii nomen semel positum et absolute prædicatum veram reddit enuntiationem; et generaliter ad quaslibet affirmationes et negationes earum prædicatio ipsius veraciter applicatur, ut videlicet de singulis dicamus, quia hanc

vel illam esse veram est necesse, quod Aristoteles intellexit cum proprietatem assignaret contradictio- nis, non tamen ideo ad alteram earum necessarii prædicationem absolute possumus applicare, ut veraciter dicamus quia vel hanc necesse est esse veram, vel illam necesse est esse falsam. Ideo autem absolute addimus, quia determinatam necessarii prædicationem omnibus hujusmodi veris propositionibus applicari, ipse ibidem edocet dicens: *Igitur esse quid est quando est, necesse est, et non esse quod non est quando non est necesse est. Sed non ideo simpliciter dici quia necesse sit. Non enim sic determinata necessarii prædicatio simplicem infert, ut quia videlicet necesse est esse dum est, ideo concedi oporteat ut et simpliciter dicatur, quia necesse est esse, hoc est omnino inevitabile quin sit.* Ex quo quidem tanti philosophi tanto documento et rationabili, illud supra memoratum, quod de divina providentia objici solet, facile refelli potest. Constat, inquit, divinam providentiam falli non posse.

Cætera desunt.

PETRI ABÆLARDI

THEOLOGIA CHRISTIANA.

(Edidit D. Marten. *Anecd.* t. V, col. 1139, ex ms. codice Majoris-Monasterii Turonensis.)

OBSERVATIONES PRÆVIÆ.

De Petri Abælardi varia fortuna pluribus hic disserere non est animus, cum hoc ante me argumentum multi in se susceperint, nec infeliciter prosecuti sint. Ipse etiam totam fere vitæ suæ seriem in Historia calamitatis suæ luculenter descripsit. Palatio diœcesis Nannetensis oppido natus piis æque ac nobilibus parentibus Berengario ac Lucia, cum promptum ac facile in litteras haberet ingenium, Martis curia penitus abdicata, ut Minervæ in gremio educaretur, Roscelinum in dialectica præceptorem sortitus est, in philosophia Guillelmum de Campellis Parisiensis Ecclesiæ archidiaconum ac Peripateticæ philosophiæ celeberrimum professorem. Ex discipulo brevi factus magister, cum mira docendi facilitate polleret, disputando omnes nullo negotio superaret, ac confluentes undique ad se tot discipulos haberet, ut alii præ illo magistri deserere viderentur, haud paucos, ut fieri solet, homo inquietus sibi comparavit æmulos. Id adversariorum invidiæ tribuit Abælardus, nos ipsius petulantia. Laudunum deinde profectus Anselmum celeberrimum theologiæ professorem audiit; sed paucis ejus exceptis lectionibus, magistrum contempsit, et docendi munus ipse sibi assumpsit: quæ res novos sibi ascivit æmulos. Coactus discedere, et Parisios reversus, inceptas Lauduni consummavit lectiones, ac famam brevi dilatavit. « Sed quoniam prosperitas, » inquit, « stultos semper inflat, et mundana tranquillitas vigorem enervat animi, et per carnales illecebras facile resolvit, cum jam me solum in mundo superesse philosophum æstimarem, nec ullam ulterius inquietationem formidarem, frena libidini laxare cœpi. » Et cum totus in superbia et luxuria laboraret, ut ipse iterum loquitur, contigit ut Fulbertus, insignis Ecclesiæ Parisiensis canonicus Heloissam formosissimam puellam, quam omni scientiarum genere imbui curaverat, quasi amplioris literaturæ comparandæ gratia, ipsi traderet erudiendam, hoc est, ut ejus verbis utar, *agnam teneram famelico lupo committeret.* Et revera non multo post adolescentulam corruptit; et cum concepisset, furtim sublatam transmisit in Britanniam, ubi in domo cujusdam sororis suæ peperit filium, quem Astrolabium nominavit. Hæc ubi in cognitionem Fulberti venerunt, tantam in iram exarsit, ut nisi corruptam neptim matrimonio, etsi reluctantem copularet Abælardus, plarasi nequiverit. Sed neque hic stetit furoris ejus impetus. Nam cum Heloissam in Argentoliense virginum cœnobium, ubi olim educata fuerat, transmississet Abælardus, eamque habitu monastico induisset, Fulbertus adeo efferbuit, ut ipsum noctu dormientem et nihil tale cogitantem eunuchum fecerit.

Tantam confusionem ut devoraret Abælardus, in monasticorum latibula claustrorum convolvit, non sponte, non conversionis devotione factus monachus in monasterio Sancti Dionysii. Qui ejus partes

tuendas susceperunt, miris post hæc eum perinde ac Helloissam laudibus efferunt, ac sanctis ipsis utrumque fere exæquant. At quanta fuerit utriusque sanctitas ex eorum epistolis facile colligi potest. Et certe quantum ad Helloissam pertinet, hæc ejus verba ex epistola ad Abælardum decem post conversionem saltem annis scripta non abominetur: « Etsi uxor nomen sanctius ac validius videtur, dulcius mihi semper extitit amicæ vocabulum, aut si non indignaris, concubinæ vel scortii... Deum testem invoco, si me Augustus universo præsidens mundo matrimonii honore dignaretur, totumque mihi orbem confirmaret possidendum, charius mihi et dignius videretur tua dici meretrix, quam illius imperatrix. » Et in alia ad eundem epistola: « In omni autem, Deus scit, vitæ meæ statu, te magis adhuc offendere, quam Deum vereor, tibi placere amplius quam ipsi appeto. Tua me ad religionis habitum non divina traxit dilectio. » Sed neque postquam Paraclitensi monasterio præposita fuit, severiorem regulæ disciplinam saltem in victu secutam fuisse, verum mollem omnino vitam duxisse satis indicat in alia ad eundem Abælardum epistola, scribens in hæc verba: « Satis nostræ esse infirmitati et maximum impulari debet, si continenter ac sine proprietate viventes, et officiis occupatæ divinis, ipsos Ecclesiæ duces vel religiosos laicos in victu adæquemus. » Ex quibus patet eam religiosorum laicorum in victu vitam contentam, omnem asperitatem, quæ tamen peccatores pœnitentes decet, abjecisse. Hæc sane referimus non quo Helloissæ, quam nonnulli martyribus satis inepte comparant, famæ detractum iri velimus, sed ne vitium approbare videamur.

Abælardus mutato habitu cor non mutavit, idem in claustro qui fuerat in sæculo, ubique inquietus novos sibi ascivit æmulos. Ipsi si credimus, erat abbatia illa ad quam se contulerat, « sæcularis admodum vitæ atque turpissimæ, cujus abbas, quo cæteris prælatione major, tanto vita deterior, atque infamia notior: quorum quidem intolerabiles spurcitas frequenter atque vehementer modo privatim, modo publice redarguens, » omnibus se onerosum atque odiosum effecit. Quæ quidem si vera essent, longe culpabilior foret Abælardus, qui inter tot et tam dissolutos monachos vivere delegisset, Verum etsi non omnino stricta forte vigeret in monasterio Sancti Dionysii disciplina, inustam ipsi ab Abælardo labem jam dudum absternit Andreas Chesnius in notis ad Historiam calamitatis ejus, ubi demonstrat non multo ante Adamum Sancti Dionysii abbatem, monasterium illud ad puriorem Regulæ disciplinam revocatum fuisse ministerio sancti Odilonis abbatis Cluniacensis, egregiam Adami in pauperum charitatem, pietatem et affectum ejus erga divini cultus honorem et amplificationem probat ex chartis ejusdem monasterii.

Circa illud tempus Abælardus theologiæ tractatum De unitate et trinitate scholaribus suis composuit, erroribus plenum, quem ab Alberico et Rodulfo Remensium scholarum magistris in concilio Suessionensi delatum, mox igni damnatum propriis ipse manibus in flammis projicere jussus est. Reversus in monasterium, novos inter fratres excitavit tumultus, occasione Dionysii Corinthiorum episcopi, quem cum Dionysio Areopagita eundem facit Beda. Hinc ansam arripuit homo jurgi impatiens de monasterio nocte latenter aufugiendi, nec revocatus ab abbate persuaderi potuit ut rediret. Paucis post diebus defuncto Adamo cum successisset Sugerius, urgeretque Abælardum, ut ad monasterium reverteret, ille tam amicorum, quam sæculi potestatum interventu effecit, ut tandem abbas facultatum ei indulgeret monastice vivendi, non ubicunquo locus ei competens occurreret, ut petierat, sed ad quamcunque vellet solitudinem transeundi, dummodo nulli se abbatie subjugaret. Optatis gaudens Paraclitensis monasterii in Trecensi diocesi fundamenta jacit, confluent ad eum undique discipuli, solitudinemque quasi in urbem convertunt. Factus postea abbas Ruiensis monasterii diocesis Venetensis in Britannia Armorica, cum ibi incidisset « in Christianos et monachos gentibus longe sæviores atque pejores, » abdicata præfectura in Trecensem solitudinem reversus est. Monachos Ruienses terribilissimis coloribus depingit Abælardus, non magis credendus, quam cum Adamum abbatem fratresque Sandionysianos turpissimæ vitæ diffamavit. Longe verisimilius est eum tanto terrarum intervallo a dilectissima Helloissa suisque amicis separari ægre ferentem, Ruiense monasterium deseruisse. Certe cum eo tempore Sugerius abbas Sancti Dionysii sanctionales ex Argentolio propter impudicitias expulisset, ut monachos sui monasterii ibidem institueret, e re sua existimavit Abælardus, Helloissæ, quæ tunc in Argentoliensi monasterio priorissæ officium exercebat, ejusque sororum necessitatibus providere. Id quod præstitit, cum Ruiense monasterium deserens, eas in cellam suam Paraclitensem, quam illis cum adjuncto oratorio concessit, excepit, donationem confirmante episcopo Trecensi, imo etiam summo pontifice Innocentio II.

Hactenus a calamo temperaverat Abælardus, aut si quid forte scripserat, ab erroribus, qui Suessionensi in concilio damnati fuerant, abstinerat. At ubi eos, quos tunc passus fuerat adversarios, e sæculo migrasse animadvertit, amplius se cohibere non potuit. « Emortuis quippe omnibus pene doctrinæ ecclesiasticæ magistris, » inquit Guillelmus abbas Sancti Theodorici, « quasi in vacuum rempublicam Ecclesiæ domesticus, irruens inimicus, singulare sibi in ea magisterium arripuit: agens in Scriptura divina, quod agere solebat in dialectica, proprias adinventiones, annuas novitates, censor fidei, non discipulus; emendator, non imitator. » Casu autem contigit, ut idem Guillelmus incidere in lectionem libelli cujusdam hominis illius cui titulus erat: *Theologia Petri Abælardi*, quem cum titulus curiosum fecisset ad legendum, aliqua invenit, quæ ipsum non parum moverent, ea notavit, et cur moverent subnotavit. « Duo autem erant tunc libelli idem pene continentes, » inquit Guillelmus, « nisi quod in altero plus, in altero minus aliquando inveniretur. » Hos suis cum observationibus, hoc est cum refutatione errorum quos repererat, ad venerabilem Gaufridum episcopum Carnotensem et Bernardum abbatem Clarævallis misit, ut ex eorum lectione, an recte ipsum movissent, facilius dijudicare possent.

Lectis errorum capitulis, exhorruit Bernardus, rescripsitque ad Guillelmum in hæc verba: « Motum vestrum et justum judico et necessarium. Sed et otiosum non esse, monstrat libellus tundens et obstruens os loquentium iniqua. » Ne tamen auctorem ipsum temere judicare videretur, diem Guillelmo indixit post Pascha, quo simul convenirent, legerentque, atque attentius examinarent Abælardi Theologiam. Cumque ex sedula librorum ejus lectione virus in eis contentum deprehendissent, Bernardus « solita bonitate et benignitate desiderans errorem corrigi, hominem non confundi, secreta illum admonitione convenit. Cum quo etiam tam modeste tamque rationabiliter egit, ut ille quoque compunctus, ad ipsius arbitrium correcturum se promitteret universa (55-100). » Hæc observare operæ pretium fuit, ut appareat quam immerito, imo quam injuste Otho Frisengensis scripserit sanctissimum abbatem « tam ex Christianæ religionis fervore zelotypum, quam ex habituali mansuetudine quodammodo credulum » fuisse in causa Abælardi. Sed vir arrogans, suoque tantum ingenio confidens, ut vix ad audiendos magistros ab altitu-

dine mentis suæ humiliatus descenderet,» ut fatetur ipse ejus defensor Otho Frisengensis, cum ab eo recessisset vir Dei, consiliis stimulatus iniquis, resiliit a proposito saniori. Imo expetens Senonensem metropolitanum, quod in ejus Ecclesia celebrandum foret in proximo grande concilium, Clarevallensem causatur abbatem suis in occulto detrahare libris, additque paratum se esse in publico sua defendere scripta, rogans ut prædictus abbas dicturus si quid haberet, ad concilium vocaretur. Hæc ex Gaufrido Vitæ sancti Bernardi scriptore accurato perinde ac pio. Econtra Otho Frisengensis scribit Abælardum ab episcopis abbateque Bernardo ad audientiam apud Senonas vocatum fuisse. Verum præterquam quod auctoritas Gaufridi auctoris domestici et ab omni falsi suspicione liberi prævalere debet Othoni auctori extraneo, Patres concilii Senonensis non a sancto Bernardo provocatum fuisse ad concilium Abælardum, sed Bernardum ab Abælardo, disertis verbis affirmant. Sic enim illi in epistola ad Innocentium papam, quæ inter Bernardinas in nova editione est 337, postquam dixerunt Abælardum minus patienter ac nimium ægre tulisse quod a Bernardo primum privatim, deinde publice coram testibus errores corrigere commonitus fuisse, «Magister Petrus,» inquit, «crebro nos pulsare cœpit, nec ante voluit desistere, quoad ad dominum Clarevallensem abbatem super hoc scribentes, assignato die, scilicet octavo Pentecostes, Senonis ante nostram submovimus venire præsentiam, quo se vocabat et offerebat paratum magister Petrus ad probandas et defendendas, de quibus illum dominus abbas Clarevallensis, quo modo prætaxatum est, reprehenderat, sententias. Cæterum dominus abbas nec ad assignatum diem se venturum, nec contra Petrum sese disceptaturum nobis remandavit.»

Ex Bernardi modestia factus arrogantior Abælardus, suos cœpit undequaque convocare discipulos et obsecrare, ut ad futuram inter se abbatemque Clarevallensem disputationem, una cum illo suam sententiam simul et scientiam defensuri venirent. Hinc Bernardus magnorum virorum monitis flexus, ne videlicet ex ejus absentia scandalum populo et cornua crescerent adversario, ad concilium venire tandem acquievit, et quidem tristis, nec sine lacrymarum effusione. Adfuerunt concilio Francorum rex Ludovicus VII, Willhelmus comes Nivernensis religiosus, Remensis archiepiscopus cum quibusdam suis suffraganeis, episcopis, abbatibus multis, valdeque litteratis clericis. Librum Theologiæ Abælardi in medium protulit sanctus Bernardus, quæ in eo adnotaverat absurda, imo hæretica plane, capitula proposuit, ut ea vel a se scripta negaret, vel si sua fateretur, aut probaret aut corrigeret. Neutrum præstare voluit Abælardus, sed ut tempus redimeret ab æquissimis iudiciis, quos ipse delegerat, contra canones ad sedem apostolicam appellavit. Si credimus Othoni Frisengensi, Abælardus «seditionem populi timens» respondere recusavit. Verum præsentibus rege Ludovico comite Vilhelmo, aliisque nobilibus viris, quid a populo metuendum esse poterat? Hinc apparet Othonem ea quæ de Abælardo concilioque Senonensi scribit, non tam a veridicis testibus, quam ab incertis rumoribus popularibus didicisse. Æquius est, ut Gaufrido Vitæ S. Bernardi scriptori, Abælardi cum hæc agebantur discipulo, fidem adhibeamus hæc scribenti. «Sed ab egregio illo Catholicæ fidei advocato,» nempe Bernardo, «monitus, ut vel jam sciens in personam suam nihil agendum, responderet, tam libere, quam secure audiendus tantum, et ferendus in omni patientia, non sententia aliqua feriendus, hoc quoque omnimodis recusavit Nam et confessus est postea suis, ut aiunt, quod ea hora maxime quadam ex parte memoria ejus turbata fuerit, ratio caligaverit, et interior fugerit sensus.» Non itaque libertas defuit Abælardo semetipsum defendendi, nec timore popularis seditionis id recusavit, sed injustam causam tueri minime potuit. Pro reverentia tamen sedis apostolicæ, ad quam appellaverat, damnatis perversis ejus dogmatibus, personæ ipsius peperit concilium.

Egressus a concilio Abælardus errorum suorum scripsit Apologiam, in qua acriori quidem stylo invenitur in sanctum Bernardum. Id certe discimus ex disputatione abbatis anonymi contra Abælardum, in cujus libro secundo hæc leguntur: «In Apologetico suo, responsione sua super hoc capitulum, furis exagitatus Petrus insanit; et sic nimis intemperanter invenitur in hominem Dei, ut non eum loqui quæ loquitur, sed per eum Satanam, qui transformat se in angelum lucis, assereret.» Et in libro tertio: «In Apologia autem sua multo vehementius spiritu vertiginis abducitur et infelicis ægrotat; diligentiore siquidem tractatu et quasi viribus in unum collectis hoc capitulum» scilicet De potestate Dei «cæteris diffusius exsequitur.» Postea Romam, ut causam coram pontifice defenderet, fretus amicorum discipulorumque, quos ibi non paucos habebat, auxilio, proficisci statuit. Sed cum Cluniacum pervenisset, audivit errorum suorum capitula debita damnatione ab Innocentio II esse affecta. Hic itaque gradum sistere coactus fuit, monitusque a Petro Venerabili abbate, ut Bernardum sibi reconciliaret, et si qua catholice aures offendentia aut scripsisset aut dixisset, ea a verbis suis amoveret, et a libris abraderet; Clairvallem cum abbate Cisterciensi profectus, prava dogmata omnia retractavit, et sopitis prioribus querelis, in gratiam cum sanctissimo abbate rediit. Hanc retractationem editis Abælardi operibus præmissam habemus, quam Apologiæ nomine donare placuit editori; cum tamen ab ejus Apologia sit omnino distinguenda, rectius Retractatio appellanda. Reversus Cluniacum biennio religiose ibidem vixit, ac tandem in Cabilonensi S. Marcelli prioratu, in sinu Ecclesiæ requievit.

Adversus Abælardum scripsere Guillelmus abbas S. Theodorici, S. Bernardus, et abbas anonymus, quem eundem esse putant cum Gaufrido, qui ex Abælardi discipulo anno 1140 factus monachus Clarevallensis, Bernardi notarius, ac post Robertum et Fastredum successor evasit. Prioris et posterioris lucubrationes habemus in bibliotheca Cisterciensi, in quibus ipsissima Abælardi verba quæ impugnant referunt. Nonnullos tamen ille patronos habuit; imprimis Othonem Frisengensem in sanctum Bernardum parum æquum, hominem exterum, et, uti existimamus, parum instructum cujus certe auctoritas, nec Guillelmo abbati, nec S. Bernardo, nec Gaufrido, qui hominem noverant, ejus scripta attente legerant, ab omni prava suspicione immunes, prævalere debet. Multo minus Petri Berengarii Pictaviensis Abælardi discipuli, qui ex professo ejus defensionem suscepit, scripsitque Apologeticum, suam secum condemnationem præferentem, quem rectius libellum in sanctum Bernardum contumeliosum appellare licet, opus in tenebris natum et æterna oblivione dignum. Et certe ne quidem unum in eo verbum protulit ad defensionem sui magistri, aut fidem ejus Catholicam demonstrandam, ejusque adversarios impugnandos, licet id se præstiturum audacter promisisset. Imo ipse sanior factus contumeliosa scripta retractavit in epistola ad episcopum Mimatensem, ac pro non scriptis haberi voluit: «Quia,» inquit, «processu temporis meum sapere crevit, et in sententiam abbatis pedibus, ut dicitur, ivi. Nolui esse patronus capitulorum objectorum Abælardo, quia, etsi sanum saperent, non sane sonabant.»

Hæc forte sufficere deberent his qui nostro ævo Abælardi partes tuendas susceperunt, ac sanctum Bernardum præcipitis in eum iudicii accusare non verentur: quibus sane fieri satis hand dubium posset, si

Abælardi Introductionem ad Theologiam integram haberemus. Nam mutila est in editis, nec perfectam invenimus in manuscriptis. Ejus defectu lucem aliquam proferre poterit tractatus De Trinitate quem hic ex manu exarato codice Majoris Monasterii vetustissimo damus: quemque eundem esse cum tractatu De Trinitate Suessionensi in concilio igni addicto, aut cum uno ex duobus illis libellis, qui in manus Guillelmi abbatis inciderunt, quique idem pene continebant, nisi quod in altero plus, in altero minus aliquando inveniretur, mihi constare videtur. Duo præsertim ex suo libro reprehensa fuisse in concilio Suessionensi asserit Abælardus in Historia calamitatis suæ, unum scilicet, pag. 21, quod « cum Deus Deum, genuerit, nec nisi unus Deus sit, negaret tamen Deum seipsum genuisse, » id quod probasse se dicit auctoritate S. Augustini libro primo De Trinitate, ubi hæc leguntur: « Qui putat ejus potentiam Deum, ut seipsum ipse genuerit, eo plus errat, quod non solum Deus ita non est; sed nec spiritualis creatura, nec corporalis. Nulla enim omnino res est, quæ seipsam gignat. » Quæ quidem in nostro tractatu cum eadem S. Augustini auctoritate reperitur. Altum, pag. 24, quod asseruisset « solum Deum Patrem omnipotentem, » quæ propositio ex his quæ hoc in tractatu leguntur facile eruitur, ut ex infra referendis patebit. Quod autem Guillelmus abbas S. Theodorici ad Gaufridum episcopum Carnotensem et S. Bernardum scribens ait, Abælardi sub Theologiæ titulo duos in manus suas incidisse libellos, « idem pene continentes, nisi quod in altero plus, in altero minus aliquando inveniretur, » perfecte huic nostro Tractatui congruit, si cum ejusdem Abælardi Introductione ad Theologiam conferatur. Et certe primus et quintus tractatus nostri libri pene de verbo ad verbum integri reperiuntur in Introductione ad Theologiam, in qua etiam nonnulla legimus quæ in aliis tractatus quoque nostri libris existunt, adeo ut nullus supersit dubitandi locus quin unus ex duobus illis sit libellis, qui in manus Guillelmi abbatis inciderunt, et forte idem qui in concilio Suessionensi ante annos circiter viginti, damnatus fuerat, in quo nonnulla addere potuit Abælardus.

An vero jure a Patribus Suessionensis concilii igni addictus sit, et a Guillelmo abbate atque a sancto Bernardo alioque abbate anonymo tanquam perversa continens dogmata exagitatus, æqui doctique lectores non ægre judicabunt ex sequentibus propositionibus quæ in sequenti tractatu leguntur.

Et primo quidem in capitulis librorum suæ Theologiæ dicit « quod fidem Trinitatis omnes naturaliter homines habeant, » ab hoc beneficio ne quidem Judæos ac gentiles excludit; sic enim sub finem libri quarti. « Cumenim Deum esse Patrem et Filium et Spiritum sanctum tale sit, ut diximus, Deum esse potentiam, ut dictum est, generantem, et sapientiam genitam et benignitatem procedentem; cum istud nemo discretus ambigat, sive Judæus, sive gentilis, nemini hæc fides deesse videtur, quod et nos quidam concedimus, sequentes Apostolum, qui ait: *Quod notum est Deo, manifestum est illis*; ac si diceret: Quod ad divinitatem pertinet ratione percipiunt: quia hæc de Deo naturaliter ratio unumquemque edocet. »

2. In capitulis librorum sic commendat philosophos gentiles, « ut digni illi videantur, quibus etiam Deus suæ fidei arcana revelare dignaretur. » Et in libro I, hanc revelationem non divinæ gratiæ, sed eorum continentiam tribuit is verbis: « Tum ipsa continentissimæ vitæ sobrietas quodam eis merito idipsum acquisivit, » scilicet Dei cognitionem.

3. Præ cæteris tamen hoc privilegium tribuit Platonis. « Revolvatur, » inquit, « et ille maximus philosophorum Plato, ejusque sequaces, qui testimonio sanctorum Patrum præ cæteris gentilium philosophis, fidei Christianæ attendentes, totius Trinitatis summam post prophetas patenter ediderunt, ubi videlicet mentem, quam noyn [νοῦν] vocant, ex Deo natam atque ipsi coæternam esse perhibent, id est Filium, quem sapientiam Dei dicimus, ex Deo Patre æternaliter genitum. Qui nec Spiritus sancti personam prætermisisse videntur, cum animam mundi esse astruxerunt tertiam a Deo et noy [νοῦ] personam. » Neque id in Abælardo ferre potuerunt ejus adversarii, quod Spiritum sanctum assereret esse animam mundi. Non tamen ibo inficias Abælardum Platoniorum verba in sensum Catholicum inflectere tentasse. Verum omnino contra Platonis ejusque sequacium mentem, qui noyn [νοῦν] sive mentem summo Deo, animam mundi Deo et noy [νοῦ] seu menti inferiore faciebant. Et certe plures deos a Platone admissos fuisse docet S. Augustinus in lib. De civitate Dei, unde et S. Bernardus jure redarguit Abælardum, quod « dum multum sudat quomodo Platonem faciat Christianum, se probat ethnicum. »

Non solum Platonem, sed omnes ejus discipulos Christianos facere tentavit Abælardus. Nam non multo post citata jam libri ejus primi verba hæc addit: « Pluribus quoque sanctorum testimonii didicimus Platoniam sectam Catholicæ fidei concordare. » Et post pauca: « Ex quo, » inquit, « liquidum est Platoniam sectam fidei sanctæ Trinitatis plurimum semper assentire, et eam diligentius cæteris philosophis a Platonis et sequacibus ejus distingui ac describi. » Tum referens id quod a Valerio Maximo scribitur, Platonis parvuli dormientis ori examen apum insedis, prodigium illud non suavitati ejus eloquii cum verbis attribuit, sed « excellentius, » inquit, « et convenientius id interpretandum esse non dubito, si ad divinæ dignitatis gloriam hoc miraculum referatur, ut hoc ei Deus insigne præsentii conferret, qui divinitatis suæ per eum diligentius arcana revoluturus esset. Oportebat quippe ut summæ Sophiæ, quæ Christus est, Verbum videlicet et Sapientia Dei Patris, summus philosophus ejusque sequaces plurimum attestarentur. »

4. Fidei donum non Platonis tantum, sed omnibus tribuit philosophis. Sic enim in libro II: « Gentiles fortasse natione, non fide omnes fuerunt philosophi. »

5. Eis non modo SS. Trinitatis, sed Incarnationis Verbi quoque mysterium disertis verbis asserit: « Quis etiam asserat nullis eorum (philosophorum) fidem Incarnationis revelatam esse, sicut et Sibyllæ, licet in eorum scriptis non videatur expressa. »

6. Ex hujusmodi principiis cœlestem beatitudinem philosophis minime denegandam infert. « Nulla, » inquit, « ratione cogendi videmur, ut de salute talium diffidamus gentilium, qui ante adventum Redemptoris, nullo legis scripto instructi naturaliter, juxta Apostolum, ea quæ legis sunt facientes, ipsi sibi lex erant (Rom. I). » Et non multo post: « Hæc idcirco induximus, ne quis post legem etiam datam usque ad adventum Christi, de salute fidelium gentilium desperet, si sine perceptione sacramentorum sobrie ac juste vixerint, inter quos quidam philosophi tam vita quam doctrina claruisse noscuntur. » Et iterum: « Quid de philosophis ante adventum Christi tam fide, quam vita clarissimis diffidere cogamur, ne indulgentiam sint assecuti? »

7. Longe certior fuit Abælardus de salute philosophorum quam de salute catechumenorum sine baptismo decedentium, unde paulo ante finem libri II improbat Ambrosium scribentem de salute Valentiniani

imperatoris catechumeni defuncti minime desperandum, « cum hoc, » inquit, « non solum Evangelio, verum et sanctis doctoribus adversari penitus videatur. »

8. Philosophos suos etiam Juddæis ipsis, quos in proprium Deus elegerat populum, non obscure præfert. Sic enim in libro II: « Nam et hunc finem esse eis » philosophis « propositum » constat, de perceptione scilicet æternæ viæ, quem et ipse Dominus nobis assignavit, et quem Israel minus attendebat, spe et ambitione terrenæ felicitatis majus subjectus quam desiderio æternorum. Unde et eis litteræ veneratoribus nulla retributio in lege de observatione legis juxta litteram promissa, aut exspectanda est, nisi prosperitas terrena, ad quam toto inhiant desiderio. »

9. Inter philosophos Socratem sanctis martyribus comparare non veretur. Nam secundum ipsum, Socratem « quasi martyrem et certum de remuneratione occubuisse tam divini quam sæculares commemorant codices. »

10. Ut sanctum efficeret Socratem, quod iste philosophus de communitate uxorum suis præscripserat, excusare non erubuit, ad sensus figurativos ejus verba detorquens, contra manifestam Socratis mentem, qui ipso fatente Abælardo, « Uxores quoque communes fore instituit, ut nullus proprios requirat liberos, » cum scilicet ignorarentur veri eorum patres.

11. Ferenda certe non videntur hæc Abælardi verba libro II: « Dixit et Moyses omnia a Deo valde bona esse facta, sed plus aliquantulum laudis divinæ bonitati Plato assignare videtur. »

12. Ipsi etiam Vespasiano imperatori ethnico vera miracula attribuere non hæsitat, ut videre est paulo ante finem libri II.

13. In libro IV, Patri tantum tribuit omnipotentiam, Filio quamdam potentiam, Spiritui sancto nullam potentiam. Sic enim habet: « Ponanus itaque Deum Patrem, ut supra monuimus, divinam potentiam, ac Deum Filium divinam Sapientiam: et consideremus quod ipsa Sapientia sit quædam potentia, cum sit ipsa videlicet potentia discernendi ac providendi seu deliberandi veraciter omnia, ne quid Deum decipere possit aut latere. » Et paulo post: « Est autem Filium gigni a Patre divinam Sapientiam, ita ut determinatum est, ex divina potentia esse, cum ipsa, ut dictum est, Sapientia quædam sit potentia, atque ipsius potentiæ Dei, quæ est omnipotentia, quasi portio ipsa ut dictum est, Sapientia, quomodo et quilibet filius portio quædam parentum quodammodo dicitur, » etc. Et aliquanto post: « Spiritus a spirando dicitur est, unde Veritas: *Spiritus, inquit, ubi vult spirat* (Joan. III, 8), ideoque ipso nomine suo procedere ex Patre et Filio potius quam gigni perhibetur. Benignitas quippe ipsa, quæ hoc nomine demonstratur, non est aliqua potentia sive sapientia, cum videlicet benignum esse, non sit esse sapientem aut potentem, » etc. Adversus hanc de Trinitatis personis doctrinam vehementer insurrexerunt S. Bernardus, Guillelmus abbas S. Theodorici, et abbas anonymus. Et merito quidem, non desunt tamen qui partes Abælardi tuentes, Bernardum aliosque, qui adversus eum scripserunt, illius mentem minime assecutos fuisse jactitent, propterea quod ille disertis verbis asserat Filium ac Spiritum sanctum perinde ac Patrem esse omnipotentem. Id quod non uno in loco docet. Verum neque id latuit Bernardum, neque Guillelmum abbatem, aliumque abbatem anonymum, qui Abælardi libros non oscitanter, sed attente legerant. Sed quod ille uno in loco recte astruit, ab eo alio in loco destrui etiam animadvertunt, non verbis tantum, sed similitudinibus quæ verba ejus confirmant, nec ullum dubitandi locum relinquunt, ut comparatione æris et ærei sigilli, cereæ imaginis, materiæ et materiati, generis et speciei, animalis et hominis, quorum unum longe latius patet altero. Ita enim in libro quarto: « Est igitur divina sapientia ex divina potentia, quomodo cerea imago est ex cera, aut quomodo juxta philosophos species ipsa ex genere esse dicitur, cum tamen idem sit species quod genus, ut homo idem quod animal, et imago cerea idem quod cera. Ipsa quippe imago cerea ita est ex cera et homo ex animali, quod ex eo quod cerea imago exigit ut cera sit, et ex eo quod homo est ut sit animal; sed non e converso. Potentia quippe tam ad discernendum, quam ad alia agenda se habet, sicut cera tam ad ceream imaginem quam ad id quod non sit cerea imago, et animal tam ad hominem, quam ad non hominem. » Certe ipse Abælardus tam in privatis quam in publicis cum Bernardo colloquiis nunquam causatus est ipsum sinistra interpretatione verba sua accipere. Imo cum urgeret eum Bernardus in concilio Senonensi, ut aut errore corrigeret, aut si quid objectis respondendum haberet, ediceret, utrumque facere recusavit. Et sub finem libri III hujus tractatus facta sibi objectione cur Patrem et Filium per potentiam et sapientiam potius distinguat, quam per æternitatem aut aliud attributum, nullam reddidit rationem, sed sic respondet. « Ad quod respondendum est, non hoc nos suscepisse negotium, cur hoc potius modo quam alio personæ divinæ distinctæ sint; sed eas eo modo quo distinctæ sunt convenienter accipi posse, et fidem nostram tueri, » etc. Denique in sua retractatione seu fidei confessione nullam interpretationem benignam suis verbis tribuit, sed ea audacter a se unquam dicta negat et pernegat: « Quod autem mihi vel per malitiam impositum est quod scripserim, quia Pater plena potentia est, Filius quædam potentia, Spiritus sanctus nulla potentia, hæc ego verba non tam hæretica, quam diabolica, sicut justissimum est, abhorreo, detestor, et ea cum suo auctore pariter damno. Quæ si quis in meis reperiat scriptis, non solum me hæreticum, verum etiam hæresiarcham profiteor. » Hic impudentiam Abælardi, qui ea se dixisse negat quæ disertissimis asseruit verbis merito redarguit abbas anonymus, qui ejus quondam fuerat discipulus, et qui consequenter ejus doctrinam apprime nosse poterat. Nam si ejus verba benignam pati possunt interpretationem, cur eam hic non proferebat? Certe qui « omnes naturaliter homines » habere finem sanctæ Trinitatis asserit, recte de Trinitate sentire non est dicendus.

14. Abælardum redarguunt etiam ejus adversarii, quod Verbum carnem factum esse assereret, non ut hominem a peccato redimeret, sed tantum ut verbis instrueret et exemplis ad amorem Dei inflammaret. In hoc autem tractatu, etsi non omnino neget Filium Dei hominem a peccatis redemisse, præcipuum tamen incarnationis ejus finem fuisse instructionem asserit. Ita enim libro IV: « Ad hoc omnia gessit in carne, ut nos vera erudiret Sapientia, quæ ad salutem sufficeret. » Et paulo post: « Ad hoc solum et maxime Deus incarnatus est, ut suos prædestinatos veræ in ipso habitu carnis visibili illustraret. » Et non multo antea dixerat: « Lumen divinæ Sapientiæ per hanc incarnationem carnalibus effulsit, atque hoc solum vel hoc specialiter beneficium Deum intendisse in ipso habitu carnis nobis impertire, pro quo Angelus consilii sive Consiliarius dicitur est, » etc.

15. Tantum Deo necessitatem imponit, ut secundum ipsum aliter agere non possit quam agat. « Quidquid itaque facit, » inquit libro V, « sicut necessario vult, ita et necessario facit. » etc. Et paulo

post: «Necessario itaque Deus mundum esse voluit ac fecit, nec otiosus exstitit, qui eum priusquam fecit facere non potuit, quia priusquam fecit, fieri non oportuit.» Quam doctrinam merito impugnat abbas anonymus in libro III, adversus Abælardus. Taceo quod ille sanctorum Patrum imo et Scripturæ dicta quæ citat sæpe detruncat. Ex quibus omnibus, ni mea me fallit opinio, satis apparet quam merito ipsius de Trinitate liber igni addictus sit in concilio Suessionensi, et postmodum ejus doctrina Ecclesiæ censuris affecta in Senonensi et ab Innocentio II. Nam quæcunque his interpretatio donetur, nemo certe negare potest quin hæc omnia male sonent, et incautis errandi viam facile præbeant, nec sufficit in his intelligentia doctorum virorum. «Requiruntur etiam verba Catholica,» ut ait ipse Abælardus. Si quid ipsum excusare potest, illud præsertim esse existimamus, quod scripta sua peritiorum ac proinde ipsius Ecclesiæ judicio subjecisse videtur. Nam in libro tertio ita disserit: «Quidquid itaque de hac altissima philosophia disseremus, umbram non veritatem esse profiteremur, et quasi similitudinem quamdam, non rem. Quid verum sit noverit Dominus quid autem verisimile ac maxime philosophicis consentaneum rationibus, quibus impetitur, dicturum me arbitror. In quo quidem si culpis meis exigentibus a catholica (quod absit) exorbitavero intelligentia vel locutione, ignoscat ille mihi, qui ex intentione opera dijudicat, parato semper ad omnem satisfactionem de male dictis, vel corrigendis vel delendis, cum quis fidelium vel virtute rationis, vel auctoritate Scripturæ correxerit.» Utinam id sponte præstitisset Abælardus, certe debitam erroribus suis censuram non ascivisset.

LIBRORUM CAPITULA.

Primus liber continet quid vult distinctio trium personarum in Deo, vel quid sonent in ipso hæc nomina personarum, Pater, Filius, et Spiritus sanctus. Testimonia tam prophetarum quam philosophorum de S. Trinitate, nec non et quare Sapientia Dei vocetur Verbum, aut Benignitas ipsius dicitur Spiritus sanctus. In quo etiam ea quæ de anima mundi a philosophis dicta sunt, recte de Spiritu sancto intelligi monstrantur.

Secundus liber adversus calumnias fidelium de admistione philosophorum testimoniorum totus scribitur. In quo de vita et virtutibus et doctrinis philosophorum, et de naturalis legis hominibus plurima commendatio, fit, ut digni illi videantur, quibus etiam Deus suæ fidei arcana revelare dignaretur.

Tertius continet invectiones in dialecticos; et eos omnes qui Deum quoque humanis comprehendi rationibus volunt, nec eadem fide suscipienda censent, quæ humanis rationibus astrui vel defendi non valeant. Proponit etiam summam fidei circa unitatem ac Trinitatem, et objectiones adversus proposita, et quot modis idem sive diversum accipiatur, et quod modis persona dicatur.

Quartus continet solutiones adversus objecta, et generationem Verbi ex Patre, id est divinæ sapientiæ ex divina potentia, et qua similitudine divina Potentia dicatur Pater, vel divina Sapientia dicatur Filius. Continet insuper processionem Spiritus, et quomodo Plato animam mundi quam Spiritum sanctum intellexit, vult creatam esse, hoc est initium habere, et quod fidem Trinitatis omnes naturaliter homines habeant.

Quintus est de ratione credendi unum Deum non plures, et de perfectione et incommutabilitate hujus summi boni, quod in nullo crescere vel minui possit aut variari.

THEOLOGIÆ CHRISTIANÆ

LIBER PRIMUS.

CAPUT PRIMUM.

Summi boni perfectionem, quod Deus est, ipsa Dei Sapientia incarnata Christus Dominus describendo, tribus nominibus diligenter distinxit, cum unicam et singularem individuum penitus ac simplicem substantiam divinam, Patrem et Filium et Spiritum sanctum tribus de causis appellaverit.

Ambrosius, De fide, ad Gratianum imperatorem: «Quod unius est substantiæ, separari non potest, etsi non sit singularitatis, sed unitatis. Singularitas ad personam pertinet, unitas ad naturam.»

A

CAPUT II.

Patrem quidem, secundum illam unicam majestatis suæ potentiam, quæ est omnipotentia, qua scilicet efficere potest quidquid vult, cum nihil ei resistere queat. Filium autem eandem divinam substantiam dixit, secundum propriæ sapientiæ discretionem, qua videlicet cuncta veraciter dijudicare ac discernere potest, ut nihil eam latere possit quo decipiatur. Spiritum sanctum etiam vocavit ipsam, secundum illam benignitatis suæ gratiam, qua omnia quæ summa condidit sapientia, summa ordinat bonitate, et ad optimum quæque finem accommodat, malo quoque bene semper

, et mirabiliter quantumlibet perverse facta A sit et discretus in agendo, sed minime possit, effi-
 ra utatur, et nesciat nisi dextram. Unde in cacia caret. Et si etiam potens sit et sapiens, sed
 iridion B. Augustinus. « Non enim, in- nequaquam benignus, tanto ad nocendum fit pro-
 Deus omnipotens, cum summe bonus sit, nior, quanto ex potentia et astutia sua ad efficien-
 modo sineret mali aliquid esse in operibus dum quod vult est securior; nec spem beneficio-
 nisi usque adeo esset omnipotens et bonus, rum suorum cæteris præstat, qui benignitatis affe-
 ne faceret et de malo. » Idem in x, De ctu non commovetur. In quo autem hæc tria con-
 Dei (1), de bonitate Dei et malitia diaboli lo- currunt, ut videlicet et possit implere quæ volue-
 rit, et bene velit, utpote benignus, nec exinde sa-
 ait: « Deus sicut naturarum bonarum op- pientia modum rationis excedat, eum profecto
 creator est, ita malarum voluntatum ju- vere bonum esse et in omnibus perfectum constat,
 nus ordinator, ut cum ille male utatur na- atque in ejus regimine cuncta quæ optime condidit,
 bonis, ipse bene utatur etiam voluntatibus optime conservari: quippe qui et possit, et sciat et
 . » Item idem ibidem de diabolo: Deus velit. Unde non solum hæ Trinitatis distinctio ad
 eum conderet, futuræ malignitatis ejus non summi Boni perfectionem describendam convenit,
 ignarus, et prævidebat quæ bona de malis B verum etiam ad persuadendam hominibus divini
 esset ipse facturus. » Item post aliqua (2): cultus religionem plurimum proficit: ut ob hoc
 que enim Deus ullum, non dico angelorum præcipue ipsa Dei Sapientia incarnata in prædica-
 ominum creasset, quem malum futurum esse tione sua eam rectissime decrevisset assumere.
 isset, nisi pariter noscet, quibus eos bono- Duo quippe sunt quæ nos omnino Deo subjectos
 usibus commodaret. » Hinc est et illud Pla- efficiunt, timor videlicet et amor. Potentia quidem
 um: « Omne, inquit, qui [f. quod] gignitur ex et Sapientia maxime timorem incutiunt, cum eum
 a causa necessaria gignitur: Nihil enim fit, et posse punire errata, et nihil latere cognosci-
 ortum non legitima causa et ratio præce- mus. Benignitas autem ad amorem pertinet, ut
 o Ex summa itaque illa bonitate sua Deus, quem benignissimum habemus, potissimum dili-
 juxta Moysen cuncta valde bona condidit, gamus. Ex qua etiam certum est impietatem ul-
 cisci velle, quia quo plus ei placet æquitas, magis
 xta etiam Platonis assertionem, optimus ipse displicet iniquitas, sicut scriptum est: *Dilexisti*
 um Conditor, a quo invidia relegata longe *justitiam et odisti iniquitatem* (Psal. XLIV, 8). No-
 juncta sui similia, prout cujusque natura mine vero Patris, ut diximus, Potentia designatur;
 : beatitudinis esse poterat, effici voluit: vo- nomine Filii Sapientia, et nomine Spiritus sancti
 siquidem Deus bona quidem omnia prove- C Bonus effectus erga creaturas. Causas autem ho-
 mali porro nullius, prout eorum quæ na- rum nominum in sequentibus assignabimus, quare
 ur natura fert, reliquit propaginem, nec fas videlicet hæc nomina ad hæc distinguenda in Deo
 unitati præstanti quidquam facere, nisi pul- translata sunt a consuetis significationibus. Sed
 mum. Ex hac, inquam, tanta bonitate sua prius hanc divinæ Trinitatis distinctionem, non
 qua singula quantum potest et decet bona a Christo inceptam, sed ab ipso apertius ac dili-
 , ac bene disponit etiam malo altissimo suo gentius traditam esse ostendamus; quam quidem
 comprehensibili nobis consilio, Spiritus san- divina inspiratio et per prophetas Judæis, et per
 ut supra meminimus, ipse est appellatus. philosophos gentibus dignata est revelare, ut
 e est ergo tres personas, hoc est Patrem et utrumque populum ad cultum unius Dei ipsa summi
 n et Spiritum sanctum in divinitate confiteri, Boni perfectio agnita invitaret, ex quo omnia, per
 i commemoraremus divinam Potentiam ge- quem omnia, et in quo omnia, et facilius hæc fides
 tem, divinam Sapientiam genitam, divinam Trinitatis tempore gratæ susciperetur ab utroque
 nitatem procedentem. Ut his videlicet tribus populo, cum eam a doctoribus quoque antiquis vi-
 memoratis, summi Boni perfectio prædicetur, derent esse traditam.

CAPUT III.

Primum ipsa legis exordia occurrant, ubi legis-
 lator Moyses fidem Catholicam de unitate pariter et
 Trinitate tanquam omnium bonorum fundamen-
 tum anteponit. Cum enim dicitur: *In principio*
creavit Deus cælum et terram (Gen. 1, 1), pro eo
 quod apud nos dicitur Deus, Hebraica veritas ha-
 bet *Eloim*, quod est plurale hujus singularis quod
 est *El*. Quare ergo non dictum est *El*, quod est
 Deus; sed *Eloim*, quod apud Hebræos *dii* sive *ju-*
dices interpretatur, nisi hoc ad multitudinem divi-

Aug. De civitate Dei, lib. xi. c. 17.

(2) Id., ibid., c. 18.

narum personarum accommodetur, ut videlicet eo modo insinuetur pluralitas in Deo, quomodo et trinitas; et quodammodo dicatur multiplex Deus, quomodo et trinus, non secundum quidem [al. quamdam] substantiæ diversitatem, sed secundum personarum proprietates (3)? Nam et ibidem de unitate substantiæ demonstranda caute provisum est, cum dicitur *creavit*, non creaverunt. Ubi et statim in sequentibus distinctionem personarum adnectit, quasi ad determinandum quod ad hanc denotandam *Eloim* pluraliter dixerit. Spiritus quippe sancti æternitas patenter ostenditur, cum dicitur, *Spiritus Domini ferebatur super aquas* (Gen. 1, 2). Verbum vero, id est Filium simul et Pater insinuantur, cum dicitur, *Dixit Deus, fiat* (ibid., 3), hoc est in cœterna Sapientia sua Pater ordinavit faciendam. Non enim de corporali locutione hoc accipi potest, sicut postmodum convincemus. In eo quoque quod scriptum est, *Et vidit Deus, quod esset bonum* (ibid., 4), Bonitas Dei, quam Spiritum sanctum dicimus, insinuat, sicut in eo quod dicitur *Dixit Deus*, intelligitur Verbum et Pater. Tale enim quod dicitur, *Vidit Deus quod esset bonum*, ac si dicatur intelligendo quia opus quod fecerat bonum esset, amavit illud eo ipso quod bonum erat. Ex quo et ipse bonus esse liquide demonstratur. Bene autem ad astruendam fidem operum, et ad commendationem eorum, commemoratio fit divinarum personarum, hoc est omnipotentiae Dei, et sapientiae ejus et bonitatis, ut videlicet quia hoc potest et bonus est, credatur ea fecisse quæ et potuit et voluit. Rursus elegantia operum per sapientiam et bonitatem artificis ostenditur, ut quia summe bonus est artifex et perfecte solers, excellentissimum opus componat. Quid etiam apertius ad documentum Trinitatis esse potest, quam illud quod postea in creatione hominis subjungitur, dicente Domino, *Faciamus hominem?* etc. (ibid., 26.) Quid enim pluraliter dictum est, *Faciamus*, nisi ut cooperatio totius Trinitatis exprimat? quippe quos cohortaretur Deus ad creandum hominem, aut ad se in aliquo jurandum, ut ipse solus eum creaturus sit? Scriptum quippe est, *Quis adjuvit Spiritum Domini, aut consiliarius ejus fuit, cum quo iniit consilium?* etc. (Isa. XL, 13.) Bene autem ad imaginem et similitudinem Trinitatis, hoc est ad expressam quamdam similitudinem trium personarum homo fieri dicitur: qui et Patrem per potestatem, quam in cæteras creaturas accepit imitatur, et Filium per rationem, et Spiritum sanctum per innocentiae benignitatem, quam post modum per culpam amisit. Ad hanc quoque pluralitatem divinarum personarum illud attinere videtur, quod in sequentibus per serpentem dictum est: *Eritis sicut dii* (Gen. III, 5), quod

(3) In Introductione ad Theologiam, lib. I. col. 998, post hæc verba additur: *Ut videlicet tale sit quod dictum est ELOIM, ac si diceretur, non res multæ, sed personæ multæ, quarum unaquæque sit Deus: alioquin plures etiam dicerent Deos, cum unus sit tantum.*

A ut superius dictum est, in Hebræo sonat *Eloim* non et illa Dominica increpatio: *Ecce Adam unus ex nobis factus est* (ibid., 22). Et rursus quod Dominus ait: *Descendemus et confundemus linguas eorum*, cum hoc solus Deus compleret unde et subditur: *Atque ita divisit eos* (Gen. 8). Nunc autem post legem ad prophetarum monia transeamus.

B Ait itaque maximus ille prophetarum et David, qui suam cæteris intelligentiam prædicit: *Super omnes docentes me intellexi, super intellexi* (Psal. CXVIII, 99); ait, inquam, dissonantem Trinitatis patenter insinuans: *Verbo cæli formati sunt, et Spiritu oris eorum omnis eorum* (Psal. XXXI, 6), qui et alibi unitatem cum Trinitate insinuat dicens: *Benedicat nos Deus noster, benedicat nos Deus, et metuant eum omnes fines terræ* (Psal. LXVI, 7).

C Cassiodorus (5): « Deus sermo græcus et Latine interpretatur *timor*, pro qua re, ut ar majores nostri Deum a timore appellandum voluerunt: unde quidam ait gentilium poetarum *Primus in orbe deos fecit timor.*

(STAT. Theb. III, 661)

Trina quippe confessio Dei, trinitatem ex personarum, Patris videlicet, Filii, et Spiritus sancti. Bene autem Filium designans addidit quasi eum a Patre nobis esse datum ostendit cum per Incarnationem Verbi divina nos Sapientia illuminaverit. De quo etiam Verbo Apostolo *Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis se tradidit illum* (Rom. VIII, 32.)

Augustinus *Quæstionum* LXIV, cap. 44: « *Incipio erat Verbum* (Joan. I, 1), quod Græce [*λόγος*] dicitur, Latine autem et rationem et virtutem significat, sed hoc loco melius Verbum interpretari significetur non solum ad Patrem respectus ad illa etiam quæ per Verbum facta sunt. Rationem etsi nihil per illam fiat, recte ratio dicitur. cap. 45: Dei Sapientia Christus et in utero Mariæ et in cælis, quo modo Verbum hominis, quo multi audiunt, totum audiunt singuli. »

D Unitatem vero divinæ substantiæ Psalmi eodem aperit, cum post trinam divini nomen prolationem, unum tantummodo Deum in personis intelligens, non subjunxit eos plures sed eum singulariter. Huic et illud consonat qui dicit se vidisse seraphim et audisse clarum *Sanctus, Sanctus Sanctus Dominus Deus S* (Isa. VI, 3).

Recte autem vocabulo *Domini* usus est pro ad potentiam designandam, quia dominorum præesse; quæ videlicet potentia plerumque hoc nomine *Deus* assignatur, eo videlicet

(4) In nostra Vulgata et in Introductione Theologiam cap. 13 med. legitur in singulari *quam.*

(5) Expos. in Psalt.

[Θεός] Græce, id est Deus, teste Isidoro *timor* A « Ideo vox inquit, propheta vocatus est, quia Verbum etatur, et potestas quælibet timor est sub-
im.

CAPUT IV.

nam ideo Sapientia vocatur, translato scilicet
actu ad causam vocabulo, quod maxime ex
uniuscujusque intelligentia ipsius et cuius
æ sit manifestatur. Unde scriptum est in Ec-
tico: *In lingua enim agnoscitur sapientia, et
et doctrina in verbo sensati (Eccli. iv, 29).*
tiam per semetipsam Veritas, *ex abundantia,
cordis os loquitur (Matt. xii, 34).* Sicut igitur
tionem mentis et oculorum dicimus, ita locu-
seu verbum cordis Quodammodo dicimus,
et oris, juxta illud Psalmistæ: *In corde et* B *locuti sunt (Psal. xi, 3),* et illud libri Sapien-
Dixerunt impii apud se cogitantes non recte
1, 4), quale et illud est in Evangelio: *Dixe-
tra se: Hic blasphemat (Matth. ix, 3),* hoc est
rerunt. Et Veritas: *Non quod intrat in os, in-
coinquinat hominem, sed quod procedit ex ore*
xv, 11). Et post pauca, *quæ autem procedunt
de ore, de corde exeunt, et hoc coinquinat ho-
De corde enim exeunt cogitationes malæ, etc.*
xviii, 19). Juxta hanc igitur consuetudinem
aræ, locutionem cordis, id est ipsam cogita-
1, seu intelligentiam animi verbum mentis hoc
leimus. In Deo autem ipsa ejus cogitatio seu
gentia hoc ipsum dicitur quod ratio ejus seu
tia, quæ est Verbum Patris, hoc est Filius
Inde et Moyses, ut supra meminimus, cum in
is rerum creationibus faciendis præmittit *Dixit*
Gen. i, 7), et ad dictum statim effectum adjun-
ens, *et factum est ita (ibid., 7),* cuncta Deum
isse in Verbo, hoc est in sapientia sua osten-
est nihil subito temere, sed omnia rationa-
provide. De quo et alibi Psalmista ait: *Dixit*
ta sunt (Psal. xxxii, 9), id est ratione et pro-
ia præeunte cuncta condidit sive ordinavit.
iam hoc verbum alibi apertius demonstrans
se verbum audibile et transitorium, sed in-
dile ac permanens ait: *Qui fecit cælos in in-
t (Psal. cxxxv, 5),* hoc est ad modum illum
æ primum ordinaverat in verbo mentis, id est
ceptu suæ perpetuæ omnia providentis intel-
æ; de quo quidem verbo, scilicet intelligibili,
Gregorius in homilia Evangeliorum 7, ita
ur, distinguens scilicet ipsum intelligibile ver-
a verbo audibili, quod est vox (6), « Scitis
quia Unigenitus Verbum Patris vocatur,
æ attestante, qui ait: *In principio erat Ver-
Joan. i, 1).* Et ipsa vestra locutione cogno-
quia prius vox sonat, ut verbum postmodum
audiri, Joannes vero vocem se esse asserit,
verbum præcedit. » Idem in Homilia 23, De
e Baptista: *Ego vox clamantis in deserto.*

« Ideo vox inquit, propheta vocatus est, quia Verbum præibat; » quod est dicere: Sicut verbum audibile in auditore præcedit intelligibile, quia videlicet prius vox sonat, ut postmodum ex ea intellectus concipiatur, ita Joannis prædicatio anteibat adventum Domini annuntiando.

Verbum itaque dicitur conceptum mentis, et quamdam intelligentiæ locutionem, quæ in mente formatur, ad cuius similitudinem Unigenitus Dei Verbum dicitur, et quasi quædam ejus intellectualis ac perpetua locutio, in cuius providentia omnium ab æterno præfixa consistit operatio atque ordinatio. Hanc autem intellectualem Dei locutionem, id est æternam Sapientiæ ordinationem Augustinus, *De civitate Dei* lib. xxvi, cap. 6, describens: « Dei, inquit, ante factum suum locutio ipsius sui facti est incommutabilis ratio, quæ non habet sonum strepitentem atque transeuntem, sed vim sempiternæ manentem et temporaliter operantem. » Idem in lib. contra v hæreses (7): *In principio erat Verbum.* Melius Græce logos [Λόγος] dicunt, logos quippe verbum significat et rationem. » De quo etiam Verbo in viii, de Trinitate ait: « Verbum idcirco Filium nuncupavit, ut ostenderet de se illum exstitisse. » Quod autem Verbum Dei ipsa ejus sapientia sit intelligendum, aperte in Ecclesiastico monstratur his verbis: *Omnia sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum. Sapientiam præcedentem omnia quis investigavit? Prior omnium creata est sapientia, et intellectus sapientiæ ab ævo. Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis, etc. (Eccli. i, 1.)* Ne mireris si, ut dixerim, ipse quoque conceptus mentis verbum dicatur, translato de effectu ad causam vocabulo, cum e converso de causa ad effectum factis plerisque utamur translationibus. Unde et ipsum eleemosynæ beneficium, quo impenso maxime charitas dantis innotescit, charitatem nonnunquam appellamus, et ipsam pœnitentis satisfactionem nomine pœnitentiæ designamus, cum recte charitas non dicatur, nisi dilectio; nec pœnitentis, nisi animi dolor, licet etiam ipsum nostræ mentis conceptum ipsius sermonis tam effectum quam causam ponere, in proferente quidem causam, in audiente effectum, quia et sermo ipse loquentis ab ejus intellectu proficiens generatur, ut eundem rursus in auditore generet intellectum. Pro hac itaque maxima sermonum et intellectuum cognatione non indecenter in eorum nominibus mutuas fieri licet translationes: quod in rebus quoque et nominibus propter adjunctionem significationis frequenter contingit. Hæc de translatione hujus nominis *Verbum* hoc loco facta et significatione ejus dicta nunc sufficiunt.

Filius autem Dei Patris hoc ipsum Verbum, hoc est ipsa ejus coæterna Sapientia dicitur, secundum illum generationis modum, quo divina sapientia ex

S. Greg. hom. 7, num. 2.
Cap. 6. — Hic liber, etsi antiquissimi scri-
PATROL. CLXXVIII.

ptoris, non est tamen S. Augustini, rejectus in ap-
pendicem tom. VIII novæ editionis.

divina est potentia, sicut in sequentibus assignare conabimur, prout Dominus dederit. Quod vero nomine Patris divina specialiter exprimat potentia, maximus quoque episcopus in expositione Symboli quod dicitur apostolorum, quæ legitur in quinta Quadragesimæ Dominica, his verbis insinuat: « Credis, » inquit, « in Deum Patrem omnipotentem? In Deo natura innascibilis, in Patre Unigeniti veritas, in omnipotente plenitudo virtutis ostenditur. Est namque per ingenitam Deitatem omnipotens, et per omnipotentiam Pater: » ac si aperte dicat: In eo quod est Deus ingenitus, hoc Deus Pater, hoc quasi proprie et specialiter habet quod sit omnipotens, sicut Filius in eo quod Filius est, quod sapiens sive sapientia; vel Spiritus quod sit benignus, imo benignitas ipsa. Non enim ita ut solus Deus sit omnipotens, et non vel Filius, vel Spiritus sanctus, vel solus Filius sit sapiens aut solus Spiritus sanctus sit benignus; sed quod juxta cujusque personæ distinctionem quædam specialiter ad unam attinent personam, et ei maxime tribuuntur: quædam ad aliam, ut cum Pater ex omnipotentia, sicut supra meminimus, dictus sit, quemadmodum Filius ex sapientia, vel Spiritus sanctus ex benignitate, tale sit quod dicitur per ingenitam Deitatem omnipotens, et per omnipotentiam Pater, ac si diceret ad proprietatem seu distinctionem personæ Dei Patris omnipotentiam specialiter attingere, cum ipsa scilicet omnipotentia generans Sapientiam expressa sit Patris proprietas, sive idem penitus cum ipso Patre, atque hoc nomen Pater in hac persona, ita ipsam divinam potentiam, quæ omnipotentia, simpliciter exprimat, ut neque sapientiam nec benignitatem in ea distinguere habeat, sed tantum contentum sit ipsam omnipotentiam ex qua sapientia gignitur designare. Et notandum quod juxta sanctorum Patrum auctoritatem solam personam Patris dicamus ingenitam, sicut et Patrem videtur hic idem esse ingenitum, quod est a semetipso esse, non ab alio, cum unaquæque videlicet aliarum personarum ab ipso Patre sit, sola vero persona Patris non sit ab aliqua aliarum. Sicut ergo juxta philosophos omne id genitum dicitur quod est ab alio, unde et genituram mundi legimus secundum quod scilicet ipse mundus opus Dei dicitur, non tamen Filius ejus esse; et Deum genitorem universitatis Plato dicit, a quo scilicet universa alia habent esse; ita e contrario hoc loco solum Patrem dicimus ingenitum, secundum hoc scilicet quod ipse solus non habet ab alio esse.

Quare et beatus Augustinus Spiritum quoque ipsum negat esse ingenitum, sicut et genitum. Sic quippe ait in Quæstionibus ab Orosio propositis et ab ipso expositis capitulo 2: « Spiritum sanctum neque genitum neque ingenitum fides certa decla-

(8) Hic liber vulgo de ecclesiasticis dogmatibus inscriptus tribuitur sancto Augustino in quibusdam mss. Ejus auctorem Alcuinum faciunt Trithemius et Balæus, Paterium Gratianus, melius alii Genna-

A rat, quia si dixerimus ingenitum, duos Patres firmare videmur. Sin autem genitum, duos credere culpamur. Sed quod certa fides ter ingenitus est, nec genitus, sed ab utrisque cedens, id est a Patre et Filio. » Gennadus orthoçoxa fide ecclesiasticorum dogmatum « Pater ergo, » inquit, « principium Deitatis, Filius natus, a quo Spiritus sanctus non quia non est Filius, nec ingenitus, quia et Pater. » Hunc beatus papa Gregorius secundo symbolo epistolis suis præscripto meminit: « Spiritum vero sanctum nec genitum nec tantum, sed coæternum de Patre et Filio protentum. » Isidorus quoque Etymologiarum librum imponens [f. exponens] quare solus Pater ingenitus, ait: « Pater solus non est de alio solus appellatur ingenitus. » Et notandum quod cum hoc quod ingenitum dicimus solum, in eo scilicet quod non est ab alio, id quoque quod dicitur ingenitus non incongruentiam maxime vergere, quasi summam ostendatur, non aliqua quidem dignitate, consistendi possibilitate, cum videlicet ipse solum dictum est, a se ipso habet esse; aliæ vero personæ nullatenus, nisi ab ipso sint, esse quod ipse vero solus non alio egeat, a quo esse quasi ipse solus suæ sufficiat existentia, qui a se non ab alio habet esse. Sic enim et philosophi stentem naturam aiunt ex summo Deo quod gathon vocant, id est Filium ex Deo Patre solum in eo vocant quod ab alio non est, qui etiam ipsum Patrem protopanton etiam appellant, principem omnium, omnipotentiam ipsi quæ proprie et specialiter ascribunt, eo videlicet quod ipso non solum creaturæ, verum etiam et ceteræ duæ personæ habeant, ut dictum est, esse quidem per creationem, sicut aliæ res, sed per generationem [vel processionem]. Unde et Pater per hoc potestatem in omnibus quasi specialiter ac naturaliter habere videtur, quod ab ipso omnia, et quasi quodam naturali jure sua, modo et quilibet filius sui patris jure naturalis præ existentia suæ dicitur esse. Unde et scriptura maxime hoc nomen Omnipotens cum nomine Patris proferre consuevit, quamvis et utraque personarum æque omnipotens. Cum in superius dixerit Maximus, quod si Deus per ingenitam Deitatem omnipotens talis est, ac si Deo ingenito, id est Deo Patri ex hoc ipso quod genitus est, hoc est a seipso, non ab alio existenti maxime et quasi specialiter omnipotentiam tribuendam, cum ipse quidem sicut a seipso esse ab alio, omnia vero alia ab ipso, ita a seipso ab alio omnia posse, nulli alii in aliquo obnoxi quasi ab eo vel esse, vel posse, vel facere al-

dium, non quidem Constantinopolitanum episcopum, ut voluit Ratramnus, sed Massiliensem sbyterum, non vero episcopum, ut perperam quibusdam placuit.

habeat qui summus est omnium existentiae naturarum, et in omnibus aliis tanquam naturaliter suis jure potestatem, ut dictum est, obtinere videatur, tanquam in his quæ ab ipso esse habeant, quæ id quoque quod possunt ab ipso ex necessitate accipiunt, a quo et esse trahunt. Ipse vero solus sicut in existentia summus est, hoc est non ab alio; ita et summa in eo dicatur potestas, quod a se ipso non ab alio posse habet sicut et esse. Cæteræ vero personæ sicut ab ipso sunt, ita et ab ipso habent quod possunt vel faciunt; unde et Filius ipse perhibet quod nihil a seipso faciat, sicut nec a seipso loquatur. Eum quippe qui sui ipsius non est Verbum, sed Patris, profecto necesse est et hoc ipsum quod facit habere a Patre, qui hoc ipsum quod est ab ipso habeat. Summus itaque quodammodo per potentiam videtur Pater, sed non major, qui a se ipso, ut dictum est, omnia possit, qui a seipso non ab alio subsistit, quod est ei quasi proprie quodammodo vel specialiter omnipotentiam esse tribuendam, qui sic omnia potest, ut hoc a se habeat, non ab alio accipiat. Quod vero ait in hoc nomine, Deum, ostendi naturam innascibilem, tale est ac si diceret substantiam non factam aut creatam, sed æternam.

CAPUT V.

Nomine vero Spiritus sancti affectus benignitatis et charitatis exprimitur, eo videlicet quod spiritu oris nostri et anhelitu maxime affectus animi patefiant, cum aut præ amore suspiramus, aut præ laboris vel doloris angustia gemimus. Unde Spiritus sanctus pro affectu bono ponitur juxta illud libri Sapientiae: *Benignus est spiritus sapientiae, et non liberabit maledictum [maledicum] a labiis suis* (Sap. 1, 6); atque illud Psalmistæ: *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam, etc.* (Psal. cxlii, 10.) De quo et sanctus Augustinus in primo super Genesim, eo loco quo scriptum est: *Spiritus Domini ferebatur super aquas*, ait: « Egenus atque indigens amor ita diligit, ut rebus quas diligit subjiciatur; propterea cum commemoraretur Spiritus Dei in quo sancta ejus benevolentia dilectioque intelligitur, superferri dictus est, ne facienda opera sua per indigentiae necessitatem potius quam per abundantiam beneficentiae Deus amare putaretur. » Huic et illud apostoli plane congruit: *Deus charitas est* (Joan. iv, 16), quia teste Gregorio, Spiritus ipse amor est. Unde et Paulus in salutationibus suis quas Epistolis præscribere consuevit dicens: *Gratia vobis a Deo Patre et Domino Jesu Christo*, nomine gratiae Spiritum ipsum congrue designavit, quem etiam donum Dei vocamus; quam quidem gratiam, id est quem Spiritum ab eisdem dari optime prædicatur a quibus et procedit, hoc est a Patre et Filio. Bene itaque Spiritus sanctus tam in columba quam in igne revelari elegerit, cum ipsa, ut dictum est, divina benignitas seu charitas nomine Spiritus sit

expressa. Nam et columba mitissima esse creditur et benignissima omnium avium, quæ et felle carere dicitur, et ab iracundiæ stimulis maxime esse remota, et igneæ quodammodo et calidissimæ esse naturæ, cum ignis ipse amor dicatur, de quo Veritas: *Ignem veni, inquit, mittere in terram* (Luc. xii, 49), id est charitatem prædicare atque plantare, potius quam timorem, qui frigori comparatur, unde et frequentius, quam cæteræ aves generare ac parere columbæ sufficiunt, cum sint videlicet calidioris naturæ. Nec vacat etiam quod binos pariunt, etiam sociales sunt, et simul commorantes. Duo quippe sunt charitatis rami, unus in Deum, alius in proximum; et quicumque charitatem habet unitatem concordiae servat. Et est hoc loco Spiritus sanctus proprium nomen unius personæ, cum in alia significatione acceptum sit commune trium personarum, secundum hoc scilicet quod divina substantia spiritualis est et non corporea, et etiam sancta. De hoc etiam Augustinus libro v (9) De Trinitate, meminit dicens: « Spiritus sanctus secundum id quod scriptum est, quoniam Deus spiritus est, potest quidem universaliter dici, quia et Pater spiritus, et Filius spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus. » Et post pauca: « Spiritus sanctus quædam Patris Filiique communio est, et ideo fortasse sic appellatur, quia Patri et Filio potest eadem appellatio convenire. Ut ergo ex nomine quod utrisque convenit, utriusque communio significatur, vocatur donum amborum Spiritus sanctus. » Idem in xv (10): « Multis exemplis doceri potest multarum rerum vocabula et universaliter poni, et proprie quibusdam rebus adhiberi. Hoc ideo dixi, ne quisquam propterea nos inconvenienter existimet charitatem appellare Spiritum sanctum, quia et Deus Pater, et Deus Filius potest charitas nuncupari. Sicut ergo unicum tum Verbum vocamus proprie nomine Sapientiae, cum et Spiritus sanctus et Pater ipse Sapientia: ita Spiritus sanctus proprie nuncupatur vocabulo charitatis, cum sit et Pater et Filius charitas. »

Frequentius quippe contingit, ut nomen commune multarum rerum ad unam earum quasi proprium transferatur; cum cæteræ res habeant propria nomina, per quæ scilicet ab invicem distent, hæc vero non habet nomen, differentiae sit hujus proprium quod prius commune erat omnium: veluti cum clericos appellamus ad differentiam monachorum, cum tamen et monachi clerici sint, et confessores dicimus ad differentiam martyrum, cum præcipue martyres, id est testes, dicendi sint confessores, qui usque ad mortem etiam in confessione divini nominis perseverant. Multa quoque alia sunt prophetiarum loca, ex quibus aperte Trinitatis discretio traditur.

Generationem quidem Filii æternam ex Patre ipse David aperte docuit, ubi personam Filii intro-

(9) Similia habet Augustinus l. xv, c. 19.

(10) Cap. 17,30.

ducit loquentis sic: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, etc.* (Psal. II, 7 et seqq.) Tale est autem quod ait: *Ego hodie genui te*, ac si diceret: Æternaliter ex ipsa mea substantia es. Nam quia in æternitate nihil est præteritum aut futurum, sed tantummodo præsens, idcirco adverbio temporis præsentis pro æternitate usus est, dicendo *hodie* pro æternaliter. Bene autem ad *hodie* addidit *genui*, quasi præsentis præteritum, ut videlicet ipsam generationem per *Hodie* præsentem semper, per *Genui* perfectam esse indicaret, nunquam scilicet aut cessare aut incœptam esse. Quippe quæ præterita sunt jam completa sunt et perfecta: ideoque præteritum quasi pro perfectione posuit, ostendens scilicet Filium ex Patre semper gigni et semper genitum esse. Qui et alibi apertius æternitatem Filii protestatur dicens: *Permanebit cum sole et ante lunam in generatione et generationem* (Psal. LXXI, 5). Et rursus: *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum, ex utero ante Luciferum genui te* (Psal. CIX, 3). De hac etiam ineffabili et æterna generatione, sive etiam temporali, quarum utraque mirabilis est, Isaias admirans ait: *Generationem ejus quis enarrabit?* (Isa. LIII, 8) ac si aperte diceret: Non est hoc disserere humani ingenii, sed solius Dei, cujus tamen Spiritus in his fidelibus quos vult loquitur, ipso attestante, qui ait: *Non vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* (Matth. X, 20). Hieronymus etiam super Ecclesiasten eo loco quo dicitur: *Quis scit spiritus filiorum hominum (11) si aseendat sursum, et spiritus pecoris descendat deorsum in terram?* (Eccl. III, 21) illud quod dictum est. *Generationem ejus quis enarrabit?* ad exemplum difficilis non impossibilis trahit dicens: « Adjiciendo *Quis*, difficultatem rei voluit demonstrare. Pronomen enim *Quis*, in Scripturis sanctis non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur, ut ibi: *Generationem ejus id est Christi, quis enarrabit?* etc.

Hæc etiam Sapientiæ coeternitas cum Patre plane in Proverbiis monstratur his verbis: *Ego Sapientia habito in consilio... dominus possedit me initio viarum suarum antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum antequam terra fieret. Necdum erant abyssi, et ego jam concepta eram, necdum fontes aquarum eruperant. Necdum montes gravi mole constiterant, ante colles ego parturiebar. Adhuc terram non fecerat et cardines orbis terræ. Quando præparabat cælos, aderam... Quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens, et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore* (Prov. VIII, 12, 22 et seqq.). Quid enim apertius ad æternam generationem Verbi, quam id quod ipsa Sapientia perhibet, se ante mundi constitutionem conceptam esse et parturiri,

et se cum Patre æternaliter permanentem semper ludere coram eo. Quippe quod conceptum parturitur, utique in ipso est a quo generatur. Et Sapientia in ipsa substantia sive essentia potentia est, cum ipsa scilicet quædam sit potentia, sicut posterius ostendemus. Tale est ergo Sapientiam conceptam parturiri a Deo, ac si dictum sit, ipsam Sapientiam ex ipsa Patris substantia, in qua est, gigni. Tale est Sapientia ludere coram Patre et cum ipso cuncta componere, ac si dixerit, ipsam divinam Potentiam omnia in Sapientia pro bonitatis suæ arbitrio disponere, ut in ipso ludo ipsam bonitatis affectum intelligamus: de quo scriptum est: *Spiritu oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. XXXII, 6). Quod vero ait Sapientiam coram Deo Patre semper assistere, tale est, ipsam Omnipotentiam nihil efficere, nisi præeunte ratione et ductu Sapientiæ. Item idem in eisdem Proverbiis de Filio Dei et ineffabili nomine ipsius quoque Filii manifestissime scribit, quasi induens personam admirabilis cujusdam prophetæ hanc inenarrabilem generationem prophetantis et admirantis. Dicit quippe sic: *Visio... quam locutus est vir cum quo est Deus, et qui Deo secum morante confortatus ait* (Prov. XXX, 1): *Quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen ejus, et quod nomen Filii ejus?* (Ibid., 4). Quam firmum etiam, quamque apertum fidei nostræ testimonium in Ecclesiastico occurrit, ubi quidem Sapientia Dei et se primogenitam ante omnia dicit secundum divinitatis naturam, et postmodum creatam secundum naturæ nostræ assumptionem, cum ipsa videlicet ad imperium Patris per Incarnationis habitum visitavit Israel. Scriptum quippe est ibi: *Sapientia in multitudine electorum habebit laudem et inter benedictos benedicetur dicens: Ego ex ore Altissimi prodivi primogenita ante omnem creaturam. Ego in cælis feci ut oriretur lumen indeficiens, et sicut nebula tæxi omnem terram. Ego in altissimis habitavi, et thronus meus in columna nubis. Gyrum cæli circuii sola, etc.* (Eccl. XXI, 4-8.) Et post pauca: *Tunc præcepit et dixit mihi Creator omnium, et qui creavit me requievit in tabernaculo meo, et dixit mihi: In Jacob inhabita, et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices* (ibid., 12, 15). In eodem quoque libro apertissime peccatorum remissionem consistere in Incarnatione divinæ Sapientiæ, quæ Christus est, prophetat, dicens peccata David per Christum purgata esse. Ibi enim cum de laude David plurima dicerentur, summa totius laudis in hoc uno collecta est, quo subdicitur: *Christus purgavit peccata ipsius, et exaltavit in æternum cornu ejus, et dedit illi testamentum regum, et sedem gloriæ in Israel* (Eccl. XLVII, 13).

Michæas quoque de hac æterna Verbi generatione ex Patre, necnon et de temporali ex matre ait: *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in mili-*

(11) In vulgata *Spiritus filiorum Adam... et spiritus jumentorum.*

ada, ex te mihi egredietur qui sit dominator A
 el, et egressus ejus ab initio a diebus æterni-
 Mic. v, 2). Dicant rebelles et increduli Ju-
 de quo nascituro in Bethlehem hoc dictum
 quod videlicet egressus ejus ab initio sit a
 æternitatis. Æternum quippe est quod ori-
 aret. Quod si hoc referant ad Messiam, illum
 t maximum prophetam, ut aiunt, quem ex-
 nt, qui tamen secundum eos homo purus
 non etiam Deus: ostendant quis egressus
 æternus sit, vel unde æternaliter egrediatur.
 em dicant eum æternaliter egredi ex Be-
 n, eo quod ejus nativitas in eo loco futura
 rno provisam sit a Deo et prædestinata: hoc
 modo cujuslibet hominis, vel cujuslibet rei B
 as æterna est, quia videlicet ab æterno pro-
 Discant itaque æternam generationem esse,
 et scriptam legunt, et legendo profitentur,
 ofitentes non credunt. Respondeant etiam
 cum audiunt Prophetam dicentem: *Verbo*
i cæli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis
eorum (Psal. xxxii, 6), quid per Verbum
 i, quid per os ejus, vel per Spiritum ejus
 rant. Unum quippe omnium aliarum rerum
 pium Deum esse constat; et omne quod est,
 us est, et ideo æternum, aut ab æterno illo
 pio manet creatum. Scriptum præterea est:
incipio creavit Deus cælum et terram (Gen. 1,
ide ante hæc nihil creatum esse volunt. Ver-
taque illud quo cæli firmati sunt, et ideo C
est his quos constituit, creatum non est, imo
r, ipse, qui Deus est, quo cæli firmati sunt.
tem hoc Verbum locutionem aliquam Dei
oriam appellent, sicut et verbum hominis,
alictet quod scriptum est: Dixit Deus et facta
Psal. xxvii, 9); atque ita Deus quoque sicut
 modo loquitur, cum ait: *Fiat lux (Gen. 1,*
 do conticeat, profecto permutabilis est divi-
 æternitas, cum non semper dicat *fiat lux,*
 era quæ jam condita sunt. Quid etiam opus
 audibili fuit ante mundi constitutionem, cum
 m esset cui loqueretur, vel qui audiret?
 id inane verbum non protulit, si opus verbo
 uerit? præsertim cum sola voluntas suffice-
 re adhuc aliquis esset qui audito instruere D
 no etiam proferendo verbum emitteret, cum
 adhuc locus creatus esset, nec aer adhuc
 us ex quo verba formantur? Quibus etiam
 mentis verba formaret, cum nec os, nec pars
 inesse possit ei qui omnino simplex est et
 sibile? omne quippe quod partibus constat,
 ius est naturaliter his ex quibus constat et
 m conventu proficitur, cum ex ipsis esse suum
 hat ex quibus est constitutum: « Omne etiam, »
 Plato. « quod junctum est, natura dissolu-
 t. » Quod si Spiritum Domini ventum intel-
 , sicuti ibi accipere volunt: *Spiritus Domini*
tur super aquas (Gen. 1, 2), eo, ut aiunt, quod
 in aquis quas commovet maxime appareat,

quomodo spiritus, id est flatus oris Domini esse
 dicatur, cum videlicet, neque os, neque aliquam
 partem, ut dictum est, habeat? Quomodo etiam
 per ventum virtus cæli et terræ subsistit.

Intelligant ergo hunc esse illum Spiritum Do-
 mini, cujus septiformem gratiam Isaias describens
 ait: *Et requiescet super eum Spiritus Domini, spi-*
ritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et for-
titudinis, (Isa. xl. 2). Et alibi: *Et nunc Domi-*
nus misit me, et Spiritus ejus (Isa. xlviii 16). Et
 rursus: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit*
me ad annuntiandum mansuetis misit me (Isa. lxi,
1). De quo etiam in Sapientia dicitur: *Sanctus*
Spiritus disciplinæ effugiet factum. Benignus est enim
Spiritus Sapientiæ, etc. (Sap. 1, 5). De quo iterum
 cum subditur: *Et hoc quod continet omnia scientiam*
habet vocis (ibid., 6), aperte ipse Spiritus Deus esse
 perhibetur, cum omnia continere dicatur. Et ite-
 rum ad Deum loquens Sapientia dicit: *Sensum*
autem tuum quis scivit, nisi tu dederis sapientiam,
et miseris Spiritum sanctum tuum de altissimis?
(Sap. ix, 17). Et rursus: *O quam bonus et suavis*
est, Domine, Spiritus tuus in nobis! (Sap. xii, 1).
 Hic etiam cum ipse Spiritus Sapientiæ describere-
 tur, verus Deus plane prædicatur, cum inter cæ-
 tera de eo scriptum sit in Sapientia sic: *Omnem*
habens virtutem, omnia prospiciens, et quod capiat
omnia Spiritus (Sap. vii, 33). Quem etiam Eliud
 in libro Job Creatorem profitetur dicens: *Spiritus*
Domini fecit me, et spiraculum Omnipotentis vivi-
ficavit me (Job. xxxiii, 4). Cui et Filius ipse Dei in
 Evangelio æqualem sibi et Patri dignitatem ascri-
 bens ait: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos*
in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti (Matth.
xxviii, 19). Necnon et Apostolus, teste Augustino,
 cum templum Spiritus sancti nominat, aperte eum
 esse Deum pronuntiat, cum solius Dei templum
 esse dicatur. Scriptum quippe est in Apostolo: *Ne-*
scitis quod templum Dei estis et Spiritus Dei habi-
tat in vobis? (I Cor. iii, 16). Ubi aperte insinuat
 Deum ipsum cujus est templum, et Spiritum Dei
 quem inhabitare dicit, idem esse. Sic et B. Petrus
 in Actibus apostolorum Spiritum sanctum Deum
 esse profitetur, dicens: *Ut quid mentitus es Spiritui*
sancto, Anania? Non es mentitus hominibus, sed Deo
(Act. v, 3, 4). De quo iterum Spiritu in eisdem
 Actibus continetur: *Hæc dicit Spiritus jubens:*
Separate mihi Barnabam et Paulum, etc. (Act. xiii,
2). Et rursus: *Placuit Spiritui sancto et nobis*
(Act. xv, 28). Et Psalmista Spiritum Dei ubique
 esse tanquam incircumscripsum profitetur dicens:
Quo ibo a Spiritu tuo? (Psal. cxxxviii, 7). Qui et
 statim ut ipsum Spiritum Dei, quem ubique esse
 profitetur, idem esse cum ipso Deo, ad quem loqui-
 tur, insinuet, per hoc patenter ostendit, quod sta-
 tim Spiritum ubique esse assignat per ipsum Deum,
 quem ubique astruit dicens: *Si ascendero in cælum,*
tu illic es, etc. (Ibid., 8). Sed et cum Veritas ipsa
 perhibet peccatum in Spiritum non esse remissibi-

le, cum peccatum in Patrem et in Filium remissibile A dicat (*Matth.* xii, 32), cui aperte non insinuet Spiritum ipsum non minorem esse Patre et Filio, ac per hoc ipsum etiam Deum plenum esse sicut est Pater ipse, vel Filius ?

Liquet itaque ex supra positis tam Verbum Dei, quam Spiritum ejus Deum esse, sicut et ipse cujus est Verbum vel Spiritus. Intelligent igitur ut dictum est, hoc Verbum Domini, id est Filium Dei, non transitorium verbum, non audibile, sed intellectuale, hoc est ipsam rationem sive Sapientiam cœternam Deo, quam dici convenit omnisapientiam, sicut et dicimus omnipotentiam. Unde et scriptum est : *Omnis Sapientia a Domino Deo est et cum illo fuit* [semper, et est ante ævum (*Eccli.* i, 1). Qui etiam in libro Sapientiæ verus Dei Filius et consubstantialis monstratur, ad differentiam scilicet adoptivorum filiorum, de quibus per prædicationem ejus Deo acquisitis scriptum est : *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* (*Joan.* i, 12). Sic quippe cum ejus passio in Sapientia manifeste prophetaretur, inter cætera ab impiis dictum est : *Si enim est verus Filius Dei, suscipiet illum, et liberabit de manu contrariorum* (*Sap.* ii, 18). Hanc et aperte generationem profertur sancta anima per Deum liberata, cum in Ecclesiastico dicit : *Invocavi Dominum Patrem Domini mei, ut non derelinquat me in die tribulationis meæ* (*Eccli.* li, 14).

Nunc autem post testimonia prophetarum de fide B Trinitatis, libet et testimonia philosophorum supponere quos ad unius Dei intelligentiam tum ipsa philosophiæ ratio perduxit, qua juxta Apostolum, *invisibilia ipsius Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* (*Rom.* i, 20), tum ipsa continentissimæ vitæ sobrietas quodam eis merito id ipsum acquisivit. Oportebat quippe ut tunc etiam in ipsis præsignaret Deus per aliquod abundantioris gratiæ donum, quam acceptior sit ei qui sobrie vivit, et se ab illecebris hujus mundi per contemptum ejus subtrahit, quam qui voluptatibus ejus deditus spurcitiis omnibus se immergit. Quantæ autem abstinentiæ et continentiæ (12) philosophi fuerint, sancti etiam doctores tradunt, qui et eorum vitam ad nostram increpationem inducunt (13), et pleraque ex documentis eorum moribus vel testimoniis fidei ad ædificationem nostram assumunt : quod qui ignorat, legat saltem Hieronymum contra Jovinianum, et viderit quanta de eorum virtutibus vel cæterorum gentilium referat, ad impudentiam scilicet illius hæretici conterendam. Maxime autem et nos hoc opere testimoniis seu rationibus philosophorum niti convenit, in quo ad-

versus eos præcipue agimus, qui fidem nostram philosophicis nituntur oppugnare documentis, præsertim cum nemo, nisi per ea quæ recipit, arguendus sit, aut convincendus, et ille nimia confusione conteratur, qui per eadem vincitur, per quæ vincere nitebatur.

Philosophos autem unum tantummodo Deum cognoscere unus ex ipsis Tullius in primo Rhetoricorum perhibet dicens : « Eos qui philosophiæ dant operam non arbitrari deos esse, » ac si aperte dicat : Imo Deum unum, non deos plures. De quibus etiam Apostolus, teste Augustino, cum Atheniensibus loquens rem magnam dixisset, et quæ a paucis posset intelligi, quod in illo scilicet vivimus, movemur et sumus, adjecit, « sicut et vestri quidam dixerunt (*Act.* xvii, 28). » De talibus rursum idem Apostolus ad Romanos scribit : *Quod notum est Dei, manifestum est illis : Deus enim illis manifestavit : invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus et divinitas : ita ut sint inexcusabiles, quia cum cognovissent Deum non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt ; sed evanuerunt in cogitationibus suis* (*Rom.* i, 19-21). Nec mirum cum et Salomonis illa sapientia per concupiscentiam carnalesque voluptates devicta, idolatriæ consenserit, divino cultu, quem in suis et docebat et prædicabat, derelicto. Ad quem etiam cultum Dei magnificandum, ipse jussu Dei templum ædificavit, a quo pater ejus justus inhibitus fuit. Deus autem reprobis etiam et infidelibus nonnullam maxima dona distribuit, quæ aliorum doctrinæ vel usui necessaria fore videt, necnon et per reprobos multa miracula operatur, de quibus in Evangelio Veritas : *Multi dicunt mihi in illa die : Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus ? Et tunc confitebor illis, quia non novi vos. Discedite a me, qui operamini iniquitatem* (*Matth.* vii, 22, 23). Cum autem per reprobos Deus aut miracula ostendit, aut prophetias loquitur, aut quælibet magna operatur, non ad utilitatem ipsorum agitur (14), quibus utitur tanquam instrumentis ; sed potius aliorum, quos instruere per istos intendat, qui et per indignos ministros gratiæ suæ dona non deserens quotidie sacramenta Ecclesiæ ad invocationem sui nominis specialiter (15) conficit in salutem credentium. Bene autem et per indignos seu infideles maxima Deus operatur, qui verbis asini prophetam (16) docuit, ne si per magnos tantum magna operaretur, virtutibus meritisque hominis magis quam divinæ gratiæ hæc tribuerentur.

(12) In Introductione ad theologiam, *incontinentiæ* male omnino et contra auctoris mentem.

(13) *Ibid.*, *advehunt*.

(14) In Introductione ad theologiam pro *agitur* legitur *agere*, quod nullum efficit sensum.

(15) *Ibid.*, *spiritualiter*, melius in codice nostro *specialiter*.

(16) Scriptura *ariolum* vocat non prophetam.

us autem nunc ille antiquissimus philoso-
 1 et magni nominis occurrat Mercurius, A
 præcellentia sua deum quoque appellaverunt:
 quidem testimonium de generatione Verbi
 inus contra quinque hæreses disputans indu-
 ns: « Hermas qui Latine *Mercurius* dicitur,
 : librum (17) qui Logostilcos appellatur, id
 bum perfectum, audiamus quid loquatur de
 perfecto. « Dominus, » inquit, « et omnium
 leorum secundum Dominum fecit. Hinc fe-
 cum et solum et verum (18). Bonum autem
 s est et plenissimum omnium honorum. Læ-
 st, et valde dilexit eum tanquam unigenitum
 » Item alio loco dicit: « Filius benedicti Dei
 onæ voluntatis, cuius nomen non potest hu-
 re narrari. » Augustinus quem primo fa-
 xit, postea unigenitum appellavit. Quantum
 mus sit Joannes evangelista dicit: *De ple-*
 : *ejus omnes accepimus* (Joan. 1, 16). Deos
 hoc est animalia rationalia immortalia phi-
 planetas seu etiam mundum ipsum vocare
 rerunt. Unde et Propheta solem et lunam
 a militiam cæli vocat, morem gentilium se-
 qui eis tanquam rectoribus suis et protecto-
 uis immolabant. Horum autem deorum ex-
 ores juxta Platonem summus Deus de crea-
 ominis facienda alloquitur, quasi omnia quæ
 a deorsum fiunt a superioribus per occultas
 rum ac siderum naturas administrantur.
 n dicit: « Dii deorum quorum opifex idem C
 ie ego (19), opera vos siquidem mea dis-
 a natura, me tamen ita nolente indisso-
 etc. » Ad hoc et illud pertinet quod in octavo
 tate Dei de Platonibus dicitur: « Omnium,
 it, animalium in quibus est anima rationa-
 ertia divisio est, in deos, homines, dæmo-
 orum sedes in cælo, hominum in terra, in
 omonum. » Et Boetius super Porphyrium:
 idocunque, » inquit, « deum subponimus
 i, secundum opinionem eam facimus, quæ
 tellasque atque hunc totum mundum ani-
 esse confirmat, quos etiam deorum nomine
 verunt. » Beatus autem Augustinus, quod
 de sole et cæteris cælestibus luminaribus
 uam refellere audet, sed sibi incertum esse
 ur, utrum videlicet quidam rectores spiritus D
 int, per quos etiam vivificentur, et quod mi-
 licitu videtur, dicit etiam se ignorare utrum
 oque pertineant ad societatem eorum, quos
 ristiani angelos vel cælestes spiritus dici-
 inde in *Enchiridion* ita dicit: « Utrum ar-

changeli appellentur virtutes, et quid inter se di-
 stent sedes, sive dominationes, sive principatus,
 sive potestates, dicant qui possunt, si tamen pos-
 sunt probare quod dicunt. Ego me ista ignorare
 profiteor. Sed nec illud certum habeo, utrum ad
 eandem societatem pertineant sol et luna et side-
 dera, quamvis nonnulla lucida esse corpora non
 cum sensu (20) vel intelligentia videantur. »

Ne quis forte sacris eruditus litteris abhorreat
 Hermetis philosophi verba, quibus videlicet ait de
 Deo Patre qui secundum fecerit Dominum, hoc
 est genuerit Filium, cum profecto Deus Filius a
 Deo Patre nec factus nec creatus, sed tantum sit
 genitus, sciat etiam a catholicis et sanctis doctori-
 bus multa de eadem generatione similiter abusive
 prolata, cum nonnunquam Patrem auctorem Filii,
 vel eum procreasse, vel Filium a Patre formatum,
 vel ipsius Patris esse effectum abusive pronuntient.
 Unde Hilarius De Trinitate lib. III: « Secun-
 dum Apostolum quia *in Christo inhabitat omnis
 plenitudo divinitatis corporaliter* (Col. II, 9), sed in-
 comprehensibiliter, inenarrabiliter, ante omne tem-
 pus et sæcula, Unigenitum ex his quæ ingenita in
 se erant procreavit, omne quod Deus est per cha-
 ritem atque virtutem nativitati ejus impertiens: ac
 sic ingenito, profecto æternoque Patri unigenitus
 et profectus, et æternus est Filius. Ea autem quæ
 ei sunt secundum corpus quod assumpsit, bonita-
 tis ejus ad salutem nostram voluntas est. « Idem in
 XI: « *Verba quæ loquor vobis non a me loquor* (Joan.
 XIV, 10). Nam dum non a se loquitur, auctori
 cum necesse est debere quod loquitur. » Item:
 « Ad id quod agit secundum nativitatem sibi pa-
 ter auctor est. » Rursus idem libro XII, de non
 nato Deo Patre et nato ab eo Filio loquens ait:
 « Nequæ ipsum non natum atque nasci, quia illud
 ab altero, hoc vero a nemine est, et aliud est sine
 auctore esse semper æternum, aliud quod Patri, id
 est auctori est æternum (21-22). Ubi enim Pater au-
 ctor est, ibi et nativitas est. At vero ubi auctor
 æternus est, ibi et nativitatis æternitas est, quia sic-
 ut nativitas ab auctore est, ita et ab æterno au-
 ctore æterna nativitas. » Item: « Quod ex æterno
 natum est, id si non æternum natum, jam non erit
 et Pater auctor æternus. Si quid igitur ei, qui ab
 æterno Patre natus est, ex æternitate defuerit, id-
 ipsum auctori, qui Pater est (23), non est ambignum
 defuisse: quia quod gignenti est infinitum, infini-
 tum est etiam nascenti. Item ex æterno nihil aliud
 quam æternum; quod si non æternum, jam nec
 Pater, qui generationis est auctor, æternus. » Item:

Cont. quinque Hæres. c. 3. — In *Introduct.*
 II., *λόγος τέλειος*; melius ut in libro contra
 e hæreses *λόγος τέλειος*.
 In libro contra quinque hæreses legitur so-
 unum, sed fratres nostri in novissima edi-
 tionum S. Augustini notant in quibusdam
 gi solum et verum.
 In *Introd. ad theol.*, *Dum deorum quæritur*

opifex idem paterque ego.

(20) *Ibid.*, *consensu.*

(21-22) Apud Hilarium non simpliciter *æternum*
 sed *coæternum* legitur.

(23) Hæc verba, *qui pater est*, desiderantur apud
 Hilarium, quæ tamen reperiuntur in duobus mss. In
Introd. ad theologiam *quidem pater est* omnino
 inale.

« Ex te natus ostenditur, ut nihil aliud quam et sibi significet auctorem. » Idem in psalmo cxxxviii : « Tu formasti me et posuisti super me manum tuam (Psal. cxxxviii, 5) ; utrumque significat ut quod formavit antiquum sit, quod superposuit manum, novissimum sit. Quod enim secundum naturam divinitatis formatum sit, Apostolus docet dicens : Qui cum in forma Dei esset (Philip. ii, 9) ; quod enim in forma est formatur in forma et ei Pater naturæ et divinitatis est (24), ut referri possit ad Patrem, et formatus ab ipso sit. » Augustinus (25) Quæstionum veteris et novæ legis, cap. LVII : « Deus Pater de se Filium generavit, in quo ipse videtur, qui nihil ab eo distaret, ut magnitudini suæ congruus responderet effectus. » Item : « Simillimum itaque suum Filium creans edidit ex se quasi alterum se. » Idem in eodem : « Habuit itaque ante mundum creatæ sobolis principatum, ut Pater rerum futurus ante esse debuisset Pater proprius. hoc, est proprii sui fetus. »

Quid itaque mirum cum in verbis quoque ecclesiasticorum ac sanctorum doctorum nonnulla tam abusive proferantur ad generationem Verbi demonstrandam, ut Deus Pater auctor esse Filii sui et eum procreasse, vel Filius ab eo creatus, vel ejus esse dicatur effectus, secundum id scilicet quod ab eo est genitus potius quam creatus vel factus, et ille tantum genitor potius quam creator vel auctor ; quid, inquam, mirum si prædictus philosophus, Hermes videlicet, nullis (26) ecclesiasticis imbutus disciplinis, abusionem verborum non caverit (27), dicendo scilicet fecisse pro genuisse ? Quod etiam cum secundum a Patre Filium dixerit, a verbis quoque sanctorum alienus non exstitit. Unde et Hilarius de Trinitate in XII : « Filius ex te Deo Patre Deus verus, et a te genitus post te ita confitendus ut tecum, qui æternæ originis suæ auctor æternus es. Nam dum ex te est, secundus a te est ; secundus, inquam, ex modo subsistendi, non ex differentia dignitatis. Hic quippe a Deo Patre quasi primo loco subsistit, cum Spiritus tanquam tertio loco ab utrisque sit. » Unde et Patrem Hieronymus principalem Spiritum ad Filium nominat opere illo suo (28) de Tribus virtutibus ita loquens : « David in Psalmo tres Spiritus postulat, dicens : Spiritu principali confirma me... Spiritum rectum innova in visceribus meis... Spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Qui sunt isti tres Spiritus ? Principalis Spiritus, Pater est ; Rectus Spiritus, Christus est ; Spiritus sanctus Spiritus sanctus est ; » Augustinus Veteris et novæ

(24) Apud Hilarium formatur in formam, et quidem paternæ naturæ, et divinitatis formam. In novissima editione operum S. Hilarii Abælardi lectio quæ in unico reperitur mss. tanquam mendosa rejicitur.

(25) Hic liber non est S. Augustini. Plerique veteri eruditi hoc tempore existimant auctorem habere Hilarium diaconum qui tempore Damasi papæ vixit.

(26) In Introd. ad theologiam legitur in illis pro nullis, quæ verba contrarium omnino efficiunt

A legis cap. 58, Spiritum sanctum qui tertius Patre, secundus autem a Christo secundum meri ordinem.

Revolvatur et ille maximus philosophorum ejusque sequaces, qui testimonio sanctorum præ cæteris gentilium philosophiæ attendentes (29) totius Trinitatis suæ post prophetas patenter ediderunt (30), ubi ceter Mentem, quam Noym vocant, ex Deo atque ipsi cœternam esse perhibent, id est quem Sapientiam Dei dicimus ex Deo Patre naturaliter genitum ; qui nec Spiritus sancti prætermisisse videntur, cum animam munstruerint tertiam a Deo et Noy (31) personam primum ea diligenter consideremus quæ a de hac anima dicta sunt, a quo ceteri philiquide anima ipsa dixerunt, habuisse creatam. Hanc itaque, mundi videlicet animam, quasi a Deo et Noy personam distinguens, prolix diligentiori descriptione prosequens, eam tanquam ipsa quam in effectis suis integerrima designat. Juxta quod et nos Spiritum sanctum modo secundum effecta operum suorum designat, modo secundum naturalem bonitatis effectum, quem in seipso ab æterno habuit, si diligentius postmodum distinguemus. Nunc illa Platonis verba de anima mundi diligentius scrutiamus, ut in eis Spiritum sanctum intelligi designatum esse agnoscamus. Dicit itaque ante mundi constitutionem factam sive genitum esse, in quo Spiritus sancti perpetuam sionem, qua ex Deo Patre est, nobis, ni fallat sinuat. Solent quippe philosophi factum ex Igenitum dicere omne quod a Deo habet esse et Hermes superius Filium Dei factum a Deo pro hoc quod ab ipso habet esse tanquam naturaliter genitus, non temporaliter ab ipso factus creatus. Plato quoque omne quod a Deo esset genitum ex ipso dicit, non tamen omne quod est filium ejus esse, velut ipsum mundum esse ejus opera. Ait autem sic, cum de modo auctus ad animam mundi pervenisset : « Nec inquit, eo quo nos ad præsens loquimur ortum animæ Deus annuit, junioremque ac per rem corporibus eam fecit. Neque enim de antiquiorem a postgenita rei [f. regi]. » « Deus tam antiquitate quam virtutibus præmam naturæ corporis jussit : dominantque principali jure voluit esse circa id quod tuum. In quo etiam notandum est quod dum ea

sensum.

(27) Ibid., curaverit.

(28) Inter opera S. Hieronymi nullum exstat de Tribus virtutibus.

(29) In Introductione ad theologiam auctorem Melius meo quidem judicio codex noster tendentes.

(30) Ibid., addiderunt.

(31) Ibid., a Deo vovisse mendose omnino stituatur a Deo et vovisse

esse regimini mundi ut dominam dicit, profecto A eam omni præfert creaturæ, et Deum esse astruit, quam postmodum his verbis animam mundi vocavit: « Hoc dixit et demum reliquias prioris concretionis, ex qua mundi animam commiscuerat, etc. » Bene autem Spiritum sanctum animam mundi quasi vitam universitatis posuit, cum in bonitate Dei omnia quodammodo vivere habeant, et universa tanquam viva sint apud Deum, et nulla mortua, hoc est nulla inutilia, nec ipsa mala quæ etiam optime per bonitatem ipsius disponuntur, juxta quod tam apud Evangelistam, quam apud Platonicos scriptum esse meminimus: *Quod factum est in ipso vita erat* (Joan. 1, 3), ac si aperte dicatur: Omnia temporaliter facta per ipsum, hoc est per ipsam Dei bonitatem condita, in ipsa Dei bonitate quodammodo perenniter vivebant, cum apud divinam providentiam omnia ab æterno per ejus bonitatem optime essent ordinata, ut tam bene singula procedere vellet quantum oporteret. Huic non incongrue illud Apostoli consonare videtur, quod perhibet philosophorum quosdam dixisse, quod in Deo vivimus, movemur, et sumus (Act. xvii, 28), ac si hanc animam mundi ipsam intelligerent Deum. Quod vero dicit Deum excogitasse tertium animæ genus, quod animam mundi dicimus, tale est ac si tertiam a Deo et Noy personam astruat esse Spiritum sanctum in illa spiritali divina substantia. Excogitare dicitur Deus, hoc est ex integro percipere hujus personæ discretionem, quam nos digne cogitare atque ab ipso Patre et Filio plene distinguere non sufficimus. Tantumdem etiam valet aliquid a Deo cogitari aliquo modo, quam illud se habere illo modo, hoc est ita veraciter esse. Deinde statim hujus tertie personæ, quam animam mundi collocat, diligentem adhibet descriptionem, cum animam ipsam ex individua et incommutabili substantia consistere perhibet: ac rursus ex dividua secundum quod scilicet seipsam scindere per corpora putatur. Nam et Spiritus sanctus et in seipso simplex omnino substantia est, et ex natura divinitatis omnino invariabilis atque incommutabilis in seipso perseverat, atque idem Spiritus per effecta multiplex quodammodo vocatur, et septem Spiritus nonnunquam dicitur, secundum septiformis gratiæ suæ efficaciam: unde et in laude divinæ Sapientiæ Spiritus ejus et unicus et multiplex et discurrens et stabilis esse describitur.

Dicit itaque philosophus animam ipsam esse ex individua semperque in suo statu perseverante substantia. Itaque per alia quæ inseparabilis comes corporum, per eadem se corpora scindere putatur, quia Spiritus sanctus et hujusmodi est, quod ex suo statu, quem in seipso non in effectis suis habet, omnino simplex est atque incommutabilis, et quodammodo multiplex esse secundum effecta putatur, quod est seipsum in corpora scindere secun-

dum quod ipsa videlicet anima inseparabilis comes est corporum, cum hanc scilicet multiplicatis scissuram nullo modo quantum ad seipsam habere possit, sed solummodo quantum ad effecta. Egregie quoque putari dictum est et non esse, quia si vere ac proprie loquamur, non est hæc multiplicitas Spiritus, sed effectorum ipsius, cum eum videlicet in hoc uno multiplicem dicamus, quia multiplicia facit, quod est effecta ejus magis esse diversa, quam ipsum. Cum itaque in ipsa anima mundi individua et dividua, sive, ut dictum est, eadem et diversa concurrat substantia, addit his duobus in ipsa anima sibi concurrentibus quamdam mixturam effici ex individuo scilicet et dividuo, sive ex eodem et diverso, hoc est incommutabili et commutabili. In qua quidem, ut ita dicam, mistura Spiritus sancti proprietates diligenter et integre videtur expressa, tam in seipso scilicet, quam in effectis, ut dictum est, suis. Dicit itaque quia Deus hoc tertium substantiæ genus ita, ut dictum est, mistum, locavit medium inter utramque substantiam; individuum scilicet et dividuum, quia cum sit ipse quoque Spiritus ex Deo, tanquam ex ipso procedens, utrumque horum ab ipso habet, a quo esse habet: et hoc est dicere quod Deus locavit hoc ipsum animæ genus inter utraque supra dicta quasi medium eorum, hoc est mistum ex eis, ac si diceret, quod ab ipso Deo, a quo ipsa est anima, tam hoc quam illud habet, ut videlicet et individua sit in sua substantia et dividua secundum effecta. Quod autem dictum est locavit, congrue dictum est juxta metaphoram locutionis, qua dictum est medium quasi inter aliqua circumstantia collocatum.

Postquam autem designavit misturam animæ, ex individuo ac dividuo, transit ad misturam ex eodem et diverso, dicens eandem animam, eodem modo ex eodem et diverso consistere, sicut ex individuo consistit atque dividuo. Cujus, inquit, pars idem, pars diversum vocetur, cum videlicet Spiritus ipse et idem sit in substantia cum Deo et Noy, id est cum Patre et Filio, et diversus in proprietate personæ. Possumus etiam eundem, hoc est incommutabilem in se, eum dicere et diversum quodammodo per effecta esse, cum non solum ipse ea quæ diversa sunt fecerit, secundum quod superius dictum est, ex individua constare substantia, verum etiam ea per temporum successionem mutat ac variat, prout opportunum esse judicat, juxta illud Boetii:

.... *Stabilisque manens dat cuncta moveri.*

Et jam quidem superius incommutabilem esse assignaverat, cum ait, semperque in statu suo perseverante substantia, sed quod variabilis per effectuum suorum mutationem (32) esset, nondum addiderat, quod nunc facit. Bene itaque dicit animam ipsam quoddam medium esse, id est mistum ex individua in se substantia et dividua per conjunctio-

(32) In Introductione ad theologiam *Per effectum et suorum mutationem.*

nem corpoream, id est conjunctionem ipsius ad corpora, quando scilicet ipsa ad res quaslibet creandas vel regendas atque disponendas se applicat, sicut quælibet anima (33) corpori suo sua impertiens beneficia, cui etiam philosophus totam vim et concordiam proportionalem numerorum tribuit, ut in divinæ gratiæ bonitate universarum rerum concordiam consistere doceat. Omnis quippe ordo naturæ et concinna dispositio numerorum proportionibus vestigatur atque assignatur, et omnium perfectissimum exemplar numeris occurrit quod rebus congruit universis, quod quidem eos non latet qui philosophiæ rimantur arcana.

Hinc est etiam quod arithmetica, quæ tota circa proportionum numerorum consistit, mater et magistra cæterarum artium dicitur, quod videlicet ex discretione (34) numerorum cæterarum rerum vestigatio doctrinaque pendeat. Cujus etiam ut ineffabilem exprimerent benignitatis dulcedinem, totam ei musicarum consonantiarum ascribunt harmoniam, qua et ipsum jugiter resonare firmamentum, et superiores mundi partes repleri perhibentur. Nihil quippe est quod ita oblectet, et nimia suavitate sui alliciat animos, sicut melodia. Nihil est ita pronum ad eos componendos vel commovendos vel pacandos, ut juxta illud primi capituli Boetianæ musicæ scirent philosophi quod nostræ tota animæ corporisque compago musica coaptatione juncta sit: adeo quod ut iracundias insaniasque melodia sedaret, et gravissimarum infirmitatum dolores curari animadvertent atque efficerent: quod qui ignorat, nec adhuc experimento didicit, legat prædictum musicæ capitulum, et inveniet quomodo Pythagoras ebrium (35) adolescentem sub Phrygii modi sono incitatum, spondæo succinente reddidit mitiorem, et sui compotem. Nam cum scortum, inquit, in rivalis domo esset clausum, atque ille furens domum vellet amburere, cumque Pythagoras stellarum cursus, ut ei mos nocturnus, inspiceret, ubi intellexit sono Phrygii modi incitatum, multis amicorum admonitionibus a facinore noluisse desistere, mutari modum præcepit atque ita furentis animum adolescentis ad statum mentis pacatissimæ temperavit. Inveniet etiam quod cum vinolenti adolescentis tiliarum etiam cantu, D ut fit, instincti mulieris pudicæ fores frangerent (36), admonuisse tibicinam, ut spondæum caneret, Pythagoras dicitur: quod cum illa fecisset, tarditate modorum et gravitate canentis illorum furentem petulantiam consedasse. Videbit ibidem et quomodo Terpander atque Arion Lesbios atque Iones gravissimis morbis cantus eripere præsidio; necnon et qualiter Ismenias Thebanus Boetiorum pluribus,

(33) Ibid., *animalis anima*.

(34) Ibid., *ex dissectione*.

(35) In *Introductio ad theol.*, *Ebrum* quasi nomen proprium, longe rectius codex noster *ebrium* ut sequentia demonstrant.

(36) Ibid., *Instructi in litteris pudicæ fores frangerent*; melius in nostro codice *instincti mulieris pudent*.

A quos sciatis (37) doloris tormenta vexabant, modice fertur cunctas abstersisse molestias. Ubi etiam Empedocles cum ejus hospitem (38) quidam gladio furibundus invaderet, inflexisse modum canendi dicitur, atque adolescentis iracundiam temperasse. In tantum vero, inquit Boetius, priscæ philosophiæ studiis vis musicæ artis innotuit, ut Pythagorici cum diurnas in somno resolverent curas, quibusdam cantilenis uterentur, ut eis lenis et quietus sopor irreperet.

Itaque experrecti (39) aliis quibusdam modis stuporem somni confusionemque purgabant. Id nimium scientes quod nostræ tota animæ corporisque compago musica coaptatione et juncta sit (40). Nam ut sese corporis affectus habet, ita etiam pulsus cordis motibus incitantur. Quod scilicet Democritus Hippocrati medico tradidisse fertur, cum eum quasi insanum, cunctis civibus (41) id opinantibus, in custodia medendi causa viseret. Sed quorsum istic? quia non potest dubitari quin nostræ animæ et corporis status eisdem quodammodo proportionibus videatur esse compositus, quibus harmonicas modulationes posterior disputatio conjungi copularique monstrabit. Quod si parum fidelibus videantur quæ juxta philosophos de virtute diximus harmonica, nisi et sacræ id Scripturæ testimonio confirmemus, occurrat memoriæ qualiter in spiritu malo in Saul irruente, actum est virorum prudentium consilio vim harmonicæ suavitatis non ignorantium, ut vesaniæ tantæ stimulis Davidici moduli mederentur. C Unde et postmodum vir Deo plenus cum ad divini cultus religionem amplificandam templum ædificare disponderet, psalmos qui decantarentur composuit, et omnium musicorum instrumentorum genera congregavit, ut tam vocum quam sonorum consonantiis rudem alliceret populum, per quæ antea diabolicum in reprobo rege mitigarat tormentum. Ex quo præcipue traditur quam naturalis animæ sit harmonica modulatio, quæ ita naturam ejus suavitate sui componere ac reparare valet, ut maligni quoque spiritus tormenta eam perturbare non queant. Bene itaque philosophi, imo Dominus per eos id forsitan ignorantes, tam ipsi animæ mundi, quam superioribus firmamenti partibus nimiam ac summam harmonicæ modulationis suavitatem assignant, ut quanta pace, quanta fruantur concordia, quam diligentius possent exprimerent, et quam concorditer cuncta in mundo divina disponat bonitas, quam illi animam mundi, veritas Spiritum sanctum, ut dictum est, nominat. Quis etiam, si diligenter attenderit, non animadvertat quod de cœlesti dixerunt harmonia, quæ in superioribus mundi partibus incessanter resonat, cum cœlestes videlicet spiritus et assidua

dicæ fores frangerent.

(37) Ibid., *Inficiati*.

(38) Ibid., *additur in vitis Patrum*.

(39) Ibid., *expergefati*.

(40) Ibid., *conjuncta sit*.

(41) Ibid., *Democriti civibus, sed Democriti re-dundat*.

Majestatis visione, et summa invicem conligentur, et in eum quem conspiciunt laudes ineffabili exultatione illud decantant, quod saiam seraphim die ac nocte conclamare non : *Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus*

, etc. ? (Isa. vi, 3.)

riores itaque cœli, id est firmamenti partes hos spiritus vel eorum mansionem intelli-

quos etiam eorum planetarum nomine excellentiam claritatis ipsorum, quos spirer divina gratia, quæ septiformis dicitur, at, non incongrue designasse videntur, qui apud Isaiam seraphim, id est incendium, tali illuminatione gratiæ nuncupantur (42).

Utræ autem eorum mansio tam dignitate, quam

re dicenda videtur, atque (43) hi qui sunt

in hunc caliginosum et densam aerem dicuntur, qui loci quoque positione inferior

et inabitatione deterior, inferni nomine non

convenienter accipi potest. Bene etiam beati spi-

ritus, sive superna illorum mansio firmamento

attribuitur, qui cæteris per superbiam corruenti-

bus hoc in suæ fidelitatis et humanitatis remun-

erem acceperunt, ut sic in contemplatione

majestatis firmarentur, ut omnino ulterius

non queant. Unde Gregorius in Job libro xxvi :

inquit, cœlum factum dicitur, et hoc idem

firmamentum vocatur, quia natura ante

et prius subtilis est in superioribus condita,

ut ne unquam potuisset cadere, mirabilius

est. » Idem super Ezechielem homilia :

inquit, *Deus cœlum, quod postmodum vocavit firm-*

mentum. » Cœlum ergo fuerunt hi qui prius bene

conditi, sed postmodum firmamentum appellati

quia ne omnino jam caderent virtutem in-

stabilitatis acceperunt. » Illud quoque quod

est, animam locatam esse a Deo in medietate

et eamque per omnem globum terrestris or-

bitate porrigi, pulchre designat gratiam Dei

que communiter oblatam, cuncta, prout salu-

tem vel æquum, benigne in hac magna domo

templo disponere. His autem illud libri Sa-

ppharum aperte concinit : *Spiritus Domini replevit or-*

ationem, etc. (Sap. i, 7.) Atque illud Psalmistæ :

Oratio ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii, 6).

Hieronymus in Epistola Pauli ad Ephesios lib.

iii, diversitas autem omnium in quibus dicitur

Deus et Pater omnium, qui super omnia et

in omnibus diversam intelligentiam sapit. Super

est enim Deus Pater, qui auctor est omnium :

Utræque Filius qui cuncta transcurrit vaditque

omnia, in omnibus Spiritus sanctus, et nihil

aliud est. » Tale quid de creaturis et Deo etiam

in stoicis suspicatur, quem secutus Vir-

gilius Deum namque ire per omnes terrasque tra-

nsit, et reliqua ; et :

non introductum ad theologiam, ex spiritali illumina-

tionis in amorem Dei maxime succensa nun-

quatur.

A *Principio cœlum et terras camposque liquentes,
Lucentemque globum lunæ, Titanique astra,
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.*

VIRG., *Æneid.* 724-27.

Quod vero totum mundum unum animal Plato dicit, maximam concordiam universorum Dei opere demonstrat quasi diversorum membrorum in uno corpore animalis, quibus omnibus una præest anima, singulis tota præsens, et in diversis una et eadem operans diversa. Sic Apostolus cum totius Ecclesiæ concordiam unitatemque demonstrat, eam unum corpus Christi appellat, per quosdam

nexus et compagines fidei et charitatis ex diversis fidelibus conjunctum, ita sibi invicem servantibus

vel administrantibus, quasi diversa membra in uno corpore, ex quibus alterum alterius eget obsequio.

Huic et involucro de positione scilicet animæ in medio mundi locatæ, hoc est de divina gratia omnibus communiter oblata, ipsa etiam divina facta

manifeste concordant, cum videlicet doctrinam suam et veræ religionis cultum propagaturus Dominus in mundo, Jerusalem, quæ in medio terræ

est, elegit, quam quasi caput regni sui constituit, in qua primum ad magnificandum cultum suum

ædificari sibi templum quasi regale palatium voluit, ubi etiam uberrimam Spiritus sancti gratiam apostolis infudit, qua per eos totus spiritualiter vegetaretur mundus. Unde scriptum est : *Deus autem*

rex noster operatus est salutem in medio terræ (Psal. lxxiii, 12). Et rursus : *De Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem* (Isa. ii, 3). Medium

autem mundum et quasi umbilicum terræ super illum Ezechielis prophetæ locum quo scriptum est :

Hæc dicit Dominus : Ista est Jerusalem, in medio gentium posui eam et in circuitu ejus terras (Ezech. v, 5), Hieronymus ascripsit his verbis : « Jerusalem in medio mundi sitam hic idem propheta testatur, umbilicum terræ eam esse demonstrans. » Et Psalmista exprimens Domini passionem : *Operatus est,*

ait, salutem in medio terræ (Psal. lxxiii, 12). Hic plantata est vinea quæ extendit palmites suos usque ad mare, cum hinc vitis vera Christus, apostolis

suis quasi palmitibus per universum orbem directis, universoni mundum ubertate doctrinæ spiritualis inebriavit. De hac autem vegetatione et vivificatione Spiritus sancti sanctus Salvianus episcopus ad S. Salonium episcopum libro primo *De gubernatione Dei* Pythagoricum testimonium inducit, dicens : « Pythagoras philosophus, quem quasi magistrum suum philosophia ipsa suscepit, de natura et beneficiis Dei disserens, sic loquitur :

Animus per omnes mundi partes commeanis atque diffusus, ex quo omnia quæ nascuntur animalia vitam capiunt ; quomodo igitur mundum negligere Deus dicitur, quem hoc ipso satis diligit, quod

est, animam locatam esse a Deo in medietate et eamque per omnem globum terrestris orbitate porrigi, pulchre designat gratiam Dei que communiter oblatam, cuncta, prout salutem vel æquum, benigne in hac magna domo templo disponere. His autem illud libri Sapientiarum aperte concinit : *Spiritus Domini replevit orationem, etc.* (Sap. i, 7.) Atque illud Psalmistæ : *Oratio ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6). Hieronymus in Epistola Pauli ad Ephesios lib. iii, diversitas autem omnium in quibus dicitur Deus et Pater omnium, qui super omnia et in omnibus diversam intelligentiam sapit. Super est enim Deus Pater, qui auctor est omnium : Utræque Filius qui cuncta transcurrit vaditque omnia, in omnibus Spiritus sanctus, et nihil aliud est. » Tale quid de creaturis et Deo etiam in stoicis suspicatur, quem secutus Virgilius Deum namque ire per omnes terrasque transiit, et reliqua ; et :

non introductum ad theologiam, ex spiritali illuminationis in amorem Dei maxime succensa nunquatur.

Quod vero totum mundum unum animal Plato dicit, maximam concordiam universorum Dei opere demonstrat quasi diversorum membrorum in uno corpore animalis, quibus omnibus una præest anima, singulis tota præsens, et in diversis una et eadem operans diversa. Sic Apostolus cum totius Ecclesiæ concordiam unitatemque demonstrat, eam unum corpus Christi appellat, per quosdam nexus et compagines fidei et charitatis ex diversis fidelibus conjunctum, ita sibi invicem servantibus vel administrantibus, quasi diversa membra in uno corpore, ex quibus alterum alterius eget obsequio.

Huic et involucro de positione scilicet animæ in medio mundi locatæ, hoc est de divina gratia omnibus communiter oblata, ipsa etiam divina facta manifeste concordant, cum videlicet doctrinam suam et veræ religionis cultum propagaturus Dominus in mundo, Jerusalem, quæ in medio terræ est, elegit, quam quasi caput regni sui constituit, in qua primum ad magnificandum cultum suum ædificari sibi templum quasi regale palatium voluit, ubi etiam uberrimam Spiritus sancti gratiam apostolis infudit, qua per eos totus spiritualiter vegetaretur mundus. Unde scriptum est : *Deus autem rex noster operatus est salutem in medio terræ* (Psal. lxxiii, 12). Et rursus : *De Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem* (Isa. ii, 3). Medium autem mundum et quasi umbilicum terræ super illum Ezechielis prophetæ locum quo scriptum est :

Hæc dicit Dominus : Ista est Jerusalem, in medio gentium posui eam et in circuitu ejus terras (Ezech. v, 5), Hieronymus ascripsit his verbis : « Jerusalem in medio mundi sitam hic idem propheta testatur, umbilicum terræ eam esse demonstrans. » Et Psalmista exprimens Domini passionem : *Operatus est,*

ait, salutem in medio terræ (Psal. lxxiii, 12). Hic plantata est vinea quæ extendit palmites suos usque ad mare, cum hinc vitis vera Christus, apostolis suis quasi palmitibus per universum orbem directis, universoni mundum ubertate doctrinæ spiritualis inebriavit. De hac autem vegetatione et vivificatione Spiritus sancti sanctus Salvianus episcopus ad S. Salonium episcopum libro primo *De gubernatione Dei* Pythagoricum testimonium inducit, dicens : « Pythagoras philosophus, quem quasi magistrum suum philosophia ipsa suscepit, de natura et beneficiis Dei disserens, sic loquitur :

Animus per omnes mundi partes commeanis atque diffusus, ex quo omnia quæ nascuntur animalia vitam capiunt ; quomodo igitur mundum negligere Deus dicitur, quem hoc ipso satis diligit, quod

est, animam locatam esse a Deo in medietate et eamque per omnem globum terrestris orbitate porrigi, pulchre designat gratiam Dei que communiter oblatam, cuncta, prout salutem vel æquum, benigne in hac magna domo templo disponere. His autem illud libri Sapientiarum aperte concinit : *Spiritus Domini replevit orationem, etc.* (Sap. i, 7.) Atque illud Psalmistæ : *Oratio ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6). Hieronymus in Epistola Pauli ad Ephesios lib. iii, diversitas autem omnium in quibus dicitur Deus et Pater omnium, qui super omnia et in omnibus diversam intelligentiam sapit. Super est enim Deus Pater, qui auctor est omnium : Utræque Filius qui cuncta transcurrit vaditque omnia, in omnibus Spiritus sanctus, et nihil aliud est. » Tale quid de creaturis et Deo etiam in stoicis suspicatur, quem secutus Virgilius Deum namque ire per omnes terrasque transiit, et reliqua ; et :

non introductum ad theologiam, ex spiritali illuminationis in amorem Dei maxime succensa nunquatur.

Quod vero totum mundum unum animal Plato dicit, maximam concordiam universorum Dei opere demonstrat quasi diversorum membrorum in uno corpore animalis, quibus omnibus una præest anima, singulis tota præsens, et in diversis una et eadem operans diversa. Sic Apostolus cum totius Ecclesiæ concordiam unitatemque demonstrat, eam unum corpus Christi appellat, per quosdam nexus et compagines fidei et charitatis ex diversis fidelibus conjunctum, ita sibi invicem servantibus vel administrantibus, quasi diversa membra in uno corpore, ex quibus alterum alterius eget obsequio.

Huic et involucro de positione scilicet animæ in medio mundi locatæ, hoc est de divina gratia omnibus communiter oblata, ipsa etiam divina facta manifeste concordant, cum videlicet doctrinam suam et veræ religionis cultum propagaturus Dominus in mundo, Jerusalem, quæ in medio terræ est, elegit, quam quasi caput regni sui constituit, in qua primum ad magnificandum cultum suum ædificari sibi templum quasi regale palatium voluit, ubi etiam uberrimam Spiritus sancti gratiam apostolis infudit, qua per eos totus spiritualiter vegetaretur mundus. Unde scriptum est : *Deus autem rex noster operatus est salutem in medio terræ* (Psal. lxxiii, 12). Et rursus : *De Sion exibit lex et verbum Domini de Jerusalem* (Isa. ii, 3). Medium autem mundum et quasi umbilicum terræ super illum Ezechielis prophetæ locum quo scriptum est :

Hæc dicit Dominus : Ista est Jerusalem, in medio gentium posui eam et in circuitu ejus terras (Ezech. v, 5), Hieronymus ascripsit his verbis : « Jerusalem in medio mundi sitam hic idem propheta testatur, umbilicum terræ eam esse demonstrans. » Et Psalmista exprimens Domini passionem : *Operatus est,*

ait, salutem in medio terræ (Psal. lxxiii, 12). Hic plantata est vinea quæ extendit palmites suos usque ad mare, cum hinc vitis vera Christus, apostolis suis quasi palmitibus per universum orbem directis, universoni mundum ubertate doctrinæ spiritualis inebriavit. De hac autem vegetatione et vivificatione Spiritus sancti sanctus Salvianus episcopus ad S. Salonium episcopum libro primo *De gubernatione Dei* Pythagoricum testimonium inducit, dicens : « Pythagoras philosophus, quem quasi magistrum suum philosophia ipsa suscepit, de natura et beneficiis Dei disserens, sic loquitur :

(43) Ibid., a qua, forte melius quam atque.

(44) Ibid., canentibus, male omnino.

ipsum semper totum mundi corpus intendit? » **A** De Salviano autem isto Massiliensis Ecclesiæ episcopo, et de libro ejus ad Salonium episcopum, et aliis operibus ipsius, Gennadius Massiliensis presbyter de illustribus viris scribens, inter illustres viros et eorum opera mentionem facit, qui etiam post Pythagoræ testimonium Tullium inducens, Deum ipsum quem Pythagoras animum vocat, mentem a Tullio appellari commemorat, dicens: *Tullius quoque, « Nec vero Deus ipse, inquit, qui a nobis intelligitur, alio modo intelligi potest, quam mens soluta quædam, et libera quædam et segregata ab omni concretionem (45) mortali, omnia sentiens et movens. Atibi quoque: « Nihil est, inquit, præstantius Deo Ab eo igitur mundum regi necesse est; nulli igitur naturæ obediens aut subjectus Deus, omnem ergo regit ipse naturam. »*

Augustinus libro IV *De civitate Dei*, cap. 34, de Varrone loquens, ait: « Dicit autem idem auctor acutissimus atque doctissimus, quod ii soli ei videantur inamadvertisse quid esset Deus, qui crediderunt eum esse animam motu ac ratione mundum gubernantem, ac per hoc etsi nondum tenebat quod Veritas habet, Deus enim verus, non anima, sed animæ quoque est conditor, tamen unum Deum colendum fatetur, atque suadet. » Item libro XXII: « Deum certe volens, sicut poterat, diffinire Cicero, tantus auctor ipsorum: *Mens quædam est, inquit, soluta, et libera, secreta ab omni concretionem mortali, omnia sentiens et movens, ipsaque prædita motu sempiterno.* Hoc autem reperit in doctrina magnorum philosophorum. »

Mentem itaque, id est animum sive animam Deum dixerunt, secundum hoc quod totius mundi regimini quasi anima corpori præest: unde et per sapientem quemdam adhortando nos digna Deum excolere mente, id est a vitiiis purgata et virtutibus adornata, pulchre in ipso suæ adhortationis et disciplinæ exordio dictum est,

*Si Deus est animus, nobis ut carmina dicunt,
Hinc tibi præcipue sit pura mente colendus.*

Ac si aperte filium instruens, dicat: Cum Deus sit animus, hoc est (46) vera et spiritualis vita, sicut et ipsa perhibent scripta (47) poetarum, velut illa Virgilii verba, quæ super hoc ipsum Macrobius inducit, sicut postmodum ostendemus, hunc præcipue, scilicet Deum bene vivendo glorifica. Bene etiam cum animal esse Plato mundum dixerit, ipsumque intelligentem, hoc est rationale animal esse perhibuit, secundum hoc scilicet, quod ejus anima quanto cæteris præstantior existit, tanto rationabilius in ipso cuncta agit atque disponit. De cujus quidem summæ rationis ordinatione cum subditur quod hæc ipsa mundi videlicet anima, causas om-

nium quæ proveniunt providet, divinam est omnium (48) naturam providentiam assignat, et divinæ plenitudinem scientiæ, ex quo ipsa etiam Deus esse innuitur: metiri ac deliberare ea quæ futura sunt ex presentibus dicitur, quia juxta ea quæ jam sunt oportet futura præparari, ut eis congrua ordinatione cohærere possint atque aptari. Quod autem subditur ex reliquiis concretionis mundanæ animæ nostras id est humanas animas esse confectas, tale est ac si diceret eas animam (49) mundi in potentiis ac virtutibus imitari, sed longe in hoc ipso a dignitate ejus abscedere. Congruè etiam dicit animam mundi, nec alicujus rei in mundo, sicut et animam hominis dicimus, nec alicujus membri humani. Anima quippe ab animando dicta est, nec aliquid proprie animari dicitur, nisi id in quo tota vis vegetationis ita consummatur, ut nihil corpori illi vegetato adhærere extrinsecus necesse sit ad vegetationem quam habet in se ipso conservandam. Cum itaque mundus, juxta philosophos, universa concludat, ut nihil extra ipsum divinitus disponendum relinquatur, recte anima mundi dicta est, sicut et anima hominis, cum universa vis animæ in eo consummetur: adeo quidem, ut nec ipsum mundum oculos vel cætera sensuum instrumenta habere oportuerit (50), sicut et ipse perhibet Plato, cum nulla extra ipsum remaneant ad quæ ista opportunitatem aliquam habeant.

His explatone breviter collectis, atque ad nostræ fidei testimonium satis, ut arbitror, diligenter expeditis, consequens existimo ad sequaces ejus commeare, ut ea quæ ab ipsis quoque de anima mundi dicta sunt, nulla ratione convenienter accipi posse monstremus, nisi Spiritui sancto (51) per pulcherrimam involucri figuram assignentur. Hoc quippe loquendi genus philosophis quoque sicut et prophetis familiarissimum est, ut videlicet cum ad arcana prophetiæ pervenerint, nihil vulgaribus verbis efferant, sed comparationibus similitudinum lectorem magis alliciant. Quæ enim quasi fabulosa antea videbantur et ab omni utilitate remota secundum litteræ superficiem gratiora sunt, cum magnis plena mysteriis postmodum reperta, magnæ (52) in se doctrinæ continent ædificationem. Ob hoc enim, teste Augustino, teguntur, ne vilescant, qui secundo quidem libro *De Doctrina Christiana*, dum causas difficultatis et facilitatis sacræ Scripturæ aperiret, ait: « Obscure quædam dicta densissimam caliginem obducunt, quod totum provisum esse divinitus non dubito, ad edomandam labore superbiam, et intellectum a fastidio revocandum, cum facile investigata plerumque vilescunt. » Item: « Qui prorsus non inveniunt quod quærunt, fame laborant: qui autem non quærunt, quia in promptu habent, fasti-

(45) In *Introductio ad theol., congregatione.*

(46) *Introductio ad theol., nobis hoc est.*

(47) *Introductio ad theol., Scriptura.*

(48) *Introductio ad theol., divinam et omnium, non ita recte.*

(49) *Introductio ad theol., eam animam, melius codex noster*

eas scilicet animas humanas.

(50) *Introductio ad theol., oportuit.*

(51) *Introductio ad theol., Spiritu sancto, male omnino ut attendenti patet.*

(52) *Introductio ad theol., magnam.*

pe marcescunt. Igitur salubriter Spiritus sanctus Scripturas modificavit, ut locis apertioribus occurreret, obscurioribus autem fastidia detereret. Quasi ergo in latebris Dominus quiescere, ut quo magis se occultat, gratior sit illis; se manifestat, et quo (53) magis ex difficultate scripturæ laboratur, meritum lectorum auget. quo Psalmista: *Posuit, inquit, tenebras latissimum (Psal. xvii, 12)*. Et rursum: *Tenebrosa et nubibus aeris (ibid.)*, « Quia, inquit Gregorius, obscura est scientia in prophetis. » De quo etiam est in lege: *Accessit Moyses ad caliginem. erat Deus (Exod. xx, 21)*. Et Salomon in Proverbia ait: *Dominus pollicitus est ut habundantiam caligne (II Paral. vi, 1)*. Idem in Proverbia *Gloria Dei est celare verbum, et gloria regum dare sermonem (Prov. xxv, 2)*. Qui etiam ad irarum obscuritates quasi ad latebras, in quibus veniatur Deus, perscrutandas invitat nos in Proverbia, dicens: *Sapienter animadvertet (54) parat et interpretationem verba sapientium et ænicorum (Prov. i, 6)*. Quæ quidem tanto clarior intellecta, quanto in his intelligendis major facta est impensa. Hinc et illud Hieronymus ad Magnum oratorem scribens super hoc quod in exordio Proverborum Salomon modo dicit: « In exordio, inquit, Proverborum committitur ut intelligamus sermones prudentiæ, versusque verborum, parabolæ, et obscurum sermo licet sapientium, et ænigmata quæ proprie philosophorum et philosophorum sunt. » Quantum semper philosophia arcana sua nudis publicis dedignata sit, et maxime de anima, et de re, per fabulosa quædam involucra loqui conat, ille non mediocriter philosophus et magni nominis Ciceronis expositor Macrobius diligenter docet. Remotis enim generibus figmentorum fabulorum quæ philosophos non decet, ostendit illud quod honestissime assumunt. Ait enim quod « quando sacrarum rerum notio sub figmentorum velamine, honestis et tecta rebus, sita nominibus enuntiatur, hoc est solum figmentum quod cautio de divinis rebus philosophos admittit. » Idem post pauca: « Sciendum est, non in omnem (55) disputationem philosophos admittere fabulosa, sed his uti solent, cum de anima, vel de æthereis potestatibus loquuntur. Cæterum cum ad summum Deum et principium, qui apud Græcos Tagathon, qui et Anton nuncupatur, tractatus se audet attollit ad mentem quam Græci Noyn appellant, res rerum species, quæ ideæ dictæ sunt, committunt, ex summo natam et profectam Deo, cum inquam, loquuntur, summo Deo et mente fabulosum penitus attingunt; sed si quid de

his assignare conantur, quæ non sermonem tantummodo, sed cogitationem quoque superant humanam, ad similitudines et exempla confugiunt.

Cassiodorus in psalmo L: « *Redde mihi lætitiæ*, etc. A nonnullis Patribus corporalium et simul existentium rerum talis similitudo proponitur; invenimus in sole tres proprietates: prima est ipsa substantia corporalis, qui sol est; deinde splendor ejus qui in ipso permanet; tertia calor, qui ab splendore ejus usque ad nos pervenit. Quæ hoc modo, si tamen tantæ rei potest similitudo aliqua reperiri, arbitror æstimanda, ut quod est in sole substantia corporalis, intelligatur in Trinitate quodammodo persona Patris; et quod est splendor, hoc persona Filii, sicut Apostolus dicit. *Splendor gloriæ ejus (Heb. i, 3)*; quod autem calor, hoc persona Spiritus sancti, sicut legitur: *Quis se abscondit a calore ejus? (Psal. xviii, 7)*. Datur et aliud exemplum in corporalium rerum. Anima est substantia incorporea, in qua est intellectus et vita. Quod ergo est in anima substantia, hoc intelligatur, si dici fas est, in Trinitate persona Patris: quod autem in anima virtus est et scientia, hoc intelligitur Filius, qui est Dei virtus et Dei sapientia; et quod est in anima vivificandi proprietas, hoc intelligitur Spiritus sanctus, per quem vivificandi opus multis locis prædicatur impleri, sicut ait Petrus apostolus in Epistola: *Mortificatus carne, vivificatus autem spiritu (I Petr. iii, 18)*. Item Apostolus: *Littera occidit, spiritus autem vivificat (II Cor. v, 6)*. Et in Evangelio Dominus ait: *Spiritus est qui vivificat, caro autem non prodest quidquam (Joan. vi, 63)*. Sic Plato cum de Tagathon (56) esset loqui animatus, dicere quid sit non est ausus, hoc solum de eo sciens (57), quod sciri qualis sit ab hominibus non possit. Solum vero ei simillimum solem de visibilibus reperit, et per ejus similitudinem viam sermoni suo attollendi se ad non comprehensibilia patefacit: ideo et [ut] nullum ejus simulacrum cum diis constitueretur fixit (58) antiquitas, quia summus Deus et nata ex eo mens, sicut ultra animam, ita sunt supra naturam, quo nihil fas est de fabulosis pervenire. De diis autem, ut dixi, cæteris, et de anima non frustra se, nec ut oblectent, ad fabulosa convertunt, sed quia sciunt inimicam esse naturæ apertam nudamque expositionem sui, quæ sicut vulgaribus hominum sensibus intellectum sui vario rerum tegmine operimentoque subtrahit, ita a prudentibus arcana sua voluit per fabulosa tractari. Sic ipsa mysteria figurarum cuniculis operiuntur, ne vel hoc adeptis.... talium natura se præbeat; sed summatibus tantum viris, Sapientia interprete, sui arcani consciis, contenti sicut reliqui ad venerationem figuris defendentibus a villitate secretum. Juxta quod Veritas ipsa de integro

Introd., ex quo.

Introd., cum advertet.

Introd., ad theol. in omnem omisso non confestum auctoris sensum.

(56) Introd., τῷ ἀγαθῷ.

(57) Introd., sentiens.

(58) Introd., ἀνxit.

mento paraboliarum suarum apostolis loquitur dicens: *Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut videntes non videant, et audientes non intelligant* (Marc. iv, 11, 12). Ex hac itaque Macrobianae traditione clarum est, ea quæ a philosophis de anima mundi dicuntur, per involucrum accipienda esse: alioquin summum philosophorum Platonem summum stultorum esse deprehendemus. Quid enim magis ridiculosum, quam mundum totum arbitrari unum esse animal rationale, nisi hoc per integumentum (59) sit prolatum? Animal quippe esse non potest, nisi sensibile sit, cum sit nota diffinitio animalis substantia animata sensibilis. Quis autem ex quinque sensibus mundo inesse poterit, nisi forte tactus, qui omnibus est communis animalibus? desunt quippe ei cæterorum sensuum instrumenta, ipso attestante Platone, ubi videlicet ostendit, quare ei aut oculi, aut aures, aut cæteræ partes humani corporis necessariæ non fuerint: aut quæ est pars corporis (60) mundi, qua ipse, si tangatur, sentire queat magis quam arbores vel plantæ, quas terræ radicitus affixas eadem anima vivificari dicunt. Nam (61) quid ex effossione terræ potius sentiet mundus, quam arbores ex frondium avulsione, vel totius corporis sui abscissione? arbores tamen et quaslibet plantas insensibiles esse constat, ideoque ad exclusionem earum in definitione animalis post animatum ponitur sensibile.

Præterea cum dicant animam mundi singulis infusam corporibus, ea animare quæ ad animandum apta reperit, quid opus erat creatione nostrarum animarum, quas postea factas esse Plato commemorat? Aut quid opus est animam mundi his corporibus inesse quæ non animat? quid enim evidentius est, quam corpora nostra ex propriis animabus humanis magis quam ex anima mundi vitam animale habere? His quippe animabus præsentibus statim animata sunt et eisdem absentibus inanimata, licet, ut aiunt, in eis anima mundi etiam post mortem perseveret, quæ in omnibus tota est corporibus, etiam in his in quibus vacat. Quid etiam est quod absentibus humanis animabus anima mundi corpora nostra, licet eis insit, animare non sufficit, cum ipsa, teste Platone, cunctis invisibilibus præstantior a præstantissimo Auctore facta sit? Nunquid minoris efficaciam est in nobis quam cæteræ animæ, ut jam corpora nostra defuncta non sunt idonea ad animandum, sicut antea erant, præsentibus humanis animabus? Potest ex uno corpore innumeros vermes vivificare, cum jam ipsum corpus non valet animare; quæ [f. igitur] deest aptitudo defuncto corpori, ne nunc quoque anime-

(59) Introd., nisi per hoc integumentum, ubi manifesta est verborum transpositio hoc modo restituenda, nisi hoc per integumentum.

(60) Introd., atque est pars corporis, melius ut in codice nostro.

(61) Introd., nunquid.

(62) Introd., nec item quo animetur.

tur (62), nisi tantum præsentia animæ humanæ, quæ et præsens corpus vivificat, et recedens ipsum mortificat? Quod si ad involucrum etiam ista deflectamus, quæ de anima mundi a philosophis dicta sunt, facile est rationabiliter cuncta accipi, nec a sacræ fidei tenore exorbitare.

Conferant humanæ animæ corporibus nostris animale vitam. Conferat anima mundi quam (63), ni fallor, Spiritum sanctum intellexerunt philosophi, ipsis animabus nostris vitam spiritualem, distributione scilicet suorum donorum, ut sint singulæ animæ (64), vita corporum. Spiritus autem sanctus vita animarum, quas vegetando ad profectum honorum operum promovet, quodam itaque modo (65), animæ nostræ corpora quædam (66) Spiritus Sancti dicendæ sunt, quas ipse per aliquod gratiæ suæ donum, quasi templum inhabitat, et virtutibus vivificat. Sed et illud quod aiunt, animam totam singulis corporibus infusam omnia vivificare, atque animare, quæ ad animandum idonea reperit (67), nulla ipsorum duritia vel densitatis (68) natura impediente, pulchrum est involucrum, quia charitas Dei, quam Spiritum sanctum dicimus, cordibus humanis per fidei sive rationis donum primitus infusa, quædam vivificavit, ad honorum operum fructum nos promovendo, ut vitam assequamur æternam, et in quibusdam ipse Spiritus vacare dicitur, pravitate eorum duritia repugnante. Hanc autem animæ videlicet mundanæ doctrinam præcipue diligentissimus philosophorum in expositione Macrobius posteris reliquit. Cujus quidem verba si subtiliter inspiciamus, totam vere fidem nostram de Spiritu sancto in ipsis expressam inveniemus, cum hanc ipsam animam et creatorem nominet, atque ex Deo Patre et Noy, hoc est Deo Filio eam esse astruat, camque etiam ad unitatem substantiæ assignandam, quam habet cum Filio, a quo ipsa est, nonnunquam noyn [νοῦν] ausus sit appellare. Unde et verba Virgillii exponens dicit de mundana loquens anima: « Nam et mundo animam dedit, et ut puritati ejus attestaretur, mentem vocavit. » Item: « ut illius mundanæ animæ assereret dignitatem, mentem esse testatus est, » ac si diceret eam esse ejusdem substantiæ cum ipso Verbo, a quo ipsa est. Puritas mentis dicitur subtilitas rationis, quæ universas discutiendo penetrat naturas. Hæc autem sunt illa quæ proposuimus Macrobianae verba: « Anima ergo, inquit, creans sibi condensque corpora, nam ideo ab anima natura incipit, quam sapientes de Deo et mente noy [νοῦ] nominant, ex illo purissimo fonte, quem nascendo de originis suæ hauserat copia, corpora cæli et siderum quæ condidit prima animavit. » Et post aliqua cum ipse

(63) Introd. deest quam.

(64) Introd., ut sicut animæ.

(65) Introd., quod itaque modo.

(66) Introd. deest quædam.

(67) Introd., atque anima quæ ad vivificandum reperit.

(68) Introd., vel diversitas.

animæ vires distingueret, quas in corpori-
 exercet, secundum quas omnium animatorum
 ita est natura, ut alia scilicet aliis præsent,
 t dicens: « Hunc rerum ordinem, et Virgilius
 ait (*Æneid.* vi, 727 et seq.). Nam et mun-
 imam dedit, et ut puritati ejus attestaretur,
 m vocavit. *Cælum* enim, ait *terras et ma-*
sidera spiritus alit intus, id est anima; et
 is animæ assereret dignitatem, mentem esse
 is est: *Mens agitat molem*. Nec non ut
 eret ex ipsa anima constare et animari uni-
 quæ vivunt, addidit: *Hinc hominum pecu-*
te genus etc. Utque asseveraret eundem
 a anima (69) semper vigorem, sed usum ejus
 ære in animalibus corporis densitate, ad-
Quantum non noxia corpora tardant. »

quidem omnia tam Virgilio quam Macrobio
 facile est juxta propositum nostrum ad no-
 dei tenorem accommodare, non aliter ea con-
 exponi. Quod itaque ait usum animæ hebes-
 animalibus corporis: densitate, tale est Spi-
 sancti gratiam suorum beneficiorum efficaciam
 habere in carnalibus et bestialibus homini-
 ui magis sensibus quam ratione reguntur,
 ibus scilicet dedit voluptatibus, ut ipsam den-
 corporis carnalium illecebrarum magnitu-
 intelligamus. Qui etiam ubi ait ipsam ani-
 reare sibi corpora et condere, eam creatorem
 , et per hoc Deum esse astruit, et creaturam
 ordinatorem et præparatorum ad bona opera
 im suorum distributione, ut sibi eas dignum
 culum efficiat. Ab anima naturam dicit inci-
 quia per gratiam Spiritus sancti nascimur
 aliter, ut simus filii Dei magis quam servi.
 nim subtracta hac gratia moreremur in vi-
 a et ea collata nascimur in veram virtutum
 quas per naturam habemus, et contra natu-
 ritia, cum sit vitium corruptio naturæ. De
 mente anima nominatur, quia tam Patris
 Filii idem est Spiritus, cum ab utroque pro-
 unde etiam, ut ait Augustinus in xv De
 te, cap. 19, « quia ipse Spiritus communis
 bobus, id vocatur ipse proprie quod ambo-
 niter, cum videlicet tam Pater etiam ipse,
 Filius, Spiritus sit et sanctus. » Cum autem
 et noy [νοῦν] nasci vel creari voluit, sive fieri
 quandoque a philosophis dicitur, abusio est
 um magis quam error sententiæ. Creari
 e vel fieri recte (70) non dicitur, nisi in his quæ
 runt, hoc est æterna non sunt. Nasci vero,
 de substantia ipsa Patris existere, proprium
 i, de quo suo loco postmodum disseremus.
 tamen, sive nasci, sive fieri, pro esse ex ali-

Introd., ad theol. *animabus*.

Introd., *necessario*.

Introd., *pro esse aliquo*.

Introd., *eam νοῦν*.

Introd., *abutimur*.

Introd., *Dei filium*.

Cap. 11 et 12 Introd., *Unde Gennadius*

A quo (71) philosophi nonnunquam ponunt. Unde et
 Macrobius, tam noyn [νοῦν] (72) ipsam a Deo, quam
 animam a noy [νοῦ] creatam dicit, hoc est ex ipso
 esse. In eadem quoque significatione nasci hoc loco
 abutitur (73). Hermes vero superius cum dixerit
 quod Deus secundum fecit Dominum, Filium (74)
 ipsum ex Deo Patre ejus ostendit. Fontem Sapien-
 tiæ purissimam ipsam noyn [νοῦν] appellat, hoc est
 sapientiam Patris, quam nihil quantumcunque
 obscurum sit latere potest.

De copia hujus fontis ipsa Dei bonitas animavit
 primum corpora cæli ac siderum, hoc est ipsos an-
 gelos vel cælestes spiritus, qui ante hominem con-
 diti sunt, secundum quod scriptum est: *De pleni-*
tudine omnes accepimus (*Joan.* i, 16). Cæli ac side-

B rum dictum est secundum dignitatum differentiam,
 cum alios spiritus aliis prælatos et superiores cre-
 damus. Unde angelos atque archangelos dicimus
 seu dominationes. Corpora summi Spiritus dici pos-
 sunt etiam angeli ab ipso, ut dictum est, spiritua-
 liter vivificati. Vel etiam corpora dicit secundum
 hoc quod omnem creaturam Augustinus corpoream
 dicit, hoc est circumscriptam. Sic enim dicit in
 libro De orthodoxa fide cap. 10 (75): « Nihil in-
 corporeum et invisibile in natura credendum est,
 nisi solum Deum, qui ex eo incorporeus creditur,
 quia ubique est, et omnia implet, et ideo invisibilis
 omnibus creaturis, quia incorporeus est. Creatura
 omnis corporea, angeli et omnes cælestes virtutes
 (76) corporeæ, licet non carne subsistant. Ex eo au-
 tem corporeas esse credimus intellectuales naturas,
 quod localiter circumscribuntur, sicut et anima
 humana, quæ carne clauditur, et dæmones qui per
 substantiam angelicæ naturæ sunt corporei (77). »
 Bene autem dictum est ex ipsa sapientia eos esse
 animatos, quia hæc est vita æterna ut cognoscamus
 sicut et cogniti sumus, facie ad faciem Deum vi-
 dentes. Haurit spiritus de illo fonte, cum nos de
 divinæ sapientiæ intelligentia imbuit, secundum
 quod dictum est: *De mco accipiet et annuntiabit vo-*
bis (*Joan.* xvi, 14). Unde et Spiritus sapientiæ, sive
 intellectus, seu scientiæ dictus est. Quod vero di-
 ctum est: *Mens agitat molem*, hoc est totius mun-
 danæ fabricæ quantitatem, quasi cuncta in mundo
 vivificet aut moveat, secundum hoc accipe, quod
 D optime cuncta disponit, stabilisque manens dat
 cuncta moveri. Vivere etiam in Deo cuncta dicun-
 tur, secundum quod in ipso nulla sunt mortua, hoc
 est inutilia, sed omnia utiliter aut convenienter
 facta, sive ordinata. Unde scriptum est: *Quod fa-*
ctum est in ipso vita erat (*Joan.* i, 3), hoc est in
 ipsa antequam fierent providentia divinæ sapientiæ
 commodissime erant ordinata. Hinc rursus dicitur:

lib. De orthodoxa fide, et certe rectius, neque enim
 Augustinus est auctor libri De orthodoxa fide, etsi
 reperiatur inter ejus opera, sed Gennadius presby-
 ter Massiliensis, ut supra observavimus.

(76) Introd. deest *virtutes*, male.

(77) In editis Gennadii apud Augustinum deside-
 ratum verbum *corporei*.

Deus cui omnia vivunt, et Apostolus inquit: In quo vivimus, movemur, et sumus (Act. xvii, 28). Tam homines quam pecudes vivificat, cujus dona aliqua ad vitam tam sapientissimi quam simplices atque idiotæ habent. Unde et in Ecclesiaste dicitur: Quis novit spiritus filiorum Adæ, si ascendat sursum, et si spiritus jumentorum descendat deorsum? (Eccles. iii, 21) hoc est qui sint prædestinati ad vitam, qui deputati ad mortem de sapientissimis et idiotis.

Hæc de Macrobio collecta sufficiant. Si quis autem me quasi importunum ac violentum expositorem causetur, eo quod nimis improba expositione ad fidem nostram verba philosophorum detorqueam, et hoc eis imponam quod nequaquam ipsi senserint, attendat illam Caiphæ prophetiam, quam Spiritus sanctus per eum protulit, longe ad alium sensum eam accommodans, quam prolator ipse senserit. Nam et sancti prophetæ, cum aliqua Spiritus sanctus per eos loquitur, non omnes sententias, ad quos se habent verba sua, intelligunt; sed sæpe unam tantum in eis habent, cum Spiritus ipse, qui per eos loquitur, multas ibi provideat, quare (78) postmodum alias aliis expositoribus, et alias aliis inspirat. Unde Gregorius in Registro ad Januarium episcopum Caralitanum (79) scribens loquitur: « In intellectu sacræ Scripturæ respui non debet quidquid sanæ fidei non resistit. Sicut enim ex uno auro alii murenulas, alii annulos, alii dextralia ad ornamentum faciunt: ita ex una Scripturæ sacræ sententia expositores quique per innumeros (80) intellectus quasi varia ornamenta componunt: quæ tamen omnia ad decorem cœlestis sponsæ proficiunt. » Ipse præterea Macrobius ea quæ de anima mundi a philosophis dicta sunt, mystice interpretanda esse supra meminuit. Quæ etiam cum exponi (81) veraciter aut convenienter nullatenus queant, ut supra meminimus, ipsa nos littera ad expositionem mysticam compellit. Pluribus quoque sanctorum testimoniis didicimus Platoniam sectam catholicæ fidei concordare. Unde non sine causa maximus Plato philosophorum præ cæteris commendatur ab omnibus, non solum a peritis sæcularium artium, verum etiam a sanctis. De quo Augustinus in libro viii (82) De civitate Dei: « Mirantur, inquit, quidam nobis in Christi gratia sociati, cum audiunt vel legunt Platonem, eum de Deo ista sensisse, quæ multum congrua veritati nostræ religionis agnoscuntur. Unde nonnulli putaverunt eum quando perrexit in Ægyptum, Jeremiam audisse, vel Scripturas propheticas in eadem peregrinatione legisse. Sed diligenter computata (83) temporum ratio, quæ chronica

(78) Introd., *quatenus.*

(79) Introd., *Calaguritanum.*

(80) Introd., *expositiones etiam per innumeros.*

(81) Introd., *quod etiam juxta litteram exponi.*

(82) Introd., *in libro ix male.*

(83) Introd., *si diligenter computetur.* Nostra autem lectio conformis est textui Augustini.

(84) Introd., *novem; nostra lectio ut apud Augu-*

A historia continetur, Platonem indicat a tempore quo prophetavit Jeremias, centum ferme annos postea natum fuisse, qui cum octoginta et unum vixisset, ab anno mortis ejus usquequo Ptolomæus rex Ægypti Scripturas propheticas per septuaginta Hebræos, qui etiam linguam Græcam noverant interpretandas habendasque curavit, anni reperiuntur ferme sexaginta (84); quapropter in illa peregrinatione sua Plato nec Jeremiam videre potuit tanto ante defunctum nec easdem Scripturas legere in Græco, quæ non fuerant in Græcum translatae, nisi forte quia fuit acerrimi studii, sicut Ægyptias, ita et istas per interpretem didicit. »

Adeo autem ipsa Platonis dicta verbis Domini atque ejus prædicationi consonare videntur, ut sicut beatus Augustinus in secundo De doctrina Christiana profitetur, quidam lectores ac dilectores Platonis ausi sunt in tantam prorumpere dementia, quod dicerent omnes Domini nostri Jesu Christi sententias, quas mirari et prædicare coguntur, de Platonis libris eum didicisse? Hinc etiam Ptolomæus rex in Platonis dogma eadem videre, ni fallor, dictus est, quod Deum et mentem, id est Patrem et Verbum ex Platonis scripturis didicerat. Unde Septuaginta Interpretes cum ei legem transferrent, arcanum divinæ generationis, prudenti, ut Judæi dicunt (85), consilio penitus tacuerunt, ne si id quoque apud Hebræos prædicari audiret, duplicem divinitatem esse deprehenderet, qui antea (86) tantum unius Dei cultor exstiterat, nec propter Platoniam dogma ab unitate Deitatis deviare, licet ibi plures distinguere personas audierit, unius tantum Deitatis singularitate servata. Hinc Hieronymus in prologo Pentateuchi meminit dicens: « A prædictis Septuaginta multa hujusmodi reticere, ut est illud: *Ex Ægypto vocavi Filium meum (Ose. ii, 1), et similia.* » Ex quo liquidum est Platoniam sectam fidei sanctæ Trinitatis plurimum semper assentire, et eam diligentius cæteris omnibus philosophis a Platone et sequacibus ejus distinguere ac describi. Unde et non immerito in ejus laudem Valerius Maximus his prorupit verbis: « Platone parvulo dormiente in cunis, apes mel inseruerunt ejus labellis. Quæ re audita, prodigiorum interpretes singularem eloquii suavitatem ore emanaturam dixerunt. » Excellentius autem et convenientius id interpretandum esse non dubito, si ad divinæ dignitatis (87) gloriam hoc miraculum referatur, ut hoc ei Deus insignis præsentii conferret, qui divinitatis suæ per eum diligentius arcana revoluturus (88) jesset. Oportebat quippe ut summæ sophiæ quæ Christus est, Verbum videlicet et Sapientia Dei Patris summus philosophus stinum.

(85) Introd., *ut videri dicunt, quæ verba nullum efficiunt sensum.*

(86) Introd., *quod antea.* Rectius in codice nostro qui antea.

(87) Introd., *deitatis minus recte.*

(88) Introd., *revelaturus.*

sequaces plurimum attestarentur. Unde et, A
 atum Augustinum, Apostolus Atheniensibus
 ut supra meminimus, cum rem magnam
 et quæ a paucis posset intelligi, quod in
 et vivimus, movemur et sumus, adjecit, sicut
 (9) quidam dixerunt (Act. xvii, 28), Pla-
 uippe Atheniensem fuisse constat. Illud
 a quo non mediocriter errasse Plato et
 et dicitur, illud, inquam, quod animam
 actam esse dicit, hoc est initium habuisse,
 supra Macrobius cum de anima mundi lo-
 asseruit, Deum et noyn [νοῦν] ultra animam
 asi superiores dignitate, cum constet apud
 ere Catholicos tres personas in divinitate
 nia sibi coæquales et coæternas esse, si
 us attendatur. a veritate non exorbitat, sicut B
 um ostendemus de processione Spiritus
 es (90). Non enim sine causa hic philoso-
 æ cæteris commendatur ob omnibus tam
 , ut supra meminimus, quam infidelibus.
 taque in omni doctrina philosophiæ Plato-
 ta enituerit, juvat etiam quorundam Pla-
 m testimonia inferre, quæ idem Pater Au-
 s in septimo Confessionum commemorat in
 eorum se reperisse, in quibus quidem tota
 ei nostræ summa circa divinitatem Verbi
 me continetur, sicut ipsa postmodum tra-
 a summis scriptoribus Novi Testamenti,
 scilicet et Paulo; ait quippe Augustinus ibi-
 Deum sermonem intendens: « Procurasti
 r quemdam hominem immanissimo typo C
 n quosdam Platoniorum libros, ex Græ-
 ia in Latinam versos, et ibi legi, non qui-
 s verbis, sed hoc idem omnino multis et
 cibus suaderi rationibus quod *In principio
 bum, et Verbum erat apud Deum, et Deus
 bum. Hoc erat in principio apud Deum, om-
 ipsum facta sunt et sine ipso factum est ni-
 d factum est. In ipso vita erat, et vita erat
 inum, et lux in tenebris lucet, et tenebræ eum
 prehenderunt (Joan. 1, 1)*. Et quia hominis
 quamvis testimonium perhibeat de lumine,
 tamen ipsa lux, sed Verbum Deus est lumen,
 quia illuminat omnem hominem venientem
 mundum, et quia in hoc mundo erat, et mun- D
 eum factus est, et mundus eum non cogno-
 ia vero in sua propria venit, et sui eum non
 unt, quotquot autem eum receperunt, dedit
 statem filios Dei fieri, credentibus in nomine
 n ibi legi. Item legi ibi, quia Verbum Deus
 carne, non ex sanguine, non ex voluntate
 que ex voluntate carnis, sed ex Deo natum
 quia Verbum caro factum est, et habitavit

In Actibus apostolorum legitur *vestrorum* poe-
 sed Abælardus *poetarum* vocem subticuit, ut
 Apostoli posset attribuere Platoni, quem
 nsem facit, sed philosophum, non poetam,
 Introd., dissentire, contra auctoris mentem.
 Introd., *Unigenitus Filius tuus coæternus tibi.*

PATROL. CLXXVIII.

in nobis, non ibi legi. Indagavi in litteris illis mul-
 tis modis dictum, quod sit Filius in forma Patris,
 non rapinam arbitratus esse æqualis Deo, quia na-
 turaliter id ipsum est. Sed quia *semetipsum exina-
 nivit formam servi accipiens in similitudinem homi-
 num factus et habitu inventus ut homo est, humiliavit
 semetipsum factus obediens usque ad mortem, mortem
 autem crucis, propter quod et Deus ipsum exaltavit
 a mortuis et donavit ei nomen quod est super omne
 nomen, ut in nomine ejus omne genu flectatur, cæ-
 lestium, terrestrium et infernorum, et omnes confi-
 teantur quia Dominus Jesus in gloria est Dei Patris
 (Philip, II, 7-11)*, non habent illi libri. Quod enim
 ante omnia tempora et super omnia tempora in-
 commutabiliter manet Filius tuus coævus tibi (91),
 et quia de plenitudine ejus accipiunt animæ, ut
 beatæ sint, et quia participatione manentis in se
 sapientiæ renovantur, ut sapientes sint, est ibi.
 Quod autem pro impiis mortuus est, non est ibi. »

At vero ne aliquis sexus inter homines sapientiæ
 fama cæteris præstantes fidei nostræ testimoniis
 desit, illa etiam famosa Sibylla inducatur quæ di-
 vinitatem Verbi, nec humanitatem nec utrumque ad-
 ventum nec utrumque judicium Verbi describendo
 prætermisit. Primum quidem judicium quo Chri-
 stus injuste judicatus est in passione, et secundum
 quo juste judicaturus est mundum in majestate (92)
 de quo Augustinus *Contra v hæreses*: « Audiamus
 quid etiam Sibylla vates eorum de eodem dicat
 « Alium, inquit, dedit Dominus hominibus colen-
 dum. » Item: « Ipse tuum cognosce Dominum
 Dei Filium esse. Alio loco Filium Dei Symbolum
 appellat, id est consiliarium vel consilium. Et pro-
 pheta dicit: *Vocabitur nomen ejus Admirabilis,
 Consiliarius (Isa. ix, 6)*. » De quo rursus idem Pa-
 ter Augustinus in octavo decimo (93) *De civitate
 Dei*: « Eo, inquit, tempore nonnulli Sibyllam Eri-
 tream vaticinatam ferunt, quam quidam magis cre-
 dunt esse Cumanam, et sunt ejus xx et vii versus
 qui sicut eos quidam Latinis versibus est interpre-
 tatus, hæc continent:

*Judicii signum, tellus sudore madescet,
 E cælo Rex adveniet per sæcla futurus,
 Scilicet in carne præsens ut judicet orbem, etc.*

Quorum quidem versuum primæ litteræ iu Græco
 conjunctæ id sonant Jesus Christus Dei Filius Sal-
 vator. Infert etiam Lactantius (94) quidem de Chri-
 sto vaticinia Sibyllæ:

*In manu, inquit, infidelium postea veniet,
 Dabunt Deo alapas manibus incestis,
 Et impurato ore exspuent venenatos sputos.
 Dabit vero ad verbera suppliciter sanctum deorsum,
 Et calaphos accipiens tacebit (95). Ne quis agnoscat*

(92) Introd., *majestate* omisso in: quod melius
 quadrat.

(93) Male in Introd. octavo.

(94) LACTANT., *Div. Instit.* l. IV, c. 18.

(95) Introd. *recipiet*, omisso *tacebit*.

*Quod Verbum vel unde venit, ut inferius (96) loquatur, A
Et spinea corona coronetur.
Ad cibum autem fel, et ad sitim acetum dederunt.
In hospitalitatem hanc monstrabunt mensam,
Ipsa enim insipiens gens tuum Deum non intellexisti.
Ludentem mortalium mentibus sed spinis
Coronasti, fel miscuisti,
Templi velum scindetur, et in medio die
Nox erit tribus horis, et morietur (97)
Tribus diebus somno suscepto;
Et tunc ab inferis regressus ad lucem veniet.
Primus resurrectionis principio ostensus.*

Hoc profecto Sibyllæ vaticinium, ni fallor, maximus ille poetarum nostrorum Virgilius audierat atque attenderat, cum in quarta Ecloga futurum in proximo sub Augusto Cæsare, tempore consulatus Pollionis, mirabilem ejusdam pueri de cælo ad terras mittendi, qui etiam peccata mundi tolleret, et quasi sæculum novum in mundo mirabiliter ordinaret, præcineret ortum, admonitus, ut ipse ait, Cumæni carminis vaticinio, hoc est Sibyllæ quæ Cumæna dicitur. Ait quippe sic quasi adhortans quoslibet ad congratulandum sibi et concinendum, seu scribendum de hoc tanto puero nascituro, in comparationem cujus omnes alias materias infimas et viles reputat dicens :

*Sicelides musæ, paulo majora canamus.
Non omnes arbusta juvant, humilesque myricæ :*

*Ultima Cumæni venit jam carminis ætas,
Magnus ab integro sæclorum nascitur ordo,
Jam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna,
Jam nova progenies cælo demittitur alto.*

(Virg. Ecl. IV, v. 1 et seqq.)

Et post pauca :

*Teque adeo decus hoc ævi, te consule inibit,
Pollio.*

*Si qua manent sceleris vestigia nostri,
Irrita perpetua solvent formidine terras.*

(Id. ibid. v. 11-14.)

Itemque de puero :

*Pacatumque reget patriis virtutibus orbem, etc.
(Id. ibid. 17 et seqq.)*

Quæ apertissimam de incarnatione Filii Dei continent prophetiam, ipso fortassis poeta ignorante quid in Sibylla vel in eo Spiritus sanctus loqueretur, sicut et de Caiapha contigit dicente : *Quia expedit ut unus moriatur pro populo, et non tota gens pereat (Joan. xi, 50)*. Ubi et subditur : *Hoc autem a semetipso non dixit (ibid., 51)*. Facillime item ex subsequentibus convinci potest, hanc Eclogam de nullo veraciter aut convenienter accipi posse, nisi de incarnato Unigenito Dei typicæ more prophetico dicantur, cum apertissime falsa et omnino impossibilia deprehendantur esse, si ad litteram exponantur, nec saltē commode in adulationem, ut quibusdam videtur, afferri, quæ statim judicio omnium tanquam incredibilia respuuntur, ut magis commoveant contra nos auditorem ad indignationem (98), quam ad benevolentiam trahant. Sed hæc diligen-

(96) Introd., inferis.

(97) In Introd., desiderantur hæc verba tribus horis et morietur.

(98) Introd., ut magis contra poetam commoveant

tius alibi nobis ostendenda seu exponenda occurrunt, cum de incarnatione scilicet Verbi, magis quam de divinitate ejus testimonia conferemus.

Nunc itaque ad proposita de divinitate Verbi testimonia revertamur, et cum Davide et Salomone regibus Israel tertium adhibeamus gentium regem ad summi vaticinium Regis. Quid enim apertius illo testimonio Nabuchodonosor de Filio Dei ? *Ecce, inquit, video viros solutos (99) quatuor ambulantes in medio ignis, et species quarti similis Filio Dei (Dan. III, 92)*.

Juvat autem Dindimi regis Brachmanorum inferre testimonium, ut in quatuor regum auctoritate nostræ assertio fidei præmineat ; duorum quidem Judæorum, et duorum gentilium ; David scilicet et Salomonis, Nabuchodonosor et Dindimi : sintque hi quatuor reges quasi quatuor rotæ nobilis quadrigæ summi Regis, per quas videlicet fides quatuor evangelistarum de sancta Trinitate per universum deferatur mundum, et tanto regum auctoritas sit firmior, quanto potestas sublimior ; et qui edicta populis legesque proferunt, sacræ quoque fidei dogmata tradant. Ait itaque Dindimus in prima ad Alexandrum epistola, ait, inquam, sic : « Inter cætera religionis vel fidei suæ gentis insignia, non suscipit Deus sacra sanguinea, cultum diligit incrementum, spernit funesta libamina, verbo propitiatur orantibus, quod solum ei cum homine est, suaque nimis (100) similitudine delectatur. Nam Verbum Deus est, hoc mundum creavit, hoc regit atque alit omnia, hoc veneramur, hoc diligimus, ex hoc spiritum trahimus. »

Ex epistola quarta Senecæ ad Paulum : « Profiteor bene me acceptum lectione litterarum tuarum quas Galatis, Corinthiis. Achæis misisti. Spiritus quoque sanctus in te supra excelsos sublimior satis venerabiles sensus exprimit. »

Si quidem Deus ipse spiritus atque mens est, atque ideo non terrenis divitiis, nec largitate munifica, sed religiosis operibus et gratiarum actione placatur. Quantæ autem religionis seu abstinentiæ populus Brachmanorum fuerit, ut illis Deus supra universas nationes fidei sacræ intelligentiam inspirare deberet, epistola Dindimi ad Alexandrum continetur, quibus quidem epistolis, si fides adhibenda sit, nulla hominum vita quantumcunque religiosorum, innocentæ atque abstinentiæ Brachmanorum æquiparanda videtur. Hoc autem in exemplum abstinentiæ beatus quoque Hieronymus nobis proponit, de quibus inter cætera in secundo contra Jovinianum meminit dicens : « Bardesanes vir Babylonius in duo dogmata apud Indos Gymnosophistas dividit, quorum unum appellat Brachmanas, alterum Samoneos, qui tantæ continentiæ sunt, ut vel pomis arborum juxta Gangim fluvium, vel publico ori-

ad indignitatem.

(99) Introd., calos solutos.

(100) Introd., numinis.

xæ (1) et farinæ alantur cibo. Et cum rex ad eos A venerit, adorare illos solitus sit, pacemque provinciae suæ in illorum precibus arbitrari sitam. » Ad quos etiam divina gratia prædicationem evangelii directam, ipsa ejusdem Epistola ad magnum oratorem perhibet his verbis : « Pantenus Stoicæ sectæ philosophus, ob præcipuæ eruditionis gloriam a Demetrio Alexandriae episcopo missus est Indiam, ut Christum apud Brachmanas et illius gentis philosophos prædicaret. »

Restat denique ad maximum illum Latinorum philosophum, Boetium scilicet, descendere, qui omnes fere liberalium artium disciplinas scribendo vel transferendo seu etiam exponendo Latinis (2) tradidit, ac diligenter sanctæ Trinitatis fidem Symmacho socero suo et compatricio scribendo edisserens, de unitate quoque personæ Christi ac diversitate naturarum quæ in ipso sunt, divinæ scilicet ethumanæ, ad Joannem Diaconum, qui postea papa effectus est, scribendo contra Eutychem et Nestorium optime disputavit, fidemque nostram et suam ne in aliquo vacillaret, tam de divinitate quam de Divinitatis incarnatione tractando, inexpugnabiliter astruxit. Constat hunc egregium senatorem Romanum, consulem quoque, atque patricium, tempore prædicti Joannis papæ floruisse a Sylvestro papa vigesimi, et eum in illa persecutione Christianorum, qua in Joannem papam cæterosque Christianos Theodericus sæviit, una cum prædicto Symmacho occubuisse. De quo in Gestis pontificum, necnon in Libro miraculorum B. Benedicti scriptum B

(1) Introd., ozizzæ.

(2) Introd., Latine.

LIBER SECUNDUS.

Operis parte superiori testimonia quædam tam prophetarum quam philosophorum collegimus, quibus sanctæ Trinitatis fidem astrueremus. Ubi quidem dum philosophorum infidelium assertiones sicut et sanctorum Patrum quasi in auctoritatem induximus, multorum detractionibus corrodendos patere præsensimus, atque ante in illis nobis id improperandum quod beato Hieronymo a multis olim legimus objectum, cum non solum ille ethnicorum, verum etiam hæreticorum testimonia suis insereret scriptis. Unde et adversus calumnias Magni oratoris urbis Romæ Epistolam scribens (3), ita exorsus ait : « Quod quæris cur in opusculis nostris scholarium litterarum interdum ponamus exempla, et candorem Ecclesiæ ethnicorum sordibus polluamus : nunquam hoc quæres, si Scripturas sacras legeres, si interpretes earum evolveres. Quis enim nesciat et in Moyse ac prophetarum voluminibus

(3) Hieron. epist. LXX in Patrol.

(4) Introd., doctor male, nam exercitus non do-

quædam assumpta de gentilium libris, et Salomonem philosophis Tyri et proposuisse nonnulla et aliqua respondisse ? Unde in exordio Proverbiorum commonet ut intelligamus sermones prudentiæ, verutiasque verborum, parabolas, et obscurum sermonem, dicta sapientium et enigmata, quæ proprie dialecticorum et philosophorum sunt. Sic et Paulus apostolus Epimenidis poetæ abusus versiculo est scribens ad Titum : *Cretenses semper mendaces, malæ bestiarum, ventres pigri* (Tit. 1, 12). In alia quoque epistola Menandri ponit Senarium : *Corrumpunt mores bonos confabulationes malæ* (I Cor. xv, 33). Et apud Athenienses in Martis curia disputans Aratum testem vocat : *Ipsius enim et genus sumus* (Act. xvii, 21). Parum hoc est ductor (4) Christiani exercitus et orator invictus pro Christo causam agens, etiam inscriptionem fortuitam, arte torquet in argumentum fidei. Didicerat enim a vero David extorquere

ctore sed ductore indiget.

de manibus hostium gladium, et Goliæ superbissimi A caput proprio mucrone truncare (I Reg. xvii, 51). Legerat in Deuteronomio mulieris captivæ radendum caput, supercilia, omnes pilos, et ungues corporis amputandos, et sic eam habendam conjugio (Deut. xxi, 12, 13). Quid ergo (5) si et ego sapientiam sæcularem propter eloquii venustatem, et membrorum pulchritudinem de ancilla atque captiva Israelitam facere cupio? Si quod in ea mortuum est idololatriæ, voluptatis, erroris, libidinum, vel præcido, vel rado, et mistus (6) purissimo corpori vernaculos ex ea genero Domino. » Item : « Cyprianus, vir eloquentia pollens et martyrio, Formiano (7) narrante, mordetur cur adversus Demetrianum scribens, testimoniis usus sit prophetarum et apostolorum, quæ ille (8) ficta et commentitia esse ducebat, et non potius philosophorum ac poetarum, quorum auctoritati ut ethnicus contraire non poterat. » Item : « Josephus duos libros scribit contra Pionem et Alexandrinum (9), et tanta sæcularium præfert testimonia, ut mihi miraculum subeat, quomodo Hebræus ab infantia sacris litteris eruditus cunctam Græcorum bibliothecam evolverit. » Item : « Exstant et Juliani Africani libri et Theodori, viri apostolicorum signorum atque virtutum ; et Dionysii Alexandrini episcopi, Anatolii quoque, Pamphili, Pierii, Luciani, Malchionis, Eusebii Cæsariensis episcopi, etc., qui omnes in tantum philosophorum doctrinis atque sententiis suos refererunt libros, ut nescias quid in illis primum admirari debeas, eruditionem an scientiam Scripturarum. »

Idem ad Vigilantium presbyterum : « Eadem absenti significo quæ præsentem quoque locutus sum, me ita Origenem legisse vel legere, ut Apollinarem, ut cæteros (10) tractatores, quorum in quibusdam libros Ecclesia non recipit ; quia operis mei est et studii multos legere, ut ex plurimis diversos flores carpam : non (11) tam probaturus omnia, quam quæ bona sunt electurus. Assumo multos in manu, ut a multis multa cognita (12) cognoscam, secundum quod scriptum est : *Omnia legentes, quod bonum est retinentes* (I Thess. v, 24). Unde satis miror te voluisse Origenis mihi objicere dogmata. Origenes hæreticus, quid ad me, qui illum in plerisque hæreticum esse non nego? Erravit de resurrectione corporis, de animarum statu, de diaboli poenitentia, et, quod his majus est, Filium et Spiritum sanctum in commentariis Isaiæ seraphim esse testatus est. » Item : « Neque enim ita debemus bona ejus recipere, ut mala quoque suscipere cogamur. Si igitur quæ bona sunt transtuli, et mala vel amputavi, vel tacui, vel correxi, arguendus sum cur non (13) per

me Latini bona ejus habent, et ignorent mala? Si hoc crimen est, arguatur confessor Hilarus, qui Psalmodum interpretationem et homilias in Job ex libris ejus transtulit. Sit in culpa Vercellensis Eusebius, qui omnium Psalmodum commentarios hæretici hominis vertit in nostrum eloquium, licet hæretica prætermittens. » Hæc quidem Hieronymus adversus eorum calumnias reddit, qui ob id Catholicos tractatores reprehendendos autumat, quod scriptis suis infidelium testimonia vel dicta inserere præsumant, quasi eis auctoritatem tribuant, qui nulla digni sunt auctoritate, et quasi maculare sacras sententias possit veritas per infideles prolata. Noverat quippe vir discretissimus grana in paleis, et margaritam cæteris quandoque pretiosiores in sterquilinio deprehendere, quam in ornamento regio tanquam sapiens aurifaber valeat componere ; et tenebat certissime dona Dei per quodcumque malum contaminari non posse, nec divina sacramenta contactu pravorum inquinari, cum aut in nomine Trinitatis infideles baptizant, aut pessimi quique verba divina prædicant, aut prophetias loquuntur, et nonnunquam miracula faciunt. Quæcumque enim dona [f. bona] sunt, a Deo esse necesse est, nec ea quorumlibet malitia contaminari possunt.

Unde nec prophetiam Balaam gentilis atque arioli sacra reprobavit auctoritas, qua postmodum Magi primitiæ gentium incitati creduntur, ut nova apparente stella novum statim regem quærerent, nec Sibyllæ vel Virgillii vaticinia spiritualis doctor Augustinus sanctorum prophetiis inserere timuit, attendens illud Apostoli : *Et nemo potest dicere, Dominus Jesus nisi in Spiritu sancto* (I Cor. xii, 3), nec prophetiam Caiphæ commendare Evangelista veritus est dicens : *Hoc autem a semetipso non dixit, sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit* (Joan. xi, 51). Nec ipsorum dæmonum testimonia evangelium reticuit, cum ad eorum expulsionem Domino veniente, eum Jesum Christum seu Filium Dei in clamarent ac confiterentur. Quippe cujus virtutem sive nascentis, seu morientis, sive resurgentis, vel ascendentis, aut miracula facientis ipsa etiam insensibilia quodammodo sensisse, ut ei testimonium suo modo præberent, perhibet beatus Gregorius, angelis quidem et stella statim in ortu ipsius apparentibus, in morte vero sole obscurato, petris et velo templi scissis, et monumentis apertis sanctorum resurgentium multisque apparentium, in resurrectione terræ motu facto cum visione angelorum, et in ascensione nube eum suscipiente, etc. Cujus quoque potentiam atque sapientiam universus mundi ornatus annuntiare non cessat, ac prædicare et suo

(5) Introd., addit. *mirum* ut apud Hieronymum.

(6) Apud Hieronymum *mixtos*.

(7) Introd., *Formiano* apud Hier. *Firmiano*.

(8) Introd., *illa*, sed apud Hieronymum ut in nostro codice *ille*, scilicet, Demetrianus.

(9) Legendum ut apud Hieron. *Appionem Alexandrinum*.

(10) Introd., aut *Appollinarem*, aut *cæteros*.

(11) Introd., omittit *non* quod tamen exstat apud Hieronymum.

(12) Apud Hieronymum et in Introd. desideratur *cognita* nec certe necessarium videtur.

(13) Delendum hic videtur *non*, quod non exstat in Hieronymi textu.

audare et commendare, ex ipsa sui mirabili A
sitione ac dispositione. Unde Apostolus: *Invi-*
quit, ipsius a creatura mundi per ea quæ
unt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque
ejus et divinitas, etc. (Rom. I, 20). Hinc et
sta insensibilium quoque creaturarum laudi-
plaudens, omnes pariter ad laudes Dei crea-
invenit, quasi ex omnibus optime conditis
Dei a nobis exigit, qui pro nobis in mundo
it universa. Unde et a summitate cæli et su-
ate (14) angelorum exorsus usque ad draco-
serpentes atque omnes abyssos divinas ex-
voces cum dixit: *Laudate Dominum de terra*
es et omnes abyssi (Psal. CXLVIII, 7). Et iterum,
es et volucres pennatæ (ibid., 10). Qui nec
reptilia prætermisit, alibi dicens: *Laudent B*
cæli et terra, mare et omnia reptilia in eis
LXVIII, 35).
mus etiam in Vita Pauli Eremitæ a beato
Hieronymo, satyrum beato Antonio appa-
qui adventum Salvatoris protestans, ait san-
o: « Legatione fungor gregis mei, precamur
nobis communem Deum deprecari, quem in
n mundi olim venisse cognovimus, et in uni-
terra exiit sonus ejus. » Cujus satyri videlicet
sionem ac testimonium de Christo longævus
admirans, et gravius (15) quod etiam moni-
strum prædicarent, ac vehementer indigna-
per duritia et cæcitate Alexandria, baculo
humum percutiens aiebat: « Væ tibi. Alexan- C
jæ pro Deo portenta veneraris! Quid nunc
estis? Bestiæ loquuntur Christum; » ac si
clamet dicens: Conterat (16) impudentiam
n saltem confessio monstrorum. Quæ quidem
io tanto fortasse mirabilius gloriam atque
am Dei prædicat, quanto majori miraculo
benda, et tanto verior ejus assertio videtur,
a doctrina hominum remotior est, et tota
tioni sancti Spiritus imputanda. Unde et verba
Balaam, et voces in aere factæ, sicut de bapti-
si transfigurato Domino legimus, cum aliquid
bus annuntiaverunt, tanto facilius ad fidem
res commovebant, quanto mirabiliores omni-
parebant: quod de philosophis quoque, vel
cunque gentilibus, quantumvis infidelibus seu
fidei inimicis, manifesta docetur ratione:
nim fidei nostræ magis essent adversi, minus
de ejus invenirentur suspecti, et probabilius
de cujuslibet testimonium est inimici quam
sicut e converso in crimine. Unde et cum
i Judæi testimonium de Christo vel de sanctis
gimus, plurimum ad fidem in eo commovemur:
audimus Philonem Judæum vitam monaste-

Introd., *solemnitate.*

Introd., *gavisus.*

Introd., *conteret.*

Introd., *satisfacit.*

Introd., *a quibus.*

Introd., *gentibus et quibusdam philosophis.*

(20) Introd., *utantur.*

(21) Introd., *auctum.*

(22) Introd., *minima.*

(23) Introd., *quorum pauca novi, imo ex libris
sanctorum Patrum collegi.*

riorum Ægypti probasse atque commendasse, plus
nobis fortasse satisfecit (17), quam si aliquis no-
ster eam commendaret, ex quo et utrique inter il-
lustres viros a beato Hieronymo connumerari et
scribi meruerunt.

Quid etiam magis necessarium ad defensionem
fidei nostræ, quam ut adversus omnium infidelium
importunitatem ex ipsis habeamus, per quod ipsos
refellamus? ut si nos impetunt philosophi, per ipsos
convincantur doctores suos atque philosophos; et si
nos impetunt hæretici, aliquibus (18) sacræ paginæ
testimoniis refellantur, atque ita, juxta Apostolum,
omne os obstruatur, et subditus fiat omnis mundus
Deo (Rom. III, 19). Quis etiam hæreticos longe de-
teriores esse philosophis et quibuslibet gentibus (19)
ignoret? Juxta namque Petri apostoli assertionem,
melius esset eis non necesse viam veritatis, quam
post cognitam retro abire. Si ergo propter infideli-
tatem gentilium hi qui aliquibus eorum testimoniis
vel dictis nituntur (20) arguendi sunt, multo am-
plius illi qui Origenis tot et tantis hæresibus irretiti
expositiones atque sententias tam studiose ad no-
stram transtulerunt atque induxerunt ædificatio-
nem, cum ex infidelitate damnabiliores omnibus,
ut dictum est, constet esse hæreticos: cujus qui-
dem innumeras ac supramodum abominandas hæ-
reses silentio deperire non sustinuerunt, quasi et
in his retractandis aliquam præviderent utilitatem:
ac si ab eis assignatis atque damnatis cæteri faci-
lius sibi providerent, aut quibus eas rationibus dis-
solverent, si quis in eis illaquearetur, addicerent.
Unde et beatus Hieronymus epistolam ad Avi-
tum (21) presbyterum direxit, ubi hæretica illa
quæ in libris Perilarches Origenes innumera (22)
posuerat, ex parte manifestat. Quis etiam me pro
testimoniis philosophorum inductis recto arguat,
nisi et in culpam mecum sanctos doctores in hoc
ipso trahat? Quæ enim superius ex philosophis col-
legi testimonia non ex eorum scriptis quæ nunquam
fortasse vidi, imo ex libris beati Augustini colle-
gi (23). Nunquid et Apostolum arguere præsumunt,
qui, ut ait ipse Augustinus in VIII *De civitate Dei*,
Atheniensibus loquens, cum rem magnam de Deo
dixisset, et quæ a paucis possit intelligi, quod *in illo*
ivimus, movemur et sumus, adjecit, *sicut et vestri*
quidam dixerunt (Act. XVII, 28), ipsorum videlicet
philosophorum, quorum studiis gloriosa illa civitas
exstiterat, testimonium ad persuasionem inducens,
de quibus, ut in eodem ipse Augustinus præmiserit,
ad Romanos scribens, quia *quod notum est Dei, ma-*
nifestum est illis. Deus enim illis manifestavit. Invi-
sibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta
sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus
virtus ac divinitas, etc. (Rom. I, 19, 20).

Ex quibus aperte Apostolus docet eis quoque mysterium Trinitatis fuisse revelatum. Sed hæc quidem verba Apostoli (24) nobis in sequentibus exponenda occurrunt. Nunc autem ad versus tam hæreticorum quam philosophorum objectiones pluribus de fide sanctæ Trinitatis collectis atque expositis testimoniis, superest aperire. Quibus rationibus defendi posset quod testimoniis confirmatum est. Omnis quippe controversia, ut in Rhetoricis suis Tullius meminit, aut in scripta aut in ratione versatur, et beato attestante Augustino, in omnibus auctoritatem humanæ anteponi rationi convenit, maxime autem in his quæ ad Deum pertinent tutius auctoritate, quam humano nitimur ingenio, Hinc est illud quod ait capite primo libri *De moribus Ecclesiæ contra Manichæos* (25) naturæ quidem ascribunt. Quomodo una penitus permanente substantia tres in ea personæ distingui queant, quarum nullatenus una sit alia. Deinde quomodo hæc persona genita, illa procedens dicatur.

Primo itaque disserendum occurrit quot modis personæ nomen accipi solet, ut diligenter a cæteris hoc signo distinguatur. Aliter autem in rhetorica, aliter in grammatica, atque aliter in theologia personam accipimus. Quod enim dictum est invisibilia Dei eis fuisse revelata, ad personam Spiritus non incongrue applicatur, qui hoc ipso quod Spiritus dicitur, ex ipso nomine invisibiliter insinuat. Et quia ipsum donum Dei vocatur, et secundum septiformem gratiam multiplex, et septem Spiritus quasi septem dona nonnunquam dicitur, non incongrue dictum est pluraliter *invisibilia Dei*, hoc est Spiritum ejus septiformis gratiæ donorum distributorem. Verbum autem Patris Christum Dominum Dei virtutem et Dei sapientiam Apostolus clamat. Unde et hoc loco cum dicitur, *sempiterna quoque Dei virtus*, persona Filii exprimitur, ut et cum subditur *et divinitas*, quia ut supra meminimus, maxime nomine Dei vel Domini potestatis majestas exprimitur, persona quoque Patris expressa est. Quod si adhuc nec ipsius apostoli, nec sanctorum Patrum auctoritas mihi satis suffragari videtur, nec ea quoque, quam supra prætendimus, ratio, quod in præsentibus videlicet opere maxime adversus philosophorum discipulos agimus, qui nos philosophicis impetunt rationibus, quorum et penitus auctoritate ipsi nituntur, superest ut hostilis malitiæ jacula pluribus retundamus rationibus, et per singula eorum respondentibus objectis, eorum compescamus latratus, ne quod ad fidei nostræ defensionem sincera conscripsimus intentione, inde eorum invida sive erronea criminatione vilescat fidelibus; unde magis patet infestum infidelibus, et quoniam infidelitatis philosophos, utpote gentiles arguant, omnemque eis quasi damna-

tis per hoc fidei auctoritatem adimunt, in hoc nostra plurimum intendat defensio, in quo tota eorum nititur impugnatio.

Gentiles fortasse natione, non fide, omnes fuerunt philosophi; sicut de Job et amicis ejus dicitur. Quomodo enim infidelitati ac damnationi eos omnes deputaverimus, quibus, Apostolo quoque testante, ipse fidei sui arcana, ac profunda Trinitatis mysteria revelavit et mire eorum virtutes et opera a sanctis quoque doctoribus prædicantur, quamvis eorum nonnullas per elationem excæcatis, atque ad idololatriam et ignominiosam vitam devolutos esse idem perhibeat Apostolus, sicut et de Salomone ipso legimus, et de multis contigit fidelibus. Quis etiam asserat nullis eorum fidem Incarnationis revelatam esse, sicut et Sibyllæ, licet in eorum scriptis non videatur expressa? quæ neque a Job et nonnullis prophetarum aperte prædicatur, cum et septuaginta Interpretes legem ethnicis transferentes, omnia fere fidei arcana tacerint, quæ forte rudi populo revelata magis scandali offensionem parerent, quam ædificationem. Quod si ad allegoriam dicta quoque philosophorum accipi fas esset, quis non convenienter ad mysterium redemptionis mundi animadvertat deflectendum esse, quod Plato asserit, Deum in ipsa mundi compositione duas longitudines in speciem X chi Græcæ litteræ sibi invicem applicuisse, curvasque in orbem, ut ipsum mundi perficeret globum, quasi mystice perhibeat, universorum hominum salutem, quam ipsius mundi veram intelligimus constitutionem, in ipsa Dominicæ crucis passione consummatam fuisse? Quod si sacramenta non susceperunt, qui ante adventum Salvatoris exstiterunt, cum neque de Job gentili id credere cogamur, nec ita lex omnibus data videatur, sicut Evangelium fuit, sed soli Israeli, qui solus ex omnibus populis primo vocatus est, lege accepta, ut non ita generalis intelligatur legis institutio, sicut est Evangelium; aut prima vocatio, sicut est secunda. Unde Moyses capite Deuteronomii xv ad Israel dicit: *Interroga de diebus antiquis ex die quo creavit Deus hominem... si facta est aliquando hujuscemodi res..., ut audiret populus vocem Dei loquentis de medio ignis, sicut tu auctisti et videristi, si fecit Deus ut ingrederetur, et tolleretur sibi gentem de medio nationum per signa atque portenta... videntibus oculis tuis, ut scires quoniam ipse est Deus, et non alius de celo te fecit audire vocem suam, ut doceret te., quia dilexit patres tuos, et elegit semen eorum post eos* (Deut. iv, 32-37). Item idem capite xxiii (26): *Populus sanctus es Domino Deo tuo. Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis quæ sunt super terram, etc.* (Deut. vii, 6). Hinc et illud est Psalmistæ:

possunt. Sed neque hæc verba, quæ parenthesi includuntur satis cohærent cum sequentibus, licet ex præcedentibus recte sequantur; quare secundo hic loco addita credimus.

(26) Errat de num. V. infra.

(24) Introd., sed hic quædam verba Apostoli.

(25) S. Augustini textum hic non profert codex noster, sed primum duntaxat et ultimum illius verbum, quem lectores apud Augustinum lib. *De moribus Ecclesiæ Catholicæ contra Mænichæos* cap. 2, legere

cit taliter omni nationi, et judicia sua non A
stavit illis (Psal. CXLVII, 20).

itaque ratione cogendi videmur, ut de sa-
lilium diffidamus gentilium, qui ante adventum
ptoris nullo legis scripto instructi, naturali-
xta Apostolum, ea quæ legis sunt facientes,
bi lex erant, qui ostendebant opus legis scri-
in cordibus suis, testimonium reddente illis
entia ipsorum. Sicut namque scriptum est
stola ad Romanos: *Non enim auditores legis
unt apud Deum, sed factores legis justificabun-
um enim gentes quæ legem non habent natu-
quæ legis sunt faciunt, ejusmodi legem non
es, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis
m in cordibus suis, testimonium reddente illis*
ntia ipsorum (Rom. II, 13 et seq.). Et post
: *Arbitramur enim justificari hominem per
sine operibus legis. An Judæorum Deus tan-
nonne et gentium? imo et gentium: quoniam
unus Deus qui justificat circumcisionem ex
præputium per fidem (Rom. III, 28). Item:
nim Scriptura dicit? Credidit Abraham Deo,
utatum est ei ad justitiam (Rom IV, 3). Et
1: *Discimus [l. Dicimus] quia reputata est
e fides ad justitiam. Quomodo reputata est?
umcisione, aut in præputio? non in circumci-
sed in præputio, et signum accepit circumcisio-
naculum justitiæ fidei quæ est in præputio,
ater omnium credentium per præputium (ibid.,
iterum: *Si enim qui ex lege hæredes sunt,
ita est fides, abolita est promissio. Lex enim
veratur: ubi enim non est lex, nec prævarica-
m. IV, 14, 15). Et in sequentibus: Peccatum,
non cognovi nisi per legem. Nam concupi-
m nesciebam, nisi lex diceret; Non concupi-
ccasione vero accepta, peccatum per manda-
peratum est in me omnem concupiscentiam,
ge enim peccatum mortuum erat, ego autem
sine lege aliquando. sed cum venisset man-
peccatum revixit, ego autem mortuus sum,
ntum est mihi mandatum quod erat ad vitam,
e ad mortem., ut fiat supra modum peccans
m per mandatum (Rom. VII, 7-13).***

quibus quidem verbis Apostoli apte monstra-
stitiam a naturali lege incœpisse, et omnino
ge scripta per fidem homines justificatos
ubi etiam adnectitur, quia facile ad gra-
a peccata post legis scriptæ prohibitiones
rentur homines, juxta illud poeticum:
mur in vetitum semper, cupimusque negata.

(OVID. Am. III, IV, 17.)

ortasse, inquires, non posse cassari illud cir-
cisionis decretum postquam datum fuit Abrahæ
n: *Masculus cujus præputium caro circum-
n fuerit, delebitur anima illa de populo suo,
ctum meum irritum fecit (Gen. XVII, 14).* Sed
genter consideremus præcedentia, inveniemus
nnisi Abrahæ et semini ejus fuisse injun-
; hoc est his qui de Isaac, non de Ismael

A egressuri erant. Unde et Abrahæ dictum est: *In
Isaac vocabitur tibi semen (Gen. XXI, 12).* Legimus
etiam in utero sanctificatos esse Jeremiam et Joan-
nem antequam corporalia perciperent sacramenta.
Absit itaque ut ita generale esse profiteamur sacra-
mentum circumcisionis sicut et baptismi, sed juxta
Ambrosium potiora semper dicamus et perfectiora
sacramenta Ecclesiæ quam Synagogæ, cum hæc
omnibus, illa quibusdam, ut dictum est, data sint,
et sine his jam nulla remissio vel sanctificatio spe-
randa sit. Hæc idcirco induximus, ne quis post le-
gem etiam datam usque ad adventum Christi de
salute fidelium gentilium desperet, si sine perce-
ptione sacramentorum sobrie ac juste vixerint:
inter quos quidem philosophi tam vita quam do-
ctrina claruisse noscuntur. Quanta vero abstin-
entia, quanta continentia, quantis virtutibus non so-
lum philosophos verum et sæculares atque illitera-
tos homines lex naturalis amorque ipse, honestatis
olim sublimaverit, multorum dicimus testimo-
niis, quos nonnunquam ad increpationem neglig-
entiæ nostræ sancti quoque doctores, sicut et beatum
Job inducere curaverunt, et utrumque eorum se-
xum quasi in exemplum, imitandæ religionis impu-
dentia nostræ proponere, qui utriusque testamenti
paginis et innumeris sanctorum scriptis instructi,
per omnia deteriores existimus, cum nec sic obtem-
perare volumus, qui et juxta Gregorium una cum
beato Job illud nobis impropere propheticum:
C *Erubescite, Sidon, ait mare (Isa. XXI, 4).* Unde et bene
Dominus ante scriptæ legis traditionem vel mira-
colorum suorum exhibitionem quosdam in utroque
sexu nobis virtutibus imitandos præmisit, tum ut
per eos nostra inexcusabilis appareat negligentia,
tum etiam ut obedientium major conservetur hu-
militas, si post tot documenta tam miraculorum
quam scriptorum, post tot exempla sanctorum, ali-
qua bona habeamus opera: cum illi sine scripto
legis, sine admonitione prædicationis, tantis virtu-
tibus, tanta etiam morum disciplina claruerint,
tamque constanti animo in reprehensione vitiorum
præstiterint, ut pro veritatis defensione mortem
nonnulli subierint. Quæ jam per singula subjectis
testimoniis et exemplis confirmemus.

D Fidem itaque, ut diximus, philosophi prædicant,
et immortalitatem animæ tradunt, futuramque pro
meritis retributionem animarum sive ad pœnam
sive ad gloriam: unde et ad bona nos maxime co-
hortantur opera, spe videlicet cœlestis beatitudinis
et comminatione infernalis supplicii, de quibus
plura Macrobius loquitur. Hinc et Hieronymus ad
Heliodorum episcopum in epitaphio Nepotiani:
« Taceo, » inquit, « de Græcis Hebræis et Latinis,
quas nationes crucis suæ titulo Dominus dedicavit.
Immortalem animam et post dissolutionem corpo-
ris subsistentem, quod Pythagoras somniavit, De-
mocrates credidit, in consolationem damnationis
suæ, Socrates disputavit in carcere. » Qui etiam
quantis claruerint virtutibus, ipsa eorum tam vita

quod doctrina perhibet: qui nequaquam, ut arbitror, tam diligenter virtutes describerent, dum moralia tradunt instituta, nisi eas in seipsis certis cognoscerent experimentis, quas quidem descriptiones virtutum sancti et doctores ab ipsis assumere non sunt dedignati, cum aut justitiam aut fortitudinem, aut cæteras virtutes eis nobis exprimunt verbis, quasi et ipso Spiritu eodem locutus fuisse non ambigant. Quorum quidem unus cum honestatis formam traderet, egregie ait:

Oderunt peccare boni virtutis amore.

(HORAT. *Epis.* I, XVI, v. 57.)

Ac si ipsius doceat a turpitudine vitiorum magis abstinendum ipsius virtutis amore, quæ dicitur honestas, quam supplicii timore, quo ingrati coercentur servi. Quod si id minus videtur esse ad meritum salvationis quod dicitur amore virtutis, et non potius amore Dei, ac si virtutem vel aliquid bonum opus habere possimus, quod non secundum ipsum Deum ac propter ipsum sit: facile est et hoc reperiri apud philosophos, quod summum bonum, quod Deus est, omnium tam principium, id est originem et causam efficientem, quam finem, id est finalem causam constituunt, ut omnia, scilicet bona, amore ipsius flant, cujus ex dono proveniunt. Unde ipsum alpha et omega, hoc est principium et finis, recte nominamus, a quo sunt omnia, et propter quem omnia. Hunc Plato optimum et ineffabilem omnium naturarum Conditorum asserit, qui cum omnia possit, et ab eo longe relegata sit omnis invidia, omnia tam bona condidit, quantum singulorum natura permittebat, vel ipse ordo et concinnitas rerum postulabat. Dixit et Moyses omnia a Deo valde bona esse facta (*Gen.* 1); sed plus aliquantulum laudis divinæ bonitati Plato assignare videtur, cum tam bona facta dicit singula, quantum eorum natura permittebat, vel opportunum erat: ubi etiam adjecit ipsam Dei voluntatem recte omnium creaturarum rerum causam arbitrari. Ac si omnia ideo facta atque optime facta intelligat, quia optimus artifex ita facienda decrevit, cujus ad omnia sufficit voluntas, quæ nullatenus cassa esse potest. Hic autem cum de Deo loquens sic præmississet, itaque consequenter cuncta sui similia, prout cujusque natura poterat esse capax beatitudinis, effici voluit, adjecit statim, atque ait: « Quam quidem voluntatem Dei originem rerum certissimam si quis ponit, recte eum putare consentiam. » Quem et beatus secutus Augustinus in *Enchiridion*, c. XI (*l.* IX): « Satis est, » inquit, « Christiano rerum creaturarum causam nonnisi credere bonitatem Creatoris, qui est Deus unus, nullamque esse naturam quæ non aut ipse sit, aut ab ipso. »

Hanc etiam causam et magister ipsius Socrates assignatam reliquerat, ut videlicet omnium factarum

(27) Apud Augustinum, *incorporei*.

(28) Apud Aug. *quo fieri homo beatus potest*.

A naturarum causæ penes ipsius Creatoris incommutabilem voluntatem incommutabiliter permaneant, et stabiliter vivant, sicut quod dictum est *quod factum est in ipso vita erat* (*Joan.* 1, 3). Ubi etiam et de inquirendis causis ac primordiis rerum apud physicam disciplinam Socratica sanxit auctoritas, nullam adipisci non posse certitudinem, nisi illuc contemplatione mentis conscendamus, ubi causæ omnium, ut dictum est, incommutabiliter fixæ manent, in ipsa scilicet voluntate creatoris, quo nec posse conscendi perhibet, nisi mente a vitiis purgata, juxta illud Veritatis, *Beati mundo corde quoniam ipsi Deum videbunt* (*Matth.* v, 8). Unde et propter ipsam quoque physicæ vel cujuslibet philosophiæ perceptionem, quæ nonnisi in discussione occultarum causarum consistunt (*l.* consistit), primum purgandæ bonis moribus vitæ censebat instandum, ac si ethica in omni philosophia primum præfigeret gradum, ut quod amore Dei ad vitæ honestatem allicere non posset, saltem cupiditate philosophiæ aliquatenus ad hoc eos initiaret, quem quidem Augustinus in VIII *De civitate Dei* talibus digne effert præconiis: « Socrates magister Platonis universam philosophiam ad corrigendos componendosque mores flexisse permemoratur. Hic animum intendit ad hoc quod esset beatæ vitæ necessarium, propter quam unam omnium philosophorum invigilasse ac laborasse videtur industria. Nolebat immundos terrenis cupiditatibus animos se in divina conari, quandoquidem ab eis causas rerum videbat inquiri, quas primas atque summas nonnisi in unius veri ac summi Dei bonitate esse credebat. Unde nec eas putabat nisi mundata mente posse comprehendendi, et ideo purgandæ bonis moribus vitæ credebat instandum, ut deprimentibus libidinibus exoneratus animus naturali vigore in æterna se attolleret, naturamque incorpoream (27), atque immutabilis luminis, ubi causæ omnium factarum naturarum stabiliter vivunt, intelligentiæ puritate conspiceret. » Et post pauca: « Socrates, inquit, reliquit plurimos suæ philosophiæ sectatores, quorum certatim studium fuit in quæstionum moralium disceptatione versari, ubi agitur de summo bono, sine quo fieri beatus (28) nullus potest. »

D Ubi quidem et de Platonica disciplina quam diligenter Deum investigaverit, et ipsum summum bonum esse definiert, in quo tota beatitudinis summa consistit, et quam recte philosophari determinaverit amare Deum, ut omnium quoque bonorum finem amorem Dei constituat, placet nunc subinferre ex eodem, scilicet VIII *De civitate Dei*: « Fortassis, » inquit, « qui Platonem cæteris philosophis gentium longe recteque prælatum acutius atque subtilius intellexisse assecuti laudantur (29), aliquid tale de eo sentiunt, ut in eo inveniatur et causa subsistendi, et ratio intelligendi, et ordo vivendi:

(29) Apud Aug., *atque scuti esse fama celebriore laudantur*.

rium unum ad naturalem, alterum ad ra-
 tertium ad moralem intellexit (30), per-
 enim homo ita est creatus, ut per id quod
 ecellit, attingat ad illud quod cuncta præ-
 est unum, verum, optimum Deum, sine
 la natura subsistit, nulla creatura instruit,
 us expetit: ipse quærat, ubi nobis se-
 it omnia; ipse cernatur, ubi nobis certa
 nia, ipse diligatur, ubi nobis recta sunt
 i ergo Plato Dei hujus imitatorum, cogni-
 natorem, dixit esse sapientem, cujus parti-
 sit beatus, quid opus est excutere cæte-
 em: « Viderunt ergo isti philosophi, quos
 on immerito fama atque gratia (31), præ-
 mus, nullum corpus esse Deum; et ideo
 corpora transcenderunt quærentes Deum
 quidquid mutabile est non esse summum
 ideo animam omnem mutabilesque omnes
 ranscenderunt, quærentes summum Deum. »
 philosophis: « Hi vero, quos merito cæteris
 nus, discreverunt ea quæ mente conspi-
 ab his quæ sensibus attinguntur, nec sen-
 imentes quod possunt, nec eis dantes ultra
 ssunt. Lumen autem mentium esse dixe-
 discernenda (32) omnia, Deum, a quo
 it omnia. Reliqua est pars moralis, quam
 ocabulo dicunt ethicam, ubi quæritur de
 bono, quo referentes omnia quæ agimus,
 on propter aliud propter seipsum appe-
 dque adipiscentes, nihil quo beati simus
 requiramus; ideo quippe et finis est dictus,
 pter hunc cætera volumus, ipsum autem
 ropter ipsum. » Item: « Nunc satis comme-
 lationem determinasse finem boni esse pro-
 atem vivere, et ei soli evenire, posse qui
 Dei habeat et mutationem nec esse aliam
 m beatum, ideoque non dubitat hoc esse
 rari amare Deum. Unde colligunt tunc fore
 studiosum sapientiæ, id est philosophum,
 o frui cœperit. Quisquis ergo fruatur eo
 at, verum et summum bonum amat, quis
 tum nisi miserrimus negat?
 quoque Platonis documenta didicimus ex
 losophiæ studiis, et investigatione rationum
 osophos ut Deo placeant intendere. A quo
 præmissa prece in quibuslibet rationibus
 tem percipere ac disserere possent, atque
 m ipsi placere supplicii obsecratione postu-
 in tantum ut eos omnes pro furiosis et
 dis haberent, qui omnibus recte agendis
 non invocent opem. Ex quo plurimum et
 tentio manifestatur, et humilitas commen-
 um et propter Deum omnia recte agi velint,
 ei suppleatur, et ei omnia tribuant bona a
 ulant universa. Hinc est illud Platonis, ubi
 a Socratis et Timæi persona, scriptum est:
 : « Ergo age, Timæe deliba cœptum, vo-
 pud Aug. intelligitur.
 pud. Aug., gloria.

A cata, ut mos est, in auxilium Divinitate. » TIMÆUS :
 « Vere, mi o Socrates; nam cum omnibus mos sit,
 et quædam quasi religio, quod de maximis vel de
 minimis rebus acturi aliquid, sunt prædicari [f.
 prædicaturi] ad auxilium Divinitatem, quanto nos
 æquius, qui universitatis naturæ substantiæque
 rationem præstituri sumus, invocare divinam opem,
 nisi plane sævo quodam furore atque implacabili
 raptemur amentia? Sit ergo meis precibus compre-
 hensum, maxime quidem ut ea dicantur a nobis
 quæ placeant Deo, tum ut nobis quoque ipsi
 consequenter propositoque operi decenter proferamus. »
 Quis etiam illam Pythagoræ non satis admiretur
 humilitatem, qui se more antiquorum non sustine-
 rit appellari sophum, hoc est sapientem, sed magis
 philosophum, hoc est amatorem sapientiæ, quasi
 non in homine, sed in solo Deo vere sapientiam
 Dei prædicaret, cujus se participatione desidem po-
 tius quam habilem profiteretur? Hinc est illud Au-
 gustini in viii *De civitate Dei*: « Duo philosopho-
 rum genera traduntur; unum Italicum ex parte
 Italiæ, quæ quondam magna Græcia nuncupata est;
 alterum Ionicum, in eis terris, ubi et nunc Græcia
 nominatur. Italicum genus auctorem habuit Pytha-
 goram Samium, a quo et fertur ipsum philosophiæ
 nomen exortum. Nam cum antea sapientes appella-
 rentur, qui modo quodam laudabilis vitæ aliis præ-
 stare videbantur, iste interrogatus quid profiteretur,
 philosophum se esse respondit, id est studio-
 sum vel amatorem sapientiæ: quando sapientem
 profiteri arrogantissimum, videbatur. » Huic profecto
 minime necessario videbatur illa Veritatis admo-
 nitio: *Ne vocemini magistri, unus est enim magister
 vester qui in cælis est (Matth. xxiii, 10) (33)*. Mi-
 nus quippe ei esset sapientis nomen quam magistri
 sibi arrogare.

Notanda sunt ipsa Augustini verba, quibus so-
 phum sive philosophum solere appellari dicit, ex
 laude vitæ potius quam scientiæ. Sicut enim nunc,
 ait, qui modo quodam laudabilis vitæ aliis præstare
 videbantur. Unde et Boetius in editione 11 super
 Porphyrium philosophiam describens dicit: « Philo-
 sophia est rerum humanarum divinarumque co-
 gnitio cum studio bene vivendi conjuncta. » Et Isi-
 dorus Etymologiarum libri viii capite 6: « Est, »
 inquit, « philosophus qui divinarum et humanarum
 rerum scientiam habet, et omnem bene vivendi tra-
 mitem tenet. » Non itaque aut sophus id est sapiens,
 aut philosophus dicebatur, ex quantacunque scien-
 tia, si deesset vitæ munditia. Aliud quippe est astu-
 tia sive calliditas in sola cognitione scientiæ, aliud
 sapientia in rectitudine etiam vitæ. Quam quidem
 sapientiam Tullius in Rhetorica eloquentiæ conjun-
 gendam dicit, ut prodesse civitatibus eloquentia
 velit, secundum quod orator a Victorino describi-
 tur « Vir bonus dicendi peritus, etc. » Bonus quidem
 rectitudine sapientiæ, ut bene velit, peritus scientiæ

(32) Apud Aug., ad discenda.

(33) Vulg., quia Magister vester unus est, Christus.

rhetoricæ, ut bene possit. Quem et beatus Hieronymus tanquam præceptorem suum id rhetorica secutus, in illa quam ad Oceanum scribit epistola (34): « Definiunt, inquit, rhetores oratores oratorem qui sit vir bonus, dicendi peritus. Ante vita, sic lingua irreprehensibilis quæritur, ut doctus merito suscipiatur. Perdit auctoritatem dicendi, cujus sermo opere destruitur. » De hac quoque sapientia benignitatis seu bonitatis, qua videlicet dulce nobis sapit per desiderium quod recte capimus per intellectum, Augustinus in Enchiridion capitulo 1 [I. capitulo 2] loquitur dicens: « In libro S. Job legitur quod ipsa sapientia dixerit homini: *Ecce pietas est sapientia* (Job. xxviii, . 28) (135). »

Quod si post fidem ac moralem doctrinam philosophorum finemque seu intentionem recte vivendi ab eis assignatum, vitam quoque ipsorum inspiciamus, et quam diligenter reipublicæ statum instituerint, atque ipsorum civium simulque conviventium vitam ordinaverint, reperiemus ipsorum tam vitam, quam doctrinam maxime evangelicam seu apostolicam perfectionem exprimere, et a religione Christiana eos nihil aut parum recedere, quo nobis tam rationibus morum, quam nomine ipso juncti sunt reperiuntur, nomine quidem, cum nos a vera sophia hoc est sapientia Dei Patris, quæ Christus est, Christiani dicamur, vere in hoc dicendi philosophi, si vere Christum diligimus. Fide quoque et spe morumque et honestatis rationibus secundum charitatis libertatem, quod in gratia vocati sumus non secundum servitutem Judaicam ex timore pœnarum et ambitione terrenorum, non ex desiderio æternorum, nobis plurimum philosophos certum est assentire: quibus, ut diximus, et fides Trinitatis revelata est, et ab ipsis prædicata, et spes immortalis animæ et æternæ retributionis [expectata, pro qua mundum penitus contemnere, et terrenis omnibus obrenuntiare, et seipsos dura macerare inedia non dubitaverunt, ponentes nobiscum amorem Dei finem et causam omnium, ut supra satis meminimus. Hinc quidem facilius evangelica prædicatio a philosophis, quam a Judæis suscepta est, cum sibi eam maxime invenirent ad finem, nec fortasse in aliquo dissonam, nisi forte in hos quæ ad incarnationis vel sacramentorum vel resurrectionis mysteria pertinent. Si enim diligenter moralia Evangelii præcepta consideremus, nihil ea aliud quam reformationem legis naturalis invenimus, quam secutos esse philosophos constat, cum lex magis figuralibus, quam moralibus nitatur mandatis, et exteriori potius justitia, quam interiori abundet. Evangelium vero virtutes ac vitia diligenter examinat, et secundum animi intentionem omnia, sicut et philosophi, pensat. Unde cum tanta, ut dictum est, evangelicæ ac philosophicæ doctrinæ concordia pateat, nonnulli Platoniorum, ut supra

A olim meminimus, in tantam proruperunt blasphemiam, ut Dominum Jesum omnes suas sententias a Platone accepisse dicerent, quasi philosophas ipsam docuisset sophiam.

Nunc autem præter diligentem virtutum descriptionem a philosophis datam, juvat et eorum de activæ vitæ rectitudine doctrinam inspicere, cum rectis rationibus vivendi civitatum et eorum rectorum instituerent vitam, deinde quantum ipsi quoque suis de rectitudine vivendi obtemperaverint dictis, vel amplius fecerint quam aliis imponent, juxta quod et de vera scriptum est sophia, quæ cepit Jesus facere et docere (Act. i, 1): ac si diceret, primum facere, deinde docere. Instituerunt autem juxta evangelicam prædicationem tam conjugatorum, quam rectorum, quam continentium vitam, cum et civitatibus quasi conjugatorum conventibus modum vitæ assignaverunt, et quales ipsi reipublicæ rectores esse oporteret definierunt, et in seipsis continentium atque abstinentium vitam expresserunt, quam nec clerici sive monachi profiterentur. Civitatum autem conventus tanta proximi charitate junxerunt, ut omnibus in commune reductis, nihil civitas nisi fraternitas videretur, et nihil aliud rectores civitatis, quam reipublicæ dispensatores dicerentur, ut jam tunc illam primitivæ Ecclesiæ apostolicam præsignarent vitam, de qua in Actibus apostolorum dicitur. *Quod erant eis omnia communia, et nihil suum dicebat aliquis, sed unicuique distribuebatur prout cuique opus erat* (Act. iv, 32); cujus nunc vitæ professores monachi dicunt, cum hæc omnibus recte conviventibus philosophi jure assignaverint, juxta illam de æquitate charitatis regulam, *Diliges proximum tuum tanquam teipsum* (Matth. xix, 19).

Quid etiam amplius omnem interdixit proprietatem, et omnia in commune redegit, quam illud Socratis dictum in Timæo Platonis inductum, quo uxores quoque communes fore instituit, ut nullus proprios recognoscat liberos? Nunquid hoc, fratres, ad aliquam turpitudinem inclidandum est, ut tantam ac tam manifestam atque abominabilem obscenitatem tantus institueret philosophus, a quo totum moralis disciplinæ studium et investigatio summi Boni sumpsit exordium; et cum non solum a philosophis verum et a poetis, et ab omnibus naturalis legis hominibus adulteria damnentur: imo et a nonnullis ardor libidinis in uxorem propriam adulterio deputetur. Unde Hieronymus (36) contra Jovinianum libro primo: « Sextus in sententiis adulter est, » inquit, « in suam uxorem amator ardentior. In aliena quippe uxore omnis amor turpis est, in sua nimius. Sapiens vir judicio debet amare conjugem, non affectu. Reget impetus voluptatis, ne præceps feratur (37) in coitu. Nihil est fœdus, quam uxorem amare quasi adulteram. Certe qui

(34) Apud Hieronymum desideratur *oralores*,
(35) Vulg., *Ecce timor*.

(36) Apud HENR., *Xystus*; sed mss. legunt *Sextus*,
(37) Apud HENR., *Nec præceps feretur*.

se causa reipublicæ et generis humani, uxore et liberos tollere, imitentur saltem postquam uxoris venter intumuerit, non filios, nec amatores uxoribus se exhibeant, ritos. »

itaque Socrates uxores quoque publicandas stituerit, de communitate quarum nihil omnendum esse videbatur, profecto nihil pereliquit proprium, quod videlicet ad communitatem non reduceret. Uxores itaque vult commensare secundum fructum, non secundum hoc est ad utilitatem ex eis percipiendam, voluptatem in eis explendam, ut videlicet sit in omnibus charitas propagata, ut unus e omnia quæ habet, tam filios, quam quæ alia, non nisi ad communem omnium utilitatem possidere appetat. Quod diligenter illi atque, de quo Valerius Maximus inter cætera memorat, dicens (38) : « Anulus Fulvius filium pravo consilio amicitiam Catilinæ secutum, castra ejus temerario impetu ruentem, medio abstractum, supplicio mortis affecit, præfatur se illum Catilinæ adversus patriam, sed palversus Catilinam genuisse. » Et hos fortasse tales veros reipublicæ rectores intellexit, qui licet quæ possidere videntur, non sibi, sed uni deputant utilitati. Et hæc quidem vera est respublica, cujus administratio ad communitatem geritur utilitatem : et hi vere dicendi sunt es, qui sic in unum tam corpore quam devotum inhabitant, ut in eis completum videatur, perfectione primitivæ Ecclesiæ, quam nunc teriorum conventus imitantur, per Psalmistam : *Ecce quam bonum et quam jucundum est frateres in unum* (Psal. cxxvii, 1). Et hinc unanimis convictus recte civitas est appellanda, par æquitatis censura unicuique quod suum est, et in omnibus æqua dispensatio tenetur, ut cuique opus est, et facultas permittit, dispensantur, et ad unum exitum, hoc est communem civitatis incolumitatem, quæ omnia intenduntur, ut in omnibus sine murmuratione charitas conservetur. Unde

ad Jacobum Hieronymum ad Heliodorum : « Nisi in communem episcopum in Epitaphio Nepotiani : « Quid dicitur : Denique, intræcorum quidam tissimus hæc ita esse, ait : Sicut testis aer dividi, neplendor solis ; ita aliqua, quæ commiser in mundo hoc us data sunt ad liri. Lucius Paulus seolum dividi debere ubenda esse communem exsequias filiorum

VALER. MAX. lib. v. c. 8.
L. II, c. 14.

munia. Alioquin non est triumphans Urbem in proximum charitas gressus est. »

perfecta, quæ quærit quæ sua sunt, sed [non] amici sui commoda. »

Ad hanc profecto æquitatis censuram illa civitatum definitio spectat, de qua verba Tullii Macrobius exponens ait : « Illa autem definitione quid pressius potest esse, quid cautius de nomine civitatum, quam concilia, » inquit, « cætusque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur? » Secundum quam quidem definitionem conventus quilibet Christianæ religionis proprie civitates dicendi sunt, et concives proprie fratres, in quo per gratiam renati. Unde et Veritas de societate Ecclesiæ dicit : *Non potest abscondi civitas supra montem posita* (Matth. v, 14). Cui et illud in Ezechiele concinit de ædificio civitatis super montem ostenso, atque illud Psalmistæ, *Jerusalem quæ ædificatur ut civitas* (Psal. cxxi, 3). Ad hanc, credo, reipublicæ communitatem cum nos adhortarent philosophi, egregie per naturalem justitiam commendaverunt positivam, hoc est hanc quam ipsi ponere et statuere in conventibus civitatum ceperunt, et congrue ad concordiam et communitatem hominum in terris, concordiam superiorum et cælestium rerum, quæ communiter nostris usibus deputatæ sunt, introduxerunt : ut cum omnes beneficium solis et cæterorum communiter accipiamus, admoneamur ex his et nos ipsi nobis invicem communiter subvenire ; et cum major mundus divina dispositione singulis suis partibus nobis subveniat, qui nec sibi ipsi, sed nobis factus est ; ex hoc præcipue minor mundus, id est singuli homines admoneantur, mutuis sibi beneficiis subvenire, et ad communem omnia quæ habemus utilitatem disponere ; præcipue cum id ipsum Deus omnium remunerator se aperitissime velle insinuet, cælestia quoque et universa quæ in mundo sunt, et insensibilia omnium nostrum usibus, ad quos et facta sunt, subjiciendo, sicut per Psalmistam (viii, 8) de homine ad Deum dicitur suis verbis : *Omnia subjecisti sub pedibus ejus*, etc.

Quantum etiam illud magnificandum est ac prædicandum, quod cum rectitudine civilis honestatis Plato institueret, a verbis quoque inhonestis et fabulosis, sicut et a turpibus factis providet, ut in nullo civitatis ordinationem labefactari permitteret. Unde et cum civitatis recte ordinandæ traderet institutionem, poetas a civitatibus ejiciendos esse decrevit, sicut in secundo *De civitate Dei* (38) beatus Augustinus his verbis commemorat : « An forte, » inquit, « Platoni potius palma danda est, qui cum ratione formaret qualis esse civitas debeat, tanquam adversarios civitatis (39) poetas censuit urbe pellendos. » Item post aliqua : « Quod si Plato poetas ipsos, vel pro arbitrio mentientes, vel hominibus miseris quasi deorum facta pessima imitanda proponentes, omnino in civitate bene instituta vivere noluit. » Ac si

(39) In mss. S. Augustini libri solet legi *adversarios veritatis*.

aperte factis et ipsis illud jam prædicaret: *Omnis qui mentitur occidit animam* (Sap. 1, 11); » atque illud Apostoli: *Fornicatio et omnis immunditia nec nominetur in vobis sicut decet sanctos, aut turpitudine aut stultiloquim, aut scurrilitas quæ ad rem non pertinent*, etc. (Ephes. v, 3). » Quid etiam philosophia de poeticis æstimet musis, et quantum indignetur aliquem alumnus suum ad meretriculas illas unquam divertere, in ipso aditu libri Boetii *De consolatione* philosophiæ diligenter exprimitur, ubi de ipsa ad consolandum philosophum accedente et inspiciente musas philosopho illi assistentes, ipse ait philosophus: « Quæ ubi poeticas musas vidit nostro assistentes thoro, fletibusque meis verba dictantes, commota paulisper, ac torvis inflammata luminibus: quis, inquit, « has scenicas meretriculas ad hunc ægrum permisit accedere, quæ dolores ejus non modo nullis remediis foverent, verum dulcibus insuper, alerent venenis? Hæ sunt enim quæ infructuosis affectuum spinis uberem fructibus rationis segetem necant, hominumque mentes assuefaciunt morbo, non liberant. At si quem profanum uti vulgo solitum vobis blanditiæ vestræ detraherent, minus moleste ferendum putarem. Nihil quippe in eo nostræ operæ læderentur. Hunc vero Eleaticis atque academicis studiis innutritum, sed ite potius, Sirenæ usque ad exitum dulces, meisque eum musis curandum sanandumque relinquit. His ille chorus increpitus dejecit humi mæstior vultum, confessusque rubore verecundiam, tristis excessit (40). »

Quanto etiam effectu subditam plebem rectores civitatum amplectantur, ut eis magis per amorem adesse, quam per damnum præesse recognoscant, et se potius ministros quam dominos, certum præfixerunt philosophi decretum, cum tales eos descriperunt, qui juxta illud Tullii, pro libertate patriæ non solum pugnare, verum et vitam ponere non formident: certi de illa cœlestis beatitudinis sede, quæ Scipioni revelata promittitur. De quo et nonnulla apud gentiles ipsos in præsto nobis sunt exempla, qui propriæ saluti suorum sospitatem præponerent, et plus suos quam seipsos se diligere exhiberent: quod in duobus Deciis, quod in Platone, quod in multis aliis mirari vehementer cogimur. Nam et illi pro salute suorum morti se devovisse, et viriliter eam sustinuisse referuntur, et hic siti periclitans oblatam aquam suscipere recusavit, et communi periculo maluit cum suis occumbere. quam se solum superstitem haustu refocillatum conservare, quod et dilectus Domino David antea suæ indolis reliquerat exemplum. Erubescant ad hæc hujus temporis abbates quibus summa religionis monasticæ cura commissa est, erubescant, inquam, et respiscant saltem gentilium exemplo

(40) S. Thomas hunc Boetii locum commentans, *Eleys*, inquit, *est civitas Græciæ, in qua studuit Aristoteles, unde studia tua dicuntur Eleatica. Academia autem fuit civitas vel villa in qua studuit*

commoti, quod in oculis fratrum villa pulmentorum pabula ruminantium, exquisita fercula ac multiplicia imprudenter devorant. Attendant et Christiani principes quanto fortitudinis zelo justitiam gentis amplexæ sint, et illud inter cætera Valerii Maximi (41) quasi præ oculis affixum semper in exemplo gerant. Illud, inquam, de quo scriptum est: *Zeleuchus cum filiis suis [l. filius suus] adulterii crimine damnatus, secundum jus ab ipso statutum, utroque oculo carere deberet, ac tota civitas in honorem patris pœnam adolescentulo remitteret, aliquandiu repugnavit: tandem populi precibus victus, suo prius, deinde filii oculo eruto, utriusque usum videndi reliquit. Item debitum supplicii modum legi reddidit. Magnus in hoc filii amor, sed major justitiæ exhibetur. Naturæ indulsit quantum potuit, sed tamen virtus naturam superavit. Plus se principem quam patrem profiteri voluit. Quanta etiam pro veritate et fidelitate conservanda sustinuerint, et quanto fortitudinis zelo libertatem animi sibi vindicaverint, ille in exemplo præstat, qui nec conjurationem in supplicium tyrannus a se et consciis suis factam delogere cogi, et socios prodere posset, linguam sibi morsu vehementi præcisam, ipse in os prædicti tyranni sævientis expuit, sicut et secundus Boetii *De consolatione* philosophiæ liber continet.*

Quod si ad ipsorum philosophorum perfectionem vitæ rationis nostræ examen sublevemus, summam abstinentiam et contemplativæ vitæ celsitudinem. De quorum quidem conversione a sæculo ad solitariæ vitæ quietem, tum propter illecebras sæculi fugiendas, tum etiam pro desiderio divinæ contemplationis et philosophiæ studio adipiscendæ, multi posteris scribere curaverunt. Unde et beatus Hieronymus in secundo contra Jovinianum ad impudentiam illius Epicurei hæretici conterendam, philosophorum quoque ab illecebris sæculi conversionem inducit dicens: « Nos quorum et conversatio in cœlis est, nec ei debemus cui nascimur, sed cui renascimur. Esus carniæ et potus vini, ventris est satietas (42), seminarium libidinis est. Unde et comicus: « Sine Cerere, inquit, et Libero friget Venus. » Per quinque sensus quasi per quasdam fenestras vitiorum ad animam introitus est. Non potest metropolis et arx mentis capi, nisi per portas irruerit hostilis exercitus. Si circensibus quisquam delectatur, si athletarum certamine, si mobilitate histrionum, si formis mulierum, si splendore gemmarum, vestium, etc. Hujusmodi per oculorum fenestras animæ capta libertas est, et impletur illud propheticum: *Mors intravit per fenestras nostras* (Jerem. ix, 21). Igitur cum per has portas quasi quidam perturbationum cunei ad arcem nostræ mentis intraverint, ubi erit libertas? ubi fortitudo ejus? ubi de Deo cogitatio? maxime cum tactus depingat sibi

Plato, unde studia sua dicuntur Academica.

(41) Val. Max. lib. vi, c. 15.

(42) Apud Hier., ventrisque satietas.

præteritas voluptates, et recordatione vitio- A
 cogat animam compati, et quodammodo exer-
 quod non agit. His igitur rationibus invitati
 philosophorum, reliquerunt frequentias ur-
 , et hortulos suburbanos, ubi ager irriguus et
 um comæ, et susurrus avium, fontis specu-
 rivus murmurans, et multæ oculorum aurium-
 llecebræ, ne per luxum et abundantiam copia-
 animæ fortitudo mollesceret, et ejus pudicitia
 aretur. Inutile quippe est crebro videre: per
 aliquando captus sis, et eorum te experimento
 vitere, quibus difficulter careas. Nam et Pytha-
 hujuscemodi frequentiam dedignantem, in
 dine et desertis locis habitare consueve-
 Platonici quoque et Stoici in templorum
 (43) et porticibus versabantur, ut admoniti
 stioris habitaculi sanctitate, nihil aliud quam
 :tutibus cogitent. Sed et ipse Plato cum dives
 et thorum ejus Diogenes lutatis pedibus con-
 ret, ut posset vacare philosophiæ, elegit aca-
 um (44) villam ab urbe procul, non solum de-
 n, sed pestilentem, ut cura et assiduitate
 rorum (45) libidinis impetus frangerentur,
 ulique sui nullam aliam sentirent voluptatem,
 arum rerum quas discerent. »

quibus et Hieronymus ad Eustochium scri-
 cum austeram Ægyptiorum monachorum per
 as divisorum descripsisset vitam : « Tales,
 t (46), philosophiam Platonici sermonis imi-
 r, tales Josephus in Judaicæ captivitatis histo-
 :ssenos debere refert. » Philosophiam dicit
 alici sermonis, quam in sermone suo Plato
 sive Platonici prædicabant. Hi quidem juxta
 bium (47) ad tantam vitæ celsitudinem per-
 se videntur, ut ipsi a quibusdam soli virtutes
 e crederentur, ac per eas soli fieri beati.
 Plovero inter philosophiæ professores cum Pla-
 princeps, ut ait Macrobius, cum quatuor vir-
 quadrifariam divisisset, in Platonicas (48) sci-
 virtutes, et purgatorias, et quæ sunt purgati
 i ac defecati, atque exemplares; purgatorias
 ophantibus quasi proprias assignat; et hæc
 inquit, hominis, qui divini capax est, solum-
 nimum ejus expediunt, qui decrevit se a cor-
 contagione purgare, et quadam humanorum
 solis se inserere divinis; quorum, inquit, D
 antiam esse mundum istum et omnia quæ in
 lo insunt divinatorum contemplatione despiciere,
 mque animi cogitationem in sola divina diri-

Temperantiæ autem, omnia relinquere in
 tum natura ponitur, quæ corporis usus requi-
 : si et ipsi pariter cum ipsa veritate tam factis
 i verbis ament omnibus [f. omnes] : Intrate

A per angustam portam (Matth. vii, 13), et : Beati qui
 se castraverunt propter regnum cælorum (Matth.
 xix, 12). Nam et hunc finem esse eis propositum
 constat, de perceptione scilicet æternæ vitæ, quem
 et ipse Dominus nobis assignavit, et quem Israel
 minus attendebat spe et ambitione terrenæ felicitatis
 Deo magis subjectus, quam desiderio æternorum.
 Unde et eis litteræ veneratoribus nulla retri-
 butio in lege de observatione legis juxta litteram
 promissa aut expectanda est, nisi prosperitas ter-
 rena, ad quam toto inhiant desiderio. Quæ quidem
 promissio in Deuteronomio aperte continetur capi-
 tulo xxiv et xxviii. At vero qui hic transitoria
 despiciunt, necesse est ut potiora his aliqua spe-
 rent quæ sunt æterna, sicut philosophi et Christia-
 ni. Hinc et supra Hieronymus consolationem Socra-
 tis induxit super condemnatione ejus ad mortem
 immeritam, de promerenda immortalis animæ
 beatitudine, tam in fide Sanctæ Trinitatis, quam in
 spe futuræ beatitudinis conjunctis nobis fuisse philo-
 sophos intelligamus, et eundem utrisque finem
 esse propositum ac bravium ipsum, videlicet sum-
 mum quod Deus est bo-

num. Unde et cum supe-
 rius de ipso Socrate bea-
 tus ageret Augustinus
 (49), dictum est de eo
 inter cætera : « Hic ani-
 mum intendit ad hoc
 quod esset beatæ vitæ ne-
 cessarium propter quam
 unum omnium philoso-
 phorum invigilasse ac la-
 borasse videtur indu-
 stria. » Qui etiam de di-
 scipulis Socratis adjecit
 dicens : « Quorum certa-
 tim studium fuit, in quæs-
 tionum moralium disce-
 ptatione versari, ubi agi-
 tur de summo bono, sine
 quo fieri beatus nullus
 potest. Ad hoc et illa per-
 tinet exhortatio, quam
 rectoribus reipublicæ Tul-
 lius scribit, inducens sci-
 licet avum Scipionis, cum
 eo per somnum ita lo-
 quentem : Sed quo sis,
 Africane, alacrior ad tu-
 tandam rempublicam, sic
 habeto : Omnibus qui pa-
 triam conservaverint cer-

Hieronymus ad Pauli-
 num presbyterum de
 omnibus divinæ historiæ
 libris : « Legimus in ve-
 teribus historiis, quos-
 dam lustrasse provin-
 cias, novos adisse po-
 pulos, maria transiisse,
 ut eos quos ex libris no-
 verant, coram quoque
 viderent. Sic Pythagoras
 Memphiticus vates, sic
 Plato Ægyptum et Ar-
 chitam Tarentinum eam-
 que oram Italiæ quæ
 quondam Magna Græcia
 dicebatur, laboriosissi-
 me peragravit; ut qui
 Athenis magister erat et
 potens, cujusque doctri-
 nam Academiæ gymna-
 sia personabant, fletet
 peregrinus atque disci-
 pulus, malens aliena
 verecunde discere, quam
 sua imprudenter ingere-
 re. Denique cum litteras
 quasi toto fugientes orbem
 persequitur, captus a
 piratis et venundatus,

) Apud Hier., locis.

) Apud Hier., Academicam.

) Apud Hier., morborum.

) Textum Hieronymi non satis fideliter hic
 Abælardus. Nam apud Hieronymum sic legi-
 Tales Philo Platonici sermonis imitator : tales

Josephus, Græcus Livius in secunda Judaicæ capti-
 vitatis historia Essenos refert.

(47) Macrobius, l. i in Sam. Sap. c. 8.

(48) Apud Macrobius non Platonice, sed politicæ
 dicuntur.

(49) Aug. De civit. Dei, l. 8, c. 3.

tam esse in cœlo definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruuntur. Nihil est illi principi Deo.... qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat acceptius quam concilia cœtusque hominum jure sociati, quæ civitates appellantur. »

Bene autem subdidit, ex his quæ in terris fiant, hoc est in communi hominum habitatione, quod ad activam referendum est vitam, quæ in necessitatibus proximi, cum quo inhabitat, amore quoque ipsius laborat in terrenis, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti, et ei fructum sui commiscet laboris. Majoris quippe meriti solitaria vita est contemplationis, qua nos nimis divini amoris fervor ad contemplationem divinæ visionis suspendit, omni jam mundanarum necessitatum sollicitudine postposita, et quasi in cœlestibus nostram tenet conversationem. Quod nec ipsa Macrobbii expositio notare prætermisit, activam rectorum vitam per hoc a contemplatione philosophorum distinguens. Duos itaque continentium ordines in philosophis concluderunt, cum alios adhuc purgari per abstinentiæ ac studii assiduitatem dicunt, qui fortasse philosophantes rectius quam philosophi dicendi sunt, et communi habitatione studiorum, formam cœnabitarum tenent monachorum, qualem et Josephus in octavo decimo Antiquitatis libro vitam Essenorum describit, cum Hebræos quoque tria genera philosophorum et eorum sectas distingueret, quorum alios Pharisæos, alios Sadducæos, alios Essenos appellat. Quos quidem novissimos miris effert laudibus, alios jam purgati ac defecati animi esse, in quorum carne jam per diutinam abstinentiam mortificata nullus jam irrepere vel dominari concupiscentiæ motus valet, qui jam solitaria habitatione viventes, suo ipso sufficiant præsidio, qualium perfectam anachoretarum vitam didicimus, quos quidem juxta Hieronymum ad Rusticum monachum scribentem de conventu monasteriorum egredi oportet quasi de schola philosophantium, ut illic sub regula disciplinæ instruantur, atque tam exemplo aliorum, quam verbo ad perfectionem erudiantur, et a recenti consuetudine voluptatem abducti purgantur. Hic purgati jam, et in omnibus instructi, cunctisque tentationum motibus repulsis, quasi sui ipsorum victores, sui regimen securi suscipiant, et ad videndum Deum purgatis jam mentibus toti anhelant, ut jam nulla hominum

frequentia vel aspectu ab illa contemplationis celsitudine revocentur. Quantum autem mundi contemptus apud philosophos fuerit, et quam sibi arctam vitam a sæculo recedentes instituerint, quantumque alios ad hoc

etiam tyranno crudelissimo paruit, vinctus et servus. Tamen quia philosophus, major emente se fuit. »

etiam tyranno crudelissimo paruit, vinctus et servus. Tamen quia philosophus, major emente se fuit. »

Ambrosius in epistola ad Irenæum : « Pythagoricum mandatum in aliquorum scriptis prædicari invenimus, quod ille discipulos suos communitatem atque usitatum recedentes instituerint, quantumque alios ad hoc

ipsum tam factis ipsis quam dictis adhortati sint, pluribus sanctorum quoque Patrum testimoniis didicimus. Socratem quippe multosque alios omnia reliquisse sicut et apostolos Hieronymus perhibet, tum quia in eis nullam judicarent gloriam, quæ tam a pessimis quam ab optimis viris possideri possint, et iniquissimum esse attererent illam humani animi excellentiam, et divinæ decus imaginis rebus infimis et caducis subdi : tum quia has impedimento esse præsentirent ad studium, sive ad veræ beatitudinis perceptionem, quasi jam tunc in ipsis philosophis illa Veritatis prædicatio diceret : *Nisi quis renuntiaverit omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus* (Luc. xiv, 33). Et iterum : *Non potestis servire Deo et mammonæ* (Matth. vi, 24). Quorum quidem unus diligenter attendens, quid distet inter habere pecuniam, et servire pecuniæ, juxta quod et Psalmista ait : *Divitiæ si afflu-*

ant, nolite cor apponere (Psal. lxi, 11), inter cætera meminit dicens : « Et mihi res non me rebus supponere conor, ut videlicet ego ipsis dominer, non ipsæ mihi aliqua sui ambitione capto et usque ad illicita pertracto. » Hinc est illa Hieronymi ad Julianum exhortatio : « Contemnis aurum ? contempserunt et mundi philosophi, de quibus unus, ut cæteros sileam, multarum possessionum pretium projecit in pelagus, Abite, dicens, in profundum, malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. » Quem quidem in secundo contra Jovinianum ex nomine videtur exprimere, ubi de amore studii philosophorum loquitur dicens : « Quosdam legimus sibi effodisse oculos, ne per eorum visum a contemplatione philosophiæ avocarentur. Unde et Crates ille Thebanus projecto in mare non parvo auri pondere : « Abite, » inquit, « pessum, » malæ cupiditates, ego vos mergam, ne ipse mergar a vobis. » Idem in eodem : Pythagoræ, Socratis, Antisthenis, et reliquorum frugalitatem referem in confusionem nostram, nisi et longum esset

rti operis indigeret. Hic certe est Antisthe-
i cum gloriose do-
rhetoricam, au-
ne Socratem, di-
ertur ad discipu-
s: Abite, et ma-
um quærite, ego
reperi. » Statim-
nditis quæ habe-
publice distribu-
nil sibi plusquam
im reservavit. Pau-
que ejus et labo-
Xenophon testis
ymposio, et in nu-
les libri ejus; quo-
alios philosopho,
rhetorico genere
psit. Hujus Dio-
ille famosissimus
r fuit, potentior
alexandro, et na-
amanæ victor. Nam
discipulorum Anti-
nullum recipere
et perseverantem
em remove non
novissime clava
is est nisi abiret.
le subjecisse dici-
put, atque dixisse:
us tam durus ha-
erit, qui me a tuo
obsequio separare. « Refert Satyrus qui il-
m virorum scribit historias, quod Diogenes
duplici usus sit propter frigus, peram pro-
o habuerit, secumque clavam ob corpusculi
atem, qua jam senex membra sustentare so-
erat et ἡμπερίδιος vulgo appellatus sit, in-
iti poscens a quolibet et accipiens cibum.
vit autem in portarum vestibulis et in porti-
civitatum, cumque se torqueret in dolio, vo-
n habere domum jocabatur, et se cum tempo-
immutantem. Frigore enim os dolii vertebat
ididem, æstate ad septentrionem, et utcumque
inclinaverat, Diogenis simul prætorium ver-
r. Quodam vero tempore habens ad potandum
n ligneum vidit puerum manu concava bi-
et elisisse illud fertur ad terram dicens:
iebam quod et natura habet poculum. » Quid
dicturi sunt nostri temporis monachi, et qui
rdum cum Christo contemnere profitentur?
inquam, dicturi sunt, qui ut vinum in dulce-
ibant, pigmenta studiosè conficiunt, scyphos
os et nitidos quærunt, nec communi homi-
ictu vel apparatu contenti sunt? Adde et il-
laudem philosophi quod Valerius Maximus
Apud Hier., *Abigaum*.
Apud Hier., *denique quosdam*.

A refert (53) de invicta ejus constantia, his verbis
scribens: « Alexander continentiam Diogenis vin-
cere nequivit, ad quem cum in sole sedentem ac-
cessisset, hortareturque, ut si qua sibi præstari vel-
let indicaret. Ille, inquit, cætera omitte, verum nolo
ne mihi obstes a sole. Quapropter dicitur Alexan-
der primus [l. prius] movisse gradu suo Darium
armis suis, quam Diogenem divitiis. »

B Plurimi etiam philosophorum multis possessio-
nibus suis omnino abrenuntiantes, adeo arctam et
laboriosam arripuerunt vitam, ut labore manuum
omnia sibi necessaria præpararent, quasi jam tunc
nobis formam perfectionis anachoretarum ex absti-
nentia et labore manuum prætenderent; ac si illud
Apostoli divinitus inspiratum jam audissent: *Qui
non laborat, non manducet* (II Thess, III, 10); at-
que illud Psalmistæ: *Labores manuum tuarum quia
manducabis, beatus es, et bene tibi erit* (Psal. cxxvii,
2). Unde Hieronymus ad Heliodorum scribens:
« Apud Græcos, inquit, philosophus ille laudaba-
tur, qui omne quo uteretur usque ad pallium et
annulum manu sua factum gloriatus est. » Quanta
autem animis eorum fortitudo inerat, et quantus
castimoniam amor, neque hoc sancti doctores ta-
cuerunt. Unde Socratem usque ad mortem in cor-
rectione stultorum ac vitiosorum perstitisse, et pro
veritatis assertionem quasi martyrem et certum de
remuneratione occubuisse, tam divini quam sæcu-
lares commemorant codices. Hinc est illud Valerii

C Maximi: « Socratem damnaverunt, qui novam re-
ligionem introducere videbatur. » Quæ vero hæc
nova religio (esset? de commendatione scilicet vir-
tutum et reprehensione vitiorum, cum in ethicis suis
mores hominum ad honestatem informaret, beatus
Augustinus in VII *De civitate Dei* exponit dicens:
« Constat eum imperitorum stultitiam scire se ali-
quid opinantium, etiam in ipsis moralibus quæstio-
nibus, lepore mirabili et acutissima urbanitate agi-
tasse. Unde et concitatis inimicitias calumniosa cri-
minatione damnatus, morte mulctatus est. Sed eum
postea illa ipsa quæ publice damnaverat Athenien-
sium civitas publice luxit, in duos accusatores ejus
usque adeo populi indignatione conversa, ut unus
eorum oppressus vi multitudinis interiret, exsilio au-
tem alter voluntario atque perpetuo pœnam similem
evaderet. Tam præclara igitur vitæ mortisque fama
Socrates reliquit plurimos suæ philosophiæ secta-
tores, quorum certatim

Hieronymus ad Helio-
dorum in epitaphio Ne-
potiani: « Xerxes ille po-
de summo bono, sine
tentissimus, qui subver-
quo fieri beatus nullus
tit montes, maria con-
potest. » In eodem quoque
stravit, cum de sublimi
refert prædictus sanctus,
loco innumerabilem vi-
quod se legisse dixerit
deret exercitum, flevisse
Agellius [A. Gellius] hoc
dicitur, quod postcentum

(52) *Lege cogere, ut apud Hieronymum.*

(53) *Val. Max. lib. IV, c. 3.*

Stoicis placuisse de su- annos nullus eorum quos A
bitis animi perturbatio- tunc cernebat superfu-
nibus ex timore prove- turus esset. »
nientibus, quod cum ex
terribilibus rebus veniunt, necesse est ut etiam sa-
pientis animum moveant; ita ut parumper vel pa-
vescat vel contristetur. Hoc tamen interesse censent
inter animum sapientis et stulti, quod stulti animus
eisdem passionibus cedit atque accommodat assen-
sum: sapientis autem quamvis eos necessitate pa-
tatur, retinet tamen de his quæ appetere vel fugere
rationabiliter debet, veram et stabilem inconcussa
mente sententiam.

Quis illam Diogenis constantiam atque animi ro-
bur invictissimum maxima admiratione non exci-
piat, qui morte potius febres excludere, quam eas
sibi dominari elegerit, et se magis infirmitatis vi-
ctorem, quam ab ea victum custodire? Unde et
Hieronimus in secundo contra Jovinianum de ejus
quoque magnanimitate adjecit, dicens sive ex sua
sive ex Satyri persona, qui illustrium virorum
scripsit historias. « Virtutem, » inquit, « ejus et
continentiam mors quoque indicat, nam cum ad
agonem Olympiarum, qui magna frequentia Græciæ
celebrabatur, jam senex pergeret, febrî in itinere
apprehensus, dicitur occubuisse in crepidine viæ:
volentibusque eum amicis, aut in jumentum aut in
vehiculum tollere, nec acquievit, sed transiens ad
arboris umbram locutus est: « Abite, quæso, et
» spectatum pergite. Hæc me nox, aut victorem
» probabit aut victum. Si febrem vicerò, ad agonem
» veniam; si me vicerit febris, ad inferna descen-
» dam, ibique per noctem eliso gutture, non tam
» mori se, ait, quam febrem morte excludere. »
Quid iste facturus esset in persecutione fidelium,
cum ei pro fide dimicandum immineret, et pro
æterna temporalem vitam impendendam, et sic
perpetuam mortem evitandam crederet, qui ne fe-
bribus opprimeretur, morte medicinam adhibuit,
aperte protestatus quam parvi penderet vitam hanc
ærumnis implicatam. Huic et illam quam supra
meminimus adhibere philosophorum mirabilem tole-
rantiam, qua nonnulli eorum effossionem oculorum,
ne a contemplatione philosophiæ per eos devoca-
rentur, quasi illud Veritatis ad litteram interpre-
tantes: *Si oculus tuus scandalizat te, erue eum et
projice abs te (Matth. xviii, 9)*. In quo aperte do-
cuerunt, quantum corporeo lumini mentis oculos
præponerent, et quantum carnem ipsam spiritui
subjacerent, cum fenestras corporis, de quibus
propheta conquirente dicitur: *Oculus meus depræ-
datus est animam meam (Thren. iii, 51)*, tanta pas-
sionum molestia obstruere sustinerent.

Dicit fortasse aliquis hoc omnino fortitudinem
aut virtutem apparere, non esse, imo pro furore
habendum, quod sibi ipsi Diogenes manum intulerit,
de quo nec Samsonem, neque aliquem excusare
(54) Miles hoc loco pro carnifice seu quæstiona-
rio sumitur, phrasi Augustino non omnino inso-

præsumimus, nisi hoc committant familiari aliquo
mandato sibi divinitus inspirato, sicut de Samsonem
creditur factum, ad ulciscendum scilicet de Allophi-
lis, quos pariter secum stravit, et de nonnullis vir-
ginibus Christianis, quæ se flammis vel aquis inje-
rerunt, ne a gentilibus corrumpentur. Unde Au-
gustinus *De civitate Dei* libro primo: « Quædam, »
inquiunt, « sanctæ femine tempore persecutionis
ut insectatores suæ pudicitie devitarent, in raptu-
rum atque necaturum se fluvium projecerunt, eoque
modo defunctæ sunt, earumque martyria in Catho-
lica Ecclesia veneratione celeberrimâ frequentantur.
De his nihil temere audeo judicare: utrum enim
Ecclesiæ aliquibus fide dignis testificationibus, ut
earum memoriam sic honoret, divina persuaserit
auctoritas nescio, et fieri potest ut ita sit. Quid
enim si hoc fecerunt non humanitus deceptæ, sed
divinitus jussæ; nec errantes, sed obedientes? »
Ad hoc maxime illud Hieronymi spectare videtur
quod ait super Jonam prophetam, eo quidem loco,
quo scriptum est, Jona dicente: *Tollite me, et mit-
tite in mare, et cessabit mare a vobis (Jon. i, 12)*,
illud, inquam, Hieronymi quo dicitur: « Non est
enim nostrum mortem arripere, sed illatam liben-
ter accipere: unde et in persecutionibus non licet
propria manu perire, absque ubi castitas periclitat-
ur. » Item in eodem *De civitate Dei* libro: « Nec
Samson, » inquit, « aliter excusatur, quod seipsum
cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quod la-
tenter Spiritus hoc jusserat, qui per illum mira-
cula faciebat. » Item in eodem: « De Samsonem aliud
nobis fas non est credere. Cum autem Deus jubet,
seque jubere sine ullis ambagibus intimat, quis
obedientiam in crimen vocat, quis obsequium pie-
tatis accuset? Nam et miles (54) cum obediens po-
testati, sub qua legitime constitutus est, hominem
occidit, nulla civitatis suæ lege reus est homicidii,
imo nisi fecerit, reus imperii deserti atque contem-
pti. Quod si ita est, jubente imperatore, quanto
magis jubente Creatore? »

In his itaque ista animi magnitudo atque con-
stantia virtus fortitudinis esse potuit, quod in Dio-
gene minime comperimus. Ubi enim non est con-
siderata laborum perpessio, hoc est provida et ra-
tionabilis, non subest tolerantie causa, certum est
fortitudinem non esse, cum hoc ad descriptionem
fortitudinis attineat. Nec nos quidem in hoc virtu-
tem Diogenis satis commendare valemus, quod ra-
tionabiliter factum esse non agnoscamus; sed illi
magis B. Augustini sententiæ assentimus, qua in
eodem capitulo primi libri *De civitate Dei* de inter-
fectoribus sui subjunctum est: « Quicumque hoc
in seipsis perpetraverunt, animi magnitudine mi-
randi, non sapientiæ sanitate laudandi sunt. Quan-
quam si rationem diligentius consulas, nec ipsa qui-
dem animi magnitudo recte nominabitur, ubi quis-
que non valendo tolerare, vel quæque aspera, vel
lenti, qua etiam utitur in sermone 302, n. 13.

eccata, seipse interemerit. Magis enim mens A
deprehenditur, quæ ferre non potest vel
sui corporis severitatem [*servitatem*], vel
vulgi opinionem, sicut de Catone vel Lu-
cigimus, cum ille quidem qui tanti nominis
is æstimabatur, seipsum Uticæ occiderit, ne
sare libertatem amitteret; et illa laudis ni-
vida, verita sit ne putaretur, quod violenter
sa cum viveret, libenter passa si viveret. »
eodem: « Si magno animo fieri putandum
sibi homo ingerit mortem, ille potius Theo-
(55) in hac animi magnitudine reperitur,
runt lecto Platonis libro, ubi de immortalit-
mæ disputatum est, se præcipitem dedisse
, atque ita de hac vita migrasse ad eam B
redidit esse meliorem... Quod tamen magne
sse factum, quam bene, testis esse potuit
se quem legerat, qui profecto id præcipue
umque fecisset vel etiam præcepisset, nisi
e qua immortalitatem animæ vidit, nequa-
ciendum, quin etiam prohibendum esse ju-
» Item post aliqua: » Restat una causa,
dicere cœperam, qua utile putatur, ut se
m interficiat, scilicet ne in peccatum irruat,
diente voluptate, vel dolore sæviante: quam
si voluerimus admittere, eo usque pro-
rerveniet, ut hortandi sint homines tunc se
nterimere, cum lavacro sanctæ regeneratio-
nti, universorum remissionem acceperint
um. Tunc enim tempus est cavendi omnia C
peccata, cum sunt omnia deleta præterita. »
: O mentes amentes! Quis est hic tantus
r, sed furor? »
ut ipsorum quoque iudicio philosophorum
standum esse, ut sibi aliqua ratione manus
injiciat, quod sine ulla penitus exceptione
erunt, sicut jam supra ex ipsa Platonis sen-
cognovimus, et Macrobius diligenter tam
quam Ciceronem secutus, exponit, eo sci-
o commentatus, ubi Cicero describens som-
pionis, ipsum inducit Scipionem cum Paulo
apparente loquentem, et desiderantem quo-
æternæ vitæ beatitudinem quoquo modo
roperare; quam sibi per avum suum intel-
revelatam, atque bonis reipublicæ rectori- D
Deo esse in cœlis præparatam. « Quæso, »
« Pater sanctissime atque optime, quoniam
vita, ut Africanum audio dicere: Quid mo-
erris, quin huc ad vos venire propero? Non
inquit ille, nisi enim cum Deus istis te cor-
istodiis liberavit, huc tibi aditus patere non
Quare et tibi, Publi, et piis omnibus reti-
animus in custodia corporis; nec injussu
quo ille est vobis datus, ex hominum vita

ta omnes pene Augustini mss. legunt, vulgo
votus legitur. Cie. in 1 Tuscul. *Ambracio-
ambrotum* vocat.
Macrobius lib. 1 in Somn. Scip., cap. 13.
Apud Macrobius non *Dei* sed *deorum* legi-

PATROL. CLXXVIII.

migrandum est, ne munus assignatum a Deo ipso
fugisse videamini. » Macrobius super hunc lo-
cum (56): « Hæc secta et præceptio Platonis est,
qui in Phædone definit homini non esse sua sponte
moriendum. Sed in eodem tamen dialogo idem di-
cit mortem philosophantibus appetendam, et ipsam
philosophiam meditationem esse moriendi. Sed
Plato duas mortes hominum novit, nec hoc nunc
repeto quod superius dictum est, duas esse mortes.
unam animæ, animalis alteram. Sed ipsius quoque
animalis, hoc est hominis, duas asserit mortes,
quarum unam natura, virtutes alteram præstant.
Homo enim moritur cum anima corpus relinquit
solutum lege naturæ. Mori enim dicitur, cum anima
adhuc in corpore constituta corporeas illecebras,
philosophia docente, contemnit, et cupiditatum
dulces insidias reliquasque omnes exiit passio-
nes. Hanc ergo mortem dicit Plato sapientibus ap-
petendam. Illam vero quam omnibus natura con-
stituit, cogi, vel inferri, vel accersiri vetat, docens
expectandam esse naturam. Hoc quoque addidit
nos esse in dominio Dei (57), cujus tutela et provi-
dentia gubernamur. Nihil autem esse, invito domi-
no, de his quæ possidet, ex eo loco in quo suum
constituerat, auferendum. Et sicut qui vitam man-
cipio extorquet alieno, crimine non carebit, ita eum
qui finem sibi, Domino necdum iubente, hæsierit,
non absolutionem consequi, sed reatum. » Hæc Pla-
tonicæ sectæ semina altius Plotinus exsequitur:
« Cum constet, inquit, remunerationem animis illic
esse tribuendam, pro modo perfectionis, ad quam
in hac vita unaquæque pervenit, non est præcipi-
tandus vitæ finis, cum adhuc proficiendi esse pos-
sit accessio. Ergo, inquires, qui jam perfecte pur-
gatus est, manum sibi debet inferre, cum non sit
ei causa remanendi, quia profectum ulterius non
requirit, qui ad superna pervenit. Sed hoc ipso,
quo sibi celerem finem spe fruendæ beatitudinis
accersit irretitus laqueis passionis: quia spes
sicut timor passio est. Et hoc est quod Paulus fi-
lium spe vitæ verioris ad se venire properantem
prohibet ac repellit. Nisi enim cum Deus, inquit,
istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi ad-
itus patere non potest. Nec dicit quod nisi mors nat-
uralis advenerit, mori non poteris, sed huc venire
non poteris. Pari autem constantia mors, nec veni-
ens per naturam timenda est, nec contra ordinem
cogenda naturæ. »

Cum itaque aut Diogenem aut Theobrotum de
sibi illata morte defendere nemo præsumat, arbi-
tror tamen hoc ad exemplum tolerantiae, et ad con-
temptum hujus vitæ, et desiderium æternæ nobis
salubriter a sanctis Patribus esse propositum; ut
hoc saltem laudabile in illo monstretur, quod hanc
tur. Sed Abælardus, ut suos philosophos ipsis
etiam christianis præcellere demonstret, deorumque
pluralitatem ab eis avertat, Macrobius textum mu-
tare non veretur.

vitam ita contempserit, non quod sibi manus inje-
cerit, in isto autem quod immortalem animæ bea-
titudinem tanto desiderio amplexus sit.

Et si post abinentiam et magnanimitatem phi-
losophorum eorum quoque continentiam considere-
mus, multa in confusionem nostram de eis et ab
eis scripta reperiemus, et in eis Christianæ casti-
monix, quam Judæi non intellexerunt, incœpisse
pulchritudinem. De qua per Sapientiam dicitur:
O quam pulchra est casta generatio cum claritate!
(Sap. iv, 1) id est continentia vitæ cum illumina-
tione sapientix, cum sint et fatuæ virgines, cujus
et laudem statim prosequitur dicens: *Immortalis
enim est memoria illius, quoniam apud Deum nota
est, et apud homines (ibid.).* Cum præsens est imi-
tantur illam; et desiderant eam cum se eduxerit,
et in perpetuum coronata triumphat, incoquina-
torum certaminum præmium vincens, quam et Ve-
ritas apostolis injungit dicens: *Sint lumbi vestri
præcincti (Luc. xii, 35),* et Apostolus maxime com-
mendat dicens: *Bonum est homini mulierem non
tangere (I Cor. vii, 1).* Et item: *Volo autem omnes
homines esse sicut meipsum; sed unusquisque pro-
prium habet donum ex Deo; alius quidem sic, alius
vero sic. Dico autem non nuptis et viduis, bonum il-
lis est, si sic permaneant sicut et ego: quod si se non
continent, nubant (ibid., 7, 8, 9).* Et rursus: *De vir-
ginibus autem præceptum Domini non habeo, con-
siliium autem do. Existimo ergo hoc bonum esse
propter instantem necessitatem, quoniam bonum est
homini sic esse (ibid. 25, 26).* Et post aliqua:
*Volo autem vos sine sollicitudine esse. Qui sine
uxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo
placeat Deo; qui autem cum uxore est, sollicitus est
quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori et divisus est.
Et mulier innupta, et virgo cogitat quæ Domini sunt,
ut sit sancta corpore et spiritu. Quæ autem nupta
est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.
Porro hoc ad utilitatem vestram dico, non ut la-
queum vobis injiciam, sed ad id quod honestum est,
et quod facultatem præbeat sine impedimento Do-
mino obsecrandi (I Cor. vii, 32-35).* Item: *Igitur et
qui in matrimonio jungit virginem bene facit, et qui
non jungit melius facit. Mulier alligata est quanto
tempore vir ejus vivit; quod si dormierit vir ejus,
liberata est: cui vult nubat, tantum in Domino;
beatior autem erit, si sic permanserit, secundum
meum consilium (ibid., 38, 40).*

Quantis autem impedimentis, quantis molestiis
et periculis matrimonia abundant, multorum antea
testimoniis et lapsuum experimentis didicimus,
cum in paradiso mulier statim virum captivaverit,
et Nazaræum Domini Samsonem, cujus per ange-
lum nativitas annuntiata fuerat, concupiscentia
mulieris usque ad interitum attraxit, et maximum
illum prophetarum et regum David, cui et Dominus
tantum dederat testimonium dicens: *Inveni virum
juxta cor meum (Act. xiii, 22),* unus Bersabeæ
aspectus in tantum illaqueavit, ut strenuissimo ac

A fidelissimo Uria interfecto, tam adulterii quam
homicidii, seu summæ prodicionis reus simul con-
stituatur. Et Salomonem illum sapientium maxi-
mum usque ad idololatriam voluptas ita prostra-
verit quasi in idolo illo, ut quod turpissimum est
turpiter efferam, cunnum gentilis feminae per con-
cupiscentiam magis quam idolum ipsum per igno-
rantiam veneretur, tanto effectus deterior, quan-
to ex conscientia sua inexcusabilior. Qui etiam
quam facilis sit ac periculosa hujus concupiscentiæ
tentatio, ipsemet qui tam graviter hoc expertus est,
per semetipsum nobis in proverbii exponit dicens:
*Mulier viri pretiosam animam capit. Nunquid abs-
condere potest homo ignem in sinu suo, ut vesti-
menta illius non ardeant; aut ambulare super prunas
et non comburantur plantæ ejus? (Prov. vi, 26,
27, 28.)* Item: *Dic Sapientix: Soror mea es; et
prudentiam voca animam tuam, ut custodiat te a
muliere extranea, quæ verba sua dulcia facit. De
fenestra enim domus meæ... prospexi... Juvenem...
et ecce mulier occurrit ei ornata meretricio præparata
ad capiendas animas (Prov. vii, 4 et seqq.).* Statim
eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam... igno-
rans quod ad vincula stultus trahatur, donec transi-
gat sagitta cor ejus, velut si avis festinet ad laqueum;
at nescit quia de periculo animæ illius agitur. *Nunc
ergo, fili mi, audi me, ne abstrahatur in viis illius
mens tua, neque decipiaris semitis ejus, multos enim
vulneratos dejecit, et fortissimi quique interfecti
sunt ab ea. Viæ inferi domus ejus penetrantes ad
inferiora (ibid., 22).* Idem in Ecclesiaste: *Lustravi
universa animo meo, ut quærerem sapientiam et ra-
tionem, et inveni amariorem morte mulierem, quæ
laqueus venatorum est, et sagena cor ejus. Vincula
enim sunt manus illius. Qui placet Deo effugiet eam,
qui autem peccator est, capietur ab ea (Eccl. vii, 26,
27).* Item: *Virum de mille unum reperi, mulierem
ex omnibus non inveni (ibid., 29).*

His et illa consonant de Ecclesiastico de moles-
tiis et periculoso feminarum consortio tam pro-
prium quam extranearum: *Non zeles mulierem
sinus tui, ne ostendat malitiam doctrinæ nequam.
Ne des mulieri potestatem animæ tuæ, ne ingredia-
tur virtute tua et confundaris. Non respicies mulie-
rem multivolam, ne forte incidas in laqueos illius
(Eccl. xix, 1, 2).* Item: *Operarius ebriosus non locu-
pletabitur, et qui spernit modica, paulatim decidet.
Vinum et mulieres apostatare faciunt sapientes et
arguunt sensatos (Eccl. xii, 1, 2).* Item: *Omnis
plaga tristitia cordis est. et omnis malitia nequitia
mulieris (Eccl. xxv, 17).* *Non est caput nequius su-
per capite colubri, et non ira super iram mulieris
Commorari leoni et draconi placebit, quam habitare
cum muliere nequam (ibid., 23).* *Brevis omnis malitia
super malitiam mulieris, sors peccatorum cadit su-
per eam (ibid., 26).* *Mulier si primatum habeat, con-
traria est viro suo, et plaga mortis mulier ne-
quam (ibid., 30, 31).* *A muliere, initium factum est
peccati, et per illam omnes morimur. Non des aquas*

tum, nec mulieri nequam veniam prodeundi. **A** libus tuis abscede illam, ne semper abutaid. 33, 34, 36). Et rursum : In medio mulieolo commorari, de vestimentis enim procedit et a muliere iniquitas. Melior est iniquitas am benefaciens mulier et mulier confundens obrium (Eccli. XLII, 13, 14). Hinc et ipsa ia in laudem virginum seu continentium ipit dicens : Felix sterilis et incoinquinala, scivit thorum in delicto, habebit fructum in one animarum sanctarum, et spado qui non s est per manus suas iniquitatem ; non cogitaversus Deum nequissima ; dabitur enim ei fidei electum, et sors in templo Dei acceptissima II, 13, 14). Et iterum illud quod jam supra **B** us : O quam pulchra casta generatio cum e ; immortalis est enim memoria illius, quospud Deum nota est, et apud homines (Sap.

autem dicit hanc virtutem non solum apud notam, quasi specialiter approbatam, quod Evangelio centesimum assignat fructum, et semetipso de Virgine natus tam verbo quam lo prædicare voluit, quem verum Agnum et acula hi qui sine macula sunt, id est virgiqui dicuntur quocunque ierit : a quo etiam las octo Sybillarum, beato attestante Hierospiritum prophetiæ promeruerit : verum et homines, cum solæ vigines Deo consecranu summi sacerdotis velentur, et diaconis **C** obtineant principatum. In quanto etiam apud gentiles quam et infidelis virginitas r habita sit, B. Hieronymus in primo contra anum exposuit dicens : Certe Romanus poquanto honore virgines semper habuerit, apparet quod consules et imperatores, et in us triumphantis, qui de superatis gentibus ea referebant, et omnis dignitatis gradus, am cedere solitus sit. » Nam quod etiam inoddecim signa cœli, quibus mundum volvi purvirginem collocarint, nulli dubium est ; unde i injuria nuptiarum, ut ne inter scorpios qui centauros, et cancos et pisces, et enos uxorem maritumque construxerint. »

et consimilibus rationibus incitati philosophi entia sibi proposuerunt vitam, tum ut philoe penitus vacare possent, tum plurimum ne i fortitudo muliebrium illecebrarum mollitiis ata succumberet, vel filiorum affectu ad illiel turpia quædam cogerentur, vel labem aliinfamiam, quam ex proprio non haberent vita, uxorum contraherent : quarum impudentiam et Socrates expertus satis est cæteris in plo, quantum oporteat philosophum vitæ munobservare, nec philosophiæ, cui se copulat, us quasi adulteræ copulam superinducere, Ut in primo contra Jovinianum beatus meminit nymus, « Socrates Xantippem et Miro, nepristidis, duas habebat uxores : quæ cum cre-

bro inter se jurgarentur, et ille eas irridere esset solitus, quod propter se fœdissimum hominæm simis naribus, recalva fronte, pilosis humeris, et repandis cruribus, disceptassent ; novissime vertunt in eum impetum ; et male mulctatum fugientemque diu persecutæ. Quodam autem tempore cum infinita convicia ex superiori loco ingerenti Xantippæ restitisset, aqua profusus immunda, nihil respondit amplius, quam capite detergo : Sciebam, inquit, futurum, ut ista tonitrua imber sequeretur. » Has profecto molestias atque turpitudines assiduasque inquietudines conjugii inesse Theophrastus noverat, qui pene omnibus diligenter expositis, uxorem sapienti non esse ducendam plurimis astruit rationibus : quasi eam veram intelligat sapientiam, de qua Jacobus apostolus dicit : Quæ desursum est sapientia primum pudica quidem est, deinde pacifica (Jac. III, 17). Ac si aperte dicat : Contemplationi studioque divinorum idoneus non est, qui continentiam vitam non arripit, ut liber a gravissimo uxoris jugo, et quietus a tot et tantis conjugiorum molestiis vivat. Servum nempe se efficit qui se vinculis nuptiarum astringit, propriæque etiam corporis juxta Apostolum potestatem amittit, ut si quandoque etiam a sæculo converti ad religionem voluerit, uxore prohibente, non possit.

Unde et, ut ait Hieronymus in primo contra Jovinianum, illud est Apostoli : « Servus vocatus es ? non sit tibi curæ, sed et si potes liber fieri, magis utere (I Cor. VII, 21). Hoc est, etiam si habes, inquit, uxorem et illi alligatus es et solvis debitum, et non habes tui corporis potestatem, atque ut manifestius loquar, servus uxoris es, noli propter hoc habere tristitiam, nec de amissa virginitate suspices, sed etiam si potes causas aliquas invenire discidii, ut libertate pudicitiam perfruaris, noli salutem tuam cum alterius interitu quærere, etc. » Quod autem Theophrastus quoque eam quæ desursum est sapientiam intellexerit, qua jam gustu contemplationis de Deo sapere aliud incipimus, in eodem aperit capitulo, ubi sapientem nunquam solum perhibet, quem semper aut cum sapientibus conferre, aut cum Deo loqui asserit. De quo ista Hieronymus in eodem primo contra Jovinianum libro : « Fertur, inquit, Aureolus Theophrasti liber De nuptiis, in quo quærit an vir sapiens ducat uxorem, et cum definisset si pulchra esset, si bene morata, si honestis parentibus, si ipse sanus et dives, sic sapientem inire aliquando matrimonium, statim intulit : « Hæc autem raro in nuptiis universa concordant. Non est igitur uxor ducenda sapienti. Primum enim impediri studia philosophorum, nec posse libris et uxori pariter inserviri. » Multa esse quæ matronarum usibus necessaria sunt. pretiosæ vestes, aurum, gemmæ, sumptus, ancillæ, supellex, variæ lecticæ, et esseda deaurata ; deinde per totas noctes garrulæ conquestiones : Illa ornatior procedit in publicum, hæc ho-

» noratur ab omnibus, ego misella despicior. Cur
 » aspicias vicinam? quid cum ancilla loqueba-
 » ris? De foro veniens quid attulisti? non amicum
 » habere possumus, non sodalem. Alterius amorem
 » suum odium suspicatur. Si doctissimus præce-
 » ptor in qualibet urbium fuerit, nec uxorem re-
 » linquere, nec cum sarcina ire possumus [*potest*].
 » Pauperem alere difficile est, divitem ferre tor-
 » mentum. Adde quod nulla est uxoris electio,
 » sed qualiscunque obvenerit, habenda. Si iracun-
 » da, si fatua, si deformis, si superba si fetida;
 » quodcunque vitii est, post nuptias discimus.
 » Equus, asinus, bos, canis, et vilissima mancipia
 » probantur prius et sic emuntur, sola uxor non
 » ostenditur, ne ante displiceat quam ducatur.
 » Attendenda semper est ejus facies, et pulchritu-
 » do laudanda; ne si alteram aspexeris, se æsti-
 » met displicere, vocanda domina, celebrandus na-
 » talis ejus, jurandum per salutem illius, ut sit
 » superstes optandum, honoranda nutrix ejus, et
 » gericula, servus paternus, et alumnus, et formo-
 » sus assecla, et procurator calamistratus, et in
 » longam securamque libidinem exsectus spado: sub
 » quibus nominibus adulteri [adulteria] delitescunt.
 » Quoscunque illa dilexerit, gratis sunt amandi.
 » Si totam ei domum regendam commiseris, ser-
 » viendum est. Si aliquid tuo arbitrio reservave-
 » ris, fidem sibi haberi non putabit, si in odium
 » vertetur ac jurgia, et nisi cito consulueris, para-
 » bit venena. Anus, et aurifices [aruspices], et ha-
 » riolos, et institores gemmarum sericarumque
 » vestium si intromiseris, periculum pudicitiae est;
 » si prohibueris suspicionis injuria. Verum quid
 » prodest etiam diligens custodia, cum uxor ser-
 » vari impudica non possit, pudica non debeat?
 » Infida enim custos est castitatis necessitas, et illa
 » vere pudica dicenda est, cui licuit peccare si voluit.
 » Pulchra cito adamatur, foeda concupiscit. Difficile
 » custoditur quod plures amant. Molestum est possi-
 » dere quod nemo habere dignetur. Minore tamen
 » miseria deformis habetur, quam formosa servatur.
 » Nihil tutum in quo totius populi vota suspirant;
 » alios forma, alios ingenio, alios facetiis, alios libe-
 » ralitate, sollicitat. Aliquo modo expugnatur quod
 » undique lacessitur. Quod si propter dispensatio-
 » nem domus, et languoris solatia, et fugam soli-
 » tudinis ducantur uxores, multo melius servus
 » fidelis dispensat, obediens auctoritati domini, et
 » dispositioni ejus obtemperans, quam [uxor, quæ
 » in eo se æstimat dominam, si adversum viri faciat
 » voluntatem, id est quod placet, non quod jubetur.
 » Assidere autem ægrotanti magis possunt amici
 » et vernaculæ beneficiis obligati, quam illa quæ
 » nobis imputet lacrymas suas, et hæreditatis spe
 » vendat illuviem, et sollicitudinem jactans, lan-
 » guentis animum desperatione perturbet. Quod si
 » languerit, coægrotandum est, et nunquam an ejus
 » lectulo recedendum. Aut si bona fuerit et suavis

(58) Apud Hieronymum, *rara avis est*.

(59) Apud Hier., *certis*.

A » uxor, quæ tamen rara, aut vix est (58), cum
 » parturiente gemimus, cum perilitante torque-
 » mur. Sapiens autem nunquam esse solus potest:
 » habet secum omnes qui sunt, quippe unquam
 » fuerunt boni, et animum liberum quocunque vult
 » transfert. Quod corpore non potest, cogitatione
 » complectitur; et si hominum inopia fuerit, lo-
 » quitur cum Deo. Nunquam minus solus erit, quam
 » cum solus fuerit. Porro liberorum causa ducere
 » uxorem, ut vel nomen nostrum non intereat, vel
 » habeamus senectutis præsidia, et cunctis (59)
 » utamur hæredibus, stolidissimum est. Quid enim
 » ad nos pertinet recedentes e mundo, si nomine
 » nostro altus non vocetur, cum et filius non sta-
 » tim patris vocabulum referat, et innumerabiles
 » sint qui eodem appellantur nomine? Aut quæ
 » senectutis auxilia sunt, nutrire domi, qui aut
 » te prior forte moriatur, aut perversis moribus
 » sit aut certe cum ad maturam ætatem pervene-
 » rit, tarde ei videaris mori? Hæredes autem me-
 » liores et certiores sunt amici et propinqui, quos
 » judicio eligas, quam quos velis nolis habere co-
 » garis; licet certa [certior] hæreditas sit, dum
 » advivis bene uti substantia tua, quam tuo labore
 » quæsitâ in incertos usus relinquere, » Hactenus
 quidem Theophrastus.

Deinde [Hieronymus]: « Hæc, inquit, et hujus-
 modi Theophrastus disserens, quem non suffundat
 Christianorum, quorum conversatio in cœlis est, qui
 quotidie dicunt: *Opto dissolvi et esse cum Christo?*
 C (*Philipp. i, 23*). Hæredem nimirum desiderabit...,
 liberorum nepotumque serie delectabitur, quos
 forsitan sit occupaturus antichristus, cum legamus
 Moysen et Samuelem filiis suis alios prætulisse,
 nec putasse liberos, quos videbat Domino displi-
 cere. » Idem in eodem: « Cicero rogatus ab Hirtio, ut
 post repudium Terentiæ, sororem ejus duceret, om-
 nino facere supersedit, dicens [non posse se et
 uxori et philosophiæ operam pariter dare. » Item
 idem: « Scribit Herodotus quod mulier cum veste
 deponat et verecundiam; et noster comicus fortuna-
 tum putat qui uxorem nunquam duxerit. Epicurus
 voluptatis assertor raro dicit sapienti ineunda con-
 jugia, quia multa incommoda admista sent nuptiis. »
 D Quanta etiam cura honestas gentilium non solum
 actionum verum etiam suspicionum turpitudines
 evitaret, docet Valterius Maximus de quodam ado-
 lescente ita scribens (60): « Spurvina adolescens
 excellentis pulchritudinis cum mira specie femina-
 rum illustrium sollicitaret oculos, ideoque viris et
 parentibus earum se suspectum esse sentiret, oris
 decorem vulneribus confodit. » Factis etiam ipsis
 ad illud nos sapientis maxime adhortatus, de quo
 scriptum est, *Melius est nomen bonum quam divi-
 tiarum multarum.* (*Prov. xxii, 1*). Et crudelis est qui fa-
 mam suam negligit. Hi etiam quanto studio pudici-
 tiam amplecterentur, et in omnibus quæ possent
 obscenas turpitudines prævenirent in eodem conti-

(60) Val. Max. l. iv, c. 5.

ibro : « Vergilius (61), inquit filiam suam in A deductam occidit, eo quod Claudius stuprum testatis viribus fretus expeteret, pudicæque corruptæ esse pater maluit. » Item : « Metellus quæ vinum bibisset fuste percussam in, quia quæcunque femina vini usum immo- appetit, virtutibus januam claudit, et deli- erit. » Idem : « Sulpicius uxorem dimisit, am capite aperto foris versantem cognove- ntistius uxorem repudiavit, quod illam in cum quadam libertina vulgari secreto loqui . Sempronius uxorem dimisit, quod se igno- ludos spectaret. » Proh pudor! et multos anorum novimus lenocinium in uxoribus tes. Sed nec ista continentia virtus, aut iæ amor, feminis ipsis philosophiæ et litte- B abundantia insignitis defuisse cognoscitur, insigne virtutum maxime congruere philoso- eo cognoscamus excellentiæ, et quantum ab obscenis voluptatibus concupiscentiæ de- subtraxerit philosophiæ. Unde Hieronymus m contra Jovinianum libro : « Quid referam, Sibyllam Erythream atque Cumanam et liquas. Nam Varro decem fuisse autumat, a insigne virginitas est, et virginitatis pre- ivinatio. » Item in eodem : « Diodorus So- s quinque filias dialecticas insignis pudici- uisse narratur, de quibus Philo Carneadis r plenissimam scribit historiam. »

si etiam post philosophos aut litteratas fe- C ad sæculares vel laicos venire delectat, nec us exempla deerunt, quæ nos ad pudicitiam t, tam de innuptis quam de nuptis. Unde mus in primo quoque contra Jovinianum alium quoque laudem prosecutus ait : « De- is Areopagitarum principis virgo filia, audito

Leosthenis interitu, se interfecit, asserens tam intacta esset corpore, tamen si alterum e cogeretur, quasi secundum acciperet, cum mente nupsisset. » Item : « Quis valeat, in- ilentio præterire vii Millesias virgines, quæ m impetu cuncta vastante, ne quid indecen- tinerent, mortem sumpserunt, exemplum actis virginibus relinquentes, honestis menti- jus pudicitiam esse quam vitam (62). Nica- D ictis Thebis atque subversis, unius ca- irginis amore superatus est, cujus conjugium is, quod captiva optare debuerat, sentit pu- entibus plus virginitatem esse quam regnum. tam propria manu flens ac lugens amator Narrant scriptores Græci et aliam Theba- irginem, quam hostis Macedo corruperat, ilasse paulisper dolorem, et violatorem vir- s suæ jugulasse postea dormientem, seque

interfecisse cum gaudio, ut nec vivere voluerit post perditam castitatem, nec ante mori, quam sui ul- trix existeret. » Quantum autem virtutem pudicitia Deus approbet, manifestis miraculis, in talibus quo- que virginibus declarare non est dedignatus. Unde inter cætera idem Hieronymi liber ita continet : « Claudia virgo Vestalis cum in suspicionem venis- set stupri, fertur cingulo duxisse ratem quam homi- num millia trahere nequiverant. » Ad hoc et illud Sidonii pertinet in Propenticon ad libellum suum ita loquentis : « Qualis nec Tanaquil fuit, nec illa quem Teipitinæ procreasti. Qualis nec Phrygiæ dica- ta veste quam contra satis albulam tumentem duxit virgineo ratem capillo. »

Si autem post virginalem castimoniam ad conju- galem transmigrare juvet, quantaque reverentia, quam integro amore fidem conjugii illæsam ser- vare et gentes studuerint, nec in his exemplorum copia defuerit. Præstat in exemplo illa Lucretia, quam omnes fere Romani tam poetæ, quam histo- riographi dignis laudibus pro castitatis amore co- nati sunt efferre. Unde est illud Valerii Maximi (63) : « Lucretia a Tarquinio per vim stuprum pati coacta, cum injuriam suam coram amicis suis de- plorasset, ferro se quod veste tectum attulerat in- teremit. » Item (64) : « Plautius Horestillæ uxoris suæ morte audita, stricto ferro incubuit, ejusque amore se interfecit. » Item idem (65) : « Portia Ca- tonis filia cum apud Philippos interemptum virum suum Brutum audisset, quia ferrum deerat, arden- tes ore carbones haurire non dubitavit, novo genere mortis assumpto. » Et idem (66) : « Hypsicratia Metridatem conjugem suum vere amavit, propter quem formæ suæ decorem in habitum virilem con- vertit, tonsis enim capillis, equo se et armis assue- vit, quo facilius ejus laboribus interesset. » Quis itaque non attendat quantum in omni gente sem- per Deo accepta fuerit carnis integritas et continen- tia vitæ, cum beato etiam attestante Hieronymo, supradictæ vii Sibyllæ ex virginitatis suæ decore spiritum meruerunt prophetiæ. Qui et Claudiam vestalem virginem a suspicionis labe protegens ad- mirabilis signi miraculo non tacuit. Et quid mirum cum hoc illi continentia vitæ contulerit, si magna apud Deum promeruerit tanta philosophorum ab- stinentia et continentia, cum hæc tanto laudabi- liora in eis videantur, et majori reputanda merito, quanto minus ad hæc aliorum prædicatione vel exemplis incitati sunt, sed propria ratione et natu- ralis legis instructione commoti. Sicut enim constat nos tam naturali quam scripta lege utriusque Testamenti, et tot vel ipsius Domini vel sanctorum Patrum exemplis instructos, tanto deterius relin- quere [f. delinquere] quanto inexcusabilius : ita e

Apud Valerium Maximum non Vergilius legi- l *Virginis plebeii generis, sed patricii vir spi-*

Apud HIER., *magis pudicitiam curæ esse, itam.*

(63) VAL. MAX. l. vi c. 4.

(64) Ibid. l. iv c. 6.

(65) Id. ibid.

(66) Id., ibid.

contrario tanto eorum venialiora erant mala et laudabilia videbantur bona. Unde et Dominus Job gentilem non immerito cæteris, qui tunc temporis erant, fidelibus prætulit, dicens : *Quod non sit ei similis in terra, homo simplex, et rectus, et timens Deum, et recedens a malo* (Job 1, 8), quamvis multi etiam de filiis Abrahæ tunc superessent, cum hic post legem etiam datam in tempore Israelitarum Judicium, ut beatus asserit Gregorius, fuisse signetur. Hinc est et illa Hieronymi commendatio in laudem Titi imperatoris, et confusionem nostram, super epistolam ad Galatas : « Titus, inquit, filius Vespasiani, qui in ultionem Dominici sanguinis subversis Jerosolymis Romam victor ingressus est, tantæ dicitur fuisse bonitatis, ut cum quadam nocte sero recordaretur in cœna quod nihil boni in die illa fecisset, dixerit : « Amici, hodie x diem perdidit. » Nos putamus non perire nobis horam, diem, momenta, tempus, ætates, cum otiosum verbum loquimur, pro quo rationem reddituri sumus in die iudicii. »

Quod si hæc ille sine lege, sine evangelio, sine apostolorum doctrina naturaliter et dixit et fecit ; quid nos oportet facere, in quorum condemnationem habet et Juno univiras, et Vesta univirgines, et alia idola continentis ? Legerat, ni fallor, prædictus sanctus illud Suetonii, vel consimile, de excellentia supra nominati principis. Titus amor et deliciæ generis humani, id obstinatissime tenuit, ne quemquam ad se accedentem postulandi gratia sine spe dimitteret. Quin etiam admomentibus domesticis quod plura polliceretur, quam prætare posset, non oportere, ait, quemquam a sermone principis tristem discedere. Idem recordatus super cœnam quod

nihil tota die cuiquam præstitisset dixit : « Amici, diem perdidit. » Idem febrim nactus qua et mortuus est, cum lectica veheretur, suspexisse dicitur cœlum, multumque conquestus est, eripi sibi vitam immerenti. Neque enim exstare ullum suum factum, quod sibi esset pœnitendum, excepto duntaxat uno : id quale fuerit, nec

(67) SURT., L. VIII.

A ipse tunc prodidit, neque cuiquam notum fuit.

De cujus etiam patre Vespasiano quam mirabile sit illud quod in eodem Suetonius (67) præmittit, et quam accepta Deo opera ejus, ipsa miraculorum dona testentur, quis non intelligat ? Sic nempe scriptum est : « Vespasianum necdum imperatorem quidam e plebe luminibus orbatus, item alius debilis crure, sedentem pro tribunali pariter adierunt, orantes opem valetudinis, demonstratam a Serapide per quietem : restitutum oculos, si inspisset ; confirmatum crus, si dignaretur calce contingere. Orantibus amicis, licet invitus utrumque tentavit, nec defuit eventus. Quod si etiam consideremus quantum talibus hominibus etiam in infidelitate sua mortuis vel sine sacramentorum gratia defunctis ante actæ vitæ opera profuerint, nec de hoc nobis testimonia deerunt. Legat quislibet capitulum 43 libri II. Vitæ B. Gregorii (68), et inveniet quantum justitia Trajani gentilis imperatoris tam Deo ipsi, quam prædicto sancto acceptabilis exstiterit, eum prædictus sanctus ejus animam, qui post Evangelii quoque traditionem sine fide et gratia baptismatis defunctus fuerat, pœnalibus locis et inferni cruciatibus, precum instantia suarum, et abundantia lacrymarum, eruisse scribatur ; compunctus quidem vehementissime super recordatione illius justitiæ prædicti imperatoris, quam in tanto arcto positus viduæ occurrenti fecerat, de qua ibidem videlicet scriptum est, quod dum quodam tempore Trajanus ad imminens belli prociunctum vehementissime festinaret, et viduæ cuidam proclamanti pro vindicta filii sui interfecti, si sanus reverteretur a prælio, vindictam per omnia se facturum responderet, vidua dixit : « Si tu in prælio mortuus fueris, quis mihi præstabit ? Trajanus respondit : » Ille qui post me imperabit. Vidua dixit : Et quid » tibi proderit, si alter mihi justitiam fecerit ? Trajanus respondit : Utique nihil. Et vidua : Nonne, » inquit, tibi melius est, ut tu mihi justitiam facias, » et tu pro hoc mercedem tuam recipias, quam alteri hanc transmittas ? » Tunc Trajanus ratione pietateque commotus, equo descendit, et peregit iudicium. »

D Hujus itaque justitiæ tam clementis et justii imperatoris clementissimus papa recordatus, et hoc plurimum attendens, quod pro æterna remuneratione id factum ab imperatore, ad S. Petri apostoli basilicam pervenire ausus dicitur, ibique tandiu super errore tam clementissimi principis deflevisse, quo usque responsum sequenti nocte accepisset, se pro Trajano fuisse auditum, eruta quidem anima ejus de locis pœnalibus, quamvis, ut ibidem dicitur, non ideo credere cogamur, introductam eam fuisse in regnum cœlorum, ne forte verbis Veritatis præjudicemus, quibus dicitur : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum cœlorum* (Joan. III 5). Sed fortasse illud ma-

(68) JOAN. DIAC. in Vita S. Gregorii, l. II, c. 45,

admiratione suscipitur, quod in Consolatione A morte Valentiniani imperatoris ad sorores beatus scripserit Ambrosius. Ubi quidem ctus sanctus omnino astruere intelligitur, eum am catechizatum, sed nondum baptizatum, teactæ vitæ bonis operibus veniam impetrassè mortem, et sortem electorum sine baptismi percepisse, cum hoc non solum Evangelio, et sanctis doctoribus adversari penitus videtur. Unde Augustinus (69) De orthodoxa fide: tizatis tantum interesse salutis, nullum catechizatum, quamvis in bonis operibus defunctum, æternam habere credamus, excepto martyrio, et baptismi sacramenta complentur. » Hæc sunt illa Ambrosii verba in præfata epistola ad sorores Valentiniani ad sorores ipsius: « Audio lore quod non accepit sacramenta baptismatis. mihi, qui etiam dudum hoc voti habuit, ut Italiam venisset initiaretur, et proxime baptizari a me significavit: et ideo præteritis causis excusandum putavit. Non habet ergo gratiam quam desideravit? non habet quam poposcit quia poposcit, accepit. Et ubi illud est: *quacunque morte præventus fuerit, anima requie erit.* Solve igitur, Pater sancte, murrivo tuo. » Item: « Non metuebat hominibus ere, ut tibi soli placeret in Christo; qui habitum tuum, quomodo non accepit gratiam aut si, quia solemniter non sunt celebrata ia, hoc movet? Ergo nec martyres, si catechizati fuerint, coronantur. Quod si suo abluuntur ne, et hunc tua pietas abluvit, et voluntas. » « Et huic adhuc intercessionem addisco, cui rationem præsumo, pio requiem ejus poscafectu. » Item: « Doleo in te, fili Gratiane, dom in te, fili Valentiniane. Tu per me putapi te periculis, tu me non solum ut parentem as, sed ut redemptorem tui et liberatorem is. Tu dicebas: « Putasne videbo Patrem a? » Speciosa de me voluntas tua, sed non ef-ræsumptio. Hei mihi! Vana spes in homine! thi! quid voluntatem tuam non ante co-Domine, quia nemo habet quod alii plus de-nam quod tibi optat, non me ab aliis sepa-rt mortem, quos in hac vita charissimos domine peto ut ubi ego fuero et illi sint me-e quæso, summe Deus, ut charissimos juve-tura resurrectione suscites, et resuscites, et irum hunc vitæ istius cursum matura re-ione compenses. » Quod si hi post Evangelii nem, sine fide Jesu Christi, vel gratia bap-anta apud Deum ex anteactæ vitæ meritis rint, quid de philosophis ante adventum tam fide quam vita clarissimis, diffidere tr, ne indulgentiam sint assecuti, aut eorum unius Dei cultus, quem ipsi tunc temporis re habuerunt, et scribendo prædicaverunt, Gennad. De dog. Eccl. c. 41. Hic liber, ut jam vivimus, non est Augustini, sed Gennadii Mas-

magna eis a Deo dona tam in hac quam in futura vita non adquisierit, et quæ necessaria salutis essent ostenderit, cum scriptum sit: *Intellectus bonus omnibus facientibus eum* (Psal. cx., 10), et tanta sit divinæ gratiæ misericordiæ, ut invitis quoque sua præstet beneficia?

Quod si post vitam philosophorum nobis ad nos-træ confusionem impudentiæ a sanctis Patribus pro-positam de eorum doctrina discutere libet, intelli-gemus tam testimoniis sanctorum, quam manifesta ratione, quam sit ea quoque sacris litteris necessa-ria, non solum in his quæ ad documenta morum attinent, seu ad sacræ fidei testimonia, verum ad omnia quæstionum genera rationibus terminanda, sive allegiarum quoque mysteria discutienda, B quas frequenter in naturis numerorum investiga-mus. Unde nobis præcipue tam dialecticam quam arithmetica beatus commemorat Augustinus, qui ideo in secundo libro De ordine dialecticam com-mendare ausus est, ut eam solam esse scientiam profiteri videatur, cum eam solam posse facere scientes dicat: « Disciplinam, inquit, disciplina-rum, quam dialecticam vocant, hoc docet docere, hoc docet discere. In hac si ipsa ratio demonstrat atque aperit, quæ scit quid velit. Scit scire, sola scientes facere non solum vult, sed et potest. » Idem in secundo De doctrina Christiana cum inter omnes artes præcipue dialecticam et arithme-ticam sacræ paginæ necessarias esse profiteretur, C illam quidem ad dissolvendas quæstiones, hanc ad allegiarum mysteria discutienda, quæ frequen-ter in naturis numerorum investigamus, tanto am-plitius dialecticam extulit. quanto amplius necessa-riam eam assignavit ad omnes videlicet quæstionum dubitationes terminandas; ait autem sic: « Restant ea quæ non ad corporis sensus, sed ad ratio-nem pertinent, ubi disciplina regna disputationis et numeri. Sed disputationis disciplina ad om-nia genera quæstionum, quæ in sanctis litteris sunt penetranda. plurimum valet: tantum ibi ca-venda est libido rixandi, et puerilis quædam osten-tatio decipiendi adversarium. Sunt enim multa quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum, et plerumque ita veras imitantes, ut non solum tardos, sed ingeniosos etiam minus attentos decipiant. Quod genus captiosarum conclusionum scriptura quantum existimo detestatur illo loco, ubi dictum est: *Qui sophisticè loquitur, odibilis est* (Eccli. xxxvii, 23). Qui rursus in eodem cum in ipsis philosophorum dictis magnam morum ædifica-tionem, et nonnullam de fide et cultu unius Dei doc-trinam consideraret, adjecit atque ait: « Philosophi qui vocantur, si qua forte vera et fidei nostræ ac-commoda dixerint, maxime Platonici. non solum formidanda non sunt; sed etiam ab eis tanquam in-justis possessoribus in usum nostrum vindicanda. Sicut enim Ægyptus non tantum idola habebat quæ siliensis presbyteri, sub cujus nomine non semel eum citat Abælardus.

populus Israel detestaretur, sed etiam vasa atque ornamenta de auro et argento, et vestem, quæ ille populus exiens de Ægypto, sibi potius, tanquam ad usum meliorem, clanculo vindicavit præcepto Dei, ipsis Ægyptiis nescienter commodantibus ea quibus non bene utebantur: sic doctrinæ omnes gentilium, et liberales disciplinæ usui veritatis aptiores, etiam morum quædam præcepta continent, deque ipso Deo colendo nonnulla vera inveniuntur apud eos. » Item in eodem de philosophis: « Dederunt aurum et argentum et vestem suam exeunti de Ægypto populo Dei, nescientes quemadmodum illa quæ dabant in Christi obsequium redderentur. »

Noverat itaque ille ecclesiasticorum maximus doctor, et a philosophia olim gentili ad veram, quæ Christus est sophiam conversus, quæ in philosophicis de Deo legerat scriptis, et quam indignum esset philosophicas quoque disciplinas, quæ inter maxima dona Dei semper in terris effloerunt, Auctorem suum atque omnium non agnoscere, et ei quoque cui obtemperant omnia non deservire. Attendebat et illud quod in Ecclesiastico scriptum est: *Sapientiam omnium antiquorum exquiret sapiens et in prophetis vocabit, narrationem virorum nominatorum conservabit, et in versutias parabolarum simul introibit, occulta proverbiorum exquiret, et in absconditis parabolarum conversabitur* (Eccli. xxxix; 1-3). Juxta quod et Salomon, beato, ut supra meminimus, attestante Hieronymo, in ipso statim Proverbiorum exordio commonet, ut intelligamus sermones prudentiæ, versutiasque verborum, parabolæ et obscurum sermonem dicta sapientium, et ænigmata, quippe, inquit Hieronymus, dialecticorum et philosophorum sunt. Unde et a sanctis postmodum Patribus non incongrue liberalium artium studia, tanquam sacræ paginæ admodum necessaria, plurimum commendantur, cum omnino poetica figmenta Christianis interdicanter, non solum quia falsitate referta sunt, et *os quod mentitur occidit animam* (Sap. i. 14), verum etiam, quia inanum fabularum cogitationibus ad desideria turpitudinum quæ fingunt, alliciunt animum, atque a sacræ lectionis meditatione nos abducunt. De utrisque autem in promptu sunt nobis sanctorum testimonia.

Synodus Eugenii papæ tempore Ludovici: « De quibusdam, inquit, « locis ad nos refertur non magistros, neque curam inveniri pro studio litterarum. Idcirco universis episcopis, subjectisque plebibus, et aliis locis, in quibus necessitas occurrerit, omnino cura et diligentia habeatur, ut magistri et doctores constituantur, qui studia litterarum liberaliumque artium habentes dogmata doceant: quia in his maxime divina manifestantur atque declarantur mandata. » De poeticis autem figmentis, quos nonnulli libros grammaticæ vocare consueverunt, eo quod parvuli ad eruditionem grammaticæ locutionis eos legere soliti sunt, talia

sanctorum sanxit auctoritas. Hieronymus ad Damasum papam de filio prodigo: « Dæmonum cibus est carmina poetarum. sæcularis sapientiæ rhetoricorum pompa verborum. » Et post aliqua: « Absit, » inquit, « ut de ore Christiani sonet *Jupiter omnipotens, et me Hercule, et me Castor, et cætera* magis portenta quam numina! Ac nunc etiam sacerdotum Dei, omissis evangeliis et prophetis, videmus comædiæ legere, amatoria Bucolicorum versuum verba cantare: tenere Virgilium, et id quod in pueris necessitatis est. crimen in se facere voluntatis. » Idem super Epistolam ad Ephesios; *Educate*, ait: Apostolus, *filios in disciplina et correctione Domini* (Ephes. vi, 4). « Legant episcopi atque presbyteri, qui filios suos sæcularibus litteris erudiunt, et faciunt comædiæ legere, et (70) amorum scripta turpia cantare, de ecclesiasticis forsitan sumptibus eruditos, et quod in corbonam pro peccato quilibet pauper totam substantiam effundens obtulerat, hoc in Saturnalium sportulam et Minervæ, aut in sumptus domesticos, aut in sordida scorta convertit. » Idem in epistola ad Eustochium virginem: « *Quæ communicatio lucis ad tenebras? Quis consensus Christo ad Belial?* (II Cor. vi, 15). Quid facit cum Psalterio Horatius, cum Evangelio Maro, cum Apostolo Cicero? » Qui etiam statim in eadem epistola se propter lectionem Platonis seu aliorum philosophorum quibus intendebat, cum ei sermo propheticus incultus horreret, raptum in spiritu fuisse ante tribunal districti Judicis asserit, ubi interrogatus conditionem suam, Christianum se esse respondit. Cui ille qui præsidebat: « Mentiris, » ait, « Ciceroniamus es, non Christianus; *ubi enim fuerit thesaurus tuus, illic et cor tuum* (Matth. vi, 21). » Qui denique post multa verba prece assistentium sanctorum, et quasi sub obtestatione sacramenti, quod nunquam amplius sæculares libros legeret, vix impetrare potuit indulgentiam per quam evaderet.

Unde et Rabanus De pressuris ecclesiasticis parte secunda: « Legimus, » inquit, « de B. Hieronymo, quoniam, cum librum legeret Ciceronis, ab angelo correptus est, eo quod Christianus vir paganorum intenderet figmentis. » Isidorus Sententiarum libro iii, cap. 13: « Ideo prohibetur Christianus legere figmenta poetarum, quia per oblectamenta inanum fabularum mentem excitat ad incitamenta libidinum. Non enim solum thura offerendo dæmonibus immolatur; sed etiam eorum dicta libentius capiendo. » Item: « Cavendi sunt libri gentilium, et propter amorem sanctarum Scripturarum vitandi. Simplicioribus litteris non est præponendus succus grammaticæ artis; meliores enim sunt grammatici quam hæretici. Grammaticorum doctrina potest etiam proficere ad vitam, dum fuerit in meliores usus assumpta. » Ex concilio iv Carthaginiensi, cap. 9: « Episcopus gentilium libros non legat, hæreticorum autem pro necessitate et tem-

(70) Apud Hier. *Mimorum*.

Gregorius Desiderio episcopo : « Pervenit ad A
ernitatem tuam grammaticam quibusdam
; quam rem ita moleste suscepimus, ac
ehementer aspernati, ut ea quæ primus di-
ant in gemitum et tristitiam verteremus :
o se ore cum Jovis laudibus Christi laudes
unt : et quam grave nefandumque sit epis-
anere quæ nec laico religioso conveniant,
sidera. » Unde et Plato ipse cum civitatis
dinandæ traderet institutionem, poetas a
ns ejciendos esse decrevit, sicut in II De
Dei beatus Augustinus his verbis comme-
« An forte, » inquit, « Platoni potius palma
st, qui cum ratione formaret qualis esse ci-
beat, tanquam adversarios civitatis poetas B
rbe pellendos ? » Item post aliqua : « Qui
Plato poetas ipsos vel pro arbitrio mentien-
ominibus miseris quasi deorum facta pes-
itanda proponentes, omnino in civitate bene
vivere noluit. » Ac si aperte factis etiam
d jam prædicaret : *Os quod mentitur occi-*
am (Sap. I, 11).

tasse, inquires, non solum poetarum, verum
veralium artium lectiones Christianis inter-
t, cum B. Hieronymus in epistola ad Eusto-
æ graviter correctum, et verberatum a Do-
ro lectione philosophicorum scriptorum as-
cjam profecto nec grammaticam a Christi-
i convenit, sine documentis cujus nec di-
elligi pagina potest, nec scriptura aliqua.
rheticam, quæ omnis eloquentiæ tradit
ita, quibus maxime sacra Scriptura referta
ejus decor nisi his diligenter assignatis,
poterit. Quare ergo, inquires, propter Cice-
bros prædictus doctor tam graviter corre-
flagellatus est, ut sub obstatione sacra-
xogeretur omnino sæcularium librorum lec-
renunciare ? Profecto quia non pro utilitate
sed pro oblectatione eloquentiæ illis inten-
neglecto sacra Scripturæ studio, cujus, ut
ait, incultus ei sermo horrebat. Ego autem
artis lectionem cuicumque religioso interdi-
arbitror, nisi forte per hoc major aliqua
ilitas præpediatur, sicut et in cæteris bonis
am scimus, ut videlicet minora pro majo-
uandoque intermittantur, vel penitus obmit-
quippe cum nulla est in doctrina falsitas,
i verbis turpitudine, nonnulla de scientia uti-
is hæc discendo aut docendo culpam me-
nisi causa intervenerit supraposita, potiori
t bono neglecto aut dimisso ? nemo etenim
m aliquam recte malam esse dixerit. Quod
in quantam nostris condemnationem et con-
n factum sit, quis discretus non animad-
quibus non solum illud dicitur, quod *os quod*
occidit animam. (Matth. XII, 36,) verum de
erbo otioso districta exigitur ratio.

vat Christianum legere ad eruditionem lo-
m vel sententiarum, nunquid hoc plene effi-

cere non potest, nisi poeticis studendo figmentis
et inanibus fabulis ? quæ sunt genera locutionum,
qui ornatus verborum, quæ sacra Pagina non ha-
beat, maxime parabolarum et allegoriarum ænigma-
tibus referta, et ubique fere mysticis redundans in-
volucris ? quæ sunt urbanitates locutionem, quæ
mater linguarum Hebraica non docuerit, præsertim
cum Palæstinæ terræ etiam plebem parabolis assue-
tam non lateat, ut his quoque Dominum Jesum loqui
eis oporteret, cum Evangelium prædicaret ? Quæ
deesse sercula possunt spirituali Domini mensæ, id
est sacra Scripturæ, in qua juxta Gregorium, et
elephans natat, et agnus ambulat ? Cujus quidem
intelligentia ita omnium alimentorum et deliciarum
copiis exuberat, ut sola ipsa triplici expositione
perfectionem teneat doctrinæ, in qua quislibet et
dictaminis suavitatem, multo amplius atque faci-
lius, quam apud poetas addicet, et simul morum
honestatem et ædificationem animæ plene percipiet.
Quis enim, non dico poetarum, verum etiam philo-
sophorum maturitate dictaminis beatum Hierony-
mum ; quis in suavitate beatum Gregorium : quis in
subtilitate beatum æquiparet Augustinum ? In illo
quidem Ciceronis eloquentiam, in istis Boetii sua-
vitatem et Aristotelis invenies subtilitatem ; et, ni
fallor, multo amplius, si singulorum conferas scri-
pta. Quid de eloquentia Cypriani sive Origenis et
aliorum innumerabilium ecclesiasticorum docto-
rum, tam Græcorum quam Latinorum, in omnibus
C liberalium artium studiis eruditissimorum ? Cypria-
num in dictamine omnes transcendisse gentiles,
ipsorum quoque gentilium judicio, beatus asserit
Augustinus. Ubi quædam dicta cujusdam epistolæ
Cypriani inducta sunt a Christianis in ipsum certa-
minis conflictum inter Christianos et gentiles habi-
tatum, qui de eorum doctoribus in dictando præva-
luissent. Sunt autem hæc illa Cypriani verba dicen-
tis quodam loco : « Petamus hanc sedem. Dant se-
cessum vicina secreta, ubi dum erratici palmitum
lapsus pendulis nexibus arundines bajulas re-
punt viteam porticum frondea tecta fecerunt. » De
quo quidem verborum istorum ornatu, beatus Au-
gustinus in quarto De doctrina Christiana meminit
dicens : « Exigua et fragilia bona spumeo verborum
ambitu ornantur. « Est tale aliquid in epistola Cypri-
ani. Ait ergo quodam loco : « Petamus hanc se-
dem, etc. »

Quod si in brevi assequi juvat Christianos lec-
tores tam genera constructionum, quam ornatus
verborum, plene id percipient ex ipsis artibus, quæ
ista ex integro et aperte tradunt, grammatica scili-
cet, dialectica, rhetorica : nec opus est diu detineri
in fabulosis poetarum, ut hæc colligant, quæ ibi aut
raro, aut obscure, aut imperfecte notantur. Unde
nec Tullius in rhetorica cum de elocutione plene
instrueret, poeticis uti voluit exemplis, sed pro-
priis, in quibus plenius, ut ipse ait, ars emine-
ret. Quid ergo episcopi et religionis Christianæ do-
ctores poetas a civitate Dei non arcent, quos a civi-

tate sæculi Plato inhibuit? Imo quid in solemnibus A magnarum festivitatum diebus, quæ penitus in laudibus Dei expendi debent, joculatores, saltatores, incantatores, cantatores turpium acciunt ad mensam, totam diem et noctem cum illis feriant, atque sabbatizant, magnis postmodum eos remunerant præmiis, quæ de ecclesiasticis rapiunt beneficiis, de oblationibus pauperum, ut immolent certe dæmoniis? Quid enim sunt tales histriones, nisi præcones, et ut ita dicam, apostoli dæmonum, per quorum ora vel gestus prædari miseras non cessant animas? Gravatus profecto et tædet auditores quod in Ecclesia Dei dicitur. Molestum est illis qui offerunt Christi altaribus; nec in ipsis missarum solemnibus, ad unius horæ spatium, linguam a vaniloquiis cohibere

possunt. Totus flagrat et anhelat animus foras ad curiam dæmonum et conventus histrionum, ubi sunt in oblationibus prodigi et cum summo silentio et toto desiderio attenti illi, ut dictum est, diabolicæ prædicationi. Parum fortassis et hoc diabolus reputat quod extra sacra loca basilicarum gerunt, nisi etiam scenicas turpitudines in Ecclesiam Dei introducat. Proh dolor! audet hoc; et proh pudor! perficit, atque ante ipsa Christi altaria, omnibus jam ubique introductis turpitudinibus, per solemnitate conventus templa dedicantur dæmonibus, et sub religionis et orationis obtentu, ad explendam libere lasciviam omnibus undique tam viris quam feminis convenientibus, Veneris celebrantur vigiliæ.

LIBER TERTIUS.

Cum omnis controversiæ discussio aut in scripto aut in ratione versetur, ut eisdem terminetur, si hujusmodi est quæ finem accipiat, primo nobis necessarium duximus ex scriptis præcellentium sapientium ad nostræ fidei firmamentum auctoritates conferre; deinde ipsas etiam auctoritates ad nostræ perfectionem disputationis superest rationibus fulcire. In his quidem in quibus non irrationabiliter videtur oppugnari, ne forte illud comici poetæ nobis impropereetur: Huic opus est patrono, quem mihi paro defensorem. Beatus quoque Augustinus capite I [I. Cap. 2] libri *De moribus Ecclesiæ* contra Manichæos auctoritatem rationi præmittendam censet, dicens: «Naturæ quidem ordo ita se habet, ut cum aliquid dicimus, rationem præcedat auctoritas. Nam et infirma ratio videri non potest, quæ cum reddita fuerit, auctoritatem postea per quam firmetur assumit.» Restat itaque nunc nobis post auctoritatum fundamentum fulcimenta superinducere rationum, maxime ideo ne verborum inimicorum Christi nostræ insultet simplicitati. Qui cum aliquos idiotas aut minus eruditos Christianos inductionum suarum laqueis præpedierint, summæ id sibi gloriæ ascribunt: quibus quidem non sufficit ut soli moriantur, nisi etiam alios suis conselpeliant erroribus, illo videlicet Judæorum more, quo eos Veritas dicit: *Mare et aridam circumire, ut unum faciant proselytum* (Matth. xxiii, 15).

Omnium autem bonorum quasi fundamentum sanctæ Trinitatis fidem ponimus, ut ab ipsa divinæ naturæ cogitatione omnium bonorum ducatur exordium. Quisque itaque hoc fundamentum labefactare poterit, nihil fructuosum de his etiam [quæ] superædificanda sunt relinquit. Unde et nos primum huic tanto periculo tam auctoritatem, quam ratio-

num clypeum opponere curavimus, in eo quidem confisi qui suos confortat, dicens: *Cum steteritis ante reges et præsides, nolite cogitare quomodo, aut quid loquamini: dabitur enim vobis in illa hora quod loquamini* (Matth. x, 19), cujus quidem fretus auxilio parvulus David immensum et tumidum Goliath proprio ipsius Goliath gladio jugulavit. Et nos ergo ipso humanarum gladio rationum, quibus nos tam philosophi quam hæretici impetunt (71), in eos converso robore eorum. Multinamque jam clamant magni Antichristi præcones, per quos hostis humani generis fidem omnium bonorum fundamentum labefactare conatur. Talium ora quondam miraculis obtrusa sunt, cum illi verbis, sancti vero Patres dimicarent factis. Præterierunt miracula, crevit malitia, fallacia membra sua adversus veritatem jam effrenis armat, atque unum jam superest, ut qui non possumus factis, pugnemus verbis, in ipsa confisi Veritate quæ confortat, dicens: *Ponite in cordibus vestris non præmeditari quomodo respondeatis; ego enim dabo vobis os et sapientiam, cui non poterunt resistere, et contradicere, omnes adversarii vestri* (Luc. xxi, 14).

Supra universos autem inimicos Christi tam hæreticos, quam Judæos, sive gentiles, subtilius fidem sanctæ Trinitatis perquirunt, et acutius arguendo contendunt professores dialecticæ, seu importunitas sophistarum, quos verborum agmine atque sermonum inundatione beatos esse Plato irridendo iudicat. Hi argumentorum exercitio confisi, quid murmurarint scimus, ubi facultas aperte garriendi non datur [f. eis datur]. Hi, inquam, non utentes arte, sed abutentes; neque enim scientiam dialecticæ, aut cujuslibet liberalis artis, sed fallaciam sophisticæ condemnamus, præsertim cum SS. quoque Patrum

(71) Hic deesse videtur aliquod verbum, ut *ac-cingamur* aut *utamur*.

hæc ars maxime, ut supra meminimus, com-
 stur, et cæteris præferatur. Tenet itaque hæc
 ophia acutissimi gladii instar, quo tyrannus
 rnicem præceps utitur, ad defensionem, ac
 tentione utentium sicut plurimum prodesse,
 plurimum nocere potest. Scimus quidem a
 teticis, quos nunc dialecticos appellamus,
 illas et maximas hæreses tam Stoicorum quam
 reorum rectis rationibus esse repressas, sicut
 de qua contra Stoicos disputant et fortissi-
 struunt argumentis, quod licet Deus ab æterno
 a providerit, atque ipsius providentia omnino
 on possit, nec tamen ideo cuncta ex necessi-
 roveniunt, ut scilicet humani pereat libertas
 i. Alioquin, inquit princeps Peripateticorum
 teles in i Perihermenias non oportebit con-
 neque negotiari. De libero autem arbitrio
 nientius alibi disserendum nobis reservamus.
 eque ullam scientiam malam esse concedimus,
 illam quæ de malo est, quæ justo homini
 non potest, non ut malum agat, sed ut a
 præcognito sibi provideat, quod nisi cogni-
 teste Boetio, vitare non posset. Non est ma-
 cire decipere vel adulterari, sed ista commit-
 quia ejus rei bona est cognitio, cujus pessima
 tio; et nemo peccat cognoscendo peccatum,
 ommittendo. Si quæ autem scientia mala est
 tique et malum esset quædam cognoscere, nec
 bsolvi a malitia Deus posset qui omnia novit.
 so enim solo plenitudo est scientiarum, cujus
 n omnis scientia. Scientia quippe est com-
 nsio veritatis rerum quæ sunt, atque is cun-
 eraciter discernit, cui ea quoque quæ non
 quasi præsentia assistunt. Unde et enumeran-
 nis Spiritus ejus, ipse Spiritus scientiæ esse
 r. Sicut autem mali quoque scientia bona est,
 itandum scilicet malum necessaria: ita pote-
 a etiam mali bonam esse constat, et ad pro-
 idum necessariam. Si enim peccare non pos-
 s, nihil non peccando promereremur, et ei
 berum non habet arbitrium, nullum ex his quæ
 is agit debetur præmium. At vero econtra, ut
 opheta, *qui potuit transgredi et non est trans-
 gressus; facere mala, et non fecit: ideo stabilita
 dona illius in Domino (Eccli. xxxi, 40).*

his itaque liquidum est, nullam aut scientiam
 potestatem malam esse, quantumcumque sint
 exercitia ipsarum, cum et Deus omnem tri-
 scientiam, et omnem ordinet potestatem. Qui
 de potestate iniquissimi Pilati adversus se
*Non haberes in me potestatem, nisi datum tibi
 desuper (Joan. xix, 11).* Scientias itaque appro-
 s, sed fallaciis abutentium resistimus. Non
 , teste Tullio, mediocriter errant, qui ex vitio
 nis scientiam culpant. Sic enim cum de re-
 nsione argumentationum in rhetorica doce-
 it inter cætera: « Non ad id quod instituitur
 modabitur aliqua pars argumentationis, si res
 ominis vitio vituperabitur, ut si quis doctri-

A nam ex alicujus docti vitiis reprehendat. » Nullos
 autem sacris litteris eruditos ignorare arbitror, plus
 in sacra doctrina spirituales viros, ex ipso scientiæ
 studio, quam ex religionis merito profecisse, et quo
 quisque sanctorum ante conversionem suam am-
 pliorem sæcularium litterarum scientiam habuerat,
 post conversionem suam eum amplius in sancta
 eruditione valuisse. Paulus quippe apostolus licet
 non major merito, quam Petrus videatur: confes-
 sor Augustinus quam Martinus: tanto tamen ulter-
 que altero majorem in doctrina gratiam post con-
 versionem habuit, quanto antea majore litterarum
 scientia pollebat. Ex quo præcipue sæcularium
 quoque litterarum studium divina dispensatione
 commendari arbitror, non solum per utilitatem
 quam continent, verum ne a donis ejus alienæ vi-
 dentur, si ad nullum eis commodum verteretur.
 Novimus tamen et ab Apostolo dictum quia *scientia
 inflat (I Cor. viii, 1)*, id est superbiam generat. Sed
 ex hoc præcipue bona esse convincitur, quia in ma-
 lum superbiæ conscius sui tribuit. Sicut enim
 nonnulla sunt bona, quæ nonnisi ex malo prove-
 niunt: ita nonnulla sunt mala quæ ex bono origi-
 nem trahunt. Pœnitentia quippe, seu correctionis
 satisfactio cum bonæ sint, ita malum factum comi-
 tantur, ut nonnisi ab eo nasci possint. E contrario
 superbia sive invidia cum sint pessimæ, nonnisi a
 bonis initium habent. Nemo quippe nisi ex bonis
 quæ se habere cognoscit, in superbiam extollitur,
 et nemo alteri nisi pro bonis ejus invidet. Unde et
 Lucifer ille, qui mane oriebatur, tanto ad super-
 biendum pronior exstitit, quanto cæteris angelicis
 spiritibus per sapientiæ vel scientiæ claritatem su-
 perior fuit: nec tamen ideo sapientiam vel scientiam
 de naturis rerum, quam a Deo acceperat, ma-
 lam dici convenit; licet ille superbiendo male illa
 usus sit. Sic et cum quislibet de philosophia vel do-
 ctrina sua superbit, non ipsam culpam scientiam
 debemus, propter adjunctum vitium; sed unum-
 quodque secundum se pensari convenit, ne forte
 indiscrete agentes propheticam illam maledictionem
 incurramus: *Væ his qui dicunt bonum malum
 et malum bonum, ponentes lucem tenebras, et tene-
 bras lucem! (Isa. v, 20.)*

D Hæc adversus illos dicta sufficiant qui suæ impe-
 ritæ solatium quærentes, cum nos aliqua de philo-
 sophicis documentis exempla vel similitudines in-
 ducere viderint, quibus planius quod volumus fiat,
 statim obstrepunt quasi sacræ fidei et divinis ratio-
 nibus ipsæ naturæ rerum a Deo conditarum ini-
 micæ viderentur, quarum videlicet naturarum maxi-
 mam a Deo peritiam ipsi sunt a Deo philosophi
 consecuti: ut cum sancti doctores allegoriarum
 mysteria in ipsis animalium vel quarumlibet rerum
 naturis investigent, juxta ipsorum philosophorum
 dicta has assignent, dicentes quidem hanc hujus
 vel illius rei esse naturam, sicut physicæ sriptores
 tradiderunt. In tantum vero in ipsa factura sua de-
 lectatur Deus, ut frequenter ipsis rerum naturis

quas creavit, se figurari magis quam verbis nostris quæ nos confinximus aut invenimus exprimi velit, et magis ipsa rerum similitudine, quam verborum nostrorum gaudeat proprietate, ut ad eloquentiæ venustatem ipsis rerum naturis juxta aliquam similitudinem pro verbis Scriptura malit uti, quam propriæ locutionis integritatem sequi.

Nemo itaque me culpæ præsumat, si ad propositum nostrum ostendendum aliquas vel ex nobis vel ex philosophis similitudines induxero, quibus facilius aperire quod desidero possim. Scriptum quippe est: Fas est et ab hoste doceri; et cum intelligentiæ deservimus, modis omnibus curandum est, ut quoad possumus facilius studeamus. Unde est illud beati Augustini consilium in *iv De doctrina Christiana*, ubi quidem Christianæ doctrinæ modos exsequitur ac docet: « Non curante illo, » inquit, « qui docet quanta eloquentia doceat, sed quanta evidentia. Diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora, unde ait quidam, cum de genere tali elocutionis ageret, esse in eo quamdam diligentiam negligentem. » Item: « Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis, cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt, propter quos, ut intelligant, loquimur? Qui ergo docet vitabit verba omnia quæ non docent. » Item: « Insignis est indolis in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest? aut quid obest lignea, si hoc potest, quando nihil quærimus nisi patere quod clausum est? »

At sicut erroneam penitusque irrationabilem esse talium reprehensionem non ambigimus: ita et eorum impietatem maximam impietatem profite-mur, qui donum Dei maximum quod ex collatione scientiæ susceperunt, improbitate sua culpam faciunt atque vilescere, et immeritam atque innocentem artem in suæ culpæ trahunt participationem, quod quondam et de rhetorica contigisse in ipsa statim Tullius rhetorica meminit, et nos quotidie modo de dialectica fieri non ignoramus. Quippe sicut illam malitiosorum oratorum solertia omnibus fere bonis hominibus odiosam fecerat, propter incommoda scilicet civitatibus per eam frequenter illata: ita et jam fere omnibus religiosis contemptibilem reddidit dialecticam impudentium scholarium ejus vita et garrulitas, sanctam Dei civitatem, quæ est Ecclesia, plurimum conturbantium. Qui dum intolerabili verbositate gloriam sibi comparare nituntur, non sinit miseros animadvertere singularis eorum superbia, in quantam secum ignominiam ipsam de qua gloriantur artem deficiunt. Adversus impudentiam quorum et Tullius in secundo Rhetoricæ, ad Herennium invectus ait, de causa scilicet ambigui scripti disserens hoc modo: « Sunt qui arbitrentur ad hanc causam tractandam

A vehementer pertinere cognitionem amphibologiarum eam quæ a dialecticis profertur. Nos vero arbitramur non modo nullo adjumento esse, sed potius maximo impedimento. Omnes enim illi amphibologias occupant eas, quæ etiam parte ex altera sententiam nullam possunt interpretari. Itaque et alieni sermonis molesti interpellatores, et scripti tum odiosi, tum obscuri interpretes sunt, et dum caute et expedite loqui volunt, infantissimi repertiuntur. Ita dum metuunt in dicendo ne quid ambiguum dicant, nomen suum pronuntiare non possunt. Verum horum pueriles opiniones rectissimis rationibus cum voles refellemus. Impræsentiarum hoc interdicere non alienum fuit, ut hujus infantis garrulam disciplinam contemneremus. » Sed nec ipse maximus eorum præceptor Aristoteles sophistas ipsorum importunitates reticuit dicens in primo Peri.: « Et quæcunque, inquit, cætera talium determinamus contra argumentorum sophisticas importunitates. »

B His et illa saluberrima tam apostoli Pauli quam Ambrosii adhortatio consonat libro *ii De fide ad Gratianum imperatorem* sic continens: Scriptum est: *Cavete ne quis vos deprædetur per philosophiam et inanem seductionem secundum traditionem hominum et secundum elementa hujus mundi, et non secundum Christum (Col. ii, 8).* » Omnem enim vim venenorum suorum in dialecticis disputationibus constituunt, quæ philosophorum sententia definitur non astruendi vim habere, sed studium destruendi. Sed non in dialectica placuit Deo salvum facere populum suum. Regnum enim Dei in simplicitate fidei est, non in contentione sermonis. » Quam etiam B. Ambrosii sententiam in eadem adhortatione, responsiones Adriani papæ contra objectiones quorundam ad Carolum, capite 49, ita commemorant: « Omnem vim venenorum suorum in dialectica disputantes ponunt hæretici. Quæ philosophorum sententia definitur, non astruendi vim habere, sed studium destruendi, etc. » Item: « Aufer hinc argumenta ubi fides sequitur (72), etiam ipsis gymnasiis suis jam dialectica taceat. Non quæro quid loquantur philosophi, requiro quid faciant. Soli in suis gymnasiis remanserunt. Vide quam fides argumentis præponderet. Illi quotidie a suis consortibus deseruntur, qui copiose disputant: isti quotidie crescunt qui simpliciter credunt. Non creditur philosophis, creditur piscatoribus. Non creditur dialecticis, creditur publicanis. Illi voluptatibus et deliciis orbem ligarunt, isti jejuniis et doloribus exuerunt. Plures itaque jam cæpit illicere injuria quam voluptas. » Item de Arianis: « Nonne ex philosophia omnem impietatis suæ traxerunt colorem? » Et Apostolus ad Corinthios: *Si quis, inquit, contentiosus videtur esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque Ecclesia Dei (I Cor. ii, 16).* Et ad Timotheum primam scribens Epistolam, diligenter eum ad ultimum admonet,

(72) Lege ut apud Ambrosium, ubi fides quæritur.

ut summopere inusitata verba quasi profana et falsa scientiæ laqueos devitet, per quos a fide quosdam jam excidisse asserit dicens: *O Timothee, depositum custodi, devitans profanas vocum novitates, et opponens falsi nominis scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem exciderunt* (I Tim. vi, 20). Idem ad eundem in secunda: *Hæc commoneo [V. commone], testificans coram Deo, noli verbis contendere, in nihil utile est, nisi ad subversionem audientium. Profuna autem et vaniloqui devita, multum enim proficiunt ad impietatem, et sermo eorum ut cancer serpit* (II Tim. ii, 14). Item: *Juvenilia autem desideria fuge, sectare vero justitiam, fidem, charitatem, pacem cum his qui invocant Deum de corde puro. Stultas autem et sine disciplina questiones devita, sciens quia generant lites. Servum autem Dei non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, jocibilem, patientem, cum modestia corripientem eos qui resistunt* (Ibid., 22-25). Unde et ab his quos obstinatos atque importunos viderimus circatores declinare nos Veritas admonet, dicens: *Nolite sanctum dare canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent pedibus suis, et conversi dirumpant vos* (Matth. vii, 6).

De illis autem, quos devotos ad inquisitionem veritatis percipiendæ viderimus, ut eis scilicet per rationes satisfacere studeamus, Petrus apostolus admonet dicens: *Dominum autem Christum sanctificare parati, semper ad satisfaciendum omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est fide et spe* (I Pet. iii, 15). Et coapostolus ejus Paulus: *Sermo, inquit, vester in gratia conditus sit sale, ut sciatis, quomodo oporteat vos unicuique respondere* (Coloss. iv, 6). Aliud quippe est conferendo veritatem inquirere, aliud disputando contendere ad ostentationem. Illud quippe devotionis est studium ad ædificationem; hoc elationis impetus ad gloriationem. Ibi scientiam quam non habemus percipere nitimur, hic eam ostentare quam nos habere confidimus. Quo enim est excellentius scientia bonum, facilius ad elationem trahit, juxta illud Apostoli, *Scientia inflat, charitas ædificat* (I Cor. viii, 1). Unde et magnus ille apostata angelus, qui pro majori perspicacitate intelligendarum naturarum rerum cæteris a propheta prælatus est, et præ nimia scientiæ illuminatione Lucifero comparatus, dicente propheta: *Tu Lucifer, qui mane oriebaris, etc.* (Isa. xiv, 12). Quanto majori præditum sapientia se conspexit tanto facilius altiusque intumuit, et prostratus deterius ruit. Cujus, ni fallor, imaginem inter universos philosophos dialectici sibi hoc tempore vindicant, quasi magis egregiam adepti philosophiam, quia magis verbosam. Hi, inquam, tam Deo infesti quam hominibus ingrati, sicut scriptum est: *Vir linguosus non dirigitur in terra, etc.* (Psal. cxxxix, 12). Et Boetius: « Si arrogans est, » inquit, « odiosus est. » Ex arrogantia enim quique fit odiosus. Hæc quidem omnis peccati initium angelum primum, ut dicimus, statim

a Conditoris sui visione, hoc est a vera beatitudine expulit. Quæ sicut illum apostatæ fecit ita et multos et adhuc per hæresim acquirit. Non enim ignorantia hæreticum facit, sed superbia, ut quis videlicet ex novitate aliqua nomen sibi comparare desiderans, aliquod inusitatum proferre gloriatur, quod adversus omnes importune defendere nititur, ut superior omnibus videatur, aut ne confutata sententia sua, inferior cæteris habeatur. Unde Augustinus in libro *De utilitate credendi*, hæreticum diligenter describens: « Hæreticus [est], inquit, ut mea fert opinio, qui alicujus temporalis commodi, et maxime gloriæ principatusque sui gratia, falsas et novas opiniones vel gignit vel sequitur. » Idem in viii *De civitate Dei*: « Qui in Ecclesia aliquid pravum sapiunt, si correcti contumaciter resistunt, et sua pestifera dogmata emendare nolunt, sed et defendere persistunt, hæretici fiunt. » Item idem in epistola ad Optatum: « Si de anima, » inquit, « falsitatis assertio proferatur, et fallacitas mendacem, et falsitatis importuna defensio hæreticum facit. » Idem super Genesim: « Non ob aliud sunt hæretici, nisi quod Scripturas canonicas non recte intelligentes suas falsas opiniones contra earum veritatem pervacaciter asserunt. »

Ad quod tanto facilius professores dialecticæ pertrahi solent, quanta se amplius rationibus armatos esse autumant, et tanto securiores liberius quodlibet aut defendere, aut impugnare præsumunt. Quorum tanta est arrogantia, ut nihil esse opinentur, quod eorum ratiunculis comprehendere aut edisseri nequeat, contemptisque universis auctoritatibus, solis sibi credere gloriantur. Quod enim id solum recipiunt, quod eis ratio sua persuadet, profecto sibi solis acquiescunt, quasi eos habeant oculos, qui in nullis caligare noverint. Adversus quales illud Augustini dicitur super xxxix psalmum: « Nonne superbus inveniris, cum dicis: Primo videam et sic credam? » Quibus, quod mirum est, ex scientia ignorantia generatur, ut contrarium virtus pariat. Scientiam quippe superbia, superbiam cæcitas comitatur, cum quis videlicet donum maximum, quod a Deo recepit, sibi ascribit, et non recognoscendo dantem, amittit datum; et tanto postmodum deterior fit, quanto melior ante factus factori gratias agere contempsit. Justum quippe est ut cui plus committitur, plus ab eo exigatur. Tali vero justam excæcationem, et sensus et vitæ reprobæ ignominiam Apostolus conspiciens ait: *Qui cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipientes eorum... Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt... propter quod tradidit illos Deus in passiones ignominie, etc.* (Rom. i, 21-26.) Et Psalmista de hujusmodi contentionis elatis, qui se quasi magistros et principes aliorum æstimant: *Effusa est, inquit, contemptio super principes, et errare fecit eos in invio et non in via* (Psal. cvi, 40.) Hæreticus

quippe, ut aiunt, *electus* interpretatur, eo videlicet quod nemo hæreticus fiat, nisi quem propriæ elationis æstimatio cæteris præferat, ut jam de communione aliorum videri erubescat. Unde Isidorus Etymologiarum libro IV, cap. 3: « Hæresis, » inquit, « Græce ab electione vocatur, quod scilicet unusquisque sibi eligat quod melius sibi esse videtur. » Ac si diceret, non spiritum Dei, sed suum sequentes. Omnem autem elatum sicut impatientem, ita et contentiosum necesse est esse, cum quis ei quoquomodo resistere cœperit. Et hæc quidem ea est contentio, quæ, ut supra meminimus, hæreticos facit. Unde Gennadius De orthodoxa fide ecclesiasticorum dogmatum, cap. 7 ita dicit: « Quolibet quis acquiescat modo, non est hæreticus, nisi in contentione hæreticus fiat. » Idem De unico baptismo libro IV: « Justum, non hæreticum, dico nisi manifesta sibi doctrina Catholicæ fidei resistere maluerit, et illud quod tenebat elegit [f. elegerit]. » De talibus quidem electis Psalmista commemorat dicens: *Et non communicabo cum electis eorum* (Psal. CXL, 4). Quam Apostolus quoque sententiam prosecutus scribens ad Titum ait: *Hæreticum hominem post unam et secundam correptionem devota, sciens quia subversus est qui ejusmodi est, et delinquit, cum sit proprio judicio condemnatus* (Tit. III, 10). Quippe qui seipsum magis ad contentionem præparat, quam ad disciplinam; et magis gloriam suam desiderat, quam salutem; et se opportune contendere apud se recognoscit, proprio eum judicio ipsa ejus conscientia accusat.

Hæc illi effrenes et indomiti circatores attendant, qui singulari superbiæ cornu erecti, in solum etiam conditorem irruentes, posuerunt in cælum os suum, a fallaciis quorum simplicitatem fidelium protegi precatur qui ait: *Salva me ex ore leonis, et a cornibus unicornium humilitatem meam* (Psal. XXI, 22). A quibus et summopere Apostolus cavendum admonet, hoc est a fallaciis ipsorum providendum dicens: *Cavete ne quis vos decipiat per philosophiam inanem secundum elementa mundi* (Coloss. II, 8), ac si diceret: Providete ab argumentis eorum, qui de singulari et incorporea Divinitatis natura ad similitudinem corporum ex elementis constantium ratione præsumunt, non tam pro percipienda veritate, quam pro philosophiæ suæ ostentatione: ideoque ad ejus notitiam minime assurgunt, qui superbis resistit semper, et humilibus dat gratiam. De talibus in Proverbiis scriptum est: *Abominatio Domini est omnis illusor, et cum simplicibus sermocinatio ejus* (Prov. III, 32). Illusores ipse deludet, et mansuetis dat gratiam suam. Unde et Veritas ipsa: *Confiteor tibi, inquit, Pater cæli et terræ, qui abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis* (Matth. XI, 25). Et Apostolus. *Scriptum est inquit, Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo* (I Cor. I, 19). Item: *Nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi? Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sa-*

piantiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes (ibid., 20). Et post aliqua: *Videte, inquit, vocationem vestram, fratres, quoniam non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; et infirma mundi elegit, ut confundat fortia, et ignobilia mundi et contemptibilia elegit, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non gloriatur omnis caro in conspectu ejus, ut quemadmodum scriptum est: Qui gloriatur in Domino gloriatur* (ibid., 26). Unde et consilium de via disciplinæ per humilitatem arripienda in eadem adnectit Epistola, dicens: *Nemo se seducat. Si quis autem videtur inter vos sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat ut sit sapiens. Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim: « Comprehendam sapientes in astutia eorum* (I Cor. III, 18). » Et iterum: *Dominus novit cogitationes hominum quia vanæ sunt. Itaque nemo gloriatur in hominibus* (ibid., 20). Et post pauca cum omnia bona divinæ tribueret gratiæ: *Quid habes, inquit, quod non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?* (Ibid., IV, 7.) Et alibi: *Noli altum sapere, sed time* (Rom. XI, 20).

Qui etiam ea maxime, quæ ad notitiam Dei attinent, non nisi eo revelante percipi posse quam soli mundicordes conspiciere valent, valida similitudine convincit, dicens: *Quis scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est?* (I Cor. II, 11.) Ita et quæ Deo sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei, præsertim cum nec minimum aliquid doceri quis valeat, nisi eo nos interius illuminante qui nisi mentem instruat interius, frustra qui docet aerem verberat exterius. Quid enim quod cum alicujus doctoris verba æqualiter ad aures diversorum perferuntur, nec tamen æqualiter ab eis intelliguntur, nisi quod quibusdam præsto est interior magister, quibusdam minime, qui quos vult etiam sine sono docet? De hujus quidem magistri sapientia ipse Sapientiæ liber continet ita: *Sentite de Domino in bonitate, et in simplicitate cordis querite illum: quoniam invenitur ab his qui non tentant illum: apparet autem eis qui fidem habent in illum. Perversæ enim cogitationes separant a Deo: quoniam in malevolam animam non introibit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis* (Sap. I, 1-4). Et Apostolus: *Animalis, inquit, homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei* (I Cor. II, 14). Sed juxta Psalmistam: *Intellectus bonus omnibus facientibus eum* (Psal. CX, 10), hoc est illis qui quod bene intelligunt, operatione implere satagunt, ut ex hoc aperte doceamur, plus per intelligentiam apud Deum ex religione vitæ, quam ex ingenii subtilitate proficere. Alioquin Dominus sibi plus humanum ingenium, quam sanctitatem vitæ placere ostenderet. Quippe quod plus de Deo a nobis sentitur, plus a nobis diligitur, et cum profectu intelligentiæ charitatis accenditur flamma, licet hi qui simplices atque idiotæ

identur, et ideo vehementer sint ferventes, A
um exprimere an disserere queant, quantum
lligentia divina inspiratio confert. Hoc uti-
illi attenderent, qui imprudenter magisterii
in divina Pagina sibi arrogant, cum vitam
endent, et cum carnaliter et spurce vivant,
m divinorum ænigmatum intelligentiam
relatam, et cœlestia sibi arcana commissa
ntiuntur, ac si se templum Spiritus sancti
ime jactent! Quorum saltem impudentiam
n Christianorum gentiles conterant philo-
ui normam Dei non ratiocinando, sed magis
vendo acquirendam censebant; et ad eam
; potius quam verbis nitendum esse. Unde
B, ut jam præfati sumus, nolebat immundos,
cupiditatibus animos se in divina conari,
n quidem ab eis causas rerum videbat in-
guas non nisi in Dei voluntate esse credebat,
purgandæ bonis moribus vitæ censebat in-
a. Cujus et ipse non immemor Augustinus
æ, libro primo super Genesim, contra ca-
; Manichæorum, ipsam quoque aliis expli-
erbis hoc modo: « Qui dicit: Quare Deus
cælum] et terram? respondendum illi est:
luit. Voluntas enim Dei causa est cœli et
t ideo major quam cælum et terra. Qui au-
sit: Quare voluit? majus aliquid quærit
st voluntas Dei. Nihil autem majus inveniri
Ac si voluntatem Dei nosse quique deside-
it amicus Deo, quia si voluntatem hominis
ellet, cujus amicus non esset, omnes impru-
i aut stultitiam deriderent. Non autem effi-
nicus Dei, nisi purgatissimis moribus, et illo
æcepti, de quo dicit Apostolus: *Finis au-
cepti est charitas de corde puro et conscientia
fide non facta* (I Tim. 1, 5); « quam isti si
it, non essent hæretici. »
tam etiam in Deum reverentiam Socrates
it, ut ei videlicet omnia nostra tribuerit, at-
rripserit bona, maxime ea quæ ad perci-
veritatis attinent discretionem, ipsemet pro-
cujus persona in Timæo Platonis intro-
it supra quoque meminimus, omnem intel-
m et rationem in omni veritate discutienda
simplici obsecratione petendam censet: in D
ut eos omnes pro furiosis et inexplandis
qui in omnibus recte agendis divinam non
it opem. In quo aperte se nihil ex se posse,
divinæ beneficio gratiæ protestatur. Audiant
philosophorum consilium hi qui se philo-
profitentur. Audiant magistros suos qui con-
t sanctos, ut si videlicet cupiunt Deum in-
e, velint ad intelligendum se bene vivendo
are, et viam humanitatis [f. humilitatis] ar-
qua sola ad celsitudinem illam intelligentiæ
ir, nunquam pervenitur quandiu in hac mor-
ne vivitur. *Corruptibile enim corpus aggravat
, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa
n libro Ecclesiastes legitur tractavi.*

cogitantem (Sap. 1x, 15). Unde et Dominus Moysi
quærenti faciem ejus videre respondit: *Non vide-
bit me homo et vivet* (Exod. xxxiii, 20). Ipsa quippe
visio Divinitatis ipsa est futura beatitudo, de qua
dicit Apostolus: *Nunc videmus per speculum in æni-
gmate; tunc autem facie ad faciem* (I Cor. xiii, 12).
Et alibi: *In quem desiderant angeli prospicere* (I
Petr. 1, 12). Sed et cum dictum est: *Tollatur im-
pius ne videat gloriam Dei*, tale est, ne videndo frua-
tur, quia videre frui est. Tanta est enim illius glo-
riæ beatitudo, ut nemo eam videre queat, qui si-
mul non sentiat. Unde et Psalmista: *Satiabor*, in-
quit, *cum apparuerit gloria tua* (Psal. xvi, 15).
Tunc quidem implebitur quod ipsa Sapientia Dei
promittit dicens: *Si quis diligit me, diligetur a Pa-
tre meo, et ego diligam eum et manifestabo ei mei-
psum* (Joan. xiv, 21). Nisi enim se ipse Deus mani-
festet, nec tunc natura nostra eum videre sufficit;
nec nunc mortales omni spurcitia peccatorum pleni
ratiunculis suis comprehendere incomprehensibi-
lem nitantur, qui nec seipsos nec quantulæcunque
naturam creaturæ discernere ratione sufficiunt.
Quod etiam maximus ille sapientium considerans
in Ecclesiaste profitetur dicens: *Cunctæ res diffi-
ciles, nec potest eas omnes homo explicare sermone*
(Eccli. 1, 8). Idem in eodem: *Ego Ecclesiastes fui
rex Israel in Jerusalem, et proposui in animo meo
quærrere et investigare sapienter de omnibus, quæ
sunt sub sole* (ibid., 12). Item: *Et apposui cor
meum, ut scirem sapientiam et intelligerem disten-
sionem quæ versatur in terra, et intellexi quod om-
nium operum Dei nullam possit invenire homo ratio-
nem eorum quæ sunt sub sole, et quanto plus labo-
raverit ad quærendum, tanto minus inveniet, etiamsi
dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire. Omnia
hæc tentavi* (73) *in corde meo, ut curiose intelligerem*
(Eccli. viii, 16, 17; ix, 1). Et idem: *Cuncta ten-
tavi in sapientia. Dixi, Sapiens efficiar, et ipsa lon-
gius recessit a me, multo magis quantum erat et altu
profunditas, quis inveniet eam?* (Eccli. vii, 24, 25.)
Ac si aperte magnus ille sapiens profiteatur, se in
omnibus rerum naturis investigandis et ratione dis-
cutientis insufficientem atque imbecillum reperiri,
qui prius ad hoc se sufficere arbitrabatur, et sum-
ma præditus sapientia videbatur.

Consule etiam ipsam Sapientiam, et attende quid
de hoc ipsa consulat; illam, inquam, quæ a quo-
dam summo sapiente singularis et maxima prædi-
catur, ut magis divina quam humana videatur, ubi
scilicet in libro Sapientiæ scriptum est, summo illo
Sapiente ita dicente: *Mihi dedit Deus dicere ex
sententia, et præsumere digna horum quæ mihi dan-
tur.... Ipse erim dedit mihi horum quæ sunt scien-
tiam veram, ut sciam dispositionem orbis terrarum,
et virtutes elementorum, initium et consummationem
et medietatem temporum, vicissitudinum permuta-
tiones, et consummationes ipsorum* (74), *anni cursus
et stellarum dispositiones, naturas animalium, et iras,*
(74) *In libro Sapientiæ commutationes temporum.*

bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum, A differentias virgultorum, et virtutes radicum. Et quæcunque sunt abscondita et improvisa didici (Sap. vii, 15-21).

Ecce quanta sit hæc sapientia, et quam longe omnem humanum exsuperet sensum. Sed attende quid in sequentibus et ipsa dicat: *Cogitationes, inquit, mortalium timidæ, et incertæ providentiæ nostræ. Corpus enim quod corrumpitur aggravat animam, et deprimit terrena inhabitatio sensum multa cogitantem, et difficile æstimabimus quæ in terra sunt, et quæ in prospectu sunt inveniemus cum labore. Quæ in cælis sunt autem quis investigabit? (Sap. ix, 14-16.)* Ille, inquam, maximus ac studiosissimus naturæ indagator, cui incomparabiles opes, cui pacem ac sospitatem continuam, is quoque qui sapientiam ei largitus est contulit, nequa forte necessitatis sollicitudo, ne qua periculorum instantia studium ejus præpediret. De hujus quidem sapientia ac studio liber tertius Regum sic continet: *Et præcedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium et Ægyptiorum; et erat sapientior cunctis hominibus, et nominatus universis gentibus per circuitum. Locutus est quoque tria millia parabolas; et fuerunt carmina ejus quinque millia; et disputavit super ligna a cedro quæ est in Libano usque ad hysopum quæ egreditur de pariete, et disseruit de jumentis et volucris, et reptilibus, et piscibus. Et veniebant de cunctis populis ad audiendam sapientiam Salomonis, et ab universis regionibus terræ (III Reg. iv, 30).* De cujus etiam incomparabili divitiarum affluentia inter cætera eodem subscriptum est libro: *Sed et universa vasa, de quibus potabat rex Salomon, erant argentea, et universa suppellex domus saltus Libani de auro purissimo. Non erat argentum, nec alicujus pretii putabatur in diebus Salomonis (III Reg. x, 21).* Item post pauca: *Fecitque ut tamen esset abundantia argenti in Jerusalem, quanta lapidum et cedrorum præbuit multitudinem, sycamoros quæ nascuntur in campestribus (III Reg. x, 27).*

Miræ quidem opes Salomonis, mira opera quæ construxit, sed mirabilior sapientia, qua cum modico præesset regno, tantas congregavit. Quem etiam per exorcismos quos invenit, seu per quasdam naturæ rerum vires occultas quas cognovit, dæmonibus quoque ipsis certum est dominari. Sic in octavo Judaicæ Antiquitatis libro Josephus narrat, et seipsum id visu probasse perhibet, abstracto videlicet dæmonio per nares cujusdam quem vexabat, immisso annulo ipsius naribus, cui suberat radix Salomonis.

Cum itaque tantæ excellentia sapientiæ cunctas res adeo difficiles esse intelligat, ut explicari sermone nullatenus possit, quasi illud philosophicum et ipse clamet: « Latet omne verum, » perpende quisquis es quanta præsumptio sit de eo, quod cuncta transcendit humana, discutere ratione, nec aliter acquiescere velle, donec ea quæ dicuntur,

aut ex sensu aut ratione humana sint manifesta. Quod est penitus fidem et spem tollere, cum utramque de non apparentibus esse constet: Unde Ambrosius: *Si ratione convincor, fidem abnuo.* Et Apostolus: *Fides, inquit, est substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium (Hebr. ix, 1).* Et alibi: *Spes autem quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quomodo sperat? (Rom. viii, 24.)* Ex quo liquidum est tales omnium hominum miserimos esse, qui tam fide quam spe destituti, nec cum philosophis immortalitatem animæ credent, nec Deum remuneratorem honorum expectabant, toti sensuum experimentis dediti sicut pecora; et cum pecoribus suam ponentes sortem, quæ cum carne penitus deficient, atque hic omnino moriuntur. Ad hæc quippe recipienda et credenda nec sensuum experimentis, nec humanis cogitationibus poterunt, sed sola auctoritate sunt conducendi. Quod si ex auctoritate his acquiescunt quibus tamen ratione satisfieri non potest, cur de Deo ista reprobant quæ tot testimoniis tantorum comprobata sunt sapientium? Scimus omnes in his quæ ratione discuti possunt, non esse necessarium auctoritatis judicium. Id quoque pro ratione satis esse debet, ut qui cuncta longe transcendit per omnia, humanæ discussionis atque intelligentiæ vires excedat, et quod capi non potest loco, humano non comprehendatur animo. Quæ etiam major indignatio fidelibus habenda esset, quam eum se habere Deum profiteri, quem ratiuncula humana possit comprehendere, aut mortalium lingua disserere? Hoc autem nec ipsos latuit philosophos, quorum maximus in Timæo suo ait: « Opificem genitoremque universitatis tam invenire difficile est, quam inventum impossibile est profari digne. » Qui etiam cum noyn [נוֹן] ex Deo natam esse assereret, id explicare non præsumpsit, quod in explicabili modo esse cognovit atque professus est, sed tantum de ineffabili illa generatione dixit, quantum voluntas divina permisit. Qui etiam, teste Macrobio, quid sit Deus dicere non est ausus: hoc solum de eo sciens, quod sciri qualis sit ab hominibus non possit: qui nec ab ipsis spiritibus cælestibus majori sapientia præditis plene cognoscitur. Unde Augustinus libro Quæstionum veteris et novæ legis: « Cherubim, inquit, et seraphim non comprehendunt penitus quid Deus sit; quia nemo novit Patrem nisi Filius. » Hermes quoque, cum de Filio Dei supra loqueretur adjunxit: « Cujus nomen non potest humano ore narrari. » Hinc est enim quod merito Deum appellabat *Ignotum*, quasi qui a paucis vel summis sapientibus intelligeretur aut crederetur, nec in communem vulgi veniret opinionem: cui nec simulacrum juxta Macrobius, ausi sunt constituere: quem etiam, juxta philosophos, soli mundicordes et purgati animi conspicere possunt: de quo et Lucanus ait: « Incerti Judæa Dei, hoc est absconditi atque ignoti: cujus quidem ignoti Dei aram magnus philosophus Dionysius Areopagita

apostolo apud egregiam studiis civitatem A usque opus sit secundum divinæ consilium Providentiæ, et aliquorum sincera devotio tum orationibus, tum bonis operibus id promeruerit. Interim autem, dum ratio latet, satisfaciet auctoritas, et ea notissima atque maxima propositio de vigore auctoritatis in ipso corporis artis a philosophis tradita conservetur : « Quod omnibus, vel pluribus, vel doctis videtur hominibus, ei contradici non oportere. »

e fuit media nulli concessa potentum

Deum mitis posuit clementia sedem, etc.

ad hæc responsuri sunt professores dialecticillud ratione conantur discutere quod prædoctores eorum perhibent explicari non posse? bunt doctores suos, quia inspiratam sibi a Deo tem non tacuerunt, quam tamen ipsimet edison posse profitentur, et tanto id venerabilius runt, quanto amplius ipsum omnem humanã B gentiæ exsuperat sensum. Non pudebat eos eri se multa audire vel etiam dicere, et vera ri, quæ non sufficerent disserere. Qui etiam obscuritate ænigmatum gaudebant, sicut supra rimus, ut in his quoque quæ facile possent ri, litteræ velamen obducerent, ne scilicet vel aperta veritas ex facilitate intelligentiæ aneretur. Unde et Macrobius in argumentum arum locutionum philosophorum illud asit (75) : Quomodo Numenio philosopho iratamnum apparuerint numina, ipsæque Eleuteiæ in habitu meretricio visæ sint ei ante lueconsistere, et querentes ab ipso se adyto tiæ per eum vi fuisse abstractas, eo videlicet de eis ille aperta sit interpretatus expositione, sicut alii de eis mystice et involute sit locu- C utinam vel per somnium et isti, qui se phios profitentur a præsumptione sua compesce-; ut veri et summi numinis incomprehensimajestatem esse non negarent, nisi eam discuti audirent! Sed fortasse, inquit, eam veritatem dici attinet ab aliquo, quam

non valet explicare, Gregorius, in *Pastorali*: elligi possit? Mul- « Sunt nonnulli qui dum quidem respondeo. æstimari hebetes nolunt, enim auditor de sæpe in quibusdam inuod non intelligi- quisitionibus plusquam scitat auditorem ad necesse est se exercentes itionem, quod nec ex nimia subtilitate falnisi audiretur. In- luntur. Unde hic quoque o vero facile intel- subditur, vel grandi vel iam parit, si devotio torto naso. Nasus enim Cui se Deus reve- grandis et tortus est didignetur, et sæpe scretionis subtilitas imdivina inspiratione moderata: quæ, dum plus r, vel divina ope- quam decet excreverit, e geritur, non ad actionis suæ rectitudinem eorum fit, per quos ipsa confundit. »

; sed ad commodum aliorum intenditur, sicut raculis supra meminimus. Aliis itaque dicendi data est, aliis intelligendi reservatur, quo-

Credi itaque salubriter debet quod explicari non valet, præsertim cum nec pro magno habendum sit, quod humana infirmitas disserere sufficit, nec pro fide reputandum, quod de manifestis recipimus humana compulsi ratione; nec apud Deum meritum habet, in quo non Deo creditur qui in sanctis loquitur, sed ratiunculis humanis quæ frequenter falluntur, et vix deprehendi possunt quando sint rationes. Unde Gregorius in homilia 26 super Evangelia : « Sciendum, inquit, nobis est, quod divina operatio, si ratione comprehenditur, non est admirabilis, nec fides habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum. » Ad hoc et illud Ambrosii occurrit consilium, De fide ad Gratianum imperatorem, scribentis his verbis : « Mihi impossibile est generationis scire secretum, supra potestates, supra angelos, supra cherubim, supra seraphim, supra omnem sensum est. Scrutari non licet superna mysteria, licet scire quod natus, non licet discutere quemadmodum. » Item idem : « Credere jussum est, non discutere permissum. » Ac rursus adjecit : « Mysterium Patris nec angeli potuerunt comprehendere. » Hinc et beatus Augustinus De fide Symboli ad Laurentium papam scribens, inter cætera ait : « Propheta dicit : *Nisi credideritis, non intelligetis* (Isa. vii, 9). » Item in eodem : « Quomodo sane Deus Pater genuerit Filium nolo discutias, ne te curiosius inferas in profundi hujus arcanum, ne forte dum inaccessæ lucis fulgorem pertinacius perscrutaris, exiguum ipsum quod mortalibus divino munere concessum est perdas aspectum. » Unde et illa excommuniatio Sapientis seu consilium : *Scrutator majestatis opprimetur a gloria* (Prov. xxv, 27). Et Hieronymus super Jeremiam libro vi : « Quid sibi, inquit, in loco hoc voluerit editio Vulgata possem dicere, et sensum aliquem reperire, nisi de verbis Dei humano sensu argumentari esset sacrilegium. » Rursus De baptismo parvulorum Augustinus : « Ubi, inquit, de re obscurissima disputatur, non adjuvantibus divinarum Scripturarum certis clarisque documentis, cohibere se debet humana præsumptio, nihil faciens in alteram partem declinando. » Ad extermum illud nobis opponendum arbitror, ut dicere illi tales velint, se non ideo fidem nostram reprobare, quia probari vel disseri non valet, sed magis quia defendi non potest, cum eam penitus manifestæ rationes stare non permittant. A quibus id requirendum puto,

quid de magistris suis censeant, qui hoc docuerunt, nec falsa esse deprehenderunt. Scimus quidem a solo Boetio omnium argumentationum, quibus nunc utimur traditum esse documentum, et omnium argumentorum vires ab

ipso nos didicisse. Scimus et ipsum de fide Trinitatis diligenter ac philosophice juxta decem prædicamentorum distinctionem disseruisse. Arguent magistrum ipsum rationum, et dicent eum in rationibus oberasse, quas tamen sese ab eis gloriantur didicisse. Non animadvertit magister quod animadvertunt discipuli, quibus scilicet rationibus id quod arguebat impugari posset? Ignosco tam manifestæ talium impudentiæ, quantumlibet jam detrahant nobis qui nec parcere noverunt suis, dummodo simplicitatem fidelium non perturbent, et eisdem laqueis sophismatum, quibus jam ipsi abstracti sunt, in suam alios foveam non trahant. Quod ne forte eveniat, unum superest adversus hanc pestem a Domino petere medicamentum, ut eorum ipse machinamenta dissipet, qui crebro argumentorum suorum ariete verum ipsius templum dissolvere conantur.

Cum itaque talium importunitas corrixariorum, neque sanctorum, neque philosophorum auctoritate compesci possit, nisi humanis rationibus eis resistatur, qui humanis rationibus invehuntur, decrevimus et nos stultis secundum stultitiam suam respondere, et eorum impugnationes ex ipsis artibus, quibus nos impugnant, conquassare. Nam et divino fretus auxilio parvulus David immensum ac tumidum Goliath proprio ejus gladio jugulavit; et nos eodem dialecticæ gladio, quo illi animati simplicitatem nostram impugnare nituntur, in ipsos converso, robur eorum ariesque argumentorum suorum in Domino dissipemus, ut jam minus simplicitatem fidelium aggredi præsumant, cum de his confutati fuerint, de quibus præcipue impossibile eis videtur responderi, de diversitate scilicet personarum in una et individua penitus ac simplici divina substantia, et de generatione Verbi, seu processione Spiritus. De quo quidem nos docere veritatem non promittimus, ad quam neque nos aliquem sufficere credimus; sed saltem aliquod verisimile, atque humanæ rationi vicinum, nec sacræ fidei contrarium, proponere libet adversus eos qui humanis rationibus fidem se impugnare gloriantur, nec nisi humanas curant rationes quas noverunt, multosque facile assentatores inveniunt, cum fere om-

nes animales sint homines, ac paucissimi spirituales. Sufficit autem nobis quocumque modosum morum inimicorum nostrorum robur dissipare, præsertim cum alio modo non possimus, nisi has quas noverunt rationes ex ipsorum artibus afferamus. Absit enim hoc ut credamus Deum, qui malis quoque ipsis bene utitur, non bene etiam omnes artes, quæ ejus dona sunt, ordinare, ut hæc quoque ejus majestati deserviant, quantumcunque male his abundantur perversi! Unde et beatus Augustinus. . . .

. . . . Doctores ecclesiastici sæculares quoque artes, ipsam præcipue dialecticam, sacræ Scripturæ admodum necessarias perhibent. His contra adversarios prælibatis ad propositum festinamus, illo prius a nobis commemorato atque constituto, ne si in tanta obscuritate ratio caligaverit, quæ magis religione, quam ingenio conspicitur, aut tot et tantis subtilissimis inquisitionibus parvitas nostra non suffecerit, aut etiam victa succubuerit, ne ob id, inquam, culpæ aut reprehendere fidem nostram præsumant, quæ minus in se non valet, si quis in disserendo eam deficiat. Nemo etiam mihi præsumptioni imputet, si quod aggressus sum non perfecero; sed piæ ignoscat voluntati, quæ apud Deum sufficit, si facultas desit. Quidquid itaque de hac altissima philosophia disseremus, umbram, non veritatem esse profiteamur, et quasi similitudinem quamdam, non rem. Quid verum sit, noverit Dominus; quid autem verisimile ac maxime philosophicis consentaneum rationibus, quibus impetitur, dicturum me arbitror. In quo quidem si culpis meis exigentibus a catholica, quod absit! exorbitavero intelligentia vel locutione, ignoscat ille mihi qui ex intentione opera dijudicat, parat semper ad omnem satisfactionem de maledictis vel corrigendis vel delendis, cum quis fidelium vel virtute rationis vel auctoritate Scripturæ correxerit. Scio namque quod scriptum est: *Corripit me justus in misericordia et increpabit me, oleum autem peccati*

(76) Qui et alibi suo instruit exemplo nonnquam ad rationes, cum de divinis agitur, transmeare, ubi videlicet cum illis conferimus, qui sacras non admittunt auctoritates. Unde in libro De moribus Ecclesiæ contra Manichæos, cap. 11, ait: «Unde igitur oriar, ab auctoritate, an a ratione? Naturæ quidem ordo ita se habet, ut cum aliquid discimus, rationem præcedat auctoritas. Nam infirma videri ratio potest, quæ cum reddita fuerit, auctoritatem postea per quam firmetur assumit. Sed quoniam cum his nobis res est, qui omnia contra ordinem et sentiunt, et loquuntur, et gerunt; nihilque aliud maxime dicunt, nisi rationem prius esset reddendam, morem illis geram; quod fateor in disputatione vitiosum esse suscipiam. Rationem igitur quæramus quemadmodum sit hominibus vendendum,» etc.

(76) Ita in ms. sed hæc subjicienda videntur verbis Augustini supra relatis.

non impinguet caput meum (Psal. cxi, 5). Et A
roverbiis : *Via vitæ increpatio disciplinæ. Qui
n odit increpationes insipientis est* (Prov. vi, 23,
1). Et iterum : *Qui custodit increpationes, astu-
flet, et qui increpationes odit, morietur* (Prov.
5-9). Et rursus : *Non amat pestilens eum qui
rripit. Si autem corripueris sapientem, intelliget
plinam* (Prov. xv, 12; xix, 25). Item : *Viro qui
pientem dura cervice contemnit, repentinus su-
miet interitus* (Prov. xxix, 1).

imum autem sponendum est totius nostræ dis-
tinctionis thema, et summa fidei breviter conclu-
a, de unitate scilicet divinæ substantiæ ac tri-
e personarum, quæ, in Deo sunt, imo Deus
sunt. Deinde objectiones adversus proposita, B
que solutiones adversus objecta subjiciemus.
t itaque Christianæ fidei religio, tenet et in-
nutabiliter, et credit salubriter, asserit con-
er, profitetur veraciter, unum Deum tres per-
esse, Patrem et Filium, et Spiritum sanctum ;
n, inquam, tantummodo Deum, ac nullo modo
s deos; unum Creatorem omnium tam visibi-
quam invisibilem [f. tam visibilium quam invi-
um], unum principium, et unum bonum,
n dispositorem omnium et Dominum, unum
um, unum omnipotentem, unum immensum ;
r omnia solam prædicat et credit singularita-
unitatis, excepto quod ad trium personarum
et discretionem, id est Patris et Filii, et Spi- C
sancti. In quibus videlicet personis solum-
pluralitatem ac multitudinem seu diversita-
rofitetur, cum in cæteris omnibus, ut dictum
unitatem conservet. Tres quippe personas dici-
ab invicem suis proprietatibus diversas, Pa-
et Filium, et Spiritum sanctum ; sed non tres
aut dominos, et sic unitatem per omnia pro-
ur, excepta multitudine personarum, licet
uæque harum personarum non sit aliqua alia-
et unaquæque in seipsa sit Deus plenus aut
nus, ita ut juxta beati Hieronymi assertio-
De fide scribentis ad Damasum papam, exceptis
vulis quæ proprietatem personarum indicant,
quid de una persona dicitur, de tribus dignis-
possit intelligi. Neque enim Pater et Filius, D
spiritus sanctus, nec ipse et Spiritus sanctus.
Pater est Deus, et Filius Deus, et Spiritus Deus.
deo tres dii sunt aut plures, sed unus solum-
Deus in tribus personis æternaliter atque in-
nutabiliter consistit. Sic et unus creator et
Dominus, et ita in cæteris. Nec refert ad ve-
s enuntiationem, sive unum Deum dicamus de
illis tribus personis, sive de eis simul, cum
et unaquæque ipsarum trium sit unus et idem
cum duabus aliis, et tres simul, hoc est ipsa
tas sit unus Deus, unus Dominus, etc. Est
ie harum trium personarum una et eadem om-
substantia, individua penitus et simplex es-

sentia, una prorsus potentia, una gloria, una ma-
jestas, una ratio, una voluntas, eadem operatio, non
divisa. Unum atque idem per omnia ipsæ sunt, ex-
cepto quod ad differentiam attinet proprietatum,
per quas ipsæ ita ab invicem perpetuo diversæ consi-
sunt, ut nunquam unius personæ proprietas in
aliam transfundatur personam, neque unquam ab
altera communicetur persona : alioquin non esset
proprietas, sed communitas. Proprium autem Pa-
tris a se ipso tantum, non ab alio esse, et coæter-
num sibi Filium æternaliter gignere, vel genuisse.
Filii vero proprium est a solo Patre æternaliter
gigni, seu genitum esse⁽⁷⁷⁾ [Spiritus sancti pro-
prium est procedentem esse a Patre et Filio], non
creatum, non factum, non genitum, sed proceden-
tem tantum. Et hæc quidem est trium personarum
ab invicem discretio, juxta proprietates singula-
rum.

Quædam itaque sic de Deo dicuntur, ut de una
tantum trium personarum et non de pluribus earum
dici possint : et rursus quædam ita de pluribus
personis dici possunt, ut de eis tam divisim quam
conjunctim dicantur, hoc est de eis singulis et de
eis simul ; quædam vero conjunctim tantum. Verbi
gratia Pater, et generans, sive ingenuus de solo
Patre dicuntur, quamvis etiam et Spiritus sanctus,
cum non sit genitus, sit ipse quoque non genitus,
non tamen et ipsum consuevimus dicere ingenitum,
sed solum Patrem, ut tale sit hoc loco dicere inge-
nitum, ac si eum esse non ab alio, sicut priore li-
bello prætaxati sumus. Est itaque hoc loco aliqua
differentia dicere ingenitum, et dicere non genitum ;
sicut aliqua est differentia dicere injustum et dicere
non justum : quippe quod injustum est necesse est
esse non justum, sed non e converso. Lapis nam-
que non justus sicut et non rationalis, nec tamen
injustus dicitur aut irrationalis. Illa quippe infinita
sunt sive abnegative nomina, hæc privatoria. Au-
gustinus tamen de Trinitate libro v, *ingenitum* hoc
nomen abnegative pro non genito ponit, ubi videli-
cet, capite 7, de divinis similiter disserit personis
his quidem verbis : « Quod ergo dicitur ingenitus,
hoc ostenditur quod non sit Filius ; sed genitus et
ingehitus commode dicuntur. Filius autem Latine
dicitur ; sed infilius ut dicatur, non admittit loquen-
di consuetudo. Nihil tamen intellectui demitur, si
dicatur non Filius, quemadmodum etiam si dica-
tur non genitus pro eo quod dicitur ingenitus, ni-
hil aliud dicitur. » Item : « Non ergo jam dicemus
ingenitum, quamvis dici Latine possit ; sed pro eo
dicamus non genitum, quod tantum valet. Non ergo
aliud dicimus, quam non Filium. » Item : « Inge-
nitus porro quid est nisi non genitus ? Sicut enim ge-
nitus non ad seipsum dicitur, sed quod ex Patre
sit ; ita cum dicitur ingenitus, non ad seipsum dici-
tur, sed quod ex genitore non sit ostenditur. »

Ex his itaque liquet Augustinum hoc loco inge-

) Inclusa uncinis desunt in ms., sed debent necessario restitui.

nitum large pro non genito dicere nisi forte diligens lector hoc ad hypothesim per consensum potius deflectat, quam ad veritatis assertionem, ut, quemadmodum supra jam astruximus, Pater et generans sicut ingenuus tantum de solo Patre dici liceat; non etiam non genitus solo Filio (78), et Spiritus sanctus seu procedens a Patre Filio, de solo Spiritu sancto. At vero Deus, Dominus, Creator, omnipotens, immensus, æternus, principium, vita, lumen, et quæcunque ad divinæ naturæ dignitatem attinent, non ad personarum significantiam, tam de singulis personis, quam de eis simul dicenda sunt. Trinitas vero de tribus tantummodo personis simul et conjunctim dicitur, non divisim de una earum, vel de duabus per se, sed de tribus tantum. Neque enim Pater est Trinitas, hoc est tres personæ simul, una tantum, Deus tantum ipse Trinitas est, et Deus ipse Pater, nec tamen ideo Pater est Trinitas. Sic nec Filius nec Spiritus sanctus Trinitas dici potest, sed una tantum in Trinitate persona. Pater itaque et Filius et Spiritus sanctus propria sunt nomina singularum personarum; et Trinitas trium simul proprium est nomen; Deus vero et Dominus et cætera supraposita communia sunt tam singulis personis, quam toti Trinitati. Unum vero nomen est quod singulis personis et non eis simul commune est. Hoc videlicet nomen persona, quod in cæteris minime reperies. Non ergo mirum si et id solitarie hoc nomen possideat, ut ipsum solum ex communibus personarum nominibus pluraliter efferatur. Plures quippe personas dicimus, quia tres personas prædicamus; sed non plures deos aut dominos, licet unaquæque trium personarum in se ipsa Deus sit et Dominus, nec ullo modo una persona sit alia. Plures itaque personæ dicuntur, sed diversitate proprietatum, quas superius singulis personis assignavimus. Plures autem deos aut dominos si diceremus; aut cætera nomina, quæ substantialiter magis de Deo dicuntur, quam relative, hoc est ad seipsum et non ad alium sicut est magnus, bonus, et simul pluraliter efferemus multitudinem diversarum rerum et numerum substantiarum essentialiter diversarum, quare unaquæque Deus et Dominus esset, et magna sive bona explicarem. Unde Augustinus de Trinitate lib. v, cap. 8. « Quapropter illud præcipue teneamus, quidquid a se dicitur divina sublimitas, substantialiter dici: quod autem ad aliquid, non substantialiter sed relative, tantamque vim esse ejusdem substantiæ in Patre et Filio et Spiritu sancto, ut quidquid de singulis ad seipsum dicitur, non pluraliter in summa, sed singulariter accipiatur. Item, Quidquid ergo ad seipsum dicitur Deus, et de singulis personaliter dicitur, et simul de ipsa Trinitate, non pluraliter, sed singulariter dicitur. Quoniam quippe non est aliud Deo esse, et aliud magnum esse, sed hoc idem illi est esse quod magnum esse. Propter-

(78) Hic videtur aliquid deesse, sensusque exigit ut aut quid simile.

A ea sicut non dicimus tres essentias, sic non mus tres magnitudines. Una quippe tantum eadem res est in singulis personis una et indivisa penitus substantia, atque omnino simplex esse cui tres illæ insunt proprietates, secundum personarum consistit diversitas, non aliqua in numero multitudo, cum sit una tantum res singularis atque omnino indivisibilis. Unde sancta individuam dicimus Trinitatem, cum nulla in sit multitudo rerum, sed sola diversitas proprium. Constat itaque tres personas sibi per o coæquales, sicut ei coæternas esse, quia ut dignitatis differentiam habere possunt, quarum dem penitus essentia singularis et individua.

B Constat ex hoc quoque nullam trium personarum ab alia substantialiter esse diversam, vel etiam secundum numerum rerum esse discretam, sed tantummodo proprietate sua diversam esse una alia, non autem substantia dissimilem aut nuda ut Arius putat. Unde est illud Ambrosii De fide Gratianum, libro II: « Apostolus dicit imaginem Patris esse Christum, Arius dicit esse dissimilem et vult ut Pater dissimilem genuerit sui, quas potens qui generare sibi similem non potest. Item: « Imago docet non esse dissimilem. » Non itaque Pater aliud quam Filius vel Spiritus sanctus aut Filius quam Spiritus sanctus, nec in numero divisus. Non est, inquam, aliud in natura, unaquæque trium personarum sit eadem per divina substantia; sed alius est persona, altero, id est in proprietate sua diversus ab eum hic non sit hic qui ille, sed hoc ipsum ille; nec alter alterius proprietatem communit ut supra meminimus: alioquin personas sibi miscendo confunderemus. Sed nec Socrates sit a Platone numero diversus, hoc est ex ditione propriæ essentiæ ab ipso alius, ullo modo ab ipso aliud dicitur, hoc est substantialiter, cum ambo sint ejus naturæ secundum eadem speciei convenientiam, in eo scilicet quodque ipsorum homo est; atque ideo nulla substantiali differentia disjuncti sunt, ut hic aliud sit ille ex diversæ speciei substantia; sed aliud dictum est, in persona, ex discretionem scilicet propriæ substantiæ. Multo minus ergo aliqua personarum, quæ in Deo sunt, dicenda est alia alia, quarum unica est penitus substantia singularis, nullam partium aut formarum diversitatem accipiens. Quippe quod partibus constat, ipsisque naturaliter posterius est ex quibus constituitur et ad esse perducitur, et suum esse contrahit largius super psalmum *De profundis*: « Nulli fidelium dubium esse arbitror divinam substantiam sicut partium constitutione, ita etiam ab omni proprietatis informatione alienam, ut videlicet in nihil esse possit, quod non sit ipsa. » Unde Augustinus in XII De civitate Dei disputans de si-

citare ac sinceritate divinæ substantiæ, ait : « Non propter hoc naturam istam boni simplicem dicimus, quia est Pater in ea solus, aut Filius solus, aut solus Spiritus sanctus, aut sola est ista nominis Trinitas sive subsistentia personarum, sicut Sabelliani putaverunt. Sed ideo simplex dicitur, quia hoc est quod habet, excepto quod relative quæque persona ad alteram dicitur. Nam utique Pater habet Filium, nec tamen ipse est Filius, et Filius Patrem, nec tamen est Pater. In quo vero ad semetipsum dicitur, non ad alterum; hoc est quod habet, sicut ad semetipsum dicitur vivus, habendo utique vitam, et eadem vita ipsa est. Propter hoc utique natura hæc dicitur simplex, quod non sit aliud habens, aliud quod habet sicut in cæteris rebus. Neque enim vas habens liquorem, liquor est; nec corpus color, nec aer lux sive fervor, nec anima sapientia est. Hinc est quod etiam privari possunt rebus quas habent, et in alios habitus verti atque commutari. » Idem in vii Confessionum ad Deum loquens, ait : « Ne cogaris invitus ad aliquid, quia voluntas tua non est major quam potentia. Esset autem major, si te ipso tu ipse major esses. » Item : « Voluntas et potentia Dei Deus ipse est. » Boetius quoque in libro *De Trinitate* cum de summa illa unitate divinitatis loqueretur, in qua non partium nec formarum potest esse diversitas. « Quocirca, inquit, hoc vere unum, in quo nullus numerus, nullum in eo aliud præter id quod est. Neque enim subjectum fieri potest, formæ enim est, formæ vero subjectæ esse non possunt. » Formam itaque Boetius hoc loco dixit divinam substantiam secundum hoc quod nullarum formarum sustentamentum est.

Bene autem omnium theologorum auctoritas divinam substantiam simplicem omnino esse astruxerit, hoc est ab omni accidente, ab omni formæ participatione immunem, ut nihil scilicet in Deo sit, quod Deus non sit. Omne quippe quod naturaliter existit, aut æternum est, ut Deus; aut cœpit ab eo summo principio quod Deus est, ducens exordium; a se quippe nihil est, præter illud a quo sunt omnia. Unde Gennadius (79) *De orthodoxa fide* capite 9 : « Satis est, inquit, Christiano rerum creaturarum causam non nisi credere bonitatem Creatoris; nullamque esse naturam quæ non aut ipse sit, aut ab ipso. » Naturam, ut arbitror, sive rem naturalem dicit, quæ ad humanæ operationis efficaciam non atinet. Nam peccatum et idolum nostra magis dicenda sunt opera quam naturæ. Unde Apostolus : *Scimus*, inquit, *quoniam nihil est idolum in mundo* (I Cor. viii, 4), hoc est non est idolum de universis creaturis Dei, neque ad res naturales, et ad ipsa naturæ opera pertinet, quæ de mundo esse dicuntur, sed ad nostram formationem. Unde et vilium hoc ipsum apparet quod dicitur idolum, quam quod dicitur lignum; cum illud factitium sit, hoc naturale. Si itaque potentia Dei, sive sapientia, aut

etiam pars aliqua, seu aliud aliquid in Deo sit quod Deus non sit, utique ab ipso incœpit, a quo sunt omnia : quod si incœpit aut potentia ejus aut sapientia, profecto ipse qui æternus est existit absque istis, ut videlicet non semper aut potens fuerit aut sapiens, donec scilicet ipse imp... in seipso potentiam cre... aut adhuc insipie... sapientiam sibi credidisset [f. impotens in seipso, potentiam creasset, aut adhuc insipiens sapientiam sibi condidisset]. Quæ cum fecerit absque discretione sapientiæ, quippe quam nondum habebat, utique nonnulla ejus opera irrationabilia sunt. Si quis autem dicat qualitates in Deo sic esse, ut nec Deus sint, nec a Deo factæ, sed in Deo æternaliter permanentes, atque ipsi divinæ substantiæ, in qua sunt, coæternas esse : quærendum restat, utrum ei substantialiter atque accidentaliter insint. Si autem substantialiter, ut scilicet divinam substantiam conficiant, profecto ipso Deo naturaliter priores videntur, cui esse conferunt, sicut rationalitas homine prior dicitur, quia ejus scilicet constitutiva est forma, atque in ipsa ejus constitutione pars quædam formalis est, cujus conventu ad substantiam animalis, quasi ad materiam, homo ipse perficitur.

Nec refert etiam ad constitutionem quæ ex materia venit et forma, sive sapientia quæ inest Deo sit ei substantialis sive accidentalis, dummodo sit forma aliqua in Deo et res diversa ab ipsa divina substantia. Similiter enim homo albus vel corpus album ex homine, vel corpore et albedine constat ad similitudinem materiæ et formæ, sicut ærea statua ex ære et compositione : atque eadem ratione oportet concedi quod Deus sapiens ex ipsa divinitatis substantia et sapientia constitueretur; si videlicet sapientia in Deo res alia esset a Deo, cujus conventu ad substantiam ipsam Deus sapiens esset, duabus invicem convenientibus rebus : ac per hoc Deum sapientem quoddam esse totum ex materia et forma compositum, ipsamque materiam ac formam, ex quibus conficitur, principium sui habere. Quis etiam dicere præsumat aliquid Deo per accidens posse inesse, et ipsum quoque accidentibus esse subjectum : quod omnium tam philosophorum quam catholicorum anathematizat auctoritas? Unde Augustinus *De Trinitate* libro v, capitulo 8 : « Accidens dici non solet, nisi quod aliqua mutatione ejus rei, cui accidit, amitti potest. Nihil itaque accidens in Deo, quia nihil mutabile, aut amissibile. Quamobrem nihil in eo secundum accidens dicitur, quia nihil ei accidit; nec tamen omne quod dicitur, secundum substantiam dicitur. Dicitur enim ad aliquid, sicut Pater ad Filium, et Filius ad Patrem, quod non est accidens : quia et ille semper Pater, et ille semper Filius. Quod si aliquando esse cœpisset, aut aliquando esse desineret Filius, secundum accidens diceretur. Si vero quod dicitur Pater, ad seipsum diceretur, non ad Filium, secundum sub-

(79) Hic locus non reperitur apud Gennadium, sed apud Augustinum, *Enchiridii*, cap. 9.

stantiam diceretur. » Præterea philosophi accidentibus subjecta est, tanquam sustentamentum, sicut sunt cæteræ substantiæ, formam potius quam substantiam nominat, ut jam supra meminimus. Quam rursus in sequentibus substantiam quæ sit ultra substantiam esse profitetur, nec proprie secundum usitatam significationem substantiæ dici substantiam his verbis : « Substantia in illo non est vere substantia, sed ultra substantiam est; cum dicimus, inquit, « Deus, » substantiam quidem significare videmur, sed eam quæ sit ultra substantiam. Cum vero « Justus, » qualitatem quidem, sed non accidentalem, sed eam quæ sit substantia et ultra substantiam. » Item cum dicimus, « Magnus, » vel « Maximus, » quantitatem quidem significare videmur, sed eam quæ sit ipsa substantia talis qualem esse dicimus ultra substantiam. » Sic ergo Boetius Deum proprie dici substantiam negat, quæ sit scilicet accidentium sustentamentum. Ita et proprietates quæ ipsi divinæ substantiæ insint, accidentia sive formas substantiæ dici non convenit; sed tam accidens hoc nomen, quam forma et novem prædicamentorum nomina, quæ his duobus includuntur, proprie in rebus tantum creatis accipiuntur. Unde et Boetius in eodem cum ait : « Substantia in illo non est vere substantia, sed ultra substantiam, » adjecit statim : « Item qualitas et cætera quæ evenire queunt, hoc est quæ possunt accidere, ut scilicet accidentia dicantur, in ipso vere non sunt. »

Cum itaque divina substantia singularis prorsus et unica sit, in qua tres personæ consistunt, ita ut unaquæque personarum sit eadem penitus substantia, quæ est et altera, nec ulla sit partium aut formarum diversitas illius simplicis boni, multo minus hæc persona aliud ab illa dici potest, quam Socrates a Platone, cum videlicet trium personarum una sit singularis essentia; Socratis vero et Platonis non sit eadem essentialiter substantia, sed magis discretæ eorum substantiæ, ita quidem ut hæc essentia Socratis non sit illa Platonis. At vero eadem essentia quæ est Patris, eadem penitus est Filii; eadem etiam prorsus est Spiritus sancti. Nec minus tamen Pater alius est, id est diversus in persona a Filio sive a Spiritu sancto; necnon et Filius a Spiritu sancto; cum hic non sit ille, licet sit illud quod ille. Magna autem et subtilissima discretio hic adhibenda est, ut nec identitas singularis substantiæ, et individua unitas essentiæ impedimento sit diversitati personarum, et cum Sabellio oberrantes unam tantum profiteamur personam, sicut unum Deum: nec diversitas personarum impedimento sit singularitati substantiæ, et in foveam Arii corruentes, tres asseramus deos, sicut et tres personas; sed simul et unus omnino in singularitate substantiæ sit Deus, et totus ipse sit in trium personarum discretionem. Quo in loco gravissimæ et difficillimæ dialecticorum quæstiones occurrunt. Hi quippe ex unitate essentiæ Trinitatem personarum impugnant: ac rursus ex diversitate personarum identitatem essentiæ oppugnare laborant. Horum itaque ob-

stantiam diceretur. » Præterea philosophi accidentibus subjecta est, tanquam sustentamentum, sicut sunt cæteræ substantiæ, formam potius quam substantiam nominat, ut jam supra meminimus. Quam rursus in sequentibus substantiam quæ sit ultra substantiam esse profitetur, nec proprie secundum usitatam significationem substantiæ dici substantiam his verbis : « Substantia in illo non est vere substantia, sed ultra substantiam est; cum dicimus, inquit, « Deus, » substantiam quidem significare videmur, sed eam quæ sit ultra substantiam. Cum vero « Justus, » qualitatem quidem, sed non accidentalem, sed eam quæ sit substantia et ultra substantiam. » Item cum dicimus, « Magnus, » vel « Maximus, » quantitatem quidem significare videmur, sed eam quæ sit ipsa substantia talis qualem esse dicimus ultra substantiam. » Sic ergo Boetius Deum proprie dici substantiam negat, quæ sit scilicet accidentium sustentamentum. Ita et proprietates quæ ipsi divinæ substantiæ insint, accidentia sive formas substantiæ dici non convenit; sed tam accidens hoc nomen, quam forma et novem prædicamentorum nomina, quæ his duobus includuntur, proprie in rebus tantum creatis accipiuntur. Unde et Boetius in eodem cum ait : « Substantia in illo non est vere substantia, sed ultra substantiam, » adjecit statim : « Item qualitas et cætera quæ evenire queunt, hoc est quæ possunt accidere, ut scilicet accidentia dicantur, in ipso vere non sunt. »

Cum itaque divina substantia singularis prorsus et unica sit, in qua tres personæ consistunt, ita ut unaquæque personarum sit eadem penitus substantia, quæ est et altera, nec ulla sit partium aut formarum diversitas illius simplicis boni, multo minus hæc persona aliud ab illa dici potest, quam Socrates a Platone, cum videlicet trium personarum una sit singularis essentia; Socratis vero et Platonis non sit eadem essentialiter substantia, sed magis discretæ eorum substantiæ, ita quidem ut hæc essentia Socratis non sit illa Platonis. At vero eadem essentia quæ est Patris, eadem penitus est Filii; eadem etiam prorsus est Spiritus sancti. Nec minus tamen Pater alius est, id est diversus in persona a Filio sive a Spiritu sancto; necnon et Filius a Spiritu sancto; cum hic non sit ille, licet sit illud quod ille. Magna autem et subtilissima discretio hic adhibenda est, ut nec identitas singularis substantiæ, et individua unitas essentiæ impedimento sit diversitati personarum, et cum Sabellio oberrantes unam tantum profiteamur personam, sicut unum Deum: nec diversitas personarum impedimento sit singularitati substantiæ, et in foveam Arii corruentes, tres asseramus deos, sicut et tres personas; sed simul et unus omnino in singularitate substantiæ sit Deus, et totus ipse sit in trium personarum discretionem. Quo in loco gravissimæ et difficillimæ dialecticorum quæstiones occurrunt. Hi quippe ex unitate essentiæ Trinitatem personarum impugnant: ac rursus ex diversitate personarum identitatem essentiæ oppugnare laborant. Horum itaque ob-

s primum ponamus, postea dissolvamus. A naturam substantiæ, non propter personam distinguendam inventum, sicut est Pater et Filius, quomodo melius dicitur Deus trinus quam substantia trina, vel quam Pater trinus? Sicut enim una tantum substantia est et unus Pater, ita etiam unus tantum Deus, non plures.

Trinus etiam Deus vel trina substantia quid aliud sonat, quam tres dii, vel tres substantiæ? Quippe quid aliud est trina oratio, quam tres orationes? vel bina percussio, quam duæ percussiones? Ad hæc fortasse et illud in oppositionem ducitur, quod Deum tripertitum Augustinus in *Enchiridion* capitulo 11, his verbis dicit: « Satis est Christiano rerum creatarum causam non nisi credere bonitatem Creatoris, qui est Deus unus, nullamque esse naturam, quæ non aut ipse sit, aut ab ipso, eumque tripertitum (80), Patrem scilicet, et Filium, et Spiritum sanctum (81). » Quomodo enim, inquit, tripartitus est Deus, si partitus non est, aut partes habeat? Aut quomodo partitus est, nisi primum integer fuerit, aut postmodum divisus? Sed hoc quis adeo infidelis est, ut non anathematizet?

Quomodo etiam fieri potest ut tres personæ ita ab invicem sint discretæ, ut hæc non sit illa, et unaquæque ipsarum substantia sit et Deus, et non sint ideo plures substantiæ vel dii? Quippe quid aliud est dicere plures substantiæ, quam dicere plura, quorum unumquodque est substantia? Ipsum nempe plurale vocabulum nihil aliud est, quam geminatio vel multiplicatio sui singularis, ut videlicet plurale multa simul nomine, quibus sigillatim convenit singulare.

Quomodo etiam tres personæ sunt ubi nullo modo sunt? Aut quomodo tria sunt si multa non sunt? Aut quomodo multa esse possunt, si nulla est multitudo? At vero multitudo rerum esse est ex una tantum re, nisi videlicet ex plurimastet partibus. Partes autem nullæ in ipso essunt, ut supra confirmavimus. Quomodo unitas ibi est, ubi nulla est multitudo? Quippe simile in aliquo dissimile est? Aut quomodo tres sunt, si multi non sunt?

Quomodo dicitis: « Talis Pater qualis Spiritus sanctus, » si nulla sit personarum similitudo, quarum nulla est multitudo? Quippe simile in aliquo dissimile est, et nulla in discretis rebus similitudo. Unde nemo omnem et hunc album similes dicit, de conine agens, cum non sint abinvicem essentiali discreti.

Quomodo cum unumquodque quod existit aut subsistit aut forma in substantia subsistens, sicut deo, vel pietas, vel quælibet res novem prætorum, quomodo possunt esse aliqua multa, substantiæ sint aut formæ, aut ex utrisque substantiæ?

Quomodo Deus substantia sit, et hoc nomen substantiæ sit, non personæ, hoc est propter

personam distinguendam inventum, sicut est Pater et Filius, quomodo melius dicitur Deus trinus quam substantia trina, vel quam Pater trinus? Sicut enim una tantum substantia est et unus Pater, ita etiam unus tantum Deus, non plures.

Trinus etiam Deus vel trina substantia quid aliud sonat, quam tres dii, vel tres substantiæ? Quippe quid aliud est trina oratio, quam tres orationes? vel bina percussio, quam duæ percussiones? Ad hæc fortasse et illud in oppositionem ducitur, quod Deum tripertitum Augustinus in *Enchiridion* capitulo 11, his verbis dicit: « Satis est Christiano rerum creatarum causam non nisi credere bonitatem Creatoris, qui est Deus unus, nullamque esse naturam, quæ non aut ipse sit, aut ab ipso, eumque tripertitum (80), Patrem scilicet, et Filium, et Spiritum sanctum (81). » Quomodo enim, inquit, tripartitus est Deus, si partitus non est, aut partes habeat? Aut quomodo partitus est, nisi primum integer fuerit, aut postmodum divisus? Sed hoc quis adeo infidelis est, ut non anathematizet?

Quomodo etiam fieri potest ut tres personæ ita ab invicem sint discretæ, ut hæc non sit illa, et unaquæque ipsarum substantia sit et Deus, et non sint ideo plures substantiæ vel dii? Quippe quid aliud est dicere plures substantiæ, quam dicere plura, quorum unumquodque est substantia? Ipsum nempe plurale vocabulum nihil aliud est, quam geminatio vel multiplicatio sui singularis, ut videlicet plurale multa simul nomine, quibus sigillatim convenit singulare.

Quomodo etiam tres personæ sunt ubi nullo modo sunt? Aut quomodo tria sunt si multa non sunt? Aut quomodo multa esse possunt, si nulla est multitudo? At vero multitudo rerum esse est ex una tantum re, nisi videlicet ex plurimastet partibus. Partes autem nullæ in ipso essunt, ut supra confirmavimus. Quomodo unitas ibi est, ubi nulla est multitudo? Quippe simile in aliquo dissimile est? Aut quomodo tres sunt, si multi non sunt?

Quomodo dicitis: « Talis Pater qualis Spiritus sanctus, » si nulla sit personarum similitudo, quarum nulla est multitudo? Quippe simile in aliquo dissimile est, et nulla in discretis rebus similitudo. Unde nemo omnem et hunc album similes dicit, de conine agens, cum non sint abinvicem essentiali discreti.

Quomodo cum unumquodque quod existit aut subsistit aut forma in substantia subsistens, sicut deo, vel pietas, vel quælibet res novem prætorum, quomodo possunt esse aliqua multa, substantiæ sint aut formæ, aut ex utrisque substantiæ?

Quomodo Deus substantia sit, et hoc nomen substantiæ sit, non personæ, hoc est propter personam distinguendam inventum, sicut est Pater et Filius, quomodo melius dicitur Deus trinus quam substantia trina, vel quam Pater trinus? Sicut enim una tantum substantia est et unus Pater, ita etiam unus tantum Deus, non plures.

pud Aug. non *tripertitum* lego, sed *eumque unitatem*.

(81) Aug., *Ench.* c. 9

Quomodo etiam hoc nomen Deus singulare est et non magis universale, si plura sint personaliter discreta, hoc est numero differentia, de quibus singulis prædicetur, cum videlicet et Pater et Deus, et Filius Deus, et Spiritus Deus, nec iste sit ille ?

Quæ etiam rerum differentia esse potest ubi eadem est singularis et individua penitus essentia ? Omnis quippe differentia aut in rebus discretis accipitur, cum videlicet hæc essentia non est illa ; aut in eadem re secundum variationem ejus vel aliquam mutationem per temporis successione, ut si aliquis modo stet, modo sedeat. Discretio autem rerum nulla est ubi unica est et individua essentia. Sed nec in Deo ulla potest esse variatio, cum scriptum sit : *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio* (Jac. 1, 17. De quo etiam ille philosophus ait :

*Qui tempus ab ævo
Ire jubet, stabilisque manens dat cuncta moveri.
(BOET., l. in De consol. philos.)*

Cujus etiam verum esse et incommutabile ipsemet Dominus aperit Moysi, dicens : *Ego sum qui sum, hæc dices filiis Israel : Qui est misit me ad vos* (Exod. II, 14).

Præterea cum Pater sit Deus, hoc est hæc essentia divina, et Deus est Filius, nunquid et Pater Filius est ? Quomodo enim ex eo quod Pater est Deus, et Deus est æternus, melius ostenditur, Pater est æternus, quam ex eo quod Pater est Deus, et Deus est Filius, sive incarnatus, Pater etiam esse Filius sive Incarnatus ? Præsertim cum hoc nomen, Deus singulare esse constat, sicut hoc nomen : *Socrates*, imo etiam magis singulare, hoc est individuum videtur ; cum individuum, hoc est omnino indivisibilem ac prorsus simplicem unicamque substantiam significet.

At vero cum hic sedens sit Socrates, et Socrates sit albus, constat etiam hunc sedentem esse album, cum eadem prorsus essentia sit hujus sedentis et hujus albi, nec multa numero dicantur hic sedens et hic albus, cum eadem sit essentia hujus et illius, quæ diversis licet occupata sit formis, non tamen aut multæ personæ, aut multa numero Socrates esse dicitur ; alioquin hoc nomen Socrates universale esset potius quam singulare, cum de differentiis numero diceretur.

Multo autem minus multa numero in Deo sunt, ubi nec ulla est formarum multitudo ; et multo magis concedendum est in Deo, quia hic qui Pater est Filius est, quam in creaturis, in quibus est saltem formarum diversitas, atque ipsius substantiæ instabilitas, assiduaque variatio.

Quomodo ergo, si concedamus in creaturis propter identitatem essentiæ, quod hic sedens est hic albus ; vel hic qui Pater est Filius est, non hoc magis in Deo recipiamus, ut is videlicet qui Pater est Filius sit, cum sit utriusque unica et individua prorsus ac mera substantia ? Aut hic qui Pater est sit Incarnatus sicut et Filius, cum eadem substan-

tia quæ Pater est carnem susceperit, sicut ea Filius est, cum eadem penitus substantia sit utque personæ ?

Denique cum nihil in Deo sit præter unicam sententiam simplicis et individua omnino substantia et Deus Deum generet, hoc est Pater Filium, quid substantia substantiam generat ? Et cum quæ generat, nunquid idem seipsum generat ? autem eadem res seipsam gignat, non solum nium ratio, verum sanctorum Patrum scriptis testantur, maxime in hac ipsa generatione de qua Augustinus in primo *De Trinitate* ait : putat ejus potentiæ Deum, ut seipsum ipse gignat, eo plus errat quod non solum Deus ita non sed nec spiritualis creatura nec corporalis. enim omnino res est quæ seipsam gignat. Cum quippe omne quod de Deo dicitur, de personis aut sigillatim aut conjunctim dicendum esse est de una earum aut pluribus simul. Si Deus seipsum genuerit, utique aut aliqua personarum seipsam, ut plures earum se genuerunt. Quod si aliqua trium personarum ipsam genuerit, vel pater ipse gignit se, vel ipse, vel Spiritus sanctus. Quod si Pater seipsum gignat, profecto ipse sui est Filius, et ita consunt personæ, cum ille qui Pater est sit Filius. Eadem quoque confusio est, hoc est permixtio personarum, si aliqua aliarum seipsam gignat, hinc sit pater sui.

Præterea si Deus Deum generat, utique ipsum vel alium Deum. Alius vero Deus ab alio potest esse, sed unus tantum Deus, nec, juxta Augustinum et suprapositam rationem, Deus se generare potest. Quippe si seipsum Deus generat, utique ipse Deus sui Pater est. Quod si ipse pater est sui, profecto vel Deus Pater est pater vel non Deus Pater est pater sui. At vero Deus pater solius Filii, et non sui ipsius pater est ; igitur Deus pater est pater sui. At rursus, si Deus sit Deum Patrem esse patrem sui, utique ipsum est Deum Patrem sui esse patrem sui, utique vero quis non aliquid esse patrem sui, et eadem dicere audeat ipsum patrem sui esse patrem sui.

Qua etiam ratione cum una tantum substantia sit trium personarum, ut sit videlicet eadem substantia Patris quæ Filii sit et Spiritus sancti sit, ipse Filius tantum ex substantia Patris quæ Filius et Spiritus sancti, dicitur esse et non ex substantia Spiritus sancti vel sua ?

Aut cum similiter una eademque sit substantia trium personarum, quarum unicuique sue æque est ut aliæ, eademque charitas singularis non æque dicitur Filius Sipientia Spiritus sancti, vel sui ipsius, sicut dicitur Sipientia Filius vel ipse Spiritus amor sui ipsius, sicut amor vel Filii ? Nunquid enim vel Filius vel Spiritus sanctus sapiens est, et non per sapientiam sui ; aut charitas est, et non est sua sapientia, sed alia

diligens est, et non est sua dilectio; sicut ipse est A potentia sua, magnitudo sua, iustitia sua, pietas sua, et voluntas?

Quomodo etiam potest esse, ut Filius ex Patre sit genitus, vel ex Patre esse habeat tam Filius quam Spiritus sanctus, non Pater ex illis; et non sit Pater prior illis?

His et consimilibus objectis respondere non differamus, in ipso confisi, de quo loquimur; in ipso securi pro quo dimicamus.

Summa, ut arbitror, omnium quæstionum hæc est, quomodo scilicet in tanta unitate individue ac penitus meræ substantiæ diversitatem personarum consideremus, cum nullus differentiæ modus a philosophis distinctus videatur hic posse assignari, secundum quem diversitas personarum valeat B ostendi.

Ad quod illud primum respondendum esse arbitror, quod mirabile non debet videri, si illa Divinitatis natura sicut singularis est, ita singularem modum loquendi habeat. Æquum equidem est, ut quod ab omnibus creaturis longe remotum est, longe diverso genere loquendi efferatur, nec illa unica majestas communi ac publica locutione coerceatur, nec quod omnino incomprehensibile est atque ineffabile ullis subiaceat regulis cui sunt omnia subjecta, quod nec ab homine intelligi potest, qui ad manifestandos intellectus suos voces instituit. Hoc autem nec philosophorum latuit reverentiam, qui quantum reveriti sint semper summum C illud bonum verbis etiam attingere, quod omnino incomprehensibile atque ineffabile profitentur, ex suprapositis liquidum est, cum summus philosophorum nec quid sit dicere ausus sit: hoc solum de eo sciens, qui sciri non possit ab homine. Hoc enim docere rectæ Sophiæ incarnandæ reservandum erat, ut ipse per seipsum sui notitiam afferret Deus, cum ad ejus notitiam nulla assurgere creatura sufficiat. Ipse itaque solus quid ipse sit manifeste aperuit, cum gentili illi et Samaritanæ mulieri ait: *Spiritus est Deus* (*Joan. iv, 24*), hoc est Divinitas spiritualis substantia est, non corporalis. At vero sicut in corporibus alia aliis subtiliora sunt, utpote aqua quam terra, et aer quam aqua, et ignis quam aer: ita longe et inexcusabili modo omnium spirituum naturam ita propriæ sinceritatis subtilitate Divinitas transcendit, ut in comparatione ejus omnes alii spiritus quasi corpulenti seu corpora quædam dicendi sint. Unde Gennadius De orthodoxa fide (81*): « Nihil, inquit, incorporeum et invisibile in natura credendum est, nisi solum Deum Patrem et Filium, et Spiritum sanctum: qui ex eo incorporeus creditur, quia ubique est, et omnia implet, atque constringit: et ideo invisibilis omnibus creaturis, quia incorporeus est. Creatura omnis corporea, angeli et omnes cœlestes virtutes

corporeæ, licet non carne subsistant. Ex eo autem incorporeas (82) credimus intellectuales naturas, quia localiter circumscribuntur, sicut et anima humana quæ carne clauditur, et dæmones qui per substantiam angelicæ naturæ sunt, corporea. »

Ex his itaque liquidum est quantæ subtilitatis sit divina substantia, atque animæ a natura corporum disjuncta, et a vigore nostrorum sensuum penitus remota. De qua si quid forte philosophi dicere animati sunt, ad similitudines et exempla se contulerunt, quasi præsumptionem suam velantes, quod de ineffabili fari viderentur: cujus gloriam in creaturis quoquo modo non in ipsa vestigabant, atque per ipsas assignabant, sicut de Platone supra meminimus ad similitudinem solis cum de Deo loqui præsumeret recurrente. Quod autem illi quoque doctores nostri, qui maxime intendunt logicæ, illam summam majestatem, quam ignotum Deum esse profitentur, omnino ausi non sunt attingere, aut in numero rerum comprehendere, ex ipsorum scriptis liquidum est. Cum enim omnem rem aut substantiæ aut alicui aliorum generalissimorum subiciant, utique et Deum, si inter res ipsum comprehenderent, aut substantiis, aut quantitativis, aut cæterorum prædicamentorum rebus connumerarent, quod nihil omnino esse ex ipsis convincitur. Omnes quippe res præter substantias per se existere non possunt, nisi scilicet substantiis sustententur, ut albedo nulla ratione esse potest, nisi in subjecto corpore, aut pietas nisi in anima, aut quælibet res novem prædicamentorum nisi subjectis substantiis insint. Substantiæ vero in propria natura per seipsas subsistere ac perseverare possunt omnibus et aliis rebus destructis. Unde et substantiæ quasi substantiæ dictæ sunt, et cæteris rebus quæ eis assistunt, non [*f. nec*] per se subsistunt, naturaliter priores sunt. Unde liquidum est Deum, qui omnium rerum est unicum et singulare principium, nullo modo in eo rerum numero contineri, quæ substantiæ non sunt: sed nec substantiæ secundum eos supponitur Deus, licet ipse maxime sit res per se existens, et verum et incommutabile esse ipse solus a se habeat a quo sunt omnia. Propter quod Moysi dicit: *Hæc dices filiis Israel: Qui est misit me ad vos* (*Exod. iii, 14*). De cujus quidem veritate, ac simplicitate, seu incommutabilitate substantiæ, Augustinus in libro v *De Trinitate* (83) ait: « Sic intelligamus Deum, si possumus, quantum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia Creatorem, sine situ præsentem (84), sine habitu omnia continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine ulla sui mutatione mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum ita cogitat, etsi nondum potest omnimodo invenire quid sit; pie tamen cavet, quantum potest, aliquid de illo sentire quod non

(81*) GENNAD. *De dogm. Eccl. c. 11.*

(82) *Lege corporeas, ut apud Gennadium.*

(83) AUG., l. v *De Trin. c. 1.*

(84) Ita editi apud Augustinum, sed mss. magno numero legunt *præsentem*.

sit. Est tamen sine dubitatione substantia, vel si melius hoc appellatur essentia, quam Græci οὐσία usiam vocant. » Quod autem nec juxta philosophos ipse Deus substantia sit dicendus, facile convinci potest ex ipsis scriptis omnium dialecticam tractantium, quam nunc Latinitas... Porphyrii scilicet, Aristotelis et Boetii. Ait quippe Porphyrius in Isagogis quas ad categorias Aristotelis perscribit, ait, inquam, unamquamque substantiam una specie participare, pluribus vero accidentibus et separabilibus et inseparabilibus. Aristoteles quoque in categoriis proprie proprium substantiæ assignans inquit: « Maxime autem proprium substantiæ videtur esse, quod cum sit unum et idem, numero sit susceptibile contrariorum. » Item idem de eodem: « Quare proprium erit substantiæ, quod cum unum et idem numero sit, susceptibile est contrariorum. »

Cum itaque Deo ista aptari omnino non possint, cujus substantia nec accidentibus variari, nec ullis omnino formis subjacere potest, liquet nec inter substantias eum philosophos recepisse: ea profecto ratione qua Plato inter nullam et aliquam substantiam οὐσία collocavit, quam omnino adhuc informem conceperit. Neque enim substantia non est Deus, si vere subsistentiæ naturam, et incommutabile esse in ipso attendamus (85). Nec rursus substantia est, si usitatam neminis substantiæ appellationem sequamur; cum videlicet accidentibus subjectus esse non possit. Unde et illo argumento non esse substantia Deus aperte ostenditur, quo Boetius, quamvis Christianus, opinionem secutus philosophorum, cum de philosophia tractaret, Themistium scilicet et Tullium in *Topicis* suis vestigans, probat in secundo (86) ipsorum *Topicorum* albedinem non esse substantiam his verbis: « Substantia est quæ omnibus accidentibus possit esse subjectum. Albedo autem nullis accidentibus subjecta est. Albedo igitur substantia non est. » Ipse quoque Augustinus hanc usitatam et propriam significationem substantiæ aperte profitetur in septimo *De Trinitate* libro cap. 4 et 5, his quidem verbis de Deo disputans: « Si hoc est Deo esse quod subsistere, ita non erunt dicere (87) tres substantiæ, ut non dicuntur tres essentæ: quemadmodum quia hoc est Deo esse quod sapere, sicut non tres essentias, ita nec tres sapientias dicimus. Sic enim quia hoc illi est Deum esse quod est esse, tam tres essentias, quam tres Deos dici fas non est. Si autem aliud est Deo esse, aliud subsistere, sicut aliud est Deo esse, aliud Patrem esse vel Dominum esse. Quod enim est, ad se dicitur. Pater autem ad Filium, et Dominus ad servientem creaturam relative subsistit, sicut relative gignit, et relative dominatur. Ita jam substantia non erit substantia, quia relativum erit. Sicut enim ab eo

(85) In *Introd. ad theol.* l. II: *Si vere subsistere naturam et incommutabilem esse in ipso attendamus.*

A quod est esse appellatur essentia, ita ab eo quod est subsistere substantiam dicimus. Absurdum est autem ut substantia relative dicatur. Omnis enim res ad seipsam subsistit, quanto magis Deus? Si tamen dignum est ut Deus dicatur subsistere. De his enim rebus intelligitur, in quibus subjectis sunt ea quæ in aliquo esse subjecto esse dicuntur, sicut color in corpore. » Item: « Res ergo mutabiles neque simplices proprie dicuntur substantiæ. » Item: « Nefas est autem dicere ut subsistat et subsit Deus bonitati suæ, atque illa bonitas non substantia sit, vel potius essentia, neque ipse Deus sit bonitas sua, sed in illo sit tanquam in

B subjecto. Unde manifestum est Deum abusive substantiam vocari, ut nomine usitatore intelligatur essentia, quod vere ac proprie dicitur; ita ut fortasse Deum solum dici oporteat essentiam. Est enim vere solus, quia incommutabilis est, idque nomen suum Moysi essentiavit (88), cum ait: *Ego sum qui sum, et dices ad eos: Qui est misit me ad vos* (*Exod.* III, 14). Sed tamen sive essentia dicatur quod proprie dicitur, sive substantia, quod abusive, utrumque ad se dicitur non relative. Unde hoc est Deo esse quod subsistere: et ideo si una essentia Trinitas, una etiam substantia.

In illud *Job: Ipse enim solus est, et nem avertere potest cogitationes ejus* (*Job* XXIII, 13). Gregorius: « Aliud esse, aliud principaliter esse; aliud mutabiliter esse, aliud immutabiliter esse. Sunt enim hæc omnia, sed principaliter non sunt: quia in semetipsis minime subsistunt, et nisi gubernantis manu teneantur, esse nequaquam possunt. Unde etiam ad Moysen dicitur: *Ego sum qui sum. Sic dices fili, Israel: Qui est misit me ad vos* (*ibid.*).

D Ex his itaque liquidum est, nec etiam juxta Augustinum, Deum proprie dici substantiam, sicut nec juxta philosophos ullo modo, cum videlicet aliquid in eo non sit ut in subjecto, hoc est ut accidens, sicut supra satis disseruimus. Cum igitur Deus nec juxta Augustinum proprie dicatur substantia, nec ullo modo juxta philosophos, qui tamen omnem rem aut substantiæ, aut alicui aliorum prædicamentorum applicant, patet profecto a tractatu peripateticorum illam summam majestatem omnino esse exclusam, nec ullo modo regulas aut traditiones eorum ad illam summam et ineffabilem altitudinem conscendere; sed creaturarum naturis ad inquirendum eos esse contentos secundum quod scriptum est: *Qui de terra est, de terra loquitur* (*Joan.* III, 31); quas nec adhuc comprehendere ac ratione discutere ad liquidum sufficiunt. Quod vero omnis hominum locutio ad creaturarum status maxime accommodata sit, ex ea præcipua parte ora-

(86) *Introd., quinto.*

(87) *Lege ut apud Aug. dicenda.*

(88) *Apud Augustinum enuntiavit.*

apparet, sine qua, teste Prisciano, nulla constructionis perfectio, ex ea scilicet quæ dicitur. Hæc quippe dictio temporis designativa ad inceptum a mundo. Unde si hujus partis attentionem attendamus, oportet per eam constructionis sensum infra ambitum temporis, hoc est ad res tantum inclinari, quas aliter contingere, non æternaliter subsistere non demonstrare. Unde cum dicimus Deum esse mundo, sive exstitisse ante tempora, sensus in his verbis verus esse potest de præterito Dei, et successione istorum, si hæc verba in institutionem accipiamus secundum temporis significationem, ut videlicet dicamus secundum tempus priorem esse mundo, vel æque, hoc est in præterito tempore fuisse ante tempus aliquod esset. Oportet itaque cum singularem Divinitatis naturam quascunque transferimus, eas in quamdam singularem attentionem seu etiam constructionem contrahere per hoc quod omnia excedit, necessariam institutionem excedere. Constat quippe, Boetium ac Platonem cognatos de quibus loquitur rebus oportere esse sermones. Quod reprobatur in Prologo Moralium ait: « Indignum mihi existimo, ut verba cælestis oraculi remanent sub regulis Donati. Sed nec proprium nomen Dei ad illam unicam Divinitatis naturam, quæ excogitari non valet, necdum dissi- si magni philosophi noverunt accommodare, in Deum in arce nominant, quam animalibus supponunt, de mundo et cælestibus corripit illud, ut supra meminimus, accipiunt.

itaque mirum, si cum omnia ineffabiliter ostendat Deus, omnem quoque institutionis humiliter sermonem excedat? Et cum ejus excellentiam longe exsuperet intellectum, propter istas autem voces institutæ sint quid mirum istas transcendit, qui transcendit causas? quippe facilius res excogitari quam edisseri. Quid etiam mirum, si in se ipso Deus philosophiam infringat regulas, aut exempla quæ in naturam suis frequenter cassata [adde sunt]. videlicet aliqua nova contra naturam facit, contra naturam, hoc est supra hoc quod prima institutio potest. Nunquid enim illuminationis nota illa philosophorum regula infringitur ab Aristotele dictum est, ab habitu qui-privationem fit mutatio, a privatione vero datum impossibile est. Neque enim cæcus factus videt, etc. Nunquid et Virginis partus illi præjudicat propositioni, quæ frequenter philosophis in exemplum necessariæ conclusionis seu argumentationis affertur: Si peperit, pro quo concubuit? Ut hinc quoque appareat ut Apostolus: *Nonne stultam fecit Deus san-ctus hujus mundi?* (I Cor. 1, 20.) Quod si, ut philosophos salves, ea quæ per miracula fiunt ex- aut in his vocabula propriam significationem

non observare dicas, ut videlicet non proprie dicantur visio vel partus, quæ per miraculum contingunt, quanto magis in ipso auctore miraculorum idem concedi oportet?

Responde tu, mi acute dialectice, seu versipellis sophista, qui auctoritate peripateticorum me arguere niteris, de differentia scilicet personarum et earum proprietatibus, quæ in Deo sunt, quomodo ipsos quoque doctores tuos absolvis, secundum traditiones quorum, ut jam ostendimus, nec Deum substantiam esse, nec ipsum esse aliquid aliud cogere coniferi? quem tamen solum vere ac proprie esse, videlicet perpetuam ejus et incommutabilem permanentiam, tam ipse, ut dictum est, ad Moysen loquens innotuit, quam ab ipso instructi veri philosophi. Unde et beatus Job inter cætera de eo commemorat: *Ipse enim solus est, et nemo avertere potest cogitationes ejus* (Job xxiii, 13). Attendite, fratres, et verbosi amici quantum ab invicem dissonent divinæ et humanæ traditiones, spirituales et animales philosophi, sacrarum et sæcularium scripturarum disciplinæ. Ut enim supra docuimus, constat secundum vestrarum artium disciplinas quæ omnium rerum naturas in decem prædicamenta distribuunt, Deum penitus nihil esse, quem tamen ipsius Dei ac discipulorum ejus testimonio solum esse profiteri cogimur. Quod si ut vestras defendatis disciplinas, naturis, ut diximus, creaturarum differendis eas esse contentas annuatis, nec de celsitudine Divinitatis eas præsumpsisse, et vos eis innitentes minus nos instigare præsumite, cum talia fides verba protulerit, quorum intelligentia vestri incognita est disciplinis. Certum quippe est quoniam unaquæque sententia atque cujuslibet artis tractatus propriis utitur verbis, et unaquæque doctrina propriis locutionibus gaudet, et sæpe ejusdem artis tractatores verba variare delectat, quia semper in omnibus, teste Tullio, identitas mater est satiætat, hoc est fastidium generans: quanto magis ergo illius singularis et summi boni tractatores singularia verba habere oportuit, quibus id quod singulare est singulariter efferretur, nec publicis et vulgaribus locutionibus illud ineffabile, illud incomprehensibile coarceretur. De quo si quid dicitur, aliqua similitudine de creaturis ad Creatorem vocabula transferimus: quæ quidem vocabula homines instituerunt ad creaturas designandas quas intelligere poterunt, cum videlicet per illa vocabula suos intellectus manifestare vellent. Cum itaque homo voces invenerit ad suos intellectus manifestandos, Deum autem minime intelligere sufficiat, recte illud ineffabile bonum effari nomine non est ausus. Unde in Deo nullam propriam inventionem vocabulum servare videtur, sed omnia quæ de eo dicuntur translationibus et parabolicis ænigmatibus involuta sunt et per similitudinem aliquam vestigantur ex parte aliqua inductam, ut aliquid de illa ineffabili majestate suspicando potius quam in-

telligendo degustemus. Et quoniam minus plenas similitudines invenimus ad illud quod singulare est inducendas, minus de eo satisfacere possumus per similitudines: quas tamen possumus aggrediemur, maxime ut pseudodialecticorum importunitatem refellamus, quorum disciplinas et nos paululum attingimus, atque adeo in studiis eorum proficimus, ut Domino adjuvante, ipsis in hac re per humanas rationes, quas solas desiderant, satisfacere nos posse confidamus. Habet enim humanas etiam rationes Conditor ipse rationis, quibus animalium hominum ora obstruere possit, qui nos per Sapientem illum admonet dicens: *Responde stulto juxta stultitiam suam, ne sibi sapiens esse videatur* (Prov. xxvi, 5). De cujus etiam sapientia in ipso sapientiae libro inter ceteras ipsius laudes dicitur: *Scit versutius sermonum et dispositiones* (88*) *argumentorum* (Sap. viii, 8). Illud autem primum removeamus obstaculum, quod de differentia personarum unius et ejusdem penitus essentialiter opponunt, cum hic differentiae modus tam philosophis quam ceteris omnibus videatur ignotus.

Quod autem Porphyrium nobis opponunt, qui de differentiis tractans, modos differentiarum distinxit, sub quibus modus iste differentiae personarum quae in Deo sunt non cadit, nihil impedit. Ibi quippe solummodo differentias tractat quae in formis consistunt, quando videlicet res discretæ diversis ab invicem formis distant, vel eadem res per formas sibi invicem succedentes permutatur. In Deo autem nullæ formæ sunt, nec tamen ideo minus eum a creaturis differre dicimus, licet Porphyrius in tractatu Differentiæ hanc differentiam non connumeret. Multos etiam alios differentiae modos præter hos quos Porphyrius distinguit fateri cogimur: quos omnes ut plenius ac diligentius prosequamur, distinguendum est quot et quibus modis idem accipiatur, sive etiam diversum, præsertim cum totius controversiæ summa ex identitate divinæ substantiæ et diversitate personarum pendeat, nec aliter ipsa queat terminari controversia, nisi ostendamus hanc identitatem illi diversitati non esse contrariam. Quod ut diligentius fiat, præmittendum est, ut diximus, quot modis dicatur idem, et quot modis diversum.

Quinque autem modis ac pluribus fortassis utrumque per se etiam acceptum dici videtur. Idem namque sive unum aliquid cum aliquo dicitur, secundum essentialiter, sive secundum numerum, idem proprietate, idem definitione, idem similitudine, idem pro incommunicato. Totidem modis e contrario dicimus diversum ac fortassis pluribus.

Idem aliquid cum aliquo essentialiter dicimus, quorum eadem numero est essentia: ita scilicet ut hoc et illud sint eadem numero essentia, sicut eadem numero essentia est ensis et mucro vel sub-

stantia et corpus, sive animal sive homo, sive etiam Socrates, et album idem numero quod durum. Verum est enim substantiam esse hoc corpus sive hoc animal, licet non omnem. Et hæc quidem omnia, quæ videlicet eadem sunt essentialiter, eadem numero dicuntur, quia cum eadem sit utriusque essentia, non potest in eis numerus rerum multiplicari, nec computatio ex ipsa rerum discretione protendi, ut videlicet dicatur de eis unum duo, etc. cum videlicet numerus non nisi in discretis constat essentiis, hoc est, in his quæ ita penitus sunt diversæ, ut non solum hoc non sit illud, verum nec alterum de altero sit, nec aliquid de isto sit de illo, hoc est, ut nec alterum pars sit in quantitate alterius, nec eandem communicent partem.

Idem vero proprietate aliquid cum aliquo dicitur, quando hoc illius proprietatem participat, ut album duri, vel durum albi. Nam et album duritiam participat, quæ proprietas duri, quod est dicere: Durum est album, vel e converso durum albi. Nonnulla autem essentialiter eadem sunt, quæ tamen proprietatibus suis distinguuntur, cum eorum scilicet proprietates ita penitus impermiste maneat, ut proprietas alterius ab altero minime participetur, etiamsi sit eadem numero penitus utriusque substantia. Verbi gratia, in hac imagine cerea idem est numero hæc cera, hoc est materia ipsa et materiatum, nec tamen ibi materia ipsa et materiatum suas communicant proprietates, cum nec ipsa materia cereæ imaginis sit materiata, hoc est ipsa cera sit facta ex cera, nec ipsum materiatum sit materia ibi, hoc est cerea imago sit materia cereæ imaginis, cum videlicet nihil sui ipsius pars aliquo modo sit constitutiva, aut naturaliter prius. Itaque materia cereæ imaginis et materiatum ex cera cum sint eadem numero essentia, in suis proprietatibus tamen sunt impermista. Ipsa quippe materia cereæ imaginis et ipsum materiatum, utpote ipsa cera et ipsa imago cerea sunt eadem cera, hæc scilicet cera; sed tamen ipsum materiatum ibi nequaquam est materia, nec ipsa materia est materiata, licet ea res est quæ materiata. Pertinet autem ad proprietatem materiæ præcedere ipsum materiatum quod ex ipsa sit; ad proprietatem vero materiati subsequi ac posterius esse. Proprietas itaque materiæ ipsa est prioritas, secundum quam ex ea materialiter aliquid fieri habet. Materiati vero proprietas est ipsa e converso posterioritas. Proprietates itaque ipsæ impermistæ sunt per prædicationem, licet ipsa propriata, ut ita dicam, permistim de eodem prædicentur. Aliud quippe est prædicare formam, aliud formatum ipsum, hoc est rem ipsam formæ subjectam. Si enim dicam, imago cerea est prior cera, hoc est prioritatem habet respectu cereæ, tunc ipsam copulo ac prædico formam; et falsum est quod dicitur. Si vero dicam, imago cerea est

(88) In Vulgata editione *dissolutiones*.

vera, hoc est res aliqua prior cera, tunc ip- A
pulo et prædico formatum, ac vera est pro-
cum ipsa imago sit corpus quod est prius
ic et Socrates non habet perpetuitatem, hoc
est perpetuus, licet sit res perpetua sicuti
pus. Ostenso itaque quæ sint proprietatibus
, clarum est e contrario quæ sint eadem
ientia proprietatum.

ais autem quæ scilicet eadem essentialiter
roprietate dicuntur, quædam diffinitione quo-
lem sunt, sicut ensis et mucro, vel Maro et
, et quorumcunque eadem penitus est diffi-
nitionem non solummodo ensis et mucro est
ro ensis; verum etiam ex hoc quod ensis est,

est, et a converso, ut eadem penitus diffi- B
sint terminanda, cum idem sit expressum

prium esse hujus quod illius. Hoc autem
Boetius idem accipit in primo Topicorum ubi
est questionem de diffinitione esse de eodem, veluti

quæritur « utrum idem sit utile quod hone-
eo, inquit, quod quarum rerum eadem est
io, ipsæ res eadem sunt; et quarum re-
diffinitio est diversa ipsæ res sunt diversæ, »

tionem autem hoc loco accipimus, quæ ex in-
viri et proprietatem definiti exprimit, et sen-
a nominis in nullo excedit, nec ab eo exce-
ut si quis diffiniens corpus dicat ipsum esse

entiam corpoream, non substantiam colora-
quamvis enim hæc diffinitio substantia colo-
mnibus ex solis corporibus conveniat, sicut
on tamen vim et sententiam hujus nominis,

est corpus, aperit, sicut facit illa; quia no- C
corpus colorem non determinat, quod est ac-

corpori, sicut determinat corporeitatem.
est ei substantialis. Nec ita hæc diffinitio

it id quod proprietas exigit, ex eo scilicet
corpus est, sicut illa facit. Tale est ergo di-
quod ensis et mucro idem sunt diffinitione, ac

retur, eadem essentia ita esse ensis et mucro,
x eo quod ensis est, hoc tantum exigit ut mu-

et e converso, ut videlicet non solum eadem
ia sit ensis et mucro, verum et idem sit pe-
esse ensem quod esse mucronem. Eadem ita-

diffinitione dicuntur, quæ ita adjuncta sunt,
t solummodo hoc sit illud, verum etiam ex eo

est hoc exigit tantum ut sit illud, et e con- D
et hoc quidem modo non possunt dici idem

entia et corpus, vel album et durum, licet sint
essentialiter. Omnia ergo quæ eadem sunt
tione, eadem sunt essentialiter, sed non con-

ntur: et secundum has quidem tantum duas
cationes suprapositas relative supponi solet
ronomen quod et *idem*, hoc est aut secun-

dentitatem numeri, aut secundum identitatem
tionis. Cum enim dicimus: Mulier damnavit
am et eadem salvavit, duo sunt sensus; unus

1 falsus, si ad identitatem numeri fiat relatio,
elicit eadem personaliter ac numero mulier
gatur et damnasse et salvasse; alius sensus

vernus, si ad identitatem diffinitionis supponatur
idem, ut videlicet tantumdem significet, quantum
nomen mulieris simpliciter repetitum, mulier dam-
navit, et mulier salvavit, quod quidem verum est
per Evam et Mariam.

Idem vero similitudine dicuntur quælibet discreta
essentialiter, quæ in aliquo invicem similia sunt,
ut species idem sunt in genere, vel individua idem
in specie, sive unum, vel quælibet in aliquo con-
venientia eadem dicuntur, hoc est similia. Unde
Porphyrius: « Participatione, inquit, speciei plures
homines unus: unus autem et communis parti-
cularibus plures. »

Dicimus etiam idem pro incommunicato, ut sem-
per idem Deus est, hoc est nunquam in aliquo alte-
ratus vel permutatus, quia nihil unquam natura Di-
vinitatis in se habet, quo aliquando careat; vel ca-
ret, quod habeat efficaciam valetudinem, sicut eas-
dem quæ idem valent. Idem itaque sive unum
quinque supradictis modis dicitur, licet sæpe ea-
dem res sub pluribus ex istis modis cadat, ut vide-
licet tam hoc quam illo modo possit dici eadem
cum aliquo. Totidem etiam modis dicimus diver-
sum, sive differens, cum videlicet modo diversa di-
cantur essentialiter, id est numero, modo, proprie-
tate, vel diffinitione, vel similitudine, vel muta-
tione.

Dicimus autem ea ab invicem essentialiter di-
versa, quæcunque ita ab invicem dissident, ut hoc
non sit illud, ut Socrates non est Plato, nec manus
Socratis Socrates. Sic etiam quælibet disparata
diversa essentialiter dicimus, cum videlicet essen-
tia unius non sit essentia alterius, quamvis tamen
sit de essentia alterius, ut manus de homine, vel
paries de domo. Sicut ergo Socrates aliud est es-
sentialiter quam Plato, ita manus Socratis quam
Socrates, et quælibet pars quam suum totum. Se-
cundum quam quidem acceptionem dicimus rem
aliam simplicem, aliam compositam, cum videlicet
id quod simplex est, non sit ipsum compositum,
licet sit de ipso composito. Omnia ergo essentiali-
ter diversa dicimus, quæ ita ab invicem sunt re-
mota, ut hoc non sit illud. Hanc vero differentiam
ipse quoque Porphyrius in communibus aperte
insinuat, ubi videlicet ostendit generalissimum et
specialissimum in eo differre, quod neque genera-
lissimum fictum quam specialissimum, neque spe-
cialissimum generalissimum. Horum autem quæ
essentialiter diversa sunt, quædam numero quoque
diversa sunt, quædam minime.

Diversa quippe numero dicimus, quæ adeo tota
essentiæ suæ quantitate ab invicem discreta sunt,
ut non solum hoc non sit illud, verum ne unum
alterius pars sit, vel eadem cum eo communicet
partem. Hæc itaque sola et omnia numero sunt
differentia, quæ tota quantitate suæ essentiæ di-
creta sunt, sive solo numero ab invicem distent,
ut Socrates et Plato; sive etiam specie, ut hic homo
et ille equus; seu genere quoque, ut hic homo et

hæc albedo; seu quacunq̄ue forma ab invicem differant, sive illa forma sit communis differentia, hoc est separabile accidens, ut nasi curvitas, sive magis propria differentia, id est substantialis, sicut est rationalitas, quæ scilicet substantialis differentia non solum facit alterum, id est quoquo modo diversum, verum etiam aliud, hoc est substantialiter atque specie diversum. Et hæc sola proprie dicuntur plura sive multa, eo quod plura et multa proprie ad numerum pertinent, et secundum numerum accipiuntur. Sunt itaque quædam essentialiter diversa, quæ non sunt numero differentia, utpote domus et paries, et quodlibet integrum totum cum propria parte sua. Utroque autem prædicto diversitatis modo ipsa etiam Deus differens dicitur a creaturis tam essentialiter scilicet quam numero. Hoc etiam modo diversa sumimus quando negamus in uno ternario diversos esse binarios. Nam licet tertia unitas cum unaquaque aliarum duarum unitatum unum binarium efficiat, et hic binarius non sit ille, diversos tamen binarios dici negamus, cum non sint tota capacitate vel continentia suæ essentia discreti, cum eadem scilicet unitatem communicent. Sed et cum dicimus aliquem solam domum possidere, hoc est donum et nihil aliud diversum a domo, diversum numero potius quam essentialiter intelligimus. Qui enim domum possidet, etiam parietem, qui non est domus, in possessione habet. Sed cum sit paries essentialiter diversus a domo, in qua non est diversus numero, cum videlicet in ipsa quantitate domus comprehendatur. Et notandum quod, cum omne idem essentialiter cum aliquo sit idem numero cum ipso et e converso, non tamen omne diversum essentialiter ab aliquo diversum in numero est ab ipso, ut supra docuimus; pars quippe quælibet diversa est essentialiter a suo toto, sed non diversa numero, nec fortassis eadem numero, nisi quis forte numero idem negative dicat, hoc est non diversum numero. Si enim pars numero diversa diceretur a suo toto, profecto Socrates de differentibus numero prædicari concederetur, cum videlicet hoc totum ex manu scilicet et reliquo corpore compositum sit Socrates, et ipsum quoque reliquum corpus a manu deinceps Socrates sit dicendum, hoc est hac anima vivificatum, de quo quidem latius in prædicamento substantiæ alibi nobis agendum fuit.

Diversa autem diffinitione sunt, quæ eadem diffinitione sententiæ terminari non possunt, hoc est quæ talia sunt, ut sese mutuo non exigant, licet eadem res sit utrumque, sicut est substantia et corpus vel album et durum. Non enim ex eo quod substantia est corpus est; vel ex eo quod album est, durum est, cum hoc sine illo queat esse, neque ex se illud exigat. Et hanc quidem differentiam Boetius in primo Topicorum nos docet, ubi cum dicat idem esse propositionem, quæstionem, conclusionem, dicit tamen ea differre, cum videlicet propositio possit esse si non sit quæstio vel conclusio; et quæstio,

A si non sit conclusio, cum hoc non exigat illud, et singula propriis diffinitionibus terminanda sint. Qui etiam in divisionibus hoc modo rationale et bipes differre dicit: « Licet, inquit, nulla ab invicem oppositione disjungantur. » Porphyrius quoque in Isagogis suis hujusmodi differentiam, secundum diffinitionem scilicet, non prætermisit, cum ait: Quorum termini, id est diffinitiones sunt differentia, ipsa quoque sunt differentia: certum quippe est omnia quæ quoquo modo affirmatione et negatione disjungi possunt, differre ab invicem. Verbi gratia, si de aliquibus ostendere possumus, quod istud animal, et illud non sit animal, clarum est ea differre. Unde etiam oportet concedi quælibet diffinitionibus diversa, etiamsi sint sibi per prædicationem coherentia, sicut animal et homo, vel album et durum, differre quodammodo ab invicem, cum ea quoque quodammodo affirmatione et negatione ab invicem separentur. Animal quippe esse potest, ita quod non sit homo; sed homo non potest esse, ita quod non sit [homo [f. animal]]; et animal hæc tantum exigit, ut sit animatum et sensibile; homo vero non hoc tantummodo, sed insuper ut sit rationale et mortale. Eodem modo phoenix et hic phoenix, et hoc corpus, et hæc anima, sive hic homo, sive hoc corpus album, diversa esse possunt ostendi, licet ejusdem penitus essentia sint. Ad hanc quoque diversitatem illud pertinere videtur, quod ait Porphyrius, differentiarum alias esse divisivas generis, alias constitutivas specierum. Nam licet eadem penitus divisivæ sint et constitutivæ, aliunde tamen constitutivæ sunt, ex eo scilicet quod constituunt, aliunde divisivæ, ex eo scilicet quod dividunt ab invicem, hoc est diversificant species. Et ideo alia et proprietas sive diffinitio constitutivi, alia divisivi, sicut et cum dicimus infinitum aliud secundum tempus, aliud secundum mensuram, aliud secundum multitudinem et cætera, aliud diffinitione accipimus. Et nos quidem pro eodem vel diversis diffinitione eundem statum vel diversos status consuevimus dicere, nec aliter hunc statum illum esse dicimus, nisi idem sit diffinitione penitus hæc res cum illa, aut hunc statum non esse illum, nisi hæc res non sit eadem penitus cum illa, in expresso scilicet esse suo, hoc est eadem omnino diffinitione.

Quæ vero sint proprietate diversa diligenter arbitrator superius esse discussum, cum e contrario quæ sint eadem proprietate docetur.

Similiter et ex eo quod diffinitum est quæ sint eadem similitudine, hoc est similia, clarum e contrario relinquatur quæ sint similitudine diversa, hoc est in aliquo dissimilia.

Diversum quoque mutatione ex superioribus per contrarium dici liquet quidquid in aliquo est permutatum, hoc est diversificatum ab eo quod prius erat, ut si modo stet Socrates, modo sedeat. Hæc quidem dicta sunt ad ostendendum quot modis idem et diversum accipiantur ex propria vi per se etiam

dicta, cum frequenter ex adjunctis et alias assumant A significationes, vel istas deponant. Cum enim dicimus loca diversa, diversa dicimus secundum continentiam, non secundum numerum, vel secundum essentiam. Alioquin vinum quod est in dolio et in domo in diversis esset locis, cum nullum corpus in diversis esse locis concedatur. Cum itaque locus hoc nomen ex continentia vel capacitate conveniat, cum additur ei diversum, diversitas continentiae designatur: ac si diceretur loca diversa quæ idem continere ac concludere non habent. Sic et cum dicimus Spiritum sanctum multiplicem, vel septem Spiritus, quia Spiritus ex operatione suæ bonitatis et distributione suæ gratiæ dici solet, hanc multipliciter ac diversitatem Spiritus ad effecta ejus totam reducimus: juxta quod et illud accipitur B quod Veritas ait: *Alium Paraclitum dabo vobis* (Joan. xiv, 16), hoc est ad aliud efficiendum in vobis. Sed et cum dicimus opifex alius, pictor alius, faber alius, etc., quia hoc nomen opifex ex operatione convenit, sive ex officio, dicimus alium et alium secundum effecta vel officia, non secundum personas, cum fortasse nonnunquam eadem persona utriusque officii sit. Sed cum Aristoteles vester dicit in primo Perihermenias sermones sicut et litteras non eosdem omnibus esse; sed diversos diversis secundum officium significandi id dixit, quod est sermonum et litterarum, non secundum ipsam vocum prolationem: quia, cum sit prolatio vocum naturalis omnibus, significandi officium apud omnes non tenetur, sed apud eos solummodo qui earum impositionem non ignorant. Qui etiam postmodum in secundo Perihermenias ait, vocem esse unam et affectiones multas. Aut cum Priscianus dixit multa nomina incidere in unam vocem, multa seu diversa accipiuntur secundum ipsum significandi officium ad diversos intellectus constituendos unde affirmationes vel nomina dicuntur. Vocem vero unam dicit ex ipsa prolationis et soni forma, non ex officio, cum videlicet vox hoc nomen ex qualitate soni, non ex officio significandi datum sit. Sic itaque ex adjunctione subjectorum *idem* et *diversum* frequenter suas significationes commutant, sicut et cæteræ sæpe dictiones, ut si dicam citharædus bonus et homo bonus, vel vox simplex et propositio simplex, vel vera diffinitio et vera oratio.

Puto me diligenter distinxisse, quantum ad præsens negotium attinet, quot modis *idem* sive *diversum* accipiatur, ut facile postmodum disentiatur in quo consistat diversitas personarum quæ in Deo sunt, quarum eadem penitus substantia est. Eadem, inquam, essentialiter ac numero, sicut eadem est substantia ensis et gladii, vel hujus hominis et hujus animalis. Sunt autem ab invicem diversæ personæ, id est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus ad similitudinem eorum quæ diffinitione diversa sunt seu proprietate, eo videlicet quod quamvis eadem penitus essentia sit Deus Pater quæ est Deus Filius, seu Deus Spiritus sanctus, aliud tamen proprium

est Dei Patris, in eo scilicet quod Pater est, et aliud Filii et aliud Spiritus sancti. Patris quidem proprium est, ut supra quoque meminimus a seipso esse, non ab alio, et coæternum sibi Filium æternaliter gignere. Filii vero gigni a solo Patre, Spiritus sancti procedere ab utroque. Unde bene sancti Patres has personas ab invicem quibusdam quasi proprietatibus differre dixerunt, juxta illud Gregorii: « Et in personis proprietas, et in essentia unitas: » et illud Hieronymi in epistola de explanatione fidei ad Damasum papam directa, ubi dicitur: « Confundentes Arium, unam eandem dicimus Trinitatis substantiam. Item, impietatem Sabellii declinantes, tres personas expressas sub proprietate distinguimus. » Et post aliqua: « Personas etiam ipsas proprietates appellat, dicens: Non enim nomina tantummodo, sed etiam nominum proprietates, id est personas, vel ut Græci exprimunt hypostases, hoc est subsistentias confitemur. » Ubi et rursus adjecit: « Itaque substantia unum sunt, personis ac nominibus distinguuntur. » Non tamen cum proprietates dici audimus ita intelligendum est, ut formas aliquas in Deo opinemur, sed proprietates quasi propria dicimus, eo scilicet modo quo dicit Aristoteles omni substantiæ commune esse non esse in subjecto, vel non suscipere magis et minus, sive nihil esse ei contrarium, nec in his tamen communitatibus quas assignat ullas intelligit formas: quas scilicet communitates potius removendo aliquid, quam ponendo assignat. Et quemadmodum dicimus substantiæ proprium esse quod per se subsistit; quia videlicet ex eo quod substantia et. hoc solummodo exigit; et rei informis dicimus proprium esse quod non habet formas, utpote ipsius Dei, vel rei simplicis quæ partibus caret, nullasque per hoc formas ponere videmur; sed prorsus omnium tam formarum quam partium remotionem facere: aut si quis aliquas in hoc quoque formas intelligat, certum est ipsas omnino non esse diversas res ab ipsis substantiis quibus insunt. Ita et Patris istud esse proprium dicimus, illud Filii, atque illud Spiritus sancti.

Nolo autem sub silentio præterire, quare videlicet in assignandis proprietatibus divinarum personarum tandiu perstiterim, ut eas quidem proprietates non esse aliud ab ipso Deo vel ab ipsis personis astruerem. Hoc ideo plurimum faciendum esse decrevi, quod temporibus nostris nonnulli inter vere catholicos computati, atque etiam per assiduitatem studii divinarum librorum cathedram magistri adepti, in tantam prorumpere ausi sunt insaniam, ut proprietates ipsas personarum alias res esse ab ipso Deo vel ab ipsis personis profiteantur: hoc est paternitatem ipsam, et filiationem, et processionem Spiritus, quas quidem ipsa etiam sanctorum Patrum auctoritas relationes appellat. In hanc autem hæresim ex hoc maxime sunt inducti, quod nisi proprietates istas, per quas scilicet personæ differunt, diversas res ab ipsa substantia divina ponant,

nullo modo assignare valent, in quo sit personarum diversitas, quarum eadem penitus est essentia. At vero frustra hoc diffugium quærunt, ut se absolvant; et frustra hanc falsitatem constituunt, ut veritatem defendant: quos, cum interrogantur, nescire se profiteri pudet. Cum enim unam tantum et individuum esse divinam essentiam non præsumant contradicere, cui tres illas proprietates inesse dicunt: quæ est ideo major diversitas inter Deum Patrem et Deum Filium, quam inter hunc hominem patrem istius et eundem filium illius, cum videlicet idem homo et pater sit istius et filius illius? Aut si non est major diversitas ibi quam hic, qua ratione concedunt hunc hominem patrem esse, hunc hominem filium, et non Deum Patrem esse Deum Filium? Quid etiam valet hoc constituere quod summam non excludit controversiæ? Quomodo hoc præsumit Christianus quod etiam gentilis et quislibet abhorret infidelis, aliquid videlicet in Deo fingere quod non sit ipse? Nunquid enim si paternitas, quæ inest Deo, alia essentia sit ab ipso Deo, verum est Deum Patrem ex duobus consistere, hoc est ex Deo et paternitate, ipsumque esse totum ad hæc duo ex quibus consistit? Nunquid etiam pro eo quod has proprietates vocamus relationes, oportet eas intelligi res diversas ab ipsa substantia, quæ ad aliquid relative secundum eas dicitur? Nequaquam utique. Alioquin et cum Deus relative Dominus dicitur, dominium ejus alia essentia ab ipso esset, cujus profecto susceptione mutari Deum contingeret cum esse Dominus cõperit.

Adversum quam detestabilem hæresim beatus Augustinus v libro *De Trinitate*, capite 16, aperte invenitur, Dei incommutabilitatem defendens in his quidem quæ ei ex tempore conveniunt: « Certe, inquit, ut Dominus hominis esset, ex tempore accidit Deo, et ut tuus Dominus esset aut meus, qui modo esse cõpimus; quomodo igitur obstinabimus nihil secundum accidens dici de Deo, nisi quia ipsius naturæ nihil accidit quo mutetur, aut ea sint (89) accidentia relativa, quæ cum aliqua mutatione earum rerum de quibus dicuntur accidunt, sicut amicus relative dicitur, et sit aliqua mutatio voluntatis, ut amicus dicatur. Nummus autem, cum dicitur pretium, relative dicitur, nec tamen mutatus est, neque cum dicitur pignus. Si ergo nummus potest nulla sui mutatione toties dici relative, ut neque cum incipit dici, neque cum desinit, aliquid in ejus natura vel forma, qua nummus est, mutationis fiat; quanto facilius de incommutabili Dei substantia debemus accipere, ut ita dicatur relative aliquid ad creaturam, ut quamvis tamen temporaliter incipiat dici, non tamen ipsi substantiæ Dei accidisse intelligatur; sed illi creaturæ ad quam dicitur, *Domine, refugium factus es nobis?* (Psal. LXXXIX, 1.) In vobis ergo sit aliqua mutatio, et efficiamur ad eum refugiendo meliores, in illo autem nulla. Sed et Pa-

(89) Apud Augustinum, *ut ea sint.*

ter noster esse (90) incipit, cum per ejus gratiam regeneramur. Substantia itaque nostra mutatur in melius. Quod ergo temporaliter dici incipit Deus, manifestum est relative dici, non secundum accidens Dei, sed plane secundum accidens ejus ad quem dici aliquid incipit Deus relative. Et quod amicus Dei justus esse incipit, ipse mutatur, Deus autem absit ut aliquem temporaliter diligat, quasi nova dilectione! Itaque omnes sanctos ante mundi constitutionem dilexit, sicut prædestinavit; sed cum convertuntur, et inveniunt illum, tunc incipere ab eo diligi dicuntur, ut eo modo dicatur, quo potest humano affectui capi quod dicitur. Sic et cum iratus malis dicitur, et placabilis bonis, illi mutantur, non ipse: sicut lux, infirmis oculis aspera, firmis lenis est, ipsorum mutatione, non sua. »

Nemo itaque quia Deum relative Patrem vocari novit, sive Filium, proprietates istas relationum alias res esse a Deo præsumat confiteri, cum et ipsius Augustini testimonio, quod longe ante posuimus, divina substantia ideo simplex dicatur, quod nihil sit in ipsa. Quod etiam omnem naturam, aut Deum esse, aut ab ipso factam, aperte profitetur, sicut supra quoque meminimus. Sed et Hieronymus ipse, ut supra quoque meminimus, proprietates ipsas personas dicit: « Non enim, inquit, nomina tantummodo, sed et nominum proprietates, id est personas confitemur. » Nam et in nobis ipsis multa relative accipiuntur, cum nemo discretus relationes ipsas aliud a nobis esse concedat. Quippe unaquæque res cuilibet alteri similis dicitur in eo quod esse habet; vel etiam opposita sive dissimilis in eo quod non est ipsa. Quod similitudo vel oppositio ab ea re cujus relatio dicitur diversa essentialiter sit, cum ipsa rursus similitudo similis sit, et ipsa oppositio opposita, quis summum infinitatis inconveniens vitare rationabiliter poterit, cum nullus in natura rerum terminus occurrat: ita ut nec Deo numerus ipse rerum definitus sit, qui in rerum natura definitus non subsistit, ubi quidem nullus terminus occurrit? Quid enim ridiculosius, ut, cum aliquis modo nascitur, cui similis efficior, propter illum quædam res nova mihi innascitur, quam cum ille perierit necesse sit deperire?

Personam itaque hoc loco diversam ab altera dicimus, eo quod diffinitione ab ea disjungatur, hoc est proprietatis suæ singularitate, ut videlicet hoc sit hujus proprium quod non sit illius proprium. Quæ quidem propria superius sunt distincta. Et ita Pater a Filio proprietate sive diffinitione diversus est, hoc est alius; et similiter uterque a Spiritu sancto. Quomodo autem beatus Augustinus, nisi hanc diversitatem priorum sive diffinitionum attenderet, quomodo, inquam, dixisset in vii *De Trinitate*, ut supra quoque meminimus, quid aliud est Deo esse, aliud Patrem esse, cum videlicet idem numero sit in Deo ipsum ens et pater? Quod si ex-

(90) Apud Aug., *sic et Pater noster.*

prosequi velimus quid sonet persona in A
undem valet, quantum si dicamus eum
Patrem, hoc est divinam potentiam gene-
vel Filium, hoc est divinam Sapientiam
; vel Spiritum sanctum, hoc est divinæ
is processum. Et Deum esse tres personas
m valet, ac si dicamus eum esse Patrem

Filium et Spiritum sanctum. Tale est
rem et Filium et Spiritum sanctum esse
nas ab invicem discretas, tanquam si di-
es personas ex diversitate proprietatum
ta ab invicem per prædicationem disjun-
nulla earum sit altera, neque scilicet Pater
aut Spiritus sanctus; neque Filius sit
sanctus. De qua quidem prædicationis
plene nobis disserendum in sequentibus B
rtasse cum dicimus in Deo personas di-
a scilicet ut non solum sint diffinitione
rerum etiam prædicatione ab invicem dis-
tum hæc non sit illa: non est necesse ut
n *diversum* per se hanc significationem
l ex adjuncto quod est, persona id con-
ersona itaque, hoc nomen cum in Divini-
rtur, et tantumdem sonat, quantum si sub
ne diceretur, Deus Pater, vel Deus Filius,
Spiritus sanctus; quodammodo non sub-
r sed relative dicitur, cum ea videlicet
ive dicantur, sub disjunctione denotet Pa-
cet, Filium et Spiritum sanctum, quam-
structione non habeat ad quod relative C
Alioquin cum personas pluraliter dicamus,
robandum videtur quod beatum Augusti-
radixisse commemoravimus v *De Trinitate*
ite 8, tantam videlicet vim esse ejusdem
æ in Patre et Filio et Spiritu sancto, ut
de singulis ad seipsos dicitur, non plura-
summa, sed singulariter accipiatur. Qui
m ibidem in fine præcedentis capituli sub-
quia sicut Filius ad Patrem, et non Filius
Patrem refertur, ita genitus ad genitorem
nitus ad non genitorem referatur necesse
ge aliter quam nos soleamus relativa dixit,
m et non Patrem, et non genitum et non
a, cum in his nominibus abnegativis magis D
removeantur, quam conferantur, nec na-
ista simul habeant esse, sicut de relativis
Non enim necesse est ut si aliqua res sit
rans, sit aliqua non genita vel e converso.
itaque modo abusive hæc quoque relativa
undum illam relationum significationem
motive tenent sicut et non homo hominem
lo significare dicitur, et quodlibet infinitum
litum.

reris in eadem divina substantia tres per-
tingui secundum expositam rationem, cum
cundum grammaticam institutionem eum-
minem tres personas esse concedamus. Pri-
lelicet secundum hoc quod loquitur, et se-
in eo quod ad ipsum sermo dirigitur, nec
PATROL. CLXXVIII

non et tertiam cum de ipso alter ad alterum loqui-
tur. Quarum quidem personarum diversitas cum
eadem sit ipsarum substantia, non aliter distingui
possunt, quam secundum propria eorum quæ diffi-
nitionibus exprimentur, cum videlicet aliud sit
proprium loquentis, in eo scilicet qui loquitur,
aliud audientis, vel de quo locutionem alter habet
ad alterum, sicut et divinarum personarum diver-
sitas secundum proprias ipsarum diffinitiones est
ad significata. Qui si hoc loco diversas personas
dicere non abhorres, propter diversitatem scilicet
proprietatum, cum tamen hæ personæ non sint a
se per prædicationem disjunctæ, ut non videlicet
dici liceat primam personam esse secundam, et se-
cundam tertiam. Quippe Socrates ipse grammati-
cis omnis persona esse conceditur: multo magis in
Deo diversas esse personas concedi oportet, quas
prædicatione quoque a se disjunctas cognoscimus.
Præterea sicut in grammatica cum dicimus tres
personas, determinate intelligimus loquentem, et ad
quem loquitur, et de quo loquitur, ut supra memi-
nimus: ita cum dicimus in Divinitate tres perso-
nas, determinate intelligi convenit Patrem et Filium
et Spiritum sanctum, ut supra quoque astruximus.
Alioquin fortasse plures personas quam tres videli-
cet confiteri cogeremur.

Rhetores quoque alio modo quam theologi sive
grammatici personam accipiunt, pro substantia
scilicet rationali, ubi videlicet de persona et negotio
agunt, et locos rhetoricos per attributa personæ et
attributa negotio distinguunt. Quam quidem signi-
ficationem Boetius exsecutus in quarto *Topico-
rum* ait: « Purgas cum facti culpa his ascribitur,
quibus obsisti obviarique non possit, nec tamen
personæ sunt. Id enim in aliam constitutionem ca-
dit. » Qui etiam hanc acceptionem personæ contra
Euthychen et Nestorium disputans de unitate per-
sonæ Dei et hominis in Christo, tali prosecutus est
diffinitione. « Persona est, » inquit, « naturæ ra-
tionabilis individua substantia. » Quæ quidem ne-
quaquam diffinitio dicenda est trium personarum in
Divinitate superius a nobis distinctarum, hoc est
Patris et Filii et Spiritus sancti. Alioquin cum
sint tres personæ, essent tres individua rationales
substantiæ.

Personas etiam comædiarum dicimus ipsos vide-
licet homines, qui per gestus suos aliqua nobis fa-
cta vel dicta repræsentant. Quas et ipse Boetius
ibidem distinxit dicens: « Nomen personæ videtur
aliunde tractum, ex his scilicet personis, quæ in
comædiis tragædiisque eos quos interest homines
repræsentabant. » Tribus itaque seu quatuor modis
ac pluribus fortassis hoc nomen persona sumitur;
aliter videlicet a theologis, aliter a grammaticis,
aliter a rhetoribus, vel in comædiis, ut supra de-
terminatum est. Cum autem sicut in principio ope-
ris assignavimus, in tribus divinis personis, Patre
videlicet, Filio, Spiritu sancto, tota boni perfectio
consistit, et omnia quæ ad boni perfectionem per-

tinens, in his tribus comprehenduntur; bene hæc solæ tres personæ distinctæ sunt, cum hæc tria nomina secundum vim suæ significationis cætera omnia in se concludant, quæ ad commendationem boni sunt idonea. Quod enim æternus est Deus, potentia est, ut videlicet aliquo non egerit principio per quod subsisteret; quod vero justus est, sive misericors, benignitas est. Justitia namque est quæ unicuique reddit quod suum est, sive pœnam sive gloriam pro meritis retribuendo. Hoc autem ex benignitatis affectu descendit, quia sicut impium est non judicare mala, ita e contrario pium est illatas ulcisci injurias. Unde et vindicta benignitati ascribenda est, quæ scilicet benignitas nomine Spiritus designatur, sicut scriptum est: *Spiritu oris sui interficiet impium* (Isa. xi, 4). Similiter cætera nomina Dei, quæ ad perfectionem illius summi boni determinandam conveniunt, ac hæc tria retorqueuntur.

Sed huic loco gravis fortassis occurrit objectio, cum videlicet Pater et Filius ex potentia et sapientia maxime dicantur, sicut in ipso operis exordio determinavi; quomodo melius per sapientiam Dei una est persona distincta, quæ [scilicet] per æternitatem, cum secundum æternitatem quoque quædam sit diffinitionis diversitas. Sicut enim juxta Augustinum aliud est Deo esse, aliud Patrem esse; ita et aliud Deo esse æternum, aliud esse Patrem. Nunquid etiam hac ratione multas et innumeras personas in Deo convenit confiteri? Quippe Deus ipse et potens est, et sapiens, et justus, et æternus, et misericors, et multa et innumera secundum diffinitionum ac proprietatum diversitatem de eo dici possunt, secundum quæ tamen non est fas assignare personas in Deo, cum sint tres tantum quas distinximus personæ, id est Pater et Filius et Spiritus sanctus. Ad quod respondendum est non hoc nos suscepisse negotium, cur hoc potius modo

quam alio personæ divinæ distinctæ sint; sed eas eo modo quo distinctæ sunt convenienter accipi posse, et fidem nostram tueri, si quis non ita, ut credimus, posse stare arguat, hoc autem discutere penes ipsum est Deum, a quo hæc fides tradita est, in cujus voluntate omnium rerum causæ incommutabiliter consistunt, quarum minimam nulla valet humana ratio comprehendere. Plures autem personas quam tres sive pauciores nullomodo in Deo esse concedimus; cum persona in Deo tantumdem sonet determinate, quam vel Pater, vel Filius, vel Spiritus sanctus, ut jam supra diffinivimus. Multa autem tradunt philosophi, quæ eo solummodo tenentur, quia auctoritate philosophorum confirmantur, non ratione aliqua quæ appareat. Quanto magis ea quæ Deus tradit, præsertim cum præsto sit ratio, quæ videlicet dicta sit hæc trium personarum distinctio, ad commendationem scilicet vel descriptionem summi boni, sive ad majorem, ut supra meminimus, divini cultus persuasionem. Licet et hæc nobis ratio desit quare hoc modo potius quam alio summi boni descripta sit perfectio, quæ et aliis fortasse multis modis æque describi aut doceri posset. Liquet etiam diversitatem personarum non tantum in diversitate diffinitionum ac proprietatum consistere, verum etiam in remotione prædicationis ipsarum ab invicem cum nullo modo una personarum sit alia. Quam quidem remotionem ab invicem cætera supraposita non habent, cum videlicet ipse Deus Pater sit æternus, et justus, et misericors; similiter et Filius idem sit, et Spiritus sanctus. His de identitate aut diversitate rerum prælibatis, atque insuper assignato in quo unitas Dei, in quo Trinitas personarum sit accipienda, ad suprapositas quæstiones atque objectiones redeamus, singulis ordine, prout Dominus annuerit, satisficientes, quarum primam primum solvamus.

LIBER QUARTUS.

Quæsitum primum est an Trinitas personarum in Deo sunt, in vocabulis an in re potius sit accipienda.

Nos autem in re ipsa ita eam accipi debere prædicamus, ut ab æterno res illa unica simplex omnino et individua quæ Deus est, tres personæ sit, ut supra determinatum est, hoc est Pater et Filius et Spiritus sanctus. Tres quidem, ut diximus, secundum diffinitiones aut proprietates, non secundum numerum. Nam et hæc anima et quælibet res multa est et infinita secundum diffinitionum proprietates, non secundum numeri discretionem, eo videlicet quod hujusmodi sit res, quæ sub diversis diffinitionibus cadat, hoc est cui diversæ applicari diffinitiones queant: diversæ, inquam, in sententia, non

in rerum continentia. Hæc quippe anima et sapiens est, et justa; sed non idem est sensus sive intellectus diffinitionis justus, qui sapientis. Sicut ergo dicimus hanc animam esse diversam diffinitionibus, secundum hoc scilicet quod est sapiens et justa: ita Deum concedimus esse diversas diffinitionibus personas, secundum hoc scilicet quod est Deus Pater et Filius et Spiritus sanctus. Et licet idem numero sit in Deo essentia quod personæ, non tamen ideo si est trinus Deus in personis, est trinus in essentia: vel si est unus in essentia, est unus in personis. Quod est dicere, si sunt tres personæ, sunt tres essentiæ: vel si est una tantum essentia, est una persona. Quippe cum dicimus trinus in personis, hoc est tres personas, tres secundum dif-

res aut proprietates accipimus, ut supra sa-
cuimus. Cum vero dicimus trinus in essen-
e est tres essentias, tres essentialiter sive nu-
intelligimus. Possumus etiam ita accipere
esse trinum in personis et unum in essentia,
um si dicamus ipsum esse trium diffinitionum
roprietatum, ut supra determinatum est per-
psis, quod ipse est. In eo, inquam, trium dif-
num, quod ipse est illæ personæ: Et rursus
um esse diffinitionis unius ex essentia quæ ipse
eo scilicet quod est illa essentia. Si autem
esset diffinitione essentia quod personæ, ut
et idem penitus sonaret essentia quod per-
tunc fortassis necesse esset Deum esse tri-
n essentia sicut est in personis, aut unum esse
sonis sicut est in essentia. In hoc videlicet
ut si trium diffinitionum vel proprietatum
x personis et ex essentia, similiter, aut si ex
ia unum esset, et ex personis unum. Cum vero
int idem diffinitione essentia et personæ, non
cesse hoc. Nam et cum homo idem sit numero
isibili et navigabili, vel Socrates cum loquente
diente et de quo alter ad alterum loquitur,
amen si [f. sic] homo est multa diffinitione,
scilicet quod est risibilis et navigabilis. Ideo
quod est homo, vel si unum diffinitione in eo
homo, ideo in eo quod est risibilis et naviga-
Similiter et Socrates cum sit tres personæ
lum grammaticos, in eo scilicet quod est lo-
et audiens, et de quo alter alterum loqui-
on tamen in eo quod est Socrates vel quod
bstantia, imo ipse unus est in substantia et
in personis secundum grammaticos acceptis.
Deus unus omnino est in essentia et trinus
sonis: quia et in essentia unus tantum est
mero, et in personis tria diffinitionibus aut
etatibus diversa. Trinitas itaque ista ad di-
item diffinitionum vel proprietatum, ut dictum
pectat; unitas ad essentiam: ideoque sibi
e adversantur, cum secundum diversa, ut di-
est, Trinitatis ipsa et unitas accipiantur; illa
et secundum diversitatem diffinitionum aut
etatum, hæc secundum numerum.
et fortassis aliquem quod diximus Trinita-
ivinarum personarum in re esse accipiendam:
licamus Deum esse trinum in personis, in eo
ipse res est, cum potius in eo quod res est,
antum numero sit res, ac nullam in se habeat.
udinem, nec etiam proprietatum diversitatem.
qui hoc dicit recte sentit de eo quod dicit,
on de eo quod a me supra dictum est et de-
ratum. Non enim ita Trinitatem in re accipi-
us, ut in eo quod ipse Deus est res, trinum
dicamus: Sed ita Trinitatem ejus in re esse
ninamus, et non invocabilis consistere, ut ipsa
æ Deus est, ipsa sit Trinitas: non in quan-
res ipse est, sed magis in eo quod est ab
o illæ tres personæ per vocabula distinctæ.
enim quia distinctio nominum facta est,

A Trinitas ista est; sed quia ista ab æterno Trini-
tas est, distinctio nominum temporalis facta est,
ad hoc scilicet quod æternaliter est nobis assignan-
dum qui ex tempore cœpimus. Unde cum dicit
Augustinus Deum unum in substantia, trinum in
vocalibus tale est trinum in vocalibus, ac si dicat
trinum in his quæ per vocabula distinguuntur, hoc
est in his personis. Tale etiam in Isidoro reperitur ubi
in *Etymologiarum* libri VII capitulo 4 sic ait:

B « Proinde Trinitas in relativis personarum nomi-
nibus est secundum id scilicet quod in illis expri-
mitur ac designatur. » In re itaque quæ Deus est
Trinitatem accipimus, non in vi vocabulorum:
quæ si omnino deessent, non minus illa in re ipsa
permaneret Trinitas. In re, inquam, ita eam acci-
pimus, ut ipsa res quæ Deus est, illa sit Trinitas,
non in eo tantum quod ipsa res, sed quod est
personæ illæ supra distinctæ. Longe autem aliud
est rem ipsam esse Trinitatem, aliud eam in eo
quod est res esse Trinitatem: sicut aliud est ho-
minem esse album, aliud hominem in eo quod homo
est esse album; et Socratem esse tres personas se-
cundum grammaticos, et in eo quod est Socrates
esse tres personas illas. Non itaque Deus aut in eo
quod est una res, in eo quod sit multæ res, quod
omnino falsum est, dicendus est Trinitas esse;
sed in eo tantum quod est Pater et Filius et Spiri-
tus sanctus, hoc est harum trium particeps proprie-
tatum supra determinatarum, ut videlicet et gignere
habeat Deus et gigni habeat, atque procedere.

C Notandum quoque quod nullam rerum multitu-
dinem in Divinitate concedamus esse, sed persona-
rum solummodo, Augustinus tamen in primo De
doctrina Christiana, res pluraliter abusive dicere
ausus est ad diversitatem personarum aspiciens,
ait quippe sic: « Res aliæ sunt quibus fruendum
est, aliæ quibus utendum. Illæ quibus fruendum est
nos beatos faciunt. Istis quibus utendum est ten-
dentes ad beatitudinem adjuvamus. Frui enim est
amore inhærere alicui rei propter seipsam. Uti au-
tem quod in usum venerit ad id quod amas obti-
nendum, si tamen amandum est. Nam usus illicitus
abusus potius vel abusio nominanda est. Si redire
in patriam volumus ubi beati esse possimus, uten-
dum est mundo, non fruendum, ut invisibilia Dei
per ea quæ facta sunt intellecta conspiciantur (*Rom.*
1, 20). Res igitur quibus fruendum est, Pater et Filius
et Spiritus sanctus; eademque Trinitas summa una
quædam res est communisque omnibus fruentibus
ea: si tamen res et non rerum omnium causa sit; si
tamen et causa, non enim facile nomen quod tantæ
excellentiæ conveniat inveniri potest. » In quibus
verbis dum dicit si et si, quasi dubitative magia
quam confirmative nullum horum creaturarum no-
minum divina excellentia dignum esse insinuat.
Hieronymus quoque tres Spiritus, Patrem et Filium
et Spiritum sanctum juxta divinarum personarum
proprietas abusive protulit, ubi quidem de tribus
virtutibus scribens ait sic: « David in psalmo tres

Spiritus postulat dicens, *Spiritu principali confirma me, Spiritum rectum innova in visceribus meis, Spiritum tuum sanctum ne auferas a me* (Psal. I, 12-14). » Qui sunt isti tres spiritus? Principalis spiritus Pater est, rectus spiritus Christus est, spiritus sanctus Spiritus sanctus est.

Quod autem opponunt Deum non esse tres personas, nisi etiam sit tria, et per hoc multitudo sit in Deo ex partibus juncta, frivolum est. Tres enim personas dici concedimus, et multas personas sed non ideo tria per se, vel multa simpliciter dici convenit. Accidentaliter enim tres addimus ad personas, cum dicimus tres personas: ideoque non est necesse ut tria per se dicamus. Quæ enim accidentali prædicatione sibi conjunguntur, non est necesse sigillatim dici, quamvis conjunctim dicantur, sicut jam dudum ex secundo] Perihermenias didicimus. Neque enim necesse est ut sit vigesimus primus, ideo sit vigesimus sive primus; vel si hæc sunt virginti unum, ideo sint virginti sive unum; vel si sit dimidia domus sive imperfecta domus, ideo sit magnus vel si hoc corpus sit parum ridens, ideo sit ridens; vel si sit magnus locus, ideo sit domus; vel si aliquis sit citharædus bonus secundum existimationem, ideo sit bonus; aut si Verbum sit factum caro, id est incarnatum, ideo sit factum; vel si Deus sit factus adjutor, ideo sit factus; vel si hæc vox *Est* propositio simplex, hoc est non habens propositiones in terminis, ideo sit simplex, id est non constituta omnino ex aliquibus per successionem vocibus; vel si hæc anima sit multæ personæ vel multi loci secundum dialecticos, ideo sit multa, hoc est multæ res ab invicem discretæ. Est autem hæc anima multæ personæ secundum grammaticos, cum scilicet aliquis ad eam loquitur, et de ea alius, et de eadem anima diversa argumenta fieri possunt; vel secundum hoc scilicet quod est oppositio alicui, vel quod est similis, vel secundum alias habitudines ex quibus ipsa est diversi loci; nec tamen ideo quod anima est multi loci secundum dialecticos, eo scilicet quod diversas vires probandi habet; ideo concedi oportet eam simpliciter esse multa. Similiter et Deum licet sit multæ personæ, hoc est Pater et Filius et Spiritus sanctus, non ideo concedendum est eum esse multa, hoc est multas res, sive multas essentias, cum eadem penitus essentia, quæ Pater est, sit Filius, sit et Spiritus sanctus. Quippe multa hoc nomen, sive tria et quælibet numeralia nomina proprie ad numerum pertinent; ideoque in rebus tantum numero diversis recte sunt per se accipienda.

Huic etiam illud Boetii *De Trinitate* concordat, ubi de Deo ait: « De forma ejus superius demonstratum est, quoniam is sit forma, et unum vere, nec ulla pluralitas, unde etiam sanctam et individuum dicimus Trinitatem. » Poterit et fortasse quodammodo Deus et tria et multa dici, si videlicet tria et multa diffinitione vel proprietate non numero intelligamus, et magis veritatem sensus, quam pro-

prietatem verborum attendamus. Ipse quippe æternus est, immensus, creator, omnipotens, et alia multa diffinitionibus diversa, et ipse Deus et Pater est et Filius et Spiritus sanctus: et ita quodammodo multitudinem in eo attendi licet, secundum videlicet diversitatem diffinitionum vel proprietatum, non numeri. Juxta quam quidem diversitatem apostolus ait: *Et tres sunt qui testimonium dant in celo, et tres unum sunt* (I Joan. III, 8); nihil videlicet addens ad hoc nomen tres, neque personas, neque aliud. Hoc etiam Augustinus VII *De Trinitate* libro, capitulo 4, confirmat his verbis: « Dum intelligatur saltem in ænigmate quod dicitur, placuit ita dici, ut diceretur aliquid cum quæreretur quid tria] sint, quæ tria esse fides vera pronuntiat, cum et Patrem non dicit esse Filium; et Spiritum sanctum qui est donum Dei, nec Patrem dicit esse nec Filium. » Idem post aliqua in eodem capitulo: « Cum conaretur humana inopia loquendo proferre quod tenet de Domino Deo, timuit dicere tres essentias, ne intelligeretur in illa summa æqualitate ulla diversitas. Rursus non esse tria quædam non poterat dicere, quod Sabellius, quia in hæresim lapsus est, dixit. » Tria itaque debere dici etiam Augustinus manifeste perhibet, secundum ipsam scilicet, ut dictum est, personarum diversitatem.

At rursus tria quomodo dicentur nisi et quædam sit multitudo? Quod si quis multitudinem personarum, etiam per se multitudinem dici annuat, cum omnis multitudo ex multis colligatur partibus; nunquid et multitudo personarum, quæ in Deo sunt, partes habebit? Pars autem, Boetio, prior est ab eo cujus pars est, et eo ejus constitutiva divisio in priora fit, sicut generis in posteriora. Oportebit itaque quamlibet trium personarum ipsa Trinitate quam constituunt priorem esse, et ipsam Trinitatem posteriorem esse singulis illis, si non tempore, saltem natura. Ipso etiam attestante Boetio, non idem est pars quod est totum, quia una eademque essentia esse totius et partis non potest, cum hæc in quantitate totius ipsius inclusa sit cum aliis, atque ideo minor. At vero et tota Trinitas, et singulæ personæ, sunt una et eadem penitus divina substantia. Dicamus itaque constanter, sicut incœpimus, nullam omnino multitudinem in Divinitate consistere, licet multitudo personarum ibi sit; atque ipsam Trinitatem individuum penitus confiteamur: quia licet in ea diversæ, ut dictum est, personæ sint, nulla tamen ideo multitudo partium, vel quæcunque multitudo dici potest, ubi nulla est rerum atque essentialium diversitas. Nullo itaque pacto concedimus multitudinem, illam personarum dici absolute multitudinem, nec quia multæ sunt personæ ideo dici multa simpliciter: quia quantumcunque quislibet et abuti verbis velit, neque hoc nomen multa, neque hoc nomen, multitudo, nonnisi juxta numerum accipi recte potest, hoc est nonnisi secundum pluralitatem aliquam ac diversitatem rerum in essentiis discretarum: ita scilicet diversarum, ut hæc essen-

an sit illa : quæ quidem pluralitas nullo modo simpliciter divinitatis substantiæ potest esse ; ac sic utrum aliquod ex multitudine aliqua partium, nullo modo ibi res multæ sint, licet multæ personæ, et nullo modo ibi sit diversitas relicta sit personarum, Unde Leo papa in sermone Pentecostes : « In Trinitate » inquit, « divina dissimile, nihil impar est. » Tale namque est autem, nihil, ac si diceret nulla res ; et quod autem est ibi dissimile, tale est ac si diceret : Nulla est ibi diversa ab alia, cum sint tamen divergentes invicem personæ secundum proprietates suas distinctas, non secundum numerum. Unde Augustinus *De Trinitate* libro VII, capitulo 6 : « tantum est unus homo quantum tres homines ; et plus aliquid sunt duo homines, quam homo. At in Deo non est ita. Non enim manifestata est Pater et Filius simul, quam solus aut solus Filius : sed tres simul personæ les sunt singulis. » Ac si diceret, non in alio numero rerum excedentes, ne quem forte modo quod Isidorus *Etymologiarum* libri VI, capitulo 4, dum etymologiam nominis Trinitatis prosequeretur, ipsam Trinitatem unum totum ad singulas dixerit perso-

quidem verbis Trinitas appellata est, quod unum totum ex quibusdam tribus quasi Trinitatem ab abusive totum dici pro quacunque rerum quam proprietatum multitudine. Qui in eodem capitulo cum propria et appellativa nomina distingueret, ita ab omni hominum ratione et usu recesserit, ut propria diceret quæ appellativa videntur, et e converso appellativa. In hac, inquit, Trinitate alia appellativa nomina, alia propria sunt. Propria sunt essentialia, Pater, Dominus, Omnipotens, Immutabilis, Immensus ; et inde propria, quia ipsam significantiam quam unum sunt. Appellativa vero Pater, Filius et Spiritus sanctus ; Ingenitus, Genitus procedens, eadem et relativa possumus etiam, quod cum nominis huius quod Trinitas etiam Isidorus reddiderit, vim ipsam nominis aliter nobis expresserit, non singulariter in Trinitate. Et verum quidem est juxta propriam et usitatam significationem, dicitur Trinitas vel tria, multitudine rerum et rerum monstrant, quod in Deo minime conveniunt nequaquam multitudo est rerum, sed divergentium personarum.

Ad autem in eo quod dicitur talis Pater qualis et Spiritus sanctus, quædam similitudo invenitur, ut scilicet Pater sit similis Filio vel Spiritui ; tale est ac si dicatur. Non est in aliquo manifestum ab eo diversum, ut videlicet negationem quam affirmatione intelligatur. Et similiter dicitur æqualis esse, tale est ac si dicatur, in hac desumpta sunt ex Symbolo quod sanctis Dominicis ad Primam canit Ecclesia,

illa Divinitatis gloria [alia persona minor esse [adde non potest], cum sint ejusdem penitus essentialitatis. Sed et cum Athanasius præmisso, « Qualis Pater, talis Filius et Spiritus sanctus (91), statim adjecit, quasi ad determinandum in quo sint similes, hoc est non diversi, dicens : « Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus sanctus, » etc., aperte declaravit, quomodo id quod præmiserat intelligendum esset, ut videlicet idem quod uni personæ convenit, et alteri, de his scilicet quæ statim adjungit. Nec fortassis incongruum est, si similia dicamus non solum quæ essentialiter vel numero diversa sunt, verum etiam quæ proprietatibus disjunguntur. Sic quippe propositionem et conclusionem convenire dicimus in terminis et in aliis multis, cum non sint tamen ab invicem numero vel essentialiter disjunctæ propositio et conclusio. Unde etiam divinas, personas non est incongruum hoc modo similes ad invicem dici. Simile etiam quandoque pro eodem ponitur, sicut in tertio *Topicorum*, ubi ait Boetius, quod locus a contrario et a repugnantibus videtur esse similis, hoc est idem, Quippe, sicut dicimus aliquid diversum a seipso fieri, atque differens, sive dissimile, ac non idem permanere, quando mutatur, cur non aliquid quodammodo simile sibi dicamus quando id permanet nec variatur? Quid enim est simile alicui, nisi tale esse quale illud est? Ac similiter simile sibi tale esse, quale primitus erat. Quam quidem rationem Augustinus secutus libro primo *De vera religione*, cum de identitate atque incommutabilitate divinæ pulchritudinis ageret ait : « Quamobrem sanandum esse animum ad intuendam incommutabilem rerum formam, et eodem modo super se habentem, atque undique sui similem pulchritudinem, nec distentam locis, nec tempore variatam, sed unum atque idem ex omni parte servantem, » etc. Simile itaque pro eodem dixit, et in hac quoque acceptione potest dici. Pater similis Filio vel Spiritui, hoc est idem penitus cum illo in substantia, sive in his quæ statim Athanasius determinavit, cum videlicet illud idem quod immensum est Pater sit et Filius, etc.

Sed et illud quod opponitur, cum unumquodque quod existit sit vel substantia vel forma, quomodo multa dici possunt, si non sint multæ substantiæ, vel multæ formæ, vel multa ex utrisque conjuncta : jam jugulatum est, secundum illud quod jam negavimus omnino Deum esse multa, quia licet sit multæ personæ, non ideo fortassis est multa simpliciter, cum videlicet multitudo, sicut dictum est, recte non sumatur, nisi in discretis essentiis ac numero diversis. Secundum vero illud quod quis receperit Deum esse multa quantum ad diversitatem proprietatum, ut expositum est, seu diffinitionem non procedit conclusio, ut videlicet si Deus sit hoc modo multa, ideo sit aut multæ substantiæ, quod quodque vulgo tribuitur Athanasio, ut hic, sed non est illius.

sonat numero diversæ, aut multæ formæ, etc. Eadem quippe anima, seu quælibet substantia est multa diffinitionibus, nec tamen ideo multæ substantiæ vel cætera. Quod si esset multa numero, tunc indubitanter conclusio præmissa procederet.

Illud autem quod quæsitum est, quare videlicet magis dicitur Deus trinus, quam substantia trina, rationabiliter interrogatur, et magis, ut arbitrator (92), oportet dici Deum esse Trinitatem, quam Deum esse trinum. Quod licet sincera et sana intelligentia esse possit, si dicamus Deum trinum quantum videlicet ad proprietates personarum, non tamen ratio videtur cur magis dicamus trinum, quam substantiam trinam. Multo etiam minus tripartitum dici Deum approbamus, licet in sensu sanctus ille qui hoc dixit non oberraverit, Trinitatem scilicet personarum intelligens.

Illud vero multis modis refellitur, quod cum unaquæque trium personarum sit Deus sive substantia, neque una persona sit alia, non tamen ideo plures dii sunt sive substantiæ. Non enim necesse est ut cum de aliquibus sigillatim dicatur nomen singularis numeri, plurale de eisdem simul dicatur. Nam cum Plato alterius hominis, alterius Socrates frater sit, et per hoc concedatur et Plato esse frater, et Socrates esse frater; non ideo fortasse concedi convenit Platonem et Socratem esse fratres: quod nequaquam dici solet, nisi ad ostendendum quod sint invicem fratres. Sed et cum tam hæc albedo quam ille color sit, non tamen propterea diversos esse colores dicimus, cum non sint colores specie differentes. Duobus quoque hominibus assistentibus mihi, cum profero hanc vocem *homo*, per quam uterque intelligitur animal rationale mortale, diversa quidem est essentia huius intellectus, et essentia illius. Quare unaquæque est intellectus, nec tamen ideo multos intellectus dicimus, cum hæc diversa concipiant nec diverso modo. Et cum multa nomina vel multæ affinitiones incidunt in unam vocem, omnis autem affinitio et omne nomen sit vox sive essentia, non tamen ideo multas voces dicimus, sive multas essentias. Sed et cum dolium quod in domo est sit quidam locus et ipsa rursus domus sit quidam locus, nec sit locus ille, non tamen diversa loca dicimus dolium ipsum et domum; alioquin vinum, quod in dolio est, in diversis esset locis; cum nullum, ut supra meminimus, corpus in diversis locis esse constet. Sed et cum unaquæque res tantum post proprium habeat, hoc est quantamcumque moram existentiae suæ, non tamen diversa tempora accipimus, nisi per successionem.

Præterea in uno homine multæ sunt partes ita ab invicem diversæ, ut hæc non sit illa; vel in uno

(92) Eadem fuit sententia Hincmari Remensis archiepiscopi, qui contra Goteschalcum collectionem ex SS. Scripturis et orthodoxorum dictis scripsit de *una et non trina Deitate*. At Goteschalei

ligno, vel in una margarita, quæ cæteris partibus abscissis vel remotis, homines vel ligna seu margaritæ dicuntur: quarum etiam partium unaquæque ante abscissionem homo erat, sive lignum, seu margarita. Non enim separatio nostra quidquam in substantia confert ei quod remanet, vel quod remotum est, quod prius non haberet: quia abscissa manu, id quod tunc homo permanet et ante abscissionem homo permanebat. Quædam pars latens in homine, qui integer erat, similiter postea abscindatur, residuum homo est, quod non homo erat ante ipsam abscissionem, cum tunc quoque hominis diffinitionem haberet, quo tunc etiam animal erat, cum esset animatum et sensibile, et eodem modo rationale et mortale, quo modo et nunc. Cum itaque ante omnem abscissionem multæ partes essent in uno homine, quarum unaquæque esset homo, non tamen ideo, multi homines in uno homine erant, quia multos homines non dicimus, nisi multis animabus vegetatos. Si autem cum essentialiter diversæ res sunt, quarum unaquæque est intellectus, sive homo, non ideo tamen dicimus multos intellectus vel multos homines: quanto magis non oportet dici multos deos, vel multas substantias, quamvis unaquæque personarum Deus est sive substantia, quarum eadem penitus est essentia? Cum enim trium personarum secundum grammaticos quæ in Socrate sunt, unaquæque sit Socrates, sive homo, cum videlicet ipse loquens sit homo sive Socrates; et ipse ad quem aliquis loquitur, vel de quo loquitur, non ideo tres Socrates vel tres homines dicimus, cum sit trium personarum eadem essentia: hoc est ejus qui loquitur, et ad quem aliquis loquitur, vel de quo loquitur. Eadem de causa et trium personarum quæ in Deo sunt, cui sit una essentia, licet unaquæque ipsarum sit Deus sive substantia, non ideo oportet tres deos dici sive tres substantias: cum sæpe, ut supra meminimus, voces ex adjunctis significationem suam variant, utpote hæc dictio tres et aliæ multæ. Eundem quippe hominem tres opifices dicimus esse secundum trium officiorum scientiam, non tamen ideo tres homines. Græci tamen, teste Augustino, non reverentur tres substantias dicere magis quam tres personas. Unde in VII *De Trinitate*, capitulo 4, ita meminit: « Loquendi causa de ineffabilibus, ut fari aliquo possemus modo, quod effari nullo modo possumus, dictum est a nostris Græcis una essentia, tres substantiæ, a Latinis una essentia vel substantia, tres personæ, quia sicut jam diximus, non aliter in sermone Latino essentia quam substantia solet intelligi. » Item: « Quod de personis secundum nostram, hoc est de substantiis secundum Græcorum consuetudinem. Sic enim dicunt illi tres substantias, unam essentiam, quemadmodum nos

sententiam approbavit Ecclesia universa, quæ quotidie resonat in templis *Te trina Deitas, unaque poscimus*.

us tres personas, unam essentiam vel sub-

am. »
est autem nunc nobis sermo adversus Græ-

ecfortassis a nobis in sensu diversi sunt, sed

bis tantum, abutentes hoc nomine substantiæ

ersona, cum et ipsam nonnunquam ousiam id

bstantiam ad naturam ipsius essentiæ, non ad

ietatem personæ, in ipsa quoque animæ sub-

dicere non recusent, sicut et in cæteris qui-

nque substantiis, quibus hoc nomen totius

amenti substantiæ commune est : Ipsi quippe

entitatem substantiæ in tribus personis intel-

æ, novum nomen Homousion quod est unius

ntiæ instituerunt. Quam quidem acceptionem

ymus quoque secutus ad Damasum scribens,

sion Trinitatem ipsam confitetur, hoc est

substantiæ, non unius personæ. Hic et Gen-

s *De orthodoxa fide* (93) meminit, dicens :

usion ergo, id est coessentialis in divinitate

Filius, Omousion (94) Patri et Filio Spiritus

is. » Unde liquidum est, cum tres substantiæ a

sdam eorum dicuntur, substantias pro perso-

usive dici. Quam quidem abusivam aperte

rito Hieronymus reprehendit scribens ad eum-

amasum papam (95) de novo nomine trium

taseos his verbis : « Interrogamus, quid hy-

is posse arbitrentur intelligi ? Tres personas

tentes aiunt. Respondemus nos ita credere.

fficicit sensus, ipsum nomen efflagitant, quia

quid veneni in syllabis latet. Si quis autem

asim ousiam intelligens, non in tribus per-

ctum. Plures autem Deos esse si dicamus, sicut

plures homines, discretionem rerum essentialiter

diversarum demonstramus quare unaquæque sit

Deus. Sic et Socratem secundum grammaticos plu-

res personas dicimus, sed non plures homines.

Eadem ratione nec plures Dominos vel plures po-

tes dicitur convenit, nec ulla omnino assignanda

est Deo pluralitas nisi in personis.

Objectum quoque est, quomodo dicimus Personæ

sunt, nisi dicamus essentia id est essentiæ sunt ?

Sed hoc modo dictum est quo dicimus Athenæ sunt,

sicut vel hic albus et homo sedens idem sunt. Non

enim semper pluralitas vel singularitas vocis ad

significationem respicit ; sed quandoque ad termi-

nationem vocis vel constructionem, velut cum dici-

mus numerus est, hoc [f. hoc est] unitates sunt ;

et Athenæ sunt, hoc est hæc civitas est. Quando-

que etiam secundum pluralitatem vocum plurale

verbum significare proferimus, sive etiam plurale

nomen etiam quando eadem est penitus vocabulo-

rum intelligentia, non tamen eadem essentia, ve-

luti cum dicimus ensem et gladium esse multivoca.

Unde Boetius in primo *Topicorum* : Quarum rerum,

inquit, eadem diffinitio, ipsæ quoque res sunt ea-

dem. Cum autem figurate dicimus sunt, ubicunque

scilicet una tantum res est, non est, necesse dici

entia vel essentias : quia sæpe cum eadem sint

vores in significatione per se acceptæ, una earum

constructionem habere potest per figuram in uno

sensu, quam non habet alia.

De eo etiam arbitror esse discussum quod di-

ctum est hoc nomen Deus magis universale quam

singulare dicendum esse, cum de divinis personis

dicatur. Quippe diversitas illa personarum non in

discretionem essentiæ constat, sed magis in diver-

sitate proprietatum vel diffinitionum, ut diximus ;

sicut et diversitas personarum secundum gram-

maticos, quæ scilicet personæ insunt Socrati, pro-

pter quas tamen non minus hoc nomen Socrates

singulare est.

Sed illud hoc loco maximum impedimentum oc-

currit, quod essentialiter quoque ab invicem per-

sonæ in Deo sunt discretæ videntur, cum hæc

scilicet non sit illa, quod non est in grammaticis

personis. Ad quod respondendum est, quod non

magis istæ personæ essentialiter discretæ sunt quam

illæ, cum sit harum quoque sicut illarum una ea-

demque penitus essentia ad comparisonem uni-

tatis ; cuius, hoc est, divinæ essentiæ nulla vel

corporea vel spiritualis creatura dicenda est una,

cum hæc omnino nullam aut partium aut forma-

rum diversitatem admittere possit, nec in aliquo

permutari. « Quocirca, inquit Boetius *De Trinitate*,

hoc vere unum in quo nullus numerus nullum in

eo aliquid præter id quod est. » Unde bene eam

philosophi monadem id est unitatem magis quam

unam vocare voluerunt. Cum autem nulla sit in

(95) Hier. ep. 14.

GENNAD., *De dogm. Eccl.* c. 5.

Legendum *Homousios* ut apud Gennadium.

personis discretio essentiæ ab invicem, non tamen oportet dici Pater est Filius vel Spiritus sanctus; vel Filius est Spiritus sanctus: quia etsi quis forte sanum sensum in suis verbis habere queat, eo scilicet quod eadem essentia quæ Pater est, sit et Filius et Spiritus sanctus; sensus omnino falsus est secundum sanctorum Patrum acceptionem, quæ est huiusmodi, ac si dicamus personam . . . ntem [f. generantem] esse personam genitam vel esse personam ab utrisque procedentem, quod est dicere eandem esse proprietatem utriusque personæ: ita videlicet ut utræque personæ sint eadem diffinitione terminandæ atque exprimendæ, quod omnino falsum est. Quippe cum idem sit numero status risibilis et status navigabilis, atque insuper de quocunque dicatur risibile dicatur et navigabile: non tamen hunc statum illum esse dicimus, hoc est risibile idem esse diffinitione cum navigabili, cum aliud sonet hoc nomen risibile, aliud hoc nomen navigabile, licet eadem res penitus sit utrique nomini per appellationem subjecta, ipse videlicet homo, cui tam risibile quam navigabile proprium assignatur.

Quia ergo statum eundem vel diversum non dicimus, nisi secundum expressam atque integram diffinitionem aut proprietatem, oportet cum hic status ille dicatur, hanc rem cum illa eadem penitus inexpressa proprietate monstrari. Sic et in divinis personis cum ad proprietates earum, non ad numerum rerum tota spectet diversitas, non potest hæc vere illa dici, dum sit aliqua proprietatis diversitas, etiam [f. etiamsi] diversis in sensu nominibus exprimat, sicut et in ipsis contigit personis. Aliud quippe sonat Deus Pater, aliud sonat Deus Filius, aliud sonat Deus Spiritus sanctus; et aliud proprium habet Deus Pater, in eo scilicet quod generat Deum Filium; aliud Deus Filius, in eo videlicet quod ab eo generatur; aliud Deus Spiritus sanctus, in eo scilicet quod procedit. Qui itaque dicit de Deo Pater est, Filius [f. Filii] non simplicem enuntiationem facit, ad identitatem scilicet tantum essentiæ demonstrandam, ac si videlicet ita diceret: Hoc quod est Pater est Filius; sed insuper proprietatum exprimit unitatem, ac si videlicet dicat, idem proprium esse huius quod est illius, sicut si diceret hunc statum illum esse in his omnibus, quæ diversis in sensu nominibus sunt exprimenda; quod omnino falsum est, quamvis sit eadem utrique personæ essentia. Nam et sic solemus dicere, non idem esse utile quod honestum, et si id quod est utile sit honestum: nec idem esse grammaticum et oratorem, cum scilicet aliud sit proprium huius, aliud illius; quia licet eadem sit essentia grammatici et oratoris, aliud tamen est esse grammaticum, aliud esse oratorem; et aliud est hunc grammaticum quam hunc oratorem; et aliud esse risibile quam navigabile, licet una penitus sit utriusque substantia. Sic etiam licet eadem sit Patris et Filii substantia, diversum

A est tamen esse Patrem et esse Filium. Unde Augustinus libro v *De Trinitate*: « Quamvis, » inquit, « diversum sit Patrem esse et Filium, non est tamen diversa substantia. » Idem in vii: « Aliud est, » inquit, « Deum esse, aliud Patrem esse. » Sed et cum eadem vox sit quandoque nomen et verbum, vel dictio simul et oratio; nomen tamen non esse verbum concedimus, cum hoc sine tempore sit, illud cum tempore: et dictionem non esse orationem, cum partes dictionis in ea significativa non sint, sicut sunt orationis. Sed nec fortasse personas grammaticorum per prædicationem conjungi convenit, ut videlicet una persona sit altera, licet idem sit una quod altera, et supra meminimus. Cum enim sint diversæ tres personæ secundum grammaticos, prima videlicet, secunda et tertia, non est fortasse una persona alia persona cum ipsa diversa persona ab alia. Quippe cum aliquorum diversitas tantum in proprietate ipsorum aut in differentia statuum consistit, non in numero vel in essentia, recte identitas eorum in hoc ipso monstratur per prædicationem ipsorum ad invicem, ut videlicet cum dicitur hæc persona esse illa, quæ proprietate tantum vel diffinitione, hoc est statuum diversitate disjunctæ sunt, intelligatur hæc eadem esse cum illa in hoc ipso, hoc est proprietate vel diffinitione, quod omnino falsum est tam in his personis quam in divinis.

Præterea multa sunt, ut supra meminimus, numero eadem, quorum tamen nomina per prædicationem disjuncta sunt, quod maxime vis quædam relationis facit, quæ in illis nominibus continetur, cum videlicet omnis relatio inter opposita consistat. Idem quippe est numero materia Socratis et Socrates, et prius Socratis et Socrates; et perpetuum Socratis et Socrates: cum videlicet hoc corpus sive hoc animal idem sit quod Socrates; nec tamen dici convenit, ut Socrates sit materia Socratis, quamvis sit idem quod est materia Socratis; aut ut sit prior Socrate, hoc est seipso; aut ut sit perpetuus, licet sit hoc quod est perpetuum, utpote hoc corpus. Sic nec Patrem convenit dici Filium suum, aut Filium esse Patrem suum, hoc est alterum ex seipso, ipso esse gignendo seipsum, sicut nec Socrates dicitur ex seipso esse, ut sit videlicet materia sui vel materiatus ex se, licet idem sit Socrates cum materia sui, hoc videlicet corpore, vel cum materiato sui, videlicet Socrate albo, sicut idem est Pater quod est Filius secundum substantiæ identitatem, non personæ proprietatem. Sed dicit mihi aliquis: Dicam Pater et Filius, et sane intelligam, ita scilicet quod eadem essentia quæ est Pater est et Filius. Nam et ipso attestante Augustino in libro *De duabus animabus*: « De verbis cum res constet, controversia facienda non est. » Idem in iv super Genesim: « Dum intelligatur, » inquit, « quod intelligendum est, non magnopere curandum est quod vocetur. » Et post pauca: « Hoc est » inquit, « quod dixi dum res conceditur, non

vocabulis laborandum. » Ad quod respon-
 od placet mihi sola intelligentia; sed requi-
 ba esse Catholica, quia non sine causa Apo-
 ovitates verborum nos vitare admonet, tum
 e contemptores sanctorum videamur et Spi-
 ncti qui loquitur in eis; tum etiam magis,
 in verbis tuis sanum sensum haberes, alius
 ffenderetur, qui sensum tuum non intellige-
 scandalum erroris inde sumeret.

itaque etiam cum sensu verba idonea, ad
 ionem, non ad scandalum; et dicas ad hunc
 manifestandum, non Pater est Filius, sed
 od est Pater est Filius, hoc est eadem est
 nque essentia sive substantia. Nec dicas
 personam esse illam, quod est dicere idem
 oprium utriusque, sed hanc personam idem
 od illa est, hoc est ejusdem substantiæ esse.
 nta autem veneratione etiam verba divina
 a sint, vis ipsorum admonet, quæ quotidie
 enta Ecclesiæ conficit, cum ad invocationem
 inis mira Deus operatur, etiam per immun-
 s ministros. Unde et merito christiana re-
 erbis quoque divinis reverentiam exhibens,
 ia vocabulum *Dei* usurpare non consuevit,
 mobile illud custodit, quod tam a gentibus,
 Judæis ad creaturas nonnunquam detortum
 am utrique deos nominent. Ipse etiam Pri-
 doctor et scriptor loquendi in locutionibus
 e usum æmulandum esse admonet. Bene
 n cum locutio significationem non ex pla-
 minum habeat. Quod vero ait Augustinus: C
 erbis, cum res constet, controversia facien-
 est, » ibi sane intelligendum, ubi de rebus
 io orta est, hoc est de inquirenda et discu-
 veritate rerum potius quam de proprietate
 am. Cum enim jam id habemus quod quæ-
 is, hoc est illam rerum certitudinem quam
 abamus, non est curandum quo genere
 um id nobis significetur, aut, comprobetur,
 am ita esse teneamus. At vero si de verbis
 o mota fuerit, an videlicet sermo qui dicitur,
 l illud habeat dicere sicut hoc loco quæri-
 r non scilicet vere dicatur Pater est Filius,
 ota controversia ad vim verborum est refe-

fortasse aliquis quod secundum propositam
 ionem, in qua dicitur Pater non est Fi-
 ce scilicet modo quod non est idem proprium
 que, licet etiam dicere Pater non est Deus,
 omo non est animal; cum videlicet non
 am proprium istorum sicut nec illorum.
 od respondendum est quod verba nostra
 m translata, ut jam supra meminimus, ex
 ngularitate divinæ substantiæ, sicut singu-
 significationem, ita et singularem nonnun-
 onstructione contrahunt sensum.

erea non oportet figurativas et improprias
 nes porrigi ultra hoc quam auctoritas vel

A usus habet, si ad doctrinam et intelligentiæ fa-
 cultatem loqui intendimus, ut cum dicitur figura-
 tive de Deo quia nescit malos, ideo figuram ex-
 tendentes dicamus, quia non scit omnes homines,
 vel nescit omnia. Vel si dicam quia adoro crucem,
 ideo concedam me adorare insensibile vel lignum.
 Vel si dicam me credere in Christum vel adorare
 eum, qui etiam figurative lapis aut serpens dicitur;
 ideo me in lapidem credere vel in serpen-
 tem annuam, vel adorare lapidem aut serpentem.
 Aut cum Christus ex divinitate et humanitate
 una sit compacta persona, et pro parte Deus,
 pro parte homo dicatur, atque in ipso homo Deus
 esse dicatur, quia hic illi in unam personam sit
 unitus, sitque divina substantia æterna, humana
 non æterna, non tamen ideo concedere cogimur
 quod non est æternum esse æternum; nec Scrip-
 turæ figurativas locutiones ultra hoc quod scrip-
 ptum necesse est extendi. Sed nec cuiquam fas
 est, a consueta significatione sermonem commu-
 tare, nisi ei cujus gravissima videtur auctoritas,
 aut aliqua ornatus hoc commendet gratia. Quid
 etiam mirum si voces cum a creaturis ad Deum
 transferuntur, significationem variant, utpote hoc
 nomen Pater vel Filius, constructionis quoque
 vim commutent, cum illæ etiam id faciant quæ
 significationem nullatenus mutare videntur? Nemo
 quippe recte intelligens unitatem aut plerasque
 alias formas ita a subjectis substantiis dividit, ut
 eas ab eis numero vel essentialiter diversas existi-
 met. Nec quis, cum dicit unitatem Dei, vel unum
 Deum, aut simplicitatem Dei, et simplicem Deum,
 sicut unitatem animæ vel unam animam, aut sim-
 plicitatem animæ vel simplicem animam ad alium
 sensum hæc nomina in Deo accipit, quam in ani-
 mam: non tamen ita dicimus unitatem vel simpli-
 citatem esse animam, sicut esse Deum. Sed quæli-
 bet formarum nomina Deo copulata solam identi-
 tatem essentiæ monstrant: ac si dicamus idem
 esse unitatem quod Deum, quod minime in cæ-
 teris contingit substantiis, sicut alibi, cum de dis-
 cretione prædicamentorum dissereremus, ostendi-
 mus. Quid itaque mirum si Pater et Filius hæc
 nomina a creaturis ad Deum translata in creatu-
 ris sibi copulata solam identitatem essentiæ mon-
 strent, in Deo autem id solum non faciant, sed et
 insuper identitatem proprietatis, cum e contrario
 nomina formarum Deo copulata, solam identi-
 tatem essentiæ monstrant quæ in creaturis contenta
 non sunt?

Illud autem Athanasii, quod ait: « Omnipotens
 Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus san-
 ctus, » maxime fortasse confirmare videtur, ut
 concedamus Filium quoque, sive Spiritum sanctum
 esse Patrem, cum scilicet, ut supra diximus, Pater
 ex potentia sit dictus, sicut Filius ex sapientia, et
 Spiritus ex benignitate. Quis etiam negare queat
 quin unaquæque personarum potens sit et sapiens
 et benigna? Cum itaque Filius sit Deus omnipo-

tens, et tantumdem valeat dicere Deum omnipotentem, quantum dicere Patrem, nunquid et Filius est Pater? Ad quod primum respondere satis arbitror, quod sæpe, ut diximus, voces per se acceptæ eandem vim penitus habent atque æquipotentiam juxta propriam earum significationem, quæ tamen eandem vim in constructione non custodiunt. Nam, teste Prisciano, amans et qui amat idem valent, non tamen sicuti de eo qui modo non amat verum est dicere quod erit amans, ita verum est dicere quod erit qui amat. Unitas quoque et unum, et sessio et sedens, eandem penitus fortasse sunt in significatione, non in constructione, sicut alibi docuimus, cum de discretionem prædicamentorum nobis esset tractandum. Quid igitur mirum est, si ponamus hæc nomina Pater et Deus omnipotens ejusdem penitus esse significationis in Deo, non tamen ejusdem constructionis esse concedamus, nec ea in contextu orationis eundem penitus custodire sensum? Atque ita dicere licebit quod hæc enuntiatio Pater est potens, sive sapiens, aut benignus, ad identitatem tantum essentiæ sit accommodata, ac si dicatur quod is qui Pater est, sit potens sive sapiens aut benignus. Hæc autem enuntiatio Pater est Filius sive Spiritus sanctus, ad identitatem, ut dictum est, proprietatis tantummodo spectat, ut videlicet idem sit utriusque proprium, ut expositum est, ideoque tantummodo falsa est enuntiatio.

Præterea quis ex suprapositis edoceri non possit, quod non idem penitus sonent in Deo hæc nomina Pater et Potens; et Filius et Sapiens; et Spiritus sanctus et Benignus? Alioquin non magis relative invicem dicerentur Pater et Filius, quam Potens et Sapiens: vel Spiritus sanctus ad Patrem et Filium, quam Benignus. Non itaque Pater hoc nomen sonat tantummodo divinam potentiam, verum etiam ipsam ut gignentem determinat; ac si ita dicatur: Divina potentia generans divinam Sapientiam. Nec Filius simpliciter ostendit divinam Sapientiam, verum et ipsam significat tanquam ex Patre genitam. Sed et Spiritus sanctus divinam Bonitatem tanquam a Patre et Filio procedentem determinat. Unde recte hæc nomina Pater, Filius, Spiritus sanctus discretiva personarum sunt: hoc est earum ab invicem diversitatem monstrantia; cum videlicet hanc personam tanquam generantem, illam tanquam generatam ab ista, et rursus aliam tanquam procedentem ex istis duabus hæc nomina discernant. Quædam enim differentia rerum prædicatione ab invicem disjunctarum, in relativis nominibus insinuat, unde ipsa ab Aristotele opposita dicuntur; et quædam prædicationis disjunctio innuitur, in eo qui generat et qui ab ipso generatur; et in eo qui procedit et a quibus procedit. Unde mirabile non est, si ex hujusmodi personarum discretionem hæc nomina ab invicem per prædicationem disjuncta sint: quæ relationes et significant et copulent; et non illa suprapo-

sita quæ minime sunt relativa: quod et ipsis quoque rerum aliarum generationibus seu creationibus facile est assignari, ubi etiam rei generantis et genitæ est eadem essentia. Ex materia quippe ipsum materiatur generari et creari quodammodo tradunt philosophi. Unde Plato Ylen, id est corpoream naturam tanquam matrem corporum ponit; et Boetius in libro *Divisionum* genus dividi in species quasi in quasdam a se quodammodo creationes dicit, eo quod species ex ipsa generis substantia nasci et confici habeant superveniente forma: ut homo ex animali superveniente animali rationalitate et mortalitate, sicut statua ex ære superveniente figura. Et cum idem sit materia quod materiatur, sicut idem est animal quod homo; vel hoc æs quod hæc statua: non tamen ipsum materiatur est materia sui, aut ipsa materiata ex materiata ex se, licet sit hoc ipsum, quod est materia ejus. Vel sit hoc ipsum quod est materiatur ejus, utpote hæc statua est hoc æs, et hoc æs est hæc statua. Et sonent idem hæc per voces per se acceptæ, materia et id ex quo aliquid materialiter constat, vel materiatur, et id quod ex aliquo materialiter conficitur; non tamen in constructione de eodem necesse est ea prædicari, cum hæc vox substantiam complet illa proprietate: quæ quidem proprietatis in relatione consistit materiatur scilicet vel materiati: de qua nos quidem prædicationis differentia supra satis disseruisse arbitror.

Magna itaque discretio adhibenda est in his enuntiationibus quæ de Deo fiunt; quæ videlicet tantum ad identitatem esse, quæ ad identitatem quoque proprietatis sint accommodatæ. Ad identitatem quidem essentiæ tantum non etiam proprietatis hæc spectant, Pater est Deus, Filius est Deus, Spiritus sanctus est Deus, vel æternus, vel Dominus, vel creator, vel omnipotens, vel immensus, seu justus, sive misericors, et aliæ multæ, ideoque veræ sunt. Hæc annuntiationes Pater est Filius vel Spiritus sanctus; vel Pater est Genitus seu Procedens, ad identitatem proprietatis aspiciunt, ideoque omnino falsæ sunt. Ibi quippe solummodo ostendebatur idem esse rem prædicati et subjecti termini, veluti idem esse Deum quod est Pater, etc. Hic vero rem subjecti termini proprietatem quoque prædicati termini sic habere, ut hoc sit hujus personæ proprium quod illius, vel eadem insit proprietatis huic personæ, quæ illi: hoc est ut sic Patri conveniat gigni ex Patre, hoc est ex seipso, sicuti et Filio congruit gigni ex ipso Patre; quod omnino falsum est, sicut diligentius ostendemus de generatione postmodum disserentes. Ut itaque juxta Athanasium neque confundamus personas, hoc est permisceamus eas, alteram scilicet in proprietate alterius, neque separemus unitatem substantiæ, oportet diligenter vim singularum enuntiationum distinguere; quæ videlicet ad identitatem substantiæ, quæ ad identitatis proprietatem sint accommodatæ.

Notandum quoque quod cum in descriptione

i Boni potentia ejus ac sapientia seu benignitas supra sæpius docuimus, commemorantur, ta relative magis quam simpliciter assignari, videlicet Deus Pater, Filius, et Spiritus sanctus major unionis et concordie in ipsa personae Trinitate commendatio fiat, cum eas sic in se habentes et sibi æternaliter connexas assuas, ut aliam personam ex alia gigni, aliam duabus procedere confiteamur, hoc est aliam, vel ex illis esse.

aret autem ex his quæ dicta sunt de discrepantibus enuntiationum illud refelli, quod supponebatur, cum videlicet objiceretur, quod ostenditur per hoc quod Pater est Deus et est æternus, Pater esse æternus; ita etiam i possit, per hoc quod Pater est Deus et Deus B ius, Pater esse Filius. Ibi quippe ea propositione consequitur ex duabus præmissis, quæ et ait Pater est æternus, ad solam identitatem spectat, sicut et præmissæ, ut supra jam inavimus: ideoque ex ipsis convenienter in- Quæ vero ait Pater est Filius, non solum iæ, verum insuper proprietatis identitatem it; ideoque ex præmissis non procedit, quæ t præmissæ simpliciter ad identitatem essen- tectant: imo aperissime falsum esse liquet, te quod Pater est Deus et Deus est Filius, re concedi Patrem esse Filium. Quod est di- ut supra jam exposuimus, idem esse pro-

Patris et Filii, in eo scilicet quod Pater est us, ipsum Patre hoc est seipso gigni. Quod si C ic quoque complexionem comprobendam illatur dialecticorum regula quæ ait: Quoties i prædicatur de aliquo, quidquid prædicatur dicitur et de subjecto: hoc est quoties aliqua aliquid, et illud idem rursus est aliquid, pri- est ultimum; facile deprehendi potest nihil ad complexionem regulam attingere, nec eam ex regula monstrari posse, cum videlicet illa ad ationes illas tantum attingat, quæ ad identi- solam essentialis spectant, non etiam ad identi- proprietatis, sicut hæc facit quæ ait Pater est

Imo si vim verborum diligenter attendamus, otius ei regula inducenda esset, si vera esset. s aliquid prædicatur de aliquo et aliquid præ- D r de prædicato, idem est proprium primi sub- t ultimi prædicti [f. prædicati]: quod cum falsum sit, non est pro regula habendum. nus etiam dicere, si diligentius vim et signi- nem verborum quam sonum eorum attenda- um inferebatur ex præmissis Pater est Filius, em prædicari quod primitus prædicabatur, videlicet diceretur, Deus est Filius; sicut et icitur, hæc cera est hæc imago, et hæc imago hæc cera. Quasi Filius qui est ex Patre, ergo ra est ex hac cera. Sed de hoc nobis diligen- endum erit postea, cum de generatione Verbi mus. Sunt et aliæ consimiles dispositionis entationes, quibus propter terminorum dispo-

sitionem præmissa regula competere videtur, cum a sensu verborum longe sit: quales sunt hujusmodi complexiones, hic homo est hoc corpus, sed hoc corpus semper est, ergo hic homo est semper. Item, hic homo est hoc corpus, et hoc corpus est materia hujus hominis, vel factum est hic homo, vel prius est homine hoc: ergo hic homo est materia hujus hominis, vel factus est hic homo, vel prior est hoc homine. Item hic citharædus et hic citharædus bonus est vel laudandus. Ergo hic miles. De qualibus quidem argumentationibus in Dialectica nostra latius prosecuti sumus.

Quod autem solus Filius non etiam Pater vel Spiritus sanctus incarnatus dicitur, cum tamen eadem essentia quæ Pater est sive Filius vel Spiritus sanctus sit incarnata, non sine magna ratione traditum est. Hoc enim his verbis ostenditur, cum dicitur Filius Dei est incarnatus, lumen divinæ Sapientie per hanc incarnationem carnalibus efful- sisse, atque hoc solum, vel hoc specialiter benefi- cium Deum intendisse in ipso habitu carnis nobis impertire, pro quo Angelus consilii sive Consilia- rius dictus est. Quod et Joannes evangelista innuens: Vita, inquit, erat lux hominum, et lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt (Joan. 1, 4). De qua etiam illuminatione scriptum est: Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum (Isa. LX, 1). Et item: Ambulabunt gentes in lumine (ibid., 3). Et Psalmista: In lumine tuo vide- bimus lumen (Psal. xxxv, 10). Et Simeon: Lumen ad revelationem gentium (Luc. II, 32). Et Platonicus: « Verbum Deus est lumen verum, » etc. Qui etiam a Judæis requisitus quis esset, ut quid intenderet audirent, respondit: Ego principium qui et loquor vobis (Joan. VIII, 25): ac si diceret: Ego Verbum ante tempora, quod vos ex tempore verbis instruere veni ac prædicare regnum Dei. Tale est ergo Sapientiam Dei incarnatam esse, ac si dicitur, ad hoc Deum incarnatum esse, ut vere doctrina justitiæ nos instrueret, tum prædicatione, tum etiam exem- plo corporalis conversationis suæ. Unde et Isidorus De summo bono, primi libri capitulo 14: « Ideo, inquit, « Deus in homine venit, quia per seipsum ab hominibus cognosci non potuit, quorum videlicet ratio in tantum jam multitudine peccatorum oppressa atque obtenebrata erat, ut consurgere ad invisibilia » valeret [f. minime valeret], nisi visibilibus quibusdam judiciis duceretur. Sapientiam itaque Dei in carne esse tale est, carnales, id est homines hac incarnatione veræ sapientie lumen suscepisse, et eam nostræ mortalitatis testam luce sua accendisse, sicut scriptum est: Verbum caro factum est et habitavit in nobis (Joan. 1, 14); ac si aperte diceret: Ad hoc ipsa Sapientia incarnata est, ut per illuminationem in nobis inhabitet vere notitia Sapientie. Qui in ipsa carne quam assumpsit, tum, ut dixi, conversa- tione vitæ, tum etiam passione mortis suæ, sive etiam gloria resurrectionis suæ vel ascensionis per- fecte nos instruxit et docuit. Moriendo quidem do-

cuit quantum nos dilexerit, juxta hoc quod et ipse ait : *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (Joan. xv, 13), atque in hoc ipso nobis usque ad mortem pro ipso certandi exemplum proposuit. Unde et apostolus Petrus : *Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus* (1 Petr. ii, 21). Resurgendo autem vitam immortalitatis exhibendo prædicavit. Ascendendo docuit nos illic milites esse trahendos, quo jam in rege nostra regnat substantia, et illic semper mente membris inhabitandum esse, quo jam præcesserit caput nostrum. Unde Apostolus : *Quæ sursum sunt, inquit, querite, ubi Christus est in dextera Dei Patris* (Coloss. iii, 1).

Cum itaque in omnibus quæ in carne gesserit Dominus, nostræ sit eruditionis intentio, recte sola incarnari Sapientia dicitur, et in carne quam accepit ista nobis exhibuisse; quia ad hoc omnia gessit in carne, ut nos vera erudiret Sapientia, quæ ad salutem sufficerent. Qui etsi in aliquibus vel miraculis vel aliis factis suam exhiberet potentiam, omnia ad intentionem doctrinæ spectant, ut factis quoque nos de ipsa sua potentia ad percipiendam fidem erudiret. Prius itaque docendus erat homo, qui vel crederet vel ageret, deinde ad amorem trahendus eorum quæ nosset. Hæc autem quæ in carne gessit Dominus ad doctrinam attinent, ut diximus. Ad amoris vero fervorem, qui omnia tolleret [*f. toleraret*] adversa, ut libera voce ubique terrarum verbum Dei prædicaretur, infusio illa Spiritus, quæ super discipulos die Pentecostes in igne est revelata. Sed dicit mihi aliquis quod hæc incarnatio cum ex summa sola misericordiæ divinæ gratia, non ex meritis nostris facta sit, maxime Spiritui tribuenda est, ut scilicet Spiritus potius quam Filius incarnari diceretur. Unde et scriptum est : Conceptus ex Spiritu sancto, hoc est ex sola benignitate misericordiæ suæ incarnatus. Ad quod respondendum est quod aliud est concipi ex Spiritu, aliud Spiritum concipi, hoc est incarnari; sicut aliud est ex aqua et Spiritu regenerari, aliud aquam et Spiritum regenerari. Si quis itaque vim hujus enuntiationis attendat, Filius est incarnatus, ad quam, scilicet eam sanctorum auctoritas instituit, solus est Filius incarnatus, non etiam Pater vel Spiritus : quia hic est sensus, ac si dicamus quod ad hoc solum vel maxime Deus incarnatus est, ut suos prædestinatos veræ Sapientiæ luce in ipso habitu carnis visibili illustraret. Cum itaque sint in diversa opera trium personarum, quarum nullomodo diversa est essentia, pro diversitate tamen personarum

et operum quædam specialiter opera uni personæ tanquam propria quædam alii [*adde tribuuntur*]. Patri quidem proprie tribuuntur ea quæ ad potentiam perti-

Augustinus De verbis Domini et quibusdam sententiis Pauli apostoli sermone 74 : « Solet hæc quæstio a studiosis proponi. Facit aliquis Pater quod non facit Filius,

sicut est creasse cuncta ex nihilo, per Verbum tamen suum, non Verbum per Patrem, vel disponere omnia pro arbitrio suo, vel imperare vel dare potestates, vel mittere Filium suum in mundum, vel obedientiam impendi, unde scriptum est *obediens Patri* (Phil. ii, 8), et postremo omnia quæ ad potentiam ac reverentiam majestatis pertinent, Patri specialiter tribuuntur : quod etiam verba Christi aperte insinuant, cum videlicet humanitas ejus in anxietate posita, quoties a divinitate in unam personam sibi unita opem virtutis, aut quotiescunque preces ei fundit, solo vocabulo Patris utitur, ipsam scilicet commemorando potentiam qua potens est efficere quod rogitur.

Quod et adhuc maxime mos ecclesiasticus observat in specialibus orationibus suis, quæ in celebrationibus missarum ad altare fiunt : quæ scilicet orationes ad solum intenduntur Patrem. Sed cum ait Filius ipse quæ Pater posuit in sua potestate potius quam quæ Filius in sua, vel Spiritus sanctus in sua, quasi proprie et specialiter divinam potestatem Patri adscribendam esse innuit. Filio autem ipsi ea maxime adscribuntur, quæ ad Sapientiam attinent, sicut est judicare quod discretionis est. Unde scriptum est : *Pater omne iudicium dedit Filio* (Joan. v, 22); quia potentia sapientiæ cedit in discussione iudicii, ubi æquitas magis examinanda est quam vis potentiæ exercenda. Ad hoc etiam illa ins-

ant Filius quod non facit Pater. De Patre et Filio dicam. Cum autem hic expedierit conatum nostrum, cui dicimus. *Adjutor meus esto, ne derelinquas me* (Psal. xv, 9), intelligitur etiam Spiritus sanctus in operatione Patris et Filii nequaquam discedere. Fratres, audite : *Facit aliquid Pater sine Filio?* Respondemus : *Non. Quid enim facit sine illo per quem facta sunt omnia et sine ipso factum est nihil?* Intelligimus utique immensam creaturam factam per Filium. Nihil itaque Pater sine Filio, nihil Filius sine Patre facit. Occurrit quæstio : *Si nihil facit Pater sine Filio et nihil Filius sine Patre, nonne quasi consequens erit ut et Patrem dicamus natum de Virgine, passum, resurrexisse, in cœlum ascendisse?* Placet nobis quæstio proposta; Deus adjuvet ut placeat et soluta : Filius quidem, inquam, non Pater natus de Virgine. Sed ipsam nativitatem et Pater et Filius operatus est. Non est passus Pater, sed Filius. Passionem tamen et Pater et Filius operatus est. Non resurrexit Pater, sed Filius; resurrectionem Filii et Pater et Filius operatus est. Apostolus inquit : *Misit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret* (Gal. iv, 4, 5). Ecce Pater fecit Filium nasci de Virgine. Probavimus nativitatem Filii a Patre factam, probemus et a Filio factam. Quid est nativitas Filii de Virgine? Certe assumptio formæ servi in utero Virginis. Ergo quia Filius

psalmi ix pertinet ait: *Pro occultis scilicet judiciis.* etiam bene mens seu ratio sive ancillii dictus est; omnia in hac a rationabiliter Pater sponit, sive creando, sive eundem; hoc lapsus; hoc Pater verum nostrae igne dedit, cum eo into nos visitaverit. itaque Filius Dei dicitur, id est Versecundum illam situationem sumitur, dum quam logos Græcos ipsum mentum seu rationem significat, non prolationem. Unde in *Categorias* lib. ii. Quo-

Græca oratione logos dicitur etiam animi coo et intra se ratiocinatio logos quoque et oratione quis Aristotelem, cum diceret logon, id rationem quantitatem esse, de eo putaret diquem quisque logon in cogitatione disponderet, it: qui sit cum voce. Unde et beatus meminit *stinus libri Quæstionum*, 83 capitulo 44: « *In pio*, inquit, *erat Verbum*, quod Græce logos r, Latine autem et rationem et Verbum signi-Logos enim ratio dicitur. » Idem in libro *v conæreses* (Joan. 1): « *In principio erat Verbum*. s Græci logos dicunt. Logos quippe *Verbum* leat et *rationem*. De quo quidem Verbo Dei, et intelligibili, quod, ut dictum est, ejus Saaintelligitur, beatus papa Gregorius in homioperantem (95). Spiritui autem ea quasi prribuuntur quæ ad comparationem divinæ gra-tinent, sicut est remissio peccatorum et quonque donorum distributio ex sola bonitate non ex meritis nostris proveniens, qualis est D eratio in baptismo ad dimittenda peccata, ratio per impositionem manus episcopi ad im armaturam virtutum; quibus scilicet virtu-post remissionem peccatorum perceptam, ere valeamus inimico tunc vehementius insur. Sic et cætera sacramenta quæ in Ecclesia runtur ex bonitate Dei Spiritui tribuenda Nam, etsi idem sit dialecticus quod orator, tamen oratori tribuendum est secundum ofui proprietatem, aliud dialectico.

Ita in ms. relinquunt spatium vacuum, quod are debuerat locus ex S. Gregorio, cujus

semetipsum exinanivit A formam servi accipiens (Phil. ii, 7), videamus nativitatem Filii et ab ipso factam esse. Facit Pater passionem Filii, qui *proprio Filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. viii. 32). Facit et Filius passionem suam. *Qui me, inquit Apostolus, dilexit, et tradidit semetipsum pro me* (Gal. ii, 20). Passio hæc uni facta est, sed ab utroque facta est. Ope-

diversa opera Trinitatis, hoc et hoc idem operari unamquamque trium personarum quod una earum operatur, ut videlicet omne id quod facit Pater faciat Filius sive Spiritus, et e converso. Solus quippe Filius carnem accepisse dicitur, sicut et passus; et solus Spiritus nos regenerare dicitur in baptisate. Solus etiam Pater Fdium generat. Ad quod respondendum arbitror quod, licet non possimus dicere aut Patrem aut Spiritum accepisse carnem, hoc est incarnatum esse aut passum, tamen vere profitemur quia in eadem ipsa incarnatione et Pater operatus est et Spiritus, a qua nec potestatem divinam nec benignitatem possumus excludere. Nam et cum se induit aliquis aut armat, multi in eodem cooperantur qui tamen non armantur aut induuntur. Quamvis igitur omnia verba operationis quæ uni personæ congruunt alteri non convenient, operatio tamen unius personæ non minus aliarum esse dicenda est; quia in eodem necesse est omnes simul cooperari. Animæ quoque ipsi, quæ corpus movet et agit, omnes nostræ actiones non immerito tribuuntur, nec tamen omnia verba actionum designativa in prædicatione sua ad animam referuntur. Neque enim omnes animam ambulare vel comedere, sed ipsum animal, et tamen ipsam actionem qua sic anima corpus agit in ambulando vel comedendo certum est soli animæ inesse, quæ quidem per actiones ambulat et comedit. Hæc verba significantur in ipsa anima, dum de ipso animali dicitur quod ambulat et comedit: quod est dicere sic ipsum ab anima sua moveri atque agitari, ut solum animam in hoc agere intelligamus et corpus ipsum agitari. Cumque itaque hæc verba actionum animæ significativa nullo modo de ea, qui soli insunt hæ actiones prædicabilia sint, non est mirandum si in tribus divinis personis, cum sit communis eis actio, de una earum tamen Verbum ipsum specialiter dicatur, secundum quamdam, ut diximus, proprietatis ipsius personæ expressionem. Quod vero opponimus propter conclusionem operis comprobendam solum Patrem generare, nihil attinere videtur, cum hæc generatio, quæ æterna est, opus non sit aliquod aut aliqua creatio Dei.

Superest extrema objectio, qua scilicet opponitur idem a se ipso nasci vel a se procedere, quod recte discuti non valet, nisi quæ sit hujusmodi generatio vel processio determinemus.

Ac primum de generatione disseramus, nihil quidem sub assertionem docendæ veritatis astruentes, ut satis supra meminimus, sed sub quadam pia similitudinis umbra, quam nos Veritas docuit, defendentes. Non enim hoc opusculo veritatem docere, sed defendere intendimus, maxime adversus pseudo-philosophos qui nos philosophicis maxime rationibus aggrediuntur. Unde et nos per easdem, scilicet philosophicas rationes quas solas recipiant et quibus nos impetunt, eis præcipue satisfacere decrev-ultimum tantum verbum ponit scilicet *operantem*.

mus, defendendo veritatem potius quam docendo. Quod si mihi fidelium quisquam objiciat jam nec doctrinam meam nec defensionem necessariam esse, post tot videlicet et tanta sanctorum documenta, verum fortassis dicit quantum ad doctrinam, non quantum ad defensionem. Cum enim unusquisque in sensu suo abundet et pro diversitate hominum vel temporum novæ quotidie quæstiones vel impugnationes oriantur, novis quotidie rationibus resistendum puto et novis exorientibus morbis nova quærenda remedia. Potuit autem fieri ut in antiquis temporibus sancti Patres ea quæ tunc adversus catholicam fidem opponi audirent rectis diluerent rationibus, et illis quos tunc invenirent morbis mederentur, non his quos quotidie succrescentes nondum fortassis deprehenderant. Quousque enim paleas cum granis præsens Ecclesia indifferenter continebit, nec messi Domini inimicus homo super seminare zizania cessabit, donec inde in fine sæculi messores angeli Dei zizania colligant et in fasciculos in ignem arsuos mittant; non possunt schismatici, non possunt deesse hæretici, nec inter scorpiones et serpentes tutum patebit iter; sed semper ad probationem vel exercitationem fidelium habebit mater Ecclesia sub Christi nomine multos quos toleret antichristos: pro quibus ingemiscens quotidie dicat: *Ex nobis exierunt, sed ex nobis non erant* (Joan. x, 19), et affectu materno per singulos annos pro eis ut redeant, immolat publicas orationum hostias. Nam portet, inquit Apostolus, hæreses esse, ut et qui probati sunt manifesti fiant (I Cor. ii, 19): quod maxime in novissimis temporibus, Antichristi regno appropinquante, futurum exspectamus, quando juxta Dominicam et apostolicam sententiam graviora semper imminere atque excrescere constat pericula, et refrigescente charitate, mala omnia amplius pullulare. Unde et idem Apostolus ad Timotheum: *Hoc autem, inquit, scito quod in novissimis diebus instabunt tempora periculosa, et erunt homines seipsos amantes, cupidi, elati, superbi, blasphemii, sine pace, habentes speciem quidem pietatis, virtutem ejus abnegantes* (II Tim. iii, 1 et seq.). Qui et alibi: *Nos, inquit, sumus, in quos fines sæculorum devenerunt* (I Cor. x, 11). Et Petrus in Epistola secunda; *Hoc primum, inquit, scientes, quod venient in novissimis diebus in deceptione illusores, etc.* (II Petr. iii, 3.) Et Joannes: *Filioli, inquit, novissima hora est, et sicut audistis quod Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt. Unde scimus quia novissima hora est. Ex nobis prodierunt, sed ex nobis non erant* (I Joan. ii, 18, 19). Hinc et in Epistola Judæ scriptum est: *Vos autem, charissimi, memores estote verborum quæ prædicta sunt ab apostolis Domini nostri Jesu Christi, qui dicebant vobis, quoniam in novissimis temporibus venient illusores.... Hi sunt qui segregant semet-*

(96) Apud Hier. sana, ut apud Apostolum.

(97) Hoc etiam loco relinquatur spatium vacuum ad S. Gregorii textum ponendum, cujus ultima tan-

A ipsos.... et hos quidem arguite judicatos (Jud. xviii, 19, 23). Ac si aperte nos adhortetur dicens: *Providete ut lales dijudicare ac rationibus convincere valeatis, comparati semper, ut beatus Petrus meminit, ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est spe et fide, ut in eo quod detrahunt de vobis confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem* (I Petr. iii, 15). Idem et coapostolus ejus Paulus admonens: *Sermo, inquit, vester in gratia conditus sit sa'e, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique responderi* (Col. iv, 6),

Ratione magis hæretici quam potestate coercedi, cum juxta sanctorum Patrum auctoritatem fideles quidem, quibus omnia cooperantur in bonum. **B** eorum disputationibus exercitati vigilantiores atque cautiores reddantur. Unde Hieronymus super *Jeremiam* libro ii: « Ad tempus, » inquit. « valet hæresis, ut electi quique manifesti fiant et probati sint. » Augustinus contra epistolam Parmeniani: « Hæretici si in Ecclesia essent, nihilominus errarent. Cum autem foris sunt, plurimum prosunt non verum dicendo quod nesciunt, sed ad verum quærendum carnales, et ad verum accipiendum spirituales catholicos excitando. Utamur ergo hæreticis non ut eorum approbemus errores, sed ut catholicam disciplinam adversus eorum insidias asserentes, vigilantiores et cautiores simus, etsi eos ad salutem revocare non possumus. » Isidorus *Sententiarum* libro i, c. 19: « Sancta Ecclesia exercetur sapientia, cum tentatur verbis; exercetur patientia, cum tentatur gladiis. Causa pravitatis hæreticæ doctrina est propagata Ecclesiæ. Nam antea simplici tantum fide vigeat. Hæreticorum igitur occasione propagati sunt doctores in fide, et per acumen hæresum Ecclesiæ magistri creverunt. » Unde etiam sancti doctores, cum ad exercitationem, ut dictum est, fidelium adeo necessarias esse hæreticorum disputationes vel inquisitiones attenderent, ratione potius quam potestate coerceri sanxerunt, et eos quasi tantæ victoriæ desiderio ad sacra studium eruditionis sunt potissimum adhortati. Unde Hieronymus ad Nepotianum: « Disce, » inquit, « quod doces, ut possis exhortari in doctrina sacra (96) contradicentes revincere, paratus semper ad satisfactionem omni poscenti te rationem de ea quæ in te est spe. » Gregorius Bonifacio.... « potius quam vi convincatis (97). » Qua vero ratione hos qui Christianitatis bonum suscipere ventum convincere, quibus monitis vel exhortationibus ad fidem attrahere poterimus, si quid in ipsa fidei nostræ professione dubium protulerimus, quod non valeamus defendere, nedum confirmare? Auctoritate quidem Scripturæ quam non recipit argui nemo potest. » Quod si adhuc aliquis in meam perseveret reprehensionem, et cum nondum illa periculosa tum verba scriptor apposuit, scilicet *potius quam vi convincatis*.

instent, nostra penitus abjiciat vel non curat, illud tandem Hieronymi audiat: « Pererecres tantum volentibus navigant; » et nos ita volentibus tantum scribimus, imo imobis insistentibus atque insultantibus quod in prædicamus fidem defendere ausi non ræsertim cum omnium honorum fundamentum esse constet, quam quisquis labefecerit, nihil de superædificatis firmum reli-

si veritatem profiteri liceat [*subaud.* tunc licet], cum nullas [*l.* nonnullas] hujus etiam hæreses aut schismata reprehendendas aut eas esse censemus, quas vel ipsi non ab eis profitentur audivimus vel ab his qui eas didicimus. Sunt enim, ut supra meminimus ad assignandam trium personarum diversas proprietates in eo intelligant, tanquam diversas essentialiter ab ipso Deo. Quorum is qui in Andegavensi pago magni nominis viget, in tantam proripere ausus est insanabilia creaturarum nomina ad Deum transquoque Deo convenire velit, ex quibusdam versis essentialiter ab ipso Deo sicut et in veluti cum dicitur Deus justus sicut et justus, ita justitiam ab ipso Deo essentialiter intelligit sicut ab homine; et similiter dicitur Deus sapiens, Deus fortis. Necnon et ipsius Dei nomina vult in ipso Deo, ita ut eas formas ponere, sicut et in creaturis, hoc nomen æternum, sive etiam Deus vel quod maxime ex eo astruere nititur quod Deus proprium esse nominis substantiam non potest significare, et ex ipsa nominis difficultate asserit unumquodque nomen subjectis suis vel rebus proprias vel communes districte assignat. Propter quos et hujusmodi illud quod supra meminimus, convenienter dici licet: « Indignum vehementer existimo, ut vestris oraculi restringam sub regulis Domini et alius in Francia, qui se quasi singulari Paginæ magistrum omnibus præferat, et quod dictum est in cæteris ipse quoque iter arguat, nihil videlicet penitus inesse credimus, quod non sit Deus, non minorem videtur incurrisse errorem ex summa illa divinitatis quam tenet, cum nihil in Deo substantiam esse nobiscum profiteamur. Quod enim ad hoc compulsus est, sicut et ipse ab ipso audivi, ut confiteatur Deum ex se esse, quia Filius a Patre est genitus. Et sicut asserimus omnium omnes plane hæreticos quicumque ita non tenent, quem etiam hi qui credunt ita in fide ab Ecclesia jam divisum esse, ut multos qui ante Incarnationem salutem salutem, salvari asserat et per passionem ejus qui nunquam aut incarnationem aut passionem crediderunt. Qui etiam, quod mirabile est in his Catholicos, sicut ad nos nuper ablatum

A [*f.* allatum] est, asseruisse etiam publice in scholis suis non est veritus Dominum incarnatum ita aperto utero Virginis natum sicut et cæteros homines, nisi quod ipse solus sine virili coitu sit conceptus.

Novi etiam quemdam non parvi nominis inter hujus temporis magistros ad hoc perductum esse ex quibusdam argumentorum quas tenet rationibus ut Deum etiam posse decipi profiteatur, pro eo scilicet quod res aliter evenire possint quam ipse præviderit: quod nec credo apud gentiles vel quantumlibet infideles dici unquam permissum est. Novimus et duos fratres, qui se inter summos connumerant magistros, quorum alter tantam vim divinis verbis in conficiendis sacramentis tribuit, ut a quibuscunque ipsa proferantur, æque suam habeant efficaciam, ut etiam mulier et quislibet cujuscunque sit ordinis vel conditionis per verba Dominica sacramentum altaris conficere queat. Alter vero adeo philosophicis innititur sectis, ut profiteatur Deum priorem per existentiam mundo nullatenus esse. Est et quidam eorum patriota inter divinos celeberrimus magistros, qui in tantam prorupit insaniam, ut corpus Dominicum ejusdem longitudinis seu grossitudinis in utero Virginis fuisse astruat, cujus et in proventa ætate existit. Sed nec adhuc illam summam controversiam de sacramento altaris, utrum videlicet panis ille qui videtur figura tantum sit Domini corporis, an etiam veritas substantiæ ipsius Dominicæ carnis, finem accepisse certum est; et innumeras alias in quarum quotidianis relationibus frequenter obstupescimus, quæ nec per incendia eorum qui a populo deprehenduntur compesci possunt. Hæc illi attendant, qui de fide amplius minime scribendum esse autumant, cum mille, ut aiunt, hoc tempore hæreses pullulent, quasi ipsi omnium conscientias et fidem cognoverint.

Nunc ad propositum redeamus, de generatione verbis quibus possumus disserenda ad defendendam, ut diximus, fidem nostram, non docendam. Quod quidem ideo maxime faciendum esse decrevi, quod similitudines illas quas ad hanc generationem Filii vel processionem Spiritus defendendam, seu ad diversitatem personarum assignandam a sanctis Patribus didicimus, minus satisfacere quibusdam videantur, quod in illis rebus quæ per simile inducuntur non possit unius essentiæ identitas servari, unde et nonnullos fidelium quasi irridentes murmurare sæpe audivimus, cum de his ad hoc similitudo inducitur quæ non sunt ejusdem essentiæ, veluti cum in illo sermone natalis Domini beatus Augustinus ad defendendum quod solus Filius sit incarnatus, similitudinem in cithara et sole sumpsit, per quam videlicet assignaret non esse mirandum, si cum in una divinitatis substantia tres personæ conveniant, uni tamen earum congruat quod alteri non convenit, utpote soli Filio incarnari. « Sicuti, inquit, in una citharizationis actione tria conveniunt, ut simul agant ars, manus et corda, cum tamen diversa agantur a singulis, cum videlicet

ars dictet, manus tangat, corja resonet. In sole etiam, inquit, calor et splendor diversa agunt, cum calor exsiccet, splendor illuminet. Sed ad hæc quid nonnulli murmurent novi, dicentes quidem hæc nihil attinere ad vim quæstionis, quæ de identitate unius substantiæ in tribus personis orta est. Nemo enim, inquit, dubitat quin in eodem opere diversæ res diversa agant, aut in eadem substantia diversas habeant vires diversæ qualitates; sed hoc, inquit, miramur, cum sit una penitus substantia sive essentia trium personarum, qua ratione hæc incarnata dicatur et non illa, cum ipsa divinitatis substantia carnem susceperit, quæ una et eadem singulis æque inest personis.

Fuit et quidam novissime temporibus nostris Anselmus videlicet Cantuariensis metropolitanus, qui servata substantiæ unitate, validiorem visus est similitudinem ad hæc quæ diximus induxisse. Cujus, ni fallor, similitudinis fundamentum a beato sumpsit Augustino scribente ad Laurentium papam de hoc ipso et fontem et ejus rivum, quorum eadem est substantia, ad divinæ generationis exemplum, ubi eadem est substantia generantis et geniti, inducente. Ponit itaque prædictus archiepiscopus quasi tria ejusdem substantiæ, fontem videlicet rivum et stagnum: fontem quidem ex quo est rivus, quasi Patrem ex quo Filius, stagnum vero quod ex fonte et rivo provenit, quasi Spiritum qui ex Patre et Filio procedit. Posuit etiam rivum in fistula quasi Filium in carne humana, ac si rivum infistulatum dicamus Verbum incarnatum. Sed hæc quoque similitudo non minus [l. majus] satisfacere potest, quod non est simul eadem substantia fontis et rivi atque stagni, sed per temporis successionem eadem aqua primo fons erat, deinde rivus, denique stagnum facta est. Unde non est mirabile si per successionem temporis eadem aquæ substantia diversis modis se habeat, cum nunquam simul eadem numero sit substantia fontis et rivi vel stagni, ut videlicet unquam vere dici possit modo aqua fontis est aqua rivi sive stagni; sicut semper dicimus substantiam Patris esse substantiam Filii et Spiritus sancti. Imo fortassis hæc similitudo illi maxime suffragatur hæresi, quæ ita per tempora proprietates personarum commiscet, ut eandem personam dicat quando vult esse Patrem, quando vult Filium vel Spiritum sanctum. Ut itaque satisfacere per similitudinem de hac generatione vel processione valeamus, excogitanda est talis similitudo generationis vel processionis, in qua eadem simul sit substantia generantis et generati vel procedentis et a quo procedit, et tamen proprietates eorum impermistæ maneant, ut videlicet genitus non sit generans, nec procedens a quo procedit. Quod facilius nos posse invenire arbitror, si juxta Apostoli testimonium, diligenter attendamus qualiter a creatura mundi per ea quæ facta sunt, ipsi quoque philosophi, quorum rationibus nos impetunt, congruis similitudinum proportionibus in una et eadem divina substantia tres personas pro-

prietatibus ab invicem diversas vestigare atque assignare, Domino revelante, valuerit [f. valuerunt]. Sic quippe scriptum est: *Quod notum est Dei manifestum est illis* (Rom. I, 19), hoc est non solum illis, verum etiam in illis, hoc est per illos et eorum scripta aliis, *Deus enim illis revelavit* (ibid.), eorum scilicet illuminando rationem, ut ex similitudine corporalium seu visibilium rerum ad incorpoream atque invisibilem Divinitatis naturam contemplandam assurgerent. *A creatura, inquit mundi per ea quæ facta sunt* (ibid. 20), tam a nobis etiam ipsi quam a natura secundum illam videlicet philosophicam rationem, qua dicuntur alia ex materia et forma consistere, alia ad similitudinem materiæ et formæ. In his quippe constitutionibus cum sit una penitus substantia constituens et constituti, utpote materiæ et materiati, diversa tamen sunt proprietate ab invicem materia ipsa et materiatum, utpote cera ipsa et quæ ex ipsa est imago cerea. Ac primum de generatione prosequamur.

Ponamus ergo ante oculos ceream imaginem et consideremus in ea ipsa naturam ceræ, hoc est ipsam ceream substantiam, ex qua est imago cerea juxta philosophos tanquam materiatum ex materia, cum tamen eadem essentia sit cera ipsa et imago cerea, ut etiam per prædicationem sibi sociari queant cera ipsa et imago ipsa et dici possit quod imago cerea sit ipsa. Nec tamen ideo minus dicamus ceream imaginem esse ex cera, non ceram ex cerea imagine, et ceram ipsam esse materiam ceræ imaginis, non ceream imaginem esse materiam ipsius ceræ aut ceræ imaginis. Et rursus imaginem ceream dicimus esse materiata ex ipsa cera, neque ipsam ceram aut ipsam imaginem esse materiata ex cerea imagine. In qua quidem re considerandum est quod si ea nomina ipsius ceræ et ceræ imaginis accipiamus, quæ absolute non relative dicuntur, licet ea per prædicationem sibi veraciter conjungi propter identitatem substantiæ ipsius ceræ et ceræ imaginis, veluti cum cera ipsa sit crocea et imago sit recta, unum est ipsum croceum et rectum, vel e converso.

Si vero ea sumamus nomina, quæ secundum ipsam generationem aut constitutionem ceræ imaginis ex cera relative ad invicem dicuntur, utpote materia vel [f. et] materiatum, sive constituens et constitutum, sive causa et effectus, sive generans et genitum, non licet ea secundum suas proprietates sibi per prædicationem sociari, ut videlicet dicamus ibi ipsam materiam esse materiatum, vel ipsum materiatum esse materiam, etc. Quod si hujus similitudinis rationem ad divinam generationem reducamus, facile est ibi cuncta assignare ac defendere quæ audimus. Ponamus itaque Deum Patrem, ut supra meminimus, divinam potentiam ac Deum Filium divinam Sapientiam, et consideremus quod ipsa Sapientia quædam sit potentia, cum sit ipsa videlicet potentia discernendi ac providendi seu deliberandi veraciter omnia, ne quid

icipere possit aut latere (98). Est igitur di- A
 pientia ex divina Potentia quomodo cerea
 est ex cera, aut quomodo juxta philosophos
 ipsa ex genere esse dicitur, cum tamen idem
 est quod genus, ut homo idem quod animal
 cerea idem quod cera. Ipsa quippe imago
 est ex cera et homo ex animali, quod ex
 cerea imago exigit ut cera sit et ex eo quod
 est, ut sit animal; sed non e converso. Po-
 tippie tam ad discernendum quam ad alia
 esse habet, sicut cera tam ad ceream imagi-
 nem ad id quod non sit cerea imago; et
 homo ad hominem quam ad non hominem.
 itaque Filium gigni a Patre divinam Sapien-
 tiam, ut determinatum est, ex divina Potentia
 est ipsa, ut dictum est. Sapientia quædam sit B
 atque ipsius Potentiæ Dei, quæ est omni-
 quasi portio quædam ipsa sit Sapientia,
 et quislibet filius portio quædam parentum
 modo dicitur. Ideo autem quasi Patrem
 omnium] omnipotentiam et non proprie partem
 Sapientiam, quod nulla sit rerum multitudo
 implici penitus Divinitatis natura, quarum
 quantitas alicujus totius componatur, ut
 in sæpius meminimus. In eo tamen quasi
 quamdam Omnipotentiam dicimus Sapien-
 od cum ipse Deus ex omnipotentia sua ad
 agenda se habeat, ex Sapientia ad discer-
 tantum sese habet; et cum dicamus omni-
 n Dei quasi omnem potentiam ejus, plures C
 entias quodammodo dicimus, quantum ad
 scilicet, hoc est ad diversitatem eorum quæ
 est, secundum quod dicimus eum diversa
 tum unus atque idem omnino perseveret.
 unum et eundem Spiritum sanctum mul-
 dicimus, seu etiam septem Spiritus, secun-
 tiformis gratiæ operationem, non secundum
 iam. Et attende quod quemadmodum in
 vitis generationibus, de imagine scilicet
 est, licebat sibi per prædicationem sociari
 illa generantis rei et genitæ, quæ absolute
 est, sed non illa nomina quæ relative ad in-
 ventur, secundum hujusmodi generationem:
 non in hac ipsa generatione divina. Ipsa D
 imago cerea est cera, et ipse homo est ani-
 converso [scilicet non e converso]. Sed non ibi
 materiatum est materia, vel ipsa materia est
 a se. Hæc quippe nomina materia et ma-
 relative ad invicem dicuntur, sicut Pater
 est. Illa vero supraposita secundum substan-
 tiam quam secundum relationem prædican-
 tiam quidem dicimus secundum hoc quod
 est ipsa est; materiatum vero secundum id
 aliquo ipsum est. Sic et Pater et Filius re-
 vicem dicuntur, secundum id scilicet quod
 non generat atque ex hoc ille per generatio-

lia similitudine utitur Petrus Abælardus in
 ditione ad theologiam, scilicet æris et sigilli
 illi quæ ejus ad intentum ex æquo facit, con-

nem existit, sicut illud ex illa per constitutionem
 materialem.

Eadem itaque ratione qua non licet dici quod
 materia ex seipsa sit materiata, vel materiatum sui
 ipsius sit materia, vel constituens sit constitutum
 ex se, vel posterius se, vel generans se, quamvis in
 talibus idem sit generaliter materia quod materia-
 tum, velut hoc æs idem quod hæc statua et idem
 constituens quod constitutum, et idem prius quod
 posterius, et generans quod generatum; eadem, in-
 quam, proportionis ratione et in divinis personis
 neque Pater est Filius, hoc est Deus Pater genitus
 a seipso; neque Filius est Pater, hoc est Deus Filius
 genitor sui ipsius: quod esset dicere ipsam divinam
 potentiam esse ex seipsa, vel ipsam divinam Sapien-
 tiam esse ex seipsa. Sed solummodo ipsa Sapientia
 est ex ipsa Potentia, sicut est determinatum: quem-
 admodum imago ex cera, non imago ex se, vel
 cera [subaud. imago] ex se, sive ex imagine, licet
 idem sit cera ipsa quod imago illa: sicut idem est
 Pater quod Filius secundum substantiam, sed non
 secundum proprietatem vel diffinitionem, et ipse
 Deus omnipotens sit sapiens sive benignus, et e
 converso. Et quemadmodum ibi quod ex materia
 est id quod est materiatum ex ea, utpote cera ipsa
 est cerea imago, vel e converso, nec tamen ideo ipsa
 materia est materiata ex se, vel ipsum materiatum
 est materia sui: ita et hic id quod Pater est, id
 quidem est Filius, et e converso; nec tamen Pater
 est Filius vel e converso. Ibi quippe substantiæ
 prædicatio fit, cum videlicet dicitur: Est id quod
 est materiatum, vel quod est Filius; hic vero pro-
 prietatis cum dicitur: Est materiata vel est Filius.
 Substantia vero eadem est, proprietates vero im-
 permistæ sunt. Apparet itaque secundum proposi-
 tam rationem qua ratione divina Potentia dicatur
 Pater, aut divina Sapientia Filius, quod est hanc
 ex illa esse, ut supra distinximus; et qua ratione
 sibi nomina proprietatum relativarum conjungi
 minime per prædicationem liceat.

Si quis autem quærat utrum secundum istum
 generationis modum assignatum in divina Potentia
 possit dici materia divinæ Sapientiæ, hoc est Pater
 Filii, seu causa seu principium, aut aliquo modo
 prior saltem natura, si non tempore, respondemus
 nihil horum nobis videri posse dici proprie. Materia
 vero nullo modo dici hic concedimus, cum mate-
 riam Boetius describat eam quæ subjectam formam
 suscipit, et in Deo nullam omnino formam esse
 certum sit. Sed nec recte materiam dicimus, nisi
 quæ tempore quoque materiatum præcedit, sicut
 cera ipsa quæ ante fuit quam esset imago. Unde et
 philosophi alia ex materia et forma constare, alia
 ad similitudinem materiæ et formæ consistere di-
 stinxerunt, sicut nos alibi de materia et forma tra-
 ctantes docuimus.

tra quam merito invecti sunt ejus adversarii
 S. Bernardus, Guillelmus abbas S. Theoderici et
 abbas anonymus, qui fuerat ejus discipulus.

Nunc autem ad hoc nos induxisse similitudinem de materia et materiato sufficiat quod quemadmodum illud ex illa dicimus generari, secundum hoc quod ex illa est, ita hic Filium ex Patre, hoc est ipsam Sapientiam ex ipsa Potentia esse, ut determinatum est. Sed nec causam proprie dicimus nisi ad effectum, ubi nihil est factum. Effectus quippe est, teste Boetio, quod efficit causam [f. quem efficit causa]; et juxta Tullium omnis causa præter finalem efficiens dicitur, et natura prior effectu. Unde Boetius, cum locum a causa juxta Tullium in tertio *Topicorum* tractat, causam diffiniens dicit eam esse, quæ quamlibet rem præcedens efficit non tempore, sed proprietate naturæ, ut sol diem. Ipse etiam Augustinus hanc secutus rationem omnem causam efficientem dicit capitulo 30 libri *Quæstionum* 33, his verbis: « Qui quærit cur Deus voluerit mundum facere, causam quærit voluntatis Dei. Sed omnis causa efficiens est, omne autem efficiens majus est quam id quod efficitur. Nihil autem majus voluntate Dei. Non ergo ejus causa quærenda est. » Qua quidem ratione manifeste convincitur nec Deum Patrem esse causam Filii, cum videlicet nec ipsum efficiat quem nullo modo facit, sed tantummodo gignit; nec major eo sit, nisi forte secundum carnis susceptionem. Quomodo etiam dicemus principium vel originem habere id quod æternum est? Æternas vero et coæternas sibi esse tres personas certum est. Non est itaque altera alterius principium, sed unaquæque sine principio est, quia æterna est et omnium aliarum rerum principium. Quippe quod æternum, sicut in tertio *Topicorum* Boetius definit, origine caret, hoc est principio. Nec illud quidem obest quod dicimus Deum Patrem principium sine principio et Filium principium de principio, hoc est de Patre qui est principium omnium creaturarum; quippe, cum dicimus de principio, non addimus suo, ut non Filii principium intelligatur Pater, sed creaturarum omnium, sicut et Filius ipse qui de semet ait: *Principium qui et loquor vobis* (Joan. viii, 25). Sed fortassis dicis nulla ratione dicendum esse hanc personam esse ex illa, sed non e converso, nisi illa hujus quædam causa sit atque origo sive principium, præsertim cum hanc ex illa nasci dicamus, quod est oriri, a quo origo dicta est. Cui quidem rationi ipsi quoque doctores catholici plurimum suffragari videntur, ubi nonnunquam ipsum Patrem causam Filii seu principium duarum aliarum personarum dicunt, necnon tam Patrem ipsum quam Filium esse principium Spiritus sancti.... quippe qui ex ipsis est non per generationem, sed per processionem, et tam Patrem Filii quam Filium Spiritus sancti caput esse. Unde Augustinus libro *Quæstionum* 83, capitulo 17, de Filio Dei disserens: « Deus, » inquit, « omnium quæ sunt causa est. Quod autem omnium rerum causa est, etiam

A Sapientiæ suæ causa est, nec unquam Deus sine sapientia. Suæ igitur sempiternæ Sapientiæ causa est sempiterna, nec tempore prior est quam sua Sapientia. » De orthodoxa fide, capitulo 1 (99): « Credimus, » inquit, « unum esse Deum Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Patrem eo quod habeat Filium, Filium eo quod habeat Patrem; Spiritum sanctum eo quod sit ex Patre et Filio. Pater ergo principium Deitatis, a quo Filius natus, a quo Spiritus sanctus non natus, quia non est Filius neque ingenuus quia non est Pater, neque factus quia non est ex nihilo sed ex Deo Patre et Deo Filio Deus procedens. » Ex his itaque testimoniis clarum est Patrem ipsum aliarum personarum causam sive principium quodammodo dici, in eo scilicet quod aliæ duæ personæ ex ipso esse habent: altera quidem nascendo de qua dictum est; altera procedendo, de qua dicendum est. Et nos quidem sensum sanctorum virorum venerantes, verba eorum minus nunc approbanda esse censemus, ut videlicet id dicamus habere principium quod est æternum ac per hoc sine principio est: vel id dicamus habere causam quod non convenit effectum dici, cum nullo modo effici vel fieri possit id quod nullo modo non esse potest, sed penitus ex necessitate est. Ex libro *Quæstionum* Orosii ad Augustinum « Orosius. Voluntate genuit Pater Filium, an necessitate? Augustinus. Nec voluntate, nec necessitate, quia necessitas in Deo non est. Præire voluntas Sapientiam non potest. Igitur prius est rationabiliter sapere quam rationabiliter velle. Nam quidam nostrum cum eum interrogasset hæreticus utrum volens an nolens

(99) Gennad. De dogm. Eccl. c. 1.

de ipsa Trinitate re intendit, incernobis reliquit quod re non est ansus, lubitative protulit b quæstione dese- an videlicet Pater ipium dicendus sit im personarum. Ait e sic ibi libro v, ca- 13: « Dicitur rela- ter idemque rela-

principium. Sed Pater ad Filium dicitur, prin- n vero ad omnia quæ ab ipso sunt. Item et ipium Filius dicitur. Cum enim diceretur et: quis es? » Respondit: *Principium qui et lo- vobis* (Joan. viii, 25). Creatorem quippe se lere voluit, cum se dixerit esse principium, et Pater principium est creaturæ, quod ab ipso omnia. » Item: « Unum ergo principium ad iram dicitur Deus, non duo, vel tria princi- id se tamen invicem in Trinitate, si gignens quod gignitur principium est, Pater ad Filium ipium est, quia gignit eum. Utrum autem et piritum principium sit Pater, quoniam dictum *de Patre procedit* (Joan. 15, 26), non parva lio est. » Et post pauca in sequenti capitulo. » inquit, « et quod datur principium habet a quo datur, fatendum est Patrem et Filium ipium esse Spiritus sancti. » Sed nec natura m esse priorem Filio concedimus: imo simul natura, cum mutuo relative ad invicem di- r Pater et Filius. Et juxta ipsos quoque phi- ios omnia ad invicem relativa simul sint na- cum utraque mutuo ad invicem ita sese ha- , ut nullo modo alterum sine altero queat esse. ntrario autem, ut ait Aristoteles, naturaliter alterum altero id dicitur quod consequi habet sario ad illud, sed minime antecedere, ut 1 duobus prius est: potest quippe unum exi- , ita ut non sint duo, sed e converso. At vero personarum ita potest esse ut non sit altera ; nullo modo aliqua ex eis possit non esse ; cum omnes necesse sit esse, hoc est omnino im- bile sit non esse ipsam personarum Trini- D

l nec ullam habent ad invicem dignitatis prio- m, ut videlicet Pater dignior sit Filio vel Spi- ancto dicatur, quia illi ex ipso sunt, non Pa- r ipsis ; aut Filius eadem ratione Spiritu san- Alioquin et animal eadem proportione dignius homine, cum potius natura hominis naturam alis præcedere videatur : cum homo ipse ex ria natura rationalis sit, quod animal ipsum ia natura non obtinet. Sic et homo posset di- : dici homine aliquo dignissimo vel optimo um, cum videlicet homo optimus ex homine , non ex homine optimo homo. Quod si quis o quoque Patrem cæteris præferat personis,

quod Pater non est ab alio, cum tam Filius quam Spiritus ab alio sint, utpote a Patre ipso, præferat eadem ratione malum angelum bono angelo : cum ille quod hujusmodi est a se ipso non ab alio ha- beat, iste vero a Deo hoc habeat : quæ etiam digni- tas notari possit in non esse ab alio, cum maxima emineat in esse a Deo. Magnum quippe est esse Deum de Deo et Summum Bonum de Summo Bono. Quasi geminatio quædam dignitatis in hoc expri- mitur, in eo quod dicitur non esse ab alio, quæ ostenditur dignitas, cum id rebus quoque non exi- stentibus applicari possit, quæ nihil penitus habent dignitatis. Sed, etsi posset contingere ut aliquis homo a se ipso esset et alius esset a Deo, nunquid is qui a se esset melior esset aut dignior eo qui esset a Deo, idcirco quod hic a se esset et ille ab alio ? Non utique, cum longe melior a Deo hic fieri posset quam ille per se esse valeret. Ponamus etiam quod aliquis homo genuerit alium æque sapientem, æque potentem, æque per omnia bonum et æqua- lem ipsi patri suo. Ponamus, inquam, hoc sicut fortasse nonnunquam evenit vel evenire potest, cum sæpe etiam filii parentibus sint præferendi, dico postea : Nunquid is qui patri suo per omnia æqua- lis est, aut fortasse melior, in aliquo indignior est patre suo ? Non utique, cum æqualis per omnia sit aut fortasse melior. Si autem in nullo penitus is talis indignior est patre suo, quomodo in eo in- dignior vocabitur quod est ab ipso ? Aut quomodo dignitati alicujus id derogaverit quod ab alio est, potius quam qui a se ipso esset, si per omnia æque bonus sit is qui est ab alio, sicut est ille a quo ipse est ? Nihil quippe aliqua dignitate præcedit al- terum, quod in nullo bono exsuperat ipsum. Deus autem Pater Deum Filium in nullo transcendit bono, cum æque Filius et potens sit et sapiens et benignus, et eadem per omnia boni perfectio sin- gulis insit personis, sicut et eadem penitus indivi- dua illis inest substantia. Quod itaque perhibet Mercurius Filium esse secundum Dominum a Patre, tale est ac si dicat ipsum quoque Filium esse Do- minum et esse secundum a Patre, hoc est perso- naliter diversum a Deo Patre, a quo solo ipse est, sed non solus, cum ipse quoque Spiritus ab utrisque sit. Quasi ergo primo loco Filius est ex Patre, nullo scilicet mediante ; Spiritus vero quasi tertio loco, quoniam sic est ex Patre quod est etiam ex Filio. Secundum itaque dixit quasi eum qui primo loco ex Patre sit, ex ipsa videlicet ejus substantia et nulla alia interveniente persona. Sed et cum dicunt philosophi mentem ex summo Deo natam, hoc est Verbum ex Deo Patre, summum, ut dictum est, di- cunt non ex aliqua dignitate, sed ex eo quod a nullo sit ipse, cum cæteræ duæ personæ ab ipso sint.

Quod vero objectum est quod, quia idem sit es- sentialiter Filius quod Pater, et Pater generet Fi- lium, idem generet seipsum : hoc est quia Filius, ut diximus, est ex Patre, idem sit ex seipso facile

est quassari ex similitudine superius inducta, de cera videlicet atque cerea imagine. Idem quippe est essentialiter cera ipsa et imago cerea. Et cum imago ipsa ex ipsa cera est, non ideo ex seipsa, hoc est non ideo ipsa imago cerea est ex ipsa imagine cerea; quia est ex ipsa cera, quamvis hæc ipsa cera et hæc ipsa imago idem sint penitus essentialiter, non diffinitione quidem vel proprietate. Ipsæ quippe dictiones relativæ cum ad identitatem ejusdem rei præmissi nominibus superponuntur, non solum ad identitatem essentialitæ, verum etiam ad identitatem diffinitionis atque ejusdem penitus status accommodantur, ut si dicam aliquam rem esse ex se, oportet ut idem penitus sint juxta expressum esse suum, res ipsa quæ est et res ipsa ex qua est, veluti si idem esset diffinitione hæc cera et hæc imago cerea, sicut idem est ensis et mucro: et tunc, cum concederemus ipsam imaginem esse ex ipsa cera, oporteret concedi idem esse ex se ipso. Cum vero non possit ostendi id quod dicitur esse ex illo idem esse diffinitione cum illo, non est ideo verum idem esse ex se ipso, et si hoc idem sit essentialiter ac numero cum illo. Multo minus, cum Pater et Filius diversi ab invicem sint, tam diffinitione quam proprietate, licet sint idem essentialiter, non est necesse, ut cum Filius sit ex Patre vel generetur ex Patre, idem sit ex se vel generetur ex se. Sed dicis mihi quia Deus de Deo est, cum Filius sit ex Patre, unde et confitemur nos credere in Filium Dei, Deum de Deo, lumen de lumine.

Cum itaque, inquires, Deus sit de Deo, et Deus hoc nomen proprium sit unius et individuae singularisque substantiæ, nec ullo modo Deus a Deo sit diffinitione diversus, sed penitus idem, oportet concedi idem esse ex se ipso. Ad quod respondeo quod quemadmodum dicimus hominem ab homine esse diversum diffinitione sive proprietate, si hoc scilicet ad diversitatem personarum, quæ in homine sunt, accipiamus, ut videlicet una persona hominis diversa sit ab alia, utpote Socrates a Platone, nec tamen ideo eadem res diversa est a se ipsa, cum hæc persona non sit illa: ita et dicimus Deum a Deo diversum esse diffinitione vel proprietate secundum ipsam personarum diversitatem, quarum unaquæque Deus est, cum is qui Deus est, hoc est Pater, ab eo qui Deus est, hoc est Filio, sit proprietate diversus, nec tamen ideo eandem rem a se ipsa diversam esse contingit, cum hæc persona non sit illa. Falsum est itaque quod dictum est nullo modo Deum a Deo diffinitione vel proprietate diversum esse, cum is qui Deus est ab eo qui Deus est sit proprietate diversus, hoc est una persona ab alia, utpote Pater a Filio. Quod vero additum est quod hoc nomen *Deus* proprium sit unius individuae substantiæ ac per hoc, si Deus de Deo sit, idem est a se ipso, nihil cogit; quia Deum de Deo esse dicimus propter personas ipsas, quarum cum unaquæque Deus sit, una tamen est ex altera, nec ullo modo est altera. Unde non est

A necesse ut cum una persona quæ Deus est sit ex una persona quæ Deus est, quod est Deum esse de Deo, ideo idem sit ex se, cum nullo modo una persona quæ est ex altera sit illa ex qua est, ac similiter istæ personæ, quæ in Deo sunt, sint a se per prædicationem disjunctæ, sicut et illæ quæ sunt sub homine et specie.

Quod vero objectum est, si Deus Deum generet, vel seipsum Deum vel alium Deum, facile est refelli secundum inductam superius generationis similitudinem de cera videlicet et imagine cerea. Cera quippe cujuslibet ceræ quocunque modo formata materia est et quodammodo quodlibet suum generat materialum quod ex ipsa est, ut diximus. Cum itaque cera hanc ceram sic formatam quasi materia constituat atque generet, utique cera quamdam generat ceram. Unde oportet secundum suprapositam rationem, ut vel se ipsam generet vel aliam ceram. Sed nec eadem cera ex se ipsa generatur vel ex se ipsa est, quamvis cera sic formata idem sit essentialiter cum cera ipsa ex qua est nec sit idem diffinitione. Unde supra meminimus relativæ dictiones non proprie supponi nisi ad identitatem quoque diffinitionis. Est itaque cera materia ceræ cujusdam atque ejus materia juxta Platonem, qui materiam quasi matrem materiati constituit, nec tamen ideo vel sui ipsius materia est seu mater vel alterius ceræ. Sic et Deus cum Deum generet, hoc est sit Pater Dei, nec seipsum ideo generat nec alium Deum.

C De æternitate autem generationis quod quæsitum est, utrum videlicet Filius semper gignatur, an semper sit genitus, in ipso fere superius nostri tractatus exordio quod sentimus assignavimus, eum scilicet tam gigni semper quam genitum esse asserentes, hoc est semper eum ex Patre esse et plenam semper et perfectam in hoc ipso generationem ejus esse: quæ nunquam aut incæpit aut desinit, quod est eum semper gigni et semper genitum esse, cum idem sit ei gigni quod est genitum esse. Neque enim, cum dicimus, aut quod Filius ex Deo Patre gignitur aut quod est genitus, secundum temporum distinctionem id accipimus, cum illa videlicet æterna generatio tempori nullo modo cedat, quæ ante tempora quoque sicut nunc perfecta consistebat. Ac per hoc nihil referre intelligimus, sive gigni Filium sive genitum esse teneamus. Præterea, quomodo dici potest quod Pater genuit Filium, nisi ipse fuerit gignens Filium: nihil quippe aliud sonat quam fuit gignens, sicut nec gignet aliud sonat quam erit gignens vel gignit quam est gignens. Quod si gignens fuerit Pater et jam gignens non sit, cum jam videlicet genitus ab eo Filius esse dicitur potius quam gigni, profecto inchoata primitus et postea perfecta esse Verbi generatio dicenda est, ille qui antea fuit gignens postea a generando cessare, cum jam ab eo genitus esset Filius. In æternitate autem nulla imperfectio, nulla cessatio aut variationis vicissitudo

igere potest [f. patet]. Patri itaque, et ex hoc esse gigni Filium Dei et genitum esse, cum cet nulla ratione intelligere possimus aliquid genitum, si nullatenus ipsum gigni continet; nec aliquem genuisse, si penitus eum non contingeret gignere. Nunquam autem hoc pro æternaliter non temporaliter sumimus, illa, ut dictum est, generatio æterna sit, non ralis.

entur tamen nonnullæ auctoritates hoc perspuere quod Filius Dei nasci vel gigni dicitur ex Patre, sed tantum natus esse vel genitus. Unde Augustinus de hac ipsa generatissimè in libro 83 *Quæstionum*, capitulo emittit, dicens: « Melius est semper natus qui semper nascitur; quia qui semper nascitur est natus, et nunquam natus est, natus erit si semper nascitur. Aliud est enim aliud natum esse. Ac per hoc nunquam Filius nunquam natus. Et si semper Filius, semper natus. » Hinc et illud Gregorii, qui ait in *bus*, libro xxix: « Dominus Deus Jesus Christus quod virtus et sapientia Dei est, de Patre tempora natus est, vel potius quia nec cœsci nec desiit, dicamus verius semper natus, ut autem possumus dicere semper nascitur, perfectus esse videatur. At vere ut æternus ari valeat et perfectus, et semper dicamus is, quatenus et natus ad perfectionem pergit et semper ad æternitatem: quamvis hoc quod perfectum dicimus, multum ab impressione veritatis deviamus; quia quod factum est, nec potest dici perfectum. Et tanfirmitatis nostræ verbis Dominus condens, » *Estote*, inquit, *perfecti sicut et Pater ælestis perfectus est* (Matth. v, 48). Quod vero Augustinus de semper nascente et semper nato in illo *Quæstionum* 83 libro, juxta consuetudinem significationem dictum puto, quod aliquis illam quæstionem movens nasci et eo modo sumpserit, quo de generationibus agimus. Tunc enim nasci dicimus cum non completa est nativitas, sed inchoata; tunc natum, quando jam perfecta est. Cum ergo talia verba accipiens quæstionem hujusmodi, non incongrue sanctus vir, servata consuetudinem acceptione, eisdem satisfacit veritate referendo scilicet completam et perfectam generationem, quam Filio Dei ascribit inchoatam complete. Et tale est quod dicit quod est nativitas, quæ nunquam inchoata semper perfecta, quam esset aliqua quæ inchoata semper perseveraret imperfecta. Quod vero dicitur

Id etiam acriter in Abælardo arguit Abbas in libro tertio dissertationis quam ad eum conscripsit, probatque contrarium auctum S. Augustini, tum S. Hilarii atque S. Leonis, adversus Arianorum argutias, iquam in Filio Dei imperfectionem præten-

A Filius esse ex substantia Patris, tantumdem hoc loco sonat esse ex substantia Patris, quantum gigni ex Patre, ab eo quod translatum quod in nostris generationibus is qui gignitur, in eo de substantia Patris esse dicitur; quod in ipsa generatione humani corporis traductum est et conversum aliquid de ipsa substantia corporis Patris in corpus Filii. Cum ergo tale sit Filium esse ex substantia Patris ac si dicatur gigni ex Patre, sicut ex solo Patre gignitur, ita solummodo ex substantia Patris esse dicitur, non etiam ex substantia [f. addendum Filii] vel Spiritus sancti, quod esset a seipso gigni sive a Spiritu sancto. Gregorius in Job libro xxxiv: « *Lingua mea calamus scribæ* (Psal. xlv, 2). Quod loquimur transit, quod scribimus permanet. Lingua Patris scribæ calamus dicitur, quia ab eo Verbum illius cœternum ac sine transitu generatur. » Ambrosius *De fide ad Gratianum imperatorem*: « Non hæc sunt in Deo corporalibus æstimanda. Incomprehensibiliter generatur Filius. Impassibiliter generat Pater et tamen ex se generat et ante omnem intellectum generat, ut Deus verus Deum verum. » Hieronymus in definitione fidei catholicæ Nicænique symboli: Quod de substantia Patris natus est semper, ipse ait *Salvator* in Evangelio: « *Quod (1) nascitur ex carne caro est, et quod nascitur de spiritu spiritus est, quoniam Deus spiritus est* (Joan. iii, 6). Augustinus *De Trinitate* libro v, capite xii: « Si gignens ad id quod gignit principium. Pater ad Filium principium est, quia gignit eum. Idem in sermone de Symbolo: « Multis libris disernerunt docti et spiritalis viri quod ille genitor ille genitus. Ille hujus principium, unde et caput Christi dicitur, quamvis et Christus principium, sed non Patris. Hic vero illius imago, quamvis nulla ex parte dissimilis et omnino indifferenter æqualis Filius Patri debet quod est, hoc etiam debens utique Patri, quod Patri æqualis est: Pater autem nulli debet quidquid est. »

Notandum quoque quod Sapientia Patris vel Amor Patris et Filii, cum ad distinctionem personarum Filii et Spiritus sancti proferantur sicut et Spiritus sanctus ad distinctionem tertiæ personæ tanquam propria ipsarum personarum nomina relative ponuntur, ut tale sit quod dicatur Sapientia Patris ac si dicatur ex Patre genita, quod est Verbum ipsum, id est Filius. Et quod dicitur amor Patris vel Filii, ac si dicatur ex eis procedens, hoc est tertia illa persona Spiritus sanctus. Et sic quidem, dum relative ponuntur istæ orationes, vim habent propriorum nominum singularium personarum, sicut et Spiritus sanctus, quando

debant, eo quod semper de Patre gigneretur, cum contra sancti Patres non semper gigni, sed semper genitum esse assererent.

(1) In Evangelio Joannis legitur *quod natum est ex carne, et mox quod natum est de spiritu.*

per processionem dicitur. Si vero dicatur Spiritus sanctus communiter et non proprie, hoc est secundum hoc quod quilibet Spiritus bonus Spiritus talis est qui sit sanctus, et non secundum proprietatem processionis tertiæ in Trinitate personæ, licet juxta beatum quoque Augustinum tam Patrem etiam ipsum quam Filium dici Spiritum sanctum. Sic fortasse et cum dicitur Sapientia Patris vel Amor Patris non relative inter personas ad invicem, ut videlicet vel generationem Filii vel processionem Spiritus determinemus, scilicet ita simpliciter ac si diceremus: Sapientia ipsa quæ est Patris, vel Amor ipse qui est Patris, imo et ipse est Pater, nihil impedit dici vel ipsum Patrem esse Sapientiam sui, hoc est eam ipsam Sapientiam qua Sapiens est, imo et quæ ipse est, cui juxta Augustinum etiam idem est sapere quod esse; et ita sicut in seipso habet sapere non ad aliud, vel ipsum similiter Filium vel Spiritum sanctum esse ipsam suam Sapientiam, et unamquamque personam hoc modo Sapientiam quæ est uniuscujusque personæ, vel amorem similiter qui sit uniuscujusque personarum, cum unaquæque personarum et sapientiam habeat et amorem, nec sint diversæ sapientiæ vel amores. Si quis tamen hoc omnino dicere recuset propter scandalum sermonis in aliam significationem pronioris ac magis usitati, quamvis sententiam non contradicat, sicut et omnino dici respuat Pater vel Filius est Spiritus sanctus, non eum cogendum esse arbitror. Hæc de generatione Verbi dicta terminemus, nunc de processione Spiritus sancti, ipso inspirante, dicamus.

(2) Spiritus (quasi a spirando dictus est, unde Veritas: *Spiritus*, inquit, *ubi vult spirat* (Joan. III, 8), ideoque ipso nomine suo procedere ex Patre et Filio potius quam gigni perhibetur. Benignitas quippe ipsa, quæ hoc nomine demonstratur, non est aliqua potentia sive sapientia, cum videlicet benignum esse non sit esse sapientem aut potentem. Nullus quippe in eo quod benignus est aut sapiens est aut potens, imo ipsam magis charitatis affectum sive effectum dici convenit. Caritas autem, teste Gregorio, minus quam inter duos haberi non potest. Nemo enim, inquit, ad semetipsum habere charitatem dicitur, sed dilectione se in alterum tendit, ut esse caritas possit. Procedere itaque Dei est sese ad aliquam rem per affectum charitatis quodammodo extendere, ut eam videlicet diligat, ac se ei per amorem conjungat. Cum itaque tam Filium quam Spiritum sanctus ex Patre sit, hic quidem genitus, ille procedens, differt in eo generatio ipsa a proces-

sione quod is qui generatur ex ipsa Patris substantia est, cum ipsa, ut dictum est, Sapientia hoc ipsum esse habeat ut sit quædam potentia. Ipse vero charitatis affectus magis ad benignitatem animi quam ad potentiam attineat. Unde bene Filius ex Patre gigni dicitur, hoc est ex ipsa Patris substantia esse. Spiritus vero nomine gigni, sed magis procedere, hoc est se per charitatem ad alterum extendere, quia quodammodo per amorem unusquisque a seipso ad alterum procedit: cum proprie, ut dictum est, nemo ad seipsum charitatem habere dicitur aut sibi ipsi benignus esse, sed alii. Maxime autem Deus, qui nullius indiget, erga seipsum benignitatis affectu com-

moveri non potest, ut sibi aliquid ex benignitate impendat, sed erga creaturas tantum quæ semper donis gratiæ ejus indigent. Quodam itaque modo a seipso Deus ad creaturas exire dicitur per benignitatis affectum sive effectum, cum hoc ipsum quod benignus est aut benigne aliquid ex charitate agit, secundum affectum sive effectum quem in creaturis habeat dicatur. Tunc vero in se per benignitatem remaneret, si sibi benignus esse posset, aliquam in se beneficentiam exercendo. Ex Patre autem et Filio procedere Spiritus habet, quia bonus ipse affectus sive affectus faciendi aliquid ex potentia ipsius et sapientia provenit, cum ideo velit Deus et faciat, quia et potest illud adimplere et solerter [et scit solerter] efficere. Nisi enim potest aliquid, frustra illud vellet, quia efficacia careret; et nisi solerter sciret illud efficere, non haberet egregium effectum. Constat etiam nihil eum posse velle nisi optimum, nec rationabiliter illud vellet quod ignoraret. Ut itaque eum et hoc posse et ante cognoscere quæ faciat et scire optime facere. Bonus itaque affectus Dei quodammodo ex potentia ejus ac sapientia descendit, quod est Spiritum ipsum ex Patre et Filio simul procedere; quia eo vult, ut dictum est, optime cuncta efficere, quia et potest et scit.

Græci tamen ex solo Patre, non etiam ex Filio

(2) Hunc locum integrum refert et refutat Guillelmus abbas S. Theodorici in disputatione adversus Petrum Abælardum, c. 4.

Spiritum sanctum procedere confitentur, eo scilicet quod Veritas in Evangelio fidem integre continente de processione Spiritus loquens, solum Patrem commemorat, dicens: *Spiritus qui a Patre procedit* (Joan. xv, 26). Qui etiam super hoc quod eum a Filio quoque procedere credimus, nos vehementer arguunt atque reos anathematis teneri asserunt: Quod in principalibus conciliis quæ apud eos celebrata sunt, ita symbola eorum subjunctis anathematibus sancita sint, ut nulli de fide Trinitatis aliud docere vel aliter prædicare quam ibi continetur, liceat. In quibus symbolis cum in processione Spiritus de solo Patre commemoretur, quicumque, inquit, Filium addunt, anathema incurrunt. Addunt etiam ad exaggerationem impudentiæ nostræ testimonium damnationis, symbolum fidei, quod juxta traditionem prædictorum conciliorum Leo tertius Romæ transcriptum in tabula posteris argentea reliquit, pro amore, ut ipsemet dicit, et cautela orthodoxæ fidei. In quo quidem symbolo ipse quoque in processione Spiritus, solum commemorat Patrem, his quidem, verbis: « Et in Spiritum sanctum Dominum et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio coadorandum et glorificandum, etc. » In quanta autem reverentia principali illa concilia tenenda sint beatus diligenter aperit Gregorius, qui se ea tanquam quatuor Evangelia suscipere et venerari profitetur. Unde et eorum verbis non magis quam evangelicis vel addere aliquid vel subtrahere nos permittit, ita Constantio episcopo Mediolanensi de uno eorum scribens: « Nos, auctore Veritate, teste conscientia, fatemur fidem Chalcedonensis symboli illibatam per omnia custodire, nihilque ejus diffinitioni addere, nihil subtrahere audere. Sed, si quis contra eam ejusque synodi fidem, sive plus minusque ad sapiendum usurpare appetit, eum omni dilatione postposita anathematizamus, atque a sinu matris Ecclesiæ alienum esse decernimus. » Sed profecto cum interdicitur ne quis aliter doceat aut prædicet catholicam fidem quam in prædictis continetur conciliis, aliter dictum puto, non secundum verborum diversitatem sed secundum fidei contrarietatem, ac si dicatur aliter, hoc est contrario modo, non diverso verborum sono; quia et nos Latine dicimus, quod illi Græce. Sicut ergo diversum pro propositio dicitur, ita diverso modo quod est aliter pro opposito modo non incongrue sumitur. Alioquin, cum unumquodque illorum conciliorum proprium composuerit atque instituerit symbolum, sintque ipsis symbola ab invicem verbis diversa, ac fortasse quibusdam sententis, cum unum nonnunquam contineat quod alterum non habet, profecto anathematis reus esset, qui uno recepto cætera symbola decantaret. Eadem ratione rei teneremur ex supplemento Evangelii additi, cum in Deuteronomio Moyses dicat: *Quod præcipio tibi, hoc tantum facias Domino, nec addas quidquam, nec minuas* (Deut. xii, 32). Addi itaque prohibuit contrarium aliquid, non quod perfectioni

A deerat suppleri. Quamvis etiam ita possit intelligi, aut omnino [/. ut omnino] prohibeatur homo ex seipso verbis Domini aliquid suppleri. Tunc vero homo ex se aliquid adderet, si hoc ex sensu suo, non ex inspiratione Spiritus præsumeret. De quo quidem Spiritu scriptum est: *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* (Matth. x, 20). Multa etiam de miraculis sanctorum et de his quæ sancti Patres post apostolos scripserunt prædicamus, cum tamen Apostolus dicat, ad Galatas scribens: *Licet nos aut angelus de cælo evangelizet vobis præter quod evangelizamus vobis, anathema sit. Sicut prædixi et nunc iterum dico: Si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit* (Gal. i, 8). Quod autem opponunt Græci evangelicam traditionem ad integram fidei disciplinam sufficere nec quidquam ulterius addendum esse præter ea quæ in verbis continentur evangelicis, in seipsos sententiam proferunt, cum aiunt Spiritum a solo Patre procedere. Non enim Evangelium cum a Patre procedere Spiritum dicit, solo adjungit, quod ipsi apponunt. sed tantummodo a Patre dicit. Multa quoque fidei necessaria post Evangelia ab apostolis vel apostolicis viris addita sunt, quæ ex verbis evangelicis minime comprobantur, sicut est illud de virginitate Matris Domini etiam post partum jugiter conservata et de aliis fortasse multis.

C His autem adversus Græcorum objectionem de processione Spiritus responsis, libet etiam ex ipsorum doctoribus testimonia proferre, quibus a Filio quoque Spiritum sanctum procedere doceantur. Athanasius in Symbolo fidei: « Spiritus, » inquit, « sanctus a Patre et Filio, non factus, non creatus, non genitus sed procedens; ubi quidem cum præmiserit Spiritum sanctum a Patre et Filio esse atque subjunxit procedens, manifeste docuit eum ab utroque procedere, cum ad utrumque procedens, retulerit sicut esse, præsertim cum non aliter a Patre Spiritus esse habeat quam procedendo. » Ait etiam Didymus eorum maximus doctor in libro *De Spiritu sancto*, quem beatus transtulit Hieronymus, verba Christi de eodem Spiritu ita inducens atque exponens: « Salvator qui et Veritas, ait: *Non enim loquitur a se-*

Ivo Carnotensis in sermone Pentecostes: « Dominus dicit in Evangelio: *Cum venerit Spiritus veritatis, cum a Patre procedit, ille vos docebit omnem veritatem, ille me clarificabit, quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis* (Joan. xvi, 13). Hæc verba ita interpretatur Didymus: « Etiam separabilis est Spiritus a mea et Patris voluntate. Et amplius quia non ex se est, sed ex Patre et me est. Hoc enim ipsum quod subsistit et loquitur, a Patre a me illi est. » Item: « Consensus significatio est. Spiritus sanctus quidem est Spiritus Veritatis, Spiritusque Sapientiæ, non potest audire, Filio loquente, quæ nescit, cum ipsum sit, quod profer-

metipso (Joan. xvi, 13), hoc est non sine me et sine meo et Patris arbitrio, quia inseparabilis est a mea et Patris voluntate; quia ex se non est, sed ex Patre et me est. Hoc enim ipsum quod subsistit et loquitur, a Patre et me illi est. Ego veritatem loquor, id est inspiro quæ loquitur. Siquidem Spiritus veritatis est. Dicere et loqui in Trinitate non secundum consuetudinem nostram accipiendum, sed juxta formam incorporalium naturalium et maxime Trinitatis, quæ voluntatem suam ingerit in corda credentium. » Item : « Spiritus sanctus, qui est Spiritus veritatis Spiritusque sapientiæ, non potest audire, Filio loquente, quæ nescit, cum hoc ipsum sit quod profertur a Filio, id est procedens Deus de Deo, Spiritus veritatis procedens a Veritate, consolator manens de consolatore. » Item, Cyrillus Alexandrinus episcopus in epistola 8, Nestorio directæ, quæ sic incipit : *Reverendissimo et Deo amantissimo*, etc. « Si est, » inquit, « in subsistentia Spiritus spiritali, vel certe et intelligitur per se secundum quod Spiritus est non Filius, sed tamen est non alienus ab eo. Spiritus enim Veritatis nominatur et profluit ab eo sicut denique ex Deo Patre. » Sanctus Joannes Chrysostomus homilia 26, De expositione Symboli, quæ sic incipit : *Universalis Ecclesia congaudet* : « Iste est Spiritus procedens de Patre et Filio, qui dividit propria dona singulis prout vult. » Idem in homilia 28, in alia expositione ejusdem Symboli, quæ sic incipit *Super fabricam totius Ecclesiæ* : « Itaque credendum est Spiritum Patris esse et Filii. » Item : « Non dicatis minorem esse Filium de Patre genitum, sed istum qui natus est de Spiritu sancto et Maria Virgine. » Item : « Istum Spiritum sanctum dicimus Patri et Filio esse coæqualem, et procedentem de Patre et Filio. Hoc credite ne colloquia mala corrumpant mores vestros bonos. » Item : « Sunt hæretici qui dicunt Spiritum sanctum inter creaturas esse ordinatum. » Idem : « Videte ubique sacramentum Trinitatis. Ecce et in Spiritum sanctum creditis, qui Spiritus sanctus procedens de Patre et Filio charitate conjungitur. » Augustinus libro *Quæstionum* ad Orosium, cap. 2 : « Ipse Dominus noster Jesus Christus post resurrectionem ut ostenderet a se procedere Spiritum sanctum sicut a Patre, insufflans, ait : *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22). » Idem libro iv *De Trinitate* : « Nec possumus dicere quod Spiritus sanctus et a Filio

tur a Filio, id est procedens Deus de Deo, Spiritus Veritatis procedens a veritate, consolator manens de consolatore. » Item : « idem in symbolo Ephesini concilii, quod Græcorum fuisse constat, manifeste his verbis asuitur : « Quamvis in sua substantia sit Spiritus Filii, et intelligatur in persona proprietatis, juxta id quod est Spiritus, et non Filius, non est tamen alienus ab ipso. Nam Spiritus appellatur Veritatis, et veritas Christus est. »

A non procedat; nec enim frustra idem Spiritus et Patris et Filii Spiritus dicitur. Nec video quid aliud significare voluerit, cum sufflans ait : *Accipite Spiritum sanctum*. Neque enim flatus ille corporeus substantia Spiritus sancti fuit, sed demonstratio et a Filio procedere Spiritum sanctum. » Sufficere autem putamus quod in processione Spiritus Veritas solum Patrem commemorat. Cum enim ipsa Sapientia, ut dictum est, quædam sit potentia atque in ipsa potentia sit sapientia inclusa, satis probabiliter apparet per processionem Spiritus ex potentia processio ipsius ex Sapientia. Sed et Hieronymus scribens de Fide solum Patrem commemorat, sicut et in symbolis principalium conciliorum continetur. Unde ita ad Damasum scribit, dicens : « Credimus et in Spiritum sanctum Deum verum ex Patre procedentem. » Nec non et Augustinus, cap. 1 libri *Enchiridion*, de solo Patre in processione Spiritus mentionem facit, licet Spiritum ipsum tam Patris quam Filii esse dicat, his quidem verbis : « Satis est Christiano rerum creaturarum causas non nisi bonitatem credere Creatoris, nullamque esse naturam, quæ non aut ipse sit aut ab ipso, cumque esse Trinitatem, Patrem scilicet et Filium a Patre genitum, et Spiritum sanctum ab eodem Patre procedentem, sed unum eundemque Spiritum Patris et Filii. » Multis tamen aliis locis, tam ipse Augustinus quam omnes fere Latini theologi Spiritum sanctum ex Filio quoque procedere et profiterentur et comprobant. Unde et ipse in xv *De Trinitate*, c. 26 de processione Spiritus disserens, ait : « Scriptura sancta Spiritum eum dicit amborum, de quo dicit Apostolus : *Misit Deus Spiritum Filii sui in corda nostra* (Gal. iv, 6), et de quo dicit idem Filius : *Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis* (Matth. x); de quo item dicit : *Quem ego mittam vobis a Patre* (Joan. xv, 26). Et alio loco : *Quem mittet Pater in nomine meo* (Joan. xiv, 26). Et cum resurrexisset a mortuis, discipulis suis insufflavisset et ait : *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 2), ut eum etiam de se procedere ostenderet. » Quippe quomodo apertius quam insufflando docere poterit Spiritum sanctum ex se quoque procedere? Præsertim cum Spiritum quasi spiramen a spirando dictum esse constet, et juxta propriam significationem Spiritus sanctus hoc loco, ut dictum est, sonet procedens. Unde necesse est ut cujuscunque spiritus esse dicatur, vel ab eo mitti, vel ab ipso procedere concedatur. Proprie tamen seu principaliter ab ipso Patre procedere Spiritus dicitur. Unde Hieronymus definitionem fidei catholicæ Nicæni symboli tractans, ait : « Credimus et in Spiritum sanctum qui de Patre procedit proprie. » Item : « Spiritum sanctum verum Deum invenimus in Scriptura et de Patre proprie esse. » Et iterum : « De Patre Filius et Spiritus proprie et vere de Patre quidem procedit. Primum igitur accipe quod de Patre est proprie Spiritus sanctus, dicente Scriptura : *Verbo Domini cæli firmati sunt, et Spiritu oris*

nis virtus eorum (Psal. xxxii, 6). Et Salvator A
 spiritus veritatis qui a Patre procedit (Joan.
). » Et beatus Augustinus in xv De Trinitate,
 8 : « Non frustra in hac Trinitate non dicitur
 m Dei nisi Filius, nec Donum Dei nisi Spiri-
 actus, nec de quo genitum est Verbum, et de
 rocedit principaliter Spiritus sanctus, nisi
 Pater. Ideo autem addidi principaliter quia et
 io Spiritus sanctus procedere reperitur. Sed
 loque illi Pater dedit, non jam existenti et
 m habenti, sed quidquid unigenito Verbo de-
 gnando dedit. » Sic ergo eum genuit, ut etiam

bonum commune (3) procederet, ac si aper-
 gustinus his verbis determinet per hoc Spi-
 sanctum principaliter ex Patre procedere et
 rincipaliter ex Filio, quia sic ex Patre proce-
 asi primo loco, cum Pater ab alio non habeat,
 seipso sicut et a seipso est, hoc est non ab
 ilius vero, cum a se non sit sed a Patre, et
 ipsum Spiritum a Patre habet, a quo per ge-
 nem esse habet. Sed quid est quod dictum
 prius Spiritum ex Patre procedere? Nunquid
 e ibi dictum est sicut hoc loco principaliter
 asse eodem modo dici videri posset, nisi quod
 arseritur quod et Filius ex Patre natus sit
 e, sicut et Spiritus a Patre proprie dicitur
 Dictum quippe ibi-

Charitas Dei, qua se
 pso natus est, sed per creaturas ad effe-
 tre natus est pro-
 ctum extendit, id est
 on in tempore sed
 bona ejus erga eas vo-
 ; non aliunde sed luntas, tam in eis con-
 a substantia, non dendis quam disponen-
 na sed de sua pro- dis, qua videlicet Deus
 At vero, si eodem non solum bonum vult,
 et in Filio et in sed etiam bene, ut ra-
 i sancto accipitur tionalis monstratur, ex
 », cum hic scilicet Patre procedere dicitur
 e nasci ex Patre et et Filio, hoc est in illis
 roproprie procedere quasi primordium et cau-
 ex Patre et tale sam suæ existentiae ha-
 ere proprie ac si bere, cum ex eo Deus
 ur principaliter. rationaliter velit quid-
 do Filium ex Pa- quid de condendis vel
 rincipaliter nasci disponendis creaturis in-
 is, cum ex eo solo stituit, quia et poten-
 sit? nisi forte cum tiam et solertiam in his
 statim additum vel condendis vel dispo-
 . temporaliter sed nendis plenam obtinet,
 . respectu tempo-

enerationis ejusdem Filii id dictum sit, ut
 et hæc principalis et prima sit quæ est æter-
 : quam ab æqualitate Patris non receditur,
 ro quasi posterior et temporalis secundum
 minor Patre Filius ipse dicitur. Possumus et
 in eo Filium ex Patre proprie natum esse
 nitum, quod naturalis ejus sit Filius, non

pud Augustinum donum commune.

adoptivus, sicut et statim determinatur cum subdi-
 tur non alium, sed de sua substantia. Sed et se-
 cundum hoc quod juxta philosophos nata sive ge-
 nita omnia dicuntur quæ ab aliquo habent esse,
 proprie Filius solus ex Patre natus est; quia so-
 lus ipse nascendo ex ipsa Patris substantia est. Spi-
 ritus vero sanctus secundum hoc ex solo Patre pro-
 prie procedere dicitur, quod ab eo sic procedit
 quasi a summo principio, quod videlicet ab alio
 non est. Inde enim aliquid proprie procedere dicitur,
 unde primo venire ac moveri cœpit, sicut lacus
 ex fonte non ex rivo, sed per rivum, in quem a
 fonte emissus per eum transit ac pervenit in sta-
 gnum. Sic et Spiritus sanctus ex Patre proprie
 procedere dicitur quasi a summa origine, quæ
 scilicet aliunde non sit, et ab ipso in Filium quasi
 in rivum; quia et quod habet Filius ab ipso habet
 a quo et hoc ipsum habet quod ipse est, et per Fi-
 lium ad nos tandem quasi in stagnum hujus sæculi.
 Quippe qui omnia in Sapientia facit ac disponit; et
 in hac ipsa sapientia sua Spiritum tribuit suorum
 distributorem donorum non improvide vel incon-
 siderate. Unde et beatus Hilarius Spiritum a Pa-
 tre per Filium magis quam a Patre et Filio proce-
 dere seu esse sicut et mitti perhibet, ita ad Deum
 Patrem de Spiritu ipso et Filio loquens in xii De
 Trinitate libro: « In sancto Spiritu tuo ex te pro-
 fecto et per eum misso. » Item: « Ex te per eum
 Spiritus sanctus tuus est. » Item: « Filium tuum
 una tecum adorem, sanctum Spiritum tuum, qui
 ex te per unigenitum tuum est, promerear. » Et hoc
 fortasse modo si a solo Patre procedere Spiritum
 Græci intelligant, eo videlicet quod sic ab ipso sit
 quasi a summo et non existente ab alio, nulla est
 sententiæ controversia, sed verborum diversitas.
 Certum quippe est et solam personam Patris hoc
 modo summam debere prædicari, et Spiritum ab
 ipso quoque esse sicut a Filio, qui ipsius quoque
 sicut et Filii Spiritus dicitur.

Quod vero nonnulli moventur ex eo quod dici-
 mus Filium a Patre per generationem esse, et Spi-
 ritum a Patre et a Filio per processionem, nec ta-
 men ideo Patrem per existentiam priorem esse Fi-
 lio, vel Patrem aut Filium Spiritu sancto: potest
 ex multorum similitudine exemplorum refelli. So-
 lis quippe substantia et splendida est et illumina-
 bilis, id est potens illuminare aliquid; et cum sit
 splendor ex sole et illuminabilitas ex sole si-
 mul et splendore, nunquam tamen aliquid ex
 his tribus per existentiam aliquid horum præ-
 cesserit.

Sed, et si quis illam philosophicam Platonice rationis
 considerationem altius inspiciat, quæ vide-
 licet de Deo opifice ad similitudinem quamdam so-
 lertis artificis agit, præmeditantis scilicet et libe-
 rantis ea quæ facturum est, ne quid inconvenien-
 ter componat, et prius singula ratione quam opera

formantis; ad hunc quippe modum Plato formas exemplares in mente divina considerat, quas ideas appellat et ad quas postmodum quasi ad exemplar quoddam summi artificis providentia operata est: videbit Spiritum sanctum ex Filio quoque, sive per Filium recte procedere, cum ex ratione Sapientiae universa Dei opera administrentur, et ita quodammodo conceptus divinae mentis in effectum per operationem prodeat. Effectus autem ad Spiritum pertinent, qui ex bonitate Conditoris eveniunt, quia Spiritus ipse bonitas est. Dicamus itaque Spiritum ex Filio quoque procedere, cum ratio divinae providentiae ad effectum benignitatis perducitur, et quod ab aeterno faciendum providerit, temporaliter quando vult facit. Hanc autem processionem, qua scilicet conceptus mentis in effectum operando prodit, Priscianus in primo *Constructionum* diligenter aperit, dicens generales et speciales formas rerum intelligibiliter in mente divina constituisse, antequam in corpora prodirent, hoc est in effecta per orationem; quod est dicere: Antea providit Deus quid et qualiter ageret quam illud opere implet. Ac si diceret, nihil impræmeditate sive indiscrete egit. Macrobius (4) quoque ipsam etiam mundi animam, quam putamus Spiritum sanctum intelligi, ex Noy [νοῦ] hoc est ex filio præcipue esse declarat, cum aperte eam a Noy [νοῦ] creatam sive natam, sicut et ipsam Noym [νοῦν] Deo Patre esse proficitur, ita generaliter de origine animae exorsus: « Deus, qui prima causa et est et vocatur, unus omnium quæ sunt, quæque videntur esse, princeps et origo est. Hic superabundanti majestatis fecunditate de se mentem creavit. Hæc mens quæ noys [νοῦς] vocatur, qua Patrem inspicit, plenam similitudinem servat auctoris. Animam vero de se creat, posteriora respiciens. Rursus anima Patrem qua intuetur induitur, ac paulatim redigente respectu (5) in fabricam corporum, in corporea ipsa degenerat. » Creari autem sive nasci, hoc loco Macrobius abusive protulit, sicut et in primo loco determinavimus, cum videlicet tam mentem ipsam quam animam creatam dixerit: mentem quidem ex Deo, hoc est Filium ex Patre; et animam ex mente, hoc est Spiritum ex Filio: ubi et utramque natam esse insinuat, cum utriusque Patrem assignat, Deum quidem menti et rursus mentem ipsam animæ.

Creari itaque sive nasci esse ex alio intelligit, ut tale sit quod ait hoc ex illo nasci sive creari, quasi simpliciter diceret hoc ex illo esse. Sufficit autem philosopho ad ostendendum animam ipsam tam ex Patre quam Filio esse, solum memorasse hoc loco Filium; quia, cum Filius ex ipso Patre sit, et Spiritus ipse hoc est anima ipsa ex Filio esse assignatur, liquet profecto ipsam quoque ex Patre esse secundum quod et ipse eam philosophus a [Deo et Noy [νοῦ] juxta sapientes nominari supra inductus

(4) Macrobius lib. I in *Somnium Scipionis*, c. 14.

(5) Apud Macrobius *regrediente respectu*.

asseruit. Quod vero ait mentem esse ex fecunditate majestatis, tale est ac si diceret Sapientiam ex ipsa omnipotentia esse natura. Proprie namque majestas ac reverentia potentiae ascribi solet. Quod vero dicit quod mens qua Patrem inspicit similitudinem servat, ita dictum puto ac si aperte dicat Filium ipsum in omni re, in qua similis est Patri, æqualem omnino illi esse. Potens quippe est sicut et Pater et tantumdem potens: bonus est sicut et Pater, et æque bonus. Sic et in cæteris in quibus habet similitudinem cum Patre et æqualitatem habet. Non autem in omnibus similitudinem habet cum Patre, cum ipse solus sit genitus et solus Pater genitor: quod quidem ad distinctionem personarum attinet secundum proprietates earum. Secundum nos etiam, qui solum Filium incarnatum credimus, in hoc quo Filium minorem Patre, non æqualem dicimus. Noy [νοῦς] posteriora respiciens animam creat, quia Spiritus sanctus, qui ex Filio est, sive quæcumque anima ab ipso Conditore suo ducens exordium, hoc ipsum quod anima est, id est vita creaturarum rerum, ex respectu quodam ipsius Creatoris habet, hoc est ex beneficio divinae Sapientiae cuncta disponens, ut in ipso respectu Dei divinum intelligatur beneficium. Anima quippe ab animando, hoc est vivificando dicta est. Spiritus quidem sanctus, ut in primo libro distinximus, quasi anima est, hoc est vita nostrarum animarum, et nostræ animæ quasi quædam ejus corpora sunt, ab ipso scilicet donis suæ gratiæ (6)... vegetata, quas rursus animale vitam nobis certum est impertire. Patrem suum id est Noym [νοῦν], dicit animam indui in ea sua vi qua intuetur, hoc est ratione utitur; quia ex ratione quam habet maximam similitudinem cum divina sapientia tenet, cum ratio maxime sit ascribenda Sapientiae. Paulatim anima in corpora respicit, quia ad comparisonem plenitudinis illius summi Boni, modicum est quidquid habemus, quantacunque bona virtutum ab ipso susceperimus. Possumus etiam in eo paulatim dictum esse intelligere, quod quibusdam gradibus per intervalla temporum a minimis ad maxima spiritus suos fideles promoveat, nec sua simul conferat dona. Degenerare dicitur anima in ipso suæ operationis effectum, ex quo anima dicta est, cum non sit hoc æternum sed temporale quod operatur. In quo, ni fallor, illud facile est absolvi, quod Plato animam mundi incepisse voluerit, nec coæternam esse Deo et menti. Cum enim Spiritum sanctum animam magis quam spiritum appellaverit, quasi ab animando, hoc est vivificando nos donis suæ gratiæ per incrementa virtutum, non semper Spiritus anima fuit, id est vivificans, quia [omissum videtur cum] nondum creaturæ essent quibus dona sua distribueret in illas donorum suorum distributionem non exercebat. Sicut ergo Spiritum sanctum, qui in se est omnino simplex, multiplicem tamen dicimus, et vii Spiritus appellamus

(6) Ita in ms. parvum spatium vacuum relictum est.

secundum diversitatem donorum : ita etiam philosophus eundem qui in essentia propria essentialiter subsistit, incœpisse quantum ad effecta sua voluit, ex quibus eum animam magis quam Spiritum appellaverit. Spiritus quippe nomen est naturæ, anima vero officii ab animando scilicet. Sicut ergo ipsos cœlestes spiritus semper quidem spiritus, sed non semper angelos esse profitemur, eo quod angelus nomen sit officii, non naturæ, et Dominum Jesum Christum secundum humanitatem incœpisse, secundum vero divinitatem æternum esse prædicamus : ita et Spiritum sanctum secundum subsistentiam essentiæ suæ æternum, secundum effecta vero incœpisse dicamus : quod est dicere effecta potius quam ipsum incœpisse, et hunc quidem philosophi sensum esse arbitror sub illo animæ typo, quo eam creatam esse, id est incœpisse perhibet, et quasi temporalem esse non æternam, juxta quem et Macrobius animæ ipsi tam Deum quam Noyn [νοῦν] præferre non abhorret. Vocet itaque Spiritum sanctum Plato animam secundum effectum operum ; nos vero dicamus Spiritum secundum naturalem suæ bonitatis effectum, quem ita ab æterno habuit, ut tunc opere cum impleat quando implendum esse prævidit. Dicat ille animam incœpisse secundum effecta ; nos vero Spiritum in effectu suæ bonitatis æternaliter perseverare. Dicat ille animam incœpisse, nos Spiritum omnino æternum esse. Sit processio Spiritus secundum affectum æterna, quia scilicet ab æterno sic voluit. Sit processio animæ secundum effectum temporalem. Utramque autem Spiritus processionem, tam secundum effecta scilicet quam secundum affectum, a sanctis Patribus distinctam esse cognovimus. De processione quidem efficaciam Beda in homilia Dominicæ primæ post Ascensionem ita loquitur : « Cum Spiritus gratia datur hominibus, profecto mittitur Spiritus a Patre, mittitur et a Filio. Procedit a Patre, procedit et a Filio, et ejus missio ipsa processio est qua ex Patre procedit et Filio. » Ipse etiam Augustinus utrumque eum procedere perhibet tam secundum hoc quod datur, quam secundum id quod dabilis est. Unde libro v *De Trinitate* cum ad processionem Spiritus pervenisset, ait : « Procedit non quo modo natus, sed quo modo datus. Quod autem datum est, et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit : » Item : « Sed, si non procedit nisi cum datur, nec procedet utique priusquam esset cui daretur. Nam donum potest esse et antequam detur. Donatum autem nisi datum fuerit nullo modo dici potest. »

Quid itaque mirum cum duobus modis Spiritum procedere dicamus, si secundum alterum processionis modum dicatur Spiritus a nobis, et secundum alterum vocetur anima a philosophis. Illud ergo Spiritus æternaliter, hoc temporaliter habet. Unde et statim in eodem idem adnectit dicens : « Nec

(7) Male in Introd. ad theolog. *adauctum*.

A moveat quod Spiritus sanctus, cum sit cœternus Patri et Filio, dicatur tamen aliquid ex tempore veluti hoc ipsum quod donatum dicimus. Nam sempiternæ Spiritus donum, temporaliter donatum ; nam, etsi dominus non dicitur nisi cum habere incipit servum, et ista appellatio relativa ex tempore est Deo : non enim sempiterna creatura est, cujus est ille Dominus. » Item : « Ecce Dominum esse non sempiternum habet, ne cogamur esse etiam creaturam sempiternam dicere, quia ille sempiternæ non dominaretur, nisi etiam ista sempiternæ famularetur. » Qui etiam in eodem libro superiori capitulo, Spiritum etiam secundum effecta manifeste vocat, cum ei principium assignat. Ait autem sic : « Quod datum est et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit : » Ita Spiritus sanctus dicitur et Dei qui dedit, et noster qui accepimus. Unde scriptum est de Joanne quod in spiritu Eliæ veniet. Hoc et de Moyse intelligendum est, cum ait ei Dominus : *Tollam de spiritu tuo et dabo eis* (Num. xi, 17) : hoc est de Spiritu sancto quem tibi dedi. Si ergo et quod datur principium habet eum a quo datur, quia non aliunde accepit illud quod ab ipso procedit, fatendum est Patrem et Filium principium esse Spiritus sancti, non duo principia, sed unum principium. Liquet itaque Augustinum hoc loco Spiritum accepisse secundum effecta, cum dicit datum, magis quam secundum naturalem suæ benignitatis affectum. Unde bene secundum effecta Pater et Filius priores Spiritu dicuntur, et quasi principium ejus, quia ex potentia, moderante sapientia effectus gratiæ descendit. Ex quo Spiritus etiam hoc loco appellatur, et prius potentiam et sapientiam esse oportet, ut postea aliquid in effectum ducatur. Tale est ergo Patrem et Filium esse principium Spiritus sancti, ac si dicamus Spiritum ex ambobus per effectum procedere, hoc est Potentiam Dei, moderante ejus ratione, ad actum (7) perducit. Et hoc quidem modo si quis nomen Spiritus accipiat, secundum scilicet suæ gratiæ effecta, non recte dicitur Spiritus æternus sicut nec Dominus aut Creator ; quia, ut diximus, non semper Spiritus secundum effecta existit. Unde et bene evangelista Joannes ab æternitate Dei inchoans, cum Verbum apud Deum æternaliter esse ostenderet, dicens : *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt*, etc. (Joan. 1, 1). Nullam Spiritus mentionem habuisse videtur, qua eum æternum esse [astrueret, cum Deo et Verbo ejus loquens, Patri et Verbo solummodo æternitatem ascribit dicens, *Hoc erat in principio apud Deum*. Qui in eo fortasse quod subjunxit de effectu operum dicens : *Omnia per ipsum facta sunt*, Spiritum designasse videtur secundum effecta ipsa quæ sua Deus condidit bonitate, secundum quæ, ut diximus, æternus non est Spiritus, id est,

datus, sicut nec anima mundi quam Plato dicit. Nec mirum locum evangelistæ maxime cum Platone convenire, cum totam verborum istorum sententiam in libris Platoniorum Augustinus, ut supra meminimus, invenerit. Sunt autem nonnulli qui charitatem Dei non solum ad creaturas porrigi velint, verum etiam ab una persona in alteram, ut videlicet amor Patris etiam in Filium vel Filii in Patrem Spiritus ipse sit. Quod aperte Augustinus in xv *De Trinitate* astruit his verbis: « Denique, si in donis Dei nihil majus est charitate, et nullum est majus donum Dei quam Spiritus sanctus, quid consequentius quam ut ipse sit charitas, quæ dicitur Deus et ex Deo? Et si charitas, qua Pater diligit Filium, et Patrem diligit Filius, ineffabiliter communionem amborum demonstrat, quid convenientius quam ut ille proprie dicatur charitas, qui Spiritus est communis ambobus? » Hinc et illud est Hieronymi super psalmum xvii: « Spiritus sanctus nec Pater est, nec Filius sed dilectio quam habet Pater in Filio et Filius in Patre. » Quod fortassis ideo maxime dicendum videtur et tenendum, ut videlicet Amor quoque Patris in Filium vel Filii in Patrem dicatur Spiritus sanctus, et non tantum amor ad creaturas, quod fortassis aliter videretur Spiritus sanctus posse non esse, ac per hoc non necessario esse ipsam Trinitatem. Posset quippe esse ut nulla creatura unquam esset, cum nulla ex necessitate sit, ac per hoc consequens videtur ut jam nec affectus ipsius, quem videlicet erga creaturas habet, ex necessitate sit, ac per hoc Spiritus ipse ex necessitate non sit, quem dicimus ipsum affectum Dei esse sive amorem. At vero, si amorem Dei non solum erga creaturas, verum etiam unius personæ erga alteram accipiamus, aperte hoc inconveniens evitamus. Ac fortasse cum creaturæ ipsæ ex necessitate non sint, hoc est possint omnino non esse, ipse tamen Deus ipsa sua voluntate necessario permanet, nec potest aliquo suo bono carere per omnia incommutabilis. Sed de hoc plenius tractandum nobis postmodum reservamus, cum de divina potestate principaliter processiois modum diligenter distinguit, cum tractanti se obtulerit negotium. Donum tamen Patris quantum ad Filium, et Filii quantum ad Patrem nequaquam dicendum esse arbitror Spiritum quia nequaquam dari ei potest, cui abesse non potest: hoc est cui necessario inest, qui necessario utriusque est Spiritus.

Non alienum a quaestione reor, utrum hæc nomina personalium proprietatum, quæ in Deo sunt, paternitas scilicet, filiatio, processio, de Deo prædicari valeant sicut et cætera. Ut videlicet quemadmodum dicitur Deus est omnipotentia, vel sapientia, sive charitas, benignitas, justitia, misericordia, pietas, ita etiam dici liceat: Deus est paternitas vel filiatio sive processio. Nihil quippe in Deo esse constat quod ipse non sit, ut longe ante præfati sumus, cum omne quod est bonum, hoc omnem naturam, aut Creatorem aut creaturam

esse necesse sit. Aut itaque has proprietates non esse res aliquas bonas vel naturas dicemus, aut Deum eas esse profitebimur, cum nunquam eas creari constet, quæ incipere nullatus potuerunt, sed penitus æternæ sunt. Ac fortasse nihil impedit, si, quemadmodum omnipotentiam Dei Deum omnipotentem esse ponimus; quia Sapientiam Dei nihil aliud quam Deum sapientem esse intelligimus; vel benignitatem ipsius quam ipsum benignum: ita et paternitatem Dei Deum Patrem esse concedamus; et filiationem Filium; et processionem procedentem, id est Spiritum sanctum. His tamen enuntiationibus nusquam auctoritatem Patrum usam fuisse meminimus, sicut suprapositis illis. Sed ubicunque de ipsis egerunt proprietatibus, eas ante proprietates [f. aut proprietates] aut relationes nominasse, quibus nemo unquam nominibus Deum appellaverit. Non est itaque incongruum, ut quemadmodum in cæteris rebus relationes a subjectis suis res diversas non ponimus, nec tamen ideo eorum nomina per prædicationem sibi jungimus: ita etiam hic observemus, ut videlicet paternitatem Dei vel relationem quamlibet ad Filium, nullo modo Deum Patrem vel etiam Deum esse annuamus, si omnino substantiam divinam, sive personas singulas ab his quas habent proprietatibus relativis per prædicationem disjungamus, sicut hominem vel Socratem, a paternitate quam habet; cum tamen ipsa paternitas non sit res alia ab ipsis, nec fortassis eadem cum res omnino recte dici non possit, quæ in se veram non habet etiam [f. essentiam], ut sit in se una res numero a cæteris omnibus, quæ ipsa non sunt, rebus essentialiter discreta. Sed de hoc diligentem, ut arbitror, tractatum in retractatione prædicamentorum nostra continet grammatica. Tres itaque proprietates non tres res dicimus, id est non tres essentias, sed tres in una essentia relationum diversitates, per quas, ut dictum est, tres personæ consistunt. Cum itaque has proprietates res non esse ponamus, et dictum sit: Quidquid est in Deo Deus est; hoc est nullam rem esse in ipso, quæ non sit ipse: profecto non possumus cogi ut per hoc has proprietates Deum esse concedamus, cum ipsæ, ut dictum est, rerum aliquæ non sint existentiae, sed in una re consistentes proprietates.

Si quis forte objiciat quod, si non sint res aliquæ, omnia non sint aut nihil sint, cum omne quod est res aliqua sit, profecto fallitur, vim enuntiationum distinguere nesciens. Est quippe verbum æquivoce dici auctore por... Aristoteles asserit, ut aliter scilicet de substantiis, aliter de eorum proprietatibus dicatur: cum enim dicimus esse, tale est ac si ponamus hominem in sua manere substantia, hoc est aliquem seipsum esse sive aliquid esse hominem. Si vero dicamus paternitatem esse, tale est ac si ponamus, aliquid esse patrem, non ipsam paternitatem esse suam essentiam. Unde

alsam est paternitatem nihil esse, hoc est A
 andiu aliquid pater sit, hoc est eam
 quod etiam dictum est; quidquid est, res
 leo paternitatem non esse, si ipsa non sit
 ad formam attinet syllogismi, si vim et
 enuntiationum magis quam sonum atten-
 Tale quippe est quod dicitur: Quidquid
 est, ac si dicatur: Quæcunque res est,
 es; cum vero additur, paternitas non est
 his colligitur paternitas non esse; talis
 ximus, conclusionis sensus ac si dicamus
 aliquid patrem. Resolutis itaque per ex-
 m propositionibus, talis erit argumenta-
 ita dicatur: Omnis res quæ est, est res;
 rnititas non est res; ergo non habet aliquid
 tem, quod omnino non provenit. Si quis
 viter accipiat quod hoc loco lectorem ad
 ionem prædicamentorum invitaverimus,
 anc sibi tractatum sufficere non posse di-
 hoc eum quasi imperfectum arguat: bre-
 prædicatione patris et paternitatis instrui
 quare videlicet cum diversam rem pater-
 patre nolimus esse, ea tantum [f. tamen]
 cem per prædicationem non jungamus, ut
 dicamus patrem esse paternitatem, et e
 Si enim pater esset paternitas, profecto
 cipatione patris esset assignandus pater, ut
 idem penitus esset, aliquem esse eum qui
 t, eum habere in se paternitatem, hoc
 esse patrem, quod omnino falsum est. C
 sicut aliud est aliquid esse id quod est
 id quod est perpetuum, quam ipsum esse
 esse perpetuum, ibi quippe res formatæ,
 æ ipsæ prædicantur: ita aliud est aliquid
 n qui pater est quam ipsum esse patrem:
 aliud est ipsum esse eum qui habet pa-
 m quam ipsum habere paternitatem,
 d sine hoc non possit esse. Qui itaque di-
 quo quia est pater, paternitatem, non pa-
 edicat. Si vero diceret quia est is qui pater
 est qui habet paternitatem, tunc utique
 psium prædicaret. Non est itaque pater pa-
 cum ex participatione patris non sit assi-
 pater, sed ex participatione ut dictum
 ernitas. Sed neque e converso paternitas
 r, hoc est habens paternitatem respectu
 cum ipsa omnino substantia non sit, ut
 a filium gignere possit; sed magis pro-
 relatio substantiæ est, quam substantia.
 nunc satis.
 est autem novissima quæstio, quomodo
 anc fidem Trinitatis soli Christiani teneant,
 etiam vel Judæi vel Gentiles. Cum enim
 se Patrem et Filium et Spiritum sanctum
 ut diximus, Deum esse Potentiam, ut di-
 st, generantem, et Sapientiam genitam, et
 latem procedentem; cum istud nemo di-

cretus ambigat, sive Judæus sive gentilis: nemini
 hæc fides deesse videtur. Quod et nos quidem con-
 cedimus, sequentes Apostolum qui ait: *Quod no-
 tum est Dei, manifestum est illis (Rom. 1, 19)*; ac
 si diceret: Quod ad divinitatem pertinet ratione
 percipiunt, quia hæc de Deo naturaliter ratio unum-
 quemque edocet. Unde et superius cum Platonico-
 rum sententias de Verbo Dei Augustinus præsentat-
 ret, solum quod ad divinitatem Verbi pertinet se
 in eis reperisse confirmavit, et nihil de Incarnatio-
 nis mysterio, in quo totam salutis humanæ sum-
 mam consistere certum est, sine quo frustra cæ-
 tera creduntur. Facile autem convinci poterit eos
 quoque qui nostra de fide verba abhorrent, cum
 videlicet audiunt Deum Patrem et Deum Filium, in
 sensum verborum nobis esse conjunctos. Interro-
 gemus enim eos, si Sapientiam Dei credant, de qua
 scriptum est: *Omnia in sapientia fecisti Psal.
 ciii, 24*): et statim respondebunt se credere. Infe-
 ramus deinde convenienter eos in hoc ipso Filium
 Dei sicut et nos credere, cum nos videlicet idem
 intelligamus per Verbum sive per Filium Dei, quod
 illi per Sapientiam Dei. Quisquis autem Filium
 esse recipit, utique et eum cujus est Filius esse
 non dubitat, hoc est Patrem. Spiritum quoque si-
 mili ratione eos credere convincemus, si eis quid
 in hoc nomine intelligamus exposuerimus, ipsam
 scilicet divinæ gratiæ Bonitatem. Hinc autem facile
 occasionem sumi arbitror convertendi ad fidem
 nostram quoslibet alienos, si hujusmodi inductio-
 nibus eos jam communem nobiscum fidei sensum
 habere convincerimus: quam licet ore non pro-
 fitemur sicut nos, propter ignoratam scilicet ver-
 borum nostrorum significationem, corde tamen
 eam jam tenent, sicut scriptum est: *Corde credi-
 tur ad justitiam (Rom. x, 10)*.

Hæc nos de altissima et incomprehensibili philo-
 sophia divinitatis coacti frequenter et provocati ab
 importunitate infidelium scribere ausi sumus, nihil
 asserentes de eis quæ dicimus, nec veritatem do-
 cere intendentes, quam neque nos posse scire pro-
 fitemur. Sed neque hi qui fidem nostram impu-
 gnare gloriantur, veritatem quærunt, sed pugnam.
 Quibus si resistere possumus lacessiti, satis esse
 debet quod nos defendimus. Hi vero qui impetunt,
 nisi vicerint a proposito cadunt atque deficiunt. Et,
 quoniam philosophicis maxime rationibus nos ag-
 grediuntur, et nos eas præcipue persecuti sumus,
 quas credo ad plenum nemo intelligere valet, nisi
 qui philosophicis et maxime dialecticis studiis in-
 vigilaverit. Necesse autem erat ut adversariis no-
 stris ex his quoque quæ recipiunt resisteremus,
 cum nemo nisi ex his quæ concesserit arguendus
 sit aut refellendus, ut illud Veritatis iudicium im-
 pleatur, quo dicitur: *Ex ore tuo te iudico, serve
 nequam (Luc. xix, 22)*.

LIBER QUINTUS.

Expeditis his quæ ad singularem christianæ fidei professionem attingere videntur, de discretione videlicet trium personarum in una eademque penitus ac simplici divinitatis substantia juvat in hujus summi Boni perfectione contemplanda mentis aciem altius imprimere: ac diligentius singula retractando (7*), quæcunque aliquid quæstionis habere videntur, verisimilibus et honestissimis rationibus definire, ut quo amplius innotuerit hujus summi Boni perfectio, majori unumquemque ad se trahat desiderio. Ac primo de unitate divinæ substantiæ, postmodum de personarum recapitulandum est trinitate. In superioribus itaque libellis ad nostræ professionis defensionem elaboratum est, hic vero ad ipsius amplificationem elaborandum.

Prima igitur de ratione credendi unum Deum discussio, et quod unum magis quam plures credi attineat, ubi et prima se ingerit quæstio, an humana etiam ratione divina celsitudo indagari poterit, ac per hanc a creatura sua Creator recognosci, an se potius ipse Deus signo aliquo sensibili suam ei notitiam primum exhibuerit, velut in angelo aut in quacunque ei specie primitus apparens, sicut de primis legitur parentibus, quibus in paradiso locutus fuisse perhibetur. Et fortassis ita primo factum est, ut in aliqua, scilicet visibili specie invisibilis Creator ipse homini se revelaret. Si tamen ipsam vim rationis diligentius attendamus, cujus proprium est omnem transcendere sensum, et ea vestigare quæ sensus non valet attingere, profecto quanto quæque res subtilioris est naturæ, et a sensu remotior, tanto rectius rationis se committit iudicio et majus in se rationis studium provocare debet. Verum etiam cum per insigne rationis imagini (8), Dei specialiter homo comparetur, in nihil aliud homo prævis eam figere debuerat, quam in ipsum cujus imaginem, hoc est expressiorem similitudinem per hanc obtinebat, et in nullam fortasse rem percipiendam pronior esse credenda est, quam in eam cujus ipsa amplius adepta sit similitudinem. Facile quippe ex similibus similia conjici, et quisque alteri similior est, facilius ex seipso ad ejus notitiam pertingere valet, cui est ipse per naturam vicinior. Quod si et

(7*) Introd. *replian* lo.

(8) Introd. *imaginis*.

(8*) Introd. *duceretur*.

(9) Introd. addit *ratione*, sed non exstat in Scriptura.

intelligibilia duceremur (8*) facile id etiam erat, ut optimus omnium Conditor atque dispositor Deus per ea quæ tam mirabiliter et facit et ordinat, ex ipsis suis quantus sit operibus indicaret; quia et pro qualitate operum quæ videntur absentis artificis industriam dijudicamus. Hoc quidem modo et ipse perhibet Apostolus Deum sui notitiam reprobis quoque contulisse: juxta quod ad Romanos scribens, inexcusabilem omnem hominem esse convincit et de contemptu sui Conditoris arguendum, cum ejus notitiam lex ipsa naturalis, quæ in ratione consistit, etiam sine scripto in ipsa operum ejus exhibitione omnibus afferret. Ait quippe sic: *Revelatur ira Dei de cælo super omnem impietatem et injustitiam hominum eorum qui veritatem Dei in injustitia detinent; quia quod notum est Dei manifestum est [in] illis. Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque ejus virtus et divinitas ita ut sint inexcusabiles. Quia, cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt, aut gratias egerunt (Rom. I, 18). Et post aliqua: Propter quod inexcusabilis es, o homo omnis qui judicaris (Rom. II, 1), hoc est qui rationis uteris iudicio in bonis et malis discernendis, atque in ipsis Creatoris et creaturarum discernendis naturis. Unde et Salomon nonnullos mundi sapientes se vehementer mirari insinuat, quomodo scilicet mundum ratione vestigarent naturamque ipsius per singulas ejus partes disserere conati sunt, nondum Creatorem ipsius animadvertentes, quem facilius ratione percipere poterant. Si enim, inquit, tantum (9) potuerunt scire, ut possent æstimare sæculum quomodo ipsius mundi Deum et Creatorem non facilius invenerunt? (Sap. XIII, 9.) Hoc et ille Latinorum maximus philosophorum Tullius diligenter intuitus, cum non solum optime factum, verum etiam optime disponi mundum conspiceret, providentia id potius agi quam fortuitu confirmat (10), tam suam nobis in hoc quam cæterorum rationem exposuit philosophorum. Unde illud in primo Rhetoricæ: « Melius, » inquit, « accurantur quæ consilio geruntur, quam quæ sine consilio administrantur (11), Exercitus is cui præpositus est sapiens et callidus imperator, omnibus partibus commodius regitur quam is qui temeritate aut stultitia alicujus administratur. Eadem navigii ratio est. Hoc itaque proposito colla-*

(10) Introd., *confirmans*.

(11) Edit. addit: *Domus ea quæ ratione geritur omnibus est instructor rebus et apparatus, quam ea quæ temere et nullo consilio administratur.*

ilitudinum convenienter abstracto, assum-
 atim aggregans syllogismi, nihil autem,
 nium rerum melius quam omnis mundus
 tur. « Nam et signorum, » inquit, « ortus
 quemdam ordinem servant, et annuæ (12),
 ones non modo quadam ex necessitate
 dem modo fiunt; verum ad utilitates
 rum omnium sunt accommodatæ, et diu-
 turnæque vicissitudines nulla in re un-
 atæ quidquam nocuerunt: quæ signa sunt
 a mediocri quodam consilio naturam
 ministrari. Quod si melius, » inquit, « ge-
 quæ consilio quam quæ sine consilio ad-
 ur, nihil autem omnium rerum melius
 nis mundus administratur; consilio igitur
 administratur. » Quanta autem ratione
 mundo fiant ac disponantur, maximus
 philosophorum Plato diligenter attendens
 il fit cujus ortum non legitima causa et
 dat. Quæ enim quantum ad nos fortuita
 atque inopinate provenientia, certis in
 is legibus fixa fiunt, atque optime quæ-
 lunt consilio. Hoc vero, quo (14) optime
 at ac disponuntur, consilium, alii Deum,
 am ipsam rerum, mentem seu animam
 are consueverunt, omnes autem id sum-
 um intellexerunt quod professus est So-
 imus autem Anaxagoras inter universos
 s divinum animum omnium effectorem
 i sensisse perhibetur, sicut in octavo [c. 2]
 e Dei beatus commemorat Augustinus.
 lud est in epistola [ed. epistolis] ad Ma-
 non propterea veritas chara esse debet,
 latuit Anaxagoram, sed quia veritas est,
 alius illorum cognovisset. Facile autem
 que ratione conjici (15) poterat mundum
 m et quæ in eo sunt a seipsis non esse,
 subsistere, sed ab alio quocunque longe
 cellentiore cuncta optime tam fieri quam
 pe quod a seipso est, natura dignius esse
 iam quod ab alio est. Et omne quod ra-
 ue intelligentiæ capax est universis aliis
 is esse non ambigitur (16). Non igitur
 rationalem substantiam ab alio esse con-
 tione carentem a se esse ponamus. Nemo
 nostrum qui se ipsum ignoret a se mi-
 , sed ab alio gigni. Quomodo igitur ea
 se carent ab alio esse negabimus? Partes
 undi, quæ naturaliter priores sunt factas
 nit, ac per hoc ab alio mundum exordium
 que factum esse; quippe quem etiam pro-
 nem factum esse constat, cui singulis suis
 eservit, longe indigniorem eo esse conve-
 r hoc minime concedi oportet, hunc non
 n, cum ille factus sit. Multo minus etiam

rod., animæ.
 rod., quoque.
 rod., hæc vero quæ.
 rod., convicti.

A convenit ut suo regimine non rationalia quam irra-
 tionalia (17) nitantur, hominem autem quamvis
 rationalis sit, nequaquam suo regimini sufficere
 constat, cum seipsum quomodo vult in hujus vitæ
 pelago regere non valeat. Multo igitur minus pro-
 prio regimini committi convenit quæ qua se regere
 possint ratione carere certum est. Id vero est mun-
 dus sive ejus singulæ particulæ. Et his quidem vel
 consimilibus rationibus omnia quæ in mundo sunt
 conditorem seu rectorem habere manifestum arbi-
 tror, quem nos Deum dicimus.

De cujus nunc unitate superest disputare, ut
 magis videlicet unum conditorem ac rectorem mundo
 præesse conveniat quam plures, atque unum potius
 Deum ac Dominum omnium quam plures credi
 oporteat. Certum quippe est omnia tanto majori
 concordia regi, quanto paucioribus cura regiminis
 eorum commissa est. Nihil autem melius aut ma-
 jori concordia regi quam mundum constat univer-
 sum, sicut supra Tulliana exposuit ratio. Uni igitur
 ejus regimen (18) subjectum est. Nihil quippe, ut
 dictum est, majori concordia quam mundus regi-
 tur, nec etiam res ea quælibet, cui unus tantum
 præsidet rector. Nullo itaque modo pluribus rectori-
 bus mundus subjacet, sed uni tantum. Tanto quippe
 major in omnibus custoditur concordia, quanto
 major tenetur identitas; et tanto amplius a con-
 cordia receditur, quanto ab unitate magis abscedit-
 ur. Ut ergo summa sit concordia, summa teneatur
 identitas ac præcipua conservetur unitas. Nihil au-
 tem cum aliquo ita ut secum idem esse vel unum
 potest, nec ita alii concordare ut sibi, cum a seipso
 nihil dissimile sit. Ad unum itaque cuncta spectare
 ac referri convenit ut quod rerum diversitate agi-
 tur, una ratione concorditer administraretur, modo
 in omnibus quem oportet servato. Sed nec plures
 ad rerum creationem magis quam ad generale ear-
 um regimen convenire credendum est, sed ab uno
 naturas omnes fieri sicut et regi opportune creditur,
 ut tanto concordius regi valeant, quanto majori
 sunt connexæ concordia. Tanto autem major est
 earum concordia, quanto amplius ab uno (19) eodem-
 que penitus semper principio manant et earum ar-
 tificis a multiplicitate ac diversitate recedit. Facta
 autem sunt primitus, ut optime postea regerentur,
 et quæ fiebant ut regerentur, ad regendum utique
 dum fierent præparabantur. Ut ergo optime rege-
 rentur facta, optime dum fierent ad regendum erant
 præparanda. Quomodo autem optime præparantur
 dum fierent, ut facta postmodum optime regeren-
 tur, nisi summa invicem concordia ex ipsa crea-
 tione sui colligantur, ut eo amplius concorditer
 atque melius regantur, quanto concordius in ipsa
 eorum conditione naturæ ipsorum sunt invicem col-
 ligatæ? Ad quam etiam conditionis concordiam sic-

(16) Introd., invenitur.
 (17) Introd., rationalia quam non rationalia.
 (18) Introd., Uni igitur regimini.
 (19) Introd., amplius uno.

ut et regiminis unitas ipsa atque identitas maxima conditoris perficit, ut hinc quoque unum eundemque penitus conditorem sicut et rectorem omnium esse constet, quem nos Deum dicimus ac Summum jure profiteamur bonum. Qui quomodo summum diceretur Bonum, nisi cæteris omnibus præcelleret bonis? quod vero omnibus aliis præcellit, unum profecto et unicum esse convenit; et quod in se perfectum esse conceditur atque ad omnia quæ faciendæ sunt ex propria voluntate per se sufficiens ex quo et omnipotens dicitur, compar (20) aliquid bonum habere non potest. Neque enim bonum esse poterit quod superfluum sit. Superfluum autem aliud vel creator esset vel rector, si unus ad omnia æque sufficiat ut plures. Sufficit autem cum sit summum ac perfectum atque ad omnia sufficiens, ut dictum est, bonum. Nullo itaque modo plures deos esse sive credi convenit.

Sed fortassis, inquires, quia quo melius est quodlibet bonum (21), ejus multiplicatio melior esset, atque ita illud Summum Bonum quod dicitur Deus, melius fore multiplicatum quam unicum: et si ipsum extollere cupimus ac magnificare, magis ipsum multiplex, quam simplex prædicandum esse. Sed ad hoc primo respondendum arbitror, quod juxta hanc rationem, quanto plures prædicaverimus deos, tanto amplius divinæ gloriæ excellentiæ amplificabimus. Infinitos itaque prædicari oporteret deos, ut infinitam ejus gloriæ magnificemus præsertim cum nulla sit ratio, qua ad certum numerum aliquem ea reduci queat, quam juxta prædictam rationem tanto magis amplificabimur, quanto amplius numerum ejus extenderimus. Atque ita plura esse summa bona quam inferiora conveniret: imo omnino infinita esse, ut nec eorum scientia esse possit, quorum nullus in natura terminus occurreret, nec ipse etiam Deus ea per scientiam comprehenderet, quæ nullo naturæ termino comprehenduntur. Præterea, si plures sunt dii, quomodo deum quemcumque summum bonum dicemus, cum aliquid majus sit ipso, ipsa videlicet eorum multitudo quam quislibet unus ex ea multitudine. Sed nec bonum dicendum esset quod, ut jam ostendimus, superfluum esset. Denique, omnis multitudo totum quoddam (22) est, et omne totum propriis partibus posterius esse naturaliter constat: atque omne quod simplicius est, tanto firmiter esse necesse esse, cum omne compositum natura dissolubile sit, et tanto infirmius quam dissolutioni magis obnoxium. Quis etiam quodlibet bonum tanto pretiosius esse denegat quanto rarius, et eo magis gloriosum quo magis est unicum? Unde et plerumque ea etiam quæ minus sunt necessaria aliis, raritate tamen sui eis omnino præferuntur, ut aurum ferro, piper frumento. Commendat itaque divinæ gloriæ excellentiæ ipsa quoque ejus singularitas, quæ ope-

rum quoque ipsius maxima est commendatio, tam in his faciendis quam in eis disponendis atque regendis. Nulla quippe (23) tanta fieri concordia vel regi possunt, quanta illa quæ unus tantum et condit et regit.

Hæc quidem ad astruendam divinæ singularitatem excellentiæ pro rationibus induci satis arbitrator: quibus et facile assentire quemque bonum existimo, qui nulli invidus, omnium rerum commendationi plurimum congaudet. Magis autem honestis quam necessariis rationibus nitimur (24); quoniam apud bonos id semper præcipuum statuitur quod ex honestate amplius commendatur, et ea semper potior est ratio quæ ad honestatem amplius quam ad necessitudinem vergit, præsertim cum quæ honesta sunt per se placeant atque nos statim ad se sua vi alliciant. Quam honestum vero sit ac salubre omnia ad unum optimum tam rectorem quam Conditorem spectare; et cuncta potius ratione quam casu fieri seu regi nullus est cui propriæ ratio non suggerat conscientiæ. Quæ enim sollicitudo honorum nobis operum inesset, si quem nec amore nec timore vereremur, Deum penitus ignoraremus? Quæ spes aut malitiam refrænaret potentium aut ad bona eos alliceret opera, si omnium justissimus ac potentissimus frustra crederetur! Ponamus itaque ut dum bonis prodesse ac placere quærimus, obstinatos cogere non possimus, cum ora eorum non necessariis obstruamus argumentis. Ponamus, inquam, hoc si volunt; sed opponamus quod nolunt, summam eorum impudentiam arguentes, si hoc calumniantur quod refellere nullo modo possunt et quod plurima tam honestate quam utilitate commendatur. Inquiramus eos qua ratione malint eligere Deum non esse quam esse; et cum ad neutrum cogi necessario possint, et alterum multis commendetur rationibus, alterum nullis, iniquissimam eorum confundamus impudentiam, qui id quod optimum esse non dubitent omnibusque est tam rationibus quam auctoritatibus consentaneum sequi respiciant, et contrarium complectantur. Quod si de occultis rerum naturis ac de ipso quoque rerum cœlestium statu, quas experimentis non possunt discutere, ut certi non valeant esse, auctoritatibus hominum cedunt (25), cur de auctore omnium Deo eisdem non acquiescunt? Sed hæc hactenus adversus hanc primam ac maximam infidelium obstinationem.

Nunc autem ab unitate divinæ substantiæ, quam quasi fundamentum subjecimus, ad discretionem trium personarum, quæ eidem insunt substantiæ, ordo est commeare, et de divina potentia vel sapientia, seu benignitate, juxta quæ, ut dictum est, tres distinguuntur personæ, ad perfectam et integram illius Summi Boni commendationem, superest diligenti examinatione disserere: ut quo amplius,

(20) Introd., cum pars.

(21) Introd., donorum.

(22) Introd., quidem.

(23) Introd., proprie.

(24) Introd., utimur.

(25) Introd., credunt.

meminimus, hujus boni perfectio cognita A magis ad amorem sui quemque alliciat, præsum nullæ super his fidelium quoque aniciles movere possint quæstiones, et tantominus eruditos ad maxima trahere scandala fideles juvare, quanto difficiliore ad solventur. Ac prima nobis de omnipotentia Dei ratio sit.

videtur quomodo vere Omnipotens, si non possit omnia efficere; modo omnia possit, si quædam nos possuipse non possit. Possumus autem quæambulare, loqui, sentire, quæ a natura diipenitus aliena sunt, cum necessaria istoinstrumenta nullatenus habere incorporea B substantia. Quibus quidem objectis id prædicit arbitror, quod juxta ipsos quoque philosophi communis sermonis usum, nunquam potiusque rei accipitur, nisi in his quæ adlum vel dignitatem ipsius rei pertinent. Nemin hoc potentia hominis deputat, quod ille facile potest; imo impotentia et debilitatiad minime suo resistere potest incommodo; quid ad vitium hominis vergit magisque perimprobat quam commendat, impotentia potum potentia ascribendum est. Unde et Ariin secundo qualitatis genere; ubi scilicetntia naturali et impotentia agitur; sanativdurum ad potentiam reducit, et ægrotativum ad impotentiam, cum tamen ægrotativum C qui facile ægrotare potest, hoc est non vae hujusmodi passioni resistere; et molle, viter secari aut dissipari possit. Sanativum durum e contrario ad potentiam reducit, men sanativum dicatur quod non potest leari. Sic ergo in suprapositis, id est ægrot molli illa posse quæ ad incommodum veltem rei attinent, impotentia est potius quam: ita et eadem non posse e contrario post ascribendum. Alioquin e converso imo diceremus potentiam, et potentiam imo. Nemo itaque Deum impotentem in aliquo præsumat, si non possit peccare sicut nos us, quia nec in nobis ipsis hoc potentia lum est, sed infirmitati. Unde et Augustinus D citate libro xv: Magna ejus potentia est esse mentiri. Sunt etiam quædam quæ in bus potentia deputanda sunt, in aliis vero, et quæ in aliis laudabilia sunt, in aliis reibilia sunt, cum eadem sæpe aliarum rerum em commendat, aliarum vero minime, vequis hominum ursum viribus superare post magnæ hominis potentia ascribendum est. æteris (26) ipse præcelleret et commendabi-

lior esset, quod in leone tamen vel elephante pro magno nullus haberet. Inde enim potentem hominem comparatione aliorum hominum diceremus, sed non ita leonem vel elephantem. Sic et in homine quod ambulare valet potentia est ascribendum, quoniam ejus necessitudini congruit, nec in aliquo ejus minuit dignitatem. In Deo vero, qui sola voluntate omnia complet, hoc omnino superfluum esset, quod in nobis necessarium est atque ideo non potentia, sed vitio penitus tribuendum esset in eo, præsertim cum hoc in multis excellentia ipsius derogaret, ut ambulare videlicet posset. Ex quo et moveri localiter posset et compositionem pedum admittere, ut et mobilis et dissolubilis esset ejus corporea et compacta substantia. Non absurde tamen, et de his omnibus quæ efficere possumus Deum potentem prædicabimus, et omnia quæ agimus ejus potentia tribuemus, in quo vivimus, movemur et sumus. Et qui omnia operatur in omnibus (utitur enim nobis ad efficiendum quæ vult quasi instrumentis), et id quoque facere dicitur, quæ nos facere facit, sicut dives aliquis turrem componere per opifices quos adhibet, et posse omnia efficere dicitur qui sive per se sive per subjectam creaturam omnia quæ vult et quomodo vult operatur; et ut ita fiant ipsa etiam facit (27). Nam etsi non potest ambulare, tamen potest facere ut ambuletur, hoc est aliquis ambulet, cum ipse hoc a sua creatione (28)

Hinc illud est quod in Enchiridion beatus commemorat Augustinus: « Neque enim ob aliud veraciter vocatur omnipotens, nisi quoniam quidquid vult potest, nec voluntate cujuscumque creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus. » Idem in libro De spiritu et littera: « Non potest facere injusta, quia ipse est summa justitia et bonitas. Omnipotens vero est, non quod possit omnia facere, sed quia potest efficere quidquid vult, ita ut nihil valeat resistere ejus voluntati quin compleatur, aut aliquo modo impedire eam. » Joannes Chrysostomus homilia xxviii, De expositione Symboli quæ sic

ntrod., cæteris hominibus.

n Introd. deest et ut ita fiant ipse etiam

ntrod., ad hoc sui creatione.

PATROL. CLXXVIII.

(29) Introd., et hunc.

(30) In Introductione hic sequuntur ea quæ in altera parte hujus columnæ habentur hinc illud est.

semetipsam Veritas obstinata et damnanda dicitur civitati: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, et noluisti?* (Matth. xxiii, 37.) Patet divinae voluntatis vocabulum duobus modis esse sumendum. Alioquin cum

Deus omnia quaecunque voluit faciat et omnes salvos fieri velit, cogemur utique profiteri (31) juxta illum detestabilem Origenis errorem, quod usque etiam ad daemones salvationem extenderit, omnes quandoque salvandos esse, et Veritatem ipsam Veritati contraire, ubi de impiis et justis loquitur, dicens: *Et ibunt hi in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam* (Matth. xxv, 46). Qui rursus impiis ait: *Ite, maledicti, in ignem æternum qui præparatus est diabolo et angelis ejus* (ibid., 41). Velle itaque Deus duobus modis dicitur aut secundum videlicet providentiæ suæ ordinationem, secundum quod scilicet aliquid disponit apud se ac deliberat, statuitque sua providentia, ut sic postmodum compleat, aut secundum consilii sui adhortationem vel approbationem, qua unumquemque ad hoc admonet, quod per gratiam suam remunerare paratus esset. Et juxta priorem quidem modum quo Deus velle aliquid (32) dicitur, hoc est ex gratia sua ordinare atque apud se firmare ut fiant aliqua, tam nos quam Apostolus (33) in his quæ fieri vult, nihil ejus voluntati resistere posse dicimus, nec eam aliquo impediri casu, cui omnia necesse sit obedire. Secundum autem po-

steriorem modum multa dicitur velle fieri, quæ non fiunt: hoc est multa adhortari quæ certum est ex gratia ejus remunerari si fierent, quæ minime fiunt. Sic quippe unicuique homini consulit de salute sua, et ad hanc eum adhortatur, cum obediunt pauci. Vult itaque Deus peccatorem converti: quia id ei consulit quod esset benigne remuneraturus. Quodammodo enim gratum ei dicitur in quo ejus gratiam experturi essemus. E contrario nolle illa dicitur quæ dissua-

(31) Introd. addit omnes quandoque salvandos esse omissis quæ sequuntur usque ad *velle itaque*.

incipit: « Super fabricam totius Ecclesiæ. Omnipotens dicitur, quia posse illius non potest invenire non posse, dicente propheta: *Omnia quaecunque voluit fecit* (Psal. ciii, 13). » Ipse est ergo omnipotentia, ut totum quod vult possit.

A det, aut quaecunque punire magis deberet, quam dono aliquo remunerare, et in quibus iram ipsius potius quam gratiam sentiremus, hoc est vindictam potius quam præmium.

Quærendum arbitror utrum plura facere possit Deus vel meliora quam faciat, aut ab his etiam quæ facit ullo modo cessare posset, ne ea unquam videlicet faceret. Quod sive concedamus sive negemus, multas fortassis inconvenientium anxietates incurremus. Si enim ponamus ut plura vel pauciora facere possit, vel ab his quæ facit cessare, profecto multum summæ ejus bonitati derogabimus. Constat quippe eum non nisi bona facere posse. Si autem bona cum possit non faciat, et

B ab aliquibus quæ facienda essent se retrahat, quis eum tanquam æmulum vel iniquum non arguat? Præsertim cum nullus eum labor in faciendo aliquid gravet, cujus æque omnia voluntati sunt subjecta, secundum quod dictum est: *Dixit et facta sunt, mandavit et creata sunt* (Psal. cxlviii, 5). Hinc est illa Platonis verissima ratio, qua videlicet probat Deum nullatenus mundum meliorem potuisse facere quam fecit. Sic quippe in Ty-mæo ait: « Dicendum cur Conditor, etc. » Quis etiam neget unumquemque tantum velle bene agere quantum potest, aut unumquemque tantum debere bene agere, quantum potest? Quod

C atque ipsum deceat. Quod si quod facit, eum facere oportet, justum est utique ut faciat quidquid facit, ac sine dubio quidquid facere debet. Quod si debet, non potest profecto juste dimittere ne faciat. Omne quippe quod justum est fieri, injustum est dimitti; et quisquis id non facit quod ratio exigit, æque delinquit ac si faciat quod rationi minime concordat. Sed fortassis, inquires, quod sicut justum est aut bonum seu rationabile id quod modo facit, ita bonum esset atque æque bonum si aliud faceret et hoc dimitteret. Atque si æque illud bonum esset quod dimisit facere quando istud eligit, nulla profecto ratio fuit cur illud dimitteret atque istud eligeret. Fuit autem inquires, quia cum non utrumque fieri oportet et æque hoc vel illud heri bonum esset, quodcunque eorum fuerit, rationabiliter factum esset. Sed juxta hanc profecto rationem æque fieri oportebat quod factum non est, sicut quod factum est; et æque bonum erat illud fieri sicut hoc. Cum vero quid fieri bonum est, et rationabiliter factum sit, irrationabiliter profecto agit, qui quod a se fieri debere non ignorat, prætermittit; atque ita jam in superpositum inconveniens relabemur. Sin autem dicas de altero quod factum non est, quia non erat bonum ut faceret, nisi ita ut alterum cessaret, profecto eadem ratione de altero quod

D non ita ut æstimat Nabuchodonosor operatur Deus, more videlicet eorum qui, in his quæ faciunt, non tam quod bonum est attendunt quam ut suæ satisfaciunt voluntati, qualiscunque ipsa sit, de qualibus scriptum est: Sic volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas. Sed magis velle dicendus est singula ut fiant quia bonum esse ut forent vidit. Patet itaque quidquid Deus faciat aut dimittat, justam ac rationabilem subesse causam, ut sola illa faciat aut dimittat, quæ fieri vel dimitti oporteat,

(32) Introd., *aliud*.

(33) Introd., *apostolos*.

in nobis iudicium factum est non erit simile, quanto magis simpliciter concedendum ut si esse bonus, bonum esset illud fieri, nullius operatio- cum æque concessum sit bor gravare pot- tam hoc quam illud fieri. Quomodo autem bonum esse. Fecit itaque Deus si que Deus quod non facit? Aut quomodo erat (34) bonum fieri? Istus est, si quod absit. Quod si illud solet etiam potest lum quod facit fieri ab eo? Sed etsi minus eo bonum est, profecto æret quam pos- illud solum quod facit s- perfecte bonus non facere potest, qui nihil facit itaque om- facere potest, nisi quod ne potest Deus, et ab eo fieri bonum est. bene quantum

Sed non cessare ab iis potest quæ facit, ut et ea tunc non faciat quando facienda sunt. si cessaret a bonis quæ posset, cum ea fieri et, profecto et ex hoc non esse perfecte bono- vincendus esset. Præterea quæcunque ei liter insunt, carere non potest. Si autem, necesse et summe bonum esse atque benigne in sua minui posse bonitate, bona voluntate ac substantiæ liter inest, non sicut per accidens. Unde eam quam habet bonam a- tem deponere non potest, quam et Deum necedi convenit. Quamcunque itaque bonam voluntatem, carere non potest; necesse est ut omnia quæ vult, ipse velit. Sed nec inefficis voluntas esse potest; necesse est ergo ut neque vult ipse perficiat, cum eam videlicet us voluntatem, quæ ad ipsius pertinet ordinem. Istitis ergo rationibus astruendum videtur plura Deus nullatenus facere possit quam aut melius facere, aut ab his cessare, sed ita ut facit necessario facere. Sed rursus sinistis difficillimæ occurrunt objectiones, ut de cornu graviter fidem nostram oppugnet. Quis enim negare audeat quod non possit eum qui damnandus est salvare, aut melius illum qui salvandus est facere, quam ipse sit collatione suorum donorum, aut omnino esse ne eum unquam crearet? Quippe si non Deus hunc salvare, utique nec ipse salvari potest. Necessary quippe est hæc reciproca- consecutio. Quod si iste salvatur a Deo, Deus salvat. Unde si possibile est hunc salvari a possibile est Deum hunc salvare. Non enim ille est antecedens, nisi possibile sit et consequens; alioquin ex possibili impossibile sequeretur, omnino falsum est. Sic enim in primo Y præ- [f. Hypotheticorum] Boetius, impossibile ens ait: Impossibile est, quo posito aliquid et atque impossibile comitatur, hoc est id simile est quod habet ad aliquid impossibile ar- argumentationis adjunctionem hoc

quippe propter syllogismorum complexiones indu- cebat, in quibus per inductionem impossibilium conclusionem impossibilia esse præmissa convicturus erat. Quis autem necessariam negare audeat et hujus argumentationis inferentiam: Iste a Deo salvatur, ergo Deus hunc salvat? Cum itaque possibile sit inferens, possibile est et illatum. Atque ita si possibile sit hunc salvari a Deo, possibile est Deum hunc salvare; et si non sit possibile Deum hunc salvare, non est possibile hunc a Deo salvari: hoc est, ut supra posuimus, si non potest Deus hunc salvare, utique nec ipse salvari a Deo potest, ac per hoc nec omnino salvari, quem non nisi per Deum salvari posse constat. Quod si salvari iste non potest, profecto liberum jam perit arbitrium, frustra que homini illi ea quæ ad salvationem pertinent injunguntur, qui salvari omnino non potest nec ea facere quibus salvari potest. Similiter etsi illum Deus meliorem facere non potest, utique nec ipse ab eo melior fieri potest atque ita nec ullo modo melior fieri, quod utique si fieret, a Deo fieri necesse esset. Absit autem ut aliquem nostrum adeo bonum esse concedamus ac perfectum, ut ulterius crescere non possit, quanquam in contrarium Plato plurimum declinare videatur sententiam, cum omnia a Deo tam bona fieri dicat, quantum singulorum permittit natura, et Deum ex ipsa summa sua bona voluntate, qua omnium faciendorum causam constituit, ad faciendum singula compulsam, et ad faciendum tantum bona, quantum eorum fert et natura. Sic quippe scriptum est in Timæo: « Dicendum, inquit, cui conditor fabricatorque genitura omne hoc instituendum putaverit. Optimus erat. Ab optimo porro invidia longe relegata est. Itaque consequenter sui similia cuncta, prout cujusque natura capax beatitudinis esse poterat effici voluit. Quam quidem voluntatem Dei originem rerum certissimam si quis ponat, recte eum putare consentiam. Volens siquidem Deus bona quidem omnia provenire, mali porro nullius, prout eorum quæ nascuntur natura fert, reliquit propaginem. » Et hæc quidem Platonis verba plane omnia a Deo tam bona fieri perhibere videntur, quantum fieri bona possunt, vel quantum ipse ea bona facere potest. Quam etiam rationem sancti secuti videntur, cum Deum Patrem probarent Filium tam bonum genuisse, quantum potuit, ut ei æqualis esset. Unde Augustinus libro Quæstionum 83, cap. 64: « Deus inquit, quem genuit, quoniam meliorem se generare non potuit, nihil enim Deo melius, debuit æqualem. Si enim voluit et non potuit, infirmus est. Si potuit et noluit, invidus est. » Ad hoc et illud pertinet Nicæni concilii, quod sicut in primo libro præfati sumus, beatus retractat Hieronymus dicens: « Absit ergo in filio Dei aliquid plus minusve aut in loco aut in tempore, aut in potentia, aut in scientia aut in æqualitate, aut in subje-

Introduct., quod noverat.

ctione cum dicitur hoc, ut deitati ejus non carni ascribatur ! Si enim plus minusve aliquid invenitur, excepto hoc quod genuit Pater Filium, et excepto hoc quod Filius non ex semetipso natus est, sed de Patre, aut invidens aut impotens Pater, insuper etiam temporalis nascitur (35). »

Hæc itaque ratione, qua convincitur quia Deus Pater tam bonum genuerit Filium quantum potuit, cum videlicet aliter reus esset invidiæ, clarum est et omnia quæ facit quantum potest egregia facere, nec ullum commodum quod conferre possit subtrahere velle. Nihil quippe est quod aut faciat aut dimittat, nisi optima et rationabili causa, licet illa non occulta sit. Unde et illud est Platonicum : « Omne quod gignitur, ex aliqua causa necessaria gignitur. Nihil enim fit, cujus ortum non legitima causa et ratio præcedat. » Hinc et illud est Augustini, cum omnia in mundo fieri vel disponi divina providentia convinceret, et nihil casu, nihil fortuito evenire, sed omnia ex divino provenire consilio. Ait quippe sic Quæstionum 83, cap. 26 : « Quidquid casu fit, temere fit ; quidquid temere fit, non fit providentia. Si ergo casu aliqua fiunt in mundo, non providentia universus mundus administratur. » Item : « Illud bonum, cujus participatione sunt bona cætera, non per aliud, sed per semetipsum bonum est. Quod divinam etiam providentiam vocamus. » Nihil igitur casu fit in mundo. In tantum autem, in omnibus quæ Deus facit, quod bonum est attendit, ut ipso boni pretio potius quam voluntatis suæ libito ad singula facienda inclinari dicatur. Hinc est illud Hieronymi in expositione versionis super Daniele III, ubi de Deo sic Nabuchodonosor loquitur : *Juxta voluntatem enim suam facit* (36) *tam in cælo quam in terra, et non est qui resistat manui ejus, et dicat cur fecisti ?* (Dan. IV, 32.) « Et hoc, inquit Hieronymus, loquitur quasi homo sæculi. Non enim quod vult hoc facit, sed quod bonum est, hoc vult Deus. Nabuchodonosor autem sic locutus est, ut dum potentiam Dei prædicat, justitiam ejus videatur arguere, quod immerito pœnas sustinuerit. » Tale ergo est quod ait Hieronymus : « Non enim quod vult hoc facit, sed quod bonum est hoc vult Deus ; ac si diceret : In omnibus itaque Deus quæ facit aut dimittit, rationabilem habet causam cur ab eo faciendum sit aut dimittendum.

Si igitur ratio est cur facere aut dimittere debeat, profecto ab eo fieri debet aut dimitti. Quod autem ab eo fieri debet quomodo dimittere potest, vel quod enim facit quod omnino ab eo fieri non convenit, non recte agit. Deus autem cum aliquid omnino dimittit ut non faciat, videt profecto quare ab eo nunquam sit faciendum (37). Quod tam a veritate quam a nostra remotum est opinione : quod tamen postmodum si poterimus aliqua liniemus ex-

(35) Introd., agnoscitur.

(36) Apud Daniele III, ubi de Deo sic Nabuchodonosor loquitur : *Juxta voluntatem enim suam facit tam in cælo quam in terra, et non est qui resistat manui ejus, et dicat cur fecisti ?* (Dan. IV, 32.)

positione. Nunc ad incepta redeamus : Quomodo etiam, inquam, diceremus non posse dimittere quia ea quapdoque faciat quæ facit, nisi ea necessario quandoque faciat ? Facit autem hunc hominem bonum : necesse est ergo hunc hominem bonum fieri, nec ullo modo eum damnari posse, quod omnino falsum est. Scriptum quippe est ad laudem justi viri de eo, *qui potuit transgredi et non est transgressus, facere mala et non fecit* (Eccl. XXXI, 10). Scriptam quoque est quod potuerit Deus alio modo quam fecerit humanum genus redimere. Unde est illud beati Augustini in libro De Trinitate XIII, cap. 10 : « Eos, inquit, qui dicunt : Itane defuit Deo modus alius quo liberaret homines, ut unigenitum Filium hominem fieri vellet, mortalemque factum mortem perpeti ? parum est sic refellere, ut istum modum, quo nos liberare dignatur, asseramus bonum ; verum etiam ut ostendamus non alium modum possibilem Deo defuisse, cujus potestati cuncta æque subjacent. Sed sanandæ nostræ miseræ convenientiorem alium modum non fuisse ; cur non fieri mors Christi, imo cur non prætermisissis innumerabilibus modis, quibus ad nos liberandos uti posset Omnipotens, ipsa potissimum eligeretur. » Item (37) : « Poterat utique Deus hominem aliunde suscipere, in quo et esset Mediator Dei et hominum, non de genere illius Adam, sicut illum quem primum creavit, non de genere creavit alicujus. Poterat vel sic, vel alio quo vellet modo creare unum alium, de quo vinceretur victor prioris. Sed melius judicavit, de ipso quod victum fuerat genere hominum assumere. » Item in libro Quæstionum veteris et novæ legis : « Potuit Deus simul cuncta facere, sed ratio prohibuit. » Item : « Poterat animam limo terræ admiscere, et sic formare corpus, sed ratione infirmabatur, quia primum oportebat domum compaginari et sic habitorem induci. » Idem in Enchiridion : « Omnipotentis voluntas mala esse nunquam potest. Præterea multa potest facere, quæ nec facit nec vult. Potuit enim efficere ut duodecim legiones angelorum pugnarent contra eos qui eum ceperunt. » Evangelista Matthæus : « *An putatis quia non possum rogare Patrem, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones angelorum ?* (Matth. XXVI, 53.) » Item : « Tunc in clarissima Sapientiæ luce videbitur, quod nunc fides habet, quam certe immutabilis efficacissima sit voluntas Dei, quam multa possit et non velit, nihil autem velit quod non possit. » Idem in libro De spiritu et littera : « Absurdum tibi videtur dici aliquid fieri posse, cujus desit exemplum, cum sicut credo non dubites nunquam esse factum ut per foramen acus camelus transiret ; et tamen ille hoc quoque dixit Deo esse possibile. » Item : « His addi possunt etiam illa quæ leguntur in libro Sapientiæ : Quoniam multa posset nova tormenta Deus exercere in impios, ad nutum sibi

(37) Vereor ne aliquid hoc loco desit, omissum forte scriptoris oscitantia.

(38) Ibid., c. 18.

serviente creatura quæ tamen non exercuit. Po-
test et de monte illo quem fides in mare transferret,
quod tamen nusquam factum vel legimus vel audi-
vimus. Quisquis horum aliquid Deo dixit impossi-
bile, vides quam desipiat, quamque adversus fidem
Scripturæ ejus loquatur. Multa alia hujusmodi pos-
sunt occurrere vel legenti vel cogitanti, quæ possi-
bilia Deo negare non possumus, quamvis eorum de-
sit exemplum. » Idem in libro De natura et gratia :
« Dominus Lazarum suscitavit: sine dubio potuit ;
quia vero Judam non suscitavit, nunquid dicen-
dum est : Non potuit ? Potuit ergo, sed noluit. Nam
si voluisset, eadem etiam hoc potestate fecisset,
quia Filius quos vult vivificat. » His itaque tam ra-
tionibus quam auctoritatibus, graviter in utraque
parte complexionis impliciti, quo nos explicare pos-
simus non facile aditum invenio ; quo enim vehe-
mentiores sunt quæstionum impugnationes, diffici-
liores profecto necesse est esse solutiones. Sed quo-
niam divinum in omnibus integrum honorem ser-
vare et prout possumus magnificare intendimus,
ipsius opem super hoc confidenter imploremus, ut
qui suos absolvit a peccatis, expediat a verbis, et
horum quoque laqueos sicut illorum ad nominis
sui laudem sua explicare gratia dignetur, ne nos
mendacii vel præsumptionis in eum ab ipso argua-
mur, qui probator cordis et renum magis in omni-
bus intentionem attendit, quam actionem ; nec quæ
fiant, sed quo animo fiant.

Eo itaque more quo de Deo disserere cœpimus
innitentes, quid et nobis super hoc visum sit sine
aliqua obstinationis assertionem proferamus. Visum
autem itaque nobis est Deum qui summe bonus est,
nec in sua excrescere vel minui bonitate potest, quam
naturaliter ac substantialiter ex seipso non nostro
modo per actus habet, ex ipsa sua et ineffabili bo-
nitate, adeo semper, ut humano more loquar, ac-
censum, ut quæ vult necessario velit, et quæ facit

necessario faciat: Non enim carere sua potest bona
voluntate quam habet, cum sit ei naturalis et co-
æterna, non adventitia, sicut nostra est nobis, et
omne quod in natura est divinitatis necessario ei at-
que omnibus modis inevitabiliter inest, utpote ju-
stitia, pietas, misericordia, et quæcunque erga crea-
turas bona voluntas. Qui itaque necessario tantum
bonus est quantum bonus est, nec minui potest in
bonitate, necesse est ut tam bene velit de singulis
quam bene vult, et tam bene singula tractet quan-
tum potest. Alioquin, juxta etiam Platonem, æmu-
lus esset, nec perfecte benignus. Quod si eam
quam habet voluntatem faciendi aliquid necessario
habet, nec illa unquam efficacia possit carere, ne-
cesse est ut et ea necessario faciat quæ ejus volun-
tatem necessario comitantur. Quidquid itaque facit,
sicut necessario vult, ita et necessario facit. Tanta
quippe est ejus bonitas ut cum necessario ad bona
quæ potest facienda compellat, nec omnino possit
abstinere quin bona quæ potest efficiat et quo me-
lius potest vel citius potest. Unde et in laudem ejus
dicitur de his quoque quæ diu distulit, quia non
tardabit. Nemo enim tardare in aliquo dicendus est,
quod ideo differt ut convenientius fiat ; sed istan-
tum tardare dicendus est, qui dum facere debet
non facit. Nam et differre sicut auferre bonum quod
possis, non est bonitatis perfectæ, hoc est ut quod
jam faciendum esse censeas, in futurum differas,
cum jam æque possis ut in futuro. Necesario ita-
que Deus mundum esse voluit ac fecit, nec otiosus
exstitit, qui eum, priusquam fecit, facere non po-
tuit ; quia priusquam fecit, fieri eum non oportuit.
Si enim prius fecisset, utique et prius eum fieri
oportuisset, quia facere quidquam nisi opportunum
non potest, imo nisi optimum, id est tam bonum
quantumcunque convenit, quod suo alto reservatur
consilio.

PETRI ABÆLARDI

SIC ET NON.

Primum integrum ediderunt Ernestus Ludov. Theod. HENKE, theol. D. et P. P. O., semi-
narii theol. Philipp. Ephorus, bibl. Acad. præf., et Georgius Steph. LINDENKOHLE,
V. D. M., seminarii theol. Philippini major

(Marburgi Cattorum, sumptibus et typis librariæ academ. Elwertianæ, 1851, 8°.)

PRÆFATIO.

Quam antiquiores operum Petri Abælardi editores omnes typis exscribendam curare religioni habue-
rant « collectionem sententiarum ab ipso *Sic et Non* appellatam (1), » quindecim abhinc annis vir cele-

(1) Verba sunt aut ipsius Abælardi, aut librarii, qui codicem Monacensem descripsit et adornavit.
Cfr. infra col. 1349.

berrimus Victor Cousin, ipsius Petri in cathedra philosophica successor et languescens in Gallia philosophici studii hoc tempore stator et vindex, in volumine scriptorum Abælardi, quod anno 1836 Parisiis edidit et eruditissima introductione exornavit (2), omnibus aperuisse, votisque omnium, qui ex hoc libro ad rationem et methodum scolarum mediæ ævi recte cognoscendam non parcos fructus carptum iri sperabant, tandem satisfecisse videbatur. Cum autem accuratius inspiceretur ab iis nova editio, quibus plurimum cordi essent hæc studia temporis scholastici inde illustranda, statim apparuit, tot partes libri *Sic et Non*, ut aut brevitati consuleretur, aut illi religioni hodieque satisfaceret, qua hucusque libri editio prohibita fuerat, consulto omissas et resectas esse, ut ne dimidium quidem totius operis exscriptum esset. Non deerat quidem index, quo de quibus quæstionibus dicta veterum Abælardus collegerit notatum esset; ipsæ autem sententiarum collectiones LXVIII tantum eæque breviores propositis quæstionibus additæ erant, cæteræ vero eæque longiores denuo recisæ et prohibitæ. Hinc denuo eorum falsa spes, qui integrum opus et ex eo universum apparatus historico-theologicum, cui Petri sive dubia sive placita superstructa fuissent, cognoscere cupiverant. Accessit quod celeberrimus editor, gravioribus, uti par erat, in edendo Abælardo intentus negotiis, hoc est doctrinæ et methodo ejus perspicendæ et e fontibus derivandæ, textui antiquorum effatorum, etiam eorum, quæ exscribenda curaverat, non eam sive suam sive aliorum perfuntorie forte agentium operam impenderat, ut ei restituendo in omnibus satisfecisse videretur. Neque cum anno superiore novam operum Abælardi editionem vir perillustri auspicaretur (3), in ea se suppleturum si quæ hic forte infecta essent pollicitus est, sed indice edendorum, quem præfationi inseruit, eos libros se non repetiturum esse indicavit, quos in collectione anno 1836 edita jam absolvisse videbatur.

Quæ cum ita essent, non omnia in his studiis subeunda negotia curæ et operæ virorum doctorum in patria Abælardi, vel sic longe magis quam nostrates de illustrando ævo scholastico meritum, committenda esse, sed nobis ipsis quam nimium nonnunquam Germani præ aliis gentibus jactamam diligentiam litterariæ consulendum esse duximus. Antiquissimum libri *Sic et Non* codicem etiam in Germania exstare, nimirum quem antea in monasterio Tegernseensi reconditum suis thesauris minus inaccessis Monacensis bibliotheca addidit, omnibus innotuerat, ex quo Fr. Henr. Rheinwaldus Abælardi epitomen theologiæ Christianæ inde ediderat codicemque in præfatione hujus editionis paucis descripserat (4). Quem jam decem abhinc annis Monaci visum benevolentiam illustri virorum, qui incomparabili hujus urbis bibliothecæ præsent, intercedente viro summo Friderico Thiersch, contigit mihi, ut domi per satis longum tempus diligentius examinare et cum textu Cousinianæ editionis eorumque scriptorum, unde ipse Abælardus sententias suas excerpserat, comparare possem. In quo negotio mox quidem deprehendi quantum etiam post Cousinii labores ille codex valeret ad textum Abælardi in iis quæ hic jam ediderat restituendum et emendandum, et quantum esset operæ præmium, ut ea quoque inde depremerentur et supplerentur, quæ in editione ejus ommissa essent. Verum statim quoque apparuit, tot difficultatibus impeditum esse hoc negotium, maxime si quidem quos Abælardus collegerat scriptorum aliorum dicta in ipsis eorum operibus exquirenda et ita, quantum, fieri potuit, restituenda erant, ut per mearum virium meique otii tenuitatem desperandum fuisset, nisi operam suam suasque vires mihi commodare voluisset vir juvenis optimus mihiq; conjunctissimus Georgius Stephanus Lindenköhl, V. D. M. et tam in bibliotheca academica quam in seminario Philippino gubernandis mihi muneris socius additus, et plurimum in textu ex codice enucleando et cum Patrum editionibus comparando laborem fortiter subiisset. Itaque junctis viribus novam imo primam totius libri *Sic et Non* editionem suscipi a nobis posse et fortasse debere arbitrati sumus, in qua adornanda quam simus rationem et methodum seculi jam paucis dicendum est.

Monacensis codex, cuj membranis eo modo iisque litteris quarum exemplum adjunximus infra conscriptus, universi operis, ut ab ipso auctore absolutum est, imaginem exprimit; nam ea quoque in eo leguntur, quæ aliunde exscripta ipse Abælardus etiam prologo libri præfigenda censuit. « Placuit nobis, inquit (5), huic operi nostro, quod ex sanctorum dictis compilavimus in unum volumen congregatis, decretum illud Gelasii papæ præscribere, quo videlicet sciatur nihil nos ex apocryphis induxisse. » Itaque decretum illud Gelasii papæ dictum, revera autem si non Pseudoisidorianum, certe paulo antiquius, eodem modo, quo ut antea collectionibus Pseudoisidori, Burchardi et Ivonis, ita Gratiani quoque decreto dist. 15, cap. 3 insertum est, nimirum ind: a verbis « sancta Romana Ecclesia » usque ad verba « in æternum confitemur esse damnata, » etiam in codice Monacensi primum locum obtinet; pauca tantum ommissa sunt, etenim sub initium indicis scriptorum receptorum post Athanasii Basilique mentionem quinque nomina Patrum desunt, Joannis Constantinopolitani, Theophili et Cyrilli Alex., Ambrosii et ipsius Augustini; hæc autem non de industria ab Abælardo vel antiquiore decreti editore, sed serioris librarii incuria ommissa esse vel ipsa nomina testari videntur; similem ob causam in indice scriptorum prohibitorum Hesychii et Luciani nomina deesse, et in hæreticorum catalogo corrupta haud dubie Calixti, Subiani et Euticii nomina rectiori scriptioni, quæ Cœlestium, Jovinianum et Eutychem his locis indicat, substituta esse videntur. Proxime additi autem sunt loci quatuor, infra in margine appositi (6), qui quo consilio sequantur ægre suspiceris, nisi forte eum in finem accesserint, ut jam in ipso limine operis affirmanti scriptori, hoc est Gelasio certum quemdam numerum recipiendorum scriptorum definiti, usumque aliorum plurimorum tanquam apocryphorum interdicenti, statim contradicerent alii iique non minus orthodoxiæ laude insignes, qui præter ea quæ a Gelasio sancita essent, alias quoque revelationes earumque testes agnoscerent, et quorum dicta hac ipsa re auctorum dissensum et discordiam, quam indoles totius operis ferebat, si non aperte indicarent, certe innuerunt et præ sagire cogerent. « Excerpta, » ita in prologo pergit Abælardus, « etiam *Retractationum* beati Augustini adjunximus, ex quibus appareat nihil hic ex his, quæ ipse retractando correxerit, positum esse. » Hinc in Monacensi quoque codice decretum Gelasii et locos quatuor ei additos excipit totius libri retractationum epitome. Et primum quidem operum omnium ibi descriptorum eodem ordine, quo ab Augustino ipso recensentur, tituli enarrantur post hæc Abælardi verba: « Sicut ex libro *Retractationum* Augustini colligitur, antequam has retracta-

(2) *Ouvrages inédits d'Abelard pour servir à l'histoire de la philosophie scolastique en France*, publiés par M. Victor Cousin. Paris 1836, 4.

(3) *Petri Abælardi Opera*, ed. Victor Cousin, adjuvantibus C. Jourdain et E. Despois. Parisiis 1849. 4. Tom. I.

(4) *Petri Abælardi epitome theologiæ Christianæ* primum ed. Fr. W. Rheinwald. Berolini 1835. 8.

(5) *Infra* col. 1349.

(6) *Augustin. super Joan.* (Ed. Maur. III, 2, p. 805): « Venit Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum. » Hic ergo intelligendum est ad Jesum non tunc solum, sed tunc primum venisse Nicodemum, ve-

tiones scriberet, xcnii opera jam composuerat in libris cccxxii; hæc autem opera quæ sint et quo ordine sint scripta ex ejusdem retractationibus atque ipsorum capitulis insinuat, quæ quidem capitula hujusmodi sunt. » Deinde ex libris Augustini *De Trinitate* inseruntur loci tres (7), eo haud dubie consilio, ut apud summum Ecclesiæ doctorem animum a nimia sui admiratione alienum semperque ab aliis meliora edoceri paratum ostendant, et ita non solum indolem et præstantiam librorum retractationum, verum ipsius Abælardi quoque mentem in ipso operis initio simul expriment. Tum demum decem foliis uberius sequitur *Retractationum* Augustini epitome, jam pari modo ac ipse liber *Sic et Non* comparata, ita quidem, ut auctor non suis verbis sensum Augustini complecti et reddere conatus sit, sed optima quæque Augustini effata ex textu ejus excerpta tessellati instar operis in novum ordinem compingat, et tam libri argumento enarrando satisfaciat, quam quæ ipse ex his maxime commendare suaque simul haberi velit præ cæteris eligat et conjungat. Denique huic introductioni ante prologum finem imposuit effatis aliquot Patrum de laudibus Augustini additis (8), quibus et ipsis, postquam hujus nobilitatis et dicendi cupidinis imagine suimetipsius similem Augustinum effinxerat, nonnihil apologiæ inerat, qua sua quoque indoles et methodus defenderetur et commendaretur.

Haud scio, hæcne omnia, ut immutata libri *Sic et Non* imago restitueretur, hic quoque ad verba reperi et typis exscribi debuerint. Cum autem Gelasianus catalogus vel cum decreto Gratiani, cui insertus est, in omnibus decreti et corporis juris canonici editionibus legatur, et *Retractationes* in quavis operum Augustini editione primum locum tenere soleant, non opus erat ut hic repeterentur, sed sufficiebat indicasse quo ordine et consilio in universi operis vestibulo adhibitæ essent, et cætera effata, quæ aliunde petita ab Abælardo iis addita sunt, id quod supra in margine factum est, apposuisse.

In ipso autem textu Abælardi edendo id maxime nostrum habuimus, ut quantum fieri posset, codice Monacensi tanquam fundamento operis uteremur, neque tamen ea negligere, quæ tam ex Cousinii editione, Abrincensem et Turonicum codices secuta, quam ubi hæc deficeret ex scriptorum, quorum dicta ipse Abælardus excerpserat, operibus eorumque editionibus rei nostræ adhiberi poterant. Et primum quidem quoties Cousinii textui contradiceret Monacensis, hunc quidem recepimus non solum ubi rectiora continere, sed etiam ubi ferri posse videbatur, et Cousinii lectionem in annotatione indicavimus; verum ubi codicem apertis librorum vitiis corruptum haberemus, ejus scriptionem in margine apposuimus,

nisse autem postea, ut fieret audiendo discipulus, quod modo certe in Revelatione corporis beatissimi stephani fere omnibus declaratur. » *Gennadius* presb. *De illustribus viris*, cap. 46: « Lucianus presbyter, vir sanctus, cui revelavit Deus temporibus Honorii et Theodosii Augusti locum sepulcri et reliquiarum S. Stephani martyris primi, scripsit istam revelationem Græco sermone ad omnium Ecclesiarum personam. » *Item*, cap. 47: « Avitus presbyter, Hispanus genere, ante relatam scripturam Luciani in Latinum transtulit. » *Beda* in chronicis (*De VI ætatt. mundi*): « Lucianus presbyter, cui revelavit Deus septimo honorii principis anno locum sepulcri et reliquiarum beati Stephani protomartyris et Gamalielis et Nicolemi, qui in Evangelio et in Actibus apostolorum leguntur, scripsit ipsam revelationem Græco sermone ad omnium Ecclesiarum personas, quam revelationem Avitus presbyter homo Hispanus genere in Latinum vertit eloquium, et adjecta epistola sua per Orosium presbyterum Occidentalibus dedit. Qui etiam Orosius ad loca sancta perveniens quo eum Augustinus ad Hieronymum pro discenda animæ ratione miserat, reliquias beati Stephani accepit, et patriam reversus primus intulit Occidenti. »

(7) *Augustinus, De Trinitate, lib. 1, cap. 3*: « Proinde quisquis hæc legit, ubi pariter certus est, pergat meum, ubi pariter hæsitat, quærat mecum: ubi errorem suum cognoscit, redeat ad me; ubi meum, revocet me. Ita ingrediamur charitatis viam simul, et hoc placitum pium cum omnibus ingero (*Maur.*: inierim), qui ea quæ scribo legunt, et in omnibus scriptis meis, maximeque in his ubi quæritur unitas Trinitatis, quia nec periculosius alicubi erratur, nec laboriosius aliquid quæritur, nec fructuosius aliquid invenitur. Quisquis ergo cum egit dicit: Non bene hoc dictum est, quoniam non intelligo, locutionem meam reprehendit, non fidem. Et orte vere potuit dici planius; verumtamen nullus hominum ita locutus est, ut in omnibus ab omnibus intelligeretur, neque omnia, quæ ab omnibus conscribuntur, in omnium manibus veniunt. Et fieri potest ut qui ostra intelligere valent, illos planiores non invenient libros et in istos saltem decidant (*Maur.*: incitant). Ideoque utile est plures a pluribus fieri diverso stylo, non diversa fide, etiam de quæstionibus eisdem, et ad plurimos res ipsa perveniat, ad alios sic, ad alios autem sic. » *Item*: « Arbitror sane nonnullos tardiores in quibusdam locis librorum meorum opinaturus me sensisse quod non sensi; quorum errorem mihi sibi non debere quis nesciat, si velut me sequentes neque apprehendentes deviaverunt in aliquam fallitatem. » *Item*, in libro, cap. 1: « Sane cum in omnibus litteris meis non solum pium lectorem, sed etiam verum correctorem (*Maur.*: correctorem) desiderem, multo maxime in his, ubi ipsa magnitudo est quæstionis, et utinam tam multos inventores habere possem quam multos contradictores habeo. Verumtamen sicut lectorem meum nolo esse mihi deditum, ita correctorem nolo sibi. Ille me non amet amplius, nam catholicam fidem; ille se non amet amplius quam catholicam veritatem. Sicut illi dico: Noli litteris meis quasi Scripturis canonicis inservire, sed in illis et quod non credebas cum inveneris, incunctanter crede, in istis autem quod certum non habes, nisi certum intellexeris, noli firmiter retinere, ita illi dico: Noli meas litteras ex tua opinione vel contemplatione (*Maur.*: contentione), sed ex divina lectione et inconcussa ratione corrigere. »

(8) *Hieronymus Augustino* (Martianay IV, 644): « Duobus libellis tuis, quos meo nomini dedicasti, eruditissimis et omni eloquentiæ splendore fulgentibus ad præsens respondere non potui, non quia in eis quidquam reprehendendum putem; quidquid enim dici potuit et subtili ingenio de Scripturarum sanctarum hauriri fontibus, a te positum atque dissertum est. Mihi autem decretum est te amare, suscipere que mirari, tuaque dicta ut me defendere. » *Idem ad Desiderium, De XII scriptoribus* (Mart. V, 416): « Augustinus episcopus, volans per montium culmina quasi aquila (et) ea quæ in montium radicibus fiunt non considerans, multa cælorum spatia terrarumque situs (et) aquarum circulum claro sermone denuntiat. ni enim in lignum fructuosum ascendere vult, paulatim ad superiora et majora poma carpere festinat, mos autem parvulis proximos relinquit. Nos autem, qui parvuli sumus infirmique ac minores, si inferiora congregare voluerimus, nobiscum bene agitur. » *Gregorius in Registro* (*Maur.* II, 1067): « Si delicioso, ipitis pabulo saginari, opuscula beati Augustini compatriotæ vestri legite et ad illius similaginis compactionem furfurem nostrum ne requiratis. » *Ex Decretis pontificum*: « Augustinus. Quem ne sinistra suspitionis rumor aspersit. » Post quem locum jam operis ipsius initium in codice his verbis indicatur: « Excerpta *Retractationum* Augustini. Incipit prologus Abælardi, » etc.

Cousiniumque in textu secuti sumus; quatuor præterea quæstiones, a 139 usque ad 143, quæ in codice prorsus deerant, e Cousinio adjecimus. Magis autem quo esset modo scribendum dubii hæsimus, quoties optimæ Patrum editiones, eæ maxime quæ Maurinorum monachorum insigni industriæ debentur, rectiorem scriptionem indicare viderentur, quam aut solus Monacensis textus aut præter illum Cousinianus quoque ostenderet; poterant quidem vitia his quoque irrepisse et medela egere; poterant autem commissa esse a librariis aut ante aut post Abælardum viventibus; cum autem non veterum Patrum, sed Abælardi textus restituendus esset, de lege quidem, secundum quam agendum esset, vix poterat ambigi, nimirum posterius hoc vitiorum genus, si fieri possit, emendandum, illud prius autem consulto retinendum esse; ubi vero de singulis discernendum erat, vix unquam erui poterat, utrum suspecta quædam lectio librariis antiquioribus, an paucis iis demum deberetur, per quos Abælardi textus ex ipsius autographo ad Monacensis codicis librarium usque traditus et translatus esset. Quid igitur agendum erat? Cum ad id, quod Abælardi intererat, dum dictum ejusdem scriptoris alicui quæstioni addit, plerumque nihil referat dissensus inter vitiosam hujus effati scriptionem, et eam quæ rectior visa est, vix unquam dubitari potest, ipsum Abælardum, si hanc rectiorem novisset, eam non improbatum, sed libenter in textum suum recepturum fuisse. Ut igitur boni interpretis est, non solum verba scriptoris singulatim respicere et per alia explicare, sed quibusvis aliis quoque adminiculis sententiam ejus cognoscere, in qua verbis exprimenda quoties auctor ipse sibi nonnunquam minus satisfecerit non ægre feret, ut hoc ab interprete verborum suorum intelligatur et distinguatur, ita ejus est, qui scriptoris aliorum dicta colligentis mentem assequi velit, adpersas forte his dictis maculas abstergere, licet dubium sit an scriptor ipse eas jam deprehenderit. Nos certe hoc non semper a nobis impetrare potuimus, ut quas rectiores censeremus lectiones in textum non reciperemus, quanquam neque in codice, neque apud Cousinium, sed in Patrum tantum editionibus eas inveneramus. Verum bene memores, non licere nobis antiqua cum recentioribus miscere, et ita Abælardi librum emendare velle, nunquam tamen ex Patrum editionibus contra auctoritatem codicum tam Monacensis quam Gallicorum in textum quidquam admisimus, quod non uncis, imo plerumque editionis, unde receptum esset, significatione insigniremus, et cui non scriptionem Monacensis codicis certe in margine apponeremus. Excusatiores erimus, quod orthographiam codicis, variam hic illic et nulli certæ legi accommodatam, ad litteram reddere operæ pretium non duximus, sed communem scribendi usum in commodum lectorum sequi maluimus; neque hoc ab iisdem improbatum iri speremus, quod quæ in codice prima tantum singulorum verborum littera indicata invenimus Scripturæ sacræ dicta, ex Vulgata ejus versione plenius transcripsimus, iisque capitibus versusque significationem fere adjecimus. Non prorsus quidem immutatum his omnibus reliquimus textum codicis Monacensis, neque nobis persuasimus, his ad ea, quæ sua manu Abælardus ipse scripserit, propius nos accessisse. Existimavimus autem usum libri ita plurimis commodiorem et acceptiorem fore, et hunc usum quamplurimorum lectorum adjuvare maluimus, quam laudem mereri, vel minutissima antiqui temporis vestigia nos conservasse vel restituisse. Concedimus omnino non ab omni quidem parte laudandum esse mentem et consilium, quibus ad scribendum hunc librum Abælardus permotus esse videatur, et inesse huic dissensum inveniendi et explicandi libidini nonnihil fortasse partium studii et voluptatis ex alieno incommodo; non diffitemur graves exstitisse causas iis quibus Catholica Ecclesia ejusque immota auctoritas cordi erant, cur eum librum « æternis tenebris potius quam luce dignum existimarent (9), » qui consensum eorum, quos testes veritatis sibi soli concedit hæc Ecclesia habet, non in levibus solum quæstionibus, sed et in summis quibusdam fidei articulis evanescere faciat, et dissensum horum testium sæpe quidem per fictam ejus speciem exaggeret et simulet, verum non raro ita quoque re vera demonstret, ut dubitandi de eo nulla materia relinquatur, et his omnibus ipsum hujus Ecclesiæ fundamentum concuti et everti videatur; non negamus denique, a sæculo duodecimo longe diversum esse nostrum, et quo salutari sive remedio sive toxico illius ævi theologi maxime sanandi erant, ut e veterno expergefati ab antiquorum placitorum languida repetitione ad suarum quoque virium usum primaque in studiis theologicis et criticis tirocinia converterentur, nostrates minus egere, quorum non pauci jam oppositum vitium incurrerint, ut pharmacum parce ægrotis profuturum ipsam quoque vivam aquam sitientibus animis satisfacturam, et novaculam criticorum, *μάχαιραν τοῦ πνεύματος* mundum superaturam habeant. Attamen scimus quoque, quovis tempore eosdem morbos, licet variam formam indutos rursus erumpere et semper impugnandos esse, quovis tempore ad stuporem et pigritiam, ad languorem in amando et quærendo vero, ad ignaviam et hebetudinem in testimonio animæ pie audiendo, ad sui admirationem et rectius sentientium contemptum proclivem esse turbam hominum, eoque gravius affligi et corrupti, si superveniunt, qui hæc vitia etiam virtutes esse et non corrigenda, sed fovenda esse deceptæ plebeculæ persuadeant; neque in scholis theologorum hodieque cessavisse hæc mala videmus, imo e rep. in Ecclesiam rediisse, jamque pari modo, ac sexto illo sæculo, quo imperator clausis philosophorum scholis monasteriisque solis relictis disciplinæ futurorum Ecclesiæ ministrorum optime se consulisse existimavit, novam apud nos quoque imminere barbariem, cum in dies augeantur qui dociles præbeant aures lenocinio profitentium, non per laborem et sudorem honestamque studiis theologicis et philosophicis dicatam diligentiam, sed per vociferandi libidinem et calumniandi audaciam ad sacrum munus instructiorem quemque fieri; abstinendum esse ab antiqua omnium virium in indagando vero contentione, quæ superbiam toties aluerit, a discendi et quamplurimos audiendi cupidine, qua nimium omnes perturbentur; iudulgendum inertiae, qua nemo superbire et tranquillitate animi privari possit. ne multa unico obsequio erga receptam ab imperium tenentibus formulam cum inquiringentium in eam despicientia hoc est extincto veri amore opus esse; hoc unico sacrificio pro cæteris omnibus virtutibus satisfieri earumque defectum expiari. Quæ mala latius quidem serpsunt et validius etiamnum crescunt, quam ut subito medelam ut pharmaci instar iis afferat liber, qui dum tempore omnibus subsidiis litterariis, quibus nos abundamus, pene destituto initia licet inculta ostendit fere incognitarum hucusque disciplinarum theologiarum, nimirum criticæ sacræ, historiæ dogmatum, theologiæ biblicæ, eisque superstruendæ dogmaticæ, nostratibus non solum hæc studia historica et diligentius hodie ad ea concessi apparatus usum gravius commendat, et ingeniose decerptam ex Patribus anthologiam ad ea offert, sed eo maxime consilio ab auctore compositus est, ut « lectores ad maximum inquirendæ veritatis exercitium provocaret, et acutiore auctore inquisitione redderet. » Q. D. h. v.

Dab. Marburgi, in bibl. acad., die 15 Aprilis anni 1851.

E. H.

(9) Ita in præfatione Martène et Durand *Thes. nov. Anecd.*, tom. V.

Fol. 1, a

Iste liber continet verationes sive
 Ermi in Tegisee & Cing tuncge
 Abaelardi philosophi de sic et non
 Decretum aut Gelasii ppe. & hinc
 Excerpta ex libris Retractionum
 sive Augustini pmissit ipse p sub Aba-
 elardi suo libro si p mod plogi
 Et habet clare in fine sui plogi
 que pmissit immediate hinc infra
 suo libro

Fol. 14, b

Explicit excerpta tractatum Augustini
 Incipit prologus abaelardi phi in Sic et Non.
 cum causa ubi multitudine si nullas scilicet dicta nola
 abnuce duna ut tunc aduer sa indeant ne remere
 rep

Fol. 18, b

Cum aut aliqua scriptura inuenit dicta tanto amplius lectione grece. namq
 renda ueritate allucunt. quanto magis scriptura ipse comit ad dicitur. ut
 placuit nobis huic opusculo per scriptura dicitur complaui inuenit uoluntate
 gara. dictu illud gelasii pape bea uentis uoluntate placere. quo
 uidelicet sciat nichil uol hidera positum in esse. Excerpta tractationum
 bea ad id ab inuenit Ex quo apparet nichil hinc ex his que ipse recta
 atando conuenerit positum est. Explicit prologus.
 Incipit collecta ab eodem tenent qd sic uident
 p qd nrelate hinc collectione inuenit ipse sic et non appellat

INCIPIT PROLOGUS PETRI ABÆLARDI⁹

IN SIC ET NON.

Cum in tanta verborum multitudine nonnulla etiam sanctorum dicta non solum ab invicem diversa, verum etiam invicem adversa videantur, non est temere de his judicandum, per quos mundus ipse judicandus est, sicut scriptum est : *Judicabunt sancti nationes* (Sap. III); et iterum : *Sedebitis et vos judicantes* (Luc. XXII); nec tanquam mendaces eos arguere aut tanquam erroneos contemnere præsumamus, quibus a Domino dictum est : *Qui vos audit, me audit; qui vos spernit, me spernit* (Luc. X). Ad nostram itaque recurrentes imbecillitatem nobis potius gratiam intelligendo deesse quam eis scribendo defuisse credamus, quibus ab ipsa dictum est Veritate : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* (Matth. X). Quid itaque mirum, si, absente nobis Spiritu ipso, per quem ea et scripta sunt et dicta (10) atque ipso quoque scriptoribus intimata, ipsorum nobis desit intelligentia, ad quam nos maxime pervenire impedit inusitatus locutionis modus ac plerumque earumdem vocum significatio diversa, cum modo in hac, modo in illa significatione vox eadem sit posita? Quippe quemadmodum in sensu suo, ita et in verbis suis unusquisque abundat. Et cum juxta Tullium in omnibus identitas mater sit satiæ, id est fastidium generet, oportet in eadem quoque re verba ipsa variare (11), nec omnia vulgaribus et communibus denudare verbis; quæ, ut ait beatus Augustinus, ob hoc leguntur, ne vilescant, et eo amplius sunt gratiora (12), quo sunt majore studio investigata et difficilius conquisita. Sæpe etiam, pro diversitate eorum quibus loquimur, verba commutari oportet; cum frequenter eveniat ut verborum propria significatio nonnullis sit incognita aut minus usitata. Quibus quidem si ad doctrinam, ut oportet, loqui volumus, magis eorum usus quam proprietas sermonis æmulandus est, sicut et ipse grammaticæ princeps et locutionum instructor Priscianus edocet. Quod etiam diligentissimus Ecclesiæ doctor beatus attendens Augustinus, cum in quarto *De doctrina Christiana* ecclesiasticum instrueret doctorem, omnia illum quæ intelligentiam præpediunt eorum quibus loquitur, præterire admonet, et tam ornatum quam proprietatem sermonis contemnere, si absque istis ad intelligentiam facilius poterit per-

venire, non curante (Opp. Aug. III, p. 1, pag. 73), inquit, illo, qui docet, quanta eloquentia doceat (13), sed quanta evidentia. Diligens appetitus aliquando negligit verba cultiora. Unde ait quidam, cum de tali genere locutionis ageret, esse in ea quamdam diligentem negligentiam. Item : In bonis doctoribus tanta docendi cura sit, ut verbum, quod, nisi obscurum sit vel ambiguum, Latinum esse non potest, vulgi autem more, sicut dicitur, ut ambiguitas obscuritasque vitetur, non sic dicatur, ut a doctis, sed potius ut ab indoctis dici solet. Si enim non pigrit dicere interpretes nostros de sanguinibus (14), quoniam senserunt ad rem pertinere, ut eo loco pluraliter enuntietur hoc nomen, quod in Latina lingua singulariter tantummodo dicitur; cur pietatis doctorem pigeat imperitis loquentem ossum potius quam os dicere, ne ista syllaba non ab eo quod sunt ossa, sed ab eo quod sunt ora intelligitur? Quid enim prodest locutionis integritas, quam non sequitur intellectus audientis, cum loquendi omnino nulla sit causa, si quod loquimur non intelligunt propter quos, ut intelligant, loquimur? Qui ergo docet, vitabit verba omnia, quæ non docent. Item : Insignis est indolis in verbis verum amare, non verba. Quid enim prodest clavis aurea, si aperire quod volumus non potest? aut quid obest lignea, si hoc potest, quando nihil quarimus nisi patere quod clausum est?

Quantum sit etiam temerarium de sensu et intelligentia alterius alterum judicare, quis non videat? cum soli Deo corda et cogitationes pateant, qui nos etiam ab hac præsumptione revocans ait : *Nolite judicare, et non judicabimini* (Luc. VI); Et Apostolus : *Nolite*, inquit, *ante tempus judicare, quoadusque veniat qui illuminabit abscondita tenebrarum et manifestabit consilia cordium* (I Cor. IV); ac si aperte dicat : Illi committite in talibus iudicium, qui solus omnia novit atque ipsarum quoque discretor est cogitationum, juxta quod et de occultis ejus mysteriis typice (15) super agno paschali scriptum est : *Si quid residuum fuerit, igni comburatur* (Exod. X), hoc est, si quid est divinatorum mysteriorum, quod intelligere non valeamus, spiritui, per quem scripta sunt, docenda potius reservamus, quam temere definiamus.

Illud quoque diligenter attendi convenit, ne, dum aliqua nobis ex dictis sanctorum objiciuntur, tan-

(9) Codex Monacensis : *Abælardi philosophi*, ommissa voce *Petri*.

(10) Cousin : *dictata*.

(11) Mon. : *narrare*.

(12) Mon. : *graviora*.

(13) Mon. : *deceat*.

(14) Ps. xv, 4 : *Non congregabo conventicula eorum de sanguinibus*.

(15) Cous. : *tropice*.

1 sint opposita vel a veritate aliena, falsa tituli A
 iptione vel scripturæ ipsius corruptione falla-

Pleraque enim apocrypha ex sanctorum no-
 us, ut auctoritatem haberent, intitulata sunt;
 nulla, in ipsis etiam divinatorum Testamento-
 scriptis, scriptorum vitio corrupta sunt. Unde
 sissimus scriptor et veracissimus interpres Hie-
 nus, ad Lætam de institutione filiæ scribens,
 ræmonuit (16) dicens (Maur. (IV), 569): *Ca-*
mnia apocrypha; et si quando ea non ad dog-
na veritatem, sed ad signorum reverentiam le-
voluerit, sciat non eorum esse quorum titulis
stantur, et grandis esse prudentiæ aurum in luto
re. Idem super LXXVII psalmum, de inscri-
ti tituli ejus, qui est hujusmodi, « intellectus
1, » ait sic (17): Scriptum est secundum Mat-
n: Cum locutus fuisset Dominus in parabolis B
non intelligerent, etc.; hæc, inquit, facta sunt,
impleretur quod scriptum est per Isaiam pro-
m: Aperiam in parabolis os meum. Evangelia
hodie ita habent. Hoc Isaias non loquitur, sed
h. Item ergo simpliciter dicamus quomodo
um est in Matthæo et Joanne, quod Dominus
sexta crucifixus sit, in Marco quidem hora
; error scriptorum fuit, et in Marco hora
scriptum fuit; sed multi pro episimo (18)
o putaverunt esse gamma, sicut ibi error fuit
torum, ut pro Asaph Isaiam scriberent. Sci-
enim quod plurima ecclesia de imperitis con-
ta fuit gentilibus. Cum ergo legerent in Evan-
C Ut impleretur quod scriptum est in Asaph
eta, ille qui primus scribebat Evangelium cœ-
icere: Quis est iste Asaph propheta? Non erat
in populo. Et quid fecit? ut errorem emen-
, fecit errorem. Dicamus aliquid simile in alio
secundum Matthæum (xxvii, 9): Retulit, inquit,
ita argenteos pretium appetiati, sicut scriptum
Jeremia propheta. In Jeremia hoc penitus in-
e non possumus, sed in Zacharia; videtis ergo
hic error fuit sicut ibi. Quid itaque mirum,
Evangelii quoque nonnulla per ignorantiam
torum corrupta fuerint, ita et in scriptis post-
m Patrum, qui longe minoris sunt auctoritatis,
unquam eveniat? Si itaque aliquid a veritate
um in scriptis sanctorum forte videatur, pium D
: humilitati congruum atque charitati debitum,
omnia credit, omnia sperat, omnia suffert, nec
vitia eorum quos amplectitur suspicatur, ut
um Scripturæ locum non fideliter interpreta-
aut corruptum esse credamus, aut nos eum
ntelligere profiteamur.

e illud minus attendendum esse arbitror,
 n talia sint ea quæ de scriptis sanctorum pro-
 tur, quæ vel ab ipsis alibi retractata sint et, co-
 postmodo veritate, correctæ, sicut in plerisque
 is egerit Augustinus; aut magis secundum alio-
 opinionem quam secundum propriam dixerint

) Cous. : præmunivit.

) Cous. : quæ est hujusmodi: intellectus

sententiam, sicut in plerisque Ecclesiastes dissonas
 diversorum inducit sententias, imo et tumultuator
 interpretatur, beato in quarto dialogorum atte-
 stante Gregorio; aut sub quæstione potius relique-
 runt ea inquirentes quam certa definitione termi-
 narent, sicut prædictus venerabilis doctor Augusti-
 nus in editione *Super Genesim ad litteram* se fecisse
 perhibet, ita de hoc opere in primo *Retractionum*
 suarum commemorans (Maur. I, 28), in quo opere,
 inquit, *plura quæsitæ quam inventa sunt, et eorum*
quæ inventa sunt, pauciora firmata, cætera vero ita
posita velut adhuc requirenda sint. Beato quoque at-
 testante Hieronymo, novimus morem catholicorum
 doctorum hunc fuisse, ut in commentariis suis non-
 nullas etiam hæreticorum pessimas opiniones suis
 B insererent sententiis, dum, perfectioni studentes,
 nulla antiquorum præteritis gauderent. Unde re-
 scribens ad beatum Augustinum, cum ab eo super
 expositionem cujusdam loci Epistolæ Pauli ad Ga-
 latas pulsaretur, ait (IV, 618): *Quæris cur dixerim*
in commentariis Epistolæ Pauli ad Galatas, Paulum
id in Petro non potuisse reprehendere quod ipse fe-
cerat. Et asseris simulationem apostolicam non
fuisse dispensatoriam, sed veram, et me non debere
docere mendacium. Respondeo debere prudentiam
tua præfatiunculæ commentariorum meorum me-
minisse, quod, imbecillitatem virium mearum sen-
tiens, Origenis commentarios sum secutus. Scripsit
enim ille vir in Epistolam Pauli ad Galatas volumina;
C prætermitto Didymum videntem meum et Apollina-
rem Laodicensem de ecclesia nuper egressum et Ale-
xandrum veterem hæreticum, qui et ipsi nonnullos
super hac re commentarios reliquerunt. Legi hæc
omnia, et in mentem meam plurima coacervans, ac-
cito notario, vel mea vel aliena dictavi. Item: Eru-
ditionis tuæ fuerat quærere, utrum ea quæ scripsi-
mus haberentur in Græcis; ut, si illi non dixissent,
tunc meam proprie sententiam condemnares, præ-
sertim cum libens in præfatiome confessus sim Orige-
nis commentarios me esse secutum, et vel mea vel
aliena dictasse, ut lectoris arbitrio derelinquerem,
utrum probanda essent an improbanda. Sic et bea-
tum Hilarium et nonnullos sanctos multa ex ipsius
Origenis vel aliorum errantium scriptis interse-
D ruisse sententiis non ambigimus, opinionem nobis
aliorum potius præsentantes quam sententiam pro-
ferentes; quod tamen non tam per ipsos nobis quam
per alios postmodo innotuit. Unde et prædictus do-
ctor Hieronymus ad Vigilantium presbyterum, cum
se excusaret, quod Origenis dicta nonnunquam vel
poneret vel transferret, Si hoc, inquit, crimen est,
arguatur confessor Hilarius, qui psalmorum inter-
pretationem et homelias in Job ex libris ejus transtu-
lit (IV, 276). Ubi quidem cum nonnulla reperire-
mus a veritate dissona vel aliorum sanctorum
scriptis contraria, Origeni potius quam Hilario sunt
imputanda, licet ipse hoc Hilarius non distinguat,
Asaph., ait: Sic, etc.

(18) Ita Cousin (ἰπισήμω). Mon. : episimo.

quale est illud statim, quod primum psalmum de capite [Christo] non esse intelligendum astruere nititur, sed generaliter de quolibet alio justo esse accipiendum. Quod et ipse Hieronymus in quadam expositione quorundam psalmorum, Origenem similiter prosecutus, posuit. Ipsum quoque fortasse Origenem, ipso attestante, non ambigendum est nonnulla magnis erroribus implicita juxta opinionem aliorum protulisse. Unde et Hieronymus ad Avitum scribendo presbyterum, multiplices colligens errores, quos Origenes in libris suis *peri arcan* posuit, de ipso ita locutus est Origenē: *Post tam nefandam disputationem, qua lectoris animum vulneravit, hæc, inquit, juxta nostram sententiam non sunt dogmata, sed quæ sita tantum atque projecta, ne penitus intacta viderentur* (IV, 763). Sic et ipse supra Hieronymus dixit sua vel aliena sæpe dictasse, ut lectoris arbitrio derelinqueret, utrum probanda essent an improbanda. Beatus quoque Augustinus, pleraque ex operibus suis retractando ac corrigendo, multa se ibi ex opinione magis aliorum quam ex propria posuisse sententia profitetur. Nonnulla etiam in Evangelio juxta opinionem hominum magis quam secundum veritatem rerum dici videntur; veluti cum Joseph pater Christi a matre quoque ipsius Domini juxta opinionem et morem vulgi appellatur, ita quidem dicente: *Ego et pater tuus dolentes quærebamus te* (Luc. 11). Et juxta quod aspectu percipitur, modo cælum stellatum dicimus, modo non; modo solem calidum, modo vero minime, vel modo lunam plus vel minus lucere, modo etiam penitus non lucere, cum tamen æqualiter hæc semper in perpetuum maneant, quæ non nobis æqualiter semper apparent. Et Apostolus, in plerisque dicta derogantium sibi secutus, aliter de se ipso quam sentiat esse, non veretur profiteri; quale est illud: *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo* (I Cor. 17, 10). Idem etiam Apostolus Melchisedech sine patre et matre et sine genealogia dicit, nec initium dierum aut finem habere; quia hoc scilicet nostram notitiam latet, quod Scriptura non docet, non quod ita rei veritas sese habeat. Samuel quoque in phantasmate apparuisse Pythonissæ dicitur, non tam secundum veritatem quam secundum rei similitudinem, quæ intuitibus falsam gignebat opinionem. Ut enim beatus meminit Augustinus, phantasma illud Samuel appellatum est, quia similitudinem Samuelis exhibebat, sicut et aliquis in somnis se Romam vidisse dicit, quia similitudinem ejus mente concepit.

Poeticæ quoque seu philosophiæ scripturæ pleraque ita juxta opinionem loquuntur, quasi in veritate consistant, quæ tamen a veritate penitus discrepare liquet. Unde est illud Ovidianum (*Art. am.* I, 350).

*Fertilior seges est alienis semper in agris.
Vicinumque pecus grandius uber habet.*

(19) Mon. : *etiam juxta quod.*

(20) Cous. : *discoarctationem.*

A Boethius quoque in quarto topicorum accidit substantiam duo prima rerum genera cum di ad opinionem potius quam ad veritatem as; Quod vero philosophi quoque pleraque juxta opinionem aliorum magis quam juxta suam probant sententiam, Tullius, lib. 11 *De officiis* his manifeste profitetur: *Justitia cum sine pietate satis habeat auctoritatis, prudentia sine pietate nihil valet ad faciendam fidem. Quo enim qui versutior et callidior, hoc invidiosior et suspectior detracta opinione probitatis. Quamobrem intelligentiæ justitia conjuncta quantum volet habebit a faciendam fidem virium. Justitia sine prudentia ne quis sit admiratus, cur, quod inter omnes philosophos constet a meque ipso disputatum sæpe si unam habet omnes habere virtutes, nunc ita i gam, quasi possit quisquam, cum non idem pr sit, justus esse: alia est illa cum veritas ipsa tur in disputatione, alia cum ad omnes accommo oratio. Quamobrem, ut vulgus, ita nos loquimur: alios fortes, alios bonos viros, alios prudentes dicamus; popularibus enim verbis est agendum usitatis cum loquimur.* Quotidiani denique serius est juxta judicium corporalium sensuum raque dici aliter, quam in re consistat. Cum nullus in toto mundo vacuus omnino sit locus non vel aere vel aliquo corpore repleatur, va tamen prorsus arcam esse dicimus, in qua esse visu percipimus. Qui res juxta (19) oculi aspectus judicat, modo cælum stellatum dicit, non, et modo solem calidum, modo vero mihi vel modo lunam plus vel minus lucere, modo penitus non lucere, cum tamen æqualiter hæc per in re permaneant, quæ non nobis æquæ semper apparent. Quid itaque mirum, si a sa quoque Patribus nonnulla ex opinione magis t ex veritate nonnunquam prolata sint aut t scripta? Diligenter et illud discutiendum est, de eodem diversa dicuntur, quid ad præcepti ctationem (20), quid ad indulgentiæ remissionem ad perfectionis exhortationem intendatur, u cundum intentionum diversitatem adversitatis ramus remedium; si vero præceptio est, utrum neralis an particularis, id est an ad omnes con niter an ad aliquos specialiter directa. Distingui quoque tempora sunt et dispensationum ca quia sæpe quod uno tempore est concessum, tempore (21) reperitur prohibitum; et quod a gorem sæpius præcipitur, ex dispensatione nunquam temperatur. Hæc autem in institutibus ecclesiasticorum decretorum vel canonum stingui maxime necesse est. Facilis autem rumque controversiarum solutio reperitur, s dem verba in diversis significationibus a div auctoribus posita defendere poterimus.

His omnibus prædictis modis solvere contru

(21) Cous. om. *tempore*

n scriptis sanctorum diligens lector attendat. Quod si forte adeo manifesta sit controversia, nulla possit absolvi ratione, conferendæ sunt veritates, et quæ potioris est testimonii et confirmationis, potissimum retinenda. Unde est Isidori ad Massionem episcopum : *In fine epistolæ hoc adducendum putavi, ut quoties in gestis conciliorum discors sententia invenitur, illius teneatur magis sententia, cujus antiquior et potior exstat auctoritas.* Constat vero et prophetas quandoque prophetiæ gratia caruisse, et nulla ex usu prophetandi, cum se spiritum præ hæbere crederent, per spiritum suum falsari ; et hoc eis ad humilitatis custodiam periculum esse, ut sic videlicet verius cognoscerent, et per spiritum Dei, et quales per suum existens et se eum qui mentiri vel falli nescit ex dono re, cum haberent. Qui etiam, cum habetur (22) non omnia uni confert dona, ita nec de omnimentem ejus quem replet, illuminat, sed modo modo illud revelat, et cum unum aperit, alte occultat. Quod quidem beatus Gregorius in a super Ezechielem homilia, manifestis deest exemplis, ipsum etiam apostolorum principum, qui tot divinæ gratiæ donis et miraculis coronati, post (23) illam quoque specialem a Domino missam sancti Spiritus effusionem, qui ejus dilulos omnem docet (24) veritatem, lapsum in rem de circumcisionis adhuc et quorundam jurorum rituum observantia, cum a coapostolo Paulo graviter atque salubriter publice correisset, a perniciose simulatione desistere non vit. Quid itaque mirum, cum ipsos etiam proas et apostolos ab errore non penitus fuisse det alienos, si in tam multiplici sanctorum Patrum scriptura nonnulla propter supra positam am erronee prolata atque scripta videantur ? nec tanquam mendacii reos argui sanctos cont, si nonnulla quandoque aliter quam se reias habeat, arbitantes, non per duplicitatem, per ignorantiam dicant ; nec præsumptioni vel ato imputandum est, quidquid ex charitate ad nam ædificationem dicitur, cum apud Dominum ia discuti juxta intentionem constet, sicut scrio est : *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corruptum lucidum erit (Matth., vi).* Unde et illud eati Augustini de ecclesiastica disciplina tratis : *Habe, inquit, charitatem, et fac quod vis.* super Epistolam Joannis : *Qui non habet charitatem, non est ex Deo ; quidquid vis, habe ; hoc nisi habeas, nihil tibi prodest ; alia si non habet, hoc habe, et implesti legem.* Item : *Semel ergo præceptum tibi præcipitur : dilige, et quod vis.* Item, *De doctrina Christiana*, libro primo (Maur. p. 1, p. 17) : *Quisquis, inquit, divinas Scripturas quamlibet earum partem intellexisse sibi videtur, et eo intellectu non ædificet istam geminam cha-*

2) Cous. : *haberent.*

3) Cous. : *præter.*

ritatem Dei et proximi, nondum intellexit. Quisquis vero talem inde sententiam dixerit, ut huic ædificandæ charitati sit utilis, nec tamen hoc dixerit, quod ille quem legit eo loco sensisse probatur, non perniciose fallitur, nec omnino mentitur. Inest quippe in mentiente voluntas falsa dicendi. Item contra mendacium (IV, 461) : *Mendacium est falsa significatio vocis cum voluntate fallendi.* Idem in Enchiridio (VI, 202), cap. 23 : *Nemo sane mentiens judicandus est, qui dicit falsum, quod putat verum ; quoniam, quantum in ipso est, non fallit ipse, sed fallitur. Non itaque mendacii, sed aliquando temeritatis arguendus est qui falsa incautius credita pro veris habet. Potius e contrario ille mentitur, qui dixit verum, quod putat falsum, quantum enim ad animum ejus attinet, quia non quod sentit, hoc dicit ; non verum dicit, quamvis verum inveniatur esse quod dicit, nec ullo modo liber est a mendacio qui ore nesciens verum loquitur, sciens autem voluntate mentitur.* Item : *Omnis qui mentitur, contra id quod animo sentit loquitur voluntate fallendi.* Idem super Evangelia, lib. I (VI, 461) : *Jacob autem quod matre fecit auctore, ut patrem fallere videretur, si diligenter attendatur, non est mendacium, sed mysterium.* Verax enim significatio nullo modo mendacium recte potest dici. Mendacium quippe hoc loco spiritualis doctor non nisi peccatum accipit, quod magis juxta intentionem loquentis quam secundum qualitatem locutionis. Dominus, qui cordis et renum probator est, pensat, non tam ea quæ fiunt quam quo animo fiunt attendens. A quo quidem immunis est, quisquis prout existimat sincere ac non fraudulenter neque per duplicitatem loquitur, juxta quod sequitur et scriptum est : *Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter (Prov. x).* Alioquin et apostolus Paulus mendacii arguendus esset, qui existimationem suam magis quam veritatem rei secutus, scribens ad Romanos (xv, 28), ait : *Hoc igitur cum consummavero, et assignavero eis fructum hunc, proficiscar per vos in Hispaniam.* Aliud itaque est mentiri, aliud itaque est errare loquentem, et a veritate in verbis per errorem, non per malitiam, recedere. Quod si forte etiam sanctis ipsis, ut diximus, accidere Deus permittat, in his quidem, qui nullum fidei detrimentum habent, nec id etiam illis infructuose accidit, quibus omnia cooperantur in bonum ; hoc et ipsi ecclesiastici doctores diligenter attendentes et nonnulla in suis operibus corrigenda esse credentes, posteris suis emendandi vel non sequendi licentiam concesserunt, si qua illis retractare et corrigere non liquit. Unde et supra nominatus doctor Augustinus *Retractationum* libro : *Scriptum est, inquit, ex multiloquio non effugies peccatum (Prov. x, 19).* Item Apostolus Jacobus (I, 19) : *Sit, inquit, omnis homo velox ad audiendum, tardus ad loquendum.* Item : *In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir (Jac.*

(24) Cous. : *doceret.*

III, 2). *Ego mihi hanc perfectionem nec nunc arrego, cum sim senex; quanto minus cum juvenis cœpi scribere? Idem in prologo lib. III De Trinitate: Noli meis litteris quasi Scripturis canonicis inservire; sed in illis, quod non credebas, cum inveneris, constanter crede. In istis autem, quod certum non habebas, nisi certum intellexeris, noli firmiter retinere.* Idem ad Vincentium Victorem, libro II, (Maur. l. 2): *Negare non possum nec debeo, sicut in ipsis moribus, ita multa esse in tam multis opusculis meis, quæ possunt justo iudicio et nulla temeritate culpari.* Item, in epistola ad Vincentium Victorem: *Noli, frater, contra divina tam clara testimonia colligere velle calumnias ex episcoporum scriptis, sive nostrorum, sive Hilarii, sive Cypriani et Agrippini; quia hoc genus litterarum ab auctoritate canonis distinguendum est. Non enim sic leguntur, tanquam ita ex eis testimonium proferatur, ut contra sentire non liceat, sicubi forte aliter sapuerint quam veritas postulat.* Idem ad Fortunatianum: *Neque quorumlibet disputationes, quamvis catholicorum et Iudaeorum hominum velut Scripturas canonicas habere debemus, ut nobis non liceat, salva honorificentia, quæ illis debetur hominibus, aliquid in eorum scriptis improbare atque respicere, si forte invenerimus, quod aliter senserunt quam veritas habet. Talis ego sum in scriptis aliorum, quales volo esse lectores meos in meis.* Idem contra Faustum, lib. I, cap. 11 (VIII, 222): *Paulum aliquando errasse et proficiendo mutasse sententiam, absit ut dicamus! De his enim libris dici potest aliquid eos habere non consonum, qui non præcipiendi auctoritate, sed proficiendi exercitatione scribuntur a nobis.* Item: *Nos eorum sumus quibus idem dicit Apostolus: Et si quid aliter sapitis, id quoque vobis (25) Deus revelabit.* Quod genus litterarum non cum credendi necessitate, sed cum iudicandi libertate legendum est.

Cui tamen ne intercluderetur locus, et adimeretur posteris ad quæstiones difficiles tractandas atque versandas linguæ et styli saluberrimus labor, distincta est a posteriorum libris excellentia canonicæ auctoritatis Veteris et Novi Testamenti. Ibi si quid veluti absurdum moverit, non licet dicere: Auctor hujus libri non tenuit veritatem; sed aut codex mendosus est, aut interpret erravit, aut tu non intelligis (26). In opusculis autem posteriorum quæ libris innumerabilibus continentur, si qua forte propterea putantur a vero dissentire, quia non ut dicta sunt intelliguntur, tamen liberum habet ibi lector auditorve iudicium, quod vel approbet quod placuerit, vel improbet quod offenderit, et ideo cuncta hujusmodi, nisi vel certa ratione vel illa canonica auctoritate defendatur, ut demonstratur sive omnino ita esse sive fieri potuisse, quod vel ibi disputatum est vel narratum est; si cui displicuerit, aut credere noluerit, non reprehenditur. Scripturas itaque canonicas Veteris et Novi Testamenti

(25) Cous. : nobis (Philip. III, 15).

(26) Mon. hoc loco interposuit: Hieron. in

A dicit instrumenta, in quibus a veritate aliquid dissentire hæreticum est profiteri. De quibus quidem Scripturis idem in epistola quarta ad Hieronymum ita meminit: *In expositione quoque Epistolæ Pauli apostoli ad Galatas invenimus quoddam quod nos multum mordet. Si enim ad Scripturas sanctas admessa fuerint vel officiosa mendacia, quid in eis remanebit auctoritatis? quæ tandem de Scripturis illis sententia proferetur? cujus pondere contentiosa falsitatis obteretur improbitas?* Idem ad eundem de eisdem Scripturis: *Mihi videtur exitiosissime credi aliquid in sacris libris esse mendacium, id est eos homines, per quos nobis illa Scriptura ministrata est atque adscripta, aliquid in suis libris fuisse mentitos.* Admisso enim semel in tantum auctoritatis fastigium officioso mendacio aliquo, nulla illarum librorum particula remanebit, quæ non, ut cuique videbitur, vel ad mores difficilis vel ad fidem incredibilis, eadem perniciosissima ad mentis auctoris consilium officiumque referatur. Beatus quoque Hieronymus, cum inter ecclesiasticos doctores quosdam cæteris anteferebat, ita nobis legendos esse consuluit, ut eos magis dijudicemus quam sequamur. Unde est illud ejus consilium ad Lætam de institutione filiæ: *Cypriani, inquit, opuscula semper in manu teneat; Athanasii opuscula et Hilarii librum inoffenso currat pede; illorum tractatibus, illorum ingenii delectetur, in quorum libris pietas (27) fidei non vacillat; cæteros sic legat ut magis dijudicet quam sequatur.* Idem in psalmo LXXXI, quasi auctoritatem his omnibus penitus auferens, ait: *Domini narrabit in scriptura populorum et principum horum qui fuerunt in ea. Non dixit, qui sunt in ea, sed qui fuerunt. Populorum non sufficit, sed etiam principum dicit; et quorum principum? Qui fuerunt. Videte ergo quomodo Scriptura sancta sacramentis plena est. Legimus Apostolum dicentem: An experimentum ejus quæritis qui in me loquitur Christus? (II Cor. III.) Quod Paulus loquitur, Christus loquitur (qui enim vos recipit me recipit [Luc. IX]) in scripturis principum, in scriptura populorum, quæ est scripta populis omnibus. Videte quid dicat: qui fuerunt, non qui sunt, ut, exceptis apostolis, quodcumque aliud postea dicatur, abscindatur, non habeat postea auctoritatem. Quamvis ergo sanctus sit aliquis post apostolos, quamvis disertus sit, non habeat auctoritatem.* Hieronymus ad Vigilantium: *Quisquis multorum tractatorum opuscula legit, debet esse sicut probatus nummularius, ut si quis nummus adulterinus est et figuram Cæsaris non habet nec signatus moneta publica, reprobetur; qui autem Christi faciem claro præfert lumine, in cordis marsupio recondatur.* Non enim præjudicata doctoris opinio, sed doctrinæ ratio ponderanda est, sicut scriptum est: *Omnia probate; quod bonum est tenete (II Thess. V).* Hoc tamen de commentatoribus dictum est, non de canonicis Scripturis, quibus indubitata fidem conven-

psalmo LXXXVI.

(27) Cousin : quorum pietas, om. in et libris:

nit adhibere. Idem ad Paulinum de sanctis doctoribus, in ea: *Bonus homo de bono cordis thesauro (Matth. xii): Taceo de cæteris vel defunctis vel adhuc viventibus, super quibus in utramque partem post nos iudicabunt alii.*

His autem prælibatis, placet, ut instituimus, diversa sanctorum Patrum dicta colligere, quando nostræ occurrerint memoriæ aliqua (28) ex dissonantia, quam habere videntur, quæstionem contrahentia, quæ teneros lectores ad maximum inquirendæ veritatis exercitium provocent et acutiores ex inquisitione reddant. Hæc quippe prima sapientiæ clavis definitur, assidua scilicet seu frequens interrogatio; ad quam quidem toto desiderio arripiendam philosophus ille omnium perspicacissimus Aristoteles in prædicamento ad aliquid studiosos adhortatur, dicens: *Fortasse autem difficile est de hujusmodi rebus confidenter declarare, nisi pertractatæ sint sæpe. Dubitare autem de singulis non erit inutile.* Dubitando enim ad inquisitionem venimus; inquirendo veritatem percipimus; juxta quod et Veritas ipsa: *Quærite, inquit, et invenietis, pulsate et aperietur vobis (Matth. vii).* Quæ nos etiam proprio exemplo moraliter instruens, circa duodecimum ætatis suæ annum sedens et interrogans in medio doctorum inveniri voluit, potius discipuli nobis formam per interrogationem exhibens, quam magistri per prædicationem, cum sit tamen in ipsa Dei plena ac perfecta sapientia. Cum autem aliqua Scripturarum inducuntur dicta, tanto amplius lectorum excitant et ad inquirendam veritatem alliciunt, quanto magis Scripturæ ipsius commendatur auctoritas. Unde placuit nobis huic operi nostro, quod ex sanctorum dictis compilavimus in unum volumen congregatis, decretum illud Gelasii papæ de authenticis libris præscribere, quo videlicet sciatur nihil nos hic ex apocryphis induxisse. Excerpta etiam Retractationum beati Augustini adjunximus, ex quibus appareat nihil hic ex his, quæ ipse retractando correxit, positum esse.

Explicit prologus.

Incipiunt sententiæ collectæ ab eodem, quæ contrariæ videntur. Pro qua contrarietate hanc collectionem sententiarum ipse *Sic et Non* appellavit (29).

I (30)

Quod fides humanis rationibus sit astruenda, et contra.

Gregorius in homilia XXVI: Sciendum nobis est quod divina operatio, si ratione comprehenditur, non est admirabilis; nec fides habet meritum, cui

(28) Cous.: aliquam.

(29) Cous.: *Incipiunt sententiæ ex divinis Scripturis collectæ, quæ contrariæ videntur. Pro qua quidem contrarietate hæc compilatio sententiarum Sic et Non appellatur.*

(30) Numerorum signa quæstionibus ascripsimus; in codice desunt.

(31) Hic locus omnino deest apud Cous.

(32) Cous.: sed.

(33) Cous.: *Dulcedinum.*

A humana ratio præbet experimentum. *Idem Theodorico et Theodiberto regi Francorum (31):* In sacerdotibus fides eligenda est cum vita si vita deest, fides. *Idem in homilia V:* Ad unius jussionis vocem Petrus et Andreas, relictis retibus, secuti sunt Redemptorem. Nulla vero hunc facere miracula viderant: nihil ab eo de præmio æternæ retributionis audierant; et tamen (32) ad unum Domini præceptum hoc quod possidere videbantur obliti sunt. *Idem in Moralibus, lib. xx:* Mel invenisti, comede quod sufficit tibi, ne forte satiatus evomas illud. *Dulcedinum (33)* quippe spiritualis intelligentiæ qui ultra quam capit comedere appetit, etiam quod comederat evomit; quia, dum summa intelligere ultra vires quæris, etiam quod bene intellexerat amittit. Hinc rursus dicit: Sicut qui mel multum comedit, non est ei bonum; sic qui scrutator est majestatis opprimetur a gloria. Gloria quippe invisibilis conditoris (34), quæ moderate inquisita nos erigit, ultra vires perscrutata premit. *Ex libro primo Augustini contra Faustum (VIII, 225):* Faustus: Sed tamen et hoc enervis est fidei confessio in Christo, sine teste et argumento non credere. Nempe ipsi vos dicere soletis, idcirco nihil esse curiosius exquirendum, quia simplex sit et absoluta Christiana credulitas, quomodo ergo nunc fidei simplicitatem destruitis, iudicii eam ac testibus fulciendo? *Ex Vita sancti Sylvestri,* ubi ei cum Judæis disputanti Roasi (35) rabi dixit: Rationi humanæ non est committenda fides, quæ Deum hunc suadeat credi, quem tu unum Deum (36), Patrem et Filium et Spiritum sanctum confiteris. *Augustinus, De fide symboli ad Laurentium papam:* Propheta dicit: *Nisi credideritis, non intelligetis (Isa. vii);* item quomodo sane Deus Pater genuerit Filium, nolo discutias, nec te curiosius inferas in profundum hujus arcanum 37, ne forte, cum inaccessæ (38) lucis fulgorem pertinacius perscrutaris, exiguum ipsum, quod mortalibus divino munere (39) concessum est, perdas aspectum. *Idem. De baptismo parvulorum:* Ubi de re obscurissima disputatur, non adjuvantibus divinarum Scripturarum certis clarisque documentis, cohibere se debet humana præsumptio, nihil faciens in alteram partem declinando: *Idem, in libro De moribus Ecclesiæ contra Manichæos, cap. 2:* Naturæ quidem ordo ita se habet, ut cum aliquid dicimus rationem præcedat auctoritas; nam infirma videri ratio potest, quæ (40) cum reddita fuerit, auctoritatem postea, per quam firmetur, assumit. *Idem:* Innumerabiles sunt in sacra Scriptura (41) quæstiones, quæ non finiendæ sunt ante finem, ne finiatur vita sine fide; sed, plane

(34) Cous.: *quippe invisibilis conditoris majestas, quia, etc.*

(35) Mon.: Joasi.

(36) Cous.: *vivum dominum.*

(37) Cous.: *profundum hoc aquarum.*

(38) Cons.: *in accessu.*

(39) Cous.: *numine.*

(40) Cous.: *quia.*

(41) Mon.: *Scriptura sacra.*

retenta jam fide, ad exercitandam delectationem A fidelium mentium studiose requirendæ sunt quæstiones, et quod in eis eluxerit sine superbia communicandum, et quod latuerit sine salutis dispendio tolerandum. *Idem, in psalmo xxxix*: Nonne superbus inveniris, cum dicis: Primo videam, et sic credam? *Item*: Facilius in negotiis fidei testimoniis creditur, quam ratio investigetur (42). *Idem super Joannem, homil. xxvii*: *Mea doctrina non est mea, sed ejus qui me misit* (Joan. vii) (43). Audiatur consilium qui dicit: Nondum intellexi. Vidit ita Christus hoc profundum non omnes intellecturos, et in consequenti dedit consilium. Intelligere vis, crede; Deus enim per prophetam dicit: *Nisi credideritis, non intelligetis* (Isa. vii). Ad hoc pertinet, quod etiam secutus adjunxit: *Si quis voluerit voluntatem B ejus facere, cognoscet de doctrina utrum ex Deo sit, an ego a me ipso loquor* (Joan. vii). Si non intellexisti, inquam, crede; intellectus enim merces est fidei. Noli ergo quærere intelligere, ut credas, sed crede, ut intelligas, quoniam, *nisi credideritis, non intelligetis*. Quid est: *Cognoscet de doctrina*? hoc est intelliget. Quid est: *Si quis voluerit voluntatem ejus facere*? hoc est credere. Quis nesciat hoc esse facere voluntatem Dei, operari opus ejus? Ipse autem alio loco ait: hoc est opus Dei, ut credatis in eum quem ille misit. *Idem, homil. xxxvii*: Nos ergo, fide præeunte, quæ sanat oculum cordis, quod intelligimus, sine obscuritate capiamus; quod non intelleximus, sine dubitatione credimus. *Idem libr. viii De Trinitate* (44): Priusquam intelligamus, credere debemus, vigilandumque (45) nobis est, ne ficta sit fides nostra. Si autem falsum de illa credimus, inanis erit spes et non casta charitas. *Ambrosius*: Si ratione vincor, fide (46) abnuo. *Hieronymus super Jerem., lib. iv*: Quid sibi in loco hoc voluerit editio vulgata, possem dicere et sensum aliquem reperire nisi de verbis Dei humano sensu argumentari esset sacrilegium. *Gregorius Dominico episcopo*: Quanquam ergo hoc se ita habeat et desideremus omnes hæreticos a catholicis sacerdotibus vigore semper rationeque compesci. *Idem, in Pastoralis, cap. 30*: Aliter admonendi sunt sapientes hujus sæculi, atque aliter hebetes: illos plerumque rationis argumenta, istos nonnunquam melius exempla convertunt. Illis nimirum prodest ut in suis allegationibus victi permaneant; istis vero aliquando sufficit, ut laudabilia aliorum (47) facta cognoscant. *Idem, Moralium lib. xix*: A veritate avertentes auditum (48) ad fabulas convertunt; scripta Dei ubique reperta opponuntur oculis, sed hæc cognoscere homines dedignantur; pene nullus quærit scire quod credidit. *Idem Bonifacio*: Si ita, ut audieram, magnitudo vestra intentione sollicita de animæ suæ vita cogitaret, nequaquam mihi de fide sua per epistolam, sed per semetipsam posceret respondere, ut et vos de nostra ratione, et nos de vestra credulitate gauderemus. Nam nos, licet omnibus causis, in his tamen præcipue quæ Dei sunt ratione magis stringere homines quam potestate festinamus. *Nicolaus pava ad consulta* (49) *Bulgarorum, cap. 12*: De his qui christianitatis bonum suscipere renuunt, nihil aliud scribere possumus, nisi ad fidem rectam monitis exhortationibus et ratione eos potius quam vi convincatis. *Isidorus, Sententiarum lib. ii, cap. 2*: Fides nequaquam vi extorquetur, sed ratione atque exemplis suadetur; quibus autem exigitur violenter, perseverare in eis non potest; exemplo, ut ait quidam, novellæ arboris, cuius si quis cacumen violenter depresserit (50), de novo cum laxatur, in id quod fuerat confestim revertitur. *Hilarius. De Trinitate, in lib. 12*: Oportet eos, qui Christum prædicant mundo, irreligiosis mundi imperfectisque doctrinis per scientiam sapientis omnipotentis contraire, juxta dictum Apostoli: *Nostra enim arma non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, rationes destruunt et omnem altitudinem elevatam adversus cognitionem Dei* (II Cor. x, 4). Fidem non nudam apostolis (51) atque inopem rationis reliquit; hæc quamvis potentissima ad salutem sit, tamen, nisi per doctrinam instruat, habebit quidem inter adversa tutum diffugiendi recessum, non etiam retinebit constantem obnitendi securitatem, eritque, ut infirmioribus sunt post fugam castra, non etiam, ut castra habentibus, adest interrita fortitudo. Contundendæ ergo sunt insolentes adversus Deum disputationes, et destruenda rationum fallacium munimenta, et elevata ad impietatem ingenia contenda, nec carnalibus armis, sed spiritualibus, nec terrena doctrina, sed cœlesti sapientia, ut quantum rerum divinarum humanarumque discretio est, tanta ultra terrena studia ratio cœlestis excedat. *Hieronymus in Epistola ad Galatas, lib. i*, laudans sanctam Marcellam: Scio equidem ardorem ejus, scio fidem, quam flammam habeat in pectore, superare sexum, oblivisci homines, et divinorum voluminum tympano concrepante rubrum hujus sæculi pelagus transfretare. Certe, cum Romæ essem, nunquam me tam festina vidit, ut non de Scripturis aliquid interrogaret; nec vero, more Pythagorico quidquid responderem, rectum putabat, nec sine ratione præjudicata apud eam valebat auctoritas, sed examinabat omnia, et sagaci mente universa pensabat, ut me sentirem non tam discipulam habere quam judicem. *Augustinus, ad Valerium comitem*, judicans de nuptiis et concupiscentia: Quod licet fide robustissima irriseris bonum est tamen,

(42) Hic locus deest apud Cous.

(43) *Mea — misit* deest apud Cous.

(44) Cous. : civitate. Cf. Maur. VIII, 870.

(45) Cous. *vigilandum quod*.(46) Cous. *Idem*.

(47) Cous. : eorum.

(48) Cous. : *judicium*.(49) Cous. : *concilia*.(50) Mon. : *impresserit*.(51) Cous. : *apostolus*.

eris etiam defendendo adjuvare quod credi- A
Et apostolus enim Petrus paratos nos esse
ad satisfactionem omni poscenti nos ra-
de fide et spe nostra. Et apostolus Pau-
sermo, inquit, *vester sit in gratia sale con-*
ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique
dere (Col. iv, 6). Idem in tractatu *De miseri-*
Petite orando, quærite disputando, pulsate
lo. Idem in secundo De doctrina Christiana
. 1, p. 38) : Restant ea quæ non ad corporis
n, sed ad rationem pertinent, ubi disciplina
: disputationis et numeri. Sed disputationis
ina ad omnia genera quæstionum, quæ in
s libris (52) sunt, penetranda plurimum va-
antum ibi cavenda est libido rixandi, et pue-
quædam ostentatio decipiendi adversarium. B
enim multa, quæ appellantur sophismata, con-
clusiones rationum, et plerumque ita ve-
itantes, ut non solum tardos, sed ingeniosos
minus attentos decipiant. Quod genus captio-
conclusionum Scriptura, quantum existimo,
atur illo loco ubi dictum est (Eccli. xxxvii, 23) :
sophistice loquitur, odibilis est. Beda in I Epi-
postoli Petri (53) : Dominum autem Christum
teate in cordibus vestris, parati semper ad sa-
ionem omni possenti rationem de ea quæ in vo-
spe, ut in eo quod detrahunt de vobis confun-
, qui calumniantur vestram bonam in Christo
sationem (54) : duobus modis de spe et fide
. rationem poscentibus reddere debemus, ut
as spei ac fidei nostræ causas omnibus intime-
sive fideliter sive infideliter quærentibus, et
fidei ac spei nostræ professionem illibatam
r teneamus etiam inter pressuras adversan-

II.

od fides sit de non apparentibus tantum (55),
et contra.

porius, homil. VII, lib. II in Evangelio :
vidisti me, credidisti : Cum Apostolus dicat :
nim fides sperandarum substantia rerum,
ventum non apparentium (Hebr. xi, 1), pro-
liquet quia fides illarum rerum argumen-
st quæ apparere non possunt. Quæ enim sunt
entia, fidem non habent, sed agnitionem ; sed D
vidit, aliud credidit. A mortali quippe homine
itas videri non potuit ; hominem igitur vidit,
ninum confessus est dicens : Dominus meus
is meus. Idem, Dialogorum lib. iv, cap. 8 :
Paulus dicat : Est enim fides sperandarum sub-
stantiarum rerum, argumentum non apparentium, hoc
iter dicitur credi, quod non valet videri ; nam
jam non potest quod videri potest. Haimo in
la Pauli ad Romanos : Fides igitur est, qua

veraciter credimus id quod nequaquam videre va-
lemus. Sin autem quod credimus jam videmus,
fides non est habenda, sed cognitio, *Augustinus* de
verbis Domini et quibusdam sententiis Pauli apo-
stoli, *sermone LXXX* : Justus ex fide vivit, quia
credit quod non vidit ; filii Dei sumus, et nondum
apparuit quid erimus ; quia nondum apparuit, ideo
fides. Modo ergo fides, antequam appareat quod eri-
mus ; scimus quidem : cum apparuerit, similes ei
erimus. Quare ? quia videbimus eum sicut est.
Apostolus dicit nos habere (56) Christum per fidem
in cordibus nostris, modo per fidem, tunc per spe-
ciem ; modo per fidem, quandiu in via (57), quan-
diu in peregrinatione ; quandiu enim *sumus in cor-*
pore, peregrinamur a Domino ; per fidem enim am-
bulamus, non per speciem (II Cor. v, 6, 7). Quid
erit species ? audi : ut sit Deus omnia in omnibus.
Quidquid hic quærebas, quidquid hic pro magno
habebas, ipse tibi erit. Cum venerimus, tenebimus ;
et jam visio erit, non fides ; et jam res erit, non
species (58) amabimus videndo et tenendo. Ergo
charitas perfecta erit, sicut ait Apostolus : *Fides,*
spes, charitas, tria hæc ; major autem horum chari-
tas (I Cor. xiii, 13). Securi, illo adjuvante, perse-
verantes in eo dicamus : *Quis nos separabit a cha-*
ritate Christi ? tribulatio ? an angustia ? an gladius ?
etc. (Rom. viii, 55). Idem libro II *De baptismo*
parvulorum [X, 63] : Quid enim magnum erat, vi-
vendo non mori eos qui crederent, credere se non
morituros ? quanto est majus ita credere, ut se
speret moriturus sine fine victurum ? Denique hoc
quibusdam in fine largietur, ut mortem istam re-
pentina commutatione non sentiant, sed simul cum
resurgentibus rapiantur obviam Christo et sic sem-
per cum Domino vivant. Et recte illis, quia non
erunt jam posteri, qui propter hoc credant, non
sperando quod non vident, sed amando quod vi-
dent ; quæ nec fides omnino dicenda est, quando-
quidem fides ita definita est : fides est sperandarum
substantia rerum, argumentum non apparentium.
Idem super Joannem, *homil. : Et nunc dico vobis,*
priusquam fiat, ut, cum factum fuerit, credatis
(Joan. xiv, 29). Quid est hoc, cum magis credere
homo habeat (59), antequam fiat id quod creden-
dum est ? hæc est enim laus fidei, si quod (60) cre-
ditur non videtur ; nam quid magnum est, si id
creditur quod videtur ? secundum illam Domini
sententiam, quando discipulum arguit dicens : Quia
vidisti, credidisti : beati qui non viderunt et credide-
runt (Joan. xx, 29). Nam ipsa fides ita est definita :
est autem fides sperandarum substantia rerum quæ
non videntur. Quapropter quid sibi vult, ut, cum
factum fuerit, credatis ? nam et ille cui dictum est :
Quia vidisti, credidisti, non hoc credidit quod vidit ;

) Mon. : litteris.

) Cous. : Pauli (I Petr. iii, 15).

) Hæc verba usque ad conversationem desunt
Cous.

) Cous. : tamen.

(56) Cous. : dicit habitare.

(57) Cous. : vita.

(58) Cous. : spes.

(59) Cous. : credere habeo.

(60) Cous. : siquidem.

cernebat carnem et credebat Deum in carne latentem. Sed etsi dicuntur credi quæ videntur, sicut dicit unusquisque oculis suis se credidisse, non tamen ipsa est quæ in nobis ædificatur fides; sed ex rebus, quæ videntur, agitur in nobis, ut ea credantur quæ non videntur. *Idem*: Credituri non fide nova, sed aucta, aut certe, cum mortuus esset, defecta, cum resurrexisset, resecta. *Idem* homil. XXXIX. Quid promittit credentibus? cognoscetis veritatem. Non quia cognoverunt crediderunt, sed ut cognoscerent, crediderunt. Credimus ut cognoscamus, non cognoscimus ut credamus. Quid est enim fides, nisi credere quod non vides? fides ergo est, quod non vidisti credere; veritas, quod credidisti videre; veritas est, sed adhuc creditur, non videtur. *Idem* lib. II quæst. evangel. *Justitia in eo revelatur ex fide in fidem* (Rom. I, 17). Intelligitur quidem fides qua creduntur ea quæ non videntur; sed tamen est etiam fides rerum, quando non verbis, sed rebus ipsis præsentibus, creditur quod futurum est, cum jam per speciem manifestam se contemplandam præbebit sanctis Dei sapientia. De qua fide rerum lucisque ipsius præsentatæ forsitan Paulus dicit: *Justitia enim Dei in eo revelatur ex fide in fidem*. Dicit enim et alio loco: *Nos autem, revelata facie Dei gloriam speculantes, in eandem imaginem transformamur de gloria in gloriam* (II Cor. III, 18). Sicut enim dicit hic de gloria in gloriam, ita et ibi ex fide in fidem; de gloria scilicet Evangelii, quo nunc credentes illuminantur, in gloriam manifestæ veritatis. *Haimo super Epistolam ad Ephesios* (IV, 11): *Et ipse dedit quosdam quidem apostolos, etc.*; donec occurramus omnes obviam Christo in resurrectione in veritatem fidei et agnitionem Filii Dei, id est, quousque unam fidem habeamus post resurrectionem et omnes æqualiter Deum cognoscamus. In præsentem siquidem sæculo, sicut est diversitas scientiæ, ita et diversa fides, quia alius plus, alius minus de Deo intelligit, et secundum (61) quod intelligit et cognoscit, habet fidem. Post resurrectionem autem jam non erit diversitas fidei, quia, sicut omnes æqualiter Dominum videbunt, ita æqualiter fidem habebunt. *Boethius super topicam Ciceronis, lib. I*: Argumentum est ratio, quæ rei dubiæ facit fidem (62). Multa enim sunt quæ faciunt fidem; sed quia rationes non sunt, nec argumenta esse possunt, ut visus facit fidem his quæ videntur, sic quia ratio non est visus, nec argumentum esse potest.

III (63).

Quod agnitio non sit de non apparentibus, sed fides tantum (64), et contra.

Gregorius homil. VI, lib. II: In Evangelio profecto liquet, quia fides illarum rerum argumentum est quæ apparere non possunt; quæ enim apparentia sunt, fidem non habent, sed agnitionem. *Haimo*

(61) Cous. : simul.

(62) Argumentum — facit fidem desunt apud Cous.

(63) Hanc quæstionem Cous. quarto, quartam

A in Epistola Pauli ad Rom: Fides igitur est, qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valemus. Sin autem, quod credimus, id jam videmus, fides non est habenda, sed cognitio. Paulus in II ep. ad Corinth. : *Et nos credimus, propter quod et loquimur; scientes quoniam qui suscitavit Jesum, et nos cum Jesu suscitabit et constituet nobiscum* (II Cor. IV, 13, 14). Item: *Scimus enim quoniam, si terrestris domus nostra dissolvatur, generaliter habemus domum æternam in cælis* (II Cor. V, 1). *August. lib. I Retractationum*: Quod dixi multum interesse utrum aliquid certa mentis ratione teneatur, quod scire dicimus, an fama vel litteris credendum posteris utiliter commendetur. *Et paulo post*: Quod scimus igitur, rationi debemus, quod credimus, auctoritati: non sic accipiendum est, ut in sermone usitatore vereamur nos dicere scire quod idoneis testibus credimus; proprie quippe cum loquimur, id solum scire dicimus quod mentis firma ratione comprehendimus. Cum vero loquimur verbis consuetudini aptioribus, non dubitemus dicere scire nos et quod percipimus nostri corporis sensibus et quod fide dignis credimus testibus. *Idem ad Paulinum*: Satis est ut inter videre et credere hoc distare dicamus, quod præsentia videntur, creduntur absentia. *Item*: Constat igitur nostra scientia ex visis rebus et creditis. *Item*: Non autem immerito scire nos dicimus non solum ea quæ vidimus (65) vel videmus, verum et quæ idoneis commoti testimoniis credimus.

IV.

Quod sit credendum in Deum solum, et contra.

Augustinus ad neophytos, homil. III: Quod autem interrogavimus: credis sanctam Ecclesiam? non eo modo interrogavimus, ut, quomodo in Deum creditur, sic et in Ecclesiam sanctam. Non ergo diximus, ut in Ecclesiam quasi in Deum crederetis. *Idem super Joannem, hom. XXIX*: Dominus ait: Ut credatis in eum quem ille misit, ut in eum, non ut ei: dæmones credebant ei, et non credebant in eum. Credimus Paulo, sed non in Paulum; Petro, sed non in Petrum. Credenti in eum, qui justificat impium, [deputatur fides ejus ad justitiam]. Quid est credere in eum? credendo amare, credendo diligere, credendo in eum ire et ejus membris incorporari. Ipsa est fides quam definit plenissime Apostolus dicens: *Sed fides, quæ per dilectionem operatur* (Gal. V, 6). *Hieronymus in epist. Pauli ad Eph. sive Augustin. De baptismo parvulorum, lib. I*: *Credenti in eum qui justificat impium* (Prov. XVII). Quisquis ergo fuerit ausus dicere: Justifico te; consequens est, ut dicat etiam: Crede in me; quod nemo sanctorum recte dicere potuit, nisi Sanctus sanctorum: credite in Deum et in me credite. *Idem in epistolam Joannis, serm. X*: Quid poterant plus credere dæmones quam ut dicerent: *Scimus quia sis Filius Dei?* (Marc. I, 24). Quod

tertio loco posuit.

(64) Cous. : tamen.

(65) Cous. : videntur.

int dæmones, hoc dixit et Petrus : *Tu es A* *Filius Dei vivi*; et audit a Domino : *es, Simon Barjona etc.*, (*Joan. vi.*) Hoc dixerunt : *Quid venisti ante tempus torquere nos?* . VIII, 29.) *Item* : Cum dilectione fides Christiane dilectione fides dæmonis. Qui autem non it, peiores sunt quam dæmones et tardiores. nis (66) non vult credere in Christum, adhuc demonem imitatur; jam credit in Christo, sed Christum; habet confessionem fidei in timore, non in amore coronæ; nam et illi puniri solent. *Symbolum Nicænum* a CCCXVIII Patribus constitutum, sicut Romæ habetur (67) post altare Pauli in tabula argentea ligno superposita, Leo tertius fecit componi ad cautelam fidei, sicut ibidem in eadem tabula subjunctum est : « Credo in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cœli et terræ, visibilium omnium et invisibilium; et in unum Dominum Jesum Christum Filium Dei unigenitum, qui ex Patre natus est ante omnia sæcula; lumen de lumine, Deus de Deo vero, natum non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt; propter nos homines et propter nostram salutem, descendit de cœlo, et incarnatum de Spiritu sancto et Maria virgine et humanatum, crucifixumque nobis sub Pontio Pilato, et passum et sepultum, et resurgentem tertia die secundum Scripturas, et ascendentem in cœlum et sedentem ad dexteram Patris, et iterum venturum cum gloria judicivum et mortuos, cujus regni non erit finis; Spiritum sanctum, Dominum et vivificantem, qui ex Patre procedentem, cum Patre et Filio coequalis et conglorificandum, qui locutus est per prophetas; in unam sanctam, Catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confiteor unum baptismum in remissionem peccatorum. Spero resurrectionem mortuorum et vitam venturi sæculi. Amen. » Leo tertius episcopus pro amore et cautela orthodoxæ fidei fecit. *Ambrosius De sacramentis, lib. primo* : Credit etiam catechumenus in cruce Domini Jesu, qua et ipse signatur. *Idem sermo II*, Interrogatus es : Credis in Deum Patrem omnipotentem? Dixisti credo; et persististi (68). Iterum interrogatus es : Credis in Dominum nostrum Jesum Christum, et in crucem ejus? Dixisti credo. *in libro De mysteriis* : Constringeris ut credas in Deum sicut et in Patrem, similiter in Spiritum sanctum; hoc solo excepto quod in cruce solius Domini Jesu fateris tibi esse credendum. *Hieronymus ad Paulam et Eustochium, in expositione ad Philemonem* : Credidit populus Domino et servo ejus; una atque eadem credulitas in

Moysen referetur et Deum, cum populus, qui crederet in Domino, æque credidisse scribatur in servum. Hoc autem non solum in Moysi, sed in omnibus sanctis est, et quicumque credit Deo, aliter fidem ejus recipere nequeat, nisi credat et in sanctos ejus. Quod autem dico tale est, nisi prius crediderit de sanctis ejus vera esse quæ scripta sunt; item non valebit adduci ad fidem Veteris Testamenti, nisi quæcunque de patriarchis et prophetis et aliis insignibus viris narrat historia, comprobavit, ut ex fide legis ad fidem veniat Evangelii, et justitia Dei in illo reveletur ex fide in fidem. *Idem In disputatione Luciferiani et Orthodoxi* : Luciferianus dixit : Sed laico ideo (69) ignoscendum est, quia Ecclesiam Dei putans simpliciter accessit, et juxta fidem suam credens baptizatus est. Orthodoxus dixit : Novam rem asseris, ut Christianus quisquam factus sit ab eo qui Christianus non est. Accedens ad Arianos, in qua fide baptizatus est? nempe in eam quam habebant Ariani. Aut si jam ipse bene crederet et sciens ab hæreticis baptizatus est, erroris veniam non meretur. *Item* : Præterea cum solemniter sit in lavacro post Trinitatis confessionem interrogare : Credis in sanctam Ecclesiam? credis remissionem peccatorum? in quam Ecclesiam credidisse eum dicis? In Arianorum? sed non habent in nostram? (70) Sed extra hanc baptizatus non potuit in eam credere, quam nescivit.

V.

Quod non sit Deus singularis, et contra.

Athanasius in Symbolo fidei : Et tamen non tres dei, sed unus est Deus. *Augustinus, Quæst. veteris et novæ legis, cap. LIX* : Unus quidem est, sed non singularis; habet ex æternis in mysterio alterum, qui sit cum altero. *Idem* : Deus Pater in se habet alterum cum altero, sicut dixi. *Ambrosius, De fide, ad Gratianum imperatorem* : Quod unus est substantiæ, separari non potest, etsi (71) non sit singularitatis sed unitatis. Singularitas ad personam pertinet, unitas ad naturam. *Hilarius, De Trinitate, libr. IV* : Et dixit Deus : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Gen. 1*). Sustulit singularis intelligentiam professione consortii; consortium autem esse aliquis (72) solitario ipsi sibi non potest; neque rursus recipit solitarii similitudo faciamus. *Item* : Solitario convenit faciam et meam (73), non solitario vero faciamus et nostram. *Item* [*Hil. opp. p. 847*] : De rubo apparuit Dei angelus Deus, non ideo Deus quia angelus Dei est; neque rursus angelus Dei non idcirco quia Deus est. Sed significata personarum distinctione ac manifesta sacramentorum cœlestium dispensatione, non solitarium decuit Deum opinandum. *Hormisdas papa ad Justinum imperatorem* : Servemus propria

Monac. : nescio qui.

Cous. : ex symbolo fidei quod Romæ habetur.

Cous. : meruisti.

Cous. : viro.

(70) Cous. om. in.

(71) Cous. : nisi.

(72) Mon. : aliquod.

(73) Cous. : meum.

unicuique personæ, ut nec personis divinitatis singularitas denegetur, nec ad essentiam hoc quod proprium nominum est transferatur. *Gregorius Leandro episcopo*. Reprehensibile esse nullatenus potest infantem in baptisate vel ter vel semel mergere, quando et in tribus mersionibus personarum trinitas et in una potest divinitatis singularitas designari. *Isidorus Etymologiarum lib. VII, cap. IV*: Trinitas in relativis personarum nominibus est; deitas vero non triplicatur, sed in singularitate est; quia, si triplicetur, deorum inducimus pluralitatem. Nomen autem deorum in angelis et in sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, quod non sunt merito æquales; de quibus *Psalmus*: *Ego dixi Dii estis (Psal. LXXXI)*. De Patre autem et Filio et Spiritu sancto, propter unam et æqualem divinitatem, non nomen deorum sed Dei esse ostenditur.

VI.

Quod sit Deus tripartitus, et contra.

Augustinus in Enchirid. cap. IX: Satis est Christiano rerum creaturarum causam non nisi credere de bonitate (74) Creatoris qui est Deus unus; nullamque esse naturam, quæ non aut ipse sit aut ab ipso, eumque tripartitum, Patrem scilicet et Filium et Spiritum sanctum. *Idem De Trinitate, libr. VII, cap. VII*: Non quoniam Deus Trinitas, ideo triplex putandus est; alioquin minor esset in singulis quam in tribus pariter.

VII.

Quod in trinitate non sint dicendi plures æterni, et contra.

Athanasius in Symbolo fidei: Et tamen non tres dii (75), sed unus Deus est. *Item*: Sed totæ tres personæ coæternæ sibi sunt et coæquales. *Augustinus in libro V contra hæreses*: Pater pater est, Filius filius est; et ille nunquam non Pater fuit, et iste nunquam non Filius fuit; ambo æterni nec cœperunt esse nec desistunt. *Item*: Ignis et splendor temporales sunt, Pater autem et Filius æterni sunt. Dualitas in prole (76), unitas est in deitate. *Idem, in libro De agone Christiano*: Credimus ergo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Hæc æterna sunt et incommutabilia, id est unus Deus unius substantiæ, Trinitas æterna; Deus, ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia.

VIII.

Quod non sit multitudo rerum in trinitate, vel quod non sit trinitas (77) aliquid totum, et contra.

Ex libro Sententiarum Prosperi, cap. CCXXVIII: In Trinitate divina tanta est substantiæ unitas, ut æqualitatem teneat, pluralitatem non recipiat. In hac quoque Trinitate cum dicimus personam Patris, non aliud dicimus quam substantiam Patris quia persona Patris non aliud est quam ipse

(74) Cous. : bonitatem.

(75) Cous. : æterni.

(76) Cous. : qualitas in Patre.

(77) In Mon. deest. Trinitas.

A Pater. Ad se quippe dicitur persona, non ad Filium vel ad Spiritum sanctum, sicut Deus et similia. Hoc enim (78) solum nomen est, quod cum dicitur de singulis, ad se pluraliter, non singulariter accipitur in summa; dicimus namque: Pater est persona et Filius est persona et Spiritus sanctus est persona. Pater tamen et Filius et Spiritus sanctus non sunt una persona, sed tres personæ. Unde cum dicimus tres personas unam essentiam, neque ut genus de speciebus neque ut speciem de individuis prædicamus. Videtur posse dici ut tres homines una natura, sed plus sunt duo homines quam unus. Sed non est major essentia Pater et Filius quam solus Pater aut solus Filius. Item non tantum est unus homo quantum tres homines simul, et plus aliquid sunt duo homines quam unus homo. At in Deo non est ita; non enim est major ex essentia Pater, et Filius simul quam solus Pater aut solus Filius, sed tres simul personæ æquales sunt singulis (79). *Er epistola sanctorum Augustini et Alypii ad Marimum, medicum Thenitanum*: Hæc Trinitas unius ejusdemque naturæ atque substantiæ non minor in singulis quam in omnibus, nec major in omnibus quam in singulis; sed in solo Patre vel in solo Filio tanta est quanta in Patre simul et Filio, et tanta in Spiritu sancto quanta simul in Patre et Filio, *Augustinus super Joannem, homilia XXXVII*: Tres personæ, sed non tres dii. Est ibi aliquid ineffabile quod verbis explicari non possit, ut et numerus sit, et numerus non sit, sed tres. Quid tres? deficit numerus; ita Deus nec recedit a numero nec capitur numero, quia tres sunt, tanquam inest numerus. Si quæris: Quid tres? non est numerus; unde dictum est: *Magnus Deus noster et magna virtus ejus*, etc. Ubi cogitare cœperis, incipis numerare; ubi numerabis, quid numeraveris non potes respondere. Quid sunt isti tres? Pater et Filius et Spiritus sanctus; non tres dii, non tres omnipotentes, non tres creatores. Hoc solum numerum insinuat, quod ad invicem sunt, non quod ad se sunt; Pater ad se est Deus, ad se est omnipotens, non ad se est Pater, sed ad Filium; non est quod dicamus tres, nisi Patrem et Filium et Spiritum sanctum. *Idem libro Quæstionum ad Orosium*: Sicut non dicimus tres deos, nec tres essentias, ita nec tres sapientias, nec tres spiritus. Si Pater sit sapientia et Filius sapientia, et Spiritus sanctus sapientia, non tamen tres sapientiæ, sed una, nec tres spiritus, sed unus, nec tres essentiæ, sed una, quia hoc est illi esse, quod sapientiæ esse vel spiritui esse (80). *Boetius De Trinitate*, loquens de simplicitate divinæ substantiæ: Quod non est, inquit, hoc atque hoc, sed tamen hoc est; illud vere est id quod est, et hoc fortissimum est, quod nullo nititur. Quocirca hoc est vere unum, in quo nullus

(78) Cous. : ut.

(79) Cous. : singulæ.

(80) Mon. : spiritum. Apud Cous. hic locus omnino deest.

rus, nullum in eo aliud præter id quod est. A Spiritus sanctus; idem justus idem bonus, idem enim fieri subjectum potest; forma enim formæ vero subjectæ esse non possunt. *Item*: igitur in eo diversitas, nulla ex diversitate itas, nulla ex accidentibus multitudo, atque nec numerus. *Item*: Ubi vero nulla est diffinitio, nulla est omnino pluralitas: quare nec unus; igitur unitas tantum. *Item*: Numerus duplex est; unus quidem quo numeramus, vero qui innumerabilibus rebus constat. *Item*: non numero, quo numeramus, repetitio unitatis pluralitatem; in rerum vero numero non pluralitatem unitatum repetitio, velut si de eodem rebus gladius unus, mucro unus, ensis unus, requædam est ejusdem, non numeratio diversarum, velut si dicamus sol, sol, sol. Non igitur de Patre et Filio et Spiritu sancto tertio dicitur Deus, idcirco trina prædicatio (82) numeratur. *Item*: Non vero ita dicitur Pater et Spiritus sanctus, quasi multivocum quoddam mucro et ensis et ipse est et idem; Pater ac Filius et Spiritus sanctus idem quidem non vero ipse; in qua re paulisper considerantur, requirentibus enim ipse est Pater qui Filius inquit; rursus idem alter qui alter non; non est igitur inter eos in re omni indifferentia; quare subintrat numerus quem ex sublimitate diversitate confici superius explanatum est. *Item*: De forma ejus superius demonstratum est (83) is sit forma et unum vere, nec ulla pluralitas. *Item*: Quare secundum rei alicujusmodi ipsa est proprietatem non faciunt præter, nihil alternare vel mutare queunt, nullomnino variare essentiam. Quocirca si Pater et Filius ad aliquid dicuntur, nihilque aliud, ut est, differunt nisi sola relatione; relatio non prædicatur ad id de quo prædicatur, ipsa sit, sed secundum rem, de qua dicitur, dicit alteritatem rei, de qua dicitur. Sed si est, quo quidem modo id quod vix intelligi interpretatum est personarum. *Item*: Pater Filius Deus et Spiritus sanctus Deus. Deus illas habet differentias, quibus differat a Deo; eorum differt. Differentiæ vero ubi absunt, pluralitas; ubi abest pluralitas, adest unitas. Unitas igitur idonee constituta est unitas (85). Quia nulla relatio ad se ipsam referri potest, idem est trinitatis numerositas in eo quod relatio relationis, servata vero unitas in eo est indifferentia vel substantiæ vel operationis ratione ejus quæ secundum se dicitur præter. Ita igitur substantia continet unitatem, multiplicat trinitatem; nam idem Pater qui unus est, nec idem utique (86) qui Spiritus idem tamen Deus est et Pater et Filius et

magnus, idem omnia quæ secundum se potuerunt prædicari. Sane sciendum est non semper talem esse prædicativam relationem, ut semper ad differens prædicetur: nam æquale æquali æquale est, et simile simili simile est, et idem ei quod est idem idem est: et similis est relatio in trinitate Patris ad Filium, et utriusque ad Spiritum sanctum, sed ejus quod est idem ad id quod est idem. Quod si id in cunctis aliis rebus non potest inveniri, hoc facit cognata caducis rebus alteritas. *Athanasius De Trinitate lib. VI, cap. II*: Maledictus qui secundum tres personas diversas substantias in his confitetur, fiat, fiat. *Item* Maledictus qui propter tria nomina personarum tres deos aut tres substantias aut tres spiritus confitetur, fiat, fiat. *Hieronymus in epistola de explanatione fidei ad Damasum papam*: Confundentes Arium unam eandemquæ dicimus trinitatis substantiam. *Item* impietatem Sabellii declinantes tres personas expressas sub proprietate distinguimus. *Item*: Non enim nomina tantummodo, sed etiam nominum proprietates, id est personas, vel, ut Græci expriment, hypostasis, hoc est subsistentias confitemur. Itaque substantia unum sunt, personis ac nominibus distinguuntur. *Genadius De orthodoxa fide*: Homousion ergo, id est coessentialis in divinitate Patri Filius. Homousion Patri et Filio Spiritus sanctus (87). *Hieron. contra Arianos ad Damasum de novo nomine trium hypostasium*: Interrogemus quid hypostasis posse arbitrentur intelligi. Tres personas subsistentes aiunt; respondemus nos ita credere. Non sufficit sensus, ipsum nomen efflagitant, quia nescio, quid veneni in syllabis latet. Si quis autem, hypostasim usiam intelligens, non in tribus personis unam hypostasim dicit, alienus a Christo est. *Item*: Tota sæcularium litterarum schola nihil aliud hypostasim nisi usiam novit. Et quis unquam, rogo, ore sacrilego tres substantias prædicabit? Una est enim sola Dei natura. Quisquis tria esse, hoc est tres hypostases dicit, tres naturas conatur asserere. Et si ita est, cur ab Ario parietibus separamur, perfidia copulati? Sufficit nobis dicere unam substantiam tres personas perfectas, coæquales, coæternas. Non bonæ suspicionis est, cum in eodem sensu verba dissentiant; aut si rectum putatis tres hypostases cum interpretationibus suis debere nos dicere, non negamus. Sed mihi credite, venenum sub melle latet; transfiguratur se angelus Satanæ in angelum lucis. *Hilarius super psalm. CXXIX, De profundis*: Quisquis ita volet credere, ut corporalis Deus sit, quia ad imaginem ejus homo factus est, compositum Deum esse statuet. Quidquid autem compositum est, necesse est, ut non fuerit ab æterno (88), quia compositio habet initium, quo

ous. om. si.
ous.: numeratio.
ous.: quoniam.
ous.: ultra.

(85) « Tunc — unitas » desunt apud Cous.

(86) Cous.: uterque.

(87) Hic locus deest apud Cous.

(88) Cous.: æternum.

corporatur, ut maneat. *Gennadius De orthodoxa A*
ſede: Omouſion ergo eſt coeſſentialis in diuinitate
 Patri Filius; omouſion Patri et Filio Spiritus ſan-
 ctus. *Isidorus, Etymolog. lib. VI. cap. IV*: Trini-
 tas appellata eſt quod fiat totum unum ex quibus-
 dam tribus quaſi trinitas. *Item*: In hac Trini-
 tate alia appellatiua nomina, alia propria ſunt.
 Propria ſunt eſſentialia, ut Deus et Dominus om-
 nipotens, immutabilis, immortalis; et inde pro-
 pria, quia ipſam ſignificant ſubſtantiam, quæ
 unum (89) ſunt. Appellatiua uero: Pater et Fi-
 lius et Spiritus ſanctus et procedens; eadem et
 relativa. *Orig. ſuper epist. Pauli ad Rom. (x, 15)*
 libro VIII: *Quam beati pedes euangelizantium bona.*
 Quæ ſint bona, quæ bonis addidit, requiramus.
 Unum et uerum honum, quia in Patre et Filio et B
 Spiritu ſancto eſt, bona nominauit (90). *Auguſtinus*
in libr. I De doctrina Chriſtiana: Reſ aliæ ſunt
 quibus fruendum eſt, aliæ quibus utendum. Illæ,
 quibus fruendum eſt, nos beatos faciunt: iſtis,
 quibus utendum eſt, tendentes ad beatitudinem ad-
 iuuantur (91). Frui eſt inhærerere amore alicui rei
 propter ſe ipſam; uti autem, quod in uſum uenerit
 ad id quod amas obtinendum referre, ſi tamen
 amandum eſt Nam uſus illicitus abusus potius
 uel abuſio nominanda eſt. Si redire in patriam
 uolumus, ubi beati eſſe poſſumus, utendum eſt
 mundo, non fruendum, ut inuifibilia Dei per ea
 quæ facta ſunt intellecta conſpiciantur. Reſ igitur
 quibus fruendum eſt. Pater et Filius et Spiritus
 ſanctus, eademque Trinitas ſumma una quidem C
 (92) reſ eſt, communisque omnibus fruentibus ea,
 ſi tamen reſ et non rerum omnium cauſa ſit, ſi ta-
 men et cauſa. *Idem lib. VII De Trinitate, cap. IV*:
 Et dum intelligatur ſaltem in ænigmatate quod dici-
 tur, placuit ita dici, ut diceretur aliquid, cum quæ-
 reretur quia tria ſint, quæ tria eſſe fides uera pro-
 nuntiat, cum et Patrem non dicit eſſe Filium, et
 Spiritum ſanctum, quod eſt donum Dei, Patrem
 dicit eſſe nec Filium. *Item*: Cum conaretur huma-
 na inopia loquendo proferre ad hominum ſenſus,
 quod tenet de Domino Deo, timuit dicere tres eſ-
 ſentias, ne intelligeretur in illa ſumma æqualitate
 ulla diuerſitas. Rurſus non eſſe tria quædam non
 poterat dicere, quod Sabellius, qui in hæreſim D
 lapsus, dixit. *Item*: Loquendi cauſa de ineffabili-
 bus, ut dari aliquo poſſemus modo, quod effari
 nullo modo poſſumus, dictum eſt a noſtris Græcis
 una eſſentia tres ſubſtantia (93), a Latinis una
 eſſentia uel ſubſtantia tres perſonæ, quia, ſicut jam
 diximus, non aliter in ſermone Latino eſſentia
 quam ſubſtantia ſolet intelligi. *Item*: Quod de per-
 ſonis ſecundum noſtram, hoc eſt de ſubſtantiis
 ſecundum Græcorum conſuetudinem. Sic enim illi
 dicunt tres ſubſtantias unam eſſentiam, quemad-

modum nos dicimus tres perſonas unam eſſentiam
 uel ſubſtantiam. *Idem libr. V de Trin. cap. VIII*:
 Quapropter illud præcipue teneamus, quidquid ad
 ſe dicitur diuina ſublimitas, ſubſtantialiter dici;
 quod autem ad aliquid non ſubſtantialiter, ſed re-
 lative, tantamque vim eſſe ejuſdem ſubſtantia in
 Patre et Filio et Spiritu ſancto, ut quidquid de ſin-
 gulis ad ſe ipſos dicitur, non pluraliter in ſumma,
 ſed ſingulariter accipiatur. *Item*: Quidquid ergo
 ad ſe ipſum dicitur Deus, et de ſingulis personali-
 ter dicitur, et ſimul de ipſa Trinitate non plurali-
 ter, ſed ſingulariter dicitur. *Idem libr. VII cap.*
 VII: Pater ad ſe dicitur perſona, non ad Filium
 uel ad Spiritum ſanctum. *Idem De concordia euan-
 gelistarum*: Hæc ſententia, quod Filius doctrina
 Patris eſt, diſſoluit Sabellii hæreſim, qui auſus eſt
 dicere Patrem et Filium duo nomina eſſe, ſed
 unam rem. Alicujus eſt enim doctrina Filii, ſi ſua
 non eſt, *Idem in expositione ad papam Laurentium*:
 Quomodo ignis cœleſtis generat ex ſe ipſo ſplen-
 dorem lucis et producit uaporem, et cum ſint tria
 in rebus, unum ſint in ſubſtantia, ita Trinitas eſt
 una (94) majeſtas. *Hicronymus in psalm. LXXXVI*:
Fundamenta ejus in montibus ſanctis, ſive Dei, ſive
certe Eccleſiæ. Quæ ſunt autem fundamenta niſi
 Pater et Filius et Spiritus ſanctus? Loquitur Pau-
 lus: *Quaſi ſapiens architectus fundamentum poſui*
 (1 Cor III), hoc eſt ſidem Trinitatis. *Et alio loco*:
Exſpectabant enim ciuitatem habentem fundamenta,
cujus artifex et conditor Deus (Hebr. XI.) Quos poſ-
 ſumus dicere montes? Apoſtolos; in illis erant fun-
 damenta, ubi primum poſita eſt fides Eccleſiæ.
Idem: De tribus uirtutibus David in psalmo tres
 ſpiritus poſtulat dicens (Pſal. I, 12): *Spiritu prin-*
cipali confirma me; ſpiritum rectum innova in ri-
ſceribus meis; ſpiritum ſanctum tuum ne auferas a
me. Qui ſunt iſti tres ſpiritus? principalis ſpiritus
 Pater eſt; rectus ſpiritus Chriſtus eſt; ſpiritus
 ſanctus Spiritus ſanctus eſt. *Idem in psalmo I*:
 Spiritum rectum ad uiuendum et diſcernendum ſic-
 ut antea rectus fuit in me. *Item*: Tu qui legis
 ſancſtam Scripturam, hic Trinitatem ſummam in-
 tellige; Spiritum ſanctum, hoc eſt ſpiritum
 prophetiæ; ſpiritum principalem, Patrem; ſpiritum
 rectum, Filium; ſpiritum ſanctum, ipſum Spiritum
 ſanctum.

IX.

Quod non ſit Deus (95) ſubſtantia, et contra.

Boetius de Trinitate: Decem omnino prædica-
 menta traduntur, quæ de rebus omnibus univerſali-
 ter prædicantur, id eſt, ſubſtantia, qualitas, quan-
 titas, etc. *Item* de Deo: ſubſtantia in illo non eſt
 ſubſtantia, ſed ultra ſubſtantiam; item qualitas,
 etc... quæ evenire queunt. Nam, cum dicimus Deus,
 ſubſtantiam quidem ſignificare videmur, ſed eam

(89) Couſ. : *idem pro quæ unum.*

(90) Hic locus apud Couſ. in fine hujus quæſtio-
 nis legitur.

(91) Couſ. *vivamus.*

(92) Couſ. : *quædam.*

(93) Couſ. : *ſubſtantias.*

(94) Couſ. *omittit una.*

(95) Apud Couſ. *deest Deus.*

quæ sit ultra substantiam; cum vero justus, qualitatem quidem, sed non accidentalem, sed eam quæ sit substantia ultra substantiam. Neque enim aliud est quod est, aliud quod justus est, sed idem est esse Deo quod justum. Item, cum dicitur magnus vel maximus, quantitatem quidem significare videmur, sed eam quæ sit ipsa substantia talis, qualem esse diximus ultra substantiam. *Idem in secundo topicorum*: Substantia est quod omnibus accidentibus possit esse subjectum; albedo autem nullis accidentibus subjecta esse potest; albedo igitur substantia non est. *Augustinus in VII lib. De Trinitate, cap. IV*: Nam si hoc est Deo esse quod subsistere, ita non erunt dicendæ tres substantiæ, ut non dicantur tres essentiæ, quemadmodum, quia hoc est Deo esse quod sapere, sicut non essentias tres, ita non tres sapientias dicimus. Sic enim quia hoc illi est esse Deum quod esse, tam tres essentias quam tres deos dici fas non est; si autem aliud est Deo esse, aliud subsistere, sicut aliud est Deo esse, aliud Patrem esse vel Domium esse; quod enim est, ad se dicitur, Pater autem ad Filium, et Dominus ad servientem creaturam; relative ergo subsistit, sicut relative gignit et relative dominatur. Ita jam substantia non erit substantia, quia relativum erit; sicut enim ab eo quod est esse appellatur essentia, ita ab eo quod est subsistere substantiam dicimus. Absurdum est autem ut substantia relative dicatur; omnis enim res ad se ipsam subsistit; quanto magis Deus? Si tamen dignum est, ut Deus dicatur subsistere, de his rebus recte intelligitur, in quibus subjectis sunt ea quæ in aliquo subjecto (96) esse dicuntur, sicut color in corpore. *Item*: Res mutabiles neque simplices proprie dicuntur substantiæ. Nefas est autem dicere, ut subsistat et subsit Deus bonitati suæ, atque illa bonitas non substantia sit, vel potius essentia, neque ipse Deus sit bonitas sua, sed in illo sit tanquam in subjecto. Unde manifestum est Deum abusive substantiam vocari, ut nomine usitatore intelligatur essentia. Est enim vere solus, quia incommutabilis est, idque suum nomen esse Moysi nuntiavit, cum ait (*Exod. III, 14*): *Ego sum qui sum; et dices ad eos: Qui est misit me ad vos*. Sed tamen, sive essentia dicatur quod proprie dicitur, sive substantia quod abusive, utrumque ad se dicitur, non relative. Unde hoc est Deo esse quod subsistere; et ideo summa essentia trinitas, una etiam substantia. *Item, in eodem cap. ejusd. lib.*: Loquendi causa de ineffabilibus, ut fari aliquo modo possemus quod effari nullo modo possumus, dictum est a nostris Græcis una essentia tres substantiæ (97); a Latinis una essentia vel substantia tres personæ; quia, sicut jam diximus, non aliter in sermone Latino essentia quam substantia solet intelligi. Quod enim de personis secundum nostram, hoc de sub-

(96) Cous. *subjecta*.(97) Cous. *substantias*.(98) « *Quam — vocant* » desunt apud Cous.

stantiis secundum Græcorum consuetudinem. Sic enim dicunt illi tres substantias unam essentiam, quemadmodum nos dicimus tres personas unam essentiam vel substantiam. *Item, lib. V*: Sic intelligamus Deum, quantum possumus, sine qualitate bonum, sine quantitate magnum, sine indigentia creatorem, sine situ præsentem, sine habitu omnia continentem, sine loco ubique totum, sine tempore sempiternum, sine ulla sui mutatione mutabilia facientem, nihilque patientem. Quisquis Deum ita cogitat, etsi nondum omnino potest invenire quid sit, pie tamen cavet quantum potest aliquid de illo sentire, quod non sit; est tamen sine dubitatione substantia, vel, si melius hoc appellatur, essentia, quam Græci usiam vocant (98). *Hieronymus ad Damasum, De novo nomine trium hypostasium*: Interrogemus, quid hypostasis posse arbitrentur intelligi. Tres personas subsistentes aiunt; respondemus ita nos credere. Non sufficit sensus, ipsum nomen efflagitant, quia nescio quid veneni in syllabis latet. Si quis autem, hypostasim usiam intelligens, non in tribus personis unam hypostasim dicit, alienus a Christo est. *Item*: Tota sæcularium litterarum schola nihil aliud hypostasim nisi usiam novit. Et quis unquam, rogo, ore sacrilego tres substantias prædicabit? una est sola Dei natura. Quisquis tria, hoc est hypostases dicit, tres naturas conatur asserere. Et si ita est, cur ab Ario parietibus separamur, perfidia copulati? Sufficit nobis dicere unam substantiam (99) tres personas perfectas, æquales, coæternas. Non bonæ suspicionis est, cum in eodem sensu verba dissentiant; aut si rectum putatis tres hypostases cum interpretationibus suis nec debere dicere, non negamus. Sed mihi credite, venenum sub melle latet; transfiguratur se angelus Satanæ in angelum lucis. *Idem ad eumdem*: Confundentes Arium unam eandemque dicimus Trinitatis substantiam. Item impietatem Sabellii declinantes tres personas expressas sub proprietate distinguimus. *Et post aliqua*: Non enim nomina tantummodo, sed etiam nominum proprietates, id est personas, vel, ut Græci expriment, hypostasis, hoc est subsistentias confitemur. *Item*: Itaque substantia unum sunt, personis (100) ac nominibus distinguuntur.

X.

Quod Deus inter omnia connumerandus sit, hoc est sit unum aliquid ex omnibus, et non.

Paulus in Epistola prima ad Corinthios (xv, 27): « Omnia enim subiecit sub pedibus ejus. Cum autem dicat: omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia. » *Ambrosius De incarnatione Dominica*: Caveamus, ne et nostrum alicui dicatur: Si recte offeras, recte autem non dividas, peccasti, quiesce; hoc est si nesciamus quæ propria divinitatis incarnationisque distinguere, si creato-

(99) Mon.: *essentiam*.(100) Cous.: *in personis*.

rem cum suis operibus conferamus, si auctorem A temporum (1) dicamus cœpisse post tempora; neque enim potest fieri, ut, per quem sunt omnia, sit unus ex (2) omnibus. Nolo nobis credatur (3). Scriptura recitetur; non ego dico a me, quod in principio erat Verbum (Joan. 1), sed audio; non ego affingo, sed lego, quod omnes legimus, sed non omnes intelligimus; et cum legitur, audimus omnes: In principio erat Verbum, hoc est remaneat cœlum. Denique in principio fecit Deus cœlum et terram; aliud est fecit, aliud est erat; quod fit, incipit; quod erat, principium non accepit, sed prævenit. Remaneant et tempora, quia post cœlum tempora. Remaneant etiam angeli, etsi principium eorum non invenio, erat tamen, quando (4) non erant. Si ergo principium eorum invenire non possum, quod certum est habere principium, quomodo possumus invenire Verbi principium, a quo omne principium non solum creaturarum, sed etiam cogitationum nostrarum? Idem De fide ad Gratianum: Non enim inter omnia, sed super omnia Spiritus sanctus est. Item: Quod si non servit Spiritus, omnia autem serviunt, super omnia est Spiritus, quia non servit sicut omnia. Servire autem omnia liquet, sicut scriptum est: *Universa serviunt tibi (Psal. cxviii)*, dixit os Spiritus per Prophetam. Ergo cum universa serviunt, si non servit Spiritus, utique inter universa Spiritus sanctus non est. Item: Omnia per Filium Scriptura dicit esse quæ facta sunt. Cum autem factus (5) non doceatur Spiritus sanctus, utique nec inter (6) omnia probari potest. Item scriptum est (1 Cor. viii, 6): *Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia et nos per ipsum; et Dominus Jesus, per quem omnia et nos per ipsum.* Cum dicit: *Jesus per quem omnia*, ab omnibus utique excepit Dei Filium, qui excepit et Patrem. Itaque qui putant Spiritum inter omnia debere numerari, quia omnia legunt facta per ipsum, etiam Filium inter omnia adnumerandum putent, quia legunt ex Deo omnia.

XI.

Quod divinæ personæ ab invicem differunt, et contra.

Athanasius in symbolo fidei: Alia est persona Patris, alia Filii, alia Spiritus sancti. Item: Pater D a nullo est factus nec creatus nec genitus; Filius a Patre solo est, non factus nec creatus, sed genitus; Spiritus sanctus a Patre et Filio, non factus nec genitus nec creatus, sed procedens. *Leo papa in sermone Pentecostes*: In Trinitate divina nihil dissimile, nihil impar est. *Ambrosius de fide ad Gratianum, lib. II*: A postolus dicit imaginem Patris Christum esse. Arius dicit esse dissimilem, et vult, ut

- (1) Mon.: ipsum.
 (2) Cous.: in.
 (3) Cous.: credatis.
 (4) Cous.: cum.
 (5) Cous.: erectus.
 (6) Cous.: nec ut inter.

A Pater dissimilem genuerit sui, quasi impotens qui generare sibi similem non potuerit. Item: Imago docet non esse dissimilem. *Augustinus, Quæstion. veteris et novæ legis cap. CXLVIII*: *Qui me videt, videt et Patrem*, quia una sunt natura Pater et Filius, hoc est in nullo discrepare alterum ab altero. Item cap. LVIII: Unum qui videt, videt tres, dum nihil differt alter ab altero. *Hilarius De Trinitate, lib. I*: Deus a Deo, ab ingenito unigenitus, alter ab altero nihil differens, quia vita viventis in vivo est. *Lib. IV*: Cum itaque legimus: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1)*, quia sermo uterque ut non solitarium tantum, ita neque differentem significat, nobis quoque nec solitarius tantum nec diversus est constitendus; cognita (7) per id, quod nostram imaginem dicit, non imaginem nostras, unius in utroque (8) proprietate naturæ.

XII.

Quæd in Trinitate alter sit unus (9) cum altero, et contra.

Hymnus Ambrosianus ad tertiam: Nunc sancte nobis Spiritus, unus Patri cum Filio. *Hieronymus in Epistola ad Galatas, lib. II*: Qui cum secundum Deum unum sit ipse cum Patre, secundum mediatoris officium alius ab eo intelligitur (10). *Hilarius De Trinitate, lib. I*, de Patre loquens et Filio. Ut unum fide (11) nostra sit uterque non unus.

XIII.

Quod Deus Pater sit causa Filii, et contra.

Augustinus lib. I super Genesim, contra calumnias Manichæorum: Qui dicit: quare Deus fecit cœlum et terram? respondendum est illi, quia voluit; voluntas enim Dei causa est cœli et terræ, et ideo major quam cœlum et terra. Qui autem dicit: quare voluit? majus aliquid quærit quam est voluntas Dei; nihil autem majus inveniri potest. Idem in libro Quæstionum LXXXIII, cap. XXX: Qui quærit, quare Deus voluit mundum facere, causam quærit voluntatis Dei. Sed omnis causa efficiens est; omne autem efficiens majus est, quam quod efficitur; nihil autem majus voluntate Dei; non ergo ejus causa quærenda est. Idem in lib. VII Confessionum, loquens ad Deum: Nec cogaris invitatus ad aliquid, quia voluntas tua non est major quam potentia; esset autem major, si te ipso tu ipse major esses. Item: Voluntas et potentia Dei Deus ipse est. In libro Quæstionum LXXXIII, cap. VII, de Filio Dei disserens ait: Deus omnium quæ sunt causa est. Quod autem omnium causa est, et sapientiæ suæ causa est, nec unquam Deus sine sapientia sua fuit. Qui igitur sempiternæ sapientiæ causa est

- (7) « Cognita — naturæ » desunt apud Cous.
 (8) Mon.: utriusque.
 (9) Cous.: deest unus.
 (10) Mon.: intellige.
 (11) Mon.: fides.

na, nec tempore prior est quam sua sa-

XIV.

Quod sit Filius sine principio, et contra.

nymus in psalmo CXIX: Tecum principium, rincipium, sed et Filius principium. Princi- im non habet principium: si enim habuerit rincipium, jam ipsum desinet esse princi- Quidquid ergo dederimus Patri, hoc demus ; si enim Pater in Filio et Filius in Patre, a Patris Filii sunt et omnia Filii Patris sunt, ipium Patris principium Filii est. Ergo quod oc est eo tempore quo patiebaris, dicebas (CXIII, 46): Pater, in manus tuas commendo mecum; et quasi de hominis loquebaris affen quasi imbecillis rogabas. Tecum erat prin- tecum erat divinitas, sed propterea depre- auxilium, ut accepto auxilio dares sanctis illi splenderent (12). Item: Secundum (13) m loquitur; si enim corpus hominis assum- cesse est ut et hominis verba suscipiat. Ful- in lib. De immensitate Filii Dei: In princi- t Verbum: an forte, quia in principio erat , Filio existendi audebimus assignare princi- : ideo sine initio natus esse non creditur? Ipse dixit (Apoc. Ego sum alpha et ome- ium et finis; quia ipse inchoavit perficienda, rificat inchoata, Credimus igitur Dei Filium quod suæ nativitatis (14) initio de Patris sub- genitum. Joan. Chrysostomus super Epistolam id Hebræos in sermone XII: Melchisedech C lo. initium dierum neque finem habuerit; lo in illo non est narrata ejus genealogia, Christus, ipsa natura rei, et sine initio et e est. Sicut enim istius nescimus nec ini- iec finem vitæ, quod non sit scriptum, sic rescimus Filii vel initium vel (15) finem. Item: s (16) sine initio Filium, non quia non ha- sam ex qua sit; hoc enim impossibile est; namque Patrem; alioquin quomodo Filius? ia non habebat initium vitæ neque finem, in expositione symboli, quæ sic incipit: alis Ecclesia congaudet. Istum unicum Dei de substantia Patris natum et genitum nur, et initium de Patre habere dicimus. D inus De Trinitate, lib. V, cap. XII: Di- relative Pater, idemque relative dicitur ium; sed Pater ad Filium dicitur, princi- d omnia quæ ab ipso sunt. Item: Et prin- dicitur Filius; cum enim diceretur ei: Tu ? respondit: Principium qui et loquor vobis i. viii, 23). Creatorem quippe se ostendere cum dixerit se esse principium, sicut et Pa- cipiuntur est creaturæ quia ab ipso sunt om-

Cous. : ut illi splendeant.

Cous. : Iterum per.

Cous. : divinitatis.

Cous. : nec, — nec.

Cous. : Intuens.

nia. Item: Unum ergo principium ad creaturam di- citur Deus, non duo vel tria principia: ad se ta- men invicem in Trinitate, si gignens ap id quod gi- gnit principium est, Pater ad Filium principium est, quia gignit eum. Utrum autem et ad Spiritum principium sit Pater, quoniam dictum est: de Patre (17) procedit, non parva quæstio est. Item post ali- qua, in sequenti cap: Si et quod datur, principium habet eum a quo datur, fatendum est Patrem et Filium principium esse Spiritus sancti. Item: Co- gnosci quid ab illo procedat qui tamen a Filio pro- cedit. Sed totius divinitatis, sive melius dicitur, deitatis principium Pater est. Idem in lib. Quæstio- num veteris et novæ legis, cap. LVIII: Caput Spi- ritus sancti Filius, quia de ipso accepit, et sicut Pater misit Filium, ita et Filius misit Spiritum san- ctum. Item, cap. XXXIII: Hoc est ad imaginem Dei factum esse hominem, ut, sicut ab uno Deo sunt omnia, ita ab uno homine omne genus huma- num. Mulier de viro (18) facta est, ut per eam na- tivitas oriretur; Filius vero Dei ideo natus est, ut per ipsum fieret creatura. Item, cap. XCIV: Filium Dei perfectum de Deo natum nemo fidelium ambi- git. Omnia enim divinitatis paternæ accepit nas- cendo de Deo Patre. Tunc ergo accepit nomen quod est super omne nomen, id est ut hoc dicatur quod. Pater Deus; nam nihil apud eum futurum dicitur: omnia enim ante se habet; ideo ad hæc omnia creanda et restauranda natus est. Nam utique ordo et ratio hoc habet ut paterno nomine omne genu flectatur, hoc Pater donavit Filio propter ea quæ erat acturus; donavit autem, quando genuit. Sic enim illum genuit, ut in eodem honore esset, quo ipse Pater est. Gennadius De orthodoxa fide eccle- siasticorum dogmatum, cap. I: Credimus unum Deum esse Patrem et Filium et Spiritum sanctum; Filium eo quod habet Patrem; Spiritum sanctum eo quod sit ex Patre et Filio; Pater ergo principium deitatis, a quo Filius natus, sed ex Deo Patre et Deo Filio Deus procedens.

XV.

Quod Deus non genuit se, vel quod etiam secundum divinitatem Filius factus sive creatus dicatur; vel quod principatu quodam sive auctoritate præcedat Pater, et contra (19).

Augustinus in I De Trinitate: Qui putat hujus potentia Deum ut se ipsum ipse genuerit, eo plus errat quod non solum Deum ita non est, sed nec spiritua- lis creatura nec corporalis. Nulla enim res est om- nino quæ se ipsum gignat. Idem in libro Quæstio- num veteris et nov. leg., cap. VII: Deus perfectio est, et nullius eget. Quid ergo opus fuit Christo ut nasceretur? Deus Pater, cum ea quæ non erant voluisset existere, et majestatis suæ in hoc con-

(17) Cous. : Cum dictum est: principium sit: Pa- ter de Patre procedit, etc.

(18) Cous. : eo.

(19) Cous. : vel quod principatu quodam sine au- ctoritate procedat Patris, et contra [?]

dignum opus sciret, prius de se Filium generavit, in quo ipse videretur, qui nihil ab eo distaret, ut magnitudini suæ congruus responderet effectus. Quid enim ultra posset facere, quam ut ex se alterum qui perfectus est generaret? hoc ergo perfectum opus est, quo non potest videri præstantius aliud. Deus enim ex quo sunt omnia, volens et de creatura prius Filium, quem in mysterio in se vel apud se habebat, generavit, per quem faceret quæ facta sunt, ut ostenderet creaturæ mysterium, quod latuit in illo ex æternis, sicut dicit Apostolus. *Item, cap. CLXVIII*: Deus omnipotens, cum magnitudine ac bonitate præstantius sit, magnum aliquid et maxime (20) bonum edere ex se atque exhibere debuerat. Sed si quid edidisset quod contra modum excellentiæ suæ foret, aut non potuisset amplius, quod in omnipotentem non cadit, aut noluisse, quod inbenignissimum esse videretur. Certe in summo Deo grande non fuerat fecisse, quod intra se positum vim plenæ summitatis non esse habiturum: supra se ergo nihil erat; nihil est enim quod Deum vincat. Infra se parum fuerat, quia minus maxime non congruebat. Simillimum itaque suum Filium creans edidit ex se quasi alterum se. *Item*: Qui ergo habuit Filium totis sibi similitudinis partibus congruentem, hoc est unicus unicum, beatus beatum, maximus maximum, sempiternus sempiternum, habuit itaque ante mundum creatæ sobolis principatum, de quo rebus oriundis impertiebat exemplum, ut gignentium germina suis respondere seminibus cogerentur. Nec sane aliter sinebat ordo legitimus quam ut Pater rerum futurus antea esse debuerit Pater proprius, hoc est proprii sui fetus. *Item*: Ex se id quod in se et secum semper habuit, eduxit et protulit; ut si lucem ex sole nasci dicam quod ab eo procedat, non utique quasi aliquando (21) sine luce sol aut esse non possit aut fuerit. *Idem in lib. V hæres.*: Hermes, qui latine Mercurius dicitur, scripsit librum qui Logos Teleos appellatur, in est Verbum Perfectum. Magnum nomen libri ejus, quia magnus est de quo scriptus est. Audiamus quid loquatur de Verbo perfecto. Dominus, inquit, etiam omnium factorum deorum secundum fecit dominum, hunc fecit primum et solum et verum. Bonus autem ei visus est et plenissimus omnium bonorum. Quantum plenissimus sit, evangelista dicat: *De plenitudine ejus omnes accipimus (Joan. 1)* Lætatus est valde et dilexit tanquam unigenitum suum, quem primo factum dixit, unigenitum suum appellavit postea. *Item alio loco dixit*: Filius benedicti Dei atque bonæ voluntatis. Quærebatur, pagane, conjugem Dei? audi Mercurium: Conjugem Dei quæris? conjux Dei bona voluntas est. *Idem in libro Quæstionum vet. et nov. legis. cap. LVIII*: Spiritum sanctum, qui tertius sit a Patre (22), secundus autem a Christo secundum

(20) Cous. : *maximum.*(21) Cous. : *non utique quia aliqua.*(22) Mon. : *est a Patre*

numeri (23) ordinationem; juxta substantiam autem non esse et non differre unum ab altero. *Ex libro Quæstionum Orosii*: Ad Augustinum Orosius: Voluntate Pater genuit Filium an necessitate? Augustinus: Nec voluntate nec necessitate; quia in Deo necessitas non est, præire voluntas sapientiam non potest. Igitur prius fuit rationabiliter sapere, quam rationabiliter velle; nam quidam nostrum, cum eum interrogasset hæreticus, utrum volens an nolens genuerit Pater Filium, laudabiliter respondisse fertur: Dic, inquit, et tu, hæretice, Deus Pater necessitate est Deus an voluntate? Si dixisset: necessitate, sequebatur grandis absurditas; si voluntate, respondebatur illi: ergo voluntate Deus est, non natura. *Idem de verbis Domini, sermone IX*: Insinuat in nobis in Patre auctoritas, in Filio nativitas, in Spiritu sancto Patris Filiique communitas. Ecclesiasticus (1, 1): *Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper et est in omne ævum.* Sapientiam Dei præcedentem omnia, quis investigavit? Prior omnium creata est sapientia, et intellectus prudentia ab ævo; fons sapientiæ Dei in excelsis. *Hilarius super psal. CXXXVII*: *Tu formasti me et posuisti super me manum tuam.* Utrumque significat, ut, quod formavit, antiquum sit; quod superposuit manum, novissimum sit. Quod enim secundum naturam divinitatis formatus sit, Apostolus docet dicens: *Qui cum in forma Dei esset (Philipp. 11)*; quod enim in forma est, formatur. in forma et ei Pater, naturæ et divinitatis est ut referri possit ad Patrem et formatus ab ipso sit. *Idem De Trinitate, lib. III*: Secundum Apostolum, quia in Christo habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter (Col. 11, 9). Sed incomprehensibiliter, inenarrabiliter ante omne tempus et sæcula, unigenitum ex his quæ ingenita in se erant, procreavit, omne quod Deus est per charitatem atque virtutem nativitati ejus impertiens; ac sic ab ingenito, perfecto æternoque Patre unigenitus et perfectus et æternus est Filius. Ea autem, quæ ei sunt, secundum corpus quod assumpsit, bonitatis ejus ad salutem nostram voluntas est. *Idem in XI*: *Verba quæ loquor vobis, non a me loquor.* Nam dum non a se loquitur, auctori eum necesse est debere quod loquitur. Item ad id quod agit secundum nativitatem, sibi Pater auctor est. *Rursus in XII*, de non nato Deo Patre et nato ab eo Filio loquens, ait: Neque ad ipsum est non natum atque nasci: quia illud ab altero, hoc vero a nemine est. Et aliud est sine auctore esse semper æternum, aliud quod Patri, id est auctori esse æternum. Ubi enim Pater auctor est, ibi et nativitas est. At vero ubi auctor æternus est, ibi et nativitas æternitas est, quia sicut nativitas ab auctore est, ita et ab æterno auctore æterna nativitas. *Item.* Quod ex (24) æterno natum est, id si non æternum (25) natum [est], jam non erit et Pater auctor æternus. Si

(23) Mon. : *nostram.*(24) Cous. : *Itemque ex.*(25) Cous. : *æterno. Cf. Opp. Hilarii, p. 1123.*

itur ei qui ab æterno Patre natus est, ex A
 te defuerit, id ipsum auctori, qui Pater est,
 , ambiguum defuisse, quia quod gignenti est
 m, infinitum est etiam nascenti. *Item*: Ex
 nihil est aliud quam æternum; quod si non
 m, jam nec Pater qui generationis auctor
 æternus est. *Item*: Ex te natus ostenditur, ut
 iud quam te sibi significet auctorem. *Item in*
 lius ex te Deo Patre Deus verus et a te genitus,
 ita confitendus, ut tecum, quia æternæ originis
 ctor æternus es. Nam dum ex te secundus a te
 brosius in *Epist. prima Pauli ad Corinth*: Ca-
 risti est Deus. Dignum est ut Filii caput Pater
 , quia est genitor ejus. *Idem in secunda*:
 autem ex Deo. Quamvis Christus nos rede-
 omnia tamen ex Deo quia ab ipso est om-
 nitas; ideoque necesse est præferri perso-
 atris. *Idem in Epistola ad Ephesios*: Unus
 : Pater omnium, qui super est, etc.; Patrem
 quia nulli debet quod est, super omnia di-
 . *Hieronymus Nicæni concilii fidem exponens*:
 ergo in Filio Dei aliquid plus minusve,
 loco aut in tempore aut in potentia aut
 ntia aut in æqualitate aut in subjectione,
 icitur hoc: ut deitati ejus, non carni ascri-
 . Si enim plus minusve aliquid invenitur,
 hoc quod genuerit Pater Filium, et excepto
 od Filius non ex semet ipso natus est, sed
 e natus est proprie, aut invidens aut impo-
 ater, insuper et temporalis cognoscitur. Au-
 us, *De incarnata deitate ad Januarium* de Filio
 : ait: Videamus etiam qualiter sentiendum
 d in sapientia Salomonis legimus, qui ait de
 lia, quia vapor est quidam virtutis Dei, etc.
 Ex quo ostenditur semper fuisse vaporem
 virtutis Dei, nullum habentem initium, nisi
 Deum; neque enim decebat aliud esse ini-
 isi ipsum, unde etiam est et nascitur, Deum.
 ost aliqua: Imago bonitatis ejus; principa-
 nque bonitas sine dubio Pater est, ex qua
 lius natus qui per omnia imago est Patris;
 dubio etiam bonitatis ejus convenienter
 dicitur. Non enim aliqua alia bonitas existit
 , præter eam quæ est in Patre. *Item*: Prin-
 bonitas in Deo Patre sentienda est, ex quo
 ius natus vel Spiritus sanctus procedens sine
 bonitatis naturam in se fert, quæ est in eo
 de quo vel natus est Filius, vel procedens
 is sanctus (27). *Chrysostomus super Matthæum*:
 est Jesus in desertum a spiritu, a Spiritu
 ductus est, sed non quasi minor majoris
 no, sed major minoris hortatu. Nam non so-
 uctus aut adductus dicitur qui alicujus po-
 ducitur, sed etiam ille qui alicujus rationabili

Cous. : quo.

Cous. : *Principalis bonitas in Deo Patre
 est, ex quo vel Filius procedens Spiritus
 . Vid. Opp. August. Maur. VIII, Append. p. 36.*

exhortatione (28) placatur. Item dixit paterfamilias
 procuratori suo. Sine dubio Filius dicit Spiritui
 sancto, et, si volueris, concedo tibi, ut Pater Filio
 dicat. Non quæro utrum Filius sit Patris procurator,
 aut Spiritus sanctus Filii; sed hoc dico quia procu-
 rator domus et paterfamilias nec ejusdem substan-
 tiæ possunt esse, nec una persona esse nec æqualis
 dignitas. Si ergo alter paterfamilias, alter procura-
 tor patrifamilias, quomodo locum habeat trinitas
 tua? Si autem ejusdem substantiæ est, et est minor,
 injuriam facis substantiæ. Si non æqualis dignitas,
 ubi est una substantia? *Item*: *Et vidit Spiritum
 sanctum descendantem sicut columbam et manentem
 super se (Matth. III, 16)*. Non dixit: Hic est Filius
 noster dilectus, ut ne, quemadmodum Deus, ita et
 Spiritus sanctus videatur Pater Christus fuisse.
 Nam si æquales sunt per omnia, quemadmodum ille
 est paternitate honoratior (29), sic et Spiritus san-
 ctus. Si autem Deus quidem Pater est, quia Filium
 habet, Spiritus autem sanctus non est Pater, quia
 nec Filium habet, non est per omnia æquælis. Nec
 dictum est: hi sunt filii mei dilecti, nec cum Chri-
 sto etiam Filius est quemadmodum Christus. Si
 autem non est Filius quemadmodum Christus, sed
 minister fidelis Christi, non est æqualis Christo.
Paulus apostolus ad Philippenses: *Hoc sentite in vo-
 bis quod et in Christo Jesu; qui, cum in forma Dei
 esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem
 Deo. Athanasius in symbolo fidei*: Filius a Patre solo
 est, non factus, nec creatus, sed genitus. *Item*:
 Sed in hac Trinitate nihil prius ac posterius, nihil
 majus aut minus; sed totæ tres personæ coæternæ
 sibi sunt et coæquales.

XVI.

*Quod Filius dicatur a Patre gigni, non tamen geni-
 tus, et contra.*

*Gregorius in Job, lib. XXXIII: Lingua mea ca-
 lamus scribæ; quod loquimur transit, quod scribi-
 mus permanet. Lingua Patris calamus scribæ dicitur,
 quia ab eo Verbum illius coæternum ac sine
 transitu generatur. Ambrosius de fide ad Gratianum
 imperatorem: Non hæc sunt in Deo ut corporaliter
 existimanda; incomprehensibiliter generatur Filius;
 impassibiliter generat Pater, et tamen ex se gene-
 rat et ante omnem intellectum ut (30) Deus verus
 Deum verum. Hieronymus, in definitione fidei ca-
 tholicæ Nicænicæ concilii symboli: Quod de sub-
 stantia Patris natus est, semper ait Salvator in
 Evangeliiis: Quod nascitur de carne caro est, et quod
 nascitur de spiritu spiritus est (Joan. III). Augusti-
 nus, De Trinitate, lib. cap. XII: Si gignens ad
 id quod gignit principium est, Pater ad Filium est
 principium, quia gignit eum. Idem, de generatione
 Filii ex Deo Patre disserens in lib. LXXXIII Quæ-*

(28) Cons. : *aliter exhortatione rationabiliter.*

(29) Mon. : *honoratus.*

(30) Cous. : *generat pro ut.*

stionum, cap. XXXVIII : Melius est, inquit, semper natus quam qui (31) semper nascitur. quia qui semper nascitur, nondum est natus et nunquam natus est, aut natus erit, si semper nascitur (32); aliud est enim nasci, aliud natum esse; ac per hoc nunquam Filius, si nunquam natus; et si semper Filius, semper igitur natus. *Idem ad Pascentium comitem Arianum* : Quid ergo dicimus? si natus est Filius de Patre, jam Pater destitit gignere, et, si destitit, cœpit; si autem cœpit gignere, fuit aliquando sine Filio; sed nunquam fuit sine Filio, quia Filius ejus sapientia ejus est; ergo semper gignit Pater et semper nascitur Filius. Hic rursus timendum est, ne putetur imperfecta generatio, si non dicimus natum esse, sed nasci. Compatere mecum, obsecro, in his angustiis humanæ cogitationis et linguæ; et pariter confugiamus ad spiritum Dei per prophetam dicentem : *Generationem ejus quis enarrabit?* (*Isai. LIII*). *Gregorius super Job, lib. XXIX [I, 917]* : Dominus Deus Jesus Christus, in eo quod virtus et Dei sapientia est, de Patre ante tempora natus est, vel potius quia nec cœpit nasci nec desit, dicamus verius semper natus. Non autem possumus dicere : semper nascitur, ne imperfectus esse videatur. At vero ut æternus designari valeat et perfectus, semper dicamus et natus, quatenus et natus ad perfectionem pertineat, et semper ad æternitatem, quamvis hoc ipso quod perfectum dicimus, multum ab illius veritatis expressione deviamus; qua quod factum non est, nec potest dici perfectum; et tamen infirmitatis nostræ verbis Dominus condescendens : *Estote, inquit, perfecti, sicut et Pater vester cælestis perfectus est (Matth. v)*.

XVII.

Quod solus Pater dicatur ingenuus, et non.

Isidorus, Etymologiarum lib. VI : Pater solus non est de alio, ideo solus appellatur ingenuus. *Athanasius, De Trinitate, lib. VIII*. Nativitas Filii Dei ante principium apud Patrem est. Confiteor unum innascibilem et unum natum. Confiteor Patrem omnipotentem sine initio, sine fine, qui omnia tenet et a nullo tenetur, omnia gubernat et a nullo gubernatur. Non diminuitur genitus ab eo, qui est innascibilis. Spiritus sanctus nec natus nec innascibilis; si autem dixero natum, duos filios statuo. *Augustinus, De orthodoxa fide* : Pater, inquit, principium deitatis, a quo Filius natus, a quo Spiritus sanctus non natus, quia non est Filius, nec ingenuus, quia non est Pater. *Gregorius in Registro, cap. I*; Spiritum vero sanctum nec genitum nec ingenuum, sed coæternum, de Patre et Filio procedentem. *Augustinus in quæstionibus ab Orosio propositis et ab ipso solutis, cap. II* : Spiritum sanctum nec genitum nec ingenuum fides certa declarat; quia, si dixerimus ingenuum, Patrem affirmare videbimur; sin autem genitum, duos filios credere cul-

A pamur; sed, quod certa fides tenet, nec ingenuus est nec genitus, sed ab utrisque procedens, scilicet a Patre et Filio. *Idem in lib. V De Trinitate, cap. VII* : Quod ergo dicitur ingenuus, hoc ostendit quod non sit Filius; sed genitus et ingenuus commode dicuntur; Filius autem Latine dicitur, sed infilius ut dicatur non admittit loquendi consuetudo. Nihil autem intellectui demitur, si dicatur non Filius; quemadmodum etiam, si dicatur non genitus, pro eo dicitur ingenuus, nihil aliud dicitur. *Item* : Non ergo jam dicemus ingenuum, quamvis Latine dici possit; sed pro eo dicamus non genitum, quod tantum valet; non ergo aliud dicimus quam non Filium. *Item* : Ingenuus porro quid est nisi non genitus? Sicut enim genitus non ad se ipsum dicitur, sed quod ex Patre sit, ita, cum dicitur ingenuus, non ad se ipsum dicitur, sed quod ex genitore non sit ostenditur. *Ambrosius, De incarnatione Dominica* : Cum dudum audierint quidam, dicentibus nobis, Filium Dei, qui generatus sit, Patri, qui generavit, inæqualem esse non posse, quamvis ille generatus sit et iste generaverit, quia generatio non potestatis est, sed naturæ; adversus illam quidem quæstionem vocem sibi arbitrantur oclusam. Sed vestigium vertunt, mutatione sermonis dicentes: Quomodo possunt ingenuus et genitus esse unius naturæ atque substantiæ? Ergo, ut respondeam, primum omnium ingenuum in Scripturis divinis nusquam invenio, non legi, non audiui. Cujus mutabilitatis (33) sunt homines istius modi, ut (34) dicant nos usurpare non scripta, cum scripta dicamus, et ipsi objiciant, quod scriptum non sit? Item asserant, ubi ingenuum Patrem legerant: item verbum ingenui, ubi legerunt, demonstrant. Lectum est, inquit; nam Arius dixit ingenuum Patrem, et genitum et creatum Filium. Quo auctore contra apostolica scripta contendat (35), si modo Arii se discipulos fateantur! Sed si illi dicunt quod Arius justius, ego debeo dicere quod Apostolus dixit: Patrem non ingenuum, Filium et genitum dixit. Quod legi, non nego, imo libenter usurpo; quod non legi, usurpare non debeo. Sed usurpent, ne forte dicant, quia genitum non legimus Patrem, ideo ingenuum existimare debemus. Intelligitur ergo hoc, non legitur; sed nec Spiritum sanctum genitum legi. Ergo et Spiritus sanctus ingenuus secundum nostram sententiam nominandus est.

XVIII.

Quod æterna generatio Filii narrari vel sciri vel intelligi possit, et non.

Hieronymus super Ecclesiasten, eo loco quod dicitur: *Quis scit spiritus filiorum hominum, si ascendat sursum et spiritus pecoris descendat deorsum in terram?* (*Eccle. XII*), adjicienda: quis difficul-

(31) Cous. om. qui.

(32) Quia qui — nascitur desunt apud Cous.

(33) Cous. ; mirabilitatis.

(34) Cous. ; ubi.

(35) Cous. : contendunt. Si modo, etc.

voluit demonstrare? per nomen enim quis A exponitur? aut quid exponitur, si non intelligitur? Itaque quoniam rursus esse non dubito in numero vestro quosdam a quibus possit non solum expositum capi, sed et antequam exponatur intelligi, non fraudabo eos qui possunt capere, dum timeo superfluum esse auribus eorum qui non possunt capere. *Idem De Trinitate, libr. II*: Non aliud est illi esse de Patre, id est (38) nasci de Patre, quam videre Patrem; aut aliud videre Patrem operantem, quam pariter operari. *Hieronymus super Matth., libr. generationis Jesu Christi*: In Isaiā legimus: *Generationem ejus quis enarrabit?* (*Isai. LIII.*) Non ergo putemus Evangelium prophetæ esse contrarium, ut quod ille impossibile dixit, effatu hic narrare incipiat quia ibi de generatione divinitatis, hic de incarnatione dictum est. *Augustinus, lib. II contra Maximus*: Distinguere inter illam (39) generationem et hanc processionem nescio, non valeo, non sufficio, quia et illa et ista est ineffabilis; sicut Propheta de Filio ait: *Generationem ejus quis enarrabit?* Ita de Spiritu sancto verissime dicitur: *Processionem ejus quis enarrabit?* (40) *Athanasius, De Trinitate, libr. V, cap. II*: Maledictus qui inenarrabiliter Filium vere genitum de substantia Patris esse non confitetur, fiat, fiat. *Idem libr. VIII*: O homo, deitatem quæris, vitupero te. Si credis, bene facis; credere tibi jussum est, non discutere permissum. Si autem discutis et dicis: quomodo Pater? de lumine excidisti; et si dixeris: quomodo Filius? occurret tibi: *Generationem quis enarrabit?* Vnde (41) ergo ne similiter excidas a lumine; *nemo enim novit Patrem nisi Filium, nec Filium nisi Pater* (*Matth. x*). *Ambrosius, De fide ad Gratianum imperatorem*: Mihi impossibile est generationis scire secretum; supra potestates, supra angelos, supra cherubim, supra seraphim, supra omnem sensum est. Scrutari non licet superna mysteria; licet scire quod natus, non licet discutere quemadmodum. *Item*: Credere jussum est, et non discutere permissum est. *Item*: *Mysterium Patris nec angeli potuerunt comprehendere. Augustinus, Quæstion. veteris et novæ legis*: Cherubim et seraphim non comprehenderunt penitus qui (42) Deus sit, quia nemo novit Patrem nisi Filius.

XIX

Quod de æterna generatione Filii illud sit accipiendum: « Ego hodie genui te, » et contra (43).

Augustinus super secundum psalmum: *Filius meus es tu: ego hodie genui te* (*Psal. n*). Quanquam possit etiam ille dies in prophetia dictus videri quo Dominus secundum hominem natus est, tamen *hodie* quia præsentiam significat, atque in æternitate nihil præteritum est, quasi esse desierit, nec futurum quasi nondum sit, sed præsens tantum accipitur

Cous. : *testamento.*
Cous. : *sanctum.*
Cous. : *vel.*
Cous. : *hunc.*

(40) Verba ita — enarrabit omittit Cous.
(41) Cous. : *unde.*
(42) Cous. : *quid.*
(43) *Et contra* desunt apud Cous.

secundum (44) hoc quod dictum est *ego hodie genui te*; quo sempiternam generationem sapientiæ Dei, quæ (45) est unigenitus Filius, fides sincera et Catholica prædicat. *Idem in libro V contra hæreses*: Audi adhuc, qui negas Deum genuisse Filium, audi (46) quid Pater dicat per Isaiam: *Nunquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam?* dicit Dominus. *Si ego qui generationem cæteris aliis tribuo, sterilis ero?* dicit Dominus (Isai. LXVI). Cui dictum est: *Filius meus es tu; ego hodie genui te*. Irrides, cum audis *hodie*; apud Deum nunquam crastinum, nunquam hesternus dies est, sed semper *hodie*. *Idem in Enchiridio, cap. XLIX*: Non enim renascebantur qui baptisate Joannis baptizabantur, sed quodam præcursorio ministerio, qui dicebat: *Parate viam Domino*. Huic, in quo solo renasci poterant, parabatur. Hujus enim baptisate est non in aliqua tantum, sicut fuit Joannis, verum etiam in Spiritu sancto, ut de illo Spiritu sancto regeneratur quisquis in Christum credit; de quo Christus generatus regeneratione non eguit. Unde vox illa Patris quæ super baptisatum facta est: *ego hodie genui te*, non unum illum temporis diem quo baptisatus est, sed incommutabilis æternitatis ostendit, ut illum hominem ad unigeniti personam (47) pertinere monstraret. Ubi enim dies nec hesterni fine inchoatur, nec initio crastini terminatur, semper hodiernus est. In aqua ergo baptizari voluit a Joanne, ut magna ejus commendaretur humilitas. *Idem in sermone II feria paschalis*, qui sic incipit: Non minus etiam nunc lætari debemus, quam hesterno die lætati sumus. Christus qui nos illuminavit nobis dies factus est; ipse pro nobis hodie genitus est, secundum quod David ex persona Dei Patris ait: *Filius meus es tu; ego hodie genui te*. Non quod in die illa genuerit Filium, sed quod ipsum Filium, diem lucemque genuerit, quod fulgeat cunctis, luceat universis. *Hodie* autem dicitur quod velut præsens et indeficiens lumen de ipsa perpetuitate fulgoris una dies esse videbatur (48); quod eum (49) nec vetusta antiquitate subterfugiant nec futura ignoratione prætereant. *Item*: Quo autem tempore dictum sit Filio: *ego hodie genui te*, scire debemus non illo quo ex Maria secundum carnem natus est, nec illo quo secundum divinitatem ex Dei Patris ore processit, sed illo tempore quo a mortuis resurrexit. Sicut enim apostolus Paulus ait: *Resuscitans Dominum Jesum, sicut scriptum est in Psalmo: Filius meus es tu; ego hodie genui te* (Act. XIII). Recte ergo tunc *hodie* vocatur, quando de inferorum tetra nocte ad superos, præclarum lumen, emicuit. *Idem in Tractatu de incarnatione Domini*: De eo quod minor est patre et consubstantialis est matri, Propheta cecinit dicens: *Ego hodie genui te*. *Item*: Illa prophetia nativitatem

(44) Cous. om.
 (45) Mon. : qui.
 (46) Mon. : audivi.
 (47) Cous. : Patrem.

A futuræ carnis ostendit, eo quod de Maria virgine nuper natus est. Nam de æqualitate divinitatis eum cum Patre non dicit: *Hodie genui te, sed, ante Luciferum genui te* (Psal. CIX), scilicet antequam dies vel angeli fierent. *Ambrosius De sacramentis, lib. III* (II, 361): Quid est regeneratio? habes in Actibus apostolorum, quod ille versiculus in psalmo: *Filius meus es tu; ego hodie genui te*, ad resurrectionem spectare videatur. Namque in Actibus apostolorum Petrus apostolus sic interpretatus est, quod tunc, quando resurrexit Filius a mortuis, vox Patris resultaverit: *Filius meus es tu, etc.* Unde et primogenitus a mortuis dicitur: resurrectio est quando de morte ad vitam transimus. Sic et in baptisate, quoniam similitudo mortis est dum mergis, dum resurgis similitudo fit resurrectionis. Recte itaque secundum interpretationem apostoli Petri, sicut illa resurrectio generatio fuit, ita et ista resurrectio generatio est. *Hilarius super Matth., cap. II, de Domino baptisate*: Nam baptisato eo, reseratis cælorum aditibus, Spiritus sanctus emittitur, et specie columbæ visibilis cognoscitur, et istius modi paternæ pietatis unctione perfunditur; vox deinde de cælo ita loquitur: *Filius meus, etc.* *Idem in II psalm.*: Natus est rursus ex baptisate et fuit tum Dei Filius, ut et in id ipsum et in id aliud nasceretur. Scriptum est autem, cum ascendisset de aqua: *Filius meus es tu; ego hodie genui te*; sed secundum generationem hominis nascentis, tunc quoque ipse Deo renascebatur in Filium. Sed id quod nunc in Psalmo est: *Filius meus es tu, etc.*, non ad Virginis partum, neque ad lavacri regenerationem, sed ad primogenitum ex mortuis pertinere apostolica auctoritas testatur. Namque in libro Actuum apostolorum ita dictum est: Suscitans Dominum nostrum Jesum, sicut in psalmo primo scriptum est: *Filius meus, etc.*, cum suscitavit eum a mortuis, amplius non regressurum in interitum. *Idem, in lib. IX De Trinit.*: Jesus quemadmodum in virtute et spiritu Dei unctus sit, non ambiguum est tunc, cum ascendente eo de Jordane vox Patris audita est: *Filius meus es tu, etc.*, ut per hoc testimonium sanctificatæ in eo carnis unctio spiritalis virtutis cognosceretur. *Item*: Denique ille prophetiæ sermo posteriori unctionem hanc, quæ in tempore esset, ostendit dicens: *Dilexisti justitiam, et odisti iniquitatem, etc.* (Psal. XLIV.) Meruisse posterius est quam esse. Si igitur nativitati unigeniti unctionem Dei deputamus, quæ unctio ob meritum dilectæ justitiæ et perosæ iniquitatis indulta sit, proventus potius per unctionem unigenitus Deus quam genitus intelligitur; jamque per incrementa et perfectus (51) Deus consummabitur, qui non natus Deus sit, sed in Deum sit unctus, ex merito; et jam per

(48) Cous. : videatur.
 (49) Cous. : enim.
 (50) Cous. : profectus.

erit Deus Christus, et non omnis causa per A
n nostrum Jesum Christum.

XX

primus psalmus de Christo sit accipiendus,
et non.

ymus in majori breviario (II app. p. 122):
peccatorum non stetit (Psal. 1). Non dixit:
bulavit; hoc quippe impossibile est; quia
bsque peccato non stetit, hoc est non per-
t in delicto, sed per pœnitentiam ad melio-
rsus est. Item: *Et omnia quæcunque faciet
buntur (ibid.)* Judæi hunc psalmum dictum
stimant de Josia, quod solus inter profanos
n abierit in consilio impiorum, sed secu-
egem Dei. Unde hoc: *Et omnia quæcunque
rosperabuntur* de nullo sanctorum accipi B
isi forte in futuro sæculo. Melius igitur de
ligimus homine qui a Salvatore assumptus
quo (51) alium assumpsisse, alium assum-
se testemur; sed quo unus atque idem Fi-
et Filius hominis. *Idem in minori breviario,*
incipit: Psalterium est quasi magna do-
atus vir qui non abiit (ibid.). Quidam putant,
is iste vir secundum hominem Christus sit.
idem voluntas (52), sed imperitia est; si
r beatus hic Christus est, et Christus legem
quomodo de Christo dicitur: *In lege Domini
ejus? (ibid.)* Denique quomodo alteri ligno
atur, et dicitur: *Et erit tanquam lignum
tantatum est secus decursus aquarum (ibid.)*.
nod comparamus, minus est ab eo cui (53) C
atur. Videtis igitur quia super Domini per-
n potest interpretari psalmus, sed generali-
uolibet.

XXI.

lud: « Eructavit cor meum verbum bonum
XLIV), » de generatione Filii sit accipiendum,
.

ymus in psalmo XLIV: *Eructavit cor meum
bonum*. Psalmus iste initiatur (54) voce pa-
Eructavit cor meum verbum non de conjun-
orporea, sed de corde; protulit æquale sibi
i, per quod facta sunt omnia; dico ego opera
i; loquor ipsi verbo, regi filio, et cuncta
ntur. *Idem De Filio prodigo (IV, 153)*: vitu-
inatus, qui ad pœnitentiæ (55) immolatur D
, ipse Salvator est, cujus quotidie carne
ir, cruore potamur, pinguedine saturati, in
laudum (56) ejus erumpimus dicentes:
it cor meum, etc.; licet quidam supersti-
gis quam vere, non considerantes textum
ex Patris persona hoc arbitrantur in-

Mon.: quod.

In cod. Mon. desunt verba: bona quidem
i.

Cous.: qui.

Cous.: numtiatur.

Cous.: patriæ.

Loco verborum in ructum laudum. Cous. ha-

XXII

Quod solus Filius ex substantia Patris non sit,
et contra.

Hieronymus lib. II ad Pammachium et Marcel-
lam: Contra accusatorem defensio: multa in libris
Eusebii scandala reperiuntur et apertissimæ blas-
phemix. Dicit Filium Patris ministerium, Spiritum
sanctum non de eadem Patris Fillique substantia.
Ambrosius lib. IV de Trinitate, cap. V: *Inventa est
in utero habens de Spiritu sancto (57)*. Quod ergo ex
aliquo est, aut ex substantia est aut ex potestate
ejus; ex substantia, sicut si Filius, qui ait: *Ex ore
Altissimi prodivi (Eccli. xxiv)*, sicut Spiritus qui a
Patre procedit; ex potestate, sicut illud est: *Unus
Deus Pater, ex quo omnia. Nicæna synodus*: Credi-
mus in unum Deum Patrem omnipotentem, om-
nium visibilium invisibiliumque factorem; et in
unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei na-
tum ex Patre unigenitum, hoc est ex substantia
Patris, Deum ex Deo, lumen de lumine, etc.

XXIII.

Quod Spiritus Domini ferebatur super aquas intelli-
gendum sit de Spiritu sancto et non.

Ambrosius De sacramentis, sermone I: Vidisti
aquas non solas, crede divinitatis illic adesse præ-
sentiam. Spiritus ferebatur super aquas, dicit Pro-
pheta. Verbo Domini cæli firmati sunt, et spiritu oris
ejus omnis virtus eorum (Psal. xxxii). Qui super fe-
rebatur, operabatur. Accipe aliud testimonium:
Non permanebit, inquit, spiritus meus in hominibus,
quia carnales (57) sunt (Gen. vi); quo ostendit Deus
quia carnalem immunditiam gratia spiritualis aver-
tit (58). *Idem in Hexameron de die primo (lib. I.
cap. 8)*: *Et Spiritus Domini ferebatur super aquas
(Gen. 1)*. Spiritum sanctum accipimus, ut in con-
stitutione mundi opera Trinitatis (59) eluceant,
Præmisso enim quia in principio fecit Deus cælum et
terram (ibid.), id est in Christo vel per Filium Deus
fecit, quia omnia per ipsum facta sunt, supererat
plenitudo operationis in spiritu, sicut scriptum est:
Verbo Domini cæli firmati sunt, etc. Spiritus Dei
superferebatur aquas; ornando (60) enim polos
cæli germinaturis terris pulchra spiritus superfere-
batur, quia per ipsum habebant novorum partuum
semina germinare, secundum quod dixit Propheta:
Emitte spiritum tuum, etc. (Psal. ciii.) Denique
Syrus, qui vicinus Hebræo est, sic habet: *Et Spi-
ritus homini fovebat aquas*, id est vivificabat, ut in
novas cogeret creaturas et fœtu suo animaret ad
vitam. Nam etiam Spiritum sanctum legimus crea-
torem, dicente Job: *Spiritus divinus qui fecit me
(Job xxxiii)*. *Idem*: Sive, ut quidam volunt, aerem
accipiant, respondeant qua ratione dixerit spiritum
bet virtutum laudem.

(57) Mon. in margine addit: Græcus habet: ex
Spiritu sancto (Math. 1, 18).

(57*) Cous.: carnes.

(58) Mon.: avertitur.

(59) Cous.: divinitatis.

(60) Mon. formando; edit. ornando polo.

Dei, cum satis fuerit spiritum nuncupare, Hieronymus super *Genesim*, in libro *Hebraicarum Quæstionum*: *Et Spiritus Dei ferebatur super aquas*; pro eo quod in nostris codicibus scriptum est *ferebatur* in Hebraico habet: *merefeth*, quod nos appellare possumus *incubabat* sive *confovebat*, in similitudinem volucris ova calore animantis. Ex quo intelligimus non de spiritu mundi dici, ut nonnulli arbitrantur, sed de Spiritu sancto, qui et ipse vivificator omnium a principio dicitur; si autem vivificator, et conditor, et Deus. *Emitte*, inquit, *spiritum tuum et creabuntur*. *Augustinus super Genesim, lib. I: Spiritus Domini ferebatur super aquas*. Egenus atque indigens amor ita diligit, ut rebus, quas diligit, subjiciatur; propterea, cum commemoretur Spiritus Dei, in quo sancta ejus benevolentia dilectioque intelligitur, superferri dictus est, ne faciendæ opera sua per indigentiam necessitatem potius quam per abundantiam beneficentiæ Deus amare putaretur. *Idem de incarnata deitate, ad Januarium*: Spiritus igitur Dei qui super aquas ferebatur in principio, puto quod non sit alius quam Spiritus sanctus, non tamen (61) secundum historiam, sed secundum intelligentiam spiritualem. *Idem in libro Quæstionum veteris et nov. leg., cap. LVI*: Si ideo Spiritus sanctus putatur quia Dei spiritus esse legitur, inanis est assertio. Ait Dominus: *Non permanebit spiritus meus in istis hominibus, propterea quod sint caro (Gen. vi)*. Et in subjectis: *Sed delebo*, inquit, *omnia, ab homine usque ad pecus (ibid.)*. Hoc utique dixit, quia diluvium inducere habuit super terram. Nunquid hic Spiritus sanctus potest intelligi? De animabus enim dixit. Et in Ezechiele sic dictum est: *Hæc dicit Dominus ossibus istis: Extendam super vos cutem, et dabo in vos spiritum meum, et vivetis. Item*: Et anima hominis spiritus dicitur et ventus similiter, et aer, et anima pecoris, et angeli, et quæcumque acceperunt ut vivant per substantiam propriam. *Item*: Quotiescunque autem spiritum, qui proprie de cælo (62) est, vult Scriptura significare, addit dicens Spiritum sanctum, ut per hoc creatura non intelligatur. Moyses autem cum creaturam hylicam, id est confusionem rerum describeret quæ utique sensu bruta est, super terram et abyssum tenebrosam spiritum Domini superferri interfatus est, ut ex eo spiritu et loco in quo ferebatur, superior creatura, quam spiritalem dicimus, cognoscatur. Nam ex eo quod superferri illum dixit, creaturam illum significavit: quia omnis creatura Dei fertur virtute, a quo accipit ut sit. Nam quis ordo est, ut spiritus Domini (63) super aquas ferretur, quem constat utique super omnem esse creaturam.

XXIV.

Quod Spiritus sanctus Pater quoque et Filius dici possit, et non.

Augustinus De Trinitate, lib. V: Spiritus sanctus

(61) Cous.: *tantum*.

(62) Cous.: *Deo*.

A secundum id quod scriptum est, quoniam Deus et spiritus, potest idem universaliter dici, quia et Pater spiritus, et Filius spiritus, et Pater sanctus, et Filius sanctus. *Et post pauca*: Spiritus sanctus quædam Patris Filiique communio est, et ideo fortasse sic appellatur, quia Patri et Filio potest eadem appellatio convenire. Ut ergo, ex nomine quod utrique convenit, utriusque communio significetur, vocatur donum amborum Spiritus sanctus. *Idem in lib. XV*: Multis exemplis doceri potest, multarum rerum vocabula et universaliter poni et proprie quibusdam adhiberi. Hoc ideo dixi, ne qui propterea nos inconvenienter existimet charitatem appellare Spiritum sanctum, quia et Deus Pater et Deus Filius potest charitas nuncupari. *Item*: Denique si in nobis Dei nihil majus est charitate et nullum majus est donum Dei quam Spiritus sanctus, quid consequentius quam ut ipse sit charitas quæ dicitur Deus et ex Deo? Et si charitas, quæ Pater diligit Filium et Pater diligit Filium, ineffabiliter communionem amborum demonstrat, quid convenientius quam ut ille proprie dicatur charitas, qui spiritus est communis ambobus? *Ambrosius De fide*: De Spiritu Dei Virgo concepit, et quod concepit hoc peperit, scilicet Deum, homini suo sociatum; sicut ipse dixit: *Quod nascitur de carne caro est, et quod nascitur de spiritu spiritus est quia Deus spiritus est et de Deo natus est*; sicuti angelus ad Mariam dixit (*Luc. 1, 35*): *Spiritus Dei superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, propterea quod nascetur ex te sanctum vocabitur Filius Dei*. Vides ego ipsum spiritum, id est Filium Dei, venisse ad Virginem, et inde Dei et hominis Filium processisse nec tamen ipso indumento carnis Dei Filium esse mutatum. *Ephraem diacon., lib. V*: Deus, Spiritus sanctus, solus sine peccato, propter te proprio Filio non peperit: et tu, infelix, tui non misereris? *Hieronymus super psalmum XVII: Spiritus sanctus nec Pater est nec Filius, sed dilectio quam habet Pater in Filio et Filius, in Patre. Beda in homil. I post ascensionem*: Cum spiritus gratia datur hominibus, profecto mittitur a Patre Spiritus, mittitur et a Filio, procedit a Patre procedit et a Filio, quia et ejus missio et ipsa est processio quæ ex Patre procedit et Filio. *Augustinus in V de Trinitate (VIII, 841)*: Quod datum est, et ad eum qui dedit refertur, et ad eos quibus dedit; ita Spiritus sanctus dicitur et Dei, qui dedit, et nostri, qui accepimus. Unde scriptum est de Joanne, quod in spiritu Eliæ venisset; hoc et de Moyse intelligendum est, cum ait Dominus: *Tollam de Spiritu tuo et dabo eis*, hoc est de Spiritu sancto quem tibi dedi. *Item*: Si non procedit nisi cum datur, nec procederet utique prius quam esset cui daretur. Nam donum potest esse et antequam donetur; donatum autem, nisi datum fuerit, nullo modo dici potest. *Item*: Nec moveat quod Spiritus sanctus cum, sit

(63) Cous.: *sanctus*.

rnus Patri et Filio, dicatur tamen aliquid ex ore, veluti hoc ipsum quod donatum dicimus. sempiternæ spiritus donum, temporaliter aulonatum; nam et si Dominus non dicitur, nisi habere incipit servum, et ista appellatio relax tempore est Deo: non enim sempiterna ura est, cujus est ille Dominus. *Item*: Ecce num esse non sempiternum habet, ne cogamur creaturam sempiternam dicere, quia etiam sempiternæ non dominaretur, nisi etiam ista iterne famularetur.

XXV.

philosophi quoque Trinitatem seu Verbum Dei crediderint, et non.

Ihus apostolus ad Romanos: Quod notum est manifestum est in illis; Deus enim illa revelavit invisibilia enim ipsius, etc. Augustinus in libr. De civitate Dei: Homo Christianus, litteris in ecclesiasticis eruditus, caveat eos qui seum elementa hujus mundi philosophantur; aditur enim præcepto apostolico: Cavete ne quis ecipiat per philosophiam et inanem seductionem, dum elementa mundi (Col. 11, 8). Deinde ne s tales esse arbitretur, audit ab eodem apostole quibusdam, quia quod notum est Dei manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit.... In- itia, etc. (Rom. 1, 19.) Et ubi, Atheniensibus ens, cum rem magnam de Deo dixisset et quæ ucis possit intelligi, quod in illo vivimus, mor et sumus (Act. XVII: 28), adjecit: Sicut et ve- quidam dixerunt; novit sane etiam ipsos; in us errant, cavere. Idem super Joannem, tract. Quidam philosophi hujus mundi exstiterunt et isiverunt Creatorem per creaturam, evidenter di-) Apostolo: Invisibilia enim ipsius, etc. Vide- quia per Verbum Dei facta sunt omnia; illud erunt videri quod est; noluerunt tenere humi- am Christi, et sorduit eis crux Christi. Idem in XIII De Trinitate: Præcipui gentium philo- i, qui invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intelle- onspicere potuerunt, sine mediatore, id est sine ine Christo philosophati sunt, quem nec ven- m prophetis nec venisse apostolis crediderunt.) De spiritu et littera: Vita sapiens quæ fecit dum contemplato mundo intelligitur; interroga dum, ornatum cæli, terram fructificantem her- st lignis, animalibus plenam, mare, quantis na- us (64) plenum est; aerem, quantis volatilibus; rroga omnia, et vide si non sponte sua tan- m voce respondeant tibi: Deus nos fecit. Hæc osophi nobiles quæsierunt, et ex arte artifi- cognoverunt. Idem in expositione quarundam ositionum in Epistola Pauli ad Romanos: Ait et mo de sapientibus mundi: si enim tantum po- unt scire ut possent æstimare factum, quomodo is mundi Dominum et Creatorem non facilius erunt? Sed quos arguit Salomo, non cogno-

(64) Cous. : natalibus.

(65) Cous. : vel.

PATROL. CLXXVIII

verunt per creaturam Creatorem; quos vero arguit Apostolus, cognoverunt, sed gratias non egerunt. Sapientes gentium quod invenerunt Creatorem manifeste idem (65) apostolus, cum Atheniensibus loqueretur, ostendit. Cum enim dixisset quia *in illo vivimus et movemur et sumus*, addidit: *sicut quidam secundum vos dixit. Hieronymus ad Paulinum presbyterum de omnibus divinæ historiæ libris: Joannes rusticus, piscator indoctus; et unde illa vox, obsecro: In principio Verbum, etc.? Hoc doctus Plato nescivit; hoc Demosthenes eloquens ignoravit. Perdam, inquit, sapientiam sapientium, etc. Item: Taceo de mei similibus, qui si forte ad Scripturas sacras post sæculares litteras venerint, et sermone composito aurem populi mulserint quidquid dixerint hoc legem Dei putant, nec scire dignantur quid apostoli et prophetæ senserint; sed ad sensum suum incongrua aptant testimonia, quæ grande sit et non vitiosum ad voluntatem suam Scripturam trahere repugnantem; quasi non legimus Homerocentonas et Virgiliocentonas, ac non sic etiam Maronem sine Christo possimus dicere Christianum quia scripserit:*

Jam redit et virgo, etc.

Jam nova progenies, etc.

Et Patrem loquentem ad Filium: *Nate, meæ vires, mea magna potentia solus. Et post verba Salvatoris in cruce: Talia perstabat memorans fæxque manebat.*

XXVI

Quod de præscientia judicet Deus, et non.

Ambrosius in Epist. ad Romanos (1x, 22): Quod si volens Deus ostendere iram, etc. De præscientia Pharaonem damnandum censuit, sciens eum non se correcturum; apostolum vero Paulum elegit, præsciens utique quod futurus esset fidelis. Quibusdam autem data est gratia in usum, ut Sauli; vide quibus dixit: Ecce nomina vestra scripta sunt in cælo, et prius abierunt retrorsum (Luc. x, 20). Item: Nomina eorum scripta erant in cælo propter justitiam cui deservebant (66); secundum vero præscientiam in numero malorum erant. De justitia enim Deus judicat, non de præscientia; unde et Moysi dicit: Si quis peccaverit ante me, delebo eum de libro vitæ (Exod. xxxii, 33); ut secundum justitiam judicis tunc videatur deleri, cum peccat; juxta præscientiam tamen nunquam in libro vitæ fuerat; econtra tunc videretur ascribi, cum malus esse desinit, qui secundum præscientiam nunquam defuit.

XXVII.

Quod providentia Dei causa sit eventuum rerum, et non

Boetius, De consolatione, lib. VI: Quidam aiunt non ideo quid esse eventurum, quoniam providentia id futurum esse prospexerit, sed econtrario potius, quoniam quid futurum est, id divinam pro- (66) Mon. : qui discernebant.

videntiam latere non posse, eoque modo necessarium hoc in contrariam relabi partem. Neque enim est necesse contingere quæ providentur, sed necesse est ea quæ futura sunt provideri. *Item*: Jam vero quam præposterum est, ut æternæ præscientiæ temporalium rerum eventus causa esse dicatur? Quid est autem aliud arbitrari ideo Deum futura, quia sunt eventura, providere, quam putare quæ olim acciderunt causam summæ illius esse providentiæ? *Origenes super epistolam Pauli ad Romanos* (VIII, 30); *Et quos vocavit*. Quomodo quos vocavit, justificavit, cum constet multos esse vocatos, paucos electos? Sed omnes quidem vocati sunt, non tamen omnes secundum propositum vocati sunt; nam hi qui secundum propositum bonum et bonam voluntatem, quam circa Dei cultum gerunt (67), vocantur, ipsi sunt qui secundum propositum vocati dicuntur. Quod si secundum propositum ad Deum referatur, hoc est ut secundum propositum Dei, qui sciens in eis religiosam mentem et salutis inesse desiderium, vocati dicantur; non videbitur his quæ exposuimus, contrarium. Hoc ergo pacto, nec in præscientia Dei vel salutis vel perditionis nostræ causa consistit, neque justificatio ex sola vocatione pendebit, neque gloriari de nostra penitus potestate sublatum est. Nam et si communi intellectu de præscientia sentiamus, non propterea aliquid erit, quia id scit Deus futurum, sed quia futurum est, scitur a Deo antequam fiat. Ut autem scias quia non in præscientia Dei uniuscujusque salutis causa ponitur, sed in proposito et actibus suis, vide Paulum, verentem ne forte, cum aliis prædicaverit, ipse reprobus efficiatur, macerare corpus suum etc. (I Cor. XI, 27).

XXVIII.

Quod nihil fiat casu, et contra.

Augustinus quæstionum LXXXIII, cap. XXVII: Quidquid casu fit, temere fit; quidquid temere fit, non fit Providentia. Si ergo casu aliqua fiunt in mundo, non Providentia universus mundus administratur. *Item*: Illud bonum, cujus participatione sunt bona cætera; non propter aliud, sed per semetipsum bonum est quod divinam etiam providentiam vocamus. Nihil igitur casu fit in mundo. *Item* *Retractionum cap. I*: Non mihi placet toties me appellasse fortunam, quamvis non aliquam deam voluerim hoc nomine intelligi, sed fortuitum rerum evantum; unde et illa verba sunt, quæ nulla religio dici prohibet: forte, forsitan, fortasse, fortuitum; quod tamen totum (68) ad divinam revocandum est providentiam. Pœnitent me illic nominasse fortunam, cum homines habeant in pessima consuetudine, ubi dici debet: *Hoc Deus voluit*, dicere: *Hoc voluit fortuna*. *Item in libro De concordia evangelistarum in Matthæum* (69): Nihil fortuitu

(67) Cous: circa cultum digerunt.

(68) Cous. tantum.

(69) In Matthæum desunt apud Cous.

A fit ab eo qui omnia disponit, quamvis nullus intelligat causam. Unde Dominus: *Ego veni, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant* (Joan. IX, 39). Ipsa est enim altitudo divitiarum, sapientiæ et scientiæ Dei, qua fit ex eadem massa aliud vas in honorem, aliud in contumeliam, et qua dicitur carni et sanguini: *O homo! tu quis es qui respondeas Deo?* (Rom. IX, 20.)

XXIX.

Quod prædestinatio Dei in bono tantum sit accipienda, et non.

Augustinus De prædestinatione sanctorum: Prædestinatio est gratiæ præparatio quæ sine præscientia non potest esse; potest autem esse sine prædestinatione præscientia. Prædestinatione quippe Deus ea præscivit quæ fuerat ipse factururus. Unde dictam est: fecit quæ futura sunt; præscire autem potest est et quæ ipse non facit, sicut quæcumque peccata. Quocirca prædestinatio Dei quæ in bono est, gratiæ, ut dixi, est præparatio; gratia vero est ipsius prædestinatiouis effectus. *Item*: Prædestinationis nomine non aliqua voluntatis humanæ coactitia necessitas exprimitur, sed misericors et justa (70) divini operis sempiterna dispositio. *Item*: Contingit credere Deum præscisse peccatores, quia nihil eum latere potuit; non tamen prædestinasse quemlibet hominem ad peccandum. Quia si ad peccatum hominem prædestinaret, pro peccatis hominem non puniret. Dei enim prædestinatione aut peccatorum præparata est pia remissio aut peccatorum justa punitio. *Idem in expositione quadamdam propositionum in epistola Pauli ad Romanos*: Non prædestinavit aliquem, nisi quem præscivit crediturum. *Idem super Joannem*: *Sed vos non creditis quia non estis ex ovibus meis*. Dixit: Non estis ex ovibus meis, quia videbat eos ad sempiternum interitum præparatas. *Item*: *non rapit eas quicquam de manu mea*. Quid potest fur et latro? Non perdunt nisi ad interitum prædestinatos. De illis autem ovibus, de quibus dicit Apostolus: *Novit Dominus qui sunt ejus et quos præscivit et prædestinavit; quos autem prædestinavit*, etc. (Rom. VIII, 29), nec lupus rapit, nec fur tollit, nec latro interimit. *Idem in Enchiridio, cap. CIV*: *Magna opera Domini, exquisita in omnes voluntates ejus* (Psal. CX, 2), ut per creaturæ voluntatem, qua factum est quod creator noluit, impleret ipse quod voluit; bene utens et malis tanquam summe bonus ad eorum damnationem, quos juste prædestinavit ad pœnam, et ad eorum salutem, quos benigne prædestinavit ad gratiam (71). *Responsiones, Prosperi ad Rufinum*: In præscientia et bona novit et mala. *Item*: Prædestinatio Dei semper in bono est, aut ad retributionem justitiæ aut ad damnationem pertinens gratiæ. *Item*: Potest itaque sine prædestinatione esse præscientia; prædestinatio autem sine

(70) Cous. ita.

(71) Cous. gloriam.

entia esse non potest. *Ex dictis Ambrosii de A* *stinione*: His omnibus testimoniis prædestinatio: His omnibus testimoniis prædestinatio ostenduntur mali ad pœnam, sed non præati ad peccatum, quoniam eorum quæ factus est Deus prædestinator est; quæ vero non factus est, ea non prædestinavit. *Item*: Imprædestinavit ad pœnam, et pœnam prædestinavit illis; ad peccatum autem eos non prædestinavit quoniam non est auctor iniquitatis; quoniam; iustitia ex Deo est et omne bonum, ita iniquum omne opus pravum ex diabolo. *Item*: Iniquitatem quoque præscivit Deus hanc vitam in eo terminaturos, prædestinavit supplicio. In prædestinatio justissime laudanda est ultionis, nosceretur non ab eo prædestinatum homicidium peccatum, quem prædestinavit peccati meriti. Deus itaque omnia opera (72), bona sive mala, præscivit; sed sola bona prædestinavit; mala vero futura opera eorum, quos prædestinavit ad regnum sed ad interitum, prædestinavit et ordinavit provida bonitate. *Isidorus nmo bono, lib. II, cap. VI*: Gemina est prædestinatio, seu electorum ad requiem, seu reprobos ad mortem. *Ex dictis ejusdem*: Deus potuit, voluit, quosdam prædestinare ad gloriam, alios ad pœnam. Quos (73) autem prædestinavit ad pœnam, non prædestinavit ad culpam.

XXX.

uod peccata etiam placeant Deo, et non. Ambrosius Autpertus (74) in Apocalypsi lib. IX: enim dedit in cordibus eorum ut faciant quod iustum est, ut dent regnum suum bestię, donec consummentur verba Dei. Præcedentium iniquitatis merita exigunt, ut reprobi in errorem a se re permitti ita agant, ut non misericordiam deus solvantur, sed iustitia punientis damnetur. Ideo enim Dei placitum perficiunt, quod iustitiam amando, quam Deus odit, iustitię se ipsos præparant, quæ Deo super omnia placitum dicitur: *Dilexisti iustitiam*, etc. Cui placere non potest iniquitas, placet iustitia damnat perpetrans (75) iniquitates. Quamquam unde displicent, inde quod illi placitum est iustum.

XXXI.

Deus quoque malorum causa vel auctor sit, et non.

ambrosius per Isaiam: Ego Dominus, et non est formans lucem et creans tenebras, faciens lucem et creans malum; ego Dominus faciens hæc. *propheta*: Si (76) erit malum in civitate, Dominus non fecit. *Simeon* ad Mariam deo: Ecce positus est hic in ruinam et resurrectionem multorum. *Et ipse Christus*: Si non venissem et locutus eis non fuisset, peccatum non

haberent. *Et alibi*: In iudicium ego veni in hunc mundum, ut qui non vident videant, et qui vident cæci fiant. *Et Apostolus in Epistola ad Romanos*: Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, etc. *Item*: Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominię, etc. *Et paulo post*: Tradidit illos Deus in reprobum sensum, etc. *Idem infra*: Quod quærebat Israel, hoc non est consecutus; electio vero consecuta est; cæteri vero excæcati sunt, sicut scriptum est: Dedit illis spiritum compunctionis, oculos ut non videant, et aures ut non audiant usque in hodiernum diem. *Idem in II ad Corinth. (iv, 3)*: Quod si operum est evangelium nostrum, in his qui pereunt est operum, in quibus Deus hujus sæculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illuminatio Evangelii gratię Christi. *Augustinus Quæstionum vet. et nov. legis cap. LXXXV*: Nam omne quod permittit Deus, facere dicitur, quia si non permittit non fit (77). Unde dicit Dominus ad Pilatum: *Non haberes potestatem in me, nisi datum esset desuper (Joan. xix)*. *Idem in Enchiridio*: Non fit aliquid nisi Omnipotens fieri velit, vel sinendo ut fiat, vel ipse faciendo. Nec dubitandum est Deum facere bene, etiam sinendo fieri quæcunque sunt male. Non enim hoc nisi justo iudicio sinit; et profecto bonum est omne quod iustum est. *Item*: Nam nisi esset hoc bonum, ut essent mala nullo modo esse sinerentur ab omnipotente Deo (78). *Idem De gratia et libero arbitrio*: Scriptura divina, si diligenter inspiciatur, ostendit hominum voluntates ita esse in Dei potestate, ut eos quos voluerit quando voluerit faciat inclinari, vel ad beneficia quibusdam præstanda, vel ad pœnas quibusdam ingerendas. Nam invenimus aliqua peccata etiam pœnas esse aliorum peccatorum, sicut sunt vasa irę, quæ perfecta dicit Apostolus in perditionem; sicut est induratio Pharaonis, cujus etiam causa dicitur ad ostendendam in illo virtutem Dei. *Item*: Et dixit David (II Reg. xvi, 11): *Ecce filius meus quærit animam meam, et adhuc modo filius Jemini. Sinite illum ut maledicat, quoniam dixit illi Deus. Quomodo dixerit Dominus huic homini maledicere?* Non enim jubendo dixit ubi obedientia laudaretur, sed quod ejus voluntatem vitio suo malam in hoc peccatum iudicio justo et occulto inclinavit. *Item*: Per Ezechielem dixit Deus (xiv, 9): *Et propheta si erraverit et locutus fuerit, ego Dominus seduxi illum prophetam, et exterminabo eum de medio populi mei Israel.* *Idem in epistola Pauli ad Romanos*: Propterea tradidit illos Deus, etc. *Et ad Thessalonicenses in Epistola secunda (ii, 10)* ait de quibusdam: Pro eo quod dilectionem veritatis non receperunt ut salvi fierent, ideo mittet illis operationem erroris ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui

1) Cous. opera sua.

2) Cous. quosdam.

3) Cous. Rutilius Ambrosius Autpertus S. Rutilius floruit anno circiter 770.

(75) Cous. quæ damnat perpetuas.

(76) Cous. non (Amos iii, 6).

(77) Cous. sit.

(78) Cous. bono.

non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati. *Idem De gratia et libero arbitrio*: Scriptum est in Proverbiis: *Cor regis in manu Dei est; quocunque voluerit inclinat illud*. Et in Psalmo legitur de Egyptiis: *Convertit cor eorum ut odirent populum ejus, et dolium (79) facerent in servos ejus, etc. (Psal. civ, 25)* Apostolus quoque: *Propterea tradidit illos in desideria cordis, in immunditiam (Rom. I, 24)*. Talibus testimoniis satis, quantum existimo, manifestabitur operari Deum in cordibus hominum ad inclinandas eorum voluntates quocunque voluerit, sive ad bona pro sua misericordia, sive ad mala pro meritis eorum, iudicio utique aliquando aperto, aliquando occulto, semper autem justo. Ac per hoc quando legitis a Deo seduci homines aut obtundi aut obdurari corda eorum, nolite dubitare præcessisse mala merita eorum, ut juste ista paterentur; nec incurritis illud proverbii Salomonis: *Insipientia viri violat vias ejus; Deum autem causatur in corde suo. Idem De correptione et gratia*: Electi sunt ad regnandum cum Christo, non quomodo Judas ad opus cui congruebat; ab illo quippe electus est qui novit bene uti etiam malis, ut per ejus opus damnabile illud propter quod ipse venerat, opus venerabile completeretur. Cum itaque audimus: *Nonne ego vos duodecim elegi? et unus ex vobis diabolus est (Joan. vi)*, illos debemus intelligere electos per misericordiam, illum per iudicium. Ergo elegit illos ad obtinendum regnum suum, illum ad effundendum sanguinem suum. *Idem in libro XX Quæstionum Exodi*: Causa obdurationis cordis Pharaonis non solum fuit quod incantatores similia faciebant, verum etiam ipsa Dei patientia, quæ parcebat secundum corda, quibusdam utilis ad pœnitendum, quibusdam inutilis ad resistendum Deo et in malo perseverandum. *Hieronymus ad Castricianum*: Magna ira est, quando peccantibus non (80) irascitur Deus. Item de pœna est, dum suæ peccator relinquitur voluntati; unde est quod peccata patrum in tertiam et quartam progeniem restituit, dum non vult statim percutere peccantes; sed innocens primis postrema condemnat. *Idem in Osee libr. I*: Grandis offensa est, postquam (81) peccaveris, iram Dei non vereri. *Item*: Qui in tantum (82) iratus est, ut nequaquam percutiat delinquentes. *Isidorus De summo bono, lib. II, cap. XVIII*: Præcedentia peccata sequentium sunt criminum causa, ut illa quæ sequuntur sint præcedentium pœna. Pœna ipsa vocatur induratio veniens de divina justitia. Hinc est quod ait propheta: *Indurasti cor nostrum, ne timeremus te (Isa. LXIII, 17)*. Sicut et Apostolus dicit: *Quoniam veritatem Dei non receperunt, immisit illis Deus spiritum erroris*. Facit ergo Deus quosdam peccare, sed in

A quibus jam talia peccata præcesserunt, ut justo iudicio ejus mereantur ire in deterius. *Ex libro III Regum (xxii, 19)*: Dixit Micheas propheta: Audi sermonem Domini: vidi Dominum sedentem super solium suum (83), et omnem exercitum cœli (84) assistentem ei a dextris et a sinistris. Et ait Dominus: quis decipiet Achab regem Israel, ut ascendant et cadat in Ramoth Galaad? Et dixit unus verba hujuscemodi, et alius aliter. Egressus est autem spiritus et stetit coram Domino et ait: ego decipiam illum. Cui locutus est Dominus: in quo? et ille ait: Egrediar et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus. Et dixit Dominus: Decipies et prævalebis; egredere et fac ita. Nunc igitur ecce dedit Dominus spiritum mendacem in ore omnium prophetarum tuorum qui hic sunt, et Dominus locutus est contra te malum. *Hieronymus in Epistola Pauli ad Romanos*: Propterea tradidit illos Deus; non quod ipse sit causa, sed per longanimitatem et patientiam non inducendo vindictam patitur eos secundum cordis sui agere voluntatem. *Item*: Tradere dicitur cum non retinet delinquentes, sicut dixit: *et dimisi eos secundum desideria cordis eorum. Augustinus quæstion. LXXXIII, cap. XXII: utrum Deus mali auctor sit*: Quisquis omnium quæ sunt auctor est, et ad cuius bonitatem id tantum pertinet, ut sit omne quod est non esse, ad eum pertinere nullo pacto (85) potest. Omne autem quod deficit, ab eo quod est esse deficit, et tendit ad non esse. Esse autem et in nullo deficere bonum est, et malum deficere. At ille ad quem non esse non (86) pertinet, non causa est deficienti, id est tendendi ad non esse, quia, ut ita dicam, essendi causa est; boni igitur tantummodo causa est, et propterea ipse bonum summum est. Quocirca mali auctor non est, quia omnium quæ sunt auctor est, quia in tantum sunt, in quantum bona sunt. *De prædestinatione divina: Quem vult indurat* non ita intelligendum est quasi Deus in homine ipsam, quæ non est, cordis durtiam operetur. Quid enim est aliud durtia quam Dei obviare (87) mandatis? *Item*: Indurare dicitur eum quem mollire noluerit. Sic excæcare, quem illuminare, sic repellere, quem vocare noluerit (88). *Gregorius super Ezechielem, homil. XI*: Nobis cum tremore considerandum est, quomodo Deus, cum præcedentibus peccatis irascitur, permittit ut cæcata mens malis labatur. Unde Moyses ait: *Nondum completa sunt peccata Amorrhæorum (Gen. xv, 16)*. David quoque (*Psal. LXVIII, 28*): *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, etc.* Paulus ait: *Ut impleant peccata sua. Johanni quoque per angelum dicitur (Apoc. xxii, 11)*: *Qui nocet, noceat adhuc; et qui in sordibus est, sordescat adhuc*. Unde nunc etiam Dominus

(79) Cous. Dei. Cfr. Psal. civ, 25.

(80) Apud Cous. deest non.

(81) Cous.: posteris, quando.

(82) Cous.: vicinis.

(83) Cous. ejus.

(84) Cous.: ejus

(85) Cous.: modo.

(86) Apud Cous. deest non.

(87) Mon.: objurare.

(88) Sic — noluerit deest apud Cous.

(Ezech. iii, 20): Si quis conversus a justitia **A** scerit iniquitatem, ponam offendiculum coram : si aperte dicat: Quia videre pœnitendo nebi jam impedit, justo judicio eum deserens n ei, ut alibi impingat. Quid tamen Dei potest? nequaquam ad peccatum premere, sed a peccato liberare; sicut de Pharaone dicitur: *adurabo cor ejus* (Exod. vii, 3). Non enim cor tis Dominus obdurat, sed obdurare dicitur, ab obduratione non liberat. *Responsiones Proad Rufinum, cap. III*: Et quod ex Deo non onum est, et quod bonum est mali causa non on itaque recte opinatur qui putat prorogatoitæ lapsuris auctorem esse peccati. Non enim sunt a Deo, ut relinquerent Dominum, sed **B** erunt et relictus sunt.

XXXII.

Quod omnia possit Deus, et non.

ysostomus homil. XXVI, in expositione sym- juxta sic incipit: Universalis Ecclesia congau- Credo in Deum, Patrem Omnipotentem. Credo omnipotenti, quia posse ipsius non potest iri non posse; tamen aliqua non potest, ut (89) mentiri, falli, ignorare, initium et finem e, non prævidere, præterita oblivisci, præsen- tendere, futura nescire; ad ultimum negare um non potest. Ecce quanta non potest (90) l a ideo est omnipotens, quia superius suppre- (91) non potest. *Idem in homil. XXVIII, positione symboli, quæ sic incipit: Super fan- totius Ecclesiæ: Credo in Deum, Patrem otentem.* Omnipotens dicitur quia posse illius potest inveniri non posse, dicente Propheta: *quæcunque voluit fecit* (Psal. cxliii, 3). Ipsa go omnipotentia (92), ut totum quod vult pos- *ieronymus in epistola ad Eustochium: Auda- oquar; cum omnia possit Deus, suscitare vir- i non potest post ruinam: valet quidem libe- le pœna, sed non vult coronare corruptam. ostus Chromatio: Impossibile est Deum men- mpossibile istud non infirmitatis est, sed vir- sed majestatis, quia veritas non recipit men- m. Hoc impossibile ejus plenitudinis est; ex colligitur impossibile Dei potentissimum esse. enim potentius quam nescire quidquid infir- s est? est tamen et illud infirmum Dei quod **D** est hominibus, et stultum Dei quod sapien- it hominibus; sed hoc crucis, illud divinita- *ugustinus contra epistolam Gaudentii: Cur hoc non posset, nisi quia juste fieri nullo modo ? Sic et dicimus: atque utinam possim me re! Sic et Dominus Loth: Non potero, in- facere rem, donec tu illuc introeas* (Gen. xix, ion posse dixit se, quia sine dubio poterat tentiam, sed non poterat per justitiam. Au-*

Ut puta pro utpote cf. Du Cange s. v. puta. : tamen aliqui non patrêm puta mentiri, etc
Ecce — potest desunt apud Cous.
Cous. : reprehensa.

gustinus in Enchiridio: Neque enim ob aliud vera- citer vocatur omnipotens, nisi quoniam quidquid vult potest, nec potestate cujuspiam creaturæ voluntate (93) omnipotentis impeditur effectus. Idem in libro De spiritu et littera: Non potest facere in- justa, quia ipse est summa justitia et bonitas. Om- nipotens vero est, non quod omnia possit facere, sed quia potest efficere quidquid vult, ita ut nihil valeat resistere ejus voluntati quin compleatur, aut aliquo modo impedire eam. Idem Quæstion. vet. et nov. leg. cap. CLIX: Omnia quidem potest Deus; sed non facit nisi quod conveniat veritati ejus ac justitiæ. Idem in Tractatu de symbolo: Deus non potest mori, non potest mutari, non potest falli.

XXXIII.

Quod Deo resisti (94) non possit, et contra.

Psalmista (Lxxvi, 8): Tu terribilis es; et quis resistet tibi? Esther (xiii, 9. Vulg.): Domine, rex omnipotens, in tua ditione cuncta sunt posita, et non est qui possit resistere tuæ voluntati. Aposto- lus ad Romanos (ix, 19): Voluntati enim ejus quis resistit? Psalmista (xvii, 7): A resistentibus dex- træ tuæ (95) custodi me. Stephanus in Actibus apo- stolorum (vii, 13): Vos semper Spiritui sancto res- sistitis, sicut et patres vestri. Marcus (vi, 4, 6): Dicebat eis Jesus: quia non est propheta sine honore nisi in patria et cognatione sua et in domo sua. Et ideo non poterat ibi virtutem ullam facere nisi paucos infirmos impositis manibus curavit. Et mirabatur propter incredulitatem eorum.

XXXIV.

Quod Deus non habeat liberum arbitrium, et contra.

Hieronymus Damaso, De filio prodigo (vi, 159): Nulli videatur periculosum, nulli esse blasphemum, quod et in apostolos invidiæ malum diximus po- tuisse subrepere, cum etiam de angelis hoc dictum putemus sidera quippe non sunt munda in conspectu ejus et contra angelos suos perversum quid intellexit? (Job iv, 19.) Et in psalmis (cxlvi, 2): Non justifi- cabitur in conspectu tuo omnis vivens. Non ait: omnis homo, omnis vivens, id est non evange- lista, non apostolus, et ad majora conscendendo non angeli, non throni, non dominationes, cæteræque virtutes. Solus Deus est in quem peccatum non cadit. Cætera, cum sint liberi arbitrii, in utramque partem possunt suam flectere voluntatem. Idem ad Paulam et Eustochium, in expositione epistolæ Pauli ad Philemonem (iv, 450): Ut non velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium. Quod a plerisque quæritur de præsentis loco, solvi potest. Si enim Deus voluntarie et non ex necessi- tate bonus est debuit hominem facere ad suam imaginem et similitudinem, ita ut ipse voluntarie et non ex necessitate bonus esset. Ex quo manife- stum est rem eos inter se postulare contrariam

(92) Cous. : ipse est ergo omnipotens.

(93) Cous. : potestate.

(94) Mon. : resistere.

(95) Cous. : meæ.

nam ex eo quod dicunt: « debuit homo Deo similis fieri, » illud petunt ut liberi fieret arbitrii, sicut Deus ipse est; ex eo autem quod inferunt: « talis debuit fieri qui malum recipere non posset, » cum necessitatem ei boni important, illud volunt ut homo Deo non similis fieret. *Augustinus Quæstion. LXXXIII, cap. IV*: Melior autem homo est qui voluntate quam qui necessitate bonus est. Voluntas ergo libera danda homini fuit. *Idem super Genesim*: Sic oportebat primum hominem fieri, ut ei velle bene posset et male; postea vero (96) sic esse ut male velle non posset; nec ideo caret libero arbitrio. Multo quippe liberius erit arbitrium, quod omnino non poterit servire peccato. Neque enim voluntas libera dicenda est, quia beati volumus sic esse ut esse miseri; non solum [non] volumus, sed nec esse possumus. *Idem De civitate Dei, lib. XXII*: Id etiam beata illa civitas magnum in se bonum videbit, quod nulli superiori ullus inferior invidet, sicut nunc non invidet archangelis angeli. Nec ideo liberum arbitrium non habebunt, quia peccata eos delectare non poterunt; magis quippe erit liberum a delectatione peccandi usque ad delectationem non peccandi. *Item*: Sicut prima immortalitas fuit, quam peccando Adam perdidit, posse non mori. novissima erit non posse mori: ita primum liberum arbitrium posse non peccare, novissimum non posse peccare. *Item*: Certe Deus ipse nunquid, quoniam peccare non potest, ideo liberum arbitrium habere negandus est? Erit ergo illius civitatis in singulis voluntas libera, ab omni malo liberata, impleta omni bono, oblita culparum, oblita pœnarum; nec ideo tamen suæ liberationis oblita, ut liberatori suo sit ingrata. Quantum ergo attinet ad scientiam rationalem, memor præteritorum etiam malorum suorum; quantum autem ad experientis (97) sensum, prorsus immemor, *Idem De correctione et gratia (x, 770)*: Quid est liberius libero arbitrio, quoniam non poterit servire peccato? quæ futura erit et homini sicut facta est angelis sanctis merces meriti. *Item*: Prima ergo libertas voluntatis erat posse non peccare, novissima erit multo major: non posse peccare. *Item*: Illi ergo sine peccato nullo data est, cum qua conditus est, libera voluntas, et eam fecit servire peccato. Horum vero cum fuisset voluntas serva peccati, liberata est per illum qui dixit: *Si vos Filius liberaverit, vers liberi eritis (Joan. viii, 36)*.

XXXV.

Quod ubi deest velle Dei, desit et posse, et contra.

Ex Vita sancti Hieronymi, quæ sic incipit: Hieronymus noster: sanctus Hieronymus Eustochio ad meliora studuit hortando mandare: Cum omnia possit Deus, virginitatem suscitare non potest post

(96) *Cous.*: Postea vero sic esse ut male velle posset et bene; postea vero sic esse, ut male velle non posset, nec ideo uti libero arbitrio. Multo, etc Neque enim voluntas libera dicenda non est, quia beati

ruinam, quod non posse Dei non velle alio omnimodo dici poterat verbo; per quemdam namque sapientem dicitur Deo: Tu autem dominator virtutis, cum tranquillitate iudicas, et cum magna reverentia disponis. Subest enim tibi, cum volueris. posse: ergo ubi non est velle Dei, deest posse: Deus quippe ut immutabilis naturæ, ita immutabilis est voluntatis. *Augustinus in Tractatu de symbolo*: Quod non vult omnipotens, hoc solum non potest. *Item*: Sed quoniam dixi hoc solum omnipotentem non posse quod non vult, ne quis temere dixisse arbitretur aliquid omnipotentem non posse. Hoc et Apostolus ait (II Tim. ii, 13): Si non credimus, ille qui fidelis permanet, negare se ipsum non potest, quia et velle non potest. Non enim potest iustitia velle facere quod injustum est. *Item*: Si ergo potest esse quod non vult, omnipotens non est. Est autem omnipotens; ergo quidquid vult potest, et id (98) quod non vult esse non potest; qui propterea dicitur omnipotens, quoniam quidquid vult potest. *Idem De Trinitate, lib. XIII, cap. X (viii, 936)*: Eos sane, qui dicunt: itane defuit Deo modus alius quo liberaret homines, ut unigenitum filium hominem fieri vellet, mortalemque factum nostram mortem perpeti? parum est sic refellere, ut istum modum, quo nos liberare dignatur, asseramus bonum esse; etiam ut ostendamus non alium modum possibilem Deo defuisse, cujus potestati cuncta æque subjacent, sed sanandæ nostræ miseræ convenientiorem alium modum non fuisse, cur non fieret mors Christi, imo cur non, prætermisissis innumerabilibus modis, quibus ad nos liberandos uti posset omnipotens, ipsa potissimum eligeretur. *Item (viii, 943)*: Poterat utique Deus hominem aliunde suscipere, in quo esset mediator Dei et hominum; non de genere illius Adam, sicut ipsum, quem primum creavit, non de genere creavit alicujus; poterat ergo, vel sic, vel alio quo vellet modo, creare unum alium de quo vinceretur victor prioris; sed melius iudicavit de ipso, quod victum fuerat, genere hominem assumere. *Idem in lib. Quæst. vet. et nov. legis*: Potuit Deus simul cuncta facere, sed ratio prohibuit; poterat animam limo terræ admiscere, et sic formare corpus, sed ratione infirmabatur, quia primum oportebat domum compaginari et sic habitatores induci. *Idem in Enchiridio*: Omnipotentis voluntas mala esse nunquam potest. Præterea multa potest facere quæ non facit, nec vult. Potuit enim efficere ut XII legiones angelorum pugnarent contra eos qui eum ceperunt. Evangelista Matthæus (xxvi, 53): *An putatis quia non possum rogare patrem, et, exhibebit mihi plus quam XII legiones angelorum?* *Item*: Tunc in clarissima sapientiæ luce videbitur quod nunc fides habet, quoniam certe immutabilis et volumus nec esse ut esse miseri non solum non velimus, sed nec esse possumus.

(97) *Apud Cous. deest experientis.*

(98) *Cous.*: ideo.

issima sit voluntas Dei, quoniam (99) multa **A** tantæque virtutis ut in eos exitus sive fines, quos et non velit, nihil autem velit quod non possem in libro *De spiritu et littera*: Absurdum idetur dici aliquid fieri posse, cujus desit illud; cum, sicut credo, non dubites nunc esse factum, ut per foramen acus camelus ret, et tamen ille hoc quoque dixit Deo esse ille. *Item*: His addi possint etiam illa quæ leger in libro *Sapientiæ*, quoniam multa posset ormenta exercere Deus in impios, ad nutum vivente creatura, quæ tamen non exercet. et de monte illo, quem fides in mare transfacere quod tamen nusquam factum esse divimus vel legimus. Quisquis horum aliquid xit impossibile, vides quam desipiat, quam **B** adversus fidem ejus Scriptura loquatur. Multa ujusmodi possunt occurrere vel legenti vel ati, quæ possibilis Deo negare non possuamvis eorum desit exemplum. *Idem in lina natura et gratia*: Dominus Lazarum susci sine dubio potuit. Quia vero Judam non sus, nunquid dicendum est: non potuit? Potuit ed noluit. Nam si voluisset, eadem etiam testate fecisset; quia Filius quos vult vivi-

XXXVI.

Quod quidquid vult Deus faciat, et non.

d in psalmo CXXXIV: Omnia quæcunque Dominus, fecit in cælo et in terra, etc. *Et lus ad Romanos* (ix, 19): Voluntati ejus existet? *Idem in epistola prima ad Timotheum* (ii, 3): Hoc enim bonum et acceptum est salvatore nostro Deo, qui vult omnes salvos **it** per semetipsam *Veritas ad Jerusalem* (100) ir: Quoties volui congregare filios tuos, etc., . xxiii, 37). *Hieronymus super Danielelem, in visione*, ubi de Deo et de Nabuchodonosor sic ir: Juxta voluntatem enim suam facit tam in nam in terra; et non est qui resistat manui dicat: quare fecisti? Loquitur quemadmo- omo sæculi (1). Non enim quod vult hoc fa- d quod bonum est hoc vult Deus. Nabucho- r autem sic locutus est, ut, dum potentiam edicat, justitiam ejus videatur arguere, quod ito pœnas sustinuerit.

XXXVII.

Quod nihil fiat Deo nolente, et contra.
verbis Habacuc prophetæ: Domine, non ine te quidquam fieri, et te nolente tantam testatem impii. Cum ergo sis omnium Crea- Dominus, necesse est ut facias quod sine te on potest. *Augustinus in libro De spiritu et*: Infideles quidem contra voluntatem Dei fa- cum ejus Evangelio non credunt. *Idem De : Dei, libro XXII*: Multa fiunt quidem con- oluntatem Dei, sed tantæ est ille sapientiæ

Cous.: *Quam.*
) Cous.: *Jeremiam.*
ious.: *scilicet.*

A tantæque virtutis ut in eos exitus sive fines, quos bonos et justos ipse præcivit, tendant omnia quæ voluntati ejus videntur adversa. *Item*: Deus est qui operatur in nobis et velle; secundum ergo hanc voluntatem, qua Dominum velle dicimus quod alios efficit velle, multa vult nec facit. Multa enim volunt fieri sancti ejus ab illo inspirati sancta voluntate nec fiunt sicut orant pro quibusdam pie sancteque; et quod orant, non facit. *Idem in Enchiridio*: Aliquando homo bona voluntate vult aliquid, quod Deus (2) non vult, tanquam si bonus filius patrem velit vivere, quem Deus bona voluntate vult mori. Et rursus fieri potest ut hoc velit homo voluntate mala, quod Deus vult bona; velut si malus filius mori patrem velit, hoc etiam Deus. *Item*: *Omnes homines vult salvos fieri*; tanquam si diceretur: Nullum hominem salvum fieri, nisi quem fieri salvum esse voluit; aut certe sic dictum: *Omnes homines, id est de omni genere hominum, salvos fieri.*

XXXVIII.

Quod omnia sciat Deus, et non.

Apostolus ad Hebræos (iv, 13) de Spiritu Dei: Omnia nuda sunt et aperta oculis ejus, etc. *Ex libro sententiarum Prosperi, cap. CCLXXXI*: Cum salvator dicit unum passerem non cadere in terram sine voluntate Dei, et quod fœnum agri post paululum mittendum in clibanum ipse tamen formet ac vestiat, nonne confirmat non solum totam mundi partem, rebus mortalibus et corruptibilibus deputatam, verum, etiam vilissimas ejus abjectissimasque particulas divina providentia regi, ne fortuitis perturbari mortibus ea quorum causas comprehendere non possumus, existemus? *Hieronymus super Habacuc prophetam* (i, 14), exponens ista ejus verba: *Domine, mundi sunt oculi tui; ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris. Quare non respicis super iniqua agentes, et taces impio devorante justiore se? Et facies homines quasi (3) pisces maris, et quasi (3) reptile non habens principem.* Non dico sine te quidquam fieri, et te nolente tantam esse potestatem impii. Cum ergo sis omnium creator et dominus, necesse est ut facias quod sine te fieri non potest. Non quod propheta sic sentiat, sed quod humanam impatientiam in **D** sua persona exprimat, sicut Apostolus multas in se personas transformat; unde: *Hoc autem, fratres, transfiguravi in me, etc.* (I Cor. iv, 6.) Aliter enim non potest Deus habere homines quasi pisces maris et quasi reptilia non habentia principem, quorum angeli quotidie vident faciem patris qui in cælis est. Sicut ergo in hominibus etiam per singulos currit Dei providentia, sic etiam in cæteris animalibus generalem quidem dispensationem (4) et ordinem cursumque rerum intelligere possumus; verbi gratia: quomodo nascatur piscium multitudo et vivat in aquis; quomodo reptilia et quadrupe-

(2) Cous.: *voluntate vult, aliquando non vult.*

(3) Cous.: *Quemadmodum.*

(4) Mon.: *dispositionem.*

dalia orientur in terra, et quibus alantur cibus. Sed absurdum est ad hoc Dei deducere majestatem ut sciat per momenta singula quot culices nascentur, quotve moriantur quæ pulicum et muscarum sit multitudo; quanti pisces in aqua natitent et qui de minoribus majorum prædæ cedere debeant. Non simus tam fatui adultores Dei, ut omnem potentiam ejus etiam ad ima detrudamus, in nosque ipsos injuriosi simus eadem irrationabilium providentiam esse dicentes. Unde liber ille apocryphus stultitiæ deputandus, in quo scriptum est quemdam angelum nomine Tyri (5) præesse reptilibus, et similiter piscibus et arboribus et bestiis universis proprios in custodia angelos assignatos.

XXXIX.

Quod opera hominum nihil sint, et contra.

Augustinus in *Enchiridio*, cap. IX: Satis est Christiano rerum creaturarum causas non nisi bonitatem intelligere Creatoris, qui est Deus, nullamque naturam esse quæ non aut ipse sit aut ab ipso. Idem *De moribus Ecclesiæ catholicæ* (1, 696): Creatura, Paulus clamat, vanitati subjecta est, neque non potest a vanitate separare veritatisque connectere quod subjectum est vanitati. Et hoc nobis Spiritus sanctus præstat. Creatura igitur non est, quia omne quod est aut Deus aut creatura est. Paulus in *Epistola prima ad Corinthios* (VIII, 4): Scimus quia nihil est idolum in mundo. *Prudentius hymn.* :

*Isis, Apollo, Venus nihil est,
Maximianus et ipse nihil:
Illa nihil, quia facta manu,
Hic manuum quia facta colit.*

Ex psalmo CXII: Simulacra gentium argentum et aurum, opera manuum hominum.

XL.

Quod Deus quoque loco moveatur vel localis (6) sit, et non.

Propheta: Egredietur Dominus de loco sancto suo, etc. (*Mich.* 1, 3.) Et per semetipsam Veritas: Quia descendi de cælo, non ut faciam voluntatem meam, etc. (*Joan.* IV, 38.) Unde et Apostolus: Quid est autem, quia ascendit, nisi quia et descendit primum in inferiores partes terræ? (*Ephes.* IV, 9.) August. *De civitate Dei lib.* XVI: Non loco vometur Deus, qui semper ubique est totus, sed descendere dicitur, quum aliquid inusitatum facit in terra. Idem *ad Dardanum*: Ergo Deus per cuncta diffusus. Ipse quippe ait per prophetam: Cælum et terram ego impleo (*Jer.* XXIII, 24). Et de sapientia ejus scriptum est: Attingit a fine usque ad finem (*Sap.* VIII, 1). Et in psalmo: Quo ibo a spiritu tuo? etc. Si ascendero in cælum, etc. (*Psal.* CXXXIX, 7.) Substantialiter Deus ubique est. Item: Fatendum est, ubique esse Deum per divinitatis præsentiam, sed non ubique per habitationis gratiam. Item: Non est negligenter intuendum, quod diximus, Deum in se ipso esse ubique totum. Ideo ubique esse di-

(5) Cons.: Tyn.

(6) Cons.: locatus. Sequuntur hic capita XVII,

citur, quia nulli parti rerum absens est; ideo totus quia cuilibet pariter totus adest. Hicque ab eo longe esse dicuntur, qui peccando dissimilimi facti sunt; et hi ei appropinquare, qui ejus similitudinem pie vivendo recipiunt. Item: Quod addimus in se ipso, diligentius exponendum est. In se ipso est, quia non continetur eis, quibus est præsens, tanquam sine his esse non possit. Spatia locorum tolle corporibus, nusquam erunt. Tolle ipsa corpora qualitatibus corporum, non erit ubi sint, et ideo necesse, ut non sint. Augustinus *Volusiano*: Verbum Dei ubique totum est. Venit autem, quum manifestatur; abscedit, cum occultatur. Gregorius in *majori breviario psalterii, psalmo XXX*: Nunquid localis est Deus? Et localis et non localis; localis ad se venientibus; non localis, quia ubique est.

XLI.

Quod Deus ipse sit, qui antiquis Patribus apparebat, et non.

Ecclesiastica historia, cap. II: Multis antea astitisse ostenditur, sed evidentius et familiarius Abrahæ atque ejus familiæ, quantum fas erat, Deum hominibus innotuisse describitur, quia apparuit Dominus Abrahæ tanquam communis aliquis homo sedenti ad ilicem Mambre. At ille exurgens cum hominem videret, adorat ut Deum et veneratur ut Deum. Sed et propriæ vocis professione præsentiam se testatur non ignorare divinam dicens: Dominator, Domine (*Gen.* xv, 8). Quæ utique omnia non ad Patrem, sed ad Filium referenda posterioris incarnationis dispensationis plenius expleta designat. Item Propheta: Misit verbum suum, etc. (*Psal.* CVI, 20.) Eundemque cum apparuisset Jacob Deum esse Scriptura designat dicens: Sed Israel erit nomen tuum, et invaluisti cum Deo (*Gen.* xxxv, 10; xxxii, 28). Et paulo dicit: Vidi Dominum facie ad faciem, etc. Neque enim fas est de aliquo angelorum vel cælestium virtutum ista sentire. Nullum enim eorum, si quando mortalibus ex cælesti percipiuntur adesse mandato, Dominum vel Deum divinus sermo commemorat. Hic etiam Jesu successori Moysi cum astitisset percunctanti quis esset, responsis evidentissimis assignavit dicens: princeps militiæ virtutum Domini ego sum. Cumque his auditis adoraret famulus, ut decebat, solve, inquit ad eum, corrigiam calceamenti, etc. (*Jos.* v, xiv, 16). In quo consideranda præceptorum similitudo, quoniam non erat hic alius ab eo, qui dixerat ad Moysen de rubo: Ne appropies huc, solve calceamenta, (*Exod.* III, 4, 5). Et addidit dicens: Ego sum Deus patrum vestrorum, etc. Clarnit igitur ex his omnibus quod Verbum Dei Deus designatus est. Hieron. *ad Marcellinum et Anapsychiam*: Semperternus Deus erat, qui Adæ in paradiso visus est, etc., Jacob locutus est. Item *ad Damasum*: Juxta quod et ipsum Dominum et angelos in humanas vidimus se mutasse formas, ut metus videntibus demeretur a Cons. ommissa.

ola beati Hilarii ad diversas provincias desti-
ta sic incipit : Dilectissimis et beatissimis
is, si quis cum Jacob non Filium quasi ho-
colluctatum, sed Deum innascibilem vel Pa-
ejus dicat, anathema sit. *Idem in lib. De*

Hinc etiam sæpe naufragium est, quia uni-
Deus sub prophetica auctoritate creatura
senditur, quia ex persona sapientiæ dictum
hominis creavit me, initium viarum suarum
viii, 22). *Item* : Videamus in quas itaque
s, et in quæ opera a sæculis creata sit nata
acula ex Deo sapientia. Vocem Domini deam-
s in paradiso Adam audivit. Putasne deam-
s incessum, nisi in specie assumptæ creatio-
ditum, ut in aliqua creatione consisteret,
ilando fuerat auditus? *Item* : Angelus ad

loquitur, et utique idem Deus est (*Gen. xvi*).
Nunquid speciei ejusdem est, cum angelus
, cujus est in ea natura, qua Deus est? Sed
angelus dicam? Homo ad Abraham venit.
id secundum hominem in creationis istius
Christus talis consistit, qualis et Deus est?
homo loquitur, et corpore assistit, et cibo
verumtamen Deus adoratur. Certe, qui ante
s, nunc etiam homo est, ne naturalem hanc
si speciem diversitas ipsius assumptæ crea-
materetur intelligi. Adest autem ad Jacob et
ad complexum in habitu humano, et manum
t, et membris nititur, lateribus inflectitur, et
i motu nostro incessuque consistit. Sed idem
Moysi esse ignis ostenditur. Curre per tempora
lige qualis visus fuerit cæteris, quibus se in
humanæ creationis ingressit, etiam cessit in
omini et in opera Dei, ad cognitionem scilicet
nostræ æternitatis profectum. Etiam his om-
Deus, qui ignis consumens est, ita creatus
ut creationem ea virtute, qua assumpsit, ab-
t, potens abolere rursus, quod tantum ad
i contemplationis exstiterat. *Idem libro I*
3); *Et dixit angelus Domini ad Agar* : *Mul-*
is multiplicabo semen tuum. Et vocavit nomen
i loquebatur secum, tu Deus, qui aspexisti me
vi, 13). Angelus Dei loquitur ; duplex in
Dei significatio est, ipse qui est, et ille cu-

Item (iv, 23) : Primum angelus Dei, se-
Dominus ; vocavit enim nomen domini qui
tur secum ; tertio Deus : *Tu enim es Deus*
existi me. Qui angelus Dei dictus est, idem
us et Deus est. Est autem secundum prophetam
Dei magni consilii Angelus (*Isa. ix, 9*). Ut
rum distinctio absoluta esset, angelus Dei
atus ; qui enim est Deus ex Deo, ipse est
s Dei. Ut vero honor debitus redderetur, et
dominus est prædicatus. *Item* (iv, 26) :
s loqui ad Agar cœpit. Confessio audientis
inum eum esse et Deum edocet. Ita qui sub
rio magni consilii nuntiandi angelus est,
natura et nomine Deus est. *Item* : Procedit
e doctrinæ [profectu] sermo [divinus]. Deus

ad Abraham loquitur. Viri tres sedenti assistunt,
unum adorat et Deum confitetur. Inemque adoratus
et confessus ab illo tempore eodem in futurum red-
diturum [se] promittit, et Saræ filium futurum.
Deus ad Abraham locutus est. Idem postea de rebus
ipsis [eumdem] vir ab eo visus alloquitur. Virum
licet conspectum, Abraham tamen Dominum ado-
ravit, sacramentum scilicet futuræ corporationis
cognoscens. *Ambrosius De fide* (orthodoxa, cap. 8.
p. 431. Maur.) : Si angeli in figura hominum sæpe
sunt visi, et tamen aliud non sunt quam quod esse
norunt, neque substantiam mutant, cum formam
humani corporis sumunt : quanto magis ipse Do-
minus ? Sic Filium Domini visum a patribus appro-
bamus, ut non totum in illo, quod Deus est, videretur,
sed dispositiones rerum futurarum, quæ com-
plendæ erant, in illo per imaginem cernerentur.
Nam quis Filium Dei videre potuit, antequam con-
spicibilem materiam, cum ei placuit, assumpsit,
vel hominem induere dignatus est? Qui etsi Ab-
rahæ visus est, sed in forma humani corporis visus
est, quo postremis temporibus, in homine venturus
esse ostenderetur. Jacob autem alibi in angelo, alibi
videtur in homine. Qui ideo se in angelo demon-
stravit, ut nuntium se magni consilii indicaret. In
homine vero, cum quo et conluctatus fuisse de-
scribitur, ut imaginem futuræ colluctationis, quam
cum Israel habiturus erat, cum secundum hominem
advenisset, indicaret. Sed ut Dominum crederet,
cum quod sub figura hominis luctabatur, Israel, id
est homo videns Deum, nomen accipit, qui figuram
hominis viderat, quam Filius Dei induerat. Moysi in
rubeo in flamma ignis apparuit, ut lumen credenti-
bus incredulis iudicium demonstraret, populum Is-
rael in columna nubis per diem et per noctem in
columna ignis quasi dux itineris præcedebat, ut ba-
ptismi gratiam per nubem et donum Spiritus sancti
per ignem ostenderet, quia Paulus in nube patres
baptizatos scripsit, et spiritum ignem esse aposto-
lorum acta declarant. Denique cum Moyses oraret,
ut faciem Domini pure videret, *non poteris*, inquit,
videre faciem meam ; non enim videbit homo faciem
meam, etc. (*Exod. xxxiii, 20*.) *Augustinus lib. VIII*
De Genesi ad litteram (VIII, 49. Maur.) : Si modum
quærimus quomodo sit locutus Deus, certissime te-
nere debemus, Deum aut per substantiam suam loqui,
aut per sibi subditam creaturam sed per substantiam
non loqui, nisi ad creandas naturas. Ad spirituales
vero atque intellectuales non solum creandas, sed et
illuminandas, cum jam possint capere locutionem ejus
qualis est in verbo ejus, quod in principio erat Ver-
bum, etc. His autem, qui eam capere non possunt,
cum loquitur Deus, non nisi per creaturam loqui-
tur, aut tantummodo spiritalem, sive in somnis,
sive in exstasi et in similitudinem rerum corpora-
lium, aut per corporalem, dum sensibus corporis
vel aliqua species apparet, vel insonant voces.
Item : Nonnulli hæretici putant, substantiam Filii
Dei nullo assumpto corpore per se ipsam esse visi-

bilem, et ideo antequam ex virgine corpus assumere, ipsummet esse visum patribus. Quæ impietas procul a catholicis mentibus repellenda est. *Idem De civitate Dei, lib. X (cap. 13)*: Nec movere debet quod, cum sit invisibilis, visibiliter patribus apparuisse memoratur, sicut enim sonus, quo auditur sententia, non est hoc quod ipsa, ita et species qua visus est Deus, in natura invisibili constitutus non erat, quod ipse. Nec illi ignorabant invisibilem Deum in specie corporali quod ipse non erat se videre. Nam et loquebatur cum loquente Moyses, et ei tamen dicebat: *Si inveni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum scienter ut videam te (Exod. xxxiii, 13). Idem super Joannem, homilia IV (tract. III in Joan. 1; Maur. III, p. 310)*: Deum nemo vidit unquam, Moyses vidit angelum, nubem, ignem. Omnis illa creatura typum Domini sui gerebat, non ipsius Domini præsentiam exhibebat. Namque habes aperte in lege, et loquebatur Moyses cum Domino contra in contra, sicut amicus cum amico suo. Si quæris ipsam Scripturam, invenies Moysen dicentem: *Si inveni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciem tuam manifeste, ut videam te. Responsum accepit: Non potes videre faciem meam (Exod. xxxiii, 20). Loquebatur cum Moyse angelus portans typum Domini, et illa omnia, quæ ibi per angelum facta sunt, futuram istam gratiam et veritatem promittebant. Omnia quæ corporaliter visa sunt, non erant illa substantia Dei; facta enim sunt illa visibilia corporaliter per creaturam, in quibus typus ostenderetur; non utique substantiam ipsam demonstrabant. Idem De Trinitate, lib. III, cap. XI*: Omnia, quæ Patribus visa sunt, cum Deus illis præsentaretur, per creaturam facta esse manifestum est. Etsi nos latet, quomodo ea ministris angelis fecerit, per angelos tamen esse dicimus facta. [Sed ait aliquis], cur ergo scriptum est, *dixit Dominus* et non potius, *dixit angelus*? Quia cum verba iudicis præco pronuntiat, non scribitur in gestis, ille præco dixit, sed ille iudex. *Item*: Ante incarnationem Salvatoris, cum Deus apparere dicebatur, voces illæ ac species corporales per angelos factæ sunt, ipsi loquentibus vel agentibus aliquid ex persona Dei.

XLII.

Quod solus Filius in angelis olim apparebat, et non.

Isidorus De summo bono, cap. X: Ubiunque in Scripturis sacris pro domino angelus ponitur, non Pater, non Spiritus sanctus, sed per incarnationis dispensationem solus Filius intelligitur. *Augustinus De Trinitate, lib. IV, cap. X*: De angelis, in quibus apparebat Dominus et loquebatur. In angelis utique erat Pater et Filius et Spiritus sanctus, et aliquando Pater, aliquando Filius, aliquando Spiritus sanctus, aliquando et sine ulla distinctione personæ Deus per illos figurabatur. *Idem, lib. II, cap. XI*: Cum tres visi sunt Abrahæ, nec quisquam

A in eis vel forma, vel ætate, vel potestate major cæteris dictus est, cur non hic accipiamus visibiliter insinuatam per creaturam visibilem Trinitatis æqualitatem eandemque substantiam. *Idem in eodem libro (cap. XVII)*: Si in illis vocibus, quæ fiebant in Exodo, et illis omnibus corporalibus demonstrationibus Christus ostendebatur, aut alio Christus, alio Spiritus sanctus, sicut ea quæ supra diximus admonent, non hoc efficitur, ut Deus Pater nunquam tali specie patribus visus sit. Multa enim talia visa facta sunt illis temporibus, non evidentè designato in eis vel Patre vel Filio vel Spiritu sancto, ut nimis temerarium sit dicere, Deum Patrem nunquam patribus per aliquam visibilem formam apparuisse. Hac enim opinione illi pervenerunt (7), qui non potuerunt in unitate Trinitatis intelligere, quod dictum est: *Regi autem sæculorum, etc., 1 Quem nemo hominum vidit nec videre potest (I Tim. vi, 16)*. Et substantia divina, ubi Pater et Filius et Spiritus sanctus unus est Deus, intelligitur. Visiones autem illæ per creaturam commutabilem factæ sunt, non proprie, sicuti est, sed figurative Deum ostendentes. Quamquam nescio, quemadmodum isti intelligant, quod Danieli apparuit Antiquus dierum, a quo Filius hominis accepisse intelligitur regnum, sed ab illo scilicet qui ei dicit: *Filius meus es tu, etc., postula a me, etc. (Psal. ii, 7)*. Si ergo Danieli et Pater dans regnum et Filius accipiens apparuerunt in specie corporali, quomodo isti dicunt, Patrem nunquam visum esse prophetis, et ideo solum debere intelligi invisibilem? Non ergo inconvenienter creditur etiam Deus Pater eo modo solere apparere mortalibus. Nisi forte aliquis dicet, ideo non esse visibilem Patrem, quia in conspectu somniantium apparuit, ideo Filium et Spiritum sanctum visibiles, quia Moyses illa omnia vigilans vidit. Quasi vero Verbum viderit Moyses carnalibus oculis, aut videri spiritus vel humanus possit, quanto minus spiritus Dei! An quis audeat dicere Filium et Spiritum sanctum etiam vigilantibus esse visibiles, Patrem autem non nisi somniantibus? Unde nemo sani capitis affirmare debet, nusquam personam Patris per aliquam speciem corporalem vigilantium oculis demonstratam. *Item*: Quid dicunt de Abrahâ, cui vigilanti, cum Scriptura præmisisset dicens: *Visus Deus Abrahæ, non unus aut duo, sed tres apparuerunt viri, quorum nullus excelsius aliis eminuisse dictus est, nullus honoratius effulsisse, nullus imperiosius egisse?*

XLIII.

Quod nullus creatus spiritus loco moveatur, et contra.

Augustinus super Genesim, lib. VIII: Spiritalem creaturam corporali præposuit Deus: quod spiritualis tantummodo mutari per tempora posset, corporalis autem per tempora et loca. Per tempus movetur animus, vel reminiscendo quod oblitus erat, vel

(7) Ed. Maur.: *Hanc enim opinionem illi pepererunt.*

quod nesciebat, vel volendo quod volebat; autem corpus. *Item*: Quisquis intelligere quemadmodum incommutabilis. Deus nec s, nec per locum motus moveat temporaliter creaturam suam, non eum puto sequi, nisi prius intellexerit, quemadmodum, hoc est spiritus creatus, non per locum per tempus motus, moveat corpus per locum. *Item*: Cui non facile occurrat, locum non movetur, quod per loci spatia movetur? Quidquid autem per loci spatia movetur corpus est. Ac per hoc consequens est, moveri non putetur, si corpus non esse

Idem super id quod scriptum est Spiritus ferebatur super aquas: Cum aquarum illa materies insinuetur informis, quæ detecta est, unde omnia fierent, quid proprium sanctum intelligere Conditoris, quod datur huic materię non locorum grantervallisque spatiorum, quod nequae ulla re incorporea recte dicitur, sed ia et dominantis eminentia super omnia conderentur? *Idem in libro Quæ-*

Orosii ad ipsum: Spiritus conditus angelorum; quia ex tempore in inferioribus Dei perficiunt, jure creduntur motu tempore; corpora vero sua in locum motu descendunt de cœlo et ascendunt. *Item*: secundum prædictam rationem spiritus creatus movetur sine tempore, non per locum. Spiritus sine tempore et loco, corpus autem tempore. *Item*: Animantia vel volatilia in re obtemperant Deo, sicut movet ille temporibus opportunis, non ipse temporaliter

Movet itaque seipsum sine tempore et loco creatum spiritum sine loco temporaliter movet creaturam corpoream temporaliter et loco

Item: Orosius: Quæ causa fecit, ut Deus, movetur, non moveatur in tempore? *Item*: Deus quia est ante tempora, nihil in eo movetur et futurum, nulla nova cogitatio; nova, et accidens; si vero aliquid accidit incommutabilis non est. Si incommutabilis est, nihil illi accidit, etc. *Boetius in tertio libro*: Anima neque crescit neque minuitur, in alio loco transit in alium. *Symbolum, quod apostolorum*: Mortuus et sepultus descendit in infernum. *Ambrosius De fide ad Gratianum imperatorem* de loco ad locum transit: non movetur per se animam sentit, qui sentit voluntatem, qui tamen motus non est de loco cum tanquam corporis. Localiter enim movetur proprium est.

XLIV.

quod solus Deus incorporeus sit, et non.

Massiliensis episcopus De orthodoxa fide veterum dogmatum (ap. XI, XII. ed. Elmslie): Nihil incorporeum et invisibile in na-

tura credendum est, nisi solum Deum, Qui ex eo incorporeus creditur, quia ubique est et omnia implet atque constringit, et ideo invisibilis omnibus creaturis, quia incorporeus est. Creatura omnis corporea; angeli et omnes cœlestes virtutes corporeæ, licet non carne subsistant. Ex eo autem corporeas esse credimus intellectuales naturas, quia localiter circumscribuntur, sicut et anima humana, quæ carne clauditur, et dæmones, qui per substantiam angelicæ naturæ sunt corporei. *Gregorius Moralium libr. II*: In hoc itaque est nunc natura angelica a naturæ nostræ conditione distincta, quod nos et loco circumscribimur et cæcitatibus ignorantia coarctamur. Angelorum vero spiritus quidem circumscripsi sunt, sed eorum scientiæ longe super nos incomparabiliter dilatantur. *Item*: Eorum itaque scientia comparatione nostra valde dilatata est, sed comparatione divinæ scientiæ angusta, sicut et ipsi illorum spiritus comparatione quidem nostrorum corporum spiritus sunt, sed comparatione summi et incircumscripsi Spiritus corpus. *Augustinus quæst. LXXXIII, cap. XXII*: Deus non est alicubi; quod alicubi enim est, loco continetur; quod continetur loco, corpus est. Deus autem non est corpus; non ergo alicubi est, et in illo sunt potius omnia, nec tamen ita, ut ipse sit locus. Locus enim in spatio est, quod longitudine et latitudine et altitudine corporis occupatur. Locus tamen abusive dicitur templum Dei, non quod eo continetur, sed quod ei præsens sit. *Collatio VII quæ dicitur abbatis Sereni, cap. XIII*: Licet enim pronuntiemus, nonnullas esse spirituales naturas, ut sunt angeli, archangeli, cæteræque virtutes et ipsa quoque anima nostra, vel certe aer iste subtilis, tamen incorporeæ nullatenus æstimandæ sunt. Habent in se corpus, quo subsistant, licet multo tenuius, quam nostra sunt corpora secundum apostoli sententiam ita dicentis: *et corpora cœlestia et corpora terrestria, et ita: seminatur corpus animale, surget corpus spirituale* (I Cor. xv. 40 et 44). Quibus manifeste colligitur nihil esse incorporeum nisi solum Deum, et idcirco ipsi tantummodo posse penetrabiles omnes spirituales atque intellectuales esse substantias, eo quod solus totus et ubique et in omnibus sit, ita ut abdita mentis universa respiciat atque perlustret. *Hilarius super Matthæum, cap. V. (Maur. p. 632)*: Nonne anima plus est quam esca, etc., plus quam vestimentum? Nihil est, quod [non] in substantia sua et creatione sua corporeum sit, et omnium sive in cœlo, sive in terra, sive visibilibus, sive invisibilibus elementa formata sunt. Nam et animarum species sive obtinentium corpora sive corporibus exsulantium corpoream naturæ substantiam sortiuntur, quia omne quod creatum est in aliquo sit necesse est. *Idem in psalmo CXXIX (Maur. p. 439)*: Ad imaginem Dei homo interior factus est rationalis, mobilis, movens, citus, incorporeus, subtilis, æternus. Quantum in se est, speciem naturæ principalis imitatur, dum transcurrit

dum circumvolat, et dicto citius nunc ultra Oceanum est, nunc in cœlos evolat, nunc in abyssis est, nunc Orientem, nunc Occidentem perlustrat, dum nunquam ut non sit aboletur. Natura quidem Dei in omnibus est, neque ut alibi sit, discedit aliunde. Sed animus humanus in hac sensus sui mobilitate ad imaginem opificis sui factus est, dum naturam Dei mobilitas animæ perennis imitatur, nihil in se habet corporale, nihil terrenum, nihil grave, nihil caducum. *Augustinus De civitate Dei, lib. XXII*: Jam vero contra illud, quod jam dixi superius, etiam istum considerantes atque tractantes elementorum ordinem, quo confidunt, non inveniunt omnino quod dicant. Sic est enim sursum versus terra prima, aqua secunda tertius aer, quartum cœlum, ut super omnia sit animæ natura. Nam et Aristoteles quintum corpuseam dixit esse, Plato nullum. *Idem in libro contra epistolam fundamenti Manichæorum*: De omni natura incorporea quamvis mutabili, sicuti est anima. *Isidorus De summo bono lib. II, cap. XII*: Male a quibusdam creditur anima hominis esse corporea, quæ propter id ad Dei imaginem facta est, ut si non immutabilis ut Deus esset, tamen incorporea ut Deus existeret, sicut angeli. *Gregorius Dialogorum lib. IV*: Si esse sanctorum animas in cœlo sacri eloquii satisfactione credidisti, oportet ut per omnia esse credas et in quorum animas in inferno. Petrus: Et qua ratione credendum, est, quia rem incorpoream tenere ignis corporeus possit? Gregorius: Si viventis hominis incorporeus spiritus tenetur in corpore, cur non post mortem spiritus etiam corporeo igne teneatur? Petrus: Vivente (8) quolibet idcirco spiritus tenetur in corpore, quia vivificat corpus. Gregorius: Si spiritus in hoc teneri potest, quod vivificat, pœnaliter et ibi teneatur, ubi mortificatur. Teneri per ignem spiritus dicimus, ut in tormento ignis sit vivendo atque sentiendo. Ignem namque eo ipso patitur, quo videt; quia et cremari se aspicit, concrematur. Sicque fit, ut res corporea incorpoream exurat, dum ex igne invisibili ardor ac dolor invisibilis trahitur. *Item*: Reprobis veritas in fine dictura est: ite in ignem æternum, qui præparatus est diabolo, etc. Si igitur diabolus ejusque angeli tamen sint incorporei, corporeo sunt igne cruciandi. Quid mirum si animæ, et antequam recipiant corporea, possint corporea sentire tormenta? *Claudianus præfectorio Patricio De statu animæ, lib. I, (cap. XI)*: De quodam opere sancti Hieronymi caput quoddam, quod quidem te constat non intellexisse, subjungis, quo ait: Globos siderum corporatos esse spiritus arbitramur. *Idem*: Sub ipso sancti Hieronymi nomine adjungit: Si angeli, inquit, cœlestia etiam corpora ad comparisonem Dei immunda esse dicuntur, quid putas homo existimandus est? *Item*: Nunquid hic aliud vir doctus Hieronymus dixisse censebitur, nisi angelorum corpora habilitate sui

A atque potentia humanis præstare longe corporibus? Pariter cum dixit « si angeli » et adjecit « cœlestia etiam corpora, » duo quædam intelligi voluit « angelos et cœlestia corpora. » Quia cum angeli spiritus corporati sint, sunt in cœlo quædam, que sola sunt corpora. *Item (c. XIII)*: Certum namque divina auctoritate retinemus, sanctorum corpora, quæ immutari merebuntur, in gloriam angelicæ æquanda corporibus, dicente Domino: Et erunt sicut angeli in cœlo. *Item* Duplex est ergo angelica sicuti et humana substantia, habens corpus totius facilitatis maximæ pulchritudinis, quod hominibus cum videtur apparet, habens incorporeum, quo semper videat Deum. *Item*: (cap. XIV): Intelligere nos oportet, constare hominem ex corporeo et incorporeo, constare angelum ex corpore et spiritu, præcipua inter cæteras dignitate formato. Spiritus namque illi est omni spiritu creato potior. Corpus illi est de potissimo omnium elementis sublimius secundum illud propheticum, ubi angelica substantia duplex sine dubitatione perhibetur: *Qui facis angelos tuos spiritus et ministros tui ignem urentem (Psal. ciii, 4)*. Ignem vero non esse spiritum manifestum est. Quia non istic allegorie aliquid accipiendum, sicut illud, ubi ait Dominus: *Ignem veni mittere in terram (Luc. xii, 49)* cum de Spiritu sancto diceret. Non enim credi fas est animas humanas ad amorem divinum participatione spiritus flammari, quia eodem bono bonus homo, quo bonus est angelus, et eodem bono uterque beatus.

XLV.

Quod Deus per corporales imagines non sit representandus, et contra.

Ex libro Deuteronomii (v, 8): Non habebis deos alienos coram me, non facies tibi sculptile neque omnem similitudinem, quæ est in cœlo desuper, et quæ est in terra deorsum, neque eorum quæ sunt in aquis sub terra, non adorabis ea neque coles. *Item ex eodem (iv, 15)*: Locutus est Dominus ad nos de medio ignis: Verborum vocem audisti et formam penitus non vidisti, non vidisti aliquam similitudinem in die, quo locutus est Dominus vobis in Horeb de medio ignis, ne forte decepti faciatis vobis sculpturam aut imaginem, ne forte oculis levatis videas solem et lunam et astra cœli, et errore deceptus adores ea, et colas quæ creavit Deus cunctis in mysterium gentibus. *Item (xxvii, 14)*: Et prænuntiabunt levitæ dicentque ad omnes viros Israel excelsa voce: Maledictus homo, qui facit sculptile et conflatile abominatione Domini, opus manuum artificum, ponetque illud in abscondito, et respondebit omnis populus et dicet Amen. *Origenes in Exodo, homilia VII (de la Rue. p. 158)*: Non facies tibi idolum, neque omnem similitudinem; etc. Si quis facit speciem alicujus, similitudinem facit. De idolo autem Apostolus dicit quia nihil est idolum

(8) Ed. Maur. iv, 28: *In vivente.*

o (I Cor. viii, 4). Idolum facit, qui facit A non est. Quid est, quod non est? Species au- am oculus non vidit, sed ipse sibi animus t si quis in uno hominis habitu duas facies ut humano pectori postremas partes equi aut jungat. Hæc et similia qui facit, facit quod Nec habet aliquid simile sui. *Non adorabis te coles.* Potest quis interdum adorare invi- re vero est toto affectu et studio his manci- *Augustinus super psalmum CXIII (IV, 1259*

Ex eo loco ubi scriptum est : *Ne quando sentes : Ubi est Deus eorum?* etc. (*Psal*

). Quia invisibilem Deum colimus, qui corporeis [oculis], cordibus autem pau- aundissimis est notus, tanquam ideo posse gentes : ubi est Deus eorum? quia ipsi ostendere deos suos. *Item* : Multo hone- r habere, quod possitis ostendere quam

quod istis oculis a vobis ostenditur, vestri æcitas ostendatur. *Item* (p. 1260) : Noli nanus hominum, ut ex eo metallo, quod is verus, velit facere falsum Deum; imo hominem, quem pro vero venereris Deo; isquis pro vero homine in amicitiam reci- saniret. Ducit enim, affectu quodam infir- apit infirma corda mortalium formæ simi- membrorum imitata compago. Sed sicut

singula ostendis, sic ostende officia singu- quorum te effigies et humana vanitas tra- *enim habent, et non loquentur,* etc. (*Psal*

). Jam ergo artifex melior est, qui ea po- brorum motu atque officio fabricare. Me- u, quamvis ea non feceris, quoniam quæ possunt facis. Melior est bestia; ad hoc dictum est : *Non clamabunt in faucibus suis*

tu, 15). *Item* : Quædam bestię sicut simiæ contrectant. *Item* : Lectorem vel audito- intentum, ut admoneri se inveniat simu- ntium non tantum homines sed etiam be- debere præponere; ut si pudet adorare quam fecit Deus videntem, audientem, etc.,

quam pudendum esset adorare mutum, vita sensuque simulacrum. *Item* : Quanto ius mures atque serpentes, atque id genus um cætera de simulacris, si ita dicendum, nodo judicant, in quibus quia non sentiunt vitam, non curant humanam figuram? a eis plerumque nidificant, et nisi huma- nus deterreantur nulla sibi habitacula mu- onquirunt. Movet ergo se homo, ut viven- am a Deo suo deterreat, et illum non se n quasi potentem coli, a quo meliorem

. Deterruit enim videntem a cæco, audien- rdo, etc., viventem a mortuo, imo dete- am mortuo. Mortuum quippe manifestum ando vixisse. Quapropter deum, qui nec ec vixit, profecto et mortuus antecedit.

Item : Quanquam, ut illi asserunt [membrorum species] in signo aliquo fabrefacta est, cum ad- rari atque honorari a multitudine cœperit, parit in unoquoque sordidum. Simulacrum talis homi- num affectus invitat. *Item* : Itaque ne quisquam di- cat, cum irrisa fuerint simulacra, non hoc visibile colo, sed numen, quod illic inhabitat invisibiliter,

ipsa numina in alio psalmo [eadem Scriptura] sic damnat : *Quoniam dii gentium dæmonia* (*Psal. xcvi, 5*). Dicit etiam Apostolus, non quod idolum sit ali- quid, sed quæ immolant gentes, dæmoniis immo- lant. Videntur autem sibi purgatoris esse religio- nis, qui dicunt : Nec simulacrum, nec dæmonium colo, sed effigiem corporalem ejus rei signum in- tueor, quam colere debeo. Itaque interpretatur si- mulacrum, ut alio simulacro dicant significari

terram, unde templum solent appellare Telluris; alio mare, sicut Neptuni simulacro; alio aerem, sicut Junonis; alio, ignem, sicut Vulcani; alio luciferum, sicut Veneris, etc. De quibus rursus cum exagitari cœperint, quod corpora colant, maxime terram, et mare, et aerem, et ignem, quorum no- bis usus in promptu est, audent respondere, non se ipsa corpora colere, sed quæ illis regendis præcident [numina]. Servierunt creaturæ potius quam Creatori. Nam priore parte hujus sententiæ simulacra damnavit; posteriore autem interpreta- tione simulacrorum. Effigies enim a fabro factas appellando nominibus earum rerum, quas fabrica- vit Deus, transmutant veritatem Dei in mendacium;

res autem ipsas pro diis habendo et venerando serviunt creaturæ. Quis autem adorat aut orat in- tuens simulacrum, qui non sic afficitur, ut ab ipso se audiri putet, ab eo, quod desiderat, sibi præstari speret? *Item* : Hoc enim quodammodo extorquet illa figura membrorum, ut animus vivens in sensi- bus corporis magis arbitretur sentire corpus, quod suo corpori simillimum videt. *Item* : Sed nos ple- raque instrumenta et vasa [ex] hujusmodi materia habemus in usum celebrandorum sacramentorum. Et sunt profecto etiam ista [instrumenta] quid aliud quam opera manuum hominum? Verumtamen nun- quid os habent et non loquentur? nunquid oculos habent et non videbunt? Nunquid eis supplicamus, quia per ea supplicamus Deo? Illa maxime causa est pietatis insanæ, quod plus valet in affectibus miserorum viventi similis forma, quæ sibi efficit supplicari, quam quod eam manifestum est non esse viventem, ut debeat a vivente contemni. Plus enim valent simulacra ad curvandam infelicem ani- mam, quod oculos habent, aures, nares, manus et pedes, quam ad corrigendam quod non loquentur, non videbunt, etc. Ita sequitur, ut illud quoque fiat : *Similes illis fiunt omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (*Psal. cxvii, 8*). Videant ergo isti apertis et sentientibus oculis, et adorent clausis et mortuis mentibus [nec videntia] nec vi-

terram, unde templum solent appellare Telluris; alio mare, sicut Neptuni simulacro; alio aerem, sicut Junonis; alio, ignem, sicut Vulcani; alio luciferum, sicut Veneris, etc. De quibus rursus cum exagitari cœperint, quod corpora colant, maxime terram, et mare, et aerem, et ignem, quorum no- bis usus in promptu est, audent respondere, non se ipsa corpora colere, sed quæ illis regendis præcident [numina]. Servierunt creaturæ potius quam Creatori. Nam priore parte hujus sententiæ simulacra damnavit; posteriore autem interpreta- tione simulacrorum. Effigies enim a fabro factas appellando nominibus earum rerum, quas fabrica- vit Deus, transmutant veritatem Dei in mendacium;

res autem ipsas pro diis habendo et venerando serviunt creaturæ. Quis autem adorat aut orat in- tuens simulacrum, qui non sic afficitur, ut ab ipso se audiri putet, ab eo, quod desiderat, sibi præstari speret? *Item* : Hoc enim quodammodo extorquet illa figura membrorum, ut animus vivens in sensi- bus corporis magis arbitretur sentire corpus, quod suo corpori simillimum videt. *Item* : Sed nos ple- raque instrumenta et vasa [ex] hujusmodi materia habemus in usum celebrandorum sacramentorum. Et sunt profecto etiam ista [instrumenta] quid aliud quam opera manuum hominum? Verumtamen nun- quid os habent et non loquentur? nunquid oculos habent et non videbunt? Nunquid eis supplicamus, quia per ea supplicamus Deo? Illa maxime causa est pietatis insanæ, quod plus valet in affectibus miserorum viventi similis forma, quæ sibi efficit supplicari, quam quod eam manifestum est non esse viventem, ut debeat a vivente contemni. Plus enim valent simulacra ad curvandam infelicem ani- mam, quod oculos habent, aures, nares, manus et pedes, quam ad corrigendam quod non loquentur, non videbunt, etc. Ita sequitur, ut illud quoque fiat : *Similes illis fiunt omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (*Psal. cxvii, 8*). Videant ergo isti apertis et sentientibus oculis, et adorent clausis et mortuis mentibus [nec videntia] nec vi-

terram, unde templum solent appellare Telluris; alio mare, sicut Neptuni simulacro; alio aerem, sicut Junonis; alio, ignem, sicut Vulcani; alio luciferum, sicut Veneris, etc. De quibus rursus cum exagitari cœperint, quod corpora colant, maxime terram, et mare, et aerem, et ignem, quorum no- bis usus in promptu est, audent respondere, non se ipsa corpora colere, sed quæ illis regendis præcident [numina]. Servierunt creaturæ potius quam Creatori. Nam priore parte hujus sententiæ simulacra damnavit; posteriore autem interpreta- tione simulacrorum. Effigies enim a fabro factas appellando nominibus earum rerum, quas fabrica- vit Deus, transmutant veritatem Dei in mendacium;

res autem ipsas pro diis habendo et venerando serviunt creaturæ. Quis autem adorat aut orat in- tuens simulacrum, qui non sic afficitur, ut ab ipso se audiri putet, ab eo, quod desiderat, sibi præstari speret? *Item* : Hoc enim quodammodo extorquet illa figura membrorum, ut animus vivens in sensi- bus corporis magis arbitretur sentire corpus, quod suo corpori simillimum videt. *Item* : Sed nos ple- raque instrumenta et vasa [ex] hujusmodi materia habemus in usum celebrandorum sacramentorum. Et sunt profecto etiam ista [instrumenta] quid aliud quam opera manuum hominum? Verumtamen nun- quid os habent et non loquentur? nunquid oculos habent et non videbunt? Nunquid eis supplicamus, quia per ea supplicamus Deo? Illa maxime causa est pietatis insanæ, quod plus valet in affectibus miserorum viventi similis forma, quæ sibi efficit supplicari, quam quod eam manifestum est non esse viventem, ut debeat a vivente contemni. Plus enim valent simulacra ad curvandam infelicem ani- mam, quod oculos habent, aures, nares, manus et pedes, quam ad corrigendam quod non loquentur, non videbunt, etc. Ita sequitur, ut illud quoque fiat : *Similes illis fiunt omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (*Psal. cxvii, 8*). Videant ergo isti apertis et sentientibus oculis, et adorent clausis et mortuis mentibus [nec videntia] nec vi-

terram, unde templum solent appellare Telluris; alio mare, sicut Neptuni simulacro; alio aerem, sicut Junonis; alio, ignem, sicut Vulcani; alio luciferum, sicut Veneris, etc. De quibus rursus cum exagitari cœperint, quod corpora colant, maxime terram, et mare, et aerem, et ignem, quorum no- bis usus in promptu est, audent respondere, non se ipsa corpora colere, sed quæ illis regendis præcident [numina]. Servierunt creaturæ potius quam Creatori. Nam priore parte hujus sententiæ simulacra damnavit; posteriore autem interpreta- tione simulacrorum. Effigies enim a fabro factas appellando nominibus earum rerum, quas fabrica- vit Deus, transmutant veritatem Dei in mendacium;

res autem ipsas pro diis habendo et venerando serviunt creaturæ. Quis autem adorat aut orat in- tuens simulacrum, qui non sic afficitur, ut ab ipso se audiri putet, ab eo, quod desiderat, sibi præstari speret? *Item* : Hoc enim quodammodo extorquet illa figura membrorum, ut animus vivens in sensi- bus corporis magis arbitretur sentire corpus, quod suo corpori simillimum videt. *Item* : Sed nos ple- raque instrumenta et vasa [ex] hujusmodi materia habemus in usum celebrandorum sacramentorum. Et sunt profecto etiam ista [instrumenta] quid aliud quam opera manuum hominum? Verumtamen nun- quid os habent et non loquentur? nunquid oculos habent et non videbunt? Nunquid eis supplicamus, quia per ea supplicamus Deo? Illa maxime causa est pietatis insanæ, quod plus valet in affectibus miserorum viventi similis forma, quæ sibi efficit supplicari, quam quod eam manifestum est non esse viventem, ut debeat a vivente contemni. Plus enim valent simulacra ad curvandam infelicem ani- mam, quod oculos habent, aures, nares, manus et pedes, quam ad corrigendam quod non loquentur, non videbunt, etc. Ita sequitur, ut illud quoque fiat : *Similes illis fiunt omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (*Psal. cxvii, 8*). Videant ergo isti apertis et sentientibus oculis, et adorent clausis et mortuis mentibus [nec videntia] nec vi-

terram, unde templum solent appellare Telluris; alio mare, sicut Neptuni simulacro; alio aerem, sicut Junonis; alio, ignem, sicut Vulcani; alio luciferum, sicut Veneris, etc. De quibus rursus cum exagitari cœperint, quod corpora colant, maxime terram, et mare, et aerem, et ignem, quorum no- bis usus in promptu est, audent respondere, non se ipsa corpora colere, sed quæ illis regendis præcident [numina]. Servierunt creaturæ potius quam Creatori. Nam priore parte hujus sententiæ simulacra damnavit; posteriore autem interpreta- tione simulacrorum. Effigies enim a fabro factas appellando nominibus earum rerum, quas fabrica- vit Deus, transmutant veritatem Dei in mendacium;

res autem ipsas pro diis habendo et venerando serviunt creaturæ. Quis autem adorat aut orat in- tuens simulacrum, qui non sic afficitur, ut ab ipso se audiri putet, ab eo, quod desiderat, sibi præstari speret? *Item* : Hoc enim quodammodo extorquet illa figura membrorum, ut animus vivens in sensi- bus corporis magis arbitretur sentire corpus, quod suo corpori simillimum videt. *Item* : Sed nos ple- raque instrumenta et vasa [ex] hujusmodi materia habemus in usum celebrandorum sacramentorum. Et sunt profecto etiam ista [instrumenta] quid aliud quam opera manuum hominum? Verumtamen nun- quid os habent et non loquentur? nunquid oculos habent et non videbunt? Nunquid eis supplicamus, quia per ea supplicamus Deo? Illa maxime causa est pietatis insanæ, quod plus valet in affectibus miserorum viventi similis forma, quæ sibi efficit supplicari, quam quod eam manifestum est non esse viventem, ut debeat a vivente contemni. Plus enim valent simulacra ad curvandam infelicem ani- mam, quod oculos habent, aures, nares, manus et pedes, quam ad corrigendam quod non loquentur, non videbunt, etc. Ita sequitur, ut illud quoque fiat : *Similes illis fiunt omnes qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (*Psal. cxvii, 8*). Videant ergo isti apertis et sentientibus oculis, et adorent clausis et mortuis mentibus [nec videntia] nec vi-

ventia simulacra. *Domus autem Israel speravit in Dominum (Psal. cxiii, 9). Spes enim, quæ videtur, non est spes; quid enim videt quis, quid sperat? (Rom. viii, 24.) Item in lib. IV De civitate Dei, cap. XXXI: De Varrone loquens ait: Dicit etiam idem acutissimus auctor, quod hi soli videantur ei animadvertisse quid esset Deus, qui crediderunt eum esse animam motu ac ratione mundum gubernantem. Ac per hoc, ac si nondum tenebat, quod veritas habet, Deus verus non anima, sed animæ quoque est conditor: tamen unum Deum colendum fateatur atque suaderet. Item: Dicit etiam antiquos Romanos plus centum annos et septuaginta deos sine simulacro coluisse. Quod si adhuc, inquit, mansisset, castius dii observarentur. Cui sententiæ suæ testem adhibet inter cætera etiam gentem Judæam, nec dubitat eum locum ita concludere, ut dicat, qui primi populis simulacra deorum posuerunt, eos civitatibus suis et metum dempsisse et errorem addidisse, prudenter æstimans deos facile posse in simulacrorum stoliditate contemni. Quod vero non ait errorem tradiderunt, sed addiderunt, jam utique fuisse etiam sine simulacris vult intelligi errorem. Quapropter cum solos dicit animadvertisse, quid esset Deus, qui eum crederent animam mundum gubernantem, castiusque æstimat sine simulacris observari religionem; quis non videat quantum propinquaverit veritati? *Sanctus Epiphanius In epistola ad Joannem Constantinopolitanum, quam beatus transtulit Hieronymus (Petav. 2, 317):* Audivi quosdam murmurare contra me, quando simul pergebamus ad locum sanctum qui vocatur Bethel, et venissem ad villam quæ dicitur Anablatha, vidissemque ibi præteriens lucernam ardentem, et interrogassem quis locus esset, didicissemque esse ecclesiam, et intrassem, ut orarem, inveni ibi velum pendens in foribus ejusdem ecclesiæ tinctum atque depictum et habens imaginem quasi Christi vel sancti cujusdam. Cum ergo vidissem in ecclesia Christi contra auctoritatem Scripturarum hominis pendere imaginem, scidi illud et magis dedi consilium custodibus ejusdem loci, ut pauperem mortuum eo obvolverent et efferrent. Illique contra murmurantes dixerunt: Si scindere voluerat, justum erat, ut aliud daret velum, atque ita mutaret. Quod cum audirem, me daturum esse pollicitus sum et missurum. Nunc autem misi quod potui reperire, et precor, ut videas presbyteros ipsius loci suscipere velum a latore, quod a nobis missum est, et deinceps præcipere in ecclesia Christi istius modi vela, quæ contra religionem nostram veniunt, non suspendi. *Ex secunda collectione abbatis Isaac: Non est mirandum, hominem simplicissimum et de natura divinitatis nunquam penitus eruditum rusticitatis vitia et consuetudine erroris antiqui usque nunc detineri et in errore pristino perdurare, dum secundum consuetudinem erroris illius, quo dæmones hominum figura compositos excolebant, nunc**

A quoque illam incomprehensibilem atque ineffabilem veri numinis majestatem subscriptione alienjæ existimant adorandam, nihil se vel tenere vel habere credentes, si propositam non habuerint imaginem quamdam in supplicatione positi, jugiter interpellant, eamque circumferant mente ac præ oculis teneant semper affixam. *Ex concilio Eliberitano, cap. XXXVI: Placuit picturas in ecclesiis fieri non debere, ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur. Gregorius Secundo Secundino servo Dei recluso (ad Serenum XI, 13. Maur. II, 1100): Aliud est enim picturam adorare, aliud per picturæ historiam quid sit adorandum addiscere, quod legentibus scriptura, hoc idiotis patet cæmentibus, quia in ipsa vident quid sequi debeant in ipsa legunt, qui litteras nesciunt. Item: Frangi ergo non debuit, quod non ad adorandum in ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum. (Actio IV, synodi VI Nic. 787): Joannes apocrisiarius orientalium sedium dixit: Significat sermo Patris nostri Sophrenii, quod melius sit jurantem perjurare, quam conservare sacramentum in confectione sacrarum imaginum. Hoc autem dicimus, et quidam se de sacramento excusant, *Leo nonus Michaeli patriarchæ [Mansi XIX, 649]: Recordamini illius nefandæ synodi, quam voluerunt vocari VII, nostri hæresiarchæ, quorum conspiratione ipsius Domini nostri Jesu Christi et sanctorum reverendæ imagines aut flammis traditæ aut aquis submersæ, picturæ vero de parietibus basilicarum deletæ. Quamvis restitit Romanorum pontificum auctoritas, præ cunctis tamen sanctissimi papæ Nicolai, qui per legatos suos tam pro sacris imaginibus, quam pro depositione Ignatii et substitutione Photii ecclesiam S. Sophiæ clausit, donec sedis apostolicæ acquiesceret decretis.**

XLVI

Quod angeli ante cælum et terram vel cæteras omnes creaturas facti sint vel quod omnes angeli aequales et beati creati sint, et non.

*Ambrosius in Hexameron de die primo: In principio, inquit, Deus fecit, etc. Factus est mundus et cœpit esse quod non erat; Verbum autem Dei in principio erat et semper erat. Sed etiam angeli, dominationes et potestates, etsi aliquando cœperunt, erant tamen, quando hic mundus est factus. Omnia namque creata et condita sunt, visibilia et invisibilia. Hieronymus Paulæ et Eustochio in epistola ad Titum [Martianay IV, 411] Ante sæcula æterna; sex nostri orbis implentur anni [et quantas prius] æternitates, quanta tempora, quantas sæculorum origines fuisse arbitrandum est, in quibus angeli et throni dominationes cæteræque virtutes servierunt Deo, et absque temporum vicibus atque mensuris Deo jubente substiterint. *Isidorus in lib. officiorum: Ante omnem creaturam angeli facti sunt, etc. Augustinus De civitate Dei lib. XI, 9: Non evidenter legitur, quo ordine**

sint angeli. Sed vel cœli nomine ubi dictum principio creavit Deum cœlum et terram, vel lucis hujus, de qua loquor, figurati sunt. *Item*: absurda sententia mihi videtur, si, cum lux facta est, angeli creati esse intelliguntur, et ter sanctos angelos et immundos fuisse disti, ubi dictum est: *Et divisit Deus inter lucem et tenebras. Idem libro Quæstionum veteris et novæ ap. IV (III Maur. 3, App. p. 43)*: Ante quibulum factum est et terra, deinde lux, quæ in dies est. *Item*: Terram autem, quam post factam dicit, non terram solam vult intellexit materiam significavit, id est omnia inferna, et mundi omnem speciem profecerunt. Cœlum non hoc carnale, sed illud supernum quodale est, in principio factum, ut, quum cœlum rimum factum, omnia invisibilia creata simaret. Totius enim naturæ summa et ima comedit, ut quidquid medium est procul dubio credatur. *Idem super Genesin: Fiat lux et facta lux*, id est angelica et cœlestis substantia, bus unus spiritus, qui vocatur Lucifer, creat, sapientior et eminentior omnibus aliis, dmodum Job (xl, 14) dicit de eo: *ipse est initium viarum Dei*, id est actionum vel operum. *In libro Quæstionum Orosii ad ipsum*: Primus se est angelica natura, quæ primo cœli nonnuncupata est. *Item*: In principio fecit Deus et terram, id est in Filio omnem spiritualem alemque naturam. *Item*: Quod dixit cœlum, hi videtur dixisse aquarum abyssum tenebrarum, antea quodammodo fluitantem vitam, nisi tatur ad Creatorem. Et fiat lux, et contem-Deum. *Item*: Divisit lucem a tenebris, divisit onos et malos angelos, malos appellans tenebras, bonos lucem. *Hieronymus in Ezechielem*, 13): *In deliciis paradisi fuisti Dei*, pro quo raico habetur: Eden. Eden autem vertitur in paradysus, quo sermone demonstrat, nequaquam honeste esse, de quo scribitur, sed contrariam formam, quæ quondam in Dei paradiso commo-*Item*: *Aurum opus decoris tui*, Septuaginta: *replevisti thesauros tuos*, quod cogitatio ejus patuerit sacramentis et congregaverit sibi res divitias, de quibus Dominus præcipit (*Matth. 6, 19*): *Thesaurizate vobis thesauros in cælo*, etc. et thesaurus absconditus, de quo loquitur *Proverbia* 10, 11): *Thesaurus absconditus in agro*. *Gregorius in Moralibus* est principium viarum Dei. Cum Deus creavit, hunc primum condidit, quem religiosis eminentiorem fecit. Judæi quod primum et prophetis sic senserunt dicentes in Belshazzar, principem dæmoniorum. *Idem in homilia 14, quæ sic incipit: Æstivum tempus* (Maur. 14): Procul dubio novem ordines angelorum intur, unde et ipsi angelo, qui primus est angelus, per prophetam dicitur: Tu signaculum paradisi plenus sapientia et perfectus decore in paradisi fuisti. Quo notandum, quod non

A ad similitudinem Dei factus, sed signaculum similitudinis dicitur, ut quo in eo subtilior est natura. in illo imago Dei sublimius insinuetur expressa. Quo in loco mox subditur: *Omnis lapis pretiosus operimentum tuum, sardius, topasius, etc.* (*Ezech. xxviii, 13*). Ecce novem dixit nomina lapidum, quia profecto novem sunt ordines angelorum, quibus nimirum ordinibus ille primus angelus ideo ornatus et perfectus extitit, quia dum cunctis agminibus angelorum prælatus est, ex eorum comparatione clarior fuit. *Ex libro Quæstionum Orosii ad Augustinum* (Maur. VI, App. p. 10); Orosius: Omnes angeli æquales an inæquales creati sunt? et si æquales, cur non omnes firmi et stabiles fuerunt? si inæquales, quo merito alii præscientiæ suæ stabilitatem suam accipere meruerunt? Augustinus: Omnes quidem angeli æquales creati sunt, sed cadentibus illis per superbiam, cæteri Domino pia obedientia cohæserunt, accipientes certam scientiam suæ stabilitatis, quam nunquam illi habuerunt. *Idem De civitate Dei, lib. XII. (11)*: Antequam peccassent angeli, illius [sapientiæ] fuerunt participes et bonis angelis æquales. Quomodo dicturi sumus? quandoquidem si æquales in ea fuissent, etiam isti in ejus æternitate mansissent pariter beati, quia pariter creati. Quapropter si vere perfecteque beata vita non nisi perfecta est, non erat talis istorum, quandoque desitura, et propterea non æterna, sive id scirent, sive nescirent, quia scientes timor, nescientes error beatos esse non sinebat. *Idem lib. XII (6)*: Causa beatitudinis angelorum est, quod ab illo, qui summe est aversi, ad se ipsos conversi sunt, qui non summe sunt. *Initium quippe omnis peccati, superbia* (*Sir. 10, 15*) *Item*: Beatitudinis illorum causa est, quod adhæserunt Deo, istorum miseriam non adhærere Deo. *Idem, De correptione et gratia* (cap. 10): Angeli quidam, quorum princeps, qui dicitur diabolus, per liberum arbitrium a Deo refugæ facti sunt. Cæteri autem per liberum arbitrium in veritate steterunt. *Item*: Diabolus et angeli ejus etsi beati erant, antequam caderent, et se in miseriam casuros esse nesciebant, erat tamen adhuc quod eorum adderetur beatitudini, id est ut magna per Spiritum sanctum data abundantia claritatis Dei cadere ulterius omnino non possent et hoc de se certissime nossent. *Item*: Sed quia nesciebant suam futuram miseriam, minore quidem, sed tamen beatitudine sine ullo vitio fruebantur. Nam si suum casum futurum nossent æternumque supplicium, beati utique non esse possent, quos hujus mali tanti metus jam tunc miseros esse compelleret. *Item*: Similiter hominem fecit cum libero arbitrio et quamvis sui casus ignarum, tamen ideo beatum, quia et non mori et miserum non fieri in sua potestate esse sentiebat. *S. Philippus presbyter, auditor Hieronymi, in Jobum* (iv, 18): *Ecce, qui serviunt ei, non sunt stabiles, et in angelis suis reperit pravitatem*. Dicitur hoc quidem de diabolo, qui quondam sanctus angelus fuit. *Ambrosius Autpertus in Apoc.*

(XII, 10) lib. VI : *Cecidit accusator fratrum nostrorum*, etc., in quibus verbis intelligitur non de prima ejus ruina hoc dictum fuisse ; si enim, ut verum est, angelus prima, homo vero sexta die est conditus, apostata autem Domino asserente *in veritate non stetit* (Joan. VIII, 44). Ac per hoc statim ubi creatus est, cecidit, etc.

XLVII.

Quod ante creationem hominis angelus ceciderit, et contra.

Isidorus De summo bono cap. X (Arev. 6, 136) : Prius de cœlo cecidisse diabolus quam homo conderetur. Nam ut mox factus est, in superbiam erupit et præcipitatus est de cœlo. Nam juxta Veritatis testimonium ab initio mendax fuit, quia in veritate non stetit. *Augustinus super Genesin ad litteram* (lib. XI, cap. XVI) *de diabolo* : Nonnulli dicunt ipsum dejectum fuisse a supernis cœlis, quia invidit homini facto ad imaginem Dei. Porro autem invidia sequitur superbiam. Quum igitur superbia sit amor excellentiæ propriæ invidia vero sit odium felicitatis alienæ, quid unde nascatur, satis est in promptu. Amando enim quisque excellentiam suam vel paribus invidet, quod evidenter æquantur sibi, vel inferioribus, ne sibi cœquentur, vel superioribus quod eis non cœquetur. Superbiendo igitur invidus, non invidendo superbus quisquam est. Et merito omnis initium peccati superbia est, ut definit Scriptura. Cui aptatur, quod ait Apostolus, *radix omnium malorum cupiditas*, si avaritiam generalem intelligamus, qua quisque appetit amplius quam oportet. *Item* : Quando dejecerit superbia diabolus, Scriptura non dicit, ante tamen factum fuisse, et ex hoc eum hominij invidisse, ratio declarat. In promptu enim est, non ex invidia superbiam nasci, sed ex superbia invidiam. Non autem frustra putari potest, diabolus ab initio temporis cecidisse, nec fuisse ullum ante tempus, quo cum angelis sanctis pacatus vixerit, sed ab ipso primordio creaturæ apostatasse, ut quod Dominus ait : *Ille homicida fuit ab initio, et in veritate non stetit* (Joan. VIII, 44), utrumque ab initio intelligamus. Ab initio ergo homicida fuit, quia primum hominem occidit. (*Item*, lib. XI, cap. XXIII) : Quod autem nunquam putatur in veritate stetisse, nunquam cum angelis beatam vitam duxisse, sed ab initio suæ conditionis credidisse, non sic accipiendum est, ut non propria voluntate depravatus, sed malus creatus putetur ; alioquin non ab initio cecidisse diceretur. Sed factus continuo se a luce veritatis avertit superbia tumidus et propriæ potestatis dilectione corruptus, unde beatæ vitæ atque angelicæ dulcedinem non gustavit. Proinde nec sui casus præsciens esse potuit, et non ex eo quod acceperat cecidit, sed ex eo quod acciperet, si subdi Deo voluisset. *Idem in lib. Quæstionum veteris et novæ legis* : Prævidit diabolus, quod ad accusationem suam factus est homo. *Idem*, cap.

A III (Maur. III. App. p. 42) : Et ne prætermisiam videamus, cur mundus factus sit, dicimus diabolus apostasia multos angelos secum in prævaricationem traxisse, dum vult sibi regnum impia præsumptione defendere. Lucifer, qui mane oriebatur et qui cæteris lucidior apparebat, erat enim quasi princeps multorum, inter quos clarior erat, quorum societate ad impium descendit certamen. Videmus enim infra se multas spirituales potentias, quippe cum in paradiso Dei præstantior esset, cognitionem mysterii cœlestis, elatione inflatus, voluit dici Deus. *Eugippius ex dictis Augustini XI De Genesi ad litteram de diabolo* : Nonnulli dicunt ipsum cecidisse, quia inviderit homini. Porro invidia sequitur superbiam. Nec causa superbiæ est invidia, sed invidiæ superbia. Amando enim quisque excellentiam suam vel paribus invidet, quod ei æquantur, vel superioribus. Superbiendo igitur invidus, invidendo quisque superbus est. Initium omnis peccati superbia, cui aptatur dictum Apostoli, *radix omnium malorum avaritia* (I Tim. VI, 10), si avaritiam generalem intelligamus, qua quisque appetit amplius quam oportet propter excellentiam suam. Spiritualis autem avaritia est, quæ usitate appellatur amor pecuniæ, cujus nomine Apostolus per speciem genus significans universalem intelligi volebat avaritiam dicendo : *radix omnium malorum*, etc. *Cyprianus ad Emistrianum* (10) : Diabolus hominem ad imaginem Dei factum impatienter tulit, inde et periit primus et perdidit. Videamus, unde zelus et quando et quomodo cœperit. *Item* : Diabolus inter initia statim mundi et periit primus et perdidit. Angelica majestate subnixus ille Deo acceptus et carus, postquam hominem ad imaginem Dei factum conspexit, in zelum malevolo livore prorupit, non prius alienum (11) dejiciens zelo, quam ipse zelo ante dejectus ; dum stimulante livore homini gratiam beatæ immortalitatis eripit, ipse quoque id quod prius fuerat amisit. Quale malum est, quo angelus cecidit. *Hieronymus super epistolam ad Ephesios* : *Non est nobis colluctatio contra carnem*, etc. (*Ephes. VI, 12*). Contra spirituales hostes spiritualia arma sumenda sunt, adversus quos nobis est colluctatio in cœlestibus, id est per cœlestium promotionem præmiorum, non ut quidam putant, antequam funderetur terra et crearentur omnia quæ sunt in ea, peccaverunt, sed ex quo viderint hominem tanto honore et gloria apud Deum esse, zelo adducti contra hominem hostiles inimicitias exercere cœperunt, sicut in libro Sapientiæ (II, 24) legitur : *Invidia diaboli mors orbem ingressa est*, ut Dominus in Evangelio dicit : *Ille homicida erat ab initio et in veritate non stetit. Joannes episcopus in quodam sermone de decollatione sancti Joannis, qui sic incipit*. Heu me, quid agam, diaboli telum mulier ! Per mulierem Joanni caput destruxit. Et quid dicam de hominibus ? per mulierem angelos

(10) Edit. Pamel. : *De zelo et livore*, p. 324.

(11) Pamel. : *alterum*.

suait, per mulierem cuncta prosternit et

XLVIII.

*de angelis sive sancti visione Dei fruente
omnia sciunt, et non.*

ro *Quæstionum Orosii ad Augustinum* I, App. p. 12): Orosius: Primum diem astruis esse creaturam, et quomodo habere et manere? Augustinus: Omnis creaturam equam tempore suo fieret, in ipso Dei is erat ab angelis cognoscenda, et sic suo facienda. Quapropter ipsa creaturæ comætipsa vespera, in Deo erat mane, quia tur ipsa creatura in Domino, quam in propterea ait: *Quod factum est, in ipso* B *Joan.* I, 4). Omnia in Deo vita sunt. Vidomino sine initio, atque incommutabilis rationes creaturarum. Ac per hoc plus ubi angelis sanctis in verbo Dei, ubi sunt n in se ipsis, quia scientia angelorum in one Dei quodammodo vespera est. Sic cognitione firmamenti dies secundus. In discretionis maris et terræ tertius. In solis ac lunæ et stellarum quartus. In reptilium et volatilium quintus. In cumentorum et ferarum vel ipsius hominis. Neque enim diei unius, quem intelligituram] spiritualium creaturarum, id est im, sexies facta est cognitio. Sex dies fer senarii perfectionem. *Isidorus De sum-* C *cap.* X: Angeli in verbo Dei cognoscunt tequam in re fiant. *Gregorius dialogorum* 20. XXXIII (Maur. II, 425) *de spiritibus*: Quia illic omnes communi claritate spiciunt, quid est quod ibi nesciant, ubi omnia sciunt? *Idem in homilia de angelis*, incipit: Æstivum tempus (Maur. I, ablimiora illa agmina idcirco Cherubim nt, quia tanto perfectiore scientia plena ato claritatem Dei viciniam contemplantur 1608): Sic in illa summa civitate spiritalium singulorum sunt, ut non sint communium, et quod in suo quisque ex parte c in alio ordine totum possidet. Sed id eodemque vocabulo communiter non ut ille ordo vocari privato uniuscujusomine debeat qui in munere plenius acaphim namque ardentes diximus, et tarent Conditoris omnes simul ardent. Cheruplenitudinem scientiæ, et tamen quis ibi nesciat, ubi ipsum omnis [simul fontem] Domini vident. *Idem in homilia de divite*: Qui Creatoris sui claritatem vident, nientura agitur, quod videre non possint. *alium* lib. V (Maur. I, 39): Angelorum quia ipsum fontem scientiæ contemplan- de his quæ scienda sunt nesciunt, qui omnia sciunt? *Item*: Eorum itaque comparatione nostræ valde dilatata est,

PATROL. CLXXVIII.

sed comparatione divinæ scientiæ angusta. *Item* lib. IV (cap. XXIX): Quod vero angeli a superiorum angelorum potestatibus dispensantur, Zacharias perhibet propheta qui ait: *Ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, et alius angelus egrediebatur in occursum ejus, et dixit ad eum: Curre, loquere ad puerum istum dicens: Absque muro habitabitur Jerusalem* (Zach. II, 3), si enim in ipsis officiis sanctorum spirituum, nequam potestates summæ minimas disponerent, nullo modo hoc, quod homini diceret angelus, ab angelo cognovisset. *Hieronymus super XXIII psalmum, id quod dicitur « quis est iste rex gloriæ »*: In voce etiam angelorum dictum accipitur, ac si et ipsi quærent dicentes, *quis est iste rex gloriæ*, cui videlicet propheta cælos aperire præcipit, ut ejus humanitas ascendat. Nos quippe, inquit, semper patrem et filium insimul esse videmus. Non est autem absurdum, si quidam angelorum, qui plenitudinem scientiæ non habent, mysterium incarnationis non noverint, igitur humanitatem Christi super se consedentem ad dextram patris obstupuerunt, quasi apud se quærentes, *quis est iste rex gloriæ?* *Idem in sermone natali Domini, qui sic incipit*: Hodie verus sol ortus est mundo: O dies sæculi omni sole lucidior! O tempus cunctis sæculis spectantius! quod præstolabantur angeli, quod cherubim et seraphim et cælorum ministeria nesciebant, hoc in nostro tempore revelatum est, quod illi videbant per speculum et per imaginem, nos cernimus in veritate. *Ambrosius de mysteriis* (cap. VII): Dubitaverunt enim etiam angeli, cum resurgeret Christus; dubitaverunt cælorum potestates videntes quod caro in cælum ascenderet denique, quia dicebant: *Quis est iste rex gloriæ?* Et cum alii dicerent, tollite portas, principes vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ, alii dubitabant dicentes: *Quis est iste rex gloriæ?* In *Isaia* quoque habes dubitantes virtutes cælorum dixisse: *Quis est iste qui ascendit ex Edom, rubor vestimentorum ejus ex Bosor, speciosus in stola candida* (*Isa.* LXIII, 1). *Idem de fide ad Gratianum imperatorem* lib. IV (cap. 1): Quid mirum, si mysterium Dei per sapientiam mundi non potuerunt homines comprehendere, quod nec angeli cognoscere nisi ex revelatione potuerunt? Quis enim potuit opinione magis quam fide sequi Jesum, nunc de cælo inferna penetrantem, nunc ab inferis ad cælestia resurgentem, subito exinanitum, ut habitaret in nobis, nec unquam imminutum, cum semper Filius in Patre et Pater in Filio esset. Dubitavit in eo ipse prænuntius, licet per synagogæ typum. Denique, missis discipulis, interrogat: *Tu es qui venturus es* (*Matth.* XI, 3.) Obstupuerunt et angeli cæleste mysterium. Unde cum resurgeret Dominus, atque illum resurgentem ab inferis astra sustinere non possent, cælestia opinionis incerta. Angeli Domini de morte triumphantem venire cernentes tolli portas principibus imperant, cum admiratione dicentes: *Tollite portas principes vestras, et in-*

troibit rex gloriæ. Erant tamen adhuc in cœlestibus, qui stupebant et qui admirarentur novam pompam, novam gloriam, et ideo requirebant: *Quis est iste rex gloriæ*. Sed quia angeli processus habent scientiæ et capacitatem profec us, habent utique discretionem virtutis atque prudentiæ. Solus enim sine processu Deus, quia in omni perfectione semper æternus est. Dicebant alii, illi utique qui adfuerant resurgenti, illi qui viderant vel jam cognoverant: *Dominus fortis in prælio*. Iterum multitudo angelorum triumphali agmine præcinebat: *Tollite portas, principes, vestras, et elevamini, portæ æternales, et introibit rex gloriæ*. Rursus alii stupentes dicebant: *Quis est iste rex gloriæ*? Videmus eum non habentem speciem nec decorem. Si ergo ipse non est, quis est iste rex gloriæ? Respondetur a scientibus: *Dominus virtutum ipse rex gloriæ*. Idem Super *Lucam lib. I*: Et quid de hominibus loquimur, cum etiam de ipsis cœlestibus virtutibus et potestatibus legimus, quia *Deum nemo vidit unquam*? Et addidit: et ultra cœlestes est potestates *unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse narravit* (*Joan. I, 18*)? Ideo Deum nemo vidit unquam, quia eam quæ in Deo habitat plenitudinem divinitatis nemo mente aut oculis comprehendit. Item: Denique nec apostoli omnes Christum videbant, et ideo ait: *Tanto tempore vobiscum sum, et adhuc me non cognovistis*? (*Joan. xiv, 9*). Idem *De fine ad Gratianum*: Mihi impossibile est generationis scire secretum. Supra potestates, supra angelos, supra cherubim, supra seraphim, supra omnem sensum est. Item: *Mysterium Patris nec angeli potuerunt comprehendere*. *Augustinus libro Quæstionum veteris et novæ legis*: Cherubim et seraphim non comprehendunt penitus quid sit Deus, quia nemo novit Patrem nisi Filius. *Isidorus De summo bono (lib. 1) cap. III*: Quantumcunque ad parilitatem angelicam humana post resurrectionem natura proficiat, et ad contemplandum Deum indefessa consurgat, videre tamen ejus essentiam plene non valet, quam nec ipsa perfectio angelica in totum attingit scire secundum Apostolum, qui ait: *Pax Dei, quæ exsuperet omnem sensum* (*Philipp. iv, 7*), ut subaudias: etiam angelorum. Sola enim Trinitas sibi integre nota est, et humanitas a Christo suscepta, quæ tertia est in Trinitate persona. Dei essentia sciri potest, dum esse creditur. Opus (vero) ejus et judicia a nullo penitus sciuntur. Non possunt sensu penetrari vel angelico vel humano. Tantum opus est venerari et timere, non discutere aut inquirere, secundum Apostolum, qui ait: *Quis enim cognovit sensum Domini*? (*Rom. xi, 34*.) *Haymo super Epistolam ad Ephesios*: *Ut innotescat multiformis sapientia Dei principibus et potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam* (*Ephes. iii, 10*). Ut ergo ista multiplex sapientia Dei manifestaretur principibus et potestatibus in cœlestibus, quas beatus Hieronymus angelicas virtutes vult intelligi in cœlo residentes, Filius Dei veniens in mundum revelavit eam apostolis. Et per Ecclesiam, hoc est

A in Ecclesia prædicantibus apostolis manifestavit angelicis virtutibus. Dicit namque beatus Hieronymus, quod quædam angelicæ dignitates fuerunt, quæ mysteria superius memorata ad purum non intellexerunt. donec completa est passio Christi, et apostoli per omnes gentes cœpissent prædicatione sua gentiles trahere ad fidem. Quod probari potest per hoc quod angeli admirando dixerunt illo ascendente ad cœlos: *Quis est iste qui venit de Edom* (*Isa. lxiii, 1*)? hoc est de cruento et sanguinolento mundo. Vel in Psalmo: *Qui est iste rex gloriæ*? (*Psal. xxiii, 7*.) Illis enim qui majoris dignitatis sunt et per quos illa nuntiata sunt, cognita fuerunt utpote consiliariis et nuntiis; illis vero, qui minoris potestatis sunt, potest esse, ut ex parte incognita essent. Item (*Ephes. iv, 10*): *Et qui ascendit super omnes cœlos*, id est Spiritus, *ut adimpleret omnia*, id est oracula legis et prophetarum, *et etiam cœlestia et terrestria de sua cognitione et revelatione divinitatis suæ*. Cœlestia impleta sunt, quia erant quædam angelicæ potestates, quæ mysterium nativitatis Christi, passionis, resurrectionis, ascensionis ad liquidum non cognoverunt, quousque impleta sunt. Unde admirando dicitur in Psalmo: *Quis est iste rex gloriæ*?

XLIX.

Quod omnes ordines cœlestium spirituum generatio angeli vocentur, et non.

Gregorius in homilia xxxiv de angelis: Decem vero drachmas habuit mulier, quia novem sunt ordines angelorum. Sed ut compleretur electorum numerus, homo decimus est creatus. Item: Novem vero angelorum ordines diximus, quia videlicet esse testante sacro eloquio scimus angelos, archangelos, virtutes, potestates, principatus, dominationes, thronos, cherubim atque seraphim. Item: Dum principatibus, potestatibus, virtutibus atque dominationibus conjunguntur throni, quinque sunt ordines. Quibus dum angelis cherubim atque seraphim adjuncta sunt, procul dubio novem esse ordines angelorum inveniuntur. Item: Ecce novem diximus nomina lapidum, quia profecto novem sunt ordines angelorum. Item: Græca etenim lingua angeli nuntii, archangeli vero Dei summi nuntii vocantur. Item: Angelorum vocabulum nomen est officii, non naturæ. Nam sancti illi cœlestis patriæ spiritus semper quidem sunt spiritus, sed semper vocari angeli nequaquam possunt, quia tunc solum sunt angeli, cum per eos aliqua nuntiantur, unde et per Psalmistam dicitur: *Qui facit angelos suos spiritus* (*Psal. ciii, 4*). Ac si aperte dicat: *Qui eos quos semper habet spiritus, cum voluerit, angelos facit*. Illi autem qui minima nuntiant, angeli; qui vero summa nuntiant, archangeli vocantur. Hinc est enim quod ad Mariam Virginem non quilibet angelus, sed Gabriel mittitur archangelus. Item: Fertur vero Dionysius Areopagita, antiquus ac venerabilis Pater, dicere, quia ex minoribus angelorum agminibus foris ad explendum ministerium vel vi-

er vel invisibiliter mittuntur : scilicet quia A
 imana solatia ut angeli aut archangeli [ve-
 ]. Nam superiora illa agmina ab intimis nun-
 recedunt, quoniam ea quæ præminent usum
 oris ministerii nequaquam habent. Cui rei
 r esse contrarium, quod Isaias (vi, 6) ait :
it ad me unus de seraphim et in manu ejus
us, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit
um. Sed in hac sententia prophetæ vult intel-
 ligitur hi spiritus qui mittuntur, eorum vocabula
 niunt, quorum officium gerunt. Qui enim, ut
 ta locutionis incendat, de altari angelus por-
 rbonei, seraphim vocatur, quod incendium
 r. Huic autem sensui et illud creditur non
 venienter opitulari, quod per Danielelem (viii, 10)
 r: *Millia millium ministrabant ei et decies B*
centena millia assistebant, etc. Aliud est
 ue ministrare, aliud assistere; ministrabant
 m Deo, qui [et] ad nos nuntiando exeunt, as-
 t vero, qui sic contemplatione intima per-
 tur, ut ad explenda foris opera minime mit-
 r. Sed quod in quibusdam Scripturæ locis
 am per cherubim, quædam vero per seraphim
 idicimus, utrum per se hoc faciant, an per
 cta agmina agantur, quæ, sicut dicitur, in eo
 a majoribus veniunt, majorum vocabula sor-
 rr, nos affirmare nolumus quod apertis testi-
 is non probamus. Hoc tamen certissime sci-
 quod ad explendum de supernis ministerium
 spiritus alios mittunt, Zacharia scilicet atte-
 propheta (ii, 2), qui ait: *Ecce angelus qui lo- C*
tur in me egrediebatur, et alius angelus egre-
tur in occursum ejus, etc. Item: Minora vero
 quæ mittuntur, majora vero quæ mittunt. Sed
 quoque de ipsis agminibus, quæ mittuntur,
 m tenemus, quia et cum ad nos veniunt, sic
 ius implent ministerium, ut tamen nunquam
 t interior per contemplationem. *Haymo in Epi-*
ad Hebræos: Ut ait Didymus Græcus in libro
 piritu sancto: Ex omnibus angelorum ordini-
 liqui mittuntur.

L

ad in cælesti vita nemo proficiat, et contra.
Augustinus super Joannem sermone XXIX: Ad pa-
 i quæ sursum est, ubi nemo moritur, quia D
 nascitur, ubi nemo jam proficit et nemo
 it. *Ambrosius De fide ad Gratianum imperato-*
 Erant adhuc in cælestibus, qui stuperent, qui
 rarentur novam pompam, novam gloriam; et
 requirebant: *Quis est iste rex gloriæ?* Sed quia
 ngeli processus habent scientiæ, solus enim
 processu Deus, dicebant alii, illi utique qui ad-
 unt resurgenti, qui viderant: *Dominus fortis*
tens; dominus potens in prælio (Psal. xxiii, 8),
 m multitudo angelorum triumphali agmine
 inebant: *Tollite portas, principes, et elevamini,*
 : *æternales, et introibit rex gloriæ.* Rursus alii
 entes dicebant: *Quis est iste rex gloriæ?* Vide-
 eum non habentem speciem neque decorem. Si

ergo ipse non est, quis est iste rex gloriæ? Respon-
 debatur a scientibus: *Dominus virtutum, ipse est,*
rex gloriæ (ibid., 10) Item Quomodo ascende-
 mus cælum? Sunt illic dispositæ potestates, ordi-
 nati principes, qui cæli januas servant, qui ascen-
 dentem interrogant. Item: Portæ æternales Pe-
 trus, Joannes, Jacobus. Item: Grande mysterium
 Christi, quod stupuerunt [et] angeli. *Hieronymus ad*
Pammachium et Marcellinum contra accusatorem de
expositione ejus in Epistola ad Ephesios (1, 20): Se-
 cundum locum breviter ponam, ubi Paulus loqui-
 tur: *Sedere eum faciens ad dexteram suam in cæle-*
stibus super omnem principatum et potestatem et vir-
tutem et dominationem et omne nomen, quod vocatur
non solum in hoc sæculo, sed etiam in futuro, post
 multiplicem expositionem, cum ad ministrorum Dei
 officia pervenissem et de principatibus et potestati-
 bus, et dominationibus dicerem, etiam, hoc addidi:
 Necessè est ut subjectos habeant et timentes se et
 servientes sibi et eos qui a fortitudine sua robo-
 rentur. Quæ distributiones officiorum non solum in
 præsentiarum, sed etiam in futuro sæculo erunt,
 ut per singulos profectus et honores, ascensiones et
 descensiones vel crescat aliquis, vel decrescat, et
 sub alia atque alia potestate, virtute, principatu et
 dominatione fiat. Et post exemplum terreni regis
 totamque palatii descriptionem, per quam diversa
 ministeriorum Dei officia demonstrabam, addidi:
 Et putamus Deum, Dominum dominorum, simp-
 plici tantum ministerio esse contentum. Quo-
 modo archangelus non dicitur, nisi [qui] prior est
 angelorum, sic principatus, potestates et domina-
 tiones non appellantur, nisi subjectos aliquos ha-
 beant et inferiores gradus. Sin autem putat idcirco
 me Originem sequi, quia profectus et honores,
 ascensiones et descensiones, incrementa et immi-
 nutiones in expositione mea posui, sciat multum
 interesse de angelis et cherubim et seraphim dicere
 dæmones et homines fieri, quod affirmat Origenes.
Augustinus in psalmo LXXXV: *Adjuvisti me et*
consolatus es me. Contristatus est beatus Cyprianus
 in passione, modo consolatus est in corona. Modo
 consolatus adhuc tristis est. Dominus enim Jesus
 adhuc interpellat pro nobis; omnes martyres, qui
 cum illo sunt, interpellant. Non transeunt interpel-
 lationes ipsorum, nisi cum transierit gemitus noster
 Cum transierit, in civitate viventium erimus. Quis
 ibi gemit? *Paulus in Epistola ad Romanos (viii, 22)*:
Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit et par-
turit usque adhuc.

LJ.

Quod primi parentes sint creati mortales, et non.

Augustinus in libro Quæst. veteris et novæ legis,
cap. XXI: Deus hominem fecit, qui quandiu non
 peccaret, immortalitate vigeret, ut ipse sibi auctor
 esset aut ad vitam aut ad mortem, ut custodiens se
 a peccato labore suo gauderet se immortalem, ne-
 gligens vero factus ipse sibi imputaret quod coepe-
 rat esse mortalis. Quandiu enim in Creatoris lege

duravit, dignus fuit edere de arbore vitæ ut mori non posset. Nec enim corpus tale erat quod dissolvi impossibile videretur, sed gustus arboris vitæ corruptionem corporis inhibebat. Denique etiam post peccatum potuit indissolubile manere, si modo permissum esset ei edere de arbore vitæ. Nam quomodo immortale corpus habebat, quod cibo sustentabatur? immortalis enim non egeret esca vel potu. Vitæ autem arbor medicinæ modo corruptionem omnem prohibebat. *Idem de civitate Dei, lib. XIII*: De corpore quod nunc gestamus nec tale quidem erit, quale fuit in primis hominibus ante peccatum. Qui vero morituri non essent, nisi peccassent. Alimentis tamen et homines utebantur nondum spiritualia, sed adhuc alia corpora terrena gestantes, etc. *Idem De baptismo parvulorum, lib. I*: Adam quamvis secundum corpus esset terra, et corpus in quo creatus est animale gestaret, tamen si non peccasset, in corpus fuerat spirituale mutandus et in illam incorruptionem, quæ fidelibus et sanctis promittitur, sine mortis periculo transiturus. *Item*: Proinde si non peccasset Adam, non erat exspoliandus corpore, sed supervestiendus immortalitate et incorruptione, ut absorberetur mortale a vita, id est ab animali in spirituale transiret. Neque enim metuendum erat, ne si diutius hic viveret in corpore animali senectute gravaretur, et veterascendo perveniret ad mortem. Si enim Deus Israelitarum vestimentis et calceamentis præstitit quod per tot annos non sunt obita, quid mirum si obedienti homini ejusdem potentia præstaretur ut animale, hoc est mortale habens corpus haberet in eo quemdam statum, quo sine defectu esset annosus, tempore quo vellet Deus, a mortalitate ad immortalitatem sine morte venturus? Sicut enim hæc ipsa caro, quam nunc habemus, non ideo non est vulnerabilis, quia non est necesse ut vulneretur, sic illa et non ideo fuit non mortalis, qui non erat necesse ut moreretur. Talem puto habitudinem adhuc in corpore animali atque mortali, et jam illis, qui sine morte hinc translati sunt, fuisse concessam. Neque Enoch et Elias per tam longam ætatem senectute marcuerunt. Nec tam credo eos jam in illam spiritualem qualitatem corporis commutatos, qualis in resurrectione promittatur, quæ in Domino primo præcessit; nisi quia isti fortasse nec his cibis egent, qui sui consumptione reficiunt, sed ex quo translati sunt, ita vivunt, ut similem habeant satietatem et quam illis XL diebus [quibus] Elias ex calice aquæ et ex collyride panis sine cibo vixit; aut si et his sustentaculis opus est, ita in paradiso fortasse pascuntur sicut Adam, priusquam propter peccatum exinde exire meruisset. Habebat enim, quantum æstimo, et de lignorum fructibus refectio- nem contra defectionem, et de ligno vitæ stabilitatem contra vetustatem. *Idem super Genesin* (Maur. III, 210): Illud corpus ante peccatum et mortale

(12) Augustini super Genesin librum indicare orbe voluit.

A secundum aliam causam, et immortale secundum aliam dici poterat; mortale quia poterat mori, immortale quia poterat non mori. Aliud enim est non posse mori, aliud posse non mori. *Item*: Primus homo creatus est immortalis, quod ei præstabatur de ligno vitæ, non de conditione naturæ, a qua [ligno] separatus est, ut posset mori, qui nisi peccasset posset non mori. Mortalis ergo erat conditione corporis animalis, immortalis beneficio Dei. Si enim animale utique [mortale, quia et] mori poterat, quamvis et immortale, quia non mori poterat. Neque enim immortale, quod mori omnino non possit, erit nisi spirituale, quod nobis futurum in resurrectione promittatur. *Gregorius respondens Augustino Cantuariorum episcopo*: Cum primum parentes nostri in paradiso deliquissent, immortalitatem, quam acceperant, recto Dei vindicio perdidērunt. *Beda super Lucam*: Qui etiam exspoliant eum id est indumenta (x, 30) gratiæ spiritualis immortalitatis et innocentiae auferunt. *Item*: *Semivivo relicto*, quod immortalitatem exuere, sed rationis sensum abolere non possunt.

LII.

Quod Adam extra paradysum sit conditus, et contra.

Genesis (ii, 8): Plantaverat autem Dominus Deus paradysum voluptatis a principio, in quo posuit hominem, quem formaverat. *Item* (12): Tulit ergo Dominus Deus hominem et posuit eum in paradysum voluptatis. Ex hoc quod positus homo in paradyso dicitur, datur intelligi non ibi fuisse conditum, sed in hac nostra mortali terra, quia divina præcipientia illum peccaturum et ob hoc ab alia sancta terra in hanc vallem miseriae noverat propellendum. [Idem] *de verbis Domini in sermone*: « Non turbetur vestrum (Joan. xiv, 28): » Auctoritate illa quæ Adam in paradyso formavit, carnem sibi ex substantia ipsius Mariæ fabricavit, quam pro salute nostra suscipiens natus est Deus homo.

LIII.

Quod peccatum Adæ majus (13) fuerit, et non.

Ambrosius in Epistola Pauli ad Romanos (v, 12): Propterea sicut per unum hominem peccatum, etc. Quia unus Adam idem Eva, quia mulier Adæ peccavit. *Item*: In quo, id est in Adam, omnes peccaverunt. Ideo dixit in quo, cum de muliere loquebatur, quia non ad speciem retulit, sed ad genus. In similitudinem prævaricationis Adæ et Thara, patris Abræ, et Nachor et Laban proprios deos habebant. Et peccatum Adæ non longe est ab idololatria. Prævaricavit enim putans se hominem futurum Deum; æstimavit enim hoc magis profuturum, quod diabolus suasit, quam quod Deus jussit, in loco Dei diabolus statuens. Unde et subditus factus est diabolus. *Augustinus in Enchiridio, cap. XLV*: Quamvis et in illo peccato, quod per unum hominem intravit in mundum, et in omnes homines pertransiit, propter quod etiam parvuli baptizantur, possint in-

(13) Cous.: magnum.

i plura peccata, si unum ipsum in sua quasi
bra singula dividatur. Nam et superbia est il-
quia homo in sua potius esse quam in Dei po-
te dilexit; et sacrilegium, quia Deo non credi-
et homicidium, quia se præcipitavit in mortem;
nicatio spiritualis, quia integritas mentis hu-
e serpentina suasionem corrupta est; et furtum,
cibus prohibitus usurpatus est; et avaritia,
plus, quam quod sufficere debuit, appetivit;
quid aliud in hoc uno admissio diligenti consi-
one inveniri potest. *Item cap. XLVI: In in-
tibus conceptus sum et in delictis mater mea in
me aluit (Psal. L, 7).* Neque hic dixit in in-
te vel in peccato, cum et hoc recte dici posset,
niquitates et peccata dicere maluit. Quia et in
no in omnes homines pertransiit, atque tam
um est, ut in eo mutaretur et converteretur
una natura, reperiuntur, sicut supra disserui,
ma peccata. *Hieronymus ad virginem Deo con-
tam: Adæ magis parcendum fuerat, qui adhuc
lus erat et nullius ante peccantis, et propter
peccatum morientis exemplo retrahebatur.
vero tanta documenta post legem, post pros-
s, post evangelia, post apostolos, si derelin-
volueris, quomodo indulgere possit ignoro.*

LIV.

*primum hominis peccatum non cæperit a per-
suasione diaboli, et contra.*

*Augustinus super Genesin: Nec arbitrandum est
esset hominem dejecturus tentator, nisi præ-
set in anima hominis quædam elatio compri-
a per humiliationem peccati, quam de se falso
impserit dicere. Idem in Psalmo CXVIII:
solus intelligens generalem avaritiam, quæ
est omnium malorum. Nam ipsi primi homi-
per serpentem decepti et dejecti non fuissent,
lus quam acceperant, habere voluissent. Hic
ne promiserat: *Eritis sicut dii (Gen. III, 5).* Ergo
leonexia subversi sunt. *Hieronymus in Epist.
ad Romanos: Propterea sicut per unum hominem.
r unum hominem Evam peccatum introivit in
lum, insaniunt qui dicunt, antequam deciperet
lus Evam, peccatum fuisse in mundo.**

LV.

ad Eva sola seducta sit, non Adam, et contra. D
*Augustinus super Genesin: Apostolus ait: Adam
st seductus, mulier autem seducta est (I Tim. II,
Nam interrogatus non ait, mulier seduxit me,
psa mihi dedit de ligno. Illa vero dixit: Ser-
seduxit me. Ita Salomon, nunquidnam creden-
est quod in simulacrorum cultu crediderit
aliquid utilitatis? sed mulierum amori resi-
non valuit, faciens quod sciebat non esse fa-
um, ne suas delicias contristaret. Ita et Adam,
nam mulier seducta manducavit eique dedit,
t eam contristare. Non carnis concupiscentiam,
nondum senserat victus, sed amicali quadam*

) Mon. : hanc.

A benevolentia, qua plerumque fit ut offendatur Deus,
ne homo ex amico fiat inimicus: quod eum facere
non debuisse, divinæ sententiæ justus exitus indica-
vit. Ergo alio quodam modo ipse etiam deceptus
est: sed dolo illo serpentino, quo mulier seducta
est, nullo modo illum arbitror potuisse seduci.
Hanc autem proprie seductionem appellavit Aposto-
lus, qua id quod suadebatur, cum falsum esset,
verum putatum est, id est quod Deus ideo [lignum]
illud tangere prohibuerit, quod sciebat eos, si teti-
gissent, velut Deos futuros, tanquam eis divinitatem
invideret. *Ambros. in Hexaameron de die V: Adam
per Evam deceptus est, non Eva per Adam. Quem
vocavit ad culpam mulier, justum est ut eum gu-
bernatores assumat, ne iterum faminea facilitatē
labatur. Paschasius De corpore et sanguine Domini,
cap. XII: Divina sapientia hanc similiter de latere
suo produxit, ut unde mulier, quæ deceperat pri-
orem Adam, creata est, inde Ecclesia formaretur.
Ex sermone Chrysostomi in XL: Denique consen-
tiens mulier talis circa virum exstitit, qualem circa
se malitiam serpentis invenit: adeo persuasa est
et persuasit; infecta est, et infecit; decepta est, et
decepit. Augustinus De singularitate clericorum:
Miramur, si Adam per Evam seductus est, quem
nulla morientium exempla præcesserant.*

LVI.

Quod homo liberum arbitrium peccando amiserit, et non.

*Augustinus in Enchiridio (VI, 207): Nam libero
arbitrio male utens homo et se perdidit ipsum. Sic-
ut enim qui se occidit utique vivendo se occidit, nec
se ipsum resuscitare poterit, ita cum libero pecca-
retur arbitrio, victore peccato amissum est etiam
liberum arbitrium. A quo enim quis devictus est,
hujus servus factus est. Quæ autem potest servi
esse libertas, nisi quando eum peccare delectat?
liberaliter enim servit, qui sui domini libenter vo-
luntatem facit. Ac per hoc et ad peccandum liber
est qui peccati servus est. Idem De correptione et
gratia: Liberum arbitrium et ad bonum et ad ma-
lum faciendum confitendum est nos habere. Sed in
male faciendo liber quisque est justitiæ peccatique
servus. Idem De gratia et libero arbitrio: Semper
est in nobis voluntas libera, sed non semper est
bona; aut enim a justitia libera est, quando servit
peccato, et tunc est mala; aut a peccato libera est,
quando servit justitiæ, et tunc est bona. Gratia vero
Dei semper est bona, et per hoc (14) fit ut sit homo
voluntatis bonæ, qui prius fuit malæ. Item: Non
enim homo sic gratiam suscipit ut propriam perdat
voluntatem. Tamen ne ipsa voluntas sine gratia
Dei putetur, boni aliquid posse subjecit: non ego
autem, sed gratia Dei mecum, id est non solus, ac
per (15) hoc nec gratia Dei sola nec ipse solus.*

LVII.

Quod Adam in loco Calvarie sepultus sit, et contra.
Ambros. Horontiano (ep. V, 19): Hæc filia Eccle-

(15) Cons. : propter.

sia ad superiora se bonis consiliis attollens, quam suscepit in Golgotha Christus, ubi Adæ sepulcrum erat, ut illum mortuum in sua cruce resuscitaret. Ubi ergo in Adam mors omnium, ibi in Christo resurrectio. *Hieronymus ad Marcellam de locis sacris, urbem Jerusalem laudans* (Martian. VI, 547): In hac urbe, imo in hoc tunc loco et habitasse dicitur et mortuus esse Adam. Unde et locus, in quo crucifixus est Dominus, Calvaria appellatur, scilicet quod ibidem sit antiqui hominis Calvaria condita, ut secundus Adam et sanguis Christi distillans primi Adam et jacentis propagatoris peccata dilueret, et tunc sermo ille Apostolis compleretur: *Excitare, qui dormis et exsurge a mortuis, et illuminabit te Christus* (Ephes. v, 14). *Idem in libro locorum et nominum*: Arbor corrupte in nostris codicibus scribitur, dum in Hebræis legatur arbe, id est quatuor, eo quod ibi tres patriarchæ Abraham, Isaac et Jacob sepulti sunt, et Adam magnus, ut in Jesu libro scriptum est, licet enim quidam conditum in loco Calvariæ suspicentur; hoc autem Hebron olim metropolis Philistinorum. *Isidorus De vita et obitu sanctorum patrum*: De Adam: A paradiso projectus, terram sentibus squalentem incoluit. Amissaque immortalitate, in pulverem rediit. Sepultus est autem in loco Arbe, hoc est Chebron, metropolis Allophylorum urbs (16). *Item*: In agro Hephron in spelunca duplici, in cujus interiore parte sepultus fuit Adam, exteriori vero Abraham. Distat autem hic locus, ut Josephus edocet, septimo ab urbe Chebron stadio.

LVIII.

Quod Adam salvatus sit, et contra.

Ex libro Sapientiæ [ix, 19]: Per sapientiam sanati sunt quicumque tibi placuerunt, Domine, a principio. Hæc illum, qui primus factus est a Deo pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit et eduxit illum a delicto suo; et dedit illi virtutem continendi omnia. *August. in epist. ad Evodium de verbis Petri, quibus Christum asserit solvisse inferni dolores*: Quis ergo nisi infidelis negaverit fuisse apud inferos Christum? *Item*: Cur voluerit venire ubi dolores essent? Quia erat, ut scriptum est, *inter mortuos liber* (Psal. LXXXVII, 6), ubi princeps mortis non invenit, quod supplicio deberetur. *Item*: Et de illo quidem primo homine, quod eum ibidem solverit, Ecclesia fere tota consentit; quod eam non inaniter credidisse credendum est, undecunque hoc traditum sit, quanquam illud quod in libro Sapientiæ scriptum est (x, 1): *Hæc illum, qui primus factus est pater orbis terrarum, cum solus esset creatus, custodivit, et eduxit illum de peccato suo, magis facere pro hac sententia videatur. Item De baptismo parvulorum lib. II de Adam et Eva*: Sicut illi ergo primi homines postea juste vivendo tamen merito creduntur per Domini sanguinem ab æterno suppli-

(16) Ed. Areval. V, 154: *In loco Arbce, hoc est quatuor, etc. Distat autem locus iste non procul ab Hebron, metropoli urbe Allophylorum.*

cio liberati. Adam primus hominum peccavit, Abd primus juste vixit. *Hilarius in psalmo XIV*: Denique Adam confessus veniæ reservatus et glorificatus in Christo est. *Gregor Eulogio episcopo Alexandrinæ et Anastasio Antiocheno*: Primum hominem, qua die peccavit, anima mortuum dicimus; qui tamen Adam postmodum per poenitentiam ad vitam rediit. *Augustinus De singularitate clericorum*: Dico autem vobis, tolerabilius erit Adæ in die iudicii quam vobis.

LIX.

Quod de promisso sibi partu (17) *Maria dubitaverit, et non.*

Beda super Lucam (1, 34): *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Quomodo, inquit, fieri potest, ut accipiam pariamque filium, quæ in castimonia virginitatis vitam consummare disposui. Non autem quasi incredula verbis angeli, quomodo hæc impleri valeant requirit, sed certa quia oportebat impleri, quod tunc ab angelo audiebatur, et prius a propheta dictum iegerat, quo in ordine complendum sit interrogat, quia videlicet propheta qui hoc futurum prædixit, quomodo fieri posset, non dixit, sed angelo dicendum reservavit. *August. Quæst. veteris et novæ legis, cap. LXXX*: Ambigenti Mariæ de conceptus possibilitate angelus prædicat dicens: *Spiritus sanctus superveniet in te* (Luc. 1, 35); hoc ne dubites, quia virum nescis, quoniam Spiritus sanctus operabitur, ut sine viro concipias.

LX.

Quod Verbum Dei in utero Virginis simul (18) *animam et carnem suscepit et non.*

Augustinus episcopis in Hibernia: Non prius in utero Virginis caro concepta est, et postmodum divinitas venit in carnem, sed mox Verbum servata virtute propriæ naturæ factum est caro et perfectus est homo ideo in veritate carnis et animæ rationalis. Unde *unctus præ participibus* dicitur (Hebr. 1, 9), dono videlicet Spiritus sancti. Nam hoc ipsum de Spiritu sancto et carne Virginis concipi a sancto Spiritu ungi fuit. *Item*: Ibi ab eodem Spiritu nectus est, ubi conceptus; nec ante conceptus et postmodum unctus, sed hoc ipsum de Spiritu sancto et carne Virginis concipi a Spiritu sancto ungi fuit. *August. de secreto incarnationis Christi*: Da veniam, Christe, et parce ori meo, quia incarnationis tuæ mysterium temerarius narrator attingo. *Item*: In vulva Virginis genitalis sanguis et semineus humor fuit; huic sanguini vel humori Verbum se velut coagulatum miscuit, et sanguinis vel humoris substantia celatam carnem fecit. Accessit Spiritus sanctus et hæc quæ fuerant Verbi glutino commassata, animando formavit, formata distinxit. *Idem in libro Quæst. de Veteri Testamento, cap. XXIII*: Moyses tradidit (Exod. xxi, 22): Si

(17) Cous.: *promisso sancti Spiritus.*

(18) Cous.: *sanctæ.*

percusserit mulierem in utero habentem, et abortivam, si formatum fuerit, det animam pro anima; tem informatum, multetur pecunia, ut probaretur non inesse ante formam. Item: Si propius accedamus, videbimus quid sequi debeamus. Implemur facturam Adæ. In Adam enim exemplum datum est, ut ex eo intelligatur, quia jam formatum corpus accipit animam. Nam potuerat anima limo terræ admiscere et sic formare corpus. Sed ratione informabatur, quia primum oportet domum compaginari, et sic habitatorem in anima certe, quia spiritus est, in sicco habitare non potest, ideo in sanguine fertur. Cum corpus lineamenta compacta non fuerint, anima anima? Hieron. ad Algasiam (IV, p. 193): Anima paulatim formatur in utero, et tandiu non formatur homicidium, donec elementa confusa suas partes membraque suscipiant.

LXI.

Joseph suspicatus sit Mariam (19) adulteram, et non.

homilia Origenis in vigilia natali Domini: Joannem vir ejus, inquit, cum esset homo justus, et eam traducere, voluit occulte dimittere eam (h. 1, 19). Noluit eam traducere, noluit eam tradere, noluit male diffamare, sed occulte dimittere. Hæc illo, inquit, cogitante (ibid., 20). Quænam nobis est, quid cogitaverit? Hoc cogitabat, non dimitteret. Si suspensionem in eam habebat, quidodo justus erat? Si non est suspicatus vel tale id cogitavit, cur dimittere voluit immaculatam sanctam? Injustum enim hoc erat. Sed similis sensum audi hujus orationis: Ideo eam tradere volebat, quoniam virtutem mysterii et meritum quoddam magnificentum in ea cognovit, cui approximare se indignum aestimabat. humilians se ante tantam et tam ineffabilem quærebat longe se facere. Sicut et beatus Petrus Domino se humilians aiebat: Recede a me, Domine, quoniam homo peccator sum (Luc. v, 8); sicut ille centurio ad eundem Dominum militabat: Non sum dignus, ut intres sub tectum (Matth. viii, 8); vel sicut sancta Elisabeth ad Mariam locuta est dicens: Et unde hoc mihi, inquit, mater Domini ad me? (Luc. i, 43.) Sic et hinc juste humilians se in omnibus cavebat, at sibimetipsi tantæ sanctitatis conjunctionem mere. Idcirco volebat eam occulte dimittere dimittere.

Major est hujus dignitas, superexcellit ejus dignitas, neve meæ congruit indignitati. Hieron.

Matthæum: Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere, etc. Hoc testimonium est, quod Joseph, sciens illius castitatem, et reverens, quod venerat, celat silentio, cujus mysterium nesciebat. Ex sermone quodam de Natali, qui incipit: Castissimum Mariæ Virginis uterum: et dicitur, fratres, audite Mariam vobiscum loquen-

tem, carne absentem et spiritu præsentem! Ignoravit quidem Joseph, sponsus vir meus, quod adamasset me Deus meus, et putavit quod adulterio imprægnatus esset venter meus. Item: Turbatur Joseph, homo justus, quod Mariam, quam de templo acceperat et non cognoverat, gravidam sentiebat, secumque diu æstuans ac disputans dicit: Prodo an taceo? Si tacuero malum sentiens, cum adulteris portionem meam pono. August. in sermone de verbis Evangelii. Si peccaverit in te frater tuus, etc.: Attende, quemadmodum justus Joseph tanto flagitio, quod de uxore fuerat suspicatus, tanta benignitate pepercit. Sed ad illam non accessisse noverat. Restabat igitur certa adulterii suspicio, et tamen, quia ipse solus senserat, cum nollet divulgare eam, voluit eam occulte dimittere. Idem in Enchiridio, cap. XV: Et Joseph cum nollet eam dimittere suspicatus adulteram, quam sciebat non de se esse gravidam, etc. Idem in epist. ad Macedonium: Unde Joseph cui mater Domini fuerat desponsata, cum eam comperisset prægnantem esse, cui se noverat non esse commistum et ob hoc nihil aliud quam adulteram esse credidisset, puniri eam tamen noluit, nec approbator flagitii fuit. Nam hæc voluntas ejus etiam justitiæ deputatur. Ita quippe de illo scriptum est: Cum esset justus et nollet divulgare, statuit eam occulte dimittere; hæc eo cogitante apparuit ei angelus. Ambros. super Lucam, cap. V: Pulchre autem docuit sanctus Matthæus quid faceret justus, qui opprobrium conjugis deprehendit, ut incruentum ab homicidio, castum ab adulterio se præstare debeat. Qui enim conjungitur meretrici, unum corpus est.

LXII.

Quod Christus clauso utero Virginis natus sit, et contra.

Symbolum Ephesini concilii: Nativitatem nostram ex vulva sustinuit, homo de muliere procedens, non quod erat abjiciens. Item: Nativitatem sustinet ex vulva corpoream. Beda super Lucam: Quod ait adaperiens vulvam, consuetæ nativitatis more loquitur; non quod Dominus sacri ventris hospitium, quod ingressus sanctificaverat, egressus devirginasse credendus sit, sed, juxta fidem Catholicam, clauso Virginis utero quasi sponsus suos processisset de thalamo. August. de secreta incarnatione Domini: Christe, licet tu clausum dimiseris uterum, nobis tamen permisisti aperire Evangelium tuum incredulis. In Enchiridio, cap. XXXIV: Quo si vel nascente corrumpere ejus integritas, non jam ille de Virgine nasceretur. Ex homil. Gregorii papæ in octava Paschæ: Illud enim corpus Domini intravit ad discipulos januis clausis, quod ad humanos oculos per nativitatem suam clauso exiit Virginis utero. Quid ergo mirum, si clausis januis post resurrectionem suam in æternum jam victurus intravit, qui moriturus veniens non aperto utero

) Cous. : non sit suspicatus.

Virginis exivit? *Hieron. ad Pammachium*: Christus virgo, mater virginis nostri Virgo perpetua; hæc est porta orientalis in Ezechiele semper clausa. Respondeant mihi quomodo januis clausis Christus ingressus est, et ego respondebo quomodo sit virgo post partum, mater antequam nupta. *Idem in II Dialogo suo contra Pelagianum*: Magis ad specialem nativitatem Salvatoris quam ad omnium hominum hoc referri post quod dicitur, *qui aperit vulvam sanctus Domino vocabitur* (Exod. XIII, 2). Solus enim Christus clausas portas vulvæ virginalis aperuit, quæ tamen clausæ jugiter permanserunt. Hæc est porta orientalis clausa, per quam solus pontifex ingreditur et egreditur; nihilominus semper clausa est. *Idem ad Eustochium*: Dei Filius pro vestra salute, homines, factus filius; decem mensibus, ut nascatur, exspectat; fastidia sustinet, cruentus egreditur. *Hormisda papa ad Justinum Augustum*: Ut, qui antea erat Dei Filius, fieret filius hominis et nasceretur hominis more, matris vulvam natus aperiens, et virginitatem matris virtute non solvens. *Anastasius episcopo*: Gabriel mittitur ad Mariam non transitorie virginem, sed virginem desponsatam. *Item*: Quod partus meminit Scriptura et dicit: *Involvit puerum* et: *Beata sunt ubera, quæ suxit, et: Oblatum est sacrificium, quia aperuit, qui natus est, vulvam*: hæc autem parturientis erant indicia. *Ambrosius super Lucam* (II, 23): *Quia omne masculinum, adaperiens vulvam, sanctum Domino vocabitur*. Verbis enim legis promittebatur Virginis partus. Et vere sanctus, quia immaculatus. *Quia quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei* (Luc. I, 35). Nam si litteram sequimur, quomodo sanctus omnis masculus? nunquid sanctificabitur? Sed ille sanctus per quem figura mysterii (20) futuri legis præscripta signabant, eo quod solus sanctæ Ecclesiæ Virginis ad generandos populos Dei immaculatæ fecunditatis aperiret genitale secretum. Hic ergo solus aperuit sibi vulvam. *Item*: *Priusquam te formarem in utero, novi te et in vulva matris sanctificavi te* (Jer. I, 5). Qui ergo vulvam sanctificavit alienam, hic est qui aperuit matris suæ vulvam, ut immaculatus exiret.

LXIII.

Quod Christus secundum carnem de tribu (21) Juda, et non.

Paulus in Epistola ad Hebræos: Manifestum est enim quod de Juda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. *Origenes super Epistolam Pauli ad Romanos homil. I*: *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem* (Rom. I, 3). Quomodo videtur Christus ex semine David secundum carnem descendere, quem constat ex Joseph non esse natum, in quem Joseph series ex David descendens generationis adducitur? Quibus occurrere quamvis molestum sit secundum litteræ rationem, tamen respondetur a nostris,

(20) Omnes fere edit.: *quem in figura futuri, etc. Maur.: per quem figuram, etc.*

A quod Maria, quæ sponsata Joseph erat, secundum legem sine dubio contribuli suo et cognato conjuncta est; et quamvis dicatur ad eam ab angelis, quod *Elisabeth, cognata tua, et ipsa pariet filium in senectute sua* (Luc. I, 36), Elisabeth autem a filiabus Aaron esse dicatur, tamen affirmabitur a nostris, quod cognationis nomen non solum ad contribules, sed ad omnes, qui sunt ex genere Israel, possit aptari, sicut idem apostolus de omnibus simul dicit: *Qui sunt cognati mei secundum carnem* (Rom. IX, 3). His quidem alia et his similia respondentur. Nobis tamen hæc intelligenda secundum spiritalem vel allegoricam rationem magis videntur, secundum quod nihil obest, etiam quod Joseph pater Christi dicatur. Et a Matthæo (I, 8) refertur, quia Joram genuit Oziam. In quarto autem Regnorum scriptum est quod Joram genuit Ochoziam, Ozias Joas, Joas Amaziam, Amazias Azariam ipsum, qui interdum Ozias nominatur, et Azarias Joatham. *Item*: Cujus rei dissertio certa est, quod non secundum historiam, sed secundum spiritualem intelligentiam constet, quæ non est nobis nunc pulsanda. *Item*: Sufficit nobis ad eos, qui adversantur, respondere quod sicut Jesus filius Joseph dicitur esse, dicitur et Ozias genitus. ex Joram, ex quo non est genitus. Ita et ex semine David secundum carnem Christus potest accipi, ut quidquid rationis in Joram protulerint et Joseph, hoc et in David dicamus. *Hieron. ad Epistolam ad Hebræos* (VII, 14): *Quid adhuc necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedech alium surgere sacerdotem, non secundum Aaron*, etc. Volens ostendere Apostolus generationem Melchisedech non ex Sem progenie, unde Abraham, sed ex Cham, cuius posteritatem subsequentem Scriptura non memorat originem trahere. Dicit enim sine tempore, sine matre, id est originis numeratione, neque initia neque finem mortis habere conscriptum est. *Item*: Hoc autem ideo Apostolus facit, ut ostendat eum qui ex generatione Hebræorum non esset, benedixisse patriarcham et in eos similitudinem Christi, qui non esset ex tribu Levi, id est sacerdotali, sed ex Judæ. *Augustinus contra Faustinum lib. XXIII, cap. VII*: Dominus Dei secundum divinitatem, ipse filius David ex semine David secundum carnem. Quod si nobis credere non prodesset, non hoc [tam] attente Apostolus Timotheo (II Tim. II, 8) commendaret, dicens: *Memor [esto] Christum Jesum resurrexisse a mortuis, ex semine David, secundum Evangelium meum. Contra quod Evangelium quisquis aliud annuntiaverit, anathema sit* (Gal. I, 9,) magna cura fideles admonuit. *Item*: Cognationum seriem non usque ad Mariam, sed usque ad Joseph perducit, primo quia mariti ejus fuerat, propter virilem sexum, potius honoranda persona; neque enim quia concubitu non permistus, ideo non maritus, cum ipse Matthæus

(21) Cous.: *non fuerit de tribu, etc.*

narret ab angelo Mariam ipsius Joseph conjugem appellatam. *Item* : Cogitare enim debemus fieri potuisse ut et Joseph maritus Mariæ diceretur, habens eam conjugem non concubitu, sed affectu, quod est charius, et ideo non debuisse virum Virginis matris Christi separari a serie parentum Christi ; et ipsam Mariam aliquam de stirpe David venam sanguinis ducere, ut Christo caro etiam ex Virgine procreata sine David semine esse non posset. *Item* : Quid restat nisi et Mariam non fuisse extraneam a cognatione David ? *Item* : Quisquis ita dicit Mariam ad consanguinitatem David non pertinuisse, manifestum est quod Scripturarum tam excellenti auctoritati obluctetur.

LXIV.

Quod Deus personam hominis non suscepit, sed naturam, et contra.

Augustinus De fide ad Petrum, ita : *Verbum caro factum est (Joan. 1, 14)*, ut, quamvis naturaliter non sit Verbum quod caro, quia duarum naturarum veritas manet in Christo, secundum unam tamen personam idem Verbum caro ab ipso fieret maternæ conceptionis initio. Deus enim Verbum personam non accepit hominis, sed naturam. *Boetius contra Eutychem et Nestorium (cap. IV)* : Hoc interim (22) constet, quod inter naturam personamque differre prædiximus, quoniam natura est cujuslibet substantiæ specificata proprietas, persona vero rationalis naturæ individua subsistentia. *Ambrosius super Epistolam Pauli ad Romanos : Servus Jesu Christi* : utrumque posuit, id est Jesu Christi, ut Dei et hominis personam significaret, quia in utroque est Dominus. *Item* : Quoties Scriptura aut Jesum dicit aut Christum, aliquando personam Dei, aliquando personam hominis significat. *Augustinus lib. II contra Manichæos* : Reliqui Patrem, cum dixit : *A Patre exivi (Joan. xvi, 28)* ; apparendo hominibus, tum Verbum caro factum est quod non commutationem naturæ Dei significat, sed susceptionem inferioris personæ, id est humanæ.

LXV

Quod Filius Dei mutatus sit suscipiendo carnem, et non.

Hieronymus in psalmum LXXVI : Hæc mutatio dexteræ Excelsi ; nisi dextera ejus, hoc est Filius ejus mutatus fuerit et corpus hominis (23) accepit, nos misericordiam accipere non possumus. Qui cum in forma Dei esset constitutus, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed exinanivit semetipsum, formam servi accipiens. *Augustinus De natura summi boni* : Naturæ corruptibiles, ideo non incommutabiles sunt, quia nihil est unde factæ sunt. *Item* : Omnis enim mutatio facit non esse quod (24) erat ; vere ergo ille est qui incommutabilis est. *Item* : Vera immortalitas hæc est summa illa incommutabilitas quam solus Deus

(22) Cous. : iterum.

(23) Cous. : ejus.

(24) Cous. : qui.

A habet. *Isidorus De summo bono, cap. I (Edit. Areval. VI, p. 116)* : Quid est Dei immortalitas nisi ejus incommutabilitas ? Nam angeli et animæ immortales sunt, sed incommutabiles non sunt. Solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis. Nam anima moritur, dum, deserente Deo, de bono in malum mutatur, sic angelus, dum deserente Deo lapsus est. Quod materiam habet, unde existat, mutabile est, quia de informi ad formam transit ; quod vero non habet materiam, immutabile est, sicut Deus.

LXVI.

Quod Deus et homo in Christo partes esse videantur, et non.

B *Athanasius* : Nam sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus, unus autem non confusione substantiæ, sed unitate personæ (24). *Hieronymus in psalmum II* : Vox Christi : *Ego autem constitutus sum rex ab eo*, pro parte carnis dicitur. *Idem in psalmum XXIII* : Quis est iste rex gloriæ ? Vox angelorum qui apud Patrem semper fuerant ; ac dicerent : Nos Patrem et Filium semper insimul esse videmus ; iste rex gloriæ quis est ? *Augustinus in libro Sententiarum Prosperi* : Hoc est quod dicimus, quod modis omnibus approbare contendimus, sacrificium Ecclesiæ duobus confici, duobus constare visibili elementorum specie et invisibili Domini nostri Jesu Christi carne et sanguine ; sacramento et re sacramenti, id est corpore Christi ; sicut Christi persona constat et conficitur Deo et homine, cum ipse Christus illarum rerum naturam et veritatem in se continet, ex quibus conficitur. Est igitur sacramentum et res sacramenti, id est corpus Christi. *Idem in libro Quæst. Orosii ad ipsum* : Sicut anima et caro unus est homo, ita Verbum et homo unus est Christus. Duas substantias accipimus in uno Filio Dei, divinitatis et humanitatis, non duas personas. Si dixerimus duas esse personas, jam non erit trinitas sed quaternitas. *Idem De Trinitate lib. IV* : Ita sane factum ut ibi sit non tantum Verbum Dei et hominis caro, sed etiam rationalis hominis anima, atque hoc totum et Deus dicatur propter Deum et homo propter hominem. Quod si difficile intelligitur, mens fide purgetur. *Idem De Prædestinatione sanctorum* : Ipsa est illa ineffabilis facta hominis a Deo Verbo susceptio singularis, ut Filius Dei et filius hominis simul, et filius hominis propter susceptum hominem et Filius Dei propter suscipientem Deum, veraciter et proprie diceretur, ne quaternitas sed trinitas, crederetur. *Idem in epistola ad Volusianum de incarnatione Christi* : Sicut in unitate personæ anima utitur corpore, ut homo sit, ita in unitate personæ Deus utitur homine, ut Christus sit. In illa ergo persona mistura est animæ et corporis ; in hac persona mistura est Dei et hominis ; ergo persona hominis est mistura

(24) Verba unus autem personæ desunt apud Cous.

animæ et corporis, persona autem Christi mistura est Dei et hominis. Cum enim Verbum Dei permistum est animæ habenti corpus, simul et animam suscepit et corpus. Illud quotidie fit ad peccandos homines; hoc semel factum est ad liberandos homines. Unde tamen duarum rerum incorporearum commistio facilius credi debuit, quam unius corporeæ et alterius incorporeæ; ac per hoc Verbi Dei et animæ credibilior debuit esse permistio, quam animæ et corporis. Verbum ergo Dei longe alio modo quodam, quam eo quod (25) creaturis cæteris adest, suscepit hominem, seque et illo fecit unum Jesum Christum. *Remigius in psalmum XXXIV: Et oratio mea in sinu, etc.* Scimus quippe Christum in duabus et ex duabus substantiis constare, divina scilicet et humana (26). *Augustinus contra Maximinum* (viii, p. 698): Nulla fit partium divisio in trinitate Deitatis; Christus una persona est geminæ substantiæ, nec tamen Deus pars hujus personæ dici potest, alioquin Filius Dei, antequam formam servi susciperet, non erat totus, et crevit, cum homo divinitati ejus accessit. Quod si in una persona absurde dicitur, quia pars illius rei non potest esse Christus, quanto magis Trinitatis esse non potest quicumque unus in tribus? In Trinitate ergo, quæ Deus est, Pater est Deus, et Filius etiam Deus, et Spiritus sanctus est Deus, et simul hi tres unus Deus, nec hujus Trinitatis tertia pars est unus, nec major pars duo quam unus est ibi; nec majus aliquid sunt omnes quam singuli, quia spiritualis, non corporalis est magnitudo. *Idem super Joan., homil., XLV*: Per similitudinem Christus multa est, quæ per proprietatem non est. Per similitudinem et petra est et ostium et lapis angularis et agnus et pastor et leo, et alia quæ connumerare longum est. Si autem proprietates discutias rerum, quas videre consuevisti, nec petra est nec ostium, etc. *Item* (iii, p. 2, pag. 610): Pono, inquit, animam meam. Quis ponit? quam ponit? Quid est Christus? Verbum et homo; nec sic homo, ut sola caro, sed (27) quia homo constat ex carne et anima, totus autem homo in Christo. Non enim partem deteriorem suscepisset et meliorem deseruisset (28); pars quippe hominis melior est anima quam corpus. Quia ergo totus homo in Christo, quid est Christus? Verbum inquam et homo, Quid est Verbum et homo? Verbum, anima et caro. Tene ergo quia nonnulli fuerunt hæretici et in ista sententia; Appollinaristæ hæretici ausi sunt dogmatizare quod Christus non sit [nisi] Verbum et caro, et animam humanam non eum habuisse contendunt. Quis ponit animam et iterum sumit eam? Christus, ex quo quod Verbum est, animam ponit et iterum sumit? An ex eo quod anima humana est, ipsa se ponit et

(25) Cous. : in eo quo.

(26) Hic locus deest in Mon.

(27) Cous. : ut sola caro sit, etc.

(28) Cous. : suscepisset et deseruisset.

(29) Cous. : omittit verbum caro.

(30) Cous. : reparata.

(30) Cous. : Petro.

(31) Cous. pro utrumque in hoc loco semper scribit uterque.

LXVII

Christus sive Deus non sit dicendus creatura (32), et contra.

In homilia de Natali : Omnia per ipsum facta. Si enim nihil creaturarum sine ipso factum est, patet profecto quia ipse creatura non est, nempe omnis creatura facta est. Hieron de synodico concilio : Accipe igitur, quia creatura non verus non potest esse, neque creatura iras salvare, dicente Scriptura : *Coherunt et runt creaturæ potius quam Creatori, qui est beatus in sæcula (Rom. 1, 25)*. Vides igitur, quod veritatis est potius hoc, quam Christianitatis. In XII De Trinitate : Non enim Dominum creaturam, quia [ipse est, qui creavit, neque facturam] (33), quia factorum omnipotens ipse est Dominus, sed Deum novimus, Deum Patris propriam generationem. Item : Nostra enim hæc sola religio est, Filium confiteri non verum, sed natum, neque electum, sed generatum. Item : Quia Paulus servientes creaturæ cogitavit. Item : Humanæ intelligentiæ sensus respuit, creator creatura sit, quia creatura per creatorem facta, si creatura sit, et corruptioni subditus et conditioni obnoxius est et servituti subjectus it enim Apostolus : *Etenim longinqua expectatio creaturæ revelationem filiorum Dei expectat. ubi enim creatura subdita est, non sponte, sed per eum qui subdidit eam in spe ; quia et ipsa liberabitur, etc. (Rom. VIII, 19)*. Si igitur facta est creatura, necesse est sub spe longinque expectationis incertus sit, et ejus longinqua conditione nostra potius expectet, et exspectans ea uti subjectus sit, et per necessitatis subjectionem sponte subjectus sit. Subjectus autem non est cum sit, est necesse ut servus sit. Servus cum sit, maneat etiam in corruptione natura. Hæc enim omnia creaturæ propria esse Apodocet. O impudentem de Deo atque impiam conditionem his eum per creaturæ contumeliam ludibriis deputare, ut speret, ut serviat, ut factus sit, ut liberandus sit in nostra, non in sua. *supra, lib. XI : Profitens sibi Patrem Deum Filium. Item : Dispensatio itaque pii sacranativitatis, divinæ Patrem insuper etiam consensu assumptæ Deum fecit : dum qui in Dei forma erat, repertus est in forma servi. Item : Si ante per naturam non erat servus, et postea dum naturam esse quod non erat cepit, non dominatus causa intelligenda est, quam quæ sit servitutis ; tunc habes ex naturæ dispensatione Dominum, cum præbuit ex hominis assumptione se servum. Item : Ascendo ad Patrem meum vestrum, Deum meum et Deum vestrum (xx, 17)*. Cum hæc ad omnes homines servos in servi forma Christus loquitur, non ambi-

gitur, quin Pater sibi ut cæteris sit ex ea parte, quia homo est ; et Deus sibi ut cunctis sit ex ea natura, qua servus est. *Augustin. in Enchiridio, cap. XIII : Confitemur natum de Spiritu sancto et Maria Virgine, procul dubio non sic de illo, ut de Patre, sic autem de illa, de matre sit natus. Idem in prima Epistola Joannis : Ideo venit Deus in carne, ut spem resurgendi nobis ostenderet. Quod aliter non poterat fieri, nisi carnem indueret mortalem. Deus enim mori non poterat. Ambros. De fide ad Gratianum, lib. I : Restat ut illud quoque sacrilegium redarguatur, et probemus Dei Filium non esse creaturam. Audivimus dicente Domino, Prædicare Evangelium universæ creaturæ (Marc. xvi, 15) ; nullam excipit, et ideo ubi sunt, qui creaturam Christum appellant ? Nam si creatura esset, nunquid [ipse] sibi mandaret Evangelium prædicari ? Non enim creatura est, sed creator Christus. Vanitati enim creatura subjecta, sicut Apostolus ait (Rom. VIII, 20). Nunquid ergo subjectus Christus vanitati ? Rursus juxta eundem apostolum creatura congemiscit (ibid., 22). Nunquid ergo Christus ingemiscit, qui nostros a morte gemitus liberavit ? Creatura, inquit, liberabitur a servitute corruptionis (ibid., 21). Videmus igitur inter creaturam et Deum magnam esse distantiam, quia servitus creatura est, Deus autem spiritus est ; ubi autem spiritus Domini, ibi libertas. Quis hunc induxit errorem, ut eum qui creavit omnia diceret creaturam ? Nunquid ipse Deus se creavit ? Si per ipsum facta sunt omnia, nunquid ipse se fecit ? Si lectum est, quia Deus in sapientia fecit omnia, nunquid verisimile videri potest, quia in seipsam (34) facta est sapientia ? Item : Apostolus dixit Dominum majestatis crucifixum ; Filius ergo est et Dominus majestatis ; est non creaturis subjecta majestas. Non ergo creatura Filius. Item : Filius paternæ est imago substantiæ. omnis autem creatura dissimilis supernæ substantiæ, sed non dissimilis Dei Patris Filius. Non ergo creatura Filius. Nulla creatura æqualis Deo, æqualis autem Filius, non ergo creatura Filius. Item : Omnis creatura accidentia boni et mali recipit ; eademque discessionem sentit ; Dei autem Filio nihil potest ex ejus divinitate vel decedere vel accedere. Non ergo creatura Dei Filius. Item : Omne opus suum Deus adducet in iudicium. Sed Dei Filius non adducitur. Non ergo creatura Dei Filius. Item : Filius unum cum Patre se esse dixit, id quemadmodum potest dici creatura ? Non ergo creatura est Dei Filius. Item : Non idem est regnare et servire. Christus autem rex et Filius regis. Non ergo servus est Dei Filius. Item : Omnis creatura servit, sed non servit Dei Filius, qui ex servis filios Dei facit. Non ergo creatura Dei Filius. Item de Arianis : Dicant igitur generatum ex Patre, ex matre creatum ; aut dicant, quomodo Dei Filius et genitus et creatus ?*

1 Cous. : creatura aut servus.

1 Mon. : quia neque est ; neque factum quia, etc.

(34) Edit. a seipsa.

Una natura et maxime Deus diversitatem non recipit. Prohibet me Paulus creaturæ servire, et Christo admonet serviendum. Non ergo creatura Christus. Paulus, inquit, *servus Jesu Christi*. Quemadmodum ergo Christo ipse serviret, si creaturam Christum putaret? Aut igitur desinant colere quem creaturam appellant, aut desinant, quem colere se simulant, dicere creaturam, ne sub appellatione cultorum sacrilegia graviora committant. *Idem in eodem*: Deum meum et Dominum vestrum. Ubique autem Deum suum, quod ex persona dicat hominis, testimonia meum docent. *Deus, Deus meus, respice in me, et de ventre matris meæ Deus meus es tu* (Psal. xxi, 11), significat ex illo Deum sibi esse, ex quo de matris ventre jactatus est. Cum igitur generationem Christi legerimus, in quo audent dicere creatum vel factum? Et quidem in quo creatum legerint, in quo factum, considerare deberent. Edoctum est enim Dei Filium de Deo esse genitum. Factum autem in quo legerint diligenter advertant. Non enim Deus factus est, sed Deus Dei Filius natus est. Postea secundum carnem homo factus est. *Misit Deus Filium suum factum ex muliere* (Gal. iv. 4). Suum cum dicit, generationis æternæ proprietatem signavit. *Factum ex muliere*, ut facturam non divinitatis, sed assumptioni corporis ascriberetur. *Item*: Vane jactare consuerunt, quod scriptum est. *Et Dominum eum et Christum fecit Deus hunc Jesum, quem vos crucifixistis* (Act. ii. 36): Non divinitas crucifixa est, sed caro. Hoc utique fieri potuit quod potuit crucifigi. Non ergo factura Dei Filius. *Item*: Dominus creavit me. Non dixit, Pater creavit. Caro Dominum agnovit, creatura nostra Dominum confitetur. Itaque quis ignoret, quod ob causam incorporationis hoc dicitur? Etiam cognosce, creatum dicit, in quo et hominem testatur (35). *Item*: *Scriptum est*, inquit. *Qui in me credit non credit in me, sed in eum qui misit me*. Sed videte quid sequatur: *et qui videt me, videt eum qui misit me* (Joan. xii, 44). Exponit igitur quod ante præmisit, quia ille credit in Filio, qui confitetur Patrem. Nam qui Filium nescit nec Patrem, quod est non credi in me, non credit in id quod corporaliter cernitis. Ait enim: *A me ipso non veni* (Joan. vii, 28), quia si homo, a se non venit; et alibi: *ut omnis qui videt Filium et credit in eum, habeat vitam æternam* (Joan. iii, 36); et alibi: *Credite in Deum, et in me credite* (Joan. xiv, 1). *Item*: Se quo nunc ex persona hominis, nunc in Dei majestate significans, nec doctrinam suam se quærere, nunc testimonium suum verum non esse, nunc verum esse significans; nam ipse ait: *Si ergo testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum* (Joan. v, 31), et in posterioribus: *Et si ego testimonium perhibeo de meipso, verum est testimonium meum* (Joan. viii, 14); quomodo non est verum testimonium tuum, Domine, nisi secundum fragilitatem

(55) Editt. In eo igitur se creatum dicit, in quo et hominem testificatur.

A hominum? Omnis enim homo mendax est. Denique ut secundum hominem dixisse se monstraret, ait: *Qui misit me, Pater, ipse testimonium perhibet de me* (Joan. v, 37). Verum autem testimonium secundum divinitatem, sicut ipse ait: *Et verum est testimonium meum, quia scio unde veni et quo vado* (Joan. viii, 14). *Idem lib. V*: Aliud igitur est secundum divinam substantiam, aliud secundum susceptionem carnis Filium nominari. Nam et secundum generationem divinam Deo Patri æqualis est filius, et secundum susceptionem corporis formam servi accipit; unus tamen atque idem est Filius. Patriarchæ David secundum gloriam suam Dominus est, secundum corporalis susceptionis seriem Filius est. Nec solum ex genere David secundum virtutem suscepit in persona hominis, sed etiam ex Domino, sicut habes: *Ecce ego mittam ad vos servum meum, Oriens nomen est ei* (Zach. iii, 8); et ipse Filius ait: *Dominus, qui genuit me ex utero servum sibi et dixit mihi: Ecce posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ* (Isa. xlix, 6), cui hoc dixit nisi Christo? *Qui cum in forma Dei esset, exinavit se* (Philipp. ii, 6), dicit in psalmo (cxviii, 135): *Illustra faciem tuam super servum tuum*. Servus dictus est, in quo unctus est. Servus dictus est in quo matrem habet. *Ego servus tuus et filius ancillæ tuæ* (Psal. cxvi, 16). Et in Ezechiele (xxxvi, 23): *Et suscitabo super eos pastorem meum, et reges eas servus meus David, et David in medio erit* (36) princeps. Utique David jam defunctus erat: de Christo itaque dicit Chrysostomus de psalmo L: *Rerum stupenda miracula! Quem dignum sermonem pronuntiem? O amentia hæreticorum dicentium: Quomodo Creator creatura est? Dicite quemadmodum, qui ubique est, intra vulvam fait? Augustin. De Virginitate*: Inspicite pulchritudinem amatoris vestri; cogitate æqualem Patri, subditum et matri, etiam in cœlis dominantem, et in terris servientem, creatorem omnia, inter omnia creatum. *Idem De fide ad Petrum*: Ille omnium spirituum omniumque corporum, id est omnium naturarum creator, Dominus creavit Virginem creandus ex virgine. *Idem in Enchiridio cap. XII*: Natus est de Spiritu sancto et Maria Virgine. Utraque substantia, divina scilicet atque humana, Filius est Dei. *Idem super Joannem, tractatu V*: Omnia per ipsum facta sunt; si omnia, etiam Maria per ipsum facta est, de qua postea natus est. Quomodo creavit Mariam et creatus est per Mariam, sic dedit baptismum Joanni et baptizatus est a Joanne. *Leo papa in sermone Pentecostes*: Si enim homo ad imaginem et similitudinem Dei factus in suæ naturæ honore mansisset, diabolica fraude deceptus a lege sibi posita per concupiscentiam [non] deviasset; Creator mundi creatura non fieret. Sed quia diaboli invidia mors intravit in orbem terrarum, aliter solvi captivitas humana non potuit, nisi car-

(36) Vulg.: eorum.

nem nostram ille susciperet, qui sine majestatis A suæ damno verus homo fieret, et solus contagium peccati non haberet.

LXVIII.

Quod Christus secundum carnem factus sit, et contra.

Paulus in Epistola ad Romanos (1, 3) : Qui factus est ei ex semine David secundum carnem. Augustinus contra Faustum : Christus, in quantum Deus est, omnia per ipsum facta sunt. In quantum homo est, et ipse factus est. Idem in lib. Quæst. veteris et novæ legis, cap. LXX : Manifestum est Salvatorem non eguisse baptismo, quia Christus non factus sed natus est, dicente angelo pastoribus : Ecce natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Dominus (Luc. 11, 10). Beda super Lucam, homilia illius lectionis : Erat Jesus ejiciens dæmonium : Misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege (Gal. 4, 4). Neque enim audiendi sunt, qui legendum putant natum ex muliere, quia conceptus in utero virginali carnem non de nihilo, non aliunde, sed materna traxit ex carne.

LXIX.

Quod Filius Dei prædestinatus sit, et contra.

Augustinus, tractatu CV super Joannem : Et nunc clarifica me, Pater, apud temetipsum. Recte dicitur non prædestinatus secundum id quod est Verbum Dei, Deus apud Deum. Ut quod enim prædestinaretur, cum jam esset, quod erat, sine initio ? Illud autem prædestinandum erat, ut sic suo tempore fieret, quemadmodum ante omnia tempora prædestinatum erat, ut fieret. Quisquis igitur Dei Filium prædestinatum negat, hunc eundem filium hominis negat. Sed propter contentiosos etiam hinc audiamus Apostolum : Quod ante promiserat de Filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem, qui prædestinatus est Filius Dei in virtute, etc. (Rom. 1, 2) ; secundum hanc ergo prædestinationem etiam clarificatus est, antequam mundus esset, [ut esset] claritas ejus ex resurrectione mortuorum. Origenes super Epistol. Pauli ad Romanos (1, 2) : Qui prædestinatus est Filius in virtute, etc. Quamvis in Latinis exemplaribus prædestinatus soleat inveniri, tamen quod interpretationis veritas habet, destinatus est scriptum, non prædestinatus. Destinatus enim ille qui est, prædestinatus qui non est. Præsciri et prædestinari possunt illi qui nondum sunt. Ille autem, qui est et semper est, non prædestinatur, sed destinatur. Hæc a nobis dicta sunt propter eos qui unigenitum Filium Dei impietatem loquuntur, et ignorantes differentiam destinati et prædestinati putant eum inter eos qui ante non fuerint numerandum. Item : Qui ergo semper est, destinatur. Qui autem prædestinatur, nondum erat tunc cum prædestinaretur. Necessaria igitur distinctione Apostolus utitur, eum qui ex semine David secundum carnem

(37) Cons. : non possit.

(38) Cons. : sacramentum nativitatis in ministerium.

est factus [prædestinatum] dicens; eum vero, quem Filium Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis nominat, destinatum. Non superflue addit in virtute, indicans per hoc, quod substantia Filius sit secundum spiritum sanctificationis. Christus enim Dei virtus et sapientia dicitur, qui et vapor virtutis Dei et manatio gloriæ omnipotentis purissima.

LXX.

Quod Deus minorari (37) possit, et contra.

Moses propheta (Deut. 6, 4) : Audi, Israel, Dominus Deus tuus unus est, non potest esse major, non potest esse minor. Psalmista (viii, 6) : Minorasti eum paulo minus ab angelis.

LXXI.

Quod etiam secundum divinitatem Filius minor Patre videatur, et contra.

Hieronymus de symbolo Nicæni concilii : Absit in Filio Dei aliquid plus minusve aut in loco aut in tempore, aut in potentia, aut in scientia, aut in æqualitate, aut in subjectione, cum dicitur hoc. ut deitati ejus, non carni ascribitur. Si enim plus minusve aliquid invenitur, excepto hoc quod Filius non ex semetipso natus est, sed de Patre natus est proprie, aut invidus aut impotens Pater, insuper etiam temporalis agnoscitur. Hilarius De Trinitate, lib. IX (p. 1021) : Ut sacramentum nativitatis et mysterium (38) assumpti corporis manifestaret, ait : quia pater major me est, a quo scilicet esset gloriam resumpturus, apud quem et in quo esset glorificandus. Item : Glorificaturus Filium Pater, major est ; glorificatus in Patre Filius, minor non est. Aut quomodo minor est qui in gloria Dei Patris est ? aut nunquid Pater major est ? major itaque Pater est, dum Pater est ; sed Filius, dum Filius est, minor non est. Nativitas Filii Patrem constituit majorem ; minorem vero Filium esse nativitatis natura non patitur. Major Pater est, dum gloriam assumpto homini rogatur ut reddat ; Filius minor non est, dum gloriam resumit apud Patrem ; atque ita et sacramentum nativitatis et dispensatio corporationis impletur. Nam et Pater, dum Pater est et glorificat Filium hominis, major est ; et Pater et Filius unum sunt, dum ex Patre natus Filius post assumptionem terreni corporis glorificatur in Patrem.

LXXII.

Quod Christus secundum corpus etiam non creverit, et contra.

Hieron. super Jeremiam, lib. VI : Quodquod nunquam antea cognoveras, novam rem creabit Dominus super terram ; absque viri semine, absque coitu, absque conceptu femina circumdabit virum gremio uteri sui, qui juxta incrementa quidem ætatis per vagitus et infantiam proficere videbitur sapientia et ætate, sed perfectus vir in ventre solitis mensibus continebitur. Item :

Quid sibi aut in hoc loco voluerit editio vulgata, possum dicere et sensum aliquem reperire, nisi de verbis Dei humano sensu argumentari esset sacrilegium. *Ambros. super Lucam* (1, 57) : *Elisabeth impletum est. Item* : Neque enim ullam infantiam sensit ætatem, qui supra naturam, supra ætatem in utero matris situs, a mensura perfectæ cœpit ætatis plenitudinis Christi. *Chrysostomus homil. XXVI de expositione symboli, quæ sic incipit* : *Universalis Ecclesia congaudet. Crevit alvus Virginis, virgo erat, et prægnans servavit et virginitatem non amisit. Iste ergo natus crevit, ad passionem pervenit. Ex epistola Leonis papæ ad Palæstinos episcopos* (*Ballerin. 1, 1240*) : Quamvis ergo ab illo initio, quo in utero Virginis Verbum caro factum est, nihil unquam inter divinam humanamque substantiam divisionis exstiterit, et per omnia incrementa corporea, unius corporis personæ fuerint totius temporis actiones, ea ipsa tamen, quæ inseparabiliter facta sunt, permixtione nulla confundimus, sed quid ejus formæ sit, ex operum qualitate sentimus. Nec divina enim humanis præjudicant nec humana divinis, cum ita in id ipsum utraque concurrant, ut in iis nec proprietas absumatur, nec persona geminetur. *Idem ad Julianum episcopum contra Eutychemæ impietatis errorem* : Non alterius naturæ erat ejus caro quam nostra. *Augustin. in psalmo LIV* : Dominus Jesus novimus unde accepit carnem, ex Virgine vel Maria. Infans lactatus est, nutritus est, crevit, ad juvenilem ætatem perductus est, etc. *Idem in epist. ad Volusianum de incarnatione Christi et virginitate Mariæ* : Quæris utrum [mundi] Dominus et rector passus [fuerit] puerilitatis annos, adoleverit, in juventute solidatus sit, cibo alitus, omnes affectus mortalium senserit, etc. Non metuendum est corpusculum infantiam, ne in illo tantas Deus angustias passus esse videatur. Neque enim mole, sed virtute magnus est Deus. Hic si ratio quæritur, non erit mirabile; si exemplum poscitur, non erit singulare (39). Demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis. Quid si nullas ex parvulo in juventam imitaretur (40) ætates, nullos cibos, nullos caperet somnos, nonne opinionem confirmaret erroris, nec hominem suscepisse ullo modo crederetur, et dum omnia mirabiliter facit, auferret quod fecit misericorditer? Quid autem non miram facit Deus in omnibus creaturæ motibus, nisi consuetudine quotidiana viluissent? Ille igitur sine semine operatus est hominem, qui in rerum natura sine seminibus operatur et semina. Ille in suo corpore numeros temporum mensurasque servavit ætatum, qui sine ulla sui mutabilitate mutando contexuit ordinem sæculorum. Hoc enim crevit in (41) tempore, quod cœpit ex tempore. *Beda super Lucam* : *Puer autem crescebat et confortabatur. His verbis illi*

(39) Monac. : simile.

(40) Maur. : mutaret.

A hæretici destruuntur, qui negaverunt eum veram animam habuisse, quia sicut crescere pertinet ad corpus, ita sapientia pertinet ad animam.

LXXIII.

Quod humanitas Christi non creverit in sapientia, vel quod tantumdem scierit quantum divinitas, et contra.

Beda super Lucam : Recte dicitur plenus sapientia non per intervalla temporum proficiendo in sapientiam, qua semper plenus fuit ab hora susceptionis, quoniam in Christo, ut ait Apostolus, habitat omnis plenitudo divinitatis corporaliter. Gratia namque Dei erat in illo, quia nulli mortali tanta et talis data est, ut ex quo in utero Virginis conciperetur perfectus esset Deus. Iste homo nec ad momentum aliud fuit quam Deus. *Ambrosius de fide ad Gratianum* : Sunt plerique non ita timidiore ut ego. Malo enim alta timere quam sapere. Sunt plerique, quia scriptum est : *Jesus proficiebat ætate et sapientia et gratia apud Dominum et homines* (*Luc. II, 52*), qui dicunt humanæ conditionis assumptionem ignorare se. *Item* : Magis arbitror ut nostra ignoratione nescire se diceret, non quia aliquid ipse non sciret. *Idem de incarnatione Dominica* : Deus igitur ante carnem, Deus in carne perfectionem naturæ assumpsi humanæ, suscepi sensum hominis, sed non sum sensu carnis inflatus. Sensu hominis animam meam dixi esse turbatam, sensu hominis esurivi, rogavi, profeci, sicut scriptum est : *Et Jesus proficiebat ætate, et sapientia, et gratia apud Deum et homines*. Quomodo proficiebat sapientia Dei? Deceat te ordo verborum. Profectus ætatis et profectus sapientiæ, sed humanæ est. Ideo ætatem ante præmisit, ut secundum hominem crederes dictum. *Ætas* enim non divinitatis, sed corporis est. Ergo si proficiebat ætate hominis, proficiebat et sapientia hominis. Sapientia autem sensu proficit, ut sensus sapientia. Jesus autem proficiebat scilicet et ætate. Quis sensus proficiebat? Si humanus, ergo ipse susceptus est; si divinus, ergo mutabilis per profectum. Quod enim proficit, utique mutatur in melius. Sed quod divinum est non mutatur. Quod ergo mutatur divinum non est. Sensus igitur proficiebat humanus, sensum ergo suscepit humanum. Et quia secundum hominem loquebatur præmisit dicens (*Luc. II, 40*) : *Puer autem crescebat et confortabatur et implebatur sapientia, et gratia Dei erat cum illo*. Puer nostræ nomen ætatis est; nec confortari virtus poterat Dei, nec crescere Deus, nec altitudo sapientiæ Dei, nec plenitudo divinitatis impleri. Quæ igitur implebatur, erat non Dei sapientia, sed nostra. Per quem autem sensum dixit Isaias, (*VIII, 4*) : *Puer patrem nesciebat aut matrem?* Scriptum est enim : *Priusquam sciat puer matrem aut patrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariæ* (*ibid.*). Sapientia Dei futura et occul-

(41) Monac. : ex.

non fallunt. Expers autem agnitionis infantia humanam utique imprudentiam quod adhuc didicit ignorat. Sed verendum est, inquam, si duos principales sensus aut geminam sapientiam Christo tribuimus, Christum dividamus. Nunquid cum et divinitatem ejus et carnem credimus, istum dividimus? Nunquid cum in eo imaginem crucemque veneramus, dividimus eum? Apertus certe, qui de eodem dixit: *Quoniam et si infirmus est ex infirmitate nostra, vivit tamen ex te Dei* (II Cor. xiii, 4), ipse dixit, quia non sus est Christus. Nunquid etiam cum dicimus, animam rationalem et intellectus nostri capacis suscepit, dividimus eum? Non enim ipse Deus cum, pro anima rationali et intellectus capacitate sua fuit, sed animam rationalem et intellectus capacem, et ipsam humanam et ejusdem stantiam ejus nostram sunt animam, et carnem rae similem, ejusdemque, ejus nostram est, stantiam suscipiens Deus Verbum, perfectus etiam o fuit, sine ulla tamen labe peccati. *Fulgentius*: Anima Christi cum Verbo unus est Christus, uia unigenitus Deus aequitatis est Patri, nec est totum nosse Filium, qui totum non noverit em, caveamus, ne si anima Christi totum Patris nosse non creditur, ipsi uni Christo ex aliqua e non solum Patris, sed etiam sui et Spiritus ti cognitio negetur. Si a fide alienum videtur, icatur anima Christi non plena suae divinitatis re notitiam, cum qua creditur habere personam, contra hoc videtur esse assertio Joannis dicentis, Christo non esse datum spiritum ad mensuram (Joan. iii, 34), in quo deitas spiritum non accepit, sed anima Christi. Ubi autem mensura dicitur non esse, plenitudo perfectionis et perfectio itudinis invenitur. Accipit ergo Christus spiritum, sed non ad mensuram. Quod si animam Christi non est datum ad mensuram, necesse est, ut nihil animus habeat sapientiae, nihil scientiae. De eo ait *Apostolus* (Col. ii, 3). *In quo sunt omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi*. Si non ad mensuram accepit, necesse est ut omnis sapientiae thesuros habeat. Quod si aliquid plenitudinis ei datur, consequens est ut ad mensuram sapientiae accepisse dicatur. Ubi ergo spiritus non est mensura, necesse est ut plena sit deitatis notitia. Christo Paulus dicit (Col. i, 19): *In quo commisit omnem plenitudinem inhabitare*. In ipso inest omnis plenitudo divinitatis corporaliter. ergo existimandum est, illi animam in aliquo im deitatis deesse notitiam, cujus una est percipiendum Verbo, quam sic sapientia suscepit, ut in sapientia ipsa sit quae omnium rerum initium est domina, ut cum ipsa divinitate sua sit inest persona, id est Christus. *Item*: Habet a illa plena Trinitatis notitiam, non tamen unam cum Trinitate naturam. Nescio qualiter dicitur unigenitum a Patre plenum gratiae et veritatis, si vel illi plenitudini veritatis aliquid pleni-

tudinis gratiae desit, vel illi plenitudini gratiae non tota inest veritatis plenitudo. Non enim tota plenitudo veritatis habetur: quando ipsius veritatis aliquid ignoratur. Quod abisit ut de Christo sentiatur. *Idem de mysterio Mediatoris*: Isaias (vii, 16) dicit. *Priusquam sciat aut proferat maligna, matabit bonum*, quoniam priusquam sentiat puer bonum, non credet malitiae, ut eligat quod bonum est. Si anima vel intellectus naturae in Christo defuisse creditur humanae, quid in infante bonum malumque dicitur ignorasse? [An illam Filii Dei naturam divinam. ignorantiae boni malique subjicimus, ut humanam in Christo animam denegemus? Itaque nec credendus est homo susceptus a Deo quae Dei sunt aliquatenus potuisse sapere, in quo ipsa sapientia cognitione boni malique dicitur caruisse. Anima igitur humana quae rationis capax naturaliter facta est, bonum malumque in infante Christo nescisse dicitur, quae secundum evangelicam veritatem in puero Jesu sapientia et gratia profecisse narratur, sicut Lucas dicit: *Puer autem crescebat et confortabatur plenus sapientia*. Et paulo post: *Jesus proficiebat aetate, et gratia apud Deum et homines*. Nam sicut carnis est aetate proficere, sic est animae sapientia et gratia profecisse; quae tamen in sapientia nullatenus proficeret, si naturalem intelligentiam, quae omnibus est concessa, non haberet. *Item*. Effectus piæ susceptionis exigit, ut dum caro et anima a Deo suscipitur, utraque pariter salvaretur. Nam nec caro ipsa fuit a Dei Filio suscipienda, nisi divina susceptione fuisset liberanda. *Alcuinus ad Carolum lib. II cap. XI*: *Omnia subjectisti sub pedibus ejus*. Perversum vero et a sanitate fidei penitus alienum, ut dicamus animam Christi in se non habere plenam deitatis notitiam, cum qua naturaliter unam creditur habere personam. Unde Joannes baptista Christo singulariter ac sine mensura datam spiritus largitatem dixit; non enim ad mensuram, ait, dat Deus spiritum, quia omnis deitatis plenitudo in eo habitat. *Item*: Ubi enim mensura dicitur non esse, plenitudo perfectionis invenitur. *Item*: Non enim aestimandum est animam Christi in aliquo plenam divinitatis deesse notitiam, cujus una est persona cum Verbo, quam sic sapientia suscepit, ut cum ipsa divinitate sua una sit in Trinitate persona, id est Christus. *Augustinus de baptismo parvulorum lib. II*: Non illam, ait, infirmitatem in Christo parvulo credo fuisse, quam videmus in parvulis. *Ambrosius super epistolam primam, ad Corinthios* (ii, 10): *Spiritus omnis scrutatur, etiam profunda*. Quia omnem virtutem et praescientiam ejus novit, quod omnino creaturae impossibile est. *Item*: Sensum Domini nemo novit, nisi qui de Deo est, spiritus Dei. Inferior enim non possunt superiorum scire consilium, neque creatura Conditoris sui dignoscere voluntatem. *Super eandem epistolam et eundem locum*: *Etiam profunda Dei*. Praeclarum hoc adversus haereticos, qui creaturam Spiritum sanctum dicunt, unde hic ostenditur non solum creaturam

non esse, verum etiam quia ipse solus interiora Dei profunda rimetur, qui ejusdem naturæ atque substantiæ sit. *Claudius super eandem epistolam et eundem locum* : Quia enim de Deo est hic spiritus, omnia novit Dei, ac per hoc Deum esse non dubites, qui non solum humana, verum etiam Dei occulta dicitur scire. Profunda autem ideo ait, quia omnem virtutem et præscientiam ejus novit, quod omnino creaturæ impossibile est. *Hieronymus in psalmo XV* : *Benedicam Dominum, qui tribuet mihi intellectum*. Qui sapientia est Dei, non indiget ipsa sapientia. Sed secundum illud accipiendum est : *Jesus proficiebat ætate et sapientia. Ambrosius Autpertus in homilia illius lectionis Evangelicæ* : *Erat Joseph et Maria mater ejus mirantes. Puer autem crescebat et confortabatur plenus sapientia*. Hæc de illo secundum humanitatem dicta sunt. Neque enim in sua natura confortatur, nec adimpletur sapientia, sed in nostra, in qua pro nobis exinanitus est. Quæ vel omnia melius ad ejus corpus, quod est Ecclesia, quam ad ipsum caput referri possunt. Quotidie crescit in fide puer Jesus, quotidie confortatur in virtutibus, etc. *Ex homilia Dominicæ post Theophaniam, quæ sic incipit* : *Rationabiliter magistri* : Nisi enim veram carnem habuisset, nequaquam ætate proficeret et cresceret, et nisi veram habuisset animam, nequaquam sapientia proficere et crescere valeret ; et quemadmodum per momenta ætatum corpus crescit, ita et anima sapientia crescendo proficit. *Idem in Apoc. (v, 12 lib. III)* : *Dignus est agnus, qui occisus est, accipere virtutem et divinitatem et sapientiam, etc.* Humana in Christo ita natura meruit uniri virtuti ac sapientiæ Dei, ut una virtus Deus et homo, una persona Deus et homo, una sapientia Dei existeret Deus et homo. Nec non etsi ipsa humana in Christo natura sapientia proficit in terris, tamen nunc angelos docet in cælis. *Idem lib. IV* : Ita de Judæis loquens : Isti dicunt, non est Christus vester illa sapientia, quæ attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter, qui per incrementa temporum sapientia proficit ut homo. Non est detrimentum passa in homine assumpto illa sapientia, cum idem secundum hominem per vicissitudinem profecit sapientia, sed magis hæc ad illa assumptâ mansit una sapientia, qua mundus est factus, qua mundus est restauratus. *Remigius in psalmo XXIX* : *Ego autem dixi in abundantia mea, Christus secundum carnem nullas divitias habuit ; pauper enim a Deo fuit, ut non haberet quo caput reclinaret. Abundantiam itaque suam plenitudinem gratiarum et spiritualium et omnis divinitatis thesaurum appellat, quia ex eo corporaliter mansit. Dixi, inquit, in abundantia mea, id est in plenitudine divinitatis. Item* : Et factus sum conturbatus, id est mortuus sum ex infirmitate carnis, ignorans lumen veritatis.

(41) Cous. addit quoque.

(42) Cous. : quoniam . . . Dubitatur.

LXXIV.

Quod Christus corporaliter (41) unctus fuisse legatur et non.

Lucas evangelista (vii, 37) : Mulier, quæ erat in civitate peccatrix, ut cognovit quod accubisset in domo Pharisæi, attulit alabastrum unguenti, et stans retro secus pedes ejus lacrymis cœpit rigare et osculabatur pedes ejus et unguento ungebat. *Matthæus (xxvi, 6)* : Cum autem esset Jesus in Bethania in domo Simonis leprosi, accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti pretiosi et effudit super caput ejus ipsius recumbentis. *Joannes (xii, 38)* : Joseph ad Arimathia venit et accepit corpus Jesu. Venit autem et Nicodemus ferens misturam myrrhæ et aloes, quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Jesu et ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire. *Cassiodorus in psalmo CXXXII* : Alii olim ungebantur in reges, alii in prophetas, alii in sacerdotes. Quibus omnibus figurabatur Christus, qui corporaliter unctus fuisse legitur. Fuit autem unctus Spiritu sancto descendente in eum baptizatum in columbæ specie. Unde illud : *Uxit te Deus, Deus tuus, etc.* (*Psal. cix, 4.*)

LXXV

Quod in Christo is qui est Filius Dei non sit ille qui est filius hominis, sive is qui est æternus non sit is qui est temporalis, et contra.

Hieronymus in psalmum CXIV : *Juravit Dominus*. Hoc quod dicit juravit non ei qui ante Luciferum genitus est, sed ei juravit qui post Luciferum natus est ex Virgine. *Item* : Ipse enim est iste Melchisedech sine patre, sine matre, sine generatione. Ab omnibus ecclesiasticis dictum est : sine patre secundum carnem, sine matre secundum Deum. *Idem de sermone in assumptione sanctæ Mariæ (Mart. V, p. 89)* : Verbum quod erat in principio et apud Deum erat verbum ; ipsum Deum genuit gloriosa Virgo Maria ex se carnem factam. *Item* : Qui elegit nos ante mundi constitutionem, quia profecto quidquid Deus fecit ab initio. Christus fecit totum per unionem sacramenti ; et ideo jam Christus erat in filio, quem (42) semper per sacramenti unitatem in Deo fuisse non dubitetur. *Item* : Unus in carne, unus in sacramento atque unus in spiritu nec ratio (43) admittit, ut alius filius hominis, alius Filius Dei intelligatur, quia nec tempore perscribitur nec passione separatur, sed totus Deus in Christum et Christus in Deum transit, ut quidquid Dei Filius est, Christus dicatur, et quidquid Christus pertulit, id Deus pertulisse recte dicatur. Nec nos hominem seorsum colimus nec adoramus, sed Deum incarnatum, qui proprium sibi corpus animatum univit. *Item* : Ipsum Dei Filium adoramus, qui nihil in se pro assumpto homine est auctus, nihilque quod Verbum caro factum est imminutus vel mutatus, et ideo unus idemque

(43) Cous. : Omnino.

um Deo Patre Filius adoratur, non rece- A
 mpore, non alienus natura vel genere.
 tibi novum videtur quod hominem assum-
 ris quod semper cum eo et in ejus con-
 Item : In Christo Jesu in quo est Deus et
 : unus in una persona, ut legatur quam
 livinis literis homo Deo coæternus propter
 substantiæ, ac deinde homini Deus videat-
 assus, cum nec immutabilis (44) [sit] ho-
 assibilis Deus. Sic tamen unitus est Deus
 ri, ut nullam patiatur fieri inter Deum et
 humana opinione distantiam, ne forte
 sit!) alius Filius Dei et alius filius hominis
 præsertim cum Scriptura sic connectit et
 Deum et hominem, ut nec in tempore ad-
 nominem quis (45) a Deo, nec in passione
 ssit ab homine discernere. Unde, si ad
 respicias, invenies semper filium hominis
 o Dei; si ad passionem, invenies semper
 hominis eundem Filium Dei ita unitum
 lum, quantum ad vocem Scripturæ perti-
 e homo a Deo separari in tempore nec ab
 Deo valeat in passione. Siquidem, ut hoc
 intelligatis, ipsius Christi verba discutite :
 quit, *ascendit in cælum, nisi qui descendit*
Filius hominis, qui est in cælo (Joan. III,
 : Idem Deus et homo in una substantia
 na sine divisione aut commistione. Item :
 tamen est Deus et non caro, quanquam
 animatam assumpserit. Similiter et caro C
 ata et non Verbum, licet Dei Verbum caro
 a sit ac visa. Unde Joannes : *Quod fuit ab*
od vidimus ac perspeximus et manus nostræ
unt de Verbo vitæ, cum nemo Deum Ver-
 lere aut tractare possit manibus, nisi per
 tum sibi uniti hominis, cum nimirum
 mira est ut discerni nequeat. Item : Hinc
 unus idemque manens Filius unigenitus,
 ratur in utrisque naturis conspicitur, et
 t utriusque substantiæ operatur secundum
 usque essentiam vel naturalem proprieta-
 n : Emmanuel dum unus est, et in eo ipso
 id est Deus et homo, quæ utriusque na-
 tæ veraciter gessit, secundum aliud et aliud D
 secundum quod Deus, quæ divina sunt,
 m quod homo idem ipse, quæ humana sunt.
 alius miracula operatus est, alius perpe-
 umana passionesque sustinuit; sed unus
 Christus, Filius Dei atque filius hominis,
 divina gessit et humana; siquidem insepa-
 atque indivisæ communes Christus habue-
 nes. Sed intelligendæ sunt ipsorum operum
 s, contemplandumque est semper, ad quæ
 ur humilitas carnis, ad quæ inclinatur al-
 livinitatis. *Idem, de similitudine carnis et*
 Prior homo de terra, terrenus; secundus

A e cælo, cælestis. Quis est iste cælestis? Ille sine
 dubio, qui eum quem gestabat in baptismate fecit
 audire: *Filius meus es tu; ego hodie genui te* (Psal.
 II, 7). Et qualiter dicitur *hodie*? si in principio Ver-
 bum erat apud Deum, quia non istud Verbum quod
 semper apud Patrem fuisse et esse Filius creden-
 dum est, sed homo, quem Deus Verbum suscep-
 rat, audivit, quod hic filius hominis per Dei Filium
 Dei esset Filius, in Dei Filio promeretur. *Ambro-*
sius De sacramentis lib. VI: Ego sum, inquit, pa-
nis vivus, qui de cælo descendi, etc. (Joan. VI, 41).
 Sed caro non descendit de cælo, quomodo descen-
 dit de cælo panis vivus, quia idem Dominus nos-
 ter Jesus Christus consors est et divinitatis et cor-
 poris; et tu, qui accipis carnem ejus, divini sub-
 B stantiæ in illo participaris alimento. *Augustinus*
contra Maximinum, lib. II: Una persona est Chri-
stus, Deus et homo. Propterea quod etiam: Nemo,
inquit, ascendit in cælum, nisi qui de cælo descen-
dit, Filius hominis, qui est in cælo. Si ergo attendas
 distinctionem substantiarum: Filius Dei de cælo
 descendit, et filius hominis crucifixus est; si uni-
 tatem personæ: et filius hominis de cælo descen-
 dit et Filius Dei crucifixus est; propter hanc ergo
 unitatem personæ non solum Filium hominis dixit
 descendisse de cælo, sed esse dixit in cælo, cum
 loqueretur super terram. *Idem, lib. I De Trinitate.*
 Ex forma servi crucifixus est, et tamen gloriæ
 Dominus crucifixus est. Talis enim erat illa sus-
 ceptio, quæ Deum hominem faceret et homi-
 nem Deum; quod tamen propter quid dicatur
 prudens lector intelligit. Nam ecce diximus, quia,
 secundum quod Deus est, glorificat nos, secundum
 hoc utique quod Dominus gloriæ est; et tamen Do-
 minus gloriæ crucifixus est. Quia recte dicitur et
 Deus crucifixus, non ex virtute divinitatis, sed ex
 infirmitate carnis. *Idem contra Faustum: Ipsum*
 Dominum gloriæ, in quantum homo factus est, Dei
 Filium prædestinatum esse dicimus. Clamat doctor
 gentium (Rom. I, 3): qui factus est ei ex semine
 David secundum carnem, qui prædestinatus est Fi-
 lius Dei in virtute, ut qui futurus erat secundum
 carnem filius David, esset tamen in virtute Filius
 Dei secundum spiritum sanctificationis, quia natus
 est de Spiritu sancto et virgine. Ipsa est illa ineffa-
 biliter facta hominis a Deo susceptio singularis, ut
 Filius Dei et filius hominis simul; et filius hominis
 propter susceptum hominem, et Filius Dei propter
 suscipientem Deum veraciter et proprie diceretur,
 ne non trinitas sed quaternitas crederetur. *Ex li-*
bro De dono perseverantiæ: Ita ut qui suscepit et
 quod suscepit una esset in Trinitate persona. Ne-
 que enim homine assumpto quaternitas facta est,
 sed Trinitas mansit, assumptione illa ineffabili-
 ter faciente personæ unius in Deo et homine veri-
 tatem.

ic Monac. Ed. Martianay : *initialis*. Cou-
 ld. : *initiabilis*.

(45) Cous. : *quidem*.

LXXVI.

Quod humanitas Christi ignoraverit diem iudicii, et non.

Gregorius Eulogio patriarchæ : Scriptum est, quia diem et horam neque Filius neque angeli sciunt; novit quidem Unigenitus diem et horam iudicii, sed non ex natura humanitatis. In nuptiis, ubi vinum defuit, respondit matri: *Quid mihi et tibi est, mulier?* (Joan. II, 4.) Ac si diceret, miracula facere non habeo ex matre; cum enim hora mortis venerit, cognoscam te matrem. *Idem in Pastoralibus, cap. I*: Cum Jesus annorum duodecim dicitur, in medio doctorum sedens non docens, sed interrogans invenitur. Quo exemplo ostenditur, ne infirmus docere quis audeat, si ille puer doceri interrogando voluit, qui per divinitatis potentiam verbum scientiæ ipsis suis doctoribus ministravit. *Hieronymus in minori breviario psalmi CXXXVIII*: Humanitas Filii hic significatur, qui in Evangelio dixit se ignorare finem hujus mundi, et qui ait: *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Matth. XXVI, 38). *Cassiodorus super eumdem* (Psal. CXXXIX, 16): Natura hominis, quæ in Evangelio dixit se ignorare finem mundi, testatur vidisse Patrem suum imperfectum. Imperfectum ejus est quidem adhuc; Ecclesia usque ad finem mundi congregatur. *Hieronymus, CCLX cap. super Matthæum*: Apostolus (Col. II, 3) ait de Salvatore: *In quo omnes thesauri sapientiæ absconditi*. Post resurrectionem interrogatus de die illa, manifestus respondit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate* (Act. I, 7). Hic ostenditur, quod ipse sciat, sed non expediat apostolis nosse, ut semper incerti vivant cum timore. *Idem CCCLV, cap.*: Non ignorat Christus eam diem, in qua se scit futurum cum apostolis. *Gregorius Turonensis historiarum, cap. I*: De fine vero mundi ea sentio, quæ a prioribus didici. Antichristus prius circumcissionem inducet, se asserens Christum. Deinde in templo Hierosolymis statuam suam collocabit adorandam, sicut Dominum dixisse legimus: *Videbitis abominationem desolationis stantem in loco sancto* (Matth. XXIV, 15). Sed diem illam omnibus hominibus oculi ipse Dominus manifestat dicens: *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius, nisi solus Pater* (Marc. XIII, 32). Sed hic respondebimus hæreticis, qui nos impugnant asserentes, minorem esse Filium Patre, qui hanc diem ignorat. Cognoscant igitur hunc Filium Christianum populum nuncupatum, de quo a Deo prædicitur: *Ego ero illis in Patrem et ipsi erunt mihi in filios* (II Reg. VII, 14). Si autem hæc de unigenito Filio prædixisset, nunquam ei angelos proposuisset. Sic enim ait: *Neque angeli cælorum, neque filius, ostendens non de unigenito, sed de adoptivo populo hoc dixisse.*

A

LXXVII.

Quod Judæi vel dæmones Christum cognoverint etiam ante passionem ejus, et non.

Super cathedram Moysi ex homilia Chrysostomi: Non enim nescientes eum Dei Filium occiderunt, sed habere eum talem non sustinentes, sicut propheta de illis Salomon (Sap. II, 12): *Venite, circumveniamus justum, quia inutilis est, et improperat nobis peccata legis. Augustinus super Epistolam Joannis homilia IX*: Et dæmones credunt; quid potuerunt dæmones plus credere quam ut dicerent: *Scimus quia sis Filius Dei?* (Luc. IV, 34.) Quod dixerunt dæmones, dixit et Petrus: *Tu es Christus, Filius Dei vivi, et audivimus a Domino* (*Beatus es, Simon, etc.*, et: *Super hanc petram, etc.* (Matth. XVI, 18.) Magna laus. Dicunt et dæmones, quia sis Filius Dei, sanctus Dei; hoc et Petrus, hoc et dæmones. Eadem verba, non idem animus, quia fides Christiana cum dilectione, dæmonis sine dilectione. Cum dilectione fides Christiana; qui autem non credunt, peiores sunt quam dæmones et tardiores. Nescio qui non vult credere in Christum, adhuc nec dæmones imitatur. *Apostolus in Epistola I ad Cor. (II, 7)*: Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio; quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam principum hujus sæculi nemo cognovit; si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent. *Augustinus Quæst. veteris et novæ legis cap. LXIV*. Non illum aliter scierunt dæmones quam sciebant hujus sæculi principes. Sciebant enim ipsum esse qui promissus erat in lege per signa prophetiæ. Non tamen quod Filius Dei erat ex æterno sciebant, neque sacramentum incarnationis. *Idem Simpliciano, Mediolanensi episcopo*: Jam vero si illud movet, quomodo a maligno spiritu Sauli vera prædicta sunt? Potest et illud videri mirum, quomodo dæmones agnoverunt Christum, quem Judæi non agnoscebant. *Idem ad Dulcimum de octo Quæstionibus, responsione prima*: Hucusque est propositio tua. Cui respondeo ex libro meo, qui inscribitur *De fide et operibus*, ubi de hac re ita locutus sum. Jacobus autem tam vehementer infestus est eis qui sapiunt, fidem sine operibus valere ad salutem, ut illos etiam dæmonibus compararet dicens: *Tu credis, quoniam unus Deus est; bene facis, et dæmones credunt et contremiscunt* (Jac. II, 19). Quid verius, brevius, vehementius dici potuerit? Cum in Evangelio legamus hoc dixisse dæmonia, cum Christum Filium Dei confiterentur et ab illo corripere, quod in Petri confessione laudatum est. *Gregorius Moralium lib. XXXIII*: *In oculis ejus quasi hamo capiet eum* (Job. XL, 19). Behemoth iste filium incarnatum noverat; sed omnino quod idem Redemptor noster illum moriendo transfigeret, nesciebat. Unde et bene dicitur: *In oculis ejus quasi hamo capiet eum*. In oculis quippe habere dicimus, quod coram nobis positum videmus. Antiquus vero hostis humani generis Redemptorem ante se posi-

tum vidit, quem cognoscendo confessus confitendo A ostendit, ut quod percepto diceret, exemplo persuaderet. Juxta igitur humanitatis naturam Redemptor noster Deum timuit, quia ut superbum hominem redimeret, mentem pro illo humilem sumpsit. *Dominus in Evangelio*: Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cœlorum. *Item*: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Sed timete eum qui potest animam et corpus mittere in gehennam. *Chrysostomus super Matthæum* (xxii, 37): *Magister, quid est mandatum magnum in lege? Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo*; diliges, inquit; non [dicit] timebis, dicente Joanne (I *Joan.* iv, 18): *Perfecta dilectio foras mittit timorem*. Donec enim homo timet Deum, non eum diligit. Timere enim servorum est, diligere autem filiorum; timor sub necessitate est, dilectio in libertate. Qui in timore servit Deo, pœnam quidem evadit, mercedem autem justitiæ non habet, quia invitus facit bonum propter timorem. Non vult ergo Deus, ut timeatur ab hominibus quasi Dominus, sed ut diligatur quasi Pater, qui adoptionis spiritum donat hominibus. Quid est diligere Deum ex toto corde? Ut cor tuum non sit inclinatam ad ullius rei dilectionem magis quam ad Dei. Quomodo cognoscitur uxoris plena dilectio? Uxor neminem debet sapienterem putare quam virum suum, etsi sit alter sapientior; neminem fortierem, etsi sit alter fortior; neminem formosierem, etsi sit alter formosior. Perfectum odium et perfectus amor judicium rerum non cognoscit. Ut puta, si perfecte odias aliquem, qualiacunque fuerint apud illum, omnia tibi displicent, sive quæ dicit, sive quæ agit. Sic et si perfecte aliquem amas, quæcunque sint apud eum, tibi placent. Ergo et quæcunque mulier videns aliquem dixerit: quam sapiens vir, utinam vir meus talis esset! jam amor ejus minus habet aliquid de perfecto amore. Sic et anima Christiana, quæ sponsa est Christi, ita debet diligere Deum ut nihil in mundo sit, quod amplius amet quam eum. Pro quanta autem parte plus aliquid amaverit, pro tanta parte minus amat Deum. Quid est in toto corde, anima diligere Deum? Certissimum animum habere in veritate, et firmum in fide. Alius est amor cordis, alius animæ. Amor cordis quodammodo carnalis est, ut etiam carnaliter Deum amemus. *Item*: *Si licet homini uxorem*, etc. (*Matt.* xix, 3.) Viro casto quæcunque uxor bona videtur, quia perfecta charitas vitia non sentit. *Beda super parabolas*: *Timor Domini principium sapientiæ* (*Prov.* i, 7). Duo sunt timores; primus servilis, qui principium scientiæ vel sapientiæ vocatur; secundus amicalis, qui perfectionem sapientiæ comitatur. Timor servilis principium est sapientiæ; sed hunc timorem perfecta dilectio foras mittit. Succedit autem timor Domini sanctus, permanens in sæculum sæculi, quem non excludit, sed auget charitas. Ipse est quo timet filius bonus, ne vel in medico oculos amantissimi patris offendant. Uterque autem timor in futuro sæculo cessabit; charita-

LXXVIII.
Quod Christus servilem timorem habuisse videatur, et non.

Augustinus de sermone Domini in monte: Beati pauperes spiritu, id est non inflati, dum se divinæ auctoritati subdit anima timeas post hanc vitam, ne pergat ad pœnas, etiamsi forte in hac vita sibi beata esse videatur. *Item*: Videtur ergo mihi septiformis operatio Spiritus sancti, de qua et *Isaias* loquitur his gradibus congruere. Sed interest ordinis; nam ibi enumeratio ab excellentioribus rebus cœpit, hic vero ab inferioribus. *Item*: Initium sapientiæ est timor Domini. *Item*: Timor Domini congruit humilibus, de quibus dicitur *beati pauperes spiritu*, id est non superbi, quibus *Apostolus* ait: *Noli altum sapere, sed time* (*Rom.* xi, 20), id est noli extolli. *Idem in libro De gratia et libero arbitrio*: ne arbitremur nos non accepisse spiritum timoris Domini, quod sine dubio magnum est Dei donum, de quo dicit *Isaias* (xi, 2): *Requiescet super eum spiritus sapientiæ*, etc. Spiritus timoris Domini, de quo dicit *Christus* (*Luc.* xii, 5): *Eum timete, qui habet potestatem corpus et animam perdere in gehennam*. *Hieronymus De mansionibus filiorum Israel*: *Noli altum sapere, sed time Deum* (*Rom.* xi, 20). *Deus enim superbis resistit, humilibus autem dat gratiam* (I *Petr.* v, 15); et: *Qui se exultat, videat ne cadat* (I *Cor.* x, 12). *Potentes potenter patientur tormenta* (*Sap.* vi, 7). Timor virtutum custos est; securitas ad lapsum facilis. Unde et in *Psalmo* (xxiii, 4), postquam *Salvator* dixerat: *Dominus regit me*, etc., jungit timorem, qui custos est beatitudinis, et infert: *Virga tua et baculus tuus ipsa me consolata sunt*. Et est sensus: dum tormenta formido, servavi gratiam, quam acceperam. *Gregorius in Moralibus, lib. I*: *Timens Deum et recedens a malo*. Scriptum est de illo: *Et replevit eum spiritus timoris Domini*. Incarnatus enim Dominus in semetipso omne quod nobis inspiravit,

ostendit, ut quod percepto diceret, exemplo persuaderet. Juxta igitur humanitatis naturam Redemptor noster Deum timuit, quia ut superbum hominem redimeret, mentem pro illo humilem sumpsit. *Dominus in Evangelio*: Pœnitentiam agite; appropinquavit enim regnum cœlorum. *Item*: Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere. Sed timete eum qui potest animam et corpus mittere in gehennam. *Chrysostomus super Matthæum* (xxii, 37): *Magister, quid est mandatum magnum in lege? Diliges Dominum Deum tuum, ex toto corde tuo*; diliges, inquit; non [dicit] timebis, dicente Joanne (I *Joan.* iv, 18): *Perfecta dilectio foras mittit timorem*. Donec enim homo timet Deum, non eum diligit. Timere enim servorum est, diligere autem filiorum; timor sub necessitate est, dilectio in libertate. Qui in timore servit Deo, pœnam quidem evadit, mercedem autem justitiæ non habet, quia invitus facit bonum propter timorem. Non vult ergo Deus, ut timeatur ab hominibus quasi Dominus, sed ut diligatur quasi Pater, qui adoptionis spiritum donat hominibus. Quid est diligere Deum ex toto corde? Ut cor tuum non sit inclinatam ad ullius rei dilectionem magis quam ad Dei. Quomodo cognoscitur uxoris plena dilectio? Uxor neminem debet sapienterem putare quam virum suum, etsi sit alter sapientior; neminem fortierem, etsi sit alter fortior; neminem formosierem, etsi sit alter formosior. Perfectum odium et perfectus amor judicium rerum non cognoscit. Ut puta, si perfecte odias aliquem, qualiacunque fuerint apud illum, omnia tibi displicent, sive quæ dicit, sive quæ agit. Sic et si perfecte aliquem amas, quæcunque sint apud eum, tibi placent. Ergo et quæcunque mulier videns aliquem dixerit: quam sapiens vir, utinam vir meus talis esset! jam amor ejus minus habet aliquid de perfecto amore. Sic et anima Christiana, quæ sponsa est Christi, ita debet diligere Deum ut nihil in mundo sit, quod amplius amet quam eum. Pro quanta autem parte plus aliquid amaverit, pro tanta parte minus amat Deum. Quid est in toto corde, anima diligere Deum? Certissimum animum habere in veritate, et firmum in fide. Alius est amor cordis, alius animæ. Amor cordis quodammodo carnalis est, ut etiam carnaliter Deum amemus. *Item*: *Si licet homini uxorem*, etc. (*Matt.* xix, 3.) Viro casto quæcunque uxor bona videtur, quia perfecta charitas vitia non sentit. *Beda super parabolas*: *Timor Domini principium sapientiæ* (*Prov.* i, 7). Duo sunt timores; primus servilis, qui principium scientiæ vel sapientiæ vocatur; secundus amicalis, qui perfectionem sapientiæ comitatur. Timor servilis principium est sapientiæ; sed hunc timorem perfecta dilectio foras mittit. Succedit autem timor Domini sanctus, permanens in sæculum sæculi, quem non excludit, sed auget charitas. Ipse est quo timet filius bonus, ne vel in medico oculos amantissimi patris offendant. Uterque autem timor in futuro sæculo cessabit; charita-

vero nunquam excidit, sed in plenitudine sapientiæ perpetuæ manebit, quod est cognoscere verum et unum Deum, et quem misisti Jesum Christum *Augustinus super psalmum XVIII: Timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi.* Timor non ille sub lege pœnali temporalia bona sibi subtrahi perhorrescens, quorum dilectione anima fornicatur, sed castus quo Ecclesia sponsum suum quanto ardentius diligit, tanto diligentius offendere cavet, et ideo foras mittit consummata dilectio timorem hunc, sed permanet in sæculum sæculi. *Item: Timor Domini non servilis, sed castus gratis amans, non puniri timens a Deo, quem tremit, sed separari ab eo quem diligit. Iste est timor castus, non quem consummata charitas foras mittit, sed permanens in sæculum sæculi. Hoc est Spiritus sanctus. Idem in lib. Quæst. LXXXIII, cap. XXXV (Maur. quæst. XXXIII): Nulli dubium est non aliam merendi esse causam, nisi ne id quod amamus aut adeptum amittamus, aut non adipiscamur speratum. Item: Si cupit, quia nihil aliud est cupiditas, quam amor rerum transeuntium, metuat necesse est, ne aut amittat eas, cum adeptus fuerit, aut non adipiscatur. Cap. XXXVI: Nemo beatissimus metuit. Non est itaque vitium, non metuere. At audacia vitium est. Non ergo quisquis non metuit, audax est, quamvis omnis qui audet, non metuat. Item: Cum commune sit non metuere beatissimo et audaci, sed beatissimus id habeat per tranquillitatem animi, audax per temeritatem. Idem supra cap. XXVI: Sapientia Domini hominem ad exemplum, quo recte viveremus, suscipit. Pertinet autem ad vitam rectam ea quæ non sunt metuenda non metuere. Mors autem metuenda non est. Oportuit ergo idipsum illius hominis, quem Dei sapientia suscipit, morte monstrari. Sunt autem qui, quamvis mortem ipsam non timeant, genus tamen aliquod mortis perhorrescunt. Nihilominus hoc cruce ostendendum fuit. Nihil erat inter omnia genera mortis illo genere execrabilius et formidolosius. Cap. LXXII: Omnis qui beate vult vivere, si vivit ut vult, beatus est. Omnis autem homo beate vult vivere. Omnis ergo homo qui vivit ut vult, beatus est. Ex quo conficitur neminem vivere ut vult qui turpiter vivit, quia nemo beatus est qui turpiter vivit. Ideo autem non vivit ut vult, quia, etsi multa secundum voluntatem suam faciat, consequuntur plura contra ipsius voluntatem. Hieronymus super eundem psalmum: Timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi. Timor cum charitate, unde dixit: Perfecta charitas foras mittit timorem (Joan. IV, 18). Time non timore pœnæ, aut timore gehennæ, sed timore sancto. Sic timeas, ut quod amas non perdas per negligentiam.*

LXXIX.

Quod Christus fefellerit, et non.

Ambrosius super Lucam lib. II: Non mediocris

(46) Maur.: modi.

A quoque causa est, ut virginitas Mariæ falleret principem mundi; qui cum desponsatam viro cerneret, partum non potuit habere suspectum. Fallendi, ut diximus, principis mundi fuisse consilium, ipsius Domini verba declarant, cum apostoli jubentur tacere de Christo, cum sanati prohibentur gloriari de miraculo, cum dæmones præcipiuntur silere de Dei Filio; fallendi autem principis mundi fuisse consilium, et Apostolus (I Cor. II, 7) declaravit dicens: *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio absconditam, quam nemo principum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent nunquam Dominum majestatis crucifixissent.* Fefellit ergo, ut vinceret; fefellit diabolum, cum tentaretur, ut nunquam propriam divinitatem fateretur. Sed tamen magis fefellit principem sæculi. *Idem in apologia de David: Merito venit occultus, qui falleret principem mundi, tanquam Uriam illum qui interpretatione dicitur lumem meum, transfigurantem se in angelum lucis. Augustinus LXXXIII Quæst. cap. XV. (Mauri quæst. LIII): Si phantasma fuit corpus Christi, fefellit Christus; et si fallit, non est veritas. Idem, cap. LVI: Summa et perfecta virtus est neminem decipere, atque illud exhibere quod dictum est: Sit in ore vestro. est, est; non, non (Matth. V, 37). Sicut ergo summa et prope divina virtus est, neminem decipere, sic ultimum vitium est quemlibet decipere. Item: Est summæ virtuti propinquior, qui quanquam velit decipere hostem, non eum decipit, nisi auctoritate divina. Deus enim novit sincerius, qua quisque pœna præmiove dignus sit. Item: Per se neminem Deus decipit. Est enim Pater veritatis et veritas et spiritus veritatis: dignis tamen digna distribuens utitur animis pro meritis et dignitatibus, quæ sunt in gradibus earum ut si quisquam dignus est decipi, non solum per se ipsum eum non decipiat, sed neque per talem hominem, qui jam custodire præstitit: Sit in ore vestro: est, est; non, non; neque per angelum, cui non convenit persona fallaciæ, sed aut per talem hominem, qui nondum se hujus mundi (46) cupiditatibus exuit, aut per talem angelum, qui pro suæ voluntatis perversitate ad vindictam peccatorum ordinatus est. Legimus enim deceptum regem vaticinio pseudo-prophetarum, quoniam dignus erat sic decipi. Item: Cum Ægyptii deceptione digni essent, et populus Israel pro illa ætate generis humani in tali adhuc morum gradu constitutus esset, ut non indigne hostem deciperet, factum est, ut juberet Deus vel potius pro illorum cupiditate permetteret, ut vas argentea vel aurea, quibus adhuc terreni regni appetitores inhiabant, et peterent ab Ægyptiis non reddituri et acciperent, quasi reddituri. Quam et mercedem tam diuturni laboris aut operis pro talium animarum gradu non injustam Deus esse voluit, et pœnam eorum quos digne fecit amittere id quod reddere debuerunt. Non itaque Deus deceptor*

iod credere nefarium esse quis non intelligat? A teritorum et personarum justissimus distributem: Actum est, ut alia carnali populo, alia tali pro temporum congruentia juberentur. ergo mirum, si hostem deceptione dignum jussi decipere, qui erant adhuc digni hostem decipi. Nondum erant idonei quibus diceretur: *Diligite inimicos vestros* (Matth. v, 44), sed quibus diceretur: *Diliges proximum tuum et oderis inimicum* (ibid., 43). Inchoatio facta est quædam prædicatione, ut magistro perfectio servaretur.

LXXX.

Christus nec secundum hominem passus fuerit aut timuerit, et contra.

rius De Trinitate, lib. XII: Expugnanda nunc est omnis impiæ assertionis occasio, et hæreticæ blasphemæ transcurrendæ sunt cationes ut veritas Evangelii per ea ipsa, s obscurari videbatur, eluceat. Volunt enim ue horum ex passionis suæ metu et ex inate patiendi, non in natura eum impassibili fuisse, ut qui timuit et doluit, non fuerit ea potestatis securitate, quæ non timet, vel spiritus incorruptione, quæ non dolet, sed oris a Deo Patre naturæ et humanæ passio- epidaverit metu, et ad corporalis pænæ conerit atrocitatem, quia scriptum sit: *Tristis anima mea usque ad mortem* (Matth. xxvi, 38), sum: *Si possibile est, transeat a me calix iste* (39); et illud: *Deus meus, quare me dereliquisti?* (Psal. xxi, 2; Matth. xxvii, 46.) Hoc quo- Pater, *commendò in manus tuas spiritum meum* (Matth. xxiii, 66). Ac primum antequam ex his ipsis demonstramus, nec metuendi de se in eum itatem incidisse aliquam, nec dolendi, quæ- m est quidnam videatur timere potuisse, an e subsistat, ut mori timuerit, qui omnem em mortis ab apostolis propellens ad gloriam t martyrii adhortatus: *Qui non accipit crucem sequitur me, non est me dignus; et qui perit animam suam propter me, inveniet eam* (Matth. x, 38). Cum enim pro eo mori vita sit, pse in mortis sacramento doluisse existiman- st, qui pro se morientibus vitam rependat? im non timendos esse qui corpus occiderent , ipsum mors a timore passionis corporalis t? Tum denique quem dolorem mortis ti- , potestatis suæ libertate moriturus? Humano generi mortem aut vis exterior degrassata pus accelerat, aut ipsa natura corporis senio m ipsam mortem victa concedit. Unigenitus Dei ita potestatem habens ponendæ animæ sumendæ ad peragendum in se mortis sacra- im, cum potero aceto consummasse se omne narum opus passionum esset testatus, incli- capite spiritum tradidit. Si hoc naturæ ho- jus relictum est, ut per se exhalans spiri- equiescat in mortem, et non dissoluto corpore cta anima decedat, vel abruptis aut perfos-

sis aut collisis membris spiritus tamquam in sede sua violatus erumpat aut effluat, incidat in Domi- num vitæ metus mortis, si quod emisso spiritu mortuus est, non libertatis suæ ad moriendum usus est potestate. Quod si ex se mortuus est, et per se spiritum reddidit, non est terror mortis in pote- state moriendi. *Item*: Hæc stulta atque ridicula sunt, ut in potestate ponendæ animæ suæ ac resu- mendæ mori timeret, ad sacramentum vitæ huma- næ sub voluntatis suæ libertate moriturus. *Item*: Timeri mors non potest et in voluntate moriendi et in potestate vivendi. *Item*: Virgo enim non nisi ex sancto Spiritu genuit. Et quamvis tantum ad nativitatem carnis ex se daret, quantum ex se feminæ edendorum corporum susceptis originibus impenderent, non tamen Christus per humanæ con- ceptionis coaluit naturam. Sed omnis causa na- scendi invecata per Spiritum, tenuit in hominis na- tivitatem quod matris est, cum tamen haberet in origine quod Deus est. Hinc suscepti hominis sa- cramentum Dominus ipse ostendit dicens: *Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, Fi- lius hominis qui est in cælo* (Joan. iii, 13). Quod de cælo descendit, conceptæ de Spiritu originis causa est. Non enim corpori Maria originem dedit, licet ad incrementa partumque corporis omne quod sexus sui est naturale contulerit. *Item*: Et Ver- bum caro factum, cum caro esset, non tamen non erat et Verbum. *Item*: Absolute autem Apostolus hujus inenarrandæ corporeæ esse nativitatis sa- cramentum locutus est dicens: *Primus homo de terræ limo, secundus homo de cælo* (I Cor. xv, 47). Cum ait *secundum hominem de cælo*, origi- nem ejus ex supervenientis in Virginem Spiritus sancti aditu testatus est. *Item*: Ipse Dominus hujus nativitatis suæ mysterium pandens sic lo- cutus est: *Ego sum panis vivus qui de cælo de- scendi. Si quis manducaverit de pane meo, vivet in æternum* (Joan. vi, 24). Ipse enim corporis sui origo est. Ac ne Verbi virtus atque naturæ defecisse a se existimaretur in carne, rursum panem suum esse dixit, ut per hoc quod descendens de cælo panis est, non ex humana conceptione origo esse corpo- ris existimaretur, dum cæleste esse corpus osten- ditur. At vero cum suus panis est, assumpti per Verbum corporis est confessio; subiecit enim: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis et ejus san- guinem biberitis, non habebitis vitam in vobis*, ut quia id quod Filius hominis est et panis de cælis ipse descendit, per panem suum de cælo descen- dentem et per sanguinem et carnem Filii hominis et conceptæ ex Virgine carnis intelligatur as- sumptio. *Item*: Homo itaque Christus Jesus, uni- genitus Deus per carnem et Verbum, ut hominis filius, ita Dei Filius hominem verum secundum similitudinem nostri hominis sumpsit, in quo, quamvis aut ictus, aut vulnus descenderet, aut nodi concurrerent, aut suspensio elevaret, affer- rent quidem hæc impetum passionis, non tamen

passionis dolorem inferrent, ut telum aliquod aut aquam perforans, aut ignem compungens, aut aera vulnerans. Omnes quidem has passiones naturæ suæ infert, ut perforet, ut compungat, ut vulneret; sed naturam suam in hæc passio illata non retinet, dum in natura non est vel aquam forari, vel pungi ignem, vel aera vulnerari, quamvis natura teli sit et forare et compungere et vulnerare. *Item*: Passus quidem Dominus, dum cæditur, dum suspenditur, dum crucifigitur, dum moritur; sed in corpus irruens passio nec non fuit passio, nec tamen passionis naturam exercuit, dum et pœnali ministerio desævuit, et virtus corporis sine sensu pœnæ vim pœnæ in se desævientis excepit. Quid enim per naturam corporis humani conceptam ex spiritu carnem judicamus? Homo ille de Deo est habens ad patiendum quidem corpus, et passus est, sed naturam non habens ad dolendum. Naturæ enim propriæ ac suæ corpus illud est. Neque cum sitivit aut esurivit aut flevit, bibisse aut manducasse aut doluisse monstratus est; sed ad demonstrandum corporis veritatem, corporis consuetudo suscepta est: vel cum potum et cibum accepit, non se necessitati corporis, sed consuetudini tribuit. *Item*: Tenuit Apostolus demonstrandæ nativitatis hujus sacramentum, cum ait: *In similitudine constitutus et habitu repertus ut homo* (Philipp. II, 7). Non fuit habitus ille tantum hominis, sed ut hominis, dum et habitus carnis in nativitatis est veritate, et similitudo carnis peccati a vitiis humanæ passionis aliena est. Atque ita habet nativitatem hominis, quia homo est; nec [est in] vitiosa hominis infirmitate, quia Christus est, quia quamvis forma nostri corporis esset in Domino, non tamen vitiosæ infirmitatis nostræ forma esset in corpore, qui non esset in origine, quod ex conceptu Spiritus sancti virgo progenuit. *Item*: Timuisse tibi, o hæretice, Dominus gloriæ passionem videtur? Sed ei ob ignorantiam hujus errorem, et Satanas Petrus et scandalum est. *Item*: Tu quid sectaberis spei Christum Deum negando et ei metum passionis addendo? Anne metuit, qui armatis ad corripiendum se obvius prodiit? et in corpore ejus infirmitas fuit, ad cujus occursum consternata agnina persequentium conciderunt? Quam igitur infirmitatem dominatam hujus corporis credis, cujus tantam habuit natura virtutem? Sed forte dolorem vulnerum timuit. Quem, rogo, penetrantis in carnem clavi habuit horrorem, qui excisæ auris carnem solo restituit tactu? Manus clavum dolet? et sentit sibi vulnus, qui alteri dolorem vulneris non relinquit? *Item*: Hæretice, cur exeunte ad prodicionem Juda non memineras dictum fuisse, *nunc honorificatus est filius hominis*? (Joan. XII, 31.) Si enim passio honorificatura eum erat, quomodo tristem eum metus passionis effecerat? Nisi forte tam irrationabilis fuerit, ut pati timuerit, quæ se essent glorificatura patientem? *Item*: *Calicem, quem dedit mihi Pater, non vis ut bibam*

illum? (Joan. XVII, 11.) Quomodo ergo per passionis metum transferri a se calicem deprecaretur, quod per dispensationis studium festinaret implere? Non enim convenit ut pati nollet qui pati vellet. *Item*: Oportuerat te dicti hujus immemorem non fuisse: *Verum dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei et venientem cum nubibus cæli* (Matth. XXVI, 64). *Item*: Omne, quod timetur, vitari necesse est, dum timetur; quod infirmum est, sumit ex imbecillitate timorem. Tu vero quo sensu rationis intelligis, Dominum Jesum ad quod festinat timere, consternantem fortes infirmitate trepidare, et vulnera non permittentem dolori vulneratum dolere? Anne metuere tibi infernum chaos credendus est, dicens latroni in cruce: *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso* (Luc. XXIII, 43), martyri suo paradisu[m] promittens et consummatæ beatitudinis delicias pollicens? *Item*: Collatis igitur dictorum atque gestorum virtutibus demonstrari non ambiguum est, in natura ejus corporis infirmitatem naturæ corporeæ non fuisse, cui in virtute naturæ fuerit omnem corporum depellere infirmitatem, et passionem illam, licet corpori illata sit, non tamen naturam dolendi corpori intulisse, quia quamvis forma corporis nostri esset in Domino, non tamen [in] vitiosæ infirmitatis nostræ esset corpore qui non esset in origine, quod ex conceptu Spiritus sancti virgo progenuit, quod licet sexus sui officio genuerit, non tamen terrenæ conceptionis suscepit elementis, et extra corporis nostri infirmitatem est quod spiritualis conceptionis sumpsit exordium. *Item*: Non ejusdem significationis est tristem esse propter mortem, et tristem esse usque ad mortem, quia ubi propter mortem tristitia est, illic ipsa mors causa est tristitiæ; ubi vero tristitia usque ad mortem est tristitiæ est finis. *Item*: Oravit: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (Matth. XXVI, 39). Non rogat, ne secum sit, sed ut a se transeat. Deinde rogat, ne voluntas sua fiat, et quod vult effici, id ipsum concedi sibi non vult. Ait enim, *non sicut ego volo, sed sicut tu* (ibid.); ut voluntate calicis deprecandi humanæ in se sollicitudinis significans consortium, sententiam a se unitæ sibi communisque cum Patre non discerneret voluntatis. *Item*: *Orate ne intretis in tentationem*, (ibid., 41.) Qui non scandalizatos se pollicebantur, in scandalo per infirmitatem carnis erant futuri. Non ergo sibi tristis est, neque sibi ora, sed illis quos monet orare pervigiles ne in eos calix incumbat, quem a se transire orat, ne in his scilicet maneat. *Item*: Quod ait *si possibile est*, docuit quod ait Petro: *Ecce Satanas expetivit, ut vos ventilet sicut triticum* (Luc. XXII, 31). Tristitia autem usque ad mortem Domino est quia in morte, monumentorum resurrectione, mortuorum resurrectione confirmanda jam apostolorum fides esset. *Item*: Quia post mortem ejus et per virtutis gloriam apostolicæ infirmitatis scandalum pelleretur. *Item*: Subjecit, post multam Domini precem angelum astitisse confortantem

cum, quo assistente prolixius orare cœpit, ita ut guttis sanguinis corporis sudor efflueret. *Item*: Hæresis meminit Creatorem angelorum creationis suæ non eguisse auxilio. *Item*: Propter nos tristis est; necesse est, ut propter nos sit confortatus, et de nobis. Sudorem vero infirmitati nemo audebit deputare; et contra naturam est sudare sanguinem, nec infirmitas est quod potestas contra naturam gessit. *Item*: Apostolus (II Cor. XIII, 4) locutus est: *Nam et crucifixus est ex infirmitate nostra, sed vivit ex virtute Dei*, et cum in eodem esset infirmitas ad passionem et ad vitam Dei quasi virtus, non alius ac divisus a se esset, qui et patretur et viveret. *Idem in Psalmo* (LIII, 3): *Deus, in nomine tuo salvum me fac*. Passio ipsa voluntarie suscepta est, officio quidem ipsa satisfactura pœnali non tamen pœnæ sensu læsura patientem; non quod illa non habuerit lædendi naturam, sed quod dolorem divinitatis natura non sentit. Passus ergo est Deus, quia se subjecti voluntarius passioni, sed tamen a naturæ suæ virtute non excidit, ut doleat. *Idem super Matthæum, cap. XXXII*: Aliquorum opinio est, quod cadere propter se mœstitudo in Deum potuerit eumque futuræ passionis metus fregerit, quia dixerit: *Tristis est anima mea usque ad mortem* (Matth. XXVI, 38), et illud: *Pater si possibile est, transeat a me calix iste* (ibid., 39), et rursum: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma* (ibid., 41), et ad postremum bis ad ipsum: *Pater, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, fiat voluntas tua* (ibid., 42). Volunt enim ex infirmitate carnis ærumnam spiritui adherere, ac si virtutem illam incorruptæ substantiæ imbecillitatis suæ sorte assumptio carnis infecerit et æternitatis naturam fragilitatis acceperit, quæ si ad metum tristis est, si ad dolorem infirma, si ad mortem trepida, jam et corruptioni subdita erit; ac si æternitas demutata in metam, si potest esse quod non erat, potuit perinde hoc quod in ea est, aliquando non esse. Deus autem sine mensura temporum semper est, et qualis est, talis æternus est. Æternitas autem in infinito manens ut in his quæ fuerant, ita in illis quæ consequentur extenditur semper integra, incorrupta. Sed eorum omnis hic est sensus, ut opinentur metum mortis in Dei Filium incidisse, qui asserunt eum non de æternitate prolatum neque de infinitate paternæ substantiæ existitisse, quod si Evangeliorum capaces esse potuissent, scirent Verbum Dei in principio Deum. Mori igitur in Deo nihil potuit, neque ex se Deo nullus metus est. Sed quia mœstum fuisse Dominum legimus, causas mœstitudinis reperiamus. Assumptis Petro et Jacobo et Joanne cœpit tristis esse. Ergo non ante tristis est quam assumpsit, et omnis metus illius esse cœpit illis assumptis, atque ita non de se orta est, sed de his quos assumpserat, mœstitudo. Dei quod ait: *Tristis est anima mea usque ad mortem*, non ait propter mortem, nam si de morte erat metus, ad eam utique referri, propter quam

erat, debuit. Superius dixerat: *Scandalum patimini in ista nocte*. Sciebat enim exterrendos, fugandos, negaturos; sed quia spiritus blasphemiam nec hic, nec in æternum remittitur, metuit, ne se Deum abnegarent, quem cæsum, consputum et crucifixum erant contemplaturi. Quæ ratio in Petro servata est, qui cum negaturus esset, ita negavit: *Non novi hominem*, quia dictum est; *aliquid in Filium hominis remittetur*. Tristis ergo anima usque ad mortem. Non itaque mors, sed tempus mortis in metu est, quia post eam resurrectionis virtute fides esset firmanda credentium. Demum orat: *Pater mi, si possibile est, transeat a me calix iste; sed tamen non sicut ego volo, sed sicut tu*. Non ait: *transeat me calix iste*. Qui autem ut a se transeat rogat, non ut ipse prætereatur orat, sed ut in alterum id quod a se transit excedat. Totus igitur super his qui passuri erant metus est; atque ideo quia non possibile se non pati, pro his rogat qui passuri erant post se, dicens: *Transeat calix a me*, et quomodo a me bibitur, ab his bibatur sine spei diffidentia, sine sensu doloris, sine metu mortis. Ideo autem *si possibile est*, quia carni et sanguini gravis terror est et difficile est eorum acerbitate corpora humana non vinci. Quod autem ait: *Non sicut ego volo, sed sicut tu*, vellet quidem eos non pati, ne forte in passione diffidant, sed cohæreditatis suæ gloriam sine passionis difficultate mereantur. *Item*: Discipulos dormientes et Petrum coarguit, cur secum una saltem hora non vigilet. Petrum ideo ex tribus, quia præ cæteris non se scandalizaturum fuerat gloriatus. *Item*: Rogat, ut quod Pater vult bibendi calicis in eos ex se transeat fortitudo. *Item*: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*. Non utique de se; ad eos enim hic sermo conversus est. Aut quomodo nunc sit spiritus promptus, si superius: *Tristis est anima mea usque ad mortem*? Sed vigilari præcipit et orari, ne in tentationem incidant, [ne infirmitati corporis succumbant. *Item*: Passuris discipulis per fidei justificationem, omnem in se corporis nostri infirmitatem assumpsit, secumque cruci universa ea quibus infirmabamur affixit. Ideo peccata nostra portat et pro nobis dolet; quia fidei calore ferventes, cum adversus diabolum passionis bello sit decertandum, omnes imbecillitatum nostrarum dolores cum corpore ejus et passione moriantur. Et ideo transire ab eo calix non potest, nisi illum bibat, quia pati nisi ex ejus passione non possumus. *Idem in psalmo CXXI*: Omnium apostolorum fides usque ad resurrectionis tempus fuit trepida; et hinc illud est: *Tristis anima mea usque ad mortem*. Non enim propter mortem, quia licet sed passioni daret non tamen virtus æterna dolorem passionis exciperet. *Ambrosius in libro De incarnatione Domini*: Infirmos in se præsignans Dominus ait: *Transeat a me calix iste*. Non enim vere timebat Dominus pati tertia die resurrecturus, et cum arderet Paulus dissolvi et esse cum Christo, iste gaudet coronan-

dus, tristis est Dominus coronaturus. Sed tristitiam A sic assumpsit, quomodo carnem; fuit enim tristis, sed voluntate tristitiam suscepit veram quomodo voluntate carnem veram. *Idem De Trinitate ad Gratianum, lib. II*: Scriptum est, inquit hæretici, *Pater, si possibile est, transfer a me calicem hunc*, et ideo si omnipotens est, quomodo de possibilitate ambigit? Ergo quia omnipotentem probavi, probavi utique eum ambigere de possibilitate non posse. Verba, inquis, Christi sunt. Verum dicis. Sed quando et qua forma loquatur advertite. Hominis superbiam gessit, hominis assumpsit affectum. Non ergo quasi Deus, sed quasi homo loquitur, cum scriptum sit de Deo: *Impossibile enim tibi nihil*. De quo autem dubitabat, de se an de Patre? De eo utique, cui dicit *transfer*, dubitat hominis affectu. Timet Christus, dum Petrus non timet? Petrus dicit: *Animam meam pro te ponam* (Joan. xiii, 37); Christus dicit: *Anima mea turbatur* (Joan. xii, 27). Utrumque verum est, et plenum utrumque rationis, quod inferior non timet, et superior gerit timentis affectum. Ille enim quasi homo vim mortis ignorat, iste quasi Deus in corpore constitutus fragilitatem carnis exponit, ut eorum qui sacramentum incarnationis adjurent excluderetur impietas. *Idem in eodem: Omnia, quæ Pater habet, mea sunt* (Joan. xvi, 15); sine dubio, quia nihil excipit; quam habet Pater, eandem habet Filius voluntatem. Una ergo voluntas, ubi una operatio. Sed alia voluntas hominis, alia Dei. Cum Petrus Dominum vellet a passione revocare, Dominus ait: *Non sapis quæ Dei sunt, sed quæ hominum* (Matth. xvi, 23). Suscepit ergo voluntatem meam, tristitiam meam, confidenter tristitiam nomino, quia crucem prædico. Mea est voluntas, quam suam dixit, quia ut homo suscepit tristitiam meam, ut homo locutus est, et ideo ait: *Non sicut ego volo, sed sicut tu vis*. Mea est tristitia, quam meo suscepit affectu. Nemo enim moriturus exultat. Mihi patitur, mihi tristis est, mihi dolet. Ergo pro me et in me doluit, qui pro se nihil habuit quod doleret. Doles, Domine, non tua, sed mea vulnera, non tuam mortem, sed nostram infirmitatem, sicut ait propheta: *quia pro nobis dolet*. Et quid mirum, si pro omnibus doluit, qui pro uno flevit? si moriturus pro omnibus tædebat? Ut ergo homo dubitat, ut homo turbatur. Non turbatur virtus, non ejus divinitas, sed turbatur anima, turbatur secundum humanæ fragilitatis assumptionem. Et ideo quia suscepit animam, suscepit et animæ passiones. Non enim Deus eo quod Deus erat turbari aut mori posset. *Item*: Caro ergo passa est, divinitas autem a mortis libera passione. *Athanasius De Trinitate lib. VI, cap. II*: Maledictus, qui hominem vere, quem assumpsit, passum esse non confietur, fiat, fiat. *Item cap. IV*: Si quis confitetur verum hominem, quem assumpsit, non vere manducasse aut bibisse aut lacrymatum fuisse, sanguinem sudasse, et passum fuisse, anathema sit. *Augustinus in lib. LXXXIII Quæstionum, cap.*

LXXXI: Ostendimus per innumerabiles locos narratum de illo ab evangelistis, quod in his affectionibus fuerit quæ sine anima esse non possunt. Non ergo profero: *Tristis anima mea* (Matth. xxvi, 38), et: *Potestatem habeo ponendi animam meam* (Joan. 10, 18), et: *Majorem dilectionem nemo habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis* (Joan. xv, 13), quæ pervicax contradictor potest dicere figurate (a Domino dicta), ubi habemus eum et natum et comprehensum a Judæis et flagellatum et crucifixum atque interfectum et sepultum. Sicut ergo ista corpus eum habuisse testantur, sic indicant habuisse animam affectiones illas, quæ non possunt esse nisi in anima, quas nihilominus legimus. Et miratus est Jesus et iratus et contristatus et multa alia. *Item*: Stultum est credere narranti evangelistæ quod manducaverit, et non ei credere quod esurierit, Nec nos illa terret inepta calumnia, qua resistentes aiunt: Ergo sub necessitate positus fuit, quia comprehensus, flagellatus, crucifixus, mortuus est, ut tandem intelligatur, si eum passiones animi voluntate dispensationis, veras tamen, ut placuit, suscepisse, quemadmodum passiones corporis eadem dispensationis voluntate sine ulla necessitate suscepit. Utrumque, ut oportebat, voluntate exhibuit, et tamen verissime exhibuit. Sicut ergo nec nos nec illos necessitatis nomine quisquam avellit a fide verissimæ passionis, per quam corpus ejus ostenditur, sic nos ipsos nomine necessitatis nemo deterret a fide verissimæ affectionis, per quam ejus animam cognoscimus. *Idem, in psalmo XXIX*: Multa gessit secundum corpus, ex quo intelligamus quia habuit corpus. Ambulavit, sedit, dormivit, flagellatus est, crucifixus, mortuus. Quomodo ergo ex his indiciis cognoscimus quia verum corpus habuit, sic et ex quibusdam aliis officiis, quia habuit animam. Esurire, sitire animæ sunt. Si falsa dicunt ista fuisse, falsa erunt et illa, quæ de corpore creduntur. *Ex concilio Carthaginiensi, cap. I*: Qui episcopus ordinandus est, ante examinetur, si credat, ut qui erat in divinitate Dei Filius, ipse fieret in homine hominis filius, qui passus sit vera carnis passione, mortuus vera sui corporis morte, etc. *Ambrosius de fide ad Gratianum imperatorem, lib. I*: Ut homo dubitat, ut homo turbatur; quia suscepit animam, suscepit et animæ passiones. *Item*: *Deus meus, ut quid me dereliquisti?* (Matth. xxvii, 46.) ut homo loquitur, meos circumferens metus, quia in periculis positi a Deo deseri nos putamus. *Item*: Per naturam hominis et dubitavit et tædia habuit. *Augustinus Quæst. LXXXIII, cap. XXXV*: Nulli dubium est non aliam metuendi esse causam, nisi ne id quod amamus aut adeptum amittamus, aut non adipiscamur speratum. *Item, cap. XXXVI*: Nemo beatissimus timuit. Non est itaque vitium non metuere. *Claudianus prætorio Patricio de statu animæ*: Prout locus est moneo, consentaneum super sententia tua Hilarium Pictavium esse potuisse, qui scilicet inter complura præcelsarum

ationum suarum quiddam secus sentiens, duo A
ris adversa inde disseruit, unde quo nihil
reum creatum dixit, aliud quo nihil doloris
um in passione sensisse, cuius si passio vera
it, et redemptio quoque nostra vera esse non

Sed quoniam beatus Hilarius opinionis hu-
modi vitium virtutis confessionis abolevit, sic
t reprehensionis stylum, ut non patiatur de-
ta meritorum. Quapropter eatenus divinarum
oribus Scripturarum fidem adhiberi par est,
usque eidem tenori veritatis astipulantur. *Beda*
Tobiam : Expavescens piscem Tobias clamavit
agna dicens : *Domine, invadet me* (*Tob. vi, 3*).
ainus imminente mortis articulo cœpit pavere
ere, non diabolum perhorrescens, sed mortem, B
vidia diaboli intravit in orbem terrarum, na-
arnalis fragilitate horrescens. Unde et orabat,
feri posset, transiret. Ab eo hora, Abba Pater,
tibi possibilia sunt, transfer calicem hunc a
d non quod volo, sed quod tu.

LXXXI.

n Christi morte divinitatis et humanitatis se-
paratio fuerit, et non (47).

anasius De Trinitate lib. III : Nostras in-
tes noster mortalis vel passibilis homo vere
ait, qui post a Deo rursus assumptus est.
Intellige quia prius hic homo in nativitate de-
virgine assumptus est, et in passione per-
te ejus potestate traditus est, et post passio-
lenuo assumptus ab ipso, vel acceptus est. C
lib. VI, cap. II : Maledictus qui hunc totum
em, id est et animam et corpus, quod as-
sit, denuo assumptum vel liberatum post ter-
diem a mortuis resurrexisse non confitetur,
fiat. *Hilarius super Matthæum* : Clamor vero
um corporis vox est recedentis a se Verbi Dei
a discidium ; denique cur relinquatur excla-
licens : *Deus meus, quare dereliquisti me ?* Sed
uitur, quia erat morte homo peragendus,
osius super Lucam : Clamavit Jesus voce ma-
licens : *Deus, Deus meus, respice in me, quare*
reliquisti ? (*Matth. xxvii, 36.*) Ergo nec ego
escam confiteri, quod Christus non erubuit
magna profiteri. Clamavit homo, divinitatis D
atione moriturus ; nam cum divinitas mortis
sit, utique mors esse non poterat, nisi vita
leret, quia vita divinitas est. *Augustinus super*
em homilia XLV : Si dixerimus, quia Verbum
osuit animam et iterum sumpsit, metuendum
e dicatur nobis, ergo aliquando anima illa
ata est a Verbo et aliquando Verbum illud, ex
suscepit animam illam, fuit sine anima. *Item* :
fecit passio, quid fecit mors, nisi corpus ab
a separavit ? animam vero a Verbo non sepa-
it. Mortuus est Dominus sine dubio. Caro
; exspiravit, anima ad tempus deseruit car-
a Verbo autem animam separatam non dico
Latronis animæ dixit : *Hodie mecum eris in*
) *Cous. : sit.*

paradiso (*Luc xxiii, 43*). Latronis animam non de-
seruit, et deserebat suam ? Absit ! sed Christus ani-
mam inseparabiliter habuit. *Idem, De Trinitate, lib.*
II, cap. V : Ideo nusquam scriptum est, quod Deus
Pater major sit Spiritu sancto, quia non sic est
assumpta creatura, in qua appareret Spiritus san-
ctus, sicut, assumptus est filius hominis. Neque
enim columbam beatificavit spiritus, vel ignem uni-
tati que personæ suæ conjunxit in æternum. *Clau-*
dianus De statu animæ lib. III. Ipse quoque Domi-
nus de cruce clamavit : *Deus meus, quare me*
dereliquisti ? Si enim non discessit, non dereli-
quit. Si dereliquit, utique discessit. Sicut ergo
illocalitas Deo non adimitur, quod hominem Chri-
stum deseruit discedendo, sic anima illocalitatis
privilegium non amittit ; cum corpore discedit mo-
riente. *Item supra* : Magis in anima est corpus,
quod aggravat animam, quam in corpore anima,
quæ gravatur [a corpore], onus videlicet in portiore.
non portitor in onere. Quæ cum ita sint, magnam
animæ auctoris sui inesse similitudinem, illud in-
dicio est, quod sicut illocaliter mundus in Deo
est, sic illocaliter corpus in anima. *Fulgentius*
in libro De immensitate divinitatis Filii Dei : Com-
munem passionem divinitatis et carnis unitas per-
fecit in Christo. Per hanc unitatem Dominus gloriæ
asserit crucifixus. *Item* : Quando mortuo Christo
anima deseruit carnem, tunc solutum est illud tem-
plum. *Item* : Ipsa Christi divinitas, quæ secundum
animam contristari et secundum carnem dignata
est mori, secundum substantiæ proprietatem, sicut
immortalis, sic impassibilis prædicanda. *Item* : Hu-
manitas ergo Filii nec tota in sepulcro fuit, nec tota
in inferno, sed in sepulcro secundum carnem Chri-
stus jacuit, et secundum animam ad infernum de-
scendit, secundum eandem animam ab inferno ad
carnem, quam in sepulcro reliquerat, rediit ; se-
cundum divinitatem vero, quæ nec loco tenetur,
nec fine concluditur, totus fuit in sepulcro cum
carne, totus in inferno cum anima. Ac per hoc
plenus fuit ubique Christus, quia non est Deus ab
humanitate, quam susceperat, separatus, qui et in
anima sua fuit, ut solutis inferni doloribus ab in-
ferno victrix rediret, et in carne sua fuit, ut celeri
resurrectione corrumpi non posset. *Item* : Totus
Christus secundum solam animam ad infernum de-
scendit ; idem atque inseparabilis Christus, secun-
dum solam carnem desepulcro surrexit ; idem atque
inseparabilis Christus secundum totum hominem,
quem accepit, terram localiter deserens ascendit.

LXXXII

Quod in Christo suggestio etiam delectationis fuerit,
et contra.

Hieronymus in psalmo XIV : *Usque ad noctem in-*
crepucrunt me renes mei. Delectationes carnis tunc
me increpant, quando mihi suggerunt, ut peccem,
quando delectatur caro. Sed nisi tu fuisses a dex-
tris ; forsitan infirmarer. *Sed providebam Dominum*
in conspectu meo semper ; Filius Patrem, Ecclesia

Christum. *Quoniam a dextris est mihi, ne commovear.* Ac si dicat : si tu non fuisses a dextris, forsitan commoverer, id est de fide ad infidelitatem, de bono ad malum. *Gregorius, homilia Evangeliorum XVI : Ductus est Jesus in desertum.* Tribus modis tentatio agitur, suggestione, delectatione, consensu. Et nos cum tentamur, plerumque in delectatione aut etiam in consensu labimur; quia de carnis peccato propagati in nobis etiam gerimus, unde certamina toleremus. Deus vero, qui sine peccato venerat, nihil contradictionis in semetipso tolerabat. Tentari ergo per suggestionem potuit, sed ejus mentem peccati delectatio non momordit. Atque ideo omnis diabolica illa tentatio foris, non intus fuit.

LXXXIII.

Quod Christus vel sancti mori voluerint, et contra. B

Isaias propheta (LIII, 7) : Oblatus est, quia ipse voluit. Ipse Dominus in Evangelio (Joan. x, 18) : Nemo tollit animam meam a me. sed ego pono eam. Item : Non veni facere voluntatem meam, sed ejus qui misit me. Item : Pater, si possibile est, transeat a me calix iste. Verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu. Et rursus : non mea voluntas, sed tua fiat. Paulus ad Philippenses (1, 23) : Coarctor autem e duobus, desiderium habens dissolvi et cum Christo esse, etc. Idem ad Laodicenses (Philip. 1, 24) : Est enim mihi vera vita in Christo et mori gaudium. Idem in secunda ad Corinthios (v, 4) : Nam et qui sumus in tabernaculo isto, ingemiscimus gravati; eo quod nolumus exspoliari, sed supervestiri, ut absorbeatur quod mortale est a vita, Hieronymus de amore Dei et sæculi. Cruciat te amor carnis. Tolle crucem tuam atque sequere Dominum; et ipse tibi Dominus et Salvator tuus, quamvis in carne Deus humanum tamen demonstravit affectum, ubi ait : Pater, si fieri potest, transeat a me calix iste. Noverat quod calix iste transire non poterat ad eum bibendum, noverat voluntate, non necessitate. Pro te vocem hominis, vocem carnis emisit; te in se dignatus est transfigurare. Voluntatem ostendit, qua tentari posset, continuo docuit quam voluntatem cui voluntati præferri deberes. Pater, inquit, si fieri potest, transeat a me calix iste; vox carnis, non spiritus, vox infirmitatis, non divinitatis. Si fieri potest, transeat calix iste. Illa est voluntas, de qua et Petro dicitur : Cum autem senueris alius te cinget et ducet quo tu non vis (Joan. xxi, 18). Unde ergo vicerunt martyres? quia voluntati carnis voluntatem spiritus præposuerunt. Amabant hanc vitam, et ideo ponderabant. Inde considerabant quantum amanda esset æterna, si sic amatur ista peritura. Moriturus mori non vult, et erit necessario moriturus. Idem in psalmo CXXXII; Ecce quam bonum et quam jucundum. Bonum est martyrium, sed non est jucundum; habet enim supplicia et pœnas et semper in cruciatibus dolorem; et utique in dolore

A non est jucunditas. *Augustinus in psalmo LXI Adjuvisti me et consolatus es me.* Contristat beatus Cyprianus in passione, modo constans est in corona, etc. *Idem super Joannem se CXXXIII : Extendes, inquit, manus tuas, beatus crucifigeris. Ad hoc autem ut venias, alius te get et ducet quo non vis. Pater dixit quod fieri deinde dixit quomodo fieret. Non enim cruci sed crucifigendus quo nollet est ductus; nam crucifixus abiit quo volebat. Solutus quippe a carne volebat esse cum Christo, sed si fieri posset per mortis molestiam, ad quam nolens ductus est. Nemo ad eam venit, sed volens eam vicit, et re hunc infirmitatis affectum, quo nemo vult usque adeo naturalem, ut eum beato Petro necesse est auferre potuerit, cui dictum est : Cum nucris, duceris quo tu non vis (Joan. xxi, 18). propter nos consolandos etiam transfiguravit in servatorem dicens : Pater, si fieri potest, transeat, Qui utique mori venerat, nec habet mortis necessitatem, sed voluntatem, potestate possit animam suam et rursus eam sumpturus. Nam si nulla mortis esset vel parva molestia, esset tanta martyrum gloria. *Gregorius evangelia III, de sancta Felicitate monere ad nec* Optavit nullum post se relinquere, ne, si quæberet superstitem, non posset habere consolatio. Nemo ergo existimat quod ejus cor moriens filiis, etiam carnalis affectus minime pulsarit. que enim filios, quos carnem suam esse non sine dolore poterat morientes videre; sed erant amoris interior, quæ dolorem vinceret carnis. et passuro Petro dicitur : *Alius te cinget et quo non vis.* Neque enim plenissime Petrus, scilicet, pro Christo pati potuisset; sed martyr quod per infirmitatem carnis noluit, per virtutem spiritus amavit. Qui dum per carnem ad perterritus, per spiritum ad gloriam exsultat, ac que est ut cruciatum martyrii nolendo voluit. Sic nos quoque cum gaudium quærimus in amarum poculum sumimus purgationis. Amarum quidem in poculo displicet, sed restituendum amaritudinem salus placet. *Ex libro Sententiarum Prosperi, cap. CLXXXII : Nemo quod tolerat etiamsi tolerare amat, quia aliud est fortis peritia, aliud secunda felicitas. Nec ejusdem est tibi labor pugnæ et beatitudo victoriæ.**

LXXXIV.

Quod Christus descendens (48) ad inferos omniberberit inde, et contra,

Origenes super Genesim homilia ultima : Cæleonis Juda, etc. Mors Christi oppressio et triumphus dæmonum fuit. Omnem namque præquam leo iste contrarius invaserat, prostrato hinc et dejecto, hic leo eripuit. Ambrosius in Epistola Pauli ad Romanos : Homines enim peccaverunt Judæi quam Græci, quam ob rem Christi mor-

(48) Apud Cous. deest, ad inferos.

—ibus proficit, et hic in sæculo, quod credendum et A
 —observandum est, docuit et de inferno omnes eri-
 —uit. *Item* : Sicut et ad Galatas (iii, 13) dicit.
 —*Christus nos redemit offerens se pro nobis*. Permisit
 —nim se volenti diabolo, sed impræscio. Putans
 —nim Christum se posse retinere, quia virtutem
 —jus ferre non potuit, omnes quos tenebat simul cum
 —retio amisit. *Item* : Et manifestum est omnes in
 —Adam peccasse quasi in massa, *Item* : Mors secunda
 —in gehenna, quam non peccato Adæ patimur, sed
 —jus occasione propriis peccatis acquiritur, a qua
 —noni immunes tamen sunt, nisi quod in inferno
 —arant, sed superiori. *Item* : Gratiam autem Dei in
 —colures abundare dicit, quia et in his qui delicto
 —Adæ mortui dicuntur similiter peccantes, et in his
 —qui non peccaverunt in hæc [Adæ] similitudine præ- B
 —varicationis [Dei gratia abundavit]. Paterno autem
 —peccato ex sententia Dei erant apud inferos, gra-
 —tia Dei abundavit in descensu Salvatoris, omnibus
 —dans indulgentiam cum triumpho sublati eis in cœ-
 —lum. *Idem in Epistola ad Colossenses* [1, 13]; *Qui*
 —*eripuit nos de potestate tenebrarum, etc. In quo ha-*
 —*bemus redemptionem, etc.* Nam sine fide Christi nul-
 —lus egressus est de inferno, quia obligatus peccatis
 —exire januas tartari non potest. *Gregorius in homi-*
 —*liu Sabbati infra octavas Paschæ* : Hæc festivitas
 —recte dici potest solemnitas solemnitatum. Per hanc
 —electi, qui quamvis in tranquillitatis sinu tamen
 —apud inferni claustra tenebantur, ad paradisi amena
 —reducti sunt. Quod ante passionem suam Dominus C
 —dixit, in resurrectione sua adimplevit : *Si exaltatus*
 —*fuero a terra, omnia traham ad me ipsum* (*Joan.*
 —*xii, 32*). Omnia enim traxit, quia de electis suis
 —nullum apud inferos reliquit. Omnia abstulit, uti-
 —que electa. Neque enim infideles quosque et pro
 —suis criminibus æternis suppliciis deditos ad veniam
 —resurgendo reparavit, sed illos ex inferni claustris
 —rapuit, quos suos in fide et actibus recognovit. Unde
 —recte et per Osee (xiii, 14) dicitur : *Ero mors tua,*
 —*o mors : ero morsus tuus, o inferne !* Id namque
 —quod occidimus agimus, ut penitus non sit. Ex eo
 —etenim, quod mordemus, partem abstrahimus et
 —partem relinquimus. Quia ergo in electis suis fun-
 —ditus occidit mortem, mors mortis existit. Quia
 —vero ex inferno partem abstulit et partem reliquit, D
 —non occidit funditus, sed momordit infernum. *Augustinus ad Optatum* : Illa tamen sit fides salva, qua
 —credimus nullum hominem liberari a contagio mor-
 —tis, quod prima nativitate contraxit, nisi per unum
 —mediatorem. Cujus hominis ejusdemque Dei salu-
 —berrima fide etiam illi salvi facti sunt, qui, prius-
 —quam veniret in carne, crediderunt in carne ventu-
 —rum. Eadem fides namque est et nostra et illorum,
 —quoniam illi crediderunt venturum, et nos credi-
 —mus factum. Unde dicit Apostolus (II Cor. iv, 13)
 —*Habentes autem eundem spiritum*. Si ergo eundem
 —spiritum fidei et illi habebant, qui venturum in
 —carne prænuntiarunt Christum, quem etiam illi qui
 —eum venisse nuntiarunt sacramenta esse potu-
 —erunt per temporum diversitatem diversa, ad
 —unitatem tamen ejusdem fidei concordissime re-
 —currentia. Scriptum est in Actibus apostolorum
 —(xv, 10) loquente Petro : *Quid tentatis Deum, ju-*
 —*gum imponere, quod neque patres nostri, neque nos*
 —*portare potuimus ? Sed per gratiam Domini Jesu cre-*
 —*dimus salvari, quemadmodum et illi*. Si ergo et
 —illi per gratiam Domini Jesu salvos fieri se credi-
 —derunt, manifestum est, quoniam hæc gratia et an-
 —tiquos justos vivere fecit ex fide. Justus autem ex fide
 —vivit. Proinde cum omnes justi, hoc est veraces
 —Dei cultores sive ante incarnationem, sive post in-
 —carnationem Christi, nec vixerint, nec vivant, nisi
 —ex fide incarnationis Christi, in quo gratiæ pleni-
 —tudo, profecto quod scriptum est *non esse aliud no-*
 —*men sub cælo, in quo oportet salvos fieri nos* (*Act.*
 —*iv, 12*), ex illo tempore valet ad salvandum, ex quo
 —in Adam vitiatum est genus humanum. *Idem ad*
 —*Consulta Hilarii* : Ut sciamus antiquos justos, qui-
 —cunque esse potuerunt, non nisi per eandem fidem
 —liberatos, per quam liberamus nos, fidem scilicet
 —incarnationis Christi, quæ illis prænuntiabatur, sic-
 —ut et nobis annuntiatur. *Idem ad Dardanum* : Sa-
 —cramentum regenerationis nostræ manifestum esse
 —voluit manifestus mediator. Erat autem antiquis
 —justis aliquod occultum, cum tamen illi eadem fide
 —fierent salvi, quæ suo tempore fuerat revelanda.
 —Non enim audemus fideles nostri temporis præferre
 —amicis Dei, per quos nobis ista prophetata sunt, cum
 —Deum Abraham, Isaac et Jacob ita se Deum com-
 —memoret (49), ut hoc dicat suum nomen in æter-
 —num. *Idem de nuptiis et concupiscentia, lib. II* : Non
 —quod ante circumcisionem justitia fidei nulla erat,
 —nam cum adhuc esset in præputio, ex fide justifi-
 —catus est ipse Abraham, pater gentium, quæ fidem
 —ipsius erant sectaturæ, sed superioribus tempori-
 —bus omni modo latuit sacramentum justificationis
 —ex fide. Eadem tamen fides salvos justos faciebat
 —antiquos, pusillos cum magnis, non vetus testamen-
 —tum, quod in servitatem generat, non lex, quæ non
 —sic data est, quæ posset justificare, sed gratia Dei
 —per Jesum Christum Dominum nostrum. Quia sicut
 —credimus nos Christum in carne venisse, sic illi
 —venturum ; sicut nos mortuum, ita illi moriturum ;
 —sicut nos resurrexisse, ita illi resurrecturum ; et nos
 —et illi ad judicium mortuorum et vivorum ventu-
 —rum. *Idem in libro De correptione et gratia* : Si enim,
 —sicut Veritas loquitur, nemo liberatur a damnatione,
 —quæ facta est in Adam, nisi per fidem Jesu Christi,
 —et tamen ab hac damnatione non se liberabunt qui
 —potuerunt dicere non se audisse Evangelium Christi,
 —cum fides ex auditu sit, quanto minus se libera-
 —bunt, qui dicturi sunt, perseverantiam non accepi-
 —mus. Justior enim videtur excusatio dicentium, non
 —accepimus audientiam, quam dicentium, non acce-

(49) Maur. : *Itu se Deus esse commendat.*

pinus perseverantiam, quoniam potest dici homini, A in eo quod audieras et tenueras perseverares, si velles; nullo modo autem dici potest, id quod non audieras crederes, si velles. *Ambrosius in Epistola ad Colossenses* (1, 13, 14). *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum*, etc. In quo habemus redemptionem, etc. Nam sine fide Christi nullus egressus est de inferno, quia obligatus peccatis exire januas tartari non potest. *Hieronymus in Epistola ad Galatas, libro I*: Aiunt quidam, si verum sit ex operibus legis neminem justificari, sed ex fide Jesu Christi, patriarchas et sanctos, qui ante adventum Christi fuerunt, imperfectos fuisse. Quos admonere debemus, sanctos, qui antiquitus fuerint, ex fide Christi justificatos, siquidem Abraham vidit diem Christi, et Moyses majores divitias aestimavit thesauris Ægyptiorum improprium Christi. Aspiciebat enim in remunerationem. Et Isaias vidit gloriam, ut Joannes commemorat, et Judas (5) de omnibus generaliter *commonere*, inquit, *vos volo, quoniam Jesus populum de terra Ægypti salvans secundo eos qui non crediderunt perdidit*. *Gregorius super extremam partem Ezechielis homilia V*: Et qui præibant et qui sequebantur clamabant dicentes: *Hosanna! benedictus qui venit in nomine Domini (Matth. xxi, 9)*. Quia omnes electi qui in Juda esse potuerunt sive qui nunc in Ecclesia existunt in mediatorem Dei et hominum crediderunt et credunt. *Idem Georgio presbytero Theodoro diacono*: Diacombus narrantibus agnovi quod dilectio vestra dixisset Dominum Jesum Christum ad inferos descendentem omnes, qui illic confitentur eum Deum, salvasse atque a pœnis liberasse. De qua re volo, ut vestra charitas longe aliter sentiat. Descendens quippe ad inferos solos illos per suam gratiam liberavit, qui eum venturum esse crediderunt et præcepta ejus in mundo tenuerunt. *Item*: Sed ne dilectionem vestram in mea disputatione immerer, quod de hac hæresi Philaster in libro, quem de hæresibus scripsit, dixerit, agnoscat. Cujus hæc verba sunt: *Sunt hæretici qui dicunt Dominum in infernum descendisse et omnibus post mortem etiam ibidem se nuntiasse, ut conflentes ibidem salvarentur, cum hoc sit contrarium dicenti prophetae David: In inferno autem quis confitebitur tibi? (Psal. vi, 6)*. *Beda in Actibus apostolorum* (iv, 11, 12) *de verbo Petri apostoli: Hic est lapis qui reprobatus est a vobis, et qui factus est in caput unguis: Et non est in alio aliquo salus. Si in nullo alio, sed in Christo tantum salus mundi est, ergo et patres veteris testamenti ejusdem Redemptoris incarnatione et passione salvati sunt, in qua nos salvari credimus. Etsi enim sacramenta pro temporum ratione discrepent, fides tamen una eademque concordat, quia quam nos per apostolos factam, eandem illi dispensationem Christi per prophetas didicerant esse venturam.*

(50) Cous. om. noctis.

LXXXV.

Quod incertum sit qua hora noctis (50) surrexerit Dominus, et non.

Hieronymus ad Hedibiam, lib. XII Quæstionum: Nulli notum est qua hora Dominus resurrexit. *Idem in Epistola ad Galatas*: Quarta vigilia noctis venit Dominus ad discipulos ambulans super mare. Ita et quarta vigilia noctis VIII Kalendis Januarii natus, et IV vigilia noctis VI Kalendas Aprilis resurrexit, et IV vigilia noctis venturus est ad judicium. Not in quatuor vigiliis dividitur. Una vigilia tres horæ sunt. *Beda CCCLII cap. super Matthæum*: Ultima parte noctis Dominus resurrexit.

LXXXVI.

Quod Dominus resurgens primo apparuerit Mariæ Magdalenz, et non.

Marcus evangelista (xvi, 9): Surgens autem mane, prima Sabbati, apparuit primo Mariæ Magdalenz, de qua ejecerat septem dæmonia. *Ambrosius in lib. III De virginibus*: Considerate, quia virgines præ apostolis resurrectionem Domini videre meruerunt. Nam cum in novo monumento suo posuisset Joseph Domini corpus, observabant virgines. *Item*: Vidit ergo Maria resurrectionem Domini, et prima vidit et credidit. Vidit et Maria Magdalena, quamvis adhuc ista notaretur. *Item*: Denique Maria Magdalena Dominum prohibetur tangere, quia dubitabat de resurrectionis fide. Illa ergo tangit, quæ fide tangit. *Sedulius ille egregius versificator* *cujus etiam paschale opus inter authentica papa Gelasius commemorat* (V, 315-318):

Cæperat interea post tristia Sabbata felix
Irradiare dies; culmen qui nominis alti
A Domino dominante trahit, primusque videre
Promeruit nasci mundum atque resurgere Christum.
Item (V, 323-327):

Hoc luminis ortu

Virgo parens, aliæque simul cum munere matres
Mensis aromaticæ notum venere gementes
Ad tumulum; vacuumque vident jam corpore factum,

Sed plenum virtute locum. Nam missus ab astris
Angelus attoniti (51) residebat vertice saxi.

Item [V, 358-366]:

Ecclesiam Christus pulchro sibi junxit amore,
Hoc est conspicuo radians in honore Mariæ
Et cum clarifico semper sit nomine mater,
Semper virgo manet; hujus se visibus astans,
Luce palam Dominus prius obtulit; ut bona mater
Grandia divulgans miracula, quæ fuit olim
Adventantis iter hæc sit redeuntis et index.
Mox aliis conviva potens in fragmine panis
Agnitus apparuit.

LXXXVII.

Quod illi, qui cum Christo resurrexerunt, iterum mortui sint, et non.

Joannes Chrysostomus homilia XXVIII de expositione symboli, quæ sic incipit: Super fabricam totius Ecclesiæ: Descendit ad inferna, ut ibi a miraculo non vacaret. Nam multa corpora sanctorum resurrexerunt cum Christo, quæ postea mortua

(51) Edd.: amoti.

, sicut Lazarus, sicut filia archisynagogi, et filius viduæ. Nam multa corpora sanctorum repperunt cum Christo, de quibus dixit Aposto-
Ex quibus plures manent usque adhuc, quidam n dormierunt (I Cor. xv, 6). *Augustinus super iem* (xxi, 22): *Si eum volo manere donec veniam.*
 ; ad horam multa corpora sanctorum resur-
 runt, quando passus est Christus, et post ejus
 rectionem apparuerunt multis. *Athanasius in olo fidei*: Ad cujus adventum omnes homines
 gere habent cum corporibus suis. *Hieronymus Matthæum*: Et multa corpora sanctorum, qui
 uerant, scilicet quomodo Lazarus mortuus re-
 xerit, sic et multa corpora sanctorum resur-
 runt, ut Dominum resurgentem ostenderent, et
 n cum monumenta aperta sunt, non ante sur-
 runt, quam Dominus resurgeret, ut esset prin-
 citus resurrectionis ex mortuis. *Idem in ser- de assumptione sanctæ Mariæ*: Ne forte si ve-
 vestris in manibus illud apocryphum De trans-
 jusdem Virginis, dubia pro certis recipiatis:
 ud multi Latinorum pietatis amore amplius
 ectantur, præsertim cum his nihil aliud exper-
 ossit pro certo, nisi quod hodierna die glorio-
 igravit a corpore. *Item*: Hæc idcirco dixerim,
 multi nostrorum dubitant, utrum assumpta
 simul cum corpore, an obierit (52) relicto
 re. *Item*: Utrum surrexerit nescitur, quamvis
 ulli astruere velint eam jam resuscitatam im-
 alitate vestiri. *Item*: Quid horum verius cen-
 r, ambigimus, Melius totum Deo committimus,
 nihil impossibile est, quam ut aliquid (53) te-
 definire velimus, quod non probemus, sicuti
 his quos cum Domino resurrexisse credimus.
 trum redierint in terræ pulverem, certum non
 mus. De quibus profecto nonnulli doctorum
 runt, et etiam in suis reliquerunt scripturis,
 jam in illis perfecta sit completa resurrectio.
 itur enim quod veri testes non essent, nisi et
 esset eorum resurrectio. Unde et beatus Petrus
 se legitur, cum de David loqueretur in testi-
 um: *Et sepulcrum, inquit, ejus apud nos est,*
 i non sit ausus dicere, quod ipse sive corpus
 apud nos est; hinc aiunt et ipsum resurrexisse
 cæteris sanctis, et ideo vacuum remansisse
 umentum. Quod, quia nihil Domino impossibile
 nec nos de beata Maria factum abnuimus,
 i quod propter cautelam salva fide pio magis
 erio opinari oporteat, quam inconsulto definire
 sine periculo nescitur. *Beda super Canticum*
 lib. III: *Comedi favum cum melle meo, bibi*
 i meum cum lacte meo. In corpore simul et
 a ad supernæ civitatis per illum meruerunt
 scendere. De quibus evangelista manifeste
 ur, quia moriente in cruce Domino monumenta
 a sunt, et multa corpora surrexerunt. Et post
 rectionem ejus venerunt in sanctam civitatem
) Editt.: *abierit.*
) Monac.: *aliud.*

A et apparuerunt multis. Qui enim resurgente Domino
 resurrexerunt a mortuis, etiam eo ad cælos ascen-
 dente simul ascendisse credendi sunt. Neque ulla
 ratione illorum temeritati fides accommodanda est,
 qui eos postea reversos in cinerem, ac denuo in
 monumentis, quæ quidem (54) patefacta sunt ab eis,
 quibus paulo ante vivi apparuerunt, more mortuo-
 rum putant esse reclusos. *Ambrosius in Natali*
martyrum de resurrectione: Si martyres nondum
 liberati sunt ab inferis, liberati sunt a peccatis.
 Verumtamen etiam fortasse plurimum ex eisdem
 martyribus cum Domino resurrectionem corporali-
 ter vel consequenter fuerunt consecuti. Nam si le-
 gimus prima resurrectionis festivitate se suscitante
 Domino multa corpora sanctorum vixisse, cur non,
 quotiescunque Resurrectionis festivitas celebratur,
 toties credamus resurgere ejus sanctos? Ubi enim
 votorum solemnitas magis est, magis est et dono-
 rum. Sed fortasse quis dicat, sepulcra clausa sunt,
 monumenta constricta sunt; quemadmodum pro
 dire exinde possunt? Ut taceamus, quia omnia Deo
 possibile sunt, et quia clausis tumulis possit cor-
 pus spirituale educere, ut hæc omnia præmittam,
 Joannis tamen apostoli habemus exemplum, quem
 tumulus susceptum claudere potuit, custodire non
 potuit. Nam depositum corpus perdidit, non as-
 sumpsit; hoc enim clausis tumuli foribus gratia
 resurrectionis ablatum est, ut cum staret sepultura,
 nec inveniretur sepultus, denique cum sacerdotes
 honorandi causa corpus requirerent, reserato aditu
 C tumulus non potuit reddere quem suscepit.

LXXXVIII.

Quod Christus post resurrectionem cicatrices, non vulnera dubitantibus demonstraverit, et contra.

Augustinus ad Deogratias presbyterum: Sciat sane, qui has proposuerit quæstiones, Christum post resurrectionem cicatrices, non vulnera demonstrasse dubitantibus, propter quos etiam cibum ac potum sumere voluit, non semel, sed sæpius, ne illud non corpus, sed spiritum esse arbitrarentur et sibi non solide, sed imaginaliter apparere. Tunc autem illæ falsæ cicatrices fuissent, si nulla vulnera præcessissent. (*Sedulius, lib. V, 376-385*):

D Cum foribus clausis resideret turba fidelis, Pace salutantis sese intulit, atque foratas Expandens (55) palmas, nudat latus; ast ibi Tho-
 [mas,
 Cui Didymus cognomen erat, cum fratribus una Non fuerat; dubiamque fidem sub corde gerebat, Donec rursus eo pariter residente veniret; Qui nunquam substractus erat. Tunc limine clauso, Constitit in medio; non dedignatus apertum Discipulo monstrare latus, tactuque probari Vulneris, et mentem patienter ferre labantis.

LXXXIX.

Quod creatura sit adoranda, et non.

Chrysostomus in Epistola ad Hebræos (1, 6) ser-
 mone III: *Et adorent eum.* Superius dixerat, quod

(54) Editt.: *pridem.*

(55) Monac.: *expediat.*

non per prophetas locutus est nobis, sed per Filium, quia Filius melior est angelis, quod argumentatus est ex ipso nomine. Hic autem ex alia re vult argumenta deducere, ex adoratione videlicet Christum secundum carnem jussit a cunctis angelis adorari. *Item, sermone V: Non enim quemquam angelorum apprehendit (Heb. ii, 16).* Stupore plenum est, carnem nostram sursum sedere et adorari ab angelis et archangelis et cherubim et seraphim. *Hieronymus Epistola ad Philippenses: Divinitas, quæ in Christo erat, suscepto homini donavit hoc nomen, propter quod pro hominibus passus est et mortuus, ut omnis creatura in nomine ejus precem fundat, ut omnes simul cum verbo hominem adorent assumptum. Augustinus, lib. I contra Maximinum: Quia donavit ei nomen, etc. (Philipp. ii, 9.)* Homini donavit ista, non Deo. Neque enim cum in forma Dei esset, non excelsus erat, aut non ei genua flectebant. In qua igitur forma crucifixus est, ipsa exaltata est. Ipsi donatum est nomen super omne nomen, ut cum ipsa forma Dei nominetur unigenitus Filius Dei. *Idem super Joannem CXXII: Dicunt Ariani: Quare carnem, quam creaturam non negas, cum divinitate adoras? Propterea ego adoro eam, quia divinitati unita est, ita ut Deus Filius Deus sit et homo. Denique si hominem separaveris ab eo, nunquam ei servio. Velut si quis purpuram aut diademata regale jacens inveniat, nunquam adorabit. Cum eis rex fuerit indutus, periculum incurrit, qui ea cum rege adorare contempserit; si quis ergo contempserit adorare divinitati unitam carnem, pœnam mortis æternæ patietur. Ambrosius Autpertus in Apocal., lib. III: Nisi enim ipsa humana in Dei Verbo natura ab omni creatura adoranda esset, nequaquam Psalmista diceret: Adorate scabellum pedum ejus (Psal. xcvi, 5). Recte igitur scabellum pedum ejus ipsa incarnatio Redemptoris dicitur, cui æternitas inesse probatur. Ambrosius in Epistola ad Philippenses (ii, 9): Et donavit illi nomen. Perfectum Dei Filium natum de Deo qui negat, est Arianus. Unde constat hunc natum esse perfectum. In nativitate enim sua omnia consecutus videtur. In plenitudine enim divinitatis est natus ad omnia agenda, quæ gessit, ut prius donum accepisset, quam gereret ad quæ gerenda natus est. Videtur ergo donum Patris hoc quod est esse Filium, et nomen ejus super omne nomen esse Deum. Nomen enim Dei, sed per naturam super omne nomen est. Cælestium, quæ sint hæc omnia aperit. Alia enim nulla sunt. Quibusdam tamen videtur homini datum esse nomen, et est super omne nomen, quod nulla ratione convenit, ut Dei nomen corpori sit datum, quia nec dignum est, ut Deus immutetur in carnem, neque caro effici possit quod est Deus. Si Scriptura illi donatum significat, qui se exinanivit, qui formam servi accepit, qui in similitudinem factus est hominis,*

(56) Edd.: *castissime.*(57) Monac.: *credens.*

A qui Patri obedivit, si homo Deo Patri obedire quid magnum est, quod dixit Apostolus? Sed hæc magnum dicit, quia cum æqualis esset, obedire. Et quid laudis est, si in similitudinem hominis factus est homo, ut homini similis homo factus dicitur? Sed non potest fieri. Nemo enim in similitudinem fit alicujus, nisi sit alius, antequam fiat. Per causam enim similis factus est, non per substantiam. Consideremus nunc dicta, et sic advertamus vim locutionis. Certe nomen quod est super omne nomen, Dei nomen est. Sed per naturam adoptivo Deo non flectit genu creatura, sed vero non concreaturæ. Et quomodo fieri potest ut homo sit gloria Dei Patris? Etiam si adoptivus sit Deus homo, in gloria Dei Patris non potest esse. Nam ei hoc competit, qui natus est de Deo. In gloria enim Patris esse nihil differre a Deo est, ut una gloria sit Patris et Filii per communem substantiam et virtutem. Hæc est enim unitas naturæ. Quid contrarium est, si Filius donum a Patre accepisse dicatur, cum omnia Filii a Patre sint a quo et cuncta esse creduntur? Substantiam Dei idcirco naturam dicimus, quia natus de illa Christus est. *Augustinus De moribus Ecclesiæ catholicæ: Creatura, Paulus clamat, vanitati subjecta est (Rom. viii, 20); neque potest nos a veritate separare veritati que connectere, quod subjectum est vanitati. Et hoc nobis Spiritus sanctus præstat; creatura igitur non est, quia omne quod est aut Deus aut creatura est. Deum ergo diligere debemus trinam quamdam unitatem, Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Item: Merito ergo Ecclesia catholica mater Christianorum verissima, non solum ipsum, cujus adeptio vita beatissima est, purissime atque cautissime (56) colendum prædicas, nullam nobis creaturam adorandam inducens, cui servire jubeamur, et ab illa inviolabili æternitate, cui soli homo subjiendus est, excludens (57) omne quod factum est; etiam proximi charitatem ita complecteris, ut variorum [morborum], quibus pro peccatis suis animæ ægrotant, omnis apud te medicina præpolleat.*

XC.

Quod Dominus post ascensionem (58) non sit locutus in terra, et contra.

D *Augustinus, super Joannis epistolam homilia IX: Ascensus dixit verba novissima: post illa verba non est locutus in terra. Gregorius in Evang. lib. II, homil. XXIII, de hospitali viro, qui in specie peregrini Dominum quoque Jesum suscepit, ipso proficiente et ei in sequenti nocte per visionem dicente: Cæteris diebus me in membris meis, hesternam autem die me in memetipso suscepisti. Ecce ad judicium veniens dicit: Quod uni ex inimicis meis fecistis, mihi fecistis (Matth. xxv, 40). Ecce ante judicium cum per membra sua suscipitur, susceptores suos etiam per semetipsum requirit; et tamen nos ad hospitalitatis gratiam pigri sumus. Idem, ejusdem*

(58) Monac.: *passionem.*

homilia XXXIX de Martyrio monacho qui ipsum A
 num Jesum Christum in specie leprosi sustu-
 humeros et portavit: Cumque jam monasterii
 is propinquaret, spiritualis Pater ejusdem mo-
 rii magnis clamare vocibus cœpit. *Currite,*
e, januas monasterii citius aperite, quia frater
rius venit Dominum portans. Statim vero ut
 rius ad monasterii aditum pervenit, is qui
 sus esse putabatur de collo ejus exsiliens et in
 ecie apparens, qua recognosci ab hominibus
 Redemptor humani generis, Deus et homo
 tus Jesus, ad cœlum Martyrio aspiciente rediit,
 ascendens dixit: *Martyri, tu me non erubui-*
per terram, ego te non erubescam super cœlos.
 anctus vir mox ut est monasterium ingressus,
 ter monasterii dixit: *Frater Martyri, ubi est* B
portabas? Cui ille respondit dicens: *Ego si*
n quis esset, pedes ejus tenuissem. Tunc idem
 rius narrabat quia, cum eum portasset, pon-
 ejus minime sensit. Nec mirum; quomodo
 pondus ejus sentire poterat qui portantem
 bat?

XCI.

Quod sola Maria passa sit, et contra.

sermone de assumptione sanctæ Mariæ Hiero-
s: Recte igitur beata Dei Genitrix et virgo fuit
 rtyr; hinc quoque quod vere passa sit, [te-
 r] Simeon propheta, loquens ad eam: *Et* C
inquit, animam pertransibit gladius (Luc. 11,
 Ex quo constat quod alii sancti, etsi passi
 pro Christo in carne, tamen in anima, quæ
 rtalis est, pati non potuerunt; beata vero Dei
 rix, quia in ea parte passa est, quæ impassi-
 abetur, ideo, ut ita fatear, quia spiritualiter
 ociter passa est, propterea et plus omnibus
 t in tantum, ut animam ejus totam pertrans-
 t possideret vis doloris ad testimonium eximie
 ionis. Quia beata Maria mente passa est, plus
 martyr fuit. Nimirum et ejus dilectio amplius
 quam mors, quia mortem Christi suam fecit.
stinus De civitate Dei, lib. XXII: Si conside-
 s diligentius, dolor, qui dicitur corporis, magis
 animam pertinet quam ad corpus. Animæ est D
 e, non corporis, etiam quando ei dolendi causa
 t a corpore, cum in eo loco dolet, ubi læditur
 is. *Idem super Genesin:* Sentire non est cor-
 , sed animæ per corpus, licet acute disseatur
 dum diversitatem corporeorum elementorum
 s esse corpori distributos, anima tamen, cui
 ndi vis inest, cum corporea non sit, per sub-
 corpus agitatur vigorem sentiendi. Inchoat ita-
 notum in omnibus sensibus a subtilitate ignis.
 : Neque enim corpus sentit, sed anima per
 is, quo velut nuntio utitur ad formandum
 netipsa quod extrinsecus nuntiatur.

) Cous. : vel.

XCII.

Quod ante Pentecosten, vel in ipsa, de omnibus sint
edocti apostoli, et contra.

Dominus ad apostolos secundum Joannem (xv,
 15): Vos autem dixi amicos, quia quæcunque au-
 divi a Patre meo nota feci vobis. *Item* (xvi, 12):
 Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis
 portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veri-
 tatis, docebit vos omnem veritatem. *Paulus in Epi-*
stola ad Galatas (ii, 14): Cum autem Cephass venis-
 set Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat.

XCIII.

Quod Petrus et (59) Paulus et cæteri apostoli sint
æquales, et non.

Ambrosius super Lucam lib. I: Gemina virtus
 est in homine perfecto, ut et intentio sit et actio:
Item: Ubi dicit Petrus: *Animam meam pro te ponam*
(Joan. xiii, 37), erat intentio passionis, sed nondum
 actio. *Item:* Cum multa apostolica virtute peregrisset,
 postea tulit crucem atque actionem subiit passionis,
 sed fuit in Petro, Andrea, Joanne, cæteris apo-
 stolis et intentionis et actionis æqualitas. *Ex ser-*
mone quodam in passione apostolorum Petri et
Pauli, sic incipit: Cum omnes beati apostoli parem
 gratiam apud Deum sanctitatis oblineant, nescio
 quo tamen pacto Petrus et Paulus videntur præ
 cæteris peculiari quadam in Salvatore fidei virtute
 præcellere, quod quidem ex ipsius Domini judicio
 possumus approbare. Nam Petro sicut bono dispen-
 satorum claves regni cœlorum dedit, Paulo tanquam
 idoneo doctore magisterium ecclesiasticæ institutio-
 nis. *Item:* Clavem quodammodo a Christo scienti-
 æ et Paulus accepit. Ambo igitur claves percepe-
 runt a Domino, ille scientiæ, iste potentiæ. Sic
 enim scientiæ thesauri, sicut scriptum est: *In quo*
sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi
(Coloss. ii, 3). Ergo beati Petrus et Paulus eminent
 inter universos apostolos et peculiari quadam præ-
 rogativa præcellunt, unde inter ipsos quis cui præ-
 ponatur incertum est. Puto enim illos æquales esse
 meritis. *Ex sermone Leonis papæ in festivitate Petri*
et Pauli: De quorum meritis atque virtutibus,
 quæ omnem superant loquendi facultatem, nihil di-
 versum, nihil debemus sentire discretum, quia il-
 los et electio pares, et labor similes, et fecit æquales
 finis. *Paulus in Epistola prima ad Corinthios* (xv,
 8): Novissime autem omnium tanquam abortivo vi-
 sus est et mihi. Ego sum minimus apostolorum,
 quia non sum dignus vocari apostolus, quoniam
 persecutus sum Ecclesiam Dei. Gratia autem Dei
 sum id quod sum, et gratia ejus in me vacua non
 fuit, sed abundantius illis laboravi, non ego au-
 tem, sed gratia Dei mecum. *Gregorius super Eze-*
chielem homilia XVIII: Certe Paulus, cum Petrus
 apostolus servare adhuc consuetudinem legis cir-

cuncisione vellet, ei in faciem restitit, et hoc ejus studium discipulis loquens non solum culpam, sed quod est majus, hypocrisim, id est simulationem nominat, dicens: *Et simulatione ejus consenserant cæteri Judæi* (Gal. II, 13). Idem vero apostolorum primus, cum a quibusdam detrahi de Pauli scriptis agnosceret, dicit (II Petr. III, 15): *Sicut charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, loquens in eis de his in quibus sunt quædam difficilia intellectu, quæ indocti depravant ad suam ipsorum perditionem.* Ecce Paulus in Epistolis suis scribit Petrum reprehensibilem; ecce Petrus in suis asserit Paulum in his quæ scripserat admirandum. Certe nisi legisset Petrus Pauli Epistolas, non laudasset. Si autem legit, quia illic ipse reprehensibilis diceretur, invenit. Reprehensus est, atque ei hoc ipsum placuit, quia in his non placuerat, quæ aliter quam debuerat sensit. Sequæ etiam minori fratri ad consensum dedit, atque in eadem re factus est se minor, ut etiam in hoc præiret; quatenus qui primus erat in apostolatus culmine, esset primus et in humilitate. *Item*: Ecce a minore suo reprehenditur, et reprehendi non dedignatur. Non ad memoriam revocat, quid primus in apostolatum vocatus sit, quod claves regni cælestis acceperit, quæcunque peccata in terra solveret, essent soluta et in cælo, etc. *Hieronymus ad Paulinum presbyterum*: Paulus apostolus vas electionis de persecutore mutatus, novissimus in ordine, et primus in meritis est, quia, extremus licet, plus omnibus laborat. *Hieronymus ad Damasum*: Dominus atque Salvator omnia non est in omnibus, sed pars in singulis, verbi gratia in Salomone sapientia, in Petro fides, in Joanne virginitas, in cæteris cætera. Cum autem finis advenerit, tunc omnia in omnibus erit, ut singuli sanctorum omnes virtutes habeant, et sit totus Christus in cunctis. *Ambrosius super Lucam* (IX, 27): *Sunt aliqui hi stantes qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei.* Non de omnibus (60), sed de pluribus dicit. Neque enim Petrus est mortuus, cui inferi porta prævalere non potuit, nec Jacobus et Joannes mortui, filii tonitruum, quibus in visum (61) gloriæ cælestis assumptis non prævalent terrena, sed subjacent. *Item*: Ergo ut scias quia Petrus et Jacobus et Joannes mortem non gustaverint, gloriam resurrectionis videre meruerunt. Solos enim tres istos post hæc verba in diebus octo assumpsit et duxit in montem. *Item*: Tres autem soli et tres electi ducuntur in montem. Petrus ascendit, qui claves regni cælorum accepit; Joannes, cui committitur mater; Jacobus, qui primus solium sacerdotale conscendit. *Augustinus super Epistolam ad Galatas*; Petrus et Jacobus et Joannes honoratiores in apostolis erant, quia ipsis tribus se in monte Dominus ostendit. *Symbolum Ephesini concilii*: Denique Petrus et Joannes æquales sunt ad alterutrum digni-

(60) Editt. uno.

(61) Editt. in usum.

tatis, propter quod apostoli esse monstrantur a sancti discipuli.

XCIV.

Quod Petrus instinctu diaboli Domino persuaserit vitare mortem, et contra.

Hilarius super Matthæum: Nam cum prædicare cœpisset, oportere se Hierosolymam ire, pati deinde plura a senioribus plebis, et a senioribus et principibus sacerdotum, occidi etiam et post tertiam diem resurgere, apprehendit eum Petrus et ait: *Absit a te, Domine! non erit istud* (Matth. XVI, 22). At ipse conversus Petro dixit: *Vade retro post me, Satana, scandalum es mihi.* (ibid.). Igitur post prædicationem passionis accipiens diabolus facultatem (usque ad tempus enim ab eo secesserat, quia incredibile satis apostolis videretur, eum in quo Deus erat esse passibilem), sumens hanc humanæ infidelitatis occasionem, opinionis istius Petrus insinuavit affectum. Denique ita passionem detestatus est, ut dixerit *absit*, quo verbo rerum detestandarum execratio continetur. Sed sciens Dominus diabolicæ artis instinctum Petro ait: *Vade retro post me, id est ut exemplo passionis se sequatur.* In eum vero, per quem opinio hæc suggerebatur, conversus adjecit: *Satana, scandalum es mihi.* Non enim convenit existimare, Petro Satanæ nomen et offensivum scandali deputari post illa indultæ et beatitudinis et potestatis tanta præconia. Sed quia infidelitas omnis diaboli opus est, Petri responsione Dominus offensus cum opprobrio nominis infidelitatis istius est detestatus auctorem. *Hieronymus super Matthæum* (IV, 9). *Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraveris me. Tunc dixit ei Jesus: Vade retro, Satana; Petro dicitur: Vade retro me, Satanas, id est sequere me, qui contrarius es voluntati meæ; hic vero addit, vade retro, Satanas, et non dicitur retro me, ut subaudiatur, vade in ignem æternum.*

XCV.

Quod solus Christus fundamentum sit Ecclesiæ, et contra.

Paulus in prima Epistola ad Corinthios: Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est, quod est Christus Jesus. *Augustinus Retractionum contra epistolam Donatiani* (62): Dixi de apostolo Petro quod in illo tanquam in petra fundata sit Ecclesia; qui sensus etiam cantatur in versibus beati Ambrosii, ubi de gallo gallinaceo ait; hoc, ipsa petra Ecclesiæ canente, culpam diluit; sed scio me postea sic exposuisse quod dictum: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam* (Matth. XVI, 18), ut super hunc intelligeretur, quem confessus est Petrus dicens: *Tu es Christus, Filius Dei vivi*; ac si Petrus, ab hac petra appellatus, personam Ecclesiæ figuraret, cum super hanc petram ædificaretur. Non enim dictum est illi: Tu es petra, sed tu es Petrus; petra autem

(62) Cous. Donatiani.

ristus. *Cyprianus in epistola De disciplina et virginum* : Petrus etiam, cui oves suas Dopascendas tuendasque commendat, super osuit et fundavit Ecclesiam, etc. *Idem ad m, de recitando hæreticorum baptismo* : Ma- est autem, ubi et per quos remissio pec- dari possit. Nam primum Petro Dominus, uem ædificavit Ecclesiam, dedit ut id solve- erris quod ille solvisset. *Idem de eodem ad* : Petrus, quem Dominus primum elegit et uem ædificavit Ecclesiam suam. *Oriyenes ithæum* : Quæcunque ligaveris super terram. i autem qui episcopatus vindicant locum, hoc textu quemadmodum Petrus, et claves colorum a Christo acceptas docent : qui ab i fuerint in cælo esse ligatos, et qui ab eis B rerint, id est remissionem acceperint, esse lo solutos : dicendum est, cum benedicunt, i habeant illa propter quæ dictum est illi *Tu es Petrus*, et si tales sint ut super eos r Ecclesia Christi. *Ecclesiastica historia*, de his quæ in expositione primi psalmi dicit : Petrus vero, super quem fundatur Eccle- as tantum Epistolas scribit. *Ambrosius in on*, de operibus quintæ diei, cum de gallo ur : Hoc postremo, canente ipsa petra Ec- culpam suam diluit, quam, priusquam gal- taret, negando contraxerat. *Hieronymus in m primam ad Corinthios* : Si quis enim su- cat, super fidem ædificat quilibet doctor. C lic magistros et doctores significat super entum, quod est Christus, homines recte in- vel prave; in quibus magistrorum doctrina iudicii in igne revelabitur, ubi consumptis ibus probati manebunt. Doctores autem, is qui probati fuerint, mercedem retributio- ipient; in illis vero quos ignis exusserit, afficientur, quia in vacuum laboraverunt. *per Jeremiam* (xvi, 16) *in lib. III* : *Et vena- eos de omni monte et de cavernis petrarum.* um Christus petra, sed et Petro apostolo ut vocaretur petra. *Idem ad Marcellam, de tra et Montani hæretici dogmate* : Si igitur is Petrus, super quem Dominus fundavit m, etc. *Idem in psalmum LXXXVI* : *Funda- D jus in montibus sanctis.* Fundamenta ejus i sive certe Ecclesiæ. Qui sunt autem fun- a Dei, nisi Pater et Filius et Spiritus san- loquitur Paulus (I Cor. iii, 105) : *Quasi sa- rchitectus fundamentum posui*, hoc est fidem is. Et in alio loco : *Expectabant enim civi- bentem fundamenta, cujus artifex et conditor* Hebr. xi, 10). Quos nos possumus dicere ? apostolos; in illis erant fundamenta, ubi i posita est fides Ecclesiæ. *Diligit Dominus Sion* (Psal. LXXXVI, 2). Legamus Apocaly- Isaiam, ubi ædificatur civitas Hierosolyma,

et xii portæ ipsius dicuntur; manifestum est quod de apostolis scripsit; aliter mihi videntur portæ Sion esse virtutes (Hieron. opp. II, 317). *Idem super Matthæum* : *Et super hanc petram ædificabo Eccle- siam meam.* Sicut ipse lumen apostolis donavit, ut lumen mundi appellarentur, cæteraque ex Deo sor- titi vocabula sunt, ita et Simoni, qui credebat in petram Christum, petræ largitus est nomen; ac, secundum metaphoram petræ, recte dicitur ei : *Ædificabo Ecclesiam meam super te. Item* : *Absit a te, Domine! non erit tibi hoc* (Matth. xvi, 22). Con- sideret, qui hoc quærit, petram illam, benedictio- nem ac potestatem et ædificationem super eum Ec- clesiæ in futuro promissam, non in præsentem datam. *Ædificabo*, inquit, *super te Ecclesiam meam, et por- tæ inferni*, etc. Quæ si statim dedisset ei, nunquam in eo pravæ confessionis error invenisset locum. *Leo universis provinciæ episcopis* : Dominus Jesus instituit ut veritas, quæ antea legis et prophetarum præconio continebatur, per apostolicam tubam in salutem universitatis exiret, sicut scriptum est : *In omnem terram] exivit sonus eorum* (Psal. xviii). Sed hujus muneris sacramentum ita ad omnium apo- stolorum officium pertinere voluit, ut in beatissimo Petro principaliter collocaret, ut ab ipso quasi quo- dam capite dona sua velut in omne corpus diffunde- ret, ut exsortem se mysterii (63-69) intelligeret esse divini, qui ausus fuisset a Petri soliditate recedere. Hunc enim in consortium individue unitatis as- sumptum, id quod ipse erat voluit nominare di- cendo : *Tu es Petrus*, etc., ut æterni templi ædifi- catio mirabili munere gratiæ in Petri soliditate consisteret. *Sermo primus Maximi episcopi in festi- vitate apostolorum Petri et Pauli* : Hic est Petrus, cui Christus Dominus communionem sui nominis libenter indulgit. Ut enim, sicut apostolus Paulus edocuit, petra erat Christus, ita per Christum Pe- trus factus est petra, dicente Domino : *Tu es Pe- trus*, etc. Nam sicut in deserto Dominico sitienti populo aqua fluxit e petra, ita universo mundo per- fidie ariditate lassanti (70) de ore Petri fons saluti- feræ confessionis emersit.

XCVI.

Quod Petrus non negaverit Christum, et contra.

Ambrosius super Lucam lib. X, cap. XXII : Con- sideremus quo in statu Petrus negat. *Frigus*, inquit, *erat* (Joan. xviii, 18). Si tempus consideremus, frigus esse non poterat. Sed frigus erat ubi Jesus non agnoscebatur, ubi non erat, qui lucem videret, et ubi negebatur ignis consumens. Frigus erat mentis, non corporis. *Item* : Petrus itaque prodenti ancillæ, quod ex illis esset, qui cum Jesu Galilæo erant, prima voce Matthæus posuit respondisse : *Nescio quid dicas.* Hoc etiam Marcus, qui secutus est Pe- trum, et ex ipso potuit verius cognoscere. Prima igitur vox negantis est Petri, qua tamen non negare Dominum, sed a prodicione separasse se mulieris

) Cous. : *beneficii pro se mysterii.*

(70) Cous. : *lacerato.*

videtur. Quid tamen negaverit considera, ex illis utique se esse qui cum Jesu Galilæo erant vel, ut Marcus posuit, cum Jesu Nazareno. Nunquid negavit cum Dei fuisse sese Filio? Hoc est dicere: Nescio Galilæum; nescio Nazarenum, quem Dei Filium novit. Habeant homines locorum vocabula, Dei Filium patria non potest nuncupare, cujus majestatem nullus locus includit. Et ut scias hoc verum esse, etiam exemplo probatur. Nam alibi, cum interrogaret Dominus discipulos: *Quem me dicunt homines esse filium hominis?* alii Eliam, alii Jeremiam dixerunt, aut de prophetis unum. Petrus autem ait: Tu es Christus, Filius Dei vivi. Nunquid et ibi negavit, quod Christum non filium hominis, sed Dei Filium maluit confiteri? Certe quid hic putamus ambiguum, quod etiam Christus probavit? Aliud accipe. Interrogatus enim Petrus, tu ex illis es, qui cum Jesu Galilæo erant? Verbum æternitatis hic refugit; non enim erant, qui esse cœperant, hoc est dicere, ille solus erat, qui in principio erat. Denique ait: *Non sum ego*. Illius enim est esse, qui semper est. Unde et Moyses (*Exod. III, 14*) ait: *Qui est, misit me*. Rursum cum urgeretur quod ex illis esset, secundum Marcum negavit. Negavit ex illis se esse, qui cum Galilæo erant, non negavit cum Dei Filio. Denique secundum Matthæum proditus, quod cum Jesu Nazareno fuisset, ait: *Nescio hominem*. Hoc eidem et in tertia voce uterque de quibus proposuimus evangelista, cum juramento respondisse posuerunt, quia nesciret hominem. Et bene negavit hominem, quem sciebat Deum. Denique ubi iurandum est, cauta responsio est. Nam et si negavit Petrus, non tamen pejeravit, quia nec Dominus pejeraturum esse eum commemoraverat. Et si in Petro dubium est, quam periculosum est iurandum? Joannes autem sic posuit, quoniam interrogatus ab ancilla Petrus, utrum ex discipulis esset hominis illius, prima voce respondit: *Non sum*. Non enim erat hominis apostolus, qui erat Christi. Denique et Paulus hominis apostolum se esse negavit, dicens: *Paulus apostolus ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum Christum et Deum Patrem (Gal. I, 1)*. Sed ne videretur ambiguum aliquod incarnationis afferre, subiecit: *qui suscitavit eum a mortuis*, ut et hominem credas, cum Deum ante credideris. Quod alibi quoque eodem tenore custodit, ubi ait: *Unus enim Deus, unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus (I Tim. II, 2)*. Prius enim mediatorem Dei quam hominum nuncupavit. Non enim satis est utrumque credere, nisi fidei ordo servetur. Concordat igitur ubique responsio. Nam qui dixit, nescio hominem, æquum erat ut interrogatus utrum esset ex discipulis hominis, diceret: *Non sum*. Itaque non Christi negavit se discipulum, sed hominis negavit esse discipulum. Itaque et Petrus et Paulus hominem negaverunt quem Dei Filium fatebantur.

A Quod sensit Petrus, Paulus expressit, huic et ille profecit. Error Petri doctrina apostolorum est; et titubatio Petri omnium petra est. Denique super undas titubat, sed dextram porrigit Christus. In monte cadit, sed levatur a Christo. Titubavit quidem Petrus in mari, sed ambulavit. Firmior titubatio Petri, quam nostra est firmitas. Ibi cadit, quo nullus ascendit; ibi nutat, quo nullus ambulat. Et tamen inter undas licet titubat, non labitur; nutat, non cadit; fluitat, non præcipitatur. Etsi cecidit, in monte tamen cecidit; sed felicius ille cecidit, quam alii steterunt felicius cecidit, quem Christus levavit. Iterum autem interrogatum quod (71) ex discipulis ejus esset Joannes scripsit negasse. Et bene negavit, quia ex ejus dicebatur esse discipulis, quem hominem in superioribus sunt locuti. Nam et tertio quod cum illo visus esset negavit, et hoc de superioribus derivatur. Cum illo, quem hominem nuncupatis, non fui, sed a Dei Filio non recessi. Lucas quoque scripsit Petrum interrogatum: utrum ex illis esset, respondisse prima voce: *Non novi illum*, et bene dixit. Temerarium quippe erat, ut diceret, quia noverat cum quem mens humana non potest comprehendere. *Nemo enim novit Filium, nisi Pater (Matth. XI, 27)*. Rursum secunda voce secundum Lucam idem Petrus ait: *Non sum ego*. Maluit videlicet se negare quam Christum; aut quia videbatur negare Christi societatem, utique se negavit. Certe cum de homine negat, in filium peccavit hominis, ut remitteretur ei: non in Spiritum sanctum. Tertio quoque interrogatus ait: *Nescio quid dicas*, hoc est sacrilegia vestra nescio. Sed nos excusamus; ipse non excusavit. Non enim satis est involuta responsio contentis Jesum, sed aperta confessio. Quid enim prodest verba involvere, si videri vis denegasse? Et ideo Petrus non de industria sic respondisse inducitur, quia postea recordatus est et flevit. Maluit enim ipse suum peccatum accusare, ut justificaretur fatendo quam gravaretur negando. *Justus enim in principio accusator est sui (Prov. XVIII, 17)*, et ideo flevit. Quare flevit? Quia culpa obrepsit ei. Ego soleo flere, si culpa mihi desit, hoc est si non me vindicem, si non obtineam quod improbe cupio. Petrus doluit et flevit, quia erravit ut homo. *Idem in Hexaemeron de die V: Non cantabit gallus, priusquam ter me negabis*. Bene fortis in die Petrus, in nocte turbatur, et ante galli cantum labitur, et labitur tertio, ut scias non inconsulta effusione sermonis esse prolapsum, sed mentis quoque mutatione prolapsum. *Matthæus (xxvi, 33)*: Respondens Petrus ait: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Jesus: Amen dico tibi antequam gallus cantet, ter me negabis. *Item*: Petrus vero sedebat foris in atrio. Et accessit una ancilla ad eum dicens: Et tu cum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus: Nescio quid dicis.

(71) Editt. : num.

Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla A et ait his qui erant ibi : Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento, quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant et dixerunt Petro : Vere et tu ex illis es, nam et loquela manifestum te facit. Tunc cœpit detestari et jurare, quia non novisset hominem. *Marcus* (xiv, 29) : Petrus autem ait illi : Et si omnes scandalizati fuerint in te, sed non ego. Et ait illi Jesus : Amen dico tibi, quia tu hodie in hac nocte, priusquam gallus bis vocem dederit, ter me es negaturus. *Lucas* (xxii, 31) : Ait autem Dominus Simoni : Simon, ecce Satanas expetivit te, ut cribraret sicut triticum. Ego autem rogavi pro te, ut non deficiat fides tua, et tu aliquando conversus B confirma fratres tuos. Qui dixit ei : Domine, tecum paratus sum et in carcerem et in mortem ire. Et ille dixit : Dico tibi, Petre, non cantabit hodie gallus, donec ter abneges me nosse. *Joannes* (xiii, 38) : Dicit ei Petrus : Quare non possum te modo sequi? Animam meam pro te ponam. Respondit Jesus : Animam tuam pones pro me? Amen, amen dico tibi : non cantabit gallus, donec me ter neges. *Augustinus super Joannem tractatu LXVI* : Negavit ille et dixit, non sum. An apostolus Petrus, sicut eum quidem favore perverso excusare nituntur, Christum non negavit, quia interrogatus ab ancilla hominem se nescire respondit, quasi vero qui hominem Christum negat, non Christum innegat. Qui ergo ita confitetur Christum Deum, ut hominem C neget, non pro illo mortuus est Christus, quia secundum hominem mortuus est Christus. Qui negat hominem Christum, non justificatur, quia sicut per inobedientiam unius hominis, etc. (*Rom.* v, 19). Qui negat hominem Christum, non resurget in resurrectionem vitæ, quia et per hominem resurrectionis mortuorum. *Item* : Petrus si negato Christo hinc iret, quid aliud quam periret? *Beda super Lucam* (xxii, 56) : At ille negavit eum dicens : Mulier, non novi illum. Quidam, pio erga apostolum Petrum affectu, locum hunc ita interpretantur, quasi benedixerit se illum non nosse, quem mens humana nescit comprehendere, quia nemo novit Filium nisi Pater. Iterum quoque inquisitus dixerit : o homo, non sum, malens se negare quam D Christum. Sed tertio interrogatus cum ait : homo, nescio quid dicis, significaverit, se sacrilegia eorum nescire, hoc est reprobando et execrando damnare. Sed hæc quam frivola sit expositio, et Dominus, qui se ter negandum a Petro dixerat, et ipse Petrus insinuat, qui se non de industria, sed de subreptione locutum subsequentibus [lacrymis] manifestat.

XCVII

Quod Petrus et Paulus eodem prorsus die, non revoluto anni tempore, passi sint, et contra.

Ex ecclesiastica historia lib. II, cap. XXV, ex

dictis Dionysii Corinthiorum episcopi de Petro et Paulo : Ambo etenim simul adventantes et in Corinthia Ecclesia docuerunt, et per omnem Italiam atque in hac urbe simul docentes etiam martyrio pariter uno eodemque tempore coronati sunt. *Anacletus omnibus episcopis et sacerdotibus in ea* : Benedictus Deus! Paulus, vas electionis, uno die unoque tempore gloriosa morte cum Petro sub principe Nerone agonizans coronatus est. *Hieronymus De illustribus viris, cap. I* : Simeon Petrus, filius Joannis, provinciæ Galilææ, vico Bethsaida, frater Andreæ apostoli, et princeps aliorum, post episcopatum Antiochenensis Ecclesiæ et prædicationem dispersionis eorum qui de circumcisione crediderant, in Ponto, Galatia, Cappadocia, Asia et Bithynia, secundo Claudii anno, ad expugnandum Simeonem Magum Romam pergit, ibique XXV annis cathedram sacerdotalem tenuit usque ad ultimum annum Neronis, id est XIV, a quo et affixus est cruci, martyrio coronatus est, capite ad terram verso et in sublime pedibus elevatis, asserens se indignum, quod sic crucifigeretur sicut et Dominus suus. *Item cap. V de Paulo* : Et hic quoque XIV. Neronis anno eodem die quo Petrus Romæ pro Christo capite truncatus sepultusque est in via Ostiensi, anno post passionem Domini XXXVII. *Gregorius Turonensis lib. I miraculorum, cap. XXVIII* : Paulus apostolus post revoluto anni circulum ipsa die qua Petrus apostolus passus occubuit. *Martyrologium, commemoratio sancti Pauli apostoli* : Quem cum beato Petro cruce appenso cœlum gladio necatum excepit, una non tamen die quidem, sed evoluto anni tempore, ut vir disertus Arator (72) scribit.

XCVIII.

Quod Paulus, ante conversionem quoque, tam Paulus quam Saulus vocatus sit, et contra.

Rufinus secundum Origenem in Epistola Pauli ad Romanos : Quibusdam visum est quod a Paulo proconsule, quem apud Cyprum fidei Christi subjecerat, vocabulum apostolus sibi sumpserit, sicut reges solent [devictis], verbi gratia sicut a Parthis Parthici et Gothis Gothici nominari. Quod ne nos quidem usquequaque evacuandum putamus. Tamen quia nulla talis in Scripturis divinis consuetudo deprehenditur, magis ex his quæ in exemplo sunt absolutionem quærimus. Invenimus igitur in Scripturis aliquantos binis, alios etiam ternis usos esse nominibus. Secundum ergo hanc consuetudinem videtur nobis Paulus duplici usus vocabulo, et donec quidem genti propriæ ministrabat, Saulus esse vocitatus, quod et magis appellationi patriæ vernaculum videbatur, Paulum autem appellatum esse, cum gentibus præcepta conscripsit. Nam et hoc ipsum quod Scriptura dicit, *Saulus qui et Paulus* (*Act. xiii, 9*), evidenter Pauli nomen veteris appellationis fuisse designat. *Hieronymus ad*

(72) Arator, poeta Christianus, qui historiæ apostolicæ libros duos sæculo sexto conscripsit.

Paulam et Eustochium in expositione Epistolæ Pauli ad Philemonem : Neque vero putandum est Saulum ante dictum esse, et non Saul, quia et de tribu Benjamin erat, in qua hoc nomen familiariter habebatur, si quidem et ille Saul rex, persecutor David, de tribu Benjamin fuit. Quod autem Saulus a nobis dicitur, non mirum est Hebræa nomina ad similitudinem Græcorum et Romanorum casum declinari, ut sicut pro Joseph Josephus et pro Jacob Jacobus, ita et pro Saul quoque Saulus in nostra lingua dicatur. *Item de Paulo et Barnaba* : Qui cum Paphum pervenisset, invenerunt quemdam magum cum proconsule Sergio Paulo, qui, accersitis Barnaba et Paulo, desiderabat Dei ab eis audire sermonem. Resistente itaque Mago et a fide Sergium separante, Saulus, ait Scriptura, qui et Paulus, repletus Spiritu sancto, intuens in eum dixit : O fili diaboli, non desistis subvertere vias Domini. Ecce manus Domini super te, et eris cæcus usque ad tempus. Confestimque cecidit super eum caligo, et circueiens quærebat qui ei manum daret. Tunc proconsul credidit. Et cum a Papho navigassent, Paulus et qui cum illo erant venerunt Pergem Pamphylæ (Act. xiii, 9-13). Attende diligenter, quando primum Pauli nomen acceperit. Ut enim Scipio, subjecta Africa, Africani sibi nomen imposuit, ita et Paulus ad prædicationem gentium admissus a primo Ecclesiæ spolio proconsule Sergio Paulo victoriæ suæ trophea retulit erexitque vexillum, ut Paulus diceretur e Saulo. Si autem et interpretatio nominis quæritur, Paulus in Hebræo mirabilem sonat. Revera mirum ut post Saul, quod interpretatur repelitus (73), eo quod ad vexandam ecclesiam fuisset a diabolo postulatus, de persecutore vas fieret electionis. *Idem super Epistolas Pauli* : Sicut in aliorum sanctorum, id est Abrahæ, Petri et cæterorum profectu et incremento mutata sunt nomina, ut essent etiam ipso nomine novi, ita et Paulus in gratia proficiens nomen ipsum mutavit. *Augustinus, Confessionum lib. VIII* : Ipse minimus apostolorum, cum Paulus proconsul per ejus militiam sub jugum Christi tui esset missus, ipse quoque ex Saulo Paulus vocari amavit ob tam magnum insignem victoriæ. *Idem De spiritu et littera* : Paulus cum Saulus prius vocaretur non ob aliud, quantum mihi videtur, hoc nomen elegit, nisi ut se ostenderet parvum tanquam minimum apostolorum contra superbos et de suis operibus præsumentes pro commendanda Dei gratia. *Idem in psalmo LXXI* : Primo Saulus, deinde Paulus, et primo superbus, postea humilis. Saul rex superbus fuit. Ex Saulo factus est Paulus, ex superbo modicus; Paulus enim modicus est. Audi, quomodo fuerit Saulus et quomodo sit Paulus : Qui fui, inquit, persecutor et blasphemus et injuriosus (I Tim. 1, 13). Audisti Saulum, audi et Paulum : Ego enim sum, inquit minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari

(73) Edd. : expetitus.

A apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei; sed gratia Dei sum id quod sum (I Cor. xv, 9); minimus in se, grandis in Christo.

XCIX.

Quod Jacobus justus, frater Domini, filius fuerit Joseph, sponsi Mariæ, et contra.

Ambrosius in Epistola ad Galatas : Nisi Jacobum fratrem Domini; Jacobus iste constitutus erat ab apostolis episcopus Hierosolymæ; fuit autem filius Joseph, qui nuncupatus est pater Domini, unde et frater Domini appellatus est. *Ecclesiastica historia, lib. II, cap. I* : Jacobus in quem dicebatur frater Domini pro eo quod esset filius Joseph, qui Christi quasi pater habebatur, quoniam desponsata fuerat ei Virgo Maria. *Gregorius Turonensis, Historiarum lib. I, cap. XXII* : Fertur Jacobus apostolus, cum Dominum jam mortuum vidisset in cruce, detestasse ac jurasse nunquam se comesturum panem, nisi Dominum cerneret resurgentem. Tertia demum die rediens Dominus spoliato tartaro cum triumpho Jacobo se ostendens ait : Surge, Jacobe, comede, quia jam a mortuis resurrexi. Hic est Jacobus justus, quem fratrem Domini nuncupant pro eo quod Joseph fuerit filius ex alia uxore progenitus. *Hieronymus De illustribus viris, cap. II* Jacobus, qui appellatur frater Domini, cognomento justus, ut nonnulli existimant, filius Joseph ex alia uxore, ut autem mihi videtur, Mariæ, sororis matris Domini, cujus Joannes in libro suo meminuit, filius, post passionem Domini statim ab apostolis Hierosolymorum episcopus ordinatus. *Idem adversus Helvidium* : Possumus hac existimationis possibilitate contendere, plures quoque uxores habuisse Joseph, et de his uxoribus esse fratres Domini, quod plerique non tam pia, quam audaci temeritate confingunt. Tu dicis Mariam virginem non mansisse; ego mihi plus vindico, etiam ipsum Joseph virginem fuisse per Mariam, ut ex virginali conjugio virgo filius nasceretur. Si enim in virum sanctum fornicatio non cadit, et aliam uxorem eum non habuisse scribitur, Mariæ autem, quam maritus putatus (74) est habuisse, custos fuit potius : relinquatur, eum virginem mansisse cum Maria, qui pater Domini meruit appellari. *Idem CXXX, cap. III* (Comment. in Matth. xiii). Quidam sequentes deliramenta apocryphorum suspicantur, fratres Domini foris stantes esse filios de quadam muliercula. Sed consobrinos salvatoris fratres ejus hic intelligere debemus, scilicet liberos materteræ ejus, id est matris Jacobi junioris et Judæ et Joseph. *Idem in Epistola ad Galatas* : Jacobus frater Domini dicitur, quoniam de Maria Cleophæ, sorore matris Domini, natus esse monstratur.

C.

Quod Jacobus justus, frater Domini, primus fuerit episcopus Hierosolymæ, et contra.

Ecclesiastica historia lib. II, cap. I : Duos autem

(74) Monac. : optatus.

Jacobus constat, unum, qui de pinna templi A is, fullonis (75) vecte percussus est et mortis. Alius autem est ille, qui ab Herode cæsus est. Hunc, inquam, Jacobum, qui justus ninatus est ab antiquis virtutum merito et s vitæ privilegio, primum historiæ tradunt isse Ecclesiæ, quæ Hierosolymis est, sedem lemens in VI Disputationum libro asserit di- Petrus et Jacobus et Joannes post assum- n Salvatoris, quamvis ab ipso fuerint omni- ne prælati, tamen non sibi vindicant prin- gloriam, sed Jacobum, qui dicebatur justus, orum episcopum statuunt. *Ex præfatione concilii*: Nam et Hierosolymitanus episco- omnibus habetur honorabilis, maxime quo- B illic primus beatissimus Jacobus, qui dice- justus, qui etiam secundum carnem frater nuncupatus est, a Petro, Jacobo et Joanne is est ordinatus episcopus, *Hieronymus De bus viris, cap. II*: Jacobus, qui appellatur Domini, cognomento justus, post passionem staltm ab apostolis Hierosolymorum epi- ordinatur. *Ambrosius in Epistola ad Gala- 19*: Nisi Jacobum fratrem Domini. Jacobus nstitutus erat ab apostolis episcopus Hiero- . *Idem super Lucam (ix, 27)*: Sunt aliqui C tes, qui non gustabunt mortem, donec vi- egnum Dei. Neque enim Petrus mortuus est obus et Joannes, filii tonitru, quibus in vi- rriæ cælestis assumptis non prævalent tered subjacent. Solos enim tres istos duxit in . *Item*: Tres autem soli et tres electi Do- Ad montem Petrus ascendit (76), qui cla- ni accepit, Joannes, cui committitur ma- cobus, qui primus solium sacerdotale con-

CI.

icobus justus, frater Domini, primam de VII epistolis canonicis scripserit, et contra.

siastica historia lib. II, cap. XXI: De Jasto, cujus illa habetur epistola, quæ prima r inter eas quæ Catholicæ appellantur. *mus De illustribus viris cap. II, de Jacobo Unam tantum scripsit Epistolam, quæ de onicis (77) est Isidorus De vita et obitu D im Patrum*: Jacobus, filius Zebedæi, frater , quartus in ordine, duodecim tribus quæ dispersione gentium scripsit, atque Hispa- ccidentalium locorum gentibus evangelium vit, et in occasu mundi lucem prædi- infulsit (78). Hic ab Herode tetrarchæ cæsus occubuit. Sepultus in techa mar- 79).

CII.

hilippus diaconus, qui habuit quatuor filias

monac. : sollicitus.
Editt. : tres electi ducuntur in montem. Pe-
endit, etc.
Editt. : Catholicis.

Virgines prophetissas (80), et Philipus apostolus iidem non fuerint, et contra.

Actus apostolorum (xvi, 2) de ipsis apostolis eli- gentibus septem diaconos : Convocantes autem duo- decim multitudinem discipulorum dixerunt : Non est æquum nos derelinquere verbum Dei et mini- strare mensis. Considerate ergo, fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto et sapientia, quos constituamus super hoc opus. Nos vero orationi et ministerio verbi instantes eri- mus. Et placuit sermo coram omni multitudine, et elegerunt Stephanum, virum plenum fide et Spi- ritu sancto, et Philippum et Prochorum, etc. *Item de interfectione Stephani (viii, 1)*: Facta est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Hierosolymis, et omnes dispersi sunt per regionem Judææ et Samariæ præter apostolos. Saulus autem devastabat Ecclesiam per domos intrans, et trahens viros ac mulieres tradebat in custodiam. Igitur qui dispersi erant pertransibant, evangelizantes ver- bum. Philippus autem descendens in civitatem Sa- mariæ prædicabat illis Christum. Intendebant au- tem turbæ his quæ a Phippo dicebantur, unani- miter audientes et videntes signa quæ faciebat. *Item (viii, 14)*: Cum autem audivissent apostoli, qui erant Hierosolymis, quia recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum et Joannem. Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut accipe- rent Spiritum sanctum. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in no- mine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, et accipiebant Spiritum sanctum. *Item multis interpositis Lucas, qui hæc scripsit de se et de Paulo, ait (Act. xxi, 8)*: Alia autem die profecti venimus Cæsaream, et intrantes domum Philippi evange- listæ, qui erat unus de septem, mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filiæ prophetantes, *Beda in eisdem Actibus Apostolorum*: Philippus au- tem descendens in civitatem Samariæ: Philippus de numero disseminatorum fuit, qui primus Samariæ Christum prædicavit. *Item post aliqua de Petro et Joanne*: Tunc imponebant manus super, etc. Phi- lippus, qui Samariæ evangelizabat, unus de septem fuit. Si enim apostolus esset, manum imponere posset, ut spiritum acciperent, quod solis licet episcopis. Nam presbyter, sive præsentate episcopo sive absente, cum baptizat, chrismate inungit, quod ab episcopo consecratum est, non tamen frontem oleo signat, quod solus episcopus facit, cum tradit spiritum paraclatum baptizatis. *Item de Philippo*: Donec veniret Cæsaream. Cæsaream Palestinæ dicit, ubi infra domum describitur ha- buisse, quæ usque hodie monstratur, nec non et cubiculum quatuor filiarum ejus virginum prophe- tantium. *Rabanus, in eisdem Actibus apostolorum*:

(78) Editt. infudit.

(79) Editt. : in Marnarica.

(80) Verba qui habuit quatuor filias virgines pro- phetissas desunt apud Cous.

Cum vero credidisset Philippo evangelizanti; dicunt A quidam istum Philippum esse apostolum et unum de duodecim, sed non videtur verum secundum seriem hujus libri. Item: Spiritus Domini rapuit Philippum, vel Spiritus Domini irruit in eum fortiter, sicut et in apostolos venit. Quanto fides fortior, tanto spiritualis impetus major, ex hoc quod Spiritus irruit in eunuchum, dicitur Philippum apostolum fuisse, a quo tamen nec manus impositionem nec Spiritus sancti invocationem legimus factam. Unde apparet in primitiis gentium non manus impositione, nec invocatione, sed sponte Spiritum descendisse, ut apostoli contra Judæos accusantes eos excusationem haberent, quia gentes baptizabant. Quis enim potest prohibere Spiritum Domini, aut quis arceret ab aqua, in qua Spiritus B descenderat. Item de Philippo: Huic autem erant filia quatuor prophetantes. Alibi filia Philippi apostoli prophetissæ dicuntur fuisse, sed veritati hujus loci non est contradicendum, nisi fortasse utrique habuisse filias prophetissas intelligatur. Eusebius Cæsariensis episcopus in ecclesiastica Historia, lib. III, cap. XXVIII: Igitur quia de vita et exitu Petri vel Pauli in superioribus explanavimus, sed et tempus Joannis, quo vita excessit, ex parte jam diximus, nunc etiam de loco quietus ejus secundum fidem Polycratis, Ephesii episcopi, [edocere] conveniens puto. Hic enim Polycrates Victori, episcopo urbis Romæ, scribens et ipsius Philippi apostoli ac filiarum ejus pariter meminit, dicens: Sicut jam superius inse- C ruimus, quod magna lumina in Asiæ partibus dormierunt, quæ suscitabit Dominus in novissimo die adventus sui, cum veniet in gloria et requirit omnes sanctos suos. Dico autem de Philippo, inquit, qui fuit unus ex apostolis, qui dormivit apud Hierapolin. Sed et duæ ejus filia inibi virgines consenuere, et alia ejus filia Spiritu sancto repleta permansit apud Ephesum. Et Joannes ille, qui supra pectus Domini recumbebat, qui sacerdos Dei fuit, pontificale petalum gestans, et martyr, et doctor optimus, apud Ephesum dormivit. Hæc etiam de locis, in quibus requiescunt in somno pacis, adjecisse sufficiat. Sed et Gaius, cujus ante mentio hæc facta est in Dialogo suo, quem cum Proculo disputans seribit, de filiabus Philippi simul et obitu ipsius consonis D vocibus memorat, dicens: Post hæc autem quatuor fuerunt Philippi filia, cujus sepulchrum exstat apud Hierapolin, Asiæ urbem, una cum filiabus suis. De his autem et Lucas in Actibus apostolorum meminit, cum adhuc apud Cæsaream degerent; dicit ergo ita: Venimus, inquit, Cæsaream et ingressi in domum Philippi evangelistæ, qui erat ex septem, mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filia prophetantes (Act. XXI, 8). Isidorus in lib. de ortu et obitu Patrum, de Philippo apostolo: In Hierapoli, Phrygiæ provinciæ urbe, crucifixus lapidatusque obiit; cadaver ejus simul cum filiabus suis ibidem

(81) Cous.: extra Joannem.

requiescit. Martyrologium, Kalendis Maiis, Natali apostolorum Philippi et Jacobi: Ex quibus Philippus postquam pene Scythiam ad fidem Christi convertisset, apud Hierapolin, Asiæ civitatem, glorioso fine quievit. Item VIII, Id. Jun., Natalis beati Philippi, qui fuit unus de septem diaconis: Hic signis et prodigiis inclitus apud Cæsaream requievit, juxta quem tres virgines filia ipsius prophetissæ tumulatae jacent. Nam quarta filia illius, plena Spiritu sancto, in Epheso occubuit.

CIII.

Quod omnes apostoli uxores habuerint excepto Joanne (81), et contra.

Eusebius Cæsariensis episcopus in ecclesiastica Historia lib. III, cap. XXX: Clemens hic sane, cujus voces annotavimus, scribens adversum eos qui nuptias spernunt, inter cætera etiam hæc dicit: An et apostolos improbant? Petrus enim et Philippus uxores habuerunt, et filias etiam viris nuptum dederunt. Sed etiam Paulum non tædet apostolorum in quadam Epistola sua mentionem vel salutationem facere comparis suæ, quam se ideo negat circumducere, ut ad prædicationem Evangelii expeditior fiat. Ambrosius in II Epistola ad Corinthios: Omnes apostoli exceptis Joanne et Paulo, uxores habuerunt. Hieronymus ad Eustochium virginem: De virginibus, inquit Apostolus, præceptum Domini non habeo (I Cor. VII, 25), quod, et ipse ut esset virgo, non fuit imperii, sed propriæ voluntatis. Neque enim audiendi sunt, qui eum uxorem C habuisse conflungunt, cum suadens perpetuam castitatem intulerit: Volo autem omnes homines esse sicut me ipsum (I Cor. VII, 7). Et in alio loco (I Cor. IX, 5): Nunquid non habemus potestatem mulieres circumducendi, sicut et cæteri apostoli? Idem De illustribus viris: Jacobus, Domini frater, vinum et siceram non bibit et in utero matris sanctus fait, carnem nullam comedit, nunquam tonsus est, nec unctus nec usus balneo, genua ejus creduntur traxisse camelorum duritiam. Idem contra Jovinianum: Jacobus frater Domini, fuit perpetuæ virginitatis, ut Josephus quoque refert. Ipse scribit in Epistola sua (1, 16): Nolite errare, fratres. Omnes datum optimum, etc. Virgo virginitatem docet, quia D omne perfectum desursum est, descendit ubi nuptiæ non sunt. Haymo in I Epistola ad Corinthios: Volo autem omnes homines esse sicut meipsum, id est, si fieri posset, vellem omnes homines esse virgines, sicut ego sum, et amare virginitatem, sicut ego amo.

CIV.

Quod in figuris quatuor animalium Matthæus per hominem, Marcus per leonem præfiguratus (82) sit, et contra.

Ex generali præfatione Hieronymi in quatuor Evangelia: Hæc ergo quatuor Evangelia multo ante prædicta et Ezechielis quoque volumen probat, in

(82) Cous.: præsignatus.

prima visio ita contexitur. Et in medio simi-
 lo quatuor animalium, et vultus eorum facies
 inis et facies leonis et facies vituli et facies
 ilæ. Prima hominis facies Matthæum significat,
 quasi de homine exorsus sit scribere librum
 rationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham.
 Unda Marcum, in quo vox leonis in eremo ru-
 tis auditur, vox clamantis in deserto: *Parate
 vobis Domino rectas facile vias ejus*. Tertia vituli,
 evangelistam a Zacharia sacerdote sumpsisse
 um præfiguratur. Quarta Joannem evangelistam,
 assumptis pennis aquilæ et ad altiora festinans
 verbo Dei disputat. Unde et Apocalypsis introducitur
 quatuor animalia plena oculis dicens (iv, 7): *Animal
 unum simile leoni, et secundum animal simile vi-
 tulo, et tertium simile homini, et quartum simile
 aquilæ volanti*. Quibus cunctis perspicue ostenditur,
 quatuor tantum debere evangelia suscipi. *Ex qua-
 libus præfatione, quæ sic incipit: Imprimis
 ostendendum est, quatuor evangelistæ quid signifi-
 cant, Matthæus faciem hominis, Lucas vituli, Mar-
 cus leonis, Joannes aquilæ; Dominus Jesus Christus
 in se implevit, homo nascendo, vitulus immo-
 latus, leo resurgendo, aquila ascendendo. Augusti-
 nus in concordia evangelistarum, lib. I: Unde mihi
 videtur, qui ex Apocalypsi illa quatuor animalia
 intelligendos quatuor evangelistas interpretati
 sunt, probabiliter aliquid attendisse illi, qui leonem
 Matthæo, hominem in Marco, vitulum in Luca,
 aquilam in Joanne intellexerunt, quam illi qui ho-
 mem Matthæo, aquilam Marco, vitulum Lucæ,
 et Joanni tribuerunt. De principiis enim libro-
 rum quædam conjecturas capere voluerunt, non
 tota intentione evangelistarum, quæ tota vel
 eis fuerat perscrutanda. Multo enim congruentius
 qui regiam Christi personam maxime commen-
 tati, leonem accipiunt. Quod autem per vitulum
 significatus sit, neutri dubitaverunt. Marcus
 enim, qui neque stirpem regiam neque sacerdotalem
 cognationem vel consecrationem narrare voluit,
 amen in eis versatus ostenditur, quæ homo
 istus, operatus est, tantum hominis figura in illis
 quatuor animalibus significatus videtur. *Beda super
 apocalypsin: Et animal primum simile leoni, etc.*
 animalia multifarie interpretantur. Beatus au-
 tem Augustinus juxta ordinem libri istius Matthæum
 dicit intelligi, qui regie dignitatis in Christo
 regiam narrat, qui et vicit Leo de tribu Juda.
 Vitulus enim leonis Juda, et in quo, ut rex a rege
 adoratur, a Magis adoratur, ubi etiam rex cum ser-
 vationem ponit, rex nuptias filio facit, et ad ul-
 timum segregat oves ab hædis. Facies vero hominis
 cum significat, qui nihil de regali et sacerdotali
 homini potentia locutus, tantum hominis Christi
 a simpliciter narrat, etc. *Idem in prologo expo-
 nis suæ super Lucam: Quod vero ais movere
 quædam, quare in Apocalypsi nova interpretatione
 Matthæum leoni, Marcum homini assignare volue-
 rit, intueri debuerant, quicunque illi sunt, quos**

A hoc movet, quod non mea nova sed antiqua Patrum
 explanatione traditum dixi. Neque enim mihi a me
 ipso ita visum, sed ita a beato Augustino expositum
 fuisse memoravi, et paucis etiam, unde hoc affir-
 maret, adjunxi.

C V.

*Quod eadem Maria tam caput quam pedes Domini
 unxerit, et contra.*

*Ex homilia Joannis episcopi de prodicione Judæ:
 Tunc abiit unus ex duodecim, etc.* Ante prodicionis
 tempus, ante traditionis horam accessit meretrix,
 vas alabastrum manibus portans, et unguentum
 Domini capiti supereffudit; paulo ante meretrix
 subito pudica processit, et quando prostituta lupan-
 ar exit, tunc discipulus gehennam intravit.
 B Quando illa mercedem sui corporis abdicabat, tunc
 pretium magistri et sanguinis postulabat. Quando
 osculabatur pedes, ut susciperetur, tunc iste Do-
 mini labia osculabatur, ut proderet. Ideo dixi, tunc
 sese magistrum doctoris ostendit, qui et meretrices
 ab obediendum convolare perfecit. Quid igitur qui
 meretricum mores voluit commutare, discipulum
 non retinere? Valde, inquam, et incunctanter vo-
 luit retinere, sed necessitate nolebat bonum efficere.
 Hieronymus super Osee in prologo: Hæc est mulier
 meretrix et adultera, quæ in Evangelio pedes Do-
 mini crine deterisit, et confessionis suæ honoravit
 unguento; indignantibus discipulis, et maxime
 proditore, quod non fuisset venditum, et pretium
 illius in alimentum pauperum distributum, Domi-
 nus respondet: *Quid molesti estis huic mulieri?
 Opus bonum operata est in me; pauperes enim sem-
 per habebitis vobiscum, me autem non semper* (Joan.
 xii, 8). Et ne putetur leve esse quod fecerat, et
 nardum pisticum, id est unguentum fidelissimum,
 ad aliud quid, non ad Ecclesiam esse referendum,
 dat nobis occasionem intelligentiæ, et magnæ fidei
 præmia repromittit ei dicens: *Amen, amen dico
 vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium
 in toto mundo, dicetur et quod hæc fecerit, in memo-
 riam ejus. Idem Damaso secundo tractatu super. Can-
 ticum canticorum: Loquitur Evangelium, quia ve-
 nit mulier habens alabastrum unguenti nardi pistici
 pretiosi, justo illa peccatrix, sed sancta, de qua
 [misisti] mihi sermonem. Scio quippe Lucam de
 peccatrice, Matthæum vero et Joannem et Marcum
 non de peccatrice dixisse. Venit ergo non peccatrix
 illa, sed sancta, cujus nomen Joannes quoque inse-
 ruit, habens alabastrum unguenti pretiosi, et effudit
 super caput Jesu. In figura ergo istius, quæ nunc
 loquitur, *nardus mea dedit odorem suum* (Cant. i,
 4), illa [super Deum] fudit unguentum. *Beda super
 Lucam (vii, 37) lib. III: Et ecce mulier, quæ erat
 in civitate peccatrix, etc.* Quidam dicunt hanc
 eandem non esse mulierem, quæ imminente Do-
 minica passione caput pedesque ejus unguento per-
 fudit, quia hæc lacrymis laverit et crine pedes ter-
 serit et manifeste peccatrix appelletur, de illa au-
 tem nihil tale scriptum sit, nec potuerit statim*

capite Domini meretrix digna fieri. Verum qui diligenti-
 us investigant, inveniunt eandem mulierem, Mariam videlicet
 Magdalenen, sororem Lazari, sicut narrat Joannes, bis hanc
 eodem functam [fuisse] obsequio. Sed quidem hoc loco, cum
 primo accedens remissionem meruit peccatorum, secundo autem
 in Bethania non jam peccatrix, sed sancta, non solum pedes,
 sed et caput ejus unxisse reperitur. Quod et regulæ allegorice
 pulcherrime congruit. Quia et unaquæque fidelis anima prius
 ad Domini pedes humiliata peccatisque absolvenda curvatur.
 Deinde augescentibus per tempora meritis lætæ fidei flagrantia
 Domini quasi caput odore perfudit aromatum. *Idem in homilia
 feriæ tertiæ post ramos Palmarum*: Altera soror Lazari Maria
 in magnæ judicium dilectionis accepit libram unguenti, nardi
 pistici pretiosi, et unxit pedes Jesu et extersit capillis suis.
 Sed prius notandum quod, sicut narrantibus in Matthæo et
 Marco didicimus, non solum pedes Domini Maria, sed et caput
 nardo perfudit. Nec dubitandum, quod et ipsa sit mulier, quæ,
 sicut Lucas refert, quondam peccatrix ad Dominum cum alabastro
 venit unguenti, et stans retro secus pedes ejus, lacrymis cœpit
 rigare pedes ejus et capillis suis tergebat et osculabatur et
 unguento ungebat.

CVI.

Quod sine baptismo aquæ nemo jam salvari possit, et contra.

Secundum Joannem (iii, 5) *respondit Jesus*: Amen, amen dico, nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. *Ambros, de sacramentis sermone I*: Cognosce quod aqua non mundat sine Spiritu sancto; ideoque legisti quod tres testes in baptisate unum sint, aqua, sanguis et Spiritus sanctus; quia si unum horum detrahas, non stat baptismatis sacramentum. Quid enim aqua sine cruce Christi? Elementum sine ullo sacramenti effectu. Nec item sine aqua regenerationis sacramentum mysterium est. *Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua*, etc. Credit autem et catechumenus in crucem Domini, sed nisi baptizatus fuerit in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, remissionem non potest accipere peccatorum nec spiritualis gratiæ munus haurire. *Augustinus in libro De natura et gratia*: In eo quod dictum est, *per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ* (Rom. v, 18), nullus prætermisus est; non quod omnes in eum credunt et baptismo ejus abluuntur, sed quia nemo justificatur nisi in Jesum credat et baptismo ejus abluatur. *Idem De correptione et gratia*: Immorer etiam in baptisate parvulorum, quia nullus istorum potest dicere, cum illi parvulo detur, illi non, cum sit utrumque in potestate Dei et sine illo sacramento nemo introeat in regnum Dei. *Responsiones Prosperi ad Rufinum, cap. IX*: Non sufficit hominum [redem-

ptioni crucifixum esse Christum, nisi commoriantur (83) ei et sepeliantur in baptismo. Alioquin nato Salvatore et crucifixo pro omnibus nobis non fuerat necessarium, ut renasceremur et similitudini mortis ejus complantemur. Sed cum sine hoc sacramento nemo hominum salutem assequatur, non est salvatus cruce Domini, qui non est crucifixus in Christo. Non est autem crucifixus in Christo, qui non est membrum corporis Christi. Nec est membrum corporis Christi, qui non per aquam et sanguinem induit Christum. *Matthæus* (xvi, 25): Qui autem perdidit animam suam propter me, inveniet eam. *Item* (x, 32): Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum coram Patre meo. *Augustinus De civitate Dei lib. XIV*: Qui enim dixerit, *si quis non renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non introibit in regnum cœlorum* (Joan. iii, 5). Ex alia sententia istos fecit exceptos, ubi non minus generaliter ait: *Qui me confessus fuerit*, etc. et in alio loco: *Qui perdidit animam suam propter me, inveniet eam. Idem De fide ad Petrum*: Ex illo tempore, quo Salvator dixit, *si quis renatus non fuerit ex aqua et Spiritu sancto non potest introire in regnum Dei*, absque sacramento baptismatis præter eos, qui in Ecclesia Catholica sine baptisate sanguinem fundunt, nec regnum cœlorum potest quisquam accipere, nec vitam æternam credimus, excepto martyrio. Baptizandus confitetur fidem suam coram sacerdote. Hoc et martyr coram persecutore facit. Ille manus impositione pontificis accipit Spiritum sanctum, hic habitaculum efficitur Spiritus sancti, dum non est ipse qui loquitur, sed spiritus Patris, qui in spiritu loquitur. Ille communicavit eucharistiæ in commemoratione mortis Domini, hic ipsi Christo commoritur. *Augustinus De unico baptismo, lib. IV* (84): Baptismi vicem aliquando implere passionem pro nomine Christi de latrone illo, cui non baptizato dictum est: *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. xxiii, 43), beatus Cyprianus non leve argumentum assumit; quod etiam atque etiam considerans invenio, non tamen passionem pro nomine Christi id quod ex baptismo deerat posse supplere, sed etiam fidem conversionemque cordis, si forte ad celebrandum ministerium baptismi in angustiis temporum succurri non potest. Neque enim latro ille pro nomine Christi crucifixus est, si pro meritis facinororum suorum nec quia credidit passus est, sed dum patitur, credit. Quantum itaque valeat etiam sine visibili baptismi sacramento, quod ait Apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. x, 10), in illo latrone declaratum est; sed tunc impletur invisibiliter, cum ministerium baptismi non contemptus religionis, sed articulus necessitatis excludit; et sicut in illo latrone quod de baptismi sacramento defuerat, sic in infantibus, qui in baptizati moriuntur, eadem gratia

(83) Monac.: commemorantur.

(84) De baptismo contra Donatistas IV, Maur. XI, 159.

otentis explere credenda est, quod non ex voluntate, sed ex ætatis indigentia nec corde fiam credere possunt nec ore confiteri ad id. Idcirco cum pro eis oratur, ut impleatur hæc celebratio sacramenti, valeat utique ad consecrationem, quia ipsi respondere non possunt. Alienum quippe opus est, cum credit per se, sicut alienum opus fuit, cum peccaverit. *Item*: Si autem in latrone per necessitatem baptismus corporaliter defuit, perfecta salutatio per pietatem spiritualiter affuit. Sic cum præsto est, si per necessitatem desit quod affuit, perficitur salus, quod traditum tenet fides Ecclesiæ, cum baptizantur parvuli iniqui corde (85) nondum possunt credere ad id et ore confiteri ad salutem, quod latrone quin etiam flendo et vagiando, cum in eis celebratur, ipsis mysticis vocibus obstret: [tamen] nullus Christianorum dixerit eos baptizari. *Item*: Quibus rebus omnibus constat, aliud esse baptismi sacramentum, aliud rationem cordis, sed salutem hominis ex utroque compleri; nec si horum unum defuerit, ideo minus esse putare debemus, ut et alterum via et illud sine isto potest esse, ut in istud istud sine illo potuit esse in latrone, Deo teste, sive in illo sive in isto, quod non ex parte defuisset, cum vero ex voluntate alterum defuerit, reatu hominem involvi. Et baptizatus inesse, ubi conversio cordis defuerit. Conversio autem cordis potest quidem inesse non per baptismum, sed contempto non potest. Neque illo modo dicenda est conversio cordis in ipsum, cum Dei sacramentum contemnitur. *secundo Retractationum*: Cum dicerem vicem non posse habere passionem, non satis idoneo illius latronis exemplum, quia utrum erit baptizatus incertum est. *Item*: Quod latro ille nec ipsum baptismum acceperat, hoc rectores Ecclesiæ ante non posuisse in suis invenimus; sed quibus documentis satis possunt ostendi, quod non fuerit baptizatus, ignoro. De latrone quod non fuerit visibiliter baptizatus quasi certum posui, cum sit incertum magis baptismum baptizatum fuisse credendum sit, sicut disputavi. *Idem De origine animæ libro I ad Iulianum Victorem*: Noli credere, noli dicere non antequam baptizetur morte præveniente, non posse ad originalium indulgentiam peccati, si vis esse Catholicus. Exempla verum ostendunt vel de latrone, qui Dominum est conatus in cruce, vel de fratre Perpetuæ Dinocrato, qui ad hujus erroris sententiam suffragantur. Quippe ille, quamvis potuit iudicio divino inleptari, qui martyrii confessione purgatus tamen vero utrum non fuerit baptizatus ignoro, ut omittam, quod creditur, aqua simul

cum sanguine exsiliante de latere Domini juxta confixum potuisse perfundi atque hujusmodi baptismum sacratissimo dilui, quod si in carcere fuerit baptizatus, quod postea persecutionis tempore nonnulli clanculo impetrare potuerunt. Quid verum, si antequam teneretur? Nam si eos, de quibus scriptum non est, utrum non fuerint baptizati, sine calumniâ apostolis, qui præter apostolum Paulum quando baptizati fuerint ignoramus. Si supponis baptizatos esse, per hoc nobis innotescere potuit, quod Petro Dominus ait: *Qui lotus est, non indiget, nisi ut lavet pedes* (Joan. XIII, 10); quid de aliis dicemus, quibus vel tale nihil legimus dictum, de Barnaba, de Timotheo, de Tito, de ipsis evangelistis Marco et Luca, de innumerabilibus cæteris, quos absit ut baptizatos esse dubitemus, quamvis non legamus. Dinocrates etiam septuennis puer, in quibus annis cum baptizantur jam symbolum reddunt et pro se ipsis ad interrogata respondent, cur non tibi visus fuerit baptizatus, potius se ab ipso patre ad gentilium sacrilegia revocari et obfuisse in pœnis, de quibus sorore orante liberatus est, nescio. Neque enim et ipsum vel nunquam fuisse Christianum, vel catechumenum fuisse legisti, quanquam ipsa lectio non sit eo canone scripturarum, unde et his meis quæstionibus testimonia proferenda sunt. *Idem ad Seleucianam*: Scriptum est, quando baptizatus est apostolus Paulus, et scriptum non est, quando baptizati sint alii apostoli, verumtamen etiam ipsos baptizatos intelligere de quibus debemus sive baptismum Joannis, sive, quod magis credibile est, baptismum Christi; de Petro autem intelligitur in eo quod audivit Domino, *qui lotus est non indiget, nisi ut pedes lavet*. *Idem De natura et gratia*: Ergo dico parvulum natum in eo loco, ubi ei non potuit per Christi baptismum subveniri, morte præventum idcirco talem fuisse, id est sine lavacro generationis exisse, quia esse aliud non potuit. Sed non eum absolvit Apostolus, qui ait, *per unum hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum mors et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt*. Recte ergo ei damnatione, quæ per universam massam currit, non amittatur id regnum cælorum, quamvis Christianus non solum non fuerit, sed nec esse potuerit. *Hieronymus ad Heliodorum*: Non facit ecclesiastica dignitas Christianum. Cornelius centurio, adhuc ethnicus, dono Spiritus sancti munitur. *Ambrosius super Epistolam ad Corinthios I*: Scimus etiam Spiritum sanctum sine manus impositione datum a Deo et non baptizatum consecutum remissionem peccatorum. *Idem in Epistola de consolatione mortis Valentiniani imperatoris ad sorores ipsius*: Audio vos dolere, quod non acceperit sacramenta baptismatis. Dicite mihi, quia etiam dudum hoc voti habuit, ut, cum in Italiam venisset,

onac. : certe.

initiaretur, et proxime baptizari se a me [velle] A significavit et ideo præ cæteris causis me accersendum (86) putavit. Non habet ergo gratiam, quam desideravit, non habet quam poposcit? Certe quia poposcit, accepit. Et unde illud est: *Justus quacun- que morte præventus fuerit, anima ejus in requie erit?* (Sap. iv, 7) solve igitur, pater sancte, manus servo tuo. *Item*: Non metuebat hominibus displicere, ut tibi soli placeret in Christo. Qui habuit spiritum tuum, quomodo non accepit gratiam tuam? Aut si quia solemniter non sunt celebrata mysteria, hoc movet: ergo nec martyres, si catechumeni fuerunt, coronantur; quod si suo abluuntur sanguine et hinc sua pietas abluit et voluntas. *Item*: Et huic adhuc intercessionem adscisco, cui remunerationem præsumo! Pio requiem ejus poscamus B affectu. *Item*: Doleo in te, fili Gratiane, doleo etiam in te, fili Valentiniane! Tu per me putabas te eripi periculum, tu me non solum ut parentem diligebas, sed ut redemptorem tui et liberatorem sperabas. Tu dicebas: putasne, videbo Patrem meum? Speciosa de me voluntas tua; sed non efficax præsumptio. Hei mihi vana spes in homine! Hei mihi quod voluntatem tuam non ante cognovi. Domine, quia nemo habet quod aliis plus deferat, quam quod sibi optat, ne me ab illis post mortem separet, quos in hac vita charissimos sensi. Domine, peto, ut, ubi ego fuero, et illi sint mecum. Te, quæso, summe Deus, ut charissimos juvenes matura resurrectione resuscites, ut immaturum hunc vitam istius cursu matura resurrectione compenses. *Ex vita sancti Gregorii* (87), lib. II, cap. 45 legitur: Beatissimus ille papa animam Trajani imperatoris gentilis defuncti precibus suis et lacrymis ab inferni cruciatibus liberavit, et quod ipse propter mansuetudinem prædicti judicis ad Sancti Petri basilicam pervenerit, ibique tandiu super errorem tam clementissimi principis deflevisset, quousque responsum sequenti nocte accepisset, se pro Trajano esse auditum, ad quem quidem orationis ausum prædictus papa commotus fuisse ibidem perhibetur pro eo, ubi, dum quodam tempore ad imminentis belli procinctum vehementissime festinaret, proclamante vidua quadam pro vindicta filii sui interfecti equo descendit nec antea discessit, quam judicium viduæ per semetipsum egerit. Et notandum quod non legitur, Trajani animam in paradiso fuisse repositam, cum scriptum sit: *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest introire in regnum divinum*, sed simpliciter dicitur ab inferni cruciatibus per Dei misericordiam non sentire, sicuti ignis unus gehennæ valet omnes peccatores pariter detinere, sed non æqualiter exurere, ut, quantum unusquisque meruerit culpa, tantum sentiat et culpa. Non itaque Trajanus adeptus est gratiam, etsi evaserit corporalem gehennæ pœnam, nec intrat cœlorum

(86) Monac. : *accipiendum*.

(87) Auctore. Joanne diacono.

(88) Monac. : *moraturus*.

regnum, si evitat corporale incendium et mitissima parvulorum fruatur pœna. Bene autem fortasse spirituali viro ostensum est, hoc Trajani justitiam et clementiam meruisse, cum pro retributione justitiæ hoc ipse fecisse cognoscatur. Cum enim prædictæ viduæ proclamanti Trajanus, si sanus revertetur prælio, vindictam se per omnia facturum responderet, vidua dixit: *Si tu in prælio moriturus* (88), *filii quis mihi præstabit*, Trajanus respondit: *Ille qui post me imperabit*. Vidua dixit: *Et quid tibi proderit, si alter justitiam, mihi fecerit?* Trajanus respondit: *Utique, nihil*. Et vidua, *Nonne, inquit, tibi melius est ut tu mihi justitiam facias, et tu pro hoc mercedem tuam recipias, quam alteri hæc transmittas?* Tunc Trajanus, ratione pietateque commotus, equo descendit et judicium peregit. *Hieronymus ad Rusticum*: Nequaquam gentilis plangendus est aut Judæus, qui in Ecclesia non fuerunt et semel mortui sunt, de quibus Salvator ait: *Dimitte, ut sepeliant mortuos suos, sed hi qui per scelera egrediuntur de Ecclesia et nolunt ultro reverti ad eam damnationem vitiorum*. *Augustinus lib. I De baptismo parvulorum*: Sicut per unum omnes ad condemnationem, sic per unum omnes ad justificationem. Nec est ullus ulli medius locus, ubi potest esse non cum diabolo, qui non est cum Christo. *Idem in libro De fide ad Petrum*: Firmissime tene et nullatenus dubites, non solum homines ratione jam utentes, verum etiam parvulos, qui sive in uteris matrum vivere incipiunt et ibi moriuntur, sive jam nati sine sacramento baptismatis, quod datur in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, de hoc [sæculo] transeunt, ignis æterni supplicio sempiterno puniendos, qui etsi peccatum propriæ actionis nullum habuerunt, originalis tamen peccati damnationem carnali conceptione et nativitate traxerunt. *Item*: Firmissime tene et nullatenus dubites, exceptis illis qui pro nomine Christi suo sanguine baptizantur, nullum hominem accepturum æternam vitam, qui non hic a malis suis fuerit per pœnitentiam fidemque conversus et per sacramentum fidei et pœnitentiæ et per baptismum liberatus. Et majoribus quidem necessarium esse et pœnitentiam de malis suis agere et fidem Catholicam secundum regulam veritatis tenere et sacramentum baptismi accipere; parvulis vero, qui nec propria voluntate credere, nec pœnitentiam pro peccato quod originaliter trahunt agere possunt, sacramentum fidei, quod est sanctum baptisma, quandiu rationis ætas eorum capax esse non potest, sufficere ad salutem. *Ex epistola Siritii pape cap. 13*: Qui in vino proxima (88*) necessitate baptizatur, ut æger non periclitetur, pro tali re nulla ei ascribitur culpa. Si vero aqua aderat, [et] necessitas talis non urgebat, hic communionem privetur et pœnitentiæ submittatur. Homo (89) vero ille qui in

(88*) Mansi coll. conc. III, p. 676: *proximo*; apud Harduinum: *pro maxima*.(89) Mansi: *instans [infans?]*.

Trinitate baptizatus est in eo baptismo re-
t.

CVII.

*omnia peccata baptismus deleat, tam originalia
quam propria, et contra.*

Justinus in Enchiridio: Nullus est qui non
o moriatur in baptismo, sed parvuli tantum
ali, majores autem et his omnibus quæcun-
quale vivendo addiderunt ad illud quod na-
traxerunt. *Idem in lib. I De civitate Dei* de
si se occidunt: Quam causam si voluerimus
ere, eo usque progressa perveniet, ut hor-
sint homines tunc se potius interimere, cum
o sanctæ regenerationis abluti universorum
ionem acceperint peccatorum. Tunc enim B
s est cavendi omnia futura peccata, cum sunt
deleta præterita. *Item*: O mentes amentes!
st hic tantus non error, sed furor? *Genna-
De orthodoxa fide*: Baptizatus suam fidem
tur coram sacerdote; hoc ideam martyr co-
ersecutore facit. Illi omnia peccata remittun-
ti extinguuntur. *Ex concilio Carthaginiensi*,
: Qui episcopus ordinandus est, ante exami-
si credat, si in baptismo omnia, id est tam
originale contractum quam illa, quæ volun-
dmissa sunt, dimittantur, etc. Cum his om-
examinatus pleniterque instructus repertus
tunc ordinetur episcopus. *Ambrosius lib. I
nitentia*: In baptismo itaque remissio pecca-
omnium est. Quid interest utrum per pœni-
an per lavacrum hoc jus sibi datum sacer-
vindicent! Unum in utroque mysterium est.
in lib. De misteriis: Qui lotus est, non indi-
si ut pedes lavet, sed est mundus totus (*Joan.*
0). Mundus erat Petrus, sed plantam lavare
at; habebat enim primi hominis de succes-
peccatum, quando eum supplantavit serpens
uasit errorem. Ideo planta ejus abluitur, ut
itaria peccata tollantur. Nostra enim propria
aptismum relaxantur. *Idem De sacramentis*,
I: Ascendisti de fonte; quid secutum est?
i lectionem; succinctus summus sacerdos
des lavit. Quid istud mysterium? *Nisi lava-
inquit, tibi pedes, non habebis mecum partem*
8). Non ignoramus quod Ecclesia Romana D
consuetudinem non habeat, cujus typum et
n in omnibus sequimur. Hanc tamen consue-
m non habet, ut pedes lavet; forte propter
adinem declinavit. Sunt enim qui dicant et
ire conentur, quia hoc non in mysterio fa-
um est, non in baptismo, non in regenera-
sed quia hospiti pedes lavandi sunt. Aliud
militatis, aliud sanctificationis. Denique audi
mysterium est et sanctificatio: *Nisi lavavero
des, non habebis mecum partem (ibid., 8)*; hoc
ico non quod alios reprehendam, sed mea of-

Cous. om. baptizandi.

Cous.: Quoniam Domini anima in infantia

A ficia ipse commendem. In omnibus cupio sequi Ec-
clesiam Romanam, sed tamen et nos homines sen-
sum habemus, ideo quod alibi rectius servatur, et
nos rectius custodimus. Ipsum sequimur apostolum
Petrum, ipsius inhæremus devotioni. Ad hoc Eccle-
sia Romana quid respondet? Utique ipse auctor est
nobis hujus assertionis Petrus apostolus, qui sacer-
dos fuit Ecclesiæ Romanæ; ipse Petrus ait: *Do-
mine, non solum pedes, sed et manus (ibid., 9)*. Vi-
des fidem; quod ante excusavit, humilitatis fuit;
quod postea obtulit, devotionis et fidei. Respondet
Dominus: *Quem lavi, non necesse est iterum lavare,
nisi solos pedes*; quare hoc? quia in baptismo
omnis culpa diluitur. Recedit ergo culpa, sed quia
Adam supplantatus est a diabolo, et venenum ei
effusum est supra pedes, ideo lavas pedes, ut in ea
parte, in qua insidiatus est serpens, majus subsi-
dium sanctificationis accedat, quo postea te sup-
plantare non possit; lavas ergo pedes, ut laves
venena serpentis. *Item*: Post fontem superest ut
perfectio fiat, quando invocatione sacerdotis Spi-
ritus sanctus infunditur, spiritus sapientiæ et in-
tellectus, etc. Istæ sunt septem virtutes quando
consignaris. *Item*: Post hoc venire habes ad al-
tare.

CVIII

*Quod parvuli baptizandi (90) peccatum non habeant,
et contra.*

C *Hieronymus super Ezechielem*: Quandiu anima
infanti apposita (91) est, peccato caret. *Idem ad
Heliodorum, in epitaphio Nepotiani*: *Regnavit mors
ab Adam usque ad Moysem et in eos, etc. (Rom. v,
14)*. Si Abraham et Isaac et Jacob in inferno, quis
in cœlorum regno? Si amici tui sub pœna offen-
dentis Adam, et qui non peccaverunt alienis pecca-
tis tenebantur obnoxii, quid de his credendum est
qui dixerunt in cordibus suis: non est Deus? *Aug-
ustinus, De fide ad Petrum*: Ideo nec æternitas ir-
rationabilibus spiritibus data est, nec aliquid eis
judicium præparatur, in quo eis vel beatitudo pro
bonis vel damnatio pro malis reddatur operibus.
Ideo in eis nulla operum discretio requiretur, quia
nullam intelligendi facultatem divinitus acceperunt.
Propterea igitur eorum corpora resurrectura non
sunt quia nec ipsis animabus (92) aut æquitas aut
iniquitas fuit, pro qua eis æterna vel beatitudo sit
vel retribuenda vel pœna. *Idem in libro Quæstion.
veter. et nov. legis*: Quomodo reus constituitur qui
nescit quod fecerit? *Idem in Sermonem in hanc le-
ctionem*: *Cum enim essemus in carne, ait Aposto-
lus, passiones peccatorum, etc.; concupiscentiam
nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces (Rom.
vii, 5-7)*; homo quod bonum putabat, malum esse
cognovit: voluit frenare concupiscentiam; conatus
est, victus est; cœpit esse non solum peccator, sed
etiam prævaricator. Peccator enim et antea erat,

constituta est, etc.

(92) Cous.: animalibus.

sed antequam legem audiret, peccatorem se esse A nesciebat; factus prævaricator qui fuit ante nescius peccator. *Haymo super Epistolam Pauli ad Romanos*: Sine enim lege naturali et Moyse peccatum mortuum erat, id est latebat, ignorabatur, non apparebat. Antequam lex naturalis et intellectus incipiat vigere in parvulis aliisque hominibus, licet percutiant patrem et matrem, et maledicant, non peccant. Similiter, antequam lex Moysi data esset, erant quædam peccata, quæ ignorabantur peccata esse, quæ commissa non tantæ gravitudinis erant, vel etiamsi cognoscebantur esse peccata, latebat qua pœna digna essent. *Augustinus in sermone de verbis Apostoli*: Ecce infantes in suis utique operibus innocentes sunt, nihil secum nisi quod de primo parente traxerunt habentes. Responde mihi, quare moriuntur, si omnes homines, quoniam peccant, ideo moriuntur? Quid putatis dici potuisse? Peccarunt et ipsi. Ubi peccarunt? rogo te; quando? quomodo? bonum et malum quid sit nesciunt; peccatum accipiunt, qui præceptum non accipiunt? Quid de illis dicis qui in utero moriuntur? Et ipsi, inquis, peccaverunt. Contradicit Apostolus; magis Apostolum audio quam te: *Nondum natis nec aliquid agentibus boni aut mali*, etc. (*Rom. ix, 41.*) *Isidorus De summo bono, lib. I*: Innoxios esse infantes opere, non esse innoxios cogitatione, quia motum, quem gerunt in mente, nondum possunt exercere opere; ac per hoc in illis ætas est imbecillus, non animus; ad nutum enim voluntatis non obtemperat illis fragilitas corporis, nec adeo opere nocere possunt, sicut cogitatione moventur. *Gregorius, Dialog. lib. VI, cap. 48. de puero blasphemus*: Et si omnes baptizatos infantes atque in infantia morientes ingredi regnum cœlestis credendum est, omnes tamen parvulos, qui jam loqui possunt, regna cœlestia ingredi credendum non est, quia nonnullis parvulis ejusdem regni cœlestis aditus a parentibus clauditur, si male nutriantur. Nam quidam in hac urbe notissimus ante triennium filium habuit, annorum, sicut arbitror, quinque, quem nimis carnaliter diligens remisse nutriebat, atque idem parvulus, quod dictu grave est, mox ejus animo ut aliquid obstitisset, majestatem Dei blasphemare consueverat. Qui in hac ante triennium mortalitate percussus venit ad mortem. Cumque eum pater in sinu teneret, sicut testati sunt qui præsentibus fuerunt, malignos spiritus ad se venisse puer aspiciens cœpit clamare: *Obsta, pater, obsta! Mauri homines venerunt, qui me tollere volunt.* Qui cum hoc dixisset, majestatis nomen protinus blasphemavit et animam reddidit. Ut enim Deus ostenderet, pro quo reatu talibus fuisset exsecutoribus traditus, unde viventem pater suus noluit corrigere, hoc morientem permisit intrare, quatenus reatum suum pater ejus agnosceret, qui parvuli filii animam negligens non parvulum peccatorem gehennæ ignibus nutrisset.

CIX.

Quod tantumdem valebat circumcisio in antiquo populo quantum nunc baptismus, et contra.

Augustinus contra Pelagium: Ex quo enim circumcisio constituta est in populo Dei, quod erat tunc signaculum justitiæ fidei, ad significationem purgationis valebat et parvulis veteris originalisque peccati, sicut et baptismus ex illo valescere cœpit ad innovationem hominis, ex qua est institutus. *Gregorius Moralium lib. IV*: Quod valet. apud natos aqua baptismatis, hoc æque apud veteres vel pro parvulis sola fides, vel pro majoribus sacrificii virtus, vel pro his qui ex Hebræa stirpe prodierant mysterium circumcisionis. *Ambrosius in Epistola Pauli ad Romanos*: *Beati quorum remissa sunt iniquitates*, etc. (*Psal. xxxi, 1.*) Propheta autem tempus felix prævidens in Salvatoris adventum beatos nuncupat, quibus sine labore vel aliquo opere lavacro remittuntur et leguntur et non imputantur peccata; Apostolus tamen, propter plenitudinem temporum, et quia plus gratiæ in apostolis est quam fuit in prophetis, majora protestatur quæ ex dono baptismatis consequimur, quia non solum remissionem peccatorum accipere nos, sed et justitiam et filios Dei fieri profitetur, ut beatitudo hæc gloriam perfectam habeat et securitatem. *Haymo in homiliis evangelii de circumcisione Domini*: Nec putandum est parvam utilitatem suo tempore habuisse circumcisionem, sed sciendum est quod tantum valebat tunc circumcisio contra originale peccatum, quantum nunc valet aqua baptismatis, excepto quod ille nondum venerat, qui peccata absolvere posset vel qui januam regni cœlestis reseraret.

CX.

Quod baptizatus a quocunque non sit rebaptizandus, et contra.

Beda in lib. I homiliarum XXXVIII: Sive hæreticus, sive schismaticus, sive facinorosus quisque in confessione Trinitatis baptizaret, non valet ille qui baptizatus est a bonis Catholicis rebaptizari, ne confessio vel invocatio tanti nominis videretur annullari. *Augustinus super Joannem (1, 33) sermone V*: *Super quem videris Spiritum descendentem*. Non dicant: baptismus meus est, quia non est ipsorum. Audiant ipsum Joannem. Ecce Joannes plenus erat Spiritu sancto et baptismum de cœlo habebat, non ex hominibus, sed quatenus habebat, ipse dixit: *Parate viam Domino (Matth. iii, 3)*. Ubi autem cognita Dominus ipse factus est via, non jam opus erat baptismo Joannis, quo pararetur via Domino. Quidam solent dicere: Ecce post Joannem baptizatum est! Post hæreticos non baptizantur, quia hæretici baptismum Christi dederant, quem non dedit Joannes. *Idem in libro De fide ad Petrum*: Si in hæresi quacunque vel schismate quisquam in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti baptismi sacramentum acceperit, integrum sacramentum accepit; sed salutem, quæ virtus est

enti, non habebit, si extra Ecclesiam Ca- A tum nulla iteratione maculetur, dicente Apostolo :
 m ipsum sacramentum habuerit. Ergo de- Unus Deus, una fides, unum baptisma, cujus abla-
 Ecclesiam redire ut non sacramentum bap- tio nulla iteratione remerenda est, sed ut dicimus,
 tizatum accipiat, quod nemo debet in quolibet sanctificatio sancti Spiritus invocanda est, ut quod
 baptizato repetere, sed ut in societate Ca- ab hæreticis nemo accipit a catholicis sacerdotibus
 vitam æternam accipiat. *Idem De verbis Do-* consequatur. *Ex concilio apud Compendium cap. V :*
ractatu XI : Quicumque in schismaticis vel Si quis puber ordinatus fuerit et deprehenderit se
 his congregationibus baptizantur, quamvis non baptizatum fuisse, baptizetur et ordinetur ite-
 ut renati spiritu Dei, cum ad Ecclesiam Cam raturum et omnes, quos prius baptizavit. *Ex epistola*
 venerint, non repetitur lavacrum carnis. *Cypriani XXV, ad Jubaianum :* Scripsisti, frater,
tus Quirino episcopo in Hibernia : Antiqua desiderans significari tibi, quid nobis videatur de
 institutione didicimus ut quilibet apud hæ- hæreticorum baptismo, qui extra ecclesiam consti-
 in Trinitatis nomine baptizantur, cum ad tuti vindicant sibi rem nec juris sui nec potestatis,
 m Ecclesiam redeunt, aut unctione chrisma- quod nos nec ratum possumus, nec legitimum com-
 impositione manus [aut] sola fidei profes- putare, quando hoc apud illos constet esse illicit-
 ad sinum matris Ecclesiæ revocentur. Hi tum. Et quoniam super hac re quid sentiremus lit-
 æretici qui in Trinitatis nomine minime teris nostris expressimus, exemplum earundem lit-
 batur, sicut sunt Bonosiaci (93) et Cataphrygæ terarum tibi misi, quid in concilio, cum plures es-
 et illi Christum Dominum non credunt, et isti semus, decrevimus; quid postea. Quinto collegæ
 m Spiritum perverso sensu esse quemdam nostro de eadem re quærenti rescripserimus. Et nunc
 n hominem Montanum credunt. Quorum si quoque, cum in unum convenissemus tam provinciæ
 sunt alii multi; cum ad sanctam Ecclesiam Asiæ quam Numidiæ episcopi LXXII, hoc idem de-
 unt, baptizantur, quia baptismus non fuit nuo sententia nostra firmavimus, statuentes unum
 in errore positi in sanctæ Trinitatis nomine baptisma esse, quod sit in Ecclesia catholica constitu-
 e perceperunt. Nec potest ipsum baptismum tum, ac per hoc non rebaptizari sed baptizari a no-
 ratum; in Trinitatis nomine non erat datum. bis; quicumque ab adultera et profana aqua venientes
us ad consulta Bulgarorum, cap. 184 : A abluendi sunt et sanctificandi salutaris aquæ veritate.
 m Judæo, nescitis utrum Christiano an pa- *Item :* Longe alia est apud hæreticos fides; imo nihil
 multos in patria vestra baptizatos asseritis, est apud illos nisi perfidia. Quomodo ergo potest vi-
 d sit agendum, consulitis? Hi profecto si in deri, qui apud illos baptizatur consecutus esse pec-
 e sanctæ Trinitatis vel tantum in nomine catorum remissam et divinæ indulgentiæ gratiam
 i, sicut in Actibus apostolorum legimus, ba- per suam fidem, qui ipsius fidei non habuerit
 sunt (unum quippe idemque est, ut sanctus veritatem? Si enim, sicut quibusdam videtur, secun-
 ierat Ambrosius), constat [eos] denuo non dum fidem suam quis accipere aliquid extra Ec-
 baptizandos. *Augustinus in libro De baptismo clesiam potuit, utique id accepit quod credidit;*
us Donatistas : Sacramentum est baptismi, falsum autem credens verum accipere non potuit,
 habet qui baptizatur. Et sacramentum dandi sed potius adultera et profana, secundum quod
 mi est quod habet qui ordinatur. Sicut autem credebat, accepit. Quem locum profani et adulteri
 atus, si ab unitate recesserit, sacramentum baptismi subtiliter Jeremias (xv, 18) perstringit,
 mi non amittit, sic etiam ordinatus, si ab uni- dicens : *Ut quid qui contristant me prævalent? Plaga*
 cesserit, sacramentum dandi baptismi non mea solida est; facta est mihi quasi aqua mendax,
 t. Nulli enim sacramento injuria facienda est. non habens fidem. Et est aqua mendax et perfida?
 Quamobrem si evangelicis verbis in nomine Utiq; ea baptismi imaginem mentitur, et gra-
 et Filii et Spiritus sancti Marcion baptismum tiam fidei adumbratam simulatione frustratur. Quod
 rabat, integrum erat sacramentum, quamvis si secundum pravam fidem baptizari aliquis foris,
 des, sub eisdem verbis aliud opinantis quam et remissam peccatorum consequi potuit et secun-
 ica unitas docet, non esset integra, sed fas dum eamdem fidem consequi et Spiritum sanctum,
 falsitatibus inquinata. *Item :* Manus autem non est necesse venienti manum imponi, ut Spiritum
 itio non sicuti baptismus repeti non potest. sanctum consequatur et signetur. Aut utrum-
 est enim aliud nisi oratio super hominem? que enim fide sua foris consequi potuit, aut neu-
cretis Leonis papæ : Nam qui baptismum trum horum qui [foris] fuerit accepit. Manifestum
 acunt ab hæreticis, cum baptizati antea non autem est, ubi et per quos remissa peccatorum
 it, sola Spiritus sancti invocatione per impos- dari possit. Nam Petro primum Dominus, super
 m manuum confirmandi sunt, quia formam quem ædificavit Ecclesiam suam, dedit, ut id sol-
 n baptismi sine sanctificatione virtutis sup- veretur in cælis, quod ille solvisset in terris. Et
 runt. Et hanc regulam ut satis servandam postea ad apostolos loquitur, dicens : *Sicut misit me*
 nibus prædicimus, ut semel lavacrum initia- *Pater et ego mitto vos (Joan. xx, 21) unde intelligi-*

mus nonnisi in ecclesia præpositis licere baptizare et remissam peccatorum dare. Filii Aaron, qui alienum ignem altari imposuerunt, in conspectu statim Domini indignantis extincti sunt. Quod supplicium manet eos qui alienam aquam baptismo inferunt falso, ut divina censura ulciscatur hæreticos gerere, quod nonnisi soli liceat Ecclesiæ. Quod autem quidam dicunt de eis qui in Samaria baptizati fuerant, advenientibus apostolis Petro et Joanne tantum super eos manum impositam esse, ut acciperent Spiritum sanctum, rebaptizatos eos non esse, ad præsentem causam videmus omnino [non] pertinere. Illic enim qui crediderant, fide vera crediderant et intus Ecclesiam a Philippo diacono, quem iidem apostoli miserant, baptizati erant. Sed tantummodo quod deerat a Petro et Joanne factum est, ut manu imposita infunderetur in eos Spiritus sanctus, quod nunc quoque apud nos geritur. Nunquid de Ecclesiæ fontibus rigare potest, qui intus Ecclesiam non est? Hæretici non sunt in Ecclesia, imo et contra Ecclesiam faciunt, quomodo baptizare baptismo Ecclesiæ possunt? Nam si baptizari quis apud hæreticos potuit, utique et remissam peccatorum consequi potuit. Si peccatorum remissam consecutus est, sanctificatus est, templum Dei factus est. Quæso cujus Dei? Si creatoris, non potuit qui in eum non credidit; si Christi, nec hujus potest fieri templum qui negat Deum Christum; si Spiritus sancti, quomodo Spiritus sanctus placatus ei esse potest, qui aut filii aut patris inimicus est? Quare baptisma nobis et hæreticis commune esse non potest, cum quibus nec pater Deus, nec Filius Christus, nec Spiritus sanctus, nec fides, nec ecclesia communis est, et ideo baptizari eos oportet, qui de hæresi ad Ecclesiam veniunt, quando ex nobis didicerint, baptizatos quoque a Paulo eos jam baptismo Joannis baptizati fuissent, sicut legimus in Actibus apostolorum (xix, 5). Quod si idcirco hæreticus jus baptismi obtinere potuit, quia prior baptizavit, non possidentis erit jam baptisma, sed occupantis; et cum separari ac dividi omnino baptisma non possint et Ecclesia, qui occupare baptisma prior potuit, et Ecclesiam pariter occupavit. Hæc tibi rescripsimus, frater, neminem præjudicantes, quominus unusquisque episcoporum quod putat faciat, habens arbitrii sui liberam potestatem. *Idem in Epistola ad Quintum*: Nescio qua præsumptione ducuntur quidam, ut putent eos qui apud hæreticos tincti sunt, quando ad nos venerint, baptizari non oportere. Nos autem dicimus eos qui inde veniunt non rebaptizari apud nos, sed baptizari. Neque enim accipiunt ibi aliquid, ubi nihil est. *Idem ad Januarium, lib. II*: Oportet sanctificari aquam prius a sacerdote, ut possis baptismo suo peccata abluere. Quomodo aquam mundare et sanctificare potest, qui ipse immundus est, et apud

A quem Spiritus sanctus non est, cum Dominus dica in Numeris (xix, 22): *Et quæcunque tetigerit immundus, immunda erunt*. Quis autem potest dare quod ipse non habeat? aut quomodo potest spiritualia agere, qui ipse amiserit Spiritum sanctum? Et idcirco baptizandus est et innovandus. *Sententiæ episcoporum*: Cyprianus dixit: Sæpe consuevimus hæreticos ad Ecclesiam venientes Ecclesiæ baptismo baptizari et sanctificari oportere. Cæcilius Bilta (94) dixit: Ego baptismum in Ecclesia sola scio et extra nullum; apud hæreticos omnia per mendacium geruntur. Primus Felix a Migirpa dixit: Censeo omnem hominem ab hæresi venientem baptizandum; frustra enim illic putat se esse baptizatum. *Augustinus contra Petilianum, De unico baptismo*: Martyrem gloriosissimum Cyprianum, qui apud hæreticos et schismaticos datum Christi baptismum nolebat agnoscere, dum eos detestaretur, tanta ejus merita usque ad triumphum martyrii consecuta sunt, ut et charitatis qua exellebat luce obumbratio illa fugaretur, et ut sacramentum fructuosum fieret fructuosius, si quid habebat purgandum, pascionis falce ultima tolleretur. Nec nos quia baptismi veritatem et in hæreticorum iniquitate agnoscimus, jam Cypriano meliores sumus, sicut nec Petro, quia gentes judaizare non cogimus. *Ecclesiastica historia, lib. X, cap. VI*: De statutis Nicæni concilii. Jubet et ut Paulianistæ, qui sunt Photiniani, rebaptizentur. *Item lib. VI, cap. II*: In urbe vere Romæ, Cornelio episcopo tunc regente et apud Carthaginem Cypriano, ambobus fide virtute præstantibus, quæstio exorta est in Africæ majoris partibus, si oporteat hæreticos rebaptizari. Cumque id a Cypriani et cæteris pene omnibus per Africam sacerdotibus oportere fieri detineretur, Cornelius et cæteri omnes per Italiam sacerdotes hujusmodi decretum manente sacerdotali concordia refutaverunt. *Hieronymus adversus Vigilantium*: Ergo vigilias malæ aliorum vigiliæ non destruent; quin potius pudicitia vigilare cogantur qui libidini dormiunt. Quod enim semel fecisse bonum est, non potest malum esse, si frequenter fiat, aut si aliqua culpa vitandum est, non ex eo quod sæpe, sed ex eo quod fit aliquando, culpabile. *Idem in Epistola Pauli ad Ephesios (iv, 4) lib. II*: *Solliciti servare veritatem spiritus in vinculo pacis Unum corpus et unus spiritus*, etc. Facit et contra hæreticos, ut sciant se non habere baptisma, sed in una Christi Ecclesia fontem esse vitalem. *Cassiodorus senator De institutione divinarum Scripturarum, lib. I [19]*: Impossibile est omnino complecti, quantum inter alios scriptores præter iterationem (95) baptismatis, quam usus atque ratio (96) repudiavit Ecclesiæ, conferat beatissimus Cyprianus velut oleum decurrens in omnem sanitatem (97); lingua composita declamator insignii doctorque mirabilis.

(94) Cf. Augustini opp. Maur. IX, 166.

(95) Editt.: præterita ratione.

(96) Editt.: usus atque gratia.

(97) Edd.: suavitatem.

CXI

icto etiam per baptismum peccata dimittantur, et contra (98).

ustinus *De unico baptismo*, lib. I: Si ad bap-
tum fictus accessit, dimissa sunt ei peccata,
? Si dimissa dixerint quomodo Spiritus sanc-
disciplinæ effugiet fictum, si in isto ficto re-
nem operatus est peccatorum? Si dixerint
se dimissa, quæro, si postea fictionem suam
converso (99) et vero dolore fateretur, denuo
iri posse hominem, et tamen cor ejus in
perseverans peccatorum ablationem (100)
neret fieri, atque ita intelligatur in conven-
us ab Ecclesia separatis posse homines bapti-
bi Christi baptismus eadem sacramenti cele-
ie datur et sumitur: qui tamen tunc prosit
issionem peccatorum, cum quis reconciliatus
gio dissensionis exiit, quo ejus peccata
ntur et dimitti non sinebantur? *Item*: Non
tur baptismi gratia quominus omnia peccata
it, etiam si odium fraternum in ejus animo,
mittuntur, perseverat. Solvitur enim hester-
es et quidquid supra est, solvitur et ipsa
momentumque ante baptismum et in baptismo.
ps autem continuo reus esse incipit, non so-
nsequentium sed etiam præteritorum dierum,
um, momentorum redeuntibus omnibus quæ
a sunt. *Idem*, lib. IV: Sic in hæresi baptiza-
nomine sanctæ Trinitatis tamen (1) non fit
um Dei, si ab hæresi non recesserit, quomodo
idolorum servitus. *Item*: Perfidus et blas-
us si in perfidia et blasphemia permanserit,
tra Ecclesiam nec intra Ecclesiam remissio-
ccipit peccatorum, aut si propter vim sacra-
ad punctum temporis accepit, et foris et in-
lem vis operatur, sicut vis nominis Christi
ione dæmoniorum etiam foris operabatur.
De verbis Domini tractatu XI: Ille non est di-
esse in Ecclesia vel ad societatem spiritus
ere, qui omnibus Christi tantum corporali
istione ficto corde miscetur. Spiritus enim
s disciplinæ effugiet fictum. *Idem de pœnitenti-*
dicina: Omnis qui jam suæ voluntatis arbi-
nstitutus est, cum accedit ad sacramentum
m, nisi pœniteat veteris vitæ, novam inchoare
otest. Ab hac pœnitentia cum baptizantur
li soli immunes sunt. Nondum enim uti pos-
libero arbitrio. *Item*: Cæterorum hominum
transit ad Christum, ut incipiat esse quod erat
pœnitentia præcipitur, dicente Petro: *Pœni-*
ta agite et baptizetur unusquisque vestrum. Idem
litate agendæ pœnitentiæ de vita pristina:
enim elegit vitam novam nisi quem veteris
at. *Hieronymus ad Sabinianum diaconum la-*
Nihil ita repugnat Deo quam cor impeni-
solum crimen est, quod veniam consequi non

Cous. deest et contra.
Editt.: concusso.

A potest. *Idem in Ezechiele* (xvi, 4): *Et aqua non est
lota ad salutem*. Quod quidem non solum de hæreti-
cis, sed de ecclesiasticis intelligi potest, qui non
plena fide accipiunt baptismum salutare, de quibus
dicendum est quod acceperunt aquam, sed non
spiritum, sicut Simon Magus baptizatus quoque est
in aqua, sed nequaquam in salute. *Idem in epistola
ad Galatas* (iii, 27) lib. II: *Quicumque enim in Chri-*
sto baptizati estis, Christum induistis, quo modo per
fidem, quæ est in Christo, nascamur ostendit. Si
igitur qui in Christo baptizati sunt (Christum) in-
duerunt, manifestum est eos qui non sunt induti
Christum non fuisse baptizatos in Christo. Ad eos
enim, qui fideles et baptisma Christi consecuti pu-
tantur [dictum est]: *Induite vos Christum*? Si quis
hoc corporeum aquæ tantum accepit lavacrum, non
est indutus Christum. Nam et Simon ille acceperat
lavacrum aquæ, verum quia Spiritum sanctum non
habebat, non erat indutus Christum. Et hæretici
vel hypocritæ et qui sordide vicitant videntur qui-
dem accipere baptismum, sed nescio an Christi ha-
beant indumentum. Itaque consideremus, ne forte
et in nobis aliquis deprehendatur, qui ex eo quod
Christum non habet indumentum arguatur non
baptizatus in Christo. *Idem super Matthæum* (xxviii,
19), lib. IV: *Euntes ergo docete omnes gentes, bapti-*
zantes eos; primum docent, demum intingunt in
aquam; non enim potest fieri, ut corpus baptismi
recipiat sacramentum, nisi ante anima fidei susce-
perit veritatem.

CXII.

Quod una baptismi immersio sufficiat, et non.

Toletanum concilium IV, cap. VII: Propter vitan-
dum schismaticis scandalum vel hæreticorum usum
simplicem teneamus baptismi immersionem. *Gregorius
Leandro episcopo*: De trina immersione baptismatis nihil
responderi verius potest quam ipsi sensisti; quia in
una fide] nihil officit Ecclesiæ consuetudo diversa.
Quia dum in tribus subsistentiis una substantia
est, reprehensibile esse nullatenus potest infantem
in baptismo vel ter vel semel mergere, quando in
tribus immersionibus personarum Trinitas, et in una
potest divinitatis singularitas designari. Sed quia
nunc usque ab hæreticis infans in baptismo tertio
mergebatur, sciendum apud vos esse non censeo, ne
dum immersiones numerant, Divinitatem dividant,
dumque quod faciebant faciunt, morem nostrum se-
vicisse gloriantur. Nos autem quod tertio mergi-
mus, triduanæ sepulturæ sacramenta signamus, ut
dum tertio infans ab aquis educitur, resurrectio
triduanæ temporis exprimatur. Quod si quis forte
etiam pro summæ Trinitatis veneratione æstimat
fieri, neque hoc aliquid obstat baptizandum semel
in aqua mergere, quia, dum in tribus subsistentiis
una substantia est, reprehensibile esse nullatenus
potest infantes in baptismo vel ter vel semel
mergere, quando et in tribus immersionibus persona-

(100) Edit.: abolitionem.
(1) Monac.: carnem.

rum trinitas et in una potest Divinitatis singularitas designari. *Haymo super Epistolam Pauli ad Romanos*: In suo sensu abundat Cyprianus, quando semel mergebat in baptisate parvulos, quia quod intelligebat studiose implebat bonis operibus abundando, licet in hoc nescius delinqueret, sed quia bonis operibus abundabat, postea correctus ad nos abundavit altiori sensu, ter illos mergendo.

CXIII

Quod sine sacramento altaris etiam baptismus sufficiat et non.

Beda in homilia de circumcissione Domini: Baptismus autem tantam gratiam confert, ut si ille qui baptizatur de fonte ascendens mortuus fuerit, sine ulla dilatione temporum alta cœlorum penetret. *Haymo super Epistolam Pauli ad Romanos* (III, 24): Ubi scriptum: *Justificati gratis per gratiam ipsius redemptione, qua Christus nos redemit suo sanguine, et fide et aqua baptismatis, qua quisque renatus, si statim obierit, salvabitur in vita. Si autem vixerit, ornare debet fidem operibus, quia fides sine operibus occisa est. Augustinus. De fide ad Petrum*: Firmissime tene et nullatenus dubites, parvulis qui nec propria voluntate credere nec penitentiam pro peccato, quod originiliter trahunt, agere possunt, sanctum baptismum, quandiu rationis ætas eorum capax esse non potest, sufficere ad salutem. *Idem de baptismo ad Marcellinum*: Quærentibus, quomodo parvuli pœnitere possint de originali peccato, qui adhuc nullis propriis peccatis tenentur obnoxii, respondeatur: Si propterea recte fideles vocantur, quoniam fidem per verba gestantium profitentur, cur non etiam pœnites habebantur cum per eos diabolis et huic sæculo renuntiant. *Item*: Nemo nisi baptizatus ad mensam Domini corporis rite accedit. *Item*: *Nisi manducaveritis carnem meam et biberitis sanguinem meum, non habebitis vitam in vobis* (Joan. VI, 54). Quid ultra quærimus? Quid ad hoc responderi potest, nisi pertinacia pugnaces nervos adversus constantiam perpetuæ veritatis intendat? *Augustinus*: Quisquam hoc dicere audebit, quod ad parvulos hæc sententia non pertineat possitque sine participatione corporis hujus et sanguinis in se habere vitam, quia non ait, qui non manducaverit, sicut de baptismo, qui non renatus fuerit, sed ait, si non manducaveritis, velut eos alloquens, qui audire et intelligere poterunt, quod utique non valent parvuli. Sed qui hoc dicit, non attendit, quod ubi omnes istam sententiam teneant, ut sine corpore et sanguine Domini vitam habere non possint, frustra etiam id major ætas curet; potest enim sine voluntate, sed verba loquentis attendas. Eis solis vidi dictum, quibus tunc Dominus loquebatur. *Item*: *Panis, quem dederò, caro mea est et pro sæculi vita* (Joan. VI, 52). Quis autem ambigat sæculi nomine homines signasse, qui nascendo in hoc sæculo veniunt! Ac

perinde etiam per hoc parvulorum vita caro dicenda est, et si non manducaverint carnem filii hominis, nec ipsi habebunt vitam. *Item*: Hæc gratia cum ad illum veniat, ad illum non veniat, occulta esse potest, injusta non. Neque frustra dictum est (Psal. xxxv, 7): *Judicia tua sicut abyssus multa, cujus abyssi multitudinem veluti expavescens exclamat Apostolus* (Rom. XI, 33): *O altitudo divitiarum sapientiæ, etc.* Punici Christiani baptismum ipsum nihil aliud quam salutem, et sacramentum corporis nihil aliud quam vitam vocant. Unde, nisi ex antiqua et apostolica, uti æstimo, traditione, qua Ecclesiæ Christi insitum tenent, præter baptismum et participationem Dominicæ mensæ non solum ad regnum Dei, sed nec ad salutem et vitam æternam posse quemquam omnino pervenire? Hoc enim [et] Scriptura testatur. Nam quid aliud tenent, qui baptismum nomine salutis appellant, nisi quod dictum est (Tit. III, 5): *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, et quod Petrus* (I Petr. III, 21) ait: *Sic et nos simili forma baptismi salvos fecit.* Quid aliud, qui sacramentum Dominicæ mensæ vitam vocant, nisi quod dictum est: *Ego sum panis vivens qui de cælo descendi* (Joan. VI, 51); et: *Panis, quem ego dederò, caro mea est pro sæculi vita* (ibid., 52); et: *Si non manducaveritis carnem Filii hominis et sanguinem ejus biberitis, non habebitis vitam in vobis* (ibid., 54). Si ergo, ut tot et tanta divina testimonia concinunt, nec salus nec vita sine baptismo et corpore et sanguine Domini cuiquam speranda est, frustra sine his promittitur parvulis.

CXIV.

Quod in baptismo Joannis peccata dimittebantur, et contra.

Augustinus Quæstionum veteris et novæ legis, cap. XVIII, secundæ partis: Baptismus Joannis cœptus non cessavit, sed adhibitum ei quod deerat. Joannes enim tantum baptizavit, non Spiritum sanctum credentibus dedit, sicut et ipse dicit de Salvatore (Joan. I, 26): *Ego quidem vos baptizo in aqua in penitentiam, ipse autem vos baptizabit in Spiritu sancto, hoc est per me remissio peccatorum, non tamen datur Spiritus sanctus, ut purificari filii dicantur; hoc Salvatore reservatum est, ut filii Dei non fierent, nisi accepto a Filio Spiritu sancto. Amplificatus ergo est baptismus Joannis, non evacuatus. Ex sermone Chrysostomi in decollatione sancti Joannis*: Herodes, inquit, tenuit Joannem et alligavit eum; qui vincula solverat peccatorum, peccatoris vinculis alligatur, ut vincula venia locum veniæ non relinquat. *Ambrosius in Epistola ad Galatas* (III, 2): *Hoc solum volo discere a vobis, etc.* Quos, quia in adultero baptisate sub nomine baptismi Joannis fuerant non tincti, sed sordidati, Paulus in Trinitatis nomine baptizari præcepit. *Gregorius in XX homil., lib. I*:

(2) Monac.: qui Ecclesiæ Christi transitum tenent.

ita in omnem regionem Jordanis prædicans baptismum penitentiae in remissionem peccatorum (Luc. Cunctis legentibus liquet quia Joannes baptismum penitentiae non solum prædicavit, verum quibusdam dedit; sed tamen baptismum suum remissionem peccatorum dare non potuit. Re enim peccatorum in nobis solo baptismo tribuitur. Notandum itaque quod dicitur *ans baptismum penitentiae in remissionem peccatorum*, quoniam baptismum, quod peccata solvere dare non poterat, prædicabat, ut sicut in unum Verbum Patris præcurreret verbo prædicatis, ita baptismum penitentiae, quo peccata non possunt; ut quia ejus sermo præcurreret vitam Redemptoris, ipsum quoque ejus baptismum præcedendo fieret umbra veritatis.

CXV.

nihil adhuc definitum sit de origine animæ, et contra.

Justinus Retractationum lib. I: Item alio loco imo dixi: «Securior rediturus in cælum.» autem quam *rediturus* dixissem securius, eos qui putant animos humanos pro meritorum suorum de cælo lapsos sive dejectos pora ista detrudi. Sed ita dixi in cælum, um dicerem ad Deum, qui ejus est conditor, beatus Cyprianus non cunctatus est dicere: *um corpus e terra, spiritum possideamus e* Et in libro Ecclesiastæ (xii, 7) scriptum est: *is revertatur ad Deum, qui dedit illum.* Quod sic intelligendum est, ut non resistamus lo dicenti nondum natos nihil egisse boni ali. Sine controversia ergo quædam originalis beatitudinis animi Deus est, qui eum non a de se ipso genuit, sed de nulla re alia. Quod autem attinet ad ejus originem, utrum uno sit qui primum creatus est, quando factus homo, au similiter fiant singuli singulis, ne sciebam nec adhuc scio. *Gregorius Secundo servo Dei incluso* (opp. II, 970): De origine inter sanctos Patres requisitio non parva est a. Sed utrum ipsa ab Adam descenderit, an singulis detur, incertum remansit; eamque vita insolubilem, fassi sunt esse quæstionem. D enim est quæstio, nec valet ab homine comendi; quia, si de Adam substantia anima cum nascitur, cur non etiam cum carne moriatur, quæ de Adam prolata est, obligata is tenetur? Sed cum hoc sit incertum, illud um non est, quia nisi sacri baptismatis gra-

tia fuerit renatus homo, omnis anima originalis peccati vinculis est obstricta. Hinc enim scriptum est: *Non est mundus in conspectu ejus nec unius diei infans super terram* (Job xiv, 4). Hinc David ait (Psal. l, 7): *In iniquitatibus conceptus sum.* Ex libro Sapientiæ (viii, 19): *Sortitus sum animam bonam, et cum essem magis bonus, veni ad corpus incoinquinatum.* Ex obsequio mortuorum, quo ad Deum dicitur: *Ut animam ad te revertentem blande leniterque suscipias.* Ex libro Hieronymi ad Augustinum (3), qui sic incipit: *De reliquis quæ ad fidem (4) pertinent* (5): An certe, quod ecclesiasticum est secundum eloquia Salvatoris (Joan. v, 17): *Pater meus usque modo* (6) *operatur et ego operor;* et illud Isaia: *Qui format spiritum hominis in ipso* (Zach. xii, 1; Isa. xlii et lvii) et in psalmis (xxxii 15): *Qui [angit] per singulos corda eorum,* quotidie Deus fabricatur animas et conditor esse non cessat? *Item:* Qui dicunt prius animas fuisse quam nati sint, et non corpori secundum exemplum primi hominis a Deo quotidie fieri, anathema sint. *Ambrosius libro II de Cain et Abel* (7): *Inseritur hoc loco dogma de incorruptione animæ, quod in ipsa vera et beata vita sit, qua unusquisque bene cum suis vivit, multo purius ac beatius cum hujus carnis anima nostra deposuerit involuerum, et quasi quodam carcere isto fuerit absoluta corporeo, in illum superiorem evolans locum, unde nostris infusa visceribus cum passione corporis ejus ingemuit.* *Gennadius de dogmate Christiano* (8): *Animas hominum non esse ab initio inter cæteras intellectuales naturas nec simul creatas, sicut Origenes fingit, neque cum corporibus per coitus seminari, sicut Lucreferiani, Cyrillus et aliqui Latinarum præsumptores affirmant, quasi naturæ consequentiam servantes* (9); sed dicimus corpus tantum per conjugii copulam seminari, Dei vero judicio coagulari atque compingi et formari, ac formato jam corpore animam creari et infundi, ut vivat homo ex anima constans et corpore; creationem vero animæ solum Creatorem nosse. *Item:* Anima humana non cum carne moritur, quia, ut dictum est, non cum carne seminatur, sed, formato in ventre matris corpore, Dei judicio creatur et infunditur. *Hilarius super psalmum CXXIX:* Deus, hominem ad imaginem sui faciens, eum ex humili natura cælestique composuit, anima videlicet et corpore; et prius quidem animam de uno illo et incomprehensibili nobis virtutis suæ opere constituit. Non enim cum ad imaginem Dei hominem fecit, tunc et corpus effecit. Genesis edocet, longe postea quam ad imaginem Dei homo erat factus, pulvere (10)

Cous. : *Jeremiæ apud Augustinum,* recte in editione conquestus, nullum in editionibus apud Justinum Jeremiæ librum reperiri. Cæterum hic non in Hieronymi ad Augustinum libris, sed in Hieronymi epistola ad Pammachium adversus Joannis Jerosolymitani episcopi legitur. d. Martian. IV, 318.

Cous. : *fnem.*

(5) Cf. Hieron. opp. IV, 314.

(6) Cous. : *mecum.*

(7) Hic locus omnino deest in Monac.

(8) Editt. : *de ecclesiasticis dogmatibus* (cap. 14 et 18).

(9) Cous. : *quasi naturæ consequentia serviente.*

(10) Cous. : *pulverem.*

sumptum formatumque corpus; dehinc rursus in animam viventem per inspirationem Dei factum, naturam hanc, id est terrenam atque cœlestem, quodam inspirationis fœdere copulatam, *Augustinus De fide ad Petrum*: Credimus jam formato corpore animam creari, et infundi, ut vivat in utero homo constans ex anima et corpore. *Idem in libro Quæstionum vet. et nov. legis, cap. XXIII*: Inhonestum puto animas generari, ut anima nascatur ex anima. Nam si cum semine et anima existit, multæ animæ quotidie pereunt cum fluxu semine. *Item*: Quod manifestius declarat Moyses dicens: Si quis mulierem habentem in utero percusserit et abortaverit, si quidem formatum fuerit, reddet animam pro anima; si vero informatum fuerit, pecunia multetur, manifeste declarans non esse animam ante formam. *Item*: Consideremus facturam Adæ, in Adam enim exemplum datum est, ut intelligatur, quia jam formatum corpus accepit animam. Non poterat animam limo terræ admiscere et sic formare corpus; sed primum oportebat domum compaginari et sic habitorem induci animam. *Idem de Quantitate animæ*: Anima est facta similis Deo, quia Deus fecit eam immortalem, indissolubilem, quæ de nihilo facta est. *Item*: Sicut elementa pura non habent aliqua præjacentia vel actu vel natura, ex quibus naturaliter componantur, ita nec anima. *Idem in libro De origine animæ*: Anima non de Deo est, sed ab ipso de nihilo est creata. *Item*: Si autem de nulla re alia facta est, de nihilo facta est, procul dubio, sed ab ipso. *Idem ad Hieronymum*: Hoc certè sentis quod singulas animas singulis nascentibus modo Deus faciat, *Idem ad Optatum* [Opp. II, 705]: Beatus Hieronymus, tam sanctum Victorinum martyrem quam plerosque secutus Catholicos, se potius fieri quam propagari animas credere significavit, illud etiam adjungens animarum propaginem occidentalem se tenere solere. *Idem ad eundem*: Qui animarum propaginem inconsiderata temeritate defendunt. *Idem ad eundem*: Quis hæc ita intelligere malit: omnes animæ eorum qui exierunt ex femoribus ejus, ut etiam sic possit intelligi secundum corpus tantum exiisse homines de femoribus patris? *Idem rursus in epistola ad Hieronymum*, de eodem loquens: Optarem, ut hæc sententia vera esset; si vera est, ut a te invictissime defendatur. Non enim quod dictum est: *Spiritus revertitur ad Dominum qui dedit illum*, istam sententiam confirmat, quam volumus esse nostram. *Idem ad eundem*, de eo quod dicitur Deus requievit septimo die ab omni opere: Novas, inquit, creando animas singulis singulas, suam cuique nascenti, non aliquid facere dicitur, quod ante non fecerat. Jam enim fecerat hominem hunc, et nunc facit non instituendo quod non erat, sed multiplicando quod erat. *Idem super Genesim ad litteram*: Si quæretur unde Christus animam habuerit, malim dicere unde Adam quam de Adam. *Item*: Qui animat (11) carnes in

(11) Cous.: amat.

A uteris matrum, ut oriantur. *Remigius super psalmum* (xxxiv, 17): *Domine, quando respicies? restitue animam meam*, etc.: Unica vocatur anima Christi, quæ, unice ex Virgine nata, unice conversata, singulariter resurrexit, singulariter cœlos ascendit. *Isidorus de summo bono, lib. I, cap. XII*: Animam non esse, priusquam corpori misceatur, sed tunc eam creari, quando et corpus creatur cui admisceri videtur, credimus

CXVI.

Quod peccata patrum reddantur in filios, et contra.

Origenes in Exodo, homil. VIII: Cum a diabolo ad peccandum suademur (12), semen ejus suscipimus. Cum vero opere etiam implemus, tunc jam et genuit nos. Verum quoniam peccantes vix fere accidit ut sine adjutore peccemus, omnes velut unus ex altero secundum persuasionis ordinem generati ex patre diabolo noxiæ nativitatæ progeniem ducunt. Nunc ergo videamus secundum hanc quam diximus progeniem, quomodo Deus peccata patrum reddat in filios et in quartam et tertiam progeniem, et in ipsos non reddat patres. Nihil enim de patribus dixit [Deus]. Diabolus non erit mundus in hoc sæculo, neque corripitur pro peccato, neque flagellatur. Omnia namque ei in futurum servata sunt. Unde et ipse sciens sibi illud statutum esse pœnarum tempus dicebat ad Salvatorem: *Quare venisti ante tempus torquere nos?* (*Matth. VIII, 30.*) Redduntur autem peccata in filios, id est in eos quos genuit per peccatum, Etenim homines in carne positi corripuntur a Domino, ut revertantur. Et propterea benignus Dominus reddit peccata patrum in filios, ut quoniam patres, id est diabolus et angeli ejus indigni sunt, qui in hoc sæculo corripiantur, filii eorum hic recipiant, quæ gesserunt; ut purgatiores ad futurum sæculum pergant et ultra diabolo socii non efficiantur in pœna. Propterea dicit (*Psal. LXXXVIII, 33*): *Visitabo in flagellis peccata eorum. Misericordiam autem meam non auferam ab eis. Ezechiel propheta* (xviii, 1): *Et factus est sermo Domini ad me dicens: Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbium istud, dicentes: Patres nostri comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupescunt.* *Hieronymus super hunc locum*: Monet illud quod in Exodo (xx, 5) dictum est: *Ego sum Deus æmulator, qui reddo peccata patrum super filios usque ad tertiam et quartam generationem his qui oderunt me, et facio misericordiam in millia his qui diligunt me.* Et item (*Psal. LXXXV, 15*): *Domine Deus, miserator et misericors, patiens et multæ misericordiæ, et ego sum reddens iniquitates patrum in filios et super filios filiorum in tertiam et quartam generationem, sic accipi debere quasi parabolam et proverbium, ut aliud in verbis sonet, aliud in sensu teneat. Et nos usque in præsentem diem putabamus non esse parabolam, sed simplicem explicare sententiam, et tamen scandalum patiebatur occul-*

(12) Monac.: exhortatur.

mod injustitia videretur Dei, alium peccare, A
 1 luere peccata. Sed eo quod sequitur, *his
 runt me*, scandalum comminationis suæ sol-
 lion enim ideo puniuntur, quia deliquerunt
 eorum, cum patres puniri potius debuerint,
 ia patrum exstiterunt æmulatores et oderunt
 hæreditario malo, in ramo (13) quoque de
 rescente. *Item* : Respondebimus, [et] in hoc
 e et severitatis iram tenere usque ad tertiam
 rtam generationem, sed signum misericor-
 ñnam differre peccati. Quando enim dicit :
*s Deus, miserator et misericors, patiens et
 misionis*, et infert : *reddens iniquitates
 super filios et filios filiorum*, hoc indicat B
 antæ misericordiæ sit, ut non statim puniat,
 atentiam differat puniendi. *Item* : Scriptum
 Proverbiis (x, 26) : *Sicut una acerba dentibus
 st, et fumus oculis, sic iniquitas his qui utun-*
 Ex quo perspicuum est, non aliorum dentes
 et obstupescere, sed eorum qui uvam acer-
 mederint. Est autem sensus : Quomodo si
 alis dicere : patres uvam acerbam comede-
 et dentes filiorum obstupuerunt, ridiculum
 nullam habens consequentiam, sic iniquum
 ue perversum, peccare patres, et filios ne-
 ue cruciari. *Item* : Sunt qui hoc quod scri-
reddens iniquitates patrum super filios in ter-
quartam generationem, ita edisserant ut ad C
 n humanam sententiam referant, patrem in
 levem punctum sensuum, incentiva vitiorum
 icentes ; filium vero, si cogitatio peccatorum
 erit ; nepotem, si, quod cogitaveris atque
 eris, opere perpetrabis ; pronepotem autem,
 quartam generationem, si non solum fece-
 od malum est, sed in tuis sceleribus gloriaris,
 lum illud quod scriptum est (*Prov. xviii, 3*) :
cum in profundum malorum venerit, con-
 Deus ergo primos et secundos stimulos co-
 num, sine quibus nullus hominum potest
 equaquam punit, sed si cogitata quis facere
 erit, aut ipsa quæ fecit noluerit corrigere
 ntia. *Item* : Ad probationem autem hujus
 uod nequaquam primus pulsus cogitationis
 ur, a Deo, sed si quod mente conceperis opere D
 nmes, illud de Genesi (ix, 25) : Cham pecca-
 ridens nuditatem patris ; et sententiam non
 ai risit, sed filius ejus suscepit Chanaam. *Ma-*
s, ait, Chanaan ; servus erit fratrum suorum ;
 r sententia justitiam non habere. *Item* : Hoc
 n de proverbio sive parabola dixisse sufficiat ;
 is autem vel meliorem vel alteram sensum
 it reperire, qui contrariorum inter se testi-
 rum scandalum tollat, illius magis acquiescen-
 sententiæ est. *Item* (*Ezech. xviii, 3*) : *Vivo
 licit Dominus, Si erit ultra vobis parabola hæc
 verbium in Israel. Anima, quæ peccaverit, ipsa*

moriatur. Parabola nequaquam dicitur in Israel,
 sed in his qui Dei notitiam non habent, nec pos-
 sunt perspicere veritatem. *Item* : Sicut peccata filio-
 rum non nocent patribus, sic peccata patrum in
 filios non redundant. *Ex libr. Job (xxi, 19)* : Deus
 servabit filiis illius dolorem patris ; et cum reddide-
 rit, tunc sciet. *Gregorius XV Moralium* : Scriptum
 novimus : *Qui reddis peccata patrum in filios ac ne-
 potes in tertiam et quartam generationem (Exod. xx,
 5).* Et rursus scriptum est : *Anima, quæ peccaverit,
 ipsa morietur.* Reddit ergo peccata patrum in filios,
 dum pro culpa parentis ex originali peccato anima
 polluitur prolis. Et rursus non reddit, quia cum
 ab originali culpa baptismo liberamur, jam non
 parentum, sed quas ipsi committimus habemus
 culpas. Quisquis pravi parentis iniquitatem imita-
 tur, etiam ex ejusdem delicto constringitur. Unde
 fit, ut iniquus filius iniqui patris non solum sua,
 quæ addidit, sed etiam patris peccata persolvat,
 cum vitis patris, quibus iratum dominum non igno-
 rat, etiam suam adhuc malitiam adjungere non
 formidat. *Item* : *Anima, quæ peccaverit, ipsa mo-
 riatur*, quia in carne nonnunquam filii etiam ex
 patris peccato perimuntur. Deleto autem originali
 peccato, ex parentum nequitia in anima non te-
 nentur. *Item* : Pater iniquus plerumque percutitur
 in filiis, ut acrius uratur ; quatenus per filiorum
 pœnas mens patris iniqua puniatur. *Item* : Recte
 dicitur *usque in tertiam et quartam progeniem*, quia
 ad tertiam et quartam progeniem eam, quam imi-
 tantur filii, parentum vitam possunt videre ; usque
 ad eos ultio extenditur, qui viderunt, quod male
 sequerentur.

CXVII

*De sacramento altaris, quod sit essentialiter ipsa ve-
 ritas carnis Christi et sanguinis, et contra.*

Hilarius De Trinitate lib. VIII : In Christo Pa-
 ter, et Christus in nobis, unum in his esse nos
 faciunt. Si vere igitur carnem corporis nostri Chri-
 stus assumpsit, et vere homo ille Christus est,
 nosque vere sub mysterio carnem corporis sui su-
 mimus, et per hoc unum erimus, quia Pater in eo
 est, et ille in nobis : quomodo voluntatis unitas
 asseritur, cum naturalis per sacramentum proprie-
 tas perfectæ sacramentum sit unitatis ? Non est
 enim humano aut sæculi sensu in Dei rebus lo-
 quendum, neque per violentam atque impudentem
 prædicationem cœlestium dictorum sanitati alienæ
 atque impiæ intelligentiæ extorquenda perversitas.
 De naturali enim in nobis Christi veritate quæ dic-
 cimus, nisi ab eo didicimus, stulte atque impie di-
 cemus. Ipse enim ait (*Joan. vi, 56*) : *Caro mea
 vere esca est, et sanguis meus vere est potus. Qui edet
 carnem meam et bibit sanguinem meum, in me ma-
 net et ego in eo.* De veritate carnis et sanguinis non
 relictus est ambigendi locus ; nunc enim et ipsius
 Domini professione et fide nostra vere caro est et

vere sanguis. Et hæc accepta atque hausta efficiunt, ut et nos in Christo et Christus in nobis sit. Est ergo ipse in nobis per carnem. Quod autem in eo per sacramentum communicatæ carnis et sanguinis simus, ipse testatur dicens : *Et vos in me et ego in vobis*. Si voluntatis tantum intelligi unitatem vellet, cur gradum quemdam atque ordinem consummandæ unitatis exposuit, nisi ut cum ille in Patre per naturam divinitatis esset, nos contra in eo per corporalem ejus nativitatem et ille rursus in nobis per sacramentorum inesse mysterium crederetur? Ac sic perfecta per mediatorem unitas doceretur, cum nobis in se manentibus ipse maneret in Patre, et in Patre manens maneret in nobis, et ita ad unitatem Patris proficeremus, cum qui in eo naturaliter secundum divinitatem inest, nos quoque in eo naturaliter inessemus, ipso in nobis naturaliter permanente. Quod autem in nobis naturalis hæc unitas sit, ipse ita testatur : *Qui edit meam carnem et bibit meum sanguinem, in me manet et ego in eo*. Non enim quis in eo erit, nisi in quo ipse fuerit; ejus tantum in se assumptam habens carnem, qui suam sumpserit. *Item* : *Sicut misit me Pater vivens, et ego vivo propter Patrem : et qui manducaverit carnem meam, et ipse vivet propter me* (Joan. vi, 58). Quomodo per Patrem vivit, eodem modo nos per carnem ejus vivemus. Hæc vero vitæ nostræ causa est, quod in nobis manere per carnem Christum habemus, victuris per eum ea conditione, qua ille vivit per Patrem. Si ergo nos naturaliter secundum carnem per eum vivimus, id est naturam carnis suæ adepti : quomodo non naturaliter secundum spiritum in se Patrem habeat, cum vivat ipse per Patrem? *Item* : Hæc autem idcirco a nobis commemorata sunt, quod voluntatis tantum inter Patrem et Filium hanc unitatem hæretici mentientes unitatis nostræ ad Dominum utebantur exemplo, tanquam nobis ad Filium et per Filium ad Patrem obsequio tantum ac voluntate religionis unitatis nulla per sacramentum carnis et sanguinis naturalis communionis proprietas indulgeretur, cum et per honorem nobis datum Filii et per manentem in nobis carnaliter Filium et in eo nobis corporaliter et inseparabiliter unitatis mysterium veræ ac naturalis unitatis sit prædicandum. Idem corpus Christi, quod sumitur de altari, figura est, dum panis et vinum extra videtur; veritas autem, dum corpus et sanguis Christi sumitur, interius creditur. *Ex symbolo Ephesino* : *Necessario igitur et hoc adjicimus*. Incruentam celebramus in ecclesiis sacrificii servitutem et sanctificamur participes sancti corporis et pretiosi sanguinis Christi, non ut communem carnem percipientes nec ut viri sanctificati et Verbo conjuncti secundum dignitatis unitatem, sed vere vivificatricem et ipsius Verbi propriam factam. Vita enim naturaliter Deus existens, quia propriæ carni unitus est, vivificatricem eam esse professus est, et ideo quamvis dicat, *nisi manducaveritis carnem Filii hominis, etc.*, non tamen eam ut hominis unius ex

A nobis æstimare debemus, quomodo enim juxta naturam suam vivificatrix esse caro hominis poterit? sed ut vere propriam ejus factam. *Item* : Si creditur, quod factus sit caro, imo potius homo animatus anima rationali. *Ambrosius in libro De officiis* : Illa igitur sunt nobis expetenda, in quibus perfectio, in quibus veritas est; hic umbra, hic imago est, illic veritas in cœlestibus. Ante aqua offerebatur, nunc Christus offertur quasi homo, quasi recipiens passionem, et offert se ipsum quasi sacerdos, ut peccata nostra dimittat; hic in imagine, ibi in veritate; ibi apud Patrem quasi advocatus, pro nobis intervenit. *Idem De sacramentis, lib. I* : Illud promitto quod diviniora et priora sunt sacramenta Christianorum quam Judæorum. *Item* : Accipe, quæ dico, anteriora esse mysteria Christianorum quam Judæorum. Melchisedech obtulit panem et vinum. Ergo intellige sacramenta hæc, quæ hic accipis, anteriora esse ministeria, quam sint Moysi sacramenta, et prius cepisse populum Christianum quam Judæorum, sed nos in prædestinatione, illi in nomine. *Item* : Panis iste panis est ante verba sacramentorum; ubi accesserit consecratio, de pane fit caro Christi. Consecratio autem quibus verbis est et cujus sermonibus? Domini Jesu; nam reliqua omnia quæ dicuntur, laus Deo refertur; oratione præmittitur pro populo, pro regibus, pro cæteris; ubi venit, ut conficiatur sacramentum, jam non suis sermonibus utitur sacerdos, sed Christi. Quis sermo Christi hic conficit sacramentum? Sermo Christi, quo facta sunt omnia. Jussit Deus et factum est cœlum, terra et mare et omnis creatura. Si ergo vis est tanta in sermone Domini Jesu, ut inciperent esse quæ non erant : quanto magis operatorius est, ut sint quæ erant et in aliud commutentur. *Item* : Sermo Christi mutat, quando vult, instituta naturæ. Et primo de generatione ejus sumamus exemplum. Vides quia, contra instituta et ordinem naturæ, homo est natus ex Virgine? *Item* : Sermo cœlestis si operatur in aliis rebus, non operatur in sacramentis cœlestibus? Ergo didicisti quod ex pane corpus Christi fiat, et quod vinum cum aqua in calicem mittitur, sed fit sanguis consecratione verbi cœlestis. Sed forte dicis : Speciem sanguinis non video; sed habet similitudinem. Sicut mortis similitudinem sumpsisti, ita et similitudinem sanguinis bibis, ut nullus horror cruoris sit. Didicisti ergo, quia quod accipis corpus Christi est. Vis scire, quia verbis cœlestibus consecratur? Accipe quæ sunt verba. Dicit sacerdos : Fac nobis hæc oblationem ascriptam, rationabilem, acceptabilem quod est figura corporis et sanguinis Domini Jesu Christi. Qui pridie quam pateretur, in sanctis manibus accepit panem, respexit ad cœlum, ad te, sancte Pater, omnipotens æterne Deus, gratias agens, benedixit, et fregit, fractumque dedit discipulis, dicens : *Accipite, etc.* *Item* : Vide omnia verba evangelistæ sunt usque ad *accipite*; inde verba sunt Christi. Vide singula. *Qui pridie, inquit,*

teretur, accepit panem. Antequam consecratus est; ubi autem verba Christi accesserunt est Christi. Et ante verba Christi eatenus et aquæ plenus; ubi verba Christi operint, ibi sanguis efficitur. *Item*: Quid est, manna de cœlo, an corpus Christi? Corristi utique, qui auctor est cœli. Deinde qui manducavit, mortuus est. Qui manducavit corpus, flet ei remissio peccatorum et non r in æternum. Ergo non otiose tu dicis jam in spiritu confitens quod accipias corsti. Dicit tibi sacerdos: Corpus Christi. Et Amen, hoc est, verum est. Quod confitearis, teneat affectus. Quantum sit sacramentum nosce. Vide quod dicat: *Quotiescunque hoc commemorationem mei facietis*. Et sacerdos: Ergo memores gloriosissimæ ejus passio ab inferis resurrectionis, etc. *Item*: Inmittitur vinum et aqua. Sed dicis, quomodo Melchisedech panem et vinum obtulit? Qui vult admistio aquæ? Bibebant autem de anti petra; petra autem erat Christus. Non is petra, quæ populum sequebatur. Et tu te Christus sequatur. Vide mysterium: hoc est propheta; virga, hoc est verbum sacerdos verbis Dei tangit petram, et fluit populus Dei bibit. [Tangit ergo sacerdos, redundat aqua in calice, salit in vitam. *Item*: Accipe et aliud. De latere ejus aqua et sanguis, aqua ut mundaret, sanguis neret. Quare de latere? quia unde culpa, tia. Culpa per feminam, gratia per Christum: Audisti psalmum (xxii); vide quam it cœlestibus sacramentis: *Dominus pascit nihil mihi deerit, Super aquam refectiois, etsi ambulem in medio umbræ mortis; non vala, quoniam tu mecum es. Virga tua, etc.* operium, baculus passio est. Æternitas, dicitur Christi, passio temporalis (14). Illa creavit, lemit. *Parasti in conspectu meo mensam, poculum meum quam præclarum est*. *Item*: unque bibis, remissionem peccatorum acciebrariis in spiritu. Unde et Apostolus (*Eph. Nolite inebriari vino, sed, implemini Spiritu*) *Item*: Præclara ebrietas, quæ sobrietatem operatur. *Item*: *Fiat voluntas tua sicut in terra, panem nostrum quotidianum da nobis* (*Luc. xi, 3*). Sanguine Christi pacificata nia vel in cœlo, vel in terra, Sanctificatum m, dejectus est diabolus. Ibi versatur, ubi o, quem ille decepit. Dixit vobis, quod ante hristi quod offertur panis dicatur; ubi verba leprompta fuerint, jam non panis dicitur, us. Quare ergo in oratione Dominica ait: *nostrum*? Panem quidem dixit, sed epusion, supersubstantialem. Non iste panis est, qui corpus, sed qui animæ nostræ substantiam

ditt. : corporalis.

fulcit. Ideo Græce *ἐπιούσιον* dicitur. Latinus autem hunc panem dixit quotidianum. Si quotidianus est, cur post annum illum sumis, quemadmodum Græci in Oriente facere consueverunt? Accipe quotidie, quod quotidie tibi prosit. Sic vive, ut quotidie merearis accipere, quomodo Job sanctus pro filiis suis offerebat. *Item*: Qui vulnus habet, medicinam quærit. Quotidie si accipis, quotidie tibi hodie est. Si tibi hodie est Christus, tibi quotidie resurgit. Quomodo? *Filius meus es tu, ego hodie genui te* (*Psal. ii, 7*). Hodie ergo est, quando Christus resurgit. *Hæc et hodie ipse est*, apostolus Paulus ait (*Hebr. xiii, 8*). Ipse enim Dominus ait: *Dimitte nobis debita nostra!* (*Luc. x, 4*). Debitum quidem est, ubi peccem? Accepisti a diabolo debitum, et qui eras liber in Christo debitor factus es diabolo. Cautio nem tuam tenebat inimicus, sed eam Dominus crucifixit et suo cruore deleuit. Abstulit debitum tuum, reddidit libertatem. *Ex libro vi*: Sicut verus est Dei Filius Dominus Jesus Christus non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi Filium ex substantia Patris: ita vera Christi caro est, sicut ipse dixit, quam accepimus, et verus sanguis ejus potus est. *Item*: *Ego sum*, inquit, *panis vivus, qui de cœlo descendi* (*Joan. vi, 41*). Sed caro non descendit de cœlo. Quomodo descendit de cœlo panis vivus? Quia idem Dominus Jesus consors est et divinitatis et corporis et tu qui accipis ejus carnem, divinæ ejus substantiæ in illo participaris alimento. *Item*: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*; hæc postulatio maxima est eorum quæ postulantur. *Et dimitte*, inquit, *nobis debita nostra*. Ideo quotidie accipe, ut quotidie debito tuo indulgentiam petas. *Idem in libro De mysteriis*: Revera mirabile est quod manna Deus pluerit patribus. Unde dictum est: *Panem angelorum manducavit homo* (*Psal. lxxvii, 25*). Sed tamen illum panem qui manducaverunt, omnes in deserto mortui sunt. Ista autem esca, quam accipis, iste panis vivus, qui de cœlo descendit, vitæ æternæ substantiam subministrat, et quicumque hunc manducaverit, non morietur in æternum, quia corpus est Christi. Considera utrum præstantior sit panis angelorum, an caro Christi? Manna illud de cœlo, hoc supra cœlum. Illud cœli, hoc Domini cœlorum. Illud corruptioni obnoxium, si in diem alterum servaretur, hoc alienum ab omni corruptione, quod quicumque religiose gustaverit, corruptionem sentire non poterit. Illis aqua de petra fluxit, tibi sanguis e Christo. Judæus bibit et sitit; tu cum biberis sitire non poteris. Et illud in umbra, hoc in veritate. *Item*: Potior est lux quam umbra, veritas quam figura, corpus auctoris quam manna de cœlo. *Item*: Probemus non hoc esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque vim esse benedictionis quam naturæ, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur. Vides prophetica gratia bis mu-

tatam esse naturam et serpentis et virgæ. *Item* : Sa-
 cramentum, quod accipis, Christi sermone conficitur.
 De totius mundi elementis legisti *quia ipse dixit, et
 facta sunt* (*Psal.* xxxii, 9). Sermo Christi, qui potuit
 ex nihilo facere quod non erat, non potest ea quæ sunt
 in id mutare quod non erat? *Item* : Præter naturæ
 ordinem Virgo generavit; et hoc quod conficimus
 corpus, ex Virgine est. Quid hic quæris naturæ ordi-
 nem in Christi corpore, cum præter naturam ipse
 sit Dominus partus ex Virgine? Vera utique caro
 Christi, quæ crucifixa est, quæ sepulta est: vere
 ergo carnis illius sacramentum est. Ipse clamat Do-
 minus: *Hoc est corpus meum*. Post consecrationem
 corpus significatur, sanguis nuncupatur. Et tu di-
 cis: Amen, hoc est verum est. Quod os loquitur, B
 mens interna fateatur; quod sermo sonat, affectus
 sentiat. *Item* : In illo sacramento Christus est, quia
 corpus Christi est. Non ergo corporalis esca, sed
 spiritualis est. Unde et Apostolus de typo ejus ait.
quia patres nostri escam spiritualem manducaverunt.
 (*I Cor.* iii, 9). Corpus enim Dei corpus est spiri-
 tuale, corpus Christi corpus est divini spiritus.
Idem in sermone de Abel et Cain : Nam si credas a
 Christo carnem esse assumptam et offeras transfigu-
 ratum corpus altaribus, non tamen naturam verbi
 et corporis, et tibi dicitur: *Si recte offeras, recte
 autem non divides, peccasti* (*Gen.* iv, 7, juxta LXX).
Hieronymus ad Hedibiam : Nec Moyses nobis de-
 dit panem verum, sed Dominus Jesus ipse conviva et
 convivium, ipse comedens qui et comeditur. *Idem* C
super Matthæum (xxvi, 26): *Accipite et comedite, hoc
 est corpus meum*; postquam typicum pascha fuerat
 impletum, et agni carnes cum apostolis comederat,
 assumit panem, qui confortat cor hominis, et ad ve-
 rum paschæ transgreditur sacramentum, ut, quomodo
 in præfiguratione ejus Melchisedech panem et vi-
 num offerens fecerat, ipse quoque veritatem sui
 corporis et sanguinis repræsentaret. *Idem in libro*
De membris Domini : Sacerdos Dei Patris dicitur
 Filius Dei secundum humanitatem, in qua se pro
 nobis acceptabile sacramentum Deo obtulit, ut ipse
 esset sacerdos qui sacrificium. *Augustinus De utili-
 tate agendæ pænitentiae* : Tunc eis Petrus annuntia-
 vit eum colendum, quem crucifixerunt, ut ejus jam
 sanguinem biberent credentes, quem fuderant sæ-
 vientes. *Idem in Epistola ad Irenæum* : Corporeum
 illud manna nunc nec tanta res miraculi, quia ven-
 nit quod perfectum est. Perfectum autem est panis
 de cælo, corpus ex Virgine. *Idem in homilia II*
psalmi XXXIII : Accesserunt Judæi ad Jesum, ut
 crucifigerent; nos accedamus, ut corpus ejus et san-
 guinem accipiamus. *Item* ; Vere magnus Dominus
 et magna misericordia ejus, qui nobis dedit man-
 ducare corpus suum, in quo tanta perpeus est, et
 sanguinem suum bibere. *In homilia psalmi XXVIII*
ad Judæos : Jam securi [sanguinem] bibite, quem
 fudistis. *In homilia LXXV* : Ipsum sanguinem, quem
 per insaniam fuderunt, per gratiam biberunt. *In*
homilia psalmi XXIX : De carne Mariæ carnem acce-

pit et ipsam carnem [nobis] ad manducandum ad
 salutem dedit. Nemo autem carnem illam manda-
 cat, nisi prius adoraverit. *Idem in psalmo XXXIII* :
 David ferebatur in manibus suis. Manibus suis
 nemo portatur. Quomodo intelligatur in ipso David,
 secundum litteram non invenimus, in Christo autem
 invenimus. Ferebatur enim in manibus suis, quando
 commendans corpus suum ait : *Hoc est corpus
 meum*. Ferebatur enim illud corpus in manibus suis.
In homilia XXXI super Joannem : Quousque bi-
 berent sanguinem, quem fuderant, desperaverunt.
Idem in libris Sententiarum Prosperi : Hoc est quod
 dicimus, quod modis omnibus approbare contem-
 dimus, sacrificium Ecclesiæ duobus confici, duobus
 constare, visibili elementorum specie et invisibili
 Domini nostri Jesu Christi carne et sanguine, sa-
 cramento et re sacramenti, id est corpore Christi,
 sicut Christi persona constat et conficitur Deo et
 homine, cum ipse Christus verus sit Deus et verus
 homo, quia omnis res illarum rerum naturam et
 veritatem in se continet, ex quibus conficitur. Est
 ergo sacramentum et re sacramenti, id est corpus
 Christi. *Item* : Caro ejus, quam forma panis oper-
 tam in sacramento accipimus, et sanguis ejus,
 quem sub vini specie ac sapore potamus, caro vi-
 delicet et sanguis est sacramentum sanguinis; carne
 et sanguine, utroque invisibili, intelligibili, spiri-
 tuali intelligitur, significatur corpus visibile Chri-
 sti et palpabile, plenum gratia omnium virtutum et
 divina majestate. *Item* : Sicut ergo cælestis panis,
 qui vere Christi caro est, suo modo vocatur Christi
 corpus, cum revera sit sacramentum corporis Chri-
 sti, illius videlicet, quod in cruce est positum, vo-
 catur ipsa carnis immolatio, quæ sacerdotis mani-
 bus fit, Christi passio, mors, crucifixio, non rei
 veritate, sed significante mysterio: sic sacramen-
 tum fidei, quod baptismus intelligitur, fides est.
Idem in psalmo LIII : Judæi pascebantur tanquam
 de pœna Domini, et nos de cruce Domini pascimur,
 quia corpus ipsius manducamus. Habent ergo impii
 epulas suas, habent pii beati qui esuriunt et sitiunt
 justitiam, etc. *Leo papa in sermone de jejuniis vii
 mensis* : Dicente Domino : *Nisi manducaveritis car-
 nem Filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non
 habebitis vitam in vobis* (*Joan.* vi, 54), sic sacra-
 mense communicare debetis, ut nihil prorsus de
 veritate corporis Christi et sanguinis ambigatis.
 Hoc enim ore sumitur, quod fide creditur, et frustra
 ab illis Amen dicitur, a quibus dicitur contra id
 quod accipitur et disputatur. *Idem in Epistola An-
 tolio episcopo missa* : Aliter enim Ecclesia Do-
 mini, quæ est corpus Christi, nec rata sunt sacer-
 dotia nec vera sacrificia, nisi in nostræ proprietatis
 naturæ nos verus immaculati Agni sanguis emun-
 det. Qui licet in Patris sit dextera constitutus, in
 eadem tamen carne, quam sumpsit ex Virgine, sa-
 cramentum propitiationis exsequitur. *Idem in ser-
 mone De passione Domini* : Intulit supplicium Filio
 Dei, fudit sanguinem justum, qui reconciliando

lo et præmium esset et poculum. *Gregorius in A* *lia paschali*: Quid namque sit sanguis Agni, jam audiendõ, sed bibendo didicistis, qui san- super utrumque postem ponitur, quando non ore corporis, sed et ore cordis hauritur. *in IV dialogo*: Tunc vera pro nobis Deo hostia um nosmetipsos hostiam fecerimus. Est etiam m peccatoribus et indigne percipientibus vera ti caro verusque Christi sanguis, sed etiam tia non salubri efficientia. *Eusebius Emisenus* Vera, unica et perfecta hostia, fide æstimanda specie neque exterioris censenda visu [homi- sed interioris affectu. Unde cœlestis confirmat ritas, quia caro mea vere est cibus et sanguis vere est potus. Recedat ergo omne infidelitatis yuum; quandoquidem qui auctor est muneris B tiam testis est veritatis. Nam visibilis (16) sa- s visibiles creaturas in substantiam corporis aguinis sui verbo suo secreta potestate (17) rtit, ita dicens: *Accipite et comedite; hoc est meum*. Et quomodo tibi novum (18) et im- ile esse non debeat, quod in Christi sub- am terrena convertuntur, te ipsum inter- etc. *Ex passione sancti Andreae, ipso ad n dicente*: Cum vero carnes ejus in terris omestæ et vere sanguis ejus sit bibitus, ipse i in cœlestibus ad dexteram Patris integer per- et vivus. *Præfatio De Dominica v post haniam*: Singuli accipiunt Christum Don- n, et in singulis portionibus totus est, nec C singulos minuitur, sed integrum se præbet gulis. *Amphilochius episcopus Iconius De vita raculis sancti Basiliï, cap. VII*: Divina qui- nysteria illo agente Hebræus quidam se sicut ianus populo commiscuit, officii mysterium neris explorare volens, viditque infantem in manibus Basiliï, et communicantibus om- venit et ipse dato, quod est ei vere caro fan- de accessit ad calicem sanguine repletum, e est, et ipsius factus est particeps, atque de ue servans reliquias abiensque in domum ostendit uxori suæ ad confirmationem dicto- et narravit quod propriis oculis viderat. Cre- ergo, ut vere, quam horribile et admirabile ristianorum mysterium, in crastino venit ad D um, postulans sine dilatione se accipere quod risto est signaculum. Basilius autem sanctus lifferens baptizavit eum, cum omni domo sua tem in Domino. *Ex Vitis Patrum, tractatus ritate, cap. XXVI*: Narravit item abbas Da- icens: Dixit pater meus Arsenius de quodam qui erat magnus in hac vita, simplex autem in : erravit pro eo quod erat idiota, et dicebat sse naturaliter corpus panem, quem sumimus, juram ejus esse. Hoc audientes duo senes et

scientes, quia magna esset vita et conversatio ejus, cogitaverunt, quia innocenter et simpliciter diceret hoc, et dicebant ei: Abbatis sermonem audivimus cujusdam infidelis, qui dicit, quia panis, quem sumimus, non natura corpus Christi, sed figura est ejus. Senex autem ait eis: Ego sum, qui hoc dixi. Illi autem rogabant eum dicentes: Nos credimus quia panis ipse corpus Christi est et calix sanguinis secundum veritatem et non secundum figuram, sed sicut plasmavit hominem ad imaginem suam, et nemo potest dicere, quia non erat imago Dei quamvis incomprehensibiliter lata, et panis, quem dixit *quia corpus meum est*, credimus, quia secundum veritatem corpus Christi est. Senex ait: Nisi rem ipsam cognovero, non mihi satisfacit ratio vestra. Illi autem dixerunt ad eum: Deprecemur Deum hebdomada hac de mysterio hoc, et credimus quia Deus revelabit nobis. Senex cum gaudio suscepit et deprecabatur Deum dicens: Domine, tu cognoscis quoniam non pro malitia incredulus sum rei hujus, sed per ignorantiam errem. Revela ergo mihi, Domine, quia miserere mei est. Sed et illi senes abeuntes cellis suis rogabant, et ipsi dicentes: Domine, revela seni mysterium hoc, ut credat et non perdat laborem s um. Exaudivit autem Dominus utrosque, et hebdomada completa venerunt in ecclesiam, et aperti sunt intellectuales oculi horum, et quando positi sunt panes in altare, videtur illis tantummodo tribus puerulus jacens super altare, et cum extendisset presbyter manus, ut frangeret panem, descendens angelus de cœlo et habens cultellum in manu sacrificavit puerum illum. Sanguis vero illius excipiebat in calicem. Cum autem presbyter in parvis partibus panem, etiam angelus inciderebat pueri membra in [multis] partibus (19). Cum vero accessisset senex, ut acciperet communionem, data est illi soli caro sanguine cruentata. Quod cum vidisset pertimuit et clamavit, dicens: Credo, Domine, quia panis, qui in altare ponitur, corpus tuum est, et calix sanguis, et statim facta est illa panis in manu ejus secundum mysterium et sumpsit illud gratias agens. Dixerunt autem ei senes: Deus scit humanam naturam, quia non potest vesci carnibus crudis et propterea transformavit corpus suum in panem et sanguinem in vinum his qui illud fide suscipiunt. *Ex Evangelio*: Accipiens panem benedixit ac fregit deditque discipulis suis dicens: Hoc est corpus meum, etc. *Ex epistola I Pauli apostoli ad Corinthios (x, 1)*: Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, et omnes mare transierunt, et omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, et in mari; et omnes eandem escam spiritualem manducaverunt, et omnes eundem potum spiritualem hiberunt (bibebant autem de spirituali consequenti eos petra: petra

Ex homilia de corpore et sanguine Domini Hieronymi opera edita, cujus auctor incertus r. Cf. Hieron. opp. ed. Martian. V, 391.
Monac: etsi invisibilis.

(17) Monac.: posteritate.

(18) Monac.: non verum

(19) Monac.: modis.

autem erat Christus. *Item*: Ut prudentibus loquor, vos ipsi iudicate, quod dico. Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? et panis, quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane et de calice participamus (I Cor. x, 15). *Item*: Quæ immolant gentes, dæmonis immolant et non Deo. Nolo autem vos socios fieri dæmoniorum; non potestis mensæ Domini participes esse et mensæ dæmoniorum; non potestis calicem Domini bibere et calicem dæmoniorum (*ibid.*, 20). *Item*: Quotiescunque enim manducabitis panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat. Itaque quicumque manducaverit panem hunc vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem se ipsum homo, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Qui enim manducat et bibit [indigne, iudicium sibi manducat et bibit], n. n. dijudicans corpus Domini. Ideo inter vos multi infirmi et imbecilles, et dormiunt multi. Quod si nosmetipsos dijudicaremus, non utique iudicaremur (I Cor. xi, 27-31). *Ambrosius super Lucam* (ix, 27): *Sunt aliqui hic stantes, qui non gustabunt mortem, donec videant regnum Dei*: Habemus panem, qui de cælo descendit. Panem illum manducat, qui ea quæ scripta sunt servat. *Item* (*Luc.* xvii, 37): *Ubi fuerit corpus, ibi congregabuntur aquilæ*: Justorum animæ aquilis comparantur, quæ alta petunt. *Item*: De corpore jam dubitare non possumus, maxime sine muneribus quia a Pilato Joseph corpus accepit. Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus Maria Cleophæ et Maria Magdalene et mater Domini apostolorumque conventus circa Domini sepulturam? Nonne tibi videntur aquilæ circa corpus, quando veniet cum intelligibilibus nubibus filius hominis et videbit eum omnis oculus? Est enim corpus, de quo dictum est: *Caro mea vere est cibus et sanguis meus vere est potus*. Circa hoc corpus veræ aquilæ sunt, quæ alis circumvolant spiritualibus. Est enim corpus Ecclesia. *Idem in lib. De sacramentis*: Fac nobis oblationem hanc acceptabilem, quæ est figura corporis et sanguinis Domini. *Item*: Figura corporis est altare. *Idem in Epistola ad Corinthios*: Quia morte Domini liberati sumus, hujus rei memores in edendo et potando carnem et sanguinem, quæ pro nobis oblata sunt, significamus. *Item*: Beneficii divini testis est sanguis, in cuius typum nos calicem mysticum percipimus. *Origenes super Matthæum* (xxvi, 26): *Hoc est enim corpus meum, et accipiens calicem*, etc.: Panis quem Deus Verbum corpus suum esse fatetur, verum est nutritorium animæ; Verbum de Deo Verbo procedens et panis de pani cælesti, qui positus est super mensam, de qua scriptum est (*Psal.* xxii, 5): *Præparasti in conspectu meo mensam adversus eos qui tribulant me*. Et potus iste, quem Deus Verbum sanguinem suum fatetur, Verbum est potans et inebrians præ-

clare corda bibentium, qui est in poculo, de quo scriptum est: *Et poculum tuum inebrians quam præclarum est*. Et est potus iste generatio vitis veræ, quæ dicit: *Ego sum vitis vera* (*Joan.* xv, 1). Et est sanguis uvæ illius, quæ missa in torcular passionis protulit potum hunc. Sic et panis est verbum Christi factum de tritico illo, quod cadens multum reddit fructum. Non enim panem illum visibilem, quem tenebat in manibus, corpus suum dicebat Deus Verbum, sed verbum in cuius mysterio fuerat panis ille frangendus. Nec potum illum visibilem sanguinem suum dicebat, sed verbum, in cuius mysterio fuerat potus ille fundendus. Nam corpus Dei Verbi aut sanguis, quid aliud potest esse, nisi verbum quod nutrit, et verbum quod lætificat cor? *Hieronymus ad Hedibiam de diversis quæstionibus*: *Quomodo sit [accipiendum], Non bibam amodo de hoc genimine vitis*, etc. (*Matth.* xxvi, 29): Nos audiamus panem, quem fregit Dominus deditque discipulis, esse corpus Domini. *Item*: *Hic sanguis meus Novi Testamenti*. Si ergo panis qui de cælo descendit corpus Domini et vinum quod discipulis suis dedit sanguis illius est, qui effusus est in remissionem omnium peccatorum, ascendamus cum Domino cenaculum et accipiamus ab eo calicem sursum Novi Testamenti, ibique cum eo inebriemur vino sobrietatis. *Item*: Sed nec Moyses dedit nobis panem verum, sed Dominus Jesus, ipse conviva et convivium, ipse comedens qui et comeditur: ipsius bibimus sanguinem, et quotidie in sacrificiis ejus de genimine vitis veræ et vineæ Sorec, quæ interpretatur *electa*, et rubentia musta calcamus, et novum ex his vinum bibimus in regno Patris, nequaquam in vetustate litteræ, sed in novitate spiritus, cantantes canticum novum, quod nemo potest canere nisi in regno Ecclesiæ, quod regnum Patris est. *Item*: Quotquot in Christo baptizamus, Christum induimus et panem comedimus angelorum, et audimus Dominum prædicantem: *Meus cibus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me*. Faciamus ergo voluntatem ejus, et Christus nobiscum bibet in regno Ecclesiæ sanguinem suum. *Idem super CXLVII psalmum*: *Et adipe frumenti satiaste*. Dominus noster granum tritici in terram cecidit, et nos multiplicavit. Istud granum frumenti pinguissimum est. Felix est qui in frumento isto adipem intelligit. Ego corpus Jesu Evangelium puto, sanctas Scripturas puto. Et quando dicit, *qui non comederit carnem meam et biberit sanguinem meum*, licet et in mysterio possit intelligi, tamen verius corpus Christi et sanguis sermo Scripturarum est, doctrina divina est. Quando imus ad mysterium, qui fidelis est intelligit; si in maculam ceciderit, periclitatur. Si quando audimus sermonem Dei, et caro Christi, et sanguis ejus in auribus nostris effunditur, et nos aliud cogitamus, in quantum periculum [incurrimus]? Pinguissimus sermo divinus est. Omnes habet in se delicias. Sicut tradunt Judæi, quoniam manna quando comedebant secundum

atem uniuscujusque sapiebat in ore : sic et A
 ne Christi, qui est sermo doctrinæ, hoc est
 rum Scripturarum interpretatio, sicut volu-
 accipimus. *Item* : *Qui emittit eloquium suum*
(Psal. cXLVII, 15). In principio erat Verbum
1, 1). Hoc Verbum mittitur in carne Et Ver-
aro factum est et habitavit in nobis (ibid., 14).
nittet eloquium suum terræ. De prædicatione
 ur evangelica et de doctrina apostolorum.
 ue sequitur : *Velociter currit sermo ejus (Psal.*
, 1), et in orbem terrarum apostolica doctrina.
n sermone quodam de agno paschali, qui sic
 : *Hodie populus Israel* : Præcipitur ut in
 comedamus domo, id est ne extra Ecclesiam
 ati agni putemus, ex quo manifestatum est, B
 Judæi et hæretici et omnium conventicula-
 tum perversorum, qui agnum in Ecclesia
 comedunt, non eas agni carnes comedere, sed
 ais, qui datus in escam populis Æthiopum.
 Quod autem sequitur, ut non carnes crudas
 neque elixas comedamus, illud est, ne Scri-
 : divinas, quæ vere carnes Agni sunt, aut
 historiam tantum intelligamus, aut quibus-
 allegoriis et nubilo interpretationis ad perversa
 ata derivemus et enervemus eas. *Caput cum*
is ejus et intestinis comedetis (Exod. XI, 9.
 intelligentiaspiritualis; pedes simplex juxta hi-
 m narratio; intestina quidquid in littera latet.
 Sciatis, fratres, quoniam quicumque uxori de-
 reddit vacare non potest orationi nec de carni-
 gni comedere. Si enim panes propositionis non
 unt ab his qui uxores tetigerant comedi, quanto
 panis ille qui de cælo descendit non potest
 s qui conjugalibus paulo ante hæserè com-
 ius violari atque contingi? *Idem (20) in qua-*
omilia [VII] super Leviticum : Dominus ait :
mea vere est cibus, et sanguis meus vere est po-
oan. VI, 56), quia omne opus ejus sanctum est,
 nis sermo ejus verus est. Secundo loco post
 carnem mundus cibus est Petrus et Paulus,
 unusquisque pro meritorum puritate proximo
 us fit cibus. Hoc qui audire nescit, avertit
 se auditum secundum eos qui dicebant : *Quis*
potest audire? Sed si Filii estis Ecclesiæ, si
 elicis imbuti mysteriis, agnoscite quæ di-
 : quia Domini sunt, ne qui ignoret igno- D
 Agnoscite quia figuræ sunt quæ in divinis
 inibus scriptæ sunt, ideo tanquam spirituales
 i carnales intelligite quæ dicuntur. Est et in
 zeliis littera, quæ occidit. Si enim [secundum]
 am sequaris hoc ipsum, quod scriptum est :
nanducaveritis carnem meam et biberitis san-
n meum (ibid., 54), occidit hæc littera. Ut ergo
 us, omnis homo in se habet aliquem cibum,
 o qui sumpserit si quidem bonus est et bono
 iro profert bonum, mundum cibum profert
 no suo. Ideo omnis homo, cum loquitur pro-

ximo, et sive prodest ei ex sermonibus sive nocet,
 et mundum ei aut immundum efficitur animal. Si
 secundum hanc intelligentiam dicamus Deum ho-
 minibus leges promulgasse, digna videbitur legis-
 latio. Si vero assideamus litteræ, erubescere con-
 fiteri Deo tali legem dedisse (21). *Idem in Epi-*
stola ad Ephesios : Dupliciter igitur intelligitur
 caro Christi et sanguis, vel spiritualis illa atque
 divina, de qua ipse ait : *Caro mea vere est cibus*
et sanguis meus vere est potus, et : *Nisi manduca-*
veritis carnem meam et sanguinem meum biberitis,
non habebitis vitam æternam, vel caro mea, quæ
crucifixæ est, et sanguis, qui militis lancea fusus
est. Juxta hanc divisionem, et in sanctis ejus di-
versitas sanguinis et carnis excipitur, ut alia sit
 caro quæ visura sit salutare Dei, alia caro et san-
 guis, quæ regnum Dei nequeant possidere. *Idem*
in Isaia : Comedunt cibos impietatis, dum non
 sunt sancti et corpore et spiritu, nec comedunt
 carnem Jesu nec bibunt sanguinem ejus, de quo
 ipse loquitur : *Qui manducat meam carnem et bi-*
bit meum sanguinem habebit vitam æternam (ibid.,
55). Pascha nostrum immolatus est Christus, qui
 non foris, sed in domo una et intus comeditur.
 Ex sermone quodam Augustini : Utrum sub figura,
 an sub veritate sit mystici calicis sacramentum.
 Veritas ait : *Caro mea vere est cibus et sanguis*
meus vere est potus. Alioquin quomodo magnum
 erit, *panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi*
vita (ibid., 52), nisi vera sit caro? Sed, quia Chri-
 stum vorari dentibus fas non est, voluit hunc pa-
 nem et vinum in mysterio vere carnem suam et
 sanguinem consecratione Spiritus sancti potentia-
 liter creari et quotidie pro mundi vita mystice im-
 molari, ut sicut de Virgine per spiritum vera caro
 sine coitu creatur, ita per eundem ex substantia
 panis et vini mystice idem corpus Christi conse-
 cretur. Corpus Christi et veritas et figura est : ve-
 ritas, dum corpus Christi et sanguis virtute Spiri-
 tus in verbo ipsius ex panis vini que substantia con-
 ficitur; figura vero, quod exterius sentitur. Itera-
 tur autem quotidie hæc oblatio, licet Christus semel
 passus sit, quia quotidie peccamus saltem peccatis,
 sine quibus mortalis infirmitas vivere non potest, et
 ideo quotidie Christus pro nobis mystice immolatur.
 D Intra Catholicam Ecclesiam in mysterio corporis
 Christi nihil a bono majus, nihil a malo minus
 percipitur sacerdote, quia non in merito conse-
 crantis, sed in verbo efficitur Creatoris et in vir-
 tute Spiritus sancti. Si enim in merito esset sacer-
 dotis, nequaquam ad Christum pertineret. Nunc
 autem sicut ipse est, qui baptizat, ita ipse est, qui
 Spiritum sanctum hanc suam efficit carnem et trans-
 fundit sanguinem. *Item* : Hanc oblationem bene-
 dictam, per quam benedicamur, ascriptam, per
 quam omnes in cælo ascribamur; ratam, per
 quam in visceribus Christi esse censeamur, ratio-

Non est Hieronymi, sed Origenis.

(21) Editt. : *Quia tales leges dederit Deus.*

nabilem, per quam a bestiali sensu (22) exuamur, acceptabilem, ut per hanc acceptabiles ejus unico Filio simus. Nihil rationalibus ut quod similitudinem mortis ejus in baptismo accepimus, similitudinem quoque carnis et sanguinis ejus sumamus, ita ut veritas non desit in sacramento, et ridiculum nullum fiat paganis, quod cruorem occisi hominis bibamus. Si enim discipuli patienter ferre nequiverunt, quod Dominus dixerat: *qui manducat carnem meam*, etc., sed dixerunt: *durus est hic sermo* (Joan. vi, 16), quomodo ista ferrent increduli? Credendum namque est quod in verbis Christi sacramenta conficiantur. Cujus enim potentia creantur prius, ejus utique verbo ad melius recreantur. Reliqua omnia, quæ sacerdos dicit aut clerus canit, nihil aliud quam laudes et gratiarum actiones sunt, aut certe obsecrationes, fidelium petitiones, postulationes. Inter verba sunt Dei: *Accipite et manducate ex hoc omnes* (Matth. xxvi, 36). In hoc ergo verbo creatur illud corpus. *Item*: Eadem ratio est in corpore Domini, quæ in manna, quod in ejus figura præcessit, de quo dicitur (Exod. xvi 48): *Qui plus collegerat, non habuit amplius, neque qui minus comparaverat, habuit minus*. Non est quantitas visibilis in hoc æstimando mysterio, sed virtus sacramenti spiritualis, sicut nec quantitas hominis Christi metienda in corpore, sed virtus in eo et divinitas consideranda. *Item*: Hoc mysterium ante passionem discipulis traditur, quia nunquam potest umbra existere nisi radiante luce. Aliter: noverat Christus, quod et a bonis digne et a malis indigne hoc mysterium acceptum erat. Voluit cunctis communicantibus ostendere quid boni quidve mali ex eo percipiatur, et ideo Judas in figura omnium malorum primus ad percipiendum permittebatur. Nam si post resurrectionem fieret, jam Judas cum sanctis apostolis communicare non potuisset, quia jam damnatus esset. Recte etiam caro sanguini sociatur, quia nec caro sine sanguine, nec sanguis sine carne jure communicatur. Totus enim homo, qui ex duobus substantiis constat, redimitur, et ideo carne simul Christi et sanguine saginatur. Denique non, sicut quidam volunt, anima solo hoc mysterio pascitur, verum etiam caro per hoc ad immortalitatem transit et incorruptione reparatur. *Idem quæstionum LXXII, cap. XII*: Omnis anima omni corpore melior. Melius enim omne quod vivificat, quam id quod vivificatur. *Idem lib. XI, De civitate Dei de bonis et malis angelis*: Beatitudines illorum causa est adhærere Deo, istorum miseriam non adhærere. *Item*: Sicut autem melior est natura sentiens, qui etiam condolet, quam lapis, qui nullo modo dolere potest. *Item*: Rationalis creatura præstantior etiam misera, quam illa, quæ rationis vel sensus est expers, et ideo in eam non cadit miseria. *Idem in sermone De utilitate agendæ*

(22) Monac. : *sexu*.(23) Maur. : *significaret*.(24) Maur. : *illius*.

A *pœnitentiæ*: Ille eos a morte liberaverat, qui per manna figurabatur. Breviter ergo dixerim: quicumque manna Christum intellexerunt, eundem quem nos, cibum spiritualem manducaverunt. *Idem in expositione Evangelii* (Joan. vi, tract. 26; Maur. iii, 498): Ut quid paras dentem et ventrem? Credere in eum, hoc est manducare panem et vinum. Invisibiliter saginatur, quia invisibiliter renascitur. Hic panis est, qui de cœlo descendit. Hunc panem significavit manna. *Omnes*, inquit, *eandem escam spiritalem manducaverunt*. Spiritualem utique eandem; nam corporalem alteram, quia illi manna, nos aliud; spiritualem [vero] eadem quam nos. *Et omnes eundem potum spiritualem biberunt*. Aliud illi, aliud nos, sed specie visibili, quod tamen hoc idem est (23) virtute spirituali. Quomodo eundem potum? *Bibebant*, inquit, *de spirituali sequente eos petra; petra autem erat Christus* (I Cor. x, 4). Inde potus, inde panis. Petra Christus in signo, verus Christus in carne et verbo. *Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non morietur* (Joan. vi, 50). Quod pertinet ad virtutem sacramenti, non ad visibile sacramentum, qui manducat intus, non foris; qui manducat in corde, non qui premit dente. *Item*: Qui ergo carnem ejus non manducat nec bibit ejus sanguinem, non habet in se vitam æternam, et qui manducat et bibit, habet vitam æternam. Hunc itaque cibum et potum societatem vult intelligi corporis Christi et membrorum suorum, quod est Ecclesia. Hujus rei sacramentum, **C** id est unitatis corporis Christi et sanguinis alicubi quotidie, alicubi certis intervallis dierum de mensa Dominica sumitur, quibusdam ad vitam, quibusdam ad exitium; res vero ipsa, cujus sacramentum est, omni homini ad vitam, nulli ad exitium, quicumque ejus participes fuerint. *Idem in sermone De infantibus*: Nulli aliquatenus ambigendum est, unumque fidelium corporis sanguinisque Domini tunc esse participem, quando in baptismo Christi membrum efficitur, nec alienari ab ipsius (24) panis calicisque consortio, etiamsi antequam [panem] illum comedat calicemque bibat, de hoc sæculo migraverit in unitate corporis Christi constitutus. Sacramenti quippe illius participatione ac beneficio privatur, quando in se, quod illud sacramentum significat, invenit (25): *Idem in sermone De sacramentis*: Quia passus est [pro] nobis, commendavit nobis in isto sacramento sanguinem suum et corpus, qui etiam fecit nosmetipsos. Nam et nos corpus ipsius facti sumus, et per misericordiam ipsius quod accepimus sumus. *Item* (Maur. v, 976, fragm.): Ad aream Dominicam comportati estis; laboribus boum, id est annuntiantium Evangelium, triturati es-is, quando catechumeni differabimini, in horreo servabimini, cœpistis moli je-

(25) Monac. : *Sacramentum qui propter illius participationes a beneficio non privatur, quando — invenitur*.

et exorcismis. Postea ad aquam venistis, et A
 rsi estis, et panis Dominicus facti estis.
 estote diligendo vos, tenendo unam fidem,
 pem, individuum charitatem. *Item* : Vinum
 tis racemis fuit, et modo vinum. Vinum est
 nativitate, calix post pressuras torcula-
 . Et post illa vos jejunia, post labores, cons;
 s; jam in nomine Christi tanquam ad calin-
 nistis; et ibi vos estis in mensa et in calice.
 am vos estis. Simul enim hoc sumimus, si-
 ibimus, quia simul vivimus. *Idem super*
n (xii, 8) *sermone I* : *Pauperes enim semper*
is vobiscum, me autem non semper habebitis.
 et sic intelligi : loquebatur de præsencia
 s sui. Nam secundum majestatem suam et
 ilem gratiam impletur quod ab eo dictum B
ce ego vobiscum sum usque ad consummatio-
eculi (*Matth.* xxviii, 20). Secundum vero
 i, quam Verbum assumpsit, non semper
 tis vobiscum. Quare? Quoniam conversatus
 andum corporis præsenciam xl diebus cum
 lis et ascendit in cœlum et non est hic. Ibi
 ens ad dextram Patris, et hic est. Non enim
 t præsencia majestatis. Aliter : secundum
 tiam majestatis semper habemus Christum;
 um præsenciam carnis paucis diebus; modo
 met, non oculis videt. *Idem in expositione*
 LIV : Dicentes, quia durus est hic sermo,
 verunt se ab illo; remansit cum XII, instruxit
 i remanserant. *Spiritus est, inquit, qui vivi-*
aro nihil prodest (*Joan.* vi, 64). Verba quæ lo-
 sum ad vos, spiritus et vita sunt, id est spi-
 ter intelligenda sunt. Intellexisti carnaliter?
 s et vita tibi non sunt. Spiritualiter intel-
 quæ locutus sum. Non hoc corpus, quod vi-
 manducaturi estis, et bibitori illum sangui-
 quem fusuri sunt qui me crucifigent. Sacra-
 m aliquod vobis commendavi, spiritualiter
 tum vivificabit vos. Caro autem non prodest
 iam. Carnem quippe intellexerunt; quomodo
 vere venditur (27), aut in macello dilania-
 ciens autem Jesus ait : *Hoc vos scandalizat,*
ixi, do vobis carnem meam manducare et san-
meum bibere. Si ergo videritis filium homi-
endentem, ubi prius erat? (*Ibid.*, 62.) Quid D
 ce? Hinc solvit, quod illos moverat; hinc
 t, unde fuerant scandalizati; hinc plane,
 illigerent. Illi autem putabant erogaturum
 suum; ille dixit se ascensurum in cœlum
 am. *Cum videritis filium hominis ascendentem*
t prius, certe vel tunc videbitis, quia non eo
 quo putatis erogatur corpus suum, vel tunc in-
 is, quia gratia (ejus) non consumitur morsi-
 tem : Donec sæculum finiatur, sursum est
 us, sed tamen hic etiam nobiscum est veritas
 us. Corpus enim, in quo resurrexit, uno loco
 ortet, veritas autem ejus ubique diffusa est.

Maur. : *et modo in unum est. Unum est in
 te calicis, post pressuram torcularis.*

Item : In cœlo jam Christum sedentem manibus
 contrectare non possumus, sed fide contingere.
Item : Quis audeat manducare Dominum suum? et
 tamen ait : *Qui manducat me, vivit propter me* (*ibid.*,
 58). Quoniam Christus manducatur, vita mandu-
 catur, nec occiditur, ut manducetur, nec quoniam
 manducatur, partes de illo facimus. Et quidem in
 sacramento sic fit; norunt autem fideles quemad-
 modum manducant corpus Christi. Unusquisque
 partem suam accipit; per partes manducatur, et
 manet integer totus in cœlo, integer totus in corde
 tuo. *Item* : Quod videtis in altari, panis est et calix,
 quod etiam oculi nostri nobis renuntiant. Quod au-
 tem fides (postulat) instruenda, panis est corpus,
 calix est sanguis. *Item* : In cœlum ascendit, illuc
 levavit corpus suum, ibi est sedens ad dexteram
 Patris. Quomodo ergo panis est corpus ejus? et
 calix, vel quod habet calix, est sanguis ejus? Ista,
 fratres, ideo sacramenta dicuntur, quia in eis aliud
 habetur et aliud intelligitur. Quod videtur, speciem
 habet corporalem; quod intelligitur, fructum spiri-
 rituali. *Idem in epistola ad Bonifacium presbyte-*
rum : Sæpe ita loquimur, ut Pascha propinquante
 dicamus crastinam vel perendinam Domini pas-
 sionem, cum ille ante tam multos annos passus
 sit. Ipso die Dominico dicimus : Hodie Dominus
 resurrexit; cum ex quo resurrexerit tot anni trans-
 ierint. Istos dies secundum illorum similitudinem,
 quibus hæc gesta sunt, nuncupamus, ut dicatur
 ipse dies, qui non est ipse, sed revolutione temporis
 similis ei. Nonne semel immolatus est Christus in
 semetipso, et tamen in sacramento omni die
 populis immolatur. Si enim sacramenta quam-
 dam similitudinem earum rerum, quarum sa-
 cramenta sunt, non haberent, omnino sacramenta
 non essent. Ex hac autem similitudine plerum-
 que etiam sacramenta ipsarum rerum nomina
 accipiunt. Sicut ergo secundum quemdam modum
 sacramentum corporis Christi est corpus Christi,
 sacramentum sanguinis Christi sanguis Christi
 est, ita fidei sacramentum fides est. *Idem in lib. X*
De civitate Dei : Sacrificium visibile invisibilis sa-
 cramentum, id est sacrum signum est. *Item in XX* :
Qui manducat carnem meam et bibit sanguinem
meum, in me manet et ego in illo (*ibid.*, 57). Osten-
 dit quid sit non sacramento tenus, sed revera cor-
 pus Christi manducare, et ejus sanguinem bibere.
 Hoc est enim in Christo manere, ut in illo maneat
 et Christus. Sic enim hoc dixit, tanquam diceret :
 qui non in me manet et in quo non maneo, non se
 dicat aut existimet manducare corpus meum aut
 bibere sanguinem meum. Non itaque manent, qui
 non sunt membra ejus. Non sunt autem membra
 Christi, qui se faciunt membra meretricis, nisi ma-
 lum illum pœnitendo esse destiterit. *Item lib. XXI* :
 Nec ergo isti dicendi sunt manducare corpus Chri-
 sti, quoniam nec in membra computandi sunt

(27) Monac. : *vere dicitur.*

Christi; ut enim alia taceamus, non possunt similiter esse membra Christi et meretricis. Denique ipse dicit: *Qui manducat carnem meam*, etc. *Idem in quadam epistola*: Sacramentum invisibilis gratiæ visibilis forma. *Idem in De catechizandis rudibus*: Sacramentum est divinæ rei invisibilis signaculum visibile. *Idem in libro De pœnitentia*: Sacramentum est divini mysterii signaculum. *In II De doctrina Christiana*: Signum est res præter speciem, quem ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire. *Idem contra Faustum*: Quid enim sunt aliud quoque sacramenta corporalia, nisi quædam quasi verba visibilia, sacrosancta quidem, sed tamen mutabilia et temporalia? *Idem in tractatu psalmi xcvi, ubi ait*: Intelligite spiritualiter quæ locutus sum; non enim corpus, quod videtis, manducaturi estis, bibituri illum sanguinem, quem fusuri sunt, qui me crucifigent. Sacramentum aliud quod vobis commendavi, spiritualiter intellectum vivificabit vos. Etsi necesse est visibiliter celebrari, oportet tamen invisibiliter intelligi. *Idem in Confessionibus*: Cibum sum grandium; cresce et manducabis me, nec mutabis me in te, sed tamen mutaberis in me. *Idem in libro De unico baptismo*: Si ad ipsas res visibiles, quibus ipsa sacramenta tractantur, animum conferamus, quis nesciat eas esse corruptibiles? Si autem ad id quod per eas agitur, quis non videat non posse corrumpi? *In III De doctrina Christiana*: *Nisi manducaveritis*, inquit, *carnem Filii hominis et sanguinem ejus biberitis, non habebitis vitam in vobis* (Joan. vi, 54). Facinus videtur aut flagitium jubere. Figura ergo præcipientis est, passionem Domini esse communicandam et recondendam in memoria, quod pro nobis caro ejus crucifixa est et vulnerata. *Item VII De baptismo inducit sanctum Cyprianum dicentem*: Quando Dominus vocat corpus suum panem de cœlo, multorum granorum adunatione congestum, populum nostrum de gentibus indicat adunatum, et quando sanguinem suum appellat vinum, de bctris atque acinis plurimis expressum atque in unum coactum, gregem nostrum significat commistione adunatæ multitudinis copulatum. *Idem in psalmo XX*: Quod semel factum est, in memoria vestra omni anno fit. Quoties Pascha celebratur, nunquid Christus toties occiditur? Sed anniversaria recordatio repræsentat quod olim factum est, et sic nos facit moveri, tanquam videamus præsentem Dominum in cruce. *Idem ad Dardanum*: Una persona Deus et homo est, et utrumque est unus Christus, ubique per id quod Deus est, in cœlo autem per id quod homo. *Item*: Christum autem et ubique præsentem esse non dubites tanquam Deum et in loco aliquo cœli propter veri corporis modum. *Idem in I Retractationum contra Adimantum, discipulum Manichæi*: Nam ex eo quod scriptum est, sanguinem pecoris animam ejus esse, præter id quod supra dixi pos-

sum etiam interpretari, præceptum illud in signum esse positum. Non enim Dominus dubitavit dicere, *hoc est corpus meum*, cum signum daret corpori sui. *Beda in homilia illius evangelicæ lectionis: Una Sabbati valde diluculo* (Luc. xxiv, 1): Hæ quoque, quod mulieres non invento corpore Domini mente consternabantur, nos congruit imitari. Meminisse etenim continuo debemus, quia corpus Domini nostri in terris invenire nequimus, et eo magis humiliari, quo nos constat de profundis clamare ad eum qui habitat in cœlo, eo magis mentem consternari, qui debemus nos longe adhuc pergrinari ab illo, in cujus solum præsentia beate vivere valeamus. *Item*: Maxime angelici nobis spiritus adesse credendi sunt, cum divinis spiritualiter mancipamur obsequiis. *Haymo super Epistolam ad Romanos* (vii, 4): Cum dicit: *per corpus Christi mortificati estis legi*, de quo corpore loquitur? Nam corpus Christi est quod assumpsit in utero virginali; corpus Christi est quod quotidie consecratur in Ecclesia. Apparet de illo corpore dixisse Apostolum, quod assumpsit in utero virginali. Per corpus suum ergo nos Christus liberavit a lege, id est per passionem corporis sui dedit nobis remissionem peccatorum, ut non simus jam subjecti legi, si peccare desistimus. *Ex decretis Pii papæ cap. III*: Si vero per negligentiam de calice Domini aliquid stillavit in terram, lingua lambetur (28) et tabula radetur. Si non fuerit tabula, ut non conculcetur, locus corraderetur et igne comburetur, et cinis in altare recondetur. *Ex Pœnitentiali Theodori*: Qui evomuerit sacrificium et a canibus consumetur, annum unum pœniteat: *Ex consilio Turonico cap. IV*: Sacra oblatio semper sit super altare observata propter mures et nefarios homines et a die septimo in septimum semper mutetur et a populo sumatur, et alia, quæ eadem die consecrata est, loco ejus subrogetur, ne forte diutius observata muscida, quod absit, fiat. *Ex concilio Aurelianensi cap. IV*: Oblata, quæ in altari offeruntur, de Sabbato in Sabbatum semper innoventur, quia panis propositionis a Sabbato in Sabbatum mutabantur, ne diu servata muscidi fiant, aut, ut quidam sæviunt, igni consumantur. Quod si quis diabolo instigante facere præsumpserit, anathema sit. *Item cap. V*: Omne sacrificium sordida vetustate perditum igne comburendum et cinis juxta altare sepeliendus. *Item cap. VI*: Qui non bene sacrificium custodierit, et mus vel aliquod animal comederit illud, XL dies pœniteat. Qui autem perdidit illud in ecclesia, aut pars ejus ceciderit et non inventa fuerit, XII dies pœniteat. *Item*: Qui negligentiam erga sacrificium fecerit, ut in eo vermis consumptus sit, ad nihilum devenit, III quadragesimas cum pane et aqua pœniteat. Si integrum inventum fuerit, in eo vermis comburatur, et cinis sub altare recondatur, et qui neglexerit, quaternis diebus suam negligen-

(28) Monac. : linguabitur.

solvat. Sicut amissione saporis decoloratur A
ium, XX dies expleantur jejunio. *Ex concin-*
nensi cap. III : Corporale, supra quod sacra
immolatur, nunquam super altare maneat,
mpore missæ, sed aut in sacrario cum libro
r aut cum patena et calice recondatur, vel
abluitur, vase et ad hoc præparato abluatur,
d ex Dominico corpore et sanguine infectum
mens in secunda Epistola ad Jacobum : Cum
et tremore reliquiæ corporis Domini debent
ri fragmentorum.

CXVIII.

*Eucharistia nunquam danda sit intincta, et
contra.*

Secretis Julii papæ episcopis per Ægyptum
: Illud quod pro complemento communis B
tradunt eucharistiam populis, nec hoc pro-
ab Evangelio testimonium receperunt, ubi
is corpus suum et sanguinem commendavit.
n enim panis, et seorsum calicis commenda-
moratur. Nam intinctum panem aliis Chri-
præbuisse non legimus, excepto illo quem
a buccella magistri proditorem ostenderit, non
sacramenti hujus institutionem signaret.
inus super Joannem (xiii, 26) : *Cui intin-*
orrezero panem, etc. Bonum est quod acce-
l malo suo accepit, quia male bonum malus
. Multum quippe interest, non quid accipiat,
is accipiat; nec quale sit quod datur, sed
sit ipse cui datur. Intravit ergo post hunc C
Satanas in Domini traditorem, ut sibi jam
m plenius possideret, in quem prius intra-
ut deciperet. Duxit enim peccatum traditio-
æsumptio sacramenti, cum homini ingrato
et panis in ventrem, hostis in mentem. *Et*
tinxisset panem dedit Judæ (ibid.). Non au-
t putant quidam, tunc Judas Christi corpus
. Intelligendum est enim, quod jam omnibus
tribuerat Dominus sacramentum corporis et
nis sui, ubi et ipse Judas erat, sicut Lucas
issime narrat; deinde per buccellam tinctam
porrectam suum exprimit traditorem, fortas-
panis tinctionem illius significans fictionem.
de adulterinis conjugis lib. I : Si autem Do-
ubi ait, *nolite sanctum dare canibus*, hoc D
ti cavendum putant vellet intelligi, non ipse
ditori dedisset, quod in suam ille perniciem
lpa dantis cum dignis indignus accepit. *Ex*
Turónico cap. III : Omnis presbyter habeat
n vel vas tanto sacramento dignum, ubi cor-
omini recondatur ad viaticum recedentibus
lo. Quod tamen sacra oblatio intincta de-
e in sanguine Christi, ut veraciter possit
infirmo : Corpus et sanguis Domini proficiat
.

CXIX.

Presbyter uxoratus a subjectis non sit abjicien-
mus, et contra.

concilio Gangrensi : Si quis discernit presby-

terum conjugatum tanquam occasionem nuptiarum,
quod offerre non debeat, et ab ejus oblatione ideo
se abstinet, anathema. *Item cap. III* : Quicumque
discernit a presbytero, quia uxorem habuit, qui
non [vult] eo ministrante de oblatione percipere,
anathema sit. *Alexander secundus* : Præter hoc au-
tem præcipiendo mandamus, ut nullus audiat mis-
sam presbyteri, quem scit concubinam indubitanter
habere aut subintroductam mulierem. Unde etiam
sancta synodus hoc a capite sub excommunica-
tione statuit dicens : Quicumque sacerdotum, dia-
conorum, subdiaconorum post constitutum præde-
cessoris nostri sancti papæ Leonis aut Nicolai de
castitate clericorum concubinam palam duxerit, vel
ductam non reliquerit, ex parte Dei et auctoritate
beatorum apostolorum principum Petri et Pauli
præcipimus, et omnino contradicimus, ut missam
non cantet, neque evangelium aut epistolam ad mis-
sam legat, neque in presbyterio cum his ad divina
officia, qui præfatæ constitutioni obedientes fuerint,
maneant, neque partem ab Ecclesia suscipiat; et
præcipientes statuimus, ut hi prædictorum ordi-
num, qui eisdem prædecessoribus nostris obedientes
castitatem servaverint, juxta Ecclesias suas, sicut
oportet religiosos clericos, simul manducant et
dormiant, et quidquid eis ab Ecclesiis competit
communiter habeant; et rogantes monemus, ut ad
apostolicam sive communem vitam summo opere
[pervenire] studeant, quatenus consecuti [perfectio-
nem], cum his qui centesimo fructu ditantur in
cœlesti patria mereantur ascribi. (MANSI, XIX,
1025.)

CXX.

Quod hæretici oblatio non prosit, et contra.

Cyprianus : Hæretici oblatio sanctificare non po-
test, quia ibi sanctus Spiritus non est, nec Domi-
nus per orationes ejus precesque cuiquam prodest.
Non enim sine fide corpus Christi conficitur, qua
manducatur. *Hieronymus in epistola ad Epithala-*
num : Quos in ecclesiastico ordine videris usura-
rios, adulteros, et concubinos, et ad concumu-
landam mammonæ pecuniam intentos, velut hære-
ticos de vita, si presbyter est, corpus et sanguinem
Domini illum tractare non audieris, sed etiam tra-
ctare non permiseris. *Item* : *Non potestis*, inquit
veritas, *Deo servire et mammonæ (Matth. vi, 24)*. Cui
ergo servit, qui mammonæ servit? Vis audire cui?
Idolorum culturæ. Audi Apostolum (*Ephes. v, 5*) :
Avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæredi-
tatem in regno Christi et Dei. Qui ergo propter suam
aviditatem efficitur idolator [idololatra], possit dici
Christicola? Non colit Christum, non sanctum corpus
suum, nec Christus per ipsum. *Idem in Amos pro-*
pheta : Odit Deus sacrificia hæreticorum et a se
projecit, et quotiescunque fuerint sub nomine Do-
mini congregati, detestatur fetorem eorum et clau-
dit nares suas. Et si holocausta obtulerint, ut vi-
deantur jejunare, dare eleemosynas, pudicitiam
polliceri, quæ holocausta sint vera, non ea suscipit

Deus. Non sacrificiorum magnitudinem, sed offerentium merita causasque dijudicat. Unde et vidua, quæ duo minuta miserat, omnibus a Salvatore præfertur, quia Dominus non ea quæ offeruntur, sed voluntatem respicit offerentium. *Idem in Sophoniam* : Sacerdotes impie agunt in lege Domini putantes eucharistiam precantis facere verba, non vitam, et necessariam esse tantum solemnem orationem et non sacerdotum merita, de quibus dicitur, qui sacerdos in quacunque fuerit macula, non accedat oblationes offerre Domino. *Augustinus lib. II contra epistolam Parmeniani* : Per Isaiam (LXVI, 3) dicit Dominus : *Facinorosus, qui sacrificat mihi vitulum, quasi qui canem occidat, et ponit similaginem quasi sanguinem porcinum, et qui offert thus in memoriam, quasi blasphemus. Item* : Sacrificia impiorum ipsis oberunt, qui offerunt impie. Nam sacrificium tale cuique fit, quali corde ad accipiendum accesserit. Qui enim manducat et bibit indigne, secundum iudicium manducat et bibit. *Item* : Omnia sacramenta, cum obsint indigne tractantibus, prosunt tamen per eos digne sumentibus. *Item* : Spiritus sanctus in Ecclesiæ præposito vel ministro sic inest, ut, si fictus non est, operetur per eum et ejus mercedem et eorum regenerationem vel ædificationem, qui per eum sive consecrantur sive evangelizantur. Si autem fictus est, deest quidem saluti ejus. *Item* : Quomodo Catholici non clarificant Deum, qui sacramenta ejus tam debita veneratione prosequuntur, ut etiam si ab indignis tractata fuerint, illis sua perversitate damnatis, illa intemerata sanctitate permanere demonstrant? *Idem in dialogo ad Petilianum* : Memento sacramentis Dei nihil obesse mores hominum, quo illa vel omnino non sint, vel minus sancta sint. *Item* : Gratias ago, quia tandem confessus es posse valere invocatum nomen Christi ad aliorum salutem, etiam si a peccatoribus invocetur. Hinc ergo intellige, cur Christi nomen invocatur, non obesse aliorum saluti peccata aliena. *Idem in libro Quæstionum Veteris Testamenti* : Dicitum est de nequissimo Caiapha : *Hoc autem a semetipso non ait, sed cum esset pontifex anni illius, prophetavit (Joan. xi, 51). Per quod intelligitur Spiritum sanctum generare (29) non personam digni aut indigni, sed ordinem traditionis, ut quamvis aliquis boni meriti sit, non tamen possit benedicere, nisi fuerit ordinatus, ut officium mysterii exhibeat. Dei autem est affectum tribuere benedictionis. Idem De unico baptismo, lib. II* : Aliud est non habere aliquid, aut non jure habere vel illicite usurpare. Non itaque ideo non sunt sacramenta Christi et Ecclesiæ; et iis illicite utuntur non hæretici solum, sed etiam omnes iniqui et impii. Sed tamen illi corrigendi aut puniendi, illa vero agnoscenda et veneranda sunt. *Nicolaus papa ad consulta Bulgarorum, cap. LXXI* : Qualiscunque sit sacerdos, quæ,

A sancta sunt, coinquinari non possunt; idcirco ab eo, usquequo episcoporum iudicio reprobetur, communio percipienda est, quoniam mali bona ministrando missæ se tantum lædunt; et cerea fax accensa sibi quidem detrimentum præstat, aliis vero lumen, et unde aliis commodum exhibet, inde sibi dispendium præbet. Sumite ergo ab omni sacerdote intrepide Christi mysteria, quoniam omnia in fide purgantur, et quia non dantis sed accipientis sit docente beato Hieronymo, ad credendum in omni anima baptismum esse perfectum, qui rursus sacre Scripturæ concordans ait : Priusquam audias, ne judicaveris quemquam, atque ante probationem actionis illatæ neminem a tua concione suspendas, B quia non statim qui accusatur reus est, sed qui convincitur criminosus.

CXXI.

Quod missa ante horam tertiam non sit celebranda nisi in natali, et contra.

Telesphorus septimus a Petro in Decretali suo : Nocte vero sancta nativitatis Domini missas celebrent; reliquis vero temporibus missarum celebrationes ante horam diei tertiam minime sunt celebrandæ. *Idem in epistola cap. VI* : Missarum celebrationes ante horam diei tertiam minime sunt celebrandæ, quia eadem hora et Dominus crucifixus est et super apostolos Spiritus sanctus descendisse legitur, excepta nocte Nativitatis. *Ex dictis Augustini* : Et hoc attendendum est, ut missæ peculiare, quæ per dies solemnes a sacerdotibus fiunt, non ita in publico fiant, ut per eas populus a publicis missarum solemnibus, quæ hora tertia cænonice fiunt, abstrahatur; quia pessimus usus est apud quosdam in Dominicis diebus sive in quibuslibet festivitibus mox missam celebrare, quamvis, etsi pro defunctis sit, cum audientes abscedant, et per totum diem a primo mane ebrietati et commessationi potius quam Deo deserviant.

CXXII.

Quod omnibus nuptiæ concessæ sint, et contra.

Paulus apostolus in Epist. ad Corinthios I [vii, 1] : De quibus autem scripsistis mihi : Bonum est homini mulierem non tangere; propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat et unaquæque virum suum. *Actus primæ sedis Stephani papæ, cap. III* : Aliter se habet orientaliū conditio Ecclesiarum, aliter jus sanctæ Romanæ Ecclesiæ. Nam eorum presbyteri, diaconi atque subdiaconi matrimonio copulantur, istius autem Ecclesiæ vel occidentalium nullus a subdiaconi usque ad episcopum licentiam habent conjugium sortiendi. *Leo contra epistolam Nicetæ abbatibus* : Seriatim et aperte prosequamur (30) quæ sancta Romana Ecclesia in gradibus clericorum agit; clericos enim ostiarios, lectores, exorcistas et acolythos, si extra votum (31) et habitum mo-

(29) Maur. : spectare.

(30) Mansi XIV, 696 : prosequitur.

(31) Mansi : vomitum, in margine : solitum.

inveniantur et continentiam profiteri nolunt, A
 i ducere virginem cum benedictione sacer-
 dermittit; non autem viduam aut (32) repu-
 , quia propter hoc deinceps nec ad subdia-
 m provehi promeruit (33) nec laicus non
 m sortitus uxorem aut bigamus ad clerica-
 eda *De tabernaculo* (lib. III, cap. 9; cf. *Exod.*
 , 42): Feminalia, quæ ad operiendam car-
 pitudinem fieri mandantur, illam castimoniam
 em, quæ ab appetitu copulæ conjugalis co-
 proprie designant (34), sine qua nemo vel
 otium suscipere vel ad altaris potest myste-
 onsecrari, si non aut virgo permanserit aut
 ia uxoriæ conjunctionis fœdera (35) solve-
 egorius *Venantio episcopo Lunensi* (Maur. II,
 Statuimus diaconem et abbatem de portu B
 s, quem (36), judicas cecidisse, ad sacrum
 n non debere vel posse aliquo modo revocari,
 ones quoque, quos simili culpa constrin-
 ), ab officio suo irrevocabiliter depositi inter
 ommunionem accipiant. *Idem Anthemio sub-*
 : Quod si aliquis monachorum ad tantum
 prosiluisse cognovimus, ut uxores publice
 tur, sub omni eos vigilantia requiras, et
 s cohibitione in monasterium, cujus mona-
 nt, remittas. *Idem*: Pervenit ad nos, quod
 i vir nequissimus, diabolico instinctu de mo-
 o suaserit quamdam exire Deo sacratam at-
 quodam viro, unde exierat, sit revocata, rur-
 eam vir ille nequissimus iniqua suasionem
 asterio ejiciens apud se nunc usque reti-
 npudice. Volumus autem atque præcipimus
 opatus tui auctoritate revocetur ac reduca-
 dem *Moralium* lib. XII: *Melius est nubere*
 ri (I Cor. vii, 9). Sine culpa ad conjugium
 t, si tamen necdum meliora devoverint. Nam
 is majus bonum subire proposuit, bonum
 quod licuit, illicitum fecit, Scriptum quippe
 mo *mittens manum suam super aratrum*, etc.
 , 62). *Gelasius papa*: Virginibus sacris se
 m sociare cognovimus et post dedicatum in-
 edera sacrilegaque miscere; quos protinus
 est a sacra communione detrudi et nisi per
 m probatamque pœnitentiam non recipi, at
 te viaticum de sæculo transeuntibus, si ta-
 cœnituerint, non negare. *Ex Chalcedonensi* D
 : Diaconissam non debere ante XI annos
 i [statuimus] et hoc cum diligenti proba-
 Si vero susceperit ordinationem et quanto-
 tempore observaverit (38) ministerium, [et]
 se nuptiis tradiderit, injuriam faciens gra-
 , hæc anathema sit cum illo qui in nuptiis.
 Virginem, quæ se Deo consecravit, similiter

Mansi omittit aut.

Mansi: qui -- promoveri poterit.

Monac.: *Feminalia, quæ ad operiendam car-*
pitudinis filiis Aaron dantur, illa [m] ca-
æ portione [m], quæ ab appetitu — proprie
designant.

Monac.: *aut cum uxore conjunctionis fœdera.*

et monachum non licet nuptialia jura contraheret
 Quod si hoc inventi fuerint perpetrantes, excom-
 municentur; confitentibus autem decrevimus, ut
 habeat auctoritatem ejusdem loci episcopus miseri-
 cordiam humanitatemque largiri. *Hieronymus con-*
tra Jovinianum, lib. I: Et si nupserit virgo, non
peccavit (I Cor. vii. 28); non (autem) illa virgo,
 quæ se semel Dei cultui dedicavit; harum si quæ-
 quam nupserit, habebit damnationem, quia primum
 fidem irritam fecit. Si autem hoc de viduis adjecit,
 quanto magis de virginibus prævalebit, cum
 etiam his non liceat, quibus aliquando non li-
 cuit; virgines enim, quæ publice consecratæ
 nupserunt, non tam aduteræ sunt quam incestæ.
Augustinus De conflictu vitiorum atque virtutum,
cap. XXXIV: Nubendi licentia quibusdam tribuitur
hoc est qui virginitatem vel castimoniam virginal-
lem (39) nequaquam professi sunt; quibusdam au-
tem non tribuitur, id est qui virgines vel continen-
tes esse decreverunt. Fornicatio nulli impune con-
ceditur. Idem in epistola ad Bonifacium comitem:
 Nos novimus, nos testes sumus quid nobiscum
 apud Tubunas de animo et voluntate tua fueris col-
 locutus. Soli tecum eramus, ego et frater Alypius.
 Nempe omnes actus publicos, quibus occupatus
 eras relinquere cupiebas, et te in otium sanctum
 conferre, atque in ea vita vivere, in qua servi Dei
 monachi vivunt. Cum ergo te esse in hoc proposito
 gauderemus, navigavisti uxoremque duxisti. Si con-
 jugem non haberes, dicerem tibi quod et Tubunis
 diximus, ut in continentia castitate viveres. Sed ut
 te ad istam vitam non exhorter, conjux impedi-
 mento est, sine consensione cujus continenter tibi
 non licet vivere, quia etsi tu eam post illa Tubu-
 nensia verba tua ducere non debebas, illa tibi ta-
 men nihil horum sciens innocenter et simpliciter
 nupsit. Atque utinam posses ei persuadere conti-
 nentiam, ut sine impedimento redderes Deo quod
 te debere cognoscis. Sed si id cum illa agere
 non potes, serva tamen pudicitiam conjugalem, et
 roga Deum ut quod non potes modo, possis ali-
 quando. *Idem De continentia viduali: Jam enim*
conversæ sunt quædam retro Satanam (I Tim. v,
 15), id est ab illo excellenti virginalis vel vidualis
 castitatis proposito in posteriora respiciendo ca-
 dere et interire. Proinde quod se non continent,
 nstant, antequam continentiam profiteantur, ante-
 quam Deo voveant; quod nisi reddant, jure dam-
 nabuntur. Alio quippe loco de talibus dicit (I Tim.
 v, 11): *Cum enim in deliciis egerint in Christo, nu-*
bere volunt, habentes damnationem, quia primam
fidem irritam fecerunt, id est voluntatem ad nuptias
 a proposito continentia deflexerunt. *Item: Quæ-*

(36) Monac.: *quem de portu Veneris.*

(37) Monac.: *Subdiacones quoque nos simili con-*
stringunt, ab, etc.

(38) Monac. *se observaverit ad.*

(39) Maur.; *qui virginalem vel castimoniam vi-*
dualem, etc.

non cœpit, deliberet; quæ aggressa est, perseveret, A nulla Christo subtrahatur oblatio. In conjugali quippe vinculo si pudicitia conservatur, damnatio non timetur; sed in viduali et virginali continentia excellentia muneris amplioris expetitur; qua expetita et electa et voti debito oblata, jam non solum nuptias capessere, sed etiam si non nubatur, nubere velle damnabile est. Nam ut hoc demonstraret Apostolus, non ait, cum in deliciis egerint in Christo, nubunt, sed nubere volunt habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt, non quia nuptiæ (vel) talium damnandæ judicantur, sed damnatur propositi fraus, damnatur fracta voti fides, damnatur non susceptio a bono inferiore, sed ruina a superiore; damnantur tales, non quia conjugalem fidem posterius inierunt, sed quia primam continentia fides irritam fecerunt. Quod ut breviter insinuaret Apostolus, noluit dicere eas habere damnationem, quæ post amplioris sanctitatis propositum nubunt; non quia non damnantur, sed ne in illis (nuptiæ) damnari putarentur. Item: Habentes damnationem, quoniam primam fidem irritam fecerunt; ut voluntatem, quæ a proposito cecidit, appareat esse damnatam, sive subsequantur nuptiæ, sive desint. Proinde qui dicunt talium nuptias non esse nuptias, sed potius adulteria, non mihi videntur satis diligenter (considerare), quid dicant. Fallit quippe eos similitudo veritatis. Item: Argumentantur quidam hinc dicentes: Si viro suo vivo quæ alteri nupserit, adultera est; vivo ergo Christo, cui mors ultra non dominatur, quæ conjugium ejus elegerat, (si homini nubit), adultera est. Qui hoc dicunt acute quidem moventur; sed parum attendunt argumentationem talem, quanta sequatur absurditas. Cum enim laudabiliter etiam vivente uxore ex ejus consensu continentiam Christo femina voveat, jam secundum istorum rationem nulla hoc facere debet, ne ipsum Christum adulterum faciat, cui vivente viro nubit. Deinde cum primæ nuptiæ melioris meriti sint, quam secundæ, absit ut sanctarum viduarum iste sit sensus, ut Christus ei sit secundus maritus! Ipsum enim et antea habebant, quando viris suis fideliter subditæ serviebant, non carnaliter, sed spiritualiter virum; cui Ecclesia, cujus membra sunt, conjux est. Fit autem per hanc minus consideratam opinionem, qua putant lapsarum a sancto proposito feminarum si nupserint, non esse conjugia, non parvum malum, ut a maritis separentur uxores, quasi adulteræ sint, non uxores, et cum volunt eas separatas reddere continentia, facient maritos earum adulteros veros, cum suis uxoribus vivis ad alteras duxerint. Quapropter non possum dicere, a proposito meliore lapsas, si nupserint, feminas, adulteria esse, non conjugia; sed plane non dubitaverint dicere, lapsus et ruinas a castitate sanctiore, quæ vovetur Domino, adulteriis esse pejores. Si enim,

(40) Editt: de virginis institutione, cap. 6.

A quod nullo modo dubitandum est, ad offensionem Christi pertinet, cum membrum ejus fidem non servat merito, quanto gravius offenditur, cum ipsi non servatur fides in eo quod exigit oblatum, qui non exegerat offerendum? Cum enim quisque non reddidit, quod non imperio compulsus, sed consilio admonitus vovit, tanto magis fraudati voti auget iniquitatem, quanto minus habuit vovendi necessitatem. Item: Post voti professionem perseverantem frenandum et vincendum est, quod libet, quia jam non licet. Item in Levitico: Sororem sorori voluit superduci, quod videtur fecisse Jacob, sive quod nondum fuerat lege prohibitum, sive quod suppositæ alterius fraude deceptus est, et illa magis de placito veniebat, quam posterius accepit. Sed B injustum erat priorem dimitti, ne faceret eam mechari. Ave, gratia plena: Dominus tecum; benedicta tu in mulieribus (Luc. 1, 28). Beda: Vere etenim gratia erat plena; divino munere collatum est, ut prima in feminis gloriosum Deo virginitatis munus offerret. Unde jure angelico aspectu simul et affectu meruit perfrui, quæ angelicam studuit vitam imitari. Vere Dominus cum illa erat, quam et prius novæ castitatis consecravit. Spiritus sanctus supervenit in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi (Luc. 1, 35). Quia et mentem illius, quantum humana fragilitas patitur, ab omni vitiorum sorde castigavit, et cor illius implevit, ab omni æstu concupiscentiæ carnalis temperavit, et mundavit a desideriis temporalibus, ac donis cœlestibus mentem simul illius consecravit et corpus.

CXXIII.

Quod conjugium fuerit inter Mariam et Josephum, et contra.

Secundum Lucam (11, 5): Ascendit autem et Joseph, ut profiteretur cum Maria, uxore prægnante. Secundum Matthæum (1, 20): Joseph, filii David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam. Ambrosius ad virginis exhortationem lib. II (40): Desponsata viro conjugis nomen accepit. Cum enim initiatur conjugium, tunc conjugii nomen accipitur (41). Denique, cum jungitur puella, conjugium est, non cum viri admistione cognoscitur. Item: Non defloratio virginitatis, sed pactio conjugalis conjugium facit. Augustinus De nuptiis et concupiscentia I: Quibus vero placuerit ex consensu ab usu carnalis concupiscentiæ in perpetuum continere, absit ut vinculum inter eos conjugale rumpatur! imo firmiter erit, quo magis ea pacta secum inierint, quæ charius concordiusque servanda sunt, non voluptariis corporum nexibus, sed voluntariis affectibus animorum; neque fallaciter ab angele dictum est ad Joseph: Noli timere accipere Mariam conjugem tuam (Matth. 1, 20): Conjux vocatur et prima desponsationis fide, nec mendax fuerat conjugis appellatio, ubi nec fuerat nec futura erat carnis ulla mistio. Propter quod fidele conjugium

(41) Editt.: adsciscitur.

us Christi ambo vocari meruerunt, et non illa mater, verum etiam ille pater ejus, sicut matris ejus utrumque mente, non carne.

Omne itaque nuptiarum bonum impletum illis parentibus Christi, proles, fides, sacramen. Prolem cognoscimus ipsum dominum; quia nullum adulterium; sacramentum, quia divortium. *Isidorus Etymologiarum lib. IX, I*: Conjuges verius appellantur a prima de-

tionis fide, quamvis sit adhuc inter eos igno- (42) conjugalis concubinatus (43). *Hilarius Matthæum, cap. I*: Plures a spirituali do-

admodum alieni occasionem occupant turpinandi, quod dictum sit: *Priusquam conve-*

inventata est in utero habens de Spiritu sancto; d: *Noli timere accipere Mariam conjugem* B et illud: *Non cognovit eam donec peperit*, recordantes desponsatam fuisse, et quia de-

ta esset, in conjugem reciperetur. Cognosci- que post partum, id est transit in conjugis , non admiscetur. Denique, cum transire Jo-

l Ægyptum admonetur, ita dicitur: *Accipe et matrem ejus*; et rursus in Luca: *Et seph et mater ejus*. Quotiescunque de utroque

no, mater potius, quia id erat, non uxor Jo- st nuncupata, quod non erat. Sed hæc quoque

elo ratio servata est, ut, cum eam despon- significabat, conjugem nuncuparet. Ergo

ugis nomen sponsa suscipit, et post partum

ugem recognita Jesu tantum mater ostendi- t quemadmodum justo Joseph deputaretur

n Mariæ conjugium, ita venerabilis ejus osten- r in Jesu matrem virginitas. Verum homines

simi hinc præsumunt opinionis suæ auctori- quod plures Dominum nostrum fratres ha- sit traditum, qui si Mariæ fuissent et non

Joseph ex priore conjugio suscepti, nunquam

ipore passionis Joanni apostolo transcripta n matrem, Domino ad utrumque dicente : , *ecce filius tuus*, etc. (*Joan. XIX, 26*), quod

solatæ solatium charitatem filii in discipulo rebat. *Ambrosius super Lucam, cap. V*: *Ex*

na quadam de sancta Maria: Beata mater et innupta Virgo, etc.

CXXIV.

Quod liceat habere concubinam, et contra.

Novellarum institutio LXXIX: Nemo intelliga- tur concubinam habere, qui cum multis muliere-

bus connubere aliquando solet. Nam quemadmo- dum qui legitimam uxorem habet, habet aliam

durante matrimonio eodem non potest, ita et qui unam concubinam habet, non potest alias eodem

tempore habere. *Pandectarum lib. XXXIII, tit. II*: In liberæ mulieris consuetudine non concubinatus,

sed nuptiæ intelligendæ sunt, si non corpore quæ- stum fecerit. *Toletanum concilium I, cap. XVII*: Qui

non habet uxorem et pro uxore concubinam habet, a communionem non repellatur, tantum aut (44)

unius mulieris aut uxoris aut concubinæ ut ei pla- cuerit, sit conjunctione contentus. *Isidorus De con-*

sonantia Novi et Veteris Testamenti cap. III: Chri- stiano non dico plurimas, sed nec duas simul ha- bere licitum est, nisi unam tantum aut uxorem aut

certe, locutio uxoris si deest, concubinam. *Ex di-*

ctis Augustini (Maur. V, 1504): Audite, charissi- mi, membra Christi, audiat vos Deus, si surdi estis;

audiant angeli, si vos contemnit. Concubinas non licet vobis habere, quas postea dimittatis, et duca-

tis uxores. Non licet vobis illam feminam habere, quæ per repudium discessit a marito. Solius forni-

cationis causa licet adulteras uxores dimittere, sed illa vivente non licet aliam ducere. *Item*: Coram

Deo et angelis ejus contestor atque denuntio, præ- cipue Christianis temporibus concubinas habere

nunquam licet et nunquam licebit. *Ex concilio Are-*

latensi, cap. XV: Nulli liceat habere nunquam con- cubinam.

CXXV.

Quod sit (45) conjugium inter infideles, et contra.

Ex epistola I Pauli ad Corinthios (VII, 38): Mu- lier alligata est, quanto tempore vir ejus vivit. Quod

si dormierit vir ejus. viduata est, cui vult nubat, tantum in domino. *Ambrosius super hanc epistolam*

item (I Cor. VII, 15): *Quod si infidelis discedit, discedat; non est frater*, etc., hoc est non debetur

reverentia conjugii ei qui horret auctorem conjugii. Non enim ratum est matrimonium, quod sine Dei

devotione est. Ac per hoc non est peccatum ei qui dimittitur propter Deum, si alii se junxerit. Contu-

melia enim Creatoris solvit jus matrimonii circa eum, qui relinquitur, ne accusetur alii copulatus.

Infidelis autem discedens et in Deum et in matri- monium peccare dignoscitur: quia noluit sub Dei

dilectione habere conjugium. Itaque non est ei fides servanda conjugii, qui ideo recesserit, ne audiret auctorem esse (46) Christianorum Deum conjugii. Nam si Esdras dimitti fecit uxores aut viros infide-

Editt.: *ignoretur.*

Editt.: *concubitus.*

Editt.: *ut.*

les, ut propitius fieret Deus, nec iratus esset, si alias ex genere suo acciperent (non enim ita præceptum his est, ut remissis istis alias minime ducerent): quanto ergo magis, si infidelis discesserit, liberum habebit arbitrium, si voluerit [nubere legis] suæ viro? Illud enim non debet imputari matrimonium, quod extra decretum Dei factum est; sed cum post cognoscit et dolet se deliquisse, se emendat, ut veniam mereatur. Si autem ambo crediderint, per cognitionem Dei confirmant conjugium. Nubat vidua cui vult, tantum in Domino, id est religionis suæ viro. *Hieronymus ad Pammachium*: Nubat tantum in Domino, id est Christiano. *Item contra Jovinianum, lib. I*: Si quis frater uxorem habet infidelem, et hæc consenserit habitare cum illo, non dimittat illam (I Cor. vii, 12). His quos in matrimonio deprehendisset fides, hoc est si unus credidisset e duobus, præcipit ne credens relinquat non credentem; e contrario jubet, si infidelis repudiet fidelem propter fidem Christi, discedere debere credentem, ne conjugem præferat Christo, cui et anima postponenda est. At nunc pleræque contemnent jussionem Apostoli jungitur gentilibus et templa Dei idolis prostituunt. Ignoscit Apostolus infidelium conjunctioni, quæ habentes maritos in Christum postea crediderunt, non his quæ cum Christianæ essent, nupserunt gentilibus, ad quas alicubi loquitur: *Nolite jugum ducere cum infidelibus; quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? quæ societas luci ad tenebras? quæ conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fidelium cum infidele? qui consensus templo Dei cum idolis?* (II Cor. vi, 14.) Vis apertius discere quod Christianæ omnino non liceat ethnico nubere? Audi eundem Apostolum: *Cui vult nubat, tantum in Domino*, id est Christiano (I Cor. vii, 39). Secundas nuptias tertiasque concedit in Domino, primas cum ethnico prohibet. *Item lib. IV super epistolam ad Ephesos*: Sicut non omnis congregatio hæreticorum Christi Ecclesia dici potest, sic non omne matrimonium, quo non uxor viro secundum Christi præcepta jungitur, rite conjugium appellari potest, sed magis adulterium. *Ex decretis Eutychiani papæ*: Si quis gentilis gentilem dimiserit uxorem ante baptismum, post baptismum in potestate erit habere eam, vel non. *Augustinus De adulterinis conjugiiis*: *Mortuo viro, in potestate habet cui vult nubere, tantum in Domino* (*ibid.*): Quod duobus modis accipi potest aut Christiana permanens, aut Christiano nubens. Non enim in Evangelio vel apostolicis litteris sine ambiguitate declaratum esse recolo utrum Dominus prohibuerit fideles infidelibus jungi, quamvis beatissimus Cyprianus jungere cum infidelibus vinculum matrimonii dicat prostituere gentilibus membra Christi. Sed, quia de his qui jam conjuncti sunt alia quæstio est, audiatur et hic Apostolus dicens: *Si quis frater uxorem habet infidelem* (I Cor. vii, 12). *Idem de bono conjugali*: Adulterium dicitur cum vel propriæ libidinis instinctu vel alienæ consensu cum

altero vel altera contra pactum conjugale concubitur atque ita frangitur fides. *Beda super Lucam* (ix, 7): *Audivit Herodes tetrarcha famam Jesu*, etc. Philippus Herodiadem filiam Aretæ, regis Arabum, accepit uxorem, quam idem Aretas postmodum ablatam ab eo dedit Herodi, quod majoris esset potestatis, factumque adulterium publicum. *Item: Herodes enim metuebat Joannem, sciens eum virum sanctum, et custodiebat eum et audito eo multa faciebat et libenter eum audiebat* (Marc. vi, 20). Sed vicit eum amor mulieris. *Item*: Qui quoniam voluit cohibere luxuriam ad homicidæ reatum prolapsus est, minusque illi peccatori majoris erat causa peccati, cum districto Dei iudicio contigit, ut propter appetitum adulteræ, quam destestandam sciebat, sanguinem funderet prophetæ, quem deo acceptum cognoverat. *Item: Et contristatus est rex* (Matth. xiv, 9); tristitiam prætendebat in vultu, unde lætabatur occulte, quod ea petebantur, quæ et antea facere, si excusabiliter posset, disponebat. *Sermo Joannis episcopi de eadem die*: Et hic tantus traditur adulteræ, addicitur saltatrici. *Item*: Herodes, tu adulterium facis, et in carcerem vadit Joannes. *Ex concilio Meldensi cap. I*: Si quis habuerit uxorem virginem ante baptismum, alteram habere non potest. Crimina in baptismo solvuntur, non conjugia. *Innocentius Rufo et Eusebio, episcopis Macedoniæ*: Deinde ponitur non dici oportere eum bigamum, qui catechumenus habuerit atque amisit uxorem, si post baptismum fuerit aliam sortitus, eamque primam videri, quæ novo homini copulata sit, quia illud conjugium per baptismi sacramentum cum cæteris criminibus sit ablutum. Dicite mihi, crimina tantum dimittuntur in baptismo, an et illa quæ secundum Dei præcepta ac Dei instituta complentur? Uxorem ducere crimen est, an non? Si crimen est, ipse est auctor in culpa, qui ut crimina committerentur, in paradiso, cum ipse eos jungeret, benedixit. Si vero non est crimen, quomodo creditur inter crimina esse dimissum? Quid de talium filii percensentur? Nunquid non erunt admittendi in hæreditatis consortio, eruntque appellandi naturales? *Item*: Ipse Dominus dum interrogaretur a Judæis, si liceret dimittere uxorem, atque exponeret fieri non debere, addidit (Matth. xix, 6): *Quod Deus conjunxit, homo non separet*. Ac ne de his locutus esse credatur, qui post baptismum uxores sortiuntur, meminerint hoc et a Judæis interrogatum et Judæis esse responsum. *Item*: Nuptialis copula, quia Dei mandato perficitur, non potest dici peccatum. Eritque æstimare integrum, aboleri non posse prioris nomen uxoris, cum non dimissum sit pro peccato, quia ex Dei voluntate sit completum. *Ivo Carnotensis Hildeberto Cenomanensium episcopo*: Hoc ergo mihi considerandum videtur de muliere, quæ relicto Judaismo convolavit ad baptismum, utrum consanguinea fuerit prioris mariti, an non: Quod si repletum fuerit, credo secundum legem Christianam,

ofessa est, a priori marito posse dissolvi et A
cui velit in Domino. Alioquin vir cni nu-
ulter erit et ipsa adultera. Baptismus enim
m Innocentium papam peccata dimittit, non
solvit. *Augustinus De nuptiis et concupi-*
ad Valerium comitem : Donum Dei esse et
m conjugalem beatus Paulus ostendit, ubi
eloquens ait (I Cor. vii, 7) : *Volo autem*
omnes esse sicut me ipsum, sed unusquisque
donum habet a Deo, alius quidem sic, alius

Item : Quid ergo dicimus, quando et in
am impiis invenitur pudicitia conjugalis?
o peccare dicendi sunt, quod dono Dei male
non id referentes ad cultum, a quo acce-

An forte non dona Dei putanda sunt ista, B
hæc infideles agunt, secundum Apostoli di-
sententiam (Rom. xiv, 23) : *Omne quod non ex*
catum est? Quis audeat dicere, donum Dei
catum? De his quæ faciunt dictum est :
uod non ex fide peccatum est. Absit autem
a veraciter dici qui non propter Deum fidem
i servat uxori! Copulatio itaque maris et
generandi causa bonum est naturale nu-
; sed isto boni male utitur qui bestialiter,
us intentio in voluptate libidinis, non in vo-
propaginis. Hoc tam evidens bonum cum
s habent, quia infideliter utuntur in malum
inque convertunt. Qui non in hac intentione,
; sine generant filios, ut eos ex membris ho-
rimi in membra transferant Christi, sed in-
arentes de infideli prole gloriantur, etiam si
nt observantiæ, ut secundum matrimoniales

non nisi liberorum procreandorum causa
bant, non est in eis vera pudicitia conjuga-
i enim sit virtus pudicitia. Quomodo vera
pudicum corpus asseritur, quando a vero
e animus fornicatur? Quam fornicationem
s (LXXII, 27) accusat, ubi dicit : *Perdidisti*
qui fornicantur abs te. Dicit Apostolus :
quod non est ex fide, peccatum est; et : Sine
possibile est Deo placere (Hebr. xi, 6). Idem
conjugali (Maur. VI, 337) : Bonum igitur
um per omnes gentes atque omnes homines
a generandi, et in fide castitatis; quod au-
populum Dei pertinet, etiam in sanctitate D

enti, per quam nefas est repudio discedentem
ubere, dum vir ejus vivit, nec saltem ipsa
pariendi, quæ cum sola sit, qua nuptiæ fiunt,
re subsequente, propter quam fiunt, solvitur
um nuptiale nisi conjugis morte. Quemad-
i si fiat ordinatio clerici ad plebem congre-
n, et si plebis congregatio non subsequatur,
in illis ordinatis sacramentum ordinationis;
liqua culpa quisquam ab officio removeatur,
iento Domini semel imposito non carebit
ris ad iudicium permanente. Generationis
causa fieri nuptias ita Apostolus testis est;

Martianay : *Pene dixi, quod — sola non prodidit.*

Volo, inquit, juniores nubere (I Tim. v, 14). Et
quasi ei diceretur : Ut quid? continuo subjecti,
filios procreare, matresfamilias esse. Ad fidem au-
tem castitatis illud pertinet; *Uxor non potestatem*
proprii corporis habet, sed vir; similiter et vir non
habet potestatem corporis sui, sed mulier (I Cor. vii,
14). Ad sacramenti autem sanctitatem illud : Uxo-
rem a viro non discedere, quod si discesserit manere
innuptam, aut viro suo reconciliari (ibid., 10); et ;
Vir uxorem non dimittat (ibid., 11). Hæc omnia
bona sunt, propter quæ nuptiæ bonæ sunt, proles,
fides, sacramentum. *Idem contra Julianum* : Alia
sunt ad nuptias proprie pertinentia, quibus ab adul-
teriis nuptiæ discernuntur, sicuti est tori conju-
galis, etc.

CXXVI.

Quod dimissa fornicante uxore viro liceat alteram
ducere, et contra.

Ambrosius super Epistolam I Pauli ad Corinthios
(vii, 10) : *At his autem, qui matrimonio juncti sunt*
præcipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non
discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut
viro suo reconciliari. Et vir uxorem non dimittat.
Non permittitur mulieri, ut nubat, si virum suum
causa fornicationis dimiserit, quia inferior non ea
lege utitur qua potior. Si tamen apostatet vir, aut
usum quærat uxoris invertere, nec alteri potest
nubere mulier, nec reverti ad illum. *Item* ; Et virum
uxorem non dimittere, subauditur excepta causa
fornicationis. Et ideo non subjecti, sicut de muliere,
dicens, quod si discesserit manere sic, quia vir
licet ducere uxorem, si dimiserit uxorem peccan-
tem, quia non ita lege constringitur vir, sicut mul-
lier. *Ex Triburensi concilio, cap. XV* : Si quis cum
uxore fratris sui dormierit, adulter et mæcha die-
bus vitæ suæ absque conjugio maneat. Ille vero,
cujus uxor fuit, si vult, aliam conjugem accipiat.
Hieronymus ad Oceanum de morte Fabiolæ : Præ-
cepit Dominus uxorem non debere dimitti, excepta
causa fornicationis, et si dimissa fuerit, manere
innuptam. Quidquid viris jubetur, hoc consequenter
redundat ad feminas. Neque enim adultera uxor
dimittenda est, et vir mæchus tenendus. *Si quis*
meretrici jungitur, unum corpus facit (I Cor. vi,
16). Ergo quæ scortatori impuroque sociatur, unum
cum eo efficitur. Aliæ sunt leges Cæsarum, aliæ
Christi : aliud Papinianus, aliud Paulus præcipit.
- Apud illos impudiciæ frena laxantur, et solo stu-
pro atque adulterio condemnato, passim per lupa-
naria et ancillas libido permittitur. Apud nos, quod
non licet feminis, æque non licet viris, et eadem
servitus pari conditione censetur. Dimisit ergo, ut
aiunt, vitiosum; dimisit illius et illius criminis
noxium; dimisit, pene quod clamante vicinia uxor
bona non perdidit (47). *Augustinus De adulterinis*
conjugiis, lib. II : Quoniam mulier alligata est,
quandiu sive mæchus sive castus vir ejus vivit,

mœchatur, si alteri nupserit; et vir alligatus, quandiu sive mœcha sive casta ejus uxor vivit, mœchatur, si alteram duxerit. Quapropter, si dimiserit vir adulteram mulierem, et eam non vult recipere nec post pœnitentiam, custodiat continentiam, etsi non ex voluntate eligendi potioris boni certe ex necessitate manendi vitandi perniciosi mali. *Item*: Puto enim Christianum neminem reluctari, adulterum esse qui vel diu languente, vel absente, vel continenter vivere cupiente sua uxore, alteri commistus est feminæ. Sic ergo et dimissa adultera adulter est cum altera, quoniam non ille vel ille, sed omnis qui dimittit uxorem suam et ducit alteram, mœchatur. *Idem in eodem*: Illi quibus displicet, ut inter virum et uxorem par pudicitiae forma servetur, et potius eligunt in hac causa mundi legibus subditi esse quam Christi, quoniam jura forensia non eisdem quibus feminas pudicitiae nexibus viros videntur obstringere, legant quid imperator Antonius, non itaque Christianus, de hac re constituerit, ubi maritus uxorem de adulterii crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non præbuit castitatis exemplum. Sane, inquit, periniquum videtur mihi esse, ut pudicitiam vir ab uxore exigat, quam ipse non exhibet. *Idem in libro De decem chordis*: Non mœchaberis, id est non ibis ad aliam præter uxorem tuam. Tu exigis hoc ab uxore et non vis hoc reddere uxori, et cum debeas virtute præcedere uxorem, vis uxorem tuam victricem esse? tu victus jaces et, cum tu caput sis uxoris, vis tuam domum capite deorsum pendere? *Idem De adulterinis conjugiiis, lib. II*: Indignantur mariti, si audiant adulteros viros pendere similes adulteris feminis pœnas, cum tanto gravius eos puniri oporteat, quanto magis ad eos pertinet et virtute vincere et exemplo regere feminas. *Idem de sermone Domini in monte lib. I*: Nihil enim iniquius fornicationis causa dimittere uxorem, si et ipse convincitur fornicari. Occurrit enim illud: *in quo enim alterum judicas, temetipsum condemnas; eadem enim agis, quæ judicas (Rom. II, 1)*. Quapropter quisquis fornicationis causa vult abjicere uxorem, prior debet esse a fornicatione purgatus, quod similiter etiam de femina dixerim. *Idem de adulterinis conjugiiis, lib. I*: Illa ergo mulier manere innupta præcipitur si discesserit, quæ a fornicante viro discessit. *Item*: Restat ut, quod dictum est, *si discesserit manere innuptam (I Cor. VII, 11)*, de illa dictum docere debeamus, cui licere discedere utique a fornicante didicimus. *Item*: Dominus ait: *Quicumque dimiserit uxorem suam excepta fornicationis causa et aliam duxerit, mœchatur (Matth. v, 32)*; si hoc modo intelligendum est, ut quicumque causa fornicationis dimiserit et aliam duxerit non mœchetur, non videtur in hac causa par forma esse mariti et uxoris, quandoquidem mulier, etiamsi causa fornicationis

discesserit a viro et alii nupserit, mœchatur, vir autem, si eadem causa uxorem dimiserit et aliam duxerit, non mœchatur. At si par forma est in utroque, uterque mœchatur, si se alteri junxerit, etiam cum se a fornicante disjunxerit. Paren vero formam esse in hac causa viri atque mulieris, ostendit Apostolus ubi ait: *Similiter et vir non habet potestatem corporis sui, sed mulier (I Cor. VII, 4)*. Cur ergo, ais, interposuit Dominus causam fornicationis, et non potius ait generaliter: quicumque dimiserit uxorem suam et aliam duxerit, mœchatur, si et ille mœchus est, qui dimissa fornicante uxore alteram ducit? Credo, quia illud quod majus est Dominus mandare (48) voluit. Majus enim esse adulterium quis negat, uxore non fornicante dimissa alteram ducere, quam si fornicante dimiserit et alteram duxerit? Quemadmodum igitur si dixerim modo, quicumque mulierem a marito præter causam fornicationis dimissam duxerit, mœchatur, procul dubio verum dicimus; nec tamen illum qui non propter causam fornicationis dimissam, duxerit ab hoc crimine absolvimus, sed utroque mœchos esse minime dubitamus; ita eum, qui præter causam fornicationis uxorem dimiserit, et aliam duxerit, mœchum pronuntiamus; nec tamen ideo eum qui propter causam fornicationis dimiserit et aliam duxerit ab hujus peccati labe defendimus. Ambos enim, licet alterum altero gravius, mœchos tamen esse cognoscimus. *Item*: Propter quodlibet tamen fornicationis genus sive carnis sive spiritus, ubi et infidelitas intelligitur, et dimisso viro non licet alteri nubere et dimissa uxore non licet alteram ducere, quoniam Dominus nulla exceptione facta dixit: *Si uxor dimiserit virum suum et alii nupserit, mœchatur. Item: De nuptiis et concupiscentia, lib. I (Maur. X, 286)*: Usque adeo manent inter viventes semel inita jura nuptiarum, ut potius sint, inter se conjuges, qui ab alterutro separati sunt, quam cum his quibus aliis adhæserant. Cum aliis quippe adulteri non essent, nisi ad alterutrum conjuges permanerent. Denique mortuo viro, cum quo verum connubium fuit, fieri verum connubium (49) potest, cum quo prius adulterium fuit. Ita manet etiam inter viventes quiddam conjugale, quod nec separatio nec cum adultero copulatio possit auferre. Manet autem ad noxam criminis, non ad vinculum fœderis, sicut apostatæ anima velut de conjugio Christi recedens etiam fide perdit sacramentum fidei non amittit, quod lavacro regenerationis accepit. *Idem ad Pollentium De adulterinis conjugiiis, lib. I*: Videtur tibi tunc a viro discedentem feminam nubere non debere, si nulla viri fornicatione compulsa discesserit. Tunc enim eis, ut putas, alia conjugia liceret inquirere, si fornicationis causa divortium nasceretur. *Item*: Dictum est: *Quicumque dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam mœchari. Tunc enim*

(48) Editt.: commemorare.

(49) Monac.: non potest.

se dimittendo facit adulteram, sed dimittit am. *Item* : Cum igitur nos dicimus etiam mulieri, quæ virum fornicantem dimiserit, albere non licere, tu autem dicis licere quidam non expedire, utriusque procul dubio dicam, quæ fornicantem virum dimittit, non debere. Verum hoc interest, quod nos, conjuges ambo Christiani sunt, mulieri, si fornicante discesserit, dicimus non licere albere, a viro autem [non] (50) fornicante non discedere. *Item* : Apostolus, imo per Apostolus Dominus, quia mulierem non permittit a non fornicante discedere, restat ut eam prohiberi discesserit, nubere, quam permittit a fornicante discedere. De qua enim dicitur, si a viro non nubat, ea conditione dicitur, [ut] nubat. *Item* : Quod Dominus ait : *Quicumque* it uxorem nisi ex fornicationis causa, et aliam mœchatur, etc. Simili locutione Jacobus ienti ergo bonum facere et non facienti, peccat illi (iv, 17). *Item* : Unde cum dicimus, quæ mulierem præter causam fornicationis non duxerit, mœchatur, de uno quidem dicitur tamen ideo mœchatur eum negamus qui duxerit, quam propter causam fornicationis dimiserit. Ita cum ambo sint mœchi, et licet qui dimiserit uxorem præter causam fornicationis et alteram duxerit, et ille qui propter fornicationis uxore dimissa se alteri erit, profecto quando de uno eorum leonem ita intelligere debemus, quasi alteri negatus sit. Sed si hoc Matthæus, quia a una specie alteram tacuit, facit ad indudum difficile, nunquid non alii idipsum implexi sunt, ut de utroque possit intelligi? secundum Marcum (x, 11) scriptum est : *Uxorem dimiserit uxorem suam et alteram duxerit adulterium committit super eam : et si duxerit virum suum, et alii nupsit, mœchatur.* Secundum Lucam (xvi, 18) sic : *Omnia dimittit uxorem suam, et ducit alteram, et qui dimissam a viro duxerit, mœchatur.* *Item* : *Quid enim scis, inquit, mulier, si vivum facies? aut unde vir scis, etc.* (I Cor. vii, 12) : *Omnia licita sunt, sed non omnia sunt. Nemo quod suum est quærat, sed quod dicitur. Item* : Igitur licita sunt, id est nullo prædomini prohibentur. *Item* : Sunt quæ dicuntur a Domino præcipi, quamvis Domino non offerri, ut tanto intelligantur esse gratiora, Monac. om. non.

Monac. : *conditione sermonum absurdum,*

quanto magis ostenditur indebita. *Item* : Illis quæ se non continent, utique expedit nubere. Quæ autem voverint continentiam, nec licet, nec expedit. Porro discedere ad infideli conjugem licet, sed non expedit, quia, si non liceret, expedire non posset. Ac per hoc non omnia, quæ licita sunt, expediunt. Sunt quippe licita quæ non expediunt, sicut Apostolo testante didicimus. Sed inter id quod illicitum est et ideo non expedit, atque id quod licitum est nec tamen expedit, quid intersit, aliqua generali regula definire difficile est. Citius enim quisque dixerit, omne, quod fieri non expedit, peccatum est ; omne autem peccatum illicitum est ; omne ergo, quod non expedit, illicitum est. Et ubi erunt illa quæ licita esse, sed non expedire, Apostolus dixit? Quapropter quia et aliqua peccata esse licita dicere non audeamus, restat ut dicamus aliquid fieri quod non expedit, et tamen, si licitum est, non esse peccatum, quamvis, quoniam non expedit, non sit utique faciendum. Quod si absurdum videtur, ut aliquid fiat quod non expedit, et dicatur non peccasse qui fecerit, intelligendum est hoc ex consuetudine sermonis (51) absurdum, quæ ita late patet, ut etiam jumenta, quamvis sint rationis expertia, tamen plerumque dicamus debere vapulare cum peccant ; peccare autem proprie non est nisi ejus, qui utitur rationali voluntatis arbitrio, quod in omnibus mortalibus animantibus non nisi homini divinitus attributum. Sed aliud est, cum proprie loquimur ; aliud est, cum verba ex aliis rebus transferendo vel abutendo mutuumus. *Item* : Ea mihi videntur licere et non expedire, quæ per justitiam quidem, quæ coram Deo est, permittuntur, sed [ob] offensionem hominum, ne ob hoc impediatur a salute, vitanda sunt. *Item* : Dimittere infidelem conjugem si non liceret, Dominus prohiberet, neque Apostolus prohibens diceret : *Ego dico, non Dominus.* Nam, si propter fornicationem carnis permittitur homo a conjugem separari, quanto magis in conjugem mentis fornicatio detestanda est? id est infidelitatis, de qua scriptum est (Psal. lxxii, 27) : *Quoniam ecce qui se faciunt longe a te, peribunt ; perdidisti omnem, qui fornicatur abs te.* Sed, quia ita licitum est, ut non expedit, ne propter conjugum separationes offensi homines doctrinam salutis exhorreant, ac si perituri in eadem infidelitate remaneant, Apostolus monendo fieri vetat ; quod ita licitum est, ut non expedit. *Item* : Aliquando Dominus per Esdram prophetam (I Esdr. x, 11) jussit et factum est ; dimiserunt Israelitæ uxores alienigenas, per quas fiebat ut et ipsi ad alienos seducerentur deos, non ut illæ per maritos vero acquirerentur Deo. Unde jusserrat Dominus per Moysen, ne quis uxorem alienigenam duceret. Merito ergo, quas duxerant Domino prohibente, Domino jubente dimiserunt. *Item* : Infidelis hominis fornicatio est, major in corde, ne vera ejus pudicitia cum con-

quod, etc.

juge dici potest, quia *omne quod non est ex fide peccatum est* (Rom. xiv, 23), quamvis veram fidelis habeat pudicitiam etiam cum infideli conjugē. Ideo autem nec juberi debuerunt fideles ab infidelibus separari, quia non contra jussionem Domini gentiles fuerant ambo conjuncti. *Concilium Toletanum, cap. XVII*: Neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito alteri jungatur, sed ita maneat, aut sibi reconcilientur.

CXXVII.

Quod bigamus non licet promoveri ad clericum, et contra (52).

Augustinus De bono conjugali (Maur. VI, 331): Sacramentum nuptiarum temporis sic ad unum virum et unam uxorem redactum est, ut Ecclesiæ dispensatorem non liceat ordinari nisi uni uxori (53) virum. Quod acutius intellexerunt qui non eum, qui catechumenus vel paganus habuerit alteram, ordinandum esse censuerunt. *Item*: Non absurdum visum est eum, qui excessit uxorum numerum singularem, non peccatum aliquod commississe, sed normam quamdam sacramenti amisisse, non ab bonæ vitæ meritum, sed ad ordinationis ecclesiasticæ [signaculum] necessariam. *Gennadius De orthodoxa fide*: Maritum duarum post baptismum matronarum clericum non ordinandum, etc. *Hieronymus ad Oceanum episcopum, quomodo se debeat in domo Domini instruere*: Unius uxoris virum et nova et vetus præceptio sacerdotem censuit eligendum. *Item*: Bigamos ad ministerium plerique episcopi applicuerunt sicque asserunt: concubina fuit illa, non (54) uxor, quasi non eadem sint commercia feditatis in illa, quæ et in hac exercetur, quæ uxor asseritur. An quia conjugii tabulas non fecit, concupiscentia aliena non fuit? Nullo pacto bigamus vel concubinarum insertor debet (55) assumere ministerium. In Levitico scriptum est (xxi, 13): *Sacerdos accipiat virginem: viduatam et destitutam aut a vivo marito derelictam non accipiat. Item*: Si ergo clericus monogamus fuerit, et uxor ejus bigama, noli eum ministerio applicare. Bigamam enim duxit uxorem. *Idem ad eundem de eo quod scriptum est: unius uxoris virum* (I Tim. iii, 2) (*Martianay. IV, 645*): Consurgit hæresis, atque olium mortua vipera contritum caput levat. Dicit enim esse aliqua, quæ Christus non possit purgare sanguine suo, et profundas scelerum suorum pristinorum inhære [corporibus atque animis] cicatrices, ut medicina illius attenuari nequeant. Quid aliud agit, nisi ut Christus mortuus sit frustra? Absit hoc de Omnipotente credere, quod in aliquo impotens sit! Totæ Apostoli Epistolæ Christi gratiam sonant. Ne parum videretur simplex gratiæ nuncupatio: *gratia, inquit, et pax multiplicetur*

(52) Hujus quæstionis ne titulus quidem legitur apud Cous.

(53) Editt.: *ordinare nisi unius uxoris virum.*

(54) Editt.: *hæc.*

tur (I Petr. i, 2). Multiplicatio promittitur et bis paucitas affirmatur? Carterius (56), Hi episcopus, homo ætate vetus et sacerdotio, antequam baptizaretur, alteram (57) post lavam priore mortua, duxit uxorem; et arbitrari contra Apostoli fecisse sententiam, qui unius virum præceperit ordinandum. Miror autem unum protraxisse in medium, cum omnis in his ordinationibus sit plenus; non dico de peris, non de inferiori gradu, ad episcopos quos si singulatim voluero nominare, tantum merus congregabitur, ut Ariminensis multitudo superetur. Sed et indecens est unum tueri, ut plures accusare videari quem ratione non possis, peccati non societate defendas (58). Sustinui Romæ a viro eloquenti cornutum, ut dicitur, syllogismum, ut quocumque verterem strictius tenerem. Uxorem, peccatum est ducere an non? Ego simplex insidias vitare nescirem, dixi non esse peccatum. Rursum proposuit: In baptisate dimitte mala? Respondi peccata dimitte. Cum me æputarem, cœperunt mihi hinc inde cornuascere. Si, inquit, uxorem ducere non est peccatum, baptismus autem peccata dimitte, quidquid dimitte, reservatur. *Item*: In memetipsum versus converti in adversarium propositionis. Quæso, inquam, te, ut respondeas. Num novum hominem facit ex toto, an ex toto. Respondit: ex toto. Nihil ergo veteris hominis in baptisate reservatur, nihil quod potest non putari, quod in veteri quodam fuit. *Item*: Quæzatos, inquam, Apostolus elegit in episcopatu catechumenos? Si Apostolus non catechumenos clerum elegit, sed fideles, vitia catechumenorum imputabuntur fidei. Proferuntur ergo A Epistolæ, una ad Timotheum, altera ad Titum utraque sive episcopi sive presbyteri (quæ apud veteres iidem et episcopi et presbyteri fuerunt) quia illud nomen dignitatis est; hoc ætatis) jubentur monogami in clerum eligi. Certe de baptisate presbyteris sermo est. Si ergo omnia, quæ in ordine quærentur episcopi, non præjudicant ordinationi, cet ea ante baptismum non habuerit (quæritur sit, et non quid fuerit), quare solum nomen uxoris dicitur quod solum peccatum non fuit? Dic peccatum non fuit, idcirco non est dimissum in baptisate. Rem novam audio; quia peccatum non fuit idcirco in peccatum reputabitur. Omnia se publicæ colluvionis sordes, patricidium, in Christi fonte purgantur; uxoris inhærebunt ut et lupanaria thalamis præferentur? Ego tibi ruto merito exercitus, effusionem sanctorum et tu mihi olim emortuam de sepulcro uxoris

(55) Editt.: *concupiscentia aliena insertor debet, etc.*

(56) Monac.: *Archemus.*

(57) Monac.: *adulteram.*

(58) Editt.: *peccantium societate defendas.*

his, quam ideo accepi, ne facerem quod fe-
 Audiant ethnici, audiant catechumeni, ne
 s ducant ante baptismum, ne honeste jungant
 monia, sed Platonis promiscuas uxores, com-
 s liberos habeant; imo caveant quaecunque
 ulum conjugis, ne, postquam in Christum
 lerint, noceat eisdem, quod aliquando non
 binas, nec meretrices, sed uxores habuerint.
 Scribarum et Phariseorum similes culicem li-
 es, et camelum glutientes, decimamus men-
 et anethum, et Dei iudicium prætermittimus.
 simile uxor et scortum? Imputatur infelicitas
 gis mortuæ, et libido meretricia coronatur?
 si prior viveret, aliam non haberet conjugem;
 t passim caninas nuptias jungeres, quid potes
 are? Ille in uxore optavit liberos, tu in mere-
 sobolem perdidisti. Illum naturæ et benedi-
 Domini servientem, *crescite et multiplicati-
 et replete terram* (Gen. ix, 1), cubiculorum se-
 texerunt; te subantem ad coitum publica fa-
 xsecrata est, Ille quod licebat verecundo pu-
 elavit; tu quod non licebat impudenter om-
 oculis ingessisti. Illi scriptum est: *Honora-
 nuptiæ, et cubile immaculatum* (Hebr. xiii, 4);
 igitur: *Fornicatores et adulteros perdet Deus*
 . *Item*: In baptismo quomodo tuæ sordes lotæ
 et meæ munditiæ sordidatæ. Non dico, ais, tuas
 atas, sed in eodem statu mansisse quo fuerant.
 ist ista tergiversatio, et acumen omni pistillo
 us? Quia peccatum non est peccatum est; quia
 ist sordidum, sordidum est. *Item*: Quod dicit,
uxoris virum, potest et aliter disseri. Apostolus
 t lege concessum in nullis uxoribus liberos
 ere. Ipsis quoque sacerdotibus hujus licentiæ
 at arbitrium. Præcepit ergo ne eandem li-
 m Ecclesiæ sibi vindicent sacerdotes, sed ut
 las uno tempore uxores habeant. Accipe et
 explanationem. Quidam coacte interpretan-
 uxores pro Ecclesiis, viros pro episcopis de-
 accipi. Et hoc esse decretum, ne de alia ad
 Ecclesiam transferatur, ne, virginalis pau-
 læ societate contempta, ditioris adulteræ quæ-
 mplexus. Violenta, inquires, et satis dura in-
 tatio hæc. Redde igitur Scripturæ simplicita-
 tuam, ne tuis contra te legibus dimicemus.
 um et aliud: si quis et ante baptismum ha-
 : concubinam, et, illa mortua, baptizatus uxo-
 uerit, utrum clericus fieri debeat? Respon-
 posse fieri, quia concubinam habuerit, non
 m. Conjugales ergo tabulæ et jura dotalia,
 coitus ab Apostolo condemnatur. *Item*: Vide
 e quod dicitur, *unius uxoris virum*, mulieris
 possit intelligi; ut ad coitum magis referatur
 ad dotales tabulas. *Item*: *Unius uxoris vi-*
 de hoc supra diximus. Nunc hoc tantum ad-
 mus, ut si unius uxoris vir etiam ante bap-
 tizatur, cætera quoque, quæ præcepta sunt,

A ante baptismum requiramus. Neque enim competit
 universa post baptismum, et unum hoc mandatum
 intelligere ante baptismum. *Sobrium, prudentem, ho-*
spitalem, doctorem, etc., non neophytum, ne in super-
biam elatus, in iudicium incidat diaboli (I Tim.
 iii, 2-6). Mirari satis non queo quæ hominum tanta
 sit cæcitas de uxoribus ante baptismum disputare,
 et rem in baptisate mortuam, imo cum Christo
 vivificatam in calumniam trahere, cum tam apertum
 evidensque præceptum nemo custodiat. Heri cate-
 chumenus, hodie pontifex; heri in teatro, hodie
 in ecclesia; vespere in circo, mane in talaris; du-
 dum fautor, histrionum, nunc virginum consecra-
 tor. Num ignorabat Apostolus tergiversationes no-
 stras, et argumentorum ineptias nesciebat? Qui
 dixit, *unius uxoris virum*, ipse mandavit irreprehen-
 sibilem sobrium, prudentem, etc. Ad hæc omnia
 claudimus oculos, solas videmus uxores. *Item*:
 Fili Oceane, vide quantum sit testimonium hujus,
 quem arguunt mariti, cui præter vinculum conju-
 gale, et hoc ante baptismum, nihil [aliud] ab æma-
 lis objici potest. Itaque, cum opposuerint nobis
 uxores ante baptismum, nos ab eis omnia, quæ
 post baptismum præcepta sunt, requiramus. Præ-
 tereunt, quod non licet; et objiciunt, quod conces-
 sum est.

CXXVIII.

Quod nullo modo adultera sit retinenda, et contra.

Ambrosius in Epistola I Pauli ad Corinthios:
 Uxorem certe licet habere, sed si fornicata fuerit,
 abjicienda. *Hieronymus super Matth.*: Cum illa
 unam carnem in aliam divisit, et se fornicatione
 separaverit a marito, non debet retineri, ne virum
 quoque sub maledicto faciat dicente Scriptura
Prov. xviii, 22: *Qui adulteram tenet stultus et impius*
est. Ubi quæque igitur est fornicatio et fornicationis
 suspicio, libere uxor dimittitur. *Chrysostomus super*
Matthæum, cap. XIX: Sicut crudelis et iniquus est,
 qui castam dimittit, sic fatuus est et injustus qui
 retinet meretricem. Nam patronus turpitudinis
 ejus est, qui crimen celat uxoris. *Augustinus De*
adulterinis conjugis, lib. II: Quid tibi durum vide-
 tur, ut post adulterium reconcilietur conjugis con-
 junx? Hæc crimina in veteri lege nullis sacrificiis
 mundabantur, et ideo tunc omni modo prohibitum
 est ab alio contaminatam viro accipere uxorem,
 quamvis David Saulis filiam, quam pater ejusdem
 mulieris ab eo separatam dederat alteri, tanquam
 Novi Testamenti præfigurator sine contaminatio-
 ne (59) receperit (II Reg. iii, 14); nunc autem post-
 ea quam Christus ait adulteræ (Joan. viii, 14).
Nec ego te condemnabo; vade, deinceps noli peccare;
 quis non intelligat debere ignoscere maritum quod
 videt ignovisse Deum, nec jam se debere adulle-
 ram dicere, cujus poenitentis crimen divina credit
 miseratione deletum? *Item*: Non erit turpis, neque
 difficilis etiam post perpetrata atque purgata adul-

teria reconciliatio conjugum, ubi per claves regni cœlorum non dubitatur fieri remissio peccatorum, non ut post viri divortium adultera revocetur, sed ut post Christi consortium adultera non vocetur. *Hermas in lib. II Pastoris mandato IV*: Dixit mihi pastor: Si sciet vir, uxorem suam deliquisse et convivit cum illa vir, reus erit peccati ejus et particeps mœchationis ejus. [Et dixi]: Quid si mulier dimissa pœnitentiam egerit et voluerit ad virum suum reverti? Si non receperit eam vir suus, peccat et magnum peccatum admittit. Sed debet recipere peccatricem, quæ pœnitentiam egit; sed non sæpe. Servis enim Dei pœnitentia una est. Hic actus similis est in muliere et in viro.

CXXIX.

Quod sæpius nubere liceat, et non.

Paulus in Epistola I ad Corinthios (vii; 39): Mulier alligata est, quanto tempore vir ejus vivit. Quod si dormierit vir ejus, liberata, cui vult nubat, tantum in Domino. *Idem in Epistola I ad Timotheum (v, 11)*: Adolescentiores autem viduas devita. *Item*: Volo ergo juniores nubere, filios procreare, etc. (*ibid.*, 14). *Augustinus De professione sanctæ viduitatis ad Julianum (Maur. VI, 376)*: De tertiis et de quartis et de ultra pluribus nuptiis solent homines movere quæstionem: unde et breviter respondeo, nec ulli (60) nuptias audeo damnare, nec eis verecundiam numerositatis auferre. *Item*: Nec contra humanæ verecundia sensum audeo dicere, ut quoties voluerit mortuis viris nubat femina, nec ex meo corde præter auctoritatem Scripturæ quotaslibet nuptias audeo condemnare. *Hieronymus ad Pammachium*: Obtrectatores mei videant me secundas ac tertias nuptias concessisse. *Item*: Ego nunc libera voce pronuntio non damnari in Ecclesia digamiam, imo nec trigamiam, et ita licere quinto et sexto et ultra quomodo et secundo marito nubere. Habeat quælibet octavum maritum et esse desinat prostituta. *Idem contra Jovinianum, lib. I*: Tolerabilius est uni homini esse prostitutam quam multis, si quidem illa in Evangelio Samaritana sextum maritum se habere dicens arguitur a Domino quod non sit vir ejus. Ubi numerus maritorum, ibi vir, qui proprie [unus est], maritus esse desistit. *Item*: Ubi unus exceditur, nihil refert secundus an tertius sit, quia desinit esse monogamus. Non damno digamos, imo nec trigamos, et, si dici potest, octogamos. Plus etiam inferam, etiam scortatorem recipio pœnitentem. *Idem ad Agorochiam (61)*: Vidi duo inter se paria vilissimorum e plebe hominum comparata: unum, qui viginti sepelisset uxores; alteram, quæ vicesimum secundum habuisset maritum, extremo sibi, ut ipsi putabant, matrimonio copulatos. Summa omnium expectatio quis quem primus efferret. Vicit maritus, et totius urbis populo confluyente coronatus uxoris multinubæ feretrum præcedebat. Quid dicimus tali mulieri? Nempe illud, quod Dominus Samaritanæ: Viginti et duos habuisti maritos, et iste,

(60) Editt.: *ullas*.(61) Editt.: *Ageruchiam*.

a quo nunc sepeliris, non est tunc vir. *Idem ad Salvinom*: Primus Lamech maledictus et sanguinarius, et de Cain stirpe descendens unam costam divisit in duas et plantarium digamiae protinus diluvii pœna subvertit. Unde illud Apostoli, quod fornicationis metu indulgere compellitur: *Volo adolescentulas nubere, nullam occasionem dare adversario maledicti causa (I Tim. v, 14)*. Cur indulserit, statim subjecit: *Jam enim quædam declinaverunt post Satanam*. Ex quo intelligimus illum non stantibus eorum, sed jacentibus manum porrigere. Vide qualia sint secunda matrimonia, quæ lupanaribus præferuntur, quia declinaverunt quædam; post Satanam. Ideo adolescentula vidua, quæ se non potest continere vel non vult, maritum potius accipiat quam diabolum. Pulchra nimirum et appetenda est res, quæ Satanæ comparatione suscipitur.

CXXX.

Quod nullus humanus concubitus possit esse sine culpa, et contra.

Ambrosius super Epistolam Pauli I ad Corinthios, lib. II: Si autem acceperis, non peccasti. Non utique peccat, qui quod concessum est facit. *Augustinus De nuptiis et concupiscentia*: Quamvis concubitus, qui fit intentione generandi, non sit propter peccatum, quia bona voluntas animi sequentem ducit, non ducentem sequitur. *Idem De bono conjugali*: Conjugalis enim concubitus generandi gratia non habet culpam. Adulterium vero sive fornicatio lethalem habet culpam. *Item (Maur. VI, 326)*: Nunc quid dicturi sumus adversus evidentissimam vocem Apostoli dicentis: *Quid vult faciat; non peccat, si nubat, et si accepisti uxorem non peccasti, et si nupserit virgo, non peccat (I Cor. vii, 28)*. Hinc quoque jam dubitare fas non est nuptias esse peccatum. Non itaque nuptias secundum veniam concedit Apostolus; nam quis ambigat absurdissime dici, non eos peccasse, quibus venia datur? Sed illum concubitum secundum veniam concedit, qui fit per incontinentiam, non sola causa procreandi, et aliquando nulla causa procreandi, quem nuptiæ non fieri cogunt, sed ignosci impetrant (62); si tamen non ita sit nimius, ut impediatur tempora orandi (63) nec immutetur in eum usum, qui est contra naturam. Concubitus enim necessarius generandi causa inculpabilis et solus ipse nuptialis. Ille autem, qui ultra istam necessitatem progreditur, jam non rationi, sed libidini obsequitur. Et hunc tamen non exigere, sed reddere conjugui, ne fornicando damnabiliter peccet, ad personam pertinet conjugalem. *Item*: (Maur. VI, 333): Bonum ergo sunt nuptiæ, maxime si filios, quos carnaliter desiderant, spiritualiter nutriant. Nec quod purificari lex hominem et post conjugalem concubitum jubet, peccatum esse declarat; si non est ille, qui secundum veniam conceditur, qui etiam nimius impedit orationes. Sed sicut lex multa ponit in sacramentis et in umbris futurorum, quædam in semine quasi materialis in-

(62) Monac.: *improbant*(63) Monac.: *expediat tempora ordinandi*.

s, quæ formata corpus hominis redditura A
 significatione posita est vitæ informis et in-
 ; a qua informitate quia oportet hominem
 a et forma et eruditione (64) mundari, in
 ei signum illa purificatio præcepta est post
 : emissionem. Neque enim et in somnis pec-
 ; et tamen etiam ibi præcepta est purificatio.
 hoc peccatum quisquam putet, non arbitrans
 e nisi ex aliquo hujus modi desiderio, quod
 dubio falsum est : nunquid et solita men-
 (65) peccata sunt feminarum ? a quibus tas
 eadem legis vetustas præcipit expiari ; non-
 ppter illam ipsam materialem informitatem,
 .cto conceptu tanquam in ædificationem cor-
 dditur ; ac per hoc cum informiter fluit, si-
 ri lex per illam voluit animum sine diciplinæ
 indecenter fluidum ac dissolutum, quem for-
 portare significat, cum talem fluxum corpo-
 purificari. Postremo nunquid et mori pec-
 est, aut sepelire non etiam bonum opus hu-
 tis est ? Et tamen purificatio et inde man-
 t, quia et mortuum corpus vita deserente
 um non est, sed peccatum significat animæ
 : a justitia. Bonum, inquit, sunt nuptiæ et
 omnes calumnias possunt sana ratione de-
 Item : Continentia non corporis, sed animi
 est. Virtutes autem animi aliquando in cor-
 manifestantur, aliquando in habitu latent,
 martyrum virtus apparuit tolerando passiones.
 Jam enim erat in Job patientia, quam nove-
 is, et cui testimonium perhibebat ; sed hos
 s innotuit tentationis examine. Item : Verum
 tius intelligatur, quomodo sit virtus in ha-
 iam si non sit in opere, loquor de exemplo,
) nullus dubitat Catholicorum. Dominus Je-
 in veritate esurierit et sitierit et manduca-
 : biberit, nullus ambigit eorum qui ex ejus
 ilio fideles sunt. Num igitur non erat in illo
 ntisæ virtus a cibo et potu, quanta erat in
 Baptista ? Venit enim Joannes non mandu-
 que bibens, et dixerunt : Dæmonium habet ;
 ilius hominis manducans et bibens, et dixerunt :
 mo vorax et potator vini, amicus publicano-
 peccatorum (Matth. xi, 18). Item : Quod Do-
 ibi subjecit, cum de Joanne ac de se illa di-
 justificata est sapientia a filiis suis (Matth. D
 qui vident continentisæ virtutem in habitu
 semper esse debere, in opere autem pro re-
 : temporum opportunitate manifestari, sicut
 patientisæ sanctorum martyrum. Quocirca
 on est impar meritum patientisæ in Petro,
 sus est, et in Joanne, qui passus non est :
 : est impar meritum continentisæ in Joanne,
 llas expertus est nuptias, et in Abraham, qui
 eneravit. Et illius enim cælibatus, et illius
 ium pro temporum distributione Christo mi-
 ant. Sed continentiam Joannes et in opere,

Editt. : doctrinæ forma et eruditione.

Sic Monac. cum multis codd. : Maur : men-

A Abraham vero in solo habitu habebat. Illo itaque
 tempore cum et lex, dies patriarcharum subsequens,
 maledictum dixit, qui non excitaret semen in Israel,
 et qui poterat non promebat, sed tamen habe-
 bat. Ex quo autem venit plenitudo temporis, ut
 diceretur : Qui potest capere, capiat (Matth. xix,
 12), qui habet operatur, qui operari voluerit, non
 se habere mentiatur. Ac per hoc ab eis qui corrup-
 punt mores bonos colloquiis malis, inani versutia
 dicitur homini Christiano continenti et nuptias re-
 cusanti : Tu ergo melior quam Abraham ? Sed mel-
 lior est castitas cælibum, quam castitas nuptiarum,
 quarum Abraham unum habebat in usu, ambas in
 habitu. Caste quippe conjugaliter vixit ; esse autem
 castus sine conjugio potuit, sed tunc non oportuit.
 Item : Potest autem fieri ut melior sit continentisæ
 B virtus in animo ejus qui non utitur nuptiis, quibus
 est usus Abraham ; sed tamen major est quam in
 animo ejus qui propterea tenuit conjugii castitatem,
 quia non potuit ampliorem. Sic et femina innupta,
 quæ cogitat ea quæ sunt Domini, ut sit sacra et
 corpore et spiritu, cum audierit impudentem illum
 per cunctatorem dicentem : Tu ergo melior quam
 Sara ? respondeat : Ergo melior sum, sed his quæ
 virtute hujus continentisæ carent : quod de Sara
 non credo. Fecit ergo illa cum ista virtute quod
 illi tempori congruebat, a quo ego sum immunis,
 ut in meo etiam corpore appareat quod illa in
 animo conservabat (66). Res ergo ipsas si compa-
 remus, nullo modo dubitandum est meliorum [esse]
 C castitatem continentisæ quam castitatem nuptialem ;
 homines vero cum comparamus, ille est melior, qui
 bonum amplius habet. Item : Majus enim bonum [est]
 obedientisæ quam continentisæ. Nam connubium
 nusquam Scripturarum nostrarum auctoritate dam-
 natur ; inobedientia vero nusquam absolvitur.
 Si ergo proponatur virgo permansura, sed tamen
 inobediens et maritata, quæ vir permanere non
 posset, sed tamen obediens, quam meliorem dica-
 mus ? Minus laudabilem quam si ergo esset, an
 damnabilem sicut virgo est ? Ita si conferas ebrio-
 sam virginem sobriæ conjugatæ, quis eandem fer-
 ret sententiam ? Nuptiæ quippe et virginitas duo
 bona sunt, quorum alterum majus ; sobrietas au-
 tem et ebriositas, sicut obedientia et contumacia,
 illa bona sunt, hæc mala. Melius est autem habere
 omnia bona vel minora quam magnum bonum
 cum magno malo ; quia et in corporis bonis me-
 lius est habere Zachæi staturam cum sanitate, quam
 Golisæ cum febre. Item : Quod enim cibus ad sa-
 lutem hominis, hoc est concubitus ad salutem ge-
 neris ; et utrumque non fit sine delectatione car-
 nali, quæ tamen modificata et temperantia refre-
 nata in usum naturalem redacta, libido esse non
 potest. Quod est autem in sustentanda vita illi-
 citus cibus, hoc est in quærenda prole fornicarius
 vel adulterinus concubitus. Et quod est in cibo

strua ; alii codd. : mensium.

(66) Monac. : construebat.

licito nonnullis immoderatio appetitus, hoc est in conjugibus venialis ille concubitus. *Item*: Aliud est non concumbere nisi sola voluntate generandi, quod non habet culpam. *Idem in Enchiridio, cap. XLVI*: Non est instituta regeneratio, nisi quia vitiosa est generatio; usque adeo ut de legitimo matrimonio procreatus dicat (*Psal. L, 7*): *In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis mater mea me in utero valuit. Gregorius libro Pastoralis, XLIX*: Culpa quippe esse innuitur, quod indulgeri perhibetur. *Moralium lib. XXXIII*. Concessit minima, ut majora declinarent, dicens: *Propter fornicationem autem unusquisque habeat uxorem suam (I Cor. VII, 2)*. Et quia tunc solum conjuges in admistione sine culpa sunt, cum non pro explenda libidine, sed pro suscipienda prole miscentur, ut hoc quod concesserant, sine culpa quamvis minima non esse monstraret, adjunxit: *Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium (I Cor. VII, 6)*.

CXXXI.

Quod nulli liceat eam, cum qua fornicatus fuerit, ducere in conjugium, et contra.

Ambrosius Felici, episcopo Siciliae: Eam quam aliquis aliqua illicita pollutione maculavit, in conjugium ducere nulli Christianorum licet, quia incestuosus est talis coitus. *Augustinus De bono conjugali*: Posse sane fieri legitimas nuptias ex male convinctis, honesto postea placito consequente, manifestum est. *Idem De nuptiis et concupiscentia*: Denique mortuo viro, cum quo verum connubium fuit, fieri verum connubium potest, cum quo prius adulterium fuit. *Ivo Carnotensis Walterio Meldensi episcopo*: Consulit fraternitatis vestra utrum quis habere possit in uxorem quam prius habuerit pellicem. Super hoc diversas habemus sententias, alias prohibentes, alias permittentes. Dicit enim Gregorius. Eam quam aliquis, etc. Legitur quoque in concilio Cabilonensi cap. XXVI: Juxta canonicam auctoritatem raptos ad conjugia legitima raptas sibi jure vindicare non posse. Habemus et in decreto Hormisdæ papæ nuptias occulte factas non esse legitimas. Et papa Evaristus contubernia, non conjugia dicit esse illarum mulierum quæ non sunt a parentibus traditæ et legibus dotatæ et a sacerdotibus solemniter benedictæ. Habetur in concilio Aquisgrani habito: Qui mulierem rapuerit, vel furatus fuerit, aut seduxerit, nunquam eam uxorem habeat. E diverso vero legitimus in decretis Eusebii papæ cap. V: Virgines, quæ virginitatem non servaverint, si eosdem, qui eas violaverunt, maritos acceperint, eo quod solas nuptias violaverint, post pœnitentiam unius anni reconcilientur. Dicit quoque beatus Augustinus: Posse fieri sane legitimas, etc. Quantum ergo mihi videtur, quod quidam Patres concubinas uxores fieri vetuerunt, honestatem conjugii commendantes et fœdam con-

(67) Editt.: intuitu.

cupinatus consuetudinem coercere cupientes, rigorem justitiæ teneri decreverunt. Quod vero alii aliter scripserunt, hoc intelligo, quod instinctu (67) misericordiæ quorundam imbecillitati occurrentes, rigorem canonum temperare maluerunt. In quibus quidem sententiis non alia mihi videtur esse distantia, nisi quam inter se habent misericordia et judicium.

CXXXII.

Quod sterilis non videatur ducenda esse, et contra.

Augustinus contra Faustum, lib. I cap. XII.

Quæro cur despiciat dimittere uxorem, quam non ad matrimonii fidem, sed ad concupiscentiam tantum habendam censetis. Matrimonium quippe ex hoc appellatum est, quod non ob aliud debet femina nubere, quam ut mater fiat, quod vobis odiosum est. *Idem De bono conjugali*: Generationis itaque causa fieri nuptias Apostolus ita testis est. *Volo, inquit, juniores nubere, etc. (I Tim. v, 14.) Idem De nuptiis et concupiscentia lib. I*: Plures feminæ uni viro nunquam licite jungerentur, nisi ex hoc plures filii nascerentur. Unde si una concumbat cum pluribus, quia non est hinc multiplicatio proles, sed frequentatio libidinis, conjux non potest esse, sed meretrix. *Idem De bono conjugali*: Melior autem, si quemadmodum licet dimittere adulteram uxorem, ita liceat ea dimissa alteram ducere. Facit enim de hac Scriptura difficilem nodum, dicente Apostolo, ex præcepto Domini mulierem a viro non debere discedere; quod si discesserit, manere in nuptam aut viro suo reconciliari. Quomodo autem viro possit esse licentia ducendæ alterius uxoris, si adulteram reliquerit, cum mulieri non sit nubendi alteri, si adulterum reliquerit, non video. Quæ si ita sunt, tamen valet illud sociale vinculum conjugum, ut cum causa procreandi colligetur, nec ipsa causa procreandi solvatur. Possit enim homo dimittere sterilem uxorem, et ducere de qua filios habeat; et tamen non licet. *Idem in eodem*: Semel initum connubium nullo modo potest nisi alicujus illorum morte dissolvi. Manet enim (68) vinculum nuptiarum, etiamsi proles, cujus causa initum est, manifesta sterilitate non subsequatur, ita ut jam scientibus conjugatis non se filios habituros, separare se tamen vel ipsa causa filiorum atque aliis copulare non liceat. Quod si fecerint, cum eis quibus se copulaverint adulterium committunt. *Idem De nuptiis et concupiscentia*: Hoc custoditur in Christo et Ecclesia, ut vivens cum vivente in æternum nullo divortio separetur. Cujus sacramenti tanta observatio est quibus fidelibus conjugatis, ut, cum filiorum procreandorum causa vel nubant feminæ, vel viri ducant uxores, nec sterilem conjugem fas sit dimittere, ut fecunda ducatur. Quod si fecerit, non lege hujus sæculi, ubi interveniente repudio sine crimine conceditur cum aliis alia copulare connubia, quod et iam Moysen Dominus propter

(68) Editt.: etiam.

n cordis illorum Israelitis permisisse testa- A

lege Evangelii reus est adulterii. *Idem De conjugali*: Nunc quippe nullus pietate per illius habere nisi spiritualiter quærit; tunc usius pietatis erat operatio (69) etiam car filios propagare, quia illius populi generatio futurorum erat, et ad dispensationem pro n pertinebat. Ideoque non sicut uni viro etiam habere licebat uxores, ita uni feminæ plures ac prolis ipsius causa, si forte illa parere ille generare non posset. Occulta enim lege amant singularitatem, quæ principantur; vero plura uni non sine dedecore subdun- que enim sic habet unus servus plures do- quomodo plures servi unum dominum sicut B animæ uni Deo recte subduntur, una vero post multos deos (70) fornicari potest, non ri. *Idem De nuptiis et concupiscentia*: Eo xervenit libidinosa crudelitas, ut etiam ste- venena procurat. Prorsus si ambo tales conjuges non sunt; etsi ab initio tales fuerint, i per connubium, sed per stuprum convene- autem non ambo sunt tales, audeo dicere est quodammodo mariti meretrix, aut ille uxoris. *Idem De doctrina Christiana lib. III*: andæ (71) prolis causa erat uxorum plurium ni viro habendarum inculpabilis consuetudo, unam feminam maritus plurimos habere ho- non erat; non enim mulier eo est fecun- : hujuscemodi rebus (72) quidquid illorum C im sancti non libidinose faciebant, quam- facerent, quæ hoc tempore nisi per libidinem sunt fieri, non culpatur Scriptura.

CXXXIII.

Quod virginitas non præcipiatur, et contra.

Idem De summo bono, lib. I, cap. XXI: In lege : nuptias, in Evangelio virginitatem. *Idem cap. LX*: Conjugium concessum est, virgini- onita, non jussa, quia nimis excelsa. *Orige- Epistola Pauli ad Romanos, lib. X*: Salvator luc. xvii, 10): *Cum feceritis omnia, quod o vobis, dicite: Servi inutiles sumus; quod us facere fecimus.* Ea vero quæ supra debi- cimus, non facimus ex præceptis. Virginitas D on ex debito solvitur, neque enim per præ- expetitur, sed supra debitum offertur. *Am- in hortatione virginitatis, lib. I*: Sola est irginitas, quæ suaderi potest, imperari non res magis voti quam præcepti. *Hieronymus Jovinianum, lib. I*: Quod imperatur, necesse i; quod necesse est fieri, pœnam habet. Fru- im jubetur, quod in arbitrio ponitur. Si vir- um Deus imperasset, videbatur nuptias con- re et hominum auferre seminarium, unde- tas nascitur.

Monac. : ratio.

Editt. : per multos deos.

Editt. : Sufficiendæ.

CXXXIV.

Quod nuptiæ quoque præcipiantur, et contra.

Paulus apostolus in Epistola ad Corinthios [vii, 8]: Dico autem non nuptis et viduis : bonum si sic permaneant, sicut et ego. Quod si non se continent, nubant. Melius est nubere quam uri. *Joannes Chry- sostomus super Epistolam ad Hebræos in fine VII ser- monis*: Si beatitudines solis monachis dictæ sunt, sæcularem autem hominem impossibile est eas im- plere, qui nuptias jussit ipse ergo omnes desperi- dit. Si enim non potest cum impiis [nuptiis] ea quæ monachorum sunt implere, perierunt et cor- ruptæ sunt et in angustum conclusit ea quæ virtutis sunt; et quomodo honorabiles sunt nuptiæ, quas tantum nobis impediverit? *Augustinus*: Secundas nuptias propter incontinentiam jubet Apostolus di- cens, melius viro nubere, quam pro expetenda li- bidine cum pluribus fornicari. Sæpius enim nu- bendi licentia non est religionis, sed criminis. *Eæ Epistola Juliani ad Demetriadem*: In Scripturis di- vinis prohibentur quædam, quædam præcipiuntur, conceduntur aliqua, nonnulla suadentur. Prohiben- tur mala, præcipiuntur bona, conceduntur media, ut nuptiæ, carniæ esus vel pastus ac vini, suadetur virginitas.

CXXXV.

Quod nuptiæ bonæ sint, et contra.

Augustinus De bono conjugali: Bonum, inquit, sunt nuptiæ, et contra omnes calumnias possunt sana ratione defendi. *Isidorus De summo bono, lib. I, cap. XI*: Conjugia vero et potestates per se quidem bona sunt; per ea vero, quæ circa ea sunt, mala existunt. Conjugia per id, quod dicit Apostolus (I Cor. vii, 33): *Qui cum uxore est, cogitat quæ sunt mundi.* Potestates per elationem, oppressionem justitiæ prævaricationem. *Hieronymus contra Jovinianum lib. I*: Concedo et nuptias esse donum Dei, sed inter donum et donum major est distantia. *Item*: Tolle ardorem libidinis et non dices (73) melius est nubere. Melius semper ad operationem deterioris respicit, non ad simplicitatem incomparabilis per se boni. Quid agis, apostole? Nosti proprietates sermonum; ubi de continentia loqueris et virginitate, *bonum est*, inquis, *mulierem non tangere* (I Cor. vii, 1); ubi ad nuptias venit, non dices, bonum est, sed *melius est nubere quam uri*. Si per se bonæ sunt nu- ptiæ, noli illas incendio comparare, sed simpliciter dic, bonum est nubere. *Idem lib. I*: *Bonum est ho- mini non tangere mulierem*; non dixit non habere, sed non tangere, quasi in tactu periculum sit, quasi qui illam tetigerit, non evadat, quod pretiosas ani- mas capit (74). Alligabit quis ignem in sinu et non comburetur? Aut ambulabit super carbonem ignis, et non ardebit? *Idem ad Pammachium*: Si dixerò melius est virginem esse quam nuptam, bono melius protuli. Multa diversitas est inter id melius,

(72) Editt. : moribus.

(73) Editt. : dicet.

(74) Editt. : rapit.

quod nuptiis et quod fornicationi anteponitur. Si autem alterum gradum fecero, melius est nubere quam fornicari, malo bonum protuli. *Idem contra Jovinianum, lib. I* (Martian, IV, 2 pag. 150) : *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi I Cor. vii, 5*. Quale est illud bonum, quod Christi corpus prohibet accipi (75), et quod orare non permittit? Jubet idem Apostolus alio loco ut semper oremus. Si semper orandum est, nunquam ergo conjugio serviendum, quoniam quotiescunque uxori debitum reddo, orare non possum (76). Petrus apostolus, experimentum habens conjugium vinculum, vide quid doceat (I Petr. iii, 7) : *Similiter viri cohabitantes juxta scientiam quasi infirmiori vasculo muliebri tribuentes honorem, et sicut coheredibus multiplicis gratiæ, ut non impediantur orationes vestræ*. Si abstinence a coitu, honorem tribuimus uxori; si non abstinence, perspicuum est honori contrariam esse contumeliam. *Item* : *Si quis considerat virginem suam, id est carnem lascivire nec refrenare se potest, quod vult facit; non peccat, si ducat uxorem* (I Cor. vii, 36). Faciat, inquit, quod vult, non quod debet. Non peccat, si duxerit; non tamen bene facit, si duxerit. *Item* : *Igitur et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit*. Significantius (77) et proprie supra dixerat : *qui ducit uxorem, non peccat*. Aliud est non peccare, aliud est bene facere. Declina a malo, et fac bonum. In altero initium, in altero perfectio. Unde (78) ne in eo quod dixerit : *et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit* (*ibid.*, 38), æstimet aliquis observationem meam non stare, protinus hoc ipsum extenuat et obumbrat comparatione melioris et dicit : *et qui non jungit, melius facit* (*ibid.*). *Item* : *Tantum discrimen inter nuptias et virginitatem, quantum inter non peccare et bene facere*. *Item* : *Quod est ista necessitas, quæ spreto vinculo conjugali virginitas appetit libertatem. Væ prægnantibus et nutrientibus in illo die* (Matth. xxiv, 19) : *Non hic damnatur scorta vel lupanaria, de quorum damnatione nulla dubitatio est, sed uteri tumentes et infantium vaginatus et fructus atque opera nuptiarum*. Si bonum est sic esse, malum est sic non esse. *Item* : *Si acceperis uxorem, non peccasti*. Aliud est non peccare, aliud est bene facere, et si nupserit virgo, non peccabit. *Idem in apologetico ad Pammachium* (Martian. IV, p. 2, pag. 229) : *Reprehendunt me quidam, quod in libris, quos adversus Jovinianum scripsi, nimius fuerim in laude virginum, vel in sugillatione nuptiarum* (79), et aiunt condemnationem esse matrimonii in tantum pudicitiam prædicare, ut nulla posse videatur inter uxorem et virginem comparatio derelinqui. Ergo si bene problematis memini, inter Jovinianum et nos ista contentio est, quod ille exæquet virginitati

(75) Monac. : *Sini orationi prohibetur accipere*.

(76) Monac. : *Si igitur semper orandum et in gratia serviendum quaeritur, quotiescunque uxori debitum reddo, orare non possum?* Cf. pag. 362.

A nuptias, nos subjiciamus. *Item* : *Diximus* : *Si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere; nihil ergo bono contrarium est, nisi malum*. Si autem malum est et ignoscitur, ideo conceditur, ne malo quid deterius fiat, etc. Hoc ideo subjecimus, quia Apostolus dixerat : *Bonum est homini mulierem non tangere; propter fornicationem autem*, etc. In quo differunt mea verba a sensu Apostoli? Nisi forte in eo, quod ille pronuntiat, ego dubito; ille definit, ego sciscitor; ille aperte dicit, bonum est homini mulierem non tangere, ego timide quaero, si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere. Si dubitantis est, non confirmantis. Ideo non dixit, bonum est uxorem non habere, sed bonum est mulierem non tangere, quasi in tactu periculum sit, quasi qui illam tetigerit non evadat. Vides igitur, non de conjugii nos exponere, sed de coitu simpliciter disputare, quod ad comparisonem virginitatis et angelicæ similitudinis bonum est homini mulierem non tangere. *Item* : *Quod si cui et asperum et reprehensione dignum videtur, tantam nos inter virginitatem et nuptias fecisse distantiam, legat sancti Ambrosii De viduis librum, et inveniet illum inter cætera quæ de virginitate et nuptiis disputavit, etiam hoc dixisse*. Non ergo copula nuptialis quasi culpa vitanda, sed quasi necessitas sarcina declinanda est. Lex enim astringit uxorem, ut in laboribus et tristitia filios generet, conversio ejus ad virum sit, ut ei ipse dominetur. Et in alio loco *pretio*, inquit, *estis empti, nolite fieri servi hominum* (I Cor. vii, 23). Videtis quam evidens conjugalis sit definitio servitutis. Et post pusillum : *Si igitur bonum conjugium, servitium malum, quid est, quando nequeunt se invicem sanctificare, sed perdere? Universa, quæ nos de virginitate ac nuptiis lato sermone diffudimus, ille brevi arctavit compendio*. *Item* (pag. 238) : *Tumeant* (80) *contra me mariti, quare dixerim : oro te, quale bonum illud est, quod orare prohibet, quod corpus Christi accipere non permittit? Jubet idem Apostolus alio loco, ut semper oremus*. Si semper orandum est, nunquam ergo conjugio serviendum; quoniam quotiescunque uxori debitum reddo, orare non possum. Hoc quare dixerim, perspicuum est, quia interpretabar illud Apostoli dictum *nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi* (*ibid.* 5). *Item* : *Quid est majus, orare an Christi corpus accipere? Utique accipere corpus Christi. Si per coitum quod minus est impeditur, multo magis quod majus est. Diximus in eodem volumine, panes propositionis ex lege non potuisse comedere David et socios ejus, nisi se triduo mundos a mulieribus respondissent; non utique a meretricibus, quod damnabatur in lege, sed ab uxoribus, quibus licito jungebantur. Populum quoque, quando accepturus*

(77) Editt. : *Signanter*.

(78) Editt. : *Verum*.

(79) Editt. : *nuptiarum*.

(80) Monac. : *Timent*.

erat legem, tribus diebus jussum est ab uxoribus A abstinere. Scio Romæ hanc esse consuetudinem, ut fideles Christi semper Christi accipiant. quod nec reprehendo, nec probo. *Unusquisque in sensu abundat* (Rom. xiv, 5). Sed istorum conscientiam convenio, qui eodem die communicant, et juxta Persium (81) *noctem flumine purgant*, quare ad martyres ire non audent? quare non ingrediuntur ecclesias? An alius in publico, alius in domo Christus est? Quod in ecclesia non licet, nec domi licet. Nihil a Deo clausum est, et tenebræ quoque lucent apud eum. Probet se unusquisque, et sic ad corpus Christi accedat, ut, dum doleo non communicasse me corpori Christi, abstineam me paulisper ab uxoris amplexu, ut amoris conjugis amorem Christi præferam. *Item*: Veniam et ad illum locum, in quo arguor, quare dixerim, in die secundo non additum, sicut in primo et reliquis, *vidit Deus quia bonum est*, statimque subjecerim nobis intelligentiam derelinqui; non esse bonum duplicem numerum, qui ab unione dividat et præfiguret fœdera nuptiarum, Unde et in arca Noe animalia, quæcunque bina ingrediuntur, immunda sunt. Impar numerus est mundus. *Item*: Aut reddant aliam probabiliorem causam, quare non sit scriptum, aut suscipiant quod a nobis dictum est. Porro si in arca Noe omnia animalia, quæ bina ingrediuntur, immunda sunt, et impar numerus mundus est, et hoc quare scriptum sit, edisserant; si autem non, quod a me expositum est velint nolint suscipiant. Aut profer meliores epulas et me conviva utere, aut qualicumque nostra cenula contentus esto.

CXXXVI.

Quod dilectio proximi omnem hominem complectatur, et non.

Augustinus De doctrina Christiana lib. I (cap. XXVIII): Omnes autem æque diligendi sunt. Sed, cum omnibus prodesse non possis, his potissimum consulendum est qui pro (82) locorum et temporum vel quarumlibet rerum opportunitatibus constrictius tibi quasi quadam sorte junguntur (83). *Item*: Qui se vult diligi, non (84) ut sibi aliquid, sed ut eis qui diligunt, æternum præmium conferatur. Hinc efficitur ut inimicos etiam diligamus. Non enim eos timemus, quia (85) nobis quod diligimus auferre non possunt, sed miseramur potius, quia tanto magis nos oderunt, quanto ab illo quem diligimus separati sunt. *Item*: Utrum ad illa duo præcepta etiam dilectio pertineat angelorum, quæri potest. Nam quod nullum exceperit, qui præcepit ut proximum diligamus, et Dominus ostendit et Apostolus Paulus. *Item*: Duo præcepta protulerat atque in eis pendere totam legem prophetasque dixerat. *Item*: Dominus ait: *Vade et fac similitur*; ut videlicet esse eum proximum intelligamus, cui vel exhibendum est officium misericordiæ, si

(81) Persii Sat. II, 16.

(82) Cous. om. pro.

(83) Cous.: *fructi sunt*.

indiget, vel exhibendum, si indigeret. Ex quo est jam consequens, ut etiam ille a quo nobis hoc vicissim exhibendum est, proximus sit noster: proximi enim nomen ad aliquid est, nec quisquam esse proximus nisi proximo potest. *Item*: Paulus dicit: *Nam non adulterabis; Non homicidium facies; non furaberis; non concupisces; et si quod est aliud mandatum, in hoc sermone recapitulatur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum* (Rom. xiii, 9). Quisquis ergo arbitratur non de omni homine Apostolum præcepisse, cogitur fateri, quod scelestissimum est, visum fuisse Apostolo non esse peccatum, si quis aut non Christiani aut inimici adulteraverit uxorem. *Item*: Jam vero si vel cui præbendum vel a quo nobis præbendum officium misericordiæ, recte proximus dicitur, manifestum est hoc præcepto, quo jubemur diligere proximum, et sanctos angelos contineri, a quibus tanta nobis misericordiæ impenduntur officia. *Ambrosius super Epistolam Pauli ad Romanos: Nemini quidquam debeatis*. Pacem vult nos habere, si fieri potest, cum omnibus; dilectionem cum fratribus. Qui enim diligit proximum, legem implevit, legem Moysis. Nam novæ legis mandatum est etiam inimicos diligere. *Diliges proximum tuum sicut te ipsum* (Matth. xxii, 39); hoc scriptum est in Levitico. *Item*: Dilectio proximi malum non operatur; plenitudo enim legis est dilectio. Malum non operatur, quia bona est dilectio, nec peccari potest per illam quæ legis est perfectio; sed quia tempore Christi addi aliquid oportuit, non solum proximos sed inimicos diligi præcepit. Unde plenitudo legis est dilectio, ut justitia sit diligere proximum; abundans vero et perfecta justitia etiam inimicos diligere.

CXXXVII.

Quod sola charitas virtus dicenda sit, et non.

Augustinus ad Macedonium judicem: Virtus nihil est aliud quam diligere quod diligendum est; id eligere prudentia est; nullis inde averti molestiis, fortitudo est; nullis illecebris, temperantia; nulla superbia, justitia. *Idem De moribus Ecclesiæ catholicæ* [Maur. I, 696]: Nihil igitur aliud est optimum hominis cui hæere beatissimum sit, nisi Deus, cui hæere certe non valemus nisi dilectione. Namque illud quod quadripartita dicitur virtus, ex ipsius amoris vario quodam affectu dicitur, ut temperantia sit amor integrum se præbens ei quod amatur, fortitudo autem amor facile tolerans omnia propter id quod amatur; justitia, amor soli amate serviens, et propterea recte dominans; prudentia, amor ea quibus adjuvatur ab eis quibus impeditur sagaciter seligens; sed hunc amorem non cujuslibet, sed Dei esse diximus. Definire etiam licet, ut temperantiam dicamus esse amorem Deo æ integrum incorruptumque servantem; fortitudinem amorem omnia propter Deum facile perferentem;

(84) Cous.: *Quare se vult diligi? Non ut, etc.*(85) Cous.: *qui*.

justitiam, amorem Deo tantum servientem, et ob hoc bene imperantem cæteris quæ homini subjecta sunt; prudentiam, amorem Dei bene discernentem ea quibus adjuvetur in Deum ab his quibus impediri potest. Quid amplius de moribus disputatur? Si enim Deus est summum bonum (quod negari non potest), sequitur quoniam summum bonum appetere est bene vivere, ut nihil sit aliud bene vivere quam toto corde Deum diligere, ut incorruptus in eo amor atque integer custodiatur (quod est temperantiæ), nullis frangatur incommodis (quod est fortitudinis), nulli alii serviat (quod est justitiæ), vigilet in discernendis rebus, ne fallacia paulatim dolusve subripiat (quod est prudentiæ). *Ex libro Prosperi Sententiarum Augustini, cap. VII:* Dilectio Dei et proximi propria et specialis virtus est piorum atque sanctorum, cum cæteræ virtutes bonis ac malis possint esse communes. *Gregorius super Ezechielem, homil. XVI:* Tres sunt virtutes, sine quibus is qui operari aliquid potest salvari non potest, videlicet fides, spes, charitas. *Idem in homil. VII Evangeliorum:* Scientia etenim virtus est; humilitas etiam custos virtutis. *Isidorus De summo bono, lib. II, cap. XXXVI:* Fides, spes, charitas summæ virtutes sunt; nam a quibus habentur, utique veraciter habentur; aliæ vero virtutes mediæ sunt, quæ et ad utilitatem et ad perniciem possunt haberi, si de eis arroganter quisque intumuerit, utputa doctrina, jejunium castitas, scientia sive temporales divitiæ, de quibus scilicet et bene operari possumus et male. *Paulus apostolus in I Epist. ad Corinthios:* Volo autem omnes homines esse sicut meipsum: sed unusquisque proprium donum habet ex Deo; alius quidem sic, alius vero sic. Dico autem non nuptis et viduis: bonum est illis, si sic permaneant sicut et ego; quod si se non continent, nubant. *Tullius De officiis, lib. II, cap. IX:* Justitia cum sine prudentia satis habeat auctoritatis, prudentia sine justitia nihil valet ad faciendam fidem. Quo enim quisque versutior et callidior, hoc invidiosior et suspectior, detracta opinione probitatis. Quamobrem intelligentiæ justitia conjuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium. Justitia sine prudentia multum poterit, sine justitia nil valebit prudentia. Sed ne quis sit admiratus cur, eum (86) inter omnes philosophos constet a meque ipso disputatum sæpe sit, qui unam haberet (87) omnes habere virtutes, nunc (88) ita se jungam, quasi possit quisquam (89), qui non idem prudens sit, justus esse: alia est illa cum veritas ipsa limatur in disputatione, alia cum ad omnes accommodatur oratio. Quamobrem ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios viros bonos, alios prudentes esse dicamus. Popularibus enim verbis est agendum et usitatis, cum loquimur. *Hieronymus ad Fabiolam. De man-*

(86) Cous.: non.

(87) Cous.: habet.

(88) Cous.: nec.

A sionibus filiorum Israel: De alia provincia ad aliam transeuntes; non enim semper uni virtuti danda est opera, sed, sicut scriptum est: *Ibunt de virtute in virtutem (Psal. LXXXIII, 8);* quia ita inter se connexæ sunt, ut qui una caruerit omnibus careat. *Ex libro primo Dialogorum ejusdem contra Pelagium:* PELAGIUS: Nullus ergo sanctorum, quandiu in isto sæculo est, cunctas potest habere virtutes. HIERONYMUS: Nullus, quia nunc ex parte prophetamus et ex parte cognoscimus. Neque enim possunt omnino esse in hominibus, quia non est immortalis filius hominis. PELAGIUS: Et quomodo legimus, qui unam habuerit, omnes habere virtutes? HIERONYMUS: Participatione, non proprietate. Necesse est enim ut singuli excedant in quibusdam; et tamen hoc ubi scriptum sit, nescio. PELAGIUS: Ignoras hanc philosophicam esse sententiam? HIERONYMUS: Sed non apostolorum. Neque enim curæ mihi est, quid Aristoteles, sed quid Paulus doceat. *Augustinus Hieronymo de sententia Jacobi apostoli [Maur. II, 595]:* Quando dicit: *Quicumque totam legem servaverit, offendat autem in uno, factus est omnium reus (Jac. II, 10),* quomodo intelligendum est? obsecro te; itane qui furtum fecerit, imo vero qui dixerit diviti: Hic sede; pauperi autem: Tu sta illic; et homicidii et adulterii et sacrilegii reus est? *Item:* Consequens videtur, nisi alio modo intelligendum ostendatur, ut qui dixerit diviti: Hic sede, et pauperi: Sta illic, huic ampliorem honorum quam illi deferens, et idololatres et blasphemus et adulter et homicida, et ne, quod longum est, cuncta commemorarem, reus omnium criminum judicandus sit. Offendens quippe in uno factus est omnium reus. At enim qui unam virtutem habet, omnes habet, et qui unam non habet, nullam habet; hoc si verum est, confirmatur ista sententia. Sed ego eam exponi volo, non confirmari, qui est per seipsam apud nos omnium philosophorum auctoritatibus firmior; et illud quidem de virtutibus et vitis si veraciter dicitur, non est consequens, ut propter hoc omnia peccata sint paria. Nam illud de inseparabilitate virtutum, et si forsitan fallor, tamen si verum, memini, omnibus philosophis placuit, qui easdem virtutes agendas (90) necessarias esse dixerint; hoc autem de paritate peccatorum soli Stoici ausi sunt disputare contra omnem sensum generis humani. Quam eorum vanitatem in Joviniano illo, qui in hac sententia Stoicus erat, dilucidissime convicisti, et præclarissima disputatione satis evidenter apparuit non placuisse auctoribus nostris, vel ipsi potius, quæ per eos locuta est, veritati, omnia paria esse peccata. *Item:* Certe hinc persuadent, qui unam virtutem habuerit, habere omnes, et omnes deesse cui una defuerit, quod prudentia nec ignava nec injusta nec intemperans potest esse. Nam, et si aliquid horum defue-

(89) Cous.: quisque.

(90) Cous.: virtutes agendas vitæ necessarias.

lentia non erit. Porro si prudentia tamen (91) A
 i fortis et justa et temperans sit, profecto
 ut, secum habet cæteras. Sic fortitudo im-
 esse non potest vel intemperans vel injusta.
 perantia necesse est ut prudens, fortis et
 ; sic justitia non est, si non sit prudens,
 imperans. Ita ubi vera est aliqua earum, et
 iliter sunt. Ubi autem aliæ desunt, vera
 est, etiamsi aliquo modo simul esse videat
 ut enim, ut scis, quædam vitia (92) specie
 imilia. *Item* ; Catilina, ut de illo scripse-
 i nosse potuerunt, frigus, sitim, famem
 terat, eratque patiens inedia, alioris, vi-
 pra quam cuique credibile est; ac per hoc
 ; fortitudine videbatur. Sed hæc fortitudo B
 non erat; mala enim pro bonis eligebat;
 ns non erat; corruptelis enim turpissimis
 ir; justus non erat, nam contra patriam
 erat, et ideo nec fortitudo erat, sed duri-
 ut stultos falleret, nomen fortitudinis im-
 . Nam, si fortitudo esset, virtus esset; si
 virtus esset, a cæteris virtutibus tanquam
 bilibus comitibus nunquam relinqueretur.
 ter, cum quæritur etiam de vitiis, utrum
 omnia sint ubi unum erit, aut nulla sint
 m non erit, laboriosum est id ostendere,
 a quod uni virtuti duo vitia opponi solent,
 aperte contrarium est, et quod specie si-
 nis adumbratur. *Item* : Cogimur fateri vitia
 se virtutibus. Unde aliquando vitium vitio C
Item. Virtus vero quo una ingressa fuerit,
 i secum cæteras ducit, profecto vitia ce-
 uæcunque inerant. Hæc utrum ita se ha-
 lligentius inquirendum est; non enim et
 na sententia est qua dicitur : qui unam vir-
 tuerit, omnes habet, eique nullam esse,
 defuerit. Ego vero nescio quemadmodum
 non dico virum, a quo denominata dicitur
 sed etiam mulierem, quæ viro suo servat
 m, si hoc faciat propter præceptum Dei,
 93) primitus sit fidelis, non habere pudicitiam
 t pudicitiam nullam vel parvam esse virtu-
 et maritum qui hoc idem servat uxori. Et
 int plurimi tales quorum sine aliquo pec-
 nemineum dixerim, et utique illud quale- D
 peccatum ex aliquo vitio venit. Unde pu-
 conjugalis in viris feminisque religiosis, cum
 lubio virtus sit, non tamen secum habet
 irantes; nam, si omnes ibi essent, nullum
 ium, nullum omnino peccatum. Quis ergo
 uo vitio, id est fomite quodam vel quasi
 peccati, cum clamet qui supra pectus Domini
 bat (I Joan. 1, 8) *Si dixerimus quia pecca-*
habemus, nos ipsos seducimus, etc. *Item* :
 est (Jac. III, 2) : *In multis offendimus*
em : Charitas de corde puro et conscientia

us. : tum.
 us. : initia.
 aur. : eique.

bona et fide non ficta magna et vera virtus est, quæ
 ipsa est finis præcepti, merito dicta fortis sicut
 mors, quia sicut mors avellit a sensibus carnis ani-
 mam, sic charitas a concupiscentiis carnalibus.
Item : An forte quia plenitudo legis charitas est,
 qua Deus proximusque diligitur, in quibus præcep-
 tis charitatis tota lex pendet et prophetæ, merito
 fit reus omnium, qui contra illam facit in qua pen-
 dent omnia? Nemo autem facit peccatum nisi ad-
 versus illam faciendo. Quare non adulterabis, non
 homicidium facies, et si quod est aliud mandatum,
 in hoc sermone recapitulatur : Diliges proximum
 tuum sicut teipsum. Dilectio proximi malum non
 operatur. Reus itaque fit omnium faciendo contra
 eam in qua pendet omnia. *Origenes super Episto-*
lam Pauli ad Romanos, lib. VIII : Habent enim
 zelum Dei, sed non secundum conscientiam. Simi-
 liter potest dicere Apostolus de aliis, quod timo-
 rem Dei habeant, sed non secundum conscien-
 tiam, (94), et de aliis quia charitatem Dei ha-
 beant, sed non secundum conscientiam; si enim
 habeat quis affectum erga Deum, ignoret autem,
 quia charitas patiens debet esse, benigna, etc.; hæc
 et his similia si in charitate non habeat, sed in solo
 affectu diligit Deum, competenter et ad ipsum dicitur,
 quia charitatem Dei habeat, sed non secundum
 conscientiam.

CXXXVIII.

*Quod charitas semel habita nunquam amittatur, et
 contra.*

Salomon in Proverbiis, cap. XVII : Omni tem-
 pore diligit qui amicus est, et frater in angustiis
 comprobatur. *Item in Cantico canticorum (viii, 7)* :
 Aquæ multæ non potuerunt (95) extinguere chari-
 tatem, nec flumina obruent illam. *Paulus aposto-*
lus in Epistola ad Romanos (viii, 35) : Quis nos se-
 parabit a charitate Dei (96)? tribulatio an angustia?
 etc. *Idem in Epistola I ad Corinthios (xiii, 8)* :
 Charitas nunquam excidit, sive prophetiæ evacua-
 buntur, sive linguæ cessabunt, scientia destruetur.
Hieronymus super Epistolam ad Corinthios :
Charitas nunquam excidit, hoc est ipsa illa sola per-
 manet in futuro, aut certe quæ vera est non fini-
 tur. *Idem ad Heliodorum* : Charitas nunquam
 excidit; hæc vivit semper in pectore. *Idem ad Rufi-*
num : Amicitia, quæ desinere potest, vera nunquam
 fuit. In amico non res quæritur, sed voluntas. Ami-
 citia quæ finire potest, nunquam vera fuit; magis
 enim in insidiis nostrorum periclitamur quam alio-
 rum. Unde dicitur (*Psal. xl, 10*) : *Etenim homo*
pacis meæ, in quo, etc. Nonnulli altioribus gra-
 dibus dediti mutant mores, et quos conglutinatos
 habebant, postquam ad culmen honoris perveniunt,
 amicos habere despiciunt. Amicitia enim vera nulla
 vi excluditur et nullo tempore aboletur, et, ubicun-
 que se vertit tempus, illa firma perdurat, quia ve-

(94) Cous. : scientiam.
 (95) Cous. : poterunt.
 (96) Vulg. : Christi.

raciter diligit amicum; quantaslibet ab eo patiatur injurias, nullatenus ab amore ejus avertitur. *Omni tempore diligit qui amicus est, et frater in angustiis comprobatur* (97). *Augustinus super psalmum XXI*: Amate, sed quid ametis videte. Amor Dei, amor proximi charitas dicitur; amor hujus sæculi, cupiditas. *Idem lib. IV, De doctrina Christiana*: Charitatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, et se atque proximo propter Deum; cupiditatem autem, motum animi ad fruendum se et proximo et quolibet corpore, non propter Deum. *Idem in lib. Quæstion. LXXXIII, cap. XXXVII*: Nihil aliud est amare quam propter semetipsum rem aliquam appetere. *Item*: Amor rerum amandarum charitas vel dilectio melius dicitur. *Item, cap. XXXVIII*: Est autem cupiditas adipiscendi aut obtinendi temporalia. *Idem super illum versiculum (Psal. LIII, 8)*: *Voluntarie sacrificabo tibi, etc.* Quid offeram nisi quod ait (*Psal. XLIX, 23*): *Sacrificium laudis honorificabit me.* Quare voluntarie? quia gratis amo quod laudo. Gratuitum sit quod amatur et quod laudatur. Quid est gratuitum? ipse propter se, non propter aliud. Si enim laudas Deum, ut det tibi aliquid, jam non gratis amas Deum. Erubescere; si te uxor tua propter divitias amaret, et forte tibi paupertas accideret, de adulterio cogitaret. Cum ergo te a conjuge gratis amari vis, tu Deum propter aliud amabis, quod præmium accepturus es a Deo, o avare? Non tibi terram, sed semetipsum servat, qui fecit cælum et terram. *Voluntarie sacrificabo tibi*; noli ex necessitate. Si enim propter aliud laudas, ex necessitate laudas; si adesses tibi quod amas, non laudares. Laudas, verbi gratia, ut tibi det pecuniam; si haberes aliunde, nunquid laudares? Si igitur propter pecuniam laudas, non voluntarie sacrificas, sed ex necessitate, quia præter illum nescio quid aliud amas. Contemne omnia, ipsum attende, et hæc quæ dedit propter dantem bona sunt. Nam dat prorsus ista temporalia, et quibusdam bono eorum, quibusdam malo eorum, secundum altam profunditatem iudiciorum suorum. Ipsum autem gratis dilige, quia melius ab eo non invenis quod det quam seipsum, aut, si invenis melius, hoc pete. *Voluntarie sacrificabo tibi*, quia gratis. *Et confitebor nomini tuo, Domine, etc.*; nihil aliud nisi quia bonum est. Numquid ait, quia das mihi aurum? *Idem De moribus Ecclesiæ contra Manichæos*: Bonorum summa nobis Deus est, Deus nobis est summum bonum. Neque enim infra remanendum nobis est, neque ultra quærendum; alterum enim periculosum, et alterum nullum. *Item*: Sicut scriptum est (*Rom. VIII, 36*): *Quia propter te afficimur tota die.* Charitas non potuit signari expressius, quoniam id dictum est propter te. *Idem De disciplina ecclesiastica tractans*: Habe charitatem, et fac quidquid vis. *Idem super Epistolam Joannis, sermone II*: Dilectio sola di-

(97) Cous. om. in angustiis comprobatur.

(98) Cous. : om. maxime.

A scernit inter filios Dei et filios diaboli. *Item*: Non discernuntur filii Dei a filiis diaboli, nisi charitate. *Idem sermone VI*: Habere baptismum et malus esse potest; habere prophetiam et malus esse potest; accipere sacramentum corporis et sanguinis Domini et malus esse potest; habere autem charitatem et malus esse non potest. Quid ipse spiritus interpellat pro sanctis, nisi ipsa charitas, qua in te per Spiritum facta est? Ideo dicit idem Apostolus (*Rom. V, 5*): *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum.* *Tullius in secundæ Rhetoricæ*: Amicitia est voluntas erga aliquem, bonarum rerum illius ipsius causa, quem diligit, cum ejus pari voluntate. *Idem in libro De amicitia*: Præstat amicitia propinquitatem, quod ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest. Sublata enim benevolentia amicitia nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitia sit, ex hoc intelligi maxime (98) potest, quod ex societate instituta generis humani, quam conciliavit ipsa natura, ita contracta est res et adducta in angustum, ut omnis charitas aut inter duos aut inter paucos jungeretur. Est enim amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et charitate consensus. Qua quidem haud scio an, excepta sapientia, quidquam melius sit hominibus a diis immortalibus datum. *Augustinus De Trinitate lib. XIV, cap. IX*: Utrum autem etiam tunc virtutes, quibus in hac mortalitate bene vivitur, desinant esse, cum ad æterna perduxerint, nonnulla quæstio est. Quibusdam enim visum est desituras, et bonos animos sola beatos esse cognitione, hoc est contemplatione naturæ, quæ creavit omnes creaturas (99); cui regenti esse subditum, si justitiæ est, immortalis est omnino justitia, nec in illa beatitudine desinet, sed talis et tanta erit, ut perfectior et major esse non possit. Fortassis et aliæ tres virtutes; prudentia sine ullo jam periculo erroris; fortitudo sine molestia tolerandorum malorum; temperantia sine repugnatione libidinum erit in illa felicitate, ut prudentia sit nullum bonum Deo præponere vel æquare; fortitudinis, fortissime cohærere; temperantia, nullo defluxu (100) noxio delectari. Nunc autem quod agit justitia in subveniendo miseris, quod prudentia in præcavendis insidiis, quod fortitudo in perferendis molestiis, quod temperantia in coercendis delectationibus pravis non ibi erit, ubi nihil omnino mali erit. Ac per hoc ista virtutum opera, sicut fides ad quam referenda sunt, et aliam nunc faciunt Trinitatem, cum ea præsentia tenemus, aliam tunc factura sunt, cum ea non esse, sed fuisse in memoria reperiemus. *Item*: De tribus virtutibus, prudentia, fortitudine, temperantia, cum dicitur, quod desinant, nonnihil dici videtur. Justitia vero immortalis est. Tullius in hac tantum vita communi quatuor necessarias dixit esse virtutes;

(99) Cous. : cæteras.

(100) Cous. : de flexu; Maur. defectu.

vero earum, cum ex hac vita migrabimus. A Regenti naturæ esse subditum, si justitiæ mortalis est justitia. *Idem super Genesim*: ipse virtutes, quæ nunc propter transigenam peregrinationem valde necessariæ sunt, ut in illa vita, propter quam adipiscendam riæ sunt. *Idem in psalmum XXI*: *Erat tunc* evangelista, *desuper texta* (Joan. XIX, 23). illa tunica, nisi charitas, quam nemo potest habere? Quæ est ista charitas, nisi unitas? In sors mittitur; nemo illam dividit. Sacra- sibi hæretici diviserunt, charitatem non, dividere non potuerunt, recesserunt. Illa integra manet; qui habet hanc, securus est. lam movet de Ecclesia Catholica; et si foris accipiat habere, intus mittitur quomodo rava a columba, *Item*: Fides gratiæ Christi- est ea quæ per dilectionem operatur, posita amento, neminem perire permittit. *Idem su- n locum Evangelii Joannis*: *Hæc mando vo-* etc. (Joan. xv, 7). Merito itaque magister dilectionem sic sæpe commendat, tanquam accipienda sit, sine qua possunt prodesse bona, et quæ non potest haberi sine cæteris quibus homo efficitur bonus. *Idem in ser- l super Epistolam Joannis*: (I Joan. II, 27): *tis quia unctio quam accepimus ab eo perma-* nobis (4). Unctio invisibilis charitas illa est quocumque fuerit, tanquam radix illi erit, s ardente sole arescere non potest. Omne indicatum est, nutritur calore solis, non are- *tem in sermone V*: Si quis paratus sit mori pro fratribus, perfecta est in illo charitas. quid mox ut nascitur, jam prorsus perfecta perficiatur, nascitur; cum fuerit nata, nu- cum fuerit nutrita, roboratur; cum fuerit a, perficitur; cum ad perfectionem venerit, icit? *Mihi vivere Christus est, et mori lucrum;* n dissolvi et esse cum Christo (Phil. I, 24). *sermone VII*: Semel ergo breve præceptum accipitur; dilige, et quod vis fac; radix sit dilectionis. Non potest de ista radice nisi existere. *Idem sermone VIII*: Radicata est s, securus esto; nihil mali procedere potest; s non potuit dilectio commendari quam ut ur Deus: *Deus dilectio est, et qui manet in ne, in Deo manet, et Deus in eo* (Joan. IV, habitas in Deo, ut continearis; habitat in te ut contineat, ne cadas. *Item sermone IX*: in te Deus, ut te contineat; manes in Deo, as, quia de ipsa charitate Apostolus dicit: *s nunquam cadit*. Quomodo cadit quem con- eus? In hoc perfecta est dilectio Dei in nobis, ciam habeamus in die iudicii. *Item*: Charis- tsi cor nostrum non male senserit, fiduciam nus ad Deum. Cor non male senserit, quia na dilectio est in nobis, non ficta, salutem fra- lions. : vobis.
lions. : viribus.

PATROL. CLXXVIII.

ternam quærens, nullum emolumentum exspectans a fratre, nisi salutem ipsius. *Item*: Quisquis ergo ha- buerit charitatem fraternam, corque ejus interroga- tum sub justo examine non ei aliud responderit quam germanam ibi esse radicem charitatis, unde boni fructus existant, habet fiduciam apud Deum. *Idem in psalmum CIII super illum locum*: *Qui tegis aquis superiora ejus*. In omnibus Scripturis super emi- nentissimum locum charitas obtinet: hanc no- biseum non communicant mali. Ipse enim est fons proprius honorum, proprius sanctorum, de quo dicitur: Nemo alienus communicet tibi. Qui sunt alieni? omnes qui audient: Non novi vos, *Idem ad Julianum comitem*: Charitas, quæ deseri potest, nunquam vera fuit. *Gregorius Moralium lib. X*: Valida est dilectio ut mors, quia nimirum mentem, quam semel ceperit, a dilectione mundi funditus occidit et insensibilem contra terrores reddit. *Ex Levitico* (VI, 12): Ignis in altari semper ardebit, quem nutrit sacerdos, subjiciens mane ligna per singulos dies. *Item*: Ignis est iste perpetuus, quia nunquam deficiet de altari. *Gregorius lib. XXV Moralium*: Altare Dei est cor nostrum, in quo ne- cesse ad Deum charitatis flammam indesinenter accendere, cui, ne in eo charitatis flammam deficiat, tam exempla præcedentium quam sacræ Scripturæ testimonia congerere non desistat. Quia enim in- terna novitas nostra ipsa quotidie hujus vitæ con- versatione veterascit, ignis iste nutriendus est. *Item*: Ignis enim iste in altari Domini, id est in corde nostro, citius exstinguitur, nisi solerte adhibitis exemplis Patrum et Dominicis testimoniis repare- tur. *Item*: Quia vero eadem charitas in cordibus electorum inexstinguibilis manet, apte subditur: *Ignis est iste perpetuus, qui nunquam deficiet de al- tari*, quia etiam post hanc vitam eorum mentibus (2) fervor charitatis accrescit, ut Deus quo magis visus fuerit, eo amplius diligatur. *Ambrosius in Apologia David*: Paulus merito gloriatur in infirmitatibus. Sciebat enim virtutis abundantia plurimos etiam sanctos sine remedio corruisse (3). *Hieronymus in Ezechielem*: Non enim ex præteritis sed ex præ- sentibus judicamur; cavendumque et semper ti- mendum, ne veterem gloriam et solidam firmitatem unius horæ procella subvertat. *Responsiones Pro- speri ad Rufinum, cap. III*: A sanctitate ad im- munditiam, a justitia ad iniquitatem, a fide ad im- pietatem plerosque transire non dubium est, et tales ad prædestinationem filiorum Dei cohæredum Christi non pertinere certissimum est. *Item, cap. VII*: Ex regeneratis in Christo Jesu quosdam, relicta fide et piis moribus, apostatare a Deo et impiam vitam in sua aversione finire, multis, quod dolendum est, probatur exemplis. *Gregorius homil. XXXVIII*: Tres pater meus sorores habuit, quæ cunctæ tres sacræ virgines fuerunt. Quarum una Tharsilla, alia Gordiana, alia Emiliana dicebatur. Uno omnes ardore

(3) Monac. : coarctavisse.

conversæ, uno eodemque tempore sacratæ, sub A
 districtione regulari degentes, in domo propria so-
 cialem vitam ducebant, etc. *Item* : Gordiana autem,
 oblita Dominici timoris, oblita pudoris et reveren-
 tiæ, oblita consecrationis, conductorem agrorum
 suorum postmodum maritum duxit. Ecce omnes
 tres uno prius ardore conversæ sunt, sed non in uno
 eodemque studio permanserunt ; quia juxta Do-
 minicam vocem, multi vocati, pauci vero electi.
 Hæc igitur dixi, ne quis in bono jam opere positus
 sibi vires boni operis tribuat, ne quis de propria
 actione confidat ; quia, etsi novit hodie qualis sit,
 adhuc cras quid futurus sit nescit. Nemo ergo de
 suis jam operibus securus gaudeat (4) quando
 adhuc in hujus vitæ incertitudine quis se finis se-
 quatur ignorat. *Idem in Pastoralis, cap. III* : David
 factus est in morte viri crudeliter rigidus, quia in
 appetitu feminæ enerviter fluxerat ; quem profecto
 ab electorum numero culpa longius raperet, nisi
 hunc ad veniam flagella revocassent. *Idem in ho-
 milia illius lectionis evangelicæ* : *Si quis diligit me.*
sermonem meum, etc. (Joun. xiv, 23.) Ipse namque
 spiritus amor est, unde et Joannes dicit : *Deus cha-
 ritas est.* Qui ergo mente (5) integra Deum desiderat,
 profecto jam habet quem amat. Neque quisquam
 posset Deum diligere, si eum quem diligit non ha-
 beret. Sed si ecce unusquisque vestrum requiratur
 an diligat Dominum, et responderet : Diligo ; in ipso
 autem lectionis exordio audistis quid veritas dixe-
 rit : *si quis diligit, etc.* : probatio ergo dilectionis
 exhibitio est operis. Hinc in Epistola sua idem
 Joannes dicit : *Qui dicit, quia diligo Deum, et man-
 data ejus non custodit, mendax est.* Vere enim diligi-
 mus, si mandata ejus servamus ; nam qui adhuc per
 illicita desideria defluit, profecto Deum non amat,
 quia ei in sua voluntate contradicit. *Item* : Nun-
 quam amor Dei est otiosus ; operatur etenim magna,
 si est ; si vero operari renuit, amor non est. *Idem*
Moralium XXIX : Multos enim videmus quotidie,
 quia justitiæ luce resplendeant, et tamen ad finem
 suum nequitiæ obscuritate teneantur. *Item* : Quis
 discernat vel quis perduret in malo, vel quis perse-
 veret in bono vel quis ad infimis ad summa con-
 veratur, vel quis a summis revertatur ab infima ?
 D Latro de patibulo transivit ad regnum. Judas de
 apostolatus gloria est lapsus in tartarum. *De usu*
nominum, cap. LXXXI : *Non accipies personam*
nec munera, quia munera excæcant oculos sapientium
et mutant verba justorum (Deut. xvi, 1). *Augusti-
 nus super Epistolam Joannis, sermone II* : Qui
 habent charitatem, nati sunt ex Deo ; qui non ha-
 bent, non sunt ex Deo. Quidquid vis, habe ; hoc
 solum nisi habeas, nihil tibi prodest ; alia si non
 habeas, hoc habe, et implesti legem. *Qui enim dili-
 git alterum, legem implevit (Rom. xiii, 8),* ait Apo-
 stolus, et *plenitudo legis charitas (ibid., 10).* *Idem*
in lib. De charitate, super hoc caput : Omnis qui

(4) Cous. : gaudet.

natus est ex Deo, non facit peccatum, quia semen
 ejus in ipso manet, et non potest peccare, quia ex
 Deo natus est. Fortasse secundum quoddam dixit
 peccatum, non secundum omne, et tale peccatum
 est illud, ut, si quis hoc admiserit, confirmet cæ-
 tera ; si non admiserit, solvat cætera. Quid est hoc
 peccatum ? facere contra mandatum. Quid est man-
 datum ? *Mandatum novum do vobis (Joan. xiii, 34).*
Isidorus De summo bono, lib. II, cap. III : *Dilectio*
Dei morti comparatur, dicente Salomone : *Valide*
est ut mors dilectio (Cant. viii, 6) ; quia, sicut mors
 violenter separat animam a corpore, ita dilectio
 Dei segregat hominem a mundano et carnali amore.
 Qui præcepta Dei contemnit, Deum non diligit ; ne-
 que enim regem diligimus, si odio legem ejus ha-
 beamus. *Ex Evangelio* : Ipse enim Pater amat vos,
 quia vos me amastis. *Item* : Tu scis, Domine, quia
 amo te. *Item* : Si diligeretis me, gauderitis utique.
 Augustinus super Joannem : Si me quæritis, sine
 hos abire, ut impleretur sermo quem dixit : quia
 quos dedisti mihi, non perdi ex eis quemquam.
 Cur ergo, si tunc morerentur, perderet eos, nisi
 quia nondum sic in eum credebant, quomodo cre-
 dit quicumque non pereunt ? *Idem Quæst. veteris*
et novæ legis : Etiam Maria, per quam mysterium
 incarnationis gestum est, in morte Domini dubita-
 vit, ita ut in resurrectione Domini firmaretur. Om-
 nes enim in morte Domini dubitaverunt ; et quia
 omnis ambiguitas resurrectione Domini recessura
 C est, pertransire dixit gladium. *Idem in libro De cor-
 reptione et gratia* : Accepi enim fidem, quæ per di-
 lectionem operatur, sed in illa usque in finem perse-
 verantiam non accepi. *Item* : Fides quæ per di-
 lectionem operatur, profecto aut omnino non deficit,
 aut, si qui sunt quorum deficit, reparatur antequam
 vita ista finiatur, et deleta, quæ intercurrerat ini-
 quitate, usque in finem perseverantia deputatur.
 Qui vero perseveraturi non sunt, procul dubio nec
 illo tempore, quo bene pieque vixerint, in istorum
 numero computandi sunt. *Item* : Hic si a me quæ-
 ritur, cur eis Deus perseverantiam non dederit, qui
 eam qua Christiane viverent dilectionem dederit,
 me ignorare respondeo. *Item* : Mirandum est quidem
 multumque mirandum, quod filiis suis quibusdam
 D Deus, quos regeneravit in Christo, quibus fidem,
 spem, dilectionem dedit, non dat perseverantiam,
 cum filiis alienis scelerum tantum dimittat atque
 impertita gratia faciat filios suos. *Idem in eodem* :
 Credendum est quosdam de filiis perditionis, non
 accepto dono perseverandi usque in finem vitæ in
 fide quæ per dilectionem operatur, incipere vivere,
 et aliquando fideliter ac juste vivere, et postea ce-
 dere, neque de hac vita, priusquam hoc eis contig-
 gat, auferri. *Item* : Justus si a justitia sua recesserit,
 et defunctus in impietate sua fuerit, in pœnis
 ibit, nec ei sua præterita justitia proderit. Si autem
 tunc mortuus esset, quando justus erat, tunc re-

(5) Cous. : virtute.

nvenisset. *Idem in eodem* : Fecit Deus hoc rectum ab initio humanæ creaturæ. Quæ ex ine in qua Deus eum primitus fecit, sua voluntate decidens, pravus effectus est. Si iam regeneratus et justificatus in malam vitam voluntate relabatur, certe iste non potest : Non accepi, quod acceptam gratiam Dei malum libero amisit arbitrio. *Item* : An et iste nolens corripitur potest dicere : Quid, qui non accepi? quem constat accepisse, culpa. quo acceperat, amisisse? Possum, possum omnino, quando me arguit, quod vita in mala mea voluntate lapsus sim, di-huc : Quid ego feci, qui non accepi? accepi lem quæ per dilectionem operatur, sed in illa non finem perseverantiam non accepi. *Item* : postolus his qui secundum propositum volunt, propositum autem non suum, sed Dei, alibi dicit, ut secundum electionem pro-Dei maneret. Horum fides, quæ per dilectionem operatur, profecto aut omnino non deficit, quorum deficit, reparatur. Qui vero perseverantiam non sunt ac sic a fide Christiana et con-verse lapsuri sunt, ut tales eos hujus vitæ finis t, procul dubio nec illo tempore quo bene vivunt, in istorum numero computandi sunt : an quis eos neget electos, cum credunt et nuntur et secundum Deum vivunt? Plane dilecti a nescientibus quid futuri sunt, non qui eos novit non habere perseverantiam, sed beatam vitam perducit electos. *Item* : Exierunt, sed non erant ex numero filiorum (1. II, 19), Dei vox est. Joannes loquitur, ubi fuissent ex nobis, permansissent utique in. Quid aliud dicitur nisi : non erant filii, quando erant in professione et nomine filio-um quia justitiam simulaverunt, sed quia in-ter permanserunt. Neque enim ait : nam si-ber ex nobis, veram non fictam justitiam te-ner utique nobiscum, sed permansissent utique in. In bono illos volebat procul dubio per-ducere. Erant itaque in bono, sed in eo non per-venire. *Idem De civitate* (6) *Dei* : Septenarius inverso sæpe ponitur, sicuti (*Prov.* xxxiv, 16) : *cadit justus et resurgit*, id est quotiescunque cadit, non peribit; quod non de iniquitatibus et tribulationibus ad humilitatem perducenti-telligi voluit. *Idem in homilia XI* : Princeps in vitiorum, dum vidit Adam ex limo terræ aginem Dei formatum, pudicitia armatum, virtutibus compositum, charitate splendidum, in-hoc terrenum hominem accepisse, quod ipse, angelus, per superbiam perdidisset, primos es illis donis ac tantis bonis exspoliavit pari-et peremit; nam cum homini abstulisset fi-duciam, continentiam: suo dominio subju-ctus. : *Trinitate Dei.* Cf. Maur. VII, 297.
 ous. : om. *pariter.*
 ous. : non *præcedat.*

gavit. *Item* : *Amissa temperantia intemperans effe-ctus est; perdita charitate malus inventus est.* *Idem in libro De fide ad Petrum*, cum de spiritibus hu-manis loqueretur, ait : Cum ipsi in corporibus sint, non particulatim sunt; sed sicut in totis corporibus toti, sic in eorundem corporum partibus sunt toti. Tamen cogitationum varietas diversitatem in eis temporalis mutationis ostendit, dum modo aliquid nesciunt, modo sciunt, modo volunt, modo nolunt, modo sapiunt, modo desipiunt, modo iniqui ex-justis, modo justis sunt ex iniquis, modo pietatis illu-strantur lumine, modo depravantur tenebroso im-pietatis errore. *Hieronymus ad Rusticum* : Justitia justis non liberabit eum, in quacunque die peccave-rit; et iniquitas iniqui non nocebit ei, quacunque die conversus fuerit. Unumquemque judicat sicut invenerit, nec præterita considerat, sed præsentia, si tantum crimina vetera novella conversione ten-tentur. *Gregorius in homiliis De angelis* : Per pro-pheta Dominus dicit, quia, quacunque die justus peccaverit, omnes justitiæ ejus in oblivione erunt coram me (*Ezech.* xxxiii, 13); justus es, iram pertimesce, ne corruas. *Idem Moral. lib. VIII* : Homo conditus, in eo quod ab ingenita standi soliditate voluntatis pedem ad culpam movit, ea dilectione Conditoris in semetipso protinus cecidit.

CXXXIX.

Quod bonam voluntatem nostram gratia Dei præce-dat (8), *et contra.*

Chrysostomus in Epistola Pauli ad Hebræos, ser-mone XII : Si enim voluerimus stare firmi et im-mobiles, non commovebimur. Quid ergo? nihil Dei est? Omnia quidem Dei sunt, sed non ita ut libe-rum arbitrium lædatur. Si ergo Dei sunt, inquit, omnia, quid nos culpatur (9)? Propterea dixi, ut libe-rum arbitrium nostrum non lædatur; oportet quippe nos eligere primum quæ bona sunt; et tunc ipse quæ ab ipso sunt introducit. Non antecedit nostras voluntates, ne lædatur nostrum arbitrium; cum (10) nos elegerimus, multam introducit tunc auxilium. Quomodo, inquit Paulus, *neque vo-lentis neque currentis, sed miserentis est Dei?* (*Rom.* ix, 16.) Primum quidem non sicut propriam sen-tentiam introduxit, sed veluti ex his quæ proposita erant hoc collegit. Dixit enim, *Scriptum est : Mi-serebor cui miserebor* (*ibid.*, 15). Est igitur neque volentis neque currentis, sed miserentis. Secundum autem illud dicendum est, quia cujus est amplius, totum ejus esse dixit. Nostrum enim eligere tan-tum est et velle; Dei autem efficere et ad perfectio-nem perducere; quia ergo illius est amplius, ejus dixit esse universum; verbi gratia : videmus do-mum ædificatam et dicimus quia totum artificis est, et tamen non omne opus ejus est, sed etiam opera-riorum et ejus qui materiam tribuit. *Item*, in mul-titudine ubi plurimi sunt, omnes esse dicimus; ubi

(9) Cous. : *culpamur.*(10) Cous. : *si enim nos bonum elegerimus, etc.*

pauci, nullum. Veritas dicit : *Non vos me elegistis, sed, etc.* (Joan. xv, 16.) *Augustinus ad Julianum* : Nec sane parvus est error illorum qui putant ex nobis ipsis nos habere si quid justitiæ in nobis est, scilicet definientes tantummodo esse Dei gratiam et adjutorium, ut juste vivamus. Ad habendam vero bonam voluntatem, ubi est hoc ipsum quod juste vivimus, nolunt nos divinitus adjuvari, sed nos ipsos dicunt arbitrio proprio nobis ad ista sufficere. Non nobis videatur error iste mediocris ; proprium quippe arbitrium nisi Dei gratia juvetur, nec ipsa bona voluntas esse in homine potest. *Deus est enim*, inquit Apostolus, *qui operatur in nobis et velle et operari pro bona voluntate* (Philipp. ii, 3). *Ex decretis Cælestini papæ* : Quod ita Deus in cordibus hominum atque in ipso libero operetur arbitrio, ut sancta cogitatio, pium consilium omnisque bonæ motus voluntatis ex Deo sit, sine quo nihil boni possumus. *Augustinus De baptismo parvulorum, lib. II.* [Maur. X, 54] : Nolunt homines facere quod justum est, sive quod latet an justum sit, sive quod non delectat. Tanto enim quidque vehementius volumus, quanto certius quam bonum sit videmus eoque delectamur ardentius. Ut autem innotescat quod latebat, et suave fiat quod non delectabat, gratia Dei est, quæ hominum adjuvat voluntates ; qua ut non adjuventur in ipsis itidem causa est, non in Deo, sive damnandi prædestinati sunt propter iniquitatem superbiæ, sive contra ipsam suam superbiam judicandi ut eruditi filii sint misericordiæ. Nullius proinde culpæ humanæ in Domini referas causam ; vitiorum namque omnium humanorum causa est superbia. Ad hanc convincendam atque auferendam Deus humilis descendit. *Item* : Tanto autem magis delectat opus bonum, quanto magis diligitur Deus, summum bonum, et auctor qualiumcunque bonorum omnium ; ut autem diligatur Deus, *charitas ejus diffusa est in cordibus nostris*, non per nos, sed *per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (Rom. v, 5). Sed laborant homines invenire in nostra voluntate quid boni sit nostrum, quid nobis non sit ex Deo ; et quomodo invenire possit, ignoro. Quapropter nisi obtineamus non solum voluntatis arbitrium quod huc atque illuc liberum flectitur, sed etiam voluntatem bonam nisi ex Deo nobis esse non posse, nescio, quomodo defendamus quod dictum est (I Cor. iv, 7) : *Quid enim habes, quod non accepisti?* Nam si nobis libera quædam voluntas ex Deo est, quæ adhuc potest esse vel bona vel mala, bona vero voluntas ex nobis est, melius est quod a nobis quam quod ab illo est. *Idem in Enchiridio* [Maur. VI, 208] : Ne quisquam, etsi non de operibus, de ipso gloriatur libero voluntatis arbitrio, tanquam ab ipso incipiat meritum, audiat eundem gratiæ præconem dicentem (Philipp. ii, 13) : *Deus est enim qui operatur in nobis et velle et operari pro bona vo-*

luntate ; præcedit enim bona voluntas homi-
ta Dei dona, sed non omnia ; quæ autem n-
cedit ipsa, in eis est et ipsa ; nam utrumc-
tur : *Et misericordia ejus præveniet me* (Psa
11). *Et misericordia ejus subsequetur me* (Psa
6) ; nolentem prævenit, ut velit, volentem
quitur, ne frustra velit. *Idem De correptione*
tia : Gratia vero Dei semper est bona ; et p-
fit, ut sit homo voluntatis bonæ, qui prius l-
læ. *Item* : Non enim homo gratiam sic sus-
propriam perdat voluntatem ; tamen ne i-
luntas sine gratia Dei putetur boni aliqui
subjecit : *Non ego autem, sed gratia Dei*
(I Cor. xv, 10), id est, non solus ac per h
gratia Dei sola nec ipse solus.

CXL.

*Quod legis præcepta non perfecta sunt sicut
Evangelii, et contra* (11).

Ex Evangelio secundum Matthæum [v,
Nisi abundaverit justitia vestra, etc. *Item*
distis, quia dictum est antiquis, etc. *Pa-*
Epistola ad Hæbreos [vii, 18] : *Reprob-*
præcedentis mandati propter infirmitate
et inutilitatem ; nihil enim ad perfectum ;
lex ; introductio vero melioris spei, per qua
ximamus ad Deum. *Ex Evangelio secundu-*
cam [x, 25] : *Magister, quid faciendo vit-*
ternam possidebo? At ille dixit : *In legi-*
scriptum est? quomodo legis ? Ille respondit
ges Dominum. Deum tuum, etc., et proximi
ut teipsum. Dixitque illi : *Recte respondist*
fac et vives. *Paulus in Epistola ad Romanos*
8] : *Qui enim diligit proximum, legem im-*
Nam : Non adulterabis, etc., et si quid es
mandatum, etc. Plenitudo ergo legis est dilecti-

CXLI.

*Quod opera misericordiæ non prosint infidelibus
contra.*

Augustinus De trinitate, lib. XII : *Opera*
cordiæ nihil prosunt paganis sive Judæis sive
reticis sive schismaticis. *Idem in libro Sen-*
rum Prosperi : *Omnis infidelium vita peccatu*
et nihil est bonum sine summo bono. Ubi
deest agnitio æternæ et incommutabilis ve-
falsa virtus est etiam in optimis moribus
De tractatu XX Evangelii secundum Joan-
Sunt opera quæ videntur bona sine fide Chr-
non sunt bona, quia non referuntur ad eum
ex quo sunt bona ; finis enim legis Christus
stitiam omni credenti. Ideo noluit discernere
opere fidem, sed ipsam fidem dixit esse opus.
est enim fides, quæ per dilectionem operatu
dixit : *hoc est opus vestrum, sed Hoc est op-*
ut credatis in eum quem misit ille (Joan. vi, 29)
qui gloriatur, in Domino gloriatur (I Cor. i, 31)
Hieronymus in secundo contra Jovinianum : *Cor-*
centurio ut Spiritum sanctum acciperet an-

(11) Quæstiones CXL-CXLIII, quæ in cod. Monac. desunt, ex Cous. edit. transscripsimus.

ia, eleemosynis meruit crebrisque jejuniis. *ad Heliodorum*: Non facit ecclesiastica digni-
 Christianum: Cornelius centurio, adhuc ethnido Spiritus sancti mundatur. *Gregorius in
 ma parte Ezechielis, homil. VII*: Non enim
 tibus ad fidem, sed fide pertingitur ad virtutes.
 elius enim centurio, cujus eleemosynæ ante
 smum, angelo teste, laudatæ sunt, non operi-
 venit ad fidem, sed fide venit ad opera. Nam
 r angelum dicitur: *Orationes tuæ et eleemosynæ
 derunt in conspectum Dei (Act. x, 4)*. Si enim
 vero et ante baptismum non crediderat, quem
 at, vel quomodo hunc Deus exaudierat, si non
 so se in bonis perfici petebat? sciebat ergo
 orem omnium Deum, sed quia ejus Filius in-
 atus erat, ignorabat. Non enim poterat agere
 , nisi ante credidisset. Scriptum namque est:
fide impossibile est placere Deo; fidem ergo ha-
 it, cujus orationes et eleemosynæ placere Deo
 ant. Bona autem actione promeruit, ut Deum
 cte cognosceret et incarnationis ejus myste-
 crederet, quatenus ad sacramenta baptismatis
 niret. Per fidem ergo venit ad opera; sed
 est solidatus in fide. *Joannes Chrysostomus
 Matthæum*: Audi mysterium, quod Petrus
 Clementem exposuit: Si fidelis fecerit opus
 m, et hoc ei prodest, liberans eum a malis et
 lo sæculo ad percipiendum regnum cœlestis. Si
 n infidelis fecerit opus bonum, hoc ei prodest
 ipsius, et hoc ei reddit Deus pro opere suo.
 lo autem sæculo nihil ei prodest opus ipsius.
 enim collocatur inter cæteros fideles propter
 suum, et juste, quia naturali bono motus fecit
 bonum, non propter Deum. Ideo in corpus
 i recepit mercedem corporis, non in anima
Evangel. Lucæ (xvii, 7): Quis vestrum habens
 im arantem aut pascentem, qui regresso de-
 dicat illi: Statim transi, recumbe; et non
 ai: Para, quod cœnem, et præcinge te, et
 stra mihi, donec manducem et bibam, et post
 tu manducabis et bibes? Nunquid gratiam
 t servo illi, quia fecit quæ ei imperaverat?
 puto. Sic et vos, cum feceritis omnia quæ præ-
 sunt vobis, dicite: Servi inutiles sumus; quod
 imus facere fecimus.

CXLII.

*opera sanctorum non justificent hominem, et
 contra.*

ulus apostolus in Epistola ad Romanos (iii,
 Ut sit ipse justus et justificans eum qui ex fide
 esu Christi. Ubi est ergo gloriatio tua? ex-
 est; per quam legem? factorum? Non; sed
 legem fidei. Arbitramur enim hominem justifi-
 per fidem sine operibus legis. *item (iv, 2)*: Si
 Abraham ex operibus legis justificatus est,
 t gloriam, sed non apud Deum. Quid enim
 Scriptura? Credidit Abraham Deo, et reputa-

tum est ei ad justitiam; ei autem qui operatur,
 merces non imputatur secundum gratiam, sed se-
 cundum debitum; ei vero qui non operatur, cre-
 denti autem in eum, qui justificat impium, depu-
 tatur fides ejus ad justitiam secundum propositum
 gratiæ Dei. *Idem post aliqua (xiii, 8)*: Nemini quid-
 quam debeatis, nisi ut invicem diligatis; qui enim
 diligit proximum, legem implevit. Nam: Non adul-
 terabis, non occides, non furtum facies, non falsum
 testimonium dices, non concupisces, et si quid est
 aliud mandatum, in hoc verbo instauratur: Diliges
 proximum tuum sicut teipsum; dilectio proximi
 malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dile-
 ctio. *Item (x, 10)*: Corde creditur ad justitiam,
 ore autem confessio fit ad salutem. *Ambrosius super
 eandem Epistolam*: Sine poenitentia enim sunt
 dona et vocatio Dei; verum est, quod gratia Dei
 non quærit gemitum aut planctum aut opus aliquid,
 nisi solam cordis confessionem. *Veritas (Luc. xi,*
41): Date eleemosynam, et omnia munda sunt vo-
 bis. *Joannes Chrysostomus super Matthæum*: Vo-
 luntas apud Deum remuneratur, non opus, quia vo-
 luntas ex arbitrio nostro procedit, opus autem per
 Dei gratiam consummatur. *Augustinus in sermone
 primæ Dominicæ Quadragesimæ*: Sed cum de
 eleemosynis loquimur, non conturbetur angusta
 paupertas; omnia enim complevit qui quidquid
 potuit fecit, quia voluntas perfecta faciendi repu-
 tabitur pro opere facti. Sed hæc ille implere potuit,
 qui omnem pauperem quasi se ipsum considerare
 voluerit, si ipse in tali necessitate esset. Hoc qui
 fecerit, Novi et Veteris Testamenti præcepta com-
 plevit, implens illud evangelicum (*Matth. vii, 12*):
*Omnia quæ vultis ut faciant vobis homines, et vos
 facite illis. Idem super psalmum XXXI*: Apostolus,
 cum commendaret justitiam quæ ex fide est adver-
 sus eos qui gloriantur de justitia quæ est ex ope-
 ribus, ait: *Si enim Abraham ex operibus justificatus
 est, habet gloriam, sed non ex Deo (Rom. iv, 2)*.
 Invenis multos paganos propterea nolle fieri Chri-
 stianos, quia quasi sufficiunt sibi de bona vita sua.
Item. Unde dicit Scriptura justificatum Abraham?
 credidit Abraham Deo, et reputatum est ei ad ju-
 stitiam. Vides ergo, quia ex fide, non ex operibus
 D justificatus est. Faciam ergo quidquid voluero,
 quia, etsi bona opera non habuero et tamen credi-
 dero in Deum, deputatur mihi ad justitiam. Re-
 spondeo ego, tanquam contra Apostolum de ipso
 Abraham, quod invenimus in Epistola alterius apo-
 stoli, qui volebat corrigere homines qui male in-
 tellexerant istum apostolum. Jacobus enim, contra
 eos qui nolebant bene operari de sola fide præ-
 sumentes, ipsius Abrahamæ opera commendavit,
 cujus Paulus fidem prætulit; dicit autem ope-
 ribus omnibus notum: Abraham filium suum im-
 molandum Deo obtulit. Laudo fructum boni ope-
 ris, sed in fide agnosco radicem; si autem hoc
 præter rectam fidem faceret, nihil illi prodesset
 qualecunque opus esset. *Idem ad Armentarium*

et Paulinam (12): Justa vero vita, cum volumus, A adest, quia eam ipsam plene velle justitia est, nec plus aliquid faciendo justitia quam perfectam voluntatem requirit. Vide, si labor est, ubi velle satis est. Unde dictum est (Luc. II, 14): Pax in terra hominibus bonæ voluntatis. Ubi pax, ibi requies; ubi requies, ibi finis appetendi et nulla causa laborandi. Idem ad Deogratias presbyterum (Maur. II, 282): De eo quod scriptum est, in qua mensura mensi (Matt. VII, 2). Unde hoc dixit Christus Paulo, superius satis elucet; Nolite, inquit, judicare et non judicabimini; in quo enim judicaveritis iudicio, judicabimini. Nunquid si iniquo iudicio judicabunt, iniquo judicabuntur? Absit! sed ita dictum est tanquam si diceretur: in qua voluntate bene feceritis vel male, in ipsa liberabimini vel puniemini. In B voluntate quippe propria metietur bonus homo bona facta, et in ea metietur ei beatitudo. Itemque in voluntate propria metietur malus homo mala opera sua, et in eadem metietur ei miseria; quoniam ubi unusquisque bonus est, cum bene vult, ibi etiam malus, cum male vult; ac per hoc ibi etiam fit vel beatus vel miser, hoc est in ipso suæ voluntatis affectu, quæ omnium factorum meritorumque mensura est. Ex qualitatibus quippe voluntatum, non ex temporum spatiis, sive recte facta sive peccata metiuntur; in eadem igitur mensura, quamvis non æternorum malefactorum æterna supplicia remetiuntur, ut qui æternam voluit habere peccati perfruitionem, æternam inveniat in vindicatione severitatem. In libro XX De civitate Dei: in cogitationibus enim, sicut scriptum est, impii interrogatio erit (Sap. I, 9). Et Apostolus (Rom. II, 15): Cogitationibus, inquit, accusantibus vel etiam excusantibus in die qua Deus judicabit occulta hominum. Idem in psalmum CXVIII: Omnia opera vel bona vel mala a cogitatione procedunt. In cogitatione quisque innocens, in cogitatione reus est; propterea quod scriptum est; Cogitatio sancta servabit te. Et alibi: In cogitationibus impii interrogatio erit. Et Apostolus cogitationibus, ait, accusantibus, etc. idem in Epistolam Joannes, sermone X: Fides sine operibus non salvat. Opus autem fidei ipsa dilectio est, dicente apostolo (Gal. V, 6): Est fides, quæ per dilectionem operatur. Ambrosius De pœnitentia, lib. I: Habet, qui credit, suam gratiam; habet alteram, si D fides ejus passionibus coronetur. Neque enim priusquam pateretur Petrus sine gratia fuit; sed ubi passus est, acquisivit alteram. Hieronymus ad Paulinum: Paulus novissimus in ordine, primus in meritis est, quia plus omnibus laboravit.

(12) Cous. h. l. adnotat.: Abhinc usque ad Ambrosius De pœnitentia loci, qui laudantur in Abrinc., desunt in Turon., pro quibus hos habet Turon., quos rursus Abrinc. omittit: In Evangelio: Facite fructus dignos pœnitentiæ, etc. Item: Quid faciendo vitam æternam possidebo? Dicit illi Jesus: Serva mandata. Item: Qui reliquit patrem aut matrem aut sororem aut fratrem aut filium propter me, cen-

CXLIH.

Quod peccatum actus sit, non res, et contra

Augustinus ad Eutropium et Jacobum, epis. contra objectiones Cœlestii de perfectione ju hominis: Quærendum est quid est peccatum: Actus an res? Si res est, ut auctorem habeat, cesse est; et si auctorem habere dicitur, jam præter Deum, rei alicujus auctor induci videl Respondebimus peccatum quidem dici et actum, non rem. Sed etiam in corpore claud eadem ratione actus est, non res, quoniam n ipse vel corpus vel homo est, qui pede vitiatu dicat. Item: Ipsum sane vitium, quo claudicatio, nec pes est, nec corpus, nec ipsa claudicatio utique non est, quando non ambulat, cum men insit vitium, quo claudicatio fit, quando a lat. Quærat ergo, quod ei vitio nomen imponatur, utrum rem velit dicere an actum, an rei | qualitatem malam, qua deformis actus existat et in interiore homine animus res est, rapit tus, avaritia vitium est, id est qualitas secunda quam malus est animus, etiam quando nihil Item: Mirer, quia ausus est ponere testimonium ubi dictum est (Job. I, 1): abstinens se ab omni mala, cum hoc ab omni peccato vellet intelli superius dixerit peccatum actum esse, non Reminiscatur ergo, quod [etiam] si actus si potest dici. Idem De natura et gratia: Audis sitentem, quid desideras disputantem? Sana, in animam meam (Psal. XL, 10). Ab illo quære, vitiatum sit quod sanari rogat. Et audi quod dicitur: quomodo peccavi tibi? hunc iste interroget: O tu qui clamas: sana animam meam; quomodo peccavi tibi? quid est peccatum? Substantia: aut omnino substantia carens nomen, quo non non existentia, non corpus aliquid, sed tantum peram facti actus exprimitur? Respondet illi est ut dicis; non est peccatum aliqua substantia: sed tantum hoc nomine perperam facti actus exprimitur. Contra iste: Quomodo potuit violare aut tuam quod substantia caret? Nonne attendit alia omittam, etiam non manducare non esse substantiam? A substantia quippe recedit, quoniam substantia est; sed abstinere a cibo non substantia; et tamen substantia corporis, si omittatur a cibo, ita languescit, debilitatur accigitur, ut, si aliquomodo perduret in vita, vitium sit ad eundem cibum revocari; imo abstinentia est. Sic non est substantia peccatum; sed substantia est Deus summa, a quo per inobedientiam recedendo audis quemadmodum dicat: Per

tuplum accipiet in hoc sæculo et insuper æternam possidebit. Paulus apost. in Epistola Romanos: Corde creditur ad justitiam, ore confitens fit ad salutem Idem in eadem: Qui reddidit fructus secundum opera sua. Idem ad Corinthios: Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Veritas in Evangelio: Date eleemosynam, et omnia sunt munda vobis:

sum, etc. (Psal. c1, 5). Seneca in proverbii suis: A Omne peccatum actio est; omnis autem actio voluntaria est tam honesta quam turpis; omne ergo peccatum voluntarium est. Omittit excusationem; nemo peccat invitus. Ex scriptis Hieronymi, sententiæ ipsius viduales vel monachiles: Duo sunt genera peccatorum: alterum quod ex proposito, alterum quod ex negligentia pendet. Item: Plerique metu, non innocentia cessant. Hi enim timidi, non innocentes sunt. Augustinus ad Orosium in libro per dialogum: Unde malum? Discernendum et quid est malefacere. Item: Fortassis ergo libido in adulterio malum est. Nam ut intelligas libidinem in adulterio malum esse, si cui etiam non contingat facultas concumbendi cum uxore aliena, planum tamen aliquo modo sit cum id cupere, et, si potestas daretur, facturum esse, non minus reus est quam si in ipso facto deprehenderetur. Orosius: Nihil est omnino manifestius; clarum est enim jam nihil aliud quam libidinem in toto malefaciendi genere damnari. Augustinus: Scisne istam libidinem alii nomine cupiditatem vocari? Orosius: Scio. Idem De fide et operibus: Si virgo nesciens viro nupserit alieno, si semper nesciat, nunquam ex hoc erit adultera. Idem in lib. I De civitate Dei (Maur. VII, 48): Lucretiam certe matronam nobilem veteremque Romanam pudicitiae magnis efferunt laudibus. Hujus corpore cum violenter oppresso Tarquini regis filius libidinoso potitus esset, illa scelus improbissimi juvenis marito Collatino et propinquo Bruto, viris clarissimis et fortissimis, indicavit, eosque ad vindictam constrinxit. Denique fœdi in se commissi ægra atque impatiens se peremit. Quid dicemus? adultera hæc an casta judicanda est? Egregie quidam ex hoc veraciterque declamans ait: Mirabile dictu? duo fuerunt et adulterium unus admisit. Splendido atque verissime: intuens enim in duorum corporum commistione unius inquinatissimam cupiditatem, alterius castissimam voluntatem, et non quid conjunctione membrorum, sed quid animorum diversitate ageretur, attendens: duo, inquit, fuerunt, et adulterium unus admisit. Puduit eam turpitudinis alienæ in se commissæ etsi non secum, et Romana mulier laudis avida nimium verita est, ne putaretur D quod violenter est passa cum viveret, libenter passa si viveret. Idem lib. III De doctrina Christiana: Non præcipit Scriptura nisi charitatem, non damnat nec culpatur nisi cupiditatem. Charitatem voco motum animi ad fruendum Deo propter ipsum, et se et proximo propter Deum; cupiditatem autem motum animi ad fruendum se et proximo et quolibet corpore non propter Deum. Quod autem agit indomita cupiditas ad corrumpendum animum et corpus suum, flagitium vocatur; quod autem agit, ut alteri noceat, facinus dicitur. Et hæc sunt duo genera peccatorum. Idem super Epistolam Joannis: Non discernuntur filii Dei a filiis diaboli, nisi cha-

(13) Cous.: diceretur.

ritate. Item: Alia si non habeas, hoc habe, et implesti legem. Idem De bono conjugali: Continentia non corporis sed animi virtus est. Virtutes autem animi, etc. Hieronymus adversus Helvidium: Quæ non est nupta cogitat quæ Domini sunt, ut sit sancta spiritu et corpore (1 Cor. vii, 34). Virginis definitio sanctam esse corpore dicit et spiritu, quia nihil prodest carnem habere virginem, si mente quis nupserit. Idem super Epistolam ad Romanos, lib. I: Fieri non potest, ut, nisi quis mœchetur prius in corde, mœchari possit in corpore Ambrosius De lapsu virginis consecratæ: Revera non potest caro corrumpi ante, nisi mens fuerit prius corrupta. Augustinus super Epistolam Joannis: Non quid facit homo, sed B quio animo, considerandum est. In eodem facto invenimus Deum Patrem, in quo Judam; facta est traditio a Patre; facta est a Filio; facta est a Juda. Diversa intentio diversa facta fecit. Cum sit una res ex diversis intentionibus, eam si metiamur, unum amandum est, alterum damnandum. Item: Sola benevolentia sufficit amanti, etiamsi non sit quod præstentus. Idem in lib. Quæst. vet. et nov. legis: Nulla natura probatur malum: voluntas autem est. Item, cap. III: Aliquos scimus, subito dementes, quosdam et occidisse; captos autem et in judiciis oblatos, minime reos factos, eo quod non voluntate, sed impellente vi nescio qua hoc gesserint nescientes. Quomodo enim reus constituitur, qui nescit quid fecerit? Ita et diabolus si bonum nescit, quare damnandus censetur qui non facit quod nescit? Item, cap. XCII: Non omnis ignorans immunis a pœna est; hic enim qui potuit dicere et non dedit operam, reum se fecit. Isidorus in Synonymis, lib. II: Non potest corrumpi corpus, nisi prius corruptus animus fuerit. Item: Munda a cogitatione animi caro non peccat. Chrysostomus super Matthæum: Voluntas apud Deum remuneratur, non opus; quia voluntas ex arbitrio nostro procedit, opus autem per Dei gratiam consummatur.

CXLIV.

Quod peccator sit ille tamen qui assiduus est in peccatis, et contra.

Origenes in Epistola Pauli ad Romanos, lib. V: Cum dicat quia omnes peccaverunt, aliud est peccasse, aliud est peccatorem esse. Peccator dicitur qui in consuetudinem ac studium peccandi venit, sicut justus non is qui semel aut aliquid justitiæ fecerit, sed qui in usu et consuetudine justitiam habet. Nam si quis in cæteris fere omnibus injustus sit, semel aut bis aliquid justis operis fecerit, juste egisse dicitur (13), ita et justus peccasse quidem dicitur (14), si aliquid commiserit aliquando quod non licet, non tamen ex hoc peccator appellabitur qui peccandi usum non tenet, sicut et medicus dicitur qui usum ac studium ac disciplinam habet medendi. Omnes potest fieri ut peccaverint, etiamsi sancti fuerint,

(14) Cous.: dicitur.

quia nemo mundus a sorde, nec si unius diei fuerit vita ejus. *Aristoteles in tractatu Qualitatis* (Edit. Buhle VI, 487): Differt autem habitus a dispositione, quod permanentior et diuturnior est. Tales vero sunt scientiæ et virtutes. Scientia enim videtur permanentior et eorum quæ difficile moventur, ut si perfecte qui vel mediocriter scientiam sumat, nisi forte grandis permutatio facta sit vel ab ægritudine vel ab aliquo hujusmodi. Similiter autem et virtus ut justitia vel castitas et singula talium non videntur facile posse moveri neque permutari. *Boetius in comment. super hunc locum*: Virtus enim (15), ubi difficile, instabilis (16) non est. Neque enim qui semel juste judicat justus est, neque qui semel adulteravit est adulter, sed cum voluntas ista cogitatioque permanserit. *Aristoteles enim virtutes non putat scientias, ut Socrates, Idem in libro Divisionum*: Ut in seipsa divisio sicut terminus convertatur. Convertitur enim terminus sic: virtus est mentis (17) habitus optimus; rursus: habitus mentis optimus virtus est. *Idem in secundo Topicorum*: Sit quæstio, an virtus mentis bene constitutæ sit: habitus. Quæstio de definitione, etc. *Ambrosius De penitentia, lib. I*: Et Dominus quidem venit ad peccatorem, cum peccatum ipse non haberet, et baptizari voluit, cui mundari necesse non erat. *Augustinus super Joannem* (VIII, 35): Servus autem non manet in domo in æternum. Aliud est peccare, aliud esse servum peccati; nemo enim potest non esse peccator; peccator in peccato, hoc est servum esse peccati. *Idem ad Paulinum*: Quæritur utrum debeat homo sine peccato esse. Si debet, et potest, quia si non potest, non debet; et si non debet esse sine peccato, debet esse cum peccato, et jam peccatum non erit. Quod si absurdum est, confiteri necesse est hominem debere esse sine peccato; et constat illum non aliud debere quam potest. Item per arbitrii libertatem factum est, ut esset homo cum peccato, sed jam pœnalis vitiositas subsecuta ex libertate fecit necessitatem; unde et Dominum vitiositas (17) clamat: *De necessitatibus educ me, Domine* (Psal. XXIV, 17). *Idem in sermone I Epistol. Joannis*: Non potest homo, quandiu carnem portat, non habere vel levia peccata. Sed ista levia nolite contemnere; levia multa faciunt unum grande. Multæ guttæ implent flumen.

CXLV.

Quod aliquando peccamus nolentes, et contra.

Paulus apostolus in Epistola ad Romanos (VII, 15): Non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, hoc facio. Si autem quod nolo, illud facio, consentio legi, quoniam bona est, etc. *Isidorus De summo bono, lib. II, cap. XXII*: Plerique non voluntate sed sola necessitate peccant, pertimescentes temporalem inopiam et dum præsentis sæculi necessitatem refugiunt, a futuris bonis privantur. *Ex scriptis Hieronymi, sententiæ ipsius vitiales vel mo-*

(15) Cous: nisi.

(16) Cous.: mutabilis.

nachiles: Omne peccatum actio est; actio autem omnis voluntaria est, etc. *Augustinus De vera religione*: Nunc usque adeo peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium; et hoc quidem ita manifestum est, ut nulla hinc doctorum paucitas, nulla indoctorum turba dissentiat. Quare aut negandum est peccatum committi, aut fatendum est voluntarie committi. *Item*: Voluntarie ergo peccatur, et quoniam peccari non est dubium, nec hoc quidem dubitandum in Deo habere animas liberum voluntatis arbitrium. Tales enim servos suos meliores esse Deus judicavit, si ei servirent liberaliter; quod nullo modo fieri posset, non voluntate sed necessitate servirent. Liberaliter ergo Deo serviunt, neque hoc Deo sed ipsis prodest. *Idem hoc ipsum rursus libro I Retractationum commemorans et retractans ait* (Maur. I, 20): Usque adeo, inquam, peccatum voluntarium malum est, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium. Potest videri falsa hæc definitio; sed si diligenter discutiatur, invenitur verissima. Peccatum quippe illud cogitandum est, quod tantummodo peccatum est, non quod est etiam pœna peccati; quamvis et illa quæ non immerito non voluntaria peccata dicuntur, quæ a nescientibus vel coactis perpetratur, non omni modo possunt sine voluntate committi; quoniam et ille qui peccat ignorans, voluntate utique peccat, quod cum faciendum non sit, putat esse faciendum. Et ille qui, concupiscente adversus spiritum carne, non ea quæ vult facit, concupiscit quidem nolens et in eo non facit quod vult; sed si vincitur, concupiscentiæ consentit volens; et in eo quod non facit nisi quod vult, liber est justitiæ servusque peccati. Et illud quod in parvulis dicitur originale peccatum, cum adhuc non utantur arbitrio voluntatis, non absurde vocatur etiam voluntarium, quia ex primi hominis mala voluntate contractum factum est quodammodo hæreditarium, ut nullo modo sit peccatum, si non sit voluntarium. *Idem in eodem*: Quod dixi nusquam nisi in voluntate esse peccatum, possunt Pelagiani pro se dictum putare propter parvulos, quos negant habere peccatum, quasi peccatum, quod eos ex Adam dicimus originaliter trahere, id est reatu ejus implicatos ob hoc pœnæ innoxios, detineri, usquam esse potui nisi ex voluntate, quia voluntate commissum est: quando divini præcepti facta est transgressio; potes etiam putari falsa ista sententia, quia dixit Apostolus (Rom. VII, 16): *Si autem quod nolo, hoc facio, jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum*. Sed de quo sic est locutus Apostolus, ideo peccatum vocatur, quia peccato factum est pœna peccati, quandoquidem hoc de concupiscentia carnis dicitur, quod aperit in sequentibus dicens: *Scio quia non habitat in me, hoc est in carne mea bonum; velle enim adjacet mihi; perficere autem*

(17) Cous.: intus.

(18) Cous.: fides.

bonum, non. Perfectio quippe boni est, ut nec ipsa A concupiscentia peccati sit in homine, cui quidem, quando bene vivitur, non consentit voluntas, verumtamen non perficit bonum, quia inest adhuc concupiscentia, cui repugnat voluntas. Cujus concupiscentiæ reatus in baptisate solvitur; sed infirmitas (19) manet, cui qui bene proficit reluctatur. Peccatum autem quod nusquam est nisi in voluntate, illud præcipue intelligendum est, quod justa damnatio consecuta est. Hoc enim per unum hominem intravit in mundum, quanquam et hoc peccatum, quo consentitur peccati concupiscentiæ, non nisi voluntate committitur. Propter hoc et alio loco dixi: Non igitur nisi voluntate peccatur. *Item*: Voluntatem definivi dicens: Voluntas est animi B motus cogente nullo ad aliquid vel non admittendum vel adipiscendum. Quod dictum est sic ut ad illos referretur intentio, qui primi in paradiso fecerunt humano generi originem mali nullo cogente peccando, hoc est libera voluntate, quia scientes contra præceptum fecerunt, et tentator suasit, non coegit. Nam qui nesciens peccavit, non incongruenter nolens peccasse dici potest, quamvis et ipse quod nesciens fecit, volens tamen fecit; quæ voluntas utique sic definita est: animi motus, etc. Ita nec tale peccatum sine voluntate esse potuit, sed voluntate facti, non peccati. Quod tamen factum peccatum fuit; hoc enim factum est, quod fieri non debuit. Qui autem sciens peccat, si potest cogenti ad peccatum sine peccato resistere, nec tamen facit utique volens peccat; quoniam qui potest resistere, non cogitur cedere. Qui vero cogenti cupiditati bona voluntate resistere non potest, et ideo facit contra præceptum; jam hoc ita peccatum est, ut sit etiam pœna peccati. Quapropter peccatum sine voluntate esse non posse verissimum est. Itemque definitio peccati, qua diximus: peccatum est voluntas retinendi vel consequendi quod justitia vetat et unde liberum est abstinere, propterea verum est, quia id definitum est quod tantummodo peccatum est, non quod etiam pœna peccati. Nam quando tale est, ut idem sit et pœna peccati, quantum est quod valet voluntas sub dominante cupiditate, nisi forte si pia est, ut oret auxilium! In tantum enim libera est, in quantum liberata est, et in tantum appellatur voluntas; alioquin tam cupiditas quam voluntas proprie nuncupanda est. Quod si quisquam dicit etiam ipsam cupiditatem nihil esse aliud quam voluntatem, sed vitiosam peccatoque servientem, non resistendum est, nec de verbis, cum res constet, controversia est facienda. Etiam sic enim ostenditur sine voluntate nullum esse peccatum sive in opere sive in origine. *Item*: Respondemus naturam in his verbis meis me intelligi voluisse illam quæ proprie natura dicitur, in qua sine vitio creati sumus. Et iterum in eo quod dictum est peccati reum teneri quemquam, quia

(19) Monac. om. solvitur sed infirmas.
(20) Cous. : maledicit.

non fecit quod facere non potuit, summæ iniquitatis et injuriæ est; cur ergo, inquirunt, parvuli tenentur rei? Respondetur, quia ex origine ejus tenentur, qui non fecit quod facere potuit, divinum scilicet servare mandatum. Quod autem dixi, animæ quidquid faciunt, si natura, non voluntate faciunt, id est, si libero et ad faciendum et ad non faciendum motu animi carent, si denique abstinendi ab opere suo potestas nulla conceditur, peccatum eorum tenere non possumus; non perturbat de parvulis quæstio, quia ex illius origine rei tenentur, qui voluntate peccavit, quando ei ab opere abstinendi summa potestas erat. *Idem in eodem*: Dico, inquam, peccatum non esse, si non propria voluntate peccetur; ubi peccatum intelligi volui, quod non est etiam pœna peccati. Nam de tali pœna dixi alibi in eadem disputatione quod dicendum fuit.

CXLVI.

Quod idem peccatum non puniat Deus hic et in futuro.

Origenes super Vetus Testamentum, homil. XLIV: Homo, inquit, si maledixerit Deum, peccatum accipiet. Qui autem nominat nomen Domini, morte moriatur (Levit. xxiv, 15). Quid est hoc? qui maledixerit (20) Deum non habet pœnam mortis, sed qui nominaverit nomen Domini? Nonne multo gravius est maledicere Deum quam nominare, quamvis in vanum nominasse dicatur? *Item*: Putant quod, qui maledicit nomen Domini, statim puniri debeant; ille vero qui nominabit nomen, hoc est superfluo et in vanum nominaverit, sufficiat accepisse peccatum. Sed majus esse peccatum, in quo maledicitur Deus, quam in quo nominatur, dubitare non possumus. Restat ut ostendamus multo esse gravius accipere peccatum et habere secum quam morte mulctari. Mors quæ pœnæ causa infertur pro peccato, purgatio est peccati ipsius pro quo jubetur inferri. Absolvitur ergo peccatum per pœnam mortis, nec superest aliquid quo pro hoc crimine iudicii dies et pœna æterni ignis inveniat. Ubi vero quis accipit peccatum, et habet illud secum et permanet cum ipso, nec aliquo supplicio pœnaque diluitur: transit cum illo etiam post mortem; et qui hic temporalia non persolvit, ibi expendit æterna supplicia. Vides ergo quanto gravius sit accipere peccatum quam morte mulctari; hic enim mors pro vindicta datur, et apud justum iudicem Dominum non iudicatur bis in idipsum, sicut propheta dixit (*Nabum.* i, 9, juxt. lxx); ubi autem non est soluta (21) vindicta, peccatum manet æternis ignibus exigendum. Possum tibi testes ex divinis voluminibus adhibere Ruben et Judam loquentes ad patrem suum Jacob. cum vellent Benjamin secum ducere ad Ægyptum. Ruben quidem ita dixit ad patrem: *Ambos filios meos occide, nisi reduxero ad te Benjamin* (*Gen.* xlii, 37). Judas vero ait: *Peccator ero in te, nisi reduxero tibi* (*Gen.* xliii, 9). Jacob vero, sciens multo esse gravius quod promiserat Judas, Ruben quidem non

(21) Cous. : solita.

credidit filium, tanquam qui leviozem elegerit pœnam, Judæ vero tradidit, sciens gravius esse quod elegerat. Vis et de Evangeliiis noscere, quod qui recipit in hac vita mala sua, ibi jam non recipiat; qui autem hic non receperit, ibi reserventur omnia? *Memento, fili, quoniam recepisti bona in vita, nunc autem tu quidem cruciaris, hic vero requiescit* (Luc. xvi, 25). Et solent homines, ignorantes judicia Dei quia sunt abyssus, multa conqueri adversus Deum et dicere: Cur homines iniqui in hac vita nihil patiuntur adversi, et contra colentibus Deum ærummæ superveniunt? *Hieronymus super Nahum prophetam* (I, 9): *Quid cogitatis contra Dominum? consummationem ipse faciet. Non consurget duplex tribulatio; hoc dicit Deus: Affixi te, et non affligam te ultra.* Si crudelis videtur Deus, quod genus humanum diluvio delevit, Sodomam et Gomorrhæam igne et sulphure submersit, et Ægyptios in mari, Israelitas in deserto prostravit, scitote quia in præsentia ad horam punit, ne in futura in æternum puniat. *Non judicabit Deus bis in idipsum;* qui ergo puniti sunt, postea non punientur; aliter enim propheta mentitur, quod dicere nefas est. Receperunt ergo et qui in diluvio perierunt et Sodomitæ et Ægyptii et Israelitæ in deserto mala sua in vita sua. Quærat aliquis, fidelis si in adulterio deprehenditur et decollatur, quid de eo fiet? aut punietur, et falsum est hoc: Non judicabit Deus bis in idipsum; aut non punietur, et optandum erit adulteris, ut sic moriantur. Respondeo Deum, sicut omnium rerum, sic suppliciorum mensuras nosse et non præveniri sententiam, nec illi in peccatorem exercendæ dehinc pœnæ auferri potestatem, et magnum peccatum magnis diutinisque cruciatibus elui; si quis autem punitus sit, ut ille in lege qui Israelitam maledixit, et qui in Sabbato ligna collegerat, tales postea non puniri, quia culpa levis præsentia supplicio condensata est. *Item:* Simile est in Ezechieli libro VI, ubi dicitur: *Pepercit oculus meus, ne interficerem eos atque deleverem.* In quo quæritur quomodo eis pepercit, quorum cadavera in solitudine jacuerunt, et excepto Jesu Nave et Caleph nullus terram promissionis ingressus est; ex quo intelligimus vivere eos nec æternis suppliciis reservatos nec deletos esse de libro viventium. *Gregorius Moralium lib. IX: Indica mihi cur me ita judices* (Job x, 2). Duobus modis, in hac vita judicat hominem Deus, quia aut per mala præsentia irrogare jam tormenta sequentia incipit, aut tormenta sequentia flagellis a præsentibus extinguit; nisi enim delictis exigentibus justus judex et nunc et postmodum quosdam percuteret. Judas [5] minime dixisset: *Secundo eos qui non crediderunt perdidit;* et de iniquis Psalmista (cviii, 29) non diceret: *Induantur sicut diploide confusione sua.* Diploidem quidem vestimentum duplum dicimus; confusione ergo sicut diploide induti sunt qui juxta reatus sui meritum et tempo-

rali et perpetua animadversione feriuntur. Solos quippe pœna supplicio liberat quos immutat. Nam quos præsentia mala non corrigunt, ad sequentia perducunt. *Idem lib. XVIII de verbis Job, loquentis de divite iniquo (Job xxviii, 31): Et velut turbo rapiet eum de loco suo.* Locus perversorum est temporalis vitæ delectatio et carnis voluptas. *Emittet super eum et non parcat.* Peccatorem Deus quoties feriendo corrigit, ad hoc flagellum emittit, ut parcat. Cum vero (22) ejus vitam in peccato permanentem feriendo concludit, flagellum emittit, sed nequaquam parcat. Qui enim flagellum emisit, ut parceret, ad hoc emittit quandoque ne parcat. In hac namque vita Dominus tanto magis studet ut parcat, quanto magis expectando flagellat, sicut ipse voce angeli ad Joannem ait (Apoc. iii, 19): *Ego quos amo redarguo et castigo et sicut alias dicitur (Hebr. xii, 6): Quem diligit Deus castigat; flagellat omnem filium quem recipit.* E contrario autem de flagello damnationis per Jeremiam (xxx, 14) Dominus dicit: *Plaga inimici percussit te, castigatione crudeli. Quid clamas super contritione tua? Insanabilis est dolor tuus.* Omnis ergo divina percussio aut purgatio in nobis vitæ præsentis est aut initium pœnæ sequentis, propter eos qui ex flagello proficiunt dictum est (Psal. xciii, 20): *Qui fingis dolorem in præcepto;* quia, dum flagellatur iniquus et corrigitur, audire præceptum noluit, dolorem audivit. Dolor ergo in præcepto fingitur ei qui a malis operibus quasi præcepti vice dolore cohibetur. De his vero quos damnant flagella, non liberant, dicitur (Jer. v, 3): *Percussisti eos, nec doluerunt; attrivisti eos, et noluerunt accipere disciplinam;* his flagella ab hac vita inchoant et in æterna perdurant percussione. Unde per Moysen Dominus dicit (Deut. xxxii, 22): *Ignis exarsit ab ira mea; quantum vero ad æternam damnationem subditur: Et ardebit usque ad inferos deorsum.* Licet a quibusdam dici soleat illud quod scriptum est: *Non judicat Deus bis in idipsum,* qui tamen hoc de iniquis dicunt, non attendunt (Jer. xvii, 18): *Et duplici contritione contere eos, Domine;* et id quod alias scriptum est (Jud. 5): *Jesus, populum de terra Ægypti salvans, secundo eos qui non crediderunt perdidit.* Quibus tamen si consensum præbemus, quamlibet culpam bis feriri non posse, hoc ex peccato percussis atque in peccato suo morientibus debet æstimari, quia eorum percussio hic coepit illic perficitur, ut incorrectis unum flagellum sit quod temporaliter incipit, sed in æternis suppliciis consummatur, quatenus eis qui omnino corrigi non nuunt, jam præsentium flagellorum percussio sequentium sit initium tormentorum. *Idem Dialog. lib. III: Super Sodomitas Dominus ignem et sulphur pluit;* quia enim amore illicito corruptibilis carnis arserant, simul incendio et fetore perierunt, quatenus in pœna sua cognoscerent quia æternæ

(22) Monac. om. Cum vero — ne parcat.

morti fetoris sui delectatione se tradidissent. A XVIII, 34), id est malignis spiritibus, *quousque red-*

CXLVII.

Quod Cain non sit damnatus, et contra.

Hieronymus Damasco: Sicuti ergo septima generatione Cain peccatum est dissolutum, non iudicabit quippe Dominus bis in idipsum, et qui semel recepit mala in vita sua, non eosdem cruciatus patitur in morte, quos passus est in vita, etc, *Gregorius lib. VI Moralium*: Vidi stultum firma radice et maledixi pulchritudini ejus statim (*Job. v, 3*). Primus Cain civitatem construxisse scribitur, ut aperte monstraretur, quia ipse in terra fundamentum posuit, qui a soliditate cœlestis patriæ alienus fuit (23).

CXLVIII.

Quod ea quæ condonat Deus ulterius non exigat, et contra.

Paulus apostolus in Epistola ad Romanos (xi, 29): Sine pœnitentia enim sunt dona et vocatio Dei. *Augustinus super Genesim*: Cum legimus Dominum dicentem: *Pœnitet me (Gen. vi, 7)*, consideremus quid esse soleat in omnibus opus pœnitendi. Procul dubio reperitur voluntas mutandi, sed in homine ex dolore animæ. *Isidorus De summo bono, lib. II, cap. XXXI*: Jurare Dei est illa providentia, qua statuit non convellere statuta. Pœnitentia autem mutatio est, non pœnitere autem statuta non revocare, ut est illud: *Juravit Deus et non pœnitebit eum (Psal. cix, 4)*, id est quæ juravit non mutabit. *Responsiones Prosperi ad Rufinum, cap. II (Aug. ed. Maur. X, app. pag. 198)*: Qui enim recedit a Christo et alienus a gratia finit hanc vitam, quid nisi in perditionem cadit? Sed non in id quod remissum est recidit, nec in originali peccato damnabitur, qui tamen propter extrema (24) crimina ea morte afficietur, quæ ei propter illa, quæ remissa sunt, debebatur. *Augustinus, lib. I De baptismo*: Redire dimissa peccata, ubi fraterna charitas non est, apertissime Dominus in Evangelio docet de illo conservo, quem cum miseratus non fuisset, jussit eum Dominus reddere quæ ei dimiserat. *Gregorius Dialogorum novissimo capite*: Servus, quia conservo suo debitum non dimisit, est jussus exigi quod ei fuerat jam dimissum. Ex quibus videlicet dictis constat quod, si hoc quod in nos delinquitur non dimittimus, et illud rursus a nobis exigitur, quod nobis jam per pœnitentiam dimissum fuisse gaudebamus. *Babanus*: Tradidit eum tortoribus (*Matth.*

(23) Post brevem hanc de Caino quæstionem codex Monac. novo quidem commate, nulla tamen ejus inscriptione solito more inserta, locos longe plurimos repetiit, quos supra jam legimus in quæstione XXXI, pag. 81-83, et quos denuo hic repetere operæ pretium non erat. Paucis omissis, quæ ex Augustino, Hieronymo et libro Regum pag. 83 et 84, leguntur, ante Rufini et Gregorii dicta cœlestis locis hunc novum locum addidit: *Chrysostomus super Matthæum (xxii, 2)*: *Simile est regnum cœlorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo, et reliqua. Omne malum sine substantia est et nihil est. Item*:

deret universum debitum. Semper reddet, semper cruciabitur in pœnis pro omnibus peccatis suis. Considerandum est, quod dicit universum debitum, quia non solum peccata quæ post baptismum homo peregit, reputabuntur ei ad pœnam, verum etiam originalia, quæ in baptismo dimissa sunt.

CXLIX.

Quod gravius sit aperte peccare quam occulte (25), et contra.

Isidorus De summo bono lib. II, cap. XX: Majoris est culpæ manifeste quam occulte peccare. Dupliciter enim reus est qui aperte delinquit, quia et agit et docet. De talibus *Isaias (iii, 9)* ait: *Et peccata sua quasi Sodoma prædicaverunt, nec absconderunt. Item*: Peccatum perpetrare crimen est, peccatum prædicare clamor est, de quo etiam *Apostolus (Ephes. iv, 31)*: *Et clamor auferatur a vobis cum omni malitia, id est cum ipsis peccatis. Ex sermone Augustini De vita et moribus clericorum, qui sic incipit: Propter quod volui*; Qui volunt aliquid habere proprium, quibus non sufficit Deus et Ecclesia, maneant ubi volunt; non eis aufero clericatum. Nolo habere hypocritas. Malum enim est cadere a proposito; sed pejus est simulare propositum. *Ex libris Sententiarum Prosperi*: Simulata non est æquitas, sed duplicatum peccatum, in quo est et iniquitas et simulatio. *Hieronymus super Ezechielem, lib. VI*: In cooperatione duorum peccatorum lenius peccatum est aperte peccare, quam simulare et fingere sanctitatem.

CL.

Quod adulterium post hæresim cæteris peccatis gravius sit, et non.

Clemens in Epistola I ad Jacobum: Quid in omnibus peccatis est adulterio gravius? Secundum namque in pœnis, quam quidem primum illi habeant, qui aberrant, etsi sobrie vixerant. *Item*: Adulterii venenum cunctis malis perniciosius est. *Beda*: *Audivit Herodes tetrarcha famam Jesu, etc. (Matth. xiv, 1)*. Herodes metuebat Joannem et libenter eum audiebat, sed vicit amor mulieris. *Item*: Qui quoniam noluit cohibere luxuriam, ad homicidæ reatum prolapsus est, minusque illi peccatum majoris erat causa peccati, cui distincto Dei judicio contingebat, ut propter appetitum adulteræ quam detestandam sciebat, sanguinem funderet prophetæ, quem Deo acceptum esse noverat. *Ambrosius in libro De virginibus*: Causa illius passionis

Ex malo autem nulla res esse potest. Cum vero ipsum malum nihil sit, quomodo potest facere rem aliquam esse? Tamen perdere potest de illa re, in qua est malum; subtrahit se bonum propter inhabitans malum, et sic res vadit ad nihilum. Ergo res, in qua solum est bonum, viva et immortalis est. Homo autem ideo ex bono et malo creatus est, ut, contempto malo, sequatur bonum et propter quod habeat electionis mercedem.

(24) Editi.: *postrema*.

(25) Cous. om. *quam occulte*.

certe hæc fuit. Non licet, inquit, tibi eam uxorem habere. Si hoc de uxore hominis, quanto magis de virgine consecrata.

CLI.

Quod sine confessione non dimittantur peccata, et contra.

Augustinus lib. I. De pœnitentia: Non potest quisquam justificari a peccato, nisi fuerit ante peccatum confessus. Unde Dominus ait: *Dic iniquitates tuas, ut justificeris (Isai. XLIII, 26)*. *Hilarius in psalmum CXXXIV*: Extra veniam est qui peccatum cognoscit, nec cognitum confitetur. Confitendum autem semper est, non quod peccandum semper est, ut sit semper confitendum, sed quia peccati veteris et antiqui utilis sit indefessa confessio. *Ex decretis Calixti papæ*: Si infirmi in peccatis sint, et hoc presbyteris Ecclesiæ confessi sint, ac perfecto corde ea relinquere atque emendare sat arguerint, dimittuntur eis; neque enim sine confessione emendationis queunt dimitti. Unde recte subjungitur: *Confitemini alterutrum vestra peccata, etc. (Jac. v. 6)*. *Gregorius Eusebio abbati*: Nullum quem conspicis delicta fletu delere, in conspectu divinitatis dubites misericordiam consequi, quia nullum peccantem reversum despicit qui peccatores sanguine suo redimere venit (26). *Beda in homilia de X leprosis (Opp. ed. Giles V, 97)*: Si quis vel Judaica perfidia vel hæretica pravitate vel gentili superstitione vel fraterno schismate per Dei gratiam caruerit, necesse est ad Ecclesiam veniat, coloremque fidei verum quem recipit, ostendat. Cætera (27) vero peccata per se Deus in conscientia relaxat. *Joannes Chrysostomus de psalmo L*: Peccata tua dicito, ut deleas illa. Si confunderis alicui dicere, dicito Deo, qui curat ea: si fleveris, delentur. *Maximus in sermone II feriæ paschæ*: Petrus prorupit ad lacrymas; nihil voce precatur. Invenio quod fleverit, non invenio quid dixerit. Lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego. Quod defleri solet, non solet excusari, et quod defendi non potest, ablui potest. Lavant enim lacrymæ delictum quod voce pudor est confiteri; lacrymæ vero verecundiæ consulunt et salutem, veniam postulant, et promerentur; causam non dicunt, et misericordiam consequuntur. Sermo interdum non totum proferit negotium; lacrymæ semper totum produunt affectum; et ideo Petrus jam non utitur sermone, quo fefellerat, quo peccaverat, quo fidem amiserat, ne per id et non credatur ad confitendum, quo usus fuerat ad negandum. Invenio et aliud, cur tacuerit Petrus, ne tam cito veniæ postulatio per impudentiam plus offenderet quam impetraret. Solet enim citius mereri indulgentiam, quoniam (28) verecundius deprecatur. *Ambrosius*

(26) Hic locus in edit. epistolæ ad Eusebium abbatem non reperitur. Cf. Greg. Opp. II, 599.

(27) Monac.: *Cuncta*.

(28) Cous.: *qui*.

(29) Cous.: *in voluntate*.

(30) Verba *Lacrymas ejus — verecundiæ*, quæ in

super Lucam (Maur. IV, 247): Non enim sat est involuta (29) responsio confitentis Jesum, sed aperta confessio. Quid proderit verba involvere, si videri vis denegasse? Et ideo Petrus non de industria respondisse sic inducitur, quia postea recordatus est et tamen flevit. Maluit enim ipse suum peccatum accusare, ut justificaretur fatendo, quam gravaretur negando. *Justus enim in primordio accusator est sui (Prov. XVIII, 17)*. Doluit et flevit, quia erravit ut homo. Non invenio qui dixerit, invenio quod fleverit. Lacrymas ejus lego, satisfactionem non lego. Lavant lacrymæ delictum, quod voce pudor est confiteri, et veniæ fletus consulunt et verecundiæ. Lacrymæ sine horrore culpam loquuntur, [crimen] sine offensione verecundiæ [confitentur] (30). Lacrymæ ejus veniam non postulant, et merentur. Invenio cur tacuerit Petrus, ne tam cito veniæ petitio plus offenderet. Ante flendum est: sic precandum; negavit primo Petrus et non flevit quia non respexerat Dominus. Respice, Domine Jesu, ut sciamus nostrum deflere peccatum.

CLII.

Quod timor Dei in sanctis perseveret, et non.

Ex psalmo XXXIII [10]: Timete Dominum, omnes sancti ejus, quoniam, etc. *Ex Proverbiis (xxviii, 14)*: Beatus homo qui semper est pavidus; qui vero mentis est duræ, corrueat in malum. *Ecclesiasticus, cap. I [17]*: Timor Domini expellit peccatum; nam qui sine timore est, non potest justificari. *Veritas per semetipsam (Matth. x, 28)*: Nolite timere eos qui occidunt corpus, animæ vero non habent quid faciant; sed timete eum qui potest et corpus et animam perdere in gehennam. *Ex Epistola Pauli ad Romanos (xi, 20)*: Tu autem fide (31) stas, noli altum sapere, sed time. *Idem supra (viii, 14)*: Quicumque spiritu Dei aguntur, filii Dei sunt. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus: Abba, Pater. *Ex Epistola primo Joannis (iv, 16)*: Deus charitas est, et qui manet in eo, etc. In hoc perfecta est charitas nobiscum, ut fiduciam habeamus in die judicii quia sicut ille est, et nos sumus in hoc mundo. Timor non (32) est in charitate, sed perfecta charitas foras mittit timorem, quoniam timor pœnam habet. Qui autem timet, non est perfectus in charitate.

CLIII.

Quod non (33) sit pro omnibus orandum, et contra.

Paulus apostolus in Epistola I ad Timotheum (u, 1): Obsecro igitur omnium primum fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, pro regibus, et omnibus qui in sublimitate sunt constituti, ut quietam et

cod. Monac. et Turon. leguntur, Cous. in textum non recepit.

(31) Cous. om. verba *Tu autem fide — Dei aguntur*.

(32) Cous.: om. non.

(33) Cous. om. non.

quillam vitam agamus in omni pietate et castitate. A enim bonum est, et acceptum coram Salvatore ro Deo, qui omnes vult salvos fieri et ad tionem veritatis venire. *Ambrosius De pœnitentia*, I: Sed dicent: scriptum est (I Reg. II, 25): *Si verit homo in hominem, orabit pro eo; si autem Deum peccaverit, quis orabit pro eo?* Non scria est, nullus, sed quis. Et alibi (*Ose. XIV, 10*): *sapiens, et intelliget hoc?* Nunquid nullus in- get? Et quis fidelis dispensator et prudens a constituit Dominus, etc. Similiter accipien- : quis orabit pro eo? hoc est, singularis vitæ is debet orare pro eo qui peccavit in Dominum. major culpa, eo majora quærenda sunt suffra- Item: *Est peccatum ad mortem, non de illo is oret.* Non ad Moysen et Jeremiam loqueba- sed ad populum qui suorum peccatorum alium atorem debet exhibere, cui satis est, si pro le- ibus delictis Dei precetur, graviorum veniam rum orationibus reservandam putet. Nonne Joannes cognovarat Stephanum pro persecuto- s suis, qui Christi nomen audire non poterant, eatum, cujus precationis effectum in Apostolo mus, qui lapidantium vestimenta servabat. : Denique Paulus docet, non deserendos eos peccatum ad mortem fecerint. *Beda super Epi- m Joannis (v, 6)*: *Qui scit fratrem suum pec- peccatum non ad mortem petat et dabitur ei* Loquitur autem de quotidianis levibusque pec- , quæ sicut difficile vitantur, sic etiam facile ntur. Sed quo ordine hæc alterutrum petitio sit randa pro peccatis, Jacobus insinuat apertius as: *Confitemini alterutrum*, etc. Si igitur di- vel cogitatu vel oblivione vel ignorantia forte iusti, vade ad fratrem, confitere illi, et tu ejus ta pie intercedendo dilue. Porro si gravius . admisisti, indui presbyteros Ecclesiæ et ad nen illorum castiga te. *Est peccatum ad mor- non pro illo dico ut quis roget.* Ostendit nobis nes esse quosdam fratres, pro quibus non orare s præcipitur, cum Dominus etiam pro perse- ribus orare nos jubeat; quod aliter solvi non st, nisi fateamur esse aliqua peccata in fratri- quæ inimicorum persecutione graviora sunt. atum fratris ad mortem est, cum post agnitio- D Dei, quæ per gratiam Christi data est, quis- n oppugnat fraternitatem, et adversus ipsam iam, qua reconciliatus est Deo, invidentiæ fas agitur; peccatum autem non ad mortem si quis amorem a fratre non alienaverit, sed ia fraternitati debita per aliquam infirmitatem ii (34) non exhibuerit. Quapropter et Dominus *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciant.* tum gratiæ sancti Spiritus participes facti, l nondum Christo crediderunt, neque adversus i communem gratiam dimicabant. Potest autem atum usque ad mortem accipi, pro quo rogare

‡ Cous. om.: *animi.*

§ Cous.: *pertractum.*

quempiam vetat, quia scilicet peccatum, quod in hac vita non corrigitur, ejus venia frustra post mortem postulatur. *Scimus, quia omnis qui natus est ex Deo non peccat.* Sunt peccata ad mortem, de qualibus dicit Apostolus: *Quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Qui natus est ex Deo non peccat peccatum, videlicet ad mor- tem; quod de omni crimine capitali, et de illo spe- cialiter potest intelligi, quo violatur charitas, sicut exposuimus; sed et peccatum ad mortem usque ad tempora mortis protractum (35) diximus posse in- telligi (Opp. ed. Giles XII, 317).

CLIV.

Quod liceat mentiri, et contra (36).

B *Augustinus De mendacio*: Sextum genus menda- cii, quod nulli obest et alicui prodest, velut si quis piam, pecuniam alicujus injuste tollendam sciens ubi sit nescire se mentiatur. Septimum, quod et nulli obest et prodest alicui, velut si, nolens homi- nem ad mortem quæsitum prodere, mentiatur. Item: Non est mentiendum sexto genere; neque enim recte etiam testimonii veritas pro cujusquam temporali commodo ac salute corrumpitur; ad sem- piternam vero salutem nullus ducendus est, opi- tulante mendacio. Neque septimo genere mentien- dum est; non enim cujusdam commoditas aut sa- lus temporalis fidei præferenda est, nec quisquam in recte factis nostris tam male movetur, ut fiat etiam animo deterior longeque a pietate remotior. C *Idem in quintum psalmum*: Ne quis arbitretur per- fectum ei spiritalem hominem pro ista temporali vita, in cujus morte occiditur anima, sive sua causa sive alterius, debere mentiri: sed, quoniam aliud est mentiri, aliud est verum occultare, si quidem aliud est falsum dicere, aliud est verum tacere, si quis forte vel ad dictam mortem visibilem non vult hominem prodere, paratus esse debet verum oc- cultare, non falsum dicere, ut neque prodat, neque mentiatur, nec occidat animam suam pro corpore alterius. Item: Duo sunt genera men- daciorum, in quibus non magna culpa est, sed tamen non sunt sine culpa. Cum autem jocamur aut pro proximo mentimur, illud primum in joca- do non est perniciosum, quod non fallit; novit enim ille cui dicitur, joci causa esse dictum; secun- dum autem ideo mitius est, quia retinet nonnullam benevolentiam. Illud vero quod non habet duplex cor, nec mendacium quidem dicendum est; tan- quam, verbi gratia, si cui gladius commendetur et promittit se redditurum, cum ille qui commen- davit poposcerit; si forte gladium suum poposce- rit furens, manifestum est non esse reddendum, ne vel se occidat vel alios, donec sanitas ei restitua- tur. Homo ideo non habet duplex cor, quia ille cui commendatus est gladius, cum promittebat se redditurum poscenti, non cogitabat furentem posse repetere. Manifestum est non esse culpandum ali-

(36) Cous.: *Quod nulla de causa mentiri liceat, et contra.*

quando veram tacere, falsum autem dicere non A invenitur concessum sanctis. *Isidorus* [Sentent. II, cap. XXX, n. 6]: Nonnunquam est pejus mendacium meditari quam loqui. Nam interdum quisque incautus solet ex præcipatione loqui mendacium; meditari autem non potest nisi per studium. *Item*: Quia scriptum est: *Os quod mentitur occidit animam* (*Sap.* I, 11); et: *Perdet omnes qui loquuntur mendacium* (*Psal.* V, 7). Hoc quoque mendacii genus perfecti viri summopere fugiunt, ut nec vita cujuslibet per eorum fallaciam defendatur, nec suæ animæ noceant, dum præstare salutem alienæ carni nituntur, quanquam hoc ipsum peccati genus facillime credimus relaxari. *Augustinus Quæst. in Genesim, cap. CXLV* (*Maur.* III, 413): Quod ait fratribus Joseph (*Gen.* XLIV, 15): *Nesciatis quia non est augurio homo qualis ego*; quid sibi velit, quæri solet. An quia non serio sed joco dictum est, ut exitus docuit, non est habendum mendacium? Mendacia enim a mendacibus serio aguntur, non joco; cum autem quæ non sunt tanquam joco dicuntur, non deputantur mendacia. *Hilarius in psalmum XIV*: Est enim necessarium plerumque mendacium; et nonnunquam falsitas utilis est, cum aut percussori de latente mentimur, aut testimonium pro periclitante frustramus, aut fallimus difficultate curationis ægrotum. Oportet enim, secundum Apostoli doctrinam, sermonem nostram sale esse conditum.

CLV.

Quod liceat homini inferre sibi manus aliquibus de causis, et contra.

Hieronymus in Jonam prophetam (I, 12): *Tolte me et mittite in mare, et cessabit mare a vobis*. Non enim est nostrum mortem arripere, sed illatam libenter accipere. Unde et in persecutionibus non licet propria manu perire, absque ubi castitas periclitatur. *Ecclesiastica historia lib. VI, cap. XXXI*. Sed et admirandam virginem longævæ ætatis, Apolloniam nomine, cum corripuissent, dentes ei primo effoderunt; congestis deinde lignis extruxerunt rogum, comminantes se vivam eam incensuros, nisi cum ipsis impia verba proferret. At illa, ut rogum vidit succensum, repente se e manibus eripuit impiorum atque in ignem sponte pro- silivit, ita ut perterrerentur ipsi crudelitatis auctores, quia promptior inventa est ad mortem femina quam persecutor ad pœnam. *Augustinus De civitate Dei, lib. I* (*Maur.* VII, 20): Restat de homine intelligamus quod dictum est: Non occides, neque alterum, ergo neque te. Neque enim qui se occidit, aliud quam hominem occidit. *Item*: Non occides, his exceptis quos Deus jubet occidi, sive data lege pro tempore ad personam expressa jussione. Non autem ipse occidit qui ministerium debet jubenti, sicut adminiculum gladius utendi. *Item*: Quæritur utrum pro jussu Dei sit habendum quod

Jephthæ filiam, quæ occurrit ei, occidit, cum se id vovisset immolaturum Deo quod ei revertenti de prælio victori primitus occurrisset. Nec Samson aliter excusatur, quod seipsum cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quod latenter spiritus hujusserat, qui per illum miracula faciebat. *Item*: Quicumque hoc in se ipsis perpetraverunt, animi magnitudine fortassis mirandi, non sapientiæ sanitate laudandi sunt, quanquam, si rationem diligentius consulas, nec ipsa quidem animi magnitudo recte nominabitur, ubi quisque, non valendo tolerare vel quæque aspera vel aliena peccata, se ipse interemerit. Magis enim mens infirma deprehenditur, quæ ferre non potest vel duram sui corporis severitatem vel stultam vulgi opinionem. *Item*: Si magno animo fieri putandum est, cum sibi homo ingerit mortem, ille potius Cleombrotus (37) in hac magnitudine reperitur, qui fertur lecto Platonis libro, ubi de immortalitate animæ disputatum est, se præcipitem dedisse de muro, atque ita de hac vita migrasse ad eam quam credidit esse meliorem. Quod tamen magne potius esse factum quam bene testis esse potuit Plato ipse quem legerat, qui profecto id præcipue potissimumque fecisset vel etiam præcepisset, nisi ea mente, quia immortalitatem animæ vidit, nequaquam faciendum, quin etiam prohibendum esse judicasset. *Item*: Sed tamen illi, præter Lucretiam, non facile reperiunt de cujus auctoritate præscribant, nisi illum Catonem, qui se Uticæ occidit, non quia solus id fecit, sed quia vir doctus et probus habebatur. *Item*: Si turpe erat sub victoria Cæsaris vivere, cur actor hujus turpitudinis filio fuit, quem de Cæsaris benignitate omnia sperare præcepit? Cur non et illum secum coegit ad mortem? *Item*: Restat una causa de qua dicere cœperam, quia utile putatur, ut se quisque interficiat, id est ne in peccatum irruat, vel blandiente voluptate vel dolore sæviante. Quam causam si voluerimus admittere, eo usque progressa perveniet, ut hortandi sint homines tunc se potius interimere, cum lavacro regenerationis abluti universorum remissionem acceperunt peccatorum. Tunc enim tempus cavendi omnia futura peccata, cum sunt omnia deleta præterita. *Item*: O mentes amentes! quis est hic tantus non error, sed furor? Sed quædam, inquiunt, sanctæ feminae, tempore persecutionis, ut insectatores suæ pudicitia devitent, in rapturum atque necaturum se fluvium projecerunt, earumque martyria in Catholica Ecclesia veneratione celeberrima frequentantur. De his nil temere audeo judicare; utrum enim Ecclesiæ aliquibus fide dignis testificationibus, ut earum memoriam sic honoret, divina persuaserit auctoritas nescio; et fieri potest, ut ita sit. Quid enim si hoc fecerunt non humanitus deceptæ, sed divinitus missæ, nec errantes, sed obedientes? De Samson aliud nobis fas non est credere; cum autem Deus jubet

(37) Cous.: *Theobrotus*; Monac.: *te obrutus*. Cicero Tusc. I, 34. Ambraciotam *Cleombrotum* vocat.

jubere sine ullis ambagibus intimat, quis A
 antiam in crimen vocet? quis obsequium pie-
 ccuset? Nam et miles, cum obediens potesta-
) qua legitime constitutus est, hominem oc-
 nulla civitatis suæ lege reus est homicidii;
 nisi fecerit, reus imperii deserti atque con-
 i est. Quod si ita est jubente imperatore,
 o magis jubente Creatore! *Idem ad Lætum*:
 autem hoc præceptum, quo perdere jubemur
 m nostram, non ad id valet, ut se quisque
 nat, quod inexpiabile nefas est, tamen valet,
 erimat in se carnalem animæ affectum. *Ma-*
s lib. I (cap. 13) De somnio Scipionis:
 so, inquam, pater sanctissime atque optime,
 am hæc est vita, ut Africanum audio dicere,
 noror in terris? Quin huc ad vos venire pro-
 » — « Non est ita, inquit ille, nisi enim cum
 istis te corporis custodiis liberavit, huc tibi
 patere non potest; quare et tibi, Publi, et
 omnibus retinendus animus est in custodia
 ris, nec injussu ejus, a quo ille est vobis da-
 x hominum vita migrandum est, ne munus
 atum a Deo ipsi fugisse videamini. » Hæc
 et præceptio Platonis est, qui in Phædone de-
 lomini non esse sua sponte moriendum; sed
 lem tamen dialogo idem dicit mortem philo-
 sophiam appetendam et ipsam philosophiam
 ationem esse moriendi. Sed Plato duas esse
 s hominum novit. Nec hoc nunc repeto, quod
 us dictum est, duas esse mortes, unam ani-
 malis alteram; sed ipsius quoque animalis,
 t hominis, duas asserit mortes, quarum unam
 a, virtutes alteram præstant. Homo enim mo-
 cum anima corpus reliquit solutum (38) lege
 æ; mori etiam dicitur, cum anima adhuc in
 re constituta corporeas illecebras philosophia
 te contemnit et cupiditatum dulces insidias
 asque omnes exiit passiones. Hanc ergo mor-
 icit Plato sapientibus appetendam; illam vero
 omnibus natura constituit, cogi vel inferri
 cersiri vetat, docens expectandam esse natu-
 hoc quoque addidit nos esse in dominio Dei,
 tutela et providentia gubernamur; nihil au-
 sse invito Domino de his quæ possidet ex eo
 in quo suum constituerat auferendum; et sic-
 i vitam mancipio extorquet alieno crimine
 arebit, ita eum qui finem sibi, Domino nec-
 jubente, quæsierit, non absolutionem conse-
 d reatum. Hæc Platonice sectæ semina altius
 us exsequitur. Cum constet, inquit, remu-
 onem animis esse illic tribuendam pro modo
 tionis, ad quam in hac vita unaquæque per-
 non est præcipitandus vitæ finis, cui (39)
 proficiendi esse possit accessio. Ergo, in-
 qui perfecte purgatus est, manum sibi debet
 ), cum non sit ei causa remanendi, quia pro-

Cous.: *solum.*

Editt.: *cum.*

Cous.: *Nisi enim cum Dominus inquit istis*

fectum ulterius non requirit qui ad superna perve-
 nit. Sed hoc ipso, quo sibi celerem finem spe fruen-
 dæ beatitudinis accessit, irretitur laqueo passionis,
 quia spes sicut timor passio est; et hoc est quod
 Paulus filium spe vitæ verioris ad se venit prope-
 rantem prohibet ac repellit: « Nisi enim cum Deus,
 inquit, istis te corporis custodiis liberaverit, huc
 tibi aditus patere non potest. » Nec dicit (40), quod,
 nisi mors naturalis advenerit emori non poteris,
 sed huc venire non poteris. Pari autem constantia
 [mors] nec veniens per naturam timenda est, nec
 contra ordinem cogenda naturæ.

CLVI.

*Quod nulla de causa liceat Christianis quemquam
 interficere (40*), et contra.*

B *Augustinus ad Macedonium (Maur. II, 530)*: Non
 enim bonus est quispiam timore pænæ, sed amore
 justitiæ; verumtamen non inutiliter etiam meta
 legum humana coercetur audacia, et ut tuta sit inter
 improbos innocentia, et in ipsis improbis, dum for-
 midato supplicio frenatur facultas, invocato Deo san-
 netur voluntas. Sed huic ordinationi rerum humana-
 rum contrariæ non sunt intercessiones episcoporum,
 imo vero nec causa nec locus intercedendi ullus
 esset, si ista non essent. Tanto enim sunt interce-
 dentium et parcentium beneficia gratiora, quanto
 peccantium justiora supplicia. Nec ob aliud, quan-
 tum sapio, in Veteri Testamento sævior legis vin-
 dicta fervebat, nisi ut ostenderetur recte iniquis
 C pœnas constitutas, ut, cum eis parcere Novi Testa-
 menti indulgentia commonemur, aut remedium sit
 salutis quo peccatis parcat et nostris, aut com-
 mendatio mansuetudinis (41), ut per eos qui par-
 cent, veritas prædicata non tantum timeatur, verum
 etiam diligatur. *Item*: Et ideo non usque ad mor-
 tem protendenda est disciplina, ut sit cui prodesse
 possit. *Item*: Cum intercedimus pro peccatore
 damnando, sequuntur aliquando quæ nolumus, sive
 in ipso qui nostra intercessione liberatur, ut vel
 immanius impunita grassetur audacia, subdita cupi-
 ditati, ingrata lenitati, atque unus morti ereptus vel
 piurimos necet, vel, ipso per beneficium nostrum
 in melius commutato, moribus correcto, alius male
 D vivendo pereat, sibi que hac impunitate proposita,
 talia vel graviora committat. Non, ut opinor, hæc
 mala imputanda sunt nobis, cum intercedimus pro
 vobis, sed potius illa bona, quæ, cum id facimus,
 intuemur et volumus, id est commendatio mansue-
 tudinis ad conciliandam dilectionem verbo verita-
 tis, et ut qui liberentur a temporali morte, sic vi-
 vant, ne in æternam, unde nunquam liberentur,
 incurrant. *Item*: Nihil nocendi cupiditate fiat, sed
 consulendi charitate; nihil fiat immaniter, nihil
 inhumaniter. Ita formidabitur ultio cognitoris, ut
 nec intercessoris religio contemnatur, quia et
 plectendo et ignoscendo hoc solum bene agitur, ut

.... nec dicit quod, etc.

(40*) Cous.: *hominem occidere.*

(41) Cous.: *magnitudinis.*

vita hominum corrigatur. Quod si tanta est per-
versitas et impietas, ut ei corrigendæ nec disciplina
possit prodesse nec venia, a bonis tamen intentione
atque conscientia, quam Deus cernit, sive severi-
tate sive lenitate non nisi officium dilectionis im-
pletur. *Idem ad Bonifacium* (Maur. II, 699): Itaque
hostem pugnans necessitas perimat, non volun-
tas. Sicut rebellanti et resistenti violentia redditur,
ita victo vel capto misericordia jam debetur. *Idem
de Quæstionibus Nov. et Vel. Testamenti, cap. XXX*
(Maur. III, App., p. 100): Quare ergo sententia
data est, ut qui accipit gladium gladio pereat, nisi
quod nulli licet, excepto iudice, quemquam gladio
occidere? Apostolo autem Petro usque ad hoc
permissum est, ut dolorem faceret, non quod occi-
deret. Ob hoc enim audiens, ne iterum percuteret,
didicit præterea, quod Christianis jam factis occi-
dere non licet. In misericordia enim positus lege
juris mundo crediti uti non licet asperere.

CLVII.

Quod liceat homines interficere (42), et non.

Hieronymus super Isaiam, lib. V: Non crudelis
est qui crudelem jugulat. *Idem in Epistolam ad
Galatas*: Qui malos percutit in eo quod mali sunt,
et habeat causam interfectionis, et occidat pessi-
mos, minister est Domini. *Idem super Jeremiam*:
Homicidas enim et sacrilegos et venenarios punire
non est effusio sanguinis, sed legum ministerium.
Cyprianus in nono genere abusionis: Rex debet furta
cohibere, adulteria punire, impios de terra perdere,
parricidas et perjurantes non sinere vivere. *Augu-
stinus* [De lib. arbitrio. Maur. I, 572]: Etsi homi-
cidium est hominem occidere, potest occidi ali-
quando sine peccato. Nam et miles hostem et ju-
dex vel minister ejus nocentem, et cui forte invito
atque imprudenti telam manu fugit, non mihi vi-
dentur peccare, cum (43) hominem occidunt (44).
Item: Militi jubetur lege ut hostem necet, a qua
cæde si temperaverit, ab imperatore penas luit.
Nonne istas leges injustas vel potius nullas dicere
audebimus? Nam mihi lex esse non videtur, quæ
justa non fuerit. *Idem in Exodo cap. XXVII*: Israe-
litæ furtum non fecerunt spoliando Ægyptios, sed
Deo jubenti ministerium præbuerunt, quemadmo-
dum cum minister judicis occidit eum quem lex
jussit occidi, profecto, si id sponte faciat, homi-
cida est, etiamsi eum quem occidit scit occidi a ju-
dice debuisse. *Idem in Levitico, cap. LXXV*: Cum
homo juste occiditur, lex eum occidit, non tu. *Idem
lib. I De civitate Dei* (Maur. VII, 21): Non occi-
des, his exceptis quos Deus occidi jubet, sive data
lege [sive] pro tempore ad personam expressa jus-
sione. Non autem ipse occidit, qui ministerium
debet jubenti, sicut adminiculum gladius utenti.

(42) Cous.: *hominem*.

(43) Cous.: *tantum*.

Item: Miles cum obediens potestati, sub qua le-
gitime constitutus est, hominem occiderit, nulla
civitalis suæ lege reus est homicidii; imo, nisi
fecerit, reus imperii deserti atque contempti est.
Quod si sua sponte atque auctoritate fecisset, in
crimen effusi sanguinis humani incidisset. Itaque
unde punitur, si fecerit injussus, inde punietur,
nisi fecerit jussus. *Idem ad Publicolam*: De oc-
cidendis hominibus ne ab eis quisque occidatur,
non mihi placeat consilium, nisi forte sit miles
aut publica functione, ut non pro se hoc faciat,
sed pro aliis et pro civitate, accepta legitima po-
testate, si cujus congruerit personæ, *Item*: Di-
ctum est (*Matth. v, 39*): *Non resistamus malo*,
ne nos vindicta delectet, quæ alieno malo animum
pascit, non ut correctionem hominum negligamus.
Idem ad Marcellam: Si terrena ista respublica
præcepta Christiana custodiat, et ipsa bella sine
benevolentia non gerentur; misericorditer enim,
etiamsi fieri potest, bella gerentur a bonis, ut, li-
centiosis cupiditatibus domitis, hæc vitia perderentur,
quæ justo imperio vel extirpari vel puniri
debuerunt. Nam si disciplina Christiana omnia
bella culparet, hoc potius militibus consilium salu-
tis petentibus in Evangelio daretur, ut abjicerent
arma seque militiæ omnino subtraherent. Dictum
est autem eis (*Luc. III, 14*): *Neminem concusseritis; nulli calumnias feceritis; sufficiat vobis stipen-
dium vestrum*. Quibus proprium stipendium suffi-
cere præcepit, militare utique non prohibuit. *Idem
ad Bonifacium comitem*: Utile tibi tuisque dabo
consilium: arripe manibus arma; oratio aures
pulset auctoris, [quia quando pugnatur, Deus aper-
tis cælis spectat, et partem quam inspicit justam,
ibi dat palmam. *Item*: Sive Deo sive aliquo le-
gitimo imperio jubente, gerenda bella suscipiuntur
a nobis. Alioquin Joannes, cum ad eum bap-
tizandi milites venirent dicentes: Et nos quid facie-
mus? responderet eis: Arma abjicite, militiam istam
deserite; neminem percutite; prosternite neminem.
Sed quia sciebat eos hæc militando facere,
non esse homicidas sed ministros legis, et non ul-
tores injuriarum suarum sed, salutis publicæ de-
fensores, respondit eis: *Neminem concusseritis, etc.*
Isidorus Etymologiarum lib. XVIII, cap. III:
Justum bellum est quod ex prædicto geritur de rebus
repetendis aut propulsandorum hostium causa. *Ni-
colaus papa ad consulta Bulgarorum*: Si nulla urget
necessitas, non solum quadragesimali, sed omni
tempore est a præliis abstinendum. Si autem in-
evitabilis urget opportunitas, nec quadragesimali
est tempore pro defensione tam sua quam patriæ,
seu legum paternarum bellorum procul dubio præ-
parationi parcendum, ne videlicet dictum videatur:
homo tentare si habet quod faciat, et suæ

(44) Cous.: *occidere*.

et aliorum saluti consulere non procurat, et san- A ctæ religionis detrimenta non præcavet.

CLVIII.

Quod pœna parvulorum non baptizatorum mitissima respectu cæterarum pœnarum damnatorum sit, et contra.

Augustinus in Enchiridio : Mitissima sane omnium pœna erit, qui præter peccatum, quod originale traxerunt, nullum insuper addiderunt. *Joannes Chrysostomus De reparatione lapsi* : Excludi a bonis, quæ præparata sunt sanctis, tantum generat cruciatum et dolorem, ut etiam, si nulla extrinsecus pœna torqueret, hæc sola sufficeret. Omnes ergo gehennæ superat cruciatus, carere bonis quibus in potestate habueras frui. *Item* : Non-

(45) Cous. : *cum.*

(46) Cous. : *cortigit.*

(47) Cous. : *cogitationes.*

(48) Edit. : *deflexerit.* — Hic operis finis in Monacensi et teste Cousinio in Abrincensi quoque

nulli imperitorum putant sibi satis esse, si gehenna tantummodo careant. Ego autem multo graviore quam gehennarum dico esse cruciatus, removeri et abjici ab illa gloria; nec puto ita acerba esse gehennæ supplicia, ut sunt illa quibus torque- tur is, quem (45) arceri continget (46) a conspectibus Christi. Hoc crede mihi pœnis omnibus gravius esse, hoc et solum quod superat etiam gehennam. *Ambrosius De pœnitentia, lib. II* : Nihil autem est quod tam summi doloris, sit, quam si unusquisque positus sub captivitate peccati recorderetur, unde lapsus sit atque unde deciderit, eo quod [ad corporea atque terrena ab illa speciosa ac pulchra divinæ cognitionis (47) intentione defluxe- rit (48)].

codice. Monacensis quidem contra morem distincto quodam testimonio finem libri indicare prætermisit; nihil autem deesse consensu utriusque codicis confirmari videtur.

PETRI ABÆLARDI

DIALOGUS

INTER PHILOSOPHUM, JUDÆUM ET CHRISTIANUM.

(Ex codicibus bibliothecæ Cæsareæ Vindobonensis primus edidit Frid. Henr. RHEINWALD, philosophiæ doctor, theologiæ licentiat, et professor publicus extraordinarius in universitate litteraria regia Guillelma, in Collectione cui titulus : *Anecdota ad historiam ecclesiasticam pertinentia*, particula 1, Berolini, 1831, in-8°.)

PROÆMIUM.

Quem jam foras edimus Anecdotorum ad historiam Ecclesiæ pertinentium fasciculum primum, eum non injucundum fore speramus viris doctis, qui vel minutissimas, quæ erui possunt ex antiquitate, benevole soleant excipere reliquias.

Ad egregium, quem primo hoc loco offerimus, libellam cognoscendum me perduxit vir S. R. Neander, præceptor summa cum pietate colendus. Qui cum pro benevolentia qua me prosequitur singulari in itinere ad metropolin Vindobonensem (a. 1827) suscipiendi societatem me admisisset. opportunitatem mihi dedit, ut ipso duce bibliothecæ Palatinæ thesauros præclarissimos perscrutari et præter alios hunc quoque codicem liceret inspicere. Liber initio statim arrisit, denuo lectus inagis etiam placuit, et præ reliquis dignus visus, qui in lucem emitteretur. Assensit S. V. Neander. In exsequendo vero hoc conamine tanta me adjuvit benevolentia nobilissimus de Copitar, bibliothecæ Cæsareæ præpositus, ut vix digne satis laudare possim viri doctissimi humanitatem ac liberalitatem, communi omnium dudum laude celebratam.

Codex noster in collectione MM. bibliothecæ Vindobonensis amplissima designatus est n. DXXI (al. 666) sectionique librorum, qui dicuntur polemici, adnumeratur a Denisio (49). Membranis est inscriptus, folior. lxi, 4°, ad sæculi ineuntis xiii secundum Denisium referendus, non eodem per totum nitore atque diligentia exaratus. Haud pauci in codice reperiuntur errores, quos ubi calamo librarii admissos esse apparuit, emendavimus, ubi vero dubitationi locus erat, librum ad litteram typis excudendum curavimus, lectionemque genuinam conjecturis aut textui interpositis aut suppositis restituere conati sumus. E textu quod videbatur ejiciendum uncis, quod adjiciendum lunulis inclusimus.

A manu paulo recentiore insignitus est codex : *Dialogus Petri Abælardi* (50), id est ex pronuntiatione nunc usitatori *Abælardi*. Recte ita libro esse inscriptum, ex ipso cognosces dialogo, sive ad argumentum tractandi rationem, sive ad orationis spectes indolem.

(49) M. Denis, *Cod. Mscr. theol. bibl. Palat. Vind. Lat.*, vol. I, P. II Vindob. 1794, f., p. 1996 ff.

(50) Nomen Abælardi diverso modo esse pronuntiatum docet Du Chesne in præfatione apologetica pro

Animadvertas enim ubique mentis acumen et beatam ingenii in tractandis rebus divinis bene exercitati ubertatem, qua quanquam Abælardus æqualibus suis longe esset superior, nequam tamen temeraria rationis superbia inflatus, ultra fines naturæ humanæ tenuitati positos evagari conatus est.

Dein ex ipsa qua dialogus progreditur ratiocinatione, ex ipsa argumentatione ac methodo, qua quæstio proposita agitatur atque ad finem perducitur, ad eam facile opinionem deductus videaris, auctorem libri dialogos Platonicos et tractasse et imitatum esse. Simili enim modo quæstionis trahitur dijudicatio, simili modo disputationi triumvirorum finis imponitur, ita quidem ut certum ac definitum arbitri iudicium desideretur a lectore obiter intuenti, facile tamen a gnaro sagacique possit intelligi. Id quod bene convenit Abælardo. Non enim est quod dubitemus, Petrum nostrum in dialogis Platonici volvendis operam diligentissimam posuisse (51), causisque sat gravibus esse impulsus, ut methodum hanc sententiam suam explicandi, Platonis exemplo commendatam, eligeret. Quid, quod vix alia reperiri poterat, quæ magis esset idonea ad opinionem ab inimicorum τῶν οἰσιῶν suspicionem ubique captantium, rabie tuendam atque abscondendam, significandam vero amicorum in ipsa philosophi doctrina initiatorum sagacitati, Abælardi denique manuum in libris Romanorum multum versatam, indicare videtur sermonis Latini elegantia, qua dialogus noster non minus ac alia Petri scripta (52) præ reliquis tum scholasticorum, qui isto tempore scripserunt, tum qui postea vixerunt philosophorum libris, exstat insignis.

Hæc habuimus quæ de codicis indole ac integritate diceremus. Nexum, quo placita in tractatu nostro proposita cum doctrina Abælardi sunt conjuncta, indagare et explicare noluimus, cum sperare liceat, numero hoc S. V. Neandrum propediem esse funciurum (53), sat contenti, novum e tenebris (54) protulisse documentum, quod facere aliquantum videatur ad illustrandum ingenium « Viri sæpe ac semper cum honore nominandi, servi ac veri Christi philosophi. »

Dabamus Berolini in ipso die S. Albini 1831.

Petro : *Abælardus* vel *Bailardus*, ut cum Accursio et Alciato loquar, vel *Balardus* ut cum Genebrardo, sive mavis *Abailardum* vocitare, de apiculæ Gallico nomine, sive ab *Abailardum*, nam hoc posterius in Chronico Joannis Crispini reperi, ut apud nostrates usus est frequens ab pro de in gentiliis nominibus usurpare, etc. Cfr. quoque Denisius l. c. Explosa ridicula aliqua nominis hujus derivatione, ait ipse : « Bailardi nomen ex Abailardo ortum putem, truncato vocis initio, uti multarum gentium in propr. nomen mos est »

(51) Abælardum notitiam Platonis non ex Augustino tantum cepisse, sed ipsa Platonis scripta perlustrasse, veri haud dissimile videtur. Cfr. S. V. Schlosser, *Dulcin und Abælard* (Gotha 1807, 8), p. 115 ff., 123 ff. Non multum enim valet, quod obijcere quis possit, versiones Platonis Latinas tempore isto nondum existisse, cum Græcæ linguam bene calluisse aliosque ipsam docuisse, compertum habeamus (*Abælardi ep. ad virgg. Paraclet.*, supra, col. 333 : « Magisterum habetis in matre (Heloisa), quæ non tantum Latinæ, verum etiam Hebraicæ quam Græcæ non experta litteraturæ, sola hoc tempore illam trium linguarum adepta peritiam videtur. »

(52) Cfr. imprimis Abælardi sermo de S. Joanne evangelista, serm. 25. supra col. 536.

(53) In libro egregio denuo edendo, qui inscribitur : *Der heilige Bernhard und sein Zeitalter*. Berlin 1813, 8.

(54) Dialogi nemo eorum qui vitam Petri conscripsere, commemorationem fecit, nisi auctores operis celebres : *Histoire littéraire de la France*, t. XII (Par. 1763, 4), p. 132. Inquiunt in § de operibus Abælardi ineditis ad theologiam pertinentibus : « Deux conférences ou disputes, l'une d'un philosophe avec un juif, l'autre d'un philosophe avec un chrétien. Ces deux pièces font partie des manuscrits de Thomas Barlow, évêque de Lincoln, et de ceux de Thomas Gale. La seconde se trouve dans la bibliothèque Jacobéenne. »

PETRI ABÆLARDI

DIALOGUS

INTER

PHILOSOPHUM, JUDÆUM ET CHRISTIANUM.

Aspiciebam in visu noctis, et ecce viri tres, diverso tramite venientes, coram me astiterunt, quos ego statim, juxta visionis modum, cujus sint professionis, vel cur ad me venerint interrogo. « Homines sumus, inquiunt, diversis fidei sectis innitentes. Unus quippe Dei cultores esse nos omnes pariter profiteamur, diversa tamen fide et vita ipsi famulantes. Unus quippe nostrum gentilis, ex his quos philosophos appellant, naturali lege conten-

tus est. Alii vero duo Scripturas habent, quarum alter Judæus, alter dicitur Christianus. De autem de diversis fidei nostræ sectis invicem conferentes atque contententes, tuo tandem judicemur. »

Ego super hæc itaque vehementer admirans, quis in hæc ipsos induxerit vel congregaverit quæro, et maxime cur in hæc me judicem elegerint? Respondens autem philosophus : « Mea, inquit,

oc est inceptum, quoniam id summum est A illi vero tibi, quia legem non sequeris, de lege nihil
horum, rationibus veritatem investigare et
ibus non opinionem hominum, sed rationis
acutum. Nostrorum itaque scholis corde in-
st tam ipsorum rationibus quam auctoritati-
ditus, ad moralem tandem me contuli phi-
am, quæ omnium finis est disciplinarum, et
quam cætera omnia prælibanda judicavi.
summo bono, et de summo malo et de his
d beatum hominem vel miserum faciunt,
potui instructus, statim apud me diversas
dei sectas, quibus nunc mundus divisus est,
scrutatus sum et omnibus inspectis et in-
collatis, illud sequi decrevi, quod consenta-
nagis sit rationi. Contuli me igitur ad Judæo-
loque et Christianorum doctrinam et utro-
fidem et leges sive rationes discutientes.
i Judæos stultos, Christianos insanos, ut
lva pace tua, qui Christianus (fol. 4 V.) dice-
loquar. Contuli diu cum utrisque, et nostræ
nis altercatione nondum finem adepta, par-
rarum ratione [s], tuo committere decrevi-
bitrio. Te quippe nec philosophicarum ra-
vires nec utriusque legis munimenta latere,
s. Christiana namque professio sic propria
itur, quam Novum nominant Testamentum,
uere tamen non præsumat antiquum, et
ue lectioni maximum impendat studium.
n nobis judicem oportebat eligere, ut alter-
stra finem acciperet, nec quemquam, nisi
ta harum trium sectarum reperire potui-

inde, tanquam adulationis oleum vendens,
t meum hoc unguento demulcens statim in-
Quanto igitur ingenii te acumine et qua-
et scientia Scripturarum fama est præmi-
nto amplius in hoc judicio favendo sive de-
lo constat valere, et cujuscunque nostrum
ni satisfacere posse. Quod vero ingenii tui
nen, quantum philosophicis et divinis sen-
memoriæ tuæ thesaurus abundet, præter
a scholarum tuarum studia, quibus in utra-
ctrina præ omnibus magistris, etiam tuis
is quoque repertarum scientiarum scripto-
onstat te floruisse, certum se nobis præbuit
mentum opus illud mirabile theologiæ, quod
idia ferre potuit, nec auferre prævaluit, sed
ius persequendo effecit. »

ego : « Non ambio, inquam, hujus honoris
i, quam mihi reservastis, ut sapientibus sci-
nissis, stultum pro judice statueritis. Nam et
illis vestri, vanis hujus mundi contentioni-
suetus, non grave perferam audire, quibus
ri consuevi. Tu tamen, philosophe, qui, nul-
rofessus legem, solis rationibus cedis, non
gno æstimes, si in hoc congressu prævalere
s. Tibi quippe ad pugnam duo sunt gladii,
ro uno tantum in te armantur. Tu in illos
ripto quam ratione agere potes (fol. 2 R.);

objicere possunt, et tanto etiam minus in te ratio-
nibus possunt, quanto tu amplius assuetus, philo-
sophicam uberiorem habes armaturam. Quia ta-
men hoc ex condito, et pari statutis consensu,
et de viribus vestris singulos vestrum confidere vi-
deo, nequaquam ausibus vestris nostra erubescen-
tia[m] refer[e] trepulsam, præsertim cum ex his
aliquam percipere me credam doctrinam. Nulla
quippe, ut quidam nostrorum meminit, adeo falsa
est doctrina, ut non aliqua intermisceat vera, et
nullam adeo frivolum disputationem arbitror, ut
non aliquod habeat documentum. Unde et ille
maximus sapientum, in ipso statim Proverbiorum
suorum exordio, lectorem sibi attentum præparans,
ait : *Audiens sapiens sapientior erit, intelligens gu-
bernaculum possidebit (Prov. 1, 5)*. Et Jacobus apo-
stolus : *Sit, inquit, omnis homo velox ad audiendum,
tardus autem ad loquendum (Jac. 1, 19)*.

Assentiunt, de nostro assensu gratulantes.

PHILOSOPHUS. Meum est, inquit, primum cæteros
interrogare, qui et naturali lege, quæ prima est,
contentus sum. Ad hoc vos ipse congregavi, ut de
superadditis inquirerem scriptis. Prima, inquam,
non solum tempore, verum etiam natura. Omne
quippe simplicius naturaliter prius est multipliciori.
Lex vero naturalis in scientia morum, quam ethi-
cam dicimus, in solis consistit documentis morali-
bus. Vestrarum autem legum doctrina his quædam
exteriorum signorum addidit præcepta, quæ nobis
omnino videntur superflua, de quibus etiam suo
loco nobis est conferendum.

Annunt utrique philosopho priorem in hujus
pugnæ congressu locum.

Tum ille : Unde, inquit, primo vos simul inter-
rogo, quod ad vos pariter attinere video, qui maxi-
me scripto nitimini, utrum videlicet in has fidei se-
ctas ratio vos induxerit aliqua, an solam hic ho-
minum opinionem ac generis vestri sectemini amo-
rem, quorum quidem alterum (2 V.), si sit, maxi-
me est probandum, sicut alterum penitus impro-
bandum. Quod tamen verum, postremum esse,
nullius hominis discreti conscientiam credo ne-
gare. Ita namque singulis hominibus proprii gene-
ris et eorum, cum quibus educantur, insitus est
amor, ut contra eorum fidem quidquid dicatur, ab-
horreant; et consuetudinem in naturam vertentes,
quidquid didicerunt pium [pueri], obnixe tenent
adulti, et antequam ea, quæ dicuntur, capere va-
leant, credere se affirmant, ut enim et poeta me-
minit :

*Quo semel est imbuta recens, servabit odorem
Testa diu.*

(HORAT. *Epist.* l. 1, ep. 2, vers 69.)

Quales quidem philosophorum quidam arguit, di-
cens : « Neve, si quid in puerilibus disciplinis ac-
ceperint, id sacrosanctum judicetur! quoniam
quidem res teneris auribus accommodatas sæpe phi-
losophiæ senior tractatus eliminat. » Quid enim ?

mirabile est, cum per ætatum seriem et temporum A successionem, humana in cunctis rebus creatis intelligentia crescat, in fide, cujus errori summum periculum imminet, nullus est profectus? sed æque minores ut majores, æque rustici ut litterati de hac sentire asserunt, et ille firmissimus in fide dicitur, qui communem populi non excedit sensum. Quod profecto idem [o] certum est accidere, quod nemini apud suos quid sit credendum licet inquirere, nec de his quæ ab omnibus dicuntur impune dubitare. Pudet namque homines de his se interrogari, de quibus respondere non sufficiunt. Nemo quippe libenter accedit qui de propriis viribus diffidit, et ultroneus currit ad pugnam qui victoriæ sperat gloriam. Hi etiam in tantam sæpe prorumpunt insaniam, ut, quod se non posse intelligere confitentur, credere se profiteri non erubescant, quasi in prolatione verborum potius quam in comprehensione animi fides consistat, et oris ipsa sit magis quam cordis. Qui hinc quo maxime gloriantur, cum tanta credere vid[er]antur, quæ nec ore disseri nec mente concipi (fol. 3 R.) valeant. Quod [s] etiam adeo præsumptuosos et elatos facit propriæ sec.æ singularitas, ut quoscunque a se viderint in fide divisos, a misericordia Dei alienos, et omnibus aliis condemnatis, solos se prædicent beatos. Diu itaque hanc ego generis humani cæcitatem atque superbiam considerans, ad divinam me contuli misericordiam, suppliciter et jugiter eam implorans, ut de tanta errorum voragine et tam miserabili Charybdi me dignetur educere atque ad portam salutis de tantis procellis dirigere. De quo etiam nunc me videtis sollicitum et responsionum vestrarum documentis tanquam discipulum vehementer intentum.

JUDÆUS. Duos quidem simul interrogasti, sed duos s.mul respondere non conveni[un]t, ne multitudo loquentium præpediat intellectum. Respondebo, si placet, ego primus, quia primi nos in cultum Dei venimus, vel primam legis suscepimus disciplinam. Frater vero iste qui se Christianum profitetur, ubi me deficere vel minus sufficere conspexerit, imperfectioni meæ, quod defuerit, supplebit, qui quasi duo cornua in duobus gerens Testamentis, quibus armatus validius hosti resistere poterit et dimicare.

PHILOSOPHUS. Assentio.

JUDÆUS. Hoc autem ante collationis nostræ conflictum præmonere te volo, ne si forte simplicitatem meam philosophicarum veritate rationum superare videaris, te nostros ideo vicisse glorieris, nec imbecillitatem unius homunculi ad populi totius convertas ignominiam, nec ex hominis vitio fidem redarguas, nec eam calumniaris erroneam, quod ego eam disserere minus sufficiam.

PHILOSOPHUS. Et hoc quoque provide satis videtur esse dictum: sed nulla est necessitate præmissum, cum me videlicet ad veritatis inquisitionem non ad elationis ostentationem laborare non dubitetis, nec

ut sophistam corrixari, sed ut philosophum rationes scrutari, et (quod est maximum) me salutem animæ ven[er]ari.

JUDÆUS. (3 V.) Dominus ipse, qui hunc zelum tibi visus est inspirasse, ut pro salute animæ tuæ tanta eum inquiras sollicitudine, nobis hanc conferat [hanc] collationem, per quam eum salubriter possis invenire. Nunc me ad interrogata, prout ipse concesserit [s], superest respondere.

PHILOS. Sic profecto convenit juxta propositum [i] nostri conductum.

JUDÆUS. Omnes quidem homines dum parvuli sunt nec adhuc discretionis ætate polleant, constat eorum hominum fidem vel consuetudinem sequi, cum quibus conversantur, et eorum maxime, quos amplius diligunt. Postquam vero adulti sunt, ut proprio regi possint arbitrio, non alieno, sed proprio committ[er]i judicio debent, nec tam opinionem sectari quam veritatem scrutari convenit. Hæc autem ideo prælibavi, quia fortasse primo ad hanc fidem nos carnalis originis affectus induxerit et consuetudo, quam primo novimus. Sed jam nos hic ratio detinet potius quam opinio.

PHILOS. Hanc nobis obsecro rationem aperi et sufficit.

JUDÆUS. Lex ista, quam sequimur, si, ut credimus, a Deo nobis data sit, arguendi non sumus ei obtemperando, imo de obedientia remunerandi, et qui eam contemnunt vehementer errant; quod si nos eam cogere non possumus a Deo datam fuisse, nec vos hoc refellere valetis. Ut autem ex humanæ consuetudine vitæ sumamus exemplum. Da mihi obsecro, consilium. Servus sum cujusdam domini, et eum offendere vehementer timeo, et multos habeo conservos eodem timore sollicitos. Dicunt illi mihi dominum nostrum quiddam præcepisse omnibus servis suis, me absente, quod ego non ignoro, quod et illi operantur, et ad cooperandum me hortantur? Quid mihi laudas faciendum esse, si de eo dubitaverim præcepto, cui ego non interfui? Non credo vel te vel alium mihi consulere, ut, servorum omnium consilio spreto sensum proprium sequens unum me sequestrem ab eo (fol. 4 R.), quod illi communiter agunt, et quod omnes præcepisse dominum testantur, maxime cum tale videatur præceptum, quod nulla possit ratione refelli. Quid mihi necesse est de periculo dubitare, a quo possum securus existere? Si hoc Dominus præcepit quod multorum testimonio confirmatur, et plurimum habet rationis, inexcusabilis omnino sum, qui non obedio. Si autem consilio vel exhortatione et exemplo conservorum deceptus, quod præceptum non sit, operor, etsi operandum non fuerit, illis potius quam mihi est imputandum, quem ad hoc reverentia domini traxit.

PHILOS. Certe tu ipse consilium aperuisti quod requisisti, nemoque contra hoc discretus senserit, sed apta propositæ similitudinis exemplum ad hoc quo[d] tendimus.

DEUS. Multæ, sicut ipse nosti, generationes, A
 esserunt ex quo populus noster hoc Testa-
 tum, quod sibi datum a Deo autumant, obe-
 lo custodierunt, et omnes pariter de observa-
 ipsius tam verbo quam exemplo posteros
 uerunt, et fere in hoc universus consentit
 lus, quod hæc nobis a Deo lex data sit. De
 si quos forte non possumus incredulos coge-
 mo tamen est, qui hoc, quod credimus, ra-
 possit aliqua refellere. Pium quippe est sen-
 t omnino rationi consentaneum et tam divinæ
 ati quam humanæ congruum saluti, Deum in
 m curam hominum gerere, ut eos quoque le-
 cripto dignaretur instruere, et timore saltem
 rum nostram malitiam reprimere. Si enim sa-
 ter ad hoc sæcularium principum leges insti-
 sunt, quis summum omnium benignissimum-
 principem contradicat de hoc quoque curam
 pisse? Quomodo enim quis sine lege subjec-
 populum gubernare poterit, si videlicet quisque
 i missus arbitrio, quod elegerit, sequatur?
) Aut quomodo juste, puniendo malos, eo-
 malitiam compescit, nisi prius lex statuta sit,
 mala fieri vetet? Hac ratione liquidum esse
 , divinam legem in hominibus præcessisse, ut
 s quoque boni mundus exordium et auctori-
 a Deo sumeret, cum aliquarum legum insti-
 ne malitiam refrenare vellet? alioquin facile
 i posset, Deum res humanas non curare, et
 i mundi statum fortuito potius agi, quam pro-
 tia regi. Si qua vero lex a Deo data esse cre-
 mundo, de qua magis consentiendum, quam
 stra, quæ tantam ex vetustate et communi ho-
 m opinione nacta est auctoritatem? Sit deni-
 lubium mihi sicut et tibi, quod hanc Deus
 instituerit, quod tot tamen testimoniis et ra-
 confirmatur, cogeris tamen secundum suppo-
 similitudinis inductionem, id mihi consulere,
 i obedi[ent]um, maxime cum ad hoc propria
 vitet conscientia. Fidem tecum de unius Dei
 ste communem habeo, æque ipsum fortassis,
 , diligo, et ex operibus, quæ tu non habes, id
 er exhibeo. Quid mihi hæc opera, si non pro-
 ficiunt, etiã si non sint præcepta, quia
 unt prohibita? Quis me etiã arguere possit, D
 lo et constrictus præcepto ampliùs pro Do-
 laboro? Quis hanc arguerit fidem quæ divi-
 bonitatem maxime, ut dictum est, commendat
 rimum nostram in eum charitatem accendit,
 ideo de nostra sollicitus sit salute, ut nos
 scripto legis dignetur instruere? Aut igitur
 id in hac lege argue, aut, cur eam sequamur
 rere desiste! Crudelissimum Deum astruit
 quisquis hujus zeli nostri (fol. 5 R.) perse-
 tiam, tanta sustentem, a mercede vacuum
 serset. Nulla quippe gens unquam tanta pro-
 ertulisse noscitur, aut etiã creditur, quanta
 igitur pro ipso sustinemus; nullaque rubigo
 ti esse potest, quam non consumere fornacem

A hujus afflictionis concedi debeat. Nonne in omnes
 dispersi nationes soli sine rege vel principe terreno
 tantis exactionibus gravamur, ut singulis fere die-
 bus vitæ nostræ miseræ redemptionem exsolvamur
 intolerabilem? Tanto quippe nos contemptu et odio
 digni censemur ab omnibus, ut quisquis nobis ali-
 quam inferat injuriam, id maximam credat justiti-
 am et summum deo sacrificium oblatum. Non
 enim tantæ captivitatis calamitatem nisi ex summo
 Dei odio nobis autumant accidisse, et justæ impu-
 tant ultioni, quamcunque in nos exercent sævitiam
 tam gentiles quam Christiani. Gentiles quidem an-
 tiquarum memores oppressionum, quibus eorum
 primo terram possedimus, et diuturnis eos post-
 modum persecutionibus attrivimus atque delevi-
 mus, quidquid nobis ingerunt, debitæ imputant
 ultioni. Christiani vero quia, ut aiunt, eorum Deum
 interfecimus, majorem in nos persecutionis causam
 habere videntur. Ecce inter quales nostra exsulat
 peregrinatio et de quorum nobis est patrocini-
 o confitendum! Summis inimicis nostris vitam nostram
 committimus; et in infidelium fidem nos credere
 cogimur. Somnus ipse laxatam maxime fovet
 ac recreat naturam, tanta nos inquietat sollicitudi-
 ne, ut dormientes etiam non nisi de juguli nostri
 periculo liceat cogitare. Nusquam nisi ad cælum
 tutus nobis patet ingressus, quibus ipse etiam ha-
 bitationis locus est periculosus. Egressuri ad quæ-
 libet proxima loca ipsum, de quo parum confidimus,
 con ductum non modico pretio conducimus.
 C Principes ipsi, qui nobis præsumunt et quorum gravi-
 ter emimus patrocini-um, tanto amplius mortem no-
 stram desiderant, quanto (5 V.) licentius ea, quæ
 possedimus, arripiunt. Quibus etiam constrictis et
 oppressis, quasi in nos solos conjurasset mundus,
 hoc ipsum mirabile est, si vivere licet, nec agros
 aut vineas aut terrenas aliquas possessiones ha-
 bere conceditur, quia non est, qui eas nobis ab in-
 festatione manifesta vel occulta protegere possit.
 Unde nobis præcipue superest lucrum, ut alienige-
 nis fœnerantes hinc miseram susten[t]emus vitam,
 quod nos quidem maxime ipsis efficit invidiosos,
 qui se in hoc plurimum arbitrantur gravatos. De
 hac autem vitæ nostræ miseria summa, et quibus
 incessanter periculum[is] laboramus, ipse magis
 status noster omnibus loqui sufficit, quanta lingua
 possit. Ipsa quoque legis præcepta, quanta difficul-
 tate sint implicita, neminem, qui eam attigerit, la-
 tet, ut tam hominum oppressionem quam jugo legis
 intolerabiliter affligamur. Quis non ipsum circum-
 cisionis nostræ sacramentum, cum ex erubescen-
 tia tum ex pœna, suscipere non abhorreat aut tre-
 pidet? Quæ tam tenera humani corporis portio,
 quam illa, cui hanc plagam in ipsis quoque infan-
 tulus lex infligit? Quæ tanta est agrestium lactuca-
 rum amaritudo quas in condimento paschalis sa-
 crificii sumimus? Quis non videat etiam omnes fere
 delicatos cibos et eos maxime qui facile comparari
 possunt, nobis esse prohibitos? Carnes quælibet ab

istis prægustatæ nobis immundæ sunt, et quælibet morticina vel suffocata nobis sunt interdicta. Nec de bestiis nobis edere licet, nisi quas nos ipsi mactaverimus, et diligenter adipe et venis purgaverimus, quod nos etiam non modice gravat et tunc maxime cum integrum pecus emere non sufficimus. Sicut enim nos carnes a gentibus mactatas, sic illi a nobis procuratas abhorrent. Vino quoque ab illis procurato omnes pariter abstinemus. Ex quo liquidum (fol. 6 R.) esse constat quam difficile inter nos nostra propter Deum vivat peregrinatio. Quis denique legalium pœnarum austeritatem non solum sufferre sed etiam reis inferre non abhorreat? Quis fratri suo dentem pro dente, oculum pro oculo, animam quoque pro anima tolleret? nedum etiam in semetipso hæc tolerare consentiat, ne videlicet legi contrarius existat? Ex quibus profecto et innumeris aliis observationibus liquet unumquemque nostrum legi obtemperantem illud Psalmistæ Deo recte profiteri: *Propter verba labiorum tuorum ego custodiivi vias duras (Psal. xvii, 4).*

PHILOS. Revera zelus hic quem in Deum habere videmini multa et magna quæcunque intentione sustinet. Sed plurimum refert utrum hæc intentio recta sit an erronea. Nulla quippe est fidei secta, quæ se Deo famulari non credat, et ea propter ipsum non operetur quæ sibi placere arbitratur. Non tamen ideo sectas omnium approbatis, qui solam vestram defendere aut longe cæteris nitimini præferre. Quod tamen quantum a ratione sit dissonum volo te perpendere, et ipso quoque scripto legis quam sequeris arguere.

JUDÆUS. Et hoc ego libenter suscipio.

PHILOS. Constat ante ipsam legis traditionem vel sacramentorum legalium observationes plerosque lege naturali contentos, quæ videlicet in dilectione Dei consistit, et proximi justitiam coluisse, et acceptissimos Deo exstitisse, utpote Abel, Henoch, Noe, et filios ejus, Abraham quoque, Lot atque Melchisedech, quos lex etiam vestra commemorat, et plurimum commendat. Quorum quidem Henoch in tantum Deo placuisse refertur, ut eum Dominus vivum in paradysum intulisse dicatur, sicut et quidam ex vobis his astruit verbis: *Henoch placuit Deo et translatus est in paradysum, ut det gentibus penitentiam (Eccl. xlv, 16).* Sed et Noe, ut scriptum est, virum justum atque perfectum in generationibus suis (*Gen. vi, 9*), quantum dilexerit Dominus manifestis (*6 V.*) exhibuit factis, cum videlicet universis aliis diluvio submersis ipsum solum et domum ejus pro humani generis semine reservavit. His quoque insignes illos patriarchas vestros adjuuge, Abraham videlicet, Isaac et Jacob, in quibus et eorum semine omnium gentium benedictio futura promittitur, qui etiam legem præcesserunt, et vide quam sit excellentior eorum prærogativa cæterorum, qui post legem exstiterunt. Unde et specialiter Deus eorum esse dicitur, et ipse legislator per eorum merita et ad ipsos promissiones factas

A iratum populo Dominum conciliat. Scriptur enim: *Moses autem orabat Dominum dicens: sciat ira tua et esto placabilis super nequitiam populi tui. Recordare Abraham, Isaac et Israel servitorum, quibus jurasti per teipsum dicens: multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli et univertam terram hanc de qua locutus sum dabo semini tuo et possidebitis eam semper. Placatusque est Dominus, ne faceret malum quod locutus fuerat (Gen. xxxii, 11-14).* Ex quo liquide colligitur quæcepta Deo fuerint illa priorum Patrum observata gratuita, ad quæ nondum eos aliqua lex congebant, in qua nos adhuc ei libertate deservimus. Quod si in Abraham legem quodammodo dicimus cœpisse propter circumcisionis scilicet sacramentum, nullam profecto reperies eum ex hoc rationem apud Deum obtinere, ne qua sit ex lege gloriatio, nec quidquam justificationis ipsum esse. Scriptum quippe est ipsum nondum circumcisum per fidem sicut priores Patres justitiam cum dicitur: *Credidit Abraham Deo et reputatum est illi ad justitiam. (Gen. xv, 6).* Cujus etiam rationem antea promissionem terræ vel multiplicationi turæ tam sibi quam semini suo susceperat. Quod postea circumcisus, cum audit (fol. 7 R.) a Deo in se vel in semine suo gentes omnes benedictas, non hoc ex circumcisione sed ex illa non obedientia qua voluit filium immolare. Denique universam Testamenti vestri revolvas historiam nullam reperies circumcisionis remunerationem missam, ad id tantum a Domino constitutum ut quisquis de semine Abraham circumcisus fuerit, in populo suo, id est inter filios Abraham non connumeretur. Sic quippe scriptum est Deo Abraham dicente: *Statuam pactum meum inter te et te, et semen tuum post te, etc. Hoc est pactum observabitur. Circumcidetur ex vobis omne masculinum, infans octo dierum circumcidetur in die. Masculus cujus præputii caro circumcisa non fuerit peribit anima illa de populo suo, etc. (Gen. xvii, 10).* Quod quidem perire, si de damnatione quoque quæ intelligendum esse dixeritis, tanto minus rationis institutio circumcisionis, quanto periculosius est eam non habere, sine qua prius nihil valebat esse. Quæ etiam sententia regnum cælestium præstruit infantibus ante diem octavam mortibus, qui nullam tamen adhuc commiserunt nequa damnari meruerint. Quod etiam diligentius tendas quam remunerationem observantiæ legis Dominus promittit [t] at ac præfigat. Nihilque inde ab eo nisi terrenam prosperitatem prospectare, cum nihil aliud ibi promissum esse deatis. Qui cum nec ostendat utrum hanc salutem obtineatis, qui vestro quoque iudicio super mortales affligimini, qua spe in hac legis obedientia tot et tanta sustinentis non mediocriter esuriam, cum illo videlicet commodo præcipuati sitis, quod specialiter ex ipso promissum debito vobis est exspectandum. Aut igitur no-

pletis legem et per hoc maledictum legis incurritis A
damnandi, aut qui hæc implentibus (7 V.) legem
promisit, verax in suis non existit promissis. Quod-
cunque autem horum eligatis, nihil de lege video
vobis confidentum esse, parum etiam ad beatitudi-
nem meretur. Quid rogo exstii, quod cum ad legis
observantiam ex eius remuneratione nos Deus in-
vitaret, quod minimum est promisit, et quod est
maximum penitus reticuit? Non discrete profecto
peroravit, si utrumque ad legis obedientiam sufficere
novit, cum id videlicet, quod suasionem plurimum
valebat, omnino præterit. Nihil quippe, ut dictum
est, de vera illa et æterna beatitudine ibidem in re-
muneratione commemoratum, sed in tantum terrena
prosperitas intimatur, ut hoc tantum in causa obedi-
entia cons[ituatur]; et iterum commendatur, ut
per hujus responsonem omni posteriorum inquisi-
tioni satisfieri censeatur. Sic quippe scriptum est,
ipso legislatore Moyse populum instruente adversus
quancumque legis impugnationem, atque dicente: *Audi,
Israel, custodi præcepta Domini Dei tui, ac testimo-
nia et cæremonias, quæ præceperit, et fac quod pla-
citur est et bonum in conspectu Domini, ut bene sit
tibi, et ingressus possideas terram optimam, de qua
juravit patribus tuis, ut deleat omnes inimicos tuos
coram te sicut locutus est. Cum interrogaverit te filius
tuus cras dicens, quid sibi voluit testimonia hæc et
cærimoniarum atque judicia, quæ præcepit Dominus
Deus noster nobis, dices ei: Servi eramus Pharaonis
in Ægypto, et eduxit nos Dominus de Ægypto in manu
forti, fecitque signa, prodigia atque magna et pessima
in Ægypto contra Pharaonem et omnem domum illius
in conspectu nostro, et eduxit nos inde, ut introdu-
ctis daret terram, super qua juravit patribus nostris.
Præcepitque nobis Dominus, ut faciamus omnia legi-
tima hæc et timeamus Dominum Deum nostrum et
(fol. 8 R.) bene sit nobis cunctis diebus vitæ nostræ,
sicut est hodie (Deut. vii, 3). Item: Te elegit Dominus
Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis
populis qui sunt supra terram. Custodi ergo præcepta
et cæremonias atque judicia, quæ ego mando tibi
hodie ut facias. Si custodieris ea et feceris, custodiet
et Dominus Deus tuus tibi pactum et misericordiam,
quam juravit patribus tuis, et diliget te ac multipli-
cabit, benedicetque fructui ventris tui, et fructui terræ
tuæ frumento atque vindemiæ, oleo et armentis, gre-
gibus ovium tuarum super terram pro qua juravit
patribus tuis ut daret eam tibi. Benedictus eris inter
omnes populos, scilicet non erit apud te sterilis
utriusque sexus tam in hominibus quam in gregibus
tuis. Auferet a te omnem languorem et infirmitates
Ægypti pessimas, quas non inferet tibi, sed cunctis
hostibus tuis. Devorabis omnes populos, quos Domi-
nus Deus tuus daturus est tibi (Deut. vii, 6-16). Et
rursum: Dabit pluviam terræ nostræ temporaneam
et serotinam, ut colligatis frumenta, vinum et oleum,
fenum ex agris, ad pascenda jumenta, et ut ipsi com-
edatis et saturemini (Deut. xi, 14-15). Venientque
super te universæ benedictiones istæ, et apprehendent*

te, si tantum præcepta ejus audieris. Benedictus tu
in civitate et benedictus in agro. Benedictus fructus
ventris tui et fructus terræ tuæ, fructusque jumento-
rum tuorum, greges armentorum tuorum, et caulis
ovium tuorum. Benedicta horrea tua et benedictæ
reliquiæ. Benedictus eris ingrediens et egrediens. Be-
nedicet cunctis operibus manuum tuarum et fanera-
bis gentibus multis et ipse a nullo fœnus accipies.
(Deut. xxviii, 2-12). Ecce in remuneratione imple-
ndæ legis sicut hominibus ita et fructui jumentorum
tuorum, gregi armentorum tuorum, et caulis ovium
benedictio promittitur, et nulla spiritualis benedi-
ctionis animæ fit mentio (8 V.), nec quidquam,
quod ad salutem animæ vel damnationem attinet,
obedientibus vel transgredientibus promittitur, sed
sola commoda vel incommoda terrena memorantur,
his, quæ maxima sunt, omnino prætermittis. Quæro
etiam, si nunc quoque post legem nobis datam, si-
cut et antea, lex naturalis ad salutem aliquibus
sufficere possit, absque videlicet exterioribus illis
et propriis legis operibus. Quod quia nulla ratione
negare potestis, cum legem hanc constet tantum
vobis esse datam, non aliis populis, nec circumci-
siones nisi Abrahæ et semini ejus esse injunctas.
Ad cujus quidem semen soli pertinent illi, qui de
Isaac nascuntur, Domino ad ipsum dicente: *Quia in
Isaac vocabitur tibi semen (Gen. xxi, 12)*. Qui etiam
postea quam circumcisionis pactum instituisset
inferius adjecit: *Pactum vero meum statuum ad Isaac
(Gen. xvii, 21)*. Job quoque gentilem, quem post Abra-
ham sine lege exstitisse non dubitatis, in tantum
Dominus commendavit, ut diceret: *Quod non sit
ei similis in terra, homo simplex et rectus ac timens
Deum et recedens a malo (Job i, 8)*. Qui per semet-
ipsum suam nobis exponens justitiam, quam imi-
temur, nihil de illis legis operibus commemorat,
sed tantum legis naturalis opera, quæ unicuique
ipsa ratio naturalis persuadet. *Si ambulavi, inquit,
in vanitate, aut festinavi in dolo pes meus, si negavi
quod volebant pauperibus et oculos viduæ expectare
feci, etc. (Job xxxi, 6-16)*, quæ ipse nobis gentili-
bus tam verbis quam exemplis tanquam legem in-
stituit. Quod si hæc vel ante legem vel etiam nunc
aliquibus ad salutem sufficiant, quid necessesse fuit
jugum legis addere, et multiplicatis præceptis trans-
gressiones augere? Uhi enim non est lex, nec ejus
prævaricatio accidere potest. Quomodo peculiarem
populum lege data constituit, et qua ratione Israel
primogenitum suum nominat, quem tanta sarcina
sine causa gravat? quis etiam vos a maledicto legis
excusare possit, qui, vestris exigentibus peccatis,
sicut ipsi profitemini (fol. 9 R.) terram promissio-
nis amisistis, extra quam implere legem nullatenus
valetis, quibus nec vestras permittitur justitiarum
exercere vindictas, nec licet ipsa celebrare sacri-
ficia vel oblationes ad peccatorum purgationem in-
stitutas, nec ipsa etiam divinarum laudum persol-
vere cantica. Quod quidem et vos ipsi profitemini,
dicentes: *Quomodo cantabimus canticum Domini in*

terra aliena? (Psal. XII, 4.) Ex quo tam opera legis A quam verba, sicut et ejus remunerationem constat amisisse, nec jam vos ut uxores vestras hostiis vel oblationibus amissis mundari posse vel Domino consecrari, sacerdotio pariter et templo privatos; ut nec terrenæ dignitatis solatium habeatis, qui nunquam a Domino nisi terrena postulatis, nec nisi in terrenis promissionem remunerationis, ut dictum est, accepistis.

JUDÆUS. Multa continue objecisti; quæ non est facile recordari, ut singulis ordine respondeam. Prout tamen hæc mihi occurrerint respondere conabor. Etsi concederemus nunc quoque more priorum sanctorum homines salvari posse sola naturali lege, absque videlicet circumcissione, aut cæteris legis scriptæ carnalibus observantiis, non tamen hæc B superflue adjuncta esse concedendum est, sed plurimum utilitatis habere ad amplificandam vel tutius muniendam religionem, et ad malitiam amplius reprimendam. Unde et ex his quæ ipse induxisti nonnullas accipe rationes. Quandiu fideles passim infidelibus permisti vixerunt, nec adhuc Dominus eis terram concesserat propriam, nulla legis observantia fuerunt ab eis divisi cum quibus vivere cogebantur, ne videlicet ipsa vitæ dissimilitudo pareret inimicitias. Postquam vero Dominus Abraham de terra et cognatione sua eduxit, ut ei et semini ejus terram in hæreditatem daret per quam a gentibus segregarentur, corporalibus quoque legis operibus eos penitus separare decrevit, ut tantominus fideles ab infidelibus corrumpi possent, (9 V.), quanto amplius ab ipsis tam loco quam corporibus disjungerentur. Unde Abraham et semini ejus facta hujus terræ promissione in qua sibi Dominus populum aggregaret et in qua civitatem propriam sibi constitueret, legem cepit instituere secundum quam ibi essent victuri, a circumcissione inchoans. Sciebat quippe Dominus, duram populi nostri cervicem futuram, et eum ad ido[lo]latriam quoque pravosque gentilium mores facile inclinari, sicut re ipsa postea probatum est. Unde legalibus observantiis quasi maceria quadam interpositis, decrevit eorum ritus ita disjungere, ut nulla conversationis vel familiaritatis conjungerentur societate; imo perpetuas hinc adversus se conciperent inimicitias. Maximam vero inter homines familiaritatem copula matrimonii et communio mensæ contrahere solet. Unde ad hæc maxime removenda et circumcissionem instituit Dominus et delicorum ciborum esum interdixit. Adeo namque circumcissionis signum gentibus abominabile videtur, ut si nos eorum feminas affectaremus nullatenus nobis in hoc consentirent. Unde, etsi aliæ essent rationes, has in præsentis sufficere. Quod tamen circumcissionis seu legis meritum evacuare vel extenuare laboras, ex ipsa scilicet auctoritate Scripturæ, per ipsam credo refelli posse, si ea videlicet, quæ de serie Scripturæ furatus esse reticendo videris, diligenter attendas, quæ tibi credo nocitura videbas. Cum enim pactum — quod per circumcissio-

nem — Domino(us) cum ipse(o) institueret, dixit Abraham: *Statuam pactum meum inter me et te et semen tuum post te in generationibus suis, fœdum sempiterno, ut sim Deus tuus et seminis tui* (Gen. xvii, 7). Cum enim fœdere sempiterno ait, ut sim Deus tuus et seminis tui, patenter edocet nos ex circumcissione Deo perenniter esse fœd(er)andos, et per hæc nos eum promereri Deum, ut nec in hac vita, scilicet nec in futura disjungamur ab ipso. Quod etiam ipse repetens, ut magis memoriæ commendet, adjecit: *Eritque pactum meum in carne vestra in fœdus æternum* (Exod. vi, 7); ut quemadmodum scilicet circumcissio in carne semel facta aboleri jam non potest, sic nequaquam adeo ulterius disjungi, qui nos spiritualiter (vel specialiter) confortans ait: *Eritis mihi in populum et ego vobis ero in Deum* (Gen. xvii, 13). Unde et Deum specialiter Hebræorum, non tantum Deum Abraham, Isaac et Jacob se ipse nominat. Intantum vero ex circumcissione Deus sive filiorum (sive) ejus fieri innuitur, qui ante circumcissionem nec horum, nec hominum Deus sit appellatus. Congruum autem fœderis signum inter se et nos circumcissionis instituit, ut qui illo membro scilicet generantur, quod specialiter post susceptæ circumcissionis obedientiam consecratur, ex ipso quoque suæ generationis instrumento se sanctificari Domino admoneantur, ut sic videlicet interius a vitiis circumcidantur in corde, sicut jam exterius circumcisi sunt in carne; et a præcedente sua Chalæorum (in) fidelium origine, ita moribus se amputent, sicut primam illius membri partem a se removerunt, non tam ab eis cum Abraham corpore quam mente egredientes, sicut David commemorat fidelem animam invitans sic: *Obliviscere populum tuum et domum patris tui* (Psal. xlii, 11), etc. Unde et Dominus populum vineæ comparans electæ, conqueritur se expectasse ut faceret uvam, et fecit labruscas (Isai. v, 2). Sicut autem totus ejus populus vineæ comparatur, sic singuli fideles vitibus et eorum genitalia propagnibus (vel palmitibus) congrue conferuntur. Palmes autem vitis, nisi in se præcidatur, labruscas potius quam uvam affert, et remanet. Ad hanc itaque similitudinem divinæ circa nos culturæ diligentiam præputium signat amputatum, ex quo nos Deus excolere incipit. Quod si etiam humanæ culpæ (10 V.) in primis parentibus exordia revolvas, et Dominicam in mulierem sententiam pœnæ prolatam, cum ei videlicet dicitur: *In dolore paries filios* (Gen. iii, 16), videbis quoque virum participem peccati in genitali præcipue membro recte fieri pœnæ consortem? ut in illo videlicet membro recte patiat, per quod vitæ præsentis exsilio filios generat morituros, de paradiso se et nos pariter propria transgressione in hujus vitæ dejiciens ærummas. Nam et mulier in partu laborans recto ex illo quo concipit et generaliter membro patitur, et ipsam concupiscentiæ voluptatem, quam habet in conceptu, plectitur in partu, et pœnam insuper solvit quam peccando acquisivit.

quoniam prior peccavit et virum postmodum A
 ceatum traxit, non incongrue in hac etiam
 ipsa præcessit. Nec tamen Deus omnino vi-
 psum punire distulit, cui statim in pœna con-
 um est et dictum a Domino: *Maledicta terra*
re tuo, in laboribus comedes eam cunctis diebus
æ. Spinæ et tribulos germinabit tibi, etc. (ibid.,
). At ubi opulentiam promissæ terræ adepti
 non jam spinas et tribulos germinantis, quod
 na ibi est diminutum, in circumcissione non
 grue est recompensatum. Quæ tamen post ip-
 ræ promissionem, antequam ipsa obtinere-
 patriarchis statim est inchoata, ut firmiorem
 steros auctoritatem transmitteret. Hæc de cir-
 cissione in præsentiarum satis arbitror. Qui vero B
 riptura convincere niteris, eam his tantum
 adjunctam qui ex semine ducuntur Abrahæ, non
 advertis quod ibidem scriptum est de his etiam
 hæc stirpe non sunt. Cum enim Dominus
 isisset: *Infans octo dierum (fol. 11 R.) cir-*
letur in vobis omne masculinum in generatio-
vestris, tam vernaculus quam emptitius circum-
r (Gen. xvii, 12); statim adjecit: Et quicum-
m fuerit de stirpe vestra. Quod itaque Isaac
et semen ejus ad circumcissionem pertinere
s, vide quantam habeat dissonantiam, et ex
quoque Abrahæ facto te corrige. Ipse quoque
minico præcepto Ismaelem quoque secum et
s viros domus suæ tam vernaculos quam em-
et alienigenas pariter circumcidisse memo-
: Statim, ait Scriptura, in ipso die, sicut præ-
et ei Dominus, antequam adhuc Isaac natus
t: ut a vobis eam accepisse sciatis, et tanto
eam quasi magis naturalem vindicetis. Nunc
i placet ipsa etiam Scripturæ verba ponamus,
sunt hujusmodi: Tulit autem Abraham Is-
n filium suum et omnes vernaculos domus suæ,
umcidit carnem præputii eorum, statim in ipso
icut præceperat ei Dominus (ibid., 23). Et ite-
Eadem die circumcisis est Abraham et Ismael
ejus, et omnes viri domus ejus tam vernaculi
emptitii; et alienigenæ pariter circumcisi sunt
26, 27). Quod etiam induxisti: Pactum vero
statuam ad Isaac (ibid., 21); animadvertatur
 hoc tantum de pacto circumcissionis non ter-
 D
 promissionibus intelligere; nihil etiam impe-
 cut paulo ante præmissum est, quod dicitur:
tuam pactum meum illi in fedus sempiter-
et semini ejus post eum. Etsi enim Ismael
te ex præcepto Domini circumcisis sit, non
 Dominus circumcissionem statuit, in cujus
 itate non perseveravit. Quod vero Job genti-
 exemplum duxisti, cum eum incircumcिसum
 ossis convincere aut post institutionem cir-
 cissionis exstitisse, sicut enim Ismaelem ab
 ram, sic Esau ab Jacob, et reprobos quoque
 sicut electos (11. V.) a patriarchis secundum
 ptum Domini constat esse circumcisos, ut
 etiam ipsorum posteris, si qui Deo adhærent,

circumcissionis exemplum sumerent, sic et vos ipsi
 usque hodie servatis, qui Ismaelem patrem vestrum
 imitantes anno duodecimo circumcissionem accipitis.
 Scimus et populum nostrum multos ex gentibus ad
 legem conversos habuisse proselytos, non tam vi-
 delicet ex parentum imitatione, quam ex cognata
 virtute, quod de Job quoque potuit accidere, quem
 etiam more nostro accepta Deo sacrificia tam pro
 filiis quam amicis videmus obtulisse. Quod etiam
 objectum est nec observationi totius legis remunera-
 tionem fuisse promissam, nisi temporalem atque
 terrenam, nec Dominum ad persuasionem sive con-
 demnationem legis provide perorasse, si non lega-
 lium præceptorum impletio vitam mereatur æter-
 nam, facile est refelli, cum ex ipsa quoque circum-
 cissione, quam lex præcipit, Domino in perpetuum
 fœderati sumus, ut dixi. Ad quid etiam nos ex uni-
 versis gentibus in populum peculiarem sibi elegit
 et legem per quam sancti efficeremus dedit, si præ-
 sentis tantum vitæ gaudia, quæ magis reprobi
 quam electi possident, ex superaddita legis obser-
 vantia deberentur? Si sanctitas vobis vel quibusli-
 bet hominibus beatam et immortalem vitam acqui-
 rit, constat præcipue et hanc ex lege nobis deberi,
 si vos ejus observantia sanctificat. Sanctificat au-
 tem profecto sicut et ipse Dominus nobis per Moy-
 sen loquitur dicens: *Si ergo audieritis vocem meam,*
et custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium
de cunctis populis, mea est enim omnis terra, et vos
 C
mihi in regnum sacerdotale et gens sancta (Exod.
xix, 6, 7). Quomodo igitur nos populum peculiarem
(fol. 12 R.) et proprium sibi eligit et per legem
sanctificat, si vos vel alios beatiore efficit? Et post
aliqua cum nos ad obedientiam legis adhortaretur
ait: Ego enim sum Deus tuus faciens misericordiam
in millia, his qui diligunt me et custodiunt præcepta
mea (Exod. xx, 6). Quid autem est faciens miseri-
cordiam in millia, nisi faciens misericordiam perfe-
ctam atque consummatam super quam nulla extendi
possit, sicut nulla nova numerorum nomina mille-
nanarium excedunt et alibi: Sancti estote quia ego
sanctus sum, Dominus Deus vester (Levit. xix, 2).
 Item infra: *Sanctificamini et sancti estote, quia ego*
sum sanctus Dominus Deus vester. Custodite præcepta
mea et facite ea. Ego Dominus qui sanctifico vos
(Levit. xx, 7, 8). Et post aliqua: Eritis sancti mei,
quia sum sanctus Dominus, et separavi vos a cæteris
populis ut essetis mei (ibid., 24). Et iterum: Ego
Dominus qui sanctifico vos et eduksi de terra Ægypti,
ut essem vobis in Deum (Levit. xi, 45); et rursus:
Si in præceptis meis ambulaveritis ponam tabernacu-
lum meum in medio vestri, et non abjiciet vos anima
mea (Levit. xxvi, 11); et alibi: Quis det, inquit,
talem eos habere mentem ut timeant me et custodiant
universa mandata mea, in omni tempore ut bene sit
eis, et filiis eorum in sempiternum (Deut. v, 29).
 Evæ aperte Dominus profitetur, ex obedientia legum
 sempiternam remunerationem, non quæ finem ha-
 bet. Moyses etiam post illam, quam supra memi-

nisti remunerationem terrenam, his qui legem custodiunt, adiunxit, misericordiam eis insuper a Deo implendam, patenter aliam nobis quam terrenam remunerationem pollicens. Cum enim præmiserit: *Et bene sit vobis cunctis diebus vitæ vestræ sicut est hodie* (Deut. vi, 24). statim adnexuit: *Eritque nostri misericors si custodierimus et fecerimus omnia præcepta ejus, sicut mandavit nobis. Et quibusdam interpositis cum dixisset: Te elegit Dominus ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis* (Deut. vii, 6), adjecit inferius: *Et scies quia Dominus Deus tuus ipse Deus fortis et fidelis custodiens, (12 V.) pactum et misericordiam diligentibus se et his qui custodiunt præcepta ejus in mille generationes* (ibid., 9). Quam perfectam autem Dei aut proximi dilectionem in quibus legem naturalem consistere dicis lex ipsa præcipiat non te rem [reor] latere. Legem quippe Moyses in novissimo consumans ait: *Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ut timeas Deum tuum et ambules in viis ejus et diligas eum, et servias Domino Deo tuo in toto corde tuo et in tota anima tua, custodiasque mandata Domini et carmonias ejus quas ego hodie præcipio, ut bene sit tibi? En Domini Dei tui cælum et cælum cæli terra et omnia quæ in eis sunt et cum patribus tuis conglutinatus est Dominus et amavit eos, elegitque semen eorum post eos, id est nos de cunctis populis sicut hodie comprobatur* (Deut. x, 12-15). Intantum vero dilectionem Dei, ut perfecta sit diligenter lex exprimit atque amplificat, ut Deum diligendum ex toto corde et ex tota anima et ex tota fortitudine nostra præcipiat. Proximum vero tanquam nos diligere jubemur, ut videlicet amor Dei supra nos etiam extensus nulla mensura concludatur? Ipsos quoque advenas apud nos commorantes quasi nosmetipsos amare præcipimur, in tantumque dilectionis sinum lex ipsa laxat ut nec ipsis inimicis vel injuriosis desint ipsius beneficia. De quibus nunc aliqua proferamus: *Si occurreris bovi inimici tui aut asino erranti, reduc ei Si videris asinum odientis te jacere sub onere, non pertransibis sed sublevabis cum eo. Peregrino molestus non eris, et ipsi peregrini fuistis in terra Ægypti* (Exod. xxxiii, 4). *Non quæras ultionem, nec memor eris injuriæ civium tuorum. Si habitaverit advena in terra vestra et moratus fuerit* (fol. 13 R). *inter vos, ne exprobetis ei, sed sit inter vos quasi indigena et diligetis eum quasi vosmetipsos; fuistis enim et vos advenæ in terra Ægypti. Ego Dominus Deus vester* (Levit. xix, 16-33). Et alibi: *Non deerunt pauperes in terra habitationis vestræ, ideo præcipio tibi ut aperias manum fratri tuo et egeno et pauperi qui tecum versantur in terra* (Deut. xv, 11). Ex his perpende, obsecro, quantum extendat lex tam ad homines quam ad Deum dilectionis affectum, ut tuam etiam legem quam naturalem appellas in nostra concludi cognoscas, ut si alia quoque cessarent præcepta, hæc quæ perfectæ dilectionis sunt nobis etiam sicut et vobis ad salvationem sufficerent. Quibus et priores patres nostros salvari,

A non denegatis, ut tanto magis nobis securitas relinquantur, quanto superaddita cætera legis præcepta arc[t]iorem nobis vitam instituerunt. Quæ quidem additio non tam ad sanctorum morum religionem quam ad eam tutius muniendam mihi pertinere videtur. Ad omnem quippe animi virtutem vera Dei et hominum dilectio sufficit. Et si desint opera tamen bona ac perfecta voluntas merito nequaquam minuitur. Sed sicut loco nos Dominus ab infidelibus separare voluit, ne per ipsos scilicet corrumpemur, ita et operum ritibus, ut dixi, faciendum esse decrevit. Cum ergo dilectionis perfectio, ad beatitudinem veram promerendam sufficiat, profectus arc[t]ioris vitæ superaddita præcepta vel in hac vita saltem, aliquid insuper obtinere debuerunt, ut terreni quoque beneficii solatio alacriores et securiores in Deum efficeremur, et cum auferentur erga nos ejus dona, cresceret in eum devotio nostra, et infidelium populus externus qui hæc videret, commodis nostris ad cultum (13 V.) Dei facilius irritaretur. Quod vero Dominus in remuneratione legis sæpius vel apertius terrena beneficia quam æterna commemorare videtur, maxime propter carnalem adhuc rebellemque populum, quem de opulentia Ægypti super qua jugiter murmurabat, ad asperam solitudinem educebat, factum esse intelliges. Superfluumque id in promissione commemorare videbatur, de æterna scilicet beatitudine, quam etiam sine legis traditione priores ante constabat adeptos esse. Deinde quanta legis sit perfectio hoc uno collige sine, de quo in novissimis Moyses his scribit verbis: *Et nunc, Israel, audi præcepta et judicia, quæ ego doceam te, etc. Non addetis ad verbum quod loquor vobis, neque auferetis ex eo* (Deut. iv, 1, 2). Et rursus: *Quod præcipio tibi, hoc tantum facito Domino, nec addas quidquam nec minus* (Deut. xii, 32). Perfectum quippe est cui nihil addendum est. Aut si quid perfectionis deesset, mala hæc esset prohibitio, quæ quod deest prohibet, et beatitudinis iter nobis obstruit. Quid etiam ad purificationem vel emundationem nostram atque indulgentiam peccatorum nostrorum lex aliqua in sacrificiis vel cæteris observationibus fieri jubet, si hoc ad veram beatitudinem nihil attineat? Nihil quippe illos excludit a beatitudine, quibus peccata dimittuntur. Alioquin nec vobis illa esset speranda. Cur etiam peccata nobis per legem interdicit, nisi ut nobis illud reservet, quod peccata, si desint, conferunt, si adsint, præpediunt.

PHILOS. Miror, te legis peritum tam inconsiderate loqui, ut adeo circumcisionem extollas, et mentiri verearis dicendo scilicet post circumcisionem tantum et non antea Deum appellari hominum et eorum tantum qui circumcisi jam fuerint veluti ipse Deus Abraham (fol. 14 R). et Isaac et Jacob appellatur. Unde te aperte ipsa legis Scriptura reprehendit, Noe antea longe dicente: *Benedictus Dominus Deus Sem, sit Chanaan servus ejus* (Gen. ix, 26). Ecce etenim Noe Deum Sem nomi-

Unde et cum dicitur Deus Abraham, Deus A sive Jacob, non incongrue addi solet et Deus m nostrorum. Quod si etiam divina beneficia s ex quibus vos maxime gloriamini tanquam populus peculiaris, inde quia Enoch in para- i felicius translatus est, quam vos in terram aan introducti, et hoc ille meruisse refertur videlicet dicitur : *Ambulavitque Enoch cum et non apparuit, quia tulit eum Deus (Gen.)*. Vos autem illud obtinuisse meritis, om- Moyses denegat, dicens : *Ne dicas in corde tuo, deleverit eos Dominus : Propter justitiam meam luxit me ut terram hanc possiderem, cum pro- impietates suas istæ deletæ sint nationes, ut leret verbum suum quod pollicitus est patribus Scito igitur quod non propter justitias tuas B dederit tibi hanc terram optimam, cum duris- cervicis sis populus (Deut. ix, 5, 6)*. Noe vero er justitiam suam universis hominibus præ- omum suam subversis universorum quæ in vel in mari sunt constitutus est dominus, nia ei in esum præter sanguinem concessa, xta Dei beneficia terrena quæ vos desidera- tanto priorum fidelium vita fuerit felicio- io liberior et universis terrenæ habitationis ans creaturis. Quanto autem Noe et suorum liberior exstitit quam vestra, nondum videli- go legis vestræ oppressa, tanto et nostra li- est illa antiquior vita quam nullis exterior- diræ legis operibus constringi (14 V.) pote- C onvincere. Quæ quidem ab ipso Noe inchoan- sui de abstinentia sanguinis prior lex insti- est, diligenter consideremus. Novi tamen le- rædam præcepta usque etiam ad alienigenas di, scilicet illos tantum, quos vernaculos vel s haberetis vel qui intra portas vestras vel rra vestra vobiscum habitarent. Quos quidem uribus locis Scriptura diligenter determinat, os tu ipse superius ex ipso legis præcepto, tan- indigenas misericorditer tractandos esse os- ti. Quos et vobis in pluribus observantiis lex gat et a cæteris peregrinis advenis aperte guit. Unde cum ait quodam loco : *Septimo facies remissionem, quæ hoc ordine celebratur, lebetur aliquid ab amico vel proximo ac fratre D petere non poterit, quia annus remissionis est ii; a peregrino et advena exiges (Deut. xv, 23)*: e docet peregrinum et advenam non tam mi- rditer tractandum esse, sicut indigenam. Hinc ie peregrinum superintellegerat, ubi ait : *quod mundum est comedite; quidquid morti- est nemo vescatur ex eo. Peregrino qui intra s tuas est da ut comedat, aut vende ei, quia tu us sanctus Domini tui Dei es (Deut. xiv, 20)*. Longe namque antea in alio libro : *Advenam qui intra vos habitando non transeundo pe- atur (sicut ea, quæ ibi proxima præmittun-*

Uncis inclusa leguntur in marg.

tur, insinua [n] t) a morticino comedendo, sicut vos inhibuit dicens : *Anima quæ comederit morticinum vel captum a bestia tam de indigenis quam et de advenis lavabit vestimenta sua et se ipsum aqua et cer [con] taminatus erit usque ad vesperum, et hoc ordine mundus fiet. Quod si non laverit (fol. 15 R.) vestimenta sua et corpus portabit iniquitatem suam (Levit. xvii, 15, 16)*. Quem vero uno loco peregrinum et advenam dicit quandoque alibi nomi- nat alienum; veluti cum dicitur : *Non fenerabis fratri tuo ad usuram peruniam, nec fruger nec quamlibet aliam rem, sed alieno (Deut. xxiii, 19)*. De his autem advenis, qui peregrinantur inter vos non vos inter eos, alio loco scriptum est cum dicitur : *Homo quilibet de domo Israel et de advenis qui peregrinan- tur inter vos, si comederit sanguinem obfirmabo faciem meam contra animam illius, et dispergam eum de populo suo (Levit. xvii, 10, 11)*. Nullo quippe legis præcepto alium advenam comprehenderis nisi qui apud vos habitat, ac per hoc subjacet vestro dominio et disciplinæ. Unde divina nobis provi- dente gratia quæ vobis omnino omnem terræ pos- sessionem abstulit, ut nullus videlicet apud vos, [vos] apud omnes peregrinemini, nullis vos legiti- mis vestris sciatis obnoxios. Quod vero præcepto circumcisionis et exemplo Abrahæ nos ad circum- cisionem urgere niteris, ut eos [quo] que legis sacramento includas quibus tamen nullatenus legem esse datam concedis aut etiam promissionem terræ fieri quæ in pacto circumcisionis statuitur, vide quam sit invalidum quod objicis. Cum enim præmisisset Dominus : *Circumcidetur ex vobis omne masculinum in generationibus vestris, tam vernaculus quam emptitius et quicumque non fuerit de stirpe vestra (Gen. xvii, 27)* : profecto [per hoc (55)] quod ait ex vobis non tantum Abraham et posteros ejus comprehendit, sed insuper eos, quicumque ad fam- iliam et possessionem eorum pertinent ut eis vi- delicet imperare possent et ad circumcisionem co- gere. Unde etiam postquam dixit, *et vobis, et postea subdidit, in generationibus vestris tam vernaculus quam emptitius, et deinde adjecit, et quicum- que non fuerit de stirpe vestra, [per hoc quod dixit, in generationibus vestris et quicumque non erit de stirpe vestra, (56)]* : Diligenter expressit quod su- perius comprehenderet, cum dixit, *ex vobis*, non solum videlicet suorum g-nerationes posteriorum, sed etiam familiam (15 V.) quam possident alienigenarum. Qui etiam sententiam dicendo : *Erit- que pactum meum in carne vestra*, sic dixit gene- raliter, *in carne vestra*, sicut ante dixerat *in vobis*. Alioquin multum incongrue esset promissum, quasi non pactum Dei in carne ipsorum apparere nisi et cæteri circumciderentur. Unde et per hoc quod di- citur, *in carne vestra*, ipsos quoque advenas com- prehendi constat. Illud quoque quod novissime additam sententiam consumat : *Masculus cujus*

(56) Id.

præputii caro circumcisa non fuerit, peribit anima illa de populo suo, quia pactum meum irritum fecit, quomodo ad præmissa, quibus et advenæ jam sunt comprehensi refertur, nisi et cum advenis pactum suum sit; saltem cum dicitur: *Circumcidetur ex vobis*, etc. Quod vero æternam quoque animarum beatitudinem ex legitimis vestris vobis esse promissam asstruere laboras, vilissimæ coniec'uræ esse ex ipsa lege potest ostendi. Per hoc quippe quod dicitur *cum fœdere sempiterno* vel *in fœdus æternum* eos, qui ex præcepto Dei circumcidentur ei in perpetuum ita fœderatos intelligis, ut nec in futuro ab ejus gratia disjungantur. Unde et Israellem seu Esau vel plerosque reprobos nullatenus ambigendum est esse salvandos. Miror etiam quod non attendis æternum sive sempiternum frequenter in lege sic accipi ut vitæ præsentis perseverantiam non excedat. Unde etiam ipso pacto circumcissionis cum præmittitur: *Daboque tibi et semini tuo terram peregrinationis tuæ et omnem terram Chanaan in possessionem æternam* (Gen. xvii, 8), non credo te adeo delirare, ut æternitatis vocabulo vitæ quoque futuræ beatitudinem includas, de qua hic superfluum est quidquam præcipere. Sæpe etiam sicut nosti in ipsi's legis operibus quæ in hac tantum vita celebrantur, lex adjungere (fol. 16 R.) solet: *Legitimum sempiternum erit nobis in cunctis generationibus et habitationibus vestris*. Sic enim ut ex pluribus aliquid afferamus exemplum de celebranda festivitate tabernaculorum adjecit. Cum enim præmisisset: *Sumetisque vobis die primo fructus arboris pulcherrimæ spatulasque palmarum, et ramos ligni diversarum frondium et salices de torrente et lætamini in Domino Deo vestro, celebrabitisque solemnitatem ejus, septem diebus per annum* (Levit. xxiii, 40, 41); statim adjunxit legitimum sempiternum erit in generationibus vestris. Qui etiam celebrationem Sabbati septimo die quodam loco instituit ait: *Pactum est sempiternum inter me et filios Israel, signumque perpetuum* (Exod. xxxi, 17). Sed et cum ait Dominus de Hebræo servo, qui non vult egredi liber, quod *crit servus in sæculum* (Exod. xxi, 6), tempus tantum vitæ ejus comprehendit. Non enim Hebræi servi secundum legem transmittuntur ad posteros, sicut illi qui de nationibus assumpti sunt. Unde: *Servus et ancilla sint vobis de nationibus qui in circuitu vestro sunt, et de advenis qui peregrinantur apud vos, vel qui ex his nati fuerint, in terra vestra, hos habebitis famulos et hæreditario jure transmittetis ad posteros ac possidebitis in æternum; fratres autem vestros filios Israel ne opprimatis per potentiam* (Levit. xxv, 44-46). Sufficiebat quippe Domino in remuneratione carnalis populi, qui non nisi terrena sciebat, eam ad tempus vitæ tantum præsentis accommodare. Quod vero perfectionem legis commendans asseruisti, ea tantum quæ Moyses præcepit, esse facienda, miror quod oblitus sis te quidem superius astruxisse laudabiliter multa præceptis ex gratia superaddi. Quod

A omnibus esse verissimum patet. Unde et vos nonnullas primas traditiones post legem accepistis, quas utilissimas (16 V) judicatis, veluti cum exemplo Danielis cibos regios et vinum respuentis, ne in eis scilicet contaminaretur, vos quoque a nostro abstinere vino. Sed et Rechabite præcepto Jonadab patris sui vino in perpetuum abstinentes tam præcepta Moysis, quam omnes patrum vestrorum traditiones supergressi sunt. Ad quos etiam Jeremias Domino missus, ut vinum biberent, non est ab eis exauditus. Unde in tantum voce Domini eorum obedientia commendatur, ut eis promitteret dicens: *Pro eo, quod obedistis præcepto Jonadab patris vestri et custodistis omnia mandata ejus, non deficiet vir de stirpe Jonadab, filii Rechab, stans in conspectu meo cunctis diebus* (Jer. xxxv, 18, 19). Nunquid rex Ezechias confringendo serpentem æneum (IV Reg. xviii, 4), legis transgressor exstitit, videlicet laudabiliter destructo sine præcepto, quod utiliter factum fuerat ex præcepto. David etiam cum psalmos ad honorem Dei composuit, vel arcam Domini solemniter in Jerusalem adduxit, vel Salomon templum Domini construxit, atque dedicavit id, profecto egerunt quod nequaquam Moyses præceperat. Omnes quoque prophetiæ absque præcepto Moyses conscriptæ sunt et legis sibi traditæ, et innumeræ post Moysen a sanctis Patribus vel ex præcepto Domini vel pro manifesta utilitate sunt acta, quæ nunquam in præceptis Moysis continentur. Non enim in his quæ manifestam habent utilitatem præcepta Domini sunt expectanda, ne peccatum est facere quod non est præceptum, sed facere contra præceptum. Alioquin nec diem unam præsentis vitæ possetis transigere nec domesticam curam uno die peragere, cum multa nos agere opus sit vel emendo vel negotiando vel de hoc loco ad illum transeundo, vel denique comedendo sive (fol. 17 R.) dormiendo, quæ non habentur in præcepto. Præterea quis non videat, si plus vel minus, quam Moyses præcepit, non sit faciendum, omnes, qui legem custodiunt, æqualis esse meriti, nec inter eos alterum altero meliorem existere, quorum merita non possunt inæqualia esse. Patet igitur ex præmissis, quod nullo modo perfectionem legis per hoc potest commendare quod intelligis contra legem agi, si quid, quod in ea præceptum non sit, superaddatur. Nec te satis Dominum excusare agnoscas, quod cum legis obedientiam suaderet id, ut dixi maxime [um] in ejus remuneratione prætermisit, si ad illud etiam promerendum eam sufficere judicaverit. Quod vero spiritale bonum peccatorum purificatione per sacrificia vel quælibet legis opera exteriori consequi confiditis, miror si, ut ipse professus est et manifesta veritas habet, vestra Dei et proximi dilectio ad justificationem sanctitatis sufficiat. Neque enim sine istis quidquam illa prodere [i]t quantum ad animæ salutem pertineat, nec dubium est cum ista quælibet justum effecerint jam non in eo reatu peccati esse ut spiritali egeat purificatione.

t de peccatore pœnitente scriptum habetis: **A** *ciunt, immundi similiter decernuntur, quia in familiaritate conversationis vitandi usque ad præfixum purificationis terminum. Quæ vero manifesta sunt peccata, sicut homicidium vel adulterium et similia morte potius multantur quam sacrificiis expiantur, nec eis talium purificationum indulgetur remedium, quibus salvari, qui ea commiserunt, valeant. Ex quo magis has purificationes ad quamdam vitæ præsentis honestatem, quam ad animæ salutem intelligas accommodari. Et cum talium peccata condonari dicuntur pœnas illas corporales, quæ pro ipsis institutæ sunt, his, qui a conversione communi separantur, relaxari constat. Nunquid enim et aliud intelligendum est peccatum condonari, quam pœnam ei debitam relaxari, sive illa sit corporalis sive perpetua. Animæ vero reatus sicut voluntate ipsius committitur per ejus cor contritum ac veram pœnitentiæ compunctionem (18 V.) statim ita condonatur, ut ulterius pro ipso nullatenus damnetur, sicut dictum est: *Dixi: Confitebor adversum me. Postquam enim peccator pœnitens apud se constituit seipsum inde per confessionem accusare, jam in hoc ipso quod culpa perversæ voluntatis per quam deliquerat caret, reatu[s] admissi et pœna ejus perpetua condonatur, etsi adhuc temporalis ad correctionem servetur, sicut idem alibi commemorat vester Propheta dicens: Castigans castigavit me Dominus, et morti non tradidit me (Psal. cxvii, 18). Nec me super animæ meæ salute inquirendo de fide tua seu fide mea consuluisse satis arbitror. In qua quidem nostræ consultationis collatione id actum esse perpendo, ut nec auctoritate legis tuæ, etsi eam a Deo datam recipias, cognoscere possis, ad ejus sarcinam me debere submittere, tanquam illi, quam nobis exemplo sui Job præscribit, legi quidquam necessarium sit addi, aut illi morum disciplinæ, quam de virtutibus ad beatitudinem sufficientibus posteris prophetæ nostri reliquerunt. De quo nunc superest præsentis judicis sententiam audire, vel quod mihi superest nostræ inquisitionis operam ad Christianum transferre.**

B *ium Deo spiritus contribulatus, etc. (Psal. et rursum: Dixi: Confitebor adversum me, iam meam Domino, et tu remisisti impietati mei (Psal. xxxi, 5). Ecce quomodo sam hoc contriti cordis commendat, qui illud s omnino alibi reprobatur ex persona Domini: Non occipiam de domo tua vitulos, neque de s tuis hircos. Si esuriero non dicam tibi: st enim orbis terræ et plenitudo ejus. Nun- anducabo carnes taurorum ac sanguinem hir- potabo. Immola Deo sacrificium laudis, et lltissimo (17 V.) vota tua et invoca me in die te., tribulationis, eruam te et honorificabis me (LIX, 9-15). Cordis sacrificium, non anima- surit Dominus, et illo reficitur, et cum istud , illud non quærit, et cum istud non invenit, nino superfluit, quantum, inquam, ad animæ ationem, non ad legalium pœnarum circum- m, secundum quas tamen peccata vobis con- dicuntur. Lex quippe vestra, quæ tantum in a vel impletionis vel transgressionis suæ per- merita, et hic solummodo in utroque remun- nem habet, sic ad hanc vitam corporalem nodat cuncta, ut nihil secundum animam, im vel immundum censeat, nec purificationes ; ad immunditiam animarum, quas proprie nominamus, ipsa referat. Unde et similiter undos vel immundos nominat, sicut et ho- lectos, sedes, et totam suppellectilem domus iam vestes et pleraque alia inanimata im- seu polluta frequenter appellat. Quod si im- tias hominum, quarum purificationes insti- ant, his, qui inquinantur peccatis connume- inquit feminam post partum per sacrificium itam ex hoc ipso, quod peperit, peccatum in- e judicas, cum illam potius maledictam cen- quæ non reliquerit semen in Israel? Quid peto, vir, qui patitur fluxum seminis ex hoc ait? Quem tamen adeo abominabilem censet lectus in quo dormierit immundus sit et ubi- sederit. Vas etiam fictile, quod contigerit, getur, ligneum vero lavetur. Si quis homi- tegerit lectum ejus vel sederit ubi ille sede- vabit vestimenta (fol. 18 R.) sua, et ipse D otus aqua immundus erit usque ad vesperam xv). Mulier quoque cum naturaliter acci- menstruorum patitur fluxum adeo immunda ir, ut id quoque in quo dormierit vel sederit polluat, ut suo tactu quælibet polluat, t de viro patiente fluxum seminis supra dist (ibid.). Quid vero hæc, obsecro, ad inqui- am animæ, ut lectus videlicet cujusquam con- etiam polluat. Quæ sunt istæ, oro, immun- vel pollutiones? Certe illæ quæ et ciborum, at illi vobis vitandi sunt in esu, sic ista in et sicut illa immunda, quia non edenda sic munda vel polluta quia non tangenda, et qui runt, etiam si compulsi vel ignorautes id fa-*

C *ium Deo spiritus contribulatus, etc. (Psal. et rursum: Dixi: Confitebor adversum me, iam meam Domino, et tu remisisti impietati mei (Psal. xxxi, 5). Ecce quomodo sam hoc contriti cordis commendat, qui illud s omnino alibi reprobatur ex persona Domini: Non occipiam de domo tua vitulos, neque de s tuis hircos. Si esuriero non dicam tibi: st enim orbis terræ et plenitudo ejus. Nun- anducabo carnes taurorum ac sanguinem hir- potabo. Immola Deo sacrificium laudis, et lltissimo (17 V.) vota tua et invoca me in die te., tribulationis, eruam te et honorificabis me (LIX, 9-15). Cordis sacrificium, non anima- surit Dominus, et illo reficitur, et cum istud , illud non quærit, et cum istud non invenit, nino superfluit, quantum, inquam, ad animæ ationem, non ad legalium pœnarum circum- m, secundum quas tamen peccata vobis con- dicuntur. Lex quippe vestra, quæ tantum in a vel impletionis vel transgressionis suæ per- merita, et hic solummodo in utroque remun- nem habet, sic ad hanc vitam corporalem nodat cuncta, ut nihil secundum animam, im vel immundum censeat, nec purificationes ; ad immunditiam animarum, quas proprie nominamus, ipsa referat. Unde et similiter undos vel immundos nominat, sicut et ho- lectos, sedes, et totam suppellectilem domus iam vestes et pleraque alia inanimata im- seu polluta frequenter appellat. Quod si im- tias hominum, quarum purificationes insti- ant, his, qui inquinantur peccatis connume- inquit feminam post partum per sacrificium itam ex hoc ipso, quod peperit, peccatum in- e judicas, cum illam potius maledictam cen- quæ non reliquerit semen in Israel? Quid peto, vir, qui patitur fluxum seminis ex hoc ait? Quem tamen adeo abominabilem censet lectus in quo dormierit immundus sit et ubi- sederit. Vas etiam fictile, quod contigerit, getur, ligneum vero lavetur. Si quis homi- tegerit lectum ejus vel sederit ubi ille sede- vabit vestimenta (fol. 18 R.) sua, et ipse D otus aqua immundus erit usque ad vesperam xv). Mulier quoque cum naturaliter acci- menstruorum patitur fluxum adeo immunda ir, ut id quoque in quo dormierit vel sederit polluat, ut suo tactu quælibet polluat, t de viro patiente fluxum seminis supra dist (ibid.). Quid vero hæc, obsecro, ad inqui- am animæ, ut lectus videlicet cujusquam con- etiam polluat. Quæ sunt istæ, oro, immun- vel pollutiones? Certe illæ quæ et ciborum, at illi vobis vitandi sunt in esu, sic ista in et sicut illa immunda, quia non edenda sic munda vel polluta quia non tangenda, et qui runt, etiam si compulsi vel ignorautes id fa-*

D *ium Deo spiritus contribulatus, etc. (Psal. et rursum: Dixi: Confitebor adversum me, iam meam Domino, et tu remisisti impietati mei (Psal. xxxi, 5). Ecce quomodo sam hoc contriti cordis commendat, qui illud s omnino alibi reprobatur ex persona Domini: Non occipiam de domo tua vitulos, neque de s tuis hircos. Si esuriero non dicam tibi: st enim orbis terræ et plenitudo ejus. Nun- anducabo carnes taurorum ac sanguinem hir- potabo. Immola Deo sacrificium laudis, et lltissimo (17 V.) vota tua et invoca me in die te., tribulationis, eruam te et honorificabis me (LIX, 9-15). Cordis sacrificium, non anima- surit Dominus, et illo reficitur, et cum istud , illud non quærit, et cum istud non invenit, nino superfluit, quantum, inquam, ad animæ ationem, non ad legalium pœnarum circum- m, secundum quas tamen peccata vobis con- dicuntur. Lex quippe vestra, quæ tantum in a vel impletionis vel transgressionis suæ per- merita, et hic solummodo in utroque remun- nem habet, sic ad hanc vitam corporalem nodat cuncta, ut nihil secundum animam, im vel immundum censeat, nec purificationes ; ad immunditiam animarum, quas proprie nominamus, ipsa referat. Unde et similiter undos vel immundos nominat, sicut et ho- lectos, sedes, et totam suppellectilem domus iam vestes et pleraque alia inanimata im- seu polluta frequenter appellat. Quod si im- tias hominum, quarum purificationes insti- ant, his, qui inquinantur peccatis connume- inquit feminam post partum per sacrificium itam ex hoc ipso, quod peperit, peccatum in- e judicas, cum illam potius maledictam cen- quæ non reliquerit semen in Israel? Quid peto, vir, qui patitur fluxum seminis ex hoc ait? Quem tamen adeo abominabilem censet lectus in quo dormierit immundus sit et ubi- sederit. Vas etiam fictile, quod contigerit, getur, ligneum vero lavetur. Si quis homi- tegerit lectum ejus vel sederit ubi ille sede- vabit vestimenta (fol. 18 R.) sua, et ipse D otus aqua immundus erit usque ad vesperam xv). Mulier quoque cum naturaliter acci- menstruorum patitur fluxum adeo immunda ir, ut id quoque in quo dormierit vel sederit polluat, ut suo tactu quælibet polluat, t de viro patiente fluxum seminis supra dist (ibid.). Quid vero hæc, obsecro, ad inqui- am animæ, ut lectus videlicet cujusquam con- etiam polluat. Quæ sunt istæ, oro, immun- vel pollutiones? Certe illæ quæ et ciborum, at illi vobis vitandi sunt in esu, sic ista in et sicut illa immunda, quia non edenda sic munda vel polluta quia non tangenda, et qui runt, etiam si compulsi vel ignorautes id fa-*

E *ium Deo spiritus contribulatus, etc. (Psal. et rursum: Dixi: Confitebor adversum me, iam meam Domino, et tu remisisti impietati mei (Psal. xxxi, 5). Ecce quomodo sam hoc contriti cordis commendat, qui illud s omnino alibi reprobatur ex persona Domini: Non occipiam de domo tua vitulos, neque de s tuis hircos. Si esuriero non dicam tibi: st enim orbis terræ et plenitudo ejus. Nun- anducabo carnes taurorum ac sanguinem hir- potabo. Immola Deo sacrificium laudis, et lltissimo (17 V.) vota tua et invoca me in die te., tribulationis, eruam te et honorificabis me (LIX, 9-15). Cordis sacrificium, non anima- surit Dominus, et illo reficitur, et cum istud , illud non quærit, et cum istud non invenit, nino superfluit, quantum, inquam, ad animæ ationem, non ad legalium pœnarum circum- m, secundum quas tamen peccata vobis con- dicuntur. Lex quippe vestra, quæ tantum in a vel impletionis vel transgressionis suæ per- merita, et hic solummodo in utroque remun- nem habet, sic ad hanc vitam corporalem nodat cuncta, ut nihil secundum animam, im vel immundum censeat, nec purificationes ; ad immunditiam animarum, quas proprie nominamus, ipsa referat. Unde et similiter undos vel immundos nominat, sicut et ho- lectos, sedes, et totam suppellectilem domus iam vestes et pleraque alia inanimata im- seu polluta frequenter appellat. Quod si im- tias hominum, quarum purificationes insti- ant, his, qui inquinantur peccatis connume- inquit feminam post partum per sacrificium itam ex hoc ipso, quod peperit, peccatum in- e judicas, cum illam potius maledictam cen- quæ non reliquerit semen in Israel? Quid peto, vir, qui patitur fluxum seminis ex hoc ait? Quem tamen adeo abominabilem censet lectus in quo dormierit immundus sit et ubi- sederit. Vas etiam fictile, quod contigerit, getur, ligneum vero lavetur. Si quis homi- tegerit lectum ejus vel sederit ubi ille sede- vabit vestimenta (fol. 18 R.) sua, et ipse D otus aqua immundus erit usque ad vesperam xv). Mulier quoque cum naturaliter acci- menstruorum patitur fluxum adeo immunda ir, ut id quoque in quo dormierit vel sederit polluat, ut suo tactu quælibet polluat, t de viro patiente fluxum seminis supra dist (ibid.). Quid vero hæc, obsecro, ad inqui- am animæ, ut lectus videlicet cujusquam con- etiam polluat. Quæ sunt istæ, oro, immun- vel pollutiones? Certe illæ quæ et ciborum, at illi vobis vitandi sunt in esu, sic ista in et sicut illa immunda, quia non edenda sic munda vel polluta quia non tangenda, et qui runt, etiam si compulsi vel ignorautes id fa-*

ligenter considerans eum de contrariis legibus causam formaret, attendendum esse præcipit, utra lex posterior data sit. Nam postrema, inquit, quæcunque gravissima est.

CHRISTIAN. Miror te ab his quæ in exordio professus es, ita impudenter dissonare. Cum enim præmississes, te inquisitionibus tuis reperisse Judæos stultos, Christianos insanos, postmodum dixeris te non ad concertationem contendere, sed ad inquirendam veritatem conferre, qua ratione nunc ab his, quos etiam insanos reperisti, tandem veritatis doctrinam expectes. Nunquid jam post inquisitiones tuas eorum insaniam arbitraris cessare, ut jam ad eruditionem tuam possint sufficere. Certe si Christianæ fidei sectam arbitraris insaniam, et eos qui hanc sectantur deputas insanos, vide, tu philosophus, de summis illis Græcorum philosophis quid æstimandum sit, qui illa rudi et inculta virorum simplicium prædicatione, id est apostolorum, omnes ad hanc conversi facti sunt insanissimi. In tantum vero apud Græcos hæc nostra, ut dicis, insaniam radicata est et confirmata, ut ibi tam evangelica quam apostolica doctrina conscripta ac postmodum magna (19 V.) concilia celebrata, omnem inde mundum repleverit et universas hæreses representavit.

PHILOS. Nonnunquam conviciis et impropriis facilius homines provocantur quam supplicationibus et obsecrationibus flectuntur et qui sic provocantur, studiosius satagunt de pugna quam qui orantur, moventur ex gratia.

CHRISTIAN. Ignoscendum tibi est, si hac intentione hoc egisti. Nunc vero ne ex diffidentia pugnam hanc differre videar, tam mihi quam tibi orandus est, ut quid tibi quærendum, quid mihi respondendum sit, ipse Dominus inspiret, qui vult omnes homines salvos fieri et ad cognitionem sui venire. Nunc igitur, si placet, cum ad perfectionem nostræ legis, tam evangelicæ scilicet quam apostolicæ doctrinæ sis ex [s]ors, hanc primum inspiciamus et cum cæteris conferamus omnibus doctrinis, ut si hanc in illis, quæ justificant, præceptis vel exhortationibus perfectiorem videris, eam sicut oportet magis eligas. Quod et supra memorat rhetor vester de contrariis, ut dixisti, legibus agens, consulit dicens: « Si leges duæ vel plures servari non possunt, quia discrepant inter se, ea maxime conservanda putetur, quæ ad maximas res pertinere videtur. »

PHILOS. Nihil hoc consilio probabilius et nihil stultius quam ab antiquis ad novas recedere leges, nisi doctrina potioris. Quas videlicet novas leges qui composuerunt, tanto eas cautius ac perfectius scribere potuerunt, quanto jam priorum legum disciplina et ipsa necessariorum rerum experientia instructi facile, quæ deerant, ex proprio addere potuerunt ingenio, sicut etiam in cæteris contingit prophetiæ [vel philosophiæ] disciplinis. Tum autem de (fol. 20 R.) perfectione posteriorum scriptorum

A maxime est confidendum, si moderni scriptores æquare ingeniis antiquos potuerint. Sed quid si forte ipsos etiam longe transcendere sperandum est? Quod profecto de legislatore, videlicet Christo, quem ipsam Dei sapientiam dicitis, nequaquam dubitatis. De quo etiam Job nostrum antea cecinisse asseritis: *Ecce Deus in fortitudine sua, et nullus ei similis in legislatoribus* (Job. xxxvi, 22). Cujus et Apostolus vester præferens doctrinam, et primæ legis imperfectionem manifeste profitens, ait: *Multifarie multisque modis Deus olim loquens patribus in prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio*, etc. (Hebr. 1, 1). Et iterum idem infra de veteris et novæ legis discretionem indicans: *Reprobatio inquit, fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus et inutilitatem. Nihil enim ad perfectum adduxit lex. Introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum* (Hebr. vii, 18, 19).

CHRISTIAN. Certe ut video non te ignorantia fidei nostræ, sed magis tuæ infidelitatis obstinatio damnat. Qui et nostræ legis perfectionem ex scriptis ipsius didicisti et adhuc, quod sequaris, inquiris, quasi perfectum ibi et omnibus aliis excellentius non habeas documentum virtutum, quas ad beatitudinem sufficere nullatenus dubitas, de qua quidem perfectione, quæ deerant, id est veteri suo complete, cum ipse Dominus Novum traderet Testamentum, statim exorsus discipulis ait: *Nisi abundaverit justitia vestra, etc.* (Matth. v, 20). Et statim per singula (20 V.) novæ legis abundantiam prosecutus, quæ morali deerant perfectioni diligenter expressit et veram ethicam consummavit, id est cujus comparatione, quidquid tam antiquis patribus quam prophetis de disciplina morum ac discretionem virtutum traditum fuerat, nihil esse facile convincetur, si diligenter hæc conferamus cum prioribus.

PHILOS. Harum me, ut nosti, collationum tantummodo huc adduxit et hac nos intentione congregati sumus.

CHRISTIAN. Nunc profecto, quantum percipio, ad omnium disciplinarum finem et consummationem proficiscimur. Quam quidem vos ethicam, id est moralem, nos divinitatem nominare consuevimus. Nos illam videlicet ex eo, ad quod comprehendendum tenditur, id est Deum, nuncupantes, vos ex illis, per quæ illuc pervenitur, hoc est moribus bonis, quas virtutes vocatis.

PHILOS. Assentio quod clarum est, et novam nuncupationem nominis vestri non mediocriter approbo. Quia enim ad quod pervenitur his per quæ venit, dignius æstimatis et pervenisse felicis quam venire, hoc vestri nominis insigniorum est nuncupatio, ex origine propriæ divinationis lectorem plurimum alliciens. Quæ, si ita ex documento sicut ex vocabulo præemineat, nullam ei disciplinam comparandam censeo.

CHRISTIAN. Nunc igitur, si placet, præfinire te volumus, in quo veræ ethicæ summa consistat et

ex hac spectandum (fol. 21 R.) sit nobis disci- A et quo cum perventum fuerit ejus sit intentio mmata. Hujus, ut arbitror, disciplinæ in hoc colligitur summa, quo summum bonum sit illuc via nobis sit perveniendum, aperiatur.

PHILOS. Placet utique vehementer tam paucis tantæ rei summam exprimi, et totius ethicæ diligenter intentionem comprehendendi. Quæ quæ intentionem verba ista in se statim rapiunt aum, et hujus disciplinæ studium commendant, ejus comparatione omnium artium vilescent næ. Quo enim summum bonum cæteris om- est excellentius, in cujus fruitione vera con- beatitudo, constat procul dubio ejus doctrina is tam utilitate quam dignitate longe præce- Longe quippe aliorum studia infra summum n remanent nec beatitudinis contingunt emi- m, nec ullus in eis fructus apparet, nisi um huic summæ deserviant philosophiæ, tan- circa dominam occupare[æ] pedissequæ. nim ad studium grammaticæ vel dialecticæ iterarum artium de vera hominis beatitudine anda? Longe omnes inferius ab hac eminentia nec ad tantum se attollere valent fastigium. uædam genera locutionum tradunt vel rerum is exercent naturas, quasi quosdam gradus ad celsitudinem parantes, cum de ipsa nobis dis- lum et per aliquas rerum naturas in exem- vel similitudinem quasi fuerit afferendum; .) ut per illas quasi quodam pedissequarum u pertingamus ad dominam in illis quidem essionis nostræ transitum habentes, in hac em et nostræ fatigationis finem adepti.

CHRISTIAN. Gaudeo te hujus philosophiæ excel- m tam diligenter attigisse et a cæteris distin- ex quo te in ejus studio maxime occupatum go.

PHILOS. Recte, inquam, occupatum. Hæc quippe st naturalis disciplina, quæ præceptis morali- tanto amplius philosophis congruit, quanto eos lege uti et rationibus constat inhærere, ille vir doctor meminit. Nam et *Judæi, in- signa petunt, et Græci sapientiam quærunt* . 1, 22). Judæi quippe tantum, quod animales et sensuales, nulla imbuti philosophia, qua res discutere queant, solis exteriorum operum D ulis moventur ad fidem, quasi hæc facere so- lei sit, et nulla in eis dæmonum illusio fieri . Quod quam sit stultum recipere et magi in to docuerunt et vos Christus præcipue in- it, qui de pseudophilosophis Antichristi præ- ns eos in seductione hominum tanta operari ula testatur, *Ut in errorem, inquit, ducantur, i potest, etiam electi (Matth. xxiv, 24)*. Quasi hæc signa quærere stultiia sit, e contrario junctum prædictus meminit Apostolus cum t, *et Græci sapientiam quærunt*, hoc est ra- a prædicatoribus exigunt, quæ sunt certa itæ instrumenta. Unde maxime vestra, id est

Christiana, prædicatio commendatur. quod eos ad fidem convertere potuit, qui rationibus plurimum nitebantur et abundabant, omnium (fol. 22 R.) videlicet liberalium artium studiis imbuti, rationibus armati. Quorum quidem ipsi non solum inquisito- res, verum etiam inventores exstiterunt et ex eorum fontibus in universum mundum rivuli mana- verunt. Ex quo præcipue et nunc de vestra confi- dimus disciplina, ut, quo jam amplius solidata con- valuit, in conflictu plurimum possit.

CHRISTIAN. Imo post tantorum conversionem philosophorum nec tibi nec posteris de fide nostra ambigere licet, nec jam tali conflictu opus esse vi- detur, cum in sæcularibus disciplinis eorum omnia credatis auctoritati et non eorum exemplis ad fidem moneamini, dicentes cum Propheta: *Neque meliores sumus quam patres nostri (I Reg. xix, 4)*.

PHILOS. Nec eorum auctoritati ita concedimus, ut dicta ipsorum ratione non discutiamus, ante- quam approbemus. Alioquin philosophari desiste- remus, si videlicet rationum inquisitione postpo- sita, locis auctoritatis qui inartificiales indicantur, et a reipsa omnino disjuncti sunt, in opinione potius quam in veritate consistentes, plurimum vete- remur; nec ipsos majores nostros ad fidei vestræ confessionem tam ratione ductos quam vi victos crederemus, sicut et vestræ consentiunt historiæ. Ante imperatorum quippe vel principum ad fidem vestram per miracula, ut dicitis, conversionem, paucos sapientum vel nullos vestra purificatio acquisivit, quamvis tum facile a patentissimis ido- latriæ erroribus gentes possent evelli et in quem- cunque unius Dei cultum transferri. Unde et pro- vide Paulus vester invectionis suæ in Athenienses occasionem sumens, sic exorsus ait: *Viri Athenienses, per omnia vos superstitiosos esse video, etc. (Act. xvii, 22)*. Jam tunc enim legis naturalis et divini cultus scientia evanuerat (22 V.), et errantium multitudo paucitatem sapientum omnino deleverat vel oppresserat, atque ut ex nostra loquamur conscientia et prædicationis Christianæ non modicum approbemus fructum, per hanc maxime ido- (l)atriam in mundo non ambigimus deletam tunc fuisse.

CHRISTIAN. Adjunge et quod patet et legem natu- ralem suscitatum esse et perfectam morum disci- plinam, qua vos, ut dicitis, sola nitimini et ad sal- vandum sufficere creditis, non nisi ab ipso tradi- tam fuisse, a quo tanquam vera sophia, id est sapientia Dei, quicumque instructi veri sunt dicendi philosophi.

PHILOS. Ad quæ utinam, ut dicis, sic convincere possis, ut ab ipsa, ut dicitis, suprema sapientia, quam Græce *logon*, Latine Verbum Dei vocatis, vos vere logicos et verborum rationibus exhibeatis esse armatos! Nec illud Gregorii vestri me miserum re- fugium prætereundum præsumatis. « Fides, » inquit, « non habet meritum, cui ratio humana præbet experientiam. » Quia enim apud vos fidem, quam

astruunt, disserere non sufficiunt, statim ad suæ imperitiæ solatium hoc Gregorianum assumunt. Quod quidem juxta eorum opinionem quid aliud agit nisi ut quibuslibet fidei prædicationibus æque stultis sicut et sanis acquiescamus. Si enim fides ratione minime sit discutienda, ne meritum amittat, nec quid credi oporteat animi iudicio sit discutiendum, sed statim his, quæ prædicantur, assentiendum, quoscunque errores prædicatio seminet, suscipere nihil refert, quia nihil licet ratione refellere, ubi rationem non licet adhibere. Dicat idolatria de lapide vel ligno vel qualibet creatura: Hic est Deus verus (fol. 23 R.), Creator cœli et terræ; vel quamlibet patentem abominationem prædicet, quis eam valebit refellere, si de fide nihil sit discutiendum ratione? Statim arguenti se et maxime Christiano et quod præmissum est objicit. « fides non habet meritum, » etc. Statim Christianus ex ipsa sua defensione confunditur, dicens ejus penitus rationes in talibus audiendas non esse, ubi eas ipse penitus induci prohibet, nec eum aliquem rationibus de fide recte impugnari minime permittit.

CHRISTIAN. Ut ait ille maximus sapientum, sic et plerumque rationes videntur, hoc est rationabiliter et convenienter aliqua dici, cum minime ita sit.

PHILOS. Quid et de ipsis, quæ pro auctoritatibus habentur? nonne in ipsis plurimum erratur? alioquin non essent tot fidei sectæ diversæ, si eisdem omnes auctoritatibus uterentur. Sed prout quisque propria ratione deliberat, singuli quas sectantur auctoritates eligunt. Alioquin indifferenter omnium Scripturarum sententiæ essent suscipiendæ, nisi ratio, quæ naturaliter prior eis est, de ipsis prius haberet judicare. Nam et ipsi qui scripserunt non nisi ex ratione, qua eorum abundare videntur sententiæ, auctoritatem, hoc est credendi statim eis meruerunt dignitatem. Adeo autem ipsorum quoque iudicio auctoritati ratio præponitur, ut sicut vester meminit Antonius, cum humanæ rationis sensus inventor fuerit litterarum, cui sensus est incolumis, ei minime necessariæ sint litteræ. Quæ in omni philosophica disputatione in novissimum aut nullum obtinere consetur locum (23 V.), ut ea, quæ a rei iudicio, id est ab auctoritate ducuntur argumenta, eos omnino inducere pudeat, qui de propriis viribus confidentes alienæ opis refugium dedignantur. Unde bene philosophi talium argumentorum locos cum ad eos orator magis quam philosophus confugere cogitur, omnino extrinsecos, et a re disjunctos et ab omni virtute destitutos judicaverunt, utpote in opinione potius quam in veritate consistentes, et nullo ingenii artificio ad suorum inventionem argumentorum agentes, cum is, qui ea inducit, non suis, sed alienis utatur verbis. Unde et Boetius vester tam Themistianam quam Tullianam locorum di(c)tionem in Topicis suis complectens: « A rei iudicio, inquit, quæ sunt

A argumenta quasi testimonium præbent, et sunt inartificiales loci, atque omnino disjuncti, nec rem potius quam opinionem videlicet sectantes. » Rursus idem de eo dicitur secundum Tullium: « Restat his locus, ait, quem extrinsecus dixit assumi. Hic iudicio nititur et auctoritate et totus probabilis est, nihil continens necessarium. » Et post aliqua: « Hic vero locus extrinsecus dicitur esse constitutus, quoniam non de his, qui prædicati vel subjecti sunt terminis, sumitur, sed ab extrinsecus positione iudicio venit. » Hinc etiam inartificialis et experit, ait, vocatur, quoniam hinc non sibi ipse conficitur argumentum orator, sed præparatis positisque utitur testimoniis. Quod vero dixisti in rationibus quoque discernendis sive cognoscendis nonnunquam errari, verum utique est atque liquidum. Sed hoc eis accidit hominibus, qui rationalis peritia philosophiæ et argumentorum carent discretione; quales se Judæi profitentur esse, qui pro argumentis signa requirunt, et quicumque suum in dictis alterius præsidium ponunt; tanquam de auctoritatis vel scripto absentis facilius iudicetur, quam de ratione vel sententia præsentis et (fol. 24 R.) sensus illius melius quam istius possit inquiri. Dum vero, quantum valemus, de nostra solliciti salute Deum inquirimus, ejus utique supplet gratia, quod nostra non sufficit opera, et volentes adjuvat ut possint, qui hoc ipsum etiam inspiret ut velint. Et qui sæpe invitatus trahit, volentes non rejicit et nitenti porrigit dexteram, cujus arguere non potest negligentiæ. De quo vos ipsa quam dicitis veritas securos Christus efficiens, congrua similitudine præmissa subtulit: *Petite et accipietis, quærite et invenietis pulsate et aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit et qui quærit, invenit, et pulsanti aperitur* (Matth. vii, 7, 8). Quæ quidem meminimus præcedentia verba, Augustinus exponens quodam suo tractatu *De misericordia* inquit: « Petite orando, quærite disputando, pulsate orando. » Unde et artem disputandi secundo *De ordine* libro cæteris præferens disciplinis, et tanquam ipsa sola sciat vel scientes faciat, eam commendans ait: « Disciplinam disciplinarum, quam dialecticam vocant. Hæc docet docere, hæc docet discere. In hac se ipsa ratio demonstrat quid sit, quid velit, scit sola. Scientesque facere non solum vult, sed etiam potest. Idem in libro secundo *De Christiana doctrina* eam admodum sacræ lectioni necessariam ostendens: « Restant, inquit, ea quæ non ad corporis sensus, sed ad rationem pertinent, ubi disciplinam regant disputationis et numeri. » Sed disputationis disciplina ad omnia genera questionum, quæ in sacris litteris sunt penetranda, plurimum valet. Tamen ibi cavenda est libido rivandi et puerilis (24 V.) quædam ostentatio decipiendi adversarium. Sunt enim multa, quæ appellantur sophismata, falsæ conclusiones rationum et plerumque veras imitantes, ut non solum tardos sed etiam ingeniosos minus attentos decipiant. Quod

ptiosarum conclusionum Scriptura, quantum summo, detestatur illo loco ubi dictum est: *istice loquitur, odibilis est* (Eccli. xxxvii,

IAN. Nemo certe nostram, qui discretus nibus fidem investigari ac discuti vetat, nec liter his quæ dubia fuerint, acquiescitur, acquiescendum ratione præmissa. Quæ vicium rei dubiæ fidem efficit, profecto id obis argumentum dicitur ipsa fit. In omni disciplina tam de scripto quam de sententia: controversia et in quolibet disputationis firmior rationis veritas reddita, quam auctore ostensa. Neque enim ad fidem astruendam videtur sit in rei veritate, sed quid in opinio sit venire et de ipsius auctoritatis verbis, quæstiones emergunt, ut de ipsis prius et ipsa iudicandum sit. Post rationem vero etiam si ratio non sit sed videatur, nulla remanet, quia nulla dubitatio superest. Sed vero tanto minus ex auctoritate agendum quanto amplius rationi inniteris et Scripturæ sententiam minus agnoscis. Nemo quippe argui concessis potest, nec nisi per ea quæ recipiendus est, et aliter tecum, aliter nobis invicem confingendum est. Quid Gregorius viri doctores nostri, quid etiam ipse Christianus Moyses astruat, nondum ad te pertinere, ut ex ipsorum dictis ad fidem cogaris. R.) Inter nos, qui hoc recipimus, habentur et maxime rationibus nonnunquam firmiorem esse vel defendendam de quibus memini contra eos qui fidem rationibus tam esse denegant, secundum etiam theologicam christianæ liber, tam virtute rationum auctoritate scriptorum, plenius disserit et convincit. Nunc ad propositum, si placet, respondeatur.

Imo quia placet et super omnia placere quoad possumus admittamur et verioris documentis legem positare conemur naturalis quod recte et ordine consummari credimus, comprehensam a te superius ethicæ summum sit summum bonum, et quia illuc viam ad id sit, discussimus, ut sit videlicet in e nostræ tractatus bipartitus.

IAN. Approbo tecum quod probas. Sed multa superioris conductum propositi conemur sunt nostræ cum vestris sententiæ, ut valeamus eligere, et tu ex antiquitate legis, primum tibi locum vindicasti, tuum est, ut ut dicis lege, hoc est naturali contentus tantum uteris tuas vel tuorum super hoc summum proferre sententias et postmodum memini, si in aliquo dissentimus, rationes

Summum bonum sive finem boni, huius summationem vel perfectionem ejus, deficiunt sicut plerique nostrorum meminerunt, quo

quisque cum pervenerit beatus est, sicut e contrario summum malum, cujus assecutio miserum facit. Quorum utrumque moribus promeremur. Mores autem virtutes vel eis contraria vitia constat appellari. Quidam tamen nostrum, sicut et in octavo *De civitate* meminit Augustinus, virtutem ipsam summum bonum dixerunt, alii voluptatem. (25 V.)

CHRISTIAN. Ut quod, obsecro, voluptatem intellexerunt?

PHILOS. Non ut plerique æstimant carnalium illecebrarum in honestam et turpem [oblectationem, sed quamdam interiorem animæ tranquillitatem, quia inter adversa et prospera manet quieta, et propriis bonis contenta, dum nulla eam peccati mordeat conscientia. Absit enim ut philosophi, terrenæ felicitatis maximi contemptores et præcipui carnis domitores, in hujus vitæ turpitudinibus summum bonum constituerint, sicut Epicuro et ejus sequacibus, id est Epicureis multi per ignorantiam imponunt, non equidem intelligentes quid illi, ut diximus, voluptatem nominarent. Alioquin, ut diximus, Seneca, ille maximus morum ædificator et continentissimæ sicut et vos ipsi profiteamini vitæ, nequaquam Epicuri tanquam magistri sui sententias tam crebro ad instructionem morum induceret, si ita, ut dicitur, sobrietatis atque honestatis tramitem excessisset.

CHRISTIAN. Esto ut æstimas, sed hoc, quæso, aperi, utrum hoc modo voluptatem intelligentes ab eis, qui virtutem nominant, sensu etiam sicut et verbis dissident.

PHILOS. Nulla aut parva, quantum ad sententiæ summam, et eorum distantia. Hoc ipsum virtutibus pollere et hanc animæ tranquillitatem habere et e converso.

CHRISTIAN. Una itaque sententia est utrorumque de summo bono, vero nuncupatio diversa; ac si [c] duæ illæ quæ videbantur de summo bono sententiæ ad unum sint [sint] redactæ.

PHILOS. Sic æstimo.

CHRISTIAN. Et quam, rogo, viam ad hoc summum bonum id est virtutem perveniendi constituerant?

PHILOS. Ipsum profecto moralis lectionis studium vel domandæ carnis exercitium ut bona in habitum solidata voluntas, virtus dici queat.

CHRISTIAN. Et quem esse beatum definiunt?

PHILOS. Beatum quasi bene aptum dicunt, hoc est in omnibus bene et facile se agentem, ut idem sit scilicet beatum esse, quod bonis moribus, id est virtutibus pollere.

CHRISTIAN. Nunquid de immortalitate animæ et quadam futuræ vitæ beatitudine quidquam æstimant, et eam pro meritis suis expectant?

PHILOS. Ita equidem, sed quid inde?

CHRISTIAN. Nunquid illius vitæ beatitudine[m] iudicant majorem, ubi videlicet eos susceptos nullus affligit passionis dolor, ut ibi potius quam hic

summum hominis bonum et veram beatitudinem expectemus.

PHILOS. Quies quidem illius vitæ maxima est ab omni, ut dixisti, passione immunis, sed, cum afflictio cessat, nequaquam augeri beatitudinem dicunt, nisi virtus excreseat; nec quisquam ab eis beator fieri dicitur, nisi virtute melior efficiatur; [nec] ipsum quippe, ut dixi, definiunt beatum esse, quod est virtutibus pollere. Unde et quislibet, dum pro justitia patitur et patiando amplius mereri dicitur, æque beatus in tormentis, ut ante dicitur, quia æque bonus. Quamvis enim virtus ejus nunc magis quam prius appareat, nequaquam tamen ex tormento crevit, sed ex tormento, quanta erat apparuit. (26 V.) Absit enim ut quæcunque ad corporalem vel quietem vel afflictionem pertinent beatitudinem nostram vel augeant vel minuant, si in eodem proposito virtus mentem custodiat. Ipse quidem Christus vester nunquid patiando suam minuit beatitudinem aut resurgendo auxit? Nequaquam igitur quia illic cessant corporales istæ afflictiones, nos ibi censeas futuros beatiore, si futuri non sumus mulieres.

CHRISTIAN. Quid, si sumus?

PHILOS. Utique beatiore quia meliore.

CHRISTIAN. Illam, ut dixisti, vitam pro meritis tanquam debitam expectatis, tanquam hic cum vitis pugna sit, ibi victoriæ corona.

PHILOS. Ita omnibus patens est.

CHRISTIAN. Quo igitur modo ibi merces recipienda est agonium, si felicius ibi non sit vivendum, nec illa vita sit præsentem melior ac beator? Quod si illa, quam hæc beator, profecto et qui ea fruuntur beatiore, quam hic esse videntur.

PHILOS. Utique beatiore, ut dixi, si meliore. Aliter nequaquam recipimus. Nec enim qui coronam adeptus est, majore igitur præditus est virtute, quam antea fuerit in certamine, nec ejus fortitudo major est facta, licet magis nunquam prius sit probata vel cognita, imo ex ipso gravamine conflictus fortassis diminuta; nec triumphantis quam pugnantis est vita melior, quanquam suavior.

CHRISTIAN. Egestatem, infirmitatem, mortem et cæteras adversitatum vel passionum molestias tam vestri quam nostri doctores et pariter universi malam (malis) connumerant, et propter (fol. 27. R.) illa quæ virtutibus contraria sunt tam animæ quam corporis multa sunt vitia, quæ nihilominus inter mala sunt reputanda, ut claudicatio corporis sive cæcitas, hebi(e)tudo mentis vel obliuio. De contrariis quidem Aristoteles in Categoriis suis disserens: « Contrarium, » inquit, « bono quidem ex necessitate est malum; hoc autem palam est per singulorum objectionem; ut sanitati languor et justitiæ injustitia et fortitudini (fortitudini) debilitas. Similiter autem et in aliis. Malo autem aliquando quidem bonum est contrarium, aliquando

A malum. Egestati enim, cum sit malum, superabundantia contraria est, cum sit ipsa malum. Sed in paucis hoc tale quislibet inspiciet. In pluribus vero semper malum bono contrarium est. Et in Topicis suis Tullius, cum a contrariis locum assignaret: Si bona est, inquit, sanitas, mala est ægritudo. Ipse etiam Dominus de pace, quam obedientibus tribuit et de persecutionibus, quam rebellibus immittat per prophetam ait: *Ego Dominus faciens bonum et creans malum* (Isa. XLV, 7). Et in Evangelio Dominus de terrenis bonis et malis ad divitem ait: *Recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala* (Luc. XVI, 23). Ille quoque vester prius et postea noster Augustinus mortem malam astruit. « Sicut lex, » inquit, « non est malum, quoniam auget peccantium concupiscentiam, ita nec mor bonum est, quoniam auget patientium gloriam et efficit martyres. » Lex quidem bona est, quia prohibitio est peccati. Mors autem mala, quia stipendium peccati. Sed quem (27 V.) ad modum injusti male etiam utuntur bonis, ita etiam justus bene utuntur malis. Hinc fit ut et mali male lege utantur, quamvis lex sit bonum, et boni bene moriantur, quamvis sit mors malum.

PHILOS. Quorsum, obsecro, ista?

CHRISTIAN. Ut eam, inquam, meliorem esse vitam intelligas, quam et ab istis malis omnino constat esse immunem, et intantum a peccato prorsus remotam, ut non solum ibi non peccetur, sed nec peccari possit. Quæ nisi melior vita præsentem sit aut magis placeat, frustra est in retributione posita. Sin autem magis placet nec melior est, irrationabiliter huic præfertur et qui eam desiderant indiscrete agunt.

PHILOS. Certe ut verum fatear nunc te primum philosophum comperio, nec tam manifestæ rationi impudenter convenit adversari. Sed ibi potius quam hic juxta propositam rationem tuam summum est hominis bonum expectandum. Et fortassis hoc fuit Epicuri sententia summum bonum voluptatem dicentis, quoniam videlicet tanta est animæ tranquillitas ut nec exterius eam corporalis afflictio, nec interius mentem aliqua peccati conscientia inquietet, vel vitium obstet, ut optima ejus voluntas omnino compleatur? Quandiu autem voluntati nostræ aliquid obsistit, vel deest, vera beatitudo nequaquam est. Quod utique semper evenit, dum hic vivitur, et anima terreni corporis mole gravata et quasi carcere quodam conclusa, vera non fruatur libertate. Quis enim aliquando non desideret calorem, dum pluvia gravatur, aut ad esum vel indumentum (fol. 28. R.) sæpe amplius quam habet? Innumerabilia sunt et alia, quæ si manifeste veritati non resistamus, nobis nolentibus ingeruntur, vel volentibus denegantur. Si autem, ut ratio habet, illud vitæ futuræ bonum nobis summum æstimandum est, puto viam, qua illuc pervenitur, virtutes esse, quibus hic adornamur. De

tendit, erubescentiæ inferendæ occasionem [sumere, A ubi etiam argumentandi gratia, licet nonnunquam concedere falsa. Omnem itaque licentiam vel mittendæ penitus vel corrigendæ sententiæ damus.

PHILOS. Memento, inquam, quid dixerim et conditionis appositæ recordare, ubi videlicet dictum est: Quid si ita est? Multis namque philosophorum visum est, (fol. 30 R.) omnibus bonis hominibus omnes simul inesse virtutes? nec eum ullatenus bonum censeri, cui virtus aliqua desit, ac per hoc omnium bonorum hominum nec in meritis vitæ nec in beatitudinis remuneratione ullam esse distantiam. Quod si forte ita sit, eadem omnibus beatitudo retribuitur, et omnes æqualiter summum bonum adepti pariter fiunt beati. Quam patenter B sententiam Tullius in secundo *De officiis* libro his verbis profitetur: « Justitia cum sine prudentia satis habeat auctoritatis, prudentia sine justitia nihil valeat ad fidem faciendam. Quo enim quis[que] versutior et callidior, hoc inv[er]sior et suspectior, detracta opinione probitatis. Quam ob rem intelligentia(e) justitia(e) conjuncta, quantum volet, habebit ad faciendam fidem virium. Justitia sine prudentia multum poterit, sine justitia nihil valebit prudentia. Sed, ne quis sit admiratus, cur, cum inter omnes philosophos constet, a meque ipso disputatum sæpe sit, qui unam haberet, omnes habere virtutes, nunc ita sejungam, quasi possit quisquam, qui non idem prudens sit, justus esse: alia est illa, cum veritas ipsa limatur in disputatione, subtilitas alia cum ad opinionem communem C omnis accommodatur oratio. Quam ob rem ut vulgus, ita nos hoc loco loquimur, ut alios fortes, alios viros bonos, alios prudentes esse dicamus. Popularibus enim verbis est agendum et usitatis cum loquimur de opinione populari (57). » Qui etiam in paradoxo non solum in virtutibus bonos, verum etiam in peccatis ita æquat malos, ut omnia peccata paria (30 V.) esse astruat.

CHRISTIAN. Nunc primo te importunum et corrixari magis quam philosophari video. Quippe ne ad confessionem manifestæ veritatis cogi videaris, ad patentissimæ falsitatis insaniam te convertis, ut omnes videlicet bonos æqualiter bonos, omnes reos æqualiter reos et omnes pariter eadem gloria vel D pœna censeas dignos.

PHILOS. Siquidem in re non in hominum opinione consistit, qui operum affectum magis quam morum qualitatem dijudicant atque remunerant, et secundum ea, quæ geri exterius videatur, alios justiores vel fortiores sive meliores vel deteriores aliis judicant. A qua profecto sententia nec vos longe esse arbitror, si vestram diligenter consideretis disciplinam. Omnes quippe virtutes, ut vir ille maximus astruit philosophus Augustinus, uno nomine charitas comprehendit, quæ sola, ut ipsemet ait, inter filios Dei et filios diaboli discernit. Unde et me-

(57) Locum hunc Ciceronianum in Cod. Muscr. admodum corruptum atque mancum, ex Editione

A rito quodam loco meminit: Ubi est charitas quid quod possit deesse? Plenitudo quippe legis est lectio. Quam ipse, qui hoc dicit Apostolus (I XIII, 10) plenitudinem prosequens et tam mala removens quam ibi bona comprehendens, ait: *ritas patiens est, benigna est, charitas non æmul non agit perperam*, etc. (I Cor. XIII, 4). De etiam, cum inter cætera dicatur, quod omnia su vel omnia sustinet, utique et mortem; ut au Christus meminit (fol. 31 R.), *Majorem hac ctionem nemo habet, ut animam suam quis ponat amicis suis* (Joan. xv, 13); non ergo alius alio gis in charitate abundat, cum hæc omnia cha in se contineat et secum afferat. Quod si in ch tate nemo alium transcendit, utique nec in virt bus aut meritis, cum omnem, ut dicis, cha complectatur virtutem.

CHRISTIAN. Revera, si proprie virtus intelliga quæ videlicet meritum apud Deum obtinet, charitas virtus appellanda est. Quæ quidem pro quod justum efficit vel fortem seu temperant justitia recte dicitur vel fortitudo sive temperan Sed sicut omnes, qui habent charitatem, non æq liter ea succensi sunt, nec omnes prudentes æq liter intelligunt, ita nec omnes justi æqualiter j sunt, aut omnes æqualiter fortes vel temperan Et quamvis secundum priorem distinctionem C nes virtutes aliquibus inesse concedamus, cum delictet unusquisque illorum sit justus et for temperans, (et) non omnino tamen in virtuti aut meritis eos esse pares annuimus, cum ali alio justiore vel fortiore seu modestiore e contingat. Quamvis enim in prædictis speciel virtutum, singulos convenire ponamus, magna men est in individuis specierum differentia, et hujus major quam illius, sit justitia vel fortitu seu temperantia; sed cum charitas omnia, quæ i xisti, conferat, non tamen singulis, quibus me omnia largitur. Sicut enim (31 V.) a natura omi corporis commoda tribuuntur, sed non omnia o nibus, sic et in bonis animæ seu virtutibus æ tingit, ut non omnes omnibus æqualiter ditent Unde volo ut attendas quam sit illa ratio infru imo vilissimum sophisma, quod videlicet ex al rum opinione in paradoxa prædictus inducit ph sophus, ut virtutes sicut et vitia pares in omnil esse convincat, cum videlicet dixerit bono v meliorem non esse nec temperante temperant rem, nec forti fortiorem nec sapienti sapient rem. Etsi enim bono viro non sit aliquis meli tamen aliquo bono viro melior est. Quid est en aliud dicere de aliquo quod sit melior bono, i quod sit melior, quam bonus vir, quicumque i sit. Non enim cum Deum homine dicimus mel rem, aliter intelligimus, nisi quod omnes tra cendat homines. Sic etiam cum tamen aliquem l num dicimus virum bono viro meliorem, id e Tullianorum operum Orelliana emendavimus, qu que erant supplenda subjunximus.

bonus vir sit, vel quam sit aliquis vir bo-
 on aliter accipiendum videtur, nisi genera-
 mnibus bonis viris ille præponatur. Quod
 o falsum est, cum ipse etiam sit aliquis
 im virorum. Si enim melior sit, quam bo-
 el quam sit aliquis bonus vir, consequens vi-
 ut neque bonus vir neque aliquis bonus vir
 o bonus, sed si quis bonus sit, eo minus sit

Multum itaque referre videtur, si quis dica-
 lior aliquo bono viro, et melior quam sit ali-
 onus vir. Et hic quidem sophismatis laqueus
 ni incidere comparatione potest, ut quemad-
 n omnes bonos æqualiter bonos probare co-
 ; ita quoslibet pulchros, cum videlicet nemo
 r sit pulchrior (fol. 32 R.), pulchro simpli-
 B scilicet et generaliter licet sit pulchrior alio

o. Quis denique, qui non intelligat quam
 ssumum sit dicere omnia peccata paria esse?
 im peccatum in voluntate sive in operatione
 uas, clarum est in malis hominibus, alium
 bere nequiorem voluntatem et amplius nocere
 eterius agere. Voluntas quippe ad actum
 it, et cum facultas nocendi datur, amplius
 iam ille nocet, vel magis aliquem justum
 uitur, quia plus eum odit et affligere cupit.
 er nec omnes boni æqualiter possunt, vel
 se volunt. Ex quo liquidum est nec bonos
 invicem nec malos existere, nec eorum me-
 quari debere, ut remuneratio quoque par esse
 atur. Præterea si stultorum opinione post-
 C probatorum philosophorum excellentia de-
 bus dogmata consideres et disertissimi viri
 diligenter quaternariam virtutum distinctio-
 tendas, alias videlicet politicas, alias purga-
 alias purgati animi, alias exemplares dicen-
 ipsis statim nominibus et earum descriptio-
 confiteri cogaris, plurimum in virtutibus ho-
 differre. Quam etiam differentiam ipse, de
 bis objecisti. Apostolus non prætermittens,
 e continentia et indulgentia nuptiarum lo-
 ur, ait: *Volo omnes homines esse sicut me-*

*Sed unusquisque proprium habet donum ex
 alius quidem sic, alius sic, etc. (I Cor. vii).*
 am secundum qualitatem virtutum vel meri-
 præmia futuræ vitæ distinguens, *Differt, D*
stella a stella in claritate, sic (32 V.) erit
irrectio mortuorum (I Cor. xv, 41). Et alibi:
trce seminat, parce et metet (II Cor. ix, 6).
 vero plenitudinem legis charitatem esse di-
 c: est per charitatem legem adimpleri non om-
 charitate pares esse convincit, cum supra
 tum charitas se extendat. Unde et alia est
 is adhortatio: *Cum feceritis omnia quæ*
ta sunt, dicite: Servi inutiles sumus; quæ
us facere fecimus (Luc. xvii, 10). Hoc est,
 dico reputetis, si hoc solum impleatis quod
 cepto debetis, nisi videlicet debito præcepti
 ex gratia superaddatis, et hoc est, quod di-
 od debuimus facere fecimus. Ac si videlicet

A diceret. Quia in expletione præceptorum debita
 tantum solvimus et quasi necessaria non gratuita
 operamur. Cum vero aliquis ad eminentiam virgi-
 nitatis transit, præceptum utique in ea transcendit,
 ad quam ex præcepto non cogitur. Unde idem
 meminit Apostolus: *De virginibus autem præceptum*
Domini non habeo, consilium autem do (I Cor. vii,
25). Sed in his etiam qui legem adimpleverint nec
 transcend[er][n]t, impar esse charitas potest, cum
 in eodem videlicet opere major hujus quam illius
 sit charitatis affectus. Quod etiam objectum est ex
 illo Augustini dicto: « Ubi est charitas quidem,
 quod possit deesse, etc., » nemo est, qui sic eum
 accepisse hoc æstimet, ut omnibus omnes in virtu-
 tibus et meritis unire velit, quod tam Dominum
 quam Apostolum secutus, fere ubique contradicit.
 Tale est utique quod ait, quod quidem possit de-
 esse ad salutem, sed non ad virtutum perfectionem.
 Nemo quippe cum illa perit, sed non omnes in illa
 æquantur.

PHILOS. Ne gravet te multas nos sententias seu
 opiniones (fol. 33 R.) inducere, ut ex omnibus
 veritatem rationum possimus elicere. Qui enim
 quem adhuc ignorant locum vestigant, multas
 explorare coguntur vias, ut rectiorem valeant eli-
 gere, sicut nunc summum inquirendo bonum fa-
 cere compellor, dum videlicet majorum nostrorum
 sententias vel propriam, a te invitatus, propono.

CHRISTIAN. Non gravaret, si tale quid pro sen-
 tentia induceretur, quod si verum non esset, ali-
 quid saltem probitatis haberet. Non enim quod
 patenter falsum est, aliqua refelli ratione opus est.

PHILOS. Quid si summum hominis bonum di-
 camus statum illum futuræ vitæ comparatione tan-
 tum bonorum præsentis vitæ? Nam et cum vos no-
 bis duos fines a Deo propositos dicatis, summum
 videlicet bonum in cælo, vel summum malum in in-
 ferno non aliter hoc accipitis, nisi quantum ad
 vitæ præsentis statum bonum vel malum. Sex
 quippe hominum status nobis ratio suggerit, tres
 videlicet in hac vita et secundum hoc tres simi-
 liter alios in futura. Primus quippe hominis sta-
 tus est in quo nascitur, dum nondum in eo exci-
 tata ratione liberum est adeptus arbitrium, ut, se-
 cundum quod elegerit, bonus homo, vel malus
 dicendus sit, quamvis ipse bona res vel bona sit
 substantia sive creatura. De hoc quidem priore
 statu hominis, cum ad discretionis ætatem ipse
 perductus scienter se ad bonum sive ad malum in-
 clinaverit, jam bonus ipse homo vel malus effe-
 ctus, bonum hominis statum vel malum ingressus
 est. Primus quidem homini status quasi indiffe-
 rens, nec bonus videlicet, nec malus (33 V.) di-
 cendus est. Secundus, si ad virtutes conscenderit
 bonus, si ad vitia descenderit malus. Sic etiam fu-
 tura vita tres habet status: Unum quidem quasi
 indifferentem, nec beatum proprie, sed nec mise-
 rum, qui videlicet eorum est, quorum etiam in hac
 vita indifferens, ut diximus, status existit omnibus,

videlicet destitutus meritis, nondum excitata hominis ratione, alium vero pro meritis optimum et alium pessimum. Hos autem duos comparatione duorum aliorum præsentis vitæ, qui eos promerentur, summum bonum et summum malum dici arbitror, eo quod nihil adversi vel prosperi eis sit admistum, cum alios duos talibus constet esse permistos, ut nec boni nec mali paritas insit eis.

CHRISTIAN. Ecce secundum te summum bonum illa supernæ vitæ quies intelligenda est, sicut e contrario summum malum illa malorum damnatio futura. Quorum utrumque, sicut meministi, ipsi nostris acquirimus meritis, per quæ videlicet, quasi quibusdam viis, illuc pervenitur.

PHILOS. Ita æstimo et planum est. Nulla quippe his qui naturalem amplectantur lægem, sententia firmior habetur, quam ut virtus ad beatitudinem sufficiat et quod solæ faciant virtutes beatum, nulla alia quisquam via hoc nomen adipiscitur. Sic e contrario nullum vere miserum, nisi ex vitiis fieri constat. Unde sicut illas ad summum bonum, sic ad summum malum has esse vias constat.

CHRISTIAN. Quoniam nunc aliquantum ad summum hominis bonum sicut et ad summum ejus malum accessisse videris et eorum insuper vias attigisti, libet paululum objectionumstrarum habenas cursui tuo relaxare, quo fa (fol. 34 R.) citius ad propositi tui metam pervenias et de consummatione operis verius atque perfectius judicari queas. Ostenso itaque quid tu summum hominis bonum seu summum ipsius malum dicas, superest ut has quoque eorum, quas dixisti vias, virtutes scilicet ac vitia diligenter definias atque distinguas, ut vel appetantur vel vitentur, quo melius cognoscuntur.

PHILOS. Virtus, inquit, est habitus animi optimus, sic e contrario vitium arbitror esse habitum animi pessimum; habitum vero hunc dicimus, quem Aristoteles in Categoriis distinxit, cum in habitu et dispositione primam qualitatis speciem comprehendit. Est igitur habitus qualitas rei non naturaliter insita, sed studio ac deliberatione conquisita et difficile mobilis. Unde hanc quam naturalem in quibusdam castitatem nominant, ex corporis videlicet frigiditate vel aliqua complectione naturæ, quæ nullam unquam concupiscentiæ pugnam sustinet, de qua triumphet, nec meritum obtinet, nequaquam virtutibus connumeramus, vel quæcunque animi qualitates facile sunt mobiles. Ubi quippe non est aliqua repugnantiae pugna, non est superantis virtutis corona, juxta illud etiam magni vestri philosophi: *Non coronabitur qui non legitime certaverit* (II Tim. n, 5). Hinc et illud ipsius philosophi ad Boetium in libro quarto Consolationis suæ: Ex quo etiam virtus vocatur, quod suis viribus nitens non superetur adversis, hic etiam virtutem omnem difficile mobilem esse rens [leg. asserens], cum in prædicto qualitatis tractatu Aristotelem (34 V.) exponeret, scientias et virtutes inter habitus collo-

cans; Virtus enim, inquit, nisi difficile mutabilis non est. Neque enim qui semel juste judicat, justus est, neque qui semel adulterium facit, adulter, sed cum ista voluntas cogitatioque permanserit. Optimus vero est ille animi habitus, ad veræ beatitudinis meritum nos informat, quas sunt singulæ virtutis species, quas alii plures, pauciores statuerunt. Socrates quidem, per quod primum vel maxime moralis disciplinæ studium convaluit, quatuor virtutis species distinguit: Prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Nonnulli vero prudentiæ discretionem matrem virtutis sive originem virtutum, quam virtutem, minant. Prudentia quippe est hæc ipsa morum scientia, quæ, ut tractatus ethicus tradit, rerum bonarum et malarum scientia dicitur, hoc est ipsarum discretio sive malorum, quæ videlicet seipsis proprie bona dicenda sunt aut mala. Quædam etenim bona aut mala ex seipsis proprie quasi substantialiter dicuntur, utpote virtutes sive vel vitia; quædam vero per accidens et aliud. Veluti operum nostrorum actiones cum se sint indifferentes, ex intentione tamen, ex quo procedunt, bonæ dicuntur aut malæ. Unde etiam cum idem a diversis agitur, vel ab eodem diversis temporibus, pro diversitate tamen intentionum, idem opus bonum dicitur atque malum. Quæ vero substantialiter et ex propria natura bonæ dicuntur aut mala, ita impermixta permanent, ut quod semel bonum est, malum nunquam fieri possit, vel e converso; horum itaque (fol. R.) discretio tam bonorum scilicet, quam malorum prudentia dicitur. Quæ quidem discretio, quia æque perversis ut bonis inesse potest hominibus nec ritum habet, nequaquam virtus vel optimus animi habitus recte dicitur. Unde Aristoteles a virtutibus scientias distinguens cum in prædicto qualitatis tractatu *De habitu* exempla subjiceret: Tales, inquit, sunt scientiæ vel virtutes. Quem quidem locum Boetius exponens, ait: Aristoteles enim virtutes non putat scientias, ut Socrates; sic et ille, ut supra memini prius noster et postmodum vero Augustinus, quandoque virtutis nomen usque fidem etiam et spem extendit, quandoque ad solam charitatem contrahit, quæ videlicet propria et specialis et honorum, cum cæteræ duo tam reprobis quam electis sint communes. Scriptum quippe est: *Fides sine operibus otiosa est* (58); et *spes in operibus peribit* (Prov. v, 28). Sicut autem fides aut spes sine operibus inutiles aut potius nocivæ nobis habentur, ita etiam prudentia. Magis quippe rei magis vel dum scienter, quod faciendum est, vel minus, vel quod non est, agimus, quam si hoc ignorantiam contingeret, quæ videlicet aliquam excusationem prætereundere posset. Unde et illud quod nostis: *Servus sciens et non faciens voluntati domini sui, vapulabit multis* (Luc. xii, 47). Etiam Melius esset non nosse viam veritatis, quam agnitam retrorsum abire. Prudentia itaque, s

(18) Jac. II, 17, fides sine operibus vocatur *νεκρά καθὰ ἑαυτὴν*.

fides vel spes, quæ malis æque ut bonis hominibus A conveniunt, non tam virtutes dicendæ sunt quam ducatum (35 V.) quemdam vel incitamentum ad virtutes præbere.

CHRISTIAN. Hoc ad præsens de prudentia satis esse arbitror. Nunc ad reliquas, ut Socrati placet, virtutes superest meare.

PHILOS. Justitia itaque virtus est communi utilitati servata, suam cuique tribuens dignitatem, hæc est ea virtus, qua volumus unumquemque habere id quo dignus est, si hoc commune non inferat damnum. Sæpe etenim contingit, ut dum alicui pro meritis sua reddimus, quod singulariter in uno agitur commune inferat damnum. Ne itaque pars toti, singularitas præjudicet communitati, ad- B junctum est, communi utilitati servata. Ad hunc quippe finem omnia, quæ gerimus, recte referri convenit, ut in omnibus scilicet non tam proprium quisque bonum quam commune attendat, nec tam rei familiari quam publicæ provideat, nec tam sibi quam patriæ vivat. Unde et ille primus et maximus moralis philosophiæ doctor, Socrates cuncta in commune redigi et ad commune commodum censuit applicari, ut uxores communes esse institueret, ita scilicet ut nemo proprios recognosceret liberos; hoc est non tam sibi eos quam patriæ crederent generatos, ut hæc videlicet communitas uxorum non in usu carnis sed in fructu proles accipiatur. Quod tam verbo quam opere Aulus proprium occidendo filium posteriorum memoriæ reliquit in C exemplum, eum se, inquit, non Cati (fol. 38 R.) linæ adversus patriam, sed patriæ adversus Catilinam genuisse. Hic vero justitiæ zelo accensus, nec in filio filium suum, sed hostem patriæ considerans prædictam justitiæ definitionem non tam ore quam manu exhibuit. Quisquis igitur in hac constans est voluntate, quam diximus, ut ab ea facile dimoveri non possit virtute, pollet justitia [æ] etiamsi fortitudine et temperantia nondum sit consummatus. Sed quia quibus difficile amittitur recedere tamen nonnunquam grandi aliqua interveniente causa cogitur, sicut hæc ipsa bona voluntas, quæ justitia dicitur timore, aliquo vel cupiditate evanescit, contra timorem fortitudo, contra cupiditatem temperantia [m] necessaria est. Timor D quippe rei quam nolumus, vel cupiditas ejus quam volumus, si tantæ sint, ut rationi prævaleant, facile ab uno proposito mentem retrahunt et in contraria ducunt. Unde adversus timorem fortitudo clypeum, adversus cupiditatem temperantia sumet frenum, ut quæ scilicet per virtutem justitiæ jam volumus, per has etiam roborati, implere potentes simus, quantum in nobis est. Unde utramque harum quamdam animi firmitatem et constantiam dicimus, quibus potentes efficimur ad hoc quod per justitiam volumus exsolvendum. Quarum quidem contraria quædam infirmitates animi, et impotentiae vitiis resistendi recte nominatur, ut ignavia sive pusillanimitas, quæ remissum hominem reddunt et

intemperantia, quæ nos in obscenas voluptates vel turpia desideria (36 v.) resolvunt. Est quidem fortitudo considerata, id est rationabilis laborum permissio et periculorum susceptio. Hæc est ea virtus, quæ promptos nos efficit ad suscipienda pericula vel tolerandos labores, prout opportunum est; quod maxime pendet de amore justitiæ, quem bonum zelum dicimus in propulsandis videlicet aut vindicandis malis. Temperantia est rationis in libidinem atque in alios non rectos impetus animi firma et moderata dominatio. Sæpe enim modum excedentes, dum nobis temperantes esse videmur, temperantiæ terminos transgredimur, ut dum sobrietati studemus immoderatis jejuniis nos affligamus, et dum vitium domare cupimus, ipsam extinguamus [naturam et sic in multis excedendo pro virtutibus finitima ipsis vitia statuimus. Unde merito postquam dictum est firma, subjunctum est moderata. Cui profecto rationi ipsam prudentiæ rationem præesse necesse est, quam virtutum, ut diximus, matrem nominant, hoc est originem ipsarum atque nutricem. Per hanc enim nisi virtutes prænoscamus et eas diligenter non solum a contrariis et manifestis, verum etiam a finitimis vitiis discernere valeamus, nequaquam eis, quas ignoramus, habendis vel conservandis operam damus. Unde quicumque his consummatus est virtutibus (fol. 37 R.), ei prudentia inesse necesse est, per quam videlicet et justitia quæ merita dispensat, quid cuique debeatur sciat. Fortitudo in suscipiendis periculis vel laboribus tolerandis discretionem habet, temperantia, ut dictum est, in concupiscentiis reservandis moderationem. Constat igitur in his tribus quas diximus virtutibus, quibus prudentia deesse non potest, hominem consummari et bonis perfici. Nunc vero ipsarum species seu partes superest distinguere, quo diligentius eas agnoscamus et eorum doctrinam per singula prosequendo verius judicemus.

CHRISTIAN. Imo quia sic placet et placere oportet, id fieri optamus.

PHILOS. Ad justitiam itaque, quod suum est, unicuique servantem, ut succincte dicam, pertinent reverentia, beneficentia, veracitas, vindicatio.

Quid sit reverentia.

Reverentiam eam partem justitiæ dicimus, per quam omnibus debitam venerationem exhibere spontanei sumus, tam videlicet Deo, quæ religio dicitur, quam et hominibus potestate vel aliquo merito dignis, quæ observantia vocatur. Hic igitur obedientiæ virtutem constat includi, qua videlicet præceptis superiorum obtemperando; hinc quoque illis honorem deferimus, quod rationabilia eorum instituta nequaquam contemnimus.

Quid beneficentia.

Beneficentia vero est, per quam necessitudinibus hominum opem debitam afferre prompti sumus, vel indigentibus scilicet necessaria dando, quæ largitas dicitur, cum ni superfluis prodigalitas consi-

stat, vel violentor oppressos liberando (37, v.) quæ a clementia vocatur. Misericordiam autem a miseris ita vocatam, majores nostri vitium potius et quamdam infirmitatem animi, quam virtutem dixerunt, per quam videlicet aliis eo tantum quo affliguntur naturaliter compatiendo subvenire cupimus. Clementia vero non nisi rationabili affectu ad subveniendum aliquibus fertur, nec tam quod affliguntur, quam quod injuste affliguntur attendit, ut injustitiæ obviando justitiæ obtemperet. Alioquin justitiæ non sunt opera, quando aliis subvenimus, nisi in hoc sua cuique reddamus. Sed et cura virtus habitus sit animi, quem, ut ex superioribus liquet, per applicationem vel studium magis quam per naturam haberi constat, nequaquam talis compassio naturalis ad virtutes referenda est, per quam videlicet ipsis etiam reis in afflictione positis humano quodam vel carnali, non rationabili affectu, subvenire satagimus, in hoc potius justitiæ adversantes, ne illis debita reddantur pœnæ. Denique dolori animum submittere, infirmitatis potius quam virtutis est, et miseriam quam beatitudinis et perturbatæ, non quietæ mentis. Cum enim nihil sine causa Deo cuncta optime disponente fiat, quid accidit, unde justum tristari vel dolere oporteat, et sic optimæ dispositioni Dei, quantum in se est, contraire, quasi eam censeat corrigendam esse.

Quid sit veracitas.

Veracitas est, per quam eo, quorum nos debitores pollicendo efficitur, observare studemus (fol. 38 R.). Non enim si, quod non oportet, promittimus, rei efficitur, id non implendo, cujus nos debitores mala promissio nequaquam fecit. Qui enim, quod promittendum non fuit, exsequitur, mali operis geminat affectum, cum perversæ scilicet promissioni perversum adjungat factum, nec cessando ab opere malam promissionem eligit corrigere.

Quid vindictio

Vindictio est ille constans affectus, per quem illatis malis debita inferatur pœna. In singulis autem his quatuor justitiæ partibus, illud quod in definitione præmisimus, communi scilicet utilitati servata, subintelligendum esse constat. Hunc enim operum nostrorum, ut supra quoque meminimus, finem esse convenit, ut non tam propria quam communia quærat quisque commoda, nec tam sibi, quam omnibus vivat, juxta illud videlicet, quod in laude Catonis Lucanus (59) decantat:

*Uni quippe vacat studiis odiisque carenti,
Humanum lugere genus.....
..... Hi mores, hæc duri immota Catonis
Secta fuit, servare modum finemque tenere,
Naturamque sequi, patriæque impendere vitam,
Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo.*

Et post aliqua :

*..... Urbi pater est, urbiq; maritus.
.....
In commune bonus.*

(59) *Pharsal. I. II vers. 377 sqq., 388 sqq.*
Leldæ 1740, 4.

Quippe quod propriis intendit commodis natura est infirmæ; quod alienis, virtutis egregiæ. Et parvi suam æstimare vitam debet qui unius sui curam gerens, propriis contentus est (38. V.) commodis, nec aliorum sibi meretur gratiam et laudem. Imitari quisque pro modulo suo Deum debet, qui, cum nullius egeat, sui minime curam, sed omnium agit, nec sibi necessaria, sed omnibus ministrat, totius mundanæ fabricæ tanquam unius magnæ reipublicæ procurator. Sunt qui partes justitiæ ampliori numero non rerum, sed nominum distinguunt, plerasque a nobis uno comprehensas vocabulo pluribus distinguunt, et quod in toto conclusum est, in partes discernunt, pietatem scilicet erga parentes, amicitiam, id est benevolentiam erga eos qui nos diligunt ipsorum causa magis quam sperandi alicujus commodi, cum pari eorum erga nos voluntate, gratia in remuneratione beneficiorum. Sed tria hæc profecto beneficentiæ supponi constat, per quam videlicet animus ad quælibet debita beneficentia impendenda tam parentibus scilicet quam cæteris promptus est.

De naturali atque positiva justitia.

Oportet autem in his quæ ad justitiam pertinent, non solum naturalis, verum etiam positivæ justitiæ tramitem non excedi. Jus quippe aliud naturale, aliud positivum dicitur. Naturale quidem jus est quod opere complendum esse ipsa quæ omnibus naturaliter inest ratio, persuadet, et idcirco apud omnes permanet, ut Deum colere, parentes amare, perversos punire, et quorumcunque observantia omnibus est necessaria, ut nulla unquam sine illis merita sufficiant. Positivæ autem justitiæ illud est, quod ad hominibus institutum, ad utilitatem scilicet vel honestatem tdtius muniendam (fol. 39 R.) vel amplificandam, aut sola consuetudine aut scripti nititur auctoritate, utpote pœnæ vindictarum vel in examinandis accusationibus sententiæ judiciorum, cum apud alios ritus sit duellorum vel igniti ferri; apud alios autem omnis controversiæ finis sit juratum, et testibus omnis discussio circumferatur. Unde fit ut cum quibuscumque vivendum est, nobis eorum quoque instituta, quæ diximus, sicut et naturalia jura teneamus. Ipsæ quoque leges quas divinas dicitis, Vetus scilicet ac Novum Testamentum, quædam naturalia tradunt præcepta, quæ moralia dicitis, ut diligere Deum vel proximum, non adulterari, non furari, non homicidam fieri, quædam vero quasi positivæ justitiæ sint, quæ quibusdam ex tempore sunt accommodata, ut circumcisio Judæis et baptismus vobis et pleraque alia quorum figuralia vocatis præcepta. Romani quoque pontifices vel synodales conventus, quotidie nova condunt decreta, vel dispensationes aliquas indulgent, quibus licita prius jam illicita, vel e converso fieri autumatis, quasi in Emendavimus locum ex editione Burmanniana.

1 potestate Deus posuerit vel permissionibus, A
na vel mala esse faciunt, quæ prius non erant
i nostræ possit eorum auctoritas præjudicare.
est autem nunc ut post considerationem
iæ ad reliquas duas virtutis species stylum
rtamus.

De partibus fortitudinis.

titudo itaque nobis partibus videtur com-
ndi, magnanimitate scilicet et tolerantia.

v.) Magnanimitas vero est, qua cum rationa-
substantiæ causa quælibet ardua aggredi su-
parati. Tolerantia autem est, qua in hujus pro-
incepto constanter perseveramus.

De partibus, temperantiæ.

operantiæ vero quantum mihi videtur, nec
nprobare arbitror, partes hæc sunt, humilitas,
litas, mansuetudo, castitas, sobrietas.

militas est per quam ab appetitu inanis glo-
a nos temperamus, ut non supra quam sumus,
i appetamus.

ugalitas vero est superflua profusioni frenum
quam videlicet supra quam necessarium est
lere respuimus. Sic et mansuetudo frenum est
castitas luxuriæ, et sobrietas gulæ.

notandum quod cum justitia sit constans ani-
mluntas, quæ unicuique quod suum est servat,
ido et temperantia potentiæ quædam sunt
animi robur, quo, ut supra meminimus, bona
æ voluntas confirmatur. Quorum et enim con-
impotentia sunt, ea profecto constat esse
tias. Debilitas vero animi, quæ fortitudini
aria est, quædam ejus infirmitas et impotentia
quam ignaviam seu pusillanimitatem dicere
mus. Intemperantia quoque, temperantiæ ad-
quædam imbecillitas animi et impotentia
rrationabilium motuum ejus impulsibus resis-
ion valentis, a quibus quasi quibusdam satel-
s in miseram vitiorum captivitatem mens in-
trahitur et quorum dominari debuit ancilla
cut autem justitia voluntas illa, quam diximus,
est, ita injustitia voluntas contraria. Et justi-
idem bonum hominem, for (fol. 40 R.) titudo
ac temperantia probum efficiunt, quia, quod ex
olumus [*leg. volumus*], ex his ad efficiendum
sumus. Putas autem me in præsentia [rum]
s seu partes virtutis ita distinxisse, ut in his
is omnes concludantur, quibus ad beatitudi-
pertingitur et summum pro meritis bonum
henditur. Nunc si visum sit prudentiæ tuæ,
in his probare vel improbare decreveris, vel si
fortasse ad perfectionem addendum esse cen-
s, parati sumus excipere.

USTIAN. Sic profecto convenit. Sed priusquam
s summi boni, quos posuisti, gradus venia-
ad intermissum non dimissum de summo
vel summo malo conflictum redeamus, et quid
iciter summum bonum vel summum malum
ur, et an aliud summum bonum sit, quam

summun hominis bonum, vel summum malum,
quam summum hominis malum, determinetur.

Regressio ad intermissam inquisitionem de summo bono.

PHILOS. Summum utique bonum apud omnes
recte philosophantes non aliud quam Deum dici
constat et credi, cujus scilicet incorporabilis et inef-
fabilis beatitudo tam principii quam finis ignara,
non augeri potest nec minui. Summum vero malum
summam cujuscunque sit sive hominis sive alterius
creaturæ miseriam vel pænæ cruciatum autumo,
hominis autem summum bonum vel summum ma-
lum, ejus sicut supra jam memini ac determinavi
futuræ vitæ requiem vel pœnam perpetuam intelligo.
Hoc itaque inter summum bonum et summum ho-
minis bonum referre arbitror, quod, sicut ex præ-
missis liquet, summum bonum Deum ipse est vel
ejus beatitudinis summa tranquillitas, quam tamen
non aliud quam ipsum, æstimamus, (†0. v.) qui ex
seipso, non aliunde, beatus est; summum autem
hominis bonum illa est perpetua quies, sive lætitia,
quam quisque pro meritis post hanc vitam recipit,
sive in ipsa visione vel cognitione Dei, ut dicitis,
sive quoquo modo aliter contingat. Summum vero
malum summa est, ut dixi, cujuscunque creaturæ
miseria vel pœna pro meritis suscepta. Summum
autem hominis malum quoscunque hominum ibi
cruciatum pro meritis susceptos nuncupamus.

De summo malo.

CHRISTIAN. Quantum percipio, tam summum ma-
lum quam summum hominis malum non nisi pœnas
futuri sæculi, pro meritis redditas, intelligis?

PHILOS. Ita utique.

CHRISTIAN. At profecto pœnæ illæ pro meritis
collatæ utique justæ sunt, quia justum est sic eos
punire, qui meruerunt. Quidquid vero justum est,
bonum esse constat. Pœnæ itaque illæ, quas sum-
mum malum, vel summum hominis malum nuncu-
pas, sine dubio bonæ sunt. Vide ergo an id quod
bonum est potius quam malum, concedere videaris
esse summum malum. Qua enim ratione summum
malum vel summum hominis malum dicas quod
nullatenus malum sit, non video!

PHILOS. Meminisse te oportet, a teipso superius
tam nostrorum quam vestrorum testimoniis ostendi
[sse] omnem quoque afflictionem malum potius
quam bonum esse. Non tamen ideo omnem esse
malam concedendum arbitror, frequenter quippe
generum permutatio in adjectivis nominibus sen-
sum variat, ut aliud significet pœnam esse bonam,
et aliud dicere pœnam esse bonum, id est rem bo-
nam. Sicut aliud est dicere hanc æream statuum
esse perpetuam, quod falsum est, aliud eam esse
perpetuum, id est rem aliquam quæ perpetua sit,
quod verum est, utpote ipsum æs cujus perpes et
indeficiens est natura. Sed et cum omnis propositio
compositum quoddam sit non tamen omnem com-
positam dicimus, sed illam tantum, (fol. 41 R.) quæ
præpositiones in partibus habet, hoc est hypothe-

ticam, nec omnem dictionem compositam dicimus, quam esse rem compositam scimus, nec omnem, quam simplicem vocamus, esse rem simplicem concedemus. Sic igitur et cum pœnam aliquam justam aut bonam esse dicimus, eo scilicet quod justum sit aut bonum, eum affligi, qui torquetur, non tamen ideo eam esse rem justam aut bonam concedere cogimur. Vos quoque cum omnem creaturam bonam esse ponatis, eo videlicet quod nihil ex creatione Dei non bonum sit, nec etiam hominem creaturam esse negetis et per hoc eum, qui malus est, esse rem bonam annuatis, non tamen ideo eum esse hominem bonum recipitis. Nemo quippe hominum [esse] bonus dicendus est; nisi qui bonis adornatus est moribus. Bona autem res sive bona creatura dici potest etiam quæ irrationalis est et inanimata. Sed cum omnia Deus creasse bona dicatur, et hic parvulus homo vel equus ab eo jam creatus sit, quamvis res bona creatus sit, non tamen bonus homo vel bonus equus jam creatus est, nec ipse Deus hunc parvulum, qui perversus est futurus, aut bonum hominem aut malum hominem creavit, sed bonam rem vel bonæ naturæ substantiam eum condidit, nec eum equum, qui nunquam bonus est futurus, unquam bonum equum creavit, licet nonnullos equorum vitiosos creare videatur, quid videlicet in ipsa creatione sua vitium aliquod contrahere dicuntur, unde postmodum inutiles aut parum utiles fiant. Ipsos quoque homines naturaliter ex elementorum complexione in ipsa sua creatione nonnulla vitia contrahere constat, ut iracundi scilicet, vel luxuriosi vel aliis irretiti vitiis naturaliter fiant (41 V.). Sed neque illum fortassis angelum cæteris quasi luciferum prælatum, quem postmodum apostatasse dicitis, bonum angelum vel bonum spiritum condidit, quem nunquam in veritate (59*) vel in dilectione Dei constituisse dicitis et [f. cum] plerique vestrum charitatem semel habitam, nunquam fateantur admitti. Nullus quippe angelus sive spiritus aut etiam homo a dilectione Dei et vera charitate alienus, bonus recte dicitur, sicut nec malus, quandiu peccato caret. Si igitur angelus ille neque cum peccato neque cum charitate Dei creatus est, quomodo bonus adhuc angelus vel malus creatus esse dicendus est. Sic nec singuli homines, cum creantur nondum rationis compotes aut boni homines aut mali creatione dicendi sunt, cum videlicet ipsa creatione sua, ut boni homines aut mali essent, non acceperint. Quorum etiam aliqui cum ægrotativi vel stulti naturaliter fiant, et diversis tam animi quam corporis vitiis occupati nascantur, et omnes communiter homines creentur mortales, profecto ex ipsa sua creatione substantia humanæ naturæ bona, multorum particeps fit malorum. Ut enim Aristoteles meminit et manifesta tenet veritas, bono contrarium esse non potest nisi malum. Patet igitur tam mortalitatem quam cætera

A modo præmissa, cum quibus nascimur, mala connumeranda, cum eorum scilicet contraria dubitet esse bona, et quædam vitia seu mala naturaliter ex ipsa creatione quibusdam bonis i substantiis, ut mortalitas homini, irrationalitas equo. Quamvis enim mortalitas non dicatur vitii hominis, cum videlicet secundum eam nemo homine de (fol. 42 R.) terior sit, qua æqualiter nes participant, quoddam tamen est vitium n: in ipso homine, quoniam in hoc humana natura ea quæ immortalis est, deterior vel infirmior sit. Sicut igitur hominem quemlibet, quantumque vitiis deturpetur, rem bonam esse concedi nec tamen ideo bonum hominem esse annuata econtrario quamlibet pœnam rem esse m profitemur, licet nonnullam esse bonam ponamus. Vide itaque non esse consequens bonam et justam pœnam summum hominis esse statuamus, ideo quod bonum est, summum eius malum esse credamus. Etsi enim, ut dicitur, pœna illa sit bona, non ideo bonum similitur, id est bona res est dicenda.

CHRISTIAN. Esto modo, ut dicis, te videlicet concessis non posse argui, ut, quod bonum concedas summum hominis malum esse, quæ pœnam illam, quæ bona est et justa, summum malum esse non abnuas. Sed iterum quæro tam culpa præcedens, quam pœna inde proveniens malum sit, quod horum deterius ac majus horum malum dicendum sit, utrum videlicet culpa quæ hominem malum efficit, an pœna, quæ a illata justum in eo iudicium agit?

PHILOS. Certe, ut æstimo, deterius hominis malum est culpa ejus, quam pœna ipsius. Cum enim inter quælibet mala illud alio majus esse non dubitetur, quod amplius Deo displicet et pœna dignius est, quis [quisnam] (non) dubitet culpam deterius esse quam pœnam culpæ. Ex culpa quippe hominis Deo displicet, unde malus dicitur, non ex pœna quæ pro culpa irrogatur. Illa quippe injustitia hæc justitiæ debitus effectus et ex intentione proveniens. Patet itaque in homine id deterius quod eum reum constituit, quam quod puniendum in eo iudicium (42 V.) agit.

CHRISTIAN. Cum igitur culpa hominis majus hominis malum quam pœna ipsius, quomodo nam hominis summum ejus malum nuncupas, ut dictum est, majus malum est culpa.

PHILOS. Placet itaque, si nostram in hoc probas opinionem, tuam super hoc audire sententiam, quid videlicet summum hominis malum seas appellandum?

CHRISTIAN. Illud itaque quod eum deterius facere potest, sicut econtrario summum ejus malum per quod eum meliorem effici constat.

PHILOS. Et quæ, obsecro, sunt illa?

CHRISTIAN. Summum ejus odium, summa

59*) Joan. VIII, 44, ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐκ ἴστηκεν. Cfr. Ep. I, III, 8

n Deum; per quæ videlicet duo ei qui simplici- A
: proprie summum bonum dicitur, displicere
ius vel placere constat. Quorum profecto utrum-
post hanc vitam sequitur. Qui enim perpetuis et
mis cruciantur pœnis, quanto se amplius his
iri sentiunt, tanto in eum, cujus puniuntur ju-
ex ipsa desperatione veniæ odio majori inar-
nt. Quem penitus non esse vellent, ut sic sal-
pœna liberari possent et ita longe deteriores
int odiendo quam hic exstiterunt contemnen-
le contrario quicumque illa Dei visione fruun-
de qua dicit Psalmista: *Satiabor, cum appa-*
gloria tua (Psal. xvii, 5), id est postquam
itatis tuæ majestatem per temetipsum mihi
festaveris, nihil ulterius indigendo requiram; B
tunc meliores efficiuntur, quanto amplius eum
ant, quem in semetipso verius intuentur, ut
cet summa illa dilectio, illa summi boni frui-
uæ vera est beatitudo, summum hominis bo-
recte sit dicenda. Tanta quippe est illa divi-
majestatis gloria, ut nemo (fol. 43 R.) eam con-
re queat, qui non in ipsa visione ejus statim
is fiat, unde et dicitur: *Tollatur impius ne ri-*
Dei gloriam (Isa. xxvi, 10 juxt. LXX). Cum
r fideles ejus, qui eum super omnia dilexe-
tantam conspexerint beatitudinē, quantam
tenus fide poterunt æstimare: hæc eorum sum-
xsultatio, perpes erit ipsorum beatitudo.

ilos. Placet itaque summum hominis bonum
malum illud intelligi quo melior, ut dicis, vel
ior homo efficitur. Sed si hoc in futura vita C
ngit, ut videlicet meliores ibi vel deteriores,
i hic efficiamur, profecto et ibi aliquid amplius,
i hic promereri videmur. Quo enim meliores
mur vel deteriores quam prius, majori pœna
præmio digni judicamur. Quod si ibi quoque
or sit affectus, ut quo amplius Deum cognosci-
magis eum diligamus et cum ipsa retributione
er nostra dilectio crescat in Deo, ut semper
res efficiamur, profecto in infinitum ita nostræ
tudinis extenditur augmentum, ut nunquam
rfectum, quia semper recipit incrementum.

CHRISTIAN. Nescis quod in hac vita tantum tem-
sit promerendi, et in illa retribuendi, hic vide-
seminandi, ibi colligendi. Quamvis igitur ibi D
res efficiamus ex præmio meritorum, quam hic
eritis fueramus, non tamen necesse est ut ibi
is aliquid promereamus. Hoc ipsum quoque,
ibi meliores quam hic efficiamur, meritorum
labitorum retributio est, quæ meritis reddita
meliores efficiat non iterum præmium promere-
quæ in præmium meritorum tantum est con-
ta, non ad aliquid promerendum rursus habita.
et apud nos cum (43 V.) aliquis amicitiae re-
erationem ab amico suscipit et eum ex hac
ter hoc diligit, non iterum apud eum ex hac
ri dilectione, quæ scilicet venit ex præmio red-
præmium mereri judicatur, ut sic in infinitum
tum extendatur. Quamvis etenim necessitudi-

nis coactione et retributione præmii augetur dile-
ctio, ut non tam voluntaria quam necessaria videat-
tur, ita quippe omnibus naturaliter insitus est affe-
ctus, ut ipsa præmii retributio quoddam dilectionis
secum afferat augmentum et quadam nos necessita-
te, vel amore nostri potius quam virtute vel amore
remunerantis in ejus dilectionem nos ascendat. Si
igitur inter homines amicus ab amico præmium fer-
rat et ex ipso præmio amplius diligere cogatur, nec
tamen ex hoc dilectionis augmento rursus prome-
reri dicitur, quid mirum, si et in alia vita ex su-
cepto præmio amplius Deum diligentes, nequaquam
rursum ipsum præmium convertamus in meritum?
Aut quid denique concedi prohibeat illam divinæ
majestatis gloriam tantam esse, ut semper in ejus
visione profectus noster aliquis possit esse, ut quo
diutius eam conspiciemus et seipsam nobis amplius
innotuerit, beatiores nos efficiat? Plus quippe istud
jugæ beatitudinis incrementum valet, quam major
beatitudo, unum tantum modum custodiens et in
nullo (in)cremento proficiens.

PHILOS. Quomodo, quæso, in illa visione Dei
profectus quisquam esse possit vel aliqua inter
ipsos videntes differentia, cum videlicet illud omni-
no summum bonum sit simplex nec unquam con-
spici, nisi totum possit, nec aliquid conspici ab uno
quod non conspiciatur ab alio?

CHRISTIAN. Non utique in re conspecta, sed in
modo conspiciendi est (fol. 44 R.) diversitas, ut quo
melius intelligitur Deus, beatitudo nostra in ejus
visione augeatur. Nam et animam vel spiritum quæ-
libet intelligendo non æqualiter omnes intelligimus,
quamvis tamen iucorporeæ naturæ partes in suæ
essentiæ quantitate non habere dicatur. Et cum
corpus quodlibet vel aliqua pars ejus ab aliquibus
simul accipitur, melius ab isto quam ab alio homi-
ne ipsum cognoscitur et perfectus intelligitur, et
cum eadem res sit intellecta, non tamen æqualiter
ejus naturam percipiunt. Sic Deus huic perfectius
ac melius quam illi sui notitiam pro meritis imper-
tit, ac se amplius manifestat. Potest quippe contin-
gere ut, cum omnia sciat iste, quæ ille, melius tamen
ac perfectius singula sciat iste quam ille, et
cum tot res ab isto quam ab illo sciantur, non ta-
men tot de eisdem rebus scientias habet unus, quot
alter, aut non tam bene sciat eadem.

PHILOS. Nunquid illam visionem Dei, in qua bea-
titudo vera consistit angeli, quos lapsos dicitis,
nunquam habuerunt, vel saltem ille inter eos præ-
cipuus, qui cæterorum comparatione lucifero est
comparatus?

CHRISTIAN. Nequaquam utique habuisse creden-
dum est, nec aliquis eorum, qui corrui, nec illi
etiam, qui non corruerunt, donec post aliorum la-
psum hanc visionem, per quam simul et beati fle-
rent et confirmati, ne amplius cadere possent in re-
munerationem suæ humilitatis acceperint. Omnes
quippe angeli sicut et homines tales creati sunt ut
bene agere possent et male. Alioquin, qui non pec-

caverunt, ne hoc ipso, quod cæteris peccando non consenserunt, meritum non haberent. Quod autem Lucifer(o) cujusdam excellentiæ prærogativa comparatus est (44 V.) non tam ex beatitudine quam ex scientiæ perspicacitate factum est, eo videlicet, quod scientiæ luce præstantior cæteris ad quaslibet rerum naturas intelligendas subtilior conditus esset. Quod quidem in se considerans, ex ipsa scientiæ suæ magnitudine, qua se cæteris prælatum vidit inflatus intumuit et majora, quam possit sperare præsumpsit, ut videlicet, quia se cæteris prælatum novit, se fieri æqualem Deo æstimavit et ut ipse videlicet, sicut Deus, regnum obtineret.

PHILOS. Illud quoque obsecro definias, utrum hoc hominis summum bonum illam dico videlicet summam Dei dilectionem quam ex visione Dei homo percipit accidens hominis dicenda sit, et iterum accidens dici conveniat summum bonum, tanquam ipsum substantiæ sit præferendum.

CHRISTIAN. Cum accidentia eisque subjectas substantias ac propheticiæ verba doctrinæ converteris, et ea tantum quæ vitæ terrenæ non cœlestis sunt, metiris, hæc quippe disciplina secularis et terrena his tantum documentis contenta existit, quæ ad præsentis vitæ statum accommodata sunt, nec ad illius futuræ vitæ qualitatem, in qua nec verba ista nec ulla hominum doctrina artium suarum regulas applicaverunt, cum rerum investigaverunt naturas, sed sicut scriptum est. *Qui de terra est de terra loquitur* (Joan. III, 31). Si ergo ad illud cœlestis vitæ fastigium conscendere niteris quæ omnem terrenam longe transcendit disciplinam, ne plurimum innitaris terrenæ propheticiæ regulis, quibus nec adhuc ad plenum comprehendere ac definiri terrena potuerunt, nedum cœlestia. Utrum autem dilectio illa, quæ in cœlesti vita, habenda dicitur accidens sit an qualiscunque qualitas, nihil utilitatis affert definire, quæ nisi experimento sui vere cognosci non potest, cum omnem terrenæ scientiæ sensum longe transcendat (fol. 45 R.) dat. Quid autem ad beatitudinem refert, utrum eam accidens an substantiam sive neutrum esse ponamus, cum quidquid dicamus vel arbitremur, ipsa ideo non mutetur vel beatitudinem nostram minuatur. Ac si quæ de accidentibus et substantialibus formis philosophi vestri dixerunt, diligenter consideres nec substantialem illam nobis videbis, quæ non inest omnibus, nec accidentalem, quæ, postquam adfuerit, abesse non potest. Unde accidens etiam vestra opinio describit, quod adesse potest et abesse. Quod etiam impedit, si illam quoque dilectionem ibi futuram, sicut et præsentem, quam habemus hic, accidens concedamus? Quamvis enim nostra substantia quolibet accidenti suo melior censeatur, aut dignior, summum tamen hominis bonum id non incongrue dicendum videtur, quod ipsum hominem participatione sui optimum reddit atque dignissimum, atque, ut verius ac probabilius loquamur, ipsum Deum qui solus proprie et absolute summum bonum dicitur, sum-

um etiam hominis bonum esse constituamus. Cuius videlicet illa, quam diximus, visionis suæ participatione qui fruimur, efficiamur vere beati. Ex quo ipso quippe, quem in ipso videmus ad nos ejus illa summa dilectio manat, ideoque rectius ipse, qui ab alio non est et nos ita beatos efficit, summum hominis dicendus est bonum.

PHILOS. Placet utique illa de summo bono sententia quæ nec propheticiæ nostræ est ignota. Sed si hæc, ut dicitis, visio Dei, quæ beatos efficit, oculis tantum mentis, non corporis patet, quid necesse est sanctis animabus, ut dicitis, corpora sua tandem resumere, quasi per hoc earum gloria vel beatitudo sit augenda? Cum enim, ut dicitis, mensura quæ hominis quæ et angeli, quid ad beatitudinem vestram resumptio prodest corporum, quæ, cum angelis desint, nequaquam tamen eorum præpediunt vel minuunt beatitudinem? (45 V.)

CHRISTIAN. Omnium, quæ Deus agit, non tam ad beatitudinem nostram quam ad gloriam suam convertit, ut illa quæ nonnullis nociva sunt. Unde Salomon: *Propter semetipsum omnia creavit Deus. impium quoque ad diem malum* (Prov. XVI, 4). Ipsa quoque etiam pœna, qua ejus iniquitatem Deus punit, justitiam Dei commendat, et sic eum glorificat. Quamvis itaque poneremus corporum illam resumptionem nihil sanctis animabus beatitudinis conferre, non tamen eam censeamus superfluum, quæ ad divinæ potentiæ laudem plurimum valet. Quo enim illa prius inferiora et passioni cognovimus obnoxia, tanto postmodum magis Deum glorificandum ostendit; et cum sic ea videlicet solidata et indissolubilia videbimus facta, ut nulla ex eis passio nobis provenire, nulla in eis dissolutio possit contingere, hinc etiam nonnihil beatitudinis animæ videntur contrahere, quia, quo amplius divinæ potentiæ magnitudinem experientur, amplius eum diligere et beatiores esse non sunt denegandæ.

PHILOS. Illud quoque, obsecro, dilucides, utrum illa Dei visio, in qua beatitudo consistit, aliqua loci differentia vel augeri, vel minui, an ipsa in omnibus locis exhiberi omnibus queat, vel certus ei aliquis deputatus sit locus, quo scilicet necesse sit pervenire, qui illa fru ituri sunt visione?

CHRISTIAN. Qui Deum ubique per potentiæ suæ magnitudinem non dubitant esse, ita ei omnia loca præsentia credit (*leg. credunt*), ut in omnibus quæcunque velit agere possit et tam ipsa loca, quam omnia in illis ejus operatione vel gerantur vel disponantur, nequaquam ista quæstione movendi sunt. Ipse quippe est, qui, sic nunc quoque sine positione locali sicut ante tempora consistens, non tam in loco esse (fol. 46 r.) dicendus est, qui nullatenus localis est, quam in se cuncta concludere loca, ipsos etiam, ut scriptum est, cœlos psalmo suo continens ((*Isa. XL, 12*). Qui enim ante omnia sine loco existit, nec sibi ipsius modum, sed nobis loca fabricavit, cuius nec minui nec augeri beatitudo

st, nec ullam percipere variationem, nullam A
 actionem quoque, sicut nec positionem habet
 lem, cujus omnino simplex et corporea per-
 rat æternitas. Cum igitur nusquam sit localiter,
 est positione locali conclusus, ubique tamen in
 ibus locis, quam circa omnia loca per opera-
 is potentiam esse dicitur. Etenim in omnibus
 ; nulla nisi eo disponente geruntur, et sic ei
 cuncta præsentia sibi vel ipse illis, ut quod-
 que velit ibi fieri necesse sit, et sic ubique, ut
 um est, per potentiæ suæ magnitudinem esse
 tur. Unde in semet per prophetam loquitur :
um et terram ego impleo (Jer. xxiii, 24), et
 mista, nusquam irati potentiam se effugere
 e considerans, dicebat : *Quo ibo a spiritu tuo*
quo a facie tua fugiam ? Si ascendero in cælum,
Ulic es, si descendero ad infernum, ades, etc.
 l. cxxxix, 7, 8). Sicut autem in omnibus lo-
 vel intra omnia per potentiæ suæ operationem
 dispositionem dicitur esse, quia videlicet cuncta
 vel disponi per eum necesse est, sic etiam ipsa
 concludens circa ea nihilominus asseritur
 , hoc est, sic ea in sua potestate habere, ut
 l in eis sine ipso vel ejus dispositione fieri
 sit. Cum itaque per potentiam suam, ut dictum
 tam intra omnia quam extra Deus sit et omnia,
 ntuncunquæ solida sint, propria virtute pene-
 , quis eum locus impediatur, ne, ubicunquæ om-
 nis velit, æque suam impertire notitiam possit ?
 quippe modo, quo locis omnibus inesse vel præ- C
 per potentiam, non per localem positionem
 tur, ubique sui noti (46 V.) tiam, quibuscunquæ
 terit, habet impertire, nec summa et spiritualis
 ute, cui omnia sunt pervia loca, quæ sunt, ali-
 soliditate vel qualitate præpediri potest. Quippe
 claritas solis solidissimum vitrum sic pene-
 ut per ipsum quoque suam nobis illuminatio-
 infundat, et corpora nostra post resurrectio-
 tantæ subtilitatis fore credamus, ut jam eis
 dam modo spiritualibus factis, nulla possit ob-
 e materia, unde et Dominicum corpus, quod
 ue mortali clauso vitro natum fuerat, post re-
 ectionem jam immortale et impassibile clausis
 is ad discipulos intravit. Multo ergo magis
 mam illam divinæ claritatis visionem nullo D
 pediri posse obstaculo, vel loci propinquitate
 lluminandum adjuvari credendum est. Nam et
 m, qui cæteris subtilior est elementis, inde non
 pere sectionem dicitis, quia nullo interposito
 ore partes ejus dividi queant. Multo autem
 us spiritualis substantia, quæ longe omni cor-
) subtilior est, corporeo præpeditur obstaculo.
 i vero divinitas tantæ subtilitatis sit, ut in ejus
 paratione quælibet aliæ naturæ corporea cen-
 tur, et ipsa sola respectu aliarum incorporea
 cetur, quomodo summa ejus claritas, quæ
 cta cognoscendo considerat, obstaculum habe-
 Qua etiam, qui fruuntur, cum [videntur] om-
 videant, quidquid eos scire conveniat, quan-

tuncunquæ remotum non ignorant. Alioquin para-
 diso fruentes tormenta inferni non conspicerent,
 ut eo amplius Deum diligant, quo per ejus gratiam
 graviora se evasisse viderint. Quem quidem para-
 disum in ipsa visione Dei ubique (fol. 47 R.) consi-
 stere Dominus Jesus patenter insinuat, dum ipso
 die quo ejus anima in carne passa descendit ad
 inferos, ut inde suos liberaret, latroni eum con-
 fesso, ait : *Amen dico tibi, hodie mecum eris in pa-
 radiso (Luc. xxiii, 43)*. A quo quidem paradiso ne
 tunc etiam anima Christi extranea exstitit, cum, ut
 dictum est, ad inferos descendit. Juxta itaque hanc
 fidem nostram et rationem manifestam quocunquæ
 loco fidelis sit anima, quia ubique præsentem, ut
 dictum est, reperit Deum, et quoniam nullo impe-
 ditur obstaculo, ubique in sua æque perseverat
 beatitudine, quam videlicet ex visione Dei nobis per
 eum infusa, non ex nostris viribus apprehensa,
 consequimur. Quippe nec ad corporalis solis ap-
 prehendendam claritatem conscendimus sed ipsa
 se nobis infundit, ut ea fruamur. Ita et nos tam
 Deo quam ipse nobis appropinquat, tanquam de-
 super claritatem suam nobis et amoris sui calorem
 infundens, ad quem etiam nusquam localiter consi-
 stentem, si quo modo propinquare dicimur, non id
 locis, sed meritis fieri est intelligendum, videlicet
 quantum similiores in bono efficimur vel ejus am-
 plius voluntati concordamus, sic e contrario ab eo
 recedere intelligendi sumus. Quod venerabilis do-
 ctor Augustinus et doctrinarum quoque vestrarum
 peritissimus diligenter aperiens; Deo, inquit, qui
 ubique est non locis, sed moribus aut propinqui
 aut remoti sumus. Unde cum post resurrectionem
 tantæ facilitatis corpora sanctorum futura sint, ut
 ubicunquæ velint animæ, ipsa statim esse credan-
 tur, nullus tamen eorum recessus visionem Dei
 præpediet, quominus animæ sint beatæ, nec ulla
 locis qualitas pœnalis esse his poterit, in quibus ni-
 hil puniendum erit, sicut nec ante (47, V.) peccatum
 primis hominibus quidquam potuit esse nocivum.
 Unde et cum sancti angeli ad nos missi jussa Dei
 exsequuntur, nequaquam loci aliqua qualitate vel
 intervallo ejus visione, qua beati sunt privantur
 seu inaniuntur. Nec dæmones in aere commorantes
 unde et volucres cæli dicuntur, quamvis positione
 loci superiores nobis esse videantur, non ideo ta-
 men ad Deum, qui propriæ dignitate naturæ cun-
 ctis superior est naturis, amplius quam nos ap-
 propinquare dicendi sunt. Unde Satan veniens in-
 ter filios Dei et stans in conspectu Domini et mu-
 tuo loquens sicut in libro Job conscriptum est (*Job.*
1), nequaquam hoc adventu suo a sua relaxatur
 miseria, ut beatior fiat. Qui etiam de cælis cæteris
 altior corruendo, patenter ostendit nihil ad beati-
 tudinem conferre loci dignitatem. Non enim quia
 inter filios Dei, hoc est inter sanctos angelos, ve-
 niens in conspectu Dei astitit, in ejus conspectum
 Dominus venit, ut ab eo scilicet Dominus cons-
 piciatur, cum ipse a Domino conspiciatur, quasi-

cæcus in sole inter videntes assistens, non ab eis positione loci, sed beneficio lucis dissidens. Quod enim agit in visione corporalis solis qualitas corporum, hoc in visione spiritualis solis qualitas meritorum, et quemadmodum hic nulla differentia consistit virtutum in qualitate corporum aut locorum, sic nec ibi retributionum; et tanto mirabilior illa divinæ gloriæ visio, qua beati fiunt, apparet, quanto amplius nulla loci qualitate vel diversitate ad hoc impediri vel juvari potest, cum in his etiam qui etiam loco disjuncti non sunt, sic agat ut alios illuminando beatificet, alios in sua cæcitate miseros derelinquat, sicut et in hac vita per impertionem gratiæ suæ non desistit agere. (fol. 48 R.) Sic quippe Deus ubique per potentiam esse dicitur, ut nihilominus alicubi per gratiam adesse, alicubi dicatur deesse. Quocumque igitur modo vel adesse vel abesse, seu advenire vel recedere, divinitatis gratia dicatur, non id localiter vel corporaliter fit, sed magis spiritualiter vel per aliquam suæ operationis efficaciam contingit. Si enim ubique localiter esset, quo advenire localiter vel unde recedere posset? Nonnunquam ad nos descendere dicitur, vel per aliquod gratiæ suæ beneficium nobis collatum, vel per aliquam ex signo visibili manifestationem, sive cum aliquid insolitum gerit in terra. Sic sol iste descendere ad nos dicitur vel mundum ipsum implere non localiter sed efficaciter, id est non locali sui positione, sed illuminationis operatione.

PHILOS. Miror te rationibus tuis, quibus me arguere niteris, eas quoque auctoritates ex Scripturis vestris proferre, quibus non dubitas minime cogendum esse.

CHRISTIAN. Propositum est, sicut nosti, non me tibi proprias inferre sententias, sed communem majorum nostrorum tibi fidem, seu doctrinam aperire. Quæ igitur testimonia de nostris affero non, ut per hoc cogaris, intendo, sed ut aliorum magis ista intelligas esse, quam meipsum finxisse.

PHILOS. Certe nec istud improbo, si talis processerit intentio. Sed nunc ad reliqua festinemus. Si ergo ut asseris, tanta virtus est divinæ visionis, ut ubicunque sint animæ participatione sui æque illas beatas efficere queat, cur, obsecro, regnum cælorum Deo et sanctis animabus spiritualiter assignantur, ut in cælo scilicet præcipue dicuntur esse, quasi beatius illic habeantur esse? Quod etiam in tantum Christus vester proprio exhibuit exemplo, ut in conspectu suorum corporaliter cælum ascenderit, et illic ut scriptum est, (fol. 48 V.) ad dexteram Patris residens inde ad iudicium venturus promittatur in æra obviam occurrentibus (*Colos. III, 1; I Thess. IV, 17*). Cum igitur divinæ habitationi nulla mundi regio, nisi cælum, deputetur, si ubique, ut dicitis, Deus existens ubique beatitudine

(60) V. nomine aut rejiciendum e textu, aut conj. : omni.

A sua æque fruatur, et ejus visionis claritas quibuscunque velit sese, prout vult pariter infundens, æque illos ubique beatos efficiat nullo adminiculo nulla loci qualitate vel propinquitate ad hoc indigens, sed ex se penitus sufficiens; cum, inquam, Dominus ubique per potentiam existens et quasi in uno loco suæ majestatis mansionem concludens dicat : *Cælum mihi sedes est* (*Isa. LXVI, 1*), et omnes tam Novi quam Veteris Testamenti scriptores non aliam mundi partem nisi cælum ejus habitationi deputent, non immerito videri potest hujus superioris loci serenitas ipsis vel nobis non nihilo conferre beatitudinis. Unde et per Isaiam ad hujus beatitudinis plenitudinem lux lunæ sicut lux solis futura, et lux solis septempliciter promittitur tunc splendere et nova tam cæli quam terræ creatio (*Isa. XXX, 26*), ut ipsa quoque in nomine (60) rerum natura felicitas augeatur.

CHRISTIAN. Si prophetizare magis quam judaizare in littera nosse et quæ de Deo sub specie corporali dicuntur non corporaliter ad litteram, sed mystice per allegoriam intelligi scires, non ita ut vulgus quæ dicuntur acciperes. Cujus profecto si communem sequeris opinionem nec eorum fidem tua transcendat intelligentia, qui nihil nisi corporeum vel admodum rei corporeæ mente concipiunt[ur,] (in eum) iterum utique dilaberis errorem, ut Deum nullatenus, nisi rem quamdam corpoream et quibusdam partibus consistentem, capite videlicet, manibus ac pedibus seu reliquis membris compositum intelligere queas, maxime cum omnes (fol. 49 R.) fere humani corporis partes ei juxta similitudinem aliquam in Scripturis assignantur. Quis enim illitteratorum aut simplicium hominum audire sustineat, si Deum prædices nec oculos nec aures habere nec cætera quæ nobis videntur necessaria membra. Statim quippe objiciet eum nequaquam videre posse, qui oculos tales non habeat, similiter non audire, ne(c) operari, cui aures desint et manus. Sicut ergo omnia, quæ corporis sunt non nisi parabolice judicas in Deo intelligenda, sic quæcunque ad corporalem loci positionem de divinitate dicuntur non dubites accipienda. Cum itaque Isaiam audis dicentem : *Hæc dicit Dominus. Cælum sedes mea et terra scabellum pedum meorum. Quæ est ista domus quam ædificabitis mihi et quis est iste locus quietis meæ? Omnia hæc manus mea fecit, etc.* (*Isa. XXVI, 1, 2*); sicut minime eum corporalem intelligis, sic nec corporalem sedem cælum nec corporale scabellum pedum ejus terram, neque ullam ejus localem positionem intelligas, qua sedem (61) æstimetur. Absit enim ut ejus majestas aliquid infirmitatis habeat, ut sede aliqua vel scabello sustentari egeat! Cæli ergo nomine et terræ, hoc loco bonæ et malæ distinguuntur animæ, tanquam ex meritis suis superiores et inferiores. Bonæ itaque animæ, tanquam templum ejus seu cælum dicuntur, juxta illud Psal-

(61) Conj. : quæ sedes, aut : qua sedere.

Dominus in templo sancto suo, Dominus in A
des ejus (Psal. xi, 4), eo quod ipsis, qui
eritis celsiores, præsideat et quasi in pro-
mo et templo sibi sanctificato (49 V.) per
inhabitet. Carnales vero animas quæ vide-
rrenis et infimis inhiant desideriis, quasi
m pedibus conculcat, quia eos quos despi-
id se misericorditer attollit, tanquam infe-
relictos premit et conculcando conterit et
pulverem dissolutum redigit. Cum ergo,
Dominus, qui in manu factis non habito et
allentem in sanctis animabus habitare (62)
et tanto despectui carnales et terrenos ha-
omines, cur mihi terreni ædificii quas ne-
m construere domum quæritis, et non po-
id vosmetipsos domum mihi spiritalem ædi-
alioquin cassa est significatio templi visibi-
visibilis desit. Cum itaque cælum vel re-
gloriam futuram beatitudinem audis appel-
blimitatem futuræ vitæ magis quam corpo-
æli positionem intellige, quam etiam non-
m nomine terræ propter stabilitatem ejus
nomine cæli propter ipsius dignitatem con-
signari. Unde et Psalmista : Credo videre
mini in terra viventium (Psal. xxvii, 13); et
chielem ipse Dominus post resurrectionem
uis futuram beatitudinem promittens : Ecce
luit, aperiam tumulos vestros et educam vos
hæris vestris, populus meus : et inducam vos in
israel, et requiescere vos faciam super humum
(Ezech. xxxvii, 11, 12). Quod autem Do-
xoster Christus corporales cælos corporaliter
iliter ascendit, non ejus gloriæ, in quo ple-
divinitatis corporaliter inhabitat, sed fidei
præfuit. Qui ergo prius clausis januis ad
os intrando resuscitandorum corporum sub-
is, qua videlicet cuncta penetrare queant, ex
a resurrectione monstraverat, postmodum
ascensione sua tantam ipsorum futuram
a exhibuit, ut terrenitatis mole, qua prius
ntur, sicut scriptum est : Corpus quod
R.) corrumpitur, aggravat animam (Sap. ix,
quam ulterius (63) propediuntur ascendere,
cunque animæ velint sine ulla difficultate
o transferri. Quod tamen ad dexteram Pa-
rum conscendisse memoratur, sic nec dextra
ntelligitur corporalis, ita nec ista sessio,
e Pater sedeat, est localis positio, sed per
ter cum Patre dominandi potestas et æqua-
tas exprimitur, cum ei collateraliter a dex-
nsedis dicitur, quod quidem sedere ad
n cum corporaliter ad litteram stare non
id quoque, quod de corporali ejus ascen-
ræmittitur, quamvis in re ita corporaliter
m, quemdam tamen ejus ascensum in men-
elium meliorem designat. De quo videlicet
ipse ad Mariam jam antea dixerat : Noli

nj. : *habitem seu habeam.*

ri. leg. : *non propediuntur, aut nusquam ul-*

A me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum
(Joan. xx, 17). Tunc enim tanquam in nube ab ocu-
lis hominum sustollitur Christus ad cælum, ut ad
dexteram Patris resideat, quando prædicatione san-
ctorum ab aspectu laboriosæ vitæ subtractus, præ-
dicatur ita in gloria sublimatus, ut Patri corre-
gnando pariter universis imperet et tanquam coæ-
qualis substantia, vel Filius æque dominetur om-
nibus. Quod vero de splendore lunæ vel solis mul-
tiplicando subjecisti, tanquam corporaliter fieri ad
futuram beatitudinem, facile est tam ex auctoritate
ipsius prophetæ, qui illud dixit, quam ex ratione
manifesta refelli. Dominus quippe postmodum per
eumdem Isaiam ad Hierosolymam loquens et ei fu-
turæ vitæ claritatem promittens, ait : Non erit tibi
amplius sol ad lucendum per diem, nec splendor lunæ
illuminabit te, sed erit Dominus in lucem sempiter-
nam et Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ul-
tra sol tuus et luna tua non minuetur tibi. Sed
Dominus erit tibi in lucem sempiternam et comple-
buntur dies luctus tui : populus autem tuus (50. V.)
omnes justi hæreditabunt terram, etc. (Isa. lx,
19-21). Quæ est ista terra, ab his, qui in perpetuum
justi sint hæreditanda et præsentia divinæ
claritatis, tanquam sole, qui nunquam occidat,
illuminanda, nisi illa futuræ beatitudinis æter-
nitatis ? Quæ profecto claritas, cum tanta sit, ut nul-
lo ad illuminandum egeat adjumento, recte sol iste
amplius illuminandi officium admittere dicitur,
postquam videlicet non jam animales, sed spirituales
effecti illud experiemur, quod præmissum est men-
sura hominis, quæ et angeli. Quis denique ignoret
minora luminaria majorum apposita luce statim
obtenebrari, aut vigorem perdere illuminandi ? Quod
igitur officium illuminandi lux tibi corporea possit
habere, ubi divinæ claritatis præsentia sic illumi-
nabit abscondita tenebrarum, ut ipsa etiam mani-
festet consilia cordium. Videmus nunc, inquit Apo-
stolus, per speculum et in ænigmate, tunc autem fa-
cie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem
cognoscam sicut cognitus sum (I Cor. xiii, 12). Tum
quippe perfecte tunc verissime cuncta cognoscun-
tur, a nobis, sicut et ab angelis per oculos cordis,
ubi omnium sensuum, omnium administrationum
cessabunt officia, cum erit Deus omnia in omnibus.
Ejus quippe visio sic omnibus nostris per omnia
satisfaciet desideriis, ut ipsa per se omnia nobis
conferat, quæ veræ beatitudini sunt necessaria.
Ipsa illa divinæ majestatis visio nobis erit lux in-
deficiens, sanctitas summa, quies perpetua, pax
omnem sensum exsuperans, omne denique bonum,
omnis virtus, omne gaudium. Cum itaque Deus
erit omnia in omnibus, constat tunc, ut idem Apo-
stolus dicit, omnem evacuari principatum et po-
testatem (64), cum jam videlicet sola illa [sit] per
semetipsam principaliter potestas, quæ omnia, ut
dictum est, bona per suæ visionem præsentis om-
terius, p.

(64) Col. II, 15, *Exspolians principatus.*

ris sive alibi dicantur exerceri. Cum enim A tur, dicens : Quo ibo a spiritu tuo et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in celum, tu illic es; si descendero ad infernum, ades (Psa!. CXXXVIII, 7, 8). Denique quis malorum hominum animas in inferno plus cruciari censeat quam spirituales nequitas in aere consistentes sua æque tormenta secum ubicunque circumferentes? Quas utique tanto majore tormento dignas esse certum est, quanto nequiores esse minime dubitantur; quis eodem (53. V.) modo neget, animas impiorum in corporibus resumptas, quocunque loco moveantur, sua secum tormenta gestare, etsi nihil exterius inferatur tormenti. Multas quippe passiones animæ adhuc in corpore manenti vel intrinsecus inferri, vel extrinsecus ex aliqua perturbatione vel corporis inæqualitate videmus, quæ semel habitæ nulla possint auferri loci permutatione. Ut enim cæteras omittam passiones, quid valet ad remedium pœnæ, quo loco nunc (constituas morientem, vel maxima passione laborantem, si minime illa passio lenienda sit ex loco. Aut cum modo nobis morientibus, ut beatus meminit Augustinus, tanta sit in corpore passio mortis, ut propter hanc ipsum relinquere anima compellatur, quasi (65) in corporibus resumptis et jam immortalibus factis hanc passionem, qua hic moriendo dissolvimur, ubi perpetua fuerit, ad damnationem satis esse non censeat, vel si qua forte alia possit esse major nullo extrinsecus tormento adjuncto? Quid enim magis justitiæ convenit, quam quod ipsa præcipue corpora sua resumant animæ ad tormentum, quibus male usæ sint ad oblectamentum? Tantam vero in dissolutione mortis passionem esse certum est, ut pro quovis peccato, irrogata, quamvis sit brevissima (66), ad purgationem tamen ejus, quod non æterna damnatione dignum fuerit, sufficere credatur, unde ut beatus asserit Hieronymus illa est prophetæ sententia : *Non judicabit bis Dominus in idipsum, et non consurget duplex tribulatio (Nahum. I, 9, juxta LXX).* Legimus et nonnullas defunctorum animas damnatas noluisse reddi vitæ præsentis, ut bene operando salvarentur, si eam rursus morte interveniente finire cogerentur. Scriptum esse alibi reperimus quasdam sanctorum morientium animas timore pœnæ dissolu (fol. 54. R.) tionis suæ tempore ad paratam beatitudinem egredi prorsus refugere, donec eas Dominus jussisset ab angelis suscipi sine dolore. Ex quo liquidum est quanta sit hujus mortis passio, cujus, ut diximus, metu alius ad salutem redire non voluit, alius ad beatitudinem egredi trepidavit. Et hanc tamen omnino passionem auferre, quibuscunque voluerit, divinæ constat esse potentiæ, sicut et prædictus asserit doctor dicens Joannem apostolum tam a dolore mortis quam a corruptione carnis alienum fuisse. Qui ergo in morte passionem mortis sic omnino auferre potest, ubicunque velit, id

Leg. ut videtur : quis.

(66) Suppl. : pœna (?)

ipsum posse videtur. Pronior quippe est natura passibilis, ut pœnam incurrat, quam careat. Ex quibus omnibus liquere jam arbitror nihil ad pœnam damnatorum loci qualitatem referre, sicut nec ad gloriam beatorum, sed hoc sit in inferno cruciari vel perpetuo igni tradi, quod illis summis pœnis torqueri, quæ in (67) præcipue igni comparantur, quod hujus elementi cruciatus acrior videtur. Id quoque plurimum divinæ potentiæ gloriam commendare videtur, si in omnibus æque locis et damnationis pœnam et beatitudinis gloriam ipse largiatur, qui ubique per potentiam deesse non dubitatur.

PHILOS. Æque ut video pœnam damnatorum sicut et gloriam electorum ad divinæ potentiæ laudem convertere studes, ut in summis etiam malis ejus bona prædices.

CHRISTIAN. Et sic certe convenit, quia nulla ejus sunt opera, nisi magna et admiratione plena. Superfluum autem censeo, quibus in locis hæc contingant definire, dummodo hæc adipisci possumus aut vitare.

PHILOS. Et hinc equidem adhuc sermo est, ut tam summo bono nostro (54. V.), quam summo malo, ut tibi visum est, descriptis, juxta propositum nostrum, quibus ad ea pertingere vis, non minus diligenter aperiatis, ut eo melius has tenere vel illas vitare possimus, quo amplius noverimus. Sed et quid summum bonum sit vel summum malum, quod bonum vel malum generaliter sit dicendum, id quoque, si vales definire, desidero. Multas quippe harum species cognoscimus. Sed tamen in quo bonæ vel malæ res dicendæ sint, non satis intelligere vel disserere sufficimus. Nostri quippe auctores, qui dicunt alia bona, alia mala, alia indifferentia, nullatenus hæc definitionibus distinxerunt, sed quibusdam exemplis ad eorum demonstrationem contenti sunt.

CHRISTIAN. Quantum æstimo, difficile definire ea censuerunt, quorum nomina vix unquam in una significatione consistere videntur. Quippe cum dicitur bonus homo vel bonus faber, aut bonus equus, et similia, quis nesciat hoc nomen *bonus* ex adjunctis diversum mutare sensum, hominem quippe bonum ex moribus, fabrum ex scientia, equum ex viribus et velocitate, vel quæ ad usum ejus pertinent. Adeo autem ex adjunctis boni significatio variatur, ut etiam cum nominibus vitiorum ipsum jungere non vereamur, dicentes scilicet bonum vel optimum furem, eo quod in hac malitia peragenda sit callidus vel astutus. Nec solum ad res ipsas, verum etiam ad ea quæ de rebus dicuntur, hoc est ad ipsa propositionum dicta, sic nonnunquam boni vocabulum applicamus, ut etiam dicamus, quia bonum est malum esse, quamvis minime concedamus bonum malum esse. Aliud quippe est dicere malum est bonum, quod omnino

A falsum est, aliud dicere malum esse bonum est, quod minime negandum est. Quid itaque mirum si et nos sicut et illi horum significationem, (fol. 55. R.) quæ ita inconstans est, definire non sufficimus? Quantum tamen mihi nunc occurrit, bonum simpliciter, id est bonam rem dici arbitror, quæ cum alicui usui sit apta, nullius commodum vel dignitatem per eam impediri necesse est. Indifferens vero, id est rem, quæ neque bona est, neque mala, illam arbitror, per cujus existentiam nec ulla bona deferri, nec impediri necesse est, sicut est fortuita motio digiti, vel quæcunque actiones hujusmodi. Non enim actiones, vel bonæ vel malæ, nisi secundum intentionis radicem judicantur, sed omnes ex se indifferentes sunt; et, si diligenter inspicimus, nihil ad meritum conferunt, quæ nequaquam ex se bonæ sunt aut malæ, cum ipsæ videlicet tam reprobis quam electis æque conveniant.

PHILOS. Hic paululum nobis standum arbitror atque immorandum, si forte, quæ dixisti, pro definitionibus stare possint.

CHRISTIAN. Difficillimum equidem est omnia propriis definitionibus sic circumscribere, ut ab omnibus aliis ea separari queant, maxime nunc, cum nobis ad definitiones excogitandas mora temporis non concedatur. Pleraque nominum, quibus rebus conveniant, ex rationis usu didicimus. Quæ vero sit sententia eorum vel intelligentia minime assignare sufficimus. Multa etiam reperimus, quorum nec nominationem, sicut sententias definitione possumus terminare. Etsi enim rerum naturas non ignoremus, earum tamen vocabula in usu non sunt et sæpe promptior est mens ad intelligendum, quam lingua sit ad proferendum, vel ad ea, quæ sentimus disserendum. Ecce omnes ex usu quotidiani sermonis cognoscimus, quæ res appellantur lapides. Quæ tamen sunt lapidis propriæ differentia, aut quæ sit hujus speciei proprietas nullo adhuc credo valeamus assignare vocabulo, (55. V.) quo lapidis aliqua distinctio seu descriptio perfici possit. Nec id tibi mirabile videri debet si me in his deficere videas, ad quæ nequaquam magnos illos viros doctores, quos jactatis philosophos, sufficisse cognoscimus. Quæ tamen potero, ad objectionem tuarum inquisitionum de his quæ præmissi conabor.

PHILOS. Et ratione satis et probatione, quæ nunc dicis, videntur abundare. Sed revera, quæ dicuntur nisi intelligantur frustra proferuntur, nec doceri alios possunt nisi disseri queant. Nunc si placet, imo quia et sic consensisti, ipsa quæ dixisti, aliquantulum expedire te volo. Quare ergo, inquam, cum rem bonam defines, non visum est sufficere, ut diceres, quæ alicui apta est usui, hoc est alicui commoda utilitati.

CHRISTIAN. Commune proverbium atque prob-

(67) Omiss. esse videtur *Scriptura*.

aliquod bonum esse, quod non noceat et A quod non prosit. Verbi gratia : Ecce jam- aliquis in bonis operibus se adeo exercuit, sæpius laudatus, vel de suis confisus virtusuperbiam extollatur, vel alius invidia hinc tur. Sic itaque malum de bono constat pro- et frequenter mali etiam ponam causam esse. vicia nostra vel peccata, quæ sunt proprie- menda, non nisi in anima vel bonis habent re creaturis, nec nisi a bono surgere possit o; quis e contrario non videat, sæpe ho- ost magnas peccatorum ruinas fortiores aut per humilitatem vel poenitentiam surgere, ntea fuerint ? Ipsam denique poenitentiam quia mentis afflictio est, nec cum beatitudine, quia dolorem ingerit, convenire potest, B esse potius, quam bonum constat, et tamen d indulgentiam peccatorum nemo necessa- ol. 56. R.) esse dubitat. Quis etiam nesciat m Dei bonitatem, quæ nihil sine causa fieri it, adeo mala quoque bene præordinare, et m optime uti : ut etiam sit bonum malum um tamen malum nullatenus sit bonum. nim summa diaboli nequitia ipsis etiam epe pessime utitur, ut videlicet ea in causas rum effectuum convertat, ac si per ea quæ unt, quædam pessima operetur, ita e contra- is illis optime utitur, quæ ille pessime mo- uppe et tyrannus et principes eodem gladio i possunt et bene, ille quidem ad violentiam, vindictam, et nulla credo sunt instrumenta, C æcunque usibus nostris sunt commodata, pro intentionum qualitate tam male uti non us quam bene, scilicet nihil refert quid fiat, o animo fiat. Unde et quilibet homo tam bo- am perversus, tam bonarum quam malarum sunt rerum, et per eos tam bona quam mala ntingit. Non enim bonus homo a malo in eo re videtur, quod id quod bonum sit, facit, ius quod bene facit. Etsi enim nunc usus is pro eodem habet bene facere et bonum vis tamen et proprietates locutionis non ita s sonat. Sicut enim bonum sæpe dicitur, nen bene, id est bona intentione, ita et bo- eri posse videtur, cum tamen bene non fiat. D quippe contingit idem adversis fieri, ita ut rum intentione alius bene, alius male illud Veluti, si duo aliquem reum suspendant, quidem eo solummodo quod eum odit, alter uia habeat hanc exercere justitiam, justa hæc sio ab isto juste fit, quia recta intentione, ab iuste, quia non amore justitiæ, sed odii zelo e. Nonnunquam etiam mali homines, vel ipse e diabolus in eodem facto ita Deo cooperari ur, ut idem tam a Deo quam (56. V.) ab illis sseratur. Ecce enim a Satan ea quæ Job post ablata videmus, et tamen hæc a Deo sibi i Job ipse profitetur, dicens : *Dominus dedit, us abstulit* (Job. 1, 21). Unde autem et ad il-

lud veniamus, quod Christianorum mentes charius amplectuntur, etsi tibi vel tibi similibus ridiculum videatur. Traditio Domini Jesu in manus Judæorum, tam ab ipso Jesu quam a Deo Patre, vel a Juda traditore fieri memoratus, nam et Pater Filium et Filius seipsum et Judas eundem tradidisse dicitur, cum tamen in talibus, vel diabolus, vel Judas id ipsum fecerit quod Deus. Et si forte ideo bonum aliquod videantur fecisse, non tamen dicendi sunt bene fecisse. Aut si fecerint id, vel fieri voluerint, quod vult fieri Deus, vel eandem faciendo aliquid voluntatem habeant, quam Deus habet, nunquid ideo benefacere dicendi sunt quia scilicet faciunt quod Deus vult fieri, aut ideo bonam habent voluntatem, quia volunt id quod Deus ? Non utique. Etsi enim faciat, vel facere velint quod Deus vult fieri, non tamen id faciunt, vel facere volunt, quia credant Deum id velle fieri, nec eadem intentio est in eodem facto illorum, quam Dei et quanquam id velint quod Deus, eadem illorum et Dei voluntas ideo dici possit, quod idem volunt ; mala tamen eorum voluntas est, et bona Dei, cum scilicet id diversis de causis velint fieri. Sic et cum eadem sit actio diversorum, quia videlicet idem agunt, pro diversitate tamen intentionis actio hujus bona est et illius mala, quia quanquam idem operentur, tamen bene hic, ille male id ipsum facit, et (quod dictu mirabile est) nonnunquam etiam bona est voluntas, cum quis vult ab altero malum fieri, quia id videlicet bona (fol. 57. R.) intentione vult. Sæpe namque Dominus per diabolum vel tyrannum aliquem decrevit eos affligere qui innocentes sunt, vel qui illam afflictionem non meruerunt ad purgationem scilicet alicujus peccati eorum qui affliguntur, vel ad augmentum meriti, sive ad exemplum aliis dandum, vel quacunque causa rationabili, quamvis nobis occulta. Unde et de eo quod, permittente Domino, bene diabolus egerat malo, Job meminit, dicens : *Sicut Domino placuit, ita factum est* (ibid.). Quod quia bene a Domino permissum esse non dubitet, referendo ei gratias ostendit, cum addit : *Sit nomen Domini benedictum*.

Liber quoque Regum tertius spiritum mendacem ad decipiendum Achab impium docet a Domino missum fuisse. Cum enim diceret Domidus : *Quis decipiet Achab ? Egressus spiritus mendax stetit coram Domino, et ait : Ego decipiam illum. Cui locutus est Dominus : In quo ? Et ille ait : Egrediar et ero spiritus mendax in ore omnium prophetarum ejus. Et dixit Dominus : Decipies et prævalebis ; egredere et fac ita* (III Reg. xxii, 20-22). Quod quidem Micheas propheta, cum coram ipso Achab exposuisset sibi revelatum fuisse, adjecit : *Nunc igitur ecce dedit Dominus spiritum mendacem in ore omnium prophetarum tuorum qui hic sunt ; et locutus est contra te malum* (ibid., 23). Sive autem in sanctos sive in impios Domini diabolus sævire permittat, constat profecto nec ipsum nisi bene permittere, quod bonum est permitti, nec illum nisi male fa-

cere, quod tamen bonum est fieri, et cur fiat, rationabilem habet causam, licet nobis incognitam. Ut enim ille magnus philosophus vester (57. V.) in Timæo suo meminit cum Deum optime cuncta facere probaret: Omne, inquit, quod gignitur ex aliqua causa gignitur necessaria. Nihil enim fit, cujus ortum non legitima causa et ratio præcedat. In quo patenter ostenditur, quæcunque a quocunque fiant, quia hæc optima divinæ providentiæ dispensatione contingunt, rationabiliter et bene sic ea provenire, sicut eveniunt, quia videlicet rationabilem, cur fiant, habeant causam, quamvis is qui ea facit non rationabiliter ac bene ipsa faciat, nec eam in his faciendis, quam Deus causam attendat. Cum itaque nihil nisi Deo permittente fieri constet, nihil quippe eo invito vel resistente fieri possit, certumque insuper sit nequaquam aliquid Deum sine causa permittere, nihilque omnino nisi rationabiliter facere, ut tam permissio ejus quam actio rationabilis sit, profecto cum videat cur singula quæ fiunt, fieri permittat, cur et ipsa facienda sint, non ignoret, etiamsi mala sint vel mala fiant. Non enim bonum esset ea permitti, nisi bonum esset ea fieri nec perfecte bonus esset, qui cum posset, non disturbaret id quod fieri non bonum esset. Imo patenter arguendum in eo quod non sit bonum fieri, consentiendo ut fiat. Patet itaque quidquid contingit fieri, cur fiat vel non fiat rationabilem habere causam. Ideoque bo (fol. 58. R.) num est illud fieri vel bonum est non fieri, etiam si ab eo a quo bene non fit, fiat, vel ab eo [a] quo non fit, male non fiat, hoc est mala intentione dimittatur fieri. Unde etiam ipsa mala esse, vel fieri bonum est, quamvis ipsa mala nequaquam sint bona. Quod et Veritas ipsa patenter profitetur, cum ait: *Necesse est enim ut veniant scandala. Væ autem homini illi per quem scandalum venit!* (Matt. XVIII, 7.) Ac si aperte dicat: Opportunum est, et humanæ congruum saluti, ut quidam etiam offensi vel irati scandalum inde animæ suæ, id est damnationem incurrant, ut per quorundam scilicet malitiam agatur, per quod omnes salventur, quicunque videlicet sanandi prædestinantur. Sed tamen væ illi, hoc est damnatio erit, cujus consilia vel persuasione hoc scandalum movetur. Malum itaque est scandalum, sed bonum est scandalum esse. Sic et bonum est, quodlibet malum esse, cum tamen nullum malum sit bonum. Quod et ille magnus veritatis discipulus attendens Augustinus, et, quam optime ipsa etiam mala Deus ordinet, considerans ita de ejus bonitate et diaboli nequitia loquitur: Deus sicut naturarum bonarum optimus creator est, ita malarum voluntatum justissimus ordinator, ut cum ille male utatur naturis bonis ipse bene utatur etiam voluntatibus malis. Item dicit idem de diabolo: Deus, cum eum creavit et futuræ malignitatis ejus non erat ignarus et prævidebat quæ bona de malis ejus esset factururus. Item

A post aliqua. Neque enim Deus ullum non dico angelorum vel hominum (58. V.) creasset, quem malum esse præscisset, nisi pariter nosset quibus eos bonorum usibus commendaret. Item alibi: Sunt bona singula simul vero universa valde bona, qua ex omnibus consistit universitatis amabilis pulchritudo. Idem illud, quod malum dicitur, bene ordinatum et loco suo positum, eminentius commendat bona ut magis placeant, et laudabiliter sint, dum cooperatur bonis. Nec enim Deus omnipotens cum summe bonus sit, ullo modo sineret mali aliquid esse in operibus suis, nisi usque adeo esset omnipotens et bonus, ut bene faceret et de malo. Item: Nec dubitandum est Deum facere bene etiam sinendo fieri quæcunque fiunt mala. Non enim hoc nisi B justo judicio sinit et profecto bonum est, quod justum est. Quamvis ergo ea, quæ mala, in quantum mala sunt, non sunt bona, tamen, ut non solum bona, sed etiam sint et mala, bonum est. Nam nisi esset hoc bonum, ut essent et mala, nullo modo sinerentur ab omnipotente bono, cui procul dubio quam facile est, quod vult facere, tam facile est, quod non vult esse non sinere. Neque enim ob aliud veraciter vocatur omnipotens, nisi quoniam quidquid vult potest, nec voluntate cujuspiam creaturæ voluntatis omnipotentis impeditur effectus. Ecce audisti aperta ratione monstrari, quia bonum est malum esse, quamvis nequaquam verum si bonum malum esse. Aliud quippe est dicere, malum est bonum, aliud dicere malum esse bonum. Ibi enim ad rem malam, hic ad rem malam esse applicatur bonum, hoc est ibi ad rem hic ad eventum rei. Rem autem, ut dictum est, eam bonam dicitur, quæ cum alicui apta sit usui, nullius rei (fol. 59. R.) commodum vel dignitatem per eam impedi aut etiam minui necesse est; quod quidem impedi vel minui, tunc eam rem necesse esset, si per ejus contrarium vel defectum dignitas illa vel commodum necessario non remaneret. Verbi gratia, vita immortalis, lætitia, sanitas, scientia, castitas talia sunt, quæ cum aliquid habeant dignitatis vel commodi, constat illud supervenientibus horum contrariis non remanere. Sic et quaslibet substantias constat bonas res esse dicendas, quia cum aliquid conferre valeant utilitatis, nihil per eas dignitatis vel commodi necesse est præpediri. Nam et perversus homo, qui corruptæ vel etiam corruptentis vitæ est, sicut esse posset, ut perversus non esset, ideoque per eum non nihil deteriorari necesse esset (68).

Hoc autem ad præsens ad descriptionem rei bonæ satis esse arbitror. Cum vero ad eventum rerum, hoc est ad ea, quæ a propositionibus dicuntur et per eas evenire proponuntur boni vocabulum applicamus, ut videlicet hoc esse vel non esse bonum dicamus, tale est ac si diceretur ad aliquam Dei optimam dispositionem complendam, illud necessarium esse, etsi nos omnino illa lateat disposit-

(68) Apodosis aut restituenda ex sententia antecedente; aut suppl.: *id potest.*

tio. Non enim aliquem etiam bene facere bonum est, si hoc eum facere alicui divinæ ordinationi non competit, sed potius obsistit, qui nec fieri potest, quod rationabilem, cur fiat, causam non habet. Tunc autem rationabilem non habet causam, cur fiat, si quid a Deo dispositum præpediri necesse esset, si illud contingeret. Sæpe itaque decepti dicimus, quia bonum est nos hoc vel illud facere, quod faciendum esse ab omnibus censetur. Sed cum a divina dissentiat ordinatione per errorem mentimur, sed mendacii rei non sumus ita opinantes, ut dicimus. Qui etiam (59. V.) sæpe per erro-

rem multa in oratione petimus, quæ nobis a Deo denegantur, qui melius quam nos ipse, quid nobis sit necessarium, agnoscit. Unde in præcipuum est sic dicere: Fiat voluntas tua. Hoc in præsentiarum satis est me dixisse, ad ostendendum videlicet qualiter nomen boni est intelligendum, quando pro bona simpliciter sumitur vel quando etiam rerum eventibus vel quæ [leg.. quando] a propositionibus applicatur. Quod quia ex inquisitione summi boni pendebat, si quid superest, quod de ipso ulterius quæri censeas, licet te subinferre vel ad reliqua festinare.....

EXORATIO (69) MAGISTRI AD DISCIPULUM

DE INQUISITIONE SUMMI BONI.

Fili charissime, studium tuum delectat me, quo sapientum scripta investigas per te ipsum legendo et intelligendo, quæque non intelligis a me cæterisque senioribus perquirendo. Etenim scholaris illa exercitatio, qua sub virga pavitantes proficiunt ingeniosi, deficient hebetes, bonæ indolis adolescentibus vix est pro infantilibus nutrimentis, qualia sæpe vidimus ab obstetricibus vel nutricibus massicata in ora vagientium puerulorum edentulorum poni, eisdem renitentibus et offas aliena saliva infectas interdum fastidientibus. Unde cum primis dentatis maxillis per se mandere possunt, ab aliis masticata non recipiunt; imo, cum discipulis transeundo per segetes copiosas vellicant, et fricant manu propria spicas maturas exindeque grana elicitæ per se manducant et experiendo probant, in scholaribus illis exercitiis diligentissime lætatos non invenire saporem sapientiæ, nisi post tempus ablactationis suæ. Hinc est quod Abraham patriarcha grande legitur fecisse convivium in die ablactationis Isaac, nimirum congaudens (fol. 60. R.) paterno affectu profectibus tanti filii. Quo contra ploratus et ululatus multus est Racheli ploranti filios suos ante ablactationis tempus ab Herode occisos. Ac tum plangit Ecclesia et non vult consolari, quia non sunt ablactati ejus illi pueri quos trucidat gladius Antichristi pro eo quod sunt infra bimatum, non attingentes ad geminæ intelligentiæ et operationis fructum. Me miserum, pro quot parvulis ita mihi abreptis ego plorare habeo, quia eos post exercitia scholaria video vel tepuisse in sensum puerilem et animale, qui non percipit, quæ sunt spiritus Dei, vel omnino friguisset in re-

probum sensum, ut non solum faciant quæ non conveniunt eorum professioni, sed etiam persequantur ea quæ sunt spiritus Dei! Tu autem, fili dilectissime, ut spero in Dei misericordia, proficies etiam ultra bimatum usque adeo ut formidare non habeas gladium Antichristi, qui est hæreticorum seu falsorum fratrum sermo dolosus. Nisi enim sic proficeres, nisi ablactatus jam solidum cibum vehementer esurires de summo bono, sicut inquiris, non inquirereres. Occasio vero hujusce inquisitionis exinde, ut dicis, oborta est tibi, quod legens dialogum sub disceptatione Christiani et Judæi atque philosophi a magistro Petro digestum de summo bono illic invenis aliquid investigatum, sed non satis elucidatum, quid sit vel ubi sit ipsum summum bonum, quæ ad illud via sit rectissime gradiendum. Proinde sic accipe istud opusculum de inquisitione summi boni intitulatum, ut si quid boni de hoc bono (60. V.) non inveneris dictum, de hoc ipso bono unde agimus non dubites aut stillasse, si parum est, aut emanasse, si satis est. Satis dico, non quantum ad rei quæ versatur æstimationem, sed quantum ad legentis et inquirentis esuriri. Nam res ipsa est ineffabilis de qua fari utcumque gestimus, prout ipsa juvante poterimus.

*Lecta sat eximia præsens hæc philosophia
Doctrinæ triplicem cuivis præstabit honorem.*

Puto (71) autem, si opusculum Augustini *De summo bono* intitulatum bene perspexeris, illic abundanter instrueris, esse illud summum bonum ex quo, per quod, in quo sunt omnia bona magna media et minima et ipsum tale est, ut nihil melius cogitari possit, imo melius est quam ab ulla crea-

(69) Vox hæc in cod. ms. extat rescripta super aliam miniatam erasam.

(70) Ait Denisius l. s. c.: « Intercepta est hæc exoratio miniatæ disticho. Quod rectius ad calcem dialogi locandum fuisset: τὸ *triplicem* enim ad doctrinam trium interloquentium alludere videtur. »

— Placet monitum. Idem fere suadere videtur distichi argumentum cum exoratione utraque comparatum.

(71) Exoratio insequens in cod. mscr. ab aliena manu ejusdem ut videtur, ætatis conscripta est.

tura cogitari possit. Nisi enim transcenderet omnem tam angelorum quam et hominum cogitationem non exsuperaret omnem sensum nec inhabitaret lucem inaccessibilem, neque diceretur vere incomprehensibile, quod quis posset cogitatione vel intellectu attingere vel comprehendere. Sensit hoc ille qui dixit : *O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini?* (Rom. xi, 33, 34.) Attamen ex parte illud summum bonum cognoverunt et ex parte etiam prophetaverunt hi, per quos canonica Scriptura Veteris ac Novi Testamenti administrata est, in qua vel per speculum et in ænigmate apparet pulchritudo summi boni, summæ justitiæ, summæ vitæ, summæ potentiæ, summæ lætitiæ, summæ charitatis et claritatis. Quæ omnia eisque similia de summo bono prædicata non sunt multa, sed unum causale ac primordiale principium seu fundamentum omnium, quæ per ipsum et post ipsum bona sunt in ordine rerum. Quæ cum in sui natura sint omnes bonæ, utpote a summo bono habentes esse, esse tamen eis et bene uti bonum est et male uti malum est. Docet autem sancta Scriptura, maxime autem Novi Testamenti quomodo inferioribus bonis homini sit utendum, ut perveniat ad summum bonum, cujus fructus æternus tanquam diurnus denarius illis erit persolvendus, qui bonis inferioribus bene utendo laborant in vinea, quæ est præsens et peregrinans Ecclesia, extra quam stantes in foro hujus mundi otiosi pagani sive negotiantes Judæi, sive illis pejores falsi Christiani habere denarium non poterunt, quæ solis bene in vinea laborantibus, prout si tempus laborandi non habent, ut infantes, Christi sacramenta gestantibus, dandum noverunt, qui non a philosophis aut (fol. 61. R.) Judæis Christum ignorantibus aut reprobantibus, sed ex ipso Christo veritatis doctrinam acceperunt. *Ipsum audite*, ait Pater cælestis (Matth. xvii, 5). Ipsum audite, aio et ego, vobis quicumque me auditis discipuli seu filii. Ipsum audite potius quam paganum philosophantem vel Hebræum judaizantem. Ipsum audite, solum non justa docentem, sed et impios justificantem, non per sapientiam hujus mundi aut ex operibus legis, sed per fidem, qua doctrina ejus creditur et custoditur, sicut ipse ait : *Beati, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt illud* (Luc. xi, 28). In custodiendo illo retributio multa. Revera hæc retributio multa est, quæ non habet finem, sed ipsa est finis et consummatio participantium summo

A bono, fruendum summo gaudio, sapientium summa sapientia, quæ est Christus. Ipsum audite. Consiliarius est, ipsum audite : præceptor est, ipsum audite. Si non potestis recipere ipsius consilium, ut abnegantes vos vobis ipsum sequimini, saltem servate præceptum et in utroque cognoscendo ipsum audite. Primo, si fieri potest, ad conservandam innocentiam, ipsum audite. Secundo, ubi amiseritis innocentiam, saltem ad agendam pœnitentiam, ipsum audite. Si facultas suppetit ad agendum bona, ipsum audite, si facultas desit ad volendum saltem bona, ipsum audite. Si vultis scire, quid sit summum bonum, vel qua via sit ad illud progrediendum, ipsum audite dicentem : *Ego sum via et veritas et vita* (Joan. xiv, 6). Nam via, qua itur et veritas ac vita, quo itur, ipse est, ipsum audite. Si forte in via hac ambulantes estis tristes cum discipulis euntibus Emmaum, ipsum audite ambulantem vobiscum et consolantem vos, ut tandem stulti et tardi cordis accendami et dicatis : *Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, dum loqueretur in via et aperiret nobis Scripturas?* (Luc. xxiv, 32.) Ipse est qui Scripturas ambulantis in se via et veritate aperit, ipsum audite. Aperit et nemo claudit, ipsum audite! Ambulantibus dicit, bonas facite vias vestras et studia vestra, ipsum audite. Pervenientibus dicit, habitabo vobiscum, ipsum audite. Legem naturalem, quam paganus philosophus defendit, ipse docet, ipsum audite. Legem Moysi venit implere, non solvere, ipsum audite. Lex quidem annuntians et demonstrans languorem per Moysen data est, gratia autem et veritas eundem sanans languorem per Jesum Christum facta est, ipsum audite. Summum bonum se sequentibus et sibi obedientibus promisit in præmio, cætera bona inferiora eisdem concessit ad utilitatem ita ut omnia cooperentur eis in bonum per bonum usum, quo non solum bonis verum et malis uti docentur in bonum, si tamen audiant ipsum. Ergo ipsum audite! sitque nobis anathema quicumque aliud docet, quam quod habet verbum doctrinæ ipsius evangelicæ, plena veritate, gratia excitante ac roborante voluntatem, veritate illuminante rationem, gratia voluntatem præveniente ac subsequente, veritate rationem dirigente atque ducente in viam pacis, ad patriam lucis æternæ, in qua dare videbitur et gustabitur summum bonum, quod est Pater et Filius et Spiritus sanctus, Deus unus ac trinus. Ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen (72).

(72) De appendice hac recte monet Denisius l. c. : « Videtur tota hæc exhortatio obliqua crisis in Abælardi præcedentem dialogum et discipuli præmunio. Postquam erim ex Augustini opusculo *De summo bono* multa opportune adducta fuissent,

subdit magister ἀνωυμος : « Tales audiant, qui non a philosophis, » etc. ; et deinceps multis Scripturæ locis apte usus, concludit : Ergo *ipsum audite*, etc.

PETRI ABÆLARDI

EPITOME

THEOLOGICÆ CHRISTIANÆ.

libris mss. monasterii S. Emmerammi Ratisponensis, in bibliotheca aulica Monacensi asservatis, primus edidit Frid. Henr. Rheinwald, theologiæ et philosophiæ doctor, etc., in collectione cui titulus: *Anecdota ad historiam ecclesiasticam pertinentia*, particula II, Berolini 1835, in-8°.)

PRÆFATIO.

atium theologicum quod in urbe Monacensi A
 nsigere contigit, aulicam bibliothecam,
 n cæterarum, sæpissime frequentavi et
 a non nova et cognitionis et voluptatis
 accessione redii. Libentissime autem in le-
 t relegendis bibliothecæ S. Emmeramni,
 bonensi monasterio S. Emmeramno dedi-
 transportatæ, libris versatus sum. Præter-
 quod eam vario scriptorum theologicorum
 præcipue autem libris ad historicam theo-
 spectantibus, splendidissime exornatam vi-
 rna quoque præsidia, ad interiorem ejus
 perveniendi, ita comparata erant, ut stu-
 um in dies augetur et accenderetur. Li-
 ni grato animo memoriam viri de hac S.
 mni bibliotheca meritissimi repetere, qui
 ordinata egregium catalogum composuit,
 anecdota addidit atque notitiis egregiis ad
 rariam pertinentibus larga manu instruxit. B
 lomannum Sanftlium, cœnobii Ratisbo-
 ionachum (+ 1809) cui quam multum cum
 historiæ genere debeam tum in hoc potis-
 abore, de quo statim uberius dicturus sum,
 o et persentisco. Novum profecto in eo
 ium improbi illius laboris, cujus exempla
 istra quærimus, ante oculos habemus, quo
 inorum ordo saluberrima ratione quondam
 iuxit, sustentavit, adjuvit.
 bulanti mihi hanc bibliothecam in oculos
 ant codices quidam, in quorum fronte no-
 i legi, quod nunquam non sine quodam
 iæ sensu exaudivi. Inspeci eos accuratius
 o fere tripudiavi, cum in unum mihi inci-
 erer, cujus argumentum si non plane inco-

gnitum fuit, tamen quoad ejus scio in notitiam cæ-
 terorum theologorum non pervenit.

Liber modo dictus bibliothecæ Emmeramniensis
 titulum gerit: *Petri Abælardi Sententiæ*. Hæc in tri-
 ginta septem capita disposita sunt. In legendo pri-
 mo capite permagnam utique consensum cum *In-
 troductione* Abælardi (73) animadvertere licet:
 priora verba prorsus eadem (74). Usque ad mediam
 capitis 15 partem (75) hujus consensus vestigia
 inveniuntur, ita tamen ut capita 1-15 lib. I. *Intro-
 ductionis* in capite 1-11 codicis nostri non ad ver-
 bum expressa, quemadmodum ii opinati sunt qui
 obiter hos libros inspexisse videntur, reperias, quan-
 quam vario modo inter se conveniant. Quæ præter-
 ea in *Introductione* adsunt, non amplius accurate
 sed modo summatis, ita ut et verba et ipsa ar-
 gumentatio prorsus differant, relata sunt. Filium ora-
 tionis in *Introduct.* l. III, c. 7, media in re abrup-
 tum esse constat. Noster autem codex materiam a
 Petro in *Introductione* tractatam ulterius perse-
 quendo cum ea quæ de attributis Dei in *Introdu-
 ctione* desiderantur, adjicit, tum alias quoque dog-
 maticas quæstiones attingit.

Hæc in universum de argumento codicis no-
 stri ejusque relatione ad *Introductionem* magistri
 Petri.

Jam autem, ut videamus, quo jure hic liber Abæ-
 lardo vindicari possit, ante omnia quæstio proponenda
 esse videtur, num libri cujusdam *Sententiarum* Abæ-
 lardo ascripti vestigia Abælardi tempore vel apud
 eum, vel apud alium virum, ejus tempore viventem,
 indagari possint? Atque ita profecto est. Bernardus
 enim Clarevallensis in quibusdam epistolis inter
 alia Abælardi scripta etiam *Librum Sententiarum* (76)

upra, col. 979-1110.

ac ex re Mabillonius, qui codicem nostrum C
 e per Bavariam facto obiter tantum inspe-
 oductionem Petri et librum nostrum unum
 que esse collegit. Quod vero Mabillonius
re Germanico, p. 10) proposuerat, auctores
 litterariæ Gallorum in dissertationibus su-
 n et scripta Abælardi confectis temere repe-
histoire littér. de la France, t. XII, p. 118.
 quoque Andreas Quercetanus (*Du Chesne*)
 Opp. Abæl., et Mabillonius, *Annal. ord. S.*
 . V, p. 357.

rod., supra, col. 981.

Bernardi epist. 188, ad episcopos et car-
 curiæ (Opp. ed. Mabill. t. I, p. 182) [Pa-
 CLXXXII]: « Legite, si placet, librum Pe-
 ardi, quem dicit Theologiæ, ad manum est
 - Legite et alium, quem dicunt Sententia-

rum ejus, nec non et illum qui inscribitur, *Scito te
 ipsum*: et animadvertite quantæ et ibi sylvescant
 segetes sacrilegiorum atque errorum, quid sentiat
 de anima Christi, de persona Christi, de descensu
 Christi ad inferos, de sacramento altaris, de pote-
 state ligandi atque solvendi, de originali peccato,
 de concupiscentiis, de peccato delectationis, de
 peccato infirmitatis, de peccato ignorantæ, de opere
 peccati, de voluntate peccandi rel. » — Ej. ep. 160
 ad Innocentium papam: « Mysterium nostræ re-
 demptionis, sicut in libro quodam *Sententiarum* ip-
 sius et item in quadam ejus expositione *Epistolæ*
 ad Romanos legi, temerarius scrutator majestatis
 aggrediens, in ipso statim suæ disputationis exor-
 dio ecclesiasticorum unam omnium de hac re dicit
 esse sententiam et ipsam ponit ac spernit et gloria-
 tur se habere meliorem. »

enumeravit atque etiam locum ex hoc scripto allegat (77). Porro Gualterus a S. Victore mentionem tractatus cujusdam injicit, qui sub titulo *Sententiarum* circumferretur (78) atque Abælardo adductus esset. Gualterus priora verba hujus tractatus refert (79), quæ tamen ita se habent, ut prorsus ab iis quæ noster codex exhibet, differant. Tantum deinde abest, ut ex iis, quæ de argumento totius libri disputat, evinci possit, nostrum tractatum unum eundemque esse cum libro ab eo commemorato, ut contrarium etiam inde efficere liceat. Pauca enim quæ affert Gualterus haud parum abhorrent a simplici dicendi genere, quo Petrus tractatus suos aperit; existimares potius hoc superbum dicendi genus, ex rhetorum scholis repetitum, hæc sesquipedalia verba a vano ac garrulo homine (Tanquelmio vel simili quodam argutulo) profecta esse, quam ab Abælardo vero ac casto Musarum alumno. Aliter se res habet cum Bernardi testimonio. Quæ enim hicce ex libro *Sententiarum* et *Commentario in Ep. ad Romanos* in medium affert (in ep. 190), non quidem verbotenus in libro nostro leguntur, sed quoad sensum eadem se nobis offerunt (80).

Sed mirum. Abælardus ipse contra testem modo dictum surgere videtur, qui alicubi ait (81): « Quod autem capitula contra me scripta tali fine amicus noster concluderit, ut diceret: « Hæc autem capitula partim in libro *Theologiæ* magistri » Petri, partim in libro *Sententiarum* ejusdem, partim in libro, cujus titulus est: *Scito teipsum*, » certa sunt, » non sine admiratione maxima suscepti, cum nunquam liber aliquis, qui *Sententiarum* dicatur, a me scriptus reperitur. Sed sicut cætera cuncta contra me capitula ita et hoc quoque per malitiam vel ignorantiam prolatum est. » — Sed quis est quin videat utrumque, Petrum et Bernardum, jure suo ac veritati convenienter hæc dicere potuisse? Abælardus cum summa animi fiducia se nunquam talem librum composuisse, si nunquam ejusmodi titulum libro a se scripto proposuerit, contendere, Bernardus contra sine errore tractatum quemdam, qui titulo *Sententiarum* non a Petro sed ab alio quodam homine insignitus erat, Abælardo ascribere potuit. Huc accedit quod Bernardus in iis locis in quibus de titulo libri sermo sit, non satis perspicue ac definite loquitur (cfr. adnot. n. 76).

(77) Ep. 190. « Sciendum est, ait, quod omnes doctores nostri per apostolos in hoc conveniunt, quod diabolus dominium et potestatem habeat super hominem, et jure eum possidebat, ideo scilicet, quod homo et libertate arbitrii, quam habebat, sponte diabolo consensit. Aiunt namque, quod si quis aliquem vicerit, victus, jure victoris servus constituitur. Ideo, inquit, sicut dicunt doctores, hæc necessitate incarnatus est Filius Dei, ut homo, qui aliter liberari non poterat, per mortem innocentis jure liberaretur a jugo diaboli. Sed, ut nobis videtur, ait, nec diabolus unquam jus aliquod in homine habuit, nisi forte Deo permittente, ut carcerarius: nec Filius Dei ut hominem liberaret, carnem assumpsit. »

(78) Gualterus, in libro suo *Contra IV. Labyrinthos Galliarum*, de quo habes excerpta apud C. E. Bulæum, in *Histor. Univ. Parisiensis*, t. II. p. 200.

(79) Bulæus l. c.: « Contra Abælardum præsertim agit, propter tractatum quemdam, cujus erat hic titulus: *Incipiunt Sententiæ Divinitatis*; et hoc initium: *Omnes sitientes venite ad aquas et bibite amici, inebriamini, charissimi, etc.*, in quo multæ continebantur hæreses et profanæ vocum novitates, » rel.

(80) Cfr. c. 23, nostri codicis nec non c. 28 s. fin. Cum his locis comparandus est Abælardi *Commentarius in Ev. ad Romanos* (supra, col. 783-978).

A Cum igitur externa testimonia non refutent, Abælardum librum, qui adversariis ejus atque aliis viris doctis sub titulo *Sententiarum* innotesceret, composuisse, porro inquirendum erit num interna testimonia id probent ac flagitent, vel num diserta indicia in eo adsint, hunc librum ex Abælardi manu produisse.

Ad hanc quæstionem solvendam ante omnia locus respiciendus erit (82), in quo auctor libelli nostri se ipsum nominat atque accuratius depingit. Dicit enim: « Quod quidem, quia in Epistola ad Romanos super eum locum: *Jacob dilexi*, rel., (83) diligenter expressi, hoc quasi notum prætereundum existimo. » Hæc verba haud obscure significant, auctorem nostri scripti ab auctore commentarii super Ep. ad Romanos non differre. Hunc autem Commentarium Abælardi opus esse genuinum extra omnem dubitationem positum est. Quod si igitur non in suspicionem incidat, callidum quemdam interpolatorem hæc satis dextre finxisse, Abælardum quoque librum *Sententiarum*, quem dicunt, tribus necesse erit. Huc porro facit quod finis atque argumentum totius libri, in primis comparatione cum libro *Introductionis in theologia* instituta (84), ad Petrum ejus auctorem lectores ablegat. *Introductio* enim auctor statim ab initio animadvertit se materiam suam in tres partes divisam tractaturum, primum de fide, dein de charitate, denique de sacramentis locuturum esse. Quemadmodum autem *Introductio* ad posteritatis manus pervenit, ne priorem quidem partem, de fide, absolvit, sed media in re, in disputatione de attributis Dei inchoata, thema uberius tractandum imperfectum reliquit, Abælardus nempe in *Introductionis* l. III. c. 3, ait: « Se jam de tribus divini numinis attributis, de potentia, sapientia, bonitate, accuratius exponere velle. « Initium capit a potentia; ab hac ad sapientiam transit, sed media in expositione de hoc divino attributo, imo in media periodo rem suam missam facit; de bonitate vero ne verbum quidem legitur. Ita quoque de secunda ac tertia parte (de charitate scilicet ac sacramentis) *Introductio* nihil amplius profert. Noster jam libellus, quemadmodum dictum est, usque ad articulum de sapientia prorsus idem argumentum exhibet atque *Introductio* (85). Ubi autem *Introductio* in materia tractanda desinit, noster codex pergit nec non inceptam materiam dispositioni, in *Introductione* propositæ, accommodatè absolvit. Capite

Expositioni de redemptione per Christum facta hæc fere verba addit Abælardus: « Quæ quidem plenus suo loco exponemus. Nunc autem succincte, quantum ad expositionis brevitate pertinet, de modo nostræ redemptionis quod videtur nobis sufficere: si qua vero desunt perfectioni, *Theologiæ* nostræ tractatui reservamus. »

(81) Abæl. *Confessio fidei*, supra, col. 107.

(82) Cap. 24.

(83) Abæl. *Comment. in Ep. ad Rom.* supra, col. 783.

(84) Si ad finem et materiam spectes, comparat quoque possit liber Abælardi qui inscribitur: *Theologia Christiana*, supra, col. 1113.

(85) Sanctilius quoque ex consensu argumenti tractatu nostro propositi cum argumento *Introductionis* non *vobis* libri nostri sed *ab æternis* potius colligendam esse putat. Ait enim: « Neque liber est Abælardo abnegandus est ea de causa, quod magnam partem ex ejusdem *Introductione in Theol.* excerptus sit. Id enim Abælardo haud insolitum fuit certo persuadebitur, quisquis ejus *Theologiam Christianam* cum ejusdem *Introductione in Theologia* conferre voluerit. Is quippe deprehendet, primum et quantum *Theologiæ* librum pene de verbis ad verbum in *Introductione* reperiri. De qua re loquitur Guillelmus abbas S. Theodorici in epistola ad Gafridum Carnotensem et Bernardum: « Duo autem

22 de bonitate divina disputatur. Capite 23-37, duæ reliquæ partes, tractatus de charitate et sacramentis, adduntur. Ita liber noster finem quemdam, quem in *Introductione* Petrus tanquam suum profitetur, persequitur, quod, siquidem ratio qua id fiat Abælardo digna esse videatur, non sine magno momento in *ἀποθνήσκει* nostri libri defendenda esse potest.

Atque profecto argumentum libri nostri Petro haud indignum judicari potest. Etenim si *Introductionis* cum libro nostro comparisonem institui- mus (86), eundem virum ab omni auctoritate humana liberum (87), ingeniosum ac sæpe audacem Scripturæ sacræ commentatorem, accuratum et diligenter antiquitatis perscrutatorem, nec minus hominem perfectæ ætatis suæ ac variarum opinio- num in ea auctoritatis quid habentium notitiâ gau- dentem, reperimus. Idem prorsus locum habebit, si tractatum nostrum cum cæteris Abælardi scriptis, in prius cum *Theologia Christiana* et *Commentario in Ep. ad Romanos* atque fragmentis ex ejus scri- ptis, quæ apud adversarios exstant, comparaverimus (88). Quod eo magis notatu dignum est, quo minus ingenium, quale in Abælardo erat, imitatione exprimi potest. Denique externa ac interna forma dictionis, linguæ genus et stylus Abælardum aucto- rem libri nostri esse probant. Obviam enim habes Latinum sermonem, quo delecteris, prorsus diver- sum ab eo sermone qui in istis barbariei temporibus invaluerat. Noster libellus affatim probat aucto- rem nostrum æque atque Abælardum assidue in tractandis et volvendis antiquitatis scriptoribus, Ciceronis, Horatii, aliorum fuisse versatum.

Quod si ex his concludere licet librum nostrum vere ab Abælardo scriptum fuisse, porro investi- gandum erit quo circiter tempore in publicum pro- dierit? Cum igitur, ut supra demonstravimus, summa similitudo inter nostrum librum atque *In- troductionem* intercedat, cardo rei in eo versatur num librum nostrum priori vel seriori tempore at- que *Introductionem* scriptum esse arbitremur. In hac re non sine magna veri specie dixeris, nostrum tractatum priorem fuisse ac lineamenta Abælardianæ theologiæ vel ejus *Theologiam* in compen- dium redactam in se continere; ad ulteriorem ejus enarrationem *Introductionem* scriptam ac scriben- dam fuisse; defensionem denique ac amplificatio- nem *Theologiam Christianam* Abælardi absolvere. Nihil enim in hac opinione temerarii et insulsi esse videtur, Petrum idem thema tribus modis, paulu- lum inter se diversis, voluisse tractare, ita ut ab imperfectiori opere ad perfectius paulatim ascen- deret.

Sed huic sententiæ locus libri nostri, qui capite » ait, erant libelli (Abælardi) *Idem pene* continentis, nisi quod in altero plus, in altero minus aliquanto inveniretur. »

(86) Cfr. e. g. *Introd. L. 1, c. 2*, cum c. 28 libri nostri.

(87) C. 25 libri nostri: « Sed dicat Augustinus voluntatem suam, nos vero dicimus, etc. »

(88) Si quem ea contradictio offendat, quam obviam habemus in verbis Confessionis (supra, col. 107) solum Filium Dei incarnatum profiteor ut nos a servitute peccati et a iugo diaboli liberaret, et supernæ aditum vitæ morte sua nobis reseraret, cum verbis nostri libri (c. 23) collatis, is cogitet eandem contradictionem in *Commentario* super epistolam ad Romanos (c. 3) reperiri (cfr. n. 8). Præterea in Confessione alia quoque diserte aliegan- tur quasi nunquam a Petro prolata et scripta, quæ nihilominus in ejus libris leguntur. Egregium hujus rei documentum habes in Confessione: « Quod igitur mihi vel per malitiam impositum est, quod scripserim: quia Pater plena potentia est, Filius quadam potentia, Spiritus sanctus nulla po-

34 legitur, diserte contradicit. In hoc enim auctor ad *Commentarium super Epistolas ad Romanos* pro- vocat. Jam cum *Commentarius* aperte innuat *In- troductionem* ante eum scriptam esse, non dubium esse potest quin noster libellus post *Introductionem* locandus sit. Præterea nihil certi de tempore defi- niri potest. Prorsus in dubio relinquendum esse vi- detur num liber noster ante vel post *Theologiam Christianam* et librum titulo: *Scito teipsum*, insi- gnitum prodierit? Pro nostra sententia, eum me- dium locum inter *Commentarium* et *Theologiam Christianam* tenere, id unice proferri potest, Pe- trum *Theologia Christiana* edita argumentum *In- troductionis*, jam prius editæ, vix ac ne vix quidem tam accurate, quemadmodum id in nostro libro factum esse videmus, repetiturum fuisse. Ante ubè- riores theologiæ commentarios hæc repetitio mi- nus mirationem movere potest. Sed his missis pro certo affirmare licet librum ante annum 1140 com- positum esse. Ultra hunc annum non facile progre- deremur.

Huic quæstioni altera quædam finitima est, num Petrus *Introductionem* ad finem perduxerit, an im- perfectam mutilanque, ut eam in editione Parisiensi habemus, reliquerit? Hanc vero quæstionem modo attingere, cum alii quoque eam attigerint, nec ta- men uberius persequi volumus. A priori lis dirimi non potest. Pro utraque enim opinione, Abælardum libro ultimam manum addidisse sive opus inceptum non perfecisse, causas satis graves enumerare licet. Utraque opinio suis laborat difficultatibus. Beatus Sanflilius stat a Mabillonii (89) partibus, qui sine longa causarum enumeratione *Introductionem* ex Abælardi manu perfectam prodiisse statuit vel potius conjectatur. Ea quæ deessent, ait, a posteris ob sparsos errores resecta esse. Sed difficile est intel- lectu, cur is qui hanc criticastrî provinciam in se suscepit, medio in libro demum res minus placen- tes severe amputaverit, cur non in prioribus capitulis idem fecerit, imo potius, si sibi constare voluisset, totum exemplar, quod in manus incidit, perdidit et ex morte tunc temporis usitato igne concremaverit? Alteri contra opinioni, Petrum *In- troductionem* nunquam absolvisse, sed aliqua re impeditum fuisse, quominus inceptas perficeret lu- cubrationses. duo favere videntur. Id scilicet primo loco, quod tum facile explicari potest, cum media in propositione oratio cesset; deinde id fortasse quoque altero loco, quod forma *Theologiæ Christianæ* summam similitudinem cum *Introductione*, quatenus in utroque tractatu idem reperitur re- fert (90). Præterea quæri potest cur tandem Abælardus, qui perfectiore jam opere *Introductionis* scripto perfectius etiam opus (dico *Theologiam*)

» tentia, hæc ego verba non tam hæretica quam dia- bolica, sicut justissimum est, abhorreo, detestor et ea cum suo auctore pariter damno. Quæ si quis in meis reperiat scriptis, non solum me hæreticum, verum etiam hæresiarcham profiteor. » Recte ad- notat Martenius (in præfat. ad *Theos. nov. anecdot. tom. V*), Abælardum hisce verbis quasi proprio se jugulare gladio ac Bernardo scriptorum suorum censori applaudere. Attamen quam paulo post ad- jungit opinioni subscribere nolumus. « Et sane (inquit) qui Petri Abælardi genium semel agnoverit, is facili negotio advertit, hominem ita a natura comparatum fuisse, ut oppositas sibi invicem pro- positiones haud ægre docere potuerit. »

(89) Mabillonius, *Admonit. ad ep. 190 Bernardi*. (Opp. B., t. I, p. 642 [*Patrol. t. CLXXXII*].)

(90) Neque tamen me præterit, hanc causam quodammodo incertam esse. Etenim si *Introdu- ctionem* imperfectam esse ex eo volumus elicere quod *Theologia* imperfecta sit, hanc quoque revera imperfectam fuisse primum esset evincendum, si circulum in demonstrando subterfugere velis. Quin

superaddendi consilium habuit, librum compendii formam præse ferentem conscripserit? Si conjecturæ locus permittitur, arbitrari licet Petrum nostrum id fecisse in usum scholarum, quas eorum votis annuere potuisse, quis est quin videat? Cui hæc minus placuerint, in commodum eorum, qui systema ejus in compendioli formam redactum penitus cognoscendi desiderio flagrarent, id factum esse statuere licet. Cum id modo summis laudibus exornaretur, modo omni contumeliarum genere cumularetur, sinceros veritatis amicos ad justam rei considerationem ejusmodi librum expetere potuisse, a verisimilitudine non alienum esse videtur. Ab his deinde in aliorum manus, qui minus bene erga magistrum Petrum animati essent, librum transiisse existimandum erit.

Quam demumcunque sententiam priorem seu posteriorem præoptes, benevole lector, alia prætereã sententia in auxilium vocari potest.

Haud vero absimile videtur, Abælardum non ipsum, quæ in nostro libro legantur, litteris mandavisse, sed alium quemdam hominem doctum. Si eorum conjecturæ qui *Introductionem* olim perfectam exstitisse arbitrantur, calculum adjicimus, hæc sententia magnopere se commendat. Quo magis Petro indignum esse judices, qui personam abbreviatoris vel excerptoris (sit venia verbo!) egerit, eo facilius ejus cultori et discipulo id tribuere possumus. Brevis historicarum rerum tractatio, quæ in tractatus nostri c. 12 invenitur, quanquam in *Introductione* (l. 1, 15; II, 7) fusius exposita sunt, significare videtur hominem, qui librum excerptendo res ad philosophiæ historiam pertinentes minoris, demonstrationem vero Abælardianam majoris pretiæ estimabat. Neque minus, si cum iis facimus qui *Introductionem* non absolutam esse contendunt, hæc sententia habere videtur, quibus possit defendi. Si enim accipimus, aliquem, qui scholis philosophico-theologicis Abælardi interfuerit, in his ipsis vel post eas (92), argumentum earum breviter sibi notasse, *Introductionem* variis locis consuluisse atque ejus ope schedulas suas perfecisse vel Abælardi crisi subjecisse, similitudo atque dissimili-

etiam *Introductio* perfecte existere potuisset, licet Abælardus nunquam *Theologiam* prorsus absolvere peritit seu voluerit.

(91) Cfr. Præf. Abæl. ad *Introd.*: « Scholarium nostrorum petitioni prout possumus satisfacientes, aliquam sacræ eruditionis Summam, quasi divinæ Scripturæ *Introductionem*, conscripsimus. » Cfr. *Historia calamitatum*, c. 9, supra.

(92) Cfr. c. 23 sub initio.

(93) C. Oudin, *Comment. de script. eccl. antiq.*, t. II, p. 1169, 70: « Inter mss. codices bibliothecæ Bodleianæ, codice, 8615, in adversariis Langbaini cod. 2, n. 6, P. Abælardi *Introductionis ad Theol. Libri tertii supplementum*, p. 148. » Et paulo post: « Inter mss. cod. Universitatis Oxoniensis n. 458 in mss. codd. collegii Baliolensis R. 5. P. Abælardi *Theologiæ libri tres*, quorum tertius integer est, non ut in impressis mutilus et imperfectus. » — In Bibliothecis Galliæ hujusmodi codices perfecti non fuisse videntur. Ait enim Martenius, in obs. præviis ad Abæl. *Theol. Christianam Thesaurus n. anced.* t. V. 1148: Abælardi *Introductio* mutila est in editis, nec perfectam invenimus in manuscriptis.

(94) Joannes Cornubiensis in Eulogio. « Mag. P. Abælardus in *Theologia* sua sic disserit: *Quid est dicere Deum fieri hominem, nisi divinam substantiam quæ spiritualis est, humanam quæ corporea est sibi unire in personam unam.* — Quod vero a M. P.

A tudo, quæ inter *Introductionem* Petrinam atque nostrum librum intercedit, æque atque aphoristica totius libri quæ hic illic comparet, forma, explicari potest. Singulorum etiam capitum initia faciliorem haberent interpretationem. Nihilominus autem nostro libro *αὐθεντία* vindicari potest, si latiore illum retinemus *αὐθεντίας* notionem, quam nostro tempore cum in aliis litterarum regionibus, tunc in theologia, imprimis in historia critica Novi Instrumenti, receptam esse videmus; licet enim materia ore accepta per alium litteris mandata sit, Abælardo tamen originem debet.

Ex eadem *ὑπόθεσι* ea denique quæ supra de existentia et titulo libri dicta sunt, facillime componi possunt. Uterque et abbas Clarævallensis et magister Petrus verum professi sunt. Amicus quidam et cultor Abælardi libro nostro a se composito titulum *Sententiarum* imposuit, quo quidem suo titulo Bernardus librum accepit. Abælardus autem neque B ejusmodi librum scripserat neque ejusmodi titulo instruxerat.

Sed mittamus has aliasve quæstiunculas, quæ non nisi historica via solvi possunt. Si autem Oudino (93) fidem habere licet, simul atque theologorum Oxoniensium aliquis otium suum theologicum ad hanc rem dijudicandam adhibere velit, id fieri potest.

Interea liber nobis satis memoratu dignus esse videbatur, qui in lucem proferretur. Etenim præter eas causas quibus quodvis antiquitatis monumentum veneratione prosequimur et communis juris facimus, aliæ quoque nos instigarunt: scilicet speravimus primo loco sane, ut liber historiæ dogmatum, præcipue historiæ soteriologiæ et ethices per priorem, quam dicunt, scholasticismi periodum, enarrandæ, adjumento esse, atque meliorem de eo momento, quod Abælardus in theologia Petri Lombardi componenda habuit (94), intelligentiam aperire posse. Deinde nexum qui inter singulas Abælardi sententias intercedat pariter atque historiam M. Petri nova luce collustrari posse, judicavimus. Accuratio enim hujus theologiæ partis notitia ad elucidandas diversas difficultates, ad adversariorum (95) Abælardi machinationes justa lance ponderandas, ad veritatem vel falsitatem opprobriorum ei factorum perscrutandam, ad justam defensionem ab ipso profectarum (96) vel in ejus gratiam su-

Abælardo hanc opinionem suam magister Petrus Lombardus acceperit, eo magis suspicatus sum, quia librum illum *frequenter præ manibus* habebat et forte minus diligenter singula perscrutans, ut qui ex usu magis quam ex arte disputandi peritiam haberet.

(95) Guilelmus, abbas S. Theodoric, in ep. ad Gaufridum, ep. Carnotensem et Bernardum Cl. (Bernardi Opp. t. I, p. 303; *Patrol.* t. CLXXXII; Bernardus Claræv., epist. ad episc. Senonas convoc., ep. ad episcop. et cardinales curiæ, epistola ad Innocentium P., Capitula hæresium P. Abælardi XIV, ep. ad Guidonem de Castello, ep. ad mag. Yvonem cardinalem. (Bern. Opp. t. I, p. 181-186 et 646-664; Epistola Samsonis, archiep. Remensis et alior. ad Innocentium P. (Bern. Opp. t. I, p. 184); Rescripta Innocentii P. contra hæreses P. Abæl. (Bern. Opp. t. I, p. 186); Gualterius de Mauritania ep. Laudunensis, ep. ad P. Abælardum (*Duchery. Spicil. vet. scr.*, t. III, p. 24 sqq.); Robertus Pulleyn, observ. contra Abæl. in *Sententiarum* libro I, artic. 7, de omnipotentia Dei. (Ed. D. H. Mathoud. Par. 1655; *Patrol.* t. CLXXXVI).

(96) *Confessio* (= *Apologia*). « Universis Eccl. S. filiis P. Abælardus ex eis unus sed in eis minimus. » (supra, col. 107); ep. ad G. Paris. episcopum, *Historia calamitatum*, c. 9-11; ep. ad Helissam suam.

arum (97) æstimationem, accommodatissima videtur. Sed de hisce et Augustus Neander, eptor dilectissimus, summe reverendus, in Berol. Vita brevi apparitura, et alii viri docti, amivinculo nobis conjunctissimi, Bernardus Hunggen, Albertus Liebner, Carolus Meier, Ludovicus Pelt, in iis operibus, quæ de scholasticâ ætate ararunt et præparant, uberius exponunt.

stat ut de externa codicis forma aliqua addatur. In folio scriptus exstat, ita tamen ut minorem formæ ambitum expleat. Materia quæ adhiæst charta Pergami vulgo appellata, egregie est servata. In quavis pagina duæ rimæ reperiuntur, quarum quævis triginta vel triginta et unam complectitur. Numeri capitibus inscripti colore varioque ornatu gaudent, initiales litterarum ductus, multis modis in compendium redacti, ut videtur ex Abælardi ætate oriundi. liber constat XXXIX membranis, vel LXXVII. Quæ in his vel illis locis corrigenda essent, quæ e textu removenda putavimus, quæ addenda uncis inclusimus, conjecturas nullas addimus.

argumento jam dictis hæc addimus. Ab initio is elogium Abælardi legitur, quod Pezsius jam (98); tum 37 capitum inscriptiones, denique a ipsa subsequuntur. Aptum videbatur codicem, per se non magno gaudet ambitu, perfectum et eum exhibere. Nam licet c. 4-11 cum *Introductione* multis in locis consentiant, in aliis tamen abcedunt. Noster codex prorsus novas propositiones exhibet, quæ *Introductionis* locis lucem affundit et corruptissimo *Introductionis* textui medefferre possunt. Sed hoc quoque prætermissum, jam totus typis exprimendus esse videbatur, necessitudo inter *Introductionem* et nostrum non nisi hac sub conditione perspicue intellet judicari poterat.

quod titulum attinet, quem libro nostro indidit, eum quem codex noster habebat retinere nonus, quia Petrus disertis verbis declaravit se quam librum hoc titulo insignitum scripsisse. verbis fides denegari nequit. Cæterum facile inquiri potest, quemadmodum noster liber titulum *Sententiarum* acceperit, quid demumcunque de ejus ne pro vero habueris. Vocabulum enim *Sententiarum* ante et post Petrum nostrum verbum receptum erat in ejusmodi libris titulo insigniendis (99).

1) Berengarii Scholast. Apologeticus contra ardam; cum quo conferantur ej. epp. ad epi. Mimatensem et contra Carthusienses. (Infra in indice). V. quoque Ottonem Frisingensem, *De s. Friderici I imper.*, l. 1, c. 47.

2) In *Thesouro anecdotorum*, t. III, Diss. Isag. XII. — Cum Pezsius ex eodem codice Emmerami, in quo vel elogium hoc Abælardi et liber non reperiuntur, librum Petri, qui inscribitur: *e te ipsum*, edendum curaverit, non possumus credere ipsum quoque eandem cum Mabillonio bro nostro opinionem habuisse (vide supra no. (74) ideoque eum ulterius non respexisse.

3) Simili modo liber Abælardi: *Sic et Non*, in quibus inscribitur: *Collectio Sententiarum P. lardi*. — Circumferebatur quoque *Liber Sententiarum*, cui nomen S. Bernardi præfixus erat. Revertunt eum editores ad calcem Operum Bernardi.

4) Natalis Alexander *Hist. eccl.*, sæc. XII, diss. 6: « Locum illum a. S. Bernardo confictum ere sanctitas ipsius vetat. Sumpstus est itaque bro qui sic appellabatur quod forte inscriptione

A Si igitur cui Abælardi liber sine titulo in manus venit, hunc titulum libro indidit. Sub hoc nomine deinde liber innotuit. Ita quoque ad abbatem Claraævallensem (100) pervenit. Præterea in memoriam revocandum est titulos operum Abælardi multum variare. Ita, ut alia omittamus, Petrus *Introductionem* ipsam modo opus De fide S. Trinitatis appellat, modo Theologiam suam, modo Theologiæ tractatum de unitate et trinitate divina, modo librum De Trinitate (*hist. cal.*, c. 9); simili modo adversarii promiscue de *Theologia*, etc., de libro *Trinit.*, etc., sermonem fundunt. Hinc statuimus titulum codicis non multum curandum, sed aliquem eligendum esse qui titulis operum Abælardi nostro operi quoad materiam finitiorum finitimus esset ac simul id quod libro proprium esse indicaret.

Sed hæc hactenus. Reliquum est ut aulicæ bibliothecæ antistiti et custodibus pro summa liberalitate atque humanitate qua mea studia adjuverunt, et pro larga institutione quam de argumento, historia, administratione atque institutione bibliothecæ regiæ ab iis accepi, gratias quam possum maximas agam et exponam. Ab his quoque viris audivi alium quemdam Abælardi librum qui inscribitur: *Sic et Non*, satis notum ex bibliothecis monachorum monacum venisse (1) atque hic adhuc exstare. Vidi hunc librum eumque ex parte legi, sed in locum suum reposui, quia Victorem Cousin, philosophum Parisiensem, virum plurimis nominibus insignem, in lucem eum editurum esse compertum habebam (2). In summis meis votis est ut liber mox appareat atque simul cum nostro libro atque iis quæ prius ex bibliotheca Cæsarea Vindobonensi exhibuimus fragmentis, studium Abælardi apud æquales denuo excitet, unde demum efficietur, ut, omnibus Abælardi operibus collectis atque simul editis, monumentum tali viro dignum exstruatur. Dum hoc speramus et expetimus, sub finem verba subjungimus cultoris Abælardi, qui, summa ejus reverentia abreptus, tempore tristi, hæc eloqui ausus est: « Have et vale, mi Abælarde redivive, tibi ipsi tuisque cineribus Phoenix et a veritate, temporis filia, in lucem erute! Hoc tibi dictum tolle memor: »

*At mihi quod vivo detraxerat invida turba,
Post obitum duplici fenore reddet honor!*

Dabamus Monaci, in ipsis S. Paschatis Vigiliis, 1855.

careret ac sententias nihilominus de rebus theologis contineret. »

(1) Codex hic ex bibliotheca Benedictinorum Tegernseensi anno 1804 in bibliothecam regiæ, Monacensem transmigravit. In Collectione codd. Tegerns. designatus est: C. T. Lat. 926. Membranis est scriptus, fol. XC. 8. Imp. Incipit prologus his verbis: *Cum in tanta librorum multitudine nonnulla*, etc. Dividitur liber in capitula 156, quorum primum titulum gerit: *Quod fines humanis rationibus non sit astruenda*.

(2) Victor Cousin igitur flebile iudicium irritum reddet, quod in consessu Benedictinorum Parisiensi ante sæculum habebatur, de quo Martenius (l. c.) hæc fere enarrat: « Est penes nos ejusdem Abælardi liber, in quo genio suo indulgens, omnia Christianæ religionis mysteria in utramque partem versat, negans quod asseruerat, asserens quod negaverat: quod opus aliquando publici juris facere cogitaverat noster Acherius, verum serio examinatum æternis tenebris potius quam luce dignum de virorum eruditorum consilio existimavit. » Cfr. *Histoire littéraire de la France* l. c., p. 131.

PETRI ABÆLARDI

EPITOME CHRISTIANÆ THEOLOGIÆ.

CAPUT PRIMUM.

Quod nostræ salutis summa sint fides, charitas et sacramenta, et quid sint hæc singula.

Tria sunt, ut arbitror, in quibus humanæ salutis summa consistit, scilicet fides, charitas et sacramenta. Spem autem in fide, tanquam speciem in genere, comprehendi existimo. Est quippe fides existimatio rerum non apparentium, hoc est sensibus corporis non subjacentium. Spes vero est existimatio alicujus commodi adipiscendi, quando scilicet quis credit se aliquid boni assecuturum esse. Est igitur fides tam bonarum quam malarum rerum et tam de præsentibus quam de præteritis vel futuris, sicut in principio Enchiridii beatus disserit Augustinus. Spes autem tantum de bonis est et de futuris. Expectatio siquidem alicujus incommodi non tam spes dicenda est quam desperatio, id est diffidentia a bono. Charitas est amor honestus, qui ad hoc scilicet refertur ad quod debet, ut si Deum ipsum propter se et proximum propter Deum diligamus. Nihil quippe amandum est, nihil omnino faciendum, nisi propter Deum, ut in Deo finem omnium constituamus. Unde ipse α et ω dicitur, id est, principium et finis (Apoc. 1, 8). Principium quidem supremum, a quo omnia; finis, id est finalis causa et suprema, propter quam omnia. Neque enim comedere, nec dormire et uxorem ducere, nec omnino aliquid facere non propter Christum debet. Alioquin bestialiter, nostris tantum voluptatibus dediti viveremus. Comedere autem propter ipsum debemus, ut corpori quod suum est et nobis commissum est ad militandum necessaria impendamus, quibus in ejus obsequio sustentetur. Similiter et dormiendo ipsum reficiamus ut vigilare cum oportet, in ejus laudibus valeamus. Uxor quoque ab eo, qui est incontinentens, ducenda est, non solum ad filios generandos, sed ne eum fornicatione offendant. Sic et cætera propter ipsum facienda constat. Alioquin frustra remunerationem exspectaremus, si quæ agimus, propter ipsum non faciemus. Quod diligenter Apostolus attendens in Epistola ad Corinthios ait: *Sive ergo manducatis, sive bibitis, sive aliud quid facitis, omnia in gloriam Dei facite* (I Cor. x, 31).

Sacramentum est visibile signum invisibilis gratiæ, veluti cum quis baptizatur, ipsa exterior ablutio corporis, quam videmus, signum est interioris ablutionis animæ. Cum ita homo interior a pec-

A catis mundatur, sic exterior a sordibus carnalibus lavatur.

CAPUT II.

De fide, quæ et naturaliter præcedit.

Nunc autem tribus supra positis breviter assignatis atque descriptis de singulis diligentius agamus, quantum ad supra positam humanæ salutis summam attinere videtur, et de his præcipue quæ majoribus implicita quæstionibus esse videntur. Ac primum de fide, quæ naturaliter cæteris prior est, tanquam bonorum omnium fundamentum. Quid enim sperari, ut speratum amari potest, nisi prius credatur? credi autem potest, si non ametur vel speretur. Ex fide igitur spes nascitur, eum quod credimus bonum nos adepturos esse per Dei misericordiam confidimus. Unde Apostolus: *Fides est substantia sperandarum rerum* (Hebr. xi, 4), hoc est fundamentum et origo, unde ad speranda aliqua perducimur, credendo scilicet, primum ea esse ut postmodum speremus. Argumentum non apparentium, hoc est probatio quod sint aliqua non apparentia. Quia nemo enim fidem non esse dubitat, ex hoc oportet, ut aliqua non apparentia esse credat. Cum fides, ut dictum est, proprie non dicatur nisi de his, quæ nondum apparent. Unde juxta Apostolum cum nunc tria manere dicantur, scilicet fides, spes, charitas (I Cor. xiii, 13), sola charitas nunquam excidit (*ibid.*, 8), tam hic quam in futuro mansura. Ex quo et merito major dicitur, tam dignitate perseverantiæ, quam remunerationis merito, cum scilicet sola, ut aestimo, remuneratione sit digna. Si quis autem de apparentibus quoque fidem haberi dicat, fidem abusive nominat. Reperitur tamen fides dici de apparentibus, sicut de non apparentibus. De utroque autem præ manibus exempla habemus. Gregorius homilia 26, lib. 11 Evang. Cum Apostolus dicat: *Est autem fides substantia, etc.* Profecto liquet quia fides illarum rerum est argumentum, quæ appareri non possunt. Quæ enim sunt apparentia, fidem non habent, sed agnitionem. Idem *Dialogo* libro quarto c. 7. Cum Paulus dicat, *Est fides sperandarum, etc.* hoc veraciter debet credi quod videri non potest. Nam credi jam non potest, quod videri potest. Augustinus super Joannem: *Et nunc dico vobis prius quam fiat, ut cum factum fuerit, credatis* (Joan. xiv, 29). Quid est hoc, cum magis hoc credere habeat, antequam fiat id quod credendum est. Hoc est enim

idei si quod creditur non videtur. Nunquid A
um est, si id creditur, quod videtur. Secun-
illam Domini sententiam, qua discipulum
t, dicens : *Quia vidisti me, credidisti. Beati qui*
viderint et crediderint (Joan. xx, 29). Sed
vidit et aliud credidit. A mortali quippe ho-
divinitas videri non potuit. Hominem igitur
et Dominum confessus est dicens : *Deus*
et Dominus meus (ibid., 28). Nam ipsa fides sic
ffinita : Fides est substantia, etc. Quapropter
sibi vult, ut cum factum fuerit credatis. Nam
cui dictum est, *quia vidisti me*, etc. non hoc
lit, quod vidit, cernebat enim carnem, cre-
Deum in carne latentem. Sed si dicimus
quæ videntur, sicut dicit unusquisque, se B
suis credidisse, non tamen ipsa est quæ æ-
t in nobis fides, sed ex rebus quas videmus,
in nobis, ut ea credantur quæ non videntur.
go et aliis multis, quæ inducere possimus te-
niis, patet fidem modo proprie modo improprie
um scilicet non solum de occultis sed de ma-
is fides dicatur. Sunt autem plura etiam ad
pertinentia, quæ credi vel non credi nihil
st nostra, quia sive credantur sive non, nul-
incurrimus periculum. Velut si credamus
cras pluviam daturum vel non, vel huic ho-
misericordiam impensurum vel non, vel si
mus Christum hujus vel illius staturæ fuisse
n, vel in hac civitate prædicasse vel non.
igitur qui de fide ad ædificationem loquitur ea C
ractare ac docere sufficit quæ, si non credan-
amnationem pariunt. Hæc autem ea sunt dun-
quæ ad fidem Catholicam spectant. Est au-
ides Catholica, id est universalis, quæ ita
ous necessaria est, ut nemo discretus absque
vari possit. Vel Catholica fides dicitur uni-
is, ideo scilicet quod nos unum facit vel quod
nit Deo. Unde Athanasius, cum præmisisset :
est fides Catholica, » statim illud aperiens,
dicta sit Catholica, addidit : « Quam nisi quis-
» etc. Sunt et qui velint Catholicam fidem dici
fferentiam fidei hæreticorum non ubicunque
Ecclesia dilatata, sed quasi in angulo latitan-

CAPUT III.

Circa quæ fides Catholica consistat.

es autem Catholica partim circa ipsam divi-
naturam, partim circa divina beneficia et
unque Dei rectissimas dispensationes vel ordi-
nectorum patrum symbolo sunt expressa. Ac
um de his quæ ad divinam naturam pertinent,
amus, qualiter scilicet in una et in eadem
is divina substantia tres personæ credantur
id in uno Deo rationis vel utilitatis hæc ha-
personarum distinctio. Primum igitur hanc
summam, de unitate scilicet ac trinitate divina,

Scilicet Gennadius.

proponamus, dein propositam prout Dominus de-
derit, disseramus.

CAPUT IV.

Quod fidei summa sit in unitate ac trinitate divina.

Christianæ igitur fidei religio unum solummodo
Deum tenet esse, unum omnium Deum, unum om-
nium Creatorem, unam substantiam sive essentiam
incommutabilem penitus et simplicem, cui nec pars
aliqua, nec aliquid, quod ipsa non sit vel fuerit,
posse inesse, quam per omnia sola prædicat et se-
cundum unitatem, hoc excepto, quod ad persona-
rum pertinet multitudinem. Huic itaque tam sim-
plici et individua substantiæ tres personas sibi per
omnia coæternas et coæquales, non numero sed
proprietatibus divisas, veraciter confitetur, Deum
Patrem et Filium ejus Deum, Spiritum sanctum ab
utrisque procedentem. Non est autem una persona
altera, licet sit hoc ipsum, quod altera. Neque enim,
qui Pater est, Filius est vel Spiritus sanctus est,
neque qui Filius est, Pater est vel Spiritus sanctus.
Sed, quod Pater est, Filius est et Spiritus sanctus
est, et e converso. Idem quippe Deus tam Pater est
quam Filius vel Spiritus sanctus. Unum prorsus in
natura, unum tam in numero quam substantia, sed
juxta eorum proprietates ita personaliter distin-
guuntur, ut alius sit iste quam ille, non aliud.
Unde Sedulius : Non quia qui summus Pater est et
Filius hic est, sed quia quod summus Pater est et
Filius hoc est. Proprium autem est Dei Patris inge-
nitum esse, id est a seipso non ab alio existere,
sicut Filii proprium est a solo Patre genitum esse,
non factum, non creatum dici, sic Spiritui sancto
ab utroque procedere, non creatum aut factum esse.
Quod enim æternaliter subsistit atque initio caret
nec creatum nec factum dici convenit. Solum ergo
Patrem ingentum dicimus, hoc est a seipso, non
ab alio esse. Unde Isidorus *Etymolog.* libro sexto :
« Pater » inquit, solus non est de alio ; ideo solus
appellatur ingentus. Aliud ergo est dicere patrem
ingentum, aliud dicere non genitum, sic ut aliud
dicere, aliquid injustum et aliquid non justum.
Quippe quod injustum est, necesse est esse non ju-
stum, sed non e converso. Lapis quippe est non
justus, nec tamen injustus. Sic et cum Pater dicitur
ingentus, constat profecto eum esse non genitum,
id est non esse Filium. Spiritus vero sanctus ipse
quoque est non genitus, cum ipse etiam non sit ge-
nitus, id est non sit Filius, nec tamen omnino est
ingentus, cum ipse ab alio sit tam a Patre scilicet
quam a Filio procedens. Solus igitur Pater dicitur
ingentus, sicut solus Filius genitus. Spiritus vero
sanctus nec genitus nec ingentus, sed, ut dictum
est, non genitus. Unde Augustinus ad Orosium,
capite quinto : Spiritum sanctum nec genitum nec
ingentum fides certa declarat, quia si dixerimus
ingentum, duos patres affirmare videbimur, si vero
genitum duos filios credere culpamur. Idem (2) De

orthodoxa fide ecclesiasticorum dogmatum, c. primo : A **Pater** ergo est principium deitatis, a quo Filius natus, a quo Spiritus sanctus non natus, quia non est Filius, nec ingenuus, quia non est Pater. Hunc et beatus Gregorius secutus in symbolo epistolis suis præscripto meminit dicens : Credimus Spiritum sanctum nec genitum nec ingenuum esse, sed coæternum de Patre et Filio procedentem. Cum autem unaquæque harum personarum sit Deus, sit Dominus, sit Creator, nec una persona sit altera, non tam ideo plures dii vel domini sunt, seu creatores, sicut plures sunt personæ. Quippe cum dicimus deos et dominos aut creatores, quemdam numerum rerum ostendimus, quarum unaquæque deus sit aut dominus, aut creator, cum in divinitate nulla rerum possit esse multitudo. Unde et individua dicimus Trinitatem. Cum vero multas in Deo profitemur personas, proprietatem non rerum multitudinem demonstramus. Quædam ergo de singulis tantum dicuntur personis, ut ingenuus de solo Patre, genitus sive incarnatus de solo Filio, procedens ab utroque de solo Spiritu sancto : quædam conjunctim tantum et non singillatim, ut Trinitas simul de tribus personis ; quædam tam conjunctim quam divisim de eis æque dicuntur, ut Deus, Creator, Dominus, omnipotens, sapientia, virtus, etc. Solum vero hoc nomen, quod est persona, pluraliter proferimus, cum scilicet plures personas profiteamur, non deos aut dominos nec ullam in cæteris pluralitatem recipiamus. Unde Augustinus *De Trinitate*, libro VII, c. 6. Pater ad se dicitur persona, nec ad Filium vel ad Spiritum sanctum. Item hoc solum nomen est, quod cum dicatur de singulis ad se plurimum, non singulariter accipitur in summa. Dicimus namque : Pater est persona, Filius est persona, Spiritus sanctus est persona ; Pater tamen et Filius et Spiritus sanctus non sunt una persona, sed tres.

CAPUT V.

Quid ipse sentiat de unitate ac trinitate, ostendit et in ratione et auctoritate defendit.

Hæc autem fidei summa circa unitatem ac Trinitatem divinam breviter proposita, reliquum est ut adversus inquisitiones dubitantium congruis similitudinum exemplis eam defendamus et astruamus. Quia enim ad doctrinam loqui proficit, si quod dicimus exponi non potest, ut intelligatur. Quod diligenter beatus Augustinus, cum difficillimum illum de Trinitate locum exponere vellet, quo evangelista Joannes exorsus est : *In principio*, etc., hoc, inquit, animalis homo non percipit. Quid ergo, fratres, silebimus hoc ? Quare scribitur, si siletur, aut quare auditur, si non exponitur ? sed ut quid exponitur, si non intelligitur ? Primum ergo nobis disserendum occurrit quid sibi velit ista personarum discretio, vel distinctio in una natura divinitatis, ut eadem sit Pater, eadem Filius, eadem Spiritus sanctus, cum summum bonum et in omnibus hac distinctione Trinitatis intelligamus. Patris namque nomine di-

B **vinæ** majestatis potentia designatur, quod quidquid velit, efficere possit. Unde in *Enchiridio* Augustinus. Neque enim veraciter vocatur omnipotens, nisi quam quidquid vult potest. Idem in libro *De spiritu et littera* : Non potest facere injusta, quia ipse summa justitia et bonitas est. Omnipotens vero est non quod possit omnia facere, sed quia potest efficere quidquid vult. Hoc est ita in potestate ejus sunt omnia posita, quod de omnibus quæ ipse vult, ordinare, vel facere, non est aliquis, qui possit ejus voluntatem impedire. Sicut autem Patris vocabulo divinæ majestatis potentia specialiter exprimitur, sic Filii seu Verbi appellatione Dei sapientia genitū significatur, qua sic cuncta discernere valet, ut in nullo penitus decipi queat. At vero Spiritus sancti nomine ipsa ejus charitas vel benignitas utrisque procedens censetur, quod scilicet eo modo vult omnia provenire, quo melius possint. Non est autem perfectus in omnibus, qui in aliquo impotens invenitur, nec perfecte beatus est, qui in aliquo potest decipi, nec penitus benignus est, qui optime fieri omnia ac disponi non vult. Ubi vero hæc tria conveniunt, ut tam scilicet potentia quam sapientia quam bona voluntate sit perfectus, nihil boni est, quod ejus plenitudini desit. Tale est ergo Deum Patrem ac Filium ac Spiritum sanctum nos profiteri, ac ipsum, ut dictum est, summum bonum esse, prædicemus, cui tanquam honorum omnium plenitudini nihil desit. Nec solum hæc Trinitatis distinctio ad summi boni perfectionem, ut dictum est, describendam convenit, verum etiam ad persuadendam hominibus divini cultus perfectionem, [ut religionem], plurimum proficit, ut ob hoc præcipue ipsa Dei sapientia incarnata in prædicatione sua ea recte decrevisset assumere. Duo quippe sunt, quæ nos omnino Domino subjectos efficiunt, timor videlicet atque amor. Potentia siquidem et sapientia maxime timorem incutient, cum eum judicem esse sentimus et quæ voluerit omnia posse punire scimus, et nihil eum latere cognoscimus. Benignitas vero ad amorem pertinet, ut, quem benignissimum habemus, potissimum diligamus, ex quo etiam adverti potest eum in pietate ulcisci velle, quia quo plus ei placet æquitas, eo magis displicet ei iniquitas. Unde : *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem* (*Psal. XLV, 8*). Sed nec solum ad timorem vel amorem Dei hominibus incutiendum hæc Trinitatis distinctio necessaria est, sed etiam ad universorum operum ejus commendationem plurimum valet, ut quæcumque agit utpote egregie fieri credatur, qui quodcumque velit efficere possit et omnibus modum servare sciat et optime cuncta fieri seu procedere velit. Unde cum ad aliquid operandum divinam gratiam imploramus, recte Trinitatis commemorationem facimus, dicentes : *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti*, vel, *In nomine sanctæ et individue Trinitatis*, ut scilicet divinam potentiam et sapientiam seu benignitatem commemorantes, quæcumque efficiat, egregie fieri demonstramus. Unde et *Moses*,

de universitate mundi ageret, in ipso statim A
 sis exordio Deum Patrem et Fillium et Spiritum
 um commemorat, ut quæcunque a Deo fieri
 ut, egregie facta credantur. Cum enim ait : *In
 ipio creavit Deus cælum et terram*, et postmo-
 adjecit : *Et spiritus Domini ferebatur super*
 s, divinam Trinitatem diligenter expressit, in
 quidem creatore Patrem insinuans, id est divi-
 commemorans potentiam, per quam creare de
 omnia potuit. Quod etiam hoc nomen Deus
 incongrue juxta propriam interpretationem
 it, quod hoc videlicet quasi Theos [Θεος], id
 timor interpretatur, cum potestati reverentia
 is maxime exhibeatur. Nomine vero principii
 m designat, id est divinam rationem seu sa- B
 iam, in qua per providentiam cuncta prius con-
 e quodammodo habuerunt. Unde evangelista
 rbo Patris disserens quod factum est, inquit :
so vita erat (Joan. 1, 3). Sic et Macrobius Pla-
 n secutus, mentem Dei, quam Græci noun
 appellat, originales rerum species, quæ idæ
 sunt, continere meminit, antequam, ut ait
 ianus, prodirent in corpora, id est in effecta
 um provenirent. Per spiritum vero Domini
 e Spiritum sanctum insinuat, id est divinæ
 æ bonitatem. Juxta hanc etiam diligentem con-
 ationem, cum ad excellentem hominis creatio-
 ventum esset, provide hoc opus cæteris ante-
 ns et quasi præ cæteris commendans, distin- C
 em patenter Trinitatis facit, ubi a Domino
 s dictum est *faciamus*, quam *faciam*, ad ima-
 a, inquit, *et similitudinem nostram (Gen. 1, 26)*,
 n quidem ad imaginem Dei, mulierem ad si-
 udinem. Vir siquidem, juxta Apostolum, imago
 non mulier. Sed sicut vir imago est Dei sic et
 er imago est viri. Imago quippe expressa simi-
 o alicujus rei dicitur, similitudo vero dici potest
 on multum id, cujus est similitudo, exprimat.
 . autem nomine Patris divina potentia, nomine
 seu Verbi divina sapientia, nomine Spiritus
 i divina benignitas seu charitas specialiter ex-
 atur, nec nos auctoritas nec ratio subterfugit.
 ntiam quidem nomine Patris specialiter intelli-
 in explanatione Epistolæ ad Ephesios, ubi di-
 : *Gratias agentes in omnibus in nomine Domini D*
i Jesu Christi Deo et Patri, ait Haymo, Deo et
 , id est Deo omnipotenti Patri. Maximus etiam
 opus in expositione symboli : *Credis*, inquit,
eum Patrem omnipotentem ? In Deo natura in-
 bilis, in Patre Unigeniti veritas, in omnipotente
 atis plenitudo ostenditur. Est namque per in-
 am deitatem omnipotens, per potentiam Pater.
 scibilem in hoc loco increatum dicit. Ingenitam
 tem Deum appellat, id est eum solum ex tribus
 nis ingenitum profitetur, cum solus ipse non
) alio, cæteræ vero personæ ab ipso sint. Quod
 dictum est per ingenitam deitatem omnipotens
 er omnipotentiam Pater, aperte innuitur, ad
 a Patris proprietatem specialiter potentiam

pertinere, licet unaquæque personarum cum Patre
 ejusdem sit substantiæ, ejusdem sit penitus po-
 tentiæ.

CAPUT VI.

*Quædam uni personæ, et non alii convenire, quædam
 de una dici, et de omnibus intelligi solere.*

Juxta earum trium personarum proprietates quæ-
 dam specialiter conveniunt uni, quæ non alii, quæ-
 dam de aliqua earum dici et accipi solent quæ
 juxta earum naturæ identitatem singulis inesse non
 ambigimus, ut sapientia Filio, charitas Spiritui
 sancto specialiter attribuat cum tamen tam Pater
 quam Filius quam Spiritus sanctus, sed etiam tota
 Trinitas sapientia sit et similiter tam Pater ipse
 quam Filius charitas dici possit, sic etiam, juxta
 personarum proprietates, quædam opera specialiter
 alicui personæ attribuuntur, quamvis indivisa to-
 tius Trinitatis opera prædicentur et quidquid ab
 una earum fit, a singulis fieri constet. Soli quippe
 Filio carnis susceptio ascribitur, aqua et Spiritu
 sancto tantum, non aqua et Patre vel Filio regene-
 rari dicitur, cum tamen in istis totius Trinitatis
 operatio adfuerit. Sed sic quæ ad potentiam attinent
 Patri assignantur, sic quæ ad sapientiam Filio,
 quæ ad benignitatem Spiritui sancto attribui de-
 bent. Ideo autem trium personarum opera indivi-
 dua, id est communia esse dicuntur, quia quidquid
 potentia geritur, idem sapientia moderatur, boni-
 tate conditur. Unde et bene in his quæ facimus vel
 Deum facere exoramus, commemorationem Trini-
 tatis facimus dicentes : *In nomine Patris et Filii et
 Spiritus sancti*, ut sicut trium personarum indivisa
 est operatio, sic et earum inseparabilis invocatio et
 sic tum fides ipsa postulatis beneficiis astruat,
 tum operis divini ipsa efficacia commendetur. Fa-
 cile enim creditur facturus bonum quod rogatur,
 si id facere sicut voluit, posse et benignissimus
 noscatur. Cum autem sapientiæ commemoratio ad-
 ditur, quæ nomine Filii exprimitur, per quam mo-
 dum in omnibus tenere voluit, egregius ostenditur
 effectus. Cum autem bonitatis meminimus, quæ
 Spiritus nomine censetur, optimus effectus desi-
 gnatur. Sic igitur invocatione tali talis effectus eve-
 nire ostenditur, qui ab eo proveniat, qui omnia
 quæ velit, facere queat, et in omnibus faciendis
 modum servare sciat, et optime cuncta evenire
 velit.

CAPUT VII.

*Quamlibet personarum idem facere, quod alteram,
 sed non eo se modo habere, quo alteram.*

Sciendum tamen quod sicut una quæque istarum
 personarum omnipotens dicitur, quod quidquid
 quæcunque earum efficere velit, possit complere,
 non tamen necesse est eodem modo penitus unam
 habere se quam alteram, cum a se invicem suis
 proprietatibus sint distinctæ. Solus quippe Pater
 sive ingenitus, solus Filius genitus sive incarnatus,
 solus Spiritus sanctus procedens. Quidquid ergo
 una potest facere et reliquæ et ideo unaquæque

omnipotens dicitur, sed non quidquid una, potest esse et alia. Ut Hieronymus ait : Plus habere Pater a Filio istud invenitur, quod solus a seipso est, Filius vero a se ipso non est, sed a Patre tanquam genitus. Quod ergo Maximus episcopus ait, per omnipotentiam Patrem esse, aperte dedit intelligi ipsum dici omnipotentem, non quod ipse solus sit omnipotens, ut dictum est, id est omnia quæ vult efficere possit, sed quod id ex se habet posse, sicut ex se, et non ex alio, habet esse. Unde et per semetipsum Filius dicit : *Non possum a meipso facere quidquam* (Joan. v, 39). Et alibi : *A meipso facio nihil* (Joan. xiii, 28), *vel a meipso non loquor* (Joan. xiv, 10).

CAPUT VIII

Probat evangelica et apostolica auctoritate Patrem omnipotentia, Filium sapientia, Spiritum sanctum specialiter designari bonitate.

Nunc vocabulo Patris divinam potentiam assignari tam evangelica quam apostolica auctoritate affirmamus, tunc inde tum ratione, tum auctoritate sanctorum irrefragabile pateat, quod dicimus. Ait namque Filius, *Quæ Pater posuit in sua potestate* (Act. i, 7), non quod ipse filius vel spiritus sanctus, licet eadem sit trium personarum potestas. Et alibi : *Sicut, inquit, disposuit mihi Pater* (Luc. xxi, 39). Quoties ipsa humanitas Filii opem unitæ sibi divinitatis implorat, aut aliquas preces effundit, solo Patris vocabulo utitur, ipsam scilicet commemorando potentiam, qua potens est efficere, quod rogatur, ut cum dicitur : *Pater sancte, serva eos* (Luc. xvii, 11), *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum* (Luc. xxiii, 46), et similia, quæ ad orationem pertinent. Quod adhuc usus Ecclesiæ habet in illis specialibus orationibus, quæ in celebrationibus missarum ad altare fiunt, quæ scilicet ad solum patrem locutionem dirigunt. Sic ait Apostolus Christum resurrexisse a mortuis per gratiam Patris, id est per virtutem divinæ potentiæ, vel Patrem a mortuis Filium suscitasse vel vivificurum esse corpora nostra, vel Filium Spiritum misisse, vel ei Filium obedisse. Cum, inquam, talia dicit, quasi proprie et specialiter Patri attribuit, quæ ad potentiam pertinere videntur, ut hinc quoque videantur ea quæ potentiæ sunt, ad personam Patris, juxta ejus, ut dictum est, proprietatem esse ascribenda, sicut Filio ea, quæ ad rationem vel sapientiam pertinent, sicut est judicare, quod discretionis est. Sicut scriptum est : *Pater omne iudicium dedit Filio* (Joan. v, 22), quia potentia sapientiæ in discretionem cedit. Ubi æquitas magis est examinanda, quamvis et potentia exercenda. Quod autem supponitur, quia Filius hominis, ex quo divinum maxime pendeat iudicium, declaratur secundum quod ipse Filius protestatus est : *Si non venissem et locutus eis fuisset, peccatum non haberent, nunc autem nullam excusationem habent de peccato suo*

A (Joan. xv, 22). Ac si dicatur, ex hoc maximam impios condemnationem juste incurrere, quia tanto beneficio ingrati et inexcusabiles exstiterunt, misum etiam a Patre Filium respicientes. Ad hoc etiam illa inscriptio psalmi pertinet (Psal. ix), *Pro occultis Filii, scilicet iudiciis, de quibus dictum : Iudicia tua abyssus nulla* (Psal. xxxv, 7), quia sic dictum est, sapientiæ est judicare, id est quod ex justitia cuique debeatur agnoscere. Christum Dei virtutem et sapientiam Apostolus nominat (I Cor. i, 24) : sapientia per quam omnia ad integrum novit, virtutem vero per quam omnium bonorum efficaciam complet. Unde scriptum est : *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. i, 3). Et alibi : *Omnia in sapientia fecisti* (Psal. ciii, 24). Unde et dextra sive manus Patris appellatur, per quam Pater omnia operatur, qui et bene mens Patris, sive ratio, sive Angelus consilii dictus est, quia in hac sapientia rationabiliter Pater omnia disponit, sive mundum creando, sive eundem lapsum reparando, et in hoc Pater verum consilium nostræ ignorantie dedit cum ejus incarnatio nos visitavit. Logos itaque cum dicitur Filius Dei, id est Verbum, secundum illam significationem sumitur secundum quam λογος apud Græcos ipsum mentis conceptum, seu rationis significat, non vocis prolationem. Unde Boetius in Categoriis : quoniam Græca oratione λογος dicitur etiam animi cogitatio et intra se ratiocinatio (4); ne quis Aristotelem, [cum] diceret λογον, id est [a] rationem esse quantitatem, de eo putaret dicere, quem quisque λογον in cogitatione disponderet, addidit, « quæ fit cum voce. » Unde et beatus meminit Augustinus in libro *Quæstionum* 81, cap. 44. *In principio, inquit, erat Verbum, quod Græce λογος dicitur, Latine vero et rationem et Verbum significat. Sed hoc loco melius verbum accipitur, ut significetur non solum ad Patrem respectus, sed ad illa etiam, quæ per Verbum facta sunt.* Hujus Verbi vox dicitur Joannes, quia Verbum præcedit nascendo, prædicando, moriendo. De quo vox clamantis, etc., quia sicut verbum audibile in auditore præcedit intelligibile, quia, sicut prius sonat vox, postea ex intellectu concipitur, sic Joannis prædicatio anteibat adventum nuntiando. Verbum ergo dicit mentis conceptum et quamdam intelligentiæ locutionem, quæ in mente formatur, an cujus similitudinem unigenitus Dei Verbum dicitur et quasi quædam ejus intellectualis ac perpetua locutio, in cujus providentia omnium ab æterno præfixa consistit ordinatio. Unde Moyses, cum diversis rerum creationibus faciendis præmittat : dixit Deus ; et ad dictum statim effectum adjungat dicens : *Et factum est ita* (Gen. i), cuncta Deum condidisse in verbo, id est in sapientia sua ostendit, id est rationabiliter. De quo et psalmus dixit : *Et facta sunt* (Psal. xxxii, 9), id est ratione cuncta condidit, sive ordinavit. Qui etiam verbum alibi apertius demost-

(4) *Introd. ad theol.* legit : *ratiocinatio, λογος quoque et oratio, ne quis, etc.*

n esse audibile nec transitorium, sed in-
 et permanens ait, *Qui fecit celos in in-*
sal. cxxxv), id est admodum illum, quo
 os ordinavit, in verbo mentis, id est in
 sive perpetuæ omnia providentis intelli-
 gemadmodum vero quæ ad potentiam
 Patri, quæ ad sapientiam Filio specialiter
 r, ita quæ ad operationem divinæ gratiæ
 ic divinæ charitatis bonitatem, Spiritui
 ribuantur, sicut et remissio peccatorum
 itio quorumcunque donorum ex sola bo-
 non ex meritis nostris proveniens. Qua-
 nerationis in baptisate ad dimittenda pec-
 nfirmatio per manus impositionem epi-
 scopandam armaturam [etc.] Sic et cætera
 a, quæ in Ecclesia conficiuntur, ex boni-
 ritui sunt attribuenda. Ut ex hoc patenter
 lectum et dulcedinem divinæ potestatis vel
 spiritus sancti vocabulo exprimi. Spiritu
 ris nostri, id est anhelitu, affectus animi
 atefiunt, cum scilicet aut præ amore su-
 aut præ doloris vel laboris angustia ge-
 nde hoc loco Spiritus sanctus, pro bono
 nitur, juxta illud Sapientiæ: *Benignus est*
pietis, etc. (*Sap. 1, 6*); et illud psalmi:
us bonus deducet me (*Psal. cxlii, 10*); et
 : *Deus charitas est.* (*I Joan. iv, 8*), quia
 orio spiritus ipse amor est, quo amore,
 Joannem, Pater diligit Filium. Inde Au-
 n libro *De civitate*: Spiritus sanctus quæ-
 : Filiique communio est; et ideo fortasse
 tur, quia Patri et Filio potest eadem ap-
 pvenire. Ut ergo ex nomine, quod utris-
 nit, utriusque communio significetur, do-
 rum Spiritus sanctus vocatur.

CAPUT IX.

Probatio ex lege.

igitur arbitror ex prædictis testimoniis
 um, ut diximus, potentiam vocabulo Pa-
 ni, divinam sapientiam Filium intelli-
 gratiæ bonitatem Spiritum sanctum ap-
 dos vero, ut diximus, hujus generationis
 ssonis, prout Dominus dederit, in se-
 exponemus. Nunc autem ad nostræ fidei
 n adversus tam Judæos quam gentiles
 is eorum testimonia inducamus, quibus
 actionem Trinitatis omnibus annuntiatam
 gant, quam quidem divina inspiratio et
 itas Judæis et per apostolos (5) gentibus
 : revelare. Primum igitur ipsa legis ex-
 rrununt, ubi Moyses legislator fidem Ca-
 le unitate pariter et trinitate tanquam
 onorum fundamentum anteponit. Cum
 1r: *In principio creavit Deus cælum et ter-*
 , 1), pro eo, quod apud nos dicitur *Deus*,
 eritas אֱלֹהִים *Eloy*, quod est plurale hujus
 אֱלֹהִים *Hel*, ponit, quare ergo non dictum
 ndum forte philosophos. Cf., cap. 11.

d., id est Filius, simul et patenter insi-

PATROL. CLXXVIII.

A est *Hel*, quod est Deus, sed *Eloy*, quod *Dii* sive
judices interpretantur, nisi hoc ad multitudinem di-
 vinarum personarum accommodaretur, ut scilicet eo
 modo insinuaretur pluralitas in Deo, quomodo et
 trinitas et quodammodo multiplex dicatur Deus,
 quomodo trinus, non secundum substantiæ diver-
 sitatem, sed secundum personarum proprietates.
 Ut tale sit, quod dictum est *Eloy*, ac si diceretur,
 non res multæ sed personæ multæ, quarum una-
 quæque sit Deus. Alioquin plures diceremus esse
 Deos, cum non sit nisi unus. Hinc et Augustinus:
 Deus quidem unus est, sed non singularis. Nam et
 ibidem de unitate substantiæ demonstranda a legis-
 latore caute provisum est, ubi dictum est, *creavit*,
 non *creaverunt*, servata singularitate numeri in
 verbo secundum unitatem substantiæ, quamvis se-
 cundum formam vocis et declinationem pluralis
 numeri sit. Sic, e converso, cum dicitur, *turba*
ruunt, ad nomen singularis numeri verbum pluralis
 numeri applicatur, juxta intelligentiam rerum per
 nomen substantialiter intellectarum. Tale igitur
 est *Eloy creavit*, ac si diceretur, *Trinitas creavit*,
 id est cooperata est, ubi et statim in sequentibus
 dictionem personarum adnectit, quasi ad osten-
 dendum, quod ad hanc determinandam *Eloy* plu-
 raliter dicitur. Spiritus quippe sancti paternitas
 ostenditur, cum dicitur: *Spiritus Domini ferebatur*
super aquas (*ibid.*, 2). Verbum vero, id est Filius
 et Pater (6) insinuatur, cum dicitur: *Dixit Deus:*
Fiat (*ibid.*, 3), id est in dicto suo seu verbo, id
 est coæterna sapientia sua Pater ordinavit facien-
 da. Non enim de corporali locutione hoc accipi
 potest. In eo quoque quod scriptum: *Et vidit*
Deus, quod esset bonum (*ibid.*, 10). Ac si dicatur:
 Intelligendo quod opus, quod fecerat, bonum esset,
 amavit illud eo ipso quod bonum erat. Ex quo et
 ipse bonus esse liquido monstratur. Quid et ad do-
 cumentum Trinitatis apertius est [quam] quod postea
 in creatione hominis subjungitur, Domino dicente:
Faciamus hominem, etc. (*ibid.*, 26.) Quid enim
 dictum est pluraliter *faciamus*, nisi ut cooperatio
 Trinitatis exprimat. Quippe quos cohortaretur
 Deus ad creandum hominem, cum ipse solus eum
 facturus esset. Scriptum est namque: *Quis adjuvit*
spiritum Domini aut quis consiliarius ejus fuit?
(Isa. xl, 13.) Bene ad imaginem et similitudinem
 Trinitatis, hoc est ad expressam quamdam similitu-
 dinem trium personarum homo fieri dicitur, ut
 Patrem per potestatem quam in cæteras creaturas
 habet, imitetur, et Filium per rationem, et Spiri-
 tum per innocentiam benignitatem, quam postmo-
 dum per culpam amisit. Ad hanc quoque plurali-
 tatem personarum illud attinere dicitur, quod in
 sequentibus per serpentem dictum est: *Eritis sicut*
dii (*Gen. iii, 5*), quod ut superius dictum est, in
 Hebræo *Eloy* sonat, id est divinæ personæ potius
 quam dii diversi. Nec tamen (7) et illa Dominica
 nuatur, etc.

(7) Leg. nec non et illa.

increpatio : *Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est* (Gen. III, 22). Et rursus quod Dominus ait : *Descendamus et confundamus linguas illorum* (Gen. XI, 4), cum hoc solum Deus compleverit Unde et subditur : *Atque divisit eos* (ibid., 8).

CAPUT X.

Probatio ex prophetis.

Nunc autem post legem ad testimonia prophetarum transeamus. Ait itaque maximus ille prophetarum et regum David, qui suam intelligentiam cæteris præferens ait : *Super omnes docentes me intellexi* (Psal. CXVIII, 99) ; et idem : *Super senes intellexi* (ibid., 100). Ait, inquam, distinctionem Trinitatis aperte declarans : *Verbo Domini cæli firmati sunt* (Psal. XXXII, 6). Qui et alibi unitatem pariter cum Trinitate insinuat, dicens : *Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus* (ibid., LXVI, 8). Trina quippe confessio Dei trinitatem exprimit personarum, Patrem scilicet et Filium et Spiritum sanctum. Bene autem Dei Filium designans addidit, *noster*, quasi eum nostræ participem naturæ et a Patre nobis datum esse ostendens, cum per incarnationem Verbi nos Sapientia illuminaverit, de quo et Apostolus ait : *Proprio Filio suo non pepercit Deus, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. VIII, 32). Unitatem vero divinæ substantiæ Spiritus in eodem aperit, cum post trinam divini nominis prolationem unum tantum Deum in tribus personis intelligens non subjunxit eos pluraliter, sed eum singulariter. Huic et illud Isaïæ consonat, quod, se vidisse Seraphim et audisse clamantia : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus Sabaoth* (Isa. VI, 3). Recte autem vocabulo usus est ad potentiam designandam, quia dominorum est præesse, quæ videlicet potentia plerumque in hoc nomine Deus assignatur eo videlicet quod Θεός Græce, id est *Deus*, teste Isidoro, timor interpretatur, et potestas quælibet timor est subditorum. Quod autem Verbum Dei ipsa sapientia sit, aperte in Ecclesiastico his verbis monstratur : *Omnis sapientia a Domino Deo est et cum illo fuit semper, et est ante ævum* (Eccli. I, 4). Sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigavit? Prior omnium creata est sapientia et intellectus prudentiæ ab ævo. Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis. David quoque æternam Filii generationem ex Deo Patre aperte insinuat, ubi personam Filii sic loquentis introducit : *Dominus dixit ad me : Filius meus es tu, etc. Postula a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam* (Psal. II, 7, 8). Tale est autem quod ait : *Ego hodie genui te*, ac si diceret : *Æternaliter ex mea substantia es*. Quia enim in æternitate nihil est præteritum vel futurum, sed in modo præsens, ideo adverbio præsentis temporis pro æternitate usus est, dicendo *hodie*, pro æternaliter. Bene autem ad *hodie* addidit *genui*, quasi præsentem præteritum, ut scilicet ipsam generationem per *hodie* præsentem semper, per *genui* perfe-

(8) Introd. : *præteritum quasi pro perfectione posuit.*

ctam esse significaret, nunquam scilicet aut cessare aut inceptam esse. Quippe quæ præterita sunt jam completa sunt et perfecta. Ideo præteritum [perfectum] (8) pro perfectione posuit, ostendens scilicet Filium ex Patre semper gigni et semper genitum esse. Qui et alibi apertius æternitatem Filii protestatur dicens : *Permanebit cum sole et ante lunam*, etc. (Psal. LXXI, 5). De hac quoque ineffabili generatione æterna sive etiam temporali, quarum utraque mirabilis est, Isaïas admirans ait : *Generationem ejus quis enarrabit* (Isa. LIII, 8.) Ac si aperte dicat : Non est disserere humani ingenii, sed solius Dei, cujus tamen Spiritus in his fidelibus, quos vult, loquitur, ipso attestante, qui ait : *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis* (Matth. X, 20).

Hieronymus [super Ecclesiasten dicit super eum locum : *Qui[s] scit spiritus filiorum hominum, si ascendat sursum, et spiritus pecoris descendat deorsum in terra* (Eccl. III, 21). Illud quod dictum est : *Generationes ejus quis enarrabit?* (Isa. LIII, 8) ad exemplum difficile non impossibile trahit, dicens adjicienda, *quis*, difficultatem rei voluit demonstrare. Hoc nomen enim *quis*, in Scripturis sanctis, non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur, ut *generationem ejus quis enarrabit*, id est Christi. Hæc etiam Sapientiæ coæternitas cum Patre plane in Proverbiis monstratur his verbis : *Ego Sapientia habito in consilio, Dominus possedit me initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sunt, ante colles ego parturiebar, adhuc terram non fecerat et cardines orbis terræ. Quando præparabat celos, aderam, quando appendebat fundamentam terræ, cum eo eram, cuncta componens et delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore* (Prov. VIII, 22-32). Quid enim apertius ad æternam generationem Verbi, quam id, quod æterna Sapientia perhibet [se] ante mundi constitutionem conceptam esse et parturiri, se cum Patre æternaliter permanentem semper ludere coram eo. Quippe cum conceptum parturitur, utique in ipso est, a quo generatur et Sapientia in ipsa substantia sive essentia potentie est, cum ipsa scilicet quædam potentia sit, sicut posterius ostendemus. Tale est ergo Sapientiam conceptam parturiri a Deo, ac si dictum sit ipsam Sapientiam ex Patris substantia, in qua est, gigni. Tale est ergo Sapientiam ludere coram Patre et cum ipso cuncta componere, ac si dixerit ipsam divinam potentiam omnia sibi in Sapientia pro bonitatis suæ arbitrio disponere, ut in ipso ludo (in Spiritu) bonitatis affectum intelligamus. De quo scriptum est : *Spiritu[s] oris ejus omnis virtus coram* (Psal. XXXII, 6). Quod vero ait Sapientiam coram Deo Patre semper assistere, tale est ipsam omnipotentiam nihil efficere nisi præbentem rationem et ducatum (9) Sapientiæ. Item in eisdem Proverbiis

(9) Introd. : *Omnipotentiam ipsam nil efficere nisi præeunte ratione et ducatu sapientiæ.*

de Filio et ineffabili nomine ipsius quoque Filii A
manifestissime scribit, quasi inducens personam
cujusdam admirabilis prophetæ, hanc inenarrabi-
lem generationem prophetantis et admirantis. Di-
cit quippe sic visio, quam locutus est vir, cum quo
est Deus, et qui Deo secum morante confortatus,
ait: *Quis suscitavit omnes terminos terræ, quod no-
men ejus et quod nomen filii ejus?* (Prov. xxx, 4.)
Quam firmum et quam apertum fidei nostræ testi-
monium in Ecclesiastico occurrit, ubi quidem Sa-
pientia Dei et se primogenitam ante omnia dicit
secundum divinitatis naturam, et postmodum crea-
tam secundum nostræ naturæ assumptionem, cum
ipsa videlicet ad imperium Patris per incarnationis
habitum visitaverit Israel. Scriptum quippe est ibi:
Sapientia electorum in multitudine habebit laudem B
*et inter benedictos benedicetur dicens: Ego ex ore Al-
tissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam,
ego in cælis feci ut oriretur lumen indeficiens, et sicut
nebula texi omnem terram. Ego in altissimis habito
et thronus meus in columna nubis, Gyrum cæli cir-
cui soli, etc.* (Eccli. xxiv, 4-8;) et post pauca:
*Tunc præcepit et dixit mihi creator omnium, et qui
creavit me requievit in tabernaculo meo, et dixit mihi:
In Jacob inhabita, et in Israel hæreditare et in ele-
ctis meis mitte radices* (ibid., 12, 13). In eodem
quoque libro apertissime remissionem peccatorum
consistere incarnatione divinæ sapientiæ, quæ Chris-
tus est, propheta[t] dicens David peccata per
Christum purgata esse. Ibi enim cum de laude C
David plura dicerentur, summa totius laudis in hoc
uno collecta est, quod subditur: *Christus [Domi-
mus] purgavit peccata ipsius, et exaltavit in æternum
cornu ipsius et dedit illi testamentum regum et sedem
gloriæ in Israel* (Eccli. xlvii, 13). Micheas quoque
de hac æterna generatione Verbi ex Patre simul et
de temporali ex matre ait: *Et tu Bethlehem Ephra-
ta nequaquam parva es in millibus Juda; ex te enim
egredietur mihi qui sit dominator in Israel, et egres-
sus ejus ab initio a diebus æternis* (Mich. v, 2).

Dicant rebelles et increduli Judæi, de quo nasci-
turo in Bethlehem hoc dictum sit, quod videlicet
egressus ejus ab initio sit a diebus æternitatis.
Æternum quippe est quod origine caret. Quod si
hoc referant ad Messiam, illum scilicet maximum
prophetam, ut aiunt, quem expectant, qui tantum
secundum eos purus homo erit, non etiam Deus,
ostendant quis egressus ejus æternus sit, vel unde
æternaliter egrediatur. Si autem dicant eum æter-
naliter egredi ex Bethlehem, eo quod ejus nati-
vitas in eo loco futura ab æterno provisa sit a Deo
et prædestinata, hoc modo cujuslibet hominis
vel cujuslibet rei nativitas est æterna, quia ab
æterno provisa. Dicant itaque æternam genera-
tionem esse, quam et scriptam legunt, et legendo
profiteantur, et profitentes non credunt. Respon-
deant etiam mihi, cum audiant Prophetam dicen-
tem: *Verbo Domini cæli firmati sunt; et spiritu
oris ejus omnis virtus eorum* (Psal. xxxii, 6). Quid

per verbum Domini, quid per os ejus vel spiritum
ejus intelligant? Unde omnium aliarum rerum
principium Deum esse constat, et omne quod est
aut Deus est, et ideo æternum, aut ab æterno illo
principio manat creatum. Scriptum est præterea:
In principio creavit Deus cælum et terram (Gen. i, 1).
Unde ante hæc nihil creatum esse volunt. Verbum
itaque illud, quo[d] cæli firmati sunt, et ideo prius
est his quos constituit, creatum non est, imo Creator
ipse, qui Deus, quo[d] cæli firmati sunt. Si autem
hoc Verbum locutionem aliquam transitoriam ap-
pellant, sicut et verbum hominis, eo videlicet quod
scriptum est: *Dixit Deus et facta sunt* (Psal. xxxii,
9), atque ita Deus quoque, sicut homo, modo lo-
quatur cum ait: *Fiat lux* (Gen. 1, 3), modo conti-
ceat, profecto permutabilis est divinitatis æternitas,
cum non semper dicat, *fiat lux*, vel cætera quæ
jam cuncta sunt. Quid etiam opus verbo audibili
fuit ante constitutionem, cum nondum inesset cui
loqueretur vel qui audiret[ur]? Nunquid inane ver-
bum [non] protulit, si opus verbo non fuerat, præ-
sertim cum sola voluntas sufficeret, nec adhuc ali-
quis esset, qui audito verbo instrueretur. Quo
etiam verba proferenda emitteret, cum nullus locus
adhuc creatus esset, nec aer adhuc conditus, ex quo
verba formarentur? Quibus etiam instrumentis
verba formaret cum nec os nec pars aliqua inesse
posset ei qui omnino simplex est et indivisibilis.
Omne qui quod ex partibus constat posterius
est naturaliter his ex quibus constat, et quorum
conventu perficitur, cum ex ipsis suum esse con-
trahit, ex quibus est constitutum. Omne etiam,
inquit Plato, quod junctum est natura, dissolubile
est. Quod si spiritum Domini ventum intelligant,
sicut ibi accipere volunt, *Spiritus Domini ferebatur
super aquas* (ibid., 2), eo, ut aiunt, quod ventus in
aquis quas commovet maxime appareat, quomodo
spiritus, id est flatus oris Domini esse dicatur,
cum videlicet neque os neque aliquam partem, ut
dictum est, habeat. Quomodo etiam per ventum
virtus cæli et terræ subsistit? Intelligant ergo hunc
esse illum spiritum Domini, cujus septiformem
gratiam Isaias describens ait: *Et requiescet super
eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus*
etc. (Isa. xi, 2.) Et alibi: *Et nunc misit me Domi-
nus et Spiritus ejus* (Isa. xlviii, 16, et rursus:
*Spiritus Domini super me, eo quod unxerit me, ad
annuntiandum mansuetis misit me* (Isa. lxi, 1). De
quo et in Sapientiæ libro dicitur: *Disciplinæ spi-
ritus effugiet factum, benignus enim spiritus sapientiæ,*
etc. (Sap. i, 5, 6.) De quo etiam cum subditur: *Et
hoc quod continet omnia scientiam habet vocis,*
aperte ipse Spiritus Deus esse perhibetur, cum
omnia continere dicatur. Et iterum loquens ad
Deum Sapientia dicit: *Sensum autem tuum quis
scivit?... et miseris Spiritum sanctum tuum de altissi-
mis* (Sap. ix, 17). Et rursus: *Quam bonus et suavis
Spiritus tuus in nobis!* (Sap. vii, 1. Hinc etiam cum
spiritus Sapientiæ describeretur ipse verus Deus

plane prædicatur, cum inter cætera de eo scriptum sit in Sapientia sic : *Omnem habens virtutem omnia prospiciens et qui capiat omnes spiritus* (Sap. VII, 23). Quem Helii in libro Job Creatorem profitetur dicens : *Spiritus Domini fecit me, et spiraculum Omnipotentis vivificavit me* (Job XXXIII, 4). Cujus etiam Filius ipse in Evangelio æqualem sibi et Patri dignitatem describens ait : *Ite[m], docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. XXVIII, 19). Nec non et Apostolus, teste Augustino, 'cum Spiritus sancti templum nominat, aperte eum Deum esse pronuntiat, cum solius Dei templum esse dicatur. Scriptum quippe est in Apostolo : *Nescitis quod templum Dei estis et Spiritus Dei habitat in vobis ?* (I Cor. III, 16.) Ubi aperte insinuat Deum ipsum cujus est templum et Spiritum Dei, quem inhabitare dicit, idem esse. Sic et beatus Petrus in Actibus apostolorum Spiritum sanctum Deum esse profitetur, dicens : *Ut quid mentitus es Spiritui sancto Anania ? Non es mentitus hominibus, sed Deo* (Act. V, 4). De quo iterum Spiritu in eisdem Actibus continetur, hæc dicit Spiritu jubens : *Separate mihi Barnabam et Paulum* (Act. XIII, 2) : et rursus : *Placuit Spiritui sancto et nobis* (Act. XV, 28). Et Psalmista Spiritum Dei ubique tanquam incircumscripsum profitetur dicens : *Quo ibo a spiritu tuo et quo a facie tua fugiam ?* (Psal. CXXXVIII, 7.) Qui et statim ut ipsum Spiritum Dei, quem ubique esse profitetur, idem esse cum ipso Deo, ad quem loquitur, insinuet, per hoc patenter ostendit, quod statim Spiritum ipsum ubique assignat per ipsum Deum, quem ubique astruit esse dicens : *Si ascendero in cælum tu illic es, etc* (ibid., 8.) Sed cum ipsa Veritas perhibet peccatum in Spiritum non esse remissibile, cum peccatum in Patrem vel in Filium remissibile dicat (Matth. XII, 32), cui aperte non insinuat Spiritum ipsum non minorem Patre vel Filio et per hoc ipsum etiam Deum plenum esse, sicut est Pater ipse vel Filius. Liqueat utique ex supra positis, tam Verbum Dei quam Spiritum ejus Deum esse, sicut et ipse cujus Verbum vel Spiritus est. Intelligent igitur, ut dictum est, hoc verbum Domini, id est Dei Filium, non transitorium verbum, non audibile sed intellectuale, hoc est rationem sive sapientiam coæternam Deo, quam convenit dici omnisapientiam, sicut et dicimus omnipotentiam. Unde scriptum est : *Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum ipso fuit semper* (Eccli. I, 4). Qui etiam in libro Sapientie verus Dei dicitur Filius et substantialis monstratur, ad differentiam scilicet adoptivorum filiorum, de quibus per prædicationem ejus Deo acquisitis scriptum est : *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri* (Joan. I, 12). Sic quippe, cum ejus passio in Sapientia manifeste prophetaretur, inter cætera ab impiis dictum est : *Si enim est verus*

A *Filius Dei, suscipiet eum et liberabit de manu contrariorum* (Sap. II, 18). Hanc et aperte cognationem profitetur sancta anima per Deum liberata cum in Ecclesiastico dicit : *Invocavi Deum Patrem Domini mei, ut non derelinquat me in die tribulationis meæ.*

CAPUT. XI.

Probat philosophos nec salute, nec cognitione Trinitatis caruisse.

Nunc autem post testimonia prophetarum de fide sanctæ Trinitatis, libet etiam testimonia philosophorum subponere, quos ad unius Dei intelligentiam [tan]tum ipso philosophiæ ratio perduxit, qua, juxta Apostolum, *Invisibilia ipsius Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur* (Rom. I, 20), tum etiam ipsa continentis vitæ sobrietas quodam ejus merito id ipsum acquisivit. Oportebat quippe ut tunc etiam in ipsis præsignaret Deus, per aliquod abundantioris gratiæ donum, quam acceptior sit ei qui sobrie vivit, et se illecebris hujus mundi per contemptum ejus subtrahit, quam qui voluptatibus ejus deditus spurcitiis omnibus se immergit. Quantæ autem abstinentiæ vel continentiæ philosophi fuerint, sancti etiam doctores tradunt, qui et eorum vitam ad nostram increpationem inducunt et pleraque ex documentis eorum moralibus vel testimoniis fidei ad ædificationem nostram assumunt. Quod qui ignorat, legat saltem Hieronymum contra Jovinianum, et viderit quanta de eorum virtutibus vel cæterorum gentilium referat, ad impudentiam scilicet illius hæretici conterendam. Maxime autem et nos hoc opere testimoniis seu rationibus philosophorum uti convenit, in quo adversus eos præcipue agimus, qui fidem nostram philosophicis nituntur oppugnare documentis, præsertim cum nemo arguendus (10) sit aut convincendus, et ille nimia confusione conteratur, qui per eadem vincitur, per quæ vincere nitebatur. Philosophos autem unum tantum Deum cognoscere, unus ex ipsis Tullius in primo *Rhetoricorum* perhibet dicens : eos qui philosophiæ dant operam, non arbitrari deos esse. Ac si aperte dicat, imo Deum unum, non plures esse. Qui etiam, qualiter, Deo revelante, ad ipsius Trinitatis divinam cognitionem conscenderi[nt] Paulus apostolus, in Epistola ad Romanos patenter insinuat dicens : *Quod notum est Dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestavit ; invisibilia enim ipsius a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus ejus et divinitas, ita ut sint inexcusabiles, quia cum cognoverunt Deum, non sicut Deum glorificaverunt aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, etc.* (Rom. I, 19-21.) Unde et Claudianus Prætorio patricio de statu animæ scribens, his meminit verbis : *Et quod mortalium generi datum est, ut abstrusa fortius quærat, ut negata magis ambiat,*

(10) Introd. : præsertim cum nemo nisi per ea quæ recipit arguendus sit.

ut tardius adepta plus diligat, eo flagrantius animadvertitur veritas, quo diutius desideratur vel laboriosius quæritur vel tardius invenitur. Hinc factum est ut philosophi quoque excellentibus ingenii longi sæculi de veritate quærentes, abusus Pythagora Italico, vel Ionico Talete semper existerint, qui, dissidentibus aliis, vel in parte operis aliquid dignum tanta indage senserunt. Unde etiam doctor gentium non tam ignaros veri philosophos quam cogniti contemptores accusat, inquit: *Invisibilia Dei a creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*, etc. Hinc etiam illud Augustini *De civitate Dei* in libro viii: Homo Christianus litteris tantum ecclesiasticis eruditus cavet eos qui secundum elementa hujus mundi philosophantur. Admonetur etiam apostolico præcepto: *Cavete ne quis vos seducat per philosophiam et inanem seductionem secundum elementa mundi* (*Coloss. ii, 8*). Demum ne omnes tales esse arbitretur, audit ab eodem Apostolo de quibusdam, *quia quod notum est Dei, manifestum est in illis*, etc. Et ubi Atheniensibus loquens, cum rem magnam de Deo dixisset et quæ a paucis posset intelligi, quod in illo vivimus, movemur et sumus (*Act. xvii, 28*), adjecit etiam: *Sicut quidam vestri, dixerunt*. Idem in libro *De spiritu et littera*: Vita sapiens, quæ fecit mundum, contemplato mundo intelligitur. Interroga mundum, ornatum cœli, terram fructificantem, herbis et lignis et animalibus plenam, mare quantis natatilibus plenum est, aer quantis volatilibus. Interroga omnia et vide, si non specie sua tanquam voce tibi respondeant, Deus nos fecit. Hoc philosophi nobiles quæsierunt, et ex arte artificem cognoverunt. Isidorus *De summo bono* liber i, caput 4: Sicut laus operis in artificem retorquet laudem, ita et rerum Creator per creaturam suam laudatur et quanto sit excellentior ex ipsa operis conditione monstratur. Item collaudant Deum invisibilia per nos, dum ea considerantes [etc.] (11). Dicunt antiqui, quia nihil sit, quod non sensum habeat in Deum. Nemo itaque miretur, si ab ipsis quoque philosophis, qui sanctorum assertionibus ad divinitatis notitiam ipso etiam Domino revelante conscenderunt, testimonia inducamus. Licet eorum plurima ab ipso quoque Apostolo graviter arguantur, eo quod juxta illud, quod ipse ait, *scientia inflat* (*I Cor. viii, 1*), ex divinæ notitiæ prærogativa superbiendo reprobi facti sunt. Non enim eos hoc loco in exemplo vivendi assumimus, sed docendi sive credendi, sicut et Salomonem frequenter. Cujus tamen sapientiæ excellentia ipsius etiam Domini testimonio omnibus præferenda, per concupiscentiam carnalesque voluptates devicta idololatriæ consenserit, divino cultu, quem in scriptis suis docebat et prædicabat, derelicto. Ad quem etiam Dei cultum magnificandum ipse jussu Dei templum ædificavit, a quo pater ejus justus inhibitus fuit. Deus autem

(11) Suppl. *Deum laudamus*.

A reprobis et infidelibus nonnunquam maxima dona distribuit, quæ aliorum doctrinæ vel usui necessaria fore videt. Nec non etiam per reprobos multa miracula operatur, de quibus Veritas in Evangelio: *Multi dicent mihi in illa die: Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo virtutes multas fecimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus et tunc confitebor illis, quia non novi vos, discedite a me, qui operamini iniquitatem* (*Matth. vii, 22, 23*). Cum autem per reprobos Deus miracula ostendit aut prophetias loquitur, aut quælibet magna operatur, non hoc ad utilitatem illorum agitur, quibus utitur tanquam instrumentis, sed potius aliorum, quos instruere per istos intendit. Qui etiam per indignos ministros gratiæ suæ donum non deserens, quotidie sacramenta Ecclesiæ ad invocationem sui nominis spiritaliter conficit, in salutem credentium. Bene autem et per indignos seu infideles maxima Deus operatur, qui verbis asini prophetam docuit, ne, si per magnos tam magna operaretur, virtutibus meritisque hominum magis quam divinæ gratiæ hæc attribuerentur. Ne quis tamen de salute omnium desperet philosophorum aut omnium vitam existimet reprobam, qui Dominicam incarnationem præcesserunt, beatum audiat Hieronymum, Evangelium Matthæi exponentem. Ait quippe sic inter cætera: *Ex eo quod malus servus ausus est dicere: Metis, ubi non seminasti, et congregas, ubi non sparsisti* (*Matth. xxv, 24*), intelligamus etiam gentilium philosophorum bonam vitam recipere Deum, et aliter habere eos qui juste, aliter eos qui injuste agunt. Si enim supra positam ab Apostolo causam discutiamus, qua videlicet quosdam eorum per divinam, quam secuti sunt, notitiam in reprobum sensum tradi meminere [n]t, cum in suis scilicet evanescerent cogitationibus, se esse sapientes dicentes id est suam sapientiam proprio studio et ingenio ascribentes, non divinæ gratiæ dono tribuentes, reperiemus eos qui præcipui habentur, omnem præcipue philosophiam divinæ tribuere gratiæ, veluti Socratem sive Platonem. Socratem quidem, libro viii *De civitate Dei* Beatus Augustinus talibus effert præconiis: Socrates magister Platonis universam philosophiam ad corrigendos componendosque mores flexisse memoratur. Hic autem unum intendit ad hoc quod esset beatæ vitæ necessarium, propter quod unum omnium philosophorum vigilasse ac laborasse videtur industria.

CAPUT XII.

Qualiter philosophi unum ac trinum esse Deum cognoverint.

Illud igitur ad præsens inquiri sufficiat, qualiter unum ac trinum et trinum Deum esse cognoverint. Unum eum cognoverunt a creatura mundi, id est per ea quæ in creatura homines operantur. Verbi gratia aurum quidem est in hoc, cum sit creatura Dei; operatur homo, et inde vel annulus vel tale

quid fabricatur. Annulus iste est hoc aurum, et hoc aurum est annulus. Idem igitur numero sunt hoc aurum et hic annulus, diversa tamen diffinitione sunt, quia aliud est esse hoc aurum et aliud est esse hoc annulum. Omnia siquidem illa eadem numero esse dicimus, de quibus computatio et a se invicem discretio fieri non potest. Hæc vel talia sunt quod ejusdem essentiæ sunt, ut hoc album (12) et hoc sedens vel talia, quorum alterum in altero ut pars velut de parte continetur. Hoc enim album et hoc sedens, idem numero sunt, diversa vero diffinitione, quia aliud est esse album, aliud est esse sedens, quippe aliud convenit ei ex hoc quod est album, et aliud ex hoc quod est sedens. Similiter hic paries et hæc domus idem numero sunt. Aliud tamen est esse hoc, et aliud esse illud. Eodem modo de illo conjicitur. Licet enim eadem substantia, quæ est Pater, sit Filius, et eadem sit Spiritus sanctus, et hæc sint divisa proprietatibus, quia aliud est esse Patrem, aliud est esse Filium, aliud est esse Spiritum sanctum, licet hoc, inquam, sit, tamen et idem numero sunt illæ tres personæ, quia una et eadem essentia. Similiter Deus est omnipotens, omnisapiens omnibenignus. Omnipotens vero et omnisapiens et omnibenignus idem numero sunt, aliud tamen est esse omnipotentem, et aliud omnisapientem, et aliud omnibenignum. Si ergo dicatur: Idem est Pater qui Filius, qui Spiritus sanctus, et e converso, falsum est, quia sic tres personæ essent una persona. Si vero dicatur: Idem est Pater quod Filius et Spiritus sanctus, et e converso verum est, quia una et eadem essentia trium personarum est. Trinum videlicet a creatura eum cognoverunt. Ut ergo, quod dicimus, propi [ti] us in commune liqueat, circa vulgatum superioris materiæ versemur exemplum. Est igitur prius aurum quod quidem acceptum sculpsit et fit sigillum, postea imprimitur cæra et fit sigillans. Sic igitur cum idem sit numero et quia una et eadem essentia, tamen tria sunt proprietate diversa, quia aliud est esse hoc aurum et aliud hoc sigillabile. Juxta igitur hanc trinitatem in creaturis, trinitatem in divina substantia conjectare facile potuerunt. Cum enim unius et ejusdem divinitatis in creando potentiam, in creata gubernando sapientiam, in eadem ad optimum eventum deducendo benignitatem ex ipsis ejusdem charitatis liquido deprehenderent, quia una et eadem sit unitate substantia, quia tria divisa proprietate, ibi sanctam Trinitatem divinam perpenderunt. Quippe aliud est esse potentem, aliud sapientem, aliud esse benignum.

CAPUT XIII.

Quomodo in Trinitate persona accipiatur.

Quia igitur hæc tria proprietate divisa personam Patris et personam Filii, et personam Spiritus sancti sæpenumero jam assignari diximus, idcirco qualiter hic persona dicatur declarandum existimamus. Ut

12) Forte leg. *altum* aut simile quid.

ergo magis liqueat quod monstrare intendimus, diffinitiones diversas secundum diversas acceptiones ponamus. Paulo itaque altius ordiendum ratio persuadet. Aliter enim accipitur persona in grammatica et aliter in rhetorica, aliter in hominibus, aliter quoque in divina essentia. Omnis siquidem locutio tria debet habere, per quod fiat, ad quod fiat, de quo fiat. Per quod fiat per loquentem, ad quod fiat ad audientem, de quo fiat de eo scilicet, unde fit sermo. Prima persona dicitur loquens, secunda audiens, tertia, de qua fit sermo, inter loquentem et audientem. Est ergo in grammatica eadem res prima persona, et secunda et tertia, quia idem homo loquitur, quandoque ad alium, quandoque in eum dirigitur locutio, quandoque de eo fit locutio. Sic ergo diffinitur in grammatica; persona est, quæ loquitur, vel ad quem loquitur alius, vel de quo aliquis loquitur. In rhetorica vero dicitur persona, cujus certum dictum vel factum in controversia adducitur. In homine autem sic persona rationalis individua. Sic Boetius in libro *De duabus naturis in Christo* contra quosdam hæreticos Nestorium et Eutychem, qui dicebat in Christo duas esse personas, diffinivit personam: persona est substantia rationalis individua, sed Christus est una substantia rationalis individua; igitur Christus est una persona. In Deo vero est persona vel gignens, vel genitus, vel ab utroque procedens. Sic igitur una persona eadem res prima et secunda et tertia persona, non tamen prima est secunda vel tertia vel e converso. Sic una et eadem divina substantia et Pater et Filius et Spiritus sanctus. Ita quod nec Pater est Filius, nec Filius Pater, vel Spiritus sanctus, nec Spiritus sanctus est Pater vel Filius.

CAPUT XIV.

Quod nomina divinæ essentiæ alia naturalia, alia personalia.

Nomina igitur hujus essentiæ alia sunt personalia, alia naturalia. Naturalia, ut jam superius assignavimus, sunt ista: Deus omnipotens, æternus, et cætera hujusmodi, et ideo omnibus similiter et singulis singillatim personis conveniunt. Personalia sunt, quæ singillatim singulis conveniunt et non omnibus nec similiter, ut hic Pater, Filius, Spiritus sanctus. Sic etiam in aliis rebus alia sunt naturalia, alia personalia. Ut hoc: hoc nomen naturale est, Socrates vero personale; quia illud est commune huic naturæ, illud proprium huic personæ. Est enim natura eadem similitudo nascentium.

CAPUT XV.

De genitura Filii et processione Spiritus sancti.

Quia vero de his nominibus superius satis expressimus, de genitura Filii a Patre, et processione Spiritus breviter diffiniamus. Ad hoc sciendum quod omnia nomina ista, Pater, Filius, Spiritus sanctus, translata sunt; sapientia enim et scientia animæ potentiæ sunt, et ita potentia genus est sa-

■ pientia et scientia. Omnis enim sapientia poten-
 ■ tia animæ est, sed non convertitur. Similiter omnis
 ■ scientia potentia animæ est, sed non convertitur.
 ■ Eodem modo potentia divina continet sapientiam,
 ■ potentia enim divina est potentia fabricandi mun-
 ■ dum, creandi hominem vel equum, etc. Sapientia
 ■ vero est ratio et potentia discernendi. Sic igitur
 ■ potentia continet potentiam creandi et potentiam
 ■ gubernandi et discernendi, quæ est sapientia. Quod
 ■ etiam similitudine generis ad species, vel materiæ
 ■ ad materiatum, facile videri potest. Dicunt enim
 ■ genus dividi philosophi quasi in quasdam pro-
 ■ creationes suas. Procreationes istas species dicunt,
 ■ quasi a genere procreari dicunt, quia continet eas
 ■ sub se et in eorum diffinitionem cadit, sed non con-
 ■ vertitur. Ut animal continet hominem, ut genus
 ■ speciem, quia quicquid est homo, est animal, sed
 ■ non e converso. Non igitur animal exigit hominem
 ■ ad esse suum, sed homo animal. Eodem modo
 ■ annulus iste constat ex ære et forma, et tamen æs
 ■ non exigit annulum ad esse suum, annulus vero æs
 ■ exigit. Sicut igitur in istis est, sic potentia divina,
 ■ cum contineat sapientiam discernendi, non exigit
 ■ eam ut sit. Sed sapientia discernendi omnino ad
 ■ esse suum potentiam requirit, et sic potentia divina
 ■ ex se sapientiam gignit, ut genus speciem, vel ma-
 ■ teria materiatum. Quia vero non poterat dici : Po-
 ■ tentia ista est materia, sapientia est materiatum,
 ■ quia potentia æterna est, sapientia cœterna, ideo
 ■ translatum est hoc nomen Pater ad significandam
 ■ potentiam divinam, Filius ad significandam sapien-
 ■ tiam, quia, ut diximus, sapientia discernendi est ex
 ■ potentia illa. Sed potentia non est ex sapientia,
 ■ sicut Filius est ex Patre, non Pater ex Filio, sed quia
 ■ multa sunt, qui possunt et sciunt, nec tamen volunt
 ■ et ideo talis potentia et talis scientia ad nullum ef-
 ■ fectum perveniunt, ideo illi divinæ essentiæ cœter-
 ■ na quoque voluntas adest. Quia vero voluntas
 ■ non est potentia, ideo non continet sapientiam, nec
 ■ continetur a potentia. Non igitur gignit ex se sa-
 ■ pientiam et ita non est Pater nec genitus a potentia.
 ■ et sic non est Filius, sed procedit a potentia et sa-
 ■ pientia hæc voluntas, quia ideo vult Deus omnia
 ■ quæ facit, quia potest, quia scit, non autem ideo
 ■ potest quia scit, vel quia vult. Hæc processio inde
 ■ est, quia hæc voluntas, quæ est et bonitas, sive
 ■ benignitas, sive magis charitas, ex omnipotentia et
 ■ omnisapientia exit. Deus enim cum plene sit suffi-
 ■ ciens sibi, cum nihilo indigeat, in nullo sibi pro-
 ■ desse potest. Cum vero charitas, ut dicit Gregorius,
 ■ vicaria sit, quia non potest esse ad minus, quam
 ■ inter duos, unde Christus binos ante se mittebat
 ■ apostolos, et ipse Deus, ut dictum est, si[bi] mise-
 ■ reri et prodesse non possit, cum hoc, inquam, sit,
 ■ erga creaturas suas decuit exerceri eam (13), dona
 ■ sua singulis pro libertatis suæ arbitrio dividendo,
 ■ hoc illi illud huic pro modo convenientiæ donum

(13) Forte leg. debuit exercere eam.

A largiendo. Hic igitur divinitatis effectus erga crea-
 turas habitus spiritus, quasi a spiramine, dicitur,
 quia, ut superius diximus, spiritum oris nostri, id
 est anhelitu, affectus animi maxime patefiunt, cum
 scilicet aut præ amore suspiramus, aut præ dolore
 gemimus. Ex amore itaque affectus iste divinus
 Spiritus dicitur. Et nota quod cum et Filius proce-
 dat a Patre, ipsum autem procedere a Patre non sit
 aliud quam ipsum a Patre gigni, et Spiritus a Pa-
 tre quoque procedit, non tamen Spiritus a Patre
 gignitur. Filius enim procedit ut natus, Spiritus
 sanctus non, sed ut datus.

CAPUT XVI.

*Quomodo valeat Græcis responderi, qui dicunt, Spi-
 ritum sanctum a Filio procedere non debere con-
 cedi.*

De hac processione Spiritus ab utroque inter
 nos et Græcos magna diversitas est. Dicunt nam-
 que, Spiritum sanctum a Patre tamen, non ex Filio
 procedere, et hoc auctoritate Evangeliorum et alia-
 ram apostolicarum Scripturarum confirmant. In
 quibus cum nulla mentio habeatur, nihil aliud es-
 set addendum, nihilque quod in eis contineatur
 esset dicendum. Affirmant hoc quoque, quarta (14)
 conciliorum auctoritate firmiter astruunt, ubi do-
 ctiores eorum ante Constantinum imperatorem de
 fide Catholica tractaverunt, et inde quoddam ab
 omnibus probatum constituerunt, ubi nullam men-
 tionem de sancti Spiritus a Filio processione fece-
 runt. In cujus finem, quicumque aliquid aliud, quam
 in hoc symbolo continetur, adderet vel aliquid mu-
 taret anathemate percusserunt. Quapropter videntes
 Romanos hanc processionem esse a Filio quoque et
 credere, et prædicare, Romam sæpe venerunt, et
 maxime in tempore Pascasii, dicentes se esse para-
 tos rationibus et auctoritatibus Romanos esse ex-
 communicatos et hæreticos comprobare. Et cum
 papa eis daret inducias ut in crastinum parati pro-
 bare convenirent, et illi pro apostolici consilio in
 crastinum ad hoc parati redirent, noluit memora-
 tus antistes controversiam illam audire, timens
 calliditate et versutia Græcorum Romanos superari,
 et ex hoc quoque maximum forte in Ecclesia sub-
 oriri periculum. Sed et Græcis inde facile respon-
 deri et sic esse, auctoritatibus sanctorum potest
 probari. Si Græcorum auctores in illa excom-
 municatione aliud pro diviso et non pro contrario
 posuerunt, constat, omnes, qui de vita beati Mar-
 tini vel alterius sancti in Ecclesia prædicant, ex-
 communicatos esse. Ipse quoque Christus hoc ana-
 themate feriretur, cum dixerit : *Dictum est antiquis :*
Non occides ; ego autem dico vobis, qui dixerit fratri
suo raca, etc. (Matth. v, 22.) Dicit namque Paulus
 ad Galatas : *Si quis vobis prædicaverit aliud Evan-*
gelium, quam hoc quod ego prædico, et si angelus
fuerit de celo, anathema sit (Gal. ii, 2). Et Moyses
 in Deuteronomio : *Quicumque addet verbum aliud vel*

(14) Forte leg. quarti.

mutabit, maledictus sit (Deut. iv, 2). Si ergo aliud non pro contrario sed pro diviso ponitur et sancti prædicatores et ipse Christus hujus maledictionis rei sunt, vel certe possumus dicere, quia ipsi non homines sed Deum excommunicaverunt. Cum enim aliquem hujusmodi additionem vel mutationem contigit fieri, hoc utique non homo facit, sed per hominem Deus.

CAPUT XVII.

Probat auctoritate Spiritum sanctum procedere a Filio, sicut a Patre.

Ostenso ergo qualiter Græcis valeat responderi, Spiritum sanctum a Filio quoque procedere nixi auctoritatibus demonstramus. Primum ergo ipsius veritatis irrefragabilem auctoritatem inducamus. Ait namque, cum apostolos insufflavit: *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. xx, 22). Nisi enim et ab eo procederet, non eos insufflando Spiritum eis tribueret. Hoc etiam Didymus quidam eorumdem Græcorum auctor aperte ostendit, cum in quodam suo tractatu, ut editio inde facta tractat, Spiritum sanctum a Patre procedentem dicat et a Filio. Similiter Chrysostomus, qui etiam Græcus. Athanasius quoque, Spiritus, inquit, a Patre et Filio, non factus, non genitus, sed procedens. Quod sic intelligi debet, Spiritus non est factus a Patre et Filio, scilicet non est genitus a Patre et Filio similiter ad utrumque debet respicere, sed est procedens a Patre et Filio. Aliter non bene junxisset. Notandum tamen quod nostri auctores non pro nihilo hoc dixisse consideraverunt. Ait namque Augustinus et iterum Hieronymus Spiritum sanctum a Filio et Patre procedere, sed principaliter a Patre. Hilarius quoque qui istos præcessit longe et ideo Græcis adhuc vicinior, Spiritum procedere a Patre per Filium dixit. Et bene quidem quia sicut aliqua aqua ex fonte procedere dicitur et per alveum it, sic Spiritus sanctus ut a Patre et ex eo, qui est principium, non de principio per Filium procedere dicitur, quia quidquid gratiæ nobis confert per Filium, ut per mediatorem hoc facit. Potest etiam hoc dici, quod (15) secundario ex alveo procedit aqua, eodem modo ex Filio, qui etiam ex Patre est, non principaliter, sed secundario Spiritus sanctus procedit. Nos vero Spiritum sanctum a Patre et Filio indubitanter procedere dicimus, vel ideo quia Patris et Filii est, vel quod ideo vult omnia disponere, quia scit et potest, sed non e converso. Spiritus sanctus, ut superius diximus, nec genitus nec ingenitus, quia ad hoc, ut esset genitus, oporteret, ut voluntas esset omnipotentia, ex qua et sapientia. Est igitur non genitus, id est ita est voluntas, quod non sapientia ex potentia, quippe cum Spiritus sanctus ejusdem sit substantiæ cum Filio, non enim de eadem substantia cum Filio; nec enim idem esse non genitum, ut jam diximus, et ingenitum; sicut non

(15) Forte leg. *quomodo*.

est idem esse non pium et impium, quia impius non pius, sed non convertitur. Næ prædicatione nominum videamus, quæ signa de quibus prædicentur. Sciendum igitur quod quædam nomina substantialiter Deo uniunt, quædam relative, id est ex propria personarum. Nomina autem substantialiter uniunt sunt ea quæ superius substantialia vidimus, quæ sunt omnipotens, sapiens, beatus, æternus, immensus, etc. Hæc enim de personis dicuntur, ut Pater est omnipotens, est omnipotens, Spiritus sanctus omnipotenter est sapiens, Filius est sapiens. Spiritus est sapiens; Pater est benignus, Filius est benignus, Spiritus sanctus est benignus, et sic cetera. Nomina autem personarum non sic. Quippe dicitur: Pater est Pater, Filius est Filius, possumus dicere: Pater est Filius, vel Spiritus Dei est nec Filius, vel Sapientia Dei Patris oporteret, ut Pater esset Pater sui ipsius, et similiter sui ipsius Filius. Oporteret etiam Spiritus sanctus esset sui ipsius spiritus, id est ipso procederet, sicut in præmissa similitudine deri potest. Vere siquidem sunt istæ, hoc sigillum et hoc sigillum est æs et hoc sigillum est sigillum vel etiam est æs, et hoc sigillum hoc æs est sigillabile. Si vero nomina relative vel relationum ponam et dicam, hæc materia materiata vel hoc materiatum est materia, sunt locutiones istæ. Ad hoc enim ut vera esset locutio, materia est materiata, oporteret, æs sic esset sigillum, quod esset materiatus. Similiter ad hoc ut hæc alia esset vera locutio materiata est materia, conveniret, ut hoc sigillum esset factum ex se sigillo, quod falsum. Licet enim eadem res sit hoc æs et hoc sigillum tamen multa possunt dici de hoc ære, quod possit dici de hoc sigillo, et e converso; ut de ære dicitur, quod est creatura Dei, de hoc sigillo quod est materia hujus sigilli, quod verum de hoc sigillo potest dici. Similiter de sigillo dicitur, quod est opus hominis, quod materiatum hujus æris, nullum quorum potest dici de hoc ære. Eodem quoque modo de Filio conjectare licet.

CAPUT XVIII.

Quod per animam mundi Spiritum sanctum esse vere philosophi.

De Spiritu sancto adhuc videndum est quod philosophi inde senserint, quia videntur Spiritum sanctum a Patre et Filio assignasse et cetera. Ut Plato togaton το αγαθον summum bonum νοον mentem divinam dixit, id est Spiritum sanctum, quia togaton cœternum asseruit, Spiritum vero mundi, per quam Spiritum vivificantem creata intellexit, creaturam esse dixit et mundum fusam. Cum Apostolus adducat in auctorem

eos ad probandum gentiles Deum cognovisse, si Spiritum sanctum minorem esse dixerunt, non bene cognoverunt. Et sic inconvenienter videtur Apostolus dixisse, quia quod notum erat Dei manifestum est in illis, id est per illos, quia quod ipsi intellexerunt alios docuerunt. Videamus igitur sensum eorum, ut tandem eum bene dixisse sentiamus. Quæ admodum jam satis diximus, bonitas Dei Spiritus dicitur sanctus. Quare etiam Spiritus sanctus dicatur bonitas ejus assignavimus. Notandum igitur, quod ille idem Spiritus sanctus, scilicet qui in secundum affectum cœternus est Patri et Filio, divisos habet effectus. Unde Salomon : Spiritus sanctus unicus, multiplex, stabilis discernens. Secundum hoc est, quod est unicus in se et simplex, tertia persona est in Trinitate, Patri et Filio cœterna, secundum hoc vero quod in singulis creaturis aliquid efficit mobilis et discernens. Unde ille unicus et simplex Spiritus sanctus dicitur. Sic Joannes in Apocalypsi : *Et septem inquit spiritibus, qui sunt ante thronum Dei (Apoc. 1, 4)*. Secundum igitur hunc septiformem effectum, per quem effectuum cunctorum universitas designatur, quæ in creaturis efficiuntur, Spiritus sanctus anima mundi dictus est, quia anima et creata censetur, quia ipse Spiritus creaturas vivificat. Eadem ergo substantia et Spiritus sanctus et anima dicitur, spiritus ex bonitate, anima ex vivificatione, Spiritus sanctus ex affectu, anima ex effectu, Spiritus in sua æternitate, anima in administratione temporali. Neque inconveniens, si Spiritus sanctus æternus dicatur secundum effectum, anima mundi cuncta vivificans secundum affectum. Ut eadem essentia divina dicitur Deus, dicitur Dominus ; Deus ab æterno, Dominus vero ex tempore. Inde est etiam illud involucrem, quod eam in medio Plato locavit, ut cuncta vivificaret, idonea animaret et vivificaret, quia gratia sancti Spiritus præsto est omnibus, dona pro cujusque congruentia cuique conferens. Nam etiam Judæi, et gentiles et omnes homines quicumque sint dona aliqua habent. Etenim si non habeant fidem vel spem vel talia, habent tamen genera linguarum et curationem infirmitatum, etc. Sic igitur Plato, licet non æternam processionem, temporalem tamen assignavit, quomodo videlicet ad cuncta vivificanda procedat, quæ processio tam a Patre quam a Filio licet aliter et aliter sit. Est namque duplex processio, una æterna de qua superius, et altera temporalis. Unde veritas in Evangelio : *Vadam, inquit, ad Patrem, et mittam Spiritum paracletum (Joan. xv, 26)*. Et alibi : *Spiritus qui a Patre procedit, ille vos docebit omnia (ibid.)*. Hic enim de temporali igitur processione. Unde Beda super hunc locum : *Spiritus, ait, qui a Patre procedit, id est mittitur. Idem enim est Spiritum procedere a Patre quod mitti. Et alibi : Spiritus Domini replevit orbem terræ, etc. (Sap. 1, 7)*. Hæc missio sive processio quotidie fit diversis, quotidie diversa dona conferuntur. Unde Apostolus : *Dividens inquit*

A singulis prout vult (I Cor. xiii, 11). Horum honorum alia sunt stabilia et continua, alia interpolata, variabilia, ut Petro quædam collata sunt in eo stabilia et permanentia, ut fides spes et charitas, quædam non permanentia, ut facere miracula. Prophetæ quoque modo habebant spiritum prophetandi, modo eo carebant.

CAPUT XIX.

Quæ potentia, quæ sapientia, quæ convenient bonitati divina.

Viso de genitura et processione ad illam descriptionem summi boni, quam ipse Christus, ut prædictum est, assignavit, redeamus. Et cum alia multa de Deo dicantur, ut æternus, immensus, incommutabilis, etc., an illis tribus hæc omnia contineantur, animadvertamus. Alioquin assignatio illa Dominica de summo bono minus perfecta esse apprehenditur. Videamus igitur quæ potentia, quæ sapientia, quæ convenient bonitati divina. Quod dicitur invariabilis, immutabilis, indeficiens, æternus, etc., potentia est. Posse siquidem variari, posse deficere, etc., impotentia est. Quod rursus prævidens, præsciens dicitur, sapientia est. Nam non noscere res nisi ex eventibus seu effectibus suis insipientia est humana. Justus vero, misericors et miserator, etc. cum dicatur, ad bonitatem spectat, quamvis miserator magis exhibitione miseriæ quam ex bonitate dicatur. Sic diximus superius, cum illas tres personas inter se esse diversas constat, eandem tamen totius Trinitatis esse operationem manifestum est. Nihil enim operatur Pater quod non Filius vel Spiritus sanctus. Id est nihil operatur Deus quod non possit, quod non sciat, quod non velit. Multi autem sunt, qui possunt operari, quod nesciunt, et ideo quod operantur non habet elegantem effectum. Rursus quidam et possunt et sciunt, sed nolunt, et ideo non eo modo operantur, quod melius inde provenire potest. Tale est igitur ac si dicatur : Sic potest Deus operari quod ei non potest resisti ; sic sapienter, quod elegantius inde provenire non possit ; sic benigne, quod melius nequeat inde evenire. Licet autem sic communis sit trium personarum operatio, ut dictum est, non tamen si Filius est incarnatus, et Pater, quia nec sequitur, si omnia quæ sunt Filii sunt Patris, ut idem in Evangelio ait, ergo caro Filii est caro Patris. Sic enim est intelligendum : *Omnia mea tua sunt (Joan. xvii, 10)*. Ideo quidquid ego possideo et tu, o Pater et e converso. Sic dicitur quidquid est regis est reginæ, ergo membra regis sunt membra reginæ falsum est, sed sic exponitur, quidquid est in possessione regis, est in possessione reginæ. Similiter quiddam convenit Spiritui, quod non convenit Patri vel Filio, ut renascatur hoc ex aqua et Spiritu sancto, et non ex aqua et Filio et Patre. Dimittit si quidem Deus peccata ex gratia quæ bonitatis est, non potentia vel sapientia, quia non dimittit ex hoc quod potens vel sapiens, sed ex quod bonus. Sed cum sapientia sit, ut diximus, *incarna-*

ta, id est [ut] Verbum caro sit factum, [ut] evangelista intonuit, videtur Verbum esse factum, quod ab æterno non fuerit, quod quidem sane concedimus, non tamen est factum. Sic *Dominus factus est mihi in salutem* (Psal. cxvii, 14), nec tamen est factus. Tale est: *Verbum caro factum* (Joan. 1, 14), ac si dicatur Deus factus est homo; quod sine omni visibilitate naturæ contingit. Nulla namque mutatio ibi facta est, cum non proprie mutari dicatur, quod in sui natura consistat. Sic enim ex carne et anima fit unum, absque ulla naturarum permistione; sic Deus factus est homo, quod divina in humana vel humana in divinam conversa non est, quod non potest fieri nisi unaquæque natura differentiam aliam amitteret substantialem. Dicitur ergo Deus homo propter alteram naturam, quam sibi assumpsit homo Deus propter alteram a qua assumptus est; sic homo dicitur rationalis propter animam, cujus rationalitas differentia est, quia sola anima discernit et non corpus; dicitur etiam mortalis propter corpus, quia solum corpus moritur, et non anima. De hoc ergo Filius Dei dicitur descendisse videamus. Dicunt scilicet quod Deus ubique est et verum quidem est, dicit vero Augustinus, quod non est alicubi, per quod probat, ipsum non etiam (16) corpus, hoc modo: Deus non est corpus. Quidquid est alicubi, est corpus, sed Deus non est alicubi, ergo non est corpus. Sic et ubique est et alicubi non est. Ubique, siquidem est per potentiam, quia ubique operatur. Omnis enim locus ei præsens, sic et omne tempus. Ubique etiam per essentiam, quia ubique per seipsum operatur, sine indigentia internuntiorum. Cum enim rex potentialiter sit per totum regnum, — unde: an nescis longas regibus esse manus, — tamen non est ubique per totum regnum per essentiam, quia non per totum regnum simul potest operari, sine indigentia ministrorum. Quod ergo dicitur Deus in utero Virginis descendisse, quia se ad hominem suscipiendum humiliasse. Ubi autem probat Augustinus quod Deus non sit alicubi, cum corpus non sit, ibi profecto astruere videtur, quod spiritus quoque creatus alicubi non sit, quippe nullus spiritus corpus est. Si enim ideo, quod Deus corpus non est, Deus non est alicubi nec spiritus creatus, cum corpus non sit, alicubi debet esse. Quod autem spiritus creatus alicubi non sit, Augustinus, super Genesin, his verbis ostendit: Creatura, inquit, corporalis movetur per tempora et loca, spiritalis vero per tempora tantum. Idem in eodem, corporalia, inquit, moventur in tempore et loco, spiritus Creator nec tempore nec loco, spiritus vero creatus tempore non loco. Sic quasi quoddam medium est spiritus creatus inter Creatorem et corporalem creaturam. Per hoc enim quod tempore movetur, corpori, per hoc quod localem motum non recipit, Creatori concordat. Si vero in auctoritate inveniatur, quod locales

(16) Forte leg. *esse corpus*.
 (17) Suppl. *reguntur*.

A circumscripti sint spiritus creati, hoc secum operationem vel corporis assumptionem intantum est, quia cum hic operatur, non est ibi et anima Christi ad inferos descendisse dicitur per loci mutationem, sed per efficaciam in spoliandi, quod spoliolum bene animæ ascribitur anima in corpore passa est.

CAPUT XX.

An plura, an aliter, an melius possit Deus facere faciat.

Expeditis igitur omnibus tam ad essentiam divinam quam ad personarum proprietatem tinentibus, antequam ad beneficia transeam plura possit facere, an aliter quam faciat, inquit videtur. Quocirca ut hoc plenius et evidenter disseramus, aliquantulum altius incipiamus esse omnium creatorem et gubernatorem et tamen et non plures, ex creaturis facile conesse, non solum Augustinus, sed etiam alii et philosophi docuerunt. Unus Tullius pro ista bene regi, quia unus et sapientissimus a quo providentur, et ideo bene regitur. Quæ enim pie providentur, melius reguntur quam ea quæ non providentur et ideo non bene. Mundus providentia regitur, homines autem mundi sunt, etc. Hanc dispositissimam gubernationem ex diversitate machinam istam constitutam maxime perpendunt, videntes siquidem multam diversis et a se invicem dissonantibus esse compactum, tam aliud (18) esse, quod cerit, quam [in] ejus inestimabilem sapientiam istis regendis facile cognoverunt. Sic enim sic sapienter cuncta creat et gubernat, quod nihil resistere possit, nec sine causa aliquid permittat. Unde Job: *Nec etiam folium cadit sine causa* (Job v, 6) Hoc etiam Platoni nihil fit sine rationabili causa. Cum igitur creaturas, ut dictum est, aliquid, quod hoc facere reperire minime valuerunt, animadvertentes super universitatem istam aliquid esse, quod faceret, et illud esse omnium Creatorem, et tamen esse dixerunt et rectorem; ex hoc quod resistere posset, omnipotentem; ex hoc, quod tantum effectum omnia duceret, omniscientem hoc quod de omnibus facit eo modo providentem melius potest, omnibeniolum esse consueverunt vero tantum et non plures inde cognoverunt si duo essent, aut alter alteri in omnibus æquales, aut non. Si inæqualis, tunc sibi instans esse[et], utpote qui aliquo ad sui plenitudinem digeret, sicuti qui summus non esset. Si alter alteri constaret, cum unus quisque esset, quod ad omnia creanda et creanda nanda sufficeret, alter profecto superflueret. quitur igitur, quod unus tamen Deus creator et gubernator existat. Utrum igitur possit facere, quam faciat, quæri solet et

(18) Forte. *aliquid*.

, quod plura possit facere et aliter quam fa-
 ræ damnat potest salvare, et e converso. Et
 lapide hominem potest facere et aliter quam
 et talia. Et inducunt inde exemplum de asi-
 laam et de quinque panibus, de uxore Loth,
 ia vinum facta; hoc quoque pluribus aucto-
 nituntur. Ut Augustinus inquit: Fuit et alius
 s possibilis Deo, sed nullus nostræ miseræ
 nientior. Item idem: qui suscitavit Lazarum
 corpore, potuit Judam suscitare in mente. Et
 us in Evangelio: *Non possum, ait, rogare
 n meum, et exhibebit mihi plus quam decem
 es angelorum?* (Matth. xxvi, 53.) Sed ut mihi
 nec sapientiam Dei cognoverunt nec aucto-
 tellexerunt. Cum enim, ut dictum est, Deum
 apientem esse constat, rationabilis est præ
 us creaturis. Quid igitur faciendum sit vel
 sapienter et rationabiliter providet. Videt enim
 m rationabilem, quare conveniens sit hoc
 vel non, vel quare inconveniens sit hoc fieri
 n. Videt autem Jacob eligi, Esau reprobari
 niens esse, quia, sicut opportunum erat hunc
 id patiendum a fratre, sic opportunum erat
 reprobari, ut esset fornax et persecutio fra-
 quia sicut bonum est, id est, utile est bonum
 ta bonum est, id est utile est malum esse.
 Augustinus: non enim, inquit, summe bo-
 liqua mala fieri sineret, nisi aliquod bonum
 aceret. Ipse est enim, cui mala bona sunt;
 ergo sic uniuscujusque eventus rationabilis
 sit ei præsens et certa, quod unicuique con-
 videt, id ei sapienter administrat. Unde
 ontulit Joanni quam Petro, quia conveniens
 videbat, plus illi quam huic conferri debere.
 em plus haberet Petrus quam habuit, non
 melior exstitisset, quia illud plus irrationa-
 set. Si enim rationabile esset ut plus habe-
 (19) Deus ei non contulisset, profecto non
 e bonus esse videretur. Unde Augustinus:
 Pater, inquit, Filium suum sibi æqualem gi-
 posset et hoc non faceret, invideret, Similiter
 to de mundo sensibili tractans dicit quod
 us optimum fecit, quia omnis invidia ab eo
 ta est. Quod igitur sic cuncta fecerit, quod
 s facere non potuerit, sancti dicunt. Quod
 hominem meliorem potuerit fecisse quam fe-
 hoc quidem negare non audemus. Sed hæc
 ratio ad rem, non ad ipsum Deum referenda
 ic aliquis facit cypsum aureum et cypsum
 m, non melius facit aureum quam vitreum
 meliorem, quia melior est aureus quam vi-

itaque quæcumque faciat, sic faciat prout
 ea facienda esse, et tot faciat quot conve-
 est fieri, tunc si aliter faceret vel si plura
 uciora faceret quam faciat, inconveniens es-
 faceret contra rationem et sapientiam suam

Forte leg. ac.

[faceret]. Sed hoc impossibile esset, quia cum ejus
 sapientia omnino immutabilis et invariabilis exi-
 stat, neque augeri neque minui potest. Non igitur
 plura potest vel aliter facere quam faciat. De præ-
 scientia quoque sive providentia, de prædestina-
 tione itidem rationamur. Sed ambigi potest an
 Petrus potuit esse justior quam fuit, quod quidem
 sane concedimus. Sed quæritur a quo? Dicimus
 quod a Deo et per Deum justior quam fuit esse
 potuit, et tamen Deus non potuit eum meliorem vel
 justiozem facere, quia, sicut diximus, aliter (20)
 quam conveniret. Sicut ager iste potest excoli ab
 illo puero et per illum, id est aptus est ad hoc,
 non tamen ille potest eum excolere. Ego possum
 a te accipere c solidos et tu non potes mihi dare,
 Prædictæ vero auctoritates sic intelligi debent, ut
 possibilitas ad res, non ad Deum referatur. Sic di-
 cimus: Chimæra est opinabilis, id est homines pos-
 sunt opinari chimæram. Similiter. Deus potuit Ju-
 dam suscitare in mente, qui Lazarum suscitavit in
 corpore. Hoc posse ad naturam illius refertur, non
 ad ipsum Deum; sic et cætera exponantur. Sunt
 vero nonnulli, qui sic solent in hujusmodi determi-
 nare: posset Deus hoc vel illud, si vellet: qui
 quidem rationabilem exitum rerum voluntati, non
 rationi sive sapientiæ subnectunt, tanquam prius
 velit vel hoc vel illud fieri et postmodum an con-
 venienter eveniat hoc vel illud an non, apud se de-
 liberet. Qui quidem errare in Deo videntur et con-
 venienter ordinem deliberandi atque volendi in Deo
 confundere nituntur. Prius siquidem animus adver-
 tendus est, quæ ex quo utilitas, quæ convenientia
 sequatur, et deinde ut sit vel non sit, voluntas est
 adhibenda. Isti profecto Origenem et Hieronymum
 male intelligunt. Dicit enim Hieronymus: Ut vero
 ut rusticus modo loquar: Quemadmodum aliquis
 primum videt et excogitat de aliqua re, an facienda
 sit vel non, quam vel ea faciat vel dimittat, et si vi-
 det esse faciendam, facit, sin autem, dimittit; sic,
 inquam, Deus providet quæ sint facienda vel non,
 et tunc vult vel non vult ea facere vel dimittere.
 Et ita rei utilitas in ejus cognitione præcedit. Sic
 igitur ea facere quæ facit, quia sunt facienda, non
 quia facere velit. Quocirca procul dubio deprehen-
 ditur asserendum, cuncta tam bona quam mala ordi-
 natissima dispensatione provinere, quia sic eveniunt,
 conveniunt, quod convenientius evenire non pos-
 sunt. Unde Augustinus: adeo Deus bonus est quod
 mala fieri non sineret, nisi bonum esset mala esse.
 Eadem enim ratione qua vult bona esse, quia con-
 veniens est ea esse, eadem ratione vult et mala esse,
 quia sicut, quæcumque non sinit esse rationabiliter
 non sinit, sic quæcumque permittit rationabiliter
 esse permittit vel etiam disponit. Quod quidem spe-
 ciat totum ad ejus majorem gloriam. Sic enim
 aliqua pictura quandoque pulchrior et commenda-
 bilior redditur appposito aliquo colore viliori, quam

(20) Suppl. fecisset.

si unius coloris et uniformis esset. Sic ex admistione malarum res publica ista pulchrior et commendabilior efficitur. Quippe cum boni sæpe videant alios cadere, qui tamen stabiliores esse putantur tunc magis infirmitati suæ consulentes se recognoscunt et se magis obnoxios esse debere gratiæ Dei animadvertunt.

Est et alia hujus rationabilis varietatis causa, quod si omnes boni essent, gratiam Dei minus intelligerent et bonæ naturæ salutem suam quodammodo ascriberent. Tertia quoque nec (21) excipiunt causa, quia mala bonis materia exercendæ virtutis subsistunt. Sic tam ratio quam sanctorum auctoritas esse confirmat. Si vero ita est, imo quia ita est, cur miseris compatimur? decedentibus dolemus? cur Rachel plorat? quid etiam sibi vult illud Apostoli, *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus*? (Rom. xii, 15.) Jam scimus quod lapidatio Stephani convenienter sit (21*) combustio Laurentii tam ad utilitatem suam quam ad gloriam Dei provenire; ac per hoc cum hæc omnia, ut dictum est, ratione irrefragabili contingant, irrationabiles videntur esse hi dolores et hæ lacrymæ, quod utique negari nequit, tum quia contra dispositionem Dei nitimur, tum quia quod aggredimur, perficere non valeamus. Quicumque namque quod perficere nequit aggreditur, eo ipso irrationabiliter agit. Quid igitur? nunquid non præcipit Apostolus flere cum flentibus, gaudere cum gaudentibus? Non equidem hujusmodi fletum vel gaudium præcipit. Non enim, ut ait Augustinus, Scriptura prohibet nisi quod culpabile est, nec præcipit nisi quod rationabile est. Hoc, inquam, non præcipit Apostolus, sed affectum charitatis circa proximos habere. Ex cujus perfectione sæpe in id quod irrationabile est sclemus prorumpere. Unde Gregorius: charitas, inquit, impatiens est, quæ mensuram non habet. Inde etiam in Vita Martini legitur de discipulis lugentibus. Consentiret utique magis esse gaudendum, si vis doloris rationem admitteret. Quid igitur dicemus? Estne peccatum? non utique peccatum est, sed irrationabile est. Unde sic fatendum esset magis, sicut docuit Christus, ut omnia voluntati Dei attribuerentur. Sic quidem magis tutum esset ut in quibuscunque rerum eventibus singuli diceremus: *Pater, fiat voluntas tua* (Matth. vi). Sic enim in passione Filius docuit, cum infirma membra sua in se transformans ait: *Verumtamen non mea, sed tua voluntas fiat* (Luc. xxii). Sic quoque beatus Job: *Dominus, inquit, dedit, Dominus abstulit* (Job i). Hoc est unicum remedium et omnimodum in omnibus eventibus solatium.

At vero quid de pœnitentia dicemus, cum sciamus quod bonum est mala natura esse? Sed aliud est malum esse, aliud malum.

(21) Forte leg. hæc excipiunt.

(21*) Forte leg. quod lapidatio Stephani, combustio Laurentii convenientes sint; seu: combustionem Laur.

esse bonum sit, bonus quippe effectus inde malum tamen Domino displicet, quod inde cum ipsum punit. Quod ergo Deo placet, et nobis eodem modo, quo ille, cui esse bonum est, de omni malo bonum elicit. Quod ei displicet, et mala voluntas nostra et operi inde procedunt, et nobis displiceant. Animum vertamus itaque bonitatem suam, quod ita titur, quod hæc et illa bona nobis contulit hoc vel illud fieri prohibuit. Unde bonitatem illud faciendo ostendimus, quæ (22) modis bus et præ omnibus diligere debemus, ideoque propter dilectionem suam, quam peccando amamus, pœnitere et dolere debemus, non qui puniendi sumus. Qui enim de aliquo pœnitens. Sicut qui filium incarcerari vel ipse de carcere exeat, non dicitur filium iurari velle.

CAPUT XXI.

Quæ spectent ad sapientiam.

Viso de potentia et ejus effectibus, nunc sapientia paululum disseramus. In sapientia continetur providentia vel, quod idem est, prætia et prædestinatio. Ex sapientia siquidem præscit et providet omnia antequam fiant, quæ quidem providentia nullo modo falli. Quippe cum hoc provisum sit, non fieri non potest. Hinc quidam prave intelligentes omnia ex sapientia fieri putaverunt. Qui quidem tam ratione philosophorum auctoritate confutantur. Neque ex vera (25) cum determinatione falsa simpliciter propositio, ut cum vera sit ista, hoc prædictum a Deo necessario non inde potest inferri. Et necesse est futurum est. In nobis quoque illud promptum est, ut me vidente currum agere necessario agitur. Neque enim sequitur, potest simul esse, quod ego videam currum currus non agatur. Nullam siquidem necessitas infert providentiæ rerum eventibus, sed sapientia habent res ad utrumque, sic providentur se. Quæ providentia, sive mavis dicere prædictio omnino immutabilis est, neque novi scit Deus quod ab æterno nescierit, nec in futuro quam sciturus est quod modo nesciat. Ut me vel hodie legere ab æterno quippe scivit [meum hodie], in æternum sciet me legisse hoc nota quod hujusmodi adverbia eodem temporis nota diversa significant, ut si modo dicam heri, lego hodie, legam cras. Diversa sunt significatio heri et me legere hodie, et me lecturum. Diverso vero tempore prolata idem significatio quis dicat Hermannus leget cras, qui idem Hermanus legit hodie, idem significat ac ego hodie legerim. Idem namque est me heri

(22) Leg. quod modis; aut, illa faciendo.

(25) Locus, ut videtur, corruptus. Cf. l. iii, c. 7.

lecturum, et me hodie legere, et cras me legisse. Ipsa siquidem verba vel tempora, licet mutata, idem tamen verum permanet. Ipse cum sit, cui nulla mutatio temporis obsistat, pe nihil est inter ejus aeternitatem et ultimum oris momentum, cum, inquam, hoc sit, quid fuit vel est vel erit, ei omnino præsens est. Igitur quod providentia seu præscentia et dispositio divina tam ad bona quam ad mala se ha-prædestinatio vero tantum ad bona. Augustinus tamen pro præscentia quandoque prædestinationem ponere solet. Fatum quoque notandum quod descendit a dispositione, tanquam ab origine passio. Siquidem cum factum sit dispositio a rebus mobilibus inhærens, nihil est aliud a dispositio, actio ipsi disponenti, hoc excepto dispositio immutabiliter facit. Quæ vero dis-antur nonnullam mutationem recipiunt, unde est aliud fatari quam disponi. Unde quia ex nomine factum multi in errorem cadebant, prius fatum esse constellationem, ideo sancti hoc nomine uti noluerunt. Est igitur fatum, ut ait Beo-dispositio rerum in manu Dei. Quæ quidem dispositio divina ut passio ab actione pendet. Idestinatio, ut diximus, de bonis est tantum. Idenim dicit Augustinus et de malis esse præ-nationem, pro præscentia accepit. Est autem Idestinatio gratiæ præparatio; incipit ab ipso re donorum, per successionem divinorum bonum, deinde collatorum usque ad finem præsen-ritæ procedit. Sic igitur temporaliter fit ista aratio. Si vero prædestinatio ab æterno esse tur, sicut providentia vel etiam dispositio, ut, dicimus: Ab æterno etiam prædestinavit hunc itam, tale est ac si dicatur: Ab æterno provi-quod aliquid bonum daret huic, per quod sal-tur. Utrum plura possit disponere quam dispo-vel possit scire, etiam plures ad vitam præ-nare, satis est in promptu.

CAPUT XXII.

De his quæ ad bonitatem divinam pertinent.

cto de potentia et sapientia hucusque, de boni-aliqua subnectenda sunt breviter. Deus, ut nus, benignus est, et misericors, et miserator. is benignitatis effectum, cum ipse nihilo indi-utpote qui sibi per omnia sufficiens est, in D-turis suis exercet. Cum igitur in se solo sit af-benignus, in creaturis solis efficit quod boni-tali constat efficiendum. At vero, qui summe is est, ab eo porro omnis invidia relegata est, is itidem ira, omnis furor ab eo remotus est. Igitur quod dicitur: *Ne irascatur furor tuus nos?* (*Exod. xxxii, 10.*) Quid etiam precatur heta: *Domine, ne in furore tuo arguas me?* . xxxvii, 2.) Et hujusmodi affectuum nomini-anslative utimur, cum de Deo loquimur ut, adum effectum, et non secundum affectum de ntelligamus. Tale est igitur: *Deus iratus est, Deus pacatus est*, ac si dicatur: *Deus punit*

A illum, vel Deus parcit illi. Nullus enim hujusmodi affectus, nullus motus in eum cadit, qui in tran-quillitate facit. Misericors ergo dicitur in se, sicut et benignus, miserator in exhibitione. Si ergo non esset, cui misereretur, nec miserator esset. Hic solet quæri utrum benignior esse possit, vel magis miserator. Posset enim pluribus dona conferre et eos salvare. Posset pluribus misereri et parcere. Sic igitur benignior et magis miserator, vel minus posset esse aut etiam non miserator, cum etiam posset non fuisse cui misereretur. Sed quid hic quoque responderi valeat ex superioribus cognosci potest. Non enim pro ratione assignata superius pluribus bona conferre, vel pluribus misereri, vel aliter quam faciat, facere potest.

CAPUT XXIII.

Cur Deus homo?

Dicto de altera parte fidei, quæ est in cognitione Dei, de unitate scilicet divinæ substantiæ et trini-tate personarum, et de pertinentibus ad utramque, quantum memoriæ occurrit, nunc de altera parte, scilicet de beneficiis nobis ab eo collatis breviter expediamus: quorum quod summum et maximum fuit, quod sapientia Dei carnem de Virgine assu-mendo sua luce nos illuminavit, dilectionem suam nobis exhibuit. In hoc enim quantum dilectionem haberet circa nos ostendit, qui animam, quam as-sumpsit, pro nobis posuit. Unde idem: *Majorem hac dilectionem nemo habet, ut animam suam quis ponat pro amicis suis* (*Joan. xv, 13*). Pro dilectione siquidem, quam erga nos habuit, ut nos a jugo pec-cati redimeret, carnem assumpsit. A quo igitur nos redemerit, et quomodo redemptio illa facta sit, diligenter inquirendum esse ratio persuadet. Qui-dam dicunt quod a potestate diaboli redempti sumus, qui hominem decipiendo ipsum sibi subjecit, et potestatem, quam prius non habuerat, in eum recepit. Ideoque, ut dicunt, missus est Filius Dei, ut, quoniam potestate hominem ei auferre potuerat, magis justitia et humilitate in eum uteretur. Alio-quin inferre ei injuriam videretur, cum jure homi-nem, qui se illi mancipaverat, possideret. Ego vero econtra dico et ratione irrefragabili probo quod diabolus in hominem nullum jus habuerit. Neque enim qui eum decipiendo a subjectione Domini sui alienavit, aliquam potestatem super eum debuit accipere, potius si quam prius haberet, debuit amittere. Qui enim concessa ibi abutitur potestate, ejus privilegium meretur perdere. Sicut si essent tres servi alicujus domini, quorum uni prærogativam super alios dedisset dominus, et ille a domino domini et subjectione subtrahere nitere-tur, non super eos potestatem aliquam acciperet a domino, sed ante concessam ex nequitia sua per-deret. Est et alia causa, quare jus nullum in eo habuerat, quia ille se ei emancipare non potuit. Quanquam enim aliquis servus a domino suo fu-giat, non tamen alteri se jure pro servo tradere potest. Igitur cum servus emancipationem sui fa-

cere non possit, homo autem emancipationem istam fecerit, constat hominem sub potestate diaboli non fuisse, nec de ejus servitute redemptum esse. Venit ergo Filius Dei, non ut hominem de potestate diaboli [non fuisse] redimeret, cum nec ipse diabolus pretium aliquod inde reciperet, imo hominem nunquam reconciliatum Deo vellet, sed ut eum a servitute peccati, dilectionem suam ei infundens, redimeret, seipsum pretium et hostiam puram Patri offerendo et solvendo. Hoc multis denique modis aliis, sed nullo tam convenienti facere potuit. Possibilitas tamen ista ad quid referatur, satis superque satis determinatum esse arbitror. Cum autem aliquid bene facere nobis sufficiat, non eum qui summe bonus est, nisi eo modo, quo melius potest evenire, quidquam facere convenit vel decet. Sed nullo meliori aut etiam tam bono modo redemptio ista potuit fieri, quam si Filius Dei homo fieret. Cum homo namque a peccato esset liberandus, oportebat ut verbis prædicatio et operum exhibitio fieret. Hæc autem tam convenienter nequiret, nisi Filius Dei homo factus hominem instrueret. Sic enim et homo melior fieret, et diabolus magis doleret, qui quanto meliorem hominem videt, tanto magis invidet, et quanto magis invidet, tanto magis debet puniri. Est et alia rationabilis causa, scilicet humilitas, quia, ut in Ezechiele habetur, vox super firmamentum sonans alas extensas facit inclinare (*Ezech. 1, 25*). Si enim martyres exemplum mortis Christi non habuissent, morte sua tantum pro Deo facere putassent, quo plus aliquis pro Deo facere posse nullatenus æstimaret: ideo tanta humilitas non esset. Sed vident Christum, qui omnia in manu sua habebat, universa contumeliarum genera passum, qui nocte captus, ad Annam, ad Caipham, ad Pilatum, ad Herodem ductus, faciem velatus, consputus, ligatus, flagellatus, illusus, spinis coronatus, purpura indutus, morte turpissima tandem condemnatus, et cum iniquis est reputatus, et non solum in morte, verum etiam post mortem eum custodierunt, et famam ejus tam in se quam in aliis exstinguere cupierunt. Quod autem passio ista præ cæteris difficilior fuerit, idem per Jeremiam testatur, dicens sic: *O vos omnes, qui transitis per viam, attendite si est dolor sicut dolor meus* (*Thren. 1, 12*).

Huic ergo passioni cuncta martyrum tormenta comparata quasi nulla esse videbuntur, et ideo non potest aliquis se in passione illi æquiparare. Et hoc totum factum constat, ut ostenderet quantam dilectionem in homine haberet, ut et hominem magis ad sui dilectionem accenderet. Unde: *In hoc cognoscent omnes quia mei estis discipuli, si dilectionem habueritis ad invicem* (*Joan. XIII, 35*). Et Apostolus: *Ut quid Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est?* (*Rom. v, 6*.) Et alibi: *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret* (*Joan. III, 16*). Ut enim Hilarius dicit: Magis dilexit hominem quam

cæteras creaturas. Unde et propter eum mundum fecit, et omnia, quæ sunt in ornatu mundi et eum quasi dominum et possessorem in medio locavit, eique angelos in ministerium deputavit. Qui cum peccaret, a Domino suo per peccatum separatus est. Venit ergo Dei Filius, ut congruus mediator hominem a peccato liberaret et dilectionem suam ei immitteret. Hoc autem facit hominem quem assumpsit Patri offerendo, id est pretium pro homine hominem dando. Translative tamen pretium nuncupatur. Hæc igitur certa et propria redemptionis causa, quam et Apostolus ad Romanos et Christus in Evangelio docuerunt.

CAPUT XXIV.

De duarum naturarum in unam personam unione.

De unionem amodo duarum naturarum in unam personam videndum est. Ad quam significandam expressiorem similitudinem afferre non possumus, quam illam notabilem et Catholicam, quam Athanasius attulit. Sicut caro, inquit, et anima rationalis unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus. Nam sicut caro et anima in una persona conveniunt, sic in Christo divina et humana natura. Quamvis enim ibi sit Verbum, quod est tertia persona in Trinitate, non tamen ibi est persona per se, quia sic persona jam esset in persona, et ita duæ personæ essent in Christo, sicut anima separata a corpore persona est, non tamen corpori juncta persona potest dici, qui cum corpore in unam personam conficiendam convenit. Quod autem in Christo non sint duæ personæ, et ratio demonstrat et auctoritas confirmat quæ est: Assumpsit naturam, et non personam. Boetius etiam, ut jam diximus, disputans contra Eutychem et Nestorium, dicentes duas ibi esse personas et ita duos Christos, ostendit ibi unam personam tantum esse, secundum hoc quod homini convenit, personam diffiniens, scilicet: Persona est substantia rationalis individua. Christus igitur una est persona. Individuum siquidem hic accipiunt non pro prædicabili de uno solo, sed pro discreto et ab aliis separato. Per hoc ergo, quod Verbum non est ibi discretum et separatum ab homine, imo magis cum homine unam discretam et [ab] aliis separatam personam efficit, per hoc, inquam, ostendit, Christum unam solam esse personam. Sed cum Deus in sanctis hominibus esse dicatur, et sic etiam esse, ut eos repleat, eos inhabitet, solet quæri quomodo Verbum magis fuerit ibi per unionem, quam in aliis sanctis hominibus. In beata namque virgine sic fuit Spiritus sanctus, quod totam eam replevit, et in multis aliis, ex spiritu quorum et Spiritu Dei, ut ait Apostolus, unus efficitur, et ita in eis Spiritus sanctus sicut in Christo uniri videtur. Verum quamvis Spiritus sanctus sanctos homines replere et inhabitare dicatur, tamen nequaquam dici ullo modo potest, quod cum eis uniatur, cum nec in personam conficiendam cum eis conveniat, et si ad tempus aliquod remaneat, ab eis recedat. Quod autem recedat, in prophetis

iter apparebat, qui modo eum habebant, modo eo carebant. Quod [vero ait Apostolus, cum spiritu eorum Spiritus Dei unus efficitur, intellexit voluntatis, ita tamen quod quod- aliud volunt et appetunt vel contra quam is sanctus nolle velle suadeat. Aliter ergo m in Christo fuit, quia sic fuit illi homini n, quod in unam personam cum illo convenit, d, sicut caro animæ subjecta est, quod nul- otum, nullam operationem nisi ab anima ha- otest; sic anima illa Verbo subjecta erat, nullum motum illi corpori attribuere poterat, tantum Verbum inspirabat. Et sciendum quod illa sic facta est, quod, sicut dicit beatus Am- us, nulla illarum naturarum in aliam mutata quod in homine quoque liquido monstrari . Sic enim anima et corpus in unam perso- onveniunt, quod neutrum horum vertitur in m. Quippe nec anima caro, nec caro anima r hoc efficitur. Eodem quoque modo in Chri- vna et humana natura in unam personam iunt, quod neutra illarum in alteram transit. em, ut ait Augustinus, si Verbum transiret in em, vel homo in Verbum, tunc non esset ibi, untum homo vel tantum Verbum. Solet etiam i an hæc duæ naturæ illius personæ partes icendæ. At vero, nisi partes sint illius per- Athanasii illa similitudo pro nihilo videtur a. Item si non essent partes, in aliquod con- tum non convenirent, sed conveniunt in unam am. Partes igitur eas esse necesse est, quod olum hæc ratio et illa Athanasii similitudo illit, verum quoque auctoritas hoc idem inve- asserere. Ait enim Hieronymus; Christus pro est homo et pro parte est Deus. Augustinus hoc approbare noluit, propter mutuam de se is prædicationem. Quam obrem de hac atione, utrum vera sit an non, diligenter in- e est consilium. Omnes enim locutiones istæ toritatibus inveniuntur: Deus est homo, homo us; Christus est filius hominis, Christus est Dei; Christus est Deus et homo: quarum nulla unam propria videtur. Si enim propria est utio: Deus est homo, tunc æternum est tem- , simplex est compositum, Creator est crea- similiter de aliis. Impropiæ igitur sunt, ut ro toto accipitur. Sæpe namque contingit, pro parte partemque pro toto accipi, ut ani- m pars sit hominis, pro homine ponitur, ut : *omnis caro salutare Dei* (Luc. iii, 6). Eo- odo cum dicimus: Deus est homo, pro parte est et est sensus: Deus est uniens sibi ho- . Rursus: Homo est Deus, hæc est signifi- et est homo unitus Deo. Sic quoque ad par- ferendæ sunt: Iste Christus est homo, et is est Deus. Sola igitur ista: Christus est et homo, propria est, id est Christus est

A Verbum habens hominem, et Christus est homo et Deus, id est homo habens Verbum.

CAPUT XXV.

De voluntate assumpti hominis.

Expedito itaque de duarum naturarum unione in personam unam, de voluntate hominis assumpti, an eadem fuerit cum voluntate Patris, restat inquiri. Quod vero non eadem fuerit, non solum ratio, verum etiam Evangelium satis manifeste demonstrat. Ait enim Christus in Evangelio: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste! verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu* (Matth. xxvi, 39). Quod tale est ac si dicat: Si genus humanum sine morte mea salvari potest, non moriar, quia non possum velle mori; sin autem, voluntatem meam tuæ postpono. Ecce hic ostenditur aperte quod alia et diversa fue- rit illius hominis voluntas. Augustinus tamen et alii quidam dicunt eum non per se dixisse hoc, sed per infirma membra, quæ in se transformavit, ut ea instrueret, quid in passionibus esset agendum, ut cum amplius passionem vitare non posset, volunta- tem Dei suæ præponeret, ut diceret: *Fiat voluntas tua*. Similiter quando dixit: *Tristis est anima mea usque ad mortem* (ibid., 38); et quando cepit pavere et tædere. In his omnibus, ut dicunt, transforma- tionem membrorum in se fecit. Et quidem satis sane sic potest exponi, quia, ut idem ait Augusti- nus, quando aliquem versum isti sic, illi aliter exponunt, bonæ et convenientes possunt esse exposi- tiones, quamvis diversæ, quia licet qui scripserit, uno modo tantum intelfexerit, tamen et tot et tam diversis modis posse convenienter exponi Spiritus sanctus cognovit.

Sed dicat Augustinus voluntatem suam, nos vero dicimus, quia sicut veram humanitatem assump- sit, ita humanæ infirmitatis veros defectus habue- rit: quod et sancti unanimiter asserunt. Leo papa, Dominus, inquit, Jesus Christus omnia nostra præ- ter peccatum assumpsit. Idem quoque Augustinus Voluntatem nostram assumpsit et tristitiam, tristi- tiam confidenter dico, quia crucem prædico. Ha- buerit igitur (24) veram tristitiam et veros dolores, et non simulatorios. De hoc enim quod Hilarius di- cit eum non aliter sensisse clavos pedibus et ma- nibus infixos, quam si ceræ infligerentur, errasse arguitur. Nisi enim esset ibi passio, non esset ibi aliquid contra voluntatem. Unde in futura vita, ubi nulla erit passio, nihil contra voluntatem fiet. Vo- luntas enim nunquam est nisi cum delectatione; quippe quod delectat illud volumus, quod vero mo- lestat abhorrere solemus. Contra voluntatem itaque dolores illos atque molestias patiebatur; neque enim aliquid meritum ibi haberetur. Passus est ergo, non quod vellet pati in morte formidabat, sed quia Patrem diligebat, quem hoc velle sciebat, et quia per mortem suam salutem proximi fieri cupie- bat. Nec sequitur, si propter hoc pati voluit, ergo

Leg. habuit igitur.

pati voluit. Sicut de aliquo infirmo videri potest, qui nullo modo sanari potest, nisi incidatur vel coquatur. Vult ergo incidi ut sanetur, nec tamen vult incidi, imo incisionem reformidat. Id ipsum de aliquo incarcerato dici potest, aliter carcerem evadere nequit, nisi filium suum ipse in carcerem ponat. Ideo vult filium in carcerem ponere, ut ipse evadat: non tamen vult filium incarcerari, potius inde dolet. Ubi vero est dolor vel passio, ibi non est, ut diximus, voluntas. Neque unquam in Christo aliter fuit de hoc quam in martyribus, qui quidem pati nolebant, unde persecutores, quantum poterant fugiebant; volebant tamen pati propter dilectionem Christi. Velle autem lapidari vel comburi, si hoc fieri potest nullius meriti esset. Propter Christum pati, propter dilectionem Dei velle truncari, meritum habet. Ubi Christus in fundamento ponitur, ubi Deus suprema et major causa constituitur, ibi meritum duntaxat habetur. Dicimus enim quod martyrium dilectionem sive bonam voluntatem non donat, sed eam habitum et ostendit et augmentat quandoque. Quod autem martyrium per se alicui voluntarium non sit, inde patet quia jucundum non est. Quod non sit jucundum, Hieronymus ostendit super, *Ecce quam bonum et quam jucundum* (Psal. cxxxii, 1), ubi dicit: Est enim bonum, quod non est jucundum, ut martyrium. Hoc quoque Dominus Petro manifeste aperuit, cum dixit: *Et ducet te quo tu non vis* (Joan. xxi, 18). Si opponatur: *Oblatus est, quia ipse voluit* (Isai. liii, 7) dicimus, quia voluit, id est necessariam mortem approbavit vel judicavit. Sic et Apostolus: *Quod enim volo hoc non ago, sed quod nolo illud facto* (Rom. vii, 19). Quod volo, ait, id est quod approbo faciendum; quod nolo, id est non approbo.

CAPUT XXVI.

De voluntate Dei.

Quia de voluntate Dei mentionem fecimus, circa eam pertractandam aliquantulum insistamus. Voluntas igitur Dei duobus modis dicitur. Cum dico enim: Deus vult hoc vel illud, duobus modis exponi potest: Vult hoc, id est disponit; vel vult hoc, id est consulit. His duobus modis tantum in divina Scriptura voluntas Dei accipi invenitur, ut ibi: *Omnia quæcunque voluit fecit* (Psal. cxiii, 3), id est disposuit. Et alibi: *Voluntati ejus quis resistet?* (Rom. ix, 19,) id est dispositioni. Aliter, ut, *Vult omnes homines salvos fieri* (I Tim, ii, 4), id est consulit vel approbat. Huic voluntati sæpe resistimus. cum scilicet quod ipse nobis consulit faciendum, non facimus. Dispositioni quoque, quantum in nobis est, resistimus, cum contra eam nitimur, cum tamen eam impedire nequeamus. Hoc autem quandoque fit cum culpa, quandoque sine culpa: cum culpa, sicut quando non bono zelo, non pro aliquo dilectionis affectu, sed potius ex invidia vel aliqua nequitia in contrarium repugnamus, ut cum Deus alicui aliquod bonum administrat, quod ex invidia vel malevolentia aliqua, quantum

A possumus, impedimus, ne ille habeat; sine culpa duobus modis nitimur: cum enim quandoque videamus aliqua evenire, quæ nobis inconvenienter fieri videntur, non putamus illa a Deo disponi, et ideo contra vadimus, et ne eveniant desideramus. Hoc enim ignorantia excusat. Ex affectu quoque charitatis vel aliquo naturali affectu hoc idem facimus, ut cum videt quis patrem suum mori, scit sic esse in dispositione Dei, et tamen vult ut non moriatur, et dolet quia moritur. In quo notandum quod quandoque bona voluntas hominis a voluntate Dei discordat, quandoque mala cum eo concordat. Hoc Augustinus in Enchiridio [n] plane ostendit. Hoc etiam Ecclesia facit, ut cum videt aliquem martyrem trucidari vel lapidari, scit bene quod hoc in beneplacito Dei est et quod bonum est etiam illi, ut per martyrium illud de hac miseria ad beatitudinem transferatur; et tamen dolet et plorat, quod sic affligitur. Hujusmodi fletus et dolores, ut supra dictum est, irrationabiles sunt, quia in errore consistunt. Quicumque enim quod perficere nequeunt illud aggrediuntur, errant. Sunt tamen absque culpa, quia ex charitatis vel alicujus dilectionis affectu procedit. Ex eo igitur quod voluntas accipitur pro dispositione, aperte conjici potest quod multa præcipit Deus quæ non vult fieri, et multa prohibet quæ fieri disponit. Præcepit enim Abraham ut filium suum immolaret, quem tamen noluit immolari: quod inde patet, quia nec fuerit immolatus, bene tamen præcepit et bene noluit. Præcepit siquidem, ut notam faceret obedientiam Abraham; noluit autem, quia non erat rationabilis causa ut filium suum Abraham immolaret. Prohibuit et mundatis leprosis ne se divulgarent; voluit tamen ut hoc facerent, et bene sciebat quod non celeretur. Et quidem bene prohibuit, ut scilicet exemplum humilitatis omnibus exhiberet. Bene quoque illud volunt divulgari, ut Deus scilicet inde glorificaretur. Ipse etiam bene fecerunt quod in hoc ei non obedierunt, nec inde inobedientes, sed potius humiles exstiterunt. Sicut si aliquis ante episcopum genu flexo staret et ipse prohiberet, unusquisque quod suum esset faceret, et ille deferendo, majoribus enim deferendum, et episcopus prohibendo, quia humilitatis exemplum ab omnibus exhibendum est. Unde Salomon: *Quanto magnus es, humilia te in omnibus* (Eccli. iii, 20). Omnibus communiter præcipit Deus: *Diliges Dominum Deum tuum* (Deut. vi, 5); et bene scit quosdam non obdituros. Sed ne quis diceret: illis præcepit et mihi non, et ideo nescio in quo debeam ei obedire; vel non sum reus, si non hoc facio, quia hoc facere non est mihi injunctum et sic excusabilis sum: ne, inquam, hoc diceret, ut omnem removeat excusationem, omnibus præcipit. Non vult tamen ut omnes obediant, quia sicut rationabile est quosdam obedire, sic et alios non obedire. Similiter de prohibitione ratiocinari licet. Quod ut evidentius cognoscas, de Petro et Juda exemplum tibi sumas.

præceptum dilectionis dedit. Petrus obedi- A
as non, quia non voluit ut obediret; et sicut
bilis causa fuit quare voluit ut obediret
sic rationabilis causa fuit quare noluit
as obediret et damnaretur. Nota, non dispo-
a esse, sed permittit esse: tamen mala, id
illis bene ordinat. Nec sequitur, si disponit
quia eum velle aliquid non est aliud quam
re et ipsum remunerare.

CAPUT XXVII.

n unio illa in morte Christi fuerit divisa?

ione illa adhuc quæritur an in morte fuerit

Quidam auctores volunt quod Verbum nun-
deseruit hominem; et verum est, quod non

[er]it humanam naturam. Augustinus quo- B
bit quod non etiam carnem deseruerit, ex
n assumpsit. Ambrosius vero velle videtur,

ivinitatis in morte a carne fuerit separata; ait
per Lucam: Clamat caro moritura separa-
livinitatis. Quod quidem rationabilius esse

, quod a corpore fuerit separata. Sicut enim
tuit adjungi nisi anima mediante, sic in eo
ebuit remanere anima separata. Quod vero

tuit adjungi nisi anima mediante, Augusti-
sit. Sic igitur etsi unio remaneret cum ani-
on tamen cum anima et corpore. Quæritur

trum eandem scientiam habuerit animam illa,
Verbum habebat. Quidam dicunt quod eam-
t ita tantum sciebat creatura illa quantum

. Sic igitur perfecta erat in scientia, sicut C
Æqualis ergo erat creatura illa in hoc Crea-
o, quod irrationabile esse videtur. Non ita-

scimus quod eandem habuerit scientiam;
tiam super eum locum Ambrosius ostendit:
scit ea quæ sunt Dei, etc., nemo scit ea quæ

ominis, nisi spiritus hominis. Hic, ut ait Am-
ostendit Apostolus contra hæreticos quos-
scilicet non esse creaturam. Si vero hæc

habet eandem scientiam quam et Verbum
c Apostoli sermo nullus est, cum hæc anima
sit. Licet autem tantum non sciret, Deum

perfectissime videbat. Sed opponitur quod
it ad Moysen: *Non videbit me homo, et vivet*

xxxiii, 20). Sed dicimus esse dictum de D
i vita. Animalem autem vitam dicimus vivi-
nem et motum illum, quem [vitalem animam]

abet ab anima, quia nullo modo corpus po-
vereri nisi per animam. Vita vero Christi non
rat, imo, ut jam diximus, quod facit anima

i, hoc faciebat Verbum animæ illi, quia nihil
poterat corpori conferri nisi per Verbum. De

onibus autem naturalibus, sicut dolore et cæ-
ihil est ad opponendum, quia naturaliter in
illa erant. Si quis autem dicat, similiter et

corpori præstare illi animæ naturale erat,
scimus quidem, sed alterum abstulit, quo
homo peccare, et alterum dimisit, quo

homo remaneret. De hoc etiam ambigi po-
um Verbum ubique sit per essentiam, an

ullam diversitatem habeat essendi. Sic enim vide-
tur. Nam cum Verbum in homine illo esset per
unionem, ubi non erat homo ille, ibi non erat Ver-
bum unitum: ubi non erat homo ille, ibi non erat
mediator Dei et hominum, et ita in existentia sua
diversitatem recipiebat. Sic esse, modo potest dici,
quod aliter hic, aliter in cælo est. Sed, ut supra di-
ximus, sic est Deus ubique, quod non est alicubi;
quod plane retulit beatus Augustinus, cum probavit
ipsum non esse corpus, quoniam alicubi non sit.
Est igitur ubique per potentiam, qui ubique potest.
Est ubique per essentiam, quia omnia loca per ad-
ministrationem ita sunt ei præsentia, quod nullo
sui loco indiget vicario. In omni loco quod conve-
niens est administrat. Sic beatus Gregorius eum
esse ubique describit. Supra est, inquit, omnia re-
gendo, infra omnia sustentando et intra omnia di-
sponendo. Sic igitur est unitus homini, quod non
est in aliquo loco, sicut anima sic est unita cor-
pori, quod in loco non sit. Sed sicut anima esse in
corpore nihil aliud est, quam movere corpus, sic
Verbum in homine illo non erat aliud, quam ipsum
sic movere, quod a se nullum motum, quia nec
etiam digitum movere poterat, nisi quantum ei in-
spirabat. Sic ergo omnes oppositiones cassantur,
quæ erant; aliter hic est, aliter est ibi: hoc est,
unitur ibi non est unitum, etc.

CAPUT XXVIII.

De sacramento baptismi.

Ostenso hucusque de summo beneficiorum, ad
beneficium sacramentorum divertamus. Sicut enim
necessarius fuit ejus adventus, sic quoque neces-
saria post suum transitum sacramenta reliquit. De-
cebat enim novum Regem nova jura sibi relinque-
re, sicut et adhuc fieri solet, cum reges substituuntur.
Horum sacramentorum alia sunt spiritualia,
alia non. Spiritualia sunt illa majora, quæ scilicet
ad salutem valent: quorum tamen unum est,
quod non ad salutem spectat, sed magnæ rei sa-
cramentum est, scilicet conjugium. Ducere siqui-
dem uxorem non est alicujus meriti ad salutem,
sed propter inconvenientiam ad salutem est conces-
sum. Est autem sacramentum invisibilis gratiæ vi-
sibilis species, vel sacræ rei signum, id est alicujus
secreti. Primum horum est baptismus, qui
circumcisionis obtinet locum. Ut enim ait beatus
Gregorius, hoc facit nobis baptismus, quod olim
his, qui de genere Abrahamæ erant, circumcisio, aliis
sacrificia vel pro parvulis fides parentum. Dicunt
tamen quidam quod in hoc differunt, quod aditus
cæli modo patet baptizatis, tunc vero non. Sed nos
dicimus, quod hoc non facit baptismus, sed passio
adjuncta; quæ si circumcisioni addita esset, et fa-
ceret, sicut de duobus nummis videre possumus.
Cum enim plus accipiamus pro duobus quam pro
uno, non tamen plus valet unus quam alter. Sed
dicet aliquis: Cur ita mutata est circumcisio? Pro-
pter novi regis novam legem instituendam, pro-
pter inimicitias inter Judæos et gentiles dissolven-

das, propter superbiam Judæorum retundendam. Cum enim propter legalia Judæis gentiles et e converso inimicarentur, nunquam gentiles illa reciperent. Item si reciperent, Judæi inde superbirent et quasi inde se jactarent, qui dicerent: Velitis nolitis, ad nostra sacramenta venistis modo. Ideoque conveniens fuit illa evacuari, et alia quæ utique forent communia constitui. Propter hoc quoque baptismus loco circumcisionis subiit, quia circumcisio imperfectum erat sacramentum, utpote solis attinens maribus. Baptismus vero perfectum est sacramentum, quia utrique sexui accommodatur. Solet quæri cur magis in aqua quam in alio liquore baptismus conficiatur. Ad quod quidem plura responderi possunt: primo, quia propter decorem sacramenti hoc factum est. Nullus enim liquor adeo valet ad abluendum ut aqua, et ideo conveniens erat et decorum ut, sicut ablutio animæ melior est omnibus aliis, sic per ejus liquoris abluionem significaretur, quod magis valet ad abluendum. Item propter majorem facultatem habendam, ut omnes tam pauperes quam divites hoc possent habere, nec propter inopiam excusarentur. Si enim fieret in ali[qu]o liquore, non tam facile quilibet posset habere. In hoc sacramento, sicut et in aliis, duo sunt, ipsum scilicet sacramentum et ipsius res. Sacramentum est ipsa exterior ablutio; res hujus sacramenti interior est ablutio. Hoc sacramentum, sicut et sacramentum altaris, alii ad vitam, alii ad mortem accipiunt. Qui enim vere accedunt, et rem et sacramentum accipiunt; qui autem fecte, tantum sacramentum. Unde si respiscant, quia sacramentum recipiunt, nec postea baptizantur. De quibus tamen Augustinus quamdam opinionem ponit, quia non videtur consentaneum esse, quod Spiritus sanctus efficaciam suam non debeat semper habere, et ideo dicit quod si fiat eis peccatorum remissio, ad horam transit, et hoc est, quod ipse dicit: Non impeditur etiam fraterno odio gratia baptismi; solvitur enim hesternus dies, etc. Hæc ablutio significata est in Ezechiele propheta: Lavatur aqua, ungitur oleo, vestitur discoloribus, hoc est: anima fidelis, quæ ut regio amplexu sit digna, mundatur sorde peccati, gratia ungitur olei, id est fit membrum Christi. Christus enim chrismate unctus dicitur, vestitur discoloribus, diversis virtutibus ornatur. De hoc sacramento, sicut de aliis, videndum est, quia nihil refert, a quocumque detur ministro, quia minister ministrat, Christus baptizat. Unde: *Hic est, qui baptizat* (Joan. 1, 33). Quapropter sive ab hæreticis, sive a laicis, sive etiam a mulieribus necessitate imminente detur, nunquam reiteretur. De verbis illis quæri solet cujus sint, an scilicet pueri an patrini. Cujuscumque siquidem sint illa verba, mentiri certe videtur, qui respondet. Si enim de se respondeat: *Volo baptizari*, mentitur quidem, quia non in conscientia sua gestit velle baptizari. Si item de puero dicat, nec a mendacio ponitur excusari potest. Scit enim procul dubio

A ipsum puerum quidem hanc voluntatem non habere, quippe cum nullius voluntatis sit compos. Quod hoc, inquam, nolit puer, inde facile potest perpendi quod quantum potest recalcitrat. Sed dicimus quod patrinus in persona sui loquitur. Cum autem ait: *Credo*, tale est ac si dicat: *Talem fidem habeo*, per quam hic salvari potest. Cum similiter respondet: *Volo baptizari*, sensus est: *Volo ut iste baptizetur in fide mea*. Servantur tamen verba pueri ipsius, ut ex identitate verborum pueri identitas patrini ad puerum notetur. De hac forma sciendum est quod ubique servanda est. Dicit tamen beatus Ambrosius *in nomine Christi* baptizari posse, quia ibi Trinitas intelligitur: *In nomine Patri, et Filii, et Spiritus sancti*, id est invocatione illius, cui nihil resistere potest, qui omnia sapienter agit, qui de omnibus eodem modo provenire facit, quo melius inde potest evenire.

Post hoc sacramentum sequitur aliud quod quidem majus est quantum ad ministrorum dignitatem; hoc enim a summis pontificibus traditur, sicut a solis apostolis tradebatur. Prius est unctio, postea sequitur confirmatio. Ibi peccata dimittuntur, hic gratiæ dona dantur. Nam hic illa gratia procul dubio datur, qua contra singula vitia, etsi non semper quandoque tamen pugnatur. Est autem gratia illa quasi armatura quædam, qua in hoc deserto post transitum baptismi contra vitia repugnamus. Sicut enim submersis Ægyptiis, a tergo sequentibus filios Israel, alii hostes per desertum eos oppugnaverunt, sic, submerso diabolo in baptisate, qui primum nos insequabatur, multa nobis per hujus vitæ desertum vitia resistunt, contra quæ gratia in hoc sacramento data quasi armatura et munitione quadam munimur. Quocirca procul dubio sciendum est quod quantumque indignus sit episcopus, in consecratione tamen ei hæc facultas exhibetur, ut per ministerium hæc gratia detur. Sicut de Caïpha habetur quia, *cum esset pontifex anni illius* (Joan. xi, 49), non personæ, sed dignitati gratia prophetandi data est. Cum enim in se dignus non esset, ex officio tamen prophetavit et Spiritu sancto dixit: *Expedit vobis ut unus*, etc. (Joan. xviii, 14).

CAPUT XXIX.

De sacramento altaris.

Sequitur de sacramento altaris. Hujus sacramenti causa est memoria mortis et passionis Christi. Quam causam ipsemet, quando sacramentum istud in cæna consecravit, omnibus aperuit, cum ait: *Quotiescunque feceritis, in mei memoriam facietis* (Luc. xxii, 19). Ex memoria enim amicorum nostrorum multum solet in nobis dilectio eorum. Ad majorem igitur sui dilectionem habendam hoc sacramentum in memoriam sui fieri instituit. Sic enim in sacramento Christum præ oculis habere debemus, tanquam ad passionem ductum, passum et crucifixum pro nobis, quæ representatio dilectionis illius nos memores facit, quam ipse nobis exhibuit. Unde et majori dilectione ad eum ample-

ro eo patiendum accendimur, quæ vi-
 et illum nobis et nos illi conjungit.
 itum in pane et vino celebratur. Unde
 od panis ille ante consecrationem pa-
 um similiter vinum est; post conse-
 ro et panis corpus Christi et vinum
 igitur verum corpus Christi est, imo
 . Hoc corpus sacramentum est illius
 sti, quod est Ecclesia: quia sicut hoc
 l ipse assumpsit de Virgine, habet
 rsa, quorum alia aliis mutuo neces-
 sic hoc corpus, quod est Ecclesia. Un-
 us Ecclesiam quasi quoddam animal
 ns caput suum, ipsum scilicet Chri-
 spirituales prælatos, qui aliis prævi-
 ipsos operatores, pedes ipsos minores
 B portandum necessarii sunt. Sic enim
 nt adjumento, ut et majores minori-
 res majoribus vicissim suppeditare
 enim in corpore humano videmus
 manibus et e converso, et manus pe-
 verso subministrare conveniant. San-
 sacramentum spiritus Ecclesiæ, quod
 em gratiam eam vivificat et in ea ope-
 enim, ut ait Augustinus, anima vita
 ta Deus vita est animæ. Et bene per
 vificatrix illa gratia significatur, quia
 et efficaciam habet anima in sangui-
 alio aliquo humore. Unde Moyses:
 C t, *cujuscunque carnis in sanguine est*
 11). Illa vero perceptio et incorpora-
 in assumendo illud sacramentum, est
 corporationis, quæ est membrorum ad
 quando aliquis accedit ad illud assu-
 endit se non tunc Christo uniri, sed
 dilectionem unitam esse et in mem-
 isisse. De hac re hujus sacramenti di-
 noster: *Qui manducat carnem meam*
vinem meum, in me manet (Joan. vi,
 acramento dixit, quia multi de cor-
 , qui hoc sacramentum non accipiunt
 iunt, qui ejus membra non sunt. Ac-
 das hoc sacramentum, sicut Petrus;
 alutem, alter ad mortem. Quare ma-
 t vino voluit hoc sacramentum tra-
 aliis cibus, solet quæri. Sed manife-
 d panis validior est cibus omnibus
 magis sustentat. Unde nec plena re-
 dia mensæ potest esse sine pane. Inde
 heta: *Et panis, inquit, cor hominis*
 . ciii, 15). Voluit igitur tradere cor-
 specie panis potius quam alterius ci-
 daret intelligi quod sicut cibus iste
 sustentatione corpori administrando,
 tum istud præ cæteris valet in dile-
 quæ sustentatio est animæ in nobis
 . In nullo siquidem aliorum tantum
 afficimur, quantum in isto. In vino
 inem suum dare maluit, quam in alio

A potu, quia per vinum lætitia significatur. Unde:
Et vinum lætificat cor hominis (ibid.). Per hoc quo-
 que aperte ostendit inestimabilem lætiti-
 am passionem suam Ecclesiæ affuturam, quam sancti,
 qui ante adventum suum fuerunt, minime habue-
 runt, quia moriendo non transibant ad vitam, imo
 in inferno detinebantur. Unde nec eorum natalitia
 in Ecclesia celebrantur. De aqua non legimus quod
 Christus huic sacramento addiderit. Cur igitur vino
 admiscetur? Sed dicimus quod per aquam popu-
 lus gentium designatur. Unde: *Aquæ multæ populi*
multi (Apoc. xvii, 15). Ut enim semper in fluxu
 et in mobilitate aqua, ita populus ille in fluxu
 carnis et instabilitate quadam detinebatur. Nam
 nullo legis vel prophetarum jugo refrenatus, per
 lucos et aras dæmonum hinc inde raptabatur.

B Cum igitur ante mortem Christi populus iste in
 Ecclesiam non intrasset, non erat conveniens quod
 aqua, quæ gaudium de ejus introitu exprimit, ad-
 deretur. Cum vero postea intraret, Ecclesia de ejus
 introitu et societate gaudens, aquam adjunxit. De
 fractione illa, quæ ibi apparet, ambigi solet simili-
 ter an ipsum corpus Christi, sicut vere est ibi, ita
 in veritate frangatur. Sed dicimus quod sicut esse
 videtur panis, et non est, videtur quoque vinum
 esse, cum tamen vinum non sit: sic videtur frangi,
 cum fractionem nullam recipiat nullamque partium
 sectionem suscipiat. Nec est propter hoc phanta-
 stica visio illa, quia non est ad deceptionem vel fidei
 errorem, sed ad sacramenti commendationem. Sed
 cum de fractione illa, quæ fit in altari, facile sit
 responderi, de illa, quam Christus fecit in cœna,
 de qua evangelista: *Fregit et dabat discipulis suis*
(Luc. xxii, 19), grave videtur absolvere, an scilicet
 in veritate corpus suum frangeret et per partes
 divisum discipulis suis tradiderit. Ad quod equi-
 dem respondendum videtur quod totum integrum
 et perfectum, sicut de Virgine traduxit, ita uni-
 cuique discipulorum totum et integrum tradidit.
 Sic etiam in altari ab unoquoque fidelium recipi-
 tur. Quod autem dixit evangelista: *Fregit et de-
 dit discipulis suis*, sic sane intelligendum liquet,
 Fregit, id est, revelavit et aperuit discipulis quid
 hoc sacramentum significaret, quod videlicet cor-
 pus Ecclesiam, quod sanguis hilaritatem illam
 quam Ecclesia de sui redemptione habet figura-
 ret. Unde qui hoc ignorant non fractum, id est,
 non revelatum secundum sui significationem acci-
 piunt. Quod autem sic sane et convenienter ex-
 poni possit, Jeremias ostendit: *Parvuli petierunt*
panem, et non erat qui frangeret eis (Thren. iv, 4).
 Panis iste Scriptura est, quem panem, id est, quam
 Scripturam parvuli infirmi ante adventum Chri-
 sti sibi frangi, id est, aperiri et exponi petebant
 et non erat qui frangeret eis, donec veniret Chri-
 stus, qui aperiret eis Scripturas. Unde Joannes
 in Apocalypsi: *Et nemo poterat aperire librum, et*
solvere signacula ejus, etc. (Apoc. v, 2). Et bene di-
 citur Scriptura panis, quia ea ut cibo spiritali in-

terior homo, sicut et corporali exterior, reficitur et sustentatur. Quæ frangenda, id est, exponenda est, quia, sicut duri panis crusta frangenda sunt, ut ad medullam et micam, quæ intus est, veniamus, sic cortex et testa litteræ frangenda est, id est series litteræ exponenda, ut ad medullam, id est ad interiorem sensum venire valeamus.

Solet quoque quæri quale discipulis ipsum tradidit, passibile videlicet an impassibile. Ad quod dicimus, quod de auctoritate hoc diffinitum non habemus. Possumus tamen de hoc secure respondere, quod dedit tale quale voluit. Si enim voluit eis tradere immortale, bene quidem in illo tempore impassibilitatem sui potuit assumere, sicut et in morte claritate se vitæ immortalis venustavit. Si autem voluerit dare passibile et hoc utique potuit, ita tamen, quod cum eorum dentibus attereretur, nihil inde sentiret nihilque defectionis in se assumeret: sicut etiam beato Vincentio talem corporis soliditatem dedit, quod parum de illis tormentis, quæ ei inferebantur, sensit. Si enim aliquis, qui non haberet eandem vim in corpore suo, tantum decimam partem illarum pœnarum suscepisset, nunquam amplius vivere posset. Similiter, si Christus vellet, omnes alias tam infirmitates corporis quam affectiones animi deposuisset.

De specie quoque illa panis et vini dubitatur cujus sit. Ad quod sane respondendum quod ipsum corpus, propter horrorem assumendi, eas in se formas recipiat. Nam si opponatur quod ex quo illud corpus assumpsit, nunquam formam illius deposuit et ideo aliam formam, illa non deposita, habere non potest, dicimus quia, sicut quod de Spiritu sancto conceptum est, quod clauso utero intravit et exivit, quod super aquas ambulavit, quod clausis januis ad discipulos intravit, quod simul et eodem tempore in diversis locis habetur, sicut, inquam, hæc omnia ad singularitatem illius corporis attinent, sic istud quoque, quod diversas simul habet formas. Si enim hoc est admirandum, nihilominus unumquodque aliorum constat esse stupendum, quod omnia de eo sunt admiranda. Manna quoque hujus veri panis sacramentum exstitisse, aperte insinuavit. Cum siquidem filiis Israel manna plueret, admirantes quid esset, invicem quærebant: *Manhu, id est, quid est hoc?* (*Exod. xvi, 15.*) Eodem modo hic semper quæri potest: Quid est hoc? Quippe nec humanum ingenium nec lingua depromere quid sit plene sufficit. Si enim nolumus dicere quod illius corporis sit hæc forma, possumus satis dicere quod in aere sit illa forma ad occultationem propter prædictam causam carnis et sanguinis reservata, sicut forma humana in aere est, quando angelus in homine apparet. De hoc, quod negligentia ministrorum evenire solet, quod scilicet mures videntur rodere et in ore portare corpus il-

lud, quæri solet. Sed dicimus quod Deus illud non dimittit ibi, ut a tam turpi animali tractetur: sed tamen remanet ibi forma ad negligentiam ministrorum corrigendam.

Nunc de efficacia hujus sacramenti videamus. Efficacia enim hujus major et fortior est, quam alicujus alterius, quia in tantum confirmat, quod qui devote accipit, quandiu per infirmitatem suam ipsum a se non rejicit, nullam diaboli tentationem patitur, quia per hujus eucharistiæ perceptionem diabolus vincitur et religatur, et licet in se, quæ talis est, semper habeat (25), tamen ipsum semper recipit et in eo habitaculum facit.

CAPUT XXX.

De sacramento unctionis.

De sacramento unctionis videndum restat. Sciendum igitur, hoc sacramentum esse ejusdem rei sacramentum, cujus et sacramentum altaris, quia illam unctionem capitis et membrorum significat, quæ sacramento altaris significatur. Unctio enim ista sicut trina in capite præcessit, sic et in membris subsequitur. Verum quia hoc sacramentum ultimum est omnium, et quasi consummatio, ideo prærogativa quadam, licet in aliis unctio contineatur, hoc unctionis sacramentum jure vocatur, quod quidem in capite nostro Christus, ut dictum est, trina præcessit. Unde et Christus, id est, chrismate unctus, dictus est. Ipse namque oleo spirituali ab ipsa conceptione unctus fuit. Unde et Christus: *Spiritus Domini super me, et quod unxerit me; ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritos corde, etc.* (*Isa. lxi, 1*). Hinc etiam Psalmista: *Dilexisti justitiam et odisti iniquitatem, propterea unxit te Deus, etc.* (*Psal. xlii, 8*). Postea perunxit Maria pedes ejus in domo Simonis leprosi, deinde caput, quando alabastrum fudit super caput ejus. Has duas unctiones suscepit, quia rex et sacerdos erat. Dicitur similiter personæ unguuntur in Ecclesia, rex et sacerdos, una major, altera minor. Minor vero a majore benedicatur, ut Apostolus ait. In unctione igitur pedum minor persona, id est sacerdos; in unctione capitis major, id est rex figuratur. David etiam, qui in Christi figura præcessit, unctus fuisse legitur primo in domo patris a Samuele, secundo super partem Israel, tertio super totum. Eodem quoque modo unusquisque Christianus ter ungitur, primo ad inchoationem, in baptismate scilicet, ubi peccata dimittuntur; secundo in confirmatione, ubi dona gratiæ conferuntur; tertio in exitu, ubi vel omnia si qua sunt peccata, vel eorum maxima pars deletur.

Videndum igitur quæ res, quæ sit efficacia hujus sacramenti, utrum idem sit res et efficacia an potius inter se diversa. Ad quod dicendum, quod quædam sacramentorum in hoc conveniunt, quod videlicet alia est eorum efficacia et alia eorum res-

(25) *Leg. forte, Spiritum sanctum habeat.*

Quædam vero in hoc discrepant, utpote baptismus A idem habet rem et effectum. Sacramentum vero altaris non sic se habet. Cum enim idem sit res et quod efficit, tamen aliud efficit sacramentum altaris, de qua efficacia superius ostendimus sufficienter, et alia est res ejus. Similiter et hujus sacramenti alia est res et alia efficacia; res eadem, quæ et sacramenti altaris. Nam non hoc sacramentum, quod figurat (26), sed ostendit factum esse. Prius siquidem est aliquis membrum Christi, quod sit in baptismo, quam ad consecrationem altaris accedat. Similiter ante est membrum Christi, quam sic unguatur. Per singulos quoque sensus hæc unctio fieri debet, ut quæcunque sensibus sunt perpetrata, ex toto vel ex maxima parte remittantur. De iteratione secundum diversas consuetudines fiat Ecclesiarum. Jacobus enim cum dicat: *Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesiæ, et unguant eum et bene habebit* (Jac. v, 14), non videtur prohibere quin repetatur. De majoribus enim, ut in baptismo, confirmatione et altaris sacramento, dictum est, nullum sacramentum reiterandum. Neque eadem hostia consecratur bis, cum tamen idem corpus ab eodem frequenter sumatur.

CAPUT XXXI.

De conjugii sacramento et quod non confert aliquod donum, sicut cætera faciunt. Item de charitate.

Nunc de conjugio dicendum est, quod quidem sacramentum est, sed non confert aliquod donum, sicut cætera faciunt, sed tamen mali remedium est. Datur enim propter incontinentiam refrenandam; unde magis ad indulgentiam pertinet. Sic autem diffinitur: Conjugium est maris et feminae fœderatio legitima, propter quam licet eis sine culpa commisceri. Fœderatio vero alia est de conjugio contrahendo, ut est, quando promittit quod eam accipiat sibi uxorem; alia conjugii, ut quando dicit: *Trado me tibi ad usum carnis meæ, ita ut, quandiu vixeris, non me alii jungam.* Et hæc fœderatio apprime facit conjugium. Sciendum vero est quod in hoc sacramento multa olim fuerunt licita, quæ modo licita non sunt, quia in veteri testamento licebat uni multas uxores habere, ut populus Dei augetur, sed non mulieri multos viros, quia multa possunt ex uno fecundari, sed non una ex multis. Nunc vero non licet, quia populus Dei auctus est. Etiam tunc regibus non licebat multas, sed unam habere, ut subditis suis providere possent. Si enim multas haberent, earum sollicitudine animus impediretur et ita minus providerent. Quod vero David et Salomon multas habuerunt, plane contra legem fecerunt. Nostrum vero conjugium ad regum conjugium redactum est, quia reges sumus, de quibus Petrus: *nos sumus genus electum, regale sacerdotium* (I Petr. ii, 9). Hoc sacramentum, ut dictum est, mali remedium est, etsi donum non conferat. Unde: *Qui potest capere capiat* (Matth. xix,

12), id est, qui potest continere contineat, qui non potest, uxorem ducat. Et Apostolus: *Unusquisque habeat suam uxorem propter fornicationem vitandam* (I Cor. vii, 2).

Utrum clerici matrimonium contrahere possint quæri solet. Sacerdotes, qui non fecerunt, possunt. Si vero aliquis in Ecclesia, quæ votum suscepit, fuerit qui non votum fecerit, potest ducere, sed in Ecclesia illa officium non exercebit, quod est, parochiam non tenebit. Græcorum vero sacerdotes, quia votum non susceperunt, bene uxores ducere possunt, qui, quando consecrantur, de manu episcopi uxores accipiunt et virgines, quæ si moriantur, non alias accipiunt, nec ipsæ alios (27). Præceptum etiam erat eis ut unusquisque de tribu sua uxores duceret, ne tribus commiscerentur et ne transiret possessio unius tribus in possessionem alterius, quia terra per tribus divisa erat. Nunc autem non licet, sed de aliena gente, quod Ecclesia propter propagationem charitatis, [quod] a Romanis [Ecclesia] accepit. Romani enim, quando amicitiam cum aliis civitatibus facere volebant, uxores ex eis ad confœderationem amicitia ducebant. Similiter Ecclesia constituit ut non de sua, sed de aliena prosapia uxorem quis ducat, quia non putavit hoc sufficere ad dilatationem charitatis, quia per uxorem quam accipit totam illam progeniem diligit. Multa sunt quæ conjugium impediunt, cognatio, votum, ordo, frigiditas. Sunt qui in secreto continentiam vovent. Hi, si non possunt continere, de voto pœniteant et uxores ducant. Qui vero in manifesto votum faciunt, ut monachus et sacerdos, matrimonium contrahere nequeunt. Ordines impediunt; possunt tamen ducere usque ad acolythum, sed beneficia dimittere debent. Qui vero supra acolythum ordinati sunt ducere non possunt. Gregorius tamen anglicis permisit, quia nuper conversis ad fidem si hoc [eis] prohiberetur, facile relabi possent. Servitus etiam impedit. Si quis enim se ignorante ancillam ducit alterius, si noluerit in servitute redigi, aut etiam redimat aut dimittat. Item si quis frigidus uxorem duxerit, et eam habere non potuerit, Leo papa dicit quod eam dimittere potest. Gregorius vero dicit esse conjugium, etsi non potest eam habere ut uxorem, habeat ut sororem et non minus erit conjugium, sicut conjugium Mariæ et Joseph. Si vero mulier non potuerit continere, et hoc dixerit, non propter hoc separanda, quia necesse est eam continere. Inde Hieronymus et Theophrastus dicunt: Nulli sapienti ducenda est uxor. In aliis enim experiri possumus qualia sint, antequam habeamus, ut equum, antequam emamus, etc., sed mulierem experiri non permittimus, nisi postquam in uxorem accepimus. Item, mulier aut casta est aut incesta. Si casta, superba; si incesta, nunquam erit libera a suspitione. Conjugium etiam servitus dicitur. Unde Apostolus: *Servus vocatus*

(26) Supple *facit*.

(27) Hoc loco sententiæ aliquot excidisse videntur, forsitan negligentia librarii.

es, etc. (I Cor. vii, 24), id est, in conjugio utere A servitute, id est, habita etiam occasione dimittendi non dimittas. Si autem liber, id est sine conjugio, ne accipias uxorem, si vis esse liber.

Tria sunt bona conjugii, fides, proles, sacramentum. Fides, non Catholica, sed pactio conjugalitatis, quod, quandiu vixerit, cum alia non commisceatur. Proles, ut susceptus filius religiose educetur, et est ad decorem, ut quod ibi per peccatum commissum est, filiorum fructu recompensetur. Sacramentum est Christi et Ecclesiæ, quia sicut uxor unius viri et vir unius uxoris, sic Christus unius sponsæ, id est Ecclesiæ sponsus est et Ecclesia unius sponsi, id est Christi sponsa.

Quæritur si inter infideles possit esse conjugium. Potest utique. Unde Joannes Baptista : *Non licet tibi habere uxorem fratris tui* (Matth. xiv, 4). Joannes dicit, quod adulterium erat, et sic conjugium. Sed opponitur : *Omne, quod non est ex fide, peccatum est* (Rom. xiv, 23). Sed intelligendum est, quod non est ex fide, id est quod contra conscientiam. Quod conscientia testatur malum esse, illud, si fiat, peccatum est. Augustinus dicit quod conjugium bonum naturale est, quod diffunditur inter omnes, etiam inter infideles. Item conjugium est inter fideles et infideles. Unde Apostolus : *Si quis fidelis habuerit uxorem infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat eam* (I Cor. vii, 12). Christianus etiam Judæam posset ducere, si recompensatio inde sequeretur.

Diximus superius summam salutis in his tribus, scilicet fide et sacramento et charitate constare. Nunc de duobus, fide et sacramento, sufficienter expedito, de tertio, charitate, amodo disseramus. Charitas, ut supra diximus, est amor honestus, id est amor qui ad eum finem, ad quem referri debet, refertur. Est autem amor bona voluntas erga aliquem propter ipsum. Si enim diligam aliquem propter aliquam utilitatem, non est amor ad ipsum, sed ad meam utilitatem. Unde si optem vitam æternam alicui non propter se, sed ut ab eo liberer, jam vellem ut in paradiso esset, non eum diligo, sed aliquod de morte sua commodum mihi desidero. Nec est igitur honestus amor, id est non tendens in eum finem, in quem debet, id est in ipsum Deum. Licet enim multi et diversi fines esse possint in dilectione, vel in aliquo, ut in domo propter pauperes faciendâ, pauperes sunt in causa, tamen finis, id est finalis causa et suprema, scilicet Deus, unus est. Unde quamvis diligam aliquem propter se, illum in finem dilectionis constituere non debeo, sed ipsum Deum et tunc ad primum amor ad eum refertur finem, ad quem debet. Gemina vero hæc dilectio in dilectione utique Dei et proximi consistit. Non enim possumus diligere Deum, nisi proximum diligamus. Hoc tamen non posse non ad naturam, sed ad institutionem præcepti referatur; posset enim esse, quod nullus homo præter me esset et bene diligere Deum possem. Est quoque de

obstinatis in proximum illud Joannis intelligendum : *Qui non diligit proximum quem videt, Deum quem non videt quomodo potest diligere ?* (I Joan. iv, 20). quasi diceret; qui adeo erga proximum, quem videt, induratus est, quod nullo modo ad ejus dilectionem revocari potest, ille, dum talis est, Deum non potest diligere; hoc enim jam nihil aliud est quam proximum odio habere; et qui proximum odit, Deum non diligit.

CAPUT XXXII.

Quibus modis nos diligit Deus et quibus modis nos Deum vel proximum diligere debeamus.

Nunc vero, quibus modis nos diligit et quibus modis nos Deum vel proximum diligere debeamus, dicendum videtur, ut quis ordo in charitate servari debeat evidenter appareat. Deum igitur aliquem diligere non est aliud quam ipsum ab æterno bene de eo disponere, et per temporum successionem donis gratiæ suæ ad vitam æternam eum præparare. Unde cum dico : Deus diligit illum, sensus est : De salute ejus ab æterno disposuit, ut scilicet in præsentia vita aliquod bonum ei largiatur, per quod salvetur. Nullus enim motus est in Deo ad nos diligendum, sicut est in nobis ad ipsum. Nos enim cum Deum diligimus, talem motum animi ad ipsum habemus. Est enim charitas, ut ait Augustinus, motus animi ad Deum diligendum propter se et proximum propter Deum. Hic solet quæri an Deus aliquem diligit modo, quem non semper dilexerit. Sed dicimus, minime. Quæritur etiam si Deus omnes diligit qui eum diligunt. Non. Si opponatur, quod ait : *Ego diligentes me diligo* (Prov. viii, 17), et similia, dicimus quod de perseveranti dilectione dictum est. Sed notandum quod in dilectione Dei nullus modus, nullus denique terminus est statutus. In dilectione vero proximi est mensura. Dictum est enim : *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde, etc.* (Matth. xxii, 37). Ex toto corde diligit, qui paratus est ei obedire pro posse suo. Cætera, quæ sequuntur, inculcationes sunt; tale enim est ac si dicatur : Ad ejus obsequium implendum totam intentionem tuam extendas. In dilectione vero proximi mensura est, ubi dictum est : *Diliges proximum tuum, sicut teipsum* (ibid., 39). Non ait quantum, sed sicut. Est igitur sensus : illud bonum, quod tibi velles fieri, si esses in eo gradu, ei velis in eo gradu, in quo est. Unde alibi : *Quæcumque vultis ut faciant vobis homines, eadem vos facite illis* (Matth. vii, 12). Omnia siquidem debemus aliis facere, quæ vellemus nobis fieri, si essemus in eodem gradu et in eadem dignitate. *Quæcumque vultis*, id est, approbatis. Si enim volo, mihi adduci scortum, hoc non approbo. Hinc etiam dictum est : *Quod tibi non vis fieri, alii non feceris* (Tob. iv, 16). Quorum alterum naturale, ut hoc; alterum positivum, ut illud : *Quæcumque vultis ut faciant, etc.* Sic vero et Deus diligendus est et proximus, ut charitas nostra sit ordinata. Sicut enim Deus præ hominibus bonus est, sic super

ia diligendus est, et sic præ omnibus diligendus A sic honor et reverentia magis est ei exhiben- post ipsum etiam de singulis in gradu suo est enda. Si enim aliquem video magis bono di- m, quam ego sim, et ipsum ei magis quam mihi re debeo. Sic siquidem ordo in charitate ser- ur, ut pro meritis et pro convenientia cujusque is vel minus in diversis gradibus eos diliga- . Notandum tamen quod cum talem ordinem dilectione retinere debeamus, quod magis de- n diligere aliquem religiosum, quam patrem .m, qui non est adeo religiosus. In exhibitione ecto charitatis aliter est faciendum, quia, si possum utrique sufficere, illi sane subtraham atri meo tribuam. Magis enim in exhibitione ad eos, quorum curam gero, extendere debeo, B tamen propter hoc tantum patrem meum, ntum illum diligo. Hic notandum quod, si aliqua rmitate superatus in fornicationem vel homici- n incidam, vel in aliquod aliud peccatum, dum- o Christum in fundamento habeam, non pro- hoc verum est, quod Deum non diligam. Bene i possum in aliquo Dominum meum contem- ad tempus et ipsum præ omnibus diligere et r alios æstimare. David enim quando peccavit itatem habebat, quia Christum in fundamento abat; Christum autem in fundamento habere aliquem sic eum diligere, quod si optio dar, prius permetteret se interfici, quam eum ne- t. In talibus cum peccat quis, lapis est motus, C evulsus. Cadat justus, labatur justus, resurgat as, melior erit. Sanctis enim *omnia cooperantur num* (Rom. viii, 28).

im igitur charitas summa virtutum sit et in omnis virtus quam ipsa sit innitatur, de atibus latius et vitiis inquiramus. Sed prius hoc charitate videamus, quod Augustinus omnem utem charitatem esse velle videtur. Cum enim itas facit fortem, fortitudo charitas est; cum ; humilem, humilitas charitas est: cum facit entem, patientia charitas est: et sic de aliis. e Apostolus: *Charitas omnia suffert, omnia inet*, (1 Cor. xiii, 7). Quidam tamen banc oritatem Augustini, quæ est: Omnis virtus charitas, sic exponunt: Omnis virtus est cha- s vel ex charitate; hoc autem propter eas D utes quæ non voluntates, sed magis potentiæ t, ut in sequentibus melius apparebit. Quo- lo igitur diffiniatur virtus, et in quot principa- partes dividatur, intelligendum est. Virtus est, aiunt philosophi, habitus mentis optimus, vel e constitutæ mentis. Notandum autem quod ti diffinitiones virtutum a philosophis positas ivisiones per species non mutaverunt, sed eas is acceptas diligenter exposuerunt et retinue- t. Videamus igitur diffinitionem, quomodo sit diligenda. Virtus est habitus mentis, id est bona antis mentis sic in habitum per animi applica- em versa, quod vix aut nunquam separari pos-

sit. Hoc enim notatur per hoc quod dicitur, habitus mentis. Nam sunt aliqui, qui cum modo habeant voluntatem cuique reddendi quod suum est, facile tamen ab hac permutantur. Similiter in aliis videre licet, ut est aliquis, qui modo voluntatem carnis restringere conatur, cum tamen eam paulo plenitèr exerceat. Ut enim virtus sit, ex animi applicatione venire debet. Unde Aristoteles: Tales enim sunt scientiæ et virtutes. Quia vero sunt nonnulli, qui virtutes continentiæ vel etiam pietatis affectum erga alios habent, sed non propter Deum, ideo non valet eis ad salutem, ideo subjungitur: Opti- mus, id est talis, qui prosit ad vitam optimam vel in quo meritum consistat. Nota quod David, cum concumbere cum Bethsabee, non habebat dilectio- nem proximi in exhibitione. Scriptum est enim: *Dilectio proximi malum non operatur* (Rom. xiii, 9, 10). Nam, *Non adulterabis*, etc. Salva igitur auctoritate ista, dicemus quod diligebat Uriam affectu, sed non effectum. Hæc vero auctoritas de di- lectione in effectu intelligitur.

Nunc de speciebus virtutis videamus, quas qui- dam in majori, quidam in minori numero constitue- runt. Socrates enim sub virtute prudentiam consti- tuens quatuor virtutis species esse docuit: prudentiam, justitiam, fortitudinem, temperantiam. Dixit enim prudentiam, discretionem esse bonarum vel ma- larum rerum cum ornatu morum. Talem prudentiam vocavit scientiam vel sapientiam. De hac rhetorica multum eloquentiæ, parum scientiæ vel sapientiæ. Aristoteles autem a virtutibus eam separavit, ubi dixit: Tales sunt scientiæ et virtutes. Aristoteles vero noluit vel etiam non putavit esse virtutem, quod æque bonis et malis habet convenire. Secun- dum Aristotelem igitur tres sunt species virtutis, justitia scilicet, temperantia, fortitudo. Justitiam vero sic definiunt philosophi: Justitia est habitus animi reddens unicuique quod suum est, communi utilitate servata. Hoc idem Justinianus notavit sua diffinitione, cum diceret sic: Justitia est constans et perpetua voluntas, etc. Per hoc enim quod sit constans et perpetua voluntas, qualitatem mentis venientem ex applicatione et difficile mobilem nota- vit. Per hoc, quod dixit, suum unicuique jus tri- buens, optimum notavit. *Suum* potest referri tam ad accipientem quam ad tribuentem. Si ad acci- pientem referatur, tunc determinandum communi utilitate servata. Justitiæ siquidem est omnia ad communem utilitatem referre. Sic igitur in repu- blica quidem fieri debet, ut cum aliquis tantum meruerit remunerari vel tanta pœna puniri, deli- beretur an, si tantum præmium ei detur aut tanta pœna multaretur, reipublicæ præjudicetur. Tantum enim posset quis remunerari seu etiam puniri, quod respublica magnum detrimentum inde pate- retur. Sicut est in republica, sic sit etiam in Eccle- sia. Sic iudex quisque discretus tam secularis quam ecclesiasticus totum, quod facit, ad commu- nem utilitatem reipublicæ aut etiam parochiæ suæ

referre debet. Sic quoque communem utilitatem in suo judicio conservat. Quod enim hunc sic remunerat, illum sic punit, alios divinæ (28) magis obnoxios reddit. Si autem suum ad tribuentem referatur, non adjectione opus est. Sic enim punit et remunerat iudex, ut se decet, et quod quidem sibi debet, ut quod justitia debet esse, crudelitas vel dissolutio non sit, quod esset, vel si non remitteret ex parte vel ex toto remitteret. Hoc etiam sibi debet terrenus iudex, ut inde commendabilior et majoris auctoritatis ad faciendam justitiam reddatur. Similiter quod Deus hunc punit minus quam meruerit vel remunerat magis quam meritum exigit, suæ justitiæ est, id est ad justitiam sui reddentis pertinet. Hæc bona voluntas, qui vel aliquo timore mundano vel aliqua mundiali cupiditate præpediri potest adeo quod justitia in aliquo dissolvatur, ideo duobus quasi postibus et firmamentis indiget. Si enim aliquis sit, quem debeam honorare et de rebus meis ei dare, quia sapiens est et talis cui ex justitia hoc debeam; aliquis vero dicat: Ne hoc facias, ne eum tibi adjungas, quia regis inimicus est, et ideo facile regis inimicitias incurres: hoc timore profecto ab hac quam illi debeo justitia retrahi possum, et tum fortitudinē opus est. Fortitudo enim virtus est contra adversa, quæ facit ne justitiam timore vel aliquo tali deseramus. Similiter cum debeam alicui dare de rebus meis, quia ipse indiget, et ego concupiscam quod habeo retinere, quia utile mihi putem illud vel quia non facile recuperarem illud, tunc necessaria est temperantia contra prospera, quæ concupiscibilitatem temperans justitiam illæsam conservat. Hæc animi voluntas his duobus quasi fulcimentis innixa, justitia est. Notandum vero est quod cum justitia voluntas animi sit, fortitudinem et temperantiam, cum earum contrariæ impotentia sint, potentias esse necesse est. Intemperantia enim et debilitas, quæ earum contrariæ sunt, impotentia videntur. Ex charitate igitur sunt hæc fulcimenta, non charitas. Cum enim diceret Augustinus omnem virtutem esse charitatem, hoc intellexit, quod omnis esset charitas, vel effectus charitatis: Charitas, ut omnes illæ (20) quæ in voluntate consistunt: effectus, ut quæcunque sunt potentia. Hoc dico, si huic sententiæ assentire volumus, quod fortitudo et temperantia, et quæ sub eis continentur, potentia animi sint, et secundum hoc bene dicimus quod multi sine virtute salvantur, quia multi sine perfecta charitate salvantur, quia tum quando moriuntur hanc voluntatem habeant, quod si optio eis daretur, morerentur, non tamen habent illam voluntatem difficile mobilem, quia si viverent mutaretur illa voluntas et ideo non est virtus. Si autem volumus dicere quod omnis virtus sit voluntas bona, possumus, quod omnis virtus est charitas: et ita charitas erit genus omnium virtutum. Diximus tres esse species virtutis,

(28) *Supple justitiæ.*

A justitiam scilicet, fortitudinem et temperantiam. Nunc inquirendum est quomodo omnes virtutes ad istas tres et quæ ad quas reducantur.

Primum igitur videamus quæ ad justitiam reducantur. Omnes illæ virtutes quæ pertinent ad reddendum unicuique quod suum est, ad justitiam spectant. Virtus illa, quæ pertinet ad reddendum Deo quod suum est, id est religio, ad justitiam pertinet. Similiter, quæ reddit parentibus quod suum est, id est pietas et virtus, quæ reddit majoribus, vel minoribus, vel æqualibus quod suum est, vel virtus quæ pauperibus quod suum est largitur: hæc, inquam, omnia ad justitiam tanquam partes integrales referuntur. Unde: *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et pharisæorum* (Matth. v, 20). Et de elemosyna David: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi* (Psal. iii, 9): quæ omnia faciunt sic justitiam, sicut scientia inveniendi et judicandi logicam faciunt. Neque enim species justitiæ dici possunt, cum nulla illarum per se justum faciat, id est reddentem unicuique quod suum est, sed sicut conventu parietis tecti et fundamenti domus efficitur, sic istarum virtutum conventu justus efficitur. Visis ergo quæ ad justitiam reducantur, quæ ad fortitudinem, quæ ad temperantiam referantur videre restat. Fortitudo et temperantia, ut dictum est, potentia sunt, quia earum contrariæ ut impotentia quædam existunt, et cum hoc sit, non tamen desinunt habitus esse. Potentia vero naturalis et habitus opposita sunt. Sed potentia, quæ per applicationem subjecti veniunt, habitus sunt. Temperantia igitur, cum sit potentia illicitos motus refrærendi, omnia quæ ad illicitos motus pertinent refrærendos ad eam referenda esse manifestum est, ut continentia quæ luxuriam, castitas quæ libidinem, sobrietas quæ ingluviem refrænat. Istæ virtutes in prosperis necessariae. Fortitudo vero potentia est, quæ reddit animum constantem contra adversa.

CAPUT XXXIII.

De vitiis, quæ virtutibus contraria sunt.

Nunc de vitiis, quæ istis virtutibus contraria sunt, itidem disseramus. Unaquæque virtus habet vitium sibi contrarium, ut justitiæ contraria est injustitia, temperantiæ intemperantia, fortitudini debilitas, quoniam bono ex necessitate malum contrarium est, quia, si aliquid bonum est, necessario ejus contrarium malum est, sed non convertitur; potest enim malo malum contrarium esse. Injustitia est vitium animi, quo non redditur unicuique quod suum est, et quod debetur. Est igitur talis mala voluntas injustitia sicut bona est justitia. Intemperantia est impotentia resistendi motibus illicitis, ut luxuria est contraria castitati, gulositas sobrietati. Fortitudini vero debilitas mentis est contraria, et, sicut prædictum est, fortitudo in adversis, temperantia in prosperis necessaria est. Nota vero hujus-

(29) *Leg. forte, omnia illa.*

modi potentias non illas naturales, quæ actu non adsunt, vel certe si adsunt facile mobiles sunt, sed potius quæ secundum animi applicationem insunt, ut iste dicitur cursor, non quod illam potentiam naturaliter habeat, sed quia se ad hoc disposuit. Multi namque infidelium has naturales potentias habent, qui tamen virtutibus carent, quippe ad istas non ex dilectione applicantur. Omnis enim virtus, ut diximus, vel charitas est, ut ea quæ voluntas est, vel ex charitate, ut potentia talis quæ ex dilectione est. Non enim fortis vel sobrius vel justus vel humilis vel talis dicitur, nisi quem charitas facit, vel sobrium vel talem.

Viso de virtute quid sit, nunc quid vitium, quid sit peccatum, quæque inter ea sit differentia, videamus. Est igitur vitium corruptio naturæ talis, quæ reddit hominem impotentem resistere illicito motui, vel nolentem cuique reddere quod suum est, sicut irascibilitas, luxuria, gula, etc. Peccatum vero est velle irasci, velle luxuriari. Hinc igitur facile videri potest in multis esse peccatum sine vitio et vitium sine peccato, sicut aliquis, qui facile mobilis est ad irascendum, qui se in tantum cohibet, quod in ardorem malæ voluntatis in alterum non irrumpit, vel certe materiam commovendi in alterum non habet. Idem de luxurioso conjectare licet. Multi siquidem sunt, qui cum proni sunt ad hoc, voluntatem tamen cohibent. Unde et majoris meriti in tantum esse deprehenditur, quod victores in lucta efficiuntur. Sunt etiam alii, qui cum materiam exterius ad hoc non habent, etsi ad hoc naturaliter proni sunt, non tamen ad hoc moventur, ut sunt multi de claustralibus viris, de solitariis et hujusmodi. Sic quoque in cæteris facile est considerare. Est et peccatum in aliquo sine vitio, ut in eo qui hujus vel illius potentiæ non est, aliqua tamen grandi causa interveniente ad iram vel iracundiam commovetur. Sic igitur vitia in naturæ corruptione, peccata vero in voluntate consistunt ac per hoc vitia ex maxima parte et complexione tali vel tali habent inesse. Unde et carnalia vocantur. Sunt enim quædam, quæ tantum animæ sunt, ut superbia, invidia, etc. Peccatum nihil est aliud quam ipsa culpa, quæ, ut ostendimus, in multis sine vitio potest esse. Est autem culpa nihil aliud quam contemptus Creatoris, quod est, dum vel volumus contra conscientiam quod ei displicere scimus et ab eo esse prohibitum, vel nolumus quod ei scimus placere et ab eo esse præceptum. Unde nec in pueris nec in naturaliter stultis, quia nihil contra conscientiam agunt, aliqua culpa esse deprehenditur. Notandum vero est quod translative ipsa pœna peccatum dicitur, ut cum dicitur: Deus dimittit ei peccatum, id est pœnam æternam relaxat.

Horum peccatorum alia sunt venialia, alia mortalia. Veniale dicitur, quod per se ad damnationem non sufficit, quale est omne illud quod, dum fit, memoriæ non occurrit quod Deo displiceat. Nec tamen potest dici quod contra conscientiam non

sit, etsi enim tunc a memoria sejunctum sit, tamen dum ad memoriam reducimus, ex conscientia non probamus. Mortale vero illud peccatum, quod solum ad mortem sufficiens est, ut est omne illud quod contra conscientiam ex animi deliberatione perpetratur. Quantumcunque igitur, ut ait Augustinus, in se leve sit peccatum, dum placet et ex industria perpetratur, mortale est. Quantumcunque autem sit grave, dum displiceat et ex animi deliberatione non fiat, veniale est. Horum mortalium est aliud criminale, aliud non. Criminale est illud quod notabilem et infamem reddit personam. Criminale est quod est accusatione dignissimum et sunt maxime criminalia in aperta consuetudine et fratrum corruptione. Unde, qui tales sunt, quod crimine aliquo notabiles sunt, a communione Ecclesiæ, nisi resipiscere velint, resecantur. Est autem tale quodlibet, ut ebrietas, rapacitas, etc., dum in promptu et consuetudine habentur. Notandum igitur videtur quod peccatum Adæ, et si mortale fuerit, non tamen criminale fuit. Cum enim contra conscientiam vitium appeteret, sciebat enim hoc esse vitium, mortale fuit. Cum vero hoc ex consuetudine non haberet, imo tanquam invitus hoc ageret, putans se per pœnitentiam satisfacere posse, et ideo uxori morem gerere voluit, criminale non fuit. Constat igitur nonnullos multo gravius peccare, quam Adam peccaverit, sed ideo illud primum peccatum tam graviter Deus punire voluit, ut sibi peccatum displicere ostenderet et ut horrorem peccandi omnibus posteris incuteret.

CAPUT XXXIV.

De meritis, ubi consistent.

Viso de virtutibus et vitiis, data enim differentia inter peccata et vitia, inter ipsa quoque peccata diversitate ostensa, de meritis ubi consistent, amodo relinquatur videndum. Quemadmodum igitur omne peccatum in sola voluntate consistit, sic et meritum. Meritum autem nihil aliud est quam id quod bona voluntate meremur, id est vita æterna, quam quia diversis voluntatibus boni meremur, secundum quas stella a stella differt ibi in claritate, ideo diversa et plura merita vocitamus. Dicitur etiam meritum ipsa bona voluntas qua meremur. Quod autem meritum in sola voluntate consistat, Augustinus multis modis et exemplis inductis probat, ut de discipulis Joannis qui jejunabant et discipulis Domini qui comedebant, a quibus tamen justificata est sapientia. Unde Dominus: *Venit, inquit, Joannes jejunans, et dixistis: Dæmonium habet. Venit autem Filius hominis manducans et bibens, et dicitis quod vorax est et potator vini et amicus publicanorum. Justificata est autem sapientia a filiis suis.* De vidua quoque, quæ duo minuta in gazophylacio posuit, ait Dominus quod plus quam divites obtulerit. Unde Hieronymus: *Non pensat Deus census, sed affectum.* Idem quoque de Josia rege dicit quod cum exiret ad pugnandum pro populo cum inimicis, non propter hoc plus meruit qua pri-

mum, cum in voluntate hoc haberet, sed ideo hoc fecit, ut aliis etiam regibus et principibus exemplum daret pro populo Dei pugnandi contra inimicos. Similiter de martyribus dicimus quod eos exteriora patibula meliores non faciebant, sed tales esse, qui Christum diligerent, ostendebant. Sic quoque de Christo sane asserimus quod, quando ad passionem ductus est et in ligno affixus est, non plus meruit quam ab ipsa conceptione. Neque enim tunc melior affectus, quam ab ipsa pueritia exstitisset, cum ex tunc Deum ex toto corde diligeret. Sic igitur in voluntate, non in operibus, quæ bonis et malis communia sunt, meritum omne consistit. Sæpe enim plus jejunit, magis etiam se affligit quilibet hypocrita, quam aliquis sanctus. Quod in sola voluntate meritum sit, inde quoque conjectare licet, quod Deus dicitur scrutator renum et cordium, qui dicitur in occulto, scilicet in voluntate videre. Unde et Apostolus: *Judicabit, inquit, occulta hominum secundum Evangelium meum* (Rom. ii, 16), id est juxta prædicationem meam. Tale etiam est ac si diceret: Opera quæ in se indifferentia sunt, non curat, sed puritatem intentionis exigit. Hoc idem attestatur Isaias, ubi dicit: *Non judicabit secundum visum oculorum, neque secundum auditum aurium arguet* (Isa. xi, 3). Si enim inde quis magis placet Deo, quod ædificat domum pauperibus, et hoc quia potest, quam ille qui eandem habet voluntatem nec ædificat, quia pauper est: negari non potest, quin ex hoc quod dives est magis placeat Deo. Item si Hermannus eandem habet voluntatem cum magistro suo Petro, et uterque pecuniam ad faciendam domum pauperibus paravit, et alter ædificet, cui pecunia remanet, alter vero minime, cum ei pecunia ablata sit non qui ædificat, quam qui hoc non facit, majoris meriti apud Deum esse debet. Aliter non est ratio quare latrones non sint diminuendi meritum apud Deum; quod quidem quam irrationabile sit omnium judicio relinquamus. Non vero negamus, [in] exterioribus quandoque meritum aliquod temporale sequi, ut vel magis ad amorem Dei accendamus, vel ut aliis qui nos vident remunerari, exemplum bene operandi exhibeamus. Sed cum de meritis hæc disseramus, quasi nulla esse videntur, quia gratia meritis usque adeo repugnare videtur, quod cum omnia ex gratia sint merita non existant. Unde Apostolus: *Si ex meritis, jam non ex gratia* (Rom. xi, 6). Videtur enim quod ex nobis nihil boni possimus. Sic enim de nobis est, ut de medico et infirmo, qui cum habeat medicamen apparatus, et dicat infirmo: Vide, hoc medicamentum consulet sanitati tuæ, si surrexeris et acceperis; infirmus autem, cum surgere non possit, nihil medicamen illud illi valebit, sicque cum per se surgere non possit, adjumento medici ad surgendum indiget, ut medicamen accipiat et acceptum sibi proficiat. Quapropter nisi dicamus quod homo ex se etiam per liberum arbitrium ex natura sua habeat diligere, et ei adhærere non pos-

sumus vitare, quin gratia meritis nostris præjudicare probetur: quod quidem quia in Epistola ad Romanos super eum locum: *Jacob dilexi*, etc. (Rom. ix, 13), diligenter expressi, [hoc quasi notum prætereundum existimo. Si autem creatura ad imaginem et similitudinem Dei facta ex sui natura magis ad malum quam bonum prona esset, in sui quidem natura bona non existeret. Velle autem bonum unicuique naturale est. Unde et Apostolus: *Velle adjacet mihi* (Rom. vii, 18).

CAPUT XXXV.

De remissione peccatorum.

Nunc de remissione peccatorum videamus. In reconciliatione peccatoris ad Deum tria necessaria sunt: cordis contritio, oris confessio, operum satisfactio. Cordis contritio sive gemitus est dum peccator de peccatis suis dolet et interius turbatur, quod est, dum peccatum et iniquitas displicet, non timore pœnæ, sed amore justitiæ; alioquin non est cordis contritio ad salutem, sed mentis conformatio ad damnationem. Sic enim et mali in futuro dolebunt, non de peccato quo Deum offenderunt, sed de hoc, quod est peccatum, quia inde punientur. Qui igitur sic pro peccatis gemunt, non peccata eis displicent propter Deum, sed propter pœnam. Talis igitur contritio nullius meriti est apud Deum. De ea vero quæ fit ex dilectione Dei, ex amore justitiæ, dictum est etiam per prophetam *In quacunque hora conversus fuerit peccator*, etc. (*Ezech. xxxiii, 9*). Nota quod non dixit, die vel mense vel anno, quia cum Deo nihil tardum sit vel absens quantocius aliquis vere pœnitet, tantocius et ipse præsens remittit. Unde et David: *Dixi, confitebor adversum me injustitiam meam Domino* (*Psal. xxvi, 5*), id est deliberavi in corde meo illud quod contemnendo Deum feci, mihi displicere propter Deum. Promptum est igitur et manifestum, quod ex quo aliquis vere de peccato gemit ipsum sibi a Deo dimitti. Non vero aliud est Deum peccata dimittere, quam æternam pœnam pro ipso debitam relaxare.

CAPUT XXXVI.

De confessione peccatorum.

De confessione quoque sciendum quod valde est utilis. Ad majorem siquidem humilitatis exhibitionem instituta est. Unde: *Confitemini alterutrum peccata vestra* (*Jac. v, 16*). Cum enim in sua potestate homo positus a Deo discesserit, conveniens erat ut idem sub alio positus cum humilitate et devotione rediret. Ideoque instituit Deus sacerdotem sui vicarium et quasi medicum, cui [sua] peccata quasi vulnera ad sanandum delegarentur, ut non a se, sed ab alio majoris humilitatis causa modum satisfactionis accipiat. Notandum tamen quod si articulo necessitatis imminente non confiteatur, non propter hoc æternaliter punietur. Si autem ex contemptu vel ex negligentia remanserit, de hac æternaliter puniendum asserimus. Neque enim veram cordis contritionem habuisse videtur et si ha-

ex hoc tamen quod instituta Ecclesiæ contem-
 rnaliter puniendus esse convincitur. Si vero,
 nus, aliqua causa præpediente ad minorem
 accedere sacerdotem, accedat ad majorem,
 in Ecclesiastico : *Ecce sacerdos magnus*, etc.
 L, 1). Et Apostolus : *Plures facti sunt sacer-*
tc. (Hebr. vii, 23). Cui enim visibilis sacer-
 st, ab eo invisibilis minime abest, imo qui
 nferri et non potest, quod visibilis sacerdos
 aret, hoc ei invisibilis supplere nunquam
 atur. Notandum sane est quod ex dispensa-
 uoque potest aliquis a confessione cessare,
 pter hoc non magis puniendus existit. Quod
 o perpendi facile liquet. Cum enim Petrus in
 va Ecclesia esset, ubi omnes adhuc infirmi
 ex dispensatione confessionem de negatione
 B, quia si hunc totum Ecclesiæ architectum
 aviter alii corruisse novissent, multum in eo
 lizati fuissent. Quod autem infirmi essent ad
 lum proni, ipse Dominus ostendit, ubi ait :
vos abire, ut impleatur Scriptura : — Ex his,
radidit mihi Pater, non perdidit quemquam
 xviii, 8, 9). Super hunc etenim locum dicit
 tinus : Non erant tantæ fidei, in qua salvari
 t, et ideo si tunc mortui essent, æternaliter
 ti essent. Quod vero Petrus non confessus
 ex auctoritate habemus ; ait enim Leo papa :
 as Petri legi, confessionem non invenio. De-
 go lacrymæ peccata, quæ pudor est confiteri.
 brosius hoc idem modo ibi de sacramentis
 at. Gregorius quoque hanc super hoc sen-
 a profert, quod nullum est manifestius indi-
 remissionis peccati quam lacrymæ, quia ex
 ræ nimio dolore peccati in lacrymas quis
 ptit, certum est ei peccatum esse dimissum.
 lum tamen quod si pudor ille ad propriam
 am referatur, superbia est ; si vero ad Eccle-
 dispensatio salubris. Unde si aliquis cum
 principis peccasset, vel tale aliquid fecisset,
 si sciret Ecclesia inde scandalum pateretur,
 cientia sua ei testaretur, quod si parochiano
 ceret vel etiam alicui celari non posset, si
 nquam, dispensatione reticeret, non propter
 ternaliter puniretur. Si vero propter suam
 um personam hoc faceret, ne scilicet infamis
 D emptibilis apud alios fieret, superbia quidem
 e damnabile esset.

CAPUT XXXVII.

De operum satisfactione.

de cordis contritione, de oris confessione,
 um satisfactione videamus, quæ utique ad-
 i utilis est propter temporalem pœnam,
 manet. Æterna namque pœna relaxata, tem-
 relinquetur (30), ut quod animæ illicita de-
 ne seu etiam carnali voluptate commissum
 isfactionis amaritudine digne purgetur. Unde

A et Joannes : *Facit dignos fructus pœnitentiæ* (Luc.
 iii, 8). Tunc dignos fructus pœnitentiæ facimus,
 quando quod male commissum est in præsen-
 ti, sic expiatur, ut nihil in futuro expiandum re-
 linquatur. Quantumcunque siquidem futura pœna
 parva subsistat, qualibet tamen hujus vitæ gravis-
 sima gravior esse contenditur. Quantum igitur hu-
 jus vitæ satisfactio necessaria sit, ex prædictis ple-
 niter probatum esse existimo. Quod vero gehenna
 remissa pœna temporaliter existat, in baptisate
 manifeste apparet, quia cum ibi gehenna, quæ pro
 originali peccato, dimissa sit, manet tamen disso-
 lutio corporis, manet et numerosa defectuum mul-
 titudo. Unde Augustinus de origine peccati : Trans-
 it, inquit, reatu, manet actu. Quod non solum ob-
 jam dictam causam contigit, sed, ut idem ait Au-
 gustinus, pœna ista fit materia exercendæ virtutis.
 Omnis quippe virtus in infirmitate perficitur. Re-
 manet quoque hac de causa, ut ait idem Augusti-
 nus, ne aliquis ad baptismi sacramentum ad
 præsentis vitæ immortalitatem accederet, et non
 propter Deum, et sic nec istam vitam digne haberet,
 nec ad æternam perveniret. Sciendum quoque, quod
 an peccata prius dimissa postea redeant, ut pleris-
 que ambiguum videtur : quod quidem ex illa para-
 bolica similitudine quidam affirmare nituntur : *Serve*
nequam, omne debitum dimisi tibi. Super hunc si
 quidem locum ait Hieronymus : Si non dimiserimus
 ex corde, quod in nobis delinquitur, et hoc quod per
 pœnitentiam dimissum erat, a nobis exigitur. Idem
 C quoque beatus Gregorius in quadam homilia ait.
 Sed sic debet intelligi quod dicunt de reditu peccati :
 Peccator fit, sicut prius erat, et de ingratitude mi-
 sericordiæ sibi impensæ magis reus efficitur. Et hoc
 est quod ait in illa parabola, *Nonne oportuit et te*
misereri conservi tui, sicut et ego tui misertus sum,
 quasi diceret : Misericordia [e] impensa [e] ingratus
 exististi, et ideo non exibis hinc, donec reddas
 universum debitum. Universum quidem debitum
 dicit non illud quod jam condonatum erat, sed po-
 tius misericordiam, quam aliis impendere debuit
 pro eo quod a Domino misericordiam acceperat.
 Unde et alibi : *Quo mensura mensi fueritis, eadem*
remetietur vobis (Luc. vi, 38). Hæc enim parabola
 de misericordia est. Tale est igitur, ac si dicatur :
 Si aliis non vultis misereri, sicut Deus misertus
 est peccata condonando, et Pater vester cœlestis
 hoc debitum exiget a vobis. Quidam dicunt exposi-
 tores, quod dimissum erat per pœnitentiam a nobis
 exigitur, ad terrorem dictum esse intelligitur. Quod
 autem universum debitum sic debeat intelligi, ut
 diximus, inde quoque liquido comprobatur, quod
 non ait, usque ad primum, seu *usque ad novissi-*
imum quadrantem (Matth. v, 26), quia de hoc quod
 post dimissum peccatum durus et obstinatus erga
 proximum quisque existit, inde graviter est puniendus.

Leg. forte, *relinquitur.*

PETRI ABÆLARDI
OPERUM PARS QUARTA. -- CARMINA
ET MISCELLANEA.

MONITA AD ASTRALABIUM.

Ex codd. mss. Musei Britannici, Burney, n. 216, fol. 100 v°, et Cotton. Vitell. C. VIII, fol. 18^r ediderunt Thomas WRIGHT et James Orchard HALLIWEL in libro cui titulus : *Reliquiæ antiquæ, Scraps from ancient manuscripts, illustrating chiefly early english literature and the english language*; London, 1841, 2 vol. in-8°; — tom. I, pag. 15.)

- Doctrina magistri Petri Abælardi.*
- Astralabi fili, vitæ dulcedo paternæ,
Doctrinæ studio pauca relinquo tuæ.
Major discendi tibi sit quam cura docendi,
Hinc aliis etenim proficis, inde tibi.
Cum tibi defuerit quod discas, discere cessa,
Nec tibi cessandum dixeris esse prius.
Disce diu firmaque tibi tardaue docere,
Atque ad scribendum ne cito prosilias.
Non a quo sed quid dicatur sit tibi curæ,
10 Auctori nomen dant bene dicta suo.
Ne tibi dilecti iures in verba magistri,
Nec te detineat doctor amore suo.
Fructu non foliis pomorum quisque cibatur,
Et sensus verbis anteferendus erit.
Ornatis animos capet persuasio verbis,
Doctrinæ magis est debita planicies.
Copia verborum est ubi non est copia sensus,
Constat et errantem multiplicare vias.
Cujus doctrinam sibi dissentire videbis,
20 Nil illam certi constet habere tibi.
- Instabilis lunæ stultus mutatur ad instar,
Sicut sol sapiens permanet ipse sibi,
Nunc huc nunc illuc stulti mens cæca vaga-
[tur,
Provida mens stabilem figit ubique gradum,
Providet ante diu quid recte dicere possit,
Ne iudex fiat turpiter ipsa sui.
Nolo repentini tua sic doctrina magistri,
Qui cogatur adhuc fingere quæ doceat.
Nemo tibi tribuet quod nondum est nomen ade-
[ptus,
30 Post multos si vis experiaris eum.
Filius est sapiens benedictio multa parentum,
Ipsorum stultus dedecus atque dolor.
- A   Inspiciens rex est asinus diademate pollens,
      Tam sibi quam cunctis perniciosus hic est.
      Scripturæ ignarus princeps qui sustinet esse,
      Cogitur archanum pandere sæpe suum.
- Occasum sapiens, stultus considerat ortum,
      Finis quippe rei cantica laudis habet.
      Dictis doctorum, factis intende bonorum,
40 Ferveat hac semper pectus avaritia.
Ingenii sapiens fit nullus acumine magni,
Hunc potius mores et bona vita creant.
Factis non verbis sapientia se profitetur,
Solis concessa est gratia tanta bonis.
Credid inhumanam mentem sapientibus esse,
Qui nichil illorum corda dolere putat.
- B   Ferrea non adeo virtutis duraque mens est,
      Ut pietas horum viscera nulla sciat.
      Sit tibi cura prior faciendi, deinde docendi
50 Quæ bona sunt, ne sis dissonus ipse tibi.
- Sit tibi quæso frequens scripturæ lectio sacræ,
      Cætera siqua legas omnia propter eam.
      Est justum proprium reddi sua velle quibusque,
      Fortis in adversis non trepidare suis.
      Illicitos animi motus frenare modesti,
      Tunc cum succedunt prospera præcipue.
      Sicut in adversis virtus ea murus habetur,
      Sic istius egent prospera temperie.
      Nec prior illa manet virtus nisi fulta sit istis,
C 60 Ne sit fracta malis, sine remissa bonis.
      Quid vitii, quid sit virtutis discite prudens,
      Quod si perdidideris, desinis esse quod es.
      Philosophus causa rerum discernit opacas,
      Effectus operum practicus exsequitur.
- Sit tibi præcipuus divini cultus honoris,

Vers. 13, *fructuque non*, B. 24, *fugit*, B. 39, *doctis*, C. 48, *ciat*, C. 61, *discute*, C. 64, *exsequitur*, B.

- Teque timor semper subdat amorque Deo. A
 Nemo Deum metuet vel amabit sicut oportet,
 Si non agnoscat, sicut oportet eum,
 Quam justus sit hic atque potens, quam sit bo-
 [nus ipse,
- 70 Quantum nos toleret, quam grave percutiat!
 Quo melior cunctis Deus est, plus debet amari,
 Et melior post hunc ordine quisque suo.
 Quo melior quisque est, majori dignus amore
 Utque Deo fuerit charior et tibi sit.
 Quos etenim nisi propter eum debemus ama-
 [re,
- Finis hic in cunctis quæ facis unus erit,
 Non tua sed domini quærat gloria per te.
 Non tibi sed cunctis vixeris, immo Deo.
 Detrimenda tuæ caveas super omnia farræ,
 80 Ut multis possis et tibi proficere.
 Quæ præcesserunt cogunt nova crimina credi,
 Et prior in testem vita sequentis erit.
 Scandala quam possis hominum vitare labora,
 Ut tamen incurras scandala nulla Dei.
 Infames fugiat tua conversatio semper,
 Et socio gaude te meliore frui.
 Est melius socium quam cognatum esse bono-
 [rum,
- Hinc etenim virtus, eminet inde genus,
 Ne temptare Deum, fili, præsumpseris un-
 [quam,
- 99 Nitere quo possis ut merearis opem.
 Summa Dei bonitas disponens omnia recte,
 Quæ bona quæ mala sunt ordinat ipse bene. C
 Hinc nec in adversis justo solatia desunt,
 Ut mala sint etiam, cum sciat esse bonum.
- Jussa potestatis terrenæ discutienda,
 Cælestis tibi mox perficienda scias.
 Siquis divinis jubeat contraria jussis,
 Te contra Dominum pactio nulla trahat.
 Contempnendo Deum peccat solummodo quis-
 [que,
- 106 Nec nisi contemptus hic facit esse reum.
 Non est contemptor qui nescit quid sit agen-
 [dum,
- Si non hoc culpa nesciat ipse sua.
 Major adhuc tamen est insania quam furor ille,
 Quæ differt illum conciliare sibi.
 Suppremus furor est offendere cuncta poten-
 [tem,
- Quod qui præsumit nescio quid metuat.
 Quisquis apud Dominum se quærit justificari,
 Justitiam, siqua est, nesciat ipse suam.
 Agnoscat culpas, accuset, corrigat illas,
 110 Nec se corde bonum censeat, ore malum.
 Hoc autem pro justitia reputetur ab illo,
- Quod bona quæ impendit reddita non data
 [sunt,
 Quæ tibi tu non vis fieri, ne feceris ulli;
 Quæ fieri tibi vis, hæc quoque fac aliis.
- Omnia dona Dei transcendit verus amicus,
 Divitiis cunctis antefendus hic est.
 Nullus pauper erit thesauro præditus isto,
 Qui quo rarior est, hoc preciosior est.
 Sunt multi fratres, sed in illis rarus amicus,
 120 Hos natura creat, gratia præbet eum.
 Gratia libertas, natura coactio quædam est,
 Dum generi quivis hæret amore suo.
 Quo pecudes etiam naturæ lege trahuntur,
 Affectus quarum gratia nulla manet.
 Si roget aut faciat quisquam quod lædat hone-
 [stum,
- Metas et legem transit amicitiae.
 Exaudire precem inhonesta rogantis amici,
 Est ab amicitiae calle referre pedem.
 Plus tamen offendit qui cogit ad ista rogando,
 130 Quam qui consensum dat, prece victus eis.
 Nullum te dominus plusquam te cogit amare,
 Nec te quisquis te turpia poscit amat.
 Turpia ne facias sed vites propter amicum
 Si cupis ut vere sis preciosus ei.
 Turpiter excusat noxam quem propter amicum
 A se hanc committi dicere non pudeat.
 Propter amicitiam si quid commiserit vile,
 Re turpi pulchram fædo malaque bonam.
 Debita sunt quam dona magis quæ dantur amico,
 140 Nil tamen est quo plus non mereatur amor.
 Quos in amicitia sua quærere lucra videbis,
 Quod dici cupiunt hoc simulare scias.
 Si non subvenias donec te exoret amicus,
 Quæ dare te credis, vendere crede magis.
 Non pretio parvo est rubor ille rogantis haben-
 [tus,
- Quo quæ tu dicis dona coactus emit.
 Plus recipit quam dat pro donis quisquis ama-
 [tur,
- Nam quid amicitia carius esse potest.
 Majores grates dono majore meremur,
 150 Majus se dando quam sua quisque dabit.
 Alter ego nisi sis, non es michi verus amicus,
 Ni michi sis ut ego, non eris alter ego.
 Qui bonus est dampnum contempnit propter
 [amicum,
- Sic etenim prodi si sit amicus habet.
 Cujus criminibus cito credis, non es amicus,
 Ultimus hinc proprie scit mala quisque do-
 [mus.
- Non poterit proprios cognoscere dives amicos,
 An sint fortunæ scilicet aut hominis.

69, is atque, C. 90, quod, C. 104, qui differt, C. 110, ne se, C. 112, data sint, B. — 127, in C. preces written first, has been changed to precess. — 145, subveniat, B. 145, parvo pretio C.

- Pauper in hoc felix errore est liber ab isto; A
 160 Cum perit hæc, pereunt quos dabat illa tibi.
 Cui male fecisti, ne te commiseris illi,
 Prætereunte malo permanet ira mali.
 Quam jactura mali jactantia pejor habetur,
 Sed gravior læso cuilibet esse solet.
 Sit tibi præcipuus si vis bonus inter amicos,
 Nec memor in talem conditionis eris.
 Erectum stimulis et verbere comprimes illum, 210
 In tua ne calcem dirigat ora suum.
 Non homini te sed vitio servire pudebit,
 170 Cum sit libera mens, nil tibi turpe putes. •
 Non est quem possunt corrumpere dona fide-
 [lis,
 Proditor alterius non tibi fidus eris. B
 Obsequio superant meretrix et proditor omnis,
 Qua placeant aliis hæc una sola patet.
 Nil melius muliere bona, nil quam mala pe-
 [jus,
 Omnibus ista bonis præstat et illa malis,
 Quæcunque est avium species assueta rapi-
 [nis
 Quo plus possit in his femina fortior est.
 Nec rapit humanas animas plus femina quid-
 [quam,
 180 Fortis in his hæc est quolibet hoste magis.
 Quæ se luxuriæ gratis subponit amica,
 Censetur meretrix quæ pretio gerit hoc.
 In vitio tamen hoc ardentior illa videtur,
 Quæ præter sordes suscipit inde nichil.
 Uxorem ratione suam vir debet amare,
 Et non ad coitum sicut adultera sit.
 Ut pecudes quo vult trahit impetuosa volup-
 [tas,
 Sic homines agitat luxuriosus amor.
 Si post conceptum pecudum saciata libido
 190 Ferre mare nolit, quid mulier, quid agitat?
 Ad se luxuriæ solam putet esse creatam?
 Ad coitus fructum cætera nata feret?
 Grator est humilis meretrix quam casta su-
 [perba,
 Perturbatque domum sæpius ista suam.
 Polluit illa domum quam incendit sæpius ista,
 Sorde magis domui flamma nocere potest.
 Mitior est anguis linguosæ conjugis ira;
 Qui tenet hanc, ejus non caret angue sinus.
 Deterior longe linguosa est femina scorto,
 200 Hoc aliquis, nullis illa placere potest.
 Est linguosa domus incendia maxima conjux,
 Hac levior flamma quilibet ignis erit.
 Cum modicum membrum sit lingua, est maxi- 250
 [mus ignis;
- Non tot per gladium quot periere per hanc.
 Prævalet in lingua qui non est fortis in ar-
 [mis.
 Nullus in hac pugna plus meretrice potest.
 Ex hoc præcipue distant ignavus et audax,
 Quod factis iste prævalet, ille minis.
 Si linguæ bellum quam armorum fortius es-
 [set,
 210 Thersites Trojæ major Achille foret.
 In verbis pavidus semper lætare fuisse,
 In factis audax sis, aliquando licet.
 Nil magis offendit quam pravus sermo poten-
 [tem;
 Plus probra liber homo quam sua dampna
 [timet
 Accensas mollis responsio mitigat iras;
 Auget eas potius dura, creatque novas.
 Nolo virum doceas uxoris crimen amata,
 Quod sciri potius quam fieri gravat hunc.
 Opprobriis aurem propriis dat nemo libenter,
 Nec te nec quemquam talia scire volet.
 Cuique viro casto conjux sua casta videtur,
 Semperque incestus suspiciosus erit.
 Ne sis natarum sic cæcus amore tuarum,
 Ut non corrumpi posse rearis eas.
 Quam cito fas sit eas festina tradere nuptum,
 Vilescit mulier suspicione cito.
 Nec catus poterit servari pelle nitente,
 Nec mulier cunctis si preciosus erit.
 Quam nuptum tradunt studeant ornare puel-
 [lam,
 230 Ornatu sapiens vir cito privat eam.
 Incestam ut castam frustra servare labores;
 Non potes hanc, illam non opus esse scias.
 De quo culpasti mulierem cogis amari,
 Et verum falso crimine sæpe struis.
 Ne dubites illam propriæ diffidere formæ,
 Nec studet ut fallat per bona facta viros.
 Quanto plus fragilis muliebris sexus habetur,
 Tanto ejus virtus præminet in meritis.
 Quo fuit asperior quæ postea nupsit amanti,
 Tanto grator est ipsa futura viro.
 Aspernata virum propria placet ipsa repulsa,
 Et blandum facit hunc asperitate sua.
 D Miror si mulier privignum diligit ulla,
 Ni quo Phædra suum fertur amasse modo.
 Quem vir amat famulum miror si diligit uxor,
 Semper in insidiis hunc timet esse sibi.
 Luxuriæ nimis est mulieri grata voluptas,
 Si plus quam fratrem diligit illa virum.
 Si sua quam mater cuiquam sit carior uxor,
 250 Constat naturam cedere luxuriæ.
 Quem natura suos non cogit amare parentes,

160, in both MSS. hæc is explained in a gloss by *fortuna*, and in [B *quos* is explained similarly by *amicos*. — 161, *ulli*, C. — 164, *set*, B. *et*, C. — 174, *via*, C. — 179, *quidquam*, C. — 180, *fortis in hoc*, B. — 181, *supponit*, C. 196, *Corde*, B. 201, *conjunx*, B. 202, *quilibet*, B. 204, *quam ve-*
riore, C. 226, MS. C. ends with this line.

Conciliare tibi gratia nulla potest.
 Qui patri malus est, nulli bonus esse putetur,
 Nolo roges pro quo non rogat ipsa parens.
 Ne superinducta crucies uxore parentes,
 Hos sepeli primo si superesse queas.
 Est velox vindicta Dei maledictio patrum,
 Nemo nisi demens hanc tolerare potest.
 Quo plus proficiat tua sit correptio blanda ;
 O Aspera perversos non capit, immo movet.

A Objurga culpam pueri, juvenisque flagella,
 Exhortare senem blanditiisque mone.
 Cum te corripiat senior patienter habeto,
 Et grates tanquam post data magna refer.
 Culpam metuens culpam præcindere temptat,
 * * * * *
 Quisquis non fuerit patiens parendo jubenti,
 Imperio nulli præficiendus erit.

HYMNI ET SEQUENTIÆ

PER TOTUM ANNI CIRCULUM

AD USUM VIRGINUM MONASTERII PARACLITENSIS.

MONITUM.

Nonaginta tria carmina, quæ modo edituri sumus, conscripta fuisse ab Abælardo, idque ab eo factum circa annum 1130, paulo antequam librum Sermonum in lucem daret, certissimum est. Ipse enim in istola, quam præfationis loco Sermonibus his præmisit, scripsit ad Heloissam sese non ita pridem ad eam stinasse libellum Hymnorum vel Sequentiarum, quæ Paraclitenses monachæ inter divina celebranda officia incinerent.

Non præterivit hanc scriptionem Henricus Gandavensis seu quisquis ille est qui Appendicem ad Henrici andavensis Scriptores ecclesiasticos subjecit (1); nec plerique alii qui deinde commentarios de historia eraria publici juris fecerunt.

Verum ambigi potest videritne ex eis ullus illa Abælardi poemata, an ex solo proæmio Sermonum ea habuerint cognita. Sed vidit ea Ambæsius,prehenditque (quemadmodum in Præfatione ad Opera Abælardi hologetica testatur ipsemet) « magnam in eis catholicæ pietatis lucem seu legenti seu canenti effulgere. » Iod ea reliquit in tenebris jure merito admiratus est Cl. V. Cousin, recentissimus Operum Abælardi editor.

Porro, ut fit, evanuerunt postmodum omnia Hymnorum et Sequentiarum illarum vestigia; adeo ut D. Clement inter Opera Abælardi deperdita recensuerit (2). Et quidem nondum inventæ Sequentiæ ullæ, sed Hymni maginta tres cum initio sequentis.

Hi autem latebant in codice quincunciali, sæculo XIII magnam partem conscripto, et varii generis complexo uscula.

Belgium origine hunc esse librum, res manifesta; ubi vero locorum scriptum dubium maxime. Fragmentum quod genealogicum, ad imos margines folii versi 75 et 76 adjectum, vicorum continet nomina qui Sabim inter Mosam sunt positi; et folio 17 ad supremum marginem legitur versus Theoticus seu Flandricus: Scone ghi hebet mi ghevaen, ich...; quæ verba ad dialectum Limburgicam pertinere videntur: ita ut si dixeris in id volumen exaratum et servatum fuisse in Leodiensi diœcesi, periculum errandi non incurreris; secus, propius libri patriam determinare libuerit.

Occupato Belgio ab reipublicæ Gallicanæ militibus, Parisios delatus est codex, ibique detentus, donec ipoleonis I regnum stetit. Quo cadente, rediere in Belgium membranæ, sigillo reipublicæ et imperialibus signibus notatæ, deinceps vero bibliothecæ Burgundicæ Bruzellensis characterem laturæ. Et quidem, quæ in pergamenis chartis inscribuntur opuscula, in generali bibliothecæ Burgundicæ catalogo (3) indicantur numeris 10147-10158.

Jam vero forte fortuna factum est ut Œhlerus, domo Germanus, in ultimum hujus codicis libellum inciderit, maximam hymnorum Abælardi partem continentem. Nec mora, octo prima cantica dedit in lucem,

(1) Ap. Fabricium, *Biblioth. eccles.*, part. XI, p. 128.

(2) *Hist. littér. de France*, t. XII, p. 135.

(3) *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Bourgogne*, t. I, p. 203 et 204.

et reliqua manu propria descripsit. Quod deinde apographum justo pretio vendidit Cl. V. Cousin.

Interea temporis Æmiliius Gachet Belga, rei palæographicæ non infaustam dans operam, universas illius codicis partes exposuit, primusque initium Abælardi epistolæ, ipsis hymnis præmissum, cum eruditis communicavit (1), simul nuntians Cl. V. Cousin postulasse a gubernio Belgico Bruzellenses membranas quibuscum Æhleri conferret apographum.

Hic enim, quum novam Abælardi Operum moliretur editionem, « officii sui ratus erat codicis Bruzellensis veluti imaginem quamdam fidelissime reddere, quum opus illud nondum fuisset editum. »

Atque hæc jam aliquot annos lucem vidit editio, quam accuratissime, si præfationi credere sit, juxta Bruzellensem codicem comparata. « Perpauca tantum, ait cl. editor, mutavimus, ubi aperta scripturæ vitia occurrebant, variis etiam lectionibus in parte paginarum inferiore subjunctis. »

Neque nobis alias leges præstituimus; sed curabimus alio eas observare modo. Quocirca quum Bruzellensis codex ubique habeat cælum, cælestis, etc., id non mutabimus in cælum, cælestis. Re quidem vera, dictionaria aliquot docent cælum scribendum esse, quasi radiæ hujus vocabuli esset Græcum κοῖλον; sed non putem eorum auctoritatem tantam esse ut prævaleat antiquissimis monumentis lapideis et pergamenis, non Latinis tantum, verum etiam Græcis, in quibus v. g. itacismi vitandi causa Καλεστίνος dicitur, qui Romanis est Cælestinus. Similiter necesse non arbitror vocabulum ceteri (quemadmodum in codice scribitur semper) mutare in cæteri; non enim apertum scripturæ vitium appellari potest id de quo etiamnum litigant grammatici. Idem dixerim de voce seculum, quod in sæculum vertendum æstimavit Cl. V. Cousin; sane communis dixere Romani veteres sæculum, quod et Græci σαυουλον scripsere: verumtamen fuere qui pro seculum pugnarint, arbitrati id vocabulum a senescere deductum, vel a secare: ridicula utique derivatio; sed non de ea, verum de vocis seculum orthographia hic quæritur. Præterea in codice Bruzellensi ubique sollemnitatis, sollemnis legitur; quæ in solemnitas, solemnus, mutanda visa sunt Cl. V. Cousin. Equidem iterum asserere non ausim sollemnitatis, sollemnis, esse aperta scripturæ vitia. Etenim, ut ex senatus consulto de bacchanalibus aliisque antiquissimis monumentis constat, non solebant Romani veteres duplicare consonantes. Postea alius usus paulatim invaluit, nullis tamen certis observatis legibus. Hinc factum est ut alii geminarent consonantes in his verbis, alii in illis. De vocabulo sollemnis multa disputatio: analogia tamen huic formæ eamque doctissimi grammatici plerumque tuentur. Demum, ut alia multa prætereantur, inter aperta scripturæ vitia referri nequit cum conjunctio, quamquam Cl. V. Cousin contra fidem codicis ubique quum scribendum censuit. Antiquissima hæc iterum grammaticorum lis. Certe quum ejusdem originis est ac quando, qui, quis, etc.; sed id non firmum argumentum, quum sicubi, alicubi, alicunde, etc., scribamus omnes. Adeoque in priscis marmoribus cum æque legitur ac quum. Subtiliora quædam grammaticorum ingenia tres formas excogitasse quum cum et quum, testis est Quintilianus, quarum prima tempus, secundæ comitatus, tertiæ significaretur causa: verumtamen ipse Quintilianus, non secus ac codex Bruzellensis, illo discrimine non utebatur, ubique scribens cum. « Frigidiora his alia, inquit idem grammaticus: ut quidquid C quartam haberet, ne interrogare bis videremur. Et quotidie, non cotidie: ut sit quot diebus: verum hæc jam inter ipsas ineptia evanuerunt. » Unde simul patet quantum temporis duret certamen grammaticum de quotidie et cotidie: quod ultimo animadvertimus loco, quoniam, quum in codice Bruzellensi ubique legatur cotidie, cottidianus, id in quotidie, quotidianus mutandum visum est Cl. V. Cousin. Minus recte; recenseatur, si lubet, cottidianus inter ipsas ineptias, nil repugnabimus, quamquam Quintilianus hanc notam inureret alteri formæ; si inter aperta scripturæ vitia, durius esset judicium. Neque duplex et culpandum severius, quum Catullus cecinerit, legem metricam satis notam secutus:

Conjugis in culpa flagravat quotidiana.

Sed de his quisquiliis grammaticis satis superque.

Piget addere in majoribus nonnumquam rebus cespitasse cl. editorem, verbis interdum omissis, vocabulorum, quin etiam versuum ordine aliquando inverso, una voce substituta alteri, et id genus aliis: quos novos ad inum marginem indicabimus, quando operæ videbitur pretium.

Mutationes alias vix non probamus omnes. Quum enim in Bruzellensi codice diphthongus æe littera e caudata passim scribatur, eadem diphthongus recte servata est ubi cauda illa a librario omissa fuit. Præterea codex non novit diphthongum œe, sed ubique habet fedus, pena, cepit, etc.; placuit Cl. V. Cousin scriberi ubique foedus, pœna, cœpit: placuit et nobis. Alius generis est fortuna literæ y quæ in paucis vocabulis, v. g. hymnus seu ymnus, legitur; alibi ejus locum occupante elemento Latino i. Prætulit cl. editor scribere mysteria, martyr, etc.: non improbamus; verumtamen maluimus cum codice dicere misteria, martir, etc. quoniam hic iterum integrum systema grammaticum latet. Lege quæ recentiores grammatici scripserunt de vocabulis aliquot Græcis jure Latii donatis, v. g. στυλοῦς stylus, stilus. In aspirationis signis codex variis

(1) *Compte-rendu des séances de la Commission royale d'histoire*, t. V (3 juillet 1841-6 août 1842) p. 164 et suiv.

quam maxime præsentem, qui nunc in Gallia viget, usum secutus est ubique CL. V. Cousin: idem fere fecimus; nisi quod hymnus diximus uno loco, ymnus alio, quoniam ipse librarius studiose in utramque visse partem visus est; et quod ad marginem notavimus, si quis in aspiratione correximus. Peculiare Bruzelensi codici est eicio pro ejicio, prodigi pro prodii, et contra prodii pro prodigi; quæ ex aspirationis Theutonicæ legibus fere explicanda sunt. Atque hæc, ut rationem reddamus decessorum nostrorum in eam palæstra labore et ut ne nostra prorsus inutilis habeatur nova editio.

Quod vero ad suscepti ab Abælardo operis causas attinet, eas ipse aperit in prima epistolæ seu præfationis parte; in secunda idem attingit argumentum, modumque quem secutus est his declarat verbis; «Superiori namque libello cottidianos feriarum hymnos qui toti sufficere possint ebdomadæ comprehendimus. Quos ta compositos esse cognoscatis ut bipartitus sit eorum cantus sicut et rythmus, et sit una omnibus nocturnis melodia communis atque altera diurnis, sic et rythmus. Hymnum etiam gratiarum actionum post epulas æsolvendum non prætermisimus, secundum quod in Evangelio scriptum est « Hymno dicto exierunt. » Cæteros vero suprapositos hymnos hac consideratione digessimus, ut, qui nocturni sunt, suarum opera feriarum contineant; diurni autem ipsorum operum allecoricam seu moralem expositionem tradant. Atque ita factum est ut obscuritas historiarum nocti, lux vero expositionis reservetur diei. »

Quum secundum scripsisset libellum Hymnorum, ejus quoque rationem explicuit in subjecta epistola seu, i præplacet, præfatione tertiâ: « Quod de ornatu, inquit, deest eloquentiæ, recompensavimus hymnorum multitudine, singulis videlicet singularum sollemnitatum nocturnis proprios componentes hymnos, quum unus olummodo hucusque hymnus in festis quoque, sicut in feriis, ad nocturnos præcineretur. Quattuor itaque ymnos, singulis festivitatibus ea ratione decrevimus ut in unoquoque trium nocturnorum proprius decantetur ymnus, et laudibus insuper matutinis non desit suus. Ex quibus rursus IIII instituimus ut duo in vigilia pro no jungantur hymno et duo reliqui similiter ad vespertas ipso die sollemni recitentur, aut ita bini et bini in ingulis vespertis dividantur ut cum duobus prioribus psalmus unus et cum duobus reliquis alius decantetur. De cruce autem memini quinque conscripti sunt hymni; quorum primus singulis præponatur horis, invitans iaconem crucem de altari tollere et in medio choro afferre, atque ibidem eam quasi adorandam ac salutandam statuere, ut in ejus quoque præsentia tota per singulas horas peragatur sollemnitatis. »

Sed quorsum hæc hoc loco sistimus, quæ inferius suo ordine recurrent? videlicet ut novæ hujus editionis orma manifesto pateat. Quum enim in codice Bruzellensi nulli usquam sint tituli atque ex hoc defectu vultu oriantur incommoda, illa præsertim verba tamquam clarissima fax nobis continuo præluxerunt. Atque secundum hæc non tamen licuit sub singulis hymnis apponere indicia, verum etiam obscura quædam lustrare et turbatum interdum ordinem agnoscere.

Mutare tamen ordinem nolimus, tum ut codex Bruzellensis genuinus in lucem veniat, tum quoniam hoc mutationum genere (maxime quum jam alia præcessit editio) parum utilitatis lectoribus et plerumque multum turbationis creetur; aliis hunc ordinem in suis libris, aliis illum reperientibus in suis. Lege epistolam inctorum Cypriani, Hieronymi, Augustini: quot enim secundum varias editiones eis apponuntur, numeri?

Ex quo tempore e tenebris prodire cæperunt hymni illi, conjecturæ de his jam factæ sunt multæ; quas peræ pretium non est memorare, si unam exceperis: videlicet ex adjuncta epistola et ex ipsis hymnis instare, consilium Abælardi fuisse liturgiam sacram immutare. Improbanda opinio. Qui enim eam amplexi sunt, in ea videntur fuisse sententia eadem tunc viguisse leges, quas nunc servari præcipit Ecclesia. ane, si quis impræsentiarum manus inferret Breviario, aliosque substitueret consuetis hymnis, non id imune ferret. Verum sæculo XII non eadem erat severitas, et multa permittebantur episcoporum, præpositorum, bbatum, aliorumque præstantium virorum auctoritati et religioni; præcipue quod ad hymnos pertinet et frequentias, quum aliæ Ecclesiæ eas omitterent, aliæ adhiberent; et quæ adhiberent, uterentur maxime variis. ed nolim hæc latius declarare quæ passim in libris et rebus liturgicis exposita sunt. Cæterum omnia in ac hymnorum sylloge probe sunt catholica; et, quamquam quo eos Abælardus scripsit tempore animo minus esset pacato, vix tamen aliquod eis impressit pugnacitatis suæ vestigium; quin etiam ut nonnulla ic occurrunt satis poetica, sic quædam quoque obvia sunt vere pia, maxime in libello secundo.

Nemo tamen arbitretur thesaurum nunc tamen detectum fuisse pretii maximi; non ita est. Hymni Brevarii Romani aliorumque antiquorum generatim longe præstant pietate, numero, selectu verborum, sententiis; neque laus novitatis inest Abælardi conatibus, quum plerumque nil aliud agat quam rhythmum quacumque ligare quæ jam pridem ante soluta oratione explicuerant alii. Facili negotio indicare possumus unde sua omnia depromserit scriptor; verum his in immensum cresceret hæc editio. Præterea novissimis temporibus complures antiquarii, maxime R. P. Carolus Cahier in opere De fenestris pictis Bituricensibus, explicuerunt symbola fere omnia et interpretationes Scripturæ sacræ mysticas, quæ in tribus Abælardi ymnorum libellis occurrunt; ipsaque harum rerum origines et historiam felicissime patefecerunt Ozonenses aliquot theologi in sylloge tractatum præsentis ævo opportunorum: ita ut nil fere spicilegis derelictum fuerit. Pluribus præfandum non videtur.

LIBELLUS PRIMUS. HYMNI FERIARUM.

PRÆFATIO.

DE CAUSIS SUSCEPTI OPERIS.

Ad tuarum precum instanciam, soror mihi Heloysa, in seculo quondam cara, nunc in Christo karissima, ymnos Græce dictos, Hebraice tillim (1) nominatos, composui; ad quos quidem me scribendes cum tam tu quam quæ tecum morantur sanctæ professionis feminæ sæpius urgueris, vestram super hoc intentionem requisivi. Censebam quippe superfluum me vobis novos condere, cum veterum copiam haberetis (2), et quasi sacrilegium videri antiquis sanctorum carminibus nova peccatorum præferre vel æquare. Cum autem a diversis diversa mihi responderentur, tu inter cetera talem, memini, subiecisti rationem: Scimus, inquires, Latinam et maxime Gallicanam Ecclesiam, sicut in psalmis ita et in ymnis magis consuetudinem tenere quam auctoritatem sequi. Incertum etenim adhuc habemus cujus auctoris hæc sit translatio Psalterii quam nostra, id est Gallicana, frequentat Ecclesia (3). Quam si ex eorum dictis dijudicare velimus qui translationum diversitates nobis aperuerunt, longe ab universis interpretationibus dissidebit, et nullam, ut arbitror, auctoritatis dignitatem obtinebit. In qua quidem adeo longævæ consuetudinis usus jam prævaluit, ut, cum in ceteris correctæ beati Hieronimi teneamus exemplaria, in Psalterio, quod maxime frequentamus, sequamur apocrypha (4). Ymnorum vero quibus nunc utimur tanta est confusio, ut qui, quorum sint, nulla vel rara titulorum præscriptio distinguat: et si aliqui certos habere auctores videantur, quorum primi Hilarius atque Ambrosius existisse creduntur, deinde Prudentius et plerique alii, tanta est frequenter inæqualitas syllabarum, ut vix cantici melodiam recipiant, sine qua nullatenus ymnus consistere potest, cujus descriptio est laus Dei cum cantico. Plerisque etiam sollemnitatibus addebas deesse proprios ymnos, utpote Innocentium et Evangelistarum, seu illarum sanctarum quæ virgines vel martires minime exstiterunt. Nonnullos (5) denique asserebas esse in quibus nonnunquam hos a quibus decantantur mentiri necesse sit, tum videlicet pro temporis necessitate, tum pro falsitatis insertionem. Casu quippe aliquo vel dispensatione, eo modo sæpius præpediti fideles constituta horarum tempora vel præveniunt, vel ab ipsis præveniuntur, ut de ipso saltem tempore mentiri compellantur, dum videlicet aut nocturnos die, aut diurnos nocte hymnos decantant. Constat quippe secundum propheticam auctoritatem et ecclesiasticam institutionem, nec a laude Dei noctem ipsam vacare, sicut scriptum est: « Memor fui nocte n. t. D. (6), » et iterum: « Media nocte s. ad c. tibi (7), » hoc est ad laudandum te; nec septem reliquas laudes de quibus idem meminit Propheta: « Septies in die l. d. tibi (8), » nisi in die persolvendas esse. Quarum quidem prima, quæ matutinæ laudes appellantur, de qua in eodem scriptum est Propheta: « In matutinis D. m. in te (9), » in ipso statim diei initio, illucescente aurora seu lucifero, præmittenda est: quod etiam in plerisque distinguitur hymnis. Cum enim dicit: « Nocte surgentes v. o. (10), » et iterum: « Noctem canendo r. (11), » vel.

(1) *Lege tehilim.*

(2) *Male legit cl. v. Cousin habeatis.*

(3) Ecclesia Gallicana tunc temporis sequebatur idem Psalterium quod nunc; videlicet antiquam Latinam versionem factam ex textu Græco Septuaginta Interpretum, et correctam a S. Hieronymo. Velle ei substitui Abælardus versionem factam a S. Hieronymo secundum fidem Hebraicam, quod ipse sanctus doctor noluit.

(4) Eodem jure apocrypha est versio Evangelii.

(5) Cl. v. Cousin edidit *nonnullas*.

(6) « Nominis tui, Domine. » *Psalm. cxviii, v. 55.*

(7) « Media nocte surgebam ad confitendum tibi. » *Psalm. cxviii, 62.*

(8) « Laudem dixi tibi. » *Psalm. cxviii, v. 164.*

(9) « In matutinis, Domine, meditabor in te. » *Psalm. lxii, v. 7.*

(10) « Nocte surgentes vigilemus omnes. » Hymn. Gregor. in Brev. Rom. Dominica ad Mat.

(11) « Noctem canendo rumpimus. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. fer. iii ad Mat.

« Ad confitendum surgimus morasque (1, n. r., » et alibi: « Nox atra rerum contegit ter. c. o. (2). » vel: « Nam lectulo consurgimus n. q. t. (3), » et rursus: « Ut quique horas noctium nunc c. r. (4), » et similia, ipsi hymni quod nocturni sunt testimonium præbent. Sic et matutini hymni proprii temporis, quo dicendi sunt, institutionem nonnunquam profitentur: verbi gratia cum dicitur: « Ecce jam n. t. u. (5), » èt iterum: « Lux ecce s. a. (6), » vel: « Aurora jam s. polum (7), » seu: « Aurora lucis r. (8), » et alibi: « Ales diei nuntius l. pro. præcinit (9), » vel: « Ortus (10) refulget l. (11), » et si qui sunt hujusmodi, ipsi nos instruunt ymni quo tempore sint cantandi, ut si eis videlicet sua tempora non observemus, in ipsa eorum prolatione mendaces inveniamur. Hanc tamen observantiam non tam negligentia plerumque tollit, quam necessitas aliqua vel dispensatio præpedit; quod maxime in parochialibus, seu minoribus ecclesiis propter ipsas plebium occupationes cottidie fieri necesse est, in quibus omnia et fere continue peraguntur in die. Nec solum tempora non observata mendacium ingerunt, verum etiam quorundam ymnorum compositores, vel ex proprii animi compunctione alienos pensantes, vel improvidæ studio pietatis extollere sanctos cupientes, in aliquibus ita modum excesserunt, ut contra ipsam nostram conscientiam aliqua in ipsis sæpius proferamus tanquam a veritate prorsus aliena. Paucissimi quippe sunt qui contemplationis ardore vel peccatorum suorum compunctione flentes ac gementes, illa digne valeant decantare: « Preces gementes f. d. q. p. (12), » et iterum: « Nostros pius cum canticis f. b. s. (13), » et similia quæ sicut electis ita paucis conveniunt. Quæ etiam præsumptione singulis annis decantare non vereamur: « Martine, par apostolis (14), » vel singulos confessores immoderate de miraculis glorificantes dicamur: « Ad sacrum cu(us tumulum frequenter membra languentum modo sanitati, etc. (15), » discretio vestra dijudicet. His vel consimilibus vestrarum persuasionibus rationum ad scribendos per totum anni circulum ymnos animum nostrum vestræ reverentiæ sanctitas (16) compulit. In hoc itaque nihi vobis supplicantes, sponsæ Christi vel ancillæ, et nos e converso vobis supplicamus, ut quod nostris honus imposuistis humeris, vestrarum orationum manibus sublevetis, ut qui seminat et qui metit, simul operantes congaudeant.

- (1) « Morasque noctis rumpimus. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. fer. iv. ad Mat.
 (2) « Terræ colores omnium. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. fer. v. ad Mat.
 (3) « Noctis quieto tempore. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. fer. vi. ad Mat.
 (4) « Nunc concinendo rumpimus. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. Sabb. ad Mat.
 (5) « Ecce jam noctis tenuatur umbra. » Hymn. Greg. in Brev. Rom. Dom. ad Laud.
 (6) « Lux ecce surgit aurea. » Hymn. Prudentii in Brev. Rom. fer. v. ad Laud.
 (7) « Aurora jam spargit polum. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. Sabb. ad Laud.
 (8) « Aurora lucis rutilat. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. tempore paschali ad Laud., sed cum hoc initio: « Aurora cælum purpurat. »
 (9) « Lucem propinquam præcinit. » Hymn. Prud. in Brev. Rom. fer. iii. ad Laud.
 (10) Cod. et cl. v. Cousin *Ortum*.
 (11) « Ortus refulget lucifer. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. fer. vi. ad Laud.
 (12) « Preces gementes fundimus; dimitte quod peccavimus. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. fer. iv. ad Mat. — Verum hæc si valeret ratio, abstinendum esset a Psalmis Davidicis.
 (13) « Fletus benigne suscipe. » Hymn. Ambr. in Brev. Rom. Sabb. ad Mat.
 (14) Hymnus iste ex plerisque Breviariis monasticis, multo magis ex aliis, plura jam sæcula sublatus est. Placet eum hic recitare ex Breviario S. Maximini Trevirensi, anno 1600 typis excuso:

*Rex Christe, Martini decus,
 Hic laus tua, tu illius,
 Tu nos in hoc te colere,
 In te ipsum contribuere.*

*Qui das per orbis cardines
 Quod gemma fulget præsulum,
 Da quos premunt culpæ graves
 Solvat per ingens meritum.*

*En pauper hic et modicus
 Cælum dives ingreditur;
 Chori cælestes obviant,
 Linguæ, tribus, gentes ovant.
 Ut vita fulget, transitus
 Cælis et arvo splendidus:
 Gaudere cunctis pium est,
 Cunctis salus sit hæc dies.*

DIVISIO.

*Martine par apostolis,
 Festum colentes tu fove,*

*Qui vivere discipulis
 Vis aut mori, nos respice.
 Fac nunc quod olim gesseras,
 Nunc præsules clarifica,
 Auge decus Ecclesiæ,
 Fraudes relide Satanæ
 Quater chaos eviceras,
 Mersos reatu suscita,
 Diviseras ut chlamydem.
 Nos indue justitia.
 Ut spiritalis gloriæ
 Quondam recorderis tuæ,
 Monastico nunc ordini
 Jam pene lapso subveni.
 Sit Trinitati gloria,
 Martinus ut confessus est,
 Cujus fidem per opera
 In nos et ipse roboret.*

AMEN.

- (15) Id desumptum ex hymno *Iste confessor* antiquo, a temporibus Urbani VIII legitur:

*Cujus ob præstans meritum frequenter
 Ægra quæ passim jacuere membra,*

*Viribus morbi domitis, saluti
 Restituuntur.*

- (16) Cod. *reverentiæ sanctitatis*. Cl. v. Cousin *reverentia sanctitatis*.

HYMNI NOCTURNI.

I.

DOMINICA AD MATUTINUM.

In I Nocturno.

Universorum Conditor,
Conditorum dispositor,
Universa te laudant condita,
Glorificant (1) cuncta disposita.

Instrumento non indigens.
Neque thema discutiens,
Solo cuncta complex imperio.
Dicis: Fiant, et fiunt illico.

Auctor es præstantissimus,
Omnipotens, non hæmulus;
Tantum ergo quæ facis omnia,
Quantum decet facis eximia.

Cujus enim iudicium
Non censet illum imperium
Qui commodum scienter subtrahit,
Quod nec gravat tandem nec minuit (2).

Fit ergo mundus optimus,
Ac perfectus in omnibus;
Fit pondere, mensura, numero,
Ne vacillet in quoquam ratio.

Opus dignum opifice,
Pulchrum, indissolubile,
Ad exemplar fit perfectissimum,
Instar cuncta concludens optimum.

Nec minore disponitur
Bonitate quam conditur:
Quidquid male gerit iniquitas.
Summa bene disponit æquitas (3).

Sit perpes Deo gloria,
Ex quo sunt quæ sunt omnia.
Ipsam cuncta per quem sunt prædicent.
Ipsi semper in quo sunt jubilent.

AMEN.

II.

In II Nocturno.

Deus, qui tuos erudis
Testamentorum paginis,
Ex eorum intelligentiæ
Cantus nostros condis dulcedine.

Tibi sit acceptabile,
Nobis sic fiet utile
Quod de tuis solvemus laudibus,
Si quod sonat intellexerimus.

Triplex intelligentia
Diversa præbet ferula.
Delitiis habundat variis
Sacra mensa Scripturæ fertilis.

(1) Cod. *Glorificent.*(2) Cod. *Minuitur.*

(3) In universo fere hoc hymno optimismum aliquem philosophicum obrudi nemo non viderit. In tribus hymnorum libellis alia pecularia Abælardi placita videre non est.

(4) Sic Cod Legit cl. v. Cousin *ferimenti*

A

Alunt parvos historica,
Pascunt adultos mistica,
Perfectorum ferventi (4) studio
Suscipitur moralis lectio.

Illis fides astruitur,
Ex hac fructus colligitur,
Fructus hic est et consummatio
Quam des nobis, morum instructio

Hæc nobis, Deus, ferula
Tua paravit gratia,
Ut his nostra peregrinatio
Sustentetur quasi viatico.

Sit perpes Deo gloria (5).

III.

In III nocturno.

B

In ortum mundi sensibilis
Mundus intelligibilis,
Cælo simul et terra condito,
De divino jam prodit animo.

Cælum mox spiritalibus
Redimitum est civibus:
Hæc auctorem suum laudantia
Matutina sunt illa sidera.

Tellus inanis, vacua,
Latebat aquis obsita;
Hac faties profundi gurgitis
Caligabat obductis tenebris.

Aqua (6) fovens vivificus
Jam incumbibat spiritus,
Ut hinc aquæ jam tunc conciperent
Unde prolem nunc sacram parerent.

C

Mundi (7) quoque primordia
Lucis venustans gratia,
Dixit Deus: Sit lux, et facta est
A tenebris inde divisa est.

Sit perpes Deo gloria.

IV

FERIA SECUNDA.

Ad matutinum.

In coæterno Dominus
Verbo dixit altissimus:
Firmamentum sit interpositum,
Ut dividat aquarum medium.

Dictum effectus sequitur.
Abissus interceditur;
Jacentibus aquis inferius
Suspenduntur aquæ superius.

D

Quibus has aquas usibus
Reservet, novit Dominus.
Constat autem et hæc, et cetera
Nobis esse, non sibi, condita.

(5) Aliquot locis leguntur in Codice Bruxelle siglæ, etc.; sed plerumque fuere omissæ, quem modum nunc quoque fit in libris liturgicis. I ubique posuit cl. v. Cousin. Maluimus sequi Co cem.

(6) Sic Cod. Legendum *Aquam* vel *Aquæ*.(7) Cod. *In mundi*.

Nostris necessitatibus
Providetur in omnibus;
Pro singulis a nobis Domino
Gratiarum debetur actio.

Sit perpes Deo gloria.

V.

FERIA TERTIA.

Ad Matutinum.

Ad laudes die tertia
Nos ejus monent opera;
Congregatis inferioribus
Aquis, terram detexit Dominus.

Terra detecta pululat (1);
Herbam et lignum germinat
Omne genus herbæ producitur;
Omne ligni genus emittitur.

In terra terræ principem
Collocaturus hominem,
Locum Deus ornando præparat
Vitæ nostræ quem usus postulat.

Recusamur in omnibus,
Si factorem contempnimus;
Rationem pro cunctis exigit
Is qui cuncta pro nobis condidit.

Disceptat mundus contra nos,
Factus ornatus propter nos,
Si nos Deo non subdat gratia,
Quibus ipse subiecit omnia.

Placemus ipsum laudibus,
Quem irritamus actibus.
Quanta laudis sit immolatio,
Nos psalmorum docet instructio.

Sit perpes Deo gloria.

VI.

FERIA QUARTA.

Ad Matutinum.

Ornarunt terram germina,
Nunc cælum luminaria.
Sole, luna, stellis depingitur,
Quorum multus usus cognoscitur.

Lucem distinguunt tempora,
Sunt in signa (2) certissima,
Cuncta fere terrarum commoda
Planetarum ministrat phisica.

Hæc quoque pro te condita
Sursum, homo, considera.
Esse tuam et cæli regio
Se fatetur horum servitio.

Sole calet in hieme
Qui caret ignis munere,
Pro nocturnæ lucernæ gratia
Pauper habet lunam et sidera.

Stratis dives eburneis,
Pauper jacet germinis;
Hinc avium oblectant cantica,
Inde florum spirat fragrantia (3).

Impensis, dives, nimiis
Domum casuram construis;
Falso sole pingis testudinem,
Falsis stellis in cæli speciem.

In veri cæli camera
Pauper jacet pulcherrima;

(1) Sic Cod.

(2) Sic Cod. Non vero *insignia*, ut legit cl. v. Jusin.

A Vero sole, veris sideribus
Istam illi depinxit Dominus.

Opus magis eximium
Est naturæ quam hominum,
Quod nec labor, nec sumptus præparat,
Nec vetustas solvendo dissipat.

Ministrat homo diviti,
Angelus autem pauperi,
Ut hinc quoque constet cælestia
Quam sint nobis a Deo subdita.

Sit perpes Deo gloria.

VII.

FERIA QUINTA.

Ad Matutinum.

Ornatis luce partibus
Mundi superioribus,
Loca restat ornandum infima,
Ex his ex (4) quibus lux est jam condita.

Educunt aquæ reptile,
Producunt et volatile;
Uno jussu pisces et volucres
Prodierunt in suas species.

Simul et cete grandia,
Et parva flunt ostrea,
Uno gripho momento maximus
Perfectus est et passer modicus.

Dixit enim, et facta sunt,
Mandavit, et creata sunt;
Magna simul complet et modica,
Cui sunt æque cuncta facilia.

Sit perpes Deo gloria.

VIII.

FERIA SEXTA.

Ad Matutinum.

Laus instat sextæ feriæ,
Pro qua debentur aliæ,
Qua formatur homo novissimus,
Præparatis ei jam omnibus.

Hac in luce terrestria
Creatur animantia;
Omne terræ de terra reptile,
Omne genus profertur bestia.

Fit omnium novissimus
Homo qui præsit omnibus;
Ad hunc cuncta spectabant terminum
Tanquam finem cunctorum unicum

D Summus Creator omnium,
In quo summa stat operum,
In hoc omnis expletur termino
Consilii divini ratio.

Hoc unum plasma nobile
In quo resplendes, Domine.
Illud tuæ decus imaginis,
Et gloria similitudinis.

Vir primum, inde femina,
De costa viri condita,
Postquam viro sopor immittitur,
Sacramentum quo magnum geritur

Dantur his animantia
In potestate cetera.

(3) Cod. habet male *fragrantia*.

(4) Sic Cod. *Ex* redundare videtur.

Potiantur pro tabernaculis
Paradisi templo (1) gratissimis.

Sit perpes Deo gloria

IX.

SABBATO.

Ad Matutinum.

Perfectis Deus omnibus
Et (2) inspectis operibus,
Summe bonus cuncta quæ fecerat
Valde bona videt et approbat.

Sunt perfecta senario
Cuncta dierum numero,
Ut perfecto dierum operi
Attestetur et virtus numeri.

A Quievit die septimo
Non lassatus in aliquo;
Quies ipsa Deus perpetua,
In quo cuncta quietis gaudia.

Diem ergo sanctificat,
Quo cessando quieverat,
In sabbati veri misterio
Benedicti diei (3) septimo;

Illius, inquam, sabbati,
Quod est ignarum termini,
Quo pax vera, summa tranquillitas
Juges agit festorum ferias.

Sit perpes Deo gloria.

HYMNI DIURNI.

X.

DOMINICA.

*Ad Laudes.*¹

Advenit veritas, umbra præterit,
Post noctem claritas diei subiit,
Ad ortum rutilant superni luminis
Legis misteria plena caliginis.

Nocturnum (4) Moysi cedit præconium,
Diurnum congruit diei canticum,
Cum Christo prodeunt cuncta de latebris,
Nec locum deserit lux tanta tenebris.

Velamen exuunt figuræ mysticæ;
Est mere veritas, jam non in scemate;
Promissa liquido complens prophetica
Tota vel apicem non sinit irrita.

Transacto flebili de morte vespere,
Cum vita redditur mane læticiæ,
Resurgit Dominus, apparent angeli,
Custodes fugiunt splendore territi.

Sanctorum plurimi qui jam dormierant,
Surgentis gloriam surgendo prædicant.
In testimonium surgentis Domini,
Conscendunt mortui, descendunt angeli.

Perhenni Domino perpes sit gloria,
Ex quo sunt, per quem sunt, in quo sunt omnia,
Ex quo sunt Pater est, per quem sunt Filius,
In quo sunt Patris et Filii Spiritus.

AMEN.

XI.

QUOTIDIE.

Ad Primam.

Auroram lucifer præit, sol sequitur.
Aurora fidei lux intelligitur,
Quam verus lucifer surgendo contulit,
Caro Dominica cum reffloruerit.

Hic idem lucifer, ut sol, refulserit,
Cum ad iudicium commune venerit,
Cujus lux fuerit tanta præsentia,
Ut conscientia loquantur singula.

Nunc (5) invisibilem quem intelligimus
Solem annuntiat iste quem cernimus,
Et invisibilem auctorem omnium
Laudat visibilis effectus operum.

Cunctis laudantibus, homo, ne taceas,
Cum laudes Domino pro cunctis debeas.

B Urgeris singulis ex beneficiis,
Ut grates laudibus solvas continuis.
Perhenni Domino perpes sit gloria.

XII.

Ad Tertiam.

In altum orbita solis jam ducitur,
Calorque proficit quo mundus alitur,
Lux primum, deinde calor infunditur,
Cum fidem caritas in nobis sequitur.

Hanc lucem fidei sol verus attulit,
In carne Verbum nos cum visitaverit,
Cælum fortissimum amoris attulit
Hac hora Spiritus quem Verbum miserit.

Hinc recte Spiritus in igne visus est
Super Apostolos, cum hoc largitum est;
Nam ignis amor est qui mentes animat,
Ut testam luteam ignis corroborat.

Perhenni Domino perpes sit gloria.

XIII.

Ad Sextam.

Plena meridie lux solis radiat,
Plenusque calor est quo mundus æstuat.
Beatitudinis hæc est perfectio,
Cum ipsa Dei nos incendet visio.

Cujus quo fuerit major cognicio,
Major in singulis erit dilectio,
Quem nichil aliud erit conspiceri,
Quam vera perfrui beatitudine.

Felices oculi, beata lumina,
Quibus concessum est hac frui gloria.
Hujus te supplices rogamus, Domine,
Loca vel ultima da nobis curia.

Perhenni Domino perpes sit gloria.

XIV.

Hymnus Gratiarum post epulas.

Deus qui corpora creas et animas,
Et cibis propriis utraque recreas,
Tibi tam corpora psallant quam animæ,
Esse qui tribuis illis et vivere.

Ignosce, Domine, nostris excessibus,
Si plus quam decuit gulæ indulsumus.
Immo, piissime, quia sic fecimus,
Tam hoc quam cetera condona, quæsumus.

(1) Cod. *tempore*.

(2) Supplevimus *Et*, quod deest in Cod.

(3) Cod. *die*.

(4) Cl. v. Cousin legit et edidit *doctorum*.

(5) Cl. v. Cousin edidit *Hunc*.

Hoc primi vitio parentes exulant.
Et crebris posteros ærumnis implicant
Hoc naturaliter est nobis insitum,
Et quasi filiis hereditarium (1).

Immoderatio et inter epulas
Si quid addiderit culpæ loquacitas,
Id quoque tuum est tuis ignoscere,
Qui nobis spacium reservas veniæ.

Tuum est gratiam dare supplicibus
Qua sibi temperet ab his et talibus.
Tuum est (2) omnibus modum præfigere
Atque præcipitem naturam regere.

Peregrinantibus nobis viaticum
Da necessarium, tolle superfluum;
Sit quæ non honeret supellex modica,
Ne tarde profugis occurrat patria.

Quis in exilio quærat delicias?
Vel nudus utinam hinc tandem exeat!
Nudeque naufragum hærentem tabulæ
Cautes excipiant saxoso littore.

Qui spiritalibus se cibis præparat,
Non quærit qualibet sterco conficiat.
Cælesti pane qui saginat (3) animam
Ventris rugitibus non parat similam.

O! (4) Quem veræ poculum vitis inebriat,
Vini dulcedine gulam non incitat,
Regum deliciæ, non Christi pauperum,
Sollicitudines sunt istæ gentium.

Terrena cogitant hii, non cælestia;
Ponunt exilium sibi pro patria;
Sortem cum bestiis hic suam faciunt,
Et tales miseri comites eligunt.

Averni facilem descensum appetunt,
Arduum cælorum callem refugiunt.
Ventre et pectore repentes penitus
Se jam attollere valent nullatenus.

Ut pronas corpore natura bestias,
Sic istos animo fecit edacitas.
Bachi vel Cereris templis assidui,
In cerimoniis sunt ventris prodigi (5).

Tu autem exules factos ingluvie
Per abstinentiam reduc nos, Domine,
Nullumque deseras tuorum inopem,
Qui vestis liliū, et pascis passerem.

Nullum necessitas premat inopiæ,
Sed sit frugalitas sufficientiæ.
Sit quod sufficere naturæ valeat,
Non quod lasciviæ fomentum præbeat.

Perhenni Domino sit.

XV.

Ad Nonam.

Septem quas solvimus diurnis laudibus
Nocturnis additis octo perficimus,
Ex quibus quattuor ascribe vespere (6)
Et mane quattuor, diemque perfice (7).

(1) Sic Cod. Cl. v. Cousin mutavit in *hereditarium*. Non necesse; quum non convenient antiqui grammatici.

(2) Cod. *in omnibus*; sed *in* obelo seu stigmatibus notatur.

(3) Cod. *saginat*.

(4) Cl. v. Cousin omisit O!

(5) Cod. *prodii*.

(6) Servavimus *vespere*, quoniam continuo post *Abælardus mane* quoque tamquam dativum adhibet:

A A nona vesperam scimus incipere,
Cum sol se cœperit terris immergere,
E contra recte quis mane tribuerit
Post noctis medium cum sol emergerit.

Octo conficitur nostra substantia
Quam demum perficit octavæ gloria:
Corpus ex quattuor constare novimus,
Ornari totidem mentes virtutibus.

Hinc recte gratias in octo laudibus
Pro nobis Domino solvi statuimus
Defectum corporis præbentes vespere,
Mane tribuimus vigorem animæ.
Perhenni Domino.

XVI.

DOMINICA.

Ad Vesperas.

B Octavæ titulo in Psalmis legimus
Futuræ gloriam vitæ canentibus,
Cum lux subierit perpes fidelium
Istius temporis post septenarium.

Hanc jam in capite completam novimus,
Cum resurrexerit hac luce Dominus,
Ut sic certissimam spem membris propriis
Ejusdem tribuat beatitudinis,

Hinc a Christicolis hæc dies merito
Præ cunctis colitur hoc in misterio.
Æternis etenim, non temporalibus
Hii bonis inhiant (8) quorum fons Dominus.

Neve tam arduam viam tenentibus
Ex diffidentia tepescat animus:
Hac ipsa die Dominus (9) paraclitum
Misit discipulis in æram Spiritum.

C Ad hujus addite diei gloriam
Quo recte videas diem Dominicam (10).
Quod corporaliter hac luce Dominus
Ut rex susceptus est et heres regius.

Ingressus proprium statim palatium,
Potentis exhibet regis imperium;
Pravos ejiciens (11), cæcos illuminat,
Et domum Domini sic reconciliat.

Octavæ peragit Jhesus misterium
In qua resederit ut judex omnium
Suos illuminans sui præsentia,
Pravos ejiciens a regni gloria.

Nec a misterio vacare credimus,
Quod soli dies hæc datur a gentibus;
Ipsi hæc (12) consecrent eam ex nomine,
Cum sibi vindicet hanc sol justitiæ.

Perhenni Domino.

D

XVII.

QUOTIDIE.

Ad Completorium.

Ubique tuis nos et semper laudibus
Vacare, Domine, debere novimus,
Qui loca fabricas nobis et tempora,
Noctem ad requiem, diem ad opera.

similiter in quarta stropha.

(7) Quattuor horæ vespertinæ sunt *Abælardo Nona, Vesperæ, Completorium et Matutinum*; quattuor matutinæ *Laudes, Prima, Tertia et Sexta*.

(8) Cod. *iniant*.

(9) Cl. v. Cousin *Dominus die*.

(10) Cod. *additæ... diei dominicam*.

(11) Cod. *exibet... eitiens... eitiens*.

(12) Cod. *Ipsi quoque*.

Et cum ferat (1) non hoc nostra fragilitas, A
 Horas instituit, fixit ecclesias,
 Ut ipsa loca nos ad hæc admoneant.
 Invitent tempora vel segnes arguant.

Hora jam requiem diei septima
 Completa poscimus laudum hebdomadam (2).
 Tu nostro, Domine, benedic sabbato,
 Quos tuo reparat quies obsequio.

Hanc tua dextera domum sanctificet
 Et immanissimum leonem religet;
 Somno pacifico sic corpus recrea,
 Ut in te vigilet mens semper sobria.

Perhenni Domino.

XVIII.

FERIA SECUNDA.

Ad Laudes (3).

Ætates temporum nostrique corporis
 Divini numerus præsignat operis;
 Dierum novimus in hoc senarium,
 Et sex ætates sunt mundi vel hominum.

In Noe primæ sit ætatis terminus,
 Instar infantia quam recte ponimus;
 Similitudine quadam a singula
 Lux prima continet horum misteria.

Tunc (4) incomposita facta materies,
 Formanda deinceps erat in species,
 Et rude seculum legem non noverat,
 Nec ætas terrena (5) rectum quid cogitat.

Deleta prior est ætas diluvio,
 Sic et infantiam delet oblitio;
 In primo die lux narratur condita
 Et istam incohat lucem infantia (6).

Est et lux fidei quædam minoribus,
 Quam quasi parvuli primum suscepimus.
 Hanc quoque species ipsa diluerit,
 Cum, vel nunc credimus, videri cæperit.

Perhenni Domino.

XIX.

Ad Vesperas.

Secunda desinit ætas in Abraham,
 Ac si jam ventum sit ad pueritiam,
 Non hanc diluvium ætatem diluit,
 Cum pueritiæ quisque meminerit.

Hac firmamentum est in die conditum,
 Ut aquas (7) dividat his interpositum,
 A compluentibus et inundantibus
 Aquis consuluit archa fidelibus.

Non Dei populum hæc ætas genuit,
 Legis instructio cum nondum fuerit,
 Nec vires suppetunt gignendi puero,
 Etsi memoriam jam firmet animo.

Post lucem fidei, spes nos corroborat,
 Et jam ad fortia credentem animat,

(1) Cl. v. Cousin: *Non ferat.*
 (2) Sic Cod. Cl. v. Cousin *Hebdomada*. Sensus est: *Completa jam septima hora diei, poscimus requiem, videlicet hebdomadam laudum, seu cælum.*
 (3) Materia primi hujus hymni pertinet ad Dominicam diem; sed, quum superius jam scripsisset hymnum de Dominica ad Laudes, celebravit ad Laudes feriæ secundæ argumentum de prima mundi et hominis ætate et ad Vesperas ejusdem feriæ

Ut spe cælestium et veræ gloriæ
 Jam cuncta toleret hujus miseriarum.
 Perhenni Domino.

XX.

FERIA TERTIA.

Ad Laudes.

Ætas perducitur ad David tertia.
 Huic est similis adolescentia.
 Interpres sapiens diei tertio
 Utramque comparat ætatem merito.

Aquas ab arida lux ista removet,
 Et fluxa seculi data lex inhibet,
 Ne deprimentibus nos libidinibus,
 Concupiscentiis se mergat animus.

Hæc ætas populum per legem genuit,
 Et patrem Habraam multorum statuit,
 Et quasi prima sit hæc terræ soboles,
 Nascuntur hodie cum herbis arbores.

Perhenni Domino.

XXI.

Ad Vesperas.

Post fidem atque spem, timor incutitur,
 Quo mercenarius aut servus agitur,
 Dum hunc sollicitant sperata commoda
 Vel illum stimulant flagella condita.

Antiquum timor hic possedit populum
 Legis pollicitis et minis subditum,
 Dum lex promitteret hæc bona cupidis,
 Reos afficeret pœnis gravissimis.

Ex terra vivere plantas agnoscimus,
 Creatas hodie quas esse legimus,
 Et vitam Israel terrenam duxerit
 Cujus promissio terrena fuerit.

Perhenni Domino.

XXII.

FERIA QUARTA.

Ad Laudes.

Quarta lux decorat cælum sideribus,
 Quorum perpetuus vigor est igneus,
 Quæ nunquam excidit, sic fervet caritas
 Quæ sibi vindicat sedes æthereas.

Cujus quadrifida lex Evangelium
 Constat ad quattuor dierum numerum,
 Quadrati corporis est magna firmitas
 Et cuncta sustinet invicta caritas.

Virtutum caritas est consummatio,
 Virilis virium ætas perfectio.

Ut corpus hominis hoc implet viribus,
 Sic mentem caritas consummat moribus.

XXIII.

Ad Vesperas.

Ætatis seculi quartæ primordium
 Ponunt theologi, regnum Davidicum;
 Istius vespera sit transmigratio
 Israelitici sub Babylonio.

de secunda ætate. Quum ad S. Dionysii moraret Abælardus, in Ven. Bedæ inciderat opera: hi forte (videlicet ex capitibus XVI et sequentibus *bri De temporibus*) hæc hausit.

(4) Cl. v. Cousin edidit, *Tunc*.

(5) Cod. *eterrena*.

(6) Cod. *infantiam*.

(7) Cod. *aqua*.

In David caritas perfecti noscitur,
Quæ sævos (1)... et hostes amplectitur,
Pepercit Sauli quem planxit mortuum,
Morte mox puniens mendacem nuntium.

Hostilem religat prædonem caritas,
Nec erit animæ cum hac captivitas;
Ubi defuerit, salus amittitur,
Et nostri pectoris urbs hosti traditur.

Perhenni Domino.

XXIV.

FERIA QUINTA.

Ad Laudes.

Quod ætas seculi quinta perducitur,
Ad Christi tempora a multis traditur,
In mundi senio novus ad veterem,
Ut eum renovet, missus est hominem.

Defectum virium senectus patitur,
Et mundi senium hoc recte dicitur,
In quo consulere virtus Altissimi
Bonorum omnium venit defectui.

Jam præterierat patrum religio,
Prophetæ deerant, defecit unctio,
Cum hunc inunxerit (2) divina gratia,
Qui spiritaliter restauret omnia.

Perhenni Domino.

XXV.

Ad Vesperas.

Ex aquis hodie viventes animas
Produci docuit Scripturæ veritas,
Quia baptismatis absente lavacro
Morum non sufficit catechizatio.

Hic mater gratia sepelit veterem,
Hinc novum pia plebs suscipit hominem,
Qui sacramentum hoc primum exhibuit,
Adventum Domini Baptista prævenit.

In quintæ mittitur ætatis tempore,
Quintæ misterium qui pandat feriæ.
Qui finis veterum nova dat lavacra,
Quasi produceret hinc animantia.

Perhenni Domino.

XVVI

FERIA SEXTA.

Ad Laudes.

Sexta tam hominum ætas quam temporum
Meta vel finis est ætatum omnium,
Finis perficiens bonorum Christus est,
Ætate seculi sexta qui passus est.

Ipsius passio, nostra redemptio,
Bonorum est (3) omnium et consummatio;
Salutis cetera sunt adminicula,
Hæc est completio salutis hostia

Hac die conditus homo se perdidit;
Eadem Conditor ipsum restituit,
Propter quem subiens crucis suspendium,
Ut servum redimat, se dedit pretium.

(1) Hic verbum quoddam excidit.

(2) Cod. habet *injunxerit*; cl. v. Cousin *injunxerit*.

(3) Cl. v. Cousin censet delendum esse *est*; verum bis alibi quoque eliditur syllaba ultima *um*.

(4) In Cod. nulla fit divisio; certo tamen novus hic incipit hymnus. Nolumus tamen numeros mure, ut in Monito præliminari diximus.

A

Ad Vesperas. (4).

De costa viri fit sopiti femina:
Ubi Christi sponsa ejus est Ecclesia (5);
Mors Christi sopor est, de cujus latere
Nos mundat prodiens aqua cum sanguine.

Rei cujuslibet ejus imaginem
Expressam dicimus similitudinem;
Quod vero quamlibet rem munus exprimit,
Similitudinis nomen non refugit,

Virum et feminae præesse novimus,
Ejus de corpore quam sumpsit Dominus,
Hinc Dei dicimus virum imaginem,
Ejusque feminam similitudinem.

Quo nempe major est viri sublimitas,
Atque potentia præcellit dignitas,
Eo vir amplius est Deo similis,
Cum hanc et ratio præponat ceteris.

Perhenni Domino.

XXVII.

SABBATO.

Ad Laudes.

Finem ac requiem laborum omnium
Beatitudinis imponit bravium (6).
Ad hanc pertingitur per præcedentia,
Quæ sex significant dierum opera.

Fides, spes illa sunt, timor, dilectio,
Baptismi gratia, Christique passio.
Hujus senarii beatis gradibus
Beatitudinis succedit aditus.

Per gradus singulos deduc nos, Domine,
Ut queant membra te caput apprehendere (7),
In veri sabbati perhenni gloria,
Cujus exuberant omne cor gaudia.

Perhenni Domino.

XXVIII.

Ad Vesperas.

O quanta, qualia sunt illa sabbata,
Quæ semper celebrat superna curia!
Quæ fessis requies, quæ merces fortibus,
Cum erit omnia Deus in omnibus!

Vere Jherusalem illic est civitas
Cujus pax jugis est summa jocunditas.
Ubi non prævenit rem desiderium,
Nec desiderio minus est præmium.

D

Quis rex! quæ curia! quale palatium!
Quæ pax! quæ requies! quod illud audium!
Hujus participes exponant gloriae
Si, quantum sentiunt, possint exprimere (8).

Nostrum est interim mentem erigere,
Et totis patriam votis appetere,
Et ad Jherusalem a Babilonia,
Post longa regredi tandem exilia.

Illic, molestiis finitis omnibus,
Securi cantica Syon cantabimus,

(5) Cod. *Christus*, sensus est: *In quo mysterio sponsa Christi est ejus Ecclesia.*

(6) Sic Cod. et quidem recte. Cl. v. Cousin *bravium* edidit.

(7) Cod. *apprehendere.*

(8) Constructio græca exponant *si possint*, veteribus Romanis etiam usitata.

Et juges gratias de donis gratiæ
Beata referet plebs tibi, Domine (1)

Illic ex sabbato succedet sabbatum,
Perpes læticia sabbatizantium,

A

Nec ineffabiles cessabunt jubili,
Quos decantabimus et nos et angeli.

Perhenni Domino.

LIBELLUS SECUNDUS

PRÆFATIO.

DE RATIONE PRÆCEDENTIS LIBELLI.

Tripartitum est divini cultus officium. Doctor gentium in Epistola *ad Ephesios* ordinavit dicens. « Et nolite inebriari vino in quo est luxuria, sed implemini Spiritu loquentes vobismetipsis in psalmis et ymnis et canticis spiritualibus, cantantes et psallentes in cordibus vestris Domino (2). » Et rursus *ad Colosenses* inquit: « Verbum Christi habitet in vobis habundanter in omni sapientia, docentes et commoventes vosmetipsos in psalmis, ymnis et canticis spiritualibus, in gratia cantantes in cordibus vestris Domino (3). »

Psalmi vero et cantica quoniam ex canonicis antiquitus præparata sunt Scripturis, nec nostro nec alicujus egent studio ut modo componantur.

De ymnis vero cum nihil in superpositis distinctum habeatur scripturis, quamvis et nonnulli psalmi nomen ymnorum sive canticorum sanctorum inscriptum titulis habeant, passim a pluribus postea scriptum est, et pro temporum aut horarum seu festivitatum varietate quibusque proprii hymni sunt constituti, et hos nunc proprie hymnos appellamus, quamvis antiquitus indifferenter nonnulli tam ymnos quam psalmos dicerent quælibet divinæ laudis cantica rithmo vel metro composita. Unde Eusebius Cæsariensis *Ecclésiasticæ Historiæ* libri secundi (4) capitulo XVII (5) dissertissimi Judæi Philonis laudes erga Alexandrinam sub Marco Ecclesiam commemorans inter cetera adjecit (6). « Post pauca rursus etiam de eo quod psalmos faciant novos, ita scripsit: « Itaque non solum subtilium intelligunt ymnos » veterum, sed ipsi faciunt novos in Deum, omnibus eos et metris et sonis honesta satis et suavi compage modulantes. » Haud fortassis incongruum est omnes psalmos Hebraice metro vel rithmo compositos et melica dulcedine conditos appellari etiam ymnos, juxta ipsam videlicet ymnorum diffinitionem quam in præphatione prima posuimus. At cum jam psalmi ex Hebræo in aliam linguam translati a rithmi vel metri lege soluti sint, bene ad Ephesios qui Græci sunt Apostolus scribens separatim a psalmis hymnos distinxit sicut et cantica.

De his itaque quoniam nostrum sæpe ingeniolum, dilectissimæ Christi filiæ, multis precibus pulsavistis, addentes insuper quibus de causis id necessarium vobis videatur, vestræ jam petitioni, prout Dominus annuerit, ex parte paruimus. Superiori namque libello cotidianos feriarum ymnos qui toti sufficere possint ebdomadæ comprehendimus. Quos ita compositos esse cognoscatis ut bipartitus sit eorum cantus sicut et rithmus, et sit una omnibus nocturnis melodia communis atque altera diurnis, sicut (7) et rithmus. Ymnum etiam gratiarum post epulas exsolvendum non prætermisimus, secundum quod in Evangelio scriptum est: « Ymno dicto exierant (8). »

Ceteros vero suprapositos hymnos hac consideratione digessimus ut qui nocturni sunt suarum opera feriarum contineant, diurni autem ipsorum operum allecoricam seu moralem expositionem tradant. Atque ita factum est ut obscuritas historiæ nocti, lux vero expositionis reservetur diei. Superest de cetero vestris me orationibus adjuvari ut optatum vobis munusculum transmittam.

(1) Cod. habet *Domino*: cl. v. Cousin, quasi de suo id adjecisset, edidit (*Domine*?)

(2) Ephes. V, 18, 19.

(3) Coloss. III, 16.

(4) Omisit *secundi* cl. v. Cousin.

(5) Sic Cod. et quidem recte Cl. v. Cousin edidit XIX.

(6) Hic apposuit cl. v. Cousin sequens annotatum: *Desunt in codice verba Eusebii. Nulla desunt, Verba: Post..... scripsit sunt Eusebii. Itaque... modulantes sunt Philonis. Omnia accurate citavit Abælardus ex versione Rufini.*

(7) Cod. sic, omisso abbreviationis signo.

(8) Matth. XXVI, 30; Marc. XIV, 26.

HYMNI SOLEMNITATUM DIVINARUM.

IN NATIVITATE DOMINI XXIX.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Verbo Verbum virgo concipiens,
Ex te verus ortus est Oriens,
A quo vera diffusa claritas
Circumductas abduxit tenebras.

Felix dies, dierum gloria,
Hujus ortus quæ vidit gaudia!
Felix mater quæ Deum genuit!
Felix stella quæ solem peperit!

O vere beata pauper puerpera!
Cujus partus ditavit omnia;
Pauper, inquam, sed celsa genere,
Pontificum et regum sanguine.

Vitæ viam in via peperit.
Hospicium non domum habuit,
Regnum proles et cæli domina,
Pro cameris intravit stabula.

Obstetrices in partu deerant,
Sed angeli pro eis aderant,
Quorum statim chorus non modica
Hujus ortus eduxit gaudia.

Defuerunt fortassis balnea,
Sed quam lavent non erat macula.
Non est dolor quem illa relevent,
Nec scissura quam illa reparent.

In excelsis sit Deo gloria,
Pacis in terra fœdera,
Quam super his voces angelicæ
Decantasse noscuntur hodie.

AMEN.

XXX.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Dei patris et matris unicus,
In præsepe pro cunis positus,
Angustias præsepis sustinet,
Quem ambitus cæli non continet.

Excipitur vili tugurio,
Qui præsidet cæli palatio.
Quis super hoc, quis non obstupeat?
Cujus mentem hoc non commoveat (1)?

Pauper Deus, imo pauperrimus,
Sic factus est pro nobis omnibus
Quæ sunt grates, quæ retributio
Super istis a nobis Domino?

In præsepi vagit, ut parvulus,
Qui concutit cælum tonitrubus (2)
Stratum habet fœni reliquias,
Qui regibus largitur purpuras.

Bestiarum infertur pabulo,
Angelorum ipsa refectio.

(1) Sic Cod. et recte. Cl. v. Cousin *commoneat*
(2) Cod. *tonitruis*, quæ forma quoque probe Latina est. Sed præplacet *tonitrubus*, ut adsit consonantia.

(3) Sic Cod. Cl. v. Cousin *palma*. Præplacuit

A Instat inde grex animalium,
Hinc angeli præbent obsequium
In excelsis sit Deo gloria.

XXXI

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Quam beatum stratum hoc straminis
Tantæ latus quod pressit virginis,
Quo parvulus nascens excipitur,
Cujus palmo (3) cælum concluditur!

In sericis reginæ ceteræ
Summo solent dolore parere.
Vilis strati beatus lectulus
Omni fuerit dolore nescius.

B Regum natis in alimonia
Sunt subacta nutricum ubera.
Educatur lacte virgineo,
Virgo clauso quem fudit utero.

Nulli regnum inter tot epulas.
Inter tantas et tot delicias,
Concessum est ut lacte virginis
Quis de suis alatur parvulis.

Virgo pauper fortassis esurit,
Quæ parvulum hoc lacte reficit.
Stupent cæli, mirantur angeli,
Obsequio lactantis seduli.

In excelsis sit Deo gloria.

XXXII.

AD LAUDĒS ET AD VESPERAS.

C Gaude, virgo virginum gloria,
Matrum decus et mater, júbila,
Quæ commune sanctorum omnium
Meruisti conferre gaudium.

Patriarchis sanctis ac regibus
Te filiam promisit Dominus;
Te figurant (4) legis ænigmata,
Prophetarum canunt oracula.

Te requirunt vota fidelium,
At te corda suspirant omnium,
Tu spes nostra post Deum unica,
Advocata nobis es posita.

Ad judicis matrem confugiunt,
Qui judicis iram effugiunt.
Quæ (5) supplicare pro eis cogitur
Quæ pro reis mater efficitur.

D O pia..... etas! filius
Ad hoc gignit, ad hoc est genitus,
Ut salventur servi per [gratiam] (6)]!
Quam exhibet hæc dies maximam
In excelsis sit Deo gloria.

adhaerere codici, quum Vitruvius scripserit: *Id* (munerum datio) *semper geritur per manus palmum.*

(4) Cod. *fugantur*.

(5) Sic Cod. *Dele quæ.*

(6) *Gratiam* ex conjectura adjecimus.

IN EPIPHINIA DOMINI.

XXXIII.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Nasciturum sive natum
Cæli regem et terræ
Miris signis eo dignis
Prædicarunt utraque.

Nam, Auguste, te florente,
Solem cinxit corona ;
Inundavit (1) quod mandavit
Oleum de taberna.

Veniente Redemptore,
Servis datur libertas,
Servitutis jugum tollis (2),
Et quem nescis præsignas.

Interdicis nec permittis
Te Dominum vocari,
Ut venturo possit Christo
Decus hoc reservari.

Jani portas tenet clausas
Pax a Christo præmissa,
Quæ prophetæ quondam voce
Mundo fuit promissa.

Pax in terris, in excelsis
Sit gloria, sit summa
Regi summo Patri, Verbo
Spiritus in sæcula.

AMEN.

XXXIV.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Angelorum stupent cantu
Admoniti pastores ;
Magos nova ducit stella :
Metu languet Herodes.

Dat mandata magis stulta,
Loquens eis in dolo
Sed illus fuit dolus
Fraudulento fraudato.

Illi cœptam tenent viam,
Reperiunt quem quærunt,
Et oblati tribus donis
Per hæc ipsum describunt

Ad Herodem ne redirent
Admonentur in somnis,
Et divino documento
Sunt quid agant edocti.

Pax in terris.

XXXV.

IN III NOCTURNOS ET AD VESPERAS

Consecrandas intrat aquas,
Baptizatus a servo,
Qui peccata tollit nostra,
Qui non eget baptismo

Baptizato qui baptismo.
Vere suo baptizat,
Statim cæli sunt aperti
Quos peccatum claudebat.

Revelatus est descensus
Spiritus in columba ;

(1) Sic Cod. et quidem recte. Cl. v. Cousin
Mundavit.

(2) Cod. *tollit.*

(3) Cod. *habet quis.*

(4) Locus corruptus videtur cl. v. Cousin. Sen-
sus videtur esse: Nec æqua seu similis vox tenet

A Baptizandis renascendis
Gratia demonstrata.

Est audita vox paterna,
Filium protestata,
Et renatos facit veros
Filios illa data ;

Quæ vox (3) blanda, mansueta
Deum monstrat placatum,
Nec divinæ quemquam æqua
Gratiæ tenet tipum (4).

Pax in terris.

XXXVI.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

B Qui baptismo nobis suo
Aguas sanctificavit,
Has in merum vertit vinum
Et convivas reficit.

Unde (5) clara dies ista
Trino facto resplendet ;
Quia per tot (6) mundo signa
Mundi salus apparet.

Nec post tanta vel majora
Signa credit Judæus,
Quem ad unam statim stellam
Requisivit Chaldæus.

Elementa suum cuncta
Recognoscunt auctorem.
Te nec signa, nec lex ipsa
Movenit, miser, ad fidem ?

C Si nec signis, nec prophetis
Arbitraris credendum,
Exul longa saltem pœna
Tuum disce reatum

Pax in terris

IN PURIFICATIONE B. MARIE VIRGINIS.

XXXVII.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

D Adorna, Sion, thalamum,
Quæ præstolaris Dominum ;
Sponsam et sponsam suscipe
Cum cereorum lumine.

Prudentes illæ virgines
Vestras apte lampades,
Et occurrentes Dominæ,
Surgant adolescentulæ,

Faces accendant famuli,
Veroque mundi lumini
Domus dominis cum omnibus (7)
Occurrat (8) luminaribus

Beate senex, propera,
Promissa comple gaudia
Et revelandum gentibus
Revela lumen omnibus.

Devota Deo vidua,
Ejusdem templo dedita,
Pari propheta gaudio,
Et confitere Domino.

quemquam typum divinæ gratiæ, seu ita man-
stat divinam gratiam.

(5) Sic. Cod. Cl. v. Cousin. *Unde.*

(6) Cod. *tanta.*

(7) Hic iterum elisio.

(8) Expunximus *cum*, quod in Cod. abundat.

Deo patri cum Filio.
Cum Spiritu paracito,
Ut est una substantia
Sic et una sit gloria.

AMEN.

XXXVIII.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Parentes Christum deferunt,
In templo templum offerunt.
Legi parere voluit,
Qui legi nichil debuit.

Offer, Beata, parvulum
Tuum et Patris unicum;
Offer per quam offerimur,
Pretium quo redimimur.

Procede, virgo regia,
Profer natum cum hostia,
Tollantur aves mysticæ,
Tibi vel ipsi congruæ.

Monstret columba simplicem,
Designet turtur virginem;
Pauper quidem [est (1)] hostia,
Sed magna sunt misteria.

Hæc quidem erat pauperum,
Cum esset (2) agnus divitum,
Sed agni veri latio
Non eget agno mystico.

Deo patri cum Filio,
Cum Spiritu Paraclito.

XXXIX.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Qui paupertatem admonet,
Hanc in se prius exhibet;
Deus dives in omnibus,
Ut nos ditet pauperrimus.

Factis primum exhibuit,
Quod verbis tandem docuit,
A cunis mox incipiens,
Et re vocem præveniens.

IN RESURRECTIONE DOMINI.

XLI

IN I NOCTURNO ET VESPERAS.

Christiani, plaudite,
(Resurrexit Dominus!)

Victo mortis principe
Christus imperat,
Victori occurrite,
Qui nos liberat.

Superato Zabulo (3),
(Resurrexit Dominus!)

Spoliato barathro,
Suos eruit,
Stipatus angelico
Cœtu rediit.

Fraus in hamo fallitur,
(Resurrexit Dominus!)

Quæ dum carne vescitur
Circumposita,
Virtute transfigitur.
Carni insita.

A

Hic est ille funiculus,
In manu viri lineus,
Subtilis evangelicæ
Sermo legis in opere.

Hic est mensuræ calamus
Quem gestat manu parvulus,
Ut super montem positum
Mensuret ædificium.

Mensuræ quippe calamus
Liber est evangelicus,
Quem manu fertur gerere
Qui scriptum complet opere.

Hoc super ipsum posita
Mensuratur Ecclesia,
Dum in hoc quisque percipit
Quantum crescit ac deficit.

B

Deo patri.

XL.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Omnis sexus et quælibet
Ætas plaudet et jubilet.
Monet omnes ad gaudium.
Qui venit salus omnium.

Gaude, vir, gaude, femina,
Communi læti gloria.
Virum, quem Deus induit,
Ignara viri peperit.

Congaude, virgo, virgini!
Mater est hæc Altissimi;
Nupta nuptæ congaudeat,
Quæ mox conceptum prædicat.

C

Conclusus adhuc utero,
Quo potens infans gaudio
Vitam mundi quam senserat
Mundo statim adnuntiat!

Hinc senex, inde vidua
Laude Christum prophetica
Confitentem dominicam.
Ostenderunt præsentiam.

Deo patri.

Captivatis inferis,
(Resurrexit Dominus!)
Ditatisque superis,
Cælum jubilat,
Hymnis, psalmis, canticis
Terra resonat.

Deo patri gloria,
(Resurrexit Dominus!)
Salus et victoria,
Christo Domini;
Par honor per secula
Sit Spiritui.

AMEN.

XLII.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Da Mariæ timpanum,
(Resurrexit Dominus!)
Hebræas ad canticum
Cantans provocet,
Holocausta carminum
Jacob immolet

Subvertens Ægyptios,
(Resurrexit Dominus!)
Rubri maris alveos
Deus replens hostibus,
Quos involvit obrutos
Undis pelagus.

Dicat tympanistria:
Resurrexit Dominus!
Illa quidem altera.
Re non nomine,
Resurgentem merita
Prima cernere.

Cantet carnem dulcius,
(Resurrexit Dominus!)
Reliquis fidelibus
Mixta feminis,
Cum ipsa narrantibus
Hoc discipulis,

Deo patri cum filio,
Cum Spiritu paraclito.

(1) Est deest in Cod.

(2) Cod. *Esse*.

(3) Pro *diabolo*; antiqua mutatio *di* in *z*. In

cœmeteriis Romanis non raro *zubulus* et *similia* leguntur.

XLIII.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Golias prostratus est,
(Resurrexit Dominus!)
Ense jugulatus est, (1),
Hostis proprio;
Cum suis submersus est
Ille Pharao.

Dicant Sion filiae:
(Resurrexit Dominus!)
Vero David obviam
Choros proferant (2),
Victori victoriæ
Laudes concinant.

Sanson noster validus,
(Resurrexit Dominus!)
Circumseptus hostibus
Portas sustulit.
Frustratus alophilus (3)
Stupens ingemit.

Ut leonis catulus,
Resurrexit Dominus!
Quem rugitus patrius
Die tertia
Suscitat vivificus,
Teste phisica.

Deo patri.

XLIV.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Veris grato tempore,
Resurrexit Dominus.
Mundus reviviscere
Cum jam incipit,
Auctorem resurgere
Mundi decuit.

Cunctis exultantibus,
Resurrexit Dominus;
Herbis renascentibus,
Fruudent arbores,
Odores et floribus
Dant multiplices.

Transacta jam hieme,
Resurrexit Dominus
In illa perpetuæ
Vitæ gaudia,
Nullius molestiæ
Quæ sunt conscia.

(1) Sic cod. et recte. Cl. v. Cousin: *Golias prostratus est, Ense jugulatus est; Resurrexit Dominus, Hostis proprio*: quod sensu caret.

(2) Cod. *proferantur*; sed *ur* stigmatibus notatur.

(3) Cl. v. Cousin *Alophilus*, tamquam nomen proprium; verum significatur *vir extraneus, hostis*, a Græco ἀλλοφύλος.

(4) *Ut* ex conjectura. Cod. hic abrasus.

(5) Cl. v. Cousin legit *Montium*; codex habet *montibus*, sed male; legendum *montis*.

(6) Cod. *sorori*; sed male; ipse librarius obelo notavit finem vocis.

(7) Nova elisio.

(8) Cod. *Christe summe*; quod non concordat cum *qui regit*; et quidem infra legitur *sit summo, sit Christo summo*.

(9) Sic Cod. et recte cl. v. Cousin *Terebatur*.

(10) Cod. non habet *Citat*, ut habet cl. v. Cousin; sed *nude icat*, omissa litera rubra D.

(11) Cod. *thrae* per metastasin aspirations.

(12) Cod. aperte *nisi* habet; et ita quidem exigit rhythmus. Verumtamen cl. v. Cousin mutavit in *ni*.

[Ut (4)] restauret omnia,
Resurrexit Dominus.
Tanquam ista gaudia
Mundus senserit,
Cum carne dominica
Jam refloruit.

Deo patri.

IN ASCENSIONE DOMINI

XLV.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

In montibus hic saliens,
Venit colles transiliens,
Sponsam vocat de montis (5) ver-
[tice]:
Surge, soror (6), et me jam se-
[quere].

Ad paternum palatium,
Ad patris scandens solium,
Sponsæ clamat: Dilecta, propera;
Sede mecum (7) in Patris dextera.

Omnis turba te civium,
Te regnum manet patrium.
Tuæ tota cum Patre curia
Præsentia requirit gaudia.

Quæ regis sponsæ congruant,
Quæ reginæ convenient,
Hic intextas ex auro ciclades
Cum purpuris gemmatis indues.

Sit Christo summo (8) gloria,
Qui scandens super sidera,
Cum Spiritu, cum patre, supera
Deus unus regit et infera.

AMEN.

XLVI.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Quibusdam quasi saltibus
Superni patris filius,
Ad terrena venit a superis,
Spoliatis nunc redit Tartaris.

A sinu venit patrio,
Matris susceptus utero;
In sepulchro de cruce positus
Resurrexit per quem resurgimus.

Ascendentem ad æthera,
Nubes exceptit lucida;

Ferebatur (9) erectis manibus,
Benedicens suis astantibus.

Ascendentem cernentibus
Ac super hoc mirantibus,
Astiterunt in albis angeli,
Tam facie quam veste nitidi.

Quid, inquam, attoniti,
Sic cælum intuemini?
Quem euntem in cælum cernitis,
Sic veniet in forma iudicis.

Sit summo.

XLVII.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS

In terris adhuc positam,
Sponsam Christus Ecclesiam
Ad se sursum vocat cottidie,
Et hortatur mente conscendere,
(1) Dicit hæc: Post te trahe (11)

[me,
Nitenti dexteram porrige;
Super pennas ventorum evolas;
Quis sequetur nisi (12) pennas
[conferas?

Columbæ pennas postulet,
Ut ad quietem properet.
Alas petat potentis aquilæ,
Quibus alta possit conscendere.

Dabit cum alis oculos,
Ut veri (13) solis radios
Irreflexis (14) possit obtutibus
Intueri, quo nil felicius.

Pennatis animantibus
Ille locus æthereus
Pro meritis virtutum congruit
Quibus alas has Deus dederit.

Sit Christo summo (15).

IN FESTO INVENTIONIS SANCTÆ
CRUCIS.

XLVIII.

IN I VEL II NOCTURNO ET AD VE-
SPERAS (16).

Salve, cælestis
Vexillum regis;
Salve, crux sancta;

(13) Cod. habet *veri*; cl. v. Cousin legit et edidit *mihi*; quo sensus turbatur.

(14) Cl. v. Cousin legit *in reflexis*; Cod. habet *irreflexis*, ultima litera notata obelo.

(15) Hymnus ad Laudes et ad Vesperas venit infra num. LI.

(16) Ex his quæ in prologo ad tertium libellum monet Abælardus manifestum est quinque ab eo conscriptos fuisse de Cruce hymnos, unum quo *invitatur diaconus crucem de altari tollere et in medio chori afferre*, tres ad tria Nocturna et quintum ad Laudes. Certissime deest primus hymnus; nam doxologiæ dumtaxat initium scribitur ad finem hymnorum qui supersunt. Asserere non ausim hymnum ad Nocturnum I aut II deesse: imo arbitror ex duobus hymnis unum conflatum fuisse a librario. Certe *salve, cælestis, vexillum regis*, etc., videtur esse exordium reliqui poematis, et facile dividitur post verba: *Est religata*. Memento hymnum XXVI similiter ex duobus conjunctis hymnis constare. Hic tamen aliquantisper obstat tertii versus per totum hymnum eadem desinentia.

Qua, spoliato
Prædone diro,
Præda reducta.

Averni portæ
Jacent contritæ,
Claustra confracta;

Tau beatum (1),
Quo, pœnitentum
Fronte signata.

Interfactoris
Ira crudelis
Est religata.

Vide (2) latronum
Quondam tormentum
Eras pro pœna,

Nunc gloriosum
Frontibus regum
Signum impressa.

Tu lignum vitæ,
In qua rex ipse
Conscendit palma,

Ut fructu tui
Letalis pomi
Restauret dampna.

Felici nautæ,
Qui (3) quasi nave
Fruitur vita,

Per mare magnum
Hoc navigandum
Est ad superna.

Personis trino (4).

XLIX.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS

Serpens erectus
Serpentum morsus
Conspectu sanat.

Antiqui virus
Serpentis Christus
Suspensus curat.

Sophia patris
Medelam cunctis
Ex se ministrat

Prophetæ virga
Silex bis icta
Aqua redundat.

Lignis duobus
Christus appensus
De se nos potat.

Bibit Judæus,
Sed Christianus
Refectus extat.

Personis.

(1) Vide Cangii Glossarium, verbo *Tau*. Legendum *O tau*, vel *Tau*, ne desit syllaba. Recentiori ævo multi dixerunt de hoc crucis symbolo.

(2) Cl. v. Cousin asserit in codice Bruxellensi legi *Fide*; non recte. Omissa tantum est litera rubra *v*.

(3) Cod. habet *quæ quasi nave fruendo vita*; quibus nullus prorsus inest sensus.

(4) Integra doxologia, ut monuimus, nusquam in Codice reperitur. Est forte: *Personis trino Sit Deo summo Laus sempiterna*.

(5) Supra ad Hymnum XLVII monuimus hunc LI suo motum esse loco.

L.

AD LAUDES TE AD VESPERAS.

Lignum amaras
Indulcat aquas
Eis immissum.

Omnes agones
Sunt sanctis dulces
Per crucifixum.

Salix præclarus
Mortis est potus
Ipsis per ipsum.

Quæque tormenta
Sunt eis grata
Per hoc exemplum.

Ut dolor meus
Dolor est nullus;
Attendunt scriptum.

Quippe qui cuncta
Portat peccata,
Nescit peccatum.

Passo pro cunctis
Est universis
Compatiendum.

Personis trino.

IN FESTO ASCENSIONIS DOMINI (5).

LI.

AD LAUDES ET VESPERAS

Cum in altum Deus ascenderet,
Et una secum traheret
Triumphantis majestas Domini,
Circumstabant victorem eruti.

Superna regi civitas
Pompas educit obvias (6),
Chere (7), cantant victori angeli
Et hosanna salvati populi.

Illis tanquam quærentibus
Et super hoc mirantibus
Hii respondent, et alternantibus
Ita cantum mulcent sermonibus:

Quis est iste rex gloriæ?
Quod hoc decus victoriæ?
Quis est iste de Edon veniens,
Purpureo vestitu renitens?

Fortis et potens Dominus,
Triumphans victis hostibus,
Manu forti potens in prælio
Victor redit subacto Zabulo.
Sit Christe summo.

IN FESTO PENTECOSTES.

LII.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Adventu sancti Spiritus,

Nostri cordis altaria
Ornans Deus virtutibus,
Tu tibi templa dedica
Illa septiformi, quam habet, gra-

Contra septem illa dæmonia (8);
Cujus dona bona sunt omnia.

Per timorem nos Domini
Primum a malo liberat,
Ut pauper hujus seculi,
Cælum dives introeat.

Tu hanc da nobis, Domine gratiam,
Pœnam reis ne reddas debitam,
Sed nomini tuo da gloriam.

Da pietatis viscera,
Ne superet temptatio;
Mites facit hæc gratia;
Quorum terra possessio.

Et hanc da nobis, Domine, etc.

Apponis et scientiam,
Per quam flenda cognoscimus;
Consolaris per veniam
Cum hanc primo fecerimus.

Et hanc, etc.

Fortitudine roboras
Esuriem justiciæ.
Veri panis saturitas
Viaticum est animæ.

Et hanc, etc.

Summum illud consilium
Das de misericordia,
Ut idem reddas præmium (9);
Vis hanc, non sacrificia.

Et hanc da, etc.

Intellectus es spiritus,
Quo videtur divinitas
Mundi cordis luminibus
Hæc est regni sublimitas (10).

Et hanc da, etc.

Das tandem sapientiam
Per quam fiant pacifici,
Nomen patris sanctificans,
In quo sint Dei filii.

Et hanc da, Domine, etc.

Populorum precibus,
Quos hac in die consecras,
Isdem nos charismatibus
Confirma quos regeneras (11).

Illa septiformi, et cetera.

LIII.

IN II NOCTURNO ET VESPERAS.

Remissionis numerum
Lux signat quinquagesima,
Quo jubileus omnium
Annus relaxat debita.

Summa summo regi Deo sit gloria,
Cujus cuncta subsistunt gratia,
Ex quo, per quem, in quo sunt
[omnia.]

(6) Cod. *ovias*.

(7) *Xaïps*.

(8) Cl. v. Cousin invertit versuum ordinem, scribens: *Cujus dona bona sunt omnia Contra septem illa dæmonia*.

(9) Addi Cod. *vel bravium*; ita ut optionem dederit Abælardus inter *præmium* et *bravium*.

(10) Cod. habet: *Hæc est spiritus regni sublimitas*; redundat *spiritus*.

(11) Arbitror legendum: *O populorum precibus. Quos hac in die consecras, isdem charismatibus Confirma quos regeneras*.

Sub hoc dierum numero
- Remissionis Spiritus,
A summi Patris solio
Venit, quem misit, Filius.
Summa summo, etc.

Divinum quippe Spiritum
Amorem ejus dicimus,
Quo reis hunc propitium,
Quo mittem esse novimus.
Summa, etc.

Cujus amoris hodie
Flamma mundus accenditur,
Quem venit Christus mittere
In terram, ignis mittitur.
Summa, etc.

In igneis hunc hodie
Linguis super apostolos
Demonstrans legis igneæ
Præsignavit hos nuntios,
Summa, etc.

Lex vetus tanquam frigida
Servos metu cohercuit,
In Christo mater gratia
Filius Deo genuit.
Summa summo regi Deo, etc.

LIV (1).

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Tradente legem Domino (2),
Mons tremens metum attulit;
Spiritus in cœnaculo
Suscepit illum abstulit.
Summa, etc.

Micabant illic fulgura,
Mons caligabat fumigans;
Hic est flamma multifida
Non urens, sed illuminans
Summa, etc.

Horrendæ sonum buccinæ
Pavebat illic populus;
Verbum intelligentiæ
Sonus hic fuit Spiritus.
Summa, etc.

Fumus illic caliginem
Obscuræ signat litteræ;
Splendentis ignis speciem
Claræ signum hic accipe (3).
Summa, etc.

Terroris ac caliginis
Illic plena sunt omnia,
Curat hic ex contrariis
Paraclitus contraria.
Summa, etc.

Omnes aufert molestias
Divina consolatio:

(1) Ex codicis habitu versus sequentes prioribus annectendi essent. Verumtamen certo sunt separandi, ita ut duo sint hymni: nam primo, materia utriusque est diversa; secundo, tres secus essent tantum hymni, quum quatuor sint oporteat; tertio, divisionem aliquam indicant plura solito ex doxologia repetita verba: *Summa summo regi Deo, etc.*

(2) Cod. et cl. v. Cousin habent *tradentem*.

(3) Cod. habet: *Splendentis in speciem ignis Clare signum hic accipe*. Cl. v. Cousin edidit: *Splendentis ignis speciem Clare signum hic accipe*. Sensus videtur esse: *Hic accipe speciem splendentis ignis tan-*

Cordis exarat tabulas
Ut reparetur ratio.
Summa summo, etc.

LV.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Apostolorum pectora
Divinus replens spiritus,
Corda ditat sententia,
Linguas loquelis omnibus.
Summa, etc.

Ut superbos disperserat
Linguæ quondam divisio,
Sic humiles nunc aggregat
Diversarum collectio.
Summa, etc.

Laudari linguis omnibus
Et prædicari debuit
In cunctis mundi partibus,
Qui has, qui cuncta condidit.
Summa, etc.

Johelis testimonium
Completurn esse novimus,
Petrus calumniantibus
Quod opponit latrantibus.
Summa, etc.

Divinorum complectio
Festorum hæc festivitas;
Divini consummatio
Promissi sit hæc largitas
Qui verum omne doceat
Promissus hic est qui cuncta sug-
gerat (4)

Quæ suis dixit filius.
Summa, etc.

IN FESTO DEDICATIONIS EC-
CLESIE.

LVI.

IN NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Sacra Yerolimis (5)
Facta sunt encœnia,
Quum lux esset celebris
Domini præsentia.

Ipsæ nostris hodie
Festis adsit, quæsumus,
Præsentis basilicæ
Basileon (6) proprius.

Nostrum templum pectoris
Ipse sibi consecrat (7),
Et signis extrinsecis
Res internas aggregat

Quæ fiunt exterius
Intus ipse compleat
Mundi penetralibus
Qui cordis inhabitat.

quam signum claræ literæ.

(4) Locus corruptus. Legendum est: *Promissus est spiritus Qui nobis cuncta suggerat Quæ suis dicitur Filius, Qui verum omne doceat*.

(5) Contra fidem cod. et rhythmum edidit cl. Cousin *Hierosolymis*.

(6) *Basileon* loco *Basileus, rex*. Linguam G cam plane Abælardo ignotam fuisse hinc et alibi constat.

(7) Cod. *consecrat, male*.

(8) Ita Cod. Cl. v. Cousin substituit *sit*.

Deo Patri gloria,
Par sit honor Filio,
Compar sit Spiritui
Gratiarum actio.

AMR.

LVII.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Spiritale signum est
Templum hoc visibile,
Et in illo totum est
Quod in hoc fit (8) mistic.

Aqua benedicatur,
Salis fit comixtio,
Templum his conspergitur
Circumvectis tertio.

Accendantur interim
Intus luminaria,
Numero duodecim
In giro disposita.

Aspergendo circuit
Templum ter episcopus.
Portæ frontem percuit
Virga ter superius.

Aperiri præcipit,
Ut rex intret gloriæ,
Quod quum ter expleverit,
Patet fiunt januæ.

Ingressus basilicam
Preces offert Domino,
Pro se primum hostiam
Deinde pro populo.

Alphabeti duplicis
Dum figuras imprimit
Cancellatis lineis
Crucis signum exprimit.

Quæ fiunt exterius, etc.

Deo Patri gloria.

LVIII.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Ad altare pontifex
Sacrandum se præparat,
Aquæ salem, cinerem,
Atque humum sociat,

Bis intincto digito
Per altaris cornua
Signum crucis imprimit
Consecrantis dextera.

De ysopo deinde
Tenens aspersorium
In altare septies
Aspergit circumdatum.

Vos quoque obsecro, sorores karissimæ Christoque dicatæ, quarum (1) maxime precibus hoc aggressus sum,strarum adjungite devotionem orationum, illius memores beatissimi legislatoris plus orando quam populus potuit (2) dimicando. Et ut caritatem vestram in orationum copia inveniam, pensate diligenter quam prodigam vestra petitio nostram habeat facultatem. Dum divinæ gratiæ laudes pro nostri ingenioli (3) prosequi studeremus, quod de ornatu deest eloqui recompenavimus hymnorum multitudine, singulis videlicet singularum sollemnitatum nocturnis prios componentes hymnos, quum unus solummodo hucusque hymnus in festis quoque sicut in festis nocturnos præcineretur.

Quattuor itaque hymnos singulis festivitibus ea ratione decrevimus, ut in unoquoque trium nocturnorum proprius decantetur hymnus, et laudibus insuper matutinis non desit suus. Ex quibus quattuor instituimus, ut duo in vigilia pro uno jungantur hymno et duo reliqui similiter ad vespere ipso die sollemni recitentur, aut ita bini in singulis vesperis dividantur, ut cum duobus primis psalmis unus, et cum duobus reliquis alius decantetur. De cruce autem memini, quinque consueti sunt hymni quorum primus singulis præponatur horis, invitans diaconem crucem de altari tollere et medio chori afferre atque ibidem eam quasi adorandam ac salutandam statuere, ut in ejus quoque sentia tota per singulas horas peragatur sollemnitas.

IN FESTIS B. MARIE.

LX.

AD MATUTINUM ET VESPERAS.

Deus Dei verbum,
Patri (4) cœternum,
Mens ex Deo nata
Non creata (5).

Per quem factus mundus,
Per quem reparatus,
Votis supplicantium (6)
Intende servorum.

Judex noster Christe,
Nostris miserere,
Ignosce nunc bonus,
Ne condempnes justus.

Esto nobis natus,
Esto nobis passus,
Qui das spem salutis
In utroque nobis.

Ne sit (7) nasci vanum,
Ne sit (8) pati cassum,
Nec insultet hostis
Nobis in te fisis.

Mater pietatis,
Adsis pia nobis,
Nec spe sua fraudes
De te præsumentes.

Per te Dei factus
Ad nos est descensus,
Per te conscendendum
Nobis est ad ipsum.

Per te reducatur,
Qui te profitemur,
Ejus ad nos portam
Et ad eum nostram.

Cui sit et trino
Perpes honor Deo,
Ex quo, per quem cuncta,
In quo sunt creata.

AMEN.

LXI.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Mater Salvatoris
Vide quid dicaris,
Pensa singularem
Nominis honorem.

Comple dictum factum,
Sed labore nullo,
Quamvis (9) una prece
Reos absolvente.

Aure (10) quippe matris
Quidquid postulabis (11),
Apud tam benignum
Impetrabis natum.

Sanctam matrem justus
Non offendet natus,
Nec ferent repulsam
Tuæ preces illam.

Virtus sanctitatis
Et potestas matris
Quantumcunque magnum
Obtinebunt donum.

Preces supplicantis
Non contempnet matris,
Qui parere patri
Jubet sive matri.

Cui sit.

COMMUNE APOSTOLORUM.

LXII.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Apostolici culmen ordinis
Novis recreat mundum gaudiis,
Quem exilarat festis annuis.

Hi (12) signiferi sunt Ecclesiæ,
In dominica duces acie,
Post hos martirum laus militiæ.

Tamquam pedites sancti reliqui,
Abstinentiæ longæ dediti,
Non deficient castris Domini.

Perpes gloria regi perpetui,
Exercituum Christo principi,
Patri pariter et Spiritui.

AMEN.

LXIII.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Apostolicis recte laudibus
Cunctis intonat mundus partibus
Per quos cunctis est Deus cognitus.

Apud Israel notum antea,
Nomen Domini nunc ad omnia
Per hos prodiit (13) mundi climata.

(1) Sic Cod. Cl. v. Cousin edidit *quorum*(2) Cod. *populis potuit*(3) Hic vox aliqua deest; *virtute* videtur c., v. Cousin; eundem potius crediderim *parvitate, imbecillitate*, etc.(4) Cl. v. Cousin edidit *Pater*.(5) Sic Cod. Legendum forte: *Non autem creata*.(6) Cod. *supplicantium*.(7-8) Cod. *Nescit*.(9) Cl. v. Cousin edidit *Quam vos*.(10) Sic Cod. *Forte ore*.(11) Cod. *Postulabit*.(12) Cod. *male Alii*.(13) Cod. *prodigit*.

Ad hoc omnium linguis præditi
Et miraculis erant splendidi,
Verbo pariter et re maximi.

Perpes gloria.

LXIV.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Regum solia, filosofici
Celsas (1) cathedras magisterii,
Hii subjiciunt jugo Domini.

Si res bellicas plebs invalida,
Eloquentiam lingua rustica.
Mundum subigit turba modica.

Inde gladiis reges dimicant,
Hinc philosophi verbis intonant,
Sed miraculis victi supplicant,

Perpes gloria regi perpeti.

LXV.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Stulta seculi, mundi infima,
Christus eligens sapientia
Quæque conterit et sublimia.

Nil urbanitas his rhetoricæ,
Nil verbositas [valet (2)] logicæ,
Sed simplicitas fidei sacræ.

Eloquentia cessit Tullii,
Tacè dictum est Aristoteli;
Leges proferunt mundo rustici.

Perpes gloria.

FESTO SS, APOSTOLORUM PETRI ET PAULI.

LXVI.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Piscatoris (3) modo linia,
Imperatoris sæpe genua
Deo subplicant procumbentia.

Non impar Paulus vitæ merito
Diademate pollet gemino,
Virgo candido, martir rubeo (4).

Beatissimos mundi principes
Bello socios, morte comites,
Hæc ad superos transmisit dies.

Perpes gloria.

LXVII

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Princeps apicis apostolici,
Pastor ovium gregis Domini,
Has custodia serva vigili.

Arte melius utens pristina,
Piscans homines trahe retia,
Complens Domini sic pollicita.

Forte claviger (5) aulæ cælicæ,
Fores aperi, manum porrige;
Quos ad Dominum ducis, suscipe.

Perpes gloria.

- 1) *Modo male insertum habet Cod.*
2) *Supplevimus valet; quam vocem sensus et sus requirunt.*
3) *Cl. v. Cousin edidit Piscatoria contra auctorem codicis et rhythmum rationem.*
4) *Cod. clare habet rubeo, quanquam cl. v. isin scripsit ibidem legi rube.*
5) *Cod. Clavier.*

A

LXVII.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Tuba Domini, Paule, maxima,
De cælestibus dans tonitrua,
Hostes dissipans, cives aggrega.

Doctor gentium es præcipuus,
Vas in poculum factus omnibus,
Sapientiæ plenum haustibus (6).

Mane Benjamin prædam rapuit.
Escas vespere largas dividit,
Vitæ ferculis mundum reficit.

Ut (7) rinoceros est indomitus,
Quem ad aratrum ligans Dominus,
Glebas vallium frangit protinus.

B

Nunc nequitiae laudat villicum,
Quem prudentiæ dicit præditum
Ac pro filiis lucis providum.

Perpes gloria (8).

IN FESTO S. JOANNIS EVANGELISTÆ.

LXIX.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Cælo celsius volans aquila,
Ad dominici sinus abdita
Nidi contulit habitacula.

Solis intuens illic radios
Summo jubare beatissimos,
Visum reficit, pascit oculos.

Ex substantia solis ignea
Calor prodiens et lux genita
Oblectamina præbent maxima.

Perpes (9).

COMMUNE EVANGELISTARUM,

LXX.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Quadrigæ Christi vehiculum
Torcular gestat dominicum,
Quo botrus pressus in poculum
Reficit corda fidelium.

Scripturæ testum dominicæ
Quadrigæ corpus intellige,
Qua Dei verbum innumeræ
Delatum tenent ecclesiæ.

Quadrigæ rotæ (10) volumina
Quattuor sunt Evangelia,
Quorum scriptores clarissima
Promeruerunt sollemnia.

D

Gloria Patri et Filio,
Spirituique paraclito
Uni tam Deo quam Domino,
Cum sint personæ tres numero.

AMEN.

LXXI.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Torcular crux est dominica;
Botrum hic Christum considera;

(6) *Cod. austibus.*

(7) *Cod. sicut.*

(8) *Hymnus ad Laudes et quartus ad Vesperas sane desumendus ex Communi apostolorum; et idcirco sane servata est doxologia Perpes gloria.*

(9) *Reliqui hymni desumendi ex Communi apostolorum; ut ex doxologia apparet.*

(10) *Cod. roctæ, notato c obelo.*

Vecte suspensum hunc mystica
Præfiguravit hystoria.

Hunc deferentes ad populum
Fertilitatis indicium,
Hii sunt qui crucis misterium,
Mundi salutem, aperiunt.

Prior non videns quem bajolat
Christi prophetas significat.
Is qui succedit ut videat,
Visa narrantes hos denotat.

Gloria Patri.

LXXII.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Quattuor sunt hæc animalia
Variis formis distantia.
Visio refert prophetica
Apocalipsisque mistica.

A dextris homo concipitur
Eique leo conjungitur,
Vitulo læva conceditur,
Aquila super extollitur.

IN FESTO SS. INNOCENTII

LXXIV.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Ad cælestis
Ortum regis,
Rex terrenus
Jus auferri
Timet sibi
Principatus.

Inauditum.
Stellæ signum
Ubi narrant,
Civitatem
Atque regem
Magi turbant.

Hinc commotus
Rex iniquus
In infantes,
Ut infantum
Perdat unum,
Perdit plures.

Propter unum
Multi Christum
Sunt perempti,
Sed per unum
Omnes Christum
Coronati.

LXXV.

AD II NOCTURNUM ET AD VESPERAS.

Rex tyrannos
Universos
Supergressus,
Et plus ipsis

(1) Qui literas rubras appinxit, loco *B* scripsit
S. Hinc in codice legitur *Sunt*.

(2) Cætera desunt in Codice Bruxellensi: hæc au-
tem interseruntur Macrobi: « Macrobius in *Satur-*
naliorem libro II, de Augusto et jocis ejus: Quom-
audisset inter pueros, quos in Siria Herodes rex
Judæorum in tribunatum jussit interfici, filium quo-
que ejus occisum, ait: « Melius est Herodis por-
cum esse quam filium; nec ipsius infans tutus est
« a cæde. » Imo *accede* in Cod.

(2) Cod. *Lactandum*.

Quoque feris
Inhumanus,

In infantes,
Ut in hostes,
Castra cogit,
Et in nullos
Nisi suos
Arma vertit.

Furor iræ
Nec ferinæ
Comparandus
Perdit eos
Quos arreptos
Fovet lupus.

Ad mandatum
Regis datum
Generale (2).....

Ad Augustum
Hoc delatum
Risum movit,
Et rex mitis
De immiti
Digne lusit.

Malum, inquit,
Est Herodis
Esse natum;
Prodest magis
Talis regis
Esse porcum.

LXXVI.

AD III NOCTURNUM ET AD VESPERAS.

Ad lactantum (3)
Sinus matrum,

Alis quaternis hæc prædita
Vel faciebus sunt singula;
Oculis plena sunt corpora,
Ut nec his dorsa sint vacua.

Gloria Patri.

LXXIII.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Eunt (1) cum illis euntibus
Atque stant rotæ cum stantibus;
Levantur cum elevantibus;
Cum his vitæ sit spiritus.

Pedes eorum pedes recti,
Plantaque pedis ut vituli
Tanquam ex ære sint candenti,
Scintillæ visæ sunt progredi.

Carbonum instar ardentium
Lampadum habent splendentium
In modum visa micantium
Ire rediere sunt fulgorum.

Gloria Patri.

Ut ad castra,
In lactentes (4)
Ruit omnis
Plebs armata.

Ad micantem
Infans ensem
Lætabundus (5),
Irruenti
Ridet hosti
Perimendus

Quid est dictu
Vel auditu
Tam (6) stupendum?
A natura
Quid humana
Tam remotum (7)?

Quid, Herodes,
Metu langues
Super Christo?
Non est meum,
Inquit, regnum
De hoc mundo (8).

In æternis,
Non caducis,
Iste regnat:
Non hæc tollit
Neque cupit
Qui dat illa.

LXXVII.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Est in Rama
Vox audita
Rachel flentis,

(4) Cod. *Lactantes*.

(5) Ita Cod. et recte, quamvis ei substitit
v. Cousin *lactabundus*, vocabulum Romanum.

(6) Cod. *tamque*, male.

(7) Cod. inversa habet verba: *quid a natura*.

(8) Cod. habet: *Non meum, inquit, Reg De hoc mundo. Estimavit cl. v. Cousin leg Meum, inquit, Regnum non est De hoc mundo deficit consonantia.*

Super natos
Interfectos
Ejulantis (1).

Lacerata
Jacent membra
Parvulorum,
Et tam lacte
Quam cruore
Rigant humum.

His incumbens
Orba parens,
Ejulando (2)
Recollecta
Fovet frustra
Sinu pio (3).

Fundit pectus,
Scindit sinus (4)
Cæcus furor
Quem maternus
Et humanus
Facit amor.

Interfecti
Sunt inviti,
Sed pro vita
Meritorum
Fuit nullum,
Merces multa.

LXXIX.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Exquiruntur omnia
Tormentorum genera,
Ut probetur maxima
Martirum constantia.
Fornax aurum exquoquit
Sicque purum efficit,
Sinapis (6) vim accipit,
Dum quis eam (7) atterit.
Exercentur ferramenta ;
Dampno suo parant cuncta.
Consumuntur dum tunduntur (8) lapides,
Hebetantur dum dolantur arbores.
Illis malos, istis bonos compares,
Cum affligi vides (9) Christi milites.

Probra, carcer, vincula,
Flagella, spectacula,
Nuditas, inedia,
Pœnæ sunt præludia.
Flammis, aquis, gladio,
Ungulis, equuleo,
Omnique patibulo
Pugnatur in ultimo.

Sed ut pœna protenditur,
Pœnæ finis mors differtur.
Optant mori diu torti martires.
Sed qui necant, mori vetant principes.
Delicatæ viris mixtæ virgines,
Ut in pœna, sunt in palma comites.

Multa sunt, magna.

LXXX.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Pugnant mundi principes,

- 1) Cod. *Ejulantis*, altera litera *l* notata obelo.
2) Cod. *Ejulando* cum eodem obelo.
3) Cod. *Sic cupio*.
4) Cod. *Sinus scindit*.
5) Sic Cod.

Merces ipsa
Fuit vita,
Quam et ipsi
Moriendo,
Non loquendo,
Sunt confessi.

COMMUNE MARTYRUM.
LXXVIII.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Scutum, Deus, omnium,
Et corona martirum,
Tam causa certaminum
Quam palma certantium,
Per inermes dimicas,
Et armatos superas.
Intus arma fabricas,
Quibus pugnat charitas.

His confisa bene virtus
Nudum hosti præbet pectus
Quam a dextris
Et sinistris
Muniunt,
A læsuris
Universis
Protegent.
In hanc pugna
Quantæcunque
Sævium,
Spes securam,
Fides certam
Fatiunt.

Per hanc pectus martiris,
Turris fortitudinis
In cunctis periculis
Persistit immobilis.
Eriguntur machinæ
Hinc illinc innumeræ ;
Diriguntur saxæ
Moles in hanc undique.

Pugnat thoris (5) mundus extra,
Salvat unus Deus intra.

Ferro, flammis
Secus hostis
Sævius ;
Noscunt intus
Quæ sit virtus
Protegens.
Crebros ictus
Dat assultus
Vehemens,
Sed est intus
Dei virtus
Prævalens.

Multa sunt, magna sunt
In sanctos prælia :
Sed pauca vel parva
Quantum ad præmia.
Cujus hæc dona sunt,
Regi sit gloria.

AMEN.

A

Dæmonum satellites ;
Vincunt Christi milites,
Voti sui compotes.
Nec huic militiæ,
Vel tantæ victoriæ,
Præmiique gloriæ
Desunt quoque feminæ.
Sicut fortis, sic infirmus
Pugnat et triumphat sexus ;
Ut haberent summi regis acies
Suas quoque cum viris amazones,
Quæ quo magis natura sunt debiles,
Palma harum magis sunt mirabiles.

B

Viri cum uxoribus,
Fratres cum sororibus,
Filiis cum matribus,
Belli stant congressibus.
Virum uxor animat,
Natos mater roborat,
Et cælo regenerat,
Quos terræ genuerat.
Ipsos statim secutura,
Holocaustum Christi facta
Soror fratrem provocat ut dimicet,
Et tam verbis quam exemplis admonet.
Quid agant, nisi pugnent, juvenes,
Cum bellantes intuentur virgines ?
Multa sunt.

LXXXI.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Turris his davitica
Certa dat præsidia,
Habent ad munimina
Scuta, propugnacula.
Armatura fortium

C

- (6) Cod. *eas*.
(7) Cod. *Ut sinapis*.
(8) Cod. *tontuntur*.
(9) Cod. *videns*.

Hunc majori (1) sublimavit gratia ;
Quod ab ejus matre virgine
Per singulos gradus inspice.

■ Quis sanctarum eam æmulantium
Numerare possit choros virginum ?
Post has esse quis nescit innumeras
Sacrum votum amplectentes viduas ?
Nec deesse matrimonio
Quæ flagrent hoc desiderio.

Post has omnes, si scorta respiciam,
Magdalena ungens Ægyptiacam,
Ubi culpa prius habundaverat,
Cerno quia virtus postea liberat (2).
Christo (3) decus, ipsi gloria,
Qui tot facit mirabilia.

LXXXVII.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

■ Post honorem singularem virginis,
Quæ sic pollet, ut sit Dei genitrix,
Qua virtute vel honore præditi
Sint istius gradus sexus singuli,
■ Multiplici rerum specie
■ Sacra docent nos historia.

Paradisi primus Adam incola
Extra factus fuit, intus femina,
Ut et (4) locus ipse sit inditio,
Quam excellens harum sit creatio,
Quæ de costa viri condita
Fortes essent velut osseæ.

Hæc in multis fortitudo irruiat,
Cum virorum virtus exaruerit (5).
In exemplo perstat (9) iudex Debora,
Et quæ stravit Holophernem vidua (7),
Sollemnemque missam merita,
Septem fratrum mater inclita.

Jepte nata victoris in proprium
Patris dextram animavit iugulum,
Moris eligens, quam gratiam
Voto pater fraudet sibi præstitam.

Christi decus.

LXXXVIII.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

■ Si cum viris feminas contendere
De virtute liceat constantiæ ;
■ Quis virorum mentis fortitudine
■ Adæquari possit Jepte filia.
Quæ ne voti pater reus sit,
Se victimam patri præbuit ?

Quid fecisset in agone martirum,
Si negare cogere Dominum ?
Unde tanta virginis constantia
Quadam pollet spiritali gratia,
Ut sollemnes hymni virginum
Virgineum colant exitum.

Multi viri (8) factis excellentibus
Liberarunt fideles ab hostibus,
Hester sola liberando populum
Hinc festivum (9) meruit præconium,
Ut scilicet, quantum emineat
Feminarum virtus, pateat.

(1) Cod. *majora*.(2) Cod. *post exhiberat*.(3) Cod. *Christi*.(4) Cod. *ex*.(5) Cl. v. Cousin substituit *exaruit* præter aucto-
ritatem Cod. et rythmi leges.(6) Cl. v. Cousin *præstat*.

A Quantum quippe sexus hic est fragilis,
Eo virtus ipsius mirabilis
Majus laudis erigit præconium,
In præcelsum erigenda titulum.

Christi decus.

LXXXIX.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Ut ad nostra veniamus tempora,
Quæ divina superfudit gratia,
Quis in ista feminas, præcellere
Non valebit ex multis colligere,
Post Mariam Annam intuens,
Elizabeth quoque contuens ?

Christi pedes capit unguens mulier,
Christum eum fecit corporaliter.
Sacerdotis et regis misteria (10)

B Suscepisse constat hunc a femina,
Et qui eum sexus peperit
Sacramenta quoque tradidit,

Et sepulto ferens hic (11) aromata
Resurgentis prior vidit gaudia,
Et ex culpa vile magis femina
In hac omnes antecessit gratia,
Ut pateat quanto gaudio
Peccantium sit conversio.

COMMUNE VIRGINUM.

XC.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Sponsa Christi, tam virgo quam mater,
Cujus palma celebris hæc dies est,
Palma duplex festum præsens geminat,
Virgo carnem, martir hostem superat.

C Hinc igitur psalmi resonent,
Lectiones inde concrepent.

Hæc in viris duplex palma rarior ;
Eminet in feminis uberior ;
Ut sexus harum est infirmior,
Sic ipsarum virtus mirabilior,
Et ipsarum tanto gratior
Sit hostia, quanto purior.

Integra tam spiritu quam corpore,
Holocaustum verum sit ex virgine.
Ad incensum hujus refer hostiæ
Rufæ tipum et tenellæ vitulæ.
Illic umbra, sed hic veritas,
Si res signis bene conferas.

Quæ cor Deo per se consecraverat,
Per lictorem nunc et corpus immolat ;
Consecratus Deo primum animus
Hosti corpus exponit intrepidus.
D Christi decus.

XCI.

IN II NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Cum in sanctis sit Deus (12) mirabilis,
Præminet in meritum victoriis.
Sed cum dat feminis prætoriam,
Quis non cunctis præferat gratiam ?
Ut sexus est fragilior,
Hoc sit virtus mirabilior.

(7) Cl. v. Cousin : *Judita*.(8) Cl. v. Cousin loco *vir* edidit *ut*.(9) Cl. v. Cousin dedit *festinum*.(10) Cod. *Mistericia*, literis *et* notatis obelo.(11) Cl. v. Cousin *hinc*. *Hic* refertur ad *sexus*.(12) Sic Cod. Cl. v. Cousin *Deus* sit.

Exquisita tormentorum genera
Feminarum superat constantia.
Aut istarum virtus est mirabilis,
Aut agonum horum pœna facilis;
Sed utrumque geri melius,
Disponente Deo, credimus.

Valida est, sicut mors, dilectio,
Nec istius ignis est extinctio.
Aquæ multæ non possunt extinguere
Caritatis flammam invictissimæ;
Nec est unquam (1) cum hac debilis
Sexus, quantumcunque fragilis.

Quid barbati dicturi sunt juvenes,
Delicatæ quum hæc ferant virgines?
Erubescat ad hæc sexus fortior,
Ubi tanta sustinet infirmior.
Christi decus.

XCII.

IN III NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Quantum (2) sponso fidelis hæc fuerit,
Tam ipsius vita quam mors docuit.
Illa corpus integrum custodiens,
Hæc ipsius holocaustum offerens,
Virgo sponsa, virgo sponsus est,
Sponsa mater, sponsus martir est.

Talem sponsum talis sponsa decuit,
Quæ secuta sit, quocunque ierit,
Quos nec sacræ carnis decor dividat,
Nec in morte dispar amor pateat.
Subsequuntur sponsum ceteræ;
Hæc incedit juncto (3) lateræ.

Et regina sponsi tenens dexteram,
Subsequentem turbam habet ceteram.
In vestitu deaurato renitet,
Et quæ coronas supradictas possidet.
Ceterarum hoc est optimum,
Incorruptum est et rutilum.

Sertum rosæ, intextum et liliis
Sunt insigne martiris et virginis,
In odorem Christo suavissimum.

(1) Sic Cod. Forte legendum *numquam*.

(2) Cod. *Quanto*.

(3) Cod. *juncto*; cl. v. Cousin *victo*.

(4) Cl. v. Cousin *Cadens*. Cod. hoc loco maculatus.

(5) Cl. v. Cousin *Pulchri*; correctio non necessaria, quum tempore Ciceronis litera *h* illuc intrusa non esset.

A Martir rosam, virgo profert liliam.
Indumenta dant insignia,
Candens (4) bissus, rubra purpura.
Pulcri (5) gressus ejus sunt in calceis,
Quos et sponsus conlaudat in canticis.
Quis sit ejus ornatus, prædictum est;
Quo sit ejus progressus, dicendum est.
Christi decus.

XCIII.

AD LAUDES ET AD VESPERAS.

Ut aurora consurgens progreditur,
Quæ cælestis sponsi thoro jungitur (9);
Sicut sponsa fœderata fecerat,
Illic tanquam uxor jam cohabitabat.
Sic in fide facta fœdera,
Illic in re perpes copula.

B Paranympfos illic habet (7) angelos,
Quos custodes habemus hic proprios.
Ad superna thalammorum gaudia
Illam pompa deducit angelica.
Hinc obviam (8) virgo virgines.
Illic mater habet martires.

Cum ad sponsum sic deducta venerit,
Et in ejus complexu quieverit,
Qua fruatur gloria quis dixerit?
Quæ mens tanta gaudia conceperit?
Ad hæc certe nemo sufficit,
Nisi forte cum hæc senserit.

Hæc sunt illa quæ non vidit oculus (6),
Nec humanis capi possunt cordibus
Quæ se Deus præbet diligentibus,
Ab æternis parata temporibus.
Christi decus.

C IN FESTO S. MARIE MAGDALENE.
XCIV.

IN I NOCTURNO ET AD VESPERAS.

Peccatrici beatæ sollempnitas
Peccatores maxime lætificat.

(10) . . . . .

(9) Cod. *junguntur*.

(7) Cod. *habent*.

(8) Cod. *oviam*; non vero *aviam*, ut scribit cl. t. Cousin.

(9) Cod. *oculos*.

(1) Reliqua folia jam pridem (ut ex detricto ultimo folio patet) perdita sunt. Præter hymnos aliquot capiebantur illis sequentiæ, ut initio monuimus.

HYMNUS

IN ANNUNTIATIONE BEATÆ MARIE VIRGINIS.

(DANIEL, *Thesaur.*, *hymnologic.*, II, 59.)

Mittit ad virginem
Non quemvis angelum
Sed fortitudinem
Suam, archangelum,
Amator hominis.

Fortem expediat
Pro nobis nuntium,
Naturæ faciat
Ut præjudicium
In partu virginis.

Naturam superat
Natus rex gloriæ,
Regnat et imperat
Et zyma scoræ
Tollit de medio.

Superbientium
Terat fastigia,
Colla sublimium
Calcet vi propria
Potens in prælio.

Foras ejiciat
Mundanum principem,
Matremque faciat
Secum participem
Patris imperii.

Exi qui mitteris,
Hæc dona dissere,
Revela veteris
Velamen literæ
Virtute nuntii.

Posterior natu fratribus,
Suis amore prior omnibus,
Quem moriens mater Bennonim,
Pater gaudens dixit Benjamin.

Blanditiis tuis miserum
Revelabas patri sennium,
Fratris mihi reddens speciem
Et decoræ matris faciem.

Pueriles natiæ
Super cantus omnes
Orbati miseræ
Senis erant dulces.

Informes in facie
Teneri sermones,
Omnem eloquentiæ
Favum transcendentes.

Duorum solatia
Perditorum maxima
Gerebas in te, fili

Pari pulchritudine
Repræsentans utrosque,
Reddebas sic me mihi.

Hinc tecum hos perdidisti,
Et plus justo tenui
Hanc animam, fili mi.

Ætate tu parvulus,
In dolore maximus,
Sicut matri sic patri.

Deus, cui servo,
Tu nos nobis facito
Apu'd te conjungi.

III.

PLANCTUS VIRGINUM ISRAELIS SUPER
FILIA JEPHTHÆ GALADITÆ.

Ad festas choreas cœlibes
Ex more venite virgines?
Ex more sint odæ flebiles,
Et planctus ut cantus celebres.
Incultæ sint mœstæ facies
Plangentum et flentum similes,
Auratæ sint longe ciclades,
Et cultus sint procul divites.

Galadithæ virgo Jephthæ filia
Miseranda patris facta victima,

Annos virginum elegos,
Et pii carminis modulos
Virtuti virginis debitos
Per annos exigit singulos.

O stupendam plus quam flendam
[virginem!]

O quam rarum illi virum similem!
Ne votum sit patris irritum,
Promissaque fraudet Dominum,
Per hunc solavit populum,
In suum hunc urget jugulum.

Victor hic de prælio
Dum redit cum populo,
Prior hæc præ gaudio

Accurrit cum tympano:

Quam videns et gemens pater an-
[xius]

Dat plausum in planctum voti
[consciis.]

Triumphum in luctum vertit po-
[pulus.]

« Decepisti, filia mea,
Dux ait, unica,
Et decepta cujus
Nostra lues gaudia,

Quamque dedit Dominus
Perdit te victoria. »

Illa refert: « Utinam
Mea ignorantia
Tantæ rei victimam
Aptet sic placidam.

Immolare filium
Volens Abraham,
Non hanc apud Dominum
Habuit gratiam,
Ut ab ipso puerum
Vellet hostiam.

Puerum qui respuit,
Sic puellam suscipit.

Quod decus sit sexus mei percipe,
Uteri qui tui fructus inspice.
Quid enim, quid tibi sit hoc gloriæ,

Ut sexu sic animo
Vir esto, nunc obsecro.

Nec meæ nec obstes tuæ,
Si tuæ præferre me vis animæ,
Exemploque pravo cunctos lædere

Sinat te delectio,
Proferat hanc Domino,
Unaque tu Dominum
Offendes cum populo,
Ammittas et propterea
Displicendo Domino.

Hoc est hic crudelitas,
Sed pro Domino pietas,
Qui, ni vellet hostiam,
Non daret victoriam.
Solvens ergo debitum,
Placa, pater, Dominum,
Ne forte quum placitum
Erit, non sit licitum.

Quod ferre non trepidat
Virgo tenera,
Inferre sustineat
Viri dextera.
Sponsio quæ obligat
Voti propria.

Sed duorum mensium
Indulgebis spatium,
Quo valles et colles cum sodalibus
Peragrans et plorans vocem plan-
[ctibus,]

Quod sic me semine privet Dominus.

Sitque legis sanctio
Mea maledictio!
Non sit remedio
Mundæ carnis hostia,
Quam nulla pollutio,
Nulla novit macula. »

His gestis rediit ad patrem unica;
Secreti thalami subintrans abdita,
Lugubris habitus deponit tegmina.

Quæ statim ingressa balneum,
Circumstante choro virginum,
Fessam se refovet paululum
Et corpus pulvere squalidum
Laboremque viæ languidum
Mundat ac recreat lavacrum.

Varias unguenti species
Amatæ continent pixides,
Quas flentes afferunt virgines.
His illam condiunt
Aliæ, capillos componunt
Reliquæ, ut præparent Domino.

Egressa post paululum,
Virgo lota balneum,
Mittit patri nuntium.
Ut aram extruat,
Ignem acceleret,
Dum ipsa victimam interim p[er]
[pari;]

Quæ Deo convenit,
Principem condecet.

O quantis ab omnibus
Istud ejulantibus
Nuntium excipit!
Urget dux populum,
Ut hæc acceleret,
Et illa virgines

Ut cultum præparent,
Et tanquam nuptiis
Morti se præparent.
Illa byssum propriis,
Madefactum lacrymis
Porrigit, hæc humidam
Fletu suo purpuram.

Auro, gemmis, margaritis
Variatum est monile,
Quod sic pectus ornat,
Et ut ornet magis inde;
Inaures et annuli,
Cum armillis aurei
Virginis tenerrimum
Onerant corpusculum.

Rerum pondus et ornatus
Moram virgo jam non ferens,
Lecto surgit et repellit.
Quæ restabant ita dicens:
« Quæ nuptæ satis sunt,
Perituræ nimis sunt. »

Mox quem patri detulit,
Ensem nudum arripuit,
Quid plura, quid ultra dicimus
Quid fletus, quid planctus ger-
[mus?]

Ad finem quod tamen cepimus
Plangentes et flentes ducimus,
Collatis circa se vestibus
In aræ succensæ gradibus
Traditur ab ipsa gladius;
Peremit hanc flexis genibus.

O mentem amentem judicis,
O zelum insanum principis,
O patrem, sed hostem generis,
Unicæ quod nece diluit!

Hebrææ dicite virgines,
Insignis virginis memores,
Inclytæ puellæ Israel,
Hac valde virgine nobiles!

IV.

PLANCTUS ISRAEL SUPER SAMSON.

Abyssus vere multa;
Judicia, Deus, tua,
Eo plus formidanda,
Quo magis sunt occulta,
Et quo plus est ad illa
Quælibet vis infirma.
Virorum fortissimum
Nuntiatum per angelum,
Nazarenum inclytum,
Israelis clypeum,
Cujus cor ut saxum
Non heat sic perditum;

Quem primum Dalila
Sacra cesarie,
Hunc hostes postea
Privarunt lumine.

Exhaustus viribus,
Orbatus oculis,
Molæ fit deditus,
Athleta nobilis.
Clausus carcere,
colorumque lumine
am privatus, quasi geminis
molam sudans tenebris op-
[pressus.

Ludos martios
lus exercere solitos,
Frangit artus.
Quid tu, Dalida,
id ad hæc elicis impla?
id fecisti, quænam munera,
· tanta tibi scelera conquiris?
Nulla gratia
per longa manet tempora
Proditori.
Hos cibario
Vix sustentat edulio,
lumentorum quod et durus
Labor hunc et insolitus
Sumit rarus, crebris stimulis
Agitatus et ab æmulis
Ut jumentum.
Renatis jam viribus,
Reparatis juribus,
Tremulentis hostibus,
Cæsui inducitur,
Ut morte doloribus
Finem ponat omnibus.

A jocis ad seria,
Fertur mens diu concita,
Tam læva quam dextera
In columnis applicita,
Hostium et propria
Miscet dolor funera.
O semper fortium
Ruinam maximam,
Et in exitium
Creatam feminam!
Hæc patrem omnium,
Dejecit protinus,
Et mortis poculum,
Propinat omnibus.
David sanctior,
Salomone prudentior
Quis putetur?
Aut quis ineptus
Magis per hanc fatuus
Reperitur?
Quis ex fortibus
Sicut Samson fortissimus
Enervatur?

Adam nobile,
Divinæ plasma dexteræ
Mox hæc stravit;
Quam in proprium
Acceperat auxilium,
Hostem sensit.
Ex tunc femina
Virorum tela maxima
Fabricavit.
Sinum aspidi
Vel igni pectus aperi,
Quisquis sapis,
Quam femineis
Te committas illecebris,

Nisi malis ad exitium
Properare certissimum
Cum prædictis.

V.

PLANCTUS DAVID SUPER ABNER FILI
NER QUEM JOAB OCCIDIT.

Abner fidelissime,
Bello strenuissime,
Amor ac deliciæ
Militaris gloriæ,

Quod vis non prævaluit,
Dolus in te potuit;
Per quem peris perditus
Par ejus sit exitus.

Nullis dignus fletibus,
Quos tuus dat omnibus
Dolus execrabilis.
Causa miserabilis
Cogit ad continuas
Hostem quoque lacrymas,
Dissolvitque pietas
Mentes adamantinas,
Hostis regni dum fuisti manifestus
Semper claris et triumphis subli
[matus.

Multis damnis nos mulctasti
Nulla passus armis potens,
Sensu potens,
Vir perfectus,
Israelis fortis murus,
Unde mecum inimicus,
Et amicus eras summus!

Tandem nostris cedens votis,
In his [f. inis]cædus, et spe pacis
Arma ponis male tutus,
Dum timendum tibi credidisti,
Periculis cunctis providisti.
Fide nostra fidens corruisti,
Qua de tua vir verax pensasti,
Armati qui horruit
Nomen Abner,
Inermi prævaluit
Tibi Abner.
Nec in via congregi tecum ausus,
Portas urbis polluit per hoc scelus
Milites militiæ,
Ducem tantum
Lacrymantes plangite
Sic prostratum!
Principes justitiæ
Sumant zelum
In tam execrabilem
Vindicandum.

VI.

PLANCTUS DAVID SUPER SAUL ET
JONATHAN.

Dolorum solatium,
Laborum remedium,
Mihi mea cithara,
Nunc quo major dolor est,
Justiorque mæror est
Plus est necessaria.

Strages magna populi,
Regis mors et filii,
Hostium victoria,
Ducum desolatio,
Vulgi desperatio,
Luctu replent omnia.

Amalech invaluit
Israel dum corrui,
Infidelis jubilat Philistæa
Dum lamentis macerat se
[Judæa.

Insultat fidelibus
Infidelis populus;
In honorem maximum
Plebs adversa,
In derisum omnium
Fit divisa.

Quem primum his præbuit,
Victus rex occubuit;
Talis est electio derisui,
Talis consecratio vatis magni.

Insultantes inquiet:
« Ecce de quo garrunt,
Qualiter hos perdidit
Deus summus,
Dum a multis occidit
Dominus prostratus. »

Saul regum fortissime
Virtus invicta Jonathæ,
Qui vos nequit vincere,
Permissus est occidere.

Quasi non esset oleo
Consecratus dominico,
Scelestæ manus gladio
Jugulatur in prælio.

Plus fratre mihi Jonatha,
In una mecum anima,
Quæ peccata, quæ scelera,
Nostra sciderunt viscera!

Expertes montes Gelboe,
Roris sitis et pluviiæ,
Nec agrorum primitiæ
Vestram succurrunt incolæ.

Væ, væ tibi, madida
Tallus cæde regia!
Quare te, mi Jonatha,
Manus stravit impia?

Ubi Christus Domini,
Israelque inclyti,
Morte miserabili
Sunt cum suis perdit?

Tu mihi nunc, Jonatha,
Flendus super omnia,
Inter cuncta gaudia
Perpes erit lacryma.

Planetus, Sion filiæ,
Super Saul sumite,
Largo cujus munere
Vos ornabant purpuræ.

Heu! cur consilio
Acquievi pessimo,
Ut tibi præsidio
Non essem in prælio?

Vel confossus pariter
Morrer feliciter,
Quum, quod amor faciat,
Majus hoc non habeat.

Et me post te vivere
Mori sit assidue,
Nec ad vitam anima
Satis est dimidia.

diabolicæ legis præcepta in se servari vel impleri. A Item in evangelio secundum Joannem Dominus dicit (cap. v) : *Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem. Est qui vos accuset Moyses, etc. Si ergo crederetis Moysi, crederetis forsitan et mihi. Si autem illius litteris non creditis, quomodo verbis meis credetis ? Ac si dicat : Qui non credit verba veteris legis, et in fide sua non recipit verba Evangelii, ad suam salutem credere vel recipere non potest. Item in Evangelio secundum Lucam (cap. x) : Dominus dixit cuidam legis perito se interroganti, quid facere deberet ut vitam æternam possideret, quærens ab eo quid esset, scriptum in lege. Ille perito respondens, dixit ei : Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, etc. Dixitque illi Jesus, recte respondisti, hoc fac, et vives. Si enim lex Moysi a Deo data non fuisset, nunquam Christus pro ea observanda vitam promisisset. Item in eodem Dominus testatur (cap. xvi) : Habent Moysen et prophetas, audiant illos. In hoc apparet quod observatio legis et prophetarum non permittit hominem ire ad penarum loca inferni. Item in eodem (cap. xxv) : Cum Christus resurrexisset a mortuis, duobus discipulis euntibus in castellum Emmaus, apparens legem testificans, dixit : Nonne hæc oportuit pati Christum, et ita intrare in gloriam suam ? Et incipiens a Moysen et omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant. Si enim data esset lex a diabolo Moysi, nunquam Christus suis discipulis eam doceret et interpretaretur. Item in eodem Veritas dixit : Quoniam necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, et prophetis, et psalmis de me. Item in Evangelio secundum Matthæum, Dominus, Pharisæis quærentibus quare discipuli ejus traditiones seniorum transgrediuntur, dicit. (cap. xv) : Et quare vos transgredimini mandatum Dei propter traditionem vestram ? Nam Deus dixit : Honora patrem tuum et matrem tuam. Et quicumque maledixerit patri vel matri, morte moriatur. Et certum est hoc testimonium de lege Moysi, et Christus dixit hoc testimonium a Deo esse dictum et datum. Ergo lex a Deo data est. Item in Actibus apostolorum Paulus ait (cap. xiv) : Annuntio vobis Deum, qui fecit cælum, mundum, et omnia quæ in eo sunt. Hic cæli et terræ cum sit Dominus. Item Paulus in eodem, excusans se adversus Judæos de his, de quibus accusabatur ante Felicem præsidem Cæsareæ, dicit (cap. xxiv) : Confiteor tibi hoc, quod secundum sectam, quam Judæi dicunt hæresim, sic deservio modo Patri, credens omnibus quæ in lege et prophetis scripta sunt. Item Paulus in Epistola ad Romanos, capitulo viii : An ignorans dicis, lex peccatum est ? Absit ! lex quidem sancta et bona, et mandatum sanctum, et justum, et bonum.*

CAPUT IV.

Etiam sunt quidam hæretici, qui Moysen magum fuisse asserunt, et omnipotentem Deum non ei fuisse locutum, nec ei dedisse legem. Contra quem errorem Paulus in Epistola ad Hebræos scripsit, dicens (cap. i) : Multifarie, multisque modis olim Deus locutus patribus in prophetis : novissime diebus istis locutus est nobis in Filio. Sed Moyses est unus ex prophetis, quibus Deus locutus est. Dicitur et fidelis in Domino, cui Deus locutus est. Item in eodem (cap. iii) : Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creavit Deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus tanquam famulus in testimonium eorum verborum quæ dicenda erant. Christus vero tanquam filius in domo sua. Quæ domus sumus nos si fiduciam et gloriam spei usque ad finem firmam retineamus. Apostolus vero non eum magum, sed fidelem in domo Dei esse famulum testatur. Item Moyses in multis scriptis Novi et Veteris Testamenti, ac prophetarum, amicus et fidelis Dei dicitur. Sicut beatus Paulus in Epistola ad Hebræos de eo comme-

moravit, dicens (cap. xi) : Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiarum Pharaonis ; magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem ; majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum imperium Christi. Aspiciebat eum in Dei remunerationem. In hoc apparet certissime, quoniam beatus Paulus de Moysen, et de lege Moysi, et de Deo Hebræorum non diffidebat, Sed Moysen sanctum et bonum, et legem sanctam et bonam, et Deum Hebræorum omnipotentem Deum verbis asserbat, et corde credebatur.

CAPUT V.

Hæretici secundum Tatianum hæreticum, qui matrimonium damnabat, omne matrimonium maris et feminæ adinvicem commiscens, nullo modo posse salvari dicunt et credunt. Sed huic errori multa testimonia divinarum Scripturarum Novi et Veteris Testamenti sunt contraria. Habetur in Evangelio secundum Matthæum, quod Dominus Pharisæis se interrogantibus dixit (cap. xix) : Si licet homini dimittere uxorem suam quacunque ex causa ? Qui respondens ait aliis : Non legitis, quia qui fecit ab initio, masculum et feminam fecit eos, et dixit : Propter hoc dimittet homo patrem et matrem, et adhærebit uxori suæ, et erunt duo in carne una. Itaque jam non sunt duo, sed una caro. Quod ergo Deus conjunxit, homo non separet, et feminam similiter. Sed omne quod impedit hominem a vita æterna malum est, sed si malum esset matrimonium, nunquam Christus prohiberet separari, nec etiam consentiret, qui nullum malum consentit. Item in Marco de eodem (cap. x) : Ab initio autem creaturæ masculum et feminam fecit eos Deus, etc. Item in Lucam (cap. i) : Fuit in diebus Herodis regis Judææ sacerdos quidam nomine Zacharias de vice Abia, etc. Erant autem ambo justi ante Deum, incedentes in omnibus mandatis, et justificationibus Domini sine querela. Sequitur : Itaque cum justi erant, salvabantur, et non erat filius illis, eo quod esset Elizabeth sterilis, et ambo processissent in diebus suis.

Et est notandum quod non stetit per virum quod non haberet filium ; sed per mulierem, quia sterilis erat. Et angelus Domini apparens Zachariæ in templo dixit ei (ibid.) Ne timeas Zacharia, uxor enim tua pariet tibi filium, et vocabis nomen ejus Joannem, etc. Erit enim magnus coram Domino, etc. Item (ibid.) : Unde hoc sciam ? Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis. Et nota quia hoc dixit, non credens verbis angeli propter uxoris senectutem, quia ipsa præcesserat conceptivam ætatem. Item : Innuent patri ejus quo vocabulo vocaret eum. Evangelista non vocaret eum patrem nisi filium haberet. Nemo enim potest esse pater naturalis, nisi filium naturalem habeat. Item. Zacharias pater ejus repletus est Spiritu sancto. Ecce trina paternitatis affirmatio, et Evangelium non aufert eis, quin sint justi ambo ante Deum pro generatione filii, si incedant in omnibus mandatis Domini ; nec in Veteri Testamento, et in Novo. Item in Epistola ad Corinthios prima Apostolus, dans consilium fidelibus Christianis, dixit (cap. vii) : Propter fornicationem unusquisque suam uxorem habeat, et unaquæque virum suum. Vir uxori suæ debitum reddat, similiter et uxor viro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Similiter autem et vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi, id est : Nolite continere, altero nolente. Item in eodem (ibid.) : Dico autem non nuptis et viduis : Sic permaneant sicut ego. Quod si non continent, nubant. Melius est nubere, quam uri. His autem, qui matrimonio juncti sunt, præcipio non ego, sed Dominus, uxorem a viro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. Item sequitur : Si quis ergo uxo

rem habet infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittit illam, etc. Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem fidelem, et econverso, etc. Alioquin filii vestri immundi essent. Nunc autem mundi sunt. Non credidit Apostolus viros et uxores si sint fideles pro redditione maritalis debiti amittere suam sanctitatem, si cætera eorum opera sint bona. Item Apostolus in eodem: Si receperis uxorem, non peccasti: et si nupserit virgo, non peccavit. Item Apostolus in eodem ait: Qui matrimonio conjungit virginem suam, bene facit: et qui non conjungit, melius facit. Hæc præcepta supradicta Apostolus suis discipulis non daret, et hæc verba non scriberet eis, si propter hoc conjugale factum crederet eos esse damnandos. Item Apostolus in Epistola prima ad Timotheum (cap. iv): Spiritus manifeste dicit, quia in novissimis temporibus discedent quidam a fide: attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, prohibentium nubere.

Et nota quod Spiritus sanctus aperte manifestavit quosdam a fide discedere, et eos adhærere doctrinis dæmoniorum, et mendacium in hypocrisi loqui, et illi tales nubere prohibent. Item in eodem (cap. v): Volo juniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare adversarii maledicti gratia. Et nota quod Apostolus non credidit pro hoc facto esse aliquam damnationis occasionem in conjugatis. Item habemus in Epistola prima beati Petri. Beatus vero Petrus Apostolus, qui princeps omnium apostolorum a Deo constitutus fuit, et etiam totius Ecclesiæ caput, ut in Evangelio Christus ait: Tu vocaberis Cephas (Joan. i). Et in eodem: Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam (Matth. xvi), postquam viris fidelibus Christianis doctrinam suam scripsisset, scripsit mulieribus, qualiter propriis viris suis subjectæ essent, humilitatem servantem, et modestiam, dicens: Similiter et mulieres subditæ sint viris suis, ut et si qui non credunt verbo, per mulieris conversationem sine verbo lucrifant. Sic aliquando et sanctæ mulieres sperantes in Deo, ornabant se suis viris; sicut Sara obediebat Abraham, Dominum eum vocans. Cujus estis filia benefacientes (I Petr. iii), etc. Hic innuit beatus Petrus viros, ab uxoribus et uxores a viris non discedere; quia Abraham a Sara uxore sua non discessit nisi per mortem, sed nutu cognovit eam, et filium genuit sicut Elcana Susanna et Joachin Annam. Item beatus Paulus in Epistola prima ad Corinthios (cap. xi): Volo vos scire quod omnis viri caput est Christus, caput autem mulieris est vir, caput vero Christi est Deus. Non vir ex muliere est, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum. Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino. Item habetur secundum Joannem, quod Jesus Salvator noster, et mater ejus, et discipuli ejus vocati venerunt ad nuptias; et in eisdem nuptiis initium signorum suorum coram discipulis suis fecit scilicet de aqua vinum. Propter hoc certissimum est nuptias esse bonas, quia non est credendum, nisi bonæ essent, Christum venisse, nec tantum miraculum fecisse. Item Paulus in Epistola prima ad Corinthios (cap. vii): Mulier aligata est legi viri, quanto tempore ejus vir vivit. Quod si dormierit vir ejus, liberata est a lege viri, et cui viro vult nubat; tantum in Domino. Item Paulus ad Timotheum (cap. ii): Salvabitur mulier per generationem filiorum, si permanserit in fide, et dilectione, et sanctificatione cum sobrietate.

CAPUT VI.

Item Joannem Baptistam non a bono angelo, sed a dæmoniaco nuntiatum fuisse dicunt, nec bonum eum esse credunt. Sed contra hunc errorem multa in Evangelii testimonia inveniuntur, ut in Evangelio beati Joannis, ipse Joannes scripsit, dicens (cap. i): Fuit homo missus a Deo, cui nomen erat

Joannes. Hic venit in testimonium, etc. Ille in eodem testatus est de Christo (ibid.) Et Dei, ecce qui tollit peccata mundi. Item testis perhibuit Joannes de ipso: Qui misit me in aqua, ille mihi dixit: Super quem videtur Dei descendente, et manentem super est qui baptizat in Spiritu sancto, etc. Item in (cap. iii): Qui habet sponsam, sponsus est autem sponsi qui stat et audit, etc. Hoc eundem diem meum impletum est. Item in Evangelio dum Matthæum Christus ipsum Joannem dicit, dicens (cap. xi): Amen dico vobis, in mulierum non surrexit major Joanne Baptista (ibid.): Quid existis in desertum videre? Præterea etiam dico vobis plus quam prophetam. Hic de quo scriptum est: Ecce mitto angelum ad te, qui præparabit viam tuam ante te. Joanne sentit male vel perverse, contra et contra apostolos, et contra catholicam fidem. Habemus in Evangelio quod ipse Joannes in flumine Jordanis Christum baptizavit, et eundem sanctum in specie columbæ super eundem dentem vidit, et vocem Patris dicentis audiit est filius meus dilectus, in quo mihi bene est (Matth. xvii). Si ipse esset a maligno spiritus, ut hæretici dicunt, nunquam Christum se permetteret baptizari, nec tantum sacræ ab eo vellet initiari. Item in Matthæo ipse approbat eum, dicens Phariseis (cap. xxiii) amen dico vobis, quia publicani et meretrices dicent vos in regnum Dei. Venit enim Joannes ad vos in via justitiæ, et non credidistis ei, et peccatores, et meretrices crediderunt autem eum videntes, nec poenitentiam habuerunt ut crederetis ei. Ecce Christus de Joanne asseverat, dicens, quod in viam justitiæ, itur ad regnum Dei, ipse Joannes ambulabat et eam prædicabat. Quod non ageret, si vel a maligno spiritu fuisset nuntiatus. Evangelio secundum Joannem, de communi Joannis Baptistæ (cap. v): Vos misistis ad ipsum testimonium veritati perhibet. Ego autem ab homine testimonium accipio; sed hoc dico salvi sitis. Ille erat lucerna ardens et lucens, et lucis autem vos exultare ad horam in luce estis.

CAPUT VII.

De Incarnatione Christi sunt quidam inter istos Condonianam hæresim sequentes dicunt Christum nan ex femina natum, buisse veram carnem, nec vere mortuum, quam passum; sed simulasse passionem credunt eum manducasse, nec bibisse, phantasticum corpus habuisse, nec eum rexisse. Contra hunc errorem hæreticorum non credunt Christum de vera virgine fuisse natum, destruendum, testimonium in Matthæo (cap. ii): Cum natus esset Bethlehem Judæ, etc. Videntes stellam magis sunt gaudio magno valde. Et intrantes domum noverunt puerum cum Maria matre ejus, etc. eodem (ibid.): Apparuit Angelus Domini i Joseph, dicens: Surge et accipe puerum cum matre ejus. Item in Evangelio secundum Joannem (cap. ii): Ascendit autem Joseph a Galilæa Bethlehem civitate, ut prosteretur ibi cum Maria sata sibi uxore prægnante. Et impleti sunt pareretur, et peperit filium suum primogenitum in eodem angelus Domini ejus nativitate nuntiavit, dicens (ibid.): Ecce enim ego vobis gaudium magnum, quia natus est vobis Salvator, qui est Christus in carne David vobis signum; Invenietis puerum Jesum præsepis. Item in eodem: Postquam consummatis sunt dies octo, ut puer circumcideretur, vocatum nomen ejus Jesus. Quod vocatum est ab angelum quam in utero conciperetur. Item in eodem factus esset Jesus annorum duodecim, ascen-

(*Matth. xxvi*) dixerunt tibi, non sibi parare pascha, quod certificat eum manducasse cibum temporalem, dum erat cum illis. Item in eodem testimonio quod ipse Christus dixit (*ibid.*): *Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet.* Non est credendum quod ipse Christus manum in paropside intingeret, nisi maducaret. Hoc idem Marcus et Lucas testificantur in Evangeliiis suis. Hæc testimonia sunt de Christi comestione antequam pateretur. Post passionem vero suam testatur Lucas in Evangelio eum coram discipulis suis manducasse, dicens (*cap. xxiv*): *Habetis hic aliquid quod manducetur? At illi obtulerunt ei partem piscis assi, et favum mellis. Et cum manducasset coram eis, sumens reliquias dedit eis.* Item Lucas in Actibus apostolorum testatur, dicens (*cap. i*): *Et convescens præcepit eis ad Hierosolymis ne discederent.* Et ita certissimum et firmum est, antequam pateretur omnibus actibus humanis, uti, excepto peccato, et Paulus in Epistola ad Philippenses testatur, dicens (*cap. ii*): *Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu. Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est se esse æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, et inventus est ut homo. Humiliavit semetipsum usque ad mortem. Et hæc de Christi humanitate sufficiant.*

CAPUT VIII.

De ecclesiarum institutionibus legitur, quod Dominus Moysi tabernaculum non manufactum in monte ostendit, dicens: *Vade, et fac tabernaculum non manufactum simile huic, in quo habitem inter illos quando loquar ad te, in quo offerantur a sacerdotibus dona, et libamina, et sacrificia, et hostiæ, et oblationes allatæ cum populo Israelitico* (*Hebr. ix*). Tunc Moyses secundum præceptum Domini fideliter peregit, et post Moysen, quando populus Israel intravit terram promissionis detulit illud secum in Silo, in quo erat arca testamenti, infra quam erat urna aurea continens manna, et tabulæ testamenti, et virga Aaron quæ fronderat. Deinde post multum tempus, Salomon filius David jussu Domini ædificavit templum manufactum in Hierusalem, in quo omnis populus Israeliticus ad orandum et sacrificandum conveniebat. Sicut et patres eorum in priori tabernaculo venire consueverant, ita observantes legalia præcepta Dominica usque ad adventum Christi. Veniens autem Christus, nolens destruere legem, sed adimplere, a suis parentibus voluit in eo præsentari, et secundum legem datam a Deo, sicut mos erat, offerri. Invenitur post hæc eum venisse in templum in adolescentia cum parentibus suis, cum xii esset annorum. Post triginta vero annos suæ ætatis venit in Hierusalem, sicut invenitur in Evangelio secundum Matthæum, et intravit templum, et omnes ementes et vendentes ejecit de templo, dicens (*cap. xxi*): *Scriptum est, domus mea domus orationis vocabitur.* Nam et ipse Christus testificatus est templum domum Dei esse orationis. Item Marcus idem testimonium iisdem verbis protulit in Evangelio suo (*cap. xi*): *Et etiam prohibebat ut quisquam non ferret vas per templum.* Item Lucas his verbis testatur in Evangelio suo. Item Joannes in Evangelio suo scripsit, dicens (*cap. ii*): *Et Jesus invenit in templo vendentes boves et oves, et columbas, et nummularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de templo. Oves quoque et boves, et nummulariorum effudit æs, et mensas subvertit; et his qui columbas vendebant dixit: Auferte ista hinc, et nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis. Recordati sunt discipuli ejus, quia scriptum est: Zelus domus tuæ comedit me. Invenitur in Evangeliiis quod Christus multoties venit in templum, ibique docebat populum, et in eo multa signa et miracula in curationibus infirmorum faciebat, ut Matthæus evangelista narrat (*cap. xxi*): *Et accesserunt ad Jesum in templo cæci, et claudi, et sana-**

vit eos. Habemus in Evangeliiis, dum Jesus prædicando perambulasset civitates Israeliticas, intrabat potius Synagogas Judæorum, ibique docens populum de regno Dei, et in eis multa signa et mirabilia peragebat, ut dicitur in Matthæo (*cap. ix*). *Et circuibat Jesus civitates omnes et castella, docens in Synagogis eorum et prædicans Evangelium, et curans omnem languorem, et omnem infirmitatem.* Item in Evangelio Matthæi ipsemet testatur, dicens vobis (*cap. xxvi*): *Quotidie apud vos sedebam in templo, docens.* Iisdem verbis testatur Lucas in Evangelio. Item Joannes testatur in Evangelio (*cap. xvii*): *Ego semper docui in Synagoga, et in templo, quo omnes Judæi conveniunt, et in occulto locutus sum nihil. Si objicitis nobis, quod sæpius prædicabam in aliis locis quam in templo, vel in Synagogis; verum est. Sed propter multitudinem venientium, ne essent impedimentum ministris templi et Synagogarum, ne minus redderent vota sua, et ea quæ sibi injuncta erant, in montibus et in aliis locis discedebat.*

Post ascensionem vero ejus discipuli Christum Magistrum suum et Salvatorem imitari cupientes, quandiu in Hierusalem morarentur, quotidie in templum orare veniebant, ut in Actibus apostolorum invenitur, dicens (*cap. ii*): *Quotidie erant apostoli perdurantes, et orantes unanimiter in templo.* Et iterum (*cap. iii*): *Petrus et Joannes ascendebant in templum ut orarent ad horam orationis nonam.* Item in eodem (*cap. v*): *Cum Annas princeps sacerdotum, et omnes qui cum illo erant injecerunt manus in apostolos, et posuerunt illos in custodia publica, Angelus autem Domini per noctem aperiens januas carceris et educens eos dixit: Ite et stantes loquimini in templo plebi omnia verba vitæ hujus. Unde habuit initium domus orationis manufacta, quam nos vocamus ecclesiam.*

CAPUT IX.

Cum apostoli, et eorum discipuli ab Hierusalem essent expulsi, et per diversas mundi partes voluntate Dei essent dispersi, et in civitatibus universis Judæorum vidissent ædificia Synagogarum, transientes ad gentes diversorum templa idolorum intra civitates eorum invenientes, in quibus sua vota et sua sacrificia dæmoniorum idolis offerentes, et ad hæc persolvenda assidue erant convenientes, habuerunt Apostoli consilium a Spiritu sancto, ut a tanto errore et malitia facilius possent evellere, et a diabolicis vinculis eos eruere, ut in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti domus manufactas ædificari juberent, et ad instar templi eas ædificare ostenderent: in quibus fidelis populus ad baptizandum, et ad orandum et sacrificandum, et ad verbum Dei audiendum, et ad omnia Christianitatis sacramenta percipienda fideliter ac devote convenirent; et in eas domos, quas propter congregationem populi in eis ecclesias vocamus, apostoli ministros, videlicet episcopos, presbyteros, diaconos ad Christi mysterium perficiendum constituerunt, sicut in Actibus apostolorum legitur (*cap. xiv*): *Et cum constituisent per singulas ecclesias presbyteros, et orassent cum jejunationibus, commendaverunt eos domino in quem crediderunt.* Et hoc habemus, quod ab apostolis presbyteri primitus in Ecclesia Dei fuerint ordinati diacones. Habemus in Epistola ad Corinthios prima, quod Apostolus eos redarguens, domum in qua erant fideles congregati vocavit ecclesiam, dicens (*cap. xi*): *Nunquid non habetis domos ad manducandum et bibendum, aut ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent? Quid dicam vobis? Laudo vos? In hoc non laudo.* Item Paulus in Epistola prima ad Corinthios (*cap. xiv*): *Mulieres in ecclesiis taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse sicut lex dicit. Si quid autem voluerint dicere, domi viros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.* In hoc et multis aliis dat Apostolus intelligendum, quod omnem domum ubi fide-

gregati sunt ad participandum Christi sacramenta, Ecclesia Dei nominetur. Item s in Epistola tertia comminando Diotrepi t, dicens (cap. i) : *Propter hoc si venero, com- n ejus oseru quæ facit verbis malignis gar- r nos. Et quasi non ei ista sufficiant, neque script fratres, et eos qui suscipiunt prohibet, et esia ejicit, etc.* Item Paulus Epistolæ primæ mothæum (cap. iii) : *Si autem tardavero, ut uomodo oporteat te conversari in domo Domini, t ecclesia Dei vivi.* In his testimoniis aposto- supra scriptis, et in aliis multis in hoc tra- non scriptis plane ostenditur, quod domus unus orationis ecclesia manufacta dicitur et ritur, in qua Christi sacramenta a ministris tis ad salutem fidelium Christianorum per- ur.

CAPUT X.

quoniam hæretici ecclesiam manufactam, et B quæ in eis sunt, et sacramenta quæ in his sirs Dei sunt, et omnia ornamenta ecclesia- d nihilum depu ant, et ad salutem animarum roficere dicunt, et despiciunt, ad hunc tan- rorem et tam nefarium destruendum testimo- evitit proferemus, et primum de altari, sine cclesia manufacta esse non debet, in quibus a, oblationes et hostiæ pro peccatis offerun- abemus in Evangelio secundum Mat hæum psa Veritas offerentem docet, et qualiter debeat instruit, dicens (cap. v) : *Si offers tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quia tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi tuum ante altare, et vade prius reconciliari tuo, et tunc veniens offers munus tuum.* Hic ipse Christus ut fideles habeant in ecclesiis , in quibus munera offerant. Item in Evan- secundum Lucam, quando Christus voluit C a parentibus suis in templo secundum le- omni, et offerri pro se hostias ad altare quod i templo, scilicet par turruum aut duos pul- dumbarum, hic datur intelligi, quia, sicut us offerri voluit, et pro se hostiam dari, ut fideles qui sunt in paribus mundi universis t habeant, in quibus pro suis peccatis Deo ra et oblationes offerantur. Item Paulus de in Epistola ad Corinthios prima discipulos nstruens, ut habeant altaria, et his Deo ser- et de altarium donis Deo servientes fiant pes ita scripsit (cap. ix) : *Qui altari deser- cum altari participentur.* Item Paulus ubi um est in Actibus apostolorum (cap. xxi) : *t in templo pro se et pro cæteris qui cum eo purificati hostias ad altare nolentes despiciere nihilum deputare altaria, sed exemplificavit.* in Apocalypsi Joannes (cap. v) testificatur se e altare in cælo in que incensa multa quæ orationes sanctorum ab angelo offerebantur. beatus Joannes, quia in cælo coram Deo altare in vidit, in terra in ecclesia manufactis altare factum, mundum et purificatum ædificari vo- Contra istos supradictos errores quasi maxi- nubem testium Veteris Testamenti, scilicet prophetarum, psalmorum possumus inducere. quoniam hæretici respondere, nec rationem re ad obje- a sibi testimonia Veteris Testamen- is et prophæarum nolunt, videlicet quia igno- sed statim convicti essent, propterea in his re nolimus, nisi tantum in his testimoniis, te libris Novi Testamenti decerpimus, quibus adere et nullam rationem reddere possunt, istam occasionem habent. n hæretici improbant Ecclesiæ cantum, et lau- uas clerici de Novo et Veteri Testamento red- Creatori suo. Contra hunc errorem profertur omium Pauli dicentis in Epistola ad Ephe- cap. v) : *Et impleamini Spiritu sancto, loquen-*

PATROL. CLXXVIII.

tes vobis metipsis in psalmis et hymnis, et canticis spi- A ritalibus cantantes in cordibus vestris Domino. gra- tias agentes semper pro omnibus in nomine Domini nostri Jesu Christi Deo et Patri. Item de eodem Pau- lus ad Colossenses, dicens (cap. iii) : *Verbum Chri- sti habiet in vobis abundanter in omni sapientia, et commoentes vosmetipsos psalmis, hymnis, canti- cis spiritualibus, et gratia cantantes in cordibus vestris Domino* Item Joannes in Apocalypsi vidit xxiv se- niiores, et ceciderunt coram Agno, habentes singuli citharas et phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum, et cantabant quasi canticum novum, dicens (cap. v) : *Dignus es, Do- mine, solvere librum, et aperire signaculi ejus, quo- num occisus es et redemisti nos Deo in sanguine.* Item in eodem Joannes, dicens (cap. xv) : *Et vocem quam audiri sicut citharizantium in citharis suis; et cantabant quasi canticum novum ante sedem.* Et in alio loco (cap. xv) : *Habentes ci- tharas Dei, et cantantes canticum Dei servi Moy- si, etc.* Item Joannes in eodem (cap. xix) : *Audivi vocem magnam turbarum multarum in cælo dicen- tium, Alleluia, laus et gloria, et virtus Deo nostro est, quia vera et justa judicia ejus sunt.*

CAPUT XI.

Postquam de domo Domini quæ est ecclesia, ali- qua et non omnia quæ nobis occurrunt perstrin- ximus testimonia, de sacramento corporis et san- guinis Christi, quod omnibus sacramentis est dig- nius, a quo et cujus consecratio in domo Domini quæ est ecclesia Dei vivi Paulo attestante celebratur, contra hæreticorum pravitatem, divinam auctori- tatem in medium proferamus. Christus videns imminere sibi mortem, volens commendare nobis sacramentum corporis, et sanguinis, accipiens pan- nem, et gratias agens benedixit et fregit, deditque discipulis suis, et calicem similiter. Unde Mattheus evangelista (cap. xxvi) : *Cænantibus autem eis, ac- cepit Jesus panem, et benedixit ac fregit, et dedit discipulis suis, et ait : Accipite et comedite; hoc est corpus meum. Et accipiens calicem, gratias egit, et dedit illis, dicens : Bibite ex hoc omnes; hic est enim sanguis meus novi testamenti qui pro multis effun- detur in remissionem peccatorum.* Item de eodem Marcus (cap. xiv) : *Et manducantibus illis, accepit Jesus panem, et benedicens fregit, et dedit eis et ait : Sumite; hoc est corpus meum. Et accepto calice, gratias agens dedit eis, et biberunt ex illo omnes; et ait illis : Hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur. Item Lucas (cap. xxii) : *Et accepto pane, gratias agens, fregit et dedit eis di- cens : Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur; hoc facite in meum commemorationem. Similiter et calicem postquam cænavit, dicens : Hic est enim ca- lix novi testamenti in sanguine meo, qui pro vobis effundetur.* Evangelistæ namque asserunt quod Do- minus accepit panem et benedixit, et dedit disci- pulis suis, dicens : *Hoc est corpus meum.* Nota sin- gula : *Accipit panem, benedixit et fregit, et dedit.* Non habetur in Evangelio quod Dominus acceperit corpus suum, et benedixerit, quod fregerit, quod dederit discipulis suis; sed testantur evangelistæ quod acceperit panem, et benedicens fregerit, et dederit eis, dicens : *Hoc est corpus meum* : sed, *hic est calix novi testamenti, in sanguine meo, qui pro vobis effundetur.**

Sed hæretici dicunt quod hoc demonstrativum pronomen non refertur ad panem quem in manibus tenebat, et quem benedicebat, et quem frangebant, et suis discipulis distribuere, sed refertur ad corpus suum quod hæc omnia perficiebat. Unde eorum error tam nequissimus originem et initium habuit ignorantes, pronomen nominis hoc non potest re- late referri, nisi his de quibus sit facta mentio. Sed in traditione hujus sacramenti de corpore suo, mentio nulla tunc facta fuerat. Ergo falsissimum

est quod autmant. Sed, sicut farina, et aqua, et sal cum his ita fuerint commista et decocta, quod scilicet non sunt farina, nec aqua, nec quæ ante fuerant, sed vere panis purus est et dicitur: ita panis quem post cœnam Jesus Christus manibus suis accepit, postquam hunc benedixit et fregit, corpus Christi non panis intelligitur esse, sicut creditur quod Christus Salvator ac Redemptor in cœna suis discipulis dedit, dicens: *Accipite et comedite, hoc est corpus meum*. Eandem rationem et de calice, per quem gratias agens, et dedit discipulis suis dicimus, etiam dixit eis: *Bibite ex hoc omnes; hic est sanguis meus novi testamenti, qui pro multis effundetur in redemptionem peccatorum*. Et addidit: *Quotiescunque feceritis hoc, facite in meam commemorationem*. Hæc verba quæ a Christo in cœna super istud sacramentum prolata fuerunt, maxime quasi ultimum testamentum notari debent. Sed cum dixit: *Quotiescunque feceritis hoc, facite in meam commemorationem*, in his verbis indicatur quod Christus istud tantum et tam sanctissimum sacramentum noluit ut ibi finem haberet. Sed apostolis, sicut suis cohæredibus et eorum successoribus, hoc sacramentum post suam passionem, et resurrectionem, et ascensionem suam in sempiternum facere præcepit, in memoriam suæ passionis et in spe æternæ salutis. Cum Dominus Jesus Christus discipulos suos congregasset, carnem suam in specie panis, et sanguinem suum in specie vini se daturum illis promisit, ut in Evangelio beati Joannis continetur, et dicit (*cap. vi*): *Panis quem ego dabo vobis, caro mea est pro mundi vita*. Judæi autem hoc audientes inter se litigabant, dicentes (*ibid.*): *Quomodo potest nobis dare carnem suam ad manducandum? Propter hanc litigationem, et quia intellexit eos spiritualem intellectum non habere sub certa assertione, dixit eis: Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis: et qui manducat meam carnem et bibit meum sanguinem, habebit vitam æternam, et ego resuscitabo eum in novissimo die*. In his verbis notandum est quod nemo potest habere vitam æternam, nisi manducaverit carnem ipsius, et biberit ejus sanguinem, secundum hoc quod ipse dixit. Sed ipse Christus noluit discipulos suos fallere, nec suum promissum inaniri. Carnem suam vero et sanguinem suum in specie panis et vini, in ultima cœna ut manducarent sine oris abhorritione suis discipulis dedit. Sed quæcunque verba Christus dixit, certissima et verissima sunt, neque in aliquo fallunt. Multa enim dixit quæ vera sunt, quæ si alius dixisset, nec vera esse viderentur nec crederentur. Ille enim dixit: *Ego sum ostium, per me si quis introierit, salvabitur; ego sum pastor bonus (Joan. x); ego sum panis (Joan. vi), etc. Ego sum vitis vera et vos palmities (Joan. xv); ego sum via, veritas, et vita (Joan. xiv)*. Tanta enim est vis verbi Dei atque virtus, ut omnia quæcunque dixit quod nunquam fallit nec præterit, sicut dixit Psalmista: *Dixit et facta sunt, mandavit et creata sunt (Psal. xxxii)*.

Et hoc notandum est quod evangelista non posuit præteritum, sed præsens, quamvis post passionem suam scriberet, intelligens et credens hoc quod Christus dixit se esse, et est, et semper erit, ita ea verba quæ Christus in cœna protulit coram suis discipulis, et eos docuit, in se retinent quam habuerunt in apostolis in sacramento panis et vini, scilicet corporis et sanguinis Domini, et eandem vim et virtutem, et efficaciam in Dei ministris retinebunt usque in finem sæculi. Postquam Dominus noster Jesus Christus pro Judæorum litigio, quod faciebant de carne sua, audivit et dixit eis: *Nisi manducaverint carnem Filii hominis et biberint ejus sanguinem, non habebunt vitam æternam; sed qui manducaverint et biberint ejus sanguinem, habebunt vitam et æternam resurrectionem*. Promissio manducationis

A ejus sacramenti non videatur illi esse diu inutilis, sed certa et utilissima, et in præsepe susceptibilis, in specie panis et vini, quod in cœna dedit, et corpus suum distribuerunt, addit: *Caro enim mea vere est cibus, et meus vere est potus (Joan. vi)*. Sed sunt hæretici qui credunt audiendo verbum Dei care carnem filii hominis, et ejus sanguinem quasi Christus nesciret dicere qui omnia Verbum meum vere est cibus, et sanguis meus est potus; aliud verbum pro alio ponens. Sed hoc dixit: *Caro mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus*, non dixit: *Caro mea vere est et intellectus; sed, operante spiritu gratia mea vere est cibus, et sanguis meus vere est potus* hoc proprie Christus dixit. Et certissimum sacramento panis et vini quod in cœna ejus. Et quotidie a ministris Dei ordinatis hoc sacramentum super altare in ecclesia Dei cum ipsius commemoratione. Sed quia vim cationis hujus sacramenti et utilitatem benipientibus ostendere voluit, addidit (*ibid.*) *manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem in me manet, et ego in illo. Et qui manducat ipse vivet propter me; et hæc virtus hujus sacramenti et utilitas bene percipientibus quod cum fidelis, scilicet eum in Deo manere, et Deum et hic talis offert fructum multum, ut Joannes statuat (*cap. xv*): *Quia sine me, ut dicit ipse nihil potestis facere*. Beatus vero apostolus hujus tanti et tam certissimi sacramenti utilitatem audiens, et cognoscens suos instruere verbis et actibus, volens nihil eorum salutem eis subtrahere, ut suis sequentibus in memoria haberetur, in Epistola ad Corinthios prima scripsit, dicens: *Ego enim accepi a Domino quod et tradidit Quoniam Dominus noster Jesus Christus nocte tradebatur, accepit panem, et gratias egit, fregit, et dixit: Accipite et manducate; hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur; hoc est meam commemorationem*.*

Et hoc notandum est quod Christus Jesus discipulos hoc sacramentum in suis membris, et ut illi suis discipulis traderent, et ab eo accipiebant, ut memoria ipsius passionis hoc sacramentum in sæculum hæreticorum haberetur. Item: *Similiter et calicem post prandium navit, dicens: Hic calix novi testamenti est sanguis; hoc facite quotiescunque biberitis commemorationem*. Quotiescunque enim manducaverint panem hunc et calicem bibetis, mortem Domini nuntiabit donec veniat. Itaque quicumque manducaverit panem, vel biberit calicem Domini, reus erit corporis et sanguinis Domini (si si, ut hæretici dicunt, panis et vinum connumerantur nullam haberent dignitatem, quare Apostolus dicit indignum accipientem panem corpus et sanguinis Domini esse reum? quis panem simplicem comedit, reus esse et sanguinis Domini non dicitur, nec et ideo Apostolus aut quislibet hoc sacramentum, videlicet panis et vini, percipere debet seipsum, id est purget seipsum a peccatis suis, et sic de pane illo edat, et de calice bibat. Item ipse Apostolus reddit causam quod dicitur: *Qui enim manducat et bibit indigne, judicatur manducat et bibit, non dijudicans corpus*. Item non est in merito consecrantis, sed in et veritate Spiritus sancti, spiritus approbat firmans hoc sacramentum panis et vini esse Domini, quod Corinthiis ostenderat verbo et cum in Epistola prima eis transmissa scripsit (*cap. x*): *Calix benedictionis cui bene nonne communicatio sanguinis Christi est? quem frangimus, nonne participatio corporis*

est? Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participantur [f. participamus]. In hoc capitulo manifestat apostolus Paulus quod ipsemet sacramentum quod a Domino acceperat faciebat. Similiter et ceteri apostoli. Item Paulus apostolus in eadem (cap. xi) : *Convenientibus vobis in unum, jam non est Dominicam cœnam manducare. Unusquisque enim suam cœnam præsumat ad manducandum, et alius quidem esurit, alius ebrius est. Sed convenire in unum et sua cibaria propria comedere, et nihil aliis largiri, sed inebriari. Hæc facta non sunt Dominicam cœnam manducare. Apostolus, reprehendendo Corinthios interrogans, dicit (ibid.) : Nunquid domos non habetis ad manducandum et bibendum? scilicet cibaria simplicia, aut Ecclesiam Dei contemnitis, et confunditis eos qui non habent? Laudo vos in hoc quod simul convenitis in unum in nomine Domini nostri Jesu Christi : non laudo vos in hoc quod comeditis vestra propria cibaria, et confunditis eos qui non habent, sed esuriunt. Non enim habent quod manducent. In hoc aperte manifestum est quod discipuli apostolorum ipsos invitantes, hujus sacramenti traditionem per universum mundum memoriter peregerunt, et nos dicimus et credimus, et omnis Romana Ecclesia a beato Petro et Paulo primum fundata hoc dicit et credit, quod nullus homo qui in hoc sacramento fidem non habet, et in cæteris apostolorum traditionibus, sicut in baptismo, in confessione, in pœnitentia, cæterisque apostolicis institutionibus, quæ fiunt in Ecclesia præsentis, alienus est ab unitate sanctæ Ecclesiæ, et catholicæ fidei, et segregatus a consortio sanctorum fidelium, videlicet præteritorum et huc [f. hic] degentium, et est damnatus in sæcula sæculorum.*

CAPUT XII.

Postquam expeditivimus, licet indigni, de corporis et sanguinis Jesu Christi tractatu in catholica Ecclesia per universum mundum extensa universaliter celebrato, de baptismo incipiamus, et contra hæreticorum errores baptismi aquæ inefficantium sacramentum, testimonia quæ Spiritus sanctus administraverit nobis infringendos, auctoritates Novi Testamenti proferamus. Dicunt enim quidam hæreticorum, quod hoc sacramentum baptismi aquæ sine eorum manus impositione, recipienti ad salutem perpetuam consequendam nihil prodest adultis, nec etiam parvulis. Et hic error inter cæteros errores maximus est. Habemus in Evangelio Joannis, quod Joannes Baptista, ut esset præcursor Christi et verus præco, ab omnipotenti Deo missus est baptizare in aqua, ut ipsemet Baptista testatur, dicens (cap. i) : *Qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit : Super quem videris Spiritum Dei descendentem, et manentem sicut columbam, ipse est qui baptizat in Spiritu sancto. Item in baptismo Christi aperti sunt cœli, et vox Patris audita est, Spiritus sanctus apparuit. Vide magnum divinæ pietatis sacramentum. Tota enim Trinitas in baptismo Christi operata est, et dignata est interesse. Pater auditur, Filius baptizatur, Spiritus sanctus apparuit in specie columbæ. Filio Dei baptizato cœli aperti sunt. Et quoniam tantæ dignitatis est institutio et sacramentum baptismatis, ideo Dominus ait Nicodemo, sicut Joannes in Evangelio suo testatur (cap. iii) : Non potest homo quidquam accipere, nisi datum ei fuerit de cælo. Amen, amen dico tibi, nisi quis natus fuerit denuo, non potest videre regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est; et quod natum est ex Spiritu sancto, spiritus est. Audi, hæretice. Duas oportet nos habere nativitates, carnalem scilicet et spirituales, attestante divino eloquio. Qui spirituali caret nativitate, non potest videre regnum Dei, nec intrare in illud. Sed spiritualis nativitas non potest haberi, nisi carnalis habeatur. Quomodo tu dicis malam esse carnalem nativitatem, quam*

sequitur spiritualis nativitas, quæ confert videre regnum Dei, et intrare in illud, cum spiritualis sine carnali haberi non possit? Nunquam enim potest renasci. Habemus in Evangeliiis quod Joannes Baptista Spiritu sancto afflatus in desertum abiit, et pœnitentiam et baptismum aquæ sibi advenientibus prædicavit et docuit. Unde Christus Baptista Joanni aquam sanctificare et confirmare volens, ad eum veniens, ab eodem baptismum aquæ in se accipere dignatus est, præbens omnibus fidelibus exemplum, sacramentum baptismi aquæ in animarum salutem percipiendam debere recipere; in quo ab omnibus peccatis tam ab originalibus quam ab actualibus mundantur; et sine quo non est fides universalis Ecclesiæ, quod omnis despiciens hoc sacramentum, et accipere nolens, æternam vitam nullo modo mereri, nec consequi potest, ut Salvator noster Jesus Christus in Evangelio beati Joannis testatur, dicens (cap. iii) : *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu sancto, non potest intrare in regnum Dei. Habemus in Evangelio quod discipuli ejus, eo jubente, ante passionem credentes in Filium Dei baptizabant, ubi dicit : Cum audisset Jesus quod Pharisæi dicerent : Plures facit discipulos quam Joannes, et baptizabant : quamquam ipse non baptizaret, sed ejus discipuli, reliquit Judæam (Joan. iv), etc. Sed sciendum est quod Baptista Joannes in nomine Domini, qui eum miserat, baptizabat. Sed Dominus noster Jesus Christus, qui a Patre de cœlis missus fuit, humano generi æternam salutem secum afferens, hujus sacramenti baptismi formam discipulos suos docens, per universum mundum mittens, jussit eos prædicare regnum Dei, et baptizare, addens : In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti (cap. xviii), ut in fine beati Matthæi evangelistæ invenitur. Apparens discipulis suis in montem, dixit eis : *Ite, docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, etc., et adjunxit : Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit. Qui vero non crediderit, condemnabitur (Marc. xvi). Ex hac auctoritate intelligere possumus, quod nulli hujus sacramenti baptismi incredulitas, eisi susceperit, ad salutem proficit.**

Dicunt etiam hæretici, quod nulli, nisi proprio ore et corde hoc sacramentum petat, potest prodesse. Inde adducentes hunc errorem, quod parvulus baptismus aquæ nihil prodest. Sed nos habemus in Evangelio beati Marci, quod Dominus Jesus Christus post resurrectionem suam discipulis suis apparuit, et dixit eis : *Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit. In hoc loco non fecit aliquam exceptionem magnorum vel parvulorum, seu masculorum vel feminarum, cum dicit omni creaturæ : Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit. Et ideo fides est catholicæ Ecclesiæ per universum mundum, in quacunque parte nomen Christi celebratur et creditur, sive sint parvuli, sive magni, sive viri, sive mulieres, si hoc sacramentum baptismi receperint, sine dubio salvantur, et ab omnibus peccatis sive ab originalibus, sive ab actualibus, cooperante gratia Spiritus sancti, mundantur et purificantur, nisi in corruptione peccati ceciderint post lavaerum baptismi antequam moriantur. Quod dicunt de parvulis hæretici, in baptismo non posse salvari, contra hunc errorem beatus Paulus in epistola ad Corinthios prima (cap. vii) : *Si quis fidelis frater habet mulierem infidelem, et hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illum. Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat illum. Sanctificatur enim vir infidelis per mulierem fidelem, et mulier infidelis per virum fidelem. Alioquin filii vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Apostolus dicit filios fidelium parentum esse mundos et sanctos; multo magis etiam credendum**

imponendi habent, videlicet quos Deus elegerit, et ipsi dignos iudicaverint. Unde habemus in Actibus apostolorum (cap. viii) quod beatus Petrus Simoni Mago offerenti pecuniam sibi, et petenti Spiritum sanctum et talem potestatem dari sibi, ut cuiusque ipse imponeret manus Spiritum sanctum acciperet, respondit: *Non est tibi sors neque pars in sermone isto, quia æstimasti donum Dei pecunia possideri. Sed roga Dominum, et age penitentiam ab hac tanta nequitia tua, quæ in cor tuum ascendit. Et ita illum indignum huius divini officii respuendum esse iudicavit. Habemus etiam in eodem libro (cap. xiv) quod apo-toli per omnes civitates, in quibus nomen Domini nostri Jesu Christi celebrabatur, et Christiani fideles persistebant, presbyteros et diaconos ad eadem sacramenta peragenda eis ordinabant: verbi gratia, cum constituissent per singulas Ecclesias presbyteros. Item in eodem (cap. xx), cum Paulus vellet ab Asia ire Jerosolymam transiens per Ecclesias in quibus presbyteros et episcopos ordinaverat, venit Miletum; et mittens Ephesum vocavit majores natu Ecclesiæ dixitque eis: *Attendite vobis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit episcopos regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo. Et postquam Dominus noster Jesus Christus apostolos elegit, et post ejus ascensionem populi per universas Ecclesias episcopos; et presbyteros et etiam diaconos ad peragenda omnia divina mysteria constituerunt; et eandem potestatem et traditionem quam ipsi a Christo acceperant, illi a se ordinatis concedebant. Quisquis contra hanc apostolicam..... facit et credit, multum errat, et mortem sibi operatur. Unde et Jacobus (cap. ii) ait: *Qui totam legem servaverit, offendit autem in uno, factus est omnium reus. Item Paulus: Modicum fermentum totam massam corrumpit (I Cor. v). Et contra personas hæreticorum ista sufficiant.***

Item contra modum consolamenti eorum. Hæretici dant illud consolamentum tam magnis quam parvis, viris ac mulieribus: quod nunquam ab apostolis, neque inter discipulos eorum factum fuit, neque mandatum fuisse ab eis invenitur, quia apostoli quos ordinare volebant prædicatores, presbyteros vel diaconos super populum manus tantum imponebant. De aliis non invenimus in divina Scriptura, nisi quod prædicabant, et baptizabant eos cum invocatione Spiritus sancti, ut Dominus noster Jesus Christus eos docuerat, et eis mandaverat, ut dicit: *Ite, docete omnes gentes, baptizantes in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti, et formam et modum dedit eis, qui usque hodie in Ecclesia assidue retinetur. Unde valde mirandum est, a quo talis consuetudo consolamenti hæreticorum habuit initium, vel sumpsit exordium, quia neque a prophetis, neque a Christo, neque ab apostolis, neque ab apostolicis viris apostolorum successoribus initium habere videtur, quia multum discrepat a dictis et a factis, et etiam a scriptis istorum omnium. Et ideo credendum est ut sint de illis, de quibus apostolus Paulus in Epistola secunda ad Timotheum (cap. iv) scripsit: *Erit enim tempus cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus et a veritate.... auditum avertent, Quia isti nec dicta prophetarum, nec traditiones apostolorum, nec mores virorum apostolicorum, nec etiam scripta sanctorum..... obedire. Ipsi hæretici omnes homines ejus..... illud consolamentum ab eis non acceperint..... et in hoc contradicunt verbo Domini nostri Jesu Christi, qui..... dixit: *Nolite iudicare, et non iudicabimini; nolite condemnare, et non condemnabimini (Matth. vii). Et ideo possunt esse de illis, de quibus subjunxit: *In quo iudicio iudicaveritis iudicabimini; et in qua mensura mensi fueritis remetietur vobis. Et quia iudicant et condemnant alios omnes qui de..... non sunt. condemnatio et iudicium suum Deo volente****

erit super capita eorum, quia consilia beati apostoli non attendunt, neque obediunt, quæ *Nolite ante tempus iudicare, quoadusque I veniat, qui illuminabit abscondita tenebrarum manifestabit consilia cordium (I Cor. i); et loco: Dominus novit qui sunt ejus (II Tim. ii).*

CAPUT XV.

Omnia hæreticorum est fides, quod nulli suum consolamentum receptum, si carne caseum, vel ova comederit, potest salvari penitentiam receperit ab eis, et post etiam reconsoletur. Sed tantum errorum destru testimoniis Evangeliorum, et etiam Epistolarum apostolorum et Actuum obviare conemur. In namque in Evangelio quod Dominus dixit discipulis suis: *In quamcunque domum intraveritis, edentes et bibentes quæ vobis apponentur (I Cor. x). Nullam ciborum exceptionem, scilicet carni aliarum escarum fecit eis, sed universaliter Quæcunque vobis apponentur manducate. In Evangelio secundum Matthæum (cap. xv) ita quod dixit: *Non quod intrat in os, coinquinat, quia de corde procedunt veluti homicidii, tera, furta, falsa testimonia, etc. Item habet Evangelium, quod Dominus Jesus Christus cum discipulis suis agni paschalis carnem sicut Lucas in Evangelio (cap. xxii) scripsit: *Venit autem dies azymorum, in quo erat occidi Pascha: et misit Petrum et alios, dicens: Euntes parate nobis Pascha ut manducemus. At illi dixerunt: Ubi vis paremus tibi Pascha? etc. Dicit tibi Magister: Ubi est dicit tibi Pascha cum discipulis meis manducem, et autem invenerunt sicut dixit illis, et paraverunt. Et cum facta esset hora discubuit et duodecim, et ait illis: *Desiderio desideravi hoc manducare vobiscum antequam patiar. In vobis quia ex hoc non manducabo illud quod manducatur in regno Dei. Et etiam ceteri Evangelium similia verba his scripserunt quod Christus manducavit Pascha, et illud Pascha, quod nec occidi, erat agnus paschalis de quo per Dominum Moysi (Exod. xii). Et Christus agnum paschalem, et ille agnus erat Christus comedit carnem. Item Apostolus prima Epistola ad Corinthios (cap. x): *O in macello venditur manducate, nihil intus propter conscientiam. Si quis infidelium tocænam, et vultis ire, omne quod vobis apponatur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam, nihil autem dixerit vobis de immolatis etiam nolite comedere propter illud quod indicavit propter conscientiam; conscientiam non tuam, sed eius. Item Apostolus ad Timotheum: *Omnia que sunt bona, et nihil rejiciendum quod cum conscientia percipitur. Sanctificatur enim propter Deum et orationem (I Tim. iv). Et nos sciimus quod Christus, qui est Verbum et Filius Dei Patris, ad nihil aliud venit in mundum assumptus de utero Virginis, nisi ad salvanamur. Hæc supra scripta non fecisset, si esset iudicium et damnatio animarum fidelium. Nec..... apostoli spirituali sapientia, imitatores Christi..... scripsissent nec ederent comestionem carnis..... ciborum, sed esset damnabile peccatum manducate Paulus ad Romanos (cap. xiv, xv). *Infirmi in fide assumite, non in disceptationibus cum aliis enim credit manducare se omnia; qui infirmus est obus manducet. Is qui manducantem non spernat; et qui non manducantem non iudicet. Deus enim illum non iudicet. Tu quis es qui iudicas alienum servum? Do stat, aut cadit. Stabit autem; potens est enim statuere illum. Nam alius iudicat diem inter diem autem iudicat omnem diem. Unusquisque enim sensu abundat. Qui sapit diem Domino sapit*******

t, Domino manducat. Gratias enim ago Deo. **A** procedent qui bona egerunt in resurrectionem vitæ, im sibi vivit, et nemo sibi moritur. Sive enim Domino vivimus; sive morimur, Domino Sive ergo morimur, sive vivimus, Domini n hoc enim Christus mortuus est et resur- et mortuorum et vivorum dominetur. Tu ad judicas fratrem tuum? aut quare spernis tuum? Omnes enim stabimus ante tribunal Scio enim et confido in Domino Jesu, quia imune per ipsum, nec ei qui existimat quid esse illi commune est. Si enim propter un frater tuus contristatur, jam non securitatem ambulas. Noli cibo tuo illum per- quo mortuus est Christus. Non ergo blas- bonum vestrum. Non est enim regnum ed justitia, et pax et gaudium in Spiritu hui enim in hoc..... placet Deo, et probatus us. Itaque, quæ pacis sunt sectemur, et quæ rationem sunt in invicem custodiamus. **B** escam destruere opus Dei. Omnia quidem unt, sed malum est homini, qui per offendit- manducat. Bonum enim manducare carnem, ibere vinum, neque in quo frater tuus offen- scandalizatur, aut infirmatur. Tu fidem ibes penes te metipsum, habes coram Deo. i non judicat semetipsum in eo quod pro- autem discernit si manducaverit, damnatus non ex fide. Omne autem quod non est ex catum est. Debemus autem nos infirmiores ates infirmorum sustinere, et non nobis ipsis Apostolus autem infirmum in fide vocat i judicat et damnat manducantem carnem, em vinum, et est pessimus error judicare Dei, cum Deus dicat: Nolite judicare, et icabimini; nolite condemnare, et non con- nini (Matth. vii), et Ap. stolus in Epistola lite ante tempus judicare, etc. (I Cor. iv). l dicit: Bonum est non manducare carnem, ibere vinum, non est præceptum, sed consi- um illis qui carnes suas affligere volunt, unt in tentationibus dæmonum, si non cre- nines per carnis comestione esse damna- iterum dicit Apostolus ad Colossenses : Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in ; ; et iterum Apostolus ad Titum (cap. i): unda mundis; coinquinatis autem et infide- hil mundum, quoniam coinquinatæ sunt t mens et conscientia; Marcus (cap. vii): ie, omnes, et intelligite. Nihil est extra ho- utroiens in eum, quod possit eum coinqui- de homine procedunt, illa sunt quæ coinqui- inem.

CAPUT XVI.

am diximus de ciborum comestione, nunc de mortuorum resurrectione. Hæretici adu- ducæorum errorem imitantes, corporum **D** um hominum resurrectionem non credunt. errorem Christus, cum Sadducæis loquens rectione mortuorum, destruxit, ita dicens: nescientes Scripturas neque virtutem Dei. rectione enim neque nubent neque nubentur, sicut angeli Dei in celo. De resurrectione rtuorum non legistis quod dictum est a Deo vobis: Ego sum Deus Abraham, et Deus Deus Jacob? Non est Deus mortuorum, um (Matth. xxii). Item in eodem Mat- p. xxvii): Et monumenta aperta sunt, et rpora sanctorum qui dormierant surrexe- exeuntes de monumentis post resurrectionem erunt in sanctam civitatem, et apparuerunt Audis, hæretice, corpora surrexisse. Item in Evangelio secundum Joannem (cap. v): irari hoc, quia venit hora, in qua omnes numentis sunt, audient vocem Filii Dei; et

procedent qui bona egerunt in resurrectionem vitæ, qui vero mala egerunt in resurrectionem judicii. Item in eodem: Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ; et congregabuntur ante eum omnes gentes, et separabit eos ad invicem sicut qui segregat oves ab hædis (Matth. xxv). Et non solum resurrectio mortuorum ex evangelicis testimoniis confirmatur, sed etiam in Epistolis suis Paulus disputando de resurrectione multa locutus est ad Corinthios: Si autem Christus prædicatur, qui resurrexit a mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum nihil est? Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est et fides nostra (I Cor. xi). Sed hoc est quod hæretici objiciunt: Quoniam caro et sanguis regnum Dei non possidebunt (ibid.). Hoc autem non dixit Apostolus de substantia carnis et sanguinis, sed de operibus carnis et sanguinis. Quod exponit Apostolus in sequentibus, dicens: Neque corruptio incorruptionem possidebit. Apostolus videns Corinthios esse seductos in hoc errore, volens eos de resurrectione re-ctificare scripsit eis: Seminatur in corruptione surget in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surget in gloria. Seminatur in infirmitate, surget in virtute. Seminatur corpus animale, surget corpus spirituale. Si est corpus animale, est et spirituale, etc. (ibid.) Item Paulus ad Thessalonicenses, dicens: Nolumus autem vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent. Si enim credimus quod Jesus mortuus est et resurrexit, ita et Deus eos qui dormierunt per Jesum adducet cum eo. Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventum Domini non præveniemus eos qui dormierunt. Quia Christus in jussu et in voce angeli, et in tuba Dei descendet de celo, et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi (I Thess. iv) . . . . Dico autem vobis quod multi ab Oriente et Occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob in regno cælorum. Filii autem regni hujus efficiuntur in tenebras exteriores. Ibi erit fletus et stridor dentium (Matth. viii). Si fletus oculorum qui pertinet ad carnem, ... et stridor dentium qui ossa demonstrat: vera est ergo eorumdem corporum quæ ceciderant resurrectio.

CAPUT XVII.

Contra quorundam hæreticorum perversam opinionem, qui asserunt sanctos et eorum orationes vivis adhuc in mundo pro Christo certantibus non prodesse, nec defunctos vivorum beneficiis et orationibus relevari, fide nostra et omnium Catholicorum doctorum Ecclesiæ Dei auctoritatibus muniamus. Aliquando orant vivi pro defunctis, et mortui pro vivis, ut habetur in Evangelio secundum Lucam (cap. xvi). Sic enim dives ad Abraham: Rogo ergo te, Pater, ut mittas eum in domum patris nostri. Habeo enim quinque fratres, ut testetur illis ne et ipsi veniant in locum hunc tormentorum. Hic dives erat sepultus in infernum, et tamen orabat pro vivis. Quid ergo dicendum est de sanctis qui consecuti sunt misericordiam, et non suam, sed aliorum desiderant salutem, et saluti futurorum electorum exsultant? Et Joannes in Apocalypsi (cap. viii): Et alius angelus venit, et stetit ante altare, habens thuribulum aureum in manu sua, et data sunt ei incensa multa, ut daret de orationibus sanctorum omnium super altare aureum, quod est ante thronum.

Cætera in ms. exesa et lacerata.

SUMMORUM PONTIFICUM PRIVILEGIA

PRO PARTHENONE S. TRINITATIS PARACLITENSI.

(Edit. Opp. Abælardi curante Ambæssio, Paris., 1616.)

I. <i>Privilegium Innocentii II datum Antissiodori an.</i> 1131, Nov. 28. Innocentius, etc. Quoties illud, etc. <i>Vide in Innocentio II, Patrologiæ, tom. CLXXIX, sub num. 70.</i> II. <i>Privilegium ejusdem datum Pisis, an.</i> 1135, Jun. 17. Innocentius, etc. Quoties illud, etc. <i>Vide ubi supra. sub num. 188.</i> III. <i>Privilegium ejusdem, datum Laterani, intra annum</i> 1138 et 1142, Dec. 30. Innocentius, etc. Religiosis desiderijs, etc. <i>Vide ubi supra sub num. 504.</i> IV. <i>Lucii II privilegium, datum Laterani, an.</i> 1144, Mart. 15. Lucius, etc. Quoties illud, etc. <i>Vide in Lucio, Patrologiæ tom. CLXXIX, sub num. 4.</i> V. <i>Privilegium Eugenii II, datum Catalauni, an.</i> 1147, Nov. 1. Eugenius, etc. Ad hoc nobis, etc. <i>Vide in Eugenio, Patrologiæ, tom. CLXXX, sub num. 238.</i>	A B	VI. <i>Anastasio IV privilegium, datum Laterani, an.</i> Jan. 26. Anastasius, etc. Ad hoc nobis, etc. <i>Vide in Anastasio IV, logiæ, tom. CLXXXVIII.</i> VII. <i>Adriani IV privilegium, datum Laterani, an.</i> Dec. Adrianus, etc. Ad hoc nobis, etc. <i>Vide in Adriano IV, Pe logiæ, tom. CLXXXVIII.</i> VIII. <i>Ejusdem privilegium aliud, datum Beneventi, an.</i> Febr. 13. Adrianus, etc. Et injuncti nobis, etc. <i>Vide ubi supra.</i> IX. <i>Ejusdem privilegium tertium, datum Laterani</i> 1156-1158, Nov. 25. Adrianus, etc. Quoties religiosæ, etc. <i>Vide ubi supra.</i> X. <i>Alexandri III privilegium, datum an.</i> 1163, <i>Pe</i> April. 6. Alexander, etc. Ad nobis, etc. <i>Vide in Alexandro III, Patro tom. CC. sub num. 143.</i>

Heloissa. Paracletensis abbatissa locum Pomerii ad construendam abbatiam Blesensi comitissæ concedit.

Ego Hugo, Dei gratia Senonensis archiepiscopus, C emendabit, si quid fuerit emendandum de o vel de aliqua re ad ordinem pertinente. Pro cessione sane prædicti loci dedit comitissa et Paracleti tres modios frumenti per singulos in molendino suo Pruvini sub Crevecor, laudem filiorum suorum comitum Henrici, The et Stephani, promisitque rem juste garantii hoc fuit ad voluntatem abbatissæ Paraclete totius capituli sui. Promisit et abbatissa Pa promisit et comitissa, quod nec per dominum nec per alium aliquem quod factum fuerat modo immutaretur; sed et conditiones inter que Ecclesiam superius designatæ a neutra abolerentur. Harum conventionum mediator posuerunt et abbatissa, et comitissa, atque b utriusque partis postulatione in manu a. cej sicuti fuerat simpliciter ac devote celebrat tulante Domino, in finem permanere. Ut a modernis et successuræ posteritati firmum tum habeatur, auctoritate sigilli nostri muni mus sub chirographi divisione.

SERIES ABBATISSARUM PARTHENONIS S. SPIRITUS PARACLITENSIS.

(Gall. Christ. nov., t. XII, 572.)

- I. Heloisa quæ Heloissa, Helvidis et Helwisa in A nonnullis locis dicitur..
- II. M.... quædam cessit anno 1179 monasterio Ripatorii. Forte Melisendis est quæ omnium bonorum cœnobii Paraclitensis confirmationem obtinuit a Lucio III summo pontifice anno circiter 1182. Composuit 1185 cum Guiberto abbate Cantumverulæ. A Garnerio episcopo Trecentensi obtinuit ecclesiam parochialem Sancti Albini anno 1195. Donata est etiam anno sequenti pluribus ab eodem episcopo, cum dedicata est ecclesia Paracliti, et in eam fuerunt introductæ moniales. Adhuc superstes erat Melisendis anno 1202; memoratur in calendario Paraclitensi xiv Kalendas Novembris.
- III. J... sub anno 1203. Forte Ida quæ occurrit 1209 in chartis Vallislucentis.
- IV. Ermengardis eadem forte cum E. quæ anno 1210 reperitur in chartis Vallislucentis. Componit anno 1214 cum Himerico de Lesmio de quibusdam B decimis. Eodem anno mense Decembri memoratur, sicut et annis 1215, 1219 in tabulario Sancti Quiriaci, 1220 in charta Joyaci. Litteras dedit anno 1228, mense Augusto in quibus mentionem facit ejusdem venditionis factæ a Ludovico IX priorissæ de Borenc. Petrus Meldensis antistes jussus a summo pontifice, annuente Ermengardi, præcepit ut in prioratu de Noaforti apud Meldas moniales non essent ultra 25, mense Octobris 1229. Ipsa cum Theobaldo Campaniæ comite de quadam controversia compromissum facit anno 1233, mense Maio. Cum eodem comite anno eodem mense Augusto paciscitur super usuario nemoris de monte Morvei et nemoris quod vocatur Aschampanois, quo etiam anno sibi satisfactum fuisse a comite recognoscit. Reperitur etiam 1234 et 1239 quo vendit duodecim denarios censuales Petro de Carteriaco domino de Castello. Minuit 1244 mense C Maio numerum sanctimonialium prioratus de Borenc; numerum quoque monialium de Triangulo ad 25 determinavit. Sgnificat anno 1245, mense Septembri, se a comite Campaniæ accepisse clx jugera nemoris in parco de Pons. Tandem occurrit 1248. Ex calendario obiit iv Kal. Septembris. Jacet in choro.
- V. Maria I soror Odonis Rothomagensis archiepiscopi cœpit regere circa annum 1249. Ab Innocentio IV, anno xi ejus pontificatus, vii Kal. Maii 1254, impetravit ut, si in casu infirmitatis abbatia cedere cogeretur, locum quem antea occupat in monasterio ad vitam retinere valeret. Concessit etiam illi idem pontifex quod in monasterio ipso Paraclitensi unam mulierem idoneam in monialem instituere valeret, non obstante statuto de certo monialium numero, ejusdem monasterii juramento, vel confirmatione sedis apostolicæ, seu quacunque D firmitate vallato. Dies ejus obitus in calendario Paraclitensi consignatur iii Nonas Septembris.
- VI. Heloissa II ex charta Paraclitensi præerat 1266.
- VII. Maria II litteras dedit anno 1278 super testamento nobilis dominæ Mariæ de Esternayo quæ suam elegit sepulturam apud Paraclitum. Quædam domum vendit 1280. Reperitur et anno 1282. Eadem esse videtur cum M. quæ ex chartis Paracliti, regobat annis 1295, 1298.
- VIII. Catharina I quædam commutat anno 1320, mense Novembri cum Ægidio Sandionysiano abbate, ex tabulis Sancti Dionysii, ubi aliæ reperiuntur litteræ mense et anno eisdem datæ. Dies ejus obitus notatur in calendario ix Kal. Decembris.
- IX. Alix des Barres cum Guidone abate Vallislucentis discordiam composuit anno 1337. Cum Cellensi monasterio quædam permutavit 1339. Occurrit in charta Paracliti 1347, in charta Sanctæ Thomæ de Valle 1348 feria secunda ante Natale Domini.
- X. Elisendis des Barres anno 1371 in charta Paracliti.
- XI. Joanna I des Barres anno 1403 transegit cum Theobaldo abbate Sancti Jacobi Pruviniensis.
- XII. Joanna II de la Borde 1415 in chartis Regalis montis.
- XIII. Catharina II des Barres 1420.
- XIV. Guillelmeta I de la Mothe juxta calendarium vivere desinit Kalend. Januarii 1431. Sepulta ante majus altare.
- XV. Guillelmeta II de la Mothe præerat annis 1457 et 1474, ex chartis Paracliti. Juxta Necrologium Neofortis obiit 14 Decembris.
- XVI. Catharina III de Courcelles, filia Joannis de Courcelles, militis et Domini de Sancto Theobaldo jam erat Paraclitensis abbatissa anno 1482, quo bullas obtinuit latas iv Id. Octobris pro abbatia Sanctæ Mariæ Trecentis. Struxit claustrum, refectorium, dormitorium et alia ædificia Ossa Petri Abælardi et Heloissæ ex capella Dionysii quæ vulgo dicebatur *le petit Moustier*, cum licentia Jacobi episcopi Trecentis anno 1497, 2 Maii, transtulit in chorum ecclesiæ, Abælardi a dextris et Heloissæ a sinistris. Sed jam pridem exinde extracta, in subterraneo specu sub altari Sanctæ Trinitatis quod est pone chorum monialium quiescunt. Obiit Catharina vii Idus Julii, anno 1519. Quæ sedente Jacobo Raguier, episcopus Trecentis, hoc monasterium reformavit in muris et craticulis anno 1509.
- XVII. Carola de Coligny per cessionem Catharinæ bullas obtinuit a Leone papa X tertio Idus Octobris 1513. Sorori Herberdæ de Melun contulit 1531 prioratum montis Sancti Dionysii prope Meldas. Sic memoratur in calendario: « ix Kal. Maias obiit bonæ memoriæ Carola de Coligny abbatissa nostra anno Domini 1533. »
- XVIII. Anthoneta de Bonneval per obitum Carolæ de Coligny bullas obinet pridie Idus Maii 1533. Eodem anno, die 6 Novembris, prioratum Sanctæ Thomæ de Valle contulit sorori Herberdæ de Melun, tunc priorissæ montis Sancti Dionysii prope Meldas. Dies ejus obitus sic annotatur in calendario xiii Kal. Junii: « Hac die Veneris in crastino Ascensionis Domini 1547 obiit sapiens et prudens domina Anthoneta de Bonneval hujus cœnobii abbatissa. »
- XIX. Renata de la Tour, Francisci vice comitis Turenæ et Annæ de la Tour Bologne filia, monialis

Pisciasensis cœnobii Paraclitum non adiit, quia cita morte de medio sublata est xii Kalendas Maias, anno 1548.

XX. Emunda seu Emedia de la Chastre bullas obtinet 4 Maii 1548 per obitum Renatæ de la Tour.

XXI. Leonarda alias Bernarda de Turenne occurrit in charta Sanctæ Thomæ de Valle anno 1556, 9 Junii. Obiit prima die Septembris, anno 1583.

XXII. Johanna III Chabot ex vetusta et antiqua stirpe, Philippi Chabot comitis de Busancois et de Charny Franciæ admiralis, Burgundiæ præfecti regii, ex Francisca de Longvi-Givri filia, neptis cardinalis de Givri, monialis Jotri bullas adipiscitur a Pio IV anno 1560, iv Idus Octobris forte per cessionem superioris. Possessionem recipit xxix Decembris sequentis: defecit post hæc a religione, defuncta 25 Junii 1593.

XXIII. Maria III de la Rochefoucaud, alias de Chaumont, dicta a Jesu, Antonii Rupifucaldii dynastæ Calvimontis ad Ligerim et Cæciliæ de Montmirail filia, Antonii Engolismensis episcopi germana, defuncta Johanna Chabot, bullas obtinuit vi Kalendas Septembris 1598. Benedicitur Parisiis a Renato Potier episcopo Bellocacensi in ecclesia Sancti Martini a Campis 12 Septembris 1599. Construxit capellam, novitiarum ædes, cæteraque domus abbatialis ædificia resarcivit et de novo reparavit. Ossa Abelardi et Heloissæ curavit transferri sub arca majoris altaris. Præfuit 45 annis, 2 mensibus. Excessit 19 Februarii, anno 1639.

XXIV. Anna Maria de la Rochefoucaud de Langeac, dicta a Sancto Spiritu, neptis superioris ex fratre Jacobo toparcha de Langeac et Franciscæ de Langeac in Arvernus, hujus dynastiæ hæredis, monialis Paracliti, bullas accepit Idibus Octobris 1624.

Die 3 Augusti, anno 1641 præbuit assensum ut Margarita Thiersaut prioratum Sanctæ Thomæ de Valle transmitteret in Magdalenam Miron. Memoratur a anno 1642, 25 Martii, quo consentit translatione prioratus Sanctæ Thomæ in urbem Latiniacensem. Rexit annis 7 et tribus mensibus. Demortua 25 Maii 1646.

XXV. Gabrielis Maria de la Rochefoucaud Francisci ducis de Rupefulcaudi principis de Marcellæ, equitis torquati, Pætonum proregis, ex Gabrielide du Plessis L'ancour filia, nata 13 Decembris 1624, soror Francisci ducis Rupifucaldii et Ludovici præsulis Lactorensis, monialis B. Mariæ Xantonensis ex coadjutrice anno 1644, Annæ Mariæ successit. Dein fit abbatissa B. Mariæ Suessionensis per obitum Armandæ de Lorraine mortuæ 19 Maii 1684.

XXVI. Catharina IV de la Rochefoucaud nata 25 Octobris 1619, superioris germana, primum Caretonii abbatissa, anno 1674; deinde Paraclitum translata, anno 1675. Cessit in gratiam sequentis.

XXVII. Maria IV de Roye de la Rochefoucaud de Rouci filia Friderici Caroli comitis de Roye et Elisabethæ de Durfort, monialis B. Mariæ Suessionensis, bullas obtinet datas Kal. Octobris 1705, possessionem adipiscitur 9 Februarii 1706. In ejus manibus Elisabetha Le Coq abdicavit prioratum Sanctæ Thomæ de Valle 25 Julii 1727.

Præter has sine temporis nota in calendario reperiuntur.

Ætipidis, prid. Kal. Martii.

Jacoba, viii Id. Martii.

Agneta de Bordis, xiv Kal. Junii.

Isabella, iii Kal. Septembris.

Joanna, pridie Nonas Octobris.

Helisendis, viii Id. Octobris.

Joanna, viii Kal. Januarii.

HILARIUS ET BERENGARIUS

ABELARDI DISCIPULI

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA.

(Hist. litt. de la France, XII 251.)

I. HILARI VITA ET SCRIPTA. — Hilaire, suivant D. Mabillon (1), était Anglais de naissance. Il quitta sa patrie fort jeune pour venir en France prendre les leçons d'Abailard dans le temps que celui-ci enseignait au Paraclet, c'est-à-dire, vers l'an 1125. Son maître ayant été fait abbé de Saint-Gildas de Ruits pendant le cours de ses études, il alla les achever dans l'école d'Angers. La suite de sa vie est restée dans l'oubli.

Lorsqu'il étudiait au Paraclet, il composa une prose rimée en forme d'épigramme, dont l'occasion et l'objet n'ont pas encore été bien exposés jusqu'à ce jour. Voici la clef de cette pièce. Le valet d'Abailard l'ayant averti de quelques désordres secrets de ses écoliers, il en fut indigné au point de vouloir entièrement cesser ses leçons. Ni les prières ni les larmes de cette jeunesse ne purent le fléchir que sous la condition d'abandonner les logements qu'ils s'étaient faits au Paraclet, pour aller demeurer au village de Quinçai qui n'en est pas éloigné. C'est sur cet événement que roule la pièce d'Hilaire, et non pas, comme D. Gerlaise l'avance (2), d'après du Boulay, sur le départ du maître pour Saint-Gildas.

Du refrain en langue vulgaire qui se trouve à la fin de chaque strophe, un critique (3) moderne a voulu conclure, mais à tort, selon nous, que l'usage du xiie siècle n'admettait que la langue latine dans les chansons et autres poésies, et permettait à peine d'y insérer un vers français de distance à distance.

Il y a deux éditions de cette pièce, l'une parmi les OEuvres d'Abailard, l'autre dans le second tome de l'Histoire de l'Université de Paris.

Hilaire, étant à l'école d'Angers, fit une seconde prose rimée dont le sujet est la vie de la B. Eve, reclus de Anjou, morte sur la fin du xie siècle. Elle était comme lui d'Angleterre, où elle avait embrassé la

(1) *Annal.*, l. LXVIII, n. 69.

(2) *Vie d'Abail.*, l. II, p. 27.

(3) *Poés. du R. de Nav.*; t. I, p. 212.

Vie religieuse dans le monastère de Clington. Mais sur la réputation d'un saint homme, nommé Hervé, qui vivait en reclus à Calone près d'Angers, elle passa la mer pour venir se mettre sous sa conduite et pratiquer le même genre de vie avec lui. Ils vécurent ensemble près de l'église du lieu dédiée à S. Eutrope. C'est ce que Hilaire exprime en ces termes ;

*Tandem legit sibi locum ad Sanctum Eutropium,
Quem providit sibi boni totius initium.
Ibi quodam in reclusu mansit Christo dedita,
Et placebat ei multum hæc bene vivendi semita,
In qua cuncta Dei dono vitabat illicita.
Ibi vixit Eva diu cum Herveo socio.
Qui hæc audis, ad hanc vocem te turbari sentio.
Fuge, frater, suspicari ; non sit hæc suspicio ;
Non in mundo, sed in Christo fuit hæc dilectio.*

Il fallait sans doute que ces deux personnes de différent sexe eussent pris les précautions convenables pour se mettre à l'abri de tout soupçon, puisque Geofroi de Vendôme, si zélé, comme l'on sait, pour les bonnes règles, n'a fait aucun reproche là-dessus à Hervé dans les lettres qu'il lui écrivit. Hervé survécut à Eve dont les funérailles furent célébrées avec un grand concours de gens de piété.

*Corpus terræ juxta morem mandavere clerici,
Moniales ad fuerunt, monachi, canonici,*

Cette pièce n'est connue que par les extraits que D. Mabillon en a insérés dans ses *Annales bénédictines*. Ce savant n'a pas jugé à propos de nous indiquer le dépôt où l'original existe ; et ce n'est que sur sa garantie que nous la donnons à notre auteur.

Nous n'avons pas le même fondement pour lui adjuger les gloses d'un Hilaire sur les *Hymnes ecclésiastiques*. Il y a trois éditions de cet ouvrage, les deux premières (4) in-4° à Paris, en 1480 et 1488, chez Pierre Levet, la dernière (5) à Rouen, l'an 1505. Toutes les trois portent cette inscription : *Liber hymnorum, seu aurea expositio hymnorum una cum textu, studio et labore cujusdam Hilarii*. Il est impossible, sur une indication aussi vague, de dire au juste quel était cet Hilaire. On en connaît trois au XIIe siècle, temps auquel ces gloses paraissent avoir été faites ; savoir, celui qui nous occupe, Hilaire, professeur à Orléans, et Hilaire de Poitiers, maître de Gilbert de la Porrée. Peut-être y en a-t-il un quatrième dont l'histoire ne parle point, à qui cet ouvrage appartient réellement.

Même difficulté sur l'auteur d'un discours intitulé : *Hilarii sermo de corpore et sanguine Domini*, qu'on voit à l'abbaye de Saint-Amand et à la cathédrale de S. Omer (6). Ce qui est certain, c'est qu'il n'appartient pas au grand S Hilaire, évêque de Poitiers. La preuve se tire de ces mots par où il débute *Eos, inquit Augustinus De cura pro mortuis*.

H. PETRI BERENGARII, SCHOLASTICI, VITA ET SCRIPTA. — Pierre Bérenger, de Poitiers, l'un des derniers disciples d'Abailard suivant l'ordre des temps, porte le titre de Scolastique à la tête de ses ouvrages. On ne peut dire positivement en quel lieu de la France il exerça cet emploi. Mais le plus probable est que ce fut dans sa patrie. Il était à peine en exercice lorsqu'il apprit la censure prononcée l'an 1140 au concile de Sens contre son maître. A cette nouvelle, transporté d'un zèle aveugle, il prit la plume pour le venger. Son ouvrage, auquel il donna pour titre, *Apologie d'Abailard*, devait avoir deux parties. Mais le mauvais succès de la première qu'il se hâta de publier aussitôt qu'elle fut achevée, l'empêcha de travailler à la seconde. Il eût examiné dans celle-ci, suivant son plan, le fond du procès dont il ne touche dans la première que les formalités.

C'est à S. Bernard que cette Apologie est adressée comme au dénonciateur d'Abailard et au promoteur de sa condamnation. S. Bernard avait trop de noblesse dans l'âme et d'élevation dans les sentiments pour s'abaisser à réfuter un pareil ouvrage qui ne pouvait déshonorer que son auteur. Mais les honnêtes gens n'adoptèrent pas son indifférence. On s'éleva de toute part contre l'impudent apologiste d'Abailard ; et jusqu'aux solitaires de la grande Chartreuse rompirent le silence pour faire éclater leur mécontentement. Bérenger voulut tenir quelque temps contre le flot de l'indignation publique. Il écrivit même aux Chartreux une lettre, où mêlant aux louanges de leur institut les reproches personnels, il les accusa d'être déçus de leur sainteté primitive en s'ingérant de parler à tort et à travers des personnes qu'ils ne connaissent pas.

Pour se soustraire à l'orage qui se formait sur sa tête, Bérenger prit le parti de s'expatrier. Après avoir erré çà et là, il alla se fixer dans les montagnes des Cévennes. Ce fut de là qu'il écrivit à l'évêque de Mende (Guillaume, qui gouverna cette église depuis 1109 jusqu'en 1150) pour implorer sa protection. Cette lettre publiée par Duchesne, ainsi que les deux écrits précédents, parmi les *Œuvres d'Abailard*, et par Duboulay dans son *Histoire de l'Université de Paris*, présente une rétractation des plus équivoques. On y voit l'embarras d'un coupable orgueilleux qui ne veut convenir de sa faute qu'autant qu'il est nécessaire pour éviter la punition. Il dit d'abord qu'étant tombé dans un pays barbare et plein de voleurs, sa vie est néanmoins en sûreté ; mais que son esprit n'est point tranquille, assailli, comme il est, par les discours injurieux d'un grand nombre de personnes dont il ne peut s'empêcher de respecter la vertu. Il prie le prélat de le défendre contre les morsures de ces brebis qui lui font des plaies bien plus sensibles que s'il était déchiré par des loups. Il rend hommage à la sainteté de l'abbé de Clairvaux, il avoue qu'il brille dans l'Eglise comme une lampe lumineuse et ardente. « Mais cette lampe, dit-il, est renfermée dans un vase de terre, et avec tout son mérite l'abbé de Clairvaux est un homme sujet, comme les autres, aux faiblesses de la nature. » Il s'excuse d'avoir écrit contre lui avec trop de vivacité, sur ce qu'étant alors dans le premier feu de l'âge et tout frais sorti de l'école, il ne respirait que la dispute, et ne cherchait que l'occasion de se mesurer avec quelques savants de profession. Il ose cependant délier les gens de lettres de montrer, dans son *Apologie d'Abailard*, quelque chose qu'il y ait avancé témérairement contre

(4) Lipen, *Bib. theol.*

(5) *Bib. Reg.* t. I, n. 226. Lipen, *ibid*

(6) *Sand. Mss. Belg.* part. I, p. 33-319.

S. Bernard. *Legant eruditi Apologeticum quem edidi ; et si dominum abbatem juste non argui, redarguant.* Néanmoins, quelques lignes après (tant il est peu d'accord avec lui-même), il veut ser l'éponge sur cet ouvrage, pourvu qu'on ne prenne point au sérieux, mais pour une simplicité, tout ce qu'il a dit au désavantage de l'homme de Dieu. *Damnabo tui conditione, ut si quod i hominis Dei dixi, joco legatur, non serio.* Il va plus loin, et déclare qu'étant devenu plus sage, il embrasse de tout son cœur le sentiment de l'abbé de Clairvaux, abandonne le parti d'Abai, veut plus être le défenseur de ses articles, non toutefois qu'ils soient mauvais en eux-mêmes, qu'ils sont durs et mal sonnans. *Processu temporis meum sapere crevit, et in sententiam abbatibus dicitur vi. Nolui esse patronus capitulorum objectorum Abælardo quia et si sanum superent sanabant.* Venant ensuite aux invectives qu'il avait lancées contre les Chartreux, il convient bons anachorètes amassaient de grandes richesses spirituelles. Mais voyant, ajoute-t-il, qu'ils étaient dans un sac percé, par la liberté qu'ils se donnaient d'ouvrir la bouche à tout propos, fermer le trou du sac en leur imposant silence, afin de conserver la pure farine de la religion, aussi de se justifier à l'égard d'un moine de Marseille qu'il avait attaqué par un écrit qui n'est jusqu'à nous. Son moyen de défense est que ce moine distinguant le Dieu souverain du Créateur, comme l'atteste, dit-il, la lettre qu'il m'a écrite, méritait la réprimande qu'il lui a faite. Lui reprochait d'avoir insulté l'ordre monastique en général par ce trait satirique : *Apud reliquos psalmus est, et pinguis refectio alleluia.* (Duchesne dit que ce trait se rencontre dans le prologue de Bérenger sur l'Incarnation, dédié à un chanoine nommé Benoît. Il eût bien fait de nous déposer où cet ouvrage se conserve, car nous avons fait d'inutiles recherches pour le découvrir.) Le reproche de Bérenger consiste à dire qu'il n'a parlé que d'une manière vague sans noter personne en particulier. Il finit par demander pardon à ceux qu'il avait blessés, voulant bien s'avouer coupable, mais complaisance que par conviction. *Veniam rogo innocens ; et, si magis placet, veniam postulo reu la prétendue rétractation de Bérenger.* L'ignorance où nous sommes de tout ce qui le concerne cette lettre, ne nous permet pas de dire quel en fut l'événement. Au reste, parmi les défauts de de droiture et de charité, qui fourmillent dans les écrits dont nous venons de rendre compte, s'empêcher de reconnaître un grand feu d'imagination, des saillies vives, une lecture assez intéressante, auteurs sacrés et profanes, surtout des poètes dont Bérenger fait quelquefois des applications. C'est dommage qu'il ait perverti de si belles dispositions pour les lettres par l'indigne qu'il en a fait.

ELEGIA

Qua Hilarius, Petri Abælardi discipulus, plangit recessum præceptoris sui ex Parisiis.

Lingua servi, lingua perfidiæ,
Rixæ motus, semen discordiæ,
Quam sit prava sentimus hodiè,
Subjacendo gravi sententiæ.
Tort avers nos [f vos] li mestre.

Lingua servi, nostrum dissidium,
In nos Petri commovit odium,
Quæ meretur ultorem gladium
Quia nostrum exstinxit studium.
Tort avers nos li mestre.

Detestandus est ille rusticus,
Per quem cessat a schola clericus,
Gravis dolor quod quidam publicus
Id effecit ut cesset logicus.
Tort avers nos li mestre.

Est dolendum quod lingua servuli,
Magni nobis causa periculi,
Susurravit in aurem creduli
Per quod ejus cessant discipuli.
Tort avers nos li mestre.

O quam durum magistrum sentio,
Si pro sui bubulci nuntio,
Qui vilis est sine pretio,
Sua nobis negetur lectio.
Tort avers nos li mestre.

A Hen ! quam crudelis iste nuntius
Dicens : Fratres, ex te citius !
Habitetur vobis Quinciacus ;
Alioquin non leget monachus.
Tort avers nos li mestre.

Quid, Hilari, quid ergo dubitas ?
Cur non abis, et villam habitas ?
Sed te tenet diei brevitatis,
Iter longum, et tua gravitas.
Tort avers nos li mestre.

Ex diverso multi convenimus,
Quo logicæ fons erat plurimus,
Sed discedat summus et minimus,
Nam negatur quod hic quæsitivus.
Tort avers nos li mestre.

B Nos in unum passim et publice
Traxit aura torrentis logicæ
Desolatos, magister, respice.
Spem tuam nostram, quæ languet, refice.
Tort avers nos li mestre.

Per impostum, per deceptorium
Si negare vis adjutorium,
Hujus loci non oratorium
Nomen erit, sed ploratorium.
Tort avers nos li mestre.

BERENGARII SCHOLASTICI

APOLOGETICUS

tra beatum Bernardum, Clarævallensem abbatem, et alios qui condemnaverunt Petrum Abælardum.

*ideas, lector, videas: imo vidras, ut irrideas quæ ridicula tibi occurrent. Et quemadmodum ipse Be-
nius te monet in epist. seq., si quid in personam hominis Dei (Bernardi scilicet abbatis Clur.) dixit,
jas, non serio.*

ptorum tuorum exemplaria, Bernarde, cele-
rumquaque fama divulgat. Nec mirum scri-
i in famæ pulpito collocari, cum constet ea,
cunque sint, a majoribus hujus temporis
ari. Mirantur homines in te, liberalium di-
arum ignaro, tantam ubertatem facundiæ,
emissiones tuæ jam cooperuerunt universam
liciem terræ. Quibus est divinitus responden-
quia *Magna opera Domini (Psal. cx)*; et: *Hæc
itatio dexteræ Excelsi (Psal. LXXVI)*. Sed nihil
r admiratione percelli debeant. Imo magis
dum esset te eloquii urgeri siccitate, quoniam
mus a primis fere adolescentiæ rudimentis
neulas mimicas et urbanos modulos fictitasse.

certe in incerto loquimur opinionis, sed
est alumna tui patria nostri sermonis. Nonne
um tuæ memoriæ alius est insignitum, quod
s tuos rhythmico certamine acutæque inven-
versutia semper exsuperare contendebas?
ravis et peracerba videbatur injuria reperire
m qui pari responderet protervia. Possem
t de nugis tuis huic opusculo ex testium pro-
um astipulatione iuserere, sed verborum paginam
commenti interpositione interpolari. Cæterum
s nota teste non indigent. Illum itaque com-
ndi et nugandi usum ad divinum sæpe in-
entum accersis; et astruunt in periti graviter
inditer dictum, quod ubertim et eloquenter
. Sed non sic esse ratio necessaria convincit.
enter enim veritas absolute et illepide profer-
falsitas plausibilis eloquii comitate com-
itur. Similesque sunt, ut ait Augustinus,
citas dicendi et eloquentia vasis rusticanis et
is; falsitas vero et veritas, ferculis vilibus et
sis. Utraque autem fercula utrisque possunt
ministrari. Neque hoc ideo dixerim, ut te non
n et suspectum reudam, sed ut veritatem non
nium facundia esse simpliciter astruam. Sed
hoc hactenus; ad reliqua potius transeamus.
ulum sanctitudinis tuæ olorem ales per or-
ama dispersit, præronzavit merita, miracula
navit. Felicia jactabamus molerna sæcula tam
si sideris venustata nitore, mundumque jam

A debitum perditioni tuis meritis subsistere putaba-
mus. Sperabamus in linguæ tuæ arbitrio cœli sitam
clementiam, aeris temperiem, ubertatem terræ,
fructuum benedictionem. Caput tuum nubes tange-
bat; et juxta vulgare proverbium, rami tui umbras
montium transcendebant. Sic diu vixisti, sic Eccle-
siam castis institutionibus informasti, ut ad semi-
cinctia tua rugire dæmones autumaremus, et bea-
tulos nos tanto gloriaremur patrono.

Nunc, proh dolor! patuit quod latebat, et colubri
soporati tandem aculeos suscitasti. Omissis omni-
bus, Petrum Abælardum quasi s gnum ad sagittam
posuisti, in quem acerbitatis tuæ virus evomeres,
quem de terra viventium tolleres, quem inter mor-
tuos collocares. Corrogatis undecunque episcopis
eum in Senonensi concilio hæreticum pronun. iasti,
ab utero matris Ecclesiæ velut aborsum præcidisti.
In via Christi ambulans, tanquam sicarius de
oculto prodiens, tunica inconsutili spoliasti. Con-
cionabaris ad populum, ut orationem funderet ad
Deum pro eo; interius autem disponebas eum pro-
scribendum ab orbe Christiano. Qui vulgus face-
ret? quid vulgus oraret, cum pro quo esset oran-
dum nesciret? Tu vir Dei, qui miracula feceras,
qui ad pedes Jesu cum Maria selebas (*Luc. x*);
qui conservabas omnia verba hæc in corde tuo
(*Luc. ii*), purissimum sacræ orationis thus coram
supernis obtutibus adolere deberes, ut reus tuus
Petrus respisceret, et talis efficeretur quem nulla
suspicio inquinaret. Sed forsitan malebas talem, in
quo reprehensionis idoneam nauscisceris occasio-
nem. Denique post prandium allatus est liber Petri,
et cuidam præceptum est ut voce clamosa Petri
opuscula personaret. At illa et Petri odio animatus,
et vitis germine irrigatus, non illius qui dixit: *Ego
sum vitis vera (Joan. xv)*, sed illius qui patriarcham
nudum stravit in area (*Gen. ix*), sonorius quam
postulatum fuerat exclamavit. Post aliqua ponifices
insultare, pedem pedi applaudere, ridere, nugari
conspceres, ut facile quilibet judicaret illos non
Christo vota persolvere, sed Baccho. Inter hæc
salutantur scyphi, pocula celebrantur, laudantur

vina, pontificum guttura irrigantur. Tunc aliquis A
Horatiano sale ludere posset :

Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem.

Nam illud, quod idem poeta in alio carmine pro-
mit,

*Nunc est bibendum, nunc pede libero
Pulsanda tellus.....*

ibi memoriter gerebatur. Quanto salubrius audire-
tur suavis poetæ Galli sententia luculentis admo-
dum versibus vigilata. Ait enim

*Vina probo si pota modo, debentque probari
Si non pota modo, vina venena puto.*

Sed lethæi potio succi pontificum corda jam sepe-
lierat. Ecce, inquit satiricus;

*..... inter pocula quærent
Pontifices saturi quid dia poemata narrent.*

Denique cum aliquid subtile divinumque sonabat,
quod auribus pontificalibus erat insolitum, audien-
tes omnes dissecabantur cordibus suis, et stride-
bant dentibus in Petrum. Et oculos talpæ habentes
in philosophum: Hoc, inquit, sineremus vivere
monstrum? Movenesque caput quasi Judæi, *Vah*,
inquit, *ecce qui destruit templum Dei* (*Matth.*
xxvii). Sic judicant verba luminis cæci, sic virum
sobrium damnant ebrii, sic contra organum Trini-
tatis disserunt calices facundi. Sic contra simpli-
cem disputant cornuti. Sic sanctum canes, sic
margaritas porci corrodunt. Sic sal terræ infatua-
tur. Sic legis fistula obturatur. Concionatur sa-
piens vir: *Qui tangit picem inquinabitur ab ea*
(*Eccli. xiii*), quod nos alio possumus reddere versu:
Qui tangit vinum inquinabitur ab eo. Biberat epi-
scoporū sobrietas sanguinem uvæ meracissimum,
cujus integritatem aqua non devirginaverat, quia
secundum Martialem:

*Grande nimis scelus est sacrum jugulare Falernum,
Nec Bucchus lymphæ conjugium patitur.*

Impleverant primates orbis philosophi turis [al.
gutturis] dolia sua vini do vino. Cujus calor in-
cesserat cerebris, ut in somni lethargiam oculi
omnium solverentur. Inter hæc sonat lector, ster-
tit auditor. Alius cubito innititur, ut det oculis suis
sonnum. Alius super molle cervical dormitionem
palpebris suis molitur. Alius super genua caput
reclinans dormitat. Cum itaque lector in Petri s^D
tatis aliquod reperiret spinetum, surdis exclamabat
auribus pontificum: « Damnatiss? » Tunc quidam
vix ad extremam syllabam expergefati, somno-
lenta voce, capite pendulo: « Damnamus, aie-
bant. » Alii vero damnantium tumultu excitati,
decapitata prima syllaba, «... namus inquit. » Vere
natis, sed natatio vestra procella, natatio vestra
mersio [al. immersio est]. Sic milites dormientes
testimonium perhibent, quia *nobis dormientibus ve-
nerunt apostoli, et tulerunt corpus* (*Matth. xxviii*).
Qui vigilaverat in lege Domini die ac nocte, nunc
damnatur a sacerdotibus Bacchi. Sic morbidus me-
dicum curat. Sic damnat naufragus in littore con-
stitutum. Sic arguit innocentiam qui ad furcas du-

citur suspendendus. Quid agimus, anima? I
vertimus? Excideruntne tibi præcepta rh
et occupata luctu, præpedita singullibus,
ordinem non tenes? *Putasne veniens Filius
inveniet fidem super terram?* (*Luc. xviii*).
*foveas habent, et volucres cæli nidos, Petra
non habet ubi caput suum reclinet* (*Matth.*

judicant in loco judicis sedentes rei, in I
dicis innocentiae vexatores. Simul sunt o
libus judicibus, talibus actoribus depravat

*Hic satur, exiguo mavult turgescere somno.
Hic exporrectis ampullat verba tabellis.*

*Hic loquitur nimis, ille tacet; hic ambulat,
Alter amat fetus, alter crispare cochinnum
Diversisque modis pax est vesania cunctis*

Quid hi tales egerint, quid decreverint ju
B Evangelica lectio consolatur. *Collegerunt
pontifices et Pharisei concilium, et dixerunt
facimus? quia hic homo multa signa facit.*

*timus eum sic, omnes credent in eum. I
tem ex ipsis, nomine Bernardus abbas
pontifex concilii illius, prophetavit, dicen-
dit nobis ut unus exterminetur homo a I
non tota gens pereat* (*Joan. xi*). Ab illo erg
gitaverunt condemnare eum, dicentes illi
monis: *Tendamus insidias justo supple
gratiam labiorum* (*Sap. ii*). *Inveniamus
verbi contra justum* (*Job. xix*). Facientes f
linguas vipereas in Abælardum evagina
versi subvertistis, et vinum absorbuistis

devorat pauperem in abscondito. Inter h
orabat: *Domine, libera animam meam a
quis, et a lingua dolosa* (*Psal. c, 2*). Interd
Psalmistæ sedulo ruminabat: *Circumdes
vituli multi, tauri pingues obsederunt me. A
super me os suum* (*Psal. xxi*). Vere ping
rum colla thoris adipeis incrassata liqui
bant ad ruinam [*f. aruinam*]. Nec mirum
verant enim domestici fidei neutrius lac
misericordia et charitate. Sedit autem ir
vanitatis, contra psalmi xxv decretum qui
moriæ celebris episcopus, in cujus au
plurimorum se reclamabat assensus. Hic I
crapulam ructans, hujusmodi in concior
nem evomuit: « Fratres, Christianæ relig
ticipes, omnium [al. communi] periculo I

Ne fides in vobis turbetur, ne sincerus
oculus turgente macula obducatur. Nihil er
est aliarum virtutum possessio ubi fuerit
fectio, juxta illud Apostoli: *Si linguis
loquar et angelorum, charitatem autem no
nihil mihi prodest* (*I Cor. xiii*). » O Mir
pos! o sales Attici! o eloquentia Tulliar
certe caudam non vult hic asinus. Talis
capiti non respondet. Unde etiam qui
pressa fronte ruborem confessi sunt. Plac
immerito hanc magni nominis umbram g
rum communicare, de quibus dicendum est:

runt ventum, et telas aranæ texuerunt, (

Præfatus vero episcopus etiam præmissi

« Petrus, inquit, semper turbat Ecclesiam, A excogitat novitatem. O tempora! o mores! licet de sole cæcus. Sic pingit in ebore man- ic urbem appretiat asinus. Sic animales di judicant, sic casus ventilant, sic discutiunt is. Sic pugnant contra eum filii matris suæ. is crassæ adversus silentem grunniunt. »
 a tot itaque et tantas angustias deprehensus rds ad Romani examinis confugit asylum. is sum, inquit, Romanæ Ecclesiæ. Volo causa uasi impii judicetur: *Cæsarem appello* (Act. » At Bernardus abbas, in cujus brachio fi- præsulorum multitudo, non dixit ut præses qui t Paulum in vinculis: *Cæsarem appellasti, sarems ibis* (ibid.), sed Cæsarem appellasti, sarems non ibis. Renuntiavit enim quæ gesta B t Apostolico, et statim a Romana sede litem tionis in Petrum per Gallicanam Ecclesiam runt. Damnatur taliter os illud promptua- rationis, tuba fidei, hospitium Trinitatis. atur, proh dolor! absens, inauditus et in- tus. Quid dicam? quidve non dicam, Ber- ?

opus est bello, veniam pacemque rogamus, vrrigimus junctas ad tua lora manus. i cadunt rerum, vertetur sanctio legum, is, si mandas, si sic decernis agendum; m penes arbitrium est, et vis et norma loquendi.

unquam, Jesu bone, culpa tam cæcos habuit s, ut non utrinque causæ latera ventilarent, n in quam potissimum partem jus vergeret; C rent? Isti, clausis oculis, palpant negotium, et oculati rerum cognitores arcu iniquitatis in- toxicum subito jaculantur. Quidquid intesti- liorum furor, quidquid implacabilis amentiae rotaret in Petrum, quidquid iniqua conflaret atio, censuræ apostolicæ sobrium nunquam tare debeat acumen. Sed facile deviat a justu- ui plus hominem quam Deum timet in causa. nque illud est quod per propheticum organum : *Omne caput languidum, a planta pedis usque vicem, non est in eo sanitas* (Isa. 1).

corrigit, inquit fautores abbatis, Petrum ut. Si Petrum, bone vir, ad integrum fidei a disponebas revocare, cur ei coram populo æ blasphemiae characterem impingebas? Rur- e, si Petro amorem populi tollebas, quomodo ere disponebas? Ex qua complexione in am redigitur te in Petrum exarsisse non : correctionis, sed desiderium propriæ ultio- ræclare dictum est a Propheta: *Corripiet me in misericordia* (Psal. cxi). Ubi enim deest cordia non est correctio justis, sed barbaries lita tyranni. Testatur etiam rancorem animi epistola ad Innocentium papam directa, in sic stomachatur: « Non debet, inquit, refu- invenire apud sedem Petri, qui fidem impu- Petri. » Parce, parce, bellator inclyte. Non monachum sic pugnare. Crede Salomoni: inquit, *nimum esse justus, ne forte obstupê-*

dem affirmat Petri. Debet ergo invenire refugium apud sedem Petri. Patere, quæso, Petrum tecum esse Christianum. Et si vis, tecum erit Catholicus. Et si non vis, tamen erit Catholicus. Communis enim Deus est, non privatus. Sed si sedet sententia cordi, pergamus pariter contemplari quomodo Petrus fidem infestat Petri. Scribit enim Petrus ad ancillam Dei Helloissam sacris litteris apprime institutam, familiarem satis epistolam, quæ inter reliqua horum etiam verborum redolet continen- tiam:

Soror mea Helloissa quondam mihi in sæculo chara, nunc in Christo charissima, etc. *Vide supra, initio voluminis.*

Hæc de epistola Petri ad verbum excerptenda pu- tavi, ut liquidum fieret quomodo Petrus impugnaret fidem Petri. Nunc, rigide censor, adesto, et fidem Petri sincero perpende judicio. Dixisti: « Non debet refugium invenire apud sedem Petri, qui fidem impugnat Petri. » Hoc per se dictum quoddam es- set eminens et generale verum. Sed quia personali- ter dixisti de Petro, convinco te sentire contraria vero. Non enim Petrus arguit fidem, ad cujus li- neam vitam suam disponit; nec alienus est a Christi portione, cujus se tam humiliter insignivit nomine. Deberet ergo refugium apud sedem Petri invenire, si non illecebræ tui eloquii clausissent viscera mi- sericordiæ Romanæ Ecclesiæ. Sed, dum tu Petro clementiæ ostium obstruis, conceptæ vesaniæ si- gnanter impetum prodis.

Hic fortasse, inquires: « Nimia super me lacessit injuria. Zelus domus Dei comedit me, eo quod le- pra insanæ doctrinæ macularet corpus Ecclesiæ. Cui obviandum in ipso statim nequitiae semine pu- tavi, ne late serperet vis veneni. Nonne caute con- sultequæ egi, quod fœdum illud sacrilegumque do- gma manuali quodam indiculo complosi, ne scilicet breviter volentibus attingere summam rei, onero- sum esset ire per spatiosos saltus voluminum Abæ- lardi. » Ad hæc ego: « Laudo te, Pater, sed in hoc non laudo. Indiculum vidimus, in quo non Petri dogmata sed nefandi commenti capitula legimus: quod scilicet Pater sit omnipotentia, Filius quæ- dam potentia, Spiritus sanctus nulla potentia; quod Spiritus sanctus, licet sit ejusdem substantiæ cum Filio, non tamen est de eadem substantia; quod homo sine nova gratia possit operari; quod Deus non possit plus facere quam facit, nec melius facere quam facit, nec aliter facere quam fa- cit: quod anima Christi non descendit ad inferos. Hæc et alia indiculus tuus continet, quorum quædam, fateor, Petrus et dixit et scripsit; quædam vero neque protulit neque scripsit. Quæ autem di- xerit, et quæ non dixerit, et quam Catholica mente ea quæ dixerit senserit, secundus arripit operis tractatus Christiana disputatione ardentem et impi- gre declarabit. Nam talia sunt quæ dilui debent atque refelli, ut non immerito proprio reserventur

volumini. Nunc illud est acriter persequendum, cur vir sanctus, et in ore famæ nominatissimus, qui quædam perenni sepelenda silentio scriptis propriis tradi it, Petro Abælardo hæreseos crimen impegerit. Rata namque est fama et ab antiquo quasi, naturæ legibus promulgata, neminem de simili crimine quempiam posse convincere. Quod dum fecisti, et imprudenter et impudenter egisti.

Petrus erraverat; esto. Tu, quare errasti? Aut sciens aut nesciens errasti: Si sciens errasti, hostis Ecclesiæ comprobaris; si nesciens errasti, quomodo es defensor Ecclesiæ, qui errorem nescis discernere? Errasti vere, dum originem animarum de cælo asseruisti esse. Quod qualiter in libro astruas, quoniam utile et facile est cognitu, sagaci lectori ab altiori cardine relexam. Est liber, quem Hebræus *Firasirim*, Latinus nomen nat *Canticum canticorum*, cujus littera vigilantibus animis, divinæ cujusdam intelligentiæ sudat arcanum. Ad hunc librum Bernardus manum expositionis applicat, ut ab hirsutis litteræ opusculis egregii sensus frugem eliciat, utitur sane mediceri et temperato genere dicendi. Sed libet paululum percunctari cur Bernardus post tot illustrium virorum sudores, qui in præfato opere sua ingenia contulerunt, tam imniensæ maiestatis volumen tentavit in lucem proferre? Nam, si majores nostri plenarie sufficienterque libri hujus latebras produxerunt in solem, miror qua fronte ausus tuos extenderis in opus elimatum ad unguem. Quod si aliqua sunt tibi revelata sacramenta, quæ eorum notitiam fugerint, non invideo: imo labori vehementer applaudo. Sed, cum eorum expositiones commentumque tuum studiosis revolve manibus, nihil te novi dixisse comperio: imo sensum alienum verbis tuis vestitum deprehendo. Supervacua igitur explanatio tua esse videtur. Ac ne quis me putet improbabilia prolocutum, proferam super hunc librum quadrigam expositorum, Origenem scilicet Græcum, Ambrosium Mediolanensem, Retium Augustodunensem, Bedam Angligenam. Quorum primus cum in cæeris libris, ut ait Hieronymus, vicerit, in *Canticis canticorum* se ipsum vicit. Secundus vero probabili et erudito sermone Sponsi Sponsæque firmavit amores. Tertius perplexitatem voluminis sublimi ore disseruit. Quartus autem ejusdem libri opaca septem libris absolvit. Post tales itaque et tam industrios viros, Bernardus arat, quasi aliquid intentatum nostri majores reliquerint. Possemus sane lucubrationibus disertis hominis acquiescere, nisi potius tragædiam videretur quam commentarios texere. Patefacta namque quadam parte operis, repente mortem sui fratris inducit, in cujus funeris prosecutione duos pene quaternos consumit. Quod quam ibi discrepans et inconcinnum fuerit, paucis expediam. Liber ille Salomonis in sancti Spiritus officina conflatus, Christi et Ecclesiæ sub sponsi sponsæque tempore maritali amplexus. Porro nuptiis gaudia consonant. At Bernardus aut rerum obscurarum tædio victus,

A aut negligens Apostoli dictum suadentis gaudium cum gaudentibus (*Rom. xii*), mortuum suum docet ad nuptias: Cum scriptum sit: *Non est Deus mortuorum, sed viventium* (*Marc. xii*). Discumbente itaque sponso in sponsæ gremio, et juvenulis sponsæque juvenulabus alterna jucunditate plaudentibus, tuba funebris subito clangit. Epuræ in lectum eunt, organa vertuntur in funus. Tragædia risum procerit nuptiarum. Non elegans citharista fuisti, qui funebres modulos regi convivio præsentasti? Quis unquam somniavit tale portentum? Solemus ridere picturas incipientes ab homine et in asinum desinentes. Revolve, quæ, prisca super hunc librum monumenta ingenii, a nullum reperies qui in hujusmodi materia tristitatis confederet. Unde Retii Augustodunensis aurea sic depromit cænena: « Mos est, inquit, generis materiæ observandus, sponsi sponsæque ripudia festiva tuba persultent. Neque enim in funera distrahi animum, quoniam ad exponendum Cantica nuptiarum invitat alacritas convivarum. Sed, quoniam tantæ facultatis ratio in nobis vel nulla est, vel admodum orba, ejus innitar gratiæ, qui per Evangelium suum sonat: *Sine me nihil potestis facere* (*Joan. xv*). *Neque certe mihi deficiet transitorium verbum, cum credam in Verbum quod est in principio apud Deum* (*Joan. i*). O vox Catholico digna doctore! o fidelis confessor gratiæ! Recte perpendiculum sui iudicii vir sapiens lineavit, qui mœrorem a gaudio tanto interstitio sequestravit. Tu vero terminos transgrediens, quos posuerunt patres tui, Cantica in elegos, carmina in threnos sorte miserabili convertisti. Quod si tibi deessent ecclesiasticæ scita censure, recolare poteras etiam gentilis instituta prudentiæ. Nam, cum Zeuxis pictor eximius simulacrum Helenæ pinxit, non ei brachia simiæ, nec chimææ ventrem, nec caudam piscis aptavit; sed humanorum membrorum expositione perfectum publicis usibus [*f. visibus*] propalavit, alioquin indecens et ridiculosa esset pictura. Unde Horatius in *Arte Poetica*:

*Humano capiti cervicem pictor equinam
Jungere si velit, et varias inducere plumas,
Undique collatis membris, ut turpius atrum
Desinat in piscem mulier formosa superne:
Spectatum admitti risum teneatis amici?*

Concedit ars quod velis incipias, sed non ut quemlibet finem cœp'is tuis supponas. Unde idem poeta paulo post scripsit:

*..... pictoribus atque poetis
Quidlibet audendi semper fuit æqua potestas:
Sed non ut placidis coeant immitia, non ut
Serpentes avibus generentur, tigribus agni.*

Velut ægri somnia operis tui vanæ speciei finguntur,

*..... ut nec pes, nec caput uni
Redditur formæ.....
Purpureus lute qui splendet, unus et alter
Assutur pannus*

At ne quis faniorum tuorum obloquatur,
*Scimus inurbanum lepido seponere dicto.
Leyitimumque sonum digitis callemus et aere.*

Quid plura? Tota *Ars Poetica* jurata contra te bella suscepit. Deberes revera ingenii tui puerperium, juxta ejusdem poetæ institutionem, nonum premere in annum; ut male tornatum opus rursus liceret incuti reddere, et curare ne te lunæ labor offenderet. Deberes utique festinantiam emissionis differre, cum scriptum sit:

. . . . . *nescit vox missa reverti.*

Landamus in te, Pater, venam ingenii, sed artis culpamus incitiam. Inde est quod veteres diffinierunt ingenium esse mutilum, nisi opem artis sibi asciscat. Laudantur sales Lucilii, et tamen mordetur quod incomposito currat pede:

*Impostos versus componit et arte carentes
Ennius ingenio dives, et arte rudis.*

E quibus est ille:

Omnes mortales sese laudari exoptant.

Sed quoniam lippis et tonsoribus claret quod non recte lamenta epithalamio conjugasti, libet aliqua de ipso boatu tragico speculari. Inter cætera, ni fallor, oratoris nostri lugubris musa sic calculat. « Decessit frater a vita, imout rectius fatear, mortem reliquit pro vita. Frater, inquam, decessit, tenor continentiæ, morum speculum, vinculum religionis. Quis ulterius vegetabit me ad laborem? Quis amplius leniet morientem? » Et post aliqua: « Bos bovem requirit; se quod solum putat, frequenti mugitu pium testatur affectum. Bos, inquam, bovem requirit, cum quo ducere collo aratra consuevit. » Pulchrum quidem est et tinnulum quod Bernardus loquitur; sed de alio sudore pretium nomenque venatur. Ambrosius enim hæc verba syllabatim in querimonia illa posuit, quam de excessu Satyri amici sui mutcebri dealbatoque stylo procudit. Itaque Bernardus in hoc planctu adeo est vehemens, adeo pertinax, adeo vivus, ut legenti cuilibet constans sit eum non veros fletus edere, sed verba quibus veri questus exprimantur effundere. Aiunt tamen quidam insulsi, seductorio ejus linguæ moderamine seducti, qui corpus verborum diligunt, animam autem rationis spernunt, eum tam facundia sublimi in lamentis illis uti, ut nulla modernæ eloquentiæ facultas ei valeat exæquari. O falsi iudices eloquentiæ, quos projicit, vocis ventus ut pulverem a facie terræ. Quænam ibi sententiarum vis? quæ pocula rationum? Totus in verbis fluctuat, et mors ridiculi syllogismi rotatur in circulo. Unde poeta: Citharædus, inquit.

Ridetur corda qui semper oberrat eadem.

Læta verborum gramina sata instrangulant sententiarum. Aut fortasse idem dicendo multipliciter Ulyssem simulare volebat. De quo scriptum est:

Ille referre alii sæpe solebat idem.

Sed non talibus instrumentis mortuus suscitatur, nec eloquentiæ præstigiis vita mortuo comparatur. Unde cujusdam distichon egregie sonat:

PATROL. CLXXVIII

*Cur dantur frustra pro psalmis carmina pulchra?
Plus prodesset ei ter: « Miserere mei. »*

Quod si dolorem suum delinimentis facundiæ remedioque carminis evaporare nolebat, cur non saltem super hoc proprium separatim opusculum condebat? Nec deerant a quibus talis materiæ mutuari posset exemplar. Socrates mortem sui Alcibiadis philosophici vigoris ubertate testatur. Plato Alexim puerum, cui amatorias cantiunculas composuerat, insigni titulo ducit ad tumulum. Taceo Pythagoram, Demetrium, Carneadem, Possidonium, reliquosque, quorum excellentia Græcia superbit, qui, teste Hieronymo, diversis sæculis, diversis libris diversorum lamenta minuere sunt conati; præterea Anaxagoræ laudatam semper sententiam, qui, cum ei nuntiaretur filium obisse, fletu represso: « Sciebam, inquit, me genuisse mortalem. » Et, ut peregrina omittens, ad nostra veniam: Tullius eloquii Romani maximus auctor consolatorium de morte filii sui librum edidit, cui præclara magnorum virorum monumenta quasi stellas micantes impressit. Hieronymus dolori, quem de morte Nepotiani conceperat, plausibili medetur eloquio. Ambrosius, de quo præfatus sum, duos libros de excessu dilecti sui Satyri suavi stylo edisserit. Ad horum normam planctum tuum texere debebas, non immemor illius vulgaris proverbii:

Vicini barbæ propriam debes simulare.

Sed quoniam super hoc satis abundeque digessimus, tempestivum est illud capitulum in eodem libro visitare, in quo animarum originem de cælis fabularis esse. Ubi sic recolo te locutum: « Merito dixit Apostolus: *Nostra conversatio est in cælis* (Philip. III). » Hæc verba tua subtiliter explorata, Christianæ mentis palato bæresim sapiunt. Si enim idcirco animæ originem de cælis astruis, quia quandoque beata futura est in cælis, eadem ratione corporis origo erit in cælis, quia quandoque beatum futurum est in cælis. Sed ad hoc intimidandum talia verba se non accommodant. Aut si ideo animæ originem cælestem ascribis, quia olim orta, id est facta sit in cælis, quod quidem verborum talium resultat intentio, pravitate Origenis incurris, qui in libris *Periarchon* Pythagoreum Platoniceque dogma secutus, originariam in cælo sedem animabus disponit. At quoniam de anima mentio se ingessit, non absurdum est commemorare quæ altercationis varietas occupaverit de animarum origine. Aiunt philosophi, quorum duces sunt Plato et Pythagoras, quibus et tu ex parte maxima acquiescis, animas scilicet olim ab initio factas conditasque in thesauris Dei: indeque ob antiquum vitæ contagium in corporum ergastulum lapsas, rursusque, si corpus juste gubernaverint, ad antiquæ honestatis vultum meritorium vehiculo redituras ferunt. Et hæretici animam partem esse divinæ substantiæ contenderunt, occasionem hujus fabulæ inde rapientes, quod scriptum est in Genesi: *Et sufflavit Deus in faciem ejus, scilicet Adæ, spiraculum*

vita (Gen. 1). Contra quos intonat brevis Augustinus: « Flatus, inquit, ille dicitur qui hominem animavit. Factus est ab ipso, non de ipso, quia nec hominis flatus hominis pars est, nec homo eum facit de se ipso, sed ex aereo habitu sumpto et effuso. » Item fuerunt quidam crassis ignorantæ tenebris obvoluti, qui venire animas ex traduce delirabant: quos confutare, quodammodo est eorum ineptias robore. His tribus nœniis [f. nodis] quasi rationi adversis orthodoxæ veritatis gladio amputatis, asserunt sancti Patres noviter creatis corporibus creatas noviter animas quotidie infundi, juxta id Evangelii: *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (Joan. v). Tu itaque a doctrinæ salutaris tramite devius, in philosophorum scopulos ruis. Et dum dignitatem animæ jactitas, originem ei sideream flore jejuni eloqui nundinaris. Quod si in Petri opusculis hujus recordiam reperisses, non est dubium quin eam inter illa quæ peperisti, capitulorum monstra locasses.

Hinc ad alios tui ingenii fructus articulus est tendendus. Quærit a te vir collo inflatus Romano quid sit diligendum, et quomodo. Cui sic rescribis: « Orationes a me, Americe, et non quæstiones flagitare solebas; » et post pauca: « Quæris quid sit diligendum. Cui breviter respondeo: Deus. » Homo Romanus, grossus camelus, Gallicano argumento gibbosus trans Alpes saltat, ut quid sit diligendum inquirat, quasi juxta se non habeat qui rei hujus sibi notionem infundat. Cui noster philosophus mandat non virtutem esse diligendam, ut Chrysippus: nec voluptatem, ut Aristippus, sed Deum ut Christianus. Acutulum sane responsum, et doctum hinc dignum. Sed quænam abiectione muliercula quænam hoc ignoret extremus idiota? Sic philosophantur in textivis ancilæ. Sic propositiones Dagoni cum joco mirari solemus. De cujus propositionibus aliquas exempli gratia interseram: « Filius, inquit, sum matris meæ. Placenta est panis. Caput meum est grossius pugno meo. Cum meridies est, dies est. » Quis est, cui audita tam ridicula veritate, labiaris non quatiantur? Similiter et cum Bernardus dixit Deum esse diligendum, verissimum quidem dixit et venerabile verum; sed ad hoc dicendum pro nihilo aperuit os suum. Nemo enim de hoc dubitat. Sperabat enim Romanus aliquid secreti audire, et archimandrita noster tale quid intonat, quod quilibet rusticus valeret respondere. Et tamen, dum Deum diligendum esse pronuntiat latenter, ferit Romanum, qui in curia papæ non Deum didicerat amare, sed aurum. Sequitur postea de modo diligendi: « Modus, inquit, est sine modo diligere. » Americum, sic enim dictus est, ad quem ser his, quasi lacteo succo pavisti, dum Deum diligendum aperte pronuntias. Nunc eum subito ad altiora subrigens [f. sub-rigens] dicis quod modus diligendi Deum sit sine modo diligere. Qui quæsi-verat quid esset diligendum, de quo nec pauperculus Christianus quidem hæsitaret; quomodo poterit

▲ hanc subtilitatem intelligere, quod modus Deum sit sine modo diligere? In quod imquiddam spondere videris. Cum enim si xumque sit Deum ea magnificentia esse pot ut nequaquam nostra in illum dilectio ejus æquopollenter respondere sufficiat, quomodo diligemus, quem cum modo diligere lemus? Quomodo, inquam, porrigitur dilectum, cum semper remaneat citra modum si sic intellexisti « sine modo diligere, » idgere quod non perveniat ad congruum modum, ridiculam intelligentiam portendit stuum. Dum itaque rhetoricari voluisti, et oitem dedisti et quiddam inopium atque imconfecisti, dum Deum sine modo diligendum cuisti.

Quanto rectius hic qui nil molitur inepti Jesus Christus scilicet, qui per Evangelic diligendi modum exprimens: *Diliges, inquit, Deum tuum ex toto corde tuo, et ex totua, et ex omnibus viribus tuis* (Matth. x nullus eloquentiæ fucus, sed mera tantu simplici et absoluto est expressa eloquio. manus aurem accommodet. Hic superbæ deponat camelus, quia Jesus hic nil in pronuntiat. Jesus, inquam, sententiæ lubris eloquii non involvit, ut Bernardus, qnerabilis majestatem exquisito quodam verborum adulterio. Vir sapiens, inquit

▲ *Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare Cogitat . . . . .*

Quod Bernardus male attendit, qui quod Jpatuloque ore, nube sermonis ab intelligi secludit. Horum et his similitum ludicroram conferiam et coagitatam in libellorum, Bernarde, sinum dedisti. Quod refacile poterit, quem oculatum eruditio. Quæ si unguetenus persequi vellem, certe dictaminis lectorem etiam repellentem.

Cum itaque tantas trabes loquaris, cur festucas in trabes commutare moliris? Negotium misericordis culpam augere, sed Unde Psalmista cum dicturus esset: *Mis et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. C), misericordiam præposuit judicio, quasi dicmense Deus, scio quia misericors es et ju in altero mea salvatio, in altero mea d. primoque misericordiae canticum libent Scriptum est in Isaia: *Et convertent gladii vomeres* (Isa. 1). Gladii enim in vomeres tendi sunt, non vomeres in gladios, quia e tranquillitatis bonum trahendi sunt levitationis; et boni ad discordiam commou sunt asperitate invectionis.

His et aliis delinitis exemplis, Petrum, sauciatus esset, jumento tuo deberes imp sic ad stabulum universalis fidei revocar Catholicici quædam culpanda dixerunt, ne

ob id hæreticorum collegio sunt ascripti. Duo dixit A
 H larius erroris expugnator, propugnator Ecclesiæ,
 in quibus eum non audit sobrietas Ecclesiæ. Primum, quod Christum nil in passione doloris sensissimè asseruit. Contra quam sententiam Claudianus presbyter Lugdunensis, vir Christianissimus, et tam subtilis ad disputandum quam artifex ad loquendum, sic personat: « Si Christus nil in passione sensit doloris, non vere passus est; et si vere non passus est (7). » Secundum, quod nullum incorporeum dixit esse creatum. « Nec igitur, inquit Claudianus, anima, cum sit incorporea, est creata. Quod si creata non est, nec creatura Dei est. Sed non ob hoc, ut ait idem Claudianus, scientia doctoris perdit meritum confessoris, quia Ecclesia bono filio indulset quod humana opinio minus caute disputavit. Procul dubio si hæc Petrus dixisset, eum esse lapidandum rigoris tui severitas sanxisset.

Beatus etiam Hieronymus in libro contra Jovinianum *De nuptiis* quædam disserit. Et præcipue illo loco, ubi sententiam Apostoli inducit, quæ in hunc modum se habet: *Bonum est mulierem non tangere.* (1 Cor. vii). Cui Hieronymus subjungit: « Si bonum est mulierem non tangere, malum est ergo tangere. Nihil enim bono contradictorium est præter malum. » Argumentum hoc scit esse frivolum, quisquis disputandi disciplina se proficietur imbutum. Nam similiter bonum est carnem non comedere, et vinum non bibere; nec ideo sequitur quod sit malum carnem comedere et vinum bibere. Quod quidam asserentes inter hæreticos recepti sunt. Sed tamen paulisper concedatur, ut malum sit juxta Hieronymum, mulierem tangere. Ex quo quanta sequatur absurditas, nexus ipse rationis ostendit. Nam si malum est mulierem tangere, malum est cum muliere coire. Neque enim potest fieri ut bonus sit coitus si malus est tactus. Et si malum est cum muliere coire, malum agit quisquis cum muliere coit. Peccant ergo conjugati legitime utendo coitu conjugali. Nam etiam coeundo mulierem tangunt. Igitur ut male non agant mariti, feriuntur ab uxoribus. Aut, si necesse erit coire, ita coeant ut mulierem non tangant. Sed hoc impossibile est fieri. Sequitur ergo conjugalis boni naufragium, quod ad remedium mortalis luxuriæ superna industria præparavit. Nam si conjugium coitum non excusat, eant mariti, certatim agant pœnitentiam, eo quod cum uxoribus suis aliquando coierunt. Alias in eodem libro Hieronymus inhumanius de nuptiis disputat super illum Apostoli locum: *Melius est nubere quam uri* (*ibid.*). Sed si bonum est nubere,

quare malo comparatur? Nemo enim ratione malum bono comparat. Uri certe malum est, et nubere mali hujus respectu bonum est. Quod autem respectu mali bonum sit, simpliciter bonum non est. Ex his Hieronymi verbis disincte colligimus nuptias non esse absolute bonas. Perit igitur nuptiale bonum. Nam nuptiale bonum secundum Hieronymum non est bonum, nisi quia uri est majus malum quam ipsum. Multos fideles viros, inter quos et Pamachium senatorem, scandalizavit hæc effera austeraque disputatio, doloremque suum scriptis super hoc epistolis eidem Hieronymo testati sunt. Quod si Petrus tam crudeliter contra nuptias declamasset, profecto Bernardus in ejus exitium conjugatorum cohortes armasset.

Augustinus erroribus suis inimicus eos libro *Retractionum* purgandos committit. Lactantius, de quo ipse Augustinus asseverat quod multo auro suffarcinatus exierit de Ægypto, cum ore fulmineo contra gentes Christum deffendat, quædam absona de dogmatibus Ecclesiæ postea somniat. Longum est recensere veterum syngrapha tractatorum, quæ non sunt sic ad purum excocta, ut non inveniantur in eis multa quæ virga correctionis essent dignissima. Verax namque est Jacobi apostoli sententia: *In multis, inquit, offendimus omnes. Si quis autem in verbo non offenderit, hic perfectus est vir.* (Jac. iii). Itaque si Petrus in verbo offenderat, judicandus a te, misericordiæ potius blandum deberet sentire tactum quam iracundiæ incentivum. Æquum erat te reminisci quod Habacuc propheta (cap. iii) Deo decantat, dicens: *Cum iratus fueris, misericordiæ recordaberis.* Vide quid distet inter iram Dei et iram hominis. Cum homo irascitur, clementiæ ab ejus pectore mentio exsulat. Cum autem Deus irascitur, per ingentem bonitatis affluentiam misericordiæ recordatur: recordatur non sine oblivione, qui irascitur sine commotione. Magnus Dominus noster, qui sic tentat summa, ut curam inferiorum non negligat. Hujus inaginem æmulari, hujus te oportebat vestigia totis conatibus amplexari, ut calculo quem forcipe tulerat angelus de altari, purgares vitium labiorum Petri. Nec ignorare jus erat te hominem esse, quem et culpæ lubricum trahere ad pœnam et medicus gratia reparare posset ad veniam.

His ita decursis, silentium imperat prolixitas orationis. Et quoniam vox lassata refrigerii portum jam expetit, ob recreandum lectoris fastidium debitus primo volumini terminus affigetur, ut ad ea quæ promisimus enodanda secundi (8) luctamen laboris officiosius accingatur.

(7) Hic deest aliquid.

(8) Secundus hic non exstat nec a Berengario scriptus est, ut ex epist. seq. patet.

EPISTOLA EJUSDEM BERENGARII, AD EPISCOPUM MIMATENSEM.

Patri et Domino s. G. Mitanensi episcopo, pleno A
dierum, BERENGARIUS renovri ut aquilæ juventu-
tem suam.

In loco barbaro corpus meum a latronibus est
liberrimum, sed spiritus meus apud vos in loco
sancto periclitatur. Quapropter in totius orbis con-
spectu vobis baculum meæ porrigo defensionis, ut
sanctorum dentes mordere non audeant, quem vesci
spiraculo vitæ permittit truculentia gladiatorum, Sis
igitur Ulysses meæ causæ, ut Circe, quamvis filia
Solis, jus meum magico murmure non audeat im-
mutare, ut sidus meæ conscientiæ non possit invi-
dia denigrare. Minus certe dolerem si fauces lupi
hiberent meum sanguinem, quam si ovium denti-
bus in frusta minuerer. Corrige igitur, pastor bone, B
tuas oves, ne contra me balent, quia non sum lupus
insidians, sed canis protegens ovem. Fretus tandem
vestro favore sermoni vela levabo, et inter obla-
trantium linguarum Scyllas firmæ rationis remigio
navigabo. Imponit plurima dira meæ personæ reli-
giosa manus, et sacro criminum diademate caput
innocentis honorat. Aiunt quod lingua mea inquiet-
um malum est, et mentis invidia, quæ adversus
abbatem Clarævallis librum evomuit. Quippe tantæ
sanctitatis virum esse confirmant, ut jam cælo pro-
pinquus hominum evaserit opiniones. Qui hoc di-
cunt, etsi religioso vellere albescant, tamen dum
sine serpente cupiunt esse columbæ, fatuitate lin-
guam inficiunt. Nonne abbas homo est? nonne no-
biscum navigat per hoc mare magnum et spatiosum C
manibus, inter reptilia quorum non est numerus?
(Psal. ciii.) Cujus navis, etsi prosperiori feratur
navigio, tamen severitas maris in dubio est.

Nam nec auster adhuc ei fidem dedit, ne ratem
ejus concutiat; nec boream calcavit ipse sub pedi-
bus, nec euri notique minas evasit; nec ab Æolo
rege ventorum extorsit inducias. Quod vinum potest
habitare in pice, et saporem ejus non mutare? Unde
et apostolus Paulus vinum suum a consortio picis
removeri optabat, et in vas gloriæ transversari, cum
diceret: *Infelix ego homo! quis me liberabit de cor-
pore mortis hujus?* (Rom. vii.) Ac si apertius loque-
retur: Vinum Dei sum, et in pice sum; sed nisi pi-
cis sodalium derelinquam, timeo ne picem sapiam
Conditori. Potest igitur abbas et, ut ignis, de alto D
subvehi et, ut terra, deorsum cadere. Nondum sol
est, nondum fixus est in firmamento; satis est, si
luna est. Neque æstimet me quispiam ad injuriam
ejus stylum per ceram trahere, qui meo judicio no-
strorum temporum est Martinus. Simpliciter et sine
vulpe candido pectori vestro loquor. Ego ita sentio

de abbate quod sit lucerna ardens et lucens; sed ta-
men in testa est. Quod dedecus infigitur auro cum
laudatur, si ejus scoria improbetur? Laudatis abba-
tem, magis ego laudo. Cur igitur inquietius contra
eum scribis, de quo tam bene sentis? Porrigite pa-
tulas aures, ut ebibant rationem.

Damnaverat Abælardum præceptorem meum, vi-
rum fidei buccinam, legis armarium, in morum via
pede regio gradientem. Damnaverat, inquam, Abæ-
lardum, et vocem ejus sine audientia strangulave-
rat. Eram ea tempestate adolescens, nondumque
impuberes malas nubes lanuginis adumbrabat, erat-
que mihi velut scholastico animus inficta crebro
materia declinare. Porro veri certaminis *arriidente*
vena, pectus appuli ut purgarem Abælardum, abba-
tisque confutarem audaciam. « Sed non, inquit,
a te theologum talem argui oportebat. Tu enim be-
stia es, et montem tangere non debes. » Parcuis
ista, fratres. Mementote vos hoc objicere viro. In
quo audet abbas? Audet in litteris, audeo et ego.
Audet in theologicis, audeo et ego. Audet in fide,
audeo et ego. Audet in sanctitate, hic non audeo
ego. Quid ergo peccavi, si fidelis fidelem, minor
majorem, sæcularis religiosum redargui? *Momor-
di, fateor, non contemplativum, sed philosophum;*
non confessorem, sed scriptorem; non mentem, sed
linguam; non præcordia, sed stylum; non medita-
tiones viri, sed somnum. Legant eruditi viri Apo-
logeticum quem edidi, et si dominum abbatem juste
non argui, licenter me redarguant. Quærite per to-
tam seriem scripturarum ab ortu solis usque ad oc-
casum, et videbitis in campo philosophiæ semper
licuisse, ut alter alterum justis occasionibus repre-
hendat. Colotes loquacitate notabilis rodit Plato-
nem principem philosophiæ cum divina versans
fabellas immiscuerit. Et certe Colotes ad Platonem
mus est ad elephantem. Lucilius Ennium, Horatius
Lucilium lacerat. Omittam fumos gentilium, et
membranulam hanc luminibus Ecclesiæ venustabo,
Augustinus et Hieronymus, presbyter et episcopus,
alterno rostro se carpunt. Fulgentius regem quem-
dam Africæ notat hæreticum, non veritus regiam
potestatem; dum diligit veritatem. Julianus Augu-
stinum lædit audaciter. « Ab infectione, inquit, hæ-
resis nulla te purgabit herba fullonis. » Solutus Am-
brosius ab omni suspicionis infamia liber est, quem
egregio præconio coronavit Pelagius, quamvis hæ-
reticus ita dicens: « Ambrosius Latinorum Scri-
ptorum velut quidam flos enituit. » Cujus purissi-
mum in Scripturis sensum nec etiam inimicus a-
udet reprehendere. Si igitur abbas aliqua silenda de-

scripsit, quid peccavit in ore meo veritas, si exstirpanda notavit? Nec enim ante faciem gladii debet tremere justitia, nec ante potentem veritas adulationis chlamidem induere. Unde Seneca Cæsarem alloquens: « Cæsar, inquit, qui contra te audent loqui, magnitudinem tuam ignorant: qui non audent, nesciunt te hominem esse. » Socrates quoque, quem Apollinis oraculum sapientissimum esse cecinit, capitalis erat auctoritatis; et tamen Aristoteles egregie ausus est dicere: « Amicus est Socrates, sed magis amica est veritas. » — « Sed cur, inquit, expleto primo volumine, secundum, ut sponderas, non texit? » Quia processu temporis meum sapere crevit, et in sententiam abbatis pedibus, ut dicitur, ibi. Nolui esse patronus capitulorum objectorum Abælardo, quia, etsi sanum saperent non sane sonabant. « Postquam igitur, inquit, a secundo libro manus torpui, quare primum non rasisti? » Fecissem hoc, inquam, nisi cassa esset industria. Remanerent enim viva exemplaria; quæ jam per totam Franciam et Italiam concurrerunt. « Si igitur, inquit, apologiam illam jugulare non potes, damna vel vivam. Characterem rei fronti ejus inflige, ut omnis qui legerit sciat te ætate, non malitia peccasse. » Damnabo, inquam, tali conditione, ut, si quid in personam hominis Dei dixi, joco legatur, non serio.

« Non refutamus, inquit, ratiocinia tua, satis caute asellum exoneras. Sed Carthusianos eremitas, genus electum, populum acquisitionis (I Petr. II), quare inquietasti? quare invectione perunxisti? cur a cellulis suis abstraxisti? » Hic placide purgationem meam audite. Improperat propheta eis qui congregant merces, et commendant eas sacculo pertuso (Agg. I). Congregabant sancti anachoretæ Carthusiani merces justitiæ, sed sacculum pertusum habebant. Curavi obstruere foramen sacculi, ne farina religionis patentibus rimis exiret. Volui resecare in eis immoderatam licentiam linguæ, qua velut quidam geometræ totum orbem mensurabant. Cur hic mea pietas crudelitatis arguitur? Cur sedulus sartor dissipator appellatur? « Hic, inquit, firmæ rationis columnæ inniteris. Sed Massiliensem illum monachum cur vulnerasti usque ad animam? » Quia vulnerabat annulum Sponsæ Christi, et puritati antiquæ fidei naufragium minabatur. Introducebat enim præter Deum alium Creatorem, sicut epistola ejus ad me scripta declarat. « Sed quocumque, inquit, te persequimur, arma defensionis opponis. Responde per membra vestra, quoniam linguæ tuæ toxicum effudisti. » Quando, inquam, facium est verbum istud? *Miseremini mei, miseremini mei, saltem vos, amici mei, quia humilitas tetigit me* (Job XIX). Ubi læsi vos? ubi majestatem vestram sauciavi?

(9) Tunc, inquit, non percussisti quando

(9) Hoc invenitur in prologo cujusdam tractatus, quem fecit de incarnatione Christi, ad Benedictum canonicum.

A dixisti: « Apud religiosos patella psalmus est, et pinguis refectio alleluia? » Fratres, indulgete, nihil læsi vos. In incerto locutus sum. Indeterminato garriivi. Nullum specialiter flagellavi. Ut Apollo cassum oraculum emisi, quasi aerem verberans. Sed, ut video, quidquid dicam, aut erit, aut non. Cur alienam vobis sarcinam imposuistis? Cur jaculo non ad vos desinato munditiam vestram exulcerastis? Dixi: « Apud religiosos patella psalmus est, et pinguis refectio alleluia. » Quid ad vos? Et Magaloneses religiosi sunt, et canonici beati Rufi religiosi. Apollo cælum (f. jaculum) contorsit in aera, et ne cadat incassum spontaneos vulnere vos offertis. Quis unquam vidit os aperire, ut sagittam reciperet? Ego quidem, fratres, alias arcum intenderam, sed vos ferrum volatile retinuistis. Renui, ferre volebam; sed vos charitate commoti, vulnera ejus in vestram trahitis sanitatem. Credite mihi, non adeo fui plenus agave, id est furoris, ut in vos emitterem filiam pharetræ meæ. Ergo ignoscite innocenti. Et aliud inquit. « Cur Cyclopos conduximus, ut fulmina fabricent in caput tuum? » Quid, quæso? Tunc, inquit, dixisti: « Episcopus vester non Mimatensium, sed mimorum est episcopus. » Libet exclamare cum Jeremia propheta: *Væ tibi, mater mea, quare genuisti me virum rixæ et doloris in universa terra?* (Jer. XV). Ubi et quando, quæso, talia eructavi? Tunc forsitan quando extra mundum mundinas celebravi, talis blasphemias vestro episcopo imprimebam. Nam vere fateor, in nullo de eo talia delatravi. « Aliud est, inquit, cur te nostro inebriemus aceto. » Quid est? De nobis, inquit, dixisti: « Donatus vester vulgus est. » Terretis me, fratres, novitatibus vestris; et contra portenta quæ fingitis frontem cruce signabo: *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti*. Quid est quod dicitis?

Ultra Sauromatas fugere hinc libet et glaciale Oceanum...

Vera est utique prophetia illa: « Fictio veritatem in exsilium mittet. » Hoc, fratres, fingere potuistis? Sed ut majori auctoritate in aures publicas prodeant, me talium facitis inventorem. Jurem me non dixisse? Sed quasi mons pariat murem, ridebitis. Recognoscam? Sed virtutem crucis statim sentiam experimento. Quid igitur faciam? Veniam rogo innocens; et, si magis placet, veniam postulo reus. Ad cumulum autem satisfactionis sextarium mei sanguinis offero vobis. Parcite igitur, fratres, parcite; et criminatione nostræ personulæ ora vestra nolite fœdare. Lingua enim vestris laudibus militat, et ecclesiæ vestræ pius sum prædicator ubique. Hanc humilitatem absens vobis præsentis pagina mitto, quam præsens una (f. viva) voce, et si vita comes fuerit, præsens exhibebo.

EPISTOLA EJUSDEM BERENGARII,

CONTRA CARTHUSIENSES.

Fratribus Carthusiæ professionem juratis B. cum Lazaro, quondam paupere, æternam habere requiem.

Loquar ad dominos meos, cum sim pulvis et cinis (Gen. xviii). Sed ut jumentum factus sum apud vos (Psal. lxxii), et tamen homines et jumenta salvabis, Domine (Psal. xxxv). Multiplicavit Deus misericordiam suam, qui congregavit vos a quatuor ventis cœli, ut recumbatis cum Abraham in regno Patris sui. Fidelis ille in tota domo Ægypti de vestra vos extraxit Ægypto in manu potenti et brachio excelso, ut evomentes ollas carniū clamare possitis in deserto, Manhu? Quid est hoc? (Exod. xvi). Vox hæc, vox deserti. Hæc vox pluviam admiratur cœlestis edulii, quam proferre non sustinet guttur Ægypti. Igitur, ne redoleretis allia Pharaonis, accessistis ad hyssopum crucis, et pro Ægyptio gemitu cœlestis aliti desiderio clamatis: Quid est hoc? A regione deserti venit manna ad vias deserti, et jure dicitis: Quid est hoc? quid, inquam, est quod famem repellit, quod desiderium satiat, et satiando accendit? Rapuit manus illa inexhaustæ clementiæ lutum de luto, et in diademate Salomonis, quo coronavit eum mater (Cant. iii), fecit vos aureos de luto. Sed nescio quo pacto nunc aurum rediit in lutum et in ferri vililitatem aurei sæculi moneta degenerat. Levastis corpora vestra in montes, sed mentes in vallibus remanserunt. Unde ergo venit auxilium vobis? Sperabamus quod in cacuminibus montium pennas caderetis, quæ vos vehementer ad dexteram Patris. Sed luxit nos opinio lubrica, et (quod valde gemimus) alarum nudato remigio in plumis corporis gravitas vos pessumdat. Putabamus quod Deus esset montium tantum Deus; sed et valles abundabunt frumento (Psal. lxiiv). Suscipere debuistis pacem populo montes et linguæ spicula vibrastis non in populum, sed in Deum. Cultus justitiæ, teste propheta, est silentium (Isa. lxxxii). Quam grave trutinata in statera Spiritus sancti sententia litium [f. silentium]. Nam stultitia et luxuria excidit aut deficit. Ultra prosilit, aut citra jacet, nisi freno silentii gubernetur. Hujus freni rupistis juncturas, clavos fregistis, et languente auriga veluti infrenes equi ante sentitis præcipitia quam bravium acquiratis. Ille quidem dixit: Cultus justitiæ silentium. Vos vero aliter interpretantes di-

citis: Cultus justitiæ multiloquium. Quæ enim foræ quæ prætoria tanto ardent litigio causarum, ut montanæ Carthusiæ claustrum? Ibi non accusator objicit, non advocatur objecta detergit, et non de vestra sententia fasque nefasque uniformiter damnat, nec absolvit. Super nubes volatis aquilæ, et penna tandem remissione ad vestrum cadaver carpendum rostra deponitis. Abstinetis a carnalibus pecudum, et sine sale carnes hominum devoratis. Aitis enim: « Hæc mulier prægnans est, non a semine sui mariti, illa colit multos amasios; canonici illi ter in die carnibus ventres confundunt; ille ructu pigmenti aera fœdat; ille scuellam haurit usque ad vomitum. » Vacatis otio et ideo talia ructatis. Vere Cultus justitiæ silentium. Quod nondum venit in linguam, apud vos jam constat esse patratum. Dubietas nostra penes vos est jurata veritas: Cultus justitiæ silentium. O clementes medicos, qui non ægros curationibus curare, sed eorum vulnera suscipere student, ut cum eis pariter ægrotent! Quid prodest, fratres, exire in eremum, et in eremo habere cor Ægyptium? Quid prodest Ægypti ranas vitare, et obscenis detractationibus concrepare? En qui sub Pharaone languistis, sub manu Moysi exspirastis. Argumento vobis est fumus linguæ vestræ, qui cum fontem bibatis in secretario cellæ vestræ, detractio in cellis concipitur, in claustris vomitur. Non est Carthusia cœlum, non est Carthusia paradus. Adhuc est Carthusia inter flumina Babylonis. In cœlo apostata in paradiso prævaricator. Quid facit in Carthusia detractor? Post scorix puritatem, post compunctionis lacrymas itur in forum claustrum, et linguæ ostium non reseratur, sed frangitur. Quisquis vero per illud ostium non introierit, non palpatur, sed creditur; non curatur, sed judicatur; non reficitur, sed mactatur; et, ut breviter dicam, sine crimine nullas apud vos.

(10) Dixit A. P. dixit P. A. Dixit eidem idem: Cum sit, Petre, Christus Deus, a quo Christiani dicuntur, sola est gens nostra, ut æstimo, quæ divini nominis appellatione sit insignata.

P. ipsi gloria, qui tanti nominis gloriam tam infirmæ concessit creaturæ, ut ipso quoque vocabulo ei capiti cujus membra fuimus, conjuncti. ex ipsa nominis interpretatione id quod dicimur ser-

(10) Videtur hic alterius esse auctoris dialogus, et forte, Abælardi; nec ad epistolam Berengarii quidquam attinet.

vare moneamur. Christus quippe Græce a chrisma-
te, id est *unctione* dictus, Latine *unctus* interpreta-
tur, quod Hebraice *Messias* sonat. Inungi autem
tam reges quam sacerdotes solebant, Ideoque no-
mine unctionis tam rex ipse quam sacerdos osten-
ditur: Rex quidem per potestatem qua suos erueret
a periculis ac protegere potest; sacerdos per prop-
rii corporis immolationem, qua quos eruit a dia-
bolo, reconciliat Deo. A Christo itaque Christiani
quasi a Messia Messianitæ dicimur, id est a Rege
illo summo sive Sacerdote, quasi reges, sive sa-
cerdotes. Quod beatus exprimens Petrus, *regale nos
sacerdotium* appellat (*I Petr. ii*), quales esse de-
beat. us commemorans, nostræ videlicet carnalitat-
is impetus regendo, et mactatis carnalibus concupi-
centiis nos ipsos Deo quasi sacrificium offerendo. Gra-
tia igitur Christi in nobis dilatata, juxta illud Apo-
stoli: *Quia charitas Dei diffusa est in cordibus no-
stris per Spiritum sanctum qui datus est nobis* (*Rom.
v*). Nomen quoque dilatari conveniebat, sicut etiam
in *Cantico canticorum* dicitur: *Unguentum effusum
nomen tuum* (*Cant. i*). Ac si diceret: Nomen tuum
o Christe, quod unguentum, id est unctionem son-
nat, est effusum, id est dilatatum, atque in mul-
tos derivatum, qui inde scilicet Christiani dicti
sunt.

A. B. Sed, et juxta Apostolum, cum sit Christus
ipsa sapientia (*I Cor. i*), quam sophiam Græci no-
minant, nullos rectius dici philosophos autumo,
quam qui hujus summæ ac perfectæ sapientiæ ama-
tores existunt.

P. Hoc equidem et ipsa physici nominis ethymo-
logia requirit, et maxime tam doctrina fidei quam
morum disciplina seu vita, ipsos nobis philosophos
gentium certum est convenire. Adeo namque de
fide Trinitatis aperte disseruerunt, ut mirabile sit
eos quoque in plerisque diligentius quam prophe-
tas ipsos totam hujus fidei summam exposuisse.
Quorum etiam sequaces in tantam ausi sunt insa-
niam prorumpere, ut Dominum quoque Jesum,
dicerent ea, quæ de fide Trinitatis prædicavit, a
philosophis didicisse. Unde et beatus Augustinus in
libro viii, *De civitate Dei*: « Mirantur, inquit,
quidam nobis in Christi gratia sociata [*s. socia-
tum*] cum audiunt vel legunt Platonem, cum de
Deo ista senserit, quæ multum congruere veritati
nostræ religionis agnoscuntur. » Idem in ii, *De do-
ctrina Christiana*: « Quidam lectores, et dilectores
Platonis ausi sunt in tantam prorumpere demen-
tiam, quod dicerent omnes Domini nostri Jesu
Christi sententias, quas mirari et promere cogun-
tur, de Platonis libris eum didicisse. » Quod si
vitam quoque philosophorum, ac morum discipli-
nam pensemus, nullos aut paucos fidelium et Chri-
stianorum de contemptu sæculi aut morum disci-
plina eis anteferendos esse censebimus. Qui per
sophum sive philosophorum magis ex vita quam ex
conscientia dicendum esse asserunt. De fide autem
philosophorum atque vita, seu etiam disciplina

A morum, in exhortatione nostra, ad fratres
monachos nostros satis arbitror a nobis esse
situm. Quam quidem exhortationem quisqu-
rit, videbit philosophos non tam nomine
re ipsa Christianis maxime sociatos. Neque
gratia tot philosophicis rationibus armata
licæ prædicationis jugo colla tam cito sub-
nisi antea scriptis philosophorum, sicut
prophetarum, ad hoc esset præparata.

A. B. Verbum quoque Dei, quod Græci λ
cant, solum Christum dicimus. Unde Aug-
ustinus in libro *Quæstionum* 83. cap. 44: *In princi-
pium Verbum* (*Joan. i*), inquit, quod Græce λόγος
Hinc et juxta nominis ethymologiam, qui
huic vero ac perfecto Verbo per doctrinam
r-um cohærent, vere logici sunt, et philoso-
pho cendi sunt; nullaque disciplina verius log-
debet quam Christiana doctrina.

P. Et si hoc quidem modo sermonis us-
habeat, ut videlicet aut Christianos nu-
cialiter nominemus philosophos, aut eos
Christo scientiam, aut a Christo traditam
nam appellemus logicam, profiteamur tar-
quæ dicis nominum ethymologias maxime
tire.

A. B. Imo etiam res ipsas plurimum at-
Q uoniam apud gentiles philosophicæ potior
disciplinæ, tanto vel multo amplius unive-
cris eruditionibus evangelicæ, quam Christi-
didit, perfectior est disciplina. Qui etiam
quantam sermonis abundantiam daret, dem-
tus in igneis linguis adventus Spiritus sancti
festat, qui eos omnium linguarum varietate
nium sermonum genera perfectissime docui-
scripsum est: *Non sunt loquelæ neque se-
quorum non audiantur voces eorum* (*Psal. xv*
si aperte diceretur: Non sunt lectionum var-
aut eloquentiæ ornamenta vel genera, qu-
ipse non dederit, quibus etiam promiserat, (C
Quod cum veniret Spiritus ille veritatis,
illos omnem veritatem (*Joan. xvi*), ut tam-
eos quam scientia perfectos efficeret, ut qu-
f-ete cognoscerent disserere ad integrum p-
Quanto autem de Deo perfectiorem sunt
scientiam quam antiqui Patres, ii qui ab ips-
genito Dei sunt edocti. Gregorius in extremis
Ezechielis, homilia 3 edisserens, ait: « Per-
rum incrementa venit in Patribus scienti-
Unde Daniel (cap. xii): *Pertransibunt plu-
multiplex erit scientia.* »

P. Et hoc quoque libenter accipimus quod e-
tas habet, et nostræ fidei professionem com-
Quippe quomodo per prædicationem paucor-
simplicium hominum tot in universis mundi-
bus Christus acquisisset, nisi eos interioribus m-
pientia repletet, atque exterioribus rationibu-
borum atque eloquentiæ gratia insigniret?
enim in ipsa rhetorica f-ete Tullius meminit,
nisi sapientia et eloquentia præditus, homines

cunda sua consuetudine, quæ præsertim jam naturæ vim obtineret, propter vetustatem convertere, et ad diversas rationes vitæ traducere posset. Quanto autem difficiliora videntur ac perfectiora Christi præcepta, major prædicatoribus ejus discretio et eloquentia conferenda erat.

A. B. Certe nil verius ac magis rationi consentaneum quam ut optimis tam scientiæ quam eloquen-

tia munirentur armis, quorum prædicationem versus acquirendum mundum a Domino batur, ut cum fiducia verbum omnibus prædicarent, quos et ipse cum mittit, confortat, *Cum steteritis ante reges et præsides, notate quomodo aut quid loquamini. Dabit vobis in illa hora quid loquamini (Matth. x).*

INDEX AUCTORUM

QUI IN OPERIBUS ABÆLARDI CITANTUR.

(*Revocatur Lector ad numerales notas columnarum nostræ editionis.*)

A

ALCUINUS. — Ad Carolum. 1446.

ALEXANDER II. — 1538.

ALYPIUS. — 1360.

AMBROSIIUS AUTPERTUS. Comment. in Apoc., 1389, 1414, 1475.
Homil. 1447.

AMBROSIIUS Mediol. — De Abel et Cain. 1514, 1523.

Comment. in Epist. ad Coloss. 1469, 1471.

Ad Coriuth. 1019, 1373, 1446, 1492, 1498, 1527, 1546, 1550, 1558, 1560.

Ad Ephes. 993, 1373.

Ad Galat. 960, 1488, 1489, 1512.

Ad Philip. 1475.

Ad Rom. 885, 1386, 1424, 1433, 1468, 1504, 1570, 1586.

Super Lucam. 1419, 1430, 1431, 1443, 1455, 1465, 1478, 1479, 1482, 1489, 1527, 1545, 1737.

Apologia David. 1578.

Epist. ad Horout. 1426.

De fide. 363, 365, 469, 1123, 1216, 1226, 1232, 1298, 1299, 1351, 1358, 1367, 1373, 1374, 1377, 1384, 1402, 1418, 1419, 1421, 1438, 1444, 1463, 1464.

In Hexaemeron. 756, 961, 1382, 1412, 1426, 1481, 1484.

De Incarnatione Dom. 1366, 1376, 1444, 1462.

De Mysteriis. 1418, 1501.

De officiis. 1520.

De paradiso. 243.

De poenitentia. 196, 292, 1501, 1587, 1591, 1601, 1610.

De prædestinatione. 1389.

De Priscil. et Aquil. 972.

De sacramentis. 1357, 1380, 1382, 1450, 1495, 1501, 1520, 1527.

Sermones. 250, 1357.

De Virgin. 382, 1472, 1544, 1565, 1598.

In diversis locis. 369, 370, 524, 533, 669, 789, 794, 818, 851, 926, 973, 974, 976, 977, 1187, 1455, 1474, 1563, 1740, 1757.

AMPHILOCHIUS Icon. — Vita S. Basilii, 1525.

ANACLETUS. — Epist. 1486.

ANASTASIUS. — Epist. 1431.

Exhort. ad monach. 309.

ANSELMUS. — 362, 1071.

ANSELMUS Cantuar. — 1287.

APOLLONIUS Rhet. — 662.

ARISTOTELES. — In categ. 1060, 1243, 1643.

In physic. 1238.

In tract. qualitatis. 1391.

In variis locis. 354, 652, 1112, 1114, 1213, 1750.

ATHANASIUS. — Exhort. ad monach. 293.

Symbol. Fidei 150, 339, 366, 367, 654, 986, 1103, 1266, 1274, 1302, 1358, 1359, 1367, 1473, 1697, 1732.

De Trinitate. 1362, 1375, 1463.

AUGUSTINUS Hipp. — De adulterinis conjugii

1550, 1551, 1558.

De agone christiano. 362, 367, 1359.

De duabus animabus. 1272.

De origine animæ. 1515.

De baptismo. 203, 284, 338, 361, 1226, 1423, 1427, 1446, 1496, 1500, 1505, 1588, 1539, 1583, 1597.

De homo conjugali. 222, 296, 723, 725, 729, 1547, 1549, 1555, 1560, 1563, 1564, 1566,

De civitate Dei. 132, 246, 251, 253, 498,

738, 752, 781, 812, 815, 826, 945, 997, 1004,

1020, 1028, 1031, 1033, 1056, 1057, 1088,

1130, 1142, 1151, 1159, 1162, 1170, 1176,

1186, 1190, 1192, 1203, 1209, 1218, 1385,

1403, 1407, 1411, 1412, 1414, 1423, 1477,

1531, 1534, 1581, 1587, 1589, 1603, 1607,

1713, 1714.

De concordia evangel. 721, 902, 1364, 1387.

Confessiones. 283, 1030, 1057, 1161,

1487.

De conflictu vitiorum et virtutum. 1542.

De continentia ad Jul. 217.

De continentia viduali. 1542.

De correptione et gratia. 1391, 1395, 1397,

1470, 1495, 1580, 1584.

De doctrina christiana. 860, 886, 887, 1021,

1152, 1206, 1210, 1215, 1262, 1340, 1345,

1515, 1565, 1569, 1575, 1589, 1640.

Enchiridion. 495, 753, 795, 825, 826, 899,

989, 1010, 1092, 1125, 1142, 1175, 1179, 1231,

146, 1359, 1379, 1387, 1390, 1396, 1398,

1426, 1430, 1438, 1440, 1501, 1563, 1609, 1734.

Epistolæ. 282, 293, 360, 1218, 1347, 1348,

1428, 1430, 1434, 1474, 1515, 1523, 1534,

1578, 1583, 1587, 1588, 1606, 1607, 1608.

Contra epistolam Gaudentii, 1393.

Contra epistolam Parmeniani. 1284, 1530.

Contra Faustum. 566, 1049, 1347, 1350,

1450, 1564.

Contra Felicianum. 1060.

De fide ad Petrum. 866, 868, 961, 1433,

1502, 1504, 1511, 1515.

De fide symboli. 1226.

Super Genesim. 937, 997, 1133, 1221,

1368, 1379, 1383, 1402, 1404, 1413, 1415, 1423, 1425, 1477, 1515, 1577, 1597, 1603.
 De gratia et libero arbitrio. 1390, 1391, 1426, 1453, 1607.
 Contra hæreses. 246, 1031, 1130, 1141, 1162, 1359, 1370, 1371.
 Super Joannem. 466, 467, 473, 507, 840, 985, 1345, 1354, 1356, 1385, 1387, 1403, 1421, 1435, 1438, 1440, 1441, 1452, 1465, 1468, 1473, 1475, 1476, 1485, 1504, 1532, 1533, 1537, 1575, 1577, 1580, 1589, 1591, 1696.
 Contra Manichæos 1433.
 Contra Maximinum. 1221, 1435, 1450, 1475.
 De medicina pœnitent. 299, 1509.
 De mendacio. 1602.
 De misericordia. 354, 1353, 1640.
 De moribus Ecclesiæ. 1211, 1227, 1350, 1399, 1476, 1570, 1575.
 De moribus monach. contra Manichæos. 887, 1039.
 De natura et gratia. 1329, 1397, 1495, 1498, 1538.
 De natura summi boni. 1059, 1433.
 De nuptiis et concupiscentia. 844, 1048, 1470, 1544, 1549, 1560, 1563, 1564.
 De ordine. 353, 1040, 1206, 1640.
 De operibus monachorum. 177, 233.
 De origine peccati. 1758.
 Contra Pelagium. 1504.
 De pœnitentia. 1599.
 De prædestinatione sanctorum. 1388, 1434.
 In Psalmos. 526, 596, 815, 818, 1351, 1409, 1422, 1425, 1435, 1464, 1468, 1524, 1575, 1577, 1537, 1602.
 De quantitate animæ. 1515.
 Quæstiones. 293, 355, 683, 690, 691, 852, 867, 891, 892, 945, 948, 985, 996, 1011, 1078, 1094, 1095, 1111, 1128, 1131, 1143, 1224, 1281, 1291, 1292, 1297, 1300, 1303, 1326, 1327, 1355, 1358, 1360, 1368, 1370, 1371, 1375, 1377, 1383, 1387, 1390, 1391, 1392, 1394, 1395, 1405, 1406, 1413, 1414, 1417, 1419, 1422, 1428, 1434, 1441, 1452, 1455, 1456, 1464, 1502, 1512, 1515, 1531, 1539, 1575, 1580, 1590, 1607, 1704.
 Retracta iones. 254, 259, 732, 738, 753, 790, 1346, 1356, 1387, 1480, 1497, 1513, 1535, 1592.
 Sermones. 416, 536, 538, 676, 1024, 1279, 1280, 1298, 1354, 1356, 1377, 1379, 1430, 1532, 1577, 1586, 1587.
 De singularitate clericorum. 1426, 1428.
 Soliloquia 760.
 De spiritu et littera. 838, 989, 1006, 1093, 1328, 1385, 1394, 1397, 1477, 1700.
 De symbolo. 1396.
 De Trinitate. 147, 362, 363, 364, 365, 366, 851, 988, 989, 997, 1060, 1061, 1074, 1078, 1083, 1084, 1092, 1130, 1134, 1157, 1230, 1231, 1233, 1234, 1240, 1242, 1243, 1244, 1255, 1264, 1265, 1268, 1272, 1293, 1298, 1303, 1305, 1309, 1314, 1317, 1321, 1328, 1347, 1351, 1359, 1363, 1365, 1369, 1370, 1372, 1374, 1376, 1378, 1383, 1384, 1385, 1396, 1403, 1434, 1436, 1450, 1466, 1576, 1584, 1699.
 De utilitate agendæ pœnitentiæ. 1523, 1532.
 De vera religione. 1008, 1009, 1266, 1592.
 De virginitate. 1440.
 De dono viduitatis. 319, 723.
 De vita et moribus clericorum. 177, 1398.
 In variis locis. 292, 369, 370, 595, 478, 486, 495, 503, 504, 528, 600, 616, 622, 630, 637, 639, 643, 647, 650, 660, 672, 717, 739, 743, 766, 773, 789, 797, 943, 982, 997, 988, 1009, 1012, 1053, 1055, 1286, 1377, 1469, 1479, 1503, 1523, 1530, 1559, 1644, 1666, 1674, 1679, 1723, 1725, 1726, 1733, 1737, 1738, 1739, 1741, 1747, 1748, 1749, 1751, 1754, 1757.

B

BASILIIUS. 275.
 BEDA Venerabilis. — Comment. in Acta apost. 154, 342, 576, 601, 972, 1471, 1490.
 In Apocalypsi. 1493. — In Lucam. 419, 1424, 1428, 1430, 1441, 1443, 1444, 1485. — 1493, 1494, 1548. — In Marc. 477. — In Math. 1472.
 Explanations in cant. 1473. — In parab. 1454. — In Tobiam. 1465.
 Supra Genesim 775.
 Histor. angl. 314.
 Homiliæ. 1082, 1309, 1437, 1504, 1511, 1536, 1598, 1599, 1601.
 De natura rerum. 520, 743, 780.
 Retractationes (in præf.). 344.
 De tabernaculo. 1541.
 In diversis locis. 1544, 1721.

BENEDICTUS S. — In regulis. 213, 215, 218, 219, 225, 226, 259, 266, 293, 282, 290, 296, 293, 304, 307, 309, 310, 489, 543, 587, 700, 756.
 BORTIUS. — Comment. in Arist. categorias. 1281, 1591, 1704.
 De consolatione philos. 760, 779, 1043, 1059, 1183, 1239, 1386, 1651.
 De divisione. 1065, 1276, 1591.
 Contra Eutichen et Nestorium. 823, 1433, 1732.
 Hypoth. syllogismi. 797, 1325.
 De duabus naturis in Christo. 1716.
 In Perihermenias. 867.
 Super Porphyrium. 1040, 1141, 1178.
 Super Topic. Ciceronis. 986, 1061, 1065, 1066, 1243, 1249, 1252, 1258, 1266, 1270, 1291, 1355, 1405, 1591, 1639.
 De Trinitate. 364, 1233, 1236, 1263, 1270, 1360, 1361, 1364.
 In variis locis. 754, 1015, 1016, 1146, 1148, 1217.
 BONIFACIUS martyr. — 318.

C

CALIXTUS papa. — Decreta, 1599.
 CASIODORUS — Comment. in Epist. ad Rom. 239, 572, 970, 972.
 De institutione divinarum Scripturarum. 1508.
 In Psalmos. 1128, 1154, 1448.
 CHRYSOSTOMUS. — Homiliæ in Epist. ad Hebr. 216, 972, 1292, 1303, 1369, 1474, 1566, 1582. — Super Matth. 1373, 1374, 1454, 1558, 1585, 1586, 1590.
 De reparatione lapsi. 1609.
 Homiliæ variæ. 298, 347, 413, 585, 609, 1077, 1093, 1322, 1393, 1426, 1440, 1443, 1451, 1472, 1512, 1599.
 CICERO. — De amicitia. 1576.
 De officiis. 1344, 1571, 1647.
 Rhetorica. 257, 443, 801, 982, 1005, 1045, 1087, 1140, 1213, 1216, 1347, 1576, 1712.
 Tusculan. 180.
 In variis locis. 659, 1151, 1178.
 CLAUDIANUS. — De statu animæ. 1005, 1012, 1407, 1408, 1464, 1466, 1712.
 CLAUDIUS. — Comment. in epist. ad Corinth. 1447.
 Ad Rom. 239, 572, 972.
 CLEMENS. Epist. ad Jacobum. 1181, 1537, 1598.
 Liber disputationum. 1489.
 CONLESTINUS papa. — Decreta. 1583.
 Concilia. — Africanum. 678. Agathense. 619. Aransicum. 319. Arelatense. 321, 1546. Aurelianense. 319, 1536. Cabilonense. 619, 1563. Carthaginense. 317, 1464, 1501. Carthaginense IV. 1043, 1207. Chalcedonense. 1541. Compendiense. 1506. Elberitanum. 556, 1412. Gangrense. 961, 1537. Garinaziense. 619. Grantiense. 321, 322. Hispalense. 273. Meldense. 1547. Milevitanum. 317. Moguntinense. 318, 321. Nicænum. 1489. Parisiense. 619. Remense. 617, 1537. Rothomagense. 318, 321. Toletanum I. 1546. Toletanum I. 319, 1555. IV. 1510. Turonicum. 1536, 1537.
 CYPRIANUS. — De nouo genere abusionis. 1607.
 Epistolæ. 521, 903, 1210, 1416, 1506, 1538.
 De disciplina et habitu virginum. 1481.
 CYRILLUS, Alex. episc. — Epistolæ. 1077, 1303.

D

DIDYMUS. Epist. 1033.
 De Spiritu Sancto, 1077, 1302, 1719.

E

EPHREM diaconus. 1384.
 EPIPHANIUS Epist. 971.
 EUGYPIUS. — Dicta Augustini. 1416.
 EUSEBIUS. — Histor. eccles. 139, 177, 207, 255, 1491, 1492.
 EUSEBIUS Emisenus. — Homil. de corp. et sang. Dom. 619.
 — Homil. de symb. fid. 1525.
 EUTYCHIUS papa. — Decreta. 318, 1547.

F

FULGENTIUS. — De immensitate Filii Dei. 1369, 1445, 1466.
 De mysterio Mediatoris. 1446.

G

- GELASIVS papa.** — Decreta. 317, 319, 1541.
GENNADIUS Massil. — De fide orthodoxa. 981, 988, 1026, 1132, 1158, 1205, 1219, 1223, 1241, 1269, 1292, 1362, 1370, 1405, 1501, 1514, 1555.
 De illust. viris. 1020, 1151.
GREGORIUS Magnus. — Dialog. lib. 179, 282, 304, 555, 571, 1353, 1407, 1417, 1503, 1525, 1596, 1696.
 Epistolæ. 239, 319, 338, 1029, 1048, 1075, 1159, 1209, 1284, 1301, 1350, 1351, 1359, 1412, 1505, 1510, 1541.
 In Ezechielem. 1018, 1149, 1392, 1471, 1478, 1571, 1585.
 Homiliæ. 189, 202, 300, 312, 343, 472, 499, 571, 675, 1050, 1052, 1129, 1226, 1281, 1349, 1353, 1355, 1413, 1417, 1420, 1430, 1467, 1468, 1469, 1512, 1525, 1578, 1579, 1582, 1696, 1758.
 In Joh. 1018, 1149, 1244, 1298, 1374, 1375.
 Moralium lib. 196, 261, 297, 309, 311, 529, 844, 868, 934, 984, 985, 1062, 1066, 1245, 1297, 1350, 1351, 1406, 1413, 1417, 1452, 1453, 1504, 1518, 1541, 1562, 1578, 1579, 1595, 1597.
 Pastoral. lib. 215, 298, 567, 568, 1049, 1225, 1351, 1451, 1563, 1579.
 In maj. Breviar. psalterii, 1400.
 In registro. 1375.
 In symbolo. 988, 1132.
 In diversis locis. 439, 655, 665, 685, 773, 815, 820, 909, 997, 1022, 1072, 1153, 1424, 1428, 1451, 1476, 1513, 1638, 1699, 1738, 1757.
GREGORIUS Nazianzenus. — 299.
GREGORIUS VII papa. — 284, 338.
GREGORIUS Turon. — Historiæ. 786, 1451, 1488.
 Miraculorum lib. 538, 541, 1486.

H

- HAYMO.** — Comment. in epist. ad Cor. 1492. — In epist. ad Eph. 1355, 1419, 1701. — Ad Hebr. 1421. — Ad Rom. 736, 777, 788, 805, 818, 838, 842, 918, 967, 968, 969, 973, 974, 977, 1356.
 Homiliæ. 1504.
HERMAS. — Pastor. 1559.
HERMES. — De Filio Dei. 1060, 1143, 1224.
HIERONYMUS. — Comment. in Amos. 975, 1538. — Super Canticum. 445. — In epist. ad Cor. 1481, 1574. — In Daniel. 1327, 1397. — In Ecclesiastem. 1001, 1055, 1135, 1376, 1708. — In epist. ad Eph. 1149, 1208, 1356, 1416, 1430, 1547. — Præf. gen. in IV Evangelia, 1492. — In Ezechiel. 731, 868, 960, 1027, 1413, 1502, 1578, 1598. — In epist. ad Gal. 239, 251, 330, 682, 1051, 1203, 1352, 1368, 1471, 1472, 1510, 1607. — Lib. quest. Hebr. in Genesim. 148, 534, 791, 1383. — Super Habacuc. 1398. — In epist. ad Hebr. 1432. — Lib. nomin. Hebraic. 789. — Super Jeremiam. 1226, 1284, 1442, 1481, 1607. — In Jouam. 1683. — In Isaiam. 410, 970, 1052, 1530, 1607. — Super evang. Matth. 807, 1007, 1055, 1429, 1451, 1473, 1480, 1482, 1510, 1558, 1714. — Super Nahum. 1595. — In Osee. 1494. — In epist. ad Philipp. 1475. — Super Psalmos. 228, 1084, 1311, 1311, 1348, 1364, 1369, 1381, 1384, 1418, 1433, 1434, 1441, 1448, 1455, 1466, 1467, 1528. — Majus breviarium Psalterii. 1381. — Minus breviar. Psalt. 1381, 1451. — In epist. ad Rom. 566, 783, 1392, 1425, 1590. — Ad Timot. 572.
 Dialogi contra Pelagium. 1572.
 Epist. ad Eustochium. 199, 204, 217, 225, 241, 242, 288, 290, 533, 568, 585, 829, 1042, 1096, 1185, 1208, 1358, 1393, 1394, 1412, 1487, 1492.
 Epist. ad Heliodorum. 181, 263, 266, 269, 356, 349, 352, 396, 1174, 1181, 1190, 1498, 1502, 1571, 1585.
 Epist. ad Lætiam. 325, 326, 328, 1341, 1349.
 Epist. ad Marcellam. 524, 621, 677, 1382, 1427.
 Epist. ad Nepotianum. 180, 219, 290, 391, 1048, 1284.
 Epist. ad Oceanum monach. 265, 350, 743.
 Epist. ad Rusticum. 161, 267, 325, 347, 597, 1187, 1500, 1582.
 Epist. varis ad diversos. 129, 131, 174, 175, 204, 214, 215, 246, 254, 255, 262, 298, 299, 302, 310, 330, 331, 332, 335, 355, 467, 533, 535, 585, 590, 677, 790, 811, 827, 863, 870, 933, 943, 1035, 1036, 1165, 1179, 1186, 1189, 1254, 1269, 1304, 1343, 1349, 1386, 1391, 1400, 1422, 1425, 1429, 1431, 1479, 1509, 1523, 1528, 1538, 1550, 1555, 1559, 1594, 1597.

- De filio prodigo. 1381, 1394.
 Adversus Jovinianum. 130, 132, 160, 240, 318, 455, 594, 1033, 1164, 1180, 1184, 1191, 1197, 1198, 1492, 1547, 1559, 1565, 1566, 1567, 1584.
 De membris Domini. 1523.
 De Osanna. 433.
 In symbolum Nicæm. 1298, 1304, 1374, 1437, 1442.
 Adversus Vigilantium. 193, 358, 1167, 1348.
 De perpetua virginitate B. Mariæ 382, 723.
 De illustr. viris. 234, 241, 536, 722, 790, 975, 1488, 1489.
 In vita B. Antonii. 152.
 In vita Malchi. 178.
 In vita Pauli eremi. 202, 1038, 1169.
 In variis scriptis. 271, 272, 280, 354, 399, 418, 446, 524, 525, 543, 544, 556, 589, 593, 603, 605, 610, 641, 662, 674, 698, 700, 701, 742, 971, 993, 1078, 1094, 1110, 1150, 1153, 1160, 1188, 1192, 1256, 1262, 1285, 1303, 1326, 1342, 1362, 1366, 1467, 1473, 1477, 1508, 1516, 1674, 1703, 1726, 1733, 1746, 1746, 1754, 1758.
HILARIUS Pict. — Comment. in Matth. 466, 1380, 1461, 1465, 1480, 1545.
 In psalm. 1232, 1362, 1372, 1380, 1406, 1423, 1461, 1599, 1603.
 De Trinitate. 795, 1010, 1012, 1049, 1079, 1142, 1306, 1352, 1358, 1368, 1380, 1437, 1442, 1457, 1518.
HORATIUS. — Epist. 252, 607, 659, 693, 890, 1055, 1614.
 Od. 883.
HORMODAS papa. — Decreta. 1463.
 Epist. ad Justinum imperat. 1358, 1413.

I

- INNOCENTIUS papa.** — Epist. Rufo et Eusebio, 1548.
 Victrici Rothomag. 253.
ISIDORUS Hisp. — De consonantia Novi et Veteris Test. 1546.
 Epist. 235, 368, 1345.
 Etymologiarum lib. 410, 774, 779, 987, 1132, 1219, 1265, 1359, 163, 1545, 1608, 1698.
 Contra Judæos. 414, 934.
 Officiorum lib. 1412.
 De ortu et obitu Patrum. 399, 526, 1427, 1499, 1491.
 Sententiarum sive de summo bono libri. 846, 900, 1048, 1049, 1208, 1278, 1284, 1352, 1391, 1403, 1407, 1415, 1417, 1419, 1434, 1503, 1565, 1566, 1571, 1591, 1597, 1598, 1603, 1713.
 Synonymorum libri. 1590.
Ivo Carnot. — Epist. 1202, 1548, 1563.

J

- JOANNES diaconus.** — In vita S. Gregorii. 252, 1204, 1408.
JOANNES episc. — Homiliæ. 1494, 1548.
JOSEPHUS. — Antiquitatum lib. 131, 743, 1223.
JULIANUS. — Epist. ad Demetriadem. 1566.
JULIUS. — Id lib. Rhetoric. 784.
JULIUS papa. — Decreta. 1537.
JUSTIANUS Augustus. 253.
JUVENALIS. — Satyr. lib. 178, 252, 883, 1095.

L

- LACTANTIUS.** — Instit. lib. 246, 1031, 1162.
LEO I papa. — Decreta. 1505.
 Epist. 362, 1443, 1482.
 Sermones. 567, 1265, 1440.
LEO III papa. — 629, 1301, 1357.
LEO IX papa. — 177, 1412, 1540.
LUCANUS. — Phars. 124, 136, 194, 210, 266, 374, 1635.

M

- MACROBIUS.** — Saturnaliorum lib. 217, 291, 608.
 In somno Scipionis. 1194, 1223, 1307, 1605.
 In diversis locis. 991, 1022, 1025, 1059, 1080, 1156, 1182, 1185, 1701.
Martyrologium. 1486, 1492.
MARCION. 977.

MAXIMUS episc. Turon. — Sermones 991, 1132, 1482, 1589, 1, 1703.

N

NICOLAUS papa. — Ad consulta Bulgarorum. 1049, 1352, 1505, 1539, 1608.
Epist. 319, 320.

Novellæ. 1546.

O

ORIGENES. — Comment. in epist. ad Rom. 816, 828, 848, 849, 886, 935, 1363, 1377, 1387, 1431, 1441, 1565, 1574, 1590.
Historiæ. 253.

Homil. in Cant. 731. — In Exod. 1408, 1516. — In Genesim. 312, 1468. — In Matth. 675, 1429, 1527. — In Vet. Test. 1594.

In variis scriptis. 875, 926, 948, 960, 967, 968, 971, 973, 974, 975, 976, 977.

OVIDIUS. — De amor. 889, 1173.

De amor. remed. 120.

De art. amandi. 214, 1343.

Metamorph. 122, 234, 293.

P

Pandectæ. 1516.

PASCHASIUS. — De corpore et sanguine Domini. 1426.

PAULUS OROSIVS. — Antiquit. lib. 410, 411.

PELAGIUS. 253.

PERSEUS. — Satyr. 224.

PHILIPPUS presb. — Comment. in Job. 1414.

PHILO Judæus. — Histor. lib. 233, 234.

PHILO Pythagoricus. 234.

PIUS papa. — Decreta. 317, 1536.

PLATO. — In diversis. 620, 747, 766, 917, 1003, 1007, 1010, 1013, 1015, 1088, 1094, 1125, 1137, 1144, 1145, 1151, 1154, 1175, 1177, 1276, 1296, 1307, 1317, 1324, 1326, 1710, 1720, 1725.

PORPHYRIUS. — In Isagogis. 119, 1060, 1066, 1235, 1243, 1250, 1252.

POSTHUMIANUS. 604.

Præfatio de Dominica V post Theophaniam. 1525.

PRISCIANUS. 121, 1080, 1243, 1285, 1307.

PROSPERUS. — Responsiones ad Rufinum. 1393, 1495, 1578, 1597.

Sententiarum lib. 1359, 1398, 1468, 1571, 1584, 1593.

PRUDENTIUS. — Hymni. 1399.

De marty. 361.

Q

QUINTILIANUS. 161, 798.

R

RABANUS MAURUS. — Comment. in Acta apost. 1490. — In Matth. 1597. — In Reg. lib. 714.
De pressuris Ecclesiæ. 1203.

REMIGIUS Antissiod. — Comment. in Psalmos. 934, 1435, 1447, 1516.

RUFINUS. — Comment. in epist. ad Rom. (secundum Origenem). 400, 788, 1486.

S

SALVIANUS. — De gubern. mundi. 1019, 1150.

SATYRUS. 1189.

SEDULIUS. 1472, 1474, 1699.

SENECA. — In diversis. 131, 183, 193, 297, 350, 535, 567, 590, 592, 593, 790, 1033, 1164.

SERENUS abbas. — Collatio. 1406.

SIDONIUS. 1202.

SIRICIUS papa. — Epist. 1500.

STATIUS. 1128, 1225.

STEPHANUS papa. — Actus primæ sedis 1546.

STRETONIUS. In Vespas. 252, 1204.

Symbolum Ephesini concilii. 1430, 1479, 1519.

Synodus Clavemont. episc. 251.

Synodus Eugeni papæ. 1042, 1207.

Synodus Nicæna. 1012.

SYRUS. 1382.

T

TELESOPHORUS papa. — Decretale. 1540.

Epi. t. 1540.

THEODORUS. — Pœnitentiale. 960, 961, 1536.

THEOPHRASTUS. — De nuptiis. 1198, 1746.

V

VALERIUS MAXIMUS. 1029, 1160, 1181, 1190, 1202.

VIRGILIUS. — E. log. 204, 247, 1031, 1163.

Georg. 647.

Æneid. 1025, 1027, 1150, 1157.

Vitæ Patrum. 219, 249, 256, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 281, 290, 293, 304, 308, 1017, 1525.

ORDO RERUM QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

PETRUS ABÆLARDUS.

PROLEGOMENA.

Notitia historico-litteraria.	9
Notitia altera.	53
Apologetica præfatio pro Petro Abælardo.	71
Epitaphia Abælardi.	103
Petri Abælardi apologia seu fidei confessio.	105
Censura doctorum Parisiensium.	109

PETRI ABÆLARDI OPERUM PARS PRIMA — EPISTOLÆ.

Epistola prima quæ est historia calamitatum Abælardi ad amicum scripta.	113
---	-----

EPIST. II. — Quæ est Heloissæ ad Petrum deprecatoria.	181
EPIST. III. — Quæ est rescriptum Petri ad Heloissam.	187
EPIST. IV. — Quæ est rescriptum Heloissæ ad Petrum.	191
EPIST. V. — Quæ est rescriptum Petri rursus ad Heloissam.	199
EPIST. VI. — Quæ est ejusdem Heloissæ ad eundem Petrum.	211
EPIST. VII. — Quæ est rursus Petri ad Heloissam, de origine sanctimonialium.	225
EPIST. VIII. — Quæ est ejusdem Petri ad Heloissam. — Institutio seu regula sanctimonialium.	255

Epist. IX. — Quæ est ejusdem Petri ad virgines Paraclitenses. De studio litterarum.	325
Epist. X. — Quæ est Petri Abælardi ad Bernardum Claravallensem abbatem.	335
Epist. XI. — Quæ est Petri Abælardi. — Adversus eos qui, ex auctoritate Beate presbyteri, arguere conantur Dionysium Areopagitam fuisse Dionysium Corinthiorum episcopum, et non magis fuisse Atheuensium episcopum.	344
Epist. XII. — Quæ est Petri Abælardi. — Contra quemdam canonicum regularem, qui monasticum ordinem deprimebat. et suum illi anteferebat.	343
Epist. XIII. — Quæ est Petri Abælardi. — Invectiva in quemdam ignarum dialectices, qui tamen ejus studium reprehendebat, et omnia ejus dogmata putabat sophismata et deceptiones.	351
Epist. XIV. — Quæ est ejusdem Petri Abælardi ad G. Parisiensem episcopum.	356
Epist. XV. — Quæ est Roscelini ad P. Abælardum.	357
Roscelini, Nominatarum in philosophia quondam choragi ad Petrum Abælardum epistola hactenus inedita.	357
Epist. XVI. — Quæ est Fulgonis prioris de Diogilo, ad P. Abælardum.	371
Epist. XVII. — Quæ est Petri Abælardi fidei confessio ad Heloissam.	375
Epist. XVIII. — Quæ est Bernardi Claravallensis abbatis ad episcopos Senonas convocandos contra Petrum Abælardum Exiit sermo, etc.	577
Epist. XIX. — Quæ est ejusdem Bernardi ad episcopos et cardinales curia contra eundem.	377
Epist. XX. — Quæ est ejusdem ad Innocentium papam, de eodem Petro.	377
Epist. XXI. — Quæ est ejusdem ad eundem.	377
Epist. XXII. — Quæ est ejusdem ad eundem ex persona domini archiepiscopi Remensis.	377
Epist. XXIII. — Quæ est S. Bernardi ad magistrum Guidonem de Castello, qui postea fuit papa Cælestinus. Monet eum ita diligere et fovere Abælardum, ut tamen ejus errores non favcat.	377
Epist. XXIV. — Quæ est iterum S. Bernardi ad magistrum Ivonem cardinalem de Petro Abælardo.	377
Epist. XXV. — Quæ est re-scriptum Domini Innocentii papæ contra hæreses Petri Abælardi.	377
Epist. XXVI. — Quæ est ejusdem domini Innocentii papæ contra Abælardum et Arnoldum de Brixia.	377
Epist. XXVII. — Quæ est Petri Venerabilis abbatis Cluniacensis ad dominum Innocentium II papam, pro Petro Abælardo.	379
Epist. XXVIII. — Quæ est ejusdem Petri Venerabilis ad Heloissam Paracleti abbatissam.	379
Epist. XXIX. — Quæ est Heloissæ ad Petrum Venerabilem.	379
Epist. XXX. — Quæ est Petri Venerabilis ad Heloissam.	379

PETRI ABÆLARDI OPERUM PARS SECUNDA.
— SERMONES ET OPUSCULA ASCETICA.

SERMONES. Ad virgines Paraclitenses in oratorio ejus constitutas.	379
Epistola ad Heloissam.	379
Sermo I. — De Annuntiatione beatæ virginis Mariæ.	379
Sermo II. — In Natali Domini.	387
Sermo III. — In Circumcisione Domini.	397
Sermo IV. In Epiphania Domini.	409
Sermo V. — In Purificatione sanctæ Mariæ.	417
Sermo VI. — In Septuagesima.	425
Sermo VII. — In ramis Palmarum.	429
Sermo VIII. — In eadem die.	435
Sermo IX. — In eadem die.	443
Sermo X. — In eadem die.	448
Sermo XI. — De rebus gestis in diebus Passionis.	453
Sermo XII. — De cruce.	479
Sermo XIII. — In die Paschæ.	484
Sermo XIV. — Expositio Dominicæ orationis, in diebus Rogationum, quæ litanis dicuntur.	489
Sermo XV. — In die Ascensionis.	495
Sermo XVI. — In octava Ascensionis.	497
Sermo XVII. — In sexta feria post octavas Nativitatis Domini.	500
Sermo XVIII. — In die Pentecostes.	501
Sermo XIX. — In feria secunda Pentecostes.	518

Sermo XX. — In feria tertia Pentecostes.	516
Sermo XXI. — In feria quarta Pentecostes.	515
Sermo XXII. — In feria quinta Pentecostes.	521
Sermo XXIII. — De sancto Petro.	524
Sermo XXIV. — De conversione sancti Pauli.	529
Sermo XXV. — De sancto Joanne evangelista.	535
Sermo XXVI. — In Assumptione beatæ Mariæ.	539
Sermo XXVII. In die sancti Marcelli papæ et martyris, ad monachos Rothomagensis reliquias habentes.	547
Sermo XXVIII. — In Dedicatione Ecclesiæ.	551
Sermo XXIX. — De sancta Susanna ad hortationem virginum.	555
Sermo XXX. — De elemosyna, pro sanctimonialibus de Paracleto.	561
Sermo XXXI. — In natali sancti Stephani, vel cælerorum, qui ab apostolis derivati sunt obsequio sanctorum viduarum.	569
Sermo XXXII. — De laude sancti Stephani protomartyris.	573
Sermo XXXIII. — De sancto Joanne Baptista.	572
Sermo XXXIV. — In natali Innocentium.	611
EXPOSITIO ORATIONIS DOMINICÆ.	611
EXPOSITIO SYMBOLI APOSTOLORUM.	618
EXPOSITIO FIDEI IN SYMBOLUM ATHANASII.	629
Monitum in opusculum subsequens.	631
ETHICA SEU LIBER DICTUS SCITO TE IPSUM.	633
Prologus.	633
Cap. I. — De vitio animi quod ad mores pertinet.	635
Cap. II. — Quid distet inter peccatum et vitium inhumanum ad malum.	635
Cap. III. — Quid sit animi vitium et quid proprie dicatur peccatum.	635
Cap. IV. — De suggestionibus dæmonum.	647
Cap. V. — Cur opera peccati magis quam ipsum peccatum?	647
Cap. VI. — De peccatis spiritualibus vel carnalibus.	648
Cap. VII. — Cur Deus dicatur inspector cordis et reum?	649
Cap. VIII. — De remuneratione operum exteriorum.	651
Cap. IX. — Quod Deus et homo in Christo uniti non sit melius aliquid quam solus Deus.	651
Cap. X. — Quod multitudo bonorum non est melius uno bonorum.	652
Cap. XI. — Quod intentione bona sit opus bonum.	652
Cap. XII. — Unde bona intentio sit dicenda?	652
Cap. XIII. — Quod peccatum est nisi contra conscientiam.	653
Cap. XIV. — Quot modis peccatum dicatur?	654
Cap. XV. — Utrum omne peccatum sit interdictum?	657
Cap. XVI. — Utrum melius sit a levioribus culpis, quam gravioribus abstinere?	659
Cap. XVII. — De peccatorum reconciliatione.	660
Cap. XVIII. — Quid proprie dicatur pœnitentia?	661
Cap. XIX. — De fructuosa pœnitentia.	663
Cap. XX. — Utrum quis de uno peccato sine altero pœnitere possit.	665
Cap. XXI. — Injustum non esse, dignum præmio non donari.	666
Cap. XXII. — De peccato irremissibili.	667
Cap. XXIII. — Utrum pœnitentes gemitum sui doloris hinc secum deferant?	668
Cap. XXIV. — De confessione.	668
Cap. XXV. — Quod nunquam confessio dimitti potest.	669
Cap. XXVI. — Utrum generaliter ad omnes pertinet prælatos solvere et ligare?	673
HELOISSÆ PARACLITENSIS DIACONISSÆ PROBLEMATA CUM PETRI ABÆLARDI SOLUTIONIBUS.	677

PETRI ABÆLARDI OPERUM PARS TERTIA. —
THEOLOGICA ET PHILOSOPHICA.

EXPOSITIO IN HEXAMERON.	729
EXPOSITIO IN EPIST. AD ROM.	783
INTRODUCTIO AD THEOLOGIAM.	979
THEOLOGIA CHRISTIANA.	1113
SIC ET NON.	1329
Prefatio.	1329

prologus Petri Abſlardi in Sic et non. 1339
 uod fides humanis rationibus ſit aſtruenda et 1349
 uod fides ſit de non apparentibus tantum, et 1353
 Quod agnitio non ſit de non apparentibus, ſed 1355
 um, et contra. 1355
 Quod ſit credendum in Deum, et contra. 1356
 uod non ſit Deus ſingularis, et contra. 1358
 uod ſit Deus tripartitus, et contra. 1359
 Quod in Trinitate non ſint dicendi plures æterni 1359
 1359
 Quod non ſit multitudo rerum in Trinitate vel 1359
 ſit Trinitas aliquod totum, et contra. 1359
 uod non ſit Deus ſubſtantia, et contra. 1364
 uod Deus inter omnia connumerandus ſit, hoc 1366
 um aliquid ex omnibus, et non. 1366
 Quod diuinæ perſonæ ab invicem differunt, et 1367
 1367
 Quod in Trinitate alter ſit unus cum altero, et 1368
 1368
 Quod Deus Pater ſit cauſa Filii, et contra. 1368
 1368
 Quod ſit Filius ſine principio, et contra. 1369
 Quod Deus non genuit ſe, vel quod etiam ſe- 1370
 ſiuitatem Filius factus ſive creatus dicatur, vel 1370
 cipatu quodam ſive auctoritate prædicta Pater et 1370
 1370
 Quod Filius dicatur a Patre gigni, non tamen 1374
 t contra. 1374
 Quod ſolus Pater dicatur ingenuitus, et non. 1375
 1375
 Quod æterna generatio Filii narrari vel ſcri- 1376
 gi poſſit, et non. 1376
 Quod de æterna generatione Filii illud ſit ac- 1378
 : Ego hodie genui te, et contra. 1378
 Quod primus psalmus de Christo ſit accipiendus, 1381
 1381
 Quod ſit : « Eructavit cor meum verbum 1381
 v) » de generatione Filii ſit accipiendum, et 1381
 1381
 Quod ſolus Filius ex ſubſtantia Patris non ſit, 1382
 1382
 Quod Spiritus Domini ferebatur ſuper aquas 1382
 dum ſit de Spiritu ſancto, et non. 1382
 Quod Spiritus ſanctus Pater quoque et Fi- 1383
 oſſit et non. 1383
 Quod philoſophi quoque Trinitatem ſeu Ver- 1385
 crediderint, et non. 1385
 Quod de præſentia iudicet Deus, et non. 1386
 1386
 Quod providentia Dei cauſa ſit eventuum 1386
 non. 1386
 Quod nihil fiat caſu, et contra. 1387
 Quod prædeſtinatis Dei in bono tantum ſit 1388
 1, et non. 1388
 Quod peccata etiam placeant Deo, et non. 1389
 1389
 Quod Deus quoque malorum cauſa vel auctor 1389
 1389
 Quod omnia poſſit Deus, et non. 1393
 Quod Deo reſiſti non poſſit, et contra. 1394
 1394
 Quod Deus non habeat liberum arbitrium, 1394
 1394
 Quod ubi deest velle Dei deſit et poſſe, et 1395
 1395
 Quod quidquid vult Deus faciat, et non. 1397
 1397
 Quod nihil fit, Deo nolente, et contra. 1397
 II. Quod omnia ſciat Deus, et non. 1398
 Quod opera hominum nihil ſint, et contra. 1399
 1399
 Quod Deus quoque loco moveatur vel localis ſit 1399
 1399
 Quod Deus ipſe ſit qui antiquis patribus appa- 1400
 on. 1400
 Quod ſolus Filius in angelis olim apparebat. 1403
 1403
 Quod nullus creatus ſpiritus loco moveatur, 1404
 1404
 Quod ſolus Deus incorporeus ſit, et non. 1405
 1405
 Quod Deus per corporales imagines non ſit 1408
 andus, et contra. 1408
 Quod angeli ante cælum et terram vel cœle-

ras omnes creaturas facti ſint vel quod omnes angeli 1412
 æquales et beati creati ſint, et non. 1412
 XLVII. Quod ante creationem hominis angelus ceci- 1415
 derit, et contra. 1415
 XLVIII. Quod boni angeli ſive ſancti viſione Dei 1417
 fruenteſ omnia ſciant, et non. 1417
 XLIX. Quod omnes ordines cœleſtium ſpirituum ge- 1420
 neraliter angeli vocentur, et non. 1420
 L. Quod in cœleſti vita nemo proficiat, et contra. 1421
 1421
 LI. Quod primi parentes ſint creati mortales, et non. 1422
 1422
 LII. Quod Adam extra paradium ſit conditus, et 1424
 contra. 1424
 LIII. Quod peccatum Adæ majus fuerit, et non. 1424
 LIV. Quod primum hominis peccatum non cœperit 1425
 a perſuaſione diaboli, et contra. 1425
 LV. Quod Eva ſola ſeducta ſit, non Adam, et contra 1425
 1425
 LVI. Quod homoliberum arbitrium peccando amiſerit 1426
 et non. 1426
 LVII. Quod Adam in loco Calvarie ſepultus ſit, et 1426
 contra. 1426
 LVIII. Quod Adam ſalvatus ſit, et contra. 1427
 LIX. Quod de promiſſo ſibi partu Maria dubitaverit 1428
 et non. 1428
 LX. Quod Verbum Dei in utero virginis ſimul au- 1428
 tum et carnem ſuſceperit, et non. 1428
 LXI. Quod Joſeph ſuſpicatus ſit Mariam adulteram, 1429
 et non. 1429
 LXII. Quod Chriſtus, clauſo utero virginis natus ſit 1430
 et contra. 1430
 LXIII. Quod Chriſtus ſecundum carnem de tribu 1431
 Juda, et non. 1431
 LXIV. Quod Deus perſonam hominis non ſuſceperit 1433
 ſed naturam, et contra. 1433
 LXV. Quod Filius Dei mutatus ſit ſuſcipiendo car- 1433
 nem, et non. 1433
 LXVI. Quod Deus et homo in Chriſto partes eſſe vi- 1434
 deantur, et non. 1434
 LXVII. Quod Chriſtus ſive Deus non ſit dicendus 1437
 creatura, et contra. 1437
 LXVIII. Quod Chriſtus ſecundum carnem factus ſit, 1441
 et contra. 1441
 LXIX. Quod Filius Dei prædeſtinatus ſit, et contra. 1441
 1441
 LXX. Quod Deus minorari poſſit, et contra. 1442
 LXXI. Quod etiam ſecundum divinitatem Filius mi- 1442
 nor Patri videatur, et contra. 1442
 LXXII. Quod Chriſtus ſecundum corpus etiam non 1442
 creverit, et contra. 1442
 LXXIII. Quod humanitas Chriſti non creverit in ſap- 1444
 ientia, vel quod tantumdem ſcierit quantum divinitas, et 1444
 contra. 1444
 LXXIV. Quod Chriſtus corporaliter unctus fuiſſe le- 1448
 gatur, et non. 1448
 LXXV. Quod in Chriſto is qui eſt Filius Dei non ſit 1448
 ille qui eſt filius hominis, ſive is qui eſt æteruus non ſit 1448
 is qui eſt temporalis, et contra. 1448
 LXXVI. Quod humanitas Chriſti ignoraverit diem 1451
 iudicii, et non. 1451
 LXXVII. Quod Judæi vel dæmoneſ Chriſtum cogno- 1452
 verint etiam ante paſſionem ejus, et non. 1452
 LXXVIII. Quod Chriſtus ſervilem timorem habuiſſe 1453
 videatur, et non. 1453
 LXXIX. Quod Chriſtus fefellerit, et non. 1455
 LXXX. Quod Chriſtus nec ſecundum hominem pas- 1457
 ſus fuerit aut timuerit, et contra. 1457
 LXXXI. Quod in Chriſti morte divinitatis et huma- 1465
 nitatis ſeparatio fuerit, et non. 1465
 LXXXII. Quod in Chriſto ſuggeſtio etiam delecta- 1466
 tionis fuerit, et contra. 1466
 LXXXIII. Quod Chriſtus vel ſancti mori voluerint, et 1467
 contra. 1467
 LXXXIV. Quod Chriſtus deſcenderit ad inferos omnes 1468
 liberavit inde, et contra. 1468
 LXXXV. Quod iucertum ſit quo hora noctis surrexe- 1472
 rit Dominus, et non. 1472
 LXXXVI. Quod Dominus reſurgens primo apparuerit 1472
 Mariæ Magdalene, et non. 1472
 LXXXVII. Quod illi, qui in Chriſto reſurrexerunt, 1472
 iterum mortui ſint, et non. 1472
 LXXXVIII. Quod Chriſtus poſt reſurrectionem cica- 1474
 trices, non vulnera dubitantibus demonſtraverit, et 1474
 contra. 1474
 LXXXIX. Quod creatura ſit adoranda, et non. 1474

- XC. — Quod Dominus post ascensionem non sit locutus in terra, et contra. 1476
- XCI. — Quod sola Maria in anima passa sit, et contra. 1477
- XCII. — Quod ante Pentecosten, vel in ipsa, de omnibus sint edocti apostoli, et contra. 1478
- XCIII. — Quod Petrus et Paulus et cæteri apostoli sint æquales, et non. 1478
- XCIV. — Quod Petrus, instinctu diaboli, Domino persuaserit vitare mortem, et contra. 1480
- XCV. — Quod solus Christus fundamentum sit Ecclesiæ, et contra. 1480
- XCVI. — Quod Petrus non negaverit Christum, et contra. 1482
- XCVII. — Quod Petrus et Paulus eodem prorsus die, non revoluto anni tempore, passi sint, et contra. 1485
- XCVIII. — Quod Paulus, ante conversionem quoque, tam Paulus quam Saulus vocatus sit, et contra. 1486
- XCIX. — Quod Jacobus justus, frater Domini, filius fuerit Joseph, sponsi Mariæ, et contra. 1488
- C. — Quod Jacobus justus, frater Domini, primus fuerit episcopus Hierosolymæ, et contra. 1488
- CI. — Quod Jacobus justus, frater Domini, primam de VII epistolis canonicis scripserit, et contra. 1489
- CII. — Quod Philippus diaconus, qui habuit quatuor filias virgines prophetissas, et Philippus apostolus idem non fuerint, et contra. 1490
- CIII. — Quod omnes apostoli uxores habuerint, excepto Joanne, et contra. 1492
- CIV. — Quod in figuris quatuor animalium Mattheus per hominem, Marcus per leonem præfiguratus sit, et contra. 1492
- CV. — Quod eadem Maria tam caput quam pedes Domini unxerit, et contra. 1494
- CVI. — Quod siue baptismo aquæ nemo jam salvari possit, et contra. 1495
- CVII. — Quod omnia peccata baptismus deleat, tam originalia quam propria, et contra. 1501
- CVIII. — Quod parvuli baptizandi peccatum non habeant, et contra. 1502
- CIX. — Quod tantumdem valebat circumcisio in antiquo populo quantum nunc baptismus, et contra. 1504
- CX. — Quod baptizatus a quocunque non sit rebaptizandus, et contra. 1504
- CXI. — Quod ficto etiam baptismo peccata dimittantur, et contra. 1509
- CXII. — Quod una baptismi immersio sufficiat, et contra. 1510
- CXIII. — Quod sine sacramento altaris etiam baptismus sufficiat, et non. 1511
- CXIV. — Quod in Joannis baptismo peccata dimittantur, et contra. 1512
- CXV. — Quod nihil adhuc definitum sit de origine animæ, et contra. 1513
- CXVI. — Quod peccata patrum reddantur in filios, et contra. 1516
- CXVII. — De sacramento altaris, quod sit essentialiter ipsa veritas carnis Christi et sanguinis, et contra. 1518
- CXVIII. — Quod Eucharistia nusquam danda sit intacta, et contra. 1537
- CXIX. — Quod presbyter uxoratus a subjectis non sit abjiciendus, et contra. 1537
- CXX. — Quod hæretici ablutio non prosit, et contra. 1538
- CXXI. — Quod missa ante horam tertiam non sit celebranda, nisi in Natali, et contra. 1540
- CXXII. — Quod omnibus nuptiæ sint concessæ, et contra. 1540
- CXXIII. — Quod conjugium fuerit inter Mariam et Josephum, et contra. 1544
- CXXIV. — Quod licet habere concubinam, et contra. 1546
- CXXV. — Quod sit conjugium inter infideles, et contra. 1546
- CXXVI. — Quod, dimissa fornicante uxore, viro liceat alteram ducere, et contra. 1550
- CXXVII. — Quod bigamus non licet promoveri ad clericum, et contra. 1555
- CXXVIII. — Quod nullo modo adultera sit retinenda, et contra. 1558
- CXXIX. — Quod sæpius liceat, et non. 1559
- CXXX. — Quod nullus humanus concubitus possit esse sine culpa, et contra. 1560
- CXXXI. — Quod nulli liceat eam, cum qua fornicatus fuerit, ducere in conjugium, et contra. 1563
- CXXXII. — Quod sterilis non videatur ducenda esse, et contra. 1564
- CXXXIII. — Quod virginitas non præcipiatur, et contra. 1565
- CXXXIV. — Quod nuptiæ quoque præcipiantur, et contra. 1566
- CXXXV. — Quod nuptiæ bonæ sint, et contra. 1566
- CXXXVI. — Quod dilectio proximi omnem hominem complectatur, et non. 1569
- CXXXVII. — Quod sola charitas virtus dicenda sit, et non. 1570
- CXXXVIII. — Quod charitas semel habita nunquam amittatur, et contra. 1574
- CXXXIX. — Quod bonam voluntatem nostram gratia Dei præcedat, et contra. 1582
- CXL. — Quod legis præcepta non perfecta sunt sicut sunt Evangelii, et contra. 1584
- CXLI. — Quod opera misericordiæ non prosint infidelibus, et contra. 1584
- CXLII. — Quod opera sanctorum nonificent hominem, et contra. 1585
- CXLIII. — Quod peccatum actus sit, non res, et contra. 1589
- CXLIV. — Quod peccator sit ille tamen qui assiduus est in peccatis, et contra. 1590
- CXLV. — Quod aliquando peccamus nolentes, et contra. 1591
- CXLVI. — Quod idem peccatum non puniat Deus hic et in futuro. 1594
- CXLVII. — Quod Cain non sit damnatus, et contra. 1597
- CXLVIII. — Quod ea quæ condonat Deus ulterius non exigat, et contra. 1597
- CXLIX. — Quod gravius sit aperte peccare quam occulte, et contra. 1598
- CL. — Quod adulterium post hæresim cæteris peccatis gravius sit, et non. 1598
- CLI. — Quod sine confessione non dimittantur peccata et contra. 1599
- CLII. — Quod timor Dei in sanctis perseveret, et non. 1600
- CLIII. — Quod non sit pro omnibus orandum, et contra. 1600
- CLIV. — Quod liceat mentiri, et contra. 1602
- CLV. — Quod liceat homini inferre sibi manus aliquibus de causis, et contra. 1603
- CLVI. — Quod nulla de causa liceat Christianis quemquam interficere, et contra. 1606
- CLVII. — Quod liceat homines interficere et non. 1607
- CLVIII. — Quod pœna parvulorum non baptizatorum mitissima respectu cæterarum pœnarum damnatorum sit, et contra. 1609
- Petri Abælardi dialogus inter philosophum, Judæum et christianum. 1609
- Proœmium. 1609
- Dialogus. 1611
- Exoratio magistri ad discipulum. De inquisitione summi boni. 1681
- EPITOME THEOLOGICÆ CHRISTIANÆ. 1635
- Præfatio. 1685
- CAP. I. — Quod nostræ salutis summa sint fides, charitas et sacramenta, et quid sint hæc singula. 1695
- CAP. II. — De fide, quæ et naturaliter præcedit. 1696
- CAP. III. — Circa quæ fides catholica consistat. 1697
- CAP. IV. — Quod fidei summa sit in unitate et trinitate, divina. 1698
- CAP. V. — Quod ipse sentiat de unitate et trinitate, ostendit et id ratione et auctoritate defendit. 1699
- CAP. VI. — Quædam uni personæ et non alii convenire, quædam de una dici, et de omnibus intelligi solere. 1702
- CAP. VII. — Quam libet personarum idem facere, quod alteram, sed non eo se modo habere, quo alteram. 1702
- CAP. VIII. — Probat evangelica et apostolica auctoritate Patrem omnipotentiam, Filium sapientiam, Spiritum sanctum specialiter designari bonitate. 1703
- CAP. IX. — Probatio ex lege. 1705
- CAP. X. — Probatio ex Prophetis. 1707
- CAP. XI. — Probat philosophos nec salute, nec cognitione Trinitatis caruisse. 1712
- CAP. XII. — Qualiter philosophi unum ac trinum esse Deum cognoverint. 1714
- CAP. XIII. — Quomodo in Trinitate persona accipiatur. 1715
- CAP. XIV. — Quod nomina divinæ essentiae alia naturalia, alia personalia. 1716

CAP. XV. — De genitura Filii et processione Spiritus sancti.	1716	XXXIV. — In II nocturno et ad Vesperas.	1791
CAP. XVI. — Quomodo valeat Græcis responderi, qui dicunt, Spiritum sanctum a Filio procedere non debere contra.	1718	XXXV. — In III nocturno et ad Vesperas.	1791
CAP. XVII. — Probat auctoritate Spiritum sanctum procedere a Filio, sicut a Patre.	1719	XXXVI. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1792
CAP. XVIII. — Quod per animam mundi Spiritum sanctum designaverit philosophi.	1720	In Purificatione B. Mariæ virginis.	1792
CAP. XIX. — Quæ potentia, quæ sapientia, quæ convenientia bonitati divini.	1722	XXXVII. In I nocturno et ad Vesperas.	1793
CAP. XX. — An plura, an aliter, an melius possit Deus facere quam faciat.	1724	XXXVIII. — In II nocturno et ad Vesperas.	1793
CAP. XXI. — Quæ spectant ad sapientiam.	1728	XXXIX. — In III nocturno et ad Vesperas.	1793
CAP. XXII. — De his quæ ad bonitatem divinam pertinent.	1729	XL. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1794
CAP. XXIII. — Cur Deus homo?	1730	In Resurrectione Domini.	1793
CAP. XXIV. — De duarum naturarum in unam personam unione.	1732	XL I. — In I nocturno et ad Vesperas.	1793
CAP. XXV. — De voluntate assumpti hominis.	1734	XLII. — In nocturno et ad Vesperas.	1793-1794
CAP. XXVI. — De voluntate Dei.	1735	XLIII. — In III nocturno et ad Vesperas.	1795
CAP. XXVII. — An unio illa in morte Christi fuerit divisa?	1737	XLIV. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1795
CAP. XXVIII. — De sacramento baptismi.	1738	In Ascensione Domini.	1795-1796
CAP. XXIX. — De sacramento altaris.	1740	XLV. In I nocturno et ad Vesperas.	1793-1796
CAP. XXX. — De sacramento unctionis.	1744	XLVI. — In II nocturno et ad Vesperas.	1795-1796
CAP. XXXI. — De conjugii sacramento, et quod non confert aliquod donum, sicut cætera faciunt. Item de charitate.	1745	XLVII. — In III nocturno et ad Vesperas.	1796
CAP. XXXII. — Quibus modis nos diligit Deus et quibus modis nos Deum vel proximum diligere debeamus.	1749	In festo Inventionis sanctæ crucis.	1796
CAP. XXXIII. — De vitia, quæ virtutibus contraria sunt.	1752	XLVIII. — In I vel II nocturno et ad Vesperas.	1796
CAP. XXXIV. — De meritis, ubi consistent.	1754	XLIX. — In III nocturno et ad Vesperas.	1797
CAP. XXXV. — De remissione peccatorum.	1756	L. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1796-1798
CAP. XXXVI. — De confessione peccatorum.	1756	In festo Ascensionis Domini.	1797-1798
CAP. XXXVII. — De operum satisfactione.	1757	LI. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1797
OPERUM PARS QUARTA. — CARMINA ET MISCELLANEA. Munita ad Astralabium.	1759	In festo Pentecostes.	1797-1798
HYMNI et SEQUENTIA per totum anni circulum ad usum virginum monasterii Paracletensis.	1765	LII. — In I nocturno et ad Vesperas.	1797-1799
Mouitum.	1765	LIII. — In II nocturno et ad Vesperas.	1798
LIBELLUS PRIMUS — HYMNI PARVARUM.	1771	LIV. — In III nocturno et ad Vesperas.	1799
Prefatio de causis suscepti operis.	1771	LV. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1799 1800
Hymni nocturni.	1775	In festo Dedicacionis Ecclesiæ.	1799-1800
I. — Dominica ad Matutinum. In I nocturno.	1775	LVI. — In I nocturno et ad Vesperas.	1799-1800
II. — In II nocturno.	1776	LVII. — In II nocturno et ad Vesperas.	1800
III. — In III nocturno.	1776	LVIII. — In III nocturno et ad Vesperas.	1800
IV. — Feria secunda. — Ad Matutinum.	1777	LIX. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1801
V. — Feria tertia. — Ad Matutinum.	1777	LIBELLUS TERTIUS. — HYMNI FESTIVITATUM SANCTORUM.	1801
VI. — Feria quarta. — Ad Matutinum.	1778	Prefatio, de ratione præcedentis libelli.	1801
VII. — Feria quinta. — Ad Matutinum.	1778	In festis B. Mariæ	1803
VIII. — Feria sexta. — Ad Matutinum.	1779	LX. — Ad Matutinum et Vesperas.	1803
IX. — Sabbato. — Ad Matutinum.	1779	LXI. Ad Laudes et ad Vesperas.	1803
Hymni diurni.	1779	Commune Apostolorum.	1803
X. — Dominica. — Ad Laudes.	1779	LXII. — In I nocturno et ad Vesperas.	1803
XI. — Ad Primam.	1780	LXIII. — In II nocturno et ad Vesperas.	1804
XII. — Ad Tertiam.	1780	LXIV. — In III nocturno et ad Vesperas.	1805
XIII. — Ad Sextam.	1780	LXV. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1805
XIV. — Hymnus Gratiarum post epulas.	1781	In festo apostolorum Petri et Pauli.	1805
XV. — Ad Novam.	1782	LXVI. — In I nocturno et ad Vesperas.	1805
XVI. — Dominica. — Ad Vesperas.	1782	LXVII. — In II nocturno et ad Vesperas.	1805
XVII. — Ad Completorium.	1782	LXVIII. — In III nocturno et ad Vesperas.	1806
XVIII. — Feria secunda. — Ad Laudes.	1783	In festo S. Joannis Evangelistæ.	1806
XIX. — Ad Vesperas.	1783	LXIX. — In I nocturno et ad Vesperas.	1806
XX. — Feria tertia. — Ad Laudes.	1784	Commune Evangelistarum.	1806
XXI. — Ad Vesperas.	1784	LXX. — In I nocturno et ad Vesperas.	1806
XXII. — Feria quarta. — Ad Laudes.	1784	LXXI. — In II nocturno et ad Vesperas.	1806
XXIII. — Ad Vesperas.	1785	LXXII. — In I nocturno et ad Vesperas.	1807
XXIV. — Feria quinta. — Ad Laudes.	1785	LXXIII. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1807
XXV. — Ad Vesperas.	1786	In festo sanctorum Innocentium.	1807
XXVI. — Feria sexta. — Ad Laudes.	1786	LXXIV. — In I nocturno et ad Vesperas.	1807
XXVII. — Ad Vesperas.	1786	LXXV. — Ad II nocturnum et ad Vesperas.	1807
XXVIII. — Sabbato. — Ad Laudes.	1786	LXXVI. — Ad III nocturnum et ad Vesperas.	1808
XXIX. — Ad Vesperas.	1786	LXXVII. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1808
LIBELLUS SECUNDUS	1787	Commune Martyrum.	1809-1810
De ratione præcedentis libelli.	1787	LXXVIII. — In I nocturno et ad Vesperas.	1809-1810
Hymni solemnitatum divinarum.	1787	LXXIX. — In II nocturno et ad Vesperas.	1809
In Nativitate Domini.	1789	LXXX. — In III nocturno et ad Vesperas.	1809
XXX. — In I nocturno et ad Vesperas.	1789	LXXXI. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1810
XXXI. — In II nocturno et ad Vesperas.	1790	Commune Confessorum.	1811
XXXII. Ad Laudes et ad Vesperas.	1790	LXXXII. — In I nocturno et ad Vesperas.	1811
In Epiphania Domini.	1791	LXXXIII. — In II nocturno et ad Vesperas.	1812
XXXIII. — In I nocturno et ad Vesperas.	1791	LXXXIV. — In III nocturno et ad Vesperas.	1812
		LXXXV. Ad Laudes et ad Vesperas.	1812
		Commune Mulierum.	1812
		LXXXVI. — In I nocturno et ad Vesperas.	1812
		LXXXVII. — In II nocturno et ad Vesperas.	1813
		LXXXVIII. — In III nocturno et ad Vesperas.	1813
		LXXXIX. — Ad Laudes et ad Vesperas.	1814

Commune Virginum.	1814	APPENDIX AD OPERA PETRI ABÆLARDI.
XC. — In I nocturno et ad Vesperas.	1814	Liber adversus hæreses.
XC I. — In II nocturno et ad Vesperas.	1814	Privilegia summorum pontificum pro parthenone S
XC II. — In III nocturno et ad Vesperas.	1815	nitatis Paraclitensi.
XC III. — Ad Laudes et Vesperas.	1816	Series abbatissarum parthenonis S. Spiritus Pa
In festo S Mariæ Mariæ Magdalenæ.	1816	tensis.
XC IV. — In I nocturno et ad Vesperas.	1816	Hilarius et Berengarius Abælardi discipuli.
Hymnus in Annuntiatione B. Mariæ Virginis.	1816	Notitia historico-literaria.
PLANCTUS VARI.	1817	Elegia, qua Hilarius, Petri Abælardi discipulus, p
I. — Petri Abælardi planctus Dinæ filæ Jacob.	1817	recessum præceptoris sui ex Paraclito.
II. — Planctus Jacob super filios suos.	1818	Apologeticus Berengarii Scholastici, contra b
III. — Planctus Virginum Israelis super filia Jephthæ	1819	Bernardum, abbatem Clarævallensem, et alios qui
Galaditæ	1820	dennaverunt Petrum Abælardum.
IV. — Planctus Israel super Samson.	1820	Epistola ejusdem Berengarii, ad Episcopum Min
V. — Planctus David super Abner filio Ner quem Joab	1821	sem.
occidit.	1821	Epistolæ ejusdem Berengarii, contra Carthusi
VI. — Planctus David super Saul et Jonathan	1822	INDEX auctorum qui in Operibus Abælardi citantur

FINIS TOMI CENTESIMI SEPTUAGESIMI OCTAVI.

THIS VOLUME
DOES NOT CIRCULATE
OUTSIDE THE LIBRARY

3 2044 054 760 350

THIS VOLUME
DOES NOT CHECK OUT
OUTSIDE THE LIBRARY

3 2044 054 760 350

THIS VOLUME
DOES NOT CHECK OUT
OUTSIDE THE LIBRARY

3 2044 054 760 350
